

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TURKISH STUDIES

SOSYAL BİLİMLER SOCIAL SCIENCE

PROF. DR. ŞEFİK YAŞAR ARMAĞANI

EDITORLER

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Doç. Dr. Şengül S. ANAGÜN

Doç. Dr. Ş. Dink BELLET BOYACI

Arş. Gör. Serhat YAŞAR

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of
Turkish or Turkic

ACADEMIC JOURNAL

PROF. DR. ŞEFİK YAŞAR ARMAĞANI
SOSYAL BİLİMLER SAYISI

Turkish Studies Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **www.turkishstudies.net**'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketi tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahipleri yazılarının tasarım, yayın ve indeks masraflarını Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketine öderler.

Turkish Studies; EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), ULAKBİM indeksleri tarafından taranmaktadır.

ISSN: 1308-2140

Volume 10/10 Summer 2015

Yayınevi / Publishing House

ALKO DİJİTAL BASKI MERKEZİ – GRAFİK TASARIM

Editor

Sibel ÜST

Misafir Editorler

M. Dursun ERDEM

Şengül S. ANAGÜN

Ş. Dilek BELET BOYACI

Serhat YAŞAR

Editor Yardımcıları/Assistant Editors

Özgür AY-Ramazan BÖLÜK

Ceren KAYASELÇUK-Canan OLPAK KOÇ

Hanife ALKAN-Mehmet Burak ÇAKIN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Fatma S. KUTLAR OĞUZ - Orhan K. TAVUKÇU

Ali AKAR-Dursun Ali TÖKEL

M. Vefâ NALBANT-Caner KERİMOĞLU

Ülkü ELİUZ-Mitat DURMUŞ

Yavuz ÜNAL-İsrafil BABACAN

Mehmet Dursun ERDEM – Tuncay BÜLBÜL

Cemalettin KÖMÜRCÜ

Danışma Kurulu/Board of Advisory

Ahmet BURAN- Gürer GÜLSEVİN

Turgut KARABEY-Mehmet AYDIN-Ramazan KORKMAZ

Genel Koordinatör/General Coordinator

Yavuz ÜNAL

Kaynakça Sorumluları/ Bibliography Process

Süleyman Kaan YALÇIN

Murat ŞENGÜL - Veysel İbrahim KARACA

Yabancı Dil Uzmanları

Yusuf AYDIN

Baskı Sorumluları/ Print Process

Özgür AY - Önder SEZER

Turkish Studies

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Dış Temsilciler/Representative of Foreign Country

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL-Zeki KARAKAYA
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDEMÖEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gülnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Halab-Aleppo (Syria)	Ahmet DEMİRTAŞ
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Hakemler/Referees

Prof. Dr. Marcel ERDAL	Frankfurt University
Prof. Dr. Han-woo CHOİ	Eurasia University
Prof. Dr. Bernt BRENDEMÖEN	Oslo University
Prof. Dr. Robert DANKOFF	Univcity Of Chicago
Prof. Dr. Walter ANDREVS	Washington University
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞGIN	Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR	Karadeniz Teknik Ü.
Prof. Dr. Atabey KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Eskişehir Osmangazi Ü.
Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN	Manchester University
Prof. Dr. Filiz KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Prof. Dr. Funda TOPRAK	Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Halûk Harun DUMAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan AKAY	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice AYNUR	Yıldız Teknik Üniversitesi

Turkish Studies

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Prof. Dr. İlhan GENÇ
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet Mehdi ERGÜZEL
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Menderes COŞKUN
Prof. Dr. Metin AKKUŞ
Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Prof. Dr. Mukim SAĞIR
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR
Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN
Prof. Dr. O. Kemal TAVUKÇU
Prof. Dr. Osman YILDIZ
Prof. Dr. Öcal OĞUZ
Prof. Dr. Pervin ÇAPAN
Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ
Prof. Dr. Songül TAŞ
Prof. Dr. Şener DEMİREL
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR
Prof. Dr. Zeki KARAKAYA
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Ass. Prof. Yuu KURIBAYASHI

Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ
Doç. Dr. Abdülhalim AYDIN
Doç. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK
Doç. Dr. Adem ÖGER
Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
Doç. Dr. Ahmet YİĞİT
Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ
Doç. Dr. Alparslan CEYLAN
Doç. Dr. Bahir SELÇUK
Doç. Dr. Bayram Ali KAYA
Doç. Dr. Bekir ÇINAR
Doç. Dr. Bülent BAYRAM
Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU
Doç. Dr. Celal DEMİR
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
Doç. Dr. Erdoğan ERBAY

Uludağ Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Dokuz Eylül Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Sakarya Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Atatürk Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ü.
Kırıkkale Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Girne Amerikan Ü.
Hacettepe Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Gazi Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Ankara Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ü.
Yıldız Teknik Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Goethe University
Ege Üniversitesi
Okayama University

Dumlupınar Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Sakarya Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Doç. Dr. Erhan AYDIN
Doç. Dr. Fatma AÇIK
Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR
Doç. Dr. Galip GÜNER
Doç. Dr. Gül TUNÇEL
Doç. Dr. Güray KIRPIK
Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER
Doç. Dr. Hikmet KORAŞ
Doç. Dr. Hüseyin GÜFTA
Doç. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Doç. Dr. İsmail TAŞ
Doç. Dr. Mehmet BEŞİRLİ
Doç. Dr. Mehmet ÇOG
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK
Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL
Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Doç. Dr. Mehmet ZAMAN
Doç. Dr. Metin ARIKAN
Doç. Dr. Mevlüt GÜLTEKİN
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA
Doç. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Doç. Dr. Muharrem DAYANÇ
Doç. Dr. Musa ÇİFÇİ
Doç. Dr. Mustafa ALKAN
Doç. Dr. Mustafa ÖZSARI
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK
Doç. Dr. Nergis BİRAY
Doç. Dr. Nesrin T. KARACA
Doç. Dr. Osman GÜNDÜZ
Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Doç. Dr. Sami KILIÇ
Doç. Dr. Şaban DOĞAN
Doç. Dr. Şahin KÖKTÜRK
Doç. Dr. Tarık ÖZCAN
Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL
Doç. Dr. Turgut TOK
Doç. Dr. Turhan CETİN
Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY
Doç. Dr. Yaşar ŞENLER
Doç. Dr. Yunus BALCI
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Doç. Dr. Mustafa GENCER
Doç. Dr. Nadir İLHAN
Doç. Dr. Serkan ŞEN

Yrd. Doç. Dr. Abdullah KÖK
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Adem İŞCAN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN
Yrd. Doç. Dr. Ali Emre ÖZYILDIRIM

Erciyes Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Hacette Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Çankırı Karatekin Ü.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Ü.
Uşak Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Fırat Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Pamukkale Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Ü.
Fırat Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.

Niğde Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Ü.
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Alpaslan OKUR
Yrd. Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ
Yrd. Doç. Dr. Aydın KIRMAN
Yrd. Doç. Dr. Ayfer YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİNKAYA
Yrd. Doç. Dr. Cafer GARİPER
Yrd. Doç. Dr. Cahit BAŞDAŞ
Yrd. Doç. Dr. Cüneyt AKIN
Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL
Yrd. Doç. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Ekrem AYAN
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Esen DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Fatih AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Fatih USLUER
Yrd. Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY
Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK
Yrd. Doç. Dr. Funda KARA
Yrd. Doç. Dr. Gökhan ARI
Yrd. Doç. Dr. Halil ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Halit KARATAY
Yrd. Doç. Dr. Hasan BAKTIR
Yrd. Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Yrd. Doç. Dr. Huriye ALTUNER
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kahraman MUTLU
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KOPAR
Yrd. Doç. Dr. İlyas YAZAR
Yrd. Doç. Dr. İsmet ŞANLI
Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih KANTER
Yrd. Doç. Dr. Mehmet EKİZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
Yrd. Doç. Dr. Mesut GÜN
Yrd. Doç. Dr. Mesut TEKŞAN
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Murat KACIROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENGÜL
Yrd. Doç. Dr. Musa Şamil YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA
Yrd. Doç. Dr. Mutlu DEVECİ
Yrd. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Yrd. Doç. Dr. Mücahit COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Nafi YALÇIN
Yrd. Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
Yrd. Doç. Dr. Nesime CEYHAN
Yrd. Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ
Yrd. Doç. Dr. Önder SEZER
Yrd. Doç. Dr. Özgür AY

İstanbul Arel Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Ordu Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Muğla Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
İnönü Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Doğu Akdeniz Ü.
Fırat Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
TOBB Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Ü.
Erciyes Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Ü.
Niğde Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Ü.
Dumlupınar Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Ç. Onsekiz Mart Ü.
Kafkas Üniversitesi
Bozok Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Ege Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Muğla Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Melikşah Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Uşak Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Yrd. Doç. Dr. Özlem NEMUTLU
Yrd. Doç. Dr. Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Rıdvan CANIM
Yrd. Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Sedat MADEN
Yrd. Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN
Yrd. Doç. Dr. Selma BAŞ
Yrd. Doç. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR
Yrd. Doç. Dr. Sema ÖZHER KOÇ
Yrd. Doç. Dr. Serdar UĞURLU
Yrd. Doç. Dr. Seval ŞAHİN GÜMÜŞ
Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU
Yrd. Doç. Dr. Sezai COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST
Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR
Yrd. Doç. Dr. Songül ASLAN KARAKUL
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ
Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN
Yrd. Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN
Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN-DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Tuğça Poyraz TACOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK
Yrd. Doç. Dr. Yasemin MUMCU AY
Yrd. Doç. Dr. Yunus AYATA
Yrd. Doç. Dr. Zehra GÖRE
Yrd. Doç. Dr. Zeki ÇEVİK

Dr. İlyas KARABIYIK
Dr. Nezir TEMUR

Celal Bayar Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Osmaniye Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Mimar Sinan -GS Ü.
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Ü.
Eskişehir Osmangazi Ü.
Adnan Menderes Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Atatürk Üniversitesi
TOBB Ekonomi ve Tek. Ü.
Hacettepe Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Adnan Menderes Ü.
Cumhuriyet Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi

Erzincan Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Arzu OĞUZ
Prof. Dr. Esra BURCU
Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Mustafa ÇAKIR
Prof. Dr. Okan YAŞAR
Prof. Dr. Ömür BÜTEV DOLGUN
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

Ankara Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Fırat Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Artvin Çoruh Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.

Doç. Dr. A. Cüneyt EREN
Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN
Doç. Dr. Adem ÖGER
Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN
Doç. Dr. Ali MEYDAN
Doç. Dr. Aygül AYKUT
Doç. Dr. Cengiz YANIKLAR
Doç. Dr. Ercan ALKAYA
Doç. Dr. Eyup BEKİRYAZICI
Doç. Dr. Fazlı ARSLAN
Doç. Dr. Fikriye KIRBAĞ ZENGİN
Doç. Dr. Hakan GÜNDOĞDU
Doç. Dr. Hasan Güner BERKANT
Doç. Dr. Haluk BENGÜ
Doç. Dr. İhsan SOYSALDI
Doç. Dr. İ. Bakır ARABACI
Doç. Dr. Kadir PAKSOY
Doç. Dr. Kenan HAS
Doç. Dr. Mehmet ÇOG
Doç. Dr. Mehmet EKİZ
Doç. Dr. Nesrin KULA DEMİR
Doç. Dr. Şahinde YAVUZ
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN
Doç. Dr. Veysi GÜNAL

Dokuz Eylül Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Uşak Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Erciyes Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Niğde Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Harran Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Harran Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK
Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Ali ERBAŞI
Yrd. Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ
Yrd. Doç. Dr. Aydın BEDEN
Yrd. Doç. Dr. Aydın ÇİVİLİDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Ayhan DEVER
Yrd. Doç. Dr. Ayşe GÜLER
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA
Yrd. Doç. Dr. Bahar GÜDEK
Yrd. Doç. Dr. Bahset KARSLI
Yrd. Doç. Dr. Banu YAMAN
Yrd. Doç. Dr. Barış ÇİFTÇİ
Yrd. Doç. Dr. Bayram AŞILIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Celal GÜLŞEN
Yrd. Doç. Dr. Emine NAS

Gümüşhane Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Dicle Üniversitesi
Fatih Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Yrd. Doç. Dr. Enes ERDİM
Yrd. Doç. Dr. Ercan ARI
Yrd. Doç. Dr. Ercüment ERDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Halil HACİMÜFTÜOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜLLÜPINAR
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
Yrd. Doç. Dr. Haydar DÖLEK
Yrd. Doç. Dr. Hilal KAZU
Yrd. Doç. Dr. Huriye ALTUNER
Yrd. Doç. Dr. Huriye DENİŞ ÇELİKER
Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜL
Yrd. Doç. Dr. İbrahim HABACI
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KOPAR
Yrd. Doç. Dr. İlhami GÜNAY
Yrd. Doç. Dr. K. Funda NAYİR
Yrd. Doç. Dr. Kemal GÖZ
Yrd. Doç. Dr. Levent ÇORUH
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif HELVACI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
Yrd. Doç. Dr. Mesut BULUT
Yrd. Doç. Dr. Mesut GÜN
Yrd. Doç. Dr. Muhammet GÖRÜR
Yrd. Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN
Yrd. Doç. Dr. Necmettin TAN
Yrd. Doç. Dr. Nihat DURAK
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer KÖŞKER
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ
Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Seyit COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Seyit TAŞER
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST
Yrd. Doç. Dr. Süleyman TURAN
Yrd. Doç. Dr. Şaban KARASAKAL
Yrd. Doç. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN
Yrd. Doç. Dr. Ufuk ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA
Yrd. Doç. Dr. Vedat ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Yakup Alper VARİŞ
Yrd. Doç. Dr. Yaşar BARUT
Yrd. Doç. Dr. Zehra YİĞİT

Fırat Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Ordu Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Sakarya Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Atatürk Üniversitesi
Dumlupınar Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Yalova Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Gazi Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Editörden...

Turkish Studies dergisinin Eylül 2015 sayısını değerli bilim insanı merhum Prof. Dr. Şefik YAŞAR armağanı olarak yayımlamanın gurur ve mutluluğu içindeyiz. Eğitim Bilimleri ve Sınıf Öğretmenliği alanlarının çok değerli ve en seçkin hocalarından olan merhum Prof. Dr. Şefik YAŞAR fiziken aramızdan ayrılmış olsa da manen hep bizlerle olacak ve asla kalbimizdeki yerini kaybetmeyecektir. Değerli hocamız düşünceleri, eserleri ve örnek alınması gereken anlayışlı, disiplini ve sevecen kişiliğiyle sayısız öğrenci yetiştirmiş, yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış çok sayıda bilimsel makale ve kitaba yazarlık yapmış, kıymetli görüş ve düşünceleriyle birçok bilimsel toplantıya, kurum ve kuruluşu da destek olmuş ve yön vermiş saygın bir akademisyendir. Ne yazık ki aramızdan çok erken ayrılan değerli hocamız, kendine has üslup ve nezaketiyle, anlattığı fıkra ve anılarıyla hafızalarımızdaki yerini hep koruyacaktır. Sevgili hocamızın öncelikle öğrencisi, sonra da meslektaşı olarak hem onula çalışmış hem de onun elinden yetişmiş olmaktan onur ve sonsuz mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. Tüm öğrencilerine bir öğretmen olmanın ötesinde bir baba gibi yaklaşması, öğrencilerinin her derdini kendine dert edinmesi ve onlar için çözümler üretmeye çalışması belki de ondan öğrendiğim pek çok ender tutum ve davranıştan sadece birkaçıdır. Kişisel ve mesleki yaşamımda asla yeri doldurulamayacak ve her zaman saygıyla anılarımda yaşayacak değerli hocam Prof. Dr. Şefik YAŞAR için bu armağan sayısını çıkarmak, bu sayıda bir makale ile yer almak, çeşitli alanlarda çalışan meslektaşlarımız ve şahsım adına büyük bir mutluluk ve gurur kaynağı olmuştur.

Turkish Studies dergisinin bu sayısının Prof. Dr. Şefik YAŞAR ismiyle seçkin kalemlere ait kaliteli yazılarla süslenmiş ve gelecekte ismi bilim çevrelerinde her zaman anılacak bir eser olarak çıkması, şahsımı olduğu kadar tüm öğrencilerini, meslektaşlarını ve bilim camiasını da onurlandırmıştır. Bu sayının misafir editörlüğünün şahsıma sunulması, bana değerli hocama olan vefa borcumu bir parça da olsa ödeyebilmeme fırsatı tanınması bakımından ayrıca önemlidir. Bu nedenle bu onurlu görevi bana uygun gören Turkish Studies yöneticileri Sayın Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST'e çok teşekkür ediyorum. Derginin yayına hazırlanmasında emeği geçen tüm bilim insanlarına ve çalışanlara da çok değerli çalışmaları ve çabaları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Sevgili hocamız Prof. Dr. Şefik YAŞAR anısına çıkarılan bu sayıya, yazı gönderen sevgili hocamızın çok değerli arkadaşlarına, emek verip yetiştirdiği öğrencilerine ve diğer yazı sahibi saygın meslektaşlarına da minnettar kaldığımı bildirmek isterim. Birçok kişinin emek ve desteği ile birlikte çıkardığımız "Prof. Dr. Şefik YAŞAR Armağanı"nın eğitim ve bilim dünyasına katkı sağlamasını dilerim. Bu vesile ile başta değerli hocamız Prof. Dr. Şefik YAŞAR olmak üzere ebediyete göçmüş tüm hocalarımızı ve değerli bilim insanlarını saygıyla anıyor Allahtan rahmet diliyorum. Saygılarımla...

Konuk Editör, Eylül 2015, ESKİŞEHİR

Doç. Dr. Şengül S. ANAGÜN

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

UŞAK ÇEŞMELERİNİN KORUNMA DURUMLARI, TARİHİ KİMLİKLERİNİ
KORUMA BAĞLAMINDA DÜŞÜNCELER
*PROTECTION OF UŞAK FOUNTAINS, IDEAS ON PROTECTION OF
HISTORICAL IDENTITY OF THE FOUNTAINS*

Türkan ACAR

1-40

DEMOKRASİ İLE SİYASAL İSTİKRAR VE KALKINMA ARASINDAKİ
İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
*RELATIONSHIP BETWEEN POLITICAL STABILITY AND DEVELOPMENT
THROUGH DEMOCRACY: THE CASE OF TURKEY*

Abdulvahap AKINCI

41-60

MELODRAM VE MODERNİTE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA, YEŞİLÇAM
SİNEMASINDA AVRUPALILIK GÖRÜNÜMLERİNİN KADIN
KARAKTERLER ÜZERİNDEN TEMSİLİ: KEZBAN FİMLERİ ÖRNEĞİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN MELODRAMA AND MODERNITY IN THE
CONTEXT OF EUROPEAN REPRESENTATION OF THE VIEW THROUGH
THE FEMALE CHARACTERS IN "YEŞİLÇAM": THE SAMPLE MOVIES
"KEZBAN"*

Şükran AKPINAR

61-80

KADINLARIN KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞI VE BUNA ETKİ EDEN
FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ
*EXAMINING THE CODEPENDENCY OF WOMEN AND THE AFFECTING
FACTORS*

Hasan Hüseyin ALTINOVA

Onur ALTUNTAŞ

81-98

Turkish Studies

*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015*

20. YÜZYIL BAŞLARINDA, ORTAKÖY-KURUÇEŞME SAHİLİ
ORTAKÖY-KURUÇEŞME, AT THE BEGINNIG OF THE 20.TH CENTURY

Özlem ATALAN

99-132

MEDİNE TOPLUMUNDA İPEK KULLANIMI: İBN SA'D'IN TABAKÂT'I
IŞIĞINDA
THE USE OF SILK IN THE MEDINA SOCIETY: ACCORDING TO TABAKAT
OF IBN SA'D

Esra ATMACA

133-146

İL MÜFTÜLÜĞÜ AİLE ve DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA GELEN
SORULAR IŞIĞINDA BOŞANMA NEDENLERİ (EGE BÖLGESİ ÖRNEĞİ)
REASONS FOR DIVORCE FAMILY AND RELIGIOUS GUIDANCE OFFICE
OF THE PROVINCIAL MUFTI QUESTIONS FROM THE LIGHT (EXAMPLES
OF THE AEGEAN REGION)

Salih AYBEY

147-166

EPİKTETOS'UN STOİK ONTOLOJİDE İRADE VE ÖZGÜRLÜĞE YER
AÇMA ÇABASI
EPICTETUS' EFFORT TO MAKE ROOM FOR WILL AND LIBARTY IN STOIC
ONTOLOGY

Rıza BAKIŞ

167-180

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, DİN VE DİN ADAMLIĞI
MODERNIZATION IN TURKEY, RELIGION AND CLOTH

Behçet BATUR

181-200

İBN TEYMİYYE'NİN "KIBRIS RİSÂLESİ"NİN TERCÜMESİ VE
RİSÂLEDEKİ BAZI HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
TRANSLATION OF IBN TAYMIYYAH'S "CYPRUS LETTER" AND
EVALUATION OF SOME OF ITS HADITHS

Muammer BAYRAKTUTAR

201-232

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

AHTAPOT KADINLAR: AİLE VE İŞ YAŞAMI KISKACINDAKİ KADINLAR
VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR
*OCTOPUS WOMEN: CRAMPED BY THE DOMESTIC AND WORKING LIFE
CONDITIONS AND PROBLEMS THAT THEY COME ACROSS*
Veda BİLİCAN GÖKKAYA
233-248

ROL ÇATIŞMASI VE ROL BELİRSİZLİĞİNİN İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL
BAĞLILIK ÜZERİNE ETKİSİ: KIYI EGE BÖLGESİ'NDEKİ BANKACILIK
SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
*THE IMPACT OF ROLE CONFLICT AND ROLE AMBIGUITY ON JOB
SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A SURVEY ON
BANKING SECTOR OF COASTAL AEGEAN AREA*
Ali BÖRK
Orhan ADIGÜZEL
249-266

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYADA KURULAN
BENLİK İNŞASININ TEMSİLİ
*REPRESENTATION OF INDIVIDUALITY CONSTRUCTION ESTABLISHED
IN SOCIAL MEDIA IN THE CONTEXT OF GENDER*
Gülsüm ÇALIŞIR
Fatma OKUR ÇAKICI
267-290

YAHYA B. HABEŞ ES-SÜHREVERDİ'DE MARİFET ANLAYIŞI
SENSE OF WISDOM (MARİFAH) IN YAHYA B. HABASH ES-SUHWARWARDÎ
Adem ÇATAK
291-312

KIRIM SAVAŞI'NDA OSMANLI ORDUSU'NDA YAŞANAN LOJİSTİK
PROBLEMLER
*LOGISTIC PROBLEMS IN THE OTTOMAN ARMY DURING THE CRIMEAN
WAR*
Mehmet ÇETİN
Recep KÖK
313-340

RUSÇA ULUSAL DERLEMİ: OLUŞUMU, AMACI VE PERSPEKTİFLERİ
*NATIONAL CORPUS OF RUSSIAN LANGUAGE: CREATION, OBJECTIONS
AND PERSPECTIVES*
Leyla Çiğdem DALKILIÇ
341-360

HATIRALARLA KURULAN BİR TOPLUMSAL KİMLİK: 21 MAYIS 1864
SÜRGÜNÜ VE TÜRKİYELİ ÇERKESLER
*COLLECTIVE IDENTITY BUILT ON MEMORIES: EXILE OF 21 MAY 1864
AND CIRCASSIANS IN TURKEY*
Gülmelek DOĞANAY
361-380

YENİ KAMU YÖNETİMİ VE ETİK ANLAYIŞININ TÜRK KAMU
YÖNETİMİNDE KURUMSALLAŞMASI: KAMU GÖREVLİLERİ ETİK
KURULU ÖRNEĞİ
*THE INSTITUTIONALIZATION OF NEW PUBLIC MANAGEMENT AND
ETHICS IN THE TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION: THE CASE OF
COUNCIL OF ETHICS FOR PUBLIC SERVICE*
Kadir Caner DOĞAN
381-402

VAN İLİNDE GÖÇLER
MIGRATIONS IN VAN PROVINCE
Necmettin ELMATAŞ
Süleyman YILMAZ
403-428

TÜRK RESSAM FEYHAMAN DURAN İMZALI FATİH SULTAN MEHMET
PORTESİNİN PİGMENT VE BAĞLAYICI ANALİZİ (RESSAM GENTİLE
BELLİNİ'NİN FATİH SULTAN MEHMET PORTESİNİN KOPYA
YAĞLIBOYA TABLOSU)
*PIGMENT AND BINDER ANALYSIS OF TURKISH PAINTER FEYHAMAN
DURAN'S PORTRAIT OF MEHMED II PORTRAIT (REPLICATED OIL
PAINTING OF MEHMED II ORIGINALLY PAINTED BY THE ARTIST
GENTILE BELLINI)*

Gülder EMRE
Hazal Özlem (ERSAN) ERUŞ
429-448

GASTRONOMY AND WINE TOURISM AS A VARIETY OF SPECIAL
INTEREST TOURISM: THRACIAN VINEYARD ROUTE
*BİR ÖZEL İLGİ TURİZM ÇEŞİDİ OLARAK GASTRONOMİ VE ŞARAP
TURİZMİ: TRAKYA BAĞ ROTASI*

Mehmet Han ERGÜVEN
449-464

TARIM COĞRAFYASI BAKIMINDAN KUZHEY KIBRIS'TA NARENCİYE
PROBLEMLERİ: GÜZELYURT YÖRESİ
*ISSUES OF NORTH CYPRUS CYTRUS SECTOR FROM AGRICULTURAL
GEORAPHY PERSPECTIVE: A CASE OF MORPHOU REGION*

Altay FIRAT
Mustafa ÖZDEMİR
465-476

ÇOCUKLARIN OYUNLARDA GÖSTERDİKLERİ KARAKTERİSTİK
ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA ERİŞKİNLİK DÖNEMİ SİYASAL
KİŞİLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
*A STUDY ON CHILDREN'S POLITICAL PERSONALITY IN THEIR
ADULTHOOD IN THE CONTEXT OF CHARACTERS WHICH THEY HAVE
IN THE GAMES*

Hasan GÜLLÜPUNAR
477-492

KAZAK ERKEKLERİNİN BOŞANMAYA BAKIŞI
KAZAK MEN'S VIEWS ON DIVORCE

Samettin GÜNDÜZ
Sefa BULUT
Remzi YILDIRIM
Dinara RAYİMBEKOVA
493-504

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

LYSISTRATA: KADININ ANTİK YUNAN TOPLUMUNDAKİ YERİ
LYSISTRATA: THE PLACE OF WOMAN IN ANCIENT GREECE

Bekir GÜZEL

505-522

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜKENMİŞLİK SENDROMU İLİŞKİSİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND
BURNOUT SYNDROME*

Cem KAHYA

523-546

ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİ PERSPEKTİFİNDEN ÖĞRETMEN
ADAYLARININ EVRİM TEORİSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ

*INVESTIGATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' VIEWS TOWARDS THE
THEORY OF EVOLUTION IN THEIR CRITICAL THINKING PERSPECTIVES*

Mustafa KAHYAOĞLU

Ali ÇETİN

547-560

DİJİTALLEŞTİRME SÜRECİ VE DİJİTAL KÜTÜPHANE
UYGULAMALARINA BİR BAKIŞ
*AN OVERVIEW TO THE DIGITIZATION PROCESS AND DIGITAL LIBRARY
APPLICATIONS*

Esmeray KARATAŞ ATEŞ

561-574

KLASİK GÖRELE KEMENÇESİ'NİN SES HACMİNİN YÜKSELTİLMESİNE
YÖNELİK DENEYSEL BİR ÇALIŞMA VE ORGANOLOJİ BİLİMİNE
KATKILARI

*AN EXPERIMENTAL STUDY FOR INCREASING THE SOUND VOLUME OF
CLASSICAL GORELE KEMENÇ HEAND ITS CONTRIBUTIONS TO
ORGANOLOGY*

Meyser KAYA

575-586

Turkish Studies

*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015*

FAZLURRAHMAN'IN MÜSTEŞRİKLERİN KURÂN'IN BAZI ANA
KONULARIYLA İLGİLİ ANLAYIŞLARINA GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER
FAZLURRAHMAN'S CRITICISMS ON THE ORIENTALISTS'
COMPREHENSIONS IN THE SOME BASIC SUBJECTS OF THE QURAN
Mustafa KAYHAN
587-626

CİLT HASTALIKLARINA YÖNELİK BİR HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMASI:
GELİNCİK OCAĞI (ÇAVLU KÖYÜ - FİKRİYE PINAR ÖRNEĞİ)
A TREATMENT OF FOLK MEDICINE FOR SKIN DISEASES: GELİNCİK
OCAĞI (ÇAVLU VILLAGE – THE CASE OF FİKRİYE PINAR)
Sami KILIÇ – Abdullah ALTUNCU
627-638

FİLOZOFLARIN, TEOLOGLARIN VE PSİKANALİSTLERİN TANRISI:
TANRI KAVRAMI VE TANRI TASAVVURU
THE GOD OF PHILOSOPHER, THEOLOGIAN AND PSYCHOANALYST:
GOD CONCEPT AND REPRESENTATION OF GOD
Cihad KISA
639-654

ÇANAKKALE ŞEHİTLİĞİNİ ZİYARETE GELEN ANZAKLARIN SİYASİ VE
İNANÇ EĞİLİMLERİNE GÖRE TÜRK ALGISI
HOW ANZACS WHO VISIT CANAKKALE MARTYRS' CEMETERY
PERCEIVE TURKS ACCORDING TO POLITICAL AND BELIEF TRENDS
Olgun KÖZLEME
655-676

1980 ASKERİ DARBESİNİN MİMARİ KENAN EVREN'İN ÖLÜMÜNÜN
TÜRK BASININDAKİ SUNUMU
THE MEDIA REFLECTION OF DEATH NEWS OF KENAN EVREN, THE
CHIEF OF 1980 TURKISH COUP DETAT
Fatma NİSAN
677-704

THE DEBATES ON RELIGION IN THE PUBLIC SPHERE: THE CASE OF
TURKEY

KAMUSAL ALANDA DİN TARTIŞMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ejder OKUMUŞ

705-718

SERVET-İ FÜNUN DÖNEMİ ROMANINDA MÜREBBİYELER: YABANCI
VE YABANCILAŞMA

*GOVERNESSES IN SERVET-İ FÜNUN PERIOD NOVELS: STRANGER AND
ESTRANGEMENT*

Özlem ÖRDEM

719-732

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, CİNSİYET
ROLLERİ VE YÜZ KIZARMA EĞİLİMLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜM
KAYGILARINI YORDAMA GÜCÜ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ
*THE PREDICTIVE STRENGTH OF PERSONALITY TRAITS GENDER ROLES
AND BLUSHING PROPENSITY ON SOCIAL APPEARANCE ANXIETY AND
THE RELATIONSHIPS BETWEEN THESE VARIABLES*

Abdulkadir ÖZTÜRK

Ahmet KARA

Serdar KÖRÜK

733-748

TÜRKİYE'DE OMBUDSMANIN UYGULANABİLİRLİK ANALİZİ: AMPİRİK
BİR ÇALIŞMA

*APPLICABILITY ANALYSIS OF THE OMBUDSMAN IN TURKEY: AN
EMPIRICAL STUDY*

Bekir PARLAK

Kadir Caner DOĞAN

749-770

ANTI-IMMIGRANT ATTITUDES IN A DEVELOPING COUNTRY: TURKEY
GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKE OLAN TÜRKİYE'DE YABANCI

GÖÇMENLERE KARŞI NEGATİF TUTUMLAR

Özgür SOLAKOĞLU

Suhey1 GURBUZ

771-792

Turkish Studies

*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015*

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İLKOKUMA YAZMA ÖĞRENME SÜRECİNE
İLİŞKİN METAFOR ALGILARI
*ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS' METAPHORICAL PERCEPTIONS OF
THE BASAL READING AND WRITING PROCESS*
Fatma SUSAR KIRMIZI
Diren ÇELİK
793-816

“AVATAR” FİLMİ ÖZELİNDE EMPERYALİST UYGULAMALARIN
İNCELENMESİ
*THE STUDY OF IMPERIALIST PRACTICES IN THE CASE OF AVATAR
MOVIE*
Ayhan ŞAHİN
817-826

İNANÇ SİSTEMLERİNDEN REKLAMLARA: LÜKS KONUT
REKLAMLARINDA YARATILAN CENNET
*FROM BELIEF SYSTEMS TO ADVERTISEMENTS: PARADISE PROMISED
IN LUXURIOUS HOUSES ADVERTISEMENTS*
Fırat TAŞ
Serpil AYGÜN CENGİZ
827-546

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜKENMİŞLİK SENDROMU İLİŞKİSİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND
BURNOUT SYNDROME*
Cem KAHYA
523-546

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜKENMİŞLİK SENDROMU İLİŞKİSİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND
BURNOUT SYNDROME*
Cem KAHYA
523-860

KOBİ'LERDE ÇALIŞANLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN ÖRGÜTSEL
ÖZDEŞLEŞME VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİNDE
PSİKOLOJİK SÖZLEŞME ALGISİNİN ROLÜ
*MODERATING EFFECT OF PSYCHOLOGICAL CONTRACT ON THE
RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALITY AND INTENT-TO-QUIT AND
ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION OF SMES' EMPLOYEES*

Mustafa Kemal TOPCU
H. Nejat BASIM
861-886

İKTİSAT ÖĞRETİLERİ VE MARSHALL
THE TEACHINGS OF ECONOMY AND MARSHALL

Zübeyir TURAN
Aslıhan NAKİBOĞLU
Nurbanu ÇETİNKAYA
887-938

Y KUŞAĞININ BİR GÖZETİM MEKANİZMASI OLARAK SOSYAL AĞLAR
ÜZERİNE ALGISI: GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMASI
*THE PERCEPTIONS OF GENERATION Y ON SOCIAL NETWORKS AS A
SURVEILLANCE MECHANISM: THE RESEARCH OF UNIVERSITY OF
GAZİANTEP*

Fuat USTAKARA
Emir TÜRKOĞLU
939-958

POSTMODERNİZMİN EKLEKTİK ANLAYIŞI VE AFİŞ TASARIMLARINA
ETKİSİ
*ECLECTIC UNDERSTANDING OF POSTMODERNISM AND ITS' EFFECTS
TO POSTER DESIGN*

Merve YILDIRIM
959-972

ÂŞIK REYHÂNÎ TÜRKÜLERİNİN MAKÂM, USÛL VE VEZİN YÖNÜNDEN
ANALİZİ
*ANALYSIS OF ASHIK REYHANI'S FOLK SONGS IN TERMS OF MAQAM,
USUL AND METER*

Kubilay YILMAZ
973-996

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

SANAT AKIMLARI ÜZERİNDEN GELİŞEN DİSİPLİNLERARASI SANAT
INTERDISCIPLINARY ART WHICH DEVELOPED OUT OF MOVEMENTS

Osman YILMAZ

997-1012

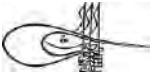
MİTOLOJİ VE MUSTAFA SEYİT SUTÜVEN'İN ŞİİRİ
MYTHOLOGY AND MUSTAFA SEYİT SUTÜVEN'S POETRY

Tahir ZORKUL

1013-1034

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

UŞAK ÇEŞMELERİNİN KORUNMA DURUMLARI, TARİHİ KİMLİKLERİNİ KORUMA BAĞLAMINDA DÜŞÜNCELER*

*Türkan ACAR***

ÖZET

Su mimarisinin en dikkat çekici yapılarından biri olan çeşmeler, Uşak'ta tarihi kent dokusu içerisinde özel bir yere sahiptir. Yapılar, kentteki tarihsel mimari mirasın bütünlüğünde öncülük etmektedir. 2015 yılında, Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi Koordinatörlüğü tarafından kabul edilen “Uşak’taki Su Mimarisi” adlı proje çalışması kapsamında Uşak İl merkezi, il merkezine bağlı köyler ile merkez ilçelerde çalışmalar başlamıştır. 2015 yılı çalışmalarının ilk bölümünde merkezde yer alan 33 çeşme tespit edilmiştir. Üç yılda tamamlanması düşünülen proje kapsamında diğer ilçe ve köylerdeki çeşmelerin de tespit edilerek çalışmaya eklenmesi hedeflenmektedir. Çalışmamızda merkezde tespit ettiğimiz çeşmelerin korunma durumlarına değinilmiştir. 2015 yılı çalışmalarının ilk bölümü olan Uşak merkezdeki çeşmeler incelenmiş ve elde ettiğimiz verilerle yapıların korunma durumlarına yönelik bir ön çalışma hazırlanmıştır. Tüm çeşmelerin tespiti sonrasında elde edilecek verilerle birlikte hazırlanacak çalışmada ise, Uşak’taki çeşmelerin Anadolu Türk çeşme mimarisi içerisindeki yeri plan, mimari ve süsleme programı açısından incelenip derlenecektir. Uşak merkezde tespit ettiğimiz çeşmelerin çoğu bir konut, cami, bahçe ya da hazire duvarına bağımlı şekilde tasarlanmıştır. Çeşmelerin çoğunun bitişik oldukları yapılarla birlikte ya da yapılardan önce inşa edilmiştir. Uşak’taki 33 çeşmeden 28’i tek cepheli, 4’ü çift cepheli, 1’i üç cephelidir. Çeşmelerde ana nişlerden 12’si bir sivri kemer ile 7’si yuvarlak kemer, 2’si gemi teknesi kemer, 3’ü basık kemer, 1’i dilimli kemer, 1’i düz atkı taşı ile örtülüdür. Çeşmelerden 5’inde ise kemer formu yapılan onarımlarla bozulmuştur. Çeşmelerin gövde biçimleri ise yoğunlukla dikey dikdörtgen formdadır. Çeşmelerin 28’inde gövde dikey dikdörtgen formda, 2’sinde yatay dikdörtgen formda, 3’ünde de kare prizmadır. Çeşmelerin su haznelerine baktığımızda ise ya yapının arkasına bitişik ya da ortasına yerleştirilmiş şekilde tasarlandığı görülmektedir. Uşak merkezde yer alan çeşmelerde inşa malzemesi olarak yoğunlukla kesme taş malzeme kullanılmıştır. Az da olsa moloz taş ve kaba yonu taş ile mermer ve devşirme malzeme de çeşmelerde kullanılan malzemeler arasındadır. Roma ve Bizans dönemi mimari plastikleri, ana nişte yoğunlukla ayna

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi/Türk İslam Sanatı, El-mek: turkan.acar@usak.edu.tr

taşı olarak ya da ana nişi iki yandan sınırlandıran plasterler şeklinde kullanılmıştır. Çeşmelerle ilgili en vahim durum yarısının bugün işlevsiz olmasıdır. Merkezde yer alan çeşmelerden 16'si işlevine devam etmekteyken, 17'si işlevsizdir. Uşak çeşmeleriyle ilgili bir diğer durum çoğunda bugün kitabesinin olmamasıdır. Uşak merkezde yer çeşmelerden 8'inde kitabe bulunurken, 25'inde bugün kitabe yoktur.

Uşak'ta yer alan çeşmelerin büyük çoğunluğu bugün işlevsizdir. Çeşmeler, zamanın, doğanın ve en acısı insanların verdiği tahribatla lokal kayıplara ve deformasyonlara maruz kalmıştır. Çeşmelerin çoğu ayakta olduğu için, yapılan müdahaleler gözlenebilmektedir. Çeşmeler, özgün mimari özelliklerini, kısmi müdahalelerle birlikte, büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Kentimizin kimliğini oluşturan yapılar içerisinde yer alan, Uşak'ta tarihi kent dokusu içerisinde özel bir yere sahip olan ve yukarıda kısaca tanımlarını yaptığımız ve korunma durumlarına değindiğimiz Uşak çeşmeleri, kentteki tarihsel mimari mirası korumasına ve bir bütünlük sağlanmasında öncüllük etmektedir. Bu yapıların korunması adına tanıtılması, işlev kazandırılması ve gerekli bakım ve onarımlarının ehil kişilerce yapılması elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Uşak, çeşme, kemer, koruma, restorasyon.

PROTECTION OF UŞAK FOUNTAINS, IDEAS ON PROTECTION OF HISTORICAL IDENTITY OF THE FOUNTAINS

ABSTRACT

A most striking section of aqua architecture, fountains occupy a special place in the historical urban fabric of Uşak. These buildings lead the totality of architectural legacy the city possesses. In the scope of the project work "Aqua Architecture in Uşak" accepted by the Scientific Research Project (BAP) Unit Coordinatorship of Uşak University, studies were started in Uşak's city center, and the villages connected to city's center, along with other central districts. In the scope of this project, estimated to be complete in three years, the main objective is to detect and include the fountains revealed in other districts and villages. In this stage of our study the objective is to draw attention on the state of protection these fountains located in the central region of the province receive. As the first stage of the 2015 study, fountains located in the city center of Uşak were scrutinized and a pre-study was prepared as to the protection conditions of the buildings according to the gathered data. And, in the study to be prepared when the data gathered from the entire province is complete, the place of Uşak's fountains in Anatolian Turkish fountain architecture will be examined and a review will be compiled with respect to planning, architecture and ornamentation programs. Most of the fountains detected in Uşak's city center were designed to maintain an attachment to walls of a residence, mosque, garden or cemetery (hazire). Most of the fountains were built either simultaneously with or before the construction of the buildings to which they are adjacent. Of the 33 fountains Uşak province hosts, 28 have a single front, 4 have double fronts and 1 has triple. Of the main niches

12 were lancet arches, 7 were round arches, 2 had arches resembling the bottom of a ship, 3 were drop arches, 1 was cusped and 1 was covered with flat lintel stone. In most examples shape of the body part is in the form of a vertical rectangle. 28 of these fountains have their body in vertical rectangle form, while 2 have horizontal rectangles, and 3 have the form of a tetragonal prism. When the water tanks are reviewed, it is apparent that they were placed either adjacently to the back of the structure or in the middle of it. In city-center located fountains of Uşak face stones were commonly employed as construction material. Though in fewer quantities, rubble stone and pitch-faced stone along with marble and unneeded material collected from older structures are amongst the material used in construction of fountains. Architectural plastics of Roman and Byzantine Eras were generally used as ornamental slabs or plasters limiting the main niche from both sides. The most unfortunate circumstance these fountains present is that half of them are out of use. Whilst 16 of the city-center fountains maintain their function, 17 remains dysfunctional. Another unfortunate instance is that most of these Uşak's fountains do not have epigraphs. Of all the fountains located in Uşak's city center 8 possess epigraphs while 25 have none.

Most of the fountains located in Uşak are dysfunctional. These fountains were exposed, with damage caused by time, nature and most bitter of all by humans, local losses and deformation. Because most of the fountains still stand the interventions performed can be observed. The fountains, with partial interventions, reached today, protecting most of their original architectural qualities. Among the structures that form the identity of our city, holding a special place within Uşak's historical urban fabric, Uşak's fountain, which were briefly described and evaluated by their protection status, lead the way in protection of city's historical architectural legacy and obtaining a sense of integrity. It is crucial that for purposes of protection, these structures must be presented, functioned and required maintenance be completed by experienced personnel.

STRUCTURED ABSTRACT

Our study aims to detect and document all aqua buildings in Uşak province. A most striking section of aqua architecture, fountains occupy a special place in the historical urban fabric of Uşak. These buildings lead the totality of architectural legacy the city possesses. In the scope of the project work "Aqua Architecture in Uşak" accepted by the Scientific Research Project (BAP) Unit Coordinatorship of Uşak University, studies were started in Uşak's city center, and the villages connected to city's center, along with other central districts. Our field work will continue in Ulubey and Eşme districts and connected villages. In the scope of this project, estimated to be complete in three years, the main objective is to detect and include the fountains revealed in other districts and villages. In this stage of our study the objective is to draw attention on the state of protection these fountains located in the central region of the province receive. As of yet, we do not have the opportunity to examine all the fountains in the province of Uşak and its districts. As the first stage of the 2015 study, fountains located in the

Turkish Studies

city center of Uşak were scrutinized and a pre-study was prepared as to the protection conditions of the buildings according to the gathered data. And, in the study to be prepared when the data gathered from the entire province is complete, the place of Uşak's fountains in Anatolian Turkish fountain architecture will be examined and a review will be compiled with respect to planning, architecture and ornamentation programs.

Most of the fountains detected in Uşak's city center were designed to maintain an attachment to walls of a residence, mosque, garden or cemetery (hazire). Most of the fountains were built either simultaneously with or before the construction of the buildings to which they are adjacent. 29 of the central fountains are adjacent to a building, while 4 remain independent of any attachment. Majority of the fountains built during the era of Anatolian Seljuks are constructed in adjacency with a building's wall. Among the fountains built adjacently with another structure are Fountain of Manisa Ali Bey Mosque (XVI-XVII. yy.), Fountain of Erzurum Hacı Mehmet (1679), Fountain of Urfa Hekim Dede (1708), Fountain of Kayseri Sahibiye Madrasah, Fountain of Niğde Ulu Mosque, Afyon Çay Taş Madrasah, Fountain of Imaret of Karaman İbrahim Bey.

Independent fountains are those which are designed not be adjacent to any building or wall. Because all the fronts of this type of fountains are fully open, all the details their walls contain are observable with ease. Of the independent fountains of the Ottoman Era the most popular are those ordered by Ahmet III and Mahmud II, which grasp attention with their ornamental repertoire. Independent fountains in Uşak Province resemble the qualities of their contemporary peers in the remaining Anatolia and İstanbul. Among the fountains of Uşak the one example that displays best the features of a fountain constructed for the embellishment of a square is Cimcim Fountain. Some of the independent fountains located in İstanbul and Anatolia are Fountain of Bolvadin Alaca (1278), Fountain in Manisa Adakale Quarter (1543), Fountain of Karaman İsmail Ağa (1708), Fountain of Sandıklı Mehter Street (1769-70), Square Fountain of İstanbul İhsan Bey (1866) and Kütahya Governmental Fountain (1908).

Of the 33 fountains Uşak province hosts, 28 have a single front, 4 have double fronts and 1 has triple. Of the main niches 12 were lancet arches, 7 were round arches, 2 had arches resembling the bottom of a ship, 3 were drop arches, 1 was cusped and 1 was covered with flat lintel stone. Among the fountains in Anatolia and İstanbul in which lancet arch form was utilized were; Fountain of Manisa Ulu Mosque Madrasah I-II (1378), Fountain of Manisa Muradiye Külliyesi I-II (1586-1602), Fountain of Sandıklı Çavuş Mosque (1851), Fountain of İstanbul Sadrazam Halil Paşa (1615), Fountain of İstanbul Sadrazam Kara Davut Paşa (1618), Fountain of İstanbul Mehmet Kethüda (1624), Fountain of Edirne Kara Mustafa Paşa (1667), Fountain of Karaman Hisar (1809) and Fountain of Afyon Gedik Ahmet Paşa; among the fountains with round arches were; Fountain of Bab-ı Hümayun III. Ahmet (1728), Fountain of Hekimoğlu Ali Paşa (1732), Fountain of Karaman Ali Dede Tartan (1809), Fountain of İstanbul Tevfik Bey (1865), Fountain in Sandıklı Topçaş Street (1903), Fountain of İzmir-Selçuk İsa Bey and Fountain of Afyon Çay Taş Madrasah, among those with drop arches,

Turkish Studies

Fountain of Tire Çatal (16th century), Fountain of Balıkesir Merkez Habibe Hatun (1859) and Fountain of Manisa Hakkı Baba Masjidi (1871-72) can be given as examples.

In most examples shape of the body part is in the form of a vertical rectangle. 29 of these fountains have their body in vertical rectangle form, while 2 have horizontal rectangles, and 3 have the form of a tetragonal prism.

When the water tanks are reviewed, it is apparent that they were placed either adjacently to the back of the structure or in the middle of it. Whereas the water tanks of Fountain of Cimcim (1898-1899), Koca Fountain (XIXth century.), Fountain of Vidinli Sokak (İsliçe) (XIXth century) and Fountain of Fener Sokak (XIXth century) were placed in the middle of the fountains, that of Fountain of Martyrs Cemetery (Şehitler Mezarlığı) was built independently. And, the fountains were built without a tank in those of Babür Street (Hoca İlyas) Fountain (XIXth century), Fountain of Kara Seydi I (XIXth century) and Fountain of Kara Seydi II (XIXth century). In the remaining 25 the water tanks were adjacent to the back of the structure.

Of the fountains in Istanbul and Anatolia those with water tanks were; Manisa Kaval Fountain (1480), Manisa Vakvak Lodge (XVIth century), Istanbul Vuslat Kadın Fountain (1732), Karaman Ali Dede Tartan Fountain; and among those with independent water tanks; Kilis Salih Ağa Fountain, Sakarya Hüseyin Ağa Fountain, Istanbul Kavasbaşı Fountain and Edirne Hacı Adil Bey Fountain can be counted.

In city-center located fountains of Uşak face stones were commonly employed as construction material. Though in fewer quantities, rubble stone and pitch-faced stone along with marble and unneeded material collected from older structures are amongst the material used in construction of fountains. Architectural plastics of Roman and Byzantine Eras were generally used as ornamental slabs or plasters limiting the main niche from both sides.

The most unfortunate circumstance these fountains present is that half of them are out of use. Whilst 16 of the city-center fountains maintain their function, 17 remains dysfunctional. Another unfortunate instance is that most of these Uşak's fountains do not have epigraphs. Of all the fountains located in Uşak's city center 8 possess epigraphs while 25 have none.

As is stated above most of the fountains located in the city-center of Uşak are dysfunctional. These fountains were exposed, with damage caused by time, nature and most bitter of all by humans, local losses and deformation. Because most of the fountains still stand the interventions performed can be observed. The fountains, with partial interventions, reached today, protecting most of their original architectural qualities.

The damages observed in these fountains stem from insufficient care and incompatible epochal interventions. In some structures the most important problem is that epochal interventions in the main fronts and material losses do not contain any data pointing out restitution in this front. With damages that take root in the stony fabric of certain fountains and unoriginal additions, totality of the fronts was completely

Turkish Studies

altered. And with changing road elevation in some fountains' whereabouts a relative altitude began to occur, which altered the original floor level of the fountain. With this change of elevation no date made it to our day regarding the basins or terrace of the fountain. The most significant factor to play a role in destruction of these structures is that most are today out of use. Most were left to themselves in a square or a road side. The most important problem in destruction of their originality is that some of the face stones were plastered, painted or completely renewed in material. And in some the epigraphs were removed. On the fountains, foreign elements like signboards and antennas were attached. In some of the fountains, the concrete or wooden eaves are either incompatible with the era's features or disrupt the visual integrity. In some of the fountains we detected the ornamental slabs were either plastered or removed from their original place. Original pipes to were removed, left in disfunction or altered with a modern battery.

Despite the negative instances stated above most of the fountains maintain their original architectural qualities. In studies that will be carried out to take care of the defects and faulty interventions; architectural and structural analyses must be conducted, protective cautions must be taken taking into account the signs and the result of the comparative studies run with other similar fountains in the literature. Following the micro-interventions purposed for protection the fountains are required to maintain their original function and must be used as fountains from then.

It is crucial that regarding the protection of these fountains located in Uşak's city center related institutions take precautions immediately. It is deemed essential that the preparation of survey-restitution-restoration projects be set off, photographed documentary acquired and related institutions register the unregistered pieces. One of our suggestions as to the protection of these buildings is that antenna, signboard, and such other unoriginal additions, which are attached to these fountains, disrupting the integrity and damaging the stony structure, be removed without delay. Some fountains lost their original floor level with the change of street elevation. It is required that, for the detection of the data which must be found in the external structure of the fountain and, due to the present elevation levels, went under its original floor level, an excavation work be initiated; by removing the present concrete paving or asphalt, floor surface research be conducted and the original floor level be excavated; these applications be run by experienced personnel; and maintenance and repair work of the parts found in the original floor level brought out after the research be carried out, before the future restoration studies take place. In fountains coated with face stone, for natural or deliberate defects, if the lost material do not constitute a structural negativity, no completion is required but careful rasping of the epochal intervention, plastering and painting. Joint filling defects occurred in face stone fabric should be carefully cleaned, mortar analyses that will show the chemical, physical and physico-mechanical qualities of the plasters belonging to the structure to be repaired should be made, and fillings should be renewed with the filling material acquired with a mixture that fits the original fabric. It will be appropriate to complete the

maintenance of the original pipes and restore their function - removing the epochal addition modern material.

Aqua architecture will be encountered in every era of the history as an element preferred in various architectural structures, sometimes for its function and sometimes for visual purposes. Among the structures that form the identity of our city, holding a special place within Uşak's historical urban fabric, Uşak's fountain, which were briefly described and evaluated by their protection status, lead the way in protection of city's historical architectural legacy and obtaining a sense of integrity. It is crucial that for purposes of protection, these structures must be presented, functioned and required maintenance be completed by experienced personnel.

Key Words: Uşak, fountains, arches, conservation, restoration.

Giriş:

Su yaşayan her varlık için en temel ihtiyaçlardan biridir. İnsanoğlu kendisi ve doğadaki diğer canlılar için hayati öneme sahip olan bu elementi, gereksinimine göre kaynağından çeşitli şekilde taşımıştır. Suyun kaynağından halkın kullanımına sunulması suyolları, su kanalları ya da künklerle sağlanmış, taşınan sular sarnıç, maskem gibi depolarda depolanmıştır. Depolanan suların halkla buluştuğu son nokta ise çeşme ve sebiller olmuştur.

Çalışmamızdaki yapıların tanıtımlarını yapmadan önce kısaca çeşme mimarisinin terminolojisi ve tipolojisi ile çeşmenin unsurlarına değinme gereği duyduk.

Terim olarak çeşme musluklu su haznesi, pınar (Devellioğlu, 1988: 156), genel bir su sağlama sisteminden gelen suyun kamunun kullanımına sunulduğu yapı (Sözen-Tanyeli, 2011: 75), herkesin yararlanması için düzen altına alınan bir suyun aktarıldığı yapı (Hasol, 2008: 121) şeklinde tanımlanmıştır. Çeşme sözcüğü Farsça göz anlamına gelen “çeşm” kelimesinden üretilmiştir (Devellioğlu, 1988: 156, Önge, 1997: 5). Çeşme kelimesi yerine XIII-XIV. yüzyıllarda Arapça “sikaye”, “ayn”, “meşka” terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir (Denktaş, 2002: 873, Önge, 1997:5). Su mimarisi ile ilgili yapılarda çeşme yerine “sebil” kelimesi de kullanılmıştır. Sebil kelimesi “sebl” teriminden türemiştir ve yol anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1988: 925, Önge, 1997: 6). Sebiller Allah rızası için her zaman içme suyu dağıtılan (Hasol, 2008: 409) yollar üzerine yapılmış binalardır (Pakalın, 1942: 372, Önge, 1997: 6). Arapça tatlı su anlamında kullanılan, aynı zamanda cennette bir ırmağa verilen isim olan “selsebil” (Devellioğlu, 1988: 934); cadde ya da sokak kenarına gelip geçenin su içmesi için, hayrat olarak yapılan yapı (Sözen-Tanyeli, 2011: 271); bahçeleri süslemek ya da evlerin içinde akan suyun şırıltısını dinlemek, serinlemek için yapılan tatlısu çeşmesi şeklinde de tanımlanmaktadır (Hasol, 2008: 413).

Çeşmeler, kamunun kullanımı için genellikle cami, mescit, medrese, han gibi yapıların bitişiğinde/yakınlarında ya da meydan gibi alanlarda inşa edilmiştir (Demirel, 1992: 170, Önge, 1997: 11).

Y. Önge'nin yaptığı tipolojiye göre, Anadolu'da XIII. yüzyılda inşa edilmiş çeşmeler, yapıların genellikle ön cephelerinde, lüleli bir su haznesi ile zemindeki bir yalaktan ibaret sade basit bir düzenlemeye sahip olabileceği gibi, mukarnaslı veya kemerli derince bir kavsara ile şekillenen niş duvarında, lüleli su haznesinden ibaret yarı müstakil kütleler şeklinde, yapıların iç avlularında, genellikle taçkapıya yakın bir eyvanın duvarında yer alan, tabanı alttaki lüleli su haznesine açılan bir nişten ibaret çeşmeler ve yapıların iç avlularında, genellikle aksiyal bir eyvanın

duvarında yer alan, dekorasyonu ve mimari kuruluşu ile mihrap görünüşünde bir niş içine yerleştirilmiş (su mihrabı) formdadır (Önge, 1997: 37).

Çeşmeler genellikle XIV. yüzyılda da aynı formlarda inşa edilmiş, bununla birlikte bu dönemde “Fiskiyeli Çeşmeler” şeklinde adlandırılan yeni tasarımlar da uygulanmıştır (Önge, 1991: 99-101). XV. yüzyıldaki örneklerde tonozlu ve kubbeli su deposu, kemerli ya da mukarnalı kavsaralı, derin bir niş içerisine yerleştirilmiş çeşmelerin inşa edilmesi ile birlikte çeşme tipolojisinde varyasyonlar çeşitlenmiştir (Önge, 1997: 37).

XVI. yüzyıl yeni uygulamaların başladığı dönemdir. Cephe, çeşmelerin ayna taşlarına tas koymak için açılan nişler ve niş kenarlarına yapılan sekilerle hareketlendirilmiştir. Çeşme lülelerinde burma formu kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde meydan çeşmeleri ve sadece insanların su içmesi için tasarlanan, konsol şeklinde fiskiyeli çanakçığı sahip “suluk” denilen çeşmeler de uygulanmıştır (Önge, 1997: 37-38). XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik, siyasi gücü artmış, özellikle Fatih döneminde artan ihtiyaca paralel olarak, mevcut su yollarının onarımı yapılmış ve Kırk Çeşme su tesisleri gibi yeni su yolları ya da yapıları inşa edilmiştir (Önge, 1997: 37, Çeçen, 1988). XVI. yüzyıl çeşmelerinde bu küçük değişikliklerle birlikte genellikle cephe tasarımlarında bir sadelik görülmektedir (Ödekan, 1992: 282).

Mevcut çeşme tipolojisi XVII. yüzyıl örneklerinde de devam etmiş, sadece klasik dönem oranları biraz daha yükselmiştir. Silmeler seki hizasından başlatılmış bu bağlamda anıtsallık artmıştır (Pilehvarian vd., 2004: 50).

XVIII. yüzyıl örneklerinde ise şimdiye kadar uygulanan tipolojiye ek olarak küçük iskele çeşmeleri yapılmıştır. Bu çeşmeler genellikle İstanbul’un sahillerinde sandalla dolaşan balıkçılar için tasarlanmıştır (Önge, 1997: 38).

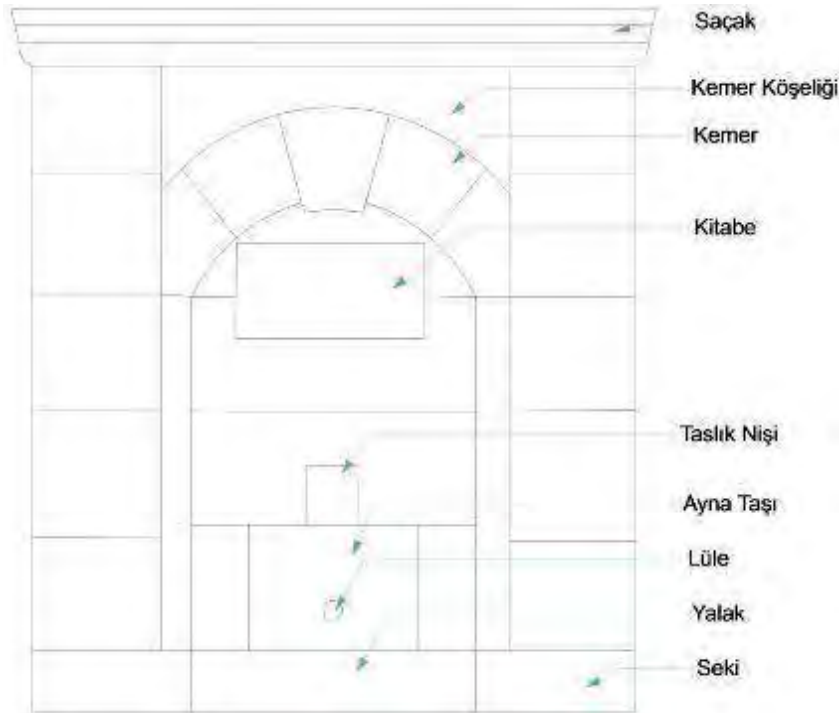
XVIII. yüzyıl Osmanlı için yeni değişimlerin başladığı dönemdir. Batılılaşma/yenileşme/çağdaşlaşma dönemi diye de adlandırılan bu yüzyılda, Osmanlı sanatı üzerinde Avrupa etkileri dikkat çekmektedir (Eyice, 2002: 284, Renda, 2002: 265). Bu etkiler çeşme mimarisinde gerek form gerekse de bezemede kendini hissettirmiştir. Klasik dönemdeki dikdörtgen formlu çeşme formları değişmeye başlamıştır. Çeşmeler artık bir yapıya bağlı değildir. Tek yapı ölçeğinde şekillenmişlerdir (Arel, 1975: 51, Ödekan, 1992: 283). Bu dönemde mimari detaylarda yeni denemeler başlamıştır. Değişime uğrayan ve çeşitli denemeleri olan en önemli unsur kemerlerdir. Türk mimarisinde sıklıkla tercih edilen sivri kemer formu dairesel bir forma dönüşmüştür (Kuban, 1994: 64). Klasik dönemde kullanılan taş malzemenin yerini XVIII. yüzyılda mermer malzeme almaya başlamıştır.

XVIII. yüzyılda inşa edilen zarif ve zengin şekillerle süslü çeşmelerle birlikte meydan çeşmesi tasarımı da dikkat çekmektedir. Meydan çeşmeleri ile sebiller birlikte inşa edilmektedir (Denktaş, 2002: 875-876, Önge, 1997: 22, Tali, 2010: 569).

Kısaca süsleme repertuarına değinecek olursak, XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda inşa edilmiş çeşmelerde cephe tasarımında klasik kemer formu sivridir. Cephe sade bir ayna taşı, kitabe panosu, oturma sekileri ve su haznesinden oluşmaktaydı. XVI. yüzyılda çeşmelerinde ayna taşlarında palmet, lale, selvi, karanfil gibi dönemin sevilen motiflerinin tercih edildiği görülmektedir (Pilehvarian, Urfalıoğlu, vd. 2000: 35). XVII. yüzyılda XVI. yüzyıldan farklı olarak bezemeler, ayna taşının dışında kemer üzerinde ve kitabe çevresinde yer almaktadır (Pilehvarian, 2002: 248). XVIII. yüzyılda daha önce kullanılan sivri kemer yerini çeşitli dekoratif kemerlere bırakmıştır. Sade görünümlü kemerler içerisindeki güller, vazoda çiçekler, tabakta meyveler ve istiridye kabuğu formlarla oldukça hareketlenmiştir. Süslemelere bazen Barok üslup repertuarı da eklenmektedir (Ödekan, 1992: 283, Pilehvarian, 2002: 248). XIX. yüzyılda ise daha önceki yüzyılda batı etkisiyle çeşmelerde de kendini gösteren Barok, Rokoko gibi akımlara ek olarak Ampir ve Neo-klasik gibi

akımların da uygulandığı görülmektedir (Kuyulu, 1992: 48). Oval çerçeve içindeki tuğralar ve güneş biçimli tepelikler ilk kez XVIII. yüzyıl çeşmelerinde uygulanmış daha sonra XIX. yüzyıl çeşmelerinde moda olmuştur. Daha önceki yüzyıllarda inşa edilmiş çeşmelerde göremediğimiz, ancak XIX. yüzyıl çeşmelerinde sıklıkla kullanılan askı çelenkler, girlandlar ve meşaleler, askerlikle ilgili ok, kılıç, top, tüfek gibi unsurlar, perde ve püskül motifleri ise Ampir üslubun repertuarına aittir (Pilehvarian, 2000: 73). XX. yüzyıl çeşmelerinde sivri kemerli niş, kitabe, rozet, mukarnash kornişle klasik Osmanlı üslubu yeniden canlandırılmak istenmiştir (Ödekan, 1992: 286).

Su mimarisinin en önemli yapılarından biri olan çeşmelerde cephe tasarımı genel olarak saçak, kemer, kitabe, ayna taşı, taslık nişi, lüle, yalak ve oturma sekilerinden meydana gelmektedir (Şekil 1). Cephedeki tasarımındaki bu unsurlar, çeşmenin inşa edildiği döneme ait karakteristik özelliklerle bazı farklılıklar gösterebilmektedir.

Şekil 1. Çeşme Unsurları.

Yukarıda kısaca değindiğimiz çeşme mimarisinin gelişiminden sonra çalışmamızın bu kısmında Uşak merkezde yer alan çeşmelerin korunma durumları ele alınacaktır¹. Uşak çeşmelerinden bazıları bizden önce farklı araştırmacılar tarafından da incelenmiştir. Bu çalışmalar yapı tanıtımları şeklinde olup, korunma durumları üzerinde detaylı şekilde durulmamıştır².

1“Uşak İli ve İlçeleri Türk Dönemi Yüzey Araştırması”, adlı çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 140061 sayı ve 17.07.2014 tarihli izniyle, Uşak Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Başkanı Sayın Doç.Dr. Sedat BAYRAKAL tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında yer alan, su mimarisi ile ilgili yapıları incelemem konusunda desteklerini eksik etmeyen Sayın Doç.Dr. Sedat BAYRAKAL’a saygılarımla teşekkür ederim. Bu çalışma, 2015 yılında Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi Koordinatörlüğü tarafından kabul edilen “Uşak’taki Su Mimarisi” adlı proje çalışmasından üretilmiştir (Proje No: 2015/SOSB002 2015 Dönemi). Arazi çalışmalarında yer alan öğrencilerimiz Mervan YAVUZ ve Tefik SUNAL’a teşekkür ederim.

2Tümer H., (1971), Uşak Tarihi, İstanbul, s. 113-124; İnce K., (2004), Uşak’ta Türk Mimarisi, Isparta, s. 67-83; İNCE K., (2014). Uşak/Ulubey’deki Osmanlı Mimarisine Dair, Turkish Studies - International Periodical For The Languages,

Son yıllarda yapının mülkiyetinin ait olduğu kurumlar tarafından yapılan onarım çalışmaları ile çeşmelerin malzeme ve mimari detaylarında özgün özellikleri dikkate alınmadan yeni uygulamalara gidildiği gözlenmiştir. Aşağıda değinilecek olan bu yanlış uygulamalarla birlikte doğa ve zaman faktörleri de çeşmelerin özgün dokusunu kaybetmelerinde etken birer unsur olmuşlardır.

Tablo 1. Konumlarına, cephe sayısına, çeşme nişi formuna, gövde biçimine göre çeşmeler.

Sıra	Yapının Adı	Konumlarına Göre Çeşmeler							Cephe Sayısı	Çeşme Nişi Formu							Gövde Biçimi				
		Bağımlı	Bağımsız	Cami ya da avlusu duvarlarında	Hazire çevre duvarında	Konut ya da avlusu duvarıyla yaslı	Okul duvarı ya da bahçesine yaslı	Bahçe duvarı, istinat duvarı ya da çevre duvarında		Tek Cepheli	Çift Cepheli	Üç Cepheli	Sivri Kemerli	Gemi Teknesi Kemerli	Yuvarlak Kemerli	Basık Kemer	Dilimli Kemer	Düz Atkı Taşlı		Bozulmuş form	Yatay Dikdörtgen
1	Ali Ağa Çeşmesi	•				•			•					•						•	
2	Aslan Çeşmesi	•				•			•			•								•	
3	Babür Sokak Çeşmesi	•				•			•						•					•	
4	Boya Sokak Çeşmesi	•				•			•			•									•
5	Burma Camii Çeşmesi	•		•					•				•						•		
6	Celep Çeşmesi	•				•			•			•								•	
7	Cimcim Çeşmesi		•							•				•						•	
8	Deveci Çeşmesi	•				•			•			•								•	
9	Dingil Çeşmesi	•				•			•											•	
10	Emir Hasan Çeşmesi	•				•			•				•								•
11	Eyricebucak Çeşmesi	•				•				•			•							•	
12	I. Fener Sokak Çeşmesi	•					•		•				•							•	
13	Gediz Uluydu Çeşmesi	•				•			•			•								•	
14	Güneş Sokak Çeşmesi	•				•				•				•						•	•

Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10 Fall 2014, p. 667-696, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7151>, ANKARA-TURKEY; Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri (2007), T.C. Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İzmir, s. 228-249.

15	Hacı Abdurrahman/Çapa Sokak Çeşmesi	•				•			•			•							•	
16	Hacı Dayı Tahir Çeşmesi	•				•			•			•							•	
17	Hacı Kadir/Uğrak Sokak Çeşmesi	•				•			•			•							•	
18	Hacı Veli Çeşmesi	•				•			•			•							•	
19	Hebil Çeşmesi	•				•			•						•				•	
20	Işık Sokak Çeşmesi	•				•			•									•	•	
21	Kaleardı Çeşmesi		•			•												•	•	
22	Karga Çeşmesi	•				•												•	•	
23	Koca Çeşmesi		•								•							•	•	
24	Paşa Çeşmesi I	•					•		•				•						•	
25	Paşa Çeşmesi II	•				•			•									•	•	
26	Savak Çeşme	•				•			•			•							•	
27	Sofular/Çingeli Çeşmesi	•				•			•			•							•	
28	Sünnetçi Çeşme	•				•			•			•							•	
29	Şaban Dede Çeşmesi	•							•										•	
30	Şehitler Mezarlığı Çeşmesi	•			•				•			•							•	
31	Vidinli Sokak Çeşmesi		•						•					•					•	
32	Kara Seydi Çeşmesi I	•							•	•								•	•	
33	Kara Seydi Çeşmesi II	•							•	•				•					•	

Tablo 2. İnşa malzemelerine göre çeşmeler.

Sıra	Yapının Adı	İnşa Malzemesi					
		Kesme Taş	Kabayonu Taş	Moloz Taş	Mermer	Sıvalı	Devşime
1	Ali Ağa Çeşmesi	•			•		•
2	Aslan Çeşmesi	•			•		
3	Babür Sokak Çeşmesi	•					
4	Boya Sokak Çeşmesi	•					
5	Burma Camii Çeşmesi				•		•
6	Celep Çeşmesi	•			•		
7	Cimcim Çeşmesi	•					•
8	Deveci Çeşmesi					•	
9	Dingil Çeşmesi		•	•			
10	Emir Hasan Çeşmesi	•					
11	Eyricebucak Çeşmesi	•					
12	I. Fener Sokak Çeşmesi					•	
13	Gediz Uluydu Çeşmesi	•					•
14	Güneş Sokak Çeşmesi	•					
15	Hacı Abdurrahman/Çapa Sokak Çeşmesi	•					
16	Hacı Dayı Tahir Çeşmesi	•					•
17	Hacı Kadir/Uğrak Sokak Çeşmesi	•					
18	Hacı Veli Çeşmesi	•			•		
19	Hebil Çeşmesi	•			•	•	•
20	Işık Sokak Çeşmesi	•			•	•	
21	Kaleardı Çeşmesi	•					
22	Karga Çeşmesi					•	
23	Koca Çeşmesi					•	
24	Paşa Çeşmesi I	•					
25	Paşa Çeşmesi II					•	
26	Savak Çeşme	•			•		•
27	Sofular/Çingeli Çeşmesi	•			•		•
28	Sünnetçi Çeşme	•					
29	Şaban Dede Çeşmesi					•	•
30	Şehitler Mezarlığı Çeşmesi	•			•		•
31	Vidinli Sokak Çeşmesi	•				•	
32	Kara Seydi Çeşmesi I	•					•
33	Kara Seydi Çeşmesi II	•					•

Çalışmamızda, Uşak merkezde tespit ettiğimiz 33 çeşmenin mevcut durumları, mimari özellikleri, fiziksel bozulmaları incelenmiş, hepsinin rölöveleri alınarak, fotoğrafları çekilmiştir (Tablo 1-2). 33 çeşme içerisinde, son yıllarda yapılan restorasyon çalışmaları ile form ve malzeme olarak tamamen değişen örneklerle korunma durumları elzem olan 18 çeşme detaylı olarak ele alınmıştır. Çeşmeler metinde alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Ali Ağa Çeşmesi³: *Merkez Işık Mahallesi, Tirit Sokak, Gediz Uluyolu Kavşağı*'ndadır. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi iki yuvarlak kemer ile örtülüdür. Kemerler iki yanda ve ortada bulunan gövdeleri yivlerle hareketlendirilmiş birer plaster üzerine oturmaktadır. Soldaki mermer devşirme ayna taşı bezemeli, sağdaki ise bezemesizdir. Her iki ayna taşında burma, birer modern batarya bulunmaktadır. Kesme taş ve mermer ile inşa edilmiş çeşme, testere dişi ve sekizgen formlu silmelerle son bulmaktadır. Çeşme, üzeri alaturka kiremit kaplı, galvaniz ve ahşap konstrüksiyonlu bir saçak ile örtülüdür. Çeşmenin zemin kotu ile sokak kotu arasında fark bulunmaktadır. Oturma sekileri ve yalaklar yol seviyesinden daha aşağıdadır. Çeşme 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Sağdaki kemer içinde yer alan Osmanlıca kitabe mermer üzerine kabartma tekniğinde, Arapça harflerle verilmiştir. Kitabenin okunuşu şöyledir:

Mâşâllah bu makâmda çeşme / Mü'minler gelip akıttı içmeye

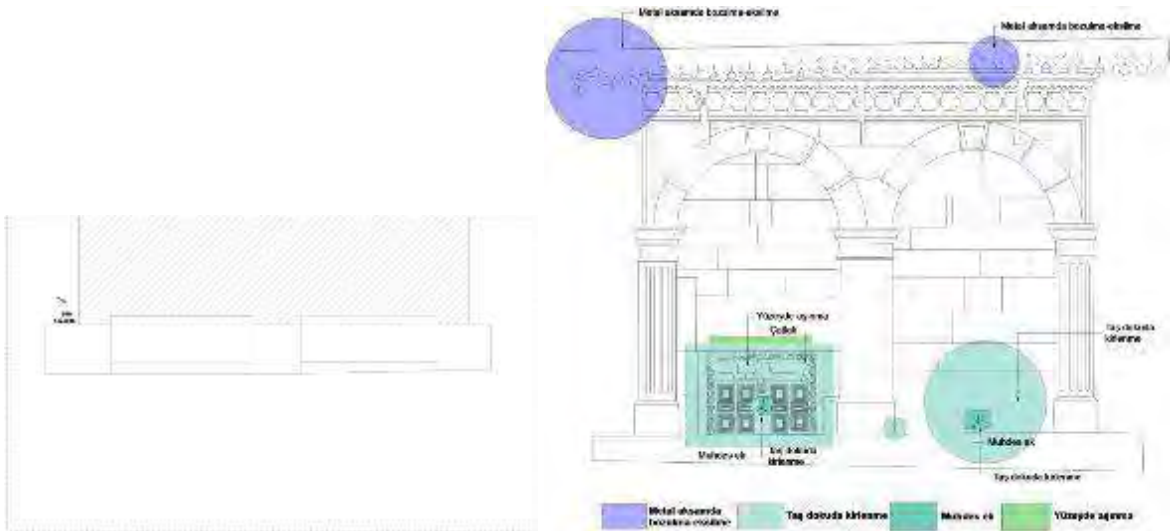
Bihamdillah vücûd buldu zihî / Cümlemizin sâ'yi olmasun tehî

Ali Ağa çeşmesi deyü buldu şöhet / Mahalle-i Kamer ahâlisi eyledi gayret

Tarih tamirini eyledi bünyâd / 1202 senesinde buldu hitâm heman

Kitabeye göre çeşme, Ali Ağa tarafından H.1202/M.1787-88 yılında onarılmıştır (Tümer, 1971: 115-116; İnce, 2004: 69).

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Taş doku üzerinde atmosferik kirlenmeler görülmektedir. Lülelere modern bataryalar takılmıştır.

Çizim 1-2: Ali Ağa Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

3Kaynaklarda çeşme "Alâa Çeşmesi" olarak da geçmektedir. Bkz. Tümer H. (1971), s.115.

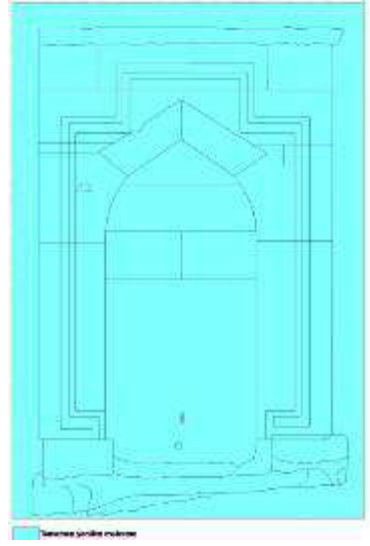
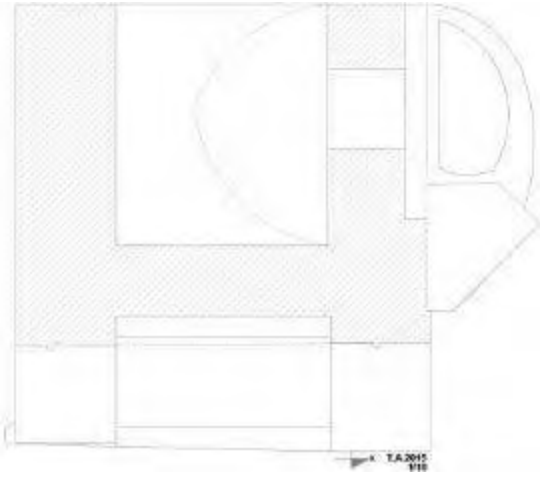

Fotoğraf 1-2: Ali Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 3: Ali Ağa Çeşmesi.

Aslan Çeşmesi: *Merkez Aybey Mahallesi, Kayrak Sokak'tadır.* Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer üç yönden düz ve dış bükey pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Ana nişte modern burma bir batarya ve bugün işlevsiz salma bir lüle bulunmaktadır. Çeşmenin sağ yan kanadında su deposuna açılan metal bir kapak, burma bir lüle ve taş bir yalak yer almaktadır. Kesme taşlarla inşa edilen çeşme, taş bir saçak ile son bulmaktadır. Yapı, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir.

Çizim 3-4: Aslan Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Turkish Studies

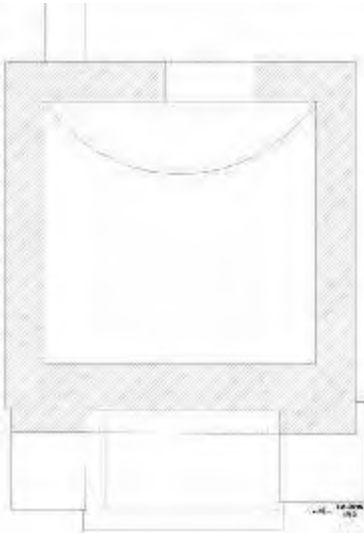
International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Çeşmenin taş dokusu tamamen yenilenmiştir. Üzerinde lokal kayıplar ve boyalar görülmektedir. Lüle değiştirilmiş ve modern bir batarya takılmıştır. Yapının eski fotoğraflarında cephenin sıvalı/boyalı olduğu ve alaturka kiremit kaplı ahşap konstrüksiyonlu bir saçak ile örtülü olduğu görülmektedir. Saçak oldukça kötü durumdadır⁴.

Fotoğraf 4-5: Aslan Çeşmesi.

Babür Sokak Çeşmesi/İlyas Hoca Çeşmesi: Merkez Karaağaç Mahallesi, Babür Sokak'tadır. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi dilimli sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yandan dikdörtgen formlu plasterler üzerine oturmaktadır. Plasterlerin başlıkları yivlerle, gövdeleri ise selvi ağacı, çarkıfelek motifi ve bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. Kemer üç yönden düz ve dış bükey pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Ana nişte modern bir batarya bulunmaktadır. Çeşme, taş bir saçak ile son bulmaktadır. Babür Sokak Çeşmesi, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir.

Çizim 5-6: Babür Sokak Çeşmesi/İlyas Hoca Çeşmesi. Plan ve cephe'deki bozulmalar.

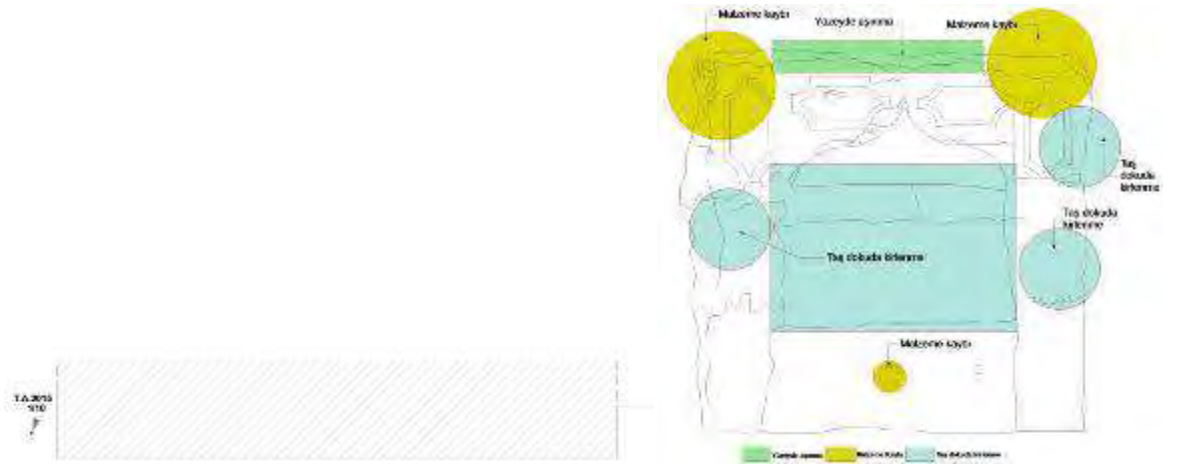
⁴Fotoğraf için bkz. Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 229.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Lüleye modern bir batarya takılmıştır. Taş doku üzerinde atmosferik kirlenmeler görülmektedir.

Fotoğraf 6-7: Babür Sokak Çeşmesi/İlyas Hoca Çeşmesi.

Boyalı (Boya Sokak) Çeşmesi: *Merkez Işık Mahallesi, Boya Sokak*'tır. Çeşme tek cepheli, kare gövdelidir. Çeşme ana nişi gemi teknesi sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer üç yönden köşeleri pahlı kartuşlarla çevrelenmiştir. Ana niş sonradan sıvanmıştır. Ana nişte iki salma lüle vardır. Bugün işlevsiz olan çeşme, yerinde olmayan kitabesine göre H. 1321 Receb/1903-4 Eylül-Ekim'e tarihlenmektedir⁵.

Çizim 7-8: Boyalı (Boya Sokak) Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiş, yalak ve sekiler ortadan kalmıştır. Taş doku üzerinde sıva ve boya

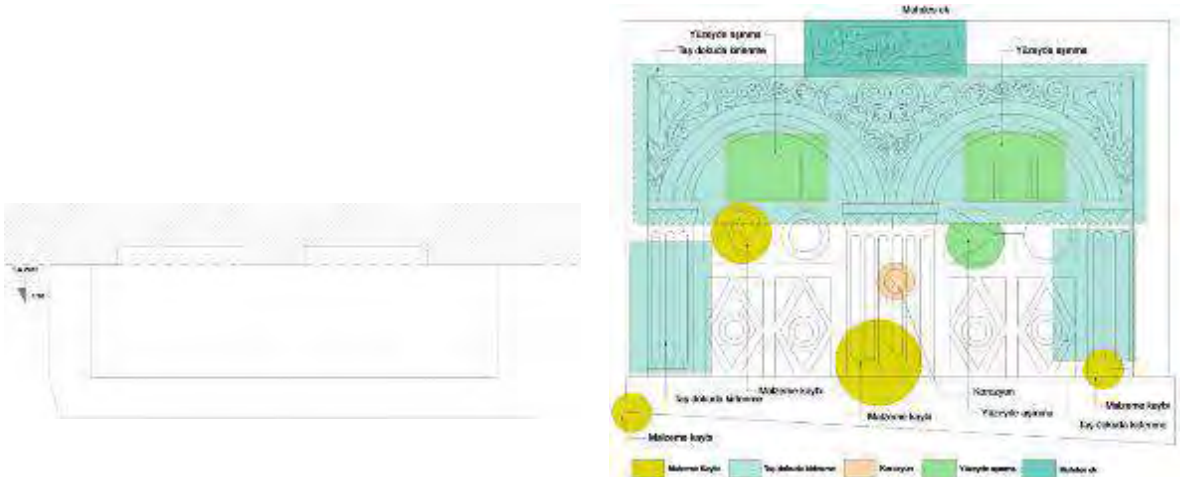
⁵Kitabe için bkz. Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 231.

kalıntıları ile yazılar vardır. Ana niş kemer başlangıç seviyesine kadar kapatılmıştır⁶. Kitabe panosu yerinden sökülmüştür⁷. Lüleler işlevsizdir. Duvarına bitişik inşa edilmiş metruk bina ile birlikte yıkılma tehlikesi vardır.

Fotoğraf 8-9: Boyalı (Boya Sokak) Çeşmesi.

Burma Camii Çeşmesi: Merkez Küme Mahallesi'nde, Burma Camii'nin avlusunun batı duvarındadır. Çeşme tek cepheli, enine dikdörtgen prizma gövdelidir. Tamamen devşirme mermer parçalardan oluşan çeşme ana nişi, iki yuvarlak kemer ile örtülüdür. Kemerler iki yanda ve ortada bulunan birer plaster üzerine oturmaktadır. Ortadaki plaster üzerindeki lüle işlevsizdir. Lüle kör tıpa ile kapatılmıştır. Mermer kaplı betonarme yalak yenidir. Çeşmenin üst kısmına sonradan mermer bir levha üzerine "Bismillahirrahmanirrahim" yazılmıştır.

Çizim 9-10: Burma Camii Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

6İnce K., (2004), Res.33'teki fotoğrafta çeşme kısmen yıkılsada ayaktaadır. Çeşme ana nişini örten kemer ve yapı malzemesi rahatlıkla görülebilmektedir. Çeşme yapılan son onarımlar ve terk ile tamamen form değiştirmiştir. 7İnce K., (2004), s.76'da ve Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 231'de yapının mermer üzerine yazılmış kitabesi verilmiştir. Bugün yerinde olmayan kitabenin akıbeti bilinmemektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Çeşmenin üst tarafına sonradan yerleştirilen dini içerikli kitabe panosu ve betonarme yalak cephe ile uyumsuzdur, görsel bütünlüğü bozmaktadır. Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Ayrıca mermer doku üzerinde atmosferik kirlenmeler görülmektedir.

Fotoğraf 10-11: Burma Camii Çeşmesi.

Celeb Çeşmesi: *Merkez Aybey Mahallesi Çapa Sokak'*tadır. Çeşme tek cepheli, enine dikdörtgen prizma gövdelidir. Kesme taş⁸ ve devşirme mermer parçalardan oluşan çeşme ana nişi, sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yanda silmeli başlıklara sahip plasterler üzerine oturmaktadır. Ayna taşındaki lüle bugün işlevsizdir. Lülenin üst kısmında yuvarlak kemerli bir taşlık nişi, nişin üst kısmında da mermer üzerine kabartma tekniğinde verilmiş kitabe panosu yer almaktadır. Taş yalakta onarım izleri görülmektedir⁹. Çeşme taş bir saçak ile son bulmaktadır¹⁰. Yapının kuzey cephesinde su deposuna açılan bir açıklık bulunmaktadır. Açıklık metal bir kapakla kapatılmıştır. Su deposunun içi sıvalıdır, üzeri tuğla beşik bir tonoz ile örtülüdür. Çeşme 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. İki satırdan oluşan kitabesine göre yapı, H.1288/1871-72 yılına tarihlenmektedir¹¹. Osmanlıca kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât

Celeb-zade Abdullah sene 1288

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Taş ve mermer doku üzerinde atmosferik kirlenmeler, yüzeyde aşınmalar ve kayıplar görülmektedir. İşlevsiz olan yapının yalak ve su deposu çöpler ve taşlarla dolmaya başlamıştır.

8Eski fotoğraflarda çeşme ana nişi sıvalı ve boyalıdır. Bkz. Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 232.

9Eski fotoğraflarında yalağın kırık olduğu görülmektedir. Bkz. İnce K., (2004), s.80, Res.41; Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 232.

10Eski fotoğraflarda çeşmenin üzeri ahşap konstrüksiyonlu Marsilya tipi kiremit kaplı bir saçak ile örtülüdür. Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 232. Aynı kaynakta kiremit tipi alaturka şeklinde belirtilmiştir.

11Kaynaklarda yapının kitabesinin olmadığı belirtilmektedir. İnce K., (2004), s.80; Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 232.

Çizim 11-12: Celeb Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Fotoğraf 12-13: Celeb Çeşmesi.

Fotoğraf 14-15: Celeb Çeşmesi.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Cimcim Çeşmesi: *Merkez Özdemir Mahallesi*'nde Zincirli Camii'nin batısındadır. Çeşme çift cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdeli bir meydan çeşmesidir. Çeşme ana nişleri birer basık kemer ile örtülüdür. Kemerler iki yandan gövdeleri yivlerle hareketlendirilmiş birer plaster üzerine oturmaktadır. Basık kemerlerin kilit taşında birer kenger yaprağı, kemer köşeliklerinde de ay-yıldız motifleri bulunmaktadır. Ayna taşları yuvarlak kemerli çökertmeler içerisindedir. Kemerler akant yaprakları ve kıvrım dallarla hareketlendirilmiştir. Bitkisel bezemelere sahip ayna taşlarında modern birer batarya bulunmaktadır. Kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülü olan çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Çeşmenin su deposuna kuzey cephede yer alan açıklıkla girilmektedir. Su deposunun içerisinde metal, modern, ayaklı bir depo bulunmaktadır. Deponun güney duvarında bezemeli ve yazılı devşirme parça vardır.

Çeşmenin batı ve güney cephesindeki ayna taşlarının üzerinde, içlerinde Arapça harflerle verilmiş, oval madalyon şeklinde kitabe panoları bulunmaktadır. Mermer üzerine kabartma tekniğinde verilmiş kitabeler Osmanlıca'dır.

Batı cephedeki kitabenin transkripsiyonu:

Mâşâllahukâne

Toplanıp ehl-i mürüvvet yaptılar bu çeşmeyi

Oldu câri âb-ı feyz Hayri şevkullah ile

Görmek istersen eğer dünyada âb-ı kevseri

Çeşme-i cimcimden iç bir kâse aşkullah ile

Sene 1316

Güney cephedeki kitabenin transkripsiyonu:

Mâşâllahukâne

Çeşme-i mâ-ül hayatı seyrettik akmaktadır

Geçmeyin bir kâse âbın doldurup da içmeden

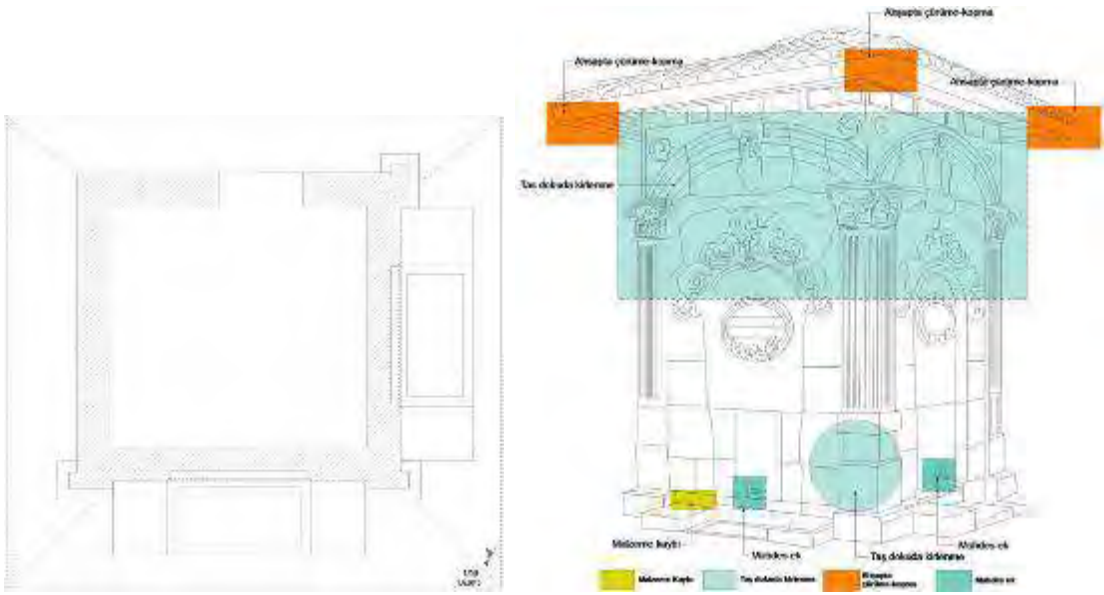
Nâmın yâd eylesün dil teşneler içtikçe kim

Etiler câri şarâb-ı kevseri bu çeşmeden

Sene 1316

Kitabesine göre, R.1316/M. 1900-1901 yılına tarihlenen çeşme, Yunan yangını sırasında yanmış, 1995 yılında ilk yerinde alınarak bugünkü yerine taşınmıştır. Onarım, Zeybli Köseoğlu İsmail Usta tarafından yapılmıştır¹².

¹²Tümer H., (1971), s. 123-24; İnce K., (2004), s.74 ve Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri (2007), s.233'te ise 1316 tarihi Hicri olarak alınmış ve Miladi 1898/99 olarak verilmiştir; Yıldırım M.Z., (2011), s.1322.

Çizim 13-14: Cincim Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Fotoğraf 16-17: Cincim Çeşmesi.

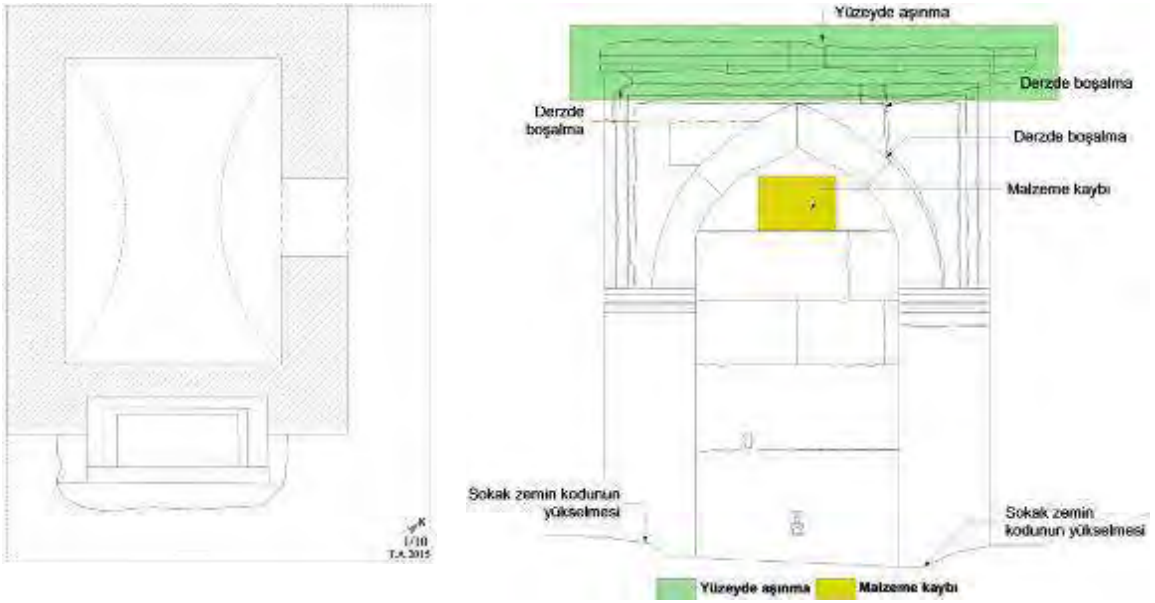
Fotoğraf 18-19: Cincim Çeşmesi.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Taş doku üzerinde atmosferik kirlenmeler görülmektedir. Kiremit kaplı ahşap konstrüksiyonlu saçakta ahşap elemanlarda çürümeler, kopmalar vardır. Lülelere modern bataryalar takılmıştır. Su deposu, fazla eşyaların durduğu bir depo şeklinde kullanılmaktadır.

Deveci Çeşmesi: *Merkez Ünalın Mahallesi, Tarlabası Sokak*'tedir. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer üç yönden düz ve dış bükey pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Ana nişte bir salma lüle ve modern bir batarya bulunmaktadır. Nişin üst kısmındaki enine dikdörtgen formlu kitabe panosu boştur. Yalak yol kotunun yükselmesi ile çok algılanamamaktadır. Üzeri sıvalı ve boyalı olan çeşme, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. Bugün işlevsiz olan çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Çeşmede herhangi bir bezeme unsuru yoktur. Yapı, bugün yerinde olmayan inşa kitabesine göre, H.1303/1885-86 yılına tarihlenmektedir¹³.

Çizim 15-16: Deveci Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

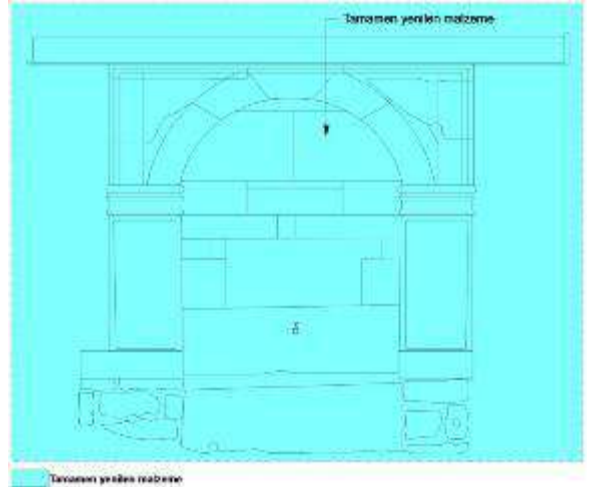
Çeşmede tespit edilen sorunlar: Yapıda gözlenen hasarlar, yapı ile uyumsuz dönem müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. En önemli sorun çeşmenin kesme taş kaplı cephesinin sıvanması ve boyanmasıdır. Çeşmenin batı duvarı ile bitişik olan yapı ile aynı renklere boyanması çeşmenin algılanmasını engellemektedir. Çeşmenin kitabesi yerinden sökülüştür. Beton saçak dönem ile uyumsuzdur, görsel bütünlüğü bozmaktadır. Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Çeşmenin üzerine tabela, anten gibi muhdes unsurlar eklenmiştir.

¹³İnce K., (2004), s.71 ve Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 235'te yapının mermer üzerine yazılmış kitabesi verilmiştir.

Fotoğraf 20-21: Deveci Çeşmesi.

Emir Hasan Çeşmesi: *Merkez Aybey Mahallesi, Küme Sokak'tadır.* Emir Hasan Çeşmesi kare gövdelidir. Ana niş yuvarlak bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yandaki dikdörtgen formlu plasterler üzerine oturmaktadır. Kesme taşlarla yeniden inşa edilen çeşme, ahşap konstrüksiyonlu bir çatı ile örtülüdür. Çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir.

Çizim 17-18: Emir Hasan Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Fotoğraf 22-23: Emir Hasan Çeşmesi. Onarım devam ederken ve onarım sonrası ana cephe.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Çeşmenin taş dokusu tamamen yenilenmiş orijinal dokuya ait herhangi bir veri kalmamıştır. Ana nişi örten yuvarlak kemer saçak seviyesinde kesintiye uğramaktadır. Lüle değiştirilmiş ve modern bir batarya takılmıştır. Özgün sekilerin üzerine yeni taş bloklar eklenmiş, yalak yenilenmiştir. Kaynaklarda yayınlanmış çeşmenin onarım öncesini gösteren bir fotoğrafa göre, çeşme ana nişini örten kemer sivridir. Cephe yüzeyi sıvalıdır. Kaynakta çeşmenin 85 yıl evvel tam karşısındaki yerden taşındığı, ayna taşında antik bir taşın olduğu belirtilmektedir¹⁴. Son onarımla çeşme kemer, malzeme ve görünümüyle tamamen kimlik değiştirmiştir.

Gediz Uluyolu Çeşmesi: *Merkez Karaağaç Mahallesi, Uluyolu Sokak'tadır.* Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi dilimli sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yandan dikdörtgen formlu plasterler üzerine oturmaktadır. Kemer üç yönden düz ve dış bükey pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Ayna taşı devşirmedir. Düzgün kesme taşlarla inşa edilen çeşme, taş bir saçak ile son bulmaktadır. Yol kotunun yükselmesi ile yalak algılanamamaktadır. Bugün işlevsiz olan çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Yapı bugün yerinde olmayan kitabesine göre H.1311/1893-94 yılına tarihlenmektedir¹⁵.

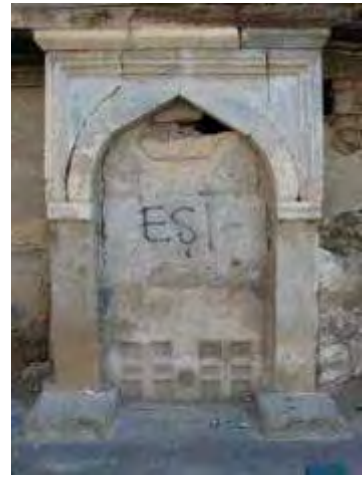
Çizim 19-20: Gediz Uluyolu Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Çeşmeni yalağı, yola döşenen kilit parke taşları ile örtülmüştür. Cephede çatlaklar, ayrılmalar ve derz boşalmaları gözlenmektedir. Taş doku üzerinde sıva ve boya kalıntıları vardır. Kitabe panosu yerinden sökülmüştür¹⁶.

14Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 236.

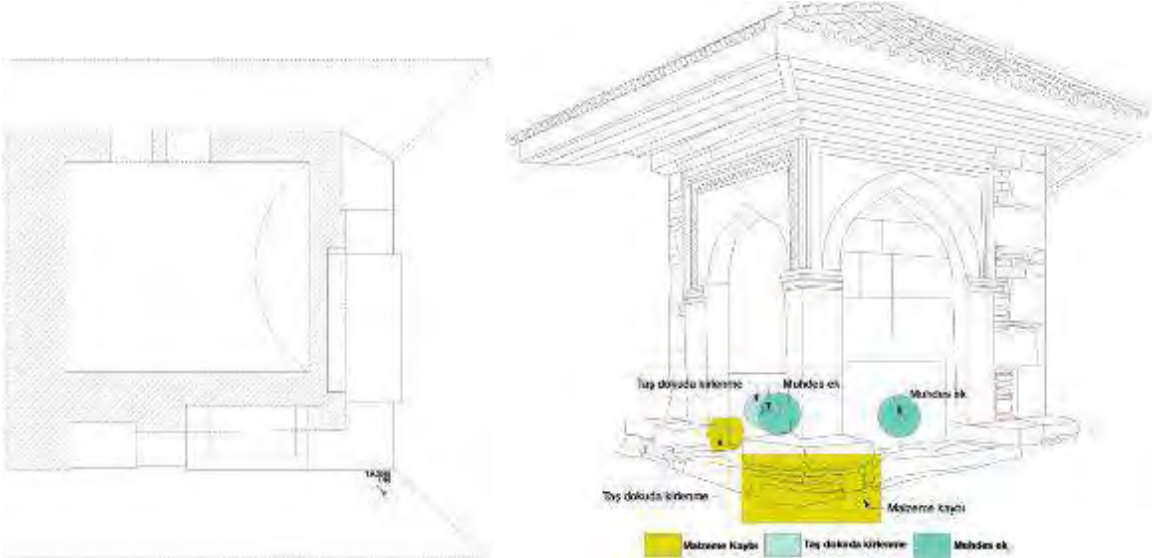
15Kitabesi için bkz. İnce K., (2004), s.73, Res.31-31a; Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 238.

16Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s. 238'de yapının mermer üzerine yazılmış kitabesi verilmiştir.

Fotoğraf 24-25: Gediz Uluyolu Çeşmesi.

Hacı Veli Çeşmesi: Merkez Aybey Mahallesi, Küme ve Bulut Sokak Kavşağı'ndadır. Çeşme çift cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. İki cephede ana nişler birer sivri kemer ile örtülüdür. Kemerler iki yandaki plasterler üzerine oturmaktadır. Soldaki kemer gözü düz, pahlı ve mukarnas dişleri ile sağdaki kemer ise düz ve pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Her iki ayna taşında modern burma birer batarya bulunmaktadır. Kesme taş ve mermer ile inşa edilen çeşme, alaturka kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülüdür. Çeşme 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir.

Çizim 21-22: Hacı Veli Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Ana nişte boya ile yazılmış yazılar görülmektedir. Lülelere modern bataryalar takılmıştır. Kaynaklarda yayınlanmış çeşmenin onarım öncesini gösteren bir fotoğrafa göre, çeşmenin taş dokusunun üzerinin sıvalı ve boyalı olduğu, lülelerinin sökülmüş olduğu ve ahşap konstrüksiyonlu saçağın, her ne kadar kaynağa alaturka kiremit densesinde, yayınlanan fotoğrafta Malsilya tipi kiremitlerle örtülü olduğu görülmektedir. Saçaktaki ahşap

elemanlarda çürüme ve kopmalar vardır. Aynı fotoğrafta lülelerinde yerlerinde olmadığı görülmektedir¹⁷.

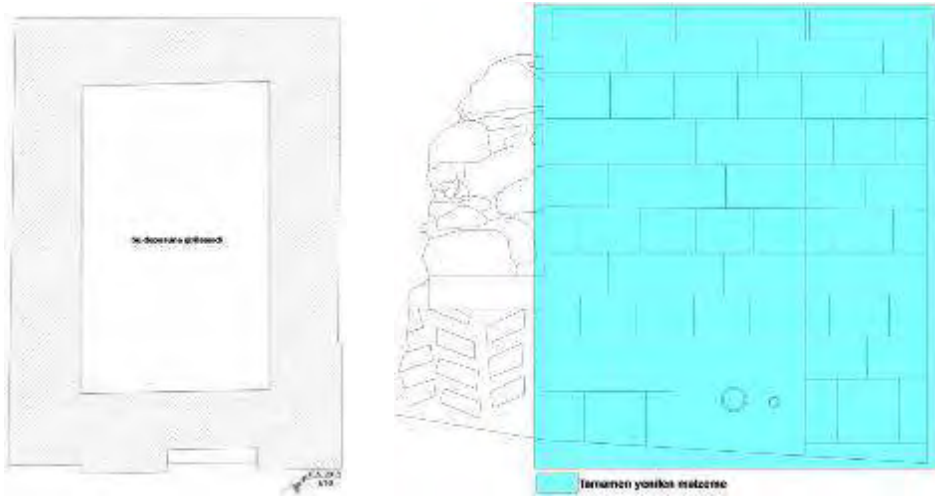
Fotoğraf 26-29: Hacı Veli Çeşmesi.

Kale Ardı Çeşmesi: *Işık Mahallesi, Kale Ardı Sokak'*tadır. Bir parkın köşesinde olan çeşme bugün işlevsizdir. Kuzey güney yönlü boyuna dikdörtgen planlı çeşmede, güney cephe ana cephe konumundadır. Özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş olan çeşmede moloz duvar örgüsü dışında özgün malzeme görülmemektedir. Ön cephe ve kısmen yan cephede yer alan kaplama taşları dönem ekidir. Bugün sadece lüleleri olan musluklar işlevsizdir. Yalak yol kotunun yükselmesi ile algılanamaktadır. Su deposuna girilememiştir. Çeşme, kaynaklarda yayınlanmış ancak günümüzde yerinde olmayan kitabesine göre H.1281/M.1864-65 yılında inşa edilmiş, R.1317/M.1901-02 yılında tamir edilmiştir¹⁸.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Yapıda gözlenen hasarlar, bakımsızlıktan ve yapı ile uyumsuz dönem müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. En önemli sorun çeşmenin ana cephesindeki dönem müdahaleleri ve malzeme kayıplarının, bu cephede restitüsyona yönelik herhangi bir veri içermemesidir. Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Yalağa dair herhangi bir iz görülmemektedir.

17Bkz. Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s.241. Ayrıca İnce K., (2004), s.81, Res. 45'te de örtü kaplaması Marsilya tipi kiremittir.

18Kitabe metni Tümer H., (1971), s.117 ve İnce K., a. g. e., s.100'de yayınlanmıştır.

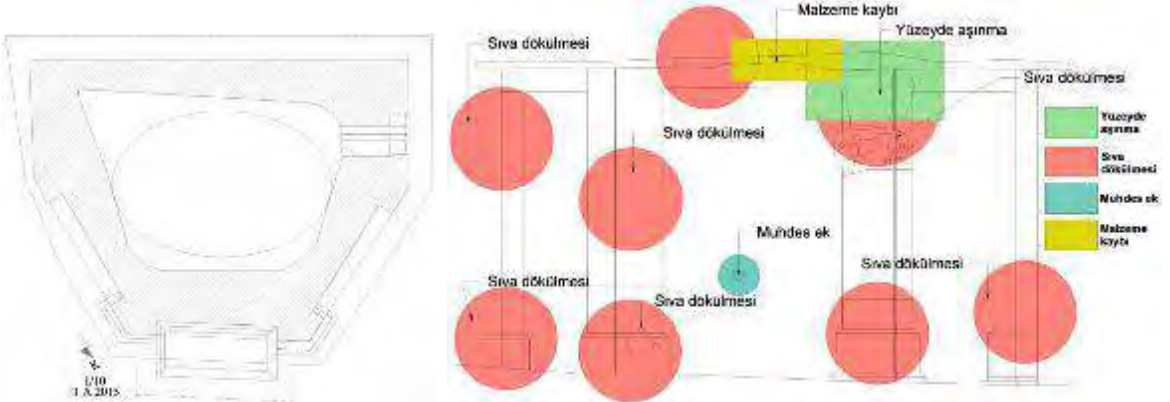
Çizim 23-24: Kale Ardi Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

Fotoğraf 30-32: Kale Ardi Çeşmesi.

Koca Çeşmesi (Eski Aşıklar): Ünalın Mahallesi, Müjde Sokak ile Güldibi Sokak'ın kesiştiği köşededir. Asimetrik altıgen planlı çeşme bir meydan çeşmesidir. Kubbe ile örtülü çeşme, dıştan beton harçlı, kayrak taşlı bir şaçağ ile örtülüdür. Kuzey, güney ve doğu cepheler dikdörtgen formu çökertmelerle hareketlendirilmiştir. Güney doğudaki niş iki yandan birer plasterle son bulmaktadır. Plasterlerin başlıkları, korint başlık tipi formundadır. Doğu cephede bir musluk ve yalak, güneybatı cephede ise su deposuna açılan bir açıklık bulunmaktadır. Duvarlar sıvalı ve boyalıdır. Yapının inşa kitabesi yoktur. Mimari ve süsleme özelliklerinden yola çıkarak 19. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir (İnce, 2004:77).

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Yapıda gözlenen hasarlar, yapı ile uyumsuz dönem müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. En önemli sorun çeşmenin kesme taş kaplı cephesinin sıvanması ve boyanmasıdır. Çeşmenin ayna taşının üzeri sıvanmıştır ya da yerinden sökülmüştür¹⁹. Orijinal lüle işlevsizdir, üst kısmına modern bir batarya takılmıştır. Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Çeşmenin üzerine tabela gibi muhdes unsurlar eklenmiştir.

Çizim 25-26: Koca Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

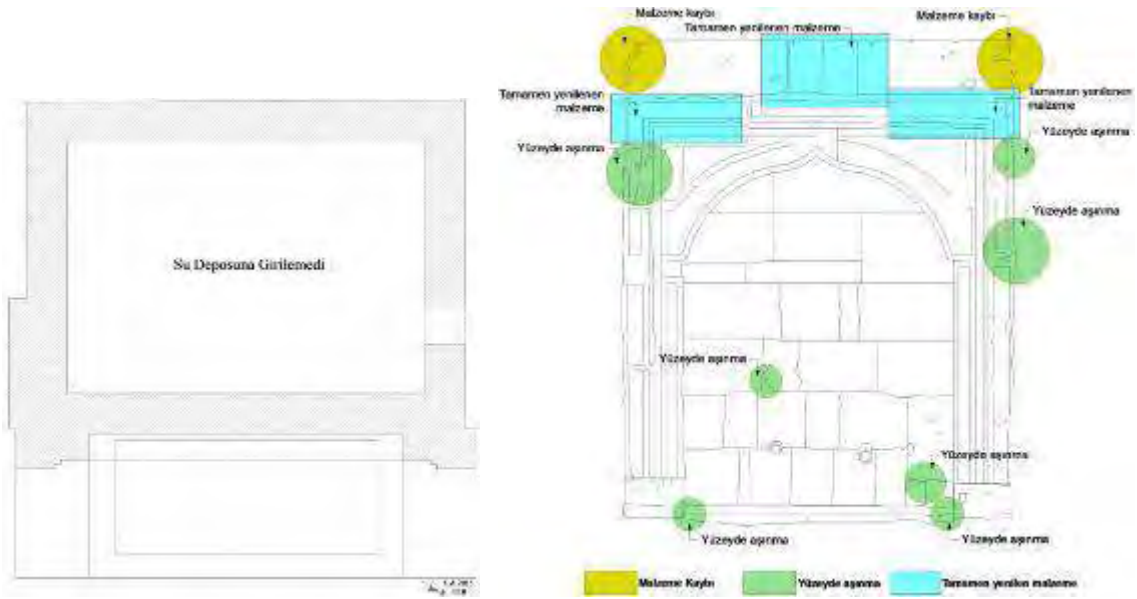
Fotoğraf 33-34: Koca Çeşmesi.

Fotoğraf 35-36: Koca Çeşmesi.

¹⁹Kaynaklarda devşirme bir ayna taşından bahsedilmektedir. İnce K., a. g. e., s. 77.

Paşa Çeşmesi I: Merkez Bozkurt Mahallesi, Hisar Ulu yolu (Paşa Caddesi)'ndadır. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi gemi teknesi formlu bir kemer ile örtülüdür. Ana nişte iki salma lüle bulunmaktadır. Nişin üst kısmında boyuna dikdörtgen formlu kitabe panosu boştur. Mermer yalak iki yandan birer oturma sekisi ile sınırlandırılmıştır. Kesme taşlarla inşa edilen çeşme, taş bir alın ile son bulmaktadır. Çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Paşa Çeşmesi bugün işlevsizdir.

Çizim 27-28: Paşa Çeşmesi I. Plan ve cephedeki bozulmalar.

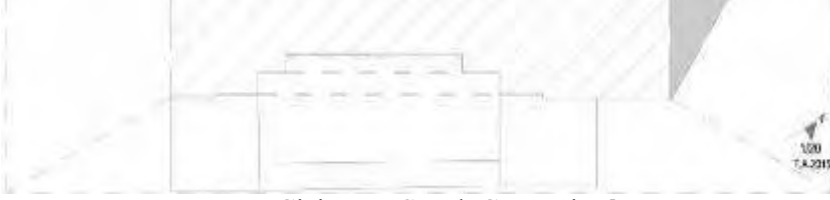
Fotoğraf 37: Paşa Çeşmesi I.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Lüleler bugün işlevsizdir²⁰.

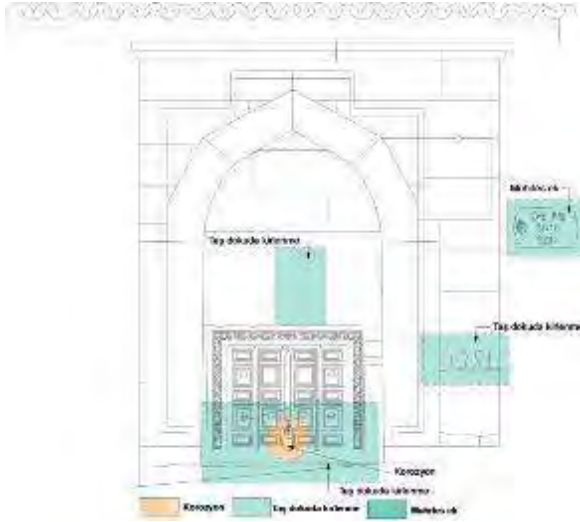
²⁰Çeşmenin eski fotoğraflarında cephe sıvalı ve boyalıdır. Bkz. Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s.245.

Savak Çeşmesi: *Merkez Köme Mahallesi, Savak Sokak ile I. Yurt Sokak'ın kesiştiği köşededir. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yandan silmeli devşirme mermer bloklar üzerine oturmaktadır. Devşirme mermer ayna taşında bir Burma lüle vardır. Kesme taşlarla inşa edilen çeşme, üzeri alaturka kiremit kaplı ahşap konstrüksiyonlu bir çatı ile örtülüdür. Çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir.*

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Taş doku üzerinde atmosferik kirlenmeler ve boya ile yazılmış yazılar görülmektedir. Çeşmenin üzerinde tabela gibi muhdes ekler bulunmaktadır.

Çizim 29: Savak Çeşmesi. Plan.

Çizim 30: Savak Çeşmesi. Cephe'deki bozulmalar.

Fotoğraf 38-39: Savak Çeşmesi.

Sofular (Çingeli) Çeşmesi: Merkez Ünalın Mahallesi, Tutum Sokak'tadır. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi sivri bir kemer ile örtülüdür. Ana niş, üç yönden düz ve dış büyük pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Ayna taşı devşirmedir. Bezemeli mermer plaka üzerindeki lüle, kör bir tıpa ile kapatılmıştır. Ayna taşının üzerindeki dikdörtgen formlu kitabe panosunun üst kısmı pahlanmıştır. İkişer kartuştan beş satır halinde işlenen kitabe metni Arapça harflerle verilmiştir. Pahlı üst kısım ise bitkisel bezeme ve tarih içermektedir. Kitabe köşeliklerinde de daire formlu yazılı panolar vardır. Kesme taş ve mermer ile inşa edilen çeşme, bitişiğindeki evin Marsilya tipi kiremit kaplı ahşap çatısı ile örtülüdür. Çatının saçak kısmı çeşmeye doğru uzatılmıştır. Çeşme 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Sülüs karakterli Arapça harflerle yazılmış Osmanlıca kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

Sene 1306

Şükrünü îfâya yetmez iktidalan halim / Avn-i Hakla bu mâ-i lezîz hatm-i selîm

İhtidadan ittifak intihasına kadar / Bu mahalle halkının himmetleri olsun kadîm

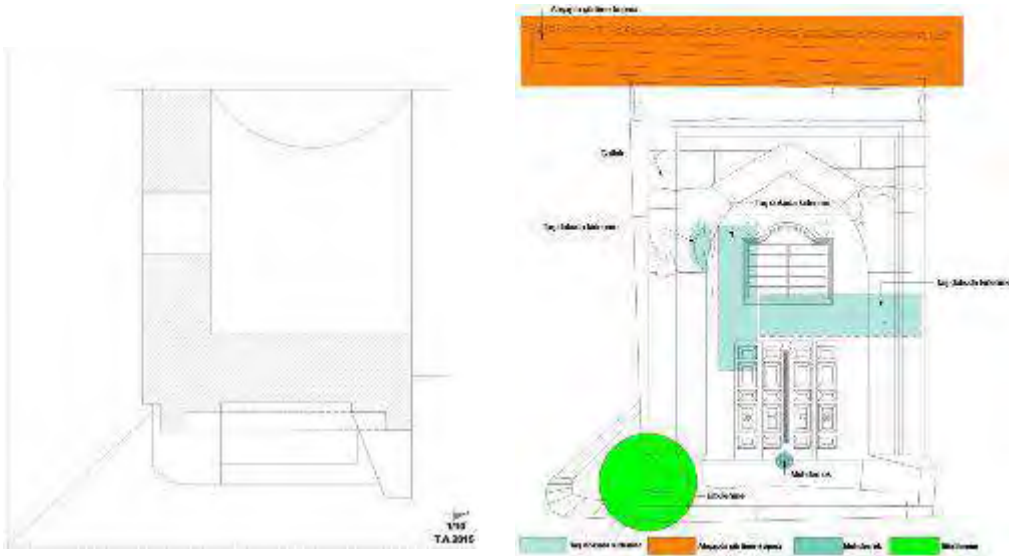
Belde-i re'si kiramin gayretiyle hoş idüb / Cümlemin sâ'yini boş eylemedi Rabbülkerim

Nûş idenlere hayat esbâbları bulsun necat / Sahib-i hayratın ümmetin eyleye tne'an
Cennâtu'n-naîm

Kim sual eyler ise tarihin fehmi eyleyüb / Söylesün bilmeyen adamlara bu haberi rahîm

Kitabesine göre çeşme, mahalle halkı tarafından R.1306/M.1890-91 yılında inşa edilmiştir²¹.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Sokakta yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Taş doku üzerinde atmosferik kirlenmeler ve boya ile yazılmış yazılar görülmektedir. Kiremit kaplı ahşap konstrüksiyonlu saçakta ahşap elemanlarda mantarlanma, çürümeler ve kopmalar vardır. Lüle kör bir tıpa ile kapatılmıştır.

Çizim 31-32: Sofular/Çingeli Çeşmesi. Plan ve cephedeki bozulmalar.

21H. Tümer (1971), s.122. İnce K., (2004), s.72 ve Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s.247'de tarih, H. 1306/M.1888-89 şeklinde verilmiştir, ayrıca metinde bazı kelimeler farklı okunmuştur; Yıldırım M.Z., (2011), s.1322.

Fotoğraf 40-41: Sofular/Çingeli Çeşmesi.

Sünnetçi Çeşme: Merkez Aybey Mahallesi, İzci Sokak'tadır. Çeşme tek cepheli, boyuna dikdörtgen prizma gövdelidir. Çeşme ana nişi sivri bir kemer ile örtülüdür. Kemer iki yandan dikdörtgen formlu plasterler üzerine oturmaktadır. Kemer üç yönden pahlı silmelerle çevrelenmiştir. Ana nişte modern burma bir batarya bulunmaktadır. Kesme taşlarla inşa edilen çeşme, taş bir saçak ile son bulmaktadır. Çeşme, 24.06.1983/A-4434 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Çeşme ile organik bağı bulunan yapı yıkılmış, bu yıkım sırasında çeşmenin deposu da tahrip olmuştur. Çeşmenin taş dokusu üzerinde lokal kayıplar ve boyalar görülmektedir. Lüle değiştirilmiş ve modern bir batarya takılmıştır²².

²²Çeşmenin eski fotoğrafları için bkz. İnce K., (2004), s.83, Res.49; Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, s.248.

Çizim 33-34: Sünnetçi Çeşme. Plan. Cephedeki bozulmalar.

Fotoğraf 42-43: Sünnetçi Çeşme.

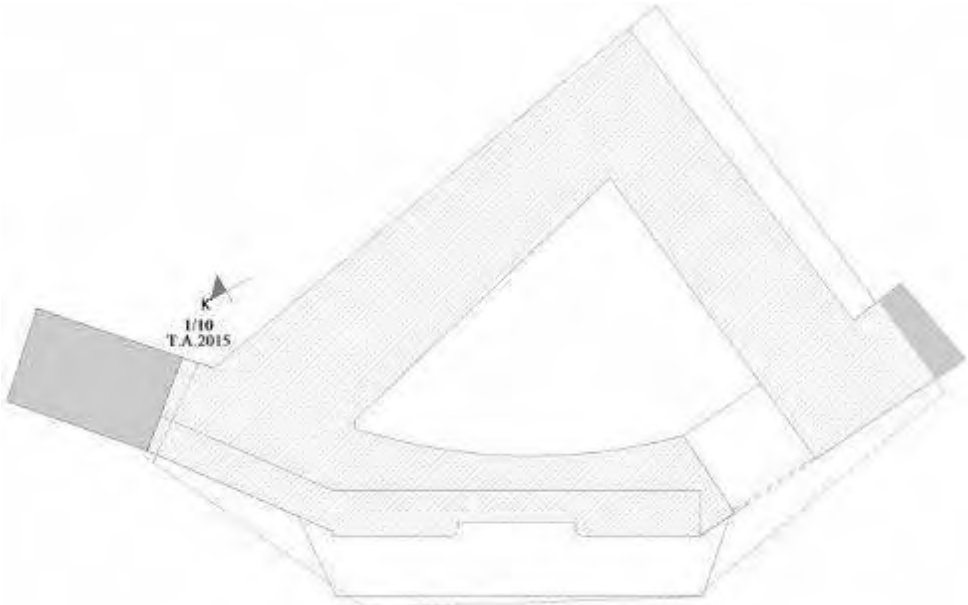

Fotoğraf 44-45: Sünnetçi Çeşme.

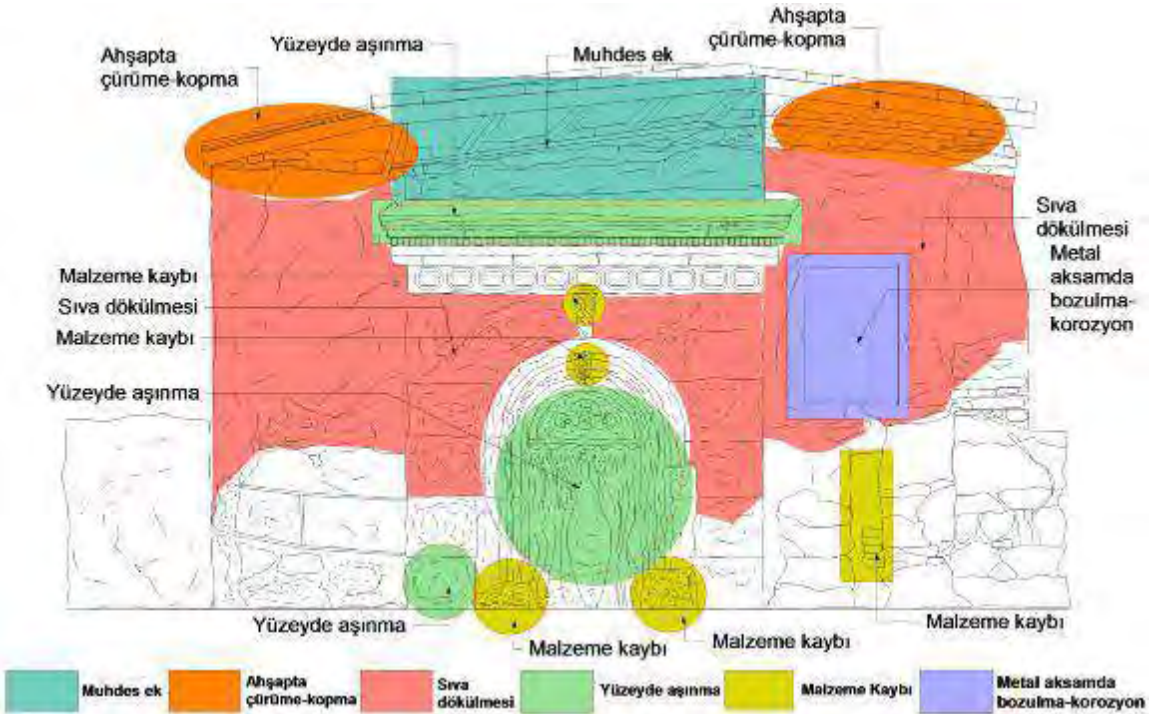
Vidinli Sokak (İslice) Çeşmesi²³: *İslice Mahallesi, Vidinli Sokak*'tır. Asimetrik plan şemasında olan çeşmenin ana cephesi kuzeydir. Ana cephe ve iki yan cephe kesme taşlarla, diğer duvarlar moloz taşlarla örülmüştür. Ana cephede yuvarlak kemerli bir niş içerisinde ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşı iki yana çekilmiş perde motifi, bir gülbezek ve bu gülbezeğin iki yanına ayna usulü simetrik yerleştirilmiş hilal ve yıldız motifleri ile hareketlendirilmiştir. Silmelerle şekillenen yuvarlak kemerin kilit taşı, bir kenger yaprağı ile taçlandırılmıştır. Kenger yaprağının üst kesiminde tahrip olmuş bir konsol bulunmaktadır. Cephe, iç bükey, dış bükey, düz ve testere dişi silmelerle bezeli bir saçak ile son bulmaktadır. Örtü Marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır. Yol kotunun yükselmesi nedeniyle yapının zemin kotu değişmiştir. Bugün yalağına ait herhangi bir iz mevcut değildir. Çeşme bugün işlevsizdir. Çeşmenin inşa kitabesi yoktur²⁴. Mimari ve süsleme özellikleri ile 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir (İnce, 2004:78).

²³Çeşme kaynaklarda “**Karınca Çeşmesi**” olarak da geçmektedir. Bkz. Yıldırım M.Z., (2011), s.1329-30.

²⁴Yıldırım M.Z., (2011), s.1330'da H.K. Ersoy'un notlarına gönderme yapıp, 1321 tarihli kitabe metnini yayınlamıştır.

Çizim 35: Vidinli Sokak Çeşmesi. Plan.

Çizim 36: Vidinli Sokak Çeşmesi. Cephedeki bozulmalar.

Çeşmede tespit edilen sorunlar: Yapıda gözlenen hasarlar, bakımsızlıktan ve yapı ile uyumsuz dönem müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. En önemli sorun çeşmenin şu an bir oto parkın içinde yer almasıdır. Yapı orijinalde tek cepheli bir çeşme iken günümüzde çeşme ile bitişik olan yapıların yıkılması veya yapıların kaldırılması sonucu çeşmemizin tüm cepheleri açık hale gelmiştir. Yapı ile organik bağı olan yapıların yıkılması ve bir otopark içerisinde yer alması

çeşmede bulunan elemanların yok olmasına sebep olmuştur. Bugün çeşmenin yalağı, musluğu yok olmuştur. Çeşmenin üzerine tabela gibi muhdes ekler bulunmaktadır.

Fotoğraf 46-49: Vidinli Sokak Çeşmesi.

Sonuç olarak; Uşak merkezde tespit ettiğimiz çeşmelerin çoğu bir konut, cami, bahçe ya da hazire duvarına bağımlı şekilde tasarlanmıştır. Çeşmelerin çoğunun bitişik oldukları yapılarla birlikte ya da yapılardan önce inşa edilmiştir. Merkezdeki çeşmelerden 29'u bir yapıya bağımlı, 4'ü bağımsızdır (Tablo 1). Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiş çeşmelerin çoğu, bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilmiştir. Anadolu'da ve İstanbul'da bir yapıya bağımlı şekilde tasarlanmış çeşmeler arasında; Manisa Ali Bey Camisi Çeşmesi (XVI-XVII. yy.) (Uçar, 2012: 85-87), Erzurum Hacı Mehmet Çeşmesi (1679) (Yurttaş-Özkan, 2005), Urfa Hekim Dede Çeşmesi(1708) (Kürkçüoğlu, 1997: 79), Kayseri Sahibiye Medresesi Çeşmesi, Niğde Ulu Cami Çeşmesi, Afyon Çay Taş Medrese Çeşmesi (Önge, 1997: 48, 50, 51), Karaman İbrahim Bey İmareti Çeşmesi (Önge, 1997: 56) bulunmaktadır.

Bağımsız çeşmeler herhangi bir yapıya ya da duvara bağımlı şekilde tasarlanmamış çeşmelerdir. Genellikle bu çeşmelerin tüm cepheleri dışa açık olduğu için tüm duvarlardaki detaylar rahatlıkla görülebilmektedir. Osmanlı döneminde inşa edilmiş bağımsız çeşmelerin en ünlüleri bezeme repertuarları ile de dikkat çeken III. Ahmet ve II. Mahmut çeşmeleridir (Eyice, 2002: 290, Eyice, 1993: 284; Kuban, 2007: 510-13). Uşak'taki bağımsız çeşmeler de (Tablo 1) Anadolu ve İstanbul'da inşa edilmiş çağdaş bağımsız örnekler özelliklerini yansıtmaktadır. Uşak çeşmeleri içerisinde meydan çeşmesi özelliğini en iyi yansıtan örnek Cincim Çeşmesi'dir. İstanbul ve Anadolu'da bulunan bağımsız çeşmelerden bazıları şöyledir: Bolvadin Alaca Çeşme (1278) (Önge, 1997: 13), Manisa Adakale Mahallesi'ndeki Çeşme (1543) (Uçar, 2012: 67-69), Karaman İsmail Ağa Çeşmesi (1708) (Denktaş, 2000b: 43), Sandıklı Mehter Sokak'taki Çeşme (1769-70) (Aydoğdu, 2010, s.14-16), İstanbul İhsan Bey Meydan Çeşmesi (1866) (Geyik, 2007: 145) ve Kütahya Hükümet Çeşmesi (1908) (Altun, 1981-82: 444).

Uşak'taki 33 çeşmeden 28'i tek cepheli, 4'ü çift cepheli, 1'i üç cephelidir (Tablo 1). Çeşmelerde ana nişlerden 12'si bir sivri kemer ile 7'si yuvarlak kemer, 2'si gemi teknesi kemer, 3'ü basık kemer, 1'i dilimli kemer, 1'i düz atkı taşı ile örtülüdür. Çeşmelerden 5'inde ise kemer formu yapılan onarımlarla bozulmuştur (Tablo 1). Anadolu'da ve İstanbul'da sivri kemer formu kullanılmış çeşmeler arasında; Manisa Ulu Cami Medresesi Çeşmesi I-II (1378) (Uçar, 2012: 37-40), Manisa Muradiye Külliyesi Çeşmesi I-II (1586-1602) (Uçar, 2012: 59-64), Sandıklı Çavuş Camii Çeşmesi (1851) (Aydoğdu, 2010: 33-36), İstanbul Sadrazam Halil Paşa Çeşmesi (1615) (Özdeniz, 1995: 2006), İstanbul Sadrazam Kara Davut Paşa Çeşmesi (1618) (Özdeniz, 1995: 192), İstanbul Mehmet Kethüda Çeşmesi (1624) (Tanışık, 1943: 68), Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1667) (Aslanapa, 1949: 143), Karaman Hisar Çeşmesi(1809) (Denktaş, 2000b: 95) ve Afyon Gedik Ahmet Paşa Çeşmesi (Özdeniz, 1997: 57); yuvarlak kemerli çeşmeler arasında; Bab-ı Hümayun III. Ahmet Çeşmesi (1728), Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732) (Öner, 2004: 4), Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (1809) (Denktaş, 2000b: 90), İstanbul Tevfik Bey Çeşmesi (1865) (Tanışık, 1943: 276), Sandıklı Topçaş Sokak'taki Çeşme (1903) (Aydoğdu, 2010: 24-26), İzmir-Selçuk İsa Bey Çeşmesi (Özdeniz, 1997: 55) ve Afyon Çay Taş Medrese Çeşmesi (Özdeniz, 1997: 51), basık kemerli örnekler arasında da; Tire Çatal Çeşme (16.yy.), Balıkesir Merkez Habibe Hatun Çeşmesi (1859) (Işıkdoğan, 2013: 92) ve Manisa Hakkı Baba Mescidi Çeşmesi'ni (1871-72) (Uçar, 2012: 109-110) örnek verilebilir.

Çeşmelerin gövde biçimleri ise yoğunlukla dikey dikdörtgen formdadır. Çeşmelerin 29'unda gövde dikey dikdörtgen formda, 2'sinde yatay dikdörtgen formda, 3'ünde de kare prizmadır (Tablo 1).

Çeşmelerin su haznelerine baktığımızda ise ya yapının arkasına bitişik ya da ortasına yerleştirilmiş şekilde tasarlandığı görülmektedir. Cincim Çeşmesi (1898-1899), Koca Çeşme (XIX. yy.), Vidinli Sokak (İsliçe) Çeşmesi (XIX. yy.) ve Fener Sokak Çeşmesi'nin (XIX. yüzyıl) su deposu çeşmelerin ortasına yerleştirilmişken, Şehitler Mezarlığı Çeşmesi'nin (1911) deposu bağımsız olarak inşa edilmiş, Babür Sokak (İlyas Hoca) Çeşmesi (XIX. yy.), Kara Seydi Çeşmesi I, (XIX. yy.) ve Kara Seydi Çeşmesi II'de (XIX. yy.) çeşmeler deposuz olarak inşa edilmiştir. Diğer 25 çeşme de su deposu yapının arkasına bitişiktir. Su hazneli İstanbul ve Anadolu çeşmeleri arasında; Manisa Kaval Çeşme (1480), Manisa Vakvak Tekkesi Çeşmesi (XVI.yy.) (Uçar, 2012: 41-45, 65-66) İstanbul Vuslat Kadın Çeşmesi (1732), Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (Geyik, 2007: 146), su deposu bağımsız olarak inşa edilmiş olan çeşmeler arasında da Kilis Salih Ağa Çeşmesi, Sakarya Hüseyin Ağa Çeşmesi, İstanbul Kavasbaşı Çeşmesi ve Edirne Hacı Adil Bey Çeşmesi (Karasu, 2006: 184) sayılabilir.

Uşak merkezde yer alan çeşmelerde inşa malzemesi olarak yoğunlukla kesme taş malzeme kullanılmıştır. Az da olsa moloz taş ve kaba yonu taş ile mermer ve devşirme malzeme de çeşmelerde kullanılan malzemeler arasındadır (Tablo 2). Roma ve Bizans dönemi mimari plastikleri, ana nişte yoğunlukla ayna taşı olarak (F: 1-2, 10-11, 24-25, 38-41) ya da ana nişi iki yandan sınırlandıran plasterler şeklinde kullanılmıştır (F: 12-13, 38-41).

Çeşmelerle ilgili en vahim durum yarısının bugün işlevsiz olmasıdır. Merkezde yer alan çeşmelerden 16'sı işlevine devam etmekteyken²⁵, 17'si işlevsizdir²⁶. Uşak çeşmeleriyle ilgili bir

25İşlevine devam eden çeşmeler: Cincim Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Hacı Veli Çeşmesi, Emir Hasan Çeşmesi, Savak Çeşmesi, Sünnetçi Çeşmesi, Aslan Çeşmesi, Deveci Çeşmesi, Eyricebucak Çeşmesi, Babür Sokak Çeşmesi, Hacı Abdurrahman/Çapa Sokak Çeşmesi, Hacı/Hoca Dayı Tahir Çeşmesi, Hacı Kadir/Uğrak Sokak Çeşmesi, Koca Çeşme ve Şaban Dede Çeşmesi, Kara Seydi Çeşmesi I.

26İşlevsiz çeşmeler: Burma Camii Çeşmesi, Sofular Çeşmesi, Paşa Çeşmesi I, Gediz Uluyolu Çeşmesi, Boya Sokak Çeşmesi, Celep Çeşmesi, Dingil Sokak Çeşmesi, I.Fener Sokak Çeşmesi, Güneş Sokak Çeşmesi, Hebil Çeşmesi, Işık Sokak Çeşmesi, Kaleardı Çeşmesi, Karga Çeşmesi, Paşa Çeşmesi II, Şehitler Mezarlığı Çeşmesi, Kara Seydi Çeşmesi II ve Vidinli Sokak Çeşmesi.

diğer durum çoğunda bugün kitabesinin olmamasıdır. Uşak merkezde yer çeşmelerden 8'inde kitabe bulunurken²⁷, 25'inde bugün kitabe yoktur²⁸.

Yukarıda da belirtildiği üzere Uşak merkezde yer alan çeşmelerin büyük çoğunluğu bugün işlevsizdir. Çeşmeler, zamanın, doğanın ve en acısı insanların verdiği tahribatla lokal kayıplara ve deformasyonlara maruz kalmıştır. Çeşmelerin çoğu ayakta olduğu için, yapılan müdahaleler gözlenebilmektedir. Çeşmeler, özgün mimari özelliklerini, kısmi müdahalelerle birlikte, büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Çeşmelerde gözlenen hasarlar, bakımsızlıktan ve yapı ile uyumsuz dönem müdahalelerinden kaynaklanmaktadır (F: 17-18). Bazı yapılarda en önemli sorun çeşmelerin ana cephelerindeki dönem müdahaleleri ve malzeme kayıplarının, bu cephede restitüsyona yönelik herhangi bir veri içermemesidir (F: 30-32). Bazı çeşmelerin taş dokusunda meydana gelen tahribatlar ve muhdes ekler ile cephe bütünlüğü tamamen değişmiştir. Çeşmelerin bazılarında ise yapının bulunduğu sokaklarda yol kotunun değişmesi ile çeşmenin çevresinde bir kademelenme meydana gelmiş, bu durum çeşmenin özgün zemin kotunu değişmiştir (F: 1-3, 33, 40-41). Bu kot değişikliği ile yalak ya da oturma sekilerine dair herhangi bir veri kalmamıştır (F: 8-9, 24-25, 46). Yapıların tahrip olmasındaki en büyük etken ise büyük çoğunluğunun bugün işlevsiz olmasıdır (F: 11-15, 24-25). Çoğu, bazen bir meydana bazen de bir yol kenarında kaderlerine terk edilmiştir. Özgünlüklerin bozulmasına neden olan en önemli sorun, bazı çeşmelerin kesme taş kaplı cephesinin sıvanması, boyanması ya da taş malzemenin tamamen yenilenmesidir (F: 4-9, 33-35). Kimilerinin ise kitabesi yerlerinden sökülmüştür (F: 8-9, 15-16, 24-25). Çeşmelerin üzerine tabela, anten gibi parazit unsurlar eklenmiştir (F: 9-10). Bazı çeşmelerde uygulanan beton ya da ahşap saçak ise ya dönem özelliği ile uyum göstermemekte ya da görsel bütünlüğü bozmaktadır (F: 1-3). Tespit ettiğimiz çeşmelerin bazılarının ise ayna taşının üzeri sıvanmış ya da yerinden sökülmüştür (F: 8-9). Orijinal lüleler ya yerlerinden sökülmüş, ya işlevsiz kalmış ya da modern bir batarya ile değiştirilmiştir (F: 11-12, 16, 22-23, 37, 40-41).

Yukarı belirttiğimiz olumsuz durumlara rağmen çeşmelerin büyük bir kısmı, özgün mimari özelliklerini korumaktadır. Çeşmelerdeki bozulmalar ve yanlış müdahalelerin giderilmesi için yapılacak çalışmalarda; mimari ve yapısal analiz çalışmaları yapılmalı, bu çalışmalar sonucu belirlenen izler ve literatürdeki diğer benzer çeşmelerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucu elde edilen verilerle koruma önlemleri alınmalıdır. Korumaya yönelik yapılacak mikro müdahalelerden sonra çeşmelerin özgün işlevini sürdürmesi ve çeşme olarak kullanılmaya devam etmesi gerekmektedir.

Uşak kent merkezinde yer alan bu çeşmelerin korunmaları için ilgili kurumların ivedilikle önlemler alması elzemdir. Yapılacak bilimsel çalışmalar sonrasında yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projelerinin hazırlanması, fotoğraflanarak belgelenmesi ve ilgili kurumlar tarafından tescilsiz olanların tescili gerekli görülmektedir. Bu yapıların korunmalarına yönelik önerilerimizde ise cephe bütünlüğünü bozan ve taş dokuya zarar veren çeşmelerin üzerinde yer alan anten, tabale gibi muhdes ekler kaldırılmasıdır. Bazı çeşmeler sokak kotunun yükselmesi ile özgün zemin kotunu kaybetmiştir. Yapı dışında bulunması gereken ve mevcut zemindeki yükselme nedeniyle, zemin seviyesinin altında kalmış olan verilerin tespiti için ileride yapılacak restorasyon çalışmaları öncesinde yapının çevresinde bir araştırma kazısı yapılması; araştırma kazısı sırasında mevcut

27Kitabesi olan çeşmeler: Cincim Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Sofular Çeşmesi, Celep Çeşmesi, Eyicebucak Çeşmesi, Hebil Çeşmesi, Işık Sokak Çeşmesi (kitabe çok kötü durumdadır, sıva ve boya tabakaları nedeniyle okunamamaktadır) ve Şehitler Mezarlığı Çeşmesi.

28Uşak merkezde yer alan Boyalı Sokak Çeşmesi, Deveci Çeşmesi ve Gediz Uluyolu Çeşmesi'nin kitabeleri yakın bir tarihe kadar yerlerindedir. Ancak bugün bu eserlerin kitabelerin akıbeti bilinmemektedir. Kitabeler için bkz. Uşak (2007), 231, 235, 238; İnce K. (2004), s. 71, 73.

beton parke, asfalt gibi kaplamanın sökülerek zemin yüzey araştırılması yapılması ve yapının çevresindeki özgün kota ulaşılması; bu uygulamanın konusunda ehil kişilerce yapılması; araştırma sonrası meydana çıkarılacak özgün zemin kotunda bulunan kısımlarda bakım-onarımın yapılması gerekmektedir. Kesme taş kaplamalı çeşmelerde, malzemede doğal ya da bilinçli tahribatla oluşan bozulmalar için; kopan parçalar strüktürel açıdan bir olumsuzluk yaratmıyorsa herhangi bir tamamlamaya gidilmemesi, sadece dönem müdahalesi sıra ve boyaların itinalı şekilde raspa edilmesi gerekmektedir. Kesme taş örgüde bozulan derz dolguları özenle temizlenmesi, onarılacak yapıya ait sıvaların kimyasal, fiziksel ve fiziko-mekanik özelliklerini belirtecek harç analizlerinin yapılması, alınacak sonuçla orijinal dokuya uygun karışımla elde edilen dolgu malzemesiyle derzlerin yenilenmesi gerekmektedir. Özgün lülelerin bakımının yapıp işlevlendirilmesi, dönem eki modern malzemenin kaldırılması uygun olacaktır.

Su mimarisi tarihin her döneminde gerek işlevsel gerekse de görsel olarak pek çok mimari oluşumda tercih edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentimizin kimliğini oluşturan yapılar içerisinde yer alan, Uşak'ta tarihi kent dokusu içerisinde özel bir yere sahip olan ve yukarıda kısaca tanıtlarını yaptığımız ve korunma durumlarına değindiğimiz Uşak çeşmeleri, kentteki tarihsel mimari mirası korumasına ve bir bütünlük sağlanmasında öncüllük etmektedir. Bu yapıların korunması adına tanıtılması, işlev kazandırılması ve gerekli bakım ve onarımlarının ehil kişilerce yapılması elzemdir.

KAYNAKÇA

- ALTUN A., (1981-1982). Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul.
- AREL A., (1975). Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul.
- ASLANAPA, O., (1949). Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul.
- AYDOĞDU, G., (2010). Afyonkarahisar İli Sandıklı İlçesi Çeşme ve Kitabeleri, Salihli.
- ÇEÇEN K., (1988). Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri, İstanbul.
- DEMİREL Ö., (1992). Sivas Çeşmeleri, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı: 3, s. 169-178.
- DENKTAŞ M., (2000a) Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar), Kayseri.
- DENKTAŞ, M., (2000b). Karaman Çeşmeleri, Kayseri.
- DEVELLIOĞLU F., (1988). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 15. Baskı, Aydın Kitâbevi Yayınları.
- EYİCE S., (2002). Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı, Türkler, C.15, Ankara, s. 284-309.
- EYİCE S., (1993). Çeşme, İslam Ansiklopedisi, C.VIII, İstanbul, s. 277-286.
- GEYİK G., (2007). İzmir Su yapıları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (yayınlanmamış) Yüksek lisans Tezi, Erzurum.
- HASOL D., (2008). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, 10. Baskı, YEM Yayınları, İstanbul.
- İŞIKDOĞAN A., (2013). Balıkesir Çeşmeleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Van.
- İNCE K., (2014). Uşak/Ulubey'deki Osmanlı Mimarisine Dair, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10 Fall 2014, p. 667-696, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7151>, ANKARA-TURKEY.

- İNCE K., (2004). Uşak'ta Türk Mimarisi, Isparta.
- KARASU, G., (2006). Afyon Çeşmeleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KUBAN D., (1994). "Barok Mimarisi", *Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi*, C: 2, İstanbul.
- KUBAN D., (2007). Osmanlı Mimarisi, İstanbul.
- KUYULU İ., (1992). "XIX. yüzyıl Osmanlı Mimarîsinin Gelişimine Genel Bir Bakış" *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu - Bildiriler*, İzmir, 47-62.
- KÜRKÇÜOĞLU A. C., (1997). Şanlıurfa Mimari Eserleri, Ankara.
- ÖDEKAN A., (1992). "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme" *Semavi Eyice Armağanı/İstanbul Yazıları*, İstanbul, s. 281-298.
- ÖNGE Y., (1991). "Fıskıyeli Türk Çeşmeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.XXII, Ankara, 99-101.
- ÖNGE Y., (1997). Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖNER, S., (2004). İstanbul Meydan Çeşmeleri, İlgi, S.107, İstanbul, s. 3-9.
- ÖZDENİZ, Y., (1997). Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara.
- ÖZDENİZ, E., (1995). İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri, İstanbul.
- PİLEHVARİAN N K., URFALIOĞLU N., YAZICIOĞLU L., (2000). Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, İstanbul.
- RENDİ G., (2002). "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler Ansiklopedisi*, C: 15, Ankara, s. 265-283.
- SÖZEN M.-TANYELİ U., (2011). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
- TALİ Ş., (2010). "İstanbul Su Mimarîsinde Fatih Sebillerinin Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ordu, C:3, S.10 , s. 558-571.
- TANIŞIK H., (1943). İstanbul Çeşmeleri 1, İstanbul.
- TÜMER H., (1971). Uşak Tarihi, İstanbul.
- Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri (2007). T.C. Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İzmir.
- YILDIRIM, M.Z., (2011). Bazı Uşak Çeşmeleri ile İlgili Tespitler, CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri (14-16 Nisan 2011 Uşak), C.II, İzmir, s. 1313-1334.
- YURTTAŞ H.-ÖZKAN H., (2002). Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları, Erzurum.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ACAR, T., (2015). "Uşak Çeşmelerinin Korunma Durumları, Tarihi Kimliklerini Koruma Bağlamında Düşünceler / Protection Of Uşak Fountains, Ideas On Protection Of Historical Identity Of The Fountains", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8372>, p. 1-40

DEMOKRASİ İLE SİYASAL İSTİKRAR VE KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

*Abdolvahap AKINCI***

ÖZET

Demokrasi kavramı özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, bütün olumlu özellikleri içerisinde barındıran bir kavram olarak sıkça kullanılmaktadır. İnsanlığın ulaştığı/ulaşması gereken ideal bir sistem olarak sunulan demokrasi, hemen her toplumsal konu ile ilintili olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi ile ekonomik kalkınma ve siyasal istikrar arasında doğru orantılı bir bağın olduğu görüşü literatürde farklı bilim insanları tarafından dillendirilmektedir. Demokrasinin ekonomik kalkınmanın sebebi veya sonucu olarak var olduğu görüşünün yanında, eş zamanlı olarak birbirlerinin ortaya çıkışında etkili olduklarını savunanlar da vardır. Demokrasi ile ekonomik kalkınma arasında doğrudan bir bağ olmadığı görüşü de kendine taraftar bulmaktadır.

Türkiye gibi demokrasinin tam olarak kurumsallaşmamış olduğu ülkelerde koalisyon hükümetlerinin kurulması, sorunların çözümünü zorlaştırdığı gibi, yeni sorunların da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Türkiye'de de siyasal istikrar ile ekonomik kalkınma ve demokrasi arasında ciddi bir bağ olduğu yönündeki yaklaşımlar dile getirilmektedir. Siyasi istikrarın olmadığı dönemlerde hem ekonomik kalkınmanın yavaşladığı, hem de demokratik adımlar atılamadığı ve hatta bu konularda geriye gidiş olduğu ileri sürülmektedir.

Yapılan araştırmalar, siyasal istikrarın olduğu dönemlerde Türkiye'nin hızla kalkındığını göstermektedir. Koalisyon dönemleri "kayıp yıllar" olarak adlandırılmaktadır. Siyasal hırs ile hareket eden koalisyon hükümetleri, kaynakların optimum kullanımına fırsat vermemektedir. Birbiri ile tamamen uyumsuz iktisat anlayışları dolayısıyla ve oportünist politikalar ile ülkenin geleceği olması gerekenden daha kötü bir noktaya doğru sürüklenmektedir.

* Makalenin bir kısmı 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı'nda (15-16 Ekim 2015) sunulacaktır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: abdolvahap.akinci@kocaeli.edu.tr

Bu çalışmada farklı yaklaşımlar gerekçeleri ile ortaya konularak, demokrasi ile ekonomik kalkınma ve siyasal istikrar arasında bir bağ olduğu, Türkiye örneği çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasal Hayat, Türk Siyasal Hayatı, Siyasi İstikrar, Ekonomik Kalkınma

RELATIONSHIP BETWEEN POLITICAL STABILITY AND DEVELOPMENT THROUGH DEMOCRACY: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

The concept of democracy has been widely used as a concept including all the positive features especially since the cold War ended. Democracy, which is presented as an ideal system that humanity need to achieve, arises in relation to almost every social issue.

The view that has a direct link between economic development and political stability through democracy is being voiced by different scientists in the literature. Besides the opinion of existence of democracy as a cause or result of the economic development, there are those who claim to be effective in the appearance of each other simultaneously. The idea that there isn't a direct link between economic development and democracy is also finding its supporter.

The establishment of a coalition government in countries such as Turkey, where democracy is not fully institutionalized, as it complicates the solution of the problem and can lead to the emergence of new problems.

Approaches that there is a serious link between economic development and political stability and democracy in Turkey, are being expressed. As well as slowing economic growth in the absence of political stability, and not even the democratic steps taken and proposed to be going back on these issues.

Research shows that Turkey develops rapidly in the periods when political stability in Turkey remains. Coalition periods are called 'lost years'. Coalition government with the political ambition does not allow the optimum use of resources. Completely incompatible with each other due to economic understanding and opportunist politics are drifting toward a worse spot than with the country's future should be.

In this study, different approaches are put forth with reasons and it is attempted to have a link between economic development and political stability through democracy.

STRUCTURED ABSTRACT

It is very difficult to explain social phenomena with a single or a few variables. Overall it would not be wrong to say that social change and development have been influenced by a large number of variables.

Of the development of the countries are also occurred by the coming together of a large number of factors in this context.

Studies establishing a link between democracy and political stability and development of the countries have gained a momentum in the last quarter of the 20th century. Although it could be said that economic development in a number of decisive factors to a certain extent, some variables are said to be at the forefront of the decisiveness. Even though some authors claim that there is a very strong correlation between economic development and democracy, and some are partially or completely away from this view.

The concept of democracy has been widely used as a concept including all the positive features especially since the cold War ended. Democracy, which is presented as an ideal system that humanity need to achieve, arises in relation to almost every social issue.

The view that has a direct link between economic development and political stability through democracy is being voiced by different scientists in the literature. Besides the opinion of existence of democracy as a cause or result of the economic development, there are those who claim to be effective in the appearance of each other simultaneously. The idea that there isn't a direct link between economic development and democracy is also finding its supporter.

The states having a powerful democracy are also a fact that they are the most prosperous countries in the world. Although some countries are economically strong if they are not democratic state, it is impossible to deem these countries as powerful countries. Non-democratic countries such as Saudi Arabia, Qatar, Kuwait, etc. base their economic prosperity only on natural resources and they don't produce technology and they only draw attention to the high consumption level. Income achieved from the marketing management of natural resources is transferred to different layers of society. A society depending on the state is present. A middle layer or the bourgeoisie trying to protect its rights and the law against the state are not available. The debate, which has caused the development of democracy or vice versa what it will bring along the development of democracy, must be left aside and it can be said that state not being fed, as a result of his struggle economically stronger bourgeoisie, for he did not want to leave at the mercy of the management of their rights and the law the formation of a management approach based on the primacy of human rights and law and was instrumental in the institutionalization of democracy.

A large middle class emerged simultaneously with economic development and institutionalization of democracy. This part of the citizenship of the advanced level of education was high. Facilities will ensure the democratic government and thus to continue the struggle and see the benefits of the system.

In developing countries, as long as the development trend continues, a broader middle class will emerge. These layers, which the literacy rate is high and are in communication with the world, will want to be more effective in management and fight for democratization. On the other hand, in the countries that democratic governance has started

to institutionalize, with the help of providing confidence of the system, it will be less nepotism and lawlessness and a rapid economic development in the country will be possible.

While it is true proportionality between development and democracy controversial, it is considered by almost everyone to be a direct link between economic development and political stability. In countries where there is no concern for the future political stability and long-term projection capable companies will refrain from investing. Investment in a stable democracy, costs will be lower.

The political stability not only in terms of domestic investment, it is also important in terms of foreign investment. In a globalized world, no limits to resources and the most reliable and predictable economy are preferred. In case of the slightest crisis and political instability, it is observed that foreign funds quickly abandon the country.

Especially in developing countries, because of insufficient saving, foreign funds makes it more imperative. A stable country and its companies are able to provide sources in more favourable conditions. Otherwise, they will both have to be in difficulty in finding debt and pay higher interest.

Power entering a difficult re-election, even though they know it would be negative in terms of economic results, will spend the election economic life, in this case the country for many years may be the reason for the lack of necessary development.

The establishment of a coalition government in countries such as Turkey, where democracy is not fully institutionalized, as it complicates the solution of the problem and can lead to the emergence of new problems.

Approaches that there is a serious link between economic development and political stability and democracy in Turkey, are being expressed. As well as slowing economic growth in the absence of political stability, and not even the democratic steps taken and proposed to be going back on these issues. Research shows that Turkey develops rapidly in the periods when political stability in Turkey remains. Coalition periods are called 'lost years'. Coalition government with the political ambition does not allow the optimum use of resources. Completely incompatible with each other due to economic understanding and opportunist politics are drifting toward a worse spot than with the country's future should be.

In this study, different approaches are put forth with reasons and it is attempted to have a link between economic development and political stability through democracy.

Key Words: Democracy, Political Life, Turkish Political Life, Political Stability, Economic Development

GİRİŞ

Batının ilerleme ve hep daha iyiye doğru gitme anlayışının yansımasını hemen her alanda gözlemlemek mümkündür. Bu ilerleme anlayışı gidişatın demokrasiye doğru olduğunu ve zaman geçtikçe demokrasinin daha etkin olacağını savunmaktadır. Ekonomik kalkınma ile demokratik

ilerleyişin eş güdümlü ve uyumlu bir şekilde ortaya çıkacağı savı ile hareket etmektedir (İnsel, 1991: 18).

Demokrasiler, farklı görüş ve çıkarların hür bir ortamda yarıştıkları bir ortamı zorunlu kılmaktadırlar. Siyasal partiler demokrasilerin olmazsa olmazıdır. Toplumlarda var olan çok sayıda görüş ve anlayışın belli siyasi parti çatıları altında toplanmaları ile birlikte iktidar mücadelesi başlar. Demokratik ülkelerde bir partinin tek başına iktidara gelmesi her zaman mümkün olamamakta ve ülkeyi koalisyon hükümetleri yönetmek durumunda kalmaktadır. Farklı programlara sahip partiler tarafından oluşturulan hükümetlerin uyumlu ve tutarlı bir şekilde politikalar oluşturması zor olmaktadır.

Demokrasi ile kalkınma arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu söylenebilir. Bir ülkede istikrarlı bir siyasal yapı olduğu zaman, o ülkede bir taraftan hızlı bir kalkınma olacaktır, diğer taraftan da demokrasi ve insan hakları bağlamında daha ileri adımlar atılacaktır. İstikrar kalkınmayı, kalkınma ise demokrasinin yerleşmesini sağlayacaktır.

Siyasal istikrarın olduğu dönemlerde ekonomik kalkınma çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bir ülkede ekonomik kalkınmanın olmasıyla birlikte güçlü bir zengin tabakanın yanında geniş ve daha müreffeh bir orta tabaka ortaya çıkmaktadır. Orta tabakanın gelişmesi, demokrasinin kurumsallaşması için iyi bir temel oluşturmaktadır. Orta tabakanın sistemin istikrarsızlaşmasından imkanlarını kaybetme ihtimalinin olması, o kesimleri demokrasiye daha çok bağlayacaktır.

Demokrasinin gelişim ve kurumsallaşma süreci incelendiği zaman, ekonomik darboğaz ve krizlerin olduğu dönemlerde dünyadaki ülkelerde demokrasilerde geriye gidişlerin olduğu, kalkınmanın olduğu dönemlerde ise demokrasi ve insan hakları bağlamında güçlü adımlar atıldığı gözlemlenmektedir.

Demokrasiyi sadece kalkınmanın ve istikrarın bir sonucu olarak görmemek gerekir. Demokrasinin iyi bir şekilde işlediği toplumlarda uzlaşma kültürünün geliştiği ve ekonomik kalkınmanın daha da hızlandığı da söylenebilir. Demokrasi sadece istikrar ve kalkınmanın bir sonucu değil, aynı zamanda istikrar ve kalkınmanın bir itici gücü olarak da işlev görmektedir.

Türkiye’de siyasal istikrarın olduğu tek parti iktidarları döneminde ekonomik kalkınma hızlanmış ve demokrasi ve insan hakları bağlamında ileri adımlar atılmıştır. Siyasal istikrarın olmadığı dönemlerde ise ülkede bir taraftan kaos çıkarken, diğer taraftan da ekonomi kötüye gitmiştir. Bazen bu durum askeri-bürokratik elitlerin siyasal iktidarlara müdahalesi ile sonuçlanmıştır.

Bu çalışmada demokrasi ile siyasi istikrar ve kalkınma arasında çok ciddi bir bağlantının olduğu, siyasal istikrarın olduğu dönemlerde hem demokratikleşmeye dönük daha sağlam adımların atıldığı hem de ekonomik kalkınmanın çok daha hızlı gerçekleştiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Demokrasinin tarihi eski Yunan dönemine (yaklaşık 2500 yıl önce) kadar gitmektedir. Demokrasi kavramı Eski Yunanca’da “demos” (halk) ve “kratein” (egemen olmak) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu, halkın veya çoğunluğun egemenliği şeklinde tanımlanabilir (Schmidt, 2001: 13; Dursun, 2004: 161). Yunan şehir devletinin yıkılışından sonra demokrasi fikri tamamen yok olmamıştır fakat en aza inmiştir. Demokrasinin tekrar gündeme gelmesi ancak Yeni Çağ düşüncesinin sonuçlarını vermeye başlamasıyla mümkün olabildi (Schmidt, 2001: 193). Dahl’a göre demokrasi uygun koşulların var olması durumunda birbirinden çok farklı ve haberdar olmayan ülkelerde yeniden icat edilebilir (Dahl, 2001: 9). Demokrasi, genel olarak siyasal iktidarın

nasıl oluşturulacağını, kimlerin yönetici olacağını belirlemeye dönük bir yöntemdir. Ancak demokrasi kavramını toplumsal alanın her noktasında, bütün sosyal hayatımızda uygulamaya kalktığımız zaman, kavramın çerçevesini çok genişletmiş ve dolayısıyla anlamsızlaştırmış oluruz. Yayla'ya göre demokrasi, siyasi bir yönetim şeklidir ve sadece açık toplumla ilintilidir (Yayla, 2002: 34). Açık toplumlarda ancak farklı görüşlerin baskı altında kalmadan kendilerini ifade edebilmeleri, örgütlenmeleri ve seslerini duyurabilmeleri mümkün olabilecektir. Baskıcı toplumlarda, sadece izin verilen görüşler, belirlenen sınırlar dahilinde dillendirilebilir.

Fuller'e göre demokrasi (1996: 10) insanlık tarihinde ortaya çıkmış olan en arzu edilebilir yönetim biçimidir. Peki, demokrasiden bahsetmek için hangi şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir? Lipset'e göre, demokrasinin işlevsel olması için üç şartın sağlanması gerekir. 1) siyaset sistemini, barış içinde gerçekleşecek olan iktidar "oyun"una müsaade eden bir değer sistemi olarak nitelendirmek gerekir. Bu şekilde nitelendirilmediği durumlarda, demokrasi ancak kargaşa olur. Latin Amerika ülkelerinin çoğunun karşılaştığı sorun budur. 2) Siyasal sistemde gerçek otorite belli aralıklar ile bir gruba verilmediği zaman, ortaya demokrasiden ziyade sorumsuz ve istikrarsız bir yönetim çıkar. Genellikle aralarında büyük değer ve çıkar çatışması olan partilerin oluşturduğu zayıf koalisyon hükümetlerinin durumu budur. Üçüncü ve dördüncü Fransız cumhuriyetlerinin büyük bölümünde ve Faşizm öncesi İtalya'da durum bundan ibaretti. 3) Demokrasinin işlevsel olması için, gerçek bir muhalefetin varlığını sürdürebilmesinin zemininin olması zorunludur. Muhalefetin böyle bir imkanı yoksa, yönetenlerin otoritesi her gün daha çok artar ve halkın siyasete olan etkisi en alt seviyeye iner. Tek parti yönetiminin olduğu ülkelerde durum budur (Lipset, 1986: 25-26). Bir sistemin kendini demokrasi olarak tanımlamasından ziyade, sistemin nasıl işlediğidir belirleyici olan.

Demokrasi ile iktisadi liberalizm arasındaki bağlantı ortaya konarak, hangisinin itici güç olduğu saptanmaya çalışılıyor. Köker'e göre önce iktisadi liberalizm 15. yüzyıldan başlayarak kurumsallaşıyor, sonra da liberal demokrasi geliyor (Köker, 1992: 27-28). Kimi düşünürlere göre iktisadi liberalizm ile demokrasi arasında neden-sonuç ilişkisi vardır. Kapitalizmin gelişme süreci ile burjuvazi ortaya çıktı ve sivil toplumun alanının gelişmesinde etkili oldu. Bu durum demokrasinin doğuşunda önemli bir etken oldu. Demokrasi ancak burjuvazinin tarih sahnesine çıkması ile mümkün olabildi. Weber ve Schumpeter'e göre modern demokrasi kapitalizmin bir ürünüdür (Bulut, 2003: 70-72). Mises, piyasa ekonomisinin doğası gereği rekabeti sağlayarak özgürlüklerin gerçekleşmesine neden olduğunu savunmaktadır. Serbest piyasa hiçbir sınıra tabi olmaksızın sonsuz imkân sunarak özgürlüklerin gerçekleşmesini sağlar (Nişancı, 2001: 590). Fukuyama'ya göre demokrasi ile kapitalizm arasındaki ilişki dolaylı bir ilişkidir. İstikrarlı bir demokrasinin varlığı için ekonomik gelişme gerekli ve yeterli bir koşul değildir (Fukuyama, 1999: 110-111).

Zakaria'ya göre günümüzde mevcut olan 193 devletten 118'i demokratiktir. Bu da dünya nüfusunun %54,8'ine tekabül etmektedir. Demokrasi Batı'da, liberal demokrasi anlamında kullanılmaktadır. Günümüzde demokrasi yayıldığı halde, anayasal liberalizm yayılma eğilimi göstermemektedir. Dolayısıyla söz konusu olan illiberal demokrasilerin yayılmasıdır. Demokratik devletlerin yarısında siyasal özgürlükler sivil özgürlüklerden daha iyi durumdadır. Dolayısıyla bu ülkeler illiberal demokrasilerdir (Zakaria, 1999: 42). Yayla'ya göre ise birçok durumda, liberalizm demokrasinin bir ön şartı durumundadır (Yayla, 1999: 62). Liberal özellikleri taşımayan her hangi bir yapının demokrasi olarak addedilmesi doğru bulunmuyor.

Max Weber, modern demokrasilerin en berrak haliyle ancak kapitalist sanayileşme ile birlikte mümkün olabileceğini savunmaktadır (Weber, 1906: 346). Bu görüşünün temelinde kalkınmış devletlerin demokrasiye yönelmeleri ve az gelişmiş ülkelerin ise demokratik yönetimlerinin olmaması belirleyici olmuştur.

Demokrasi ile kalkınma arasında bir bağlantı olduğu yönündeki çalışmalar dikkati çekmektedir. İki kavram arasındaki ilişkinin varlığı kabul edilmekle beraber, hangisinin belirleyici olduğu konusunda farklı fikirler vardır. Kimisine göre ekonomik kalkınma olmadan ve belli bir ekonomik seviyeye varılmadan demokrasinin yerleşmesi mümkün değildir. Onlara göre demokrasinin yerleşebilmesi ancak ekonomik kalkınma derecesiyle ilintilidir. Kimileri bu yaklaşımı terse çevirmektedir. Onlara göre demokrasi olmadan ülkelerin kalkınmaları mümkün olamayacaktır (Ökten, 2007: 91). Bu farklı yaklaşımları savunanların ileri sürdükleri gerekçeler dikkate alınmaya değerdir.

Demokrasinin tam manası ile işleyememesi dolayısıyla ekonomilerde rasyonel olmayan bir takım yapılanmalar ortaya çıkabilmektedir. Çoğulcu demokrasi etkin bir şekilde kullanılamadığı durumlarda, serbest piyasa ekonomisinin etkin olarak uygulanması mümkün olamamaktadır. Siyasette ortaya çıkan krizler ve siyasilerin politik rant elde etme istekleri sadece siyaset alanını değil, aynı zamanda ekonomiyi de fazlasıyla etkilemektedir (Karagül, 2001: 188).

Kalkınma kavramının II. Dünya Savaşı sonrasında yoğun olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kalkınma söyleminin modernleşme teorisi, evrim teorisi ve ilerleyerek hep daha iyiye doğru gitme anlayışının yeni bir versiyonu olduğu söylenebilir. Aydınlanma felsefesinin Batı düşüncesine hakim kıldığı sınırsız büyüme ve doğrusal ilerleme anlayışı günümüzde uygarlaştırma ve modernleştirme söylemleriyle de örtüşmektedir (Ökten, 2007: 93). Zaman geçtikçe toplumların ve toplumsal kurumların daha iyi bir noktaya gittiği yönündeki modernist anlayış, demokrasiyi de ileri bir seviye olarak gördüğü için, dünyada demokrasiye her gün biraz daha yaklaşılabileceği ön kabulü ile hareket etmektedir.

Bütün toplumsal yapılarda demokrasinin hakim olabilmesi mümkün değildir. Geleneksel toplumsal sistemlerde demokrasinin bir siyasal sistem olarak yerleşebilmesi mümkün değildir. Demokrasi ancak modern toplumsal sistemde işlevsel olabilir. Bundan dolayı demokrasinin bir siyasal sistem olarak yerleşmesi için belli iktisadi ve kültürel şartların mevcut olması gerekiyor (Ökten, 2007: 93). Söz konusu ekonomik ve kültürel şartların neler olduğu üzerinde kafa yoran sosyal bilimciler, evrensel geçerliliği olan şartları tespit etmeye çalışmışlardır. Fakat unutulmaması gerek en önemli noktalardan biri, sosyal bilimlerde evrensel doğruların tespitinin pek mümkün olmadığıdır. Yani bir toplum için geçerli olan şartlar, bir diğeri için etkisiz olabilir.

2. Demokrasi ve Kalkınma Arasındaki İlişki

Demokrasi ile kalkınma arasında sağlam bir olduğunu dile getiren çok sayıda düşünür vardır. Fukuyama'ya göre (1999: 108), Yüksek ölçüde sanayileşmiş olup da istikrarlı demokrasisi olmayan ülke örneği mevcut değildir. Bununla ilintili bir şekilde, istikrarlı bir demokrasisi olup da çok fakir olan ülke çok azdır. Lipset'e göre, toplumlarda demokrasi ile gelir, eğitim ve din benzeri öğeler arasında yüksek bir korelasyon olmasını beklememek gerekir. Her hangi bir siyaset biçimi, onun meydana gelmesi için şartlar uygun olmasa bile yaşayabilir. Hatta tarihsel etkenlerin bir araya gelmesi ile elverişli olmayan bir siyasal sistem yerleşebilir (Lipset, 1986: 26). Fakat bir kere demokrasi yerleşirse, kendi varlığını daimi kılacak kurumları oluşturur. Bundan dolayı bazı demokrasiler olgunlaşmadıkları halde varlıklarını sürdürürler. Eğitimin gelişmesi veya demokrasiye elverişli ortamı sağlayacak kurumlar oluşturabilen olgunlaşmamış demokrasiler varlığını sürdürebilir (Lipset, 1986: 38-39).

Robert A. Dahl'a göre demokrasi ile yönetilen ülkeler, demokrasi ile yönetilmeyenlerden daha zengindir. Dahl'a göre bütün modern demokratik ülkelerde piyasa ekonomisi hakimdir ve piyasa ekonomilerine sahip ülkelerin kalkınması muhtemel olması dolayısıyla, modern demokratik ülkelerin zengin olması muhtemeldir. Demokratik ülkeler eğitimi teşvik ederler, mahkemeler daha bağımsızdır, kanunlar daha güçlü, özel mülkiyet güvence altındadır, siyasiler ekonomiye keyfi

olarak pek müdahale edemezler, iletişim üzerindeki engeller çok daha azdır. Bütün bu özellikler demokratik ülkelerin daha hızlı kalkınmasını sağlar (Dahl, 2001: 61-62). İşleyen bir demokrasinin doğal bir ürünü olarak ortaya çıkan kurumlar, ülkenin kalkınmasında etkili olur.

Leslie Lipson'a göre demokrasi ile ekonomi arasında çok yakın bir bağ vardır. Bu durumun kanıtlarını Eski Yunan demokrasisinde de görmek mümkündür. Atina'da ki demokrasiye doğru olan reformları başlatan, ekonomik bir devrimin sebep olduğu toplumsal bunalıma cevap vermeye dönük atılan siyasi adımlardır. Aynı çerçevede daha sonraki dönemlerde, yani 17. ve 18. yüzyıllarda demokrasinin yeniden doğması ve 19. ve 20. yüzyıldaki yayılması da ekonomik değişim ile bağlantılıdır (Lipson, 1984: 170-171). Fukuyama'ya göre (1999: 110), geleneksel ve yerleşik eşitsizlikler ekonomik büyüme ile büyük ölçüde ortadan kaldırılır ki bu durum yani dinamik ekonomik büyüme toplumda eşitliği sağlayıcı etkisi dolayısıyla uzun dönemli demokratik istikrara katkı sağlar.

Demokratik olmayan rejimlerin, ekonomik olarak başarısız olacaklarını ileri sürmek de doğru olmaz. Bugün dünyada bazı antidemokratik rejimlerin (Çin, Tayvan, Kore vb.) ekonomik olarak başarılı oldukları söylenebilir. Bu rejimler ekonomi politikalarında pazara dönük, nispeten açık politikalar izlemektedirler. Bu ekonomik başarılar beraberinde dünyayı takip eden, ekonomik durumu her gün biraz daha iyileşen güçlü bir orta sınıfın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Halk içerisinde demokrasi talebi bu sürecin doğal bir sonucu olarak her gün biraz daha artmaktadır. Halkın siyasal beklentileri bazı dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Otoriter ülkelerin yöneticileri için bir çıkmaz söz konusudur. Başarılı olunduğunda da, başarısızlık durumunda da meşruiyet kaybına uğruyorlar (Plattner; 1995: 57-58). Başarılı olunduğu zaman ortaya çıkan güçlü orta sınıfın demokrasi yönündeki talepleri, otoriter rejimlerin sonu anlamına gelebilmektedir.

Bazı ülkelerin ekonomik refah seviyeleri yüksek olduğu halde, demokrasi olmamaları gerçeği, demokrasi ile ekonomik kalkınma arasında doğrudan bir bağ kurulmasının yanlışlığının ispatı olarak ortaya sürülebilir. Zakaria'ya göre (2009: 76-78), GSYİH'sı yüksek olduğu halde bazı ülkelerin demokratik olamamasının nedeni, bu yüksek gelirlerin kaynaklarının doğal kaynaklar olmasıdır. Doğal kaynakların fazla olması, siyasal modernleşmeyi ve ekonomik gelişmeyi zorlaştırmaktadır. Neredeyse hiç doğal kaynağı olmayan ülkeler (Doğu Asya'dakiler gibi) hızla gelişirken, doğal kaynakları artan ülkelerde gelişme yavaşlamıştır. Kazanılmamış olan zenginlikler lanetlidir. Bunun nedeni, bu doğal kaynakların mevcudiyetinin siyasal kurumların yanında yasaların ve bürokrasinin gelişmesini engellemesidir. Bu ülkeler doğal kaynaklarını satarak geçinen "hazır yiyecek" devletlerdir.

Lijphart'a göre (2006: 66-68), demokrasi ile sosyoekonomik değişim arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Gayri Safi Milli Hasıla'yı (GSMH) ölçüt olarak kullanmak doğru olmaz. Bunun nedeni, döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalar ve bu ölçütün az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğu olduğundan fazla göstermesidir. GSMH yerine gelir, ortalama ömür ve eğitim düzeyini dikkate alan "İnsani Gelişim İndeksi" kullanılmalıdır. Demokrasinin kesintisiz olarak devamı ile gelişmişlik arasında güçlü bir korelasyon mevcuttur. Lacombe, Ekonomik krizlerin antidemokratik ruh haline elverişli bir atmosferi yarattığını savunmaktadır (Lacombe, 1962: 47).

Alain Touraine (2004: 407), zenginleşmenin beraberinde demokrasiyi getireceği görüşünü doğru bulmuyor. Ona göre büyüme beraberinde doğanın temel dengelerini bozma ve insanlar arasındaki gelir dağılımını olumsuz yönde etkileme potansiyeli vardır. Schmitter ve Karl'a göre (1999: 13), demokrasinin zorunlu bir sonucu olarak ekonomik büyüme, serbest piyasa, idari etkinlik meydana gelmeyecektir. Fakat bu özelliklerin bazılarının demokratik süreci kolaylaştıracağını söylemek daha doğru olacaktır. Benzer bir yaklaşımı Peter L. Berger'de de görmek mümkündür. Ona göre (1999: 37), ekonomik gelişmeler, demokrasinin gelişmesi yönünde baskıların oluşmasını sağlayacaktır.

Demokrasinin yerleşmesinde ve gelişmesinde iktisadi durumdan daha fazla eğitimin etkili olduğu söylenebilir. Lipset'e göre insanların eğitim düzeyi yükseldikçe, demokrasiyi benimseme oranları o oranda artacaktır. Tabi yüksek bir eğitim düzeyinin demokrasinin kurumsallaşması için yeterli olduğu söylenemez, ama demokrasinin yerleşme ihtimalini artırır, uygun zemini oluşturur (Lipset, 1986: 25-26).

Demokrasinin yerleşmesinde ekonomik durumun önemi üzerinde durulmalıdır. Gelir seviyesi yüksek olan ülkelerde aşırı sol-komünist partiler yer edinemedişlerdir. Gelir seviyesi düşük olan ve geleceğe kuşkuyla bakan toplumlarda aşırı sol partiler daha etkili olmuşlardır (Lipset, 1986: 43-45). Orta tabakanın güçlenmesi demokrasinin kurumsallaşması ve kalıcılığı açısından bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Zakaria'ya göre (2009: 72), bazı fakir devletler de demokrasiyi kabullenmişlerdir fakat düşük kalkınma düzeyi ile demokratikleşen ülkelerde demokrasi genellikle uzun yaşayamaz. Tabi bu durumun Hindistan gibi istisnaları mevcuttur.

Yapılan araştırmalar gelişmiş ülkelerde ki gelir dağılımının daha adil olduğunu göstermektedir. Bir ülkede milli gelir arttıkça, tüketim mallarına yönelim o oranda artacak ve daha adil bir dağılım beklenecektir. Tüketim araçlarından (otomobil, telefon vb.) halkın çok daha geniş kesimleri faydalanmaya başlayacaktır. Gelir seviyesi düşük olan ülkelerde, tüketime sunulan mallar daha küçük bir kesim tarafından temin edilebilecektir. Dolayısıyla tüketimden alt tabakalar zengin ülkelere oranla çok daha az pay alacaklardır (Lipset, 1986: 26-27).

Ülkedeki ekonomik kaynakların ülkede yaşayan vatandaşlar arasında adil bir şekilde dağılmamışsa ve bu durum vatandaşların refah seviyelerinde çok büyük uçurumlara neden oluyorsa, nüfusun büyük bir kesimi yoksulluk sınırının altında yaşamak durumunda kalıyorsa, söz konusu durum demokrasi açısından olumsuz bir tablo oluşturur (Merkel, 2011: 56). Refah seviyesinin yüksek olması ve bu refahtan toplumun her tabakasının adil pay alması, demokrasinin varlığını güçlendirecektir.

Demokratik normların kabul edilmesi ile ülkenin zenginliği arasında bağlantı vardır. Bir ülke, belli bir kaynağın yeniden dağıtımı halinde, ülkedeki genel durumu pek etkilemeyecek oranda zenginse, o devlette hangi partinin iktidara geleceği çok büyük önem taşımayacaktır toplumsal tabakalar açısından. Fakat, iktidarın değişmesi ile ciddi kayıplara uğrayacak toplumsal kesimler mevcut ise, söz konusu gruplar iktidarda kalmaya devam etmek için bütün yollara başvurabilecektir. Bunun yanında bir işi ehline verebilmek için de gelir seviyesinin iyi olması gerekir. Kaynakların kıt olduğu ve gücün devletten devşirildiği toplumlarda eş-dost kayırmacılığı ve işi ehline vermeme anlayışı çok daha yaygındır (Lipset, 1986: 48-49).

Çağdaş demokratik devlet, Fransa ve İsviçre'de meydana gelmiş olan devrimlerin ürünlerinin meşrulaştırılmış haliydi. Söz konusu devrimler siyasal, dinsel, bilimsel, ekonomik, felsefi ve askeri alanlar gibi geniş bir yelpazeyi içermekteydi. Sadece bir alandaki gelişmeyi belirleyici olarak ortaya koymak gerçekçi olmayacaktır. Ekonomik gelişmelerin etkisini küçültmek veya tek başına belirleyiciymiş gibi ortaya koymak doğru olmayacaktır (Lipson, 1984: 171).

Lipset'e göre servet ve eğitimin artması, toplumun aşağı sınıflarının belli ideolojilere bağlanmalarını zayıflatır ve onların aşırı eğilimlere karşı daha dirençli olmasını sağlar. Böylece servet ve eğitim demokrasinin gelişmesine katkı sağlar. Eğitimin ve servetin artması geniş bir alt tabakanın yerine geniş bir orta sınıfın çıkmasını sağlar ve orta tabakadakiler ise aşırı siyasal hareketlerden ziyade ılımlı ve demokrat partilere yönelirler. Bu durum aşırı grupları zayıflatacağı için toplumsal çatışmaları da zayıflatır. Gelir dağılımının muazzam yüksek olduğu, alt tabakanın çok büyük ve üsttekinin küçük olduğu durumlarda, üst tabakadakiler, alt tabakada olanları kendinden çok daha küçük görür ve alt tabakaya karşı olumsuz yaklaşımlar sergiler, onların siyasal

iktidar üzerinde etkili olmalarını kabullenemezler. Yukarı tabakadakilerin demokrasi karşıtı tavırları, alt tabakadakilerin tepkilerinin daha aşırı olmasına neden olur (Lipset, 1986: 48).

Demokrasi ile ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıyı ortaya koymak maksadı ile Adam Przeworski ve Fernando Limongi tarafından 1950-1990 arasında bütün devletleri kapsayan kapsamlı araştırmaya göre 1500\$ altında kişi başına geliri olan ülkelerde demokratik rejimin ortalama sekiz yıl yaşadığı ortaya konmuştur. Gelir seviyesi 1500\$ ile 3000\$ arasında olan ülkelerde demokrasilerin ortalama yaşama dönemi 18 yıla çıkmıştır. 6000\$ üzerinde kişi başı gelir seviyesine ulaşmış bir ülkede demokrasinin yok olma ihtimali 1/500'dü. Zengin ülkelerde demokrasiler ölümsüzdür. 9000\$ üzerinde gelir seviyesine ulaşmış 32 ülkede demokratik rejim toplan 736 yıldır devam etmektedir. Yani hepsinde demokratik yönetimler devam etmektedir, demokrasiler bunlarda hiç ölmedi. Fakir olan 69 ülkeden demokratik rejimi devam ettiremeyenlerin sayısı 39'dur. Yani bunlardan %56'sında demokratik rejimler sona ermiştir. Zakaria'ya göre GSYİH'sı 3000\$ ile 6000\$ arasında olan ülkelerin demokrasiye geçişleri başarı ile sonuçlanabilir (Zakaria, 2009: 72). Huntington da (1999: 146) ekonomik gelişmenin demokrasiyi mümkün kıldığını savunmaktadır.

Schmitz'e göre (2011: 111-112), her ne kadar demokrasilerde ekonomik büyüme daha adildir denemese de, demokrasiler hem zenginliği dağıtmada hem de daha istikrarlı koşullar oluşturmada daha iyi çalışmaktadır. Kadınlar gibi hassas gruplar anti demokratik yönetimlerin olduğu ülkelerde ekonomik olarak daha kötü durumda olurlar.

Lipson'a göre, yüksek gelir seviyesi olmadan demokrasinin olamayacağı doğru bir yaklaşım değildir. Demokrasi demek, daha fazla tüketim yapabilen bir toplumu zorunlu kılmaz. Nitekim demokrasi 20. yüzyılın tüketim ve refah toplumlarının ortaya çıkmasından önce de var olmuşlardır. Ayrıca ekonomik, teknolojik ve sosyal ilerlemeyi sağlamış olduğu halde yönetimi tamamen anti demokratik olan toplumlar da vardır. Almanlar, kentleşme, okur-yazarlık, sınai, üretim ve eğitim seviyesi olarak çok iyi bir noktada oldukları halde, 20. yüzyılda iktidara gelen en gaddar yönetim Naziler olmuştur. Dolayısıyla demokrasinin maddi ilerlemenin bir sonucu olduğu tezi doğruyu yansıtmamaktadır. Maddi ilerlemeler, ancak, demokratik yönetimi destekleyen bazı koşulları meydana getiri (Lipson, 1984: 210). Refahın, demokrasilerin çökmesini daha az muhtemel hale getirdiği söylenebilir (Schmitz, 2011, 214).

Merkel'in de belirttiği gibi (2011: 57), gelişmiş bir ekonomi aşırı yoksulluğun önlenmesi, toplumdaki maddi ve manevi kaynakların adil olarak dağıtılması, toplumsal yapının çoğullaştırılması ile hem demokrasi için bir kalkan oluşturur hem de gerek hukukun üstünlüğünün sağlanmasında gerekse katılım konularında demokrasinin niteliğini artırır.

3. Siyasal istikrar ve Kalkınma Arasındaki İlişki

Son dönemlerde siyasal istikrar ile kalkınma arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya dönük çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda genel olarak varılan sonuç, siyasi istikrarın ülkelerin kalkınması üzerinde olumlu bir etken olarak ortaya çıktığıdır (Arslan, 2011: 73). 90'lı yıllardan başlayarak, ekonomik kalkınma ile ülkenin politik durumu arasında bir bağlantı kurmaya dönük çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda ülkelerin büyümesi ele alınmış ve açıklayıcı değişken olarak demokrasiye yer verilmiştir. Politik etkenlerin ülkelerin kalkınmasında etkili olduğu tezi ile hareket eden bu yaklaşımlarda, kalkınmanın ancak güçlü kurumların varlığı ile mümkün olabileceği, güçlü kurumların olmasının ön şartının da demokrasi olduğu yaklaşımı ile hareket edilmiştir. Bu yaklaşımın temel dayanağını, gelişmiş ülkelerin aynı zamanda sağlam demokrasiler olması ve gelişmekte olan ülkelerde ise demokratik olmayan yönetimlerin hüküm sürmesi oluşturmaktaydı. Büyüme ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki kuran bu yaklaşımlar, demokrasinin büyümeyi etkileyen tek faktör olduğunun yapılan ampirik çalışmalar ile kesin olarak

ispat edilememesi, başka hangi politik değişkenlerin de ülkelerin kalkınması üzerinde etkili olduğu üzerinde çalışmalar yapmaya yönelmişlerdir (Şanlısoy ve Kök, 2010: 102; Telatar, 2003: 73-74). Bu bağlamda özellikle siyasi istikrar ön plana çıkmıştır. Yapılan çalışmalar ile siyasi istikrar ile ülkelerin kalkınma dereceleri arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

Demokrasi ile kalkınma arasında doğrudan bir bağ olduğu tezi yeterince açıklayıcı olmadığından dolayı, siyasi istikrar ile kalkınma arasındaki ilinti üzerindeki çalışmalar ön plana çıkmıştır. Yatırımcıların geleceği görebilmesi ancak siyasi istikrar ile mümkün olabilir. Geleceğin rahat görüldüğü bir ortamda, yatırımlar daha çok yapılacaktır. Uzun vadeli ve kalıcı yatırımın yapılabilmesi ancak, yatırımcının uzun vadeli planlar yapabilmesi ile mümkün olur ki bu durumu ancak siyasi istikrar temin edecektir (İnsel, 1991: 19-20). Bir yönetim demokratik olsa da olmasa da politik istikrara sahip olabilir veya istikrarsızlık içinde bulunabilir.

Ekonomistler tarafından, siyasi istikrar ülkenin ekonomik durumunu ciddi bir şekilde etkileyen bir olgu olarak değerlendirilmektedirler. Her şeyden önce, siyasi istikrarsızlık durumunda siyasilerin ufkü daraldığı için, optimum sonuçları doğuracak kararlar verilememektedir. Bu durum sadece siyasi karar alıcılar için değil, piyasadaki diğer aktörler açısından da olumsuz sonuçlar doğurur. Hem ürün hem de mali piyasalardaki aktörler istikrarsızlık durumunda sağlıklı öngörüler yapamamakta ve risk almaktan kaçma yoluna gitmektedirler (Karahana ve Karagöz, 2014: 1). Bir ülkenin siyasi geleceği hakkındaki belirsizliklerin ve bununla bağlantılı olarak geleceğe dönük ekonomik kararlardaki belirsizlik, hem reel hem de mali piyasaların istikrarlı bir şekilde işlemlerini zorlaştırmaktadır (Karagöl, 2001: 188). Piyasalar geleceği görmek ve ona göre adım atmak isterler.

Politik istikrarsızlık farklı şekillerde ve derecelerde görülmektedir. İstikrarsızlık savaşlar, darbeler, devrimler, hükümetlerin düşürülmesi ve değişimi kadar farklı şekillerde görülebilmektedir. Hükümet değişimleri de değişik şekillerde gerçekleşebilmektedir: Farklı bir parti veya partiler iktidara gelebileceği gibi, aynı partide başbakanın veya bakanlar kurulunun yarısından fazlasının değişmesi şeklinde de olabilir. Koalisyon hükümetlerinde farklı ideolojileri paylaşan partilerin olması da bir siyasi istikrarsızlık gerekçesi olarak görülebilir. Bu tür hükümetlerde ortaya çıkabilecek kaos sonucunda kararların alınması gecikebilir veya alınamayabilir. Söz konusu istikrarsızlık kaynaklarının ekonomiler üzerindeki olumsuz etkileri 20. ve 21. yüzyılda dünyanın farklı ekonomilerinde ve Türkiye’de gözlemlenmiştir (Karahana ve Karagöz, 2014: 1-2).

Seçim kanunları ile yönetimde istikrar ve temsilde adalet ilkelerinin gözetilmesi amaçlanmış olsa dahi (Türkiye örneğinde olduğu gibi), klasik parlamenter rejimlerde ve parçalanmış siyasi ortamlarda bu söz konusu iki ilkeyi ideal bir şekilde gözetecek bir seçim kanunu yapmak oldukça zordur (Bulut, 2010: 6-7). Temsilde adaleti sağlamaya dönük bir yasal seçim kanunu, bir siyasal partinin tek başına iktidara gelmesini zorlaştırmaktadır. Seçim sistemi siyasal istikrarı dikkate alarak hazırlandığı zaman ise, temsilde adaletten ödün vermek gerekecektir.

İstikrarlı bir demokrasinin inşa edilebilmesi ancak yarış halinde olan siyasal güçler veya partiler arasındaki gerilimin ılımlı olması ile mümkün olabilir. Siyasi rekabetin ılımlı olabilmesi için toplumsal grupları bölen temel sorunları, yeni sorun alanları doğurmasına fırsat tanımadan çözülebilmesi ile gerçekleşir. Temel sorunlar çözülmediği zaman, yeni sorun alanları ortaya çıkar ve siyasal hoşgörü azalır. Ayrıca farklılıkları öne çıkartan siyasi kışkırtmalardan uzak durulmalıdır (Lipset, 1986: 72).

Politik istikrarsızlık, ülkedeki birikmiş sermayenin yurtdışına kaçmasına da neden olabilir (Şanlısoy ve Kök, 2010: 106). Ülkeye yatırım olabilecek kaynakların ülke dışına çıkışı, ülkenin kalkınmasının yavaşlamasına neden olacaktır. Küreselleşen dünyada sermaye olabildiğince akışkandır. Yabancı sermaye, kendini güvende hissedeceği, uzun vadeli planların mümkün olduğu

piyasalara yani siyasal istikrarın olduğu ülkelere yatırım yapacak ve o ülke ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Siyasal istikrarın olmadığı ülkelere uzun vadeli yatırım yapılması mümkün olmayacaktır. Temel farklılıklar üzerinden siyaset yapan partiler, toplumsal bölünmeye ve istikrara zarar verecektir.

1960'lı ve 2000'li yıllar arasında yaklaşık 170 ülkeyi ele alarak yapılmış olan çok sayıda ampirik çalışma, siyasal istikrarsızlığın ülkelerdeki kişi başına düşen GSYH artışını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Karahana ve Karagöz, 2014: 2).

Siyasal istikrarsızlığın olduğu ülkelerden beyin göçü de yaşanacaktır. Yetişmiş başarılı insanların kendi geleceklerini başka ülkelerde aramaları, ülkenin kalkınması önünde ciddi bir sorun oluşturacaktır. Siyasal istikrarın olduğu ülkelere beyin göçü yaşanacaktır diğer ülkelerden. Dolayısıyla kalkınmada daha iyi bir noktaya gelinebilecektir.

Siyasi istikrarsızlık ekonomiler üzerinde olumsuz etkisini bir taraftan yatırımlar ve milli gelir performanslarında, diğer taraftan da bütçe ve borçlar konusunda gösterir. İstikrarlı olmayan dönemlerde yönetimde öngörülebilirlik eksikliği nedeniyle, etkin kamu yatırımları yapılamamakta ve bütçe daha ziyade tüketime yönelmektedir. Bu dönemlerde borçlarda da ciddi yükselişler ortaya çıkar. Siyasi istikrarın olmadığı dönemlerde ortaya konulan ekonomi politikaları enflasyonun yükselmesine de neden olmaktadır (Karahana ve Karagöz, 2014: 3). Enflasyonun yüksek olması, yatırımların önünde ciddi bir engel olduğu gibi, gelir dağılımının daha adaletsiz olmasına hizmet edecektir.

Ekonomik kalkınma yatırımlar ve sermaye birikimi ile birlikte gerçekleşebilmektedir. Eğer ülkede siyasi istikrar yoksa, şirketler yatırım yapmaktan kaçınabilmektedir. Yapılacak yatırımların geri dönüşü uzun yılları kapsayabilmektedir, dolayısıyla şirketler yatırım yapmadan önce geleceği görebilmek isterler (Arslan, 2011: 74). Siyasi istikrarsızlık olduğunda gelecek projeksiyonu yapamayacakları için, yatırım yapmak riskli olacaktır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve tasarrufların arzu edilen kalkınmayı karşılayacak düzeyde olmadığı ülkelerde, yabancı sermaye girişi büyük önem taşımaktadır. Yabancı yatırımcılar, siyasi istikrarın olmadığı piyasalara girmek istemezler. Çünkü yaptıkları yatırımlar planladıkları karı getirmeyebilir. Küreselleşmenin bu derece hızlanmış olduğu dünyada, sermaye de küreselleşmiştir ve kendilerine emin limanlar aramaktadır. En ufak siyasi risklerde, başka piyasalara kaynaklar çok rahat akabilmektedir.

Siyasi istikrar olmadığı zaman devletlerin borçlanmaları hem çok daha zor, hem de daha yüksek faizle olabilecektir. Bu durumda, normal şartlarda yatırıma aktarılabilir kaynaklar, faiz ödemeleri için kullanılmak zorunda kalınacaktır.

Siyasal istikrarsızlığın milli gelir için yaptığı olumsuz etkiye en güzel örnek oluşturacak ülkelerden birisi Arjantin'dir. 1900'lerin başında dünyanın en zengin ve doğal olarak en yüksek kişi başı milli gelire sahip ülkelerinden olan ve ticarete büyük ülkeler arasında yer alan Arjantin, bu gelişme trendini uzun yıllar sürdürmüştür. 1960'lı yıllarda büyüme hızı yavaşlamış olmakla birlikte, hala daha dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri durumundaydı. Söz konusu yıllarda Japonya'dan çok daha yüksek bir gelir seviyesine sahipti. 1960'lı yıllardan başlayarak on yıllar boyu süren siyasi istikrarsızlık sonunda ülkedeki yatırımlar düşmüş ve ülke gerekli büyümeyi sağlayamamıştır. Aynı dönemde Japonya'da yönetim tek bir parti tarafından gerçekleştirilmiştir. Japonya'daki siyasi istikrar beraberinde büyük yatırımları ve hızlı büyümeyi getirmiştir (Karahana ve Karagöz, 2014: 2; Arslan, 2011: 73). 1970'lere kadar gelişmişlik seviyesi birbiri ile hemen hemen aynı olan Arjantin ve Brezilya arasındaki ekonomik gelişme trendi incelenmesi siyasal istikrarın önemini net bir şekilde ortaya koyacaktır. İki komşu ülkeden Arjantin'de siyasi çalkantılarla geçen onlarca yıl, Brezilya'da daha istikrarlı bir yönetim kendini göstermiştir. Bu dönem içerisinde Brezilya çok daha hızlı büyümüştür (Karahana ve Karagöz, 2014: 3).

Siyasal istikrar ile yakından ilintili bir kavram da seçim ekonomisidir. Siyasal iktidarlar seçim dönemlerinde tekrar seçilebilmek amacı ile seçim ekonomisi diye adlandırılan iktisat politikaları uygulama yoluna giderler. Seçim dönemlerinde uygulanan bu iktisat politikasının finansmanı vergiler ve borçlanma gibi yöntemlerle sağlanıyor. Seçim öncesi, seçim sonuçlarını etkilemeye dönük olarak yapılan bu harcamalar dolayısıyla, seçim sonrasında ülke ekonomisi üzerine yeni bir yük daha getirmiş oluyor (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 129). Seçim dönemlerinde söz konusu olan sadece hükümetlerin seçim ekonomisi yoluyla seçmenin tercihini etkilemek değildir. Bu dönemlerde seçmenlerde de kendi çıkarlarını maksimize edebilmek için tavrı sergileme ve seçim ekonomisine dönük beklentilere girmek mümkündür. Seçmen davranışlarının etkilenmesinin seçim ekonomisi ile mümkün olacağını fark eden hükümetler, seçim ekonomisini hayata geçiriyorlar. Seçim sonrası dönemlerde hükümetler daraltıcı politikalar uygulamak durumunda kalabiliyorlar. Bu durum seçim öncesi ve sonrası izlenen ekonomi politikalarında farklılığa neden olmaktadır (Karaçor ve Saraç, 2004: 114-115).

Siyasal istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken, dikkate alınan teorik ilişkilerden birini de yeniden bölüşüm beklentisi oluşturmaktadır. Siyasal istikrarın olmadığı ülkelerde, yeniden seçime gidileceği ve siyasi partilerin vatandaşın oyuna duyduğu ihtiyaç, vatandaşların gelir dağılımından kendilerine daha fazla pay ayrılması talebine neden olabilmektedir ki bu durum da yatırımların vaz geçilmesine ve dolayısıyla ekonomik kalkınmanın yavaşlamasına neden olabilmektedir (Arslan, 2011: 74). Seçilmesi zora girmiş olan iktidarların, vatandaşların kendilerine kaynak aktarılmasına dönük taleplerine cevap vermemeleri pek mümkün değildir. Nitekim diğer siyasi partiler de seçim propagandası yaparken halka büyük vaatlerde bulunmaktadırlar.

Siyasal istikrara bağlı olarak hükümetler ellerindeki kaynakları tüketim veya yatırıma kullanma yoluna gidebilmektedirler. Siyasal istikrar olduğu zaman, hükümetler ellerindeki kaynakları büyük ölçüde yatırımlara yönlendirme yoluna gitmektedirler ama eğer siyasi istikrar yoksa ve ufukta seçim gözükiyorsa, bu durumda hükümetler seçmene daha şirin görünmek için, kaynakları tüketim harcamalarına aktarma yoluna gideceklerdir. Gücsüz hükümetler baskı gruplarının ve değişik lobilerin etkisine daha açık olacaklardır. Kamu-yatırım-tüketim dengesinin, tüketim harcamaları lehine dönmesi durumunda, yatırımlar azalacağı için, ülkenin büyümesi ve kalkınması daha düşük seviyede kalacaktır (Arslan, 2011: 74). Siyasal istikrar ile yüksek kalkınma oranına ulaşmak çok daha mümkün gözükmektedir.

4. Türkiye Örneği

Türkiye'deki siyasi istikrarsızlıkların en başta gelen sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkün olabilir:

a) Askerin siyasete müdahalesi: Türkiye'de 1960'dan başlayarak hemen her 10 yılda bir gerçekleşen askeri müdahaleler, demokrasinin bütün kurum ve kuruluşları ile yerleşmesine fırsat tanımamıştır.

b) İktidar-muhalefet ilişkisinin mahiyeti: Türkiye'de siyasal iktidar ile muhalefet ilişkileri hep sorunlu olmuştur. Muhalefet kelimesi bile olumsuz bir anlam yüklenerek kullanılmaktadır. Muhalefet, hep olumsuz yönleri ön plana çıkaran ve iktidara iş yaptırmak istemeyen bir düşman gibi görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye'de muhalefet etme anlayışı da sakattır. Muhalefet etmekten muhalefet partilerinin anladığı, iktidarın her yaptığına karşı çıkmaktır. Dolayısıyla iktidar ile muhalefet arasında uzlaşma kültürü gelişmemiştir. Bu durum ülkede sık sık istikrarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

c) Ekonominin iyi yönetilememesi: Ortaya konulan ekonomi politikaları, sık sık yapılan seçimlerin de etkisi ile tutarlı olamadığı gibi, seçim odaklı oldukları için, ülkenin uzun vadeli

sorunlarını çözmekten uzak olmuştur. Koalisyon hükümetlerinin kendi aralarında ekonomi politikasında uzlaşa sağlayamaması ve seçim ekonomisi, kalkınmanın olması gereken noktanın altında gerçekleşmesine neden olmuştur.

d) Yolsuzluk ve halkın siyasete olan güveninin azalması: Ülkede belirgin bir şekilde hakim olan yolsuzluklar vatandaşları hep yeni arayışlar içine yöneltmiştir ki bu durum farklı koalisyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Şanlısoy ve Kök, 2010: 103).

e) Seçimlerin zamanında yapılamaması ve erken seçimlerin sıklığı: 1983 ile 2007 tarihleri arasında 15 hükümet kurulmuştur. Hükümet etme süresi ortalama 1 yıl 3 ay olmuştur (Şanlısoy ve Kök, 2010: 103). Bu kadar sık hükümetlerin kurulup-yıkıldığı bir ülkede siyasal istikrardan ve başarılı bir iktisat politikası uygulamasından söz edilemez. Sıkça yapılan meclis seçimlerinin yanı sıra belediye seçimleri de ülkedeki siyasal istikrarsızlıkta etkili olmuştur.

f) Terör örgütlerinin faaliyetleri: Özellikle ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın ve diğer (ASALA-DHKPC gibi) terör örgütlerinin faaliyetleri, ülkenin siyasal istikrarına kastetmiştir. Büyük ölçekte kaynaklar askeri harcamalara aktarıldığı gibi, özellikle terör eylemlerinin yoğun olduğu bölgelerde ekonomik gelişmeler sağlanamamıştır. Bir çok köyün boşaltılması ve olağanüstü hal dolayısıyla yasak bölgelerin geniş alanları kapsaması tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur. Terör eylemleri dolayısıyla ülke ve özellikle de Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi turizm potansiyelini hayata geçirememiştir.

g) Türkiye'nin komşusu olan ülkelerdeki savaşlar ve istikrarsızlık: Önceleri İran-İrak Savaşı, daha sonraki dönemlerde Körfez Savaşı, İsrail ile Filistin arasındaki çatışmalar yaşanmıştır. Ortadoğu'da Iraktan Tunus'a kadar olan bölgedeki çatışmalar, Türkiye'de siyasal istikrarsızlığa zemin hazırlamıştır. Rusya ile Gürcistan ve Ukrayna arasındaki çatışmalar, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar ve gerilim ayrıca İran'a karşı uygulanan ambargo Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeyi kaosa itmiştir.

h) Demokrasinin kurumsallaşmamış olması: Belli aralıklarla askeri/sivil bürokrasinin siyasal hayata müdahalesi dolayısıyla, Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşması mümkün olamamıştır.

Türkiye, siyasal istikrarsızlık dönemlerinin yoğun olduğu, darbelerle dolu bir siyasal hayatı olduğu için, ülkenin ekonomik durumu ile siyasal istikrarsızlık arasındaki bağın iyi bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Türkiye'de iktidar muhalefet ilişkileri de hep sorunlu olagelmıştır. Koalisyon dönemlerinde ortak akıl ile ülke sorunlarına çözüm üretme konusunda da yetersiz kalmıştır. Çok net bir şekilde gözlemlenebilen bu durumun, somut bir şekilde ortaya konabilmesi için, ekonominin gelişme hızının farklı dönemlerde irdelenmesi faydalı olacaktır.

Çok net bir şekilde rakamlar ile Türkiye'de siyasal istikrar dönemleri ile ekonomik verilerin iyi olması arasında bir bağlantı olduğu ortaya konabilir. Adalet Partisi'nin (AP) 1965-1971 dönemindeki tek başına iktidar olduğu dönemde yıllık ortalama olarak GSYH %7,3, sanayi %8,4 ve tarım %4,7 oranında büyümüştür. Bu siyasal istikrarın olduğu yıllardan sonraki dönemde (1971-1980), yani koalisyonlar ile ülkenin yönetildiği istikrarsız dönem, yıllık ortalama GSYH %4,5, sanayi %4,8 ve tarım %2,5 büyümüştür. 1965-1971 döneminde yıllık ortalama cari işlemler açığı 180 milyon dolar iken, 1971-1980 döneminde bu rakam yıllık ortalama 1,450 milyar dolar oldu. Demirel hükümeti döneminde iç borcun GSYH'ya oranı yıllık ortalama %5,5 azalırken, dış borcun GSYH'ya oranı %2,3 artmıştır. Bu yıllarda ortalama enflasyon %7,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1971-1980 arası dönemde çok daha olumsuzdur. Bu yıllarda iç borcun GSYH'ya oranı %1,8, dış borcun GSYH'ya oranı ise %4,2 oranında artmıştır. Söz konusu dönemde enflasyon ortalama %35 seviyesinde gerçekleşmiştir (Karagül, 2001: 188). Siyasal istikrar ile ekonomi arasındaki bağın güçlülüğünü Anavatan Partisi (ANAP) hükümetleri dönemi irdelendiğinde de

görebiliriz. 1983-1987 dönemindeki 1. ANAP Hükümetinin, 1987-1991 döneminde iktidarda olan 2. ANAP Hükümetiyle kıyaslamak da mümkündür. 1. ANAP hükümetinin daha başarılı olduğu söylenebilir. Bunun nedeni ise, 2. ANAP Hükümeti döneminde darbe sürecinin etkisinin toplum ve siyaset üzerinden kalkması sonucu siyasi mücadelenin sertleşmesi ve hükümetin daha popülist politikalar izlemek yoluna gitmesi olduğu söylenebilir. Bu dönemin popülist uygulamaları ülke ekonomisi üzerinde olumsuz sonuçlar vermişti (Karagöl, 2001: 188-189). ANAP Hükümetleri döneminde (1983-1991) yıllık ortalama GSMH %5,1, sanayi %6,2 ve tarım %1,7 büyümüştür. 1991-1994 arasındaki koalisyon hükümeti döneminde ise bu oranlar sırasıyla 2,7, 1,7, -2.0 seviyesinde gerçekleşmiştir (Karagöl, 2001: 189).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de siyasal istikrar ile kalkınma arasında ciddi bir bağlantı olduğu söylenebilir. Türkiye’de ki siyasal istikrarsızlığın olduğu, farklı koalisyon hükümetlerinin hüküm sürdüğü 1990’lı yıllar ile istikrarlı bir yönetimin meydana geldiği 2002’de başlayan AK Parti dönemi irdelendiği zaman ortaya çıkacak sonuçlar, siyasal istikrar ile ülkenin kalkınması arasındaki bağlantıyı net bir şekilde ortaya koyacaktır. 90’lı yılların başında gerek farklı ideolojideki partilerden gerekse yakın ideolojik yapılanmalardan meydana gelen koalisyon hükümetleri borç stoku hızla tırmanmış ve cari açık yükselmiştir. 1994’te 3-5 ay arasında süren hükümetlerin kurulması başka bir istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Hükümetlerin kısa ömürlü olması, ekonomik daralmaya neden olmuştur. Daha sonradan içine girilen 28 Şubat döneminin koşulları ekonomik tahribatın tamirine müsaade etmemiştir. Çok partili bir koalisyonla geçirilen 1997-98’de hükümet, yüksek enflasyon, kamu borcunun yükselmesi ve finansal sistemin daha kırılgan olmasına zemin hazırlamıştır. Daha sonraki dönemde ise koalisyon hükümeti döneminde 2001 Krizi yaşanmıştır. 2002 sonuna kadar ülkede siyasi istikrarsızlık ve buna bağlı olarak makroekonomik göstergelerde kötü bir performans ortaya konulmuştur. Bütçe açığı, kişi başına milli gelir ve enflasyon dikkate alınarak 2002 sonrası ile öncesi dönem kıyaslandığı zaman, siyasal istikrar ile söz konusu makroekonomik veriler ile siyasal istikrar arasında güçlü bir korelasyon olduğu ortaya çıkmaktadır (Karahana ve Karagöz, 2014: 3).

Milli gelirdeki durum net bir şekilde 90’lı yılların neden “kayıp yıllar” olarak adlandırıldığını ortaya koymaktadır. Kişi başı milli gelir söz konusu yıllarda inişli ve çıkışlı bir seyir izlemiş ve 3.000 ile 4.000 dolar arasında dolaşmış ve Türkiye alt ve orta gelir döngüsünden kurtulamamıştır. 2002 sonrası dönemde ise kişi başına düşen milli gelir 10.000 dolar seviyesini aştı (Karahana ve Karagöz, 2014: 4).

Büyüme açısından en önemli göstergelerden olan yatırımların artışı da 2002 sonrasında hızla yükselmiştir. Bu dönemde yapılan yabancı yatırımlara bakıldığında istikrarın önemi daha fazla ortaya çıkacaktır. Karahana ve Karagöz’ün de belirttiği gibi (20014: 4), 2002’de 1,1 milyar dolar olan doğrudan yabancı yatırımlar, özelleştirmenin de etkisi ile 2007’de 22,1, milyar dolara çıkmıştır. Daha sonraki dünya ekonomik krizi dolayısıyla düşüşe geçen doğrudan yabancı yatırımlar, toparlanmaya başlamıştır. Bu yatırımların artarak devam etmesi için siyasal istikrarın korunması bir zorunluluktur.

Ülkelerin borçları ve bütçelerine dönük göstergeler de dikkate alındığında, siyasal istikrarın önemi belirginleşiyor. Türkiye’de kamu maliyesi çok ciddi sorunlara neden olmakta ve bir türlü düzeltilememekteydi. 1990’larda kötü bir grafik çizen kamu maliyesi, 2001 krizinin de en önemli sebeplerindendi. Brüt kamu borç stoku 2002’ye gelindiğinde GSYH’nın %73,7’sine çıkmıştır. %10,2 seviyesine kadar yükselmiş olan bütçe açığının GSYH’ya oranı, ekonomi açısından işlerin ne kadar kötü bir noktaya ulaştığının göstergesiydi. 2013 yılına gelindiğin bu oranın Maastricht Kriterlerinden daha aşağı bir seviyede gerçekleşti (Karahana ve Karagöz, 2014: 4). Siyasal istikrar ile ekonomik büyüme ve ekonomik istikrar arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik açısından önemli göstergelerden biri de enflasyon oranıdır. 1990'lı siyasi istikrarın olmadığı yıllarda tırmanışa geçen enflasyon oranı, 1994 krizi sonrasında %100'ün üzerine çıkmıştı. Yüksek seyreden enflasyon 2001 krizinde %73,2 seviyesini gördükten sonra, hızla düşüşe geçmiş ve tek haneli oranda 2015'e kadar gelinmiştir (Karahana ve Karagöz, 2014: 4). Alptekin'e göre (2008: 5), 2001 krizi sonrası dönemde ortaya çıkan siyasi ve buna bağlı olarak ekonomik istikrar sayesinde enflasyon tek haneli rakamlara inmiş, yüksek büyüme hızı elde edilmiş ve kamu borcunun milli gelire oranı düşmüştür.

Türkiye'de 90'lı yıllarda üç ciddi ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizler 1991, 1994 ve 1998'de gerçekleşmişlerdir ve farklı gerekçeler ile açıklanabilirler. Bu krizlerin ortak gerekçeleri yüksek ve değişken enflasyon ile büyümede istikrarsız bir ortamın mevcut olmasından dolayı iç borç dinamiğinin sürdürülemez boyutlara ulaşmış olmasının ve yapısal sorunların, başta finansal piyasalar olmak üzere, kalıcı bir çözüme ulaştırılamamış olmasıdır. Böyle bir ortamda ekonomide vadenin gerek yatırımcı gerekse tasarruflular açısından kısılması ve Türk ekonomisinin daha kırılgan olmasına neden olmuştur (BDDK, 2010: 6).

1999'da meydana gelen depremler de ağır ekonomik ve sosyal etkilere yol açmıştır. Ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun en yoğun yaşandığı bu bölgede meydana gelen deprem, çok geniş kesimlerde ekonomik ve sosyal yıkıma neden olmuştur (BDDK, 2010: 6).

1990 ile 2000 yılı arasındaki dönemde ortalama GSYH %4.7 oranında büyümüştür (BDDK, 2010: 6).

Türkiye'de 2008'de yaşanan kriz, diğer krizlerden çok büyük farklılık göstermektedir, tamamen küresel bir özellik taşımaktadır (Apaydın ve Açıkalin, 2015: 204).

Zakaria'ya göre (2009: 83), 6000\$'ın üzerinde kişi başı gelire sahip olan Türkiye'de demokrasi, yüksek başarı şansına sahiptir.

5. Sonuç

Toplumsal olguları tek bir veya birkaç değişken ile açıklamak çok zordur. Genel olarak toplumsal değişim ve gelişimin çok sayıda değişken tarafından etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Ülkelerin kalkınması ve gelişmesi de bu bağlamda çok sayıda faktörün bir araya gelişi ile gerçekleşmektedir.

Ülkelerin kalkınması ile demokrasi ve siyasi istikrar arasında bağ kuran çalışmalar 20. yüzyılın son çeyreğinde ivme kazanmıştır. Her ne kadar ekonomik kalkınmada da çok sayıda etkenin belli oranlarda belirleyici oldukları söylenebilse de, bazı değişkenlerin belirleyiciliğinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bazı yazarlar demokrasi ile ekonomik kalkınma arasında çok güçlü bir korelasyon olduğunu iddia etseler de, kimileri bu görüşten kısmen veya tamamen uzaklaşmaktadırlar.

Demokrasisi güçlü devletlerin ekonomik olarak da dünyanın en müreffeh ülkeleri olduğu bir gerçektir. Her ne kadar bazı ülkeler demokrasi olmadıkları halde ekonomik olarak güçlü olsalar da, bu ülkeleri kalkınmış, güçlü ülkeler olarak addetmek mümkün değildir. Ekonomik refahını sadece doğal kaynaklara dayandıran demokratik olmayan ülkeler (Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt vb.) teknoloji üretememekteler ve sadece tüketim seviyesinin yüksekliği ile dikkat çekmektedirler. Yönetim elde doğal kaynakların pazarlanması yoluyla elde ettiği gelirlerden toplumun değişik tabakalarına kaynak aktarma yoluna gitmektedir. Devlete bağımlı bir toplum söz konusudur. Devlete karşı kendi hak ve hukukunu korumaya çalışan bir orta tabaka veya burjuvazi mevcut değildir.

Demokrasinin kalkınmaya neden olduğu veya tam tersine kalkınmanın beraberinde demokrasiyi getireceği tartışmalarını bir tarafa bırakarak söylenebilecek olan şudur. Devletten beslenmeyen, verdiği mücadele sonucunda ekonomik olarak güçlenen burjuvazi, kendi hak ve hukukunu yönetimin insafına bırakmak istemediği için, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü temel alan bir yönetim anlayışının oluşmasında ve demokrasinin kurumsallaşmasında etkili oldu.

Ekonomik kalkınma ve demokrasinin kurumsallaşması ile eş zamanlı olarak geniş bir orta tabaka ortaya çıktı. Bu kesimlerin vatandaşlık bilinci gelişmiş, eğitim seviyesi yüksekti. Demokratik yönetimin sağlamış olduğu imkanlar dolayısıyla sistemin devamında fayda görmekte ve mücadele etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, gelişme trendi devam ettikçe daha geniş bir orta tabaka ortaya çıkacaktır. Okuma yazma oranı yüksek, dünya ile iletişim halinde olan bu tabakalar yönetimde daha fazla etkili olmak isteyecek ve demokratikleşme yolunda mücadele edeceklerdir. Diğer taraftan demokratik bir yönetimin kurumsallaşmaya başladığı ülkelerde, sistemin güven vermesi dolayısıyla daha az hukuksuzluk ve adam kayırmacılık olacaktır ve ülkede hızlı bir ekonomik kalkınma mümkün olabilecektir.

Demokrasi ile kalkınma arasındaki doğru orantılılık tartışmalı olsa da, siyasal istikrar ile ekonomik kalkınma arasında doğrudan bir bağ olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Siyasal istikrarın olduğu ülkelerde gelecek kaygısı olmayan ve uzun vadeli projeksiyon yapabilen şirketler yatırım yapmaktan geri durmayacaklardır. İstikrarlı bir demokraside yatırım maliyetleri daha düşük olacaktır.

Yönetimde istikrar olması sadece ülke içi yatırımlar açısından değil, aynı zamanda yabancı yatırımlar açısından da önemlidir. Küreselleşen dünyada kaynaklar sınır tanınamakta ve en güvenilir ve öngörülebilir ekonomiler tercih edilmektedir. En ufak bir kriz veya siyasal istikrarsızlık durumunda yabancı fonların ülkeyi hızla terk ettiği gözlemlenmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların yeterli olmaması, yabancı fonları daha zorunlu kılmaktadır. İstikrarlı bir ülke ve şirketleri daha uygun koşullarda kaynak temin edebilirler. Aksi durumda hem borç bulmakta zorlanacaklar hem de daha yüksek faiz ödenmesi gerekecektir.

Tekrar seçilmesi zora giren iktidarlar, ekonomi açısından olumsuz sonuçları olacağını bildikleri halde, seçim ekonomisini hayata geçireceklerdir ki, bu durum ülkenin uzun yıllar gerekli kalkınmayı gösterememesinin nedeni olabilmektedir.

Türkiye gibi demokrasinin tam olarak kurumsallaşmamış olduğu ülkelerde koalisyon hükümetlerinin kurulması, sorunların çözümünü zorlaştırdığı gibi, yeni sorunların da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Yapılan araştırmalar, siyasal istikrarın olduğu dönemlerde Türkiye'nin hızla kalkındığını göstermektedir. Koalisyon dönemleri "kayıp yıllar" olarak adlandırılmaktadır. Siyasal hırs ile hareket eden koalisyon hükümetleri, kaynakların optimum kullanımına fırsat vermemektedir. Birbiri ile tamamen uyumsuz iktisat anlayışları dolayısıyla ve oportünist politikalar ile ülkenin geleceği olması gerekenden daha kötü bir noktaya doğru sürüklenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Abdulvahap (2011), "Demokrasi ve Liberalizmin Zorunlu Birlikteliği", Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, s.7-28
- ALPTEKİN, Erdem (2008), "Ekonomik Performansın Arttırılmasının Ön Şartı: Ekonomik ve Siyasi İstikrarın Sağlanması, AR&GE Bülteni, Haziran

- APAYDIN, Ferhat ve Süleyman AÇIKALIN (2015), "Türkiye'de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 43, s.200-2010
- ARSLAN, Ünal (2011), "Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği", Ege Akademik Bakış, cilt: 11, Sayı: 1, s.73-80
- BDDK (2010), Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, Çalışma Tebliği, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, BDDK Doküman Merkezi, Ankara
- BERGER, Peter L. (1999), "Günümüz Dünyasında Demokrasi", Çev: Cevdet Aykan, Sosyal ve Siyasal Teori, Ed: Atilla Yayla, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.33-39
- BULUT, Nihat (2003), Kapitalizm-Demokrasi İlişkisi, (Demokrasinin Ekonomik Temelleri Üzerine Bir İnceleme), AÜEHFD, C. VII, S.1-2, s. 69-88
- BULUT, Nihat (2010), "Temsilde Adalet – Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3-4, s.1-18
- DAHL, Robert A. (2001), Demokrasi Üstüne, Çev: Beül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara
- DURSUN, Davut (2004), Siyaset Bilimi, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul
- FUKUYAMA, Francis (1999), "Kapitalizm ve Demokrasi: Gözden Kaçırılan İlişki", Çev: Doğan Nadi Leblebici, Sosyal ve Siyasal Teori, Ed: Atilla Yayla, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.105-112
- FULLER, Graham E. (1996), Demokrasi Tuzağı, Çev: Meral Gaspıralı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- HUNTINGTON, Samuel P. (1999), "Üçüncü Demokrasi Dalgası", Çev: Eralp Yalçın ve Atilla Yayla, Sosyal ve Siyasal Teori, Ed: Atilla Yayla, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.129-147
- İNSEL, Ahmet (1991), "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma II", Birikim, Sayı: 21, 12–23.
- KARAÇOR, Zeynep ve Taha Bahadır Saraç (2004), "Politik Konjonktür Dalgaları Teorileri Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramı ve (1980-2004) Dönemi Türkiye Uygulaması", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1-2, s.101-118
- KARAGÜL, Mehmet (2001), "Ekonomik İstikrarsızlığın Ekonomik ve Ekonomik Olmayan Nedenleri İle Çözüm Arayışları", Yönetim ve Ekonomi, Cilt: 7, Sayı: 1, s.187-195
- KARAHAN, Hatice ve Erdal Tanal KARAGÖZ (2014), "Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasal İstikrar", SETA Perspektif, Sayı: 41, s.1-5
- KÖKER, Levent (1992), "Liberal Demokrasi ve Eleştirileri", Demokrasi Üzerine Yazılar, İmge Kitabevi Yayınları. Ankara
- KUŞAT, Nurdan ve Nilgün DOLMACI (2011), "Kamu Tercihi Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, s.129-146.
- LACOMBE, Roger (1962), Demokrasi Buhranı, Çev: Suat erginer, Anıl yayınevi, İstanbul
- LİJPHART, Arend (2006), Demokrasi Motifleri; Otuz Altı Ülkede Yönetim Yapıları ve Performansı, Çev: Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul.

- LIPSET, Seymour Martin (1986), *Siyasal İnsan*, Çev: Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara
- LIPSON, Leslie (1984), *Demokratik Uygarlık*, Çev: Haldun Güllalp ve Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- MERKEL, Wolfgang (2011), “Yerleşik ve Kusurlu Demokrasiler”, Çev: Ceyda Taşkıran, Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları, Ed: Yılmaz Bingöl, Umutepe Yayınları, Kocaeli, s.43-73
- NİŞANCI, Murat (2001), *Liberal Demokrasi ile Popülist Demokrasi Arasındaki Gerginliğin Ekonomik Nedenleri*, AÜEHFD, C. V, S.1-4, S. 579-597
- ÖKTEN, Şevket (2007), “Gelişme ve Demokrasi: Kalkınmayla Demokratikleşme ya da Kalkınmanın Demokratikleştirilmesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, s.91-106
- PLATTNER, Marc F. (1995), “Demokrasi Anı”, (Çev.: Ergun Özbudun), (Haz.: Larry Diamond ve Marc F. Plattner), *Demokrasinin Küresel Yükselişi içinde*, Yetkin Yayınları, Ankara, s.53-66
- SCHMIDT, Manfred G. (2001), *Demokrasi Kuramına Giriş*, (Çev.: M. Emin Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara
- SCHMITTER, Philippe C. ve Terry Lyn KARL (1999), “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, Çev: Levent Gönenç, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Ed: Atilla Yayla, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.3-15
- SCHMITZ, Hans Peter (2011), “Demokratikleşme Üzerine Yerel ve Ulusaşırı Yaklaşımlar”, Çev: Derya Özveri, Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları, Ed: Yılmaz Bingöl, Umutepe Yayınları, Kocaeli, s.95-132
- ŞANLISOY, Selim ve Recep KÖK (2010), “Politik İstikrarsızlık – Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987-2006)”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, s. 101-125
- TELATAR, Funda (2003), “Türkiye’de Politika Değişkenliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, *İşletme ve Finans*, 211, 71–91.
- TOURAINÉ, Alain (2004), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: Hülya Tufan, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- USTA, Sefa ve Abdulvahap AKINCI (2012), “Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s.83-98
- WEBER, Max (1906), “Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Russland”, 22. Bd., Heft 1, Beilage, s. 234-353
- YAYLA, Atilla (1999), *Liberalizm ve Demokrasi*, (Haz.: Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori içinde*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 59-66
- YAYLA, Atilla (2002), *Siyaset Teorisine Giriş*, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara
- ZAKARIA, Fareed (1999), *İlliberal Demokrasinin Yükselişi*, (Çev.: Atilla Yayla), (Haz.: Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori içinde*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.41-57
- ZAKARIA, Fareed (2009), *Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi*, Çev: Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, 2. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

AKINCI, A., (2015). “Demokrasi İle Siyasal İstikrar ve Kalkınma Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği / “Relationship between political stability and development through democracy: The case of Turkey”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8556>, p. 41-60.

MELODRAM VE MODERNİTE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA, YEŞİLÇAM SINEMASINDA AVRUPALILIK GÖRÜNÜMLERİNİN KADIN KARAKTERLER ÜZERİNDEN TEMSİLİ: KEZBAN FİLMLERİ ÖRNEĞİ*

*Şükran AKPINAR***

ÖZET

Modernitenin ortaya çıkardığı bir tür olarak kabul edilen melodram, bu nedenle modernitenin getirdiği tüm temsilleri taşır. Modernitenin kentteki görünümü, bireyler arasındaki ilişkileri biçimlendirmesi, geleneksel ile modernlik arasındaki bocalamalar, modernliğin yüceltilmesi ama son tahlilde geleneksele dönüşmesi, modern hayatın getirilerinden yararlanılırken, duygusal ilişkilerde geleneksel kadın-erkek davranışlarının bırakılmaması melodram-modernite etkileşimini farklı bağlamlarda sunarken, moderniteye yönelik eleştirilerini de dile getirmiştir.

Türkiye’de “modernite” görünümünün, değişen siyasi konjoktüre bağlı olarak ortaya çıktığı dönem 1950’li yıllardır. Türkiye’nin çok partili hayata geçişi, tek partili dönemdeki “devletçi” siyaset anlayışının “liberalizme” evrilmesi, batının kültürel değerlerini görece cazip hale getirmiştir. Melodramlarda sıklıkla işlenen bu cazibe, filmlerde, çoğunlukla günlük görgü kuralları ve giyim olarak yansıtılmıştır.

Bu çalışma; modernite-melodram ilişkisi bağlamında modernitenin ve melodramın karakteristiklerinin tanımlanması ve bu ilişkinin temsil edildiği Yeşilçam sinemasının değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur. Tanımlanan kavramların filmlere nasıl yansıdığı ise, en belirgin örneklerden biri olarak kabul edilen “Kezban” filmleri incelenerek ortaya konulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümü; melodram ve modernite kavramlarının açıklanması, aralarındaki ilişkinin belirleyici özellikleri ve toplumu etkileme süreçlerine yönelik bir çerçeveyi kapsamaktadır.

İkinci bölüm, Yeşilçam Sinemasının tanımlanması, temsil biçimleri ve karakteristiğine yönelik değerlendirmelerden oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, örnek olarak seçilen “Kezban Roma’da” ve “Kezban Paris’te” filmleri, çalışmanın çerçevesini oluşturan kavramlar üzerinden çözümlenmiştir.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İpek Üniversitesi Film Tasarımı, El-mek: sakpinar@ipek.edu.tr

Melodram-modernite ilişkisi ve Yeşilçam Sinemasının etkilenme düzeyleri, kadın karakterlerin bu kavramları temsil biçiminin ortaya konulması, Türk Sineması izleyicisi üzerinde Avrupalılık hissiyatı yaratabilmiş midir sorusuna da cevap teşkil edebilir.

Anahtar Kelimeler: Melodram, modernite, Yeşilçam filmleri, batılılaşma

THE RELATIONSHIP BETWEEN MELODRAMA AND MODERNITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN REPRESENTATION OF THE VIEW THROUGH THE FEMALE CHARACTERS IN "YEŞİLÇAM": THE SAMPLE MOVIES "KEZBAN"

ABSTRACT

Regarded as a genre as a result of modernity, melodrama bears all the representations thereupon induced by modernity. The views of modernity in cities, the formation of the relations between individuals, wavering between the traditional and the modern, glorifying modernity, yet returning back to the traditional as a last resort, while benefitting from the advantages of modern life, not quitting the traditional male-female stances in emotional relations all present the interaction between melodrama and modernity, thereby expressing the criticisms directed towards modernity.

The views of the "modernity" in Turkey emerged in 1950s, during which an erratic political transition was experienced. A shift towards multi-party democracy in Turkey, the political change from "statist" approach during the single party era to "liberalism" led to a relative appreciation of the values of the western culture. This fascination often engraved in melodramas was reflected as code of conduct and dress codes in movies.

This study is based on the identification of the characteristics of the relationship of modernity and melodrama within the context of modernity and melodrama and evaluation of "Yeşilçam – Turkish Hollywood" movies in which this relation was represented. How the concepts are reflected upon the movies will be put forward via analysing the movies, "Kezban", regarded as the most evident example.

The first part of the study involves the definitions of the concepts, "melodrama" and "modernity", the framework, covering the characteristic features between them and the process by which they affect the society.

The second part comprises of the definition of Yeşilçam Cinema, representation forms and evaluations about its characteristics.

In the third part, the sample movies, "Kezban in Rome" and "Kezban in Paris" were analysed through the concepts which form the framework of the study.

The relation between melodramas and modernity and its impact on Turkish cinema, presenting the representativeness of the women characters are the ones that were posed by the Turkish audience whether they might have created a sense of westernization or not.

STRUCTURED ABSTRACT

Regarded as a genre as a result of modernity, melodrama bears all the representations thereupon induced by modernity. The views of modernity in cities, the formation of the relations between individuals, wavering between the traditional and the modern, glorifying modernity, yet returning back to the traditional as a last resort, while benefitting from the advantages of modern life, not quitting the traditional male-female stances in emotional relations all present the interaction between melodrama and modernity, thereby expressing the criticisms directed towards modernity.

The views of the “modernity” in Turkey emerged in 1950s, during which an erratic political transition was experienced. A shift towards multi-party democracy in Turkey, the political change from “statist” approach during the single party era to “liberalism” led to a relative appreciation of the values of the western culture. This fascination often engraved in melodramas was reflected as code of conduct and dress codes in movies.

This study is based on the identification of the characteristics of the relationship of modernity and melodrama within the context of modernity and melodrama and evaluation of “Yeşilçam – Turkish Hollywood” movies in which this relation was represented. How the concepts are reflected upon the movies will be put forward via analysing the movies, “Kezban”, regarded as the most evident example.

The first part of the study involves the definitions of the concepts, “melodrama” and “modernity”, the framework, covering the characteristic features between them and the process by which they affect the society.

The second part comprises of the definition of Yeşilçam Cinema, representation forms and evaluations about its characteristics.

In the third part, the sample movies, “Kezban in Rome” and “Kezban in Paris” were analysed through the concepts which form the framework of the study.

The process of modernization in Turkey and the concept, “modern”, which was defined in this process, means freedom for males. When it comes to the relationship between man and woman, males keep preserving their traditional way of thinking.

Women, presented as the object of modernization, represent a positive look at this composition only. Males who imitate their European counterparts or while the secondary women characters represent degeneration, the main female characters, who visit Europe, represent the civilized. When we take the political dynamics of the era into account, it is evident that these “women” are the symbolic representation of the “new Turkish women”.

Turkish Studies

These melodramas, which helped reflect the sexist approaches in Turkey, did not go beyond the typical gender roles in society. Chastity of women is that of society; shame pinned upon women is shared by her family, especially by the males.

In fact, it was the female characters that made melodramas more popular, that created an audience, that populated the theatres and increased the demand, they cannot display the same impact throughout the plot as they did for the existence of the movies, themselves. The women in melodramas exist for their men and die for them!

The Yeşilçam melodrama women are immaculate and flawless, based upon these mindsets. Even if their fate took them to filthy places like pubs and cheap night clubs, they are quite innocent and modest in their private lives. Getting married and having children is their sole dreams. The irremediable mistakes they made, in fact, stem from the very drive by which they could realize their dreams (see, *Vesikalı Yarım*). These ladies, while wearing eye-catching and low-cut clothes at nights as a part of their job, they can be seen wearing long trench coats and scarves during the day. The directors' point of view is quite clear here; virtuous and non-virtuous women could easily be deciphered by physical appearance and the way they dress. The female stars of Yeşilçam, who are called "the four leaves of a clover" symbolized four different types of women and the clichés they represent sustained as long as they were in the industry.

Hülya Koçyiğit, the starring actress of the Kezban serials, a typical representation of melodrama and modernity as well, was the role model for young ladies in Turkish movies. She was innocent and modest daughter of her parents. Even in her peasant dress, she had the look of a city girl. Though she was educated with a western mindset in Europe, visiting Paris and Rome, she did not lose her lady-ship and innocence, yet she represented being fashionable and elegant rather than being feminine. Europe was the only place to become noble and fashionable in Yeşilçam stories. They should either visit Europe or be tutored by a European teacher. They were the indicators of feeble modernization and western idolization. Hülya Koçyiğit was the only actress who wore a two piece suit in the movies. Checked dresses, hats matching the suits, gloves, chiffon in nightgowns were preferred by her in these movies on the silver screen.

Awarded with the big prize in Cannes in 1964 as the triumph of the Turkish cinema in her role in "Burning Summer", Hülya Koçyiğit became more famous with Kezban serials and is beloved by the Turkish audience. These movies are like fairytales, bearing all the features. There are contrasts, in line with semiotically melodramatic plots. The bad guys are initially malign; the good ones are benign. The evil ones are generally female characters and they are mostly blonde and seductive. Goodness is victorious over evil and love conquers all the time. Separation leads to tears; reunion means delight for the audience. Thus, pathos experienced through separation converts into catharsis via reunions – emotional satisfaction.

The European-ness presented in Kezban movies is actually a physical change rather than a life experience. The traditional ones are those rejected in cities, however, they are appreciated towards the end

Turkish Studies

teach us that the traditional essence should be preserved. Westernisation makes women more visible; yet, her being appreciated through her stance could be accomplished only after she is accepted physically.

Another striking point in these melodramas is that who needs to be westernised or modernized is always the women. Men have already gone through these stages and civilized much before. But, when it comes to the woman with whom she is in love, he prefers the traditional behaviours. Because men are responsible for women's chastity. Men, whether European or a city-dweller, would prefer to see women in the framework drawn.

The relation between melodramas and modernity and its impact on Turkish cinema, presenting the representativeness of the women characters are the ones that were posed by the Turkish audience whether they might have created a sense of westernization or not.

Key Words: Melodrama, Modernity, Westernization, Yeşilçam Movies

Melodram (Şarkılı bir dram)

Melodram sözcüğü, melos=şarkı ile drame=oyun sözcüklerinin birleşmesinden ortaya çıkmıştır ve “şarkılı oyun” anlamına gelir. Melodramın amacı duygulandırmaktır. İnsanlar duygusal bir olaya hep tepki göstermişlerdir. Melodram, romantik ve ahlaksal ölçüler içinde çetrefil bir olay dizisiyle ortaya çıkarılmış bir türdür.

Bu türün kaynağı 18.yüzyıl Almanya'sı ile Fransa'sıdır. 1791'e kadar Fransız tiyatrosu sıkı hükümet düzenlemeleri altında diyalogların yasaklandığı dramatik ürünlere yönelmişlerdi. Popüler tiyatrolar, pandomim Showlardı. Ocak 1791'de burjuvalar Ulusal Kongre'de, hükümet düzenindeki eski sistemi attılar, bütün tiyatrolarda diyaloglar yasallaştı, pandomimler diyaloglarla bütünleşti. Bu dönemde melodramın karakteristikleri ortaya çıktı (Singer, 2001:21).

18.yüzyılın sonundaki Fransız İhtilali'nden çok önceleri, tiyatrodaki sentimental komedi ve burjuva trajedyası türleri seyirci tarafından çok tutuluyordu. Çünkü bunlar erdemleri savunan burjuva ahlak anlayışına uygun gelen oyunlardı. Erdem karşısındaki tehlikeler, namusu tehdit eden davranışlar gösteriliyor; haksızlık, dalavere, cinayet gibi kötülükler de oyundaki olumsuz gücü oluştuyordu. Ancak; iyilik ile kötülük arasındaki çatışma giderek iç gıcıklayıcı bir durum alınca, bizim klasik Yeşilçam filmlerindeki zengin kızla-yoksul delikanlı aşkı, anlayışsız bir patron olan baba, kör kemancı ile onu deli gibi seven güzel kız, babanın ya da annenin zoruyla evlendirilen genç kız, sokak kızı ile iyi ailenin oğlu arasındaki onulmaz aşk temaları melodramın vazgeçilmez silahları oldu.

Melodramı, karakteristik özellikleri açısından ele alırsak şu değerlendirmelere ulaşmak mümkündür; melodram, evrensel ahlak hükümlerindeki kesinliği iddia eder. Klasik melodramda başrol oyuncusu hainlik yapamaz, standart ahlaki değerlerin dışına çıkamaz. Melodram güçsüzlerin yanındadır.

Melodramın Ortaya Çıkış Nedenleri

Melodramı besleyen birinci enerji burjuva anlayışı ve ahlakıysa, ikincisi de Jean Jacques Rousseau ile Immanuel Kant'ın etkilediği romantik akımdır. Rousseau'nun, insanın özünde bulunduğu doğal iyi ve bununla çatışan toplum içinde yaşayan bireyin çıkar ilişkileri, melodramın iyi-kötü, güzel-çirkin, namuslu-namussuz kategorilerini ortaya çıkardı. Kant da insanın bireysel özgürlüğünü

vurguluyordu. Rousseau'nun düşünceleri, kısa bir süre içinde Pierre-Augustin Caron Beaumarchais'nin Seville Berberi ve Figaro'nun Düğünü yapıtlarında kendini gösterdi (Nutku, 1997:75-76).

18.yüzyılda toplumda meydana gelen değişiklikler, aydınlanma hareketi, seyircinin beklentileri ve klasik akım oyunlarının bu beklentiye karşılamakta yetersiz kalışı, tiyatrodaki yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tragedya ve komedy türleri dışında ara türler oluşmuş, “duygusal dram”, “gözü yaşlı komedy” gibi türler yaygınlık kazanmış, seyirciyi duygulandırarak etkileme yöntemleri geliştirilmiştir. Bu gelişim, tiyatro eleştirisini ve kuramını da etkilemiştir. Kuramcılar akılla duygu, duyguyla beğeni arasındaki ilişkiyi yeniden ele alarak bir “acıma” estetiği geliştirmişlerdir. Tiyatronun seyircinin duygularına yönelmesi, kötülükleri değil erdemli davranışları göstermesi, iyiliğe karşı tatlı duygular ve güçsüzlere, ezilmişlere, yoksullara karşı sevgi ve acıma duygularını uyandırması gerekli görülmüş, bu işlevi ile tiyatronun, insanların kişiliklerini geliştireceği ileri sürülmüştür. Tiyatro düşüncesinde meydana gelen bu değişimde güçlenmeye başlayan orta sınıfın etkisi vardır. Soylu beğenisinin kalıpları kırılmaya başlanmış, tiyatrodaki günlük olaylara, sıradan kişilere yer verilmesi hatta oyunların günlük konuşma ile yazılması onaylanmıştır (Şener, 2003:116).

Toplumun ekonomisinde, inançlarında, düşüncesinde meydana gelen değişim, sanatı ve tiyatroyu etkilemiştir. Önceleri, soyluların kültürünü ve sanat anlayışını benimsemiş olan orta sınıf, kendi değerlerini, beğenisini ortaya koymaya başlamıştır. Bu sınıf, tiyatrodaki üstün kahramanların olağanüstü işlerini izlemektense onu yakından ilgilendiren günlük olayları, sıradan kişileri görmeyi yeğler. Paylaştığı durumların yarattığı acılarla duygulanmayı, dengeli ve uyumlu bir sanat yapısının sağladığı estetik heyecana yeğ tutar. Acıma duygusunun uyarılmasından, gözyaşlarının dökülmesinden hoşlanır (Şener, 2003:117).

Melodram, ideolojik dinamikler nedeniyle başarılı oldu. Politik ve ideolojik güç melodramı da geliştirdi. Burjuva zaferinin ideolojisi popülist estetik duyarlılık olmamasına rağmen melodram liberal demokrasideki popülist ideolojinin kültürel ifadesidir.

Melodram, Fransız Devrimi sonrasında din kurumlarının toplum üzerindeki etkisinin zayıflaması, laik bir dünya görüşünün yayılması arasındaki süreçte kendini gösterir. Melodram, hem geleneksel değerleri kamusal söylem içinde dile getirir, hem de kişisel inançları, arzuları, beklentileri yansıtır (aktaran.Akbulut, 2011:14).

Melodramın Karakteristik Özellikleri

Melodramın heyecan verici yanı, adalet ve özgürlük düşüncesini vurgulamasıdır. Bunun için de bu tür oyunlarda, durumlar üst üste, olaylar ard arda sıralanır. Oyun kişileri birer kalıptır. Dramatik gelişim içinde hiçbir değişikliğe uğramazlar; başta neyseler sonda da öyledirler. Bütün bu kişilerin değerleri ve nitelikleri önceden saptanmıştır. İyiler, oyunun sonunda da iyidirler, kötüler oyunun sonunda da kötüdürler. Son sahnede iyiler ödüllendirilirken, kötüler cezalandırılır. Oyunun başkahramanı idealleştirilmiş iyiyi temsil eder. Birçok engel, acı, eziyet ve haksızlık onu yıldırmaz. Amacına ulaşmak için çabalar ve sonunda istediğini elde eder.

Ahlak ölçüleri melodramda vazgeçilmez bir durumdur. Kahraman, bu ölçülerin dışına çıkamaz. Melodramın formülü, durumlar+duygusalılık+o günün alışlagelmiş burjuva ölçüleri olarak özetlenebilir. Melodramda, seyircinin dikkati sürekli olarak durumlar üzerine çekilir. Çünkü seyirci oyunun sonunda iyinin kazanacağını baştan bilmektedir. Önemli olan hangi oyun örgüsü içinde bunu başaracağıdır.

Günümüz melodramları arasında, kişileri daha iyi işlenmiş, olayları daha ayrıntılı bir biçimde kurgulanmış melodramlar vardır. Buna bir örnek; John Steinbeck'in Fareler ve

İnsanları'dır. Günümüz melodramlarında, kişilerin davranışları belli bir psikolojik nedene bağlanmaktadır. Ancak bunlarda da kesinlikle içinde bulundukları toplumun ahlak ölçüleri söz konusudur, duygusallık yine ön plandadır (Singer, 2001:45),

Gerçekçilik karşıtı bir tür olmasına rağmen, melodramların gerçeklikle güçlü bağları olduğu görünür bir durumdur. Bu eğilim ilk örnekleri Ann Kaplan tarafından, Hollywood aile melodramlarının 1960'lardaki dönüşümü üzerine yaptığı çalışmalarda verilmiştir (aktaran, Akbulut, 2011:15).

Melodram üzerine çalışmalar yapan Elsaesser, günümüzde de "mesafe, duygu, ironi, patos, aşırılık, yoğun duygulanma, izleyicilik, bilginin ve anlatısal otoritenin döngüsü ve anlatının kapanışı"nı inceleyerek melodramın çerçevesini çizer (a.g.e:16).

Melodramlardaki kaçıp kurtulma arzusu, kopmanın getirdiği özlem ve nostalji, yoğun duygularla çevrenme, tutkulu bağlılık sadece melodramların değil, bizim de melodramla ilişkimizi kurar (Aslan, 2009:14).

Melodram, Schatz tarafından ise; baskıcı toplumun kurban haline getirdiği bireyin ya da bireylerin, erdemlerinden dolayı son tahlilde mutlu olmaları ve çatışmanın kendi leyhlerine çözüldüğü bir içerik olarak tanımlanır (Schatz, 1981:221).

Melodramın karakteristiğini oluşturan anahtar ifadeler şu başlıklar altında toplanabilir (Singer,2001:45-49):

1. Merhamet: Merhamet deneyiminin melodram içindeki tanımı; kurbanın hak etmemesine rağmen ahlaki haksızlığa uğraması nedeniyle duyulan histir. Duygusal kimlik sürecinden merhameti çıkarmak güçtür, seyirci hikayede sunulanı kendi hayatı içindeki durumlar üzerinden yorumlamakta ve merhamet duygusu öne çıkmaktadır .

2. Aşırı heyecanlanma: Aslında melodramda bütün duygular güçlüdür. Olaylar karşısında, kahramanların durumu, başlarına gelen haksızlıklar, çaresizlik, keder, tükeniş, olayların beklenmeyen bir şekilde gelişmesi seyircide aşırı heyecanlanma durumunu yaratır.

3. Ahlaki yönlendirme: İyi ve kötü arasındaki ahlaki yönlendirmenin aşırılığı, dönüşen çağın kritikleri tarafından ifade edilen değişmeyen bir melodram görüntüsüdür. Melodramda siyah siyah, beyaz beyazdır. Kapitalist modernite içindeki bireyci rekabet, ideolojik değişme, kültürel devamsızlık, patriarkal gelenekler ve dindeki erozyonun devamında değişen ahlaki belirsizlik, melodramdaki ahlaki yönlendirmeyi yakından etkilemektedir. Melodram, ahlaki düzensizliğin getirdiği endişeyi ve ütopyen ahlaki temizliğe doğru iyileştirmeyi gösterir.

4. Klasik olmayan hikaye yapısı: Melodramda oyun kişilerinin özelliklerinden çok, olay kurguları ön plandadır. Hikayede kötü tesadüfler, inanılmaz karışık planlar, ayrı ayrı olaylardan meydana gelmiş gerilmeler yer alır ve belli bir neden-sonuç ilişkisine bağlanır.

5. Sansasyonelizm: Popüler dramının can alıcı noktası olan sansasyonelizm hareketteki önemiyle tanımlanmıştır ve bunu oluşturan şiddet, korku veren manzara, heyecan, fiziksel tehlike göstergeleriyle sunulmuştur.

Bu özellikleriyle önemli bir tür olarak ortaya çıkan melodram, tiyatroyla başlamasına rağmen sinemada artan bir seyirci ilgisiyle karşılandı ve talep gördü.

Modernite (Moderneleştik mi?)

Modernitenin doğuşu, pek çok kaynaktan Aydınlanma çağıyla ilişkilendirilir. Ancak; modernite ruhu, aydınlanma imgesinin ötesindedir. Modernlik, aklın ve rasyonalitenin

kesişimleriyle gerçekleşmiştir. Modernite; ortaya çıktığı andan itibaren pek çok kavram üzerinden değerlendirilmiş ve zamanla kendisi bir dönemi ifade eder hale gelmiştir.

Berman, modernitenin tarihsel olarak biçim kazandığı üç aşamadan bahseder; birincisi, 16.ve 18.yüzyıl arasında bireyleri geleneksel bağlarından koparmış ve yeni bir toplumsal formu devreye sokmuştur. İkincisi, Fransız Devrimi'nin siyasal ve iktisadi olarak bu forma yaptığı katkıdır. Bu katkı bireylerin özgür kimlikler edinmesini sağlamıştır. Kapitalizm ve Pazar ekonomisinin yarattığı dönüşümler modernitenin üçüncü aşamasını teşkil etmiştir (aktaran, Çiğdem, 2012:68).

Weber'in modernite düşüncesi, doğrudan rasyonalite teorisi üzerinden tanımlanır. Weber için bahsettiği rasyonalite iki biçimi ifade etmekteydi; batı toplumlarının gelişim ve evrim çizgileri ve bunun sadece Batı'ya özgü olduğu. Batı bu sayede, diğer toplumlar üzerindeki üstünlüğünü kurabilir ve koruyabilirdi. Çiğdem'e göre; modernitenin hem batılı, hem de batılı olmayan toplumlar açısından belli konularda başarısız olduğu söylenebilir, ama bu durum modernitenin getirdiği imkanların yadsınmasına neden olmaz (a.g.e: 82).

Kent modernitenin merkezidir. Kentteki ilişkiler, ekonomik ve kültürel açıdan modernitenin sunduğu imkanlarla şekillenir. Ancak, kent ve kentli olma durumu, modernitenin yerleşim aşamalarında çeşitli travmalara da yol açar. Simmel, modern hayat tarzının, bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerinden bahseder, aynı çevre içinde düşünsel ve eylemsel olarak birbirinden ayrılan bireylerin psikolojilerine değinir (a.g.e:108). Bu durum özellikle kültürel bir araç olan sinemada sıklıkla işlenmiştir.

Türk siyasal düşüncesinde moderniteye karşılık gelen “Batıcılılaşma”, Kahraman'a göre, karşılaşılabilecek en karmaşık kavramdır. Kahraman'a göre; Batılılaşma, Türk modernitesinin kurucu ögesi olarak değerlendirilmelidir. Batılılaşma, zihniyet, kurum ve kimlik oluşturma süreçleri açısından son yüzyılı belirleyen temel kavramdır (Kahraman, 2004:125).

Çiğdem, modernite kavramına bir eklemlenmeyle yaklaşır. O'na göre; modernite, bireyi ve sınıfları kendi kimliklerinde eğiten bir süreçtir, buna karşılık, modernizasyon bu eğitimin altyapısını, bir başka deyişle siyasal çerçevesini oluşturur. Dolayısıyla Batılılaşma modernizasyonla açıklanmalıdır. Geleneğin ve milli kimliklerin üretilmesinde Batılılaşma etkin bir role sahiptir ve gelenekçiliğin anlaşılmasında vazgeçilmez bir kavram olarak görülmelidir (Çiğdem, 2004:68-69).

Türk Batılılaşması, modernitenin dinamikleriyle uzlaşırken, Osmanlı olarak kalmayı, Türk olarak kalmayı, Müslüman olarak kalmayı talep etmiştir. Bu nedenle; modernitenin görünümüleri ne tam anlamıyla moderniteyi(modernleşmeyi/batılılaşmayı), ne de tam anlamıyla gelenekseli yansıtabilmiştir.

Türk edebiyatında Batılılaşmanın işlendiği ilk örneklerden biri olarak gösterilen Araba Sevdası'nın Bihruz Bey'i, Batılılaşmış bir züppedir. Batılılaşmaya yöneltilen eleştirilerin klişe tipini temsil eden Bihruz Bey, batının hep snob yönlerini almış, varolduğu kimlikten Batılılaşma uğruna tamamen kopmuştur. Bu konuya yönelik olumlu bir bakış açısı Şerif Mardin'den gelir. Mardin; “Bihruz Bey alafrangalığının” Türkiye açısından milli bağımsızlığa giden süreci olumladığını, bu durumda Batılılaşma snobizminin bile sonunda pozitif bir işleve sahip olduğunu savunur (Mardin, 1991:79). Ancak; yine de halk tarafından Batılılaşma, uzun yıllar ahlaki çöküntüyle bir tutulmuştur. Günümüzden bakıldığında bile Batılılaşmanın hala “Bihruz Bey” sendromunu hatırlatması zaten başka türlü açıklanamaz.

Mardin'e göre; modernleşme taraftarı olan yazarlar, halk kültürünün Bihruz Bey'e karşı olmasından etkilenmişlerdi. Yazarın bakış açısıyla, bu da bize geleneksel kültürde üst ve alt sınıf

kültürlerinin uzlaştığı noktanın Bihruz Bey'e yönelik ideoloji olduğunu göstermektedir(a.g.e: 77). Tabi burada Bihruz Bey'in züppeliğine karşı olan tutumun, tüm Batılılaşma çabalarına yönelik olmadığına da altını çizmek gerekir. Çünkü; Bihruz Bey tiplemesinde temsil edilen bir kimlik bunalımı, bir arada kalmışlıktır ve Batılılaşma hareketi bu kadar sığ bir yoruma indirgenemez.

Türk Batılılaşmasına yönelik pozitif ve negatif tutumlar, doğrudan ait oldukları ideolojilerin dünya görüşüne göre oluşmuştur. Tanıl Bora, bunu şu şekilde ifade eder; Kemalizmin ve muhafazakar-modernistlerin Batılılaşmayı özümseme, temellük etme iddiasına karşı, koyu milliyetçi-muhafazakar görüş, bu süreci bir yenilginin, tarihsel gerilemenin devamlılığı içinde, bir zillet olarak görür (Bora, 2002:252). Aynı mantıkla, Türk Sineması'ndaki Batılılaşma tasvirleri de değerlendirilebilir. Ancak; buradaki değerlendirmede ideoloji ile birlikte kendi içindeki paradokstan da bahsetmek gerekir. Batılı kentli dejenere olmasından dolayı eleştirilirken, köyden gelen ve erkeği sevdiği için değişmesi gerektiğini kabullenen kadın karakter yine Batılı olmak için eğitilir ya da Batıya gönderilir. Batılı olduğu andan itibaren ise kadın kahraman güçlenir, erkeği her ortamda küçük görür yada onunla alay eder. Dolayısıyla güzele, medeniye kavuşmak Batı sayesinde olurken, Batılı olunduğunda yine geleneksel cinsiyet rolleri değişir, bu da Batının eleştirilmesi için yeni bir neden yaratır.

Fatmagül Berktaş Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı adlı makalesinde; kadına ilişkin algılama değişikliğinin erkekler üzerinde yarattığı ek bir güçsüzleştirici etkiden bahseder. Çünkü, geleneksel erkeklik kavramı, kadınların doğal olarak daha aşağı olduklarının evrensel kabulüne dayanır. Bu durumda birçok erkeğin, kadınların kazandığı her özgürlükte veya güçlü kimlikte kendilerini daha güçsüz, daha az "erkek" hissetmeleri doğaldır (Berktaş, 2002:279).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Tanzimat hareketleriyle başlayan Batıcılık (modernleşme), o dönemin aydınları, bürokratları, edebiyat adamları tarafından sıklıkla konu edilen bir kavramdır. Aynı zamanda bu kişilerin önemli bir kısmı bunu deneyimlemiş, Batılı olmayı yerinde görerek, öğrenerek içselleştirmiş veya dışlamıştır. Sabahattin Eyüboğlu, bu aydınlardan biridir ve Paris'te, bir Türk topluluğuna yaptığı konuşmada, erken Cumhuriyet yıllarında şu sözleri söylemiştir:

"Frenkten Türke dönüş, yani Frenk dünya görüşü ile Türk kıymetlerini anlayış yeni sanat ve fikir hayatımızın bütün cephelerinde taahhuk edecektir" (der.Mardin. Muhidine, 2006:53).

Anlaşılabileceği üzere; modernite, modernleşme veya Batılılaşma, ancak yerel değerlerin korunmasıyla kabul edilegelmiş, toplum tahayyülündeki hassasiyetini kurumsal, bireysel veya sanatsal açıdan daima korumuştur.

Melodram ve Modernite İlişkisi (Melodramı Yaratın Modernite)

Melodram, tamamen modernitenin ürünüdür. Modernite kişilerin algı ve duygusal yönlerinde de değişime neden olmuştur. Şehir hayatının getirdiği tehlikeler, şoklar, çaresizlik duyguları, heyecanlar, aşırı duyarlılık, yeni kentsel deneyimler bireyi derinden etkilemiş ve duygusal dünyasında da travmalar yaratmıştır. Moderniteyle beraber, yeni teknolojiler, yeni eğlenceler, yeni mimari formlar, yeni görüntüsel teşhirler, yeni sosyal alanlar, çevresel engeller, yeni sosyal pratikler gelişti ve zamanla şiddetini artırdı. Modernitenin getirdiği maddi yaşam içindeki kişisel güçsüzlüğü ise melodram tanımladı.

Pek çok insan için modernitedeki sosyal kalkınma-geleneksel değerlerdeki erozyon, dini otoritelerin güç kaybı ve modern kapitalizmin yükselişi endişe verici, tedirgin edici ve eziciydi. Melodram, beyaz perdeye, postfeodal ve kutsal sonrası, insanların kendilerini "çaresiz ve yalnız" buldukları modern yaşamın emniyetsiz sadeliğini, ahlaki belirsizliğin büyüsünü çözerek taşıdı.

Modern dünyadaki emniyetsizlikler ve sıkıntılar melodramatik zıtlıklara dramatik bir şekil verdi. Senaryolar iyi insan deneyimlerine odaklandı. Yoksulluk, sınıfsal tabakalaşma ve istismar, iş güvensizliği, bununla birlikte kapitalizmin dayatmaları klasik melodramlarda en mühim rolleri oynadı.

Modernitenin önceki dönemlerden farklılığı 6 konu üzerinde yoğunlaşarak açıklandı (Singer,2001:21):

1. Sosyoekonomik patlama ve teknolojik gelişmeler
2. Etkili mantıksallık süreci/devri
3. Kültürel devamsızlıktaki uzun süren hal ve ideolojik dönüşümler
4. Değişkenlikteki yükselme ve sosyal düşüncelerdeki deveran
5. Sosyal ayrışımın çevresi ve bireycilik rekabeti
6. Benzeri görülmemiş duyuşal güçlüklerin idrak edilmesi ve şiddet.

Bu farklılıklarla ortaya çıkan yeni durum melodramın da temel unsurlarını oluşturdu. Şehir hayatı içinde yaşanan travmalar melodramın konusunu, anlatı biçimini, karakterlerin oyun içindeki durumunu yakından etkiledi. Benjamin'e göre; melodram filmleri, insanın kendini koruma yolunu açmıştır ve modern dünyanın hızlı uyarıcılarıyla başetme kapasitelerini artırmıştır. Bu anlamda insan yaşamındaki en büyük sosyal değişim olarak modernite ve sonrasındaki sinemayı gösterebiliriz (a.g.e: 30).

Sinema-modernite ilişkisinin 3 önemli bileşeni vardır:

1. Sinema, birçok durumda moderniteye benzer. Sinema ve sinemaya bakma biçimi, şehirli modernitenin sübjektif deneyimini hatırlatır.
2. Sinema ve modernite birbirini doğrudan etkileyen durumlar içinde gelişir.
3. Modernitenin temsil edildiği filmler, izleyiciyi doğrudan moderniteyi kabule ve harekete geçmeye yönlendirir. Sinema, modernitenin yarattığı travmalara karşı algıları değiştirir ve bunu yansıtır.

Melodram, ideolojik dinamikler nedeniyle başarılı oldu. Politik ve ideolojik güç melodramı da geliştirdi. Burjuva zaferinin ideolojisi popülist estetik duyarlılık olmamasına rağmen melodram liberal demokrasideki popülist ideolojinin kültürel ifadesidir.

Melodramatik imgelemde modernitenin yansıması daha çok kayıplara yöneliktir. Kapitalizmin zalimliği karşısında, çaresiz ve yalnızdır insan. Melodramın klişelerini oluşturan, parasız ebeveynler, kimsesiz çocuklar, modernliğin sunduğu imkanlara ulaşamayan karakterlerin modernizme yenilen büyüleyici imgeleridir (Aslan, 2010:90).

Modernlik deneyimini Batılılaşma deneyimi olarak da yaşamının yerellik bağlamında insanı umutsuzluklara sürüklemesine dair hikayelere Arap, Afrika, Latin Amerika ve Hindistan sinemasında da bol miktarda rastlanır. Yeşilçam Sineması ise 1950-1970 yılları arasında bu imgenin çizdiği bir çerçevede varlığını sürdürmüştür.

Yeşilçam Sineması

Yeşilçam Sinemasının Karakteristiği.

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi modernleşmesi açısından sinemanın yerini tespitte ortaya çıkan şu tablo anlamlıdır:

Çok açıktır ki; Türkiye’de bu dönem içerisinde bir sinema sanayiinin varlığından bahsedilemez. Bir başka deyişle; modern toplumlara özgü olan sinemanın oluşabilme koşulları henüz modern koşullar düzeyinde değildi. Bu durum şu şekilde açıklanabilir (İnceoğlu, 2011:42).

a) Sanayileşmeye bağlı bir kentleşmenin çok düşük düzeyde olması nedeniyle sinema izleyicisi olabilecek kentli nüfusun azlığı,

b) Ülkenin ekonomik koşulları açısından, pahalı bir yatırım olan sinemaya sermaye aktaracak bir kapitalist sınıfın yokluğu,

c) Batıyı örnek alan Cumhuriyet’in sinema alanında da Batı modelini izlemesi, yani sinema yatırımını özel sektöre bırakması,

d) Sanayileşme, iletişim, ulaşım, teknoloji gibi evrensel altyapı modernleşme ölçütlerinin düşük seviyede olması.

Bu koşullar ancak 1950’li yıllarda iyileştirildi ve bugünkü Türk Sineması’nın tohumlarını atan Yeşilçam Sineması hayata geçirildi. Pek çok kaynakta indirgemeci bir üslupla bahsedilen ve özellikle melodramlar nedeniyle eleştirilen Yeşilçam sineması, 1960-1970 yılları arasında dünyanın en çok film üreten ulusal sinema oldu.

Yeşilçam sineması, bu marka ismi, tekrarlanan temalarla yarattı. Fakir genç-zengin kız aşkı, iyiler-kötüler, her filmi birbirinin kopyası yapan şablonlar ve mutlu sonlar Yeşilçam’ın olmazsa olmaz içerikleriydi.

Yeşilçam sineması her zaman hedef kitle olarak geniş halk topluluklarını aldı. Çoğu fazla eğitilmiş olmayan, eleştirel kapasiteden yoksun ve sinemada gördüklerini gerçek kabul eden, kendilerini hikayeye teslim eden kitleler (Scagnamillo, 2004:33). Yeşilçam Sineması’nın en geniş izleyici kitleleri kadınlardı. Kendilerini filmlerdeki kadın karakterlerle özdeşleştiriyorlar, hayatlarını kendilerince daha yaşanır hale getiriyorlardı.

Yeşilçam senaryolarının işlevlerinden biri de iki farklı çevre örüntüsünü bir araya getirmektir. Zenginlerin yaşadığı Boğaz’daki yalılar, fakirlerin yaşadığı varoşlar, gecekondu. Bu görüntülerin arkasında bir çeşit toplumsal eleştirinin varlığından söz edilebilir. Köyden kente göçün olduğu filmlerde ise mutlaka Doğu-Batı ikiliği, doğunun iyiliği, batının zalimliği işlenirdi.

Orta-alt sınıfı temsil eden karakterler, erkekse adil, şefkatli, gururludur, kadınsa ailesine düşkün, terbiyeli ve suskundur. Ancak; kendinden üst sınıftan biriyle tanıştığında o hayatın cazibesine sadece kadınlar kapılır. Hiçbir zengin kız, fakir bir erkeği yoldan çıkaramaz ve onu kendi isteği dışında dünyasına alamaz. Erkekler bu konuda kararlı ve onurludur, kadınlarsa arzularının peşine, zenginlik hayallerine kapılmadan yapamaz.

Yeşilçam’ın bilinen şablonlarından biri de tesadüflerdir. Trajedideki baht dönüşünü hatırlatan bu tesadüfler, filmin başında ayrılığa, filmin sonunda kavuşmaya neden olur.

Yeşilçam’ın bir mitolojisi ve bir kent planlaması vardır. Oyuncuların kimliklerini de bu mitoloji ve kent bölünmesi oluşturur. Kenar mahallede yaşayan baba karakterleri, hoşgörülü, anlayışlı ve sevecendir (Münir Özkul). Ailesi hayatta sahip olduğu tek hazinedir. Zengin semtlerde yaşayan babalar paragöz, zalim, ailesiyle ilgilenmeyen ve genellikle yalnız (eşini kaybetmiş) ve mutsuzdurlar (Erol Taş). Bu şablon sadece bir tek oyuncu için değişmiştir, Hulusi Kentmen için. O sonradan görme değil, dişiyle tırnağıyla zengin olandır, sert gibi görünür ama filmin sonunda kendini gençliğini hatırlayarak mutlaka yumuşar. Yeşilçam’ın anneleri, geleneksel ailenin koruyucuları, yuvayı yapan dişi kuşlarıdır. Geleneksel Türk toplumunun aile miti, Yeşilçam sinemasının belirleyici özelliğidir.

Yeşilçam mitolojisinin bir başka ve çok kullanılan ögesi hastalıktır (a.g.e:34). Bu çoğunlukla verem ya da sadece Yeşilçam sinemasında rastlanan, adı belirsiz, yurtdışında tedavi olunmazsa mutlaka ölüme mahkum olunan kötü hastalıktır. Bir diğer dramatik malzeme de kazalardır. Kör ya da kötürüm olunur. Sevgili (mutlaka kadındır) kendi hayatını bir yana bırakır ve erkeğe bakar. Eğer kötürüm olan kadınsa, durumu belli etmemek için yalan söyler, erkeği hayatından çıkarır.

Yeşilçam Sinemasını yaratan tüm bu klişeler, film yıldızlarını da klişeleştirmiştir. Seyirci, sevdiği aktör ya da aktrisleri, atfettiği imajlar dışında görmek istemez. Bu nedenle yıldızlaşan oyuncular daima iyi, güzel ve sevgi dolu olmak zorundadır. Erkeklerinse koruyucu, kollayıcı ve şefkatli olmaktan başka şansı yoktur.

Yeşilçam melodramlarında mekanlarda birer mit olarak görüntülenir. Haydarpaşa Garı, Tarabya Otel, Aşıklar Tepesi, Boğaz Yahıları, mahalle kahveleri, gazinolar. Bu görsel fetişizm, tekrarlarla yaratılır ve melodramatik bir evrenin kurulması sağlanır (Pehlivan, 2011:175).

Nilgün Abisel'in, Türk Sineması Üzerine Yazılar kitabında da belirttiği üzere; köyden kente göçün başladığı 1950'lerde Yeşilçam "ruhların modernleştiği" bir sahnedir (Abisel, 2005:183).

Yeşilçam sineması devam etmekle birlikte 1970'lerde melodramların ulusal sinemacıların film diliyle ve ideolojisiyle sunulduğu görülür. Artık naif yaklaşımlar değil, ülke sorunlarından yola çıkılarak hazırlanan toplumsal gerçekçi bir dil hakimdir Yeşilçam'a (Arslan, 2004:53).

Yeşilçam Sinemasında Kadın Temsilleri

Yeşilçam kadınları, birer duygu sömürüsü nesnesi olarak görünürler. Melodram seyircilerini oluşturan kadınlar için kendilerinden biri, sinema içinse çekim nesnesidirler. Filmlerin kadın kahramanları (starlar), iyi huylu, fedakar, güzel ve namusludurlar. Bu kadınlar Filiz Akın dışında esmerdir. Sinemanın kötü kadınları ise femma fatale, hain, kıskanç, iki yüzlü ve sarışındırlar. İyi kadınlar mutlu olmayı hak ederler, kötü kadınlar yalnızlığı ve itilmişliği.

1960'lı yıllara klasik melodram kadın tiplerinden farklılaşan özellikleriyle iki karakter tipi damgasını vurur. Aile kızı, zengin, şımarık Küçük Hanımefendi ve ailesinin geçimini sağlamak için babasının arabasını kullanarak dolmuşçuluk yapan maskülen Şoför Nebahat. Popüler filmlerin hedeflediği izleyici kitlesi olan alt gelir grubu için burjuva dünyasının çekiciliğini temsil eden Küçük Hanımefendi özlemin, kadın olduğu halde erkek dünyasında varlığını kabul ettiren Şoför Nebahat özdeşleşmenin nesnesidir.

Yeşilçam sinemasının 1950-1970 yılları arasındaki dönemde, kadına yönelik kalıp yargıları değişmez biçimler taşıyordu: Törelere, kötüler ve kader yüzünden acı çekmeye mahkum kadınlar. Onlara acımamak mümkün değildir. Ama seyircinin onlardan beklentisi de açıktır: Sabırlı, fedakar ve tevekküllü olması. Melodramlarda kadınlar, daima erkeğin bakış açısıyla temsil edilirler. Erkeği mutlu eden kadın yüceltilir, mutsuz eden, aldatan ya da kendi sebep olmasa da namusunu kirleten kadınlar ölüme teslim edilir (Abisel, 2005:137).

Melodramın, temel çatısı erkek ve kadın arasındaki zıtlıklarla kurulur. Bu zıtlıklar, melodramdaki heteroseksüel fantaziyi uyarır. Melodramı şekillendiren de bu arzudur. Arzu erkek ve kadının birleşmesine yöneliktir, ancak bu birleşme engellenir, ertelenir ya da bir süreliğine bloke edilir (Arslan ve Behçetoğulları, 2005:60).

Türk toplumundaki cinsiyetçi yaklaşımların yansımalarına aracılık eden melodramlar, toplumdaki kadın-erkek rollerinin dışına çıkamamıştır. Kadın namusu, toplumun, namusudur. Kadının utancı, ailenin, özellikle de erkeğin utancıdır.

Her ne kadar; melodramları izlenir hale getiren, seyircinin talebini yaratan, filmin seyredilme oranını artıran, seyirciyi sinema salonlarına sürükleyen kadın kahramanlarsa da, filmin varoluşunda gösterdikleri ağırlığı, içeriğinde gösteremezler. Melodram kadınları, erkekler için yaşar, erkekler için ölürlər.

Modernleşmenin nesnesi olarak da sunulan kadın, bir tek bu kurguda olumlu bir durumu temsil eder. Avrupaya özenen erkek veya ikinci kadın görünümeleri yozlaşmayı temsil ederken, Avrupa'ya gidip dönen kadın başrol oyuncusu medenileşmeyi temsil eder. Dönemin siyasal dinamikleri düşünüldüğünde bu kadının aynı zamanda "yeni Türk kadını"nın da sembolü olduğu açıktır. Avrupa'ya gidip döndükten sonra saygınlık da kazanılır. Melodramlarda sömürülen hor görülen kadınlar, işçi sınıfından ya da yoksul köylülükten gelen kadınlardır (Tekeli, 2006: 172).

Yeşilçam Sineması'nın kadınları hatasız ve günahsızdırlar. Kader onları kötü yerlere (barlara, pavyonlara) sürüklemiş bile olsa, özel hayatlarında son derece sadece, mazlum ve masumdurlar. Evlenip çocukluğa karışmak, aile kurmak her zaman tek hayaldir. Zaten hatalarını da sırf bu hayal uğruna yaparlar (Vesikalı Yarım). Geceleri işlerinin gereği frapan, dekolte kıyafetler giyerken, gündüzleri pardesü ve eşarp kamusal alanda görünürler. Yönetmenlerin duruşu son derece açıktır. Namuslu-namussuz ayrımı doğrudan fiziksel görünüm ve kıyafetlerle ifade edilebilirdi. Yeşilçam sinemasının "Dört Yapraklı Yonca" olarak anılan kadın yıldızlarının her biri farklı bir kadın görünümünün sembolüydü ve sembolize ettikleri klişeler sinemaya emek verdikleri sürece devamlılık göstermişti.

Yeşilçam Sineması'nın kadınları ne kadar belliyse, kıyafetlerinin formu, aksesuarları ve renkleri de o kadar belliydi. Örneğin; Fatma Girik, her filminde mutlaka mavi rengi kullanıyor, özellikle eşarp ve kaşkollarda bu rengi tercih ediyordu. Mavi renk, Fatma Girik'in muhteşem mavi gözlerinin ve gece siyah saçlarının olmazsa olmazıydı. Anadolunun mücadelecı kadının sembolü olan Fatma Girik, aynı zamanda gerçek hayattaki "Erkek Fato" yakıştırmasına uygun maskülen bir tarzın da temsilcisiydi. Yeşilçam'ın en cesur kadın yıldızı olan Girik'in kuralları, yasakları yoktu. Dekolteyi de iyi taşıyordu, mini eteği de.

Hülya Koçyiğit, Türk Sineması'nın hanım hanımcık yıldızıydı. Ailenin kızı, masum ve mazlumdu. Köylü kıyafetlerinin (Kıvalı Yapıncak) içinde bile kentli olduğu havasını taşıyordu. Kezban olduğunda Roma'ya veya Paris'e gidip Avrupai eğitimler alsa da hanımefendiliğini ve masumiyetini kaybetmiyor, seçtiği kıyafetlerde feminen olmaktan çok şık olmayı temsil ediyordu. Avrupa; modanın, asaletin, salon kadını olmanın tek kaynağıydı Yeşilçam hikayelerinde. Ya Avrupa'ya gidilirdi ya da Avrupalı birinden dersler alınırđ. Türkiye'nin modernleşme çarpınışlarının ve batı hayranlığının göstergeleri bu filmlerdi. Hülya Koçyiğit, Türk sinemasının neredeyse tek döpiyes (etek-cekete takım) giyen başrol oyuncusuydu. Ekose kumaşlar, döpiyesleri tamamlayan şapkalar ve eldivenler, gece elbiselerinde şifonlar, Hülya Koçyiğit'in tercihleri olarak yansıdı beyaz perdeye.

Filiz Akın; Yeşilçam'ın Avrupalı simasıydı. Kendinden sarı saçları, ince fiziği, zarafeti ve güzelliği ile fethetti sinema seyircisini. Köy öğretmenini canlandırdığı filmlerde bile, o köyün kızı olmadı hiç. Büyükhşhirden gelen, idealist, modern bir öğretmendi o. Hayata bakışı gibi sadeydi kıyafetleri. Sevgilisi, kendisini hor görüp terkettiğinde, arkasından şehre gider ve erkeğin sosyetik (!) çevresine uyum sağlamak için en moda kıyafetlerle cazibeli hale gelirdi. Ya da kendi halinde, gariban bir fıstıkçı kızken, patron tarafından keşfedilip şarkıcı olduğunda renklerin, çeşitli saç tasarımlarıyla dikkat çeken perukların, kürklerin baştan çıkarıcılığına kapılırdı. Gündüz pantolonlar, rengarenk kazaklar, uzun yelekler, tuniklerle namuslu (!) ev kızı olurken, geceleri gazinoların göz kamaştırıcılığı ile bütünleşirdi. Ama hep manken gibiydi, hep hayranlıkla izlenirdi.

Yeşilçam Sineması'nın gerçek ateş parçası Türkan Şoray'dı. Buğulu iri gözleri, dolgun dudakları ve Türk kadını tanımlamasına uygun dolgun fiziğiyle alaturka bir görünüm çiziyordu ama bir göreni bir kez daha baktırıyordu kendine. Cazibesine kapılmayan erkek yok gibiydi. Sinemanın, en çok film çeken yıldızı, aynı zamanda bir moda ikonuydu. Her filminde giydiği kıyafetler, hem filmdeki karaktere uygundu, hem de Türkan Şoray'a. Kıyafetlerinin birçoğunu kendi tasarlayan Şoray, yıllar sonra bu kıyafetlerle açtığı sergilerle de ses getirdi. Köylü kadınıken, yazmalar, peştemaller, yelekler, şalvarlarla çıktı karşımıza, zengin bir aristokrat olduğunda ipek gömlekler, şapkalar, pelerinlerle. Şapkalarıysa bir başka rüzgar estirdi sinemada. Gündüz kıyafetlerinin tamamlayıcısı olan bu aksesuar, feminenlikten sevimli kız çocuğuna, sempatik bir genç kızdan ağırbaşlı bir hanımefendiye dönüştürüyordu onu. Renklerse bambaşka bir dünyaydı Şoray için. En çok kırmızıyı seviyordu, teninin beyazlığı, saçlarının kuzguni siyahını ateşliyordu bu renk. Çizmeler, çantalar, yelekler ve tunikler, bandanalarsa Şoray'ın vazgeçilmez tercihleriydi.

Neriman Köksal, Suzan Avcı ve Lale Belkıs. Yeşilçam filmlerinin unutulmaz kötü kadınları. Erkekleri baştan çıkarmak için giyinirlerdi. Beden fetişi yine erkek üzerinden yaratıldığı için, erkeğin tercihi dekolterler, danteller, satenler tamamlıyordu onları. Neriman Köksal'ın siyah kombinezonu, izleyen kadınları filminden sonra mağazalara koşturuyordu, Suzan Avcı'nın transparan dantel elbiseleri mağazaların vitrinlerini süslüyordu. Lale Belkıs, her zaman kentli, modern, zengin bir kadındı. Zenginliğini Fransız modasını yansıtan kıyafetlerle, alışılmışın dışındaki aksesuarlarla sergiliyordu. Filmin baş aktörü, bu kadınların tehlikeli cazibesine, güzellikleri nedeniyle değil, fahme fatale kadın oldukları için kapılıyorlardı. Çünkü baş aktris (Hülya Koçyiğit, Türkan Şoray, Filiz Akın, Fatma Girik) en güzel kıyafetlerle salınsa da, cilveyi, işveyi bilmiyordu. Her biri birer masumiyet karinesi, namus timsali, aile kıızıydı. Zıtlıkların dünyası melodramlarda bu kötü kadınlar olmazsa, onların iyiliği, güzelliği, hanımlığı böylesine açıkça ortaya çıkamazdı. Karşıtlıklar bu kavramları yeniden kuruyordu.

Melodram kadınları, erdemli olmak zorundaydı. Toplumsal ilişkiler, ataerkil yapının geleneksel normları, feodalizmin kalıntıları, dini dayatmalar, modernleşmenin ve tüketim kültürünün yarattığı karmaşa içinde kadının, erkek egemen toplumdaki rolü nasıl çizilmişse, filmlerdeki rolü de aynıydı (Masdar, 2011:209).

Melodram kadınlarının temsiliyet biçimleri ancak 1980'li yıllarda Atıf Yılmaz'ın kadın filmleriyle değişti. Bu filmlerin oyuncusu ise Müjde Ar'dı. Türk sinemasının kadınları ancak bu yıldan itibaren özgürleşebildi, kadın kimliğine sahip çıktı.

Kezban Asrileşme Yollarında....

Hülya Koçyiğit'in karakterize ettiği Kezban serisi, kadının erkeği tarafından görünür olmak için asrileşmesi, Avrupalılaşması gerektiğini anlatır.

Kezban serisi filmleri Kezban, Kezban Roma'da ve Kezban Paris'te üçlemesinden oluşur. Orhan Aksoy tarafından yönetmenliği yapılan filmlerin kadın oyuncusu olan Hülya Koçyiğit değişmezken, erkek karakter İzzet Günay ve Ediz Hun tarafından canlandırılır.

Kezban

Resim 1: Kezban Film Afişi, Yönetmen: Orhan Aksoy, 1968.....

Serinin ilk filmi olan Kezban'da, Kezban köyde yaşayan kendi halinde bir genç kızdır. Annesi öldükten sonra, köye bir adam gelir ve kendisiyle birlikte şehirde yaşamasını ister ondan. Kezban, bu kişinin babası olduğunu bilmemektedir. Babası, Kezban'ın eğitimine İstanbul'da devam etmesini ister. Kezban, gerçeği bilmeden onunla şehre gider. Şehre vardıklarında, bir partinin düzenlendiğini görürler. Babası, Kezban'ı eşi ve kızıyla tanıştırır. Ancak her ikisi de Kezbanı beğenmez, köylülüğünü hor görürler. İzzet Günay, doğrudan kıyafetleriyle Gemlik modası diye alay eder. Kezban, kendine en yakın kişi olarak babasının kardeşim diye tanıştırdığı halasını görür ve onun kanatları altına girer. Kızkardeşi, zenginliğin getirdiği şımarıklıkla, Kezban'ı sürekli aşağılarsa da Kezban, amca dediği babası ve halasının şefkatiyle bunlara göğüs germeye çalışır. Kızkardeşi'nin nişanlısına aşık olsa da bunu gizler ve kaderine razı olmayı seçer. Bu arada eğitimini sürdüren Kezban, yavaş yavaş şehirli olmaya, modernleşmeye de başlar. Kıyafetleri değişir, saçları kısılır, örgülerinden vazgeçer. Babası, ölmeden önce kendisine gerçeği anlatır ve miras bırakacağını söyler. Ancak; Kezban bu gerçeği herkesten saklar, tek bilen kızkardeşinin nişanlısı Ferit'tir. Kezban ve Ferit'in, miras meselesi için Bursa'ya gitmesi ve bu gidişle ilgili doğruyu söyleyememesi babasının evinden kovulmasına neden olur. Gemlik'e geri dönen Kezban, kaderine küsmüştür. Ancak; Feritle kızkardeşi ayrılmaya karar verirler, birbirlerini sevmediklerini anlamışlardır. Ferit, Lale'ye gerçeği söyler. Lale'yle birlikte Gemlik'e giderler, gerçekler konuşulur ve mutlu son.

Filmle ilgili değerlendirmeyi, toplumsal sınıflar, köy-kent zıtlığı üzerinden ve modernleşme görünümüne bakarak yapmak doğru olacaktır.

Filmde, melodramların karakteristiğini oluşturan zıtlıklar açıkça ortaya konulmuştur. Köy-kent, zengin-fakir, iyi-kötü ikilemleri eksiksiz işlenmiş, anlatı olarak olay örgüsünün devamlılığı melodramatik imgelem üzerinden kurulmuştur. Köylü Kezban, iyi huylu, gururlu, mahcup ve güzeldir. Kente geldiği andan itibaren uzun süre köylü kimliğini korumaya devam eder. Ancak;

Turkish Studies

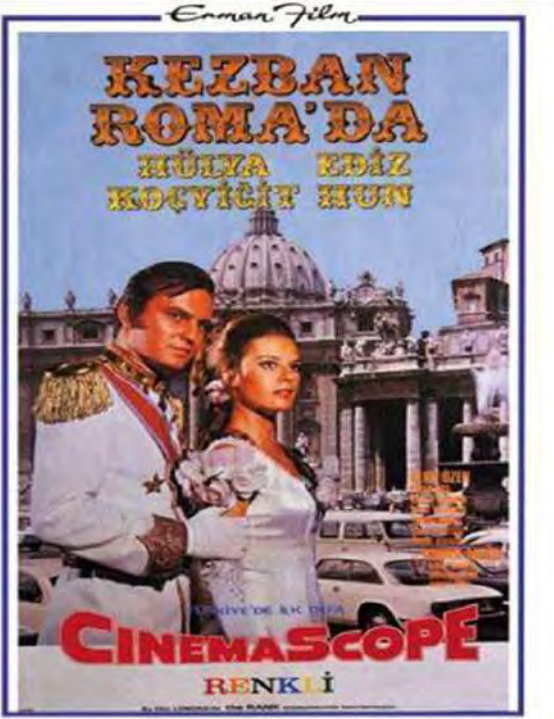
eğitimine devam etmeye başlamasıyla değişir ve kentli olmak gerektiği yönündeki telkinleri yerine getirir. Artık O da balolarda şık tuvaletlerle boy gösterir, saçlarını değiştirir ve günlük yaşamında modern kıyafetler giymeye başlar. Eğitimle kazandığı modern dünya görüşü fiziki görünümünü değiştirmiştir ama geleneksel değerlerini korumak konusunda hiçbir ödün vermemektedir.

Üvey annesi ve kızkardeşi, babaları hasta olduğu halde bir davete giderler ama Kezban, kendisine öğretildiği gibi hasta büyüğünü yalnız bırakmaz. Babasının bırakacağı mirasın onun için hiçbir önemi yoktur, maneviyatı her zaman maddiyata tercih eder. Nereden geldiğini, hangi ortamda yetiştiğini her zaman hatırlar. Yoksulluk Anadolulu, zenginlik İstanbulludur.

Aynı bakış açısıyla onur, tevazu ve iyi kalplilik Anadolu'yu, şımarıklık, küçümseme, kötülük ve maddiyatçılık İstanbul'u temsil eder.

Filmde kentteki modernleşme bir zorunluluk olarak sunulmuştur. Köylü kıyafetleriyle ya da moda olmayan kıyafetlerle varlık göstermek mümkün değildir. Kent kendi kurallarını dayatır. Sevdığı erkek için görünür olmasının koşulu da budur zaten. İlk karşılaşmalarında görüntüsüyle alay eden Ferit, Kezban'a aşkıni açıklarken gözlerini gördüğüm ilk günden beri seni seviyorum der. Çünkü; gözleri dışındakini görmemeyi tercih etmiştir. Kezban'ın modern giysiler içinde görüldüğü ilk sahne de ise, onu tümüyle gördüğü açıktır. Kadının sosyal konumu, erkeğin bakış açısından sağlanırken, fiziği de aynı şekilde anlam kazanır. Erkek beğenmediği sürece güzelliğin bir anlamı yoktur. Modernleşmeden de bu güzellik görünür olamaz.

Kezban Roma'da.

Resim 2: Kezban Roma'da Film Afişi, Yönetmen: Orhan Aksoy, 1970.....

Kezban serisinin ikinci filmi Kezban Roma'da, afişinden de anlaşılacağı üzere bir peri masalını tasvir ediyor. Aynı tarihlerde Rus sinemasının karelerinden çıkmış gibi görünen bu afiş, doğrudan Avrupalı olmayı simgeler.

İlk filmde ufak farklılıklar gösteren bir hikayesi var Kezban Roma'da filminin. 1970 yapımı filmin yönetmeni yine Orhan Aksoy. Oyuncuları Hülya Koçyiğit ve Ediz Hun.

Hikaye şöyle bu kez; Kezban, bir sahil kasabasında babası ile birlikte yaşamaktadır. Köye bir düğün için gelen Erol'a platonik aşık olur. Erol, bir gece kaldıktan sonra şehre döner. Babasını balığa çıktığı günlerin birinde kaybeden Kezban'ın kimsesi kalmamıştır. Ancak kasabadaki yakınları İstanbul'da yaşayan bir amcası olduğunu söylerler ve onu şehre gönderirler. Amcası seyahatte olduğu için eşi ve kızı tarafından karşılanan ve istenmeyen Kezban, evin emektarının ısrarıyla amcasını beklemeye karar verir. Amcası geldiğinde onu sevgiyle karşılar. Bu arada Kezban, kasabada gördüğü Erol'la karşılaşır. Ancak Erol onu dikkate almaz. Onun için kendi halinde bir köylü kızıdır Kezban. Hatta yüzünü görmediği karşılaşmada kıyafetine bakarak onun hizmetli olduğunu düşünür ve su isteğinde bulunur.

Erol tarafından düzenlenen baloya amcasının eşi ve kızıyla gideceğini düşünen ve sevenen Kezban, onların kendisini buna layık görmediklerini anlayınca yıkılır. Ama evin emektar hizmetlileri ona bir sürpriz yaparak, paralarını birleştirir ve bir prenses tuvaleti alırlar ve onu baloya gönderirler. Baloda Kezban'ı gören Erol, Kezban'ı tanımaz ve bu haline aşık olur. Ancak Kezban, gece yarısı hiçbir şey söylemeden balodan ayrılır. Erol, ertesi günü Roma'ya gideceği için artık onun hayaliyle yaşayacaktır. Zaten rüyalarında da onu görmektedir. Hem de baloda giydiği prens kıyafetiyle. Kezban'ın Erol'a olan aşkıdan haberdar olan amca Kezban'ı da Roma'ya gönderir. Roma'da geçen günler boyunca da Kezban'ı tanımayan Erol, İstanbul'a döner dönmez onu arar ve amcasının evine gider. Gökte ararken yerde bulmuş, Kezban'ın, kendisiyle evlenmek isteyen kızla aynı evde yaşadığını öğrenmiştir. Ancak; eve gittiğinde Kezban'ı eski kıyafetleriyle görür ve kendisine evin çalışanı olduğu söylenir. Kendisini aldatılmış, budala yerine konulmuş hisseden Erol, gurur meselesi yapar ve Kezban'a hakaret eder. Kezban kasabaya geri döner ve içine kapanır. Amcası Erol'a gerçeği açıklar ama onu razı edemez. Oysa Erol'un amacı başkadır. Kezban'ın kuzeninin oyununa geldiğini anlamıştır ve önce ondan intikamını alacaktır. Zaten evin emektarları da Kezban'a yapılan haksızlığı içlerine sindiremeyip evden ayrılmak istemişlerdir. Amca, yine büyüklüğünü gösterir ve işlerin düzelmesini sağlar. Kezban, intihar etmek üzereyken Erol yetişir ve sevenler kavuşur. Bir mutlu son daha.

Melodramların klişe hikayelerinden biri olan Kezban Roma'da, aynı zamanda modernleştirilmiş bir Kül Kedisi masalıdır. Tüm hikaye akışı bu masala uygun ilerler. Masaldaki Kül Kedisi'ne yardım eden perinin yerini emektar kahya almıştır. Balo elbisesi, prenses elbisesidir. Saat gece yarısını vurduğunda, hiçbir şey söylemeden baloyu terkeder. Amcanın eşi ve kızı ise, masaldaki üvey anne ve kızlarını temsil eder.

Erol; Kezban'ı iki kez kasabalı kıyafetleri içinde görür ve ilgilenmez, hatta ikinci görüşünde tanımaz bile. Ama balo gecesi modern kıyafet ve saçla gördüğü kadına aşık olur, oysa ikisi de aynı kadındır. Kezban köylü haliyle yine görünmezdir. Kezban'ın modern kıyafetlerle boy göstermesi Erol içindir. Roma'ya gitmeden önce modern kıyafetler alınır, saçlar kısaltılır. Köylü haliyle elbise ve hırkadan vazgeçmeyen Kezban, modernleştiği andan itibaren pantolon giymeye başlar. İşin ilginç tarafı Erol, Kezban'ı İstanbul'da yine köylü kıyafetleri içinde gördüğünde kandırıldığını düşünür. Yaşadığı hayal kırıklığıdır. Filmdeki diyaloglara bakılırsa, Kezban kim olduğunu söylemediği için kızmıştır ama aslında Kezban'ı aşık olduğu haliyle görmemektir onu gerçekte kızdıran.

Film, yine zıtlıklar üzerinden kurulmuştur. İyi-kötü, zengin-fakir, köylü-kentli zıtlığı filmin tüm karakterlerinin baştan belirlenmesini sağlamıştır. Diğer filmlerinde olduğu gibi yine Kezban'a sahip çıkan, onun iyi yüreğini gören biri vardır. Yine bir koruyucu melek bulunmuştur. Amca, fabrikatördür ve sıklıkla Avrupa'ya gitmektedir. Ne ürettiğinin, Avrupa'ya niçin gittiğinin önemi yoktur. Avrupa'ya gitmek, modern insan olmanın göstergesidir. Amcanın eşi ve üvey kızı yine kötü ve sarışındır. Zenginliğin yarattığı şımarıklık hakimdir davranışlarına. Filmin sonunda, erkeğin dediği olur ve erkek ağırlığını koyunca, toplumun doğru bulduğu kadın rolüne girilir.

Melodramlarda Avrupalılaştırmanın bir başka görüntüsü de nikah günü, gelinin babanın kolunda gelmesidir. Doğrudan yabancı filmlerde görülen bu durum, Yeşilçam filmlerinin vazgeçilmez görüntüsüdür. Türk geleneklerinde böyle bir ritüel olmamasına rağmen, filmlerde tekrarlanması, modernliğe duyulan hayranlık ve özentinin simgesidir.

Ayrıca melodramlardaki zenginlik göstergeleri sadece yaşanan mekanlar değildir. Zengin olmak, evde çok sayıda hizmetli bulundurmak demektir. Aşçı, uşak, hizmetçi, özel şoför (hatta kızlar için ayrı şoför tutulur- Küçük Hanımefendi) vazgeçilmez lükslerdir ama melodramlarda doğallaştırılmıştır.

Balolar, balolarda giyilen tuvaletler, maskeli balo için kullanılan maskeler, içki sunumları, baloların büyük salonlarda verilmesi, baloyu evin sahibinin dansederek açması Türk günlük yaşam normlarının çok uzağındadır. Ama melodram seyircisi, böyle bir masalsı sunumu istemektedir. Prensesler, Beyaz Atlı Prenslar, ihtişam, gizem, aşk, nedensiz ayrılıklar, ama efsane kavuşmalar talep etmektedir. Çünkü; günlük hayatın kendisine sundukları yavan ve heyecansızdır. Belki birgün bu filmlerdeki gibi hayaller gerçek olur, Kezban gibi bir kızın başına gelenler neden kendi başlarına da gelmesin ki?

Kezban Pariste

Resim 3: Kezban Paris'te Film Afişi, Yönetmen: Orhan Aksoy, 1971.....

Serinin son filmi yine Orhan Aksoy imzasını taşıyor, 1971 yapımı. Oyuncular Hülya Koçyiğit, İzzet Günay.

Masal yeniden başlıyor ve diğerleriyle aynı şekilde sürüyor. Kezban ve Ayhan yine köyde tanışır. Ayhan, bir kaza geçirmiş ve Kezban'ın iyi bakımıyla kısa sürede iyileşmiştir. Ancak, iyileşir iyileşmez kente dönmüş, Kezban'ı unutmuştur. Köyde kendisine baktığı süre içinde yine Kezban, erkek için görünmezdir, bir canlıdan ibarettir, kadınlığı ise bahis konusu bile olamaz.

Kezban, bu sefer de dedesini kaybeder ve İstanbul'daki Kazım amcasının yanına gitmeye karar verir. Ancak; Kazım, zengin birinin yanında emektardır. Köyde kendisinin zengin olduğunu yaymış, yalan söylemiştir. Kezban'ın İstanbul'a gittiği akşam, bu yalana uygun hareket etmeye çalışır ama evin beyi Ayhan gelince gerçek açığa çıkar. Ayhan, köylü Kezban'ı tabi ki

tanımamıştır. Ayhan, bir şarkıcıyla beraberdir ve partilerde gününü gün etmekte, dedesinin servetiyle genç kızları peşinden koşturmaktadır. Dedesi hastalanınca Ayhan'ın evleneceği kızla ölmeden tanışmak istediğini söyler. Sevgilisi turnede olan Ayhan, evleneceği kız olarak, Kezban'ı tanıştırır. Dede iyileşince gerçek ortaya çıkar ama bu kez de Kezban şanslıdır. Dedenin kanatları altına sığınır. Ayhan'a aşık olduğunu anlayan dede, Kezban'a modern kıyafetler alır, onun da Ayhan'la aynı ortamlarda olmasını sağlar. Torunuyla Kezban'ı evlendirir ama biraraya getiremez. Ayhan, şarkıcı sevgilisinin peşinden Paris'e gider. Dede, bu sefer de Kezban'ı Paris'e gönderir. Ayhan, modern kıyafetler içinde gördüğü Kezban'a aşık olur. Tabi Paris'ten önceki balo sahnesini ve prens-prenses görüntüsünü unutmamak gerekir. Olaylar yine yanlış anlamalar ve kötülerin komplolarıyla ayrılığı getirir ama sonunda Ayhan, Kezban'ı sevdiğini anlar ve onun yanına köye gider. Kezban'ın köydeki görüntüsü bu sefer diğer filmlerdekinden farklıdır, saçları kısadır, modern kesimlidir. Ama başörtüsü unutulmamıştır. Kente başını açan, mini etek, mayo giyen Kezban, köyüne gidince olması gerekeni yapmış, köylü kızı haline geri dönmüştür. Ayhan, film boyunca şarkıcı sevgilisinin peşinden koştuğu halde, Kezban'ın başka bir erkekle olduğunu düşünüp kıskançlık krizine girer ve Kezban'ı uyarır.

Sonuç

Türkiye'nin modernleşme süreci ve bu süreç içinde tanımlanan "modern" kavramı, erkek için sadece kendisine özgürlük tanıyan bir durumdur. Erkek-kadın ilişkileri söz konusu olduğunda erkek geleneksel düşünce biçimini korur.

Kezban filmleri bahsedildiği gibi birer masaldır, masalın tüm unsurlarını taşır. Melodramatik imgeleme uygun zıtlıklarla kurulmuştur. İyiler filmin başında da iyi, kötüler kötüdür. Kötü olanlar genelde kadındır ve daha önce de sözü edildiği gibi sarışın ve fettandır. İyilik, kötülüğü her zaman yener ve aşk her zaman kazanır. Ayrılıklar gözyaşlarını, kavuşmalar sevinci verir seyirciye. Dolayısıyla ayrılıklarla yaşanan pathos, kavuşmalarla duygusal olarak tatmine katharsise dönüşür.

Kezban filmleriyle sunulan Avrupalılık, Batılılaşma, aslında bir yaşam deneyiminden çok fiziksel olarak değişmeye yöneliktir. Geleneksel olan şehirde istenmeyendir, ama sonunda değeri ve özümüzde olana sahip çıkmak gerektiği anlaşılır. Batılılaşma, kadını görünür kılar, kişiliğinin takdir edilmesi ancak fiziksel görünümünün beğenilmesinden sonra gerçekleşir.

Melodramlarda bir başka çarpıcı nokta da; batılılaşmak, modernleşmek durumunda olanın, buna ihtiyaç duyanın hep kadın olmasıdır. Erkek, bu basamağı çoktan aşmıştır, medenileşmiştir. Ama iş sevdiği kadına gelince, geleneksel davranışları tercih eder. Çünkü; erkek, kadının ahlakından, namusundan sorumludur. Avrupalı da olsa, şehirli de olsa erkek, kadını, çizdiği çerçevenin içinde görmek istemektedir.

KAYNAKÇA

- ABİSEL, N.(2005).Türk Sineması Üzerine Yazılar, Phonix Yayınevi: Ankara.
- AKBULUT, H.(2012). Yeşilçam'dan Yeni Türk Sinemasına Melodramatik İmgelem. Hayalperest Yayınevi: İstanbul.
- ARSLAN, U.T (2010). Mazi Kabrinin Hortlakları Türklük, Melankoli ve Sinema. Metis Yayınları: İstanbul.
- ARSLAN, U.T.(2004). Bu Kabuslar Neden Cemil? Yeşilçam'da Erkeklik ve Mazlumluk. Metis Yayınları: İstanbul.
- ARSLAN, U.T., BEHÇETOĞULLARI, P.(2005). "Trajik Bir Melodram". Çok Tuhaf Çok Tanıdık Vesikalı Yarım Üzerine. Metis Yayınları: İstanbul.

- BERKTAY, F.(2004). “Doğu ile Batının Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”. Modernleşme ve Batıcılık Cilt 3.s: 275-285.
- BORA, T.(2004). “Milliyetçi-Muhafazakar ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi”. Modernleşme ve Batıcılık Cilt 3.s: 251-268.
- ÇELİK, F.(2010). “Modernleşme Serüvenimiz ve Yeşilçam”. <https://www.academia.edu/5194363>
- ÇİĞDEM, A (2004). “Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”. Modernleşme ve Batıcılık Cilt 3. s: 68-81. İletişim Yayınları: İstanbul.
- ÇİĞDEM, A.(2012). Bir İmkan Olarak Modernite Weber ve Habermas. İletişim Yayınları: İstanbul.
- DORSAY, A.(2014). 100 Yılın Türk Filmi. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- İNCEOĞLU, Ç.(2011). “Modernleşme ve Türk Sineması: 1914-1952”. Türk ve Dünya Sineması Üzerine Sentezler. Editör: Serpil Kirel. Parşömen Yayıncılık: İstanbul.
- KAHRAMAN, H.B.(2004). “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”. Modernleşme ve Batıcılık Cilt 3.s: 125-146. İletişim Yayınları: İstanbul.
- MAKTAV, H.(2001) “Türk Sinemasında Yoksulluk ve Yoksul Kahramanlar”, Toplum ve Bilim, Yaz 2001, No:89, s.161-189.
- MARDİN, Ş (2001). Türk Modernleşmesi *Makaleler 4*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- MASDAR, F.(2011). “Türk Sinemasındaki Kadın Tiplemesi Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme: Sevmek Zamanı”. Türk ve Dünya Sineması Üzerine Sentezler. Editör: Serpil Kirel. Parşömen Yayıncılık: İstanbul.
- MUHİDİNE, T.(2006). “XX.yüzyıl Türkiye’sinde Edebi ve Kültürel Yenileşme Düşüncesinin Evrimi”. Çev.Server Tanilli. Türkiye’de Aydınlanma Hareketi. Der.Server Tanilli. Alkım Yayınevi: İstanbul.
- PEHLİVAN, B.(2011). “Yeşilçam Melodramatik Hayal Gücü ve Yeni Türk Sineması Üzerindeki Etkileri”. Türk ve Dünya Sineması Üzerine Sentezler. Editör: Serpil Kirel. Parşömen Yayıncılık: İstanbul.
- SINGER, B.(2001). Melodrama and Modernity. Colombia University Press: New York.
- SCHATZ, T.(1981). Hollywood Genres: Filmmaking, The Studio System. Temple University Press: Philadelphia.
- ŞASA, A (2010). Yeşilçam Günlüğü. Küre Yayınları: İstanbul.
- TEKELİ, Ş.(2006). “Türkiye Aydınlanması Kadınlara Nasıl Baktı”. Türkiye’de Aydınlanma Hareketi. Der.Server Tanilli. Alkım Yayınevi: İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- AKPINAR, Ş., (2015). “Melodram ve Modernite İlişkisi Bağlamında, Yeşilçam Sinemasında Avrupalılık Görünümlerinin Kadın Karakterler Üzerinden Temsili: Kezban Filmleri Örneği / The Relationship Between Melodrama And Modernity In The Context Of European Representation Of The View Through The Female Characters In "Yeşilçam": The Sample Movies "Kezban", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8678>, p. 61-80.

KADINLARIN KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞI VE BUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ*

*Hasan Hüseyin ALTINOVA***

*Onur ALTUNTAŞ****

ÖZET

Bu çalışma Türk toplumundaki kadınların karşılıklı bağımlılıklarını değerlendirmek ve bu bağımlılık ile bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapıldı. Araştırma için Ankara İli Altındağ İlçesi Altındağ Belediyesi Kadınlar Eğitim ve Kültür merkezlerine kayıtlı 180 kadın gönüllülük esasına göre tespit edilmiştir. Araştırma kapsamına kadınlar evrenden seçkisiz olarak alınmıştır. Araştırmamıza katılan kadınların yaşları 18 ile 55 arasında değişmektedir. Veri toplama araçları olarak, Spann- Fischer İlişki Bağımlılığı Ölçeği (SFİBÖ) ve araştırmacılar tarafından geliştirilen ve demografik değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında sırasıyla yaş aralığı, eğitim düzeyi, evlilik yılı, çocuk sayısı, sosyal güvence bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F= 1.342$, $p > 0.05$; $F= 1.374$, $p > 0.05$; $F= 1.448$, $p > 0.05$; $F= 1.709$, $p > 0.05$; $F= 1.122$, $p > 0.05$). Kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında sırasıyla medeni durum, birlikte yaşadığı kişiler, gelir düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F= 3.493$, $p < 0.05$; $F= 2.986$, $p < 0.05$; $F= 3.082$, $p < 0.05$). Kadınların ilişki bağımlılığı düzeylerinde çalışma durumu açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($t= -1.998$, $p < 0.05$). Çalışmayan kadınların SFİBÖ'den aldıkları ortalama puanların ($x= 55.47$), çalışanlardan ($x= 50.22$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadınların karşılıklı bağımlılık nedeni ile etkilenen ruh sağlıklarının iyileştirilmesi ve toplum içerisinde bağımsız birey olarak yer almalarının sağlanması için karşılıklı bağımlılığın yaşamlarında oluşturabileceği olumsuz etkileri ve çözüm yolları konusunda bilgilendirilmesi gerektiği önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın kadınlarda karşılıklı bağımlılık ile ilgili ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın, karşılıklı bağımlılık, ilişki bağımlılığı ölçeği

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, El-mek: altinova2012@gmail.com

*** Öğr. Gör. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü, El-mek: fztouurb@hotmail.com

EXAMINING THE CODEPENDENCY OF WOMEN AND THE AFFECTING FACTORS

ABSTRACT

This study was conducted in an attempt to evaluate the codependency of women in the Turkish society and examine the relationship between this dependence and some demographic variables.

In order to conduct the study, we determined 180 women registered to Women's Education and Culture centers of Altındağ Municipality in Ankara Province Altındağ District, based on voluntariness. Women were selected for the study from the population without anthology. Spann- Fischer Codependency Scale and personal information form, which was developed by the researchers and involved demographic variables, were used as data collection tools. Women that participated in our study were aged between 18 and 55. It is observed that there is no significant difference between the codependency levels of women, in terms of age range ($F = 1.342$, $p > 0.05$); educational level ($F = 1.374$, $p > 0.05$); year of marriage ($F = 1.448$, $p > 0.05$); number of children ($F = 1.709$, $p > 0.05$) and social security ($F = 1.122$, $p > 0.05$). However, there is a significant difference between the codependency levels of women, in terms of marital status ($F = 3.493$, $p < 0.05$); housemates ($F = 2.986$, $p < 0.05$); level of income ($F = 3.082$, $p < 0.05$) and working condition ($t = -1.998$, $p < 0.05$). It was determined that the average scores obtained by non-working women from the SFCS ($x = 55.47$) were higher than that of working women ($x = 50.22$).

As a result of our study, it was determined that women had moderate and higher levels of codependency. It is required to inform women about the possible negative effects of codependency in their lives, as well as their solutions in order to heal their mental health that is affected by codependency and enable them to be involved in society as independent individuals. Besides, this study is thought to light the way for future studies regarding codependency in women.

STRUCTURED ABSTRACT

Dependence emerged with alcoholism studies in the 1970s. It was primarily used for other people that had a drug addiction in their intimate environment and were affected by this addiction. Studies being conducted afterwards also showed that codependency was common among not only the families with alcohol addiction, but also among family environments with chronic stress, families of children with behavioral problems, individuals receiving care due to a chronic disease, women and adults with an assistance-oriented profession. Codependency has started to be investigated not only in families with an alcoholic member, but also in the relationship style of all families with a ruined function.

Codependency is defined as a pathological relationship that develops between a person in need of care due to various reasons and another person taking care of her/him. In codependency, individuals

support and maintain the dependence of one another and they have diseases characterized by despising the self-respect values, being indifferent to personal needs, obsessive habits, drug addiction and self-alienation, as well as a negative self-respect structure being reflected with embarrassment.

Since women are generally socialized for nutrition and care, it is indicated that the large part of women display the features of codependency. As codependency is mainly encountered in women, it is also evaluated as male-dominant traditions creating pressure on women, cultural norms and pathology in female role living on the interpretation of religion.

According to various studies, codependency is encountered in women more frequently than men and women are traditionally more inclined to codependency, in terms of behavioral features. This study was conducted in an attempt to evaluate the codependency of women in the Turkish society and examine the relationship between this dependence and some demographic variables.

In order to conduct the study, we determined 180 women registered to Women's Education and Culture centers of Altındağ Municipality in Ankara Province Altındağ District, based on voluntariness. Women were selected for the study from the population without anthology.

Spann- Fischer Codependency Scale and personal information form, which was developed by the researchers and involved demographic variables, were used as data collection tools.

Involving statements regarding the dependence of individuals in their relationships, this scale consists of 16 questions. While the lowest score to be obtained from this scale is 16, the highest score is 96. Highness of the score being obtained from the scale signifies the highness of dependence. According to the average scores being obtained from this scale, 52. 6 points is accepted as a moderate score, 67. 2 high score and 37. 3 low score. Involving demographic variables, the personal information form consists of information about age, educational status, marital status, duration of marriage if married, number of children, housemates, social security, monthly income of family, working condition, presence of any disability, alcohol addicts in family, gamblers, disabled children and patients in need of care.

The study hypotheses were analyzed using the independent samples T-test and the ANOVA test in order to determine whether or not there was a significant difference between the codependency scores in terms of some variables.

Women that participated in our study were aged between 18 and 55. Majority of women were primary, secondary and high school graduates. A very limited number of them had done master degree and doctorate.

Among the women that participated in the study, only 27 (15. 0%) did an income-generating work. Majority of women that participated in the study were married (72. 2%). Monthly income of families of women that participated in the study was either around minimum wage or

between 1000-1500 TL. There was a very limited number of families with an income above 2500 TL. The number of addicts in the families of women that participated in the study was 20 (21. 1%). 160 (88. 9%) women had no addicts in their families. These results show that study participants are in the lower and moderate socio-economic group.

It is observed that there is no significant difference between the codependency levels of women, in terms of age range ($F = 1.342$, $p > 0.05$); educational level ($F = 1.374$, $p > 0.05$); year of marriage ($F = 1.448$, $p > 0.05$); number of children ($F = 1.709$, $p > 0.05$) and social security ($F = 1.122$, $p > 0.05$). However, there is a significant difference between the codependency levels of women, in terms of marital status ($F = 3.493$, $p < 0.05$); housemates ($F = 2.986$, $p < 0.05$); level of income ($F = 3.082$, $p < 0.05$) and working condition ($t = -1.998$, $p < 0.05$). It was determined that the average scores obtained by non-working women from the SFCS ($x = 55.47$) were higher than that of working women ($x = 50.22$).

The Turkish literature involves no study investigating the concept of codependency among women. In our study examining the codependency of women and the affecting variables; it is observed that women generally have moderate and high levels of codependency. This result is encountered as a possible condition for women especially with a lower socio-economic level in Turkey. Women in Turkey are generally expected to provide care, take care of an elder or raise a child. Besides, it is observed that women with a lower-moderate socio-economic level in Turkey generally lack a very high self-respect and self-confidence.

As a result of a study, a negatively weak correlation was determined between the age and codependency scores of students. Another study indicated that codependency was generally encountered in the middle age group, women, married people and university graduates. Being different from other studies, our study determined no significant difference between the codependency levels of women, in terms of age range and educational status.

It is indicated that women that are considered responsible for housework and the entire family care in marriage determine the gender-based domestic division of labor in the background of decreased life standards after divorce, which almost disables them to do an income-generating work outside of home. It is also indicated that women that have no experience of doing an income-generating work in marriage have a great difficulty in finding a job that would support them and other family members after divorce under the conditions in Turkey and the value judgements of society toward women living without men restrict the living spaces of divorced women. In our study, it was determined that there was a significant difference between the codependency levels of women in terms of marital status, but especially the divorced women had higher score averages of codependency compared to other groups, which shows a difference from the study. This result is associated with the aforementioned factors.

As a result of a study that was conducted with 630 university students, no statistically significant relationship was determined between the SFCS score and age, income status, race and profession.

Turkish Studies

In our study, on the other hand, it is observed that there is a significant difference between the codependency levels of women in terms of economic condition and that as the economic condition recovers, the average score of codependency decreases, which is especially associated with using economic dependence in subjecting the women.

In our study, it is observed that there is a significant difference between the codependency levels of women in terms of their housemates and especially the women living alone have higher levels of codependency, which is an important result.

In the Turkish society, women are supported in terms of being dependent instead of individualized, traditionally accepting the male dominance instead of being in equal relations, making self-sacrifice and being “promising” instead of having personal rights as from childhood and they are raised in such a way to be in a codependency. However, codependency considerably disables them to reveal their existing potential, comply with interpersonal relations and realize themselves. Codependency also provides a basis for the development of mental disorders.

As a result of our study, it was determined that women had moderate and higher levels of codependency. It is required to inform women about the possible negative effects of codependency in their lives, as well as their solutions in order to heal their mental health that is affected by codependency and enable them to be involved in society as independent individuals. Besides, this study is thought to light the way for future studies regarding codependency in women.

Key Words: woman, codependency, codependency scale

Giriş

Günümüzde karşılıklı bağımlılık sürekli kullanılan bir terim haline gelmiştir Başlangıçta bu terim alkolik kişi ve onun eşi arasındaki işlevsiz ilişkiyi tanımlamak için kullanılırken daha yakın zamanlarda hemen her işlevsiz ilişki dinamiğini tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır (Lindley, Giordano, Hammer, 1999). Bağımlılık 1970’lerde alkolizm çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. (Codependency, 2011a; Codependency, 2011b). İlk başlarda yakın ilişki çevrelerinde (aile, eş, arkadaş, v.s) madde bağımlıları olan ve bu bağımlılık nedeni ile hayatları etkilenen diğer insanlar için kullanılmaya başlamıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda da karşılıklı bağımlılığın sadece alkol bağımlısı ailelerde değil aynı zamanda kronik stresli aile çevresinde, davranış problemlili çocukların ailelerinde, kronik hastalığı nedeni ile bakım alan kişilerde, kadınlarda ve yardım odaklı mesleği olan yetişkinlerde yaygın olduğu gösterilmiştir (Biering, 1998; Hall & Wray, 1989; Hopkins & Jackson, 2002; Martsof, Hughes Hammer, Estok ve ark.,1999; Williams, Bissel, Sullivan, 1991; Yates, McDaniel, 1994). Karşılıklı bağımlılığın sadece alkolik bireyin olduğu ailelerde değil, tüm işlevi bozuk (disfonksiyonel) ailelerin ilişki biçiminde de araştırılmaya başlamıştır (Carothers, Warren, 1996; Hands, Dear, 1994; Zerwekh, Michaels, 1989; Dear, Roberts, 2002; Hopkins, Jackson, 2002).

Kişiler arası ilişkilerde bireyin sahip olduğu çeşitli kişilik özellikleri ve davranış örüntüleri nedeni ile karşısındakine bağımlı ilişkiler geliştirebildiği görülmektedir (Tanhan, Mukba, 2014). Literatürde karşılıklı bağımlılık çeşitli yollarla tanımlanmaktadır. En geniş anlamda ‘insanlara,

davranışlara ya da nesnelere bağımlılık " olarak tanımlanmaktadır (Hemfelt, Minirth, & Meier, 1989, p. 11). Amerikan Ulusal Karşılıklı Bağımlılar Birliği (National Council on Codependence) (1990) tarafından geliştirilen ve kabul gören (CoDAWorld, 2011) karşılıklı bağımlılık, öğrenilmiş bir davranış, nesne ve/ veya insanlara bağımlılık olarak açıklanmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık, çeşitli nedenlerle başkasının bakımına bağımlı olan kişi ile bu kişiye bakım veren arasında gelişen, kişilerin karşılıklı olarak birbirlerinin bağımlılığını desteklediği ve sürdürdüğü patolojik bir ilişki türü olarak tanımlanmaktadır (Ançel, 2012). Karşılıklı bağımlılığın tam tanımıyla ilgili problemler olmasına rağmen bu terimin genel olarak kabul edilen dinamiği karşılıklı bağımlı kişilerin etraflarında olup bitenlere çok fazla odaklanması ve başkalarının hayatlarını kontrol etmeye çalışırken kendi duygu ve düşüncelerini kaybetmesi olarak belirtilir. Bu nedenle başkaları ile yakın ilişkilerin gerçekleştirilmesi ve duygusal desteğin kazanılması için kontrol kullanılır (Lindley, Giordano, Hammer, 1999).

Karşılıklı bağımlılık bir bağımlılıktır ve karşılıklı bağımlı davranış patolojik olarak görülür (Spann, 1996). Bu ilişkide bakım veren kişi kendini feda ederek diğerinin gereksinimlerini gidermekte ve bunun karşılığında kendini onaylanmış, beğenilmiş ve güçlü hissetmektedir. Bu sebeple, bakım veren kişi bakım alanının bağımlılığını devamlı olarak desteklemektedir. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi her iki birey için de bir var olma biçimi olarak devam etmektedir (Ançel, 2012). Fischer, Spann ve Crawford (1991), çalışmalarında karşılıklı bağımlılığı, dışarıdan birine aşırı müdahalede bulunma, duyguları dışa yansıtmada eksiklik gibi diğerleriyle olan ilişkilerde olumsuz durumlar yaratan bir davranış kalıbı olarak açıklamışlardır. Sioui ve Tousignant (2009) ise, bireyin başkalarına güven geliştirmeye dair korku ve güçsüzlük yaşaması sonucu kişisel ilişkilerinde samimiyetten uzak ve başkalarına aşırı odaklı davranışlar geliştirmesi şeklinde bir tanım yapmışlardır.

Karşılıklı bağımlılarda benlik değerlerini küçümseme, kendi gereksinimlerine kayıtsız olma, saplantılı alışkanlıklar, madde bağımlılığı ve benliğine yabancılaşıma ile karakterize hastalıklar ve utanç duygusu ile yansıtılan olumsuz bir benlik yapısı olduğu belirtilmektedir (Whitfield, 1997). Karşılıklı bağımlılık yaşayan kişilerin başkalarının onayına bağımlı olmaları nedeniyle benlik sınırı ve kimlik sorunları yaşadıkları ve benlik değerine ilişkin duygularının da çevredekilerden gelen değerlendirmelere göre değişmektedir (Carothers ve ark., 1996).

Karşılıklı bağımlılığı yüksek kişilerde depresyon belirtilerinin rapor edilmesi olasılığı yüksek olarak görülmektedir (Cullen ve Carr, 1999; Cermak, 1986, Fischer ve ark., 1991). Bunun yanı sıra bu bireylerin anksiyete belirtileri gösterebileceği belirtilmektedir (Cullen ve ark., 1999; Dear, Roberts, 2000; Hands ve Dear, 1994; Cermak, 1986). Ayrıca çalışmalarda karşılıklı bağımlılığın stres düzeyi ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Cermak, 1986; Cullen ve ark., 1999; Hands ve ark., 1994).

Karşılıklı bağımlılığı yüksek kişiler de ailesel işlevsizlik rapor edilmiştir (örneğin, bozuk, sağlıklı, ya da sorunlu etkileşimler ve / veya aile üyeleri arasında davranışlar). Bağımlılık puanı yüksek olan kişilerin aynı zamanda, ailesel disfonksiyon ilgili ölçümlerde yüksek puanlar aldıkları gösterilmiştir (Cullen ve ark., 1999; Spann & Fischer, 1990).

Karşılıklı bağımlılık seviyesi yüksek kişilerin duygularını dışa vurmada gerilik olarak ifade edilen duygusal olarak baskılanmışlık; pozitif veya negatif değerlilik değişikliği veya kanal (yüz, ses ve jest ve mimikler) kullanımında azalma sergileyebilecekleri de ifade edilmektedir (Kring, Smith & Neale, 1994).

Karşılıklı bağımlılıkta, işlev bozukluğu olan aile üyelerinin duygularını bastırdıkları, kaygı, utanç ve yetersizlik duygularıyla baş etmek için başkalarını memnun etmeye çalıştıkları ve “bakım verici” konuma geçtikleri belirtilmektedir (Haaken, 1993; Malloy, Berkery, 1993).

Turkish Studies

Karşılıklı bağımlılıkta kendine başına var olamayan, duygusal yönden sürekli olarak başkalarına bağlanmış, mutluluklarını, değerlerini ilişki içinde oldukları bireylerin hareketlerinde, sözünde arayan bağımlı kişiler sürekli olarak başkalarının algılamalarına ve değerlendirmelerine bağımlılık göstermektedir (Cüceloğlu, 1992; Hogg ve Frank, 1992; Myer, Peterson, Stoffel- Rosalles, 1991).

Kadınlar sıklıkla beslenme ve bakım için sosyalleştirildiği için, kadınların büyük bir çoğunluğunun karşılıklı bağımlılık özelliklerini gösterdiği belirtilmektedir (Tavris, 1992).

Karşılıklı bağımlılık, daha çok kadınlarda görüldüğü için kadın üzerinde baskı oluşturan erkek egemen gelenekler, kültürel normlar ve dinin yorumlanmış biçimi ile beslenen kadın rolündeki patoloji olarak da değerlendirilmiştir (Dear, Roberts, 2002; Martsolf, Hughes-Hammer, Estok, ve ark.,1999; Fuller, Warner, 2000).

Gayol'e (2004) göre, karşılıklı bağımlılık çözülmemiş bir sembiyoz ile kadının kimlik gelişimini önleyen bir ilişki problemidir. Bu ilişkide kadın, "kurtarıcı" rolünü bir benlik durumu olarak içselleştirmekte, "iyi" kadın olarak bir eylemsizlik sendromu içinde kalarak dışarıdan gelen şiddet davranışlarını durdurmak için bir şey yapmamaktadır.

Goff ve Goff (1988) tarafından yapılan bir çalışmada karşılıklı bağımlılığın bir ruh sağlığı problemi olduğu ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaklaşık 40 milyon kişinin karşılıklı bağımlılığa sahip olduğu belirtilmektedir. Martsolf ve arkadaşları(1999) da bunun özellikle kadınlar arasında daha yaygın görüldüğünü ve bu yüzden de karşılıklı bağımlılığın ruh sağlığı sorunu olarak kadınların sağlığında endişe verici düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir.

Feminist psikologlar tarafından yapılan bir çalışmada da karşılıklı bağımlılık geleneksel kadın rolündeki patoloji olarak tanımlanmıştır (Malloy ve ark.,1993; Martsolf, Sedlak, Doheny, 2000; Mohr, 1999). Bu görüşe göre kadın, kültürel normlar aracılığıyla bakıcılık, boyun eğcilik, zayıflık gibi özellikleri benimsemek durumunda kalmakta, geleneksel bir yapı içinde yetersiz işlev göstermekte ve hem ekonomik hem de duygusal bağımlılığıyla karşılıklı bağımlı olmaya aday olmaktadır. Literatürde kadından beklenen roller içinde bakım verme, besleme, kendini feda etme gibi geleneksel beklentilerin karşılıklı bağımlılık özellikleriyle örtüştüğü sıklıkla vurgulanmıştır (Dear ve ark., 2002; Hall, Wray, 1988; Caffrey, Caffrey, 1994; Fuller ve ark., 2000).

Çeşitli çalışmalarda karşılıklı bağımlılığın kadınlarda erkeklerden fazla ortaya çıktığı ve geleneksel olarak kadınların davranış özellikleri açısından karşılıklı bağlanmaya daha yatkın olduğu ifade edilmektedir (Goff ve ark.,1988; Walters, 1990). Bu çalışma Türk toplumundaki kadınların karşılıklı bağımlılıklarını değerlendirmek ve bu bağımlılık ile bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapıldı.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma kadınların ilişki bağımlılığı ile bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla nicel araştırma kapsamında ilişkisel tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırma için Ankara İli Altındağ İlçesi Altındağ Belediyesi Kadınlar Eğitim ve Kültür merkezlerine kayıtlı 180 kadın gönüllülük esasına göre tespit edilmiştir. Araştırma kapsamına kadınlar evrenden seçkisiz olarak alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak, Spann- Fischer İlişki Bağımlılığı Ölçeği (SFİBÖ)(Fischer, Spann ve Crawford, 1991) ve araştırmacılar tarafından geliştirilen ve demografik değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Spann- Fischer İlişki Bağımlılığı Ölçeği

Fischer, Spann ve Crawford (1991) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Tanhan ve Mukba (2014) tarafından yapılmıştır. Bireylerin yaşadıkları ilişkilerde ne derece bağımlı olduğunu ortaya çıkartacak ifadeleri içeren ölçek 16 sorudan oluşmaktadır. SFİBÖ, literatürde yapılan tanımların, karakteristik özelliklerini uygun biçimde sağladığını varsayarak geliştirilmiştir. Ölçekte “kendinden çok diğerlerinin ihtiyaçlarına odaklanma”, “diğerleri adına sorumluluk alma”, “hayır diyememe” gibi literatürde sıklıkla yer alan karakteristik özelliklere yer verilmiştir.

Ölçekte yer alan maddeler 6’lı Likert tarzıdır. Bu ölçekten 16 ile 96 puan arasında puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması bağımlıya bağımlılık durumunun yüksekliğini göstermektedir. Bu ölçekten alınan ortalama puanlara göre 52. 6 puan orta skor, 67. 2 puan yüksek skor ve 37. 3 puan düşük skor olarak kabul edilmektedir (Fischer ve ark., 1991).

Kişisel Bilgi Formu

Demografik değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgi formu literatürdeki ilişki bağımlılığı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi sonucunda araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu kapsamda kişisel bilgi formunda yaş, eğitim durumu, medeni durum, evli ise kaç yıl evli olduğu, çocuk sayısı, beraber yaşadığı kişiler, sosyal güvence, ailenin aylık geliri, iş durumu, herhangi bir engelin varlığı, ailede alkol bağımlısı, kumar bağımlısı, engelli çocuk, bakıma muhtaç hasta varlığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

SFİBÖ, gerekli yasal izinler alındıktan sonra, Altındağ Belediyesi Kadınlar Eğitim ve Kültür merkezlerine gidilerek buradan hizmet almaya gelen kadınlara uygulanmıştır. Araştırmanın önemi, araştırmalar tarafından açıklanmış ve gerekli yönergeler sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 17. 0 ile yapılmıştır. Verilerin dağılım yapısı Kolmogorov- Smirnov testi ile sınanmış ve normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Araştırma hipotezlerinin çözümlenmesinde, ilişki bağımlılığı puanları arasında bazı değişkenler açısından anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığının belirlenmesi amacıyla “bağımsız örneklem t testi” (independent samples T-test) ve “tek yönlü varyans analizi” (ANOVA) testlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırmamıza katılan kadınların yaşları 18 ile 55 arasında değişmektedir. Her yaş grubunda benzer oranlarda kadınlar bulunmaktadır. Kadınların çoğunluğu ilkököl, ortaokul ve lise mezunudur. Çok az kişinin yüksek lisans ve doktora yaptığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan kadınlardan sadece 27’si (%15. 0) bir gelir getirici bir işte çalışmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu evlidir (% 72. 2). Araştırmaya katılan kadınların ailelerinin aylık gelirleri askeri ücret civarı olduğu ya da 1000-1500 TL arasında olduğu görülmektedir. 2500’den fazla geliri olan aile sayısı çok azdır. Araştırmaya katılan kadınların ailelerinde bağımlı birey sayısı 20 (% 21. 1) kişidir. 160 (% 88. 9) kadının ailesinde bağımlı birey yoktur. Bu sonuçlar araştırmaya katılanların alt ve orta sosyo-ekonomik durumda

olduklarını göstermektedir. Araştırmaya katılan kadınların eğitim durumu, aile aylık gelir durumu, iş durumu ve diğer sosyodemografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Durum		Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş	18-24	19	10.6
	25-30	17	9.4
	31-35	19	10.6
	36-40	22	12.3
	41-45	31	17.2
	41-50	17	9.4
	51 üstü	55	30.6
Eğitim durumu	Okuryazar değil	5	2.8
	Sadece okuryazar	8	4.4
	İlkokul mezunu	53	29.4
	Ortaokul ve ilköğretim mezunu	23	12.6
	Lise mezunu	52	28.9
	Önlisans mezunu	12	6.7
	Lisans mezunu	25	13.9
	Yüksek lisans mezunu	2	1.1
Medeni durum	Evli	130	72.2
	Boşanmış	7	3.9
	Hiç evlenmemiş	31	17.2
	Eşi ölmüş	12	6.7
Gelir düzeyi	Asgari ücret altı	14	7.8
	Asgari ücret	43	23.9
	1000-1500	43	23.9
	1501-2000	25	13.9
	2001-2500	20	11.1
	25001-3000	7	3.9
	3001-3500	8	4.4
	35001-4000	6	3.3
	4001 ve üstü	9	5.0
	Cevapsız	5	2.8
Çalışma durumu	Evet	27	15.0
	Hayır	151	83.9
	Cevapsız	2	1.1
Evde bağımlı birisinin varlığı	Yok	160	88.9
	Alkol bağımlısı	4	2.2
	Engelli birey	10	5.6
	Bakıma muhtaç hasta	6	3.3

Tablo 1. Katılımcılara ait sosyodemografik bilgiler

Durum		Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş	18-24	19	10.6
	25-30	17	9.4
	31-35	19	10.6
	36-40	22	12.3
	41-45	31	17.2
	41-50	17	9.4
	51 üstü	55	30.6
Eğitim durumu	Okuryazar değil	5	2.8
	Sadece okuryazar	8	4.4
	İlkokul mezunu	53	29.4
	Ortaokul ve ilköğretim mezunu mezunu	23	12.6
	Lise mezunu	52	28.9
	Önlisans mezunu	12	6.7
	Lisans mezunu	25	13.9
	Yüksek lisans mezunu	2	1.1
Medeni durum	Evli	130	72.2
	Boşanmış	7	3.9
	Hiç evlenmemiş	31	17.2
	Eşi ölmüş	12	6.7
Gelir düzeyi	Asgari ücret altı	14	7.8
	Asgari ücret	43	23.9
	1000-1500	43	23.9
	1501-2000	25	13.9
	2001-2500	20	11.1
	25001-3000	7	3.9
	3001-3500	8	4.4
	35001-4000	6	3.3
	4001 ve üstü	9	5.0
	Cevapsız	5	2.8
Çalışma durumu	Evet	27	15.0
	Hayır	151	83.9
	Cevapsız	2	1.1
Evde bağımlı birisinin varlığı	Yok	160	88.9
	Alkol bağımlısı	4	2.2
	Engelli birey	10	5.6
	Bakıma muhtaç hasta	6	3.3

Tablo 2. Yaş, Eğitim Düzeyi, Medeni Durum ve Evlilik Yılı Değişkenine Göre İlişki Bağımlılığı Düzeylerine İlişkin Betimleyici İstatistik

	N	Ortalama	SS
Yaş aralığı			
18-24	19	56.1053	12.67059
25-30	17	56.4118	11.29192
31-35	19	52.0000	14.20094
36-40	21	51.9524	12.52787
41-45	31	51.1290	13.14215
41-50	17	54.3529	13.49510
51 üstü	56	57.6964	11.91625
Toplam	180	54.6889	12.70389
Eğitim düzeyi			
Okuryazar değil	5	65.0000	14.14214
Sadece okuryazar	8	57.3750	11.46345
İlkokul	54	56.8519	12.21105
Ortaokul/ilköğretim	22	52.6818	16.19049
Lise	52	53.8077	12.35431
Önlisans	12	56.0833	12.96470
Lisans	25	50.6800	10.39519
Yüksek lisan	2	46.5000	2.12132
Toplam	180	54.6889	12.70389
Medeni durum			
Evli	130	53.2385	12.61524
Boşanmış	7	65.4286	6.99660
Hiç evlenmemiş	31	58.8065	11.52510
Dul	12	53.5000	14.94536
Toplam	180	54.6889	12.70389
Evlilik yılı			
0	31	57.2581	12.03043
1-5	13	54.0769	11.87758
6-10	11	59.7273	12.20730
11-15	16	56.0000	14.82790
16-20	22	48.9091	10.13203
21-25	32	52.8750	16.02569
25 üstü	55	55.3636	11.02751
Toplam	180	58.6889	12.70389

Tablo 3. Çocuk Sayısı, Birlikte Yaşadığı Kişiler, Sosyal Güvence ve İş Durumu Değişkenine Göre İlişki Bağımlılığı Düzeylerine İlişkin Betimleyici İstatistik

	N	Ortalama	SS
Çocuk sayısı			
yok	37	57.7838	11.01548
1	24	54.1250	13.27408
2	70	53.0143	14.00465
3	38	52.6053	11.49745
4	7	61.8571	8.02971
5	3	64.6667	4.50925
6	1	70.0000	2.34045
Toplam	180	54.6889	12.70389
Birlikte yaşadığı kişiler			
Eş ve çocuklar	128	53.0313	12.57665
Kendim ve çocuklar	10	56.0000	14.92946
Kendi aile	32	58.6250	11.48281
Yalnız	10	62.0000	12.05543
Toplam	180	54.6889	12.70389
Sosyal güvence			
Yok	13	57.8462	7.39196
SSK	91	55.0989	13.50149
Emekli sandığı	50	52.3000	12.48387
Bağ kur	20	54.6500	12.49958
Yeşil kart	6	61.6667	9.99333
Toplam	180	54.6889	12.70389
İş durumu			
Çalışıyor	27	50.2222	10.12360
Çalışmıyor	153	55.4771	12.97522
Gelir düzeyi			
Asgari ücret altı	14	60.9286	10.74505
Asgari ücret	46	59.5652	12.67132
100-1500	44	55.1364	12.70889
1501-2000	26	52.8462	13.89300
2001-2500	21	50.9048	10.89452
25001-3000	7	47.8571	9.44155
3001-3500	7	51.5714	10.93705
35001-4000	6	46.5000	9.09395
4001 ve üstü	9	45.2222	9.43104

Tablo 4. SFİBÖ'nün kadınların yaş aralığına göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1284.513	6	214.085	1.342	.241
Gruplar İçi	27604.065	173	159.561		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 4'teki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında yaş aralığı bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F=1.342$, $p>0.05$).

Tablo 5. SFİBÖ'nün kadınların eğitim düzeyine göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1530.182	7	218.597	1.374	.219
Gruplar İçi	27358.396	172	159.060		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 5'teki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında eğitim düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F = 1.374$, $p > 0.05$).

Tablo 6. SFİBÖ'nün kadınların medeni durumuna göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1623.417	3	541.139	3.493	.017
Gruplar İçi	27265.161	176	154.916		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 6'daki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında medeni durum bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F = 3.493$, $p < 0.05$).

Tablo 7. SFİBÖ'nün kadınların evlilik yılına göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1381.492	6	230.249	1.448	.199
Gruplar İçi	27507.086	173	159.000		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 7'deki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında, evlilik yılı bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F = 1.448$, $p > 0.05$).

Tablo 8. SFİBÖ'nün kadınların çocuk sayısına göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1616.094	6	269.349	1.709	.122
Gruplar İçi	27272.484	173	157.644		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 8'deki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında çocuk sayısı bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F = 1.709$, $p > 0.05$).

Tablo 9. SFİBÖ'nün kadınların kiminle yaşadığına göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	1399.203	3	466.401	2.986	.033
Gruplar İçi	27489.375	176	156.190		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 9'daki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında birlikte yaşadığı kişiler bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F = 2.986$, $p < 0.05$).

Tablo 10. SFİBÖ'nün kadınların sosyal güvencesine göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	722.392	4	180.598	1.122	.348
Gruplar İçi	28166.186	175	160.950		
Toplam	28888.578	179			

Tablo- 10'daki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında sosyal güvence bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F = 1.122$, $p > 0.05$).

Tablo11. SFİBÖ'nün kadınların gelir düzeyine göre tek faktörlü ANOVA sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	3640.342	8	455.043	3.082	.003
Gruplar İçi	25248.236	171	147.651		
Toplam	28888.578	179			

Tablo 11'deki analiz sonuçlarına bakıldığında kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında gelir düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F = 3.082$, $p < 0.05$).

Tablo12. SFİBÖ puanlarının çalışma durumuna göre t-testi sonuçları

Çalışma durumu	N	Ortalama	SS	t	p
Evet	27	50.2222	10.12360	-1.998	.047
Hayır	153	55.4771	12.97522		

Kadınların ilişki bağımlılığı düzeylerinde çalışma durumu açısından anlamlı bir farklılık olduğu Tablo 12'de görülmektedir ($t = -1.998$, $p < 0.05$). Çalışmayan kadınların SFİBÖ'den aldıkları ortalama puanların ($x = 55.47$), çalışanlardan ($x = 50.22$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Türk literatüründe kadınlar arasında karşılıklı bağımlılık kavramı bugüne dek araştırılmamıştır. Kadınların karşılıklı bağımlılığını ve bunu etkileyen değişkenleri incelediğimiz araştırmamızda; kadınların karşılıklı bağımlılık düzeylerinin çoğunlukla orta ve yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonuç Türkiye'de özellikle alt sosyo-ekonomik durumda bulunan kadınlar arasında olabilecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de kadınlardan genellikle bakım verme, bir yaşlıya bakma, çocuğu yetiştirme gibi görevler beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'de alt orta sosyo-ekonomik düzeyde yaşayan kadınların genellikle özsaygılarının çok yüksek olmadığı, kendilerine yeterince güvenmediği gibi özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

Aaron (2008) yaptığı bir çalışmada öğrencilerin yaşları ve karşılıklı bağımlılık skorları arasında negatif yönlü zayıf bir korelasyon olduğunu belirtmiştir. Arguelles (2014) tarafından yapılan bir çalışmada da karşılıklı bağımlılığın çoğunlukla orta yaş grubunda, kadınlarda, evlilerde ve üniversite mezunlarında görüldüğü belirtilmiştir. Yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak bizim çalışmamızda kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında yaş aralığı, eğitim durumu bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Boşanma üzerine yapılan çalışmalarda kadınların boşanmaya bağlı olarak önemli ölçüde gelir kaybına uğradığı, çocukların tüm bakım yükünü üstlendiği ve toplumsal önyargılar nedeniyle aile ve çevrenin baskısına maruz kaldığı gösterilmektedir (Demircioğlu, 2000; Sucu, 2007). Evlilik döneminde ev işleri ve tüm ailenin bakımına yönelik hizmetlerden sorumlu tutulan kadınların boşanma sonrasında yaşam standartlarının düşmesinin arka planında aile içi cinsiyet temelli iş bölümünün belirleyici olduğu ve ev dışında gelir getirici işlerde çalışmasının neredeyse imkânsız hale geldiği belirtilmektedir. Evlilik sırasında gelir getirici işlerde çalışma deneyimi kazanamayan kadınların boşanma sonrasında kendileri ve birlikte yaşadıkları aile fertlerini geçindirecek bir iş bulmalarının Türkiye koşullarında son derece zor olduğu ve toplumun evde erkek olmadan yaşayan kadınlara karşı değer yargılarının boşanmış kadınların yaşam alanlarını kısıtladığı ifade edilmektedir (Özar, Yakut-Çakar, 2012). Bizim çalışmamızda kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında medeni durum bakımından anlamlı bir farklılık olduğu ve ancak yapılan çalışmadan farklı olarak özellikle boşanmış olanlarda karşılıklı bağımlılık ortalama puanının diğer gruplara göre daha

yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonucun elde edilmesinde de yukarıdaki faktörlerin etken olduğu düşünülmektedir.

Stafford (2001) tarafından 630 üniversite öğrencisiyle yapılan bir çalışmada SFİBÖ puanı ile yaş, gelir durumu, ırk ve meslek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirtilmiştir.

Çalışmamızda ise kadınların karşılıklı bağımlılık düzeyleri arasında ekonomik durum bakımından anlamlı bir farklılık olduğu, ekonomik durum iyileştikçe karşılıklı bağımlılık ortalama puanının azaldığı görülmektedir. Bunun da özellikle kadınların bağımlı kılınmasında ekonomik bağımlılığın kullanılmasının etken olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızda kadınların ilişki bağımlılığı düzeyleri arasında birlikte yaşadığı kişiler bakımından anlamlı bir farklılık olduğu özellikle yalnız yaşayan kadınlarda karşılıklı bağımlılığın yüksek düzeyde çıkmasının da önemli bir sonuç olduğu görülmektedir.

Türk toplumunda kadınlarda bireyselleşme yerine bağımlılık, eşit ilişkiler içinde olma yerine geleneksel olarak erkek baskınlığını kabul etme, kişisel haklara sahip olmak yerine bir tarafın fedakârlık etme ve “verici” olma gibi özellikler çocukluktan itibaren desteklenmekte ve karşılıklı bağımlılık içinde yer alacak şekilde yetiştirilmektedir (Ançel, 2012). Ancak karşılıklı bağımlılığın, kişinin mevcut olan potansiyellerini ortaya çıkarmasında, kişiler arası ilişkilere uyum sağlamasında ve kendini gerçekleştirmesinde önemli engeller oluşturmaktadır. Ayrıca karşılıklı bağımlılığın ruh sağlığındaki bozuklukların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Çalışmamızda kadınların karşılıklı bağlanma düzeyinin orta ve yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Kadınların karşılıklı bağımlılık nedeni ile etkilenen ruh sağlıklarının iyileştirilmesi ve toplum içerisinde bağımsız birey olarak yer almalarının sağlanması için karşılıklı bağımlılığın yaşamlarında oluşturabileceği olumsuz etkileri ve çözüm yolları konusunda bilgilendirilmesi gerektiği önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın kadınlarda karşılıklı bağımlılık ile ilgili ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

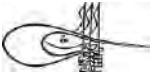
- AARON, L. (2008). *Assessing Codependency in Student Athletes at Division I Historically Black Colleges and Universities in the State of Mississippi*. PhD thesis. The University of New Mexico, New Mexico.
- ANÇEL, G. (2012). Karşılıklı Bağımlılık Kavramı: Hemşirelikle İlişkisi ve Karşılıklı Bağımlılığı Belirleme Araçları. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1, 70- 78.
- ARGUELLES, A., R.A., (2014). Codependents of Recovering Addicts: Exploring their Level of Depression and Self-Esteem. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 2(2), 66-72.
- BİERİNG, P. (1998). Codependency: A Disease or the Root of Nursing Excellence? *Journal of Holistic Nursing*, 16, 320–337.
- CAFFREY, R. A., CAFFREY, P. A. (1994). Nursing: Caring or Codependent. *Nursing Forum*, 29, 12–16.
- CAROTHERS, M., WARREN, L.W. (1996). Parental Antecedents of Codependency. *Journal of Clinical Psychology*, 52, 231-239.
- CERMAK, T. (1986). Diagnostic Criteria for Codependency. *Journal of Psychoactive Drugs*, 18,15-20.

- CoDAWorld Fellowship Patterns and Characteristics of Codependence [Online] 2006. Available from: <http://www.codependents.org/patterns.php>, (Accessed 2015 April)
- CULLEN, J., CARR, A. (1999). Codependency: A Empirical Study from a Systemic Perspective. *Contemporary Family Therapy*, 21(4), 505-526.
- CÜCELOĞLU, D. (1993). *İçimizdeki Çocuk*. 4 . Basım. Remzi Kitapevi: İstanbul.
- DEAR, G.E., ROBERTS, C.M. (2000). The Holyoake Codependency Index: Investigation of the Factor Structure and Psychometric Properties. *Psychological Reports*, 87, 991-1002.
- DEAR, G.E., ROBERTS, C.M. (2002). The relationship between codependency and femininity and masculinity. *Sex Roles*, 46, 159-165.
- DEMİRCİOĞLU, N. S. (2000). *Boşanmanın Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- FİSCHER, J, SPANN, L, CRAWFORD, D. (1991). Measuring Codependency. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 8(1), 87-100.
- FULLER, J. A., WARNER, R. M. (2000). Family Stressors as Predictors of Codependency. *Genetic Social and Genetic Psychology Monographs*, 126(1), 5–22.
- GAYOL, G.N. (2004). Codependence: A Transgenerational Script. *Transactional Analysis Journal*, 34, 4, 312-322.
- GOFF, L., Goff, P. (1988). Trapped in codependency. *Personnel Journal*, 50-57.
- HAAKEN, J. (1993). From Al-Anon to ACOA: Codependence and the Reconstruction of Caregiving. *Journal of Women in Culture and Society*, 18(20), 321-345.
- HALL, S. F., WRAY, L.M. (1989). Codependency: Nurses Who Give too Much. *American Journal of Nursing*, 1456–1460.
- HANDS, M., DEAR, G. (1994). Co-dependency: A Critical Review. *Drug and Alcohol Review*, 13, 437-445.
- HEMFELT, R., MİNİRTH, F., MEİER, P. (1989). *Love is Choice*. Thomas Nelson Publishers.
- HOGG, J.A., FRANK, M.L. (1992). Toward an Interpersonal Model of Codependence and Contradependence. *Journal of Counseling Development*, 70 (3), 371-75.
- HOPKINS, L. M., JACKSON, W. (2002). Revisiting the Issue of Codependency in Nursing: Caring or Caretaking? *Canadian Journal of Nursing Research*, 34(4), 35–46.
- KARASAR, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KRİNG, A. M., SMİTH, D. A., & Neale, J. M. (1994). Individual Differences in Dispositional Expressiveness: The Development and Validation of the Emotional Expressivity Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 934-949.
- LİNDLEY , N.R., GİORDANO, P.J., HAMMER, E.D. (1999). Codependency: Predictors and Psychometric Issues. *Journal of Clinical Psychology*, 55, 59-64.
- MALLOY, G. B., BERKERY, A. C. (1993). Codependency: A Feminist Perspective. *Journal of Psychosocial Nursing*, 31(4), 15–18.

- MARTSOLF, D. S., HUGHES-HAMMER, C., ESTOK, P., & ZELLER, R. (1999). Codependency in male and female helping professionals. *Archives of Psychiatric Nursing*, XIII (2), 97-103.
- MARTSOLF, D.S., SEDLAK, C.A., DOHENY, M.O. (2000). Codependency and Related Health Variables. *Archives of Psychiatric Nursing*, 14(3), 150-158.
- MOHR, W.K. (1999). Letter to the editor. *Archives of Psychiatric Nursing*, 13(2), 105.
- MYER, R. A., PETERSON, S.E., STOFFEL- ROSALLES, M. (1991). Co-Dependency: An Examination of Underlying Assumptions. *Journal of Mental Health Counseling*, 13 (4), 449-458.
- SPANN, L. (1996). *Attribution about Codependency on the Part Oof Feminists and Nonfeminists*. PhD thesis. Texas Tech University, USA.
- SIÖUİ, N., TOUSİGNANT, M. (2009). Resilience and Aboriginal Communities in Crisis: Theory and Interventions. *Journal of Aboriginal Health*, 5 (1), 43.
- STAFFOR, L.L. (2001). Is Codependency a Meaningful Concept? *Issues in Mental Health Nursing*, 22, 273-286.
- SPANN, L., FİSCHER, J. L. (1990). Identifying codependency. *The Counselor*, 8, 27.
- SUCU, İ. (2007). *Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri Sakarya İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya.
- ÖZAR, Ş., YAKUT-ÇAKAR, B. (2012). Aile, Devlet ve Piyasa Kıskaçında Boşanmış Kadınlar. Erişim tarihi: 23.04.2015. <http://www.spod.org.tr/turkce/wp-content/uploads/2013/06/%C3%96zar-ve-Yakut-%C3%87akar-Feminist-Yakla%C5%9F%C4%B1mlara-%C5%9Eubat-2012-2.pdf>.
- TANHAN, F., MUKBA, G. (2014). Spann-Fischer İlişki Bağımlılığı Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlama Çalışmasına İlişkin Psikometrik Bir Analiz. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 179-189.
- TAVRİS, C. (1992). *The Mismeasure of Women*. New York: Simon and Schuster
- WALTERS, J.W.(1990). The Codependent Cinderella Who Loves too Much Fights Back. *Family Therapy Networker*, 14, 53-57.
- WILLİAMS, E., BİSSEL, S., SULLİVAN, E. (1991). The Effect of Codependence on Physicians and Nurses. *Addiction*, 86 (1), 37-42.
- YATES, J.G., MCDANİEL, J.L. (1994). Are You Loosing Yourself in Codependency? *American Journal of Nephrology*, 32-36.
- ZERWEKH, J., MİCHAELS, B. (1989). Co-dependency: Assessment and Recovery. *Nursing Clinics of North America*, 24(1), 109-120.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ALTINOVA H.H., ALTUNTAŞ O., (2015). “Kadınların Karşılıklı Bağımlılığı ve Buna Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi / Examining The Codependency Of Women And The Affecting Factors”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8170>, p. 81-98.

20. YÜZYIL BAŞLARINDA, ORTAKÖY-KURUÇEŞME SAHİLİ*

Özlem ATALAN**

ÖZET

17.yüzyıl ve sonrasında, Boğaziçi'nde kıyı yapıları ve köy içi yerleşimleriyle kendine özgü bir yaşam kültürü kurulmuştur. Ortaköy ve Kuruçeşme sahilindeki Boğaziçi bölümüne, 17. yüzyıldan itibaren pek çok saray, sahilsaray, sahilhane, cami, çeşme ve rekreasyon alanları inşa edilmiştir. Özellikle bu sahil, 18. yüzyıldan itibaren hanedan ailesinin ve üst düzey ailelerin sahilsaray ve sahilhanelerine ev sahipliği yapmıştır. Pek çok sahilsaray döneminin ünlü mimarları tarafından inşa edilmiştir. Örneğin Nazime Sultan Yalısı, ünlü İtalyan mimar D'Aranco, Hatice Sultan Yalısı Melling tarafından inşa edilmiştir.

18. ve 19. yüzyılda gelişen Boğaziçi kıyı mimarlığı, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yok olmaya başlamıştır. Bu süreçte pek çok yalı, koruma anlayışından uzak politikalarla yıkılmıştır. Boğaziçi'nin özel mimarisini yansıtan kıyı yerleşimi ve köy içlerinin özgün dokusu zarar görmüştür.

Günümüzde Ortaköy-Kuruçeşme kıyı yerleşimi, 18. yüzyılda Fauvel ve Melling tarafından çizilen gravürlerde, 19. Yüzyıl ortalarında Kargopoulo, Abdullah Freres, Sebah&Joallier tarafından çekilen fotoğraflarda ve 20. Yüzyıl başlarına ait Miralay Ali Sami fotoğraflarında yer alan yapılarının pek azını yaşatabilmektedir. Bu kıyı dokusunun özgün dokusu, 20. yüzyıldan itibaren, yol yapıları, çeşitli dönemde yangınlar, tahribatlar, yanlış işlevlendirme gibi nedenlerle zarar görmüştür. Ortaköy-Kuruçeşme kıyı yerleşimine ait gravür, harita ve fotoğraflarda görülen silüet değişimi net olarak görülmektedir. Yapılan çalışmada, 20. Yüzyıl başından itibaren bu özel sahil şeridinde yer alan yapıların yok oluş süreci anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Boğaziçi, Ortaköy, Kuruçeşme, Yalı, Sahilsaray, 20. Yüzyıl.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İzmir Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, El-mek: oatalan@hotmail.com

ORTAKÖY-KURUÇEŞME, AT THE BEGINNIG OF THE 20.TH CENTURY

ABSTRACT

On the Bosphorus shores beginning from the 17th century, an original kind of living was formed with its palace, yalı (seaside house), grove, recreation site, fountain and mosque building. This shore had especially been a host for the palaces of the dynasty family from the 18th century on. Many seaside house was built by some famous architect. For example Nazime Sultan Yalı's (seaside house) was built by famous Italian architect D'Aranco and Hatice Sultan Yalı's was built by Melling.

Bosphorus architecture that started to develop during 18th and 19th century, began to disappear dating from the first quarter of the 20th century. During this process many yalis were demolished due to understanding of non-protection policy. Special architectural features of the Bosphorus shores and original interior texture of villages were damaged.

The change of Ortaköy-Kuruçeşme silhouette is clearly seen at the gravures, maps and photographs. From the gravures drawn by Fauvel and Melling at the beginning of the 19th century, from the photographs of Kargopoulo, Abdullah Freres, Sebah&Joaillier in mid 19th century and Miralay Ali Sami at the beginning of the 20th century, of these buildings only a few yalis are left to our day. The authenticity of the remaining texture started to get damaged from 20th century, with coastal road construction, fires of various periods, destructions, wrong uses. In this study, from the begining of 20 th century, destruction process of the buildings in this special coastline will be explained.

STRUCTURED ABSTRACT

The Bosphorus became an extension of the city in the 19th century. The Bosphorus villages have lost their quality of summer resort and become suburbs. Having said that, the smoothing of transport circumstances and the fact that Şirket-i Hayriye [the maritime transport company of Istanbul during late Ottoman era] started regular services as from the year 1852, rendered the Bosphorus settlements, areas inhabited throughout the year. Bartlett's gravures of the year 1840 demonstrate the intense wooden structuring in the zone. And photograph came into the life of the Ottoman, as of the middle of the 19th century.

The harem and selamlık sections in the yalı, situated on Bosphorus coast have begun to get gradually combined as of mid- 19th century. Harem and selamlık side by side, by vertical or horizontal segregation ensued. Besides that, the construction at the shape of rectangular masses; stretching up to a hundred meters in parallel to the sea are observed in many yalis in this century. While part of the Bosphorus yalis, figuring on BostancıBaşı's (Chief Gardener) Ledger, pertaining to

the 19th century, survived the end of 19th century, some others have been destroyed or consumed in fires.

The inexpensively timber imported figures in the sources as well as the locally produced wood, incoming from the Anatolia and Rumelia as of the second half of the 19th century. The wooden material became plentiful in this era; the utilization of timber as both structural and veneering became widespread. The emphasis such as that the ground floors of the houses attend the service sections, that there is a life style oriented towards the street, the outwards extension of upper floors of the homes, the fenestrations, room the room arrangements, the fewness of the layers, the horizontal development have been the fundamental approach of the yalis (seaside houses), partaking on the Bosphorus shoreline. The wooden structure had many windowed and hectic upper floors exuberating to the street, and towards the sea in the yalis.

The coastal palaces, built on the Bosphorus coastal strip at the end of the 19th century have usually composed of two floors and a penthouse made of wood upon masonry first floor. These coastal palaces became distant from the traditional in their plan and facades, and built in a symmetrical systematized scheme that was commonly used in Istanbul at the end of the 19th century. Nonetheless, it is being observed that the dimensions of the yalis(seaside hosues), built on the shoreline at the Bosphorus at the end of the 19th century started to diminish.

The impact of that the yalis are frequently torn down and rebuilt, that they can follow the Western impressions more by virtue of they were the buildings of the court and high level families and those have the power to have such novelties implemented, and also more radical alterations could be performed since they were summer residences had a significant importance in the reflection of Westernization influences on the Bosphorus yalis. The yalis, built on the Bosphorus shoreline at the end of the 19th century have been constructed on Baroque, Neo-classic, Eclectic and Art Nouveau styles.

The wood material has been preferred in the Bosphorus shore's yalis for they may be built easily, cheaply and fast. However, these buildings lied in ruins or were destroyed in short notice. That the people, belonging to the Ottoman Dynasty have the power to have such coastal palaces and yalis (seaside house), on the styles and specifications of the era and that the wood material is convenient for building in a short time resulted in construction of specific yalis in this area or else, the rebuilding of the structures by re-arrangement of their facades. Moreover in those centuries during which the population of Istanbul rose quickly, the wooden structures have been favored at Bosphorus for their inexpensiveness of and because they could be built fast. Yet, the fact that the resistance of the wood is low, that it is readily lost in the fires and that the maintenance of such buildings was not fulfilled when they have been deserted, constitute obstacles to the persistency of yali (seaside house) architecture. The yalis (seaside house) were easily lost for the above reasons and new ones with different styles were built in their place. Furthermore, the rapid population growth as from the middle of the 19th century and intense construction related to it induced that big fires broke out in the

Bosphorus more frequently than experienced in the past centuries. Starting by this century, the administration desired to transform the construction to stone buildings by reason of fires of big scale. The palaces, police stations and caserns were built by this technique. Yet, wooden yalis (seaside houses) proceeded to be built on the shoreline of Bosphorus.

The inauguration of the lines between Karaköy and Ortaköy in the year 1871 facilitated the road transport in the area. The start of laying, as from the year 1907, of the tramway line, so to come to an end in front of Bebek garden, passing through Kuruçeşme and Arnavutköy separated the coastal palaces and yalis, located in this area from their back spaces, composed of their woods, gardens and kiosks.

The wooden construction ground to a halt in Istanbul and Bosphorus; following the World War 1. The wooden construction has been abandoned altogether at Early Republican era. Apart of the yalis (seaside houses), situated on Bosphorus coast have been utilized as warehouse or left to lie in ruins after the proclamation of the Republic.

Significant changes were observed in the Bosphorus after the year 1950. The intensive zoning studies that the government of that time launched in Istanbul in this process, the absence of selection of convenient locations for industrial spaces and the squatting initiated by migration towards the cities spoiled the nature of Bosphorus in part. There had been a loss of historical structures to a considerable extent, until that the yalis (seaside houses) are registered after the date of 1951.

A lot of spaces in the Bosphorus were registered as protected site by the Relics Act, entered into force in the year of 1973. Bosphorus Structural Plan has been promulgated in the year of 1983. The entire Bosphorus have been declared protected area by the decree of the council of ministers, upon a suggestion the committee brought forth and that all constructions to be carried out in the Bosphorus obtain the approval of the committee has been ensured by this act. The construction of new yalis (seaside house) has legally wise ended upon the entering into effect of the Bosphorus Act of 1983, the required preservation resolutions on the protection and restoration of the yalis that are traditional inheritance have been taken. The interdiction of new domiciles by the law put forward the restoration of old dwellings and the rebuilding request for those destructed.

Key Words: Bosphorus, Ortaköy, Kuruçeşme, Yali, Waterside Residence, 20 th Century.

20. Yüzyıl Başında, Boğaziçi Kıyı Yerleşmelerinin Genel Karakteri

1. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul yoksul durumda kalmış, Boğaziçi'ndeki renkli ve kozmopolit yaşam sona ermiştir. Bununla birlikte, Ortaköy-Kuruçeşme sahilinde, 19. yüzyıldan itibaren geleneksel mimari şemayla, yüzyılın üslup zenginliğini ve mimarisini yansıtan sahilsaray ve yalıların yapımı, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra durma noktasına gelmiştir. 1907 yılından itibaren, Ortaköy'den itibaren Kuruçeşme ve Arnavutköy'den geçerek Bebek Bahçesi önünde son bulmak üzere tramvay hattı döşenmeye başlamıştır. Sahisaraıların ve yalıların arkalarından geçen

“Tramvay Caddesi” ile Boğaziçi’nde yalıların arka bölümleri zarar görmüş, koruları, köşkleri ve bahçe düzenleriyle ilişkileri kesilmiştir (Ergin, 1995, c.5, s.2426).

20. yüzyılın başından itibaren, İstanbul’daki nüfusun azalması, Boğaziçi’nde yaşanan yangınlar, Cumhuriyet’in İlanı ile birlikte devlet merkezinin ve elçiliklerin Ankara’ya taşınması, mübadele ile Boğaziçi’nde yaşayan yabancıların gitmesi, Osmanlı hanedan üyelerinin İstanbul’dan ayrılması, üst kesimin Boğaziçi’ne rağbet etmemeleri, değişen koşullarda farklılaşan eğlence ve yaşam kültürü gibi nedenler, Boğaziçi nüfusunu ve etnik yapısını etkilemiştir. Özellikle Ortaköy-Kuruçeşme sahil şeridindeki yalıların sahiplerinin, genellikle hanedan üyelerinden oluşması ve Cumhuriyet Dönemi’nde hanedan ailesinin yurt dışına çıkarılması, sahilsaraylarını ve yalılarını bakımsız ve harap durumda bırakmıştır. Ayrıca yalılarına el konulan üst tabakadaki Osmanlıların bir kısmının da, yalıları bu süreçte bakımsız kalmıştır.

Cumhuriyet sonrası dönem, Türkiye açısından değişimlerin başladığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde içe kapanık ve büyük ailede yer alan harem ve selamlık düzeninin yerini, dışa dönük ve küçük aile düzeni almıştır. Kadının özgürlüğüyle birlikte yapılardan kafesler kalkmaya başlamıştır. Aile tipinin değişmesi, geleneksel konut tipinin de değişimine neden olmuştur. Konutta tuvalet, banyo ve mutfak tek çatı altında toplanmıştır. Geleneksel yaşamın değişimiyle birlikte, kaybolan başka bir mimari öge ise, “her amaca hizmet eden oda” tipi olmuştur. Aynı yerde yatma, yeme, oturma ve yıkanma geleneği farklılaşmıştır. Türk mimarisinde oturma odası, yatak odası, yemek odası ve banyo gibi yeni birimler ortaya çıkmıştır. Konstrüksiyon, yapı malzemesi ve mimarlık düşüncesindeki değişimler, konuttaki değişimi yönlendirmiştir. Konut mimarisindeki bu değişimlere, gelişen teknoloji büyük ölçüde etken olmuştur (Kuban, 2000, s.404).

Cumhuriyet Dönemi’nden sonra geleneksel ahşap yalılar, Boğaziçi ve Ortaköy-Kuruçeşme sahilinde inşa edilmemiştir. Yeni yalı inşa edilmemesinin ana nedenleri arasında; savaş sonrası koşulları, ekonominin bozukluğu, Boğaziçi’nin gözden düşmesi ve eski gösterişli hayatın reddedilmesi sayılabilir. Ahşap ve taş mimarının yerini, baskın olarak betonarme mimari almıştır. Betonarme mimarisiyle birlikte, duvarlar incelmış, pencere boşlukları büyümüş, cepheler yalınlaşmış, tavan yüksekliği düşmüştür. Cumhuriyet sonrası dönemde, Boğaziçi’nde geleneksel yalı iç yaşantısında mimari değişiklikler benimsenmiştir. Apartman yapıları, İstinye-Yeniköy sahili olmak üzere Boğaziçi’nde pek çok yerde görülmüştür. Bu dönemde tarihi çevreye uyumlu yeni yalılar görülmektedir. Kemali Söylemezoğlu’nun Bebek’deki Çapa Yalısı ve Sedat Hakkı Eldem’in Yeniköy’deki Ilıcak Yalısı bu türün ilkleri olarak değerlendirilebilir (Sezgin, 1980).

Cumhuriyet’in İlanı’ndan sonra özellikle ilk dönemlerde, merkezi yönetim ve toplum, geçmişe ait değerlerin korunması için yeterli bir çaba içine girmemiştir. Atatürk’ün 19.02.1931 tarihinde Konya’daki gezisinde Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği telgraf, koruma ilkelerine büyük ivme kazandıran önemli bir belge olarak görülmektedir. Belgede tarihi eserlerin korunamaması üzerine ihmaller belirtilmiş, korunması ve tamirinin gerçekleştirilmesi gerekliliği belirtilmiştir (Madran, 2002).

20. yüzyılın başlarından itibaren Ortaköy-Kuruçeşme sahilinde yer alan sahilsaray ve yalılar, Kuruçeşme’de çıkan tek tek yangınlar yada 1908–1920 yılları arasında çıkan Kuruçeşme Koyu’ndan Sarraf Burnu’na kadar olan alanı kapsayan yangınlar sonucu yanmış ve yıkılmışlardır. Cumhuriyet Dönemi toplumu Osmanlı hanedanına ve üst düzey kesimine ait sahilsaraylar ve yalıların olduğu Ortaköy-Kuruçeşme kıyı şeridi ile ilgilenmemiş, bu yalılar satılmış ve yıkılmış, bazılarının arsaları ifraz edilmiştir. Bununla birlikte, Prost’un çalışmalarına başladığı 1936 yılı öncesinde, Boğaziçi ile birlikte Ortaköy-Kuruçeşme kıyı şeridi boşalma eğilimi göstermiştir. 1936 yılında çıkarılan Nazım imar planı raporunda, Boğaziçi’nde yer alan bütün depoların ve sanayi yapılarının kaldırılması önerilmiştir. Yapılan imar planlarında, Boğaziçi’nde yer alan korular ve

yeşil alanlar, düşük yoğunlukta iskana açılmıştır. 1943 yılında yapılan önerilerde ise, Kuruçeşme’de yer alan kömür depolarının yerinde kalabileceği belirtilmiştir. 1920’li yıllarda “Sahilhane” olarak görülen yapıların pek çoğunun, 1949’lu yıllarda yıkıldığı, yerlerinin küçük barakalar inşa edilerek “Kömür Deposu” olarak kullanıldığı görülmektedir.

İstanbul’un yakın tarihinde belediye başkanlığı ve valilik yapmış olan Lütfi Kırdar döneminde (1938–1949), Prost’un planları uygulanmıştır. Boğaz Sahil Yolu sistemi, kanalizasyon sistemi ve su sistemi ıslah edilmiştir. Bu dönemde, Kuruçeşme’de depolar kaldırılamadığı için, yükleme ve boşaltma tesislerine dönüştürülmüştür (Salman, 2004, s.37).

20. yüzyılın başlarından itibaren, 200 yıldır süregelen yabancı üsluplara karşı bir düşünce gelişmiştir. 1.Ulusal Mimarlık yada Türk Neoklasizmi olarak isimlendirilen 1910–1930 yılları arasındaki bu dönem, mimariden çok ulusal bilinç yaratma çabalarının olduğu dönem olarak nitelendirilebilir. Boğaziçi’nde Beşiktaş, Üsküdar, Kuzguncuk olmak üzere birçok semtte iskeleler yapılmıştır. Bu dönemde kamu yapılarında başarı görülse de, savaş ve sonrası yılların ekonomik çöküntüsü nedeniyle konut yapımında başarılı örnekler görülmemiştir (Kuban, 2000, s.404).

2.Ulusal Mimari, yabancı mimarlara duyulan tepkilerden dolayı, ortamını geçiş yıllarında hazırlamış, 2. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, mimari ortamda tek üslup olarak kalmıştır. 2. Ulusal Mimarlık akımında, Sedat Hakkı Eldem’in Güzel Sanatlar Akademisi’nde 1933 yılında başlattığı Milli Mimari Semineri etkin olmuştur. Özellikle İstanbul, Boğaziçi ve Anadolu’dan birçok evin rölevelerinin yapılması, gerekli bilgilerin derlenmesi, bu dönemde olmuştur. Mimarlar arasında, geleneksel konut mimarisinin değerinin anlaşılmasına katkıda bulunulmuştur. Bu süreçte, Boğaziçi’nde ve Ortaköy Kuruçeşme’de kalan yalıların röleveleri çıkarılmıştır (Kuban, 2000, s.404).

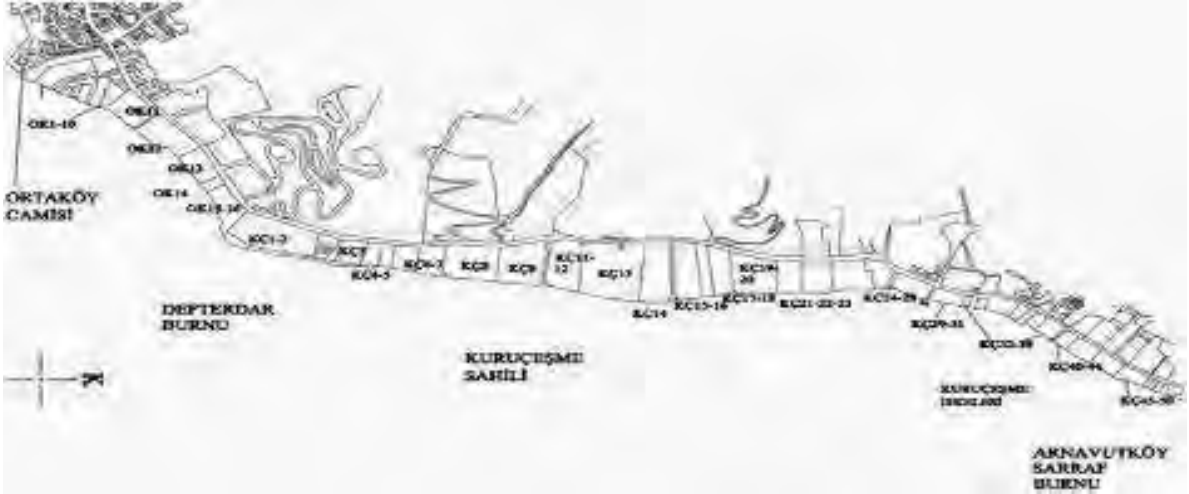
Menderes döneminde (1950–1960), Boğaz Sahil Yolu Tophane’den Kabataş’a pek çok binalar ve tarihi yapılar yıkılarak açılmıştır. Dolmabahçe’den Beşiktaş meydanına girişte yol üzerine rastlayan hamam ve tarihi yapılar yıkılmıştır. Bu dönemde Ortaköy Camisi’nin etrafı açılmış ve çevresi düzenlenmiştir. Yol, Ortaköy Vapur İskelesi’nden sonra Yüzme İhtisas Kulübü önünden geçerek Kuruçeşme’de turistik tesislerinin arkasına ulaşmıştır. Kuruçeşme ile Arnavutköy arasında sahil kısmındaki binalar tamamen kaldırılarak, yolun devamı sağlanmıştır. Bu dönemde, Lido Gazinosu’ndan sonra Kuruçeşme’ye kadar uzayan sahilde yer alan yükleme boşaltma tesislerinin başka yerlere nakledilmesi ve bölgenin turizm alanı olarak değerlendirilmesi planlamıştır. Bu amaçla burada gazinolar, eğlence yerleri ve banyo yerleri planlanmıştır ve uygulanmıştır. Kuruçeşme Adası, spor ve kamp alanı haline getirilmiştir (İstanbul’un Kitabı, 1957,s. 97).

1983 tarihli 2960 sayılı Boğaziçi Yasası ve 2863 sayılı Koruma Yasası ile birlikte, Ortaköy-Kuruçeşme kıyı yerleşmesinin doğal yapısı kısmen korunmuştur. Bu yasa ile Boğaziçi’ndeki sanayi alanları iptal edilmiş, mevcut sanayi kuruluşlarının 1985 yılı sonuna kadar başka bölgeye nakli kararlaştırılmıştır. Ancak 1985 yılı sonuna kadar hiçbir sanayi tesisi nakledilmemiştir. 1986 yılında, Kuruçeşme kömür depoları alan dışına çıkarılmıştır. 1989 yılında çalışma alanının bir kısmı “Kuruçeşme Cemil Topuzlu Parkı” olarak düzenlenmiştir.

Belediye Başkanı (1984–1989) Dalan döneminde trafik yoğunluğunu azaltmak amacıyla kazıklı yol, Arnavutköy Sarraf Burnu’nda yer alan yalıların önünden geçirilmiştir. Ayrıca bu süreçte, Rumeli Yakası’nda geri planda yer alan siluete giren gökdelenler, Ortaköy- Kuruçeşme silüetini olumsuz yönde değiştirmiştir.

20. Yüzyıla ait Görsel ve Yazılı Kaynaklarda, Ortaköy-Kuruçeşme

20. yüzyıla ait bilgileri, haritalar ve yazılı kaynaklar belirlemiştir. Ortaköy’de Ortaköy Camisi ile Arnavutköy’de Sarraf Burnu arasında yer alan parseller, O.K.1 (Ortaköy 1) parselden O.K.16 parsel (Ortaköy 16) kadar ve K.Ç.1 parselden (Kuruçeşme 1) K.Ç.50 (Kuruçeşme 50) parsel kadar numaralandırılmıştır. Numaralandırma sisteminde, Sedat Hakkı Eldem’in “Boğaziçi Yalıları” kitabındaki sistem, (bu yayınlarında takip edilebilmesi amacıyla) kullanılmıştır (Eldem, 1993).

Şekil.1. Ortaköy- Kuruçeşme’de yer alan parsellerin numaralandırılması

Fotografik Belgelerde Ortaköy-Kuruçeşme

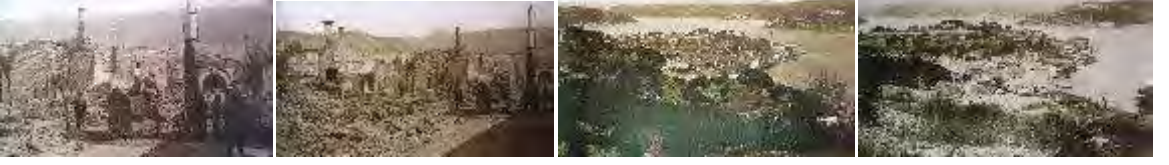
20. yüzyıl başından itibaren Ortaköy-Kuruçeşme kıyı bölgesine ait fotoğrafların arttığı görülmektedir. 1915 yılına ait Kuruçeşme Koyu’nu gösteren fotoğraf ve kartpostal, bu dönem mimarisini tanıtmaktadır (resim.). Bu süreçte bölgedeki yalıların büyük ölçüde yıprandığı ama henüz yıkılmadığı görülmektedir. Bölgeye ait 1919 yılı “Kuruçeşme Yangını” fotoğrafları, bu dönemdeki yangının büyüklüğünü göstermesi açısından önem taşımaktadır(Resim 1. Resim 2).

Resim 1. Resim 2. Resim 3. Kuruçeşme Koyu ve adası 1900’lü yıllar (Barillari ve Godolli, 2000), Ortaköy Camisi ve Çırağan Sarayı, Abdullah Freres Fotoğrafı, 1880-85 (Sandalcı, 2000); Ortaköy Camisi (Atilla Dündar koleksiyonu)

Resim 4. Resim 5. Ortaköy Camisi ve Esma Sultan Sahilsarayı, Abdullah Freres, 1880-85 (Genim, 2006). Ortaköy Camisi ve kıyı şeridi, 1900’lü yıllar (Eldem, 1993)

Resim 6. Resim 7. Resim 8. Resim 9. Kuruçeşme yangını, 1919 (Genim, 2006)

Ortaköy, Kuruçeşme ve Arnavutköy'ün, 1900'lü yılların ilk çeyreğine ait kartpostalları ve fotoğrafları bu dönem yapılaşmasını göstermektedir. 1950–1960 yılları arasında Menderes dönemi imar çalışmalarını gösteren fotoğraflarda, Ortaköy ile Arnavutköy kıyı şeridinde yer alan yalılar ve kıyı şeridinde yer alan tahribat görülmektedir. Ortaköy'de Boğaz Sahil Yolu için yapılan genişletme ve setlerin yıkılması fotoğrafları, bu dönemde yapılan imar çalışmalarının belgeleri olmuşlardır.

Resim 10. Resim 11. Resim 12. Resim 13. Yıldız'dan Beşiktaş meydanına inen yol; Barboras Parkı kenarındaki yol; Ortaköy'de Boğaz sahil yolu için genişletmeler; Dolmabahçe'den Beşiktaş meydanına giriş bölgesinde, 1950'li yıllar (İstanbul'un Kitabı, 1957)

1950'li yıllarda, O.K.1'de yer alan Esmâ Sultan Yalısı'ndan, O.K.16 parsel kadar olan yalıların yıkılmadığı görülmektedir. Bu döneme ait fotoğraflar, Boğaz Sahil Yolu'nun genişletilmesini, Arnavutköy Akıntı Burnu'nda yer alan gazinoların ve Boğaziçi Lisesi'nin yerleşik bulunduğu sahil sarayın yıkılmasını ve kazıklı yol imar çalışmalarını göstermektedir.

Resim 14. Resim 15. Resim 16. Kuruçeşme'de istimlak ve denizin doldurulması ile yolun genişletilmesi; Akıntı Burnu (İstanbul'un Kitabı, 1957)

1973 yılına ait Boğaziçi Köprüsü yapımını ve çevresini gösteren fotoğraflar, kıyı şeridinin bu dönemdeki durumunu tanıtmaktadır. 1970'li yıllardan günümüze kalan, Ortaköy, Kuruçeşme ve Arnavutköy kıyı yerleşimini gösteren pek çok fotoğraf bulunmaktadır. Bu fotoğraflar, Ortaköy-Kuruçeşme kıyı şeridinin yakın zamanda gösterdiği değişimi yansıtmaları açısından, önemli belgeler olmuştur.

Resim 17. Resim 18. Resim 19. Ortaköy Sahili, 1974 (Erdenen, 1994) Boğaziçi Köprüsü, 1974 (Akın Kurtoglu koleksiyonu)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Haritalarda Ortaköy-Kuruçeşme

20. yüzyıl başından itibaren genel topografik haritalar yanında, ayrıntılı kadastral haritalar ve tematik planlar yapılmıştır. 1905'te Goad daha sonra Pervititch ayrıntılı sigorta haritaları hazırlamıştır. Nirven, Tuvalo gibi Türk topografları daha sonraki dönemde haritalar çizmişlerdir (Kayra, 1990).

1880 yılında, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) bünyesindeki Beşinci Şube, harita ve fen işleriyle görevlendirilmiştir. İstanbul ağırlıklı olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı vilayetleri ile Türkiye'nin çeşitli şehirlerinin fiziki, kadastral veya idari yapılanmalarını gösteren plan koleksiyonu, şehir mekanlarının, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar geçirdiği değişimi anlatmaktadır. İstanbul Boğaziçi Erkan-ı Harbiye Haritası 1908 tarihinde hazırlanmıştır. Bu harita ayrıntılı olarak, Boğaziçi'nin yerleşim alanlarını ve yeni açılan yollarını göstermektedir. Ortaköy, Kuruçeşme ve Arnavutköy köy içi yerleşmelerinin cadde ve sokakları belirtilmiştir. Bu haritada yeni açılan "Tramvay Caddesi (Divan Yolu)" görülmektedir. Çalışma alanında bu dönemde yer alan yalılar belirtilmiş, ancak yalıların isimleri yazılmamıştır. Bu haritada Ortaköy- Kuruçeşme kıyı şeridinde yer alan, Esma Sultan Yalısı, Hatice Sultan Yalısı, Fehime Sultan Yalısı ve Fatma Sultan Yalısı görülmektedir. Bununla birlikte, Kuruçeşme Koyu'ndan ve Arnavutköy Sarraf Burnu'na doğru bir dizi yalıların ayakta olduğu görülmektedir.

1911 tarihli İstanbul ve Boğaziçi Haritası'nda İstanbul ve Boğaziçi'ndeki yerleşim alanları, yeşil alanlar ve bitki örtüsü, eğim çizgileri, dereler, İstanbul il sınırı, önemli yapılar, ulaşım yolları gösterilmiştir. Haritada Ortaköy, Kuruçeşme ve Arnavutköy köy içi yerleşiminde yer alan yapı dokusu belirtilmiş, kıyıda yer alan sahilсарay ve sahilhaneler tek sıra halinde, şem

Harita 1. Ortaköy-Arnavutköy, Erkan-ı Harbiye Haritası ve Lejantı, 1908 (Atatürk Kitaplığı)

Harita 2. İstanbul Boğaziçi Haritası ve lejantı 1911 (Kayra, 1990)

1918 ile 1920 yılları arasında İstanbul Şehremaneti Harita Müdürü Necip Bey'in büyük bir topografik kent haritası çizdiği görülmektedir. 1918 tarihli Necip Bey'in 1/5000 ölçekli haritası, Boğaziçi'ne ait pek çok detayı içermektedir. Tek tek yapıların, yalı ve sarayların, dini yapıların, yeşil alanların çizildiği haritalarda, Boğaziçi'nin semt, cadde ve sokak isimleri, yapıların kimlere ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tam doğru olmasa da parselasyon ve topoğrafik eğim gösterilmiştir. Ortaköy Camisi ön cephesiyle gösterilirken, diğer yapılar üst görünüşleriyle şematik olarak ifade edilmiştir. Ortaköy Camisi'nden itibaren sırasıyla, "Ortaköy Vapur İskelesi", "Hürriyet Bahçesi", "Fehime Sultan Sahilsarayı", "Hatice Sultan Sahilsarayı", "Fatma Sultan Sahilsarayı", "Naime Sultan Sahilsarayı", "Kadroni Yalısı", "Zekiye Sultan Sahilsarayı", "Cemil Paşa Sahilsarayı", "Naile Sultan Sahilsarayı", "Sabık Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa Sahilsarayı", "Enver Paşa Sahilsarayı", "Nazima Sultan Sahilsarayı", "...yalısı", "Sabık Şeyhülislam Cemaleddin Efendi

Yalı”, “Şükriye (Rukiye ?) Sultan Yalı”, “Rüsumat Kulübesi (vergi dairesi)”, “Kuruçeşme Vapur İskelesi”, “Polis Mevki”, üç parselde ismi belirtilmeyen yapılar, “İptidai Mektebi (ilkokul)”, sekiz parselde ismi belirtilmeyen yapılar yer almaktadır. Haritada Kuruçeşme Adası’nın üzerinde “kömür deposu” olduğu belirtilmiştir. Yalıların önünden Nazime Sultan Yalı sonrasından itibaren “Sıra Yalılar Caddesi”, arkasından geçen “Tramvay Caddesi” geçmektedir.

Harita 3. Harita 4. Necip Bey Haritası, 1918 (Atatürk Kitaplığı Arşivi, Birleştiren Özlem Atalan); Genel Harik Haritası, 1920 (Kayra, 1990)

Yangın sayısının fazla olduğu Osmanlı Dönemi’nde, yangın haritaları önemle hazırlanan belgeler olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından ve İstanbul’da ahşap ev yapımının sona ermesinden sonra, yangın haritaları önemini yitirmiştir. Bu haritalar, yangından sonra geride kalan arsanın eski ölçülerine göre paylaşılmasını sağlamak için hazırlanmışlardır. 1920 tarihli Genel Harik Haritası (Harita 4) 1908 ile 1920 tarihleri arasında İstanbul ve Boğaziçi’nde olan yangınların tahribatını göstermesi açısından önemlidir. Bu tarihlerde İstanbul’da olduğu kadar Boğaziçi’nde de yangın, yerleşim yerlerini büyük ölçüde yok etmiştir. Bu haritaya göre, Kuruçeşme kıyı şeridinde Sarraf Burnu’ndan Kuruçeşme İskelesi’ne kadar, kıyı şeridi köy için bir kısmı “yanmış bölge” olarak gösterilmiştir. Bu haritada belirtilen bilgiye göre, Kuruçeşme’de 1335 tarihinde (1916–1917) 403 tane yapı, toplam 43000 m2 alan yanmıştır. Ayrıca döneminin istimlak bedelinin 25.000 lira olduğu, yapılan yollarının masrafının 21.500 lira olduğu belirtilmiştir.

1924 yılı Rumeli Ciheti Haritaları, (Harita 5) bu tarihe kadar yapılmış Boğaziçi haritaları içerisinde, doğru ölçü ve kotlara göre hazırlanmış önemli haritalardan biridir. Rumeli Ciheti Haritaları, 1/1000 ölçekli olarak hazırlanmıştır. Bu haritalarda parselasyon sınırları ve yalıların ön cephe hizaları belirtilmiştir. Ortaköy ile Kuruçeşme kıyı şeridinde yalıların ve sahilsarayların arkasında “Tramvay Caddesi”, önünde “Sıra Yalılar Caddesi” (K.Ç.11’den itibaren) görülmektedir. Tramvay Caddesi’nin arkasında, yalıların koruları belirtilmiştir.

Harita 5. Rumeli Ciheti Haritası, 1924 (Atatürk Kitaplığı Arşivi, Birleştiren Özlem Atalan)

1927 tarihli Pervititch haritaları, Ortaköy’e kadar hazırlanmıştır (Harita 6). Çalışma alanında; O.K.1’de yer alan Esmâ Sultan Yalı, O.K.2 ile O.K.8 parsel arasında yer alan yalılar, Karakol yapısı, Fehime Sultan Yalı, Hatice Sultan Yalı, Fatma Sultan Yalı çizilmiştir. Bu haritada kargir yapılar “kırmızı”, ahşap yapılar “sarı” renk ile ifade edilmiştir.

Harita 6. Harita 7. Pervititch, Ortaköy, 1927 (Atatürk Kitaplığı Arşivi) 1946 yılı hava fotoğrafı (İrcica Arşivi, Birleştiren Özlem Atalan)

Harita 8. Harita 9. 1957 yılı haritasına göre yeni açılan yollar (İstanbul'un Kitabı, 1957)

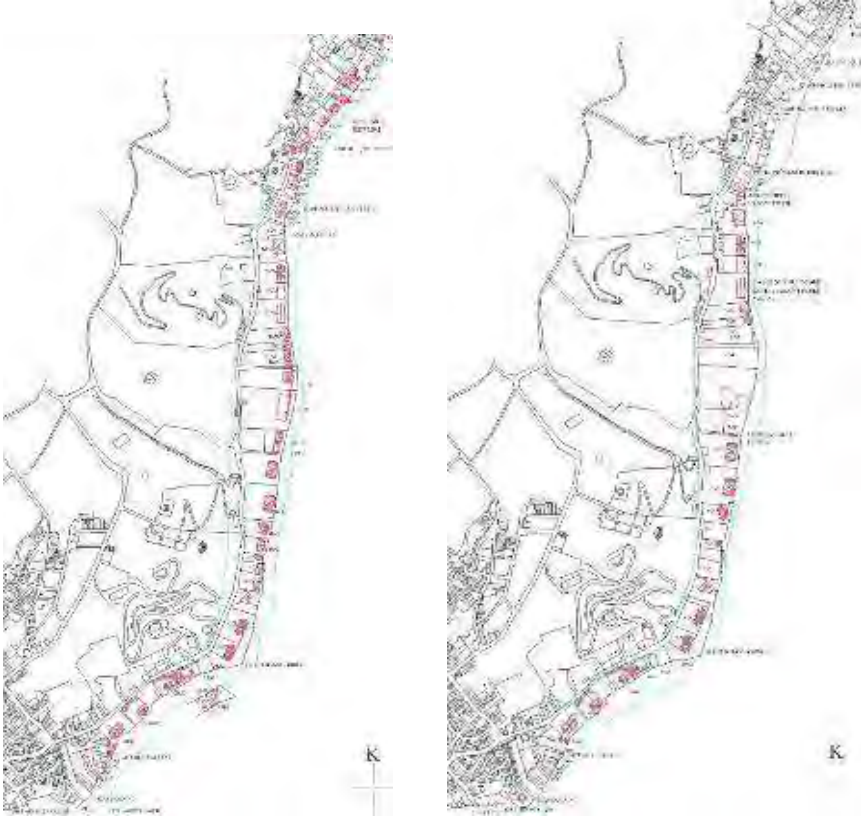
Resim 20. Ortaköy Kuruçeşme, 1970 yılı hava fotoğrafı

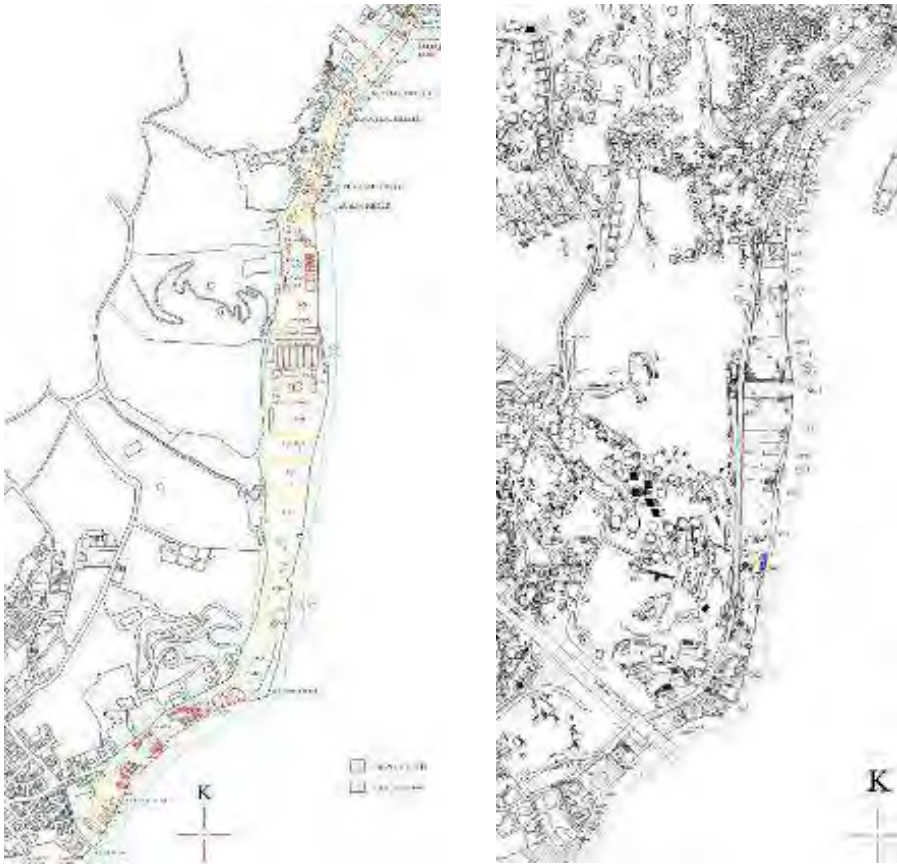
Resim 21. Ortaköy Kuruçeşme, 1990 yılı hava fotoğrafı (Tapu ve Kadastro Arşivi)

1946 yılına ait bölgenin hava fotoğraflarında, Ortaköy Camisi ile Arnavutköy Sarraf Burnu arasında yer alan yapıların büyük oranda kaybedildiği görülmektedir (Harita 7). Bu yıllarda, yalıların yerlerini kömür depoları almıştır. 1957 yılında, yeni açılan ve genişletilen yollar, şematik olarak İstanbul haritasında gösterilmiştir. Bu haritada Kabataş, Ortaköy, Bebek yönünde genişletilen “Sahil Yolu” görülmektedir. Ayrıca Beşiktaş Meydanı’na inen Barboros Bulvarı ve Boğaz sırt yolu diğer açılan yollar ile birlikte gösterilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, İstanbul kentinin imarı ele alınmış, bu nedenle şehir uzmanları (H. Prost, Jansen) getirtilerek genel ve mevzii çeşitli imar planları ve benzeri çalışmalar hazırlanmıştır. Ancak bu haritaların, 2. Dünya Savaşı’ndan ve özellikle 1960’lı yıllardan sonra, hızlı göç ve denetimsiz büyüyen kentle karşı karşıya kalmaları hazırlanma amaçlarını yetersiz bırakmıştır. Buna karşın içinde yaşadığımız yüzyılda, yeni teknikler ve sağlıklı ölçülerle İstanbul topografyasının tespiti devam etmektedir.

20. Yüzyıl Başından Günümüze, Ortaköy-Kuruçeşme Sahilinde Kıyı Yapıları

Şekil. 2 . Şekil. 3. 1850’li yıllar ve 1918 yılı, Ortaköy- Kuruçeşme

Şekil. 4. Şekil. 5. 1950’li yıllar ve 2007 yılı, Ortaköy- Kuruçeşme

O.K.1-Esma Sultan Yalısı (40 ada 4 parsel)

1873–1875 yılları arasında inşa edilen Esma Sultan Yalısı, 01.03.1975 gününde yanmıştır. Yalı, Cumhuriyet döneminde tütün deposu, sonra depo ve marangoz atölyesi olarak kullanılmıştır. 1927 tarihli Pervititch haritasında Esma Sultan Yalısı üst görünüşleri ve çevresiyle beraber . Esma Sultan Yalısı, 2001 yılında yapılan restorasyondan sonra bir otele bağlı organizasyonlarda kullanılmaktadır. 01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup eski eser kapsamında görülmektedir.

Resim. 22. Esma Sultan Sahilsarayı’nın 1995 yılı restorasyonundan sonra, 2006

O.K.2, O.K.3, O.K.4 (40 ada 4, 5, 6 parsel)

1918 tarihli Necip Bey Haritası’na göre, O.K.2, O.K.3, O.K.4 parsellerde “Hürriyet Bahçesi” olduğu belirtilmiştir (Ancak bu döneme ait fotoğraflarda O.K.2, O.K.3, O.K.4 parsellerinde yapı yer aldığı görülmektedir. 1927 tarihli Pervititch haritasında, bu parsellerde yer

alan yalıların üst görünüşleri belirtilmiştir. Bu parsellerde yer alan bitişik nizamdaki yalılar, 1900’lü yıllardan 1970’li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür.

1992 yılına ait fotoğrafta bu yalıların yıkıldığı ve O.K.2 ve O.K.3 parselde kendinden önceki yalıya benzer betonarme bir yalının inşa edildiği görülmektedir. Günümüzde O.K.2 ve O.K.3 parselde yer alan yalı 1975 yılında yandıktan sonra, bugünkü haliyle 1982 yılında inşa edilmiştir. Yapı betonarme konstrüksiyonlu, ahşap kaplama olarak inşa edilmiştir. Geniş kayıkhaneli, üç katlı olan yapının, çatı üstünde ışık feneri yer almaktadır. Boğaziçi’ne deniz cephesinde, cephe düzeni ve gabarisi açısından uyum göstermektedir. O.K.4 parselde günümüzde yapı yer almaktadır .

Resim. 23. OK.1’de yer alan sahilsaray ile yanında yer alan yalılar, 2008

O.K.5 (40 ada 7 parsel) O.K.6 (40 ada 8 parsel)

1900 yıllarına ait fotoğrafta O.K.2, O.K.3, O.K.4 parsellerinde bitişik nizamda inşa edilmiş yalılar görülürken, O.K.5 parselde yer alan yalının yıkıldığı görülmektedir. Ancak 1927 tarihli Pervititch Haritası’nda O.K.5 parselde yer alan bir yapının, üst görünüşünün çizildiği görülmektedir.

1972 yılına ait fotoğrafta O.K.5 parselde betonarme bir yapının inşa edilme aşaması görülmektedir. Bu yapı günümüzde tamamlanmış olarak varlığını sürdürmektedir. Zemin kat üzerine iki katlı, betonarme olarak inşa edilmiştir. Yapı, Boğaziçi mimarisine ve dokusuna cephe düzeni ve malzeme olarak uyum göstermemekle birlikte, gabari olarak uyumludur.

Resim. 24. OK.1’de yer alan sahilsaray ile yanında yer alan yalılar, 1972 (Erdenen, 1994),

Günümüzde, O.K.6 parselde 1866 yılında inşa edilmiş, Art Nouveau üslubunun özelliklerini gösteren “Dr. İbrahim Rakım Yalısı” yer almaktadır. 1927 tarihli Pervititch Haritası’nda O.K.6 parselde yer alan yalı üst görünüşü ile belirtilmiştir. Yapının günümüzde restore edilmesi gerekmektedir.01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup kültür varlığı kapsamında görülmektedir .

O.K.7 (40 ada 9 parsel) O.K.8 (40 ada 10 parsel) O.K.9 (40 ada 11 parsel) O.K.10 (40 ada 14 parsel)

1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda ve 1927 tarihli Pervititch Haritası’nda O.K.7 parselde yapı yer almadığı görülmektedir. O.K.7 parselde yer alan 1880 yılına ait Sebah&Joailier’in fotoğrafında görülen yapının, 1900 yıllarına ait fotoğrafta yıkıldığı görülmektedir.

1972 yılına ait fotoğrafta O.K.7 parselde, üç katlı, önden merdivenli, betonarme bir yapı görülmektedir. Bu yapının yerine, günümüzde betonarme, zemin ile birlikte dört katlı bir yapı inşa edilmiştir. Yapı, Boğaziçi mimarisine ve Boğaziçi’ndeki genel gabariye uyum göstermemektedir.

O.K.8 parselde 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda ve 1927 tarihli Pervititch Haritası'nda yapı yer almamaktadır. Sebah&Joailier'in 1880 yılına ait fotoğrafında da O.K.8 parselde yapı görülmemektedir. 1900'lü yıllarda O.K.8 parselde kırma çatılı, geniş pencereci depo özelikli bir yapı inşa edilmiştir. Bu yapının cephesi 1970 yıllarına değin korunmuştur. 2000 yıllarında yapının cephesi değışmiş ve pencere sayısı artırılmıştır. Yapı Boğaziçi mimarisine ve dokusuna uyum göstermemektedir. Ancak yapının tarihsel niteliğı nedeniyle korunması gereklidir. 01.08.2006 tarihli planda, yapı taşınmaz kültür varlığı olarak görülmektedir (Şekil.4).

O.K.9 parselde yer alan ve Sebah&Joailier'in 1880 yılındaki fotoğrafında görülen (Resim. 4.112) yapı, 1900 yıllarına ait fotoğrafta yıkıntı durumunda görülmektedir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda ve 1927 tarihli Pervititch Haritası'nda O.K.9 parselde yapı belirtilmemiştir. O.K.9 parselde 1970 yıllarına kadar yeni yapı inşa edilmemiştir. Günümüzde bu parselde, ticari işlevli, tek katlı betonarme yapılar yer almaktadır. Bu yapıların Boğaziçi mimarisine ve dokusuna uyum göstermediğı görülmektedir.

Eldem'in haritasında ve 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına ait Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında O.K.10 parselde "Karakol" yapısı görülmektedir. Bu yapı 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda belirtilmemiştir. 1927 tarihli Pervititch Haritası'nda ise yapının üst görünüşü çevresiyle beraber çizilmiştir. Günümüzde O.K.10 parselde ticari işlevli, tek katlı betonarme bir yapı yer almaktadır. Günümüzde bu parselde yer alan yapı, Boğaziçi mimarisine ve dokusuna uyum göstermemektedir.

O.K.11-Fehime Sultan Yalısı (40 ada 23 parsel)

O.K.11 parselde yer alan 1883–1901 yılları arasında inşa edilen Fehime Sultan Yalısı, 5.Murat'ın kızı Fehime Sultan'a aittir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda bu parselde Fehime Sultan Sahilsarayının yer aldığı görülmektedir. 1927 tarihli Pervititch Haritası'nda Fehime Sultan Yalısı üst görünüşü ve çevresiyle beraber çizilmiştir. Yalının 13.08.2002 tarihinde yanması sebebiyle, harap durumda olduğu görülmektedir. Yalının bahçesi, 2003 yılından itibaren "İstanbul Trafik Vakfı" tarafından otopark olarak kullanılmaktadır.

Resim. 25. Resim. 26. O.K.11-Fehime Sultan Yalısı'nın yangın öncesi ve sonrası

01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup kapsamında yer almış ve "Otel" olarak işlevlendirilmiştir (Şekil.4). Yapının restore edilmesi gerekmektedir.

O.K.12-Hatice Sultan Yalısı (40 ada 24 parsel)

O.K.12 parselde yer alan 19. yüzyıl ortalarında inşa edilen Hatice Sultan Yalısı, 5. Murat'ın kızı Hatice Sultan'a aittir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda bu parselde Hatice Sultan Sahilsarayının yer aldığı belirtilmiştir. 1927 tarihli Pervititch Haritası'nda Hatice Sultan Yalısı üst görünüşü ve çevresiyle beraber çizilmiştir.

Resim.27. Resim.28. Resim.29. Hatice Sultan , 20. yüzyılbaşı (Eldem, 1993); 1957 (Erdenen, 1994); 2006

Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasından sonra, bir süre “Darüleytam” olarak kullanılan bina, daha sonra “Ortaköy İlkokulu” olarak işlevlendirilmiştir. 1958 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında arka bölümleri yıkılan yalının, günümüzde sadece sahilhanesi kalabilmiştir .

Yalı 1972 yılından itibaren, “Yüzme İhtisas Kulübü” tarafından satın alınmıştır. 1983–1984 yıllarında yapı yeniden onarılmıştır . 01.08.2006 tarihli planda, tescilli 1. grup taşınmaz kültür varlığı kapsamında yer almış ve “Otel” olarak işlevlendirilmiştir (Şekil.4).

O.K.13 (40 ada 25, 16 parsel)

O.K.13 parselde yer alan Fatma Sultan Yalısı, 19. yüzyıl ortalarına doğru inşa edilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda, bu parselde Fatma Sultan Sahilsarayı’nın yer aldığı görülmektedir. 1927 tarihli Pervititch Haritası’nda Fatma Sultan Yalısı üst görünüşü ve çevresiyle beraber çizilmiştir. Yalı 1960 yıllarında yıkılmıştır. Günümüzde O.K.13 parselde yapı bulunmamaktadır. Bu parselin üzerinden Boğaziçi Köprüsü geçmektedir.

Resim. 30. Resim. 31. Fatma Sultan Sahilsarayı, 19 yüzyıl sonu Miralay Ali Sami (İ.Ü Nadir Eserler Arşivi) Boğaziçi Köprüsü’nün ayaklarının bulunduğu yerde yer almış olan Fatma Sultan Yalısı, 2008

O.K.14 (40 ada 17 parsel)

1880 yılı Sebah&Joailier’in fotoğrafında O.K.14 parselde ahşap, iki katlı bir yapı görülmektedir. 1970’li yıllarda O.K.14 parselde, 1880 yılı Sebah&Joailier’in fotoğrafında yer alan yapıya mimari özellikleri ile benzeyen fakat daha geniş, kargir bir yapı inşa edilmiştir.

Günümüzde O.K.14 parselde, “Karayolları Müdürlüğü Dinlenme Evi” olarak işlevlendirilmiş, betonarme iki katlı bir yapı yer almaktadır. Yapı çok pencereli ve çıkmalı cephesi, gabarisi ve bakır çatısı ile Boğaziçi tarihi dokusuna kısmen uyum göstermektedir.

O.K.15 (39 ada 1–2 parsel, 11 parsel)

1900 yıllarında O.K.15 parselde görülen yapının, 1970 yıllarına ait fotoğraflarda bu parselde yer aldığı görülmektedir. O.K.15 parsel 1929 ve 1945 yılında, 39/2 ada, parsel 1, 2, 11 olarak sahibinin isteği üzerine ifraz edilmiştir. 1929 yılında kadastro kayıtlarında parselin sahibi “Naime Hanım” olarak görülmektedir. 13.09.1948 tarihli planda, 39/2 ada 1 parselde “depo” olarak kullanıldığı belirtilen yapı yer almaktadır. Bu yapının sahibi “Rıza Kalkavan” olduğu belirtilmiştir. Günümüzde O.K.15 parselde bu yapının yer almaya devam ettiği görülmektedir.

13.09.1948 tarihli planda, 39/2 ada 2 parselde kare planlı bir yapı yer almaktadır. Bu yapının kullanımı “ev” olarak belirtilmiştir. Bu dönemdeki sahibi “Salih Keremet Nigar” dır.

Turkish Studies

13.09.1948 tarihli planda, 39/2 ada 11 parselde bir yapı yer almaktadır. Bu yapının “bahçeli köşk” olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Sahibi “Salih Keramet Nigar” dır. Bu yapılar yıkılmıştır. Günümüzde bu parsellerde yapı yer almamaktadır .

Resim.32. Resim. 33. Resim. 34 OK.5 ile OK.11 arasında yer alan yalılar, 2008; OK14- OK15’te yer alan yapılar, 1970 (Erdenen, 1994) OK14-OK15’te yer alan yapılar, 2008

O.K.15 parselde yer alan yapı, günümüzde ada “39/2 parsel 1” ile çakışmaktadır. Yapı, 1900 yıllarında inşa edilmiştir. 1968 yılına kadar tütün deposu, Kalkavanlar’ın mülkiyetinde iken “Özel Turizm ve Otelcilik Okulu” olarak kullanılmıştır. Yapı “Sungurlar Kazan Sanayi” şirketi tarafından 1980 yılında alındığında restore edilmiştir. BTK A.Ş.’nin mülkiyetine geçtikten sonra onarımı yenilenmiştir (Erdenen, 1994, 807). 01.08.2006 tarihli planda, yapı taşınmaz kültür varlığı olarak görülmüş, “Otel” olarak işlevlendirilmiştir (Şekil.4).

O.K.16 (39/2 ada 3 ve 4 parsel)

O.K.16 parselde fotoğraflara göre yapı tespit edilememiştir. 1929 yılında O.K.16 parsel, 39/2 ada 3 ve 4 parsel olarak sahibinin isteği üzerine taksim edilmiştir. 1929 yılında kadastro kayıtlarında parselin sahibi “Naime Hanım” olarak görülmektedir .1945 yılına ait kadastro kayıtlarda ise arsa sahibinin talebi üzerine, 13 nolu parselin 2’ye ifrazı ve 12 nolu parselin B kısmıyla birleştirilmesi yapılmıştır. Ada 39/2 parsel 3’te 1948 tarihli kadastro planına göre, bir yapı yer almaktadır .13.09.1948 tarihli belgede, yapının “ev” olarak kullanıldığı ve sahibinin “Mehmet” olduğu yazılmıştır. Bu yapı yıkılmıştır. Günümüzde “Muallim Naci” olarak isimlendirilmiş cadde, 1929 ve 1945 yılı tapu kayıtlarında “Divan Yolu” olarak isimlendirilmiştir. O.K.16 parselde, günümüzde konut işlevli, iki katlı betonarme, bir yapı bulunmaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında 39/2 ada 3 ve 4 parsel, “Büfe ve çay bahçesi” ile “Gazino ve Restoran” olarak işlevlendirilmiştir .

K.Ç.1, K.Ç.2 (39 ada 14 parsel, 39 ada 6 parsel, 39 ada 12 parsel)

19. yüzyıl ortalarında Kargopoulo’nun fotoğrafında K.Ç.1, K.Ç.2 parselde Neşed-abad Sarayı yer almaktadır. 1880 tarihli Sebah&Joailier fotoğrafında bu parselde Zekiye Sultan Yalıları’nın yer aldığı görülmektedir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda, K.Ç.1-K.Ç.2 parselde “Zekiye Sultan Sahılsarayları” olduğu yazılmıştır. Bu çifte saraylardan birisi yanmış, diğeri 1924 yılından sonra yıktırılmıştır.

K.Ç. 1 parsel, 1929 yılında 39 ada olarak sahibinin isteği üzerine ifraz edilmiştir. 1929 yılında kadastro kayıtlarında parselin sahibi “Naime Hanım” olarak görülmektedir. 1930 yılında arsa sahibinin talebi üzerine, arsa tekrar ifraz edilmiştir. 25.09.1948 tarihli kadastro planında, günümüzde 39 ada 14, 6, 12 parseller, 39 ada 4, 5, 6, 7 parsel olarak gösterilmiştir. Fakat bu parsellerin sınırlarının değiştiği görülmektedir. 25.09.1948 tarihli kadastro planında, 39 ada 4 parselde dikdörtgen planlı bir yapı çizilmiş. bu yapının “Yontor Bahervis’e ait Depo” olduğu belirtilmiştir . Bu parselde 3 adet küçük yapı gösterilmiş, ancak bu yapıların sahibi ve işlevi belirtilmemiştir. 39 ada 5 parsel ise Yontor Bahervis’ e ait boş arsa.

13.09.1948 tarihli planda, 39 ada 6 parselde, “Emin Vakfı’na ait plaj, otel ve gazino” olduğu belirtilmiştir. “Lido Gazinosu” ismiyle belirtilen bu yapı yıkılmıştır. 13.09.1948 tarihli planda, 39 ada 7 parselde İstanbul Belediyesi’ne ait olduğu belirtilen “Benzin ve Gaz deposu” yer almaktadır. 13.09.1948 tarihli planda, 39 ada 8 parselde yer alan yapı 13.09.1948 tarihli planda, “Ayşe Kemalizer Aksu” ya ait “Kargir Depo” olarak belirtilmiştir. Bu yapı günümüzde yıkılmıştır.

13.09.1948 tarihli planda, 39 ada 9 parselde “Camii Şerif” in yer aldığı belirtilmiştir. Bu cami İhmal Paşa Vakfı’na ait, İhmal Paşa Camisi’dir.

Resim.35. Resim. 36. Resim. 37. Naime Sultan Yalısı ve Zekiye Sultan Yalısı, Miralay Ali Sami (İ.Ü. Nadir Eserler Arşivi). Zekiye Sultan Yalıları, 1900’lü yıllar (Eldem, 1993)

Günümüzde K.Ç.1 parselde (39 ada 14 parsel, 13.09. 1948 tarihli planda 39 ada 7 parsel) konut işlevli, zemin kat üzerine iki katlı, betonarme, yapı yer almaktadır. K.Ç.2 parselde (39 ada 6 ve 12 parsel, 13.09. 1948 tarihli planda 39 ada 6-7 parsel) ticari işlevli, betonarme iki katlı bir yapı ile havuz ve ticari işlevli tek katlı bir betonarme, bir yapı yer almaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller, “Kamuya açık yüzme havuzu ve su sporları alanı” olarak işlevlendirilmiştir.

K.Ç.3, K.Ç.4 (376 ada 1-2 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami fotoğrafında K.Ç.3-K.Ç.4 parselde yer alan yalıların, Hasan Paşa ve mirasçılarına ait olduğu yazılmıştır. 20. yüzyıl başında, Hasan Paşa Yalısı, Naile Sultan’a geçmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda bu parselde yer alan yalının ismi “Naile Sultan Yalısı” dır (Harita 4.66).

Resim. 38. KÇ.3-KÇ.4 Kaptan-ı Derya Hasan Paşa (Naile Sultan), KÇ.5-KÇ.6 Fazıl Efendi Yalısı, Vasıf Efendi Yalısı, Rauf Paşa Yalısı 1900’lü yıllar (İ.Ü. Nadir Eserler Arşivi)

Günümüzde K.Ç.3–K.Ç.4 parsel (376 ada 1 ve 2 parsel) “Konser Alanı” olarak işlevlendirilmiştir. Üzerinde yapı bulunmamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “Gazino ve Restoran” olarak işlevlendirilmiştir.

K.Ç.5 (376 ada 3 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami’nin fotoğrafında (Resim 4. 122), K.Ç.5 parselde yer alan yapı “Vasıf Efendi Yalısı” olarak belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda, bu parselde yapı yer almamaktadır. 1946 yılı hava fotoğrafında bu parsel “Kömür Deposu” olarak görülmektedir.

Günümüzde K.Ç.5 parsel (376 ada 3 parsel) “Konser Alanı” olarak işlevlendirilmiştir. Üzerinde yapı bulunmamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “Gazino ve Restoran” olarak işlevlendirilmiştir.

Resim. 39 . Resim. 40. KÇ.3-KÇ.4 Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, KÇ.5- KÇ.6 Fazıl Efendi Yalısı, Vasıf Efendi Yalısı, Miralay Ali Sami Fotoğrafı, 1900'lü yıllar (İ.Ü. Nadir Eserler Arşivi) 1920 Defterdar Burnu Mescidi, Kaptan-ı Derya Hasan Paşa (Genim, 2006)

K.Ç.6 (376 ada 3 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında K.Ç.6 parselde yer alan yapı "Rauf Paşa Yalısı" olarak belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, K.Ç.6 parselde yapı yer almamaktadır. 1946 yılı hava fotoğrafında K.Ç.6 parsel, "Kömür Deposu" olarak görülmektedir. Günümüzde bu parsel (376 ada 3 parsel) "Konser Alanı" olarak işlevlendirilmiştir. Üzerinde yapı bulunmamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller "Gazino ve Restoran" olarak işlevlendirilmiştir.

Resim .41. KÇ.6-7 Rauf Paşa ve Abdurrahman Paşa Yalısı (İ.Ü.Nadir Eserler Arşivi)

K.Ç.7 (376 ada 4 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında K.Ç.7 parselde "Abdurrahman Paşa Yalısı" olduğu belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, bu parselde "Sabık Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa Sahilsarayı" olduğu belirtilmiştir. Bu yalı 26.12.1920 gecesi yanmıştır. 1946 yılına ait hava fotoğrafında K.Ç.7 parselde yapı yer almadığı görülmektedir. Günümüzde K.Ç.7 parselde (376 ada, 4 parsel) gece kulübü işlevli ticari bir yapı yer almaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller "gazino ve restoran" olarak işlevlendirilmiş, "Turizm Alanı" olarak görülmektedir.

K.Ç.8 (376 ada 8 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında, K.Ç.8 parselde "Mediha Sultan Yalısı"nın olduğu belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda bu parselde "Enver Paşa Hazretleri Sahilsarayı"nın ismi geçmektedir. Mediha Sultan Yalısı ile Enver Paşa Yalısı aynı yapıdır.

Resim .42. KÇ.8 Mediha Sultan Yalısı, Miralay Ali Sami (İ.Ü.Nadir Eserler Arşivi)

Günümüzde K.Ç.8 ile K.Ç.9 parselde (376 ada 8 parsel) "Cemil Topuzlu Parkı" yer almaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller "Turizm Alanı" olarak görülmektedir.

K.Ç.9 (376 ada 8 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında, K.Ç.9 parselde “Nazime Sultan Yalısı”nın olduğu belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda burada görülen yalının ismi “Nazima Sultan Sahilsarayı” olarak belirtilmiştir.

Resim .43. Nazime Sultan Yalısı, 1910 (Genim, 2006)

Günümüzde K.Ç.9 parselde (376 ada 8 parsel) “Cemil Topuzlu Parkı” yer almaktadır. Park içinde bu parselde, ticari işlevli, betonarme iki katlı yapı yer almaktadır. Yapı Boğaziçi tarihi dokusu ve doğası ile uyum göstermemektedir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller, “Turizm Alanı” olarak görülmektedir.

K.Ç.10, K.Ç.11, K.Ç.12 (170 ada 1, 2, 3 parsel)

1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.10, K.Ç.11, K.Ç.12 parselde (170 ada 1, 2, 3 parsel) yapı bulunmadığı görülmektedir. 1926 tarihli kadastro krokili beyannamede 170 adanın, 1, 2, 3, 4 parsel olarak ifraz edildiği ve üzerinden yol geçtiği belirtilmiştir. Arsanın bu dönemdeki sahibi ise, “Seniha Sultan”dır. 170 ada 4 parselden yol geçirilmiştir.

23.05.1926 tarihli kadastro krokili beyannamede 170 ada 1 parselde, “sahilhane, bahçe, matbah, kuyu ve hademe odaları” yer almaktadır. 23.05.1926 tarihli kadastro krokili beyannamede, 170 ada 2 parselde “sahilhane, kuyu, bahçe, ocak ve kulübe” yer almaktadır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisinde 170 ada 1, 2, 3 parselde “kömür deposu” yer almaktadır. Günümüzde K.Ç.10, K.Ç.11, K.Ç.12 parsellerde “Cemil Topuzlu Parkı” yer almaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “Turizm Alanı” olarak görülmektedir.

K.Ç.13 (170 ada 4, 5 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında K.Ç.13 parselde Seniha Sultan Yalısı'nın bulunduğu görülmektedir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.13 parselde (170 ada 3, 4, 5 parsel) iki küçük yapı gösterilmiştir. 26.01.1949 tarihli krokili beyannamede 170 ada 5, 6 parsel olarak ifraz edilmiştir. Arsa sahibi “Devlet Deniz Yolları ve Limanları İşletme Müdürlüğü” olarak belirtilmiştir. 170 ada 5 parselde yer alan küçük yapılar “kömür deposu” olarak belirtilmiştir. Bu yapıların tümü yıkılmıştır. Günümüzde K.Ç.13 parselde (170 ada 4, 5 parsel) “Cemil Topuzlu Parkı” yer almaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “Turizm Alanı” olarak görülmektedir.

Resim 44. Seniha Sultan Yalısı, 1900'lü yıllar (İ.Ü. Nadir Eserler Arşivi)

K.Ç.14, K.Ç.15, K.Ç.16, K.Ç.17 (170 ada 8, 169 ada 20 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafında (Resim 4. 146) K.Ç.14 parselde isimsiz bir yalı, K.Ç.15-K.Ç.16 parselde "Hayrullah Efendizade Ali Bey Yalısı", K.Ç.17 parselde "Hayrettin Paşazade Tahir Yalısı" görülmektedir. 1918 tarihli Necip Haritası'nda bu parseller, yeşil alan olarak görülmektedir.

10.08.1949 tarihli tapu belgesinde K.Ç. 14 parselde (170 ada 6 parsel, günümüzde 170 ada 8 parsel) yer alan yapıların "Gaz Deposu" olduğu belirtilmiştir. Bu arsanın "Standart oil Company of Newyork" şirketine ait olduğu görülmektedir. K.Ç.15-K.Ç.16 parselde 10.08.1949 tarihli tapu belgesine göre (169 ada 1 parsel) "Ev ve Kargir Antrepo" nun yer aldığı belirtilmiştir. Günümüzde K.Ç.14 parselde (170 ada 8 parsel) ve K.Ç.15-K.Ç.16-K.Ç.17 parselde (169 ada 20 parsel) tek katlı geçici yapılar ile otopark alanı yer almaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller "Turizm Alanı" olarak görülmektedir.

Resim 45. 1 K.Ç.15- K.Ç.16-K.Ç.17-K.Ç.18-K.Ç.19'de yer alan yalılar (İ.Ü. Nadir Eserler Arşivi)

K.Ç.18, K.Ç.19 (169 ada 20 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami fotoğrafında (Resim 4.146) "Beylikçi Muavinlerinden Rıza Bey'in Yalısı" nın K.Ç.18 parselde bulunduğu belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.18 parselde görülen yapının, "Beylikçi Muavinlerinden Rıza Bey'in Yalısı" olma ihtimali vardır.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına tarihlenen Miralay Ali Sami fotoğrafında K.Ç.19 parselde "Tahir Bey'in mirasçısı Emine Hanım" ın yalısının yer aldığı belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç. 19'da ismi belirtilmemiş bir yalı vardır. Günümüzde K.Ç.18 ve K.Ç.19 parselde (169 ada 20 parsel) yapı yer almamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller "Turizm Alanı" olarak görülmektedir.

Resim 46. K.Ç.20.- K.Ç.21-K.Ç.22'de yer alan yalılar (İ.Ü. Nadir Eserler Arşivi)

K.Ç.20 (169 ada 2 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafına göre K.Ç.20 parselde "Ayvaz Paşa Şeyhulislam Salih Efendi'nin Yalısı" yer almaktadır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.20 parselde "Sabık Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Yalısı" nın olduğu belirtilmiştir. Bu parselde 10.08.1949 tarihli tapu belgesine göre (169 ada 2 parsel), "3 depo ve 1 masara su" yer almaktadır. Günümüzde K.Ç.20 parselde (169 ada 2 parsel) yapı yer almamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel "Turizm Alanı" olarak görülmektedir.

K.Ç.21 (169 ada 3 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafına göre K.Ç.21 parselde “Müzeyi Hümayunları Müdürü Yalısı” yer almaktadır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, 1915–1920 tarihli fotoğrafta bu yalı görülmektedir. 10.08.1949 tarihli tapu belgesinde, K.Ç.21 parselde (169 ada 3 parsel) bahçeli “ahşap köşk” olduğu belirtilmiştir. Bu yalının “Müzeyi Hümayunları Müdürü Yalısı” olması mümkündür.

Günümüzde, K.Ç.21 parselde (169 ada 3 parsel) betonarme, dört katlı, ticaret yapısı görülmektedir. Yapı, Boğaziçi'nin doğal ve kültürel peyzajı ile uyum göstermemektedir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “Turizm Alanı” olarak görülmektedir.

Resim 47. KÇ. 21- KÇ22'de yer alan yalılar, 1915-1920 (Genim, 2006)

K.Ç.22(169 ada 4 parsel)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına tarihlenen Miralay Ali Sami'nin fotoğrafına göre K.Ç.22 parselde “Kurneda Arif Bey Yalısı” yer almaktadır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.22 parselde bir yalı görülmektedir. Genim'e (2006) göre bu yalı bir süre “Ulviye Sultan” tarafından kullanılmıştır (Mabeynci Arif Bey Yalısı, Kurneda Arif Bey Yalısı ve Ulviye Sultan Yalısı'nın aynı yalı olması mümkündür).

10.08. 1949 tarihli tapu belgesinde, K.Ç.22 parselde (169 ada 4 parsel) yalı olduğu belirtilmiştir. Bu yalının Mabeynci Arif Bey Yalısı, Kurneda Arif Bey Yalısı yada Ulviye Sultan Yalısı olması mümkündür. Günümüzde K.Ç.22 parselde, yapı yer almamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “Turizm Alanı” olarak görülmektedir.

Resim 48. KÇ.22- KÇ27'de yer alan yalılar ve Kuruçeşme İskelesi (Genim, 2006)

K.Ç.23 (169 ada 18 parsel)

K.Ç.23 parselde yer alan (169 ada 18 parsel) Muhsinzade Yalısı 1880 yılında inşa edilmiştir. 1929 yılında yangın geçiren yapı, 1935 yılında yıkılmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda bu plan şemasına benzer bir yapıya haritada yer verilmiş, yapının ismi belirtilmemiştir. 1924 tarihli tapu kaydında Muhsinzade Yalısı gösterilmiştir. Bu tapu kaydında K.Ç.23 parselde “sahilhane, bahçe, ahır, mutfak ve kömür deposu” olduğu belirtilmiştir. Yine bu kayıtlara göre K.Ç. 22 parselde, “Arif Bey Yalısı”, K.Ç. 24 parselde “Selim Bey'in Kayıkhanesi mahali” yer almaktadır. Sahilhanenin önü “harap rıhtım” olarak belirtilmiştir. 10.08.1949 tarihli tapu kayıtlarında ise, Muhsinzade Yalısı'nın yıkıldığı görülmektedir.

10.08.1949 tarihli tapu kayıtlarında 169 ada 5 parsel günümüzde 169 ada 18 parsel olarak görülmektedir. 1949 tarihinde bu parselde küçük yapılar mevcuttur (Atalan, Ö, 2008). Bu yapıların “ahşap evli kömür deposu” olduğu belirtilmiştir. Bu parselde yer alan tüm yapılar yıkılmıştır. 1980 yıllarında 169 ada 18 parsel, 22 varisin bir araya getirilmesiyle bir şahısa satılmıştır. Yapının restitüsyon projesi Anıtlar Kurulu tarafından onaylanınca, restitüsyona dayalı rekonstrüksiyon yöntemi ile yapı inşa edilmiştir. Muhsinzade Yalısı 2005 yılı sonunda, otel işlevi ile hizmete açılmıştır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “Turizm Alanı” olarak görülmektedir.

Resim 49. Resim 50. Muhsinzade Yalısı Sebah&Joallier fotoğrafı (Eldem, 1979) Muhsinzade Yalısı rekonstrüksiyonu, 2002

K.Ç.24, K.Ç.25 (169 ada 6-15-13-9 parseller)

1918 tarihli Necip Bey'in Haritası'nda K.Ç.24 parselde “Rüsumat Kulübesi” (vergi dairesi) yer almaktaydı. Kare planlı gösterilen küçük yapının Eldem'in haritasında (1993) belirtilen “Remzi Paşa Vakfı” ile aynı yapı olma ihtimali vardır. 1913 yılına ait tapu belgesine göre, 169 ada 6 parsel “Rasim Paşa” ya ait arsadır. Bu tarihte bu yapının yıkılmış olduğu görülmektedir. 169 ada 7 parselde “Hacı Şevket Bey hissesine tahsis olunan mahal”, 169 ada 8 parselde “Hacı İsa Efendi hissesine tahsis olunan mahal”, 169 ada 9 parselde “Fulkahan Arsası” yer almaktadır. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar Genel Harik Haritası'nda gösterilmiştir. Bu haritaya göre K.Ç.24–K.Ç.25 parselden K.Ç.50 parsel kadar, kıyıda bulunan yapılar yanmıştır.

K.Ç.24-K.Ç.25 parseller, 10.08.1949 tarihli tapu belgesine göre, 169 ada 6–7–8–9 parsellerle (günümüzde ise 169 ada 6-15-13-9 parsellere) çakışmaktadır. 10.08.1949 tarihli tapu belgesinde 169 ada 6 parselde “depo” yer almaktadır. Bu tarihte 169 ada 7–8–9 parsellerde ise, “kömür deposu” yer almaktadır. 169 ada 6–15–13–9 parsellerin bir kısmından “Kuruçeşme Caddesi” geçmiştir. Günümüzde K.Ç.24-K.Ç.25 parselde yapı yer almamaktadır. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “turizm alanı” olarak görülmektedir.

K.Ç.26 (168 ada 1 parsel)

19. yüzyıl ortalarına ait Kargopoulo'nun fotoğrafında K.Ç.26 parselde yapı yer almadığı görülmektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 4). Bu haritaya göre K.Ç.24–K.Ç.25 parselden Sarraf Burnu'na kadar olan Kuruçeşme yalıları yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.26 parselde gösterilen küçük yapıların kime ait olduğu ve işlevleri belirtilmemiştir. 1922 tarihli kadastro belgesinde K.Ç. 26 parselde (168 ada 1 parsel) “Servet Paşa'nın Bahçesi” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). 1922 tarihli kadastro belgesinde 168 ada 1 parselde, küçük bir yapı bulunmaktadır. Yalının önünde deniz dolgu alanının (“deniz dolgu mahali” olarak belirtilmiştir) yer aldığı belirtilmiştir. 10.08.1949 yılı tapu belgesinde, 168 ada 1 parselde “Etibank'a ait arsali kargir depo” görülmektedir. Günümüzde K.Ç.26 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel sosyal donatı alanı olarak görülmektedir.

K.Ç.27, K.Ç.28 (168 ada 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 parseller)

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasına ait K.Ç.27 ve K.Ç.28 parsellerde yer alan yalıların kimlere ait olduğu hakkında herhangi bir bilgi ulaşılamamıştır. 1908–1920 yılları

arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası'nda gösterilmiştir. Bu haritaya göre K.Ç.24–K.Ç.25 parselden K.Ç.50 parsele kadar, Ortaköy- Kuruçeşme kıyı şeridinde yer alan yalılar yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.27-K.Ç.28 parselde gösterilen küçük yapıların, kime ait olduğu ve işlevleri bilinmemektedir (Harita 4).

1920 tarihli kadastro belgesinde, 168 ada 2 parselde bir yalı yer almaktadır. Bu yalı için “Mukaddema ve elyevm Ağa Nogli Laodaki'ye ait yapı ve boş arsa” (evvelce ve halehazırda Ağa Nogli Laodaki'ye ait yapı ve boş arsa) bilgisi yer almaktadır. Bu parsel, K.Ç.27 parsele denk gelmektedir. Daha sonra yıkılan bu yapı, 10.08.1949 yılına ait kadastro planında görülmemektedir. 1922 tarihli kadastro belgesinde K.Ç.26 parselde (168 ada 1 parsel) “Servet Paşa'nın Bahçesi”, K.Ç.28 parselde (168 ada 8 parsel) “Refika ve Nakibe Hanımlar'ın Bahçehanesi” olduğu belirtilmiştir. 1922 tarihli kadastro belgesinde 168 ada 8 parselde, “Kahvecibaşı Arsası”nın yer aldığı belirtilmiştir.

1916 tarihli kadastro belgesinde 168 ada 4 parselde “Hacı Avram'ın Hanesi” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). 1920 tarihli kadastro belgesinde 168 ada 4 parselde “Hacı Avram'ın arsa ve dükkanı” yer aldığı belirtilmiştir. 1920 tarihli kadastro belgesinde 168 ada 4 ve 8 parselin ifrazı gösterilmiştir. Bu arsadan sonra “Fabık İskeleyi Sokağı” yer almaktadır.

10.08.1949 tarihli tapu kaydında, 168 ada 2 ve 3 parselde, “arsa ve kömür deposu” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. 10.08.1949 tarihli tapu kaydında, 168 ada 4 ve 5 parselde “boş arsa” bulunmaktadır. 168 ada 8 parselde “bahçeli kargir ev” olduğu belirtilmiştir. 168 ada 6 parselde büyük bir yapı yer almaktadır. Bu yapı “kargir fırın ve depo” olarak belirtilmiştir. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. 10.08.1949 tarihli tapu kaydında, 168 ada 7–8 parselde boş arsa yer alır. Günümüzde K.Ç.26, K.Ç.27, K.Ç.28 parsellerin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller sosyal donatı alanı olarak görülmektedir.

K.Ç.29 (1243 ada 1 parsel)

K.Ç.28 parselden sonra 371 ada 1 parselde “Kuruçeşme Vapur İskeleyi” yer almaktadır. Eldem haritasında, K.Ç.29 parselde yapı belirtmemiştir. 19. yüzyıl ortalarına ait Kargopoulo'nun fotoğrafında da, bu parsel boş arsa olarak görülmektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası'nda gösterilmiştir. Bu haritaya göre K.Ç.24–K.Ç.25 parselden K.Ç.50 parsele kadar, yer alan yalılar yanmıştır (Harita 4).

Günümüzde 1243 ada 1, 2, 3, 4, 5, 6 ile 1244 ada 7, 8, 9 (K.Ç.29–K.Ç.37) olarak görülen parseller, 1949 yılına ait belgelerde 167 ada 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 parsel olarak görülmektedir. Buna göre; 1914 tarihli kadastro belgesinde 167 ada 1 parselde “yalı, kayıkhanesi, gazino bahçesi ve elyevm (şimdi yada halehazırda) gazino mahali” bulunmaktadır. Burada yer alan yalı yıkılmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre, K.Ç.29 parselde yapı yer almamaktadır.

10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 1 parselde “kargir bahçeli kahve” yer almaktadır. Bu yapı günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde K.Ç.29 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında, bu parsel “otopark” olarak görülmektedir.

K.Ç.30, K.Ç.31 (1243 ada 2, 3 parsel)

Eldem haritasında, K.Ç.30 ve K.Ç.31 parseli bitişik nizamda inşa edilmiş yapılar olarak çizmiştir. Bu yalılar Kargopoulo'nun ve Sebah& Joaillier'in fotoğraflarında da görülmektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 4). Bu haritaya göre K.Ç.24–K.Ç.25 parselden K.Ç.50 parsele kadar yer alan yalılar yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, K.Ç.30 ve K.Ç.31 parseller boş arsa olarak gösterilmiştir. 1949

yılına ait belgelerde 167 ada 2 ve 3 parseller, günümüzde 1243 ada 2 ve 3 parsel olarak numaralandırılmıştır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 2 parselde, “Türkiye Kızılay Cemiyeti” ne ait olduğu belirtilen “demir sundurmalı depo” yer almaktadır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 3 parselde, “depo ve arsa” yer almaktadır. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır.

Günümüzde K.Ç.30 ile K.Ç.31 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “büfe ve çay bahçesi” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç.32 (1243 ada 4 parsel)

19. yüzyıl ortalarına ait Kargopoulo’nun fotoğrafında, K.Ç.32 parselde yapı yer almamaktadır. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası’nda gösterilmiştir (Harita 4). Bu haritaya göre, bu parselde yer alan yalı yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda K.Ç.32 parselde (1243 ada 4 parsel) yapı yer almamaktadır. 1924 ve 1949 yılına ait belgelerde 167 ada 4 parseller, günümüzde 1243 ada 4 parsel olarak görülmektedir. 1924 tarihli kadastro belgesinde 167 ada 4 parselde (K.Ç.32) “Rıza Bey’in arsası” yer almaktadır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 4 parselde, “kargir odalı depo” yer almaktadır. Bu yapı günümüze ulaşmamıştır.

Günümüzde K.Ç.32 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “büfe ve çay bahçesi” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç.33, K.Ç.34 (1243 ada 5, 6 parsel)

K.Ç.33 ve K.Ç.34 parsellerde yer alan yalılar, 19. yüzyıl ortalarına ait Kargopoulo’nun fotoğrafında görülmektedir. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında, K.Ç.33 ve K.Ç.34 parselde yer alan yalıların kimlere ait olduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu parsellerde yer alan yalılar yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası’na göre, K.Ç.33 ve K.Ç.34 parseller boş arsa olarak gösterilmiştir. 1924 ve 1949 yılına ait kadastro belgelerinde 167 ada 5-6 parseller, günümüzde 1243 ada 5–6 parseller olarak görülmektedir. 1924 tarihli kadastro belgesinde, 167 ada 5 parselde “Aristidi Paşa’nın arsası”, 167 ada 6 parselde “mutfak” yapısının yer aldığı yazılmıştır (Atalan, Ö, 2008). 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 5 parselde, “kömür deposu”, 167 ada 6 parselde “kargir odalı depo” yer (Atalan, Ö, 2008). Bu küçük depo yapıları yıkılmıştır.

Günümüzde K.Ç.33 ve K.Ç.34 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller “büfe ve çay bahçesi” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır .

K.Ç.35 (1244 ada 7 parsel)

Eldem haritasında, K.Ç.35 parselde yapı belirtmemiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). Kargopoulo’nun ve Sebah&Joallier’in fotoğraflarında da bu parselde yapı görülmemektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası’nda gösterilmiştir (Harita 4). Haritaya göre, bu parsellerdeki yalılar yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’na göre, K.Ç.35 parselde yapı yer almamaktadır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 7 parselde, “kömür deposu” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu küçük kömür depoları yıkılmıştır. Günümüzde K.Ç.35 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “büfe ve çay bahçesi” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır .

K.Ç.36 (1244 ada 8 parsel)

K.Ç.36 parselde yer alan yalı, Kargopoulo'nun ve Sebah&Joallier'in fotoğraflarında görülmektedir (Resim 4. 113- Resim 4.114). 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlar, Genel Harik Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 4). Bu haritaya göre bu parselde olan yalı yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre K.Ç.36 parselde yapı yer almamaktadır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre, 167 ada 8 parselde “depo” yapısı yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu küçük depo yapıları yıkılmıştır. Günümüzde K.Ç.36 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “büfe ve çay bahçesi” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

KÇ.37 (1244 ada 9 parsel)

Eldem'in haritasında K.Ç.37 parselde Bostancı Ocağı'nın olduğu belirtilmiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, Eldem'in haritasında çizdiği çatı planıyla uyum gösteren bir yapı görülmektedir. Haritada yapının “Polis Mevkii” olduğu belirtilmiştir.

10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 167 ada 9 parselde (günümüzde 1244 ada 9 parsel) “kömür deposu” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu depo yapıları yıkılmıştır. Günümüzde K.Ç.37 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “büfe ve çay bahçesi” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K Ç.38 (1239 ada 1 parsel)

Eldem'in haritasında K.Ç. 38 parselde “Ahmed Haseki Yalısı”nın olduğunu belirtilmiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). 1880 yılı Sebah&Joallier'in fotoğrafında K.Ç. 38 parselde bir yapı görülmektedir. Bu yapı Eldem'in haritasında çizdiği çatı planıyla uyum göstermektedir (Eldem, 1993, s. 72–73). 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda, K.Ç.38 parselde bulunan yalı yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda K.Ç.38 parselde dikdörtgen planlı tek bir yapı gösterilmiştir. 1949 yılına ait belgelerde 166 ada 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 parseller, günümüzde 1239 ada 1, 2, 3, 4, 8 ile 1238 ada 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 parsel (K.Ç.38-K.Ç. 50) olarak numaralandırılmıştır (Atalan, Ö, 2008). 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 166 ada 1 parselde, “duvarlı arsa” yer aldığı belirtilmiştir (Atalan, Ö, 2008). Bu yapılar, Necip Bey Haritası'nda bu parselde yer alan barakalar ile benzerlik göstermemektedir. Bu yapılar yıkılmıştır.

Günümüzde K.Ç.38 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “gezi ve oturma alanı” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç.39 (1239 ada 2 parsel)

Eldem'in haritasına göre K.Ç.39 parselde “Bostancı Tahir'in yalısı” vardır (Eldem, 1993, s.72–73). 1880 tarihli Sebah&Joallier'in fotoğrafında K.Ç.39 parselde yapı görülmemektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu yalı yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre, K.Ç.39 parselde dikdörtgen planlı tek bir yapı görülmektedir. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 166 ada 2 parselde, “barakalı demir deposu” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu yapılar, Necip Bey Haritası'ndaki yapıyla benzerlik göstermemektedir. Bu küçük yapılar yıkılmıştır.

Günümüzde K.Ç.39 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “gezi ve oturma alanı” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç. 40 (1239 ada 3–4 parsel)

Eldem'in haritasında K.Ç. 40 parselde "Hekim Kopuz'un Yalısı" olduğu belirtilmiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). Hekim Kopuz Yalısı, Kargopoulo'nun ve Sebah&Joallier'in resimlerinde de görülmektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu yalı yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre, K.Ç.40 parselde bir yapı gösterilmiştir. Bu yapıyla ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre, 166 ada 3–4 parselde "kömür deposu" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu yapılar Necip Bey Haritası'ndaki barakalar ile benzerlik göstermemektedir. Bu küçük yapılar yıkılmıştır.

Günümüzde K.Ç.40 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parseller "gezi ve oturma alanı" olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç.41 (1239 ada 5 parsel)

Eldem'in haritasına göre, K.Ç. 41 parselde "Sarı Kalimaki'nin Yalısı" yer almaktadır (Eldem, 1993, s.72–73). Yalı, Kargopoulo'nun ve Sebah&Joallier'in fotoğraflarında da görülmektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu parselde yer alan yapılar yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre, K.Ç.41 parselde iki adet yapı gösterilmiştir. K.Ç. 41 parselde 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre (166 ada 5 parsel) "kömür deposu" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Bu yapı yıkılmıştır.

Günümüzde K.Ç.41 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel, "Gezi ve Oturma Alanı" olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç. 42 (1239 ada 6 parsel)

Eldem haritasında, K.Ç. 42 parselde "Düzoğlu Yalısı" nın bulunduğu belirtilmiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). Yalı, 1880'li yıllara ait Sebah&Joallier'in fotoğraflarında da görülmektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu yalı yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda bu parselde çizilen yapı, "İptidai Mektebi" (ilkokul) olarak adlandırılmıştır. Bu yapı hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre, 166 ada 6 parselde "kömür deposu" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008).

Günümüzde K.Ç.42 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel "Gezi ve Oturma Alanı" olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç. 43 (1239 ada 7 parsel)

1880 yılı Sebah&Joallier'in fotoğrafında K.Ç. 43 parselde üç katlı ahşap bir yalı görülmektedir. Bu yapı Eldem'in haritasında çizdiği çatı planıyla uyum göstermektedir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu yalı yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda burada iki ufak kulübe çizilmiştir. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 166 ada 7 parselde, "kargir mahzen ve kömür deposu" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Günümüzde K.Ç.43 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel "Gezi ve Oturma Alanı" olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç. 44 (1239 ada 8 parsel)

Eldem haritasında K.Ç. 44 parselde "Alex Karatodori Yalısı" olduğunu belirtmiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu parselde yer alan yalı yanmıştır (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda, bu parselde bir yapı yer almaktadır .Bu yapı

hakkında bilgiye ulaşılammıştır. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre, 166 ada 8 parselde (günümüzde 1239 ada, 8 parsel) “kargir gaz deposu ve yazıhane” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008).

Günümüzde 1238 ada, 8–9 parsel K.Ç.44 parselle ile çakışmaktadır. K.Ç.44 parselin bir kısmı yola terk edilmiş, bir kısmı park olarak işlevlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “Gezi ve Oturma Alanı” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

K.Ç.45 (1238 ada 9, 10 parsel)

19. yüzyıl sonunda, K.Ç. 45 parselde Dahiliye Nazırı Memduh Paşa Yalısı yer almaktadır (Şehsuvaroğlu, 1986, 215). Eldem haritasında, K.Ç. 45 parselde “Vegleri Yalısı, Hazne, Memduh Paşa, Mazlum Paşa Yalıları” bulunduğunu belirtmiştir. Ancak bu yapıların hangi tarihte burada olduklarını belirtilmemiştir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda bu parselde yer alan yalının yanmış olması mümkündür (Harita 4). 1918 tarihli Necip Bey Haritası’na göre, K.Ç. 45 parselde bir yapı gösterilmiştir. 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 166 ada 9–10 parsel, günümüzde 1238 ada 9–10 parsel (K.Ç.45) ile çakışmaktadır. Bu kadastro krokisine göre, 166 ada 9 parselde “bahçeli kargir ev” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Günümüzde 10.08.1949 tarihli kadastro krokisinde belirtilen bu yapı yıkılmış, 1238 ada 9 parsel yol ve park olarak değerlendirilmiştir. 01.08.2006 tarihli imar planında bu parsel “gezi ve oturma alanı” olarak işlevlendirilmiş, sosyal donatı alanları içinde yer almaktadır.

10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre, 166 ada 10 parsel günümüzde 1238 ada 10 parsel ile çakışmaktadır. Bu kadastro krokisine göre, 166 ada 10 parselde “bahçeli kargir ev” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Günümüzde bu parselde yer alan yapı (1238 ada 10 parsel, deniz yönünde soldan en başta olan) tarihi nitelik taşımamaktadır. Betonarme, dört katlı, konut işlevli bir yapıdır. Yapı biçim ve gabariyle Boğaziçi dokusuna uyum göstermektedir. 01.08.2006 tarihli planda, yapı taşınmaz kültür varlığı olarak değerlendirilmiş, “deniz cephesindeki ilaveler kaldırılarak eski eser cephe karakteri korunacaktır” bilgisi belirtilmiştir (Şekil.4).

Resim.51. Resim.52. K.Ç.45 ile K.Ç.50 arasında yer alan yalılar; K.Ç.47 ile K.Ç.50 arasında yer alan yalılar, 1970 (Erdenen, 1994)

Resim.53. Resim.54. K.Ç.45 ile K.Ç.48 arasında yer alan yalılar, 1993 (Erdenen, 1994); 2006

K.Ç.46 (1238 ada 11 parsel)

Eldem’in haritasına ve 1918 tarihli Necip Bey Haritası’na göre K.Ç.46 parselde yapı gösterilmemiştir (Eldem, 1993, s. 72–73). 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda, bu parselde yer alan yalının yanmış olması mümkündür (Harita 4). 10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre, 166 ada 11 parsel, günümüzde 1238 ada 11 parsel ile çakışmaktadır. Bu kadastro krokisine göre, 166 ada 11 parselde “bahçeli kargir ev” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008).

Kadastro planında görülen bu yapı ile günümüzde bu parselde yer alan yapı aynı yapı değildir. Kadastro planında görülen yapı, Art Nouveau karakterli bir yapıdır. Bu yapının giriş katı kargirdir. Bu katın üzerinde, ahşap üç kat bulunmaktadır. Bu yapı 1970’li yıllara ait fotoğrafta görülmektedir. Yalının yerine daha sonra, 1992 yılına ait fotoğrafta görülen ön cephesi camla kaplı üç katlı bir yapı inşa edilmiştir. 01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup taşınmaz kültür varlığı kapsamında görülmektedir.

K.Ç.47 (1238 ada 12–13 parsel)

Eldem’in haritasında, K.Ç.47 ve K.Ç.48 parsellerde “Amber” olduğu belirtilmiştir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası’nda, K.Ç.47 ve K.Ç.48 parsellerde küçük yapılar gösterilmiştir. Günümüzde 1238 ada 12 nolu parselde yer alan yapının, 1907 ile 1913 yılları arasında yandığı belirtilmektedir. 1927 yılındaki tapu kayıtlarına göre bu parsel “Komidas” a aittir (Erdenen, 1994, s.800). 10.08.1949 tarihli kadastro krokisinde, 166 ada 12 parsel günümüzde 1238 ada, 12 parsel ile çakışmaktadır. Bu kadastro krokisinde, 166 ada 12 parselin “arsa” durumunda olduğu belirtilmiştir (Atalan, Ö, 2008). Günümüzde burada yer alan yapı, 1970’li yıllardan sonra yapılmıştır.

Günümüzde 1238 ada 13 parselde yer alan yapının, 1927 yılına ait tapu kayıtlarında kara tarafında sağında (1238 ada 12 nolu parsel), “Komidas arsası” üzerinde “Fahrettin Bey ve biraderinin sahilhanesi” nin bulunduğu belirtilmiştir. Sol tarafında (1238 ada 14 nolu parsel), 1927 yılında “Karabet Ağa’nın sahilhane arsası” olduğu belirtilmiştir. 1238 ada 13 parselde yer alan yalının, yapım tarihi ise 1927 olarak belirtilmiştir (Erdenen, 1994, s.804).

10.08.1949 tarihli kadastro krokisine göre 166 ada 13 parsel, günümüzde 1238 ada 13 parsel ile çakışmaktadır. Bu kadastro krokisine göre, 166 ada 13 parselde “bahçeli kargir ev” yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). Kadastro planında görülen bu yapı, günümüzde Kuruçeşme Caddesi no 7’de yer alan yapıdır. Yapının mimarı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu sahil şeridi ve bu dönemde görülen yapılar gibi, anonim bir mimarın ürünü olması olasıdır.

Bu yapı, kayıkhaneli kargir servis katı üzerinde ahşap, üç katlı bir sahilhanedir. Bacalı, yüksek bir çatı katı bulunmaktadır. Katlar, dikdörtgen sofanın iki yanında salonlar ve cadde yönünde ikiye bölünmüş oda ile banyo, aydınlık, mutfak ve döner merdivenden oluşmaktadır. Kaynaklarda “Petroclup Yalısı” olarak isimlendirilmektedir. Beşiktaş Tapusu; 16.10.1990 gün 1577 sayılı yazısı ve 01.11.1990 gün 269 sayılı İstanbul Bölge Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Münakale Bürosu Şefliği yazısında, 1238 ada 13 parseldeki yalının 1907 tarihinde Bezmialem Valide Sultan Vakfı’ndan Maryam Hanım’ın mülkiyetinde iken, daha sonra bir kapılı ve bahçeli sahilhane olarak, 1927 yılında İnşaat Mühendisi Hüseyin Efendi’nin oğlu Yusuf Cemal Bey’e satıldığı belirtilmiştir. Ayrıca 1934 yılında yalının, Yaşar Efendi kızları Hatice Kıymet ve Makbule Hanımlar’a satıldığı, 1949 yılında kadastro tarafından tesbit ve tescilinin yapıldığı, 10.05.1990 günlü tapu ile Kubbetin Ersan adına kayıtlı iken, ölümü ile çocukları tarafından Petroclub Turizm Şirketi’ne satıldığı belirtilmiştir (Erdenen, 1994, s.800).

Petrokulüp Yalısı’nın deniz cephesi ile kara cephesi farklı özellikler taşımaktadır. Ahşap kaplı deniz cephesi, Art Nouveau üslup özellikleri göstermektedir. Yapıda zaman içinde tamir görmüş açık ve kapalı çıkımlar görülmektedir. Yola bakan kargir cephesi, Eklektik karakterlidir. Yapı bitişik nizamda inşa edilmiştir. Zemin katta kat yüksekliği az, üst katlarda fazladır. Yapının zemin katına (rıhtım kotu) hemzemin bir giriş ile girilmektedir. Servis mahallerinin de yerleştiği bu kat kargirdir. Çamaşırhane, hamam, mutfak, rıhtıma açılan bir kapı ve kayıkhanesi bu katta yer almaktadır. Birinci kata, caddeden yarım kat yüksekliğinde basamaklarla ulaşılmaktadır. Bu katta ortada merdiven ve sofa, iki tarafında odalar görülmektedir. Ön ve arka cephelerde balkonlar yapılmıştır. Birinci katta önde geniş ve tavanı bezemeli salon, arkada küçük iki oda bulunmaktadır. Yapıda ikinci katta kapalı, üçüncü katta açık çıkma bulunmaktadır (Erdenen, 1994, s. 805).

1238 ada 12 parselde yer alan yalının, 1907 ile 1913 yılları arasında yanındaki yapıda çıkan yangında, yol cephesi tamamen yanmış, sadece deniz cephesi kalmıştır. Yol cephesi yangından sonra kargir ve grekoromen bir bezeme olarak inşa edilmiştir. Deniz cephesi ahşap kaplamalıdır. Pencereleri bire iki oranlı giyotin ahşap pencere ve kepenklidir. Tuğla örgülü kayıkhanesi, kemerli deniz cephesinden tamamen farklıdır. Kayıkhanesi tavanı, tuğla örgülü tonozdur. Alaturka kiremitle kaplı beşik çatının ahşap saçakları ön cephede ahşap, yol cephesinde betonarme eliböğründeler ile taşınmaktadır. Kısmen ahşap karkas, kısmen de volta döşemeli yığma bir bina (Erdenen, 1994, s. 805).

Yalının temeli, ahşap yalı kazıkları ile sağlamlaştırılmıştır. Beden duvarlarının altında taş duvardan temeli yapılmıştır. Ön cephede ahşap konstrüksiyon arası, tuğla dolgu duvarları vardır. Yalının dış cephesi yalı baskısı ahşap ile kaplanırken, yol cephesi sıvanmıştır. Balkon ve çıkma altlarında betonarme kolonlar, sütun başlıkları ve bezemeler görülmektedir. Çatı, deniz ve yol cephelerine doğru eğim veren beşik çatı şeklindedir. En üst katta büyük bir çatı arası boşluğu mevcuttur. Burada restorasyondan sonra açılan iki adet çatı penceresinin eski fotoğraflarında olmadığı görülmektedir. Ön cephede bire iki oranlı giyotin, arka cephede düşey menteşeli çift kanatlı ahşap pencereler görülmektedir. Ana girişteki dış merdiven kısmen mozaik, kısmen masif mermer olarak yapılmıştır. İç merdivenler ahşap ve ferforje korkulukludur. İç döşemelerde Osmanlı parkesi ve volta döşeme kullanılmıştır. İlk aşamada tek ailenin kullanımı için yapılmış, sonradan iki bağımsız ev olarak bölünmüş olan yapı, 1990 yıllarında restore edilmiştir. Sosyal tesis olarak işlevlendirilen yapı, ikinci grup tarihi eser olarak değerlendirilip yıkılmış ve betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Kayıkhanesi kaldırılmış, salona ilave edilmiştir. Kat yükseklikleri özgün halini koruyamamış, zemin kat yüksekliği artırılmıştır. Yalı bu restorasyonla özgün mimarisini ve plan düzenini kaybetmiştir (Erdenen, 1994, s.805).

Sarraf Burnu'ndaki 7 yalıdan oluşan bu sırada ancak 3 yalı yangın ve imar çalışmalarından zarar görmemiştir. Bu yalıların önlereinden Bedrettin Dalan döneminde (1984–1989) kazıklı yol geçirilmiştir. 01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup taşınmaz kültür varlığı kapsamında görülmektedir.

K.Ç.48 (1238 ada 14 parsel)

1918 yılında Necip Bey Haritası'na ve fotoğraflara göre, K.Ç.48 parselde yapı yer almamaktadır. 1927 yılına ait tapu kayıtlarında 166 ada 14 parsel (günümüzde 1238 ada 14 nolu parsel), "Karabet Ağa'nın yalı arsası" olarak görülmektedir. 10.08.1949 tarihli kadaströ krokisine göre, 166 ada 14 parselde (1238 ada, 14 parsel) "kargir ev" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008).

1970 yılında K.Ç.48 parselde ait fotoğrafta bu arsada iki katlı, deniz cephesinde balkonlu, yığma bir yapı görülmektedir (Resim). 1992 yılına ait fotoğrafta yapının kısmen değişikliğe uğradığı görülmektedir. Yapının kat adeti üçe çıkartılmış, üst katı tamamen cam cephe olarak düzenlenmiştir. Cephesi ve çatısı tamamen değiştirilmiştir. 1970 yılına ait fotoğrafta görülen balkon kapatılmıştır. 01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup taşınmaz kültür varlığı kapsamında görülmektedir

K.Ç.49 (1238 ada 15 parsel)

Eldem haritasında K.Ç. 49 parselde yapı belirtmemiştir. 1908–1920 yılları arasında çıkan yangınlarda, K.Ç.49 parselde yer alan yalı büyük olasılıkla yanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre, bu parselde yapı yer almamaktadır. 10.08.1949 tarihli kadaströ krokisine göre 166 ada 15 parsel (K.Ç.49 parsel), günümüzde 1238 ada 15 parsel ile çakışmaktadır. Bu kadaströ krokisine göre, 166 ada 15 parselde "ahşap ev" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). 10.08.1949 tarihli kadaströ krokisinde görülen bu yapı günümüze ulaşmıştır.

Günümüzde 1238 ada 15 parselde yer alan yapı, geleneksel üsluplu, kiremit çatılı, ahşap, üç katlı bir yalıdır. Bitişik nizamda yapılmış yalının, ortada dört pencere cumbası yer almaktadır. Pencere biresi iki oranlı, giyotin pencere olarak görülmektedir. Bununla birlikte yapının restore edildikten sonra oldukça değiştiği gözlenmektedir. Yapının çatısı üzerine çatı arasını aydınlatmak üzere, özgün düzeninde olmayan üç adet üçgen pencere yerleştirilmiştir. Yapının çatısının yükseltilmesiyle, yüksekliği artmıştır. 01.08.2006 tarihli planda, yapı tescilli 1. grup taşınmaz kültür varlığı kapsamında görülmektedir (Şekil.4).

K.Ç.50- Makbule Atadan Yalısı (1238 ada 16 parsel)

Eldem'in haritasında K.Ç.50 parselde (1238 ada 16 parsel) çizilen çatı planı, büyük olasılıkla günümüzde bu parselde yer alan Makbule Atadan Yalısı'na aittir. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre de, K.Ç.50 parselde yer alan yapı Makbule Atadan Yalısı'dır. 10.08.1949 tarihli kadaströ krokiğine göre, 166 ada 16 parsel, günümüzde 1238 ada 16 parselde çakışmaktadır. Bu kadaströ krokiğine göre, 166 ada 16 parselde "bahçeli kargir köşk" yer almaktadır (Atalan, Ö, 2008). 10.08.1949 tarihli kadaströ planında görülen Makbule Atadan Yalısı günümüze ulaşmıştır. Makbule Atadan Yalısı'nın 1900'lü yıllara ait olduğu düşünülmektedir (Erdenen, 1994, s.795). Yalı Art Nouveau karakterlidir. Çıkma ve gömme sütunlu balkonları, çatı üstü odalarıyla dört katlı bir yapıdır. Yalı restore edilmiştir. 01.08.2006 tarihli planda, yapı taşınmaz kültür varlığı olarak görülmektedir (Şekil. 4).

Resim.55. K.Ç.50'de yer alan Makbule Atadan Yalısı, 1978 (Erdenen, 1994)

Resim. 56. Resim.57. Cemil Topuzlu parkı, Kuruçeşme; Sarraf Burnu Arnavutköy, 2006

SONUÇ

Ortaköy'de Ortaköy Camisi ile Arnavutköy'de Sarraf Burnu arasında yer alan kıyı yapıları pek çok kereler yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Ortaköy-Kuruçeşme sahil şeridinde var olan ve en son bir bütün olarak görülen 19. yüzyıl sonu fotoğraflarındaki Neoklasik, Eklektik, Art Nouveau, Geleneksel Barok ile diğer üsluplardaki yalı ve sahil sarayların, 1907 yılından itibaren arkasından tramvay güzergahının geçirilmesi, bahçeleri, koruları, kameriyeleri, köşkleri ile oluşan mimari düzenlerini parçalamıştır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, bölgede geleneksel ahşap ve kargir yapılar hızla azalmıştır. Ortaköy'de Ortaköy Camisi ile Arnavutköy'de Sarraf Burnu arasında yer alan kıyı yapıları ve yalılar, 20. yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren tek tek çıkan yangınlar ve 1908–1920 yılları arasında Kuruçeşme Koyu'ndan Sarraf Burnu'na kadar alanı kapsayan yangınlarda yanmış ve yıkılmışlardır. Bu yangınlar arasında Genel Harik Haritası'nda verilen bilgiye göre, Kuruçeşme Yangını'nda 1335 tarihinde (1916–1917) 403 tane yapı, toplam 43000 m2 alan yanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı hanedanına ve üst düzey ailelere ait sahilsaraylar ve yalıların olduğu Ortaköy-Kuruçeşme kıyı şeridi ile ilgilenilmemiş, bu yalılar satılmış ve yıkılmış, bazılarının arsaları ifraz edilmiştir. 1920'li Tapu Kadastro belgelerinde "Sahilhane" olarak görülen yapıların pek çoğunun, 1949'lu yıllara ait Tapu Kadastro belgelerinde "kömür deposu, sahilhane, köşk veya boş arsa" durumunda olduğu görülmektedir. 1958 yılında Kuruçeşme ile Arnavutköy arasında, sahil kısmındaki binalar tamamen kaldırılmış ve yolun genişletilmesi sağlanmıştır. Ortaköy Korusu 1950–1963, Kuruçeşme Korusu 1955 yıllarında ifraz edilmiştir. Bu süreçte, korular ve köşkleri zarar görmüş, koru alanları yapılaşmaya açılmıştır.

Sonuç olarak, Ortaköy-Kuruçeşme sahilinde yer alan yalıların pek çoğu trajik olaylar ve felaketler sonucunda yıkılmamışlarsa da, tek tek çıkan ve kısmi olarak görülen yangınlar, koruma anlayışıyla çelişen imar çalışmaları, koruma bilincinden yoksun kullanımlar gibi farklı türde ve zamana yayılmış felaketler sonucu kaybolmuşlardır. Bu sonuçlarla, bölgenin tarihi dokusunun büyük ölçüde zarar gördüğü görülmektedir.

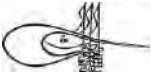
KAYNAKÇA

- AKIN, Nur., (1998), **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- ARSLAN, N., (1994), "*Sahilsaraylar*", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 6:410
- ARTAN, Tülay, (1992), *Boğaziçi'nin Çehresini Değiştiren Soylu Kadınlar ve Sultan Efendi Sarayları*, 106-118, İstanbul.
- ARTAN, Tülay, (1994), "*Tarihte Boğaziçi*", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 2:281-286.
- BARİLLARİ, D. ve GODOLİ, E., (1997), **İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları**, Yem Yayın, İstanbul.
- BATUR, A., (1994), "*Naime Sultan Yalısı*", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 6-70
- ÇELİK, Z., (1996), **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- DARKOT, B. (1953) *Boğaziçi*", **İslam Ansiklopedisi**, 2:672.
- DETHIER, P. A., (1993), **19. Yüzyıl Sonunda Boğaziçi ve İstanbul**, Çev., Ü.Öztürk, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- ELDEM, S.H., (1979), **Boğaziçi Anıları**, Aletaş Alarko Eğitim Tesisleri AŞ, İstanbul.
- ELDEM, S.H., (1993), **Boğaziçi Yalıları**, Koç Vakfı, İstanbul.
- ERDENEN, O., (1994), **Boğaziçi Sahilhaneleri**, cilt.3-4, Sarıyer-Yeniköy, Yeniköy-Ortaköy, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- ERGİN O.N.,(1995), **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, cilt. 3, 4, 5, 7, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- GENİM, S., (2006), **Konstantiniyye'den İstanbul' a**, İnönü Kırac Vakfı, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M.T., (1953), "*Boğaziçi*", **İslam Ansiklopedisi**, 2:672.
- İstanbul'un Kitabı, (1957), Atatürk Kitaplığı İstanbul Arşivi, İstanbul.
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, (1982), " Ortaköy", Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 4:2306-2307.

- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, (1982), “ Ortaköy Camisi”, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 4:2306-2307.
- KAYRA, C., (1990), **İstanbul Haritaları, Ortaçağdan Günümüze**, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, İstanbul.
- KAYRA VE ÜYEPAZARCI, (2002), **İkinci Mahmut’un İstanbul’u Bostancıbaşı Sicilleri**, İBB Yayınları, İstanbul.
- KUBAN, D., (1994b), “**Yalılar**”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 7:417-422.
- KUBAN, D., (2000), **İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis**, İstanbul, Türk Tarih Vakfı, İstanbul.
- KUBAN, D., (2001), **Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- OKÇUOĞLU, T., (1994), “**İbrahim Paşa Mescidi**”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 3:128.
- ÖZHEKİM, Y.(2006), *Boğaziçi’ndeki Yerleşmelerin Yasal Mevzuat Yönünden Değerlendirilmesi*, Restorasyon Yenileme Koruma Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul.
- PROST, H., (1997), “*İstanbul’un Nazım Planını İzah Eden Rapor 1937*”, **İstanbul Araştırmaları** 2, 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 251-279.
- PROST, H., (1998a), “*İstanbul (Nazım Plan Raporu) Hakkında Notlar 1938*”, **İstanbul Araştırmaları** 3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 207-264.
- PROST, H., (1998d), “*Boğaz’ın Rumeli Sahilinin Tanzimi 1944*”, **İstanbul Araştırmaları** 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 263-277.
- SAKAOĞLU, N. (1994b), “*Osmanlı Dönemi Yangınları*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 7:417-422.
- SALMAN, Y.,(2004), **Boğaziçi Tarihi Sit Alanlarının Yok Olma Süreci ve Kalan Sınırları Değerlerin Korunma Olasılıkları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- SANDALCI, M., (2000), **Max Fruchtermann Kartpostalları**, 3 cilt, Koçbank, İstanbul.
- ŞEHİSUVAROĞLU, H.Y.,(1986), **Boğaziçi’ne Dair**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Şişli Meydanı 364, İstanbul.
- SEZGİN, H. (1980), **Türk ve İslâm Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış**, Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ATALAN, Ö., (2015). “Ortaköy-Kuruçeşme Sahilinde Yapılaşma; 20. Yüzyıl Başları / Ortaköy-Kuruçeşme, At The Beginnig Of The 20.Th Century”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8224>, p. 99-132.

MEDİNE TOPLUMUNDA İPEK KULLANIMI: İBN SA'D'IN TABAKÂT'I IŞIĞINDA*

*Esra ATMACA***

ÖZET

Tarih ve diğer pek çok ilim dalının önemli kaynakları arasında yer alan tabakat kitapları, sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinmekle birlikte bu eserlerde yer alan bilgiler sosyal hayatı aydınlatmak için de öneme sahiptirler. Bu eserlerin en önemlileri arasında İbn Sa'd'ın Tabakâtü'l-Kübrâ (Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr) adıyla tanınan ve siyer-megazi ve tabakat bölümlerinden oluşan eseri de bulunmaktadır. Bu makalede İbn Sa'd'ın Tabakât'ı ışığında Medine toplumunda ipek ve ipekli kumaş kullanımı irdelenmekte, dönem olarak ashab ve tâbiîn dönemiyle sınırlı kalınmaktadır. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında ashab ve tâbiîn tarafından giyilen elbiselerle ilgili olarak pek çok bilgi bulunmaktadır. Makalede ipek veya ipekli kumaşlar hakkındaki rivayetler değerlendirilmekte, buna göre söz konusu dönemde harîr, hazz ve dibâc kelimelerinin ipek kumaşlar için daha fazla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan harîr, sadece saf ipek için kullanılan bir kavram olmuştur. Ancak harîrin aksine hazz kelimesi birden fazla anlamda kullanılmıştır. Bu kelime hem ipek ve yün karışımı, hem de sadece ipek anlamında kullanılmıştır. Araştırmada özellikle ashab ve tâbiînün büyüklerinin hazzı çokça tercih ettiği ve cevazına dair tartışmaların yapılmamasından yola çıkarak ilk dönemde hazz kavramının yün ve ipek karışımı için kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde özellikle Emevî idaresi altında daha çok da idareciler tarafından kullanılan hazzın ise ipeğin karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. İpekli kumaşlar sadece elbise olarak değil başa giyilen başlıklarda veya sarıklarda da kullanılmıştır. Ayrıca yastık gibi ev eşyalarında, değerli eşyaların saklandığı sandık içlerinde ve Kâbe örtüsü olarak da ipekli kumaşlar kullanılmıştır. İpeğin kullanım şekline bakıldığında ipek bazen tek başına dokunarak ipek elbise olarak, bazen başka bir tür ile karıştırılarak mesela yün-ipek karışımı şeklinde, bazen herhangi bir kumaşın dikişlerinde ipekli iplik kullanılması suretiyle kullanılmıştır. Bu makalede, ilk dönem Müslümanları arasında ipek ve ipekli kumaş kullanımının nasıl olduğu İbn Sa'd'ın Tabakât'ı ışığında ele alınmış, hem tarih hem de diğer ilimlerde konuyla ilgili çalışma yapanlara fayda sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Sa'd, İpek, Harîr, Hazz, Dibâc

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr., Kur'an Kursu Öğreticisi, Sakarya Adapazarı İlçe Müftülüğü, El-mek: esraatmaca54@gmail.com

THE USE OF SILK IN THE MEDINA SOCIETY: ACCORDING TO TABAKAT OF IBN SA'D

ABSTRACT

In this article, is examined silk and the use of silk in the Medina Society according to Ibn Sa'd's Tabakat. Although the information contained in this work deals with the biographies of well-known personalities in the field Tabakat books which are among the most important sources history and many other branches of science have importance to enlighten social life. Among these works located book of Ibn Sa'd is known as Tabakatü'l-Kubra (Kitabü't-Tabakatü'l-Kebir). This book consists sections of siyar, megazi and tabakat. Issues related to the use of silk in Islamic society was processed on fiqh books regarding its permission. But we will try to demonstrate the reality of the date of this issue. In the article words for silk and silk fabrics used are discussed and in what way they are used. The Prophet and his companions and after companions how they use silk was put forward in light of Tabakat of Ibn Sa'd. To summarize the usage of the silk, sometimes made alone as a dress, sometimes mixed with another type for example in the form of wool-silk blends, sometimes the yarn in any fabric seam. The subject of debate woven silk fabric among the Companions and the latter. They have had much choice wool-silk dresses. At the same time some people were away from silk material inside the fabric although not completely silk.

STRUCTURED ABSTRACT

Although the information contained in this work deals with the biographies of well-known personalities in the field Tabakat books which are among the most important sources history and many other branches of science have importance to enlighten social life. Among these works located book of Ibn Sa'd is known as Tabakatü'l-Kubra (Kitabü't-Tabakatü'l-Kebir). This book consists sections of siyar, megazi and tabakat. In this article, is examined silk and the use of silk in the Medina Society according to Ibn Sa'd's Tabakat. Period is limited to companions and after companions. There is a lot of information about clothing that they wear in Tabakat of Ibn Sa'd. Issues related to the use of silk in Islamic society was processed on fiqh books regarding its permission. But we will try to demonstrate the reality of the date of this issue. Indeed, history is difficult to determine which, not need to be. But in the meantime we will try to understand the content of the fabric based on the discussion with permission. In the article Word for silk and silk fabrics used are discussed and in what way they are used. The Prophet and his companions and after companions how they use silk was put forward in light of Tabakat of Ibn Sa'd.

There are more than one word is used for silk or fabric with silk in Arabic. Among them it is used as the equivalent of pure silk *kharir*, *ibreysem* and *kazz* words, *kharir* word seems to be used more. Another of these words were used *khazz*, *dybaj* and *sündüs* words for fabrics with silk. Also *serak* word, it is known by the Arabs and was a name

used. But Abdullah b. Omar has recommended the use of *kharir* Word instead *serak* word.

In the transmitted hadith from Prophet took place especially issues about permission to wear it with regard *kharir*. In this regard, there are primarily two companions name and they are Zubayr b. Avvam and Abdurrahman b. Awf. They are among those who first believed in the Prophet. There are many narrations about their *kharir* wear and Prophet has allowed them to wear. They had bruises on their body in the form of red bubbles, this is defined as the scabies sores or rash illness. That's why they asked for permission to wear the great from the Prophet and he has allowed. In this issue use of *kharir* during the Prophet and after the Prophet was evaluated and use of otherwise the dress.

However unlike the *kharir*, *khazz* word is used more than one sense. *Khazz* is called as well as the provision of silk and a fabric woven from wool and silk blend well.

Ibn al-Athir describes *khazz* two ways. According to the first recognition *khazz* is clothing made from wool and *ibreysen* mixture and Companions and latter wore this dress is permissible to wear. Another recognition *khazz*, fabrics woven from *ibriysen* completely namely from silk. However among th first Muslims seen as used with the first literally more and in community of Medina Companions and the latter wear a lot of this fabric. Nevertheless, because of its ingredients *kharir* some people stay away from using it. Among people using *khazz* took place one of the Prophet's family, the first Muslim ones, as people Omar's grandson. Eventually it is seen especially during the period of companions from wool blend dress which was very worn, everyone chose its outside Omar and his son, and in subsequent periods the *khazz* word was used in the same sense silk. Indeed, discussions on the permission has emerged more in period of after companions. In this issue it was examined that use of *khazz* in the Prophet's family, use of *khazz* in Medina and the use of external *khazz* dress.

Dybaj is also a dress kind made of debec. Diba in this Word was introduced as a colored silk fabric or satin or taffeta and as woven fabrics mixed with gold or silver and the name given to a variety of fabrics available. It is understood that such fabrics especially where a lot between trophies. *Sündüs*, *müsteka*, *ibreysen*, *kıhz* and *kazz* are used for silk fabrics as other names.

In our research, We have detected the concept of silk and wool used for *khazz* in the first period based on especially important people of companion and after companion prefer *khazz* and not to debate on the its permission. However, in the next period, especially under the Umayyad rule, It is understood that *khazz* used by more administrators as a synonym for silk. Because it has been criticized for their behavior and it was found to be bothered by it of using *khazz*. Managers are forced to use it said they wear these clothes because wanted senior managers. The so-called *dybaj* fabric were used to more ornate embroidery and silk dresses. In the period we have dealt seen in *dybaj* dress especially among the gifts from outside Medina and the booty seized in war. The Prophet gave to a companion dress from *dybaj* that had given him. And he said not to use this dress but the need to buy.

Turkish Studies

Apart from *kharir*, *khazz*, *dybaj* words *sündüs*, *ibreysen*, *kazz*, *kıhz*, *hibera* words were used for silk dress. But the use of these words to be less took place in the article shortly.

Silk not only used as clothing, but used on head as turban. Also silk were used for household items such as pad, in the chest with valuables stored inside, as the Kaaba cover.

To summarize the usage of the silk, sometimes made alone as a dress, sometimes mixed with another type for example in the form of wool-silk blends, sometimes the yarn in any fabric seam. The subject of debate woven silk fabric among the Companions and the latter. They have had much choice wool-silk dresses. At the same time some people were away from silk material inside the fabric although not completely silk.

This article has explained how to use silk and fabric with silk among the early Muslims according to *Tabakat* of Ibn Sa'd, and has aimed to intended to benefit for researchers who work on the issue in the history or other sciences.

Key Words: Ibn Sa'd, Silk, Kharir, Khazz, Dybaj, Medina

Giriş

Tabakât kitapları, sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinmekle birlikte bu eserlerde yer alan bilgiler sosyal hayatı aydınlatmak için önemli birer kaynaktırlar. İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l-Kübrâ* (*Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr*) adıyla tanınan eseri de bunlardan biridir. İbn Sa'd, 160/777 yılında Basra'da dünyaya gelmiş, (Zehebî, 1982: X/664) babası veya dedesi Hz. Abbas'ın azatlısı olduğu için Mevlâ Benî Hâşim veya Kureşî nisbesiyle anılmıştır. İlk yıllarını Basra'da geçiren İbn Sa'd, daha sonra Kûfe, Medine, Mekke, Rakka, Dimaşk'a gitmiş, son olarak Bağdat'a giderek ölünceye (230/845) kadar orada kalmıştır. (Fayda, 1999: 294) Eseri *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr* ise tabakat kitaplarından bize ulaşan en eski ve de sahadaki en geniş ve titiz hazırlanmış kaynaklardan biridir. Siyer-megazi ve tabakat bölümlerinden oluşan eserde İbn Sa'd, zikri geçen şahıs ve devlet adamlarının yaşadıkları dönemin iktisâdî ve ictimâî olayları ile devlet müesseselerinin işleyişleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. *Tabakât*, daha sonraki pek çok müellif için örneklik ve kaynaklık yapmıştır. Hatta onun eseri olmasaydı, İslâm tarihinin farklı yönlerini ele alan sonraki dönem müelliflerinin eserlerinin pek çok tarihi malumatı bizlere ulaştırma imkanını bulamamış olacakları ifade edilmiştir. (Apak, 2014: 39)

Biz bu makalede İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı ışığında Medine toplumunda ipek ve ipekli kumaş kullanımını irdeleyecek, dönem olarak ise ashab ve tâbiîn dönemiyle sınırlı kalmış olacağız.

İslam toplumunda ipek kullanımı ile ilgili hususlar fıkıh kitaplarında cevazına yönelik işlenmiştir. Ancak biz bu konuyu tarihi gerçekliğiyle ortaya koymaya çalışacağız. Nitekim tarih ilmi olması gerekeni değil olanı ortaya koymak zorundadır. Ancak bu esnada cevazına dair yapılan tartışmalardan yola çıkarak kumaşın içeriğini de anlamaya çalışacağız.

Türkçe'nin çeşitli lehçelerinde yibek, yipek, yifek, cifek, çipek, jibek gibi telaffuzlarla ifade edilen ipek kelimesi ip kökünden türetilmiş, bugünkü bilimsel adı Latince ser(icum) Farsça'ya sere (beyaz ipekli şerit) şeklinde geçmiştir. Sericum kelimesinin Roma kaynaklarında Uzakdoğulular için kullanılan Ser(um) adından geldiği, Arapça'da ipek kumaş anlamına gelen ve Abdullah b. Ömer'in kullanıldığını hoş görmediği kelime serak'ın da bir görüşe göre bu kökten geldiği ifade edilmiştir. (Bozkurt, 2000: 361; Ayrıca bkz. Yağcı ve Genç, 2007: 243)

Turkish Studies

Arapça'da ipek veya ipekli kumaşlar için kullanılan birden fazla kelime vardır. Bunlar arasında saf ipeğin karşılığı olarak kullanılan *harîr*, *ibreysen* ve *kazz* kelimelerinden *harîr*'in daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan başka *hazz*, *dibâc* ve *sündüs* kelimeleri de ipekli kumaşlar için kullanılmıştır. Ayrıca az önce de bahsettiğimiz *serak* kelimesi de Araplar tarafından bilinen ve kullanılan bir isimken Abdullah b. Ömer, bu ismin yerine *harîr*'in kullanılmasını tavsiye etmiştir. (Bozkurt, 2000: 361)

Makalede ipek ve ipekli kumaşlar için kullanılan kelimeler ve ne şekilde kullanıldıkları ele alınacak, Hz. Peygamber (s.a.s.), ashab ve tâbiîn'in bu kumaşları nasıl kullandığı İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında yer alan bilgiler ışığında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

A. Harîr (حرير) Kullanımı

İpek kumaş için kullanılan ve bilhassa saf ipeği nitelendirmek için en çok kullanılan kelime *harîr*'dir. *Harîr* sadece kumaşın adı olmamış, ondan yapılan elbiseye de aynı isim verilebilmiştir. Ayrıca, *harîr*'in *ibreysen*'den olan elbise, (İbn Manzûr: IX/831) *harîrenin* ise yine *ibreysen*'den dokunan *harîr* elbise olduğu şeklinde de bir tanım yapılmıştır. (Zebidî, 1965: X/ 586)

Abdullah b. Ömer ipek kumaşlar için Arapça'da yer alan *serak* kelimesinin yerine özellikle *harîr* isminin kullanılmasını istemiştir. (Buhârî, 1943: VII/136; Bozkurt, 2000: 362)

Harîr kelimesi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vasıflarının anlatıldığı ifadelerde de yer almaktadır. Humeyd'e Enes: "Resûlullah'ın(s.a.s.) el âyâsından yani avuç içinden daha yumuşak bir kumaşa ya da harîre asla dokunmadım" demiştir. (İbn Sa'd, 2001 : I/356) Burada *harîr* yani halis ipeğin yumuşaklığına vurgu yapılarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) teninin yumuşaklığı anlatılmaya çalışılmıştır.

1. Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Harîr Kullanımı

Hz. Peygamber (s.a.s.)'den nakledilen hadislerde *harîr* ile ilgili olarak özellikle onu giymenin cevazı hakkındaki konular ele alınmıştır. Bu konuda ismi geçen sahâbîlerin başında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ilk iman edenlerden olan iki kişi Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahman b. Avf bulunmaktadır. Onların *harîr* giydiğine ve bunun onlara Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından cevaz verildiğine dair pek çok rivayet vardır. Onların vücutlarında kırmızı kabarcık şeklinde uyuz veya kurdeşen hastalığı olarak tanımlanabilen yaralar olduğundan Resûlullah'tan *harîr* giyme konusunda izin istemişler, O da izin vermiştir. (İbn Sa'd: III/96, 121) Rivayetlerde bu iznin savaşlarda giymek üzere istendiğine dair kayıtlar da mevcuttur. (İbn Sa'd: III/121) Hatta el-Hasan'dan rivayet edilen bir haberde Müslümanların savaşta ipek giydikleri ifade edilmektedir. (İbn Sa'd : III/121) Ancak Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Peygamber'den savaşta *harîr* giymek için izin istemelerine dair rivayetten ve Abdurrahman b. Avf ile Hz. Ömer arasında Hz. Ömer'in halifelîği sırasında geçen konuşmadan anlaşıldığına göre bunu tüm ashaba genellemek hatalı görünmektedir. Aralarındaki bu konuşma Hz. Ebu Bekir'in vefatı sonrasında Hz. Ömer'in halifelîği döneminde gerçekleşmiştir. Abdurrahman b. Avf, oğlu Ebû Seleme ile birlikte üzerinde *harîr* gömlek olduğu halde Hz. Ömer'in huzuruna gelmiş, bunu gören Hz. Ömer gömleği yakasından tutarak aşağıya kadar yırtmıştır. Kendisine *harîr*'in izin verildiğini söyleyerek savunmaya geçen Abdurrahman b. Avf'a ise o iznin sadece vücutlarındaki hastalığın şiddeti derecesiyle verildiğini fakat bunun dışında iznin geçerli olmayacağını söylemiştir. (İbn Sa'd: III/121-122)

Yine Resûlullah'a (s.a.s.) *harîr*'den bir ferrûc¹ hediye edilmiş, O da onu giyerek içerisinde namaz kılmıştı. Ancak sonra dönüp onu şiddetle üzerinden çıkarmış ve bunun takva sahiplerine yakışmadığını söylemiştir. (İbn Sa'd: I/393) Bu hareket onun elbiseden hoşlanmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

¹ Arka tarafının ortasından açık olan bir üstlük. (İbn Manzûr: XXXVII/3371)

H. Peygamber (s.a.s.) bir ganimet paylaşımında anne tarafından akrabası olan dayısı Mahreme'ye pay ayırmayı unutmış, Mahreme'nin sitemi üzerine en kısa zamanda telafî edeceğine dair ona söz vermişti. Bir müddet sonra kendisine gelen *harîr* veya *dibactan* dokunmuş ve düğmeleri de altın olan kaftanı ona vermişti. (İbn Sa'd: VI/70) Mahreme'nin onu giydiğine dair bir bilğimiz bulunmamaktadır. Giymek suretiyle mi yoksa satıp parasını kullanmak şeklinde mi yararlandığını kesin olarak bilmiyoruz. Ancak H. Peygamber'in Abbas b. Abdülmuttalib'e verdiği bunun benzeri bir *dîbâc* elbiseyi satarak parasından faydalanmak suretiyle yararlanmasını istemesinden Mahreme'nin de bu şekilde elbiseden istifade ettiği sonucu çıkarılabilir.

*Harîr*in bizzat elbisenin kumaşında değil de süsleme olarak kullanıldığı durumların da olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kinde'den gelerek H. Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna çıkan Eş'as b. Kays'ın yanında yaklaşık on küsur süvari vardı ve üzerlerinde de hem altın hem de *harîr* işlemeli abalar bulunmaktaydı. Bunu gören Resûlullah (s.a.s.) onlara Müslüman olup olmadıklarını sormuş, Müslüman olduklarını öğrenince de üstlerindeki ipeğin ne olduğunu sorarak onlardan hoşlanmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine gruptakiler elbiselerindeki *harîr*den olan kısımları söküp atmışlardı. (İbn Sa'd: VI/231) Burada *harîr* kısmın sökülüp atılmasından elbisenin aslında *harîr* olmadığı fakat süs amacıyla *harîr* kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

2. H. Peygamber'den Sonra Harîr Kullanımı

Ganimet olarak ele geçen *harîr* elbiselerle ilgili olarak bir rivayette, bir savaşta Muhacirlerden olan Halid b. Saîd b. el-Âs'ın öldürdüğü müşriğin üzerindeki *harîr* veya *dîbâc* kumaştan olan elbiseyi alıp giymesi üzerine H. Ömer'in onun bu davranışını tasvip ettiği hatta diğerlerine de böyle yapmaları konusunda tavsiyede bulunduğu görülmektedir. (İbn Sa'd: IV/93) Buradaki elbiseyi giymeye devam edip etmediğini bilmiyoruz. Ancak burada H. Ömer'in tavsiyesinin elbiseyi giymesinden ziyade müşriklerden birini mağlup etmesi hakkında olması daha mümkün görünmektedir. Bununla birlikte savaş ortamından dolayı izin verilmiş olması da muhtemeldir.

*Harîr*in bazen de elbiselerin içerisine astar olarak kullanıldığı görülmektedir. Hişâm b. Urve, babası Urve b. Zübeyr'in havanın çok sıcak olduğu günlerde *harîr* astarlı sündüsten bir kaftan giydiğini söylemiştir. (İbn Sa'd: VII/179)

3. Harîr'in Elbise Harici Kullanımı

Harîr kumaşlar elbise dışında farklı amaçlarla da, mesela yastık kılıfı olarak kullanılmıştır. Hem Râşid hem de Müezzin b. Vâdi'a'dan nakledildiğine göre İbn Abbas'ın ipekten bir yastığı bulunmaktaydı. (İbn Sa'd: VI/343) Burada kastedilen yastığın tamamı değil kılıfı olmalıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki ev eşyaları arasında ipekli kumaşlara yer verilebilmekteydi.

Toplum içerisinde bazı değerli eşyaları saklamak üzere kullanılan sandıkların içerisine de yumuşaklığı sağlamak üzere *harîr* kumaşlar kullanılmaktaydı. Bunun böyle olduğunu gösteren h. 64 yılındaki Kâbe'nin duvarlarının yıkılıp yeniden yapıldığı hakkındaki rivayettir. Bu rivayette çalışmalar sırasında Abdullah b. Zübeyr'in Hacerü'l-Esved'i içinde *harîr* kumaş olan bir sandık içerisinde muhafaza ettiği görülmektedir. (İbn Sa'd: VI/488)

Harîr ürünlerin dışarıdan geldiğine dair rivayetlerden biri İkrime hakkında olan bir rivayettir. Musa b. Yesâr, İkrime'yi Semerkand'dan gelirken görmüş, İkrime'nin üzerinde olduğu eşeğin heybelerinde de *harîr* bulunduğunu gözlemlemiştir. Bunlar kendisine Semerkand valisi tarafından hediye edilmiştir. (İbn Sa'd: VII/286)

Sonuç olarak *harîr*in saf ipeği nitelendirdiği ve H. Peygamber (s.a.s.) döneminde elbise olarak giyilmesinin tercih edilmediği görülmektedir. Ancak vücutlarındaki hastalık nedeniyle özel izinle giyen sahâbîler olmuştur. Bununla birlikte *harîr*, elbiselerin içerisinde astar olarak

kullanılabilmektedir. Özellikle de sıcak günlerde serinletici özelliği nedeniyle astar olarak kullanılmıştır.

Elbise ve astar haricinde ise ev eşyaları arasında *harîre* yer verilebilmiş, mesela yastık kılıfı olarak ipek kumaşlar tercih edilebilmiştir. Bundan başka yumuşaklığı nedeniyle değerli eşyaların muhafaza edildiği sandıklara içerisine konulan şeyin zarar görmemesi için de *harîr* kumaşlar konulabilmektedir.

B. Hazz(خرز) Kullanımı

İpek veya ipekli kumaşlar için kullanılan bir diğer kelime ise *hazz*dır. *Hazz*, hem ipeğin karşılığı hem de *harîr* (ipek) ile yün karışımından dokunan kumaşa denmektedir.

İbnü'l-Esîr *hazzı* iki şekilde tanımlamaktadır. Birinci tanıma göre *hazz*, yün ve ibreysemenden dokunan elbisedir ve giyilmesi mübah olan bu elbiseyi ashab ve tâbiîn de giymiştir. Diğer bir tanıma göre ise *hazz*, tamamen ibreysemenden yani ipekten dokunan kumaştır. (İbn Manzûr: XIII/1149; Zebîdî: XV/137). Ancak ilk Müslümanlar arasında daha çok ilk anlamıyla ve Medine toplumunda gerek ashab gerekse tâbiîn arasında bu kumaşın çokça kullanıldığı görülmektedir. Ancak yine de içeriğinde bulunan *harîr* nedeniyle onu kullanmaktan imtina edenler de olmuştur. Mesela Muhammed b. el-Hanefiyye, Ebû İdris'e neden *hazz* giymekten imtina ettiğini sormuş, Ebû İdris de onun harîrden yapıldığını söyleyerek ondan uzak durmasının sebebinin açıklamıştır. (İbn Sa'd: VII/115) Buradaki *hazzdan* kasıt saf ipek olsaydı böyle bir sorunun sorulmasına bile gerek kalmazdı.

Ashâb ve tâbiînden *hazz* giymeyi tercih edenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Sa'd b. Ebû Vakkâs (İbn Sa'd: III/133; VII/505), Ebû Katâde (İbn Sa'd: IV/381), Câbir b. Abdullah (İbn Sa'd: IV/388; VII/505), Ebû Hüreyre (İbn Sa'd: V/249-250; VII/505), Enes b. Mâlik (İbn Sa'd: V/343), Ebû Saîd el-Hudrî (İbn Sa'd: V/354; VII/505), Abdullah b. Zübeyr (İbn Sa'd: VI/515,518), İbn Abbâs (İbn Sa'd: VI/343), Hüseyin b. Ali (İbn Sa'd: VI/415-416), Saîd b. el-Müseyyeb (İbn Sa'd: VII/139), Urve b. Zübeyr (İbn Sa'd: VII/179), es-Sâib b. Yezîd (İbn Sa'd: VI/554), Ebû Bekir b. Abdurrahman (İbn Sa'd: VII/204), Muhammed b. el-Hanefiyye (İbn Sa'd: VII/144), Abdullah b. Âmir (İbn Sa'd: VII/52), Muhammed b. Amr (İbn Sa'd: VII/73), Ebû Seleme b. Abdurrahman (İbn Sa'd: VII/155), Musa b. Talha (İbn Sa'd: VII/162), el-Kâsım b. Muhammed (İbn Sa'd: VII/188-190), Ali b. Hüseyin (İbn Sa'd: VII/215), Hârice b. Zeyd (İbn Sa'd: VII/258), Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali (İbn Sa'd: VII/316), Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb (İbn Sa'd: VII/411) bu isimler arasındadır.

Görüldüğü üzere *hazz* kullanan kişiler arasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ailesinden kişiler, ilk Müslüman olanlar, Hz. Ömer'in torunu gibi kişiler de yer almıştır.

1. Hz. Peygamber'in Ailesinde Hazz Kullanımı

Hz. Peygamber'in torunu ve son halife Hz. Ali'nin oğlu olan Hüseyin'in *hazzdan* dokunmuş bir mitrafı (şalı) ve bir de cübbesi olduğu hatta şehit edildiği gün üzerinde bu cübbesinin olduğu nakledilmiştir. (İbn Sa'd: VI/415-416) Yine Hz. Ali'nin Havle bint Ca'fer el-Hanefiyye'den olan oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye de Arafat'ta sarı renkli *hazzdan* yapılmış bir mitraf (şal) ile görülmüştür. (İbn Sa'd: VII/144)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımı Hz. Âişe *hazzdan* yapılmış bir elbisesini Abdullah b. Zübeyr'e giydirmişti. Hatta Abdullah b. Zübeyr'in vefat ettiği gün de üzerinde *hazzdan* bir elbise bulunmaktaydı. (İbn Sa'd: VI/515, 518)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) torunu Hüseyin'in oğlu olan Ali b. Hüseyin de *hazzdan* elbiseleri çokça tercih ederdi. Onun sarı renkli *hazzdan* yapılmış elbisesini Cuma günleri giydiği, ayrıca

hazzdan bir cübbesi ve yine yeşil renkli bir elbisesi de olduğu görülmektedir. Ali b. Hüseyin 50 dinara *hazzdan* yapılmış bir elbiseyi satın alır, kış boyunca onu giyer, yaz gelince de satıp parasını tasadduk eder ve iki dinara aldığı başka bir elbiseyi giymeye başlar. (İbn Sa'd: VII/215-216) Bu meblağ, *hazzın* değerli bir kumaş olduğunu göstermektedir.

H. Peygamber'in (s.a.s.) hizmetinde bulunmuş olan sahâbî Enes b. Mâlik'in *hazzdan* olan elbisesinin bir rivayete göre sarı renkli olduğu ve çok güzel olduğu, bir başka rivayete göre ise sarı ve kırmızı renkli olduğu nakledilmiştir. İki farklı elbisesinin olması da muhtemeldir. İkinci rivayette râvî Abdüsselâm b. Şeddâd Ebû Tâlût, Enes b. Mâlik'in yanına girdiğinde onu *hazzdan* dokunmuş cübbe, sarık ve rida ile gördüğünü, insanlara yasaklamalarına rağmen kendisinin neden bunları giydiğini sorduğunda da idarecilerinin onları kendilerine giydirdiği şeklinde cevap verdiği görülmektedir. (İbn Sa'd: V/343) Bu rivayetten anlaşılan buradaki *hazz*, ipek yün karışımından oluşan değil saf ipek için kullanılan *hazzdır*.

Yine Enes b. Mâlik'in *hazzdan* dokunmuş yeşil renkli desenli bir mitrafi, sarı renkli bir cübbesi (İbn Sa'd: V/344), siyaha yakın bir renkte yine bir cübbe ile desenli bir mitrafi (şal), Kâbe'yi tavaf ederken giydiği sarı renkli bir mitrafi olduğu da bilinmektedir. Enes b. Mâlik'in *hazzdan* dokunmuş elbiseleri giymekle beraber ondan çok da hoşlanmadığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak O, *hazzı* giydiklerini, onunla ilgili hükmü bildiklerini ve onun yaratılmamış olmasını arzu ettiklerini söylemiştir. (Yılmaz, 2008: 238; Geniş bilgi için bkz. Öztürk, 1998: 218) Enes'in *hazzdan* yapılan elbiseleri giydiği tâbiinden olan Saîd b. Cübeyr'e anlatıldığında O: "Eğer selef onu görseleirdi döverek öldürürlerdi" demiştir. (İbn Sa'd: V/345) Muhammed b. Abdullah'tan gelen rivayette elbisesinin dokumasının uzunlama kısmının pamuktan olduğu da aktarılmıştır. (İbn Sa'd: V/343)

Ayrıca Enes b. Mâlik ile ilgili olarak Âmir b. Ubâde el-Bâhilî, Enes'e *hazz* giyiminin durumunu sormuş o da H. Ömer ve oğlu dışında onu herkesin giydiğini söylemiştir. Hatta Allah-u Teâlâ onu yaratmasaydı şeklinde bir de görüş ifade etmiştir. (İbn Sa'd: III/306) İbn Ömer'in kendisinin *hazz* giymemekle beraber bir çocuğunun üzerinde onu gördüğü zaman yermediği de bilinmektedir. (İbn Sa'd: IV/161) Abdullah b. Abdullah b. Ömer *hazzdan* elbiseler giyer, babası Abdullah b. Ömer ona dokunur, yaslanır ve onu kerih görmezdi. (İbn Sa'd: VII/200) Bu tavrının nedeni ya buradaki *hazzın* ipek yün karışımından olması ya da oğlu küçük ve henüz bâliğ olmadığı için müdahale etmeye gerek görmemesinden kaynaklanmıştır.

2. Medine'de Hazz Kullanımı

Medineli ensardan olan Câbir b. Abdullah'a Minâ'da olduğu bir sırada idarecilerin *hazz* ve süslü elbiseler giydikleri söylenip yaptıkları işler de anlatıldığında hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden Câbir : "Keşke gözüm gittiği gibi kulağım da gitseydi de onların bu haberlerini işitmeseydim ve de bilmeseydim" demiştir. (İbn Sa'd: IV/387) Onun buradaki sitemi idarecilerin giydikleri *hazzın* saf ipekten veya ipek karışımının fazla olmasından dolayı ve bununla birlikte süslü giyinmeleri ve yaptıkları işlere de olmalıdır. Nitekim H. Ömer ve oğlu dışında herkesin *hazz* giydiği bilgisinin yanı sıra özel olarak Câbir b. Abdullah'ın *hazz* giydiğine dair rivayetten yukarıda söz etmiştik. Câbir b. Abdullah'ın kendisinin giydiği ipek-yün karışımı *hazz*, idarecilerin giydikleri ise saf ipek olan *hazz* olmalıdır.

Medineli ashaptan Urve b. Zübeyr'in de *hazzdan* bir cübbesi, koyu renkli *hazzdan* dokunmuş mitrafi (şal) vardı. (İbn Sa'd: VII/179)

H. Osman'ın halifelîği döneminde Basra'ya vali atadığı Abdullah b. Âmir'in de *hazzdan* dokunmuş bir elbisesi olduğu, hatta onun Basra'da *hazz* giyen ilk kişi olduğu belirtilmiştir. (İbn Sa'd: VII/52)

Muaviye zamanında Medine'ye vali tayin edilen Mervan b. Hakem'e bazı *hazzdan* dokunmuş mitraf (şal)lar gelmişti. Mervan bunları ashaba giydirmişti. Ashab arasında Ebû Hüreyre de vardı. Toz rengi *hazzdan* dokunmuş mitrafı alan Ebû Hüreyre, bu iyiliği için Mervan'a üç defa teşekkür etmiştir. (İbn Sa'd: V/249-250) Burada söz konusu edilen *hazz* da karışım şeklinde olan kumaşlardan olmalıdır.

Hazzdan yapılan ürünlerin fiyatıyla ilgili olarak bir rivayet bulunmaktadır. Babası, Hz. Peygamber tarafından Necrânü'l-Yemen'e gönderilmiş ve bu yüzden orada dünyaya gelmiş olan, Harre vakasında şehit düşerek nesli Medine ve Bağdat'ta devam eden Muhammed b. Amr, fiyatı 700 (dirhem) olan *hazzdan* dokunmuş bir mitraf satın almış ve giymiştir. (İbn Sa'd: V/318; VII/73)

Emevî halifesi Muaviye zamanında Medine kadılığı yapmış olan Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf da sarı renkli *hazzdan* bir mitraf (şal) giymişti. (İbn Sa'd: VII/155)

Basra'ya giden grup arasında yer alan ve daha sonra Kûfe'ye yerleşen Musa b. Talha b. Ubeydullah'ın da *hazzdan* burnusu vardı. (İbn Sa'd: VII/162)

Râşid halifelerin ilki olan Hz. Ebû Bekir'in torunu el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'in giydiği *hazzdan* elbiselerle ilgili de pek çok bilgi vardır. Onun *hazzdan* dokunmuş yeşil renkli bir kalensüvesi, yeşil renkli cübbesi, sarı renkli bir cübbesi, elbisesi ve sarığı, koyu renkli bir mitrafı bulunmaktaydı. (İbn Sa'd: VII/188-190)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali de *hazzdan* yapılmış cübbe ve mitraf giyerdi. Hatta O, Muhammed ailesinin giydiği elbiseleri tanımlarken aralarında *hazzı* da saymıştır. (İbn Sa'd: VII, 316)

Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'in de yeşil renkli *hazzdan* dokunmuş bir elbisesi bulunmaktaydı. Hatta Ömer b. Abdülaziz'i vâliht tayin ettiği Cuma günü üzerinde bu elbisesi vardı. (İbn Sa'd: VII/329)

3. Hazz'ın Elbise Harici Kullanımı

Elbise yapımı haricinde de *hazz* kumaşlar kullanılmaktaydı. el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'in bineğinin üzerine toz renginde *hazzdan* bir kadife vardı. (İbn Sa'd: VII/190)

Rebî'atü'r-Re'y b. Ebû Abdurrahman da *hazzı* başa giyilen kalensüve ve kuleysiyye (küçük kalensüve demektir)de kullanmıştır. Onun başlığının hem içi yani astarı hem de dışı *hazzdan* idi. Ona neden astarını da *hazzdan* tercih ettiği, halbuki onun görünmemesinden dolayı başka bir kumaş da seçmesinin mümkün olduğu söylenince ısınma ve yumuşaklık bakımından bu şekilde tercih ettiğini açıklamıştır. (İbn Sa'd: VII/509-510)

Hazz elbiselerin *Tabakât*'ta hem ibreysem yani ipekten yapılan elbiseleri hem de ipek yün karışımını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle ashab döneminde yün karışımından olan elbiselerin çokça kullanıldığı hatta Hz. Ömer ve oğlu dışında herkesin onu tercih ettiği, sonraki dönemlerde *hazz* kelimesinin *harîr* gibi saf ipeğin karşılığı olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim cevazına dair tartışmalar daha çok tâbiîn döneminde ortaya çıkmıştır. Özellikle de idarecilerin saf ipekten dokunan kumaşları tercih etmeleri ve bunu yönetici sınıfında görmek istemeleri refah seviyesinin artması ile birlikte giyimlerde tercih edilen malzemenin çeşitlendiğini de göstermektedir.

C. Dîbâc (ديباج) Kullanımı

Debc kelimesi nakış, tezyin yani süsleme anlamına gelmektedir. Kelime Arapça'ya Farsça'dan girmiştir. *Dîbâc* da debecden üretilmiş bir elbise çeşididir. Bu kelimedeki dîbâ, ipekli ve renkli bir kumaşa, atlasa veya canfese, altın veya gümüşle karışık olarak dokunmuş ve bir çok çeşidi bulunan kumaşlara verilen isim olarak tanıtılmıştır. (Üzgör, 1994: 277)

Kelime, Hadis-i şerifte ibreysemde elde edilmiş elbise olarak da zikredilmektedir. el-Leylî: “O renkli şekilde dokunmuş bir türdür.” demektedir. (Zebîdî: V/544) *Dîbâc* bir çeşit ince ipekli kumaş ve ondan dokunan elbiseye verilen ad olmuştur. el-Leys, *dîbâc*ın deybceden bir giysi, İbrahim en-Nehaî de süslenmiş taylesân (baş ve omuzları örten bir örtü) olduğunu söyler. Onun etrafının *dîbâc*la süslendiği söylenir. (İbn Manzûr: XV/1316) Nakışlı ipek kumaşlar da “yağmur yağınca çiçeklerin yer yüzünü süslemesi” anlamına gelen *dîbâc* adıyla bilinir. (İbn Sîde : I/4, 76; Bozkurt, 2000: 362)

1. Hz. Peygamber Dönemi’nde Dîbâc Kullanımı

Hz. Peygamber’e (s.a.s.) Kuzey Arabistan’daki Dûmetülcendel Hükümdarı Ükeydir tarafından altın işlemeli *dîbâc*dan bir cübbe hediye edilmişti. Resûlullah bu cübbeyi giydiğinde insanlar ona bakmaya ve dokunmaya başlayınca Hendek Gazvesi’nde aldığı yara nedeniyle otuz yedi yaşında vefat eden Sa’d b. Muâz’ın cennetteki mendillerinin bile bu kumaştan çok daha hayırlı olduğunu söylemiştir. (İbn Sa’d: III/402)

Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.s.) dayısı Mahreme için ayırdığı kabâ’ın (yenleri bol üstlük) da *harîr* veya *dîbactan* dokunmuş altın düğmeli olduğu bilinmektedir. Bir başka rivayette ise onun *dîbâc*tan olduğu aktarılmaktadır. (İbn Sa’d: VI/70)

Tebük Seferi dönüşünde Benî Dâr’dan gelen heyetin Hz. Peygamber’e (s.a.s.) getirdiği hediyeler arasında altın işlemeli *dîbâc* bir giysi de vardı. Resûlullah (s.a.s.) bu giysiyi Abbas b. Abdülmuttalib’e vermiş, Abbas’ın onu ne yapacağına dair sorusu üzerine de altınını söküp eşlerine zinet olarak vermesini, ya da harcamasını, *dîbâc* olan elbiseyi ise satmasını söylemiştir. Bunun üzerine Abbas bu elbiseyi 8000 dirheme bir yahudiye satmıştı. (İbn Sa’d, : VI/255)

Yine hicretin X. yılında Eş’as b. Kays başkanlığında Kinde’den gelip Hz. Peygamber’in (s.a.s.) huzuruna çıkan grubun bir kısmının üzerinde de altın ile işlenmiş *dîbâc* elbiseleri bulunmaktaydı. Bu konu yukarıda zikredilmiştir. (İbn Sa’d: VI/231; Küçükaşçı, 2002: 38) Burada dikkati çeken husus Yemen işi elbiselerinin *harîr*den olan süsleri sökölümüştür. *Dîbâc* elbiseler hakkında bir değişiklik yapılmış olması mümkün görünmemektedir.

Söz konusu elbisenin 8000 dirhem olan fiyatını artıran husus onun *dîbâc*tan ve de altın işlemeli olmasından kaynaklanmıştır.

2. Medine Toplumunda Dîbâc Kullanımı

Hâlid b. Saîd b. el-Âs’ın öldürdüğü müşrikle ilgili konu yukarıda zikredilmişti. Buna göre o, öldürdüğü müşriğin *harîr*den veya *dîbâc*tan olan elbisesini alarak giymişti. Hz. Ömer de onun davranışını tasdik etmiştir. (İbn Sa’d: IV/93) Burada da elbisenin *harîr* veya *dîbâc*dan olduğu nakledilmiştir.

Ebü Hüreyre’nin de *dîbâc*tan püsküllü bir sâc² giydiği bilinmektedir. (İbn Sa’d: V/250)

Bu tarz kumaşların özellikle ganimetler arasında çokça bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif savaşlarda düşmanla yaptığı teke tek vuruşmalarda yüz meşhur savaşçıyı öldürmesiyle ünlü olan Berâ b. Mâlik, İran topraklarında teke tek çarpıştığı İran yöneticilerinden olan Merzüban’ı öldürmesinin ardından üzerindeki eşyaları almıştı. Aldığı eşyalar arasında *dîbâc* elbise de vardı. (İbn Sa’d: IV/331; Önkal, 1992: 469) Hz. Ömer zamanında mağlup edilerek esir alınan İranlı komutan Hüzmüzan’ın eşyaları da kendisinden alınmıştı. Onun eşyaları arasında da *dîbâc* elbise vardı. Hz. Ömer’in emriyle çıkarılan bu eşyaları hicret sırasında henüz Müslüman olmadan

² Sâc, kalın ve büyük taylesâna denmektedir. Sâc’ın, yeşil olduğu söylenir. Hadis-i şerifte de yeşil sâc geçmekte ve onun yeşil taylesân olduğu açıklanmaktadır. (İbn Manzûr: XXIV/2140)

Hız. Peygamber'i (s.a.s.) yakalamaya çalışmasıyla ünlü olan sahâbî Sürâka b. Mâlik giymişti. (İbn Sa'd: VII/91-92)

3. Dîbâcın Elbise Harici Kullanımı

*Dîbâc*ın elbise haricinde kullanıldığı yerlerden biri Kâbe'ye örtü olarak örtülmesi olmuştur. Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'yi yeniden inşa ettikten sonra dîbâc örtü örtmüştür. Bunu yapan yani ilk defa *dîbâc* örtü örten Abdullah olmuştur. (İbn Sa'd: VI/489; Ayrıca bkz. Metin, 2015b: 670; Metin, 2015a: 470)

Medineli tâbiünden Saîd b. Müseyyeb'in de *dîbâc*tan düğmeleri olan bir taylesân giydiği, düğmeleri bu şekilde daha sağlam olduğu için tercih ettiği aktarılmıştır. (İbn Sa'd: VII/139) Bu taylesân gibi *dîbâc* düğmeli taylasanlar giyenler arasında Küreyb b. Ebû Müslim ve arkadaşları da bulunmaktaydı. (İbn Sa'd: VII/289)

Aynı şekilde Urve b. Zübeyr'in de *dîbâc*dan düğmeleri olan bir taylesânı ihramlı olduğu halde giydiği bilinmektedir. İhramlı olması hasebiyle de düğmelerini kapatmadığı anlaşılmaktadır. (İbn Sa'd: VII/179)

D. Diğer Bazı İpekli Kumaşların Kullanımı

Bir hadis-i şerifte aktarıldığına göre Hız. Peygamber (s.a.s.), Hız. Ömer'e *sündüs* (سندس) bir cübbe göndermiştir. Mufessirler *sündüs* kelimesi için: "O, ince ve daha üstün bir *dîbâc*dır." demişlerdir. el-Leys ise *sündüs*ün mir'izzli³ giysilerden bir çeşit olduğunu söylemiştir. Neticede *sündüs* bir çeşit bürdedir (İbn Manzûr: XXIV/2117) ve ipekli kumaşlar için kullanılan kelimelerdendir.

Hız. Peygamber'e (s.a.s.) Rum Kralı'ndan bir *müsteka*⁴ (kürk) hediye edilmişti. Bu *müstekan*ın kumaşı *sündüsten* idi. Resûlullah (s.a.s.) onu giyince ashab onun kendisine gökten indirilip indirilmediğini sormaya başlamış, Resûlullah (s.a.s.) onların bu tepkileri üzerine Sa'd b. Muâz'ın cennetteki mendillerinin bile bundan çok daha güzel olduğuna dair yemin etmiş ve *müstekayı* Ca'fer b. Ebû Tâlib'e göndermişti. Ca'fer'in onu giydiğini gördüğünde ise onu giymesi için göndermediğini söyleyerek kardeşi Necâşî'ye göndermesini tavsiye etmiştir. (İbn Sa'd: I/393) Dûmetülcendel Hükümdarı Ükeydir'in hediyesinin *sündüsten* olduğu da rivayet edilmektedir. (Buhârî, 1979: "Hibe", 28)

Oğlu Hişam b. Urve, babası Urve b. Zübeyr'in sıcak havalarda astarı *harîr* olan *sündüsten* yapılmış kubâ' (üstlük) giydiğini de bildirmektedir. (İbn Sa'd: VII/179)

İpek kumaşlar için kullanılan isimlerden bir diğeri de *ibreysesim* (إبريسم). Abdullah b. Ömer, ihramlı olduğu bir sırada uyumak üzereyken üşüdüğü için üzerine bir şey vermelerini istemişti. el-Ukaylî de onun üzerine bir mitraf (şal) vermişti. Mitrafın kenar süsü *ibreysesim* idi. Uyandığında mitrafı bakmaya başlamış, sonra da şayet kenardaki süsleri olmasaydı onun uygun olacağını söylemiştir. Nâfi, İbn Ömer'in üzerinde 500 değerindeki mitrafı gördüğünü söylemektedir. Bu mitrafın İbn Ömer'e ihramlı iken de örtülen şal olması muhtemeldir. (İbn Sa'd: IV/161)

Kıhz (قَهْز), kelimesi de İbn Sa'd'da ipekli kumaş olarak geçmiştir. *Kıhz*, *kazz* (قَز) denen ham ipektan dokunan bir kumaş türüdür (İbn Manzûr: XLII/3764) Ali b. Ebî Tâlib'in bir kış günü hutbe okurken üzerinde bulunan gömleği *kıhz* idi. (İbn Sa'd: III/24) Ayrıca bu, yünden yapılan elbise olarak da tanımlanmıştır. İbn Sîde ise: "O, yün bir elbisedir. Belki ipleri *harîr* olabilir."

³ Mir'izz, başa takılan örtünün kaymaması için kullanılan halka şeklindeki kalın örülmüş iptir. Koyun yününden yapıldığı için bu ismi aldığı anlaşılmaktadır.

⁴ Müstekanın dîbâc ve harîrden daha üstün olduğu söylenmiştir. (Lisanu'l-Arab, XLVI/4196)

demıştır. Ayrıca *kazzın kîhz* ile aynı şey olduğu da söylenmiştir. Ebû Ubeyd ise: “*Kahz ve kîhz*, dikişleri *harîr* beyaz elbisedir” demıştır. (İbn Manzûr: XLII/3764-3765) Neticede *kîhzın*, yünden yapılan fakat ipleri *harîr*den elbiseler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İpekli kumaşlarla ilgili olan bir diğer kelime de *hibera* (حبرة)’dır. Muhammed b. Ali’nin nâşının üzerinde *hibera* (ipek şal) bürde olduğu nakledilmiştir. (İbn Sa’d: VII/318) *Hibera*, benekli yemen bürdelerinden bir çeşit olarak tanımlanmıştır. (İbn Manzûr: IX/749)

Sonuç

İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında ashab ve tâbiîn tarafından giyilen elbiselerle ilgili olarak pek çok bilgi bulunmaktadır. Bu makalede ipek veya ipekli kumaşlar hakkındaki rivayetleri değerlendirdik. Buna göre söz konusu dönemde *harîr*, *hazz* ve *dîbâc* kelimelerinin ipek kumaşlar için daha fazla kullanıldığını gördük. Bunlardan *harîr*, kelime olarak Abdullah b. Ömer’in kullanımını tavsiye ettiği, saf ipek için kullanılan bir kavram olmuştur. Ancak *harîr*in aksine *hazz* kelimesi birden fazla anlamda kullanılmıştır. Bu kelime hem ipek ve yün karışımı anlamında hem de sadece ipek anlamında kullanılmıştır.

Araştırmamızda özellikle ashab ve tâbiînin büyüklerinin *hazzı* çokça tercih ettiği ve cevazına dair tartışmaların yapılmamasından yola çıkarak ilk dönemde *hazz* kavramının yün ve ipek karışımı için kullanıldığını tespit ettik. Ancak sonraki dönemlerde özellikle Emevî idaresi altında daha çok da idareciler tarafından kullanılan *hazzın* ise ipeğin karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Çünkü onların bu davranışları eleştirilmiş ve hatta kullananların bile bundan rahatsız oldukları görülmüştür. Bunu kullanmak zorunda kalan yönetici sınıfı bu kullanımlarının üst düzey idareciler nedeniyle olduğunu, bu elbiseleri onların giymelerini istediğini söylemişlerdir. *Dîbâc* denen kumaş ise daha çok nakışlı ve süslü ipek elbiseler için kullanılmıştır. Ele aldığımız dönemde özellikle Medine dışından gelen hediyeler ve savaşlarda ele geçen ganimetler arasında *dîbâc* elbiselere rastlanmaktadır. Hz. Peygamber kendisine gelen *dîbâc* elbiseyi verdiği ashaba, ondan kullanmak suretiyle değil satmak suretiyle faydalanmasını istemiştir.

Harîr, *hazz* ve *dîbâc*tan başka *sündüs*, *ibreysen*, *kazz*, *kîhz*, *hibera* gibi kelimeler de ipekli elbiseler için kullanılmıştır. Ancak bu kelimelerin kullanımı daha az olduğu için makalede kısaca yer almışlardır.

İpekli kumaşlar sadece elbise olarak değil başa giyilen başlıklarda veya sarıklarda da kullanılmıştır. Ayrıca yastık gibi ev eşyalarında, değerli eşyaların saklandığı sandık içlerinde ve Kâbe örtüsü olarak da ipekli kumaşlar kullanılmıştır.

İpeğin kullanım şeklini özetlersek; ipek bazen tek başına dokunarak ipek elbise olarak, bazen başka bir tür ile karıştırılarak mesela yün-ipek karışımı şeklinde, bazen herhangi bir kumaşın dikişlerinde kullanılmıştır. Aşhab ve tâbiîn arasında tartışmaya konu olan ipekten dokunan kumaşlar olmuştur. Yün-ipek karışımı ise onların arasında oldukça tercih edilen bir elbise olarak yer almıştır. Bununla birlikte bütünüyle ipek olmamasına rağmen içeriğinde bulunan ipek maddeden sakınanlar da olmuştur.

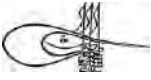
Bu makale, ilk dönem Müslümanları arasında ipek ve ipekli kumaş kullanımının nasıl olduğunu İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ı ışığında ele almış, tarih veya diğer ilim dallarında konuyla ilgili çalışma yapanlara fayda sağlaması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- APAK, A., (2014), “İslâm Tarihi Kaynağı Olarak Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr”, *Sâhibü't-Tabakât İbn Sa'd*, Siyer Araştırmaları Merkezi, s. 38-40, Nisan 2014, İstanbul.
- BOZKURT, N., (2000), “İpek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXII/361-362, İstanbul.
- BUHÂRÎ, (1943), *et-Târihu'l-Kebîr*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad.
- BUHÂRÎ, (1979), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye: İstanbul.
- FAYDA, M., (1999), “İbn Sa'd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XX/294-297, İstanbul.
- KÜÇÜKAŞÇI, M. S., (2002), “Kinde, Benî Kinde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVI/37-38, Ankara.
- İBN MANZÛR, (ts.) *Lisânü'l-Arab*, I-LV, Dâru'l-Meârif: Kahire.
- İBN SA'D, (2001), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-X, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî: Kahire.
- İBN SÎDE, (1978), *el-Muhassas*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- METİN, İ., (2015). Sosyal Hizmetler Bağlamında Mekke'de Osmanlı İzleri, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 455-476, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7946>, ANKARA-TURKEY
- METİN, İ., (2015). Osmanlılar'ın Kâbe ve Mescid-i Haram Hizmetleri, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 663-678, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7846>, ANKARA-TURKEY
- ÖNKAL, A., (1992), “Berâ b. Mâlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, V/469, İstanbul.
- ÖZTÜRK, L., (1998), *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İz Yayıncılık: İstanbul.
- YILMAZ, M., (2008), “Emevî ve Abbasî Dönemi Resmî Kıyafetleri”, *OMÜİFD*, XXVI-XXVII/, 237-250.
- ÜZGÖR, T., (1994), “Dîbâce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX/277-278, İstanbul.
- YAĞCI, Z. G. ve GENÇ, S., (2007). XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/1 Winter 2007, p. 227-246, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.42>, ANKARA-TURKEY
- ZEBÎDÎ, (1965), *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XL, thk. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc, Kuveyt.
- ZEHEBÎ, (1981-1985), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXIII, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ATMACA, E., (2015). “Medine Toplumunda İpek Kullanımı: İbn Sa‘d’ın Tabakāt’ı Işığında / The Use Of Silk In The Medina Society: According To Tabakat Of Ibn Sa’d”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8527>, p. 133-146.

İL MÜFTÜLÜĞÜ AİLE ve DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA GELEN SORULAR IŞIĞINDA BOŞANMA NEDENLERİ (EGE BÖLGESİ ÖRNEĞİ)*

*Salih AYBEY***

ÖZET

Değişen toplumsal ihtiyaçlar ve buna bağlı olarak çeşitlenen din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet alanlarında hem nitelik hem de nicelik açısından genişlemeyi gerektirmiştir. Bu doğrultuda “sosyal içerikli din hizmetleri” projesi adı altında aile kurumunu güçlendirmeye yönelik müftülükler bünyesinde Aile ve Dini Rehberlik Büroları kurulmuştur. Bu bürolar aynı zamanda ailelere dini danışmanlık ve rehberlik faaliyeti yapmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aileyi kuşatan, sebep ve sonuçları açısından ilk sıralarda yer almaya başlayan önemli sorun alanlarından biri kuşkusuz boşanma olgusudur. İstatistiklere göre Türk ailesi ve toplumu, Batılı toplumlara göre daha sağlam görünse de istatistiklerin takip edemediği sorunlar ve süreçler, bu alana özel bir önem verilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle problem yaşayan ailelere destek olmak ve aile yapımızı güçlendirmeye yönelik olarak il müftülükleri bünyesinde 2003 yılından itibaren açılmış olan ve her geçen gün faaliyetini artırarak devam eden Aile ve Dini Rehberlik bürolarına gelen sorulardan hareketle boşanma nedenleri araştırılmıştır.

Araştırmamızda, Ege Bölgesinde yer alan il müftülüklerine bağlı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen sorular arasından ‘boşanma nedenleri’ konulu sorular ele alınmıştır. 2005-2011 yılları arasında bürolara gelen 2256 adet sorudan 146’sı boşanma nedenleriyle ilgilidir. Sorulardan hareketle Ege Bölgesindeki boşanmaların nedenleri tespit edilmiştir.

Buna göre, boşanma nedenleri arasında en önemli faktör, erkeğin olumsuz karakteridir. Aldatma, şiddet, cinsel problem ve hastalıklar, ailedeki diğer fertlerden kaynaklanan problemler, eşler arası sevginin olmaması gibi konular diğer nedenler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Aile ve Dini Rehberlik Büroları, Boşanma Nedenleri, Aldatma, Şiddet.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, Aydın İl Müftülüğü.

REASONS FOR DIVORCE FAMILY AND RELIGIOUS GUIDANCE OFFICE OF THE PROVINCIAL MUFTI QUESTIONS FROM THE LIGHT (EXAMPLES OF THE AEGEAN REGION)

ABSTRACT

Changing societal needs and diverse religious services accordingly, the Department of Religious Affairs has required the expansion of the service area in terms of both quality and quantity. In this respect "social religious services" under the project name in mufti aimed at strengthening the family institution within the Family and Religious Guidance Bureau was established. This office also serves religious counseling and guidance activities for families.

All over the world as our country encompassing family reasons and one of the major problem areas begin to take place in the first rank in terms of results is no doubt divorce cases. Turkish family and community, according to statistics, the problem that Western societies seem unable to follow the statistics and robust than the processes are required to give special attention to this area. Therefore, to support the families who have problems and to strengthen our family structure as the provincial mufti site opened since 2003, and the movement for divorce every day of questions from the ongoing Family and Religious Guidance office by increasing the activity was investigated.

In our study, located in the Aegean province mufti depends on the incoming questions from family and Religious Guidance Office 'divorce reasons' on questions have been addressed. 146's of the questions were coming to office in 2256 between the years 2005-2011 are about the reasons for divorce. The cause of divorce in motion Aegean Region of the questions have been identified.

Accordingly, the most important factor among the causes of divorce, the negative character is male. Deception, violence, sexual problems and disorders, problems arising from other members of the family, issues such as the lack of affection between the spouses, among other reasons.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction:

The world political, social, family, the most basic institution of society, despite the rapid changes in the economic and cultural fields, continues to maintain its importance and presence. Human history of the building from the beginning and extent of changes over time, the living community of the family that social concept in existence are redesigned according to the cultural structure (Yapıcı, 2010, pp. 1545-1547) experienced in the modernization process of social, cultural and economic transformations, the structure of this institution and function has created significant changes. Especially in the 21st century accelerating scientific and technological development, rapid urbanization, industrialization, development, such as internal and

external migration flows, our society has a profound effect on the basis of which constitute the traditional family structure, the role and functions (Nirun, 2007, p. 36).

Turkey is seen increasingly a significant increase in divorce. The number of divorces in our country in 2007, 94,219 in 2013 and rose to 125 325 (www.tuik.gov.tr). Scissors is an indication that the growing trend of opening reached a significant size of family disintegration. Both our countries are fed from experience both from a long tradition that combines Islam with her family to have serious problems in parallel to the developments in the world. The effect marriage has decreased in line with the modernization, the increase in divorce, we are moving rapidly toward a social structure in which the marriage age rises. These results seriously threaten our family. On the other hand each day a little more himself feel religious, spiritual and moral sensitivity weakened by domestic violence, family communication, infidelity, depletion of moral values, the abyss of the young-parent relationships, and unrest shows increase in mental problems that brought them together (Subasi, 2002 , p. 4). Therefore society family foundation and weakening value adopted as the core has become more pronounced when compared to past. All these institutions of family problem-solving skills that are being lost every day and individual crisis of identity, isolation and impoverishment, indicating that it has become the object of conflict and fighting culture. That is why these situations are increasingly specified on the agenda of our society to become more involved in family matters and policy development in this area.

The picture appears at this point, authorities have referred again to take measures relating to the substitution of family unity, some institutions and agencies to strengthen the family institution in the modern sense was directed to prepare plans and projects. Turkey emphasis on the family institution in this context that the first legal regulations (Doğan, 2009, p. 132) and his family "the foundation of the Turkish society" is accepting Article 41 of the 1982 Constitution. (Family Turkish society based on equality between is the basis and spouses. The peace and prosperity of the state family and especially the mother and takes the necessary measures to ensure the protection of children and the implementation of the teaching of family planning "Pinar, 2010, 41).

Related article; "The peace of the family, mother and child protection and family planning education" as the government brings certain responsibilities. Yet modern institutions in our country is because of this matter, it began to take steps towards creating the appropriate units to new needs emerging in parallel to social change.

Religion has always involved as an indispensable element in the lives of communities throughout human history. Therefore, it is needed for the execution of a planned and orderly establishment of religion-related services located in the center of social life. Religious Affairs in charge of organizing the religious services in our country was founded and is organized in such a need results (Arıcı and Ozdemir, 2012, p. 2014, Pinar 2010, Md., 136). Changing societal needs and diverse religious services fields accordingly the Presidency, under the concept of lighting and services it has required the expansion in terms of both

quality and quantity. In this regard, in recent years, "mosque outside of religious services" project, a separate importance given that occur in family / forming that could contribute to the solution of problems and the family as an institution to strengthen from 2003 mufti within the "Family and Religious Guidance Centers" began to be established.

There are a lot of important names mentioned offices of religious counseling and guidance services in the work they carry out. Because nowadays people more classic irşat, notification, advice and so on. Besides the known method, religious questions and problems they want to solve a consultation with a person offering religious services (Aşıkoğlu, 2008, p. 544; Berkant and Tuncay, 2012, pp. 619-622). In this case, besides the known methods to provide more effective and efficient religious services, particularly in the last decade, envisaging a person with an interest in the issue of religious advice and guidance to focus on serious cases makes necessary.

Purpose and Importance of Research

In Turkey, the cause of about 95% of the divorce court records from different years of "irretrievable breakdown of marriage" passes (Statistical Yearbook of Turkey, 2011). Accordingly, there are different causes of divorce in the background (Kurt, 2006, pp. 534-535). Court records and frequently used resulting in "severe conflict" statement refers to several unnamed problems experienced in the family. So that domestic violence, sexual problems, lack of access to marriage etc. expectations. issues such as witness / document can not be found, divorce takes place under severe incompatibility name. Criteria for Judges of the husband and wife boşark hand, is only legal in nature. Whereas divorce is seen in constituting the core of the question of the existence of many psycho-social reasons. And therefore "irretrievable breakdown of marriage" as well as on record that led to the disintegration of the family "reasons for divorce" of questions from the office on this issue will be examined in detail to ascertain. Questions primarily gender, age, profession and will be addressed by education will then do the assessment together with a few sample questions.

Limitations of research

This research;

1 in the Aegean Region (Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Mugla, Istanbul) and the provinces,

2- provincial muftis serving within the Family and Religious Guidance Office is limited to questions regarding the reasons for divorce from 146 between the years 2005-2011.

Methods of Research

In this study, established in mufti and Religious Guidance Bureau in inquiries from within the Family, aimed to investigate the reasons for divorce. In one aspect, the exploratory research, descriptive approach was preferable to the one direction. To deepen knowledge on the subject and implemented a more exploratory approach to meaning subject with different sizes (Altunisik, 2005, p. 59) The theoretical part of our study was conducted in accordance with detailed literature related. An organization, individual, group, the leading cause of divorce cases or

cases of scheme with descriptive approach defined as to draw a proper family portraits and Religious Guidance Bureau has been removed. In addition, descriptive data about the cause-result approach is used.

Conclusions and Recommendations

Divorce is the dissolution of the marriage bond between husband and wife it means the end of the marriage. Co-founded by slots, and it is essential to find alive until death recent death of marriage, (Akpolat, 209, p. 29), but was not seen in almost no time and cultural environment where there is no divorce in the life of society. Today when we look at the problem areas surrounding the Turkish family, in first place in terms of causes and consequences it is observed that the divorce case started to take place. With each passing year that the growing trend of open scissors showing an increasing trend in the number of divorces is evidence that reached a significant size of family breakdown.

Increase in the number of divorces in our country in recent years, due to family and felt in mufti in question from the Religious Guidance Bureau. However, divorce is a serious incident. Peer-up, the children also constitute destruction. Thus, the families of the divorce process before resorting to counseling centers will be a major achievement. Family and Religious Guidance Office family of applications made to the request for assistance as we can evaluate this issue.

Although the various causes of divorce in general, as a general description of the court records of divorce often used in today's "severe conflict" statements are detailed in the questions from the Family and Religious Guidance Bureau. Thus divorce has tried to determine which forms the basis of the questions dealt with many problems.

Accordingly largest factor causing the divorce between spouses is negative male character. As negative characters, drinking, gambling and all kinds of bad habits besides, to pay no attention to the man's house jealousy and be counted. These yields huge damage to family unity.

The second important reason is infidelity leads to divorce. Bleach with the loss of confidence in the peer, the start domestic violence, domestic leads to increased unrest and lead to end the marriage. Spouse, the third reason for not wanting to continue the marriage, physical, psychological and economic violence. Violence receiving / applying the co noteworthy that high levels of education. Having come from the great majority of the women of the questions shows that the more women are exposed to violence. However, violence, damage to women unless the woman is divorced from the question of thinking is understood again. The main reason to want to end the marriage, the spouse of sexual problems and peer problems but not to interfere in each other's way of life are based on the reasons leading to divorce their wives. Also the woman, not the man's family did not want to disrupt the peace in the family to live in a nuclear family. The lack of love between spouses is emerging as another reason for divorce. The lowest factor did not want to divorce the spouses are financial problems.

Periodic intervals to perform the studies discussed in detail the impact of these factors in a country where divorce process, such as a rapid change in Turkey on the other hand, in order to understand the

Turkish Studies

causes of divorce is of great importance. Many individual or negative potential problems that lead to social resources, yet to be addressed or resolved before the problems arise from the emergence of the problem is the most rational way possible to be followed.

Divorce in need Presidency as well as family offices to have quite a high rate in the general religious questions of the number of applications, everything although it was aware of the importance of the concept of family is an important sector of the population and on the basis of this consciousness can be said to indicate clearly that takes place in religious cases.

Key Words: Family and Religious Guidance Bureau, Divorce Causes, deceit, violence.

Giriş

Dünyada siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan hızlı değişimlere rağmen toplumsal yaşamın en temel kurumu olan aile, önemini ve varlığını sürdürmeye devam etmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren yapısı ve kapsamı zamana göre değişen, yaşanan toplumun kültürel yapısına göre şekillenerek varlığını sürdüren sosyal içerikli bir kavram olan aile, (Yapıcı, 2010, ss. 1545-1547) modernleşme sürecinde yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümler, bu kurumun yapı ve fonksiyonları üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle 21. yüzyılda hız kazanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme, sanayileşme, iç ve dış göç hareketleri gibi gelişmeler, toplumumuzun temelini teşkil eden geleneksel aile yapısının rol ve işlevlerinde derin etkiler yapmıştır (Nirun, 2007, s. 36).

Türkiye’de boşanmalarda gittikçe belirgin bir artış gözlenmektedir. 2007 yılında ülkemizde 94.219 olan boşanma sayısı 2013 yılında 125.325’e yükselmiştir (www.tuik.gov.tr). Makasın gittikçe açılma eğiliminde olması aile parçalanmalarının önemli boyuta ulaştığının göstergesidir. Hem köklü bir gelenekten hem de onu İslam’la buluşturan deneyimlerden beslenmekte olan ülkemiz ailesi de dünyadaki gelişmelere paralel olarak ciddi sorunlar yaşamaktadır. Modernleşmenin etkisi doğrultusunda evlenmelerin azaldığı, boşanmaların arttığı, evlenme yaşının yükseldiği bir toplumsal yapıya doğru hızla ilerliyoruz. Bu sonuçlar ailemizi ciddi şekilde tehdit etmektedir. Diğer taraftan her geçen gün biraz daha kendisini hissettiren dini, manevi ve ahlaki hassasiyetin zayıflamasıyla aile içi şiddet, aile içi iletişimsizlik, aldatma, manevi değerlerin azalması, genç-ebeveyn ilişkilerinde uçurum, huzursuzluk ve bunların beraberinde getirdiği ruhsal problemlerde de artış göstermektedir (Subaşı, 2002, s. 4). Bu nedenle toplumun temeli ve çekirdeği olarak kabul edilen ailenin değerlerindeki zayıflama, geçmişe nazaran daha belirgin hale gelmiştir. Bütün bunlar, aile kurumunun sorun çözme yeteneğini her geçen gün kaybetmekte olduğuna ve bireylerin kimlik bunalımının, yalnızlaşma ve yoksullaşmanın, çatışma ve kavga kültürünün nesnesi haline geldiğine işaret etmektedir. İşte belirtilen bu durumlar aile konusunun toplumumuzun gündeminde giderek daha fazla yer almasına ve bu alanda politika geliştirilmesine neden olmaktadır.

Bu noktada ortaya çıkan tablo, kurumları aile bütünlüğünün yeniden ikame edilmesine ilişkin tedbirler almaya sevk etmiş, modern anlamda aile kurumunun güçlendirilmesine yönelik bazı kurum ve kuruluşları, plan ve projeler hazırlamaya yönetmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de aile kurumuna vurgu yapan ilk hukuki düzenleme olan (Doğan, 2009, s. 132) ve aileyi “Türk toplumunun temeli” kabul eden 1982 Anayasası’nın 41. maddesidir. *(Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ve özellikle ananın ve*

çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” Pınar, 2010, Md., 41).

İlgili madde; “ailenin huzuru, anne ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi” gibi devlete bazı yükümlülükler getirmektedir. Yine bu maddeye binaen ülkemizde modern kurumlar, toplumsal değişmeye paralel olarak ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara uygun birimler oluşturma yönünde adım atmaya başlamıştır.

Din, insanlık tarihi boyunca toplumların hayatında vazgeçilmez bir unsur olarak daima yer almıştır. Bu nedenle, sosyal hayatın merkezinde yer alan din ile ilgili hizmetlerin yürütülmesi için planlı ve düzenli kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Ülkemizde din hizmetlerini düzenlemekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı böyle bir ihtiyaç sonucu kurulmuş ve örgütlenmiştir (Özdemir ve Arıcı, 2012, s. 2014; Pınar, 2010, Md., 136). Değişen toplumsal ihtiyaçlar ve buna bağlı olarak çeşitlenen din hizmeti alanları Başkanlığın, aydınlatma ve hizmet kavramlarının çerçevesinin hem nitelik hem de nicelik açısından genişlemesini gerektirmiştir. Bu doğrultuda son yıllarda “cami dışı din hizmetleri” projesine ayrı bir önem verilerek ailede oluşan/oluşabilecek problemlerin çözümüne katkı sağlamak ve aile kurumunu güçlendirmeye yönelik olarak 2003 yılından itibaren müftülükler bünyesinde “Aile ve Dini Rehberlik Büroları” kurulmaya başlanmıştır.

Adı zikredilen büroların yürüttükleri çalışmalarda dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin önemli bir yeri vardır. Çünkü günümüzde insanlar daha çok klasik irşat, tebliğ, nasihat vb. bilinen yöntemlerin yanında, dini soru ve problemlerini din hizmeti sunan kişilerle bire bir görüşerek çözmek istemektedirler (Aşıkoğlu, 2008, s. 544; Berkant ve Tuncay, 2012, ss. 619-622). Bu durumlar, daha etkili ve verimli din hizmeti sunmak için bilinen yöntemler yanında, özellikle son on yıllık süreçte kişilerin sorunlarıyla bire bir ilgilenmeyi öngören dini danışmanlık ve rehberlik olgusunun ciddi olarak üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye’de mahkeme kayıtlarında farklı yıllara ait boşanmaların yaklaşık %95’inin nedeni olarak “şiddetli geçimsizlik” geçmektedir (Türkiye İstatistik Yıllığı, 2011). Buna göre boşanmaların arka planında değişik nedenler vardır (Kurt, 2006, ss. 534-535). Mahkeme kayıtlarında ortaya çıkan ve sık sık kullanılan “şiddetli geçimsizlik” ifadesi ailelerde yaşanan birçok adı konulmamış probleme işaret etmektedir. Öyle ki ev içi şiddet, cinsel sorunlar, evlilik beklentilerine ulaşamama vb. gibi konularda şahit/belge bulunamadığı zaman, şiddetli geçimsizlik adı altında boşanmalar gerçekleşmektedir. Hâkimin karı-kocayı boşarken elindeki kıstaslar, sadece hukuki mahiyettedir. Hâlbuki boşanmaların özünü oluşturan pek çok psiko-sosyal nedenin var olduğu sorularda görülmektedir. Bu sebeple hem “şiddetli geçimsizlik” olarak kayıtlara geçen hem de ailelerin parçalanmasına yol açan “boşanma nedenleri”ni tespit edebilmek için bu konuda bürolara gelen sorular detaylı olarak incelenecektir. Sorular öncelikle cinsiyet, yaş, meslek ve eğitim durumuna göre ele alınacak, daha sonra da birkaç örnek soru ile birlikte değerlendirmesi yapılacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

1- Ege Bölgesinde bulunan (Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak) iller ile,

2- İl müftülükleri bünyesinde hizmet veren Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına 2005-2011 yılları arasında gelen 146 boşanma nedenleri ile ilgili sorularla sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

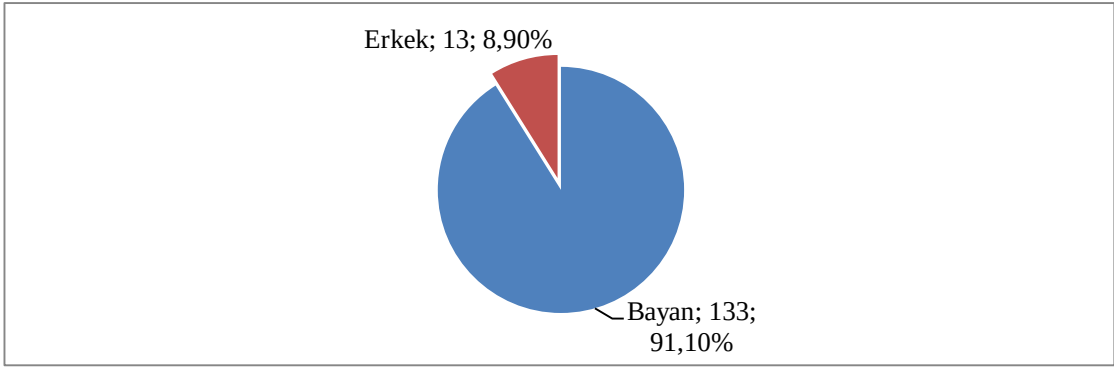
Bu çalışmada, müftülükler bünyesinde kurulan Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen sorular içinde, boşanma nedenlerinin araştırılması hedeflenmiştir. Araştırmada bir yönüyle keşfedici, bir yönüyle de tanımlayıcı yaklaşım tercih edilmiştir. Konu hakkındaki bilgiyi derinleştirmek ve konuyu daha değişik boyutlarıyla anlamlandırmak amacıyla uygulanan keşfedici yaklaşım (Altunışık, 2005, s. 59) doğrultusunda araştırmamızın teorik kısmı ile ilgili ayrıntılı kaynak taraması yapılmıştır. Bir örgüt, birey, grup, durum veya olgunun düzgün bir portresini çizmek olarak tanımlanan (Altunışık, s. 61) tanımlayıcı yaklaşım ile Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının gelen boşanma nedenlerinin şeması çıkarılmıştır. Ayrıca sebep-sonuçla ilgili verilerde açıklayıcı yaklaşım kullanılmıştır.

1. Örneklem Grubuna Ait Bilgiler

1.1. Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Cinsiyet Bilgileri

Müftülüklere bağlı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına aile içi problemlerini danışan, danışma ve rehberlik ihtiyacı içinde olan çoğunlukla bayandır. 2005-2011 yıllarında Ege Bölgesi'ndeki il müftülüklerine bu konuda müracaat edenlerin cinsiyet dağılımı aşağıda verilmiştir.

Grafik 1: Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Cinsiyet Dağılımı

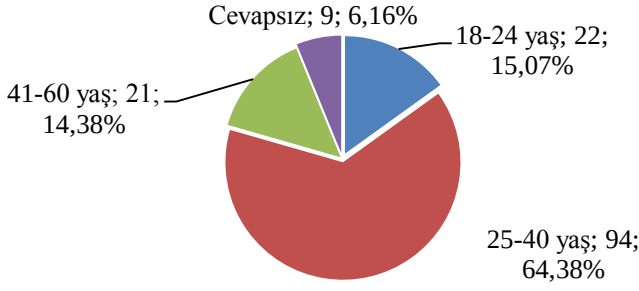

Grafikte de görüldüğü gibi, boşanma nedeniyle bürolara başvuruda bulunanların %91.10'unu bayanlar ve %8.90'nı ise erkekler oluşturmaktadır. Bayanları doğrudan ilgilendiren bir konu olması nedeniyle bayanların oranının oldukça yüksek olması doğaldır. Ayrıca bu konuda bayanların fazla müracaatta bulunmasın değişik nedenleri olmakla birlikte, bürolarda aktif görev yapan görevlilerin çoğunun bayan olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca kadınların sorunlarını paylaşmada erkeklere göre daha dışa dönük yapısı ve sosyolojik olarak boşanma, miras ve nikah gibi konularda yaşanan mağduriyetin daha çok kadını ilgilendirmesi de kadın başvurularını artırmaktadır.

Yukarıda belirtilen sebeplerin yanında bayanların aile içi ilişkilerdeki yaklaşımlarıyla, sorun çözen yanlarını geliştirdikleri için ailesinde yaşanan problemlerin çözümünde daha aktif rol almak istemelerinden kaynaklandığı da söylenebilir. Nitekim Evlilik Danışma Merkezi (EDAM)'ne yapılan başvurular da bu sonucu desteklemektedir. [(Evlilikleri çatırdayan kadınlar soluğu EDAM' da alıyorlar. Erkekler ise 'ben de bir sorun yok' diyerek psikolojik destek almaktan kaçınılmaktadır", (Sabah, 07.07.2013, s. 8)].

1.2. Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Yaş Bilgileri

Boşanma nedenleriyle ilgili bürolara başvuruda bulunanlar yaş durumlarına göre de incelenmiştir.

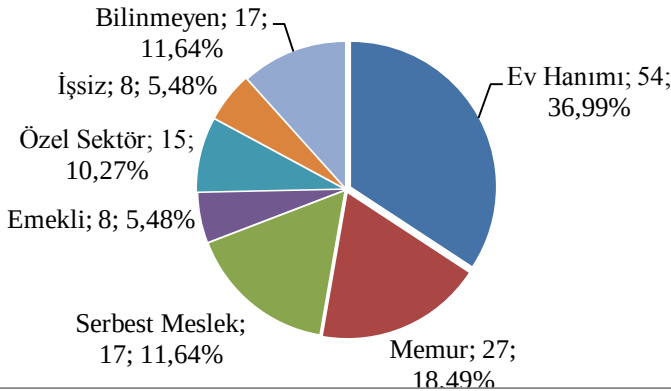
Grafik 2: Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Yaş Dağılımı

Grafikteki verilere göre bu konuda başvuruda bulunanların %64.38'i 25-40 yaş, %15.07'si 18-24 yaş ve %14.38'i ise 41-60 yaş aralığında bulunmaktadır. Buna göre boşanma nedenleriyle ilgili başvuruların en fazla 25-40 yaş aralığında geldiği görülmekte ve bu sonuç da bizleri boşanmaların en çok bu yaş aralığında olduğu sonucuna götürmektedir. [(Boşanma Nedenleri Araştırmasına göre de, boşanmış kişilerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında çoğunluğunun (%43) 26-35 yaş grubunda yer aldığı, bunu %34 ile 36-45 yaş grubu izlemektedir. (Boşanma Nedenleri Araştırması, ss. 30-31)].

Bu bilgiler ışığında evliliklerde, gençlik yıllarının ve evliliğin ilk dönemlerinin, evlilikler için riskli dönemler olduğu söylenebilir. Araştırmalarda evlilik süresine göre boşanmaların sayısı incelendiğinde, ülkemizde boşanmaların %44.2'sinin evliliğin ilk 5 yıl içinde meydana geldiği görülmektedir. Yine erkeklerin %58.2'sinin, kadınların da %52.6'sının evliliklerini 24-30 yaş arasında (Boşanma Nedenleri Araştırması, ss. 33-34) yaptıkları düşünülürse bu sonucun nedenleri daha iyi anlaşılacaktır.

1.3. Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Meslek Bilgileri

Bu çalışmada boşanma nedenleriyle ilgili bürolara başvuruda bulunanlar meslek durumlarına göre de incelenmiştir.

Grafik 3: Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Meslek Dağılımı

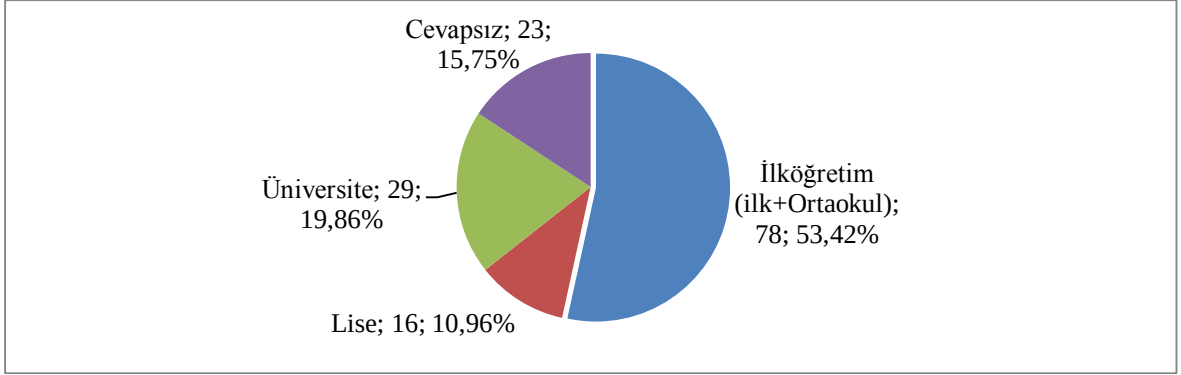
Yukarıdaki verilere bakıldığı zaman boşanma nedenleriyle ilgili başvuranların %36.99'unun ev hanımı, % 18.49'unun memur, %11.44'ünün serbest meslek, %5.48'inin emekli ve %10.27'sinin de özel sektörde çalıştığı ve %5.48'inin işsiz olduğu saptanmıştır. Bunun yanında,

incelenen sorularda başvuranların %11.64'ünün ise meslekleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bura dikkat çeken husus, ekonomik rahatlığın boşanmalarda önemli bir etken olduğudur. [(Şöyle ki, bürolara başvuruda bulunan memurların oranı, genel içinde (bürolara başvuruda bulunulan 2256 soru içinde) %9.20 iken, bu konuda oran %18.49'a yükselmesidir. Yine özel sektörde çalışan kişilerin genel başvurular içindeki oranı %5.25 iken, burada %10.27 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır.]]

1.4. Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Eğitim Bilgileri

Boşanma nedenleriyle ilgili bürolara başvuruda bulunanlar eğitim durumlarına göre de incelenmiştir.

Grafik 4: Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Eğitim Dağılımı

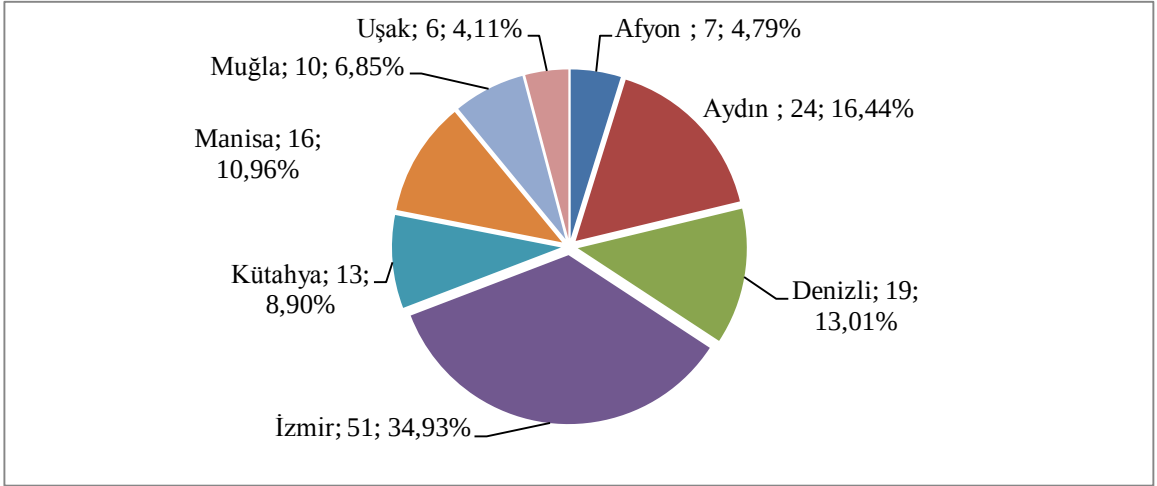

Grafikten anlaşılacağı üzere başvuranların %53.42'sinin ilköğretim (ilkokul+ortaokul), %19.86'sinin üniversite, %10.96'sinin da lise mezunu olduğu görülmektedir. %15.75'inin ise eğitim bilgisine ulaşamamıştır.

Boşanma ile ilgili araştırmalarda, boşananların eğitim seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. [(Türkiye genelinde boşanan çiftlerin eğitim düzeylerinin lisans/üniversite düzeyinde oldukça yüksek olduğu (Kadınların %17'si Erkeklerin %15'i) görülmektedir. (Boşanma Nedenleri Araştırması, s. 29)] Bürolara gelen sorularda da bu durum ortaya çıkmaktadır. Genel içinde bürolara başvuranların %6.26'sını üniversite mezunu oluşturmakta iken, boşanma nedenlerine ait sorularda bu oranın %19.89'a çıkması, eğitim seviyesi yüksek olan kişilerde boşanmaların yüksek olduğu sonucuna götürmektedir.

1.5. Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Şehir Bilgileri

Boşanma nedenleriyle ilgili gelen soruların illere göre de dağılımı yapılmıştır. Buna göre bürolara başvuranların dağılımı aşağıdadır.

Grafik 5: Boşanma Nedenleriyle İlgili Başvuranların Şehir Dağılımı

Yukarıdaki verilere göre, boşanma nedenlerine göre en çok soru gelen üç il %34.93’le İzmir, %16.44’le Aydın ve %13.01’le Denizli’dir. Bunları %10.96 ile Manisa ve %8.90 oranıyla Kütahya takip etmektedir. Bu sayıların oluşmasında büroların açılış tarihlerinin etkisi olmakla birlikte (İzmir 2003, Aydın, Muğla, Denizli 2007, Kütahya, Manisa 2008, Uşak ve Afyonkarahisar 2010 yılında) illerin boşanma sayılarının da etkisi büyüktür. Zira illerin boşanma oranları ile bürolara gelen soru sayıları doğru orantılıdır. [(İzmir, Aydın, Denizli boşanmalarda ilk üç sırayı paylaşmaktadırlar. (<http://www.tuik.gov.tr/HaberBultenleri>), (01.03.2014)].

2. Boşanma Nedenleri

Bireylerin hayatlarıyla ilgili olarak verdikleri en önemli kararlardan olan evlilik, iki kişinin aile kurmak üzere kanunların uygun gördüğü şekilde, ruhen ve bedenen ömür boyu sürdürecekleri nitelikte bir araya gelmeleridir (Büyük Larousse, “Evlilik”, 1992, c. 7). Evliliğin gereği ve nedenleri düşünüldüğünde, kişilerin biyolojik, sosyal ve psikolojik gereksinimlerini ve güdülerini doyurmayı amaçladıkları gözlenmektedir.

Evlilik ile birlikte iki ayrı karakterde, iki ayrı sosyal ve ekonomik yapıda yetişmiş fertler, belki de ayrı kültürde yetişmiş ve hatta bazen de ayrı iki dine tabii kimselerin bir araya gelmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu kadar biyolojik, fiziki, sosyo-kültürel farklılıkları taşıyan bireylerin bir araya gelip uzun bir hayat yolculuğuna çıkmaları neticesinde, bu evliliğin her zaman mutlu bir şekilde geçeceğini beklemek elbette ki doğru olmaz. Evlilik hayatının akışı içinde eşlerin zaman zaman bir takım problem yaşamaları doğal kabul edilmelidir.

İslam’ın oluşturduğu sosyal hayat içerisinde aile sadece fiziki bir birliktelik olarak algılanmamış, kurulması dinen gerekli bir kurum olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle evlilik sağlıklı bir hayat için önemli bir öge ve İslam’da teşvik edilmiştir (Nur 24/31; Nisa 4/3). Ayrıca evliliğin gerekliliği birçok ayet (Hucurat, 49/3; Araf, 7/189; Zümer,39/6; Rum,30/21; Nahl, 16/72; Nur, 24/32) ve hadiste (Buhari, Nikah, 1) vurgulanmıştır.

Evlilikler mutlu ve huzurlu bir yaşam için yapılırken, (Dalyan, 2011, s. 662) her evlilik mutlu bir şekilde yürümeyebilir. Aile içinde yaşanan ve eşler arasında huzursuzluğa sebep olan, bu problemler giderilmezse evliliğin bitmesi gündeme gelir. Boşanma kararı, bazen birlikte alınır. Ancak çoğu kez eşlerden birinin tek taraflı karar vermesiyle de boşanma işlemleri başlatılabilir.

Bir insanın önemli bir gerekçesi olmadan yuvasını dağıtması ve çocuklarını zor durumda bırakması düşünülemez. Ancak kişiyi boşanmaya iten birtakım faktörlerin bulunduğu da bir

gerçekdir. Gerek boşanmış gerekse boşanma aşamasında olan Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuranların boşanma nedenlerindeki asıl sebepler dikkate alınarak sorular analiz edilmiştir. Böylece evliliğin sona ermesine neden olan faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir. (Bkz. Tablo 1). Böylece mahkeme kayıtlarında yaklaşık %95'i "şiddetli geçimsizlik" olarak belirtilen boşanmaların arka yüzünde yer alan değişik nedenler de ortaya çıkmış olacaktır.

Tablo 1: Boşanma İsteğinde Bulunan Kişilerin Boşanma Taleplerinin Nedenlerine Göre Dağılımı

KONULAR	SAYI	%
Aldatma	32	21.92
Şiddet	18	12.33
Erkeğin olumsuz karakteri	36	24.66
Maddi problemler	6	4.11
Sevgi noksanlığı	13	8.90
Cinsel problem ve hastalık	17	11.64
Eşlerin birbirinin yaşam şekillerine karışması	15	10.27
Ailedeki diğer fertlerin olumsuz etkileri	9	6.16
Toplam	146	100.00

Tablodaki verilere göre, boşanma nedenleri arasında ilk sırada %24.66 ile "erkeğin olumsuz karakteri"nin yer aldığı görülmektedir. Bunu %21.92'le "Aldatma" %12.33'le "şiddet" ve %11.64'le de "cinsel problem ve hastalık" nedenleri takip etmektedir.

Buna göre boşanmalardaki en önemli etken erkeğin olumsuz karakteri ve aldatma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bürolara müracaatta bulunanların %90'ının bayan olması boşanma nedenleri arasında "erkeğin olumsuz karakteri"ni ilk sıraya yükseltmiştir. Maddi problemlerin ise %4.11'lik bir oranla, boşanmayı düşündürecek kadar güçlü bir etken olmadığı açıkça görülmektedir.

Ancak, sosyal olaylar tek bir nedene indirgenerek açıklanamaz. Kişilerin boşanma taleplerinde yukarıda ifade edilen faktörler tek başına etkili değildir. Nitekim incelenen kayıtlarda birkaç neden bir arada bulunmaktadır. Biz bunları gruplandırma yaparken ağırlıklı olarak ifade edilen nedenleri dikkate aldık. Gruplandırılan boşanma nedenleri soru yoğunluğuna göre aşağıda değerlendirilecektir.

2.1. Erkeğin olumsuz karakteri

İncelenen dokümanlarda erkeğin olumsuz karakteri evliliğe en çok zarar veren özelliklerden biri olarak görülmektedir. Olumsuz karakterler olarak içki, kumar ve her türlü zararlı alışkanlıklar yanında, kıskançlık ve ilgisizlik de sayılabilir.

Erkeğin içki, kumar gibi kötü alışkanlıkları aile birliğine ciddi şekilde zarar vermektedir. Yargıtay'ın TMK'nın 166. Maddesine [(Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddesi şöyledir: "Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir." (Antalya, 2000, s. 186)] dayanarak verdiği karara göre, erkeğin ortak hayatı çekilmez hale getirecek derecede abartılı şekilde kıskançlık göstermesi, evini sarsacak derecede sürekli alkol kullanması ve eve geç gelmesini boşanma sebebi olarak değerlendirilmiştir [(www.turkhukuksitesi.com/serh.php?=14057, (01.03.2013))].

İçki, kumar ve her türlü zararlı alışkanlıklar, tüm olumsuzlukları beraberinde getirmekle birlikte kişinin ailesine karşı maddi ve manevi sorumlulukları yerine getirmesine de engel

olmaktadır. Bu sebeple evlilikler çekilmez hale gelmektedir. Bununla ilgili gelen bürolara gelen soru örnekleri bir hayli fazladır.

“Şimdi boşanma davamız sonuçlandı eve bile gitmeden buraya geldim. Her gece içen bir kocam vardı. Bu pisliği yetmezmiş gibi bir de bana şiddet uyguluyordu. Dünyada cehennemi yaşadım sanki. 4.5 yıllık evliliğimizi bugün noktaladık, ama boşlukta kaldım. Bana biraz teselli verir misiniz?” (Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu (AİRB) Kişisel Karteks, No: 1937, Kütahya, Ağustos, 2009).

Erkeğin çok kıskanç olması da, eşler arası güvensizliğe neden olduğu gibi boşanmalara da sebep olmaktadır. Ne var ki burada erkeğin ne yaptığıının sorgulanamaması, dikkat çeken husustur.

“9 yıllık evliyiz. 2 çocuğumuz var. Eşim sabah çıkar gece yarılarında eve gelir. Ne yaptığı belli değil. Yer içer başka kadınlarla birlikte olur. Evde biz var mıyız yok muyuz hiç düşünen birisi değil. Beni bir komşuya göndermez, pazara çıksam “ne yapmaya çıktın” der, evden dışarı çıkmayacaksın, sana başkasının bakmasını istemem der. Bunaldım artık. Çocuklarımı aldım babamın evine döndüm.” (AİRB Kişisel Karteks, No: 661, İzmir, Mayıs, 2005).

Örneklerde de görüldüğü üzere, her insanda yukarıda belirtilen özelliklerin ayrı ayrı olacağı varsayılmaz. Bazı insanlar bir, bazıları iki, bazıları ise daha fazla olumsuz özelliklere sahip olabilir. Nitekim örneklerde kötü alışkanlıklar, kıskançlık, ilgisizlik, eşini aldatma ve diğer özellikler tek kişide de olabildiği görülmektedir.

Aile içi huzursuzlukların çoğu, kötü alışkanlıklardan, evlilik birliğine ihanet etmekten kaynaklanırken, bazı durumlarda da kişinin dini aktivitelerin yapıldığı yerlere sık giderek ailesini ihmal etmesi de problem olmaktadır. Dini cemaatlere giderken ailesini ihmal eden erkeğin eşi, bu durum sebebiyle maddi-manevi zor durumda olduğu için evinden ayrılmış ve boşanmak istemiştir. Kocanın eşi ve çocukları ile ilgilenmemesi halinde Yargıtay’a göre evlilik birliğinin temelinden sarsıldığı gerekçesiyle TMK’nın 166. Maddesine göre boşanma sebebi oluşturur. [(www.turkhukuksitesi.com/serh?, (01.03.2013)].

“13 yıllık evliyiz. Eşim bir tarikata bağlanmış. Yaklaşık bir yıldır gündüzleri çalışıyor geceleri tarikata gidiyor. Neyi var neyi yoksa oraya harcıyor. 4 aydır bu sebepten dolayı annemin evindeyim. Artık boşanmaktan başka çarem kalmadı.” (AİRB Kişisel Karteks, No: 586, Aydın, Aralık, 2007).

2.2. Aldatma

Boşanma nedenleri arasında en çok soru gelen konulardan biri de eşlerin birbirini aldatmasıdır. Aldatma, evlilikte eşlerin birbirine güvenini yitirmesine ve aile huzurunun bozulmasına neden olan en büyük etkenlerdendir. Eşlerin bir birine ihanet etmesi aynı zamanda boşanmaları artıran hususlardandır.

Ailelerdeki huzursuzluğun ve çözümlerin ana etkenlerinden biri olan aldatma, eşlerin zina ve namus kavramları konusunda beklenen hassasiyeti göstermemelerinin bir sonucudur. Eşlerin aldatması, evlilik bağlarını zayıflatan, hatta ortadan kaldıran bir durumdur. Bu durum, evliliğin en önemli aşamaları olan sevgi, saygı ve güven bağlarını zedeler, sadakati ortadan kaldırır. Bu tür bir yaklaşım evliliğin doğasına da aykırıdır (Çakmaklı, 1997, s. 26). Nitekim bürolara gelen sorular, bu düşüncelerimizi destekleyen önemli örneklerdir.

“Biz 7 yıllık evliyiz. Eşimi de seviyorum. Eşim işi gereği sık sık yurtdışına gidip 1 hafta filan kalıyor. Ben de bir şeytana uydum. Eşimin iş ortağıyla birkaç kez kaçamak yaptık. Şimdi eşimin ortağı daha sık birlikte olmak istiyor. Yaptığımızın yanlış olduğunu biliyorum ama düşünüyorum da belki eşim de yurtdışında beni aldatıyordur. Eğer haberi olursa eşim ikimizi de

öldürür. Ne yapmalıyım vicdanen çok rahatsızım?” AİRB Kişisel Karteks, No: 2345, Muğla, Eylül, 2011).

“Özel bir işyerinde çalışıyorum. İki çocuğum var. Hanım çok ilgisiz, bu sebeple işyerindeki bir arkadaşıyla birlikte oluyoruz, ama kimse bilmiyor. Hanımın üzülmesini de istemiyorum. Ama yaptığım şeyin yanlış olduğunu da biliyorum. Ne yapabilirim?” (AİRB Kişisel Karteks, No: 507, Denizli, Temmuz, 2009).

Örnek olarak verilen sorular incelendiği zaman, ailelerin ne tür riskler altında olduğunu görebilmekteyiz. Oysaki Yahudilikte, (Levililer: 20; Tesniye: 22) Hristiyanlıkta (Matta: 5; Yuhanna: 8/1-11) ve Müslümanlıkta (Furkan 25/68- 69; İsrâ,17/32; En'am, 6/151; Nur, 24/2-3) yani bütün ilahi dinlerde zina yasaklanmıştır. Sadakat evliliğin bekası için ilk şarttır. Bununla birlikte ailede mutluluğa açılan ilk kapı, eşlerin dinlerini yaşamalarından geçtiği düşüncesindeyiz. Çünkü dinin haram olarak belirlediği yasaklara dikkat eden eş, hem kendisini hem de yuvasını her türlü olumsuzluktan koruyacaktır.

2.3. Şiddet

Şiddet, farklı bilimsel disiplinlerin ilgi alanlarında yer alan ve bu özelliğiyle farklı anlamsal çerçevelere sahip olan bir kavramdır. İnsan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir toplum sağlığı sorunu olan şiddetin, en yaygın görülen biçimi erkeğin kadına ve çocuğa karşı uyguladığı aile içi şiddettir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır. (Arın, S. 6-7, 1996, ss. 305-312).

Yine Dünya Sağlık Örgütü’nün 2002 yılında yayınladığı raporda, şiddetin en fazla aile ortamında ve kadına yönelik olduğu bildirilmektedir. Devamlılık eğiliminin son derece yüksek olması sebebiyle diğer şiddetlerden ayrılan aile içi şiddet, “aile bireylerinden birisinin, ailenin diğer birey(ler)inin saldırısına uğramasıdır” (Arın, s. 312).

Aile içi şiddet üzerine yapılan Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün 2009 yılında Türkiye genelinde yaptığı *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları* araştırmasına göre, bütün utangaçlığa ve gizliliğe rağmen, aile içi şiddet yaygın bir olaydır. Fiziksel şiddete ailelerin % 34’ünde, sözlü şiddete ise % 53’ünde rastlanmaktadır. Çocuklara yönelik fiziksel şiddete rastlanma oranı da % 46’dır (Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları Araştırması, s. 48). Dayanın şiddeti ve sıklığından çok, varlığının önem taşıdığı görülmektedir. Aile büyüdükçe şiddet artmaktadır. Özellikle kayınvalide ile anlaşmazlıklardan doğan sorunlar geleneksel gelin-kaynana ikilemini yaratırken, eşler arasında da çatışmaya yol açmaktadır. Hamilelik döneminde bile fiziksel ve sözlü şiddetin sürdüğü, sıklığının da azalmadığı anlaşılmaktadır (Ayrancı vd., S. 3, 2002, s. 78).

Toplumumuzda özellikle kadına yönelik şiddete karşı pek çok kuruluş ciddi çalışmalar düzenlemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı da 2006/17 sayılı Başbakanlık genelgesiyle “çocuğa ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek ve çeşitli etkinlikler düzenlemek...” konusunda sorumlu kuruluş olarak gösterilmektedir.

Şiddet denildiğinde ilk akla gelen fiziksel şiddettir. Oysaki şiddetin duygusal, cinsel, ekonomik, sözel ve psikolojik olmak üzere pek çok türü vardır (Gümüş, 2002, ss. 49-52). Sözlü ve duygusal şiddet, küfür vb. sözlerle ya da baskı içeren sözlerle uygulanan zorlama, jest ve mimiklerle aşağılama vb. şekillerde kendini göstermektedir (Fidan, 2008, s. 40). Aile bürolarına başvurularda sadece fiziksel şiddet dile getirilmiş olsa bile, sözlü ve duygusal şiddetin yaşandığı da ifadelerden anlaşılmaktadır.

“Eşim bana karşı şiddet uyguluyor. Her şeyi bahane ederek sorun çıkartıyor. Bu bir temizlik bile bahanesi olabiliyor. Zaten suratı da hiç gülmüyor. Sürekli korku halinde yaşıyorum. En son ki şiddet çok aşırıydı. Zaten avukata boşanma vekaletimi verdim. Şimdi çok korkuyorum ne yapacağım. Bana bir yol gösterin.” (AİRB Kişisel Karteks, No: 672, Aydın, Şubat, 2009).

Kadını boşanmaya götüren ve boşanmayı istemesine neden olan faktörler arasında “şiddet görmesi” önemli bir etkidir. Ne var ki, aile içi şiddetin eğitilmiş olarak görülen ailelerde de yaşanabildiği unutulmamalıdır. Şiddet ile ilgili bürolara danışanların bilgilerinde ilk göze çarpan çoğunluğunun eğitilmiş yani yükseköğretim ve lise mezunu olmalarıdır. Bunlardan yaklaşık %23’ü yükseköğretim mezunu iken, %28’i de lise mezunudur.

“Devlet dairesinde çalışan bir bayanım. Eşim çocuklarımın önünde şiddet uyguluyor. Maaşımı elimden alıyor ve istediği gibi de harcıyor. Tahammül edecek gücüm kalmadı ve boşandık...” (AİRB Kişisel Karteks, No: 399, Denizli, Mayıs, 2009).

Çocukların şiddeti ailede görmesi ve öğrenmesi, geleceklerini bu şekilde kurgulamalarına neden olabilir. Çünkü ailede yetişkinlerin herhangi bir anlaşmazlık ve çatışma durumlarında nasıl davrandıkları, özellikle çocuklar açısından son derece önemlidir. Çocuklar ve gençler, yetişkinlerin anlaşmazlıklarını çatışmalarını nasıl çözmeye çalıştıklarını gözlemleyerek kendi geleceklerine ait model davranma biçimlerini oluşturmaktadır (Çayboylu, 2004, s. 193). Bu anlamda şiddet, aileler tarafından geleceğe taşınarak kuşaklar boyu devam ettirilen bir davranma biçimi olmaktadır, diyebiliriz.

Sorular içinde dikkat çeken bir husus daha var ki, o da bazı ailelerde şiddetin dinsel temele oturtulduğu ve erkeklerin kadına karşı şiddet kullanmasını, Allah’ın kendilerine vermiş olduğu bir hak olarak görmeleridir. Bu durum şiddetin hem varlığında hem de sürdürülmesinde önemli bir etken olabilmektedir. Ne yazık ki, günümüz toplumlarında kadına yönelik şiddet eğilimleri, her türlü eğitim faaliyetine ve yasal önlemlere rağmen varlığını sürdürmektedir. Her halükarda bunun, çözümünün çok zor ve çok yönlü bir sorun olduğu ortadadır. Bu sorunu tümüyle ortadan kaldırmak ideal bir hedef olmakla birlikte, bu hedefe ulaşabilmek de kolay gözükmemektedir (Güner, 2007, s. 61). Ancak en etkili çözüm yolunun, insanların beşer ilişkilerini tanzim eden dini ve ahlaki öğretileri, bilinç düzeyinde kavrayıp benimsemiş, yaptığı her davranışın hesabını yüce bir kudrete vereceği mesuliyetini taşıyan vicdanlı bireyler yetiştirmekten geçmektedir, diyebiliriz.

2.4. Eşlerin Birbirinin Yaşam Şekillerine Karışması

Eşler arası uyum, mutlu bir evlilik için önemli faktörlerden birisidir. Eşler arası ortak duygu, düşünce birliğine sahiplik ne kadar yüksekse kişilerin evliliği de o ölçüde sağlam olur. Bu ortak hususlardan biri de aile bireylerinin dine, dini davranma biçimine bakış açısı ve kabullenme dereceleridir. Özellikle aile kurarken kişilerin dini hassasiyetlerinin aynı düzeyde veya benzer şekilde olmasına dikkat etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü bu şekilde belirtilen hususlardan kaynaklanan eşler arası gerginlikler en aza indirgenmiş olacaktır.

“Bizler dini eğitimimizi genellikle ailelerimizden almış kişileriz. Eşimin ise bu taraflarda hiç bezi yok. Önceleri ibadetime karışmıyordu. Son zamanlarda ibadetime mani olmaya başladı. Ayrıca benim açık ve makyajlı gezmemi istiyor. Başını kapatırsan benim yanımda gezemezsin diyor. Benim ne yapmam lazım? Çok tartıştık olmadı.” (AİRB Kişisel Karteks, No: 1721, İzmir, Temmuz, 2010).

Günümüzde birçok ailede dini hassasiyetlere gereken saygının gösterilmediği görülmekte, bu hususun aile içi kavga ve huzursuzluklara sebep olabilmektedir.

2.5. Cinsel Problem ve Hastalık

Evlilik birliğinin devam ettirilmesini zorlaştıran nitelikteki hastalık ve kusurlar TMK'ya göre boşanma sebebi sayılmaktadır. [(TMK'ya göre evlilik birliğini temelden sarsan nedenler açıkça belirtilmemiş ancak, Yargıtay'ın aile içi yaşanan cinsel problemler nedeniyle verdiği kararlardan hareketle şöyle söylenebilir: "Cinsel ilişki, evlilik birliğinin devamının temel unsurlarındandır. Hangi nedenle olursa olsun, cinsel doyum ve uyumun sağlanamaması evlilik birliğinin temelden sarsılmasına neden olur). (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E.1997/2-1 K.1997/264 İçtihat, www.turkhukuk sitesi.com/serh.php?), (01.03.2013)]. Erkek ya da kadın olsun, buluş çağına ulaşan her insanın bir takım cinsel duyguları ve isteklerinin olması kaçınılmazdır. Cinsellik, insanın ihtiyacı olduğu kadar neslin devamı için de gereklidir. Dini anlamda kadın erkek ilişkisi "nikah"la meşru zemine taşınmıştır. Cinsel duygular, iki farklı cinsi yakınlaştıran ve bir yuva kurmalarını sağlayan en önemli faktörler arasındadır. Evlilikte cinsel ve ruhsal uyum, çiftlerin en çok istediği şey iken, bazen erkek veya kadından kaynaklanan cinsel problemler evlilikleri bitirebilmektedir.

Erkeklerde bulunan iktidarsızlık gibi cinsi münasebete engel bir hastalık ve kusur bulunduğu kadın boşanma talebinde bulunabilmektedir.

"Eşimle 3 yıllık evliyiz. Kendisiyle şu ana kadar aile hayatımız olmadı. Tedavi de olmuyor. Her gün aramızda problem çıkıyor. Aramızda sevgi saygı da kalmadı. Bu duruma tahammül edecek halim kalmadı. Ruhsal yönden de bozulmaya başladım. Artık boşanmam gerektiği kanaatine vardım. Böyle bir durumda boşanmak günah mı?" (AİRB Kişisel Karteks, No: 764, İzmir, Eylül, 2006).

Soruda görüldüğü üzere, kadın bütün sıkıntının muhatabı olmasına rağmen hâlâ boşanmanın günah olup olmadığını sormaktadır. Bu durum aileye kadının ne kadar sahip çıktığının da bir göstergesi sayılabilir. Ayrıca sağlıklı bir cinsellik, eşler arasındaki sevgi ve güvenin ifadesidir. Bu şartlar ancak aile ortamında mevcutken, ilişkideki düzen ve süreklilik de insanın sağlığına ve mutluluğuna katkı sağlayan önemli etkenlerin başında gelmektedir, diyebiliriz.

Aile hayatında yaşanan problemlerden kadınlar ciddi anlamda etkilendikleri gibi, tedavi ve çözüm için de kadınların erkeklerden daha çok gayret ettikleri görülmektedir. Erkeklerin ise genellikle konuya gereken hassasiyeti göstermedikleri ve "benim bir şeyim yok" diyerek doktora gitmeyi reddettikleri görülmektedir. Burada erkeğin sorunun merkezi olarak kendini kabul etmemesinin ve çözümlerin genelde kadınların işi olduğu şeklindeki öğrenilmiş kalıp rollerin etkili olduğu söylenebilir [(Karaçay, <http://makale-288-evlilik-ve-aile-terapisi.html>, (17.11.2013)].

2.5.2. Beraber Yaşamayı İmkansız Hale Getiren Hastalıklar

Bazen de evliliklerde çiftlerden birinin rahatsızlığı, uzun süren hastalığı ve hastalıktan kaynaklanan sıkıntılar, evliliğin bitmesine neden olabilmektedir. Böyle bir durumda TMK'nın 165. maddesine göre eşlerden biri boşanma davası açabilir. Bu konuda ilgili madde şöyledir: Eşlerden biri akıl hastası olup da bu yüzden ortak hayat diğer eş için çekilmez hâle gelirse, hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açabilir (Antalya, s. 185).

"Birkaç yıldır eşimde şizofren hastalığı vuku buldu. Evde hep huzursuzluk var. Tedaviye de yanaşmıyor. Ailesinden kimse sahip çıkmıyor. Daha fazla uğraşmak istemiyorum. Boşanmak istiyorum. Bu yaptığım doğru mu?" (AİRB Kişisel Karteks, No: 1901, Kütahya, Nisan, 2009).

Aile hayatında yaşanan gerginliklerden problemlerden kadınlar ciddi anlamda etkilendikleri gibi, tedavi ve çözüm için de kadınların erkeklerden daha çok gayret ettikleri

görülmektedir. Erkeklerin ise genellikle konuya gereken hassasiyeti göstermedikleri ve “benim bir şeyim yok” diyerek doktora gitmedikleri görülmektedir. Bunda erkeğin sorunun merkezi olarak kendini kabul etmemesi ve çözümlerin genelde kadınların işi olduğu şeklindeki öğrenilmiş kalıp rollerin etkisi bulunmaktadır, diyebiliriz. [(“Yuvayı dışı kuş kurtarıyor. Erkekler ‘ben de bir sorun yok’ diyerek psikolojik destek almaktan kaçınıyorlar”, (Sabah, 7.7.2009, s. 3))].

2.6. Sevgi Noksanlığı

Eşler arasındaki bir diğer boşanma sebebi de eşlerin birbirine karşı sevgilerinin azalmasıdır. Oysa iki farklı karakterdeki insanı karı-koca, anne-baba yapan en kutsal duygu sevgidir. Sevgi iletişiminin bittiği yerde aileden eser kalmaz (Vakkasoğlu, 2007, s. 18). Kısaca karşılıklı sevginin tükendiği yerde aileler de tükenmektedir.

“10 yıllık evlilik hayatımız var. Ama eşime sevgim kalmadı, ona karşı hiçbir şey hissetmiyorum. Sevmeye çalışıyorum, ama olmuyor. Sevmediğin bir kişiyle bir ömür nasıl geçirebilirim. Bu yüzden boşanmak istiyorum. Siz ne tavsiye edersiniz?” (AİRB Kişisel Karteks, No: 1008, İzmir, Ağustos, 2007).

Görüldüğü üzere eşlerin birbirine karşı sevgilerinin yok olması ailelerin devamı için sorun teşkil etmektedir.

2.7. Ailedeki Diğer Fertlerin Olumsuz Etkileri

Aile, karı-koca ve çocuklardan oluşan en küçük toplumsal birim olarak tarif edilse de, ister aynı çatı altında ister farklı mekanlarda yaşıyor olsun, çiftlerin kendi aileleri oluşturulan yeni çekirdek aileyle birlikte düşünülmelidir. Çünkü ailedeki büyükler ve diğer fertler çekirdek ailedeki karı-koca üzerinde etkilidir. Evlilik birliği kurulduktan sonra eşlerin aileleri ile ilişkiler daha da önem kazanmaktadır. (Oruç, 2009, s. 304). Toplumda en sık görülen problem, eşlerin aileleriyle özellikle de erkeğin ailesiyle sağlıklı ilişkilerin kurulmasında yaşanan zorluklardır. Gelin-kaynana çatışması toplumumuzda bilinen genel evlilik sorunudur. Ailedeki bu huzursuzluklardan dolayı boşanmak isteyen kadınların var olduğu görülmektedir.

“Yaklaşık 4 yıldır evliyim. Kayınvalidemle birlikte aynı evdeyiz. Bir de bu yetmezmiş gibi eşimin kız kardeşi de aynı evde. Kayınvalidem ve kızı bana psikolojik baskı hatta şiddet uyguluyorlar. Eşime ayrı bir eve çıkalım diyorum. Kabul etmiyor. Ben o evde sanki hizmetçiymişim gibi muamele görüyorum. Ben de sonunda evi terk ettim babamın evine gittim. Mahkemeye boşanma davasını açtım...” (AİRB Kişisel Karteks, No: 359, Aydın, Nisan, 2011).

Evlilik hayatını kocasının evinde sürdüren kadının, İslam Hukukunda eşinin anne-babası gibi yakın akrabalarıyla oturma zorunluluğu olmamasına ve kendisine ayrı bir konut tahsis edilmesini istediğinde kocasının bu talebi yerine getirmesi zorunluluğuna rağmen (Döndüren, 1995, s. 239) örneklerde, kadının bu haklarının dikkate alınmadığı görülmektedir. Kocanın, bir ev kurmamış olmasının ve eşini ailesi ile beraber oturtmasının boşanma sebebi oluşturduğu Yargıtay kararlarında belirtilmiştir. [(www.turkhukuksitesi.com/serh.=14057), (01.03.2014)].

2.8. Maddi Problemler

Bazen evliliklerin maddi problemler nedeniyle sonlandırılabilirdiği görülmektedir. Ancak eşlerin maddi kaygı ve problemler sebebiyle boşanma oranları %4.11 ile son sırada yer almaktadır. Bu sonuç da, bizlere eşler arası sevgi ve saygının temel alındığı ailelerde her türlü sıkıntı karşısında birlikte kenetlenip aile yuvalarını devam ettirme gayretlerinin var olacağını göstermektedir. Zaten maddi problem nedeniyle boşanmak isteyen ailelerde asıl nedeni başka problemlerin oluşturduğu görülmekte, maddi sorunların dışı yansıyan bir gerekçe olduğu anlaşılmaktadır.

“Eşim bana karşı çok cimri. Hiçbir istediğimi alıvermiyor. Kendisi paramız olmasa bile bir yerlerden borç bulup yapacağını yapıyor. Öyle ki uçan kuşa borcu var. Her gün evde para kavgası yaşıyoruz. Babamın evinde de çok zengin değildik ama huzur vardı. Şimdi o huzuru arıyorum ve boşanmak istiyorum. Siz ne tavsiye edersiniz?” (AİRB Kişisel Karteks, No: 2329, Muğla, Mayıs, 2010).

Sonuç ve Öneriler

Boşanma, karı-koca arasındaki evlilik bağının çözülmesi, evliliğin sona ermesi anlamına gelir. Eşlerin kurdukları yuvayı, ölünceye kadar yaşatmaları ve evliliğin ölümle son bulması esastır, (Akpolat, 209, s. 29) ama toplumların hayatında boşanmanın olmadığı hemen hemen hiçbir dönem ve kültür çevresi görülmemiştir. Günümüzde Türk ailesini kuşatan sorun alanlarına bakıldığında, sebepleri ve sonuçları açısından ilk sıralarda boşanma olgusunun yer almaya başladığı müşahade edilmektedir. Her geçen yıl artan bir eğilim gösteren boşanma sayılarında makasın gittikçe açılma eğiliminde olması aile parçalanmalarının önemli bir boyuta ulaştığının delilidir.

Ülkemizde son yıllarda görülen boşanma sayılarındaki artış, müftülüklere bağlı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen sorularda da hissedilmektedir. Oysaki boşanma ciddi bir olaydır. Eşler kadar, çocuklar üzerinde de yıkımlar meydana getirmektedir. Dolayısıyla ailelerin boşanma sürecine girmeden önce danışma merkezlerine başvurması önemli bir kazanım olacaktır. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan müracaatları ailelerin bu konudaki yardım talepleri olarak değerlendirebiliriz.

Genel olarak boşanmaların değişik nedenleri olmakla birlikte, günümüz boşanmalarında mahkeme kayıtlarında genel bir tanım olarak sık sık kullanılan “şiddetli geçimsizlik” ifadesi Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen sorularda detaylandırılmıştır. Böylece boşanmaların özünü oluşturan pek çok sorun ele alınan sorularla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre eşler arası boşanmalara neden olan en büyük faktör erkeğin olumsuz karakteridir. Olumsuz karakterler olarak içki, kumar ve her türlü zararlı alışkanlıklar yanında, kıskançlık ve erkeğin eviyle ilgilenmemesi de sayılabilir. Bunlar aile birliğine büyük zarar vermektedir.

Boşanmaya götüren ikinci önemli neden ise aldatmadır. Adatma beraberinde eşler arası güvenin kaybolmasına, aile içi şiddetin başlamasına, aile içi huzursuzlukların artmasına sebep olmakta ve evliliklerin bitmesine neden olmaktadır. Eşlerin, evliliği devam ettirmek istememesinin üçüncü sebebi ise fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddettir. Şiddet gören/uygulayan eşlerin eğitim seviyelerinin yüksek olması dikkat çekmektedir. Soruların büyük çoğunun kadınlardan gelmiş olması, şiddete daha çok kadının maruz kaldığını göstermektedir. Ancak şiddet, kadına zarar vermedikçe kadının boşanmayı düşünmediği de yine gelen sorulardan anlaşılmaktadır. Eşlerin evliliği bitirmek istemesine başlıca neden olmasa da cinsel sorunlardan ve eşlerin birbirinin yaşam şekillerine karışmasına dayalı problemler de eşleri boşanmaya götüren sebeplerdir. Ayrıca kadının, erkeğin ailesiyle değil de çekirdek aile olarak yaşamak istemesi de ailenin huzurunu bozmaktadır. Eşler arasında sevginin olmaması da bir diğer boşanma nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Eşlerin boşanmayı istemesinde en düşük faktör ise maddi problemlerdir.

Öte yandan Türkiye gibi hızlı bir değişim süreci yaşayan bir ülkede boşanmaya etki eden bu faktörlerin detaylı bir şekilde ele alındığı çalışmaların periyodik aralıklarla gerçekleştirilmesi, boşanmanın nedenlerinin anlaşılabilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Birçok bireysel veya toplumsal olumsuzluklara yol açan potansiyel sorun kaynaklarının, henüz sorun ortaya çıkmadan evvel ele alınması veya mümkünse sorun ortaya çıkmadan çözülmesi takip edilecek en akılcı yoldur.

Boşanma konusunda gerek Başkanlığa gerekse aile bürolarına başvuru sayısının genel dini sorular içinde oldukça yüksek bir orana sahip olması, her şey rağmen halkın önemli bir kesiminin aile kavramının öneminin bilincinde olduğu ve bu bilincin temelinde din olgusunun yer aldığına açıkça işaret ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

AİLE İÇİ ŞİDDETİN SEBEP VE SONUÇLARI ARAŞTIRMASI, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, BAAK Yayınları, Ankara, 2006.

AKPOLAT, Sabri, “Boşanma”, *Fetva Sorularında Aile Konuları*, (İstanbul Müftülüğü), FSF Matbaacılık, İstanbul, 2009.

ALTUNIŞIK, Remzi, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Kitabevi, (4. Baskı), Sakarya, 2005.

ANTALYA, O. Gökhan, 4721 Sayılı Medeni Kanunu, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

ARIN, Canan, “Kadına Yönelik şiddet”, *Cogito Dergisi*, S. 6-7, Yapı Kredi Yay., İstanbul, Kış-Bahar 1996.

AŞIKOĞLU, Nevzat Yaşar, “Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dini Danışmanlık” *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007, c. 2, DİB Yayınları, Ankara, 2008.

AYRANCI, Ünal, “Hamilelikte Aile İçi Şiddet, Birinci Basamak Sağlık Kurumuna Başvuran Kadınlar Arasında Bir Araştırma, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, S. 3, 2002.

BERKANT, H. G; TUNCAY, A. A, “İlköğretim Birinci Kademedeki Sınıf Öğretmenlerinin Rehberlik Hizmetlerindeki Yeterlilikleri Gerçekleştirme Düzeylerinin Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 7/3, Summer 2012, p. 617-635, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020> ANKARA-TURKEY.

BOŞANMA NEDENLERİ ARAŞTIRMASI, Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2009.

BÜYÜK LAROUSSE, “Evlilik”, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1992, c. 7.

ÇAKMAKLI, Kemal, “Eşlerin Birbirini Aldatması” *Bizim Dünyamız, Sorunlu Aileler*, BAAK Yay., Yayın No: 47, Ankara, 1997.

ÇAYBOYLU, İrfan *Ailede çocuk eğitimi*, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (ASAGEM, Yayın No:124), Ankara, 2004.

DALYAN, M. G., “XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Evlilik ve Düşün”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 661-673, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827 /TurkishStudies.8020> ANKARA-TURKEY.

DİB 2010 Yılı Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu, Ankara, 2011.

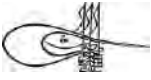
DOĞAN, İsmail, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, AKM Yayınları Ankara, 2009.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1995.

- FİDAN, Hafsa, *Değişen Dünyada Kadın*, DİB Yayınları, Ankara, 2008.
- GÜMÜŞ, Adnan, “Şiddetin Nedenleri”, *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu*, Ankara, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, 2000.
- GÜNER, Osman, “İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış”, *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (OMÜİFD) S. 23, Samsun, 2007.
- KURT, Abdurrahman, “Dünden Bugüne Türk Ailesi”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran, Nova Yay., Ankara, 2006.
- ORUÇ, Esra Simav, “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yılları Arasında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri”, *UÜİFD*, Bursa, c. 18, S. 2, 2009.
- ÖZDEMİR, Ş., ve ARICI, İ., Alevilerin Cem Evleri ve Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelik Görüşleri (Malatya Örneği), *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/3, Summer 2012, p. 2013-2026, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020> ANKARA-TURKEY.
- SUBAŞI, Necdet “Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları” (Bildiri), *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), 24-26 Mayıs 2002, Ankara, s. 4. <http://necdetsubasi.com/bildiriler/11-toplumsal-degisme-aile-ve-yeni-risk-alanlari>, (26.03.2013).
- TÜRKİYE İSTATİSTİK YILLIĞI, Ankara, 2011.
- VAKKASOĞLU, Vehbi, *Ailede Sevgi İletişimi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2007.
- YAPICI, Ş., “Türk Toplumunda Aile Ve Eğitim İlişkisi” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/4 Fall 2010, p. 1545-1570, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020> ANKARA-TURKEY.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- AYBEY, S., (2015). “İl Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Sorular Işığında Boşanma Nedenleri (Ege Bölgesi Örneği)/ Reasons For Divorce Family And Religious Guidance Office Of The Provincial Mufti Questions From The Light (Examples Of The Aegean Region)”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8374>, p. 147-166.

EPIKTETOS'UN STOİK ONTOLOJİDE İRADE VE ÖZGÜRLÜĞE YER AÇMA ÇABASI*

*Rıza BAKIŞ***

ÖZET

Stoa, Hellenistik dönemin önemli bir felsefe okuludur. Her ne kadar Stoa'nın düşünceleri eklektik bir yapı arz etse de ontolojik bağlamda determinizm, kader, doğa, doğaya uygunluk gibi tartışmalarda ortaya koyduğu düşünceler, sonraki dönemlere etkisi açısından önemlidir. Stoa'nın önemli bir temsilcisi olan Epiktetos'un bahse konu olan bu tartışmalar bağlamında görüşlerinin de ayrı bir değeri vardır. Genel kabul, Stoa'nın ontolojisi Herakleitos'a, ahlak felsefesi konusundaki düşünceleri de Sokrates'e dayanmaktadır; fakat her iki konuda da Stoacılar'ın bu iki geleneği bire bir taklit etmedikleri çok açıktır. Geç dönem Stoası'nın bir temsilcisi olan Epiktetos'un irade konusunu vurgulu bir şekilde ele alması ve felsefesini neredeyse tamamıyla irade ve özgürlük üzerine kurmuş olması onun düşüncelerini hem kendi döneminde hem sonraki dönemler için önemli kılmıştır. Söylemlerinin öne çıkarılmasında bir dönem köle olarak yaşamasının etkisinin olduğunu söylemek de mümkündür. Varlık alanını iradenin alanı ve irade dışı alan olarak ikiye ayıran Epiktetos, maddi dünyaya ait olan insanın bedenini, evlatlarını ve çevresinde bulunanların tamamını iradenin dışında bir alana; insanın fikirlerini, düşüncelerini, kararlarını ve tercihlerinden ibaret olan iç/zihin dünyasının tamamını ise, iradenin alanına ait görmektedir. Ayrıca iyiliği ve kötülüğü de bütünüyle iradenin alanında görmesi Epiktetos'un en temel savunularındandır.

Anahtar Kelimeler: Doğa, doğaya uygunluk, determinizm, kader, irade ve özgürlük.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi, El-mek: rizabakis@hotmail.com

EPICETETUS' EFFORT TO MAKE ROOM FOR WILL AND LIBARTY IN STOIC ONTOLOGY

ABSTRACT

Stoa is an important philosophical school of the Hellenistic period. Although thoughts of Stoa were formed in an eclectic manner, its opinions in the ontological context about determinism, fate, nature, conformity with nature have effect on the ideas of later periods. Ideas of Epictetus, an important representative of the Stoa have a special value in the debates of these subjects. It is admitted in general that ontology of Stoa depends on Herakleitos, thoughts on moral philosophy are based on Socrates. But it is clear that in these two subjects Stoic philosophers do not imitate them in the same way. As one of the representatives of the later period of Stoa, Epictetus' emphasis on the subject of will and founding his philosophy almost entirely on the will and the freedom have made his opinions significant not only in his period but also in the later periods. It is possible that why his opinions were highlighted because of he lived as a slave once upon a time. Epictetus divides the area of the existence in two dimensions, that is area of will and area of non- will. According to him, the things which are related to material world such as body of the human being, his children and the things which are around him belongs to the area of non- will; the things which are related to inner world such as ideas, thoughts, decisions and choices of person belongs to the area of will. At the same time considering the good and the evil in the area of the will is one of the most basic defenses of Epictetus.

STRUCTURED ABSTRACT

Stoic philosophers whom Epictetus belongs to them consider the physics and metaphysics as a nested according to their ontological opinions. They are considered as fatalistic because they defend the principles of conformity with nature, universal causality and determinism. Epictetus got the same criticism which they faced. He was especially seen as determinist and fatalistic because of his ideas such as "the will of the part that you belong to", "Show me the way, O Zeus and You the fate it is already written that you have drawn", "God find enough for animal to use the appearances, He gave for human the ability to use these appearances and He send people to earth to see his works" and "the goodness is the commitment, rationality and conformity with nature".

Freedom is to have a choice. The basement of the action is the choice. If a human being is acting without choosing, this action is a work either determined or unconsciousness. In the both cases, no one can talk about freedom. To choose is changing according to a metaphysical principle that the action was based on it. A person who acts according to a metaphysical principle is pursuing a concern to adapt his will to this principle; a person whose acts not depend on a metaphysical principle sees only his/her presence and existence as a determinant. If it is considered a person either free or not in total,

metaphysics is excluded. On the basis of this, there is an opinion that an individual thinks himself/herself as determined by his/her will, in other words there is a direct contrast to the idea of God. One of the advocates of the limited space of human freedom sees his/herself faced with an absolute Existence. So while one of advocates of these two ideas approaches to the freedom through a direct contrast to the Absolute Existence and the other approaches to the freedom through of His existence and His choices. Therefore, it is clear that without taking into consideration this Existence there is no solution to freedom. People who are trying to explain the problem of freedom either handle this issue through accepting the existence of the Absolute Existence like Descartes, or by denying the existence of this kind of existence like Sartre. Epictetus' attitude about this problem is mainly by accepting the existence of God and considering His choices. The expressions such as "Show me the way, O Zeus" demonstrate this clearly.

To limit the freedom by reason and knowing its nature do not change the result. It is possible because of this kind of expressions, although Epictetus' attitude toward religion is quite free; he seems when it is considered his speeches in total as a moral preacher who filled with religious feeling and sincere rather than a systematic philosopher. This is one of the main factors that increase the influence of his rhetoric. It can be said that Epictetus' thought of freedom in accordance with the general conception of Stoic philosophy is an inner or psychological freedom, that is, it belongs to person's inner world or mind. To see the freedom merely a thoughts that people carry it in themselves and evaluation that no one can deprive of another from thoughts include an emphasis on the freedom of human being; but at the same time this limit the freedom of will and act of human. Indeed to separate the things as the things which are under our control and the things which are not under our control, to see everything which includes human body as outside of its own, and to evaluate aspiration of them as a weakness confirm this inference.

When we look through Epictetus' world of thought, it can be seen enough his evaluation about human will and freedom and the expressions such as "Tyrant may interfere only with my body and the things which are outside of my will" may be seen as bold sentences; but this can take to us to the thought that presence and existence of human are limited only with the world of mind. This means to confine our concept and imagination into our own rather than to expand our area of freedom. Yes, his ideas made Socrates free and he defend them even though they took him to death; but Socrates paid costs of his thoughts with his body and life, that is, his body became compensation of his thoughts as in subsequent periods Bruno did. Epictetus' assessment about the death of Socrates as the only his will and choice of his inner world seems an insufficient evaluation. Although this kind of distinction puts forward an emphasis on the field of ideas and judgements; at the same time it trivializes behaviors and moral actions of human towards other people in the society. To consider people's area of freedom beyond the action and limit it only to intellectual area is an important emphasis; but human being is not unidimensional existence who exists only with his ideas. It is possible to see that difficulty of "Epictetus' Effort to Make Room for Will and Liberty in Stoic Ontology"

arises from Stoic ontology and Epictetus tries to overcome this challenge in somehow.

Key Words: nature, conformity to nature, determinism, destiny, will and freedom.

Giriş

Hellenistik dönemin en uzun süreli felsefi geleneğini temsil eden Stoacılık sadece bulunduğu dönem için değil sonraki dönemler için de etkisi olmuş bir felsefi ekoldür/okuldur. Stoa'nın, bir yanıyla insanların Tanrı'ya benzerliklerine dair doktriniyle ve evrensel insanlık anlayışı ile Hristiyanlığın yolunu hazırladığı düşünülmekte, diğer taraftan metafiziği ve etiği ile de modern dönemde Spinoza, Leibniz, Kant ve Fichte'nin felefinde silinmez etkiler bırakmış olduğu kabul edilmektedir (Zeller, 2001: 320).

Epiktetos, Stoa filozofu Musonius'un öğrencisi ve geç dönem Stoa felsefesinin Seneca, M. Aurelius'la birlikte üç önemli temsilcisinden biridir. Felsefi görüşleri kadar hayatı da dikkat çekicidir. Neron döneminde köle, sonrasında ise, Roma'da özgür olarak yaşamıştır. Onun felsefeye dair görüşlerini öğrencisi de olan tarihçi Flavius Arrianus tarafından kaydedilmiş olarak *Söylevler*'inde bulmaktayız (Zeller, 317). Diyalog tarzında konuşan Epiktetos, söylemini bir tartışma biçiminde yürüttüğü için Sokrates'e benzetilmektedir. O da sadece söylemiyle değil düşüncelerini temellendirirken de kendisine Sokrates'i örnek almaktadır. Epiktetos, Sokrates'i özgürlüğün şehidi olarak görürken, kendisi de Helenistik çağın Sokrates'i olarak kabul edilmektedir (Myrto Dragona- Monachou, 2007:112).

Epiktetos'un irade ve özgürlük konusundaki görüşlerinin farklı uzanımları bulunmaktadır. Ontolojisi determinizm ve kaderle ilgili tartışmalar içermekte; irade, özgürlük, erdem ve bilgi problemleri de birbirinden bağımsız olarak anlaşılamamaktadır. "Epiktetos'un Stoik Ontolojide İrade ve Özgürlüğe Yer Açma Çabası"nı bunları göz önünde bulundurarak ele alıp tartışmak istiyoruz.

Kavramsal Tartışma-Felsefi Arkaplan

Stoa ontolojisinin kökenini Herakleitos'a kadar götürmek mümkündür; çünkü varlık tasavvuru olarak iki düşünce birbirine çok benzemektedir; hatta birçok yönden iç içedir denebilir. Şu bir gerçek ki, Herakleitos gibi Stoacılar da evrenin ana maddesinin ateş olduğu tezini savunmaktadırlar (Arslan, 2008: 179) ve gerçek anlamda var olan her şeyin cisimlerden meydana geldiğini, bunun sıcak nefes ya da aynı şey demek olan ateş olduğunu (Zeller, 265), ancak doğada bir anlamda cisim olmayan şeylerin de varlığını kabul etmektedirler (Arslan, 265). Evrende şeylerin kendinden geldikleri iki nedenin olduğunu savunan Stoacı Seneca, bunun birinin madde diğerinin ise akılla aynı şey olarak düşünülen "neden" olduğunu ifade etmektedir (Arslan, 336). Stoacılarıdaki biri etkin diğeri edilgin olmak üzere evrenin iki ilkesinin olduğu düşüncesi Aristoteles'in madde ve form gibi var olan her şeyin son tahlilde kendilerine indirgenebileceği en genel varlık çeşitleridir (Arslan, 283). Edilgin olan hiçbir niteliği olmayan bir töz yani maddedir; etkin olan ise, bu tözde içkin olan akıl (logos) yani Tanrı'dır. Tanrı ise, sonsuz maddenin tüm kapsamı içinde her şeyin yaratıcısıdır. Diogenes Laertius'un naklettiğine göre bu öğretiyi Kition'lu Zenon *Töz Üzerine*, Kleantes *Atomlar Üzerine*, Khrysippos *Fizik* adlı eserinin birinci kitabının sonlarında, Arkhedemos *Öğeler Üzerine* Poseidonios da *Fizik Konusu* adlı eserlerinde dile getirmişlerdir. Stoacılar ilkelerle öğeler arasında fark olduğu görüşündedirler; çünkü ilkeler yaratılmamıştır ve bozulmazlar ve ilkelerin kütlesi ve biçimi yoktur; buna karşılık öğeler evrensel yangında yok olur (Laertios, 2013: 7: 134, 139, 150).

Stoa ontolojisinin en temel argümanlarından biri doğaya uygunluk prensibidir. G. E. Moore'a göre, Stoa ahlak felsefesinde ahlaki ilkelerin en önemlilerinde bir olan "doğaya uygun yaşa" kavramı öncelikle metafiziksel bir anlama sahiptir; ancak "doğa" kavramını hiç bir metafiziksel anlamı olmayan "insan doğası" anlamında da kullanmışlardır (Moore, 1992: 42). Bu anlamdaki kullanılışında doğaya uygun olan, insan doğasına yani akla uygun olandır. Bu bağlamda Stoacılar, biyolojik ve psikolojik özelliklerini betimlemeye çalışırken insanın içkin anlamındaki doğasından bahsetmeye çalışmışlar; ancak yine de, 'insan doğası doğa'yla uyum içindedir' düşüncesiyle, 'insan doğasını yöneten ilke doğa'dır' gibi metafiziksel bir inancı da gözardı etmemişlerdir (Yazıcı, 1993: 102). Doğaya uygunlukta, belirlenmiş bir doğa vardır ve her şey bu belirlenmişlik üzerinden anlaşılmalı çalışılmaktadır; yani ahlak, sanat ve siyasete kaynaklık edecek olan her şey doğa'dır (Arslan, 345). Bu yüzden onlar evreni meydana getiren ana varlık türlerinin her birinde bu türün birliğini ve özelliğini teşkil eden şey olarak "doğa" kavramını kullanmakta sakınca görmezler (Arslan: 368). Herkesin aynı doğayı paylaştığını düşünen Stoa'ya göre, insanların hepsi aynı yasaya tabidir. Bu düşünceden hareket eden Stoa, doğaca bir olan insanlar arasında hür-köle ayırmasına da gerek olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda dünya vatandaşlığı düşüncesi Stoacılığı, Hellen ve Roma döneminin gerçek temsilcisi yapan en etkili kriterlerden biri olmuştur (Zeller: 275). Netice itibarıyla doğa, sadece ontik temel oluşturmamakta aynı zamanda Tanrı düşüncesi, ahlak felsefesi ve siyaset felsefesi gibi diğer alanlara da kaynaklık etmektedir.

Stoa ontolojisindeki metafizik ve fiziğin iç içeliği düşüncesi belirlenimcilik, kader ve bunlarla birlikte gündeme gelen irade ve özgürlük tartışmasını karşımıza çıkarmaktadır. Her şeyin nedeninin Tanrı veya akıl olduğuna ilişkin teze inanan Stoacılar bu düşünceyle birlikte gündeme gelen determinizm tartışmalarının da dışında kalamamaktadırlar. Daha öncesinde atomcuların da evrende mutlak bir determinizmin hakim olduğunu düşündükleri bilinmektedir; ancak Stoacı determinizm düşüncesi atomcularınkinin birebir benzeri değildir (Arslan: 335); fakat katı determinizmin hakim olduğu bir dünya görüşüne sahip olan Stoacı biri, özgürlüğü sadece evrensel düzeni kendi iradesiyle kabul etmede bulacaktır. Eğer bu durumda iradenin bizatihi kendisinin, düzenin zorunluluğuna tabi olacağı söylenecek olursa, o da bu durumda konunun fazla önemli olmadığını, çünkü tüm bunlara rağmen iradenin zorunlu olarak irade olarak kaldığını söyleyecektir (Gilson, 2005: 276).

Determinizmin iki türü vardır: Birincisi her olayın bir nedeni bulunduğunu savunan katı determinizmdir ki bu anlayış, tarihte ya da insan yaşamında söz konusu olan nedenleri yeterince geriye giderek araştırdığımız takdirde insanın denetimi dışında kalan, insanın üzerlerinde hiçbir etkisi bulunmayan temel nedenleri bulabileceğimiz bir düşünceyi temel alır; yani meydana gelen her şey daha önce gelen nedenler tarafından belirlenmiştir. Burada "belirlenmiştir" kelimesi iki olay veya iki durum arasındaki bir ilişkiye işaret etmektedir (Chris Horner- Emrys Westacott, 2011:3). Bu tür determinizm, kaderciliğe çok yaklaşmakla birlikte, insanların geleceği değiştiremeyeceklerini öne sürmek bakımından da farklılık göstermektedir. Katı determinizmde, insanın düşünceleri, duyguları arzuları, seçimleri ve kararları da dahil olmak üzere her şeyin belirlenmiş olduğu iddia edilir. Kant, antinomilerin üçüncüsünde determinizm ve özgür irade arasındaki çatışmaya değinir. Burada doğa yasalarına göre işleyen nedensellik, fenomenler dünyasını meydana getiren tek nedensellik mekanizması değildir; ayrıca "Özgürlükten doğan bir nedensellik de fenomenler dünyasının açıklanması için zaruridir" tezine karşılık "Özgürlük diye bir şey yoktur; dünyadaki her şey sadece doğa yasaları çerçevesinde oluşur." anti tezinden hareketle Kant, saf aklın özgürlüğü ispatlayamayacağı görüşüne ulaşmaktadır. Diğer taraftan ahlak teorisi için de özgürlüğe ihtiyaç duymaktadır. Netice itibarıyla özgürlüğün numen aleme ait olduğunu determinizmin ise fenomenler alemine ait olduğunu kabul ederek kendi çözümünü ortaya koymaktadır (Kant, 1993:239, 240.).

Bir diğer biçimi olan yumuşak/soft determinizmde ise, insanlar akıl ve iradeleriyle bazı eylemlerine isteyerek neden olurlar (Cowburn, 2008: 170-171). Katı determinizm taraftarlarının aksine bu düşüncede olanlar bu bağlamda insan özgürlüğünün olduğundan ve özgür iradede yanadırlar (Cevizci, 2002: 270). Stoacılıkta evrenin tanrısal olduğu, her tarafında düzen ve iyiliğin hüküm sürdüğü, her şeyin tanrısal bilgeliğe ve inayete uygun olarak cereyan ettiği, tanrıların veya daha doğrusu Tanrı'nın insanla ilgilendiği, insan ruhunun bir şekilde ölümsüz olduğu, insanın özel olarak tanrısal akıldan pay aldığı, böylece doğanın Tanrı'nın veya kaderin yasalarına uygun olarak yaşamak suretiyle mutlu olabileceği savunulmaktadır (Arslan, 2005).

Evrensel nedensellik ve determinizm görüşlerinden dolayı kaderciler oldukları yönünde eleştirilere maruz kalmış olan Stoacılar'dan özellikle Khrysippos'un bunu reddederek Stoacı öğreti içinde insan özgürlüğünün mümkün olduğunu savunduğu ve *Kader Üzerine* adlı bir eser kaleme aldığı bilinmektedir (Arslan, 338). Fakat Epiktetos'un, Khrysippos'da varolduğu iddia edilen nedensel determinizm ve kader konusunda konuşmaktan özellikle kaçındığını söylemek de mümkündür (Bobzien, 2005: 337). Kadercilik, koşullar ne olursa olsun bir olayın kaçınılmaz bir biçimde meydana geleceğini ileri süren bir öğretiler. Determinizm ise, sadece olayların birbirine neden-eser bağıyla bağlı olduklarını, dolayısıyla ancak tam nedeni teşekkül etmiş bir olayın eserinin zorunlu olarak ortaya çıkacağını, nedenin kendisini değiştirdiğimiz de söz konusu eserin meydana gelmesinin zorunlu olmadığını savunan bir öğretiler (Arslan, 338). Khrysippos'a göre, dış kuvvetin etkisi olmasa içsel bir kuvvetin ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan tasdik veya reddetmenin ortaya çıkamayacağı doğrudur; ancak bu dış etki, içe ait bir etkinin ve onun sonucu olarak ortaya çıkan tasdik veya reddetmenin sadece bir hareket ettiricisidir, onun belirleyicisi değildir. Bu belirleyiciliğin kendisi söz konusu tepkiyi gösteren, tasdiki yapan veya onu reddeden öznenin kendisine, onun zihnine aittir. Asıl belirleyici olan zihnin kendi doğasıdır (Arslan, 343). Bu noktadan baktığımızda determinizm ile kadercilik arasında doğrudan bir bağlantı kurabilmek zordur.

Evrensel determinizmle özgürlük arası ilişkiler sorunu üzerine önerilecek tek mümkün çözüm, daha sonra aynı sorunla ilgili olarak Spinoza tarafından ayrıntılı bir şekilde geliştirilecek çözümü akla getirmektedir. Bu çözüm felsefe tarihinde "kendini belirleme olarak özgürlük" adıyla bilinen çözümdür. Fakat bunun Stoacı ilkelerle ne kadar tutarlı olacağı tartışmalıdır. Stoacı ontoloji içinde asıl neden, Tanrı'dır ve Tanrı'nın iradesi de değişmezdir (Arslan, 344).

Belirlenimciliğin tehdit ettiği özgürlük çeşidinin ne olduğu hakkında açık bir görüşe sahip olup olmadığımız önemlidir. Bu noktada "metafizik özgürlük" ile "pratik özgürlük" arasında bir ayrım yapmak durumundayız. Pratik özgürlük istenen bir şeyi yapma, arzuları gerçekleştirme özgürlüğüdür. Bu insanların farklı derecelere sahip olabilecekleri özgürlük türüdür. Bu tür özgürlük genel olarak irade özgürlüğü diye adlandırılan metafizik özgürlükten çok farklıdır. Bu tür özgürlüğü kullanmak demek son tahlilde yaptığımız seçimlerden sorumlu olmamız demektir. Örneğin hapisane hücrelerine kapatılan birinin eylem özgürlüğü tamamen sınırlanmıştır; ancak bu durumla mücadele etme veya ona rıza gösterme, hapiste bulunan diğer insanlarla dostluk kurma vs şeyler kişiye bağlıdır. Metafizik özgürlük, pratik özgürlük ile karşılaştırıldığında bu özgürlük temel zihinsel kapasitemize bağlı olarak kendisine ya sahip olduğumuz veya olmadığımız bir şey olarak kabul edilir. Belirlenimcilik tarafından tehdit edilen şeyin bu metafizik özgürlük-irade özgürlüğü olduğu açıktır.

Determinizm-özgürlük problemini tartışırken karşımızda üç seçenek vardır: Birincisi, belirlenimciliği kabul etmek ve özgür iradeye inanmayı reddetmek, ikincisi, belirlenimcilik ve özgür iradenin birbirleriyle bağdaşabilir olduğunu kabul etmek, üçüncüsü ise, özgür iradeye sahip olduğumuz görüşüne taraf olup belirlenimciliği reddetmektir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi katı belirlenimcilik olan birinci durumda pratik ya da metafizik bir özgürlükten bahsetme imkânı çok

belirgin değildir. Esas tartışılması gereken durum belirlenimcilikle metafizik özgürlüğün nasıl uyushabileceğidir; soft determinizmin teklif ettiği orta yolun da ikilemi çözmediği de bir gerçektir.

Belirlenimciliğin arkasında geleneksel bilimin ağırlığı ve otoritesi vardır; ancak kendi tezlerinin de nedensel olarak belirlenmiş olduğunu kabul ettikleri takdirde belirlenimcilerin bu tezlerinin akılsallığını nasıl kavrayabilecekleri açık değildir. Ayrıca çağdaş fiziğin bazı dallarında ortaya çıkan belirlenimsizlik belki özgür irade savunucularına bir kaçış yolu sağlamaktadır ve gerek sağduyusal, gerekse ahlaki çıkarlarımız bu yola girmeye çaba gösterme yönünde bizi teşvik edebilir; ancak bunu nasıl yapabileceğimiz açık değildir. Bunun nedeni, bilimin geniş ölçüde belirlenimci olması yanında aynı zamanda maddeci olmasıdır; çünkü bilim, gerçeği tümüyle fiziksel bir şey olarak anlamaktadır (Chris Horner- Emrys Westacott, 17-18).

Özgürlük düşüncesi analiz edildiğinde onun son derece karmaşık olan yapısı ortaya çıkmaktadır. Denebilir ki, özgürlük felsefe tarihinde ucu en açık kalmış tartışma konularından biridir; çoğu zaman bilgi, doğa, belirlenimcilik, öz-varoluş ve kavramlarıyla birlikte tartışılmış olan bu mesele etrafında insanın özgür olup olamayacağı uzun uzun tartışılmıştır. Bilgiyi temel alanlar açısından özgürlük en temel anlamıyla insanın neyi yapıp neyi yapamayacağını farkında olmasıdır; çünkü özgürlüğü açığa çıkaran seçim, kişinin yaptıklarının, arzu duyduklarının, amaçlar uğruna hareket ettiklerinin farkında olması, seçimlerinin, arzularının ve amaçlarının nedenlerini bilmesi demektir (Spinoza, 2011: 513). Stoacılar için gerçek veya doğru anlamında özgürlük, insanın kendi logos'unu evrensel logosa, kendi iradesini evrensel iradeye teslim etmesidir. Böylece özgürlük, son tahlilde Stoacılar için aslında bir güç değil bir bilgeliktir. Bu, insanın Tanrı'nın fiillerini bilinçli ve iradi olarak kabul etme, onları benimseme ve kendi fiili kılma bilgelidir. Özgürlüğün bilgi ile ilişkilendirilmesi düşüncesini savunanların başında Sokrates gelmektedir. Bu nedenle Stoacılar tıpkı sofistlerde olduğu gibi mantık, dil bilgisi, güzel konuşma ve diyalektik öğrenmeye özel bir önem vermişlerdir. Benzer şekilde Aristoteles de bilgisizlikten dolayı bir şeyi yapma ile bilmeden yapma arasındaki ayrıma dikkati çeker (Aristoteles, 1997: 1110a). Spinoza'ya göre, filozofların insanın özgür olduğunda diretmelerinin temel nedeni bilgisizliktir (Spinoza, 513). Bu yüzden özgür insan, her şeyin tanrısal doğadan zorunlulukla doğduğunu gören, ölüm korkusuna kapılmayan, gücünün bilincinde olan, dolayısıyla neyin üstesinden gelip, neyin üstesinden gelemeyeceğini bilen, cahillerin kendisine iyilik yapmasından mümkün mertebe kaçınan, başka özgür insanların değerini ve kaderini bilen, düzenbazlıktan kaçınıp hep dürüst olan, akli kılavuz olarak ortak yasalara göre yaşayan, kimseden nefret etmeyen, haset etmeyen, tiksinti duymayan, kimseyi hor görmeyen, kibirli olmayan, nefreti sevgi ile yenmeye çalışan, kendisi için istediğini başkası için isteyen, bazı şeylerin kötü, rahatsız edici görülmesinin nedeni tam bilgiye ulaşmamış olmaktan doğan yanlış bir fikir olduğunu bilen, her şeyi anlamaya çalışan insandır (Adugit, 2013: 74).

Özgürlük meselesi Stoa felsefesinin temelinde yer alan bir konudur ve bu aynı zamanda ahlak, etik ve mantıkla da doğrudan ilişkilidir (Bobzien, 2). Antik Yunan'da kader başlığı altında ele alınan determinizm ve özgürlük problemi konusunda yazan da sadece Khrysispos değildir. Platon'un öğrencisi ve akademinin başında bulunan Xenocrates ve Epikuros'un da bu konuda görüşlerinin olduğu bilinmektedir; fakat iki çalışma da kayıptır. Daha sonraki dönemde Panaitos ve onun öğrencisi Poseidonios'un kader üzerine iki kitap kaleme aldığı bilinmektedir; aynı şekilde Cicero'nun ve Plutarkos'un eserlerinin olduğundan bahsedilmektedir (Bobzien, 4).

Şunu rahatlıkla söylememiz gerekir ki, Stoik determinizm ile Stoa kozmolojisinin bir birine sıkı bir şekilde bağlı olması bazı temel kavramların Stoa fiziğinden ve ontolojisinden bağımsız olduğu anlamına gelmez. Stoik determinizm doğrudan nedensel determinizm (causal determinizm) olarak sunulamaz fakat güçlü teolojik elementle ve doğanın hareketleri ve durumuyla beraber düşünülebilir. Genel anlamda cevabı aranan soru, Stoa fiziği ve ontolojisinin determinizm, kader ve

özgürlük konularını anlamada bize ne kadar yardımcı olduğu (Bobzien, 16) ve özelde ise Epiktetos'un bu konudaki görüşleridir.

Epiktetos'ta İradenin Alanı ve Özgürlük Sorunu

Epiktetos'un irade ve özgürlük konusundaki görüşlerine gelecek olursak o, şeyleri temelde hükmümüz altında olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırarak ele alır (Bobzien, 331,336). Bu şekilde bir ayırım ilk dönem Stoacılarında rastlanmamaktadır. İradenin alanı içinde olanlar hükmümüz altındadır ve ona göre insanın özgürlüğü ile ilişkili olan yer de burasıdır; hükmümüz altında olmayanlar ise iradenin alanı dışındadır ve insanın özgürlük alanında değildir. Epiktetos'a göre, bize düşen hükmümüz altında olanları elimizden gelen en iyi biçimde, geri kalanları ise doğalarına uygun biçimde kullanmaktır (Stephens, 2007: 130). Doğalarının nasıllığını ise, Tanrı'nın isteği belirlemektedir (Epiktetos, 2013: 17). Epiktetos'un hükmümüz altında olup irademizden kaynaklanan eylemlerin karşısına koyduğu ise, beden, bedenin kısımları, servet, ebeveynler, kardeşler, evlatlar, yurt ve genel olarak çevremizde bulunan her şeydir. Korkuya kapılmamıza neden olan bunlar, esasında irademizden bağımsızdır, yani irademizin dışında olan şeylerdir; diğer taraftan hiç tehlikeli değil gibi özgüvenle davrandığımız şeyler ise irademize bağlıdır. Bu nedenle, irademiz dışındaki şeylere yönelip onları arzularken aldanmak, acele davranmak, alelade düşüncelere kapılmak bizi hiç kaygılandırmamalıdır (Epiktetos, 126). Epiktetos, ölüm ve acının hükmümüz altında olmadığını ve engellenemeyeceğini, ancak onlardan duyulan korku ve endişenin hükmümüz altında olduğunu ve engellenebileceğini düşünür (Epiktetos, 90,126). Doğruluk, erdemlilikten doğan utanma duygusu kişinin kendi hükmü altında olan bir şeydir. Bir kimseyi kendi iradesinden başkası bunları kullanmaktan alıkoyamaz (Epiktetos, 97).

Epiktetos'a göre, eğer hükmünüz altında bulunan şeyler iyiye, bu sizin doğru ve düzenli bir iradeye sahip olduğunuzu gösterir (Epiktetos, 358). Böyle olan bir kimse engellerden bağımsızdır, başkalarının hükmü altında olan şeyleri arzulamaz. İnsana düşen kölelikten kurtulmak ve sonunda bütün ruhuyla şu sözleri söylemektir: *Bana yol göster ey Zeus ve sen alın yazısı; çizdiğin yol bana çoktan yazılmıştır* (Epiktetos, 365).

Epiktetos'a göre, iradenin alanı kişinin özgürlük alanıdır; iradeden bağımsız olan şeyleri arzulamanın bir anlamı yoktur. Bize verilmedikleri apaçık belli olan şeylere sahip olma isteği doğru bir istek değildir (Epiktetos, 360). İradenin alanında onu sınırlayan ve engelleyen biri de yoktur; fakat bunları söylerken onun mutlak bir özgürlüğü savunduğunu iddia etmek güçtür; çünkü Epiktetos'un doğaya uygunluk olarak karşımıza çıkardığı düşünce buna manidir. Bu düşünce ise, insanın kim olduğunu ve kim tarafından yönetildiğini bilmesi (Epiktetos, 64); doğaya ait iradeyi anlayabilmesi (Epiktetos, 73) ve bunun neticesinde doğayla uyumlu bir iradeye sahip olmasıdır. Böyle bir düşünceye sahip olan birisi Epiktetos'a göre, her konuda güven içinde olur ve hiçbir şeyden korkmasına gerek yoktur (Epiktetos, 131). Elbette ki doğaya uygunluktan kasıt, Tanrı'nın doğası ve iradesidir. Tanrı'nın doğası ise sezgi, bilgi ve doğru düşüncedir (Epiktetos, 147). Bize düşen görev, tanrısal iradeyle uyumlu, ona itaat eden, hatayı hiçbir şeyde görmeyen ve fakat bütün ruhuyla "Bana yol göster ey Zeus ve sen alın yazısı" diyebilmektir (Epiktetos, 222).

Epiktetos, iradeye iradeden başka hiçbir şeyin hükmedemeyeceğini savunur (Epiktetos, 113). İrademizden bağımsız şeyler bizim için hiçbir şey ifade etmez; irade, doğruluğu ve görüşleri kullanabilme yetisidir ve son amaç iradeyi takip etmektir (Epiktetos, 120). O, iradenin diğer yetiler arasında önemli bir ayrıcalığının da olduğunu iddia eder; konuşabilme yetisi kendine özgü bir değere sahiptir, ancak irade kadar değerli değildir. Bu yüzden o, iradeyi hem konuşabilme hem de küçük ya da büyük bütün yetilerimizi kullanabilme kabiliyeti olarak görmektedir (Epiktetos, 220). İradenin kendi doğasını muhafaza edebilmesi, ancak öteki şeylere uygun bir değer biçmesi ve onlar arasında tercih yapabilmesiyle mümkündür (Epiktetos, 221). Önemli olan insanın

iradesini nereye yönlendirdiğidir. Eğer irade, dış dünyadaki şeylere yönlendirilmişse artık güvenilir denemez (Epiktetos, 215). İnsanın yapması gereken şey, iradesine bağımlı olmayan şeylere karşı özgüvenli, iradesine bağımlı olan şeyler karşısında sakınlı davranmasıdır (Epiktetos, 129). Epiktetos'a göre insan, iradesinden daha büyük yeteneği olmayan bir varlıktır. Onun dışındaki her şey tıpkı saygınlık, güç ve dış dünyamızda bulunanlar gibi irademizden bağımsızdır ve bu iradeye boyun eğerkir (Epiktetos, 154). Epiktetos'a göre, başkalarının doğaya uygun olmayan tutumları bizim için kötülük değildir; çünkü doğa bizi başkalarından ötürü sıkıntıya düşmemek ya da üzülmemek üzere şekillendirmiştir. Başkalarıyla ilgili durumlar irademizden bağımsız konular oldukları için onunla çekişmeye girmenin bir faydası yoktur (Epiktetos, 155). Bu ifadeler kişinin sorumluluk alanını kendi iradesi ve onun kuşattığı alan olarak vurgulamakta ise de diğer taraftan kişiyi bireyselleştirmekte ve kendi dışındakilere karşı kayıtsızlaştırmaktadır. Zaman zaman bedenini arzularını önemsemeyen ve bunları birer haz olarak görüp bunlar üzerinden Epikuros düşüncesine eleştiriler yöneltmiş olan Epiktetos'un bu düşünceleriyle insanı sadece kendi iç dünyasında yaşayan bir varlık durumuna düşürdüğü de açıktır.

Şeyleri iradeye bağlı olanlar ve olmayanlar diye ayıran Epiktetos'a göre iyi de kötü de iradenin alanında yer almaktadır. Bunların ikisinin de olmadığı yer bizim irademizin dışındaki bir alandır (Epiktetos, 178). O halde insan, iradesi neredeyse orada olmalıdır (Epiktetos, 214). Bir kimse mutsuzsa onun mutsuzluğunun sebebi kendisi, kendi iradesidir. İyi ve kötünün doğası, bir baba gibi koruyucumuz ve gözeticimiz olan Tanrı tarafından bize ait kılınmıştır (Epiktetos, 319). Tersinden düşünecek olursak insanın mutluluğunun kaynağı dışarıda değildir; kendi iradesinde, kendisini iyi hissetmesindedir. Açıkçası Epiktetos'a göre, ağrı, acı ve zevk dediğimiz hissiyat insanın iç dünyasına ve zihinsel durumuna ait şeylerdir (Stephens, 16-17); çünkü sonuçta onları da açığa çıkaran bizim yargılarımız ve tercihlerimizdir (Epiktetos, 50). Bir kimsenin kendi gücünün ve kontrolünün dışında bir şeyi istemesi Epiktetos'a göre rasyonel değildir. İnsanın doğası iyiliktir, öteki insanlarla işbirliği yapmaktır; onların iyiliğini istemektir. İnsan ancak akıl dışı davrandığı sürece kötü bir durumdadır (Epiktetos, 364). Düşünceler bireylerin kendilerine özgü yetilerdir; eylemlerin iyiliği ve kötülüğü de düşüncelerden kaynaklanır (Epiktetos, 384). Epiktetos'a göre, iyi irademizin bir seçimi olduğu gibi kötü de irademizin bir seçimidir (Epiktetos, 112). Eğer kötülük yalnızca iradenin iyi kullanılmamasından açığa çıkıyorsa, elbette irademize bağımlı olan şeylerde dikkatli olmamız gerekir (Epiktetos, 125); çünkü kişi iradesi güzel olduğu kadar güzel olabilir. Bu yüzden yapması gereken şey iradesini güzelleştirmesi, kötü düşünceleri ruhundan çıkarıp atmasıdır (Epiktetos, 242). Eğer iyiyi irademizin doğru bir açıklaması olarak konumlandırırsak, yaşamdaki ilişkiler karşısında maruz kaldığımız birçok zorunluluğun da iyi olduğunu görürüz (Epiktetos, 247). İradenin doğasında geliştirilip düzeltilebilme özelliği vardır (Epiktetos, 251). Sıradan bir insan sıkıntıların bedeninden kaynaklandığını düşünür; filozof ise sıkıntıların kendisinden, iradesinden kaynaklandığını düşünür; çünkü iradeden bağımsız olan hiçbir şey iradeye zarar veremez. İradeye ancak kendisi zarar verebilir ve ancak kendisi engelleyebilir (Epiktetos, 28). Bir insanın güvенеbileceği tek şey engellerden bağımsız, elinden alınması imkansız olan kendi iradesidir (Epiktetos, 340).

Epiktetos'a göre, iyi iradenin alanında ise onu açığa çıkaran şey özgürlük olmalıdır (Epiktetos, 300). Demek ki, iyiyi arzulamak ve kötüden kaçmak her insanın doğasında bulunmaktadır; biri bizi bunların birinden yoksun bırakıp ötekine itmek isterse ve özgürlüğümüzü kısıtlarsa onu düşman ve hain olarak görürüz. Üstelik bu kişi kardeşimiz, oğlumuz ya da babamız bile olsa. İyiyi ve kötüyü asıl aramamız gereken yer irade ise, onu olması gerektiği gibi kötülüklerden arındırıp iyiliklerle kuşatarsak aramızda kavgalara ve küfürlere yer kalmaz (Epiktetos, 389). İnsanın iradesi ve tercihi önemlidir ama Tanrı'nın tercihinin her zaman insanın tercihinden daha iyi olduğunu da bilmesi gerekir. Kendimizi onun bir yoldaşı ve izleyicisi olarak görmeli, yönelimlerimiz, arzularımız, irademiz onunkiyle aynı olmalıdır (Epiktetos, 400). İyinin ve

kötünün nerede bulunduklarına baktıktan sonra şunu söylemelidir: “Her ikisi de benim hükmüm altındadır; kimse iyi olanı elimden alamayacağı gibi, irademe karşı gelerek kötülük yapmaya da beni zorlayamaz (Epiktetos, 426).”, “Seni en iyi bilen kişi yine sen olduğun için, kendi değerini ve ne kadar edeceğini en iyi bilen de sensin (Epiktetos, 21)” Epiktetos’a göre, bilge ve iyi bir kimse için en önemli şey kendi mantık yetisidir. Bilge ve iyi adamın görevi görünüşleri doğaya uygun bir şekilde kullanmaktır ve doğruyu kabul ederek yanlıştan uzak durmaktır (Epiktetos, (Epiktetos, 246).

Doğaya uygun olanı ve hükmü altında olan şeyleri kişiye gösterecek olan şey akıllı ve düşüncesidir. Kişinin, akla uygun ve akıldışı olanları belirleyebilmek için yalnızca dış dünyadaki şeylerin değerini değil, aynı zamanda kendi kişiliği için neyin uygun olup olmadığını da bilmesi gerekir (Epiktetos, 21). Epiktetos’a göre, Tanrı, hayvanların görünüşleri kullanabilmesini yeterli bulurken, insana bu görünüşleri kullanma yetisi yanında anlamlandırma yetisini de vermiştir (Epiktetos, 36). İnsanı da yeryüzüne eserlerini görsün diye göndermiştir. Bunu ona yaptıracak olan şey ise akıldır. İnsanın başlaması gereken yer hayvanlarla aynıdır ancak bitirmesi gereken yer doğanın bizim için belirlediği sınıra kadar uzanır. Bu sınır ise, düşünmek ve anlamak, doğayla uyumlu olmakla tamamlanır. Bu sınıra ulaştıracak olan akıldır ve bu hususa özen göstermek gerekir (Epiktetos, 37).

Epiktetos’a göre, akıl yürütme eyleminin son amacı hakikati ortaya koymak, yanlış ortadan kaldırmak ve belirsiz durumlarda yargıyı askıya almaktır (Epiktetos, 40). Akıl yürütmede bulunurken amaçlanan şey, onun ne sonuçlar getireceğini de bilip kabullenmektir (Epiktetos, 41). İyi olan, bağlılık, akla uygunluk, doğaya uygunluktur (Epiktetos, 55). Kişi aklını bedeninin emrine verirse kendini zavallı bir köle haline getirmiş olur; bayağı servetlerin emrine verirse de bir köleden farkı kalmaz (Epiktetos, 100). İradî faaliyette bulunma insanın akıllı olduğunu gösterir. İradî faaliyetin temelinde düşünüp taşınıp karar verme vardır. Karar verme bir kişiye ait eylemdir. Bir kişi, aynı zamanda bir “ben”e işaret eder (Cowburn, 27). Ben’in oluşmasında temel unsur akıldır. İnsan akıl sahibi olduğu içindir ki, ben’inden bahsedilir (Öner, 1999:361). Akıllı denetleyecek tek şey ise, yine kendisidir (Epiktetos, 72). Doğa bize akıl yeteneğini görünüşleri doğru kullanabilmemiz için vermiştir. Aklın kendisi de belli görünüşlerin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir düzendir. Bu nedenle akıl kendi varlığını tasarlayabilecek yeteneğe doğası gereği sahiptir (Epiktetos, 84).

İradenin kendisi dışında, doğrudan iradenin kendisinin emrinin altında olan başka bir şey yoktur. Bu irade ve eylemin birbirinden ayrılmazlığını dile getiren bir formüldür. İradî eylemin her zaman özgür olmasının sebebi, bu eylemin iradenin çocuğu olması ve iradeyi dile getirmiş olmasındandır (Gilson, 276). Epiktetos, iradeyi harici faktörler tarafından zincire vurulamaz olarak kabul etmektedir (Epiktetos, 18). Ona göre, zorba hükümdarın zincire vuramayacağı şey irademizdir (Epiktetos, 78). İyi adam kimdir diye soracak olursan, diyor, sana iradesini görünüşlere teslim etmemiş bir kişiden başkasını gösteremem (Epiktetos, 45). Bir eylemi gerçekleştirmemizin sebebi kendi irademizdir. Epiktetos, bir işi yanlış yaptığımız zaman suçlayabileceğimiz tek şeyin kendi irademiz ve kararlarımız olduğunu unutmamamız gerektiğini söylüyor. Üzerinde uğraşacağımız ve kendimizden uzaklaştıracağımız tek şey kötü kararlarımızdır (Epiktetos, 58); ama bununla birlikte esas kaygı “Tanrısal iradenin bilincine nasıl erişebilirim ve nasıl özgür olabilirim.” olmalıdır (Epiktetos, 60). Epiktetos, kendi iradesinin hiçbir zaman engellenmeyeceği ve hiç kimsenin de gönüllü olmadığı bir işe zorlanamayacağı görüşündedir. Burada belirleyici olan iradedir, “Bir şeye yönelmemizi istediğinde o şeye yönelirim; onun istemediği şey benim de istemediğimdir. Ölmemi istiyorsa ölürüm.” Bunları söylerken Sokrates’e gönderme yapar ve onun “ölmemi istiyorsa ölürüm” tavrını öne çıkarır. Epiktetos’a göre, Sokrates ölümüne kendi iradesiyle gitmiştir ve bu ölüm aynı zamanda onun bir seçimidir. Kendisine sunulan tercihi kabul edip ölmeyi de seçebilirdi; fakat bu onun kendi iradesinin bir seçimi olmazdı ve bu aynı zamanda

iradenin alanı içerisinde olmayan bedenini kurtarmaya dönük bir seçim olurdu. Kendi iradesiyle ölüme gitmiş olması, söylediklerini ölümü pahasına sahipleniyor olması, hükmedilemez bir alan olarak gördüğü iradesinin bir seçimidir. Epiktetos için kişiyi iradesine karşı davranmaya kimse zorlayamayaz. Tanrı'yı da böyle bir şeye zorlayabilecek bir kimse bulunmayacağı için, insan iradesini zorlayabilecek bir kimse de olamaz (Epiktetos, 359).

Epiktetos'a göre, Tanrı'ya bağlanmak bir insanın Tanrı neyi istiyorsa onu istemesi ve Tanrı neyi istemiyorsa onu istememesidir. Tanrı insan iradesinin hükmü altındaki şeyleri insanın kendisine bırakmıştır ve onları engellerden ve sınırlardan bağımsız bir şekilde onun gücü altına koymuştur (Epiktetos, 360). İnsanın kendi iradesine karşı gelerek gidebileceği her yer gerçek hapisanesidir. Ona göre, Sokrates bu nedenle hapiste değildi, oraya kendi iradesiyle gitmişti (Epiktetos, 61). Bu tavrıyla o, bize sorgulanmamış bir hayatı yaşamamamızı öğütlemişti (Epiktetos, 104). Sokrates'in kendini savunmak için hazır olması gerektiğini hatırlatan bir kişiye şöyle dediğini nakleder: "Hayatımın bu savunma için baştan sona bir hazırlık olduğunu bilmiyor musun? (Epiktetos, 131)" Epiktetos'a göre, kaçarak değil, ölecek kurtulmuş olan (Epiktetos, 371) Sokrates'in düşüncelerini anlamak için ahmak olmamak, var olan şeylerin doğasını öğrenmek, genel ilkeleri özel durumlara aceleyle ve düşüncesizce uygulamanın yanlış olduğunu bilmek ve genel ilkeleri özel durumlara uygulamak gerekir; çünkü insanlar için bütün kötülüklerin sebebi budur. Genel ilkeler birbirleriyle çelişmez, ancak özel durumlara uygulandıkları zaman çelişebilirler (Epiktetos, 349). Epiktetos'a göre bilinç ve ruhun büyüklüğü, uzunluk ve yükseklikle ölçülemez. O büyüklük ancak ve ancak, düşüncelerle ölçülebilir. Ruhun yüceliğine ve soyluluğuna sahip olduğu halde bunlardan habersiz olan bir kimse zavallı ve sefil birisidir (Epiktetos, 62). İnsanın gücünü yetirebileceği tek şey, görünüşleri doğru kullanmaktır. Bunun anlamı sorumlu olmadığı işlerle uğraşmaktan vazgeçmektir (Epiktetos, 63).

Bu kadar açık ve belirgin bir şekilde iradenin alanına vurgu yapan Epiktetos, aynı zamanda asıl belirleyici olanın Tanrı'nın iradesi olduğunu da sıklıkla vurgulamaktadır: "Şartlar her ne olursa olsun, benim, amacım doğayla gereken uyumu sağlayacak iradeyi elimde bulundurmaktır. Kimin iradesi, kimin parçası isem onun iradesi (Epiktetos, 67)" Bu ifadeler yukarıda zikredilen ve bir kısmı da aşağıda gelecek olanlarla birlikte düşünüldüğü zaman hakikaten bizim iddiamızı doğrulamaktadır. Şöyle diyor: "Bir şeyin yanlış olduğunu sana zorla kabul ettirebilecek bir kimse var mıdır? Yoktur. Sende, zorlamalardan, baskılardan, engellemelerden bağımsız ve tamamıyla özgür bir irade gücü bulunuyor (Epiktetos, 74)." Epiktetos, insan iradesiyle Tanrı'nın iradesi arasında bir bağlantı ve benzerlik olduğu görüşündedir. Bunu da "Tanrı, sahip olduğu ve bizimle paylaştığı bir özelliği olan iradenin, kendisi veya bir başkası tarafından engellenmesine veya zorlanmasına izin verecek olsaydı ne Tanrı olabilirdi, ne de bizi gerektiği gibi kollayabilirdi." Diye dile getiriyor ve devamında "Eğer tercihini doğru yaparsan özgür olursun, kimseyi hiçbir şeyden sorumlu tutmak zorunda kalmazsın, kimseye borçlu olmazsın. Senin aklınla Tanrı'nın akli birleşir ve her şey ikinizin planına uygun bir şekilde gerçekleşir (Epiktetos, 75)." Buradaki birleşmeden amaç kişinin kendi aklını Tanrı'nın aklına ya da kendini Tanrı'ya bağlamasıdır (Stephens, 58).

Özgürlük, Epiktetos, felsefesinin temel bir problemidir. Bütün çabası da ona bir zemin bulma arayışıdır. Bu hususta ilk Stoacılar da çok az farklılık göstermektedir. Farklı olduğu nokta yukarıda da değindiğimiz gibi şeyleri, hükmümüz altında olanlar ve olmayanlar şeklinde ayırmış olmasıdır (Inwood, 1985: 110). Epiktetos'a göre, doğası gereği özgür olan bir varlığın başka şeyler tarafından rahatsız edilebilmesi ya da kendisi dışında bir varlık tarafından engellenebilmesi mümkün değildir. Bir insanı rahatsız eden, ancak kendi düşünceleri olabilir. Tiranın ayaklarını zincire vurmamak istediği bir kimse belki ondan bunu yapmamasını ve kendisine acımasını isteyebilir fakat iradesine değer veren kişi: "Zeus beni özgür yarattı, sen ancak benim etimin kemiğin efendisi olabilirsin (Epiktetos, 81)." diye karşılık verir. Epiktetos'a göre akla en uygun olan, kaygılardan arınmışlık, korkulardan arınmışlık ve özgürlüktür (Epiktetos, 127).

Özgürlük, kendi tercihlerimiz doğrultusunda yaşamaktan başka bir şey değildir. Ona göre, korkularla kaygılarla üzüntüler içinde yaşayan hiç kimse özgür değildir. Korkulardan, üzüntülerden ve kaygılardan kurtulmuş kişiler aynı zamanda kölelikten de kurtulmuştur (Epiktetos, 128). İnsan yalnız kendi gücüne, hükmü altında olan ve olmayan şeyler hakkındaki düşüncelerine hükmedebilir ve ancak bu düşüncelerle özgür olabilir ve engellerden kurtulabilir (Epiktetos, 341). Epiktetos, insanlara gelen bütün kötülüklerin, alçaklığın ve korkaklığın asıl sebebinin ölümün kendisi değil ölümden duyulan korku olduğu görüşündedir. Kişi kendini bu korkuya karşı yetiştirmeli, eğitmelidir. Bunun içinde bütün aklını, çalışmalarını ve okumalarını bu işe yönlendirmelidir; çünkü ancak bu şekilde özgür olabilir (Epiktetos, 342).

Epiktetos'a göre, hayatını istediği gibi yaşayan, zorlamalara, engellemelere ya da herhangi bir güce bağımlı olmayan, eylem yönelimleri sınırlandırılmayan, arzuladıklarını elde eden ve kaçındıklarından uzak kalmayı başarabilen bir kişi özgürdür (Epiktetos, 346). Hayvanlardaki özgürlükten insanların özgürlüğünün farkı da buradadır (Epiktetos, 347). Engellerden bağımsız, yaptığı her şeyi dilediği gibi yapan bir adam özgürdür. Engellenmiş, zorlamalara maruz kalmış ya da iradesine aykırı bir durumdaki adam ise köledir. Epiktetos'a göre, Diogenes özgürdü, özgür bir anne babadan doğduğu için değil, kendisi özgür olduğu için; çünkü bütün kölelikleri elinin tersiyle itmişti. O bedenini kendine ait görmemiş ve hiçbir şeye ihtiyaç duymamıştı (Epiktetos, 369). Sokrates gibi o da zavallı bedenini değil doğruluğunu ve onurlu kişiliğini korumayı amaçlamıştı; ancak onlar savaşta alt edilemez ve buyruk altına alınamazdı. Kriton, Sokrates'e çocukların için kaçman gerekiyor, diye ısrar ettiğinde, o bu fırsatı bir talih olarak görmedi, kendisine uygun ve doğru olanı yaptı ve böylece başka hiçbir şeye değer vermediğini ortaya koydu; çünkü "Benim şu zavallı bedenimi değil, adaletle büyüyecek fakat adaletsizlikle bölünüp ortadan kalkacak olan parçamı korumam gerekiyor." diye düşünmüştü (Epiktetos, 370). Özgürlük için ipe yürüyen insanlar Epiktetos'a göre, özgürlüğün arzulanan şeylerin elde edilmesiyle değil arzuların kontrol altında tutulmasıyla elde edildiğini biliyorlardı (Epiktetos, 372). Epiktetos'un sık telaffuz ettiği şu ifadeler, iradenin alanı, doğası ve özgürlük konusundaki düşüncesini bize özetler:

Hiçbir tiran ve hiçbir efendi benim irademi kontrol edemez; ne benden daha fazla sayıdaki kişiler ne de benden daha güçlü olanlar onu ele geçirebilir; çünkü bu özgürlük Tanrı tarafından her insana verilmiştir (Epiktetos, 390).

Ben özgür yaratıldım, onun emirlerini biliyorum, kimse beni kendisi için köle yapamaz. Özgürlüğümü duyurabileceğim doğru bir kişi ve doğru yargıçlar var. Bedenimin efendisi sizler değilsiniz (Epiktetos, 399).

Epiktetos'a göre, insan sürgün edilebilir fakat nereye giderse gitsin bulunduğu yerde hoşnut olabilir, bunun sebebi bulunduğu yer değil, içinde taşıdığı düşüncelerdir; çünkü hiç kimse onu düşüncelerinden yoksun bırakamaz, yalnızca düşünceleri ona aittir ve ondan alınmaları imkânsızdır. Onlara sahip oldukça bulunduğu her yerden ve yaptığı her işten hoşnut olur.

Sonuç

Epiktetos'un da içinde yer aldığı Stoacılar, ontolojilerinin bir içerimi olarak fizik ile metafiziği iç içe düşünmektedirler. Doğaya uygunluk prensibini savundukları, evrensel nedensellik ve determinizm görüşlerinden dolayı da kaderci olarak değerlendirilmektedirler. Epiktetos da onların karşı karşıya bulundukları bu eleştirilerden nasibini almaktadır. Onun özellikle "Neyin parçası isen onun iradesi", "Bana yol göster ey Zeus ve sen alın yazısı, çizdiğin yol bana çoktan yazılmış" gibi temennileri, "Tanrı, hayvanların görünüşleri kullanmasını yeterli bulurken, insana bu görünüşleri kullanma yetisi vermiş ve insanı yeryüzüne eserlerini görsün diye göndermiş" benzeri değerlendirmeleri ve "iyi olan bağlılık, akla uygunluk, doğaya uygunluk" gibi çıkarımları yer yer determinist ve kaderci şeklinde görülmesine imkan vermiştir.

Özgürlük seçimde bulunmaktadır; eylemin temelinde seçme vardır, insan seçmeden bir fiilde bulunuyorsa o eylem ya tayin edilmiştir veya bilinçsiz olarak yapılmıştır; her iki durum için de bir hürriyetten bahsedilemez. Seçimde bulunmak metafizik bir ilkeden hareket edip etmemeye göre de değişmektedir. Metafizik ilkeden hareket eden, onu temel alan kendi iradesini onun iradesine uyarlama kaygısı gütmekte, metafizik ilkeden hareket etmeyen ise, sadece kendi varlığını ve varoluşunu belirleyici olarak görmektedir. İnsan, ya tümüyle özgürdür ya da değildir şeklinde ele alındığında metafizik dışlanmaktadır. Bunun temelinde, bireyin kendini kendi dışında bir irade tarafından belirlenemez olarak görme düşüncesi, diğer bir ifade ile doğrudan Tanrı düşüncesine karşıtlık vardır. İnsanın hürriyet alanının sınırlı oluşunu savunan birisi ise, kendisini mutlak bir varlıkla karşı karşıya görmektedir. Yani biri mutlak bir varlığa karşıtlık üzerinden diğeri de onun varlığını ve tercihlerini temel alarak hürriyet alanına yaklaşmaktadır. O zaman bu varlığı dikkate almadan hürriyet problemine bir çözüm bulunamayacağı açıktır. Hürriyet problemini açıklamaya çalışanlar, ya Descartes gibi mutlak varlığın mevcudiyetini dikkate alarak bir çözüm arayacaklar ya da Sartre gibi böyle bir varlığın mevcudiyetini inkâr ederek konuyu ele alacaklardır. Epiktetos'un tutumu daha çok Tanrı'nın mevcudiyetini, onun tercihlerini dikkate alan bir çözümü ihtiva etmektedir. "Bana yol göster Zeus" benzeri ifadeler de bu açıkça ortaya koymaktadır.

Özgürlüğü akılla irtibatlandırmak ve bunun doğasını bilmeye sınırlandırmak sonucu değiştirmemektedir. Bu vb değerlendirmelerden olsa gerek, Epiktetos dine karşı tavrı oldukça serbest olmakla birlikte sistematik bir filozoftan ziyade, özellikle konuşmalarının genelinde ortaya çıkan söylem bütünlüğü dini hislerle dolu coşkun ve samimi bir ahlak vaizi görünümünü vermektedir; söylemlerinin tesirini artıran başlıca unsurlardan biri de budur. Denebilir ki, Epiktetos'un özgürlük düşüncesi, Stoanın genel kavrayışına uygun olarak iç ya da psikolojik bir özgürlüktür; yani bütünüyle kişinin iç dünyasına zihnine ait bir durumdur. Özgürlüğü, insanın içinde taşıdığı düşüncelerden ibaret olarak görmek ve hiç kimsenin de başka bir kimseyi düşüncelerinden yoksun bırakamayacağı türü değerlendirmeler elbette ki insanın özgürlüğüne dair bir vurgu içermektedir; fakat bu, diğer taraftan insanın irade ve eylem özgürlüğünü de sınırlandırmaktadır. Nitekim, şeyleri hükmümüz altında olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırıp, insanın bedeni dahil her şeyi kendi dışında bir alana ait olarak görmek ve bunları arzulamayı irade için bir zaaf olarak değerlendirmek de bu çıkarımı doğrulamaktadır.

Epiktetos'un düşünce dünyasından baktığımızda insanın irade ve özgürlüğü konusundaki değerlendirmeleri yeterli görülebilir ve "Tiran benim sadece bedenime, iradem dışındaki şeylere müdahale edebilir" benzeri ifadeler kendi içinde cesur söylemler olabilir; ancak bu insanın varlığı ve varoluşunun sınırlarını sadece zihin dünyasından ibaretmiş kavrayışına da götürebilir. Bu ise, özgürlük alanımızı genişletmek yerine kavrayışımızı ve tasavvurlarımızı kendi içimize hapsedmek demektir. Evet, Sokrates'i özgür kılan düşünceleri, ölümü pahasına da olsa onları sonuna kadar savunması olmuştur ama Sokrates, düşüncelerinin bedelini bedeni, hayatı ile ödemiştir; yani bedeni onun düşüncelerine bedel olmuştur; tıpkı sonraki dönemlerde Bruno'nun yaptığı gibi. Epiktetos'un, Sokrates'in ölümünü sadece irade ve iç dünyasına ait bir tercih gibi değerlendirmesi kanaatimizce eksik bir değerlendirmedir. Bu şekilde bir ayırım, fikir ve yargılar alanına ait bir vurguyu öne çıkarmakla birlikte, toplumsal yaşam içerisinde cereyan eden insanın başka insanlara dönük davranışlarını, ahlaki eylemlerini değersizleştirmektedir. Kişinin özgürlük alanını, eylemlerin ötesinde sadece düşünsel alana ait görülmesi önemli bir vurgudur; fakat insan sadece düşünceleriyle var olabilen tek boyutlu bir varlık değildir. "Epiktetos'un Stoik Ontolojide İrade ve Özgürlüğe Yer Açma Çabası" na ilişkin zorluğun Stoa ontolojisinin kendisinden kaynaklandığını ve Epiktetos'un bu zorluğu bir şekilde aşma çabası içerisinde olduğunu görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ADUGİT, Yavuz, (2013) “Özgürlüğün Kısa tarihi”, Ankara: *FLSF* (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Güz, Sayı:16.
- ARİSTOTELES (1997), *Nikhomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınları.
- ARSLAN, Ahmet, (2008) *İlkçağ Felsefesi Tarihi, Helenistik Dönem Felsefeleri: Epikürosçular, Stoacılar, Septikler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BOBZİEN, Susanne (2005) *Determinism and Freedom in Stoic Philosophy*, Oxford University Press
- CAMUS, Albert, (1992) *Sisyphos Söyleni*, Çev: Tahsin Yücel, İstanbul: Adam Yayınları
- CEVİZCİ, Ahmet, (2002) *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları
- COWBURN, John, Sj, (2008) *Free Will, Predestination and Determinism*, Marquette University Press
- EPİKTETOS, (2013) *Söylevler*, Çev: Birdal Akar, Ankara: Divan Kitap.
- GİLSON, Etienne, (2005) *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, Çev: Şamil Öcal, İstanbul: Açılım Kitap, İkinci Baskı.
- HORNER, Chris - Westacott, Emrys (2011) *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*, Çev: A. Arslan, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2. Baskı.
- INWOOD, Brad, (1985) *Ethics and Action in Early Stoicism*, Oxford.
- KANT, Immanuel, (1993) *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.
- LAERTİOS, Diogenes, (2013) *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev: C. Şentuna, İstanbul: YKY Mart.
- MONACHOU, Myrto Dragona (2007) “Epictetus on Freedom: Parellels Between Epictetus And Wittgenstein”, *The Philosophy of Epictetus*, Ed. by A. S. Mason and Theodore Scaltsas
- MOORE, G.E., (1992) *Principa Ethica*, Cambridge
- SPİNOZA, Baruch, (2011) *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- STEPHENS, William O. (2007) *Stoic Ethic, Epictetus and Happiness as Freedom*, New York.
- ÖNER, Necati, (1999) *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YAZICI, Sedat, (1993) “Epiktetos’un Ahlak Felsefesinde Akılcılık ve Doğalcılık”, *Felsefe Dünyası*, Ankara: Sayı 9.
- ZELLER, Eduard, (2001) *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

BAKIŞ, R., (2015). “Epiktetos’un Stoik Ontolojide İrade ve Özgürlüğe Yer Açma Çabası / Epictetus’ Effort To Make Room For Will And Liberty In Stoic Ontology”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8351>, p. 167-180.

TÜRKİYE’DE MODERNLEŞME, DİN VE DİN ADAMLIĞI*

*Behçet BATUR***

ÖZET

Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte güçlü bir şekilde artarak devam eden Batılılaşma ve modernleşme hareketleri Türkiye’deki geleneksel dini yaşam, teşkilatlanma ve din adamlığı konularını da etkilemiş ve bunlar çeşitli açılardan eleştiri konusu haline getirilmiştir. Modern dünyada dinin yerinin ne olduğu ve ya olması gerektiği konusundan tutun da din adamının çağdaş konumuna kadar, din ve din adamlığı konusu, günümüzde de halen tartışma konusu olarak güncelliğini korumaktadır. Türkiye’de günümüzde, din ve din adamlığı kurumunun etki alanının zayıflaması ve bunların işlevsel farklılaşmaya uğraması süreçlerine somut olarak tanıklık etmekteyiz. Türkiye’deki Batılılaşma ve modernleşme politikaları ve beraberinde yaşanan liberalleşme ve sekülerleşme süreçleri, geleneksel dini yapılanmaları değiştirdiği gibi (hilafetten diyanete) din adamlığı kurumunu da dönüştürmüştür (din adamlığından din görevliliğine). Dini hayattaki bu dönüşümlerin elbette ki çok önemli sosyal ve kültürel sonuçları olacaktır. Bugün Türkiye’de, ne Diyanet İşleri Başkanlığı İslam dininin genel kabul gören bir temsilcisi olma konumunda ne de din görevlileri birer din önderleri olma pozisyonundadırlar. Bugün itibarıyla, yaşanan modernleşme hareketleri, Türkiye’deki din kurumu ve dinsel yapılanmaların dönüştürülmesi ve toplumun liberalleşmesi ve sekülerleşmesi sürecini büyük oranda ve başarılı bir şekilde tamamlamıştır diyebiliriz. Bu yazının temel savı da, modernleşme süreçlerinin Türkiye’nin özellikle son dönemlerinde dini hayatta bir liberalleşmeye ve sekülerleşmeye yol açtığı, din kurumunu zayıflattığı, dinsel kurum ve kişilerin prestijini düşürdüğü ve pozisyonlarını değiştirdiği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Liberalleşme, Din, Din Adamlığı, Türkiye

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** ASPB’de Sosyolog, Çukurova Üniversitesi SBE Din Sosyolojisi ABD doktora öğrencisi, El-mek: behcetbatur@yahoo.com

MODERNIZATION IN TURKEY, RELIGION AND CLOTH

ABSTRACT

Starting in the late Ottoman period and which continue to increase strongly with the establishment of the Republic of Westernization and modernization movements of traditional religious life in Turkey has affected the organizational and cloth issues and these have become the subject of criticism from various angles. What is the place of religion in the modern world and that they should not hold up the clergy or the contemporary position of religion and cloth subject, is still topical today as a topic of discussion nowadays. In Turkey today, the weakening of the domain of religion and cloth to undergo a process to differentiate functional as we witnessed concrete. Westernization and modernization policies and experienced along with liberalization and secularization process in Turkey, as replace traditional religious structures (caliphate from the religion) were transforming the religion adamlığı institutions (assistant to religion than religious adamlığı). Of course, this transformation of religious life will be very important social and cultural consequences. Today in Turkey, the Islamic Religious Affairs in the position of being a representative of generally accepted religious nor religious officials are in some position that religious leaders. As of today, experienced modernization movements, religious institutions, and society in Turkey and religious structures being converted liberalization and secularization process, and we can say that to a large extent successfully completed. The basic argument of this type, the modernization process in Turkey, in particular the recent period that led to the liberalization and secularization of religious life, to weaken the religious institutions, religious institutions and lower the prestige of the persons and the direction changed its position.

STRUCTURED ABSTRACT

Westernization ongoing and increasingly began with the establishment of the Republic in the late Ottoman period and modernization movement in Turkey, the traditional religious life, organization, and has become the subject of criticism from various angles cloth issues. What is the place of religion in the modern world and that they should not hold up the clergy or the contemporary position, religion and cloth subject, is still topical today as a topic of discussion nowadays. Westernization and modernization policies and experienced along with liberalization and secularization process in Turkey, religious structures such as the change (Caliphate of religion) have been transforming the cloth institutions (assistant to religion than religious adamlığı). Today in Turkey, the Ministry of Religious Affairs nor religious officials in the position of being a representative of a generally accepted position as religious leaders of Islam are required. As of today, a wave of modernization, conversion of religious structures being in Turkey and the process of liberalization and secularization of society largely completed successfully.

The aim of accelerating the Ottoman and Republican periods beginning with the recent and still ongoing modernization cloth and religious issues in Turkey is to address the sociological context. Today, religions, religious and clergy of the importance of community, to address briefly spent the historical changes and current situation are the limits of this study. Cloth in various religions (Islam, Christianity, Judaism, etc.). The importance of it is beyond the scope of this study. Thus, here, religion in Turkey, religious and cloth concerned, until today from the history of the Republic, initially emerged in the modernization policy axes, but will be discussed about the last 20-30 years in the social context and cultural changes experienced by the effect of willing participation in the community.

Turkey with the process of modernization and westernization, has signed a major reform of the conventional and institutional point of the transformation of religion and cloth. Historically inherited one of the biggest obstacles in front of the assumption that modern societies inevitably where the traditional religious institutions are obliged to make an effort in this direction. Western-style modern society is the way to build again western-style religion (Christianity-Protestantism) and possibly the discovery of cultural understanding of faith has also been brought as a result of steps taken to cut off from Islam's traditional bond.

Religion (Islam) had to leave the state before anything. Constitutional principle of secularism in politics has become a matter for this purpose. In this way, it would have prevented intervention in the political life of religion and clergy. Abolition of the caliphate in the religious community (umma) has gone down in history as an indicator of the end. To put it in reverse or religious community (umma) has been removed because the caliphate to an end. Since many years the abolition of the Caliphate in the caliphate ruled by a society that led to the emergence of a gap in this area, substitution is an institution but will never see a caliphate institutions function, Religious Affairs led the Presidency of the establishment.

After the establishment of the Republic, a religious institution as the abolition of the caliphate of (1924), then a "transitional forms" are designed and created the Department of Religious Affairs, the reality caliphate symbol, meaning, and social - is of a quite different characteristics in terms of political influence. Today's Department of Religious Affairs, the political and social caliphate or rather the view function and effect as task, as there are only extremely narrowed reduced to a set of religious worship and religio-social services. This shows that religion and cloth institutions of modernizing Turkey is quite weak and lost a great deal of social and political power.

Modernization in Turkey, liberalization and secularization process, transforming the cleric's duties and position. Cleric now, which may affect the public religious space, the powerful and effective (charismatic) does not have a position. Today's clergy, paid employees in the public sector, certain (formal) has received a religious education, religious services, classes and working at a fulfilling social services for a number of religious "clerics" is considered. There is eliminated the social impact and charisma.

Turkish Studies

We have reached the twenty-first century that time, the modernization, the strong influence of liberalization and secularization, as the whole world the weakening of religious institutions in Turkey, in parallel, has lost more and more of the social impact cleric figure. Modern individuals, proliferation and a kind of the influence of the globalization of knowledge of information technology "consulting religion" or "religious leadership" role is no need for that clergy and this is further eroded gradually their position. This social and cultural transformation, religion and convert to the religion as a structural accordingly cloth institutions and are questioning its existence in places. The situation in Turkey, for now, is experienced with more original form. So, religion has been transformed cloth structurally and functionally. Today the clergy, instead of being more charismatic religious leader and leads the prayers or the directory, funeral services and so on. worship and social - involved in a religious service "chaplains" are considered. Religious retail space and attracts a preferred modernization issues and serves as a conscience and religion be given in form of response time with the liberalization process in these processes will determine the form of new construction.

Today, in concrete terms, in thought and belief field in the Islamic world and Turkey's sovereignty Islamic and consensus absence, the emergence of diversity in heavy amounts of Islam's approach and interpretation (sects, political movements, Islamist ideology, etc.) And increased in parallel to them social and individual secularization, traditional society in Turkey - also weaken the resident clergy as religious institutions, thus cloth institutions, in the context of religious leadership and guidance are increasingly meaningless and eliminate. This social and cultural changes experienced in Turkey's religious life, identity and institutions seems likely to further affect the future.

Key Words: Modernization, Liberalization, Religion, Cloth, Turkey

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte hızlanan ve halen devam etmekte olan Türkiye'deki modernleşme sürecini ve bu sürecin din ve din adamlığı kurumları ekseninde yaşadığı etkileşimi sosyolojik bağlamda ele almaktır. Günümüzde din, diyanet ve din adamının toplumdaki yeri ve önemi, geçirdiği tarihsel değişimleri ve günümüzdeki durumunu kısaca ele almak bu çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Din adamlığının çeşitli dinlerdeki (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik vb.) yeri ve önemi bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Dolayısıyla, burada, Türkiye'de din, diyanet ve din adamlığı konusu, Cumhuriyet tarihinden günümüze değin, başlangıçta modernleşme politikaları ekseninde ortaya çıkan, ancak yaklaşık son 20-30 yıldır toplumun da istekli katılımının da etkisiyle yaşanan sosyal ve kültürel değişimler bağlamında ele alınacaktır.

Öte yandan bu çalışmada "din adamı ve ya görevlisi" kavramı, ağırlıklı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan ve din eğitimi almış olan kişiler (İmam, Hatip, Vaiz, Müftü vb.) kastedilmekle birlikte, tüm din adamı özelliği taşıyan sosyal kişileri de ifade edecektir. Kaldı ki burada yapacağımız çözümlemelerin ve ulaşacağımız sonuçların, gayri resmi ve ya geleneksel "din adamı" unvanı taşıyan kişiler için de geçerlilik taşıyacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu çalışmada yapılacak olan analiz ve değerlendirmeler genel olarak "din görevlisi" ve ya "din adamı" olarak toplumda karşılık bulmuş olan sosyal kişilerin,

modernleşme süreçleriyle birlikte yaşadıkları dönüşümü Türkiye toplumu ekseninde ortaya konmaya çalışılacaktır.

Burada önemli bir hususa daha değinmekte yarar vardır. Türkiye’de her ne kadar kendi tarihsel ve toplumsal iç dinamiklerinden kaynaklı, Batı tarzı bir modernleşme hareketinden söz edemeyecek olsak da, özellikle son çeyrek yüzyıldır Türkiye toplumunun modernleşmeye artık gönüllü bir şekilde katılımını gözlemleyebiliriz. Yani “amaçların kesişmesi” sağlanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla burada kullanacağımız “modernleşme” kavramı hem modernleştirme (devlet eliyle) hem de modernleşme (toplum iradesiyle) kavramlarını içerecektir.

Din adamlığı konusu, İslam toplumlarında daima önemli bir yer işgal etmiştir. Kah dini önderlik kah toplumsal ve kültürel kanaat oluşturma bağlamında olsun din adamlığı Müslüman toplumlarda 20. yüzyılın başlarına kadar -sınırlı düzeyde de olsa bugün de devam eden- varlığını sürdürmüştür. Din adamlarının Osmanlı toplumundaki belirgin rolleri, daha çok, devlet-din kaynaşmasından dolayı, devletin devamlılığına ve devlet uygulamalarının dinsel meşruiyetine yönelik çalışmalarıyla ön plana çıkmaları olmuştur. Yani, bir anlamda devletin varlığı ve devamı adeta dinle özdeş tutulmuştur. Dolayısıyla devlete hizmet dine hizmet olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı’da din adamlarının bu ve benzeri işlevlerinden dolayı hem yönetimde hem de toplumsal hayatta önemleri daha da artmıştır.

Geleneksel olarak bakıldığında din adamlarının önemli bir toplumsal önderlik rolünü hemen hemen her toplumda tarih boyu sürdürdükleri görülür. Bu geleneksel Müslüman toplumlar için de geçerlidir (Yazıcı, 2010: 193). İslam dini literatüründe din işleriyle meşgul olan kimselerin ayrıcalıklı bir statüye sahip olmadıklarını vurgulamak amacıyla “din adamı” sınıfının yokluğu sıklıkla ifade edilmiş olsa da reel-teolojik yapılanmanın bu şekilde teşekkül etmediği görülmektedir. Klasik dönem Osmanlı toplumunda ilmiye sınıfından beslenen dini bürokrasinin temel aktörleri (kadı, naib, subaşı, müftü vb.) dinsel alanın dışında sosyal ve ekonomik alanlarda da siyasal merkez politikalarının uygulayıcısı konumunda idiler. Bu şekliyle kamusal işlerde de etkin bir şekilde yetki sahibi olan dini aktörler, idari görev sorumluluk sahibi kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu durum, Osmanlı siyasal yapılanması içerisinde kısaca “ulema” olarak adlandırılan dini kişilikleri din adamı kategorisinde değerlendirmeye imkan vermemektedir. Çünkü klasik Osmanlı devlet örgütlenmesinde dini olanla olmayan belirgin hatlarla ayrılmamıştır. Din ve dünya alanlarının birbirinden ayrılmamasında temel etken ise devlet işlerinin sürekliliğine yapılan vurgudur. Dolayısıyla “ulema”nın görev tanımı da, süreklilik arz etmesi gereken siyasal paradigmaya sağladıkları katkılarla ortaya çıkmaktadır. Bu katkılar ise ulema’nın devlet işlerini dini anlamda “meşrulaştırması” ile gerçekleşmektedir. Yönetimsel unsurların dini gerekçelerle temellendirilmesine önem atfeden siyasal bir düzende ise dini kişiliklerin ayrıcalıklı bir statü kazanmaları kaçınılmaz görülmektedir (Yenen, 2012: 1162-1163).

Bu çalışmada, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e ve Cumhuriyet’ten günümüze kadar din ve din adamlığı kurumunda meydana gelen sosyokültürel ve siyasal değişimleri Türkiye modernleşmesi bağlamında ele almaya çalışacağız. Bu çalışmanın önemi, günümüzde, Türkiye’deki dini yaşam, teşkilatlanma ve din adamlarının konumunu ortaya koymaya çalışması bakımından kendini gösterecektir. Bu makalenin temel savı modernleşme politika ve süreçlerinin Türkiye’nin özellikle son dönemlerinde dini hayatta bir liberalleşmeye ve sekülerleşmeye yol açtığı, din kurumunu zayıflattığı, dinsel kurum ve kişilerin prestijini düşürdüğü ve pozisyonlarını değiştirdiği yönündedir.

Modernleşme, Din ve Din Adamlığı:

Yazının bu bölümünde modernleşmeyi, Weber’in izinden giderek, daha çok rasyonelleşme (akılcılaşıma) olarak tercüme edeceğiz. Olgu, değer ve ilişkilere getirilen modern bakış, geleneksel

yapıların rasyonel eleştirisini ortaya çıkarmıştır. Rasyonelleşme, geleneksel tutumun aksine, uyum ve itaat yerine, eleştirelliği ve bilimsel düşüncüyü ön plana çıkarmaktadır. Modern rasyonel birey, tüm geleneksel değer ve yapılara olduğu gibi din ve din adamlığına da eleştirel yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım biçimi, dinsel yapıları etkilediği gibi, din adamının pozisyon ve görevlerini de etkilemektedir. Geçmişin halk ve kanaat önderleri olan din adamları (büyükleri), günümüzde modernleşme süreçleriyle birlikte hem işlevsel alan daralmasına uğramakta hem de varlığının gerekliliği konusunda bir takım sorgulanmalara konu olabilmektedir.

Modernliğin, en geniş anlamıyla değişimi ifade etmesi ve modernleşme sürecine giren toplumların tüm yönlerinin değişiminin söz konusu olması, total bir değişimin gerekliliğinin ortaya çıkışı, modernliğin temel özelliğini oluşturur. Modernlik, salt değişim ya da olaylar silsilesi de değildir; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır. (...) Dolayısıyla modernlik sıkı sıkıya rasyonel düşünceyle bağıntılıdır (Perşembe, 2003: 161-162).

Türkiye’de Cumhuriyet’le birlikte yaşanan köklü siyasal ve sosyokültürel dönüşümler, beraberinde tarihsel ve kültürel bir kopmayı getirmiştir. Osmanlı’nın tarihsel bir devamı olma niteliğine sahip olsa da Türkiye, yönünü belirlediği Batılılaşma ve modernleşme eksenli politikalarla birlikte, geçmişinden ciddi bir kopuşu hedef olarak önüne koymuştur. Türkiye, gelişmenin ve kalkınmanın geleneksel kültür ve inançlarla sürdürülemeyeceğini, bunun ancak Batı tarzı bir modernleşmeyle mümkün olabileceğine inanmıştı. Türkiye’nin bu tarihsel kararı, etkisini günümüzde de devam ettiren büyük sosyolojik sancıların ve dönüşümlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sancı ve dönüşümlerin en çok etkilediği alanlardan biri de kuşkusuz dini hayat, dini teşkilatlanma ve din adamları konusu olmuştur.

Türkiye’deki modern İslam’ı araştırmayı üstlenen herkes metodolojik bir sorunla karşılaşır: Modern koşullarda işleyen eski kurumların nasıl değerlendirileceği sorunu. İslam, tarihi boyunca birçok değişimden geçmiş olsa da bunlardan hiçbiri 19. ve 20. yüzyıllarda karşılaştıkları kadar çarpıcı değildi. İslam’ın bu durumu Ortadoğu’daki diğer ülkelere nazaran Türkiye için daha da geçerlidir (Mardin, 2013: 159).

Türkiye Cumhuriyeti hedef olarak önüne Batılılaşmayı ve modernleşmeyi koymuştu. Ancak bunun birdenbire olamayacağını Osmanlı’dan devralınan tarihsel, toplumsal ve siyasal kültürü biranda değiştiremeyeceğini de gayet iyi biliyordu. Bu yüzden de dönüşüm sürecinde, bazı kurumların modernleşmeye geçiş aşamasında gerekli ve yararlı olabileceği düşüncesi oluşmaya başladı. Bunların başında da elbette ki din kurumunda yapılması gerekenler gelmektedir. Yeni devlet, dini yok saymazdı, saymadı da. Hilafeti kaldırmasına rağmen, ki bu bile büyük bir adımdı, yerine dini ve dini grupları kontrol altında tutabilecek ve yeni Cumhuriyet’e zarar vermeyecek yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duymuştu.

Cumhuriyetin kurucu kadroları açısından bakıldığında din, modernleşmenin önünde bir engel olarak düşünülmüş olmasına rağmen, onların toplumsal ve siyasal yaşam içerisinde etkinliği fazlasıyla hissedilen din kurumunu yok saymaları imkansızdı. Bu nedenle dini yok saymak yerine onu hem siyasi etkilerden mümkün olduğunca uzak tutacak hem de toplumun ilerlemesinin önünde engel teşkil edebilecek cemaat ve tarikatların etkisini minimize edecek şekilde devlet sistemi içerisinde bir yere yerleştirmek gerektiği düşünülmüştür (Turan, 2011: 130).

Cumhuriyet’in idealindeki din, Batılılaşma ve modernleşmeyle uyumlu bir dindi. Bunun sağlanabilmesinin yolu da Cumhuriyet aydın ve yöneticileri nezdinde, Batı’daki Hristiyanlık tipi bir dinin Türkiye’de de yerleştirilmesi olarak belirdi. Onlar, “modernleşme Hristiyan Batı’da ortaya çıktığına ve geliştiğine göre Hristiyanlık modernleşmeyle en azından uyumludur” şeklinde bir inanca ulaştılar. Bu düşünce ve inanç doğrultusunda sosyal ve kültürel hayatta bir takım reform çalışmalarına giriştiler. Bu hedef doğrultusunda, başta ilahiyat fakülteleri ile Diyanet İşleri

Başkanlığı’nın kurulması olmak üzere, harf inkılabından tutun da, takvim ve kılık kıyafet inkılabına kadar bir dizi sosyal, siyasi ve kültürel reform hareketleri gerçekleştirilmiştir. Bu sayede suya sabuna dokunmayan, devlet politikalarıyla uyumlu, hatta Cumhuriyet’in Batılılaşma ve modernleşmesine hizmet edebilecek bir dini kurumsal yapılanma ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda din politikasının belirlenmesinde temel motif, Hristiyanlığın Avrupa’daki vazifesini gerçekleştirecek bir İslam anlayışı oluşturma, İslam’ın modernizm düşüncesine uygun yeni bir şeklini geliştirme çalışmaları olmuştur. Bu dönemde “Osmanlı’nın Müslüman olduğundan dolayı geri kaldığı” görüşü sadece pozitivist ve materyalist düşünce sahipleri tarafından değil, birçok muhafazakar, hatta İslami eğitim almış ilim adamları tarafından da savunulmuştur (Gümüsoğlu, 2013: 298).

Genel olarak mevcut dini eğitim kurumlarına yönelik politik ilgi, her şeyden önce dinin tüm toplumsal katmanlara nüfuz eden ve gündelik hayat üzerinde merkezi devletin çekim gücünü zayıflatacak kadar etkili olan nüfuzunu kırabilecek potansiyelindeydi. İlginç bir biçimde, bu işlevi yerine getirmek üzere gündeme gelen, İslam’ın Hristiyan bir dine benzetilmesi fikri, çok makul ve denenebilir bir seçenek olarak belirdi ve taraftar buldu. Bunun üzerine başlayan İslam’ın Hristiyanlığa benzetilmesi çabaları, daha önce de belirttiğimiz gibi, Hristiyanlığın çağdaş uygarlık atılımına eşlik etmiş bir din olması gerçeğinden etkilenmiştir. Esasen bu eşlik etmenin nedensel bir ilişkiyi de zorunlu kıldığı yönündeki naif düşünce bu etkiyi daha da arttırmıştır. Dolayısıyla, bu yöndeki tüm çabalar, Hristiyanlığın kalkınmada işlevsel bir rol oynamış olduğu; buna karşılık İslam’ın mevcut yorumlarının şimdiye kadar geri kalmış bir toplum yapısıyla karakterize edilmesinden dolayı gerici bir rol oynamış olduğu faraziyesine dayanmıştır. Yine de bu faraziye, Hristiyanlığın kalkınmayı mutlaka sağlamış olduğu yönünde kesin bir kanaate her zaman dayanmamış olabilir, fakat en azından Hristiyanlığın Avrupa’nın kalkınmasına engel olmama özelliğinin vurgulanışı üzerinde yükselmiştir (Aktay, 2011: 180-181).

Batı’daki din – devlet yapısı ve aralarındaki ilişkiler, tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde belirli bir konuma oturmuştur. Reformasyon ve aydınlanma süreçleri, dinsel ve felsefi özgürlüklerin önünü açmış, buna uygun bir sosyokültürel zemin oluşturmuş ve dini-kültürel çoğulculuğun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Keza, dinsel kurumlar (kiliseler) da bu kültürel atmosfer içerisinde rahatlıkla ifade ve örgütlenme alanı elde etmiş ve diğer inanç ve ya inançsızlıklara da hoşgörüyle yaklaşmıştır. Her inanç ve düşünce yapısı belirli şartlarda yaşam alanı elde edebilmiştir. İşte bu sosyal, kültürel ve siyasal yapı, Cumhuriyet’in kendi toplumu için hedeflediği bir yapıydı. Ancak, Batı tipi bir modern toplum yapısına ulaşabilmenin zaman isteyeceği de aşıkardı.

Avrupa ve Amerika’daki din işlerinin Türkiye’ye göre farklı yapılanmalar gösterdiği bilinmektedir. Her iki bölgede de, din işlerinin yürütülmesinde kiliseler merkezi konumdadır ve kiliselerin din işlerini yerine getirebilecek güçlü özerklikleri ve organizasyon ağları mevcuttur. Ayrıca, Avrupa ve Amerika’daki yerleşik sosyokültürel ortam, kilise hizmetlerinde mali kolaylıklara ve desteklere uygun bir zemin oluşturmaktadır. Din hizmetlerine duyulan ihtiyacı karşılayabilecek ekonomik ortama, özerkliğe ve teşkilat ağına sahip bir kurum olarak kilisenin bu statüsü, içinde konumlandığı toplumların yapısına uygundur (Çapcıoğlu, 2014: 72).

Türk modernleşmesinin din ideali, daha çok Hristiyanlıkta olduğu gibi, dinin bireysel ve vicdani bir inanç meselesi olarak görülmesini sağlamak, toplumun başta siyasal ve ekonomik hayatı olmak üzere dinin birçok alandan soyutlanması olarak kendini göstermiştir. Bununla birlikte, dinin sosyal hayatı bütünleştirici ve toplumsal kalkınmayı teşvik edici unsurları ise sahiplenilmiştir. Başka bir ifadeyle din, modernleşme ve Batılılaşma politikalarıyla uyumlaştırılmaya çalışılmıştır denebilir.

Türkiye’de ilk etapta İslam’ın modernleştirilmesi yönünde resmi bir talep olarak gündeme gelmiş olan Protestanlık, iki yönlü olmuştur: Bir yandan İslam’ın siyasi iddialarından, hayatın her anına müdahale eden geleneksel yapısından sıyrılması, siyasetin emrinde bir din haline gelmesi yönündeki siyasi arzuları temsil etmiştir. Diğer yandan da kalkınmada motive edici bir unsur olarak Milli kimlik harcına bir çeşni olarak katılmak istenmiştir (Aktay, 2011: 117).

Cumhuriyet’in hedeflediği Batılılaşma ve modernleşmenin nasıl gerçekleştirileceği konusu kurucular açısından önemli bir sorun olarak durmaktaydı. Modernleşmenin Osmanlı’nın tarihsel ve kültürel birikimi ve ya mirasıyla gerçekleştirilemeyeceği açıktı. Çünkü, bu kültür ve birikimdir ki modernleşmenin önünde bir engel olarak ortaya çıkmıştı. Bunun en doğru ve kestirme yolu modernleşen Batı’nın kurum ve kültürünü alarak Türkiye’ye getirmek ve bunları uygulamaktan geçmekteydi. Bunların başında da kültürel hayatta bilimsel düşünce ve siyasal hayatta ise laiklik ilkeleri gelmekteydi.

Bu dönemde benimsenen çağdaş medeniyet seviyesine erişme hayali, keskin bir zihinsel dönüşümü gerektiriyordu. Bu dönüşümün motor gücü ise meşruiyetini kaybettiğine inanılan tarihsel ve kültürel değerlerden değil yeni bir hamle için gerekli olduğuna inanılan bilimsel olgulara dayanıyordu. Bunların başında ise din ve devlet ilişkilerinin birbirinden ayrılması yer almakta idi (Yenen, 2012: 1163).

Modernleşme girişiminin belki de en önemli ayağı siyasal yaşamdaki laiklik ilkesinin anayasaya resmen girmesi ile gerçekleşmiştir. Bu ilke sayesinde ki, yeni devlet, din ve din adamlarının öncelikle siyasal, daha sonra da sosyal hayattaki etkisini zamanla azaltacaktı. Nitekim öyle de oldu. Günümüzde din ve din adamlarının siyasette zaten pek bir etkilerinin kalmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Sosyal hayatta ise modernleşme politikalarına paralel olarak sekülerleşmenin de etkisiyle din ve din adamlarının etkisi gittikçe azalmaktadır.

Çağdaşlaşmanın Türkiye seyrinin başat fraksiyonları ise Batılı tarihsel sürecin takip edilmesiyle bu sürecin sonunda ulaşılan istendik seviyeye gelineceğini benimsemişlerdi. Ve bu çağdaşlaşma/modernleşme/Batılılaşma hamlesinin Türkiye yorumunun belirgin özelliği ise Batı’da olduğu gibi din ve temsilcileri din adamlarının siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki etkinliği sınırlamak yönünde geliştirdi. Konunun çözüme kavuşturulması gereken nokta ise din-devlet ilişkilerinin niteliği oldu. Saltanatın kaldırılması, halifeliğin ilgası ve Diyanet İşleri Reisliği’nin tesisi gibi bazı köklü reform örnekleri bu ilişkinin niteliğini ortaya çıkarmaya başlamıştı. Ancak 1937 yılından itibaren Türk modernleşmesinin din-devlet ilişkilerinde laikliği resmi bir kimlik olarak sahiplenmesi bu ilişkinin içeriğini sorunsallaştırdı. Çünkü laik bir devlet örgütlenmesi içerisinde resmi bir din kurumunun yer alması laikliğin ne’liği tartışmalarını gündeme getirmiştir. Ancak bu tartışmalar, bütün tarafların kendi tezlerinin ikna ediciliğinden ziyade “Türk tecrübesi” açıklamasıyla genel bir kabul görme eğilimi göstermiştir (Yenen, 2012: 1164).

Yeni Cumhuriyet’in bir yandan geleneksel din ve din adamlarının siyasi ve sosyal hayattaki etkisini azalmak istemesi, diğer yandan da Diyanet İşleri Başkanlığı gibi yarı-dinsel bir teşkilatı kurması çelişki olarak görülebilir. Çelişki, her iki sürecin eşitliği halinde geçerli olabilecektir. Oysa, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın buradaki görevi, yeni devletin, dini denetimi ve ya dinsel rehberliği değil, esas görevi, toplumsal dinin kontrol edilmesi ve modernleşme yolundaki Türkiye’ye engel olabilecek dini anlayış ve gruplaşmaların önüne geçmektir. Bu konuda başarılı olduğu bile söylenebilir. Dinsel yorumun tekelleştirilmesi ve bu tekelin devletin bir kurumu olması, doğal olarak devletin doğru-yanlış herhangi bir politikasına itirazı imkansız kılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu fonksiyonu, modernleşme yolundaki Türkiye’nin laik ve Batılı politikalarıyla değil çelişki, aksine bir bütünlük oluşturmuştur.

Bu dönemde yapılan düzenlemelerin esas gayesi yeni bir toplum inşa etmektir. Bu düzenlemeler, Osmanlılar döneminde yapılan İslahat ve ya Tanzimat gibi, daha çok devletin devamının sağlanmasına yönelik bir takım düzenleyici çalışmalardan tamamen farklıdır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, siyasetiyle, kültürüyle, hukukuyla, ekonomisiyle vb. tamamen yeni bir devlet ve toplum yaratmak istemiştir. Dolayısıyla, Cumhuriyet devrimleri, diğer ıslahat çalışmalarından hedef ve etkileri itibarıyla de farklılaşmaktadır.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformlar bir ıslahattan öte toplumun modern toplum ve laiklik şemalarına göre yeni baştan yapılanmasını ve dönüşümünü içerdiği için diğer reform hareketlerinden ayrılır (Akşit, B. ve Coşkun, M. K., 2004: 401).

Cumhuriyet döneminin gerçekleştirmek istediği sosyal, kültürel ve siyasal dönüşüm projesi sadece yöneticiler arasında değil aynı zamanda bir kısım Osmanlı fikir adamlarının da gündeminde yer alıyordu. Bunlar modernleşmenin önünde İslam’ı bir engel olarak görüyor, dolayısıyla da Batı’dakine benzer bir şekilde reformasyon hareketinin İslam dininde de yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak böyle bir reform sayesinde Batı’nın bilim ve medeniyet seviyesine ulaşılabilirdi.

Reform hareketi Batıyla ilişkilerin artmasıyla birlikte Osmanlı aydınınının da ilgisini çekmiş ve İslam’ın da bir reforma tabi tutulması gerektiği çeşitli mahallerde dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle Jön Türk hareketinde yer alan Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi bazı aydınların ön ayak olduğu reform düşüncesinde, Müslümanların geri kalmışlığının İslam’dan kaynaklandığı tezinden hareketle, İslam’ın pozitif bilime ve onun etrafında gelişen kurumlara uygun hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Gümüşoğlu, 2012: 85).

Dinde reform düşüncesi belki Batı’daki gibi, bir Protestanlık şeklinde, gerçekleştirilemedi. Ancak, buna uygun bir şekilde, dini kontrol edebilecek ve yeni Cumhuriyet’in Batılılaşma / modernleşme politikalarıyla uyum içerisinde olabilecek bir teşkilatlanmaya gidildi. Bu teşkilatlanma hem hilafetin kaldırılmasının yarattığı bir boşluğu dolduracak hem de dine çağdaş bir yorum getirerek, geleneksel din anlayışlarına karşı duracak bir işlev görecek. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulmasıyla birlikte, din, geleneksel eğitim tarzının yerine daha modern bir eğitim tarzıyla ele alınacak ve din adamlarının yerini “din görevlisi” alacaktı. Bu sayede, din ve din adamlığı büyük bir dönüşüme tabi tutulmuş oldu. Medreselerin yerine imam-hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri; şeyh, imam vb. dinsel unvanların yerine de “din görevlileri” geçecekti.

Neticede din-devlet ilişkileri çerçevesinde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren benimsenen yeni politikalar gereğince “din bürokrasisi” yeniden organize edilmiştir. Bu yeniden düzenleme iki önemli ayrıntıyı içermektedir. Birincisi, geçmişte toplumsal ve siyasal hayatın genelinde söz sahibi olan dini kişilikler şimdi sınırları tanımlanmış bir “alan”la devlet bürokrasisine dahil edilmiştir. Din bürokrasisinin düzenlenmiş bu yeni şekli “Diyanet İşleri Reisliği” ismiyle teessüs ettikten sonra “Diyanet İşleri Başkanlığı” olarak varlık alanını devam ettirmektedir. İkincisi ise teşekkür eden bu yeni dini bürokrasisi kendisini besleyecek geleneksel eğitim tabanından ayırılmıştır. Yeni bir zihniyetle şekillendirilen bu yeni din bürokrasisi devamlılığını sağlamak amacıyla “İmam-Hatip Mektepleri”nin açılmasına karar verilmişse de bu mektepler öğrenci yetersizliği sebebiyle 1930 yılında kapatılmıştır. Ancak 1949 yılında tekrar “İmam-Hatip Kursları” ismiyle öğrenim faaliyetlerine başlamış ve bu kurslar zaman içerisinde “İmam-Hatip Okulları”ndan “İmam-Hatip Lisesi”ne dönüştürülmüştür. Dolayısıyla ilköğretim ve yükseköğretim seviyesinde din eğitimi sürecini tamamlayan bir öğrenci Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışmak için yeterli dini bilimsel birikime sahip kabul edilmektedir. Din bürokrasisinin bu şekilde örgütlenmesi dini kişiliklerin “din adamı” adı altında sınıfsal olarak tanımlanmasını da engellemiş görülmektedir. Çünkü bu haliyle din işleri ile ilgili herhangi bir kimse bürokrasi düzeneği içerisinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bürokratik örgütlenmede farklılaşan unsur ise resmi

“görev”lerle belirlenmektedir. Bu sebeple din bürokrasisinin insan unsuru da “din görevlisi” sıfatı ile tanımlanabilmektedir. Sonuç olarak geleneksel dini jargon içerisinde kutsal ve sınıfsal anlamda bir ayrıcalığa prim vermemek amacıyla kullanılması uygun görülme- yen “din adamı” kavramı, aynı amaçla fakat farklı bir zihniyetle “din görevlisi” kavramıyla karşılanmaya çalışılmıştır (Yenen, 2012: 1164).

Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte, hem toplumun ihtiyaç duyduğu din hizmetleri/işleri yerine getirilecek hem de Cumhuriyet’in kuruluş felsefesine aykırı bir anlayışla ortaya çıkabilecek dini kurumsallaşmaların önüne geçilmiş olacaktır (Çapcıoğlu, 2014: 70).

Yapılmak istenen büyük eğitsel ve dinsel reformun ilk konularından biri, kuşkusuz din eğitiminin nasıl ve kimler tarafından verileceği oldu. Osmanlı’nın geleneksel din eğitimi ve din adamları geleneği ortadan kaldırıldı, ancak bunların yerine neyin geçeceği önemli bir tartışma konusu haline geldi.

Bu tartışmaların merkezinde çoğunlukla, imam, hatip ve diğer din görevlilerini yetiştirmek üzere ilk kez 1924 yılında Medreseler kapatılarak onların yerine açılmış olan İmam-Hatip okulları oldu. Türk eğitim sisteminin Osmanlı’dan beri yaşadığı dönüşümlerin ve dini eğitim verecek okulların yapısı ve fonksiyonlarının tartışılması, Türkiye’nin modernleşme tarihi boyunca devam etmiştir (Akşit, B. ve Coşkun, M. K., 2004: 396).

İmam-hatip okullarının kurulmasındaki esas amaç, Cumhuriyet felsefesine uygun bir şekilde “modern din adamı” yetiştirmek olarak ortaya çıktı. Buradaki temel problemlerden biri, kişi hem “aydın” hem de “din adamı” nasıl olacaktı sorusudur. Modernleşen Türkiye’de geleneksel din adamlığının yaşayamayacağı çok açıktı. O halde, bunların yerine, geleneksel düşünmeyen daha aydın ve çağdaş din adamlarının konması tasarlandı. Ancak, bu hedefin de ne kadar gerçekleştiği ve hangi unsurunun daha ağır bastığı konusu da dikkate şayandır. Bugünden bakıldığında, Cumhuriyet’in modern projesine uygun bir tarifile “aydın din adamı” idealinin büyük oranda gerçekleştiğini, çünkü, dinin hukuk, iktisat, siyaset vb. alanlarının din adamlarının gündeminden düştüğünü din adamlığı kurumunun da büyük çapta ortadan kalktığını, bunların yerini de “din görevlisi”nin aldığını görmekteyiz.

Başlangıçta, İmam-Hatip okullarının açılmasının asıl nedeni, tamamen mesleki bir eğitim vererek “aydın” din adamları, imam ve hatipler yetiştirmektir (Akşit, B. ve Coşkun, M. K., 2004: 402).

Bu yapısal ve işlevsel dönüşümün çok rahat bir şekilde dönüştüğünü söyleyebilmemiz mümkün değildir. Bu düzlemdeki modernleşme süreci oldukça sıkıntılı ve sancılı bir şekilde süregelmiştir. Din eğitimi, dinsel teşkilatlanma, laiklik vb. konular Cumhuriyet tarihi boyunca ve günümüzde de devam etmekte olan bir tartışmadır.

Bilindiği gibi İmam-Hatip liseleri laiklik, demokrasi, sekiz yıllık zorunlu ilk öğretimin kesintisiz/kesintili olması, YÖK, insan hakları ve hatta feminizm tartışmalarının odağına oturmuş durumdadır. 1997 yılında doruğa çıkan ve halen devam eden tartışmalar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlamış, yirminci yüzyıl boyunca devam etmiş ve yirmi birinci yüzyılda da uzun yıllar devam edeceğe benzemektedir (Akşit, B. ve Coşkun, M. K., 2004: 394).

Öte yandan, belki de konunun en zarar verici ve tehlikeli boyutlarından biri de, din eğitimi konusunun siyasallaşması olmuştur. Bu noktada güdülen hedef, din eğitiminin akademik ve İslami doğasının ve modern koşullara uyarlanmasının yerine, konunun daha çok siyaset ve partiler ekseninde ele alınması, zamanla toplumda hem din eğitimine hem de dini bilgilere olan güveni sarsmıştır.

Özellikle dini eğitimin siyasal amaçlar uğruna kullanılışı sadece Cumhuriyet’in kurulduğu yıllara özgü olmayıp, Türkiye’nin modernleşme süreci boyunca gerek sağ gerekse sol iktidarlar tarafından uygulanan politikalar içseldir (Akşit, B. ve Coşkun, M. K., 2004: 402).

Dinsel hayatı ve düşüncüyü tespit ve tanzim etmek amacıyla oluşturulan Diyanet İşleri Başkanlığı, hilafetin kaldırılmasının ardından meydana gelen dini-kurumsal boşluğu doldurma gayesi ile toplumda ortaya çıkabilecek dinsel karmaşanın da önüne geçmeyi hedefliyordu. Hilafetten diyanete doğru yaşanan bu sosyokültürel ve politik dönüşüm beraberinde bir takım sorunlar da getirmiştir. Öncelikle Diyanet İşleri gibi resmi bir kurumun devletin resmi bir niteliği olan laiklik ile bir arada olabilme sorunsalı ortaya çıkmıştır. Ancak, burada Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir nevi emniyet sübabı işlevi göreceği düşüncesiyle bu sorun geçici de olsa çözüme kavuşturulmuştur. Günümüzde ise gerek diyanet teşkilatlanmasının hem yapısı hem de içeriği gerekse de resmi eğitim kurumlarında zorunlu olarak okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunluluğu konusu tartışma konularından biridir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığı, zaman zaman laiklik açısından eleştiri konusu olmuşsa da, din hizmetlerinin dağınık ve kurumsal organizasyondan tümüyle bağımsız ve denetimsiz yürütülmesinin kendine özgü sorunlar doğurabileceği, gruplaşmalara yol açacağı, millî birlik ve bütünlük açısından olumsuz sonuçlara götürebileceği öne sürülmüştür. (...) Ancak din kültürü ve ahlak derslerinin zorunlu dersler arasında yer alması ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili düzenlemeler son zamanlarda daha sık tartışılmaya başlanmıştır. Öyle görülüyor ki, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde bu tartışmalar daha da artacaktır (Küçükcan, 2005: 120). Devlet eliyle din hizmetlerinin yürütülmesinin, laiklik ilkesine aykırı olduğu yönündeki yaklaşımlar da Diyanet’in varlığına yönelik itirazlar arasındadır (Çapcıoğlu, 2014: 72).

Dinin, Diyanet teşkilatı olarak kurumsallaşmasının laiklik ve çoğulculuk ile olan sorunlarının yanı sıra, bu kurumda görev yapan din adamlarının ya da din görevlilerinin statü ve rol ilişkileri açısından da bir takım problemleri içermektedir. Bunların başında da dini bir vazifenin (imamlık) memurluk düzleminde yerine getirilmesinin ürettiği psikolojik ve sosyal çatışma gelmektedir. Ortaya çıkan temel sorun şudur: Din görevlisi, dinin amacına göre mi hareket edecek yoksa devletin amacına göre mi davranacak?

Anayasal bir teşkilat olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması, bu alanda görev yapanların davranış tarzı ve tutumlarında bir değişimin meydana gelmesine neden olmuştur. Hatta din görevlilerinde, “bürokratik örgütün bir üyesi olma” bilinci, bazen, manevi ağırlığı olan bir görevi yerine getirme bilincinin önüne de geçebilir (Yıldız, 2012: 2-3).

Din adamlığının, zamanla “din görevliliğine” dönüşmesinde Türkiye’nin modernleşme süreci büyük rol oynamıştır. Geçmişin halk önderliği vazifesini yerine getiren din adamları, modernleşmenin etkisiyle hem etki alanı daral(tıl)mış hem de toplumsal hayattaki görünürlüğü gittikçe kaybolmaya başlamıştır.

Sürece kabaca bakıldığında bugün önemli bir dönüm noktasında bulunduğu hemen anlaşılabılır. Geçmişte Müslüman toplumlarda din adamının liderlik misyonu çok önemli bir misyonu yerine getirmekteydi. Şimdiye kadar yaygın olarak Müslüman toplumlarda, özellikle Türkiye’de, din adamlarının daha çok modernleşmenin yarattığı travmatik tesirlerden nispeten kapalı cemaat yapılarında, insanları koruyan, güvenliğe alan, bir geleneksel ilişki düzeneğini sundukları görülmüştür (Yazıcı, 2010: 194).

Din adamlarının toplumsal konum ve işlevlerini olumsuz etkileyen faktörlerden biri de kuşkusuz medyadır. Medyadaki din adamı figürü gerek ilgisizliğin gerekse de bu figürün olumsuz bir şekilde işlenmesinin etkisiyle din adamlarının toplumsal etkileme güçlerini elinden almaktadır.

Toplumdaki din adamına karşı oluşturulan bu medyatik olumsuz imaj, din adamlığının önderlik ve örneklik misyonunu zedelemekte ve toplumsal hayattaki etkisini zayıflatıcı bir rol oynamaktadır.

Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkemizde dini yayınlar konusu sistemli bir şekilde ele alınmadığı gibi, televizyon kanallarının olumlu örnekler vermede genel olarak ilgisiz bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Bu ilgisiz ve olumsuz tavır, toplumda din ve din adamlarına karşı da olumsuz kanaatlerin oluşmasına neden olmakta, dini toplumsal hayatı düzenlemede önemli görevler üstlenen bir unsur olmaktan çıkarıp, onun temsilcisi konumundaki din görevlilerinin toplumdaki etkinliğini azaltmakta ve din görevlisi kavramına olumsuz bir anlam yüklenmesini teşvik etmektedir (Turan, 2007: 303).

Günümüzde din adamlığının önemli sorun alanlarından biri de din adamlarının daha çok geleneksel konu ve sorunlara dönük duruşları gelmektedir. Başka bir ifadeyle, genel olarak din adamlarının eskimiş ve çoğunlukla faydasız konularla meşgul olmaları, çağın yeni sorun ve konularına dönük insanına hitap edememesine yol açmaktadır. Bu yüzden din adamlarının Türkiye'nin toplumsal, kültürel, teknolojik vb. ile birlikte ortaya çıkan bir takım yeni bireysel ve sosyal problemlerine cevap vermede hatta bunlara yönelik ilgisizlikleri ve yetersizlikleri din adamlarını marjinal hale getirmekte ve bu durum onların toplumsal hayatın merkezinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır.

Bu negatif liderlik vurgusuyla din adamlığı kurumunun, dini liderliğin prestij olarak gerileyişi arasında da Türkiye'de bir paralellik olduğu görülmektedir. Yani önder liderlik, toplumun yenilik, ilerleme, açılım alanlarında değil, kapanması gereken alanlarda, rol oynayan bir liderlik ister istemez toplumun, bir tür geleneksel ihtiyacına karşılık vermesi bakımından, yeni ihtiyaçlarını atlayan bir kurum olarak ortaya çıkmak zorundadır (Yazıcı, 2010: 194). Bugün büyük değişim yaşayan Müslüman toplumlarda din adamı geleneksel bir dini algının ve yeni süreçlere karşı bir toplumsal kapanma refleksinin önderi olduğu zaman toplumsal olarak yeni süreçleri inşa edecek toplumsal öznelerden birisi olmaktan çıkmış olur (Yazıcı, 2010: 195).

Din adamlığının tarihsel süreç içerisinde bir meslek haline dönüşmesi, modernleşme ve sekülerleşmenin de etkisiyle, "din görevliliği" olarak yapılaşması uzun vadeli bir takım psikolojik ve sosyal uyum sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Yakın zaman kadar din adamlığı bir meslek olarak görülmemiştir. Çünkü, din adamlığı daha çok ahlaki ve entelektüel bir statü iken, din görevliliği ise belirli bir formel eğitim neticesinde elde edilen bir statüye dönüşmüştür. Din adamlığından din görevliliğine doğru yaşanan dönüşüm bugün itibarıyla büyük oranda tamamlanmıştır. Başka bir ifadeyle artık din adamlığının büyüğü bozulmuştur.

Din görevliliğinin, İslam dünyasında bir meslek olarak görülmemesi ve daha çok manevi bir karşılık gözetilerek yapılması, onun uzun bir süre meslekler içerisinde ele alınmasını önlemiştir. Ancak bu; din görevliliği vazifesini yapanlarda belli bir bilincin ya da ahlak kurallarının oluşmaması anlamında ele alınmamalıdır. Çünkü din hizmetlerinin yerine getirilmesi, dini kuralların yanında, belli bir ahlaka da sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Dini hizmetlerin yerine getirilmesi vazifesi, belli tutum ve davranışların oluşumuna imkan verir. Bu süreçte, uzun bir zaman diliminden sonra uzmanlaşmaya gidildiği ve bu hizmetleri yerine getirmenin, bir meslek gibi algılandığı dikkat çekmektedir (Yıldız, 2012: 2).

Din görevlilerinin bugüne nazaran geçmişte daha çok değer ve ilgi görmelerinin nedenlerinden biri de, dönemine göre oldukça bilgili olarak görülme idi. Bilgi birikimi ve çeşitliliği geçmişte o denli gelişmiş olmadığından, okur-yazar oranının ve bilgi düzeyinde uzmanlaşmanın geçmişte daha düşük düzeyde olması vb. nedenler din adamlarına bilgi düzeyinde bir güven yarattığından bir nevi sosyal danışman konumunda idiler. Günümüzde bu koşulların bir nevi tersine dönmesi sonucu din adamlığını, önem ve fonksiyon açısından oldukça zayıflatmıştır.

Görüşmelerden elde edilenlere göre, geçmişte din görevlilerinin bilgi yönünden ileri bir düzeyde olmaları, halkın onlara fazlasıyla teveccüh göstermesine yol açmaktaydı. Çünkü din görevlisinin “en çok okuyan” ve “günceli takip eden” kimseler olduğu düşünülmekteydi. Günümüzde ise, din görevlilerinin bilgi düzeyleri görece düşük olurken ve ya güncel olmazken, insanların beslendiği bilgi kaynakları da farklılaşmıştır. Dinle ilgili alanda belli sayıda kitap okumuş olma, o alanda bir takım dini hükümlerin verilmesi için yeterli gibi görülmektedir. Halkın bilgi düzeyinin yükselmesi din görevlilerinin eleştirilmelerine ve dolayısıyla itibar kaybına yol açabilmektedir (Yıldız, 2012: 12).

Din görevlileri ve ya imamların modernleşme ve toplumsal değişimler bağlamında yaşadıkları yapısal ve işlevsel farklılaşma günümüzde canlı olarak kendini göstermektedir. Bu dönüşümün alacağı seyir ve ulaşacağı nokta, din görevlilerinin modernleşme süreçleri ile girecekleri etkileşimin biçimine bağlı olarak şekillenecektir.

Müslüman toplumların toplumsal liderleri olarak imamların, tarihsel önderlikleri ve bugün karşı karşıya kaldığı Müslüman dünyanın yenileşme sorunları arasında nerede duracakları toplumsal liderliğin yönünü de belirleyecektir. Yeni süreçlerde din görevlilerinin toplumda aldıkları vaziyet ve durdukları yeryüzü geleceğe dönük bir yer olursa bu toplum için bir imkan ve konfor yaratacak, aksi halde din görevlileri Müslüman dünyanın değişmesinin ve kendisini 21. yüzyılın koşullarına göre yeniden inşa etmesinin önünde bir engel haline geleceklerdir (Yazıcı, 2010: 194).

Osmanlı İmparatorluğu’nun uzun yıllar süren sosyal ve kültürel sisteminin kısa zamanda ortadan kaldırılması ve yerine Batı tipi bir modern devletin kurulması kolay olmadı. Oldukça sorunlu ve sancılı bir şekilde atılan Batılılaşma ve modernleşme adımları yeni devletin oluşturulmasında önemli roller oynamıştır. Modern bir Cumhuriyet’in kurulması salt politik reformlarla gerçekleştirilemeyecek kadar çok boyutlu bir inşa sürecini gerektirmiştir. Bir takım siyasi reformlar ve kültürel yaşamda yapılan köklü değişikliklerin yanı sıra en önemli reform girişimlerinden biri de kuşkusuz dine yönelik yapılan çalışmalardır. Batı tipi modern bir devlet ve toplumun inşa edilmesi sürecinde Geleneksel İslam’ın kuşatıcı ve kolektivist yorum ve uygulamalarının dönüştürülmesinde oldukça radikal adımlar atılmıştır. Hilafetin Diyanete dönüşümü ve din adamının din görevlisine dönüşümü ile dinin Hristiyanlığın Protestan yorumuna benzer bir şekilde daha bireysel (liberal) bir alana dönüştürülmesi bunun için atılmış ciddi ve köklü adımlar olarak tarihe geçmiştir. Tüm bu reform girişimleri dolaylı bir şekilde dinin birçok işlevini sona erdirdiği gibi, seküler bir toplumun ortaya çıkmasında da önemli fonksiyonlar icra etmiştir.

Geleneksel düzenin yerine “laik bir sosyal-siyasal yapı oluşturmak”, “İslam’a modern ve rasyonel bir içerik kazandırmak” için yapılan yenilikler, “devlet dini” nosyonunun bir yana bırakılarak dinin bireysel inanç statüsüne itilmesinin ve toplumsal hayatın dinsel ve siyasal alanlarını birbirinden ayırmak için gösterilen çabaların bir yansıması olmuştur. Sekülerleşme sürecine girilmesiyle, din kurumunun, tarım toplumu özelliği arz eden Osmanlı toplum yapısından neredeyse sosyal hayatın tüm yönlerini düzenleme yerine daha asli fonksiyonlara çekilmesi, yani toplumsal alandaki çok fonksiyonlu rol yapısından daha uzmanlaşmış yapılara doğru evrilmesinin yol açtığı yapısal farklılaşma sonucu, gündelik hayatın büyük bir bölümü dini otoriteden ayrılarak diğer kurumlara devredilmeye başlamıştır. Kuşkusuz bu süreç, dini kurumların toplumsal ilişkilerdeki oldukça belirgin olan güçlerini zayıflatırken, uzun zamandır dinin gösterdiği birçok gizli fonksiyonları da alt üst etmiştir (Kirman, 2004: 66).

Günümüzde, din adına, toplumsal hayatta genel kabul görmüş ciddi bir otorite boşluğunun bulunduğu ortadadır. İslam dünyası ve Türkiye hiçbir dönemde olmadığı kadar bir dinsel yorum çeşitliliği ve karmaşası ile yüz yüze bulunmaktadır. Toplumsal-dinsel otorite boşluğu, alabildiğince farklı din yorumlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, sağlıklı ve yeterli din bilgisine

sahip olup olmamasına bakmaksızın hemen hemen herkesin din konusunda konuşması ve hüküm vermesi gibi anomik bir durumu ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

Türkiye’de kabul gören bir ulemanın eksikliği, sokaktaki adamın dini konularda beyanatlarda bulunmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda ilmi bilimlerle pek ilgilenmemiş olsa da dini bilgiye hakim olduğunu iddia eden adamları din alanına salmıştır (Mardin, 2013: 162-163).

Sosyal ve kültürel hayatta ortaya çıkan ve kendini gittikçe daha da fazla hissettiren İslam düşünce ve inanç birliği’nin yokluğu, etkisini daha da sürdüreceğe benzemektedir. Modern / postmodern bir dünyada, sosyolojik düzlemdeki İslam inanç ve fikir egemenliğinin olmaması, ciddi ve çok boyutlu bir şekilde ele alınması gereken yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni olgu, aslında Osmanlı’nın yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkmasına rağmen, varlığının güçlü bir şekilde hissedilmesi daha çok yakın zamanlarda olmuştur.

Modern dünyada müteşekkil bir cemaatten veya kendi gücünü toparlayıp derli toplu bir siyaset öznesi kılacak bir odaktan yoksun olan İslam’ın tezahür ettiği biçimiyle dini bilgiyi veya otoriteyi düzenleme işlemi, üzerinde durmaya değer bir boyuttur. (...). “Aşağıdan yukarıya doğru” resmedilen İslami bilgi ve otoritenin yeni taşıyıcıları, entelektüeller, aydınlar, küçük burjuva örüntüleri söz konusu tecrübe içerisinde başıbozuk kalmış olmanın doğal semptomlarını veya tepkilerini sergilemektedirler. Var olan çelişkilerinin, dağınıklıklarının ve düzensizliklerinin büyük çoğunluğu bir beden anlamlandırıcı insicamından yoksun kalmış olmasından kaynaklanmaktadır (Aktay, 2011: 220-225).

Liberalleşme, Din ve Din Adamlığı:

Bireyselleşmenin, diğer bir ifadeyle liberalleşme konusunun, gerek Batılı toplumlarda gerekse de Türkiye toplumundaki artan önemine ve sosyolojik dönüştürücü etkisine binaen ayrı bir başlık altında ele almayı uygun bulduk. Bilindiği gibi modernleşmenin önemli sac ayaklarından biri de kuşkusuz liberalleşme sürecidir. Birey, kendisiyle bütünleştiği, varlığının çok az hissedildiği, bireylerarası farklılaşmanın pek olmadığı geleneksel toplumun cemaat yapısından; kendini keşfettiği, ön plana çıkardığı, değer ve önem kazandığı bir toplum yapısına doğru evrilmiştir. Bu sürecin etkilediği kurumların başında da dini yaşam, teşkilatlanma ve din adamlığı kurumu gelmektedir. Din, geleneksel toplumun ortak kimlik ve bilinci konumundayken, modern toplum din ve din adamını birey lehine dönüştürerek, dini bireysel bir konu ve tercih meselesi haline getirirken aynı zamanda din adamı figürüne de karşı çıkmaktadır. Liberalizasyon ve din adamı kavramları teorik olarak birbirini reddeden kavramlardır.

Modernlikle beraber adeta insan yeniden keşfedilmiş, insanın içinde yaşadığı doğa üzerindeki denetimi gündeme gelmiştir. Bu yüzyıla kadar insan, daha çok belirlenen görevleri yerine getiren bir varlık olarak tanımlanırken, artık kendi geleceğini ve etrafındaki olayları kendisinin belirleyebildiği etkin bir konuma geçmiştir (Perşembe, 2003: 162).

Türkiye’nin modernleşme politikalarının toplumsal dönüştürücü etkisinin yanı sıra, bu hedefe hizmet eden gelişmelerden biri de kentleşme olgusudur. Kentleşme, bireyselleşmeyi (liberalleşme) üretmek modernleşme sürecine hizmet etmiş ve aynı zamanda din ve din adamlığı kurumunu da zayıflatmıştır. Din, kırsalda ortak bir yaşam ve kimlik biçimi iken kentlerde daha çok bireysel dolayısıyla da farklılaşmış bir yaşam ve kimlik biçimi haline gelmektedir. Bu yönüyle liberalleşme, din adamı ve ya görevlisinin toplumsal etkisini azaltıcı bir fonksiyon üretmektedir.

Kırsalda herkes aynı inanç sistemine ve ritüellerine sahipken, kent farklı inanç topluluklarından insanları bir araya getirir. Bu karşılaşma bireylerin kendi inançlarını sorgulamaya ya da inançlarından şüphe etmeye başlamaları anlamına gelmese de kırsalda evrensel bilgi

niteliğindeki din, kentte onlarca inanç sisteminden birine dönüşmektedir. Farklı dini ritüellere sahip olan kişiler ile karşılaşmak insanların kendi inanç sistemlerini ya da geleneklerini sorgulamalarına neden olmayacak olsa da önceden sorgulamadan kabul edilen dogmaların artık tek doğru olmadığını fark ettirecektir. (...). Kentlerde din adamları kırsaldaki gibi hiyerarşik düzenin oldukça saygın ve yüksek mertebesini teşkil edememektedirler (Ertit, 2014: 248-252).

Modern kent hayatında artık tek tip bir dinsel kimlik ve ya dindarlık biçimi bulunmamaktadır. Batılılaşma ve kentleşmeyle birlikte Türkiye’de de oluşan kültürel çoğulculuk farklı dindarlık ve dinsel algı biçimlerini üretmiştir. Farklı dini yorumlar ve yaşam biçimleri yeni sentezler ve kimliksel farklılıklara da yol açmaktadır. Geleneksel ile modernin karşılaşması bu farklı dinsel kimliklerin ortaya çıkmasına ve çeşitlenmesine uygun bir zemin hazırlamıştır.

Batı’da yaşanan sosyal değişim ve bunun İslam dünyasındaki yansımaları bir yandan kurumsal ve bireysel dindarlık tiplerinin varlığını sürdürmesine imkan verirken öte yandan yeni dindarlık tiplerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Artık günümüzde bazen değer yüklü bazen de tanımlayıcı anlamda geleneksel dindar ve modern dindar tiplerinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla sosyal değişim ve modernleşmeyle beraber dini yaşayış biçimlerinin de değiştiğini ifade eden bu tür yaklaşımlara dayanarak dindarlığın günümüzde geleneksel-muhafazakar ve yenilikçi-modern olmak üzere iki temel görüntü içerisinde kendisini gösterdiği söylenebilir (Yapıcı, 2007: 27).

Türkiye’deki liberalleşme süreçleri yarı-resmi bir din kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nı da dolaylı olarak etkilemektedir. Gerek kültürel gerekse de mezhepsel anlamda toplumdaki bu kadar farklı din yorumları ve uygulama biçimleri Diyanet’te temsil ve din hizmetleri noktasında bir Diyanet eleştirisi yapılmaktadır.

İslam’ın farklı yorumlarını benimsemiş değişik inanç gruplarının Diyanet İşleri Başkanlığı nezdinde temsil edilmemesi ve bu gruplara yönelik din hizmeti verilmemesinin, teşkilata yönelik en önemli eleştirilerden birisi olduğu bilinen bir gerçektir (Turan, 2011: 137).

Bu bağlamda belki de en önemli tartışma konularının başında Türkiye’deki Alevilik konusu gelmektedir. Alevilerin, resmi-bürokratik olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nda temsil edilmesiyle, kendilerine yönelik din hizmetlerinin verilmesine yönelik talepleri önemli bir gündem oluşturmaktadır. Bir kısım Aleviler ise, Diyanet’te temsil edilmekten ziyade bu teşkilatın lağvedilmesini talep etmektedirler. Türkiye’deki kültürel ve mezhepsel farklılıklar tek tip bir yorum ve uygulamaya dayalı dinsel teşkilatlanmayı sorunlu hale getirebilmektedir. Öte yandan tüm farklı dini ve ya mezhepsel topluluklara hem temsiliyet hem de din hizmetleri sunulması da apayrı bir konu olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, Aleviliğin ne olduğuna dair ortak bir tanımın oluşturulamaması da sorunu daha da girift bir hale getirmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nı tartışma gündemine getiren bir başka konu ise, Aleviliğin temsili ile ilgili tartışmalardır. Bilindiği gibi; bir taraftan bazı Alevi örgütlenmeler Diyanet’in varlığına karşı çıkarken, diğer taraftan birçok Alevi örgütlenmesi Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde Alevi düşüncesinin de temsil edilmesini istemektedir. Hatta bazı Alevi örgütlerinin, kendi din işlerini oluşturma çabası içerisinde oldukları gözlenmektedir. (Çapçioğlu, 2014: 72-73) Aleviliğin tanımı ile ilgili olarak Aleviler arasında bir tanım sorunu yaşanırken İlahiyat çevrelerinde de bu konuda ortak bir görüşün hakim olmadığı görülmektedir. Dinler tarihçileri, mezhepler tarihçileri, din sosyologları ve din psikologları arasında Aleviliğin bir tarikat olduğunu iddia edenler olduğu gibi tasavvufi bir oluşum olduğu yolunda görüş beyan edenler de bulunmaktadır. Hatta bu tanımlama girişimlerinin dışında kalarak Aleviliği tanımlamanın güç olacağını düşünenler de mevcuttur (Turan, 2011: 138).

Yaygın bir algı olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı, Sünni bir teşkilatlanma olarak yapılandırılmıştır. Her ne kadar teşkilatta Sünniliğin Hanefi yorumu egemen olmuş olsa da bu, ciddi bir problem teşkil etmemiştir. Öte yandan Diyanet'in, Sünniliği ne kadar temsil ettiği konusu da tartışmalıdır. Sünniliğin daha çok ibadet ve ahlak boyutu ile Batılılaşma felsefesine uyumlu bir yorumunun teşkilatta temsil edildiğini savunan görüşler de az değildir. Bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "dini temsil kabiliyeti" daha da sorunlu hale gelmektedir. Buradan hareketle şunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Bugün, Diyanet İşleri Başkanlığı "dini temsil ve önderlik" fonksiyonundan ziyade "din hizmetleri" teşkilatı olarak varlığını sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle, bugünkü Diyanet teşkilatı belirli bir ortak – dini anlayışın temsilciliğini ve ya sözcülüğünü yerine getirmekten ziyade, dini bazı konularda (daha çok ibadet ve ahlakla ilgili) hizmetler sunan "dini-sosyal hizmetler teşkilatı" olarak işlev görmektedir.

Devletin Yüksek Kültür olarak tercih ettiği Sünnilik de ancak kendisiyle çelişki içerisine düşürülerek ulus devletin pratikleriyle uzlaştırılabilir. Sünni ekolün önde gelenlerinin çoğunun da heterodoks olanları gibi devrimlere karşı çıkmış oldukları gerçeği bunun bir göstergesidir. Devrimlere karşı ilk dinsel muhalefetlerin kırılması çabaları arasında Sünni ulemeden birçoğunun idam edilmiş veya değişik vesilelerle susturulmuş olmasına rağmen devletin bir meşruiyet unsuru olarak Sünni doktrinin bazı değerlerine başvurmuş olması, yeni rejime karşı Sünni tutumun vurgulu bir biçimde açığa çıkmasını zorlaştırmıştır. Aslında klasik bir Sünni ulema sınıfının tasfiyesinden sonra Sünni görüş ve tutumun fiili varlığının da ortadan kalkmış olduğunu söylemek yerinde olur. Zira Sünni değerler diye sunulan şeyler Sünni insanların inisiyatifini yansıtmaktan uzak olarak var olabilmıştır. Onlar daha ziyade yeni rejimin gereksinimlerini karşılamak üzere başvurulmuş ideolojik malzemeler olarak işlem görmüştür. Nitekim pür-dünyevi iktidarın böylesi bir dinsel ideolojiyle vuku bulan eklemeliğinin sonucunda ortaya çıkan din, kendi iddialarından vazgeçmiş, etkin, motive edici ve müdahaleci potansiyelini yitirmiş, süre giden siyasi iradenin taleplerine uygun işlevsel bir ideolojik malzemeye dönüşmüştür (Aktay, 2011: 174-175).

Günümüz Türkiye'sinde, meşruiyet kazanmış bir çok cumhuriyetçi kurumun mirası ve onun toplumsal yapısının devamlılığı, ister istemez dinin genel olarak sekülerleşmesiyle sonuçlanmıştır. Uzun vadede Türk İslam'ının "sivil din"e dönüşümünden bahsetmek mümkün olabilir (Mardin, 2013: 166).

Liberalleşmenin ve ya bireyselleşmenin, başka bir ifadeyle yorumsal çeşitliliğin artan etkinliği, dinin ortak bir kimlik olma özelliğini de aşındırmaktadır. Din, yorumların konusu haline gelince ve göreceli bir hal aldıkça toplum daha da sekülerleşmekte ve sağlıklı bir din – devlet ilişkisi kurulamamaktadır.

Kutsallığı kurumlarda değil bireysel yaşamda gören, bu sebeple kolektivizmden bireyselliğe doğru hızlı bir dönüşümü simgeleyen seküler hayat tarzı, henüz kolektivist düşünceden yeterince sıyrılammış olan toplumsal yapılarda istenilen düzeyde hazmedilemediği için laiklik ilkesi ve buna bağlı olarak din ve devlet ilişkileri sağlıklı olarak yerli yerine oturtulamamaktadır (Yapıcı, 2007: 28).

Sekülerleşmenin ve liberalleşmenin günümüzde yaygın bir şekilde yaşanıyor olması, grup dindarlıklarını da ortadan kaldıran bir etken olarak rol oynamaktadır. Dinsel grup aidiyetlerinin azalması, bireysel dini yorum ve yaşayış biçimlerinin çoğalması, diğer bir ifadeyle "dini kendin oku kendin yaşa" yaklaşımının ön plana çıkmasına kapı aralamaktadır. Bu süreçler, doğal olarak, diyanet ve din adamlığı kurumunun bu bağlamdaki etkinliğini ve geçerliliğini oldukça zayıflatmaktadır.

Dinsel kişi ve değerlere verilen önemiz azalması ve din ve ibadatlara dair bireysel özgürlük alanının genişlemesi, tercih ve kanaat serbestisinin ön olana çıkması ve bu eğilimlerin gittikçe

benimsenmesi dinde bireyselleşmenin (liberalleşme), dolayısıyla da sekülerleşmenin ortaya çıktığını göstermektedir. Liberal değer ve düşünce biçimi özünde seküler bir düşünce biçimidir. Bugün artık birey, düne göre din ve ibadetlerde daha özgür bırakılmaktadır. Din, bugün dünden daha çok bir tercih ve vicdan meselesi olarak görülme eğilimindedir diyebiliriz. (Batur, 2015: 559-560) Bugün dinin yorumlanması konusunda hiç kimsenin hiç kimseyi belli bir konuda zorlayabileceği, bağlayıcı hiçbir otorite yoktur. Her ne kadar dini pratik için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın resmi prosedürleri geçerliliğini korumakta ve herkese servis vermekteyse de, bunları icra eden meslek adamlarında Weber’in bahsettiği anlamda bir mesleki “çağrı” heyecanı bile bulunmamakta, bir otoriteyi temayüz ettirememektedirler (Aktay, 2011: 231).

Toplum, sekülerleştikçe ve bireyselleştikçe, bu toplumda yaşayan ve din görevlisi unvanı taşıyan insanlar da dolaylı olarak etkilenmektedirler. Din adamlığının din görevliliğine tarihsel dönüşümü bu sürecin en somut bir biçimidir. Geçmişin din adamı, bir nevi halk önderliği ve aydını olarak işlev görürken, bugünün din görevlisi, ücret karşılığında çalışan, genellikle dini bir takım sosyal hizmetler sunan bir kamu çalışanı olarak değerlendirilme eğilimindedir. Nitekim bir kamu çalışanı olarak din görevlisinin artık toplumu din noktasında aydınlatma ve dindarlaştırma gibi bir çaba ve eğilim içinde olmadığını da görebiliyoruz.

Genel Değerlendirme ve Sonuç:

Türkiye modernleşme ve Batılılaşma süreciyle birlikte, geleneksel ve kurumsal dinin ve din adamlığının dönüştürülmesi noktasında bir çok önemli reforma imza atmıştır. Modern toplum olmanın önündeki en büyük engellerden birinin tarihsel olarak devralınan geleneksel din kurumunun bulunduğu varsayımı ister istemez bu yönde bir çabayı zorunlu kılmıştır. Batı tarzı bir modern toplum inşa etmenin yolu yine Batı tarzı bir din (Hristiyanlık-Protestanlık) ve kültür anlayışının ortaya çıkarılmasıyla mümkün olabilir inancı da İslam’ın geleneksel bağlarından koparılmasına yönelik adımların atılması sonucunu meydana getirmiştir.

Din (İslam) her şeyden önce devlet işlerinden ayrılmalıydı. Siyasette laiklik ilkesi bu amaçla bir Anayasa maddesi haline getirilmiştir. Bu sayede din ve din adamlarının siyasi hayata müdahalesinin önüne geçilmiş olacaktı. Hilafetin kaldırılması da dini birliğin (ümmet) sona erdiğinin bir göstergesi olarak tarihe geçmiş bulunmaktadır. Ya da tersinden söyleyecek olursak dini birlik (ümmet) sona erdiği için hilafet de kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılması uzun yıllar hilafetle yönetilen bir toplumda bu alanda bir boşluğun doğmasına yol açtığından, ikame bir kurum olan ancak asla bir hilafet kurumu işlevi göremeyecek olan, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet’in kurulmasının ardından dini bir kurum olarak halifeliğin kaldırılmasının (1924) ardından, bir “geçiş formu” olarak tasarlanan ve oluşturulan Diyanet İşleri Başkanlığı, gerçekte halifeliğin sembol, anlam ve toplumsal - siyasal etkisi bakımından oldukça farklı bir özellik arz etmektedir. Bugünkü Diyanet İşleri Başkanlığı, siyasal ve ya toplumsal hilafet işlevi görmekten ziyade, görev ve etki itibarıyla, son derece daraltılmış olarak sadece bir takım dini ibadet ve dini- sosyal hizmetlere indirgenmiş bulunmaktadır. Bu da din ve din adamlığı kurumunun modernleşen Türkiye’de oldukça zayıfladığını ve toplumsal-siyasal gücünü bir hayli kaybettiğini göstermektedir.

Türkiye’deki modernleşme, liberalleşme ve sekülerleşme süreçleri, din adamının da görev ve pozisyonunu dönüştürmüştür. Din adamının artık, halka dini alanda yön verebilen güçlü ve etkili (karizmatik) bir konumu bulunmamaktadır. Günümüzdeki din adamı, kamuda ücretli çalışan, belirli (formel) bir din eğitimi almış, din hizmetleri sınıfında görev yapan ve bir takım dini sosyal hizmetleri yerine getiren bir “din görevlisi” olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal etki ve karizması ortadan kalkmış bulunmaktadır.

21. yüzyıla ulaştığımız şu zamanda, modernleşme, liberalleşme ve sekülerleşmenin de güçlü etkisiyle, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de din kurumu zayıflamakta, buna paralel olarak din adamı figürü de toplumsal etkisini gittikçe yitirmektedir. Modern bireyler, bilişim teknolojilerinin çoğalması ve bilginin küreselleşmesinin de etkisiyle bir nevi “din danışmanlığı” ve ya “din önderliği” görevi yapan din adamlarına ihtiyaç duymamakta ve bu durum onların konumunu gittikçe daha da aşındırmaktadır. Bu sosyal ve kültürel dönüşüm, din ve buna bağlı olarak din adamlığı kurumunu yapısal olarak dönüştürmekte ve yer yer de varlığını sorgulamaktadır. Türkiye’deki durum, şimdilik, daha çok ilk şekliyle yaşanmaktadır. Yani, din adamlığı yapısal ve işlevsel olarak dönüşmüş bulunmaktadır. Bugün din adamları, karizmatik dini önder ve ya rehber olmak yerine daha çok namaz kıldırma, cenaze hizmetleri vb. ibadet ve sosyal - dini hizmetlerde görev alan bir “din görevlisi” olarak görülmektedirler. Dini, bireysel alana çeken ve bir tercih ve vicdan konusu olarak gören modernleşme ve liberalleşme süreçleri ile zaman içerisinde dinin bu süreçlere vereceği tepki biçimi yeni oluşumları belirleyecektir.

Günümüzde, somut olarak, İslam dünyasında ve Türkiye’de düşünce ve inanç alanında, İslami bir egemenliğin ve konsensüsün bulunmaması, İslam’a yaklaşım ve yorumlamalarda yoğun miktarda çeşitliliğin ortaya çıkması (mezhepler, siyasi akımlar, İslamcı ideolojiler vb.) ve bunlara paralel olarak artan toplumsal ve bireysel sekülerleşme, Türkiye toplumunda geleneksel - yerleşik din kurumu zayıflattığı gibi din adamlarını da, dolayısıyla din adamlığı kurumunu da, dini önderlik ve rehberlik bağlamında, gittikçe anlamsızlaştırmakta ve ortadan kaldırmaktadır. Yaşanan bu toplumsal ve kültürel değişimler Türkiye’nin dini hayat, kimlik ve kurumlarını ilerde daha da etkileyeceğe benzemektedir.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, B. ve COŞKUN, M. K. (2004) “Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam-Hatip Okulları” Aktay, Y. (Ed.) Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık İletişim Yayınları, ss. 394-410
- AKTAY, Yasin. (2011), “Türk Dininin Sosyolojik İmkânı”. İstanbul: İletişim.
- BATUR, Behçet. (2015), “Sekülerleşme Türkiye’de”, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 38, s: 553-562
- ÇAPÇIOĞLU, İhsan. (2014). “İslam’da Kurumsallaşma, Diyanet Algısı ve Temsil Tartışmaları”, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 279, s: 68-73
- ERTİT, Volkan. (2014), “Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kentleşme”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 41, s: 247-253
- GÜMÜŞOĞLU, Hasan. (2012), “Modernizmin İnanç Hayatına Etkileri ve Jön Türklük”. İstanbul: Kayıhan
- (2013), “Modernizmin Din Politikalarına Etkisi ve İtikad Açısından Sonuçları (Cumhuriyetin İlk Yıllarında)” EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 17, Sayı. 57, s: 295-310
- KIRMAN, M. Ali. (2004), “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Yeni Dini Cemaatler”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, s: 61-77
- KÜÇÜKCAN, Talip. (2005), “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası”, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı: 13, s: 109-128
- MARDİN, Şerif. (2013), “Türkiye, İslam ve Sekülerizm Makaleler 5”. İstanbul: İletişim

- PERŞEMBE, Erkan. (2003), “Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 14-15, s:159-181
- TURAN, İbrahim. (2007), “Medyadaki Din Adamı İmajı Üzerine Bazı Düşünceler”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 24-25, s: 293-304
- (2011), “AB Sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı: Özerklik ve Temsil Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 31, s: 127-156
- YAPICI, Asım. (2007), “Geleneksellik ile Modernlik Arasına Sıkışan Din Anlayışları Ve Dindarlık”, DEM Dergi, cilt.1, sayı: 2, s: 24-29
- YAZICI, Erdinç. (2010), “Dönüşen Türkiye’de Geçmişe Kapanma ile Gelecek İnşası Arasında İmanın Yeni Toplumsal Rolü”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1 s: 187-196
- YENEN, İbrahim. (2012), “Yazılı Basında “Din Adamı” Kimliğinin Temsili”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2 Spring 2012, p.1161-1181, ISSN: 1308-2140, <http://www.turkishstudies.net>, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3161>, ANKARA-TURKEY
- YILDIZ, M. Cengiz. (2012), “Meslekler Sosyolojisi Açısından Din Görevliliği Ve Din Görevlileri”, Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslamî İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi, 29-30 Haziran 2012, Bingöl.

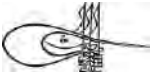
Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- BATUR, B., (2015). “Türkiye’de Modernleşme, Din ve Din Adamlığı / Modernization In Turkey, Religion And Cloth”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8487>, p. 181-200.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

İBN TEYMIYYE’NİN “KIBRIS RİSÂLESİ”NİN TERCÜMESİ VE RİSÂLEDEKİ BAZI HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

*Muammer BAYRAKTUTAR***

ÖZET

İbn Teymiyye’nin Kıbrıs kralına hitaben yazdığı “*er-Risâletu’l-Kubrusiyye*” adlı mektubu, dinî, siyâsî, sosyal ve askerî bilgiler içermesi bakımından tarihî bir belge niteliğinde önemli bir eserdir. Kıbrıs’ta esir bulunan Müslümanların serbest bırakılması amacıyla yazılan mektup, teolojik tartışmalar bağlamında aynı zamanda Ehl-i Kitab’a, özellikle de Hristiyanlara yönelik bir cevap ve reddiye özelliğine sahiptir. İbn Teymiyye, Hristiyanların Hz. İsa hakkındaki hatalı inanç ve tasavvurlarından başlayarak, onların ve din adamlarının Hz. İsa’nın öğretisinden saptıklarını ve Hristiyanlıkta esasen bulunmayan bir çok inanç ve düşünceyi ihdas ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede İslâm’ın konumunu ve temel görüşlerini âyet ve hadislerle ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye mektubunda yaşadığı dönemde karşılaştığı Moğol istilâsına karşı kendisinin ve Müslümanların ortaya koyduğu mücadeleye de değinmektedir. Dolayısıyla İbn Teymiyye’nin, çağının sosyal, siyâsî, askerî, hukukî ve dinî sorunlarıyla yakından ve aktif olarak ilgilenmesi, onun farklı bir âlim portresine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Kıbrıs’ta esir bulunan müslümanların, kralın tebaası gibi görülmesi gerektiğini, aynı iyi muamelenin onlara da gösterilmesinin dinin ve hukukun bir gereği olduğunu ifade etmesi, uluslararası bir konuda oldukça ileri bir anlayış ve düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, risâlenin önemli bilgi ve mesajlar içermesi sebebiyle öncelikle tercümesine yer verilmiştir. İbn Teymiyye risâlesinde zaman zaman hadislere de yer vermekte ve atıfta bulunmaktadır. Bu bakımdan İbn Teymiyye’nin risâlede yer verdiği ve atıfta bulunduğu hadislerin tahriri yapılarak kısaca değerlendirilmiştir. Risâlede yer alan ve Hz. İsa’nın nüzulünü, Deccâl’i öldürmesini, kıyamete yakın bir zamanda Müslümanlarla Yahudiler arasında yaşanacak savaşı vb. ihtiva eden ve fiten hadisleri diye bilinen rivâyetlere ilişkin İbn Teymiyye’nin yaklaşımı bir başka çalışmamızda incelenmiştir. Bu çalışmada ise özellikle Hz. Peygamber’in gayr-i müslimlerle savaşmasını, rahmet ve savaş peygamberi olmasını ve her asırda dini yenilecek bir müceddidin gönderileceğini ihtiva eden bazı hadisler ve bunlara ilişkin İbn Teymiyye’nin bakışı değerlendirilmiş, söz konusu hadisler üzerinde bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: muammerbayraktutar@outlook.com

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, *er-Risāletu'l-Kubrusiyye*, Ehl-i Kitāb, İlahiyat, Hadis.

TRANSLATION OF IBN TAYMIYYAH'S "CYPRUS LETTER" AND EVALUATION OF SOME OF ITS HADITHS

ABSTRACT

The letter named "*al-Risāla al-Qubruşıyya*" which, İbn Teymiyye wrote to the king of Cyprus, is an important document which has the characteristics of history in terms of including religious, political, social, and military information. The letter written in an attempt to releasing of Muslims who are captive in Cyprus has a feature of answer and refutation in the context of theological debates to both people of the book and especially Christians. Starting with incorrect beliefs and imaginations of Christians, İbn Teymiyye reveals that they and their ecclesiastics falsify the discipline of Jesus and created many beliefs and thoughts which were not originally present in Christianity. Within this framework, he explains the position and fundamental views of Islam by verses and hadiths. İbn Teymiyye also makes mention of his age in which he and Muslims struggles against Mongolian invasion. Accordingly, his efforts being closely and actively interested in his age's social, political, military, judicial, and religious issues show that he has an unusual scholar portrait. Thus, mentioning the requisite of that Muslims who are captive in Cyprus should have been citizen of the King and the religious and judicial necessity of doing same good treatment to them indicate that he has a pretty forward understanding and thought in an international issue. In this study, the translation of the epistle is firstly discussed by reason of including important information and messages. İbn Teymiyye occasionally presents and refers to hadiths in his epistle. In this regard, the hadiths are shortly evaluated by making use citation. In another study, we examined İbn Teymiyye's approach to some other hadiths located in the epistle, as known "fitan" hadiths, which include Jesus Christ's descent, killing dajjal, a war would be fought between Muslims and Jews were examined. As for this study, the hadiths which include the prophet's fighting with non-Muslims, being of him mercy and war prophet and sending of a mujaddid who renew the religion in every age; and İbn Teymiyye's view regarding with these hadiths are discussed with some determinations and assessments.

STRUCTURED ABSTRACT

İbn Taymiyya's work named "*al-Risāla al-Qubruşıyya*" is made up a letter which is written addressing to the king of Cyprus. Although this work is an epistle, it is a historical paper in which illuminates developments of the period as well as it includes many subjects such as religious, political, and scientific, etc. Also, the epistle is a refutation which mentions theological discussions related with Ahl al-Kitāb and especially Christians, and points out incorrect faiths and approaches of Christians. The basic writing aim of the letter is expressing a request

which includes fair treatment for Muslims who are prisoner in Cyprus and releasing of them. Because Ibn Taymiyya wrote his epistle in accordance with this purpose, he naturally had to point out subjects which are related Christianity. Starting with Christians' incorrect faiths and thoughts about Jesus, Ibn Taymiyya states that Christians and their clergymen deviate from disciplines of Jesus, and they create many faiths and thoughts which essentially do not belong to Christianity. In this context, he presents position and fundamental views of Islam via verses of Quran and hadiths.

Ibn Taymiyya starts his letter pointing out the importance of faith of Allah. He particularly emphasizes some necessities that human beings' aim of creation is being a slave of Allah, knowing and loving of Allah, not to ascribe partners to Allah, pertaining of the religion (Islam) to Allah. He states that Allah is the creator and owner of everything, and knows everything, he expresses that people who believe in Allah do not make friend and supporter such as somebody, a king, a prophet, and a reliable person. Meanwhile, telling human beings followed tawhid faith since Prophet Adam's period at first, and then they tended polytheism and paganism as a bid'ah (innovation), Ibn Taymiyya points out that Allah did not send any holy book and prophet regarding paganism, and he explains which suspicions and thoughts caused paganism to show up. So, Ibn Taymiyya presents that Allah sent prophets one after another in attempt to struggle with polytheism and paganism, and propagate tawhid faith; especially he mentions campaigns of Noah, Abraham, Moses, and Jesus prophets.

Ibn Taymiyya tells about characteristics of Jews/The Beni-Israel, how they falsified the religion of Allah, how they were damned, and then he presents sending of Jesus as a prophet. He points out that Jesus is a son of the virgin (mother of Jesus) who is not touched by any human being, and she is the daughter of Imran who devoted himself to Allah. Allah made Jesus and his mother one of his miracles. So, this is one of the manifestations of Allah in diversity of the creation. Jesus who is given some miracles as a prophet of Allah reported the last prophet who will come after himself by confirming the previous prophets, and he invited Jews to be a slave of Allah. After Ibn Taymiyya tells about general feature and approach of Jesus, he highlights that people adopted three different beliefs and concepts about Jesus, however, he reveals how some of them divinized Jesus and how the trinity belief were constructed in time. In addition, he makes interpretations about approach and sincerity of Christian clergymen related with the religion. He points out how they distorted the religion and created many bid'ah which are not essentially related with Judaism and Christianity. In this subject, Ibn Taymiyya mentions that Christian clergymen had a twofaced attitude to take advantage of secular positions and pleasures, performed some tricks and craftiness in order to make people believe, and gave certain authorities to themselves. Also, he emphasizes that they use the cross and perform hymn, compositions, worships, and religious holidays which are bid'ah although Jesus and the apostles did not order anything in this way. Even if there were some people who are tender and merciful between them, they also strayed and divided into different ways about their religion and prophets.

According to Ibn Taymiyya when Jews and Christians fallen into disagreement, Allah sent the last religion Islam and the last prophet Muhammad to show reality to believers. The essence of Islam is being a slave of Allah, not attributing a partner to Allah, and totally pertaining of the religion to Allah. Hence, the prophet saved the earth from idols and the religion from all manner of polytheism. Ibn Taymiyya states that Muslims did not create new things about faith, worship, judgments, and they surrendered Allah's messages which are sent regarding the point, and so they became moderated. Furthermore, explaining the approach of Islam, the prophet, and Islam Ummah related with the previous religions and prophets in detail, he especially emphasizes that Muslims want favor and benefit of all humanity.

In the epistle, Ibn Taymiyya presents the struggle of himself and Muslims against Mongolian incursion in his period. At this time, he points out that Tatars roughed and oppressed to Muslims whereas Muslims defended Christians even he spoke with Tatar commanders in order to be released of Christian prisoners. Finally they were released by Tatars commanders. Besides, he tells about that Muslims were nice to Christian prisoners, and they behaved merciful and compassionate to them.

Ibn Taymiyya reminds and gives advices in the epistle towards being a Muslim of the king of Cyprus by attributing the meetings of the prophet with Christian committee and the Islamic invitation letters which were sent to Christian kings by the prophet. Particularly, he mentions about the interview with Najran's group, being a Muslim of king Najashi, and Najashi's attachment to the prophet.

Ibn Taymiyya reminds that the treatment performed to Muslims in Cyprus conflicted with the doctrine of Jesus, both Jesus and the apostles were not ordered with jihad, there were many Christians who live in safe with local rules in his country, and Muslim people always treated kindly to these Christians. He expresses that bad treatments were performed to Muslim prisoners in Cyprus although the king and his family were virtuous individuals, and this situation was not comply with wisdom, conscience, and religion. So, he asks for the king to prevent the bad treatments performed to Muslim prisoners by Christians in Cyprus considering the fact that prisoners were respected in king's patronage. Ibn Taymiyya clearly states that Muslims would have to start a war Christians them if the treatments were not ended up by them. Also, he reminds that Allah absolutely will take sides with oppressed people and revenge on tyrants. Consequently, Ibn Taymiyya underlines that the king has a significant responsibility according to his religion, Allah's religion, and Muslims. In addition, he points out that Jesus advised people treat well to prisoners. In short, he calls on the king by mounting arguments over Christian faith and doctrines about releasing of the prisoners, and expresses that none of Allah, Jesus, the apostles, and people who believe in Jesus's religion ordered enslaving and killing of people who believe in Abraham's religion. Otherwise, he emphasizes that Muslims doubtlessly would win and rescue the prisoners. Meanwhile, Ibn Taymiyya reports to the King according to the prophet's hadiths that Jesus would come to the white minaret in Damascus, break the cross, kill the pig, dismantle poll tax, and especially kill the dajjal.

Ibn Taymiyya gives a place and attributes to some hadiths in his epistle. In this letter, sources of the hadiths are shown, some explanations about certain hadiths are made on footnotes, and also some of hadiths are examined and interpreted. In the examination, it is shown that Ibn Taymiyya correlates legitimacy of the war against Christians with their offensive and impairing attitudes towards Muslims. According to this approach, there is not any obstacle and religious inconveniency for people who are not offensive to live in a peaceful way with Muslims. Also, it is clear that his comprehension and method use and accept hadiths which are in basic hadith sources without any criticism and interpretation when it is looked at hadiths which he used as a proof and made an attribution on. This finding shows that Ibn Taymiyya is an intellectual who behaves in direction of Ahl al-Hadith (followers of hadith) and Salafi tradition related with making action with hadiths.

Key Words: Ibn Taymiyyah, *al-Risâla al-Qubruşıyya*, Ahl al-Kitâb, Theology, Hadith.

GİRİŞ

İbn Teymiyye (661-728/1263-1328) tarihte ve günümüzde adından çokça söz ettiren, hayatı ve mücadelesiyle farklı bir âlim portresi çizen, muhtelif alanlarda eserler kaleme almış, ortaya koyduğu görüşleri bazıları tarafından özellikle referans alınan, bazıları tarafından da oldukça yoğun eleştirilere tabi tutulan bir âlimdir. İbn Teymiyye aynı zamanda hemen hemen tüm İslâmî ekol ve mezheplere, başta tasavvuf ve kelâm olmak üzere farklı disiplinlere eleştiriler yöneltmiş bir ilmî şahsiyettir. Nitekim Ehl-i Kitab da onun eleştiri ve reddiyelerinden nasibini almıştır. O, seleffliği sistemleştiren bir zat olarak, özellikle itikadla ilgili nassları anlama ve değerlendirmede te'vile mesafeli duran, zahirî bir anlamı ve söylemi ilke edinmek gibi yöntem ve yaklaşımıyla da farklı bir duruşa sahiptir. İbn Teymiyye'nin bir diğer bariz özelliği ise, aktif ve mücadelecî bir kimlik ve karaktere sahip olması, yalnız ilimle meşgul olan bir âlim değil, aynı zamanda siyâset ve yönetim dahil, uluslararası meselelerle ilgilenen, yeri geldiğinde savaşlarda da yerini alan çok yönlü bir âlim olmasıdır. Nitekim yaşadığı dönemde Moğolların İslâm dünyasını istilâsı ile başlayan kargaşa ve boşluktan yararlanarak, haçlılar tarafından Akdeniz kıyılarındaki bazı müslümanların esir alınarak Kıbrıs'a kaçırılması üzerine İbn Teymiyye, söz konusu hadiseye duyarsız kalmamış, esirlere iyi davranılması ve serbest bırakılması amacıyla Kıbrıs halkının kralı/büyüğü ve ileri geleni konumundaki Sercuvân/Sercuvâs'a hitap eden bir mektup/risâle kaleme almıştır. Söz konusu bu mektup, "*er-Risâletu'l-Kubruşıyye*" olarak bilinmektedir. Ancak İbn Teymiyye mektubunda yalnız esirlerin serbest bırakılmasını talep etmemekte, aynı zamanda Ehl-i Kitab'la, özellikle de Hristiyanlarla ilgili bir çok konuyu gündeme getirerek tartışmakta, ilmî ve tarihî verilerle tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla onun, Kıbrıs kralı Sercuvâs'a¹ hitaben yazdığı *er-Risâletu'l-Kubruşıyye* adlı mektubu -bir mektup olmasına rağmen- oldukça önemli tespitler ve yaklaşımlar içeren ilmî bir eser ve belge niteliğindedir. Ayrıca mektup, İslâm'ın din ve inanç konularına, diğer dinlere bakışına ve mensuplarına olan yaklaşımına yer vermesi açısından önem arz etmektedir. İbn Teymiyye'nin bu risâlesi, döneme ışık tutmasının yanı sıra, Müslüman Hristiyan

¹ Kralın adı risâlenin bazı nüsha ve baskılarında Sercûvân, bazılarında Sercuvâs/Sercus olarak yer almaktadır. İbn Teymiyye'nin bahsettiği ve mektubunu gönderdiği Kıbrıs kralı veya büyüğünün kimliği konusunda batılı araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Mesela Diego Sarrió Cucerella, İbn Teymiyye'nin bahsettiği kral veya dini liderin muhtemelen John II Gibbet (ö. 1315) olduğunu ve İbn Teymiyye'nin mektubu 1303-1304 yılları arasında gönderdiğini ifade etmektedir (Cucerella, 2010: 189). Cucerella ayrıca batılı araştırmacıların Sercuvân'ın kimliği hakkındaki görüş ve tartışmalarına da değinmektedir (Bkz. Cucerella, 2010: 190-191).

polemiğine ilişkin en önemli eserlerden biridir. Ayrıca bu mektup, İbn Teymiyye'nin daha sonra kaleme alacağı *el-Cevâbu's-sahîh limen beddele dîne'l-Mesîh* adlı eserine esin kaynağı olmuştur (Cucerella, 2010: 189). İbn Teymiyye aynı zamanda söz konusu bu risâlesiyle, Kıbrıs kralını, onun şahsında Hristiyan dünyasını, İslâm'a ve peygamberine inanmaya davet etmektedir.

İbn Teymiyye'nin Kıbrıs kralı Sercuvâs'a yazdığı “*er-Risâletu'l-Kubrusiyye*” adlı mektubu *Mecmû'u'l-fetâvâ* adlı eserinde yer almaktadır (İbn Teymiyye, 1995: XXVIII, 601-630; a.mlf., 2005: XVIII, 328-342). Ayrıca eserin risâle şeklinde müstakil neşirleri de bulunmaktadır.² Yine risâle üzerinde batılı araştırmacıların da çalışmaları olmuş, İngilizce ve Almanca gibi diğer dillere de çevrilerek yayınlanmıştır.³ Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla, ülkemizde risâleye dair herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. İbn Teymiyye'nin söz konusu risâlesi üzerine tarafımızdan “İbn Teymiyye'nin “Kıbrıs Risâlesi” ve Bazı Fiten Hadislerine Yaklaşımı” adıyla bir makale çalışması yapılmış olup yayın süreci devam etmektedir. Söz konusu çalışmamızda risâlenin muhtevası üzerinde ayrıntılı bilgiler verilmiş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Burada, risâle başlı başına önemli bilgi ve mesajlar içerdiğinden, tam metin olarak tercümesine yer verilecek, çalışmanın hacmini uzatmamak adına tekrar muhtevasına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmayacaktır. İbn Teymiyye, risâlesinde bazı hadislerle de yer vermekte ve atıfta bulunmaktadır. Diğer çalışmamızda risâledeki fiten hadislerine ilişkin İbn Teymiyye'nin yaklaşımı incelendiğinden, bu çalışmada bunların dışındaki diğer hadisler üzerinde bazı inceleme ve değerlendirmeler yapılacaktır. Risâlenin neşredilen nüshalarında ve üzerinde yapılan çalışmalarda hadislerin usulüne uygun olarak tahririnin yapılmamış olması sebebiyle, çalışmamızda risâlede yer alan ve Hz. Peygamber'e izafe edilen hemen hemen tüm hadislerin tahrirlerinin yapılmasına çalışılmıştır. Bazı hadislerle ilgili değerlendirmeler dipnotlarda yapılmış olup, özellikle Hz. Peygamber'in gayr-i müslimlerle savaşını ifade eden üzerinde bir takım tartışmaların bulunduğu bazı hadisler müstakil olarak incelenmiş ve ele alınmıştır. Ayrıca risâlede kullanılan ve atıfta bulunulan âyetlerin de sûre ve âyet numaraları verilmiştir. Diğer çalışmamızda olduğu gibi bu çalışmada da, ekseriyetle Alâuddîn Demc tarafından neşredilen nüsha dikkate alınmıştır.

I. İBN TEYMIYYE'NİN “ER-RİSÂLETU'L-KUBRUSİYYE” ADLI RİSÂLESİNİN TERCÜMESİ

Rahmân Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Ahmed b. Teymiyye'den, dinî liderler, yüce piskoposlar, rahipler, prensler, kâtipler ve onlara tabi olanların saygılarıyla çepeçevre sarılan halkının büyüğü Sercuvâs'a.

² Hatîb, Kusay Muhibbiddîn, *er-Risâletu'l-Kubrusiyye hutâbun min Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercivâs meliki Kubrus, el-Matbaatu's-selefiyye*, Ravda, 1394/1974; el-Medenî, Ali es-Seyyid Subh, *er-Risâletu'l-Kubrusiyye*, Matbaatu'l-Medîne, Cidde, 1399/1979; Cum'a, Ebû Abdurrahman Abdulmecîd, *Kitâbu Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercivân meliki'n-nasârâ eş-şehîra bi'r-Risâleti'l-Kubrusiyye*, Dâru Nûri'l-kitâb, Mektebetu'l-Hâfizi'z-Zehebî, Cezâir 1429/2008; Demc, Alâuddîn, *er-Risâletu'l-Kubrusiyye hutâbun min Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercivâs meliki Kubrus*, Dâru İbn Hazm, tsz.

³ Risâle hakkında Arapça dışında yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Abdah, Muhammad Sulaiman, *Ibn Taymeeyah's Letters from Prison*, Message of Islam, London, 1998; Cucerella, Diego Sarrío, “Corresponding across Religious Borders The Letter of Ibn Taymiyya to a Crusader in Cyprus”, *Islamochristiana*, 36 (Roma: PISAİ, 2010). Ayrıca Cucerella'nın belirttiğine göre risâle hakkında Arapça dışında şu çalışmalar da yapılmıştır: Th. Raff, *Das Sendschreiben nach Zypern (ar-Risâla al-Qubrusiyya) von Taqî ad-Dîn Ahmad Ibn Taimiyya (661-782 A.H.=1263-1328 A.D.)*, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn 1971; J.R. Michot, *Lettre à un roi croisé (al-Risâlat al-Qubrusiyya)*, Bruylant Academia, Louvain-La-Neuve – Tawhid, Lyon 1995; M. Di Branco, *Lettera a un sovrano crociato: Sui fondamenti della “vera religione”*, Biblioteca di via Senato Edizioni, Milano 2004. See also another German translation by S.M. Bleher, *Das ist die aufrechte Religion: Brief des Ibn Taymiyya an den König von Zypern*, available online at: <http://İslâmische-datenbank.de/Das-ist-die-aufrechte-Religion/>. (Bkz. Cucerella, 2010: 189-190).

Selâm doğruluğa ve kurtuluşa ulaşanların üzerine olsun.

Size nimetlerini sunan, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan, İbrahim ve İmrân âilesinin ilâhı olan Allah'a hamdeder, seçilmiş kullarına ve gönderdiği peygamberlerine salât ve selâm etmesini, salât ve selâmını, misâk almakta kendilerini hususî kıldığı, insanların efendileri ve milletlerin önderleri ulu'l-azm peygamberlerine mahsus kılmasını O'ndan dileriz. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ında bahsettiği gibi o peygamberler de, Nuh, İbrahim, Musâ, İsâ ve Muhammed'dir. Allah şöyle buyurmuştur: "*Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!*" diye Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırduğun şey (İslâm dini), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır." (eş-Şûra, 42/13). Yine şöyle buyurmuştur: "*Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nuh'tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsâ'dan da. Evet biz onlardan sapa sağlam bir söz almıştık. (Allah bunu,) doğru kimseleri doğruluklarından hesaba çekmek için (yapmıştır.) Kâfirlere de elem dolu bir azap hazırlamıştır.*" (el-Ahzâb, 33/7-8).

Yine Allah'tan, yüce salât ve selâmlarını peygamberlerinin sonuncusu, Rablerinin huzuruna çıktıklarında hatibi, toplandıklarında imamı, kıyâmet gününde insanların şefaâtçisi, rahmet ve savaş [zorluk ve meşakkat] peygamberi⁴, peygamberlerin bütün güzelliklerini toplayan, Allah'ın kulu, ruhu ve daha önce kendisine hiçbir beşerin dokunmadığı kendisini Allah'a adanmış siddîka-ı tâhire İmrân'ın kızı Meryem'e ilkâ ettiği kelimesi, Mesihu'l-hüdâ İsâ b. Meryem'in müjdelediği Peygamber'e mahsus kılmasını niyaz ediyoruz. O İsâ ki; dünya ve ahirette itibarlı, Allah'a yakın⁵, İsrâiloğulları Musâ (a.s.)'ın getirdiklerinin ticaretini yaptıklarında, güzellik ve rahmet sıfatlarıyla sıfatlanmış bir zattır. Kemâl sıfatını cami, kâfirlere karşı çetin, mü'minlere karşı merhametli (el-Feth, 48/29), kendinden önceki dinlerin ve şeriatların tüm güzelliklerini kendinde toplayan, son peygamber (el-Ahzâb, 33/40) olarak gönderilen [Hz. Muhammed] (s.a.s.)'e, diğer tüm peygamberlere ve kıyamete kadar onlara tabi olanlara salât ve selâm olsun.

Şüphesiz Allah güç ve kudretiyle yarattıklarını yarattı ve iradesinin, hikmetinin ve rahmetinin eserlerini onlarda ortaya çıkardı. Yaratılış gayelerini, onlara emrettiklerinde kıldı ki o da O'na kulluk ve ibadettir (ez-Zâriyât, 51/56). Bunun esas ve temeli de O'nu bilmek ve sevmektir. Allah kimi doğru yoluna iletirse, ona rahmet ve ilim verir, Allah'ın güzel isimlerini ve yüce sıfatlarını bilmeyi bahşeder. O kimseyi, kendisine [tevbeyle] yönelip dönmekle, adını anınca ürpermekle, O'na karşı huşû duymakla ve O'na kulluk etmekle rızıklandırır. Sonuçta o, kartalların yuvalarına sevgi ve özlem duyduğu gibi O'na sevgi ve özlem duyar. Çocuğun annesini sevdiği gibi, o da O'nu sever. [Rahmetini] ümit ederek, [azabından] korkarak ve O'na muhabbet duyarak sadece O'na kulluk eder. Dinini, dünya ve ahiretin sahibine hâlis kılar. O, öncekilerin ve sonrakilerin Rabbi, din gününün sahibi, görebildiğiniz ve göremediğiniz her şeyin yaratıcısı, gayb ve müşâhede âlemini bilendir. O, bir şeyi yaratmak istediği zaman "Ol!" der, o da hemen olur. O kimse; Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşan ve ortak koştuklarını da Allah'ı sever gibi sevenlerin yaptığı gibi Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşmaz. İman edenlerin Allah sevgileri kat kat fazladır. [Allah'a iman eden kimse], Rabbine hiçbir şeyi ortak koşmaz. O'ndan başka hiç kimseyi, ne bir kralı, ne bir peygamberi, ne de bir siddîk kimseyi, dost ve yardımcı edinmez. Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir. Allah onları ilmiyle kuşatmış ve tek tek saymıştır. Onlar kıyâmet günü O'na tek başına gelecektir. İşte orada Mevlâ'sı onu seçer, ona rüşdünü verir ve kendi izniyle hakkında ayrılığa düşülen gerçeği iletir. Zira O, dilediğini dosdoğru yola [sırât-ı müstakîm] iletir.

⁴ Hz. Peygamber "*Ben rahmet ve savaş peygamberiyim.*" buyurmuştur. Hadisin değerlendirilmesi ayrıca yapılacaktır.

⁵ Hz. İsâ'nın Allah katındaki değeri Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde yer almaktadır: "*Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu İsâ Mesih'dir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır.*" Âl-i İmrân, 3/45.

İnsanlar Âdem (a.s.)’den sonra ve Nûh (a.s.)’den önce, ataları Âdem (a.s.) gibi tevhid [inancı] üzereydiler ve dini yalnızca Allah’a has kılıyorlardı. Ta ki şirki ve puta tapmayı kendi kendilerine bid’at olarak ortaya çıkardılar. Allah bu [puta tapma] bid’atıyla ilgili ne bir kitap indirdi, ne de bir resûl gönderdi. Onlar fasit kıyaslar ve batıl felsefelerden müteşekkil şeytanın süslü gösterdiği şüphelerle bu yola saptılar. Onlardan bir grup, putların, yıldızların, felekî [göksel] katmanların ve ulvî ruhların tilsimleri olduğu zannına kapıldılar. Bir grup da, onları, aralarında önceden yaşamış peygamber ve sâlih kimseleri [temsil eden] birer şekil ve onların sureti edindiler.⁶ Bir grup ise, cin ve şeytanların süflî ruhları için onları put kıldılar. Diğer grupların da bu hususta başka tasavvurları vardır.

Onların çoğunluğu liderlerini ve büyüklerini taklit ettiler ve Hüdâ’nın yolundan saptılar. Bunun üzerine Allah onları yalnız hiçbir ortağı olmayan Allah’a kulluk etmeye çağıran, kendilerini O’nun dışındakilere tapmaktan ve kulluk etmekten men eden elçisi Nuh (a.s.)’ı gönderdi (Nûh, 71/1-10). Onlar ise putlara Allah’a yakın olmak için taptıklarını (ez-Zümer, 39/3) ve onları birer aracı (şefaathçi) edindiklerini (Yunus, 10/18) iddia etmeyi sürdürdüler. Nuh (a.s.) onların arasında dokuz yüz elli sene kaldı (el-Ankebût, 29/14). Nihayet Allah iman eden kimseler dışında kavminden artık hiç kimsenin iman etmeyeceğini ona bildirince, Nuh onlara beddua etti.⁷ Allah da onun bedduasıyla yeryüzü halkını [tufanla] boğdu (Nuh, 71/25). Nuh’dan sonra da peş peşe peygamberler geldi. [Ne yazık ki] sonunda Sâbiîlerin ve müşriklerin [batıl] din ve inançları yeryüzüne hâkim oldu. Nihayet Nemrutlar ve Firavunlar doğudan ve batıdan yeryüzünün kralları olunca, Allah hanîflerin önderi, hâlis dinin ve sonsuz kelimenin aslı ve esası [sembölü] olan İbrahim Halîlurrahmân’ı [peygamber olarak] gönderdi. O da insanları şirkten, ihlâsa [dini sadece Allah’a has kılmaya] çağırdı, yıldızlara ve putlara tapmaktan onları nehyetti. O şöyle demiştir: “Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah’a ortak koşanlardan değilim.” (el-En’âm, 6/79). İbrahim kavmine şöyle seslenmiştir: “Sizin ve geçmiş atalarınızın taptığı şeyleri gördünüz mü? Şüphesiz onlar benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi olan Allah dostumdur. O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. O, bana yediren ve içirendir. Hastalandığımda da O bana şifa verir. O, benim canımı alacak ve sonra diriltecek olandır. O, hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağını umduğumdur.” (eş-Şuarâ, 26/75-82).

İbrahim ve beraberindekiler kavimlerine yine şöyle hitap etmiştir: “Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir.” (el-Mumtehine, 60/4). Böylece Allah, nebî ve resûlleri onun Ehl-i Beyti’nden kıldı, onlardan her birine [ayrı ayrı bir takım] özellikler verdi, bir kısmını derece olarak diğerlerinden üstün kıldı ve de onlardan her birine insanların onun gibisine iman etmediği [bir takım] mucizeler verdi.

Allah Musâ’ya asayı, onun elinde yılan kıldı (eş-Şuarâ, 26/32, 45). O da felsefeci sihirbazların ip ve sırlardan yaptıkları [yılanları] yuttu. Bu çok büyük bir olaydı. Allah onun için denizi yardı ve deniz kuru oldu. [Sular] kabileler [Ya’kub’un torunları] sayısınca açılan on iki yol arasında [birbirine kavuşmaksızın birer set olarak] durdu.⁸ Allah onunla birlikte çekirgeler/güveler,

⁶ “Şöyle dediler: ‘Sakin ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd’i, Süvâ’ı, Yeğus’u, Ye’ûk’u ve Nesr’i hiç bırakmayın.’” Nuh, 71/23.

⁷ Hz. Nuh’un bedduası Kur’ân’da şu şekilde yer almaktadır. “Nûh şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!” Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.” Nuh, 71/26-27.

⁸ Kur’ân’da denizin yarılması şöyle anlatılmaktadır: “Bunun üzerine Mûsâ’ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi.” eş-Şuarâ, 26/63. Ancak denizin Yakub’un torunları sayısınca on iki yola ayrıldığı Kur’ân’da yer almamaktadır. Bu bazı tefsirlerde yer almakta olup, bir takım rivayetlere dayandırılmaktadır. Dolayısıyla bu tür rivâyetlerin Kur’ân’la çeliştiğini söylemek mümkündür (Bkz. Taberî, 2000, II, 50-56, XIX, 357; Begavî,

kurbağalar ve kan gönderdi (el-A'raf, 7/133). Onu ve kavmini kendileriyle birlikte yürüyen beyaz bulutlarla gölgelendirdi. Onlara her günün sabahı [gökten] kudret helvası ve bildircin eti indirdi (el-Bakara, 2/57). Susadıkları zaman Musâ, esasını taş a vurdu ve ondan on iki pınar fışkırdı. Böylece her kabile [sıbt] içeceği kendi pınarını öğrendi (el-Bakara, 2/60). Allah Musâ'dan sonra da İsrâiloğullarından [nice] peygamberler gönderdi. Onlar arasında Allah'ın izniyle ölüleri diriltiren vardır (el-Mâide, 5/110). Allah'ın, onun eliyle hastalara şifa veren vardır (Âl-i İmrân, 3/49; el-Mâide, 5/110). Onlardan kimini gaybindan dilediklerine muttali kılmıştır (Âl-i İmrân, 3/179; el-Cin, 72/26-27). Yaratıklarını hizmetine âmade kıldıkları vardır (en-Neml, 27/17; el-Enbiyâ, 21/81). Onlardan kimini de çeşitli mucizelerle göndermiştir.

Bütün bunlar, bütün dinlerin ve mensuplarının ittifak ettikleri gerçeklerdir. Bunlar Yahûdî ve Hristiyanların kitaplarında, yanlarındaki peygamberlikle ilgili bilgilerde ve Eş'ıyâ, Ermiyâ, Danyal, Habkûk, Dâvûd ve Süleyman gibi peygamberlerin haberlerinde ve sifru'l-mulûk kitabında ve bunun dışında, ibretli konuları içeren diğer kitaplarda yer alan hususlardır.

İsrâiloğulları katı kalpli (el-Bakara, 2/74; el-Mâide, 5/13) ve isyancı bir millet idi (el-Bakara, 2/74; Âl-i İmrân, 3/112). Kimi zaman putlara tapıyorlar, kimi zaman Allah'a kulluk ediyorlardı (el-A'raf, 7/138, 148, 152). Kâh haksız yere peygamberleri öldürüyorlar (el-Bakara, 2/6, 87, 91; Âl-i İmrân, 3/112, 181, 183), kâh en adi hilelerle⁹ Allah'ın haramlarını helâl kılıyorlardı.¹⁰ Bütün bunların akabinde ilk önce Dâvûd'un diliyle lanetlendiler (el-Mâide, 5/78). Beyt-i Makdis'in [nasıl] harap olduğu hakkında, onların milletinden olan herkes tarafından bilinen gerçekler vardır.

Daha sonra Allah, Meryemoğlu Mesîh'i kendisinden önce peygamberler gelip geçen bir peygamber olarak gönderdi. Onu ve annesini insanlar için bir âyet/mucize kıldı (Meryem, 19/21). Zira kudretinin mükemmelliğini ve kelimesinin kapsayıcılığını göstermek için onu babasız olarak yarattı (Âl-i İmrân, 3/47; en-Nisâ, 4/171; Meryem, 19/20-21). Böylece insan türünün yaratılışını dört kısma ayırmıştır: [Birincisi] Âdem'i erkek ve dişi olmaksızın yarattı (Sâd, 38/71-72). [İkincisi] eşi Havvâ'yı dişi olmaksızın erkekten yarattı (el-Arâf, 7/189). [Üçüncüsü] Meryemoğlu İsa'yı erkek olmaksızın dişiden yarattı (Âl-i İmrân, 3/47; en-Nisâ, 4/171; Meryem, 19/20-21). [Dördüncüsü] onların dışında geriye kalanları erkek ve dişi birer çiftten yarattı (el-Fâtır, 35/11). Allah kulu İsa'ya kendi âdetinde carî olan apaçık mucizeler verdi. Böylece ölüleri diriltti, anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanana iyileştirdi. İnsanlara yediklerini ve evlerinde biriktirip depoladıkları şeyleri haber verdi (Âl-i İmrân, 3/49; el-Mâide, 5/10). Peygamber kardeşlerinin yoluna tabi olarak, kendisinden öncekini tasdik ederek ve kendisinden sonra gelecek olanı da müjdeleyerek [İsrâiloğullarını] Allah'a ve O'na kulluk etmeye çağırdı.

İsrâiloğulları ise kendilerini büyük görerek böbürlendiler ve inat ederek azgınlık gösterdiler. [İsa'nın] genel tabiatı ve yaklaşımı yumuşaklık, merhamet, af ve hoşgörü şeklindeydi. Kendisine tabi olanların kalplerine şefkat ve merhamet konuldu. Onlardan [bir kısmı] keşiş ve rahibler kılındı. Zamanla insanlar İsa (a.s.) ve ona tabi olan Havârîler hakkında üç gruba ayrıldı: Bir grup onu yalanlayıp tekfir ettiler ve onun (haşa) kötü bir kadının oğlu olduğunu iddiasıyla annesine iftira ederek İsa'yı [oğlu olarak] Yusuf Neccar'a nispet ettiler. Bu arada Tevrat'ın şeriatından hiçbir şeyin

1997, I, 93; Râzî, 2000, III, 508). Denizin on iki yola ayrıldığına ilişkin rivayeti İbn Ebû Şeybe de tahrir etmiştir (İbn Ebû Şeybe, 1989, VI, 333).

⁹ Hz. Peygamber bir hadiste "Allah Yahudilere lanet etsin. Allah onlara (hayvanların) içyağlarını haram kıldığı halde, onlar bunları erittiler, sonra sattılar ve bedelini yediler." buyurmuştur (Buhârî, 2002: Buyû' 112; Müslim, 1991: Musâkât 13; Ebû Dâvud, 2009: Buyû' 64; Tirmizî, 1998: Buyû' 61; İbn Mâce, 2009: Ticârât 11).

¹⁰ İsrâiloğullarının haramları helal kılmaları hahamlarını ve rahiplerini Rabler edinmeleri sebebiyledir. Zira onlar Allah'ın değil de, hahamların ve rahiplerin haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını da helal kılıyorlardı. (Bkz. İbn Ebû Şeybe, 1989: VII, 156; Taberî, 2000: XIV, 210; Beğavî, 1997: IV, 39. İsrâiloğullarının hahamları ve rahipleri rabler edinmeleriyle ilgili hadis için bkz. Tirmizî, 1998: Tefsîr 10; Taberânî, tsz.: XVII, 92).

nesh edilmediğini ileri sürdüler. [Onlara göre] Allah, peygamberlere yaptıkları tüm bu şeylerden sonra şeriat olarak koyduğu kurallardan, necasetler ve yiyecekler konusunda üzerlerindeki ağır yüklerden herhangi birinin nesh etmemiş/hükmünü ortadan kaldırmamıştır. Bir grup ta, daha da ileri giderek haddi aşmış, onun Allah ve Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmiştir. İlahî tabiat onda, insanî tabiata bürünmüştür. Böylece âlemlerin Rabbi [yeryüzüne] inmiş, Âdem (a.s.)'in hatası için fedâ olmak üzere çarmıha gerilmesi ve öldürülmesi için oğlunu da indirmiştir. Sonuçta bir ve tek olan, her şey kendisine ihtiyaç duyduğu halde, kendisi hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, doğmamış ve doğurulmamış olan ve kendisinin hiçbir eşi ve dengi bulunmayan Allah'ın (el-İhlâs, 112/1-4) doğurduğunu ve oğul edindiğini ileri sürmüşlerdir. [Onlara göre] O, diri, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten bir ilâh ve tek bir cevher ve üç temel asıldır [ekânîm-i selâse]. Onlardan biri, kelime esasdır ki o da ilimdir. Bu kelime, insanî tabiata bürünmüştür. Bilinmelidir ki, üç ayrı ilâh olarak kabul edilmedikçe bu üç temel asıldan birinin diğer iki asıldan ayrılması mümkün değildir. İşte bu, onların söylemediği şeydir.

Onlar 'teslis' ve 'tevhid' hususunda tefrikaya düştüler ve hiçbir akıllı kimsenin asla kabul edemeyeceği görüşlere ayrıldılar. Oysa İncil'de ve kendisinden önceki kitaplarda müteşabih olan bazı ifadeler dışında, hiçbir nakil/nass bu yönde herhangi bir şey getirmemiştir. Aksine İncil'deki ve önceki kitaplardaki muhkem ifadeler bunu[n gerçek mahiyetini] açıklamıştır. Bunların hepsi de Mesih'in kulluğunu, sadece Allah'a kullukta bulunduğunu, [O'na olan] dua ve niyazını ifade etmektedir.

Dinin aslı ve temeli Allah'a ve peygamberlerine iman etmektir. Peygamberlerin sonuncusu [Hz. Muhammed]: *"Ben, Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet getirinceye kadar savaşmakla amrolundum."* buyurmuştur.¹¹ Bir başka hadislerinde ise *"Beni Hristiyanların Meryemoğlu İsa'yı [yücelterek] övdükleri gibi övmeyiniz. Ben sadece bir kulum. [Bana] Allah'ın kulu ve rasûlü deyin."* buyurmuştur (Buhârî, 2002: Enbiya 51; Ahmed b. Hanbel, 2001: I, 295, 302; Abdurrazzâk, 1983: V, 439; İbn Hibbân, 1993: II, 145, XIV, 133).¹² Şu halde dinin esası, Allah'ı birlemek ve peygamberlerine iman etmekten ibarettir. Bu yüzden, nübüvveti inkâr eden Berâhime, Sâbiîler ve müşrikler inanç ve kabullerinde, kulluklarında Allah'a ortak koşmak suretiyle şirk içindedirler ve O'nun peygamberleri hakkında bozuk inançlara sahiptirler.

Allah'ın birliğinde teslîsi, risâlet hususunda [İsa'da ilahî ve insanî tabiatın] birleştiğini iddia edenlerin din ve inançlarının aslına, Allah'ın insanları yarattığı tertemiz fitratın ve Allah'ın indirdiği kitapların yol göstermesiyle, apaçık görülen birçok bozuk ve yanlış inançlar dâhil olmuştur.

¹¹ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehadet edinceye, namaz kılınca, zekât verinceye kadar ben insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yaptıklarında, kanlarını, mallarını bana karşı korumuş (emniyet altına almış) olurlar. İslâm'ın hakkı hâric. Artık (samimi olup olmadıklarına dair) durumları Allah'a kalmıştır."* (Buhârî, 2002: İmân 17, 28, Salât 28, Zekât 1, İ'tisâm 2, 28; Müslim, 1991: İmân 32-36. Ebû Dâvûd, 2009: Cihad 95; Tirmizî, 1998: Tefsîru sûre (88); Nesâî, 1986: Zekât 3; İbn Mâce, 2009: Fiten 1-3).

¹² Başta Buhârî tarafından rivayet edilen hadis, İbn Hacer'in İbnu't-Tîn'den naklettiğine göre Hristiyanların İsa'yı övgüde aşırı gidip bazılarının onu Allah'la birlikte ilâh görmeleri, bazılarının onun Allah, bazılarının da onu Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmelerinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in kendisinin methedilmesinde aşırıya kaçılmasından men etmesini ifade etmektedir. (İbn Hacer, 2012: XIV, 8354) Ayrıca İbn Hacer İbnu'l-Cevzi'den de nakilde bulunarak, böyle bir hususun Hz. Peygamber zamanında vuku bulup, bunun üzerine Hz. Peygamber'in bundan insanları men etmediğini ifade etmektedir. Zira Hz. Peygamber hakkında Hristiyanların İsa hakkındaki iddialarına benzer bir iddiada bulunan bir kimse bilinmemektedir. Hz. Peygamber'in kendisinin övülmesinde aşırıya kaçılmasından men etmesinin sebebi, Muâz b. Cebel'in Hz. Peygamber'e secde etmek için kendisinden izin istemesi, Hz. Peygamber'in bundan onu men etmesidir. Hz. Peygamber başkalarının da kendisini övmeye aşırı gidebilecekleri endişesinden dolayı, insanları bundan men etmiştir (İbn Hacer, 2012: XIV, 8353).

Bundan dolayı, papaz ve rahiplerden müteşekkil din büyüklerinin çoğu, buna Patrikler, Mitranlar (metropolit) ve Piskoposlar da dâhil, bunlardan herhangi biri, erdemli ve ayrıcalıklı bir konuma geldiğinde dininden döner ve dünyevî makam ve hazlardan nasiplenmek amacıyla halklarına ve halklarının krallarına [yaranmak için] ikiyüzlü davranır. Beyt-i Makdis'de kendisine İbnu'l-Bûrî, Dimaşk'da kendisine İbnu'l-Kuf denilen kimseler bunlar gibidir. Onlara göre Konstantiniyye'dekine Papa denilir. [Bunlardan başka] daha birçok büyük Papalar, Mitranlar ve Piskoposlar zuhur etmiştir. Bazı fazilet ehli kimseler onlarla konuştuklarında, kendilerinin aslında Hristiyanlık inancı üzere olmadıklarını, âdet olduğu üzere ve makam için bu mevkide bulunduklarını, bu durumun kralların krallıklarını, zenginlerin de zenginliklerini devam ettirmeye benzediğini ifade etmişlerdir. Bu sebeple, onların erdemlilerinin çoğunun görevi matematiksel ilimlerden olan, mantık, astronomi, cebir, astroloji veya doğal ilimlerden tıp ve dört ana elementi bilmeye yönelik ilimler ya da kendilerine İbrahim (a.s.)'ın gönderildiği felsefeci Sâbîilerin yöntemine ilişkin dinî/ilâhî konuşmalar yapmaktan ibaret olduğunu görürsün. Böylece onlar, İsâ'nın ve kendisinden önce ve sonra gelen peygamberlerin dinini arkalarına atmışlar, krallar ve halk için dinden arta kalan kırıntılarını ve izlerini ezberlemişlerdir.

Rahiplere gelince, bilgisiz halkı inandırmak için, akıllı her kimsenin fark edeceği çeşitli hile ve kurnazlıklar ihdas ettiler. Öyle ki bazı erdemliler, rahiplerin söz konusu hileleri hakkında kitaplar telif ettiler. [Onların hilelerine] Beyt-i Makdis'deki Kumâme kilisesinde yapılan ateş bir örnektir. Onlar ince bir ipi kobalt [madeni] ile yağlayıp hızlıca üzerine ateş atarlar, böylece o da aşağı doğru iner. Bunu farketmeyen kimseler onun gökten indiğine inanır. Sonra o ateşi denize götürürler. Bu ise o rahibin yaptığı bir şeydir. İnsanlar onu açıkça görür. Nitekim o [rahip] ve diğerleri bunu kendilerinin yaptığını itiraf etmiştir.

Tüm taifelerden [milletlerden] hak ehlinin tamamı, gerçeği olmayan bir şeyle Allah'a kulluk etmenin câiz olmadığına ittifak etmiştir. İkiyüzlü kimseler, İsâ (a.s.) ve diğerlerinden nakledilen mucizelerin uydurulmuş ateş cinsinden olduğunu sanabilir. Haç asmadaki hileleri de bu şekildedir. Yine İsâ'nın ve annesinin resmini yonttukları heykellerin ağlaması da böyledir. Akıl sahibi her kimse, bütün bu şeylerin bir yalan ve iftira olduğunu bilir. Allah'ın bütün peygamberleri ve O'nun salih kulları, Firavunun sihirbazlarının sihrinden beri oldukları gibi, her türlü batıl yalandan ve iftirdan uzaktır.

Sonra bunlar, kendisiyle Allah'a kulluk ettikleri dine/şeriata yöneldiler. Onlar, İsâ'nın neshettikleri dışında Tevrat'a bağlı kalmakla emrolundukları halde önceki Yahûdîlerle çelişkiye düştüler. Onlar[dan bazıları] peygamberlere haksızlık yaparak onları öldürdüler. Bazıları haddi aşarak onlara ve onların heykellerine tapılar. Bir kısmı da şöyle dedi: "Allah'ın, emrettiği bir şeyi ne başka bir zamanda ne de başka bir peygamberin dilinde değiştirmesi ve hükmünü kaldırması (nesh) O'nun hakkında doğru değildir." Diğerleri de [onlara] şöyle cevap verdi: "Din adamları ve papazlar dilediklerini değiştirirler, dilediklerini haram ve mübah kılarlar. Günah işleyen bir kimseyi diledikleri kadar ibadet etmekte zorunlu tutarlar ve onu bağışlayabilirler." Yine onlardan bazıları, kadına kutsal ruhtan üfle[ndi]ğini iddia etmiştir. Böylece fisk ve fücuru [bir] yakınlaşma vesilesi kılarlardı.

Bazıları da şöyle demiştir: "Bize pek çok şey haram kılındı." Bazıları da şöyle demiştir: "[Küçük olarak] tahtakurusu [veya bit], [büyük olarak] fil arasında kalan her şey [necis de olsa] helâldir. Dilediğini ye, dilediğini bırak." Bazıları da yine şöyle demiştir: "Necasetler çok ağır [ve kötü] şeylerdir. Bu sebeple hayızlı kadınla evde birlikte oturulmaz ve beraber yemek yenilmez." Diğerleri de [onlara]: "Senin için hiçbir şey necis/pis değildir." derler ve yine [onlara] İsâ ve Havârîler Tevrat'ın şeriati üzere oldukları halde, sünnet olmayı, cünüplük halinden dolayı yıkanmayı ve necaseti gidermeyi emretmediklerini söylerler.

Kezâ doğruya doğru namaz kılmayı/ibadet etmeyi ne Mesîh ne de Havârîler emretmiştir. Bunu bir [bid'at olarak] ilk yapan ve başlatan Konstantin veya bir başkasıdır. Yine “Haç” işareti de böyledir. Bunu da Konstantin kendi re'yiyle veya gördüğünü iddia ettiği bir rüya ile [bid'at olarak] ilk o ortaya koymuştur. Oysa Mesîh ve Havârîler bu konuda herhangi bir şey emretmemiştir.

Şu halde kulların, kendisiyle Allah'a yaklaşacakları [gerçek] dini, Allah'ın [bizatihi kendisinin] emretmesi ve peygamberlerinin diliyle koyması gerekir. Aksi halde [bunlar bid'at olup] hepsi de dalâlet ve sapıklıktır. Putlara da ancak bid'atle tapınılmıştır. Ayrıca duâlara beste ve nağmelerin sokulması da bu şekilde bir bid'at olup, ne Mesîh ne de Havârîler emretmiştir.

Kısacası onların şu an yaptıkları ibadetler ve bayramların hiçbirinde, Allah ne bir kitap indirmiş ne de bir peygamber göndermiştir. Ancak öncekilerin [Yahûdilerin] aksine, aralarında şefkat ve merhamet sahibi olanlar vardır. Bu Allah'ın dinindendir. Öncekilerde katı kalplilik ve düşmanlık vardır. Bu ise Allah'ın haram kıldığı hususlardandır. Ancak öncekilerin inat ve kibirle birlikte temyiz ve akılları da vardır. Sonrakilerde [Hristiyanlarda] ise haktan sapma ve Allah'ın yolunu bilmede cehâlet bulunmaktadır.

Dahası [Yahûdilerden ve teslîse inananlardan oluşan] bu iki grup, din ve inançlarının esasında, ma'budlarında ve peygamberlerinde pek çok fırkaya ayrılmıştır. [Onlardan] bir grup şöyle der: “İlahi ve beşerî tabiat tek bir cevher/öz, tek bir tabiat ve tek bir asıl oldu.” Bunu söyleyenler Yakubiyye'dir. Diğer grup ise şöyle der: “Aksine o ikisi iki cevher, iki tabiat ve iki asıldır.” Bunu söyleyenler ise Nastûriyye'dir. Bir diğer grup ise: “Bir yönüyle birdir, bir yönüyle bir değildir.” demiştir. Bunu söyleyenler ise Melikâniyye'dir.

Ehl-i Kitap'tan âlim olan [kimi] grup ve topluluklar, önceki ve sonraki dönemlerde iman etmiş, Allah ve resûlüne hicret etmiş ve Allah'ın kitaplarında son peygamberin nübüvvetinin delillerini açıklamışlardır. Yine Tevrat, Zebûr ve İncil'de düşünen kimseler için [son peygamberin] geçtiği yerleri açıklamışlardır. Aynı şekilde Havârîler de açıklamıştır.

Söz konusu fırkalar kendi aralarında ihtilafa düşünce, Allah iman edenlere izniyle ihtilafa düştükleri konuda gerçeği gösterdi. Bu sebeple İbrahim'in ve ondan önceki ve sonraki peygamberlerin dinine davet etmek üzere Mesîh'in ve kendisinden önceki diğer peygamberlerin müjdelediği [son] peygamberi gönderdi. [Bu dinin temeli ise] sadece Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşturmak ve dinin tamamını Allah'a has kılmaktır. [Sonuçta Hz. Peygamber] yeryüzünü putlara tapmaktan temizledi ve dini büyük-küçük her türlü şirkten tamamen arındırdı. Nitekim [o dönemlerde] Şam diyarında ve diğer bölgelerde İsrâiloğulları ile “Biz Hristiyanız” diyenlerin devletinde putlara tapınılmaktaydı. [Hz. Peygamber ise onlara] Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkân gibi Allah'ın indirdiği tüm kitaplara ve Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar [gelip-geçen] bütün peygamberlere iman etmeyi emretti.

Allah şöyle buyurmaktadır: “(Yahûdiler) “Yahûdî olun” ve (Hristiyanlar da) “Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” dediler. De ki: “Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.”. Deyin ki: “Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsâ'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.” Eğer onlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar; yüz çevirirlerse onlar elbette derin bir ayrılığa düşmüş olurlar. Allah onlara karşı seni koruyacaktır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. “Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz (deyin).” (el-Bakara, 2/135-138).

Allah bu [son] peygambere insanları adâletle Allah'ın birliğine (tevhid inancına) çağırmasını emretti. Allah şöyle buyurdu: *"De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin." Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz müslümanlarız." (Âl-i İmrân, 3/64). Yine O şöyle buyurdu: "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir." (eş-Şûrâ, 42/51). Diğer bir âyette ise şöyle buyurdu: "Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun." Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilahlar edin." diye emretmesi de düşünülemez. Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?" (Âl-i İmrân, 3/79-80).*

Yine [Allah] ona [son peygambere], namazının ve haccının, peygamberlerin babası, haniflerin önderi İbrahim (a.s.)'ın bina ettiği Beytullah'a [Kabe'ye] doğru olmasını emretti (el-Bakara, 2/144). Onun ümmetini vasat bir ümmet kıldı (el-Bakara, 2/143). Onun ümmeti peygamberler hakkında, [bazılarının] onları Allah'a denk tutarak, onlara ulûhiyet isnad ederek, onlara taparak ve onları şefaâtçi kılarak haddi aştıkları gibi aşırıya kaçmadılar. Onların yaptıkları gibi peygamberlere ezâ ve cefâda bulunmadılar, onların onurlarını ve saygınlıklarını hafife almadılar ve onlara itaat etmekten yüz çevirmediler. Aksine onlara saygı ve ta'zimde bulundular ve onlara daima yardım ettiler ve desteklediler. Onların getirdiklerine iman ettiler, onlara itaat ederek tabi oldular. Onları imam ve önder edindiler, onları sevdiler ve üstün tuttular. Onlar sadece ve yalnız Allah'a ibadet ettiler, yalnız O'na dayanıp tevekkül ettiler. Sadece O'ndan yardım dilediler ve hakka yönelen kimseler olarak dini sadece O'na halis kıldılar.

Aynı şekilde [kendilerine gönderilen] hüküm ve kurallarda da, Allah bize neyi emrettiyse, biz O'na itaat ettik. Bize neyi yasakladıysa ondan da kaçındık. [Allah] Yakub'a helâl kıldığı bazı şeyleri İsrâiloğullarına yasakladığı gibi, bize de bazı helâl şeyleri yasakladığında veya İsrâiloğullarına haram kıldığı bazı şeyleri Mesîh'e helâl kıldığı gibi, haram olan bazı şeyleri bize helâl kıldığında işittik ve itaat ettik, dediler.

Allah'ın nebîleri ve resûlleri dışındakilere gelince, onların Allah'ın dininde değişiklik yapma hakkı yoktur. Dinde Allah'ın izin vermediği yeni şeyler ihdas edemezler. Peygamberler de sadece Allah'tan bir tebliğ olarak bunları söylemişlerdir. Çünkü O yaratma ve emretme sahibi olandır. O'nun dışında hiç kimse yaratmadığı gibi O'nun dışında kimse emredemez. Allah şöyle buyurdu: *"Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler." (Yusuf, 12/40).*

Bu ümmet temizlik, necaset, helâl, haram ve ahlâk konusunda orta bir yol tutmuştur. Öncekiler gibi sırf şiddet ve katılığa, sonrakilerin yaptığı gibi sırf şefkat ve acımayaya dayalı bir tutum sergilememişlerdir. Aksine Allah'ın düşmanlarına şiddetle, Allah'ın dostlarına şefkat ve merhametle yaklaşmışlardır. Mesîh (a.s.) hakkında, aşırıya kaçan ve katı tutum sergileyenlerin sonradan bid'at olarak ortaya koyduklarını değil, Allah'ın, Mesîh'in ve Havârîlerin dediklerini demişlerdir.

Havârîler, Son peygamberin [s.a.s.] Yemen bölgesinden peygamber olarak gönderileceğini haber vermişlerdir. Aynı şekilde edeb [güzel ahlâk] kılıcıyla gönderileceğini bildirmişlerdir. Mesîh de O'nun [s.a.s.] apaçık delillerle [beyyinat] ve te'ville geleceğini haber vermiştir. Mesîh'in kendisi ise mesellerle [emsâl] gelmiştir. Bu ise açıklaması uzun süren bir konudur.

Dininin ve halkının büyüğü ve lideri [Kıbrıs kralının] din ve fazilet sahibi, ilmi ve ilmî müzakere ve tartışmaları seven bir kimse olduğu [haberi] bana ulaştı, [bir] davetçi [olarak] onun

bu durumunu dikkate aldı[m]. Kezâ ben Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Makdisî'nin,¹³ kralın gösterdiği yakınlık, iyilik ve nezaketten dolayı ona ve din adamlarına müteşekkir olduğuna şahit oldum.

Biz her bir ferдин iyiliğini ve hayrını isteyen bir milletiz. Yine biz, dünya ve ahiretin iyilik ve hayırlarını Allah'ın size de vermesini dileriz. Allah'a kendisiyle kullukta bulunulan şeylerin en yücəsi, yarattıklarına nasihat etmek [onlara karşı samimi olmak ve onların iyiliğini istemek]tir.¹⁴ Allah, peygamberleri bu sebeple göndermiştir. Kul ile Rabbi arasındaki hususlarda, ihlâs ve samimiyetten daha üstün ve yüce bir başka değer yoktur. Kul mutlaka Allah'a kavuşacak, Allah da şüphesiz kulunu hesaba çekecektir. Nitekim O şöyle buyurmuştur: *"Elbette kendilerine peygamber gönderilenleri (hesaba çekip) soracağız. Peygamberlere de mutlaka soracağız."* (el-A'râf, 7/6).

Dünyaya gelince, onun bir değeri yoktur. Dünyanın üstün ve değerli olanı, gerçekte değersiz ve küçüktür. Dünyanın en değerli ve üstün olanı dönüp dolaşıp riyâset (makam) ve mala (zenginliğe) dayanır. Mevki ve makamın varacağı en üst nokta ise Firavun gibi olmaktır. Onu da Allah intikam alarak denizde boğmuştur. Mal sahibi ve zengin olmanın sonu ise Karun gibi olmaktır. Allah da onu yerin dibine geçirmiştir (el-Kasas, 28/81). Allah'ın peygamberi Musâ'ya eziyet ve zulmü sebebiyle kıyamet gününe kadar yerin altında feryat edip duracaktır.

İşte Mesîh'den önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin tavsiyeleri. Hepsisi de Allah'a kulluk ve ibâdeti, ahiret hayatına önem verip ona yönelmeyi ve dünya hayatının süs ve gösterişinden yüz çevirmeyi emretti. Gerçekte dünyanın [şu halinin] geçici ve değersiz olduğunu görünce, kavminin büyüğü olan [Kıbrıs kralına] hediye edilecek en büyük şeyin, [kendisine bir mektup yazarak] ilim ve din konusunda nasihat ve tavsiyede bulunmayı, Allah'a yaklaştıracak hususlarda müzakere etmeyi ve asıllar üzere kurulu olan fer'î meseleler hakkında konuşmanın uygun olacağına inandım.

Siz bilmektesiniz ki, Allah'ın dini nefsin arzu ve isteklerine, ataların ve uygarlık sahibi kimselerin âdet ve uygulamalarına göre olmaz. Aksine akıllı kimse peygamberlerin getirdikleri üzerinde, insanların ittifak ve ihtilaf ettikleri hakkında düşünür ve kendisi ile Rabbi arasındaki şeylere doğru ve sağlam bir akîde, güzel ve salih amele dayanan bir ilişkiyle Allah'a yaklaşır. İnsan gönlündeki her şeyi, herkese açıklayamazsa dahi, kendisi bu hususta bu kadarıyla faydalanır. *"Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır. Onların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar."* (Muhammed, 47/17).

Kralın ilme ve hayra olan istek ve rağbetini öğrendiğimde, onunla yazıştım ve sorduğu meselelere cevap verdim. Öyle ki [bir ara] bazı dinî ve dünyevî fayda ve yararları [temin] için Kıbrıs'a gitmeyi dahi düşündüm. Şu var ki, kraldan Allah ve resûlünün razı olduğu bir şey görürsem, ben de ona yaptığının gerektirdiği şekilde ona muamelede bulunurum. Şüphesiz kral ve halkı bilmektedir ki, Allah dinini destekleyecek mucizelerini genel olarak bütün peygamberlerde, özel olarak Muhammed (s.a.s.) de izhar etmiş, inkârcıları ve ikiyezlişleri zelil kılmıştır.

Moğol komutanı Gâzân ve askerleri Dimaşk'a gelince, Gâzân İslâm'a girerek Müslüman oldu. Ancak onların yaptıklarından, Allah, O'nun resûlü ve mü'minler hoşnut ve razı olmadılar. Zira onlar Allah'ın dinine gereği gibi asla bağlanıp uymadılar. Ben Gâzân ve komutanlarıyla bir araya geldim. Söz konusu toplantılarda onlarla aramızda açıklaması uzun meseleler ve konular gündeme geldi. Bu konudaki haberler Kral'a ulaşmış olmalıdır. Bu hadiselerden sonra Allah onu [Gâzân] ve

¹³ Kıbrıs'ta Hristiyanların elinde esir bulunan Müslümanlardan biridir (Demc, tsz.: 37).

¹⁴ İbn Teymiyye'nin bu ifadeyle Hz. Peygamber'in şu hadisine işaret ettiği anlaşılmaktadır: Temîm ed-Dârî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Din nasihatır/samimi olmaktır."* buyurdu. Biz kendisine *"Kim için nasihatır?"* dediğimizde, O (s.a.s.) *"Allah'a, Kitabına, Rasûlüne, mü'minlerin yöneticilerine ve tüm Müslümanlara karşı samimi olmaktır"* buyurdu (Buhârî, 2002: İmân 42; Müslim, 1991: İmân 95; Ebû Dâvûd, 2009: Edeb 56; Tirmizî, 1998: Birr 17; Nesâî, 1986: Bey'at 31, 41).

ordusunu bize zelil kıldı.¹⁵ Öyle ki [savaş bir tarafa] biz ellerimizle onlara vuruyor ve yüksek sesle bağırarak [onları] azarlıyorduk. [Moğollarla] birlikte bulunan Sis şehrinin valisi, küçük bir çocuk gibi muamele görüyordu. Hatta bizimle birlikte olan bazı müezzinler, yüksek sesle azarlıyor ve ona kötü sözler söylüyordu. O da karşılık vermeye cesaret edemiyordu. Gâzân'ın vezirleri de onun kötü niyetli biri olduğunu belirtiyorlardı. Sizin elçileriniz sahil nahiyesine ulaştıklarında [onları karşılamak üzere] ben de hazır bulundum. Tatarlar bana Sis valisinin hakkınızda yapmak istediği durumu haber verdiler. Oysa o sizi böbürlenmeye davet ediyordu. Sis valisine en çok hakaret eden ve onu küçük görenler Tatarlardı. Bununla birlikte, dininize mensup insanlara güzel muamelede bulunan, onları müdafaa ederek himaye eden bizdik.

Bütün Hristiyanlar bilmektedir ki, ben Hristiyan esirlerin serbest bırakılması hususunda Tatarlarla konuşunca, Gâzân ve Kutlu Şah onları serbest bıraktı. Esirler hakkında Mulay'la da konuştum. Bunun üzerine Müslüman esirlerin serbest bırakılmasına izin verdi. Fakat bana: "Ancak elimizde Kudüs'ten aldığımız Hristiyan esirler de var. Onlar serbest bırakılamazlar." dedi. Ben de ona: "Bilakis elinizde zimmîlerden ne kadar Hristiyan ve Yahûdî esir varsa onları sizden kurtarınız ve ne Müslümanlardan ne de zimmîlerden, elinizde tek bir esir bırakmayız." dedim. [Böylece] ellerindeki Hristiyan esirlerden Allah'ın dilediklerini kurtardık. Bizim onlara yaptığımız muamele ve iyilik budur. Karşılığını vermek ise Allah'a aittir.

Aynı şekilde elimizde bulunan Hristiyan esirlere nasıl iyilikle yaklaştığımızı, şefkat ve merhamet gösterdiğimizi herkes bilmektedir. Zira peygamberlerin sonuncusu [Hz. Muhammed] bu dünyadan ayrılırken bize namazı ve elimizin altındakilere iyi davranmayı tavsiye etmiştir.¹⁶ Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: "*Onlar (mü'minler), seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler.*" (el-İnsan, 76/8).

Tatarlar bu dine [İslâm] boyun eğdikleri ve bu dine girdikleri halde, biz onları aldatmadık ve onlara ikiyüzlü davranmadık. Bilakis onlara içinde bulundukları fesadı ve onlarla cihad etmeyi gerekli gören İslâm dininden çıktıklarını izah ettik. Mısır ve Şâm bölgesinde konuşlanmış Allah'ın desteklediği orduları ve korunmuş askerleri, kendilerine direnenlere ve düşmanlık besleyenlere karşı mansûr ve muzaffer olmaya devam etmektedir. Bu esnada, halk arasında Tatarların Müslüman olduklarına ilişkin bir söylenti yayıldığında [Müslüman] askerlerden [birçoğu] onlarla savaşmaktan kaçındı. [Onlardan ancak az bir grup Tatarlarla savaştı]. Sonuçta Tatarlardan on binlerce asker öldürülürken, Müslümanlardan iki yüz kadarı bile ölmedi. Müslüman ordusu Mısır'a vardığında, söz konusu mel'ûn [Tatar] tâifesinin çıkardığı fesat ve dinsizliği haber alınca, Allah'ın askerleri yola çıktı ve ayak sesleri yeri inletiyordu. [İslâm ordusu] çokluğu, kuvveti, sayısı, imanı ve sadakati ile vadileri, ovaları ve dağları doldurup taşıyordu. Rablerine ihlas ve sadakatle bağlı hanif ümmete yardımı devam eden Allah'ın meleklerle kuşatılmış bu orduları, akıllara ve kalplere durgunluk veriyordu. Düşman İslâm ordusunun önünde hezimete uğrayarak yenildi ve karşısında duramadı.

¹⁵ Moğolların İslâm dünyasını istilâsı İbn Teymiyye'nin yaşadığı döneme de tekâbül etmektedir. Hülâgû Bağdat'ı istilâ edip Abbâsî hilâfetine son verdikten sonra, ordularını Suriye üzerine yönlendirmiştir. Ancak Moğol ordularının ilerleyişi Memlûkler tarafından Ayncâlût savaşında (658/1260) durdurulmuştur. Gâzân Han (1295-1304) döneminde ki teşebbüsler ise başarısızlıkla neticelenmiştir (Özgüdenli, 2005: XXX, 226). Moğol saldırıları sonucu halkın ve bir çok âlimin Dimaşk'ı terketmesine rağmen İbn Teymiyye şehirden ayrılamamış, Dimaşk halkı için Moğol hükümdarı Gâzân Han'ın karargâhına giderek emân dilemiş ve büyük bir katliamın yaşanmasını önlemiştir. Moğolların yeniden saldırıya geçmesi üzerine İbn Teymiyye halkı cihada teşvik etmiş, Memluk Sultanı Muhammed b. Kalavun'dan Moğollara karşı savaşması için Kahire'ye gitmiş, kendisi de bizzat Moğollara karşı cepheye katılmış ve Dimaşk civarındaki Şehâb bölgesinde Moğollar büyük bir yenilgiye uğratılmıştır (Koca, 1999: XX, 392).

¹⁶ Namaza devam etmek ve ellerinin altında bulunan köle ve cariyelelere vs. iyilikle muamele etmek, Hz. Peygamber'in vefatından önce yaptığı vasiyetlerden sonuncusu olarak kaynaklarda rivayet edilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber: "*Namaza, [bilhassa] namaza [dikkat edin] ve elinizin altındakilere [iyi davranın]*" buyurmuştur (İbn Mâce, 2009: Cenâiz 64, Vasâyâ 1; Ahmed b. Hanbel, 2001: XIX, 209, XXXIV, 84, 261, 282, 315; İbn Hibbân: 1993, XIV, 570; Taberânî, tsz.: XXIII, 306, 379; Hâkim, 1990: III, 59).

Düşman ikinci defa saldırıya geçince, üzerlerine canlarını ve süvarilerini helâk eden öyle bir azap gönderildi ki, perişan ve darmadağın şekilde geri çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Allah vaadini yerine getirerek tasdik etti ve kulunu muzaffer kıldı. Düşman şuan büyük bir zorluk, gerileme ve her taraftan kuşatılmış bir belânın, İslâm ise [her gün] yükselen bir izzet ve peş peşe artan bir hayır içindedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz Allah bu ümmete, her yüzyılın başında dinini [içinde bulunduğu durumu iyileştirerek] yenileyecek bir kişi gönderir.*”¹⁷

Bu din [süreklî] bir ilerleme ve yenilenme içindedir. Ben Kral’a ve halkına nasihat ediyorum ki, Tevrat’ı, İncil’i ve Furkan’ı indiren Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Kral bilir ki, Necrân heyetinin tamamı Hristiyanı. Aralarında piskopos ve diğerleri de vardı. Hz. Peygamber (s.a.s.)’e geldiklerinde ve Peygamber de onları Allah’a, Resûl’üne ve İslâm’a davet ettiğinde, O’nunla Mesîh’in durumu hakkında konuştular ve tartıştılar. Deliller aleyhlerine gelişince, yan çizmeye başladılar. Bunun üzerine Allah, peygamberine [şu âyeti indirerek] onları mübâhale/lanetleşmeye davet etmesini emretti. “*Sana ilim/bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: “Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah’ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım.*” (Âl-i İmrân, 3/61).

Peygamber (s.a.s.) bunu zikredince, aralarında istişarede bulundular ve şöyle dediler: “Biliyorsunuz ki, O bir peygamberdir [ve gerçek olan şu ki] herhangi bir peygamberle lanetleşip de felâha eren yoktur.” Bunun üzerine Peygamber’e cizye ödeyerek zimmet altına girdiler ve mübâheleden kaçınarak [peygamberden] kendilerini bağışlamasını dilediler.¹⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) aynı şekilde, Şâm’daki Hristiyanların ve Akdeniz’den Konstantiniyye’ye kadar [uzanan bölgelerin] kralı olan Kayser’e bir mektup gönderdi. [Kayser] üstün ve faziletli bir kraldı. [Hz. Peygamber’in] mektubunu okuyunca ve onun alâmetlerinden sorunca, O’nun (s.a.s.) Mesîh’in müjdelediği peygamber olduğunu anladı. O (s.a.s.), Allah’ın İbrahim’e oğlu İsmail hakkında kendisine vaatte bulunduğu peygamberdi. Bunun üzerine Kayser [Herakliyus], Hristiyan olan kavmini O’na biat etmeye davete başladı. Hz. Peygamber’in mektubuna büyük bir hürmet gösterdi, onu öperek gözlerine sürdü ve şöyle dedi: “*İstiyorum ki O’na gideyim ve O’nun ayaklarını yıkayayım. Eğer üzerimdeki şu krallık vazifesi olmasaydı, mutlaka O’na giderdim.*” (Buhârî, 2002, Cihâd 101; Taberânî, tsz., VIII, 16. İbn Seyyidunnâs, 1993, II, 326; Zehebî, 1993, II, 54).¹⁹

Habeşistan’ın Hristiyan kralı Necâşî’ye gelince, kendisine hicret eden sahabîlerden Hz. Peygamber’in haberini alınca, O’na iman etti ve O’nu tasdik etti. Oğlunu ve dostlarını muhacir olarak O’na gönderdi. Peygamber (s.a.s.), Necâşî vefat edince [gıyaben] cenâze namazını kıldı (Buhârî, 2002, Cenâiz 54; Müslim, 1991, Cenâiz 62-64, 67; Tirmizî, 1998, Cenâiz 37; İbn Mâce, 2009, Cenâiz 33; Ahmed b. Hanbel, 2001, IV, 144, XII, 58, XIII, 267, XXIII, 128; İbn Hibbân, 1993, VII, 365-366). Necâşî Meryem Sûresi’ni duyunca ağlayarak gözyaşlarına boğuldu. Müslümanlar Mesîh hakkındaki görüşlerini ona anlattıklarında Necâşî şöyle dedi: “*Allah’a yemin olsun, İsa (a.s.)’ın bu anlatılanlardan bir çöp kadar dahi bir fazlalığı yoktur.*” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 409).²⁰

¹⁷ Hadis, müstakil başlık altında değerlendirilecektir.

¹⁸ Kur’ân-ı Kerim’de bahsi geçen ve mübâhale olarak bilinen hâdisenin ayrıntılarına başta Buhârî olmak üzere hadis kaynaklarında yer verilmektedir. (Bkz. Buhârî, 2002: Meğazi 72; Ahmed b. Hanbel, 2001: VII, 45; Hâkim, 1990: III, 299 Ayrıca mübâhale olayı hakkında kapsamlı bir araştırma için bkz. Aldemir, 2011:135-154)

¹⁹ Ancak kaynaklarda “*Eğer üzerimdeki şu krallık vazifesi olmasaydı, mutlaka O’na giderdim.*” kısmı Kayser’in (Herakliyus) sözü olarak yer almamaktadır. Bu kısım Necâşî’nin sözü olarak nakledilmiştir (Bkz. Sa’îd b. Mansûr, 1982: II, 227; Ahmed b. Hanbel, 2001: VII, 409; İbn Seyyidunnâs, 1993: I, 139; İbn Kesîr, 1986: III, 69).

²⁰ Şuayb el-Arnâvût, Ahmed b. Hanbel’in İbn Mes’ûd’dan rivayet ettiği hadisin senedinde yer alan Hudeyc b. Muâviye’nin münekkid muhaddisler tarafında tenkide uğrayan zayıf bir ravî olması sebebiyle, hadisin isnadının zayıf olduğunu

Yine şöyle dedi: “*Onun (s.a.s.) getirdikleri ile Musâ (a.s.)’ın getirdikleri aynı kândilden çıkmakta ve akmaktadır.*” (Ahmed b. Hanbel, 2001, III, 267, XXXVII, 173. Ayrıca bkz. İbn Hişâm, 1955, I, 336; Beyhakî, 2003, I, 179; Zehebî, 1993, I, 193).

Hiz. Peygamber (s.a.s.)’in sîret ve sünnetine göre, Hristiyanlardan her kim Allah’a, O’nun kitaplarına ve peygamberlerine iman ederse, o kimse artık O’nun ümmetindendir. Onların lehine olan onun da lehine, aleyhlerine olan, onun da aleyhinedir. Yine o kimseye, biri İsâ (a.s.)’a, diğeri de Muhammed (s.a.s.)’e iman etmesinden dolayı iki sevap vardır.²¹ O’na (s.a.s.) iman etmeyen kimselere karşı Allah, Kur’ân’da savaşmayı emretmiştir: “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*” (et-Tevbe, 9/29).

Şu halde Allah’a iman etmeyen kimse, üstelik Allah’a uygun olmayan sözler kullanır, [İsâ’nın] için üçüncüsü olduğunu, çarmla gerildiğini söyler ve O’nun peygamberlerine iman etmez. Aksine Allah’ın hamile kaldığını ve doğurduğunu ileri sürer. Ona göre O, yiyor, içiyor, ayak yoluna gidiyor ve uyuyordu. İşte O, Allah ve Allah’ın oğludur. Allah veya oğlu, ona hulûl etmiş ve onun tabiatına bürünmüştür. Yine o [kimse], peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’in getirdiklerini inkâr eder. Tevrât ve İncil’in metinlerini/nasslarını tahrif ederek değiştirir. Zira [mevcut] dört İncil arasında, [içerisinde ne gibi tutarsızlıklar olduğunu akıllı kimselere gösteren] çelişkiler ve ihtilaflar bulunmaktadır. Yine o kimse hak [dine] inanmaz. Hak din, Allah’ın emrettiklerini ve kendisine kulluk ve taat için vacip kıldıklarını kabul etmektir. Bu arada o, Allah’ın ve resûlünün haram kıldığı, kan, lâşe/murdar hayvan ve domuz etini haram kılmaz. Oysa bunlar, Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar haram olarak devam edip gelmiştir. Onu [domuz etini] hiçbir peygamber helâl ve mübah görmemiştir. Üstelik Hristiyan âlimler de onun haram olduğunu bilmektedir. Bunu açıkça ortaya koymada bazılarının umma ve sakınma, bazılarının da inat, âdet vb. şeyler engel olmaktadır. Yine ahiret gününe de iman etmez. Zira onların hemen hemen tamamı, bedenlerin kıyâmetini [dirilişini] kabul etse de, Allah’ın haber verdiği cennette yeme, içme, giyinme, eşlerin beraber olmasını, cennetin nimetlerini ve cehennemde azap görmeyi kabul etmezler. Bilakis onların kabul ettiği cennet nimetlerinin en azamisi iştme ve koklamadır. Yine onlardan bazıları felsefeci olup bedenlerin [ahirette] dirilişini inkâr ederler. Onların âlimlerinin büyük çoğunluğu zındıktır. Onlar bunu içlerinde gizlemektedir ve insanların geneli ile özellikle akıllarının zayıflığından ötürü kadınlarla ve rahipler gibi yaşayan âbidlerle alay ederler. İşte kimin [din bakımından] durumu bu şekildeyse Allah, peygamberine Allah’ın dinine girinceye veya cizye verinceye kadar, o kimseye karşı savaşmasını emretmiştir. İşte Muhammed (s.a.s.)’in dini budur.

Dahası ne Mesîh (a.s.) ne de kendisinden sonra Havârîler cihadla emrolunmuşlardır. Şu halde o ve ondan sonra gelen Havârîler özellikle de onlar bu hanif ümmete karşı cihadla emrolunmamışken

belirtmektedir. Hadisin diğer ravileri ise sikadır. Bu arada Arnavût, İbn Hacer’in *Fethu’l-bârî*’de hadisi hasen olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir (Bkz. Ahmed b. Hanbel, 2001: VII, 409). Ancak aynı hadiseyi anlatan başka rivayetler de vardır. Nitekim Ahmed b. Hanbel’in Ümmü Seleme’den naklettiği bir başka rivayetin ise Şuayb Arnavût hasen olduğunu belirtmektedir. (Bkz. Ahmed b. Hanbel, 2001: III, 263-268).

²¹ Hz. Peygamber: “*Üç kimseye ecir ve sevapları ikiye defa verilir: [Birincisi] Ehl-i Kitab’tan peygamberine imân eden bir kimse, Peygamber (s.a.s.)’e erişir, O’na imân eder, tabi olur ve O’nu tasdik ederse, o kimseye iki ecir/sevap verilir. [İkincisi] Başkasının mülkünde olan bir köle, hem Allah’ın hem de efendisinin hakkını öderse, ona da iki ecir vardır. [Üçüncüsü] ise cariyesi olan bir kimse, ona iyi bakar, onu güzelce terbiye eder ve onu azad ederek onunla evlenirse ona da iki ecir vardır.*” buyurmuştur (Buhârî, 2002: Nikâh 13, Cihâd 144; Müslim, 1991: İmân 70; Tirmizî, 1998: Nikâh 25; Nesâî, 1986: Nikâh 65). İbn Hacer hadisi, imân eden Ehl-i Kitab’a, bazıları gibi inanmamakta inat ve ısrar etmemesi sebebiyle bir ecir, kendi inanç ve görüşlerine karşı nefsiyle mücadele etmesi nedeniyle de o kimseye ikinci bir ecir daha verilmesinin mümkün olduğu şeklinde değerlendirmektedir (İbn Hacer, 2012: VI, 3622).

Ey Kral, Allah ve resûlünden elinde bir delil olmaksızın, [Müslümanların] kanlarını dökmeyi, kadınlarını esir etmeyi ve mallarını almayı nasıl helâl kılarırsın?

Bu arada, kral bizim ülkelerimizde zimmet ve eman altında olan ve sayılarını ancak Allah'ın bilebileceği kadar çok sayıda Hristiyanın bulunduğunu bilmiyor mu? Yine bizim onlara muamele ve yaklaşımımız bilinmektedir ve ortadadır. Şu halde ahlâk, vicdan ve dini olan hiçbir kimsenin asla razı gelmeyeceği bu tür muamelelerle Müslüman esirlere nasıl muamelede bulunabilirsiniz? Ben kral, ailesi ve yakınları hakkında herhangi bir şey demiyorum. Zira Ebu'l-Abbâs krala ve ailesine çok şükran duymakta ve yaptıkları iyilikleri itiraf etmektedir. Ben bu sözlerimi halkının geneli için söylüyorum. Bu arada esirler de kralın reayasından değil midir? Mesîh'in ve diğer peygamberlerin vasiyet ve sözleri iyilik etmeyi ve güzel muamelede bulunmayı tavsiye etmiyor mu? Pekiye bu nerede?

Bu arada onların [Müslüman esirlerin] çoğunluğu kallesçe ve ihanetle alınıp kaçırılmıştır. Kalleslik ve ihanet ise, bütün dinlerde, yasalarda ve yönetimlerde haramdır ve yasaktır. Şu halde hainlikle ve kallesçe ele geçirdiğiniz kimseler üzerinde tasarrufta bulunmayı nasıl kendinize helâl görüyorsunuz? Siz bu duruma düşseniz ve Müslümanlar da size bu muamelenin bir kısmıyla karşılık verse, siz kendinizi nasıl güvende hissedebilirsiniz? Allah özellikle de şu günlerde Müslümanların yardımcısı ve himaye edenidir. İslâm ümmeti cihada odaklanmış ve zorluklara karşı hazırlanmıştır. Allah'a ibadet ve taat halindeki salih kullar, Rahman'ın veli ve dostları bunu istemektedir. Sahillerdeki açık ve gedikleri [sınırları] kahraman ve gözü pek komutanlar tutmuş olup bazı fayda ve etkileri görülmeye başlanmıştır ve gün geçtikçe de artmaktadır.

Şu halde Müslümanlar arasında, kralları dahi yataklarında ve atları üzerinde avlayacak fedâiler ve kahramanlar vardır. Bu kahramanların haberleri krala önceden ulaşmıştır ve ulaşmaktadır. Yine onların arasında öyle sâlih kimseler vardır ki, Allah onların dualarını geri çevirmez, istek ve arzularını boşa çıkarmaz. Öyle ki onların gazap ettiğine Allah da gazap eder, onların razı olduğundan Allah da razı olur. İşte şu Tatarlar. Sayılarının çok olmasına ve İslâm'a girmelerine rağmen, Müslümanlar onlara gazap edince, anlatılmayacak kadar büyük belâlar ve musibetler onları her yönden kuşattı. Şu halde Ey Kral, Müslümanlara hem her yönden komşu olup, akıllı hiçbir kimsenin, bir Müslümanın ve de anlaşmalı bir zimmînin asla razı gelmeyeceği bu tür muameleleri gösteren bir kavme nasıl iyilikle yaklaşılabilir?

Dolayısıyla, siz de bilmektesiniz ki asıl olarak Müslümanların herhangi bir suçu ve günahı yoktur. Aksine onlar, yaptıklarından dolayı şükran ve minnete mazhar olmuşlardır. Şüphesiz akıl sahibi kimselerin üstünlüğü konusunda mutabakata vardıkları şey, Müslümanların dinidir. Öyle ki filozoflar da dünyaya bu dinden daha üstün bir başka dinin gelmediğinde ittifak etmişlerdir. Sonuçta bu dine uymanın gerekliliğini ifade eden nice deliller ortaya konulmuştur.

Dahası bu ülkeler ve deniz sahilleri hala Müslümanların hâkimiyetindedir. Hatta Kıbrıs bile, Müslümanlardan geri alınma süresi, üç yüz seneden bile daha azdır. Bu arada Hz. Peygamber (s.a.s.) Müslümanlara kıyamete kadar üstün olacakları vaadinde bulunmuştur.²² Dolayısıyla kulların ve ülkelerin Rabbi olan âlemlerin Rabbi'nin başkalarının intikamını aldığı gibi, ülkesindeki şu mazlum esirlerin intikamını da almada Kral'a güvence verecek her hangi bir şey var mıdır? Müslümanları, [kendilerini] harekete geçirecek başka şeyler için elde ettiklerini dini duyguları ve dinlerine olan bağlılıkları için elde etmeyeceklerinden Kral nasıl güvende olabilir? Şu halde eğer biz, kral ve dostlarından iyilik ve güzellik görürsek, biz de onlara iyilik ve güzellikle muamele ederiz. Aksi halde kim zulme maruz kalırsa, Allah ona mutlaka yardım edecektir.

²² Hz. Peygamber "Ümmetimden bir tâife, kıyamete kadar hak üzere galip olmaya devam edecektir." buyurmuştur (Buhârî, 2002: İ'tisâm 10, Menâkıb 27, Tevhîd 29; Müslim, 1991: İmâret 53; Ebû Dâvûd, 2009: Cihad 4; Tirmizî, 1998: Fiten 51; İbn Hibbân, 1993: XV, 217; Taberânî, tsz.: XVII, 314).

Siz de bilmektesiniz ki bu, Müslümanlar için en kolay şeylerden biridir. Şu vakitte maksadım sadece sizinle bu hususta en güzel şekilde konuşmak, ilmî hususlar üzerinde yardımlaşmak, hakka tabi olmak ve gerekeni yapmaktır. Eğer kralın yanında aklına ve dinine güvendiği bir kimse varsa, onunla birlikte ilmin temel esaslarını ve dinlerin gerçek mahiyetlerini araştırın. Hiçbir şey duymayan, düşünüp kavrayamayan şu taklitçi Hristiyanlardan olmayı kabul etmesin. Zira *"Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar."* (el-Furkân, 25/44).

Bu işin [kurtuluşa ermenin] esası, Allah'tan yardım istemen, O'ndan hidâyet dilemen ve O'na şöyle duâ etmendir: "Allahım, bana hakkı hak olarak göster ve ona tabi olmakta bana yardım et. Bana batılı da batıl olarak göster ve ondan kaçınmada bana yardımcı ol. Batılı bana anlaşılmaz ve muğlak kılma ki, sonuçta nefsimin istek ve hevâsına uyup batıla ve dalaletle düşmüş olmayayım." Yine şöyle diyerek dua et: "Allahım, Ey Cebail'in, Mikâil'in ve İsrâfîl'in Rabbi! Ey, göklerin ve yerin yaratıcısı! Ey görülen ve görülmeyeni bilen! İhtilafa düştükleri konularda kulların arasında hüküm sahibi olan Sensin. Beni, iznin hakkında ihtilafa düşülen [konularda] hakka [ve doğruya] ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini dosdoğru yola iletir ve ulaştırırsın."

Mektup, bundan daha fazla uzatılmayı kaldırmaz; ancak benim krala dünya ve ahirette fayda verecek olanı dilemekten başka bir maksadım yoktur. Krala fayda sağlayacak olan hususlar da şu iki şeydedir: Onlardan birincisi, özel olarak kralla ilgidir. Bu da ilmi ve dini öğrenmesi, hakkın [kendisine] açılması, şüphelerin ortadan kalkması ve emredildiği şekilde Allah'a ibadet ve kulluk etmesidir. Dolayısıyla bu, onun için dünyanın mülk ve saltanatından ve de her türlü nimet ve değerinden daha hayırlıdır. Nitekim Mesîh de bu gayeyle gönderilmiş olup, onun Havârilere öğrettiği de bundan ibarettir. İkincisi ise, hem kendisi, hem de Müslümanlardır. Bu da ülkesindeki esirlere yardımcı olması, onlara iyilik ve ihsanda bulunması, halkına onlara iyi davranmalarını emretmesi, onların kurtulmasında bizimle yardımlaşmasıdır. Zira esirlere kötü muamelede bulunmada kralın, hem kendi dinine, hem Allah'ın dinine, hem de Müslümanlara göre büyük bir sorumluluğu vardır. Nitekim [esirlere iyi davranma konusunda] insanlara en büyük tavsiyeyi Mesîh yapmıştır.

Doğrusu Hristiyanların, kendileriyle savaşmayan bir topluluğu, ister haince olsun ister olmasın esir almaları, büsbütün şaşılacak bir hadisedir. Oysa Mesîh (a.s.) şöyle demektedir: *"Kim senin sağ yanağına tokat atarsa, sen ona sol yanağını çevir. Birisi senin hırkanını alırsa, sen ona gömleğini de ver."* (İncil, 1991, s. 11, Matta, 5/38). Şu halde elinizde esirlerin sayısı arttıkça, Allah'ın ve onun Müslüman kullarının gazabı da artacaktır. Dolayısıyla Kıbrıs'taki esir Müslümanların durumu ortadayken, susmak nasıl mümkün olur? Özellikle de elinizdeki şu esirlerin ekseriyeti, kendilerine yardım edebilecek kimseleri bulunmayan fakir ve güçsüz kimseler iken. İşte Ebu'l-Abbâs, Müslümanların âbid, zahid ve âlimlerinden olduğu halde, bu hususta zor kullanmaktan başka [yapabileceği] bir fedakârlık kalmamıştır. İslâm dini de bize yoksullara ve fakirlere yardım etmemizi emretmektedir. Dolayısıyla bu hususta çeşitli şekillerde bu duruma yardımcı olmadaki krala daha büyük iş düşmektedir. Özellikle de Mesîh, İncil'de bunu tavsiye etmektedir, güneş ve yağmur gibi herkesi içine alan şefkat, merhamet ve iyiliği emretmektedir. Kral ve adamları, esirlerin kurtarılmasında ve onlara iyi davranılmasında bizimle yardımlaşır, bu hususta en büyük pay [mükâfat], dünya ve ahirette onlara ait olacaktır. Ahiretteki mükâfatına gelince, Allah ona bunun ecir ve sevabını verecektir. Bu hususta hevâ ve arzusuna tabi olmayan Hristiyan âlimlerin hiçbir şüphesi yoktur. Bilakis Allah korkusu bulunan ve insaf sahibi olan herkes, onların özellikle de kalleslik ve ihanetle esir alınanların, haksızca esir alındıklarını bilmektedir.

[Halbuki] Allah, Mesîh, Havârilere ve Mesîh'in dinine tabi olanlar, bunların hiç birisi, İbrahim'in dinine mensup olanların esir edilmesini de, öldürülmesini de emretmemiştir. Şu halde Hristiyanların kahir ekseriyeti, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmîlerin resûl olduğunu kabul ettikleri halde, peygamberlerinin dinine tabi olan [Müslüman]lara savaş açmak nasıl câiz olur?

Eğer birisi “İlk önce onlar bizimle savaştı” derse ona şöyle denilir: Bu, ihanet ettiğiniz ve onlara karşı savaş başlattığınız kimseler hakkında doğru değildir. Onlardan size karşı savaş başlatanlara gelince, onlar mazurdur. Zira Allah, ona ve resûlüne bunu emretmiştir. Hatta Mesîh ve Havâriler de bu hususta kendilerinden söz almıştır. Allah’a ve resûlüne itaatle amel eden, O’na kulluk etmeye ve dinine inanmaya çağıran, bütün ilahî kitapları ve peygamberleri kabul eden, dinin tamamen Allah’a ait olması için Allah’ın adını yüceltmek amacıyla savaşan kimse ile Allah’ın ve peygamberlerinin emrinin aksine, nefsinin hevâsına uyarak ve şeytanına itaat ederek savaşan kimse bir değildir.

Bu arada hala, Hristiyan kralları, papazları, rahibleri ve geneli içinde bilgi [bakımından] ve dinde diğerlerinden farklı bir meziyete sahip olanlar olup, bunlar hakkı nispeten bilmekte ve çoğuna da uymaktadır. Yine onlar, başkalarının İslâm hakkında bilmediklerini bilerek, İslâm’ın ve ona uyanların değerini bilip takdir etmekte ve onlara dünya ve ahirette kendilerine fayda verecek güzel muamelelerde bulunmaktadır. Ayrıca, peygamberlerin ve sadık kimselerin sözlerinde esirleri serbest bırakmanın ve azat etmenin sevabı hakkında dileyenler için bilinen sevaplar vardır.²³ Öğrenmek isteyen için bu bilinen bir durumdur. Dolayısıyla kral bu hususta onlarla birlikte hareket ederse, bunun hayrını görecektir.

Dünyaya gelince, şüphesiz Müslümanlar hayrı ve şerri ödüllendirmede herkesten daha kudretlidir. Onlarla savaşa kalkanların vay haline. Kral’ın, [Hz. Peygamber’in] siyerini duymuş olması ve kendisine Müslümanlar içerisinde halen var olan nice az topluluğun Hristiyanlardan ve diğerlerinden kendilerinden kat kat fazla topluluklara galip geldiklerinin²⁴ haberinin ulaşmış olması gerekir. Şu halde Müslümanların sayısı kat kat fazla olduğunda durum nasıl olur, [gerisini sen] düşün! Yine ona eski ve yeni dönemlerdeki meşhur savaşların haberleri ulaşmıştır. Örneğin kırk bin Müslümanın, çoğunluğu Farşlılardan oluşan dört yüz binden fazla askeri olan orduyu yenmesi gibi. Hatta sayılarının azlığı ve İslâm hükümdarlarının onları ihmal etmelerine rağmen sınırları bekleyen akıncılar hala Hristiyanların ülkelerine girebilmektedir. Nasıl olmasın ki? Zira Allah Müslümanlara söz birliği, ordularının çokluğu, komutanlarının gücü, himmetlerinin yüceliği, Allah’a yaklaştıran amellere rağbet etmeleri, cihadın en hayırlı ibadet olduğu yönündeki inançları ve peygamberlerinin vadettiğini tasdik etmelerinden dolayı büyük bir lütuf ve ihsanda bulunmuştur.

Nitekim Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah yolunda şehit olan kimseye altı mükâfat verilir. Kanının ilk damlasında bütün günahları affolunur, cennetteki makamı gösterilir, iman hullei giydirilir, yetmiş iki huri ile evlendirilir, kabir azabından korunur, kıyamet günü en büyük korkudan güvende olur.”²⁵

Ayrıca Müslümanların ülkelerinde yaşayan Hristiyanların sayısı, sizin ülkenizde yaşayan Müslümanlardan kat kat daha fazladır. Müslümanların arasında Hristiyanların önde gelenleri yaşamakta olup, deniz ülkelerinde [Kıbrıs’ta] onlar gibisi çok az bulunur. Elinizde esir olarak bulunan Müslümanlara gelince, onların arasında Müslümanların ihtiyaç duyacağı ve kendisinden fayda görecekları herhangi bir kimse yoktur. Biz sadece Allah rızası için, onlara olan şefkat ve

²³ Hz. Peygamber esirlerin serbest bırakılması hakkında şöyle buyurmuştur: “Esiri kurtarınız, aç olamı doyurunuz, hastayı ziyaret ediniz.” (Buhârî, 2002: Cihâd 170; Ahmed b. Hanbel: 2002, XXXII/413). Yine köle azadının eciri hakkında şöyle buyurmuştur: “Her kim müslümân bir köleyi azâd eder özgürlüğüne kavuşturursa, Allah o köleden her bir organa karşılık azâd edenin bir organını, hattâ onun fercine mukabil bunun fercini cehennem ateşinden azâd edip kurtarır.” (Buhârî, 2001: Keffârâtı’l-Eymân 5; Müslim, 1991: Itk 5; Tirmizî, 1998: Nüzûr 13). Kur’ân-ı Kerim’de de köle azadına teşvik edilmiştir. (Bkz. el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/89; et-Tevbe, 9/60).

²⁴ “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.” (el-Enfâl, 8/64).

²⁵ Hadis müstakil olarak incelenecektir.

merhametimizden dolayı ve Allah'ın, sadık kullarını ödüllendireceği ve iyilik sahibi kimselerin ecrini zayi etmeyeceği bir günde O'na yakın olmak gayesiyle onları kurtarmaya çalışıyoruz.

Bu mektubu [size ulaştıran] Ebu'l-Abbas, kralın ve kardeşlerinin iyilik ve faziletlerini bizlere yaymış ve kalplerimizi krala karşı yumuşatmıştır. Bu sebeple bana kralın iyilik yapmaya istekli, ilme ve dine meyilli olduğu ulaştınca ona mektup yazmaya karar verdim. Ben, krala ve dostlarına nasihat ve tavsiyede bulunma ve onların iyiliğini isteme hususunda, Mesih'in ve diğer peygamberlerin vekillerinden biriyim.²⁶ Zira Hz. Muhammed'in ümmeti, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmettir.²⁷ Onlar bütün insanlar için, dünya ve ahiretin iyiliğini ister, iyiliği emreder, kötülükten men eder, onları Allah'a çağırır, dinlerinin ve dünyalarının fayda ve maslahatları konusunda onlara yardımcı olurlar. Şayet krala Müslümanları ve dinlerini kötüleyen ve karalayan bir takım haberler ulaştıysa, bu ya yalan bir haberdur veya bu haberi nakleden kişi durumun gerçeğini anlayamamıştır. Eğer Müslümanlarla ilgili olarak günah işleme, kötülük yapma ve zulüm ve haksızlıkta bulunma gibi bazı konularda haber verdiği doğruysa, bunun her toplumda ve millette olması mümkündür. Aksine Müslümanlarda bulunan kötü iş ve davranışlar, çokça bulunan diğerlerine göre daha azdır. Müslümanlarda bulunan iyilik ve hayrın bir benzeri, diğerlerinde bulunmamaktadır.

Bu arada hem kral hem de akıllı her kimse bilmektedir ki, Hristiyanların kâhîr ekseriyeti Mesih'in, Havârilere, Pavlus ve diğer din büyüklerinin mektuplarında yer alan tavsiyelerden dışarı çıkmıştır.²⁸ Hristiyanların büyük çoğunluğunda bulunan içki içme, domuz eti yeme, haçı kutsama ve sonradan ihdas edilen yasa ve uygulamalar hakkında Allah herhangi bir delil indirmemiştir. Nitekim onlardan bazıları Hristiyanlık dininin haram kıldıklarını, helâl saymaktadır. Onların, kabul edip inandıkları din hakkındaki durumları işte bundan ibarettir. Kabul edip inanmadıkları [İslâm'a] muhalefet etmelerine gelince, onların hepsi de bu hususta birdir.

Bize göre sâdık ve masdûk olan Rasûlullah (s.a.s.)'den sabit olduğuna göre, Mesih İsâ b. Meryem, bizim bulunduğumuz yere Dımaşk'taki ak minareye iki meleğin omuzlarına ellerini koymuş olarak incek (Müslim, 1991: Fiten 110; Ebû Dâvûd, 2009: Melâhim 14; Tirmizî, 1998: Fiten 59; İbn Mâce, 2009: Fiten 33; Ahmed b. Hanbel, 2001: XXIX, 173; Taberânî, tsz.: I, 217, XIX, 196; Hâkim, 1990: IV, 537), sonra haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak,²⁹ hiç kimseden İslâm dışında bir dine inanmasını kabul etmeyecek ve kendisine Yahûdîlerin tabi olacağı, bir gözü kör dalâlet mesîhi Deccâl'i öldürecektir (Müslim, 1991: Fiten 110; Ebû Dâvûd, 2009: Melâhim 14; İbn Mâce, 2009: Fiten 33; Ahmed b. Hanbel, 2001: XXIX, 172; İbn Hibbân, 1993: XV, 226). Müslümanlar da Yahûdîlere musâllat olacak, öyle ki ağaçlar ve taşlar: Ey Müslüman, arkamda gizlenen şu kimse Yahûdîdir, onu öldür, diyecektir. (Buhârî, 2002: Cihâd 93, Menâkıb 25; Müslim, 1991: Fiten 18; Tirmizî, 1998: Fiten 56; Ahmed b. Hanbel, 2001: X, 225, 292, 328, 433; İbn Hibbân,

²⁶ Alâuuddin Deme'e göre, İbn Teymiyye bununla Hz. Peygamber'in şu hadisine işaret etmektedir. Uzunca olan hadisin bir kısmında Hz. Peygamber: "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak dinar ve dirhem bırakmazlar, ilim bırakırlar. Kim o ilmi elde ederse büyük bir nasip elde etmiş olur." buyurmuştur (Ebû Dâvûd, 2009: İlim 1; Tirmizî, 1998: İlim 19; İbn Mâce, 2009: İmân 17; İbn Hibbân, 1993: I, 289. Bkz. Deme, tsz.: 54 (dipnot 4). Şuayb el-Arnâvî senedindeki Kesir b. Kays'ın zayıf bir ravi olması ve bazı hadis âlimlerine göre senedin muttasıl kabul edilmemesi sebebiyle hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtmekte, bu arada şahitlerinin olması sebebiyle hasen olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. (Ebû Dâvûd, 2009: V, 485).

²⁷ "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a imân edersiniz." (Âl-i İmrân, 3/110).

²⁸ "Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan imân edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir." (Âl-i İmrân, 3/110).

²⁹ Hz. Peygamber'den şöyle rivayet edilmiştir: "Hayatım, elinde olan Allah'a yemin ederim ki Meryem oğlu İsâ'nın adaletli bir hakem olarak size inmesi pek yakındır. O haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracaktır. Mal ve servet o derece çoğalacak ki hiç kimse onu kabul etmeyecektir." (Buhârî, 2002: Buyû' 102, Mezâlim 32, Enbiyâ 51; Müslim, 1991: Fiten 71; Tirmizî, 1998: Fiten 54; İbn Mâce, 2009: Fiten 33).

1993: XV, 217). Böylece Allah, İsa'yı kendilerine gönderdiğinde ona eziyet etmelerinin ve yalanlamalarının intikamını, hidayet Mesihi İsa b. Meryem için Yahûdîlerden alacaktır.

Bizim, Hristiyanlara yapacağımız muameleye ve Allah'ın Müslümanları galip kılıp onların üzerinde hâkimiyet kurdurmasına gelince, kralın canının sıkılmaması için bu durum kendisine haber vermeyeceğim hususlardan biridir. Ancak ben krala şunu tavsiye ederim ki, Hristiyanlardan daha önce Müslümanlara iyilikte bulunanların ve onlara meyledenlerin hepsinin akıbeti de, yaptığı iyiliğin derecesine göre güzel ve hayırlı olmuştur. Nitekim Allah âyette şöyle buyurmuştur: *“Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.”* (ez-Zilzâl, 99/7-8).

Mektubumu bitirirken krala, Şeyh Ebu'l-Abbas'a ve diğer esirlere iyilikle muamele etmesini, onlara yardımcı olmasını, aralarında bulunan Ehl-i Kur'an olanlara şefkat ve merhamet göstermesini, herhangi birinin dinini değiştirmesine yönelik davranışlardan kaçınılmasını tavsiye ediyorum. Kral bütün bunların [güzel] sonuçlarını görecektir. Biz kralı, umduğunun kat kat fazlasıyla ödüllendiririz. Allah biliyor ki; ben sadece kralın hayrını ve iyiliğini istiyorum. Zira Allah bize bunu emretmiş, herkesin iyiliğini istememizi, bütün mahlûkata şefkat ve merhamet göstermemizi, onları Allah'a ve dinine çağırmamızı ve onları insan ve cin şeytanlarına karşı müdafaa etmemizi, bizim için dinin emri kılmuştur.

Allah katında krala fayda verecek maslahatta krala yardımcı olma, O'nun katında kendisi için hayır olan sözü ona seçtirme ve de kralın hayatını iyilikle ve hayırla sonlandırma Allah'ın sorumluluğundadır.

Bütün hamd ve senâlar âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O'nun salât ve selâmı peygamberlerinin, özellikle de peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.s.)'in üzerine olsun.

II. “ER-RİSÂLETU'L-KUBRUSİYYE”DE YER ALAN BAZI HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İbn Teymiyye'nin, Kıbrıs risâlesinde yer verdiği ve atıfta bulunduğu hadislerden bazılarının tahrir ve değerlendirmeleri dipnotlarda, fiten hadisleriyle ilgili olanlar bir başka çalışmamızda incelenmiş olup, geriye kalan birkaç hadis de bu kısımda incelenerek bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Burada özellikle Hz. Peygamber'in gayr-i müslimlerle savaşını ihtiva eden ve üzerinde bir takım tartışmaların bulunduğu hadisler incelenecektir. Çalışmamızda, ele alacağımız hadisler üzerine yapılan araştırmalarda ortaya konulan tespit ve sonuçlara atıfta bulunularak değerlendirmeler yapılacaktır. Burada değerlendirmeyi düşündüğümüz hadisler şunlardır:

1. Hz. Peygamber'in İman Edinceye Kadar İnsanlarla Savaşmakla Emrolunması

İbn Teymiyye risâlesinde Hz. Peygamber'in *“Ben, Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet getirinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum.”* hadisine yer vermektedir (İbn Teymiyye, tsz.: 28). Hadis başta Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) olmak üzere, diğer Sünen-i Erbaa müellifleri tarafından da rivâyet edilmiştir. Hadisin tam lafzı/metni kaynaklarda *“Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namaz kılincaya, zekât verinceye kadar ben insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yaptıklarında, kanlarını, mallarını bana karşı korumuş (emniyet altına almış) olurlar. İslâm'ın hakkı hâric. Artık (samimi olup olmadıklarına dair) durumları Allah'a kalmıştır.”* şeklinde yer almaktadır (Buhârî, 2002: İmân 17, 28, Salât 28, Zekât 1, İ'tisâm 2, 28; Müslim, 1991: İmân 32-36. Ebû Dâvûd, 2009: Cihad 95; Tirmizî, 1998: Tefsîru sûre (88); Nesaî, 1986: Zekât 3; İbn Mâce, 2009: Fiten 1-3). Hadisin sıhhati hususunda hadis âlimleri arasında bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak hadisin ifade ettiği zahiri anlama bakıldığında,

Müslüman olmayan kimselerle, Müslümanlığı kabul etmelerine kadar, onlarla savaşılması gerektiğinin emredildiği gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır.

İbn Teymiyye'nin bu hadisi ve bu konuyu eserlerinde genişçe tartıştığı ve değerlendirdiği görülmektedir. O, meseleyi Müslüman olmayan kimselerle savaşmanın meşruiyetinin temel sebebi ve illeti açısından değerlendirmektedir. Buna göre sebep, onların Müslümanlara savaş açması mı, yoksa sırf küfür inancına sahip olmaları mıdır? İbn Teymiyye bu hususta iki temel görüş bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve diğerlerinden oluşan cumhura göre onlarla savaşmanın meşru olmasının sebebi, onların Müslümanlara savaş açmasıdır. İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve bazı Hanbelî âlimlere göre ise, onlarla savaşmanın meşru olmasının temel sebebi onların küfür içinde olmalarıdır (İbn Teymiyye, 2004: 78-79; a.mlf., 1995: XX, 101-102). İbn Teymiyye birinci grubla aynı görüştedir.³⁰ Nitekim o bu noktada "İnsanlarla savaşmakla emrolundum" hadisinin mana ve maksadını da açıklamakta ve değerlendirmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in onlarla savaşma sebebi, daveti engellemeye yönelik fitnelere fırsat verilmemesidir. Nitekim cizye verdiklerinde de bu gaye gerçekleşmiş olmaktadır. Dolayısıyla Peygamber (s.a.s.), ancak onların fitnelere engel olma gayesi ile onlarla savaşmakla emrolunmuştur. Yoksa hadisten maksat, inanmayan herkes ile savaşmak değildir. Nitekim bu naslara ve icmaya aykırıdır. Hz. Peygamber de asla onlara karşı böyle yaklaşım sergilememiş, kendisiyle barış ve güven içinde olan kimselerle, asla savaşmamıştır (İbn Teymiyye, 2004: 95-96). Kezâ talebesi İbn Kayyim (ö. 751/1350) da bu hususta özetle şu değerlendirmeyi yapmıştır: O (s.a.s.) hiç kimseyi dine inanmaya zorlamamıştır. O ancak kendisine savaş açanlarla savaşmıştır. Kendisiyle karşılıklı güven ve barış içinde olanlarla savaşmamış ve Rabbinin emrine yapışarak, onları dine girmeye zorlamamıştır. Zira Allah "*Dinde zorlama yoktur. Artık doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.*" buyurmuştur (el-Bakara 2/259). Şu halde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sîreti üzerinde düşünen kimseye, O'nun hiç kimseyi dine zorlamadığı, ancak kendisiyle savaşanlarla savaştığını, kendisiyle barış yapanlarla barış içinde olmaya devam ettikçe ve anlaşmalarını bozmadıkça savaşmadığı açıkça ortaya çıkar. O (s.a.s.) Medîne'ye gelince Yahûdilerle anlaşma yaptı ve dinleri üzere kalmalarını kabul etti. Ne zaman ki O'na karşı savaş açtılar ve anlaşmalarını bozarak savaşa girişince, O da onlarla savaştı. Kezâ Kureys'le on yıllık barış anlaşması yapınca, onlar anlaşmalarını bozup savaşmadıkça, onlara yönelik bir savaş başlatmadı. Nitekim Bedir, Uhud ve Hendek'te Hz. Peygamber'le savaşmaya gelenler müşriklerdir. Eğer savaşmadan ayrılсалardı, Hz. Peygamber de onlarla savaşmazdı. Kısacası Hz. Peygamber (s.a.s.) hiç kimseyi dine girmeye zorlamamıştır. İnsanlar kendi tercihleriyle gönüllü olarak Müslüman olmuşlardır (İbn Kayyim, 1996: I, 237-238. İbn Teymiyye'nin de benzer değerlendirmeleri için bkz. İbn Teymiyye, 2004: 134).

Bu bakımdan İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim dahil, gayr-i müslimlere savaşın illet ve sebebinin küfür eğil de, mütecâviz olmalarına bağlayan görüşün daha isâbetli olduğunu söylemek mümkündür. Zira "İslâmiyet dinde baskıyı kesinlikle yasaklamış, zor ve baskı altında gerçekleşecek imanin geçersiz olduğunu hükme bağlamıştır. Kin ve nefrete yol açan savaş bir tebliğ vasıtası olarak düşünmek mümkün değildir. Ayrıca inanmayan kimselerin hayatlarının sonuna kadar her an iman etmeleri ihtimali vardır. İmana gelmeleri için onlarla savaşmak, savaş sırasında öldürülenler için bu imkânı ortadan kaldırmaktadır. Şu halde Müslümanlara silâhlı saldırıda bulunmayan gayr-i müslimlere karşı öncelikle yapılması gereken şey onlarla savaşmak değil barışçı davet yollarına başvurmaktır." (Özel, 1993: VII, 530).

İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre hadisteki "insanlar" ifadesi kendisiyle hâss kastolunan âmm bir ifadedir. Buna göre bu ifade ile bütün insanlar değil, Ehl-i Kitab'tan olmayan müşrikler kastedilmiştir. İbn Hacer ayrıca hadisin Nesâî tarafından "Müşriklerle savaşmakla emrolundum"

³⁰ İbn Teymiyye, *Kâidetün muhtasaratun fi kitâli'l-küffâr* adlı eserinde tarafların delilleri ve tartışmasını ayrıntılı olarak değerlendirmiştir.

şeklinde rivâyet edilmesini bu görüşünü teyit ettiğini belirtmektedir (İbn Hacer, 2012: I, 105). İbn Hacer'in bu değerlendirmesinden, Hz. Peygamber'in 'insanlarla savaşmakla emrolundum' ifadesiyle, Mekkeli müşrikler gibi, onların mütecaviz olanlarını kastettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir başka değerlendirmede de şöyle denilmiştir: "Küfrün savaş sebebi olduğunu savunanların delil olarak gösterdikleri hadiste geçen "insanlar"dan maksat özellikle Arap müşrikleridir. Çünkü Arap olmayan müşrikler ile Ehl-i Kitab'ın tabi olduğu hükümler bu hadiste belirtilenden farklıdır. Ehl-i Kitab'la yapılan savaş onların cizye vermesiyle sona erer, Müslüman olmaları şart değildir. Arap müşrikleri ise baştan beri İslâm'a ve Müslümanlara karşı düşmanlık ve tecavüzlerini sürdürdükleri, yapılan anlaşmaları her defasında bozdukları için bunlarla Müslüman oluncaya kadar savaşılması emredilmiştir." (Özel, 1993: VII, 529-530). Zira müslüman olmaları halinde, artık müslümanlara yönelik düşmanlık ve saldırıları sona erecektir. Bir başka değerlendirmede ise ilgili âyet ve hadislerin ortaya çıktığı bağlamın savaş hali olduğuna, bu ve benzer ayetlerin, indirilmiş tarihi kontekstleri içerisinde okumanın daha isâbetli olacağını dikkat çekilerek (Erul, 2012: 24) şu sonuca varılmıştır: "Kanaatimizce Allah Rasulü bu sözünü, savaşların yaşandığı yıllarda ve savaş ortamında dile getirmiştir. İslâm'da asıl olan barıştır, savaş ârizî bir durumdur. Hz. Peygamber'in gönderiliş amacı, bütün insanlığa karşı savaş açmak değildir. Aksine insanlığa İslâm'ı tebliğ etmek, selamı yaymak, barışı egemen kılmaktır. İslâm hukukuna göre de, savaş durumunda düşmana üç seçenek sunulur. Ya İslâm'ı kabul eder, ya İslâm'ın egemenliğini kabul ederek cizye verir yahut ikisini de reddeder ve savaşa hazır olur. İşte hadisi bu çerçevede değerlendirmek gerekecektir. Şayet Müslüman olmayan biri, ilk iki şıktan birini kabul etmişse artık dokunulmazlık statüsü kazanmıştır. Canı, malı İslâm'ın güvencesi altındadır. Kısas vb. İslâm'ın ortaya koyduğu hak-hukuk müstesna artık Müslüman olsun, zimmî olsun herkesin canı ve malı kutsaldır. Dolayısıyla hadisin asıl vurgusu, savaşa değil, dokunulmazlık konusudur." ((Erul, 2012: 26) .

Bu arada hadisin metni üzerinde de bazı araştırma ve değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre, Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'in irtidat edenlere ve Zekât vermeyenlere savaş açma kararı üzerine aralarında geçen tartışmada delil getirdiği rivâyette yalnız kelime-i tevhid kısmının yer aldığı (Buhârî, 2002: Zekât 1, İ'tisâm 2; Müslim, 1991: İmân 32), tartışmayı aktaran rivâyetlerde namaz ile zekâta yer verilmediği, bazı âlimlerin de bunu İbn Ömer'in hadisinde nakledilen namaz ve zekât ziyadesini (Buhârî, 2012: İmân 15) Hz. Ömer ile Hz. Ebû Bekir'in duymamış ve bilmiyor olabileceğine bağladıkları ifade edilerek, bu hususta şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: "İbn Ömer'in bu ziyadesinden onların habersiz oluşları mümkün olmakla birlikte bu, sadece bir ihtimaldir. Ancak, böyle bir ziyadenin raviler tarafından bilerek ya da bilmeyerek metne idrac/ziyade edilmesi de uzak bir ihtimal değildir. Nitekim yalnızca kelime-i tevhid şartını ifade eden rivâyet birkaç kanal ile Ebû Hureyre'den, Cabir b. Abdullah'tan ve Evs b. Ebî Evs'ten gelirken, zikrettiğimiz ziyadeleriyle Enes ve İbn Ömer bu rivâyetlerinde tek kalmışlardır." (Erul, 2012: 25-26).

Hadisin ziyadesiz³¹ ve ziyadeli versiyonları üzerine müşterek ravi teorisi uygulanarak yapılan bir inceleme ve araştırmada ise, ziyadesiz olanların en eski rivâyetler olduğu, Enes hadisi ile diğer ziyadeli rivâyetlerin daha sonra geldiği, dolayısıyla en güvenilir rivâyetlerin ziyadesizler olduğu neticesine ulaşılmış, ayrıca ziyadesiz rivâyetlerin erken dönem kaynaklarında, ziyadeli rivâyetlerin ise daha sonraki dönem kaynaklarında yer aldığı (Akgün, 2014: 83-84); yine ziyadeli rivâyetlerin/idracların hemen hemen tamamının Basra kaynaklı, ziyadesiz olan rivâyetlerin menşeinin ise diğer bölgelere dayandığı ifade edilmiştir (Akgün, 2014: 85). Bu değerlendirmelere göre, bu konuda asıl olan hadisler, ziyadesiz olanlardır. Neticede insanlar Allah'a ve peygamberine inandıklarını ikrar etmeleri durumunda onlarla savaşılmamakta, onların kanları ve malları güvence altına alınmış olmaktadır. İbn Teymiyye'nin ise hadise atıfta bulunmasının amacı, Müslümanlara

³¹ Hadisin ziyadesiz ve ziyadeli versiyonları ve değerlendirmeleri için bkz. (Akgün, 2014:49-90).

karşı savaş açanlara ve mütecaviz olanlara karşı, onlardan gelebilecek zarar ve fitnelere engel olmak gayesiyle Müslümanların onlarla savaşacağını bildirmektir.

2. Hz. Peygamber'in Rahmet ve Savaş Peygamberi Olması

İbn Teymiyye risâlesinde, Hz. Peygamber'in rahmet ve savaş peygamberi olduğunu dile getirerek Hz. Peygamber'in "*Ene nebiyyu'r-rahme ve ene nebiyyu'l-melhame.*" "*Ben rahmet peygamberiyim, ben savaş peygamberiyim*" (Ahmed b. Hanbel, 2001: XXXVIII, 436. Tirmizî, 1993: 306; Bezzâr, 2009: VII, 294; İbn A'râbî, 1997: I, 177; Âcurrî, 1999: III, 1485-1486.) hadisine atıf yapmaktadır (İbn Teymiyye, tsz.: 20). Hadis, Şuayb Arnavût tarafından sahih li-gayrihi olarak değerlendirilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, 2001: XXXVIII, 436-437).

Hadis genellikle "Ben rahmet peygamberiyim, ben savaş peygamberiyim" şeklinde anlaşılmakta ve ifade edilmektedir. Hadiste yer alan 'melâhim' veya 'melhame' kelimesi ise savaş anlamı yanı sıra, sulh ve salah anlamını da ihtiva etmektedir. Nitekim Fîruzâbâdî (ö. 817/1415) 'melhame' kelimesinin hem savaş hem de sulh ve salâh anlamına şamil olduğunu, dolayısıyla Hz. Peygamber'in 'ene nebiyyü'l-melhame' sözünün 'ben savaş peygamberiyim' anlamının yanı sıra, 'Ben sulh ve salah peygamberiyim' anlamına da geldiğini ifade etmektedir (Fîruzâbâdî, 2008: 1463). Kezâ bir değerlendirmeye göre de, 'melhame' kelimesinin 12-13 farklı anlamı ifade ettiği bunlardan birinin savaş olduğu, dolayısıyla sözlükteki bu ilk anlama binaen hadisi anlamının isâbetli olmadığı, diğer anlamlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekilerek kelimenin savaş anlamı dışında, insanın sıkıntıya ve zora girmesini de içerdiği, dolayısıyla 'melhame'nin savaş da dahil her türlü zorluk ve sıkıntı, her türlü meşakkat anlamına geldiği belirtilerek, hadisi "Ben rahmet peygamberiyim ve bu rahmeti yaymak için de savaşta dâhil her türlü zorluğa, her türlü sıkıntıya her türlü meşakkate katlanan bir peygamberim." şeklinde anlamının da mümkün olduğu ifade edilmektedir (Görmez, 2005: 235-236).

Muhammed Hamidullah (ö. 2002) da söz konusu hadis ile ilgili "Hem Rahmet Hem de Harb Peygamberi" adıyla bir makale kaleme almış ve hadisteki yanlış anlamaları bertaraf etmek amacıyla bazı değerlendirmelerde bulunmuştur (Hamidullah, 1970: 88-89). O, öncelikle Hz. İsmâ'nın sulh prensi, Hz. Muhammed'in de sadece bir savaşçı olduğu şeklindeki bazıları tarafından dillendirilen efsanevî bir söze dikkat çekerek, bunun doğru olmadığını ispat sadedinde İncillerde nakledilen Hz. İsmâ'nın sözlerine yer vermektedir. Buna göre Aziz Luka Hz. İsmâ'nın şöyle dediğini nakletmektedir: "*Lakin üzerlerine kral olmamı istemeyen o düşmanlarımı buraya getirin ve önümde öldürün.*" (Luka 19/27). Matta'ya göre ise Hz. İsmâ şöyle demiştir: "*Yeryüzüne selâmet getirmeye geldim sanmayın; ben selâmet değil, fakat kılıç getirmeye geldim.*" (Matta 10/34). Hamidullah İncillerden bu nakillere yer verdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "[İsmâ'nın bu ifadelerini] kelime manalarına bakarak ele alırsak, Hz. İsmâ nazarında insan kanının hiçbir değer taşımadığı, haris bir menfaat-perest ve korkunç bir egoist gibi gözüktür. Bir müslüman olarak ben, Allah'ın peygamberi olan bir zata böyle bir sıfat isnad etmeyi reddederim." (Hamidullah, 1970: 88). Hamidullah, Hz. İsmâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de "*Size harb açanlarla Allah yolunda siz de döğüşün (müdafaa harbi yapın. Ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez.*" (el-Bakara, 2/190) âyetiyle ifade edilen hususu kastetmiş olabileceğine dikkat çekerek, âyette savaşın iki şartla meşrû kıldığını belirtmektedir: Birincisi, savaş yalnız Allah yolunda ve Allah için olmalıdır. İkincisi, Müslümanlarla savaşanlara karşı olmalıdır. "*Onları nerede kıstırırsanız öldürün.*" (el-Bakara, 2/191; et-Tevbe 9/5) meâlindeki âyetler ise, kendileriyle savaşın devam ettiği savaşçılarla ilgilidir. Zira herhangi bir dini zorla kabul ettirmek amacıyla savaşmak, "*Dinde zorlama yoktur.*" (el-Bakara 2/256) âyetiyle yasaklanmıştır. Bu sebeple, Hz. Peygamber'in bütün hayatı boyunca Müslüman olmayanlara yönelik bir tek saldırı savaşı mevcut değildir. O'nun savaşlarının hepsi ya savunma savaşı veya düşman saldırısının çok yakın olduğu durumlarda engel olma veya cezalandırma mahiyetindedir. Hz. İsmâ'nın da aynı şeyi kastetmiş olması muhtemeldir. Sonuç olarak Peygambere karşı savaş açan kimselere, savaş açılmış

olmaktadır. (Hamidullah, 1970: s. 88-89). Nitekim bir âyetle de şöyle buyurulmuştur: “*Kendilerine savaş açılan mü'minlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme maruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir.*” (el-Hacc, 22/39). Dolayısıyla Hamidullah'ın değerlendirmeleri, daha önce de ifade edildiği gibi, aynı zamanda İbn Teymiyye'nin gayr-i müslimlerle savaşmanın temel illeti ve sebebi olarak gördüğü, Müslümanlara karşı müteceviz davranarak savaş açanlara, fitne ve fesat çıkaranlara karşı savaşı meşrû gören yaklaşımı ile uygunluk arz etmektedir.

3. Her Yüzyılın Başında Bir Müceddid Gönderilmesi

İbn Teymiyye risâlesinde tecdîd hadisi olarak bilinen hadise de yer vermektedir. (İbn Teymiyye, tsz.: 42). Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Şüphesiz Allah bu ümmete, her yüzyılın başında dinini [içinde bulunduğu durumu iyileştirerek] yenileyecek bir kişi gönderir.*” buyurmuştur (Ebû Dâvûd, 2009: Melâhim I; Taberânî, 1994: VI, 323; Hâkim: 1990, IV, 567-568; Beyhakî, 1991: I, 208).

Hadis, Kütüb-i Sitte arasında sadece Ebû Dâvûd (ö. 275/889) tarafından nakledilmekle birlikte diğer bazı hadis kaynaklarda da rivâyet edilmiştir. Ebû Dâvûd hadisi rivâyet ederken, Ebû Alkame'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ederken “Bildigiime göre” şeklinde bir ifade kullandığına yer vermektedir. Bu da hadisi Ebû Hureyre'nin merfû mu yoksa mevkûf olarak mı rivâyet ettiği hususunda şüpheyi düştüğünü göstermektedir (Azîmâbâdî, 1995: XI, 259).

Tecdîd hadisi olarak bilinen rivâyet üzerine müstakil araştırmalar bulunmaktadır (Bkz. Tasseron, 1992: 261-278; Ertürk, 2007: 47-82). Bu araştırmaların ilkinde, hadisin Şâfiî'den sonra onun ve mezhebine mensup talebe ve âlimlerin meşrulaştırılma ihtiyacının bir sonucu olarak Şâfiî hakkında uydurulduğu, bu arada hadisin ravîlerinin tamamının Mısırlı ve Şâfiî mezhebine mensup olduğu iddia edilmiştir (Tasseron, 1992: 270). Ancak *Câmiu'l-usûl* mütercimi, Tasseron'un hadisin ravîlerinin hepsinin Mısırlı ve Şâfiî olduğu şeklindeki iddiasının doğru olmadığını, sadece dört ravisinin Mısırlı olduğunu, ayrıca hiçbirinin Şâfiî mezhebine mensup olmadığını ifade etmektedir. (İbnu'l-Esîr, 2008: XVIII, 393-397. Ayrıca geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esîr, 2008: XVIII, 393-413). Bu arada bir başka araştırmada ise, hadisin biri muttasıl, diğerinin mu'dal olmak üzere iki tarihinin bulunduğu, Hâkim (ö. 405/1014), Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Irakî (ö. 806/1404) gibi hadis hafızlarının hadisin sıhhati hususunda ittifak ettikleri belirtilmiştir (Ertürk, 2007: 53. Ayrıca bkz. Münâvî, 1938: II, 282; Azîmâbâdî, 1995: XI, 267). Yine hadisin Şâfiî sonrasında uydurulduğu şeklindeki iddianın ispatlanmamış bir takım faraziyelere dayandığı ve hadisin Şâfiî sonrasında uydurulduğu iddiasını geçersiz kılacak bazı verilerin bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca İslâm âlimlerinin bilhassa Hz. Peygamber'den İbn Vehb'e kadar hadisin senedinde yer alan raviler hakkında olumsuz bir kanaate sahip olmadıkları için hadisi sened açısından sahih kabul ettikleri, rical kaynaklarında ravilerle ilgili yapılan araştırmada da olumsuz bir değerlendirmeye rastlanılmadığı belirtilerek, “İslâm tarihinde büyük rolü olan ve gaybî özelliğinden dolayı değerlendirilme neticesi kesin olmayan tecdid hadisinin sahihliği konusunda katî bir sonuca ulaşmak her zaman mümkün olmayabilir” denilmektedir. Yine tecdid hadisinin o dönemdeki toplumun mehdilik ve halifelik konusundaki görüşleriyle daha yakından bir ilgisinin olabileceğinin yanısıra, tecdid hadisinin farklı zaman ve mekânlarda değişik yorum ve anlayışlarla geçmişte İslâm toplumuna belli ölçüde dinamizm kazandırarak ilmî ve fikrî gelişmelere katkı sağladığına dikkat çekilmektedir (Ertürk, 2007: 54-81. İbn Teymiyye'nin de hadise yer vermesinin amacı, İslâm'ın her dönemde, problemlerini çözecek, toplumda görülen hatalı anlayış, uygulama ve tasavvurları düzelterek âlimlerin Allah tarafından gönderileceğini belirtmek ve İslâm'ın, Yahûdîlik ve Hristiyanlıktan bu husustaki farkına işaret etmektir. Zira adı geçen iki din için böyle bir durum söz konusu değildir. İslâm da zaten onların tahrife uğraması neticesi insanlığa son din olarak gönderilmiştir.

4. Kabir Azabı Meselesi

İbn Teymiyye şehide verilecek nimetleri bildiren bir hadise de risâlesinde yer vermektedir (İbn Teymiyye, tsz.: 53). Buna göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah yolunda şehit olan kimseye altı mükâfât verilir. Kanının ilk damlasında bütün günahları affolunur, cennetteki makamı gösterilir, iman hullei giydirilir, yetmiş iki huri ile evlendirilir, kabir azabından korunur, kıyamet günü en büyük korkudan güvende olur.” (Tirmizî, 1998: Fezâilu'l-cihâd 25; İbn Mâce, 2009: Cihâd 16; İbn Ebû Şeybe, 1989: IV, 220; İbn Ebû Âsım, 1991: V, 204; Bezzâr, 2009: VII, 142. Taberânî, tsz.: XIII, 31; Beyhakî, 2003: VI, 113).³²

Hız. Peygamber'den hadisi, Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Mâce (ö. 273/887) el-Mikdâm b. Ma'dikerib'den, Bezzâr (ö. 292/905) Ubâde b. es-Sâmit'ten, Taberânî (ö. 360/971) Abdullah b. Amr'dan, İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849) ise Mekhûl'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Tirmizî hadisi rivâyet ettikten sonra hadisin sahîh garîb olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, 1998; Fezâilu'l-cihâd 25). Bazı rivâyetlerinde “akrabalarından yetmiş kişiye şefaât eder” ilâvesi vardır. (Tirmizî, 1998: Fezâilu'l-cihâd 25; İbn Mâce, 2009: Cihâd 16; Ahmed b. Hanbel, 2001: XVIII, 419). Yine bazı rivâyetler ise şehit olan kimseye dokuz mükâfât verileceği belirtilmektedir (Sa'îd b. Mansûr, 1982: II, 258; Âcurrî, 1999: III, 1243). Şuayb el-Arnâvût, hadisin hasen olduğunu, Kesîr b. Mürre hakkında görüş ayrılığı bulunduğunu, hadisin diğer ravîlerinin sika olduğunu ifade etmektedir (Ahmed b. Hanbel, 2001: XXIX, 322). Ancak Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde yer alan ve hadisi Hız. Peygamber'den nakleden Kays el-Cüzâmî'nin, sahabî olup olmadığına ihtilaf vardır (İbnu'l-Esîr, 1989: IV, 115). İbn Teymiyye'nin risâlesinde yer verdiği bu hadis, kabir azabı konusunda delil olarak kullanılan hadislerden biridir ((Beyhakî, 1405: 98). Ancak bu rivâyet dışında kabir azabıyla ilgili temel hadis kaynaklarında çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. Burada amaç bu hadisler etrafında konuyu yeniden değerlendirmek değildir. Burada bu rivâyete değinmenin gayesi, klasik dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de zaman zaman üzerinde tartışmalar bulunan kabir azabı hususunda İbn Teymiyye'nin yaklaşımını tespit etmek ve dikkat çekmektir. Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin hadise yer vermesinden, onun kabir azabının varlığını kabul ettiğine delil teşkil etmektedir. Nitekim diğer eserlerinde de kabir azabına ayrıntılı olarak değinmiş olması, bu husustaki görüşünü teyit etmektedir (İbn Teymiyye'nin kabir azabı hakkındaki geniş değerlendirmesi için bkz. İbn Teymiyye, 1995: IV, 263, 273, 282-299, VI, 6, XXI, 65, 552, 613-14). Kısacası o, kabir azabından bahseden hadisleri kabul etmiş, onlar üzerinde herhangi bir menfî değerlendirmede bulunmamıştır (Kabir azabıyla ilgili rivâyetler ve değerlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Köktaş, 2013: 287-299).

SONUÇ

İbn Teymiyye'nin *er-Risâletu'l-Kubrusiyye* adlı eseri esasen Kıbrıs kralına hitaben yazılmış bir mektuptan ibarettir. Bir mektup/risâle olmasına rağmen, dinî, siyâsî, ilmî vb. bir çok hususa yer vermesinin yanı sıra, yaşadığı dönemde cereyan eden gelişmelere ışık tutması bakımından da tarihî bir belge niteliğindedir. Risâle aynı zamanda Ehl-i Kitâb'la özellikle de Hristiyanlarla ilgili teolojik tartışmalara değinen, dinlerindeki hatalı inanç ve yaklaşımlara dikkat çeken bir reddiye özelliğine sahiptir. Mektubun temel yazılış amacı, Kıbrıs'ta esir bulunan Müslüman esirlere iyi muamelede bulunulması ve serbest bırakılması talebinin dile getirilmesidir. Bu amaçla mektubu kaleme alan İbn Teymiyye, doğal olarak Hristiyanlıkla ilgili konulara değinmek zorunda kalmıştır. Bu hususta Hristiyanların Hız. İshâ hakkındaki hatalı inanç ve tasavvurlarından başlayarak, onların ve din adamlarının Hız. İshâ'nın öğretisinden saptıklarını ve Hristiyanlıkta esasen bulunmayan bir çok inanç ve düşüncüyü ihdas ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede İslâm'ın konumunu ve temel

³² Şuayb Arnâvût, Mikdâb b. Ma'dikerib'den gelen rivâyetin, İsmail b. Ayyâş dışındaki ravîlerinin sika olduğunu belirtmektedir (Ahmed b. Hanbel, 2001: XXVIII, 419). Kays el-Cüzâmî'nin rivâyetinin ise hasen olduğunu ifade etmektedir. Ahmed b. Hanbel, 2001: XXIX, 322).

görüşlerini âyet ve hadislerle ortaya koymaktadır. Yine döneminde Moğolların İslâm dünyasını istilasına değinmekte ve onlarla yaptığı mücadeleye yer vermekte, Moğolların bu durumundan kralın dersler çıkarmasını tavsiye etmektedir. Bu arada en azından Hristiyanların ellerindeki İncil'e ve Hz. İsa'dan kalan dinî değerlere uygun olarak hareket etmelerinin önemini vurgulamakta, Müslüman esirlere reva gördükleri kötü muameleleri hatırlatarak, Müslümanların Hristiyanlar dâhil diğer dinlere mensup esirlere nasıl insaniyet ve hakkaniyetle yaklaştıklarını, kendi ülkelerindeki Hristiyanların huzur ve güven içinde yaşadıklarını, dolayısıyla Müslüman esirlere de kendilerinin aynı yaklaşımı sergilemeleri gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca İbn Teymiyye İslâm'ın hak din olduğunu, bütün insanların dünya ve âhirette huzur ve kurtuluşlarını gaye edinmekten başka bir hedefinin olmadığını dile getirerek kralı ve onun şahsında Hristiyanlık âlemini hakka ve imana davet etmektedir.

İbn Teymiyye risâlesinde bazı hadislerle de yer vermekte ve atıfta bulunmaktadır. Çalışmada hadisler tahrir edilerek, bazılarına yönelik olarak dipnotlarda açıklamalar yapılmış, bazıları da ayrıca incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede İbn Teymiyye'nin gayr-i müslimlerle savaşın meşruiyetini, onların Müslümanlara karşı mütecaviz olmalarına ve zarar vermelerine bağlı kılan bir anlayışa sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre mütecaviz olmayanların sulh içerisinde müslümanlarla birlikte yaşamalarının önünde herhangi bir engel ve dinî bir sakınca bulunmamaktadır. Yine İbn Teymiyye'nin delil olarak kullandığı ve atıfta bulunduğu hadislerle bakıldığında, temel kaynaklarda rivâyet edilmesi halinde, herhangi bir tenkid ve te'vile tabi tutmaksızın amel eden ve referans kabul eden bir anlayış ve yöntemle sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da onun, hadislerle amel konusunda, daha çok Ehl-i Hadis ve Selefiyye'nin çizgisinde hareket eden bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

İNCİL (1991). Yeni Yaşam Yay., İstanbul.

ABDAH, Muhammad Sulaiman (1998). *Ibn Taymeeyah's Letters from Prison*, Message of Islam, London.

ABDURRAZZÂK, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) (1983). *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût, I-XI.

ÂCURRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn el-Bağdâdî (ö.360/970) (1999). *eş-Şerî'â*, thk. Abdullah b. Ömer ed-Demîcî, Dâru'l-vatan, Riyâd, I-V.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö.241/855) (2001). *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-risâle, I-XXXXV.

AKGÜN, Hüseyin (2014). "Umirtu en ukâtîle'n-nâse" Hadisinin Rivâyet Farklılıkları Hakkında Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c:14, Sayı: 2, s. 49-90.

ALDEMİR, Halil (2011). "İhtilaf Çözümleme Yöntemi Olarak Mübahale", *İnsan ve Toplum*, 1 (2), İstanbul, s. 135-154.

AZÎMÂBÂDÎ, Muhammed Eşref b. Emîr Alî (ö. 1857-1911) (1995). *Avnu'l-ma'bûd şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*, Daru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, I-XIV.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd (ö. 516/1122) (1997). *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. M. Abdullah en-Nemr vd., Dâru taybe, I-VIII.

- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî (ö. 458/1066) (2003). *Şu'abu'l-imân*, thk. A. Abdulhamîd Hamid, Mektebetu'r-ruşd, Riyâd, I-XIV.
- BEYHAKÎ, (1985). *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr*, thk. A. Emîn Kal'acî, Dâru Kuteybe, Beyrût, I-XV.
- BEYHAKÎ, (1985). *İsbâtu azâbi'l-kabr ve suâlu'l-melekeyn*, thk. Ş. Mahmûd el-Kudât, Dâru'l-furkân, Ammân.
- BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik (ö. 292/905) (2009). *Müsnedu'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah vd., Mektebetu'l-ulûm ve'l-hikem, Medîne, I-X.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870) (2002). *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Zühreir b. Nâsır en-Nâsır, Dâru tavki'n-necât, I-IX.
- CUCERELLA, Diego Sarrió (2010). "Corresponding across Religious Borders The Letter of Ibn Taymiyya to a Crusader in Cyprus", *Islamochristiana*, 36, Roma, PISAI, s. 187-212.
- CUM'A, Ebû Abdurrâhman Abdulmecîd (2008). *Kitâbu Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercuvân meliki'n-nasârâ eş-şehîra bi'r-Risâleti'l-Kubrusiyye*, Dâru Nûri'l-kitâb ve Mektebetu'l-Hâfîzi'z-Zehebî, Cezâir.
- DEMC, Alâuddîn (tsz.). *er-Risâletu'l-Kubrusiyye hutâbun min Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercivâs meliki Kıbrıs*, Dâru İbn Hazm.
- EBÛ DÂVÛD, Suleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889) (2009). *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, I-VII.
- ERUL, Bünyamin (2012). *Hadislerin Dili*, TDV yay, Ankara.
- ERTÜRK, Mustafa (2007). "Dinde Tecdid Düşüncesi ve Tecdid Hadisinin Çözümlemesi", *Hadis Çözümlemeleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, s. 47-82.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415) (2008). *el-Kâmûsu'l-muhît*, nşr. E. Muhammed eş-Şâmî, Z. Câbir Ahmed, Dâru'l-hadîs, Kâhire.
- GÖRMEZ, Mehmet (2005). "Hadis ve Semantik", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması*, Kur'an Araştırmaları Vakfı, KURAV Yay., Bursa, s. 231-236.
- HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbüri (ö. 405/1014) (1990). *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. M. Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrût, I-IV.
- HAMİDULLAH, Muhammed (1970). "Hem Rahmet Hem de Harb Peygamberi", trc. Yusuf Ziya Kavakçı, *Diyanet Dergisi* (özel sayı), Ankara, s. 88-95.
- HATÎB, Kusay Muhibbiddîn (1974). *er-Risâletu'l-Kubrusiyye hutâbun min Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercivâs meliki Kıbrıs*, el-Matbaatu's-selefiyye, Ravda.
- İBN A'RABÎ, Ebû Sa'îd el-A'rabî Ahmed b. Muhammed el-Basrî (ö. 341/952) (1997). *Mu'cemu İbni'l-A'rabî*, thk. Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru İbni'l-Cevzî, Suûdiyye, I-III.
- İBN EBÛ ÂSİM, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk eş-Şeybânî (ö. 287/900) (1991). *el-Âhâd ve'l-mesânî*, thk. B. Faysal Ahmed, Dâru'r-râye, Riyâd, I-VI.
- İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe (ö. 235/849) (1989). *el-Musannef*, thk. K. Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-ruşd, Riyâd, I-VII.
- İBNU'L-ESÎR, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed (ö. 630/1233) (1989). *Usdu'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Dâru'l-fikr, Beyrût, I-VI.

- İBNU'L-ESÎR, Mecduddîn el-Mubârek b. Esîruddîn el-Cezerî (ö. 606/1210) (2008). *Câmiu'l-usûl li ehâdisi'r-rasûl*, tercüme ve şerh: S. Kemâl Sandıkçı, Ensar Yay., İstanbul, I-XIX.
- İBN HACER, Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) (2012). *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz, el-Mektebetu'l-asriyye, Saydâ/Beyrût, I-XIII.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hatim Muhammed b. Hibban el-Bustî (ö. 354/965) (1993). *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Muessesetu'r-risâle, Beyrût, I-XVIII.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm (ö.218/833) (1955). *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd., Mektebetu Mustafa el-Bâbî, Mısır, I-II.
- İBN KAYYÎM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye (ö. 751/1350) (1996). *Hidâyetu'l-hayârâ fî ecvibeti'l-Yehûd ve'n-Nasârâ*, thk. M. Ahmed el-Hâcc, Dâru'l-kalem, Cidde, I-II.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373) (1986) *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Dâru'l-fikr, I-XV.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö.273/887) (2009). *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût, vd., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, I-V.
- İBN SEYYÎDUNNÂS, Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334) (1993). *Uyûnu'l-eser fî funûni'l-megâzî ve's-şemâilî ve's-siyer*, thk. İ. Muhammed Ramazan, Dâru'l-kalem, Beyrût, I-II.
- İBN TEYMÎYYE, Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye el-Harrânî (ö.728/1328) (1995). *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, nşr. Mecma'u'l-Melik Fehd, Medîne, I-XXXV.
- İBN TEYMÎYYE (2005). *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Âmir el-Cezzâr ve Enver el-Bâz, Dâru'l-vefâ, Mansûra, I-XXXVII.
- İBN TEYMÎYYE (tsz.). *er-Risâletu'l-Kubrusiyye hutâbun min Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ilâ Sercivâs meliki Kıbrıs*, nşr. Alâuddîn Demc, Dâru İbn Hazm.
- İBN TEYMÎYYE (1999). *el-Cevâbu's-sahîh limen beddele dîne'l-Mesîh*, thk. Alî b. Hasen vd. Dâru'l-âsime, Suûdiyye, I-VI.
- İBN TEYMÎYYE (2004). *Kâidetün muhtasaratun fî kitâli'l-küffâr*, thk. Abdulaziz b. Abdullah ez-Zîr Âl-i hamd, Riyâd.
- KOCA, Ferhat (1999). “İbn Teymiyye”, *DİA*, TDV yay., İstanbul, XX, 405-413.
- KÖKTAŞ, Yavuz (2013). *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri*, İFAV yay., İstanbul.
- MEDENÎ, Ali es-Seyyid Subh (1979). *er-Risâletu'l-Kubrusiyye*, Matbaatu'l-Medîne, Cidde.
- MÜNÂVÎ, Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf (ö.1031/1622) (1938). *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, el-Mektebetu't-ticâriyye, Mısır, I-VI.
- MÜSLÎM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875) (1991). *Sahîhu Müslim*, thk. M. Fuâd Abdulbakî, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrût, I-V.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915) (1986). *Sunenu'n-Nesâî (el-Muctebâ mine's-sunen)*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebu'l-matbûâtî'l-islâmiyye, Haleb, I-IX.
- ÖZEL, Ahmet (1993). “Cihad”, *DİA*, TDV yay., İstanbul, VII, 527-531.

- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2005). "Moğollar", *DİA*, TDV yay., İstanbul, XXX, 225-229.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn (ö. 606/1210) (2000). *et-Tefsîru'l-kebîr Mefâtihu'l-gayb*, Dâru ihyâi't-turâsi'l- arabî, Beyrût, I-XXXII.
- SA'ÎD B. MANSÛR, Ebû Osman Sa'îd b. Mansûr (ö. 227/842) (1982). *Sünenu Sa'îd b. Mansûr*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, ed-Dâru's-selefiyye, Hindistan, I-II.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971) (1994). *el-Mu'cemu'l-vasît*, Târik b. İvâdullah, Dâru'l-harameyn, Kahire, I-X.
- TABERÂNÎ (tsz.). *el-Mu'cemu'l-kebîr*, Hamdî b. Abdulmecîd, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, tsz., I-XXV.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923) (2001). *Câmi'u'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*, thk. A. Muhammed Şâkir, Müessesetu'r-risâle, Beyrût, I-XXIV.
- TASSERON, Ella Landau (1992). "Periyodik Reform: Müceddid Hadisi Hakkında Bir İnceleme", çev. İ. Hakkı Ünal, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c:6, Sayı:4, Ankara, s. 261-278.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892) (1998). *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrût, I-VI.
- TİRMİZÎ (1993). *eş-Şemâili'l-Muhammediyye ve'l-hasâisu'l-mustafaviyye*, thk. Seyyid b. Abbâs el-Celîmî, el-Mektebetu't-ticâriyye, Mekke.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1348) (1993). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ö. Abdusselâm et-Tedmîrî, Dâru'l-kütübi'l-arabî, Beyrût, I- LII.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- BAYRAKTUTAR, M., (2015). "İbn Teymiyye'nin "Kıbrıs Risâlesi"nin Tercümesi ve Risâledeki Bazı Hadislerinin Değerlendirilmesi / Translation Of Ibn Taymiyyah's "Cyprus Letter" And Evaluation Of Some Of Its Hadiths", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8462>, p. 201-232.

AHTAPOT KADINLAR: AİLE VE İŞ YAŞAMI KISKACINDAKİ KADINLAR VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR*

*Veda BİLİCAN GÖKKAYA***

“Yazık!
Kalemini deneyen bir kadın,
Ne kadar kibirli bir yaratık sayılır,
Bu hatayı hiçbir erdem gideremez
Kendi cinsimize ve doğamıza karşı
geldiğimiz söylenir.
İyi terbiye, moda, dans, giyim, oyun,
Başarmayı arzulayacağımız şeylerdir.
Yazmak, okumak, düşünmek, araştırmak,
Güzelliğimizi gölgeler, zamanımızı tüketir,
Olgunluğumuzun zaferlerini yarıda keser.
Hizmet isteyen bir evin sıkıcı idaresidir,
Kimilerince en büyük sanatımız ve yararımız”
V. Woolf (2005:66).

ÖZET

Dünyadaki nüfusun yarısından fazlasını oluşturan kadın, tarihin tüm dönemlerinde üretici rolüyle ekonomik alanda varlığını hissettirmiştir. Sanayi devriminden önce aile içinde ücretsiz işçi olarak sadece ev işleriyle (çocuk bakmak, yemek yapmak, çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak vb. gibi) meşgul olan kadın, sanayi devrimiyle beraber kamusal alanda da emeğini satarak çalışmaya başlamıştır.

Sanayi devrimiyle çalışma yaşamına katılan kadının, toplumsal yaşam alanlarında rolleri farklılaşsa da konumunda olumlu gelişmeler olsa da, geleneksel kadınlık rollerinden tam olarak kurtulabilmiş değildir. Diğer bir deyişle çalışan kadın, var olan rollerine yenileri eklerken, mevcut toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çerçevesinde geleneksel kadınlık rollerini de yerine getirmeyi sürdürmek zorunda kalmıştır.

İş yaşamındaki zorluklar ve sıkıntılar, ev ve işin gerektirdiği rol beklentilerinin çokluğu, bu rollerin beklentilerini yerine getiren kadının, sosyal destekten (eşin yardımı, aile ya da akraba yardımı, kurum yardımı vb. gibi) ve kaynaklardan yoksunluğu, kadını işin içinden çıkılmaz bir duruma sürüklemekte, hem onları hem de onların iş-aile

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail: bilican@cumhuriyet.edu.tr

dengesini sarsarak, çifte sömürüyle yüz yüze gelmelerine neden olmaktadır.

Bu çalışma da, sanayileşmeyle beraber özel alandan kamusal alana çıkan kadının, toplumsal cinsiyet bağlamında iş yaşamında karşılaşmış olduğu sorunlar (istihdam, eşit işe eşit ücret, krizler, sosyal güvenceden yoksunluk vb gibi), iş yaşamıyla aile yaşamı (sürdürmek zorunda olduğu geleneksel kadınlık rolleri) arasındaki dengeyi kurarken karşılaşmış olduğu zorluklar ve bu zorlukların kişisel, ailesel ve toplumsal sonuçları irdelenecek/ele alınacaktır.

Derleme niteliğindeki bu çalışma da **belgesel gözleme** başvurularak, araştırmayla ilgili makale, kitap, dergi, internet taranmış, konuyla ilgili yapılmış araştırma sonuçlarının istatistiki verilerine yer verilmiştir. Daha sonraki süreçte, eldeki veriler uygun başlıklar altında toplanarak yorumlanmış ve rapor edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Aile-İş Çatışması

OCTOPUS WOMEN: CRAMPED BY THE DOMESTIC AND WORKING LIFE CONDITIONS AND PROBLEMS THAT THEY COME ACROSS

ABSTRACT

Women that make up more than half of the world's population have made its presence felt in the area of economy with their producer role in all periods of the history. Women, who were engaged with only household chores (such as looking after the children, cooking, doing the washing, washing the dishes, etc.) as unpaid workers in the family before the industrial revolution, she started to work by selling her labour in the public area together with the industrial revolution.

Although social life roles of women, who participated in work life with industrial revolution, differed and positive developments happened in her position, they have not yet been able to get rid of their traditional women roles completely. In other words, women had to maintain their traditional womanhood roles in the framework of existing social gender stereotypes while they added new roles to existing ones.

Hardships and problems in work life, abundance of role expectations necessitated by home and work, that women fulfilling the expectations of these roles have no social support (help of the spouse, help of the family or relatives, help from the institutions, etc.) and resources drive women to an unsolvable situation, and cause them to be faced by double exploitation by shaking both then and their work-family balance.

In this study, the work life problems (employment, equal wage for equal work, crises, having no social security, etc.) faced by women, who reached the public area from private area together with industrialization, in the context of social gender, and hardships faced by them while establishing the balance between work life and family life

(traditional womanhood roles that they have to maintain) and personal, family and social results of these hardships will be examined/addressed.

Articles, books, magazines and the internet regarding the research were reviewed by referring to **documentary observation** in this study that is in the form of compilation, and the statistical data of the research results were also included. In the subsequent process, the data obtained were interpreted by gathering under suitable captions and reported.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and aim of study

Having reproductive behaviour the woman who made her being felt in the field of economy throughout all the periods of history started to work in public life by selling her work after the Industrial Revolution. This changed her roles in social life. However, due to these happenings, she could not avoid her traditional feminine roles entirely.

Problems of the woman - she excelled herself from private to public domain along with industrialization - that she comes across in her working place such as employment, equal pay for equal work, crises, lack of social security etc. in the context of gender; difficulties she comes across when she balances herself between her work and domestic life - the feminine roles she must traditionally sustain - and personal, domestic and social outcomes of those difficulties will be analysed in this work.

Methodology

This work uses documental observation making reference to some academic journals, essays, books as well as electronic documents on internet, and it will include statistical results about the subject matter as an eclectic work. In the later process, obtained data will be gathered, expounded and reported under appropriate headings.

Findings

The woman, who is one of the significant subjects of progress, development and welfare in societies, has more than one role and responsibility as a mother, spouse, housewife etc. trying to exist in working life as well, has a lot of troubles. These difficulties in working life and conflicts that she comes across when she tries to make a balance herself between family and work rather harrow her. As a result of these conflicts she comes face to face with personal, domestic and social troubles.

The obstacles that the woman comes across in working life are mostly based on just her being a woman - gender inequality. Statistics reveal that in due course there is an increasing tendency in sexual apartheid in working life contrary to its decreasing. That is the woman who belongs to the side of those oppressed and frustrated because of sexual apartheid as she does in every field and in working life as well.

When indications of labour force are taken into account in public sphere, labour force participation rate of the woman is considerably low and her labour loses its value in comparison with the man's. Besides this, it is evident that it is the woman who is affected negatively and suffered most in the course of possible unemployment and crises in a country. On the other hand, most women who work in the public sphere lack social security, either. However, the woman who cannot take advantage of social security is the one who provides social security at home taking care of the old and children.

In societies the discrimination based on sex breaks up jobs between man and woman taking part in labour life. The fields in which women work center on jobs go along with their roles at home such as a teacher, secretary, caretaker, nurse etc.

Women do not just come across difficulties in their work lives. Along with industrialization though they excelled themselves from private to public domain, they are still loaded with responsibilities of their traditional roles. This forces them to make a balance between work-family and family-work lives, and exposes them to some conflicts.

The roles of the woman at work and in the family such as being a spouse, mother and the one who organizes works at home enlarge her field of roles. Multi-roles conflict most of the time, and the balance of family-work or work-family is broken down. The unbalanced equilibrium of woman causes a lot of problems in her personal life: psychological, psychosomatic diseases, family-relatives problems and distresses in social relations in her domestic life, labour problems such as ineffectiveness, lack of motivation.

Consequently, having a role as a producer, one of the driving powers of social development and progression, the woman is caught between work life and domestic life in which traditional roles outweigh, and the woman comes face to face with a double exploitation.

Conclusion

In all countries in the world due to their differences in quality and quantity, being a woman brings up the same problems to the agenda. That is women's story is always the same in every society: Being a woman, spouse, mother, taking care of children, doing housework, working out, to be oppressed, to be exposed to violence, to be treated like a second-class citizen, and most importantly not to start life in equal.

The great change starting with industrialization "shook rural community which dates back to thousands of years to its foundations and affected the social stratification system, career structure and all human relationships. Every life and social space, in which woman initially benefited from the changing status of her, got their share of some changes such as new life-styles, new consumption styles, changing values, commercialized new recreation activities, the rising affect of mass communication and media." (Kıray, 2006:332-33)

Along with industrialization and many changes it brought, the woman allows herself some time using machinery at home, taking advantage of sanitation slightly controls birth, leaping forward in

educational field plays a part in education, going out of her private space takes part in economic field, voting in political field and reaching right to vote and stand for election which heightens her status to a deterministic level. These countless roles and duties makes the woman irreplaceable, those at the same time has revealed her problems that she comes across in the society.

Along with industrialization excelling herself from private to public domain the woman tried to earn her life selling her labour and construct her identity in public domain. However, the existing norms of patriarchal system have compelled the woman in her public domain; when compared to the man who work in the public the woman is still in unequal circumstances. In terms of sexual apartheid, in contrast with the man, the woman still has some problems such as; got paid less, working in less prestigious works, acquiring a profession according to her gender role, lacking of social security, being the first one who is fired in a crisis, an employer's standing up for the man instead of her in recruitment because of some reasons such as; pregnancy and breast-feeding permission, because of the general feeling that it is merely the woman is responsible for taking care of the old or children. Those problems cause her coming across serious difficulties in public space.

As being not only responsible for her traditional roles in public space but also she is responsible for them in the family, the woman enlarges her field of roles. Those multi-roles interfering with each other break up her family-work and work-family balance. This causes her private, domestic, and social problems.

Although the man and woman are distinctive inborn, this does not mean that they should not have the same rights. When it is taken in to consideration that it is the women who constructs about a half of the world's population, it is the reality that they are indispensable creatures in the development of community. However, while the woman is able to play a serious role in this social change and development, all the institutions in public should have serious responsibilities. First of all, in terms of gender roles, a radical transformation in public is necessary for the woman – like constructing patriarchal ideologies once again or suppressing them at all, then, considering for distribution of roles equally in the family that those roles should be shared by the family members and the public to help the woman. On the other hand, some politics must be developed for the woman to encourage them for working at the political and economical corporations of state. For that matter, employers should be promoted an awareness of treating woman equally. The state must increase the number of the institutions that they may decrease the responsibilities of woman for looking after the old and children. Fourier states that “in any society the liberation of woman is the natural criterion of the liberation of all public” (Kloby, 2005:227). Thus, the life space of the woman will be enlarged and the woman will challenge not only to get equal rights for themselves but also challenge the patriarchal system. As a result of this, the woman will build herself as a subject and create herself in the public.

Key Words: The Woman, Sex, Gender, Family-Work Conflict

Giriş

Sanayi devrimi, kadının toplumsal yaşamı açısından önemli bir mihenk taşıdır. Sanayi devrimi öncesinde sadece aile içinde üretim yaparak, aile bütçesine katkıda bulunan kadın, daha sonraki süreçte kamusal alana çıkarak, emeğini satmaya/para kazanmaya, sosyal çevresini değiştirerek, farklı sosyal roller edinmeye başlamıştır.

“Endüstri devrimine kadar iş ve aile şimdi olduğu gibi birbirinden soyutlanmamıştı. Aile hem üretim hem de tüketim birimiydi. Aile fertleri tüketimleri için üretmekteydi. Endüstri devrimi sonrasında ev ve iş farklı mekan ve zamanlara, farklı ilişki sistemlerine, farklı norm ve davranış kalıplarına taşındı. Artık aile fertleri tüketmek için değil pazar için üretim yapmakta, iş yerleri evlerin dışında oluşmakta, ev ve işe ilişkin zaman dilimleri farklılaşmakta, aile fertleri arasındaki ilişki kalıpları ve işyerindekiler birbirinden ayrılmakta. Sonuçta, endüstri devrimi sonrasında, aile ve iş mekansal açıdan birbirlerinden ayrılmaktadır” (Adak,2007:139). Ancak her ne kadar iş ve aile birbirlerinden ayrı mekan gibi görünse de kadınlar, mevcut toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çerçevesinde geleneksel kadınlık rollerinden tam olarak kurtulamamış, var olan rollerine yenilerini eklemiştir.

“İş ve aile insan hayatında en önemli iki alandır. Aile, kişinin ilk sosyalleşmesini gerçekleştirdiği, hayatın temel ilgi ve gereksinimlerini tamamladığı ve sürdürdüğü en önemli toplumsal kurumlardan birisidir. İş ya da çalışma hayatı da bireyin ekonomik ve diğer yaşamsal gereksinimlerini karşılama da diğer ikinci önemli alandır. Aile ve meslek bireyin hayatının iki önemli alanını oluştursa da, kişinin hayatı temelde bir bütündür ve tektir. İş ve aile rolleri birey hayatında iç içe geçmiş halde bulunur ve bu roller sürekli etkileşim halindedir. Birisindeki olumlu ya da olumsuz durum diğerini çok kolaylıkla etkileyebilmekte ve duruma göre pozitif ve negatif etki de bulunabilmektedir” (Arslan,2012:100).

Kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında sadece kadın olmasından dolayı iş yaşamında karşılaşmış olduğu sorunların dışında önemli bir sorunda aile ve iş yaşamındaki dengenin sağlanamaması sonucunda yaşanan çatışmadır. “Bu çatışmalar kadının iş ve aile gibi iki hayati alanında birçok soruna neden olur. Bir başka deyişle iş-aile çatışması, kadının hem aile hayatı hem de iş istihdamı açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca bu iki alan arasındaki çatışma sonucunda bir alandaki örneğin ailedeki sorun, kadının hem aile hayatını, bireysel huzurunu etkilemekte hem de iş alanını, oradaki iş performansını etkilemektedir ya da bunun tersi söz konusudur” (Arslan,2012:100-101).

Sözün özü, iş yaşamında karşılaşmış olduğu haksız sorunlar yanında aile ve iş dengesini korumaya çalışırken çatışma yaşayan ve bu durumda çifte sömürüye maruz kalan kadınların, bu durumdan kurtulmaları için ilk önce toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin köklü bir zihniyet dönüşümü (ataerkil ideolojilerin ortadan kalkması), daha sonra da toplumsal cinsiyetin yüklemiş olduğu üstlerindeki gündelik yaşam yükünün alınması/hafifletilmesi ya da toplumsal olarak paylaşılması gerekmektedir.

1.Toplumsal Cinsiyet ve Kadın

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da anlamları ve içerikleri farklı kavramlardır. “Cinsiyet (sex) terimi, kadın ya da erkek olanın biyolojik yönünü ifade etmektedir ve biyolojik bir yapıya karşılık gelmektedir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. ...Toplumsal cinsiyet (gender) terimi ise kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir; kültürel bir yapıyı karşılamaktadır ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içermektedir” (Dökmen,2006:4-5, Marshall,2000).

Diğer bir anlatımla cinsiyet ya da biyolojik farklılıklar, bireye verilmiş olan, öğrenilmemiş özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet ise bireye doğrudan sonra toplumsal kurumlar tarafından (aile, okul, din, devlet vb.) öğretilen tutum ve davranışlardır. Kazanılan bu toplumsal cinsiyet özellikleri, toplumdan topluma, bireyden bireye de farklılıklar göstermektedir. “...Toplumsal cinsiyet kavramı birçok feminist araştırmacı için, sabit bir kadın-erkek farkından ziyade tarihsel ve kültürel kadınlık-erkeklik tanımına ve bunlar arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Kadınlık erkeklik, biyolojik değil, içinde yaşadığımız toplumun ve dönemin şartlarına bağlı olarak anlam kazanan farklılıklardır. Simone de Beauvoir’ın seneler önce ifade ettiğı gibi kadın doğmuyoruz, kadın oluyoruz. Erkekler için de aynı şey geçerli. Hangi süreçlerden geçerek erkek olduğunu, erkekliğın ne şekilde tanımlandığını ve farklı erkeklik kurgularını anlamak, kadınlığı ve toplumsal cinsiyetin işleyişini anlamak açısından gerekli” (Altınay, 2004:19-20) dir.

Toplumun beklentileri doğrultusunda toplumsallaştırılmaya (toplumsal cinsiyetin oluşturulması) çalışan bireyin (ister kadın ister erkek olsun) ilk eğitim aldığı yer ise aile kurumudur. Biyolojik bir varlık olarak doğan birey, ilk olarak toplumsallaşmaya aile de başlar. Aile, bireyin cinsiyetine (sex) bakarak, onu toplumun beklentileri doğrultusunda eğitmeye başlar. “...Aile genellikle babaerkek düzeni koruyan, cinsiyet ayırımına dayalı toplumsal işlevleri öğreten, otoriter toplumsal ilişkilere örnek oluşturan anahtar bir kurum olarak kabul edilmektedir” (Mackinnon’dan aktaran, Yöney ve Yücesoy,2003:62).

Ailedeki toplumsallaşma eğilimlerini Engels şöyle ifade etmektedir; “...Aileler kız çocuklarından çok, erkek çocuklarını özgürlüğe doğru itmeye eğilimlidirler. Hem ilk çocukluk hem de ilk gençlik dönemlerinde erkek çocuklar, düşünüş tarzlarında ve hareketlerinde kızlardan daha bağımsız ve ailelerine daha az bağımlı olmaya teşvik edilirler. Ebeveynler, kız çocukları korktuğunda ya da incindiğinde onları, erkek çocuklarına yaptıklarından daha fazla rahat ettirmeye eğilimli iken erkeklere, kızlardan daha genç yaşta daha geniş çaplı özgürlükler verilir. ...Erkek çocuklar, diğerleri onları mağdur ettiğinde bununla savaşmaları için cesaretlendirilirken, kızlara hiç bir şey yapmamaları öğretilir. Bir kızın çocukluğunda öğrendiğı çaresizlik, genellikle yetişkinlik dönemine taşınır ve böylece pasif olma, sorunlarını çözmenin tek yolu gibi görünebilir. ...Geleneksel olarak, genç erkekler becerilerini tespit edip geliştirmeleri, ilgi alanlarını ve amaçlarını belirginleştirmeleri, önemli seçimler yapmaları ve geleceğe hazırlanmaları için teşvik edilirken, genç kızlar çekici olmaya, uyum sağlamaya, diğerleriyle iyi geçinmeye ve gözde bir kişi olmaya teşvik edilirler. Diğer bir değışle, erkekler ‘İhtiyaçlarım nedir ve bunları nasıl karşılayabilirim?’ sorusunu sormaya itilirken, kadınlar ‘Başkalarının ihtiyaçları nelerdir ve bunları nasıl karşılayabilirim?’ sorusunu sormaya itilirler. Benzer şekilde, kadınların ‘Arzu ettiğim nedir?’ sorusunu değil, ‘Arzulanan biri miyim?’ sorusunu sorması beklenir” (Engel,2002:30-31-45).

Doğdukları andan itibaren hayata farklı pencerelerden bakmayı öğrenen bireyler, ilerde kendi çocuklarını yetiştirirken de bunu devam ettirecektir. Üremenin/neslin devaının sağlanmasında görev üstlenen kadın, bunu yaparken toplumsal yapıdaki mevcut kültürel/geleneksel kuralları uygulamak zorundadır. Benimsatilecek/öğretilecek kanun ve kuralların ataerkek özellik taşıdığı ise şüphe götürmez bir gerçektir. “Ataerkek değerlerin topluma benimsatilmesi, kalıcı bir statükonun oluşturulmasına neden olur. Böylece kurulu ahlak düzeninin savunucuları, değışime karşı savaşan bir güce dönüşürler. Bir refleks haline getirilen muhafazakarlık, manevi değerlerin değışimine karşı gösterilen direncin temelini oluşturur. Bu da toplumsal cinsiyeti denetlemeyi kendine ilke edinmiş ataerkek iktidar mekanizmasının devamlılığını sağlar” (Caner,2004:18-19).

Dolayısıyla “kadınlar, kadınlık durumu gereğı ulaşılabilir tek olasılık olarak çocuk bakımı gibi göze görünmeyen ve türküsü yakılmayan ev-içi işlere mahkum kılınırken çaba ve çalışmaları toplumsal açıdan daha düşük sayılmaktadır. Aile erkekleri ve kadınları, biyolojik ataerkeğın kabulü üzerine temellenen farklılaşmış bir tarzda hayata hazırlar. Ev-içi emeğı ve çocuk

bakımı, yalnızca kadınların işi olarak değil, erkekler için aşağılayıcı olan görevler olarak görülmektedir; erkekler bu görevleri sürdürecektir olursa bu erkekliğin temel koşulu olarak görülen geleneksel erillik kavramlarını tehdit edecektir” (Echaniz,2006:345). Ataerki de kendi varlığını bu şekilde sürdürecektir.

Toplumun belirlediği kurallar ve roller çerçevesinde kendini inşa etmeye çalışan kadın, eril nitelik taşıyan kurallara uymak zorunda bırakılarak, uymazsa ve kendi iradesini özgürce ifade etmeye çalışırsa o zaman toplumdan dışlanarak cezalandırılmaktadır. “Toplum, kendini özgürce ifade etme çabasına girişen kadını bu yolda oldukça hırpalır, deyim yerindeyse sıkıca bir döver. Eğer hala akıllanmıyor ise dışlar. Mahallenin delisi ya da cadısı olur çıkarsın. Kadının bireyselleşmesi yolundaki mücadele, tarihte de acı sonuçlar vermiştir. Ortaçağdaki cadı kazanları, günümüz toplumuna ne yazık ki, yabancı değildir. Belki ortada odun ve ateş yoktur ama; psikolojik baskı ve işkence, birey olma yolunda mücadele veren kadının yaşamına hiç de yabancı değildir” (Sürekli,2002:1).

“Geleneksel rollerin dışına çıkıp başkaldıran ve dayatılan rolleri sorgulayan kadın, erkekler tarafından ‘femefatale’, ‘mavi çoraplılar’, ‘şeytan’, ‘cadı’, ‘büyücü’ gibi aşağılayıcı sözlerle karşılaşmış ve dışlanmış”. “Kadını, melek gibi davranmadığı taktirde canavar gibi gören bir toplumda, melek olmadığını bir kadın kendini canavar gibi görmek, ya da bu bilincin suçluluğuyla bir sürü psikomatik hastalıklarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Histeri, anoreksi, agorafobi bunların en sık görülenleridir” (Ercan,2014:36).

Toplum, toplumsal cinsiyetin eşitsiz taraflarını oluşturan kadın ve erkeği eşit hale getirmek istiyorsa, Beauvoir’ın ifade ettiği davranmak zorundadır. Beauvoir (1993:165)’a göre, “eğer kız çocuğu, çok küçük yaştan başlayarak erkek kardeşinin yetiştirildiği ortamda, aynı istekler ve onurlarla aynı ciddilik ve özgürlük içinde, aynı eğitimi alarak, aynı oyunları oynayarak yetiştirilirse aynı geleceğe sahip bulunsaydı, çevresinde iki anlama yer bırakmayacak biçimde, eşit kadınlarla erkekler bulunsaydı aynı sürekli saygınlığa kavuşacaktır”.

Toplumsallaşmayla biyolojinin bir kader olduğuna inanan/inandırılan kadın, erkeğin göreceli üstünlüğünü kabul ederek/ettirilerek onun karşısında ötekiyi oluşturmuş, kimliğini de bunun üstüne inşa etmiştir. Yapılan bu uygulamalar ise, toplumsal yaşamın tüm alanlarında (ekonomi, siyaset, eğitim, sağlık, hukuk vb.) kadın erkek arasındaki eşitsizlik kavramını hep sıcak tutmuştur. Kadınlarla erkekler arasında biyolojik anlamda pek çok fark olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda sürekli olarak toplumun bir yarısını yüceltip, diğer yarısını alçaltmakla herkesin eşit olduğu bir toplum yaratmak pek mümkün değildir. Çünkü Virginia Woolf’un da dediği gibi “kadınlar asırlar boyu erkekleri olduklarından iki kat daha büyük gösteren sihirli ayna vazifesini görmüşlerdir” (Haznedaroğlu ve Şit,1997:12). Oysaki toplumlarda kadın ve erkek arasındaki farklılıklar, eşittir ancak varolan ve yaşanan eşitsizlikler eşit değildir.

Sözün kısası tarih boyunca kadına verilmiş olan rol ve statüler (sadece kadın olmasından ötürü), onun ‘kadın olmak’ sorununu doğurmuş ve kadınlar toplumda ekonomik bakımdan sömürülmüş, aile içinde şiddete maruz kalmış, cinsel olarak nesneleştirilerek kullanılmış, tacize ve tecavüze maruz bırakılmış, sağlık, eğitim ve siyasetten yoksun bırakılarak yoksunlaştırılmıştır. Işıklı (2005:47)’nın da ifade ettiği gibi “erkeğin nesneleştirdiği bir kadın, bazen değerli bazen korkulan ama bize her zaman başka gözüken bir nesnedir. Kadını, kendi çıkarlarının, güçsüzlüğünün, kaygı ve sevginin istediği yönde çarpıtan erkek, giderek kadını bir araç durumuna getirir: Anlayışlı, sevecen, doyurucu ve yaşatıcı ama ne de olsa bir araç”.

2.Sanayi Devrimi ve Kadın

Toplumsal gerçekliklerin temelinde, tarih yatmaktadır. Tarih bilinmeden şimdi ve gelecek hakkında bilgi üretmek ya da tahminlerde bulunmak çok zor bir iştir. Bundan dolayıdır ki tarih,

bilinmesi ve üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. “Tarih ne içindir? Sorusuna R. G. Collingwood, ‘kişinin kendisini bilmesi için’ yanıtını verir. Kişinin hem kendisini başkalarından ayıran hem de kendini o kişi yapan şeyleri tanıyabilmesi için” (Berktaş,2006:7) diye cevap vermektedir. Dolayısıyla çalışmamızın önemli ögesi olan kadının da kendini tanıyabilmesi, anlayabilmesi için kendi tarihsel geçmişine bakması gerekmektedir. Her ne kadar kadınlar, kendisini tanımak ve anlamak için tarihe baksa da genel tarih erkeklerin tarihidir, erkekler tarafından yapılmış ve yazılmış tarihtir. “Geleneksel tarih yazıcılığı erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları kendisine konu edinir, onu öznesi erkektir. Bu tarih, kadınların dövüşmediği savaşların, fetheden konumunda olmadığı kahramanlıkların, kadınların yer işgal etmediği parlamento gibi kurumların tarihidir. Olayların üzerinde geliştiği zemin, bunların ortaya çıkmasını hazırlayan gerçek nedenler ve kişilerle ilgilenilmez, önemli olan sonuçtur. Sonucun ortaya çıktığı alan ise genellikle kamusal alanın sınırları içindedir ve bu sınırlar içinde, tarihin öznelerinden biri olan kadın yoktur” (Çakır,1994:1). Kadın, kamusal alanda sanayi devriyle beraber var olmaya başlamıştır.

Sanayi devriminden önce aile içinde ücretsiz işçi olarak sadece ev işleriyle (çocuk bakmak, yemek yapmak, çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak vb. gibi) meşgul olan kadın, sanayi devrimiyle beraber kamusal alanda da emeğini satarak çalışmaya başlamıştır.

Sanayileşmeyle beraber kentlerde yapılan fabrikalardaki işgücü talebi, kadınları ev dışına yönlendirmiş, kadınlar, kırdan kente göç ederek, emeğini satmaya başlamıştır. Sanayileşmeyle beraber, toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümlerden etkilenen kadın, toplumsal kimliğiyle kendini var etme çabasına girerek, varolan eşitsizliği gidermeye çalışmıştır. Ecevit (1998:267)’e göre Engels ve onu takip edenler, modern ve geniş çaplı bir sanayi yapısının gelişimi sonucu, ev dışı toplumsal üretime ne kadar çok kadın katılırsa erkekler arasındaki eşitsizliklerin o kadar hızlı azalacağını savunmuşlardır. Bu kuramcılara göre sanayileşme ve sanayileşmeye bağlı kültürel-yapısal değişimler, kadınlar için fırsatları zenginleştirerek, onları ‘genel anlamda’ kamusal alana daha çok sokacak sanayileşme, kadınları işgücü piyasasına çekerek ve eşitlikçi, başarı yönelimli bir ideolojiyi destekleyerek, cinslerarası eşitsizliği azaltacaktır. Ancak, kadın ve çocukların emeği, ucuz emeği oluşturmuştur. Kadınlar, kötü çalışma koşullarında, az ücretli ve niteliksiz işlerde çalıştırılırken erkekler, nitelikli ve yüksek ücretli işlerde çalıştırılmış, kadınlar sendikalara sokulmamış, güvenceden yoksun hale getirilmeye çalışılmıştır. Cinsiyet ayrımcılığına değinmiş ve şunları ifade etmiştir: “Sanayi devrimi, sadece ‘bir yüzyıl’ içerisinde toplumun üretim şeklini ve yaşam biçimini değiştirmeyi başarsa da tarım toplumunun binlerce yılda oluşturduğu ve köklerini toplumsal bilince kazıdığı düşünsel temelleri aynı hızda yok edememiştir. Çünkü içselleştirilmiş toplumsal normların değişimi, öyle bir yüzyılda gerçekleşebilecek bir dönüşüm değildir” (Caner,2004:143). Bunun etkileri günümüzde hala devam etmekte ve kadın, erkek merkezli iktidarla yaşamını idame ettirmeye, konumunu belirlemeye çalışmaktadır.

Toplumda her zaman toplumsal kimliğiyle ikinci plana itilen, görmezlikten gelinen kadının, sanayileşme ve onun paralelinde gelişen modernleşmeyle beraber toplum içindeki rol ve statüleri de yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. “Kadın, sanayileşmeyle birlikte evinde üretim yapan, kışlık yiyecek hazırlayan, kumaş dokuyan, mutfağını ve kilerini yöneten kadın olmaktan çıkmıştır. Bu değişime koşut olarak, kadına eskisinden daha fazla toplumsal itibar ve statü tanınmaya başlanmıştır” (Akbulut,2006:103).

Sanayi devrimi toplumun üretim şeklini ve yaşam biçimini değiştirmeyi başarsa da kadınların konumlarında bazı farklılıklar yaratsa da toplumun binlerce yıllık köklerini, geleneklerini öyle kolay değiştirememiş, ortadan kaldıramamıştır. Çünkü, toplum tarafından benimsenmiş gelenek ve normların değişimi, öyle bir yüzyılda gerçekleşebilecek bir olay değildir. Dolayısıyla kadın kamusal alana çıksa da geleneksel yargılar, kadını ilk önce eş ve anne olarak

belirlemede daha sonra kamusal alan da var olmasını beklemektedir. Bu ise kadını hem aile içinde hem de kamusal alanda zora sokmakta ve kadın çifte sömürüyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Sanayileşmenin getirmiş olduğu avantajlarla toplumsal alan içerisinde kendine ev dışında bir yaşam alanı da oluşturan kadının, bütün bunlara rağmen ilk ve öncelikli rolü, eş ve annedir. Kadının eş ve annelik rolü, diğer kamusal (çalışma, siyaset vb. alanlar) alanlardaki rollerin üstünde bir konuma sahiptir. Dolayısıyla kadın, sadece kadın olmasından ötürü ilk önce ailede eş ve anne olmakta daha sonra diğer toplumsal yaşam alanlarını oluşturan çalışma, siyasal vb. gibi alanlarda yer alarak (hem ev işlerinin yürütücüsü hem kamusal alandaki işin yürütücüsü olmak durumunda kalmıştır) çifte sömürüye maruz bırakılmıştır.

3.İş ve Aile yaşamı Arasında Kalan Kadın ve Karşılaştığı Sorunlar/Çatışmalar

Toplumlarda kalkınmanın, gelişmişliğin, refahın önemli bir unsurunu oluşturan kadın, anne, eş, ev hanımı vb. gibi birden fazla rol ve sorumlulukla beraber çalışma yaşamında var olmaya çalışırken çok zorlanmaktadır. Hem çalışma yaşamındaki sorunlar hem de iş-aile yaşamında dengeyi sağlarken karşılaştığı çatışmalar, kadını oldukça hırpalamakta, bu çatışmalar sonucu hem bireysel hem ailesel hem de toplumsal sorunlarla yüz yüze gelmektedir.

Kadınların, çalışma yaşamında karşılaştığı engeller, çoğunlukla kadın olmasından (toplumsal cinsiyet eşitsizliği) kaynaklanmaktadır. İstatistikler, zaman içinde çalışma yaşamında cinsiyet ayrımcılığının azalmak yerine derinleştiğini göstermekte, toplumsal yapının her alanında olduğu gibi çalışma alanında da kadın, cinsiyet ayrımcılığında ezilen, hakkı yenilen tarafı oluşturmaktadır. Kamusal alanda iş gücü göstergelerine bakıldığında kadının işgücüne katılımının erkeklere göre daha az olduğu görülmektedir. “15-64 yaş grubu 2014 verilerine göre erkeklerin işgücüne katılma oranı %75.8, kadınların ise %33.1’dir. İstihdam oranı erkeklerde %68.8 iken, kadınlarda %29.3’dür. İşsizlik oranı erkeklerde %9.3, kadınlarda ise %12.2’dir. 2015 verilerinde de durum neredeyse aynıdır. Erkeklerin işgücüne katılma oranı %68.4, kadınların ise %34.1’dir. İstihdam oranı erkeklerde %68.4 iken, kadınlarda %29.6’dır. İşsizlik oranı erkeklerde %9.7, kadınlarda ise %13.1” (www.tuik.gov.tr)dir. Kadın Statüleri Genel Müdürlüğü (KSGM)’nün verilerine göre de Türkiye’de 2014 yılı verilerine göre istihdama katılan kadınların %33’ü tarım sektöründe, %17,1’i sanayi sektöründe, %49,9’u ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır” (kadinstatusu.aile.gov.tr). Verilerden de görüldüğü üzere “kadının üretimdeki yeri ne olursa olsun, katkısı büyük oranda yok sayılıyor ve uzmanlık gerektiren uğraşlarla, kamusal alanla ilgili işler, erkeklerin elinde olmaya devam ediyor. Bu, kadının emeğinin pazarlanmasını bizzat denetleyemedikçe işgücü verimliliğinin, kendi konumu üzerinde doğrudan bir etkisinin olamayacağını açıkça gösteriyor” (Kandiyoti,2007:50).

Erkeklerin ve kadınların kamu veya özel alanda işe alınmalarda/istihdam edilmelerinde geleneklerin, mevcut eril ideolojilerin etkisi oldukça yüksektir ve bu da kadın emeğini değersizleştirmekte ve azaltmaktadır. Diğer bir deyişle kamusal alanda çalışan kadın emeğinin değeri, erkeğe göre çok düşüktür. Örneğin, aynı iş kolunda çalışan erkeğe ödenen ücretle kadına ödenen ücret farklılık taşımakta, eşit işe eşit ücret politikası uygulanmamaktadır. Bunun temel nedeni ise erkeğin, evin geçimini sağlamakla yükümlü olduğunu ileri süren ataerkil bakış açısıdır. Kadının kamusal alandaki çalışması ise doğrudan evin geçimini sağlayan bir gelir olarak görülmemekte, sadece evin geçimini sağlayan kocanın gelirine katkı olarak değerlendirilmektedir. Kadının kazanmış olduğu paranın, erkeğin kazandığı paradan fazla olması da erkek egemen anlayışa uygun düşmemekte hatta karşılaşılan böyle bir durumda, erkeğin aşağılandığı düşünülmektedir.

Türkiye’de kadın ve erkekler arasındaki ücret farklılıklarına bakıldığında, “kadın işçilerin ortalama günlük kazancı, birçok sektörde erkek işçilerin ortalama günlük kazancı altındadır. 2006 yılında SSK kapsamındaki kadın işçilerin ortalama günlük kazancı genel ortalaması 29.83TL iken, erkek işçilerin 30.73 TL’dir. Kadın ve erkek arasındaki ortalama günlük kazançtaki farklılık, bazı sektörlerde çok daha fazladır. Bu sektörlerin başında, gıda maddeleri sanayi, hukuk, ticaret ve teknik hizmetler, ecza ve kimyevi madde sanayi, deri ve deriden eşya sanayi, kağıt ve kağıt eşya imalatı, tütün sanayi gelmektedir” (Çakır,2008:34).

Toplumlardaki cinsiyet temelli ayrımcılık, çalışma yaşamına katılan kadın ve erkek arasındaki meslekleri de ayırmaktadır. Kadınların çalışacakları alanlar, ev içi rollerini destekler nitelikteki işlerde yoğunlaşmıştır. “ Cinsiyete dayalı işbölümü, kadınları az gelir getiren işlere ve kadın rolüne uygun olduğu düşünülen görevlere yerleştirir. Öğretmenlerin, sosyal hizmet işyerlerinde ve sağlık alanında çalışanların büyük çoğunluğu kadınlardır. Kadınların bu işlerde oynadığı bakıcılık rolleri, düşük statülü işlerdir” (Kızılkaya,2005:153).

Kadınlar, ülkedeki işsizlik sorunundan ve yaşanan kriz dönemlerinde de yine en çok etkilenen ve mağdur edilen kesimi oluşturmaktadır, bir anlamda erkeklere istihdam yaratmaktadırlar. “Toplumdaki çalışma hayatını bir piramide benzetirsek, piramidin tabanını kadınların oluşturduğunu görürüz. Piramit yükseldikçe erkekler çoğalır. En tepede erkekler ‘yalnızdırlar’” (Halimi,1990:13).

Kadınlar, erkeklere oranla işlerini daha çabuk ve daha kolay yitirmektedirler. “Çünkü kadınlar, genellikle eğitim ve uzmanlaşma gerektirmeyen makineler tarafından da yapılacak işlerde çalışıyor. Çünkü genellikle sendikalı değiller. Çünkü genellikle geçici ya da ‘part time’ (yarım günlük, çeyrek günlük vb) işlerde çalışıyorlar. Çünkü çocuk doğuracakları zaman işlerini bırakmak zorunda kalıyorlar ve çalışabilecek duruma geldiklerinde yeniden iş bulamıyorlar” (Oral,2008:72). “İşten çıkarılmalarda daha çok vasıfsız ve yeri kolay doldurulabilecek işçilerin tercih edilmesi ve kadınların, ailenin temel geçindiricileri olmayıp, babaları ve kocaları tarafından geçindirilecek kişiler oldukları yönündeki ataerkil ideoloji, böyle bir sonuç yaşanmasında önemli etkenler olarak görülebilir” (Ecevit,1995:123). Kriz durumlarında da durum aynıdır.

Diğer yandan kamusal alanda çalışan kadınların pek çoğu sosyal güvenceden de yoksundur. Ancak kendisi sosyal güvenceden yararlanamayan kadın, bir taraftan aile içinde sosyal güvenliği sağlayıcı konumdadır. “Çocukların, yaşlıların, hastaların, engellilerin bakımı ve erkek işgücünün yeniden üretimi görevi aileye aittir. Aile içinde ise bu görevler kadına verilmiştir. Dolayısıyla kadının sosyal güvenliğini tartışmak aslında paradoksal bir durumdur. Çünkü kadının kendisi bir sosyal güvenlik kurumu olarak faaliyette bulunmaktadır (Balci,2005:285-286).

2014 yılı verilerine göre, “herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmaksızın çalışan kadın oranı %48,4’tür. Bunların da %56’sını ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların %21,9’u, işveren kadınların %12,8’i, kendi hesabına çalışan kadınların %87,2’si herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaksızın çalışmaktadır” (KSGM,2015).

Kadınların sadece iş yaşamında sorunlarla karşılaşmamaktadır. Endüstrileşmeyle beraber her ne kadar özel alandan kamusal alana çıksa da geleneksel rollerin sorumluluğu yine kadına yüklenmektedir. Bir anlamda “kadınlar hem modernliğin sözde imgeleri hem de eski toplumsal dokunun hızla çözülmesini frenleme sorumluluğunu yüklenmiş geleneksel bekçileridir” (Kadioğlu,1988:89). Dolayısıyla “cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde ‘ekmek kazanan’ erkek ve ailedeki bireylerin bakımlarını sağlayan ‘dişi kuş’ kadın rolü ortadan kalkmamıştır” (Adak,2007:139). Bu ise kadını iş-aile veya aile-iş yaşamı arasında denge kurmaya zorlamakta, onu, çatışmalarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Her ne kadar teknolojik gelişmelerin hızla artması aileyi ve aile içindeki kadını rahatlatmış olsa da bu yargı, kısmen doğrudur. Ancak buna rağmen kadın hem özel alanda hem kamusal alanda çalışarak yıpranmaktadır. “Ev işinde makine kullanımındaki artışın cinsiyetçi işbölümünü ortadan kaldıracak beklenmektedir. Ancak ev işlerinin bir düğmeye basılmasına indirgenmesi, şimdilik yalnızca zaman ve emek açısından kadın için bir tasarruf sağlanması anlamını taşımaktadır. Oysa işlerin örgütlenmesi ve genel düşünsel yükü, zihinsel özgürleşme açısından daha önemlidir; dolayısıyla yalnızca düğmeye basmakla sınırlansa bile sorumluluğun kadına ait olması, karar mekanizmalarına katılım açısından kadının özde geleneksel rolünü sürdürmesi riskini taşımaktadır. Zamana kavuşan kadının, zihinsel bölünmüşlüğü üstün başarı talep eden üst düzey kamusal sorumluluklar için engelleyici niteliğini korumaktadır” (Yaraman, 1999:19-20).

Giraud ise günümüzdeki kadınların hem şanslı hem de şansız olduklarını ifade etmiştir. Şöyle ki: “ 21. yüzyılın şehirli, çalışan, evli, çocuklu kadınları olarak hem şanslı hem de şanssız kadınlar aslında. Neden şanslı olduğumuz malum. Teknolojideki hızlı gelişmelerden faydalanıp, evimizdeki bütün işleri neredeyse sadece tuşlara basarak halledebiliyoruz. Hazır çocuk bezi kullanmanın keyfini yaşıyoruz; eskiden nasıl olduğunu hayal bile edemiyoruz. Isınmak için odun-kömür taşımıyoruz. Doğum kontrol yöntemlerinden haberdarız. Sadece istediğimiz kadar çocuk sahibi olabiliyoruz. Ama bir o kadar da şanssızız. Bizden her yaptığımızın en iyisi bekleniyor. Belki de kendi kendimize çıtaı yükseltip duruyoruz. En iyi okulları, erkeklerden daha iyi derecelerle bitiriyoruz. Onlardan daha düzenli daha çalışkan ve daha disiplinli olduğumuz için bu doğal. Buraya kadar herşey kolay. İş hayatında da çok başarılı oluyoruz ama bazı sektörlerde erkeklerin dünyasında bir yer edinebilmek için daha fazla çalışmak zorunda kalıyoruz. Eşit işe eşit maaş adeti ne Türkiye’de ne de Avrupa ülkelerinde var. Evleniyor, çocuk yapıyoruz ama çalışmaya devam ediyoruz. Bazen çocuk sahibi olduğumuz için büyük haksızlıklara uğruyoruz. Bazen çevremiz çocuk bakacağımız yerde, çalıştığımız için duygularımızı sömürüyor. Ama artık çalışmadan yaşamaya imkan yok. Eskiden kadının görevi sadece evi ve çocuklarıyla ilgilenmekti. İstisnalar dışında, kocasının hali vakti yerine olan kadın, evinin kadını olurdu. Oysa şimdi, çalışmazsak sosyal olarak hiçiz”. Aynı zaman da Giraud, kendini ve kadınları her şeye yetişen biri olarak görmekte ve “...bakımlı olmak, modayı takip etmek, yeni açılan mekanları bilmek, en son çıkan kitaplardan, filmlerden haberdar olmak, mümkünse tiyatro, konser ve sergilere de gitmek gerekiyor. İyi anne, iyi ev kadını olmaya çalışmanın yanı sıra iyi sevgili olmayı da unutmamak gerekiyor. Ben de sizin gibi bunların hepsini yapmaya çalışan o Ahtapot Kadınlardan’ biriyim” (Giraud,2007:11-12) diyerek konuya açıklık getirmiştir.

Kadının hem iş yerindeki rolleri hem de aile içindeki rolleri (eş, anne, evdeki işlerin planlanması ve yapılması vb. gibi), onun rol alanını genişletmektedir. Alanı genişleyen çoklu roller, çoğu zaman çatışmakta, aile-iş veya iş-aile dengesi bozulmaktadır. Oysaki bu dengeyi kurmak sadece kadına ait olmamalı, paylaşılmalıdır. “Ev ve iş sorumluluklarının uzlaştırılması çoğu zaman sadece kadınla ilgili bir problem olarak algılanmaktadır. Kadınlar içinde bulundukları gerilimi azaltmak için daha esnek çalışma sağlayan iş kollarına veya yarım zamanlı çalışmaya yönelmekte bu sayede işlerinden artırdıkları zaman aileleriyle kullanılmaktadırlar. Ancak yarım zamanlı çalışma, iş piyasasına girerek özgürleşmeye başlayan ve geleneksel rollerini değiştirmeye çalışan kadın için önemli engel olmakta. Çünkü yarım zamanlı çalışma kadının geleneksel rollerinin değişmesine değil devam etmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle bazı gelişmiş ülke aile içi işbölümünün eşit ve demokratik bir zemine oturabilmesi için yarım zamanlı işleri özendirici hale getirmek yerine aile politikalarıyla buna çözüm bulmaya çalışmaktadır. Çocuk bakımının politik bir sorun olarak görüldüğü ülkelerde toplumun kamu kurumlarının, ebeveynin ve işverenin rolleri tartışılmakta, öncelikli sorumluluğun ise sadece anne de değil, anne-baba da olduğu kabul edilmektedir. Fakat geleneksel ilişkilerin kısmen de olsa etkisinin devam ettiği toplumlarda bu sorumluluk babadan ziya de anneye verilmektedir” (Adak,2007:149-150).

“Bu iki alan içerisinde sıkışıp kalan kadın her iki tarafça eleştirilmektedir. Ailede eş ve çocuklarına yeterli zaman ayırmadığı, çocuklarına iyi bakmadığı, işyerinde ise işlerini aksattığı ve verimli olmadığı konusunda suçlamalara maruz kalan çalışan kadın, ev ve iş arasındaki ikilemde sıkışıp kalmaktadır” (Adak,2007:149).

Sadece kadın olmasından dolayı toplumsal yaşamın pek çok alanında (ekonomi, aile, eğitim, hukuk, sağlık vb. gibi) dezavantajlı olan kadın, yeri geldiğinde cinsiyetini yok sayarak, erkek olarak doğmayı tercih etmektedir. “Erkeğin tanımadığı bir sürü engel ve zorluklar kadın için her adım başında mevcuttur. Erkeğe serbest olan birçok şey, kadına yasaktır; erkeğin tadını çıkarttığı bir sürü toplumsal hak, kadın tarafından kullanıldığında hata ya da suç sayılır. Kadın toplumsal ve cinsel yaratık olarak acı çeker. Bu iki ilişkiden hangisinde çok acı çektiğini söylemek zordur, bu nedenle birçok kadının, kadın olarak değil de erkek olarak doğurulmuş olma isteği anlaşılabilir”(Bebel,1991:127).

Kadının çalışma yaşamına girmesiyle ev rollerinin üstüne işteki rolleri eklenmiş, bu iki alan arasında mekik dokuyan kadından, evinde iyi bir eş ve anne, işyerinde ise özverili bir çalışan olması beklenmektedir. Kadının iş ve ailedeki rolleri birçok nedenden dolayı çoğu zaman çatışmakta ve bu çatışma da kadının aile ve iş dengesini bozmaktadır. Kadının aile ve iş yaşamındaki bozulan dengesi, kadının hem kişisel yaşamında hem ailesel yaşamında hem de iş yaşamında pek çok sıkıntılar yaşamasına sebebiyet vermektedir.

Kadının kişisel alanda yaşadığı sıkıntılar; “psikolojik (kaygı, stres, tükenmişlik, suçluluk duygusu), psikosomatik (psikolojik sıkıntıların yol açtığı fiziksel sıkıntılar) ve kendine ayırdığı zamanda tatminsizlik yer almaktadır” (Yılmaz ve Şahin,2008:191-192). Aile ve iş yaşamının kişisel sorunlara hatta iç çatışmalara yol açmasına diğer bir örnekte hipnoterapistvr stres danışmanı olan Markham vermektedir. Markham, çalışan kadının kariyer mi? Çocuk mu? İkileminin kadını yıpratıldığını, iç çatışmalar yaşattıldığını, bu konuda her ne karar verilirse pişman olunacağına dikkat çekmektedir. Şöyle ki (1999:59), “Kadın eğer kariyerine devam etme ve çocuksuz kalma kararını verirse ‘kadın olamama’ veya ‘doğal olamama’ ile karşı karşıya kalacaktır. Yok eğer bebek sahibi olmak ve evde kalıp ona bakmak için izin alırsa‘zekasını’ ve yeteneklerini boşa harcamış, şirketini hayal kırıklığına uğratmış olacaktır. Eğer çocuk sahibi olur, ardından işine dönebilmek için bir dadı çalıştırırsa; bu, kötü anne olduğu anlamına gelir. ...Suçluluk duygusunun bizzat kadının kendi içinden geliyor olması ise çok daha kötüdür”.

Kadın, İş-aile dengesinin bozulması sonucunda ailevi/ilişkisel alanda da sıkıntılar yaşanmaktadır. Dengenin kurulamadığı durumda evlilik tatmininde azalma olmakta, çocukların davranışsal, gelişimsel ve ilişkisel yapılarında sorunlar ortaya çıkmakta, kadınlar rollerini yerine getirememekten dolayı tatminsizlik yaşamakta ve anne-babalarıyla, arkadaşlarıyla yani sosyal çevreleriyle aralarında sıkıntılar yaşanmaya başlamaktadır. İş-aile dengesinin bozulmasından iş alanı da etkilenmektedir. İş-aile çatışması sonucunda; işe devamın bozulduğu, işin bırakıldığı, iş tatmininin, rol tatmininin, motivasyonun azaldığı, performansta düşüş ve ekip çalışmasında verimsizlik olduğu, zamanın etkin kullanılmadığı, ...Bu gibi davranışlar işyeri verimliliğini de azaltmaktadır (Yılmaz ve Şahin,2008:191-192).

Dolayısıyla üretici rolüyle toplumsal ilerlemenin, kalkınmanın itici güçlerinden biri olan kadın, toplumsal cinsiyet temelinde hem çalışma yaşamı hem de geleneksel rollerin ağır bastığı ev yaşamı arasında sıkışmakta, çifte sömürüyle yüz yüze kalmaktadır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Kadın olmak, tüm dünya ülkelerinde (nitelik ve nicelik farkı olsa da) neredeyse aynı sorunları gündeme taşır. Çünkü kadınların öyküsü hep aynıdır. Kadın olmak, eş olmak, anne

olmak, çocuk bakmak, ev işlerini yapmak, dışarıda çalışmak, baskı görmek, şiddet görmek, ikinci sınıf vatandaş olmak en önemlisi de hayata eşitsiz başlamak her toplumda karşılaşılan toplumsal bir gerçektir.

Sanayileşmeyle başlayan büyük “değişim, binlerce yıl öncesine dayanan eski kırsal toplumu temelinden sarstı ve toplumsal tabakalaşma sistemini, meslek yapısını ve tüm insan ilişkilerini etkiledi. Yeni yaşam biçimleri, yeni tüketim kalıpları, değişen değerler, ticarileşmiş yeni eğlence etkinlikleri, kitle iletişiminin ve medyanın etkisinin artması, kadının statüsündeki değişiklikler başta olmak üzere yaşamın ve toplumun her alanı bu değişimden nasibini aldı” (Kıray,2006:332-333).

Sanayileşme ve beraberinde getirdiği pek çok değişimle kadın, ev işlerinde makine kullanarak kendine boş zaman ayırsa da sağlık hizmetlerinden yararlanarak çocuk yapmayı (nispeten) kontrol altına alsın da eğitim alanında büyük bir atılım göstererek eğitimde yer alsın da, özel alandan çıkıp ekonomik alanda yer edinsin de, siyasal alanda oy kullanarak, seçme ve seçilme hakkı kazanarak, belirleyici konuma yükselse de bu sayısız roller ve görevler, kadını hem toplum içinde vazgeçilmez bir unsur kılmış hem de onun toplum içerisinde karşılaşmış olduğu problemleri de ortaya çıkarmıştır.

Sanayileşmeyle beraber özel alandan çıkarak kamusal alana geçen kadın, kendi emeğini satarak para kazanmaya, kamusal alanda kendi kimliğini inşa etmeye çalışmıştır. Ancak var olan ataerkil sistemin normları kadını kamusal alanda da zorlamakta, kamusal alanda çalışan erkeklerle karşılaştırıldığında daha eşitsiz durumda olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklere göre daha az ücret alma, daha az prestijli işlerde çalışma, cinsiyete göre meslek edinme, sosyal güvenceden yoksun olma, kriz zamanlarında ilk vazgeçilen olma, işe alınmalarda/istihdam edilmelerde (hamilelik ve süt izni vb. gibi nedenlerle) işverenin erkeklerden yana tavır alması, ailedeki çocuklara ya da bakıma muhtaç insanlara bakımın sadece kadına ait olduğu inancı, kadınları kamusal alanda önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Kadının sadece kamusal alanda değil aynı zamanda geleneksel aile rollerinin de uygulayıcısı konumunda olması, onun rol alanını genişletmekte, alanı genişleyen çoklu roller, çoğu zaman çatışarak, aile-iş dengesini ve iş-aile dengesini bozmaktadır. Bu dengenin bozulması, kadın için hem kişisel hem ailesel hem de toplumsal sorunlar yaratmaktadır.

Kadın ve erkek her ne kadar farklı yaratılmış olurlarsa olsun bu, onların eşit haklara sahip olmaması anlamına gelmemelidir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını kadınların oluşturduğu düşünüldüğünde, kadınların toplumsal kalkınmada vazgeçilmez bir faktör olduğu bilinmektedir. Ancak, kadının toplumsal büyüme ve kalkınmada ciddi bir fonksiyon üstlenebilmesinde toplumda bulunan tüm kurumlara çok önemli işlevler düşmektedir. İlk önce toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyet rollerini ilişkin köklü bir zihniyet dönüşümü (ataerkil ideolojilerin yeniden kurgulanması ya da tamamen ortadan kalkması), daha sonra aile içinde rollerin eşit dağılımına önem verilerek, ebeveynler ve toplum tarafından paylaşılması yükün kadın üzerinden kaldırılması gerekmektedir. Diğer yandan devletin ekonomik, politik kurumlarında kadınları çalışmayı özendirici ve kolaylaştırıcı politikalar geliştirilmelidir. İşverenler bu konuda eşit davranması konusunda teşvik edilmeli, çocuk ve diğer bakıma muhtaçlar için devlet, kadının yükünü hafifletici destekleyici kurumları çoğaltmalıdır. Fourier’da dediği gibi “herhangi bir toplumda kadınların kurtuluşu genel kurtuluşun doğal bir ölçüsüdür” (Kloby,2005:227). Böylece kadının yaşam alanları genişleyecek ve kadınlar sadece eşit haklar elde etmek için değil aynı zaman da ataerkil sisteme de meydan okuyacaktır. Bunun sonucunda ise kadın, kendini özne olarak inşa edecek ve toplumsal alanda kendini var edecektir.

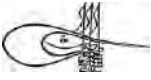
KAYNAKÇA

- ADAK, N. (2007). Kadınların İkilemi: Aile Yaşamı, *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı*, ss.137,152.
- AKBULUT N. T. (2006). Televizyonda Kadın, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, C:1, S:1, Ocak-Nisan ss.100-105.
- AKYILDIZ, C. A. (2014). *Cinsiyetin Toplumsal Rol'deki Yeri ElfriedeJelinek'in Seçilmiş Romanlarında Kadınlık*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ALTINAY, A. (2004). *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- ARSLAN, M. (2012). İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kadın Çalışanların İş Doyumları Üzerineki Etkisi, *Birey ve Toplum Dergisi*, C:2, S:3, Bahar, ss.99-113.
- BALCI, Ş. (2005). Kadın Yoksulluğu ve Hukuk, Çer-Çöp, Odak: Feminizm ve Hukuk, *Cogito Dergisi* (iç.), Sayı:43, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss.
- BEAUVOİR, S., (1993). *Kadın İkinci Cins Bağımsızlığa Doğru*, Çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.
- BEBEL, A. (1991). *Kadın ve Sosyalizm*, Çev. S. N. Kaya, İstanbul: İnter Yayınları.
- BERKTAY, F. (2006), *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- CANER, E. (2004). *Kutsal Fahışeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın*, İstanbul: Su Yayınları.
- ÇAKIR, S. (1994). *Osmanlı'da Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇAKIR, Ö. (2008). Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:31, Temmuz-Aralık, ss.25-47.
- DÖKMEN, Z. (2006). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açılımlar*, İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- ECEVİT, F. Y. (1995). "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri", (Edit: Şirin Tekeli), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (iç), İstanbul: İletişim Yay. 3. Baskı, ss.117-128.
- ECEVİT, Y. (1998). Türkiye'de Ücretli Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi, *75. Yılda Kadın ve Erkekler* (İç.), İstanbul: T.İş Bankası Yayınları.
- ECHANİZ, S. O. (2006). *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Der. SylviaMarcus, Çev.Sibel Özbudun, Balkı Şafak, İlker Çayla, Ankara:Ütopya Yayınevi.
- ENGEL, B. (2002). *Kimliksiz Kadınlar*, Çev. Deniz Atlas, Ankara: Phoneix Yayınları.
- GİRAUD, A.(2007). *Ahtapot Kadınlar*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- HALİMİ, G. (1990). *Hapsedilmiş Kadınlar*, Çev. Feyza Tulga, İstanbul: Broy Yayınları.
- HAZNEDAROĞLU, İ.,Şit, Z. (1997). *Kadınlar, Kadınlar İçin Dediler ki*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- İŞIKLI, Ş. (2005). *Kadın ve Felsefe*, İstanbul: Emre Yayınları.
- Kadın Statüleri Genel Müdürlüğü (KSGM). (2015). Türkiye'de Kadın, kadinstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyedekadın, Mayıs Dönemi, Erişim Tarihi:28.06.2015.

- KADIOĞLU, A. (19989. Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler (İç.) Edt. Ayşe Berkay Hacimirzaoglu, Bilanço 98 Yayın Dizisi, İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları, ss.89-100.
- KANDİYOTİ, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- KIRAY, M. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- KIZILKAYA, H. (2005). *Anasoyluluktan Günümüze Kadın*, İzmir: İlya Yayınları.
- KLOBY, J. (2005). *Küreselleşmenin Sefaleti, Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma*, Çev. Orhan Düz, İstanbul: Güncel Yayınları.
- MACKİNNON, C. A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları
- MARKHAM, U. (1999). *Baskı Altındaki Kadın*, Çev. Murat Sağlam, İstanbul: Alfa Yayınları.
- MARSHALL, B.L. (2000). *ConfiguringGender: Explorations in TheoryandPolitics*.Canada: CanadianCopyrightLicensingAgency.
- ORAL, Z. (2008). *Kadın Olmak*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- SÜREKLİ, D. (2002). *Kadın ve Toplum*, İstanbul: Evrim Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2015) İşgücü İstatistikleri Mart Dönemi, www.tuik.gov.tr/HbGetirHTMLdo?id=18638. Erişim Tarihi:28.06.2015.
- YARAMAN, A. (1999). *Türkiye’de Kadınların Siyasi Temsili*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- YILMAZ, T.,ŞAHİN, N.H. (2008). İş-Aile Çatışması ve Kadın Yaşamı Üzerine Etkileri, *İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi*, C:16, S:63, ss.188-194.
- WOOLF, V. (2005). *Kendine Ait Oda*, Çev. Suğra Öncü, İstanbul: İletişim Yayınları.

Citation Information/KaynakçaBilgisi

- BİLİCAN GÖKKAYA, V., (2015). “Ahtapot Kadınlar: Aile ve İş Yaşamı Kıskaçındaki Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar / Octopus Women: Cramped By The Domestic And Working Life Conditions And Problems That They Come Across”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8444>, p. 233-248.

ROL ÇATIŞMASI VE ROL BELİRSİZLİĞİNİN İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNE ETKİSİ: KIYI EGE BÖLGESİ'NDEKİ BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA*

*Ali BÖRK***

*Orhan ADIGÜZEL****

ÖZET

Kişilerin beklenti ve algıları arasındaki farklar her alanda olduğu gibi örgüt ortamında da bazı çatışmalara neden olmaktadır. Son yıllarda örgütsel çatışma bağlamında sıkça tartışılan konulardan bir tanesi rol stresidir. İş yerindeki çatışmanın önemini ölçmek ve bu konuda kesin sonuçlara ulaşmak zor olsa da, örgütsel çatışmanın belli değişkenler üzerindeki etki ve neticelerini araştırmak göreceli olarak daha mümkündür. Rol stresini ölçmek için çeşitli göstergeler kullanılabilir. Literatürde en fazla yer verilen göstergelerden ikisi rol çatışması ve rol belirsizliğidir. Bu çalışma rol belirsizliği ve rol çatışmasının Kıyı Ege Bölgesi'ndeki özel bankalarda çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılık değerlerine olan etkisini incelemiştir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, rol stresinin çözümleri ve olası rol stresinde iş tatmini ve örgütsel bağlılığı koruma yolları bulunmalıdır. Bu çözümlerle, üstlenilen rollerden kaynaklı yaşanabilecek örgütsel çatışmaların çalışanlar ve örgüt için istikrarın bozulması engellenebilecektir. Sayısal analizler, değişkenler arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için kayda değer katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden, rol stresini artıran temel nedenler üzerinde de analitik değerlendirmeler yapılarak kalıcı çözüm önerilerinde bulunabilmek için gerekli verinin sağlanması gerekmektedir.

Çatışmanın belirli farklı değişkenler üzerindeki etkilerini incelenebilmesi için öncelikle çatışmanın ne olduğunun bilinmesi gerekir bu nedenle rol çatışmasının tatmin ve bağlılık hissinde yarattığı tahmini sonuçlardan yola çıkarak örgüt ve yöneticilerin stratejilerine katkıda bulunabilecek veriler sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rol çatışması, rol belirsizliği, iş tatmini, örgütsel bağlılık, ölçümleme.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Öğr. Gör. Adnan Menderes Üniversitesi, Atça Meslek Yüksekokulu, El-mek: bork.ali80@gmail.com

***Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, El-mek: orhanadiguzel@sdu.edu.tr

THE IMPACT OF ROLE CONFLICT AND ROLE AMBIGUITY ON JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A SURVEY ON BANKING SECTOR OF COASTAL AEGEAN AREA

ABSTRACT

Differences between expectations and perceptions of individuals cause some conflicts in the organizational environment just like every area. In recent years, one of the most commonly discussed topics within the context of organizational conflict has been the role stress. Even if it is difficult to measure the importance of conflict at the workplace and achieve absolute results in this matter, it is relatively more possible to investigate the effects and consequences of organizational conflict on certain variables. Several indicators can be utilized to measure the role stress. Two of the most mentioned indicators in the literature are role conflict and role ambiguity. This study examined the effect of role ambiguity and role conflict on the job satisfaction and organizational commitment values of employees in private banks in Coastal Aegean Region. In future studies, solutions for role stress and the ways for protecting job satisfaction and organizational commitment in case of role stress should be found. Through these solutions, it can be prevented that organizational conflicts due to assumed roles destabilize the course of events both for employees and organizations. Digital analyses make remarkable contributions for a better understanding of the relation between variables. Therefore, analytic evaluations should be performed on main causes that increase the role stress, providing the data necessary for offering solutions.

It is necessary to know what the conflict is first to be able to investigate the effects of the conflict on certain different variables, therefore, it was aimed to provide data that can contribute to the strategies of organization and managers, based on the estimate results provided by the role conflict in the feelings of satisfaction and commitment.

STRUCTURED ABSTRACT

Even if it is difficult to measure the importance of conflict at the workplace and achieve absolute results in this matter, it is relatively more possible to investigate the effects and consequences of organizational conflict on certain variables. Evaluating the types of organizational conflict and its effect on individuals within a certain framework should make it possible to achieve more consistent and valid models for conflict method. However, each organization has its own respond to the conflict. While some workplaces minimizes the effects of conflict on employees, managers and operation by avoiding the conflict or dealing with the situations emerged due to the conflict, in others, the conflict is observed on several topics from human relations to job satisfaction.

Consequences of the conflict are as important as how it emerges. Since conflict is a multilateral and ambiguous process, evaluating the

conflict within a general framework and investigating its effects make it difficult for the research to be concluded. The direction, size and scope of the conflict should be stated and conceptualized. In addition, conflict may affect many factors in an organization directly or indirectly in a positive or negative way. Even if the conflict at the workplace is perceived as being a driving force by some individuals and groups, some may regard it as a pushing force. In several studies performed in the fields of business administration and psychology, the effects of organizational conflict on different variables have been examined and varying relations between the conflict and many factors have been observed.

Banking industry is in a transformation period with the strategic changes, increasing competition, expansion into the private sector, pursuits of innovation and new technologies. As a result of this transformation, the defined roles of employees are also changed. As a result of newly developed strategies, increasing responsibilities, and profit-oriented policies, employees in the industry assume several roles; however, there are difficulties in understanding the returns of those new roles.

This study examines the effect of role conflict and role ambiguity on the job satisfaction and organizational commitment of the banking industry employees. The main purpose of the study is to contribute to the studies performed in the area concerning the effects of role conflict and role ambiguity on job satisfaction and organizational commitment. As stated by Babin and Boles (1998), role conflict and role ambiguity can be understood in depth through numerical studies performed in different cultures and business areas. The research will contribute to the projects for increasing the job satisfaction and the organizational commitment within the context of bank branch employees.

This study reveals the role stresses experienced by the private bank employees at their workplaces in the Coastal Aegean Region (Aydın, İzmir, Muğla, and Denizli). Role conflict and role ambiguity were evaluated to be the indicators of role stress. The relationship between the role stress perceived by employees and job satisfaction and organizational commitment was examined. As the main research question is whether there is a correlative relationship between role conflict-role ambiguity and job satisfaction-organizational commitment, the following are the questions expected to be answered:

- ☐ Is there any relationship between role conflict and role ambiguity?
- ☐ How does role conflict affect job satisfaction?
- ☐ How does role conflict affect organizational commitment?
- ☐ How does role ambiguity affect job satisfaction?
- ☐ How does role ambiguity affect organizational commitment?

Since human differences are encountered in every area of life no matter however the definition, process or consequences of the conflict are perceived, the concept of conflict is therefore an unavoidable part of

life. The business life in which individual and group differences are in the forefront and individuals are constantly in interaction with each other always intertwine with the phenomenon of conflict. Hence, its effects both on individuals and groups and all functions of organization should be investigated.

According to the proposed model, role ambiguity and role conflict are in direct relation with job satisfaction and organizational commitment. Role ambiguity, which is the primary situation that increases the role stress, is observed when bank employees cannot access clear and precise information about the requirements of their roles, and employees cannot acquire an accurate statement about their duties and responsibilities. Therefore, employees' satisfactions and commitments are impacted in the environments in which the things to do and the expectations are ambiguous. In the model, another situation that triggers the role stress is role conflict. Role conflict, as stated before, emerges in the presence of ill-matched expectations. Lack of harmony between expectations may cause conflict both in and between roles, and employees encounter messages and expectations from managers and other employees regardless in a single role or multiple roles, experiencing some difficulties. Therefore, job satisfaction and organizational commitment may occur differently for employees who perceive the role conflict than those who do not.

In the study on the effects of role stress determinants on job satisfaction and organizational commitment, here are the tested hypotheses:

Hypothesis 1: Role ambiguity affects organizational commitment in a negative way.

Hypothesis 2: Role ambiguity affects job satisfaction in a negative way.

Hypothesis 3: Role conflict affects organizational commitment in a negative way.

Hypothesis 4: Role conflict affects job satisfaction in a negative way.

202 employees from 10 private bank branches chosen randomly were participated to the study in the Coastal Aegean Region (Aydın, İzmir, Denizli, and Muğla). The positions of the employees in the branch usually include managers, tellers, and operation support and customer representatives. The surveys involving the questions about role conflict and ambiguity, and job satisfaction and organizational commitment were sent to employees via e-mail. 202 surveys sent were replied with complete answers that could be utilized in the study, and the answers obtained represents 50.5% of the general answer rate. The ages of 51% of the employees vary between 26 and 35. 86% of them are undergraduates, and about 46% of them have been working at their jobs for 1-5 years. 99 of the research sample (49%) are female and 103 of them (51%) are male. The number of employees at 20% of the banks included in the research varies between 150 and 230 in the whole city.

It was concluded in the research that the role ambiguity perceived by the bank employees had a negative and direct effect on

organizational commitment and job satisfaction. For the employees, the more complicated the roles, duties and responsibilities they assume become, the more negatively their job satisfaction and commitment to the company are affected.

According to the analytic results, any role conflict perceived by the employees at the workplace mitigates their feelings of loyalty, commitment and liability for their organizations and their job satisfaction is impacted negatively. When the expectations coming from managers and other employees at the workplace conflict, reluctance for continuing to work under the same conditions is observed among bank employees and the value of quitting the job versus keeping the job starts to be calculated.

This study has many useful assumptions. Firstly, it was seen that the role stress experienced by employees with regard to their jobs was an important hindrance for job continuance. This is an issue to be taken into consideration both for employees and companies. Both companies and employees do not want to experience constant job change or decreasing satisfaction and commitment. Hence, things expected by organizations from employees should be clearly specified and the duties and responsibilities perceived by employees should be more apparent to strengthen the connection between the organization and the individual. Lastly, it is expected that both organization and employees get more efficiency indirectly from the job done.

There are some limitations to the study. First of all, it is not known to what extent the responders wanted to contribute because the surveys were answered via e-mail. Therefore, it is not possible to know if there is any prejudice in the answers. In addition, the causative relation on which the hypothesis is established cannot be exhibited because the study included a few cities.

In future studies, solutions for role stress and the ways for protecting job satisfaction and organizational commitment in case of role stress should be found. Through these solutions, it can be prevented that organizational conflicts due to assumed roles destabilize the course of events both for employees and organizations. Digital analyses make remarkable contributions for a better understanding of the relation between variables. Therefore, analytic evaluations should be performed on main causes that increase the role stress, providing the data necessary for offering solutions.

Key Words: Role conflict, role ambiguity, jobsatisfaction, organizationalcommitment, measurement.

Giriş

İş yerindeki çatışmanın önemini ölçmek ve bu konuda kesin sonuçlara ulaşmak zor olsa da, örgütsel çatışmanın belli değişkenler üzerindeki etki ve neticelerini araştırmak göreceli olarak daha mümkündür. Örgütsel çatışmanın türleri ve bireylerdeki tesiri bellibir çerçeve içinde değerlendirilebilmesi, çatışma yönetimi üzerine daha tutarlı ve geçerli modeller elde edilebilecektir. Ancak; her örgütün çatışmaya verdiği cevap aynı olmamaktadır. Bazı iş yerleri çatışmadan kaçınarak ya da çatışmayla ortaya çıkan durumlarla baş ederek, çatışmanın örgüt çalışanları,

yöneticileri ve işleyişi üzerindeki etkilerini en aza indirirken; bazı iş yerlerinde çatışma çalışan performansından insan ilişkilerine, iş tatminine kadar pek çok konuda kendisini göstermektedir.

Çatışmanın sonuçları kadar ortaya çıkış şekli de önemlidir. Çatışma çok yönlü ve muğlak bir süreç olduğundan, çatışmayı genel bir çerçevede değerlendirip etkilerini incelemek araştırmanın sonuçlandırmasını zorlaştırmaktadır. Çatışmanın yönü, boyutu ve kapsamı özellikle belirtilmeli ve kavramsallaştırılmalıdır. Bunun yanı sıra, çatışma bir örgütteki birçok faktörü dolaylı ya da doğrudan olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. İş yerindeki çatışma bazı birey ve gruplar tarafından itici güç olarak algılansa da bazıları için de itekleyici güç rolü görebilmektedir. İşletme ve psikoloji alanında yapılan çeşitli çalışmalarda örgütsel çatışmanın farklı değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiş ve çatışma ile birçok faktör arasında değişen ilişkiler gözlemlenmiştir.

Bankacılık sektörü gelişmeyle beraber stratejik değişimler, artan rekabet, özel sektöre yayılma, inovasyon arayışları ve yeni teknolojilerin dâhil olmasıyla dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümlerin sonucu olarak da, çalışanların tanımlanan rollerin de değişime gidilmektedir. Geliştirilen yeni stratejiler, artan sorumluluklar ve kar odaklı politikalar neticesinde sektörde çalışanlar çeşitli roller üstlenmekte; ancak aynı zamanda yeni rollerin getirilerinin anlaşılmasında zorluklar yaşamaktadır.

Bu çalışma ile rol çatışması ve rol belirsizliğinin bankacılık sektöründe çalışanlar üzerinden iş tatmini ve örgütsel bağlılığa olan etkileri incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı, rol çatışması ve rol belirsizliğinin iş tatmini ve örgütsel bağlılığa olan etkilerine dair alandaki çalışmalara katkıda bulunmaktır. Babin ve Boles'ın (1998) belirttiği gibi rol çatışması ve belirsizliği farklı kültür ve iş alanlarında yapılan sayısal çalışmalarla derinlemesine anlaşılmaktadır. Bu araştırma, banka şube çalışanları bağlamında iş tatmini ve örgütsel bağlılığın arttırılmasına yönelik yapılan projelere katkı sağlayacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma, Kıyı Ege Bölgesi'ndeki (Aydın, İzmir, Muğla ve Denizli) özel banka çalışanlarının iş yerinde yaşadıkları rol streslerini ortaya koymaktadır. Rol stresinin göstergesi olarak rol çatışması ve rol belirsizliği değerlendirilmiştir. Çalışanların algıladıkları rol stresine iş tatmini ve örgütsel bağlılığın arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın temel sorunsalını rol çatışması ve belirsizliğinin iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında korelatif bir ilişki olup olmadığı oluştururken cevaplanması beklenen sorular ise şunlardır:

- Rol çatışması ile rol belirsizliği arasında herhangi bir ilişki mevcut mudur?
- Rol çatışması iş tatminini nasıl etkilemektedir?
- Rol çatışması örgütsel bağlılığı nasıl etkilemektedir?
- Rol belirsizliği iş tatminini nasıl etkilemektedir?
- Rol belirsizliği örgütsel bağlılığı nasıl etkilemektedir?

LİTERATÜR TARAMASI

Çatışma ve Örgütsel Çatışma

Bireyler veya topluluklar arasındaki farklar hemen her alanda olduğu gibi iş ortamında da olası çatışmalara neden olmaktadır. Her ne kadar çatışmaya yönelik çok fazla tanım yapılsa da örgüt psikologlarının çoğunlukla kabul ettikleri çatışma tanımı; bir kişi ya da bir grubun başka bir kişi veya grupla arasındaki ilgi alanı, inanç ya da değerler hususundaki farklılıkları algılamasıyla başlayan süreç, şeklindedir (Wall ve Callister, 1995). Algılanan farklılıklar ve zıtlıklar iş veya

görevle ilgili konularda ya da sosyo-duygusal ve ilişkilerle ilgili konuların etrafında gelişmektedir (Amason, 1996).

Çatışmanın belirli farklı değişkenler üzerindeki etkilerini incelenebilmesi için öncelikle çatışmanın ne olduğunun bilinmesi gerekir. Çatışma, bir kişi ya da grubun başka bir ki ya da grubun hedeflerine ulaşmasını engellemeye yönelik davranışı olarak tanımlanabilir (Gray ve Starke, 1984). Bu davranış, işleri yavaşlatma veya durdurma gibi eylemsel olabildiği gibi fikir ayrılığına düşme gibi düşünsel de olabilmektedir. Geçmişteki araştırmalar çatışma davranışını “rekabete karşı işbirliği” şeklinde tek yönlü olarak (Graham, 2009) kabul edilirken, Blake ve Mouton (1964) tarafından geliştirilen iki-yönlü çatışma davranış modeli, bir tarafın kendi endişelerini gidermesi için gereken “kendine güven” ve diğer insanların endişelerini gidermek olarak tanımlanan “iş birliği” kavramlarını içermektedir.

Riggio (2003) ise, örgüt içindeki uyumsuzlukları dört ana türe ayırmaktadır. İlki, bir kişinin iki farklı kararla karşılaştığında yaşadığı *birey içi çatışmadır*. Bu çatışma şekline örnek olarak; bir yöneticinin en iyi performansı gösteren çalışanın geç kalmasını göz ardı etmesine karar vermesiyle, diğer çalışanlara yaptığı gibi bu çalışanda da disiplini sağlamaya karar vermektir. Diğer bir deyişle, birey içi çatışma yöneticinin düşüncesinde gerçekleşmektedir. İkinci olarak, *Riggio bireyler arası çatışmayı* görmektedir. Bu durum, örgüt içi çatışma ile en çok özdeşleştirilen çatışma türüdür ve iki insan arasında ortaya çıkan farklılıklardır. Örneğin; bir şirketin yönetim kurulundaki iki üyenin pazarlama stratejilerini belirlerken yaşadığı fikir uyumsuzluğudur. Üçüncü çatışma türü-*grup içi çatışma*—grup içindeki bir bireyin diğer grup üyeleri ile farklı amacı benimsemesidir. Son olarak ise, *Riggio gruplar arası çatışmayı* tanımlamaktadır. Gruplar arası çatışma da bir örgütte en çok karşılaşılan çatışma türlerinden bir tanesidir. Örgüt içindeki farklı departmanların veya aynı departman altındaki farklı grupların kendilerine ait farklı hedefleri olduğu için, hedeflerini gerçekleştirirken yaşadıkları uyumsuzluklar gruplar arası çatışmaların ortaya çıkmasını daha muhtemel kılmaktadır.

Örgütsel çatışma türlerini ele alan pek çok yaklaşım bulunmaktadır; fakat bu çalışma Hener’in (2010) sınıflandırmasında yer alan çatışma türlerinden *rol çatışmasını* incelemektedir. Hener örgütsel çatışmayı genel hatlarıyla dört gruba ayırmaktadır:

- **Dikey çatışma** bir yöneticinin çalışanın işini yapmasına izin vermesi gerekirken, sürekli çalışana ne yapacağını söylemesi ve çalışan üzerinde “micro-yönetim” uygulamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür çatışma, örgüt yapısı yüksek derecede resmiyet içerdiğinde meydana gelmektedir.
- **Yatay çatışma** aynı bölümdeki; örneğin aynı hiyerarşik seviyedeki, çalışanlar arasında meydana gelmektedir. Bu çatışma türü, stratejilerin belirlenmesi, kaynakların dağılımı ve kullanılması gibi konulardaki farklı istekler ve görüşler gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir.
- **Kurmay komuta çatışması** bir örgütveya örgütün bölümündeki destek personeli ve hat çalışanları arasında görülmektedir.
- **Rol çatışması** belli bir zamanda bir çalışanın kendisine verilen görevi eksik ya da yanlış anlamasından kaynaklanmaktadır. Rol çatışması bazı çalışmalarda “rol belirsizliği” ile aynı anlamda kullanılmakta veya beraber meydana gelen bir kavram olarak görülmektedir.

Tanımlarda her ne kadar çatışma daha çok “uyumsuzluk, zıtlık, fikir ayrılığı veya engel” gibi olumsuz kavramları çağrıştırıp işleri aksatan ve örgüt için zararlı ya da gereksiz bir durum olarak algılansa da, diğer bir yandan tek bir görüşün hâkimiyetini engelleyip örgüt içinde çeşitlilik

sağlanmasına ve örgütün gelişmesine yardımcı olmaktadır. Farklılığın bir tehdit olarak algılanması olumsuz yönde çatışmaların ve problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Bagshaw, 1998). Diğer bir deyişle, örgütsel çatışmanın etkilerinin olumlu ya da olumsuz yönde olması çatışmanın nasıl algılandığı ve yönetildiğiyle ilgili bir olgudur.

Çatışmanın tanımı, süreci veya sonuçları her ne şekilde algılanırsa algılandığı insani farklılıklar hayatın her alanında karşımıza çıktığı için çatışma kavramı da dolayısıyla hayatın kaçınılmaz bir parçası olmaktadır. Bireysel ve grupsal farklılıkların ön planda olduğu, kişilerin sürekli etkileşim içinde olduğu alanlardan biri olan iş hayatı da çatışma olgusuyla devamlı iç içe olan bir alandır. Bu nedenle, hem birey ve gruplar hem de örgütün tüm fonksiyonları üzerindeki etkileri incelenmesi gereken bir kavramdır.

Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği

Rol stresi, birey odaklı iş stresi araştırmalarında son zamanlarda çok çalışılan konular arasındadır (Beehr, 1995); çünkü çalışanlar için iş yerindeki rolleri, işle ilgili yükümlülüklerinde gerekli bir öğedir. Rol stresi, beklenen ve algılanan rol arasında farklılıklar olduğu zaman ortaya çıkabilmektedir. Son yıllarda, pek çok şirket “örgütsel değişim, esnek çalışma düzeni, çalışanların geliştirilmesi ve otonom çalışma koşulları” gibi konulara odaklanmaktadır (Tang ve Chang, 2010). Ancak; bu konular peşinde düzenli olarak değişen iş özellikleri ve rol belirsizliği gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. İş için gerekli özellikler ve rol içerikleri sabit kalmadığından olası rol stresinde artış gözlemlenmektedir (Cooper ve Dewe, 2004); dolayısıyla da çalışan performansı, iş tatmini ve örgütsel bağlılık da olumsuz yönde etkilenmektedir (Jackson ve Schuler, 1985). Her ne kadar rol stresinin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerinin kaynağı ve sonuçları tam olarak bilinmese de rol belirsizliği ve rol çatışması, rol stresinin en önemli iki unsurları olarak görüldüğünden (Jackson ve Schuler, 1985), bu iki unsurun çalışan psikolojisi üzerindeki etkilerini incelemek tahmini neden-sonuç ilişkisini modellemeye yardımcı olabilir.

Kahnv.d. (1964) stresin çatışan veya uyuşmayan beklentilerden ve belirsiz isteklerden kaynaklandığını ileri süren bir model geliştirmiştir. Uyumsuzluk içinde olan beklentiler, bireylerde rol çatışmasına; net olmayan ve belirsiz beklentiler ise rol belirsizliğine neden olmaktadır. Rol çatışması ve belirsizliği bireylerin işiyle uyum sağlamasında belli başlı problemleri doğurduğu için Kahnv.d. (1964) bu bireyler için düşük iş tatmini bulgusuna ulaşmıştır.

Örgütsel psikoloji araştırmalarının en çok kullandığı ve atıfta bulunduğu Rizzo, House ve Lirtzman’ın (1970) hem çatışma hem de belirsizliğin açıkça düşük iş tatmini, stres ve rol baskısından kaynaklanan gerginlikle ilişkisinin olduğunu gösteren Rol Belirsizliği Ölçeği ve Rol Çatışması Ölçeği de Kahn’ın teorisini onaylamaktadır. Rizzov.d. (1970) rol çatışmasını çalışanın performansının işin gerekleri, standartları ve şartları ile uyumsuz olması olarak tanımlamaktadır. Rol çatışmasından söz edebilmek için de davranışları gözlemlenen çalışanda bazı durumların varlığını aramaktadırlar:

- Bireyin içsel değerleri veya standartlarıyla tanımlanan rol davranışı arasındaki çatışma
- Bireyin zamanı, kaynakları ve yetenekleriyle tanımlanan rol davranışı arasındaki çatışma
- Aynı kişinin farklı veya uyumsuz davranışlar ya da fonksiyonel olarak bir durumda davranışlarda değişim gerektiren pek çok rolündeki çatışma (fazla rol yüklenmesi)
- Çatışan beklentiler ve örgütsel istekler, başkalarından gelen uyuşmayan istekler ve değerlendirmede uyuşmayan standartlar.

Rol stresini tetikleyen diğer bir önemli unsur da rol belirsizliğidir. Rizzov.d.'ye (1970) göre, rol belirsizliği (i) bir bireyin davranışlarının sonuçlarının tahmin edilebilirliği, (ii) davranışsal gerekliliklerin varlığı veya açıklığı (çoğunlukla bir davranışa rehberlik eden ve davranışın uygunluğu hakkındaki bilgiyi sağlayan çevresel girdiler bağlamında) ile ilgilidir. Bu yüzden, rol belirsizliğini ölçmek için kullanılan maddeler görevler, otorite, zaman ayırma ve diğer kişilerle olan ilişkiler, direktifler ilkeler ve bir davranışın sonucu olacak yaptırımları tahmin etme yeteneği hakkındaki netliği yansıtmalıdır (Rizzov.d., 1970).

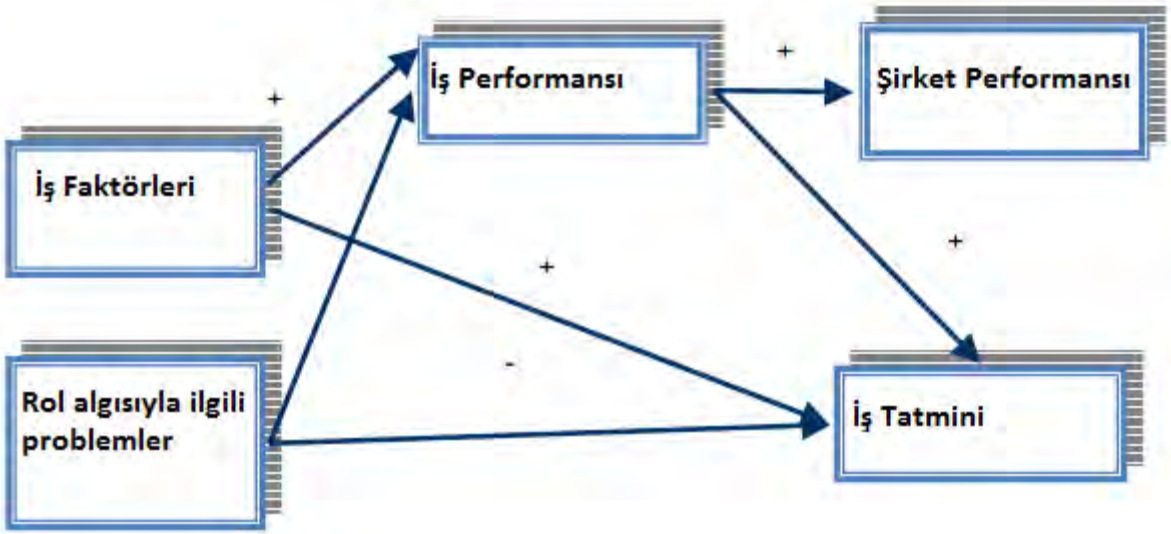
İş Tatmini

Bilimsel çalışmalarda olduğu kadar günlük hayatta da yaygın kullanımına rağmen, iş tatmininin tanımı hakkında hala genel bir kabul bulunmamaktadır. İş tatminine yönelik akademisyenlerin ve araştırmacıların farklı yaklaşımları bulunmaktadır. İş tatmini, endüstriyel/örgütsel psikoloji alanında en çok çalışılan konular arasında yer almakta (Judge ve Church, 2000) ve bireysel tutumlar ve davranışlar üzerine ortaya konan teoriler ve modellerde de merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca, iş tatmini araştırmalarında bireysel yaşam koşullarının ve örgütsel etkililiğin iyileştirilmesi için pratik uygulamalar da bulunmaktadır.

Hoppock (1935) iş tatminini bir kişinin gerçekten işinden tatmin olduğunu söylemesini sağlayacak tüm psikolojik, fizyolojik ve çevresel koşullar olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre; iş tatmini dış faktörlerin etkisi altında olmasına rağmen, çalışanın nasıl hissettiğiyle ilgili olduğundan içsel şartlarla bağlantılıdır. Vroom (1964) ise bir çalışanın nasıl hissettiğinden daha çok iş yerinde nasıl davrandığına odaklanmaktadır. Ona göre iş tatmini, kişilerin üstlendiği iş yeri rollerine etkili bir şekilde uyum sağlamalarıdır.

İş tatminini, bir çalışanın işindeki başarısıyla ilişkilendiren görüşler de bulunmaktadır. Kaliski (2007) işteki tatminin üretkenlik ve kişisel refahla doğrudan ilgili olduğunu düşünmektedir. İş tatmini, bir kişinin keyif aldığı işi iyi yapmasını ve çabalarından dolayı ödüllendirilmesini ifade etmektedir (Kaliski, 2007). Bu nedenle, bir kişinin işinde hevesli ve mutlu olması anlamındadır. İş tatmini, bireyin kendini gerçekleştirme için gereken tanınırlık, ücret, yükselme ve amaçların gerçekleştirilmesi gibi hususlar için gereken anahtar girdidir (Kaliski, 2007).

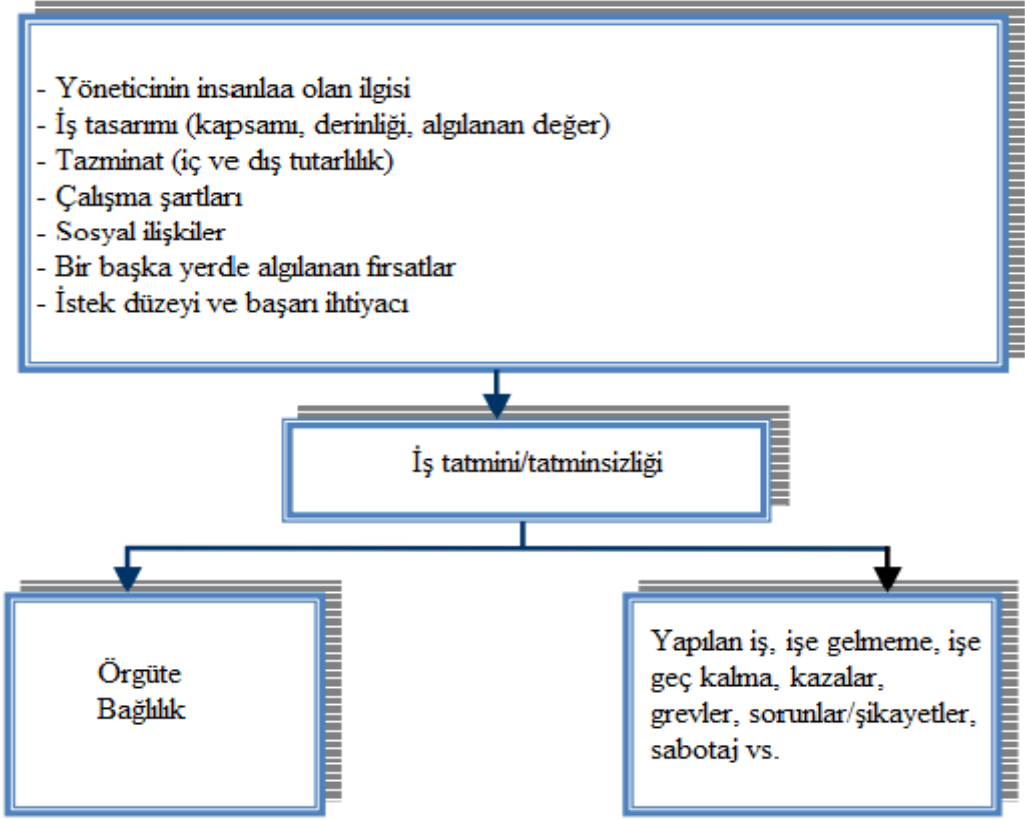
Christen, Iyer ve Soberman (2006) iş tatmininin işle ilgili faktörler, rol algısı, iş performansı ve şirket performansı ile ilgili olduğunu öne sürmekte ve tüm bu değişkenler arasındaki ilişkiyi Şekil 1'deki modelle açıklamaktadır.

Şekil 1: Christen, Lyer ve Soberman İş Tatmini Modeli, 2006

Bu modele göre, iş tatmini çeşitli faktörlerin kompleks ilişkisinden etkilenen bir çıktıdır. İş faktörleri ve iş performansı ile iş tatmini arasında pozitif bir korelasyon mevcutken, rol algısıyla ilgili problemler (rol çatışması ve rol belirsizliği) iş tatmini üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

İş tatmini bir seri faktörün etkisi altında olan bir durumdur. Bu faktörlerden bazıları; işin doğası, maaş, yükselme fırsatları, yönetim, ekip arkadaşları ve çalışma koşulları şeklinde sıralanabilir. Rue ve Byars (2003) iş tatminini etkileyen faktörleri Şekil 2'deki modelle açıklamaktadır.

Şekil 2: Tatmin ve Tatminsizliğin Belirleyici Etkenleri (Rue ve Byars, 2003)

Son zamanlarda ortaya konan bir meta-analizde (toplu çözümleme), De Dreu ve Weingart (2003) çatışma ve aynı zamanda iş tatmininin ölçüldüğü 15 çalışmayı incelemektedir. Elde ettikleri sonuçları göre, ilişki çatışması ve iş tatmini arasında güçlü ve negatif yönde bir korelasyon gözlemlenirken görev çatışması ve tatmin arasında ılıman ve negatif yönlü bir korelasyon söz konusudur. Böylece, çatışma ve iş tatmini arasında çeşitli ilişkilerin olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Ancak, burada öncelikli olarak araştırılması gereken çatışma ve iş tatmini arasındaki ilişkinin nasıl ortaya çıktığıdır. Çatışmanın mı iş tatminini etkilediği ya da iş tatmininin mi çatışmayı doğurduğu cevaplanmalıdır. Başka bir yaklaşım ise çatışma ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemeli (*recursive*) bir döngüde değerlendirebilir. Tatminin çatışmayı, çatışmanın da tatmini etkilediği bir ilişki beklenebilir. Bir ihtimal de ikisi arasındaki ilişkiyi etkileyen üçüncü bir değişkenin varlığıdır. Çatışma ve ilişki belli oranda tek bir değişkenin sonucu olabilir. Söz konusu ilişkinin nedenleri ve doğrultusunun analiz edilebilmesi için ilk olarak iş tatmininin tanımının literatürde nasıl yapıldığına bakılması gerekmektedir.

İş tatminini, bir kişinin iş ve iş deneyimlerini değerlendirmesinin sonucunda ortaya çıkan memnun edici ve olumlu duygu durumu olarak tanımlanabilir (Locke, 1976). Bir başka ifadeyle, kişisel değerlendirmelerin sonucunda bireylerin çalışmakta oldukları veya tecrübe ettikleri işler hakkında kendilerini iyi hissetmeleridir. Griffin ve Bateman (1986) iş tatminine farklı bir açıdan sağlayarak, kavramı bireylerin genetik mirasından bile kaynaklanabilen sabit bireysel farklılıklar sonucu meydana gelen bir durum olarak tanımlamaktadır. Diğer bir yaklaşıma göre ise, işi tatmini

“sosyal bilgi sürecinin” bir sonucu olmakta ve kişilerin iş yerinde diğer kişiler tarafından sağlanan bilgi ve deneyimler neticesince gelişmekte ve çözümlenmektedir (Salancik ve Pfeffer, 1977).

Hackman ve Oldham (1976) ise, iş tatminin doğrudan bir kişinin işinin nitelikleriyle ilgili olduğunu iddia etmektedir. İşin nitelikleri kişinin o işteki beklentileriyle örtüşükçe iş tatmini ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, düşük iş tatmini işin bir sonucu olmakta ve iş yerindeki çatışmayla çok fazla ilgili olmamaktadır. Ancak bu görüş örgütsel çatışmanın bireyler üzerinde yarattığı duygusal ve psikolojik olumsuzlukları göz ardı etmektedir. Bireylerin mutluluğu ve sağlığı, iş yerindeki çatışmalardan etkilenmektedir. Kızgınlık, korku ve bezginlik gibi çatışmayla ilgili duygular bireylerin öz-saygılarını (*self-esteem*) olumsuz yönde etkilemekte ve uzun vadede iş stresini tetikleyerek iş tatminsizliğine neden olabilmektedir (McEwen, 1998).

İş tatmini incelenirken göz önünde bulundurulması gereken diğer bir durum ise bireysel farklılıklardır. Bazı kişiler yapısı gereği işlerine daha kolay adapte olabilmekte işlerinden daha kolay mutluluk duyabilmektedir; bu yüzden de daha zor çatışmaya dâhil olmakta ve diğer kişilerle daha az tartışma yaşamaktadır (De Dreu ve Beersma, 2005). Buna karşılık, bazı çalışanlar daha kötümser bir yapıya sahip olup işleriyle bağ kurmakta zorlanabilmekte ve tatminsizlik yaşamaktadır. Bu yapıdaki insanlar için olumsuz yönde çatışmaların olasılığı da doğal olarak artmaktadır (De Dreu ve Beersma, 2005).

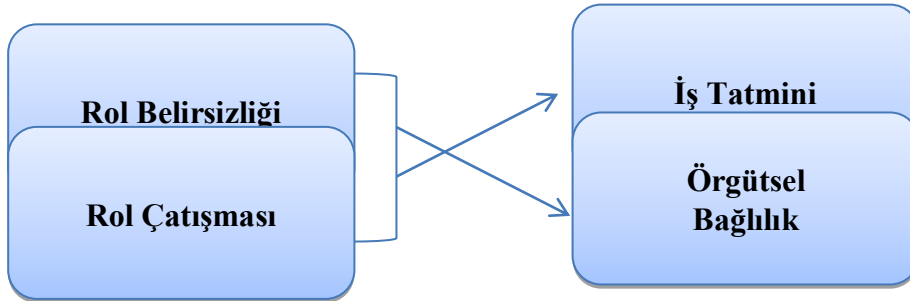
Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık genellikle çalışanların psikolojik durumlarıyla ilgili olup aidiyet, kabullenme, kimlik, sadakat, destek, heves ve minnet gibi duyguları yansıtmaktadır (Lee v.d., 1999; Aghdasiv.d., 2011). Ayrıca, örgütlerine bağlı bireylerin işlerini bırakma ihtimalleri daha azdır ve örgütün ve diğer çalışanların iyiliği için bilgi, yetenek, deneyim ve çabalarını göstermeye çalışırlar (Meyer ve Allen, 1991).

Porterv.d. (1974: 604) örgütsel bağlılığı “bir bireyin belli bir örgütle tanıtılması ve o örgüte dâhil olmasının rölâtif gücü” olarak tanımlamaktadır. Mowdayv.d.’ye (1979: 226) göre ise örgütsel bağlılık, “bir iş yerine katkıda bulunmak için bireylerin kendilerinden bir şeyler vermeye istekli olması şeklinde ifade edilen bireyin örgütle aktif ilişkisi” anlamına gelmektedir.

Meyer ve Allen (1991) örgütsel bağlılığın üç farklı türünü karşılaştırmaktadır: (i) Duygusal bağlılık çalışanların duygusal olarak örgütleriyle bağlantı ve özdeşim kurmaları ve örgütlerine katılmalarını ifade etmektedir. (ii) Devam bağlılığında çalışanlar işi bırakmanın zararlarının işte kalmaktan daha fazla olup olmadığını hesaplar. Daha fazla olduğu sonucuna ulaşan çalışanlar işe ihtiyacı olduğu için kalmayı tercih eder. (iii) Normatif bağlılık ise çalışanların örgüte karşı yükümlülük hisleridir. İş yerlerine normatif olarak bağlı olan çalışanlar örgütte kalmaları gerektiği için kalırlar.

KURAMSAL MODEL VE HİPOTEZLER

Şekil 3: Araştırmanın Kuramsal Modeli

Önerilen modele göre, rol belirsizliği ve rol çatışması iş tatmini ve örgütsel bağlılıkla doğrudan ilgilidir. Rol stresini artıran ilk durum rol belirsizliği, banka çalışanları rollerinin gereklilikleriyle ilgili açık ve net bilgiye ulaşamadıkları zaman görülmekte ve çalışanlar görev ve sorumlulukları hakkında kesin bir ifadeyle karşılamamaktadır. Bu nedenle, yapacaklarının ve beklentilerin belirsiz olduğu ortamda çalışanların tatminleri ve bağlılıkları etkilenmektedir. Modelde rol stresini tetikleyen diğer bir durum ise rol çatışmasıdır. Rol çatışması daha önce de ifade edildiği gibi uyumsuz beklentilerin varlığında söz konusu olmaktadır. Beklentiler arasındaki uyumsuzluk da hem rol içi hem de roller arası çatışmaya sebep olabilmekte, çalışanlar gerek tek bir rolde olsun, gerekse çoklu rollerde yöneticilerden ve diğer çalışanlardan uyuşmayan mesajlar ve beklentilerle karşılaşmış iş yerinde bazı zorluklar yaşamaktadır. Dolayısıyla, iş tatmini ve örgütsel bağlılık rol çatışması algılayan çalışanlarda algılamayanlara nazaran farklı olabilmektedir.

Rol stresi belirleyicilerinin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerine dair çalışmada test edilen hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: Rol belirsizliği örgütsel bağlılığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Hipotez 2: Rol belirsizliği iş tatminini olumsuz yönde etkilemektedir.

Hipotez 3: Rol çatışması örgütsel bağlılığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Hipotez 4: Rol çatışması iş tatminini olumsuz yönde etkilemektedir.

YÖNTEM

Katılımcılar ve Veri Toplama

Bu çalışmaya Kırı Ege Bölgesi'nden (Aydın, İzmir, Denizli, Muğla) rasgele seçilen 10 özel banka şubesinden 202 çalışan katılmıştır. Çalışanların şubedeki pozisyonları genellikle yöneticiler, gişe çalışanları, operasyon destek ve müşteri temsilcilerinden oluşmaktadır. Rol çatışması ve belirsizliği, iş tatmini ve örgütsel bağlılıkla ilgili sorular içeren anketler e-posta yoluyla çalışanlara gönderilmiştir. Gönderilen 202 ankete tamamlanmış ve çalışmada kullanılabilir cevaplar verilmiş ve elde edilen cevaplar genel cevap oranının %50,5'ini temsil etmektedir. Çalışanların % 51'inin yaşları 26 ve 35 arasındadır. % 86 çalışan lisans derecesine sahip ve yaklaşık % 46'sı ise işlerinde 1-5 yıldır çalışmaktadır. Örneklemenin 99'u kadın (% 49) ve 103'ü erkektir (% 51). Değerlendirmeye alınan bankaların % 20'sinin tüm ildeki çalışan sayısı 150-230 arasındadır.

Değişkenler

Temel hipotez, rol çatışması ve belirsizliği ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında negatif korelasyon olduğunu savunmaktadır. Rol çatışması ve belirsizliğini ölçerken Rizzo, House ve Lirtzman'ın (1970) Rol Belirsizliği Ölçeği ve Rol Çatışması Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların cevapları Likert ölçeğine göre (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 6 = Kesinlikle katılıyorum) elde edilmiştir. Ankette Rizzo v.d.'nin (1970) ölçeğinden rol çatışması için 8 madde, rol belirsizliği için de 6 madde cevaplanmıştır. Rol belirsizliğinin Cronbach alfa değeri 0.86, rol çatışmasının ise 0.89'dur.

Taylor ve Bowers (1974) tarafından geliştirilen iş tatmini ölçeğinde 7 madde bulunmaktadır. Ölçek iş tatminini bireylerin yaptıkları işlere, iş arkadaşlarına, yöneticilere, promosyon fırsatlarına ve örgüte göre değerlendirmektedir. Cronbach alfa değeri 0.94'tür.

Örgütsel bağlılık kavramı Mowday, Steers ve Porter (1979) tarafından geliştirilmiş ve küresel bağlamda örgütsel bağlılığı ölçmek için 15 madde kullanılmıştır. Bu çalışmada, örgütsel bağlılık anketi 9 maddeye kısaltılmıştır. Cronbach alfa değeri 0.93'tür.

Veri Analizi

Bu çalışmada, rol belirsizliğinin ölçüm modeli için birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (confirmatory factor analysis - CFA) uygulanmaktadır. Analitik sonuçlar, birinci düzey modelin yeterli veri uyumu elde etmiştir. Aynı model ile rol çatışması için de iyi veri uyumu sonuçlarına ulaşılmıştır. Birinci düzey model aynı zamanda örgütsel bağlılık ve iş tatmini için de uygulanmıştır ve geçeli veri uyumu elde edilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Veri Uyumu Analitik Sonuçlar

Değişkenler Değerler	χ^2	df	GFI	AGFI	RMSEA	NFI
Rol Belirsizliği	6.07	6	0.95	0.92	0.032	1.00
Rol Çatışması	33.07	16	0.99	0.98	0.065	0.96
Örgütsel Bağlılık	56.05	31	0.96	0.92	0.065	0.99
İş Tatmini	275.36	160	0.90	0.88	0.062	0.98

Ölçeğin güvenirliği için birleşik güvenirlik hesaplaması kullanılarak göstergelerin gizli değişkenleri de temsil etme yeterliliği hesaplanmıştır. Tahmini birleşik güvenirlik 0.90 ile 0.95 arasında değişmektedir (rolbelirsizliği = 0.90, rol çatışması = 0.91, örgütsel bağlılık = 0.93, iş tatmini = 0.95). Bütün değerler 0.60'ı geçmiş ve araştırma göstergeleri için genel güvenirlik sağlanmıştır.

Tablo 2: Ortalama, standart sapma ve korelasyonlar

Variable	Mean	S.D.	1	2	3	4	5	6	7	8
Yaş	3.18	1.63								
Cinsiyet*	1.49	0.50	-0.02							
Eğitim	2.58	0.84	-0.11	-0.04						
Rol Belirsizliği	2.32	0.67	-0.24**	-0.03	-0.00	(0.86)				
Rol Çatışması	3.33	0.87	-0.06	-0.13	0.11	0.24**	(0.89)			
Örgütsel Bağlılık	3.80	0.81	0.23**	-0.06	0.01	-0.25***	-0.27***	(0.93)		
İş Tatmini	4.14	0.74	0.14*	0.06	-0.04	-0.36***	-0.35***	0.28***	(0.94)	

*Cinsiyet (male = 1, female = 2); * p < .05 ** p < .01 *** p < .001; Cronbach's alphas are in parentheses.

BULGULAR

Tablo 1 tüm değişkenler arasındaki ortalamaları, standart sapmaları ve korelasyonları göstermektedir. Rol belirsizliği, örgütsel bağlılık ($r = -0.25$, $p < 0.001$), ve iş tatmini ($r = -0.36$, $p < 0.001$) ile negatif yönlü ilişki içindedir. Rol çatışması da örgütsel bağlılık ($r = -0.27$, $p < 0.001$) ve iş tatmini ($r = -0.35$, $p < 0.001$) ile negatif ilişki göstermektedir. Ayrıca, örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0.28$, $p < 0.01$).

Regresyon analizleri yapılmadan önce, çalışma Kolmogorov - Smirnov (KS) testlerini değerlendirmiş ve regresyon varsayımlarının geçerli olduğunu doğrulamıştır. Hipotezler, hiyerarşik regresyon analizleri ile test edilmiştir. Regresyon analizinin uygunluğu, değişken büyütme faktörünü (variable inflation factor – VIF) ve koşul endeksini (condition index – CI) kontrol etmek

için çoklu doğrusal bağlantı test edilerek incelenmiştir. Bu inceleme, çoklu regresyonları yaparken herhangi bir uyumsuzluk göstermemiştir.

Hipotez 1, rol belirsizliğinin iş tatmini olumsuz yönde etkilediğini söylemektedir. Hiyerarşik regresyon bu hipoteze test etmek için kullanılmıştır. Öncelikle kontrol değişkenleri olan yaş, cinsiyet ve eğitim eşitliğe girilmiş ve sonrasında rol belirsizliği eklenmiştir. Tablo 2'nin birinci sütunu analiz sonuçlarını vermektedir.

Hipotezde belirtildiği gibi, rol belirsizliğinin örgütsel bağlılık üzerindeki negatif etkisi anlamlıdır ($\beta = -0.21$, $p < 0.01$). Hipotez 2 rol belirsizliğinin iş tatmini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Sonuçlara göre, Tablo 2'nin ikinci sütununda belirtildiği üzere rol belirsizliğinin iş tatmini üzerindeki etkisi negatif yönde anlamlıdır ($\beta = -0.28$, $p < 0.001$). Bu yüzden, hipotez 1 ve 2 yapılan analizlerle doğrulanmıştır. Hipotez 3, rol çatışmasının örgütsel bağlılığı negatif yönde etkilediğini söylemektedir. Tablo 2'deki sonuçlara göre, rol çatışmasının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi negatif olarak anlamlıdır ($\beta = -0.23$, $p < 0.01$). Hipotez 4 de rol çatışmasının iş tatmini üzerindeki etkisinin negatif olduğunu belirtmektedir. Analiz sonuçlarının gösterdiğine göre, rol çatışmasının iş tatmini üzerindeki etkisi negatif olarak anlamlıdır ($\beta = -0.27$, $p < 0.001$). Böylelikle Hipotez 3 ve 4 de analiz sonuçlarıyla doğrulanmaktadır. Çalışmada test edilen 4 hipotez de rol stresi belirleyicilerinin banka çalışanlarının iş bağlılık ve tatmin hislerinin üzerindeki etkilerini ölçmekte ve rol stresi arttıkça bağlılık ve tatminde azalma olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 3: Hiyerarşik regresyon analiz sonuçlarının özetleri

Variable	Örgütsel Bağlılık	İş Tatmini
	β	β
Step1		
Yaş	0.23**	0.14*
Cinsiyet	-0.05	0.06
Eğitim	0.04	-0.01
R ²	0.05*	0.02
Step2		
Örgütsel Bağlılık		
ΔR^2		
Step3		
İş Tatmini		
ΔR^2		
Step4		
Rol Belirsizliği	-.21**	-0.28***
ΔR^2	0.04**	0.11***
Step5		
Rol Çatışması	-.23**	-0.27***
ΔR^2	0.05**	0.07***
R ² for total	0.15***	0.21***
F for total	6.79	10.29

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada banka çalışanları tarafından algılanan rol belirsizliğinin örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerinde negatif ve doğrudan etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanlar için üstlendikleri roller, görevleri ve sorumlulukları karışık hale geldikçe, işlerinden duydukları tatmin duygusu ve çalıştıkları şirkete olan bağlılıkları olumsuz yönde etkilenmektedir.

Analitik sonuçlara göre, çalışanların iş yerinde algıladıkları herhangi bir rol çatışması da örgütlerine olan sadakat, bağlılık ve yükümlülük hislerini azaltmakta; ayrıca işlerinden elde ettikleri memnuniyet duygusu da olumsuz yönde etkilenmektedir. Yöneticilerden ve iş yerindeki diğer çalışanlardan gelen beklentilerin çatışması durumunda, banka çalışanlarında aynı şartlarda çalışmaya devam etmekte isteksizlik gözlenmekte ve işi bırakmanın işe devam etme karşısındaki değeri hesaplanmaya başlamaktadır.

Bu çalışmanın birçok kullanışlı çıkarımları bulunmaktadır. Öncelikle çalışanların işleriyle ilgili yaşadıkları rol stresinin işe devamlılık hususunda önemli bir engel olduğu görülmüştür. Bu durum hem çalışanlar hem de şirketler için göz önünde bulundurulması gereken bir konudur. Şirketler de çalışanlar da sürekli iş değişimi veya azalan tatmin ve bağlılık duygusunu tecrübe etmek istemezler. Bu nedenle, örgütlerin çalışanlardan beklediklerinin açıkça belirtilmesi, çalışanların da algıladıkları görev ve sorumlulukların net olması halinde örgüt ve birey arasındaki bağlantı daha da kuvvetlenecektir. Sonucunda, örgütün de çalışanın da dolaylı olarak yapılan işten daha fazla verim alacağı tahmin edilmektedir.

Çalışmanın bazı kısıtlamaları bulunmaktadır. Öncelikle anketler e-posta yoluyla cevaplandığı için cevap verenlerin çalışmaya ne ölçüde katkıda bulunmak istedikleri bilinmemektedir. Bu nedenle, verilen cevaplarda herhangi önyargı olup olmadığı bilinmemektedir. Ayrıca, çalışma birkaç şehirde yapıldığı için hipotez kurulan nedensel ilişki tam olarak gösterilememektedir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, rol stresinin çözümleri ve olası rol stresinde iş tatmini ve örgütsel bağlılığı koruma yolları bulunmalıdır. Bu çözümlerle, üstlenilen rollerden kaynaklı yaşanabilecek örgütsel çatışmaların çalışanlar ve örgüt için istikrarın bozulması engellenebilecektir. Sayısal analizler, değişkenler arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için kayda değer katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden, rol stresini artıran temel nedenler üzerinde de analitik değerlendirmeler yapılarak kalıcı çözüm önerilerinde bulunabilmek için gerekli verinin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

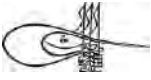
- AGHDASI, S., KIAMANESH, A. R. &EBRAHIM, A. N. (2011). Emotional Intelligence and organizational commitment: testing the mediatory role of occupational stress and job satisfaction. *Procedia Social and Behavioural Sciences*, 29, 1965-1976.
- AMASON, A. C. (1996). Distinguishing the effects of functional and dysfunctional conflict on strategic decision making: Resolving a paradox for top management groups. *Academy of Management Journal*, 39, 123 – 148
- BABIN, B.J. veBOLES, J.S. (1998). Employee behavior in a service environment: A model and test of potential differences between men and women. *Journal of Marketing Mark*, 62, 77-91.
- BAGSHAW, M. (1998). Conflict Management and Mediation: Key Leadership Skills for the Millenium. *Industrial and Commercial Training*, 30 (6), 206-208.
- BEEHR, T.A. (1995). *Psychological Stress in Workplace*. London: Routledge.
- BLAKE, R.R. &MOUTON, J.S. (1964). *The Managerial Grid*. Houston, Texas: Gulf.
- CHRISTEN, M., IYER, G. &SOBERMAN, D. (2006). Job Satisfaction, Job Performance, and Effort: A Reexamination Using Agency Theory. *Journal of Marketing*, 70, 137-150.

- COOPER, C.L. &DEWE, P.J. (2004). *Stress: A Brief History*. Oxford: Blackwell.
- DE DREU, C. K. W. &WEINGART, L. R. (2003). Task versus relationship conflict, team member satisfaction, and team effectiveness: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 88, 741 – 749.
- DE DREU, C. K. W., &WEINGART, L. R. (2005). Conflict in organizations: Beyond effectiveness and performance. *European Journal of Workd and Organizational Psychology*, 14 (2), 105-117.
- GRAY, J.L. &STARKE, F.A. (1984). *Organizational behavior* (3rded.). Longman Higher Education.
- GRIFFIN, R. W., &BATEMAN, T. S. (1986). Job satisfaction and organizational commitment. In C. Cooper & I. T. Robertson (Eds.), *International review of industrial and organizational psychology* (Vol. 8, pp. 157 – 188). Chichester, UK: Wiley.
- HACKMAN, J. R., &OLDHAM, G. R. (1976). Motivation through the design of work: Test of a theory. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16, 250 – 279.
- HOPPOCK, R. (1935). *Job Satisfaction*. New York: Harper and Brothers.
- JACKSON, S.E. &SCHULER, R.S. (1985). A meta-analysis and conceptual critique of research on role ambiguity and role conflict in work settings. *Organ. Beh. Hum. Dec. Processes*, 36, 16-78.
- JUDGE, T. A. &CHURCH, A. H. (2000). Job satisfaction: Research and practice. In C. L. Cooper & E. A. Locke (Eds.), *Industrial and organizational psychology: Linking theory with practice* (pp. 166-198). Oxford, UK: Blackwell.
- KAHN, R., WOLFE, D., QUINN, R., SNOEK, J., &ROSENTBAL, R. (1964). *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*. New York: Wiley.
- KALISKI, B.S. (2007). *Encyclopedia of Business and Finance* (2nded.). Detroit: Thompson Gale.
- LEE, Y.K., PARK, D.H. &YOO, D. (1999). The structural relationships between service orientation, mediators, and business performance in Korea hotel firms. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 4 (1), 59–70.
- LOCKE, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M. Dunnette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (pp. 323 – 349). Chicago: Rand McNally.
- MEYER, J. P. &ALLEN, N. J., (1991). A three component conceptualisation of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1 (1), 61–89.
- MCEWEN, B. S. (1998). Protective and damaging effects of stress mediators. *Seminars in Medicine of the Beth Israel Deaconess Medical Center*, 338, 171 – 179.
- MOWDAY, R., PORTER, L. W. &STEERS, R. M. (1979). The measure of organizational commitment. *Journal Vocational Behaviour*, 14, 224-247.
- PORTER, L. W., STEERS, R. M., MOWDAY, R. T. &BOULIAN, P. V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59, 603–609.
- RIGGIO, R.E. (2003). *Introduction to Industrial/ Organizational Psychology* (4th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

- RIZZO, J. R., HOUSE, R. J., & LIRTZMAN, S. I. (1970). Role conflict and ambiguity in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 15, 150-163.
- RUE, L.W. & BYARS, L. (2003). *Management, Skills and Application* (10thed.). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- SALANCIK, G. R., & PFEFFER, J. (1977). An examination of need satisfaction models of job satisfaction. *Administrative Science Quarterly*, 22, 427 – 456.
- TANG, Y. & CHANG, C. (2010). Impact of role ambiguity and role conflict on employee creativity. *African Journal of Business Management*, 4 (6), 869-881.
- TAYLOR, J.S. & BOWERS, D.G. (1974). *The Survey of Organizations: Towards a machine scored, standardized questionnaire*. Ann Arbor: University of Michigan, Institute for Social Research.
- VROOM, V.H. (1964). *Work and motivation*. New York: John Wiley and Sons.
- WALL, J., & CALLISTER, R. (1995). Conflict and its management. *Journal of Management*, 21, 515 – 558.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- BÖRK, A., ADIGÜZEL, O., (2015). “Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğinin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Kıyı Ege Bölgesi’ndeki Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma / The Impact Of Role Conflict And Role Ambiguity On Job Satisfaction And Organizational Commitment: A survey On Banking Sector Of Coastal Aegean Area”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8570>, p. 249-266.

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYADA KURULAN BENLİK İNŞASININ TEMSİLİ*

Gülsüm ÇALIŞIR**

Fatma OKUR ÇAKICI***

ÖZET

İçinde yaşadığımız toplum kadına ve erkeğe farklı farklı görevler yüklemektedir. Bu farklılıklar, farklı sorumluluk ve görevleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum, biyolojik anlamdaki “cinsiyet” kavramının sınırlarını aşarak, yeni bir durum olan “toplumsal cinsiyet” kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kavramdan daha da yeni olan bir başka kavram da “sosyal medya”dır. Günümüzde pek çoğumuzun bir iletişim aracı olarak kullandığı sosyal medya, aynı zamanda bir kimlik inşası aracı görevi de görmektedir. Söz konusu mecralarda, özellikle de Facebook’ta, dilediğimiz gibi hesaplar açabilmekte ve kendimize göre bunları kurgulayabilmekteyiz. Zira sosyal medya, bireylere yeni yeni benlik alanlarının inşasını kurgulama fırsatı sunmaktadır. Söz konusu durum, toplumsal cinsiyet bağlamında da farklı temsilleri ortaya çıkartmaktadır.

Bu çalışmada Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri arasından seçilen 5 kız, 5 erkek öğrencinin sosyal medya aracı olarak kullandıkları Facebook hesaplarında nasıl bir profil yapılandırıdıkları, profillerinin görünürlükleri, doğruluk durumları, görsel ve sözel olarak kendilerini nasıl sundukları; yani nasıl bir benlik inşası gerçekleştirdikleri yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla öğrenilmiştir. Görüşmelerde kadının toplumda ezilen, ikinci sınıf vatandaş olduğu, hor görüldüğü; ama aslında böyle olmaması gerektiği yönünde bilgiler elde edilmiştir. Türkiye gibi ataerkil bir toplumda kadın erkek arasında başta cinsiyetten kaynaklı sonrasında da toplumsal cinsiyet bağlamında ciddi farklar olduğu anlaşılmıştır. Öğrencilerin yüzde 50’sinin dikkat çektiği bir nokta da kadının özellikle Facebook üzerinden yaptığı paylaşımlarda eğer onanan bir paylaşım yapmıyorsa, kolaylıkla olumsuz sıfatlarla adlandırılabilirdiği gerçeğidir. Özellikle kız öğrencilerin ifadelerinden yola çıkılarak toplumun değer yargılarından bağımsız hareket edemedikleri, kendilerini kısıtlanmış olarak hissettikleri ve kendilerine özgürlükçü bir alanın sunulmadığı, dolayısıyla da Facebook’ta bir kimlik inşası

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, El-mek: gulsumcalisir@gumushane.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: fatmaokur80@hotmail.com

kurgularken rahat davranamadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Böylelikle çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında sosyal medyada toplumsal cinsiyetin nasıl temsil edildiğine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Medya, Facebook, Benlik İnşası, Temsil.

REPRESENTATION OF INDIVIDUALITY CONSTRUCTION ESTABLISHED IN SOCIAL MEDIA IN THE CONTEXT OF GENDER

ABSTRACT

The society we are living in is charging men and women with different roles and functions. These differences bring about different responsibilities and duties. This situation generates a “*social gender*” concept beyond the limits of the biological notion of “*gender*”. The new media of communication of “*social media*” is serving also a function of identity construction. Social media, in particular *Facebook*, enable us to open virtual accounts and to construct these as it pleases us. Social media presents us new opportunities as areas for fictional personality construction. This situation enables also different representations in means of social gender.

The study used semi-structured interviews with five female and five male students of the Gumushane University to explore how they constructed their Facebook profiles, the visibility and authenticity differences of their profiles, their visual and verbal self-presentations, in short, what kind of individuality construction they are performing. Learnings in the direction that women were second class citizens who were under pressure and insulted; but actually that wasn't what to be done are obtained during the conversations. It had been understood that in apatriarchal society like Turkey, there were serious differences sourced from sex in the first place, and then within the context of gender, between men and women. Also another point that 50% of the students drew attention is the thruth that if the shares the woman did especially over Facebook weren't affirmed; then that woman could be named with negative attributes easily. Moving especially through the expressions made by female students, knowledge that they couldn't move out of the value judgements of the society, felt themselves restricted, and no libertarian area was left for them, and so they couldn't act peaceful while editing an identity construction in Facebook. The obtained findings shed light on the individuality representation process on the social media.

STRUCTURED ABSTRACT

Society we live in loads men and women with different charges. These differences also bring ogether different responsibilities and. Exceeding the context of “*sexuality*” in biological meaning, this occassion had leaded a new occasion named “*gender*” occassion to emerge. Another context more recent than this one is “*social media*”. Today, social media

that many of us used as a communication means works also as a individuality construction tool. In the mentioned mediums, especially in Facebook, we can open accounts as we wish and we can edit them according to ourselves. Yet, social media offers individuals opportunity to edit the construction of new and new individuality areas. The mentioned case makes out different representations in the context of gender.

There are some clothes expected to reflect our identity which society mowed for us and wanted us to wear. Again we aren't approved by society, are exposed to ugly attributions, and are alienated from society in the moments we didn't wear those clothes or act as society expected from us. Especially in the context of gender, women are expected to act like men and men like women. It is expected from us to accomplish without delay the responsibilities and the charges culturally transferred from yesterday to today. Otherwise we become "*the other*". As this occasion is interpreted in the context of gender, it remembers us that the reality that we shouldn't digress the identities mowed for us, if not it was urgent for us to meet with social and neighborhood pressure stood just beside us. We try to implement an individuality construction belonging to us and expose it in our lives in the context of these constraints and pressures. Considering these ideas, it had been concerned how young ones implement an individuality construction over Facebook which was seen as the most popular communication means recent days and it had been aimed to make a study like this to dispute this concern.

In this study headed "Representation of Individuality Construction Established in Social Media in the Context of Gender", semi-structured conversations had been made with 10 students including 5 girls and 5 boys aged 19 to 25 who studied in various faculties and higher education institutions of Gümüşhane University and that an equality in percentage rate was taken into consideration. Informations about visibility of students' personal Facebook accounts, what kind of profiles they constructed, their accuracies, how they presented themselves visually and orally; that is what kind of individuality constructions were implemented by them and how they represented this in the context of gender had been reached in the conversations.

Considering the informations given by conversated students within the scope of the study, it had been understood that Facebook was much rather as means of getting information. Because, students had mentioned that they had chance to speak with their friends and families who they didn't speak with, through Facebook, and followed the agenda of Turkey and the world from there.

Students telling that they liked to commentate through Facebook generally, had told that they did "like" photos of themselves and their friends, news and articles about football and political issues. In these statements, it is possible to evaluate boys' tendency to political issues as an extension of gender. As a matter of fact, the one speaking on politics is mostly the dad in homes and this job is generally shown as a specification attributed to the man. Of course there are exceptions; however, it is attracting attentions that girl students weren't so interested in politics and football. This also is perceived as a consequence of

reflection of gender difference between boys and girls over their preferences.

Considering gender, it is remarkable that conversated students made a positive discrimination on the side of women. Informations towards women's being second class citizens under pressure, but actually this shouldn't be like that had been obtained in conversations. In a patriarchal society like Turkey, it is obtained from declarations of the students that there were serious differences between man and woman firstly sexuality sourced and then in the context of gender. It had been understood again from the thoughts students stated that informations society sociologically transferred us from yesterday to today reflected over students' minds and somehow transferred to them through their families or the environment they lived in. And another point 50% of the students point out is the reality that woman could easily be named with negative attributions especially if she doesn't make a share in the shares she did through Facebook. Emphasizing that education had great charge in eliminating these judgements, a female student especially had stated that prejudices could just be overcome through education.

During the study, interesting results had been reached in the informations how identities formed on Facebook were constructed and what kind of issues came forward meanwhile. Yet, especially expressions stated by student G (Girl, 19) had been seen important as they were different than the others. This student had told that she couldn't have opportunity to express herself on her Facebook page freely as she wished, and this occasion prohibited her to exactly reflect her own identity on her personal Facebook page, because she felt neighborhood pressure intensely on herself. As such, she stated that there were differences between her identity in real life and the one she edited on Facebook. However, other students stated that extensions of their identities in real life had resemblances in Facebook, too. But there is a conspicuous point in the conversations done with the students that it didn't matter they said that they were the same person in both two mediums, they actually overrated how they were perceived by the others in the individuality construction they built in Facebook and tended to edit an identity approved by society.

In the scope of conversations, also their thoughts about gender concept had been asked to the students. Actually, noteworthy results had been obtained in this question asked in terms of its supporting the goal of the study. The statements that  (Girl, 21) stated as "... *The one who taught me wasn't society or the books I read or any other thing. That was my mommy first, then my creation. I am like that since childhood.*" were interpreted as the sign that gender roles were transferred to us through culture in the obtained informations. It is possible to evaluate 's words as an important statement in terms of its showing that presenting a traditional character, gender concept was transferred to the next generation through generations.

Likely, also the statement of a male student A (Boy, 23) that some words and behaviours weren't proper for women and girls is evaluated as the expression of this kind of informations transferred to him from his family and the society. Expressing the behaviours and words which

shouldn't be done by man and woman according to him as behaviour models mowed by society for man and woman were concerned by the words "... We can see that a woman, too, plainly share anything a man did. To me it is wrong for a woman to share these ... I think a woman should have more feeling of shame than a man. She shouldn't write indecent things. ... A girl shouldn't do the things mostly suitable to man in society.", A had expressed his thoughts about women and girls. In these expressions of A, approaches in the context of gender shows that needle was on minus on behalf of women and girls. It is possible to say that a sexist discourse came forth in this sense.

In he light of the informations obtained in the conversations done with students with the goal to be able to determine the situation relating to how an individuality construction was built in Facebook in the context of gender, it had been understood that it was possible to see the extension of sexuality in all shapes. It had been understood especially from the expressions of girl students that they couldn't move independent from society's value judgements and felt themselves cornered and no liberal area was offered to them, and so they couldn't act contendedly while editing an individuality construction.

With this study, informations related with how gender was represented on Facebook had been obtained through a semi-structured conversation method. With this feature, this study seems precious in respect to its advising to the studies that will be done after it. Advancing the informations they will obtain from this study, researchers working with the same issue can carry out another study which they could use both quantitive and qualitative informations at the same time.

Key Words: Gender, Social Media, Facebook, Individuality Construction, Representation.

Giriş

Cinsiyet, doğal olarak belirlenen biyolojik bir durumdur. Toplumsal cinsiyet ise, değişik kültürler tarafından farklı bir biçimde inşa edilen kültürel bir durumdur. Marshall'a (2003: 407) göre sosyolojide kimlik, insanın kendi benlik duygusuna, kendi hakkındaki duygu ve düşüncelerine atıf yapılarak kullanılmaktadır. Benlik kavramı, bireyin toplumda değerli veya onaylanan olma özelliklerinin bütünüdür. Onaylanma durumu, benliğin bir uzantısıdır. Sosyal medya ile bireyler, mevcudun yanı sıra yeni benlikler inşa edebilmektedir. Sosyal medya; bireylere, yeni bir "benlik alanı" sunmaktadır (Çalışır, 2014: 176). Toplumsal cinsiyet, bize atfedilen kadın ya da erkek gibi davranmayı öğrenmekten daha fazlası anlamına gelmektedir. Gün içinde sergilenen pek çok eylemde cinsiyet, toplumsal olarak yeniden üretilmekte ve yeniden kurgulanmaktadır (Giddens, 2000: 104).

Bu çalışmada Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri arasında rastlantısal olarak seçilen 5 kız, 5 erkek öğrencinin sosyal medya aracı olarak kullandıkları Facebook hesaplarında nasıl bir profil yapılandırıdıkları, profillerinin görünürlükleri, doğruluk durumları, görsel ve sözel olarak kendilerini nasıl sundukları; yani nasıl bir benlik inşası gerçekleştirdikleri yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla öğrenilmiştir. Böylelikle çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında öğrencilerin kişisel Facebook sayfalarında toplumsal cinsiyetin nasıl temsil edildiğine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet

Türkçe’de kullanılan “*cinsiyet*” kelimesini tanımlamak için İngilizce’de “*sex*” ifadesi kullanılmaktadır. Yine İngilizce’de “*gender*” olarak kullanılan ifadenin Türkçe’deki en uygun anlamı “*toplumsal cinsiyet*” olarak görülmüştür. Toplumsal cinsiyet kavramının kökeni 1970’lere dayanmaktadır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 56). Türkçe’de böylesi bir ayrıma gidilmiş olması, iki kavramın arasındaki farklılıkların daha çok göz önünde bulundurulmasını sağlamıştır (Yaşın Dökmen, 2004: 3).

Batıda kişilerin biyolojik özelliklerini gösteren *sex* kelimesi, dilimizde daha çok cinsellik, cinsel davranış ve cinsel ilişki anlamlarında kullanılmaktadır. Böylelikle toplumsal ve biyolojik kimliği ayırt ettiği söylenen cinsiyet kavramına yüklenen anlamlar zamanla artarak çoğalmıştır. Ökten’e göre (2009: 303) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım, kadın ve erkek bedeninin kültürel inşası olarak tanımlanabilir. Scott (2007: 11) da toplumsal cinsiyet kavramının, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için kullanıldığını ve kadınlarla erkeklere ilişkin uygun rollerin toplumsal olarak üretildiğini ifade eden “*kültürel inşalar*” olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak kadın ve erkeğin ne olduğunu tanımlamak ise bu kadar kolay değildir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlenen, içeriği toplumdan topluma değiştiği gibi tarihsel süreçte de değişime uğrayan cinsiyet konumu olarak değerlendirilebilir. Nitekim Outhwaite (2003: 252) de toplumsal cinsiyetin kültürel değerlere, zaman ve yere göre değişiklik gösterebildiğine dikkat çekmiştir.

Uzun yıllar boyunca toplumda kadına ve erkeğe atfedilen farklı özellikler, roller ve statüler cinsiyet temelli olarak belirlenmiş ve bunların değiştirilemez olduğuna yaygın şekilde inanılmıştır. Bhasin (2003: 19), cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkın kadınların, erkeklerin egemenliği altındaki ikincil konumlarını, onların anatomilerine bağlayarak açıklamaya çalışan yaygın kanı ile mücadele edilmesi olarak tanımlamaktadır.

Firestone insanlığın en temel çelişkisinin cinsel eşitsizlik olduğunu belirterek, kadının ikinci sınıf olmasını, onun doğurma özelliğine bağlamıştır. Connell de, toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadın ve erkeğin sosyo-kültürel açıdan tanımlanmasını ve toplumun bu iki cinsiyeti ayırt etme şeklini anlatmak için kullanılan bir ifade olduğunu belirterek, söz konusu kavramın etkisinin toplumun her alanına yansıdığını vurgulamıştır (Firestone (1993: 210) ve Connell (2002: 34)’den aktaran: Kahraman ve diğerleri, 2014: 813).

Toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkek için uygun gördüğü değer yargılarını, rolleri ve beklentileri işaret etmektedir. Kadın ve erkek; yaradılışları, özellikleri, dış görünüşleri, duygu ve düşünceleri, yeti ve yetenekleri, hatta kişilik özellikleri itibarıyla birbirlerinden farklıdırlar. Bu durum, onların biyolojik cinsiyetlerinin farklılıklarının bir uzantısıdır. Henslin (2003: 289), her toplumun kadına ve erkeğe farklı cinsiyet rolleri biçtiğini ve bu cinsiyet rollerine uygun davranış modeli sergilemeyenlerin toplumca ayıplandığını ve dışlandığını ileri sürmektedir.

Kadın ve erkek cinsiyet rolleri birtakım davranış, beklenti ve görevlerle ilişkilidir. Söz konusu bu beklenti ve görevler her iki cinsin toplumsallaşma süreci içinde doğuştan beri var olan bir durumdur. Kadın ve erkeğe uygun davranış modelleri toplum tarafından öğretilmektedir. Pasiflik, tevazu, uysallık kadına biçilen değerken; cesaret, şiddet, güç ise erkeğe biçilen bir değerdir (Oglesby ve Hill, 1993: 720). Bir başka deyişle kadın; evde çocuklara bakan, temizlik vb. ev işleri ile uğraşan, gerek kendisi için (özel bakımı için gerekli kozmetik vb. ürünler) gerekse evin gideri için gerekli olan alışverişi yapmakla yükümlü olan daha edilgen bir konumda iken, erkek; evin geçimi için para kazanan, iktidarı elinde bulunduran, eşini ve çocuklarını koruyup kollayan etken konumdadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet olgusunu, toplumun bizden beklediği davranış modelleri olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal uyumun devamlılığını sağlamak adına her kadın ve erkek,

kendisine biçilmiş ve yine kendisinden beklenen davranış modellerini kurgulamak durumundadır. Yani kendisinden bekleneni yapmakla yükümlüdür.

Butler (2009: 75) toplumsal cinsiyeti; eril ve dişilin toplumsal cinsiyetin içerdiği hormonal, kromozomal, ruhsal ara formlarla birlikte üretilmesi ve normalleştirilmesinin gerçekleştirildiği aygıt olarak tanımlamaktadır. Cinsiyet, gerçek ya da cinsel olarak olgusal denilen şeylerin bedenlerin benzemeye zorlandığı; ama başarılı olamadığı fantastik inşalar, yanılısamlar olarak düşünüldüğünde toplumsal cinsiyet kavramı anlamını yitirmektedir (Butler, 2008: 238). Butler'in bu söyleminden ataerkillik ve politik iktidarın amaçlarına hizmet eden bu kavramın ideolojik anlamsal yüküyle düşünüldüğünde, tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini söylemek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin yukarıda yapılan tüm tanımlamalardan yola çıkılarak şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: Toplum içinde kadınlarla erkeklerin konumlarının; cinsiyetlerinin (biyolojik farklılıklarının) bir uzantısı olarak değil, toplumsal ve kültürel olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin konumlarını belirleyen ana etmeler arasında toplumun onlar için biçtiği roller, beklentiler ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bu durum, toplum tarafından edilgen duruma dönüştürülen kadınların kaynaklara ve fırsatlara ulaşması adına olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Sosyal Medya, Facebook ve Benlik İnşası

Kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin internet kullanıcıları arasında paylaşıldığı ve daha fazla etkileşim ortamı sunulduğu çevrimiçi uygulamalar “sosyal medya” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya; insanların birbirleriyle içerik, fikir, deneyim ve bakış açılarını paylaştıkları çevrimiçi ortamlar, uygulamalar, teknolojiler ve topluluklar olarak isimlendirilebilir. Söz konusu içerikler fotoğraf, video ve metinsel yorumlardan oluşabilir. Etkileşimi, işbirliğini ve içerik paylaşımını kolaylaştırmak için çevrimiçi uygulamalar, platformlar ve medya kullanımı gibi özellikler sosyal medyayı ortaya koymaktadır (Öztürk, 2013: 122).

Sosyal medya, zaman ve mekan sınırlaması olmadan paylaşım, beğeni ve yorum yapmanın mümkün olduğu bir iletişim şekli olarak tanımlanabilir. Bu iletişim yolunda bireyler internet üzerinden birbirleriyle diyalog kurabilmekte ve yine birbirlerinin paylaşımlarına yorum ya da beğeni yapabilmektedirler (Vural ve Bat, 2010: 3348). Köseoğlu (2012: 60) sosyal medyanın; topluluk oluşturmak, sosyal etkileşim yaratmak ve işbirliği gerektiren ortak projeler üretmek için gerekli alan ve fırsatları yaratan mecralar olduğuna dikkat çekmektedir. Sosyal medyayı ayrıca bireylerin ve toplulukların yüksek düzeyli etkileşimli platformlarda paylaşım ve tartışma yapma, yeniden yaratma/üretme ve içeriği değiştirebilme fırsatlarına sahip olunan web temelli teknolojiler olarak da betimlemektedir.

Göker (2015: 394-395) de sosyal medyanın kişilerarası iletişim biçiminde, boş zaman etkinliklerinde, toplumsal ilişkilerin geliştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında, kamuoyu oluşturulmasında etkili şekilde kullanıldığına vurgu yapmaktadır. Yazar ayrıca sosyal medyanın bir benlik ve kimlik üretiminde, kullanıcıları tarafından benimsenen bir temsil aracına dönüştüğünden de söz etmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın her geçen gün kullanıcı sayısının artmasını, adı geçen mecranın toplumsal yaşamın bir parçası haline dönüşmesinin bir sonucu olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Hızla değişen teknolojilerin bir uzantısı olarak yaşamımıza giren sosyal medya kavramı ile bilgisayar ya da akıllı telefon ekranından dünyanın öbür ucundan yapılan paylaşımlar hakkında yorum yapılabilir ve beğenide bulunabilir hale geldik. Hatta yaptığımız paylaşımlar aracılığıyla kendi gündemimizi kendimiz oluşturabilir olduk. Bunları yaparken de birtakım araçları ve ağları kullanmaya başladık. Söz konusu ağlar içinde dünyada en popüler olanı Facebook'tur. Facebook,

kullanıcılarına çoklu bir iletişim ortamı sunarak, iletişimin gerçekleşmesi için yeni bir ortam inşa etmiştir. Facebook'un sunduğu bu yenilik ya da yeni ortam, onun popülerliğini her geçen gün artırmaktadır.

Facebook kullanıcıları fotoğraf, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ilgi alanları gibi kişisel özelliklerini yansıttıkları profiller oluşturabilmekte ve bu profiller aracılığıyla özel ya da herkese açık alanda mesajlar göndererek farklı arkadaşlık gurupları kurabilmekte ve onlara üye olabilmektedir (Toprak vd., 2009: 38). Bir Facebook profilinde kullanıcının adı, doğum tarihi, okulu, medeni hali ve e-posta adresi gibi temel bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu bu bilgiler Facebook hesabı açmak için yeterli değil gibi gözükse de, kullanıcının sayfasına yükleyeceği bilgi miktarı oldukça fazladır. Facebook kullanıcısı profil, arkadaşlar, fotoğraflar, gruplar, etkinlikler, mesajlar, hesap ayarları ve gizlilik ayarları gibi altı temel kategoriye ayrılan bu ayarları değiştirebilme durumuna sahiptir (Jones ve Soltren, 2005: 5).

Facebook, internette ihtiyaç duyduğumuz pek çok aracın bir araya gelmiş halini bize sunar. Böylelikle Facebook bize farklı internet sayfalarında yapabileceğimiz pek çok şeyi aynı sayfada sunma imkanı verir. Facebook'un sahip olduğu çeşitli fonksiyonları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Özel mesajlaşma,
- İnsanların kamuya açık mesajlar yapıştırabileceği bir “duvar”,
- Bir kimsenin kişisel bilgileri,
- Sınırsız depolama alanlarının bulunduğu fotoğraf albümleri,
- Videolar,
- Gruplar,
- Blog gibi işlev gören “notlar”,
- Kullanıcılara sosyal toplantılar organize etme imkanı tanıyan “etkinlikler”,
- Üçüncü kişi geliştiriciler tarafından geliştirilen birçok uygulama (TSE, 2008'ten aktaran Sarı, 2012: 19).

Grimmelmann (2009: 1149) Facebook profilinde; isim, doğum tarihi, siyasi ve dini görüşler, çevrimiçi ve çevrimdışı iletişim bilgileri, cinsiyet, cinsel tercih, ilişki durumu, favori kitaplar, filmler, eğitim, iş geçmişi ve fotoğraf gibi tanınabilir kişisel bilgilerin bulunduğunu söylemiştir. Facebook, bu bilgiler sayesinde kullanıcılarına arkadaş olabilecekleri potansiyel kişileri aramak ve onları arkadaş listelerine eklemek için birçok alet sunmaktadır. Böylece Facebook, yukarıda adı geçen bilgileri tam olarak dolduran kullanıcılar hakkında çok detaylı bilgiye sahip olur ve kullanıcıların kim olduklarından, kimlerle tanış oldukları ya da ilişki içinde bulunduklarına kadar kapsamlı bir bilgiye ulaşır. Tıpkı kişinin DNA şifresinin çözümü gibi, kişilik özelliklerinin şifresine de ulaşılmış olur. Zira kişinin cinsiyetinden, arkadaşlarıyla ilişkilerine, hayata dair zevklerinden, dünya görüşüne kadar pek çok bilgiye Facebook'ta verilen bu bilgiler sayesinde erişilmiş olur.

Bu bağlamda kullanıcının kim olduğu ve nasıl bir benlik inşası yaptığı dikkat çekmektedir. Benlik, bireyin kendisinin saydığı ve toplumsal açıdan sonuçlar doğuran bir değer yüklediği özellikler bütünü olarak bireyin “kim olduğunu” tanımlama biçimidir. Kimlik ya da benlik, bireyin kim olduğu hakkında kafasında var olan imajları kapsamaktadır. Bilgin (1994: 208-210) benlik kavramının, kim olduğumuz fikrini kapsadığını ve her zaman aynı kaldığımızı; yani çevre ve yaşam değişse bile bizim değişmediğimize ve bir süreklilik izlenimine gönderdiği ölçüde bir kimlik niteliği

taşıdığına vurgu yapmaktadır. Bilgin (2007: 83) ayrıca benlik gelişiminde kendine dıştan bakabilme olgusunun, kendini bir resim olarak görebilme şeklinde nitelendirilmesinin bizi ayna deneyimine götürdüğünü belirtmektedir. Bu deneyim kelimenin dar anlamında; bir çocuğun kendini aynada görerek tanıması anlamına gelirken, daha geniş anlamda kendini, diğerlerinin ona karşı gösterdiği tepkilerde ve ilettikleri mesajlarda kavraması anlamına gelebilmektedir.

Bilgin'in (2007: 85) dikkat çektiği ayna benlik, üç ögeyi bütünleştirmektedir: 1- Diğerlerine sunduğumuz imaj, 2- Diğerlerinin bizim hakkımızdaki yargısı, 3- Bundan doğan pozitif ya da negatif duygular. Başkalarına sunduğumuz imaj; yakın çevre, ailevi ortam ya da dostluk grupları gibi kendimizi oraya ait hissettiğimiz ve "biz" olarak adlandırdığımız birincil gruplar aracılığıyla gelişmektedir.

Bizi, başkalarından farklı kılan en önemli özelliğimiz kimliğimizdir; "benlik" de dediğimiz bu kavram, bizi toplum nezdinde değerli, önemli, tanınan ya da onaylanan birisi olma özelliklerinin bütünüdür. Toplumda kabul edilmemiz ya da edilmememiz benliğimizin bir uzantısıdır. Son dönemlerin favori iletişim ortamlarından biri olan sosyal medya ile bireyler, kendilerine bilinenin yanı sıra yeni yeni benlikler inşa edebilmektedir. Bu yönüyle sosyal medya bireylere; bir "benlik inşası, benlik sunumu ve paylaşımı" imkanı vermektedir (Çalışır, 2014: 180).

Benlik temsiliyle ilişkilendirilen performans "yüz" olarak anlaşılabilir ve bireyler içinde bulundukları şartlara göre birden fazla yüze sahip olabilirler. Söz konusu yüzler, bilinçli olduğu gibi bilinçsiz şekilde de başkalarına yansıtılan izlenimlerden ifadelerden oluşmaktadır. Çevrimiçi ortamın benlik performansını temsil etmek için ideal bir çevre sunduğu iddia edilmiştir. Çevrimiçi olan bazı alanlarda sözlü ve sözsüz işaretlerin kontrolü baz alındığında bireyler, tam olarak amaçladıkları yüzü dışarı yansıtan kontrollü performansları bir araya getirebilirler (Papacharissi, 2009: 210).

Görülen o ki Facebook, kullanıcılarına kendilerine ait oluşturdukları dünyalarında bir benlik inşası sunma fırsatı tanımaktadır. Söz konusu inşalar kimi zaman gerçek bizi yansıtırken kimi zaman da olmak istediğimiz bizi yansıtabilmektedir. Zira sanal ortam olması nedeniyle kullanıcıların bilgileri, verdikleri bilgilerle sınırlı kalmakta ve kişi o bilgilere göre tanınmaktadır. Öyle ki hiç tanımadığımız birisi için bu durum tamamen verdiği bilgilere bağımlı kalma durumunu ortaya çıkartmaktadır.

Yöntem

Dünyanın en yaygın sosyal paylaşım sitesi olan Facebook'un dünyadaki kullanıcı sayısının bir milyarı aştığı, Türkiye'deki kullanıcı sayısının da 31 milyonu geçtiği bilinmektedir. Nüfusunun yüzde 40'ından fazlasının Facebook kullanıcısı olan Türkiye, dünya genelinde altıncı sırada bulunurken, Avrupa'da ise zirvede yer almaktadır (<http://webde60.blogspot.com.tr>). Facebook'un Türkiye'de bu denli tercih edilen bir sosyal medya aracı olması, çalışmanın da Facebook üzerinden yürütülmesinde etkin bir rol oynamıştır.

Günümüzde kişiler yediklerinden içtiklerine; gezip gördükleri yerlerden; hoşlandıkları müzisyenlere, kitaplara; dünya görüşlerinden destekledikleri sivil toplum kuruluşlarına; bildiği dillerden, izlediği dizi ya da tv. programlarına; gittikleri sinema, tiyatro, konser vb. etkinliklere kadar pek çok alana dair bilgileri Facebook'ta oluşturdukları sayfalarda paylaşır hale gelmiştir. Hele ki akıllı telefonların hayatımıza girmesiyle birlikte bu tür paylaşımlar artık anında yapılabilir hale gelmiştir. Böylelikle bir kişinin nerede, ne şekilde ve kimlerle birlikte olduğunu kolayca kişisel Facebook sayfasındaki paylaşımından anlamak mümkün hale gelmiştir. Facebook'un sağladığı bu olanaklar zaman zaman kişisel ve cinsiyet özelliklerimizin dışavurumunu ya da toplumun bize biçtiği görev ve sorumlulukların bir uzantısını yansıtabilmektedir. Nitekim kişiler Facebook sayfasındaki paylaşımlarını yaparken kendilerine ait bir kültür ve benlik inşası kurgularken, aynı zamanda

fizyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bağlamında paylaşımlar da yapabilmektedir. Söz konusu bu paylaşımların nasıl yapıldığını görebilmek ve gösterebilmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

IAB Türkiye İnternet lmleme Araştırması, Facebook’un Türkiye’de en popüler sosyal medya sitesi olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmaya göre Temmuz 2013 döneminde 15 yaş üzeri nüfusta Facebook’u birden fazla ziyaret edenlerin oranının yüzde 84’e karşılık geldiğini göstermiştir (Ipsos, 2013). 2013 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporu (2013, 135) verilerine bakıldığında da gençler arasında bu oranın yüzde 89 olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’in Türkiye’nin 2015 yılı nüfus sayısı verileri incelendiğinde, nüfusun 77 milyon 695 bin 904 kişi olduğu, bu sayı içinde 15-24 yaş aralığında bulunan gençlerin kapladığı oranın da yüzde 16,5 (12 milyon 782 bin 381 kişi) olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2015).

Bu bilgilerden hareketle çalışmanın rneklemeni, gerek Türkiye’deki Facebook kullanımındaki öncülüğü gerekse de nüfustaki çoğunluğu nedeniyle gençlerin oluşturmasına karar verilmiştir. Böylelikle alışma kapsamında yazarların kişisel Facebook sayfalarındaki arkadaş listelerinde bulunan Gümüşhane niversitesi öğrencilerinden 5 kız, 5 erkek ğrenci çalışmaya dahil edilmiştir. Bu ğrencilerle 2015 Mayıs ayı içerisinde çeşitli günlerde olmak üzere yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak, kendilerine ait Facebook sayfasını hangi amaçlara göre oluşturduklarına, bir nevi nasıl bir benlik inşası kurguladıklarına, toplumsal cinsiyet özelliklerinin sayfalarında nasıl temsil edildiğine ve bu konuda ne düşündüklerine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmada araştırmaya dahil edilen öğrencilerin isimlerinin anonim kalmasını sağlamak için öğrenciler çalışma boyunca isimlerinin baş harfleri ile kodlanarak anılmıştır. Kendilerine ait fakülte, meslek yüksekokulu, bölüm ve sınıf gibi bilgiler açıkça verildiği için böyle bir kodlama tercih edilmiştir. Ayrıca metin içinde öğrencilerin ifadelerine atıf yapıldığında öncelikle öğrencinin ifadelerine, sonrasında da parantez içinde öğrencinin isminin baş harfi, cinsiyeti ve yaşı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bunun nedeni de hangi öğrencinin ne söylediğini anlamak için her seferinde tabloya dönüp bakma gereğini ortadan kaldırma isteğidir.

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılmasını da Yıldırım ve şimşek’in, (2004: 107) yarı yapılandırılmış görüşmenin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık, görüşmenin önceden hazırlanmış protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeni ile daha sistematik ve karşılaşılabilir bilgi sunmasıdır, görüşleriyle açıklamak mümkündür. Öte yandan literatür taraması sırasında özellikle bugüne kadar yapılan “*sosyal medya*” başlıklı çalışmalar incelendiğinde, genellikle içerik analizi temelli nicel, dolayısıyla sayısal değerlerin elde edildiği çalışmaların yoğunlukta olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada daha öncekilerden farklı olarak nitel bilgilere ulaşılmak hedeflenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili, başlıklı bu çalışmada öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. Ancak öncelikle görüşme yapılan öğrencilerin kişisel bilgileri aktarılmıştır. Söz konusu bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Öğrencilerin Kişisel Bilgileri

İsim	Cinsiyeti	Yaşı	Fakültesi/Bölümü/Sınıfı	Memleketi
Ç	Kız	21	Sağlık Meslek Yüksek Okulu/Sağlık Yönetimi 3. Sınıf	Giresun
S	Kız	21	Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi/İnşaat Mühendisliği 3. Sınıf	Trabzon
G	Kız	19	Gümüşhane Meslek Yüksek Okulu/ Laborant ve Veteriner Sağlık/2. Sınıf	Giresun
N	Kız	25	İletişim Fakültesi/Halkla İlişkiler ve Tanıtım/2.Sınıf	Bitlis
S	Kız	23	İletişim Fakültesi/Halkla İlişkiler ve Tanıtım/1.Sınıf	Van
A	Erkek	23	İlahiyat Fakültesi/2. Sınıf	Trabzon
K	Erkek	22	İletişim Fakültesi/Halkla İlişkiler ve Tanıtım/1.Sınıf	Sivas/Divriği
İ	Erkek	21	Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi/Makine Mühendisliği 2. Sınıf	Rize
M	Erkek	22	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 3. Sınıf	Kayseri
U	Erkek	22	Sağlık Meslek Yüksekokulu/Sağlık Yönetimi 3. Sınıf	Adana

Bu bölümde görüşme verilerinden elde edilen bulgular alt başlıklar halinde aşağıda verilmektedir.

Yaş, Eğitim, Memleket

Tablo 1’de de gösterildiği üzere görüşmeye dahil edilen öğrencilerin yaş aralığı 19-25 arasında değişmektedir. Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin biri (ön lisans) dışında hepsi lisans öğrencisidir. Cinsiyetleri bakımından eşitlik gözetebilmek adına 5 kız 5 de erkek öğrenci, çalışmaya dahil edilmiştir. Öğrencilerin memleketleri de çeşitlilik göstermektedir.

Facebook’un Kullanım Amacı

Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmede elde edilen bilgiler ışığında Facebook’un çoğunlukla bir iletişim aracı olarak kullanıldığı, genellikle arkadaş ve tanıdıklarla haberleşmek ve onların neler yaptıklarından haberdar olmak, bunların yanı sıra da güncel olayları ve haberleri takip etmek amacıyla kullanıldığı bilgisine erişilmiştir. Öğrenciler benzer amaçlar için Facebook’u kullandığını söylese de arada nüans farkları bulunmaktadır. Buna göre diğerlerinden farklılık gösteren şu ifadelere aşağıda yer verilmiştir:

“Pek fazla dışarı çıkan veya aktif olan bir insan değilim, Facebook üzerinden birazcık aktifliğim var. Genelde boş zamanlarımı değerlendiriyorum ya da haberleri oradan alıyorum.” (G, Kız, 19)

“Facebook’u genelde siyasetten haberdar olabilmek için, başka arkadaşlarla görüşmek için kullanıyorum.” (A, Erkek, 23)

“Facebook’u edebiyat sayfalarını takip etmek ve okumak için kullanıyorum.” (N, Kız, 25)

“Facebook, başkalarına iletmek istediklerime aracı oluyor. Örneğin siyasi konularda eleştirmek istediklerimi bazı masajlar yoluyla başkalarına duyurma isteğim var.” (S, Kız, 23)

“İlk iki yıl yurttta kaldım. Dolayısıyla televizyon izleme gibi bir alışkanlığım kalmadı. Haberleri televizyondan takip edemedim. Sosyal medyanın bu yönden yararlı olduğunu düşünüyorum. Facebook’u daha çok güncel haberlerden haberdar olmak için kullanıyorum. Hem dünyada hem de yakın çevremde neler olduğunu Facebook aracılığıyla öğrenebiliyorum. Ayrıca Gümüşhane’de alışveriş biraz sıkıntı olduğundan Facebook’u butik sayfalarını takip etmek için de kullanıyorum” (S, Kız, 23)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Facebook, bilgi alma ve edinme ortamı olarak algılanmakta ve bu yönüyle bir iletişim aracı gibi kullanılmaktadır. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporunda (2013: 136) da benzer sonuçlar görülmektedir. Raporda; gençlerin sosyal medyayı temel olarak bilgi almak ve sosyalleşmek amacıyla kullandıkları ve bu platformda daha seçici davrandıkları ifade edilmiştir. Ancak bu çalışmada farklı olarak Facebook’u G (Kız, 19), boş zamanını değerlendirmek; N (Kız, 25), edebiyat sayfalarını takip etmek; A (Erkek, 23) ve S (Kız, 23), farklı bir konuya değinerek daha çok siyasi konulardaki gelişmeleri takip etmek ve eleştiride bulunmak için kullandıklarını söylemişlerdir.

Aslına bakılırsa buradaki ifadelerde de dikkat çeken bir nokta, bizi yine toplumsal cinsiyet ayrımına götürmektedir. Nitekim görüşmeye dahil olan kızlardan sadece birisi siyaset ile ilgili konulardaki gelişmeleri takip etmek amacıyla Facebook’u kullandığını söylerken, diğer kızlar iletişim kurmak, arkadaşlarıyla görüşmek, alışveriş yapmak için butik sayfalarında gezinti yapmak ve edebiyat sayfalarını dolaşmak için Facebook’u kullandıklarını söylemişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere toplumda genellikle siyaset ile ilgili konuların erkek işi olduğu algısını buradaki ifadelerde de görmek mümkündür. En azından bir tek kız öğrencinin bu konuda yorum yapması, bu düşüncüyü desteklemesi bakımından önemlidir. Diğer yandan alışveriş ve edebiyat konularında kadınların daha istekli oldukları düşünülürse, bunun yansımalarının da kız öğrencilerin söylediklerinde vücut bulduğunu görmek mümkündür.

Facebook’taki Paylaşım Durumu

Öğrencilerin verdikleri bilgilerden elde edilen bilgilere göre özellikle kızların fotoğraf paylaşma konusunda istekli oldukları görülmüştür. Bunun dışında paylaşım yapmayı sevmeyenlerin, kendi okudukları bölümle ilgili, sosyal içerikli ve özellikle siyasi konularda paylaşım yapmaktan hoşnut olan öğrencilerin de varlığı dikkat çekmektedir. Bu söylenenler doğrultusunda diğerlerinden farklılaşan birkaç görüş aşağıda verildiği şekliyledir:

“Ben pek fazla paylaşımda bulunmuyorum bulunduğum zamanlarda genelde beğendiğim sayfalardaki komik gördüğüm şeyleri, mensubu olduğum siyasi partinin paylaşımlarını beğenir, paylaşıyorum. Trabzon sporluyum Trabzonspor’un bir haberi olur, onu paylaşıyorum.” (A, Erkek, 23)

“Daha çok sağlıkla ilgili paylaşımlarda bulunuyorum. Sağlıkta; personelin çalışma sistemi, maaşlarına etkileri ya da afet gibi bir durum varsa paylaşıyorum arkadaşlarım görsün diye.” (Ç, Kız, 21)

“Facebook’u genellikle siyasi amaçlı paylaşımlarda bulunmak için kullanıyorum. Parti politikaları ile ilgili siyasal ideolojik içerikli makaleleri, hoşuma giden haberleri ve köşe yazılarını paylaşıyorum.” (M, Erkek, 22)

“Ben fotoğraf çekilmeyi ve fotoğraf çekmeyi çok seviyorum. Fotoğraf paylaşımında da çok bulunuyorum. Güncel olarak önemli konularda da paylaşımım vardır. Ben daha çok okulla ilgili bir şeyler paylaşmaktan yanayım. Benim gördüğüm duyuruları başkaları da görsün amacıyla paylaşım yapmaktayım.” (S, Kız, 21)

Yukarıda verilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere erkek öğrencilerin ağırlıklı olarak spor ve siyaset konularında, kız öğrencilerin de fotoğraf ile ilgili paylaşımlarda bulunduğu belirtilmiştir. Bu anlamda değerlendirildiğinde, kadın ve erkek için biçilen kültürel inşaların uzantısını burada da görmek mümkündür. Nitekim toplum nezdinde futboldan ve siyasetten ağırlıklı olarak erkeklerin ve fotoğraf çekme ve çekirme hususunda da kadınların hevesli olduğu varsayımından hareket edilirse, görüşme yapılan öğrencilerin söylediklerinde de benzer ifadelerin yer aldığını görmek mümkündür. Zira öğrencilerle yapılan görüşmede kişisel Facebook sayfalarında yaptıkları paylaşımların bu yönde olduğu anlaşılmıştır.

Nelere Beğeni ya da Yorum Yapıldığı

Facebook kişisel sayfalarında nelere beğeni ve yorum yaptıkları sorulan öğrencilerden gelen bilgiler çeşitlilik gösterdiği için burada hepsine yer vermekte fayda görülmüştür. Buna göre öğrencilerin düşünceleri aşağıda aktarılmıştır:

“Beğeni olarak genelde siyaset üzerine ve futbol üzerine beğenim olur, yorum yapmam. Yorum yapmayı sevmiyorum. Çünkü insanların özgürlüğünü kısıtlayıcı faktör olur, diye yorum yapmamayı tercih ediyorum.” (A, Erkek, 23)

“Genelde arkadaşlarımın fotoğraflarını beğeniyorum, çoğu zaman da yorum yapmıyorum.” (Ç, Kız, 21)

“Genelde komik paylaşımları, capsler falan şimdi moda ya da karikatürler falan onları beğeniyorum. Dediğim gibi edebiyata biraz ilgiliyim. Şairlerin sözlerini, şiirlerini falan beğeniyorum, çok takip ediyorum o sayfaları. Bir de akrabalarımın, arkadaşlarımın fotoğraflarına yorum yapıyorum.” (G, Kız, 19)

“Daha çok siyaset haberlerinin altına yorum yapıyorum. Çünkü ben eşitlik ve doğruluktan yanayım. Hangi siyasi parti olduğu fark etmiyor, bir yanlış varsa ben onun altına yorumumu yazarım.” (K, Erkek, 21)

“Genellikle arkadaşlarımın paylaştığı şeyler hoşuma giderse onları beğenirim ve yorum yaparım. Ama çoğunlukla yorum yapmam.” (İ, Erkek, 21)

“Facebook’u haber alma amaçlı kullandığım için genellikle beğeni ve yorum yapmıyorum.” (M, Erkek, 22)

“Yorum çok nadir yapıyorum ve bunlar arkadaşlarıma yönelik oluyor genelde.” (S, Kız, 23)

“İlgimi çeken bir şey olursa yorum yapıyorum. Beğenmiş olmak için beğenmiyorum. İlgimi çekiyorsa, beğenmem gerektiğini düşünüyorsam beğenirim. Siyasetin Facebook üzerinden yapılmasından hoşlanmıyorum. Bu nedenle bu tarz paylaşımları beğenmem. Kişinin kendi fikirlerini sosyal medya üzerinden duyurmasının doğru olduğunu düşünmüyorum. Benim fikirlerimi başka biri beğenmeyebilir veya başkasının düşüncesini ben beğenmeyebilirim, hoşlanmayabilirim. Bu nedenle böyle paylaşımların yersiz olduğunu düşünüyorum.” (S, Kız, 21)

“Düşünce tarzıma uygun gönderileri beğeniyorum. Yorum yaptığım konular, arkadaşlarımın durumları veya benim de etiklendiğim fotoğraflar.” (U, Erkek, 22)

Facebook sayfalarında yapılan beğeni ve yorumlar farklılık gösterse de aslına bakılırsa söylenenlerden elde edilen sonuçlarda kız öğrencilerin özellikle arkadaşlarının ve kendi fotoğraflarına, erkek öğrencilerin ise siyasi ve yaşam tarzı konularında yapılan beğeni ve yoruma odaklandıkları görülmektedir. Kız öğrencilerin daha gündelik olaylara yoğunlaşması ve erkek öğrencilerin ise Türkiye ve dünya gündemine yön veren siyasi konulara eğilmeleri de yine cinsiyet farklılıklarını ortaya çıkarması bakımından değerlidir. Hatta yukarıdaki ifadelerde yer verildiği üzere

bir kız öğrenci siyasi konularda beğeni ve yorum yapmayı özellikle doğru bulmadığını gerekçeleriyle anlatmıştır. Bu tür paylaşımların kedisine uzak olduğundan söz etmiştir. Bu bilgilerin, toplumsal cinsiyet bağlamında anlamlı sonuçları ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Zira bu veriler kız ve erkek öğrencilerin Facebook sayfasında toplumsal cinsiyetin temsilini göstermesi bakımından kayda değer olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin çoğunlukla farkında olmadan kendilerine biçilen rollerin uzantılarını kişisel Facebook sayfalarına taşıyarak, toplumsal cinsiyetin temsilini gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir.

Facebook'ta Kimlik Oluşturulurken Sergilenen Performans Durumu

Kimlik, başkalarının bizi nasıl gördüğüdür. Bu anlamda sosyal medya kullanıcıları kimi zaman gerçek hayattaki uzantıları kimi zaman da başkalarının gözünde olmak istedikleri kişinin özelliklerini yansıtarak bir kimlik inşası gerçekleştirmektedirler. Görüşmeler sırasında öğrenciler arasında da bu düşüncede olanlar olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin nasıl bir kimlik inşası oluşturdukları ve bunu yaparken nelere dikkat ettiklerini göstermesi bakımından her bir öğrencinin görüşüne burada yer verilmiştir.

“Facebook sayfamda kendime ait daha çok özgür bir tavır ortaya koyuyorum. İstedğim bir şeyi istediğim şekilde beğenip paylaşabiliyorum, yorum yapmıyorum; ama istesem yapabilirim, bunu belirtmek isterim. Kendim hakkında fazla paylaşımda bulunmam. İnsanlar beni tanımak isterse reel hayatta tanıyabilirler.” (A, Erkek, 23)

“Daha çok gizemli, gizli, çoğu şeyi açık etmeden o şekilde sergilemeye çalışıyorum, her şeyi her sözü paylaşmıyorum.” (Ç, Kız, 21)

“Ailem var genelde Facebook’umda. Dikkat etmeye çalışıyorum ki kendim oluyorum; yani kendim dışımda bir şey yapmıyorum, saygı çerçevesinden dışarı çıkmamaya çalışıyorum ya da insanların beni yanlış tanınaması için genelde çok şey paylaşmamaya çalışıyorum. Çünkü çok fazla aktif olduğumda insanlar farklı düşünüyor bu sefer. Mesela, eve gittiğimde falan akrabalarım ‘G sürekli Facebook’tasın başka işlerin mi var?’ falan diye iğneleyici konuşuyorlar. Başka işler, erkek arkadaş falan işleri oluyor ki, öyle sanıyorlar.” (G, Kız, 19)

“Facebook’taki sayfamı oluştururken dikkat ettiklerimin başında toplum tarafından benimsenmiş olanlara öncelik vermem geliyor. Facebook’ta binden fazla arkadaşım var. Tanınan birisiyim, çevrem geniş ve ailemden insanlar da bu ortamda. Yanlış olacak şeylerden uzak durmaya çalışıyorum. Bazı cinsel içerikli mesajlar olabiliyor, açık resimler, bunlardan kaçınıyorum; çünkü kişiler tarafından farklı taraflara çekilebilir. İnsanlar, yargılamadan infaz etmeyi ve karalamayı çok seviyor.” (K, Erkek, 21)

“Öğrenci olduğum için siyasi konularla ilgili bilgilere sayfamda yer vermiyorum, rengimi belli etmiyorum.” (İ, Erkek, 21)

“Genelde fotoğraf paylaşalım, yorum yapılsın, arkadaşlarla sosyal ağ üzerinden buluşalım, sohbet edelim diye bir düşünce vardır. Ama ben sayfamda genel olarak toplumu bilinçlendirmek için bir yapılandırma yapıyorum.” (M, Erkek, 22)

“Birebir kendim gibi değilim; ama duyarlı bir profil çizerim. Gerçek hayatta daha duyarlıyım, daha derin yaşarım, insanların dikkatini çekebilecek olayları paylaşırım.” (N, Kız, 25)

“Dürüst bir kişilik oluşturmaya çalışıyorum. Gündeme göre değişmemeye çalışıyorum. Evet gündemden etkileniyorum; ama diğer günlerde de aynı hassasiyeti göstermeye çalışıyorum.” (S, Kız, 23)

“Ben yaptığım paylaşımlarda olduğumdan fazlasını veya olduğumdan azını göstermiyorum. Gerçek hayatta nasılsam, yaptığım paylaşımlar da o doğrultuda. Yükseklerde gözüm yok. İnsanların beni olduğumdan başkası olarak bilmesi gerektiğini de düşünmüyorum.” (S, Kız, 21)

“Profilimi oluşturturken arkadaşlarımın veya yakınlarımın beni nasıl görmesini istediğime özellikle dikkat ederim. Yani başkalarının benim için düşüncesi önemlidir. Aslında profilim tam olarak beni yansıtmıyor, diyebiliriz. Çünkü arkadaşlarımın beni görmesini istediğim şekilde hareket ediyorum. Yani bir bakıma profilimde kısıtlamalara gidiyorum, diyebiliriz. Ya da biraz korku, baskı vb. diyebiliriz bunların nedeni için.” (U, Erkek, 22)

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkılarak öğrencilerin Facebook’ta oluşturdukları kimlikler bağlamında da toplumsal cinsiyetin uzantısını görmek mümkündür. Nitekim özellikle G’nin (Kız, 19) söylediklerine bakılırsa, toplumsal mahalle baskısını üzerinde ciddi şekilde hissettiğini ve ona göre bir kimlik inşası gerçekleştirdiğini görmek mümkündür. G’nin sözünü ettiği korkunun daha çok cinsiyet kaynaklı bir korku olduğu anlaşılmaktadır. Ancak U’nun (Erkek, 22) söylediklerinde de bir korku belirtisi ve kendini farklı gösterme isteği dikkat çekmektedir. Fakat bu korkunun daha ziyade siyasi, ailevi ve yaşam tarzı ile ilgili bir korku olduğu gözlenmektedir. Onun ötesinde belki de diğerleri tarafından kabul görme adına başkalarının kendisini görmek istediği şekilde bir kimlik inşasının yapılandırıldığı anlaşılmıştır.

Öğrencilerin söylediklerinden genel olarak şu sonuca varmak mümkündür: Birkaç örnek hariç, cinsiyet bağlamının dışında öğrencilerin kişisel Facebook sayfalarında kendilerine dair bir kimlik inşası kurgularken, sayfalarında hemen her şeyi paylaşma konusunda eğilimli olmadıkları tespit edilmiştir. Bir şekilde kendilerini kısıtladıkları görülmüştür. Bunun nedeni olarak kendilerini çok fazla deşifre etmeme isteğinin yanı sıra, gerçek hayattaki tanıdıklarının Facebook sayfasında da olması gösterilmektedir. Bu da bir anlamda toplumsal cinsiyet kavramı ölçeğinde bizlere biçilen rollerin uzantısını görmemizi sağlamaktadır. Örneğin kızların çok açık fotoğraflar ya da erkeklerin cinsel içerikli görüntüler paylaşmamaları yönünde mahalle baskısını üzerlerinde hissettikleri yine yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilerdir. Bir de paylaşımlar yapılırken toplum tarafından kabul görme ve onanma durumu da dikkat çekmektedir. Bu da yine bizim üzerimize giydirilen kıyafetleri taşımamız ve dışlanmamamız, kısacası bize biçilen rollerin dışına çıkmamamız gerektiği fikrini bilinçaltında taşıdığımızın bir göstergesi olarak algılanabilir.

Gerçek Hayattaki ve Sanal Ortamdaki Kişiliklerin Örtüşmesi Durumu

Görüşme kapsamında görüşülen öğrenciler genellikle gerçek hayattaki kişilikleriyle Facebook’taki kimliklerinin birbiriyle örtüştüğü yönünde bilgiler vermiştir. Ancak her bir öğrenci kendi ile ilgili farklı tanımlamalara yer verdiği için, konunun bütünlüğünü sağlamak adına tüm öğrencilerin görüşleri ve düşünceleri aşağıda derlenmiş haliyle sunulmaktadır.

“Her iki ortamda da aynı benim.” (A, Erkek, 23)

“Profilimdeki ben ile gerçek hayattaki beni bağdaştırabiliyorum. Birbirinin aynısı. Ancak gerçek hayatım ile sanal ortamdaki kurguladığım ya da inşa ettiğim Facebook’taki kimliğim aynı değil. Farklı olan yönleri ise; sanata kültüre ilğim olmasına karşın, sürekli sağlıklı ilgili paylaşımlarda bulunmak zorunda kalıyorum. Bu beni mutlu ediyor, mesleğimi seviyorum. Harici şeylere pek de fazla yer vermiyorum. Kendimi olduğumdan farklı bir kimlikle kurgulamıyorum. Benim profilime bakan birisi benim hakkımda gerçek bilgilere ulaşabilir. Profilimde her şeyi paylaşmıyorum; ama isteyen beni görebilir, beni bulabilir.” (Ç, Kız, 21)

“Tamamen beni yansıttığını düşünüyorum, eğlenceli bir kişiliğe sahibim, gezdiğim gördüğüm yerleri paylaşıyorum, eğlenceli videolar ve siyasi haberlerin altına imzamı atıyorum, genel olarak beni yansıtıyor. Facebook kimliğim ile gerçek hayattaki kimliğim birebir beni yansıtıyor.

Zaten beni tanıyan bilir gezmeyi çok seviyorum, birçok aktiviteye katılıyorum, her hafta farklı bir şehre gidiyorum. Benim Facebook sayfamı inceleyen birisi benim hakkımda gerçek ve samimi bilgilere ulaşabilir. Ama içimize attığımız şeyler tabi ki oluyor. İçsel yaşamımı paylaşmam. Gece olunca başını yastığa koyunca insan farklı oluyor, sorunlarımız oluyor. Bunu kendi içimde yaşamayı daha uygun görüyorum. Sayfamda sadece benim eğlenceli ve siyasi yanımı görebilirler.” (K, Erkek, 21)

“Tabii ki bir özdeşleşme var. Sonuçta paylaştığım şeyleri benimsediğim için paylaşmışımdır. Bu anlamda bir fark göremiyorum. Benim Facebook sayfamı bakan birisi, benim hakkımda bilgi sahibi olabilir. Mesela kitap okumayı çok sevdiğimi, siyasetle ilgilendiğimi çok rahatlıkla anlayabilir. Ben Facebook’ta kimlik inşası oluştururken kişinin kendi özelliklerini yansıtmayı gerektiğini düşünüyorum.” (M, Erkek, 22)

“Facebook’ta kendimden farklı bir profil çizmem. Kendimden çok da farklı değilim.” (N, Kız, 25)

“Facebook’ta oluşturduğum profil gerçek hayatımın bir uzantısıdır. Sahteci olmamaya özen gösteriyorum.” (S, Kız, 23)

“Ben her insanın kendisini sevmesi gerektiğini düşünüyorum. Ben kendimi sevdiğim için kendimi olduğum gibi tanıtmaktan yanayım. Fazlası benim Facebook hesabımda yoktur. İnsanlar benim Facebook hesabıma baktıklarında benim hakkımda detaylı bilgiye ulaşabilirler. Çünkü profilimde yansıttıklarım gerçektir. Yorumlarımdan belki nasıl biri olduğum hakkında fikir edinebilirler; ama detaylı bir bilgiye ulaşamazlar.” (S, Kız, 21)

“Facebook’taki ben ile gerçek hayattaki ben yüzde 60-70 oranında aynı. Özellikle durum paylaşımlarında bilhassa o günkü, o anki halimi yansıtan cümleler paylaşabiliyorum. Facebook sayfamı bakan birisi benim hakkımda bilgi sahibi olamaz. Çünkü orada gizlemem gereken şeyler olduğunu düşünüyorum. Örneğin ailevi durum veya siyasi kimliğim gibi.” (U, Erkek, 22)

Genellikle görüşülen tüm öğrenciler hem gerçek hayatta hem de sanal ortamda aynı kişilik özelliklerini sergilediklerini dile getirmişlerdir. Çalışmadaki bu bulgu, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporunda (2013: 100) verilen bulgu ile de benzerlik göstermektedir. Nitekim raporda kadın katılımcıların ortalama 4.41 gibi oranla (ki bu oran ilgili bulgunun sunulduğu çizelgeden anlaşıldığı kadarıyla tüm katılımcıların içindeki en yüksek oranı işaret etmektedir) sosyal medyada kendi gerçek adlarını kullandıkları bilgisi verilmiştir. Ancak bu çalışmada kız ve erkek öğrencilerden birer kişi kendilerinin Facebook sayfasındaki görünüşü ile gerçek hayattaki görünüşlerinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

“Facebook’ta profil oluştururken olmak istediğim G’yi yansıtıyorum aslında. Gerçek hayatta ben fazla konuşamam, yeni bir ortama falan girdiğimde. Sadece yakın arkadaşlarım beni, ben olarak tanır. Olmak istediğim G her şeyi rahatça söyleyebilen bir G ya da her şeyin üstesinden tek başına gelebilecek olan bir G. Ama biraz silik bir tipim gündelik hayatta. Facebook’ta kendimi öne çıkarmaya çalışıyorum. Gerçek hayattaki G ile sanal alemdeki G kişilik olarak çok da örtüşmüyor. Aslında G’in içi öyle; ama G bunu gerçek hayata yansıtamıyor. Aslında içimde o G var; ama beni yakından tanıyan insanlar biliyor sadece o G’yi. Benim Facebook sayfamı bakan bir kişi beni, benim olmak istediğim G üzerinden tanıyor. Beni biraz daha tanıması gerekiyor. Biraz daha fazla zaman geçirmesi gerekiyor benimle, çok yakın olması gerekiyor ki gerçekten G böyle bir G, diyebilsin. Gerçek hayattaki ve Facebook’taki G çok örtüşmüyor.” (G, Kız, 19)

“Ben tam olarak iki kişilikli bir insanım; ancak bir kişiliğimi gösteriyorum. Normalde mantıksal davranırım; ama duygusal yönümü gösteririm Facebook’ta. Beni seven ve sevmeyen

insanların benim o yönümün zayıf yönüm olduğunu düşünmesini istediğim için böyle yapıyorum. Facebook üzerinde kendimi pasifize gösterip, aslında aktif oluyorum. Facebook sayfamda çoğunlukla olmasını istediğim bir İ oluşturdum, böyle bir tercih yaptım. Özel hayatımda beni tanıyanlar, Facebook sayfamdaki ben hakkında fikir sahibi olabilirler; ancak beni hiç tanımayan birisinin sayfamdan yola çıkarak beni tanıması zordur.” (İ, Erkek, 21)

Bu anlamda Facebook ortamının kişilere bir özgürlük alanı sağladığı ve sanal olması nedeniyle kişilerin kendilerini gerçek kimliklerinin yanında farklı kimliklerle de kurgulama ihtiyaçları sergilediklerini söylemek mümkündür. G’nin ifadelerinden kalıplarını kırmak isteyen birisi olduğu söylemek mümkündür. Nitekim gerçek hayatında çok çekingen olduğunu söyleyen G, sanal ortamda daha farklı bir kimlik kurgulama girişiminde bulunarak dışa dönük, düşüncelerini rahatça ifade edebilen bir kişi olma eğilimine girmiştir. İ ise başkalarının kendisini daha duygusal birisi olarak tanınmasını istediği için Facebook’ta böyle bir kişilik sergilediğinden söz etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Üzerine Düşünceler ve Facebook’taki Yansımaları

Yukarıdaki başlıklara ilişkin sorulan sorularda öğrencilerin kişisel Facebook sayfalarında toplumsal cinsiyeti nasıl temsil ettiklerine dair bilgilere ulaşılmasına karşın, çalışmanın başlığını içermesi bakımından öğrencilere toplumsal cinsiyet kavramı denildiğinde neler anladıkları da sorularak, çalışmayı desteklemek hedeflenmiştir. Ayrıca bu soruyu sorarak Facebook üzerinde bu anlamdaki paylaşımlara ilişkin ne tür görüşleri olduğu da öğrenilmiştir. Aslına bakılırsa öğrenciler diğer sorulara verdikleri cevaplardan daha yoğun olarak bu soruya cevap vermişlerdir. Öğrencilerin bu konu üzerinde söyleyecek çok sözü olduğu da yine görüşmeler sırasında tespit edilmiştir. Bu nedenle de bu başlık altında her bir öğrencinin düşüncesini tek tek vermek yerine söylenenleri belli başlıklar altında toplayarak tasnif etmek uygun görülmüştür. Bundaki amaç da düşüncelerin dağınıklığına meydan vermeden daha sistematik bir biçimde gruplandırmak ve konunun anlaşılabilirliğini güçlendirmektir.

Kimlik ve Önyargı:

Sahip olduğumuz kimlik, bizim aynı zamanda kim olduğumuzun da göstergesidir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde kadın ve erkek kimliğinin sınırlarının net olarak çizildiğini görmek mümkündür. Örneğin Ç’nin (Kız, 21), “Toplumsal cinsiyet, beyinde insanların sahip olduğu düşüncelerdir, kazınmayan o silinmeyen, değişmeyen aslında değiştirilmesi gereken kimliklerdir.” ifadesi ve K’nın (Erkek, 21), “Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğin doğuştan kazanmış olduğu bir kimlik, aile baskısına maruz kalınarak kabullendirilme süreci, kızların daha basit işlere yönlendirilmesi, kadınlara pembe rengin benimsetilmesi, erkeklere mavi rengin benimsetilmesi bu sürecin başlangıcıdır.” ifadesindeki kadın ve erkek kimliğine dair izdüşümleri dikkat çekicidir. Nitekim daha doğmadan cinsiyetimizin belirlenmesiyle birlikte yapılan doğum hazırlıklarında kız çocuğu için pembe, erkek çocuğu için mavi renkli kıyafetler kullanılmaktadır. İşte K, bunlara göndermede bulunarak aslında toplumsal cinsiyet dediğimiz kavramın henüz biz dünyaya gelmeden, cinsiyetimizin belli olmasıyla başladığına ve bununla birlikte de birtakım önyargıların ortaya çıktığına vurgu yapmıştır.

S (Kız, 21), kadın ve erkeğin eşit olduğu düşüncesinden hareketle toplumda kadın kimliğine ilişkin beklentilerin neler olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır: “Zaten üniversite okuduğumdan da anlaşılıyor. Kesinlikle erkeğin hiçbir şekilde kadından üstün olduğunu görmüyorum. Kadın ve erkek eşittir. Kadının yapabildiğini erkek de yapabilir. Erkeğin yapabildiğini kadın da yapabilir. Buna kendi hayatımdan örnek vereyim. İnşaat mühendisliği okuyorum. Çoğu insan tarafından erkek mesleği olarak görülüyor. Kadınların inşaatla ne işi var, diye düşünülüyor. Ama ben alanında çok başarılı kadın inşaat mühendisleri tanıyorum. Kadınlardan da erkekler kadar başarılı inşaat mühendisleri olduğunu, olabileceğini düşünüyorum. Kesinlikle ‘kadın erkekle eşit değildir, kadın

oturup ocuk bakmalıdır’ düşüncesine de katılmıyorum. Bütün kızlar eğitilmelidir. Okumak herkesin hakkıdır. Bu ülkenin okumuş erkeklere olduğu kadar okumuş başarılı kadınlara da ihtiyaı vardır. Kızlarını okutmayıp; ama eşlerini hastaneye götürdüklerinde eşlerine kadın doktorların bakmasını isteyen insanların zihniyetine bir türlü anlam veremiyorum. Kadına biçilen birtakım sıfatlar var. Kadın evde oturmalı, ocuk doğurmalıdır. Erkek ise eve para getiren, evi geçindiren, hükümdar sıfatına sahip olan konumdadır. Herkes tarafından böyle düşünülür. Kadının arka planda kalmasının olumsuz sonuçlar doğuracağını düşünüyorum. Kadın ve erkek yan yana yrmelidirler.” Eitliki bir söyleme sahip olan S’nin ifadelerinden yola çıkarak, kadına yönelik önyargıların ve kadından beklentilerin ancak eğitim yoluyla düzeltilebileceği sonucuna varmak mümkündür. Bunun en güzel örneğini “*kardelenler*” projesi ile görmek mümkündür. Nitekim bu proje ile Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan kız öğrencilerin lehinde bir karar alınarak, onların etiğim hayatlarına destek vermek için bir sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirilmiştir.

M’nin (Erkek 22) Ŗu sözleri de aslına bakılırsa önyargı konusundaki düşünceleri özetlemesi bakımında değerlidir: “Toplumsal cinsiyet bağlamından yola çıkarsak, toplumumuzda kadına yönelik bir önyargı var. Çünkü toplumumuzda kadın evde oturacak, çocuğuna bakacak, büyütecek, annelik yapacak, ev ilerini görecek düşüncesi var. Ancak son zamanlarda kadın artık açılmaya, çalışmaya, i hayatında bulunmaya baladı. Ataerkil bir toplum olduğumuz için bu yapıya biraz aırmakta glk çektik. Bu nedenle de özellikle erkekler arasında böyle bir önyargı var. Bunu açmak için kadınlara yönelik pozitif bir ayrımcılığa ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.” Bir erkek olarak M’nin bu düşünceleri kadına yönelik önyargıların kırılması konusunda umut verici olarak değerlendirilebilir. Ancak N’nin (Kız, 25) “Etrafımda ve dünyada gördüklerimiz, duyduklarım kadına saygı olmadığını ve kadına karşı bir önyargı olduğunu, kadının özellikle Facebook paylaımlarında zaman zaman cinsel obje gibi sunulduğunu bana gösteriyor.” ifadeleri bir anda bu tablonun karamsar hale dönüşmesine yol açmaktadır.

Çalışmaya dahil edilen 3’nn kız, 2’sinin erkek olduğu toplam 5 öğrencinin kadının kimliği ve ona karşı sahip olunan önyargı konusunda hemfikir olması yüzde 50’lik bir oranı temsil etmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu konuda yorum yapan kız öğrencilerin, erkeklerin oranından fazla olmasını da kendi kimliklerinin bir yansıması olarak açıklamak mümkündür.

Bu çalışmada öğrencilerin söylediklerinden elde edilen bilgilerle Altıntaş ve Altınova’nın (2015: 98) “Toplumsal Cinsiyet Algısı İle Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İliinin Belirlenmesi” başlıklı çalışmalarındaki bulgular arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Adı geçen yazarların çalışmalarından elde ettikleri bulgularda, geleneksellemi ataerkil biçimlerin toplumsal cinsiyeti etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre kadınların çalışma yaşamına fazla girmemesi, eğitimden yoksun kalması, toplumda meydana gelen siyasal gelişmeler ve kadına yönelik önyargılar, toplumsal cinsiyet algısının oluşmasında ve pekitirilmesinde önemli bir role sahiptir. Grldği gibi söz konusu çalışmada elde edilen bulgular ile bu çalışmada ulaşılan sonuçlar arasında toplumsal cinsiyet bağlamında bir bağlantı bulunmaktadır.

Kadın ve Erkeğin Yapma(ma)sı Uygun Olan Durumlar:

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde toplumsal cinsiyet bağlamında Facebook paylaımlarında kadının ve erkeğin yapmasında sakınca olan ya da olmayan ynlerin neler olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır. Öğrencilerin bakış açılarına göre değişen bu dncelerde özellikle kadınların Facebook üzerinde yaptıkları paylaşımlarda bazı noktalarda utanmaları gerektiğini söyleyen ğrencinin Ŗu ifadeleri dikkat çekicidir:

“Facebook’ta bazen kadının görevleri erkeğe, erkeğin görevleri kadına yüklenmiş oluyor. Çok saçma sapan Ŗeyler ortaya çıkabilmekte. Mesela genel olarak söylüyorum, bir erkeğin yaptığı bir Ŗeyin bir kadının da açık bir vaziyette paylaştığını görebiliyoruz. Bunları kadının paylaşması

bence yanlış; yani bir yerde söylenildiğinde bunu ancak erkek yapar deniliyorsa, bunu sadece erkek yapmalı, diye düşünüyorum. Örnek vermek gerekirse utanma duygusu olarak söylemek gerekirse, bir kadın bir erkeğe göre bence daha çok utanma duygusuna sahip olmalı. Açık şeyler yazmamalı. İtiraf, dedikodu platformları olsun buralarda çok açık şeyler dile getiriliyor. Kullanılan kelimeleri kadınların ağzına yakıştıramıyorum. Aslında aynı şeyleri erkeklerin de paylaştıkları oluyor. Onlara da yakıştırmıyorum tabi ki de; ama bir kızdaki gibi abes durmuyor erkekte. Toplumda daha çok erkeğe uygun düşen bir şeyi kız yapmamalı. Toplumsal cinsiyet bağlamında baktığımızda, insanların Facebook'ta kendilerini farklı göstermek istediklerini görüyoruz. Kadınlar ya da kızlar, erkeklerden daha rahat paylaşımlarda bulunuyorlar.” (A, Erkek, 23)

A'nın bir erkek olarak kadın ve erkek davranışlarında ayrıma gittiği ve kadınları erkeğe göre daha geride görmek isteyen bir düşünceye sahip birisi olarak değerlendirmek mümkündür. Erkek egemen toplumun erkek üyesi olarak A, kendince kadının bazı konularda erkeğin yaptıklarını yapmaması gerektiğinin sınırlarını açıkça çizmiştir. Erkeğe ve kadına ilişkin düşüncelerin öncelikle ailede sonrasında da toplumda şekillendiği düşünülürse, yetişilen aile ortamlarında küçüklükten beri bu konudaki eğilim ve söylemler, bilinçaltımızda farkında olmadan birtakım bilgilerin yerleşmesine yol açmaktadır. İlerleyen yaşlarda da beklenmedik bir anda ortaya çıkan bu bilgilerin, davranış biçimimizi şekillendirdiğini görmekteyiz. A'nın kadına ilişkin “*utanma duygusu olması*” düşüncesinin temelinde böylesi bir bilinçaltı bilgisinin izlerini görmek mümkündür.

Görüşme sırasında İ'nin (Erkek, 21) söylediklerinde de A'nın söylemlerini destekleyici ifadelere rastlanmıştır. Ancak İ, kadına ilişkin genel kanının erkeklerin yüzde 90'ında aynı olduğunu; fakat kendisin hemcinsleri gibi düşünmediğini şöyle dillendirmiştir:

“Kadınların paylaşması gereken şeyler var, paylaşmaması gereken şeyler var. Erkeklerde böyle bir kısıtlama yok. Çünkü özellikle Türkiye’de kadınlar, içine kapalı insanlar. Ama ben kadınların istedikleri gibi davranabileceklerini düşünüyorum; ancak erkeklerin yüzde 90’ı bu şekilde düşünmüyor. Bu yüzde 90’lık kesim kadınların bu kadar rahat davranmamaları gerektiğini düşünüyor. Kadınların belli kalıplarda kalmasını, oturaklı olmasını düşünüyorlar. Mesela istenilen kalıpların dışına çıkan kadınlara Facebook üzerinden sarkıntılık yapıldığını biliyorum. Benzer şekilde küfür eden kızlar için, bu kızdan bir şey olmaz, buna sarkıntılık yapılabilir, düşüncesi hakim oluyor. Bu kızların edep dışı davrandıkları düşünülüyor. Ancak erkek küfür edince bir sorun olmuyor. Örneğin erkeklerin Facebook sayfalarında sağlığa zarar verecek içki, sigara, puro gibi görüntüler paylaşıldığında ‘O, delikanlı adam, işte ne güzel içiyor!’ düşünceleri oluşuyor ve bu durum yorumlara yansıyor; ancak benzer paylaşımlar kızlar tarafından yapılırken çok ağır şekilde eleştirilerek yorumlar yapılıyor. Çok açık şekilde cinsiyet ayrımcılığı yapılıyor. Bu nedenle Facebook’ta toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan paylaşımlardan yola çıkarak erkeğin özgürlük alanı daha fazla, bunun yanında kadına tanınan özgürlük alanı çok kısıtlı, eğer bu sınırların dışına çıkan kadınlar olursa, bu kadınlar belli sıfatlarla yaftalanabiliyorlar.” (İ, Erkek, 21)

İ'nin söylemlerinden yola çıkarak Facebook üzerinde yapılan paylaşımlarda erkeklerin kadınlara göre daha özgür olduğu ve kendilerini daha rahat ifade ederek bir temsiliyet gerçekleştirdiklerini anlamak mümkündür. Facebook sayfalarında erkekler gibi rahat davranan kızlar; toplum, özellikle de erkekler, tarafından edep ihlali yapan ve böyle yaptığı için de kendisine sarkıntılık yapılmasını hak eden kesim olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca nasıl bir davranış modeli sergileyeceği de “*oturaklı kız gibi davranması*” örneğinde olduğunu gibi yine erkekler tarafından belirlenmektedir. Oysa erkeklerin yaptığı paylaşımlarda sergiledikleri rahat davranışlar ise “*erkek adam, ne yapsa yakışır!*” düşüncesiyle perçinleşmektedir.

M'nin (Erkek, 22) “Örneğin bir kız Facebook sayfasına iyi niyetle bir fotoğraf koymuş olsa bile, erkekler bunu kötü niyetli değerlendirebiliyor. Bu durumu o kızla bir ilişki, bağ kurmak için

kullanabiliyor. Zaten toplumumuzda da bu var.” ifadelerinden bu konudaki düşüncelerinde erkekleri suçlayıcı bir yan göze çarpmaktadır. Fotoğraf paylaşımı ile ilgili olarak G’nin (Kız, 19) “Mesela bir arkadaşım kız arkadaşıyla fotoğraf paylatığında bu olay olmuyor; ama ben sıradan bir erkek arkadaımla fotoğraf paylatım, neden bir erkekle fotoğrafın var, olayı oluyor. Biz sert bir kelime kullansak, kadın ayıplanıyor; ama erkek sert bir kelime kullansa, erkektir söyler, erkektir yapar oluyor. Ya da biz bir arkadaımızla bir yorumlama falan yapsak, sen niye bir erkekle yorumlatın olayı, oluyor. Kadın ve erkek burada da ayrılıyor. Toplumsal baskıyı üzerimde hissedip, buna dikkat etmeye çalışıyorum bir kadın olarak. Aslında olmaması gerekir; ama kendimi geri çekiyorum. Yazmak istediğimi değil de yazabilecek olduğum şeyleri yazıyorum. Gerçek düşüncelerimi yansıtamıyorum toplumsal baskıdan dolayı. Bu mahalle baskısı Facebook’ta bile tedirgin ediyor. Bir kadın çok güzel bir fotoğraf paylasa bu kendini gösterme veya farklı bir amaç olarak görülüyor; ama oysa o kadın sadece fotoğrafta hoş çıktığı için paylaşıyordur o fotoğrafı. Ama bir erkek bir fotoğrafını paylasa kimse ona dönüp de bu kendini göstermek istiyor, demiyor. Ben böyle olmasını istemezdim. İnsanlar özgürce istediklerini yapsınlar isterdim; ama böyle oluyor yani.” şeklindeki söylemi, konunun bağlamının kadın ve erkeğin Facebook zerindeki paylaımlarında yapması uygun olan ya da olmayan durumlara ek olarak mahalle baskısının da varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Facebook zerindeki toplumsal cinsiyet yansımalarında kadın ve erkeğin yapmasının uygun olduğu ya da olmadığı eylemler söz konusu olduğunda yüzde 40 oranında bir görüşün dillendirildiği dikkat çekmektedir. Nitekim 10 öğrenciden 4’nn bu konuda fikir bildirdiği ve bunlardan 1’inin kız olduğu görülmektedir. Erkek ğrencilerin bu konuda daha özgürce düşüncelerini açıkladıkları tespit edilmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporunda (2013: 100) bununla ilgili bir bulgu dikkat çekmektedir. Buna göre erkek katılımcıların yüzde 43.32’si “*tehdit, antaj*” ve yüzde 42.65’i de “*kötü söz, hakaret ve küfür*” içeren mesajlar yazmayı sosyal medyada etik bulmadıklarını vurgulamışlardır. Bu çalışmada da özellikle erkeklerin bu konuda yorum yapmış olması, adı geçen rapordaki bulguları desteklemesi açısından dikkat çekicidir.

Temsil:

Facebook üzerinde toplumsal cinsiyetin temsiliyeti göz önünde bulundurulduğunda fikir ayrılıkları dikkat çekmektedir. K (Erkek, 21), eşitlik olduğundan söz ederek, “Kadın ve erkeğin Facebook zerindeki temsili konusunda ise eşitlik var. Kızlar, erkek gibi davranabiliyor. Kızların Facebook üzerinde rahat olduklarını düşünüyorum. Erkeklerin de aynı şekilde rahat olduklarını, hatta dışarıda söylemeye çekindikleri şeyleri buradan rahatça yazıp, paylatıklarını söyleyebilirim.” derken, U’nun (Erkek, 22), “Toplumsal cinsiyet konusuna dair düşüncelerin ve Facebook’ta paylaşımların yapılmasında bayanların daha cesur olduğunu düşünüyorum. Gemie baktığımızda erkeğin yaptığını bir kadının da yağabileceğini düşünmek zordu. Bugün belki aynı şartlarda değiliz; ama kadınların bazı konularda erkeklerin yerini aldığını, alabileceğini düşünüyorum. Kadına yönelik her türlü haksızlığın sosyal medya ortamında tartııldığını düşünüyorum.” ifadelerinde de zaman içinde kadınlar lehinde bir değişimin yaşandığını görmek mümkündür.

Diğer yandan S’nin (Kız, 23) “Facebook’a kadın ve erkek bağlamında bakacak olursak, kadınların doğru temsil edilmediğini düşünüyorum.” şeklindeki ifadesi, toplumsal cinsiyet bağlamında Facebook’ta temsil konusunda bir eşitsizliğin olduğuna vurgu niteliği taşımaktadır. Benzer ekilde S’nin (Kız, 21) “Sosyal medyada temsili üzerine kadına gereken onemin verilmediğini düşünüyorum.” ifadesinde de kadının temsili konusunda bir eksiklik olduğu vurgulanmıştır.

Yüzdelik bazda değerlendirmek gerekirse Facebook’da kadın erkek arasındaki temsilin eşitliğinden yüzde 20 oranında söz edilirken, yüzde 20 oranında da temsiliyette bir eşitliğin olmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. İlginç olan bir nokta da eşitlikten söz eden öğrencilerin erkek, eşitlik olmadığını savunan öğrencilerin ise kız olmasıdır. Yüzde 60’lık bölümde kalan öğrencilerin ise bu konuda yorum yapmadığı anlaşılmıştır.

Sonuç

Toplumun bizim üzerimize biçtiği ve giymemizi istediği birtakım kıyafetler vardır kimliğimizi yansıtmaları beklenen. Bu kıyafetleri giymediğimiz ya da toplumun bizden beklediği şekilde davranmadığımız anlarda yine toplum tarafından onanmayız ve çirkin sıfatlara maruz kalır, toplumdan dışlanırız. Cinsiyet özelinde kadının erkek gibi, erkeğin de kadın gibi davranmaması beklenir. Bizden kültürel olarak dünden bugüne aktarılan sorumluluk ve görevleri aksatmadan yerine getirmemiz beklenir. Aksi halde “öteki” oluveririz. Bu durum toplumsal cinsiyet bağlamında da değerlendirildiğinde, bize biçilen kimliklerin dışına çıkmamamız, çıktığımız zaman da toplum ve mahalle baskı ile karşılaşmamızın kaçınılmaz olduğu gerçeğinin hep yanı başımızda durduğunu hatırlatır. Bu kısıtlar ve baskılar ölçeğinde kendimize ait bir kimlik inşası gerçekleştirmeye ve bunu yaşamımızda sergilemeye gayret ederiz. Bu düşüncelerden yola çıkarak gençlerin son dönemlerin en popüler iletişim aracı olarak görülen Facebook üzerinde nasıl bir kimlik inşası gerçekleştirdikleri merak edilmiş ve bu merakı gidermek için böyle bir çalışma yapmak amaçlanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili, başlıklı bu çalışmada Gümüşhane Üniversitesi’nin çeşitli fakülte ve yüksekokullarında okuyan ve yaşları 19 ile 25 arasında değişen yüzdelik oran olarak bir eşitliğin göz önünde bulundurulduğu 5’i kız 5’i erkek toplam 10 öğrenci ile 2015 Mayıs ayı içerisinde yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde öğrencilerin kişisel Facebook sayfalarında nasıl bir kimlik inşası kurguladıkları ve toplumsal cinsiyet bağlamında bunu nasıl temsil ettiklerine dair bilgilere ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında görüşme yapılan öğrencilerin verdiği bilgilerden yola çıkarak Facebook’un daha ziyade bilgi edinme aracı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Çünkü öğrenciler Facebook aracılığıyla görüşmediği arkadaşlarıyla ve aileleriyle görüşme fırsatı yakaladıklarını, Türkiye ve dünya gündemini buradan takip ettiklerini dile getirmişlerdir.

Genellikle Facebook üzerinden yorum yapmaktan hoşlanmadığını söyleyen öğrenciler, kendilerinin ve arkadaşlarının fotoğraflarına, futbol ve siyasi konulardaki haber ve makalelere beğenide bulunduklarını söylemişlerdir. Bu söylemlerde siyasi konulara erkeklerin eğilim göstermesini, toplumsal cinsiyetin bir uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim evlerde siyaset konuşan çoğunlukla babadır ve bu iş genellikle erkeğe atfedilen bir değer olarak gösterilmektedir. Elbette istisnaları vardır; ancak bu görüşmelerde de görüldüğü gibi kız öğrencilerin siyasetle ve futbolla pek ilgilenmedikleri dikkat çekmektedir. Bu da kızlar ve erkekler arasındaki cinsiyet farkının beğenilere yansımalarının bir sonucu olarak algılanmaktadır.

Çalışma sırasında Facebook üzerinde oluşturulan kimliklerin ne şekilde oluşturulduğu ve bu sırada ne gibi konuların ön plana çıktığına dair bilgilerde de ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Zira özellikle G (Kız, 19) adlı öğrencinin dile getirdiği ifadeler, diğerlerinden farklılaşması bakımından önemli olarak görülmüştür. Bu öğrenci Facebook sayfasında kendisini dilediği gibi özgürce ifade etme fırsatı yakalayamadığını, bu durumun da kendisinin kimliğini tam olarak kişisel Facebook sayfasına yansıtmaya engel olduğunu; çünkü mahalle baskısını üzerinde yoğun şekilde hissettiğini anlatmıştır. Bu anlamda gerçek hayattaki kimliği ile Facebook üzerindeki kurguladığı kimlik arasında farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Diğer öğrenciler ise gerçek hayattaki kimliklerinin uzantılarının Facebook’ta da benzerlik gösterdiğini açıklamışlardır. Ancak öğrencilerle yapılan görüşmelerde ulaşılan bilgilerde dikkat çeken bir nokta var ki; bu da her ne kadar her iki ortamda da

aynı kişi olduklarını söylemeler de aslına bakılırsa Facebook'ta oluşturdukları kimlik inşasında kendilerinin başkaları tarafından nasıl algılandıklarını önemsedikleri ve toplum tarafından kabul gören bir kimlik kurgulamaları yoluna gittikleridir.

Görüşme kapsamında öğrencilere toplumsal cinsiyet kavramı hakkındaki düşünceleri de sorulmuştur. Çalışmanın amacını desteklemesi bakımından sorulan bu soruda aslına bakılırsa dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bilgilerde Ç'nin (Kız, 21) ifade ettiği "... *Bunu bana öğreten toplum değil, okuduğum kitaplar değil, hiçbir şey değildi. Önce annemdi sonra da fitratımdı, çocukluğumdan beri öyleyim.*" sözleri toplumsal cinsiyet rollerimizin bize kültürle aktarıldığının bir işareti olarak yorumlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının bir ananevi özellik sergileyerek, kuşaklar aracılığıyla bir sonraki kuşağa aktarıldığını göstermesi bakımından Ç'nin söylediklerini önemli bir ifade olarak değerlendirmek mümkündür.

Benzer şekilde A (Erkek, 23) adlı erkek öğrencinin de bazı söz ve davranışları kadın ve kızlara yakıştıramadığını söylemesi, ailesinden ve toplumdan kendisine aktarılan bu tarz bilgilerin dışavurumu olarak değerlendirilmektedir. A, toplumun kadına ve erkeğe biçtiği davranış modelleri baz alındığında kendince kadın ve erkek tarafından yapılması ve yapılmaması gereken davranışları ve sözleri "...*Bir erkeğin yaptığı bir şeyin bir kadının da açık bir vaziyette paylaştığını görebiliyoruz. Bunları kadının paylaşması bence yanlış. ... Bir kadın bir erkeğe göre bence daha çok utanma duygusuna sahip olmalı. Açık şeyler yazmamalı. ... Toplumda daha çok erkeğe uygun düşen bir şeyi kız yapmamalı.*" ifadeleriyle dile getirerek, kadın ve kızlar konusundaki düşüncelerini dile getirmiştir. A'nın bu söylemlerinde toplumsal cinsiyet bağlamındaki yaklaşımlar kadın ve kızlar adına ibrenin ekside olduğunu göstermektedir. Bu anlamda cinsiyetçi bir söylemin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda görüşme yapılan öğrencilerin kadından yana pozitif bir ayrımcılık yaptığı dikkat çekmektedir. Görüşmelerde kadının toplumda ezilen, ikinci sınıf vatandaş olduğu, hor görüldüğü; ama aslında böyle olmaması gerektiği yönünde bilgiler elde edilmiştir. Türkiye gibi ataerkil bir toplumda kadın erkek arasında başta cinsiyetten kaynaklı sonrasında da toplumsal cinsiyet bağlamında ciddi farklar olduğu, öğrencilerin söylemlerinden de elde edilmiştir. Sosyolojik açıdan toplumun bize dünden bugüne aktardığı bilgilerin öğrencilerin belleklerine yansıdığı, bir şekilde gerek aileleri gerekse de bulundukları çevre aracılığıyla onlara iletildiği yine ifade ettikleri düşüncelerinden anlaşılmıştır. Ve öğrencilerin yüzde 50'sinin dikkat çektiği bir nokta da kadının özellikle Facebook üzerinden yaptığı paylaşımlarda eğer onanan bir paylaşım yapmıyorsa, kolaylıkla olumsuz sıfatlarla adlandırılabilirdi gerçeğidir. Kadına ilişkin bu yargıların giderilmesinde de eğitime büyük görev düştüğünü de bir kız öğrenci özellikle vurgulayarak, ancak eğitimle önyargıların aşılabileceğini ifade etmiştir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında Facebook'ta nasıl bir benlik inşası yapılandırıldığına ilişkin durumu tespit edebilmek amacıyla öğrencilerle yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler ışığında cinsiyetin uzantılarını her şekilde görmenin mümkün olduğu anlaşılmıştır. Özellikle kız öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılabileceği üzere, toplumun değer yargılarından bağımsız hareket edemediklerini ve kendilerini kısıtlanmış olarak hissettikleri ve kendilerine özgürlükçü bir alanın sunulmadığı, dolayısıyla da bir kimlik inşası kurgularken rahat davranamadıkları anlaşılmıştır. Bunun yansımalarına dair söylemleri de öğrencilerin ifadelerinden yola çıkarak gerek gündelik yaşamda gerekse de kişisel Facebook sayfalarındaki temsillerinde görmek mümkündür.

Bu çalışma ile toplumsal cinsiyetin Facebook üzerinde nasıl temsil edildiğine ilişkin bilgiler yarı yapılandırılmış bir görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Çalışma bu yönüyle, bundan sonra yapılacak çalışmalara fikir vermesi bakımından değerli olarak görülmektedir. Benzer konuda çalışma

yapan araştırmacılar, bu çalışmadan elde edecekleri bilgileri geliştirerek hem nicel hem de nitel bilgilerin aynı anda kullanılabileceği bir başka çalışmayı gerçekleştirebilirler.

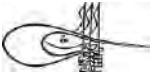
KAYNAKÇA

- ALTUNTAŞ, Onur ve ALTINOVA, Hasan Hüseyin (2015). “Toplumsal Cinsiyet Algısı İle Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 10/6, Spring 2015, p. 83-100, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7674> ISSN: 1308-2140, Ankara, Turkey.
- BHASİN, Kamla (2003). *Toplumsal Cinsiyet-Bize Yüklenen Roller*, Çeviren: Kader Ay, İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı KADAV Yayınları.
- BİLGİN, Nuri (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yayıncılık.
- BİLGİN, Nuri (2007). *Kimlik İnşası*, İzmir: Aşina Yayıncılık.
- BUTLER, Judith (2008). *Cinsiyet Belası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- BUTLER, Judith (2009). “Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri”, *Cogito*, Sayı: 58 (Bahar), İstanbul: YKY.
- ÇALIŞIR, Gülsüm (2014). *Dijital İletişim Etkisi-Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı* içinde “Sosyal Medyada Benlik İnşası, Sunumu ve Tüketimi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 1. Baskı, İstanbul: İskenderiye Kitap.
- GENÇLİK ve SPOR BAKANLIĞI (2013). *Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporu*, Eğitim, Kültür ve Araştırma Yayın No: 79, Gençlik Araştırmaları Yayın No: 4, Editör: Mehmet Bulut, Afşar Matbaacılık.
- GIDDENS, Anthony (2000). *Sosyoloji*, Çeviren: Cemal Güzel ve Hüseyin Özel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- GÖKER, Göksel (2015). “İletişimin McDonalddlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 10/2, Winter 2015, p. 389-410, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7641> ISSN: 1308-2140, Ankara, Turkey.
- GRIMMELMANN, James (2009). *Saving Facebook*, 94 Iowa Law Review, p.1137-1206. http://www.law.yale.edu/documents/pdf/Alumni_Affairs/Grimmelmann_Saving_Facebook.pdf Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2015.
- HENSLIN, James M. (2003). *Social Problems*, New Jersey: Prentice Hall.
- IPSOS (2013). *IAB Türkiye İnternet Ölçümleme Araştırması*, Yapısal Çalışması Temmuz 2013, <http://www.iabturkiye.org/top20?page=1> Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2015.
- JONES, Harvey; SOLTREN, José Hiram (2005). *Facebook: Threats to Privacy*. <http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/student-papers/fall05-papers/facebook.pdf> Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2015.
- KAHRAMAN ve diğ. (2014). “Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Algısı Araştırması”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 9/2, Vinter 2014, p. 811-831, Ankara, Turkey.
- KÖSEOĞLU, Özgür (2012). “Sosyal Ağ Sitesi Kullanıcılarının Motivasyonları: Facebook Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 58-81.

- MARSHALL, Gordon (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- OGLESBY, Carl A.; HILL, K.L. (1993). *Gender and Sport*, Handbook of Research on Sport Psychology, New York: Macmillian Publishing Company.
- OUTHWAITE, William (2003). *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought*, USA: Blackwell Publishing.
- ÖKTEN, Şevket (2009). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/8 Yaz, 2009, ss. 303-312.
- ÖZTÜRK, Mesude Canan (2013). *Dijital İletişim ve Yeni Medya* içinde “Sosyal Medya ve Kurumsal İletişim”, Editör: Mesude Canan Öztürk, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2956, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 1911, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri.
- PAPACHARISSI, Zizi (2009). “The Virtual Geographies of Social Network: A Comparatative Analysis of Facebook, LinkedIn and ASmall World”, *New Media & Society*, Volume 11 (1&2), p.199-220.
- PILCHER, Jane; WHELEHEN, Imelda (2004). *50 Key Concepts in Gender Studies*, London: Sage Publications.
- SARI, Özlem (2012). *Türkiye’de Facebook Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı ve Kimlik İnşası Üzerine Bir Çalışma*, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SCOTT, Joan W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Analiz Kategorisi*, Çeviren: Aykut Tunç Kılıç, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- TOPRAK, Ali vd. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “görülüyorum öyleyse varım!”*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK) (2015). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2015.
- VURAL, Beril; BAT, Mikail (2010). “Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Olarak Bir Çalışma”, *Journal of Yasar University*, Cilt: 20, Sayı: 5, ss. 3348-3382.
- YAŞIN DÖKMEN, Zehra (2004). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- YILDIRIM, Ali; ŞİMŞEK, Hasan (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 4. Basım, Ankara: Seçkin Yayınları.
- <http://webde60.blogspot.com.tr> Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2015.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ÇALIŞIR, G., OKUR ÇAKICI, F., (2015). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili / Representation Of Individuality Construction Established In Social Media In The Context Of Gender”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, [www.turkishstudies.net](http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8525), DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8525>, p. 267-290.

YAHYA B. HABEŞ ES-SÜHREVERDÎ'DE MARİFET ANLAYIŞI*

Adem ÇATAK**

ÖZET

Çoğu zaman ilim kavramının yerine kullanılan marifet kavramı, ilimden daha hususî bir anlam taşır ve genellikle vasıtasız bilgiyi, sezişi/sezgiyi, kalbî bilgiyi ifade etmek için kullanılır. İlim, mutasavvıflarca iki kısım altında işlenmiştir. Çalışılarak elde edilen kesbî ilim ve Allah tarafından kuluna verilen vehbî ilim. Tasavvuf düşüncesinde vehbî ilimden kasıt marifet olarak isimlendirilen ilimdir.

Marifet, sezgiye dayalı bir ilim anlayışıdır. Bu ilim ancak yaşayarak ve iç tecrübe ile elde edilen bir ilimdir. Tefekkürden doğan marifet, sûfilerin rûhânî hâlleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadararak iç tecrübe ile vasıtasız olarak elde ettikleri ilimdir. Marifet ilmi, yalnızca kitap okumayla elde edilmez; ezberlemeye ve mantıkî önermelere dayanmaz. İfadeye dökülmesinin imkânsızlığı ve önermelere dayanmayışı sebebiyle bu ilmi, tahkik ve ispata imkân yoktur. Bu sebeple bu bilgiye sırrî bilgi de denir.

İçinde bulunduğu atmosfer, Sühreverdî'nin ortaya koyduğu işrâk felsefesinin onun zihin dünyasında şekillenmesinde, işini kolaylaştıran bir zemin hazırlamıştır. İşraki felsefenin özü mesabesinde olan “nûr ilmi”ni açıklarken Sühreverdî, yeni bir şey söylediği iddiasında değildir. Bu ilmin unsurları, batıda Platon, Hermes, Empedokles, Pisagor, Agathadaimon, Asclepius, Aristo ve başkalarında; doğuda, Jamasp, Farashaustra, Buzurjümhr, Zerdüş ve başkalarında her zaman mevcut idi. İfade ve ıstılah farklılıklarıyla birbirlerinden ayrılırsalar da bu bilgilerin tamamı, ilk olarak Hermes'e keşf olmuş ve ondan Bestamî ve Hallâc'a intikal etmiştir. Bu silsilenin son halkası olan Sühreverdî de külli ve ebedi hikmetten pay almıştır.

Sühreverdî'nin felsefesi asıl itibarı ile Yeni Eflatunculuğa dayanır. Metodu da akıl dışı bir sezgidir. Çünkü akıl yolu ile hakikate ulaşamaz. Zira Aristo'dan beri akıl yolunu tutan filozoflar hakikatin izahında daima birbirleriyle çatışmışlardır. İşrâkîlik, Meşşailik ile tasavvuf arasında bir yer işgal eder. İşrakiler, Meşşailerin nazar metodunun aksine, zevk ve sevgi ehli olarak bilinirler. Bununla birlikte

* Bu makale, 10-12 Mayıs 2013 tarihinde “Mardin İşrak Günleri” adıyla Mardin’de düzenlenen çalıştayda sunulan, “Şihâbeddin Sühreverdî'nin Felsefî Tasavvufunda Marifet” adlı çalışmanın yeniden ele alınarak düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fak. Temel İslam Bilimleri Bölümü, El-mek: ademcatak@hotmail.com

İşrâkiler heyecana dayanan taşkınlığı, cezbe ve sırrı sarhoşluğu (sekr) benimsemezler. Manevi sezgi felsefelerinin esasıdır.

Sühreverdî, çoğu fikirlerinin teşekkülü için Müslüman filozoflara, özellikle de İbn Sina'ya çok şey borçludur. Bunun ötesinde sûfî olduğu kadar filozof da olan ya da daha yerinde bir ifadeyle hakîm-i müteallih olan Sühreverdî, doktrinlerini temellendirmek için, kendisinden önceki sûfî üstatlar silsilesinden büyük oranda istifade etmiştir. Özellikle de sık sık bahsettiği Hallâc'tan ve nûr doktrininde, *Mışkatü'l-Envâr*'ın yazarı Gazâlî'den çok şey almıştır.

Sühreverdî'nin işrâk felsefesini oluşturmada kuşkusuz en önemli dayanaklarından olan Kur'an ve Sünnet de onun düşünce sisteminde büyük önemi haizdir.

Epistemolojik açıdan işrâk kavramı, akıl yürütmeye veya bir bilgi vasıtasına gerek kalmadan bilginin doğrudan içe doğması, iç aydınlanma, keşf ve zevke (manevi tecrübeye) dayanan bilgi için kullanılır. Bu ifadelerden yola çıkarak bu düşüncede işrâk'ın, hem keşfi hem de zuhuru ifade ettiğini söyleyebiliriz. Güneşin, işrâkı ile eşyanın görünmesine imkân vermesi gibi manevi işrâk yahut sezgi de insana birçok bilgiyi (marifeti) ilham yoluyla verir.

Sühreverdî, Meşşâilerin, bilginin mahiyeti bakımından mutlak ve gerçek olduğuna ve eşyanın hakikatının nazar ve istidlal yoluyla bilinebileceği şeklinde özetlenebilecek epistemolojilerine karşı çıkar. Ona göre nazar ve istidlal yalnız eşyanın vasıflarını saymaya yetebilir. Cismin ne olduğunu bile bildirmez. Öyleyse eşyanın hakikatını anlamının tek yolu mükâşefedir. Fakat o, nazar ve istidlalin kıymetini de tamamen inkâr etmez. Ancak nazar ile mükâşafenin kıymetlerini yerine göre tayin etmenin gerekliliğini beyan eder.

Sühreverdî, sûfîlerin dünyevi alakalardan soyutlandıktan ve hikmet ehlinin yollarına sülûk ettikten sonra "nûr"un kaynağına ulaştıklarını ifade eder. Bu bağlamda Sühreverdî, felsefi tasavvufun ilk kurucularından sayılan Zünnûn, Bistamî, Hallâc gibi sûfîleri, kendi ıstılahı ile müteallih hakîmlerden saymıştır. Bu, nazari hikmetin keşf ve şuhudla birleşmesiyle hikmete ulaşılabilmesi anlamına gelir.

Sühreverdî'ye göre, yalnız kalp ve işrâk yoluyla hakikate erişilebilir. Bu da yüksek âlemde insanın beden heykeline veya nefesine akseden nûrun bir şuur aydınlığı meydana getirmesiyle olur. Biz eşyayı onunla kavrarız. Bu nûr ile hâsıl olan bilgi, insanüstü bir bilgidir. Çünkü bu nûr Allah'tandır. Ona sahip olan kimse varlıklara ve olaylara hükmedebilir. Olmuş ve olacak her şey ona açıklanır, gizlilik perdesi kalkar.

Sühreverdî, âlemdeki her şeyi Allah'ın nûru ve o nûrun akışı (feyz) olarak niteler. Âlem Allah'ın işrâkı ve feyzinden ortaya çıktığından, nefis de aynı şekilde feyz ve işrâk vasıtasıyla kendi neşe ve sevincine ulaşır. Ona göre insan da, cismani lezzetlerden soyutlandığında üzerinde ilahi nûr tecelli eder. Bu ilahi nûr vesilesiyle insan, akıl ve nazarla idrak edemeyeceği hakikat bilgisinin sahibi olur.

Sühreverdî'nin dillendirdiği işrâki felsefenin, günümüze değin varlığını devam ettirecek İslam düşüncesine en büyük katkısı, içinde barındırdığı sezgisel yöntem ve irfani boyuttur.

Anahtar Kelimeler: Şihabeddin Suhreverdî, İşrak Felsefesi, Hikmet, Marifet

SENSE OF WISDOM (MARİFAH) IN YAHYA B. HABASH ES-SUHRAWARDÎ

ABSTRACT

In our study, all of the known works of Suhrawardî are reviewed. In this sense, limits of our study are Suhrawardî's thoughts associated with wisdom. Yahya b. Habash's ideas other than the subjects of wisdom and the philosophy of knowledge are not included in this work.

The concept of wisdom, which is generally used interchangeably with the concept of knowledge, carries a more specific meaning than the latter, and it is used to mean direct knowledge, perception/intuition and knowledge by heart. Knowledge is divided into two categories by Sufis. Acquired knowledge that is obtained by studying, and knowledge blessed by Allah (wahbi knowledge). In mysticism, what is meant by wahbî knowledge is the discipline called Wisdom/Marifah.

Wisdom is the sense of knowledge based on intuition. This knowledge is obtained by living and inner experience. Wisdom that is born out of contemplation is the forms of knowledge obtained by Sufis/mystics by experiencing spiritual conditions, tasting spiritual and divine truths, with the inner experience and without mediators. The knowledge of wisdom is not obtained only by reading books; it is not based on memorizing and logical propositions. It is not possible to analyze and verify this knowledge because of improbability of putting it into words and not being based on propositions. For this reason, this knowledge is also referred to as knowledge of mystery.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this study is to explain what Ishrâq Philosophy (the Philosophy of Illumination) offered by Yahya b. Habash, the founder of Ishraq Philosophy, and in this context to make it clear the meanings he gives to the concept of Wisdom Yahya b. Habash is different from the classical philosophical thought with an understanding to add a new way of acquiring knowledge. The concept of ishrâq which can be translated as "enlightenment", is opened to discussion by Suhrawardî as one of the several ways to obtain knowledge.

Another topic discussed in this study is the subject of fundamental bases of the philosophical thought Yahya b. Habash. By examining the individuals and schools of thought he was inspired by, it is aimed to explain the adventure of formation of the thought of Ishraq.

In this study, Suhrawardî's works are reviewed and his ideas, especially on issues of wisdom and philosophy of knowledge, are combined. Arranging those ideas chronologically, according to life of Yahya b. Habash, is the second phase of the study. The third stage is

comparison of Suhrawardî's thoughts with other philosophers and mystics and its evaluation.

Result and findings attained in this work can be listed as follows:

His environment formed a ground facilitating his task in shaping the philosophy of Ishraq in his mind. While explaining the "knowledge of nûr" which is the essence of the philosophy of Ishraq, Sührawardî does not claim to saying something new. Elements of this knowledge has always been present in Plato, Pythagoras, Empedocles, Hermes, Udit, Asclepius, Aristotle and others in the West; and Jamasp, Farashaustra, Buzurjumhr, Zoroaster and others in the East. Even if they were separated from each other with differences in expression and terminology, all this knowledge was discovered first by Hermes, and then transferred to Bestamî and Hallâc. The last link of this chain, Suhrawardî also got his share from the total and eternal wisdom.

For the formation of most of his ideas, Suhrawardî owes a lot to Muslim philosophers, especially Avicenna. Beyond that, as a Sufi and a philosopher, or in better words as a theosophist, Suhrawardî greatly benefited from his Sufi predecessors to found his doctrines. Especially from Hallâc whom he often mentions and for nûr doctrine from Ghazali, the author of *Miṣkatü Al-Envâr* he has taken a lot.

In forming his philosophy of Ishraq, undoubtedly among the the most important sources are Qur'an and Sunnah, which has great significance in the system of his thoughts.

From the epistemological aspects, the concept of Ishraq is used to mean borning of knowledge into one's inner conscience without need to inference or a means of knowledge; one which is based on discovery and fancy (spiritual experience). Following these statements, it can be said that Ishraq means both discovery and expression. Just like the Sun enabling to see things whit its light, spiritual ishrâq or intuition gives people a lot of knowledge (wisdom) through inspiration.

Suhrawardî opposes Aristotelian epistemology which can be summarized as that knowledge is real and absolute in nature, and that the truth can be known through observation and inference. According to him, observation and inference can only be sufficient to count features of things. They may not describe the substance. So, the only way to understand the truth of substance is exploration. But he does not totally deny the value of observation and inference. Rather he expresses the need to fix the value of observation and inference on case by case basis.

Suhrawardî argues that once Sufis isolate themselves from earthly relevance and follow the way of people of wisdom, they could reach the source of "nur", the light. In this context, Suhrawardî considers the founders of philosophical Sufism considered Zunnun, Bistamî, Hallâc from theophilosophers, with his methodology. This means once theoretical wisdom unites with discovery and observation, the real wisdom can be achieved.

According to Suhrawardî, truth can be accessed only through hearts and ishrâq. This is realized by enlightening the consciousness of a nur/divine light reflected to the body statue or to the self of human

being in high realm. We comprehend things with it. Knowledge acquired through this nur, is a superhuman knowledge. Because this nûr is from Allah (swt). One who owns it can rule beings and events. He is made aware of every past and future event, the curtain of secrecy is revealed.

"Wake up to your essence!" "Become conscious of your own essence!" is the basic principle of the epistemology of Suhrawardî. Afterwards, an ever-advancing enlightenment in the way of achieving one's own essence; it is such a knowledge that it is neither a product of abstraction, nor an imagination or revival of a subject in mind in by means of a person. It is such a knowing that it is identical with the soul; with personal and existential subjectivity. In this case, lives, nur, appearance, mean reaching consciousness of self from the aspect of essence.

Suhrawardî describes everything in the universe as the nur (light) of God and its stream. Because the universe is a product of God's ishrâq and affluence, likewise one's self (nafs) also reaches its own joy and happiness through ishrâq and affluence of God. According to him, the divine nur manifests on human beings as well, when he isolates himself from bodily pleasures. Thanks to this divine light, human being acquires the knowledge of the truth which he could not get through intellect and observation.

Suhrawardî abandoned everything and got busy with Ishraq to observe divine reunion and the nur. According to him, Ishrâk is a way to reach the divine abundance. This abundance does not manifest itself to anyone but who breeds his heart with love of wisdom. Suhrawardî also loved wisdom and filled his presence with wisdom. Thus he acquired the name of philosopher/wise/hakim. According to him, the name hakim belongs only to the one who carries divine conditions and a divine taste with tawhid/taalluh.

According to Suhrawardî, it is not possible to prove nur/light by rational evidence. Observing nur may be possible only by taking the Sufi path. What he means by Sufi path is not a course of action (sayr-u suluq) in the classical sense, rather an asceticism and endeavor based on the idea of getting one's self away worldly bonds. Notwithstanding, Suhrawardî's thought of the necessity of obeying the orders of Shariah should not be overlooked. His most important difference from the Indian yogas which considers it enough to have a tough asceticism/riyazet is that in addition to the advice of riyazet he does not neglect obedience to orders Islamic Shari'a.

The greatest contribution of Suhrawardî's Ishraq philosophy to the Islamic thought until present day is the intuitive method and dimension of wisdom it carries in itself.

Key Words: Shihabuddin Suhrawardî, İshraqî School, Wisdom, Intuition.

Giriş

Bilginin değeri ve kaynağı meselesi, düşünce tarihinde en çok tartışılan meselelerin başında gelmektedir. Bilgi teorisi, insan bilgisini araştırır. Her alanda elde edilen bilginin ne olduğunu,

nereden geldiğini, bilgiyi elde etmenin mümkün olup olmadığını, hangi bilginin gerçek, hangi bilginin gerçek dışı olduğunu ve bilgi süreçlerini ele alır (Erdem 1999: 36-7).

İnsan, ancak bilgi sayesinde var oluşunun anlamını çözebileceğini idrak ettiği andan itibaren ilim ve ilmi elde etme yollarını aramaya başlamıştır. İnsan kendisi ile kâinat arasındaki ilişkiyi bilgi ile anlamlı hâle getirebilmiştir (Taylan 1989: 14; Aynı müellif 1992: 160-1). İnsan ancak bilgisiyile var olabilir. Bu anlam arayışında, Müslüman düşünürler de tarihteki yerlerini almışlardır.

İslami terminolojide genel olarak ilim ve marifet terimleriyle ifade edilen bilgi, daha ziyade bilen ile bilinen arasındaki ilişki yahut bilme eyleminin, belli bir ifade şekline bürünmesi olarak anlaşılmıştır (Taylan 1992: 157).

İlk İslam filozofu Kindi, bilgiyi, eşyanın hakikatleriyle kavranması şeklinde tarif ederken, Farabi, “bilgi, varlığı ve devamlılığı insanın yapıp etmelerine bağlı olmayan varlıkların mevcudiyetiyle ilgili olarak akılda kesin hükmün hasıl olmasıdır.” der. İhvan-ı Safâ ise bilgiyi “bilenin zihninde bilinenin formunun oluşması” diyerek açıklar. (Taylan 1992: 157).

Düşünce tarihinde bilginin kaynağı konusunda ise temelde dört farklı görüş açısı ortaya konulmuştur. Bilgimizin, akıldan, duylardan, deneyden ve sezgiden doğduğu şeklindeki izahlar, önemli fikri ekollerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu felsefi okulları, Rasyonalizm (Akılcılık), Sansualizm (Duyumculuk), Emprizm (Deneycilik) ve İntuisyonizm (Sezgicilik) olarak sıralayabiliriz.

Bazı filozofların kalbi, bilgi kaynağı olarak kabul ettiklerini ve bu sebeple “sezgici filozoflar” olarak adlandırıldıklarını biliyoruz. Başta batıdaki sezgiciliğin kurucusu Henri Bergson olmak üzere pek çok filozof bu kanaati taşımaktadır. Meselâ Pascal için kalbin meziyet ve işlevi çok önemlidir. Ona göre din, sadece akli değerlere ırcâ edilemez ve hatta Tanrı’yı bulmak ancak kalple mümkün olabilir (Pascal 1942: 86-7) Tolstoy’un “Akıl bana hiçbir şey öğretmedi, bildiğim her şey bana kalb vasıtasıyla bildirildi.” (Rolland 1995: 54) sözü de meşhurdur.

Bir kısım İslam mütefekkirleri ve mutasavvıflar bilgi edinme yolları konusunda diğer düşünürlerin ifade ettikleri vasıtaları kabul etmekle birlikte; keşf ve sezgiye dayanan farklı usulleri daha fazla kullanmışlardır (Aynî 1985: 55; Albayrak 1993: 56-7). Bu düşünürlere göre marifeti elde etmek için, iç âlemin saf, niyetin hâlis, amelin sahih olması gerekmektedir. (Sühreverdî, Yzm/a: 73a) Marifet ilmi, mutlak manadaki ilim içinde özel bir ilimdir ve gereği ile amel etmek lazımdır. Buna ise zühd ehli olan uleması muvaffak olmuşlar, dünyada ve dünyevi ilimlere rağbet eden âlimler bundan mahrum kalmışlardır. Marifet ilmi, zevk ile anlaşılan bir ilim olduğundan ona ancak, zevk ile tatmak ve vicdanî olarak yaşamak suretiyle ulaşılar, dışarıdan bakmakla değil! Bu ilim, tatlı ve şeker gibidir, anlatmakla tadına varılmaz ancak tadan bilir (Sühreverdî Yzm/b: 15a; Yüce 2000: 39; Vural 2002:180; Cebecioğlu 2006: 20; Görkaş 2014: 1030).

Çoğu zaman ilim kavramının yerine kullanılan marifet kavramı, daha hususi bir anlam taşır ve daha ziyade vasıtasız bilgiyi, sezişi/sezgiyi, kalbî bilgiyi ifade etmek için kullanılır (Uludağ 1991: 361-2; Bursevî 2000: 145; Yüce 2000: 23; Uludağ 2003: 54-6; Çelik 2004: 25-52). Marifet terimi sözlükte sezgi, iç tecrübe, hissetme ve yaşama yoluyla idrak etme, anlama, kavrama, bilme, hakikate vakıf olma olarak tarif edilir (İbn Manzûr 1990: IX/236-42; el-İsfehâni 1996: 560-2). Marifetin konusu basit varlıklar iken, ilim birleşik varlıkların bilgisidir. Bu sebeple Allah’ı bilmekle ilgili olarak “a-li-me” fiili değil, “a-ra-fe” filli kullanılır. Ayrıca marifet, ancak var olduğu bilinen şey hakkında gerçekleşen bir tanımadır. Bu anlamda marifetle aynı olan irfan, eserleri idrak edilip kendisi (zâtı) idrak olunamayan hakkındaki bilgi anlamında kullanılmaktadır (Taylan 1992: 158).

İlim, mutasavvıflarca iki kısım altında işlenmiştir. Çalışılarak elde edilen kesbî ilim ve Allah tarafından kuluna verilen vehbî ilim. Tasavvuf düşüncesinde vehbî ilimden kasıt marifet olarak isimlendirilen ilimdir. Marifet, sezgiye dayalı bir ilim anlayışıdır. Bu ilim ancak yaşayarak ve iç tecrübe ile elde edilen bir ilimdir (Aynî 1985: 50; Vural 2002: 179; Ertürk 2004: 120-1). Tefekkürden doğan marifet, sûfilerin rûhânî hâlleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadarak iç tecrübe ile vasıtasız olarak elde ettikleri ilimdir (Hucvirî 1982: 532-3; Kutluer 2000: 109-114; Cebecioğlu 2005: 392-3). “Sûfilerin ilimleri vicdana (bizzat müşahedeye) dayanmakta olup irfan ve marifete bağlı bulunmaktadır. Onların ilmi sağlam bir iman ve sahih bir hâlle gerçekleşen manevî bir zevktir (Sühreverdi Yzm/f: 60b), onların söz ile anlatılmaları mümkün değildir. Çünkü o ilimler Rabbânî ikramlardır; Hakk’tan gelen ihsanlardır (Sühreverdi Yzm/b: 3a). “İşaretlerle ifade edilmesi zordur. İbareye sığmazlar.” (Sühreverdi Yzm/c: 2b) “Âli ruhlar bu ilimleri birbirine ülfet ve ünsiyetle aktarmışlardır, onun inceliklerini bizzat lütuf denizinden almışlardır.”(Sühreverdi Yzm/b: 3a).

İslam tasavvufunda ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn diye ifadesini bulan bilgiden ilk ikisi ilim kısmını, üçüncüsü ise marifet kısmını teşkil etmektedir. Zira ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn duyu vasıtaları ve akıl yürütmeye, bir diğer ifadeyle mücadele ile elde edilen bilgilerdir. Hakka’l-yakîn ise feridin bil-fiil yaşaması ve kalbine bildirilmesi, yani mükâşefe ile ulaşılan bilgidir (Hucvirî 1982: 532-3).

Anlaşılabileceği üzere marifet ilmi, amel ve ibadete dayanır (Aynî 1985: 50). Kitap okumaya ve ezberlemeye istinat etmeyen bu ilim, mantikî önermelere de dayanmaz. İfadeye dökülmesinin imkânsızlığı (Sunar 1966: 112-3) ve önermelere dayanmayışı sebebiyle bu ilmi, tahkik ve ispata imkânı yoktur. Bu sebeple bu bilgiye sırrî bilgi de denir (Uludağ 1994: 130).

Bu bilgiden bahseden ilk kimse, Zünnûn el-Mısıri (ö. 245/859)’dir. Marifet mefhumunu da tasavvufa sokan odur (Altıntaş 1991: 67). Fakat o, bu ilmi sadece kendisine inananlara anlatmaktaydı. Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) bu ilmi mahzenlerde ve kapalı kapılar ardında öğretiyordu. Tasavvuf tarihinde bâtin ilminden kürsülerde açıkça bahseden ilk sûfînin Şiblî olduğu da söylenir. Bununla beraber bâtin ilmi geniş ölçüde her zaman gizli öğretilmiş, bu anlayış tarikatlarda da devam ettirilmiştir (Uludağ 1992: 188).

1. Sühreverdi’nin Epistemolojisinin Kaynakları

Sühreverdi’nin ortaya koyduğu işrâk felsefesinin onun zihin dünyasında şekillenmesinde içinde bulunduğu atmosferin işini kolaylaştıran bir zemin hazırladığını söyleyerek başlayalım. (Bekiryazıcı 2009: 104). İsrâki felsefenin özü mesabesinde olan “nûr ilmi”ni arz ederken Sühreverdi, yeni bir şey söylediği iddiasında değildir (Fahri 1992: 208; Erdoğan 2003: 161). Bu ilmin unsurları, batıda Platon, Hermes, Empedokles, Pisagor, Agathadaimon, Asclepius, Aristo ve başkalarında; doğuda, Jamasp, Farashaustra, Buzurjumhr, Zerdüş ve başkalarında her zaman mevcut idi (Yahya b. Habeş 1372a: 112; Erdoğan 2005: 134; Seferov 2010: 339-40). Birbirlerinden ifade ve istilâh farklılıklarıyla ayrılabilirler da bu bilgilerin tamamı ilk olarak Hermes’e keşfolunan ve kopmayan bir silsile ile Bestamî’ye, Hallâc’a intikal etmiştir (Yahya b. Habeş 1372b: 503). Bu silsilenin son halkası olan Sühreverdi de külli ve ebedi hikmetten pay almıştır (Walbridge 2007: 226-7). *Hikmetü’l-İşrâk* adlı eserinde bu gerçeği şöyle açıklar: “Nûr ilmi ve nûr ilmine dayanan şeyler ve daha başka konularda söylediğim her şeyde, Allah Teâlâ’nın yolundan gidenler bana yardım ettiler. Bu ilim ise kudret ve nûr sahibi, hikmetin rehberi ve önderi olan Platon’un zevkinin ta kendisidir. Yine bu zevk ilmi, Platon’dan önce yaşamış olan hakîmlerin atası Hermes’ten Platon’un zamanına gelinceye kadar Empedokles, Pisagor vb. gibi büyük hakîmlerin ve hikmet abidelerinin ilmidir.” (Yahya b. Habeş 2009: 26; Kutluer 1998: 522; Bekiryazıcı 2006: 169-70).

Sühreverdî'nin felsefesi asıl itibarı ile Yeni Eflatunculuğa dayanır. Metodu da akıl dışı bir sezgidir. Çünkü akıl yolu ile hakikate ulaşamaz. Zira Aristo'dan beri akıl yolunu tutan filozoflar hakikatin izahında daima birbirleriyle çatışmışlardır. İshrâkîlik meşşailik ile tasavvuf arasında bir yer işgal eder (Erdoğan 2003: 162). Meşşailerin nazar metodunun aksine zevk ehli olarak bilinirler. Fakat İshrâkiler heyecana dayanan taşkınlığı, cezbeyi ve sırrı sarhoşluğu (sekr) benimsemezler. Manevi sezgi felsefelerinin esasıdır (Cihan 1998a: 25).

Sühreverdî'nin, İbn Sina'nın izinde temellendirmiş olduğu işrâk felsefesinin bilgi/marifet konusunda da, selefînin eserlerinden fazlaca izler bulmak mümkündür. Örneğin İbn Sina'nın *Hayy b. Yakzan* adlı eserinde ifade edilen faal akıl, doğu (maşrik) ve ilm-i hakiki gibi kavramlar ve bu kavramlara yüklediği anlamlar, ondaki işrâkî bakışın ifadeleri olabilir. Burada faal akılla, doğrudan bilgi edinme eylemi, doğunun aydınlık, batının karanlık anlamında coğrafi bir terim olarak değil de sembolik anlamlar ihtiva edecek şekilde kullanılması, ilm-i hakikinın ise marifet-i işrâk yani içe doğan bir aydınlanma şeklinde ele alınması İbn Sina'nın işrâkî eğilimini ortaya koymaktadır (Çubukçu 1968: 179; Bekiryazıcı 2012: 90).

Yine İbn Sina'nın arifi, zühd yolunu seçerek bir nevi riyazetle elde ettiği bir meleke ile bâtinî sırlara ulaşmasını, tecelliye mazhar olmasını, güçlü bir işrâk ile Tanrı'nın nûruna ulaşabilmesini tasviri, işrâkî bir yöneliş ve dahası Sühreverdî ile yeniden şekillenen işrâk düşüncesinin ilk fikri habercileri olarak değerlendirilebilir (Bekiryazıcı 2012: 91; Sarıtaş 2014: 744). Bu ve benzeri örneklerden hareketle Sühreverdî'nin işrâk düşüncesinin epistemoloji açısından da İbn Sina'nın bıraktığı yerden başladığını söyleyebiliriz (Fahri 2002: 151; Bekiryazıcı 2008: 147-62).

Sühreverdî, çoğu fikirlerinin teşekkülü için Müslüman filozoflara, özellikle de İbn Sina'ya çok şey borçludur. Daha da ötesinde sûfî olduğu kadar filozof da olan ya da daha yerinde bir ifadeyle hakîm-i müteallih olan Sühreverdî, hem manevi ilham; hem de doktrinleri için, kendisinden önceki sûfî üstatlar silsilesine çok şey borçludur. Özellikle de sık sık bahsettiği Hallâc'tan ve nûr doktrininde Mişkâtü'l-Envâr'ın yazarı Gazâlî'den çok şey almıştır (Nasr 1997: 271; Bekiryazıcı 2009: 105).

Sühreverdî'nin işrâk felsefesinde ele aldığı marifet düşüncesi, sûfilerin, uzlet ve riyazet yoluyla yaşamaya çalıştıkları ahlaki pratiğin varmayı hedeflediği, bir takım mertebelerden, hallerden geçmek suretiyle elde edilecek olan yakîn anlayışına benzer. Yakini, mistik bilgi ve irfan olarak tanımlayabiliriz. Bu bilgi sûfî literatüründe "hakka'l-yakîn" diye adlandırılan varlığın ve hayatın hakikatine yönelik apaçık bilgidir. Onu elde etmenin yöntemi de akıl yürütme değil işrâk, yani içe doğuştur (Toku 2007: 165).

Sûfilerin bu yöntemi, Antikçağ sonlarında, Helenistik felsefenin son temsilciliğinin yapıldığı İskenderiye okulunun Gnostisizm öğretisinin ileri sürdüğü yöntemin bir benzeridir. Gnostisizm, tasavvuf gibi mistik bir akım olup, adını "gnosis" sözcüğünden almaktadır. Gnosis, tanrısal bilgi, kendisine yönelmiş olan insana Tanrı tarafından bahşedilen bir esin, tanrısal bir ilham anlamına gelmektedir. Gnostikler için gnosis ulaşmanın yolu da yine Sufizmde olduğu gibi uzlet ve riyazet hayatı yaşamak şeklindedir (Gökberk 1980: 143). Bu yöntem tasavvufun hakikate ulaşma yolunda öngördüğü uzlet ve riyazet yöntemine benzerse de iki metot arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en önemlisi olarak mutasavvıfların, uzlet ve riyazet uygulaması yanında İslam şeriatına riayet etmeleri zikredilebilir. İki yol arasındaki diğer bir fark ise gaye farklılığıdır. Felsefenin gayesi bilgi ve hakikate ulaşmak iken (Erdem 1999: 29) mutasavvıfların nihai amacı, marifet olmayıp rıza-i ilahîdir. Tasavvufta marifet önemli bir mevkiî işgal etmekle birlikte asla nihai hedef olarak telakki edilmemiştir. Tüm bu açıklamalar işrâk felsefesinin marifet anlayışı için de geçerlidir.

Sühreverdî'nin işrâk felsefesini oluşturmada kuşkusuz en önemli dayanaklarından olan Kur'an ve Sünnet de onun düşünce sisteminde büyük önemi haizdir (Kılıç 2008: 56-7; Erdoğan 2003: 169). Özellikle nûr ilmini açıklarken, Nûr Suresinin 35. ayetine sık sık atıfta bulunur (Nasr 1997: 286).

Sonuç olarak Sühreverdî'nin, çeşitli zamanlarda ortaya çıkan farklı düşüncelerdeki ortak noktayı tespit ederek, kendi görüş ve deneyimleri ile bunları kişiliğinde özümlediği ve sonuçta bunu kendi üslubu ile ifade ettiği söylenebilir (Cihan 1998b: 144).

2. Epistemolojik Açıdan İşrâk Kavramı

Epistemolojik açıdan işrâk kavramı, akıl yürütmeye veya bir bilgi vasıtasına gerek kalmadan bilginin doğrudan içe doğması, iç aydınlanma, keşf ve zevke (manevi tecrübeye) dayanan bilgi için kullanılır (Kaya 2001: 435-8). Bu ifadelerden yola çıkarak bu düşüncede işrâkın, hem keşfi hem de zuhuru ifade ettiğini söyleyebiliriz. Güneşin, işrâkı ile eşyanın görünmesine imkân vermesi gibi manevi işrâk yahut sezgi de insana birçok bilgiyi (marifeti) ilham yoluyla verir (Bolay 1999: 121).

Sühreverdî'nin epistemoloji anlayışında işrâk, gerçeğin bilgisine ulaşmayı ifade eder (Bekiryazıcı 2012: 88). Sühreverdî'nin, epistemolojik açıdan işrâk terimine yüklediği anlam, "bütün ilimlerin kendisiyle insana ulaştığı" bir aydınlanma; (Yahya b. Habeş 1372b: 195) "Allah'tan gelen soyut, özel bir ışımadır" (Yahya b. Habeş 1372b: 487). Dolayısıyla bu bağlamda işrâk, akli nûrların zuhuru, parlaması ve akışıyla gerçekleşen bilgilenme olarak nitelenebilir (Bekiryazıcı 2012: 92). Bu bilgilenmeye örnek olarak, *Hikmetü'l-İşrak* adlı eserinin Allah'tan bir ilham ve O'nun teyidi ile kaleme alındığına dair ifadesini gösterebiliriz (Yahya b. Habeş 1372b: 401).

Sühreverdî'ye göre işrâk kavramına üç farklı anlam yüklenebilir. Birincisi, derûnî müşahade ve mistik tecrübeyi şart koşan bir yol ve mahz akılların masrıkından kaynaklanan bilgi, ilahî hikmettir. İkincisi, varlığın zuhur ve ışması demek olup, hikmeti keşfeden ve tecelliye ileten, şuur eylemi manasındadır. Bu yorumuyla işrâk, duyulur dünyada şafak sökmesi ve tan ağarması anlamına geldiği gibi, makulât âleminde de marifete ermek anlamına gelir. Üçüncüsü de şarklıların hikmeti, şarklıların bilgeliği manasındadır. Şarka mahsus hikmetin temel özelliği akıl yürütmeye dayanan, mantikî bilgi olmaktan ziyade, kadîm düşünce şekli işrâkî oluşu, keşfe ve müşahedeye dayanmasıdır (Corbin 1994: 361-2).

3. Sühreverdî'nin Marifet Anlayışı

Sühreverdî, Meşşâilerin, bilginin mahiyeti bakımından mutlak ve gerçek olduğuna ve eşyanın hakikatının nazar ve istidlal yoluyla bilinebileceği şeklinde özetlenebilecek epistemolojilerine karşı çıkar. Ona göre nazar ve istidlal, yalnız eşyanın vasıflarını saymaya yetebilir, cismin ne olduğunu bile bildirmez. Öyleyse eşyanın mahiyetini anlamanın tek yolu mükâşefedir. Bununla beraber Sühreverdî, nazar ve istidlalın kıymetini de tamamen inkâr etmez. Nazar ile mükâşefenin kıymetlerini yerine göre tayin etmenin gerekliliğini beyan eder (Taylan 1983: 227).

Sühreverdî, *Hikmetü'l-İşrak* adlı eseri hakkında, "Bu eser, teellüh ve ve bahsin ikisini de talep eden içindir. Bu eserde teellüh etmemiş ve teellühü talep etmeyen sırf bahsi arayan için bir nasip yoktur. Biz bu kitapta ve remizlerde, yalnızca müteallih olmaya çalışan ya da teellühü talep edenle birlikte araştırıyoruz. Sadece araştırma isteyen kişilere Meşşâilerin yolu gerekir. Çünkü Meşşâilerin metodu, araştırmaya barınaktır, sağlamdır. Bizim işrâkî kaidelerde onunla ilgili sözümüz yoktur. Bilakis işrâkiler işlerini nûrani fikirler olmaksızın düzenlemezler. Bir salık, kendisinde araştırma (bahs) kuvvesi olmadığı zaman nasıl nakıssa, aynı şekilde bâhis olan kişi de

kendisinde melekûtun ayetlerinin müşahedesi olmadığı zaman nakıstır.” der (Yahya b. Habeş 1372b: 361). Yine o, hakîm tabirini, ancak teellüh sahibi kimse için kullanılabileceğini ifade eder. Teellüh sahibi kimsenin ise ulvi işleri müşahedesi ve zevki olmalıdır (Yahya b. Habeş 1372b: 199). Bununla birlikte o, insanın -ruhani nûrları müşahade zevki olmaksızın- felsefe kitaplarını okuyarak -kudsiyyet yoluna sülûk etmedikçe- sadece filozof (ehlü'l-hikme) olacağını ve hakîm olamayacağını kaydeder (Yahya b. Habeş 1372b: 361).

Sühreverdî'nin bilginin kaynağı konusunda keşfi esas alması aşamalı bir süreçle oluşmuştur. Zira o, akla ve duyulara dayalı bilgiye ulaşma yolunu tamamen reddetmemiş, bir dereceye kadar benimsemiş, ancak işin hakikatinde asıl önemli olanın işrâke dayalı bilgi edinme olduğunu ifade etmiştir. Sühreverdî'nin işrâke dayalı epistemolojik anlayışını doğru olarak algılayabilmemiz, onun filozofların bilgiye ulaşma metotlarını göz önünde bulundurarak yapmış olduğu sıralamanın değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Ona göre sezgiye dayalı, içe doğan bir aydınlanma ile bilgilenen kimse, Meşşâilerin sıradan bahsi nazar ve istidlal yoluyla bilgiye ulaşan kimsesine oranla daha doğru bilgilere sahiptir. Dolayısıyla işrak yöntemi ile bilgilendirilmiş filozoflar, araştırmaya dayalı bilgi akli ve duyusal bilgilere önem veren bilgelere göre daha üstündürler (Bekiryazıcı 2009: 106).

Sühreverdî, kendisini takip edecek olanlara müteellih hakîm olmanın gerçek manada keşf ve şuhudla mümkün olacağını kemaliyetin ancak bahsî ve nazari felsefeyi de ikmal etmekle elde edileceğini ikaz etmiştir (Okudan 2005: 117). Bu anlamda ona göre önceden felsefi bir eğitimden geçilmiş olmadıkça ruhani ve tasavvufi tecrübeye girişmek büyük bir sapma, dalaletle düşme tehlikesini göze almak demektir. Buna karşılık şahsi bir manevi uygulama ve gerçekleştirme eğilimi göstermeyen ve bu manevi hayata müncer olmayan bir felsefe de tam bir boşluk ve anlamsızlıktır (Corbin 1994: 373). Ayrıca o, sûfilerin dünyevi alakalardan soyutlandıktan ve hikmet ehlinin yollarına sülûk ettikten sonra “Nûr”un kaynağına ulaştıklarını ifade eder (Yahya b. Habeş 1372a: 113). Bu bağlamda Sühreverdî, felsefi tasavvufun ilk kurucularından sayılan Zünnûn, Bistamî, Hallâc gibi sûfileri, kendi ıstılahı ile müteellih hakîmlerden saymıştır. Bu yaklaşım, nazari hikmetin, keşf ve şuhudla birleşmesiyle hikmete ulaşılabilirliği anlamına gelir.

Hakikate yalnız kalp ve işrâk yoluyla erişilebilir. Bu da yüksek âlemde insanın beden heykeline veya nefisine akseden nûrun bir şuur aydınlığı meydana getirmesiyle olur. Biz eşyayı onunla kavrarız. Bu nûr ile hâsıl olan bilgi, insanüstü bir bilgidir. Çünkü bu nûr Allah'tandır. Ona sahip olan kimse, varlıklara ve olaylara hükmedebilir; olmuş ve olacak her şey ona açıklanır, gizlilik perdesi kalkar (Taylan 1983: 225-6; Sarıtaş 2013: 1125).

İşrâki felsefede her şey Nurların Nuru'ndan gelmektedir. İnsan kişisel çabalarıyla Nurların Nuru'na yükselebilir. Bunda insanın izleyeceği yol akıldışı yoldur. Yani sezgi yoludur. Sühreverdî'ye göre keşf ve sezgi yolu ilahi gerçeklere erişmekte tek yoldur. Keşf ve sezgi ile gerçeklere ulaşanlar ise ancak nefislerini ve gönüllerini iyice temizlemiş seçkin kimselerdir (Ülken 1967: 192-4).

İslam filozofları arasında sayılabilecek sûfilerin gayesi, samimi bir dindarlık ve ahlaka hizmet etmektir. Onlardan rivayet edilen hikmetli sözlerden anlaşıldığı üzere, onlara göre akıl yoluyla gerçeklerin elde edilemeyeceği açıktır. Çünkü Antikçağ ve Hristiyan ortaçağ filozofları buna çok gayret ettikleri halde bir çözüme ulaşamamışlardı. Sûfiler, o halde inanç yoluyla sezgi metoduyla ve kalplerimizi her türlü maddi alakalardan temizlemek suretiyle bir takım sırları elde edebiliriz, demektedirler (Keklik 1978: 33).

Sühreverdî, kendinden önceki sûfilerin tarzında bir sûfi olmadığı gibi, tamamen felsefe yapma yolunu tutmuş sadece akıl ve nazarı kullanan bir filozof da değildir. Onun sistemi, zevke dayalı bir tasavvufi nazar ve düşünceye dayanan felsefe arasında görülür (Okudan 2005: 117).

Aslında kendisinin ifadesiyle, işrâk yolunun sâlikinin; başlangıçta aklî nûrların müşahedesine engel olacak bahs ve nazarın engelini ortadan kaldırmak için felsefeyi kullanıp, nihayetsiz olan parıltılara ulaşmak ve devamını sağlamak gayesiyle de artık tecerrütle nefsin terbiyesi metodunu kullanması gerekmektedir (Yahya b. Habeş 1977: 113; Okudan 2005: 118).

Sühreverdî, riyazet ve uzlet (inkıtâ') ile daha önceki müteellih hakîmlerin ulaştığına nail olunabileceğini anlatırken, Eflatun'un bir tecrübesini nakleder. Eflatun: "Nefsimle baş başa kalıp da bedenimden soyunduğumda sanki ben bedensiz, tabiat elbiselerimden çıplak ve mücerret bir hale geldim. Herhangi bir şeklim de yoktu. İsteyince zatıma giriyor, isteyince çıkıyordum. Nefsimi bir nûr ve çok acayip güzellikler içinde görüyordum. Hayret halim gidince anladım ki ben yüce âlemin cüzlerinden bir cüz olmuşum." (Yahya b. Habeş 1372a: 112; Aynı müellif 2009: 159, 195) der. Yine Sühreverdî, Muallim-i Evvel'in de kendi nefsinde bu azametli nûrları yaşadığını anlattığını ifade eder. Bütün bunları söylemesinin sebebi, ortaya koyduğu işrâk felsefesinin bir nevi ispatı gayretidir. En sonunda bütün müteellih hakîmlerin, yüce âleme çıkmak isteyen cesedinden soyunması ve duyu organlarının getirdiği bilgileri terk etmesi gerektiği hususunda ittifak ettiklerini nakleder (Yahya b. Habeş 1372a: 113). Kendisi de, "Allah filozoflara (ebnâü'l-hikmeti) hayır dilemiş olsaydı onları, seleflerinden, nûrları müşahade etmiş ve semalara çıkararak yüce âlemlerde ittisale ulaşip felekleri aşmış, efendi (es-seyyid) ile kucaklaşmış, konuşulan konularda sözlerini azaltmış, tüm vesveseleri terk etmiş ve duyu organlarından soyunmuş olanların yollarına iletirdi." (Yahya b. Habeş 1372c: I/147-8) demektedir.

Başlangıçtan itibaren sûfilerin bilgiyi, biri akıl ve duyularla elde edilen zahiri, diğeri keşf ve ilhamla ulaşılan hakiki bilgi olmak üzere iki kısma ayırdıkları bilinmektedir. Aslında keşf, bilgi kaynağı olduğu gibi aynı zamanda bir anlama ve idrak etme yöntemidir. İfade ve ibareye dayalı anlama, lafız-mana, asl-fer' ilişkisi üzerine kurulmuşken, irfan ve ilhama dayalı anlama ise zahir-bâtın, ruh-ceset ve akıl-kalb ilişkisi üzerinde durmuştur. Bu ikinci metoda göre anlama, tazmine dayanır. Bu durumda lafzın ötesinde ve derinliklerinde saklı ve gizlenmiş asıl mana olan mazmunu bulmaya çalışılır. Bu bulma da yine keşfe ve ilhama ihtiyaç duymaktadır. Hads ve keşfin meydana gelebilmesi için, mutlak olanla aramızdaki bütün varlık perdelerinin kalkması gerekir. Lafız da mazmunu örten perdelerden biridir. Perdelerin kalkması için en güzel yol, riyazet ve mücahededir (Yahya b. Habeş 1995: 23). İşte Sühreverdî'nin eserlerinde tarif ettiği ve vasiyetinde övdüğü müteellih hakîm de bu yollardan geçmiştir (Okudan 2005: 119). Meşhur rüyasında bu gerçeği, Aristo, Sühreverdî'ye, "Bu âlemde kaldığınız sürece, perdeler ardında kaldınız demektir. Her ne zaman ki bütün kemaliyle bu âlemde yükseldiniz işte o zaman sizin için ittisal ve ittihat söz konusu olabilir." (Yahya b. Habeş 1372a: 73) diyerek açıklamıştır. Kendisi de Ebu'l-Berekât'ı eleştirirken, dünya lezzetlerine ve meşgalelerine dalmış, dünyanın karanlıklarında kaybolmuş olanların, gizli ilimlere ve melekûtun hediyelerine ulaşmalarının imkânsızlığı ifade eder (Yahya b. Habeş 1372b: 438).

Sühreverdî, muhatabından, nefsin derinliklerinde hikmet, tecerrüd ve ilahi zata ulaşmak için dünyayı terk etme özelliklerini toplayan "el-hakîmu'l-müteellih" olmasını ister. Aristo rüyasında, Sühreverdî'ye yapılan tavsiye, herhangi bir şeyi bilmek için bir kimsenin ilk önce kendi nefsinin bilmesinin gerekli oluşudur (Yahya b. Habeş 1372a: 70; Aynı müellif 1372b: 484). Bu anlayış ise tasavvuftaki marifetin temel prensiplerinden biridir. Bu bilme eylemi, ameli ve felsefî düzlemde işrâki felsefenin merkezini oluşturur. Sühreverdî kişinin zatını bilmesinin gerekliliği sadedinde şöyle der: "Kişinin, sevgisini nûr âlemine yöneltebilmesi için beşeri takat nispetinde kendi zatını, nûr âlemini, varlığın sıradüzenini, haşri vs. bilmesi gerekir." (Yahya b. Habeş 2009: 203).

"Kendi özüne uyan! Kendi özünün bilincine var!" düsturu, Sühreverdî'nin epistemolojisinin temel prensibidir. Bundan sonra kendi özünün bilgisine erme yolunda gittikçe

ilerleyen bir irşat başlar.” Bu bilgi, ne soyutlama ürünü bir bilgidir, ne de bir fert aracılığı ile bir konunun tasavvurunun zihinde canlandırılmasıdır. Bu öyle bir biliştir ki bizzat ruh ile özdeştir, kişisel ve varoluşsal öznellik ile özdeştir. Şu halde özü yönünden hayat, nûr ve zuhur, özünün bilincine varış demektir. Tasavvur yolu ile bilgiden, soyut ve mantıkî evrenin bilgisinden farklı olarak burada huzurî bir bilgi vardır (Yahya b. Habeş 1372b: 487-8). Bu bilgi kesintisiz, sürekli ve şuhudîdir. Varlığının ferdiyetinden mutlak gerçekliğe sahip bir öz söz konusudur. Öylesine bir huzurî işrâk vardır ki ruh, nûrani bir varlık olarak bu ışımayı bilginin konusu olan şeye yöneltmekte, bizzat kendini hazır kılarak onu da hazır kılmaktadır. Bizzat kendine olan tecelli ve zuhuru bu huzurun huzuru demektir. İşte zuhuri huzur veya işrâki huzur da burada kendini gösterir. Böylece her nesnel bilginin gerçeği, bilen öznenin kendi özüne olan bilincine indirgenmiştir.” (Corbin 1994: 363-4).

Sühreverdî, eserlerinde fikir ve hayale büyük yer vermiş, ruhi duygularda derinleşmiş dolayısıyla keşf ve hadse dayanmışsa da ince bir felsefî metodu ve ciddi bir ilmî tahlili de esas almıştır. Hiç şüphesiz o, kendisinden sonra takip edilen bir felsefî doktrin sahibi ve ekol oluşturmuş bir filozoftur. Fakat tahlil yöntemi olan akıl metodunu ihmal etmeksizin tabirlerinde hayal üslubuna dayanan duygusal tasvir, sembol ve işaret metodunu kullanmıştır. Çünkü o, zevkle teyit edilmeden, aklen idrak edilmesi imkânsız olan meselelere girmiştir. Yine bu meselelerin sırlarının ifade edilmesi, sembolik dil kullanılmaksızın mümkün değildir. Ona göre akıl, yalnız başına, yakîne ve nefsin onunla mutmain olacağı hakikate ulaşmaya elverişli değildir. Yalnız başına dil de, ulaşılan hakikatin tabir edilmesinde uygun bir araç değildir.

Sühreverdî'nin dilinde mükâşefe ve müşahade, sırf içsel ve ruhsal bir olay değildir. Yani Sühreverdî'nin mükâşefesini, basiretli olma veya içsel bir müşahade cinsinden sayarak konuyu psikolojik açıdan ele almak yeterli değildir. Nitekim onun gözünde ilham, vahiy ve kehanet sırf ruhsal olaylardan ibaret sayılamaz. Ona göre bunlar objektiftir ve felekler dünyası ve konak dünyası ile ilişkilidir. Dolayısıyla Sühreverdî'nin bilgi anlayışını ele alırken böylesi bir yöntemi kullanmış olduğu gerçeğinden hareket etmemiz gerekecektir. Bu şekilde onun ifadelerini daha kolay anlamlandırabiliriz. Çünkü onun işrâk felsefesinin temel ilklerinden biri "soyut nurlar ile Tanrı arasında bir perde yoktur." ifadesidir. Dolayısıyla soyut nurlardan olan ruhun riyazî bir arınma ile yükseldiği yerden doğrudan Tanrı'yı müşahadesi, O'ndan bilgi alması mümkündür. Bu peygamberler, Tanrı'ya yakın olanlar ve gerçek bilginler için geçerli bir bilgilenme yöntemidir. Gerçek bilginler, bu yöntemle sahip olan bilgelerdir (Bekiryazıcı 2009: 109).

Sühreverdî'nin ortaya koyduğu keşfî bilgiye erişim yöntemi, herkesin doğrudan ulaşabileceği basit bir bilgilenme değildir. Keşfî bilgiye ulaşmayı temin edecek şartları yerine getirmeyenler, onu ve fikirlerini doğru bir şekilde anlayamayacaklardır.

Sühreverdî, varlığın tabiatı konusunda müstakil bir düşünce sistemine sahiptir. Onu diğer filozoflardan ayıran husus, sûfilerin üslubu olan keşf ve hadse önem vermesi, ulaştığı hakikatleri dillendirmede kullandığı sembollerde ise kadim filozofların tabirlerini kullanmasıdır. Onun eserlerini anlama çabasında olan bir okuyucunun karşılaşacağı ilk zorluk da bu durumdur. *Hikmetü'l-İşrâk*'i inceleyen nazar ehli okuyucu başlangıçta tamamen felsefî bir düşünceye kapılır. Ancak kitabın ilerleyen bölümlerinde kendini tedrici olarak kapalı manaların ve sembolik anlatımların anlam dünyası içinde bulur. Ancak bu deruni hakikatler, sadece nazar ehli olan bu okuyucu için üzerindeki örtüyü tamamen açmayacaktır. Manaların üzerindeki bu örtü, ancak zevk ve vecd erbabına açılır. Bu sebeple Sühreverdî, müteallih olan bahs ehlini över. Ona göre mutlak hakikati idrak için olduğu gibi kendi eserlerini anlamak için de nazar ve fikirle birlikte vecd ve keşf de gereklidir (Yahya b. Habeş 1372b: 452; Walbridge 2007: 240). Bu bağlamda sûfilerin, işrâki bilgiyi/melekutî nûrları nefislerinde lezzetin son haddine kadar tecrübe ettiklerini ifade ederek onlardan övgüyle bahseder (Yahya b. Habeş 1372b: 501). Bizzat kendisi de, dört âlemin var

olduğuna delalet eden doğru (mistik) tecrübeler yaşadığını anlatırken bu bilgiyi, keşf ve müşahade ile elde ettiğine işaret eder (Yahya b. Habeş 2009: 206) Yine o, *Hikmetü'l-İşrâk* adlı eserinin girişinde, “Bu bilgi, bana ilk başta düşünme ile hâsıl olmuş değildir. Bilakis başka bir biçimde bu bilgiyi elde ettim, daha sonra onun için akli deliller aradım. Dolayısıyla, sözgelimi delilden sarf-ı nazar edecek olsam, bana hasıl olan bu bilgi konusunda hiçbir şey beni şüpheye düşüremez.” (Yahya b. Habeş 2009: 26) diyerek bu hususu izah etmektedir (Benzerlik için bkz: Sühreverdî Yzm/d: 19a-b). Aynı eserinin sonunda ise “başka bir biçimde” diyerek muğlâk bıraktığı şekli ifşa eder: “Kutsal ruh onu ruhuma acayip bir günde bir kerede atmış, ancak onun yazımı yolculuk engelleri sebebiyle aylarca sürmüştür.” (Yahya b. Habeş 2009: 221)

Sühreverdî'nin işrâk felsefesinde, işrâk yoluyla elde edilen yüce hakikatlerin doğruluğu, geçerliliği ve tutarlılığının nasslarla teyidi konusunda farklı düşünenler bulunmaktadır. İbrahim Kasabbaşızâde gibi bazıları, İşrâkilik'teki keşf ve ilhamın nasslara bağlı olmadığını iddia ederken, Taşköprülüzâde gibi bazıları da bu keşf ve ilhamın nasslara bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Erdoğan 2003: 164). Tasavvufta da bilgi kaynağı anlamında esas olan keşf ve ilham olmasına rağmen, tasavvufî düşüncede sûfînin vehbî olarak ettiği bilgiler nassların onayından sonra kabul edilir. Örneğin, Ebû Sâid Harraz (ö. 277/890)'ın “Zâhire muhalif olan her bâtın bâtıdır” (Sülemî 1998: 74) sözü ve Ebû Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/831)'nin “Bazen kalbime bu topluluğa (sûfilere) ait nüktelerden bir nükte gelirdi de, ben onu iki adil şahit, Kur'an ve Sünnete doğrulatmadıkça kabul etmezdim.” (Kuşeyrî 1989: 67) ifadesi bu anlayışın tipik tezahürleridir.

Sühreverdî, âlemdeki her şeyi Allah'ın nûru ve o nûrun akışı (feyz) olarak niteler. Âlem, Allah'ın işrâki ve feyzinden ortaya çıktığından, nefis de aynı şekilde feyz ve işrâk vasıtasıyla kendi neşe ve sevincine ulaşır (Nasr 1997: 286). Ona göre insan da, cismani lezzetlerden soyutlandığında üzerinde ilahi nûr tecelli eder (Yahya b. Habeş 1995: 32). Bu ilahi nûr vesilesiyle insan, akıl ve nazarla idrak edemeyeceği hakikat bilgisinin sahibi olur (Taylan 1983: 226).

Sühreverdî, işrâki düşüncesini açıklamak için “bârika” kavramını ortaya atar. Bu kavramla o, bu kavramla işrâki nûrun parlamasını kasteder. Ona göre bârika bir ilim olmadığı gibi ilimden hasıl olan bir lezzet de değildir. Aksine bârika, insanın tüm ilimlerle ilişkisi kesildiğinde ortaya çıkar. Kesbi ilim ise bârikasız meydana gelir. Ona göre bârika, (her şeyi) kapsayıcıdır, (her şeyden) soyutlayıcıdır, devamlıdır, sürekli akan bir nûrdur. Kesbi ilim, lezzet olmadan elde edilebilirse de kudsi nûrun lezzet olmadan elde edilmesi mümkün değildir. Ruhani lezzet ise daima nûr ile birlikte bulunur (Yahya b. Habeş 1372b: 502).

Sühreverdî, insanın, nûrdan etkilenecek nûrlaşacağını/nûra yükseleceğini/ aydınlanacağını ifade etme sadedinde şöyle der: “Görmedin mi kızgın demir, ateş kendisine tesir ettiği zaman ateşe benzer; nûr verir ve yakar. İşte nefis de kudsi bir cevherdir. Nûr ile etkilendiği ve aydınlanış elbisesini giydiği zaman onunla tesirlenir ve fiiller yapar, işaret eder. Onun bu işaretiyle işaret ettiği şey meydana gelir (Yahya b. Habeş 2009: 213); tasavvur eder, tasavvuru hasebince o şey vuku bulur.” (Yahya b. Habeş 1372b: 503; Aynı müellif 1995: 33). Buradan hareketle nûr ile tesirlenen nefste eşyanın hakikatine ait irfanın oluşma sürecini de anlayabiliriz. Şöyle ki, insan, keşf yoluyla tedricen zulmetten nûra yükselir. İnsan nefsi terbiye suretiyle bir takım mertebeleri aşar ve sonunda yüksek ruhi kuvveler kazanır. Kalbinde şeffaflık hâsıl olur, mana âlemiyle temasa geçer. Oradaki hakikatleri görür ve oradan sesler işir. O âlemde elde edilen bilgi, kelimelerle ifade edilemez. Madenlerin, ateşte ısınarak yakma özelliği kazandığı gibi, kâmil insan da nûrların nûru olan Allah'a (Yahya b. Habeş 2009: 160) yaklaşmasıyla bir takım kuvvetler tahsil eder (Taylan 1983: 226). Bu kuvvetler ona marifetin anahtarlarını verir (Yahya b. Habeş 1372b: 444; Sühreverdî Yzm/b: 68b; Nasr 1997: 287).

Sühreverdî, gaybi emirlerin müteallih hakîme ulaşma şekillerini de detaylı olarak açıklar. Onun anlatımlarında peygamberlerin, velilerin ve daha başka kimselerin gabya dair aldıkları

bilgilerin telakki şekli aynıdır (Yahya b. Habeş 2009: 221). Gaybi emirlerin telakki suretlerinin bilinmesi, söz konusu marifetin mahiyetinin izahı sadedinde faydalı olabilir. O şöyle der: “Gaybi emirlerin telakkisi bazen yazılmış satırları okumak suretinde olur. Bazen görülmeyen bir muhatapın sesinin işitilmesi ile olur. Bazen muhatap güzel veya heybetli bir sesle konuşur, bazen bir fısıltıya benzer, bazen muhatap görünür bir şekildedir, bu ise ya semavi bir suret olabilir veya yüce efendilerden bir ulu zat suretinde olabilir. Bazen insan suretinde gölge şeklinde, bazen yıldız/gezegen şeklinde, bazen de suni, konuşan mücessetler (bedenler) şeklinde veya değişik renklerle boyanmış konuşan suni eşya şeklinde görülebilir. Zuhur bazen, ansızın bir nûr parlaması şeklinde, bazen de nûrlu bir suretin görülmesinden sonra meydana gelir. Nûru telakki eden, temkin makamına ulaşınca suret kaybolur, gölgeler yükselir, cüzî ilkalar biter ve işte o zaman kör eden nûr, yüce bir mahalden zuhur eder.” (Yahya b. Habeş 1372b: 494-5; Aynı müellif 2009: 211).

Diğer bir anlatımla işrâki hikmet, temel olarak istidlali düşüncenin ötesinde ve üstünde olan bir manevi gerçekleşmeyi arzular. Evren, hakikat yolcusunun önünde açılır ve onun varlığının içine nüfuz eder. Nefsin karanlık kuyusuna düşmüş olan insanın ruh halinden, bütün sınırlamalardan kurtulmuş olan ruhun merkezine kadar gerçekleşmenin dereceleri maddenin batısından nûrun doğusuna olan yolculukla “yatay” olarak bağlantılıdır (Nasr 1997: 277). Tasavvufî düşüncedeki nefsin kendi içindeki bu seferine/tekâmülüne “seyr” adı verilir. Dünyadan görünen evrenin sınırlarına yükseliş ve oradan “şekli olmayan tezahür dünyası” yoluyla ilahî varlığa olan yolculuk ise “dikey” dir. Bu ikinci/dikey yolculuğun tasavvufî literatürdeki adı ise “tayr”dır.

Tasavvuf literatüründe seyr ve tayr konusunda örnek bir anlatım olması ve işrâk felsefesinin marifete ulaşma metoduna benzerliği açısından Sühreverdî’nin hemşehrîsi ve çağdaşı olan Ömer es-Sühreverdî’nin şu ifadelerini nakletmek isterim:

Hakikat yolcusu, ortaya koyduğu mücahedenin tam manasıyla tahakkuk etmesiyle, iman hakikatlerine terakki ederek sülûk ehlinen olur (Sühreverdî Yzm/g: 60a). Sülûkun ise seyr ve tayr olmak üzere iki mertebesi vardır. Seyrde ilk ulaşılması gereken makam dünyadan zühdün gerçekleşmesidir (Sühreverdî Yzm/g: 61b). Bu makamda kişi mal ve makam sevgisinden kurtulmak, nefsin gizli şehvetleri ve hevânın gizli arzularından arınmak zorundadır. İşte bu şekilde ancak zühd gerçekleşmiş olur ve seyrinde yol kat’ eder (Sühreverdî Yzm/e: 189a; Aynı müellif Yzm/g: 61b). Bu makamda devamlı Hakk Teâlâ’yı murakabe ve devamlı suretle ‘Gerçek Sevgiliyi’ mutalaa ile rızıklandırılan sâlikin gönlüne, ilâhî ikramlar ve gizli tecelliler feth olunur. Ona tevhid sırrı keşf olunur ki bu sayede o, Allah’ın fail-i hakiki olduğunu kavrar. Araz ve hâdis ne varsa hepsinin fiil-i İlâhî olarak tecelli ettiğini görür ve bunu ilim veya nazarî olarak değil, zevk ve hâl olarak yaşar (Sühreverdî Yzm/g: 62a). Artık bu makamdan sonra, kulun seyri yoktur. Kulun cehdi ile geleceği son makam bu makamdır. Bundan sonra ‘tayr’ mertebesi vardır ki bu mertebe, sırf mevhîbe-i İlâhîdir (Sühreverdî Yzm/g: 62b).

Ömer es-Sühreverdî’nin seyr ve tayr hakkında söyledikleri, Sühreverdî’nin anlatmak istediği felsefî hakikatlerin tasavvufî bir dille izahıdır. İki Sühreverdî’nin aynı konuda fikir birliği içinde olmaları, Sühreverdî’nin tasavvufun zirvesinde yer alan bir mutasavvıfın ulaştığı hakikatlere ulaştığını göstermesi bakımından hayli ilginçtir.

Sühreverdî, cisimler âlemini unsurî ve esirî olmak üzere ikiye ayırır. Semavî cisimler güneş ve yıldızlar, esirî; yeryüzündeki cisimler ise unsurîdir. Tüm bu mümkünlerin varlığı Allah’a bağlıdır. Mümkün olan şeyleri icat eden Allah’ın varlığı daim olunca, mümkün şeylerin varlığı tutuşu da daim olacaktır. İnsanın unsurî cisimlerden oluşan bedeni, meydana geldiği unsurlara ayrılıp yok olacağına da nefsi nâtika denilen ruhu daima var olacaktır. Çünkü ruh, melekût âleminde bir cevherdir. Melekût âlemi ise mücerredât ve makulât âlemidir. Bu cevher, bedensel güçlerin işgalinden kurtulmak üzere yeme, içme ve uyuma işlerinden uzaklaşırsa faziletlerle

kuvvetlenip, kutsal âleme doğru yol bulacak ve hakikate ulaşacaktır. İşte bu yol, hakikatin kendilerine açıldığı mutasavvıfların ve işrâkiyyunun yoludur (Yahya b. Habeş 1995: 32).

Sühreverdî, vuslat-ı ilahi ve nûrları müşahede etmek gayesiyle her şeyden yüz çevirerek işrâkle meşgul olmuştur. Ona göre işrâk, ulvi feyze ulaştıran bir yoldur. Bu feyz, kalbine hikmet sevgisini içiren kimseden başkasına tecelli etmez. Sühreverdî de hikmeti sevmiş ve nefsin hikmetle doldurmuştur. Böylelikle de kendisi hakîm lakabını almıştır. Ona göre hakîm lakabı, sadece kendisinde ulvi hallerin müşahedesi ve bununla beraber bir tat ve teellüh olan kimseye aittir.

Sühreverdî'ye göre nûrun, akli delille ispatı mümkün değildir. Nûrların müşahedesi ancak tasavvuf yoluna girmekle mümkün olabilir. Tasavvuf yolundan kastı ise klasik anlamda bir seyr u sülûk olmayıp daha ziyade nefsin dünyevi bağlardan uzaklaştırılması düşüncesine dayanan bir riyazet ve mücahededir. Bununla birlikte Sühreverdî'nin şeriatın emirlerine sıkı sıkıya sarılmanın gerekliliğine dair düşüncesi de göz ardı edilmemelidir. Onun, sıkı bir riyazatı yeterli gören Hint yogalarından en önemli farkı riyazatı tavsiyesi yanında İslam şeriatının emirlerini ifa etmeyi de ihmal etmeyişidir (Ülken 1967: 197; Erdoğan 2003: 162). Konu ile alakalı olarak şöyle der: “Basiret kardeşleri tesbihte ve takdiste birleşir ve devam ederler. Allah'tan korkar ve Allah'a boyun eğler, uzun uzun namaz kılarlar. Âlemlerdeki mertebeleri düzen ve sıraya koyan zatı anarlar. Allah'a yakınlık mihrabında dikilir, karanlıkların çocuklarından uzak dururlar. İzzet odacıları ashabıyla gizli gizli sohbet ederler. Esiri kurtarmaya yol arar, nûrun mazharından nûr alırlar. Bunlar Allah katında saf saf olmuş en yakın melekleri izlerler... Onlar ezkâr okur ve Rablerine dua ederler... (Onlar) Hep rûkûda duran, gece karanlığında Rablerinin korkusundan gözlerinden yaş gelen ve ağlayanlardır... Eğlenceli şeylerin kendilerini yolculuklarından alıkoymadığı, yazın sıcağının emir sahibi zatın rızasını kazandıracak işleri yapmaktan geri bırakmadığı, eşikten ayrılmayan ve Allah'tan korkan, gece namaz kılan, hac menasikinde sabreden, insanlara bildirmeden sadaka veren, cihatta sebatkâr, en yüce sekinet sahipleri (dir)... ” (Yahya b. Habeş 2009: 214-7; Aynı müellif 1993: 84-5).

Bu bağlamda yine, “Allah'a yakınlaşmak, az yemek, az uyumak, O'na götüren yolları kolaylaştırması için O'na yalvarmak, latif şeyleri düşünerek kalbi latif hale getirmek, varlıklardaki güçlü ve ulu olan Allah'ın kudsiyetine dair işaretleri anlamak ve daima Allah'ın yüceliğini hatırlamak, bütün bunlar zikrettiğimiz hal ve makamlara götürür. Nûrların nûruna yönelişte ihlâs, temeldir... Allah tarafından indirilmiş kitapları okumak ve emir ve yaratmanın sahibine süratle dönmek de bu hallere ulaşmanın şartlarından.” (Yahya b. Habeş 2009: 220) demektedir.

Sühreverdî, hikmet ve nübüvvetin söz sahiplerinin ruhani gözlemlerinde müşahade ettiklerine inanmanın akli delili olarak şunu ileri sürer: İnsanlar, felekî işlerde hüküm veren bir ya da iki şahsın gözlemine itibar ediyor ve bu itibara kimse itiraz etmiyorsa aynı şekilde ruhani gözlemlerin sahiplerinin müşahadelerine de kimse itiraz edilemez (Yahya b. Habeş 2009: 155-6). Bu delile şu şekilde itiraz edilebilir: Felekî işlerde hüküm verenlerin müşahadelerine insanlar kayıtsız bir şekilde inanmazlar. Onlardan bu müşahadelerine delil göstermesini isterler. Bu istek karşısında o bilginler de kendi müşahadelerine sıradan insanları da ortak edebilirler ve her isteyene bu müşahedeyi idrak etmeye imkân ve izin verirler. Ancak ruhani gözlemlerde bulunanlar, bu müşahedeyi herkese ifşa ve izah edemezler ve her isteyen de bu müşahedeye ortak edemezler. En iyi durumda, insanların, belli şartları yerine getirmeleri neticesinde kendi nail oldukları müşahadenin belki ancak bir kısmına ulaşabileceklerini kabul ve itiraf ederler.

Marifet konusunda son bir değerlendirme olarak şunu ifade edebiliriz: Sühreverdî'nin dillendirdiği İşrâkî felsefenin, günümüze değin varlığını devam ettirecek İslam düşüncesine en büyük katkısı, içinde barındırdığı sezgisel yöntem ve irfanî boyuttur (Bekir yazıcı 2012: 87).

4. Sühreverdî’de Marifet-Muhabbet İlişkisi

Sühreverdî’ye göre bazen marifet, muhabbetten öncedir; bazen de sonradır. Marifet tamamen olgunlaştığı zaman muhabbete sirayet eder; muhabbet tam olduğu zaman ise marifeti gerektirir (Okudan 2005: 125). Ona göre “muhibbûn” makamında olanların çoğu ariflerin sahip oldukları hakikatlerden haberdar olmadıkları halde nûrlarla lezzetlenirler. Ona göre marifet az bile olsa, muhabbet, marifetin ayrılmazlarından. Aynı şekilde muhabbet az bile olsa marifeti gerektirir. Nefsin muhabbetle tamamen olgunlaşması durumunda bu, Sühreverdî’ye göre nûr üstüne nûrdur (Yahya b. Habeş 1993: 82-3).

Sühreverdî, muhabbeti ilahi aşk şarabı sembolüyle açıklar. O ilahi aşk şarabını, felsefesinin temeli olan nûr/işrâk anlayışının yerine kullanmış ve ilahî aşk şarabının, vücudun kendisi olduğunu; onu içenin varlığa geldiğini ifade etmiştir. Meşhur bir kasidesinde o, nûru, ilahi aşk şarabıyla özdeşleştirmiş yani eserlerinde konu edindiği saf nûru bu kasidesinde saf sevgi olarak nitelemiştir (Okudan 2005: 125). Ona göre kimileri burada anlatılan saf sevginin aşk şarabıyla sarhoştur, kimileri de sarhoş olduğunun farkında değildir. Sarhoşluk ve ayık olma hali sanki vücuda gelmek ve fani olmak olarak ifade edilmiştir.

Sühreverdî aşkın elem ve ıstırapının aşığı vuslat sürecinde ilerlettiğini ve bu sürecin maşuktan gelen bir davete kadar devam ettiğini anlatır. Artık davetten sonra perdeler kalkar ve kalpleri hayret ve haşyetle dolar. Saf nûra kavuşup zulmetten kurtulunca ya da kasidedeki ifadeyle aşkıta fani olup daha sonra da aşk olarak baki olunca, kesret yok olur. Bu vuslat ise marifetin kemalidir. Diğer bir anlatımla muhabbet, aşığı önce vuslat serüvenine sonrasında ise marifete ulaştırmış olmaktadır. Ona göre aşığın, en son maksadı saf nûr veya saf nûra götürmesi yönüyle aşk şarabıdır. Âşık bu maksadına vasil olunca huzur ve marifet hâsıl olur (Okudan 2005: 126; Türk 2014: 2014).

Sühreverdî, şevkin/muhabbetin seyr u sülûktaki rolünü ise işrâk felsefesi diliyle şöyle açıklar: “Berzahların meşgaleleri yönetici nûrlara galebe çalmasa ve hâkim olmasaydı, yönetici nûr alacakaranlıklardan ziyade kutsal nûr âlemini arzulardı. Yönetici nûrun, nûru ve aydınlığı arttıkça, hükümrân nûra olan aşkı ve sevgisi, gınası ve nûrlar nûruna yakınlığı artar. Yönetici nûrların tesir kuvveti sonsuz olsaydı, berzahların meşgalelerinin çekip sürüklenmesi, onları, nûrlu ufuktan perdelemeydi. Emredici nûrlar, alacakaranlık cevherlere galip gelip, onların nûr âlemine duydukları aşkları ve şevkleri güçlenirse, hükümrân nûrlarla nûrlanarak saf nûr âlemi ile bağlantıya geçme melekesi kazanırlar. Böylece kaleleri bozulduğunda başka kalelere meyletmezler. Çünkü onların gücü tam, nûr pınarlarına olan eğilimleri güçlüdür. Yüce ışıldamalarla güçlenmiş ve aslına âşık nûr, hayat pınarına meyleder ve böylesi (aşağı hayvanların) kalelerine meyletmez ve onları arzulamaz. Böylece nûr, saf nûr âlemine gider kurtulur ve Nûrların Nûrunun ve pak kutsal hükümrân nûrların paklığı ile paklanır. Yüce nûrlarla alakalı olarak “yakınlığın, mekânla değil sıfatla alakalı olduğu” bir kural olduğundan, karanlıklardan (bedensel alakalardan) en çok soyutlanmış insanlar, nûrlara en yakın kimselerdir. Yüce âleme olan şevk, müdrik zatları Nûrların Nûruna taşır. Binaenaleyh şevki en tam olan, En Yüce Nûr’a daha çok meyleder ve yükselir.” (Yahya b. Habeş 2009: 202).

Sonuç

Bu çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Çoğu zaman ilim kavramının yerine kullanılan marifet kavramı, ilimden daha hususî bir anlam taşır ve genellikle vasıtasız bilgiyi, sezişi/sezgiyi, kalbî bilgiyi ifade etmek için kullanılır. İlim, mutasavvıflarca iki kısım altında işlenmiştir. Çalışılarak elde edilen kesbî ilim ve Allah tarafından kuluna verilen vehbî ilim. Tasavvuf düşüncesinde vehbî ilimden kasıt marifet olarak isimlendirilen ilimdir.

2. Marifet, sezgiye dayalı bir ilim anlayışıdır. Bu ilim ancak yaşayarak ve iç tecrübe ile elde edilen bir ilimdir. Tefekkürden doğan marifet, sûfîlerin rûhânî hâlleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadararak iç tecrübe ile vasıtasız olarak elde ettikleri ilimdir. Marifet ilmi, yalnızca kitap okumayla elde edilmez; ezberlemeye ve mantıkî önermelere dayanmaz. İfadeye dökülmesinin imkânsızlığı ve önermelere dayanmayışı sebebiyle bu ilmi, tahkik ve ispata imkân yoktur. Bu sebeple bu bilgiye sırrî bilgi de denir.

3. İçinde bulunduğu atmosfer, Sühreverdî'nin ortaya koyduğu işrâk felsefesinin onun zihin dünyasında şekillenmesinde, işini kolaylaştıran bir zemin hazırlamıştır. İşraki felsefenin özü mesabesinde olan “nûr ilmi”ni açıklarken Sühreverdî, yeni bir şey söylediği iddiasında değildir. Bu ilmin unsurları, batıda Platon, Hermes, Empedokles, Pisagor, Agathadaimon, Asclepius, Aristo ve başkalarında; doğuda, Jamasp, Farashaustra, Buzurjumhr, Zerdüş ve başkalarında her zaman mevcut idi. İfade ve ıstılah farklılıklarıyla birbirlerinden ayrılırlar da bu bilgilerin tamamı, ilk olarak Hermes'e keşf olmuş ve ondan Bestamî ve Hallâc'a intikal etmiştir. Bu silsilenin son halkası olan Sühreverdî de külli ve ebedi hikmetten pay almıştır.

4. Sühreverdî'nin felsefesi asıl itibarı ile Yeni Eflatunculuğa dayanır. Metodu da akıl dışı bir sezgidir. Çünkü akıl yolu ile hakikate ulaşılamaz. Zira Aristo'dan beri akıl yolunu tutan filozoflar hakikatin izahında daima birbirleriyle çatışmışlardır. İşrâkîlik, Meşşailik ile tasavvuf arasında bir yer işgal eder. İşrâkîler, Meşşailerin nazar metodunun aksine, zevk ve sevgi ehli olarak bilinirler. Bununla birlikte İşrâkîler heyecana dayanan taşkınlığı, cezbeyi ve sırrı sarhoşluğu (sekr) benimsemezler. Manevi sezgi felsefelerinin esasıdır.

5. Sühreverdî, çoğu fikirlerinin teşekkülü için Müslüman filozoflara, özellikle de İbn Sina'ya çok şey borçludur. Bunun ötesinde sûfî olduğu kadar filozof da olan ya da daha yerinde bir ifadeyle hakîm-i müteallih olan Sühreverdî, doktrinlerini temellendirmek için, kendisinden önceki sûfî üstatlar silsilesinden büyük oranda istifade etmiştir. Özellikle de sık sık bahsettiği Hallâc'tan ve nûr doktrininde, *Mişkatü'l-Envâr*'ın yazarı Gazâlî'den çok şey almıştır.

6. Sûfîlerin bu yöntemi, Antikçağ sonlarında, Helenistik felsefenin son temsilciliğinin yapıldığı İskenderiye okulunun Gnostisizm öğretisinin ileri sürdüğü yöntemin bir benzeridir. Gnostikler için gnosis'e ulaşmanın yolu da yine Sufizmde olduğu gibi uzlet ve riyazet hayatı yaşamak şeklindedir. Bu yöntem tasavvufun hakikate ulaşma yolunda öngördüğü uzlet ve riyazet yöntemine benzerse de iki metot arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en önemlisi olarak mutasavvıfların, uzlet ve riyazet uygulaması yanında İslam şeriatına riayet etmeleri zikredilebilir. İki yol arasındaki diğer bir fark ise gaye farklılığıdır. Felsefenin gayesi bilgi ve hakikate ulaşmakken mutasavvıfların nihai amacı, marifet olmayıp rıza-i ilahîdir. Tasavvufta marifet önemli bir mevkii işgal etmekle birlikte asla nihai hedef olarak telakki edilmemiştir. Tüm bu açıklamalar işrâk felsefesinin marifet anlayışı için de geçerlidir.

7. Sühreverdî'nin işrâk felsefesini oluşturmada kuşkusuz en önemli dayanaklarından olan Kur'an ve Sünnet de onun düşünce sisteminde büyük önemi haizdir.

8. Epistemolojik açıdan işrâk kavramı, akıl yürütmeye veya bir bilgi vasıtasına gerek kalmadan bilginin doğrudan içe doğması, iç aydınlanma, keşf ve zevke (manevi tecrübeye) dayanan bilgi için kullanılır. Bu ifadelerden yola çıkarak bu düşüncede işrâkın, hem keşfi hem de zuhuru ifade ettiğini söyleyebiliriz. Güneşin, işrâkı ile eşyanın görünmesine imkân vermesi gibi manevi işrâk yahut sezgi de insana birçok bilgiyi (marifeti) ilham yoluyla verir

9. Sühreverdî, Meşşailerin, bilginin mahiyeti bakımından mutlak ve gerçek olduğuna ve eşyanın hakikatinin nazar ve istidlal yoluyla bilinebileceği şeklinde özetlenebilecek epistemolojilerine karşı çıkar. Ona göre nazar ve istidlal yalnız eşyanın vasıflarını saymaya yetebilir. Cismin ne olduğunu bile bildirmez. Öyleyse eşyanın hakikatini anlamanın tek yolu

mükâşefedir. Fakat o, nazar ve istidlalin kıymetini de tamamen inkâr etmez. Ancak nazar ile mükâşafenin kıymetlerini yerine göre tayin etmenin gerekliliğini beyan eder.

10. Sühreverdî, kendinden önceki sûfilerin tarzında bir sûfi olmadığı gibi, tamamen felsefe yapma yolunu tutmuş halis akıl ve nazarı kullanan bir filozof da değildir. Onun sistemi, zevke dayalı bir tasavvufu nazar ve düşünceye dayanan felsefe arasında görülür. Aslında kendisinin ifadesiyle, işrâk yolunun sâlikinin; başlangıçta akli nûrların müşahedesine engel olacak bahs ve nazarın engelini ortadan kaldırmak için felsefeyi kullanıp, nihayetsiz olan parıltılara ulaşmak ve devamını sağlamak gayesiyle de artık tecerrütte nefsin terbiyesi metodunu kullanması gerekmektedir. Sühreverdî, kendisini takip edecek olanlara müteallih hakîm olmanın gerçek manada keşf ve şuhudla mümkün olacağını kemaliyetin ancak bahsî ve nazari felsefeyi de ikmal etmekle elde edileceğini ikaz etmiştir. Bu anlamda ona göre önceden felsefi bir eğitimden geçilmiş olmadıkça ruhani ve tasavvufi tecrübeye girişmek büyük bir sapma, dalalet düşme tehlikesini göze almak demektir. Buna karşılık şahsi bir manevi uygulama ve gerçekleştirme eğilimi göstermeyen ve bu manevi hayata müncer olmayan bir felsefe de tam bir boşluk ve anlamsızlıktır.

11. Sühreverdî, sûfilerin dünyevi alakalardan soyutlandıktan ve hikmet ehlinin yollarına sülûk ettikten sonra “nûr”un kaynağına ulaştıklarını ifade eder. Bu bağlamda Sühreverdî, felsefi tasavvufun ilk kurucularından sayılan Zünnûn, Bistamî, Hallâc gibi sûfileri, kendi ıstılahı ile müteallih hakîmlerden saymıştır. Bu, nazari hikmetin keşf ve şuhudla birleşmesiyle hikmete ulaşılabilceği anlamına gelir.

12. Sühreverdî’ye göre, yalnız kalp ve işrâk yoluyla hakikate erişilebilir. Bu da yüksek âlemde insanın beden heykeline veya nefesine akseden nûrun bir şuur aydınlığı meydana getirmesiyle olur. Biz eşyayı onunla kavrarız. Bu nûr ile hâsıl olan bilgi, insanüstü bir bilgidir. Çünkü bu nûr Allah’tandır. Ona sahip olan kimse varlıklara ve olaylara hükmedebilir. Olmuş ve olacak her şey ona açıklanır, gizlilik perdesi kalkar.

13. “Kendi özüne uyan! Kendi özünün bilincine var!” düsturu, Sühreverdî’nin epistemolojisinin temel prensibidir. Bundan sonra kendi özünün bilgisine erme yolunda gittikçe ilerleyen bir irşat başlar, bu bilgi öylesine bir bilgidir ki o, ne bir soyutlama ürünü, ne de bir fert aracılığı ile bir konunun tasavvuru, zihinde canlandırılmasıdır. Bu öyle bir biliftir ki bizzat ruh ile özdeştir, kişisel ve varoluşsal öznellik ile özdeştir. Şu halde özü yönünden hayat, nûr, zuhur, özünün bilincine varış demektir.

14. Sühreverdî, âlemdaki her şeyi Allah’ın nûru ve o nûrun akışı (feyz) olarak niteler. Âlem Allah’ın işrâki ve feyzinden ortaya çıktığından, nefis de aynı şekilde feyz ve işrâk vasıtasıyla kendi neşe ve sevincine ulaşır. Ona göre insan da, cismani lezzetlerden soyutlandığında üzerinde ilahi nûr tecelli eder. Bu ilahi nûr vesilesiyle insan, akıl ve nazarla idrak edemeyeceği hakikat bilgisinin sahibi olur.

15. Sühreverdî, vuslat-ı ilahi ve nûrları müşahade etmek gayesiyle her şeyden yüz çevirerek işrâkle meşgul olmuştur. Ona göre işrâk, ulvi feyze ulaştıran bir yoldur. Bu feyz, kalbine hikmet sevgisini içiren kimseden başkasına tecelli etmez. Sühreverdî de hikmeti sevmiş ve nefsin hikmetle doldurmuştur. Böylelikle de kendisi hakîm lakabını almıştır. Ona göre hakîm lakabı, sadece kendisinde ulvi hallerin müşahadesi ve bununla beraber bir tat ve teellüh olan kimseye aittir.

16. Sühreverdî’ye göre nûrun, akli delille ispatı mümkün değildir. Nûrların müşahadesi ancak tasavvuf yoluna girmekle mümkün olabilir. Tasavvuf yolundan kastı ise klasik anlamda bir seyr u sülûk olmayıp daha ziyade nefsin dünyevi bağlardan uzaklaştırılması düşüncesine dayanan bir riyazet ve mücahededir. Bununla birlikte Sühreverdî’nin şeriatın emirlerine sıkı sıkıya sarılmanın gerekliliğine dair düşüncesi de göz ardı edilmemelidir. Onun, sıkı bir riyazatı yeterli

gören Hint yogalarından en önemli farkı, riyazatı tavsiyesi yanında İslam şariatın emirlerini ifa etmeyi de ihmal etmeyişidir.

17. Sühreverdî'nin dillendirdiği işrâki felsefenin, günümüze değin varlığını devam ettirecek İslam düşüncesine en büyük katkısı, içinde barındırdığı sezgisel yöntem ve irfani boyuttur.

18. Sühreverdî'nin muhabbet düşüncesinde, bazen marifet, muhabbetten öncedir; bazen de muhabbet marifetten önce gelir. Marifet tamamen olgunlaştığı zaman muhabbete sirayet eder; muhabbet tam olduğu zaman ise marifeti gerektirir. Ona göre marifet az bile olsa, muhabbet, marifetin ayrılmazlarından. Aynı şekilde muhabbet az olsa bile marifeti gerektirir. İşte Sühreverdî'ye göre nefis muhabbetle tamamen olgunlaşınca artık bu nûr üstüne nûrdur.

19. Sühreverdî, aşkın elem ve ıstırabının aşığı vuslat sürecinde ilerlettiğini ve bu sürecin maşuktan gelen bir davete kadar devam ettiğini anlatır. Davetten sonra artık perdeler kalkar ve aşığın kalbi, hayret ve haşyetle dolar. Saf nûra kavuşup zulmetten kurtulunca kesret yok olur. Bu vuslat ise marifetin kemalidir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Hâlis (1993). *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yay., İstanbul.
- ALTINTAŞ, Hayrani (1991). *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara.
- AYNÎ, Mehmet Ali (1985). *İslam Tasavvuf Tarihi*, Akabe Yay., İstanbul.
- BEKİRYAZICI, Eyüp (2006). "Hermetizm'in Ş. Sühreverdî'nin Felsefesine Geçiş Yolu Olarak Haran", *Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Haran Okulu Sempozyumu (28-20 Haziran/2006-Şanlıurfa)*, Edit.: Ali BAKKAL, c. I-II, Konya.
- BEKİRYAZICI, Eyüp (2008). "İşrâk Felsefesinin Oluşumunda İbn Sina'nın Etkisi (Ş. Sühreverdî Örneğinde)", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 36, (s. 147-162).
- BEKİRYAZICI, Eyüp (2009). "Burhandan Keşfe Yöneliş ya da Sühreverdî'de Bilginin Kaynağı Problemi", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 13, Sayı: 38.
- BEKİRYAZICI, Eyüp (2012). "Doğu ve Aydınlanma Felsefesi- İşrâkilik-Sühreverdî", *İslam Felsefesi Tarihi*, Edit.: Bayram Ali Çetinkaya, Grafiker Yay., Ankara.
- BOLAY, Süleyman Hayri (1999). *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı (2000). *Tuhfe-i Vesimiyye*, Haz.: Şeyda Öztürk, İnsan Yay., İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2006). "Şatahât İbarelerinin Anlaşılmasına Doğru: Metodik Bir Deneme", *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, y.7, sy. 17, Ankara.
- CİHAN, Ahmet Kamil (1998a). *İbn Sina ve Gazali'de Bilgi Problemi*, İnsan Yay., İstanbul.
- CİHAN, Ahmet Kamil (1998b). "Sühreverdî ve Kitabı'l-Lemehât Adlı Eseri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 10, (s. 137-152), Kayseri.
- CORBİN, Henry (1994). *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev.: Hüseyin Hatemi, İletişim Yay., İstanbul.
- ÇELİK, İsa (2004). "Tasavvuf Tarihinde Ârif Kavramı", *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, y.5, sy. 12, (s. 25-52), Ankara.

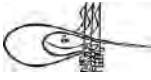
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah (1968). “Sühreverdî ve İshrâkiyye Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVI, Ankara.
- EL-İSFEHÂNÎ, er-Râgıb (1996). *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Kalem, Dimeşk.
- ERDEM, Hüsameddin (1999). *Bazı Felsefe Meseleleri*, Hü-Er Yay., Konya.
- ERDOĞAN, İsmail (2003). “İshrâkîlik'in İslam Felsefesi İçerisindeki Yeri ve Kaynakları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 8.
- ERDOĞAN, İsmail (2005). “İşraki Düşüncede Türlerin Efendileri Meselesi”, *Dini Araştırmalar*, c. 8, sayı: 23.
- ERTÜRK, Ramazan (2004). *Sufî Tecrübenin Epistemolojisi*, Fecr Yay., Ankara.
- FAHRÎ, Macit (1992). *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev.: Kasım Turhan, İklim Yay., İstanbul.
- FAHRÎ, Macit (2002). *İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Giriş*, Çev.: Şahin Filiz, İnsan yay., İstanbul.
- GÖKBERK, Macit (1980). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GÖRKAŞ, İrfan (2014). “Kâtip Çelebi'de Metafizik Yahut İlm-i İlahî “, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5 p. 1021-1040, ANKARA-TURKEY.
- HUCVİRÎ (1982). *Keşfü'l-Mahcûb*, Çev.: Süleyman Uludağ, (Hakikat Bilgisi), İstanbul.
- İBN MANZÛR (1990). *Lisânu'l-Arab*, Beyrût.
- KAYA, Mahmut (2001). “İşrakiyye”, *TDVİA*, c. XXIII, (s. 435-8), İstanbul.
- KEKLİK, Nihat (1978). *Felsefe, Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı yay., İstanbul.
- KILIÇ, Cevdet (2008). “Sühreverdî'nin Varlık Düşüncesinde Nurlar Hiyerarşisi Ve Meşşai Felsefe İle Karşılaştırılması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:2, (s. 55-72), Elazığ.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim (1989). *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*, thk. Abdülhalim Mahmud- Mahmud b. eş-Şerîf, Dâru's-Şa'b, Kahire.
- KUTLUER, İlhan (1998). “Hikmetü'l-işrâk”, *TDVİA*, c.XVII, (s. 521-4), İstanbul.
- KUTLUER, İlhan (2000). “İlim”, *TDVİA*, c.XXII, (s.109-114), İstanbul.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1997). “Şihabeddin Sühreverdî el-Maktul”, *Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri*, Çev.: M. Alper Tuğsuz, Edit.: M. Muhammed Şerif, İnsan Yay., İstanbul.
- OKUDAN, Rifat (2005). “Şeyhu'l-İşrâk Sühreverdî-i Maktûl'un Tasavvufî Görüşleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 9, sayı: 22.
- PASCAL, Blaise (1942). *Düşünceler*, Çev.: Fethi Yücel, Matbaa Yeni Cezaevi, Ankara.
- ROLLAND, Romain (1995). *Tolstoy'un Yaşamı*, Çev.: Tahsin Yücel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- SARITAŞ, Kamil (2013). “Gümüşhânevi'de İnsan Felsefesi” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/12, p. 1117-1133, ANKARA-TURKEY.

- SARITAŞ, Kamil (2014). “İbn Haldun’da Bilgi Felsefesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8, p. 733-750, ANKARA-TURKEY.
- SEFEROV, Qadir (2010). “Sühreverdî ve İbn Arabî-Tesirlenme Yoksa İlâhi Hikmette Birlik?”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmi Mecmuası*, sayı: 13, (s. 339-352).
- SUNAR, Cavit (1966). *Mistisizmin Ana Hatları*, A.Ü.İ.F.Y. Ankara.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/a). *Sunûhu'l-Fütûh bi Zikri'r-Rûh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1593.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/b). *Avârifü'l-Maârif*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 428.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/c). *Cezzâbü'l-Kulûb ilâ Tarîki'l-Mahbûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi/ 3122.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/d). *İrşâdü'l-Mürîdîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 1084.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/e). *Kelam fi's-Seyr ve't-Tayr*, Süleymaniye Ktp, Nafiz Paşa 428/3.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/f). *Nüğbetü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ani ale't-Temam*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa/24.
- SÜHREVERDÎ, Şihâbeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (Yzm/g). *Risâletü's-Seyri ve't-Tayr*, Süleymaniye Ktp, Şehit Ali Paşa 1393.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî (1372a). *Kitabü'l-Telvihati'l-Levhiyyeti ve'l-Arşîyye*, Mecmuatü Musannefâti Şeyhi'l-İşrak, Tash.: Henry Corbin, Tahran.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî (1372b). *Kitabü'l-Meşâri'i ve'l-Mutârahât*, Mecmuatü Musannefâti Şeyhi'l-İşrâk, Tash.: Henry Corbin, Tahran.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî (1372c). *Kitabü'l-Mukâvemât*, Mecmuatü Musannefâti Şeyhi'l-İşrak, Tash.: Henry Corbin, Tahran.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî (1977). “el-Lemehât”, *Se Risâle ez Şeyh-i İşrâk Şihâbüddin Yahya Sühreverdî*, Edit.: Najaf Ali Habibi, Tahran.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî (1993). *Makâmâtü's-Sûfiyye*, tahk.: Emil Maluf, Daru'l-Meşrik, Beyrut.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî, (1995). *Nur Heykelleri*, Çev.: Saffet Yetkin, Meb. Yay., İstanbul.
- YAHYA B. HABEŞ, Sühreverdî (2009). *İşrak Felsefesi*, Çev.: Tahir Uluç, İz Yay., İstanbul.
- SÜLEMÎ, Ebû Abdurrahman (1988). *Tabakâtü's-Sûfiyye*, thk. Ahmed eş-Şirbâsî, Dâru's-Sa'b, Kâhire.
- TAYLAN, Necip (1983). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- TAYLAN, Necip (1989). *Gazzâlî'nin Düşünce Sisteminin Temelleri*, Marmara Üniv. ilahiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- TAYLAN, Necip (1992). “Bilgi”, *TDVİA*, c.VI, (ss. 160-1), İstanbul.
- TOKU, Neşet (2007). *İslam Felsefesine Giriş*, Savaş Yayınevi, Ankara.

- TÜRK, İdris (2014). “Bâyezîd-i Bistâmî'nin Muhabbetullah Anlayışı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5, p. 2005-2020, ANKARA-TURKEY
- ULUDAĞ, Süleyman (1991). “Ârif”, *TDVİA*, c.III, (ss. 361-2), İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (1992). “Bâtın ilmi”, *TDVİA*, c. V, (s. 188), İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (1994). *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergah Yay., İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (2003). “Marifet”, *TDVİA*, c.XXVIII, (ss. 54-6), Ankara.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1967). *İslam Felsefesi Kaynakları Ve Tesirleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- VURAL, Mehmet (2002). “Gazâlî'nin Epistemolojisinde Sezgi ve İlham”, *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl:3, sy. 9, Ankara.
- WALBRIDGE, John (2007). “Sühreverdî ve İshrakilik”, *İslam Felsefesine Giriş*, Edit.: Peter Adamson-Richard C. Taylor, Çev.: M. Cüneyt Kaya, Küre Yay., İstanbul.
- YÜCE, Abdülhakim (2000). “Bir İlim Olarak Tasavvuf”, *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, y. 2, sy. 4, Ankara.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ÇATAK, A., (2015). “Yahya b. Habeş Es-Sühreverdî'de Marifet Anlayışı / Sense of Wisdom (Marifah) In Yahya b. Habash Es-Suhrawardî”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8352>, p. 291-312.

KIRIM SAVAŞI'NDA OSMANLI ORDUSU'NDA YAŞANAN LOJİSTİK PROBLEMLER*

*Mehmet ÇETİN***

*Recep KÖK****

ÖZET

Kırım Savaşı, Avrupa ve Osmanlı siyasi tarihi açısından bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Savaş, Batılı devletlerin uzun vadeli uluslararası ittifaklarının kökenlerini oluşturmakla birlikte Osmanlı Devleti açısından sefer lojistiği ve ikmal organizasyonlarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikler aynı zamanda Osmanlı savaş sistemindeki batılılaşma ve modernleşme girişimlerinin bir ürünüdür. Devlet, savaş süresince lojistik kapasitesinin sınırlarını sonuna kadar zorlamıştır. Buna rağmen devletin müttefik devlet ordularının da ikmal konusunda yükümlülük altında bulunduğu böyle bir savaş, Osmanlı Devleti açısından pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Kırım Savaşı, Tanzimat Fermanı'nın etkisi altında önemli bir dönüşüm geçirmekte olan Osmanlı Devleti için geleneksel ile modern arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Bu bakımdan Tanzimat ile birlikte hayata geçirilmeye çalışılan pek çok reform, finansal ve teknolojik yenilik büyük bir meydan okuma ile karşılanmıştır. Yurttaş ordusunun oluşturulması girişimlerinden, telgrafın ve dış borçlanmanın savaş sistemine entegre edilmesine kadar birçok gelişme, Osmanlı ikmal organizasyonunu baştan sona değiştirmiştir.

Bu çalışmada Kırım Savaşı sırasında Osmanlı savaş sistemindeki tıkanmalar ve ortaya çıkan lojistik sorunlar ele alınmaktadır. Çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden sağlanan belgelerle de desteklenmiştir. Elde edilen bulgular, 17. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı iktisadi, siyasi ve toplumsal sisteminde ortaya çıkan, 150 yıllık bir süreçte gelişen ve reform çabalarına karşın çözilemeyen sorunların Osmanlı savaş lojistiğindeki izlerini yansıtmaktadır. Lojistik sorunların yol açtığı gelişmeler, takip eden dönemde devlet yapısında meydana gelen çözümlerin altyapısını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Savaşı, Sefer lojistiği, Dış borçlanma.

Jel Kodları: N13, N43, H50.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma 2015 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi SBE'de sunulan "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Eko-Lojistik Analizi: Kırım Muharebesi Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi El-mek: mehmet.cetin@deu.edu.tr

*** Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Teorisi ve Tarihi, El-mek: mcetin203@yahoo.com

LOGISTIC PROBLEMS IN THE OTTOMAN ARMY DURING THE CRIMEAN WAR

ABSTRACT

The Crimean War represents a breakpoint in the political history of the Europe and the Ottoman Empire. The war brought about fundamental changes on the war logistics and supply organizations of the Ottoman Empire as it formed the roots of the international alliances of western countries in the long run. These changes are also the products of the westernization and the modernization efforts of the Ottoman war system. The state has pushed the limits of her logistics capacity during the war. Nevertheless such a war, in which the state has liability to supply the allied armies, led to many problems for the Ottoman Empire.

The Crimean War has acted as a go between the traditional and the modern for the Ottoman Empire whom had undergone a transformation under the effect of the hatt-i sharif of Gulhane. In this respect, many of the reforms, financial and technological innovations which were to be implemented with the hatt-ı sharif have been met with a huge challenge. Many developments like the attempts to create a citizen army and the integration of telegraph and the foreign debt to the Ottoman warfare changed the supply organization of the Empire from start to the end.

In this study, the problems and the interruptions in the Ottoman warfare during the Crimean War are dealt. The study is supported with the archive documents provided from the Ottoman Archives and ATASE archives. Ottoman and western newspapers of the period and other secondary sources are also taken into account. The findings reflect the traces of the issues that had arised from the end of 17th century in the economic, political and social systems of the Ottoman, which had developped in a 150 years period and couldn't have been overcome despite the reform attempts. The developments, caused by logistics problems form the substructure of the decomposition in the state system.

STRUCTURED ABSTRACT

The Crimean War represents a breakpoint in the political history of the Europe and the Ottoman Empire. The war brought about fundamental changes on the war logistics and supply organizations of the Ottoman Empire as it formed the roots of the international alliances of western countries in the long run. These changes were also the products of the westernization and the modernization efforts of the Ottoman war system. In this regard the aim of this study is to reveal the problems and the disruptions in the Ottoman warfare in the case of the Crimean War. There are many studies related with the Crimean War which deal with the subject from a different point of the view. But the main focus of these studies were mainly on the political importance, historical chronology and the diplomatic preliminaries of the war. So, by this study, it is aimed to fill the gap related with the warfare of the

Ottoman Empire during the Crimean War using the archive documents obtained from the State Archives of the Prime Ministry of the Republic of Turkey and Military History and Strategic Studies Directorate Archive (ATASE) and the newspapers of the period. The warfare was classified in different compounds of the war logistics: dispatching, equipment, subsistence, transportation, communication, medical activities and finance.

The Ottoman Empire has pushed the limits of her logistics capacity during the war. Nevertheless such a war, in which the state had liability to supply the allied armies, led to many problems for the Ottoman Empire. The main reason of these problems in the historical perspective was that the state did not participate in the imperial powers based on her state traditions formed by the administrative mentality during the imperial era. Resources related with the war logistics, both the human resources and supplies, for the Ottoman armies had to be provided from gradually shrinking muslim population and territory of the country. Starting with the second half of the 18th century the wars which took place in the Ottoman boundaries, caused not only the economic destruction of the country but also geographic destruction of the human resources in the Balkans.

The Crimean War has acted as a go between the traditional and the modern for the Ottoman Empire whom had undergone a transformation under the effect of the Hatt-i Sharif of Gulhane. Many developments like the attempts to create a citizen army and the integration of telegraph and the foreign debt to the Ottoman warfare changed the supply organization of the Empire from start to the end. The war affected the transformation of the warfare and the state structure in the period following the Tanzimat reforms in a negative way. The negative effects of the participation of allies in the war to the Ottoman war logistics, conflicts and disorders in the Greek border, the possibility of conflicts in different regions of the Balkans, notably Montenegro and Serbia, spoiled the state control over the commodity market and manpower related with the combatant forces. The incapability of incorporating non-muslim population to the army with the ties of citizenship prevented the state to dispatch equivalent forces to embattle in the fronts. After a six months period since the start of the war only a hundred thousands of soldiers could be recruited in the Rumelian front that was nearly the half of expected. The recruitment process was carried out difficultly because of the repeated summons and the weakness that has been shown by the state about the control of the discipline of the troops.

The essential principle of the Ottoman army about the military equipment and the armament in the Classical Era was self-sufficiency. The Ottoman Empire whom found herself in an unexpected war, could not put forth the logistics capacity to meet the requirements of the war. The state could not produce enough weapons and ammunitions under current technological conditions of her military industrial plants or procure them from the domestic market during the war. The essential problem in the armament of the Ottoman armies was closely tied with the shortage in supply and cash flow. The military institutions of the state were in dire financial straits and the central government has lived difficulties in providing collateral for the letter of exchanges given for the

Turkish Studies

purchase of the weaponry imported from the United Kingdom and France via international merchants and bankers. Financial constraints showed itself also in the subsistence of the armies. Delays in the payments of salaries forced soldiers to distrust on the provender and the food of the people who live close to the battlefronts. Moreover some officials speculated for the rise of grain prices and black market. Some, attempted smuggling in agreement with the customs officers. The Sublime Porte could not achieve to procure enough number of draught animal and dray carts during the war. An additional problem was the payment of the salaries of the dray cart drivers. Estreperment of the roads in the Rumelia slowed down the transportation. Although the construction of the telegraph was a remedy for the insufficiency of the roads and post horses, the needs of the allied armies shaped the telegraph lines and the financial resource allocation problems of the Sublime Porte and sabotages delayed the completing of the lines. Sanitary activities related with the warfare were shaped under the unsufficiency of qualified sanitary staff and healthcare infrastructure of the Ottoman Empire. In addition to this increasing number of allied armies forced the capacity of the State excessively with the epidemic diseases especially cholera and the medication. The difference of the amount of medical equipment sent by the Central Government and the supply records caused suspects about the corruption. The logistics problems caused because of the supply of the allied armies started with the positioning of the armies in Gallipoli which was close to the Istanbul and the supply line of the Rumelian army. Supply of the allied armies caused shortages in resource allocation both for the Rumelian and Anatolian armies. Tax allowance in the supply process, incurred losses in custom revenues and some merchants attempted smuggling on the excuse that they purchase grain for the allied armies. Official traders and brokers of the allies forced the farmers to sell their edible and seed crops at low prices. The deepest problem of the warfare in the Crimean War was the finance. At the end of the first year of the war, the Ottoman Empire, who had succeed to finance wars with methods that did not obliged state for the external debt for about 150 years starting from the end of the 17th century, became incapable of waging the war without foreign indebtment. Shallowness of the domestic money market, the failure of government bonds issued to be used in the fronts, the counterfeit money released to the market by the money forgers based on the cash shortage caused the state lose her control over the money markets. And the Surveillance Commissions governed the foreign debt, which were nearly halved because of the rate of the Ottoman issues and various commission charges in accordance with their requests.

As a conclusion, in the midst of the 19th century in which the Industrial Revolution began to show its effects on warfare, the Crimean War caused the devastation in the war logistics of the Ottoman Empire come to light. The measures taken and the policies implemented could not succeed because of the inadequacy of the substructure. In the long run the State entered in a process in which the economy fell into an external debt spiral, legitimacy over the territory faced extinction and the loyalty of her subjects became increasingly destroyed. Therefore the findings reflect the traces of the issues that had arised from the end of 17th century in the economic, political and social systems of the Ottoman, which had developped in a 150 years period and couldn't

have been overcome despite the reform attempts. The developments, caused by logistics problems form the substructure of the decomposition in the state system.

Key Words: The Crimean War, Warfare, Foreign debt.

Jel Codes: N13, N43, H50.

1. Giriş

Grek dilinde hesap yapma anlamına gelen lojistik kelimesinin Modern Dönem'deki karşılığı, malzeme, bilgi ve finansal kaynağın tüketici ve tedarik kaynağı arasındaki transferidir (Frazelle, 2002, s.5; Kress, 2002, s.3). Askerî lojistik, çok boyutlu ve kompleks yapısı ile savaş organizasyonunun en temel ve önemli parçasını oluşturmaya rağmen, kavramsal olarak 19. yüzyılın ortalarına kadar kendisine yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır. Baron de Jomini, 1838 yılında yayımlanan "The Art of War" adlı eserinde, Modern Dönem'de lojistik kavramına vurgu yapan ilk yazar olmuştur. Jomini, sefer lojistiğini, levazım sınıfına dair talimatlar ve sahra hizmetine ilişkin düzenlemelerin konusunu oluşturan kurmaylık görevleri olarak tanımlamış; 1862 yılında bu tanımını ikmal faaliyetlerinin başarılı şekilde gerçekleştirilmesi ve ikmal hatlarının organizasyonu ile genişletmiştir (Jomini, 2008, s.1; Crevelde, 1980, s.1; Waddel, 2010, s.1-2).

Prusyalı bir general olan Carl von Clausewitz, "On War" isimli eserinde savaşı asıl kontrol eden mekanizmanın, ikmal sistemleri olduğunu ifade etmiştir. Seferlere ilişkin ikmal faaliyetlerinin ve lojistik hazırlıkların en iyi şekilde gerçekleştirilmemesi durumunda en iyi kaynak, ekipman ve askerlere sahip ordular bile yenilgiden kurtulamayacaktır. Bu bakımdan savaştaki temel dikkat edilecek nokta, kaynak bolluğu ve düşmanın kıtlık ile tahribidir. Zira kıtlık, ordu üzerinde düşmanın yaratabileceğinden çok daha büyük bir yıkıcı etki yaratacaktır (Millet, 1945, s.193; Clausewitz, 1986, s.113).

Osmanlı savaş sistemini Batılı rakipleri karşısında üstün kılan unsur, sayısal üstünlükten ziyade savaş lojistiğine ilişkin ikmal sistemlerinin kapsamlılığı olmuştur (Murphey, 2007, s.73). Yüzyıllar boyunca değişmeden tekrarlanan klasikleşmiş bir ana yapıya sahip olması, Osmanlı sefer lojistiğinin en başta vurgulanması gereken özelliğidir. Bu kompleks ana yapı, zamana ve şartlara göre az çok farklılaşan bazı lojistik uygulamalara rağmen özünü muhafaza etmiştir (Yıldız, 2006, s.15). Osmanlı ordularının gerçekleştirdikleri askerî operasyonlarda başarıya ulaşmalarında savaş sahasındaki muharip güçlerin teknik donanımı, talim ve disiplinlerinin yanı sıra sefer öncesi yapılan hazırlıkların da etkisi oldukça belirleyicidir. Tarih boyunca gücünü ordusundan alan Osmanlı Devleti, varlığının ve gücünün sürekliliğini sağlayabilmek için çağdaşlarına göre üstün ikmal sistemi ile yapacağı savaşlarda ordusunu seferlere en iyi şekilde hazırlamıştır (Kurtaran, 2012, s.2270).

17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan savaşlar neticesinde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve bu teknolojik gelişmelerin askerî alanda yayılması, Osmanlı Devleti'nin geleneksel ordu düzenini tahrip ederek; askerî sorunları etkin ve ucuz yoldan giderme ihtiyacı ve vergi kaynağı üzerindeki etkinliğin arttırılmasına yönelik çabalarla birlikte devlet genelinde bir adem-i merkezileşmeye yol açmıştır. Kırım Savaşı (1853 – 1856), savaş sanatı ve ikmal faaliyetleri anlamında hem Batılı güçler hem de Osmanlı Devleti açısından sefer lojistiği ve ikmal organizasyonlarında meydana getirdiği köklü değişiklikler ile kritik bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Tarihte eşine pek az rastlanır bir biçimde devletin sadece kendi ordularının ikmali ile sorumlu olmadığı fakat aynı zamanda müttefik devlet ordularının da ikmali konusunda yükümlülük altında bulunduğu bir savaş, Osmanlı Devleti açısından pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Literatürde Kırım Savaşı oldukça geniş bir yer kapsamaktadır. Kırım Savaşı'na ilişkin çalışmaların büyük kısmı kronolojik anlatımlar çerçevesinde savaşın Osmanlı ve Avrupa siyasi tarihine olan etkisine odaklanmakta* iken önemli bir kısmı da savaş öncesinde ve süresince taraf devletlerin dış politikadaki stratejilerini** ele almaktadır. Literatürdeki birçok eser de savaşa tanıklık eden kişiler tarafından gözlemlenen yahut yaşanan olayların kaydedildiği birer günce niteliğindedir***.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında lojistik yapılanmasına bağlı olarak karşılaştığı sorun ve aksaklıklar, ikinci bölüm altında ayrı alt başlıklar halinde ele alınmaktadır. Savaş lojistiğinin birer bileşeni olarak tespit edilen bu başlıklar; sevkiyat, ulaştırma, teçhizat, iye, sağlık ve finansman olarak belirlenmiştir. Bütünsel olarak Kırım Savaşı'na ilişkin ikmal faaliyetlerini oluşturan bu lojistik unsurlar, kendi içsel bütünlüğü ile değerlendirilmiştir. Son bölüm sonuç ve bulgulara ayrılmıştır.

2. Kırım Savaşı Öncesinde Osmanlı Ordusu'nun Durumu

Kırım Savaşı öncesinde Osmanlı Ordusu'nda lojistik işleyiş, Seraskerlik Makamı'nın emir ve komutası altında ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî adı verilen bir yüksek askerî meclis vasıtasıyla yürütülmekteydi (Süer, 1986, s.155-156). Uzun yüzyıllar Osmanlı Ordusu'nun belkemiğini oluşturan Yeniçeri Ocağı 1826 yılında lağvedilmiş ve Osmanlı donanması 1829 yılında Navarin'de yok edilmiştir. Geçen çeyrek asırlık sürede Osmanlı Devleti, sefer lojistiğinin ana unsurlarındaki eksiklikleri gidermeyi başaramamıştır. Rusya ve Fransa'nın Ortadoğu'daki çıkar kavgalarından türeyen Kutsal Yerler Meselesi'nin Rus Devleti'nin taleplerini karşılamayacak şekilde sonuçlanması ve bunun üzerine Rus Ordusu'nun Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi sürecinde Osmanlı Devleti, bir savaş için finansal anlamda da hazırlıklı değildir. Devletin Tersâne-i Âmire başta olmak üzere pek çok kurumu, finansal krizin eşiğindedir. Uluslararası ekonomik arenada ise 1850 yılından gelen ve uluslararası para piyasasında devletin kredibilitesini oldukça olumsuz etkileyen başarısız bir borçlanma girişiminin karakterize ettiği malî kriz ortamı hüküm sürmektedir.

Mikro ölçekte Karadeniz ve Tuna Havzası üzerindeki, makro ölçekte ise Hint Deniz Yolları üzerindeki İngiltere, Fransa ve Rusya rekabetinden kaynaklanan Kırım Savaşı, 1848 ihtilalleri, Macar Mültecileri Sorunu ve nihayetinde Kutsal Yerler Sorunu ile gerilen uluslararası ilişkiler konjonktürünün bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin hiç de arzu etmediği ve hatta her anlamda hazırlıksız yakalandığı bir zaman içinde başlamıştır.

2.1 Asker Sevkiyatında Yaşanan Sorunlar

Sanayi Devrimi'nin askerî alana hükmetmesinden önce nüfus, potansiyel askerî kuvvet anlamında belirleyici unsurdu. Kırım Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin nüfusu 35 milyon civarında iken Rusya'nın nüfusu bunun yaklaşık iki katıydı. Osmanlı Devleti'nin askere alım havuzu sadece müslümanlardan oluşması ve 18. yüzyılın sonu itibariyle yaşadığı toprak kayıplar ile birlikte giderek daralırken, Rus Ordusu çok daha geniş bir insan havuzu ve genişleyen bir coğrafyadan beslenmekteydi (Badem, 2010, s.50). Savaştan önce Osmanlı Ordusu'nun mevcudu, yaklaşık 440.000'di. Bunlar; ordunun esas gövdesini oluşturan nizamiye kuvvetlerine ilaveten

* Bknz. Ali Fuat Türkçeldi, "Mesail-i Mühimme-i Siyasiye", Orlando Figes, "Kırım: Son Haçlı Seferi", Marx, Karl ve Friedrich Engels, Doğu Sorunu (Türkiye)

** Bknz. Candan Badem, "The Ottoman Crimean War (1853-1856)", Bernadotte E. Schmitt, "The Diplomatic Preliminaries of the Crimean War", David Goldfrank, "Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler", Brison D. Gooch, "A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War",

*** Bknz. Roger Fenton, "Osmanlı Rus Savaşı'nda Kırım ve Türkiye Mektupları, 1853 – 1856", Timothy Gowing, "Bir Kraliyet Piyadeleri Çavuşunun Anıları Kaleminden Kırım Savaşı", Lev Tolstoy, "Sivastopol, Ağustos 1855", Lady Hornby, "Kırım Savaşı Sırasında İstanbul", Adolphus Slade, "Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları", Stanley Lane Poole, "Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları"

muavazzaf ve redif birlikleriyle Mısır, Tunus ve Trablusgarp'tan gönderilen yardımcı kuvvetlerden meydana gelmekteydi (Ubicini, 1970, s.423). 1854 yılı için Rus Ordusu, 1.066.000 neferden oluşan mevcuduyla Avrupa'nın da en büyük ordusu durumundaydı¹.

Kırım Savaşı sırasında askerî sevkியatta yaşanan aksamalar ve sorunlar, özellikle askerlerin toplanması ve savaş sahasında kontrol altında tutulmaları konusunda kendisini göstermiştir. Devlet, potansiyel askerî gücüne erişemediği gibi pek çok gönüllü ve başıbozuk askeri de gösterdikleri uygunsuz davranışlar nedeniyle mecburen cepheden uzaklaştırılmıştır.

Kırım Savaşı boyunca uygulanan düzenli asker celpi, büyük güçlüklerle gerçekleştirilmiştir. Savaş süresince gerçekleştirilen mükerrer celp neticesinde asker sevkiyatı olanaksız hale gelmiştir. Hassa, İstanbul ve Anadolu ordularına yönelik olarak 1854 yılı Mayıs ayında çıkarılan celp fermanları, bir önceki yılın asker toplama işlemlerinin geciktiğini göstermektedir. Takip eden yılın celp fermanlarında ise asker sevkini artık imkansız hale geldiği görülmektedir. Bu bakımdan Devlet, savaş sırasındaki olağan asker toplama işlemlerinde bile sorun yaşamıştır. Bu da askere alımda kura usulünden önceki nüfusa göre taksimat yönteminin yeniden devreye sokulmasını zorunlu kılmıştır (Heinzelman, 2009, s.204).

Umulmadık bir zamanda patlak veren savaş, Devlet'e ordusunun mevdunu arttırmak için yeterli süre tanımamıştır. Bağlı eyalet ve bölgelerden gönderilecek askerî kuvvetlerle toplam ordu mevcudunun üç yüz bine yaklaşacağı umulmuşsa da Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa tarafından Meclis-i Umumi'ye gönderilen yazıda, başıbozuk askerleri ile birlikte Rumeli Cephesi'ndeki nefer mevcudunun 120 bin civarında olduğu ifade edilmiş ve bu askerlerden önemli bir kısmının da karakollarda, hastanelerde ve farklı hizmetlerde bulunması nedeniyle ancak 100 bin askerin fiilen görev başında olduğu belirtilmiştir. Müttefik orduların katılımına kadar herhangi bir meydan muharebesinin çok zor görüldüğü, yine Serdar-ı Ekrem'in ifadesinde yer almıştır. İçerisinde bulunulan koşullar gereğince düşmanın mümkün mertebe engellenerek; mevcut istihkâm ve mevzilerin muhafazasına çalışılacağı ve böylelikle boş yere asker kırıdırılmaması planlanmıştır².

Asker sevkiyatı sırasında yaşanan önemli bir sorun da sevk edilen askerlerin sefer güzergâhı üzerindeki yürüyüş ve konaklamaları esnasında meydana getirdikleri uygunsuzluklar olmuştur. Ordu mevcudunun kontrolsüz bir biçimde arttırılmasına yönelik çabalardan kaynaklanan bu durumun önüne geçilebilmesi amacıyla Geçici Meclis'te bir nizamname düzenlenmiş ve ihlal durumunda verilecek cezaların derecelerini gösteren bir cezaname çıkartılarak ordulara gönderilmiştir³. Buna karşın sevkiyat esnasında gerçekleşen uygunsuz hareketlerin önüne geçilmesinde yeterince başarılı olunamamıştır. Takvim-i Vekayi'nin 7 Mayıs 1854 tarihli ve 504 sayılı nüshasında başıbozuk askerlerinin bir kısmının, savaş halini fırsat bilerek bir takım yağma ve bozgun faaliyetlerinde bulundukları, sevkiyat esnasında, geçtikleri yerlerde müslüman ve hristiyan reayanın mal, can ve ırzlarına musallat oldukları ve askerlik sınıfına yakışmayan eylemler gerçekleştirdikleri yazılmıştır. Memurlara gönderilen emirlerle bu gibi hareketlerde bulunanların hangi tebedadan olurlarsa olsunlar şiddetli şekilde cezalandırılacakları belirtilmiştir⁴.

Taşkınlık yapan başıbozuk askerlerinin bir kısmının Yunan olayları nedeniyle kafalarının karıştığı bu nedenle karşı tarafa meyletmeye başladıkları ve eşkıyaya katılarak geçtikleri bölgelerdeki halka zulüm yaptıkları Tırhala Valisi tarafından Sadaret'e bildirilmiştir. Başıbozuk askerlerin bu liyakatsiz hareketlerinin maaş ödemelerindeki gecikmelerden kaynaklandığı tasavvur

¹ Great County Herald, 14 Nisan 1854.; Independent American, 14 Nisan 1854.

² BOA., A. AMD. 50 – 99., 29 Mart 1854, (29 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA. A. MKT. NZD. 112 – 84., 6 Nisan 1854, (8 Receb 1270).

³ BOA., İ. DH. 298 – 18802., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 115., 9 Mayıs 1854, (11 Şaban 1270).

⁴ Takvim-i Vekayi, Def'a: 504, 7 Mayıs 1854, (9 Şaban 1270).

olunarak bölgede bulunan Fransız Elçisi'nin de tavsiyesi üzerine uygunsuz hareketlerde bulunan başıbozuk askerlerinin işlemiş olan maaşlarının tümünün ödenerek; reisleri önderliğinde belirli bir bölgede toplanmaları ve içlerinden bağlılık yemini ederek kendisine kefil gösterenlerin ayrılarak kalan kısmının memleketlerine geri gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu askerlerin işlemiş olan aylıklarının Hazine-i Celile tarafından tek seferde ödenmesi mümkün görünmediğinden bir miktarının nakden ödenmesi ve kalan kısmın ise Selanik ve Rumeli eyaletlerinden havale edilmesi uygun görülmüştür⁵. Savaş hali yunan sınırında meydana gelen taşkınlıkların kaynağının belirlenmesinde sorun teşkil etmiştir. Yunan sınırına yakın olan Yenişehir Kazası'nda meydana gelen uygunsuzlukların bir kısmının yunan eşkıyası, bir kısmının ise başıbozuklar tarafından meydana getirildiği, bunların birbirinden ayırt edilmesi gerektiği sınırda görevli askerî yetkililere bildirilmiştir⁶.

Rus Ordusu ile kıyaslandığında düşük bir oranda gerçekleşmekle birlikte asker sevkياتında yaşanan bir diğer sorun da firar olayları olmuştur. Bu olaylar çoğunlukla redif sınıfında meydana gelmiştir. Selanik, Üsküp, Gelibolu, Rumeli, Edirne, Niş, Tekfurdağı, Varna, İslimiye, Sofya, Tırnovi, Samako, Silistre, Filibe vali ve kaymakamlarına yazılan yazılarda hem firar olayları haber edilmiş, hem de gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Alınan önlemler çerçevesinde men-i mürur düzenlemesi uygulanmaya başlanmış ve elinde tezkere olmadan kimsenin cephe gerisine geçmesine izin verilmeyeceği ilan edilmiştir⁷.

2.2 Ordunun Teçhizinde Yaşanan Sorunlar

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, ordunun teçhiz ve donatımı merkezî olarak yönlendirilmeye devam etmiş, temelde kendine yetme prensibi benimsenmekle birlikte ihtiyaç duyulduğunda dışarıdan da silah alımına gidilmiştir (İlgürel, 1999, s.627; Erdoğan, 1956, s.135-136). Devlet, Rusların Eflak ve Boğdan'ı işgalinden resmen savaş ilan ettiği 4 Ekim 1853 tarihine kadar uluslararası girişimler çerçevesinde işgali protesto etmiş ve barışa ilişkin beklentilerini sürdürmüştür. Fakat girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine resmi savaş ilanından ordunun sefer mevsimi olan bahar aylarına kadar hızlı bir ikmal seferberliğine girişmiştir. Bu bağlamda öncelikle eksiklerini tespit ederek; bunların giderilmesine yönelik tedbirler almayı hedeflemiştir. Bahar aylarına kadar geçen sürede ihtiyaç duyulan silah ve mühimmat ise büyük ölçüde ordu mevcutlarından temin edilmiştir⁸. Kırım Savaşı'nda ihtiyaç duyulan mühimmatın temini konusunda önem derecesine göre sınıflandırılan mühimmat ve savaş malzemelerinin bir kısmının devletçe, bir kısmının tüccar vasıtasıyla Avrupa'dan getirilmesi ve bir kısmının ise ülke içinde tedariki ve imali kararlaştırılmıştır⁹.

Buna karşın savaş malzemelerine ilişkin tedarik süreci oldukça zor koşullar altında gerçekleşmiştir. Danışma Meclisi'nde yapılan görüşmelerde, ordu mevcutlarının büyük oranda azaldığı ve ihtiyat amacıyla talep edilen mühimmatın çok fazla olduğu belirtilmiştir¹⁰. 1854 yılı baharına kadar ihtiyaç duyulan barutun ancak % 10'unun üretebileceği anlaşıncaya talep fazlasını oluşturan malzemeler yurtdışından ithal edilmek zorunda kalınmıştır¹¹. Yurtdışından ithal edilecek ve yurtiçinden tedarik edilecek malzemelerin, Maliye Hazinesi'ni sıkıntıya sokacağı Danışma Meclisi'nde ifade edilmiş ve savaşın şiddetlenme ve uzama ihtimali karşısında taleplerin karşılanmasının imkânsız hale gelebileceği ve buna karşın talep edilen malzemelerin hiç birisi için

⁵ BOA., A. MKT. UM. 158 – 90., 23 Mayıs 1854, (25 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 604, s. 19., 10 Nisan 1854, (12 Receb 1270).

⁶ BOA., İ. DH. 303 – 19193., 5 Temmuz 1854, (8 Şevval 1270).

⁷ BOA., Ayniyat, Defter, No: 300, 4 Mart 1854, (4 Cemaziye'l-ahir 1270).

⁸ BOA., İ. MMS. 1 – 7., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

⁹ BOA., Ayniyat, Defter, No: 723., s. 23., 21 Temmuz 1854, (25 Şevval 1270).

¹⁰ BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5., 16 Mart 1854, (16 Rebiü'l-ahir 1270).

¹¹ BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 18., 20 Aralık 1853, (19 Rebiü'l-ahir 1270).

tehir ve gecikmeye mahal verilmemesi gerektiği de belirtilmiştir. Ödeme konusundaki sıkıntıların önüne geçebilmek amacıyla gerekli görülen mühimmatın zorunlu ve ihtiyaca bağlı olarak iki kısma ayrılması ve hangi malzemelerin zorunlu ve hangi malzemelerin ise ihtiyaca bağlı olduğunun Seraskerlik makamınca kararlaştırılması uygun görülmüştür¹².

Savaş öncesinde Devlet'in askerî kurumları da büyük bir sıkıntı ve darboğaz içerisindeydi. Tersane-i Âmire'nin ambar ve mahzenlerinde yapılan kontroller neticesinde; levazımat maddelerinin tümüyle bittiği, mühimmat malzemelerinin ise pek az kaldığı tespit edilmiştir. Mevcut mühimmatın da işe yaramazlığı nedeniyle Bâb-ı Âli'den özel memurlar görevlendirilerek mahzenlerin denetlenmesi gerekliliği Kaptan-ı Deryalık tarafından ifade olunmuştur. Bu hal ile donanmanın sefere çıkmasının mümkün olmadığı ve eksiklerin giderilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan meblağın tüccar ve esnafın içerisinde bulunduğu zaruret hali de göz önüne alındığında ancak ihtiyat tertibinden karşılanabileceği belirtilmiştir¹³.

Tersâne-i Âmire'nin talep ettiği mühimmat ve diğer eşyaların tedarikinde de büyük sıkıntı çekilmiştir. Tersane Hazinesi'nin yıllardır açık vermesi ve savaş hazırlıkları nedeniyle masrafların artması, bunun en temel sebebidir. Tüccar ve esnafa olan birikmiş borç ile birlikte satın alımı sözleşmeye bağlanmış fakat henüz teslimatı gerçekleşmemiş olan mühimmat ve diğer eşyaların bedeli ile toplam borç 250 bin sterlin civarındadır. Askerî sevkiyat, mühimmat masrafları ve yönetsel askerî kurumların masraflarına karşılık ödenmesi gereken meblağ ile birlikte toplam tutar 450 bin sterline ulaşmıştır. Tedarik ve tertibi zorunlu görülen eşya, mühimmat ve erzakın teslimi, tüccar ve esnafın önceki alacaklarının büyük ölçüde ödenememiş olmasından dolayı gerçekleşmemiştir. Veresiye alımların, tüccar ve esnafın mevcut olumsuz durumlarını derinleştireceği ve bunun da arz güvenliğini tehlikeye atacağı düşünülerek; ihtiyat akçesi tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu masraflara karşılık Mısır Eyaleti'nin 1854/55 (H. 1271) senesi vergisi karşılık gösterilmek istenmişse de masraflara yeterli gelmemiştir. Avrupa'dan alınması düşünülen istikraz konusu zorda olduğundan, Mısır Eyaleti'nin 1855/1856 (H. 1272) senesi vergisinin de masraflara karşılık gösterilmesi kararlaştırılmıştır. Yurtdışından satın alınacak mühimmat ve eşyaya karşılık olarak ise uzun vadeli bir polîçe çekilmesi hususu sefaretler ile yazılmıştır¹⁴.

13 Nisan 1854 tarihinde oluşturulan Danışma Meclisi'nde ihtiyaç duyulan nizamiye ve muvazzaf fişeklerinin hemen tedarik edilmediği takdirde orduların ciddi sıkıntıya düşecekleri ifade olunmuştur. Bu fişeklerden bir kısmının yurt içinde üretilmesi, bir kısmının ise İngiltere'den satın alınmasına karar verilmiştir. Depolarda mevcut kurşunla birlikte yurt içinde üretilecek kurşun Anadolu, Batum, Rumeli Hassa ve Dersaadet orduları ile çeşitli müstahkem mevkiiler arasında tahsis edilmiş ve nihayetinde Hazine-i Celile'ye ait mahzenlerde hiç kurşun kalmamıştır. Bunun üzerine arayıcı esnafına da kurşun bulması emrolunmuş fakat elde edilen kurşun, ancak iki üç günlük üretime yeterli olabilmiştir. Sonuçta, fişekhane üretime bir müddet ara vermek zorunda kalmıştır. Bunu üzerine Edirne, Akka Kalesi, Şam-ı Şerif ve Muarrat'ül-Numan'da bulunan eski, harap ve atıl yapılarıdaki kurşun aksam ve donanımların sökülmesine ve uygun yerlerdeki iskelelerden gemilere yüklenerek; Tophâne-i Âmire'ye gönderilmesine karar verilmiştir¹⁵. Bununla

¹² BOA., İ. MMS. 1 – 7., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

¹³ BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

¹⁴ BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 25., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

¹⁵ BOA., İ. HR. 108 – 5310., 18 Haziran 1854, (22 Ramazan 1270).; BOA., HR. SYS. 1348 – 27., 2 Mayıs 1854, (4 Şaban 1270).

birlikte Sinop Olayı'nın ardından batmış ve telef olmuş gemilerden sahile çıkmayı başarmış zabıt ve neferlerle birlikte kurtarılabilen mühimmatın da İstanbul'a getirtilmiştir¹⁶.

Askerî malzeme ve mühimmatın tedarikinde yaşanan en önemli sorun finansman yetersizliği olmuştur. Devlet, ordunun teçhizine ilişkin alımlara karşılık ödemelerde yaşanacak gecikmelerin Hazine'nin itibarını zedeleyeceğinden hareketle titiz davranmaya çalışmışsa da Fransa'dan sipariş olunan mühimmatın bedelinin ödenmesinde oldukça zorlanmıştır. Fransa'dan sipariş olunan tüfeklerin ilk taksitinde keşide olunan poliçenin, taşra emvalinden verilmesi kararlaştırılmışsa da taşra emvalinden tahsis edilen havalelerin yeterli gelmemesi üzerine borçlanmaya gidilmesi hususu tartışılmaya başlanmıştır. Ödemeler konusunda, 31 Temmuz 1853 tarihinde bir komisyon oluşturulmuş ve komisyonda, yurtdışından gerçekleştirilecek silah alımına ilişkin maliyetlerin sadece Hazine tarafından üstlenilmesinin mümkün olmadığı ifade olunmuştur. Buna göre tüfek bedelinin Hazine, zahire tertibi ve İstanbul sarraflarına olan banka borçlarının geciktirilmesiyle karşılanması kararlaştırılmıştır¹⁷.

Savaş nedeniyle şiddetli bir nakit sıkıntısı kendisini göstermiştir. Fakat Paris ve Londra'dan gerçekleştirilmesi planlanan borçlanma, öne sürülen %80 ihraç bedeli ve % 6'dan daha yüksek bir faiz oranı teklif edilmesi nedeniyle bir türlü gerçekleştirilememiştir. Üstelik savaşın devam edip etmeyeceğindeki belirsizliğin de bu borçlanmaya engel olması, dışarıdan satın alınması kararlaştırılan mühimmatın tedariki konusunda da sıkıntı yaratmıştır. Bu konuda İngiltere ve Fransa devletlerinden destek talep edilmiştir¹⁸. 17 Ocak 1854 tarihinde Namık Paşa'nın Hariciye ve Maliye Nezareti'ne göndermiş olduğu tahriratlarda hüküm süren belirsizlik nedeniyle Avrupa'dan borç para bulmanın imkânsız olduğu belirtilmiştir. Gerekli görülen mühimmata, tertip edilen akçenin kifayet etmiyor olması, Hazine'nin içerisinde bulunduğu zor koşullar ve taşra emvallerinin havalat-ı askeriye ile meşgul olması nedeniyle Hazine'nin asli harcamalarını bile karşılamakta zorluk yaşıyor olmasından dolayı 1856/57 yılı Mısır vergisi de askerî harcamalara karşılık gösterilmiştir. Devlet böylelikle savaşın daha ilk yılında gelecek yıllara ait gelirlerini savaşın finansmanına bağlamıştır¹⁹.

Savaş malzemesi alımında ilgili malzemelerin bedeline karşılık alım yapılacak müttefik ülkelerin lojistik ihtiyaçlarının karşılanması da gündeme gelmiştir. İngiltere'den tedarik edilen savaş malzemelerine karşılık İngiliz Ordusu'nun İstanbul'da bulunan askerlerinin bazı iase ve levazım masraflarının mahsubu uygun görülmüştür. Devlet, İngiliz Ordusu vapurları için tedarik edilen kömürün bedeli olan 5.000 sterlini de İngiltere'den satın aldığı tüfek fişeklerinin bedelinden mahsup etmiştir²⁰.

Ordunun teçhizinde yaşanan önemli bir sorun da Rusların Balkanlarda neden olabileceği ayaklanmalara karşılık cephe gerisinin teçhiz ve tahkimi olmuştur. Nitekim Devlet'in tüm kaynaklarıyla Rumeli, Anadolu ve Kırım cephelerinde yoğunlaşması yakın tarihte yaşanacak milliyetçi ayrılıkların da temelini oluşturmuştur. Devlet, Niş ve Belgrad kalelerinin tahkim ve tamine çaba gösterirken; Sırp Beyi Aleksandri'nin Gorgosofça Kazası'nda top döktürmeye başladığı ve Belgrad'da bulunan savaş aletlerini, Gorgosofça'ya nakletmekte olduğu haberi, Belgrad Muhafızı İzzet Ahmet tarafından Seraskerlik'e bildirilmiştir²¹. Sırbistan'da meydana

¹⁶ BOA., İ. DH. 288 – 18105., 28 Aralık 1853, (27 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s.115., 22 Şubat 1854, (24 Cemaziye'l-evvel 1270).

¹⁷ BOA., İ. DH. 275 – 17274., lef 2 ve 3., 7 Ağustos 1853, (2 Zilkade 1269).; BOA., A. AMD. 48 – 22., lef. 1, 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 37., 27 Ağustos 1853, (22 Zilkade 1269).

¹⁸ BOA., A. MKT. UM. 165 – 50., 1270.

¹⁹ BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 25., 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 281 – 17655M., 3 Kasım 1853, (1 Safer 1270).

²⁰ BOA., HR.SFR3. 16 – 27., lef. 34., 26 Şubat 1855., (8 Cemaziye'l-ahir 1271).

²¹ BOA., HR. MKT. 68 – 2., 4 Aralık 1853, (3 Rebiü'l-evvel 1270).

gelebilecek isyan ve karışıklık hem Sırbistan sınırında bulunan Bosna halkını hem de devleti teyakkuza durumuna geçirmiştir. Bosna Valisi tarafından Sadaret'e yazılan arizada daha önce çıkarılan silah taşıma yasağı nedeniyle yerel askerlerin silahlarını sattıkları ve bu nedenle silahsız kaldıkları bildirilmiş; daha önce hristiyan ahaliden alınarak; kalelerde muhafaza edilen silahların, bu yerel askerlere verilmesi istenmiştir²².

Pek çok lojistik ikmal konusunda olduğu gibi hafifletilmiş haliyle dahi istihkamların inşası ve bu inşaatlar için gerekli malzemelerin tedariki, Osmanlı Devleti'nin finansal kısıtlarını zorlayıcı nitelikte olmuştur. Ödemelerde çoğu zaman gecikmeler yaşanmış ve bu ise istihkamlarda toplanmış olan askerlerin sıkıntıya düşmesine neden olmuştur²³. Devlet cephe gerisindeki gelişmeleri takip etmekte zorlanmış ve asker sayısının azlığı ve finansman sıkıntısı nedeniyle Bosna, Sırbistan, Karadağ ve Yunan sınırında yeterli kontrolü sağlayamamıştır.

2.3 Ordunun İaşesinde Yaşanan Sorunlar

Osmanlı ordusunda iâşe faaliyetleri, sefer öncesi ve sırasında olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmekteydi. Devlet, ilk kısmı mahalli çözümler çerçevesinde gidermekteydi. Bunun için kazai ve idarî yetkililerden, kaza ahalilerinin vergilerine karşılık olarak tespit edilen miktarda iâşe maddelerinin menzillerde hazırlanması istenmekteydi (Yıldırım, 2002, s.148-149). Devlet, en kötü zamanlarda bile askeri için zengin bir beslenme rejimi sağlamaya çalışmaktaydı. Devrin en büyük ve en kalabalık başkentlerinden birisi olan İstanbul'un iâşesinin düzenli bir şekilde sağlanması zorunluluğu, ordularınki ile birleştğinde devlet için oldukça çetin bir çıkmaz meydana gelmekteydi. Buna bağlı olarak Kırım Savaşı süresince zahire ihracının yasaklanması ve ekmek üretiminde inhisarın kaldırılması gibi politikaların, çeşitli düzeylerde uygulanması yolu ile ordunun ve halkın yokluk ve sıkıntıdan korunmasına gayret gösterilmiştir.

İâşe malzemelerinin tedariki, askerlerin öncelikli motivasyon kaynağını oluşturmaktaydı. Buna rağmen ordular için arpa ve buğday gibi zahirenin temininde, bazı fesat ve karışıklıklar meydana gelebilmekteydi. Bunun önüne geçilebilmesi amacıyla kaza ahalisinden, payına düşen zahireyi en uygun fiyat veren tacire satmaları istenmekteydi²⁴. Klasik Dönem ordularında olduğu gibi aç kalan pek çok asker firar etme girişiminde bulunabilmekteydi. Firar girişimlerine dair haberler, ordu içerisinde hemen yayılarak askerlerin moral ve motivasyonlarını bozabilmekteydi. Benzer şekilde bu tür şayialar, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı askerlerinin dirençlerinin kırılması amacıyla da kullanılmıştır. Asker tayınları için gerekli olan ve ordu merkezlerine yakın bölgelerdeki esnaftan satın alınarak tedarik edilen un ve benzeri erzakın bedellerinin ödenememesi nedeniyle alacaklı esnafın sıkıntı çektikleri, buna bağlı olarak askerî idarenin zor duruma düştüğü ve toplanmakta olan askerlerin gün gün firar ettiği haberleri yayılarak; birliklerin moral ve dirençlerinin tahrip edilmesi amaçlanmıştır²⁵.

Ordunun tahrip edilmesi amacıyla kimi zaman yalan haber olarak yayılsa bile askerlerin maaş ödemelerindeki gecikmeler, Rumeli Bölgesi'nde ciddi sosyal sorunlara da neden olmuştur. Asker maaşlarının ödenmesinin geciktirilmesi, gerekli bölgelerden yeterli miktarda zahire gönderilememesi, askerlerin sevk edildikleri yerlerdeki yem ve yiyeceklere zor alım yolu ile el koyması ve bununla birlikte birliklerin subaysız kalması nedeniyle ahali üzerindeki şiddet ve uygunsuz hareketlerinin artması üzerine Silistre kuşatması sırasında Varna ile Şumnu arasında bulunan kaza ve köy ahalisinin ailelerini ve taşınması mümkün olan eşyalarını yanlarına alarak evlerini terk ettikleri ve dağlara ve diğer yerlere çekildikleri gözlemlenmiştir. Bu olumsuz durumun

²² BOA., A. MKT. UM. 142 – 74., 5 Mart 1853, (24 Cemaziye'l-evvel 1269).

²³ BOA., A. MKT. NZD. 102 – 72., 24 Kasım 1853, (22 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 11., 17 Haziran 1853, (10 Ramazan 1269).; BOA., A. MKT. NZD. 82 – 12., 3 Temmuz 1853, (26 Ramazan 1269).

²⁴ BOA., A. MKT. UM. 198 – 17., 11 Haziran 1855, (25 Ramazan 1271).

²⁵ ATASE., No: 6 – 18 – 34., 22 Temmuz 1853 (15 Şevval 1269).

bir an önce engellenmesi ve göç etmek zorunda kalmış olan bölge ahalisinin tekrar evlerine döndürülmesi zorunlu görülmüş ve Varna İskelesi'nin Rumeli Ordusu'nun iskelesi ve aktarım merkezi olması ve müttefik askerlerin de bölgeye Varna üzerinden sevk edilecek olmaları nedeniyle Varna Muhafızı Bican Paşa ile Kumandan Ömer Faiz Paşa arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanarak gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır²⁶.

Benzeri olaylar cephe gerisinde de cereyan etmiştir. 5 Ekim 1854 tarihinde İşkodra Mutasarrıfı tarafından Maliye Nezareti'ne yazılan tahriratta Narda Kalesi'yle Podgorice arasında yer alan kalelerde istihdam edilmiş bin nefer askere 15 aydan beri maaş verilmemesinden dolayı askerlerin silahlarını satıp kendilerine harçlık yaparak hizmet yerlerini terk ettikleri ve 1852/53 (H. 1269) yılı maaş ödemelerine mahsuben Niş emvalinden havale verilen paranın gelmediğini ifade edilmiştir²⁷.

Zahire tedarikinde yaşanan bir sıkıntı da tedarik edilen zahire üzerinden gerçekleştirilen yolsuzluklar olmuştur. Müttefik orduların ikmalinin gerçekleştirilmesi amacıyla teşkil edilen Varna Komisyonu Başkâtibi Ali Bey'in ambar memuru Hasan Efendi ile anlaşarak Varna Ambarı'ndan galeta sattığı belirlenmiştir. Buna göre satılan galetanın bedelinin tahsil edilememesi durumunda bu iki şahsın eşyalarının satılarak bedelinden karşılanması ve birisinin 5 sene ve diğerinin ise 3 sene müddetle sürgün edilmesinin gerektiği belirtilmiştir²⁸. Halk arasında da orduların zarurî ihtiyaçlarından olan zahirenin ve hayvanatın ticaretine sapanlar olmuştur. Devlet, ordu ve halk için zahire ve hayvan tedarikinde kolaylık sağlamak peşinde iken bir takım kişilerin ticarî ve şahsî menfaatleri için zaruret hali yaratmaları karşısında tüm devlet görevlilerinin idarelerinde bulunan bölgelerde bu tür zahire ve erzak ticaretine cesaret edenlerin cezalandırılması istenmiştir²⁹.

Birtakım kişiler ise orduların iâşesi üzerinden enflasyon lobisi meydana getirmeye çalışmıştır. Ahyolu Kazası'na gelmiş olan nizamiye ve muvazzaf askerlere verilecek erzak ve sairinin fiyatı hakkında Ahyolu Kazası Müdürü ile meclis azalarından iki kişinin, ordular için ihtiyaç duyulan erzak ve sair iâşe maddelerine zam yapılmasını isteyerek, zam yapılan kısmı kendilerine aktardıkları belirlenmiştir. Ahyolu Müdürü'nün zahire ihracının menine ilişkin düzenlemeye ve ordu tertibatı konusundaki kayıtsızlığı nedeniyle Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın görüşü üzerine azledilerek; yerine vekaleten başka birisinin atanmasına karar verilmiştir. Meclis azaları ise bu tür eylemlerin bir daha gerçekleştirilmemesi konusunda tembihlenmiştir³⁰.

Devlet gerek ordularının gerekse başkent İstanbul'un iâşe güvenliğini sağlamak amacıyla belirli aralıklarla zahire ihracını yasaklamıştır. Buna karşın idarî amirlerin gümrükçüler ile anlaşarak el altından zahire ihracına kalkıştıkları da tespit edilmiştir. Bu tür uygunsuz ihraçlar çok defa meydana gelmiş olmakla birlikte bunlardan bir kısmı, ticari ve siyasi ilişkilerin kesilmiş olduğu Yunanistan ile gerçekleştirilmiştir. Golos Kaymakamı'nın gümrükçü ile anlaşarak yurtdışına zahire ihraç ettiğine dair şikayetler üzerine gerçekleştirilen tahkikatlar sonucunda bir takım tüccarın zahire ihracına ilişkin yasağın istisnasını oluşturan sözleşmeye bağlı nakillerini gerçekleştirdikleri sırada yasak olmasına karşın Yunanistan'a da zahire ihraç ettikleri tespit edilmiştir³¹.

Yabancı ülke ve sefaretlerin desteğini alan bazı kişiler ise zahire ihracının yasaklanmasına karşın, köyleri dolaşarak rençberlere hediye benzeri akçeler vermiş ve sonradan ihraç yasağının kalkması durumuna karşın zahirenin başını bağlamaya çalışmışlardır. Bu durumun yasağın

²⁶ BOA., A. AMD. 51 – 27., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).

²⁷ BOA., Ayniyat, Defter, No: 724., s. 5, 5 Ekim 1854, (12 Muharrem 1271).

²⁸ BOA., A. MKT. UM. 205 – 34., 16 Ağustos 1855, (2 Zilhicce 1271).

²⁹ Takvim-i Vekayi, Def'a: 520, 30 Mart 1855, (11 Receb 1271).

³⁰ BOA., A. MKT. UM. 159 – 36., 20 Haziran 1854, (24 Ramazan 1270).

³¹ BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 152., 2 Temmuz 1854, (6 Şevval 1270).

kaldırılmasının ardından yeniden zahire tedarikinde sıkıntı yaratacağı anlaşılarak; gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde Selanik'ten gönderilen tahriratta ihraç yasağını delmek üzere tüccar ile ürün sahiplerinin aralarında anlaştıkları ve eski tarihli sözleşmeler ibraz ederek, alışverişlerini sürdürdüklerini bildirilmiştir³².

2.4 Ulaştırma ve Haberleşme Alanında Yaşanan Sorunlar

Kırım Savaşı esnasında, ulaştırma ve haberleşme alanında pek çok yenilik savaş sanatına uygulanmıştır. Bu bakımdan Kırım Savaşı'nın geleneksel ile modern arasında bir köprü teşkil ettiği ifade edilebilir. Kara ulaşımında geleneksel hayvan gücüne dayalı arabaların kullanılmasına devam edilirken deniz taşıtları, içlerine konulan motorlarla birlikte olumsuz hava koşullarına meydana okumaya başlamıştır. Haberleşme alanında ise savaşın ilk bölümünde ağırlıklı olarak geleneksel ulak ve menzil sistemi işlemiş iken ikinci bölümünde ise o dönemde Avrupa'da kullanılmakta olan telgraf, Osmanlı savaş sanatına dâhil edilmiştir.

Savaş öncesi ve süresince Klasik Dönem yol yapım ve mimarisi varlığını korumuştur. Savaşın henüz başında Edirne Eyaleti'nde bulunan köprüler büyük ölçüde harap durumda olduğundan; Rumeli Cephesi'ndeki ordulara gönderilen top, mühimmat ve diğer eşyaların geçmesi mümkün olamamıştır. Bununla birlikte süvarilerin geçmesinde de büyük sıkıntı çekilmiştir. Edirne'nin Rumeli Ordusu'nun geçiş ve ikmal kaynaklarının merkezinde bulunması nedeniyle yollarının bu halde bırakılması uygun görülmemektedir; bölgede bulunan tüm yolların tamirlerine başlanmıştır³³.

Savaş süresince Rumeli Ordusu için gerekli görülen yük hayvanı ve sığırın sayısı 22 bin baş ve araba sayısı ise 6 bin olarak belirlenmiştir. Rumeli Cephesi'nin derinliğini oluşturan Şumnu, Silistre ve Varna bölgelerinden tedarik edilebilen arabalar oldukça yetersizdir. Bir ay geçmesine karşın toplanan öküzlerin sayısı ancak 501 çift ve araba sayısı ise 501'de kalmıştır³⁴. İhtiyaç duyulan araba, bargir ve sığırın toplam bedeli 38,5 milyon kuruş gibi muazzam bir tutara ulaşmaktadır. Bu hayvan ve arabaların istihdamı günlük değerleri üzerinden hesaplanarak; toplam istihdam edecekleri süre olan 183 gün (6 ay) üzerinden fiyatlanmıştır. Rumeli Bölgesi'nden tertip edilecek araba ve hayvanlara ilişkin masrafların, bir defalık olmak üzere bölge eyalet ve livalarının vergilerine ilave edilmesi düşünülmüşse de Meclis-i Vâlâ'dan yazılan pusulada, hayvan ve arabalar için tahmin edilen bedelin oldukça yüksek olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bedele, istihdam edilecek araba ve hayvanlara orduda bulundukları sürece verilecek tayinat ve diğer masrafları eklendiğinde, bunun ahalinin vergisine ilave edilmesinin çok ağır düşeceği ifade edilmiştir. Ülkenin her yerinden yoğun bir hayvan ve araba bağışının gerçekleşmesi sonucunda masrafların doğrudan halka yansıtılması düşüncesi hafifletilmiştir³⁵. Alınan karar üzerine yol masrafları ve maaşların bir kısmının, ahalî ve kazaların muteber kişileri tarafından bir savaş hizmeti olarak ve bir kısmının da mahallî emvallerden karşılanması gerekli görülmüştür³⁶.

Araba tedarikinde yaşanan gecikmeler ve tedarik edilebilen araba sayısının yetersizliği, nakliyatla önemli aksamalara neden olmuştur. Varna'ya gönderilmesi planlanan 4 bin araba güllenin nakli bu nedenle gerçekleştirilememiştir. Kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle güllerin rutubetten dolayı kullanılmaz hale gelebileceği Bükreş'ten gönderilen raporda belirtilmiştir³⁷.

³² BOA., A. MKT. UM. 153 – 64., 8 Mart 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. UM. 161 – 67., 5 Temmuz 1854, (9 Şevval 1270).

³³ BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 61., 16 Ocak 1854, (16 Rebiü'l-ahir 1270).

³⁴ BOA., İ. DH. 304 – 19270., 7 Mayıs 1854, (9 Şaban 1270).;

³⁵ BOA., I. MVL. 297. 12065., 16 Şubat 1854, (18 Cemaziye'l-evvel 1270).

³⁶ BOA., İ. DH. 298 – 18804., 23 Nisan 1854, (25 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 131., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).

³⁷ ATASE., No: 6 – 17 – 16., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).

Araba tedarikinde yaşanan sıkıntının önemli bir nedeni de araba ve bargir sahiplerine yapılan ödemelerin geciktirilmesi olmuştur. 10 Nisan 1855 tarihli emirname ile araba ve hayvan sahiplerine verilen ilmühaberlerde, ücretlerinin hemen verileceğinin taahhüt edilmesine karşın ödemelerin uzun süre geciktirilmesi nedeniyle bu kişiler zor duruma düşmüştür. Ordu kumandanı İsmail Paşa ve ordu defterdarının görüşlerine bağlı olarak bundan böyle ahaliden alınan zahire, erzak, ağnam (keçi ve koyun) ve diğer eşyaların bedeli için ordu hazinelerinden yapılacak ödemelerin, karşılığı hazır oldukça hak sahiplerine ödenmesinin bir usul olarak benimsenmesi, Geçici Askerî Meclis'te karara bağlanmıştır³⁸.

Müttefik orduların ikmalî de ulaştırma alanında aksamalara yol açmıştır. Rumeli Ordusu ile müttefik devlet ordularının lojistik ikmal sahası çakıştığı için Osmanlı Devleti mümkün olduğunca bu iki ordunun beslenme sahasını birbirinden ayırtırmaya gayret göstermiştir. Bu durum, sadece iâşe maddeleri için değil; orduların mühimmat ve levazimat malzemelerinin cepheye nakli hususunda da söz konusu olmuştur. Rumeli Ordusu için ihtiyaç duyulan nakliye araçları, Rumeli'de bulunan eyalet ve kazalara taksim edilmiştir³⁹. İhtiyaç duyulan hayvan, araba ve bunlara ilişkin levazimat malzemelerinin bir kısmının da Gelibolu'dan tedarik edilmesine çalışılmıştır. Ancak Gelibolu'nun, bölgede bulunan müttefik devlet ordularının asıl lojistik ikmal merkezi olduğu ve bu orduların işlerinde kullanılmak üzere sürekli bir şekilde araba ve hayvan ihtiyacının mevcut olduğu gerekçesiyle talebin yerine getirilmesi mümkün görülmemiştir⁴⁰.

1854 yılının Eylül ayı sonuna doğru savaşın Kırım'a sıçramasının ardından Rumeli Bölgesi'nde nakliyatla yaşanan sıkıntılarda artış meydana gelmiştir. Araba ve hayvan ücretlerinin zamanında verilemiyor olmasından dolayı Rumeli Bölgesi'nde ihtiyaç duyulan levazimat, erzak ve mühimmatın naklinde birçok zorlukla karşı karşıya kalınmıştır. Bedeli sonradan ödenmek üzere araba ve yük hayvanı sahiplerine ilmühaber suretinde birer pusula verilmişse de yapılan tahkikatlar neticesinde ödemelerin gerçekleşmediği, verilen pusulaların sonradan ellerinden alındığı ve ahalinin oldukça zor durumda olduğu anlaşılmıştır. Angarya olarak ifade edilebilecek bu duruma, rıza gösterilemeyeceğinden araba ücretleri gibi önemli işlerin masraflarının karşılanması için Hazine tarafından Rumeli Ordusu Defterdarı Rusuhi Efendi'ye 5 bin kese akçe tahsis edilmiştir⁴¹.

Savaşın Kırım'a taşınması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin bölgedeki kalelerinin güçlendirilmesi amacıyla gönderilen mühimmatın bölgeye nakli de yavaşlamıştır. Varna Sancağı ahalisinin diğer cephelere olan nakliyat ile meşgul olması nedeniyle Silistre ve Rusçuk kaleleri için gönderilmiş olan mühimmatın nakli gerçekleştirilememiştir. Geçici Askerî Meclis'te yapılan görüşmede dört bin kadar arabanın, bölgedeki kaza ve sancaklara taksim edilerek tedarik edilmesi gerekli görülmüştür. Arabaların istihdamında düzenin sağlanması ve verilecek ücretlere herhangi bir şekilde hile ve fesat karışmaması amacıyla katî bir usul benimsenmiş; her kazadan tertip edilecek arabalara eşlik etmek, yol esnasında hiç birisinin firar etmemesini sağlamak ve her seferde Varna ile mühimmat tertip edilen bölge arasındaki nakliyatı denetlemek üzere yerel ahaliden güvenilir bir memur tayin edilmiştir. Kiralanan arabaların ücretlerinin ise yarısının yükünü aldıktan sonra Varna Muhafızı ve Meclis marifetiyle; kalanının ise teslim yerine varıldığında mal sandığından peşin olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır⁴².

Kırım Savaşı'nın ilk bölümünde haberleşme alanında geleneksel tatar postaları kullanılmıştır. Haberleşmenin düzenli bir şekilde sağlanabilmesi amacıyla 9 Kasım 1853 tarihiyle birlikte Rumeli Cephesi'nde her gün çifte tatar olmak üzere posta çıkartılmasına çalışılmıştır. Bu

³⁸ BOA., A. MKT. MHM. 68 – 62., 10 Nisan 1855, (22 Receb 1271).

³⁹ BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 1, 3 Mayıs 1854, (5 Şaban 1270).

⁴⁰ BOA., A. MKT. UM. 148 – 14., 19 Haziran 1854, (23 Ramazan 1270).

⁴¹ BOA., A. MKT. UM. 180 – 13., 28 Ocak 1855, (9 Cemaziye'l-evvel 1271).

⁴² BOA., A. MKT. MHM. 86 – 93., lef. 3., 21 Mart, (14 Receb 1272).

posta tatar ve sürücülerine her bir mahallin kirahane mültezimleri taraflarından ücretsiz olarak dinç ve güçlü beygirler verilerek karşılığı emval sandıkları tarafından karşılanmıştır. Her bir postanın ne zaman yola çıktığı, hangi kazaya, hangi gün ve kaç saatte vardığı, posta tatarlarının ellerinde bulunan jurnallere işaretlenmiştir. Savaşın sonlarına doğru bu posta tatarları, sürekli bir şekilde aksamaya başlamış; bu ise bazı uygunsuz söylemlerin ve dedikoduların halk arasında yayılmasına neden olmuştur. Posta tatar ve sürücülerinin zamanında yerlerine varamamaları menzilhanelerde kendilerine verilen beygirlerin cılız ve zayıf hayvanlar olmasından, posta yollarında bulunan köprülerin oldukça harap ve yıkık durumda bulunmasından ve bazı memurların tahrirat yazımı nedeniyle sürücü ve tatarlara gereksiz zaman kaybettirmelerinden ileri gelmiştir. Devlet, bu olumsuzluklar üzerine mültezimler tarafından posta tatar ve sürücülerine ücretsiz olarak güçlü ve dinç beygirler verilmesine dikkat ve ihtimam gösterilmesini emretmiştir. Yaşanan gecikmelere bağlı olarak hayvan mevcutları yeterli gelmeyen bölge menzilhanelerinin iane-i maktualarına zam yapılmış; böylelikle gelip gidecek tatar, zuhurat ve görevli memurların işlerinde zaman kaybetmeksizin ve kendilerinden herhangi bir ücret talep edilmeksizin gönderilmesi amaçlanmıştır⁴³. Posta tatarlarının sıkıntı çektikleri bir diğer husus da nizama uygun olmamasına karşın yedek çektikleri hayvanlar için kendilerinden ücret talep edilmesi olmuştur. Görevli yaverlerin hem görevli oldukları yerlere süratle ulaşabilmeleri ve hem de menzilhane hayvanlarına hızlı gidişlerinden dolayı bir zarar gelmemesi için bu yaverlere yedek hayvan bedeli verilmesi gerekmiştir⁴⁴. Bununla birlikte yolların bozukluğuna bağlı olarak tamir masrafı 4.000 kuruşun altında olan yol ve köprülerin hemen tamir edilmesi, eğer bu yol ve köprüler bir vakfın sorumluluğu altında ise bunların tamir edilerek masraf defterlerine işlenmesi ve tamir masrafları 4.000 kuruşu aşılıyor ise gereği sonradan yapılmak üzere şimdilik mahalli meclis marifetiyle keşif olunarak; defterlerinin mazbataları ile birlikte takdim edilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁵.

Kırım Savaşı'nın Osmanlı savaş sanatına kazandırdığı en büyük teknolojik yenilik elektrikli telgraf olmuştur. Kırım Savaşı, telgrafın Osmanlı Devleti topraklarına girişini hızlandırmış ve böylelikle daha önce hep ticari amaçlı olarak kullanılan elektrikli telgraf, ilk defa askerî amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır (Beauchamp, 2008, s.103; Bektaş, 2000, s.671). Osmanlı Devleti'nde telgraf kullanımı çok hızlı bir şekilde yayılmış olsa da kaynak tahsisatına bağlı sorunlar ve hatların sürekli sabotaja uğraması, inşa ve kullanım sürecinde bir çok sıkıntıya neden olmuştur. İnşası kararlaştırılmış olan telgraf masrafları için havale olunan mahallerden akçe alınamaması ve hatta amelenin tedarik ve istihdamında da gerekli desteğin verilmiyor olması nedeniyle hatların inşası birçok defa kesintiye uğramıştır. 8 Haziran 1855 tarihli emirname ile telgraf masrafları için Edirne'den tahsis edilen meblağın hemen gönderilmesi ve amele açığının giderilmesi istenmişse de Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey tarafından bildirildiği üzere telgraf idaresi bir müddet istihdam ettiği ameleleri tekrar istihdam etmek istememiş ve kendileri amele bulmaya çalıştıklarından amele konusunda da eksiklik çekilmeye başlanmıştır⁴⁶.

İnşa edilen telgraf hatlarıyla ilgili önemli bir sıkıntı da bu hatların sık sık sabotaja uğramaları olmuştur. Bu bağlamda Edirne Valisi tarafından yazılan yazıda, Çorlu ve Silivri taraflarında telgraf tellerinin bir takım şahıslar tarafından kırıldığı bildirilmiştir. Telleri kıranların açığa çıkartılması amacıyla alınan güvenlik tedbirleri arttırılmıştır. Hattın güvenliğini sağlamak üzere inşa edilen kule ve kulübelerin tekrar muayene edilmesi ve her bir kulübede bulunan 2'şer nefer müstahfiz askerlerine birer nefer daha ilave edilerek bunların üzerine çavuş ve mülazım unvanıyla gece gündüz dolaşmak üzere ikişer nefer süvarinin tertip edilmesi kararlaştırılmıştır.

⁴³ BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 72., 25 Ekim 1853, (22 Muharrem 1270).

⁴⁴ BOA., C. AS., 535 - 22390., 5 Mart 1854, (5 Cemaziye'l-ahir 1270).

⁴⁵ Ceride-i Havadis, Numara: 653, 14 Kasım 1853, (12 Safer 1270).; BOA., A. MKT. MVL. 72 – 71., 9 Temmuz 1855, (23 Şevval 1271).

⁴⁶ BOA., A. MKT. UM. 198 – 53., 15 Haziran 1855 (29 Ramazan 1271).

Ayrıca tahribattan korunması amacıyla yapılacak telgraf merkezlerinin kargir ve üzeri kurşun puşideli olarak inşa edilmesine karar verilmiştir⁴⁷.

2.5 Ordudaki Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, hem kendi sıhhi gereksinimlerini hem de kendisi ile birlikte Rusya Devleti'ne karşı savaşan müttefik orduların sıhhi ihtiyaçlarını gidermek zorunda kalmıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti ile birlikte İngiltere ve Fransa devletlerini en çok zorlayan husus, bulaşıcı hastalıklar olmuştur. Özellikle Avrupa'da yaygın olan kolera hastalığının müttefik askerlerin Gelibolu'da karaya çıkmasından itibaren Osmanlı Devleti'ne de girmesi, daha sonra ise bu askerlerin Rumeli Cephesi'ne sevkî ile birlikte bölgedeki Osmanlı askerleri arasında da yayılması, pek çok tedbirin uygulanmasını zorunlu kılmış ve sıhhi gereksinimlerin artmasına neden olmuştur. Devlet genelinde pek çok yerde uygulanmaya konulan karantina uygulaması ile gerek o dönemde Avrupa'da yaygın olan kolera ve gerek Rus Ordusu içerisinde yayılmakta olan karahumma ve kolera hastalıklarının Osmanlı Devleti'ne sirayet etmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Savaşın ilan edildiği sıralarda Eflak ve Boğdan'dan gelen haberlerde, Rusya askerleri arasında kolera hastalığının yaygın olduğu bildirilmiştir⁴⁸. Yine bölgede bulunan Osmanlı zabıtları, Memleketeyn'de bulunan yaklaşık 8 bin Rus askerinin karahumma hastalığından esir-fıraş (yatalak hasta) olduğunu bildirmiştir⁴⁹.

Ruslar vasıtasıyla ahaliye sirayet eden kolera illeti, Osmanlı neferlerine bulaşmış ve 4.000 askerin hastalık dolayısıyla şehit olmasına neden olmuştur. Marsilya'dan gelen askerlerde var olan kolera ve tifo hastalığı da henüz savaşa girmeden binlerce Fransız askerinin ölmesine neden olmuştur. Kolera ve tifo hastalığı Varna'da da büyük ölçüde yayılmıştır (Terzioğlu, 1991, s.3046; Hayri, 1988, s.132). Hastanelerde görev yapan rahibe ve hemşirelerden de hastalığa yakalananlar olmuş; Varna'da 24 rahibe tifüs, İstanbul'da 33 hemşire yakalandıkları diğer salgın hastalıklar nedeniyle hayatlarını kaybetmiştir (Karayaman, 2008, s.64). Hastalığın yayılmasında özellikle dikkatsizlik etkili olmuşsa da diğer önemli bir neden de Silistre Kuşatması'nı kaldırmak zorunda kalan ve çekilen Rus Ordusu'nun ölü asker ve hayvanlarını öylece bırakması olmuştur. Bununla birlikte İngiliz Ordusu'nun ilkel düzeydeki tıp hizmetlerinin geniş çaplı dizanteri ve kolera salgınlarıyla baş etmeye yeterli olmayışı ve taşıt ve ikmal bakımından yetersizliği, Varna'dan çıkan salgınla baş etmeyi daha da zorlaştırmıştır. Salgının yayılmasında Fransız ve İngiliz askerî makamlarının temel sıhhi temizlik kurallarına riayet etmemeleri de etkili olmuştur. Helaların taşmasına göz yumulmuş, hayvan leşleri güneş altında kokuşmaya bırakılmış ve hastalar, kağınlarla taşındıkları Varna'da farelerin cirit atmakta olduğu bir barakada ikamet ettirilmiştir. Hastalıkla başa çıkılmasındaki güçlük, orduların Kırım'a sevk edilmesini de bir müddet geciktirmiştir (Figs, 2012, s.209; Slade, 2002, s.299; Kaylan, 1975, s.78).

Rumeli Cephesi'nde Ruslara karşı savaş veren Osmanlı Ordusu'nun ikmal kaynakları, esasta yeterli olmakla birlikte sıhhi anlamda büyük bir yetersizlik söz konusuydu. Tıbbiye-i Şahane'nin kuruluşu, Harp Okulu'ndan sonra olduğu için Kırım Savaşı öncesinde yetişmiş doktor sayısı oldukça azdı. Devlet'in Tanzimat'tan itibaren devam eden süreçte yaşadığı en büyük sıkıntıların başında hekim yetersizliği ile birlikte özellikle vilayetlerde çalışmakta olan sahte hekimler gelmekteydi. Oluşturulan komisyonlar ile hekimlerin diplomaları incelenmiş ve diplomasız ve sahte hekimlerin tespit edilmesine çalışılmıştır. Sonuçta Kırım Savaşı patlak verdiği zaman doktor ve eczacı gibi sağlık personelinin yetersizliği, mevcut sağlık personelinin de büyük

⁴⁷ BOA., A. MKT. UM. 201 – 17., 13 Temmuz 1855, (27 Şevval 1271).; BOA., A. MKT. UM. 186 – 13., 15 Nisan 1855, (27 Receb 1271).

⁴⁸ BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 89., 6 Aralık 1853, (5 Rebiü'l-evvel 1270).

⁴⁹ ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 37., 6 Mart 1853, (25 Cemaziye'l-evvel 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 633, 27 Temmuz 1853, (20 Şevval 1269).

kısının hristiyan azınlıklardan oluşması, uzmanlaşmanın yaygınlaşamaması ve pratik eksikliği nedeniyle Osmanlı Devleti etkili bir askerî sağlık örgütlenmesi oluşturamamıştır. Personel yetersizliğine ilaç ve tıbbî alet ve edevat eksikliği de eklenince Osmanlı Ordusu kolera, tifo ve tifüs gibi hastalıklar nedeniyle çok sayıda asker kaybetmiştir (Süer, 1986, s.161; Karayaman, 2008, s.66; Çavdar, Karcı, 2014, s.259-260). Bununla birlikte ordunun Avrupalı olmak adına geçirdiği şekilsel dönüşüm, hastalıkların ortaya çıkmasını ve yayılmasını da kolaylaştırmıştır. Halkın küçüklükten beri giydiği ve askeriye de kullanılan sarık, şalvar ve kuşak 1830 yılından itibaren ordudaki modernleşme reformları çerçevesinde terk edilmiştir. Böylelikle kuşağın bağırsakları ve karnı muhafaza etme ve aynı zamanda da vücudu dik tutma, sarığın gece karargâhta ve gündüz yürüyüş esnasında baş, boyun ve yüzü soğuk, rüzgâr ve tozdan koruma ve şalvarın uyurken kan dolaşımını kolaylaştırma fonksiyonları da ortadan kaldırılmıştır (Slade, 2002, s.194).

1854 yılı kış mevsiminde hastalık ve sıhhi malzeme yetersizliği nedeniyle Tuna Boyu'ndaki garnizonlarda oldukça yüksek oranda zayıf meydana gelmiştir. İstanbul'dan Rumeli Cephesi'ne gönderilen sıhiye heyetinin verdiği raporda 25.000 kişilik garnizonun bulunduğu Şumnu'da ancak 350 gram kinin sülfatı bulunmaktaydı. Yara sargıları ve diğer temel tedavi malzemeleri de bulunmamaktaydı. Devlet'in finanse ettiği sıhhi levazımat malzemeleri ile mevcut arasındaki farklılık, yolsuzluk şüphelerini ortaya çıkarıyordu. Askerî doktor ve cerrahların ellerine geçen ilaç ve malzeme miktarı çoğunlukla resmî kayıtlarda belirtilenden noksandı. Diğer bir iddia ise ordu doktorları ve cerrahların, sıhhi malzemeleri el altından sattıkları yönündeydi. İddialar ne yönlü olursa olsun hem miktar hem de kalite bakımından ciddi eksiklik çekilmekteydi (Slade, 2002, s.221-223).

Osmanlı Devleti savaş süresince pek çok bina ve haneyi müttefik devletler için hastahane olarak tahsis etmiştir. Fakat halktan kiralanan pek çok hanenin kira bedeli ödenmemiştir. Gelibolu'daki zarara uğrayan ve haneleri viraneye dönen halkın ödeme talepleri, Gelibolu Komisyonu'nun bölgeden ayrılmasından sonra pek çok evin kirasının ödenmediği ve Gelibolu Kaymakamlığı'nın ödeme yapma yetkisinin olmadığı cevabıyla Sadaret'e havale edilmiştir. Benzeri bir durum müttefik ordular için gerçekleştirilen kabristan tahsisinde de kendisini göstermiştir. Devlet, müttefik devletlerin mezarlık yeri talebine büyük ölçüde olumlu cevap verse de bu durum bazen özel mülkiyete tecavüz edilmesini de zorunlu kılmıştır. Ortaya çıkan zararlar mecburen devlet tarafından karşılanmıştır⁵⁰. Bununla birlikte müttefik devletler için hastahane olarak tahsis edilen pek çok bina da kötü koşullarda faaliyet göstermiştir. Özellikle İngiliz hastahaneleri oldukça kalabalık ve berbat bir durumdadır. Birçok asker ishalden muzdariptir. Su neredeyse hiç yoktur. Eskimiş su tesisatı arızalanmış ve ısıtma sistemi çalışmamıştır. Üsküdar yakınındaki Haydarpaşa Hastanesi'nde her gün 50 ile 60 asker ölmüştür. Bir hasta, son nefesini verir vermez dikilen battaniyesi içinde hastane yakınındaki bir toplu mezara gömülmüş ve yatağı başka bir hastaya verilmiştir (Figs, 2012, s.317).

2.6 Müttefik Orduların İkmalinde Yaşanan Sorunlar

Kırım Savaşı, Mısır Meselesi, Balkan Ayaklanmaları ve pek çok diğer mesele gibi 19. yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiltere ve Fransa arasındaki rekabet konularından birisini oluşturmaktaydı. Kırım Savaşı özelinde de çıkarlar rekabet gereği ortaya çıkmış olsa da İngiliz ve Fransız yakınlaşması tarafların müşterek bir noktada buluşmasına imkan vermiştir (Akalin, Çelik, 2012, s.25). Rusların Eflak ve Boğdan'ı işgali sürecinde müttefik devletler, gerek bölgedeki sefirleri gerekse uluslararası platformda Viyana Kongreleri vasıtasıyla sürece dahil olmuşlardır. Bölgesel güç dengesinin Rusya aleyhine bozulmasından çekinen İngiltere ve Fransa, Eflak ve Boğdan'ın tahliyesine ilişkin ultimatomun Rus Devleti tarafından reddedilmesinin ardından

⁵⁰ BOA., İ. DH. 343 – 22571., 8 Ocak 1856 – 14 Nisan 1856, (29 Rebiü'l-ahir 1272 - 8 Şaban 1272).

Osmanlı Devleti ile imzaladıkları ittifak antlaşmaları çerçevesinde 1854 yılı Mart ayı sonunda Rusya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Müttefik orduların ikmal, Osmanlı Devleti'nin kendi orduları ile birlikte müttefik orduların da ihtiyaçlarını giderme çabası çerçevesinde pek çok zorluğu da beraberinde getirmiştir. Müttefik ordular için gerekli görülen iâşe, levazımat ve mühimmat malzemelerinin tedariki sürecinde ve neticesinde ortaya çıkan tıkanmalar, esas olarak devlet ile tebeası arasında yöneten ile yönetilen ilişkisinde meydana gelen çatışmalardan kaynaklanmıştır.

Müttefik orduların ağırlıklı olarak Rumeli Ordusu'nun ikmal bölgesi olan Gelibolu ve civarında konumlanması ve ikmalin buradan yapılması zorunluluğu nedeniyle kaynak tahsisatında önemli darboğazlar ortaya çıkmıştır. Bunun en somut örneği, Rumeli Ordusu'na bağlı Şumnu Ordusu için depolanan zahirenin bir tür yanlış anlama neticesinde müttefik ordulara tahsisi olmuştur. Müttefik ordular için tedarik edilmesi kararlaştırılan zahirenin, sadece Gelibolu'dan temininin mümkün olamayacağının anlaşılması üzerine Edirne Valisi'ne yazılan tahrirat ile Edirne Eyaleti'nden tedarik edilerek Gelibolu'ya gönderilmesi talep edilmiştir⁵¹. Fakat Şumnu Ordusu için depolanmış olan zahirenin bir miktarı, müttefik ordular için arabalara yüklenip Gelibolu'ya gönderilmiştir. Edirne Valisi'ne göre tahsisattaki bu hata ya Edirne Kaymakamı'nın yanlış anlamasından veya zahire tedariki hususunda yazılan emrin tam olarak idrak edilememesinden kaynaklanmıştır. Zahire fiyatının günden güne artması ve savaş nedeniyle arzın azalması eksilen zahirenin yerine konulması amacıyla farklı bölgelerden yapılacak hububat alımını, Hazine-i Celile'yi zarara sokacağı gerekçesiyle imkansız kılmıştır. Şumnu Ordusu için alınacak arpanın piyasa rayıcı üzerinden değil de ilk depolandığı fiyat üzerinden alınması durumunda ise üretici büyük zarara uğrayacaktır. İhtilafın çözümü, müttefik orduların ikmal faaliyetlerini yürütmekle sorumlu Gelibolu Komisyonu'na havale edilmiştir⁵².

Sayıları binleri bulan müttefik ordu askerlerinin Osmanlı topraklarında bulundukları sürenin uzaması, kendileri için iâşe malzemesi sağlayan bazı sancak ve kazaların lojistik kapasitesini zorlamaya başlamıştır. Biga Sancak Meclisi'nden yazılan yazıda müttefik devletlerin resmi savaş ilanından önce Beşike Körfezi'ne demir atmalarından itibaren tüm ihtiyaçlarının Biga halkı tarafından karşılandığı fakat Biga'nın diğer livalarla kıyaslandığında ahalisinin fakir olduğu dolayısıyla yeni talepleri karşılamakta zorluk çektikleri, buna karşın ellerinden geleni yapmaya devam edecekleri ifade edilmiştir⁵³. Bunun üzerine Rumeli Kıtası'nın birden fazla orduyu beslemeye yetmediği görülerek; müttefik ordu ihtiyaçlarının bir kısmının da Anadolu'dan tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu sefer de müttefik ordular için Anadolu'dan hayvan satın alınması ve bedellerinin Anadolu'da bulunan livaların emval sandıklarından karşılanması, aynı bölgeden Anadolu Ordusu için de kaynak yaratılmaya çalışılıyor olması nedeniyle sıkıntılı durumlar yaratmıştır. Üstelik gerçekleştirilen alımlara karşılık yapılan havaleler planlanan ödemelerde karışıklığa sebebiyet vermiştir. Müttefik ordu askerleri için Konya Eyaleti'nden satın alınan hayvanlara karşılık Niğde Sancağı'nın bakiye ve 1853/54 yılı vergisi tahsis edilmişse de Niğde Sancağı'nın yıllık vergisinin Anadolu Ordusu için tahsis edilmiş olması nedeniyle Anadolu Ordusu'nun ikmaline ilişkin ödemeler geciktirilmek zorunda kalmıştır⁵⁴.

Müttefik orduların ikmaline ilişkin tedarik sürecinde sağlanan vergi muafiyeti, bu muafiyetin neden olduğu vergi kaçakçılığı ve mültezimlerle devlet arasında yaşanan anlaşmazlıklar, askerlerin ahalinin ekinlerine zarar vermesi, müttefik devletler adına malzeme tedariki ile görevlendirilen kişilerin ahaliyi bu konuda zorlaması ve kâr elde etmek isteyen satıcıların stokçuluk yapması Osmanlı sefer lojistiğinde tıkanmaya neden olan diğer bazı sorunları

⁵¹ BOA., İ. DH. 299 – 18876., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).

⁵² BOA., MVL. 276 – 7., 21 Nisan 1854, (23 Receb 1270).; BOA., A. MKT. UM. 157 – 2., 9 Mayıs 1854, (11 Şaban 1270).

⁵³ BOA., İ. DH. 298 – 18812., 18 Nisan 1854, (20 Receb 1270).

⁵⁴ BOA., A. MKT. NZD. 115 – 80., 21 Haziran 1854, (25 Ramazan 1270).

teşkil etmiştir. Öncelikle, İngiltere ve Fransa sefaretleri satın alınacak her türlü iâşe ve levazımât maddelerine fevkalade suretiyle bakılarak gerek bir yerden bir yere nakillerinde ve gerek gemi ile taşınmalarında hiçbir suretle vergi, navlun ve benzeri rûsumat talep edilmemesini istemişlerdir. Merkezi yönetim de bunu sağlayacak şekilde gerekli görülen yerlere emirnameler göndermiştir⁵⁵. Fakat yapılan alımlardaki muafiyetlerin bir sınırının olmaması ve cömertlik üzere bu tür şeylerin vergisiz ihracına müsaade edilmesine karşın bazı tüccarın müttetik askerler için diyerek vergi kaçırmaya çalışması, farklı uygunsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kaçakçılık nedeniyle gümrüklerin zarara uğraması, Hazine-i Celile'nin gelirlerini de olumsuz etkileyeceğinden, bunların önüne geçilmesi ve hesabının bilinmesi amacıyla Maliye Nezareti'nin tebligatı üzerine gümrük mültezimlerinden defter tutmalarını istenmiştir⁵⁶. Müttetik askerler için zahire satın aldığı ileri sürerek, kendi çıkarları doğrultusunda gümrük ve diğer vergilerden kaçınmak isteyen bazı sahtekârların olduğu ve müttetik ordu askerleri için yapılan satın alımlara fesat karıştığı, Ankara Eyaleti müşiri ve Mithat Efendi tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazılarla da bildirilmiş ve Maliye Hazine-i Celilesi'nden ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den birer kişinin tayiniyle teşkil edilen özel komisyon vasıtasıyla olayın tetkikine karar verilmiştir⁵⁷.

Vergi muafiyeti hususu, Osmanlı yönetimi ile gümrük mültezimleri arasında da uzun süreli anlaşmazlıklar yaratmıştır. Düvel-i Muavine askerleri için gerekli görülen erzak ve eşyadan gümrük vergisi talep edilmemesi, genel bir uygulama olarak ele alınmış ve İngiliz ve Fransız askerleri için Osmanlı memleketinden satın alınıp gerekli mahallere gönderilmek üzere iskelelerden gemilere yüklenecek ve Avrupa'dan getirilip götürülecek eşya ve erzakın gümrük vergilerinin sonradan Hazine-i Celile tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bazı tüccarın İngiliz ve Fransız askerleri için olmak gerekçesiyle gümrükten eşya geçirmesinin önüne geçilmesi amacıyla gelip gidecek eşyanın cins ve miktarını bildiren ilmihaberlerin sefaretler vasıtasıyla gümrüklere bildirilmesi istenmiştir⁵⁸.

Buna rağmen sağlanan gümrük muafiyeti nedeniyle gümrük mültezimlerinin yaklaşık 8 milyon kuruş zararı ortaya çıkmış ve gümrük mültezimleri söz konusu meblağı, tevkif etme yoluna gitmişlerdir. Devlet, mültezimler tarafından gerçekleştirilen kesintiyi haklı bulmayarak derhal iadesini istemiş ve mültezimlere % 5 kâr önermişse de Maliye Nezareti tarafından gerçekleştirilen bu teklifler kabul görmemiştir. Encümen-i Meşveret'te devletin zor kullanması düşüncesi ele alınmış ve Hazine gelirinin bu şekilde mültezimler zimmetinde kalmasına müsaade edilemeyeceği ifade edilmiştir. Zararın tümüyle Hazine tarafından üstlenilmesi de adil görülmeyle; mültezim temsilcilerinin görüşü alınmıştır. Hazine-i Celile'ye gelen mültezimler, yapılan tevkifatın 1,5 milyon kuruştan fazlasını veremeyeceklerini ifade etmiştir. Görüşmeler neticesinde yapılan kesintinin yarısının Hazine-i Celile'ye teslim edilmesi ve kalan yarısının ise mültezimlere terk edilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁹.

Müttetiklerin ikmalinden kaynaklanan önemli bir sorun da bir takım esnafın savaş nedeniyle fiyatlarda meydana gelen artışı fırsat bilerek, fahiş fiyat uygulaması veya stokçuluk yapma girişimlerinde bulunması olmuştur. Yapılan tahkikatta Gelibolu'ya çıkan müttetik devlet subay ve neferlerinin satın alacakları eşya ve erzak için bölge esnafı, fahiş fiyat istediği ve ücretle

⁵⁵ BOA., A. MKT. NZD. 113 – 25., 18 Aralık 1853, (17 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., HR. SYS. 1349 – 56., 23 Temmuz 1854, (27 Şevval 1270).

⁵⁶ BOA., İ. HR. 115 – 5605., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).

⁵⁷ BOA., A. MKT. UM. 163 – 16., 1 Şubat 1854, (3 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 132 – 100., 21 Ocak 1855, (2 Cemaziye'l-evvel 1271).

⁵⁸ BOA., HR. SYS. 1348 – 5., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 116 – 91., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).

⁵⁹ BOA., A. MKT. MVL. 87 – 52., 19 Mayıs 1857, (25 Ramazan 1273).; BOA., İ. MMS. 132 – 5664., 31 Temmuz 1858, (19 Zilhicce 1274).

kiralanan hamalların dahi normal fiyatın birkaç katını talep ettiği belirlenmiştir. Bu durum, satın alım ve nakliyatla birçok sıkıntının yaşanmasına sebebiyet vererek; Osmanlı yönetiminin duruma el koymasını gerektirmiştir. Bu amaçla; bölge halkına müttefik kuvvetlerin Osmanlı Devleti'ne yardım etmek için kanlarını feda etmek üzere geldikleri hatırlatılıp, her türlü kolaylığın gösterilmesi tembihlenmiş ve müttefik kuvvet askerlerinin iâşe ve levazımata ilişkin her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Gelibolu Komisyonu teşkil edilmiştir⁶⁰.

Müttefik askerlerin gelmesiyle Gelibolu'da çok sayıda dükkân açılmış, bu durum aynı zamanda tedarik edilen gıda ürünlerinde güvenliğin kontrol edilemez hale gelmesine neden olmuştur. Nitekim bir Yunanlı esnaf kahveye horasan ve sair çekirdekleri ve rom şarabın içine tizan katarak satmıştır. Bunun üzerine İngiliz askerlerinden 17 kişi, ölüm derecesinde hastalanmıştır. Durum, zabıtlar tarafından öğrenilince, satışı yapan Yunanlı esnaf yakalanmış ve kurşuna dizilmesi kararlaştırılmıştır. Esnafın gözünün önünde on dakika süre ile bekletilen yunanlı kemikleri kırılıncaya kadar dayak atılarak, sınır dışı edilmiştir⁶¹.

Müttefik orduların ikmalinin neden olduğu bir diğer sorun da askerlerin ahalinin mahsulüne zarar vermeleri olmuştur. Hasardan doğan zararların yarısının mahalli mal sandıklarından ve diğer yarısının ise İstanbul'dan bölgeye gönderilecek mühendisin keşif ve tahkiklerinin ardından mahsul sahiplerine ödenmesi uygun görülmüştür. Sadece Gelibolu'da ortaya çıkan zarar, yaklaşık olarak 200 bin kuruş tutarındadır. Zararın ziraî üretime ait olması ve aşar mülteziminin de bu ekinlerin zarar görmesinden dolayı ziyana uğradığı ifade edilerek; ziyanın karşılığı olan bedelin ekin sahiplerine ödenmesi sırasında öşrünün de ayrılarak mültezime verilmesi uygun görülmüştür⁶². Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın talebi üzerine Varna ve Silistre bölgelerinde bulunan müttefik askerlerin ahalinin mahsulüne zarar vermesinin önüne geçilmesi amacıyla orakçılar tertip edilmiştir⁶³.

İkmal sürecinde yaşanan bir diğer tıkanma da müttefik devletler adına tedarikat sürecinde faaliyet gösteren görevli ve tüccar tarafından gönderilen komisyoncuların ahaliyi, ellerindeki malzemeleri ucuz fiyatla almak amacıyla zorlamalarından kaynaklanmıştır. Müttefik devlet tüccarı tarafından Edirne Eyaleti'ne bağlı kasabalarda komisyoncu sıfatıyla sekizer onar adamın dolaşarak ahaliden pek çok zahire satın aldığı ve devlet tarafından bu komisyonculara herhangi bir şekilde engel olunmaması gerektiğine dair irade verildiği, Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey tarafından da belirtilmiştir. Edirne Eyaleti, orduların beslenmesi açısından kritik öneme sahip olmakla birlikte savaşın başlamasını takiben zahire fiyatında görülen artışa bağlı olarak ordular için iâşe malzemesi tedarikiyle ahalinin yemeklik ve tohumluğuna zarar verilmemesi ve ahalinin malının düşük bedel ile satılmasının önüne geçilmesi gerekmiştir. Bununla birlikte komisyoncular, konsolos ve tacirlerin himayesine güvenerek; zahire alımında türlü hilekârlıklarda bulunmuşlar ve kendilerine tanınan serbesti ile ahaliye zulmetme cesaretini göstermişlerdir. Ahali tarafından herhangi bir şekilde şikâyet geldiğinde ise konsolosları, komisyoncuların kendi tacirlerinin adamları olduğunu, onlar için zahire satın aldıklarını belirterek; bir şekilde kendilerine engel olunması durumunda protesto etmekle tehdit etmişlerdir⁶⁴.

⁶⁰ BOA., A. MKT. NZD. 113 – 119., 5 Mayıs 1854, (7 Şaban 1270).

⁶¹ Ceride-i Havadis, Numara: 688, 16 Mayıs 1854, (18 Şaban 1270).

⁶² BOA., A. MKT. MVL. 79 – 22., 29 Mart 1856, (22 Receb 1272); BOA., A. MKT. MVL. 70 – 17., 31 Aralık 1854, (10 Rebiü'l-ahir 1271); BOA., MAD., Defter No. 9226, s. 162., 5 Haziran 1856, (1 Şevval 1272); BOA., İ. MVL. 350 – 15259., 10 Mart 1856, (3 Receb 1272).

⁶³ BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 187., 9 Ağustos 1854, (15 Zilkade 1270).

⁶⁴ BOA., A. MKT. UM. 255 – 2., 29 Eylül 1856, (29 Muharrem 1273).

2.7 Savaşın Finansmanından Kaynaklanan Sorunlar

Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti için devletin malî durumu itibariyle geleneksel finansman yöntemleri ile birlikte tımar sisteminden esham ve kaimeye doğru gerçekleşen uzun vadeli nakdî dönüşümün savaş finansmanı için artık yeterli olmadığının resmi bir kanıtı niteliğindedir. Bu açıdan Devlet'in ve dolayısıyla da Hazine'nin yaşadığı en büyük sıkıntı, nakit para akımındaki tıkanmadan kaynaklanmıştır. Bunun en temel nedeni ise vergi kaynaklı tahsil kalemlerinin poliçe çekilmek suretiyle ödenmesi ve vadelerin dolmasına karşın poliçelerin nakdî karşılığının tahsil edilememesi olmuştur. Maliye Nezareti poliçe ile ödeme yapılmasını yasaklamasına karşın resmi savaş ilanını takiben 1853 yılı Ekim ayı ile birlikte poliçe çekilmek suretiyle gerçekleştirilen ödemelerde bir artış görülmüştür. Bu durum, iskonto oranlarının da artmasına neden olmuştur. Nakit para akımındaki bu sıkıntı, Hazine'nin işlerini bir kat daha güçleştirmiştir⁶⁵.

Taşradan gerçekleştirilen vergi tahsilatında ciddi gecikmeler ve ödenmemiş vergi borçları nedeniyle yüklü bakiyeler ortaya çıkmıştır. Bu bakiyeler Devlet'in kendisi için savaşan askerlerin maaş ödemelerinde aksamalara yol açmıştır⁶⁶. Bu nedenle Devlet, alternatif finansman kaynakları arayışıyla birlikte vakti geçmiş alacakların tahsilini gerçekleştirmek için farklı yöntemler aramaya başlamıştır. Tahkikat neticesinde vergi bakiyesinin bir kısmının ahalinin üzerinde ve bir kısmının da kazaların idarî amirlerinin zimmetlerinde bulunduğu anlaşılmıştır. Hazine-i Celile'de teşkil edilen komisyonda vali, defterdar, kaymakam ve mal müdürlerinin bakiye verginin tahsili hususunda yapması gerekenlerle ilgili bir nizamname yayınlanmıştır. Buna göre öncelikle kaza meclislerinde, mültezimler ve önde gelenlerin zimmetleri hakkında tahkikat yapılacak ve öne sürülen gerekçelerin meşru bulunması halinde durumları hakkında mecliste gerçekleştirilecek müzakere ile karar verilecektir. Borcun kaynağına bağlı olarak hangi vali, defterdar, kaymakam veya mal müdürü tarafından ihale kılınmış olduğu belirlenecektir. Ahaliden olan alacakların tahsili hususunda köylerin imam ve papazlarından yardım alınacaktır. Meclis azası, muhtar, kaza müdürü, kaymakam, mal müdürü, defterdar ve ileri gelenlerin zimmetlerinde bir meblağ bulunması durumunda paranın tedarikinin ardından zimmetini saklayanlar hakkında hırsızlık cezası icra olunacaktır⁶⁷. Ordularda bulunan muvazzaf ve redif askerlerinden ayrı olarak devlete borcu olanlardan gerekli tahsilatı gerçekleştirme konusunda başarılı olamayan valiler görevden alınacaktır⁶⁸.

Hazine-i Celile'nin idaresinin tetkiki ve alınması gerekli önlemlerin müzakere edilmesi amacıyla Maliye Nezareti'nde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Burada Hazine-i Celile'nin idaresinin birincisi gelir ve gider dengesi, ikincisi ise savaş hali nedeniyle olağanüstü ihtiyat masraflarının karşılanması olmak üzere iki surette gerçekleşmekte olduğu ifade edilmiştir⁶⁹. Gelirlerin giderlerin altında kalmasından dolayı ortaya çıkan bütçe açığı nedeniyle Hazine-i Celile'nin bu masrafların altından kalkamayacağı aşikar görünmüştür. Bu olağanüstü masraflara karşılık Avrupa'dan borç alınması düşünülmekle birlikte borçlanmanın gerçekleşmesine kadar geçen sürede Hazine'nin gerek aslî, gerekse olağanüstü masraflarının sekteye uğratılmaması amaçlanmıştır⁷⁰.

Devlet, askerî harcamaların finansmanı konusunda önceki dönemlerden süre geldiği üzere banker ve muteber tüccar vasıtasıyla dolaylı bir dış borçlanma politikası izlemiştir. Fakat Avrupa'ya çekilen poliçelerin bir kısmının reddi, bir kısmının da tahsilinde belirsizliğin oluşması

⁶⁵ BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 35., 5 Ekim 1853, (2 Muharrem 1270).

⁶⁶ BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 146., 23 Haziran 1854, (27 Ramazan 1270).

⁶⁷ BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 1 ve 2., 1 Kasım 1853, (29 Muharrem 1270).

⁶⁸ Takvim-i Vekayi, Def'a: 500, 9 Mart 1854, (Cemaziye'l-ahir 1270).

⁶⁹ BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 3 – 5. 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).

⁷⁰ BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 3 – 5., 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 82-83., 23 Kasım 1853, (21-22 Safer 1270).

ve savaşın şiddetlenmesi ile birlikte askerî harcamaların da giderek artması, Devlet'i alternatif finansman kaynakları aramak zorunda bırakmıştır. Başta maaş kesintileri olmak üzere bir kısmı daha önce de denenmiş olan sikke tağşişi, iane-i cihadiye, vergilere ilişkin ön ödeme talebi, çeşitli iç borçlanma araçlarının ihracı ve sarraf ve bankerler aracılığıyla dolaylı dış borçlanma gibi çeşitli finansman yöntemleri masaya yatırılmıştır. Ortaya konulan tedbirlerin kimisinin daha önce uygulanmış ve yarattığı zararlar nedeniyle baştan uygulanması sakıncalı görünmüş, kimisi ise ihtiyaç duyulan akçenin tedariki konusunda yeterli görülmemiştir. Bunun üzerine iç borçlanmanın doğuracağı zararlar göz ardı edilerek, bu politikanın uygulanmasına karar verilmiştir⁷¹.

1854 yılının Eylül ayı sonlarında ordular için ordu müşirleri tarafından talep edilen erzak ve eşyaların toplam bedeli 22,5 milyon kuruşa varmıştır. Askerlerin maaşları uzun süre ödenmemiş ve esnafa olan borçlar da büyük oranda artmıştır. Ödemelerin yapılamaması nedeniyle, kış ayları gelmiş olmasına karşın zarurî ihtiyaçların teslimi geciktirilmek zorunda kalınmıştır⁷². Dış borçlanmanın bir türlü gerçekleştirilememesine bağlı olarak süregelen nakit yetersizliği nedeniyle Devlet, askerlerin geciken maaş ödemeleri için de evrak-ı nakdiyeye başvurmuştur⁷³. Cephe ve cephelerin ikmal hattını oluşturan art bölgelerin dışarısında ve taşralarda evrak-ı nakdiyenin kullanılmasının yasaklanmasına karşın zaman içerisinde artan ihtiyaçlara bağlı olarak bu kural, fiili olarak ortadan kalkmıştır. Piyasadaki iç borçlanma senetlerinin hızlı bir şekilde artmasına bağlı olarak Devlet, para sistemi üzerindeki kontrolünü giderek kaybetmiştir. Ahalinin elinde nakit para olmaması nedeniyle askerî ihtiyaçların giderilmesi amacıyla askerî tertibatın ve verginin peşin ödenmesi usulüne istisnalar getirilmek zorunda kalınmıştır⁷⁴.

Rothschild vasıtasıyla Londra ve Paris borsalarında açılan istikraz senetlerine gelen talebin beklenenin altında kalması üzerine piyasaya kaime sürülmesi ve uygun maliyetli bir borçlanmanın gerçekleştirilmesinin ardından kaimelerin piyasadaki toplanması kararlaştırılmıştır. Fakat dış borcu telafi etmek amacıyla piyasaya kaime sürülmesi, spekülâtörlerin neden olduğu ödeme birimleri arasındaki karışıklık, kalpazanların tedavül cephe ve cephe ikmal hatları ile sınırlanan kaimeleri taşraya yayarak ordu kaimesi ve sikke arasında değer farklılığı yaratması, hem hazine gelirlerini ihale ile alan mültezimleri zarara uğratması hem de sahte kaimeler ile halkı kandırmaya çalışması ve bazı sahtekârların İstanbul'dan topladıkları kaimeleri taşrada iskontosu ile akçeye dönüştürerek sikke fiyatını arttırması gibi pek çok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir (Yerasimos, 1977, s.692). Devlet'in, geçici olarak çıkarılan ordu kaimelerinin değerinin fazla düşmemesi için aldığı tedbirler başarısız olmuş; bu kaimelerin normal kaimenin değerini düşürmesine mani olunamamıştır (Özcan, 1997, s.34). Ordu kaimeleri, pek küçük küpürler halinde ve hiçbir had ve hududa tabi tutulmadan piyasaya sürülmüş oldukları için büyük bir enflasyon tehlikesi yaratmıştır (Cezar, vd., 1972, s.3072). Basılan çok miktarda kaime, yarattığı şiddetli fiyat dalgalanmaları nedeniyle hükümetin gelir ve harcamalar üzerindeki kontrolünü sekteye uğratmış ve de toplum genelinde bir huzursuzluk kaynağı olmuştur (Blaisdell, 1979, s.33; Al, 2007, s.143).

1854 yılı başında Osmanlı maliyesinde tedavüle sokulmaya başlanan kaimeler ve sarrafların spekülasyonlarıyla birlikte finansal bir karışıklık ortaya çıkmıştır. Devlet Hazinesi'nin savaş masraflarını kaldırması imkansız gözükmekle birlikte Osmanlı Devleti'nin müttefik devletlerle 12 Mart 1854 tarihinde imzaladığı ittifak antlaşmasının bir maddesinde, Avrupa kamuoyunda Osmanlı yanlısı bir havanın oluşması amacıyla cizyenin kaldırılmasına ilişkin kararın ortaya çıkardığı 40 milyon kuruşluk açık, borçlanma gereksiniminin daha da artmasına neden

⁷¹ BOA., HR. SYS. 1188 – 13, lef. 89., 13 Eylül 1853, (9 Zilhicce 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 46., 29 Eylül 1853, (25 Zilhicce 1269).

⁷² BOA., A. AMD. 52 – 32., 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).; BOA., İ. MMS. 2 – 78., lef. 1. 17 Temmuz 1854, (21 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 168., 29 Eylül 1854, (6 Muharrem 1271).

⁷³ BOA., İ. DH. 286 – 18016., 12 Aralık 1853, (11 Rebiü'l-evvel 1270).

⁷⁴ BOA., A. MKT. MHM. 59 – 91., 26 Ekim 1854, (3 Safer 1271).

olmuştur. Bu durum gerçekleştirilecek ilk borçlanmanın maliyetini de kendiliğinden yükseltmiştir (Yerasimos, 1977, s.692). Piyasaya esham ve kaime ihraç edilmesi yeterli olmayınca Devlet, istikraz seçeneğine başvurmak zorunda kalmıştır (Salih, 1988, s.109). Borçlanma girişimleri uzun süre başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunda Gladstone tarafından yönlendirilen İngiliz mali politikası ile birlikte Namık Paşa'ya verilen talimatların ve inisiyatif yetkisinin sınırlılığı, olumsuz İslamî tepkiler ve borçlanma girişimlerinin barış zaman koşulları çerçevesinde gerçekleştirilmesi çabaları etkili olmuştur⁷⁵.

Dış borçlanmanın 1854 yılı Ağustos ayı sonunda gerçekleştirilmesi ile birlikte borç alınan meblağın Osmanlı Devleti'ne nakli yeni bir sorun yaratmıştır. Kambiyoda meydana gelen değişimler, istikrazın değerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle Osmanlı Devleti açısından büyük bir risk oluşturmıştır. Kurlarda sürekli bir düşüşün ortaya çıkacağına bağlı olarak oluşturulan beklentiler bir uygunsuzluk olarak yorumlanmış ve mutedil bir seviyenin oluşması gerekli görülmüştür. Fiyatlarda meydana gelen bu kısa süreli iniş çıkışların arkasında, Osmanlı Devleti'nin elindeki istikraz altınlarını düşük fiyatla almak ve daha sonra fiyatları istedikleri oranda arttırarak kâr etmek niyetindeki tacir spekülâtorler olduğuna kanaat getirilmiştir. Özellikle de paraların karşılıklı değerlerindeki değişmelerin, eşya fiyatlarını aynı oranda değiştirmiyor olması, spekülasyona yönelik algıları daha da güçlendirmiştir⁷⁶.

3 milyon sterlinlik borçlanmanın Devlet'e olan reel getirisi % 80'lik ihraç fiyatı ve çeşitli komisyonlar dolayısıyla 2.286.285 sterline düşmüştür. Dış borçlanmanın faizi görünüşte % 5 – 6 civarında olduğu halde tahvillerin ihraç fiyatları düşük olduğu için reel faizler % 12'lere kadar yükselmiştir. Sonuçta 27 Mayıs 1853 – 27 Eylül 1855 tarihleri arasında zorunlu askerî masrafların 11 milyon sterline ulaşmasına karşın 1854 istikrazından elde edilen gelir bu masrafların % 25'ine dahi ulaşamamıştır. İstikrazdan elde edilen hasılatın büyük bir kısmı komisyonlar ile müttefik devletlerden satın alınan silah ve mühimmata harcanmış böylelikle 1854 istikrazı müttefik ülkeler için dolaylı bir kazanç kapısı haline getirilmiştir (Kazgan, 1995, s.129). Üstelik istikraz üzerinden gerçekleştirilen harcamalar da müttefik devlet görevlilerinin katılımı ile oluşturulan gözetim komisyonları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durum, harcamalar üzerinde müttefik devletlerin katî bir kontrol oluşturmaya neden olmuştur. Sonuçta 1854 istikrazından Hazine'ye giren tutar, savaş harcamalarını karşılamaya yeterli olmamış, bu nedenle ilk borçlanmanın üzerinden bir yıl geçmeden ikinci bir borçlanmaya mecbur kalınmıştır. Uzun vadede Devlet, bir dış borç sarmalının içine itilmiştir (Blaisdell, 1979, s.32; Velay, 1978, s.82).

Genel bir savaş durumu sıkıntısı olarak bozuk para sıkıntısı ve para politikasının bu darlığı gidermede başarılı olamaması durumu Kırım Savaşı'nda da kendisini göstermiştir. Savaş esnasında İstanbul'da yaşanan bozuk para darlığı alışverişlerde tıkanmalara neden olmuş, bu da sikkelerin değerinin üstünde bir fiyatla satılmasına neden olmuştur. Galata ve Beyoğlu civarındaki bazı esnaf, bu sıkıntıyı aşmak için her biri birer kuruşluk biletler bastırarak, bozuk para yerine bu biletleri kullanmaya başlamıştır. Devlet'in senyoraj hakkını ihlal eden bu durumun önüne geçilmesi amacıyla biletleri piyasaya sürenlerin yakalanıp cezalandırılması ve bozukluk sıkıntısına çare olmak için faizli kaimenin bir kısmının piyasadan çekilerek yerine faizsiz kaime sürülmesi, 10 kuruşluk kaime ile bakır sikke bastırılması ve yüklü miktarda bakır sikkeyi taşıraya götürenlerin cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Bakırın tedarik edilemediği noktalarda para basımı için bakır yerine tuncun denenmesi uygun görülmüştür⁷⁷ (Arı, 2011, s.229).

Savaş hali Avrupalı sermaye çevresiyle yakın ilişkileri bulunan sarraflar için bir kazanç kapısına dönüşmüştür. Devlet, savaş koşullarının yarattığı olağanüstü zorunluluklar çerçevesinde

⁷⁵ BOA., İ. DH. 299 – 18893., 28 Nisan 1854, (30 Receb 1270).; Anderson, s. 48.

⁷⁶ BOA., İ. MMS. 132 – 5651., 10 Şubat 1856, (9 Cemaziye'l-ahir 1272).

⁷⁷ OA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 68., 31 Ekim 1853, (28 Muharrem 1270).

Galata sarraflarından yüksek faizle borçlanmak mecburiyetinde kalmıştır. Avrupa finansal piyasalarında yıllık faizler % 4 – 6 seviyesinde iken Galata sarrafları Devlet'e sağladıkları krediler için % 12'ye varan oranlarda faiz uygulamıştır. Devlet, yüksek faizle kredi sağlamalarına karşın savaş boyunca Galata sarraflarından borçlanmayı sürdürmüştür. 1854 borçlanmasının gerçekleştirilmesine karşın taraflar arasındaki borçlanma ilişkisi devam etmiştir. Nakit sıkıntısının süreklilik göstermesi nedeniyle Galata bankerlerinden %12 faizle borç alınmış ve karşılığında Mısır Eyaleti'nin 1854 yılı vergisi ve Saruhan, Suğla, Menteşe, Denizli, Karesi ve Karahisar sancaklarının vergileri karşılık gösterilmiştir. Savaş süresince Galata banker ve sarraflarından toplam 1.215.000 sterlin değerinde kredi alınmıştır (Akyıldız, 2007, s.14-15).

Kırım Savaşı ayrıca Osmanlı gümüş para sistemine de büyük etki yapmıştır. Rusya'dan gümüş ithali bir müddet için de olsa kesilince Osmanlı Devleti, gümüş paraların ayarını düşürmek zorunda kalmıştır. Zaten kâğıt kaimelerle alt üst olan para sistemi, bu defa hem kâğıt hem madeni para olarak İngiliz ve Fransız paralarının içeride tedavüle girmesiyle Osmanlı Devleti'nin senyoraj hakkının zedelenmesinin etkisini yaşamıştır. Bunun sonucu olarak İngiliz ve Fransızların eline geçen kaimeleri ve kâğıt paraları ortadan kaldırmak için bu iki ülkeden devamlı dış borç almak zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Ulçenko, Kazgan, 2003, s.39).

Savaş finansmanında yaşanan önemli bir sıkıntı Devlet'in müttefiklerle imzaladığı antlaşma çerçevesinde bir taviz olarak cizye vergisini kaldırması olmuştur (Yerasimos, 1977, s.692; Kazgan,1995, s.127). Finansal kaynak yaratmak amacıyla cizyenin iane-i askeriyeeye dönüştürülmesi ile birlikte cizye vergisi olarak tahsil edilegelen verginin bakiyelerinin kapatılması gerekmiştir⁷⁸. Taşradan gelen vergilerin tahsilinde olduğu gibi iane-i askeriyenin tahsilinde de başarı sağlanamamıştır. Maliye Nezareti'nden gönderilen yazıda bazı mahallerden Hazine'ye 1854/55 (H. 1271) senesi ianesinin ancak dörtte birinin gönderildiği pek çoğundan ise tek bir akçe gelmediği ifade olunmuştur⁷⁹.

Devlet, gerek gayrimüslim tebeasının askere sevinde gerekse cizyenin yerini alan iane-i askeriyenin tahsilinde oldukça büyük sıkıntı çekmiştir. Nüfus sayımının yapılamamış olması vergi tahakkukunun gerçekçi bir oran üzerinden yapılmasını imkansız kılmış, vergi tahsil dönemlerindeki karışıklık tahsilat takvimini gerek devlet gerekse halk açısından içinden çıkılmaz bir hale getirmiş, önceki dönemlerden tahsil edilememiş cizye bakiyeleri bir türlü kapatılamamıştır. İane-i askeriyelerin bir kısmı cizyeye karşılık sayılmışsa da bazı bölgelerde ahaliden her iki vergi de talep edilmiştir. Bazı bölgelerde ise iane-i askeriye ile birlikte iane-i harbiye de talep edilmiş, sonuçta mükerrer talepler ortaya çıkmıştır. İane-i askeriyenin tevzii sırasına bazı bölgelerde gayrimüslim nüfusun dinler arası dağılımına dikkat edilememiş, pek çok yerde ise ahali iane-i askeriye ödememekte direnç göstermiştir. Gayrimüslimlerin Osmanlı Ordusu'nda istihdamına ilişkin olarak Tanzimat Meclisi tarafından verilen kararın ilanının ardından Yanya ve Tırhala bölgelerinde bulunan hristiyan halkın bir kısmı Yunanistan'a ve Bosna'da bulunan hristiyan halkın bir kısmı ise Avusturya'ya kaçmaya başlamış, devlet bunu güçlkle engelleyebilmiştir⁸⁰.

Devlet savaşın finansmanında geleneksel bir yöntem olarak halkından iane-i harbiye talep etmiştir. Gerek arşiv belgelerinden gerekse gazetelerden elde edilen bilgiler tüm halkın savaş süresince devletine ve ordusuna oldukça fedakârca yardım ettiğini göstermektedir. Bu nedenle iane-i harbiye konusunda ortaya çıkan sorunlar büyük ölçüde ulaştırma imkânlarının sınırlılığından

⁷⁸ BOA., HR. MKT. 130 – 44., 5 Aralık 1855, (25 Rebiü'l-evvel 1272).

⁷⁹ BOA., İ. MMS. 8 – 347., lef. 1., 31 Aralık 1856, (3 Cemaziye'l-evvel 1273).

⁸⁰ BOA., İ. MMS. 132 – 5650, lef 3, vesika 2., 5 Ağustos 1855, (21 Zilkade 1271).; BOA, İ. MMS. 132 - 5650, lef 4, vesika 1., 13 Kasım 1855, (3 Rebiü'l-evvel 1272).; BOA, İ. MMS. 8 - 347, 17 Aralık 1856, (19 Rebiü'l-ahir 1273).; BOA, HR. MKT. 130 - 44, 5 Aralık 1855, (25 Rebiü'l-evvel 1272).; BOA, HR. MKT. 185 - 10, 4 Nisan 1857, (9 Şaban 1273).; BOA, A. MKT. UM, 222 - 95, 20 Ocak 1856, (12 Cemaziye'l-evvel 1272).; BOA, A. MKT. UM, 257 - 67, 17 Ekim 1856, (17 Safer 1273).; BOA, İ. MMS. 8 - 347., lef 1., 31 Aralık 1856, (3 Cemaziye'l-evvel 1273).

ve parasal sistemin tıkanıklığından meydana gelmiştir. Bu konuda temel bir sıkıntı özellikle Devlet'in Kuzey Afrika'daki eyaletleri başta olmak üzere gönderilen ianelerin naklinde ve ianelerin yerel para birimleriyle gönderilmeleri nedeniyle bu paraların kuruşa çevrilmesinde yaşanmıştır. Bölgedeki ulaştırma imkânlarının kısıtlılığı, ianelerin gecikmeli olarak gönderilmesine neden olmuştur. İnenin tertibinde yaşanan önemli bir sorun da her biri 40 para değerinde olan riyalin bölgedeki kullanımının giderek kaybolması olmuştur. Tunus sikkesinin bölgedeki kullanımı yaygınlaşmış ve 40 para üzerinden işlem gören riyalın değeri 30 paraya kadar düşmüştür. Bu da toplanan ianenin değerinde düşmeye neden olmuştur⁸¹.

3. Sonuç ve Bulgular

Yükselme Devri ile birlikte küresel bir güç haline gelen Osmanlı Devleti, emperyalizmin yükseldiği 19. yüzyılda yönetsel algısının şekillendirdiği devlet geleneği çerçevesinde kolonizatör güçler arasına katılmamıştır. Ordunun ihtiyacı olan insan gücü ve lojistik ikmal kaynakları giderek daralan müslüman nüfustan ve ülke topraklarından sağlanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte savaşlar büyük ölçüde ülke topraklarında gerçekleşmiş, dolayısıyla savaş lojistiğinin ülke ekonomisini tahrip edici etkisine özellikle Balkanlar üzerindeki beşeri coğrafya yıkımı da eklenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kendisini de facto olarak içerisinde bulduğu Kırım Savaşı, Tanzimat reformlarını takip eden süreçte gerek sefer lojistiğinde gerekse devlet yapısında meydana gelen dönüşümün yönünü olumsuz anlamda değiştirmiştir. Müttefik devletlerin savaşa dahil olarak Osmanlı ikmal sürecindeki olumsuz etkileri, yunan sınırındaki karışıklıklar, başta Karadağ ve Sırbistan olmak üzere Balkanların bir çok bölgesinde potansiyel çatışma olasılığı, Devlet'in mal piyasası ve muharip kuvvetlerine ilişkin beşeri sermayesi üzerindeki denetimini sekteye uğratmıştır. Gayrimüslim nüfusun vatandaşlık bağı ile yurttaş ordusuna dahil edilememesi Devlet'in rakiplerine denk kuvvetleri cepheye sevk edebilmesine mani olmuştur.

Büyük toprak kayıplarının yaşandığı 17. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortasına kadar geçen yaklaşık 150 yıllık süre zarfında dış borçlanmayı zorunlu kılmayacak ölçüde başarılı sayılabilecek savaş finansmanı tekniklerinin kullanılmasının ardından Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti, savaşın ilk yılının sona ermesinin ardından dış borçlanmayı gerçekleştirmeksizin savaşı devam ettiremez duruma gelmiştir. Finansal piyasaların iç borçlanmayı sürdürebilecek derinlikten mahrum olması, sadece ordu bölgelerinde kullanılacak şekilde tasarlanan devlet tahvillerinin değerlerini koruyamaması ve spekülâtorlerce diğer bölgelere yayılması, yaşanan nakit sıkıntısı nedeniyle sahte bozuklukların kalpazanlar tarafından piyasaya sürülmesi, Devlet'in para piyasası üzerindeki kontrolünü de kaybetmesine yol açmış; oluşturulan gözetim komisyonları, ihraç bedelleri ve çeşitli komisyonlar nedeniyle yarı yarıya azalan borçlanma gelirlerini kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilmişlerdir.

Sonuçta Sanayi Devrimi'nin sefer lojistiğinde kendisini göstermeye başladığı 19. yüzyıl ortasında Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti açısından sefer lojistiğindeki tahribatın gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Savaş süresince alınan tedbirler ve uygulanan politikalar yeterli altyapının sağlanamamış olması nedeniyle başarıya ulaşmamıştır. Uzun vadede Devlet'in dış borç sarmalına girdiği, toprakları üzerindeki meşruiyetinin yok olmaya yüz tuttuğu ve tebeası üzerindeki bağlılık kanallarının tahrip edildiği bir sürece girilmiştir.

⁸¹ BOA., İ. DH. 295 – 18589., 29 Mart 1854, (29 Cemaziye'l-ahir 1270).

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) (Arşiv belgelerinin referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ATASE., No: 6 – 18 – 34., 22 Temmuz 1853 (15 Şevval 1269).

ATASE., No: 6 – 17 – 16., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).

ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 37., 6 Mart 1853, (25 Cemaziye'l-evvel 1269).

Gazeteler

Ceride-i Havadis: (Numara: 633, 653, 688)

Great County Herald, 14 Nisan 1854.

Independent American, 14 Nisan 1854.

Takvim-i Vekayi: (Defa: 500, 504, 520)

Kitap, Makale ve Basılı Diğer Eserler

AKALIN, Durmuş ve Cemil ÇELİK (2012). “XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, ss. 21-45, www.turkishstudies.net, ISSN: 1308-2140, Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3567>, ANKARA-TURKEY.

AKYILDIZ, Ali (2007). “Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı’nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar”, *Savaşın Barışa 150. Yılında Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853 – 1856) Bildiri Kitapçığı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.

AL, Hüseyin (2007). Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi, 1820 – 1875, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Ofset Yapımevi, 1. Baskı, İstanbul.

ARI, Bülent (Ed.)(2011). Anadolu’da Paranın Tarihi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

BADEM, Candan (2010). The Ottoman Crimean War: 1853 – 1856, (Ottoman Empire and Its Heritage), Leiden, Boston: Brill Academic Publishers.

BEKTAŞ, Yakup (2000). “The Sultan’s Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847 – 1880”, *Tecnology and Culture*, Cilt: 41, Sayı: 4.

BEAUCHAMP, Ken (2008). History of Telegraphy, IET, History of Technology Series, No. 26, London.

BLAISDELL, Donald (1979). Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa Mali Denetimi, (çev. Ali İhsan Dalgıç), Doğu – Batı Yayınları, İstanbul.

CEZAR, Mustafa ve diğerleri (1972). Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt: VI, İskit Yayını, İstanbul.

ÇAVDAR, Necati ve Erol KARCI (2014). “XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması’na Dair Bibliyografik Bir Deneme”, *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/4, Spring 2014, ss. 255 – 286,

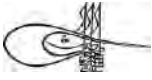
www.turkishstudies.net, ISSN: 1308-2140, Doi Number:
http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6751, ANKARA-TURKEY.

- DE JOMİNİ, Baron Antoine Henri (2008). The Art of War, (çev. G. H. Mendell ve W. P. Craighill), Restored Edition, Legacy Books Press Classics.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1956). “Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthaneleri”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, İstanbul.
- FİGES, Orlando (2012). Kırım: Son Haçlı Seferi, (çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, Temmuz.
- FRAZELLE, Edward (2002). Supply Chain Strategy: The Logistics of Supply Chain Management, McGraw Hill.
- HEİNZELMAN, Tobias (2009). Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğunda Genel Askerlik Yükümlülüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü, 1826 – 1856, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, Tarih ve Coğrafya Serisi.
- İLGÜREL, Mücteba (1999). “Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt VI, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- KARAYAMAN, Mehmet (2008). “Kırım Harbinde Sağlık Hizmetleri, 1853 – 55”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008.
- KAYLAN, Aziz (1975). Tarihimizin Unutulmaz Olayı, Kırım Savaşı (1853 – 1856), Milliyet Yayınları.
- KAZGAN, Haydar (1995). Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KRESS, Moshe (2002). Operational Logistics: The Art and Science of Sustaining Military Operations, Springer Science.
- KURTARAN, Uğur (2012). “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, *Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Sonbahar 2012, ss. 2269-2286, www.turkishstudies.net, ISSN: 1308-2140, Doi Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4019, ANKARA-TURKEY.
- MİLLETT, John D. “Logistics and Modern War”, Periodical Archive Online, Ocak, 1945.
- MURPHEY, Rhoads (2007). Osmanlı'da Ordu ve Savaş, (çev. Tanju Akad), Homer Yayınları.
- ÖZCAN, Besim (1997). Kırım Savaşı'nda Mali Durum ve Tebeanın Harp Siyaseti 1853 – 1856, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 844.
- SALİH Hayri (1988), Kırım Zafernamesi, Hayrabat, (Haz. Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SLADE, Adolphus (2002). Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları, (çev. Candan Badem), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SÜER, Hikmet (1986). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı – Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı.
- TERZİOĞLU, Arslan (1991). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hastaneler, Kırım Harbi Esnasında Osmanlı Hastaneleri ve Dünya Hastaneciliğine Etkileri”, *Toplum ve Tarih Dergisi*, Cilt: 15.
- UBİCİNİ, Jean-Henri Abdolonyme (1970). Türkiye 1850, 2. Cilt, (çev. Cemal Karaağaçlı), Tercüman Yayınevi, İstanbul.

- ULÇENKO, Natalya ve Gülten KAZGAN (2003). Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler, (çev. Hakan Aksoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- VAN CREVELD, Martin (1980). Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton, Cambridge University Press.
- VELAY, A. Du (1978). Türkiye Maliye Tarihi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı.
- VON CLAUSEWITZ, Carl (1986). Harp Üzerine, Cilt: 2, (çev. H. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- WADDEL, Steven R. (2010). United State Army Logistics: From the American Revolution to 9/11, Greenwood Publishing Group.
- YERASİMOS, Stefanos (1977). Azgelişmişlik Sürecine Türkiye 2, Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşı'na, (çev. Babür Kuzucu), İstanbul.
- YILDIRIM, Mehmet Zahit (2002). "1724 – 1727 İran Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1.
- YILDIZ, Hakan (2006). Haydi Osmanlı Sefere: Prut Seferinde Lojistik ve Organizasyon, İş Bankası Kültür Yayınları.
- YILDIZ, Gültekin (Ed.)(2013). Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918, Timaş Yayınları, İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ÇETİN, M., KÖK, R.(2015). "Kırım Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nda Yaşanan Lojistik Problemler / Logistic Problems In The Ottoman Army During The Crimean War", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8396>, p. 313-340.

RUSÇA ULUSAL DERLEMİ: OLUŞUMU, AMACI VE PERSPEKTİFLERİ*

*Leyla Çiğdem DALKILIÇ***

ÖZET

Bu makalede Rusya'da Rus dili üzerine gerçekleştirilen en önemli projelerden bir tanesi olarak hayata geçirilen Rusça Ulusal Derlemi (RUD) adlı bilgi sisteminin oluşumu, kullanım alanları ve perspektifleri ele alınmakta, söz konusu sitenin RUD'a nazaran daha yeni olan Türkçe Ulusal Derlemi'ne olabilecek olası katkıları üzerine durulmaktadır. Rus dili dünya üzerinde en çok konuşulan diller arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bunda Rusça'nın geniş bir alanda konuşuluyor olması, birçok uluslararası kuruluşun resmi dilini teşkil etmesi ve uluslararası arenada dil politikalarının önemini bilincinde olan Rusya hükümetinin bu doğrultudaki çalışmaları önemli rol oynamaktadır. Eğitim alanında aktif ve istikrarlı bir şekilde izlenen dil politikalarının en başarılı örneklerinden bir tanesi de Rus dili çalışmaları için büyük bir kaynak olan, araştırmacılar için ise zengin ve kolay ulaşılabilir materyaller sunan Rusça Ulusal Derlemi projesidir.

Dünya'da Britanya Ulusal Derlemi (British National Corpus - BNC) ve Çek Ulusal Derlemi (The Czech National Corpus) gibi örneklerden yola çıkılarak oluşturulan site edebi eser, şiir, günlük konuşma, gazete gibi kaynaklardan Rusça metinlerinin toplanmasıyla elektronik ortamda oluşturulan bir bilgi ağıdır. Dili çeşitli tarz, stil, bölgesel ve sosyal çeşitliliğine göre sunan RUD'un başlıca özelliği farklı edebi eserlerin dilleri başta olmak üzere, gazete dili, bilim dili, resmi dil, günlük konuşma dili, çeşitli lehçelerdeki kullanımlar gibi dilde karşılaşılabilecek tüm stillerde kullanılan dile ilişkin metin örneklerinin yer almasıdır. Bunun yanında tüm bu kullanımlar için gösterilen kaynaklar kullanıldıkları zaman dilimi ve dönem bilgisi verilerek sunulmaktadır. Böylelikle dilde yaygın olan herhangi bir kelime veya dil bilgisi kullanımının, ister eski ister yeni zamana ait dönemler içerisinde olsun, hangi zaman dilimleri içerisinde daha yaygın olarak kullanıldığı ya da kullanımın artık dilde azalmaya başladığı gibi istatistiki bilgilerin toplanması imkanı bulunmaktadır. Bununla birlikte, sitede sunulan metinlerin yanında parantez içerisinde mutlaka yayın tarihi, tekrar basım tarihi gibi ek bilgiler de sunulmakta güncel ve ilginç eserlerin yanı sıra öne çıkmamış eserler, mektuplar, röportaj ve günlük telefon konuşmalarından kesitler de sunulabilmektedir.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi DTCF Rus Dili ve Edebiyatı, El-mek: dalkilicleyla@hotmail.com

RUD'un genel yapısı ana derleme ve alt derleme gruplarından oluşmaktadır. Ana derlemede aramalar esas olarak arama motoruna yazılan kelime (fiil, bağlaç, sıfat vs.) veya ifade ile başlamaktadır. Kelime taraması verilen arama seçeneklerine göre sözcüksel ve dilbilgisel özellikleri göz önüne alınarak gerçekleştirilebilmektedir. Buna göre arama motoru kısmına yazılan kelime 1) gramer özellikleri (ismin halleri, sıfat, isim, zarf, zamir vs., çoğul-tekil sayı, şahıs zamirleri, geçişli-geçişsiz fiiller, şimdiki-geçmiş-gelecek zaman dilimleri, mastar, emir kipi, haber kipi vb.) 2) birincil ve yan anlam kullanımlarının seçilebileceği semantik özellikleri (yer, bitki, hayvan, zaman, mekan, insan organları, müzik aletleri, giyim, eşya vb.) 3) ön ek, son ek, kök gibi türemiş bir kelime olup olmadığı 4) cümle içerisinde noktalama işaretlerinden önce veya sonra geldiği gibi özellikleri dikkate alınarak da yapılabilmekte bu da tam olarak aranan kelimenin bulunmasında kısa süreli sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Paralel alt derleme, sözlü veri alt derlemi, vurgu alt derlemi gibi gruplardan oluşan alt derlemelerde yapılan aramalarda ise daha geniş arama seçenekleri karşımıza çıkmaktadır. Alt derlemelerde kelime seçimleri 1) eş ada sahip olan sesteş kelimelerin ayrılması 2) doğrudan aranan eser ve yazar adının seçilmesi 3) eserin ya da kelimenin dilde kullanıldığı zaman dilimi 4) metnin çeşidi ve türüne göre ayrılmaktadır.

RUD öncelikle dilin kelime ve dil bilgisine ilişkin bilimsel araştırmaların yapılabilmesi amacıyla ve kısmen kısa bir zaman dilimi içerisinde dilde meydana gelen değişimleri inceleyebilmek için tasarlanmıştır. Ulusal derlemenin bir diğer amacı kelime bilgisi, dil bilgisi, vurgu bilimi, dilin tarihi gibi alanlara ilişkin mümkün olduğunca geniş bir bilgi ağını sunabilmektir. Ulusal derlem dilde araştırılan bir olguya ait gerekli örnek ve materyallerin kolayca bulunmasını sağlayabilmekte, araştırmacının işini önemli ölçüde kolaylaştırarak zamanı daha verimli kullanabilmesine imkan vermektedir.

AMAÇ: Makalenin amacı Rus dili alanında çalışmalarda bulunan araştırmacılar için faydalı olabilecek eşsiz bir kaynağı tanıtmak; sitenin içeriği ve oluşumuna ilişkin verilecek olan bilgiler doğrultusunda Türk dili için de var olan benzer bir site çalışmasının farklı açılardan daha da zenginleştirilip geliştirilmesine yönelik tane bir malzeme çıkartabilmek ve araştırmacılar üzerinde soru işareti yaratmaktır. Bununla birlikte, çalışmanın bir diğer amacı da ulusal derlemin sadece dilbilimciler için dildeki gelişmelerin incelenmesi açısından önemli olmadığını, tarihçiler, edebiyat uzmanları ve sosyal bilimler alanlarında incelemelerde bulunan araştırmacılar için de, dilde belirli bir dönemde ortaya çıkan oluşumların ya da bir yazara ait eserlerin bir arada toplanıp yazarın kullandığı üslup veya dilin incelenmesi için de eşsiz bir kaynak görevi görebileceğini göstermektedir.

YÖNTEM: Bu makalede, uygulamalı dilbilim çalışmaları sonucu daha önceki çalışmalarda ortaya konmuş istatistik veriler, betimleme ve araştırma yöntemleri görsel ve şematik bir yöntem aracı olarak kullanılmıştır.

BULGU VE TARTIŞMA: Dil çalışmaları için önemli bir proje teşkil eden RUD on yıla aşkın bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar da hala devam etmektedir.

Büyük bir bilgi kaynağı olarak diğer bilgi sistemleri arasında yerini alan RUD, dilbilimciler için geniş bir kaynak görevini görmekle birlikte morfoloji, sentaks, leksikoloji, edebiyat gibi çeşitli bilim dalları için eşsiz bir materyal birikimi sunmaktadır. Sadece Rus dili için geliştirdiği alt derlemle değil, elektronik yazışmalar, paralel derlem gibi çalışmalarla diğer dillerde de karşılaştırmalı olarak yapılabilecek çalışmaların önünü açmıştır. Bu bağlamda RUD'a oranla daha yeni olan Türkçe Ulusal Derlemi'nin (TUD) yapacağı benzeri yenilikçi çalışmalarla derlemini daha da zenginleştirip geliştirebileceği düşünülmektedir. TUD 50 milyon sözcükten oluşan 20 yıllık bir dönemi (1990-2009) kapsayan günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren bir kaynaktır. TUD'un oluşturulması sırasında genel olarak Britanya Ulusal Derlemi'nin yapısının örnek alındığı belirtilmektedir. Bu bağlamda başka dillerde yapılmış olan derlem oluşturma çabaları ve deneyimlerinden yararlanan TUD'un RUD'dan örnek olarak genişleyebileceği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER: Bu makalede TUD'un geliştirilmesine yönelik öneri olarak sunabileceğimiz noktalar arasında bulunan paralel, diyalekt ve vurgu alt siteleri gibi çalışmalara öncelik verilmesi durumunda dilbilim çalışmalarının daha geniş alana yayılma imkanı bulabilmesi muhtemeldir. Paralel site çalışmaları sayesinde Türkçe-İngilizce; İngilizce-Türkçe, Türkçe-Rusça; Rusça-Türkçe gibi farklı dillerde her iki dile de tercüme edilmiş çeviri eserleri kullanılarak hem karşılaştırmalı dil çalışmalarına hem de çeviri bilimi araştırmalarına öncü kaynak görevi görerek gerekli materyallerin toplanması açısından araştırmacılara büyük kolaylık sağlanabilecektir. Aynı şekilde diyalekt sitesiyle Türkiye'nin farklı bölgelerinde konuşulan ağızlara yönelik kaynakların tek bir elde toplanması imkanı doğabilir. Yine aynı şekilde vurgu sitesine ilişkin bir çalışma yapılması durumunda söz konusu materyaller Türk dili öğretiminde kullanılabilir. Türkçe'de vurgu bilindiği üzere, genel olarak sabit ve değişmez olduğundan ve de son heceye düştüğünden dolayı Türk dili için benzer bir derlemenin kurulması durumunda hem geçmiş hem de günümüzdeki telaffuz farklarında zaman içerisinde meydana gelen değişimlere, gelişimlere yönelik çalışmalar yapılabilir, bu çalışmalar karşılaştırmalı dil incelemeleriyle zenginleştirilebilir. Bunun yanı sıra, vurgu derlemesi Türk dilini öğrenen yabancı öğrencilerin eğitimde kullanılabilir, geliştirilebilecek yeni metotlar sayesinde Türk dilinin telaffuzunda öğrencinin ana dili de baz alınarak ses bilgisi alanında yeni eğitim metotları yaratılabilir.

Tüm internet kullanıcılarının kolaylıkla ulaşabilecekleri Rusça Ulusal Derlemi Rus dili alanında çalışmalarını yürütenler için özellikle de her zaman çalışılan dilde materyal bulamayan araştırmacılar için zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Rus diline ait çok farklı dallardan eşsiz materyaller sunan derlemin kurucuları ile TUD kurucularının ortak yapabilecekleri çalışmalarla hem Rusça Ulusal Derlemi hem de Türkçe Ulusal Derlemi için yararlı olabilecek bir çalışma ortaya çıkabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Rus dili, Rusça Ulusal Derlemi, elektronik kaynak, özel alt derlemler, yazılı ve sözlü metinler, dil çalışmaları

NATIONAL CORPUS OF RUSSIAN LANGUAGE: CREATION, OBJECTIONS AND PERSPECTIVES

ABSTRACT

Russian language is one of the most common languages in the world. The usage of Russian language on the vast territory, the fact that it is the official language of many international agencies, deep understanding of the importance of the language policy in the international arena by the Russian authorities and their efforts in this direction play an important role in the popularity of Russian language in the world. One of the most successful examples of the active and consistent language policy in education is the Project of National Corpus of Russian Language, being the great source in Russian studies and providing rich and easily accessible materials for the researchers. The site, taking as example the British National Corpus and the Czech National Corpus, is the information network, collecting literary works, poems, daily conversation and Russian texts, taken from the newspapers and other sources in the electronic form. The main peculiarity of the National Corpus of Russian Language, presenting language according to the style, regional and social variety, is an incorporation of the examples of the texts, using different literary, newspaper, science, official, daily conversation languages and different dialects. This article reviews the creation, spheres of usage and perspectives of the National Corpus of Russian Language, which is considered to be the most important Project of Russian studies in Russia and possible contributions of the above mentioned site to the National Corpus of Turkish Language, which is quite new in comparison with National Corpus of Russian Language.

STRUCTURED ABSTRACT

This article reviews the creation, spheres of usage and perspectives of the National Corpus of Russian Language, which is considered to be the most important Project of Russian studies in Russia and possible contributions of the above mentioned site to the National Corpus of Turkish Language, which is quite new in comparison with the National Corpus of Russian Language. Russian language is one of the most common languages in the world. The usage of Russian language on the vast territory, the fact that it is the official language of many international agencies, deep understanding of the importance of the language policy in the international arena by the Russian authorities and their efforts in this direction play an important role in the popularity of Russian language in the world. One of the most successful examples of the active and consistent language policy in education is the Project of the National Corpus of Russian Language, being the great source in Russian studies and providing rich and easily accessible materials for the researchers.

The site, taking as example the British National Corpus and the Czech National Corpus, is the information network, collecting literary works, poems, daily conversation and Russian texts, taken from the newspapers and other sources in the electronic form. The main peculiarity of the National Corpus of Russian Language, presenting

language according to the style, regional and social variety, is an incorporation of the examples of the texts, using different literary, newspaper, science, official, daily conversation languages and different dialects. Also, the site includes the sources, time periods and information, related to the period of usage. Thus, there is a possibility to obtain a statistical information about a word or grammatical usage, pertained to the old or new periods, the frequency of their usage in different periods or declining of their usage. The site also presents the texts with indication of publication and/or republication date in brackets. Besides, it includes the up to date and interesting Works, not very popular Works, letters, interviews and parts of daily telephone conversations.

The general structure of the National Corpus of Russian Language consists of main and secondary groups. The search in the main corpus begins with the word (verb, conjunction, adjective, etc), written in the search system. Due to the search parameters the search of the word can be done according to the lexical and grammatical peculiarities of the word. Thus, the search of the word, introduced to the search system, can be done 1) according to grammatical peculiarities (cases, adjective, noun, adverb, pronoun, etc, singular, personal pronouns, infinitive, transitive-intransitive verbs, time categories); 2) according to semantic peculiarities, which help to select the direct and indirect meanings of the word (place, plant, time, space, organs, instruments, cloths, furniture, etc.); 3) it is possible to understand whether the word is derivational by means of suffixes and prefixes; 4) the search is also can be done taking into consideration the punctuation (e.g. whether the word is before or after the dot or comma, etc.). The secondary corpus consists of different sub-corpuses, such as parallel, oral, accentual, etc). Here, we come across the wider search possibilities. In the secondary corpus the search of the words can be done according to different parameters: 1) it is possible to distinguish the homonyms 2) during the search it is also possible to find the name of the work of fiction or the name of the author, which we are interested in; it is possible to find out in which period the work or the word have been used in the language of that period; 4) the selection of the words is possible according to the type of the texts.

The National Corpus of Russian Language is primarily designed to provide an opportunity to make scientific researches of words and grammar and to study changes, which took place during the short periods of time. Another purpose of National Corpus is to create the wide network, providing the information in such spheres as lexicology, grammar, emphasis, language history, etc. The National Corpus provides an easy search of the necessary example or material of the certain element of the language and facilitates the work of the researcher, enabling him to use his time in a more effective way.

PURPOSE: The purpose of this article is to introduce a unique source, useful for the researches, engaged in Russian language studies, to show the possibilities of development and enrichment of the National Corpus of Turkish Language from different points of view on the basis of the information about the content and creation of the National Corpus of Russian Language and to force the researchers to give thought to this problem (the possibilities of the development and enrichment of the National Corpus of Turkish Language). The second purpose of this article

is to demonstrate, that the National Corpus of Russian Language is an important resource not only for the linguists, studying the different processes and changes of the language, but for the historians, literary scholars and social scientists, making researches in humanities, because the corpus can be a unique source for studying language processes, taking place during a certain period of time, or to collect all the works of an author, which will make it possible to study the style and language of this author.

METHOD: Besides the descriptive and research methods, in this article as a result of applied grammatical studies the statistical data is obtained. The descriptive and research methods have been used as visual and schematic methodic instruments.

FINDINGS AND DISCUSSIONS: The National Corpus of Russian Language, which is a very important Project for the language studies, has been born as a result of more than 10 years of serious work. Works, related to the development of the site are still continuing. The National Corpus of Russian Language takes an important place among some other information systems and presents the unique reserve of materials for the researchers, including such fields of science as morphology, syntaxis, lexicology, literature, etc. This site foresees not only the secondary sites for the Russian language, but opens the new horizons for the electronic correspondence and paralel work, permitting to make comparisons with other languages. In this respect it seems that the National Corpus of Turkish Language, which is quite new in comparison with the The National Corpus of Russian Language will introduce new ideas and will enrich and develop the site. The National Corpus of Turkish Language is a source, comprising 50 millions words and different oral and written texts in modern Turkish language, embracing period of 20 years (1990-2009). It is noted, that during the creation of the National Corpus of Turkish Language the British National Corpus has been taken as an basis. It seems, that the National Corpus of Turkish Language, created on the basis of the experience and efforts of other languages, can be developed and expanded, using the National Corpus of Russian Language as an example.

RESULTS AND PROPOSALS: Our proposals for the development of The National Corpus of Turkish Language may include the usage of paralel, dialectal and stress sites, which will give the opportunity to expand the linguistic studies. Due to the work of the parallel site, by using the translated texts from Turkish to English, from English to Turkish, from Russian to Turkish and from Turkish to Russian it is possible to ease the comparative language work and the collection of the necessary materials, required by the reaserchers. Also, by means of dialect sites it is possible to collect the sources, related to different dialects, spoken in different regions of Turkey. Furthermore, in case of work, connected to the stress site, the above mentioned materials can be used in teaching Turkish language. As it is known, in general, the stress in Turkish language is constant, it does not change and falls to the last syllable. The creation of similar site for the Turkish language it will be possible to study the developments changes, which took place in pronunciation in the past and nowadays and this work can be enriched due to comparative language studies. Similarly, the stress site can be used by the foreign students, studying Turkish language, and it will be

possible to develop the new methods in phonetics, taking the mother tongue of the student as the basis for Turkish pronunciation.

The National Corpus of Russian Language, which can be easily accessed by all internet users, making researches in Russian, especially by the researchers, who can not find necessary materials, related to the language they are researching, is a rich source of information. The work, performed by the authors, presenting the unique materials in different fields of Russian language jointly with authors of The National Corpus of Turkish Language can be of great importance both for The National Corpus of Russian Language and The National Corpus of Turkish Language.

Key Words: Russian language, National Corpus of Russian Language, electronic source, special secondary sites, written and oral texts, language studies.

Giriş

Dil bir milletin varlığını ve devamını sağlayan, bireyleri birbirine yaklaştırarak onlar arasındaki birliği yaratan bir unsurdur. Milletin varlığının dilin varlığı ile mümkün olduğunun bilincinde ilerleyen Rus bilim adamları hem Rus dili alanındaki çalışmaların hız kazanması hem de bu alanda araştırmalar yapan insanların çalışmalarına kolaylık sağlamak, Rus dilini ve dilin zengin kaynaklarını tüm dünyaya yayabilmek amacıyla Natsionalny Korpus Ruskogo Yazıkı (Rusça Ulusal Derlemi - RUD) adlı bir proje başlatmışlardır. Dünya’da Britanya Ulusal Derlemi (British National Corpus - BNC) ve Çek Ulusal Derlemi (The Czech National Corpus) gibi örneklerden yola çıkılarak oluşturulan site edebi eser, şiir, günlük konuşma, gazete gibi kaynaklardan Rusça metinlerinin toplanmasıyla elektronik ortamda oluşturulan bir bilgi ağıdır. İlk olarak 29 Nisan 2004 yılında internet üzerinde kullanıma açılan sitede halihazırda 500 milyondan fazla sözcük bulunmaktadır. Bilimsel araştırmalar ve dil öğrenimi amacıyla dilbilimi içerisinde hızlı bir şekilde gelişim gösteren ve *site dilbilimi* (korpustaya linsvistika) olarak adlandırılan site dilbilim uzmanları tarafından hazırlanan RUD, dilbilimcilerin, Rusça öğretmenlerinin, ana dili Rusça olan öğrencilerle Rus dilini yabancı bir dil olarak öğrenen öğrencilerin özellikle de materyal toplamak üzere çalışmalarında kullandıkları popüler bir site haline gelmiştir.

Dili çeşitli tarz, stil, bölgesel ve sosyal çeşitliliğine göre sunan RUD’un başlıca özelliği farklı edebi eserlerin dilleri başta olmak üzere, gazete dili, bilim dili, resmi dil, günlük konuşma dili, çeşitli lehçelerdeki kullanımlar gibi dilde karşılaşılabilecek tüm stillerde kullanılan dile ilişkin metin örneklerinin yer almasıdır. Bunun yanında tüm bu kullanımlar için gösterilen kaynaklar kullandıkları zaman dilimi ve dönem bilgisi verilerek sunulmaktadır. Böylelikle dilde yaygın olan herhangi bir kelime veya dil bilgisi kullanımının, ister eski ister yeni zamana ait dönemler içerisinde olsun, hangi zaman dilimleri içerisinde daha yaygın olarak kullanıldığı ya da kullanımın artık dilde azalmaya başladığı gibi istatistikî bilgilerin toplanması imkanı bulunmaktadır. Bununla birlikte, sitede sunulan metinlerin yanında parantez içerisinde mutlaka yayın tarihi, tekrar basım tarihi gibi ek bilgiler de sunulmakta güncel ve ilginç eserlerin yanı sıra öne çıkmamış eserler, mektuplar, röportaj ve günlük telefon konuşmalarından kesitler de sunulabilmektedir. Sunulan kaynaklara ilişkin beş farklı açıklayıcı anlama sahip işaretleme yöntemi kullanılmaktadır. Bunlar meta metin¹,

¹ Meta metin (metatekst) – bir metne yönelik olarak yan işlevleri yerine getiren, okuyucunun dikkatini çeken ifadeler (*daha öncede bahsedildiği gibi, dikkat çekmek gerekirse, bahsedilen durum vs.*) yani metin ikincil elemanlarını oluşturur. Edebiyat bilim veya metin biliminde meta metin, metni veya metnin kültürdeki yerini anlamaya yardımcı olan birbiriyle bağlantılı metinler bütünü olarak ele alınırken, dilbiliminde ise konuşmanın bir parçası olan ve onu oluşturan ve açıklayan iletişim durumu ile bağlantılı olan metnin elemanları olarak değerlendirilmektedir.

morfolojik (sözcük çekimleri), sözdizimsel, vurgusal ve semantik işaretlemelerdir. Bu işaretleme seçenekleri sayesinde araştırılan leksemi yukarıda sayılan ve istenilen alanda inceleme olanağına sahip olunmaktadır.

Çalışmamızın amacı Rus dili alanında çalışmalarda bulunan araştırmacılar için faydalı olabilecek eşsiz bir kaynağı tanıtmak; sitenin içeriği ve oluşumuna ilişkin verilecek olan bilgiler doğrultusunda Türk dili için de var olan benzer bir site çalışmasının farklı açılardan daha da zenginleştirilip geliştirilmesine yönelik tanıtıcı bir malzeme çıkartabilmek ve araştırmacılar üzerinde soru işareti yaratmaktır. Bundan sonraki kısmında söz konusu derlemenin önemi, kullanımı ve çeşitli alanlarda yapılan alt grup derleme çalışmalarına ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Derlemin Önemi

Daha önce de belirtildiği üzere, RUD öncelikle dilin kelime ve dilbilgisine ilişkin bilimsel araştırmaların yapılabilmesi amacıyla ve kısmen kısa bir zaman dilimi (bir ila iki yüzyıl arası) içerisinde dilde meydana gelen değişimleri inceleyebilmek için tasarlanmıştır. Ulusal derlemenin bir diğer amacı kelime bilgisi, dil bilgisi, vurgu bilimi, dilin tarihi gibi alanlara ilişkin mümkün olduğunca geniş bir bilgi ağını sunabilmektir. Ulusal derleme dilde araştırılan bir olguya ait gerekli örnek ve materyallerin kolayca bulunmasını sağlayabilmekte, araştırmacının işini önemli ölçüde kolaylaştırarak zamanı daha verimli kullanabilmesine imkan vermektedir. Materyaller ve istatistiki çalışmalar açısından önemli bir kaynak teşkil eden site sayesinde kısa sürede tamamlanan dildeki değişimlerin ortaya çıkarılmasına yönelik gerçekleştirilen istatistiki çalışmalara verilebilecek örneklerden bir tanesi de Rus dilinde hem 1) - *ebilmek* anlamını veren *мочь* fiiliyle hem de 2) gelecek zaman anlamı dışında geniş zaman anlamı olan SV (soversenniy vid) bitmemişlik görünüşüne ait fiillerle ifade edilebilen *olasılık/imkansızlık* anlamının dildeki kullanımına yönelik olarak yapılan çalışmadır. Örneğin:

1) *Хотя понятно, что, если захочется жить, поймешь самое непонятное. [Василь Быков. Главный кригсман (2002)]. Krş.: Хотя понятно, что, если захочется жить, сможешь понять самое непонятное* (Çev.: Eğer yaşamak istiyorsan, en anlaşılmayacak şeyi bile anlayabilirsin);

2) — *Нет. Меня не обманешь. Эта капуста, что в дальних странах растёт. [Олег Тихомиров. Про козла Еддокима // «Мурзилка», № 2, 2001]. Krş.: — Нет. Меня не сможешь обмануть. Эта капуста, что в дальних странах растёт (Hayır, beni kandıramazsın...);*

Görüldüğü üzere yukarıda verilen örneklerde altı çizili kelimeler anlamda belirgin bir fark yaratmaksızın Rus dilinde hem –*ebilmek* fiili ile hem de eyleme olasılık anlamı katan gelecek zaman formuyla aktarılabilir. Söz konusu çalışmada dildeki bu gibi kullanımların ne kadar yaygın olduğunu anlamak için gerçekleştirilmiş istatistiksel çalışma sonucunda 7309 cümle incelenmiştir. Bu örnek cümleler üzerinde yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda ise, gelecek zaman formundaki 701 cümlelerin anlamının bozulmadan ve manasında herhangi bir değişikliğe uğramadan yeterlilik fiili *мочь* ile yer değiştirilebileceği saptanmıştır. 1996-2004 ve 1978-1995 yıllarına ait edebi eserler üzerinde yapılan incelemelerde, birinci gruba ait cümlelerde 456, ikinci gruba ait ise 245 cümle üzerinde değişiklik yapılabileceği, alternatif yapıların kullanılabileceği saptanmıştır. Son yıllarda *мочь* fiili ile ifade edilebilecekten geniş zaman anlamındaki gelecek zaman formlarının tercih edilmiş olması bu gramer kalıplarının kullanımındaki artışa ve dilde daha çok tercih edildiklerine işaret etmektedir (Dalkılıç, 2011, s.101-103).

Ulusal derleme sitesi sadece dilbilimciler için dildeki gelişmelerin incelenmesi açısından önemli değil, tarihçiler, edebiyat uzmanları ve sosyal bilimler alanlarında incelemelerde bulunan araştırmacılar için de, dilde belirli bir dönemde ortaya çıkan oluşumların ya da bir yazara ait eserlerin

bir arada toplanıp yazarın kullandığı üslup veya dilin incelenmesi için de eşsiz bir kaynak görevi görebilmektedir.

Derlemin Gelişimi

2004 yılında genel kullanıma açılan site devamlı olarak yenilenmiştir. Çalışmalar 2000-2005, 2006-2008, 2009-2013 yıllarını kapsayan periyodik çalışmalarla devam etmiş 29 Nisan 2014 tarihinde RUD onuncu yılını geride bırakmıştır.

Gerçekleştirilen çalışmalara kısaca değinmeden önce sitedeki mevcut kaynaklardan bahsetmekte fayda vardır. Derleme 18. yüzyılın ortaları ile 21. yüzyılın başlarına kadar olan bir dönemi kapsayan kaynakları içermektedir. Bu zaman dilimi hem geçmiş hem de çağdaş bir dönem içerisinde edebi dil, günlük konuşma dili, basit konuşma dili, lehçeler gibi çok farklı sosyolinguistik seçenekler açısından dili gözler önüne sermektedir. Bunun yanında derlemede, kültürel anlamda öneme sahip olan ve dil incelemeleri açısından ilgi çekici olabilen nesir, dramaturgi, şiir gibi edebi eser çalışmaları da yer almaktadır. Edebi eserlerin yanında yazı ve konuşma dili olarak anı, deneme, popüler bilim, bilimsel literatür, sunumlar, özel yazışmalar, günlükler, belgeler vs. diğer kaynak örnekleri arasında yer almaktadır.

2000-2005 yılına ait çalışmalar beş temel görev çerçevesinde oluşturulmuştur. Bunlardan *ilki*, metinlerdeki dilin kronolojik bölümlerini ayırma ve dini, sosyal, edebi gibi birbirinden tür olarak ayrılan çeşitli metinlerin seçeneklerini yansıtmak olmuştur. *İkincisi* nesir, şiir, anı, diyalekt gibi alt dillere ait alt grup derlemelerin oluşturulması, *üçüncüsü* sitedeki metin sayılarının artmasıyla birlikte sitenin kullanımının yavaşlamaya başlaması nedeniyle sitenin teknolojik çözümlerle hacminin genişletilmesi, *dördüncü olarak* derlemin popüleritesinin sadece araştırmacılar, dilbilimciler arasında arttırılması değil bunun öğretmenler, eğitimciler, öğrenciler gibi geniş kitlelere tanıtılması gelmektedir. Son olarak da sitenin kullanım alanını genişleterek farklı dallardaki dil ve sözlük çalışmalarına katkı sağlamaktır (Rahilina, 2009, s.9-10). İlk beş yıllık birinci etap çalışmalarından sonra RUD geliştirilmeye devam edilmiş, 18.-21. yy'ın başlarına ait nesir yazı metnlerinin bulunduğu ve sitenin bel kemiğini oluşturan **ana derleme** (osnovnoy korpus) zenginleştirilmiştir. RUD çalışmasının ilk etabını oluşturan *ana derlemenin* amacı mümkün olduğu kadar metin toplamak ve bunların arandığında sistematik bir şekilde kişinin karşısında çıkmasını sağlamak idi.

Lexico-grammatical search ?

Ana derleme (osnovnoy korpus)²

2006-2008 yıllarını kapsayan üç yıllık ikinci etap çalışmalarında ise metinlerin kronolojik sıralaması ve metinlerin alan ve sosyal kesimlere aitliği üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiş ve *ana*

² Rusça Ulusal Derlemi'nde yapılacak araştırmalar mevcut bulunan İngilizce seçeneğiyle Rus diline yeteri derecede hakim olmayanlar için kolaylık niteliğindedir. Burada RUD'un arama motorunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından İngilizce olarak sunulmuştur.

derleme içerisinde *podkorporus* adı verilen alt grup derlemeleri oluşturulmuştur. Bunlar, her bir cümle için **morfolojik ve sözdizimsel alt derlemesi**; 1990 ila 2000’li yıllara ait basın-yayın organlarından alınan makalelerin sunulduğu **gazete (çağdaş basın-yayın) alt derlemesi**; belirli kelime veya söz kalıplarının Rusça’dan diğer dillere veya diğer dillerden Rusça’ya olan çevirilerinin bulunabileceği **paralel alt derlemesi**³; bölgesel konuşmaların incelendiği **diyalekt alt derlemesi**; günlük konuşma dilinin sesli olarak incelendiği **sözlü veri (konuşma dili) alt derlemesi**, Rus dilinde vurgu özelliklerinin incelenmesine olanak sağlayan **vurgu alt sitesi**, sesli konuşma ve yazılı metinlerin görsel olarak zenginleştirildiği **multi medya alt derlemesi gibi** farklı ancak birbirleriyle bağlı dallar çerçevesinde oluşturulmuş alt derlemelerdir.

RUD’da Rus dilinin sosyal açıdan önemi olan metinlerinin sunumuna ilişkin çalışmalar en çok 2006-2008 yılları arasında yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki özellikle de erkekler ve kadınlar arasındaki konuşma farklarının incelenebileceği sözlü veri (konuşma dili) alt derlemesi ile elektronik ortamda yazışmaların incelenmesini ve birebir gerçek yazışmalardan derlenen materyallerin toparlanmasıyla oluşturulan elektronik iletişim metinleri olmuştur. Sözlü veri (konuşma dili) alt derlemesinde (ustnıy podkorporus) Moskova, St. Petersburg gibi Rusya’nın diğer şehirlerinde yaşayanların konuşma kayıtları ile sinema filmlerinden oluşturulan metin koleksiyonları sunulmakta, böylece kelimelerin dilde kullanımları, vurgulamalar, tonlamalar vs. ve bunlar arasındaki farklılıklar incelenabilmektedir. Elektronik iletişim metinlerinin incelenmesi ise yeni yeni oluşan ve oluşumu zaman gerektiren bir projedir. Çünkü internet ortamında yazılan metinler çoğunlukla yazım ve gramer hataları ile oluşturulan, buna rağmen dilde büyük bir seçenek olarak ortaya çıkan ve ayrı bir sözcük çalışması gerektiren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. E.V. Rahilina (2009) dilde meydana gelen değişiklik ve yeniliklerin konuşma dilinin dışında oluştuğunu bunun da dilbilimi açısından oldukça önemli bir dil oluşumu olduğunu ifade etmektedir (s.13). Elektronik yazışma metinlerinde otomobil severler forumu, futbol taraftarları formu gibi çok özel kendi terminolojisine sahip metin yazışmaları bulunmakta, bunlar özel bir alana ait yazışmalar olmalarına rağmen yazılı bir metin oluşturmaları, kendi yazım kuralları ile kendi söylev yöntemlerini barındırmaları açısından ilgi çekicidir. Bunun sonucunda elektronik metinlerde ortaya çıkan ve kullanılan dilin günlük konuşma dilinde yer edip etmediği ya da günlük konuşma dilini etkileyip etkilemediği üzerine inceleme ve araştırmalar yürütülerek dilin gelişim sürecinin başka bir açıdan incelenmesine olanak sağlanmış olmaktadır.

Bu dönem içerisinde gerçekleştirilen diğer önemli çalışmalardan biri de Moskova’da bulunan V.V. Vinogradov Rus Dili Enstitüsünün, Kazan Devlet Üniversitesi ile alt sitelerin kurulmasına ilişkin ortaklaşa gerçekleştirdiği çalışmalardır. Söz konusu çalışmalarda 18., 19. ve 20. yy.’nin ilk yarısını kapsayan site çalışmalarıyla çağdaş Rus dilinin var olduğu tüm dönemler dahil edilmiştir. Farklı dönemlerin çalışmaya dahil edilmesi, zamanla anlam açısından değişime ya da farklılaşmaya uğrayan kelimelerin incelenmesi ve gözlemlenmesi açısından önemlidir. Örneğin, “tiksinti uyandıran” anlamına sahip “*protivniy*” sıfatının “*karşıdaki, karşı taraftaki*” anlamına gelen ve olumsuz anlama sahip olmayan *protivopolojnyy*” sıfatının (protivopolojnyy bereg – protivniy bereg = karşı kıyı) yerini almaya başladığı görülebilmektedir (Rahilina, 2009, s.11). Zaten sitenin esas amacı her bir metin için farklı dönemlere ait örnekleri arttırarak dilde meydana gelen değişimlerin takip edilmesine olanak sunmaktır.

³ Hali hazırda aramalar için İngilizce-Rusça, Rusça-İngilizce; Almanca-Rusça, Rusça-Almanca; Fransızca-Rusça, Rusça-Fransızca; İspanyolca-Rusça, Rusça-İspanyolca; İtalyanca-Rusça, Rusça-İtalyanca; Lehçe-Rusça, Rusça-Lehçe; Ukraynaca-Rusça, Rusça-Ukraynaca; Belarusa-Rusça, Rusça-Belarusa dillerinde aramalar gerçekleştirilebilmektedir. Çok dili kaynakta ise (multilingual) bir eserin farkı dillere yapılmış olan çevirileri sunulmaktadır.

Yukarıda sunulan alt derlemelere daha ayrıntılı olarak geçmeden önce, RUD'un genişlemesine ilişkin yapılan teknik çalışmalar ile aramalarda kolaylıklar sağlayan kullanımlara ilişkin birkaç önemli noktaya değinilecektir. Büyük bir kaynağa sahip olan sitenin çalışmasındaki sorunları gidermek amacıyla RUD uzmanları yandex programcıları ile ortak olarak çalışmışlardır. Sitenin hacmi arttırılmış, artan hacimle birlikte ortaya çıkan arama sıkıntıları ve hatalar da ortadan kaldırılmıştır. KWIC formatı siteye kurulmuş, aranan kelimenin merkezde kalacak şekilde cümlelerin sağ ve sol uzantılı bir bağlam içinde anahtar sözcük dizini şeklinde sunulması imkanı yaratılmıştır. Bunun yanı sıra, geliştirilen programla birlikte kelimenin cümle içinde virgülden önce mi yoksa sonra mı, noktadan önce mi sonra mı gibi noktalama işaretleri de göz önüne alınarak araştırma yapılması olanağı yaratılmış böylece, aranan bir kelimenin cümlede özne, yüklem, belirli-belirsiz nesne gibi hangi görevde kullanıldığının incelenebilmesi ve kolayca bulunabilmesi sağlanmıştır. Arama kolaylıklarına gelince, ana derlemede aramalar esas olarak arama motoruna yazılan kelime (fiil, bağlaç, sıfat vs.) veya ifade ile başlamaktadır. Kelime taraması verilen arama seçeneklerine göre sözcüksel ve dilbilgisel özellikleri göz önüne alınarak gerçekleştirilebilmektedir. Buna göre arama motoru kısmına yazılan kelime 1) gramer özellikleri (ismin halleri, sıfat, isim, zarf, zamir vs., çoğul-tekil sayı, şahıs zamirleri, geçişli-geçişsiz fiiller, şimdiki-geçmiş-gelecek zaman dilimleri, mastar, emir kipi, haber kipi vb) 2) birincil ve yan anlam kullanımlarının seçilebileceği semantik özellikleri (yer, bitki, hayvan, zaman, mekan, insan organları, müzik aletleri, giyim, eşya vb) 3) ön ek, son ek, kök gibi türemiş bir kelime olup olmadığı 4) cümle içerisinde noktalama işaretlerinden önce veya sonra geldiği gibi özellikleri dikkate alınarak da yapılabilmekte bu da tam olarak aranan kelimenin bulunmasında kısa süreli sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Alt derlemelerde yapılan aramalarda ise daha geniş arama seçenekleri karşımıza çıkmaktadır. Alt derlemelerde kelime seçimleri 1) eş ada sahip olan sesteş kelimelerin ayrılması 2) doğrudan aranan eser ve yazar adının seçilmesi 3) eserin ya da kelimenin dilde kullanıldığı zaman dilimi 4) metnin çeşidi ve türüne göre yapılmaktadır. Birinci madde dil çalışmaları için önemli bir nokta olmakla birlikte sesteş olan ancak anlam açısından birbirinden ayrılan kelimelerin ayrımının yapılmasında şu şekilde yardımcı olmaktadır: Türkçe'de olduğu gibi (örn. yüz 'sayı'; yüz 'surat'; yüz 'yüzmek eylemi'), Rusça'da da yazılış ve okunuşları aynı ancak anlam açısından birbirinden ayrılan kelimeler mevcuttur. Örneğin, "sopog - conoz" kelimesi ismin yalın ve tekil haliyle kullanıldığında "çizme" anlamını vermekte", fakat aynı zamanda ismin -in halinin (poditelnıy padej) çoğul çekimi olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Yine aynı şekilde "nopa" (zaman) veya "nopa" (gözenek) kelimelerinden türetilen ve ismin araç durumunda kullanılan "nopoı / nopoı" kelimeleri, "bazen" anlamını veren "nopoı" zarfı ve "kazmak" anlamına gelen "порыть" fiilinden yapılan "kaz" emir kipi "порой" gibi eş sesli kelimeleri ayırt etmek amacıyla koyulan seçenek istenen sonuca ulaşmada araştırmacının önünde duran bir engeli daha ortadan kaldırmaktadır. Ana derlemede bulunan cümle örnekleri esas olarak eş sesli kullanımların ortadan kaldırılmadığı örnekleri içermektedir. Ancak, sitenin büyük bir kısmında morfolojik olarak adlandırılan bu eş sesli ayırım manuel olarak ortadan kaldırılmıştır. Bu gibi metinler eş sesli kullanımın kaldırıldığı alt derlemedeki cümlelerde bulunmaktadır. Bu metinlerde kelimenin kolayca hangi kullanıma ait olduğunun anlaşılabilmesi için sözcüğün nasıl kullandığını anlamamızda önemli bir rolü olan vurgu otomatik olarak konmuştur. Bunun içinde arama motorunda seçenek olarak verilen "sadece eş sesli metinler" ya da "sadece eş sesli kullanımın kaldırıldığı metinler" seçeneklerinin seçilmesi yeterli olmaktadır.

Metin seçimlerine gelirsek, RUD'daki metinler edebi ve edebi olmayanlar metinler olarak iki farklı seçenekte sunulmaktadır. Edebi metinlerde metnin çeşidi, metnin türü ve eserde ortaya konan olayların yeri ve zamanının tespitini sağlayan üç alt seçenek bulunmaktadır. Metin çeşitleri: destan, efsane, roman, hikaye, masal, fabl, fıkra, şiir, piyes, senaryo, günlük, gezi yazısı, röportaj vs. olarak sıralanırken, metin (kitap) türleri: polisiye, çocuk, tarihi kurgu, macera, belgesel kurgu, aşk, bilim kurgu, çeviri, mizah ve hiciv vs. şeklinde sunulmaktadır. Bu grup içerisindeki üçüncü seçenek

sayesinde ise, eserde tasvir edilen olayların yer ve zamanları da belirlenebilmektedir. Verilen seçeneklerde günümüz Rusya, SSCB, Afrika, Asya, Amerika gibi yerlerde geçen olaylar zaman dilimleriyle beraber seçeneklerde araştırmacılara sunulmaktadır. Edebi olmayan metinler de üç alt seçenek içerisinde verilmektedir. Edebi olmayan metinleri ararken arama seçeneklerini 1) kullanım alanı (günlük konuşma dili, reklam, bilimsel, elektronik yazışmalar, gazetecilik, resmi yazışma dili vb.) 2) metin türü (ders notu, sunum, ilan, rapor, anket, kanun, madde, sohbet, makale vs.) 3) metin konusu (sağlık, tıp, eğitim, bilim, eğlence, fizik, matematik, doğa, felsefe, psikoloji, tarih, spor, yaşam vs.) alanlarında sorular yönelterek aramaları genişletebiliriz.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında, RUD içerisinde bizce en ilgili çekici olan alt grup derlemelerinden bir kaçı sunulacak olup yapılan çalışmalara ve oluşum süreçlerine ilişkin detaylı bilgiler verilecektir.

Özel Alt Derlemler Ve Yapılan Çalışmalar

1. Sözlü veri (konuşma dili) alt derlemi (ustnyy podkorpus)

Yazılı metinlerde olduğu gibi sözlü ifadeler de dil kullanımının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Dil incelemeleri için yazılı metinlerden oluşturulan ana sitenin yanı sıra dilin farklı açılardan ele alınıp bir anlamda ulusal dilin incelenebilmesi için o topluma ait bireylerin günlük konuşmalarının da yansıtılabileceği bir alt site oluşturulması kararlaştırılmıştır. Günlük konuşma diline yansıyan dilin kullanımlarının aktarılacağı alt derlem öncelikle Britanya Ulusal Derlemi (BNC) baz alınarak oluşturulmuştur.

BNC kurucuları İngiliz Pazar Araştırmaları Şirketi (British Market Research Bureau) ile birlikte anlaştıkları 124 gönüllüyle yapılan konuşmaları kayda almıştır. Gönüllüler sosyal konumlarına göre (yaş, cinsiyet, ikamet edilen semt) sınıflandırılmış bunun sonucunda da sosyal verilere dayalı spontane konuşmalardan oluşan bir site oluşturulmuştur (Grişina, 2005, s.94). RUD içerisinde oluşturulan sözlü alt derlemedeki kaynak materyal için ses kaydı, transkripsiyon ve ortografi olmak üzere üç seçenek içerisinden öncelikle sonuncusu seçilmiştir. Geleneksel Rus ortografisi baz alınarak oluşturulan metinlerde noktalama işaretleri ortadan kaldırılmakta okumayı kolaylaştırmak adına gerekli yerlere eğik çizgi konulmaktadır. Konuşmacıların kim oldukları belirtilmemekle birlikte konuşmalar monolog, diyalog, karşılıklı sohbet, röportaj şeklinde gerçekleşebilmektedir. Başlıklar halinde verilmeyen konuşmalar ancak belirli bir konudan bahsedilen röportajlar için geçerli olmayabilir. Bu durumda yapılan röportajın, yeri, tarihi, röportajı yapan kişinin kim olduğu ve röportajın genel konusunda ilişkin ek bilgiler sunulabilmektedir. Örneğin, kaynaklar *sosyal-politik konular üzerine sohbet, Moskova, 22.12.2002* ya da daha ayrıntılı bir şekilde bilgi verilecekse *sosyologla sosyal-politik konular üzerine sohbet, Moskova, 22.12.2002* olarak sunulmaktadırlar (Grişina, 2005, s.102). Bunun dışında, ilerleyen yıllardaki çalışmalarda konuşma dilinin kaydedildiği materyaller ile sinema ve filmlerdeki sözlü ifadeler de kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Moskova, St. Petersburg, Saratov, Perm, Yekaterinburg gibi Rusya'nın farklı bölgelerinden elde edilen ses kayıtları kullanılmıştır.

Site içerisinde sözlü metinler işlev alanları baz alınarak 1) sözlü hitabete dayalı konuşmalar 2) sözlü ancak hitaba dayalı olmayan konuşmalar şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. Sözlü veri alt derleminin yapısına genel olarak bakacak olursa şu şekilde bir ayırım yapabiliriz:

İşlev alanı: sözlü hitabete dayalı konuşmalar, sözlü ancak hitaba dayalı olmayan konuşmalar

Metin tipi:

A) sözlü hitabelere dayalı konuşmalar:

- monolog metinler: ders, konuşma, yorum (futbol, film vs.), sunum, hikaye, vaaz, sohbet, röportaj;

- Diyalog ve çoklu kişi metinleri: sohbet, yorum, sanat buluşmaları (okuyucular, dinleyiciler vs.), tartışma, konferans, yuvarlak masa toplantısı, seminer, basın toplantısı, parlamento görüşmeleri vs.

B) sözlü ancak hitaba dayalı olmayan konuşmalar:

- monolog metinler: anlatı (rüya, olay, film, kitap), hikaye;

- Diyalog ve çoklu kişi metinleri: ev ortamında gerçekleşen konuşmalar ile mikro diyaloglar (hastanede, okulda, markette, asansörde, eczanede vs.)

Metinlerin konusu: özel yaşam, tıp, sağlık, politika, toplum, ekonomi vs.**Metnin oluşturulduğu yer ve zaman****Metnin stili:** günlük, resmi, basit

Hali hazırda sesli alt sitede 3665 kayıt belge, 1 662 905 cümle ve 11 349 008 kelime bulunmaktadır. Tüm konuşmaların gerekli yerlerinde bulunması gereken noktalama işaretlerine ait yerler eğik çizgi ile belirtilmekte, cümlelerin başında parantez içerisinde konuşmacının cinsiyeti, yaşı ile cümlelerin sonunda yine aynı şekilde parantez içinde bunun bir sohbet ya da açık oturum vs. konuşması, olduğuna, yeri ve tarihine dair bilgiler sunulmaktadır. Örneğin:

[*Студентка2, жен, 20*] Но / наверное / придётся здесь какое-то время поработать...

[Разговор о будущем, Москва // Воротникова, 2005]

Derlem için sosyal verilere dayalı bilgilerin bulunması erkekler ve kadınlar arasında kelimelerin kullanım alanlarındaki farklılıkları saptamak ve bunların istatistiki incelemelerini gerçekleştirmek açısından önem teşkil etmektedir. Örneğin, Rus dilinde konuşmaya sevgi, acıma anlamlarının dışında küçültme anlamı katan eklerden biri olan – enkiy (-енкий) ekinin sıfatlardaki kullanımları incelenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucu her iki tarafça en çok kullanılan kelimeler olarak belirlenen – *кругленький* (yuvarlacık) - *пухленький* (toparlacık) sıfatlarının erkekler ve kadınlar arasındaki kullanım farkları şu şekilde saptanmıştır:

	Toplam	Konuşmacı-Kadın	Konuşmacı-Erkek
Кругленький (eşya hakkında)	% 29	% 50	% 8
Кругленький (insan hakkında)	% 25	% 0	% 50
Пухленький (insan hakkında)	% 29	% 42	% 17

Ortaya konan bu şemaya göre, kadınlar eşyalar için *кругленький* sıfatını daha fazla kullanırken, bu sıfatın erkekler tarafından eşyaları betimlemedeki kullanım oranı bir hali düşük kalmaktadır. İnsanlar hakkında aynı sıfatın kullanımına baktığımızda kadınlar ve erkekler arasındaki söz konusu sıfatın kullanımında açık farklar olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, kadınlar toplu insanları betimlerken *пухленький* sıfatını tercih ederken, erkekler buna yönelik bir betimleme için *кругленький* sıfatını daha çok tercih etmektedirler. Bu bağlamda *пухленький* sıfatı daha çok “dişil” bir kelime yani kadınların tercih edip kullandıkları bir kelime olarak kabul edilirken, hem *кругленький* hem *пухленький* sıfatı her iki cinsin farklı durumlar için kullandığı kelimeler olarak saptanabilmişlerdir (Grişina ve Savçuk, 2009, s. 138-139).

Sözlü alt derlemenin oluşturulmasıyla birlikte aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde değineceğimiz vurgu, diyalekt, multimedya alt siteleri ortaya çıkmıştır.

2. *Vurgu alt derlemi (aktsentologičeskiy podkorpus)*

Rus dilinde vurgu sabit olmamakta birlikte yazılı metinlerde yer almamaktadır. Bu nedenle Rus dilini tam olarak bilmeyen ya da Rus dilinde vurgu ve tonlama üzerine çalışan bir kişinin vurguların nasıl konduğunu ya da metindeki tonlamaların nasıl yapıldığını çıkarması zor olabilmektedir. Canlı ve sürekli değişen, gelişen, yenilenen bir varlık olarak dilde nasıl kelimelerin kullanımlarında değişimler olabiliyorsa, kelimelerin sahip olduğu vurgular da zamanla değişebilmektedir. Günlük konuşma dilinde ise normlardan sapmalar gözlemlenebilmektedir. Örneğin, Rusça'da *aramak* anlamına gelen *zvonit'* (звонит) fiilinin vurgusu son heceye kabaca "i" harfine düşmesine ve fiil şahıs zamirlerine göre çekimlense dahi aynı kalmasına rağmen (zvonYU, zvonİsh, zvonİt, zvonİm, zvonİte, ZvonYAt), Rus dilini konuşan bazı bireylerin vurguyu "o" harfine kaydırabildikleri duyulabilmekte (zvOnyu, zvOnish, zvOnit vs.) ve gözlemlenebilmektedir. Vurgu alt derleminin, belirtilen sebeplerden ötürü RUD kurucuları tarafından oluşturulması gündeme gelmiştir. Bu site sayesinde Rus dili uzmanları, dilbilimciler zamanla değişen kuralları ve kuraldan sapmaları gözlemleyebilmektedirler. Vurgu alt derlemindeki kaynakları şiir metinleri, sözlü metinlerin transkriptleri, vurgu üzerine yazılmış ders kitaplarındaki materyaller ile başlık kısımlarında vurgusu bulunan sözlük ve ansiklopedilerde bulunan veriler oluşturmaktadır.

Vurgu alt sitesinde eş sesli kelimelerin vurgu ve anlam farklarında meydana gelen durumlara ilişkin çalışmalar da yürütülmektedir. Bu çalışmalara ilişkin birkaç örnek aşağıdaki tabloda sunulmuştur⁴.

He	Olumsuz edat olarak kullanıldığında her zaman vurgusuzdur: He придѣ	"hayır" <i>нет</i> anlamında kullanıldığında her zaman vurguludur Нѣ, не придѣ!
Ha	Yer, zaman vs. anlamlarında ilgeç durumunda kullanıldığında her zaman vurgusuzdur Мы надеемся на хорошее	"Al" (возьми) anlamındaki kelime ile "sana" sözcüğü ile kavga halinde kullanıldığında her zaman vurguludur Há книгу, Há тебе!
Da	"Evet" anlamındaki kelimenin soru cümlelerinde "değil mi, öyle mi?" şeklinde kullanımında vurgu gerektirir Ты пойдешь, дѣ?	Cümle başında ve ilgeç olarak kullanıldığında vurgu almaz Да отстань ты от меня!

3. *Multi medya alt derlemi (multimediynny podkorpus)*

Multimedya alt sitesinin oluşumu sözlü veri (konuşma dili) alt derleminin oluşturulması esnasına akıllara gelmiştir. Rus dilinin hem yazınsal, hem görsel hem de duysal bir biçimde sunulması bu alt sitenin en büyük amacını oluşturmıştır. Söz konusu alt derleminin oluşturulmasında sinema filmleri materyal olarak kullanılmıştır. Bunun dışında sözlü veri alt derleminde kullanılan konuşma kayıtları da kullanılarak videolarla desteklenmiştir. Materyaller aynı sözlü veri alt derleminde olduğu gibi sosyal özellikleri (konuşmacıların meslek, iş, yaş, cinsiyet vs. göre sınıflandırılması) çerçevesinde sunulmaktadır. Multi medya alt derlemi sayesinde yine dilde kullanılan kelimelerin telaffuzundaki farklar dönemler içerisinde karşılaştırmalı olarak incelenebilmektedir. E.A. Grişina'nın multi medya derleminde dile yönelik yapılan çalışmalara

⁴ Daha ayrıntılı bir tablo için bkz. E.A. Grişina Korpus "İstoriya russkogo udareniya // Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. 2009: Nestor-İstoriya, S. 164-165.

örnek olarak, Rus dilinde yönelme durumu edatı olan “к” edatının” k harfi ile başlayan kelimelerin önünde kullanıldığında (k kapitanu “kaptana”; k komu “kime”; k kontsu “sonuna doğru” vs.) ayrı bir şekilde mi yoksa kelimeye katılarak mı telaffuz edildiğini gösteren bir çalışması bulunmaktadır. Tablo halinde sunulan çalışmada materyal olarak önce kullanılan filmin adı, tarihi, incelenen kelime öbeği, kelimeyi telaffuz eden oyuncu, oyuncunun cinsi, doğum tarihi ve telaffuz ediş biçimi sunulmaktadır. Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi açısından “к кому” (kime) kelime öbeği ile yapılan çalışmanın bir kısmı tablo halinde aşağıda sunulmaktadır:

Filim	Tarih	Kelime öbeği	Oyuncu	Cinsi	Doğum tarihi	Telaffuz şekli
Sizinle bir yerde karşılaşmıştık	1954	К кому	Arkadiy Raykin	Erkek	1911	Bitişik (kkomu)
Gönüllüler	1958	К кому	Elina Bıtritskaya	Kadın	1928	Ayrı (k komu)
İnsanlar ve mankenler	1974	К кому	Arkadiy Raykin	Erkek	1911	Bitişik (kkomu)
Eşim olun	1981	К кому	Yelena Kroklova	Kadın	1953	Ayrı (k komu)
Aile	1996	К кому	İrina Polyanskaya	Kadın	1967	Bitişik (kkomu)
Yeni yıl operasyonu	1996	К кому	Andrey Kraso	Erkek	1957	Bitişik (kkomu)
Gümüş inciçiçeği	2000	К кому	Alena Hmelnitskaya	Kasın	1971	Ayrı (k komu)

E.A. Grişina (2009) oyuncular arasındaki yaş farkının az olması ve materyallerin yetersiz olmasından dolayı yukarıda incelenen kelime öbeğinin dildeki telaffuzuna ilişkin yapılan çalışmanın keskin farklara dikkat çekmek için yeterli bir çalışma olmadığını belirtmekle birlikte, kelimenin erkek oyuncular tarafından daha çok bitişik bir şekilde telaffuz edilirken, kadın oyuncular tarafından daha çok ayrı bir şekilde telaffuz edildiği sonucuna varmaktadır. Söz konusu benzeri çalışmalar sadece dilde yaşanan telaffuz ve kelimelerin kullanım değişikliklerinin incelenmesi açısından değil sözcüklerin erkekler ve kadınlar arasındaki kullanım farklarının incelenmesi açısından da önem teşkil etmektedir (s. 179).

Multi medya alt derlemindeki arama özelliklerinden bahsedecek olursak aranacak kelime konuşmaya yansıttığı duyguya göre aranabilmektedir. Örneğin Rus dilinde bulunan “А!” ünlemi şaşkınlık anlamı aktarabileceği gibi, sevinç, üzüntü, bir şeyi ya da kişiyi tanıma, hatırlama, anlama vs. gibi manalara da sahip olabilmektedir. Bu bakımdan, bir kelimenin aranması belirli parametreler göz önüne alınarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum konuşmadaki jest, mimik, duygu vs. gibi dil dışı noktaların da hesaba katılmasına yardımcı olmaktadır. Söz konusu parametreler 1) konuşma eyleminin parametreleri (razmetka reçevih deystviy, markin of speech acts) çerçevesinde: **sosyal durum** (masa başındaki konuşmalar, röportaj, restoranda sipariş, taksi şoförüyle, satıcıyla sohbet, ders, toplantıda sunum vs.), **konuşma eylemi** (cevap, soru, teklif, kabul vs.); **konuşma eyleminin uzunluğu**; **konuşmanın şekli** (hızlı, hatalı vs.), **tekrar şekilleri**; **konuşmacı sayısı** ve **kullanılan dil** (aksanlı, yabancı dil vs.); 2) sosyal özellik parametreleri çerçevesinde konuşmacının adı, cinsiyeti, yaşı, sosyal statüsü seçenekleri bulunmaktadır. Tüm bunların yanında yapılan jestler ve bunlar sırasında sık bir şekilde kullanılan organlar da (el, baş sallaması, kaşlar vs.) yer almaktadır (Grişina 2009: 189-205).

4. *Diyalekt alt derlemi (dialektny podkorpus)*

Diyalekt alt derlemi ilk olarak RUD kullanıcıları tarafından Rus dilinin farklı bir yönünü göstermek, dilin farklı bölgelerdeki kullanım farklılıklarını yansıtabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bölgesel konuşma dili ve halk diline ilişkin kaynaklara Rusya'nın farklı bölgelerinde bulunan üniversitelerle yapılan işbirliği ve ortak çalışmalar sonrasında ulaşılabilmektedir. Daha sonraları diyalekt alt derleminin ilgi görmesiyle birlikte Saratov Devlet Üniversitesi, Moskova Devlet Üniversitesi, St. Petersburg Devlet Üniversitesi uzmanları sitenin gelişimine katkı sağlamışlar, ardından Rusya'nın çeşitli bölgelerinden Rusya'daki diyalektler üzerine bağımsız çalışmalar yapan araştırmacılardan elektronik şekilde hazırlanmış materyallerin de gönderilmesiyle birlikte sitenin gelişimi devam etmiştir. Böylece, diyalekt çalışmalarına ilişkin ayrı araştırmalar ve tez çalışmalarıyla sınırlı olan materyaller büyük bir kaynak altında toplanmıştır. Diyalekt sitesinin kurulması her şeyden önce bu alanda çalışmalar yapan diyalekt uzmanları için faydalı olmuş, onlara kolayca ulaşabilecekleri eşsiz ve zengin bir kaynak sunulmuştur. Diyalekt alt derleminde Arkhangelsk, Kursk, Bruansk, Tula, Orlov, Pskov, Novgorod, Saratov, Volgograd, Vologodsk gibi bölge ağızlarından materyaller bulunmaktadır. Metinler konu olarak farklılık göstermekle birlikte öne çıkanlar arasında gelenek ve görenekler, özel yaşamdan kesitler gibi hikayelere rastlanmaktadır (Letuçiy, 2009, s.115).

Şu an için diyalekt sitesinde 197 kayıtlı belge, 20 273 cümle ve 194 283 bin kelime bulunmaktadır. Alt sitedeki materyaller halihazırda sadece metinlerle sınırlı kalmasına rağmen, araştırmacılar yayınlanan metinlerin sesli kayıtlarla sunulmasını arzulamakta buna yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Benzeri bir alt site çalışmasının Türkiye Türkçesi için de gerekli olduğu şüphesizdir. Diyalekt ve ağız alanında yapılan çalışmalar 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut ile başlamış, Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla hız kazanmıştır. “Türkiye Türkçesi ağız sözlükleri üzerine bir deneme” adlı çalışmasında, Türkiye Türkçe’sinin zenginliğinin ortaya çıkartılması için yapılan derleme çalışmalarından bahseden Ahmet Büyükakkaş (2009), derleme ve tarama sözlüklerinin yanı sıra bölgesel ağız sözlüklerinin de ortaya konmasının önemine değinmiştir (s.184)⁵. Ağızlarımızda yaşayan sözcük dağarcığının gösterilmesi bakımından derlemeler sonrası elde edilen malzemelerin önemine dikkat çeken Büyükakkaş, dil tarihi içerisinde birçok etkileşimler geçiren ana dilimizin zenginliğinin bu sözcüklerde hayat bulduğunu, bu bağlamda gelişen teknolojik imkanlar sonrası hız kazanan ağız araştırmalarında tespit edilen sözcüklerin ağız sözlükleri olarak ortaya çıkartılması gerektiğine işaret ederek yapılacak çalışmalar doğrultusunda ağız sözlüklerinin nasıl olması gerektiği sorusunun başka bir araştırma konusu teşkil edeceğini savunmaktadır. Büyükakkaş’ın (2009) bu doğrultuda ortaya koyduğu düşünceler, RUD’dan yararlanılarak TUD’da oluşturulacak bir diyalekt alt sitesinin ne kadar gerekli olduğu yönündeki sözlerimizi destekler niteliktedir (s.135). Yine, Muvaffak Duranlı (2009) “Rusya’da halk ağızlarından derleme sözlüğü ve Türkoloji’ye katkısı” adlı çalışmasında diyalekt incelemelerinde derlemenin önemine değinmektedir⁶. Söz konusu çalışmasını Türkoloji’ye olası katkıları çerçevesinde ele alan Duranlı, “Rus Halk Ağızları Sözlüğü”nde ağızlarda yaygın olan Türkizimler ve Türkizimlerin Rusça’nın ağızlarında nasıl değişime uğrayarak

⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükakkaş Ahmet (2009). Türkiye Türkçesi ağız sözlükleri üzerine bir deneme, Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer 2009, p. 184-135, ISSN: 1308-2140İ www.turkishstudies.net, DOI number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.807, ANKARA-TURKEY

⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Duranlı Muvaffak (2009). Rusya’da halk ağızından derleme sözlüğü ve Türkoloji’ye katkısı, Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer 2009, p. 317-330, ISSN: 1308-2140İ www.turkishstudies.net, DOI number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.812, ANKARA-TURKEY

kullanıldığını göstermekte, bunun için “aġa” (aba) kelimesinin “büyük abla, hala” anlamlarına geldiğini ve Komi diyaletinde “hala” anlamında kullanıldığı şeklinde benzeri örnekler yer vermektedir (s.324). Açıkça görülmektedir ki, bu çalışmadan yola çıkarak Rus Halk Ağızları Sözlüğü’nde Türkizmin etkileri üzerine çalışmalar gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda, benzer bir çalışmanın da özellikle Rus-Türk ilişkilerinin en yoğun görüldüğü Karadeniz bölgesinde Türkiye Türkçesi Halk Ağızlarında Rusizm ya da Slavizmin etkileri üzerine bir çalışma yürütülebileceği, TUD’da kurulacak diyalet derleminin bu çalışmalar için öncü kaynak niteliği taşıyabileceği aşikardır.

Görüleceği üzere, diyalet çalışmaları dil araştırmaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ali Akar (2006) diyalet araştırmalarında yöntemle ilişkin bir takım sorunlar bulunduğunu, bunların genel olarak derleme işi, derleme konusu, kaynak kişi, inceleme, bilgi ve belge yönetimi safhalarını kapsadığını belirtmekte, söz konusu noktaların göz ardı edilmesinden dolayı benzeri araştırmalarda standartsızlık ve yöntemsizliğin hakim olduğunu vurgulamaktadır (s.43)⁷. Bu alanda yapılacak çalışmalara altyapı oluşturacak bir bilgi ve belge merkezinin gerekliliğine işaret edilmektedir. Akar’a göre (2006), “ağızlara ait ses kayıtlarının arşivleri hazırlanmalı ve bu kayıtlar uzun süre muhafız edilebilecek formatlara dönüştürülerek saklanmalıdır” bunun ise, tüm araştırmacılara açık olacak elektronik ortamda oluşturulacak geniş kapsamlı bir derleme ile sağlanabileceği ve mümkün olduğu görülmektedir (s.50). Uzun bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkabilecek bu derlemenin RUD’daki yapılanmadan faydalanarak TUD bünyesi içerisinde kurulmasının dilbilimciler için son derece yararlı olacağı ve yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak böylesi bir derlemenin oluşturulmasına ilişkin gerekliliğinin zorunluluk halini aldığı da görülmektedir.

5. *Şiir alt derlemi (poetiçeskiy podkorpuz)*

Söz konusu proje çerçevesinde sadece Rus dilinin değil, aynı zamanda Rusça’nın önemli dilsel kültür geleneği sayılan şiir türü eserlerin korunması amaçlanmıştır. Rus dili ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan şiirler dilde bir inceleme alanı olarak siteye dahil edilmiş ve Rusya’nın önde gelen şairlerin eserleri bu alt derlem altında toplanmıştır. Site halihazırda XVIII ve XIX yüzyıllara ait şiirler ile XX. yüzyıla ait çağdaş şairlerin eserlerini sunmaktadır. Ulaşılması zor olan, ancak kütüphanelerden elde edilebilen şiirlerin çoğu bu sitede toplanabilmiştir.

Site, öncelikli olarak şairlerin dili üzerinde çalışan, şiir incelemeleri yapan dil bilimciler için oluşturulmasının yanı sıra Rus edebiyatına ait şiir analizleri gerçekleştirmeleri açısından ilk, orta ve yüksek okul düzeyindeki eğitimciler için de geniş bir kaynak imkanı sunmaktadır. 2006 yılının Aralık ayında ilk olarak hizmete sunulan sitede arama parametreleri arasında şairin adı, eseri, tarihi gibi bilgilerin yanı sıra şiirler, tür, vurgu, tonlama, ölçü, kafiye vb. özelliklerine göre de araştırılıp incelenebilir. Benzeri arama seçenekleri hem gerekli materyallerin hızlı ve sistematik bir şekilde toplanmasına hem de araştırmacının materyal toplamak için harcayacağı zamandan kazanmasını sağlamaktadır. Şiir alt sitesinde 48’den fazla şairin eserleri sunulmakla birlikte, modern şairlerin eserleriyle de sitenin kaynakları zenginleştirilmeye devam edilmektedir.

Halihazırda 77 052 kayıtlı belge, 1 086 806 cümle ve 10 904 313 kelime bulunan alt derlem, şiir içerisinde vurgu ve kelime kullanımlarının zaman içindeki değişimlerini incelemeye de imkan vermektedir.

⁷ Ali Akar (2006) Ağız araştırmalarında yöntem sorunları, Turkish Studies for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/2 Fall 2006, p. 37-53, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13> ANKARA-TURKEY

6. Paralel alt derlemi (*parallelniy podkorpuz*)

V.V. Vinogradov Rus Dil Enstitüsü ve Voronej Devlet Üniversitesinin ortak bir çalışması sonucu ortaya çıkmıştır. Öncelik olarak Rusça-İngilizce, İngilizce-Rusça metinler yayınlanmış, teknik açıdan sitenin hacminin genişletilmesiyle diğer diller üzerinde çalışmalar da devam etmiştir.

Paralel alt derlemin en büyük özelliği yapılacak dil tipoloji araştırmaları için büyük bir kaynak oluşturmastır. Bunun yanı sıra, kaynak açısından başta çeviri bilim olmak üzere karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları için de önemlidir. Örneğin, yapılacak olan karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında hem yazılı kaynaktan aranacak bir leksemin en kısa sürede elde edilmesini sağlayarak araştırmaların beklenenden daha kısa bir zaman içerisinde tamamlanmasına yardımcı olacak hem de bir leksemin ya da gramer yapısının dilde nasıl aktarıldığını, dile nasıl yansıdığını, dilin milli özelliklerini görmemize yardımcı olacaktır. Rus dilbilimci D.O. Dobrovolskiy (2009) Rus dilinde seslenme aracı olarak kullanılan kelimeleri (hey, kadın, anne-lik, baba-lık, kızım, evladım vs.) Alman dilindeki kullanımlarıyla karşılaştırmak amacıyla paralel sitede sunulan her iki dile de tercüme edilmiş eser çevirilerinden yararlanarak gerçekleştirdiği incelemesinin sonucunda seslenme aracı olarak kullanılan kimi kelimelerin çevrilmediği ya da söz konusu kelimeyi karşılayacak bir karşılığının bulunmadığını gözlemlemiştir. Bu sayede Rus dilinde seslenme aracı olarak kullanılan kelimeleri, Alman dilinde mevcut kullanımları ile karşılaştırabilmiş, böylelikle iki dil arasında bu alandaki kullanımdaki benzerlik ve farkları gözler önüne serme imkanı bulmuştur (s.386-398).

Sonuç ve Öneriler

Dünya’da İngiliz Ulusal Sitesi (British National Corpus - BNC), İsveç dili Derlemi (Swedish Corpus), Norveç dili Derlemi (Norwegian Corpus), İspanyolca Derlemi (Corpus del Espanol), Türkçe Ulusal Derlemi (Turkish National Corpus), Çekçe Ulusal Derlemi (The Czech National Corpus), Arap dili Derlemi, (Arabi Corpus) gibi örneklerden yola çıkılarak oluşturulan site edebi eser, gazete, günlük konuşma dili, makale, sunum vs. gibi kaynaklardan Rusça metinlerinin toplanmasıyla elektronik ortamda oluşturulan ve geliştirilen bir bilgi sistemidir.

Dil çalışmaları için önemli bir proje teşkil eden RUD on yıla aşkın bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar da hala devam etmektedir. Büyük bir bilgi kaynağı olarak diğer bilgi sistemleri arasında yerini alan RUD, dilbilimciler için geniş bir kaynak görevini görmekle birlikte morfoloji, sentaks, leksikoloji, edebiyat gibi çeşitli bilim dalları için eşsiz bir materyal birikimi sunmaktadır. Sadece Rus dili için geliştirdiği alt derlemlerle değil, elektronik yazışmalar, paralel derlem gibi çalışmalarla diğer dillerde de karşılaştırmalı olarak yapılabilecek çalışmaların önünü açmıştır. Bu bağlamda RUD’a oranla daha yeni olan Türkçe Ulusal Derlemi’nin (TUD) yapacağı benzeri yenilikçi çalışmalarla derlemini daha da zenginleştirip geliştirebileceği düşünülmektedir. TUD 50 milyon sözcükten oluşan 20 yıllık bir dönemi (1990-2009) kapsayan günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren bir kaynaktır. TUD’un oluşturulması sırasında genel olarak Britanya Ulusal Derlemi’nin yapısının örnek alındığı belirtilmektedir. Bu bağlamda başka dillerde yapılmış olan derlem oluşturma çabaları ve deneyimlerinden yararlanan TUD’un RUD’dan örnek olarak genişlemesi en büyük dileğimizdir. TUD’un geliştirilmesine yönelik öneri olarak sunabileceğimiz noktalar arasında bulunan paralel, diyalekt ve vurgu alt siteleri gibi çalışmalara öncelik verilmesi durumunda dilbilim çalışmalarının daha geniş alana yayılma imkanı bulabilmesi muhtemeldir. Paralel site çalışmaları sayesinde Türkçe-İngilizce; İngilizce-Türkçe, Türkçe-Rusça; Rusça-Türkçe vs. farklı dillerde her iki dile de tercüme edilmiş çeviri eserleri kullanılarak hem karşılaştırmalı dil çalışmalarına hem de çeviri bilimi araştırmalarına öncü kaynak görevi görerek gerekli materyallerin toplanması açısından araştırmacılara büyük kolaylık sağlanabilecektir. Aynı şekilde diyalekt sitesiyle Türkiye’nin farklı bölgelerinde konuşulan ağızlara yönelik kaynakların tek bir elde toplanması imkanı doğabilir. Yine

aynı şekilde vurgu sitesine ilişkin bir çalışması yapılması durumunda söz konusu materyaller Türk dili öğretiminde kullanılabilir. Türkçe’de vurgu bilindiği üzere, genel olarak sabit ve değişmez olduğundan ve de son heceye düştüğünden dolayı Türk dili için benzer bir derlemenin kurulması durumunda hem geçmiş hem de günümüzdeki telaffuz farklarında zaman içerisinde meydana gelen değişimlere, gelişimlere yönelik çalışmalar yapılabilir, bu çalışmalar karşılaştırmalı dil incelemeleriyle zenginleştirilebilir. Bunun yanı sıra, vurgu derlemesi Türk dilini öğrenen yabancı öğrencilerin eğitimde kullanılabilir, geliştirilebilecek yeni metotlar sayesinde Türk dilinin telaffuzunda öğrencinin ana dili de baz alınarak ses bilgisi alanında yeni eğitim metotları yaratılabilir.

Tüm internet kullanıcılarının kolaylıkla ulaşabilecekleri Rusça Ulusal Derlemi Rus dili alanında çalışmalarını yürütenler için özellikle de her zaman çalışılan dilde materyal bulamayan araştırmacılar için zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Rus diline ait çok farklı dallardan eşsiz materyaller sunan derlemin kurucuları ile TUD kurucularının ortak yapabilecekleri çalışmalarla hem Rusça Ulusal Derlemi hem de Türkçe Ulusal Derlemi için yararlı olabilecek bir proje ortaya çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKAR A. (2006) Ağız araştırmalarında yöntem sorunları, *Turkish Studies for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Fall, p. 37-53.
- BÜYÜKAKKAŞ A. (2009) Türkiye Türkçesi ağız sözlükleri üzerine bir deneme, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Summer, p. 184-135
- DALKILIÇ L.Ç. (2011) Çağdaş Rus dilinde *olasılık / imkansızlık* anlamlarının farklı fiil kalıpları ile ifadesi. *Vestnik SPBGU. Seri 9, Eylül. Filoloji, Doğu Bilimleri. Gazetecilik. Basım 3. St. Petersburg, S. 101-103*
- DURANLI M. (2009) Rusya’da halk ağızından derleme sözlüğü ve Türkoloji’ye katkısı. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Summer, p. 318-330.
- DOBROVOLSKİY D.O., KRETOV A.A., ŞAROV S.A. (2005) Korpus parallelnih tekstov: arhitektura i vozmojnosti issledovaniya // *Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2003-2005. St. Petersburg, S. 263-296.*
- DOBROVOLSKİY D.O. (2009) Korpus parallelnih tekstov v issledovaniy kulturno-spetsifiçnoy leksiki // *Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg, Nestor-İstoriya, S. 383-400.*
- GRİŞİNA E.A., KORÇAGİN K.M. PLUNGYAN V.A., SİÇİNAVA D.V. (2009) Poetiçeskiy korpus v ramkah NKRY: obşaya struktura i perspektivi ispolzovaniya // *Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg: Nestor-İstoriya, S. 71-113.*
- GRİŞİNA E.A. (2005) Ustnaya reç v natsionalnom korpuse russkogo yazıka // *Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2003-2005. M.: indrik, S. 94-110.*
- GRİŞİNA E.A. (2009) Korpus “İstoriya russkogo udareniya // *Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg: Nestor-İstoriya, S. 150-174.*

- GRİŞİNA E.A., SAVÇUK S.O. (2009) Korpus usnih tekstov v natsionalnom korpusse russkogo yazıka: sostav i struktura // Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg: Nestor-İstoriya, S. 130-148.
- GRİŞİNA E.A. (2009) Multimediyiny russkiy korpus (MURKO): problemı annotatsii. Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg: Nestor-İstoriya. 2009, S. 176-213.
- LETUÇİY A.B. (2009) Dialektniy korpus: sostav i osobennosti razmetki // Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg: Nestor-İstoriya, S. 114-128
- PLUNGYAN V.A. (2008) Korpus kak instrument i kak ideologiya: o nekotorih urokah sovremennoy korpusnoy lingvistiki // Russkiy yazık v nauçnom osveşenii. No 2. (16) Moskva,: İstitut russkogo yazıka im. V.V. Vinogradova, S. 7-21.
- RAHİLİNA E.V. (2009) Korpus kak tvorçeskiy proekt // Natsionalny korpus russkogo yazıka: 2006-2008. Novie rezultati i perspektivi. St. Petersburg, Nestor-İstoriya, S. 7-25.

İnternet Kaynakları

- Natsionalny korpus russkogo yazıka (Erişim tarihi 17 Haziran 2015) <http://www.ruscorpora.ru/corpora-intro.html>
- KRYUÇEVA O.Y. , GOLDİN V.E. Tekstoviy dialektologičeskiy korpus kak model traditsionnoy selskoy kommunikatsii: Textual dialect corpus as a model of traditional rural communication (Erişim tarihi 11 Haziran 2015) <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2008/materials/html/41.htm>
- Türkçe Ulusal Derlemi (Erişim tarihi 18 Haziran 2015) <http://www.tnc.org.tr/index.php/tr/icerik>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- DALKILIÇ, L.Ç., (2015). “Rusça Ulusal Derlemi: Oluşumu, Amacı ve Perspektifleri / National Corpus Of Russian Language: Creation, Objections And Perspectives”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8408>, p. 341-360.

HATIRALARLA KURULAN BİR TOPLUMSAL KİMLİK: 21 MAYIS 1864 SÜRGÜNÜ VE TÜRKİYELİ ÇERKESLER*

*Gülmelek DOĞANAY***

ÖZET

Hatırlama, bir topluluğu oluşturan bireylere kimlik sunmakta, nereye ve neye ait oldukları sorusuna cevap bulmalarında yardımcı olmaktadır. Resmi tarihin dışında bırakılan grupların oluşturduğu toplumsal hafızaların, artık görünür olduğu son yıllarda, tarihin farklı renkleri de içerisinde barındırması gerektiği düşüncesi önem kazanmıştır. Söz konusu değişim, hatıralarını kimliğinin bir parçası kabul eden toplumsal grupların ya da farklılık gruplarının özne-aktör olarak kamusal alana çıkmasıyla gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda, Türkiyeli Çerkesler, geçmişlerini hatırlayarak ve yeniden kurgulayarak, olumsuz imgelerle tanımlanmış olan kimliklerine yeni anlamlar kazandırmayı amaçlamaktadırlar. 21 Mayıs 1864 Sürgünü, kimlik politikaları kapsamında araçsallaştırılmakta, Çerkeslerin tanınma, korunma ve saygı duyulma gibi taleplerine meşru dayanak olarak sunulmaktadır.

Çalışmanın ana sorusu «Bireyler, bir trajediyi hatırlayarak ve liberal çok kültürlülüğün hâkim olduğu bu zamanda farklılıklar siyaseti geliştirerek, etnokültürel bir kimliğin özne-aktörlerine nasıl dönüştürler?» olarak şekillenmiştir.

Yukarıda sözü geçen sorunsal çerçevesinde çalışmada, 21 Mayıs 1864 Sürgünü hatıralarının, «Çerkes kimliği» ni yeniden nasıl inşa ettiği üzerinde durulmaktadır. Hafıza her ne kadar bireye ait görünse de, toplumsal olarak belirlenmektedir. Söz konusu hafızanın kolektif yönleri, bir farklılık grubu olarak kabul edilen «Türkiyeli Çerkesler» örneğinde incelenmekte, her 21 Mayıs'ta Kefken ve Beşiktaş gibi «hafıza mekânları» nda gerçekleştirilen anma programları üzerinden hafızaya dayalı «hatırlama figürleri» anlatılmaktadır. Bu bağlamda, «May21 İnisiyatifi», «NoSochi2014 Platformu» ve «Kafkasya Forumu» nu oluşturan genç aktivistlerin hatırlama edimine dayalı direniş eylemlerinin, Çerkesleri nasıl özne-aktöre dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır.

* 6 Mart 2012 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Center for Balkan and Black Sea Studies) tarafından düzenlenen “Türkiye’deki Kafkas Toplulukları ve Dönüşen Kafkasya” konulu sempozyumda sunulan bildirinin makale olarak düzeltilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: melekalev@ktu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hafıza, Kimlik Politikaları, Kimlik, Çerkesler.

COLLECTIVE IDENTITY BUILT ON MEMORIES: EXILE OF 21 MAY 1864 AND CIRCASSIANS IN TURKEY

ABSTRACT

Recalling offers an identity to the individuals who establish a society and gives them some help to find an answer where and what they belong to. In recent years when the collective memories built by the people, who are excluded from official history, appear, it is accepted that history contains different colours. This transformation occurs by emergence of groups of difference into the public sphere as a subject-actor. These groups accept their remembrances as a part of their own identity.

In this respect, Circassians of Turkey aim to give new significance, by recognizing and reconstructing, to their identity that is stigmatized with negative meanings. Circassians present exile of 21 May 1864 as a legitimate basis of their actual needs by instrumentalization of this symbolic event within the context of identity politics.

The main question of this study is that: «How individuals can become subject-actor by remembering a tragedy and developing policy of differences in recent years when multicultural liberalism dominates?»

In the problematic framework, the study explains how the remembrances of exile of 21 May 1864 reconstruct «Circassian identity». Although memory seems to belong to an individual, it is socially determined. In this study, collective aspects of this memory are examined in the example of «Circassians of Turkey» that are recognized as a group of difference; «remember figures» based on the memory are mentioned with commemoration program held in «memory places» like Kefken and Besiktas in every 21 May. In this context, it is discussed how resistance acts based on the remembrance of young activists, who are the members of «Initiative of May21», «Platform of NoSochi2014» and «Caucasus Forum» make Circassians subject-actors.

STRUCTURED ABSTRACT

Recalling offers an identity to the individuals who establish a society and gives them some help to find an answer where and what they belong to. In recent years when the collective memories built by the people, who are excluded from official history, appear, it is accepted that history contains different colours. This transformation occurs by emergence of groups of difference into the public sphere as a subject-actor. These groups accept their remembrances as a part of their own identity.

In this respect, Circassians of Turkey aim to give new significance, by recognizing and reconstructing, to their identity that is stigmatized

with negative meanings. Circassians present exile of 21 May 1864 as a legitimate basis of their actual needs by instrumentalization of this symbolic event within the context of identity politics.

The main question of this study is that: «How individuals can become subject-actor by remembering a tragedy and developing policy of differences in recent years when multicultural liberalism dominates?»

In the problematic framework, the study explains how the remembrances of exile of 21 May 1864 reconstruct «Circassian identity». Although memory seems to belong to an individual, it is socially determined. In this study, collective aspects of this memory are examined in the example of «Circassians of Turkey» that are recognized as a group of difference; «remember figures» based on the memory are mentioned with commemoration program held in «memory places» like Kefken and Besiktas in every 21 May. In this context, it is discussed how resistance acts based on the remembrance of young activists, who are the members of «Initiative of May21», «Platform of NoSochi2014» and «Caucasus Forum» make Circassians subject-actors. In this respect, the study utilizes the theories of collective memory of Maurice Halbwachs, Pierre Nora, Paul Connerton, Jan Assman, Mithat Sancar, Esra Özyürek and Nuri Bilgin. In addition to the collective memory theories, it essays to explain transformation of subject to actor by using the theories of Alain Touraine, Manuel Castells and Michel Wieviorka.

For this study, the data have been obtained from a field work of the master thesis held in 2011 and 2012. It was realized semi-structured interviews with men and women of different ages and jobs who live in Istanbul and Izmit. It has been the analysis of participants' discourses and the observation on the internet sites, the forums, the text of campaigns. In addition, it was participated in the events and meetings which were organized by the Caucasian associations or by the Initiative of May21 and it was also profited the private archives like the photographs, the public records etc. On the other hand, it was also benefited from secondary sources to analyse the history of exile: it was done a literature search and benefited from the scientific researches, books, articles, novels, documents etc.

There are already some historical and anthropological researches about Circassian Exile of 1864 (symbolic date reproduced by spokesmen) and their culture, tradition in different language. There are also many articles, books, scientific researches which deal Circassians as a diasporic subject of immigration field. On the other hand, some researchers examine Circassian women with either orientalist perspective or feminist approach. In addition, it is possible to find some researches about Circassians' identity strategy but there is not any scientific research about Circassians' collective memory. Although Ayhan Kaya argues about Circassians's identity strategy as a diasporic group in his study, he denies the effects of the collective memory on the reconstruction of the Circassian identity. That is to say, collective memory among the Circassians is not yet processed as a research subject. Moreover, it is difficult to find scientific research objectively made on the Circassians; Circassian researchers or authors usually write the books about their people. It can be said that there is

information produced by themselves. Since there is such a need, we decided to study this subject to complete these gaps.

At the end of the research, we have reached these results:

Circassians, as members of a group of difference, claim the identity recognition and cultural protection from the current Government in Turkey and in Russia for not to be disappeared culturally, to access to multicultural citizenship and to be visible in public space. In this respect, they have developed a number of strategies based on collective memory in order to maintain their cultural existence. The act of remembrance is about 21 May 1864 and this collective memory is reconstructed according to the conditions of the day.

Recalling and not forgetting exile under favour of mausoleum and commemorative ceremony signal a resistance against official history which represents majority. Because, resistance and emancipation are about remembrance of a past event. In this sense, the places which keep alive the collective memory are created or discovered. The souvenirs are transferred to the new generations by commemorative ceremony made at Kefken coast and around the mausoleum to beatify the souls of dead in exile. So, Circassians can exist in the future.

Recalling of a tragic event like the Circassian exile offers a legitimate basis for Circassians' claims of cultural recognition. So Circassians represent themselves as a victim and introduce their actions as a legitimate return to their past positions (Bilgin, 2007: 237). It is involved that this collective pain turns to social trauma and that it becomes reference source of their demands of recognition as a minority in Turkey or recognition of Circassian exile by Russia and support of Russia to building Circassians states. According to this, Circassians are trying to overturn, to resist and to revolt against the official history by creating significant narratives and expressing their rights deprived by exile (like the right of living in and visiting the land where they were forced to leave from).

The memory of the Circassian exile plays a liberation role, because recalling is the mode of resistance for Circassians actors. They become the subjects, so the actors of their own social movement by remembering. They are actors-individuals seeking to live freely their youth and their culture. That is, they want to obtain the emancipation of the authority of *Thamades* and living freely your culture in public space in Turkey and in Caucasus. It is the disappointment of the loss of the imagined Caucasus which in fact pushes them to resist because the Circassians had a nostalgic and utopian aspiration towards Caucasus (Özyürek, 2001). But the real image of Caucasus destroyed this utopia. Therefore, the Circassian identity is rebuilt around this recall and this resistance. On the other hand, we say that the 21 May 1864, as a symbolic date of the exile, and the Northern Caucasus, as a place of memory, is also important components of this identity.

Key Words: Collective Memory, Identity Politics, Identity, Circassians.

Giriş

Geçmişle kurulan ilişki, kimlik inşasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, tarihte gerçekleşmiş bir olayın, anlatılarla kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşanılan ana taşınması, nereye ve neye ait olduğu sorusuna cevap vererek bir kimlik sunmaktadır. Söz konusu olan, toplumsal hafıza üzerine kurulmuş kolektif bir kimliktir. Toplumsal hafızanın önem kazandığı ve hatta ulusal hafızanın yerini aldığı (Sancar, 2011: 20) 1980’li yıllardan bu yana, Pierre Nora (2002)’nin ifadesiyle «tarihin demokratikleşmesi» gerçekleşmiştir. Artık, kazananlar yerine mağdurların; gelecek yerine geçmişin; homojenlik yerine dışlananların birlikteliğinin; geçmişle geleceğin kesintisiz devamlılığı anlayışı yerine parçalanmış tarihlerin ortaya çıktığı bir zaman diliminde yaşanmaktadır (Akçam, 2005: 165). «Kimlik» kavramı da dönüşmekte; bireysel olandan kolektif olana geçmektedir ve toplumsal hareketler çerçevesinde «Özne» nin «Aktör» olarak geri dönüşüne şahitlik edilmektedir (Touraine, 1992: 266).

Çerkes kimliği de söz konusu dönüşümden payını almaktadır. Çerkesler «damgalanmış» Çerkez kimliklerini, ona yeni anlamlar yükleyerek ve geçmişi hatırlayarak, yeniden sahiplenmektedirler.

1864 Çerkes Sürgünü trajedisini hatırlamak ve anmak, toplumsal hafızanın yeniden inşa edilmesini ve aktarımını kolaylaştırmakta mıdır? Söz konusu ortak acıdan yola çıkarak, Çerkesler «geçmişle hesaplaşma» talep etmekte midirler? Çerkes toplumsal hafızası, resmi tarihe karşı bir direniş kaynağına dönüşebilir mi?

Yukarıdaki sorular çerçevesinde, çalışmanın asıl sorusu aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

«Bireyler, bir trajediyi hatırlayarak ve liberal çok kültürlülüğün hâkim olduğu bu zamanda, farklılıklar siyaseti geliştirerek etnokültürel bir kimliği özne-aktörlerine nasıl dönüştürler?»

Söz konusu sorunsaldan yola çıkılarak, çalışmada «Çerkes kimliği» nin 21 Mayıs 1864 Sürgünü hafızasından faydalanılarak, yeniden nasıl inşa edildiği üzerinde durulmaktadır. Bireylerin belleklerinin dahi, toplumsal olarak belirlendiği savından destek alarak, «Türkiyeli Çerkesler» örneğinde hafızanın kolektif yönleri gösterilmekte, her 21 Mayıs’ta Kefken ve Beşiktaş gibi «hafıza mekânları» nda gerçekleştirilen anma programları incelenmekte ve hafızaya dayalı «hatırlama figürleri» anlatılmaktadır. Bu bağlamda, «May21 İnişiyatifi», «NoSochi2014 Platformu» ve «Kafkasya Forumu» nu oluşturan genç aktivistlerin hatırlama edimine dayalı direniş eylemlerinin Çerkesleri nasıl özne-aktöre dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır. Toplumsal bir hareketin aktörü olan söz konusu gençler, Rusya Konsolosluğu’nun önünde gösteri yürüyüşleri düzenleyip, basın açıklamaları yaparak, resmi tarihin karşısında bir «hafıza» inşa etmektedirler. Bu bağlamda, direnişin aktörü konumundaki Çerkes gençlerinin düzenlediği 2014 Soçi Kış Olimpiyatları’na karşı kampanya ve Anti-maskot yarışması da çalışma kapsamında incelenecektir.

Çalışmanın sınırları çerçevesinde gerekli olan veriler, 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen yüksek lisans tez çalışmasının sahasından elde edilmiştir. İstanbul ve İzmit’te ikamet eden çeşitli yaş, cinsiyet, meslektan Çerkeslerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerin söylemlerinin analizinin yanı sıra, çeşitli internet siteleri, forumlar ve kampanya metinleri üzerinde gözlemler gerçekleştirilmiştir. Kafkas dernekleri ve May21 İnişiyatifi’nin organize ettiği toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılım gösterilmiş, fotoğraf, mahkeme tutanakları gibi özel arşivlerden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın planına göre, 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü ve Kafkasya’nın hatırlanma biçimleri üzerinde durulacak, Karadeniz’in iki yakasında bulunan ve sürgün yolunu temsil eden Kefken ve Soçi’nin, hafıza mekânları olarak «hatırlama» ediminin gerçekleşmesinde nasıl yardımcı olduğu anlatılacaktır. Kefken’deki hatırlama figürü «Anıt Mezar» ın işlevinden ve 2014 Soçi Kış

Olimpiyatları'na karşı başlatılan kampanyanın, hatırlamaya dayalı bir özgürleşme direnişi olduğundan bahsedilecektir. Ancak, söz konusu konulara geçilmeden önce toplumsal hafızaya yönelik teorik bir çerçeve sunulacaktır.

1. Teorik Çerçeve: Toplumsal Hafıza, Hatırlama Figürleri ve Hafıza Mekânları

İnsanın bilincinde iz bırakan olayların saklandığı ve hatırlandığı yer olan bellek, geçmişin anımsanmasını sağlamaktadır (Bilgin, 2007: 211). Bireysel belleklerin varlığından bahsedilebileceği gibi toplumların, grupların, ailelerin de kolektif olarak oluşturulmuş geçmiş bilincine, yani toplumsal bir hafızaya sahip olduğu söylenebilir. Ancak, hafıza geçmişte olmuş olayların zihinde yeniden canlandırılmasından ziyade, içinde bulunulan anın dinamikleri tarafından belirlenen, değişken bir süreçtir (Özyürek, 2001: 8). Diğer bir ifadeyle, geçmiş, şimdiki anın ihtiyaçlarına göre sürekli şekillenir ve hatırlanarak yeniden kurulur. Paul Connerton (1999: 9), günümüzün dünyasını, geçmişin o anda yaşanmamış olayları ve o anda algılanmamış nesneleri bağlamında yaşadığımızı savunurken, toplumsal hafızanın kurulma esnasında geçmişin yeniden inşa edildiğini ifade etmektedir. Öyleyse, hatırlama gerçek olaylara değil, sonradan bir anlatı, öykü haline getirilmiş olaylara dayanmaktadır (Sancar, 2007: 43). Bir anlam üretimi söz konusudur. Bu şekilde, toplumlar bir hatıralar bütünü elde etmektedirler.

Halbwachs (2002)'a göre, anılar kolektiftir ve hafıza toplumsallaşma sürecinde oluşmaktadır. İzlenimler sadece kendi hatıralarına değil, başkalarının da hatıralarına dayanıyorsa, anımsanan şey, çok daha gerçektir. Yani, söz konusu geçmiş deneyim sadece kendi tarafından değil, birçokları tarafından yaşanmıştır. Toplu olarak aynı olay hatırlanmaktadır. Burada algı önemlidir, çünkü başkalarının anlamlı diye vurguladıkları da hatırlanmaktadır. Dolayısıyla, anılar kolektif bir hal almakta ve başkaları tarafından hatırlatılmaktadırlar. Söz konusu olay, tek başına yaşanmıştır, ama aslında hiçbir zaman yalnız olmak mümkün değildir; “biz”den maddesel olarak uzak olan diğer kişilerin bizimle birlikte olmaları gerekmez. Çünkü “biz” her zaman beraberimizde ve “biz”de birbiriyle karışmayan bir insan kalabalığı taşımaktayız (Halbwachs, 2002: 52). Bu, ilk kez yapılan Kafkasya ziyaretinde, daha önce oraya giden tanıdıkların ya da 150 yıl önce yapılan mücadelenin anlatılarıyla birlikte etrafı gezmek gibidir. “Atalarla” birlikte yapılan bir gezidir aslında. Zamansal ve mekânsal olarak birliktelik söz konusu değildir, ama belleklerde “bizimle” beraberdirler. Kafkasya birlikte gezilmektedir, çünkü söz konusu kişilerle ortak yaşanılanlar vardır ve daha iyi hatırlamak için de yüzler onlara döndürülür (Halbwachs, 2002: 98). Kafkasya'yı daha önce gezen tanıdıkların bakış açısı ödünç alınmaktadır. Onlar gibi bakılmakta, algılanmaktadır, Kafkasya. Halbwachs'a göre, bir anıyı hatırlamak ya da doğrulamak için, tanıkların maddi olarak mevcut olması gerekmez. Çünkü hafıza hatıraların anlatılması, alımlanması ve sahiplenilmesi yoluyla oluşmaktadır (Sancar, 2007: 41). Yaşanılmayan ve daha önce gerçekleşmiş olaylar, ait hissedilen grup açısından önem taşıdıkları ölçüde ve biçimde hatırlanmaktadır (Sancar, 2007: 42). Dolayısıyla grup, hatırlamak için bir çerçeve (*cadre*) oluşturmaktadır (Halbwachs, 2001).

Söz konusu süreçte, içerisinde bulunulan çevre tarafından dayatılan bazı «imgeler» vardır. İmgeler, eski bir olgu ya da daha önce tanınan bir kişi hakkındaki izlenimleri değiştirip dönüştüren bir güce sahiptir (Halbwachs, 2002: 54). Çünkü geçmişi yeniden üretirler. Tek gerçek olan, anıları düzelterip yeniden resmeden başkalarının tanıklığıdır (Halbwachs, 2002: 55). Başkaları, mensubu olunan grubun diğer üyeleridir. Ortak düşünülmede ve geçmiş onlarınkiyle ortak sayılmaktadır. Hafıza, bir gruba ait olduğu müddetçe vardır ve süreklilik arz eder. Aslında, Halbwachs burada kolektif bir kimliğe de işaret etmektedir. Dolayısıyla, kolektif kimlik ile hafıza arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir. Hafıza canlıdır ve iletişim devam ettikçe varlığını sürdürecektir. İnsan, sadece iletişim içinde olduğunda ve geçmişi bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde yeniden inşa edebiliyorsa, bu çerçeve dışında kalanları unutacaktır (Assman, 2001: 41).

Jan Assman (2001), toplumsal hafızayı iletişimsel ve kültürel olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. İletişimsel hafıza yakın geçmişe ilişkin ve çağdaşlarla paylaşılan anıları kapsamaktadır. Bu hafızanın ömrü taşıyıcılarıyla sınırlıdır. Bilgi gündelik iletişim sayesinde edinilmektedir (Assman, 2001: 56, 57). Kuşağa özgüdür ve kuşakla birlikte yok olur. Daha doğru bir ifade ile, gelecek kuşaklara aktarılması sorunu ortaya çıkar. Kültürel hafıza ise gündelik olmayan olayları hatırlama edimini içermektedir ve geçmiş, tarihsel bir gerçeklik gibi verilmemekte, hatıranın bağlandığı sembolik figürlerde ortaya çıkmaktadır (Sancar, 2007: 45). Önemli olan gerçek değil, efsaneye dönüşmüş, hatırlanan tarihtir. Halbwachs'ın da ifade ettiği gibi, efsaneye dönüşmüş söz konusu hatırlanan tarih, geçmişin bugünün şartlarına göre yeniden kurgulayan bir öyküdür. Kültürel hafızada anlam anıtlar, heykeller, tarih ders kitapları, binalar, cadde ve meydan isimleri, edebiyat ve sanat eserleri, anma günleri, anı kitapları, sancak ve bayraklar aracılığıyla nesneleştirilmektedir (Sancar, 2007:46).

Çalışmanın ana hatlarından birini oluşturan anma törenleri, Assman'ın da belirttiği gibi, hafızanın korunma ve taşınma pratiklerinden biridir. Paul Connerton (1999: 11-12)'a göre;

«Günümüz ile ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir... Çünkü benim savıma göre geçmişin imgeleri ve geçmişin anımsanan bilgileri (törenselleşebilecek) uygulamalarla (performans) taşınıp sürdürülmektedir.»

Paul Connerton, törenlerdeki anlatıları bir öyküden çok, «*oyun biçiminde canlandırılmış bir kült*» olarak tanımlamaktadır. Nasıl oynanacağı saptanmış ve öyküsü geçmiş olayları anlatan, geçmiş zaman diliyle değil, metafizik bir şimdiki zaman diliyle anlatılan bir törenden bahsedilmektedir (Connerton, 1999: 69). Kutsal olay yeniden canlandırılır ya da temsil edilir. Kült töreninde rol alanlar, mitos olayın sözde tanıkları durumuna gelmektedirler. Her yıl tekrarlanmakta ve mitosa şimdiki zaman biçimi verilmektedir. Connerton (1999: 70), töreni, uygulayanların dikkatini özel bir anlam ifade ettiği düşünülen şeylere çeken, simgesel nitelik taşıyan türden kurallarla yönetilen etkinlik olarak tanımlamaktadır. Törenler duyguları dışı vurucudurlar. Törenselleşen etkinlikler özel yerlerde ve bilinen zamanlarda gösterilirler. Tüm törenler tekrarlanırlar ve bu tekrarlama geçmişin kendiliğinden kesintisiz sürdüğünü düşündürür (Connerton, 1999: 72).

Törenlerin gösterildiği özel yerler hafıza mekânlarını oluşturmaktadır. Pierre Nora'nın belirttiği gibi, hafıza mekânlarının varlık sebebi, zamanı durdurmak, unutmayı engellemek ve ölümü ölümsüzleştirmektir (Candau, 1998: 153). Ona göre, anma törenleri, anıtlar, müzeler gibi hatırlama figürleri, zaman ve mekâna bağımlı olmalarından ötürü, belli bir mekânla cisimleşmelidirler (Nora, 2006: 9). Çünkü düşünce ne kadar soyutsa hatırlama o kadar somuttur. Söz konusu hafıza mekânları şundan, gelecekte ve özellikle geçmişten bahsetmektedirler. Hafıza mekânları farklı seviyelerde maddi, sembolik ve işlevsel olarak üç anlam içermektedirler. Arşiv depoları gibi maddi görünüme sahip bir yer (mekân), eğer hayal ederek yaratıldıysa, bir hafıza mekânıdır (maddi); aynı şekilde bir ritüelin objesi olan anıt mezar tamamen işlevsel bir yerdir; sembolik anlamın (*signification*) en uç örneği görünümünde olan sessizlik dakikası, aynı zamanda bir zamansal birimin maddi kesiti gibidir ve periyodik olarak anının hatırlanmasına hizmet eder (Nora, 1997: 34, 35). Hafıza mekânlarının bu üç yönü her zaman aynı anda bulunur. Jenerasyon, demografik içeriğiyle maddidir; işlevseldir, çünkü anıların aktarımını sağlar; tanım olarak semboliktir de, çünkü küçük bir kısım tarafından yaşanmış deneyim veya olay tarafından bu deneyim veya olaya katılmamış çoğunluk olarak tarif edilir (Nora, 1997: 35). Hafıza mekânları, hayatı ölüme, zamanı sonsuzluğa bağlayan karma, melez mekânlar olmasının yanında, kolektif ile bireysel, sıradan ile kutsal, durağan ile hareketlilik sarmalında olan mekânlardır (Nora, 1997: 35). Nora, «baskın mekânlar (*les lieux dominants*)» ile «üzerinde tahakküm kurulan mekânlar (*les lieux*

dominés)» arasındaki karşıtlıktan da bahsetmektedir. Baskın hafıza mekânları, ulusal otorite tarafından dayatılan ulusa dair hafıza mekânları; üzerinde tahakküm kurulan mekânlar ise, genellikle sessizce anmaların yapıldığı hafıza mekânları olarak tanımlanmaktadır (Nora, 1997: 40).

Toplumsal hafıza, resmi tarihe dayalı olan ulusal hafızadan bağımsızdır, ancak «tarih» genellikle azınlık gruplarının hafızaları üzerinde tahakküm kurmaya çalışır (Connerton, 1999: 27). Michel Wieviorka (2001: 169), iktidarın inşa etmiş olduğu baskın kimliğin sahip olduğu söz konusu ulusal hafızayı «anti-hafıza», bu hafızanın öznesini de «anti-özne» olarak tanımlamaktadır. Modernleşme fikriyle birlikte, ulus devletler azınlık gruplarına karşı «unutturma politikası» uygulamışlardır (Sancar, 2007: 35). İktidarın uygulamış olduğu söz konusu şiddet, çelişkili olarak azınlık gruplarının «geçmiş hatırlamasına» sebebiyet vermiştir. Çünkü kaybedenlerin geçmiş hatıraları ne kadar reddedilirse, geçmişe olan bağlılıkları o kadar artmaktadır.

Öte yandan, baskı durumlarında hatırlama, direniş eylemi olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde şiddete maruz kalmış grupların torunları, hafıza sorunu etrafında örgütlenmektedir, çünkü toplumsal hafıza bireyleri hatırlayarak özgürleştirmektedir (Assman, 2001: 87). Genellikle trajik olayların hatırlandığı görülmektedir. Mithat Sancar (2007: 50, 51) ise, bu tür olayların hatırlanmasıyla oluşturulan hafızayı «negatif hafıza» olarak tanımlamaktadır. Öyleyse, negatif hafızaya dayalı «hatırlama» yapıcı bir eylemden çok, politik ve kurucu bir eylem ve bir «karşı-hafıza» olarak karşımıza çıkmaktadır (Sancar, 2007: 61).

Söz konusu karşı-hafızayı oluşturan grubun üyeleri ise, «Özne» leşmektedirler, çünkü hem özgürlüklerini birlikte dile getirmekte hem de resmi tarihe karşı direnişe geçmektedirler (Touraine, 1992: 343). Özne, var olan toplumsal sistemin ondan beklediği tüm rollerden kurtulmaya çalışır. Alain Touraine (1992: 345)'e göre, bir «cemaat» ya da bir «grup» öznenin kolektif halidir. Diğer bir deyişle, özne toplumsal hafıza gibi başkalarıyla paylaştığı farklılığına dayanarak ve onu dile getirerek bireysel özgürlüğünün peşindedir. Dolayısıyla, bir aktördür: Toplumsal düzen içerisinde işgal ettiği yere göre davranmaz, onu değiştirmeye çalışır. «Özne» ne kadar bireysel olanı imlemekteyse, «aktör» de bir o kadar toplumsal olanı (toplumsal hareket) ifade etmektedir ve söz konusu iki kavram birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmektedir (Touraine, 1992: 243-266). Touraine (1992)'e göre, özneyi özgürleştirecek olan, onu aktör yapacak olan toplumsal hareketlerdir.

Michel Wieviorka (2000) ise, toplumu dönüştürecek olanı, «yenilikçi aktör (*acteur innovant*)» kavramsallaştırması ile açıklamaktadır. Söz konusu yenilikçi aktör «melez» bir kimliğe sahiptir ve eyleme geçme ve direnme yetisi onun melezliğinde yatmaktadır (Wieviorka, 2000: 305). Melezlik, farklılıkların üretilmesini, yeniden üretilmesini ve devamlılığını sağlamaktadır. Bir toplumda farklılıkların varlığı, o toplumdaki eşitsizliklerin varlığına bağlıdır, çünkü aktör farklılığını pozitif bir şeye dönüştürerek kendi kültürünü değerli kılacaktır (Wieviorka, 2001: 123). Başka bir deyişle, özne, kimliğine atfedilen damgaları tersine çevirerek aktöre dönüşmektedir. Aktör, farklılığını toplumun onun hakkındaki bakış açısını reddederek kamusal alanda dile getirir ve onu dönüştürerek, ona yeni anlamlar yükleyerek yeniden icat eder (Wieviorka, 2001: 127). Öyleyse, aktör, resmi tarihin onun hakkında söylediği her şeyi reddederek ve tüm damgalarını olumlayarak özgürleşecektir.

2. 21 Mayıs 1864 Sürgün Trajedisinin Çerkes Hafızasındaki Yeri

2.1. Çerkesler ve 21 Mayıs 1864 Sürgünü

“Çerkes” kavramı, Araplar, Türkler ve Batılılar tarafından, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında bulunan Kuzey Kafkasya'nın otokton halklarını tanımlamak için kullanılmaktadır (Berzeg K., 1990: 48). Literatürde üç tanım mevcuttur: İlki Kuzey Kafkasya halklarının tamamını Çerkes olarak kabul etmektedir; ikincisi Kuzey-Batı Kafkasya'da yaşayan Adigeler, Abhazlar ve Ubıhların

Çerkes olduklarını iddia etmektedir; üçüncüsü ise Çerkeslerin sadece Kuzey-Batı Kafkasya halkı olan Adigeleri ifade ettiğini belirtmektedir (Aksamaz, 2000: 44). Türkiye’deki Çerkesler ilk tanıma giren halklardan oluşmaktadır. Çalışmada da Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya sürgün edilen tüm otokton halklar, Çerkes olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Adigeler, Ubıhlar, Abhazlar, Abazinler, Dağıstanlılar, Nogaylar, Çeçenler, Osetler, Karaçaylar ve Balkarlar Türkiye’de yaşayan Çerkesleri oluşturmaktadır.

16. yy.’ın sonlarına doğru İslam, Kuzey Kafkasya’ya yayılır. 18. yy.’ın ikinci yarısından sonra ise Ruslar, İslam dinini tercih eden halkları bölgeden çıkarmaya başlamışlardır (Kaya, 2007: 60). Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu’ya doğru gerçekleşen Müslüman halkların sürgünü, 1787’de başlamış ve 20. yy.’ın başlarına kadar devam etmiştir. Rus İmparatorluğu’nun amacı, halifeliğin idaresini elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu’nun, Kafkasya’daki Müslüman halkların üzerinde sahip olduğu otoriteyi kırmaktır (Yel ve Gündüz, 2008: 951). Karadeniz’e hâkim olarak sıcak denizlere inmeyi ve Doğu’daki ticaret yollarını ele geçirmeyi planlayan Rus İmparatorluğu için Kafkasya, stratejik bir öneme sahiptir (Berzeg N., 1996: 17’den aktaran Yel ve Gündüz, 2008: 952). 1783’te Kırım’ı işgal eden Rus İmparatorluğu, Kafkasya’ya girmiş ve böylece Çerkesler ile Ruslar arasındaki savaş başlamıştır. 14 Eylül 1829’da Rus İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Edirne Antlaşması’nın imzalanması ile birlikte, Osmanlı Devleti Kafkasya ve Gürcistan’daki egemenlik haklarını Rusya’ya bırakmıştır (Yel ve Gündüz, 2008: 953). 1856 Paris Antlaşması uyarınca Karadeniz’in tarafsız bir deniz haline gelmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgedeki hâkimiyetini tamamen yitirmesi üzerine, Rus İmparatorluğu, Kafkas halkları üzerinde baskı politikası uygulamaya başlamıştır. Söz konusu politika üç ayaktan oluşmaktadır: Sürgün, asimilasyon ve Hristiyanlaştırma. Diğer bir ifadeyle, Kuzey Kafkasya’da yaşayan Çerkesler ya asimile olacak ya da yaşadıkları toprakları terk edeceklerdi (Yel ve Gündüz, 2008: 953, 954). Kafkasya Ruslaştırılmaya çalışılıyordu. Sürgünü kabul eden Çerkeslerin boşalttıkları yerlere Kossak civarından Rus ve Hristiyan köylüler yerleştirilecekti (Yel ve Gündüz, 2008: 956). Ne sürgünü ne de asimile olmayı kabul etmeyip direnenler de ya ölümle ya da Sibiry’a yerleştirilmekle cezalandırılacaklardı (Yel ve Gündüz, 2008: 957). Çerkesler için Osmanlı topraklarına yerleşmek dışında bir seçenek kalmamıştı (Kızılkaya ve Akay, 2013: 138-140). Balkanlardaki ulusalcı hareketi Müslüman unsurlarla dengelemek isteyen Osmanlı İmparatorluğu da, kapılarını Çerkeslere açmayı tercih etmiştir (Kaya, 2011: 80, 81).

1850’lerde başlayan ve 1864’ten sonra yoğunlaşan Çerkes Sürgünü, Türkiyeli Çerkesler tarafından “büyük göç”, “soykırım”, “Yistanbulako (İstanbul Yolculuğu)” gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Sürgün edilen Çerkes sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1859-1864 yılları arasında 700.000 ile 2.000.000 arasında Çerkes’in sürgün edildiği (Keleş, 2009: 1173), 150.000 civarında Çerkes’in de Kafkasya’da kaldığı sanılmaktadır (Yel ve Gündüz, 2008: 958; Henze, 2011: 159). 1864’ten sonra ise Çerkes direnişi Rus birlikleri tarafından kırılmış ve zorunlu göç, yığınların sürgünü halini almıştır (Bağ, 2001: 215). Bu nedenle, 21 Mayıs 1864, Çerkesler nezdinde sembolik öneme sahip bir tarihtir.

1858 ve 1859 yılları arasında Batı Kafkasya ve Dağıstan’dan Osmanlı topraklarına gelen Çerkeslerin çoğu İstanbul limanında, çok azı Karadeniz kıyısındaki Anadolu limanlarında inmişlerdir. 1860’tan sonra yoğunluğun artmasıyla birlikte, sürgün halklar Trabzon, Samsun ve Sinop limanlarına gelmişlerdir. Diğer sürgün limanları ise Varna, Burgaz, Köstence, Giresun, Batum, Akçaabat, Fatsa, İnebolu ve Ayancık’tır (Pul, 2011: 181-209).

Ayhan Kaya, Çerkeslerin Osmanlı topraklarında üç hat boyunca yerleştirildiğinden bahsetmektedir: Köstence, Varna, Sofya, Priştina, Kosova ve Plevne’den oluşan Rumeli hattı, Samsun-Reyhanlı hattı ve Suriye-Ürdün hattı. Bugün yaklaşık olarak Türkiye’de 2.000.000 ile 3.000.000 arasında, Kafkasya’da 1.000.000, Ürdün’de 60.000, Suriye’de 40.000 ve İsrail’de 3.000

Çerkes yaşadığı tahmin edilmektedir (Kaya, 2011: 82, 83). Çerkesler, Türkiye’de en çok Adapazarı, İzmit, Biga, Çanakkale ve Bursa’da yaşamaktadırlar.

2.2. Sürgünü Hatırlamak

Günümüzde Türkiye’de yaşayan Kuzey Kafkasya halkları, geçmişte yaşadıkları trajik sürgün olayını hatırlayarak, Çerkes kimliğini yeniden kurgulamakta ve ona sahip çıkmaktadırlar. Söz konusu hatırlama edimi, Çerkes hayali topluluğunun oluşmasına kaynak oluşturmaktadır. Hayali topluluktan kastedilen, Benedict Anderson (2004)’ın kullandığı «hayali cemaat» kavramıdır. Çerkes olmak, her şeyden önce kendinde bir anlam ifade etmektedir. Ancak, demokratik söylemler ve özgürlüklerin bir nebze daha arttığı gözlemlenen 2000’lerin Türkiye’sinde, 21 Mayıs 1864 Sürgünü’nü anımsamak, Çerkes kimliği inşasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye 2000’li yılların başlarında, Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde “birlikte yaşama” prensibinin gereklerini yerine getirmeye başlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, “Anadolu bir kültür mozağıdır”, “Tüm farklılıklar Anadolu’nun zenginliğidir” gibi söylemler geliştirmiştir. Bununla birlikte, anadilin öğretilmesine yönelik kurslar ile üniversitelerde azınlık dilleri kürsülerinin açılması, TRT-Şeş gibi Kürtçe yayın yapan televizyon kanalının kurulması, anadilin ilkökulda seçmeli ders olarak müfredata girmesi, farklılık gruplarına mensup ailelerin çocuklarına ana dillerinde isimler koyabilmelerinin önünün açılması gibi demokratik açılım pratikleri, Kürtlerin kimlik taleplerinde olduğu gibi Çerkesleri de bu yönde cesaretlendirmiştir.

Bugün Çerkesler, Kafkas halkları olarak değil, Çerkes etnokültürel kimliğini kabul ederek ve onu yeniden inşa ederek bir takım kültürel haklar talep etmekte ve en önemlisi iktidar ve diğer halklar tarafından tanınmak istemektedirler. Bunu yaparken de geçmişe referansla ve bu geçmişi de günün şartlarına göre yeniden inşa ederek, sokaklarda ve bir takım örgütlenmeler bünyesinde dile getirmektedirler. 21 Mayıs 1864 tarihinin Türkiye’deki Çerkesler için ne anlam ifade ettiği üzerine sorulan sorulara verilen cevaplarda, söz konusu tarihin, yani atalar tarafından yaşanmış trajik sürgün olayının, Çerkes kimliğinin yeniden kurgulanmasında etkili olduğu görülmektedir. 21 Mayıs 1864 tarihinin, dünyadaki bütün Çerkesler ve diğer halklar tarafından, Çerkeslerin Kafkasya’dan sürüldüğü tarih olarak bilinmesi ve tanınması için girişilen mücadele, görüşme yapılan Çerkesler tarafından aslında bir var olma, yok olmaktan kurtulma savaşı olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, söz konusu olan, bir geçmişe, bir kimliğe ait olma savaşıdır.

Joel Candau (1998), trajedilerin hatırlanmasının, kuvvetli bir toplumsal hafıza oluşturmada etkin olduğunu belirtmektedir. Trajediler, olayları yaşayanlar ya da yakınları üzerinde onlar tarafından paylaşılan bir iz bırakırlar (Candau, 1998: 147). Ona göre, ortak acılar, sevinçlerden daha çok birleştirici rol oynamaktadırlar (Candau, 1998: 147). Ortak bir acıyı paylaşan gruplar, etnik bir grubun başka kültürden kişilerle evlenmeyi reddetmesinde olduğu gibi, dışarıya karşı savunma mekanizması geliştirirler. Çünkü yok olma korkusu taşırlar. Yani, bu türden olayları hatırlamak, sağ kalanların ve gelecek kuşakların bütünlüğünü sağlamak için büyük bir önem taşımaktadır (Özyürek, 2001: 133).

«Çerkes Sürgünü» anısının, dilleri ve bir takım adetleri farklı Kafkas halklarından oluşan Çerkesleri bir çatı altında birleştirdiği görülmektedir. Şiddetin hatırlanmasının böyle bir kurucu işlev görebilmesi için, anıların kolektif olarak anlamlandırılması gerekmektedir. Öyleyse Türkiye’deki Çerkes topluluğu hayali bir cemaattir. Bu topluluk hayal edilmiştir, çünkü bu topluluğun üyeleri diğer üyelerini tanımıyor, çoğu hakkında hiçbir şey işitmemiştir, ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam etmektedir (Anderson, 2004: 20). Herkes “21 Mayıs 1864 benim, vatanımdan koparıldığım, sürüldüğüm, belki de soyumun kırıldığı tarihtir”, demektedir.

21 Mayıs 1864 tarihi üzerinden oluşturulan söylem, konjonktürel olarak değişmektedir. Geçmişte yaşanan söz konusu olay, önceleri “göç” ya da “muhaceret” olarak ifade edilirken, sonraları “sürgün” ve/veya “soykırım” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Sembolik anlamlarla yüklü olan bu tarih, görüşülenler tarafından genellikle “göç”, “zorunlu göç”, “sürgün”, “soykırım”, “Rusya’dan kurtuluşun tarihi”, “başka bir çağın başlangıcı”, “acı”, “sembolik tarih”, “adaletsizlik”, “hiç durmayacak olan dram”, “yok oluşun başlangıcı”, “yeniden doğuş”, “direniş tarihi”, “trajedi”, “nefret”, “yaşamak için savaş”, “kaçış” olarak tanımlanmaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi, sürgün hatıraları hikâyelerle kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Halbwachs’ın belirttiği gibi, geçmiş öyküler şeklinde yeniden kurgulanarak hatırlanmaktadır. Aslında, toplumsal hafıza, gerçek olgular değil öyküleştirilmiş olayların hatırlanması üzerine kuruludur. Burada söz konusu olan geçmişteki olaylara kolektif olarak atfedilen anlamın sürekli üretiliyor olmasıdır. Şuan bu makaleyi okuyan bir Çerkes’in aklına ilk gelen hikâyeye, sürgün yolunda (*Yistanbulako*) bir annenin, ölmüş olan çocuğunun gemi görevlileri tarafından denize atılmasını engellemek için, sanki yaşıyormuşçasına bütün ihtiyaçlarını karşıladığının anlatıldığı *Şiş Naniy* (<http://www.21may1864.org/SisnaniyTr.aspx>) ağıttır. Söz konusu hikâyeye, hemen hemen her Çerkes tarafından bilinir. Sürgün dendiğinde hafızada canlanan ilk görüntü, kucağında bebeğiyle geminin zemininde oturan annedir. Annenin gerçekliğinden ziyade, onun ifade ettiği anlam önemlidir: Sürgün, ölüm ve ortak acı. Sürgünde çocuğunu kaybetmiştir ve söz konusu kayıp, bütün Çerkeslerin ortak acısıdır. Her zaman hatırlanacaktır. Hatırlanacaktır, çünkü öyküleştirilmiştir.

Sürgün, aynı zamanda bir «yoksullaşma» anlatısıdır da (Özyürek, 2001): Sürgünden önce bolluk ve refah içerisinde yaşayan Kafkas halkları, Anadolu topraklarına geldiklerinde yoksullaşmışlardır. Derebeyleri zenginliklerini yitirmiş, tüm Çerkesler kardeşlerinden, çocuklarından, akrabalarından, arkadaşlarından ayrılmak ve kötü koşullarda yolculuk etmek zorunda kalmışlardır. Diğer yandan, sürgün yoluna dair dönüştürülmüş aile hikâyelerine rastlamak da mümkündür. Ancak bu hikâyeler nadiren anlatılmaktadır; geçmiş acılarını saklamayı tercih etmektedirler. Bugün, geçmişini merak eden ve keşfe çıkan gençler, söz konusu aile hikâyelerini anlatmaları için toplumun yaşlılarını zorlamakta ya da kendi ailelerine ait özel arşivlerde küçük araştırmalar yapmaktadırlar. Denilebilir ki, Çerkes yaşlıları, sürgün hafızasını aktarmaya dayalı toplumsal görevlerini yerine getirmemekte, daha çok kültür, gelenek, görenek ve davranış biçimlerinin aktarımı üzerinde durmaktadırlar. Buna rağmen, Kafkasya üzerine olan hikâyeler anlatılmaya devam etmektedir. Pekiyi «sürgün anısı» nasıl canlı tutulmakta ve gelecek kuşaklara aktarılmaktadır?

3. Çerkes Toplumsal Hafızasının Korunma ve Taşınma Pratiği: Kefken Anmaları

Çerkesler üzerinde travma yaratan sürgün olayı, her yıl anılarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Assman (2001: 55)’in da ifade ettiği gibi, geçmiş, anma törenleri, ritüeller, danslar, hikâyeler, mekânlar, resimler, kıyafetler gibi «hatırlamanın sembolik figürleri» aracılığı ile hafıza tarafından dönüştürülerek sürekli hatırlanmaktadır. «Kültürel hafıza» önceden belirlenmiş şablonlar içermektedir, seremonilere dayanmakta ve aktarıcılar tarafından gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Michael Schudson (2007: 180) da, hafızanın eğitici olduğuna vurgu yapmaktadır. Çerkes Sürgünü de her yıl 21 Mayıs’ta törenlerle anılmakta, böylece gelecek kuşaklara aktarılmakta ve onları Çerkes toplumsal hafızası konusunda eğitmektedir. Söz konusu törenler arasında ise, uzunca bir dönem önem arz eden Kefken Anmaları’dır.

2006’da Kefken Anıt Mezarlığı’nın inşa edilmesi ve burada her yıl sürgünde ölmüş ataların anılması, toplumsal hafızanın kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır. Böylece kolektif anılar canlı tutulmaktadır. Söz konusu anıtlar, anlam nesneleşmekte ve ritüelin tekrarı kültürel kimliğin yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Assman, 2001: 60-62). Kefken önemlidir, çünkü Çerkes

toplumsal hafızasına göre, Kafkasya'dan sürülen atalar Kefken kıyısına gelmişler, buradaki mağaralarda konaklamış, kayalara yazılar yazıp iz bırakmışlardır. Birçoğu burada ölmüştür. Kefken, Çerkesler tarafından, «devasa bir mezarlık» olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, kutsal bir mekândır da. Kefken ya da 21 Mayıs sadece Çerkesler için anlam ifade etmektedir: Çerkesler Kefken'deki anma törenleri esnasında sürgün acısını yeniden birlikte yaşamaktadırlar. Öyleyse, Kefken bir «hafıza mekânı» dır. Halbwachs'ın ifadesiyle, söz konusu mekâna ait tüm detaylar, Çerkesler nezdinde ortak anlamlarla yüklüdür. Kefken, Çerkeslerin sürgünü hatırlamasını sağlayan işaretlerle doludur. Çerkesleri hatırlamaya iten sadece bu işaretler değildir, aynı zamanda Çerkes topluluğunun diğer üyeleridir de.

Connerton'un, törenlerdeki anlatılanları, oyun biçiminde canlandırılmış bir kült olarak nitelediği daha önce belirtilmişti. Kefken anmalarında da şöyle bir program izlenmektedir: Öncelikle bir hatırlama figürü olan anıt mezarlığa gidilir, sürgün tarihinden bahsedilip dua edildikten sonra, Babalı sahilinde toplanılır, Karadeniz'e çelenk bırakılır, sürgünle ilgili teatral bir sunum yapılır, nart ateşi yakılır ve meşaleli yürüyüş gerçekleştirilir. Yani simgesel kurallarla yönetilen bir etkinlik düzenlenir, duygusal anlar yaşanır, bayraklar açılır. Geçmişte yaşanan bir olay olan sürgün şimdiki zamanda yeniden canlandırılır. Ve her yıl 21 Mayıs'ta Kefken'de bu etkinlik tekrarlanır. Böylece geçmişin kesintisiz devam ettiği izlenimi yaratılır. Kefken'deki anıt mezarla zaman durur, unutmaya engellenir ve ölümler ölümsüzleştirilirler (Candau, 1998: 153). 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü, böylece anıt mezarla cisimleşir. Anıt semboliktir, çünkü sürgün ölümlerini, dolayısıyla sürgünü temsil eder; işlevseldir, çünkü hafıza aktarımını gerçekleştirir (Nora, 1997: 34-35). Geçmiş, şu anı ve geleceği biçimlendirir.

Hafıza aktarımının gerçekleştiği bir diğer anma etkinliği ise Beşiktaş'ta düzenlenmektedir. 1993 yılında İstanbul Kafkas Kültür Derneği üyesi bir grup genç tarafından keşfedilen Kefken'de düzenlenen anma törenleri, daha sonraları Kafkas Dernekleri Federasyonu (KAFFED) tarafından üstlenilen bir organizasyona dönüşmüştür. Ancak, KAFFED 2010'da hemen hemen Kefken'dekilerle aynı olan anma etkinliklerinin, diğer bir hafıza mekânı olan Beşiktaş'ta yapılmasını uygun görünce, Abhaz Dernekleri Federasyonu (ABHAZFED) Kefken'deki törenleri devam ettirmiştir. Pekiyi KAFFED neden Beşiktaş'ı tercih etmiştir? Kefken, sadece Çerkeslerden oluşan bir grup tarafından anma törenlerinin yapıldığı özel bir alanken, Beşiktaş, diğer etnokültürel grupların da var olduğu, dolayısıyla söz konusu gruplarla birlikte resmi tarihin öznesi konumunda bulunan grupların «Çerkes Sürgünü» hakkında bilgi edinebildikleri, yani Çerkeslerin kendilerini onlara ifade edebildikleri bir kamusal alandır. Bu şekilde, Çerkesler kamusal alanda görünür olmaya çalışmakta ve kimliksel tanınma taleplerini dile getirebilmektedirler.

Kefken'deki etkinliklerden farklı olarak, Beşiktaş Akaretler'de bulunan *Çerkes Örnek Okulu*'nun önünde basın açıklaması yapılması, anmalara siyasi bir boyut kazandırılmakta ve siyasi bir aktör olarak kabul ettiğimiz Çerkes bireyler, kimliklerine özgü haklarını dile getirmektedirler. *Çerkes Örnek Okulu* da bir «hafıza mekânı» olarak kabul edilebilir. Söz konusu okul, Çerkes Sürgünü'nü temsil etmese de, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile kapatılmış olan bir azınlık okulu olarak, Türkiye'nin azınlık politikalarını simgelemekte, hatırlatmaktadır. Bu anlamda, Beşiktaş'taki söz konusu eylemin diğer bir muhatabı olarak görülen Türkiye'nin, ulus-devleti inşa sürecinde Çerkeslere Türk olmayı dayattığı için geçmişle hesaplaşması gerektiği dile getirilmektedir.

Anma törenleri, kimlik inşasında rol oynamaktadır. Geçmişle kurulan ilişki çerçevesinde, gruplar genellikle paylaşılan bir acının anılarından beslenen toplumsal hafıza üzerine kimliklerini inşa ederler (Candau, 1998: 147, 148). Trajediler hatırlama zorunluluğu getirir. Hatırlanmak zorundadırlar, çünkü atalarının çektiği sıkıntıları hatırlamak üzerine kurulu bir kolektif kimliğe sahiptirler. Onları birleştiren, söz konusu toplumsal hafızadır. Hatırlamanın sürekli kılınması için de, bu türden anma törenleri düzenlenir. Böylece hafıza hem gelecek kuşaklara aktarılmış olur, hem

de geçmişte yaşanan sıkıntıların anısı canlı tutulur. Sürgünü hatırlamak ve bu şekilde her yıl onu anmak, bir taraftan da Türkiye’de asimile olma tehlikesinden kurtulma yollarından biridir. Anma ve hatırlama, «*devoir-mémoire*» yani ödev olduğu gibi aynı zamanda talep edilen bir haktır da (Bruneau, 2006: 332). Bu nedenle Çerkesler, 1864 Çerkes Sürgünü’nün «Büyük Göç» ya da «Soykırım» olarak tanınmasını talep etmektedirler. Bu aynı zamanda kimliksel bir tanınma talebidir. Buna göre, 21 Mayıs 1864 Çerkes kimliğinin bir ögesini oluşturmaktadır.

4. “Cennet Vatan Kafkasya”

Hafıza çalışmalarında, terk edilen yerin hatırası aynı zamanda kaybedilen ilişkilerin, bolluğun ve özgünlüğün de hatırasıdır. Hepsi hayali hafıza tarafından tekrar yaratılır ve üzücü olduklarından ötürü «nostalji» olarak tanımlanırlar (Özyürek, 2001: 133). 1864 Sürgünü’yle zorla topraklarından koparıldıklarını ifade eden Çerkesler, hiç tanımadıkları Kafkasya’ya kuşaktan kuşağa aktarılmış bir özlem duymaktadırlar. Sovyet Rusya’sının dağılmasına kadar o coğrafya ile sadece hayali bir bağ kurabilmişlerdir. Oraya dair anlatılan hikâyeler vardır. Dolayısıyla her bir Çerkes zihninde, belleğinde Kafkasya hayal eder. Kafkasya, adeta bir cennet gibidir. Türkiyeli Çerkeslerin hafızasındaki Kafkasya imajı aynıdır: Yeşili bol bir doğası olan, cesur insanların yaşamlarını sürdürdükleri, bolluk içerisinde bir coğrafyadır. Masal ülkesi gibidir ve aynı zamanda da ütopyadır onlar için, çünkü ulaşılması zor bir hayal gibi gelir. Esra Özyürek (2001)’in deyimiyle, Kafkasya’ya dair olan bu hafıza «ütopik-nostaljik hafıza» dır.

Kafkasya’yı henüz görmemiş bir Çerkes’e atalarının geldiği topraklar sorulduğunda, orayı şimdiki zamanda yer alan ama geçmişe dair bir imge olarak inşa etmektedir. Sürgünden önceki Kafkasya’dır, anlatılan. Her Çerkes «Kafkasya Tanrının kendine ayırdığı yerdir» mitini tekrar etmektedir. Söz konusu coğrafya doğasıyla, ölülerıyla ve sürgün öncesindeki yaşam tarzlarıyla donmuş bir şekilde hafızada yer almaktadır. Bu donmuşluk hissini veren, yani mekânın zamanla değişmediği ve şimdiki zamanda geçmişin bulunduğu ilüzyonuna sürükleyen uzamınbu görüntüsüdür, hayalidir (Halbwachs, 2002: 236).

Aslında, Kafkasya hayali ile gerçek Kafkasya arasında keskin bir ayrım bulunmaktadır. Nora (1997: 31), geçmiş ile şimdiki zaman arasında radikal bir ayrım vardır, der. Geçmiş radikal olarak başka bir şeymiş gibi verilmektedir. Çelişkili olarak, mesafe yakınlaşma gerektirmektedir. Geçmiş algısı, artık, diğerlerine de ait olan şeyin sahiplenilmesidir. Hafızada canlanan geçmişe dair Kafkasya görüntüsü, kendini Çerkes olarak tanımlayan herkes için sahiplenilen bir görüntüdür. Halbwachs (2002: 235), bu mekâna dair görüntünün grup onu hayal etmeye devam ettikçe ve bu görüntü ya da mekân sayesinde hatırladıkça yok olmayacağını belirtmektedir. Çünkü hafızanın devamlılığını sağlayan kişilerden ziyade, ortak anlamın hala devam ediyor olmasıdır. Öyleyse, Kafkasya (özellikle Kuzey Kafkasya) bir hafıza mekânı olarak Çerkes kimliğinin merkezinde yer almaktadır.

Kafkasya unutulamaz bir ata vatan tahayyülüdür. Burada değinmek istenilen konu, terk edilmek zorunda kalınan toprakların, yerleşilen topraklarda yeniden inşa edilmesidir. Dağ yamaçlarında, ağaçlı bölgelerde Çerkes köylerinin, Osmanlı topraklarında, Kafkasya’daki isimleriyle yeniden kurulmasında olduğu gibi... Hatta her evin bahçesinde meşe ağaçlarının bulunması... Söz konusu pratikler, toplumsal hafızanın aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Cemaate özgü ikonografilerin çeşitli formlarda maddeleşmesi (anıt, tapınak, logolar ve sokakların veya meydanların isimleri...), diasporada yaşayan bir toplumun yerleştikleri topraklara demir atmasını sağlamaktadır (Bruneau, 2006: 329, 330). Her ne kadar Türkiye’de köy isimlerinin Türkleştirilmesi politikalarına maruz kalmış olunsu da, bugün en genç Çerkes bile köyünün Çerkesce ismini bilmektedir. Bunu bilmek de onu farklı kılmaktadır. Diasporadaki halk, mekânı yeniden yaratmayı dener ki sembolik anlamda kendini yeniden üretebilsin.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte, ilk yapılan şey «ata vatan» olarak tabir edilen Kafkasya'yı ziyaret etmek olmuştur, çünkü orayı ziyaret etmek ataların yaşadıkları topraklara duyulan özlemi gidermektir. Aslında atalarla buluşmaktır. O coğrafyayla ilk karşılaşma genelde duygusal bir takım olayların yaşanması ile sonuçlanmaktadır. Ama bugünkü Kafkasya, o hayal edilen gibi, her şeyin *sonsuz* olduğu bir yer değildir. Burada sonsuzdan kasıt, kültürü ve dili sonsuza dek yaşatabilmektir. Türkiye'de kamusal alanda kültürel ve etnik kimliğin tanınmaması meselesinden ötürü orada daha özgür olunacağı hayal edilmekteydi. Ancak, Ruslaşmanın etkisiyle kale olarak görülen Kafkasya'nın da elden gideceği korkusu yayılmaya başlamıştır. Kültürün sonsuza dek yaşadığı Kafkasya hayali, bir anda son bulmuştur. Bu durum da, bir takım direniş mekanizmalarının işlemesine sebebiyet vermiştir. Jan Assman, geçmiş belli koşullar içinde öteki karakterini aldığı anda, hatırlamanın bir direniş eylemine dönüştüğünü belirtmektedir. Çerkesler, Türkiye'de ve Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Kafkasya'da ötekileştirilmiş bir geçmişe sahiptirler. Çünkü bu iki ulus devlet «tek boyutluluğu» zorunlu kılıp, farklılıkları eleme yoluna gitmiştir. Yani bazı hafızalar tasfiye edilmiştir. Hâlbuki kültürel bellek iki boyutluluk ve iki zamanlılık kazandırmaktadır (Assman, 2001: 86). Dolayısıyla, kültürel bellek var olanı reddederek ve hatırlayarak özgürleştirme işlevi görmektedir (Assman, 2001: 87). Hatırlamak, Çerkesler tarafından baskıya karşı bir silah olarak kullanılmaktadır.

5. Hatırlayarak Aktör Olmak: Resmi Tarihe Karşı Çerkes Toplumsal Hafızası

Son otuz yıldır, Türkiyeli Çerkesler, kendi tarihlerini de kapsayan yeni bir tarih yaratma arayışındadırlar. Sürgüne, Kafkasya'ya ve Kafkas ırklarına dair yeni bakış açıları inşa etmekte, kendi anılarını yazmaktadırlar. Çünkü, Türkiye'nin ve Rusya'nın resmi tarihleri bu hatıralara yer vermemektedir. Nora (1997)'nin arşiv tarihçiliği nitelendirmesine denk gelen, aydınlarca oluşturulan resmi tarih, diğer bütün toplumsal hafızaları dışlamaktadır, hatta yok etmektedir. Öte yandan, tarih, entelektüel bir operasyon olduğundan ötürü, söylem üretmekte ve söylemin nesnesi konumunda yer alanlar tarih yazımında yer bulamamaktadır (Nora, 1997: 25-27). Söz konusu durum, nesne ile tarih arasında bir çelişki yaratmaktadır. Türk resmi tarihi, yani Türk ulusal hafızası, Çerkeslere ne olduklarını söylemekte ve onları ötekisi olarak inşa etmekte, üzerlerinde tahakküm kurmaktadır. Mithat Sancar (2011: 18)'in ifade ettiği gibi, ulusal hafıza, tarih biliminden faydalanarak tepeden inme bir şekilde topluma dayatılmakta olan, homojen, sonsuz ve kusursuz bir kurgudur ve ulus-devletin suçlu olduğunu gösteren her olayın hatırlanmasını da yasaklamaktadır.

Dışlanmışların küçük tarihlerini içeren toplumsal hafıza, resmi tarihe, diğer bir ifadeyle ulusal hafızaya karşı direnmekte ve üyelerini özgürleştirmektedir. Ötekileştirilmiş hafızaların ortaya çıkmasıyla «hafıza-tarih» in sonu gelmiştir (Baykam, 2005: 29). Resmi Türk tarih yazımı, Çerkeslerin göçmen hatta muhacir olduğunu ileri sürerken, Çerkes toplumsal hafızası, sürgün edilmiş ya da soyu kırılmış bir halk olduğunun altını çizmektedir. Öyleyse, resmi tarih ile toplumsal hafıza arasında bir zıtlık bulunmaktadır. Hatta Türkiye, «unutturma politikası» ile Çerkes Sürgünü'nün hatırlanmasını engellemiştir. Köylerde Çerkesçe isimlerin kullanılmasının yasaklanması, aile adlarının Türkçe olma zorunluluğu gibi kurallar ve yasalar söz konusu unutturma politikalarının pratikleridir. Bugün, Çerkesler bütün unutturma politikalarına karşı bir direniş sergilemektedirler. Joel Candau'nun da belirttiği gibi, güçlü, baskın, tek tipçi hafızalar daha zayıf hafızalar önünde güçlerini yitirmektedir ve güçlü, sabit, homojen kimlikler ortadan kalkarken, daha çoğulcu, parçalı, hareketli kimlikler ortaya çıkmaktadır (Candau, 1998: 198).

Bu bağlamda, kimlik siyaseti geliştiren Çerkesler «geçmişle hesaplaşma», yani geçmişte yapılmış olan haksızlıkların tanınmasını talep etmektedirler. Mithat Sancar'a göre, «demokratik hatırlama politikası» kapsamında yapılacak olan geçmişle hesaplaşma bir çeşit devrim niteliğindedir. Klasik devrimlerde olduğu gibi, artık tarihi kahramanlar yaratılmamakta ve geçmişin tahakkümüne son verilmektedir (Sancar, 2007: 26). Bununla birlikte, kaybedenlerin geçmişlerinin

ulusal hafıza tarafından reddi ne kadar şiddetli ise, geçmişe olan bağlılık o kadar kuvvetli olmaktadır. Başka bir deyişle, baskının var olduğu durumlarda «hatırlamak» bir direniş dönüşümüdür. Araştırmamızın ışığında edinilen verilere göre, gençler, yani sürgün edilen Çerkes halklarının torunları, kendilerinden önceki kuşağa göre, 1864 Sürgünü veya Soykırımı konusunda daha güçlü bir hafızaya sahiptirler¹. Söz konusu veri, hafızanın miras bırakılan bir olgu olmasından ziyade, sürekli inşa edildiğini göstermektedir.

Genç kuşak, ataları tarafından unutulmuş olan kültüre ve geçmişe dayalı bazı unsurları hatırlayarak yeni bir tarih yazmaktadır. Şimdiki zamanı reddetmekte ve geçmişini hatırlayarak özgürleşmektedir, çünkü baskıya ya da unutturma politikasına karşı tek silahları hafızalarıdır. Kendisini aynı zamanda, Çerkes kimliğinin koruyucusu olarak görmektedir. Sahip olduğu hafıza, Mithat Sancar (2007: 50, 51)'in deyimleriyle, trajik olayları hatırlayan «negatif hafıza»dır. 1864 Sürgünü'nü anımsamak, gençler için, özgürleşmenin ve geçmiş travmasından kurtulmanın bir yoludur. Öyleyse, söz konusu yeni jenerasyon özgürlüklerini aktif bir şekilde dile getirerek ve iktidara, tarihe, topluma direnerek, Çerkes hareketinin «aktörü» ve kimliğinin «öznesi» haline gelmektedir. Ek olarak belirtmek gerekir ki, «*Thamade*» otoritesini değerli kılan Çerkes toplumunun toplumsal normlarına da karşı gelmektedirler. İnternet üzerinden örgütlenmeyi tercih etmelerindeki en önemli nedenlerden biri, sosyal ağlarda «*Thamade*» otoritesini hissetmiyor olmalarıdır. Manuel Castells (2012: 17, 18)'in de ifade ettiği gibi, hükümetlerle birlikte geleneksel iktidarın kontrolü dışında kalan internetteki sosyal ağların yarattığı özerk alan, Çerkes gençlerinin ortak bir soykırım hatırasını paylaşabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Böylece, gençler iktidar odaklarına karşı «karşı iktidarlara» (Castells, 2012: 21) oluşturabilmektedirler. May21 İnişiyatifi söz konusu oluşumlardan biridir ve 2009'dan beri her yıl Taksim'de 21 Mayıs Çerkes Soykırımı'nın tanınması için eylemler düzenlemektedir. May21 İnişiyatifi mensubu gençler, birlikte paylaşılan bir farklılığın üyeleri olduklarının altını çizerek, kolektif bir şekilde, bireysel özgürlüklerini elde etmek için, tarihin baskı ve şiddetine karşı direnmektedirler.

Özgürleşmek, hem toplumun dayattığı rollerden hem de Çerkesler'i nesneleştiren resmi tarihin söyleminden kurtulmayı ifade etmektedir. Umud edilen, gençliğin ve kültürün özgürce yaşanmasıdır.

Gençliğin özgürce yaşanması meselesi, Kafkasya Forumu ve May21 İnişiyatifi'nin KAFFED'e karşı olan tutumunun irdelenmesini gerektirmektedir. May21 İnişiyatifi, Kafkasya Forumu tarafından oluşturulan NoSochi2014 hareketinden doğmuştur. Söz konusu gruplar, aktivist gençlerden meydana gelmektedir ve dünyanın farklı yerlerinde yaşayan genç Çerkeslerin birlikte hareket etmelerini sağlamaktadır. Uluslararası düzeydeki ilk eylemleri, Soçi'de 2014 yılında gerçekleştirilen Soçi Kış Olimpiyatları'nı protesto etmek için hazırlamış oldukları “Olimpik Soykırım” başlıklı imza kampanyasıdır (Konukman, 2012). Amerika, Avrupa, Türkiye, Ürdün ve diğer Arap ülkelerindeki Çerkesler söz konusu kampanyayı imzalamışlardır. Böylece, 2006'da dünyadaki tüm Çerkes diasporasının ortak eyleme geçmesi çağrısını yapan NoSochi2014 Platformu kurulmuştur. Aynı yıl, May21 İnişiyatifi de oluşturulur. May21 İnişiyatifi, kısa zamanda “Çerkes Soykırımı” söyleminin taşıyıcısı haline gelir ve hareketi sokaklara taşır. İlk sokak eylemi 2009 yılında Taksim'de gerçekleştirilir.

Her 21 Mayıs'ta önceleri Kefken, sonra Beşiktaş'ta KAFFED tarafından gerçekleştirilen anma etkinliklerinin alternatifi olarak, May21 İnişiyatifi'nin Taksim'de “anma” değil, “eylem” düzenlemesi Çerkes toplumsal hareketinin ortaya çıktığını göstermektedir. May21 aktivistleri anma

¹ Sürgünü tanımlarken «soykırım» kavramı kullanılmaktadır, çünkü genç Çerkesler «Çerkes Soykırımı» söylemini günümüze taşımışlardır. Bir önceki nesil, 21 Mayıs 1864 tarihini «Büyük Sürgün» olarak tanımlarken, daha önceleri de «Göç» olarak tabir edilmekteydi.

² Çerkes kültüründe Thamade, iktidar sahibi olan toplumun en yaşlı erkekleri için kullanılmaktadır.

törenlerini tatmin edici bulmamakta, hatta KAFFED'in 21 Mayıs 1864 tarihini yas gününe dönüştürdüğünü iddia etmektedirler. Onlara göre, 21 Mayıs direnişin günüdür. Bununla birlikte, 2012 yılında düzenlenen etkinlik ve eylemlerde İKKDgenç (İstanbul Kafkas Kültür Derneği Gençlik Kolları)'ın söz konusu iki grup arasında köprü kurduğu görülmektedir. Hem Taksim'deki eylemde aktif rol almışlar, hem de Beşiktaş'ta KAFFED çatısı altında kendi eylem ve anmalarını gerçekleştirmişlerdir. Hatta KAFFED'e bağlı olan İKKDgenç üyesi olan bazı gençler, aynı zamanda Kafkasya Forumu aktivistleridir.

6. Kafkasya'yı Kurtarma Girişimi: 2014 Soçi Kış Olimpiyatlarına Karşı Kampanya

Kültürün özgürce yaşanması ve yaşatılması konusunun, NoSochi2014 Platformu bünyesinde bütünlük kazandırılan 2014 Soçi Kış Olimpiyatlarına Karşı yapılan eylem ve kampanyalar ışığında anlatılması daha uygun olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, hayallerde kurulan «Cennet vatan Kafkasya» imgesinin gerçek olmadığı, yani kültürün ve kimliğin, tarihi Çerkes topraklarında sonsuza dek yaşatılamayacağı gerçeğinin yaratmış olduğu hayal kırıklığı, Çerkeslerin direnmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, Çerkesler, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'na karşı kampanyalar düzenlemişlerdir. Soçi, Çerkes toplumsal hafızasında sürgün anılarının hatırlandığı bir hafıza mekânı olarak yer almaktadır. Soçi'nin turistik bir Rus kenti olarak kabul görmesi, Çerkesleri rahatsız etmektedir. Aktivistlere göre, Rusya Soçi'yi 2014'te yapılacak Kış Olimpiyatları için hazırlarken, geçmişin izlerini silmeyi ve sürgünü inkâr etmeyi amaçlamaktadır. Karşılık olarak, Çerkesler «Anti Maskot Yarışması» düzenleyerek, sürgünün başladığı liman kenti olan Soçi'yi kurtarmak ve «Çerkes Soykırımı»nın tanınmasını sağlamak istemişlerdir.

Yarışmanın ödül kazanan maskotları, Rusya'nın olimpiyatlar için hazırlamış olduğu «sevimli» maskotların tam zıddı bir biçimde, Çerkes kanları içerisinde resmedilmişlerdir. Verilmek istenen mesaj, Soçi'nin turistik bir Rus kenti olmadığı, aksine geçmişte kanlı, günümüzde de kültürel bir soykırıma şahitlik ettiğidir. Bu sefer, saklı tutulan geçmişi ortaya çıkarmak için, Rusya'nın Soçi üzerinden gerçekleştirmiş olduğu söylem Çerkesler lehine olan anlamlarla tersine çevrilmiştir. Michel Wieviorka (2001: 167)'ya göre, «aktör» Çerkeslerin «özne» olabilmeleri için, damgalanmış kimliklerine pozitif anlamlar yükleyerek yeniden üretmeleri ve damgayı tersine çevirmeleri gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, baskın kültür tarafından dayatılan damgalarına geçmişi hatırlayarak yeni anlamlar yüklemektedirler. Karadeniz kıyısında bir Çerkes kenti olan Soçi, tatil yeri haline gelmiştir ve 2014 Kış Olimpiyatları bu egzotikliğin pazarlandığı bir etkinlik olarak Soçi'de düzenlenmektedir. Bu duruma karşı çıkarak, var olan toplumu dönüştürmeye çalışan «yenilikçi aktör» Çerkesler, farklı renkleri üzerlerinde taşıyan, birbirine karışmış zevklere sahip «kolektif öznel» haline gelmişlerdir.

2014 Soçi Kış Olimpiyatlarına karşı yapılan kampanyanın yazılı metninin girişinde şöyle söylenmektedir (http://nosochi2014.com/campaign/soci-2014-olimpiyatlarına-karsi-durmak-icin-14-sebep.php):

«2014 Soçi Olimpiyatları, Çerkes Soykırımı'nın 150. Yıldönümü olacak. Soçi'yi Ruslar için bu denli kutlu bir yılda Kış olimpiyatları alanı olarak seçmek, Rusya İmparatorluğu'nun Çerkes Halkı'na yaptığı zulmün ve sistematik katliamının daimi merasiminin temsilidir. Soykırım kurbanlarının toplu mezarları üzerine Olimpik Köy inşası, yapılan bu vahşeti fiilen belleklerden silme çabasını sembolize etmektedir!»

Deklarasyonda, Soçi'den «Çerkes soykırım toprağı» olarak bahsedilmektedir. Deklarasyona göre Soçi, tarihinden ve halkından koparılmak istenmekte ve Çerkesler için bir mezarlık olan söz konusu kent, 18. ve 19. yüzyılda Rusya ile yapılan savaşı ve sürgünü sembolize

etmektedir. NoSochi2014 Platformu bünyesinde bulunan örgütlenmeler Soçi'yi "1864'ten beri Rusya tarafından işgal edilen kent", "Çerkes toprağının bir parçası", "Çerkes halkının tarihi parçası", "Çerkesya'nın başkenti", "Çerkes Soykırımı toprağı" (<http://nosochi2014.com>) gibi ifadelerle tanımlamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, Soçi'nin saklı tarihine vurgu yapmaktadırlar. Soykırımı ya da sürgüne maruz kalmış Çerkes halkının torunları da Soçi gibi sembolik öneme sahip, anıların unutulmamasını sağlayan bu kenti korumak ve kollamakla yükümlüdür. Bir «ödev-hafıza» (Bruneau, 2006: 332) kurgulanmaktadır, ama her şeyden önce söz konusu ödev-hafızanın, hak arayışı çerçevesinde, «karşı-hafıza» olarak yeniden inşa edildiği unutulmamalıdır. Böylece, söz konusu aktivistler, kendilerine özgü anlamlar attettikleri Çerkes kimliğini dönüştürerek ve kurgulayarak toplumsal aktörlere dönüşmektedirler.

Sonuç

Bir farklılık grubu olarak Çerkesler, kültürel anlamda yok olmamak, çokkültürlü vatandaşlığa erişmek ve kamusal alanda görünür olmak için, Türkiye ve Rusya'dan kimliksel korunma ve tanınma talep etmektedirler. Bu anlamda, kültürel olarak varlıklarını devam ettirebilmek için, hatırlama üzerine kurulu bir takım stratejiler geliştirmişlerdir. Söz konusu hatırlama edimi, 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü'ne dairdir ve söz konusu hafıza günün koşullarına göre yeniden kurgulanmaktadır.

Sürgünü, anıt mezarlar ve anma törenleri gibi hatırlama figürleri sayesinde anımsamak ve unutmamak, çoğunluğu temsil eden resmi tarihe karşı bir direnişe işaret etmektedir. Çünkü direniş ve özgürleşme, geçmiş bir olayı hatırlamaktan geçmektedir. Bu anlamda, hafızanın canlı tutulmasını sağlayan mekânlar yaratılmış ya da keşfedilmiştir. Kefken sahilinde ve anıt mezar etrafında, sürgünde ölenlerin ruhlarını şad etmek için yapılan törenlerle hatıraların aktarımı sağlanmaktadır. Böylece gelecekte de var olabilmenin önu açılmış olmaktadır.

Azınlıkların geçmişe referansla tanınma ve kültürel haklar talep etmeleri onların bu isteklerine meşru bir zemin sunmaktadır. Yani Çerkesler kendilerini bir kurban olarak sunmakta ve eylemlerini geçmişteki konumlarına meşru bir dönüş olarak takdim etmektedirler (Bilgin, 2007: 237). Burada sosyal travmaya dönüşmüş ortak acılar söz konusudur ve Türkiye'de azınlık olarak tanınma ya da Rusya'nın Çerkes Sürgünü'nü kabul etmesi ve Kafkasya'da Çerkeslere ait devletlerin kurulmasını desteklemesi taleplerinin referans kaynağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Çerkesler, sürgün edilerek ellerinden alınmış haklarını -koparıldıkları topraklarda yaşayabilme ve oralara rahatça gidip gelebilme- dile getirerek resmi tarih söylemini, anlamlarla yüklü anlatılarla alt üst etmeye çalışmakta, ona direnmekte ve karşı çıkmaktadırlar.

Çerkes Sürgünü hatıralarının hatırlanması, Çerkesleri özgürleştirmektedir, çünkü hatırlama, Çerkes aktörler için bir direniş biçimidir. Söz konusu aktörleri direnmeye iten etmenlerden biri, hatıralarda yaratılan Kafkasya'nın kaybedilmesinden duyulan hayal kırıklığıdır. Sonuç olarak, Çerkes kimliği hatırlama edimi üzerine yeniden inşa edilmektedir ve sürgünün sembolik tarihi olarak 21 Mayıs 1864 ve hafıza mekânı olarak Kuzey Kafkasya Çerkes kimliğinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇAM, T. (2005). Tarihle Yüzleşme. *Birikim*, 193/194, 165-172.
- AKSAMAZ, N. G. (2000). Nart Destanları. *Tarih ve Toplum*, 34 (199), 42-46.
- ANDERSON, B. (2004). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çeviren: İskender Savaşır). İstanbul: Metis.
- ASSMAN, J. (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yazılı Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı.
- BAG, Y. (2001). Çerkeslerin Dramı, İşgal, Soykırım, Sürgün ve Göç. *Çerkeslerin Sürgünü: 21 Mayıs 1864*. Ankara: Kafkas Derneği Yayınları, 207-266.
- BAYKAM, A. (2005). Tarih, Etik ve Öteki Üzerine. *Birikim*, 193/194, 175-178.
- BERZEG, K. (1990). İslam Aleminde Çerkez Liderliği Dönemi (Mısır Çerkez Devleti 1250-1517). *Tarih ve Toplum*, 13 (77), 48-49.
- BİLGİN, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina.
- BRUNEAU, M. (2006). Les territoires de l'identité et la mémoire collective en diaspora. *Espace géographique*, 4, 328-333, <http://www.cairn.info/revue-espace-geographique-2006-4-page-328.htm> (son erişim, Şubat 2012).
- CANDAU, J. (1998). *Mémoire et Identité*. Paris: Presse Universitaire de France.
- CASTELLS, M. (2012). *İsyen ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (Çeviren: Ebru Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- CONNERTON, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Hatırlar*, (Çeviren: Alaaddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı.
- HALBWACHS, M. (2001). *Les cadres sociaux de la mémoire collective*. Paris: Albin Michael.
- HALBWACHS, M. (2002). *La mémoire collective*. Paris: Albin Michael.
- HENZE, B. P. (2011). Tarihte Çerkesler. *Sürgün: 21 Mayıs 1864*. Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, 153-163.
- KAYA, A. (2007). Diasporada Çerkes Kimliğinin Dönüşümü: Değişen Siyasal Konjonktür Karşısında Yeniden Tanımlanan Etnik Sınırlar. *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, (Derleyen: S.C. Mazlum ve E. Doğan). İstanbul: Bağlam Yayınları, 57-76.
- KAYA, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler: Diaspora'da Geleniğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KELEŞ, E. (2009). Kırım Savaşı'ndan Sonra Gelen Muhacirlerin Menteşe Sancağı'nda İskânı, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/8 Fall 2009, p. 1166-1188, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.995>, ANKARA-TURKEY.
- KIZILKAYA, O. ve AKAY, T. (2013). Kafkasya Muhacirlerinin Suriye Vilayetine İskânı ve Karşılaşılan Zorluklar, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/2 Winter 2013, p. 137- 152, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4567>, ANKARA-TURKEY.

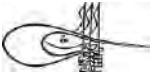
- KONUKMAN, Ç. (2012). Soçi Olimpiyatları Karşıtı Hareket ve Çerkes Soykırımı Protesto Eylemleri. *Kafkas Vakfı Nisan Ayı Sempozyumu*, İstanbul: Kafkas Vakfı.
- NORA, P. (1997). *Entre Mémoire et Histoire: La problématique des lieux*. Paris: Gallimard.
- NORA, P. (2002). L'avènement du mémoire. <http://www.eurozine.com/articles/2002-04-19-nora-fr.html> (son erişim, Haziran 2015).
- NORA, P. (2006). *Hafıza Mekânları*, (Çeviren: Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost.
- ÖZYÜREK, E. (2001). *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*. İstanbul: İletişim.
- PUL, A. (2011). Trabzon ve Samsun Limanları Üzerinden Kaskafya Muhacirlerinin İskânı (1860-1864). *Sürgün: 21 Mayıs 1864*. Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, 181-209.
- SANCAR, M. (2007). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İstanbul: İletişim.
- SANCAR, M. (2011). Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu. *Birikim*, 211, 18-26.
- SCHUDSON, M. (2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri. *Cogito*, 50, 179-199.
- TOURAINÉ, A. (1992). *Critique de la modernité*. Paris: Fayard.
- WIEVIORKA, M. (2000). Différences dans la différence. *Comprendre-I: Les identités culturelles*, (Derleyen: Will Kymlicka ve Sylvie Mesure). Paris: PUF, No: 1.
- WIEVIORKA, M. (2001). *La différence*. Paris: Balland.
- YEL, S. ve GÜNDÜZ, A. (2008). XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyaylaya Yerleştirilmeleri (1860-1865), *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/4 Summer 2008, p. 949-983, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.397>, ANKARA-TURKEY.

İnernet Kaynakları

- <http://nosochi2014.com> (son erişim, Mayıs 2012).
- <http://nosochi2014.com/campaign/soci-2014-olimpiyatlarina-karsi-durmak-icin-14-sebep.php> (son erişim, Şubat 2012).
- <http://www.21may1864.org/SisnaniyTr.aspx> (son erişim, Nisan 2012).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

DOĞANAY, G., (2015). “Hatıralarla Kurulan Bir Toplumsal Kimlik: 21 Mayıs 1864 Sürgünü ve Türkiyeli Çerkesler / Collective Identity Built On Memories: Exile Of 21 May 1864 And Circassians In Turkey”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8495>, p. 361-380.

YENİ KAMU YÖNETİMİ VE ETİK ANLAYIŞININ TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KURUMSALLAŞMASI: KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURULU ÖRNEĞİ*

*Kadir Caner DOĞAN***

ÖZET

Dünyada 1980'li yıllardan sonra küreselleşme, neo-liberalizm ve yeni kamu yönetimi anlayışına bağlı olarak siyasi, ekonomik, hukuksal ve kültürel alanlarda çok önemli değişimler ve dönüşümler meydana gelmiştir. Nitekim 1980 yılından sonra klasik kamu yönetimi, yeni kamu yönetimi hareketi olarak adlandırılan anlayış tarafından birçok noktada eleştirilmiş ve bu anlayış, kamu yönetimi alanında büyük kabul görmüştür. Yeni kamu yönetiminin temel ilkeleri arasında; “açıklık, hesap verebilirlik, demokratiklik, etkinlik ve verimlilik, yerinden yöneticilik, özerklik ve etik değer ve ilkelerin yerleşmesi” gibi konular yer almaktadır. Bu bağlamda yeni kamu yönetiminin temel ilkelerinden biri olan etik kural ve değerlerin yeni kamu dönemi ile önemi artmıştır. Türkiye’de de 1980 yılı sonrasında dünyadaki küreselleşmenin ve kapitalizmin yaşamış olduğu dönüşüme bağlı olarak dünya devletleri ile aynı düzeyde değişimler ve reformlar gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türk kamu yönetimi de bu değişimden etkilenecek esnek ve piyasa tabanlı olarak yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde Türk kamu yönetiminin önem verdiği ve uygulamaya koyduğu alanlardan biri de etik konusudur. Bu çalışmanın temel amacı da 1980’li yıllardan sonra yeni kamu yönetimi hareketi çerçevesinde, Türk kamu yönetiminin etik konusunda verdiği mücadelenin, dönüşümün veya kurumsallaşma düzeyinin 2004 tarihli bir yasal düzenlemeye bağlı olarak kurulan “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” üzerinden değerlendirilmesidir. Bu bağlamda çalışma, esas olarak Türkiye’de yeni kamu yönetimi ve etik arasındaki ilişkiyi “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” ile örneklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yeni Kamu Yönetimi, Etik, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Türkiye.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: kadircanerdogan@hotmail.com

THE INSTITUTIONALIZATION OF NEW PUBLIC MANAGEMENT AND ETHICS IN THE TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION: THE CASE OF COUNCIL OF ETHICS FOR PUBLIC SERVICE

ABSTRACT

After the year 1980 in the world globalization, neo-liberalism and, the new public management approach depending on in the legal fields political, economic, and cultural very important changes and transformations have occurred. Indeed, the classical public administration after 1980 it has been criticized on many points by understanding the movement of so-called new public management and this approach has been widely accepted in the field of public administration. Among the main principles of the new public management; "openness, accountability, democratization, effectiveness and efficiency around the yöneticilik, autonomy and ethical values and the principles of settlement" as the subject is located. In this context ethics and values which one of the basic principles of new public management, it has increased the importance of the new public era. Also Turkey after 1980, depending on that have lived the transformation that globalization and capitalism in the world on the same level with the world's governments changes and reforms have taken place. Therefore, the Turkish public administration is also affected by this change has attempted to restructure in a flexible and market-based. in this change and transformation process given the importance of the Turkish public administration and also one of the areas put into practice is the subject of ethics. The main objective of this study under the new public management movement after the 1980s the making struggle, conversion or institutionalization level about the ethical management of the Turkish public administration is assessed through that established according to a regulatory when dated 2004 "Council of Ethics for Public Service". Paper in this context, substantially the relationship between the new public management and ethics in Turkey has described with "Council of Ethics for Public Service".

STRUCTURED ABSTRACT

Sense of public administration at classical level started to be improved as an academic discipline in the beginning of 20th century. However classical public administration have been bureaucracy based which occur in this period and express basic subject of public administration and logic of organization and in this sense it was based on privacy, obliqueness, impersonality and hierarchy. However sense of classical public administration which was dominant from the beginning until the end of 20th century was criticized in the last quarter of 20th century in economic, political, administrative and cultural fields and it was exposed to reform in the frame of sense of new public administration being reconstructed in this critical environment. In the period of new public administration, public administration was based on transparency instead of privacy, clarity instead of obliqueness,

individuality instead of impersonality, and flexibility instead of hierarchy. In this period, sense and rules of ethics have gained importance and value with the new public administration.

Depending on globalization, neo-liberalism and new public administration after 1980's, very important changes and transformations were experienced throughout the world in political, economic, legal and cultural fields. In fact, after 1980 classical public administration has been criticized at some points by the perception called as new public administration and this perception was approved greatly in the field of public administration. Among the basic principles of new public administration, there are issues such as "*obliqueness, accountability, democracy, effectiveness and efficiency, local administration, autonomy and ethics and establishment of principles*". In this sense, the importance of ethic rules and values which is one of the basic principles of new public administration has increased. Depending on the transformation experienced by globalization and capitalism in the world after 1980, changes and reforms were experienced at the same level with world states. Therefore Turkish public administration was influenced by this change and it was tried to be reconstructed as flexible and market-based form. In the process of this change and transformation, one of the fields which was given importance and applied by Turkish public administration is the issue of ethics. The basic aim of this study is to analyze, within the frame of new public administration movement; efforts, transformation or institutionalization level of Turkish public administration about ethics over "Council of Ethics for Public Service" which was founded depending on a legal regulation based on 2004. In this sense, the study exemplifies the relation between new public administration in Turkey and ethics with "Council of Ethics for Public Service". The basic research question in the study is that "Council of Ethics for Public Service supports new public administration in Turkey and through this way brings new public administration from discourse level to practice". As the method, first of all it was decided to explain basic terms related with the subject in order to examine research question, then findings and detections of the council about mentioned role was presented.

In world countries and Turkish public administration, change and transformation which occurred after 1980's integrated sense of public administration and discipline with "flexible, oblique, accountable, market-oriented and ethics and principles". In fact, one of the worst administrative practices of Turkey is corruption and other unethical activities. In this sense, there is a close relation between increasing relation of new public administration based reforms and ethics in Turkish public administration. New public administration serves as a key to prevent unethical activities. Turkey has taken an important step for institutionalization in ethics with the legal regulation no 5176 in 2004. Council of Ethics for Public Service which was founded with this regulation enabled gathering ethic legislations, principles and rules under a single roof. Moreover with this ethic council; ethic rules, codes and standard which should be obeyed by the public officers were determined clearly. The degree of how much public officers adapted to these codes, rules and standards are controlled regularly by the council. The council was left for the execution of cabinet within the body of

Primer Ministry. However member profile of the council brings together senior officials from various public section and in this way forms an effective negotiation environment. In addition to these, access to the council is done by the direct application of citizens or other groups and the council performs their tasks and decisions quickly. The council plays role in institutionalization of ethic culture first of all among public officers then in the whole society by enabling formation of ethic codes and standards. The council has an important place primarily in Turkish public administration and apart from this in all sectors with the seminars, conferences and other information meetings and activities.

As a result, Council of Ethics for Public Service has great contribution to democratic participation, obliqueness, accountability, decentralization and most importantly to ethics. With these contributions, the council gives strength to the trust in public administration and to legality level of political power.

As a result of all these conditions, the council is integrated with the new public administration. With the mentioned aspects, characteristics and qualifications, the council forms an important practice level of new public administration at concrete level; and serves as an instrument which brings new public administration from discourse level to practice level. In Turkey, Council of Ethics for Public Service is quite effective in transformation of Turkish public administration to the new public administration; and as a legal council which is affiliated to the state, it is very effective to propagate and broaden ethic legislation and principles among public officers and in society. Therefore, Council of Ethics for Public Service in Turkey can be evaluated as the reply given from the field of ethics to the changing face of public administration in the world in general sense and in Turkish public administration in special sense.

It depends on the contribution and trust of first of all political and then society for Council of Ethics for Public Service in Turkey to generalize sense of ethics, rules and principles more effectively in public administration system and more broadly in social system due to its aspects, qualifications and characteristics mentioned. If political power gives the trust and support required to the council which operates focused on new public administration, the function of council on legal basis would increase and effectiveness level will rise. In this way, ethics legislation would be broaden more due to council and ethical basis of public administration would be strengthened.

This study puts forward a systematic and scientific model since it is based on a sample practice in discussion about new public administration and ethics. In fact, the relation between new public administration and ethics in Turkey was exemplified through "Council of Ethics for Public Service" and it was stated that ethical perception and principles became institutionalized in Turkish public administration thanks to the council. From this point on, it is suggested to the researchers who will make study on this subject to make activity analysis which include statistical information of council about decision they have taken until 2004, their foundation year in Turkey, how many complaint file they have analyzed and the results of these complaint files, how many of the complaints and results are related with the new

public administration. With these analyses it would be possible to determine how much the council could attain their establishment aim and target and if they have lacking aspects, what are they. Then problematic aspects can be corrected. On the other hand, activeness level of the council would be improved with these researches and indirectly would help improvement of the issue of ethics in Turkish public management.

Key Words: Globalization, New Public Management, Ethics, Council of Ethics for Public Service, Turkey

Giriş

Dünyada özellikle 1980’li yılların başından itibaren ekonomi, siyaset, hukuk ve kültür alanlarında büyük değişimler gözlenmektedir. Nitekim küreselleşme, neo-liberalizm ve yeni kamu yönetimi anlayışı sonrasında, 1980’li yıllardan sonra klasik kamu yönetimi anlayışı paradigma düzeyindeki değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Bu süreçten sonra kamu yönetimi geçmiş dönem özellikleri olan merkezîyetçilik, bürokrasiye dayanma ve kapalılık özellik ve yönlerinden sıyrılarak esnek, bürokrasinin azaltıldığı ve açıklık ilke ve özellikleri ile donatılmıştır.

Küreselleşme sonrasında yeni dönem kamu yönetiminin dayanmış olduğu en önemli özellik ve yönlerden biri de etik değerler ve kurallarının artan önemidir. Nitekim bu dönemde kamu yönetiminin özellikle yönetsel usul ve teknikler ve denetim sürecinde meydana gelen yeniden yapılanma reformları, açıklığı ve hesap verebilirliği daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Açıklık ve hesap verebilirliğin anlam kazandığı en önemli konusu ise etiktir. Bu bağlamda kamu yönetiminde yaşanan bu değişim ve dönüşüm çağı, etik değer ve konuların önemini artırmıştır. Dolayısıyla yeni kamu yönetimi ve etik arasında doğrudan pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de de dünyada 1980’li yıllardan sonra hâkim olan yenilik veya reform çağı ekonomide, siyasette, hukukta ve kamu yönetiminde baş göstermiş, Türk kamu yönetimi de yeni kamu yönetimi reformları ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu yeniden yapılanma içerisinde öne çıkan konulardan biri de etiktir. Çalışmada temel araştırma sorusu da “Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun yeni kamu yönetimine etik konusu ile destek sağlayarak, yeni kamu yönetimini söylem düzeyinden uygulamaya aktarmaktadır” ifadesine dayanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak, araştırma sorusunu sınavabilmek için öncelikle konuya ilişkin temel kavramların açıklanması ve daha sonrasında da kurulun sözü edilen rolüne ilişkin bulgulara ve tespitlere yer verilmesi seçilmiştir.

Bu çalışmada yeni kamu yönetimi anlayışı ve etik arasında bir ilişki kurularak, yeni kamu yönetimi döneminde etik konusun önemine vurgu yapılmaktadır. Çalışmada Türk kamu yönetiminde etik konusu ve yeni kamu yönetimi arasındaki kökleşme veya kurumsallaşma düzeyi, Türkiye’de 2004 yılında bir yasal düzenlemeye bağlı olarak kurulan “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” ile örneklenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve sağlanması amacıyla küreselleşme, yeni kamu yönetimi ve etik konuları açıklanmıştır. İkinci bölümde küreselleşen kamu yönetimi ve değişen etik anlayışı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Türkiye Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yasal düzenlemelerden destek alınarak yapısal-kurumsal ve işlevsel yönleri ile ifade edilmiştir. Dördüncü ve son bölümde de Türk kamu yönetiminde etik değer ve kaidelerin yeni kamu yönetimi bağlamında önemi ve etkisi, Kamu Görevlileri Etik Kurulu çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. Küreselleşme, Yeni Kamu Yönetimi ve Etik: Kavramsal Çerçeve

1.1. Küreselleşme

Küreselleşme, İngilizce “globalization” kelimesinin Türkçe karşılığıdır ve “global” kelime kökü de küresel anlamına gelmektedir. Dolayısıyla küreselleşme kavramı, dünyalaşma, dünya ülkeleri kaynaklı ve dünya ölçeğinde gibi ifadelerle de anılmaktadır (Dursunoğlu, 2010: 3). Bu bağlamda küreselleşme kelimesi, bütünsel ve kapsayıcı bir anlama sahiptir (Doğan ve Yılmaz, 2013: 13). Küreselleşme, son yıllarda üzerinde en çok konuşulan, tartışılan ve fikir yürütülen (Köse, 2003: 4; Coşkun ve Zöhre, 2014: 499) bir söylem haline gelmiştir. Ayrıca küreselleşme, bu önemine bağlı olarak bir fenomen olarak dünyada çok hızlı biçimde yayılım göstermiş bir kavramdır (Northrup, 2015). Bu kavram, farklı kişi, görüş ve ideolojiye sahip taraflar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaktadır¹. Bu çerçevede net bir tanımı yoktur. Nitekim kimi yazarlar veya çevreler, küreselleşmenin ekonomik yönünü ön plana çıkarırken kimileri de siyasal ve sosyo-kültürel yönüne vurgu yapmaktadırlar (Kaymakçı, 2007: 4). Farklı tanımlar ve yönler arasında Hobsbawm (2011: 20)’a göre küreselleşme, ekonominin ulusal sınır tanımazlığı, iletişim alanında baş döndürücü gelişmeler, ulus-devletin yapısal ve işlevsel dönüşümü ve tüm bu hususların siyaset, toplum ve bireyler üzerinde yaratmış olduğu çağın bir simgesine işaret etmektedir. Giddens (2014: 68)’a göre küreselleşme, “uzak yerleşimleri birbirlerine bağlayan ve yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlanan dünya çağındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır”. Wallerstein (2005: 7)’a göre de küreselleşme, büyük oranda tarihsel kapitalizme dayandırılarak “dünya ölçeğinde yaşamakta olduğumuz büyük değişim ve dönüşüm sürecini” anlatmaktadır (Doğan ve Yılmaz, 2013: 13). Diğer yandan Harvey (2007: 92)’e göre küreselleşme, fordist üretim biçiminden ve tarihsel döneminden post-fordist üretim biçimi ve tarihsel dönemine geçişte zaman ve mekân sıkışmasıyla sonuçlanan anahtar bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Baumann (2012: 25) da, küreselleşme süreci ile zamansal ve mekânsal sıkışma olarak teknoloji ile toplumların bir taraftan homojenleşirken bir taraftan da kutuplaştığını ifade etmektedir. Bu çerçevede küreselleşme zaman ve mekân sınırlarını aşarak hızla toplumlar üzerindeki belirleyiciliğini artırırken ve bu şekilde de küresel manada bir bütünleşmeye vurgu yaparken diğer yandan da çeşitli süreçlere bağlı olarak kutuplaşmalara ve ayrışmalara neden olmaktadır. Küreselleşme, daha çok sosyo-ekonomik yönü ile tanımlanmakta ve dünya boyunca piyasaların liberalleşmesi, uluslararası ticaret engellerinin kalkması, kültürlerin homojenleşirken kutuplaşması ve bunun sonrasında toplumsal alanda meydana gelen dönüşüm çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Küreselleşme kavramı, çok farklı anlamlara ve boyutlara sahip olarak açıklanmaktadır (Wunderlich ve Warrier, 2007: 1). Bu farklı anlamlar ve boyutlar içerisinde ekonomik, siyasi-yönetimsel, teknolojik ve kültürel konular bulunmaktadır (Bayar, 2015: 27; Karakaya ve Tel, 2014: 323). Küreselleşme, ilk olarak sınır ötesi ticaretin yoğunlaşması ile ekonomik boyutlu bir kavram olarak ortaya çıkmıştır ve daha sonrasında diğer boyutlara yayılmıştır (Mahiroğulları, 2015: 1276). Bu çerçevede ekonomik boyutuyla küreselleşme, “ülke ekonomilerini birbirinden ayıran gümrük duvarları, tarifeler, kotalar ve sermaye kısıtlamaları gibi engellerin giderek azaltılması ile malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin ülkeler arasında daha hızlı ve daha kolay dolaşabilir hale gelerek dünyanın ekonomik olarak bütünleşmesini ifade etmektedir” (Adıgüzel, 2013: 3). Siyasal-yönetimsel boyutuyla küreselleşme, “günümüz dünyasında siyasi güç, otorite ve yönetim biçimlerindeki yapısal dönüşüm olarak tanımlanabilir. Günümüzde, nüfuz alanını tüm dünya olarak kabul eden “küresel siyaset” anlayışının giderek güçlendiği görülmektedir. Bu

¹ Küreselleşme yaklaşımı, desteklenmesine veya göz ardı edilmesine bağlı olarak çeşitli görüş, yaklaşım ve ideolojilere göre “aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme karşıtları ve dönüşümcüler” olmak üzere üç temel sınıfa ayrılmaktadır (Kaya, 2009: 4).

durum, geleneksel siyaset anlayışından farklı bir yapıyı yansıtmakta, küreselleşmenin çok aktörlü yapısına işaret etmektedir. Bir başka deyişle, “küresel siyaset”, küreselleşmenin dört temel aktörü olan ulus devlet, devletler üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Ulus devlet, bu süreçte temel birim olarak faaliyet göstermeye devam etmekte, ancak yetki ve manevra alanları belirli ölçülerde kısıtlanmaktadır” (Korkmaz, 2015). Kültürel boyutuyla küreselleşme, farklı kültürleri değişime zorlamakta ve öncelikle yerel farklılıklar yaratılmakta bu şekilde eski kültürler parçalanarak yeni biçimlere sokulmakta ve daha sonra da insanlar ve toplumlar tek bir kültüre; küresel kültüre yönlendirilmektedir (Mahiroğulları, 2015: 1280). Teknolojik boyutuyla küreselleşme, “teknoloji” ve “bilgi” kavramlarının önem kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Çünkü küreselleşmenin en önemli araçlarından birisi teknolojidir (Yılmaz ve Horzum, 2005: 105; Korkmaz vd., 2013: 848). Teknolojideki gelişmeler sayesinde bilgi-işlem teknolojisindeki ilerlemeler, küreselleşmenin yayılmasında ve güçlenmesinde büyük düzeyde etkilidir. Belirtilen bu boyutları ile küreselleşme, şu şekilde bütüncül bir bakış açısıyla ifade edilebilmektedir (Adıgüzel, 2011: 9):

“Küreselleşme; iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, hava taşımacılığının yaygınlaşması, döviz spekülasyonları, finansal liberalleşme, sınır ötesi sermaye hareketlerinin artması, kültürün Disney’leştirilmesi, kültürel homojenleşme, kitle tüketimi, küresel ısınma, genetik mühendisliği, Çok Uluslu Şirketler’in güçlenmesi, yeni uluslararası iş bölümü, emeğin uluslararası hareketi, ulus-devletin gücünün azalması, post-modernizm ya da post-fordizm gibi değişik şeylerin tek bir kategoride ifade edilmesi için kullanılmaktadır”.

Küreselleşmenin tarihi, bilim adamları ve tarihçiler tarafından kapitalizm, değişen üretim ilişkileri ve ulus-devletin tarihi ile ilişkilendirilmektedir (Ateş, 2006: 25). Küreselleşme, 15. ve 16. yüzyıllarda okyanusların aşılmasıyla başlamış ve farklı iletişim ağlarının ve yapılarının kurulmasıyla yerleşmiştir (Duranlar, 2007: 123). Bir tarihsel süreç olarak küreselleşme, gerçekte pek de yeni değildir ve aşağı yukarı beş yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Nitekim Batılı gezginlerin dünyanın başka kıtalarındaki anakaraları keşfi ile başlayan küreselleşme eğilimi veya süreci, “Afrika’nın köleleştirilmesi, köylülüğün yok edilişi, kentleşme, sanayi devrimi, kapitalizmin doğuşu ve ulus devletlerin ortaya çıkması” ile gelişen yepyeni bir ekonomik yapının evrensel yayılımına dayanmaktadır (Talas ve Kaya, 2007: 151; Şaylan, 2008: 81; Kerr, 2011: 67). Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde Batı dünyasında coğrafi keşiflerin başlaması ve sanayi devrimi sonrasında hızlanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler, bunun sonrasında ortaya çıkan sermaye birikimi temelli kapitalizm dönemi küreselleşme sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir (Bakan ve Tuncel, 2012: 51; Şaylan, 2003: 36-37). Yukarıdaki ifadeler çerçevesinde daha sistematik olarak küreselleşmenin üç evreden geçerek günümüzdeki halini aldığı ifade edilmektedir. Bu evreler şu şekilde açıklanabilmektedir (Bayar, 2015: 26-27):

- “Birinci olarak, 19. yüzyılın sonlarından 1914’lere kadar geçen dönemde, küreselleşmenin, özellikle iktisadi anlamda, oldukça ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu dönemde, uluslararası ticaretin önündeki engel ve tarifeler yok denecek seviyelere gerilemiş, küresel piyasaların entegrasyonu derinleşmiş, ulaşım maliyetleri ve uluslararası alanda kişilerin serbest dolaşımı önündeki kısıtlamalar en düşük seviyelere inmiştir,
- İkinci olarak, küreselleşme lehinde gelişen bu hava, 1914’lerden 1945-1950’lere kadar süren evre içerisinde ise tersine dönmüştür. I. Dünya Savaşı ile başlayan, Büyük Bunalım ile devam eden ve II. Dünya Savaşı’nın bitmesi ile sona eren bu dönem, küreselleşme dinamiklerinin ve global entegrasyon akımlarının ciddi bir biçimde sekteye

uğradığı bir dönemdir. Siyasi anlamda aşırı-milliyetçilik, iktisadi anlamda korumacılık ve kendi kendine yeterlilik türündeki eğilimler bu dönemin tipik özellikleridir,

- *Üçüncü olarak, 1945-1950 sonrası dönemde ve özellikle 1980 sonrasında ise küreselleşme büyük bir ivme kazanarak benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. Bu durumun türlü nedenleri mevcuttur. Ekonomik anlamda, uluslararası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye akımlarının hızı daha önceden eş görülmemiş seviyelere erişmiş, küresel üretim süreçleri büyük bir dönüşüm yaşamıştır”.*

Anlaşıldığı üzere küreselleşme kavramı ve süreci, tarihsel bir döneme dayalı olan, içerisinde farklı boyutlara bağlı olarak farklı yön, nitelik ve özellikler gösteren, homojenleşmeye ve kutuplaşmaya dayalı bir ifade özelliği taşımaktadır. Ayrıca bu kavram, özellikle 1980’li yıllardan sonra ekonomik ve mali yapıdaki değişkenlere bağlı olarak önem kazanmaya başlamış ve bu döneme damgasını vurmuştur. Ekonomik ve mali alandaki ivme, daha sonrasında siyasi, hukuki, kültürel ve çevresel alanları da etkilemiş, kavramın popülaritesini ve kabul edilebilirliğini artırmıştır.

1.2. Yeni Kamu Yönetimi

Kapitalizmin 1970’li yıllarda önemli ekonomik ve mali krizlerle karşılaşması, işsizliğe ve durgunluğa sebep olmuş ve bu durum da üretimin ve kar oranlarının düşmesine bağlı olarak sermaye birikimi bunalımına kaynaklık etmiştir (Sapanca, 2001: 115; Özdemir, 2007: 228). Dünya devletleri tarafından kapitalizmin yaşamış olduğu bu sermaye birikimine dayalı yapısal kriz, ekonominin ve maliyenin yeniden yapılandırılması ile çözülmeye çalışılmış ve ekonomideki ve maliyedeki bu yeniden yapılanma hareketi, siyaseti ve yönetimi de etkisi altına almıştır. Bu çerçevede, özellikle 1980’li yıllardan itibaren, kökleri 1929 Büyük Ekonomi Buhranı’na dayanan ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra etkili olmaya başlayan, Keynesyen refah devleti teorisine dayalı “çok devlet, çok kamu” anlayışı yerine (Aksoy, 1998: 3-4); “daha az devlet, daha az kamu” anlayışı benimsenerek, devlet ve kamu yönetimi yapısal ve işlevsel çerçevede yeniden yapılandırılmıştır. Nitekim Keynesyen refah devleti teorisine dayalı refah döneminde devlet ve kamu yönetimi çok fazla alana yayılmış ve bu sistemi eleştiren taraflarca kamu harcamalarının artmasına, vergilerin yükselmesine ve israfa neden olmuştur. Bu olumsuzluklardan ve krizlerden kurtulmanın yolu da devletin görev ve hizmet kapasitesinin mümkün mertebe sınırlandırılarak, küçültülmesi ile çözülmüştür (Özalp, 2008: 107-108). Ayrıca ekonomide refah devleti politikaları yerine neo-liberal politikaların ve teorilerin hâkim olmaya başlamasıyla da piyasaya olan vurgu artmıştır (Bayraktar, 2012: 248). Tüm bunlara ek olarak ideolojik bir söylem olarak ortaya çıkan yeni sağ ve bazı iktisadi kökenli teoriler de küreselleşme ve neo-liberal politikaları tetikleyerek etki kapasitesini ve kabul edilebilirliğini sağlamlaştırmıştır (Çımrın, 2009: 200). Bu şekilde de devletin boş bıraktığı hizmet alanlarının piyasa tarafından üstlenilmesi gerçekleşmiştir. Bu bağlamda devletin bir yürütme aracı olan kamu yönetimi mekanizması da, bu dönemde devletin küçültülmesi çabaları neticesinde dönüştürülmüş ve daha piyasa tabanlı olarak düzenlenmeye çalışılmıştır.

Kamu yönetiminde, belirtilen gelişmelere bağlı olarak, 1980 yılından başlayarak küreselleşmenin de etkisiyle gelişmiş bazı ülkelerde (Hood, 1995: 93) çok önemli bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemde “katı, hiyerarşik ve bürokratik esaslı” kamu yönetimi anlayışı; “esnek ve piyasa tabanlı” yeni kamu yönetimi anlayışı ile dönüştürülmüştür (Özer, 2005: 221). Yeni kamu yönetimi anlayışı olarak adlandırılan bu akım veya dönüşüm, kamu yönetiminin iş görme usul ve esaslarında ve örgütsel davranış konularında bir paradigma değişimini ifade etmektedir (Lane, 2000: 3; Homburg vd., 2007: 1). Geleneksel kamu yönetiminin yetersizliklerine karşı ortaya çıkan bu anlayış, klasik bürokrasiden uzaklaşma ve performans konularını ön plana taşımıştır (Hughes, 2014: 143). Belirtilen dönemde etkili olan yeni kamu yönetimi anlayışı, bazı özellikleri ve ilkeleri ile geçmiş dönemde etkili olan geleneksel kamu yönetimi anlayışından belirgin farklılıklar

göstermektedir. Bu özellikler ve ilkeler arasında şunlar bulunmaktadır (Arslan, 2010: 27; Özer, 2013: 15-17; Kolthoff vd., 2007: 400):

- Açıklık,
- Performans değerlendirme, sayısal olarak ölçülebilen ve daha çok çıktılara yönelik ölçüm standartlarına dayalı olmak,
- Merkeziyetçi bürokrasinin etkisinden kurtularak yerelleşmeye daha fazla önem vermek,
- Rekabet ortamı oluşturmak ve bu sayede maliyetleri azaltmak,
- İstihdam, planlama gibi alanlarda özel sektör uygulamalarını örnek almak (belli süreyle çalışma, stratejik plan yapma, ürün başına maaş alma vs.)
- Tasarruf ve verimliliğe daha fazla önem vermek.

Yukarıda da belirtildiği üzere yeni kamu yönetimi, 1970’li yıllarda ekonomide ve maliyede meydana gelen krizlere yönelik olarak gerçekleştirilen neo-liberal politikalar ve küreselleşme hareketine dayalı bir kamu yönetimi reformudur. Yeni kamu yönetimi, esnekliğe, yerelliğe, açıklığa, hesap verebilirliğe, özerkliğe, demokrasinin katılım kanallarının güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır ve bu özellikleri ve nitelikleri sayesinde de geleneksel kamu yönetiminden belirgin bir kırılmayı temsil etmektedir. Tarihsel süreçte özellikle 1980’li yıllardan sonra etkili olmaya başlayan bu hareket, kamu yönetiminde bir paradigma değişimine yol açmıştır.

1.3. Etik

Etik kavramı, Yunanca bir ifade olarak, karakter ve davranış anlamına gelen “etos” sözcüğünden türetilmiştir ve felsefenin ahlaki değerleri inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilmektedir (Özdemir, 2008: 182). Bu bağlamda felsefi olarak ahlaki değerlerin özünü ve temellerini araştıran etik bilimi, insanın bireysel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışları ile ilgili sorunları inceleyen felsefenin bir dalı olarak da tanımlanabilmektedir. Nitekim etik, şu sorulara yanıt arayabilmektedir: Bu iyilik nedir? Neden bazı işler iyilik, bazıları kötü unsurları taşır? Bu sorularda iyiliğin niteliği sorunu ortaya çıkmaktadır ve bu da kuramsal ahlakın konusunu teşkil etmektedir (Usta, 2011: 41). Ayrıca etik, ahlaka göre daha bilimsel esaslara dayanmasına bağlı olarak evrenseldir ve her yerde kabul edilebilir; ahlak ise kültürden kültüre değişebilir ve yereldir (Mahmutoglu, 2009: 228). Bu çerçevede etik, ahlaki değer ve kazanımların belirli kıstaslar ile sorgulanmasına yarayan veya insan davranış ve eylemlerinin ahlakiliğini değerlendiren bir disiplin olarak değerlendirilebilmektedir.

Yukarıda ele alınan ifadelerle ilgili olarak Cevizci (2008: 1), geniş bir biçimde etik ve ahlak ilişkisine de vurgu yaparak etiği şu şekilde tanımlamıştır:

“Etik, belirli bir ahlaklılık idesine sahip, belli bir yaşama idealini hayata geçirmek için mücadele eden bireyin yaşayışı açısından, ikinci olarak da, çağının gidişatını, üyesi olduğu toplumun yaşayışını ya eleştiren, hatta mahkum eden ve dolayısıyla, mevcut değerler silsilesi yerine alternatif değerler, yaşama kuralları veya ilkeler vazetmeye kalkışan ya da onu açık seçik olarak tanımlamayıp, içerimlerini gözler önüne sererek meşrulaştırmaya veya haklılandırmaya kalkışan filozofun tavrı bakımından ve nihayet ahlaklılığın dilini analiz eden, ahlaki kavram ve yargıların niteliğini tartışan, kısacası tıpkı olgusal dünyayı konu alan fizikçi gibi, kendisine değer dünyasını konu edinen teorik bir araştırma içine giren felsefecinin çalışması açısından, en azından şimdilik ve uzlaşım olarak, değeri konu alan, kapsamında insanın değer biçici deneyimi, kısaca hayata anlam katan her şey bulunan düşünüş tarzı, ahlaki ilkeler teorisi veya felsefe disiplini diye tanımlanabilir”.

Bu bağlamda etik disiplini, ahlaki olanın bilimi olarak, değerlerden veya değer yargılarından ahlaki sonuçlar ve genellemeler yapmaya çalışan, toplumda insan davranışlarını ve eylemlerini daha somut ve uygulanabilir etik kodlar ve ilkeler haline getirmeye çalışmaktadır.

2. Küreselleşme, Kamu Yönetimi ve Değişen Etik Anlayışı

1980’li yıllardan sonra dünyada kapsamlı ve büyük değişiklikler gerçekleşmiş ve “*refah devleti anlayışından küçük ve etkin devlet anlayışına geçilmesi, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmesi, moderniteden postmoderniteye yönelinmesi, küreselleşmeyle birlikte iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde ortaya çıkmış birikimlerin ulusal sınırları aşması ve dünyaya yayılması, bilgi-işlem teknolojilerinin gelişmesi, özel sektör yöntem ve tekniklerinin kamu yönetiminde uygulanması*” gibi konular önemli hale gelmiştir (Kırıışık, 2013: 288). Bu dönemde birçok ülke, kamu yönetiminin yeniden yapılanmasını, küreselleşen dünyaya ve artan rekabete uyum sağlamak için bir gereklilik olarak değerlendirmiştir (Bilgin, 2015: 29). Nitekim kamu yönetiminde reform gündemi çerçevesinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu yönetimi, yapısal-kurumsal ve işlevsel bağlamda piyasa esasları çerçevesinde dönüştürülmüştür.

Kamu yönetimi, küreselleşme, neo-liberalizm politikaları ve yeni kamu yönetimi anlayışına uygun olarak yeni sağ ideolojisi ve kamu tercihi teorisi gibi politik iktisadi söylemler ile “vatandaş odaklı, açık, hesap verebilir, yerinden yönetime ağırlık veren, daha demokratik ve etik değer, kural ve kaidelere bağlı” bir biçimde yeniden düzenlenmiştir (Arslan, 2010: 24; Demirel, 2007: 112; Uzun, 2011: 37). Küreselleşme ve onu etkileyen diğer gelişmeler sonrasında dünyadaki değişim ve dönüşüm, kamu yönetimlerinin toplumların taleplerine daha duyarlı olmasını ve yeni bir kamu hizmeti anlayışıyla hizmetlerini sunması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bunların yanı sıra iletişimin hızı ve sivil toplumun güçlenmesi de etik davranışlara olan ilgiyi artırmıştır (Örselli, 2015: 172). Nitekim yeniden yapılanan kamu yönetimi, sadece teknik ve siyasal bir olgu olarak görülmemekte, aynı zamanda etik bir olgu olarak da dikkat çekmektedir. Kamu yönetiminde kamu yararı ilkesinin yanı sıra, son zamanlarda daha fazla önem kazanan vatandaşa güven verilmesi ilkesi de kamu yönetimi etiğinin önemli bir parçasıdır (Koçberber, 2008: 67). Esas olarak kamu yönetimi ve kamusal değerlerin kararlaştırılıp yerine gerilemesinde etik çok büyük anlama sahiptir (McDougle, 2015: 5). Nitekim kamu yönetiminde reform arayışları sonrasında ortaya çıkan yeni kamu yönetimi hareketi ile etik konusu ve bu konuya bağlı kural, kaide ve anlayışlar üzerindeki önem daha da artmıştır (Atmaca, 2010: 66). Örneğin yeni kamu yönetimini savunan veya bu anlayışa katkı sağlayan teorisyenlerin önemli bir kısmı, klasik dönem kamu yönetimlerindeki ve yöneticilerindeki yozlaşma, rüşvet gibi kötü yönetim uygulamalarına dikkat çekmektedirler (Ormond ve Löffler, 2015). Ayrıca klasik dönem kamu yönetiminin siyasal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap veremediği, temel ilke ve değerlerini yerine getirmekte güçlük çektiği de ifade edilmektedir (Arap ve Yılmaz, 2015: 3). Kamusal kaynakların, söylendiği biçimde görev ve hizmet tanımına uymayan, haksızca veya gayri ahlaki olarak kurlsız bir biçimde özel menfaatler uğruna harcanması, büyük sorunların doğmasına kaynaklık etmektedir. Nitekim kamu yönetiminin etik anlayışa ve kurallara uygun işlememesi, toplum içerisinde “*devletin kurumlarına, hukukun üstünlüğüne ve demokrasiye olan güvenin yitirilmesine; yolsuzluğa, yoksulluğa, adil olmayan gelir dağılımına, kamu hizmetlerinin yüksek maliyetlerle üretilmesine, enflasyon ve bütçe açıklarının oluşmasına*” zemin hazırlamaktadır (Uzun, 2011: 34). Bu şekilde de kamu yönetimlerinin ve yöneticilerinin toplum veya kamu yararını arka plana iterek kendi menfaatleri için kamusal değerleri kötüye kullanmaları ve kötü davranışlarda bulunmaları devlet kaynaklarını işlevsiz hale getirmekte ve birçok ekonomik ve siyasal kaynaklı krizlere de yol açmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi kamu yönetimlerini yolsuzluk ve rüşvet gibi kötü yönetim uygulamalarından arındırmak ve kamusal nitelik taşıyan yönetimleri kaynakların israf edilmediği, haksızlıkların yapılmadığı, daha güven taşıyan, demokratik ve sonrasında vatandaş tabanında daha da meşru hale gelen kurumlar olarak görmek için bunların açıklık, hesap verebilirlik, demokratiklik, yerinden yönetim ve etik ilke ve anlayışları çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu ilke ve anlayışların yerleştirilmesi ve sözü edilen kötü yönetim uygulama ve davranışlarının çözülmesi noktasında yeni kamu yönetimi hareketi anahtar bir kavram özelliği taşımaktadır.

Dünyada, tarihsel süreçte pek çok ülkede kamu yönetiminde yolsuzluk, kötü yönetim ve çıkar çatışması konularında yozlaşma ve etik dışı sorunlar baş göstermiştir. Bu sorunlarsa vatandaşların devlete ve kamu bürokrasisine karşı olan güven düzeylerini sarsmıştır (Yatkın, 2015: 16). Günümüzde, tıpkı geçmişte olduğu gibi (Berkman, 1983: 55) özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sermaye birikimi ve emek gücü kapasitesindeki sorunlar ve yeni kamu yönetimi reformlarına uyum sıkıntısı nedenleri ile gelir dağılımları bozulmakta, ortak kamu yararı hiçe sayılmakta, vergi vermeden ekonomik faaliyette bulunulmakta, kamu kaynaklarının israfı, rüşvet ve adam kayırmacılık bir sistem olarak devam etmektedir. Dolayısıyla yeni dönem ile birlikte kötü yönetim uygulamalarının ve ekonomik krizlerin sona erdiği söylenememektedir (İşgüden ve Çabuk, 2015: 64). Ancak yeni dönem ile beraber hem kamu yönetiminde hem de özel yönetim alanında etiğin önemi artmış ve sözü edilen sorunlara yönelik olarak daha somut ve uygulanabilir çözümler getirilmeye çalışılmıştır.

Yeni dönem kamu yönetimi anlayışı, etik anlayışı bağlamında kamu görevlilerinin her şeyden önce kendilerine karşı sorumlu olmalarını (Özdemir, 2008: 186) ve bu kendi bünyelerinde bulunan sorumlu ve adil hizmet kültürünü de topluma yaymalarını amaç edinmektedir. Diğer yandan yeni kamu yönetimi döneminde, kamu görevlilerinin bu şekilde değişen hizmet anlayışı ve vatandaşlardan gelen farklı talepler çerçevesinde belirli mesleki etik kurallarla donatılmaları da sağlanmaktadır. Kamu yönetimi etiği² veya diğer bir deyişle yönetsel etik de meslek etiğinin bir alt dalı olarak (Örselli, 2015: 175) kamu yönetimlerinin ve dolayısıyla kamu görevlilerinin mesleklerini icra ederken uymaları gereken etik ilke, anlayış ve kuralları içerisinde barındırmaktadır. Bu etik ilke ve kurallar ise bir taraftan bireyin iç yapısına bağlı olarak etik değerler ile doldurulmakta ve bir taraftan getirilen yasal düzenlemelerle zorunlu kılınmaktadır (Özdemir, 2008: 182). Yeni dönem kamu yönetimi ile beraber, etik disiplinin ve anlayışının artan önemine binaen, etik değerlerin daha da benimsenmesi ve uygulanması için etik, yasal düzenlemelere daha fazla konu olmakta, bu konuda yeni kamu kurumları oluşturulmakta ve kamu yönetimleri kanunlardan almış oldukları yetkiler ile hazırlamış oldukları düzenleyici işlemlerde personelin vatandaşla hizmet bağlamında uyması gereken etik kod ve davranış kurallarını belirlemektedirler. Daha sonrasında bu kod ve standartlara ne derece uyum sağlandığı da kontrol edilmektedir. Bu çalışmanın temel öznesini oluşturan “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” da Türkiye’de, bu sürecin daha düzgün ve etkin bir biçimde yürütülmesi amacıyla hükümete bağlı olarak kurulmuş bir devlet örgütüdür. Çalışmanın ilerleyen bölümünde bu örgüt, yapısal-kurumsal ve işlevsel yönleri ile açıklanmaktadır.

² Etik, toplumda geçerlilik kazanmış genel davranış standartlarından başka, belli bir mesleğe ilişkin olarak bir işin, kurumun veya bir grubun standartları olarak da değerlendirilebilmektedir (Yılmaz ve Doğan, 2013: 884). Kamu yönetimi etiği de, kamu görevlilerinin her türlü toplumsal ve hizmete dayalı davranışlarını yasalara, etik kodlara ve çeşitli kurallara göre yapmaları veya kamu görevlilerinin görev alanına giren her türlü eylemi yasal ve bireysel ahlaki değerler ile yerine getirmeleri biçiminde tanımlanabilmektedir (Yatkın, 2015: 16). Kamu yönetimi etiği, kişilerin algılamalarına göre değişen göreceli bir kavram olan ahlakın, belli bir örgüt içerisinde belirlenmiş kurallarla düzenlenmesi sonrasında ortaya çıkmaktadır (Koçberber, 2008: 68).

3. Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu

3.1. Kuruluşu

Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2004 yılında 5176 sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”a bağlı olarak Başbakanlık bünyesinde kurulmuştur. 5176 sayılı Kanun’un kuruluş başlıklı 2. Maddesi’nde kurulun üyelerinden ve seçiminden söz etmektedir. Bu madde hükmünde şunlar yer almaktadır:

“Bakanlar Kurulu, bu Kanun kapsamındaki konularda her türlü kararları almak ve uygulamak üzere;

a) Bakanlık görevi yapmış olanlar arasından bir üye,

b) İl belediye başkanlığı yapmış olanlar arasından bir üye,

c) Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeliği görevlerinden emekliye ayrılanlar arasından üç üye,

d) Müsteşarlık, büyükelçilik, valilik, bağımsız ve düzenleyici kurul başkanlığı görevlerinde bulunmuş veya bu görevlerden emekliye ayrılanlar arasından üç üye,

e) Üniversitelerde rektörlük veya dekanlık görevlerinde bulunmuş öğretim üyeleri veya bunların emeklileri arasından iki üye,

f) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında en üst kademe yöneticiliği yapmış olanlar arasından bir üye,

Olmak üzere toplam on bir üyeyi biri Başkan olmak üzere seçer ve atar.

Kurul başkan veya üyeliğine atanacaklar hakkında, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 40 ıncı maddesinin birinci fıkrası hükmü ile ek 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükmü uygulanmaz ve bu kişiler Kurulda emekli aylıkları kesilmeksizin çalıştırılır”

Üyelerin görev süresi dört yıldır. Süresi dolan üyeler Bakanlar Kurulunca yeniden seçilebilirler. Kurul üyelerinin görev süresi dolmadan görevlerine son verilemez. Ancak üyeler, ciddi bir hastalık veya sakatlık nedeniyle iş görememeleri veya atamaya ilişkin şartları kaybetmeleri halinde, atandıkları usule göre süresi dolmadan görevden alınır. Üyeler, görevi kötüye kullanmaktan veya yüz kızartıcı bir suçtan mahkûm olmaları halinde ise Başbakan onayıyla görevden alınır. Görevden alma nedeniyle veya süresi dolmadan herhangi bir sebeple boşalan Kurul üyeliklerine bir ay içerisinde Bakanlar Kurulunca yeniden atama yapılır. Bu şekilde atanan üye, yerine atandığı üyenin görev süresini tamamlar.

Kurul, Başkanın daveti üzerine en az altı üyeyle toplanır ve üye tam sayısının salt çoğunluğunun aynı yöndeki oyu ile karar verir. Toplantı kararları ilgililere duyurulur. Kurul ayda dört defa toplanır. Kurul Başkan ve üyelerinin toplantılara katılmaları esastır. Arka arkaya üç toplantıya veya bir yıl içinde toplam on toplantıya katılmayan üyeler istifa etmiş sayılırlar.

Kurulun sekretarya hizmetleri Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilir.

Kurul Başkan ve üyelerine, 6245 sayılı Harcırah Kanunu hükümleri saklı kalmak koşuluyla, fiilen görev yapılan her gün için (3000) gösterge rakamının memur

aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda huzur hakkı ödenir. Bu ödmeden damga vergisi hariç herhangi bir kesinti yapılmaz.

Huzur hakkı ve Kurulun diğer ihtiyaçları için her yıl Başbakanlık bütçesine gerekli ödenek konulur”.

3.2. Amacı

Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun amacı, 5176 sayılı kanunun 1. Maddesi’nde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesidir.

Bu Kanun, genel bütçeye dahil daireler, katma bütçeli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri, döner sermayeli kuruluşlar, mahalli idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personeli kapsar.

Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve üniversiteler hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz”.

Belirtilen kanun maddesine bağlı olarak kurulun temel amacı, kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilke ve standartlarını belirleyip, bu standartlara uyum derecesini kontrol etmektedir. Yine kanun maddesine göre kurul, oldukça geniş bir alanda etkili olarak düzenlenmiştir. Nitekim kurulun görev ve hizmet kapasitesi, bazı devlet organ ve kurumları hariç olmak üzere neredeyse tüm kamu yönetimini kapsamaktadır.

Ayrıca 2005 yılında Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından çıkarılan “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik”in amaç başlıklı 1. Maddesi’nde şu hüküm bulunmaktadır:

“Bu Yönetmeliğin amacı; kamuda etik kültürünü yerleştirmek, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek, bu ilkelere uygun davranış göstermeleri açısından onlara yardımcı olmak ve görevlerin yerine getirilmesinde adalet, dürüstlük, saydamlık ve tarafsızlık ilkelerine zarar veren ve toplumda güvensizlik yaratan durumları ortadan kaldırmak suretiyle kamu yönetimine halkın güvenini artırmak, toplumu kamu görevlilerinden bekleme hakkı olduğu davranışlar konusunda bilgilendirmek ve Kurula başvuru usul ve esaslarını düzenlemektir”.

3.3. Görevleri

Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun görevleri ise 5176 sayılı kanunun 3. Maddesi’nde şu şekilde belirtilmiştir:

“Kurul, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini hazırlayacağı yönetmeliklerle belirlemek, etik davranış ilkelerinin ihlâl edildiği iddiasıyla re’sen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak sonucu ilgili makamlara bildirmek, kamuda etik kültürünü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmakla görevli ve yetkilidir”.

3.4. Başvuru Usulleri ve Çalışma Yöntemi

5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nu düzenleyen kanunun kurula veya yetkili disiplin kurullarına başvuru başlıklı bölümünde, 4. Madde'de başvuru usulleri şöyle yer almıştır:

“Bu Kanun kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarında etik davranış ilkelerine aykırı uygulamalar bulunduğu iddiasıyla, en az genel müdür veya eşiti seviyedeki kamu görevlileri hakkında Kurula başvurulabilir. Hangi unvanların genel müdür eşiti sayılacağı kurum ve kuruluşların teşkilât yapısı ve yürüttükleri hizmetlerin niteliği dikkate alınarak Kurul tarafından belirlenir.

Diğer kamu görevlilerinin, etik davranış ilkelerine aykırı uygulamaları bulunduğu iddiasıyla yapılacak başvurular, ilgili kurumların yetkili disiplin kurullarında, Kurul tarafından çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen etik davranış ilkelerine aykırılık olup olmadığı yönünden değerlendirilir. Değerlendirme sonucu alınan karar, ilgililere ve başvuru sahibine bildirilir.

Başvurular, 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunda belirlenen esaslara göre, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile Türkiye'de ikamet eden yabancı gerçek kişiler tarafından yapılabilir. Ancak, kamu görevlilerini karalama amacı güden, haklı bir gerekçeye dayanmayan, başvuru konusuyla ilgili yeterli bilgi ve belge sunulmamış başvurular değerlendirmeye alınmaz.

Yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarıncaya karara bağlanmış bulunan uyuşmazlıklar hakkında Kurula veya yetkili disiplin kurullarına başvuru yapılamaz. İnceleme sırasında yargı yoluna gidildiği anlaşılan başvuruların işlemi durdurulur”.

5176 sayılı kanunun 5. Maddesi'nde çalışma usulü ve yöntemi açısından şunlar yer almaktadır:

“Kurul, başvurular hakkındaki inceleme ve araştırmasını etik davranış ilkelerinin ihlâl edilip edilmediği çerçevesinde yürütür. Kurul, kendisine şikâyet veya ihbar yoluyla ulaşan başvurular üzerine yapacağı inceleme ve araştırmayı en geç üç ay içinde sonuçlandırmak zorundadır.

Kurul, inceleme ve araştırma sonucunu ilgililere ve Başbakanlık Makamına yazılı olarak bildirir”.

Yine 5176 sayılı kanunun 6. Maddesi'nde çalışma usulü ve yöntemi bağlamında şöyle bir düzenleme vardır:

“Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları, Kurulun başvuru konusu ile ilgili olarak istediği bilgi ve belgeleri vermek zorundadırlar.

Kurul, bu Kanunun kapsamındaki kuruluşlardan ve özel kuruluşlardan ilgili temsilcileri çağırıp bilgi alma yetkisine sahiptir”.

4. Türk Kamu Yönetiminde Etik Anlayışının Kurumsallaşması Bakımından Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Değerlendirilmesi

Türkiye, 1980'li yıllarda dünyada meydana gelen krizlerden ve dönüşümlerden etkilenmiş ve kalkınmacı ve ithal ikameci sanayi politikalarından vazgeçerek, ihracata dayalı mal ve sermaye hareketleri bakımından liberal bir çizgi takip etmiştir (Ar, 2007). Dünyada 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalım, Türkiye'yi de etkilemiş ve bunun sonucunda ödemeler dengesindeki krizler ve dışa bağımlılığın artmasıyla ekonomide kıtlıklar baş göstermiştir. Diğer yandan Türkiye'de uluslararası ekonomik ilişkilerdeki dengelerin değişmesi sonucunda özellikle petrol ve

ürünlerindeki kısıtlılar, tüm ekonomik göstergeleri bozmuştur. 1970'lerden sonra, klasik liberalizm anlayışının revize edilmiş biçimi olan neo-liberalizm, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'de ortaya çıkmış ve Batı dünyasında düşünce ve kamu politikaları düzeyinde belirgin olmuştur. Bu neo-liberal iktisat politikaları, İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan yönetimleri döneminde hâkim olmuştur. Dünyada bu şekilde neo-liberal politikalar ve uygulamalar mevcutken Türkiye'ye yansması da, ilk olarak Turgut Özal ile birlikte 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra geçerlik kazanmıştır (Çevikbaş, 2012: 20). Nitekim 1980 sonrasında Türk kamu yönetiminin küreselleşmesinin en önemli adımlarından biri, 24 Ocak 1980 tarihli ekonomi kararlarıdır. Gerçekten de 1980 yılında, 24 Ocak Kararları olarak bilinen bu kararlar ile Türkiye'de özellikle ekonomik alanda temel dönüşümün başladığı bir kırılma noktası meydana gelmiştir. Bu çerçevede “daha az devlet daha çok piyasa” sloganı ile liberalleşme politikalarının Türkiye'de devlet geleneği üzerinde ciddi etkileri oluşmuştur. Bu süreçte, ülke ekonomisinin uluslararası finans kuruluşlarına bağımlılığı artmış ve Türk kamu yönetiminde belirgin etikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği (AB)'ne uyum süreci çabaları, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile sadece ekonomik değil aynı zamanda kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel düzeylerde bütüncül bir biçimde değişimini öngören yükümlülükler üstlenilmiştir (Çapar, 2015). Dolayısıyla Türkiye'de ekonomik alanda baş gösteren reform çabaları, daha sonrasında devlet, hukuk ve kamu yönetimi alanına kaymıştır. Bundan sonra Türk kamu yönetimi, dünyadaki uygulamalara benzer bir biçimde yeni kamu yönetimi odaklı olarak piyasacı bir yapı ile devletin küçültülmesine, bürokrasinin azaltılmasına ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelmiştir (Kalağan, 2010: 76; Uçar ve Karakaya, 2014: 159; Özaslan ve Alıcı, 2015: 355). Nitekim 1983 yılında gerçekleştirilen seçimlerde tek parti olarak iktidara gelen Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Parti (ANAP)'si döneminde, ekonomide temel amaç, piyasallaşma, serbestleştirme ve özelleştirme iken, kamu yönetiminde de bürokrasinin mümkün mertebe azaltılması olmuştur (Çapar, 2015; İzmirli vd., 2014: 247). Bunlar meydana gelirken, Türk kamu yönetiminin yeni kamu yönetimi odaklı dönüşümünde en önemli düzenlemelerinden biri de etik konusunda gerçekleşmiştir.

Geçmişten gelen geleneklere ve iş yapma usul ve biçimlerine de bağlı olarak Türk kamu yönetiminde etik dışı faaliyetler oldukça yaygındır ve bunun temel nedenleri ise, “etik davranış standartlarının eksik oluşu, hesap verme mekanizmalarının işlevsiz olması, kamuda hukuk devleti ilkesinin yerleşmemiş olması, kamuda etik kültürünün yerleşmemesi, bürokrasinin merkeziyetçi ve statükocu yapısı, siyasilere bürokratik yapı üzerindeki etkisi, takdir yetkisinin keyfi kullanımı, kamu yönetiminde saydamlık eksikliği, ekonomik nedenler, eğitim yetersizliği ve etik konusuna yeterince önem verilmemesi” hususlarından meydana gelmektedir (Özdemir, 2008: 190-191). Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra neo-liberal politikaların uygulandığı dönemlerde dahi etik dışı yolsuzluk ve diğer ihlallere sıkça rastlanmıştır (Nohutçu, 2004: 401-402). Nitekim Türk kamu yönetiminin en büyük sorunlarından birisi, etik dışı faaliyetlerdir. Bu bağlamda, temel olarak “etik davranış standartlarının eksikliği, hesap verme mekanizmalarının işlevsizliği ve etik yasal altyapının yetersizliği” önemli sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır. 1980 sonrasında, Türk kamu yönetiminde yukarıda sözü edilen sorunlara çözümler bulmak amacıyla etik mevzuatının bir çatıda toplanması amacı ile 2004 yılında 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun ve Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kabul edilmiştir (Yüksel, 2015: 347). Türkiye'de etik değer ve ilkeler ile ilgili olarak başta 1982 Anayasası olmak üzere, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu ve 6085 sayılı Sayıştay Kanunu önemli yasal düzenlemeler olarak sayılabilmektedir. Nitekim bu durum klasik kamu yönetimi anlayışının doğal bir yansımasıdır ve klasik kamu yönetimi çerçevesinde değerlendirilen kamu yararı, hukuka uygunluk, sadakat-dürüstlük, tarafsızlık, güvenilirlik,

sorumluluk, işbirliği gibi ifadeler, yukarıda adı geçen yasal düzenlemelerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak yeni kamu yönetimi ile ilişkili olarak 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, yeni etik anlayışına gönderme yapmaktadır. Bu kanun ile yeni kamu yönetimi kavramlarına hukukilik de kazandırılmaktadır. Bu çerçevede, hesap verebilirlik, saydamlık, açıklık, vatandaş odaklılık, sürekli gelişme, kalite, standart, misyon ve performans kavramları bir yasa içerisinde bütüncül bir biçimde toplanmaktadır (Uluğ, 2013: 168-169). Açıklandığı gibi Türk kamu yönetiminde kamu görevlilerinin çalışmalarını düzenleyen ve onların iş yapma usul ve davranışlarını belirleyen birçok yasal düzenleme bulunmaktadır (Kılavuz, 2003: 241). Ancak kamu yönetimini, sadece teknik, uzmanlığa ve bilgiye dayalı bir anlayış olarak değerlendirmek bir eksikliktir. Artık etik değer ve standartlar da kamu yönetiminin daha vatandaş odaklı, kaliteli, verimli ve etkin çalışmasında çok önemlidir (Nohutçu, 2004: 394). Bu bakımdan Türk kamu yönetiminde 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, dağınık ve farklı yasal düzenlemelerin içerisinde bulunan etik mevzuatı, değer ve ilkelerini bütüncül bir çerçevede sunarak sözü edilen etik değerlerin kurumsallaşmasını sağlamaktadır.

5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, Türk kamu yönetiminin yeni kamu yönetimi reformlarına uyum bağlamında etik konusunda vermiş olduğu bir yanıt olarak değerlendirilebilmektedir (Uluğ, 2013: 169). Nitekim çalışmanın daha önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere yeni kamu yönetimi anlayışı klasik kamu yönetiminden bir kopuşu temsil etmekte ve klasik olanın karşısı olarak gelişmektedir. Bu bağlamda yeni kamu yönetiminde “*gizlilik yerine açıklık, kapalılık yerine hesap verebilirlik, bürokrasi yerine piyasa değerleri*” hakim özellik taşımaktadırlar. Türkiye’de de 1980 tarihinden sonra kamu politikalarının yönü yeni kamu yönetimi odaklı olmuştur. Dolayısıyla Türk kamu yönetimleri için etik kural ve kaideler, yeni kamu yönetiminin işlerlik kazanmasında önemli bir değer olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla Türkiye’de etik kural ve kaideler konusundaki talepler ve eksikliklerin giderilmesi konusu, 2004 yılında etik başlıklı bir yasal düzenlemenin kabulü ile zirveye ulaşmıştır.

Bu bağlamda 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanunu’nun kuruluş, amaç, görev, başvurma usul ve yöntemlerini düzenleyen ilgili maddeleri ve Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin ilgili hükümleri gözden geçirildiğinde; kurumun Başbakanlık bünyesinde kurulduğu ve Bakanlar Kurulu’nun yürütmesine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kurum, esas olarak yürütme ile ilişkilendirilmiştir. Ancak kurul üyelerinin farklı kamu kurumlarından gelen üyelerden oluştuğu da görülmektedir. Bu ise kurulun müzakere ve tartışma gücünü artırmaktadır. Ayrıca kurum, temel olarak etik dışı kararların ve uygulamaların önlenmesi amacı ile kamu yönetimlerinde ve görevlilerinde açıklığı, hesap verebilirliği ve dürüstlüğü tesis etmeye çalışmaktadır. Bunun için kamu görevlilerinin uymaları gereken etik kod ve standartlar oluşturmaktadırlar ve etik konusunda sempozyum, seminer ve bilgilendirici toplantılar düzenlemektedirler. Bu ise Türk kamu yönetiminde etik kültürünün kurumsallaşması açısından büyük bir kazanımdır. Ayrıca kurulun görev ve faaliyet alanı bazı devlet organ ve kurumları hariç olmak üzere oldukça geniş düzeyde tutulmuştur. Kurula başvurular oldukça basit olarak düzenlenmiş ve başvurular doğru yere yapıldığı ve ön inceleme açısından eksiklik barındırmadığı takdirde hızlı sonuçlanan bir biçimde tasarlanmıştır. Bu sayılan özellikleri ve nitelikleri ile 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu, açık, hesap verebilir, katılımcı, demokratik ve yerinden yönetimci bir yapı ortaya koyarak yeni kamu yönetimi anlayışının önemli bir aracı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kurul, yeni kamu yönetiminin bir söylemden veya bir politika olmasından ziyade, somut olarak işleminde ve kabul edilmesinde oldukça önem taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmenin ve neo-liberalizmin hâkim olduğu ve kamu yönetimini dönüşüme uğrattığı 1980’li yıllardan sonra önem kazanan yeni kamu yönetimi anlayışı, geçmiş dönemde etkili olan klasik kamu yönetiminden esneklik, açıklık, hesap verebilirlik, yerinden yönetim ilkesi, demokratiklik, özerklik ve etik kural ve kaidelerin artan önemi çerçevesinde farklılık göstermiştir. Bu dönemde kamu yönetiminin dayandığı en temel konulardan biri etik ve etik konusunun artan önemidir.

1980’li yıllardan sonra Türk kamu yönetimi de dünyada meydana gelen değişim ve trendlerden etkilenmiş, bu süreçte kamu yönetimi esnek, açık, hesap verebilir, piyasa odaklı ve etik değer ve kaidelerle bütünleşmiştir. Nitekim Türkiye’nin en önemli kötü yönetim uygulamalarından biri de yozlaşma ve diğer etik dışı faaliyetlerdir. Dolayısıyla Türk kamu yönetiminde yeni kamu yönetimi odaklı reformlar ve etik konusunun artan önemi arasında bir ilişki de bulunmaktadır. Yeni kamu yönetimi, etik dışı faaliyetlerin önlenmesi için bir anahtar rolü görmektedir. Türkiye, 2004 yılında 5176 sayılı hukuki bir düzenleme ile etik konusunda kurumsallaşma adına önemli bir adım atmıştır. Bu düzenleme ile kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, etik mevzuat, ilke ve kurallarının bir çatı altında toplanmasını sağlamıştır. Ayrıca bu etik kurul sayesinde kamu görevlilerinin uymaları gereken etik kural, kod ve standartlar net bir biçim belirlenmiştir. Kamu görevlilerinin bu kod, kural ve standartlara ne derece uyum sağladığı da kurul tarafından düzenli olarak kontrol edilmektedir. Kurul, başbakanlık bünyesinde bakanlar kurulunun yürütmesine bırakılmıştır. Ancak kurulun, üye profili birçok kamu kesiminden üst düzey yetkiliyi bir araya getirmekte ve böylece de bir müzakere ortamı oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak kurula erişim, vatandaşların veya diğer grupların doğrudan başvuruları ile gerçekleşmekte ve kurul görev ve kararlarını hızlı bir biçimde yerine getirmektedir. Kurul, etik kod ve standartların oluşturulmasını sağlayarak önce kamu görevlileri arasında ve daha sonrasında da toplumda etik kültürünün kurumsallaşmasında da rol oynamaktadır. Kurul, etik konusunda düzenlemiş olduğu seminerler, konferanslar ve diğer bilgilendirme toplantıları ve etkinlikleri ile de başta Türk kamu yönetiminde ve bundan başka diğer tüm sektörlerde ve toplumda önemli bir yere sahiptir.

Sonuç olarak, Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yukarıda sayılan özellikleri ile demokratik katılıma, açıklığa, hesap verebilirliğe, yerinden yönetime ve en önemlisi de etiğe büyük düzeyde katkı sağlamaktadır. Kurul, sağlamış olduğu bu katkılar ile kamu yönetiminde güvene ve siyasal iktidarın meşruiyet düzeyine güç katmaktadır. Tüm bu durumlar sonucunda kurul, yeni kamu yönetimi ile bütünleşmektedir. Belirtilen yönleri, özellikleri ve nitelikleri ile kurul, yeni kamu yönetiminin somut düzeyde önemli bir uygulama ayağını oluşturmakta ve yeni kamu yönetimi anlayışını söylem düzeyinden uygulamaya aktaran bir araç vazifesi görmektedir. Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Türk kamu yönetiminin yeni kamu yönetimi odaklı olarak dönüşmesinde devlete bağlı ve resmi bir kurul olarak etik mevzuat ve ilkelerinin kamu görevlileri ve toplumda yayılarak, genişlemesinde büyük düzeyde etkilidir. Dolayısıyla Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu, genel olarak dünyada ve özel olarak Türk kamu yönetiminde kamu yönetiminin değişen çehresine yanıt olarak etik alanından verilen yanıt olarak değerlendirilebilmektedir.

Türkiye’de Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun bahsedilen yön, nitelik ve özellikleri sayesinde kamu yönetimi sisteminde ve daha geniş olarak toplumsal sistemde etik anlayış, kural ve ilkelerini daha etkin bir biçimde genişletmesi ve bu çerçevede kurulun kurumsallaşması her şeyden önce siyasal iktidarın ve toplumun kurula vereceği desteğe ve güvene bağlıdır. Siyasal iktidar, yeni kamu yönetimi odaklı işleyen kurula gereken güveni ve desteği verirse kurulun resmi alandaki işlevi de artarak etkinlik düzeyi yükselecektir.

Bundan sonra bu konuda araştırma yapacak olan araştırmalara, kurulun Türkiye’de kurulmuş olduğu 2004 yılından bu yana ne yönde kararlar verdiği, kaç şikayet dosyasını incelediği ve bu incelediği şikayet dosyalarının sonuçları, şikayetlerin ve sonuçların ne kadarının yeni kamu yönetimi ile ilgili olduğu konusunda istatistiki bilgiler içeren bir etkinlik analizinin yapılması önerilmektedir. Bu analizler sayesinde kurulun kuruluş amaç ve hedeflerine ne kadar ulaştığı ve varsa eksik yönlerinin neler olduğu saptanabilecektir. Diğer yandan, yapılacak bu yöndeki araştırmalar kurulun etkinlik düzeyini artırdığı gibi dolaylı yollardan etik konusunun Türk kamu yönetiminde gelişmesine yardımcı da olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Muhittin (2011), **Ekonomik, Kültürel ve Politik Küreselleşme ve Sonuçları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ADIGÜZEL, Muhittin (2013), **Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 35, Mart-Nisan, ss.1-20.
- AKSOY, A. Şinasi (1998), **Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 7, Sayı: 1, ss.3-13.
- AR, Kamil Necdet (2007), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi**, Ankara, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/kamil_necdet_ar.pdf, (03.10.2014).
- ARAP, İbrahim ve Levent YILMAZ (2015), **Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının “Yeni” Kurumu: Kamu Görevlileri Etik Kurulu**, <http://www.deu.edu.tr/userweb/levent.yilmaz/dosyalar/etikkurul.pdf>, (10.04.2015).
- ARSLAN, Nagehan Talat (2010), **Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: “Yeni Kamu Yönetimi”**, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, ss.21-38.
- ATEŞ, Davut (2006), **Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?**, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss.25-38.
- ATMACA, Kemal (2010), **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Etik**, Sayıştay Dergisi, Ocak-Mart, Sayı: 76, ss.63-76.
- BAKAN, Selahaddin ve Gökhan TUNCEL (2012), **Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi**, Birey ve Toplum, Cilt: 2, Sayı: 3, ss.51-65.
- BAUMANN, Zygmunt (2012), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYAR, Fırat (2015), **Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, Uluslararası Ekonomik Sorunlar, <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf>, (23.02.2015).
- BAYRAKTAR, Cahide (2012), **Keynes ve Refah Devleti**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, ss.247-261.
- BERKMAN, Ümit (1983), **Az gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet**, TODAİE, Ankara.
- BİLGİN, Mehmet Hüseyin (2015), **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Tartışmaları**, Perşembe Konferansları,

<http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfyyn4.pdf>, (03.01.2015).

CEVİZCİ, Ahmet (2008), **Etİge Giriş**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

COŞKUN ÇIBLAK, Nilgün ve Harika ZÖHRE (2014), **Küreselleşme ve Tüketim Kültürünün Yaygınlaşması Bağlamında Türkiye’de Cadılar Bayramı**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter 2014, pp.497-506, ISBN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020>, ANKARA-TURKEY.

ÇAPAR, Selim (2015), **1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Değişim ve Dönüşümü**, <http://www.arem.gov.tr/Arem/defaultarem.aspx?icerik=135>, (06.02.2015).

ÇEVİKBAŞ, Rafet (2012), **Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye Uygulamaları**, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss.9-32.

ÇIMRIN, Füsün KÖKALAN, **Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, ss.195-203.

DEMİREL, Demokaan (2007), **Küreselleşme, Etkin Devlet ve Türkiye**, Türk İdare Dergisi, Sayı: 456, ss.107-129.

DOĞAN, Kadir Caner ve Nihat YILMAZ (2013), **Küresel Sermayeye Dayalı Yeni Ekonomik Düzendeki Ulus-Devlet’in Egemenlik Krizi**, Global Journal of Economics and Business Studies-Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi (GJEBS), Yıl: 2, Sayı: 3, ss.12-19.

DURANLAR, Selçuk (2007), **Küreselleşme Sürecinde Yeni Ekonomi**, Oğuz Kaymakçı (ed.), **Küreselleşme Üzerine Notlar (ss.123-135)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

DURSUNOĞLU, Abdülkadir (2010), **Küreselleşme: Pratiksel ve Teoriksel Yaklaşım**, Çizgi Kitabevi, Konya.

GIDDENS, Anthony (2014), **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HARVEY, David (2007), **Zaman-Mekân Sıkışması ve Post-Modern Durum**, (çev. Nasuh Uslu), Kudret Bülbül (ed.), **Küreselleşme, Kültür ve Medeniyet: Yerel Kimliklerden Küresel Stratejilere (ss.91-123)**, Orient Yayınları, Ankara.

HOBSBAWM, Eric (2011), **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılikler Çağı**, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul.

HOMBURG, Vincent, Christopher POLLITT and Sandra van THIEL (2007), Introduction, Christopher Pollitt, Sandra van Thiel and Vincent Homburg (eds.), **New Public Management in Europe: Adaptation and Alternatives (pp.1-9)**, Palgrave Macmillan, New York.

HOOD, Christopher (1995), **The “New Public Management” in the 1980s: Variations on a Theme**, Accounting, Organizations and Society, Vol. 20, No. U3, pp. 93-109.

HUGHES, Owen E. (2014), **Kamu İşletmeciliği & Yönetimi**, çev. Buğra Kalkan, Bahadır Akın ve Şeyma Akın, Bigbang Yayınları, Ankara.

- İŞGÜDEN, Burcu ve Adem ÇABUK (2015), **Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri**, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c9s16/makale/c9s16m4.pdf>, (16.03.2015).
- İZMİRLİ, Resul, Ramazan GÖKBUNAR ve Buğra ÖZER (2014), **Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 42, ss.245-256.
- KALAĞAN, Gökhan (2010), **Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Bürokrasisi'nde Yeniden Yapılanma ve Yönetmelik Reform Çalışmaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.65-84.
- Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik**, Resmi Gazete: 13/04/2005, No: 25785.
- KARAKAYA, Yunus Emre ve Mikail TEL (2014), **Küreselleşme Çağı ve Yükseköğretimde Spor Bilimleri Üzerine**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/11 Fall 2014, pp.321-331, ISBN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020>, ANKARA-TURKEY.
- KAYA, Mehmet (2009), **Küreselleşme Yaklaşımları**, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 13, ss.1-16.
- KAYMAKÇI, Oğuz (2007), Kavramsal, Kuramsal ve Tarihsel Açından Küreselleşmeye Giriş, Oğuz Kaymakçı (ed.), **Küreselleşme Üzerine Notlar (ss.3-47)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KERR, Gordon (2011), **Charlemagne'den Lizbon Antlaşması'na Avrupa'nın Kısa Tarihi**, çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- KILAVUZ, Raci (2003), **Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- KIRIŞIK, Fatih (2013), **Kamu Yönetiminde Küresel Değişimler ve Yeni Sorun Alanları**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 38, ss.285-295.
- KOÇBERBER, Seyit (2008), **Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 68, Ocak-Mart, ss.65-89.
- KOLTHOFF, Emile, Leo HUBERTS and Hans van Den HEUVEL (2007), **The Ethics of New Public Management: Is Integrity at Stake?**, PAQ Winter, pp.399-439, <http://faculty.cbpp.uaa.alaska.edu/afgjp/PADM601%20Fall%202007/Ethics%20of%20New%20Public%20Management.pdf>, (18.02.2015).
- KORKMAZ, Esfender (2015), **Siyasette Küreselleşme**, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/siyasette-kuresellesme-27333yy.htm>, (25.03.2015).
- KORKMAZ, Murat, Gökşen ARAS, Ali Serdar YÜCEL ve Pınar BACAĞSIZ (2013), **Küreselleşme Sürecinde Üniversitelerin İş ve Sanayi Sektörüyle Olan İlişkileri ile Öğrencilerine Sağladığı Avantajların Uygulamalı Örneği**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, pp. 847-858, ISBN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020> ANKARA-TURKEY.
- KÖSE, H. Ömer (2003), **Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 49, ss.3-46.

- LANE, Jan-Erik (2000), **New Public Management**, Routledge, London.
- MAHİROĞULLARI, Adnan (2015), **Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi**, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/1023000290/1023000274>, (19.02.2015).
- MAHMUTOĞLU, Abdülkadir (2009), **Etik ve Ahlak: Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler**, Türk İdare Dergisi, Sayı: 463-464, ss.225-249.
- MCDOUGLE, Lindsey Marie (2015), **Understanding and Maintaining Ethical Values in the Public Sector through an Integrated Approach to Leadership**, <http://www.ipa.udel.edu/3tad/papers/workshop6/McDougle.pdf>, (04.05.2015).
- NOHUTÇU, Ahmet (2004), Etik ve Kamu Yönetimi, Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (eds.), **Çağdaş Kamu Yönetimi-II (ss.389-411)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- NORTHRUP, David (2015), **Globalization in Historical Perspective**, World System History, <http://www.eolss.net/sample-chapters/c04/e6-94-16.pdf>, (19.04.2015).
- ORMOND, Derry and Elke LÖFFLER (2015), **New Public Management: What to Take and What to Leave**, https://bvc.cgu.gov.br/bitstream/123456789/3081/1/new_public_management_what.pdf, (07.03.2015).
- ÖRSELLİ, Erhan (2015), **Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Etik Değerler**, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/13%282%29.PDF>, (27.04.2015).
- ÖZALP, Ahmet, (2008), **Diyaletik Düzlemde Refah Devleti İle Yeni Sağ İlişkisi**, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, ss.106-119.
- ÖZASLAN KIZILBOĞA, Rüveyda ve Orhan Veli ALICI (2015), **Türkiye’de Yerel Yönetim Bakanlığı Deneyimi ve Günümüzdeki Gerekliğinin Sorgulanması**, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015, pp.351-366, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7627>, ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- ÖZDEMİR, Murat (2008), **Kamu Yönetiminde Etik**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, ss.179-195.
- ÖZDEMİR, Süleyman (2007), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-57, İstanbul.
- ÖZER, M. Akif (2005), **Yeni Kamu Yönetimi**, Platin Yayınları, Ankara.
- ÖZER, M. Akif (2013), Yeni Kamu Yönetimi, Eyüp Günay Isbir (ed.), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar (ss.2-28)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- SAPANCALI, Faruk (2001), **Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı:2, ss.115-140.
- ŞAYLAN, Gencay (2003), **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- ŞAYLAN, Gencay (2008), **Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara.

- TALAS, Mustafa ve Yaşar KAYA (2007), **Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları**, Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), Sayı: XXII-Güz, ss.149-162.
- UÇAR, Mehmet ve Abdullah KARAKAYA (2014), **Yönetmelik Reformları Perspektifinden Türkiye’de Yönetimin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss.152-169.
- ULUĞ, Feyzi (2013), Kamu Etiği, Eyüp Günay Isbir (ed.), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar (ss.150-182)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- USTA, Aydın (2011), **Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 02, ss.39-50.
- UZUN, Yaşar (2011), **Kamu İdarelerinde Etik Yönetim**, Sayıştay Dergisi, Ocak-Mart, Sayı: 80, ss. 33-56.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2005), Giriş: Bilimsel Anlayış ve Gerçeklik, (çev. M. Kürşad Atalar), Immanuel Wallerstein (ed.), **Modern Küresel Sistem (ss.7-9)**, Pınar Yayınları, İstanbul.
- WUNDERLICH, Jens-Uwe and Meera WARRIER (2007), **A Dictionary of Globalization**, Routledge, London.
- YATKIN, Ahmet (2015), **Kamuda Etik Yönetim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- YILMAZ, Kürşad ve M. Barış HORZUM (2005), **Küreselleşme, Bilgi Teknolojileri ve Üniversite**, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 10, ss.103- 121.
- YILMAZ, Nihat ve Kadir Caner DOĞAN (2013), **Max Weber’de Etik-Siyaset İlişkisi**, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/6 Spring 2013, pp. 881-893, ISBN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020>, ANKARA-TURKEY.
- YÜKSEL, Cüneyt (2015), **Türk Kamu Yönetiminde Etik Mevzuatı Değerlendirmesi ve Çözüm Önerileri**, <http://www.etikturkiye.com/etik/kam1/2CuneytYuksel.pdf>, (13.03.2015).
- 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, Resmi Gazete: 8/6/2004, Sayı: 25486.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- DOĞAN, K.C., (2015). “Yeni Kamu Yönetimi ve Etik Anlayışının Türk Kamu Yönetiminde Kurumsallaşması: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Örneği / The Institutionalization Of New Public Management And Ethics In The Turkish Public Administration: The Case Of Council Of Ethics For Public Service”, **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8321>, p. 381-402.

VAN İLİNDE GÖÇLER*

*Necmettin ELMASTAŞ***

*Süleyman YILMAZ****

ÖZET

Bu çalışmaya konu olan Van ili, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Murat-Van Bölümünde yer almaktadır. Van ili, kuzey ve kuzeybatıda Ağrı ili, batıda Van Gölü ve Bitlis ili, güneyde Siirt, Şırnak ve Hakkari illeri ve doğuda İran devleti ile çevrilidir.

Bu çalışmanın amacı Van ilindeki göçleri ele alıp değerlendirmektir. Çalışmada ildeki göçler üzerinde etkili olan faktörler, ilin verdiği ve aldığı göçler incelenmiştir. Bunun yanında ilin göç etme nedenlerine göre verdiği ve aldığı göçler de ele alınmıştır.

Göçler üzerinde demografik, ekonomik, siyasal, güvenlik, doğal afetler gibi faktörler etkili olmaktadır. Van ilinin demografik yapısı, göçler üzerinde etkili olan önemli bir faktördür. İl nüfusunun yaklaşık yarısının kırsal nüfustan ibaret olması göçü hızlandıran önemli bir demografik etkidir. İldeki doğurganlık hızı (6.00), Türkiye'nin ortalama doğurganlık hızının (2.53) oldukça üzerindedir. Bu yüksek doğurganlık hızı, nüfus miktarını arttırmakta ve var olan zayıf ekonomik kaynaklar üzerinde baskı oluşturarak ilden göçü hızlandırmaktadır. Van ilinde hane başına düşen fert sayısı, hem Doğu Anadolu bölgesi hem de Türkiye ortalamasının üzerindedir. Nitekim, 2000 yılı verilerine göre, Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 4.50 iken, Van ilinde 7.53 kişidir. Van ilinin, hane halkı büyüklüğü de ilden göçün önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Van ilinde nüfus hareketliliğine etki eden en önemli beşeri faktörlerden biri de siyasal olaylardır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgede yaşanan olaylar köyden kente ve kentten de diğer kentlere olmak üzere bir göç dalgasını meydana getirmiştir. Çatışmalı ortamdan kaynaklanan zorunlu göçler özellikle kırsal alandaki nüfusu etkilemiştir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle geçimlerini sağlayan kırsal nüfus, geçimlerini sağlayacak ekonomik faaliyetleri yapamamaları nedeniyle göç etmek zorunda kalmışlardır.

* III. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuş olan bu çalışma, Süleyman YILMAZ'ın "*Van İlinde Nüfus Hareketleri* (Danışman: Doç.Dr.Necmettin ELMASTAŞ, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2014)" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, El-mek: elmastas13@yahoo.com

*** El-mek: suleyman4965@gmail.com

Van ilinin sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından alt kademedeki (5.derecede) iller arasında yer alması, işsizlik oranının yüksek, istihdam oranının düşük olması, sektörler itibariyle çalışan nüfusun yarısından fazlasının tarım sektöründe yer alması nedeniyle ilde önemli göçler meydana gelmiştir.

Van ilindeki göçlere bakıldığında verilen göçün alınan göçten fazla olduğu görülmektedir. İlde verilen göçlerin akım yönünü ekseriyetle Türkiye'nin en fazla sanayileşmiş ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş iller belirlemektedir. Nitekim ilin 2010- 2011 döneminde en fazla göç verdiği iller sırasıyla İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya, İzmir, Gaziantep, Kocaeli, Mersin, Konya ve Adana illeridir. Bu dönemde Van ilinin en çok göç verdiği ilk 10 il verilen göçün %67'sini oluşturmaktadır. Van ilinin en çok göç verdiği il İstanbul, en çok göç verdiği bölge Marmara bölgesidir. İlin en az göç verdiği bölge ise Karadeniz bölgesidir. Van ilinde sanayinin yeterince gelişmemiş olması, ilin temel geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılığa dayalı olması, zayıf sosyo-ekonomik yapının olması gibi nedenlerle ildeki insanlar iş imkânlarının yoğun olduğu alanlara göç etmişlerdir. Van iline yönelen göçlere bakıldığında ise komşu iller ve gelişmiş iller olduğu görülmektedir. Nitekim, Van ilinin 2010-2011 döneminde en fazla göç aldığı iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Adana, Konya gibi gelişmiş iller ile Hakkari, Ağrı ve Bitlis gibi komşu illerdir. Bu dönemde Van ilinin en çok göç aldığı ilk 10 il göçün %58'ini oluşturmaktadır.

Van ilinin göç etme nedenine göre verdiği göçlerin %31'i hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %30'u iş arama/bulma, %14'ü tayin/atama, %5'i eğitim, %5'i evlilik, %1'i güvenlik, %2'si bilinmeyen, %12'si diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır. İlin aldığı göçlerin %25'i tayin/atama, %23'ü hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %17'si eğitim, %7'si iş arama/bulma, %6'sı evlilik, %4'ü güvenlik nedeniyledir (1995-2000 döneminde). Van ilinde hane halkı fertlerinden birine bağlı olarak verilen göçün oranı %31 iken, alınan göçün oranı %23, iş arama/bulma nedeniyle verilen göç %30 iken, alınan göç %7'dir. Van ilinde alınan göçlerin önemli bir kısmı tayin/atama (%25) nedeniyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Van ili, istihdam yetersizliğine bağlı olarak ekonomik nedenlerle diğer illere daha fazla göç verirken, diğer illerden daha az göç almıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Nüfus Yapısı, Van İli, Doğu Anadolu Bölgesi

MIGRATIONS IN VAN PROVINCE

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate and discuss migration in Van province. In the study, factors that impact on migration in the province were examined. Besides, according to the reasons due to emigration and immigration to the province are also discussed.

Factors on the migration in Van province such as demographic, economic, political and security are effective. The demographic structure of Van province is one of the most important factor affecting migration. An important factor that accelerates the migration is that

nearly half of the province's population consists of rural population. Van province is one of the cities which have the highest household size. Household size is one of the important causes of migration in the province. As Van province is in the lower status in terms of socio-economic development (in the 5th level), its unemployment rate high, and more than half of the working population in different sectors is concentrated on the agriculture sector significant migrations occurred in the province. One of the an important human factors affecting the mobility of the population in the province is political incidences. In the region, political incidences began in 1980s and continued to be affective until 2000.

In Van province given migration is more than received migration. The direction of migration in Van province is determined by the most socio economically industrialized and developed provinces of Turkey. Considering the migration towards the Van province, it has seen that the neighboring provinces and developed provinces. Van province, while due to economic reasons caused by the lack employment gives more migration to other provinces, it takes less migration from other provinces.

STRUCTURED ABSTRACT

Van province which is the issue of this topic is located at the upper Murat-Van section of Eastern Anatolia. Van is sorrounded by Van Lake from west. It is also surrounded by cities such as Agri from north and Bitlis from west, Siirt, Şırnak, Hakkari from south and Iran from east.

The aim of this study is to evaluate and discuss migration in Van province. In the study, factors that impact on migration in the province given by the provincial migration in and out of the city were examined. Besides, according to the reasons due to emigration and immigration to the province are also discussed.

Factors on the migration such as demographic, economic, political, security, natural disasters are effective. The demographic structure of Van is one of the most important factor affecting migration. An important factor that accelerates the migration is that nearly half of the province's population consists of rural population. Fertility rate in the province (6.00) is considerably above of Turkey's average fertility rate (2.53). This high fertility rate which increases the national population creates pressure on the weak economic resources and so accelerates migration from the provinces. The number of individuals per household in the province of Van is above the average of both eastern Anatolia and Turkey. Indeed, according to data from 2000 while the average household size in Turkey is 4.50 persons, in Van province it is 7.53. Van province is one of the provinces which have the highest household size. Household size is one of the important causes of migration in the province.

One of the most important human factors affecting the mobility of the population in the province is political incidences. In the region, political incidences began in 1980s and continued to be affective until 2000. These political issues created a wave of migration from villages to cities and from cities to other cities. During this period, 35 villages'

settlements were evacuated in Van province. Thus, rural population providing their livelihood by agriculture and livestock activities had to emigrate because they cannot ensure their livelihood and economic activities by agriculture and livestock

As Van province is in the lower status in terms of socio-economic development (in the 5th level), its unemployment rate high and employment rate low, and more than half of the working population in different sectors is concentrated on the agriculture sector significant migrations occurred in the province.

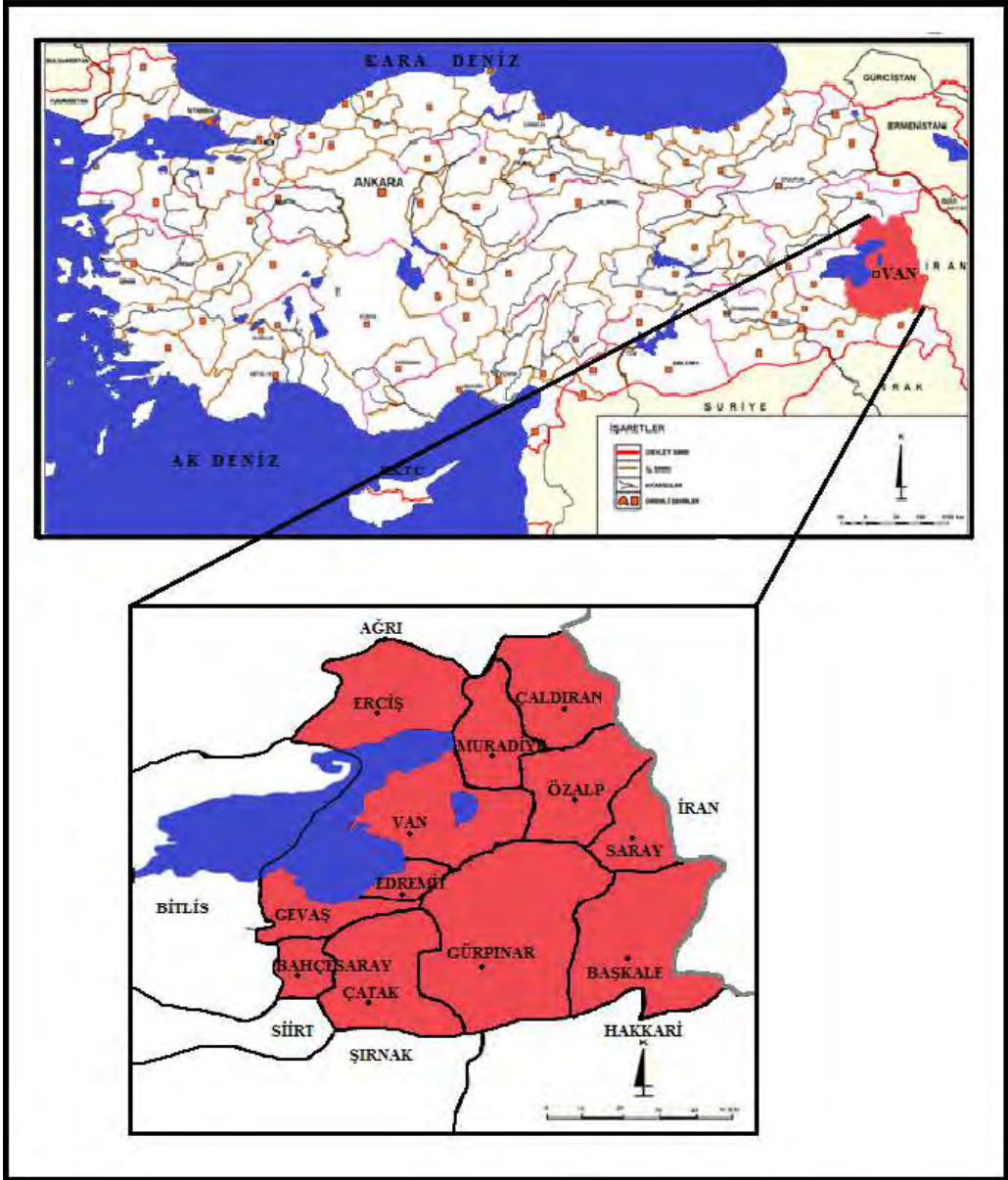
When we look at the migration in Van province given migration seems to be more than received migration. The direction of migration in Van province is determined by the most socio economically industrialized and developed provinces of Turkey. Indeed, in 2010 and 2011 the cities Van province gave emigration to them are Istanbul, Ankara, Bursa, Antalya, Izmir, Gaziantep, Kocaeli, Mersin, Konya and Adana respectively. During this period the first 10 cities, Van province gave migration to, constitutes 67 % of its all migration. Van gave most of the its migration to Istanbul province, and in terms of the region it is the Marmara Region. The region with the least migration of the province is Black Sea region. As the industry is underdeveloped in Van province, the basic livelihood is based on agriculture and animal husbandry, and it has poor socio-economic structure people in the province migrated to cities where job opportunities are intense. Considering the migration towards the Van province, it has seen that the neighboring provinces and developed provinces. Indeed, in 2010-2011, Van received the most immigration from provinces as Istanbul, Ankara, Izmir, Antalya, Adana, Konya as advanced provinces, and Hakkari, Bitlis and Ağrı as neighboring provinces. During this period, the first 10 cities Van province took migration constitute the 58% of all migration into the province.

Considering the reasons of migration from Van province to other provinces 31% of migration is due to the dependency to one of the individuals in household, 30% of it because of the job search/discovery, 14% for assignment/allocation, 5% for education, 5% because of marriages, 1% for security, 2% for unknown, and 12% is due to the other reasons. 25% of the migration to the province is because of job appointment/assignment, 23 % is due to the dependency to one of the individuals in household, 17% because of education, 7% for job search/discovery, 6% for marriages, and 4 % for the security (the period 1995-2000). While the rate of migration to other provinces because of dependency to one of the household members is 31%, the rate of migration from other provinces because of dependency to one of the household members is 23%. Migration to other provinces due to job search/find is 30%, and its received immigration is 7%. An important portion of the migration to Van province occurred due to assignments (25%). Therefore Van province, while due to economic reasons caused by the lack employment gives more migration to other provinces, it takes less migration from other provinces.

Key Words: Migration, Population Structure, Van Province, Eastern Anatolia Region.

1.Giriş

Van ili, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Murat-Van Bölümünde yer almaktadır. İl, kuzeyde ve kuzeybatıda Ağrı ili, batıda Van Gölü ve Bitlis ili, güneyde Siirt, Şırnak ve Hakkari illeri ile çevrilidir. İlin doğusunda ise İran yer alır (Şekil 1). Van ili, 19.069 km² olan yüzölçümü ile Türkiye'nin % 2,5' ini oluşturur.

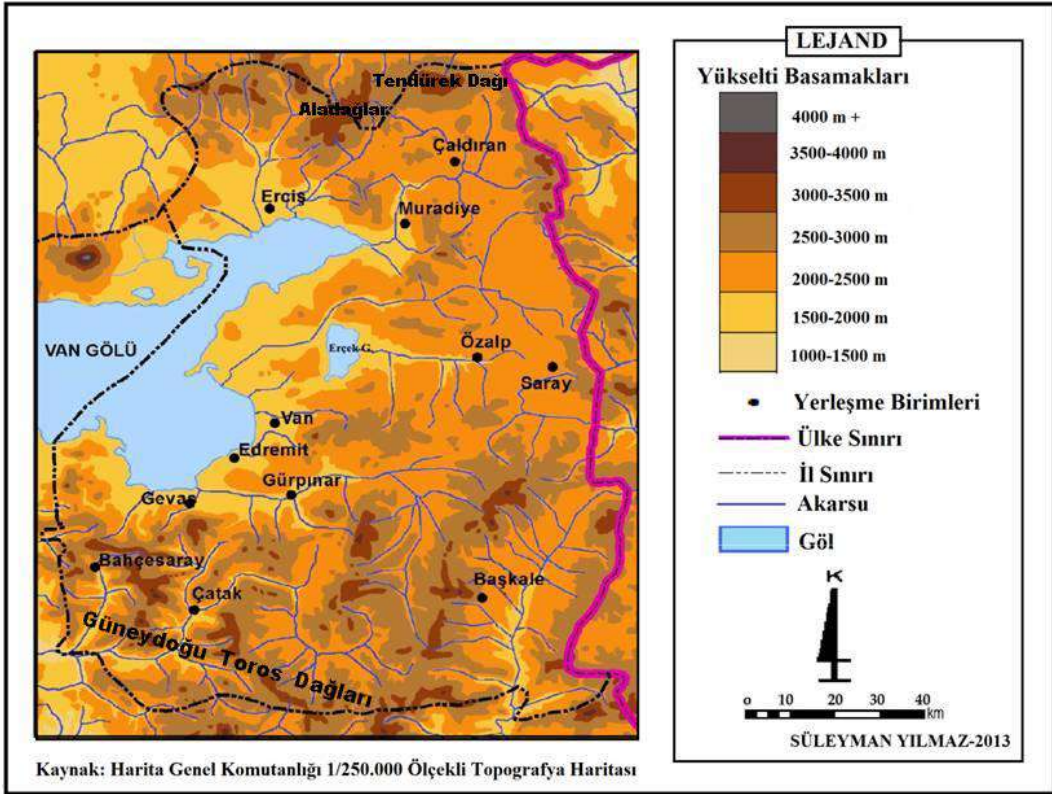

Şekil 1. Van İli Lokasyon Haritası

Van ili jeomorfolojik özellikleri itibariyle çeşitli ünitelerden oluşur. İlin güney kesiminde Güneydoğu Toros dağları uzanır. Van Gölü'nün güneyinde doğu-batı istikametinde uzanan bu dağlık seri 2500 metrenin üzerinde yükseltiye sahiptir. İlin doğusunda Van Doğusu dağları yer alır. İlin kuzeyinde üzerinde yükseltileri 3500 metreyi aşan zirvelerin bulunduğu Aladağlar (3538 m) ve

Tendürek (3533 m) volkanik kütleleri yer alır. İlin doğu kesiminde Van Gölü ile Van Doğusu dağları arasındaki Van ovası ve kuzeyde yer alan Erciş deltası ve Çaldıran ovası ildeki en önemli ovaları oluşturmaktadır. Dağlık alanlar ile ovalar arasında yer alan plato yüzeyleri de diğer düzlükleri meydana getirmektedir (Şekil 2).

Van ili ve çevresinde Doğu Anadolu Bölgesi'nde görülen şiddetli karasal bir iklim hakimdir (Eriñç, 1953:20). Yıllık ortalama sıcaklıklar Van'da 9.2°C, Erciş'te 7.9°C , Çaldıran'da 4.4°C dir. Kış aylarında ortalama sıcaklıklar 0°C'nin altında seyretmektedir. Dolayısıyla 4-5 aylık süre içerisinde don olayları görülmektedir. Yıllık yağış miktarı Van'da 400 mm'nin altında (384.6 mm), Erciş ve Çaldıran istasyonlarında ise 450 mm civarındadır. Üç istasyonda da azami yağışlar ilkbahar aylarındadır (Tablo 1). Bu da yörede tipik karasal yağış rejiminin etkili olduğunu göstermektedir. Şiddetli ve uzun geçen kış mevsiminde düşen yağış kar şeklindedir. Yaz mevsimi kış mevsimine göre daha kısa ve kurak geçmektedir.

Şekil 2. Van İli Fiziki Haritası

Tablo 1. Van, Erciş ve Çaldıran Meteoroloji İstasyonlarının Aylık Ortalama Sıcaklık (°C) ve Yağış (mm) Değerleri

		O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Erciş	Sıcaklık(°C)	-5.7	-4.6	0.2	6.9	12.4	17.4	21.8	20.8	15.6	9.0	3.3	-2.3	7.9
	Yağış (mm)	36.4	39.3	49.4	66.6	61.0	28.2	9.3	5.9	14.9	51.1	51.1	44.8	458.0
Çaldıran	Sıcaklık(°C)	-12.6	-11.5	-5.9	3.8	10.8	15.6	19.6	18.4	14.0	6.9	0.3	-7.0	4.4
	Yağış (mm)	39.2	45.9	43.7	49.6	54.3	32.0	19.1	13.3	11.0	57.7	47.0	39.1	451.9
Van	Sıcaklık(°C)	-3.6	-2.6	1.8	8.0	13.1	18.3	22.4	21.9	17.4	10.9	4.1	-0.8	9.2
	Yağış (mm)	30.0	31.0	45.6	54.3	49.4	18.7	5.8	3.9	13.4	45.0	49.8	37.7	384.6

Kaynak: D.M.İ.G.Müdürlüğü Verileri, <http://www.meteor.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=VAN#sfb>

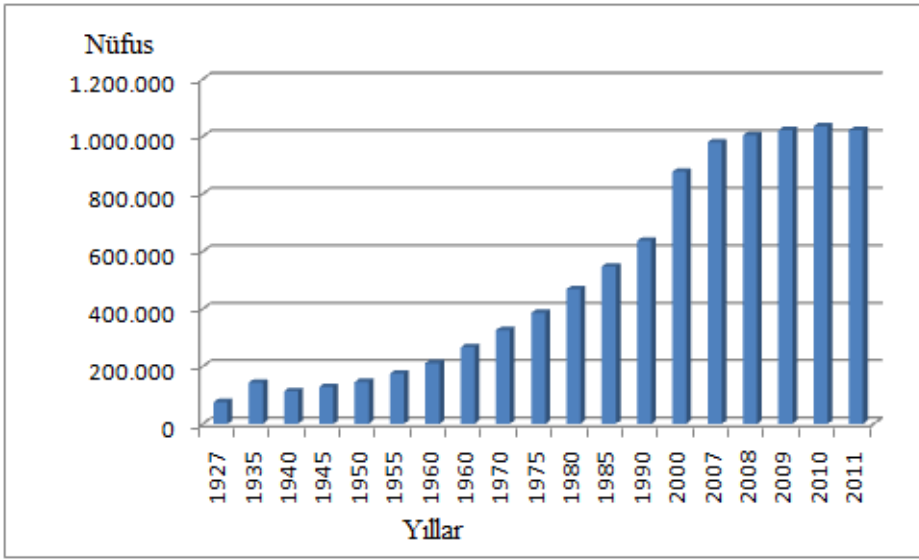
Van yöresinin tarihçesine bakıldığında yöreye ilk yerleşenlerin Hurriler (M.Ö.2000’li yıllarda) olduğu görülür. Yöre daha sonra sırasıyla Urartu, İskit, Med, Pers, Roma, Part, Sasani, Bizans, İslâm, Selçuklu, Eyyübi, Moğol, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi, Osmanlı devletlerinin hakimiyeti altında kalmıştır (Erzen, 1992; Kılıç, 1997; Sümer, 1986; Tukin, 1944). Uzun süre Osmanlı-Safevi mücadelesinin etkisi altında kalan Van yöresi, nihayet 1514 yılında Çaldıran ovasında yapılan savaşı Osmanlıların kazanmasıyla bölgede Safevi hakimiyeti ortadan kalkmış (Tukin, 1944:264), ancak bölge, daha sonra Osmanlı Devleti ile İran arasında sık sık el değiştirdiyse de nihayet 1555 yılında Safeviler ile Osmanlılar arasında imzalanan Amasya Antlaşması’na göre Osmanlı Devleti’nin egemenliğine geçmiştir. Bundan sonra uzun bir süre Osmanlı Devleti’nin elinde kalan Van yöresi, 1915-1917 yılları arasında Ruslar’ın işgali altında kalmış ve tahrip edilmiştir. Ancak, bölge 1918 yılında yeniden Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Darkot, 1964:286). Görüldüğü üzere Van yöresi tarihi süreç içerisinde birçok defa istilâ edilmiş, farklı devletler arasında el değiştirmiş ve defalarca tahrip edilmiştir. Bu da geçmiş dönemlerde Van yöresinde önemli nüfus hareketlerinin olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Van yöresinin nüfusu genelde bir artış eğiliminde olmuştur. Nitekim, 1927-2011 yılları arasındaki nüfus sayımları sonuçlarına göre 1940 ile 2011 yıllarında bir önceki döneme göre Van ilinin nüfusunun azaldığı, diğer sayım yıllarında ise il nüfusunun sürekli arttığı görülmektedir (Tablo 2, Şekil 3). 1940 yılında Van ilinin nüfusunun hızlı bir şekilde azalmasının sebebi Van’a bağlı olan Hakkari’nin il yapılması ve Ahlat ilçesinin Bitlis’e bağlanmasıdır. 2011 yılında Van ilinin nüfusunun azalmasının temel sebebi ise bu tarihte meydana gelen depremlerdir.

Tablo 2. Yıllar İtibariyle Türkiye ile Van İlinin Nüfusu ve Nüfus Artış Hızları

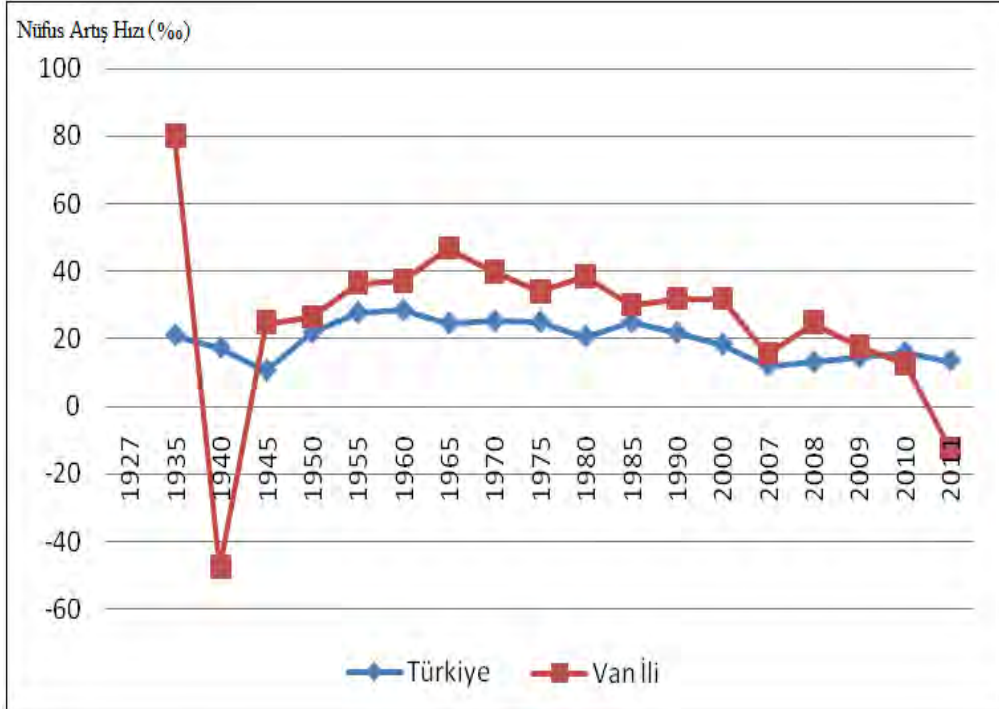
Sayım Yılı	Türkiye’nin Nüfusu	Türkiye’nin Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)	Van İlinin Nüfusu	Van İlinin Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1927	13.648.270	-	75.437	-
1935	16.158.018	21,10	143.43 4	80.32
1940	17.820.950	17,03	112.975	-47.70
1945	18.790.174	10,59	127.858	24.80
1950	20.947.188	21,73	145.944	26.50
1955	24.064.763	27,75	175.250	36.60
1960	27.754.820	28,53	211.034	37.20
1965	31.391.421	24,62	266.840	46.90
1970	35.605.176	25,19	325.763	39.90
1975	40.347.719	25,00	386.314	34.10
1980	44.736.957	20,65	468.646	38.60
1985	50.664.458	24,88	547.216	30.06
1990	56.473.035	21,71	637.433	31.98
2000	67.803.927	18,28	877.524	31.96
2007	70.586.256	12,10	979.671	15.70
2008	71.517.100	13,10	1.004.369	24,90
2009	72.561.312	14,50	1.022.310	17,71
2010	73.722. 988	15,90	1.035.418	12,74
2011	74.724.269	13,49	1.022.532	-12,52

Kaynak: DİE (2000), TÜİK (2014)

Şekil 3. Yıllar İtibariyle Van İlinin Nüfus Gelişimi

Van ilinde nüfus artış hızının yıllar itibariyle sürekli bir artış kaydetmediği görülmektedir. 1927-1935 döneminde Türkiye genelinde nüfus artış hızı %21,1 iken, Van'da %80,5'tir. Ancak 1935-1940 yılları arasında yapılan idari değişikliklerin etkisiyle il nüfusunun yıllık nüfus artış hızı % -47,7 olmuştur. Van ilinin nüfus artış hızı 1940 yılından sonra 1965 yılına kadar sürekli artmış ve 1965'te ilin yıllık nüfus artış hızı %46,9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı bu dönemde %24,62'dir. Van ilindeki nüfus artış hızı, 1970 yılında bir önceki döneme göre düşüş göstermiş, bu dönemden 2000 yılına kadar nüfus artış hızı genel olarak azalma eğiliminde olmuş ve 2011 yılında nüfus artış hızı % -12,52'ye gerilemiştir (Tablo 2, Şekil 4).

Şekil 4. Yıllar İtibariyle Türkiye ile Van İlinin Nüfus Artış Hızları (%)

2. Van İlinde Göçler Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Nüfusun devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler veya guruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine göç denir. Göç olayları üzerinde hem doğal ortam faktörleri hem de sosyo-ekonomik faktörler belirleyici olmaktadır. Göçleri etkileyen faktörlerin bir kısmı çekici, bir kısmı da itici faktörlerdir. Ekonomik, siyasal, demografik, doğal afetler itici faktörleri oluştururken, kişisel güvenlik, özgürlük ve bağımsızlık şansı, eğitim ve kültürel fırsatlar ile daha iyi şartlarda yaşama isteği gibi faktörler çekici faktörleri oluşturmaktadır (Doğanay, 1994:165; Tümertekin ve Özgüç, 2002: 312-314). Göç olayının temelinde bulunan ana faktör; insanların geçimlerini sağlamak için daha uygun yerlere gitmek ve burada iş bulmak, çeşitli imkânlardan faydalanmak ve yerleşmektir (Atalay, 2004:237).

Herhangi bir alandaki geçim kaynaklarının yetersiz olması ve bu durumun nedenlerinden biri olan hızlı nüfus artışının da yaptığı baskı sonucunda göç kaçınılmaz hale gelmektedir (Özgür, 1998:33-34). Bir bölgede nüfusun kırsal ve şehrsel olma durumu göç üzerinde önemli bir etkidir. Türkiye koşullarında kır, itici öğeler taşırken kent çekici öğeler taşır. Yaşantı ve geçim bakımından kır elverişsiz olmasına karşın, kent elverişlidir. Türkiye’de gelişen bu yanlış tutum kır olabildiğince elverişsiz kılmış ve sonucunda kırın boşalmasına neden olmuştur (Öz, 1978: 26).

Van ilinin doğal ortam özellikleri nüfus hareketleri açısından itici bir faktör özelliğindedir. İldeki yeryüzü şekillerinin arızalı ve eğimli bir yapıya sahip olması ve iklimin de karasal özellikler taşıması nüfus hareketliği üzerinde itici bir rol oynamaktadır. İlin nüfus hareketliği üzerinde depremler de önemli bir etkiye sahiptir. Van ilinin 1.derece deprem kuşağında yer alması ve tarihsel süreçte birçok depreme sahne olması sebebiyle ilde önemli nüfus hareketliliği yaşanmıştır. 1976 Çaldıran depreminde binlerce kişi ve 2011 Van depremlerinde ise yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce insan il dışına göç etmiştir. İldeki göçler üzerinde doğal ortam faktörleri etkili olmakla birlikte, belirleyici olan asıl unsurlar sosyo-ekonomik faktörlerdir.

Van ilinin şehirleşme oranları Türkiye ortalamasına göre oldukça düşük değerler göstermektedir. 2010 yılı itibariyle Türkiye’nin nüfusunun %23,7’si kır nüfusunu oluştururken, Van ili nüfusunun yaklaşık yarısı (%47,9) kırsal nüfustan ibarettir. Bu durum, ilden hem komşu illere hem de diğer illere yönelik nüfus hareketlerinin fazla olmasını etkilemektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Van ili ile Türkiye’nin Yıllara Göre Şehir-Köy Nüfusu

Yıllar	Van					Türkiye				
	Şehir	(%)	Köy	(%)	Toplam	Şehir	(%)	Köy	(%)	Toplam
1927	13.794	18.3	61.688	81.7	75.437	3.305.879	24.2	10.342.391	75.8	13.648.270
1940	23.252	20.6	89.723	79.4	112.975	4.346.249	24.4	13.474.701	75.6	17.820.950
1950	26.155	17.9	119.789	82.1	145.944	5.244.337	25.0	15.702.851	75.0	20.947.188
1960	42.881	20.3	168.153	79.7	211.034	8.859.731	31.9	18.895.089	68.1	27.754.820
1970	88.227	27.1	237.536	72.9	325.763	13.691.101	38.5	21.914.075	61.5	35.605.176
1980	156.852	33.5	311.794	66.5	468.646	19.645.007	43.9	25.091.950	56.1	44.736.957
1990	258.967	40.6	378.466	59.4	637.433	33.326.351	59.0	23.146.684	41.0	56.473.035
2000	446.976	50.9	430.548	49.1	877.524	44.006.274	64.9	23.797.653	35.1	67.803.927
2010	539.619	52.1	495.799	47.9	1.035.418	56.222.356	76.3	17.500.632	23.7	73.722.988

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları (1927-2000), www.tuik.gov.tr

Nüfusun artışını belirleyen ve dolayısıyla göçler üzerinde etkili olan demografik faktörlerden biri de, bir kadının doğurgan olduğu dönem (15-49 yaş grubu) boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade eden doğurganlık hızıdır. 2000 yılı itibariyle Türkiye’nin doğurganlık hızı 2.53 iken, Van ilinin doğurganlık hızı 6.00’dir (Özgür, 2004:4-8). Van ilinin doğurganlık hızı, Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Dolayısıyla doğurganlık hızı gibi, nüfus miktarını

arttıracak ve var olan zayıf ekonomik kaynaklar üzerinde baskıya neden olacak dezavantajlı demografik göstergelerin varlığı ilden göçü hızlandırmaktadır (Günel ve Şahinalp, 2013-a:454).

Hane halkının büyüklüğü de nüfus artışı ve dolayısıyla göçler üzerinde etkili olan önemli faktörlerden biridir. Hane halkının büyük oluşu doğal olarak aile fertlerine daha düşük yaşam kalitesi sunmaktadır. Hızlı nüfus artışı, gelenekler ve hane halkının büyüklüğü birçok sosyal olayı da beraberinde getirmektedir. Hane halkının büyüklüğü babadan oğula geçen mülkiyet sistemi nedeniyle toprakların çocuklar arasında paylaşılması ile işletmelerin küçülmesi ve buna bağlı olarak üretimin düşmesi, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerden yararlanma imkanlarının sınırlı olmasına dolayısıyla yaşam kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Bu durum da göçler üzerinde etkili olmaktadır (Sönmez, 2010:55). Van ilinde hane başına düşen fert sayısı, hem Doğu Anadolu bölgesi hem de Türkiye ortalamasının üzerindedir. Nitekim, 2000 yılı verilerine göre, Türkiye’de ortalama hane halkı büyüklüğü 4.50 kişi iken, Van ilinde 7.53 kişidir (Tablo 4). Van ili, hane halkı büyüklüğü en yüksek olan illerden biri olup, hane halkı büyüklüğü ilden göçün önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Tablo 4. Türkiye, Doğu Anadolu ve Van İlinde Hanehalkı Büyüklüğü (2000)

	Toplan Yerleşik Nüfus	Toplam Hane Sayısı	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü
Van İli	892.072	118.514	7.53
Doğu Anadolu Bölgesi	6.199.368	989.104	6.30
Türkiye	67.809.048	15.070.093	4.50

Kaynak: DİE (2000)

Van ilinde nüfus hareketliliğine etki eden en önemli beşeri faktörlerden biri de siyasal olaylardır. Siyasi sebeplerden kaynaklanan göçler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki hemen hemen tüm illeri etkisi altına alarak bu bölgede yaşayan insanları göçe zorlamıştır. Bu bölgelerdeki önemli bir nüfus kitlesi bölgede meydana gelen olaylar nedeniyle özellikle kırsal yerleşim yerlerini toplu olarak terk etmek zorunda kalmışlardır. Topyekûn köyün, mezranın boşaltılması şeklinde cereyan eden bu göçlerle ailelerin sosyal ve ekonomik düzenlerinin temeli olan topraklarıyla, iş ve üretim kaynaklarıyla temasları büyük ölçüde koparılmıştır. Bu insanların önemli bir bölümü de yaşam koşullarına tamamen yabancı oldukları, güvenlik yönünden emin olan kentlere yerleşmişlerdir (Sevim, 2010:242).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE)’nin yaptığı bir araştırmaya göre son yirmi yılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 14 ilin kırsal yerleşim yerlerinden güvenlik nedenleriyle gerçekleşen göçlerin yaklaşık yüzde 32’si 1986-1990 döneminde; yüzde 61’i 1991-1995 döneminde; geriye kalan yüzde 7’si ise 1996-2005 döneminde gerçekleşmiştir. Bu 14 ilin kırsal yerleşim yerlerinden güvenlik nedenleriyle gerçekleşen göçlerin yoğunlaştığı dönem 1986-1995 dönemidir. On dört ilin kırsal yerleşim yerlerinden güvenlik nedenleriyle göç eden nüfusun yüzde 74’ü 14 ilin ya da 14 ilden yoğun göç alan 10 ilin kentsel alanlarında yaşamaktadır (HÜNEE, 2006:106-107).

1990-2000 yılları arasında siyasal ve diğer sebeplerden dolayı Olağan Üstü Hal Bölgesi (OHAL) illerinde köy boşaltılmaları sonucu yapılan göçlere bakıldığında boşalmış/boşaltılmış köy sayılarının en fazla olduğu yıllar 1990 ile 1997 yılları arasındadır. Boşalmış köy sayılarının en üst düzeye ulaştığı 1997 yılında en fazla köyü boşalmış il Mardin iken, köy boşaltılmalarının en az olduğu il ise Adıyaman’dır. Van ilinde 1990-2000 yılları arasında 33 köy boşaltılmıştır. Bu dönemde geri dönüş yapan köy sayısı 2’dir (Tablo 5). 2000-2010 yılları arasında 2 köy boşalmış/boşaltılmıştır. Geri dönüş yapan köylere bakıldığında 1990 yılında boşalan 21 köyün 2000-2010 döneminde geri dönüş yaptığı görülmektedir. Van ilinde özellikle 1990 yılında

boşaltılmış köy sayısının diğer yıllara göre çok fazla olmasının sebebi bu dönemde çatışmalı ortamın yoğunlaşmasıdır.

Tablo 5. Olağanüstü Hal Bölgesi İllerinde Boşalmış/Boşaltılmış Köyler (1990-2000)

İller	Boşalmış Köy Sayısı			1997'de İllere Göre Toplam Köy Sayıları	1997'de İllere Göre Boşalmış Köyler Oranı (%)	Geri Dönüş Yapılan Köy Sayısı
	1990	1997	2000			
Adıyaman	-	1	-	406	0.2	1
Ağrı	1	3	1	571	0.5	2
Bingöl	4	36	29	327	11.0	8
Bitlis	-	60	60	342	17.5	2
Diyarbakır	-	57	45	832	6.9	18
Elazığ	7	14	9	563	2.5	5
Hakkâri	-	25	27	125	20.0	3
Mardin	6	117	127	568	20.6	-
Muş	-	5	5	376	1.3	1
Siirt	8	58	69	280	20.7	7
Tunceli	4	80	72	372	21.5	13
Van	-	14	19	584	2.4	2
Batman	1	23	20	267	8.6	7
Şırnak	24	86	86	242	35.5	-
Toplam	55	579	569	5855	9.9	69

Kaynak: Yüceşahin ve Özgür (2006)

Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırmasına (TGYONA) göre güvenlik nedenleriyle gerçekleştirilen göçlerin %55’i aile göçü; %42’si ise yerleşim yerinin kısmen ya da topluca terk edilerek meydana gelen göçlerdir. 14 ilin kırsal alanlarından güvenlik nedenleriyle göç edenlerin %45’i aile olarak göç ettiklerini; %52’si yerleşim yerlerini kısmen ya da topluca terk ederek göç ettiklerini beyan etmişlerdir. Kentsel alanlardan güvenlik nedenleriyle göç edenlerin, oldukça büyük bir bölümü ise (%94) aile olarak göç ettiklerini belirtmişlerdir. 14 il çıkışlı güvenlik nedeni göçlerin %87’sinde kişiler ve/veya aileler göçün istekleri dışında gerçekleştiğini ifade etmişlerdir (HÜNEE, 2006:107).

Türkiye genelinde olduğu gibi Van ilinde de ekonomik faktörler yüksek oranda göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Van ilinin ekonomik özelliklerine bakıldığında temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu görülür. İlde sanayinin gelişmemesi, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin ilkel ve aile geçimine yönelik olması, güvenlik ve diğer sebeplerden dolayı yayla ve mera gibi alanların kullanılmaması ciddi manada işsizliğe sebep olmuştur. Van ilinin işgücüne katılma oranı % 41,6, işsizlik oranı % 15,6, istihdam oranı % 35,1’dir. İlin işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı Türkiye ortalamasının altında iken, işsizlik oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir (Tablo 6). İşsizlik oranının yüksek, istihdam oranının düşük olması nedeniyle özellikle kırsal kesimlerden Van şehrine ve diğer illere yoğun göçler yaşanmıştır.

Van ilinde istihdam edilen nüfusun sektörel bazda dağılımına bakıldığında istihdam edilen nüfusun büyük bir bölümünün tarım sektöründe çalıştığı görülür. Nitekim, tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun oranı %67.2 olup, bu oran aynı dönemdeki Türkiye ortalamasının (%48.4) oldukça üzerindedir. Diğer yandan bu dönemde sanayi sektörünün oranı Van ilinde %6 iken, Türkiye’de bu oran %17.6’dır (Tablo 7). Bu oranlara göre ildeki sanayi, nüfusu yerinde tutabilecek bir sektör olmaktan uzaktır. Dolayısıyla ildeki istihdam göstergeleri ilden dışarıya olan göçleri kamçulamaktadır (Günel ve Şahinalp, 2013-a).

Tablo 6. Van İlinde ve Türkiye’de İşgücüne Katılma, İşsizlik ve İstihdam Verileri (2009)

	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
Van İli	41,6	15,6	35,1
Türkiye	47,9	14,0	41,2

Kaynak: DAKA (2011), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Tablo 7. Van İlinde ve Türkiye’de Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Edilen Nüfus (12 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2000)

	Toplam İstihdam	Tarım		Sanayi		Hizmet		İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	
		Nüfus	(%)	Nüfus	(%)	Nüfus	(%)	Nüfus	(%)
Van İli	277.286	186.249	67.2	16.497	6.0	73.716	26.5	824	0.3
Türkiye	25.997.141	12.576.827	48.4	4.568.454	17.6	8.817.845	33.9	34.015	0.1

Kaynak: DİE (2000)

Türkiye’de gerek kırsal alanlar ile şehirselle alanlar arasında gerekse farklı bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler göç hareketliliği üzerinde etkili olan önemli sebeplerdir. Özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki illerde sosyo-ekonomik göstergelerin zayıf olması göç hareketliliğini etkileyen önemli bir faktördür. Zayıf sosyo-ekonomik göstergelerin beraberinde getirdiği isteğe bağlı ekonomik göç, bölge illerindeki göç hareketlerini etkileyen en önemli unsurdur (Günel, 2012:112).

Van ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından alt kademedeki (5.derecede) iller arasında yer almaktadır (Dinçer ve diğ., 2003; Yıldız ve diğ., 2010). İlçe bazında ilin gelişmişlik durumuna bakıldığında merkez ilçe (2.gelişmişlik grubunda) dışındaki ilçelerin en alt kademelerde yer aldıkları görülür (Tablo 8). Büyük çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz Bölgesi gibi az gelişmiş yörelerde bulunan bu alt kademedeki ilçelerin en önemli ortak özelliği, tarım sektörü ağırlıklı bir yapı sergilemelerine rağmen, tarımsal verimliliğin düşüklüğü ve tarımda gizli işsizlik oranlarının yüksek oluşudur. Bu ilçelerin bir diğer özelliği de coğrafi koşulların ve yerleşme düzeninin de olumsuz etkileri ile tüm sektörlerde yatırımlardan yeterince getiri elde edilmemesidir (Dinçer, ve Özasan, 2004:75). Gelişmişlik sıralaması 1996 yılında 858 ilçe arasında 151.sırada ve 2003 yılında 872 ilçe arasında 149.sırada bulunan Van merkez ilçesinin göçler için nispeten önemli bir çekim merkezi olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Van İlinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu

	1996		2003	
	858 İlçe İçindeki Gelişmişlik Sırası	Gelişmişlik Grubu	872 İlçe İçindeki Gelişmişlik Sırası	Gelişmişlik Grubu
Merkez	151	3	149	2
Erciş	616	4	673	5
Edremit	708	5	714	5
Gevaş	750	5	785	6
Başkale	804	6	865	6
Muradiye	812	6	836	6
Saray	819	6	850	6
Özalp	831	6	864	6
Çatak	842	6	862	6
Çaldıran	845	6	870	6
Gürpınar	847	6	861	6
Bahçeşarayı	858	6	872	6

Turkish Studies

Van İlinin Gelişmişlik Sırası				
Yıllar	1996	2003	2010	2011
	76 İl İçindeki Gelişmişlik Sırası	81 İl İçindeki Gelişmişlik Sırası	81 İl İçindeki Gelişmişlik Sırası	81 İl İçindeki Gelişmişlik Sırası
İl Sırası	67	75	76	75

Kaynak: Dinçer (1996), Dinçer,ve diğ. (2003), Dinçer ve Özaslan (2004), Yıldız ve diğ. (2010), http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/view/14197/BASIN_A%C3%87IKLAMASI-sege_2011-v6.pdf

3. Van İlinde Göçler

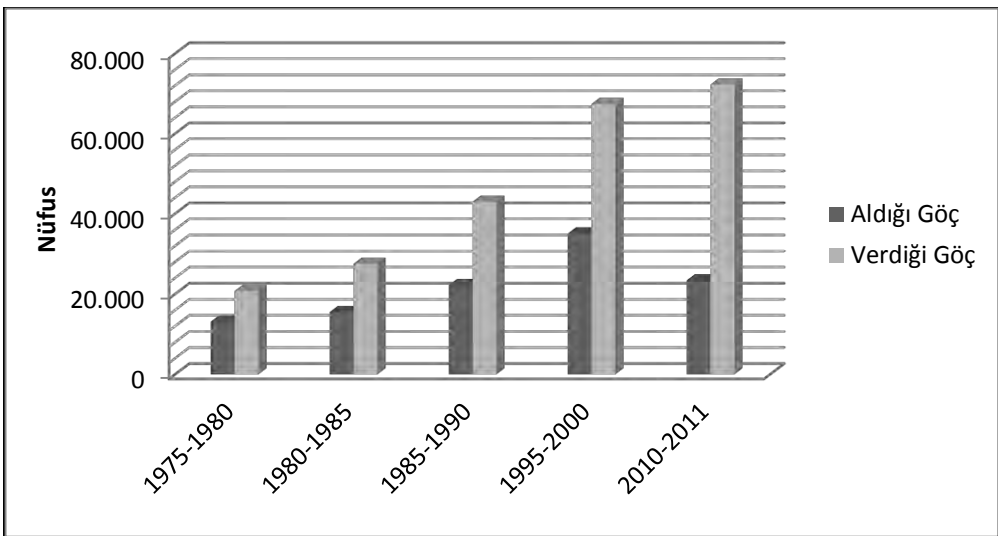
3.1. Van İlinin Verdiği ve Aldığı Göçler

Van ilinde meydana gelen göçler Van ilinden diğer illere ve diğer illerden Van iline olan göçler çerçevesinde ele alınmıştır. Tüm sayım yıllarında Van ilinin verdiği göç aldığı göçten fazla olmuştur. Van ilinin 1975-1980 döneminde 20.750 kişi göç verdiği, 2010-2011 dönemine gelindiğinde verilen göçün 72.273'e yükseldiği görülmektedir. Van ilinin net göç ve net göç hızları negatif değerler göstermektedir. Nitekim, 1975-1980 döneminde Van ilinin net göçü -7.627 ve net göç hızı da % -19,7 iken, 2010-2011 döneminde Van ilinin net göçü -48.858 ve net göç hızı da % -46,7 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 9, Şekil 5). Bu oranlara göre Van ilinin negatif göç bilançosuna sahip olduğu, ilde verilen göç ile alınan göç arasındaki farkın giderek artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 1985-1990 döneminden itibaren verilen göç sayısının önceki dönemlere göre büyük artış kaydetmesinin temel sebebi ilde meydana gelen siyasal olaylardır. Bu dönemdeki siyasal olayların etkisiyle ilde özellikle kırsal kesimdeki güvensizlik ortamı zorunlu bir göçe zemin hazırlamıştır. 2010-2011 döneminde bir önceki dönemlere göre verilen göçün daha fazla olmasında etkili olan en önemli faktör ise 2011 Van depremleridir.

Tablo 9. Yıllar İtibariyle Van İlinin Aldığı ve Verdiği Göç İle Net Göç ve Net Göç Hızı

Dönem	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net göç	Net Göç
1975-1980	13.123	20.750	- 7.627	-19,7
1980-1985	15.506	27.500	- 11.994	-26,3
1985-1990	22.187	42.967	- 20.780	-37,9
1995-2000	35.053	67.406	- 32.353	-43,6
2010-2011	23.415	72.273	-48.858	-46,7

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=38

Şekil 5. Yıllar İtibariyle Van İlinin Aldığı ve Verdiği Göç

Van ilinde verilen göçlerin akım yönünü ekseriyetle Türkiye'nin en fazla sanayileşmiş ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş iller belirlemektedir. Nitekim ilin 1985-1990 döneminde en fazla göç verdiği iller sırasıyla İstanbul, Mersin, Adana, İzmir, Ankara, Antalya, Gaziantep, Bitlis, Konya ve Bursa illeri iken, 1995-2000 döneminde en fazla göç verdiği iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Antalya, Bursa, Kocaeli, Konya, Bitlis ve Adana illeridir. 2010- 2011 döneminde ise Van ilinin en fazla göç verdiği iller sırasıyla İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya, İzmir, Gaziantep, Kocaeli, Mersin, Konya ve Adana illeridir. Van ilinin en çok göç verdiği ilk 10 il 1985-1990 döneminde göçün %60'ını, 1995-2000 döneminde %62'sini, 2010-2011 döneminde ise %67'sini oluşturmaktadır. İlin en çok göç verdiği bölge Marmara bölgesi iken, en az göç verdiği bölge ise Karadeniz bölgesidir (Tablo 10, Şekil 6).

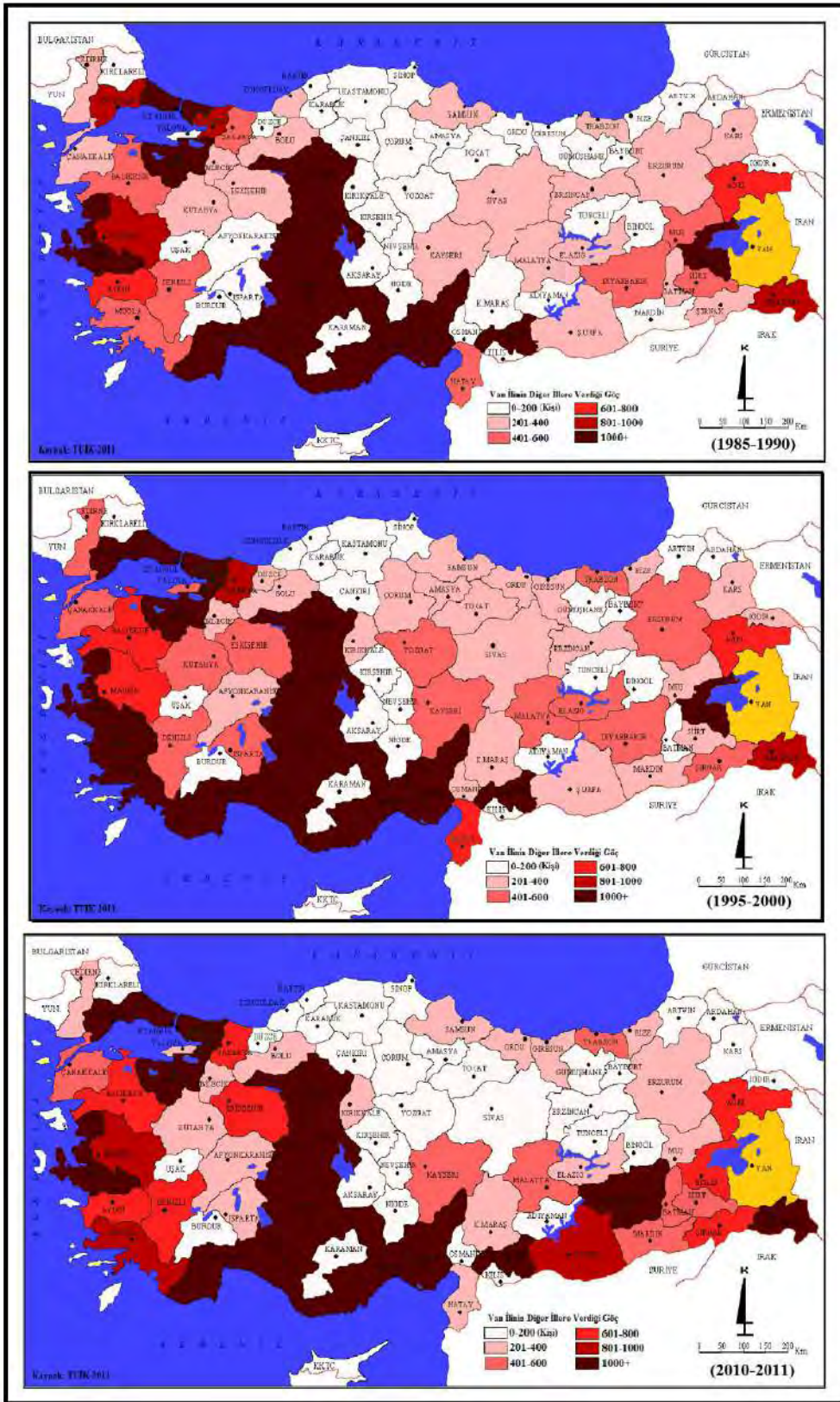
Van ilinin en çok İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Adana, Bursa, Antalya, Kocaeli, Konya, Gaziantep gibi Türkiye'nin en fazla sanayileşmiş ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş illere göç verdiği görülür. Hakkari ve Bitlis gibi komşu iller de Van ilinin nispeten yoğun göç verdiği iller arasındadır.

Tablo 10. Van İlinin Diğer illere Verdiği Göç

Aldığı Göç	1985-1990 Dönemi	1995-2000 Dönemi	2007-2008 Dönemi	2008- 2009	2009-2010 Dönemi	2010-2011 Dönemi
Adana	2.917	1.656	610	626	749	1.652
Adivaman	112	170	62	96	115	146
Afyonkarahisar	150	358	107	102	141	243
Ağrı	608	740	891	553	812	769
Amasya	98	272	79	62	51	111
Ankara	1.911	3.941	1.736	1.874	2.303	7.246
Antalya	1.715	2.585	1.305	1.056	1.351	3.878
Artvin	98	83	63	41	65	131
Aydın	678	1.031	437	344	321	793
Balıkesir	598	720	361	326	294	764
Bilecik	378	361	132	149	136	251
Bingöl	51	169	55	76	129	143
Bitlis	1.132	1.824	609	656	601	652
Bolu	219	299	81	94	90	212
Burdur	86	133	66	67	50	126
Bursa	1.125	2.345	1.139	891	1.138	4.126
Canakkale	332	589	217	215	247	431
Çankırı	67	179	29	24	38	88
Çorum	112	297	85	96	69	177
Denizli	538	552	289	232	374	618
Divarbakır	474	530	302	378	570	1.051
Edirne	271	448	111	120	113	257
Elazığ	222	422	190	158	135	384
Erzincan	229	268	43	100	149	126
Erzurum	316	563	145	231	209	351
Eskişehir	313	580	271	238	296	681
Gaziantep	1.197	1.155	530	435	548	2.641
Giresun	163	225	94	73	99	251
Gümüşhane	65	97	17	25	53	124
Hakkari	827	848	885	683	872	1.166
Hatay	514	601	275	247	321	398
Isparta	181	468	137	133	100	201
Mersin	4.487	2.982	763	810	940	2.194
İstanbul	7.327	17.683	9.383	7.927	8.711	18.719
İzmir	2.663	3.747	1.171	1.104	1.257	3.699
Kars	249	309	44	124	84	115
Kastamonu	81	144	79	92	89	154
Kayseri	351	423	168	137	228	541
Kırklareli	116	185	80	96	151	146
Kırşehir	87	119	40	53	77	79
Kocaeli	862	2.197	880	752	594	2.497
Konya	1.126	1.926	615	553	844	1.886
Kütahya	300	405	127	119	124	240
Malatya	280	470	198	210	283	569
Manisa	806	732	340	218	241	821
Kahramanmaraş	151	320	139	94	109	279
Mardin	111	232	96	93	221	472
Muğla	593	1.603	687	360	479	866
Mus	509	363	139	247	283	298
Nevşehir	125	161	62	60	62	66
Niğde	86	145	46	58	66	186
Ordu	163	246	121	134	97	220
Rize	99	260	119	81	81	205

Sakarva	464	975	297	228	266	668
Samsun	241	375	198	222	155	351
Siirt	479	317	175	173	211	439
Sinop	61	75	67	34	60	45
Sivas	203	384	83	109	158	171
Tekirdağ	922	1.228	1.004	583	594	1.645
Tokat	177	242	152	115	124	200
Trabzon	333	592	145	299	317	514
Tunceli	80	91	27	19	70	94
Sanlıurfa	227	386	194	231	312	832
Usak	186	151	55	91	56	107
Van	0	0	0	0	0	0
Yozgat	132	479	76	83	96	135
Zonguldak	295	184	87	79	76	157
Aksaray	115	150	54	51	63	65
Bayburt	24	54	22	22	23	37
Karaman	75	92	46	68	45	63
Kırkkale	119	214	109	102	48	226
Batman	276	196	144	160	275	424
Sırnak	289	496	174	231	281	645
Bartın	-	109	45	49	18	85
Ardahan	-	53	9	13	39	31
İğdır	-	225	72	157	133	166
Yalova	-	484	152	95	78	371
Karabük	-	114	29	45	74	61
Kilis	-	56	27	32	23	35
Osmaniye	-	203	118	105	85	168
Düzce	-	320	64	56	72	98
Toplam	42.967	67.406	30.275	27.175	31.312	72.273

Kaynak: DİE (1990), DİE (2000), TÜİK (2012)

Şekil 6. Van İlinin Diğer İllere Verdigi Göç (1985-2011)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

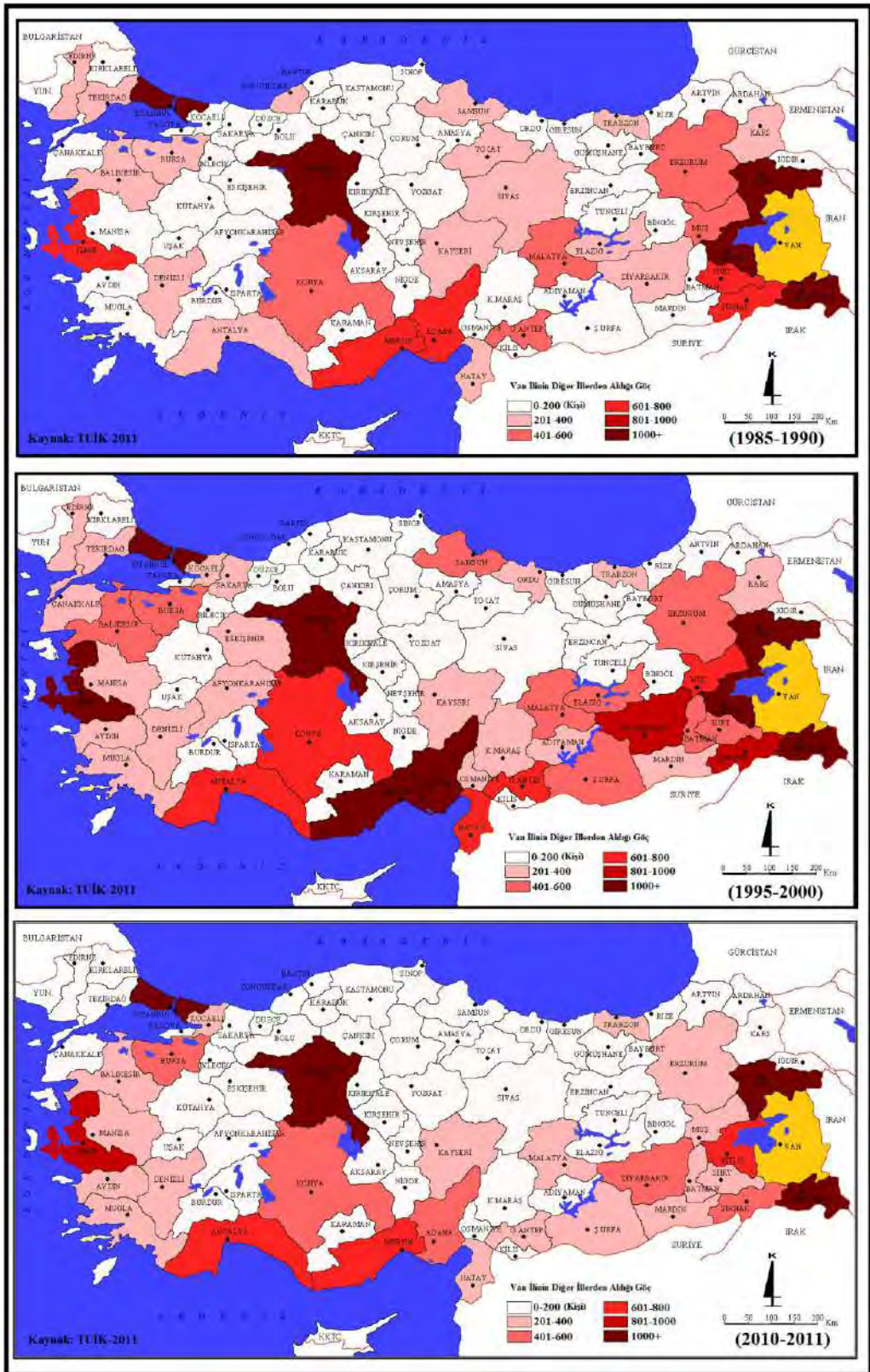
Van ili diğer illere çok göç verdiği gibi diğer illerden göç alan bir il olmasıyla da dikkat çekmektedir. Van ilinin diğer illerden aldığı göçler 1985-1990 döneminde 22.187 kişi, 1995-2000 döneminde 35.053 kişidir. 2000'li yıllardan itibaren ilin aldığı göç azalmış, 2010-2011 döneminde alınan göç 23.415 olarak gerçekleşmiştir. Van ili en fazla komşu iller ve gelişmiş illerden göç almıştır. Nitekim, Van ilinin 1985-1990 döneminde sırasıyla en fazla göç aldığı iller Hakkari, Ankara, İstanbul, Ağrı, Bitlis, Adana, Şırnak, Siirt, Mersin ve İzmir illeri iken, 1995-2000 döneminde en fazla göç aldığı iller sırasıyla İstanbul, Hakkari, Ankara, Ağrı, İzmir, Bitlis, Adana, Mersin, Diyarbakır ve Şırnak illeridir. 2010-2011 döneminde Van ilinin en fazla göç aldığı iller ise sırasıyla İstanbul, Hakkari, Ankara, Ağrı, İzmir, Antalya, Bitlis, Adana, Konya ve Bursa illeridir. Van ilinin en çok göç aldığı ilk 10 il 1985-1990 döneminde göçün %52,0'sini, 1995-2000 döneminde %49,4'ünü, 2010-2011 döneminde ise %58,0'ini oluşturmaktadır (Tablo 11, Şekil 7).

Tablo 11. Van İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç

Verdiği Göç	1985-1990 Dönemi	1995-2000 Dönemi	2007-2008 Dönemi	2008-2009 Dönemi	2009-2010 Dönemi	2010-2011 Dönemi
Adana	744	1.076	568	501	546	565
Adivaman	68	332	86	94	95	143
Afyonkarahisar	132	207	162	72	147	134
Ağrı	1.199	1.378	1.107	1.126	849	1.107
Amasya	135	178	60	26	63	52
Ankara	1.912	2.299	1.291	1.089	1.440	1.388
Antalya	341	656	909	725	711	756
Artvin	60	84	29	22	34	63
Aydın	196	367	283	214	274	279
Balıkesir	234	448	202	153	174	201
Bilecik	54	83	72	37	97	87
Bingöl	97	186	41	98	73	66
Bitlis	1.167	1.312	1.438	1.083	888	721
Bolu	105	119	58	46	77	51
Burdur	92	161	45	33	66	65
Bursa	260	558	397	514	491	439
Çanakkale	127	251	123	110	157	118
Çankırı	70	86	38	30	34	44
Çorum	114	199	63	47	89	71
Denizli	204	276	210	206	220	236
Diyarbakır	328	979	342	708	572	525
Edirne	231	222	116	61	106	99
Elazığ	237	483	104	125	150	122
Erzincan	79	171	49	48	65	130
Erzurum	440	520	158	164	221	275
Eskişehir	134	220	92	79	154	173
Gaziantep	414	614	402	477	346	299
Giresun	126	112	61	56	70	81
Gümüşhane	16	44	18	27	33	32
Hakkari	1.915	3.318	1.278	1.869	2.119	2.378
Hatay	242	735	233	213	225	243
Isparta	124	148	58	84	63	74
Mersin	672	1.010	681	754	721	673
İstanbul	1.900	3.778	4.349	5.271	4.936	4.490
İzmir	671	1.346	754	897	910	950
Kars	233	205	86	78	102	101
Kastamonu	70	86	65	66	78	60
Kayseri	252	361	150	119	173	181
Kırklareli	135	98	68	68	54	55
Kırşehir	142	101	38	42	57	58
Kocaeli	142	384	309	376	313	264
Konya	463	775	334	305	397	449
Kütahya	130	128	69	52	90	96
Malatya	403	495	185	177	230	210
Manisa	193	397	190	198	235	268
Kahramanmaraş	199	325	115	127	157	135
Mardin	102	397	120	246	197	204
Muğla	187	393	541	412	326	298
Mus	583	656	178	377	301	297
Nevşehir	80	119	44	21	44	50
Niğde	110	126	22	35	89	63
Ordu	96	262	87	68	82	74
Rize	81	124	81	75	98	86
Sakarya	122	232	137	142	177	164
Samsun	232	438	150	107	160	165
Siirt	672	431	169	326	245	267
Sinop	49	100	28	12	41	48
Sivas	274	198	122	68	121	89
Tekirdağ	271	281	280	313	259	196
Tokat	222	200	120	82	104	119

Trabzon	230	358	165	151	243	377
Tunceli	63	102	10	37	36	26
Sanlıurfa	145	436	107	201	184	279
Uşak	115	155	45	32	31	74
Van	0	0	0	0	0	0
Yozgat	131	136	57	45	60	92
Zonguldak	203	193	66	59	73	81
Aksaray	87	118	42	26	53	74
Bayburt	34	16	16	39	17	21
Karaman	50	71	32	14	41	55
Kırkkale	65	164	73	65	69	64
Batman	92	427	136	337	253	270
Sırnak	689	802	543	488	36	417
Bartın	-	41	18	5	26	15
Ardahan	-	66	5	18	14	25
Iğdır	-	171	67	135	164	173
Yalova	-	56	27	114	52	53
Karabük	-	69	57	24	33	30
Kilis	-	47	14	25	25	11
Osmaniye	-	313	116	74	88	107
Düzce	-	44	26	26	57	44
Toplam	22.187	35.053	21.187	22.866	23.231	23.415

Kaynak: DİE (1990), DİE (2000), TÜİK (2012)

Şekil 7. Van İlının Diğer İllerden Aldığı Göç (1985-2011)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

3.2. Van İlinin Göç Etme Nedenlerine Göre Verdiği ve Aldığı Göçler

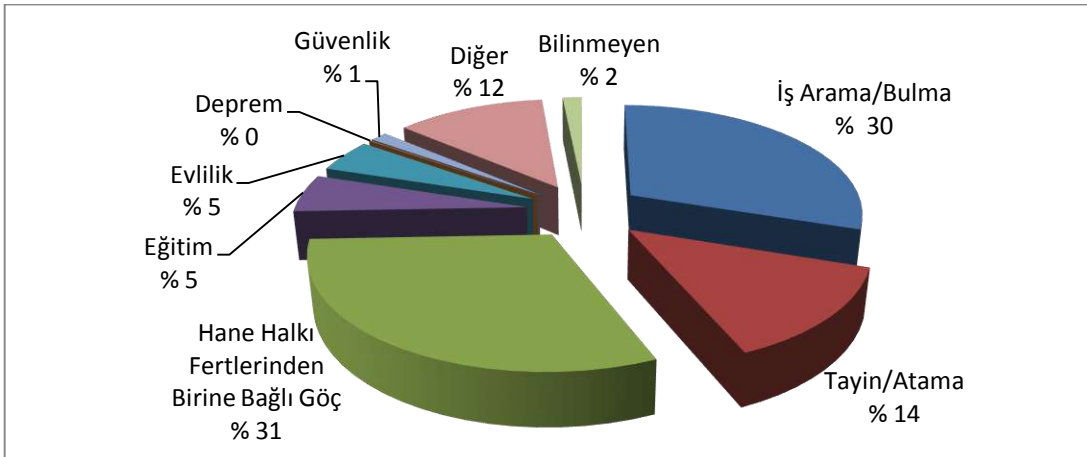
Göçler, başta ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal, çevresel olmak üzere çok sayıda nedene bağlı olarak gerçekleşmektedir. Daha genel bir ifadeyle göçler, bireyin yaşadığı yerden memnuniyetsizliğinin sonucunda meydana gelmektedir (Yakar ve diğ., 2010: 257). Van ilindeki göçler üzerinde de demografik, siyasal, ekonomik ve çevresel faktörler ile kan davaları, evlilik ve eğitim gibi faktörler etkili olmaktadır.

1995-2000 döneminde Türkiye'nin göç etme nedenine göre verdiği göçlerin %26'sı hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %20'si iş arama/bulma, %13'ü tayin/atama, %12'si eğitim, %7'si evlilik, %3'ü deprem %1'i güvenlik, %1'i bilinmeyen, %17'si diğer nedenlerden kaynaklanmıştır. Aynı dönemde Van ilinin göç etme nedenine göre verdiği göçlerin %31'i hane halkı fertlerinden birine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Hane halkı fertlerinden birine bağlı olan göç, genellikle hane halkı fertlerinden biri ya da bir kaçının iş imkanı olan illere giderek çalışması ve daha sonra ailenin diğer fertlerini de yanlarına alarak gidilen yere yerleşmesiyle gerçekleşmiştir. Göç etme nedenine göre Van ilinin verdiği göçlerin %30'u iş arama/bulma, %14'ü tayin/atama, %5'i eğitim, %5'i evlilik, %1'i güvenlik, %2'si bilinmeyen, %12'si diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır (Tablo 12, Şekil 8). 1995-2000 döneminde Van ilinde göç etme nedenine göre verilen göçün %75'inin hane halkının fertlerinden birine bağımlı göç, iş arama/bulma ve tayin/atama gibi nedenlerden dolayı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilde göçün en önemli nedeninin ekonomik faktörler olduğu söylenebilir. Nüfusun göç etmesinde etkili olan diğer nedenler eğitim, evlilik, deprem, güvenlik gibi nedenlerdir.

Tablo 12. Göç Etme Nedenine Göre Van İlinin ve Türkiye'nin Verdiği Göç (1995-2000)

	Toplam Göç Eden Nüfus	Göç Etme Nedeni							
		İş Arama/Bulma	Tayin/Atama	Hane halkı Fertlerinden Birine Bağımlı Göç	Eğitim	Evlilik	Deprem	Güvenlik	Bilinmeyen
Türkiye	4.788.193	959.972	642.357	1.229.089	553.510	355.712	146.558	31.199	808.299
Van İli	67.406	20.281	9.126	20.740	3.712	3.240	60	953	8.227

Kaynak: Kocaman (2008)

Şekil 8. Göç Etme Nedenine Göre Van İlinin Verdiği Göç (1995-2000)

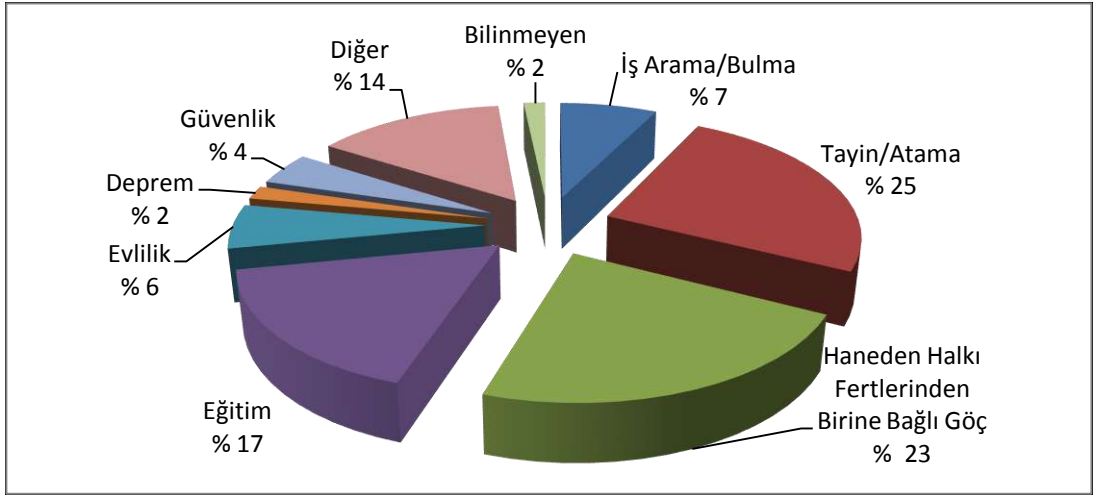
Sanayileşmemiş ve sosyo-ekonomik bakımdan gelişmemiş iller göçler için itici olmaktadır. Yeterince gelişme göstermemiş illerde alınan göçlerin daha az kısmı ekonomik nedenli olarak gerçekleşmektedir. 1995-2000 döneminde Türkiye’de illerin aldığı göçlerin %26’sı hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %20’si iş arama/bulma, %13’ü tayin/atama, %12’si eğitim, %7’si evlilik, %3’ü ise deprem nedeniyledir. 1995-2000 döneminde Van ili toplam 35.053 göç almıştır. Van ilinin aldığı göçlerin %25’i tayin/atama, %23’ü hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %17’si eğitim, %7’si iş arama/bulma, %6’sı evlilik, %4’ü güvenlik nedeniyledir. Alınan göçlerin %2’si ise deprem nedeniyledir (Tablo 13, Şekil 9).

Van ilinde hane halkının fertlerinden birine bağımlı olarak verilen göçün oranı %31 iken, alınan göçün oranı %23, iş arama/bulma nedeniyle verilen göç %30 iken, alınan göç %7’dir. Van ilinde alınan göçlerin önemli bir kısmı tayin/atama (%25) nedeniyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Van ili, istihdam yetersizliğine bağlı olarak ekonomik nedenlerle diğer illerden daha az göç almıştır.

Tablo 13. Göç Etme Nedenine Göre Van İlinin ve Türkiye’nin Aldığı Göç (1995-2000)

	Toplam Göç Eden Nüfus	Göç Etme Nedeni								
		İş Arama/Bulma	Tayin/Atama	Hane halkı Fertlerinden Birine Bağımlı Göç	Eğitim	Evlilik	Deprem	Güvenlik	Diğer	Bilinmeyen
Türkiye	4.788.193	959.972	642.357	1.229.089	553.510	355.712	146.558	31.199	808.299	61.497
Van İli	35.053	2.578	8.807	7.893	5.930	2.082	633	1.556	5.000	574

Kaynak: Kocaman (2008)

Şekil 9. Göç Etme Nedenine Göre Van İlinin Aldığı Göç (1995-2000)

SONUÇ

Türkiye’de 1950’li yıllarda az gelişmiş illerden gelişmiş illere doğru başlayan göçler, 1960’lı yılların başında yurtdışına da taşarak yoğunluğunu günümüze kadar sürdürmüştür. Van ilinde 1950’li yıllardan 1980’li yıllara kadar gerçekleşen göçler, genelde ekonomik nedenlidir. 1980-2000 döneminde meydana gelen göçlerde ekonomik nedenlerin yanında güvenlik de önemli bir unsur olmuştur. 2011 yılında ise ilde yaşanan göçün en önemli nedeni depremlerdir.

Van ili nüfusunun yaklaşık yarısının kırsal nüfustan ibaret olması göçü hızlandıran önemli bir demografik etkidir. İldeki yüksek doğurganlık hızı, nüfus miktarını arttırmakta ve var olan zayıf ekonomik kaynaklar üzerinde baskı oluşturarak ilden göçü hızlandırmaktadır. Van ilinde hane halkı büyüklüğü (7.53 kişi), Türkiye ortalamasının (4.50) üzerindedir. Van ili, hane halkı büyüklüğü en yüksek olan illerden biri olup, hane halkı büyüklüğü de ilden göçün önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Van ilinde nüfus hareketliliğine etki eden en önemli beşeri faktörlerden biri de siyasal olaylardır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra bölgede yaşanan olaylar köyden kente ve kentten de diğer kentlere olmak üzere bir göç dalgasını meydana getirmiştir. Çatışmalı ortamdan kaynaklanan zorunlu göçler özellikle kırsal alandaki nüfusu etkilemiştir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle geçimlerini sağlayan kırsal nüfus, geçimlerini sağlayacak ekonomik faaliyetleri yapamamaları nedeniyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Van ilinin sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından alt kademedeki (5.derecede) iller arasında yer alması, işsizlik oranının yüksek, istihdam oranının düşük olması, sektörler itibariyle çalışan nüfusun yarısından fazlasının tarım sektöründe yer alması nedeniyle ilde önemli göçler meydana gelmiştir.

Van ilinde genelde verilen göç alınan göçten fazladır. İlden verilen göçlerin akım yönünü ekseriyetle Türkiye’nin en fazla sanayileşmiş ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş iller belirlemektedir. Van ilinin 2010- 2011 döneminde en fazla göç verdiği iller sırasıyla İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya, İzmir, Gaziantep, Kocaeli, Mersin, Konya ve Adana illeridir. Bu dönemde Van ili, verdiği göçün %67’sini en çok göç verdiği ilk 10 ile vermiştir. Van ilinin en çok göç verdiği il İstanbul, en çok göç verdiği bölge Marmara bölgesi, en az göç verdiği bölge ise Karadeniz bölgesidir. Van ilinde sanayinin yeterince gelişmemiş olması, ilin temel geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılığa dayalı olması, zayıf sosyo-ekonomik yapının olması gibi nedenlerle ildeki insanlar iş imkânlarının yoğun olduğu illere göç etmişlerdir. Van ilinin aldığı göçler ise sanayi faaliyetleri ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş iller ile komşu illerdir. 2010-2011 döneminde Van ilinin en fazla göç aldığı iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Adana, Konya gibi gelişmiş iller ile Hakkari, Ağrı ve Bitlis gibi komşu illerdir. Bu dönemde Van ili aldığı göçün %58’ini, en çok göç aldığı ilk 10 ilden almıştır.

Van ilinin göç etme nedenine göre verdiği ve aldığı göçlerin farklı nedenlerle gerçekleştiği görülmektedir. Göç etme nedenine göre Van ilinin verdiği göçlerin %31’i hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %30’u iş arama/bulma, %14’ü tayin/atama, %5’i eğitim, %5’i evlilik, %1’i güvenlik, %2’si bilinmeyen, %12’si diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır. İlin aldığı göçlerin %25’i tayin/atama, %23’ü hane halkı fertlerinden birine bağlı göç, %17’si eğitim, %7’si iş arama/bulma, %6’sı evlilik, %4’ü güvenlik nedeniyledir. Van ilinde hane halkı fertlerinden birine bağlı olarak verilen göçün oranı %31 iken, alınan göçün oranı %23, iş arama/bulma nedeniyle verilen göç %30 iken, alınan göç %7’dir. Van ilinde alınan göçlerin önemli bir kısmı tayin/atama (%25) nedeniyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Van ili, istihdam yetersizliğine bağlı olarak ekonomik nedenlerle diğer illere daha fazla göç verirken, diğer illerden daha az göç almıştır.

KAYNAKÇA

- ALAEDDİNOĞLU, F. :*Van İlinin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2006.
- ATALAY, İ. : *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, 2. Baskı, İzmir 2004.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı: *Kentleşme Şurası 2009*, Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyon Raporu, Ankara 2009.

- ÇAĞLAYAN, S. 2006: “Göç Kavramları, Göç ve Göçmen İlişkisi” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2006, S.17, s.67-91.
- DAKA. *TRB2 Bölgesi Mevcut Durum Analizi Ekonomik Yapı*, Ankara 2011.
- DARKOT, B. 1964: *Erciş, İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, M. E. Basımevi. İstanbul.
- DENİZ, O., ETLAN, E. 2009: “Kırdan Kente Göç ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği,” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı 2, 472-498.
- DİE. :*Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van*, Ankara 1970.
- DİE. :*Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van*, Ankara 1975.
- DİE. :*Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van*, Ankara 1980.
- DİE. :*Genel Nüfus Sayımı, Daimi İkametgâha Göre İç Göçler*, Yayın No: 1124, Ankara 1980.
- DİE. :*Genel Nüfus Sayımı, Daimi İkametgâha Göre İç Göçler*, Yayın No: 1381, Ankara 1985.
- DİE. :*Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van*, Ankara 1985.
- DİE. : *Genel Nüfus Sayımı, Daimi İkametgâha Göre İç Göçler*, Yayın No: 2069, Ankara 1990.
- DİE. : *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van*, Ankara 1990.
- DİE. : *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van*, Ankara 2000.
- DİE. : *Genel Nüfus Sayımı, Daimi İkametgâha Göre İç Göçler*, Yayın No: 2976, Ankara 2000.
- DİNÇER, B.: *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*, DPT Yay., Ankara 1996.
- DİNÇER, B., ÖZASLAN, M., KAVASOĞLU, T. :*İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, DPT Yayın No: 2671, Ankara 2003.
- DİNÇER, B., ÖZASLAN, M.:*İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, DPT Yay. Ankara 2004.
- DOĞANAY, H. :*Türkiye Beşeri Coğrafyası*, 1.Baskı, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Ankara 1994.
- ERİNÇ, S.: *Doğu Anadolu Coğrafyası*. İst. Üniv. Yay. No:572, Ed. Fak. Coğ. Enst. Yay. No: 15, İstanbul 1953.
- ERZEN, A. : *Doğu Anadolu ve Urartular*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yay. XX.Dizi, Ankara 1992.
- GÜNAL, V. 2012: “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden Verilen Göçün Akım Yönü,” *International Journal of Social Science*, Cilt 5, Sayı 5, 105-127.
- GÜNAL, V., ŞAHİNALP, M.S. 2013-a: “Temel Göç Göstergeleri ile Verilen Göçün Akım Yönü Açısından Bitlis ve Van İllerinin Karşılaştırılması”, *I. Uluslararası Ahlat-Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu (23-25 Ağustos 2012 Ahlat- Bitlis)*, Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, No:4. İstanbul.
- GÜNAL, V., ŞAHİNALP, M.S. 2013-b: “Temel Göç Göstergeleri Bağlamında Bitlis İli Nüfusunun Van İli ve Türkiye Nüfusu ile Karşılaştırılması”, *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (04-07 Ekim 2011-Bitlis)*, Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, No:3. Bursa.
- HÜNEE. :*Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara 2006.

- KAŞTAN, Y. 2011: “Cumhuriyet Döneminde Van İlinin Demografik Göstergeleri”, VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (9-11 Haziran 2010), Erciş Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- KESİNOĞ, H.Ç. 2009: “Van Kentinin Kentleşme Sorunları”, *Van Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1-3 Ekim 2009), TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu, Van.
- KILIÇ, O. : XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Van (1548-1648), Van Belediyesi Başkanlığı Kültür ve Sosyal işler Müdürlüğü Yay. No:6, Van 1997.
- KOCAMAN, T. :*Türkiye’de İç Göç ve Göç Edenlerin Nitelikleri 1965-2000*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara 2008.
- ÖZ, B. : *Türkiye’de Göç Olgusu, Sorunları ve Çözümü*, Gençlik Basımevi, İstanbul 1978.
- ÖZER, A. 2009: “Sosyo Ekonomik Yapı, Göç ve Kentleşme Bağlamında Yerel Yönetimler (Van Örneği)”, *Van Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu, Van, 65-82,
- ÖZGÜR, E.M. : *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, GMC Basın-Yayın Ltd. Şti, Ankara 1998.
- ÖZGÜR, E.M. 2004: “Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s.1-15
- SAMİ, K. 2009: “Zoraki/Zorunlu Göçün Yarattığı Kentsel, Kültürel ve Mekânsal Bellek Yıkımı: Van Kenti Toplumsal Ferasetin Neresinde”, *Van Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (1-3 Ekim 2009),. TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu, Van, 21-34
- SEVİM, Y. 2010: “Doğu Anadolu Bölgelerinde Terör Nedeniyle Boşaltılan, Yeniden Yerleşime Açılan Köylerde Yapılan Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi, Şırnak.
- SÖNMEZ, E.2010:” Muş İlinde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri ve Sonuçları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:55, İstanbul, 45-57.
- SÜMER, F.1986: “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”, *Belleten*, Cilt:L, Sayı:197, Ankara, 447-489.
- TOROĞLU, E. 2007: “Niğde İlinde Göç Faktörleri ve Göçler,” *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5 (1), 75-96.
- TUKİN, C. 1944: “Van Bölgesi ve Tarihi Kaynakları”, 5. Üniversite Haftası (Van-1944), İst. Üniv. Yay. No:241, İstanbul, 253-273.
- TÜİK. :*Bölgesel Göstergeler TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)*, Ankara 2011.
- TÜİK. :*Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*, Ankara 2011.
- TÜMERTEKİN, E, ÖZGÜÇ, N. :*Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). : *Doğu Ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*(10/25), Dönem 20, Sayı 533,Yasama Yılı 3, Ankara. 1998.
- YAKAR, M, SARAÇLI, S, YAZICI, H. 2010:“Afyonkarahisar İlinde İller Arası Göçlerin Gelişmişlik Endeksleriyle Analizi,” *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 15, Sayı 24, 255-272.

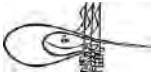
- YILDIZ, E.B., SİVRİ, U., BERBER, M. 2010:“Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu (7-9 Ekim 2010)*, s.693-705, Yozgat.
- YILMAZ, S. : *Van İlinde Nüfus Hareketleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Şanlıurfa 2014.
- YÜCEŞAHİN, M.M, ÖZGÜR, E.M. 2006:“Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 15-35.

Web Sayfaları

- <http://www.meteor.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler.aspx?m=VAN#sfB> (Erişim tarihi: 30.07.2014)
- http://www.van.gov.tr/default_B0.aspx?content=1012 (Erişim tarihi:16.08.2014)
- <http://www.yyu.edu.tr/van.aspx> (Erişim tarihi: 12.07.2014)
- <http://www.gocder.com/boskoy.htm> (Erişim tarihi: 25.07.2014)
- <http://rapor.tuik.gov.tr/reports> (Erişim tarihi: 14.7.2014)
- <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 14.08.2014)
- http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/view/14197/BASIN_A%C3%87IKLAMASI-sege_2011-v6.pdf (Erişim tarihi: 14.08.2014)
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/iscucuapp/iscucu.zul> (Erisim Tarihi: 10.10.2014)
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erisim Tarihi: 10.10.2014)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ELMASTAŞ, N., YILMAZ, S., (2015). “Van İlinde Göçler / Migrations In Van Province”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8540>, p. 403-428.

**TÜRK RESSAM FEYHAMAN DURAN İMZALI FATİH SULTAN
MEHMET PORTESİNİN PİGMENT VE BAĞLAYICI ANALİZİ
(RESSAM GENTİLE BELLİNİ'NİN FATİH SULTAN MEHMET
PORTESİNİN KOPYA YAĞLIBOYA TABLOSU)***

*Gülde ERME***

*Hazal Özlem (Ersan) ERUŞ ****

ÖZET

Bu çalışmada; İstanbul Üniversitesi Feyhan Duran Kültür ve Sanat Evinde bulunan ahşap üzerine yağlıboya, 21/2000 envanter numaralı, Feyhaman Duran imzalı, Fatih Sultan Mehmet isimli portre çalışması incelenmiştir. Bu tablo Ünlü İtalyan ressam Gentile Bellini ye ait günümüzde İngiltere National Gallery’de bulunan” çalışmasının, ressam Feyhaman Duran tarafından yapılan bir kopyasıdır.

Tablonun pigment ve bağlayıcı analizleri için SEM-EDX ve HPLC yöntemlerinden yararlanılmıştır. Böylece sanatçıya ait bir bilgi tabanı oluşturma konusunda çalışmalar yapılabilmesi hedeflenmiştir. SEM çok küçük örneklerin yüzeyden incelenmesi açısından çok avantajlıdır. Örneğin element analizini yapmak için SEM, EDS veya EDX ile de birleştirilebilir. SEM-EDX, pigment incelemelerinde son yıllarda sıklıkla kullanılan güncel bir yöntemdir. Yüksek Basınçlı Sıvı Kromatografisi (HPLC) ile de genellikle Yağlı boya tablolarında kullanılan bağlayıcıların analizi yapılabilmektedir. Bu incelemelerde, beyaz renk olarak; titanyum beyazı, çinko beyazı, litopon, sarı renk olarak; kadmiyum ve çinko sarısı, kırmızı renk olarakta; demiroksit ve vermilyon kırmızısı mavi renk olarak ultra marin mavisi, siyah renk olarak ta fildişi siyahı yeşil renk olarak tere verte tespit edilmiştir. Bağlayıcı olarak ise, arap zımkı, kitre, linoleik asit, bezir yağ ve boncuk tutkalı tespit edilmiştir. Ayrıca bu analizlerle tablonun onarımında rötuş aşamasında kullanılacak renklerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Pigment ve bağlayıcı analizlerinin bir diğer önemi de sahtecilik konusundadır. Ressamın imzaladığı resimde kullanılan boyalar analiz edildiğinde, elde edilen sonuçlar boya kronolojisi ile karşılaştırıldığında, imza tarihinden sonra imal edilmiş bir boya kullanılmış ise tablo sahte olabilir. Burada tablonun daha sonraları onarım geçirip geçirmemesi de çok önemlidir.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, El-mek: gulder.emre@gmail.com

*** Yüksek Kimyager, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma, Uygulama ve Denetim Müdürlüğü(KUDEB)

Anahtar Kelimeler: SEM, sanat tarihi, koruma, resim restorasyonu, yağlıboya

PIGMENT AND BINDER ANALYSIS OF TURKISH PAINTER FEYHAMAN DURAN’S PORTRAIT OF MEHMED II PORTRAIT (REPLICATED OIL PAINTING OF MEHMED II ORIGINALLY PAINTED BY THE ARTIST GENTILE BELLINI)

ABSTRACT

In this study, the portrait painting titled “Mehmed II (Mehmed the Conqueror)” with the inventory number 21/2000 at Istanbul University Feyhaman Duran Culture and Art House, painted by the artist Feyhaman Duran was examined. This painting is a reproduction by the artist Feyhaman Duran, of the painting at British National Gallery, which was originally painted by the famous Italian artist Gentile Bellini.

SEM-EDX and HPLC methods were used for the pigment and binder analyses of the painting. The aim was to carry out studies in order to form a database related to Feyhaman Duran. SEM has many advantages in terms of examining very small samples. For instance, SEM could be combined with EDS or EDX in order to have element analysis. SEM-EDX is a very common contemporary method used in pigment analysis. The bindings used in oil paintings can be examined by using High Pressure Liquid Chromatography (HPLC). In these examinations it was detected that titanium white, zinc white, and litopone were used as white color; cadminium and zinc yellow were used as yellow; ferrous oxide and vermilion red were used as red; ultra marine was used as blue; ivory black was used as black; and finally, terra verde (earth green) was used as green. Gum arabic, gum tracanth, linoleic acid, linseed oil, and glue bead were detected as binding materials. These analyses also help determine the colours to be used in the retouching stage during the restoration of the painting.

Pigment and binder analyses are also vital in detecting forgery. When the paints used by the painter are analysed and compared with painting chronology, the painting may turn out to be fake, if a paint produced after the date of signature was used, for instance. Here, it is also important whether or not the painting underwent restoration later on.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the portrait painting entitled “Mehmed II (Mehmed the Conqueror)” with the inventory number 21/2000 at Istanbul University Feyhaman Duran Culture and Art House, painted by the artist Feyhaman Duran is examined. This painting is a reproduction by the artist Feyhaman Duran, of the painting at the British National Gallery, which was originally painted by the famous Italian artist Gentile Bellini.

Feyhaman Duran lived in Istanbul between 1886-1975. Duran studied art at the then famous schools Academia Julian and Ecole Des Beaux Arts, and continued his studies in the Cormon workshops of Jean Paul Laurens, who was among the famous artists of that period. As World War I began, Duran returned to Istanbul. Following his return, he started working as a teacher at Sanayi Nefisiye School. He was among the artists who characterized the 1914 Generation. Feyhaman Duran is one of the first names which come to mind when the subject of contemporary Turkish art is raised. As an artist of many styles, Duran was influenced by impressionism. He is especially well known as one of the pioneering artists of Turkish portrait art. In portrait painting, which does not always comply with the rules of impressionism, the artist might be said to have somewhat benefited from impressionism using light and shadow forming and free brush strokes. While the dominance of warm colours can be felt in his paintings, the colours and light are in harmony.

SEM-EDX and HPLC methods were used for the pigment and binder analyses of the painting. The aim was to carry out studies in order to form a database related to Feyhaman Duran. SEM has many advantages in terms of examining very small samples. For instance, SEM could be combined with EDS or EDX in order for to element analysis to take place. SEM-EDX is a very common contemporary method used in pigment analysis. The bindings used in oil paintings can be examined by using High Pressure Liquid Chromatography (HPLC). In these examinations, it was detected that titanium white, zinc white, and litopone were used the white color; cadminium and zinc yellow were used for yellow; ferrous oxide and vermillion red were used for red; ultra marine was used for blue; ivory black was used for black; and finally, terra verde (earth green) was used for green. Gum arabic, gum tracanth, linoleic acid, linseed oil, and glue bead were detected as binding materials. These analyses also help to determine the colours to be used in the retouching stage during the restoration of the painting.

Pigment and binder analyses are also vital in detecting forgery. When the paints used by the painter are analysed and compared with painting chronology, the painting may be proved to fake, if a paint produced after the date of signature was used, for instance. Here, it is also important in determining whether or not the painting underwent restoration at a later date.

In light of these findings, we can conclude that the artist was very attentive in replicating the original and prepared intensively prior to painting the work. Moreover, as had always been the case with his other paintings, he again used high-quality paints. While he always paid attention to obtaining a vivid and bright look in his other paintings, he tried instead to obtain a pale, matte, indeed dull look in this one. This may be due to the fact that the artist knew Mehmed II was ill during the time of the original production and in order to reflect this, he preferred to use these colours deliberately.

Giriş

Feyhaman Duran, 1886-1975 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Mekteb-i Sultani'de günümüz ismiyle Galatasaray Lisesinden 1908 yılında mezun olmuştur. Resme olan ilgisini o yıllarda arkadaşlarının karakalemle yaptığı portrelerden ve çizdiği karikatürlerden anlaşılmaktadır (Eyüpoğlu, vd., 1982; 23). Resim kadar “Hüsnü hat”; güzel yazı yazmada da başarılı olan sanatçı, mezun olduğu Galatasaray Lisesi'nde güzel yazı öğretmenliğine getirilmiştir (Germaner, 2009;34). 1908 yılında kurulan Osmanlı ressamlar cemiyetinin kurucu üyelerinden olmuştur. Bu cemiyetin ardından 1912 de ” Türk ressamlar birliği” ve 1926'da “Güzel Sanatlar Birliği”nin yeniden örgütlenmesi ve düzenlenmesi çalışmalarına yardımcı olmuştur (Başkan, 1997;105). 1910'da bir tesadüf sonucunda tanışıp resmini yaptığı Prens Abbas Halim Paşa sanatçının eğitim giderlerini karşılayarak Paris'e gitmesini sağlar (Boyar, 1948;212). Paris de dönemin ünlü okullarından Academia Julian ve Ecole Des Beaux Art'ta resim öğrenimi almış, ayrıca yine dönemin ünlü ressamlarından Jean Paul Laurens ile Cormon atölyelerinde de resim çalışmalarına devam etmiştir (Çötelioglu: 2009: 130). I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İstanbul'a dönmüştür (İrepoğlu, 1986; 55). Yurda döndüğünde Sanayi Nefisiye mektebinde öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır (Turani, 1994;xxviii). 1914 Kuşağı'nın kişiliğini ön plana çıkaran temsilcilerindendir.

Çağdaş Türk Resmi denilince akla gelen ilk isimlerden biridir. Çok yönlü bir sanatçı olan Feyhaman Duran empresyonizm etkisinde kalmıştır. Özellikle Türk portre sanatının öncü ressamlarından birisidir (Elmas, 2000;52). Empresyonizmle pek bağdaşmayan bir resim türü olan portrede sanatçının ışık-gölge ile biçimlendirmede ve fırçasının serbestliği az da olsa bu akımı uyguladığı söylenebilir. Resimlerinde sıcak renklerin egemenliği hemen hissedilirken, renk ve ışık uyum içindedir (Başkan, 1997;105).

Sanatçı ve eşi ölümünden kısa bir süre önce yaşadıkları evi ve atölyesini tüm eşyaları ve koleksiyonlarını İstanbul Üniversitesine bağışlamıştır (Çötelioglu, 2009: 130).

1. Analizler ¹

1.1. Laboratuvar İncelemeleri

Tablo sırasıyla; SEM-EDX VE HPLC ile incelenip pigment ve bağlayıcı analizi yapılmıştır. Tabloya zarar vermemek için sadece tablonun hasar görmüş altı kısımlarından çok küçük boyutta, yaklaşık boyut ölçüleri 1mm X 1mm olacak şekilde örnekler alınmıştır.

1.1.1 SEM

Taramalı Elektron Mikroskobu (SEM); Carl Zeiss marka olup, EVO LS 10 modeldir. SEM cihazının yanında ayrı bir cihaz işlevi gören Enerji Dağılımlı X- Işını Spektrofotometresi (EDX) ise Bruker marka ve Quantax 200 modeldir. Helyum gazı eşliğinde kullanılmıştır. SEM ile yapılan mikroskobik analizin yanında EDX ile kimyasal analiz yapılmakta ve sistem birleştirilmiş bir enstrümantal analiz yöntemi olarak çalışmaktadır. Örnek ve standartlar toz tekniği ile ölçülmüştür.

Örneğin element analizini yapmak için SEM, EDX ile birleştirilebilir (Darchuk, vd., 2010;1399). Böylece yağlı boya tablolarında inorganik pigmentlerin tanımlamak için kullanılabilir. Ayrıca SEM numunedeki yüzey dokusu (Zeng, vd. :2010;331), ince çatlaklar, (Townsend, v.d., 2006;57), yüzeyde meydana gelen bozulmalar (Burnstock,1997: 48) vernikler ile yüzeyde bulunan

¹ Feyhaman Duran'a ait “Fatih Sultan Mehmet” Portresi'nin SEM-EDX ve HPLC analizleri için yardımlarını esirgemeyen İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetim Daire Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü'ne (KUDEB) teşekkür ederiz.

gözenekler hakkında bilgi vermektedir (White, v.d., 1998;170). Ayrıca SEM- EDX çok küçük örneklerin incelenmesi yapılabilmektedir.

1.1.2 HPLC

Yüksek Performans - Basınç Sıvı Kromatografisi (HPLC); THERMO marka, FINNIGAN surveyor model olup, DDA Plus dedektör kullanılmıştır. Malzemelerin (özellikle boya, astar, bağlayıcı, sıva, harç, sağlamlaştırıcı vb.) içeriğinde bulunan organik bileşiklerin hem kalitatif (nitelik), hem de kantitatif (miktar) analizi yapılabilmektedir. Böylece malzemenin içerisindeki basit ve kompleks organik bileşiklerin cins ve miktarlarının analizlerini hassas bir şekilde gerçekleştirerek veriler elde edilir.

Bu kromatografi ²yönteminde sabit faza enjekte edilen, sıvı yada çözelti halindeki malzeme içerisindeki maddeler basınçla gönderilen çözücü tarafından sürüklenerek birbirinden ayrılırlar (Rouessac, 2007; 63). Sabit gaz kolonun çıkışında bulunan maddeler, genellikle UV-VIS spektrofotometre tarafından nitelik ve nicelik olarak tespit edilir.

HPLC ile genellikle yağlı boya tablolarında kullanılan vernikler, bağlayıcılar özelliklerde kuruyabilir yağlar ve yaşlanmaya bağlı eskimeler tanımlanabilir.

2. Analiz Sonuçları

Feyhaman Duran'ın kopyasını yaptığı tablonun orijinali, Rönesans döneminde Venedik'te yaşamış Ressam Gentile Bellini(1429-1507)' aittir. Gentile Bellini 1478'de Venedik Cumhuriyeti tarafından Fatih Sultan Mehmet'in portresini yapmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir.

İtalyan yarım adasında o dönemde tek bir devlet yerine birçok kent krallıkları bulunuyordu. Bunlardan en güçlülerinden biri de yarımadanın kuzeydoğu bölgesinde yer alan Venedik Cumhuriyetiydi (http://tr.wikipedia.org/wiki/Gentile_Bellini). Venedik ilk önceleri Bizans İmparatorluğunun bir parçasıyken bağımsızlığını kazanmış, başta Girit ve Kıbrıs olmak üzere birçok Ege ve Akdeniz adalarını eline geçirmiştir (Berk, 151; 9). Venedik, 1204'te Konstantinopolis'i talan eden dördüncü Haçlı Seferi'nde önemli bir rol oynamıştı ve Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde kentte büyük bir Venedikli toplumu yaşamaktaydı. İstanbul'un Osmanlıların eline geçmesi Venedik'e büyük bir zarar verdi. O yüzden 1453-1479 yılları arasında Venedik ile Osmanlılar arasında birçok çatışmalar yaşandı. Sonunda Venedik Senatosu'nun Osmanlıların yaptığı barış önerisini kabul etmesiyle bu çatışmalar sona erdi.(Refik, 2006; 27). Barış anlaşmasının bir koşulu ise, Fatih Sultan Mehmet portresini yapmak üzere Venedik'in en yetenekli ressamlarından birinin İstanbul'a gönderilmesidir (Sevengil, 1970;78). Bellini bu koşullar altında 1479 Eylül (Çağman vd., 1984;3) ayında İstanbul'a gelmiş ve kaldığı 18 ay boyunca sarayda Fatih Sultan Mehmet'in portresinin yanı sıra birçok tablolar ve çizimler yapmıştır(Renda,1999;12).

Fatih Sultan Mehmet tablosunu yapmasına izin vermeden önce Bellini'nin yeteneğinden emin olmak istemiş, bu nedenle Bellini İstanbul'daki ilk aylarını sarayda çeşitli insanların tablolarını yaparak geçirmiştir. (Resim-1).

² Kromatografi; moleküler veya iyonlar halindeki karışımların hareketli (mobil) bir faz yardımıyla, sabit (stationary) bir faz üzerinde değişik hızlarla hareket etmeleri veya sürüklenmeleri esasına dayanır. Burada molekül ve iyon halindeki karışımları birbirinden ayırarak, bunların niteliklerinin ve miktarlarının çeşitli metotlarla belirlenmesini sağlar (Rouessac, 2007;3). Yağlı boya tabloda en çok kullanılan genel kromatografi analizleri kâğıt, ince tabaka, gaz, yüksek basınçlı sıvı, moleküler ve iyon kromatografileridir.

Resim- 1: Fatih Sultan Mehmet Portresi, Gentile Bellini Refik. A.,(2006) Fatih ve Bellini,s:62

Fatih Sultan Mehmet ressamın yeteneğinden emin olduktan sonra kendi portresini yapmasına izin vermiştir. İtalyan ressam Gentile Bellini tarafından yapılan “Fatih Sultan Mehmet” portresi, 69,9X52,1 cm tuval üzerine yağlıboyadır (ed. Eminoglu, 1999;69). Portre siyah bir fon üzerinde, sağında ve solunda iki roma dönemi sütunu ve bu sütunların zafer takı ile birleştirilmesiyle oluşan alanda dörtte üç büst şeklinde betimlenmiştir. Sultan, bu sütunların arasında başında her zaman kullandığı kırmızı serpuşa sarılı kat kat beyaz ulema sarığı ile kürk yakalı kırmızı kaftanı içindedir. Portrenin yüzü solgundur. Ressam modellinin ruh halini de resmetmeye çalışmıştır (Öz, 1953;29). Sakalı kürk yakanın renginde, belki biraz daha kızıl, bakıra çalmaktadır (Gürsel, 1999; 18). Portrenin yer aldığı kaideden üzeri işlemeli bir kumaş sarkıtılmıştır. Kumaşın dokuması kabartma görünümünde, inci ve değerli taşlarla işlenmiştir. Gerek zafer takı üzerindeki bezeme motifleri gerekse bu sarkan kumaş İtalyan Rönesans portrelerinde sık rastlanan öğelerdir (ed. Eminoglu:1999; 15). Dokumanın tam ortasında ise bir taç görülmektedir. Aynı taçtan tablonun sol ve sağ üst köşelerinde üçer tane bulunmaktadır. Bu taçlar bir görüşe göre Fatih Sultan Mehmet’in son verdiği üç büyük devlet olan Yunanistan, Trabzon ve Asya hükümdarlığını, bir başka görüşe göre de Fatih’ten önceki 6 padişahı simgelemektedir. Fatih’i simgeleyen yedinci taç ise işlemeli örtünün üzerindedir (Çötelioglu, 2009; 106) Kaidedeki yazılar çok iyi okunamamakla birlikte sol köşedeki yazının üzerinde ROR ORBIS,VICTOR, sözcükleri ve Bellini imzası bellidir. Burada Fatih’in dünya imparatoru olduğu ve büyük zafer kazandığı belirtilmektedir (Renda, 1999; 15). Bazı kaynaklar da sol alt köşede “Magni Sultani Mohamet-II-Imperatoris” yazılı olduğunu söylemektedirler. Sağ alt köşe de ise Latin harfleriyle 25 Kasım 1480 tarihi atılmıştır. Fatih Sultan Mehmet bu portesi yapıldıktan yaklaşık 6 ay sonra 3 Mayıs 1481’de vefat etmiştir (Refik, 2006;47). Portenin yüzünün solgun olmasının nedeni belki de Sultanın o dönemde hasta olmasıdır. Bugün Fatih Sultan Mehmet’in Bellini tarafından yapılmış bu tablosu İngiltere Londra’da bulunan National Gallery koleksiyonudur. Döneminin ünlü saray ressamlarından Fausto Zonaro (1854-1929) aynı tabloyu 1907 yılında Sultan II Abdülhamit siparişi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 10 Summer 2015

üzerine büyüterek bir kopyasını yapmıştır (Çötelioglu: 2009: 106). Günümüzde Topkapı sarayı müzesi koleksiyonudur.

(a)

(b)

Resim: 2 a) Feyhaman Duran'a ait Fatih Sultan Mehmet Portresi

b) Gentile Bellini'ye ait Fatih Sultan Mehmet Portresi

Feyhaman Duran, Bellini'nin bu portresinin birebir kopyasını yapmıştır. Aradaki tek fark zafer takının sağ alt kaide kısmındaki Feyhaman imzasıdır. Sanatçı bu çalışmasını yaparken önce hazırlık çalışmaları yapmıştır. Resim- ve görülen çalışmalar da Feyhaman Duran'ın kendi el yazısı ile hazırladığı ön taslaklardan biridir. İlk önce kurşun kalemle çizilen çizimlerin bazı kısımlarında kurşun kalem izlerinin üzerinden yazıları belirginleştirmek amacıyla siyah mürekkepli kalem ile geçmiş olduğunu görmekteyiz.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Resim 3: Feyhaman Duran’nın tablo için hazırlamış olduğu n taslak izimleri

Resim 4: Feyhaman Duran’a ait ” Fatih Sultan Mehmet” portresinin sağ ve sol köşelerinde bulunan yazılar.

SEM-EDX Analizi

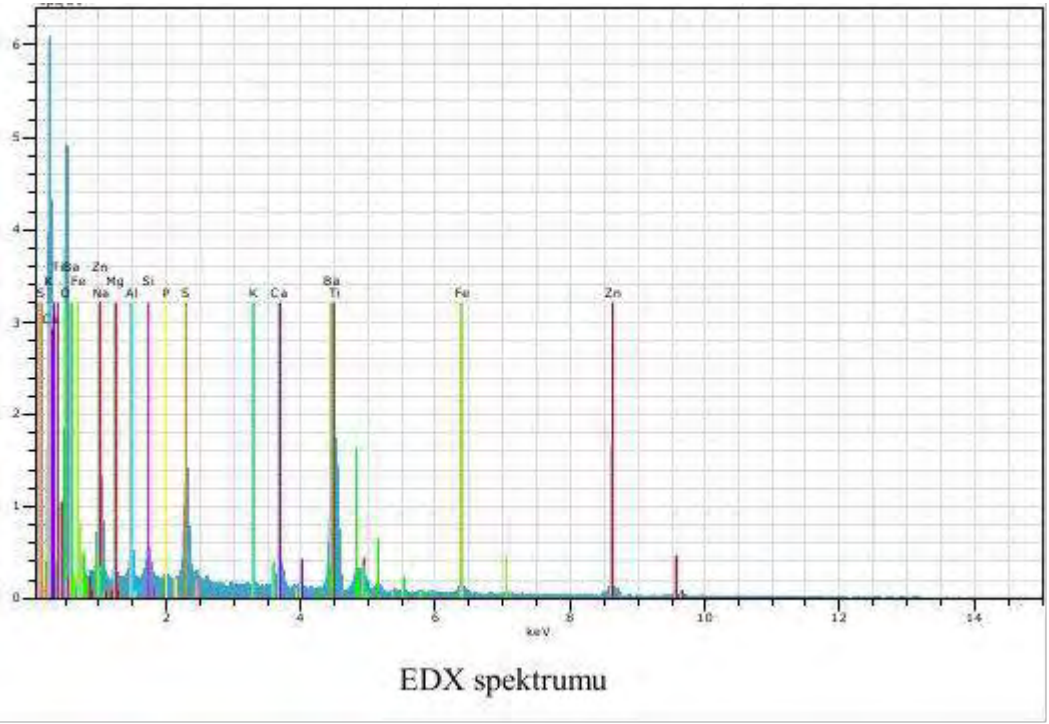

Resim 5: Feyhaman Duran imzalı “Fatih Sultan Mehmet” portresinde SEM-EDX analizi için örneklerin alındığı yerler.

SEM-EDX analizleri sonuçlarına göre;**(1F) Nolu Örnek (Beyaz-Gri)**

Tablo-1’de görüldüğü gibi bu noktadan alınan boya örneğinde, yüksek miktarda Titanyum oksit (TiO_2 , % 35.72), daha az miktarda ise baryum oksit (BaO , % 17.81), çinko oksit (ZnO , % 16.16), kükürt oksit (SO_3 , % 13.21), Kalsiyum oksit (CaO , % 3.68), alüminyum oksit (Al_2O_3 , % 3.40), silisyum oksit (SiO_2 , %3.07), demir oksit (Fe_2O_3 , % 3.02), sodyum oksit (Na_2O , % 2.27), magnezyum oksit (MgO , %1.06), potasyum oksit (K_2O , % 0.12) fosfor oksit (P_2O_5 , %0.48) saptanmıştır.

Titanyum oksit ve çinko miktarının fazla olması nedeniyle, pigment örneğinde titanyum ve çinko beyazının kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca, Çinko oksit, baryum oksit ve sülfür oksitinin varlığı ise titanyum beyazının yanında litoponun da kullanıldığını göstermektedir. Alüminyum oksit, sodyum oksit, silisyum oksit, sülfür oksidin olmasının Ultra marin mavisinin varlığına işaret etmektedir. Alüminyum oksit, Magnezyum oksit ve potasyum oksitinin saptanması tere verte yeşilini (toprak yeşili), örnekte kalsiyum oksitinin bulunması astar tabakasında tebeşir kullanıldığını göstermektedir.

Grafik 1: (1F) Nolu Örneğin EDX spektrumu

rnek F1 – Beyaz renkli boya rneği

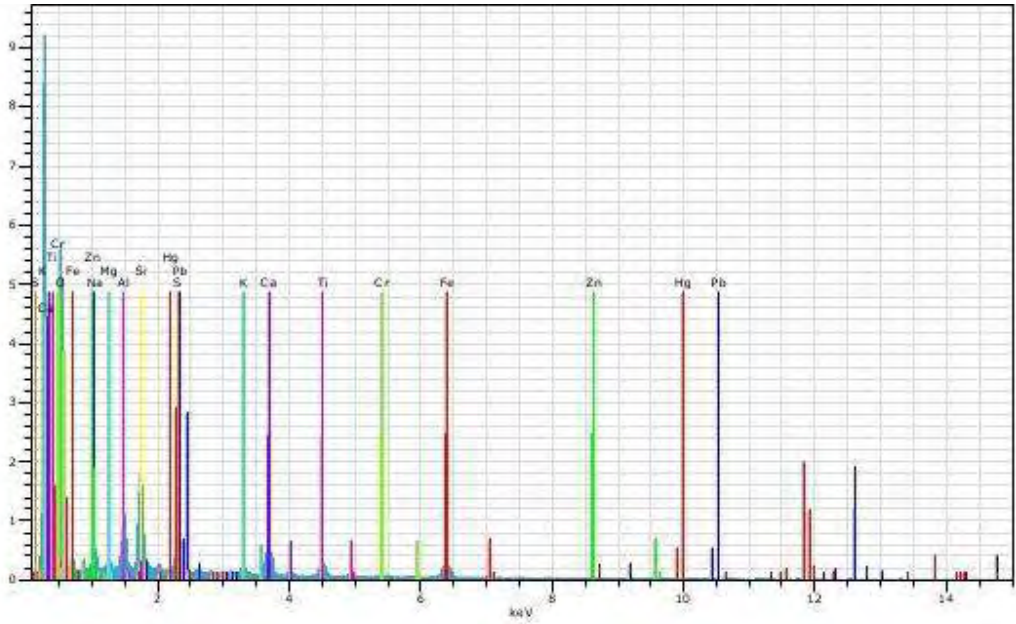

Resim 6: Örneğin SEM görüntüsü

(2F) Nolu rnek (Bordo-Koyu kırmızı)

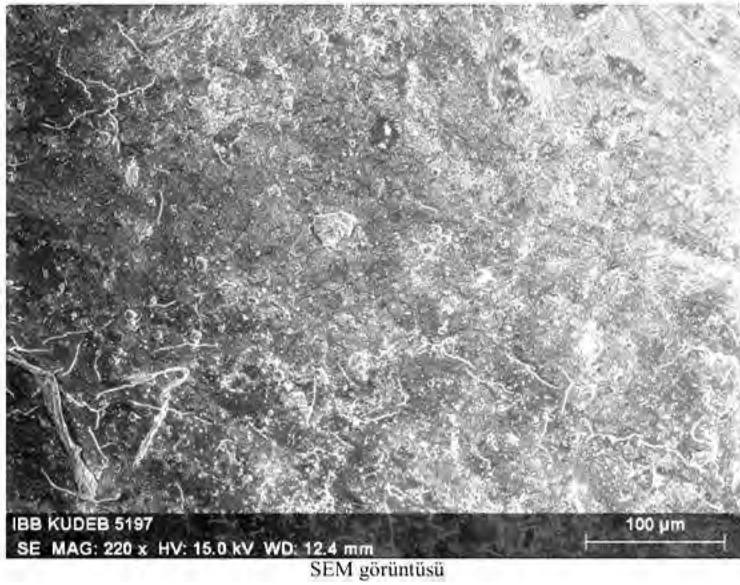
Tablo-1’de görüldüğü gibi bu noktadan alınan boya rneğinde, Silisyum Oksit (SiO_2 , %23.13), demir oksit (FeO , %19.45), Kalsiyum oksit (CaO , % 12.83), aliminyum oksit (Al_2O_3 , %11,81) titanyum oksit (TiO_2 , %10.38), kükürt oksit (SO_3 , %9.89), sodyum oksit (Na_2O , %3.99), inko oksit (ZnO , %2.15), potasyum oksit (K_2O , %1.42), krom oksit (Cr_2O_3 , %1.16), civa oksit (HgO , %1,09) ve kurşun oksit (PbO , %1.04) tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar neticesinde kırmızı boya olarak vermiliyon kırmızısı, demir oksit kırmızısı (okr kırmızısı) ve krom kırmızısı karıştırılarak kullanılmıştır. Sarı boya olarak, çinko sarısı beyaz boya olarakta, titanyum beyazı kullanılmıştır. Spektrumda tespit edilen kurşun beyazı ve tebeşirin astar tabakasından geldiği düşünülmektedir. Bu noktada, krmız sarı ve kahverengi, beyaz boya ile karıştırılarak açık renk kahverengi elde edilmiştir.

Grafik 2: (2F) Nolu Örneğin EDX spektrumu

Örnek F2 – Bordo renkli boya örneği

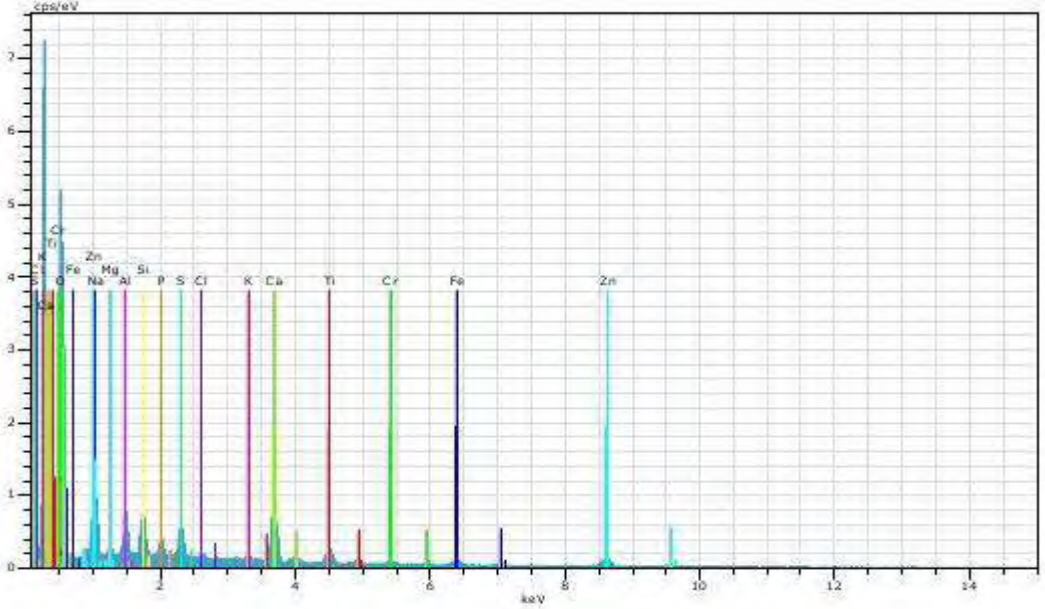
Resim 7: Örneğin SEM görüntüsü

(3F) Nolu Örnek (Siyah)

Tablo-1’de görüldüğü gibi bu noktadan alınan boya örneğinde, yüksek miktarda çinko oksit (ZnO , %24,57), kalsiyum oksit (CaO , %16,95), daha az miktarda ise silisyum oksit (SiO_2 , %9.79), alüminyum oksit (Al_2O_3 , % 9.52), kükürt oksit (SO_3 , % 9.27), titanyum oksit (TiO_2 , %8.73), sodyum oksit (Na_2O , %5.90), demir oksit (FeO , %5.20), fosfor oksit (P_2O_5 , %4.56),

magnezyum oksit (MgO , %2.38), Krom oksit (Cr_2O_3 , %1.78, potasyum oksit (K_2O , %0.67) saptanmıştır.

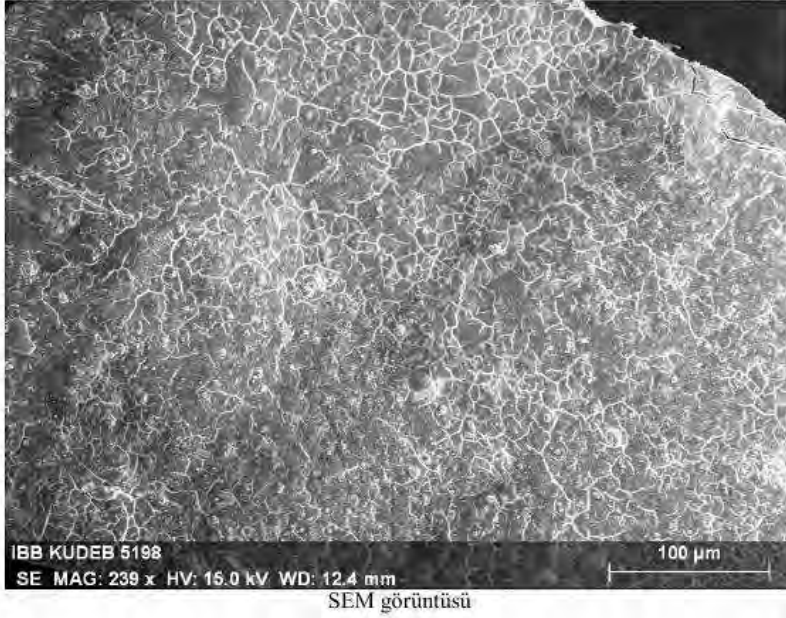
Elde edilen sonuçlarda çinko oksit bulunması çinko beyazı, titanyum oksitin tespiti titanyum beyazı, sodyum oksit, Alüminyum oksit, sodyum oksit Silisyum oksit, Sülfür oksidin olması Ultra marin mavisinin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca Demir oksitin bulunması kırmızı demir oksitin (okr kırmızısı), fosfor oksitin bulunması ile siyah renk olarak fildişi siyahı kullanılmıştır. Alüminyum oksit, Magnezyum oksit ve potasyum oksitin saptanması tere verte yeşili saptanmıştır.

EDX spektrumu

Grafik 3: (3F) Nolu rneğin EDX spektrumu

Örnek F3 – Siyah renkli boya örneği

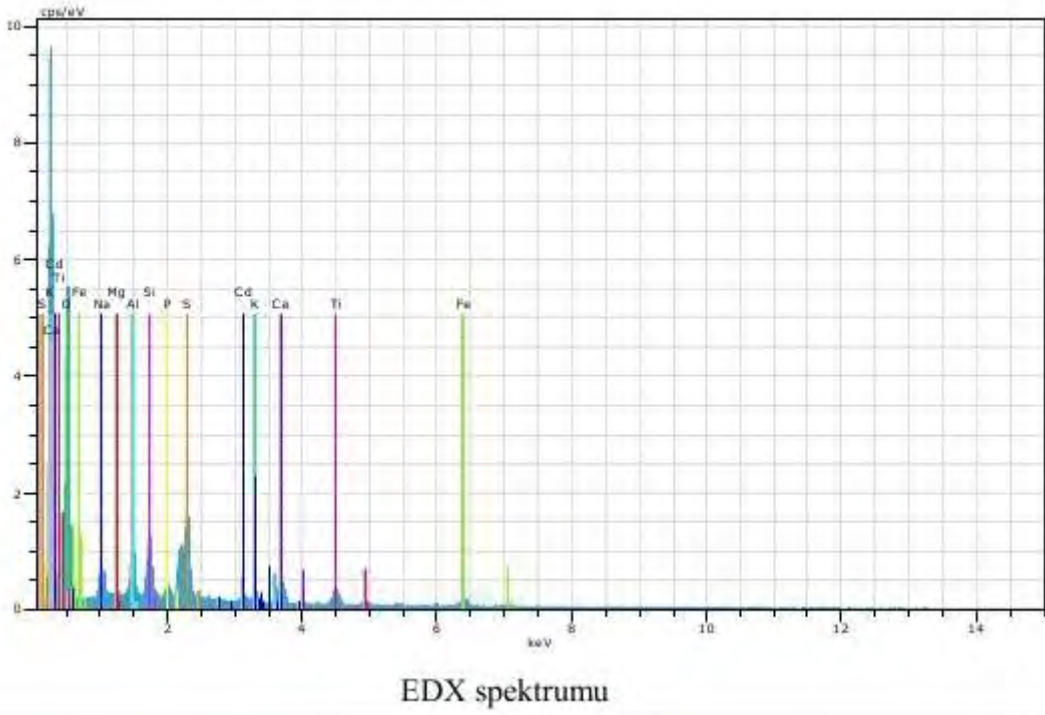

Resim 8: Örneğin SEM görüntüsü

(4F) Nolu Örnek (Bordo)

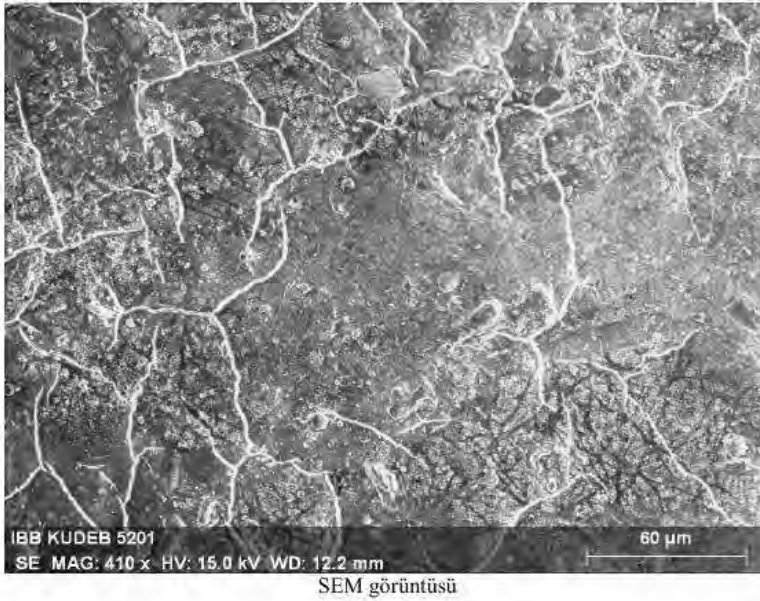
Tablo-1’de görüldüğü gibi bu noktadan alınan boya örneğinde, kükürt oksit (SO_3 , %28.25), silisyum oksit (SiO_2 , %14.10), titanyum oksit (TiO_2 , % 11.54), alüminyum oksit (Al_2O_3 , % 10,85), kalsiyum oksit (CaO , %9.99), demir oksit (FeO , %9.82), sodyum oksit (Na_2O , %6.47), fosfor oksit (P_2O_5 , %3.84), kadmiyum oksit (CdO , % 2.74), potasyum oksit (K_2O , %1.53), magnezyum oksit (MgO , %0.88) saptanmıştır.

Bu saptamalar neticesinde, Alüminyum oksit, sodyum oksit, Silisyum oksit, Sülfür oksidin olması bu noktada Ultra marin mavisi kullanıldığını, sülfür oksitin ve kadmiyumun olması kadmiyum sarısın, bol miktarda Titanyum oksittin bulunması boyayı açmak için titanyum beyazı kullanıldığına, demir oksittin olması ise demir oksit kırmızısının (okr kırmızısı) varlığına işaret etmektedir. Siyah renk olarak fosfor oksittin saptanması ile fildişi siyahı kullanılmıştır. Alüminyum oksit, Magnezyum oksit ve potasyum oksittin saptanması tere verte (toprak yeşili) yeşilinin varlığına işaret etmektedir. Kalsiyum oksittin bulunması ise astar tabakasında tebeşir kullanıldığını göstermektedir.

Grafik 4: (5F) Nolu Örneğin EDX spektrumu

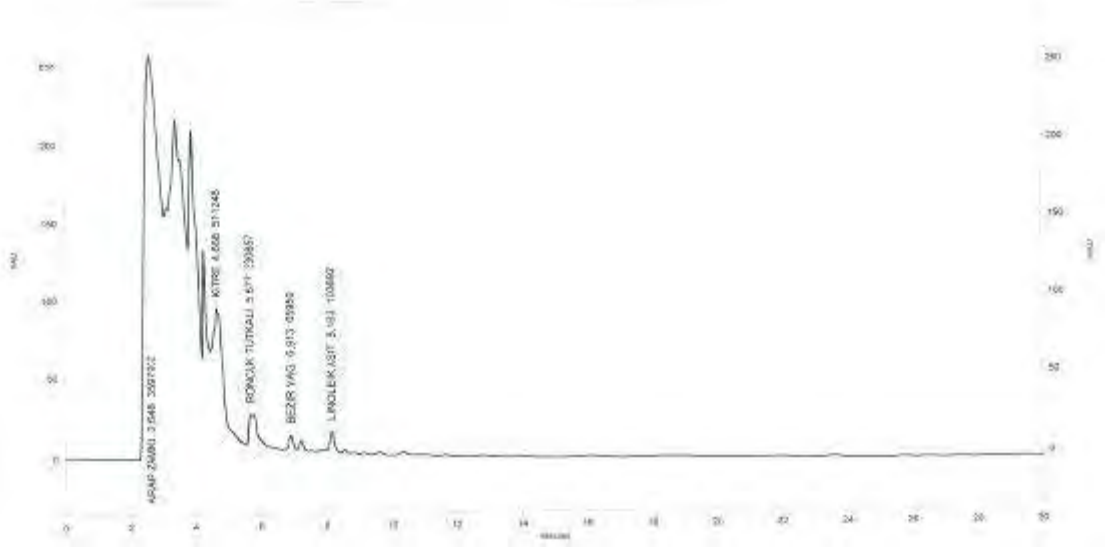
Örnek F4 – Bordo renkli boya örneği

Resim 9: Örneğin SEM görüntüsü

HPLC analizi

1F, 2F, 3F, 4F1 VE 4F2 boya örneklerin bağlayıcısının arap zambkı, kitre, eser miktarda linoleik asit ve bezir yağı ve boncuk tutkalı olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 6: (1), (2), (3), (4), (5) Nolu örneklerin HPLC spektrumları

3. Sonuçlar

Alınan örneklerin SEM-EDX ile incelenmesinde;

1 nolu örnekte sanatçı beyaz boya olarak titanyum beyazı, çinko beyazı ve litopon'u kullanmıştır. Litoponu parlak bir renk olması, titanyum beyazını ise çok fazla örtme gücü olması sebebiyle kullandığını söyleyebiliriz. Burada sanatçı, beyaz boyayı mavi bir renk olan ultra marin mavisi ve yeşil bir renk olan tere verte ile karıştırmış ve yeşil-gri bir renk elde etmiştir. Parlak bir pigment olan ultra marin mavisi, yağın ve ışığın etkisiyle rengi yeşille hatta daha da eskirse hatta griye doğru gitmektedir. Tabloyu incelediğimizde rengin çok fazla grileşmesinin bu sebeple olduğunu düşünülmektedir. Sem'deki görüntülerde yaşlanmaya bağlı çatlaklarının olması da bunu doğrulamaktadır.

2 nolu örnekte Portrenin önünde duran halının kırmızı çiçek desenlerinin bazı kısımları koyu bordo –kahverengi gölge verilerek betimlemiştir. Bu renk için belli oranlarda vermilyon kırmızısı, krom kırmızısı, demir oksit kırmızısı (okr kırmızısı), ultra marin mavisi ve demir oksit kırmızı, çinko sarısı ve titanyum beyazı kullanılmıştır. Burada tespit edilen bir diğer sonuç ise sanatçının halı üzerindeki çiçek desenlerini, dayanıklı, örtme gücü yüksek, parlak bir renk olan vermilyon kırmızısını ve krom kırmızısını, yine parlak, yüksek örtme gücüne sahip çinko sarısı ve çok yüksek örtme gücü olan titanyum beyazı ile karıştırıp boyadığı, ardından da koyu gölgeleri vermek için ultra marin mavisi ve demir oksit kırmızı kullandığıdır. Demir oksit kırmızısı ise mat ve yoğun bir renk olması nedeniyle sanatçının kullandığı düşünülmektedir. Sem görüntüsünde örnek yüzeyinin pürüzlü dokusu net bir şekilde görülmektedir.

3 nolu örnekte siyah rengi verebilmek için parlak mavi-siyah bir renk olan fildişi siyahını kullanmıştır. Bu örnekte titanyum beyazı çinko beyazı, ultra marin mavisi, demir oksitin bulunması

kırmızı demir oksit (okr kırmızısı) ve tere verte kullanıldığı saptanmıştır. Bu renklerin tespiti ile sanatçının portrenin önündeki kilimin daha önce yapıldığı ardından siyah boya ile sınırların çizildiğini göstermektedir. 2 nolu örnekte tespit edilen demir oksit, çinko beyazı, titanyum beyazı ve ultra marin mavisi bunu doğrulamaktadır. Yine burada da sanatçı mat ve opak renkler tercih etmiştir. Sem görüntüsünde çok fazla yaşlanmaya bağlı ağ çatlağı görülmektedir.

4 nolu örnekte ise halının zeminini oluşturan sarı rengi verebilmek için ultra marin mavisi, kadmiyum sarısı, titanyum beyazı ve demir oksit kırmızısı (okr kırmızısı) saptanmıştır. Hazırlanan bu karışıma soluk-mat bir renk olması için fildişi siyahı ve tere verte yeşili katıldığı düşünülmektedir. Kalsiyum oksit ise astar tabakasından gelmektedir. Bu tabaka da tebeşir kullanılmıştır. Sem'deki görüntülerde yaşlanmaya bağlı çatlaklarının olması da bunu doğrulamaktadır.

Analizi yapılan örneklerden yapılan bir diğer tespit ise 1, 2 ve 4 nolu örnekte tespit edilen tebeşir ve yine 2 nolu örnekte tespit edilen kurşun beyazının astar tabakasından gelmiş olmasıdır. Kurşun beyazı ya da diğer adıyla üstübeç astar yapımında sıklıkla kullanılmıştır. Opak bir renk olup, kapatıcı özelliğı (örtme gücü) fazladır. Tebeşir ise Hollanda ve Flemenk resimlerinde özellikle astar yapımında kullanılan kapatıcı özelliğı az transparan bir pigmenttir. Diğer tespit ise sanatçı beyaz kullanırken çinko beyazı ve titanyum beyazını birlikte kullanmıştır. Çinko beyazının kapatıcılığı azdır. Tek başına kalın olarak sürülürse çatlamaya meyillidir. İçeriğinde yağ fazla bulunursa sararma yapar. Genellikle bu beyaz boya kapatıcı özelliğı fazla olan titanyum beyazı ile karıştırılmaktadır. Sanatçının bu özelliğı bilip, bu resimde bilinçli bir şekilde kullandığı düşünülmektedir.

HPLC analizleri sonuçlarında boncuk tutkalının astar tabakası yapımında kullanıldığı düşünülmektedir. Yağla astarlama tekniğinde boncuk veya tavşan tutkalı bir fırça ile tuvalin ya da ahşabın üzerine 2 kat sürülür ve kurumaya bırakılır. Zımpara ile hafifçe zımparalanarak yüzeydeki pürüzler alınır. Böylece yüzey daha da düzgün hale gelir. Sonra boncuk veya tavşan tutkalı, beziryağı, üstübeç karıştırılır ve tuvalin/ahşabın gözenekleri kapanana kadar ince tabakalar halinde sürlrerek, devam ettirilir. (Çağlarca, 2004: 16). Linoleik asit yağlı boya yapımında kullanılan yağlarda bulunan bir yağ asididir. Bezir yağının da ana yapısını oluşturmaktadır. Ayrı bir şekilde bulunması ise oksitlenme olasılığından olmuş olabileceğı düşünülmektedir. Bezir yağının bulunması aynı zamanda boya bağlayıcısı olarak kullanıldığını da göstermektedir. Arap zımkı ve kitre bağlayıcı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Ayrıca İstanbul Üniversitesi Feyhaman Duran Kültür ve Sanat Evinde yapılan incelemelerde; Fatih Sultan Mehmet portresinin hazırlık eskizlerine rastlanılmıştır. Burada sanatçının taçları yaparken değışik oranlarda denemelerde bulunduğı, daha sonra tablonun boyutlarına uygun oranı bulup, bu çizimi ayrı bir kâğıda tekrar çizdiği görülmektedir.

Resim 10: Feyhaman Duran'ın tablo için hazırlamış olduğu ön taslak çizimleri.

Sanatçı, daha karışık deseni olan zafer takının sütun gövdelerindeki deseni resmederken, önce kâğıda küçük oranlı/ölçekli ve kareleme yöntemi ile çizimini yapmıştır. Simetrik olan bu desenin sadece bir tarafının çizimini tablonun boyutlarına uygun bir şekilde eskiz kâğıdına çizmiştir. Ardından silkeleme yöntemiyle desenin diğer tarafını tamamlamıştır. Tamamlanan deseni yine silkeleme yöntemi ile tuvale geçirmiştir.

Resim 11: Feyhaman Duran'ın tablo için hazırlamış olduğu ön taslak çizimleri.

Sanatçı, tabloda görülen halının desenlerini çizmek için ise kareleme yöntemi ile önce ölçekli küçük bir çizimini yapmış. Kesinleştirdiği oranları daha sonra tuvale büyütürken aktardığı düşünülmektedir. Bu yöntem şablon yöntemi de denilmektedir. Buradan şu anlaşılmaktadır ki sanatçı bu tabloya çok özen göstermiş ve bir hata yapmamak için birçok tekniği bir arada uygulamıştır.

Resim 12: Feyhaman Duran'ın tablo için hazırlamış olduğu ön taslak çizimleri.

Resim 12: Feyhaman Duran'ın Fatih Sultan Mehmet portesinden kilim detayı.

Silkeleme yöntemi; 14. yy'ın ortasına doğru ortaya çıkan, genellikle duvar resimlerinde görülen bir tekniktir. Önceden tekrarlanan dekoratif süslemelerin yüzeye aktarılmasın da kullanılan silkeleme ve şablon yöntemleri 15. yy'ın ortasına doğru figüratif kompozisyonların çiziminde de kullanılmıştır. Günümüzde de bu teknik sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yöntemde; ayrı bir kâğıda veya aydıngere günümüzde ise, şeffaf asetata çizilen desen iğne ile delindikten sonra resim yapılacak yüzeye yerleştirilir. Kömür, grafit tozu veya toz pigment gözenekli bir kumaşa konup, kumaşın ucu yuvarlak/top olacak şekilde bağlanıp, iğnelenmiş kâğıdın üzerinde gezdirilir. Böylece desen çıkacak yüzeye, iğne ile delinen kısımlardan bu tozlar girerek, çizimi alt tabakada görmemizi sağlamaktadır.

SEM-EDX pigmentlerin tanımlanmasında sıklıkla kullanılan ve diğer analiz yöntemlerinden avantajlıdır. Hem pigment analizi yapabildiği gibi örneklerin 3 boyutlu görüntülerini alarak bozulmaları da inceleyebilmekteyiz. HPLC, yağlıboya tablolarında boya bağlayıcısının tespitinde sıklıkla kullanılan bir analiz yöntemidir.

Elde edilen sonuçlar ışığında Sanatçı bu kopya çalışmasında, orijinal resimle birebir aynı olması için çok fazla özen göstermiş, öncesinde bir hazırlık çalışması yapmıştır. Ayrıca her zaman olduğu gibi bu resminde de kaliteli boyalar kullanmıştır. Resimlerinde hep canlı, parlak bir görünüme özellikle önem verirken bu tabloda diğer resimlerinden farklı olarak, solgun, mat adeta donuk bir görünüm vermeye çalışmıştır. Bunun sebebinin sanatçının orijinal resmin yapıldığı yıllarda Fatih Sultan Mehmet'in hasta olduğunu bildiği için bu şekilde renkleri kullanmayı tercih ettiği düşünülmektedir.

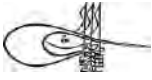
KAYNAKÇA

- ANONİM, (1999). Ressam, Sultan Ve Portresi, Gentile Bellini'e Göre Fatih Sultan Mehmet, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Ve Sanat Yayıncılık, Ed: M. Eminoglu.
- BAŞKAN, S. (1997). Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye'de Resim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Başvuru Eserleri Dizisi:150.
- BERK, N. (1951). Bellini'ler, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BOYAR. S.P. (1948). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Türk Ressamları Hayatları Ve Eserleri, Ankara: Jandarma Basım Evi.
- BURNSTOCK, A. (1997). Scientific Examination And The Restoration Of Easel Painting At The Courtauld Institute Of Art: Selected Case Studies. The Interface Between Science And Conservation, England: The British Museum Occasional Paper Number:116, pp:47-58, Ed. Susan Bradley.
- ÇAĞMAN, F. Z. TANINDI. (1984). Portreler, İstanbul: Yapı Kredi Bankası Kültür Ve Sanat Hizmetleri Topkapı Sarayı Müzesi:10.
- ÇÖTELİOĞLU, A. (2009). İstanbul'un 100 Ressamı İstanbul'un Yüzleri Serisi-1, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları.
- DARCHUK. L., Z. TSYBRII, A. WOROBIEC, C. VAZQUEZ, O.M. PALACIOS, E.A. STEFANIAK, G. GATTO ROTONDO, F. SIZOV, R. VAN GRIEKEN (2010). Argentinean Prehistoric Pigments Study By Combined SEM/EDX and Molecular Spectroscopy, U.S.A.: Elsevier B.V., Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy 75, pp:1398-1402.
- Elektronik kaynakça: (http://tr.wikipedia.org/wiki/Gentile_Bellini). Erişim tarihi: 19.04.2015.
- ELMAS, .H. (2000). Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri, Konya: Arı Ofset Matbaacılık, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- EYÜPOĞLU. B.R. M. ASLIER, E. NACI, S. KOŞAN, Z. GÜVEMLİ, (1982). Çağdaş Türk Resminden Örnekler, İstanbul: Ak Yayınlar, Kültür Kitapları Serisi:5.
- GERMANER, S. (2009). Mektebi Sultani 'den Galatasaray Lisesi'ne Ressamlar(1868-1968), İstanbul: Promat Basım Yayın, Pera Müzesi Yayını: 32, Ed: Zeynep Ögel,
- İREPOĞLU, G. (1986). Feyhaman Duran, İstanbul: Tifduruk press A.Ş.
- ÖZ, T. (1953). Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II'e Ait Eserler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XI. Seri, No: 3. Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- REFİK, A. (2006). Fatih ve Bellini, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- ROUESSAC, F., ANNICK.R. (2007) Chemical Analysis Modern Instrumentation Methods and Techniques , England: John Wiley And Sons Ltd., Second Edition
- SEVENGİL, R.A (Tarihsiz) Fatih Devrinde Alimler Sanatkarlar Ve Kültür Hayat, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- TOWNSEND, J. H., K. KEUNE. (2006). Microscopical Techniques Applied to Traditional Paintings, England: Infocus Issue 1, march, pp.54-65.
- TURANİ, A. (1984). Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı, Ankara: Doğu Matbaası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları1.

- WHITE, R., A. ROY, (1998). GC-MS and SEM Studies on the Effects of Solvent Cleaning on old Master Paintings from the National Gallery, London: Studies in Conservation 43, pp.159-176.
- ZENG.Q.G., G.X.ZHANG, C.W. LEUNG, J.ZUO. (2010). Studies of Wall Painting Fragments from Kaiping Diaolou By SEM/EDX, Micro Raman and FTIR Spectroscopy, U.S.A.: Elsevier B.V., Microchemical Journal 96,pp:330-306.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- EMRE, G., (ERSAN) ERUŞ, H. Ö. (2015). “Türk Ressam Feyhaman Duran İmzalı Fatih Sultan Mehmet Portesinin Pigment Ve Bağlayıcı Analizi (Ressam Gentile Bellini’nin Fatih Sultan Mehmet Portesinin Kopya Yağlıboya Tablosu)/ Pigment And Binder Analysis Of Turkish Painter Feyhaman Duran’s Portrait Of Mehmed II Portrait (Replicated Oil Painting Of Mehmed II Originally Painted By The Artist Gentile Bellini)”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8329>, p. 429-448.

GASTRONOMY AND WINE TOURISM AS A VARIETY OF SPECIAL INTEREST TOURISM: THRACIAN VINEYARD ROUTE*

*Mehmet Han ERGÜVEN***

ABSTRACT

Having an increasing tendency towards a combined consuming habits, modern humans tend towards different types of special interest tourism in order to increase their life standards, to add “surplus value” to their lives and to have different experiences. Gastronomy and wine tourism, within this context, have an increasing attractiveness. This study is carried out to identify the enterprises taking part in Thracian Vineyard Route (TVR) project, to reveal how TVR entrepreneurs and proprietors perceive Thracian vineyard route as a tourism product, to find out their ideas on future and to propound some offers on existing TVR project. In this study, total of nine people, who were either owner or the managers of eight out of all 12 TVR enterprises, have been interviewed in detail by using a qualitative analysis method and the data obtained have been evaluated by descriptive analysis method. Written documents regarding the study has also been examined. In consideration of the data obtained in this study, it has been revealed that unpopular destinations within the scope of tourism could be revived by theming if sufficient infrastructure and superstructure, and human resources are provided. Especially the latest legislative regulations has urged TVR enterprises to develop alternative sales strategies for entering into market and delivering their products to end users. TVR enterprises have proven that they have the potential to become a role model for various projects planned to be realized in the future apart from being a profit for the region they are located.

STRUCTURED ABSTRACT

Special interest tourists tend to actively seek for connections in cultural and physical environment. Pursuit of innovation and change, continuous learning and self-realization are some of the most significant motivations of special interest tourists (Hanrich 2008). Since they give value and experience to the tourists, gastronomy and wine tourism are among the increasingly-popularizing types of special interest tourism. Within this context, wine tourism has been discussed on the basis of

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, El-mek: erguven@klu.edu.tr

countries from Germany (Scheffel 1993) to South Africa (Bruwer 2003), and several studies (2004) underlined the importance of wine tourism on a global scale. While Faßler (2008) discussed the relation and interaction between wine production and tourism within the context of regional development, Doren Kagelmann and Orsolini (2011) studied wine marketing and culture tourism, and Mareno Melgarejo (2012) researched Spanish wine routes. In the studies conducted on gastronomy tourism in Turkey, sustainability was also emphasized in addition to cultural aspects (Kesici 2012) of gastronomy tourism. When it comes to Thrace, it is observed that along with Kiracı and Özdemir (2006) and Kiper and Korkut (2011), there are several scholars, who also discussed agritourism, rural tourism and alternative tourism types in Thrace besides sea-sand-sun tourism as in Şarköy example of Küçükaltan and Ultanır (2012). Unlike aforementioned studies, this study focuses on Thrace Vineyard Route (TVR), which was carried out in 2013 with participation of 12 vineyard facilities and supported by Thracian Development Agency (TRAKYAKA) as the first gastronomy and wine tourism route in Turkey. 12 TVR enterprises were selected as references of this study. The interviews were conducted with nine people, who were either the owner or the manager of the eight enterprises. It is observed that the participants travel frequently and had overseas experience, and that they were knowledgeable and experienced in gastronomy and wine cultures, and prefer to run boutique facilities. These people are aware of the fact that viniculture is a difficult process, and they are consciously involved in this business. These interviews provided information to the author regarding pleasure, sustainability, corporate social responsibility, demand group, wellness, etc., along with the chance to get closely acquainted with TVR enterprises and wine tourism, and lent assistance regarding the potential, problems and solution suggestions on gastronomy tourism in general, and on wine tourism in particular. Many difficulties were faced while manifesting the research questions. While normally the preparation of research questions and literature reviews are two simultaneous and interactive processes in many studies, the research questions in this study could only be shaped after completing a certain part of data collection process (Yıldırım and Şimşek 2013). Within this context, since there were not any available academic studies regarding TVR, instead of a semi-structured questionnaire form, which would form a basis for a qualitative research that would act as a starting point for future quantitative studies, in-depth interviewing method was preferred to research and propound the development process of TVR enterprises and to collect data. In this context, descriptive analysis was applied in this study by using deduction method. The existence of TVR facilities strengthened the image of Thrace as a tourism destination. Within this context, TVR is considered as a successful project. Since gastronomy and wine tourism are attractive tourism products, TVR also finds wide press coverage in visual and printed media. TVR enterprises faced with rapidly-growing demands of visitors and tourists and particularly caught off guard due to inadequate accommodation facilities. This also comes up in the process of welcoming and entertaining the guests. Immediate solutions for these problems should also be created in order to increase sustainability of the project. It is observed both in literature reviews and in the process of interviews that

Turkish Studies

TVR process is on its onset. The interviews revealed that the Thrace region may set an example for entrepreneurs in Aegean region and Cappadocia, where it is more suitable to establish a vineyard route in Turkey, and this type of projects may be carried into effect by receiving support. TVR enterprises, which are newly-established and small-scaled enterprises in terms of their structural features, consider TVR as a tourism-themed route. It is observed that direct sales have increased with the visits on the route. Although it has some drawbacks, the tourism destinations in surrounding areas have become more attractive with the increasing numbers of short vacations. Thus, it would not be wrong to say that the TVR enterprises have successfully added “surplus value”, along with offering a new experience to the visiting tourists. It is also predicted that TVR enterprises will also attract more tourists by continuing to focus on tourism. However, although TVR enterprises rank among national and international brands in wine production, they cannot get the attention they deserve due to insufficient accommodation and human resources in terms of becoming gastronomy or wine tourism routes. It is observed in the data obtained from the interviews that there were major drawbacks especially in presentation, tasting, consultancy, sales and accommodation in enterprises. Within this context, it is observed that despite of its drawbacks, TVR project, which is a clustering project, was partially successful due to the increasing numbers of tourists and day trippers. Although it is a route, if TVR is desired to be located in Thrace as a sustainable regional development factor in the future, other gastronomic values of the region, especially cheese, meat, olive oil, marmalade, etc., should also be as high-quality as wine produced in the region. TVR, which is at the outset of thematization within this context, may be a sustainable regional factor with both a vertical and a horizontal clustering model, as well as a national and international achievement model.

Key Words: Special interest tourism, Gastronomy tourism, Wine tourism, Vineyard Route, Thrace.

BİR ÖZEL İLGİ TURİZM ÇEŞİDİ OLARAK GASTRONOMİ VE ŞARAP TURİZMİ: TRAKYA BAĞ ROTASI

ÖZET

Giderek karma bir tüketim alışkanlığına sahip olan günümüz insanı, yaşam kalitesini arttırmak, deneyim yaşamak ve yaşamına “artı değer” katmak için özel ilgi turizm çeşitlerine yönelmektedir. Gastronomi ve şarap turizmi, bu bağlamda artan bir çekiciliğe sahiptir. Bu çalışma, Trakya Kalkınma Ajansı’nın (TKA) destekleriyle 2013 yılında hayata geçirilen Trakya Bağ Rotası (TBR) Projesi’nde yer alan işletmeleri tanımlamak, TBR işletme sahipleri ve işletmecilerinin TBR’yi bir turizm ürünü olarak nasıl algılandıklarını ortaya çıkarmak, bu kişilerin geleceğe yönelik düşüncelerini öğrenmek ve mevcut TBR projesini geliştirmeye yönelik öneriler ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada nitel bir araştırma yönteminden yararlanılarak toplamda 12 TBR işletmesinden sekizinin sahibi ya da işletmecisi olan toplam dokuz kişi ile derinlemesine görüşmeler

Turkish Studies

geçekleştirilmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışma ile ilgili yazılı dokümanlar incelenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında, turizm bağlamında sönük olan destinasyonların TBR’de olduğu gibi yeterli alt- ve üstyapı ve insan kaynaklarının sağlanması durumunda temalaşmaya giderek canlandırılabilceği, bir takım öneriler sunularak ortaya konulmuştur. Özellikle son yasal düzenlemeler yeni kurulan TBR işletmelerini pazara girişlerinde ve ürünlerini nihai tüketiciye ulaştırmaları bağlamında alternatif satış stratejileri geliştirmelerine sevk etmiştir. TBR işletmeleri bulundukları coğrafya için birer kazanç olma yanında gelecekte gerçekleştirilmesi düşünülen birçok proje için örnek model oluşturma potansiyeline sahip olma özelliği sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel ilgi turizmi, Gastronomi turizmi, Şarap turizmi, Bağ rotası, Trakya

Introduction

Special interest tourism is the fastest-growing type of tourism industry. The participants of special interest tours tend to have a deep tourism knowledge and experience and they are generally in pursuit of new experiences. Within this context, it is necessary to offer new products and services to the market, which will appeal to this target group. Special interest tourism involves a wide range of tourism types. For example, urban, nature, gastronomy, wine, history, culture, education, sex, etc. (Douglas, Douglas and Derett, 2001).

While the number of studies on hospitality facilities and sea-sand-sun tourism in Turkey have been growing apace each year, the number of studies, especially qualitative studies, on touristic routes and special interest tourists are too scarce. The number of studies, which focus on, evaluates and brings suggestions on formation and development phases of tourism routes in Turkey, are not at satisfactory levels as well. When the international themed tourism routes are examined, it can be seen that the studies in Turkey were inspired by these routes. This also applies to TVR. No academic studies have been encountered in Turkey on clustering in gastronomy tourism. Within this context, the information regarding TVR enterprises, which are also referred to as boutique wineries, are limited to the promotional materials prepared within the scope of TVR project (brochures, booklets, CDs, videos, maps, etc.) and newsworthy information that have media coverage. Therefore, this is the first study in this field. In this context, the purposes of this study may be listed as follows: 1) to describe the enterprises that took place in TVR project, which has been carried into effect in 2013 with support of TKA, 2) to reveal how TVR owners and managers perceive TVR as a tourism product, 3) to find out their thoughts about the future, 4) to propound suggestions to develop existing TVR project. It is also aimed to develop hypotheses for creating a starting point for prospective quantitative studies based on the deductions to be obtained through the analysis of the data collected in this qualitative study.

In line with the aforementioned purposes, the answers for the following questions have been sought:

1. What are the structural characteristics of TVR enterprises?
2. In what way have the TVR enterprises been influenced by the TVR project within the context of tourism?
3. Could we consider TVR project as an accomplishment? What were the challenges encountered?

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

4. Are TVR enterprises forced to go through a structural change?

5. How these enterprises were affected by the new Law on Alcoholic Beverages and what were their solutions?

While this study seeks for answers for the aforementioned questions, it is also conducted for sustainability of TVR project, which is supported by TKA, and to research and evaluate the potential short, medium and long term contributions of this project to the region. Along with its contribution to the literature, it is also believed that this study may also be considered as a corporate social responsibility behavior, since the organization, where the author works, is located in the Thrace region. In addition, since the region is untouched, and the number of studies on this subject is very limited, this study may also have a preventive effect on potential wrong decisions, apart from providing practical solutions to save time and money on prospective scientific and sectoral initiatives. Another purpose is to plan a research on developmental status of TVR with the studies to be conducted in every five years within the context of creating the first themed gastronomy and wine tourism route in Turkey. According to Doulas, Douglas and Derett (2001), special interest tourism types are influenced by political developments as much as they are influenced by environmental factors. Thus, it is believed that this study will also contribute to the literature, where the business conditions that have changed following the new legislative regulations regarding alcoholic beverages in 2013 and the new developments will be presented.

Literature

Special interest tourists display behaviors that actively search for connections in cultural and physical environment. The pursuit of innovation and change, continuous education and self-realization are among the most significant motivations of special interest tourists (Hanrich 2008: 50). They also want to experience the people, culture and physical environment and to join them. This may sometimes perceived by the local people as a new process, since at some point, the local people become a part of this tourism activity.

Scheffel's (1993) study, where he discussed numerical values in German vineyard route example, is one of the first studies in the field of gastronomy and vine themed routes. Bruwer (2003) discussed South African wine routes, structural extents of wine tourism industry and wine tourism product from a different point of view, and Hall (2004a) revealed the development, management and market of global wine tourism. While in another study that he conducted at the same time period, Hall (2004b) discussed the small businesses, wine and gastronomy tourism in New Zealand in terms of collaboration, clustering and lifestyle, Fäßler (2008) discussed the relationship and interaction between winemaking and tourism within the context of an independent regional development. Doren, Kagelmann and Orsolini (2011) studied wine marketing and culture tourism, and Mareno Melgarejo (2012) researched Spanish wine routes. When these studies are reviewed, it is seen that TVR enterprises are structurally closer to Hall's (2004b) study.

In the studies conducted in Turkey on gastronomy tourism, it is seen that the sustainability of gastronomy tourism (Yüncü 2010; Kodaş and Dikici 2012; Cömert 2014; Kaşlı, Cankül, Koz and Ekici 2015) also pointed out, as well as its cultural aspects (Kesici 2012). On the other hand, Türkben, Gül and Uzar's (2012) study named "Place and Significance of Viniculture in Agro-tourism in Turkey", is a study that was conducted on vineyard tourism in Turkey. This study suggests organizing activities that may attract tourists, who visit our country to promote vineyard tourism in Turkey. These activities could involve to organize harvesting and tasting tours for tourists in areas, which are suitable for vineyard tourism, to have them taste the wines produced from the grapes cultivated in that region, to organize trips to wine distilleries, and to provide them the opportunity to make their own wines and to promote the region by organizing vineyard

festivals. Since vineyard tourism promotes economic development, especially in rural areas, it is very important for our country (Türkben, Gül ve Uzar 2012, 48). Türkben, Gül and Uzar's study emphasizes Şarköy and Mürefte in Tekirdağ example.

It can be stated that some certain destinations have not yet ranked among tourism market, except for Şarköy, which is known by summer house tourism for Thrace and especially for Istanbul. On the other hand, it is seen that sea-sand-sun tourism in Şarköy has also not been discussed academically. Although most studies emphasize "rural" features of Şarköy, there are a considerable amount of studies. Although Kiracı and Özdemir (2006) conducted their study named "Current status of viniculture in Şarköy, Tekirdağ, and determination of organizational opportunities for the solution of the manufacturers' problems" many years ago, realization of TVR as organization and clustering have only been accomplished in 2013. On the other hand, Kiper and Korkut discussed the case of tourism in Şarköy and studied the effect of plant production on rural tourism (Kiper and Korkut, 2011). Again, another study involving Kiper and Korkut (Kiper, Korkut and Yılmaz 2011) named "The effect of natural landscape on the development of rural tourism: the example of Şarköy, Tekirdağ", shows that Şarköy become prominent in Thrace as a research area. In another study, to which Kiper contributed, named "Applicability of Agro-tourism and the role of women. Example of Şarköy-Mürefte", the roles of women in rural tourism, who are one of the economically disadvantaged groups, were researched (Kiper, Özdemir and Başaran 2011). In this context, rural tourism was discussed with respect to sustainability in terms of contribution to local development. In another study named "Determination of trekking routes regarding nature tourism in Şarköy District in Northwest Turkey", Kiper (2011) discussed Şarköy as an active tourism destination. With richness and diversity of natural attractions, Şarköy and its surroundings are attractive destinations for trekking tourism, which is one of the alternative types of tourism. Küçükaltan and Ulutanır (2012) discussed Thrace in their study and selected Şarköy as the field of application. Şarköy example, within the context of applicability of rural tourism in Thrace, may set an example for areas with similar structural characteristics in Thrace. Another study with a similar title was "Evaluation of the potential of rural tourism as a factor for rural development in Şarköy and surroundings" by Çakır and Çakır (2012). As in the previous studies, these researchers also focused on rural tourism.

According to Akgün (2014), wine production, consumption, marketing and promotion in Turkey have been radically affected by the "Regulation Regarding the Amendment of the Regulation Related to the Procedures and Principles Regarding Sales and Presentation of the Tobacco Products and Alcoholic Beverages", which has entered into force after being published on the Official Gazette no: 28769 in September 18, 2013, and which has been regulated by Tobacco and Alcohol Market Regulatory Authority, and by the "Law Regarding Amendment of the Statutory Decree no: 375 by Some Other Laws", which has entered into force on October 2013 (www.resmigazete.gov.tr). Within this context, it can be stated that today, the previous studies and suggestions regarding wine tourism have substantially lost their validities. In this sense, apart from being the first study in many ways due to the following reasons, the following are deduced in consideration of the findings obtained in this study:

1. Wine tourism, which is considered as a special interest tourism, has been radically affected by the aforementioned Law.
2. All TVR enterprises were caught off guard against the prohibition of advertisement of alcoholic beverages in the aforementioned Law. TVR enterprises faced difficulties due to the fact that known promotion, marketing and sales channels became out of the loop and started to search for alternative ways for marketing and to reach the end user.

3. Due to the aforementioned reasons, the studies conducted in our country before 2013 should now be considered as invalid in terms of their relevance.

4. A great deal of the suggestions brought by the studies conducted until 2013 have fallen behind and lost their validities.

5. Due to the latest developments, the international studies could also be utilized within certain limits.

Method

Many difficulties were faced while presenting the research questions. The fact that there were not any available theoretical frameworks was the main difficulty. While the lack of any theoretical literature made things difficult for the researchers, it could also be stated that it also brought along many surprises. While normally the preparation of research questions and literature reviews are two simultaneous and interactive processes in many studies, the research questions in this study could only be shaped after completing a certain part of data collection process (Yıldırım and Şimşek, 2013: 94).

The research area was found readily available within the scope of Thracian Vineyard Route Project. The facts that the research area was dispersed and the enterprises were under the influences of different socio-cultural and socio-economic effects have affected both the course and the results of the study. It was also seen in the preliminary survey stage that the literature was insufficient for this study as well. The promotional materials prepared within the scope of TVR project were reviewed based on the studies that did not go beyond reports or columns in printed media. Within this context, since there were not any available academic studies regarding TVR, instead of a semi-structured questionnaire form, which would form a basis for a qualitative research that would act as a starting point for future quantitative studies, in-depth interviewing method was preferred to research and propound the development process of TVR enterprises and to collect data.

For this purpose, five research trips were organized between June 23 and July 13, 2014 and 12 TVR enterprises were selected as examples. The interviews were conducted with nine people, who were either the owner or the manager of the eight enterprises, and the interviews took seven hours and seven minutes in total. The interviews were put into report form in 85 A4 size pages and each interview took between 45 and 72 minutes. One-to-one interviews conducted with the enterprise managers gave us information different than expected. Thus, this study also contributed to increase reliability of the qualitative data, which were obtained with support of other materials, such as research, observation or archive (Kozak, 2014: 137). In this context, descriptive analysis was performed in this study by using deduction method. In addition, the researchers also participated in national and international fairs, conferences and panel discussions regarding this matter and tried to collect and diversify information and materials.

Since it was the first interview, and it shaped the research to a large extent, the interview with Doğan Dönmez, the owner of Vino Dessera, played a key role for this study. The new questions that arouse during interviews were also added to the previously prepared questions. The questions, which were thought to be outdated, were eliminated and a continuous research process was experienced. This was considered to be a accompany process for the theory, which will be developed through the reference grounded theory. These interviews provided information to the author regarding pleasure, sustainability, corporate social responsibility, demand group, wellness, etc., along with the chance to get closely acquainted with TVR enterprises and wine tourism, and lent assistance regarding the potential, problems and solution suggestions on gastronomy tourism in general, and on wine tourism in particular. Tape recorders were used during interviews and the records were deciphered afterwards. This also contributed to the efficiency of the research.

Although the participants were easily accessible, it was difficult to make an appointment for the interviews, since many part-time business managers live in Istanbul. The participants had no trust issues against the researcher. The researcher received the permissions of the participants for using tape recorders prior to interviews. In order to perform the interviews in a comfortable environment, the participants were interviewed either in their establishments and/or the place where they live. This is believed to increase the validity of the data obtained. Since this study is the first academic study on TVR, the subject was analyzed under the following titles: the structure of TVR businesses, the opinions of TVR business owners or managers on considering TVR as a tourism product and the challenges faced by TVR.

The researcher has a different role in field in qualitative researches. The researchers play those roles or positions or they are given those roles or positions voluntarily or involuntarily. The information that will be obtained or will not be obtained by the researcher may vary depending upon those roles and positions. According to Flick (2004: 154), the participation or role of the researcher in the field is divided into four groups as the stranger, visitor, initiator and a well-informed person, or the researcher is regarded as the “professional stranger”. According to Spöhring (1995: 148), the researcher and the subjects are normally strangers to each other. Thus, it is necessary to retain the trust and interest of the subject, and also protect the data (Flick et. al. 1995: 155).

Findings

The research was performed with nine people, who were either the owner or the manager of the eight TVR enterprises. The findings will be evaluated under three titles: structure and motives of TVR enterprises, the opinions of TVR business owners or managers on considering TVR as a tourism product and the challenges confronted by TVR.

Structure and Motives of TVR Enterprises

Although size, capacity, spaciousness, number of employees, etc. are not currently determined criteria for boutique enterprises, TVR enterprises describe themselves as “boutique” enterprises. Besides TVR enterprises are authentic, and represent a certain terroir, vineyards and wine distilleries are intertwined in these enterprises. Although he stated that no sharp lines could be drawn for boutique wine making, Fedai Yaldız reflected boutique wine making with the following statements:

“As long as you don’t go over the limits of boutique wine making. You should not exceed maximum 400 - 500 tons, I don’t know, but I think you cannot say you are a boutique wine maker by producing millions of bottles of wine. I don’t know the certain limits. The vineyard and wine grape of the boutique wine maker should be integrated. You should grow your vineyard in accordance with the wine you want to make. If you can personally check each one of your products, if they are not mass produced, that is boutique wine making.”

As it was also stated by Fedai Yaldız, and as it is seen on Table 1, all enterprises visited by the researcher can be considered as “boutique” enterprises. When Table 1 is reviewed, it was seen that all TVR enterprises, except for Melen Vineyards, were established after 1993. Beside the fact that many managers entered into viniculture by quitting their previous jobs or considered viniculture as an extra job or a hobby, suitable legal provisions may also be considered among these reasons.

Table 1: Thracian Vineyard Route Enterprises

Name of the Enterprise	Location	Year of Establishment	Interviewees	Size	Production/ Bottle
Melen Vineyards	Şarköy	1920	Cem Çetintaş	240 decares	500.000
Gülör Vineyards	Şarköy	1993	Fedai Yıldız	150 decares	200.000
Chateau Kalpak Vineyards	Şarköy	1993	Bülent Kalpaklıoğlu	120 decares	50.000
Barel Vineyards	Tekirdağ	1997	Barkın Akın	150 decares	40.000
Arcadia Vineyards	Kırklareli	2000	Zeynep Arca Salliel	200 decares	120.000
Barbare Vineyards	Tekirdağ	2000	Tülin Bozüyük	230 decares	80.000-100.000
Şato Nuzun Vineyards	Tekirdağ	2005	Necdet Uzun	146 decares	33.000-35.000
Vino Dessera Vineyards	Kırklareli	2007	Doğan Dönmez	200 decares	100.000

In the interviews, it was observed that the common characteristics of the participants were that all of them travel frequently and had overseas experience, and that they were knowledgeable and experienced in gastronomy and wine cultures. When talking about her overseas experiences, Zeynep Arca Salliel explained with the following examples that gastronomy tourism develops rural areas:

“We are thinking about world-wide gourmet food made from local products. We are currently making and offering these foods to our same-day visitors. This is a common model in the world. After all, we see that all rural areas of Italy have developed in this way. You also see that all rural areas of South France have also developed in this way. St. Sebastian in Galicia, Spain is also famous for its restaurants in rural areas and there are five restaurants with three Michelin stars in that village. These are extreme examples, but they exist.”

Necdet Uzun talked about his overseas experiences as follows *“I have been to many wineries around the world. Especially to old wineries. [...] Both in Chile, Argentina, USA, Canada in the Americas, and in Spain, Germany, etc. In Europe. I have observed the way they do this job. There are ultramodern wineries.”*

Necdet Uzun summed up why he chose viniculture as business in the early 2000s due to his overseas experiences and the suitable conditions in Turkey, his influences from lifestyles and enterprises in other countries and his initial steps into wine making business, believing that viniculture could also be successfully done in Turkey:

“We bought this land in 2004. We set to work in 2005 by planting the vines. We planted a part of the vines. We produced our first products in 2008 and launched them at the end of 2010. Half of the land is currently empty. 146 decares of land. Now we have vines planted in 70 decares.”

When explaining the initial processes of entering into viniculture business, which is a challenging work, Zeynep Arca Salliel stated that they also considered the suggestions of their foreign visitors:

"We began by producing wine based on the fact that these lands have the potential for world-wide products, but we could not make quite a name for ourselves, because food & beverage is very important in our tourism sector. In food & beverage, you need to present a good menu that you supply with local products together with a good local wine. This is how it is done in all over the world."

While overseas experience and examples play a crucial role in the examples of Necdet Uzun and Zeynep Arca Salliel, it is clear with his following statements that his education had a huge influence on Barkın Akin's interest in winery business:

"I worked in food industry in the past. I studied Business in English. I also studied gastronomy in Yeditepe Üniversitesi. It was the first culinary school in Turkey. I have a food company in Istanbul. I became acquainted with wine in there. Since we grew up in a vineyard, my family and I have always had a passion for wine. We have already been making wine with the grapes of our own vineyards. And after I received education, I said 'why don't I become a Professional?'"

Another example of entrepreneurship from the TVR enterprises is observed in Bülent Kalpaklıoğlu, the owner of Chateau Kalpak, and he briefly explains as follows:

"It all started as a hobby, and then things got out of hand."

As it can be seen from the statements of the interviewees, the facts that the wine makers have overseas experiences and they are well-educated show that they consciously started this job. It was also observed that the viniculture sector, where the TVR enterprises are considered as boutique enterprises and the owners have started this job to make their dreams come true or as a hobby, has developed in time and the enterprises has entered into the process of branding.

The Opinions of TVR Business Owners or Managers on Considering TVR as a Tourism Product

This may seem as a solution for the enterprises, which were up against the wall with the aforementioned legal practices that has entered into force in 2013, the year when TVR project was realized. The effect of this project on development of tourism is also undeniable. Although it is too early to tell, all interviewed TVR managers and owners express positive opinions about the results of the project.

"I think this is a great and a successful project. It gave us, the newly-established companies, an elbow room after the latest prohibition on promotion. We cannot promote our products. We cannot do anything. Everything is prohibited. We have a signboard by the road. We will also remove that. We don't have a website. We cannot share anything on Facebook or other social media channels. How will people find us? That is impossible. TVR was there right on time. Now we even have weekend tours" (Barkın Akin).

Bülent Kalpaklıoğlu, the manager of Chateau Kalpak, which is one of the enterprises geographically far from Istanbul, shared the similar opinions with Barkın Akin.

"It is quite effective. Very effective. There have been many people, who followed that route. By many, I mean not hundreds of people, but less than 50. We received tens of phone calls, more than 50. They call us. They say, 'we saw you on vineyard route, and we will be joining in a tour including your place. Can we stop by? That's how they came.'"

TVR project and gastronomy/wine and tourism fact can be seen in detail in Tülin Bozöyük's statements:

"Of course the demand has increased after TVR. These are two parallel things. We

have built a hotel in this are both individually and as Barbare. We are promoting our facilities as much as we can, but we eventually get stuck at some point. Now I will give you the simplest example. You are in Istanbul and you will go somewhere at the weekend. You go online and make a quick research about the places to see. You type some keywords in Google. The results will most likely take you either to Şile or Ağva. When you search for a vineyard house in Thrace, you see a question mark.

Tülin Bozöyük also mentioned that an adaptation process is required for the tourist to accept new tourism products and destinations and that the news that have press coverage are very important within this context. Besides, she also pointed out the subliminal importance of the image of destination in decision making stage for the tourists and that TVR project had a positive impact on these efforts:

“TVR was something that supported our individual efforts. While we used to receive one or two phone calls in a week, we began to receive one or two phone calls in one day for the last couple of months. They ask things about accommodation, and they say they want to stop by. They call us, and tell us they want to visit, but they don’t know what to expect. These are good signs at this point. But if they still say that they don’t know what to expect after two years, that’s not good. Good things happen. For instance, they call us from the Aegean Region and say ‘we planned a trip to vineyards in Thrace for the weekend, and we want to stop by. We heard that you provide accommodation.’ We receive that kind of calls. People come from South to North, to Thrace. Black Sea tours have always been popular. But I have never heard someone say ‘let’s go on a Thrace trip’.”

Within this context, it is observed that TVR’s potential of making Thrace attractive for tours is also noticed and Thrace becomes an alternative for people living in other regions of Turkey, in addition to traditional Black Sea tours.

Challenges Faced by TVR

When the opinions of TVR owners and managers are considered, the challenges may be grouped under two main titles: (1) Marketing of the wines manufactured, (2) Insufficient physical means and human resources to welcome, entertain and accommodate the guests.

It is observed that the TVR enterprises, who were inspired by the overseas practices when establishing a winery, and who started out by considering the marketing and sales of the products through ordinary channels, were faced some challenges because of the amended legislative regulations. Zeynep Arca Salliel stated the current conditions as follows:

„Now we cannot promote our products since we are alcoholic beverage manufacturers. Our products on market are our sole commercial activity. Our current commercial activity unfortunately does not allow for promotion.”

When we look through the perspective of the entrepreneurs, it is necessary that the sector to be invested and the conditions on that country should be stable. The methods applied for boutique wine products, which are considered as luxury products, and especially for wines, which are produced through organic-based production methods, may be fragile and the product may have higher costs. Necdet Uzun, who prefers organic viniculture, summed up the beginning of his journey and the conditions that he encountered as follows.

“When we made this investment, the laws, regulations and the legislations were favorable in our country. For instance, we have the opportunity to sell our products through online channels. We were preparing our website when we hit the marketplace at the end of 2010. This omnibus bill was enacted at the beginning of 2011 and online sales were prohibited.

We were planning to make half of our sales through the internet. [...] We started off by thinking that we could reach people directly by using these opportunities and our plans got upside down. We suddenly lost the channel that we planned to make half of our sales."

Necdet Uzun, who set off based on his overseas experience within the context of adapting ever-changing conditions, stated that he started to search for different sales channels, and tried wine clubs, which are common entities in other countries, and summed up the problems that he encountered when marketing his products:

"The wineries in other countries have their own wine clubs. We have created a wine club. Then we were able to send products by cargo to the members of the wine club. [...] And then another law was introduced on June 2013. The law states that you cannot send alcoholic beverages to end users by cargo. And when the law was introduced, 40% of our sales were made through this way. It was around 1200-1300 at that time. We have about 2000 club members and this has the potential to constitute half of our sales but we cannot use this channel. But people can come and purchase our products from here. We cannot bring our products to our customers. Thus, this had a negative effect on our plans. That's why 40% of our sales are now made from here. The remaining sales are made to restaurants and wine boutiques. We have invoiced sales. And other retail sales with a receipt."

The guests, who visit the vineyards by following TVR or out of curiosity and interest, also demand accommodation services from the aforementioned enterprises to increase their „experience“, apart from wine tasting and vineyard tours. Although TVR was initiated in 2013, it is observed that many enterprises were caught off guard, especially within the context of tourism. For instance, Zeynep Arca Salliel from Arcadia Vineyards stated their accommodation issues as follows:

„We fail to satisfy accommodation needs. We direct our customers to Ezgi Hotel. The guests do not want to stay in an urban hotel. They say they want to stay in the village and experience the village. We cannot provide accommodation in the village, there is no infrastructure."

Tülin Bozöyük predicts the problems, which may arise in the future due to the increasing demand following the realization of the project, since the accommodation infrastructure is insufficient and since more people are expected to visit after the promotion of TVR and its attraction:

"I believe, our biggest problem here will be this: tourism will have a boom within a couple of years, but there are no facilities here to satisfy the target group that we aim as the founders of these twelve vineyards. Now we have built six rooms in here. 6 rooms mean maximum 12 people. I can host 12 people in a weekend. However, I have a facility (restaurant) here, where I can potentially host 100-120 people. But where will these people stay. That is a problem."

Müge Akgün's statements, who discussed gastronomy tourism from another perspective, supports the prediction of Tülin Bozöyük. "[...] I have travelled through the vineyard route in Thrace. Mürefte is falling apart. So is Şarköy. There are no places to stay. [...]" (www.turizm gazetes i.com). It may be considered that Şarköy or Mürefte are secondary house/summer house destinations and the reason for these problems may be that they appeal to low-income demand group.

Fedai Yıldız also mentioned the idea that the visitors will demand accommodation, since the expectations of the visitors will be varied due to the development of TVR and increasing

number of visitors, and since TVR enterprises will become more attractive due to their locations:

“People will want to spend the night in these places. Maybe small lodges should be built. The guests will want to drink their wines and enjoy this view at night. Tourism will also bring a lot of money. We have a vineyard house over there. It is a private property but we are planning to use it as a boutique hotel. But it is too soon. It is the same for all of us. TVR came out of nowhere. But good things happen.”

Apart from marketing the products and insufficient physical means to meet the accommodation needs of the guests, Zeynep Arca Salliel also expressed another problem. She gives the following statements about the rocky roads of viniculture and wine making, about the fact that an idle land is used, and that 7-8 years of time period is required to get products and this is a difficult process that requires patience:

“[...] When we first purchased this land, there were not even a single weed or a quick grass. We have put all our energy to this land without doing anything else for 5 years in order to regenerate the soil. We have injected bacteria, put green manure, laid compost and fertilizer. We have spread alfalfa seed and other seeds. We have fetched tanks of water from the village and irrigated the soil. It was something crazy. The town's people see us as mad as a hatter.”

Zeynep Arca Salliel also gives the following statements about the challenges that she experienced when entering into this sector:

“We have had many difficulties for many years. We were always talking about the concept of terroir wine. We have always wanted to produce wine with unindustrialized production techniques that reflect the taste of these lands, and our foreign customers have always criticized us on this matter. Why? You do have the potential, but why don't you have those products. The wine has been in these lands for thousands of years, why isn't it available now?”

It was also observed that the opinions of TVR owners and managers on the future are also related to the problems that they look for solutions. It was observed in the interviews that the marketing of the products and insufficient lodging facilities were the leading problems among the most challenging aspects for TVR owners and managers.

Conclusion and Evaluation

It is observed both in literature reviews and in the process of interviews that TVR process is on its onset. The interviews showed that the Thrace region may set an example for entrepreneurs in Aegean region and Cappadocia, where it is more suitable to establish a vineyard route in Turkey, and this type of projects may be realized by receiving support.

TVR enterprises, which are newly-established and small-scaled enterprises in terms of their structural features, consider TVR as a tourism-themed route. Direct sales have increased with the visits on the route. Although it has some drawbacks, the tourism destinations in surrounding areas have become more attractive with the increase in the number of short vacations. From this point forth, it is avowable to say that the TVR enterprises have successfully added “surplus value”, along with offering a new experience to the visiting tourists. It is also predicted that TVR enterprises will also attract more tourists by continuing to focus on tourism.

Although it is not hard to say that tourism sector utilizes advanced communication technologies and it develops under the influence of these technologies, it is also not hard to predict that the current conditions become uncertain for TVR enterprises due to the work and business

conditions that have changed by the regulations regarding alcoholic beverages. Comprehending the current situation is very important for sustainability of future plans and strategies to be developed. Although TVR enterprises rank among national and international brands in wine production, they cannot get the attention they deserve due to insufficient accommodation and human resources in terms of becoming gastronomy or wine tourism routes. It is observed in the data obtained from the interviews that there were major drawbacks especially in presentation, tasting, consultancy, sales and accommodation in enterprises. Within this context, it is observed that despite of its drawbacks, TVR project, which is a clustering project, was partially successful due to the increasing numbers of tourists and day trippers.

Although it is a route, if TVR is desired to be located in Thrace as a sustainable regional development actor in the future, other gastronomic values of the region, especially cheese, meat, olive oil, marmalade, etc., should also be as high-quality as wine produced in the region. TVR, which is at the outset of thematization within this context, may be a sustainable regional actor with both a vertical and a horizontal clustering model, as well as a national and international achievement model.

Some hypothesis are propounded below within the context of constituting a starting point for future quantitative studies based on the results of this study:

- There are differences between the perspectives of the business entrepreneurs and expectations of tourists in gastronomy and wine tourism, because if the entrepreneurs switch from wine making to tourism in a short time, they start to notice their drawbacks when the tourists start to show up.
- Part-time operated TVR enterprises will have to decide whether to become full-time operated enterprises, when the visits to TVR enterprises begin to increase.
- Unless TVR enterprises offer accommodation facilities with adequate capacity for overnight guests, TVR will turn into excursion points, rather than tourism routes.
- Within this context, TVR will move away from ensuring projected and expected sustainable regional development.
- Amended legislative regulations crucially affected TVR enterprises and canalized them to alternative sales and marketing methods.

REFERENCES

- AKGÜN, Müge (01.02.2014) Umudumuz şarap yolu mu?, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/muge_akgun/umudumuz_sarap_yolu_mu-1173604, (15.08.2014).
- CÖMERT, Menekşe (2014). Turizm Pazarlamasında Yöresel Mutfakların Önemi ve Hatay Mutfağı Örneği, http://www.jotags.org/Articles/2014_vol2_issue1/2014_vol2_issue1_article8.pdf.
- ÇAKIR, A. ve ÇAKIR, G. (2012). Kırsal Kalkınmayı Sağlayıcı Bir Unsur Olarak Şarköy ve Çevresinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi, *KMÜ Sosyal ve Ekomomik Araştırmalar Dergisi*, S. 14 (22), Karaman: 53-60.
- DOUGLAS, N., DOUGLAS, N. ve DERETT, R. (2001). Special Interest Tourism. http://books.google.com.tr/books/about/Special_interest_tourism.html?id=fkEaAQAAMA_AJ&redir_esc=y, (14.08.2014).

- GÜLER, Ahmet; HALICIOĞLU, Mustafa Bülent; TAŞĞIN, Serkan (2013). Sosyal Bilimlerde Niter Araştırma Yöntemi, Teorik Çerçeve, Pratik Öneriler, 6 Farklı Nitel Araştırma Yaklaşımı, Kalite ve Etik Hususlar, Seçkin Sosyal Bilimler, Birinci Baskı, Ankara.
- HALL, Colin Michael (2004a). Wine Tourism Around the World: Development, Management and Markets, C. Michael Hall, Liz Sharples, Brock Cambourne and Niki Macionis, Reprinted, Elsiver Ltd, Oxford.
- HALL, C. M. (2004b). *Small firms and wine and food tourism in New Zealand: issues of collaboration, clusters and lifestyles*. <http://www.cabdirect.org/search.html?q=do%3A%22Small+firms+in+tourism%3A+international+perspectives%22>. pp. 167-181
- HANRICH, F. M. (2008). Destinationsmarken im Special Interest Tourismus: Dargestellt am Beispiel des Klettertourismus. Springer Verlag, Wiesbaden.
- KAŞLI, Mehmet, Cankül, Duran; Köz, Ela Nazlı; Ekici, Aykut (2015). Gastronomik Miras ve Sürdürülebilirlik: Eskişehir Örneği, <http://eko-gastronomidergisi.com/dergi/wp-content/uploads/SAYI2.pdf#page=27>.
- KESİCİ, Mustafa (2012). Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü, <http://earsiv.kmu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11492/437>.
- KİPER, Tuğba (2011). The determination of nature walk routes regarding nature tourism in north-western Turkey, Şarköy District, [http://world-food.net/download/journals/2011-issue_3_4/001\(3\).pdf](http://world-food.net/download/journals/2011-issue_3_4/001(3).pdf).
- KİPER, Tuğba; KORKUT, Aslı; YILMAZ, Emine (2011). Determination of rural tourism strategies by rapid rural assessment technique: The case of Tekirdağ Province, Şarköy County, [http://world-food.net/download/journals/2011-issue_1/11\(3\).pdf](http://world-food.net/download/journals/2011-issue_1/11(3).pdf).
- KİPER, T; ÖZDEMİR, G; BAŞARAN, B (2011). agricultural tourism and the role of women. A case study of Sarkoy-Murefte. <http://www.cabdirect.org/abstracts/20123369615.html>.
- KİPER, T., KORKUT, A. ve YILMAZ, E. (2011). Tekirdağ İli Şarköy İlçesi Bitkisel Üretim Durumunun Kırsal Turizme Etkisi YYÜ TAR BİL DERG (YYU J AGR SCI) 2011, 21(3): 235-243.
- KİRACI, Mehmet Ali; ÖZDEMİR, Gülen (2006). Tekirdağ ili Şarköy ilçesi bağcılığının mevcut durumu, üreticilerin sorunlarının çözümüne ilişkin örgütlenme olanaklarının belirlenmesi, <http://dspace.trakya.edu.tr/jspui/handle/1/981>.
- KODAŞ, Davut; DİKİC, Erkan (2012). Ahlat, Kırsal Bölgesinde Gastronomi Turizminin Muhtemel Toplumsal Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma, <http://iibfdergi.aksaray.edu.tr/index.php/asuiibfd/article/view/74>.
- KOZAK, Metin (2014). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri, Ankara, Detay Yayıncılık.
- KÜÇÜKALTAN, D. ve ULTANIR, G. (2012). Trakya’da Kırsal Turizmin Uygulanabilirliği: Şarköy Örneği, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22): 125-130.
- MORENO MELGAREJO, Alberto, (2012). Die spanischen Weinrouten – The Wine Routes of Spain, <http://abacus.universidadeuropea.es/handle/11268/525>.
- SCHEFFEL, Ralf (1993). Kennziffern im Tourismus am Beispiel der Deutschen Weinstrasse. Universität Mannheim Geograph. Inst, Mannheim.

- TÜRK BEN, C., Gül, F. ve Uzar, Y. (2012) Türkiye’de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (23): 47-50.
- YÜNCÜ, Hilmi Rafet (2010). Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yaylası, <http://www.aybastikabataskurultayi.com/web/wp-content/uploads/2011/01/10-kurultay-yayinlanan-kitap1.pdf#page=17>.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Genişletilmiş 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- BRUWER, Johan (2003). South African wine routes: some perspectives on the wine tourism industry's structural dimensions and wine tourism product, <http://www.sciencedirect.com/science/journal/02615177/24/4>, August, Pages 423–435.
- DOREN, Kornelia, KAGELMANN, Juergen ve ORSOLİNİ, Noele (2011). Weinmarketing und Kulturtourismus, Gabler Verlag, Wiesbaden.
- FÄBLER, Anna Maria (2008). Dem Weintourismus auf der Spur, http://othes.univie.ac.at/2957/1/2008-11-28_8901701.pdf.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130611-1.htm>, (20.08.2014.)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ERGÜVEN, M.H., (2015). “Gastronomy And Wine Tourism As A Variety Of Special Interest Tourism: Thracian Vineyard Route / Bir Özel İlgi Turizm Çeşidi Olarak Gastronomi Ve Şarap Turizmi: Trakya Bağ Rotası”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8709>, p. 449-464.

TARIM COĞRAFYASI BAKIMINDAN KUZHEY KIBRIS'TA NARENCİYE PROBLEMLERİ: GÜZELYURT YÖRESİ*

*Altay FIRAT***

*Mustafa ÖZDEMİR****

ÖZET

Bu araştırmada, Kuzey Kıbrıs'ta narenciye üretim merkezi olan Güzelyurt Yöresi'nin ana geçim kaynağı olan ve ülke ekonomisine önemli oranda katma değer sağlayan narenciye problemleri ele alınmış ve bunların çözüm önerileri ortaya konmuştur. Çalışmada konu ile ilgili olarak kaynak tarama ve ilgili paydaşlarla yüz yüze görüşülerek bilgi toplanmıştır. Güzelyurt yöresinin temel gelir ve geçim kaynağı olan narenciye, tarımsal sektörler içerisinde ülke ekonomisine en fazla getiri, en çok döviz ve en çok ihracat geliri olan sektör olma özelliğine sahip, istihdama önemli katkısı olan, ülke ekonomisine büyük katma değer sağlayan bir sektördür. Narenciye üretimindeki yüksek maliyet oldukça önemli bir faktör olup, girdi fiyatlarının yüksekliği, pahalı işçilik, pahalı enerji, sulama suyu ücretinin yüksekliği, tarım işletmelerinin küçüklüğü, mekanizasyon yetersizliği ve verim düşüklüğü olumsuz etkiler yapmaktadır. Yörenin iklim şartları ve arazi yapısı narenciye üretimi için ideal şartlar taşımasına rağmen süreç içerisinde meydana gelen çeşitli nedenlerden dolayı 1974'ten günümüz mevcut olan narenciye bahçelerinin büyük bir bölümü kurumaya bırakılmıştır. Bu gün narenciye ürünlerinin kullanım alanları göz önüne alınırsa uluslar arası pazarlara ürün arzı yapabilmemiz ülke ekonomisine yapacağı olumlu etkileri açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu durumda devletin yürütme erkini üstlenen hükümetlerin bu geliri en üst düzeylere çıkartacak önlemleri alması, bu gün mevcut olan problemlerin ortadan kaldırılması için önlemleri artırması üreticinin ise üzerine düşeni yapması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Coğrafyası, Narenciye, Güzelyurt Yöresi, Ekonomik Problemler

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd.Doç.Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi Rauf Raif Denktaş Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü, El-mek: altayfiratus@yahoo.com

*** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, El-mek: mudemir@atauni.edu.tr

ISSUES OF NORTH CYPRUS CYTRUS SECTOR FROM AGRICULTURAL GEORAPHY PERSPECTIVE: A CASE OF MORPHOU REGION

ABSTRACT

This research investigates the sectoral problems of citrus products in Morphou region which is one of the major production center of citrus products in North Cyprus and contributes significantly to the national economy of the overall island. The literature survey is conducted based on data collected from corresponding stakeholders through face to face communication. Citrus is the most export-revenue earning sectors among all others which is the basic income and livelihoods of Morphou region that influences employment and has major contribution to the national economy. High rate of cost of production in citrus sector is important factor since, high cost of irrigation water and labor force, lack of infrastructure, small size of agricultural production facilities that leads lack of mechanization for production and loss of yield which has negative effects on citrus production. Despite the ideal climatic conditions and suitability of the terrain of the region for the citrus production, the large part of the existing citrus groves was allowed to dessicated due to several reasons. The widespread usage areas of citrus products, makes this sector inevitable to consider for international trade and thus to supply citrus products to international markets in order to cause an positive impact on country's economy and to achieve an economic development. Governments should give more portion to take precautions to eliminate existing sectoral problems in order to increase the overall economic growth with the intensive participation of the manufacturers.

STRUCTURED ABSTRACT

The main aim of this research is to investigate main issues of citrus sector of Morpohou region in Northern Cyprus that has high rate of contribution to national income and propose possible solutions to these problems. In order to propose possible solutions for these problems, data collected from varitey of sources such as TRNC Ministry of Agriculture, Agircultural producers Union and from variety of field expertesises.

Today, government, agircultural producers union, producers and marketers should give more portion of importance to solve citrus sector problems.

Introduction & Aim of the research

In this research, present state of citrus sector problems investigated in order to minimize these problems and possible precautions to eliminate these problems are questioned for corresponding participators for their contribution to minimize and eliminate issues in citrus field.

Theoretical Framework

There are variety of researchers conducted about citrus issues of Morphou region by TRNC Ministry of Agriculture, Agircultural producers, Chamber of Agriculture Engineers, that proposed different scope of solutions from different dimensions within the limitations of their expertise and interest. This study focuses on citrus issues from much broader perspective including geographical dimensions in order to contribute to the literature.

Methodology

In this study, data is collected from the literatüre and press review as well as conducting personal interview with citrus producers, marketers and citrus producer union. In addition to this, statistical data gathered from TRNC Ministry of Agriculture and Agircultural producers Unions and distribution of Agircultural production areas are generated as maps by using Geographical Information Systems (GIS).

Findings and Discussions

Researchers conduct variety of studies on climate changes, impoverishment of soil, lack of water resources, inadequacy of competition with existing citrus production methods and lack of fullfilment of responsibilities of government in the elimination of these problems.

Conclusion and Recommendations

Citrus production are influenced with primitive irrigation methods due to high rate of aquifer in the Morphou region however that leaded and significant decrease on aquifer and ground-water resources in that region. Eventhough the availability of climate and temperature, lack of ground-water resources, lack of rainfall due to global warming, usage of same type of fertilizing in the soil leaded an compulsory changes in products that are produced in that region. due to lack of water resources, the drip irrigation method is used that eliminated water consumption while the water brought from Turkey, the Morphou region's water problems would be solved for long run. The citrus production in Morphou region in TRNC has significant impact on development of country and national income. However there are variety of serious problems available in this sector which must be eliminated. The elimination of these problems requires major participation of both government and producers. The existence of agricultural production policy is compulsory since citrus production requires modern production methods and infrastructure. The governemtn must create an policy and support both politically and economically to enhance continous citrus production in island. The generation of policy requires major participation of producers, producer unions and field experises from academics and industry. The annual incentives motivates citrus production in the corresponding region while these incentives should be arranged by taking into consideration of current economic situations. The policy generated by the government should cover base prices of the citrus products according to producers and allow producers to market their products in different countries. This policy can lead an significant increase on exports and national trade. The incentives given in terms of bank loans with low rate of interest rates for citrus production,

Turkish Studies

irrigation water and labor force becomes quite useful and effective for citrus production. The determination of the prices of citrus products in local market can be regulated with corresponding policy for exports on the basis of international market prices. In addition to this, producers must be accountable to produce citrus products that competes in international market in terms of both quality and price by following rules and corresponign policy regulations.

Key Words: Agricultural Geogeaphy, Citrus, Morphou Region, Economic Problems

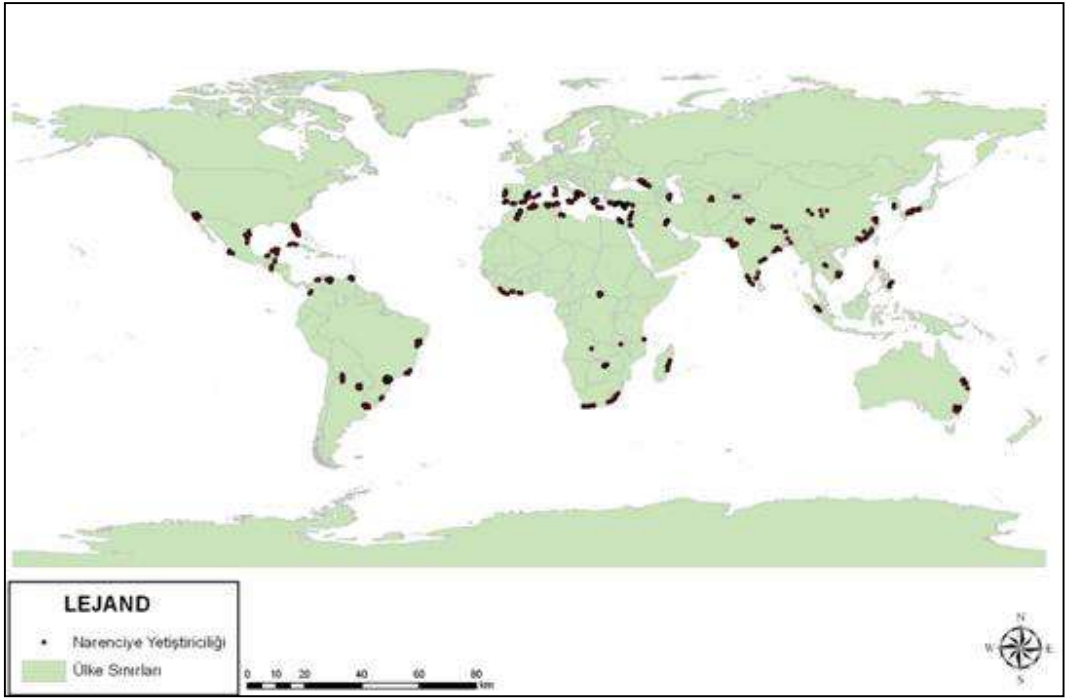
Giriş

Terimsel anlam bakımından tarım coğrafyası, tarım ve coğrafya gibi, iki farklı bilim dalları bir araya getirilerek oluşturulmuştur. İlişki bakımından her iki bilimin birbirleri ile ilişkisi; tarımsal üretimi ortak konu olarak seçmeleri ve bu alandaki mekansal ortaklıktır. Coğrafya ilminin konu olarak ele aldığı konulardan biri de, arazi kullanımı ve bu kullanımdan, elde edilen ürünlerin bölgeden bölgeye gösterdiği farklı dağılışların nedenleri üzerindedir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Diğer bir ifade ile tek yıllık ve çok yıllık bitkilerin tarla veya bahçelerde ekimi ve dikimini, hayvan yetiştiriciliğini, balıkçılığı ve ormancılığı inceleyen bilim dalıdır. Tarım coğrafyası, bu ürünlerin yetiştiği yerlerin coğrafik özellikleri ile üretim miktarlarını ve bunların arz talep durumunu inceleyen bir coğrafya dalıdır (Türkçe Bilgi, 2012).

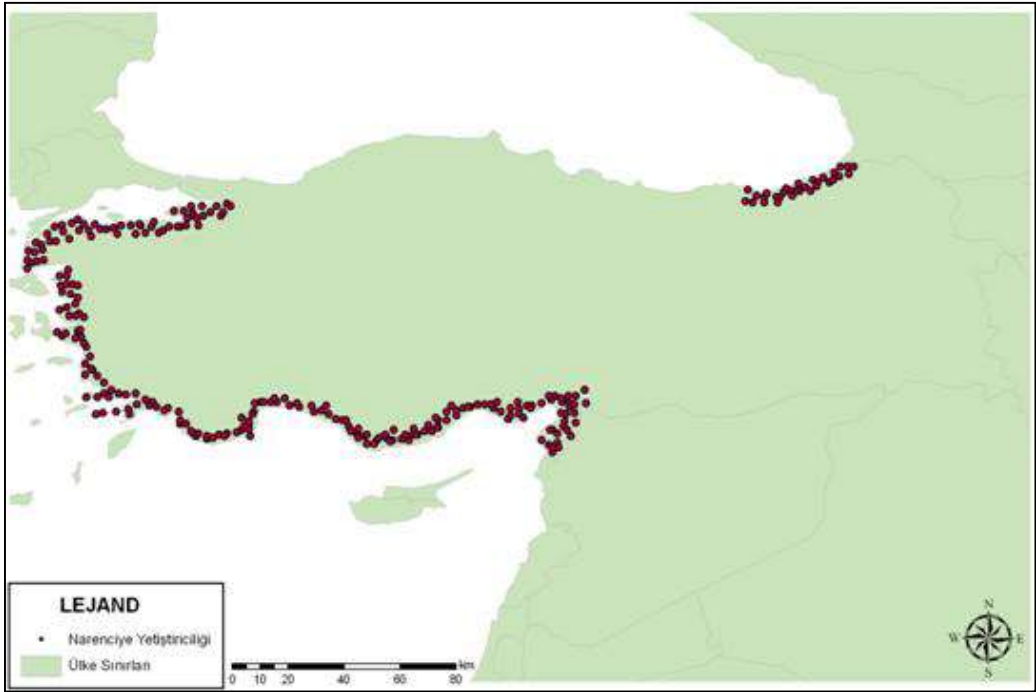
Narenciye adı altında tanımlanan turuncgiller, genelde Asya kıtasının sıcak kesimlerinden kaynaklanan ağaç veya ağaccık şeklindeki iki çenekli bitkiler familyasının üyeleri olup, asgari sıcaklığın -4°C ’nin altına düşmediği ve bu asgari düzeyde uzun süre kalmadığı şartlara sahip her yörede ticari anlamda narenciye yetiştiriciliği yapılabilir (Kaygısız ve Aybak, 2000). Sub tropikal iklim bölgesinde ve bu iklimin özelliklerini az çok taşıyan komşu bölgelerde yetişir (Öngör, 1975), bu da matematik konum olarak, kuzey ve güney yarımkürelerde 15° ile 35° paralelleri arasında bulunan sahayı kapsamaktadır. Modern anlamda, 19.yy’da ABD’de başlayıp hızla üretimi yayılmakla birlikte Kuzey Yarımkürede; Kuzey ve Orta Amerika ile Akdeniz ülkeleri, Güney Yarımkürede ise; Güney Amerika, Güney Afrika ve Okyanusya’da yetiştirilmektedir (Turkish citrus, 2013). Narenciye plantasyon alanlarındaki sıcaklık şartları yanında, toprak şartları, yeterli güneşlenme süresi, yeterli sulama imkanları ticari anlamda sürdürülebilirliğini etkiler. Bugün dünya toplam narenciye üretim miktarı yaklaşık 100 milyon ton olmakla birlikte, Türkiye toplamı ise yaklaşık 3 milyon tondur.

Kıbrıs Adası kuzey yarımkürede, Doğu Akdeniz havzasının kuzeydoğusunda, $34^{\circ} 33' - 35^{\circ} 34'$ kuzey enlemleri ve $32^{\circ} 16' - 34^{\circ} 37'$ doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Alanı ise $9,251 \text{ km}^2$ olup Sicilya ve Sardunya’dan sonra Akdeniz’in üçüncü en büyük adasıdır. Kuzeyde Türkiye (74 km), doğuda Suriye (96 km), güneyde Mısır (385 km), doğuda Yunanistan (Rodos 380 km), Lübnan ve İsrail Kıbrıs’a komşu olan ülkelerdir.

Kuzey Kıbrıs, $3,555 \text{ km}^2$ ’lik alanı ile toplam ada yüzölçümünün %35’ini oluşturmakla birlikte oldukça çeşitli doğal özelliklere sahiptir. Akdeniz iklim kuşağında yer alan ada, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve az yağışlı olmakta ve kısa süreli ilkbahar ve sonbahar mevsimleri yaşanmaktadır. İç kesimlere gidildikçe, yağışlar azalırken, yağış miktarları denizden yükseldikçe ve denize göre konuma göre değişiklik göstermektedir. Yıllık yağış miktarı Kuzey Kıbrıs’ın yüksek yerlerinden, Beşparmak Dağları’nda 550 mm iken, iç kesimlerdeki Mesarya ovasında yıllık yağış miktarı 300 mm civarındadır. Adanın kuzeyinde Girne Dağları, güneyinde ise Trodos Dağları yer alır. Doğu-batı istikametli uzanan bu dağlar arasında aynı uzantılı Güzelyurt Körfezi’nden Magusa Körfezine uzanan iki büyük ova (Güzelyurt Ovası ve Mesarya Ovası) yer almakta olup, dağlarla kıyılar arasında kıyı ovaları yer almaktadır.

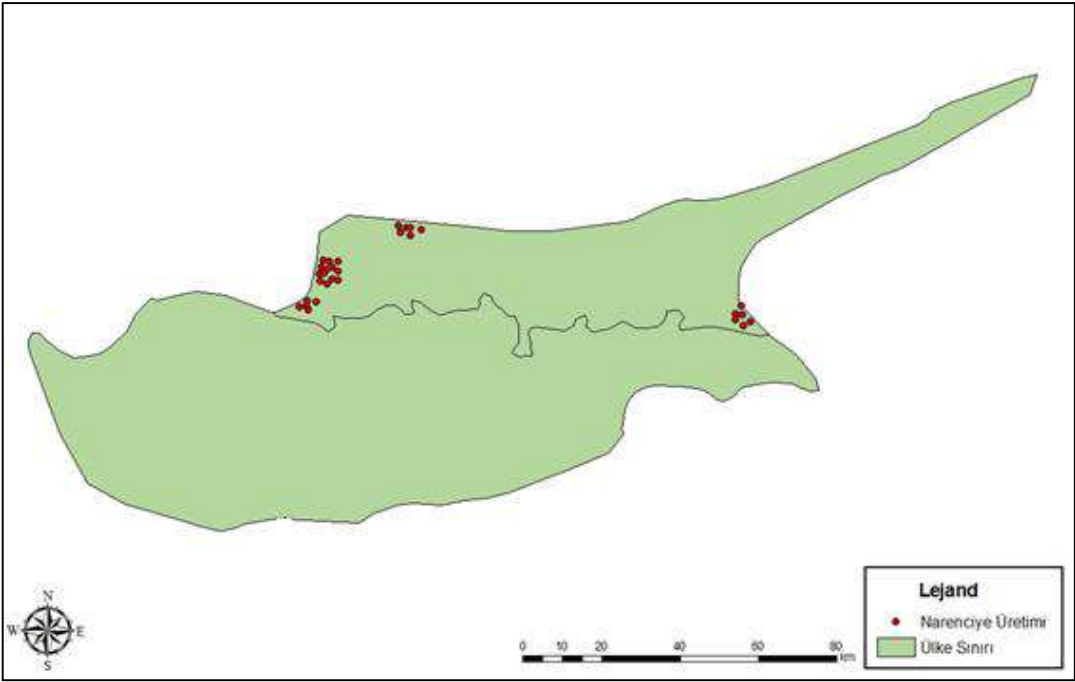
Harita1. Dünya narenciye üretim alanları gösterilmektedir. Buna göre Çin, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Güney Avrupa Ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri, Güney Afrika, Afrikanın İç kesimleri ve batı kıyıları, Avusturalya'nın doğu kıyılarında dağılış göstermektedir.

Harita 2.Türkiye'deki narenciye üretim alanları görülmektedir. Buna göre, başta Akdeniz ve Ege bölgeleri olmak üzere, Güney Marmara ve Doğu Kara Denizde dağılış göstermektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Harita 3. Kuzey Kıbrıs'ta narenciye üretim alanları görülmektedir. Haritadan da görüldüğü üzere, narenciye üretim alanlarının başında Güzelyurt Yöresi (Güzelyurt, Lefke arası) ,kuzey sahil şeridinde az da olsa Lapta Alsancak arası, yine az da olsa Maraş çevresinde dağılış gösterdiği görülmektedir.

Akdeniz iklimi özelliklerine bağlı olarak, kısa süren şiddetli yağışlar ve dolu narenciye ürünlerine zarar veren, sık rastlanan bir doğa olayı olarak görülmektedir. Güneşlenme süresinin uzunluğu, su kaynaklarının yetersizliği ve zaman zaman tekrarlayan kuraklıklara yol açan yarı kurak iklim, bitkisel ürün yetiştirilmesini kısıtlamaktadır.

İklim koşulları bakımından, yarı kurak bir özelliğe sahip olan Kuzey Kıbrıs'ta, gereksinim olan su ihtiyacının büyük bir kısmının karşılandığı yeraltı su rezervlerinin tek beslenme kaynağı olan yıllık yağışların 250 – 400 mm gibi düşük bir düzeyde olmasının yanı sıra, yeraltı suyunun aşırı ve kontrolsüz kullanımı aküferlerdeki su seviyelerinin devamlı azalmasına ve bazı bölgelerde bu azalmanın tehlikeli boyutlara ulaşmasına ve tuzlanmaya neden olmaktadır. 1980 yılından beri Güzelyurt su akiferinden (Adanın en zengin su akiferi) yılda 5 milyon m³ su çekilmek sureti ile diğer ilçelere içme ve kullanma suyu olarak pompalanmakta olup sektörde ileriki yıllarda büyük tehlikeler yaratacaktır. Su kaynaklarının büyük çoğunluğu, sulu tarım yapılan ve özellikle de narenciye yetiştiriciliğinin yoğun olduğu Güzelyurt ovasında yer almaktadır.

Kıbrıs Meyve Sebze "CYPFRUVEX" İşletmecilik Ltd, 21 Kasım 1974'de, Fasil 113 "Şirketler Yasası" altında, tüzel kişiliğe haiz bir şirket olarak kurulmuştur. Şirketin hissedarları sırasıyla, T.C.M. (Türk Cemaat Meclisi) Konsolide Fonu, Kıbrıs Türk kooperatif Merkez Bankası Ltd. ve halka satışa sunulan hisselerden satın alan hissedarlardır. Halka satışa sunulan hisselerden alan hissedarlar %10'a ulaşmadığı için şirketi yönetecek direktörler iki büyük hissedar tarafından atanır. Genel Müdür ise, direktörler kurulunun önerisi ile Bakanlar Kurulu tarafından atanır.

Şirketin, özellikle başta turuncgiller olmak üzere her türlü yaş meyve ve sebzenin ticareti ve ihracatı ile ilgili faaliyette bulunmaktadır. Şirket, başta turuncgillere ek olarak, sultani üzüm, patates ihracatları da gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetleri uzun süre İngiltere'de, Hollanda'da ve Almanya'daki ofisleri ve diğer Avrupa ülkelerinde oluşturmuş olduğu acente ağları vasıtası ile

gerçekleştirmiştir. Ancak, ilerleyen süreçlerde, bazı türlere olan talebin azalması, rakiplerin çoğalması, su kalitesinin ve miktarının yetersiz kalmasına bağlı olarak ciddi kalite sorunlarının çıkması sonucu, rekabet edebilirlik gücümüz azalmış ve sonucunda şirket küçülmeye gitmiştir.

Şirkette, şuan bir paketleme evi ve adada tek olan konsantre tesisi mevcuttur. Geçtiğimiz iki sezonda, yaş meyvede dış piyasalardaki düşük rekabet gücü ve kalite düşüklüğü nedeni ile üretilen ürünün pazarlanamaması, konsantre tesisinde işlemeye yönelik ürün miktarının artmasına sebep olmuş ve buna bağlı olarak depolama ve finansman problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Önümüzdeki sezon ise, iklim koşullarının iyi olmaması, yüksek miktarda çiçeklenme ve buna bağlı olarak yüksek miktarda kalitesi düşük ürünün ortaya çıkması sonucunda, konsantre üretiminin artması beklenmektedir. Bu da konsantre pazarını, Türkiye Cumhuriyeti dışına da taşımamız gerektiği sonucunu getirecektir.

2013-2014 üretim yılı için beklenen yaklaşık rekolteler sırası ile, Limon 4,500 ton, Greyfurt 4,000 ton, Mandora 20,000 ton, Valensiya 100,000 ton, Yafa 2,500 ton'dur.

Önümüzdeki sezonda genel öngörü şöyledir.

- Pazarlanamayan greyfurt ve limon ürünleri konsantre üretiminde değerlendirilecektir.

- Mandora da, geçmiş sezonlarda özel sektör hep hareketli olmuş ve tüm ürün pazarlanmıştır. Satış stratejisi pazarın talebi doğrultusunda oluşturulacaktır.

- Valensiya da rekoltenin yüksek, kalitenin düşük olması beklenmektedir. Buna bağlı olarak yüksek miktarda kalitesi düşük ürün ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, konsantre üretimine yoğunlaşmamız gerekmektedir. Pazarlama sıkıntılarını aşabilmek için Türkiye dışındaki dış pazarlar ile de temasa geçilmiştir(KKTC Tarım Bakanlığı, 2013).

Güzelyurt yöresinin temel gelir ve geçim kaynağı olan narenciye, tarımsal sektörler içerisinde ülke ekonomisine en fazla getiri, en çok döviz ve en çok ihracat geliri olan sektör olma özelliğine sahip, istihdama önemli katkısı olan, ülke ekonomisine büyük katma değer sağlayan bir sektördür. 2012-2013 üretim dönemine tarım sektörünün 33.177.447 dolarlık toplam ihracatı içerisinde 26.297.067 dolar ile ilk sırayı almaktadır(KKTC Tarım Bakanlığı, 2013). Üreticiler ve birlik yöneticileri, bu sektördeki politikaları, bilgi, beceri ve tecrübelerine güvenerek üretebilmektedirler. Sektör, tarım sektörleri içerisinde en düşük seviyede desteklenmekle beraber, örneğin; tahıl üreticilerine dönüm başı maliyetlerinin % 80'i devletçe desteklenirken, narenciyede bu oran % 10'dur (KTNÜB, 2013). Yağış ve su yetersizliği, aşırı su çekimi nedeni ile artan tuzluluk, yaz aylarındaki yüksek sıcaklık, tür değişikliğinin zamanında ve yeterince yapılmaması, yüksek maliyet, izolasyonlar nedeni ile yaşanan ihracat problemleri, 1974 sonrasında nüfus artışına paralel olarak narenciye bahçelerinin artan aile üyelerine bölünmesi ile gelirin azalması, bahçe sahiplerinin azalan gelir nedeni ile ekonomik yönden rantabil olmaması nedeni ile kuruma bırakmaları, laboratuvar yetersizliği nedeni ile kaynaklanan sorunlar, yayım ve teknik destek yetersizliği, üreticilerin kuraklık kapsamına alınmaması, araştırma yetersizliği Güzelyurt Yöresinin narenciye problemlerinin başta gelen sebepleridir.

Narenciye üretimindeki yüksek maliyet oldukça önemli bir faktör olup, girdi fiyatlarının yüksekliği, pahalı işçilik, pahalı enerji, sulama suyu ücretinin yüksekliği, tarım işletmelerinin küçüklüğü, mekanizasyon yetersizliği ve verim düşüklüğü olumsuz etkiler yapmaktadır.

Bu olumsuzluklar yanında, üretimde olumlu etkiler yapabilmek için, Ar Ge yatırımlarına ve bilgi üretimini destekleyip teknoloji transferi artırılıp, tarım teknokenti kurulmalıdır. Araştırma için vizyon sahibi olunmalı ve uzun vadeli hedefler konulmalıdır. Konusunda uzman, eğitilmiş araştırmacılardan yararlanılmalı ve finansal kaynaklar çoğaltılıp, paydaş kurumlarla iletişim ve bilgi

alış verişi artırılmalıdır. Bugün dolaylı olarak narenciye ürünleri, gerek Cypruvex ve gerekse yörede bulunan portakal alım satımı yapan tüccarlar tarafında dış pazarlara ihraç yapılmakta(İran, Rusya, Türkiye, Avrupa Birliği Ülkeleri)olup bu pazarlarda tutunabilmek için gerekli mevzutları yerine getirmeleri ve pazarlanan ürünlerin bu ülke standartlarında olması gerekmektedir.

Kuzey Kıbrıs, Akdeniz iklim kuşağında bulunması vesilesi ile, kaliteli sofralık turuncuğil üretimine uygun olmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle düşük sıcaklık ve yüksek sıcaklık şartları turuncuğillerin her yerde yetiştirilmesini sınırlamaktadır. Sık olmamakla birlikte Sibirya antisiklonunun etkili olduğu kış mevsimlerinde oluşan don olayı, sert esen rüzgarlar ve yaz mevsimlerinde Basra alçak basıncının etkili olduğu dönemlerde etkili olan yüksek sıcaklıklar narenciye üretiminde olumsuz etkiler yapmaktadır. Türkiye’de ilkbahar donları Kuzey Kıbrıs narenciye üretimini ön plana çıkarmaktadır. Güzelyurt Yöresi başta olmakla beraber, adanın kuzey kıyılarında Lapta Yöresinde ve Maraş Yöresinde narenciye az da olsa dağılışı göstermektedir. Önceleri Güzelyurt Yöresinin bir göl yatağı olması, buranın kurutulması için her mevsim su ihtiyacı olan narenciye yetiştiriciliğini ön plana çıkartılması ve salma sulama yöntemi kullanılması neticesinde yer altı su seviyesinin oldukça derinlerde kalmasına ve buna paralel olarak suların tuzlanmasına neden olmuştur. Sıcaklık şartlarının uygun olmasına rağmen, su noksanlığı nedeni, küresel ısınmaya bağlı yağış azlığı, toprakta sürekli aynı gübre çeşitlerinin kullanılması, ekonomik nedenler ve siyasi nedenler, ürün değişikliğini zorunlu kılmaktadır. Su yetersizliği nedeni ile damlama sulama yöntemine geçilmesi su sarfiyatını önlemekle birlikte adaya Türkiye’den denizaltından borularla su getirilecek olması Güzelyurt Yöresinin su sıkıntısını uzun sürede rahatlatacaktır.

Narenciye yetiştiriciliği intansif tarım yöntemleri ile sürdürülmekle birlikte;

- 1- Ekolojik İstekler: iklim istekleri, toprak istekleri, sulama suyu ve kalitesi, sulama suyu ve bitki kök derinliği.
- 2- Anaç ve Çeşit Seçimi
- 3- Bahçe Tesisi
- 4- Bahçe Yönetimi
- 5- Entegre Mücadele

Faktörleri üretimde maksimum verim ve kaliteli ürün elde etmede oldukça etkilidir(Tozlu ve Bulut, 2013).

Kuzey Kıbrıs’ın arazi varlığı bakımında değerlendirdiğimiz zaman; tarımsal arazinin 1,398,123 dönüm ile % 56,71’i, orman arazisinin 480,740 dönüm ile % 19.50’si, hali ve mera arazisinin 122.157 dönüm ile % 10.68’i, kasaba,köy,dere ve gölet arazisi 263.471 dönüm ile % 8,15’i, kullanılmayan arazi oranı ise 201.061 dönüm ile % 8.15’ ine denk geldiği görülmektedir.

Tarımsal arazi bakımından ise Kuzey Kıbrıs’ın, Ekilen toplam arazi miktarı 936.980 dönüm (% 67.02) olmakla birlikte bunun 867.135 dönümü kuru tarım ve 69.845 dönümü de sulu tarımı oluşturmakta, ekilmeyen arazi miktarı ise 461.143 dönüm (% 32.98) dür. Sonuç olarak tarımsal arazi toplam alanı 1.398.123 dönüm (% 100) dür.

Kazalar Bölgeler	Valensiya-Valencia			Yafa- Shiamouti			Vaşington-Washington		
	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim	Üretim
	Dönüm	Kg/Dö	Ton	Dönüm	Kg/Dö	Ton	Dönüm	Kg/Dö	Ton
KKTC	25.795,30	3.417	88.138	2.115	3.175	6.716	201,5	3.449	695
LEFKOŞA	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lefkoşa merkez	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Değirmenlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ercan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GAZİ MAĞUSA	102,5	4.312	442	20	1.700	34	1	3.000	3
G.Mağusa A	8,5	2.588	22	9	2.000	18	1	3.000	3
G.Mağusa B	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akdoğan	94	4.468	420	-	-	-	-	-	-
Geçitkale	-	-	-	11	1.455	16	-	-	-
Gönendere	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GİRNE	105,8	1.380	146	16	1.313	21	9	2.000	18
Girne Doğu	3,8	1.316	5	13	1.000	13	-	-	-
Girne Batı	8	1.125	9	3	2.667	8	3	2.000	6
Boğaz	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çamlıbel	94	1.404	132	-	-	-	6	2.000	12
GÜZELYURT	25.567	3.423	87.510	2.065	3.205	6.619	154,5	3.883	600
Güzelyurt	23.148	3.425	79.280	879	3.242	2.850	91	3.802	346
Lefke	2.419	3.402	8.230	1.186	3.178	3.769	63,5	4.000	254
İSKELE	20	2.000	40	14	3.000	42	37	2.000	74
İskele	20	2.000	40	-	-	-	37	2.000	74
Mehmetçik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yeni Erenköy	-	-	-	14	3.000	42	-	-	-

Kazalar Bölgeler	Mandarin-Tangerines			Limon-Lemons			Greyfurt-Grapefruits		
	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim	Üretim
	Dönüm	Kg/Dö	Ton	Dönüm	Kg/Dö	Ton	Dönüm	Kg/Dö	Ton
KKTC	7.217	2.127	15.347	2.346	3.626	8.507	2.398	3.234	7.755
LEFKOŞA	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lefkoşa merkez	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Değirmenlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ercan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GAZİ MAĞUSA	27	2.000	54	36	2.556	92	3	3.000	9
G.Mağusa A	-	-	-	-	-	-	-	-	-
G.Mağusa B	20	2.500	50	16	2.000	32	-	-	-
Akdoğan	-	-	-	20	3.000	60	3	3.000	9
Geçitkale	7	571	4	-	-	-	-	-	-
Gönendere	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GİRNE	78	1.346	105	671	972	652	9	2.222	20
Girne Doğu	18	722	13	97	856	83	-	-	-
Girne Batı	30	1.400	42	425	1.000	425	-	-	-
Boğaz	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çamlıbel	30	1.667	50	149	966	144	9	2.222	20
GÜZELYURT	7.104	2.137	15.180	1.639	4.736	7.763	2.310	3.261	7.532
Güzelyurt	4.073	1.717	6.995	1.040	4.724	4.913	2.058	3.217	6.620
Lefke	3.031	2.700	8.185	599	4.758	2.850	252	3.619	912
İSKELE	8	1.000	8	-	-	-	76	2.553	194
İskele	8	1.000	8	-	-	-	5	2.000	10
Mehmetçik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yeni Erenköy	-	-	-	-	-	-	71	2.592	184

Tablo 1. 2012-2013 üretim dönemi Kuzey Kıbrıs'ta yetiştirilen narenciye ürünlerinin dağılımı (dönüm), verim (Kg/dönüm) ve toplam üretim (ton) miktarları. KKTC Tarım Bakanlığı

Tablo 1' de kuzey Kıbrıs'ta bulunan beş ilçedeki Valensiya, yafa, Vaşington, Mandarin, Limon ve Greyfurt gibi narenciye ürünlerinin üretim alanları(dönüm), verimi(Kg/dönüm) ve üretim miktarları(ton) verilmiştir. Kuzey Kıbrıs genelinde:

25.795,3 dönüm valensiya sahasının her dönümünden 3,417 kg ürün alınmış ve toplamda 88,138 ton ürün elde edilmiştir.

2,115 dönüm yafa sahasının her dönümünden 3,175 kg ürün alınmış ve toplamda 6,716 ton ürün elde edilmiştir.

201,5 dönüm Washington sahasının her dönümünden 3,449 kg ürün alınmış ve toplamda 695 ton ürün elde edilmiştir.

7,217 dönüm mandarin sahasının her dönümünden 2,127 kg ürün alınmış ve toplamda 15,347 ton ürün elde edilmiştir.

2,346 dönüm limon sahasının her dönümünden 3,626 kg ürün alınmış ve toplamda 8,507 ton ürün elde edilmiştir.

2,398 dönüm greyfurt sahasının her dönümünden 3,234 kg ürün alınmış ve toplamda 7,755 ton ürün elde edilmiştir.

Elde edilen narenciye ürünleri narenciye işleme ve paketleme fabrikalarında değerlendirilerek, Pazar durumuna göre, Türkiye ve Avrupa Birliği veya üçüncü dünya ülkelerine, meyve, konsantre veya esans olarak ihraç edilmekte az bir kısmı da ülke içerisinde tüketilmektedir.

	NARENCİYE İHRACATI	KONSANTRE İHRACATI
	(Ton)	(Ton)
TÜRKİYE	42.954,27	946
A.B. VE 3. ÜLKELER	16.489,31	25
TOPLAM	59.443,58	971

Tablo 2. 2012-2013 üretim dönemi Türkiye, Avrupa Birliği ve üçüncü dünya ülkelerine yapılan narenciye ve konsantre toplam ihracatı(ton) .KKTC Tarım Bakanlığı.

Tablo 2. de görüldüğü üzere 2012-2013 üretim döneminde KKTC'den Avrupa Birliği ve üçüncü dünya ülkelerine ihraç edilen narenciye (59.443,58 ton) ve narenciye konsantre(971,00 ton) ihracatı görülmektedir.

Sonuç

Kuzey Kıbrıs'ta, narenciye üretim merkezi olan Güzelyurt Yöresi, ülke ekonomisine gerek ihracat(2012-2013 üretim döneminde 26.291.067 Dolar) gerekse istihdam sağlamada önemli oranda katma değer sağlamakla birlikte bugün pek çok sorunlarla boğuşmaktadır. Bu sorunların giderilmesinde devlete ve üreticilere büyük görevler düşmektedir. Narenciye üretimi intansif tarım yöntemlerinin kullanıldığı bir sektör olması nedeni ile devletin, narenciye üretimimin önünü açacak siyasi ve ekonomik tedbirleri alması gerekmektedir. Bunlar; üreticilere ödenen doğrudan gelir desteğinin günümüz ekonomik şartlarına göre ayarlanması, mazot destek miktarının zamanında ve yeteli miktarda verilmesi, tür değiştirme katkı paylarının zamanında ödenmesi,narenciye ile zirai mücadelede teknik destek ve maddi katkıyı artırması, narenciye üretiminde kullanılan tarım araçlarının temininde düşük faizli krediler verilmesi, narenciye ürünlerinin pazarlanması ve satışında öncülük etmesi, ürün satış döneminde uluslar arası pazarlardaki fiyatlara göre üreticilere fiyat belirlemesi, üreticiden mal alan portakal tüccarlarına etkin denetleme getirmesi, gerekirse üretici birlikleri ile iletişime geçerek onlarla birlikte karar alıp bu kararları uygulama yoluna gidilmeli, narenciye maliyetine etki eden unsurları(Elektrik, gübre, işçilik) en uygun seviyeye çekmelidir. Buna karşılık, narenciye üreticileri uluslar arası pazarlara girip rekabet edebilecek kalitede ürün üretmelidirler. Ürünlerini yetiştirirken ilgili mevzuatlara uyarak bunu gerçekleştirmelidirler.

KAYNAKÇA

- DOĞANAY H., COŞKUN O. (2012) Tarım Coğrafyası. Geliştirilmiş 2. Baskı. Pagem. Ankara.
- KAYGISIZ A., ÇINAR H. (2000) Narenciye Yetiştiriciliği. Hasat Yayıncılık, İstanbul.
- Kıbrıs Türk Narenciye Üreticileri Birliği 2013 Bildiri Rapor Metni.
- KKTC Tarım Bakanlığı 2013 Dönem faaliyet Raporu.Lefkoşa.
- KKTC Tarım Bakanlığı 2012-2013 İstatistik Verileri. Lefkoşa.
- ÖNGÖR S. (1975) Coğrafya Terimler Sözlüğü. Milli Eğitim Basım Evi. İstanbul.
- TOZLU İ., BULUT H. (2013) Turunçgil Üretimi. İmplement by Consortium Agriconsulting spa. İtaly-AGRIN-AFC.
- Turkish Citrus. [http://www .ntg .org. tr/New Detail,asp?ID=B](http://www.ntg.org.tr/NewDetail.asp?ID=B)
- Türkçe Bilgi. <http://www.türkçebilgi/coğrafya/genel-coğrafya/tarin>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- FIRAT, A., ÖZDEMİR, M., (2015). “Tarım Coğrafyası Bakımından Kuzey Kıbrıs’ta Narenciye Problemleri: Güzelyurt Yöresi / Issues Of North Cyprus Cytrus Sector From Agricultural Georaphy Perspective: A Case Of Morphou Region”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8690>, p. 465-476.

ÇOCUKLARIN OYUNLARDA GÖSTERDİKLERİ KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA ERİŞKİNLİK DÖNEMİ SİYASAL KİŞİLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

*Hasan GÜLLÜPUNAR***

ÖZET

Doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreç olarak tanımlanabilecek sosyalleşme olgusu, her ne kadar hayatın her aşamasında önemli değişimlere neden olsa da, yapılan araştırmalar çocukluk döneminin erişkin kişiliğin oluşmasında önemli bir etken olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Aile, okul, arkadaş çevresi, kurumsal ve kurumsal olmayan iletişim ortam ve imkanları gibi sosyalleşme olgusunun önemli bir parçası da, çocukluk döneminde oynanan oyunlardır. Bu oyunlarda sahip olunan konum, üstlenilen görev ve sorumluluklar kişilik oluşumunu etkileyen faktörler arasında sayılabilir.

Bu çalışma, çocukluk döneminde oynanan oyunlardaki karakterlerin erişkinlik dönemi siyasal tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini ele almaktadır. Bu amaçla, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri üzerinde bir araştırma yapıldı. Çalışmada çocukluk dönemindeki oyun karakterleri açısından dört faktör tanımlanmıştır. Bu faktörler, “grup oyunlarından hoşlanan karakter”, uyumlu ve hoşgörülü karakter”, “pasif karakter”, ve “çatışmacı karakter” olarak isimlendirilmiştir. Oyun karakterlerinin tanımlanması sonrasında bu karakterlerin siyasal tutum ve davranışlarla ilgili analizlerinde ortaya çıkan en önemli sonuçlardan birinin çocuklukta çatışmacı oyun karakterine sahip olan bireylerin yetişkinlik dönemlerinde daha fazla politik olduklarıdır. Dolayısıyla araştırmada çocukluk dönemi oyunlarındaki çatışmacı kişiliğin siyasete olan ilgiyi, siyasete aktif olarak katılma isteğini, bireyin kendisini lider vasıflı olarak tanımlamasını ve bireyin daha radikal siyasal görüşlere eğilimini artırdığı görülmüştür. Buna karşın pasif kişiliğin ters yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: siyasal iletişim, Siyasal Tutum, Siyasal Davranış, Oyun, Çocuk, Kişilik.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, El-mek: hgullupunar@gmail.com.

A STUDY ON CHILDREN'S POLITICAL PERSONALITY IN THEIR ADULTHOOD IN THE CONTEXT OF CHARACTERS WHICH THEY HAVE IN THE GAMES

ABSTRACT

Although socialization which can be defined as a process continuing from birth to death causes to important alterations in every stage of life, researches reveal that childhood become a substantial factor in the context of formation of adult personality. Childhood games are an important part of socialization process like family, school, entourage, corporate and non-corporate communication environments. In these games, positions, rules and responsibilities can be stated as some of the factors effecting formation of personality.

This study deals with the impacts of the characters in the games played in childhood on the political attitudes and behaviours in adulthood. In accordance with this purpose, a survey is conducted in Gumushane University Faculty of Communication. In this study, four factors are determined in the context of game characters in childhood. These factors are "the character who likes the group games", "compatible and tolerant character", and "passive character", and "confrontational character". One of the most important conclusions revealed in analysis realized between these factors and political attitudes /behaviours is that individuals having the "confrontational character" in childhood games are more likely political than the others in their adulthood. Accordingly, this study reveals that "confrontational character" in childhood games increases the attention to politics, desires to participate in politics, and oneself defining of individual as leader, and tendency to radical ideologies. None the less, it is concluded that passive character has a reverse effect.

STRUCTURED ABSRACT

Although socialization which can be defined as a process continuing from birth to death causes to important alterations in every stage of life, researches reveal that childhood become a substantial factor in the context of formation of adult personality. Childhood games are an important part of socialization process like family, school, entourage, corporate and non-corporate communication environments. In these games, positions, rules and responsibilities can be stated as some of the factors effecting formation of personality.

This study deals with the impacts of the characters in the games played in childhood on the political attitudes and behaviours in adulthood. In accordance with this purpose, a survey is conducted in Gumushane University Faculty of Communication. Faculty has 600 students. About 66 percent of students are interviewed. The survey is implemented by author in classroom.

The survey has two sections. First section has 58 items concerned characters in childhood games. These sections involve items about how students identify their characters in childhood games. The answers are "strongly disagree" (1), "disagree" (2), "undecided" (3), "agree" (4), "strongly agree" (5). Second sections of the survey consist of questions

concerned sociodemographic attributes, political attitudes and behaviours of participant.

Primarily, the obtained data in this study are analysed with factor analysis for revealing characters by which students identify themselves in childhood games. Descriptive statistics techniques are used for both factors determined with factor analysis and questions concerned sociodemographic and political variables. Correlations analysis is used for revealing correlation between factors. In addition to this, independent samples T-test and One-way analysis of variance (ANOVA) are used for proving whether there are significant differences between factors and sociodemographic / political variables or not.

In this study, four factors are determined in the context of game characters in childhood. These factors are “the character who likes the group games”, “compatible and tolerant character”, “passive character” and “confrontational character”. One of the most important conclusions revealed in analysis realized between these factors and political attitudes /behaviours is that individuals having the “confrontational character” in childhood games are more likely political than the others in their adulthood. Accordingly, this study reveals that “confrontational character” in childhood games increases the attention to politics, desires to participate in politics, oneself defining of individual as leader and tendency to radical ideologies. None the less, it is concluded that passive character has a reverse effect.

Manifestation of aggression doesn't reduce aggression tendency in the future. On the contrary, it increases (Kağıtçıbaşı, 2010:387). Therefore, it can be said that aggression tendency in childhood influences the political behaviours in adulthood in terms of political practice which potently becomes conflict. The study found that there is statically significant difference between confrontational character and political opinions of participants. Those who define themselves as confrontational character, express their ideology as more radical. In this regard, it can be thought that radical political opinions are affected from personality in childhood games.

When it is considered in terms of the level of interest in politics, the study reveals significant difference between the level of interest in politics and confrontational character. According to the conclusions, those who say that the level of interest in politics is high identify themselves as confrontational character. However; it is founded that there is significant difference between political engagement, confrontational character and passive character. Passive character has less willingness than confrontational character in terms of active participation in politics. For this reason, confrontational character increases the interest and willingness of active participation in politics.

In the analysis performed in the sense of defining themselves of participants as having leadership traits, it is observed that there is significant difference between confrontational character and passive character. The main difference observed herein is that participants who have confrontational character in childhood games define themselves as having more leadership traits than the others in adulthood. When leaders are considered as confident individuals, Participants who defines themselves as having leadership traits have confrontational

character in childhood games reveals interaction between games and political attitudes / behaviours.

In the study, it is found that there is a significant difference between confrontational character and gender. According to this, it is observed that men have more likely confrontational character than women. However, other findings of the study reveal that participants having confrontational character in childhood games have more likely political attitudes and behaviours than the others. In this regard, this conclusion promotes that men generally have more likely confrontational personality than the women. According to the conclusions in another study, while women are more likely than men in terms of engaging in private activism, men are more likely to have engaged in direct contact, collective types of actions and be members of political parties (Coffe ve Bolzendahl, 2010: 318). This situation can be commented like that men generally have a political personality.

This study reveals the influences of the personality by which one has by childhood games on political attitudes and behaviours in adulthood as part of above data. Literature doesn't have adequate study which deals with influences of childhood games on political attitudes and behaviours. Therefore, conclusions which are proved on different sample groups in the field are important. Especially in developed countries, when it is thought that an uninterested generation to politics increases, it can be revealed a perspective in terms of the future political attitudes and behaviours of societies with these and similar studies.

Key Words: Political Communication, Political Attitude, Political Behaviour, Game, Child, Personality.

1. Literatür

Bireyin sosyo-psikolojik bir süreçle doğumundan itibaren edindiği deneyimler düşünsel ve eylemsel yapısının oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Sosyalleşme olarak kavramsallaştırılabilecek ve doğumdan ölüme kadar devam eden bu sürecin ana omurgalarından birinin çocukluk dönemi olduğu söylenebilir. Çocukluk döneminde edinilen değerler hayatın büyük bölümünde etkilidir. Dolayısıyla sosyalleşme, çocuğun büyüme sürecinde kültürel uyumun sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan motivasyonun, değerlerin, davranış eğilimlerinin ve becerilerin öğrenilmesi aracılığıyla işleyen bir süreçtir (Maccoby, 2006: 13). Bu dönemde içinde bulunulan toplumun kültürüyle bütünleşmenin ilk tohumları atılmakta ve toplumsal açıdan meşru davranış ve beceriler belirmeye başlamaktadır.

Çocukluk döneminde oluşan tutumların etkisi üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, çocuklukta oluşan tutumların bireyin ilerleyen yaş dönemlerinde ne kadar etkili olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı görüşlere göre ergenlik dönemindeki tutumlar, yaşamın diğer devirlerinde nispeten devam etmektedir. Ancak diğer bazı görüşler de ise, ergenlerin gelecekteki tutum ve davranışlarını tahmin edebilmek için sınırlı veriye sahip olunduğu dile getirilmektedir. (Hooghe ve Wilkenfeld, 2008: 155).

Siyasal sosyalizasyon açısından bakıldığında, çocukluk dönemindeki politik bağlamların ilerleyen yaşlarda tutum ve davranışları etkilediği söylenebilir. Pacheco, (2008:431) ergenlik döneminde elde edilen politik bağlamların gençlik dönemindeki siyasal katılımı artıran siyasal sosyalizasyon açısından önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu etkinin

görülebilmesi için iletişim önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yani yaşanan olaylarla ilgili siyasal bilginin bireyler arasında iletişime konu olması gerekmektedir. Çünkü, yüksek yoğunluklu siyasal olaylarda bile, tartışmanın olmadığı siyasal çevrelerde yaşayan çocukların sosyalleşme bağlamında bu olaylardan fayda sağlaması muhtemel değildir. Dolayısıyla sosyalleşme, üst yoğunluklu olaylar sırasında iletişime maraz kalmanın bir fonksiyonu olarak çocuklukla birlikte ilerleyen bir süreçtir (Valentino ve Sears, 1998: 148).

Sosyalleşmenin bir boyutu olarak siyasal tutum, tercih ve kabullerin oluştuğu süreç, siyasal sosyalleşme kavramı ile ifade edilmektedir. Siyasal sosyalleşme, bireyin siyasal değerleri öğrenmesi açısından önemlidir. Siyasal çevre ve birey arasında yaşam boyu devam eden bu süreçle birlikte birey, siyasal sistemi, değerleri, ilgili davranış kalıplarını, devletin siyasi yapısını, siyasal değerlerin aktarılmasını ve kısaca siyasal kültürü öğrenmektedir (Dursun, 2004: 217; Alkan, 1979:8; Mutlu, 2004: 258; Çetin, 2003: 39-46). Diğer bir ifadeyle siyasal sosyalleşme birey, sosyal ve siyasal çevre arasında hayat boyu devam eden dolaylı ve doğrudan etkileşimin bir sonucudur (Türkkahraman, 2000: 22). Dolayısıyla siyasal davranış ve tutumlar tamamıyla yapısal olarak belirlenemezler. Daha ziyade bireysel özgürlükler, toplum ve aileden beslenen çevrenin siyasal ve sosyal görüntüsü tarafından etkilenmektedir (Gimpel, Lay ve Schuknecht: 2003: 9-10).

Siyasal kültürün temelinde yer alan siyasal sosyalleşme çocukluktan kalma değerler, eğitim, çevre, kitle haberleşme gibi faktörlerle oluşmaktadır (Türkkahraman, 2000: 28). Başka bir anlatımla, temel politik tutum ve inançlar yaşamın ilk evrelerinde öğrenilmekte ve daha sonraki siyasal davranışlarda önemli bir etkiye sahip olabilmektedir (Haller ve Thorson, 1970: 45). Yapılan bir araştırmada yetişkinlerin politika ile ilgili düşüncelerinde cinsiyete göre ortaya çıkan farklı algının çocukluk sosyalleşme dönemindeki cinsiyet farklılıklarından kaynaklanabileceği görülmüştür (Fridkin ve Kenney, 2007: 133). İtalya’da yapılan diğer bir araştırmada da, 14-19 yaş arasındaki çocukların ve onların ailelerinin siyasal katılımları incelenmiştir. Çocukların siyasal katılımlarının büyük oranda aileleriyle bağlantılı olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak babalarıyla karşılaştırıldığında anneye dayalı katılım hem kız hem de erkek çocuklarda biraz daha fazla olmuştur. Buna karşın ailelerin eğitim düzeyleri ile çocukların siyasete katılımları arasında herhangi bir bağ bulunamamıştır (Sani ve Quaranta, 2015: 264).

Anne-baba olduğu gibi arkadaş çevresi bir çocuğun tutumlarının oluşumunu etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2010: 128). Dolayısıyla oyun oynarken çocukların arkadaşlarıyla kurdukları ilişki onların tutumları üzerinde önemli izlere sahiptir. Arkadaşları arasında lider pozisyonunda olan bir çocuğun büyüdüğünde liderlik tutumlarının güçlü olması düşünülebilir. Çünkü oyun, çocuğun yetişkin yaşama hazırlanması için doğal ve temel bir etkinliktir (Elkind, 1999: 90). Carlotta Lombroso (1896, 117) çalışmak nasıl yetişkinler için bir işse, oyunun da çocuklar için bir iş olduğunu belirtmektedir (Elkind, 1999: 90).

Oyunun oynandığı mekan, oyun türü, oyunda yer alan heyecan, korku ve riskler çocuğun gelecekteki tutum ve davranışları açısından farklı etkilere neden olabilmektedir. Örnekler verilecek olursa; oyun alanlarında oynanan oyunlar, çocukların yaratıcılığını ve bağımsızlığını destekleyerek onların sosyalleşmesinde ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm getirebilmektedir (Ünal, 2009: 107). Resim yapmak bir oyun olarak kabul edilebilir ve çocuğu daha yaratıcı hale getirebilir, onda ruhsal rahatlatma sağlayabilir, büyüklerin taklidi yoluyla kişilik gelişimine etki edebilir, hayal gücünü ve kendini ifade etme yeteneğini geliştirebilir (Ayaydın, 2011: 303). Heyecan ve korku içeren ve fiziksel yaralanma ihtimali olan oyunlar ise, riskli oyunlar olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla çocukların gerekli güvenli ortamlarda özgürce riskler almasını desteklemek yaratıcı, kendine güvenen, problem çözebilen, kararlı, güçlü, dirençli ve mutlu bireylerin yetişmesini sağlayacak önemli bir yol olarak düşünülebilir (Kalburan, 2014: 957).

Oyunlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda genellikle cinsiyete göre farklılaşan etkiler üzerinde durulmuştur. Üniversite öğrencilerinin dijital oyun tercihleri üzerine yapılan bir araştırmada, erkeklerin gerçek ve tüm zamanlı oyunları birbirine yakın oranlarda tercih ettikleri görülürken, kızların gerçek zamanlı oyunları tüm zamanlı oyunlara tercih ettikleri sonucuna varılmıştır (Pala ve Erdem, 2011: 53). Erkek tutuklular üzerinde yapılan başka bir araştırmada, bir durumu kontrol ettiği hissini yeniden kazandırma, estetik duyguları deneyimleme ve etkileşim kurma zamanını yönetme konularında dijital oyunların katkı sağladığı görülmüştür (Ribbens ve Malliet, 2015: 1). Grup oyunları ile ilgili yapılan diğer bir araştırmada ise, bir grup oyunu olarak basketbolun çocukların eğitimindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Bu araştırmada, grup oyununun çocukların kişiliklerinde özel bir etki yaptığı görülmüştür. Bir grup oyunu olarak basketbol, kazanma isteği ve takım rekabetinde duygu kontrolü, kendini kontrol ve önyak olma, işbirliği, olumlu motivasyon eylemleri aracılığıyla oyun konumlarının etkili çözümü gibi yetenekler kazandırmıştır (Moroianu ve Dumitru, 2013: 88). Bunlar ve çalışmanın bulgular bölümünde değinilen diğer araştırmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında, çocuklukta oyunların bireyin erişkinlik dönemindeki kişilik yapısını etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, çocuklukta oynanan oyunlarda sahip olunan karakterlerin erişkinlik döneminde siyasal tutum ve davranışlar üzerindeki etkilerini ele almaktadır.

2. Araştırma Soruları

Kişilik oluşumunun temel parametrelerinden biri, çocukluk dönemidir. Bu dönemde edinilen deneyimler gelecekte sahip olunan düşünsel ve davranışsal altyapı üzerinde önemli bir etki yapmaktadır. Bu dönem aile, okul, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları ve içinde bulunulan her türlü çevresel yapının bir bütünü olarak gelişmektedir. Oyunlar bu bütün içerisinde üzerinde özel olarak durulması gereken bir olgudur. Oynanan oyunlarda çocuğun üstlendiği roller onun ileriki yaşlarında nasıl bir kişiliğe sahip olabileceği konusunda ipuçları verebilmektedir. Oyunlarda pasif ya da baskın karaktere sahip bir çocuğun gelecekteki tutum ve davranışları konusunda tahminler yürütülebilir. Özellikle itaat, uyum gösterme, müzakere edebilme, tartışma, hırs, rekabet, karşı koyma ve çatışma gibi faktörlerin yoğun olduğu siyasal kültür açısından bireyin çocukluk döneminin önemli olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmada, çocukluk döneminde oynanan oyunlarda sahip olunan oyun karakterleri ile yetişkinlik dönemindeki siyasal tutum ve davranışlar açısından herhangi bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu bakımdan araştırmanın soruları şu şekilde sıralanabilir:

- Öğrenciler çocukluk dönemi oyunlarında kendilerini hangi karakterde tanımlamaktadırlar?
- Yapılan bu tanımlamalar arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Tanımlanan oyun karakterleri cinsiyete göre bir farklılık oluşturmakta mıdır?
- Oyun karakterleri bağlamında siyasal görüşler açısından herhangi bir fark oluşmakta mıdır?
- Oyun karakterleri bağlamında öğrencilerin siyasete ilgi düzeyleri arasında nasıl bir fark vardır?
- Oyun karakterleri bağlamında siyasete katılım yada siyasette aktif görev alma noktasında oluşan fark nedir?
- Oyun karakterleri bağlamında bireyin liderlik özelliği üzerinde oluşan fark nedir?
- Demokratik bir görev olarak oy kullanma davranışının oyun karakterleri bağlamında oluşturduğu fark nedir?
- Oyun karakteri bağlamında araştırmaya katılanların kendilerini özdeşleştirdikleri liderler arasındaki fark nedir?

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Çalışmada çocukluk döneminde oynanan oyunlardaki kişilik yapısı siyasal tutum ve davranışlar açısından ele alınmaktadır. Bu amaçla Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesinde

okuyan toplam 394 öğrenciyle bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Toplam 600 öğrencinin öğrenim gördüğü fakültede öğrencilerin yaklaşık yüzde 66'sına ulaşılmıştır. Anket doğrudan araştırmacı tarafından sınıf ortamında uygulanmıştır.

Türkiye'nin değişik bölge ve şehirlerinden gelen öğrenciler, farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-politik özelliklere sahiptirler. Dolayısıyla farklı özelliklere sahip bu öğrencilerin çocukluklarındaki oyun kültürüne bağlı olarak siyasal tutum ve davranışlarında bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı konusunun araştırılması, çocukluk döneminde oynanan oyunlardaki karakterlerin, yetişkinlik dönemi siyasal tutum ve davranışları üzerindeki etkileri açısından genel ipuçları verebilir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Yapılan literatür taramasında daha önce yapılmış benzer bir çalışma bulunmadığı için yeni bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek, anket çalışmasının birinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, çocukluk dönemindeki oyunlarda üstlenilen roller ve oyun karakterleri açısından 58 önermeden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Formdaki her bir önerme için 5'li Likert Ölçeği ile "kesinlikle katılmıyorum" (1), "katılmıyorum" (2), "ne katılıyorum ne de katılmıyorum" (3), "katılıyorum" (4), "kesinlikle katılıyorum" (5) aralıklarında cevaplar elde edilmiştir.

Anket formunun ikinci bölümü deneklerin sosyo-demografik özelliklerini ve siyasal davranış ve tutumlarını tespit etmeye dönük sorulardan oluşmaktadır. Anket formu ile ilgili olarak uygulamaya geçmeden önce 50 kişinin katılımı ile ön test yapılmıştır. Ön test analizleri bağlamında gerekli düzeltmeler yapılarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Araştırmada elde edilen veriler, öncelikli olarak öğrencilerin çocukluk döneminde oynadıkları oyunlarda kendilerini tanımladıkları oyun karakterlerinin tespiti açısından faktör analizine tabi tutulmuştur. Hem faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktörlerle ilgili hem de demografik ve siyasal değişken sorularıyla ilgili betimleyici istatistik teknikleri kullanılmıştır. Faktörler arasındaki ilişkinin tespiti açısından korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca sosyo-demografik değişkenler ve siyasal değişkenler ile faktörler arasında oluşabilecek farkın ortaya konması açısından Bağımsız Örneklem T-testi (Independent Samples T-test) ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yöntemleri kullanılmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

4.1. Betimleyici istatistikler

Yaşları 17 ile 26 arasında değişen 394 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada toplam katılımcıların yüzde 49'u erkek ve yüzde 51'i kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırmaya katılanların yüzde 5,3'ü siyasi görüşü konusunda herhangi bir cevap belirtmezken; yüzde 25,4'ü milliyetçi, yüzde 22,1 sosyalist, yüzde 15,2'si İslamcı, yüzde 11,9'u muhafazakar, yüzde 3'ü liberal, yüzde 2'si diğer ve yüzde 15'i siyasi görüşünün olmadığını ifade etmiştir.

Siyasete ilgi düzeyleri ile ilgili olarak öğrencilerin yüzde 16,2'si çok ilgili olduğunu, yüzde 42,9'u orta düzeyde ilgili olduğunu, yüzde 27,4'ü biraz ilgili olduğunu ve yüzde 13,2'si ise hiç ilgili olmadığını belirtmiştir. Bu soruyu cevapsız bırakanlar ise yüzde 0,3 olarak gerçekleşmiştir. Siyasete aktif olarak katılma istekleriyle ilgili ise, öğrencilerin yüzde 10,9'u çok istediğini, yüzde 19,8'i istediğini, yüzde 23,6'sı kararsız olduğunu, yüzde 26,1'i katılmak istemediğini, yüzde 19,3'ü hiç katılmak istemediğini belirtmiş; yüzde 0,3'ü de bu soruya cevap vermemiştir.

“Oy kullanma yaşına gelen her bir vatandaş mutlaka oy kullanmalıdır” önermesine öğrencilerin yüzde 66’sı “kesinlikle evet” cevabı verirken; yüzde 18,5’i “evet”, yüzde 8,9’u “ne katılıyorum ne de katılmıyorum”, yüzde 4,3’ü “hayır” ve yüzde 2’si “kesinlikle hayır” cevabını vermiştir.

Arkadaşları arasında lider vasıflara sahip olup-olmadığı konusunda öğrencilerin yüzde 11,7’si “kesinlikle evet”, yüzde 36,5’i “evet”, yüzde 38,3’ü “ne katılıyorum ne de katılmıyorum”, yüzde 8,9’u “hayır” ve yüzde 4,6’sı “kesinlikle hayır” demiştir. Ayrıca öğrencilerin yüzde 32’si kendisini Recep Tayyip Erdoğan’a yakın bulurken, yüzde 12’si Devlet Bahçeli’ye, yüzde 8,9’u Abdullah Gül’e, yüzde 8,9’u Selahattin Demirtaş’a, yüzde 7,6’sı Kemal Kılıçdaroğlu’na, yüzde 1’i Ahmet Davutoğlu’na ve yüzde 23,9’u diğer liderlere kendisini yakın bulduğunu söylemiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 2014 yerel seçimlerinde oy verdikleri partilere bakıldığında ise, yüzde 37,3’ünün AK Parti’ye, yüzde 22,3’ünün MHP’ye yüzde 13,2’sinin CHP’ye, yüzde 6,3’ünün HDP’ye ve yüzde 1’inin diğer partilere oy verdiği görülmüştür. Bu soruda öğrencilerin yüzde 3’ü cevap vermezken, yüzde 16,8’i oy kullanmadığını belirtmiştir.

4.2. Çocukluk Dönemi Oyunlarıyla İlgili Karakterler

Keşfedici faktör analizi yönteminin uygulandığı çalışmada, üniversite öğrencilerinin çocukluk dönemlerinde oynadıkları oyunlarda sergiledikleri karakterlerle ilgili toplam 58 maddeden oluşan bir ölçek oluşturuldu. Bu ölçekte yer alan önermeler doğrultusunda gerçekleştirilen faktör analizinde toplam 26 maddenin çocukluk döneminde oynanan oyunlarda gösterilen karakterlerle ilgili olarak 4 faktöre ayrılabilceği görüldü. Faktöre ayrılan maddelerde en yüksek faktör yükü (,851) “genelde grup olarak oynanan oyunlardan hoşlanırdım” maddesinde gerçekleşirken, en düşük faktör yükü (,475) “oyunda kavga yaptığımda sorunlarımı çözemez aileme şikayet ederdim” maddesinde oluşmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: Oyun karakterleri ile ilgili faktörler

MADDELER	A.O	S.S	F. Yüklü
Grup oyunlarından hoşlanan karakter			
Genelde grup olarak oynanan oyunlardan hoşlanırdım.	4,0473	,95846	,851
Tek kişiyle oynanan oyuncaklardan çok grupla oynanacak oyuncakları tercih ederdim.	3,9716	,97880	,839
Arkadaşlarımla oyun oynamaktan hoşlanırdım.	4,2776	,84113	,822
Grup halinde oynanan oyunlardan çok hoşlanırdım.	4,1767	,92454	,772
Oyunda bireysel olmayı sevmezdim.	3,6530	1,15264	,671
Başarının takım ruhuyla kazanıldığına inanırdım.	4,0505	,90915	,613
Başarı için kendim kadar takım arkadaşlarıma da güvenirdim.	4,0347	,88342	,592
Uyumlu ve hoşgörülü karakter			
Yenilsem bile arkadaşlarımı tebrik ederdim.	3,5331	1,19982	,704
Tartıştığım bir arkadaşımı oyundan sonra asla küsmezdim.	3,5110	1,16273	,699
Rolümü başarıp başaramadığım konusunda arkadaşlarımla eleştirisini anlayışla karşılardım.	3,4227	1,08697	,651
Kızgın ve gergin olduğumuzda ortamı yumuşatmak için genelde ilk ben el uzatırdım.	3,3438	1,16315	,620
Oyunlarımızda arkadaşlarım beni üzse bile, ben kimseyi üzmem istemezdim.	3,4953	1,26446	,612
Oynayacağımız oyun konusunda arkadaşlarımla görüşleri benim için önemliydi.	3,8486	,92561	,591
Başarımızın takım olarak hepimizin olduğuna inanırdım.	3,9874	,99675	,575
Pasif Karakter			
Oyundaki rolüm konusunda arkadaşlarım belirleyiciydi.	2,2650	1,05803	,774

Takım kurarken belirleyici bir arkadaşım olurdu.	2,9432	1,11517	,738
Oynayacağımız oyuna genelde arkadaşlarım karar verirdi.	2,3722	1,02203	,725
Yarışma olan oyunlarda kendime güvenim yüksek değildi.	1,9054	1,08085	,682
Anlaşmazlıklarımızda bir arkadaşımız bize liderlik eder ve sorunu çözerdi.	2,7792	1,14812	,661
Oyunlarımızda hep pasif karakter rolündeydim.	1,7918	1,07365	,561
Oyunda kavga ettiğimizde sorunlarımızı çözemez aileme şikayet ederdim.	1,6120	1,02388	,475
Çatışmacı Karakter			
Oyunlarda hırçın bir yapıya sahiptim.	2,3596	1,36294	,844
Yaramaz ve hırçın bir çocuk olduğum için arkadaşlarıma sürekli baskı uygulardım.	2,1388	1,19054	,791
Oyunda genelde hırçın bir kişiliğe sahiptim.	2,2871	1,33464	,730
Kıskançlığım nedeniyle oyunlarımızda arkadaşlarıma fiziksel şiddet uygulardım.	1,6782	1,01130	,708
Sürekli hile yapar arkadaşlarımin oyuncaklarını kırardım.	1,5142	,89864	,696

Tablo 2: Faktörler ve Güvenilirlik Değerleri

Faktörler	Öz değer (Eigenvalues)	Varyans	C. Alpha
Grup oyunlarından hoşlanan karakter	6,836	16,438	,887
Uyumlu ve Hoşgörülü Karakter	3,641	13,750	,786
Pasif Karakter	2,509	13,351	,793
Çatışmacı Karakter	1,667	12,821	,836
Total		56,360	,664
KMO Örneklem Yeterliliği Ölçütü : ,864 Bartlett's Test of Sphericity : $X^2=3890,975$; df :325; p=,000			

Faktöre tabi tutulan maddeler ile ana grup arasında anlamlı bir fark ($p=,000$) bulunmaktadır. Faktörlerin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü 0,864 düzeyinde gerçekleşmiş ve bu değer örneklem yeterliliği açısından çok iyi sayılabilecek bir değeri ifade etmektedir (Kalaycı, 2006: 322). Bununla birlikte analizde elde edilen sonuçlara bakıldığında toplam varyansın yüzde 56,360'ının açıklandığı görülmektedir (Tablo 2). Bu, sosyal bilimler açısından önemli bir oran olarak kabul edilebilir.

Güvenilirlik testi sonuçlarına bakıldığında toplam 58 maddenin Crombach's Alpha katsayısı (α) 0,539 olarak gerçekleşmiştir. Bu sayı düşük bir güvenilirlik değeri olarak tanımlanabilir. (Kayış, 2006: 405). Faktöre ayrılan 26 maddenin güvenilirlik analizi sonuçlarında ise, Alpha katsayısının (α) 0,664 olduğu görülmüştür (Tablo 2). Dolayısıyla bu değer, oldukça güvenilir olarak kabul edilmektedir (Kayış, 2006: 405)

Faktör analizi sonucunda grup oyunlarının benimsenmesiyle ilgili 7 maddenin yer aldığı ilk faktör, “grup oyunlarından hoşlanan karakter” olarak isimlendirilmiştir. Öz değeri 6,836 olan bu faktör, toplam varyansın yüzde 16, 438'ini açıklamakta ve güvenilirliği ($\alpha=0,887$) oldukça yüksektir (Tablo 2). En yüksek faktör yükü (,851) “genelde grup olarak oynanan oyunlardan hoşlanırdım” maddesinde gerçekleşmiş ve bu maddenin ortalaması 4,047'dir. En düşük faktör yükü (,592) ile yüklenen madde ise “başarı için kendim kadar takım arkadaşlarıma da güvenirdim” yargısıdır ve ortalaması 4,034'tür.

Çalışmada tespit edilen 2. faktör “uyumlu ve hoşgörülü karakter” olarak isimlendirilmiştir. Toplam varyansın yüzde 13,750'sinin açıklandığı bu faktörün öz değeri 3,641'dir. Güvenilirlik katsayısı ise $\alpha=0,786$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Toplam 7 maddeden oluşan bu faktörün en yüksek faktör yüküne (,704) sahip önermesi “yenilsem bile arkadaşlarıma tebrik ederim” olmuştur. En düşük faktör yüküne (,575) sahip önerme ise “başarımızın takım olarak hepimizin olduğuna inanırdım” maddesidir. Bu faktörde yer alan önermelerin en yüksek aritmetik ortalaması 3,533 olarak gerçekleşirken, en düşük aritmetik ortalaması ise 3,987 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1).

“Pasif Karakter” olarak isimlendirilen 3. faktör, toplam 7 önermeden oluşmaktadır. Güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,793$ olarak gerçekleşen pasif karakter faktöründe, toplam varyansın yüzde 13,351 açıklanmış ve öz değeri 2,509 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). En yüksek faktör yükü (,774) “oyundaki rolüm konusunda arkadaşlarım belirleyiciydi” önermesinde oluşmuş ve ortalaması 2,265’dir. 1,612 aritmetik ortalama ile en düşük faktör yükü (,475) ise “oyunda kavga ettiğimizde sorunlarımızı çözemez aileme şikayet ederdim” önermesinde oluşmuştur (Tablo 1).

Çalışmada 5 yargının oluşturduğu grup, 4. faktör olarak bulunmuş ve “çatışmacı karakter” olarak isimlendirilmiştir. Toplam varyansın yüzde 12,821’inin açıklandığı çatışmacı karakter faktörünün güvenilirliği $\alpha=0,836$, öz değeri ise 1,667 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Bu faktörde yer alan “oyunlarda hırçın bir yapıya sahiptim” yargısı en yüksek faktör yüküne (,844) ve 2,359 aritmetik ortalamasına sahip olmuştur. Ortalaması 1,514 olarak gerçekleşen “sürekli hile yapar arkadaşlarımla oyuncaklarını kırardım” yargısı ise en düşük faktör yükü (,696) ile yüklenmiştir.

Tablo 3. Genel Ortalama ve Faktör Ortalamaları

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S.Sapma
Genel Ortalama	317	1,77	4,12	3,03	,35131
FAKTÖRLER					
Grup oyunlarından hoşlanan karakter	377	1,00	5,00	4,05	,74196
Uyumlu ve hoşgörülü karakter	374	1,29	5,00	3,59	,74610
Pasif karakter	355	1,00	5,00	2,24	,72212
Çatışmacı karakter	379	1,00	5,00	2,01	,93027
Geçerli N	317				

Araştırmada “grup oyunlarından hoşlanan karakter” (4,05) ile “uyumlu ve hoşgörülü karakter” (3,59) genel ortalamasının (3,03) üzerinde bir ortalamaya sahipken; “pasif karakter” (2,24) ve “çatışmacı karakter” (2,01) ortalamaları ise genel ortalamasının altında gerçekleşmiştir (Tablo 3). Bu durum, öğrencilerin kendi karakterleriyle ilgili olumsuz değerlendirmelerden kaçındıklarını göstermektedir. Daha çok grup bilincini öncelemişlerdir.

Faktörler arası korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında “grup oyunlarından hoşlanan karakter” ile “uyumlu ve hoşgörülü karakter” arasında anlamlı ($p=,000$), pozitif yönlü ve orta düzeyde (,480) bir ilişki görülürken, “uyumlu ve hoşgörülü karakter” ile “pasif karakter” ve “çatışmacı karakter” arasında anlamlı ($p=,000$), negatif yönlü ve zayıf ($PK=,265$; $ÇK=,257$) bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle, kendisini grup oyunlarından hoşlanan bir karakterde tanımlayan öğrencilerin oranı arttıkça “uyumlu ve hoşgörülü karakter” olarak tanımlayanların oranı da artmaktadır. Buna karşın grup oyunlarından hoşlanan karakterle tanımlama oranı arttıkça pasif ve çatışmacı karakter tanımlaması azalmaktadır.

Tablo 4. Faktörler Arası Korelasyon Tablosu

Faktörler	Grup oyunlarından hoşlanan karakter	Uyumlu ve hoşgörülü karakter	Pasif karakter	Çatışmacı karakter
Grup oyunlarından hoşlanan karakter	1	,480** ,000 377	-,265** ,000 343	-,257** ,000 363
Uyumlu ve hoşgörülü karakter		1	-,024 ,659 374	-,386** ,000 362
Pasif karakter			1	,086 ,110 355
Çatışmacı karakter				1 379

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde (2-tailed) anlamlıdır.

“Uyumlu ve hoşgörülü karakter” ile “pasif karakter” arasında negatif yönlü ancak anlamlı olmayan ($p>,05$) bir ilişki görülürken; “çatışmacı karakter” arasında ise anlamlı ($p=,000$), negatif yönlü ve zayıf ($,386$) bir ilişki bulunmuştur. Pasif ve çatışmacı karakter arasında ise pozitif yönlü ancak anlamlı olmayan ($p>,05$) bir ilişki görülmüştür (Tablo 4). Dolayısıyla araştırmaya katılan öğrencilerin çocukluk dönemlerindeki oyun karakterleri ile ilgili yaptıkları tanımlamalarında, olumlu tanımlanan karakterler ile olumsuz tanımlanan karakterler arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

4.3. Oyun Karakterleri ve Değişkenler

Çalışmada araştırmaya katılanların oyun karakterleri ile sosyo-demografik ve siyasi eğilimleri bağlamında analizler gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu analizde sosyo-demografik özellik olarak cinsiyete dayalı bir analiz yapılmıştır. Siyasi eğilimler bağlamında yapılan analizler ise oyun karakterleri ile siyasi görüş, siyasete ilgi, siyasette aktif görev alma isteği, lider vasfına sahip olma düşüncesi, her vatandaşın mutlaka oy kullanması gerektiği inancı, siyasi liderlerle özdeşleştirme ve son seçim olan 2014 yerel seçimlerde oy verilen siyasi parti değişkenleri ele alınmıştır.

Oyun karakterleri ve cinsiyet arasında yapılan analizde “çatışmacı karakter” ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark ($df=377$, $F= 3,333$, $p=,000$) bulunmuştur. “Grup oyunlarından hoşlanan karakter”, “uyumlu ve hoşgörülü karakter” ve “pasif karakter” açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark ($p>,050$) oluşmamıştır. Bu sonuçlara göre erkekler daha yüksek ($2,224$) bir ortalama ile kadınlara ($1,813$) göre daha çatışmacı bir oyun karakterine sahip olduklarını söylemişlerdir. Bu farklılık, kadın ve erkeğin sahip olduğu kişilik özelliklerinin de bir sonucu olarak düşünülebilir. Doğal yapısı bakımından kadınların erkeklere göre daha az çatışmacı bir kişilikte olduğu söylenebilir. Kadın ve erkeğin siyasal katılım farklılıklarının incelendiği bir araştırmada demografik ve tutumsal karakteristiklerin, kadınlarda ve erkeklerde siyasal katılımı farklı bir şekilde etkilediği görülmüştür (Coffe ve Bolzendahl, 2010: 318). Yani katılım konusunda kadın ve erkeğin doğasından kaynaklı faktörler de etkili olmaktadır. Lise öğrencileri üzerinde yapılan başka bir araştırmada ise, kız ve erkek öğrencilerin siyasal bilgiyi nasıl elde ettikleri ele alınmıştır. Erkek öğrenciler için siyasal bilginin temelinde partizan çatışmalar daha öncelikli bir etkiye sahipken, kız öğrencilerin siyasal bilgilerinde çatışmadan ziyade, konsensüsün olduğu çevresel yorumların daha yüksek bir etkisi olduğu görülmüştür (Wolak ve McDevitt, 2011: 505).

Araştırmaya katılanların oyun karakterleri ve siyasi görüşleri arasında yapılan değerlendirmede, “çatışmacı karakter” ile siyasi görüş arasında anlamlı ($df= 7$; $F= 3,82$; $p=,002$) bir fark bulunurken; diğer oyun karakterleri açısından anlamlı ($p>,050$) bir fark oluşmamıştır. Çatışmacı oyun karakterine sahip olanlardan kendisini sosyalist olarak tanımlayanların ortalaması $2,200$ olarak gerçekleşirken İslamcılar $2,044$, milliyetçiler $2,031$, muhafazakarlar $1,873$, liberaller $1,688$, siyasi görüşüm yok diyenler $1,604$ ortalamaya sahip olmuşlardır. Siyasi görüş olarak diğer seçeneğini işaretleyenlerin ortalaması ise $3,066$ olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre genel bir değerlendirme yapıldığında, daha katı ve dış etkilere daha kapalı olarak değerlendirilebilecek siyasi görüşler, “çatışmacı karakter” açısından daha yüksek bir ortalama ile temsil edilirken, daha ılımlı olarak değerlendirilebilecek siyasi görüşler “çatışmacı karakter” açısından daha düşük bir ortalamaya sahip olmuştur. Bununla birlikte siyasi görüşü olmadığını söyleyenler en düşük ortalama ile kendilerini çatışmacı oyun karakteriyle tanımlamışlardır. Dolayısıyla siyasi görüş bakımından radikal tutumlar arttıkça çatışmacı karakterin de arttığı söylenebilir.

Amerika’da kolej öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada cinsiyet eşitsizliği algısı yüksek olan kız öğrencilerin bu eşitsizliğin düşük olduğunu düşünen kız öğrencilere göre daha fazla politik olma eğiliminde oldukları görülmüştür (Bernstein, 2005: 299). Bu bakımdan rekabete ve çatışmaya dayalı algı ve ortamların öğrencileri daha fazla siyasete çektiği söylenebilir.

Yapılan bu araştırmada, katılımcıların siyasete ilgi düzeyleri ile çocukluk oyun karakterleri ele alındığında “çatışmacı karakter” ve siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı ($df= 313$; $F= 9,214$; $p=,000$) bir farkın olduğu görülmüştür. Çalışmada tanımlanmış olan diğer oyun karakterleri ile siyasete ilgi düzeyi bakımından anlamlı ($p>,050$) bir fark oluşmamıştır. Siyasete ilgi düzeylerinin çok yüksek olduğunu söyleyenlerin çatışmacı oyun karakterindeki ortalamaları 2,506, orta düzeyde ilgili olanların 2,045, biraz ilgili olanların 1,783 ve hiç ilgilenmeyenlerin ortalaması ise 1,661 olarak gerçekleşmiştir. Çatışmacı oyun karakteri ile siyasete ilgi düzeyleri arasındaki birebir yapılan karşılaştırmalarda da, siyasete çok ilgili olanlar ile siyasete orta düzeyde ilgili olanlar, biraz ilgili olanlar ve hiç ilgili olmayanlar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar çocukluktaki çatışmacı oyun karakterine bağlı olarak siyasete ilgi düzeyinde bir artış olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, çocukluğunda çatışmacı bir kişilikte olan çocukların yetişkinlik dönemlerinde siyasete ilgi düzeylerinin daha yüksek olacağı söylenebilir.

Araştırmaya katılanların siyasete katılma, siyasette aktif görev alma istek düzeyleri ile çocukluk dönemi oyun karakterleri arasında yapılan analizde, çatışmacı ve pasif oyun karakterleri açısından anlamlı (ÇK: $df=4$; $F=4,493$; $p=,002$ / PK: $df= 4$; $F=5,707$; $p=,000$) bir farkın olduğu görülürken; “grup oyunlarından hoşlanan karakter”, “uyumlu ve hoşgörülü karakter” açısından anlamlı bir fark ($p>,050$) oluşmamıştır. Sonuçlara göre, çocukluk döneminde çatışmacı oyun karakterinde kendilerini tanımlayanlarda siyasete girmeyi çok isteyenlerin ortalaması 2,400, isteyenlerin 2,144, kararsız olanların 2,051, istemeyenlerin 1,933 ve hiç istemeyenlerin ortalaması ise 1,654 olarak gerçekleşmiştir. Çocukluk oyunlarında kendilerini pasif karakter olarak tanımlayanlarda ise, siyasete hiç katılmak istemeyenlerin ortalaması 2,451, istemeyenlerin 2,325, kararsız olanların 2,254, isteyenlerin 2,128 ve çok isteyenlerin 1,774 olmuştur. Siyasete katılma ve aktif görev alma isteği düzeyleri bakımından yapılan birebir karşılaştırmalarda, pasif karakterde olanların siyasete katılma konusunda çok isteme durumları ile kararsız, istememe ve hiç istememe durumları arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. “Çatışmacı karakter” bağlamında siyasete katılım düzeyleri açısından yapılan birebir eşleştirmelerde ise, siyasete katılmayı “hiç istemiyorum” diyenler ile “istiyorum” ve “çok istiyorum” diyenler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, çocukluk döneminde oynanan oyunlarında pasif karakterde olan çocukların siyasete katılma istekliliğinin düşük, çatışmacı karakterde olanların siyasete katılma istekliliğinin ise yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılanların kendilerini lider vasfına sahip olarak değerlendirme durumları açısından bakıldığında, çatışmacı ve pasif karakterlerde anlamlı (ÇK: $df=4$, $F= 3,974$, $p=,004$ / PK: $df=4$, $F=12,019$, $p=,000$) bir fark ortaya çıkmıştır. Grup oyunlarından hoşlanan, uyumlu ve hoşgörülü karakterler açısından anlamlı ($p>,050$) bir fark bulunamamıştır. Sonuçlara göre, çocukluk oyunlarında kendisini “pasif karakter” olarak niteleyenlerin kendilerini lider vasıflı görmeleri konusunda “kesinlikle hayır” diyenlerin ortalaması 2,714 olarak gerçekleşirken, “hayır” diyenlerin 2,659, “ne katılıyorum ne de katılmıyorum diyenlerin” 2,410, “evet” diyenlerin 2,043, “kesinlikle evet” diyenlerin 1,828 olmuştur. “Çatışmacı karakter” açısından bakıldığında ise, kendisini lider vasıflı olarak görme konusuna “kesinlikle hayır” diyenlerin ortalaması 1,369, “hayır” diyenlerin ortalaması 1,907, “ne katılıyorum ne de katılmıyorum” diyenlerin ortalaması 1,863, “evet” diyenlerin ortalaması 2,142 ve “kesinlikle evet” diyenlerin ortalaması 2,700 olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılanların kendilerini lider vasıflı olarak değerlendirme düzeyleri arasında yapılan birebir eşleştirmelerde ise, “pasif karakter” açısından “kesinlikle evet” ve “evet” diyenler ile “ne katılıyorum ne de katılmıyorum”, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” diyenler arasında anlamlı bir fark görülmüştür. “Çatışmacı karakter” açısından yapılan birebir eşleştirmede ise, kendisini lider vasıflı görüp görmeme konusunda “kesinlikle hayır” diyenler ile “evet” ve “kesinlikle evet” diyenler arasında anlamlı bir fark oluşmuştur. Dolayısıyla çocukluk dönemlerinde çatışmacı oyun karakterine sahip olan katılımcılar kendilerini lider karakterli olarak

görürken, pasif oyun karakterine sahip olanlar kendilerini lider vasıflı olarak tanımlamamışlardır. Bu bakımdan çocukluk oyunlarında pasif karakterdeki çocukların çatışmacı çocuklara göre daha düşük oranda lider özellikleri gösterdikleri söylenebilir.

Gelişmiş ülkelerdeki seçimlere katılım oranlarına bakıldığında katılımın oldukça düşük olduğu söylenebilir. Amerika birleşik devletlerinde 2012'deki son başkanlık seçimlerinde yüzde 58,2 (<http://www.huffingtonpost.com>), İngiltere'de 2015 yılında yapılan genel seçimlerde yüzde 66,1 (<http://www.ukpolitical.info>), 2013'te yapılan Almanya Federal Seçimlerinde ise katılım oranı yüzde 71,53 (<http://www.idea.int>) olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar Türkiye ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. Türkiye'deki son milletvekili genel seçiminde (7 Haziran 2015) katılım oranı yüzde 83,92 olmuştur (<http://www.ysk.gov.tr>). Dolayısıyla oy vermenin bir vatandaşlık görevi olduğu konusunda seçim dönemlerinde siyasal partiler tarafından seçmenler harekete geçirilmek istenmektedir. Seçimlere katılımın düşük olması nedeniyle gelişmiş batılı ülkelerde, özellikle seçimlere katılımın artırılması bakımından seçim kampanyalarında canvassing çalışmalarına ağırlık verilmektedir (Kalender, 2007: 152).

Çocukluk dönemi oyun karakterleri ile oy kullanma yaşına ulaşan her vatandaşın mutlaka oy kullanması gerektiği inancı açısından yapılan analizde “grup oyunlarından hoşlanan karakter” ve “pasif karakter” bakımından anlamlı (GOHK: $df=4$, $F=3,878$, $p=.004$ / PK: $df=4$, $F=3,286$, $p=.012$) bir fark bulunmuştur. “Grup oyunlarından hoşlanan karakter” açısından seçimlerde mutlaka sandığa gidip oy kullanılması gerektiği görüşüne “kesinlikle hayır” diyenlerin ortalaması 4,642, “hayır” diyenlerin ortalaması 4,314, “ne katılıyorum ne de katılmıyorum” diyenlerin ortalaması 3,768, “evet” diyenlerin ortalaması 3,822 ve “kesinlikle evet” diyenlerin ortalaması 4,096 olarak gerçekleşmiştir. “Pasif karakter” açısından bakıldığında ise, “kesinlikle hayır” diyenlerin ortalaması 2,357, “hayır” diyenlerin ortalaması 2,200, “ne katılıyorum ne de katılmıyorum” diyenlerin ortalaması 2,640, “evet” diyenlerin ortalaması 2,329 ve “kesinlikle evet” diyenlerin ortalaması 2,155 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar açık olarak azalan ve çoğalan bir farklılaşma göstermese de, hem “grup oyunlarından hoşlanan karakter” hem de “pasif karakter” açısından oy verme yaşına gelen her vatandaşın mutlaka sandığa giderek oy kullanması gerektiği görüşü daha düşük seviyede desteklenmiştir. Dolayısıyla grup oyunlarından hoşlanan karakter ile pasif karakterin seçime katılım açısından düşük bir motivasyon sağladığı söylenebilir. Buna karşın çatışmacı karakterle ilgili yapılan analizde anlamlı ($p>.050$) bir fark oluşmamasına rağmen, gerçekleşen ortalamalar mutlaka seçimlere katılımın olması gerektiği inancı açısından evet eğiliminde olanların ortalaması (2,025), hayır eğiliminde olanların ortalamasına (1,721) göre daha yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çatışmacı karakterin oy verme yaşına gelindiğinde mutlaka oy verilmesi gerektiğine olan inancının diğer karakterlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılanların çocukluktaki oyun karakterleri ile hangi lidere kendilerini daha yakın (özdeş) buldukları ve 2014 Yerel Seçimlerinde oy verdikleri parti arasında herhangi bir anlamlı ($p>.050$) fark bulunamamıştır. Gerçekleşen ortalamalara bakıldığında kendilerini özdeşleştirdikleri liderler bakımından grup oyunlarından hoşlanan karakter ve uyumlu ve hoşgörülü karakterde yer alanlar en yüksek ortalama (4,108 – 3,688) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile kendilerini özdeşleştirirken, pasif karakterde yer alanlar en yüksek ortalama (2,381) Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu ve çatışmacı karakterde yer alanlar en yüksek ortalama (2,278) Halkların Demokratik Partisi Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş ile kendilerini özdeşleştirmişlerdir.

SONUÇ

Doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreç olarak kabul edeceğimiz sosyalleşme olgusunun bir boyutu olarak siyasal sosyalizasyon, bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının

oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Farklı zaman süreçlerine bölünebilecek bu sürecin ana dönemlerinden biri de çocukluktur. Çocuklukta edinilen tutum ve davranışlar bireyin gelecekteki kişiliğini etkilemektedir. Aile, okul, arkadaş çevresi, gelişen iletişim teknolojisinin ortaya koyduğu çağın yeni çıktıları gibi birçok faktör çocuğun sosyalleşmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla yetişkinler için çalışmanın, çocuklar için ise oyunun temel bir iş olduğu kabulünden hareketle bu dönemdeki sosyalleşmenin ana unsurlarından biri olarak oyun faktörü karşımıza çıkmaktadır. Oyunlar ve oyunlarda üstlenilen rol ve sorumluluklar gelecekteki kişiliğin bir öngörüsü olabilmektedir.

Bu çalışmada, çocuklukta oynanan oyunlarda sahip olunan karakteristik özelliklerin yetişkinlik dönemindeki siyasal davranışlar açısından etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesinde okuyan öğrencilerin çocukluk dönemlerinde oynadıkları oyunlardaki karakteristik özelliklerinin tespiti ve bu tespiti göre siyasal tutum ve tercihlerinde bir farklılaşmanın olup olmadığı ve bu farklılaşmanın nasıl gerçekleştiği konusu araştırılmıştır.

Çalışmada çocukluk dönemindeki oyun karakterleri açısından dört faktör tanımlanmıştır. Bu faktörler, “grup oyunlarından hoşlanan karakter”, uyumlu ve hoşgörülü karakter”, “pasif karakter”, ve “çatışmacı karakter” olarak isimlendirilmiştir. Oyun karakterlerinin tanımlanması sonrasında bu karakterlerin siyasal tutum ve davranışlarla ilgili analizlerinde ortaya çıkan en önemli sonuçlardan birinin çocuklukta çatışmacı oyun karakterine sahip olan bireylerin yetişkinlik dönemlerinde daha fazla politik olduklarıdır. Diğer bir anlatımla çatışmacı oyun karakterine sahip çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde siyasete daha fazla ilgi göstermektedirler.

Saldırganlığın dışavurumu ileride saldırganlık eğilimini azaltmamakta, aksine artırmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010: 387). Dolayısıyla çatışmanın daha yoğun olarak yaşandığı reel siyaset açısından çocuklukta saldırganlık eğilimlerinin yetişkinlik dönemlerinde de etkili olabileceği söylenebilir. Çalışmada “çatışmacı karakter” ile araştırmaya katılanların siyasi görüşleri arasında anlamlı bir fark oluşmuştur. Buna göre, çocuklukta oyunlarında kendisini çatışmacı karakterde tanımlayanlar, sahip oldukları siyasi görüş olarak daha radikal görüşleri belirtmişlerdir. Bu bakımdan radikal siyasal görüş ve düşüncelerin kaynağında çocuklukta kişilik yapısının etkili olabileceği düşünülebilir.

Siyasete ilgi düzeyi açısından bakıldığında, çatışmacı karakter bakımından anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Sonuçlara göre, siyasete ilgi düzeyinin yüksek olduğunu söyleyenler kendilerini çatışmacı karakterde tanımlamışlardır. Siyasete katılma ve aktif görev alma açısından yapılan analizde de, bu durumu pekiştiren sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre, siyasete katılma ve aktif görev alma isteği ile “çatışmacı karakter” ve “pasif karakter” arasında anlamlı bir fark oluşmuş ve pasif karakterdekiler siyasete katılma konusunda daha az isteklilik gösterirken, çatışmacı karakterde olanlar daha fazla isteklilik göstermişlerdir. Dolayısıyla çatışmacı oyun karakterinin siyasete olan ilgiyi ve siyasete aktif olarak katılma isteğini desteklediği söylenebilir.

Araştırmaya katılanların liderlik özelliği ya da kendilerini lider vasıflı tanımlamaları açısından yapılan analizde, “çatışmacı karakter” ve “pasif karakter” arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Burada ortaya konan temel fark, oyunlarında çatışmacı karakterde olan çocukların erişkinlik dönemlerinde kendilerini daha lider vasıflı tanımlamalarıdır. Liderlerin temel bir özellik olarak özgüvenli bireyler olduğu düşünüldüğünde, kendisini lider vasıflı tanımlama eğiliminde olan öğrencilerin çocukluklarında çatışmacı bir kişilikte olması oyun ile siyasal tutum ve davranışlar arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır.

Çalışmada cinsiyete dayalı olarak gerçekleştirilen analizde ise, çocuklukta çatışmacı oyun karakteri açısından anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu sonuç, erkeklerin kadınlara göre daha çatışmacı bir oyun karakterine sahip olduğunu göstermiştir. Çalışmanın diğer bulguları çatışmacı

karakterin daha politik bir tutum ve davranışa sahip olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan erkeklerin daha çatışmacı bir oyun karakterine sahip olması, onların politik tutumları açısından anlamlı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Yapılan başka bir araştırmada siyasal katılım anlamında kadınlar özel aktivizme daha fazla odaklanırken, erkeklerin doğrudan kontak kurma, genel eylemlere yoğunlaşma ve bir partiye üye olma konusunda daha istekli oldukları görülmüştür (Coffe ve Bolzendahl, 2010: 318). Bu durum, erkeklerin genellikle daha politize olmuş bir kişiliğe sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Bu çalışma, yukarıda belirtilen veriler doğrultusunda çocuklukta oynanan oyunlarda sahip olunan kişiliğin erişkinlik dönemi siyasal tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Çocukluk dönemi oyunlarının siyasal tutum ve davranışlar üzerindeki etkilerini ele alan yeterli düzeyde çalışma olmaması nedeniyle bu konuda yapılacak diğer çalışmalarla alanda farklı örneklem grupları üzerinde denenmiş sonuçların ortaya konması önem taşımaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere siyasete giderek ilgisiz bir neslin ortaya çıktığı düşünülürse, bu ve benzeri çalışmalarla toplumların gelecekteki siyasal tutum ve davranışları açısından öngörüler ortaya konabilir.

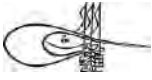
KAYNAKÇA

- ALKAN, Türker (1979). **Siyasal Toplumsallaşma** (1.baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BERNSTEIN, Arla G. (2005). "Gendered Characteristics of Political Engagement in College Students", **Sex Roles**, 52, pp.299-310.
- AYAYDIN, Abdullah. (2011). "Çocuk Gelişiminde Bir Oyun Olarak Sanat ve Resim", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 10 (37), ss. 303-316.
- COFFE, Hilde. ve Bolzendahl, Catherine. (2010). "Same Game Different Rules? Gender Differences in Political Participation", **Sex Roles**, 62, pp.318-333.
- ÇETİN, Halis. (2003). **İnsan ve Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- DURUN, Davut. (2004). **Siyaset Bilimi** (2. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.
- ELKIND, David. (1999). **Çocuk ve Toplum**, (Çev. Demet Öngen), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- FRITKIN, Kim L. ve KENNEY, Patrick J. (2007). "Examining the Gender Gap in Children's Attitudes Toward Politics", **Sex Roles**, 56, pp. 133-140.
- GIMPEL, James G., Lay, J. Celeste ve Schuknecht, Jason E. (2003). **Cultivating Democracy: Civic Environments and Political Socialization in America**, Brooking Institution Press.
- HALLER, Emil J. ve THORSON, Sondra J. (1970). "The Political Socialization of Children and the Structure of the Elementary School", **Interchange**, 1(3), pp.45-55.
- HOOGHE, Marc. ve WILKENFELD, Britt. (2008). "The Stability of Political Attitudes Behaviours across Adolescence and Early Adulthood: A. Comparison of Survey Data on Adolescents and Young Adults in Eight Countries", **J. Youth Adolescence**, 37, pp. 155-167.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. (2010). **Günümüzde İnsan ve İnsanlar**, İstanbul: Evrim Kitabevi.
- KALAYCI, Şeref. (2006). "Faktör Analizi" (ed. Ş. Kalaycı), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, ss.321-331.
- KALENDER, Ahmet. (2007). "Siyasal İletişim Tekniği Olarak Canvassing ve Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkileri", **Selçuk İletişim Dergisi**, 5 (1), ss. 144-155.

- KALBURAN, Nilgün C. (2014). “Erken Çocukluk Döneminde Riskli Oyun”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 22(3), ss.943-960.
- KAYIŞ, Aliye. (2006). “Güvenilirlik Analizi”, (ed. Ş. Kalaycı) **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, ss.403-419.
- MACCOBY, Eleanor E. (2006). “Historical Overview of Socialization Research and Theory”, (Ed. Joan E. Grusec ve Paul D. Hastings), **Handbook of Socialization**, New York – London: The Guilford Press.
- MOROIANU, Miruna. ve DIMITRU, Mariana. (2013). “The Influence of The Sporting Game (Basketball) On The General Education Of Children Aged 9-11”, **Social and Behavioral Sciences**, 89, pp. 88-93.
- MUTLU, Erol. (2004). **İletişim Sözlüğü** (4.Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- PACHECO, Julianna S. (2008). “Political Socialization in Context: The Effect of Political Competition on Youth Voter Turnout”, **Political Behavior**, 30 (4), pp. 415-436.
- PALA, Ferhat K. ve ERDEM Mukaddes. (2011). “Dijital Oyun Tercihi ve Oyun Tercih Nedeni İle Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Öğrenme Stili Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma” **Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 12(2), ss.53-71.
- RIBBENS, Vannes. ve MALLIET, Steven. (2015). “Exploring the Appeal of Digital Games to male Prisoners”, **Poetics**, 48, pp. 1-20.
- SANI, Giulia M. Dotti ve QUARANTA, Mario. (2015). “Chips off the old blocks? The Political Participation Patterns of Parents and Children in Italy.” **Social Science Research**, 50, pp. 264-276.
- TÜRKKAHRAMAN, Mimar. (2000). **Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- ÜNAL, Merve. (2009). “Çocuk Gelişiminde Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi”, **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 10 (2), ss. 95-109.
- VALENTINO, Nicholas A. ve SEARS, Davit O. (1998). “Event-Driven Political Communication And The Preadult Socialization of Partisanship”, **Political Behavior**, 20 (2), pp.127-154.
- VOLAK, Jennifer. ve MCDEVITT Michael. (2011). “The Roots of the Gender Gap in Political Knowledge in Adolescence”, **Polit Behav**, 33, pp 505-533.
- http://www.huffingtonpost.com/michael-p-mcdonald/turnout-in-the-2012-presi_b_2663122.html, erişim tarihi: 22.06.2015.
- <http://www.ukpolitical.info/Turnout45.htm>, erişim tarihi: 22.06.2015.
- <http://www.idea.int/vt/countryview.cfm?id=61>, erişim tarihi: 22.06.2015
- <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/D.pdf>, erişim tarihi: 22.06.2015.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- GÜLLÜPUNAR, H., (2015). “Çocukların Oyunlarda Gösterdikleri Karakteristik Özellikleri Bağlamında Erişkinlik Dönemi Siyasal Kişilikleri Üzerine Bir Araştırma / A Study On Children’s Political Personality In Their Adulthood In The Context Of Characters Which They Have In The Games”, **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8424>, p. 477-492.

KAZAK ERKEKLERİNİN BOŞANMAYA BAKIŞI*

*Samettin GÜNDÜZ***

*Sefa BULUT****

*Remzi YILDIRIM*****

*Dinara RAYİMBEKOVA******

ÖZET

Aile, insan ve toplum hayatında vazgeçilmez öneme sahip en küçük sosyal kurum olarak kabul edilmiştir. Toplumların farklılıklarına rağmen aile kurumu evrenseldir. Dünya’da ailenin kurulması, sürdürülmesi farklı şekilde olmasına rağmen bütün aileler “toplumun kültürünü kuşaktan kuşağa aktarması, yeni nesilleri geleceğe hazırlaması ve soyun saf olarak devamını sağlaması” açısından bakıldığında da amaçlarının ve felsefelerinin ortaklığı ile dikkat çekmektedir. Ailenin çözülmesi veya boşanmasıyla birlikte aile fonksiyonlarını etkin şekilde yerine getiremediği için birey ve toplumu sorunların kuşattığı görülmektedir. Boşanma ile ortaya çıkan sorunlar karşısında ailenin fonksiyonlarını yerine getirmeye çalışan sosyal kurumlar (koruyucu aile, kreşler vb) olsa da ailenin fonksiyonları etkin olarak yerine getirmesi mümkün değildir. Böyle bir durum bireylerin ve toplumsal sorunların artması, çeşitlenmesi sosyal ilişkileri ve sosyal dengeleri alt üst etmektedir. Boşanmaların toplumların yapılarına göre değişmektedir. Modern toplumlarda boşanma oranları geleneksel toplumlara göre daha fazladır. Kazak toplumu geleneksel yapıya sahip olmasına rağmen boşanma oranlarındaki yükseklik dikkati çekmektedir. Öncelikle boşanmaları kontrol edebilmek veya minimize edebilmek için Kazak devletinin yasal ve sosyo-kültürel düzenlemeler yapması gerekir.

Bu çalışma, Kazakistan, Taraz bölgesindeki boşanmış erkeklerin boşanma olgusuna bakışları ele alınarak çok yönlü olarak analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkeklerin evlilikleri ilk on yıl içerisinde boşandıkları belirlenmiştir. Boşanma nedenleri arasında aldatma, sevginin kaybolması, alkol kullanımı, ekonomik sıkıntı, hastalık, şiddet uygulaması, aile çevresi, çocuk sahibi olamama olarak

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Ana Bilim Dalı, El-mek: samettin60@gmail.com

*** Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi

**** Doç.Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

***** Öğrt.Gör., Taras Pedagoji Fakültesi

tespit edilmiştir. Boşanan erkeklerin ikinci evliliği yapma oranı % 80, kadınlarınki ise %3, ve çocukların velayeti %95 annede kaldığı tespit edilmiştir. Çocukların tek ebeveynli aile ortamında büyüdüğü, yaşadıkları ve karakterlerinin de tek ebeveynli aile içerisinde şekillendiği görülmektedir. Bölünmüş aile çocuklarının geleceğe bakışı, topluma uyum sağlayamaması Kazak aile yapısını ve toplumunu tehdit eden en önemli faktörlerden birisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Ailesi, Taras'da Boşanma, Tek Ebeveynli Aile, Boşanan Erkekler

KAZAK MEN'S VIEWS ON DIVORCE

ABSTRACT

The family has been recognized as the smallest social institution having an indispensable place in human life and society. Despite the differences among societies, the family institution is believed to be universal. Although different family types exist in the world, common aims and philosophies of all families draw attention taking into account the fact that "families transmit a society's culture from generation to generation, prepare new generations to the future and enable keeping the lineage pure". The society seems to be besieged by problems as the family is decomposed or a divorce takes place since it cannot carry out its functions properly and effectively. It is impossible for family to undertake its functions properly in the face of the problems associated with divorce despite social institutions exist working to fulfill the family's function (such as foster care, day care, etc.). Such a situation results in an increase and diversification of individual and social problems and turns social relations and social equilibrium upside-down. Divorce shows great differences with respect to the nature of the societies. The divorce rate in modern societies is higher than that of traditional societies. Kazakh society has attracted attention with high divorce rates despite having a traditional structure. The Kazakh government is in need to make legal and socio-cultural regulations in order to be able to control or minimize divorce rates.

In this study, the standpoints of divorced men living in Taraz region of Kazakhstan on divorce phenomena have been investigated and a thorough analysis of the issue has been made. The results indicate that men make divorce within the first ten years of their marriages. Several factors such as infidelity diminish of love, alcohol abuse, economic hardship, illness, violence, family environment and the inability to have a child have been cited for the grounds for divorce. The ratio of the second marriage of divorced men is determined to be 80% while it is 3% for the women and it is determined that 95% of children remain in the custody of the mother. It is observed that children live and grow up in a single-parent family environment and their characters are also shaped in single-parent families. Perception of future of children of divided families and their inability to adapt to the society were identified as the most important factors that threaten the Kazakh family structure and society.

STRUCTURED ABSTRACT

The family has been recognized as the smallest social institution having an indispensable place in human life and society. Despite the differences among societies, the family institution is believed to be universal. Although different family types exist in the world, common aims and philosophies of all families draw attention taking into account the fact that "families transmit a society's culture from generation to generation, prepare new generations to the future and enable keeping the lineage pure". The society seems to be besieged by problems as the family is decomposed or a divorce takes place since it cannot carry out its functions properly and effectively. It is impossible for family to undertake its functions properly in the face of the problems associated with divorce despite social institutions exist working to fulfill the family's function (such as foster care, day care, etc.). Such a situation results in an increase and diversification of individual and social problems and turns social relations and social equilibrium upside-down. Divorce shows great differences with respect to the nature of the societies. The divorce rate in modern societies is higher than that of traditional societies. Kazakh society has attracted attention with high divorce rates despite having a traditional structure. The Kazakh government is in need to make legal and socio-cultural regulations in order to be able to control or minimize divorce rates. In this study, a thorough analysis of the data has been done by taking into account the views of the divorced men in Taraz region. The sample of the study consists of 108 male subjects chosen by random sampling method who divorced in Taraz region in Kazakhstan's South Province out of population of 505 men. The data was collected by administering semi-structured questionnaires to the participants and making interviews with them. The names and addresses of the participants have been determined by the permission of the Directorate of Population of Taraz. Participants were contacted by phone and the questionnaires have been sent to their addresses by post. 108 participants, out of 505, have shown a positive approach to the research and expressed their interest for participation. The completed questionnaires have been collected by two members of the research team, a male and a female, by going in person to addresses of the participants and interview requests have been made. 18 participants, out of 108, have accepted interview requests. Interviews have been carried out at the time and the place each participant has requested. 12 participants requested interviews to take place in their houses whereas 3 participants in the coffeehouse and 3 other participants in their workplaces. The duration of the interviews was limited to 60 to 130 minutes. According to the results of the study, it has been determined that men have divorced within the first ten years of their marriages. In terms of their occupation 20% of the are teachers, 10% of them are merchants Statistics about those divorced people who participated in the survey can be summarized as follows. University graduates constitute the overwhelming majority of the study participants -approximately 70%, while 20% of them are high school graduates and 10% collage graduates. As far as participants' professions are concerned, the rate of teachers is 20%, merchants 10%, military personnel 10%, engineers 10%, police officers 15%, doctors 15% and 10% with no job. According to their ages, 25% of the

individuals who involved in the study are 19-22 years old, 50% of them are 23-26 years, and 25 % of them are 27-30 years old. Participants' marriage age rises as their level of education increases. 15% of participants' wives married at the age of 15 and 18, 45% at the ages between 19 and 22, 30% between 23 and 26, and 10% between 27 and 30. 10% of the former wives have married early, at the ages between 15 and 18. 80% of the participants have stayed married up to 5 years while 20% of them kept marriage 6-9 years. As the reason for divorce, 20% of the participants have given infidelity, 10% the loss of love in the relationship, 10% consumption of alcohol, 20% financial problems, 2% problems related to health 3% domestic violence, 5% negative involvement of close relatives, 15% not being able to have children, and 52% lack of trust. Following the break of the marriage, the rate of children whose custody are awarded to mothers is 95% and to fathers is 5%. 75% of the participants pay alimony and 15% do not pay alimony while 10% have no idea of such payment. 50% of the couples divorced at the courts and 25% divorced by a mutual agreement while 25% divorced by the agreement between the families of the parties. Several reasons such as infidelity, loss of love, alcohol abuse, economic hardship, illness, violence, family environment and inability to have a child have been identified for the grounds for divorce. The ratio of the second marriage of divorced men was determined to be 80% while it was 3% for women and it was determined that 95% of children remained in the custody of the mother. It is observed that children grow up and live in a single-parent family environment and their characters were also shaped in single-parent families. Views of the future of the children of divided families and their inability to adapt to the society have been identified as one of the most important factors threatening the Kazakh family structure and society. Hence, this study is believed to contribute to the research studies aiming to determine the reasons for divorce and to protect the family structure in Kazakhstan.

Key Words: Kazakh Family, Divorce in Taras, Single-parent Families, Divorced Men

1. GİRİŞ

Boşanma, tarihsel süreç içerisinde her toplumda farklı biçimde gerçekleşen sosyal bir olgudur. Toplumlar, boşanma olgusuna dini inançları, ahlaki değerleri ve gelenekleri doğrultusunda farklı tepkiler vermektedir. Bu çerçevede devletler ve toplumlar boşanmayla ortaya çıkan sorunları minimize etmeye çalıştığı halde başarılı olamadıkları görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı dünyada boşanma oranlarında artışların olduğu bilimsel araştırmalarda, resmi verilerde, yazılı ve görsel basında yer almaktadır. Boşanma oranlarındaki artış nedenleri genellikle modernleşme süreci ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım sorunlara çözümden çok çözümsüzlüğü öne çıkarmaktadır. Toplumların geleceğini olumsuz etkileyen boşanmanın önlenmesine karşı aileyi korumaya yönelik yasal ve sosyal düzenlemelerin yapıldığı ama yeterli olmadığı bilinmektedir. Devletlerin bu tür faaliyetleri yaparken farklı çözümler getirememesi neticesinde boşanmayı zorlaştırıcı yasalar yapması soruna çözümden çok sorunları daha da derinleştirmektedir. Boşanma sadece boşananları ilgilendirmeyip toplumu yakından ve derinden ilgilendirmektedir. Boşanma sorununa sadece devlet ve toplumun çözüm getirmesini beklemenin eksik ve hatalı olduğu asıl çözümün eşlerin sorumlu ve rasyonel hareket etmesine bağlı olduğu düşünülebilir. Eşlerin sorumlu ve rasyonel davranmaktan öteye bir arada yaşamaya tahammül etmemeleri nedeniyle aileyi

kurtarmak adına yapılan çabalar etkisiz kalmaktadır. Dışarıdan aileyi korumak adına yapılan zorlamalar faydadan çok zarar vermektedir. Bu çabalara rağmen aile fiili olarak bitmekte boşanma gerçekleşmektedir. Her boşanmanın yeni bir sosyal dramı başlatmaktadır.

Aile dramında boşanmış ve velayeti almamış babaların durumu literatür de geç yer almış ve pek de dikkati çekmemiştir (Kruk, 1991;195-227). Boşanmış kadın ve erkeklerde eski eşe karşı aşırı kızgınlık, öfke, depresyon, duygusu ve katı savunma mekanizmaları sıkça görülen durumlardır.

Boşanmış erkekler sadece eşlerini kaybetmezler, aynı zamanda kocalık rollerini ve bir dereceye kadar da çocuklarını kaybederler. Çocuklarının hayatından çıktığını ve onların yokluğunu hisseder ve sınırlı koşullarda yeniden babalık yapma rolünü öğrenmek zorunda kalırlar.

Kruk (1994;15-24), boşanan babaların büyük bir çoğunluğunun boşanma sürecinde çocuklarını kaybetmelerinden dolayı yas süreci yaşadıklarını tespit etmiştir. Bu süreçte depresyon, kaybetme duygusu, sürekli kaygı, çocuklara duyulan özlem, babalık etme duygusundan yoksunluk ve çocuklarıyla gündelik aktiviteleri yapamama duyguları hakimdir. Bazı durumlarda suçluluk, yalıtılmışlık, boşluk duygusu baş etme duygusuyla gizlenmiş olabilir. Bu zorluklar boşanmış babaların çoğunda mevcuttur. Boşanan insanlar başarısızlık duygusu ve kendine saygıda azalma hissederler.

Boşanmış ve çocukların velayetini almayan babaların büyük bir kısmının çocuklarıyla düzenli ilişkilerini devam ettirmedikleri belirlenmiştir. Bu oran %25 ile %60 arasında değişmektedir (Cohen, 1992). Boşanma sonunda çocukların %35'inin babalarıyla olan ilişkileri çok ciddi olarak zarar görmüş yâda engellenmiştir. Buna neden olarak literatürde iki nedenden bahsedilmiştir. Birincisi; coğrafi uzaklık, çocuğun ve babanın yaşının küçük olması, düşük gelir, düşük eğitim seviyesi ve yeniden evlenmedir. İkinci sebep ise; boşanmış eşler arasındaki yüksek gerginlik ve ciddi iletişim problemleridir.

Kruk (1994;15-24)' deki çalışmasına göre, babaların çocuklarıyla ilişkilerini kesmelerinin nedeni; çocuklarını kaybetmekten kaynaklanan yas duygusundan kaynaklanan zorluklar olabilir. Şaşırtıcı olarak Kruk (1992;81-101), boşanmadan önce çocuklarıyla basit ve yüzeysel ilişkileri olanlara oranla, çocuklarına çok bağlı olan ve onların yaşamlarıyla aşırı derecede ilgili olan babaların büyük bir kısmının, boşanmadan sonra çocuklarıyla ilgilenmedikleri ve ilişkilerini kestiklerini tespit etmiştir. Babaların çocuklarıyla ilişkini kesmelerinden dolayı derin bir suçluluk duygusu yaşadıkları belirlemiştir. Bu babalar çocuklarını çok özlediklerini, sürekli onları düşündüklerini ve onların yokluklarından acı duyduklarını belirtmişlerdir (Kruk, 1992;81-101). Yine Kruk (1994;15-24), pek çok erkeğin boşanmadan sonra, yaşadıkları derin acı ve içsel çatışmayı dile getirmekte çok zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı araştırmacılar da babalarda görülen psikolojik sorunlardan dolayı boşanma sürecinde ve sonrasında yaşanan zorlukları dile getirmişlerdir (Cohen, 1992).

Boşanma narsistik babaları daha çok yaralar. Çünkü boşanma direk olarak onların benliğini hedef alır. Böyle babalar boşanma sürecinde bu süreci daha da zorlaştırır ve sürekli yeni mahkemeler açarlar. Her şeyin kendi istedikleri gibi ve kendilerine uygun olacak şekilde sonuçlanmasını isterler. Eğer istedikleri gibi olmazsa ve velayet mahkemesini kaybederlerse, çocukların hayatından tamamen çıkar ve çocuklarını terk ederler. Çocuklarını terk eden ve ilgilenmeyen babalar çocuklarıyla iletişimsizliklerinin nedeni olarak eski eşlerini, avukatlarını, mahkemeyi hatta bazen kendi çocuklarını da suçlarlar (Kruk, 1992;81-101). Babalar çocukları tarafından reddedilmiş, mahkeme, eski eş ve sosyal çalışmacılar tarafından kurban edilmiş gibi hissederler.

Narsist babalar başkalarının duygularını ve ihtiyaçlarını anlamada zorlanırlar ve empati yapamazlar. Başkalarının sürekli dikkatlerini ve ilgilerini üzerlerinde hissetmek isterler. Başkalarının eleştirilerine, kendi başarısızlıklarına ve stresli yaşam olaylarına karşı, öfke, utanç ve aşağılamayla tepki verirler (Kernberg, 1984;179-226). Böyle durumlarda depresyon, tükenme ve boşluk hissederler. Narsist ebeveynler çocuklarını kendilerinin bir uzantısı olarak görürler ve onların kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılamasını isterler. Çocuklar bu ihtiyaçları karşılamadığında ya da kendi kişiliklerini gösterdiğinde öfke duyarlar. Narsist babalar evlendiklerinde oldukça ilgili baba gibi davranırlar. Oysaki bu ilgi ve yatırım kendi duygusal ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerindeki yapılan evliliklerin yarısı boşanmayla bitmektedir (Furstenberg & Spanier, 1987). Bu boşanan ailelerinde % 60'ının 18 yaşı altında çocukları bulunmaktadır (Ihinger-Tallman, 1988,25-48). Boşanma olduktan sonra velayeti olmayan babaların büyük bir çoğunluğunun çocuklarını düzenli olarak görmedikleri tespiti yapılmıştır (Furstenberg & Nord, 1985,893-904). Ayrıca boşanmış babaların yarısından fazlası mahkemece kararlaştırılan çocuk nafakasını ödemedikleri tespit edilmiştir (Rhode, 1989). Amerika'da nafaka ödeme kayıtları ve çocukları ziyaret etme oranlarına bakılırsa, boşanan babaların aslında pek de çocuklarıyla ilgilenmediklerini göstermektedir (Umberson & Williams, 1993). Diğer yandan boşanmadan sonra çocuklarıyla ilişkisini sürdüren babalar, büyük bir ihtimalle çocuk nafakası ödemeye de devam etmektedirler (Seltzer, 1991;79-101).

Babaların boşanmadan sonraki psikolojik iyi hallerini, yaşadıkları sorunları ve babalık rollerini araştıran çok az sayıda araştırma olmasına karşılık, annelerin ve kadınların boşanmadan sonra yaşadıkları uyum sorunları, zorluklar ve ruhsal durumlarını araştıran çok fazla sayıda araştırmaya rastlanmaktadır.

Resmi istatistikler ve epidemiyolojik araştırmalar sonuçlarından göstermektedir ki; erkekler kadınlarla karşılaştırıldığında da, boşanan erkekler daha yüksek oranlarda ruhsal hastalık yaşamakta (Grove, 1972,34-44) ve daha yüksek ölüm oranlarına (Grove, 1973;45-67) ve daha yüksek düzeyde intihar ve kaza geçirme oranlarına sahiptirler (Grove, 1973;45-67). Ayrıca boşanan erkeklerin daha fazla sağlıklarını tehlikeye atacak, içki içme ve alkollü araba kullanma gibi riskli davranışlara girdikleri görülmüştür (Umberson, 1987;306-318). Boşanmadan sonraki ruh sağlığı sorunlarına erkeklerin evlilik, kocalık ve ebeveynlik rollerini kaybetmesi sebep olarak gösterilmiştir. Umberson ve Williams (1993;378-400), boşanan erkeklerde yoğun bir rol kaybı ve rol sınırlamasının ya da rollerinin engellenmesi olduğunu bunun erkeklerde kontrol duygusunu azalttığını ve bunun sonucunda da boşanan erkeklerde psikolojik stres ve alkol tüketiminin arttığını bulmuştur. Kontrol duygusunun kaybı pek çok stres ve zorlanmanın sebebi gibi görünmektedir. Ayrıca, çocuklarıyla beraber yaşamayan babaların daha fazla sağlıklarını tehlikeye atacak riskli davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Bunun nedeni ise beraberinde çocuk olmayan babanın, çocuk yada herhangi bir şey için sorumluluk hissetmemesidir (Umberson, 1987;306-319). Babaların çocuklarıyla ilişki ve pozisyonlarında problem yaşamaktadırlar. Belli aralıklarla görüşmelerin gerçekleşmesi en büyük problemler arasında yer almaktadır. Çocukların disiplin edilmesi mi? Yoksa çocuğa model oluşturma mı? Arasında sıkışan ilişki boyutu dikkati çekmektedir.

Yine bazı araştırmalara göre boşanmış babaların çocuklarıyla buluştuklarında ne yapacaklarını bilemediklerini ve çocuğu disipline etmek mi yoksa hafta sonu arkadaşları gibi davranması gerektiğini bilememektedirler (Weiss, 1975).

Boşanan babalar daha çok, kaçınma ve bastırma mekanizmasını kullanmaktadırlar. Sürekli çocuklarını düşünmek ve yanlarında olamamak derin bir acıya sebep olmaktadır. Bu babalar daha fazla dayanamayarak çocuklarını hatırlatan şeylerden uzak bir yere taşınmakta ve ilişkilerini kesmektedirler. Çocuklarıyla ilişkilerini kesen babalar ise yoğun bir suçluluk, yetersizlik ve başarısızlık duygusu yaşamaktadırlar (Riessman, 1990).

Umberson ve Williams (1993;378-400) nitel çalışmasında bazı boşanmış babalar, önemli sosyal destek kaynaklarını ve arkadaşlıklarını kaybettiklerini söylerken, bazı babalar da boşanmadan sonra kendi arkadaş ve aileleriyle ilişkilerinin geliştiğini belirtmişlerdir. Eşlerin sosyal kimlikleri beraberliklerine bağlı olduğundan, boşanmadan sonra sosyal ağlarını ve ortak arkadaşlarını kaybetme eğilimindedirler. Boşanan erkeklerde alkol ve uyuşturucu kullanımının artmasının sebebi bir ölçüde de sosyal bağlarının ve sosyal destek sistemlerini kaybetmelerinin sonucudur.

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırma evreni, Kazakistan'ın Taraz eyaletinde boşanmış 505 erkekten oluşmaktadır. Örneklem grubuna 20 sorudan oluşan anket ve yarı yapılandırılmış görüşme metotları uygulanarak veriler toplanmıştır. Katılımcılara görüşme teklifi yapılmış, bu görüşmeyi kabul eden 180 kişi olmuştur. Görüşme katılımcıların belirlemiş oldukları zaman ve ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 120 kişi evinde, 30 kişi kafede ve 30 kişi ise kendi çalışma ortamında yapıldı. Görüşme soruları 3 adet olarak belirlenmiştir. Bu sorular “boşanmaya bakışları”, “ çocuklarla belli zaman aralıklarında görüşme yapıp yapmadıkları” ve “çocukların geleceği için eski eşiyle görüşüp görüşmedikleri” soruldu. Sorular sözlü olarak soruldu yazılı not haline getirildi. Görüşme süresi 60 ile 130 dakika ile sınırlı tutuldu. Diğer katılımcılara ise anket formları dağıtılarak bilgiler toplanmıştır. Elde edilen bilgi formlarının teknik analizi sonucunda 492'si değerlendirmeye alınmıştır.

3.BULGULAR

Katılımcıların eğitim düzeyleri analiz edildiğinde yaklaşık %70 üniversite lisans, %20 lise mezunu ve % 10'u kolej (yüksekokul) mezunu olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre boşananların büyük bir kesimi üniversite mezunudur. Bu sonuçlara göre eğitim seviyesi düşük sayılabilecek durumun olmadığını düşünüyoruz.

Katılımcıların meslekleri sorulduğunda verdikleri cevaplar incelendiğinde %20'i öğretmen, %10 'i tüccar, % 10' i asker, %10 mühendis, %15 polis, %10'u mesleği yok, %10 muhasebeci, %15'i doktor olduğu tespit edilmiştir. Bu mesleklere göre toplumunda genel olarak temsil edebilecek türlerin olduğunu düşünüyoruz. Araştırma sürecinde görüşme teklifini kabul edenler yüksek okul ve fakülte mezunlarıdır. Bunların kabul etmesi araştırmaya daha rasyonel değerlendirdikleri kabul edilebilir.

Katılımcıların evlilik yaşları incelendiğinde yaklaşık %50'si 23-26 yaşları arasında, %25'i 19-22 yaşları arasında, %25'i 27-30 yaşları arasında evlilik yaptıkları tespit edilmiştir. Evlilik yaşları işe genel olarak üniversiteyi bitirdikten sonra evlilik yapma düşüncesinin daha ağır bastığı görülmektedir. Evliliklerin %75'den fazlası 23 yaşından daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu eğilimde eğitim seviyesi yükseldikçe evlenmenin de geciktirildiği görülmektedir. Gözlemlerimiz de ise daha çok evlenme yaşı yada beraber yaşama yaşının, üniversite birinci sınıf ya da ara sınıflarda olduğunu sıkça gözlemledik. Gözlemlerimizde üniversite öğrencilerinin daha çok beraber yaşadıklarını ve beraberliklerini gizlemediklerini de gözlemledik.

Katılımcıların evlilik yaşları normal olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen, Kazak kültüründe evlilik yaşları bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Güney eyaleti sıcak iklim kuşağına sahip olmasından dolayı ergenlik döneminin 10-12 yaşlarında olduğu, evliliklerin buna bağlı olarak 15 yaşında evliliklerin çoğunluğu gerçekleşmektedir. Kazak kültüründe ebeveynlerin izni ile evlilik öncesi 1-2 yıl arasında kadın erkeğin beraber yaşaması yaygın bir anlayıştır. Bu süre içerisinde gençlerin ve ailelerin durumlarına göre evlilik için izin verme ya da ayrılma olduğunu gözlemledik. Bu nedenle tam olarak evlilik yaşlarının hukuki tespiti sadece resmi nikâh olması sonucunda belirlenebilmektedir. Evlilik yaşının gecikmesi ekonomik gelir seviyesine ve eğitim

durumuna göre de değişmektedir. Kadın sayısının erkeklere göre yoğun olması bir erkeğe 3-4 kadın düştüğü kültürü yaygındır. Böyle olmasına rağmen evlilik yaşlarının dünya ortalaması ile paralellik göstermektedir.

Katılımcılara eşlerinin evlilik yaşları sorulduğunda %30'u 23-26 yaşları arasında, %45'i 19-22 yaşları arasında, %10'u 27-30 yaşları arasında, %15'i 15-18 yaşları arasında, evlilik yaptıkları tespit edilmiştir. Kadınların da %15'lik kısmının reşit olmadan evlilik yaptıkları düşünülebilir. Evlenme yaşı olarak %85'lik kesimin reşit (18) yaşta evlilik yaptığı tespit edilmiştir. Reşit olmayanların sayısı düşük kalmaktadır.

Kadınlarla erkeklerin evlilik yaşları arasında büyük farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlardan evlilik yaşında daha yaşlı olması kabul görmüştür. Kadının doğum yapması fazla yıpranması nedeniyle küçük olması tercih edilmektedir. Evliliklerde kadınlardan daha küçük erkekle evlilik yapılması dikkat çekmektedir

Katılımcılara nasıl bir evlilik yaptınız? Sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir; severek evlilik yapanların oranı %30, aile isteği ile evlilik yapanların oranı %10, kaçırılarak evlilik yapanların oranı ise %60 olarak tespit edilmiştir. Evlenmede ailelerin etkisini %10 gibi küçük değerlerde kaldığı görülmektedir. Bu durumda ailelerin gençler üzerinde fazla bir etkisi yoktur. Başka bir bakışla da aile büyüklerinin kendi çocuklarına rol model olamadıkları görülmektedir. Kız kaçırma durumu büyük çoğunlukta görülmektedir. Bu durumda temelin de sosyolojik bir vakadır. Bizim tespitlerimize göre kız kaçırmanın nedenleri arasında;

- a. Erkeğin evlenememesi,
- b. Kadının ve erkeğin anlaşarak kaçması
- c. Çevrenin baskısı

d. Kadınlarda belli yaştan sonra evlenememe korkusu veya evde kalma korkusu nedenleri öne çıkmaktadır. Bu temel nedenlerden dolayı kız kaçırma şeklinde evlenmek yaygındır. Bunun sonucu olarak kurulan aile yapıları, belirli süre sonra aralarındaki sevginin azalması ve evliliğin getirmiş olduğu sorumluluk sonucunda ayrılmakla bittiğini düşünüyoruz.

Kaç yıl evli kaldınız? Sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir; evli kaldıkları süresi 0-5 yılları arasındaki oranı %80, 6-9 yıl evli kalanların oranı %20 olarak tespit edilmiştir. Evli kalma süreleri 5 yıl gibi kısa süre bulunmuştur. Bu toplumun aile yapısı ve çocukların aile sevgisi ile büyütülmemesi sosyolojik ve sosyo-psikolojik vakaların artmasına da yol açmaktadır. Bunun belirgin sonuçları ise ceza davalarının olması ve polisiye olayların çoğalması sayılabilir.

Katılımcılara yaptığınız evlilikten kaç çocuğunuz oldu? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir; Çocuk sahibi olmayanların oranı %10, bir çocuk sahibi olanların oranı %50, iki çocuk sahibi olanların oranı %25, üç sahibi olanların oranı %15 olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılara boşanma sebepleri sorulduğunda verdikleri cevaplar şöyledir; aldatma oranı %20, şiddet %3, hastalık oranı %2, aile çevresinin isteği oranı %5, ailemin isteği oranı %10, ekonomik nedenin oranı %20, alkol kullanımı oranı %10, güvensizlik oranı %5, çocuk sahibi olmama oranı %15, sevginin bitmesi oranı %10 olarak tespit edilmiştir. Bizim gözlemlerimize göre özellikle erkeklerin aşırı alkol kullandıklarını gözlemledik. Alkol kullanımının diğer nedenlerden daha fazla etkili olduğunu düşünüyoruz. Alkol alan erkeklerin kadınlara yoğun şiddet uyguladıklarını değişik ortamlardaki konuşmalardan gözlemledik.

Katılımcılara nasıl boşandıkları sorulduğunda verilen cevaplar şöyledir; mahkemede boşananların oranı %50, aralarında anlaşarak boşananların oranı % 25, aileler arasındaki anlaşmaları %25 olarak tespit edilmiştir. Boşanmanın hukuki bir tespitini mahkeme yapmaktadır.

Ayrılmalar ya da boşanmaların yarısı hukuki olmayan yollarla yapılmaktadır. Yani temelinde boşanma oranı resmi rakamının iki katıdır. Bu durumda sosyolojik olarak toplumun yapısında istenmeyen yapılanmanın oluşması ve ahlaki değerlerin erozyona uğramasına da neden olmaktadır.

Katılımcılara nafaka ödeyip ödemedikleri sorulduğunda verilen cevaplar şöyledir; nafaka ödeyenlerin oranı %75, nafaka ödemeyenlerin oranı ise %15, fikrim yok diyenlerin oranı ise %10 olarak tespit edilmiştir. Ortaya çıkan rakamların uygulama da olmadığı dikkate alınmalıdır. Bu yüzden boşanan kadınların ekonomik durumlarında ise %25 lik kesimin durumu ile diğer kesimin belirsizliği dikkate alınmalıdır. Bütünüyle düşünüldüğünde mağdur olan kesim boşanan kadınlardır. Bu kesim yasal destekten ve yasaların kendilerine tanıdığı haklara bile ulaşamadıkları ortadadır. Devletin bu kesime sahip çıkarak yasal haklarının kullanmalarına destek sağlamalıdır.

Katılımcılara aylık ne kadar nafaka ödedikleri sorulduğunda verdikleri cevaplar şöyledir; 8000 Tenge (200Tenge=1\$ABD), ödeyenlerin oranı %20, 10000 Tenge ödeyenlerin oranı %30, 12000 Tenge ödeyenlerin oranı %15, 20000Tenge ödeyenlerin oranı %10, nafaka ödemeyenlerin oranı ise %25 olarak tespit edilmiştir. Bu nafaka oranları bize göre yetersiz olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Kazakistan'da özellikle yiyecek fiyatları hızlı bir şekilde yükselmektedir.

Katılımcılara çocukların velayeti kimde olduğu sorulduğunda verilen cevaplar şöyledir; çocukların velayetinin annesinde olduğunu söyleyenlerin oranı %95, çocukların velayetinin kendisinde olduğunu söyleyenlerin oranı %5 olarak tespit edilmiştir. Erkeklerin nafaka vermede isteksiz olduklarını çocuklarıyla iletişim içerisinde olmadıklarından anlaşılmaktadır. Ya da mahkeme kararı olsa dahi nafaka vermedikleri tespiti mümkündür. Kadınların çalışarak ihtiyaçları karşıladıklarından anlaşılacağı üzere nafaka vermek istemedikleri gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılara çocukların terbiyesi kim tarafından verildiği sorulduğunda verdikleri cevaplar şöyledir; çocukların terbiyesini annesi vermektedir diyenlerin oranı %95, çocukların terbiyesini annem-babam vermektedir diyenlerin oranı %5 olarak tespit edilmiştir. Yani %5'lik kesimde eşlerden çok aile büyükleri ilgilenmektedir. Ya da bu kesim değişik nedenlerden dolayı dede-ninelerinin yanlarında kalmaktadırlar.

Çocuklarınızla görüşüyor musunuz? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir; çocuklarımla görüşmüyorum diyenlerin oranı %70, çocuklarımla görüşme yapıyorum diyenlerin oranı %30 olarak tespit edilmiştir. Ayrılan babaların büyük bir kısmı çocukları ile görüşmüyor ya da kadın çocukları babaya göstermiyor. Her ne şekilde olur ise olsun, mağdur olan çocukların baba sevgisinden mahrum olmalarıdır. Çocuğun ileri yaşlarında bu eksikliği hissedeceğini düşünüyoruz.

Katılımcılara çocukların eğitim ve geleceği için boşandığınız eşle bir araya geldiğiniz oluyor mu? Sorusuna verilen cevap şöyledir; asla eşimle bir araya gelmem ve gelmedim diyenlerin oranı %85, bir araya gelebilirim diyenlerin oranı ise %10, bir araya geliyorum diyenlerin oranı %5 olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılara boşandıktan sonra ikinci evlilik yaptınız mı? Sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir; ikinci evliliği yaptım diyenlerin oranı %80, ikinci evlilik yapmadım diyenlerin oranı %20 olarak tespit edilmiştir. Evlilik yapmayanların hepsi ikinci evliliği düşünmektedir. Kendisine uygun olan birisi olursa evlenebilirim kriteri doğrultusundadır.

Katılımcılara boşandığınız eşiniz ikinci evlilik yaptı mı? Sorusuna verilen cevap şöyledir; eski eşim ikinci evliliği yaptı diyenlerin oranı %3, ikinci evliliği yapmadı diyenlerin oranı ise %97'dir. Buradaki sorun ise genellikle çocuk sahibi kadınların ikinci evliliklerini ya yapmıyorlar ya da geciktirdiklerini düşünüyoruz.

Katılımcılara ikinci evlilikten çocuğunuz oldu mu sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir; bir çocuk sahibiyim diyenlerin oranı %70, iki çocuk sahibiyim diyenlerin oranı %15, çocuk sahibi

olamadım diyenlerin oranı %15 olarak tespit edilmiştir. Bu durum merkez ve büyük şehirlerde yaşayan eşlerde olabilir ama merkez dışındaki yaşayan ailelerin en az üç ve Kazak devletinin de çocuk teşviki olduğunu kabul, edersek ortalamanın kısa zamanda 3 çocuğun üzerine çıkacağını düşünüyoruz.

Katılımcılara boşanma sürecine bakışınız nedir diye sorulduğunda verdikleri cevaplar şöyledir; boşanmanın kader olduğunu düşünenlerin oranı %10, olumsuz karşılarım diyenlerin oranı %30, normal karşılarım diyenlerin oranı %20, çok fazla dikkate almam diyenlerin oranı ise %40 olarak tespit edilmiştir. Buradaki durum ise boşanmadan %60’ dan fazla bir kesimin dikkate almadığı görülmektedir. Bu sosyolojik olarak ailenin çöküşü sayılabilir. Gelecek için bu durum gittikçe yaygınlaşacağı için beklenmedik kötü sonuçlar verebilir.

Katılımcılara hukuktan doğan boşanma haklarından haberdar mısınız diye sorulduğunda verilen cevaplar şöyledir; hukuktaki boşanma haklarından haberdarım diyenlerin oranı %65, hukuktaki boşanma haklarından haberdar değilim diyenlerin oranı %35 olarak tespit edilmiştir. Boşanan eşlerin büyük kısmı hukuki haklarından haber olmakla birlikte, bu hakların aramadığı gözlemlenmiştir. Özellikle kadınların hak aramadaki mağduriyetleri daha fazla olduğunu gözlemledik.

Katılımcılara dindeki boşanma haklarından haberdar mısınız diye sorulduğunda verilen cevaplar şöyledir; dindeki boşanma haklarından haberdarım diyenlerin oranı %5, dindeki boşanma şartlarından haberdar değilim diyenlerin oranı %95 olarak tespit edilmiştir. Kazakistan’daki Müslüman ve diğer inanca sahip olan insanların dini inanç olarak çok zayıf olduğunu tespit ettik. İnançlı olan insanların dini bilgilerinin sığ bir bilgi den ibaret olduğunu gözlemledik. Bunun sebepleri sadece insanların kusurları değildir. Sovyetler döneminden kalan alışkanlıklar, o dönemde yetişmiş orta yaş üstü büyükler ve devletinde yeteri kadar inanç ile ilgili olarak gayretsiz ve yetersiz olduğunu düşünüyoruz. Elbet deki bunun değişik sebepleri sayılabilir. Ama sonuç olarak Kazak milletinin geleceği söz konusudur. Kazak devletinin de bu konuları göz artı edeceğini düşünmüyoruz. Hızlı bir şekilde tedbir almasını öneririz.

Katılımcılara evlilikte erkeklerin nelere dikkat etmeleri gerekir sorusuna şöyle cevap vermişlerdir: Evlilik yaptıkları kadınların karakterine, maneviyatına, güzelliğine, zenginliğine, mesleğine, aşka, sevgi ve saygı dikkat etmeleri öne çıkmaktadır. Bu özellikler ise evrensel sayılabilecek özellikler olduğunu düşünüyoruz. Bu özellik sıralamasında en önemlisi karakter gelmektedir. Eşlerin seçiminde beraber yaşamalarında ortak karakterin olması ya da ortak dünya görüşünün olması beraber yaşamayı kolaylaştırmaktadır. Farklı hayat tarzları ya da karakterlerin bir arada yaşamaları mümkün olmayabilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, araştırmaya katılan erkeklerin %70’i üniversite lisans mezunudur. Bu nedenle toplum içerisinde eğitim-öğretim olarak belirli sevideki beylerden oluşmaktadır. Eğer boşanmayı öğretimle ilişkilendirme durumunda yükseköğretimi bitirmiş kişilerde daha fazla olduğu bu araştırma sonuçlara göre değerlendirme yapılacak olursa yanlış bir sonuç ortaya çıkmaz. Toplumlarda genel kanaat ise, öğrenim görmüş insanların daha anlayışlı olacağı düşünülür. Ama eğitimin katlanma ve ortak yaşama meziyetini vermediği aşıkâr olarak belirlenmiştir. Bu durumda eğitim sisteminde bir şeylerin eksik olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Biz insanları en iyi yetiştirip daha verimli olmasını ve daha iyi vatandaş olmasını bekler iken sosyal yapıda derin çatlaklar ortaya çıkaran kesimde buradan çıkmaktadır. Bunun için öğretimin her kademesinde aile yapısının işlenmesinin uygun olacağını düşünüyoruz. Sadece kalan maddi değerler ve beraber olmadan başka bir şey kalmaz. Bunun için aşkın azalması, sevginin bitmesi, sorumlulukların etkin yerine getirilmemesi ve saygının azalmasından kaynaklanmaktadır. Bu

sorunu toplumun genel sorunu olarak değerlendirilmektedir. Milletlerin geleceklerini oluşturan, toplumu ayakta tutan sosyolojik olarak ailenin doğru ve sağlam bir şekilde yapılanması gerekir. Eğer böyle bir yapılanma olmadığı takdirde gelecekte devletler ve milletlerin zayıflaması söz konusudur.

Aile yapısında temel olarak olması gereken ise aile büyüklerinin çocuklara rol model olması beklenir. Sadece kusur gençler de değildir. Aile büyükleri kendilerindeki kusurları görmeleri ve eksikliklerini de gidermeleri gerekir. Başka bir bakışla da, aile büyükleri farklı şekilde çocuklara rol model olmuşlardır.

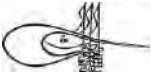
KAYNAKÇA

- COHEN, O. (1992). The single-parent family: Concept of sex role, ways of coping and sense of well being of divorced fathers and mothers raising their children themselves. Unpublished doctoral dissertation. Bar Ilan University, Ramat Gan, Israel.
- COHEN, O. (1998). Parental narcissism and the disengagement of the non-custodial father after divorce. *Clinical Social Work Journal*, 26(2), 195-215.
- FURSTENBERG, F. F. & NORD, C. W. (1985). Parenting apart: Patterns of childbearing after marital disruption. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 893-904.
- FURSTENBERG, F. F. & SPANIER, G. B. (1987). *Recycling the family: Remarriage after divorce*. Newbury Park, CA: Sage.
- GROVE, W. R. (1972). The relationship between sex roles, marital roles, and mental illness. *Social Forces*, 51, 34-44.
- GROVE, W. R. (1973). Sex, marital status, and mortality. *American Journal of Sociology*, 79, 45-67.
- IHINGER-TALLMAN, M. (1988). Research on stepfamilies. *Annual Review of Sociology*, 14, 25-48.
- KERNBERG, O. F. (1984). *Severe personality disorders: Psychotherapeutic strategies*. Yale University Press, 179-226.
- KRUK, E. (1991). Discontinuity between pre and post divorce divorce father childrelationship new evidence regarding parental disengagement. *Journal of Divorce & Remarriage*, 16, 195-227.
- KRUK, E. (1992). Psychological and structural factors contributing to the disengagement of noncustodial fathers after divorce. *Family and Conciliation Courts Review*, 30, 81-101.
- KRUK, E. (1994). The disengaged noncustodial father: Implications for social work practice with divorced family. *Social Work*, 39, 15-24.
- RHODE, D. L. (1989). *Justice and gender*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- RIESSMAN, C. K. (1990). *Divorce talk: Women and men make sense of personal relationships*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- SELTZER, J. A. (1991). Relationships between father and children who lives apart: The father's role after separation. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 79-101.
- UMBERSON, D. & WILLIAMS, C. L. (1993). Divorced fathers. Parental role strain and psychological stress. *Journal of Family Issues*, 14(3), 378-400.

- UMBERSON, D. (1987). Family status and health behaviors: Social control as dimensions of social integration. *Journal of Health and Social Behavior*, 28, 306-319.
- WEISS, R. S. (1975). *Marital separation*. New York: Basic Books.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

GÜNDÜZ, S., BULUT, S., YILDIRIM, S., RAYİMBEKOVA, D., (2015). “Kazak Erkeklerinin Boşanmaya Bakışı / Kazak Men’s Views On Divorce”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8627>, p. 493-504.

LYSISTRATA: KADININ ANTİK YUNAN TOPLUMUNDAKİ YERİ*

*Bekir GÜZEL***

ÖZET

21. yüzyılda kadının toplumdaki yerinin ve öneminin sorgulanması “kadın sorunu” ile birlikte en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Tarihte kadının toplumdaki yerini ve önemini etkileyen, nihayetinde de bugün üzerinde sıkça tartışılan kadın sorununun ortaya çıkmasına yol açan iki kırılma noktası vardır. İlki avcı toplayıcılıktan tarıma dayalı bir düzene geçiş; ikincisi ise insan gücüne dayalı üretimden makine gücüne dayalı üretime geçiştir. İlk kırılma ile birlikte anaerkil bir yapıya sahip olan toplumun, ataerkil bir yapıya dönüşmeye başladığı düşünülmektedir. Günümüzde yapılmış veya yapılan arkeolojik kazıların ve antropolojik araştırmaların sonucunda söz konusu ataerkil yapıyla ilgili pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Örneğin Antik Yunan toplumunda kesin çizgilerle çizilmiş cinsiyet rollerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Antik Yunan toplumunda kadının yerini anlamak için en iyi kaynak şüphesiz Platon’un ve Aristoteles’in eserleridir. Aslında her iki filozofa göre de Antik Yunan toplumunda kadın oldukça işlevsel bir konuma sahiptir; ancak aynı işlevsellikten politika ve ekonomi söz konusu olduğunda bahsedilemez. Ancak biz bu çalışmada kadının Antik Yunan toplumundaki yerini ortaya koymak için Aristophanes’in M.Ö. 411 yılında Atina’da sahnelenen Lysistrata adlı komediya oyunundan yararlanacağız. Oyun Peloponnesse Savaşı sırasında yazılmış ve sahnelenmiştir. Bu oyun, kadının Yunan toplumundaki yerinin ortaya konması açısından okuyucuya çeşitli örnekler sunmaktadır. Oyunda geçen diyaloglardan anlaşılacağı üzere Antik Yunan toplumunda kadınlar erkekler tarafından devamlı hakarete uğramakta, aşağılanmakta ve hor görülmektedirler. Bu yüzden bu oyun Antik Yunan toplumunda kadınlara kabul ettirilmeye çalışılan toplumsal kimliklere karşı bir tepkidir. Sonuç olarak, bugün batı uygarlığını temsil ettiğini iddia eden toplumların temelinde dışlanmaya, eşitsizliğe ve adaletsiz dayanan kemikleşmiş bir kadın algısının bulunduğu gerçeği bu çalışmada vurgulanmak istenen en önemli noktadır!

Anahtar Kelimeler: Lysistrata, Aristophanes, Antik Yunan, Kadın, Komediya

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, El-mek: bekirguzel@gmail.com

LYSISTRATA: THE PLACE OF WOMAN IN ANCIENT GREECE

ABSTRACT

In the 21st century, the inquiry regarding the place and importance of woman is one of the much-debated issues along with the “woman problem”. In the history there are two milestones which had an influence on the place and importance of woman in society and ultimately led the much-debated woman problem today. The first one is a shift from hunter-gatherer society to agricultural one, and the second is a shift in production from manpower to machines. The first milestone is considered to be the starting point of the shift from a matriarchal society to a patriarchal one. As a result of today’s archeological excavations, it is possible to reach a lot of information on the culture of ancient patriarchal society. For example, based on the information we could easily state that there were distinct gender models in Ancient Greece. The best resources to consult in order to understand the place of women in Ancient Greece are obviously works of Plato and Aristotle. According to both philosophers actually woman had a functional place in Ancient Greece; however the same functionality was not even mentioned in politics and economy. However, in order to reveal place of women in Ancient Greece, this study focuses on the comedy *Lysistrata* which was put on stage by Aristophanes in B.C. 411 in Athens. The play was written and presented during Peloponnesse War. This play involves various samples in order to reveal the place of women in Greece society. Inferred from the conversations and statements of the play, in Ancient Greece women were insulted and humiliated by men continuously. For this reason, this play is a reaction to the imposed social identities to women in Ancient Greece. In conclusion, the most important point to emphasize in this study is the fact that today there is a rooted perception of woman based on ostracism, inequality and injustice in the societies which claim to represent western civilization!

STRUCTURED ABSTRACT

In the 21st century, the inquiry regarding the place and importance of woman is one of the much-debated issues along with the “woman problem”. In the history there are two milestones which had an influence on the place and importance of woman in society and ultimately led the much-debated woman problem today. The first one is a shift from hunter-gatherer society to agricultural one, and the second is a shift in production from manpower to machines. The first milestone is considered to be the starting point of the shift from a matriarchal society to a patriarchal one. In the hunter-gatherer period hunting was men’s duty while gathering was women’s duty. Both sides used to bring food to the clan. When there was nothing to hunt or gather in a place, other places were to discover. There was a respectful division of labor in the society; however agricultural system brought permanent settlement. Thus, the necessity of organizing the permanent residential places and plowing the plantations appeared. This system paved the way for men as the providers of food to become prominent and have a voice in the society. In the dominance of that new patriarchal structure the second

milestone emerged which is known as “Industrial Revolution” today. With this revolution women and children were pushed into the production sector more than ever before. Henceforward the woman did not only do the household, take care of children and husband, cook and obey the husband. With the industrialization she was a part of the production, even the most important part; the cheap labor! Similarly exactly in the same period children were also started to smash between the cruel wheels of the capitalism. Children had to grow up among the cold walls of factories or in stuffy and humid mines kilometers down from the land and far away from home and mother-father’s or grandparent’s affection. Once works considered as playing games were now the part of life, survival, and necessity!

After the industrialization burden of the woman was doubled and she had to play different roles at the same time. The burden of chores on women was added by employment in factories about 14-15 hours a day! That shift brought by industrial revolution is one of the main reasons of the bleeding wound “woman problem” of today’s society. It is clear that the idea of feminism emerged as a stream of thought in modern society is not sufficient to eliminate this problem. The woman problem is considered as a problem of the post-modern society and accordingly solutions are sought; however as aforementioned briefly this problem is important and should be handled with an historical perspective. In order to discuss the woman problem in terms of history, this study is continued with the issues on place and perception of woman in Ancient Greece.

As a result of today’s archeological excavations, it is possible to reach a lot of information on the culture of ancient Greece. Based on the information we could easily state that there were distinct gender models in Ancient Greece. Although the administrative structure seems to be built on democratic governance, that system was not the same with today’s perception of democracy. Every citizen had a right on administration according to the Ancient Greece democracy. However, since the slaves were never and women and children were occasionally in some exceptions counted as citizens, that democracy was only right of men which are the citizens of Ancient Greece. In other words, democracy in Ancient Greece does not include social homogeneity.

The best resources to consult in order to understand the place of women in Ancient Greece are obviously works of Plato and Aristotle. According to both philosophers actually woman had a functional place in Ancient Greece; however the same functionality was not even mentioned in politics and economy. In *The Republic* Plato states that woman and man are innately the same. According to Plato in social life gender discrimination is out of question. Women are able to work as readily as men; however no women can handle a work as complete and stainless as men can (Plato, 2001:157). Aristotle regards women and men as different species innately since women are deprived of intelligence and knowledge compared to men. According to Aristotle, in an ideal community always the ruler and the ruled are required. As a structure of the community, in a family there has to be the ruler and the ruled. Aristotle considers women always have to be in the ruled part of the society. Actually women also have intelligence and wisdom; however they do not know how to use it! For this reason all the time a

Turkish Studies

woman needs a man to guide her. According to Aristotle, the man in society means “creator”; the woman is only surrogator (Atılğan, 2013: 18-19).

The first examples of theatre appeared in Ancient Greece. Theatre which is considered to be appeared as an entertainment during the religious ceremonies in Ancient Greece was used as a way to educate people. Plato and Aristotle also have important detections and ideas on Ancient Greece Theatre. Particularly, Aristotle’s ideas were collected in *Poetika* which provided the first systematic information sharing regarding theatre. In order to reveal place of women in Ancient Greece, this study focuses on the comedy *Lysistrata* which was put on stage by Aristophanes in B.C. 411 in Athens. The play was written and presented during *Peloponnesse War*. This war started in 430-431 BC between Spartans and Athens which were once allies against Persians in order to defend Greece Peninsula. Until the year 404 BC, the war lasted about 27 years and finally Athens was defeated. However, considering the general results of the war not only Athens but also Spartans lost many things. Particularly, in terms of socio-economy both sides had serious problems. Those socio-economic problems were not out of the notice by the famous play- write Aristophanes.

The riot of women because of being disgusted with having their children and husbands away from home in fronts as a result of the long lasting war is the focus in the play. Although the attempt to riot organized by *Lysistrata*, a woman from Athens, was first seen as irrational; it was successful and brought peace to Athens and Sparta. This play involves various samples in order to reveal the place of women in Greece society.

Inferred from the conversations and statements of the play, in Ancient Greece women were insulted and humiliated by men continuously. For this reason, this play is a reaction to the imposed social identities to women in Ancient Greece. It was a sign of the war against imposed social identities in that period! A famous French philosopher Charles Fournier was known as the first to state that women are criteria to the freedom and development of a society; however this play shows clearly that in Ancient period Aristophanes had already reflected similar ideas in his works. In conclusion, the most important point to emphasize in this study is the fact that today there is a rooted perception of woman based on ostracism, inequality and injustice in the societies which claim to represent western civilization!

Key Words: *Lysistrata*, Aristophanes, Ancient Greece, Women, Comedia.

1. Giriş

Toplum içinde yaşadığı herkese çeşitli roller yüklemektedir ve bu roller insanlık tarihi kadar eskidir; Âdem babadır, Havva annedir, Habil ile Kabil kardeşir. Toplumsal roller cinsiyete, yaşa, zamana veya sosyo-ekonomik vb. durumlara göre farklılık göstermekte ve zamanla değişebilmektedir. Bu rollerin değişimi için insanlık tarihinde iki kırılma noktası vardır. İlki avcı toplayıcılıktan tarıma dayalı bir düzene geçiş; ikincisi ise insan gücüne dayalı üretimden makine gücüne dayalı üretime geçiştir. İlk kırılma ile birlikte, Orhan Hançerlioğlu’nun da ifade ettiği üzere

insanların içinde birisi çıkıp, bir toprak parçasının etrafına kazıklar çakıp “burası benimdir” demiş ve insanlık tarihi artık bu çakılan kazığı yerinden söküp atmak için çekilen acıların tarihi olmuştur (Hançerlioğlu, 2010:300). Artık toplumda özel mülkiyet anlayışı ortaya çıkmış ve toplum anaerkil bir yapıdan ataerkil bir yapıya doğru dönüşüm yaşamıştır. Yeni oluşan bu ataerkil yapının egemenliğinde ise ikinci kırılma yaşanmıştır. Bu kırılma günümüzde “Sanayi Devrimi” adıyla bilinmektedir. Bu devrim ile birlikte kadınlar ve çocuklar hiçbir dönemde olmadığı kadar üretim sektörünün içine itilmişlerdir. Artık kadın evde oturup ev işlerini idare eden, çocuklara bakan, yemek yapan ve kocasına kayıtsız şartsız itaat eden bir kişi değildir. Sanayileşme ile birlikte kadın üretimin bir parçasıdır, hem de en önemli parçası; artık o işgücüdür, hem de ucuz işgücü! Aynı şekilde çocuklar da oluşan kapitalist sistemin acımasız çarkları arasında ezilmeye tam bu dönemde başlamışlardır. Artık çocuklar da sıcak evlerinden, anne-baba veya büyük anne-baba şefkatinden uzakta, fabrikaların soğuk duvarları arasında ya da yerin kilometrelerce altında nemli, havasız dehlizlerde büyümek zorundadırlar. Önceden oyun olarak yapılan işler artık onlar için hayatın ve hayatta kalmanın bir parçasıdır, zorunluluktur!

Sanayileşme sonrasında kadının toplumsal alandaki yükü iki kat artmış ve kadın farklı rolleri aynı anda üstlenmek zorunda kalmıştır. Kadınların üzerine yüklenmiş onca ev işine bir de fabrika işleri eklenmiştir; hem de günde ortalama 14-15 saat çalışma gerektiren işler! Sanayi Devrimi ile birlikte gelen bu değişim günümüz toplumunun kanayan yaralarından biri olan kadın sorununun temelinde yatan ana nedenlerin başında gelmektedir. Bugün modern toplumda bir fikir akımı olarak ortaya çıkan feminizm düşüncesinin de bu sorunun ortadan kalkmasına yeteri kadar katkı sağlayamadığı ortadadır. Kadın sorunu post modern topluma ait bir sorun olarak algılanıp buna göre çözüm yolları aranmakta ise de yukarıda kısaca ifade edildiği üzere bu sorun tarihsel bir düzlemde ele alınması gereken büyük ve önemli bir sorundur. Söz konusu sorunu tarihsel bir düzlemde değerlendirebilmek için çalışmaya Antik Yunan toplumunda kadının yeri ve kadın algısı üzerine değerlendirmeler yapılarak devam edilecektir.

2. Antik Yunan Toplumunda Kadının Yeri ve “Kadın Algısı”

“Antik Çağ” olarak bilinen ve Antik Yunan ile Antik Roma uygarlıklarının birleşmesinden oluşan dönem M.Ö. 8. yüzyılda başlamaktadır. Bu dönem M.S. 5. yüzyıla kadar da devam etmektedir. Antik Yunan uygarlığının en parlak dönemini M.Ö. 8. ve 2. yüzyıllar arasında yaşadığı düşünülmektedir. M.Ö. 146 yılında Yunanistan’ın Romalılar tarafından işgal edilmesiyle Olimpiyat Oyunları ile başlayan Antik Yunan altın çağı sona ermiştir. Bu olaydan sonra Yunanistan ve Antik Yunan kültürü M.S. 5. yüzyıla kadar devam eden sürede Roma egemenliğinin ve kültürünün gölgesinde kalmıştır; böylece arı Antik Yunan kültürü melezleşmiştir. Günümüzde yapılmış veya yapılan arkeolojik kazıların ve antropolojik araştırmaların sonucunda Antik Yunan kültürü ile ilgili pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür; idari, ekonomik ve toplumsal yapılar, tıbbi ve mimari yapılar, edebi ve sanatsal faaliyetler, ...vb. Elde edilen bilgilerden yola çıkarak Antik Yunan toplumunda kesin çizgilerle çizilmiş cinsiyet rollerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İdari yapı demokratik bir yönetim üzerine inşa edilmiş olarak görülse de bu demokratik yönetim sisteminin işleyişi bugün bizim anladığımız şekilde değildir. Antik Yunan demokrasisine göre tüm vatandaşların yönetimde söz hakkı bulunmaktadır. Ancak köleler hiçbir zaman, kadınlar ve çocuklar ise bazı istisnai durumlar dışında vatandaş olarak sayılmadıkları için bu demokrasi sadece vatandaş olan erkeklere verilmiş bir demokrasidir. Yani Antik Yunan demokrasisi toplumsal homojenliği sağlayan bir yapıya sahip değildir. Bu durumda da kadın her zaman ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedir. Örneğin düzenlenen Olimpiyatlara sadece erkekler katılabilmektedirler. Erkekler oyunların yapıldığı alanlara kadınların kılık değiştirerek gelmelerini önlemek için oyunlara yarıp çıplak katılımı zorunlu tutmuşlardır. Kadınlar sadece oyunlara değil zaman zaman tapınaklara da alınmamışlardır. Antik Yunan toplumunda bir kişinin tapınaklara girebilmesi için onun her türlü pislikten arınmış olması gerekmektedir. Toplumsal inanışa göre ise

doğum yapan kadın 40 gün boyunca temiz olamaz; bu yüzden kadınlar temizleninceye kadar tapınaklara girememişlerdir (Atılğan, 2013: 16). Kadınların evin içinde olur olmaz yerlerde erkeklerin karşısına çıkması da kabul edilebilir bir durum değildir. Bu yüzden evlerin girişinde ya da ilk katında kadınlar için ayrılmış odalar bulunmaktadır. Kadınlar işte bu odalarda oturmak zorundadırlar. Antik Yunan toplumunda kadınlar istedikleri zaman dışarı çıkamazlardı, istediklerini istedikleri zaman asla yapamazlardı; hele ülke yönetimi, savaş veya ekonomi gibi konularda kendi aralarında bile konuşamazlardı (!). Kız çocukları drahomaları¹ yüzünden genellikle aileleri tarafından istenmezlerdi; sadece zengin ailelerin evlerinde bir taneden fazla kız çocuğu bulunurdu. Kız çocuklarının ne ailelerine ne topluma ne de devlete bir katkı sağlayamayacaklarına inanılmaktaydı. Çocuk yetiştirilmesi konusunda kadınlara kesinlikle güvenilmezdi. Antik Yunan erkeklerine göre “akılsız” olan kadınların akıllı bir yurttaş yetiştirmeleri beklenemezdi. Bu yüzden erkek çocuklarının yetiştirilmesi sadece erkekler tarafından yapılmaktaydı. Ancak bu kişinin erkek çocuğun babasının dışında bir erkek olması gerekmektedir. Yunan toplumundaki her “köle olmayan erkek çocuk” bir erkek tarafından yardımcısı olarak seçilirdi. Yetişkin bir erkek oluncaya kadar tüm zamanını bu kişi ile geçirirdi (Atılğan, 2013:16-18).

Antik Yunan toplumunda kadının yerini anlamak için en iyi kaynak şüphesiz Platon’un ve Aristoteles’in eserleridir. Antik Yunan toplumundaki kadınların rolleri hakkında Platon *Devlet*; Aristoteles ise *Politika* adlı eserinde düşüncelerini ifade etmektedir. Aslında her iki filozofa göre de Antik Yunan toplumunda kadın oldukça işlevsel bir konuma sahiptir; ancak aynı işlevsellikten politika ve ekonomi söz konusu olduğunda bahsedilemez. Platon *Devlet* adlı eserinde kadın ile erkeğin doğuştan aynı olduklarını ifade etmektedir. Platon’a göre toplumsal yaşam içinde cinsiyet farklılığından bahsedilemez. Kadın da tıpkı erkek gibi pek çok işi kolaylıkla yapabilir; ancak hiçbir kadın bir işi erkeklerin yaptığı kadar eksiksiz ve kusursuz yapamaz (Platon, 2001:157). Yani Platon’a göre kadın ile erkek doğuştan eşittir; ama erkek daha becerikli ve yeteneklidir (!). Platon’un devlet düşüncesinde erkekler gibi düşünen, karar veren ve davranan kadınların yetiştirilmesi yer almaktadır. Onun ideal devlet düşüncesinde cinsiyet ayrımı olmayan tek tip bir vatandaş modeli yer almaktadır. Bu düşüncelerden de anlaşılacağı üzere Platon kadın ile erkeği doğuştan ayrı tutmamakla beraber sosyal hayat içinde kadını yok saymaktadır.

Aristoteles’e göre ise kadın ile erkek doğuştan farklı olan iki ayrı türdür; çünkü kadınlar erkeklere oranla zekâdan ve bilgiden yoksun varlıklardır. Aristoteles’in *Politika* adlı eserinde ifade ettiği düşüncelerinde ideal bir devlette her zaman yöneten ile yönetilenler bulunmalıdır. Aile de bir devlet yapısı olarak düşünüldüğünde burada da yönetenler ve yönetilenler olmalıdır. Ona göre toplumsal alanda kadın her zaman yönetilen olmalıdır. Aslında kadınlarda da zekâ ve akıl vardır; ancak kadın bunu nasıl kullanacağını bilemez! Aristoteles’in kadınların zekâdan ve bilgiden yoksun olduklarını ileri sürerken ifade ettiği kadınların zekâlarını ve bilgilerini nasıl kullanacaklarını bilmemeleridir. Bu yüzden bir kadının kendisini yönetecek bir erkeğe ihtiyacı vardır. Aristoteles’e göre toplumda erkek demek “yaratıcı” demektir; kadın ise sadece “taşıyıcı”dır (Atılğan, 2013: 18-19).

Her iki filozofun eserlerini incelediğimizde temelde aynı düşünceleri paylaştıkları görülmektedir. Aristoteles, Platon’dan farklı olarak kadın ile erkeği doğuştan farklı iki tür olarak kabul etmektedir. Lucien Goldmann’ın oluşumsal/genetik yapısalcılık anlayışına göre yazar veya sanatçı bir edebi eser ya da bir sanat eseri ortaya koyduğu zaman bu eser aslında toplumun kolektif bilincini yansıtan toplumsal bir eserdir, bireysellikten uzaktır (Goldmann, 1964: 345). Bu anlayışa göre hiçbir eser toplumdaki düşünceden ve algıdan bağımsız bir şekilde ortaya çıkamaz. Söz konusu eseri ortaya koyan kişi ister istemez toplumun kolektif bilincinden veya toplumsal algıdan etkilenmiştir. Bu kişiler aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumların sözcüleri konumundadırlar

¹ Antik Yunan toplumunda evlenecek kızların çeyizlerine verilen isim.

(Goldmann, 1964: 354). Bir topluma ait olan sanat eserleri o toplumun dünya görüşü, yaşayışı, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi vermektedir. Bu yüzden Antik Yunan toplumunda kadının yerinin tespit edilebilmesi için Aristoteles'in ve Platon'un eserleri dışında diğer edebi ve sanatsal metinlere de bakmakta yarar vardır.

3. Antik Yunan'da Tiyatro

Tiyatro sanatı ile ilgili ilk örnekler Antik Yunan döneminde ortaya çıkmıştır. Antik Yunan toplumunda dini törenler sırasında bir eğlence olarak ortaya çıktığı düşünülen tiyatro bazı dönemlerde toplumun eğitilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Antik Yunan'da başta Sophokles olmak üzere Euripides ve Aiskhylos gibi çok ünlü tragedya yazarları ile Menandros, Terentius ve Aristophanes gibi çok ünlü komedy yazarları yetişmiştir. Tiyatro Antik Yunan kültürü, uygarlığı ve toplumu için zamanla karakteristik bir sanat haline gelmiştir. Özellikle M.Ö. 5. yüzyılda tiyatro Antik Yunan uygarlığında altın çağını yaşamıştır. Şener'e göre bunun nedeni Yunanistan'ın Pers Savaşı'ndan galip olarak çıkması ve Atina devletinin Yunan Yarımadası'ndaki en zengin devlet haline gelmesidir. Tragedya ve komedy türlerinin en ünlüleri ve önemlileri bu dönemde yazılmış ve sahnelenmiştir. *"Tragedyanın Antik Yunan uygarlığının Arkaik Çağı sayılan İ.Ö. VII. ve VI. yüzyıllarda Tanrı Dionysos onuruna yapılan törenlerde söylenen dithirambos şarkılarından doğduğu varsayılmaktadır."* (Şener, 2010: 16). Komedyanın da aynı şekilde Dionysos için yapılan bağbozumu şenlikleri sırasındaki geçiş törenlerinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. *"Komedy, bu eğlenceli geçit törenlerinde yapılan açık saçık taklitlerin düzenli bir biçim kazanmasıyla oluşmuştur"* (Şener, 2010: 16). Ancak komedy pek çok Yunanlı filozof tarafından tragedyaya göre daha bayağı ve aşağı görülmektedir. Platon genel olarak tiyatroya karşı olumsuz düşüncelere sahip olan en ünlü filozoflardan birisidir. *Devlet* adlı eserinde ifade ettiği üzere tragedya insanı gereksiz heyecana sürüklemektedir ki bu heyecan iyi bir vatandaş için çok tehlikelidir; çünkü vatandaşların sağduyuları ile hareket eden kişiler olması devletin güvenliği ve devamlılığı için çok önemlidir. Bu heyecan sadece devlet için değil kişinin kendisi için de son derece zararlıdır. Ona göre Atina'nın özgür vatandaşları, yaşamları boyunca akıllarını kullanarak ve sağduyulu davranarak hareket etmelidirler; ancak tiyatro akla aykırıdır çünkü tiyatro gerçeğin bir taklididir ve asla gerçeği yansıtamaz. Platon tiyatroya bu kadar karşı olmasına rağmen bazı durumlarda tragedyanın insanların eğitilmesi veya bilinçlendirilmesi için kullanılabileceğini de belirtmektedir. Komedy ise kesinlikle yararsız, saçma ve akıl dışı bir uğraştır (Şener, 2010: 22-24).

Aristoteles tiyatro hakkındaki düşüncelerini Platon'a göre daha sistemli ve düzenli olarak sunmuştur. *Poetika* adlı eserinde hem tragedya hem de komedy hakkındaki düşüncelerini Sophokles'in, Euripides'in, Aiskhylos'un ve Aristophanes'in oyunlarından örnekler vererek açıklamıştır. Genel olarak tragedya üzerine yoğunlaştığı eserinde Aristoteles, tiyatronun özellikle de tragedyanın kesinlikle insanlara zararlı olmayacağını; aksine insanların eğitilmesi ve özgür vatandaşlar yetiştirilmesi için son derece önemli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu eserde tragedya-komedy ile tragedya-destan arasındaki farklar da açık ve sistemli bir şekilde belirtilmektedir. Ona göre tüm sanat türlerinin temelinde taklit (mimesis) yer almaktadır (Aristoteles, 2010: 19). *"Poetika'da gerçekliğe ve olasılığa önem verilmeyle birlikte yaratıcı düş gücüne özgürlük tanınmıştır. Sanatın uyandıracığı heyecan yadsınmamış, yalnız heyecansal durumun aşılabileceğine işaret edilmiştir. Aristoteles, sanatın kendine özgü bir etkileme gücü olduğunu, özellikle tragedyanın, bu gücü tam olarak kullandığı zaman canlı bir hoşlanma duygusu uyandırdığını söyleyerek, tragedya ve estetik duygu arasında sağlam bir bağ kurmuştur"* (Şener, 2010: 25-26).

Aristoteles'e göre Atina'daki insanların birbirleriyle arasındaki farkı, insanların iyi ya da kötü olmaları belirlemektedir. Toplumdaki iyi insanları tragedyalar, kötü insanları da komedyalar

taklit etmektedir. Ona göre eğer bir kişi kötü ise ve tragedyada taklit edilmesi gerekiyorsa tragedya onu da iyi olarak taklit etmelidir; çünkü tragedyalar topluma yararlı olmak, iyi örnek olmak için yapılmaktadır (Aristoteles, 2010: 23). Fakat tiyatronun iki türü de, tragedya ve komedy, Antik Yunan uygarlığında ve sanatında var olan oran-orantı, denge ve uyum kriterlerine uygun olmalıdır. Bu bağlamda her tragedyada bir düğüm bir de çözüm bölümü bulunmalıdır (Aristoteles, 2010: 63). Komedyalar hemen her zaman mutlu sonla biterken; tragedyalar genellikle mutsuz bir sonla bitmektedir. Bunun en önemli sebebi izleyicinin, yani vatandaşın, “*katharsis*” adı verilen arınma hissini yaşamasıdır. Katharsis kötü, zararlı ve ahlak dışı düşüncelerin vücuttan atılması anlamına gelmektedir ve Aristoteles’e göre tragedyanın asıl görevi insanlarda uyandırdığı acıma duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (Şener, 2010: 44). Aristoteles’ten sonra yazılan bazı eserlerde komedyanın insanları kahkaha atarak arındırdığı, bu yüzden katharsisin arındırma ilkesinin komedy için de geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Ancak komedy ne Platon ne Aristoteles tarafından gerçek anlamda topluma yararlı bir tiyatro türü olarak algılanmamıştır. Antik Yunan toplumunda komedyaya sadece komedy yazarları sahip çıkmıştır. Örneğin Aristophanes “*komedyanın yalnızca eğlence sağlamakla kalmadığını, ayrıca toplumun beğenisini eğittiğini, ahlak eğitmeni ve siyaset danışmanı görevini yaptığını ileri sürmüş, eserlerinde doğruyu, gerçeği söylediğini, büyük mevkilerdeki kötü kişilere saldırarak ülkeyi pakladığını belirtmiştir*” (Şener, 2010: 52). Bu çalışmada kadının Antik Yunan toplumundaki yerini ortaya koymak için yararlanılacak olan “*Lysistrata*” adlı oyun Aristophanes tarafından yazılmıştır. Oyun Aristophanes’in de belirttiği üzere Atina’da büyük mevkilerde bulunan “*kötü kişilere*” saldırarak ülkeyi paklamayı amaçlamaktadır.

4. Lysistrata ya da “Kadınlar Savaşı”

Lysistrata adlı komedy oyunu M.Ö. 411 yılında Atina’da Aristophanes tarafından sahnelenmiştir. Atinalılar ve Spartalılar Perslilere karşı Yunan Yarımadası’nı savunmak için Pers Savaşı boyunca müttefik olarak hareket etmişlerdir. Yapılan müttefiklik anlaşmasıyla Atina ve Sparta şehirleri Perslilere karşı büyük bir başarı ile savunulmuş ve yağmalanmaktan kurtulmuştur. Savaş boyunca Spartalılar karadan; Atinalılar da denizden etkili savunma örnekleri göstermişlerdir. Pers tehlikesinin ardından Atina devleti denizlerdeki hâkimiyet alanını genişletmiş ve daha güçlü bir hale gelmiştir. Böylece Atina ekonomik olarak bölgedeki en güçlü devlet haline gelmiştir. M.Ö. 446-447 yıllarında Atinalılar ile Spartalılar arasındaki iyi niyet anlaşması bozulmuş ve iki devlet karşı karşıya gelmiştir. Böylece iki devlet arasında M.Ö. 430-431 yıllarında *Peloponnesse Savaşı* başlamıştır. M.Ö. 404 yılına kadar, yaklaşık 27 yıl, süren bu savaştan Atina devleti mağlup olarak ayrılmıştır. Ancak savaşın genel sonuçlarına bakıldığında sadece Atina değil; Sparta da bu savaşta çok şey kaybetmiştir. Özellikle sosyo-ekonomik açıdan iki devlette de ciddi sorunlar ve sıkıntılar yaşanmıştır. Sosyo-ekonomik açıdan ortaya çıkan sorunlar dönemin ünlü komedy yazarı Aristophanes’in de dikkatinden kaçmamıştır. *Peloponnesse Savaşı* sırasında yaşananlar Aristophanes tarafından M.Ö. 411 yılında sahnelenen *Lysistrata* adlı oyunda yansıtılmıştır. Bu yüzden Aristophanes bu dönemde, toplumu eğitme ve bilinçlendirme işlevlerini üstlenerek, Atina demokrasisinin yurttaş sınıfına tanıdığı düşünce ve söz özgürlüğünü sonuna dek kullanmış bir komedy yazarı olarak anılmaktadır (Yüksel, 1990:561).

Lysistrata adlı oyunda *Peloponnesse Savaşı* sırasında savaşın uzun sürmesinden; kocalarının, çocuklarının veya babalarının uzun süredir cephede olmasından bıkan Atinalı ve Spartalı kadınların bu duruma isyan etmeleri konu edilmektedir. *Lysistrata* adında Atinalı bir kadın tarafından organize edilen isyan girişimi ilk başlarda akıl dışı olarak görülse de başarı ile sonuçlanmış ve Atina ile Sparta arasında barış anlaşması imzalanmıştır. Bu oyun kadının Yunan toplumundaki yerinin ortaya konması açısından okuyucuya çeşitli örnekler sunmaktadır. Oyunun ilk sahnelerinde kadınlar kendi aralarında konuşmaktadırlar. Bu konuşmalarda kadınların kendileri

hakkında söyledikleri toplumsal alanda kendilerine yüklenen rollerin anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Kleonike:

- *Günaydın, Lysistrata. Bu ne hal, ne var? Polis gibi bakma öyle iki gözüüm, kaşlarını çatmak yakışmıyor sana.*

Lysistrata:

- *Kuduracağım öfkemden, olur şey değil! Bir de erkekler bizi kurnaz, becerikli bilirler.*

Kleonike:

- *Öyleyizdir ya.*

Lysistrata:

- *Öyleyizdir ama bir iş için toplanalım, konuşalım dedik, hem şöyle böyle bir iş de değil; uykularına kıyıp gelemiyorlar.*

Kleonike:

- *Sabret, şekerim, gelirler. Kadın kısmının evden çıkması kolay mı? Kimi kocasına bakacak, kimi çocuğunu yatıracak, yıkayacak, yedirecek. (Aristophanes, 2010:328).*

Bu konuşmalar sırasında diğer kadınlar da yavaş yavaş Lysistrata'nın evinin önünde toplanırlar. Oyun iki farklı mekânda geçmektedir. İlk mekân olarak Lysistrata'nın evinin önü seçilmiştir. İkinci mekân ise Akropolis'tir. Diğer kadınlar da toplanınca konuşulanlar kadınların kendileri hakkında neler düşündüklerini ve ataerkil toplum yapısının kadınları toplumsal alanda nasıl konumlandığını ortaya koymaktadır.

Lysistrata:

- *Devletin işlerini ele almalıyız. Yoksa ne Peloponez kalır ortada...*

[...]

Kleonike:

- *Böyle parlak işleri kadınlardan nasıl beklersin? Akıllı kişilerin işleri bunlar. Bizim işimiz gücümüz boya sürünmek, takıp takıştırmak, sarı fistan, süslü pabuç edinmek... (Aristophanes, 2010:317).*

Oyunda kadınların kendileri hakkındaki düşünceleri yukarıdaki gibi ifade edilirken; erkeklerin kadınlara karşı olan bakış açıları koro aracılığıyla yansıtılmaktadır. Koro Antik Yunan tiyatrosunun oldukça önemli bir parçasıdır. "*Oyunda ortaya atılan "tartışma"yı alevlendiren, tartışmanın her iki yanında da yer alan, oyunun "Parabasis"² bölümünde ise "öne çıkarak" seyirciye yazar adına seslenen koro, Eski Komedyâ türünde Atinalı yurttaşın kafası ve vicdanı gibiydi.*" (Yüksel, 1990:561). Genç kadınlar ilk olarak gün doğarken Lysistrata'nın evinin önünde toplanırlar. Bu sırada Lysistrata tarafından daha önceden örgütlenmiş yaşlı kadınlar da Akropolis'i ele geçirmek için harekete geçmişlerdir. Plan gayet basittir! Yaşlı kadınlar kurban kesme bahanesiyle Akropolis'e girecekler ve oraya yerleşeceklerdir. Daha sonra da diğer tüm kadınlar burada toplanacaklardır. Ancak yapılan eylemin başarıya ulaşması için Spartalı kadınların da desteğine ihtiyaç vardır; çünkü tek taraflı olarak Atinalı erkeklerin savaştan çekilmesi barış için yeterli değildir. Lysistrata bunun için Spartalı kadınları da planına ortak etmiştir. Oyunda Lampito Spartalı kadınların öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lampito:

- *Nedir bu bağrısmalar?*

² Antik Yunan tiyatrosunda oyuncuların maskelerini çıkarıp tartıştıkları, yazarın düşüncelerini ifade ettikleri bölümdür.

Lysistrata:

- *Dediğim oldu: Kadınlar Akropolis'i ele geçirdi. Haydi, Lampito sen git de, kendi memleketinde işleri yoluna koy. Bunları da bize rehine bırak.*

(Boiotialı ve Korinthoslu kadınları alıkoyar. Lampito çıkar.)

- *Biz de Akropolis'e girip, oradakilere kapıları tutmak için yardım edelim.* (Aristophanes, 2010:327).

Böylece Atina hazinesinin bulunduğu Akropolis kadınlar tarafından işgal edilmiştir. Savaşmak için ihtiyaç duydukları maddi desteği almak isteyen erkekler de karşılarında eşlerini, kızlarını ya da annelerini bulacaklardır. Bu durumda erkekler için iki seçenek vardır; ya kadınlardan istediklerini, devlet hazinesini, zorla alacaklar ya da kadınların isteklerine boyun eğeceklerdir; yani savaşı bırakacaklardır! Parabasis bölümünde öne çıkan koro ile erkekler heyeti kadınları ikna etmeye çalışmaktadır; ancak erkeklerin kadınlara karşı olan tutumu işleri daha da çıkmaza sürüklemektedir. Yaşlı erkeklerden³ oluşan erkekler korusunun sahneye ilk girişi erkeklerin bu duruma nasıl tepki vereceklerini de ortaya koymaktadır.

Erkek Korobaşı:

- *Yürü, Drakes!*
- *Bu yabani zeytin kütüğü*
- *Omuz bırakmıyor insanda.*
- *Ama ha gayret,*
- *Ağır ağır da olsa, yürü gidelim.*

Koronun Birinci Yarısı:

- *Yaşadıkça neler görüyor insan!*
- *Hey gidi dünya,*
- *Kim derdi ki kadınlar,*
- *Evimizde oturan, ekmeğimizi yiyen bu cadılar*
- *Koca Akropolis'i alacaklar, tanrıçayı ele geçirecekler,*
- *Kapılarını sürgüleyip, kapayacaklar suratımıza.*

Erkek Korobaşı:

- *Haydi, çabuk, Akropolis'e çıkalım, Philurgos!*
- *Ağaç kütüklerini dizelim çepeçevre,*
- *Yakalım başımıza bu işi açan kadınları!*
- *Yakalım topunu birden kendi ellerimle,*
- *En başta da Lykon'un karısı olacak o kahpeyi!* (Aristophanes, 2010:328).

Koronun ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu eylem yaşlı erkekler için bir şok etkisi yaratmıştır. Kadınların Akropolis'i ele geçirmesi, o güne kadar görülmemiş; hatta akla bile gelmeyecek bir eylemdir! Kaldı ki kadınların her istediklerinde Akropolis'e girmeleri bile mümkün değildir. Özellikle yeni doğum yapmış Atinalı bir kadın en az 40 gün her ne sebeple olursa olsun Akropolis'e giremez! Yaşlı erkekler (erkekler korusu) Akropolis'e ulaşınca tüm kütükleri etrafa saçarak Akropolis'i ateşe verirler. Dumanlar arasında kalan kadınlar telaşla yangına müdahale etmeye çalışırlar.

³ Yaşlı ve çocuk yaşta olan erkekler dışındakiler savaşta olduğu için ilk erkekler korusu yaşlı erkeklerden oluşturulmuştur.

Kadın Korobaşı:

- Ey kadınlar, nedir bu duman? Yangın mı var?
- Koşun dostlar, daha çabuk, daha çabuk!

Kadınların Birinci Korosu:

- Aman koş, Nikodike, koş, durma!
- Yoksa ne Kalyke kalır, ne Kritylla.
- Bir yandan rüzgâr körüklüyor ateşi,
- Bir yandan şu kör olası ihtiyarlar.

[...]

Kadınların İkinci Korosu:

- Duydum ki bunak ihtiyarlar geliyormuş Akropolis'e,
- Sırtlarında kocaman kütükler, hamam yakacaklarmış gibi,
- "Kızartmalı bu şirretleri!" diye bağıra bağıra.
- Ulu Athena, sen koru kadınları yanmaktan. (Aristophanes, 2010:329-330).

Yangına müdahale etmek için Akropolis'ten dışarı çıkan kadınlar yaşlı erkelerle karşılaşır. Erkek korusu kadınları Akropolis'in önünde beklemektedir. Bu andan itibaren iki koro arasında atışmalar ve taşlamalar başlar. Bu sırada ortaya çıkan sözler ve ifadeler Antik Yunan toplumunun düşüncesi ve vicdanıdır.

- Kadın Korobaşı: (Kadınların birine)
- Dur hele, bu da nesi?.. (Erkekler korosunu görür.)
- Hay kör olası herifler, pis alçaklar,
- Erkek dediğin yapar mı bu yaptığınızı?

Erkek Korobaşı:

- Görün, görün inanılır şey mi bu?
- Bir sürü kadın da yardıma geliyor dışarıdan.

Kadın Korobaşı:

- Ne şaşırdınız bizi görünce?
- O kadar kalabalık sanmıyordunuz bizi demek.
- Daha bu gördüğünüz bizim on binde birimiz.

Erkek Korobaşı:

- Ayol Phaidros, ağız açtırmak doğru mu bu kadınlara?
- Kırılım sopaları kafalarında ne bekliyoruz?

Kadın Korobaşı:

- Gelin bizde testileri yere koyalım,
- Ellerimiz boş olsun saldırırlarsa.

Erkek Korobaşı:

- Bu kadınların çenelerini dağıtmazsak, ağızları durmayacak.

Kadın Korobaşı:

- Haydi, vursana geldim işte!
- Yumruğu yerim ama ısıracağım yerinden de

- *Hayır kalır mı görürsün.*
Erkek Korobaşı:
- *Kes sesini yoksa pestilini çıkarırım!*
Kadın Korobaşı:
- *Hele bir dokundur bakalım parmağının ucunu Stratyllis'e.*
Erkek Korobaşı:
- *Seni döve döve gebertemez miyim?*
- *Ne yapabilirsin bana?*
Kadın Korobaşı:
- *Dişlerimle ciğerlerini, bağırsaklarını sökerim senin.*
Erkek Korobaşı:
- *Euripides en akıllısıymış şairlerin:*
- *Sahiden kadınlardan aşağılık yaratık yokmuş! (Aristophanes, 2010:330-331).*

Oyunda kadın korobaşı ile erkek korobaşı arasında geçen bu diyaloglar Antik Yunan toplumunda karşı cinsin birbirleri hakkındaki düşüncelerinin bir dışavurumudur. Konuşmanın başında iki tarafın da birbirine karşı kötü sözlü ifadeler ve yakıştırmalar yaptıkları görülmektedir. Daha sonra iki tarafın da birbirlerine karşı fiziksel şiddet eğilimi/yönelimi gösterdikleri görülmektedir. Erkek korobaşının ünlü tragedya yazarı Euripides'ten örnek vererek "*Sahiden kadınlardan aşağılık yaratık yokmuş!*" demesi de Antik Yunan toplumunda kadınlara karşı geçmişten beri var olan negatif ve ayrımcı tutumun bir göstergesidir. Ayrıca Antik Yunan tiyatrosunda yer alan koronun, yazarın da duygu ve düşüncelerini yansıttığı göz önüne alındığında bu alıntıda Aristophanes'in Euripides'e yönelik eleştirisi de açıkça görülmektedir. Oyunda kadınların örgütlü bir şekilde erkeklere ve ataerkil yönetime isyan ettiğini anlayan erkek korobaşı, kadın korobaşı ile bir uzlaşma arayışı içine girmiştir. Böylece kadınlara ne istedikleri sorulur.

*Proboulos*⁴: (*Lysistrata*, *Kleonike* ve *Myrrhine*'ye)

- *Soruyorum size, Zeus hakkı için, doğruyu sizin ağzınızdan duymak istiyorum: Ne maksatla zapt ettiniz kalemizi?*

Lysistrata:

- *Parayı emniyete almak ve sizin para için savaşmanızı önlemek için.*

Probulos:

- *Demek biz para için savaşıyoruz, öyle mi?*

Lysistrata:

- *Evet, para için, para için bunca gürültü patırtı. Peisandros'un ve başka devlet adamlarının kavga çıkarmaları hep para çalmak fırsatını bulmak için değil mi? Ama şimdi yapınlar bakalım ne yapabilirlerse. (Kaleyi göstererek)*

- *Para nah işte şurada, gelsin alsınlar bakalım şimdi.*

Probulos:

- *Ne yapacaksın parayı?*

Lysistrata:

- *Sorduğu soruya bak! Para işlerini biz yöneteceğiz. (Aristophanes, 2010:336-337).*

⁴ Antik Yunan toplumda bugünkü anlamıyla vali gibi yöneticilere verilen ad.

Erkek korobaşı kadın korobaşı ile başa çıkamayacağını anlayınca arabulucu olarak devreye yetkili kişi olarak Probulos girmiştir; ancak Probulos da erkek olunca işler daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Lysistrata'nın Probulos'a söyledikleri erkeklerin kadınlara karşı daha da öfkelenmelerine yol açmıştır. Kadınlar, Lysistrata aracılığıyla eteklerindeki tüm taşları dökmüşler, o güne kadar kocalarına söylemek isteyip de söyleyemedikleri ne varsa söylemişlerdir.

Probulos:

- [...] Cadalo!
- Haydi, söyle ne söyleyeceksen.

Lysistrata:

- Söyleyeceğim elbet. Biz kadınlar savaşın ilk günlerinde haddimiz bildik, her yaptığınıza boyun eğdik. Ağız açtırmadınız bize, sustuk. Ama yaptıklarınızı beğeniyor muyduk? Hayır. Olanın bitenin pek ala farkında idik. Çok defa köşemizden öğreniyorduk önemli işler üstüne verdiğiniz kötü kararları. İçimiz kan ağlarken yine de gülümseyerek sorardık: “Bugünkü halk toplantısında barış üzerine ne karara vardınız?” Kocamızda : “Sana ne? Sen karışma!” der, bizde susardık.

Kleonike:

- Bak ben susmazdım.

Probulos:

- Susmayınca da, ağzının payını alırdın tabii.

Lysistrata:

- Ben ağzımın payını almamak için susardım. Ama ara sıra da ne kötü kararlara varıldığını öğrenir ve sorardık: “Aman kocacığım, nasıl olur, bu kadar çılgın bir işe nasıl girersiniz?” Ama kocamız bize yukardan bakarak: “Sen elinin hamuruyla erkek işlerine karışma. Cenk işi erkek işi!” derdi.

Probulos:

- Doğru söylemiş, Zeus hakkı için.

Lysistrata:

- Doğru mu söylemiş uğursuz herif. Başımızı derde sokuyordunuz, yine de bizim öğüt vermeye hakkımız yoktu. Ama sonunda siz kendiniz başladınız bağırmaaya ulu orta: “Erkek yok mu bu memlekette?” diye, erkekler cevap verdi size: “Yok, erkek yok bu memlekette!” İşte o zaman biz kadınlar toplandık ve Yunanistan'ı kurtarmaya karar verdik. Daha bekleyebilir miydik? Söz bizim artık, susmak sırası sizde. Aklınızı başınıza toplan, öğütlerimizi dinlerseniz, işlerinizi biz yoluna koruz.

Probulos:

- Siz mi bizim işlerimizi? Bu kadarı fazla, dinleyemem artık!

Lysistrata:

- Sus öyleyse.

Probulos:

- Susayım ha, senin önünde, cadı karı! Baş örtülü bir kadının önünde susmak ha? Ölürem de susmam. (Aristophanes, 2010:339-340).

Probulos ve kadınlar arasında geçen bu konuşmadan kadınların ataerkil yapı içinde nasıl konumlandırıldığı rahatlıkla görülebilir. Antik Yunan toplumunda savaşa giden çocukları, yani vatandaşları, kadınlar yetiştirmelerine rağmen kadınların savaş ile ilgili konularda fikir beyan etme hakları bulunmamaktadır. Erkekler göre “cenk işi erkek işidir” ve kadınların buna karışması kabul edilebilir bir şey değildir. Probulos da bunu yukarıdaki konuşmada açık bir şekilde dile

getirmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Yunan toplumunda kadınların evden dışarı çıkmaları pek hoş karşılanmazdı. Günlerini genellikle evlerin giriş ya da birinci katında kendileri için ayrılmış odalarda geçirirlerdi. Bu sırada erkekler de olimpiyatların düzenlendiği alanlarda, çarşılar, pazarlarda ya da mecliste rahatça dolaşırlardı. Fakat kadınlar bu durumdan hiç memnun değildiler ve bu durumu değiştirmeye de kararlıydılar.

Lysistrata:

- *İlk yapacağımız iş; erkeklerin silah dolu omuzda, çarşıda pazarda caka satmalarını önleyeceğiz.*

Kleonike:

- *Ah Aphrodite, göster bize o günleri!*

Lysistrata:

- *Yeter artık erkeklerin çarşıda pazarda, zırhlar içinde azgın boğalar gibi dolaşmaları!*

Probulos:

- *Elbette dolaşacaklar, erkeklerin işi bu.*

Lysistrata:

- *Evet ama gene de gülünç, kılıçlı kalkanlı bir erkeğin minnacık balıklar satın alması.* (Aristophanes, 2010:341).

Antik Yunan toplumunda yurttaş erkeklerin çarşıda veya pazarda dolaşmaları için kimseden izin almalarına gerek yoktu; ancak bir köle, erkek olsa bile, izinsiz çarşıda veya pazarda bulunamazdı. Bu konuda kadınların durumu da, yurttaş olsalar bile, kölelerden farklı değildi. Kadınların istedikleri zaman evden dışarı çıkmaları pek mümkün olmadığı gibi alış veriş işini de erkekler yapmaktaydı. Evlenme konusunda da kızlar 15 yaşına geldikleri zaman hemen evlilik hazırlıklarına başlanırdı. Kızların evlenme yaşları genellikle 16-18 yaşları arasındaydı. Bu evliliklerde erkekler genellikle kızlardan büyük olurdu (Akalin, 2003: 29). Bunun tam tersi olduğu durumda ise genellikle erkekler kendilerinden büyük olan kızlarla evlenmek istemezlerdi. Bu durum oyunda Aristophanes tarafından Lysistrata aracılığıyla ifade edilmektedir.

Lysistrata:

- *Biz değil miyiz gençliğimizin tadını çıkarmak varken, sizin savaşlarınız yüzünden yataklarımızda yapayalnız yatanlar? Haydi bize olan oldu diyelim, ya evlerinde yaşları geçen kızlar, onlara ne demeli?*

Probulos:

- *Erkeklerin de yaşları geçmiyor mu?*

Lysistrata:

- *Aynı şey değil; erkek savaştan döndü mü, yaşı geçmiş de olsa, tazecik bir kızla evlenebilir, ama kadının kısacık bir mevsimi var, o geçti mi, kimse onunla evlenmek istemez, oturup falına bakmaktan başka bir işi kalmaz.*

Probulos:

- *Ama dünyada erkekler yaşadıkça, erkeklik kaldıkça ...*

Lysistrata:

- *Sen yaşayacaksın da ne olacak sanki? Gebersene! Toprakta yer bol, git bir tabut al kendine, mezarına çörek koymak da benden. Na! (Aristophanes, 2010:342-343).*

Böylece iki taraf arasındaki anlaşmazlık uzadıkça uzamaktadır. Kadınların evde olmaması, yemek yapmaması, çamaşır yıkamaması ve çocuklara bakmaması erkeklerin zor durumda kalmalarına yol açmıştır. Öte yandan birkaç kadın da kocasından ayrı kalmaya dayanamamaktadır. Bazıları yemin etmiş olmalarına rağmen verdikleri sözden dönerek Akropolis'i terk etmek istemektedir. Erkekler de eşlerini ikna etmek için çocuklar başta olmak üzere pek çok yola başvurumaktadırlar. Kadınlar erkeklere isteklerini kabul ettirmeden geri adım atma niyetinde değillerdir. Kinesias da Akropolis'te bulunan eşi Myrrhine'i ikna etmek için Akropolis'in önüne gelmiş ve onunla görüşmek istemektedir.

Kinesias:

- *Myrrhine 'ciğim, tatlım benim, bedir bu bana ettiklerin? İn aşağı ne olur!*

Myrrhine:

- *Zeus canımı alsın, inmeyeceğim hayır!*

Kinesias:

- *Yahu ben çağırıyorum nasıl inmezsin?*

Myrrhine:

- *Ne diye çağırıyorsun ihtiyacın yok ki bana.*

Kinesias:

- *İhtiyacın yok ne kelime! Öleceğim yahu!*

Myrrhine:

- *Ben gidiyorum.*

Kinesias:

- *Dur, aman gitme, bari yavrucuğunu dinle. (Çocuğa)*

- *Anneni çağırsana sen!*

Çocuk:

- *Anne, anne, anne!*

Kinesias:

- *Ne oluyor sana, çocuğuna da mı acımıyorsun? Altı gündür ne yıkandı, ne de meme emdi.*

Myrrhine:

- *Acımaz olur muyum hiç? Ama çocuğun hali babasına vız geliyor.*

[...]

Myrrhine:

- *Siz anlaşıp savaş son vermedikçe, dönmem, Zeus tanıgım olsun!* (Aristophanes, 2010:353-354).

Kadınların evde olmaması sadece Kinesias'ın değil, neredeyse tüm erkeklerin canına tak etmişti. Artık dayanacak güçleri kalmamıştı; ancak savaş sadece Atinalıların isteği ile nasıl sona ererdi; bunu düşünüyorlardı! Savaştan geri çekilirlerse sadece güzelim Peloponnesse değil belki de tüm Atina elden gidecektir. Probulos ve yaşlı erkekler baş başa vermiş bir çıkış yolu ararken Spartadan bir elçi gelir. Atinalılar bu elçinin gelişine çok şaşırırlar; hatta biraz da korkarlar! Fakat elçinin isteğini öğrenince şaşkınlıkları bir kat daha artar; çünkü Spartalılar karşılıklı barış istemektedirler.

Sözcü:

- Atina'nın senatosu nerede? Şehir meclisi üyelerini de görsem olur. Bir haber getiriyorum.

Üye:

- Kimsin sen? İn misin cin misin?

Sözcü:

- Ben Spartalıların sözcüsüyüm delikanlı, barış üstüne söz getiriyorum.

[...]

Üye:

- Fermana bak süngüye davran. Peki, söyle ne var ne yok Sparta'da.

Sözcü:

- Bütün Sparta gece gündüz ayakta. Ne yapacağımızı şaşırdık.

Üye:

- Peki, nedir derdiniz? Pan'ın bir oyunu mu?

Sözcü:

- Hayır, galiba Lampito'nun bir oyunu. Bütün Sparta kadınları onunla birlikte olup, kocalarına isyan ettiler.

Üye:

- Peki ne durumdasınız?

Sözcü:

- Kötü durumdayız! İki büküm dolaşıyoruz yollarda fener taşı gibi. Barış yapılmadıkça, kadınlar parmaklarının ucunu bile koklatmayacaklarmış erkeklere.

Üye:

- Anlaşıldı, bu kadınların toptan bir ayaklanması. Haydi, git söyle, bize tam yetkili elçiler yollasınlar, konuşalım. Ben de meclise haber vereyim, sözcülerini seçsinler. (Aristophanes, 2010:359-360).

Spartalı elçiler geldiğinde barışa baştan razı olan ve nasıl bir yol bulacaklarını düşünen Atinalılar fırsattan yararlanmak istemektedirler. Barış görüşmelerinde Atina, Sparta'dan Peloponnesse bölgesini istemektedir. Bu isteğe karşılık olarak da Sparta, Atina'dan Pylos bölgesini istemektedir. İki tarafın bu imkânsız istekleri barış görüşmelerinin tıkanmasına neden olmuştur. Bu sefer de arabulucu olarak Lysistrata devreye girmiştir. İki devlet arasındaki uzlaşma Lysistrata'nın son sözleriyle sağlanmıştır.

Lysistrata:

- Spartalılar siz şöyle yanıma, siz de şuraya Atinalılar! Şimdi dinleyin beni: Euripides'in bir kadını şöyle der: "Her ne kadar kadınsam da akıl var kafamda." Ben de pek akılsız değilim. Babamdan ve yaşlı kimselerden çok şeyler öğrendim. Madem bu fırsat elime geçmiş, bir çift sözüm var size söyleyecek: Ey Yunanlılar sizler ki bir ailenin çocukları gibisiniz, aynı tanrılara kurban keser, Olympia'da, Thermopylai'de, Pytho'da, daha nice kutsal yerlerde birleşirsiniz, böyleyken, nasıl olur da siz Yunanlılar, düşmanlarınız barbarlar size karşı bıçak bilerken birbirinizi öldürür, kendi şehirlerinizin altını üstüne getirirsiniz? "İşte sözlerimin başı burada biter." (Aristophanes, 2010:364).

Bu sözlerin ardından Spartalılar ile Atinalılar barışı kutlamak için hazırlanan eğlenceye katılırlar. Oyun neredeyse tüm Aristophanes komedyalarında olduğu gibi ortak koronun-Spartalıların da katıldığı Atinalılar korosunun- sahneye girmesiyle son bulur. En sonunda da sahnede bulunanların hepsi şarkılarla ve danslarla çıkarlar.

5. Sonuç

Yapılan tarihi araştırmalar ve antropolojik çalışmalar, kadının her zaman toplumun merkezinde yer alan bir konumda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kadın toplumsal döngünün ortasında hayati bir konuma ve öneme sahiptir. Buna rağmen sistem içinde sürekli dışlanmakta, ötelenmekte ve hor görülmektedir. Yapılan bu çalışmada Antik Yunan toplumunda kadının toplumsal alandaki yeri Aristophanes'in *Lysistrata* adlı komedyasından yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece günümüzde de güncel olan kadın soruna dikkat çekilmesi ve toplumsal alanda bir duyarlılık ve farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Charles Fournier kadının gelişmişliğinin ve özgürlüğünün toplumun gelişmişliğinin ve özgürlüğünün temel ölçütü olduğunu söyleyen ilk filozof olarak bilinmektedir; ancak bu oyun açık bir şekilde göstermektedir ki Antik dönemde Aristophanes zaten benzer düşünceleri eserlerine yansıtmıştır. Konunun daha çarpıcı ve etkili bir şekilde sunulabilmesi için çalışma içinde oyundan alıntılar yapılmıştır. Yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere Antik Yunan toplumunda kadınlar erkekler tarafından devamlı hakarete uğramakta, aşağılanmakta ve hor görülmektedir. Bu yüzden bu oyun Antik Yunan toplumunda kadınlara kabul ettirilmeye çalışılan toplumsal kimliklere karşı bir tepkidir, bir başkaldırıdır. Bu dönemde toplumsal kimlik dayatmasına karşı açılan savaşın bir göstergesidir! Öte yandan oyun içinde yer alan konuşmalar, kadınların ve erkeklerin birbirleri hakkındaki duygularının ve düşüncelerinin Antik Yunan toplumundan günümüze kadar pek değişmediğini de ortaya koymaktadır. Sonuç olarak da, bu çalışmada vurgulanmak istenen en önemli nokta; bugün batı uygarlığını temsil ettiğini iddia eden toplumların temelinde dışlanmaya, eşitsizliğe ve adaletsizliğe dayanan kemikleşmiş bir kadın algısının bulunduğu gerçeğidir!

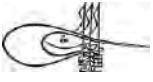
KAYNAKÇA

- AKALIN, A. G. (2003). Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 33 DOI: 10.1501/Tarar_0000000140, Ankara/Türkiye
- AKIN, B. A. (2013). Doksanlı Yıllarda Türk Tiyatro Metinlerinde Kadının Varoluşu, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 459-470, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5360> ANKARA-TURKEY
- ARİSTOPHANES (2010). Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar, çev: Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ARİSTOTELES (2010). Poetika, çev: Samih Rifat, İstanbul: Can Yayınları.
- ARİSTOTELES (2000). Politika, çev: Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DİKYOL ÇİĞİR D., ÖZTÜRK M. (2013). Antik Yunan Tragedyasında Değerler Eğitime Dair İzler, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12 Fall 2013, p. 323-334, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6057>, ANKARA-TURKEY

- GOLDMANN, L. (1964). Pour sociologie du roman (La méthode structuraliste génétique en histoire de la littérature) Paris: Gallimard.
- GÜNEŞ, M. (2007). Başkaldıran Kadının Dramı: Kurban, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2 /1 Winter 2007, p. 247-251, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43>, ANKARA-TURKEY
- HANÇERLİOĞLU, O. (2010). Düşünce Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PLATON (2015). Devlet, çev: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ŞENER, S. (2010). Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, İstanbul: Dost Kitabevi.
- YÜKSEL, A. (1990). Antik Yunan Tiyatrosunda Komedyanın Evreleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 33, Sayı: 1.2, Sayfa: 557-569 DOI: 10.1501/Dtcfder_0000000846, Ankara/Türkiye
- <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0009%3Achapter%3D12> [15.04.2015]
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/29/205.pdf> [15.04.2015]

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- GÜZEL, B., (2015). “Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri / Lysistrata: The Place Of Woman In Ancient Greece”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8355>, p. 505-522.

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE TÜKENMİŞLİK SENDROMU İLİŞKİSİ*

*Cem KAHYA***

ÖZET

Örgütsel sessizlik, çalışanların çeşitli nedenler yüzünden örgütsel konular ile ilgili düşünce ve önerilerini dile getirmekten kaçınmalarıdır. Tükenmişlik sendromu ise, çalışanların işlerine bağlı olarak zihinsel, duygusal ve fiziksel yorgunluk yaşamaları olarak ifade edilebilir. Her iki kavram da, günümüzde bireyleri ve örgütleri önemli ölçüde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, literatürde pek çok araştırmacının örgütsel sessizlik ya da tükenmişlik kavramları üzerinde birçok bilimsel araştırma gerçekleştirdiği görülmektedir. Ancak bu araştırmalarda örgütsel sessizlik veya tükenmişlik kavramları ya ayrı ayrı ele alınmış, ya da bu kavramların başka kavramlar ile olan ilişkileri incelenmiştir. Buna karşın, literatürde her iki kavram arasındaki ilişkiyi sorgulayan pek az çalışmanın olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, bu araştırmada çalışma hayatını etkileyen en önemli konular arasında olduğu düşünülen örgütsel sessizlik ve tükenmişlik kavramları arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde görev yapan ve kolayda örneklem yöntemiye göre seçilen toplam 132 akademisyen üzerinde ankete dayalı bir alan araştırması yürütülmüştür. Katılımcıların örgütsel sessizlik düzeylerini ölçmek için Çakıcı (2008) tarafından geliştirilen Örgütsel Sessizlik ölçeği ile tükenmişlik düzeylerini ölçmek için ise Maslach ve Jackson (1980) tarafından geliştirilen Tükenmişlik ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırmada örgütsel sessizlik ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öngören genel bir hipotez ileri sürülmüş ve hem bu hipotezi test etmek, hem de her iki kavram arasındaki ilişkiyi daha detaylı bir biçimde ortaya koyabilmek amacıyla sırasıyla Spearman Korelasyon ve Stepwise Regresyon Analizleri ile Yapısal Eşitlik Modellemesi'nden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, örgütsel sessizlik ile tükenmişlik kavramları arasında tahmin edildiği üzere anlamlı bir ilişkinin var olduğu göstermiş, aynı zamanda örgütsel sessizliğin, tükenmişlik üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çalışan Sessizliği, Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik Sendromu.

Jel Kodu: C12, C38, C39, D23, M10, M19.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, E-mail: cem.kahya@hotmail.com

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND BURNOUT SYNDROME

ABSTRACT

Organizational silence is that employees avoid speaking about organizational issues because of various problems, and burnout is defined that employees experience mental, emotional and physical tired related to their jobs. At the present time, both those are very important among the factors that can influenced the individuals and organizations considerably. When viewed from this aspect, a good number of researchers did scientific studies on these concepts. However, these researches considered organizational silence and burnout singly, or evaluated these concepts in terms of the other concepts that it can be thought that they are correlated with them. Whereas, there are very few researches that examined the possible relationship between these concepts. Thus, it is aimed to examine the relationships between the concepts of organizational silence and burnout that it is thought that they are the most important issues which influenced the work life. With this aim, the survey study was conducted on total 132 academicians who work at Atatürk University. At this study, the hypothesis is suggested about the significant relationship between organizational silence and burnout, and Correlation and Stepwise Regression Analyses are used in order to test this hypothesis. The findings show that there is a significant relationship between organizational silence and burnout as it is expected, at the same time, it is revealed that organizational silence have a positive effect on burnout.

STRUCTURED ABSTRACT

There is a famous proverb which known by almost all the Turkish people: "If the speech is silver, a silence is golden." This proverb is often said at adverse situations among the Turkish people. In other words, when a person is dissatisfied with the others' speeches or their speeches do not serve his/her purpose, he/she use this proverb in situations like this. We can say this situation for organizations. The organizations with classic management approach do not allow their employees to speak. In fact, if the employees speak, they are silenced by their organizations using pressure, threat and force. Whereas the organizations with modern management approach motivate their employees to speak. This organizational structure is desired by today's world.

The borders remove with the globalization at world and the new world is established on the global competitiveness. The change is too fast more than ever and it reaches dazzling dimensions. Initially, "being different from others" is needed to survive and struggle against the competitors in such a competitive environment. This difference is created by the employees, because they are people who actually perform the tasks and also know these tasks best. If the employees are motivated and encouraged to speak about their tasks, it will be easier to adapt to the new world for such organizations and they increase the possibility of their

successful. However, there are not efficient and productive works in organizations that do not allow their employees to speak, and after a while, the employees who feel themselves restricted can wear out psychically, mentally and emotionally. In this context, it is aimed to examine the relationship and interaction between organizational silence and burnout syndrome as the concepts that should be overemphasized.

The concept of organizational silence was introduced by Morrison and Milliken (2000). They defined that organizational silence is a collective phenomenon that cause widespread withholding of information about potential problems or issues by employees (Morrison & Milliken, 2000:706). Whereas Pinder and Harlos (2001) examined individual-level silence and they defined it that silence encompasses a range of feelings, thoughts, and actions, based on the premise, prevalent in nontraditional literatures but rare in organizational writings, that silence is a form of communication (Pinder & Harlos, 2001:337). Finally, Dyne et al. (2003:1364) emphasized the difference between silence and voice, and they argued that silence and voice is not the presence or absence of speaking up, but the actor's motivation to withhold versus express ideas, information, and opinions about work related improvements. The perspective of this study is organizational-level silence. Regarding the significance of organizational silence, Morrison and Milliken (2000) described organizational silence as a potentially dangerous impediment to organizational change and development. The authors identified organizational silence as a threat to change and development because its presence presents a significant obstacle to the development of truly pluralistic organizations that value diversity and differences among employees. The lack of diversity reduces the opportunity for effective organizational change found in the involvement of multiple perspectives and opinions (Slade, 2008:52). Therefore, organizational silence can influence both organizations and employees. Every person has emotions, ideas and behaviors. When a change occurs in them, this situation can influence either of them (Dağcı & Kartopu, 2014:366). In this context, if there is not organizational and individual adaptation to new world, this situation may cause other problems or issues like burnout syndrome.

The concept of burnout syndrome was introduced by Freudenberger (1974). He defined burnout syndrome that individuals have an excessive demand on energy, strength or resources, and they wear off and become exhausted due to they failed to making this demand (Özçınar, 2005:4). According to Maslach and Jackson (1981), burnout is a syndrome of emotional exhaustion and cynicism that occurs frequently among individuals who do 'people-work' of some kind. They evaluated burnout syndrome with three dimensions: emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment. Emotional exhaustion means that the person's resistance in the face of negative situations. Depersonalization means that the person behaves like an unemotional object against organizational environment or his/her colleagues. Personal accomplishment is an important dimension for burnout, because a lower-level personal accomplishment can cause burnout syndrome. Therefore, a lower-level personal accomplishment means that a person sees his/her as an inadequate one (Çankaya et al., 2012:752).

Employee silence prevents the surfacing of such problems and reduces innovation at the workplace. The unwillingness of employees to speak up about early warning signs can also contribute to negative outcomes such as corruption. Employee silence indirectly affects work by influencing employee wellbeing. For instance, employees who intentionally suppress critical communication go through increased stress and experience psychological and physiological problems. They also tend to be less engaged in organizational change efforts and find it harder to adapt to organizational change (Tangirala & Ramanujam, 2008:38). Morrison and Milliken (2000) specified organizational silence as a resource of anxiety and stress due to its negative effects on the employees. From this point of view, it is aimed to examine the relationships between the concepts of organizational silence and burnout that it is thought that they are the most important issues which influenced the work life.

At the present time, both those are very important among the factors that can influence the individuals and organizations considerably. When viewed from this aspect, a good number of researchers did scientific studies on these concepts. However, these researches considered organizational silence and burnout separately, or evaluated these concepts in terms of the other concepts that it can be thought that they are correlated with them. Unfortunately, there are very few researches that examined relationship between these concepts. Some researchers proved that there was a significant relationship between organizational silence and burnout syndrome (Aktaş & Şimşek, 2012; Tahmasebi et al., 2013). Therefore, it is suggested that a significance and positive relationship between them and a main hypothesis is established based this suggestion.

H1: There is a significance and positive relationship between organizational silence and burnout.

To prove this hypothesis, the survey based study is conducted on total 132 academicians who work at Atatürk University in Turkey. The respondents are selected using simple random sampling method. In this context, a survey of consisting four parts is prepared. In these parts, there is information about this study's aim and important, demographical variables in relation with respondents, organizational silence scale developed by Çakıcı (2008) and burnout inventory developed by Maslach and Jackson (1981). The suveys are sent to the respondents via e-mail.

Çakıcı's (2008) scale and Maslach and Jackson's (1981) scale are preferred in this study due to referring to the literature, it is seen that these scales used by a lot of researchers and their validity and reliability were proved in these studies. At the same time, these scales are suitable for the aim of this study. Çakıcı's (2008) organizational silence scale consists of 30 items and five dimensions: administrative and organizational reasons, fears related to work, lack of experience, fear of isolation and fear of damaging the relationships. Maslach and Jackson's (1981) burnout inventory consists of 22 items and three dimensions: emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment.

In order to achieve the aim in this study, frequencies, exploratory factor analysis (kaiser-meyer-olkin, bartlett's sphericity, anti-image

correlation, principle component analysis and varimax rotation), cronbach's alpha analysis, spearman correlation analysis, stepwise multiple regression analysis and structural equation modelling are used as statistical methods.

According to the findings of the explanatory factor analysis for both scales, organizational silence scale has three dimensions that its total variance explained is 77%: administrative and organizational reasons, fears related individual and fears related work; burnout inventory has three dimensions that its total variance explained is 58%: emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment.

According to the findings of the cronbach's alpha analysis for both scales, the overall score of organizational silence scale is 98%, the score of administrative and organizational reasons is 96%, the score of fears related individual is 94% and finally the score of fears related work is 83%; the overall score of burnout inventory is 77%, the score of emotional exhaustion is 85%, the score of depersonalization is 86% and finally the score of personal accomplishment is 84%.

According to the findings of spearman correlation analysis, it is seen that the respondents' organizational silence level is under mid-level and burnout level is upper mid-level. It is proved that there is a significance and positive relationship between organizational silence and burnout ($r = .606$; $p < .01$). Based on this finding, the main hypothesis is accepted. In addition, it is revealed that there are significance and positive relationships between organizational silence and emotional exhaustion ($r = .497$; $p < .01$) and depersonalization ($r = .474$; $p < .01$); there is no significance relationship between organizational silence and personal accomplishment ($r = .082$; $p > .05$). At the same time, it is also seen that there are significance and positive relationships between burnout and administrative and organizational reasons ($r = .564$; $p < .01$) and fears related individual ($r = .575$; $p < .01$) and fears related work ($r = .424$; $p < .01$). When we look at the mutual relationships among the dimensions of the main variables, it is revealed that there are significance and positive relationships between administrative and organizational reasons and emotional exhaustion ($r = .435$; $p < .01$), between fears related individual and emotional exhaustion ($r = .513$; $p < .01$) and depersonalization ($r = .421$; $p < .01$), and finally between fears related work and emotional exhaustion ($r = .432$; $p < .01$), depersonalization ($r = .360$; $p < .01$). It cannot found relationships between the dimensions of organizational silence and personal accomplishment. Referring in literature, Tahmasebi and his friends found similar findings in their studies (Tahmasebi et al., 2013:278).

According to the findings of stepwise multiple regression analysis on emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment, it is seen that fears related individual ($\beta = .527$; $p < .001$) and title ($\beta = .195$; $p < .01$) have positive effects on emotional exhaustion; administrative and organizational reasons has a positive effect on depersonalization ($\beta = .478$; $p < .001$), but age has a negative effect ($\beta = -.254$; $p < .001$) and finally, organizational tenure ($\beta = .285$; $p < .001$) and gender ($\beta = .363$; $p < .001$) have positive effects on personal accomplishment, but title has a negative ($\beta = -.190$; $p < .05$).

Finally, according to findings of structural equation modelling, it is seen that the proposed model is reasonable fit (CMIN/DF= 3.23, GFI= .94, AGFI= .84, IFI= .95, CFI= .95, RMSEA= .13, SRMR= .08). Unfortunately, it does not behave well. In simulation studies, RMSEA over-rejects true models for “small” N (Nb250), the fit tends to worsen as the number of variables in the model increase, etc. Thus SRMR is preferred (Iacobucci, 2010:96).

As a result of this study, there is a significance and positive relationship between organizational silence and burnout. In other words, the higher level of organizational silence, the employees are more exhausted. This result is very important, because it show that the managers consider organizational silence and burnout while they perform their managerial tasks. In this point, it is expected that they motivate their employees to speak about organizational problems or issues and they show a participative management approach by benefitting from their employees’ ideas and advices. In this way, it can be ensured that the employees are more efficient and productive in their work by being prevented silence based on administrative, organizational and individual fears. Thus, it can be prevented that the employees live burnout syndrome.

Key Words: Employee Silence, Organizational Silence, Burnout Syndrome.

Jel Codes: C12, C38, C39, D23, M10, M19.

1. Giriş

Türklerin çok meşhur bir atasözü vardır: “Söz gümüş ise, sükût altındır”. Bu atasözü, belki de hayatımızın çoğu zamanında dile getirdiğimiz bir söz olarak görülebilir. Oysaki bu sözün genellikle hangi durumlar üzerine söylendiğini düşündüğümüzde, pek de olumlu durumlar algılanmayabilir. Diğer bir ifadeyle, genellikle bir kişinin, karşısındaki kişinin konuşmasını uygun görmediği ve onun konuşmasından hoşnut olmadığı durumlarda söz konusu atasözünün daha fazla dile getirildiği söylenebilir. Aynı durumu örgütsel anlamda da düşünebiliriz. Klasik yönetim anlayışına sahip örgütlerde, çalışanların konuşmalarına izin verilmez, hatta konuşanlar, baskı, tehdit ve zorlamalara maruz kalmak suretiyle sessiz bırakılırlar. Bu nedenle bu tarz örgütlerde kesinlikle demokratik ve katılımcı kararlar alınmaz. Bunun aksine modern yönetim anlayışına örgütlerde ise, çalışanlar konuşmaları yönünde teşvik edilir ve her fırsatta örgütsel konular ile ilgili düşünce ve görüşlerini dile getirmeleri istenir. İşte günümüz dünyasında arzu edilen örgüt yapısı da budur.

Küreselleşme ile birlikte dünyada sınırlar ortadan kalkmıştır ve yenisünya düzeninin temeline küresel rekabet oturmuştur. Değişim, hiç olmadığı kadar hızlanmış ve baş döndürücü bir boyuta ulaşmıştır. Öncelikle böyle bir küresel rekabet ortamında ayakta kalmak ve rakiplerle mücadele edebilmek için “diğerlerinden farklı olmak” gerekmektedir. Bu farklılığı yaratacak olan da çalışanların bizzat kendileridir. Çünkü bir örgütte işi fiilen yapan kişiler çalışanlardır ve yaptıkları işi de en iyi bilen onlardır. Eğer çalışanlar, özellikle kendi işlerini ilgilendiren konularda konuşmaya teşvik edilir ve cesaretlendirilirse, böyle örgütlerin yeni dünya düzenine adapte olmaları kolaylaşır ve burada başarılı olma ihtimalleri de artar. Aksine, kendi işiyle ilgili olarak konuşmasına izin verilmeyen ve bu yönde baskı altına alınan çalışanların, etkin ve verimli iş yapmaları beklenemez ve bir süre sonra o çalışanlar, yaşayacakları aşırı stresin sonucunda fiziksel, zihinsel ve duygusal anlamda yıpranabilirler. Bu bağlamda, bu çalışmada, mutlaka üzerinde durulması gereken

kavramlar olarak örgütsel sessizlik ve tükenmişlik sendromu arasındaki ilişki ve etkileşimlerin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Literatür incelendiğinde, örgütsel sessizlik ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi sorgulayan çalışma sayısının pek fazla olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın hem literatüre yapacağı katkı, hem de bu konuyla ilgilenen araştırmacılar ve yöneticiler için sağlayacağı faydalı bilgiler nedeniyle önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

İlk kez Morrison ve Milliken (2000) tarafından gündeme getirilip, kavramsal çerçevesi oluşturulan örgütsel sessizlik kavramının önemi, gün geçtikçe sayısı artan bilimsel çalışmalardan görülmektedir. Morrison ve Milliken (2000:706) örgütsel sessizliği, çalışanların birlikte hareket ederek, çalıştıkları örgütler ile ilgili yararlı bilgilerini kasıtlı ve bilinçli bir şekilde dile getirmekten kaçınmaları olarak tanımlarken; Pinder ve Harlos'a (2001:337) göre örgütsel sessizlik, değişimi etkileyebilme ya da düzeltibilme potansiyeli görülen insanların kendi kendilerine yaptıkları davranışsal, duygusal ve bilişsel değerlendirmelerle ilgili samimi görüşlerini dile getirmemeleri, yani sözlü veya yazılı anlatımlardan uzak durmaları şeklinde tanımlanmıştır. Amerikan Psikoterapi Dergisi'nin (1993:167) tanımına göre sessizlik, bireylerin içinde olan ve kendileriyle iletişim kurdukları bir durum olarak ifade edilirken; Brinsfield vd.'ne (2009:20) göre ise sessizlik, bireylerin içindeki farklı bilgiler, duygular ve niyetleri içeren bir iletişim şeklidir. Son olarak, Van Dyne vd. (2003:1364) sessizliği, konuşma eyleminin ya da net bir biçimde anlaşılacak bir davranışın olmaması olarak tanımlamıştır.

Yukarıda yapılan tanımlamaları göz önünde bulundurularak, örgütsel sessizlik kavramı için şöyle bir genel tanımlama yapılabilir: Örgütsel sessizlik, örgüt çalışanlarının gerek iş hayatlarındaki, gerekse de özel hayatlarındaki bazı faktörlerin etkisi altında kalarak, hem kendi durumları, hem de örgütlerinin durumları ile ilgili olarak herhangi bir değişim ya da gelişim faaliyetine bilişsel, duygusal ya da davranışsal açıdan katkıda bulunmayı bilinçli olarak reddetme yönündeki eğilimi ifade etmektedir (Kahya, 2013:71).

Çalışanların, işyerlerinde sık sık susturulduğu konular ile ilgili olarak "tartışılmaz" ifadesi kullanılmaktadır. Söz konusu tartışılmaz konular, yönetimin uygulamalarıyla ilgili endişeler, çalışan performansları, kötü haberler, çatışmalar ve bireysel sorunları içermektedir. Örgütsel sessizliğin anlaşılması için öncelikle etkin bir yol geliştirmek gerekmektedir. Bunun için de, detaylı bir analiz gerçekleştirilmelidir. Söyleme dayalı süreçler boyunca bunu gerçekleştirmek, zor bir durum olarak nitelendirilmektedir. Bunu başarabilmek, iş ve aile taleplerinin dengesiyle ilgilidir. Çalışanların işleriyle ilgili durumlarını ve ailelerini korumak amacıyla sustukları ve bunun da örgütsel sessizliğin bir komplosu olduğu ifade edilmektedir (McGowan, 2003:1). Vakola ve Bouradas (2005:2), gerçekleştirdikleri araştırmada bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Onlar, gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda, sessizlik kavramının, örgütlerde yaygın bir biçimde görüldüğünü, bununla birlikte sessizliğin doğası ve onu ortaya çıkaran faktörler ile ilgili çok az ampirik kanıt olduğunu ortaya koymuşlardır.

Literatür incelendiğinde, örgütsel sessizliği ortaya çıkaran bazı nedenler ortaya konulmuştur. Bu araştırmalara bakılarak, örgütsel sessizliği ortaya çıkaran nedenler, üç başlık altında toplanabilir: Yönetimsel nedenler, örgütsel nedenler ve bireysel nedenler. Yönetimsel nedenler; yöneticilerin olumsuz geribildirim korkuları, yöneticilerin örtük inançları ve çalışanların görevlerini suistimal edecekleri korkusundan oluşmaktayken (Morrison ve Milliken, 2000; Brinsfield, 2009), örgütsel nedenler; örgüt kültürü, adaletsizlik kültürü, sessizlik iklimi ve örgütsel iletişim gibi faktörlerden oluşmaktadır (Morrison ve Milliken, 2000; Pinder ve Harlos, 2001; Vakola ve Bouradas, 2005; Botero ve Van Dyne, 2009). Son olarak bireysel nedenler ise, yöneticilere güvenilmemesi, konuşmanın riskli

görülmesi, dışlanma korkusu, ilişkilerin bozulacağı korkusu, geçmiş tecrübeler, kişilik özellikleri faktörlerinden meydana gelmektedir (Slade, 2008; Bowen ve Blackmon, 2003; Milliken vd., 2003; Premeaux ve Bedeian, 2003).

Literatüre bakıldığında, genel olarak örgütsel sessizliğin yol açtığı olumsuz durumlardan bahsedildiği görülmektedir. Bu olumsuz durumlar, örgütler için söz konusu olabileceği gibi, bireyler için de söz konusu olabilmektedir.

Örgütsel sessizlik, örgütler için son derece zararlı bir durumdur ve bu durum çoğu kez kendilerini işe gelmeme ve işi devretme ve belki de diğer istenmeyen davranışları gösteren çalışanlar arasında tatminsizlik düzeyinin tırmanmasına neden olur (Colquitt ve Greenberg, 2005:311-312). İletişim, bir örgütün başarısında rol oynayan anahtar kavramdır. Eğer örgütsel sessizlik meydana gelir ise, iletişim bundan zarar görür ve sonuç olarak örgütün bütün faaliyetlerini tahrip eder (Pentilla, 2003:25). Örgütsel sessizlik, çalışanların güvenlerini, morallerini, örgütsel bağlılıklarını, iş tatminlerini ve örgütsel rollerine ilişkin yetenek gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmekte ve böylece örgüt içi süreçlerin yenilikçiliğinin ve iyileştirilmesinin önünde bir engel teşkil edebilmektedir (Milliken vd., 2003:1453-1454). Tüm bunlara ek olarak çalışanların ses çıkarma konusunda duydukları kayıtsızlık, örgütün sosyalleşerek, içinde bulunduğu çevreyle uyumlu hale gelmesini de engelleyen bir durum olarak görülebilir (Slade, 2008:25).

Örgütsel sessizliğin varlığı, karar verme sürecine, farklı bakış açılarına, değişim sürecine, geribildirime ve kesin bilgiye zarar vermektedir (Henriksen ve Dayton, 2006:1539-1540). Alınacak olan bir kararla ilgili olarak her zaman tek yönlü bir bakış açısına sahip olmak, bu kararın başarılı olmasını sağlamayabilir. Böylesi bir durumda alınacak olan karara ilişkin olarak birden fazla bakış açısıyla geliştirilen alternatifler, alınan kararın başarılı olmasını sağlayacak ve dolayısıyla da örgüt içerisindeki karar verme sürecinin kalitesi de artacaktır (Milliken vd., 2003:1453).

Çalışanların sessiz kalmaları ile örgütsel süreçlerdeki hataların tespit edilip, dile getirilmesi ve yanlış işleyen süreçlerin düzeltilmesi oldukça zor bir hale gelecektir (Milliken vd., 2003:1454). Çünkü örgütsel sessizlik, örgütsel faaliyetlerde ortaya çıkabilecek eksikliklerin ve hatalı sonuçların tespit edilerek, ortadan kaldırılmasını sağlayan sağlıklı geribildirim sisteminin oluşmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Sağlıklı bir geribildirim sistemine sahip olmayan örgütlerde hatalı sonuçlar, kalıcı hale gelerek, daha sık yaşanır (Milliken ve Morrison, 2003:1565-1566).

Sessizlik davranışının sergilendiği ve bunun bir iklim dönüşüğü örgütlerde, örgütsel tembellik ve örgüt içerisinde tartışılmazlık durumu söz konusu olabilmektedir. Oysaki modern çağın dinamik yaşantısında tembellik gibi bir kavramın varlığı kabul edilemez. Bundan dolayı örgütlerde mevcut düzenin sorgulanması, üzerinde tartışılması ve gerekli değişimler ile iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örgütlerde bu önlemler alınmadığı takdirde örgütsel sessizlik durumu, örgütsel gelişimin gerçekleştirilmesi ve çeşitli iyileştirmelerin yapılmasını engellemek suretiyle, çevreye uyum sağlama sürecini olumsuz etkileyerek, örgütsel değişim hızını düşürecektir (Slade, 2008:52). Dolayısıyla bu durum, özellikle örgüt çalışanlarını duygusal ve davranışsal yönden olumsuz bir biçimde etkileyebilecektir. İnsanlar duyguları, düşünceleri ve davranışlarıyla bir bütündür. Bunlardan herhangi birinin değişmesi, diğerini etkileyebilir (Dağcı ve Kartopu, 2014:366). Bu bağlamda, örgütsel ve bireysel olarak dış dünyaya adapte olunamaması, tükenmişlik sendromu gibi diğer bir olumsuz durumun ortaya çıkmasına yol açabilir.

Geçmişten günümüze önemini kaybetmeyen tükenmişlik sendromu, herkesin çok iyi bildiği ve tanıdığı bir duygudur. Uzun ve yorucu bir günün ardından evine gelen bir insan, birazcık kanepeye doğru uzanıp kendime geleyim diye düşünüyorsa, “tükenmişlik sendromuna” yakalanmış demektir. Tükenmişlik, uzun süreli stres ya da düş kırıklığı sonucunda yaşanan fiziksel ya da duygusal bir bitkinlik halidir. Bu duygu, depresyonla karıştırılabilir de, birbirinin aynı duygular değildir.

Tükenmişlik sendromu kişiyi yavaş bir şekilde içerisine alır ve birey, uzunca bir süre kendisini bitkin ve enerjisi tükenmiş hisseder. Kronik yorgunluk olarak da ifade edilebilecek bu durum, tükenmişliğin en temel belirtisidir. Tükenmişliği yaşayan kişi fiziksel, duygusal ve ruhsal olarak bitkindir. Davranış yönünden bakıldığında ise, tükenmişliği yaşayan “çalışan insan” kinayeli, eleştirel ve çevresine karşı ilgisiz ve etkisiz olur. Tükenmişlik sendromuna yakalanan insanın yaratıcılığı ve etkinliği, yerini, derin yorgunluk duygusuna ve eleştirel davranışa bırakır. Böylece insan zamanla hareket etme gücünü kaybeder. Tükenmişlik yavaş yavaş gelişen bir hastalık olduğundan, akşamdan sabaha iyileşmez (Telman ve Önen, 2006:1).

İlk kez 1974 yılında Herbert Freudenberger tarafından ortaya atılan tükenmişlik sendromu, gönüllü sağlık çalışanlarının yaşadıkları yorgunluk, hayal kırıklığı ve işten ayrılma durumlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu durumu Freudenberger (1974), bireylerin enerji, güç ve kaynaklar üzerinde aşırı bir talepte bulunmaları ve bu taleplerini karşılama noktasında başarısızlığa uğrayarak, yıpranmaları ve tükenmeleri olarak ifade etmiştir (Özçınar, 2005:4).

Tükenmişlik her ne kadar önceleri yüz-yüze hizmet veren mesleklerdeki çalışanları tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilse de, tükenmişlik konusunda yapılan sonraki araştırmalar, bu olgunun diğer mesleklerde hizmet veren çalışanları da etkileyebildiğini göstermiştir. Tükenmişlik ile ilgili araştırmaların ve araştırma alanlarının gün geçtikçe çoğalması, bu olgunun kavramsal ve fonksiyonel tanımları üzerinde hararetli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu durum, tükenmişlik sendromunun önemini korumasına ve neredeyse insan hayatının her döneminde ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bu bağlamda, birçok araştırmacı tarafından tükenmişlik ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır (Çapri, 2006:63).

Maslach ve Jackson (1986), tükenmişlik sendromunun, genellikle yüz-yüze çalışan bireylerde ortaya çıktığını belirtmişler ve bu kavramı, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olmak üzere üç boyutta değerlendirmişlerdir (Sünter vd., 2006:10). Duygusal tükenme, olumsuz bir durum karşısında bireyin gösterdiği direnci ifade ederken; duyarsızlaşma, bireyin iş ortamındakilere ya da iş arkadaşlarına karşı duygusuz bir nesne gibi davranmasını ifade etmektedir. Burada önemli olan nokta ise kişisel başarı boyutudur. Kişisel başarı boyutunda tükenmişliği ortaya çıkartan neden, bireylerde bu başarı hissinin düşük düzeylerde olmasıdır. Dolayısıyla tersinden bakılacak olursa, kişisel başarısızlık, bireyin kendisini olumsuz bir şekilde değerlendirmek suretiyle, yetersiz olarak görmesidir (Çankaya vd., 2012:752). Literatürde tükenmişlik kavramı için yapılan başka tanımlamalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Cherniss (1980) tükenmişliği, aşırı stres veya tatminsizlik yaşayan bireyin, işten soğuması olarak tanımlamış ve aşırı bağlılığın neden olduğu bir rahatsızlık olduğuna işaret ederken, bir diğeri olan Cardinell (1981) ise tükenmişlik kavramını daha geniş bir perspektifte dikkate alarak tükenmişliği, bireyin yaşamında karşılaştığı ciddi bir rahatsızlık belirtisi, yani orta yaş krizi olarak ifade etmiştir (Basım ve Şeşen, 2006:16).

Gerek ülkemizde, gerekse de dünyada tükenmişlik sendromu üzerine gerçekleştirilen ilk araştırmalarda, bu olgunun doğrudan bireyin kişilik yapısıyla ilgili olduğu dile getirilirken, sonraki araştırmalarda tükenmişliğin ortaya çıkışında örgütsel faktörlerin etkileri sorgulanmaya başlanılmıştır. Burada öne sürülen diğer bir görüş de, çalışanların tükenmişlik sendromuna yakalanmalarında hem bireysel, hem de örgütsel problemlerin etkili olduğu ve tükenmişliğin çok boyutlu karmaşık bir yapıya sahip olduğu yönündedir (Kaçmaz, 2005:30).

Tükenmişlik Sendromuna yol açan en önemli bireysel faktörlerden birinin, bireylerin beklentilerinin gerçekleşip gerçekleşmemesi olduğu söylenebilir. Tükenmişlik sendromu, genellikle bu olasılığa bağlı olarak oluşmaktadır. Dolayısıyla, bir bireyin beklentilerinin gerçekleşmemesi, o bireyi tükenmişlik sendromuna hazır hale getirecektir. Buradan hareketle, tükenmişliğe neden olan bireysel faktörlerin; demografik faktörler, A tipi kişilik yapısı, dış kontrol odağı, özyeterlilik

eksikliği, empati ve duygusal kontrol yeteneklerinden yoksunluk, ve beklenti düzeyinin yüksek olması gibi faktörleri kapsadığı söylenebilir. Bununla birlikte, tükenmişlik sendromuna yol açan pek çok örgütsel faktörün de olduğu söylenebilir. Söz konusu faktörler arasında özellikle örgüt yapısı, yapılan işin niteliği ve meslek türü, çalışma saatleri, nöbetler, fazla mesai, işyerindeki aşırı yasaklar, iş yükü, düşük ücret, rol belirsizliği, rol çatışması, iş arkadaşları ve amirlerin sosyal desteği, örgüt içi ödül sistemi, örgüt içi ilişkiler, örgütsel çatışma, bireyin yeterli takdir görmediği düşüncesi, işyerinde kariyer fırsatlarının olmaması, olumsuz fiziksel koşullar ve örgüt kültürü gibi pek çok faktör söylenebilir (Telli vd., 2012: 137).

Tükenmişlik sendromuna yakalanan çalışanlarda kronik yorgunluk, güçsüzlük, enerji kaybı, yıpranma, hastalıklara daha hassas olma, sık başarıları, bulantı, kas krampları, bel ağrısı, uyku bozuklukları gibi değişik sorun ve yakınmaları kapsayan fiziksel tükenmişlik; depresif duygular, güvensiz hissetme, ümitsizlik, gerilim ve tartışma artışı, kızgınlık, sabırsızlık, huzursuzluk gibi negatif duygularda artışları, nezaket, saygı ve arkadaşlık gibi pozitif duygularda ise azalışları kapsayan duygusal tükenmişlik ve doyumсуuzluk, kendine, işine ve genel olarak yaşama karşı negatif tutumları kapsayan zihinsel tükenmişlik gibi problemler meydana gelebilmektedir (Naktiyok ve Karabey, 2005:183).

Cordes ve Dougherty (1993), tükenmişliğin öneminin, bireysel ve örgütsel açıdan ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu olumsuz sonuçlar, gerek çalışanın kendisi, gerek çalışma hayatı, gerekse de özel hayatını etkileyebilmektedir. Bu noktada önemli olan tükenmişliğin bu olumsuz sonuçlarının geçici veya kalıcı hasarlara neden olabilmesidir. Ortaya çıkacak olan hasarın, çalışan üzerinde geçici mi, yoksa kalıcı mı sonuçlara neden olacağı hakkında daha önceden bilgi sahibi olmak da mümkün olabilir. Bunun için tükenmişliğin meydana gelmesinde etkili olan fiziksel, psikolojik ve davranışsal belirtilere bakılması yeterli olacaktır. Bu nedenle tükenmişliğin belirtileri olarak dikkate alınan faktörler, aynı zamanda tükenmişliğin sonuçları olarak da ele alınabilmektedir (Ardıç ve Polatçı, 2008:74).

Maslach ve Zimbardo'ya (1982) göre bir stres türevi olan tükenmişlik sendromu, bireyleri birçok açıdan etkileyebilmektedir. Tükenmişlik sendromuna yakalanan bireyin yaşadıkları, onu fiziksel yorgunluğa sürüklemekte ve yıpranmasına neden olmaktadır. Ancak bu durumu ortaya çıkartan asıl sebebin, bireyin çalışma ortamında yaşadığı gerginlik olduğu söylenebilir. Bu gerginlik ortamının sürekli hale gelmesi, bireyin uykusunu kaçırarak kabuslar görmesine, uykusuzluk da bireyin halsiz ve huzursuz olmasına ve sürekli olarak hayatında bir şeylerin ters gideceği düşüncesine sürüklenmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan, bireyde yorgunluğun ve gerginliğin kronikleşmesi, bireyin grip ve soğuk algınlığı gibi rahatsızlıklara yakalanma riskini ve baş ağrıları arttırırken, bu tür rahatsızlıkların da uzun sürelerde atlatılamamasına sebep olmaktadır. Tüm bu yaşanan olumsuz durumlar, tükenmişliğin en önemli ve gözle görülür sonuçlarından birisi olarak bireyin enerjisinin düşmesine neden olmaktadır (Ardıç ve Polatçı, 2009:32).

Tükenmişlik, bireyler üzerinde olduğu kadar, örgütleri de fazlasıyla etkileyen ve örgütler üzerinde çok ciddi sonuçlar doğuran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yüz yüze hizmet verilen insanlara karşı negatif tutum ve davranışlar sergileme, kişilerarası ilişkilerde bozulma ve diğer insanların olduğu ortamlara girmekten kaçınma, verilen hizmetin niteliğinde düşüş, hatalar yapma, iş kazalarında ve yaralanmalarda artış, örgüte ve işe olan ilginin azalması, iş tatmininde düşüş yaşama, iş performansının düşmesi ve mesleki başarının azalması, işe ilişkin ideallerin kaybolması, örgütsel bağlılık düzeyinde düşme ve tüm bu sayılan olumsuz durumların bir sonucu olarak çalışanların işten ayrılma ve iş değiştirme eğilimlerinin artması (Arı ve Bal, 2008:141), tükenmişliğin örgütleri etkileyen ve mutlaka dikkate alınması ve çözüm bulunması gereken bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsan hayatına anlam katan en önemli faktörlerden biri iş hayatı, diğeri ise işin kendisidir. İş hayatı, bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan maddi kazancı sağlarken, işin kendisi ile birey, kendini bir topluluğun üyesi olarak hissetme, geleceğe güvenle bakma, kimlik kazandırma ve amaçlarını gerçekleştirme gibi pek çok psiko-sosyal kazancı elde etme imkanı bulabilmektedir (Aktaş ve Şimşek, 2012:332). Yani her iki durumda da insanlar, hayata dair beklentilerini gerçekleştirme çabası içerisine girmektedir. Bu süreçte, her ne kadar mesleki anlamda farklılıklar görülebilirse de, her insanın, kendi kişisel özelliklerine dayanan beceri ve yeteneklerini aktif şekilde kullanabileceği bir örgütsel ortamda çalışma beklentisinde olabileceği söylenebilir. Böyle bir beklentinin, kişinin kendi işiyle ilgili düşünce ve görüşlerini açık ve net bir biçimde dile getirebilme isteğini harekete geçirebileceği de hesaba katılmalıdır. Sonuçta, her insan düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir ve bu durum, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de açıkça ortaya konulmuştur (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948:18).

Geleceğin örgütlerinde, duygu ve düşüncelerini açık bir biçimde ifade edebilecek, örgütsel problemlere çözüm önerileri geliştirebilecek ve takım çalışmasına uyum gösterebilecek yaratıcı bireyleri istihdam etme gibi bir politika belirlenmiş olmasına rağmen, örgütsel sessizlik günümüz örgütlerinin oldukça sık karşılaştıkları önemli bir sorundur (Şimşek ve Aktaş, 2014:122-123).

Çalışanları etkilediği görülen örgütsel sessizlik olgusu, söz konusu çalışanların hem iş, hem de özel hayatlarında sorunlara neden olabilmektedir. Konuşma eyleminde bulunmak, her ne kadar çalışanlar açısından riskli olarak görülsün de, bundan yoksun kalmak onlar için yıpratıcı olacağından, çalışanlar konuşamadıkları zaman çaresizlik duygusu içerisine girebilmektedir (Şimşek ve Aktaş, 2014:124).

Çalışanların iyi bildiği ve iyi olduğu örgütsel konularda sessiz kalması, onlara acı duygusu verebilir ve acizlik hissine kapılmalarına sebep olabilir (Detert ve Edmondson, 2005:5). Dolayısıyla çalışanlar, görüşlerinin değersiz olduğuna ve seslerini çıkarsalar bile bunun, sorunun çözülmesine hiçbir katkı yapmayacağına inandıklarından sessiz kalabilirler (Milliken ve Morrison, 2003:1565).

Çalışanların sahip oldukları bilgileri, kasten paylaşmamayı tercih etmeleri ve son derece önemli olan iletişimi içsel olarak bastırmaları, stres düzeylerini arttırarak, psikolojik sorunlar yaşamalarına yol açabilmektedir. Bununla birlikte, örgütsel sorunlarla ilgili olarak ses çıkaramama ve düşüncelerini açık bir biçimde ifade edememe duygusu, kısaca örgütsel sessizlik hali, çalışanların tatmin, bağlılık ve motivasyon düzeylerinin düşmesine, kendilerine değer verilmediğine ve uyumsuz olduklarına inanmaları gibi olumsuz duygulara neden olabilmektedir (Tangirala ve Ramanujam, 2008:38).

Torun (1995), çalışanların gereksinimlerinin örgüt tarafından uzun süre dikkate alınmayışı ve karşılanmayışının, onları tükenmişliğe sürüklediğini belirtmiştir (Şanlı, 2006:2). Sürekli sessiz kalan birey, bu getirileri elde etme noktasında sıkıntılar yaşayabilir ve bir süre sonra çalıştığı örgütteki varlığını bile sorgular hale gelebilir. Bu noktada Pines ve Nunes'in (2003) tükenmişlik tanımı örgütsel sessizlik ile tükenmişlik kavramları arasındaki ilişkiyi görmemizi sağlayabilir. Onlar, tükenmişliği, varoluşsal bir anlam kaybı olarak tanımlamaktadır. Buna göre insanlar, çocukluk dönemlerinin ilk zamanlarındaki ihtiyaçlarına göre meslek seçimlerini yapmakta ve bu beklentilerini gerçekleştirmek suretiyle varoluş anlamlarını bulmayı amaçlamaktadır. Frankl'ın (1999) anlam kuramına dayanan bu yaklaşım, tüm insanların söz konusu anlam gereksinimine sahip olduğunu ve anlamın yok olmasının onlarda mutsuzluk, çökkünlük, varoluşsal boşluk ve psikolojik yardım taleplerine neden olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak, hem işinde, hem de kişilerarası ilişkilerinde olumsuzluklar yaşayan bireylerin, kendilerine ait bir alanları kalmamasının, anlam kayıplarına yol açtığı ve bu durumun enerji kaybı aracılığıyla tükenmişlik sendromuna dönüştüğü söylenebilir (Aktaş ve Şimşek, 2012:331).

Çalışanlar üzerinde yarattığı tüm bu olumsuz sonuçlar nedeniyle, Morrison ve Milliken (2000) tarafından endişe ve stres kaynağı olarak belirtilen örgütsel sessizliğin, aynı zamanda çalışanlarda tükenmişliğe yol açtığı da bazı çalışmalar ile desteklenmektedir (Aktaş ve Şimşek, 2012; Tahmasebi, Sobhanipour ve Aghaziarati, 2013).

Yukarıda açıklamalardan yararlanarak, bu çalışmada örgütsel sessizlik ile tükenmişlik kavramları arasındaki ilişki incelenerek, her iki kavram arasında nasıl ve ne yönde bir ilişki ve etkileşim olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu amacı desteklemek üzere, araştırma kapsamında genel bir hipotez ileri sürülmüş ve test edilmiştir.

H1= Örgütsel Sessizlik ve tükenmişlik arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

5. Araştırmanın Uygulaması

5.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, Atatürk Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenen 200 kişiye elektronik anket gönderilmiştir. Anketlere toplam 132 kişi cevap vermiş ve araştırmanın örneklemini bu şekilde oluşturulmuştur. Anketlerin geri dönüş oranı .66'dır.

Tablo 1'e bakıldığında, katılımcıların %71.2'sinin (94 kişi) erkeklerden, %28.8'inin (38 kişi) ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %4.5'i (6 kişi) 30 yaşından küçük akademisyenlerden meydana gelirken, %21.2'si (28 kişi) 30-40 yaş arası ve %74.2 (98 kişi) gibi büyük çoğunluğu da 40 yaşından büyük akademisyenlerden meydana gelmektedir. Yine araştırmaya katılanların %89.4'ü (118 kişi) evli iken, %10.6'sı (14 kişi) ise bekar. Katılımcıların %36.4'ü (48 kişi) profesör unvanına sahip akademisyenlerden, geri kalan %25.8'i (34 kişi) doçent ve %37.9'u (50 kişi) ise yardımcı doçent akademisyenlerden oluşmaktadır. Son olarak araştırmaya katılan akademisyenlerin %10.6'sı (14 kişi) 5 yıldan az bir süredir akademisyenlik görevini sürdürürken, geri kalan %15.2'si (20 kişi) 5-10 yıl arası ve %74.2 (98 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu ise 10 yılı aşkın bir süredir akademisyenlik görevini ifa etmektedir.

Tablo 1. Araştırma Örneklemine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	N	%
1. Cinsiyet	Erkek	94	71.2
	Kadın	38	28.8
2. Yaş	30'dan büyük	6	4.5
	30-40	28	21.2
	30'dan küçük	98	74.2
3. Medeni Durum	Evli	118	89.4
	Bekar	14	10.6
4. Akademik Ünvan	Profesör	48	36.4
	Doçent	34	25.8
	Yardımcı Doçent	50	37.9
5. Görev Süresi	5 yıldan az	14	10.6
	5-10 yıl arası	20	15.2
	5 yıldan fazla	98	74.2

5.2. Yöntem

Bu çalışma, ankete dayalı bir alan araştırması olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın anketleri internet ortamında hazırlanmış olup, akademisyenlere üniversite web sayfalarındaki elektronik posta adreslerine gönderilmiştir. Anket formu, çalışmanın adı, amacı ve araştırma değişkenlerinin kısa birer tanımlarının yer aldığı küçük bir açıklama kısmı ile cevaplayıcıların genel profillerini özet

olarak ortaya koyan demografik maddeler (cinsiyet, yaş, medeni durumu, akademik unvan, mesleki görev süresi) ve tükenmişlik sendromu ve örgütsel sessizliğe ilişkin soruları içermektedir.

Bu çalışmada yararlanılan istatistiki yöntemler ise şöyledir: Cevaplayıcılara ilişkin tanımlayıcı istatistiki bilgileri ortaya koymak için frekans analizinden, araştırmada yararlanılan veri toplama araçlarının geçerlilik ve güvenilirliklerini tespit etmek için sırasıyla açıklayıcı faktör analizi ve Cronbach's Alfa analizinden yararlanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi kapsamında; kaiser-meyer-olkin, bartlett küresellik, anti-image korelasyon ve temel bileşenler analizleri ile varimax dik döndürme tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte, araştırmanın amacı doğrultusunda ileri sürülen hipotezi test etmek ve örgütsel sessizlik ile tükenmişlik kavramları arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı bir biçimde ortaya koymak için sırasıyla spearman korelasyon ve stepwise çoklu regresyon analizleri ile yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır.

5.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak birincil veri kaynaklarından biri olan anket yönteminden yararlanılmıştır. Bu bağlamda, araştırma kapsamında bir anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formu, dört kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda, araştırmanın adının, amacının ve öneminin yer aldığı bir bilgilendirme metni; ikinci kısımda cevaplayıcıların genel profillerini ortaya koymak üzer sorulmuş demografik sorular; üçüncü kısımda cevaplayıcıların örgütsel sessizlik düzeylerini ölçmek için Çakıcı (2008) tarafından geliştirilen Örgütsel Sessizlik ölçeği ve dördüncü kısımda da cevaplayıcıların tükenmişlik düzeylerini ölçmek için Maslach ve Jackson (1980) tarafından geliştirilen Tükenmişlik ölçeği yer almaktadır.

Araştırmada yararlanılan ölçekler ile ilgili detaylı bir bilgilendirme yapmak gerekirse; Çakıcı'nın (2008) örgütsel sessizlik ölçeği, toplam 30 soru içermekte ve “yönetmel ve örgütsel nedenler”, “işle ilgili korkular”, “tecrübe eksikliği”, “izolasyon korkusu” ve “ilişkileri zedeleme korkusu” olmak üzere beş alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçek maddelerine örnek olarak; “Yöneticime güvenmediğim için sorunlarımı söylemiyorum”, “İş yerimde açıkça konuşmayı desteklemeyen bir kültür var”, “Açıkça konuşmak işimi kaybetmeme neden olabilir”, “Problem bildirme ya da öneri de bulunmak için yeterince tecrübem yok”, “Sorun bildirmek bana duyulan güven ve saygı azaltabilir” ve “Problemleri anlattığımda ilişkilerim zarar görür” maddeleri verilebilir. Araştırmada kullanılan diğer ölçek olan tükenmişlik ölçeği ise, toplam 22 soru içermekte ve “duygusal tükenme”, “duyarsızlaşma” ve “kişisel başarı” olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerine örnek olarak; “İşimden soğuduğumu hissediyorum”, “İşim gereği bazı insanlara sanki insan değilmişler gibi davrandığımı fark ediyorum” ve “İşim gereği insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum” maddeleri verilebilir. Literatür incelendiğinde her iki ölçeğin de geçerlilik ve güvenilirliklerinin yüksek olması ve birçok araştırmacının, çalışmalarında bu ölçeklerden yararlandıklarının görülmesi nedeniyle, bu çalışma kapsamında da söz konusu ölçekler tercih edilmiştir.

5.4. Bulgular

5.4.1. Veri toplama Araçlarının Geçerliliği ve Güvenirliliğine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Örgütsel Sessizlik Ölçeği için Döndürülmüş Faktör Matrisi

Ölçek Maddeleri		Faktör Yüğü
Yönetimsel ve Örgütsel Nedenler	Yöneticimin verdiği sözü tutmayacağına inandığım için sorunlarımı söylemiyorum.	.889
	Yöneticilerim açıkça konuşmayı desteklemezler.	.870
	Yöneticimin “sözde” ilgileniyor görünmesi nedeniyle sorunlarımı söylemiyorum.	.852
	İşin / mesleğin gerektirdiğı doğrular ve ilkeler konusunda yöneticilerle uyuşmazlık olduğunu düşünüyorum.	.848
	Yöneticimin “en iyiyi ben bilirim tavrı ” konuşmamı anlamsız kılıyor.	.815
	İş yerimde açıkça konuşmayı desteklemeyen bir kültür var.	.789
	Açıkça konuşan kişiler haksızlığa veya kötü muameleye maruz kalıyorlar.	.778
	Yöneticimle ilişkilerin mesafeli olduğunu düşünüyorum.	.768
	Açıkça konuşmam bir fayda sağlamayacak.	.759
	Fikirlerime yöneticilerimin kulak vermeyeceğini düşünüyorum.	.745
	Yöneticime güvenmediğim için sorunlarımı söylemiyorum.	.734
	Açıkça konuşmamı sağlayacak biçimsel bir mekanizma yok.	.708
	Açıkça konuşunca yöneticim veya meslektaşlarım bana karşı kötü bir tavır içinde olabilirler.	.703
	Sorun bildiren kişiler hoş karşılanmazlar.	.688
Birey Kaynaklı Korkular	Sorun bildirmek bana duyulan güven ve saygı azaltabilir.	.780
	Bulduğum pozisyon alt kademe olduğundan fikir bildirmem önemsenmez.	.714
	Yöneticim negatif geri bildirimde olumsuz tepki verir.	.703
	Problem bildirdiğimde sorun yaratan/ şikâyetçi biri olarak değerlendirilirim.	.699
	Sorun veya problemlerden bahsettiğimde yöneticilerimin hoşuna gitmez.	.681
	Açıkça konuşmak işimi kaybetmeme neden olabilir.	.670
	Problemleri anlattığımda ilişkilerim zarar görür.	.631
	Açıkça konuştuğumda insanlar beni desteklemeyebilir.	.550
İş Kaynaklı Korkular	Yeni fikir ve öneriler iş yükümü arttırabilir.	.869
	Açıkça konuşursam, terfi etme noktasında sıkıntılar yaşayabilirim.	.696
	Sorun veya problem bildirdiğimde görev yerim veya pozisyonum değişebilir.	.517

Örgütsel sessizlik ölçeği için yapılan ilk açıklayıcı faktör analizi sonucunda, KMO ve Bartlett küresellik değerleri anlamlıdır (.857 ve .000), ancak 20, 21 ve 22 numaralı maddelerin AİK değerleri .50'nin altındadır. Bu nedenle analiz söz konusu maddeler analizden çıkarılmış ve yeni bir analiz gerçekleştirilmiştir. İkinci analiz sonucunda da, KMO ve Bartlett küresellik değerleri anlamlıdır (.898 ve .000) ve tüm maddelerin AİK değerleri .50'nin üzerindedir. Bu noktada açıklanan toplam varyans oranı %75 olan üç faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Madde faktör yüklerine bakıldığında ise .40'ın altında faktör yükü olan herhangi bir maddeye rastlanmamakla birlikte 11 ve 27 numaralı maddelerin çapraz yüklendiğı tespit edilmiş ve bu maddeler de analiz dışına çıkartılarak son kez bir analiz daha yapılmıştır. Son durumda yine KMO ve Bartlett değerleri anlamlıdır (.915 ve .000) ve tüm maddelerin AİK değerleri .50'nin üzerindedir. Ölçeğin faktör yapısına bakıldığında ise, toplam varyansın %77'sini açıklayan üç faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin madde içeriklerine bakılarak, söz konusu üç faktörlü yapı şu şekilde adlandırılmıştır: Toplam varyansın %42'sini açıklayan birinci faktör, orijinal ölçekte olduğu gibi *Yönetimsel ve Örgütsel Nedenler (YÖN)*

olarak; toplam varyansın %23'ünü açıklayan ikinci faktör ise, orijinal ölçekten farklı olarak *Birey Kaynaklı Korkular (BKK)* olarak ve son faktör olan ve toplam varyansın %11'ini açıklayan üçüncü faktör de, yine orijinal ölçekten farklı olarak *İş Kaynaklı Korkular (İKK)* olarak adlandırılmıştır.

Örgütsel sessizlik ölçeğinin güvenilirliğinin tespit için gerçekleştirilen Cronbach's Alfa analizi sonucunda ise, güvenilirlik katsayısı, ölçeğin geneli için .98 olarak hesaplanırken, ölçeğin alt boyutları açısından sırasıyla yönetsel ve örgütsel nedenler boyutu için .96; birey kaynaklı korkular boyutu için .94 ve son olarak iş kaynaklı korkular için ise .83 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayılar bakılarak, bu çalışma kapsamında örgütsel sessizlik ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Tükenmişlik Ölçeği için Döndürülmüş Faktör Matrisi

Maddeler		Faktör Yüğü
Kişisel Başarı	İşim gereğı insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum.	,823
	Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.	,801
	Bu işte birçok kayda değer başarı elde ettim.	,711
	İşim gereğı karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir hava yaratırım.	,681
	Çok şeyler yapabilecek gücüyüm.	,650
	İşimde duygusal sorunlara serinkanlılıkla yaklaşıyorum.	,644
	İşim gereğı karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlarım.	,605
	İşimde çok fazla çalıştığımı hissediyorum.	,529
Duyarsızlaşma	Bu işte çalışmaya başladığımdan beri insanlara karşı kabalaştım.	,764
	İşim gereğı bazı insanlara sanki insan değilmişler gibi davrandığımı fark ediyorum.	,701
	Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yapıyor.	,694
	İşim gereğı karşılaştığım insanların bazı problemlerini sanki ben yaratmışım gibi davrandıklarımı hissediyorum.	,688
	Bu işin beni giderek katılaştırmasından korkuyorum.	,627
	Bütün gün insanlarla uğraşmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.	,622
Duygusal Tükenme	İşimden soğuduğumu hissediyorum.	,824
	İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.	,720
	Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	,683
	Yaptığım işten tükendiğimi hissediyorum.	,671
	Sabah kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı düşünüyorum.	,601
	İş dönüşü kendimi ruhen tükenmiş hissediyorum.	,575

Tükenmişlik ölçeğı için yapılan ilk açıklayıcı faktör analizi sonucunda, KMO ve Bartlett Küresellik değerleri anlamlı çıkmıştır (.761 ve .000) ve tüm maddelerin AİK değerleri de .50'den yüksektir. Bu noktada ortaya toplam varyansın %53'ünü açıklayan üç faktörlü bir yapı çıkmıştır. Ancak madde faktör yüklerine bakıldığında, 15 ve 16 numaralı maddelerin faktör yüklerinin .40'ın altında olduğu görülerek, söz konusu maddeler analizden atılarak, yeniden bir analiz gerçekleştirilmiştir. İkinci analiz sonucunda da, KMO ve Bartlett Küresellik değerleri anlamlı (.768 ve .000) ve tüm maddelerin AİK değerleri .50'nin üzerindedir. Ölçeğin faktör yapısına bakıldığında, açıklanan toplam varyans oranı %58 olan üç faktörlü bir yapı tespit edilmiştir. Son durumda tükenmişlik ölçeğinin orijinali ile örtüşen bir yapı elde edildiğı görülmüştür. Ancak ölçeğın orijinal versiyonunda duygusal tükenme boyutu altında yer alan üç maddenin bu çalışmanın örneklemini tarafından iki maddesinin duyarsızlaşma boyutunda ve bir maddesinin de kişisel başarı boyutunda değerlendirildiğı sonucuna varılmıştır. Ölçek faktörlerinin açıklanan varyans oranlarına gelince, birinci faktör olan kişisel başarı toplam varyansın %20'sini; ikinci faktör olan duyarsızlaşma ise

toplam varyansın %19'unu ve üçüncü faktör olan duygusal tükenme de toplam varyansın %19'unu açıklamaktadır.

Tükenmişlik ölçeğinin güvenirliliğini belirlemek için yapılan Cronbach's Alfa analizinin sonuçları ise şöyledir: Ölçeğin geneli için güvenirlilik katsayısı .77 hesaplanırken, ölçeğin alt boyutları bakımından ise, kişisel başarı boyutu için .84; duyarsızlaşma boyutu için .86 ve son olarak duygusal tükenme boyutu için ise .85 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayılar bakılarak, bu çalışma kapsamında tükenmişlik ölçeğinin güvenilir olduğu söylenebilir.

5.4.2. Araştırma Değişkenlerine ve Aralarındaki İlişkilere İlişkin Bulgular

Tablo 4'te katılımcıların araştırma değişkenlerine ilişkin algı ortalamaları, standart sapmaları, minimum ve maksimum değerleri ve bu değerlerin ortalamaları ile bu değişkenler arasındaki Spearman Korelasyon Analizine ilişkin bulgular yer almaktadır. Örgütsel sessizlik açısından bakıldığında, araştırmaya katılan akademisyenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin (Ort.= 72) ortanın altında olduğu görülürken, örgütsel sessizliği oluşturan alt boyutlar açısından bakıldığında ise, katılımcıların yönetsel ve örgütsel nedenlere ilişkin algılarının orta düzeyde (Ort.= 42), birey kaynaklı (Ort.= 23.5) ve iş kaynaklı korkulara (Ort.= 9) ilişkin algılarının ise orta düzeyin altında olduğu görülmektedir. Tükenmişlik açısından bakıldığında, katılımcıların tükenmişlik düzeylerinin (Ort.= 52) ortanın üzerinde olduğu görülürken, tükenmişliği meydana getiren alt boyutlar yönünden ise, araştırmaya katılanların duygusal tükenmeye (Ort.= 15) ve duyarsızlaşmaya (Ort.= 18) ilişkin algılarının orta düzeyin altında ve kişisel başarıya (Ort.= 23.5) ilişkin algılarının ise orta düzeyin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort	SS	Min	Max	Ara Ort	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Örgütsel Sessizlik	69	29	25	119	72	1.00							
2. Yöneltil ve Örgütsel Nedenler	42	18	14	70	42	.961**	1.00						
3. Birey Kaynaklı Korkular	20	9	8	39	23.5	.909**	.800**	1.00					
4. İş Kaynaklı Korkular	7	4	3	15	9	.738**	.612**	.737**	1.00				
5. Tükenmişlik	55	9	20	84	52	.606**	.564**	.575**	.424**	1.00			
6. Duygusal Tükenme	13	5	6	24	15	.497**	.435**	.513**	.432**	.676**	1.00		
7. Duyarsızlaşma	12	4	6	30	18	.474**	.437**	.421**	.360**	.709**	.520**	1.00	
8. Kişisel Başarı	30	6	8	39	23.5	.039	.082	-.012	-.092	.247**	-.362**	-.185*	1.00

*p<.05 **p<.01

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, öncelikle araştırmanın ana değişkenleri olan örgütsel sessizlik ve tükenmişlik değişkenleri ile bu değişkenleri oluşturan alt boyutlar arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, her iki ana değişkenin, alt boyutları tarafından temsil edilebilme düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca her iki ana değişkenin kendi alt boyutları arasında da yine anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda bakıldığında, örgütsel sessizlik ile tükenmişlik arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = .606$ ve $p < .01$). Bu sonuca göre, araştırma kapsamında ileri sürülen H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bununla birlikte, örgütsel sessizliğin, tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme ($r = .497$ ve $p < .01$) ve duyarsızlaşma ($r = .474$ ve $p < .01$) ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunurken, kişisel başarı boyutu ($r = .082$ ve $p > .05$) ile anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yine tükenmişlik ile örgütsel sessizliğin alt boyutları olan yönetsel ve örgütsel nedenler ($r = .564$ ve $p < .01$), birey kaynaklı korkular ($r = .575$ ve $p < .01$) ve son olarak iş kaynaklı korkular ($r = .424$ ve $p < .01$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilerin olduğu görülmüştür. Her iki ana değişkenin alt boyutlarının karşılıklı ilişkilerine bakıldığında ise, yönetsel ve örgütsel nedenler ile duygusal tükenme ($r = .435$ ve $p < .01$) ve duyarsızlaşma ($r = .437$ ve $p < .01$) arasında; birey kaynaklı korkular ile duygusal tükenme ($r = .513$ ve $p < .01$) ve duyarsızlaşma ($r = .421$

ve $p<.01$) arasında ve son olarak iş kaynaklı korkular ile yine duygusal tükenme ($r=.432$ ve $p<.01$) ve duyarsızlaşma ($r=.360$ ve $p<.01$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Örgütsel sessizliğin alt boyutları ile tükenmişliğin kişisel başarı boyutu arasında anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır.

5.4.3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Araştırmada ileri sürülen hipotezin kabul edilmesinin ardından, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin daha açık ve net bir biçimde ortaya koyulabilmesi amacıyla çoklu regresyon yöntemlerinden biri olan “Stepwise (Adımsal) Çoklu Regresyon Analizi” gerçekleştirilmiştir. Bu analizin tercih edilmesinin nedeni, stepwise çoklu regresyon yöntemi, söz konusu denkleme girebilecek olan bağımsız değişkenleri tek tek modele sokar ve anlamlı ilişki olan değişkeni modelde tutarak nihai sonucu verir. Stepwise çoklu regresyon modelinin en önemli faydası ise, çoklu doğrusal bağlantı sorununa çözüm getirmesidir. Böylece asıl regresyon denklemine ulaşılabilir (Sevinç, 2013:13). Ayrıca bu yöntemin uygulanması, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin daha detaylı bir biçimde görülmesine de olanak sağlaması açısından önemlidir.

Çoklu regresyon modeline dahil edilecek bağımlı ve bağımsız değişkenler ise şöyledir: Tükenmişliği temsil eden boyutlar, bağımlı değişkenler olarak belirlenirken, örgütsel sessizliği temsil eden boyutlar, bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, araştırmada katılımcıların profil özetlerini çıkarmada yararlanılan cinsiyet, yaş, medeni durum, unvan, görev süresi gibi değişkenler, kontrol değişkenleri olarak çoklu regresyon analizine alınmıştır. Buradaki amaç, söz konusu değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini de dikkate alarak, örgütsel sessizliğin, tükenmişlik üzerindeki etkilerini daha iyi ortaya koyabilmektir.

Tablo 5. Duygusal Tükenmişlik Boyutu Üzerinde Stepwise Çoklu Regresyon Analizi

Değişkenler	Adım 1	Adım 2
Cinsiyet	.024	-.023
Yaş	-.150	-.060
Medeni Durum	.061	.053
Ünvan ^b	.195	.195**
Görev Süresi	-.113	-.044
Yönetmel ve Örgütsel Nedenler	.070	.198
Birey Kaynaklı Korkular ^a	.541***	.527***
İş Kaynaklı Korkular	.204	.149
R ²	.293	.331
Düzeltilmiş R ²	.288	.321
ΔR ²	.293	.038
F	5.906	31.895
p	.000	.000
a. Tahminciler: Birey Kaynaklı Korkular		
b. Tahminciler: Birey Kaynaklı Korkular, Ünvan		

** $p<.01$ *** $p<.001$

Tablo 5’te tükenmişliği temsil eden duygusal tükenme boyutu üzerinde gerçekleştirilen çoklu regresyon analizine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Analiz sonucunda iki model kurulmuştur. Birinci modele, sadece birey kaynaklı korkular değişkeninin dâhil olduğu görülmektedir. Söz konusu model, duygusal tükenme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmakla birlikte ($F= 53.906$ ve $p<.001$), duygusal tükenme boyutundaki toplam varyansın %29’unu açıklamaktadır ($R^2=.293$). Modeldeki tek değişken olan birey kaynaklı korkuların, tek başına duygusal tükenmedeki değişimin yarısından fazlasını açıkladığı söylenebilir ($\beta=.541$ ve $p<.001$). İkinci modele bakıldığında ise, birey kaynaklı korkular değişkeninin yanı sıra, ünvan değişkeninin de modele dâhil olduğu görülmektedir. İkinci

model, duygusal tükenme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmakla birlikte ($F= 31.895$ ve $p<.001$), duygusal tükenme boyutundaki toplam varyansın %33'ünü açıkladığı görülmektedir ($R^2= .331$). Bu bulgu ile ikinci modele unvan değişkeninin dâhil olmasının ilk modele göre açıklama gücünü yaklaşık olarak %4 oranında arttırdığı söylenebilir ($\Delta R^2= .038$). İkinci modelde yer alan değişkenlerin duygusal tükenme üzerindeki etkilerine bakıldığında ise, her iki değişkenin de duygusal tükenme üzerinde pozitif yönde etkilerinin olduğu görülürken, birey kaynaklı korkuların, duygusal tükenmedeki değişimin yine yarısından fazlasını açıkladığı ($\beta= .527$ ve $p<.001$), unvan değişkeninin ise azımsanmayacak bir oranda yaklaşık %20'sini açıkladığı ($\beta= .195$ ve $p<.01$) söylenebilir.

Tablo 6. Duyarsızlaşma Boyutu Üzerinde Stepwise Çoklu Regresyon Analizi

Değişkenler	Adım 1	Adım 2
Cinsiyet	.080	-.019
Yaş ^b	-.254	-.254***
Medeni Durum	.074	.028
Ünvan	.164	.029
Görev Süresi	-.085	.087
Yönetmel ve Örgütsel Nedenler ^a	.469***	.478***
Birey Kaynaklı Korkular	.194	.120
İş Kaynaklı Korkular	.222	.151
R^2	.220	.284
Düzeltilmiş R^2	.214	.273
ΔR^2	.220	.064
F	36.719	25.640
p	.000	.000
a. Tahminciler: Yönetmel ve Örgütsel Nedenler		
b. Tahminciler: Yönetmel ve Örgütsel Nedenler, Yaş		

*** $p<.001$

Tablo 6'da tükenmişliği temsil eden bir diğer boyut olan duyarsızlaşma boyutu üzerinde gerçekleştirilen çoklu regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Analiz sonucunda iki model karşımıza çıkmaktadır. Sadece yönetmel ve örgütsel nedenler değişkeninin dâhil olduğu birinci model, duyarsızlaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($F= 36.719$ ve $p<.001$) ve bu model, duyarsızlaşma boyutundaki toplam varyansın %22'sini açıklamaktadır ($R^2= .220$). Modelde yer alan tek değişken olarak yönetmel ve örgütsel nedenlerin, tek başına duyarsızlaşmadaki değişimin yaklaşık olarak yarısına yakın bir oranda açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir ($\beta= .469$ ve $p<.001$). İkinci modele bakıldığında ise, söz konusu modele yaş değişkeninin de eklendiği görülmektedir. İki değişkeni içeren bu modelin, duyarsızlaşma üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu ve söz konusu değişkendeki toplam varyansın %28'ini açıkladığı tespit edilmiştir ($F= 25.640$ ve $p<.001$). Bununla birlikte, ikinci modelin, birinci modele göre %6 oranında daha fazla bir açıklama gücüne sahip olduğu söylenebilir ($\Delta R^2= .064$). İkinci modelde yer alan değişkenlerin, duyarsızlaşma üzerindeki etkilerine gelindiğinde ise, yönetmel ve örgütsel nedenler değişkeninin, duyarsızlaşma üzerinde pozitif yönde etkili, aksine yaş değişkeninin ise negatif yönde etkili olduğu görülmüştür. Yönetmel ve örgütsel nedenlerin, duyarsızlaşmadaki değişimin yine yaklaşık yarısına yakın bir açıklama gücüne sahip olduğu ($\beta= .478$ ve $p<.001$), yaşın ise %25 oranında bir açıklama gücünün olduğu ($\beta= -.254$ ve $p<.001$) görülmüştür.

Tablo 7'de tükenmişliğin üçüncü ve son boyutu olan kişisel başarı boyutu üzerinde gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonuçları, üç model kurulduğunu göstermektedir. Sadece görev süresi değişkeninin yer aldığı birinci modelin, kişisel başarı boyutu üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülürken ($F= 13.039$ ve $p<.001$), söz konusu

modelin, kişisel başarı boyutundaki toplam varyansın %9'unu açıkladığı tespit edilmiştir ($R^2 = .091$). Birinci modelde yer alan tek değişken olan görev süresinin, kişisel başarıyı pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin, kişisel başarıdaki değişimin %30'unu açıkladığı görülmektedir ($\beta = .302$ ve $p < .001$). İkinci modele gelindiğinde ise, görev süresinin yanında cinsiyet değişkenini de içine alan bu modelin, birinci modelin açıklama gücünü yaklaşık iki kat arttırdığı görülmüştür ($\Delta R^2 = .107$). Kişisel başarı boyutu üzerinde anlamlı etkileri olan bu model ($F = 15.939$ ve $p < .001$), söz konusu boyuttaki toplam varyansın yaklaşık %20'sini açıklamaktadır. Modelin ayrıntısına inildiğinde, modelde yer alan her iki değişkenin de kişisel başarı üzerinde pozitif yönde etkilerinin olduğu görülürken, görev süresinin, kişisel başarıdaki değişimin %35'ini ($\beta = .353$ ve $p < .001$), cinsiyetin ise %33'ünü ($\beta = .331$ ve $p < .001$) açıkladığı tespit edilmiştir. Son olarak üçüncü modele bakıldığında, görev süresi ve cinsiyet değişkenlerinin yanı sıra unvan değişkeninin de bu modele dâhil olduğu görülmektedir. Kişisel başarı boyutu üzerinde anlamlı etkileri olan üçüncü model ($F = 12.587$ ve $p < .001$), ikinci modele göre daha yüksek bir açıklama gücüne sahip olarak ($\Delta R^2 = .030$), kişisel başarıdaki toplam varyansın yaklaşık olarak %23'ünü açıklamaktadır ($R^2 = .228$). Detayına inildiğinde ise, üçüncü modelde yer alan değişkenlerden görev süresi ve cinsiyetin, kişisel başarı üzerinde pozitif, aksine unvan değişkeninin ise negatif etkilerinin olduğu görülmüştür. Sırasıyla cinsiyetin, kişisel başarıdaki değişimin %36'sını ($\beta = .363$ ve $p < .001$), görev süresinin yaklaşık %29'unu ($\beta = .285$ ve $p < .001$) ve son olarak ünvanın ise %19'unu ($\beta = -.190$ ve $p < .05$) açıkladığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Kişisel Başarı Boyutu Üzerinde Stepwise Regresyon Analizi

Değişkenler	Adım 1	Adım 2	Adım 3
Cinsiyet ^b	.331	.331***	.363***
Yaş	-.139	.004	-.112
Medeni Durum	-.019	-.090	-.094
Ünvan ^c	-.121	-.190	-.190*
Görev Süresi ^a	.302***	.353***	.285***
Yönetmelik ve Örgütsel Nedenler	.120	.125	.106
Birey Kaynaklı Korkular	.048	.093	.112
İş Kaynaklı Korkular	.031	.035	.064
R ²	.091	.198	.228
Düzeltilmiş R ²	.084	.186	.210
ΔR^2	.091	.107	.030
F	13.039	15.939	12.587
p	.000	.000	.000

a. Tahminler: Görev Süresi

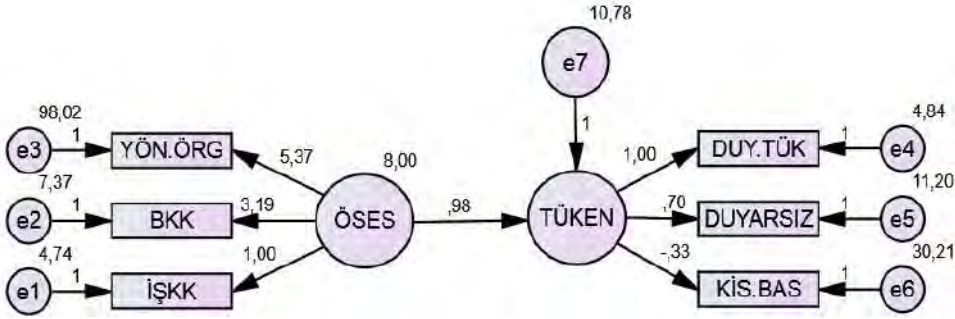
b. Tahminler: Görev Süresi, Cinsiyet

c. Tahminler: Görev Süresi, Cinsiyet, Ünvan

* $p < .05$, *** $p < .001$

Son olarak, araştırma değişkenleri arasındaki etkileşimleri toplu olarak görebilmek için Yapısal Eşitlik Modellemesi yardımıyla Yol Analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda elde uyum iyiliği değerleri ise şöyledir: CMIN/DF= 3.23, GFI= .94, AGFI= .84, IFI= .95, CFI= .95, RMSEA= .13 ve SRMR= .08. Bir modelin kabul edilmesi için RMSEA değerinin 0.08 altında olması gerekir (Şimsek, 2007). Ancak RMSEA da, diğer karşılaştırmalı uyum indekslerinde olduğu gibi örneklem sayısına oldukça duyarlıdır. Küçük örneklemli (örneğin 250'den az olduğu) modellerde RMSEA'nın gerçekte kabul edilmesi gereken bir modeli reddettiği görülmektedir. Böyle bir durumda, daha hassas olan ve dolayısıyla daha iyi sonuçlar veren SRMR indeksinin söz konusu modele ilişkin uyum iyiliğini belirlemede daha etkin olduğu belirtilmiştir (Iacobucci, 2010:96). Bu açıklamaya dayanarak, elde edilen uyum iyiliği değerlerine bakarak, önerilen yapısal modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğu söylenebilir. Desteklenen yapısal model ve gerçekleştirilen yol analizine ilişkin veriler şekil 1 ve tablo 8'de sunulmuştur (ÖSES= Örgütsel Sessizlik, TÜKEN=

Tükenmişlik, YÖN.ÖRG= Yönetimsel ve Örgütsel Nedenler, BKK= Birey Kaynaklı Korkular, İŞKK= İş Kaynaklı Korkular, DUY.TÜK= Duygusal Tükenme, DUYARSIZ= Duyarsızlaşma, KİS.BAS= Kişisel Başarı).

Şekil 1. Desteklenen Yapısal Model

Tablo 8. Regresyon Katsayıları

Değişkenler Arasındaki Etkileşim			Tahmin
Tükenmişlik	<---	Örgütsel Sessizlik	.976***
İş Kaynaklı Korkular	<---	Örgütsel Sessizlik	1.000
Birey Kaynaklı Korkular	<---	Örgütsel Sessizlik	3.190***
Yönetimsel ve Örgütsel Nedenler	<---	Örgütsel Sessizlik	5.367***
Duygusal Tükenme	<---	Tükenmişlik	1.000
Duyarsızlaşma	<---	Tükenmişlik	.702***
Kişisel Başarı	<---	Tükenmişlik	-.333**

***p<.001 **p<.01

Tablo 8'e bakıldığında, örgütsel sessizliği ve tükenmişliği meydana getiren alt boyutların, bu değişkenleri temsil edebilme düzeylerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, örgütsel sessizliğin, tükenmişliği etkileyen önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada örgütsel sessizlik ve tükenmişlik kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlanmış olup, çalışma, her iki kavram arasında doğrudan ilişki arayan çalışmaların yetersizliği nedeniyle oldukça önemli bir çalışma olarak nitelendirilmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, öncelikli olarak örgütsel sessizlik ve tükenmişlik kavramları ile söz konusu kavramlar arasındaki muhtemel ilişkiler hakkında literatür destekli teorik bilgilendirmeler yapılmış ve sonrasında ise ileri sürülen hipotezi test etmek ve araştırmanın değişkenleri arasındaki etkileşimleri daha açık ve net bir biçimde ortaya koymak için gerekli istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, öncelikle araştırmaya katılan akademik personelin örgütsel sessizlik ve tükenmişlik düzeyleri, her iki değişkeni meydana getiren alt boyutlar da dikkate alınmak suretiyle ortaya koyulmuştur. Buna göre, katılımcıların genel örgütsel sessizlik düzeylerinin ortalamasının biraz altında olduğu görülmüştür. Biraz daha detayına inildiğinde ise, katılımcıları örgütsel sessizliğe sürükleyen nedenlerin başında yönetimsel ve örgütsel nedenlerin geldiği, onu sırasıyla birey ve iş kaynaklı korkuların takip ettiği sonucuna varılmıştır. Katılımcıların genel tükenmişlik düzeylerinin ise ortalamasının biraz üzerinde olduğu görülmüştür. Daha detaylı olarak incelendiğinde ise, araştırmaya katılanların kişisel başarı boyutunda çok fazla bir tükenmişlik

yaşamadıkları, bunun aksine sırasıyla duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutlarında daha fazla tükenmişlik yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin örgütsel sessizlik ve tükenmişlik düzeylerinin tespit edilmesinin ardından, araştırma hipotezini test etmek üzere söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Elde edilen bulgular, genel olarak örgütsel sessizlik ve tükenmişlik kavramları arasında anlamlı ve pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir. Biraz daha detayına inildiğinde ise, her iki kavramı meydana getiren alt boyutların da çoğunlukla aralarında anlamlı ve pozitif yönde olmak üzere orta ve yüksek düzeyde ilişkilerin var olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu ile araştırma hipotezi doğrulanmıştır. Başka bir deyişle, örgütsel sessizlik ile tükenmişlik kavramları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, sadece tükenmişliğin alt boyutu olan kişisel başarı boyutu ile örgütsel sessizliği meydana getiren alt boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır. Bu durumun nedeni olarak, daha önce yukarıda da belirtildiği üzere, katılımcıların kişisel başarı düzeylerine ilişkin algılarının ortalamanın üzerinde olması gösterilebilir. Literatür incelendiğinde, örgütsel sessizlik ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelendiği bir diğer çalışma 2013 yılında Tahmasebi ve arkadaşları tarafından yapılmış ve bu çalışmayla benzer sonuçlar elde edilmiştir (Tahmasebi vd., 2013:278).

Araştırma hipotezinin kanıtlanmasının ardından, korelasyon analizi sonucunda araştırma değişkenleri arasında tespit edilen anlamlı ilişkinin rastlantısal olup olmadığını belirlemek amacıyla stepwise çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada örgütsel sessizlik ile tükenmişlik kavramları arasındaki nedensellik ilişkisi sorgulanmış olup, örgütsel sessizliği meydana getiren alt boyutların, tükenmişliği meydana getiren alt boyutlar üzerinde anlamlı etkilerinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu noktada, cinsiyet, yaş, medeni durum, ünvan ve görev süresi değişkenleri, kontrol değişkenleri olarak analize dahil edilmiş, böylece söz konusu değişkenlerin tükenmişliğin alt boyutları üzerindeki muhtemel etkileri sabit tutularak, örgütsel sessizliği meydana getiren değişkenlerin, tükenmişliği meydana getiren değişkenler üzerindeki etkileri daha açık ve net bir biçimde gösterilmiştir. Gerekli analizlerin gerçekleştirilmesinin neticesinde, örgütsel sessizliğin alt boyutlarından birey kaynaklı korkular ile yönetsel ve örgütsel nedenler değişkenlerinin, sırasıyla tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme ve duyarsızlaşma değişkenleri üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkilerinin olduğu görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak, katılımcıların bireysel korkuları nedeniyle yaşadıkları örgütsel sessizlik düzeylerinin artmasının, duygusal tükenmişlik boyutunda daha fazla tükenmişlik yaşamalarına yol açacağı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların örgütsel sessizlik düzeylerinin yönetsel ve örgütsel nedenler yüzünden artmasının, duyarsızlaşma boyutunda yaşadıkları tükenmişlik düzeylerini daha fazla arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır. Tükenmişliğin kişisel başarı boyutu ile örgütsel sessizliğin hiçbir alt boyutu arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine ise rastlanmamıştır.

Son olarak, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri toplu olarak görebilmek amacıyla yapısal eşitlik modellemesi aracılığıyla yol analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz neticesinde ise, örgütsel sessizliğin, tükenmişliği etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada, örgütsel sessizlik ile tükenmişlik arasında öngörülen anlamlı ilişki kanıtlanmıştır. Bu sonuç, örgüt yöneticilerinin yöneticilik görevlerini yerine getirirken, örgütsel sessizlik ve tükenmişlik konularının üzerinde dikkatle durmaları gerektiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada örgüt yöneticilerinden beklenen, çalışanlarını örgütsel problemler ya da konular ile ilgili konuşma yönünde motive etmeleri ve onların düşünce ve önerilerinden yararlanarak katılımcı bir yönetim anlayışı sergilemeleridir. Bu yolla çalışanların yönetsel, örgütsel ve bireysel korkuları nedeniyle sessizliğe bürünmeleri önlenerek, işlerinde daha etkin ve verimli olmaları sağlanabilir. Böylece çalışanların tükenmişlik sendromuna kapılmalarının önüne geçilebilir.

Bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, sadece bu çalışmanın örneklemini bağlamakta olup, genellenememektedir. Gelecek çalışmalarda, daha geniş örneklemeler üzerinde çalışılması ve farklı meslek dallarının seçilmesinin hem yöneticiler, hem de konu ile ilgilenen araştırmacılar açısından faydalı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

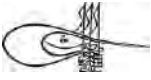
- AKTAŞ, H., ŞİMŞEK, E., (2012). Sükût İkrardan Gelir Mi? İşgörenlerin Örgütsel Sessizlik Davranışlarına İlişkin Tutumları ile İş Tatmin Düzeyleri ve Duygusal Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki Etkileşim, 20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, İzmir, 330-335.
- AMERICAN JOURNAL OF PSYCHOTHERAPY (1993). Silence: The Resounding Experience, 47, 167-170.
- ARDIÇ, K., POLATÇI, S., (2008). Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama (GOÜ Örneği), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (2), 1-28.
- ARDIÇ, K. ve POLATÇI, S., (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32, 21-46.
- ARI, G. S., BAL, E. Ç., (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1), 131-148.
- BASIM, N., ŞEŞEN, H. (2006). Mesleki Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamuda Bir Araştırma, Ege Academic Review, 6 (2), 15-23.
- BOTERO, I. C., VAN DYNE, L., (2009). Employee Voice Behavior: Interactive Effects of LMX and Power Distance in The United States and Colombia, Management Communication Quarterly, 23 (1), 84-104.
- BOWEN, F., BLACKMON, K., (2003). Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice, Journal of Management Studies, 40 (6), 1393-1417.
- BRINSFIELD, C. T., EDWARDS, M. S., GREENBERG, J., (2009). Voice and Silence in Organizations: Historical Review and Current Conceptualizations, Jerald Greenberg & Marissa S. Edwards (Ed.). Voice and Silence in Organizations (ss. 3-37). İngiltere: Emerald Group Publishing.
- ÇANKAYA, İ., BAŞAR, M., KOÇOĞLU, E., DEMİRKOL, A., (2012). Meslek Öncesi Dönemde Tükenmişliğe İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3 Summer 2012, p. 751-758, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3488>, ANKARA-TURKEY
- ÇAPRI, B., (2006). Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uygulaması Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2 (1), 62-77.
- COLQUITT, J. A., GREENBERG, J., (2005). Handbook of Organizational Justice. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- DAĞCI, A., KARTOPU, S., (2014). Mesleki Tükenmişlik ile Dindarlık Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/8 Summer 2014, p. 365-383, ISSN:

- 1308-2140, [www.turkishstudies.net](http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7360), DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7360>, ANKARA-TURKEY
- DETERT, J. R., Edmondson, A. C., (2005). No Exit, No Voice: The Bind of Risky Voice Opportunities in Organizations, *Academy of Management Proceedings*, 1-6.
- HENRIKSEN, K., DAYTON, E., (2006). Organizational Silence and Hidden Threats to Patient Safety, *HSR: HealthServices Research*, 41 (4), 1539-1554.
- IACOBUCCI, D., (2010). Structural Equations Modeling: Fit Indices, Sample Size, and Advanced Topics, *Journal of Consumer Psychology*, 20, 90-98.
- UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS, (1948) <http://www.un.org/en/documents/udhr/article18>
- KAÇMAZ, N., (2005). Tükenmişlik (Burnout) Sendromu, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68 (1), 29-32.
- KAHYA, C., (2013). Dönüştürücü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik Anlayışları ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Rolü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- McGOWAN, R., (2003). Organizational Discourses: Sounds of Silence, 3rd International Critical Management Studies Conference, Lancaster University.
- MILLIKEN, F. J., MORRISON, E. W., (2003). Shades of Silence: Emerging Themes and Future Directions for Research on Silence in Organizations, *Journal of Management Studies*, 40 (6), 1563-1568.
- MILLIKEN, F. J., MORRISON, E. W., HEWLIN, P. F., (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues that Employees Don't Communicate Upward and Why, *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476.
- MORRISON E. W., MILLIKEN F. J., (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World, *The Academy of Management Review*, 25 (4), 706-725.
- NAKTİYOK, A., KARABEY, C. N., (2005). İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2), 179-198.
- ÖZÇINAR, M., (2005). Asistan Doktorlarda Burnout Sendromu, *Aile Hekimliği Uzmanlık Tezi*, İstanbul: Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği.
- PENTILLA, C., (2003). Get Talking, *Entrepreneur*, 31 (11), 25.
- PINDER, C. C., HARLOS, K. P., (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice, *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- PREMEAUX, S. F., BEDEIAN, A. G., (2003). Breaking the Silence: The Moderating Effects Of Self-Monitoring in Predicting Speaking Up in the Workplace, *Journal Of Management Studies*, 40 (6), 1537-1562.
- ŞANLI, S., (2006). Adana İlinde Çalışan Polislerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Bilim Uzmanlığı Tezi*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- SEVİNÇ, E., (2013). Çoklu Regresyon Korelasyon Analizinde Varsayımdan Sapmalar ve Çimento Sektörü Üzerine Uygulama, <http://serpam.org/wp-content/uploads/Sevinc2013.pdf>, 1-36.
- ŞİMŞEK, E., AKTAŞ, H., (2014). Örgütsel Sessizlik ile Kişilik ve Yaşam Doyumu Etkileşimi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 121-136.
- ŞİMŞEK, Ö. F., (2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları, Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- SLADE, M. R., (2008). The Adaptive Nature of Organizational Silence: A Cybernetic Exploration of The Hidden Factory, Unpublished PHD Thesis, Washington: George Washington University.
- SÜNTER, A. T., CANBAZ, S., DABAK, Ş., ÖZ, H., PEŞKEN, Y., (2006). Pratisyen Hekimlerde Tükenmişlik, İşe Bağlı Gerginlik ve İş Doyumu Düzeyleri, *Genel Tıp Dergisi*, 16 (1), 9-14.
- TAHMASEBI, F., SOBHANIPOUR, S. M., AGHAZIARATI, M., (2013). Burnout: Explaining The Role of Organizational Silence on Its Influence (Case Study: Selected Executive Organizations of Qom Province), *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3 (8), 272-282.
- TANGIRALA, S., RAMANUJAM, R., (2008). Employee Silence in Critical Work Issues: The Cross Level Effects of Procedural Justice Climate, *Personnel Psychology*, 61, 37-68.
- TELLİ, E., ÜNSAR, A. S., OĞUZHAN, A., (2012). Liderlik Davranış Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Eğilimleri Üzerine Etkisi: Konuyla İlgili Bir Uygulama, *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2 (2), 135-150.
- TELMAN, N., ÖNEN, L., (2006). İşin Önemi ve İş Yaşamında Tükenmişlik, 4. Gençlik ve Rehberlik Sempozyumu, İstanbul.
- VAKOLA, M., BOURADAS, D., (2005). Antecedents and Consequences of Organisational Silence: An Empirical Investigation, *Employee Relations*, 27 (5), 441-458.
- VAN DYNE, L., ANG, S., BOTERO, I. C., (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, *Journal of Management Studies*, 40 (6), 1359-1392.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- KAHYA, C., (2015). "Örgütsel Sessizlik ve Tükenmişlik Sendromu İlişkisi / The Relationship Between Organizational Silence And Burnout Syndrome", *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8335>, p. 523-546.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİ PERSPEKTİFİNDEN ÖĞRETMEN ADAYLARININ EVRİM TEORİSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ*

*Mustafa KAHYAOĞLU***

*Ali ÇETİN****

ÖZET

Bireylerin üst düzey düşünme becerilerinden biri olan eleştirel düşünme, farklı bakış açılarını anlamaya, araştırmaya, sorgulamaya, bireysel ve sosyal etkileşime imkan vermektedir. Bu sebeple eleştirel düşünme eğitim programlarında öğrencilere kazandırılması beklenen temel hedeflerinden biridir. Bu çalışmanın amacı, ilköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme alt boyutları perspektifinden fen bilimlerinin en tartışmalı teorilerinden biri olan evrim teorisine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır. (1) ilköğretim fen bilgisi öğretmen adayları evrim teorisi ve eleştirel düşünmeyi nasıl algılamaktadırlar?. (2) ilköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme alt boyutları perspektifinden evrim teorisi ve evrim teorisi öğretimine yönelik görüşleri nasıldır?. Araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunu ise Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Fen Bilgisi öğretmenliği programında öğrenim gören beş öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin yorumlanması ve açıklanmasında nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının evrim teorisine ilişkin algıları incelendiğinde; canlıların değişimi, doğal seleksiyon, mutasyon, genlerin farklılaşması şeklinde algıladıkları belirlenmiştir. Eleştirel düşünmeyi ise genel anlamda bireylerin olaylara tarafsız ve bir bütün olarak bakabilmesi, açık fikirli ve sorgulayıcı olması şeklinde belirtmişlerdir. Sonuç olarak, fen bilimlerinin en önemli teorilerinden biri olan evrim teorisinin daha derin bir şekil kavratılması için eleştirel düşünme temelli yöntem ve teknikleri uygulanmalıdır.

* Bu çalışma, 24-26 Nisan 2015 tarihlerinde düzenlenen “6th International Congress on New Trends in Education”da Antalya’da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, El-mek: mustafa.kahyaoglu@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

Anahtar Kelimeler: evrim teorisi, eleştirel düşünme, Fen eğitimi, öğretmen adayı

INVESTIGATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' VIEWS TOWARDS THE THEORY OF EVOLUTION IN THEIR CRITICAL THINKING PERSPECTIVES

ABSTRACT

One of the high level thinking skills is critical thinking that enables understand different point of views, research, inquiry, individual and social interactions. Critical thinking contains to judge a problem with respect to scientific, cultural and social standards and the processes related to knowledge and skills in the evaluation phase. In addition to these, critical thinking skills are one of the main goals of education system that should be gained by the students. In this context, the purpose of this study is to investigate pre-service teachers' views towards the theory of evolution, which is one of the most controversial theories of science and biology, in their critical thinking perspectives. To reach this purpose, to put forward elementary science education pre-service teachers' perceptions about the theory of evolution, the concept of evolution, critical thinking and its sub-titles are tried to be investigated. Phenomenology, which is one of the qualitative research designs, is used during the study. The study group of the study is determined by using purposeful sampling strategy. Five pre-service teachers were participated in the study from Siirt university-education faculty-science education department. Interview technique was used in this study as data collection tool. The research data were collected through semi-structured interviews. The research data were analyzed descriptively. When the perceptions of pre-service teachers are investigated about evolution theory; it is found that they think evolution theory as change in living things, natural selection, mutation, and differentiation of genes. Additionally, they define critical thinking as neutral and whole thinking of the events by individuals. As a result, as one of the most important theories of science, to be comprehended evolution theory deeply, methods and techniques based on critical thinking should be used.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

In the era that science and technology is rapidly developed, the lives of humans are taking shapes and the welfare of society is developing. While some experiments were performing to reach the real universe in CERN, on the other hand some developments occur in technology (internet, computer, artificial intelligent, virtual reality, robotic technologies and nanotechnology). All these developments change the points of views of peoples' nature, environment and life. Science means "know" in Latin. Einstein defines science as "the correspondence effort between any data of senses devoid all types of

orders and regular logical thinking", Nagel describes it as "ordering and classifying knowledge". Russell states for science that "the finding effort first to find the facts of the world through observations and empirical reasoning and second to find laws make connections between these facts (as cited in Bora, Arslan and Çakıroğlu, 2006). Turkish Language Society defines science as; regular knowledge that chooses universe or some sections of the events and tries to make conclusions by using techniques based on experiments and realities (www.tdk.gov.tr). In general, science can be defined as: right thinking, using scientific methods to obtain systematic information and the process to design knowledge, to understand and define the universe (Çepni, 2008). Science is an effective way to understand the natural world and explain the events in nature. The development in science can be occurring with the better explanations of the causes of natural phenomena. One of the main advantages of education is to train individuals that can adapt to different conditions, can be considered flexible, capable of questioning, creative, able to think critically, and versatile, able to solve problems, have high level thinking skills (Tümkaya & Ayberk, 2008). Critical thinking is one of the high level thinking skills. Paul (1984) states that critical thinking is a kind of thinking ability that has a special thinking area or disciplined and self-controlled perfect way of thinking. Similarly Grant (1988) describe critical thinking as the skills and processes of reasoning, advanced thinking, intelligent behavior and creative thinking.

Purpose

One of the high level thinking skills is critical thinking that enables understand different point of views, research, inquiry, individual and social interactions. Critical thinking contains to judge a problem with respect to scientific, cultural and social standards and the processes related to knowledge and skills in the evaluation phase. In addition to these, critical thinking skills are one of the main goals of education system that should be gained by the students. In this context, the purpose of this study is to investigate science education pre-service teachers' views towards the theory of evolution, which is one of the most controversial theories of science and biology, in their critical thinking perspectives. To reach this purpose, to put forward science education pre-service teachers' views about the theory of evolution, the concept of evolution, critical thinking and its sub-titles are tried to be investigated. Therefore, the study seeks to answer the following questions:

- 1- What are science education pre-service teachers' perceptions about concept of evaluation theory and critical thinking
- 2- What are science education pre-service teachers' views towards the theory of evolution in their critical thinking perspectives

Methodology

In this study, phenomenography, which is a qualitative research method, was used. Phenomenographic research design allows researchers to conduct an in-depth examination of the phenomena (such as events, experiences and situations) that we encounter in our daily lives, but do not think about much or have detailed information

about (Yıldırım and Şimşek, 2008). The participants were selected through criterion sampling, a type of purposive sampling. Five science pre-service teachers were participated in the study from Siirt University Education faculty-science education department. Interview technique was used in this study as data collection tool. The research data were collected through semi-structured interviews. The research data were analyzed descriptively. The descriptive analysis process was carried out four stages: (1) Creating a framework for descriptive analysis, (2) Processing of data by thematic framework, (3) Identification of findings, (4) Interpretation of findings.

Findings and Discussion

Evolution theory is one of the most significant issues of living science. Evolution theory says that all living things are related to one another through common ancestry from earlier forms that differed from the present forms and biological evolution, lasting many millions of years, has occurred on earth. According to Ertan (2007) evolution is not an incident which occurred and ended in history but it is a fact that shape whole universe, world, nature and life. In this study, there are findings putting forward the views of the pre-service teachers about concept evolution theory and critical thinking. Science education pre-service teachers in the study state that perceptions evolution theory which is change of live, natural selection, mutation, inter species diversity and differentiation genes. Science education pre-service teachers in the study state that critical thinking which is be unbiased, open minded, questioning, respectful. The analyzed of view of science pre-service teachers by evolution theory in terms critical thinking skills, pre service teachers stated that could be ask neutral questions about evolution theory, take in to account the different views, empathize and act tolerant against ideas. Also science education pre service teachers stated that is concept evolution theory is complex and difficult, religious perspectives a little reverse. As a result, science pre-service teachers' teaching of evolution theory should be not given only traditional methods also should be used critical thinking methods and techniques. In this case, science pre service teachers' concept evolution theory can more easily comprehend.

Key Words: evolution theory, Critical thinking, science education, pre service teachers

GİRİŞ

Bilim ve teknolojinin hızla geliştiği bir çağda insanoğlunun yaşamı bilimle şekillenmekte ve toplumların refah seviyesi bilimle gelişmektedir. Evrendeki gerçeklere ulaşmak için bir taraftan CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi)'de yapılan çalışmalar, diğer taraftan internet, bilgisayar, yapay zeka, robotik teknoloji ve nanoteknoloji gibi alanlarda yapılan çalışmalar insanın doğaya, çevreye ve hayata olan bakış açılarını değiştirmektedir. Bilim Latince "*bilmek*" anlamına gelmektedir. Einstein'e göre bilim, "*her türlü düzenden yoksun duyu verileri (algıları) ile düzenli mantıksal düşünme arasında uygunluk sağlama çabası*" iken Nagel, bilimi "*bilginin örgütlenmesi ve sınıflandırılması*" olarak tanımlamaktadır. Russell ise bilimi, "*gözlem ve gözleme dayalı akıl yürütme yoluyla önce dünyaya ilişkin olguları, sonra bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulma çabası*" olarak belirtmişlerdir (Bora, Arslan ve Çakıroğlu, 2006). Genel anlamıyla bilim;

doğru düşünme, doğruyu araştırma, bilimsel metotlar kullanarak sistematik bilgi edinme ve bilgiyi düzenleme süreci, evreni anlama ve tanımlama gayretleri olarak tanımlanmaktadır (Çepni, 2008). Bilim doğal dünyayı anlamada, gerçeklere ulaşmada ve doğadaki olayları açıklamada en etkili yoldur. Bilimdeki ilerlemeler ve gelişmeler ise doğal olayların nedenleri hakkında daha iyi açıklamaların geliştirilmesiyle meydana gelmektedir. Evrim teorisi de bu açıklamalardan biridir.

Evrım teorisi doğa bilimlerinden elde edilen sayısız bilginin harmanlanıp, birleştirilmesini sağlayan ve temel bilimlerin omurgasını oluşturan bir kuramdır (Kılıç, 2012/a). Başka bir ifade ile evrim teorisi, biyoloji biliminin deneysel gerçeklerini hayatın teklifi yanında müthiş zenginliğini açıklayan biyoloji bilimlerini organize eden merkezi bir teori olduğu belirtilmektedir (İrez, Çakır ve Doğan, 2007). Evrim düşüncesi çok eskilere dayansa da özellikle Charles Darwin'in "Türlerin kökeni" adlı kitabının yayınlaması ile daha fazla gündeme gelmiş ve toplum ve toplulukları etkilemiştir. Günümüzde genetikten ekolojiye, embriyolojiden biyokimya, din felsefesinden bilim felsefesine, yer biliminden coğrafyaya, iktisattan sağlığa kadar birçok farklı disiplini etkilemiştir. Genel anlamda evrim teorisi canlıların kökenine dair bir teoridir. Evrim teorisi öğretilmeden biyoloji bilimini anlama, temel bilimsel düşünme becerileri edinme ve bilimsel veri üretmede önemli eksiklerin olacağı belirtilmektedir (Özmen, 2007). Benzer şekilde Evrim teorisinin öğrencilerde bilimsel düşünme becerilerinin gelişmesini sağlayan en önemli ve etkili teorilerden biri olduğunu belirtmektedir (Kuru, 2007). Son olarak Kılıç (2012/b) toplumun gelişmişliğinin göstergesi olan bilim ve fen okuryazarlığı için bireylerin bilimin doğasının yanı sıra evrim teorisinin de neleri iddia ettiğini konusunda en azından genel anlamda bilgi sahibi olması gerektiği belirtilmektedir.

Evrım teorisi ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde, bazı çalışmaların biyoloji öğretmen adaylarının evrim teorisine yönelik tutum üzerine çalışmalar olduğu görülmektedir. Örneğin Özyeral-Bakanay (2008) Biyoloji öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğunun evrim teorisine karşı olumsuz tutum içinde olduğunu belirtmiştir. Köse (2010) yaptığı çalışmada bu görüşü bir adım daha ileri taşıyarak Biyoloji öğretmen ve öğrencilerinin çoğunun evrim teorisini reddettiklerini ve reddedilmesinin sebebinin ise dini inanç ve öğretmenlerin tutumları olduğunu belirtmiştir. Bu olumsuz tutum ve evrim teorisini reddeden görüşlerin yanı sıra Kozalak ve Ateş (2014) Eğitim Fakültesi Biyoloji, Fizik ve İlköğretim Fen Bilgisi öğretmen adayları üzerine yaptıkları çalışmada, evrim teorisi kanıtları, evrim teorisinin bilimsel geçerliliği ve insanoğlunun evrimi konusunda kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğretmen adaylarının evrim teorisinin doğruluğunu veya yanlışlığını söylemede kesin bir yargı içinde bulunmadıklarını göstermektedir. Benzer şekilde Apaydın ve Sürmeli (2009) de üniversite öğrencilerinin evrim teorisine yönelik tutumlarını araştırdığı çalışmada, öğrencilerin fakülte, bölüm, kendilerini tanımlama, anne ve baba eğitim seviyesi gibi değişkenler bakımından evrim teorisine yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Kılıç (2012/c) tarafından yapılan çalışmada, planlanmış davranış teorisinin Biyoloji bölümü öğretmen adaylarının evrim teorisi öğretme niyeti, tutumları ve davranışları üzerinde önemli etkisinin olduğunu belirtmiştir. Evrim teorisi ile ilgili tutum ve görüşlerin yanı sıra ülkemizde eğitim alanında da çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında, öğretmen adaylarının evrim teorisi öğretilmesine yönelik tutumların düşük olduğu (Kahyaoğlu, 2013), ders kitaplarında evrim teorisine yeterince yer verilmediği (Sönmez, Gümüş ve Kurt, 2012) ve ayrıca biyoloji ders programı içerisinde evrim konusu ile ilgili kavram yanlışlarının bulunduğu (Bakanay ve Durmuş, 2013) ile ilgili araştırmalara rastlanılmaktadır. Evrim teorisi ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda eğitim alanında bazı çelişkili durumların olduğu, öğretmen adaylarının teori hakkındaki görüşlerinin onların ilerdeki öğretmenlik mesleğini etkileyebileceği anlaşılmaktadır.

Eğitimin hedefleri arasında, değişik koşullara uyum sağlayabilen, esnek düşünebilen, sorgulayabilen, yaratıcı, eleştirel ve çok yönlü düşünebilen, problem çözebilen, insanlara saygılı ve

düşüncelere hoşgörü ile bakabilen üst düzey düşünme becerilerine sahip bireyler yetiştirmekte bulunmaktadır (Tümkiye ve Ayberk, 2008). Bu üst düzey düşünme becerilerinden biri de eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünme, disiplinli ve öz denetimli bir düşünme biçimidir. Mantıklı düşünme, ileri düzeyde düşünme, muhakeme etme, akıllı davranma ve yaratıcı düşünme gibi düşünme süreçleri ve becerileri içermektedir (Grant, 1988; Paul, 1984). Eleştirel düşünme, yeni fikirlerin ve düşüncelerin üretimi açısından son derece önemli bir entelektüel düşünme biçimidir. Beyer (1985) eleştirel düşünmeyi, bilgi toplama, değerlendirme ve etkili biçimde kullanma becerisi olarak belirtmektedir. Eleştirel düşünme için yapılan tanımlar arasında Özdemir (2005) eleştirel düşünmeyi “bir bilginin ya da iddianın doğruluğunu, geçerliliğini ve güvenilirliğini kanıtlama, bir konu hakkında karar vermede çeşitli kriterlerden yararlanma, okuduğu ya da duyduğu bir şeye ilişkin kanıt elde etmeye çalışma, başkalarının iddia ve düşüncelerini kabul etmeden önce onlardan kanıt isteme, açıklık, dürüstlük, tutarlılık, doğruluk gibi zihinsel ya da entelektüel beceriler” olarak belirtmiştir. Kökdemir (2000)’e göre eleştirel düşünme ile ilgili olarak bireylerde olması gereken özellikler;

- Kanıtlanmış gerçekler ve öne sürülmüş iddialar arasındaki farklılığı yakalayabilme,
- Elde edilen bilgilere ait kaynakların güvenilirliklerini test edebilme,
- İlişkisiz bilgileri kanıtlardan ayıklayabilme,
- Ön yargı ve bilişsel hataların farkında olabilme,
- Tutarsız yargıların farkına varabilme,
- Etkili soru sorabilme,
- Sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme,
- Bireyin kendi düşüncelerinin farkına vardığı üst bilişler şeklinde belirtmektedir.

Eleştirel düşünme bireylerde olması gereken en önemli bilişsel becerilerdendir. Bununla birlikte bireylerin eleştirel düşünme becerilerine sahip olması eleştirel düşünme becerilerini kullanabildikleri anlamına gelmemektedir. Başka bir ifade ile bir bireyin belli eleştirel düşünme becerilerine sahip olması bu becerileri uygun durumlarda kullanacağı anlamına gelmemektedir. Bireyleri eleştirel düşünen bir birey yapan onun bilişsel becerilerinden ziyade eleştirel düşünmeye olan eğilimi olduğu belirtilmektedir (Akbiyık ve Seferoğlu, 2006).

Eleştirel düşünme becerileriyle ilgili çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların daha çok katılımcıların eleştirel düşünme düzeylerini ortaya çıkarmaya yönelik olduğu ve cinsiyet, eğitim düzeyi, bölüm, problem çözme becerileri, empatik düşünme eğilimi, düşünme stilleri, araştırma kaygıları ve yaratıcı düşünme becerileri değişkenleri ile arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir.

Şengül ve Üstündağ (2009) tarafından yapılan çalışmada ortaöğretimde görev yapan fizik öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin düşük olduğu ve bu öğretmenlerin sınıflarında eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik etkinliklere yeterince yer vermediklerini belirtilerek eleştirel düşünme beceri düzeyinin önemi anlaşılmaktadır. Korkmaz (2009), Özdemir (2005) ve Kartal (2012) tarafından yapılan çalışmalarda üniversite öğrencilerinin orta düzeyde eleştirel düşünme becerilerine sahip oldukları ortaya konulmaktadır. Alan-yazın incelemesinde eleştirel düşünme becerilerini artırmaya yönelik yapılan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Örneğin Aybek (2007) konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretimini kullanarak ve Eldeleklioğlu ve Özkılıç (2008) eleştirel düşünme eğitimi sayesinde öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerinde anlamlı artış sağlayabildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Korkmaz (2009) cinsiyet ve bölüm değişkenlerine göre, Tümkiye ve Aybek (2008) üniversite öğrencilerinin anne baba tutumu,

anne eğitim düzeyi ve baskın kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Bökeoğlu ve Yılmaz (2005) eleştirel düşünme becerileri ile araştırma kaygıları arasında, Tümkaya, Aybek ve Aldağ (2009) eleştirel düşünme becerisi ile problem çözme becerileri arasında, Ekinci ve Ayberk (2010) eleştirel düşünme ile empatik düşünme eğilimi arasında, Emir (2013) eleştirel düşünme eğilimi ile düşünme stilleri arasında, ve Gök ve Erdoğan (2011) eleştirel düşünme ile yaratıcı düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmanın Amacı

Tüm toplumlarda toplumu meydana getiren bireylerde aranan en önemli özelliklerden biri eleştirel düşünme becerileridir. Günümüzde açık görüşlü, bilimsel ve eleştirel düşünebilen bireylerin varlığı toplumda yaşanan sorunlara çözüm önerisi üretmesi ve sağlıklı karar vermesi açısından büyük önem taşıdığı belirtilmektedir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Bu araştırmanın amacı, ilköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme alt boyutları perspektifinden karmaşık bir konu olan analitik ve çok yönlü düşünme gerektiren evrim teorisine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla öğretmen adaylarının evrim teorisi ve bu konunun öğretilmesine yönelik görüşleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada evrim teorisi konusunun seçilmesinin nedeni evrim teorisinin birçok disiplinle ilişkisinin olması, siyasi, toplumsal, kültürel ve kişisel olarak üzerinde en çok tartışılan ve bilimin doğasının anlaşılmasında en önemli teorilerinden birisi olmasıdır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1- İlköğretim fen bilgisi öğretmen adayları eleştirel düşünme ve evrim teorisini nasıl algılamaktadırlar?

2- İlköğretim fen bilgisi öğretmen adayları eleştirel düşünme alt boyutları perspektifinden evrim teorisi ve evrim teorisi öğretilmesine yönelik görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi desenlerinden biri olan olgubilim (*fenomenoloji*) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim, bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturduğu belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Bu çalışma, 2014-2015 öğretim yılı içerisinde Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmenliği programında öğrenim gören toplam 5 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın katılımcıları amaçsal örnekleme yaklaşımlarından biri olan ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmanın ilköğretim fen bilgisi öğretmenliği programı öğretmen adayları üzerine uygulanmasının sebebi öğrencilerin Biyoloji, Evrim, Bilimin Doğası ve Tarihi konuları ile ilgili ders almış olmalarıdır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu hazırlanırken uzman kişilerden görüş alınmış ve konuyla ilgili alan yazınları incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında görüşme formu hazırlanmış biri eğitim ve biri alan uzmanı olmak üzere iki öğretim üyesinin görüş ve önerileri doğrultusunda son hali verilmiştir. Veriler bu amaçla 19 tane sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılacak öğrenciye çalışmanın amacı, içeriği hakkında bilgi verilmiş

ve ortalama 30 dakika süren görüşmelerin doğru anlaşılması ve analizlerin sağlıklı yapılması için ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Verilerin Yorumlanması ve Açıklanması

Verilerin yorumlanması ve açıklanmasında nitel veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz tekniği ile yapılmıştır. Betimsel analizde veriler, araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Betimsel analiz ile verilerin analizi ve yorumlanmasında aşağıdaki aşamalar uygulanmıştır. Bunlar sırayla; **(1) betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, (2) tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, (3) bulguların tanımlanması, (4) bulguların yorumlanması**

1- *Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma*; araştırma sorularından ve araştırmanın kavramsal çerçevesinden yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur.

2- *Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi*; bu aşamada daha önceden oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler okunmuş ve düzenlenmiştir.

3- *Bulguların tanımlanması*; bu aşamada düzenlenen veriler tanımlanmış, gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Bu aşamada verilerin kolay anlaşılır ve okunabilir bir dille tanımlanmasına ve gereksiz tekrarlardan kaçınılmasına dikkat edilmiştir.

4- *Bulguların yorumlanması*; bu aşamada tanımlanan bulgular açıklanmış ve anlamlandırılarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla soru formu hazırlanırken alan yazınları incelenmiş ve uzman görüşleri alınmıştır. Verilerin analizinde konunun açıklanabilecek kadar kapsamlı ve öz olmasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte öğretmen adaylarından gönüllülük esası ile soruları içtenlikle cevaplayarak ele alınan olguyu tam olarak yansıtmaları amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini artırmak için öğretmen adaylarının ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi perspektifinden evrim teorisine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Evrim Teorisi

Araştırmaya katılan ilköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının evrim teorisine ilişkin algıları incelendiğinde; evrim teorisini, canlıların değişimi, doğal seleksiyon, mutasyon, genlerin farklılaşması, türler arasındaki çeşitlilik şeklinde algıladıkları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının evrim teorisi sorularına verdikleri cevaplar ilişkin ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

Ö1: “Evrim teorisi; insanların, tüm canlıların ve bitkilerin geçmişten geleceğe değişimlerini inceler. Bir yazara göre evrim teorim benim çarpıtıldığını diyordu. Ben maymundan geldiğimiz yazmamıştım. Benim söylediklerim çarpıtıldı diyordu. Şimdi maymunlara benzediğimiz tartışılır. Fiziksel olarak belki ama ruhsal ve düşünce açısından benzediğimizi düşünmüyorum”

Ö3: “Bana göre evrim teorisi; uzun bir süreçle türler arasında çeşitliliğe neden olan bir olaydır. Genetik sürüklenme, doğal seleksiyon, biyocoğrafya, fosil kayıtlardan elde edilen sonuçlara bakıldığında evrimin olduğunu görebiliyoruz”

Ö4: “Evrim teorisi; insanların geçmişten bugüne kadar nasıl geldiklerini? Nasıl olduklarını? Her hangi bir güç veya enerji ile mi? geldiklerini anlatan teoridir?”

Ö5: “Evrim teorisi doğal seleksiyon, mutasyon ve genlerin farklı şekilde dağılımıdır. Bana göre evrimi destekleyen kanıtlar yoktur”.

Evrim Teorisi Öğretimi

İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının evrim teorisi öğretimine ilişkin görüşleri incelendiğinde; evrim teorisinin genelde karmaşık ve zor bir konu olduğunu buna rağmen evrim teorisinin öğretilmesi gerektiğine ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır. Öğretmen adaylarının evrim teorisi öğretimine ilişkin bazı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

Ö1: “Öğrencilere her türlü bilgi anlatılmalı evrim teorisi de anlatılmalı teori tarafsız olarak anlatılmalı, öğrenci neye inanması gerektiğini kendisi düşünerek eleştirerek anlamalı”

Ö3: “Bence anlatılmalı çünkü evrim ile ilgili yanlış bilgiler aktarılıyor. Dördüncü sınıfta olmamıza rağmen hala arkadaşlara evrim var mı? Dediğimizde bize şu cevabı veriyor maymundan mı geldin? çünkü evrim denilince direk maymun insanın aklına geliyor”

Ö5: “Evrim teorisi tabii anlatılmalı fikirdir, görüştür, bir ideolojinin alt dallarıdır anlatılmalıdır. Bana göre hiçbir bilgi zararlı değildir. Bilgi bilgidir. Fakat evrim teorisi zordur. Müslüman bir ülkede yaşadığımız için öğretmenlerin öğrencilere evrim teorisini anlatması zordur. Taş patlasa bir iki kişi inanır”

Eleştirel Düşünme

İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünmenin tanımına ilişkin görüşleri incelendiğinde; eleştirel düşünmeyi genel olarak bireylerin olaylara tarafsız ve bir bütün olarak bakabilmesi, bir olaya olumlu veya olumsuz yönleri ile bakabilmesi, açık fikirli ve sorgulayıcı olması, başka kişilerin düşüncelerine saygı göstermesine ilişkin ifadelerde bulunmuştur. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin bazı ifadeleri aşağıda belirtmişlerdir.

Ö1: “Eleştirel düşünme; bir insanı kötülemek için yapılmamalı o insanın eksik yönleri güzel bir dille anlatılmalı, eleştiri o insanı geliştirir aslında, eleştirel düşünen insan; karşıdaki insanın eksik yönlerini kırmadan anlatırsa iyi olur. Eleştirel düşünme iyi ya da kötü yönde olmak üzere ikiye ayrılır. Genelde insanlar kötü yönde algılar. İyi yönde de kötü yönde de olsa aslında insanlar gelişir”

Ö2: “Eleştirel düşünme denince sadece bir şeyi tek taraftan bakarak eleştirmek değil, hani iki taraftan bakması gerekir. Yani kötü diye eleştirmemesi lazım, olumlu veya olumsuz her taraftan düşünmesi gerekir. Bence”

Ö3: “Eleştirel düşünme denilince direk araştırarak düşünme geliyor. Düz mantık değil farklı alternatif düşünceleri araştırması aklıma geliyor, bilimsel düşünmeli, ön yargılı düşünmemeli”

Ö4: “Eleştirel düşünme; olumluda olabilir, olumsuzda olabilir sorgulama becerisidir”

Eleştirel düşünme eğilimi boyutunda evrim teorisine yönelik görüşleri

İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme alt boyutları içinde yer alan doğruyu arama, açık fikirli olma, ilgili olma, derinlik, anlamlılık, farklı düşünceleri değerlendirme, kendi düşüncelerine ters olsa bile nesnel davranarak sorgulayabilmeye ilişkin görüşleri incelendiğinde; Öğretmen adaylarının evrim teorisi ile ilgili olarak objektif bir şekilde soru sorabileceklerini, başkalarının görüşlerini dikkate alabileceklerini, empati kurabileceklerini, hoşgörülü davranabileceklerini ve tarafsız olabileceklerine ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır. Öğretmen adaylarının bu konuya ilişkin bazı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

Ö1: “Benim karşı görüşüm olsa da onu dinlerdim, bakardım, soru sorardım, cevabını verirse, kanıt sunarsa düşünürdüm. Ben her türlü düşünceye açığım. Bir noktada uzlaşırız. Evrim teorisi ile ilgili internetin dışında alternatif kaynaklara gerek duymadım. Evrim teorisi ile ilgili İki farklı görüşü karşılaştırdım, değerlendirdim hangisi yakın ve gerçekçi geliyorsa onu seçerim”

Ö2: “Evrim teorisi ile ilgili olarak soru sorabilirim, hoşgörülü davranabilirim. Elbette farklı görüşleri dikkate alabilirim. Ama beni etkilemesi gerekir. Evrim teorisi zordur. İnsanların düşünceleri sabittir. Dinen de biraz ters düşüyor. O denenle biraz anlatılması zordur. Bu konuda bayağı donanımlı olmak gerekiyor”

Ö3: “Çok uç bir düşünce ise mantık çerçevesinde bakmaya çalışırım. Eğer fazla zedeleyecek bir şey yok ise hoşgörü ile karşılayabilirim. Başka insanların görüşlerini alırım ama sonuçta görüşlerimi kendim, kendi kararım ile veririm, onların görüşlerine bağlı kalmam. Evrim teorisi ile ilgili bilgilerimi gördüğüm derslerden yola çıkarak şey yapıyorum. Örneğin Lamarck’ın öne sürdüğü düşünceler var bunların yanlış olduğunu göre biliyoruz. Darwin’inde öne sürdüğü doğrular var bunları bilimle karşılaştırdığımızda doğruluğu görebiliriz”

Ö4: “Evrim teorisi ile ilgili soru sorabilirim, hoşgörülüüyümdür. Tabii başkalarının düşüncelerini alırız. Empati kurarız. Araştırma yaparak çeşitli görüşler alırız. Fakat evrim teorisinin günlük hayata pek azla faydası yoktur. Zordur. Çünkü evrim teorisi ile ilgili birçok görüş vardır. Bunları değiştirmek zordur. Karmaşıktır. Tabii bu konu hakkında araştırma yapmazsak doğruluğunu bilemeyiz”

Ö5: “Evrim teorisini ile ilgili düşünceleri dikkate alırım, soru sorabilirim. Beni rahatsız etmedikten sonra rahatsız olmam. İnsanları rahatsız ederse hoşgörülü olmam. Ben doğru olmadığını düşünüyorum. O zaman bir ağaçta kendi kendine bir kalem yapsın” .

Tartışma ve Sonuçlar

Bu çalışmada, ilköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme perspektifinden evrim teorisine yönelik görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Teori, doğal dünyanın olgularının bir neden sonuç ilişkisi içerisinde nasıl ve niçin belirli bir durum veya davranışa sahip olduğunu açıklama gücüne sahip son derece güçlü delillerle desteklenmiş tutarlı açıklamalar olarak ifade edilmektedir (Abd-El-Khalick, Lederman, Bell ve Schwarz, 2001). Evrim teorisi ise bütün canlıların ortak bir atanın soyları boyunca ortaya çıkan değişimler ve bu değişimlerin sebebinin genlerdeki mutasyonlar ve doğal seleksiyon mekanizmasıyla açıklayan bir teori olarak ifade edilmektedir (Taslaman, 2013). Yapılan bu çalışmada, ilköğretim fen bilgisi öğretmen adayları evrim teorisini canlıların değişimi, doğal seleksiyon, mutasyon, genlerin farklılaşması ve türler arasındaki çeşitlilik olarak ifade ettikleri belirlenmiştir. Buna göre öğretmen adayları evrim teorisini, türlerin çeşitliliği, canlılarda meydana gelen değişim ve bu değişimlerin mekanizmaları olarak algıladıkları söylenebilir. Kence (2007) bilim insanlarının bir teoriyi mutlak doğru olduğu için değil söz konusu olay ya da olaylara o gün içinde en iyi açıklama gücüne sahip olduğu için kabul ettikleri belirtilmektedir. Kılıç (2012/b) ise evrim teorisini doğa bilimlerinden elde edilen sayısız bilginin harmanlanıp, birleşmesini sağlayan ve temel bilimlerin omurgasını oluşturan bir kuram olduğu belirtilmektedir. Apaydın, Çobanoğlu ve Taşkın (2006) evrim teorisinin, evrensel çekim teorisi ve hücre teorisi gibi bilimsel süreçler sonucunda geliştirilmiş bir teori olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte eğitimin en önemli amaçlarından biri toplumun gelişmesine katkıda bulunabilecek sorgulayabilen, araştırabilen ve eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirmektir. Bilgi patlamasının yaşandığı ve bilginin hızla yayıldığı bir ortamda bilgilerin sorgulanması ve eleştirel bir bakış açısıyla içselleştirilmesi oldukça önemlidir. Eleştirel düşünme hayatın her anında başarılı olmak için göz önünde bulundurulması gereken bir özelliktir. Yapılan çalışmada, ilköğretim fen bilgisi öğretmen adayları eleştirel düşünmeyi; olaylara karşı yapılan

açıklamalarda bireylerin tarafsız ve bir bütüncül olarak bakma durumu, açık fikirli ve sorgulayıcı olması, olayların olumlu veya olumsuz yönlerini ayırt etmesi ve kişilerin düşüncelerine karşı saygılı olma şeklinde algıladıkları belirlenmiştir. Alan yazınlarında eleştirel düşünme, bir bilginin ya da iddianın doğruluğunu, gerçekliğini ve güvenilirliğini kanıtlama, bir konu hakkında karar vermede çeşitli kriterlerden yararlanma, okuduğu ya da duyduğu bir şeye ilişkin kanıt elde etme, başkalarının iddia ve düşüncelerini kabul etmeden önce onlardan buna ilişkin çeşitli kanıtlar isteme, bilginin doğruluğunun irdelenmesi, açıklık, dürüstlük, tutarlılık ve doğruluk gibi zihinsel ya da entelektüel beceriler olduğunu belirtmektedir (Beyer, 1987; Çetinkaya, 2011; Gündoğdu, 2009; Özdemir, 2005). Diğer bir ifade ile eleştirel düşünme iyi düşünmenin normları, insan düşüncesinin mantıksal yönü ve açık fikirlilikle gerçeğe ulaşmak için ihtiyaç duyulan entelektüel bir özellik olarak belirtilmektedir (Gibson, 1995; Halper, 1998; Ten Dam ve Volman, 2004, Doğanay, Akbulut-Taş ve Erden, 2007). Kökdemir (2003) eleştirel düşünmeyi analitiklik, açık fikirlilik, meraklılık, kendine güvenme, doğruyu arama ve sistematiklik alt boyutları açısından değerlendirmiştir. Buna göre analitiklik, ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında nesnel kanıt kullanma; açık fikirlilik, başka kişilerin görüş ve düşüncelerini dikkat etme; meraklılık yeni bilgileri öğrenme eğilimi veya ilgi durumu, kendine güven, kişinin kendi akıl yetisine olan güveni; doğruyu arama, birbirinden farklı düşünceleri değerlendirme ve gerçeği arama eğilimi şeklinde ifade etmiştir.

Yapılan araştırmada öğretmen adaylarının eleştirel düşünme açısından evrim teorisine yönelik görüşleri incelendiğinde; öğretmen adayları evrim teorisi konularıyla ilgili olarak objektif bir şekilde soru sorabileceklerini, farklı görüşleri dikkate alabileceklerini, empati kurabileceklerini, karşı fikirlere hoşgörüli davranabileceklerini ve tarafsız olabileceklerini belirtmişlerdir. Yapılan benzer çalışmalarda, Korkmaz (2009) eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta düzeyde olduğunu belirtmiştir. Buna karşın Doğanay, Akbulut-Taş ve Erden (2007) ise üniversite öğrencilerinin güncel konuları eleştirel olarak dikkate almada farklı bakış açılarını dikkate almadan yargıladıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Özdemir (2005) ise 128 üniversite öğrenci ile yaptığı çalışmada, eğitim fakültesi öğrencilerinin okudukları, duydukları veya gördüklerinin doğruluğunu araştırma ya da merak etme eğilimi olmadığını, bilgiyi, sorgulama ihtiyacı duymaksızın kullandığını belirtmiştir. Çalışmada, öğretmen adayları evrim teorisi ile ilgili bilgi kaynağı olarak en fazla interneti kullandıklarını belirtmişlerdir. Kesin (2015) Türkiye’de 16 adet evrim konusunu içeren web siteleri üzerine yaptığı çalışmada, biyolojik evrim ile ilgili olarak 6 adet web sitesinin eğitsel amaçlı kullanılabilir olduğunu 10 tanesinde ise sunulan bilgilerin kaynağı yönünden yetersiz olduklarını belirtmiştir. Ayrıca öğretmen adayları evrim teorisinin zor ve karmaşık bir konu olduğunu, dinen biraz ters olduğunu, insanların düşüncelerinin sabit olduğunu, bu konuda donanımlı olmak gerektiğini, kendilerini ve insanları rahatsız ederse hoşgörüli olmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğretmen adaylarının derinlemesine düşünme, alternatif bilgi kaynaklarından arama yapma, gerçeği arama, bir teorinin doğruluğunu araştırma ve bilgiyi derinlemesine inceleme gibi eleştirel düşünme boyutları konusunda yeterli olmadıkları söylenebilir. Sonuç olarak, ilköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarına fen biliminin en önemli ve tartışmalı teorilerinden biri olan evrim teorisinin öğretimi sadece geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri ile değil eleştirel düşünme öğretimi yöntem ve teknikleri ile birlikte verilmesi evrim teorisinin öğrenilmesini kolaylaştırabilir. Bununla birlikte eleştirel düşünmenin hatalı veya yanlış düşünceleri bulma ya da standart bir düşünme olmadığı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- ABD-EL-KHALİCK, F., LEDERMAN, N.G., BELL, R.L., & SCHWARTZ, R.S. (2001). Views of Nature of Science Questionnaire (VNOS): Toward Valid and Meaningful assessment of Learners' Conceptions of Nature of Science. *Annual International Conference of the Association for the Education of teachers in Science (AETS)*, Costa Mesa, CA.
- AKBIYIK, C. ve SEFEROĞLU, S.S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(32), 90-99.
- APAYDIN, Z., ÇOBANOĞLU, E.O. ve TAŞKIN, Ö. (2006). Evrim Öğretimi için Model Önerisi: Soyağacı, Hat Modeli ve El modeli oluşturma, *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 95-108.
- APAYDIN, Z. ve SÜRMEİ, H. (2009). Üniversite öğrencilerinin evrim teorisine yönelik tutumları. *İlköğretim Online*, 8(3), 820-842.
- AYBEK, B. (2007). Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 43-60.
- BAKANAY, Ç.D. ve DURMUŞ, Z.Ö. (2013). Lise biyoloji öğretim programında evrim eğitiminin kapsamı ve içeriğinin değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 92-103.
- BEYER, B.K. (1985). *Critical Thinking: What is it?* Social Education. 49.
- BEYER, B. (1987). *Practical Strategies for the Teaching of Thinking*. Boston: Allyn and Bacon, INC.
- BORA, D., ARSLAN, O. ve ÇAKIROĞLU, J. (2006). Lise öğrencilerinin bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 32-44.
- BÖKEOĞLU, O.Ç. ve YILMAZ, K. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 41, 47-67.
- ÇEPNİ, S. (2008). *Fen ve Teknoloji Öğretimi (Kuram dan Uygulamaya)*. Pegem Akademi Yayıncılık
- ÇETİNKAYA, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 93-108.
- DOĞANAY, A., TAŞ, M. A. ve ERDEN, Ş. (2007). Üniversite öğrencilerinin bir güncel tartışmalı konu bağlamında eleştirel düşünme becerilerinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 13(4), 511-546.
- ELDELEKLİOĞLU, J. ve ÖZKILIÇ, R. (2008) Eleştirel düşünme eğitiminin PDR öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 25-36.
- EKİNCİ, Ö. ve AYBERK, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim online*, 9(2), 816-827.
- EMİR, S. (2013). Öğretmenlerin düşünme stillerinin eleştirel düşünme eğilimlerini yordama gücü (İstanbul-Fatih Örneği), 13(1), 325-347.

- GIBSON, C. (1995). Critical thinking: implications for instruction. *Reference & User Services Quarterly*, (35) 1, 27-35.
- GÖK, B. ve ERDOĞAN, T. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 44 (2), 29-51.
- GÜNDOĞDU, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanlışlar. *Celal Bayar Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler* 7(1), 57-74.
- GRANT, G.E. (1988). *Teaching Critical Thinking*. Praeger Publishers. New York.
- HALPERN, D.F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains. *American Psychologist*, 53, 449-455.
- İREZ, S., ÇAKIR, M. ve DOĞAN, Ö. (2007). Bilimin doğasını anlamak: evrim eğitiminde bir önkoşul. *Biyoloji Eğitiminde Evrim Sempozyumu*, 291-302.
- KAHYAOĞLU, M. (2013). Öğretmen adaylarının evrim teorisi öğretimine yönelik tutumları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 7(1). 83-96.
- KARTAL, T. (2012). İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 13(2), 279-297.
- KENCE, A. (2007). Biyoloji Eğitiminde Evrim ve Yaradılışçılık. *Biyoloji Eğitiminde Evrim*. 3-4 Mayıs 2007. Malatya: İnönü Üniversitesi, 215-222.
- KESİN, B. (2015) Biyoloji öğretmen adaylarının evrimle ilgili kavram yanlışlarının ve biyolojik evrim konusunu içeren web sitelerinin incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum
- KILIÇ, D.S. (2012/a). Biyoloji öğretmen adaylarının evrim öğretimi niyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 250-262.
- KILIÇ, D.S. (2012/b). Biyoloji öğretmen adaylarının evrim öğretimi konusunda okul-aile toplum ilişkilerine yönelik yeterlilikleri. *3rd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*. 2115-2124.
- KILIÇ, D.S. (2012/c). Biyoloji öğretmenlerinin evrim öğretimi niyetlerinin planlanmış davranış teorisi çerçevesinde incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 294-305.
- KOZALAK, G. ve ATEŞ, A. (2014). Üniversite fen bilimleri birinci sınıf öğrencilerinin evrim teorisini kabul düzeyleri. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1) Özel, 135-148.
- KORKMAZ, Ö. (2009) Eğitim fakültelerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7(4), 879-902.
- KÖKDEMİR, D. (2000). Deniz yıldızlarını kurtarmaya çalışanların öyküsü: Eleştirel ve yaratıcı düşünme. *XI. Ulusal Psikoloji Kongresi*, 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.
- KÖKDEMİR, D. (2003). *Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KÖSE, Ö.E. (2010). Biyoloji öğretmenlerinin ve öğrencilerinin dini inançları ve evrim teorisine karşı tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 189-200.
- KURU, M. (2007). Türkiye'deki biyoloji eğitiminin bilimsel düşüncenin gelişmesi üzerindeki etkileri. *Biyoloji Eğitiminde Evrim Sempozyumu*, 167-171.

- ÖZDEMİR, S.M. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 297-316.
- ÖZMEN, M. (2007). Biyoloji eğitiminde evrim. *Biyoloji Eğitiminde Evrim Sempozyumu*, 5-7.
- ÖZYERAL-BAKANAY, Ç.D. (2008). *Biyoloji öğretmen adaylarının evrim teorisine yaklaşımları ve bilimin doğasına bakış açıları*. Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- PAUL, W.R. (1984). The socratic spirit: an answer to louise goldman. *Educational Leadership*, 63-64.
- SEFEROĞLU, S.S., & AKBIYIK, C. (2006). Eleştirel düşünme eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.30, 193-200.
- SÖNMEZ, S., GÜMÜŞ, İ. ve KURT, M. (2012) Türk eğitim sisteminde evrim. *EKEV Akademi Dergisi*, 16 (51), 229-246.
- ŞENGÜL, C. ve ÜSTÜNDAĞ, T. (2009). Fizik öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimi düzeyleri ve düzenledikleri etkinliklerde eleştirel düşünmenin yeri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 36, 237-248.
- TASLAMAN, C. (2013). *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*. İstanbul Yayınevi. İstanbul
- TEN DAM, G. & VOLMAN, M. (2004). Critical thinking as a citizenship competence teaching strategies. *Learning and Instruction*. 14, 359-379
- TÜMKAYA, S. ve AYBEK, B. (2008). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 387-402.
- TÜMKAYA, S., AYBEK, B. ve ALDAĞ, H. (2009). An Investigation of university students' critical thinking disposition and perceived problem solving skills. *Eurasian Journal of Educational Research*. 36, 57-74.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- KAHYAOĞLU, M., ÇETİN, A., (2015). “Eleştirel Düşünme Becerileri Perspektifinden Öğretmen Adaylarının Evrim Teorisine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi / Investigation Of Pre-Service Teachers' Views Towards The Theory Of Evolution In Their Critical Thinking Perspectives”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8582>, p. 547-560.

DİJİTALLEŞTİRME SÜRECİ VE DİJİTAL KÜTÜPHANE UYGULAMALARINA BİR BAKIŞ*

*Esmeray KARATAŞ ATEŞ***

ÖZET

Teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ivme kazanan internet, artık her tür bilgiye erişimde yoğun biçimde kullanılan vazgeçilmez bir teknolojik araç konumuna gelmiştir. İnternette farklı kurum, kuruluş veya sivil oluşumların hizmete sunduğu ücretli ya da ücretsiz olarak erişilebilen özellikle İngilizce dilinde çok çeşitli bilgi kaynağı yer almaktadır. Ancak kullanıcılar için bilimsel bilgiye erişme noktasında internette yer alan Türkçe içerikler yetersiz kalmaktadır. Özellikle araştırmacı kullanıcılar için zamandan ve mekândan bağımsız olarak bilgiye erişmek giderek önem kazanmaktadır. Bu aşamada kullanıcıların bilgi taleplerini karşılayabilecek en iyi uygulama dijital kütüphanelerdir. Dijital kütüphaneler, hobi amaçlı kullanımlarının yanında hem bilimsel çalışmaların takip edilmesine hem de kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayabilecek nitelikte oluşumlardır. Dünyada hızla gelişen ancak ülkemizde gelişme aşamasında olan dijitalleştirme çalışmaları henüz yeterli düzeyde değerlendirilmemektedir. Bu nedenle daha çok Türkçe bilgi kaynağının telif hakları kapsamında ele alınarak hedef kitlesinin bilgi gereksinimlerini önceleyerek ve dijitalleştirme standartlarına uygun bir biçimde dijitalleştirilmesi, bunları içeren dijital kütüphaneler oluşturulması ve bu kütüphanelerin içeriklerinin tamamına internet ortamında erişilebilir hale getirilerek kullanıcıların hizmetine sunulması gerekmektedir.

Bu çalışma, dijital kütüphane kavramını ve tarihsel gelişimini açıklayarak dijitalleştirme standartlarına yer vermekte ve bu çerçevede özgür ve açık kaynak kodlu dijital kütüphane yazılımları ile dijital kütüphane örnek uygulamalarını tanıtarak dijital kütüphane oluşturmak isteyenlere başlangıç noktası niteliğinde bir kaynak sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleştirme, dijital kütüphaneler, bilgi hizmetleri, özgür ve açık kaynak kodlu yazılımlar

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Darüşşafaka Eğitim Kurumları, El-mek: kesmeray@gmail.com

AN OVERVIEW TO THE DIGITIZATION PROCESS AND DIGITAL LIBRARY APPLICATIONS

ABSTRACT

Internet gained momentum with the development of technology, it has now become an indispensable technological tool used extensively in the position to access all types of information. Through the internet; different organizations, institutions or non profit organizations offer a wide variety of information services that can be accessed in exchange for a fee or for free, especially in the English language. However, Turkish content in the internet in regard to scientific knowledge is usually insufficient. In particular, to be able to access information independent of time and place, is becoming increasingly important for users who are researchers. At this stage, the best practice to meet the demand of information of the users are digital libraries. Apart from their recreational use and for scientific studies, digital libraries are formations which can enable following scientific work, protection of cultural heritage and passing it onto future generations.

Digitization process is rapidly progressing in the world, but it is stil developing in our country and cannot be evaluated as adequate for the time being. Therefore, more Turkish information sources have to be digitized in accordance with the digitization standards, while handled according to the effectual copyrights and prioritized according to information requirements of the target audience; digital libraries containing these information should be created and all content of these libraries have to be accessible on the internet at the users' service.

In this study, the concept and the historical development of digital library are explained and digitization standards are covered and in this context, it is aimed to provide a starting point for those, who want to create a digital library by introducing free and open source digital library softwares and digital library sample applications.

STRUCTURED ABSTRACT

Internet gained momentum with the development of technology, it has now become an indispensable technological tool used extensively in the position to access all types of information. Through the internet; different organizations, institutions or non profit organizations offer a wide variety of information services that can be accessed in exchange for a fee or for free, especially in the English language. However, Turkish content in the internet in regard to scientific knowledge is usually insufficient. In particular, to be able to access information independent of time and place, is becoming increasingly important for users who are researchers. At this stage, the best practice to meet the demand of information of the users are digital libraries. Apart from their recreational use and for scientific studies, digital libraries are formations which can enable following scientific work, protection of cultural heritage and passing it onto future generations.

Digitization process is rapidly progressing in the world, but it is stil developing in our country and cannot be evaluated as adequate for the time being. Therefore, more Turkish information sources have to be digitized in accordance with the digitization standards, while handled according to the effectual copyrights and prioritized according to information requirements of the target audience; digital libraries containing these information should be created and all content of these libraries have to be accessible on the internet at the users' service.

In this study, the concept and the historical development of digital library are explained and digitization standards are covered and in this context, it is aimed to provide a starting point for those, who want to create a digital library by introducing free and open source digital library softwares and digital library sample applications. As free and open source software for digital library, DSpace, Eprints and greenstone softwares are introduced in this work. Also as for digital library applications Gutenberg Project, International Children's Digital Library project, the Europe's Digital Library Europeana, the World Digital Library, and Internet Archive are covered in the study. In Turkey digitization work of important institutions such as National Library and Republic of Turkey General Directorate of State Archives are also included.

Until the middle of the 20th century traditional functions of libraries; such as collecting, organizing and presenting printed sources have continued without undergoing a major change. Previously, representing a stable structure; with the impact of technology, libraries undergone major changes, especially in developed countries, from 1960's onwards. (Üstün, 1994: 217). The restriction of time and place for accessing the information at traditional libraries is eliminated to a great extent with the technological advances for electronic libraries and users can access the information they need directly no matter where they reside in the world (Yılmaz, 2008 ve 2013; Wilensky, 1995: 60). When we search the literature in the field of library and information science; the first time we encounter the idea of a digital library, expressed in different terms such as virtual library, electronic library and Walless library, in Vannevar Bush's essay *Düşünbildikçe*, Atlantic Monthly magazine, published in 1945 (Yılmaz, 2013: 242).

The emergence of the Internet in 1993 and its rapid development became the most important factor in the formation of digital libraries. The first meaningful attempt for digital libraries is NDLP (National Digital Library Program) Project of the Library of Congress's in 2000. NDLP, aiming to provide online access to five million digitized source, is the first web-based digital library, accessible to a wide group of users (McGinty, 2001; Subaşıoğlu, 2001: 46). Digital libraries comprise of library and information systems, complex information systems such as information retrieval and human- computer interaction. The interdisciplinary nature of the digital library is reflected in the different definitions in the literature (Joint and Law, 2000; Cleveland, 1998; Malizia, Bottoni and was Levaldi 2010, p.172) Digital Libraries Initiative, formed between 1994-1998 is one of the most important projects in the field of digital library. In the US a large number of digital library projects have been produced by universities, libraries and publishers. The biggest contribution to the development of academic

Turkish Studies

digital library project has been made by the National Science Foundation (Spink, 1999: 18; Arms, 2000: 63). Some projects have been formed by Digital Library Federation, which is operating under the umbrella of the Council on Library and Information Resources.

According to the National Science Foundation, digital libraries are 'a group of electronic resources, with the technical ability and power, to serve the aim of production, research and exhibition of knowledge'. Council on Library and Information Resources, defined digital library as, 'a library, which has a collection that is electronically accessible and a library which is accessible from anywhere' defined as (McGinty, 2001). Kilker and Gay define digital library as 'a system with online archives, Internet, online journals, a private library collection or with a combination of all these; based on computer' (Kilka, 1998: 60). Witten defined digital library as; "Focused collections of digital objects, including text, video, and audio, along with methods for access and retrieval, and for selection, organization, and maintenance." (Witten, 2010: 7). According to the Digital Library Federation, digital libraries are 'institutions providing necessary resources, including personnel; to select, configure digital collections, provide intellectual access to those collections, interpret, distribute them, protect their integrity and enable them to sustain their existence over time." Thus, easy and economical access to these resources by a particular community or groups become possible (quoted from Subasioglu Borgman, 2001). According to another definition digital library is 'a kind of information service; where all sources of information is obtained in the form that can be processed by a computer and where various functions towards these resources; such as supply, storage protection and access, are performed by using the digital technology'. A digital library can present audio and visual resources in addition to text-only format. These resources may be digitally produced or digitized subsequently by using tools and techniques (Yilmaz, 2008 and 2013; Oppenheim and Smithson, 1999: 97).

With the continuous development of information technology, the Internet has now become an indispensable tool for accessing all kinds of information. But for researchers internet as a tool to access scientific information remains insufficient, especially in regard to Turkish content. Therefore, more Turkish information sources should be digitized in accordance with digitizing standarts, digital libraries should be formed and those libraries should be made accessible over the internet. Development in technology has led to emergence of new applications in library and information science as in other areas of science. By its very nature, during the implementation of new technological developments; conceptual conflicts can rise, especially in issues where disciplines should be in particularly close relations with each other. For example, in some previous works digital libraries are mentioned as library without walls, virtual libraries or electronic library. However, today the digital library concept is used widespread and is considered as accepted. Digital libraries can hold any kind of information source available in traditional libraries, such as books, photographs, voice records etc. provided that they are digitized in accordance with the digitization standarts. The main reason for the creation of a digital library is to enable users to access the information

they need in the shortest possible time and with accuracy without being restricted by time and place. Today's users request to obtain the service they receive from a traditional library as well as on the internet. In order to provide such a service over the internet; digital libraries, containing every kind of printed material in digital form are needed to be formed.

In a digital library users can search by a variety of metadata elements such as the name of the work, author's name, publishing year and using the authority directories for author, publisher, directory name etc. they also have the possibility to easily access sources easily and accessing full text of the information sources if it is in accordance with copyright policies. In the case it is constructed in accordance with the standards a digital library can transfer very easily data to other digital libraries and can perform resource sharing. An important aspect of setting up a digital library is that the digitization process and digital library softwares are rather costly. In this case with the works which already exists in digital form should be started at the beginning. Using free and open sources as digital library software introduced in this article can eliminate this cost. When deciding the appropriate software the volume of the collection, the technical requirements of the software and whether it can meet the demand on the long run should be considered. Before deciding on the software expert opinion should be taken and testing phase should be good evaluated. Another very important aspect is promoting the library even at the establishment phase and testing it simultaneously with the users. These issues should be taken into consideration and formation of digital libraries in Turkey, which meet the needs of the target audience and acquire resources along these needs, have to be accelerated.

Key Words: Digitization, digital libraries, information services, free and open source software

Dijital Kütüphane: Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve

Kütüphaneler, 20. Yüzyılın ortalarına kadar geleneksel anlamdaki işlevleri olan basılı kaynakları toplama, düzenleme ve yararlandırma biçimlerini çok büyük bir değişime uğramadan sürdürmüşlerdir. Önceleri durağan yapıda iken teknolojinin kütüphaneler üzerinde etkisini gösterdiği 1960'lı yıllardan itibaren özellikle gelişmiş ülkelerde, büyük değişiklikler göze çarpmaktadır (Üstün, 1994: 217). Teknolojik gelişmeler, geleneksel kütüphanelerin tersine elektronik kütüphanelerdeki bilgilere erişimde zaman ve mekan sınırlamasını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır ve kullanıcılar gereksinim duydukları bilgiye dünyanın neresinde olursa olsun doğrudan erişebilmektedir (Yılmaz, 2008 ve 2013; Wilensky, 1995: 60).

Kütüphane ve Bilgi bilimi alanı literatürünü taradığımızda sanal kütüphane, elektronik kütüphane ve duvarsız kütüphane gibi farklı terimlerle ifade edilen dijital kütüphane fikrinin ilk kez *Vannevar Bush* 'un, 1945 yılında *Atlantic Monthly* isimli dergide yayınladığı *Düşünebildikçe* isimli çalışmasında ortaya çıktığı görülmektedir (Yılmaz, 2013: 242). İnternetin 1993'te ortaya çıkması ve çok hızlı bir biçimde gelişmesi ise dijital kütüphanelerin yapılandırılmasını sağlayan en önemli etken olmuştur. Dijital kütüphanelere ilişkin ilk anlamlı girişim 2000 yılında Amerika'nın ulusal kütüphanesi olan Kongre Kütüphanesi (*Library of Congress*)'nin *NDLP (National Digital Library Program)* isimli projesidir. İşbirliği içinde olduğu kuruluşların dermesindeki dijitalleştirilmiş 5 milyon kaynağın çevrimiçi erişilebilirliğini sağlamayı amaçlayan NDLP, çok geniş bir kullanıcı

kesimi tarafından erişilebilir web tabanlı ilk dijital kütüphane hizmetidir (McGinty, 2001; Subaşıoğlu, 2001: 46).

Dijital kütüphaneler kütüphane ve bilgi sistemleri, bilgi erişim ve insan-bilgisayar etkileşimi (*human-computer interaction*) gibi karmaşık bilgi sistemlerini içeren bir yapıya sahiptir. Dijital kütüphanelerin bu disiplinler arası doğası literatürde farklı tanımlamalarını yansıtmaktadır (Joint ve Law, 2000; Cleveland, 1998; Maliza, Bottoni ve Levialdi, 2010, s.172) 1994-1998 yılları arasında ortaya çıkan Dijital Kütüphaneler Girişimi (*Digital Libraries Initiative*), dijital kütüphane alanında önemli çalışmalardan biridir. Amerika'da yine çok sayıda dijital kütüphane projesi, üniversiteler, kütüphaneler ve yayıncılar tarafından üretilmiştir. Akademik dijital kütüphane projelerinin gelişimine en büyük katkı, Ulusal Bilim Vakfı (*National Science Foundation*) tarafından yapılmıştır (Spink, 1999: 18; Arms, 2000: 63). Bazı projeler, Kütüphane ve Bilgi Kaynakları Konseyi (*Council on Library and Information Resources*)'nin şemsiye organizasyonluğu altından bulunan Dijital Kütüphane Federasyonu (*Digital Library Federation*) tarafından üretilmiştir. Ulusal Bilim Vakfı'na göre dijital kütüphane, “bilginin üretilmesi, araştırılması ve kullanılması amaçlarına yönelik bir dizi teknik yetenek ve güç sergileyen elektronik kaynaklar grubu”dur. Kütüphane ve Bilgi Kaynakları Konseyi, dijital kütüphaneyi, “elektronik olarak erişilebilir dermesi bulunan ve herhangi bir yerden erişilebilen kütüphane” olarak tanımlamaktadır (McGinty, 2001). Kilker ve Gay, dijital bir kütüphaneyi “çevrimiçi arşivler, internet, çevrimiçi dergiler, kütüphanenin kendi dermesi ya da bunların bir kombinasyonu ile çevrili bilgisayara dayalı bir sistem” olarak tanımlamaktadır (Kilker, 1998: 60). Witten dijital kütüphaneyi; “metin, video ve ses içeren dijital nesnelerden oluşan koleksiyonun seçimi, düzenlenmesi ve nesnelere erişim ile birlikte korunmasına odaklanan bir kütüphane” olarak tanımlamaktadır (Witten, 2010:7). Dijital Kütüphane Federasyonu'na göre dijital kütüphane, “dijital dermelerin seçilmesi, yapılandırılması, bunlara entelektüel erişim sağlanması, yorumlanması, dağıtılması, bütünlüklerinin korunması ve zamana karşı varlığını sürdürmesi için, uzmanlaşmış personel dahil gerekli kaynakları sağlayan kuruluş” olarak tanımlanır. Böylelikle bu kaynaklardan belirli bir topluluk ya da gruplar tarafından kolaylıkla ve ekonomik olarak yararlanılması mümkün olmaktadır (Borgman'dan aktaran Subaşıoğlu, 2001). Başka bir tanıma göre dijital kütüphane “bilgi kaynaklarının tamamının bilgisayarla işlenebilir formdan elde edilebildiği ve bu kaynaklara yönelik sağlama, depolama, koruma ve erişim gibi çeşitli fonksiyonların da dijital teknolojilerden yararlanılarak gerçekleştirildiği bir tür bilgi hizmeti”dir. Bir dijital kütüphanede yalnızca metin formatlı bilgi kaynakları değil görsel ve işitsel kaynaklar da sunulabilmektedir. Bu kaynaklar, dijital olarak ortaya çıkarılmış kaynaklar olabileceği gibi sonradan bazı araç-gereç ve teknikler kullanılarak dijitalleştirilmiş kaynaklar da olabilirler (Yılmaz, 2008 ve 2013; Oppenheim ve Smithson, 1999: 97).

Dijitalleştirme Standartları

Dijitalleştirme, “elektronik sistemlerce algılanamayan yapılandırılmamış formdaki bilginin elektronik ortamca algılanabilecek yapılandırılmış forma çevrilmesi uygulamaları” olarak tanımlanabilir (Külcü, 2010: 297).

Bilgi kaynağına erişimin artırılması, bilgi kaynağının aslının korunması ve uzun vadede ekonomik bir hamle olması bakımından dijitalleştirme çalışmaları yapılmaktadır (Lee, 2001: 4-6). Çok çeşitli bilgi kaynaklarını içeren dijital kütüphaneler, herhangi bir donanım ve uygun olan herhangi bir yazılımı kullanabilirler. Burada nihai hedef bilginin düzenlenmesi, yönetilmesi ve bu bilgilere çevrimiçi erişimin sağlanmasıdır (Yılmaz, 2013; Subaşıoğlu, 2001: 52-53).

Dijitalleştirme sürecinin en önemli aktörleri yazar, basılı materyal, dijitalleştirme, dijital dosyalar, kataloglama, dijital nesne, dijital kütüphane yazılımı ve dijital kütüphane kullanıcılarıdır. Dijitalleştirmenin sağlayacağı pek çok yarar bulunmaktadır. Bunlar; bilinmeyen veya az kullanılan

koleksiyonlara daha iyi erişim sağlaması, görsel bir koleksiyon için daha iyi bir tarama ve erişim olanakları sunması, gelişmiş indeksleme veya bazı dijital görsel iyileştirmeler sayesinde orijinal çalışmaları daha iyi anlamayı sağlaması, eğitim ve öğrenimde kullanmaya uygun kaynaklar yaratması, halkın kültürel mirası tanıma, öğrenme ve anlayışını geliştirmesi, dijital formatta gelecek için koleksiyonları koruma olanağı vermesidir (AccesIT, 2011).

Dijitalleştirme sürecini belirleyen en önemli faktörler materyalin sayısı, türü ve durumlarıdır. Dijitalleştirme sürecini etkileyebilecek en önemli faktörler ise; Telif ve Entelektüel Mülkiyet Hakları, Mevcut dijital versiyonların bulunması ve dijitalleştirmenin yüksek maliyetidir. Entelektüel Mülkiyet Haklarına ilişkin durum, dijital materyali kamunun kullanımına açmak noktasında ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin çoğunun kanunu bu tür bir içeriğin kütüphane sınırları içinde kullanımına izin vermektedir fakat telif hakkı bulunan bir içeriğin internet üzerinde yayınlanmasına izin verilmemektedir. Eğer bir materyalin dijital versiyonları zaten mevcutsa ikinci kez aynı işlemi yapmaya değer mi düşünmeniz gerekir. Dijitalleştirmenin yüksek maliyeti profesyonel video teypleri gibi oldukça nadir analog materyaller açısından geçerli olabilir. Böyle bir durumda, bu iş için yapılmış pahalı dijitalleştirme malzemesi almak gerekebilir. Dijitalleştirmenin yüksek maliyetine bir çözüm olarak dış kaynak kullanımı sağlanabilir. Dijitalleştirme işlemlerinin uluslararası standartlarda yapılması arzu ediliyorsa Kongre Kütüphanesi'nin teknik standartlara ilişkin hazırladığı doküman mutlaka incelenmelidir (Technical, 1995).

Dijital kütüphanelerde standartlaşma, farklı dijital kütüphanelerin işbirliği içerisinde çalışmalarına olanak sağlaması açısından da önemlidir. Standartların giderek önem kazanmasıyla birlikte çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş, bazıları yaygın olarak kabul görmüş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bunları kayıt yapısı standartları, kodlama standartları, iletişim standartları ve protokolleri olarak gruplandırmak olanaklıdır (Küçük ve Soydal, 2003: 126). Türkiye'de dijitalleştirme standartlarına ilişkin en önemli çalışma Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) İstanbul Şubesi tarafından 25-27 Şubat 2010 tarihlerinde düzenlenen “*Bilgi Kaynaklarının Sayısallaştırılmasında Standartlar ve İşbirliği Çalıştayı*”dır. Çalıştayı sonuç raporuna da yansıyan dijitalleştirme ile ilgili bazı sorunlar tespit edilmiştir. Türkiye'de dijitalleştirme konusunda ulusal bir politikanın ve dijitalleştirme çalışmalarına yön verecek öncü bir kuruluşun bulunmaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2011: 121). Çalıştayıdan sonraki süreçte çeşitli toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılardan çıkan karar doğrultusunda her tür yapılanmadan bağımsız bir “Sayısallaştırma Çalışma Grubu” kurulmuş ve www.sayisallastirma.org isimli web sayfasını hazırlayarak çalışmalarına başlamıştır (Sert, 2013).

Dijital bir kütüphane kurmaya karar verildiğinde ilk yapılması gereken iş, dijital kütüphanenin planlanmasıdır. Planlama aşamasında dijital bir kütüphaneyi başarılı bir şekilde başlatmak ve sürdürmek için yapılması gereken bütün görevler ile iş akışları en ince ayrıntısına kadar belirlenmelidir (Ercil Çağıltay, 2001). Temel dijitalleştirme iş akışı aşağıdaki basamaklardan oluşmaktadır (AccessIT, 2011).

1. Dijitalleştirme için materyalin seçimi,
2. Materyalin metadatasının hazırlanması,
3. Dijitalleştirme işlemi için doğru ekipmanın seçimi ve materyalin taranması,
4. Grafik yazılım kullanarak taranmış olan materyalin düzeltilmesi,
5. Dijital materyalin web sunum versiyonunun hazırlanması,
6. Dijital ana kopyanın emniyete alınması,

7. Materyalin dijital kütüphanede yayınlanması,

Materyali ve onun metadatasını dijital kütüphanede yayımlamak için bir dijital kütüphane yazılımına gereksinim vardır. Bir yazılım edinip dijital kütüphane oluşturulabilir ya da materyal, başka kurumların dijital kütüphanesinde protokol anlaşması ile yayınlanabilir. Eğer kendi dijital kütüphanemizi kurmaya karar vermişsek dijital kütüphane yazılımına karar verirken bazı konulara dikkat edilmelidir. Bunlardan en önemlileri; dijital kütüphaneye erişimin olması ve dijital kütüphanenin materyalleri tanımlamak için kullanılacak metadata şemasını desteklemesidir. Materyalin hazırlanan web sunum kopyalarının dijital formatı, dijital kütüphane yazılımı tarafından desteklenmesi de dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur (AccessIT, 2011).

Özgür ve Açık Kaynak Kodlu Dijital Kütüphane Yazılımları

Yazılım, “*işletim sistemlerini çalıştırmak ve uygulamaları yerine getirmek amacıyla oluşturulmuş bilgisayar programları için kullanılan genel bir terim*”dir (Bretthauer, 2002; Arslantekin, 1998, 232). Yazılım, kendisine verilmiş görevleri yerine getiren bileşenlerden oluşur. Bunlar bir araya gelerek kullanıcıların gereksinimlerini karşılarlar (Şahin, 2009: 113). Kullanım gereksinimlerini ve kullanıcı sorumluluklarını saptayan kurallar ise üretilen lisanslar ile belirlenmiştir. Yazılımlar üretim biçimleri ve amaçları doğrultusunda çeşitlendirilirler. Özgür yazılım ve açık kaynak kodlu yazılım kavramları çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılan yazılım türleridir (Blansit, 2009; Özlü ve Sezen, 2003: 2). “*Açık Kaynak Kodlu Yazılım*” terimi 1998’de ortaya çıkmış bir kavramdır. Özgür yazılım hareketinin oluşturduğu topluluk içinden çıkan bir grubun kullandığı bir kavram olmasına rağmen, hareketin kurucusu Stallman’a göre amaç ve felsefe bakımından birbirinden ayrı kavramlardır. Açık kaynak, yazılımın geliştirilme metodolojisiyle ilgili iken özgür yazılım hareketi ise sosyal bir olgudur (Lessig, 2002: 55). Lessig, özgür yazılım hareketi ve açık kaynak kodlu yazılım hareketini, özgür yazılım topluluğu içerisindeki iki farklı politik grup gibi değerlendirmektedir (Lessig, 2002: 55). Açık kaynak kodlu yazılımlar her zaman ücretsiz olarak üretilen veya dağıtılan yazılımlar olmamakla birlikte ticari bir yazılım da açık kaynak kodlu olarak üretilebilir. Bu nedenle anlam kargaşasına yol açmamak için “*özgür ve açık kaynak kodlu yazılım*” olarak birlikte kullanılması uygun görünmektedir (Salihoğlu, 2012: 37). İnternette açık kaynak kodlu olarak ücretsiz edinilip kullanılabilen birçok dijital kütüphane yazılımı mevcuttur. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanları *DSpace*, *ePrints* ve *Greenstone* isimli yazılımlardır (Müller, 2011; AccessIT, 2011). Bu tür yazılımlar, çeşitli metadata şemaları üzerine geliştirilmiş ileri arama yetenekleri ve diğer pek çok faydalı özellikler sunmaktadırlar (Yılmaz, 2008 ve 2013). Dijital kütüphane yazılımı, dijital içeriği kolayca yönetmeyi ve yayınlamayı sağlayacak alt yapıyı oluşturmaya izin vermektedir.

DSpace ilk olarak Kasım 2002’de ortaya çıkmış ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (*Massachusetts Institute of Technology*) tarafından geliştirmiştir. Dünyada 1,360’tan fazla kurum tarafından kullanılmaktadır. DSpace, Java web uygulamaları işbirliği ve sahip olunan kaynaklar ile ilişkili üst verileri koruyan yardımcı programlar kümesi olarak bilinmektedir ve web uygulamaları, yönetim, depolama, arama ve erişim ara yüzleri sağlamaktadır. Sahip olunan kaynaklar bir dosya sistemi veya benzeri bir depolama sistemi üzerinde muhafaza edilmektedir. DSpace 1.7.0 sürümünün dil dosyaları Doğu Üniversitesi Kütüphanesi tarafından Türkçe’ye çevirilmiştir ve Türkçe dil dosyaları sisteme yüklenerek Türkçe olarak kullanabilmektedir (Çelik ve Buğan, 2012: 4). Türkiye’de dspace yazılımını kullanarak açık erişim sistemi kuran ve çoğunluğu üniversitelerden oluşan kurum sayısı Ağustos 2015 tarihi itibarıyla 82’ye ulaşmıştır.

EPrints, ücretsiz ve açık kaynak kodlu bir yazılım paketidir. Kütüphane gibi bilgi merkezlerinin kaynaklarına dijital ortamda kolaylıkla erişebilmeleri için tasarlanmıştır. Belge yönetim sistemleri ile birçok ortak ürünleri bulunmaktadır ama Eprints özellikle kurumsal depolarda ve bilimsel dergilerde kullanılmaktadır. Eprints, Southampton Üniversitesi Elektronik ve

Bilgisayar Bölümü'nde geliştirilmiş ve Genel Kamu Lisansı (*General Public License*) adı altında yayımlanmıştır. Yazılım, farklı dillere kendi çevirisini yapmaktadır. Eprints yazılımı ile farklı depolama alanlarına veri işlemek mümkün olmaktadır. Masaüstü uygulamaları ve Web 2.0 servisi ile birlikte çalışmaktadır ve kolayca bütünleme, kaynak listeleme alanlarına yardımcı olmaktadır. EPrints dijital kütüphane yazılımı kullanılarak hazırlanan E-LIS; Kütüphane ve Enformasyon Bilimi alanında yayınlanmış ya da yayınlanmamış bilimsel ve teknik dokümanları içeren, internet üzerinden ücretsiz olarak erişilebilen uluslararası bir açık arşiv olarak tanımlanmaktadır. E-LIS 2003 yılında Bilgisayar, Kütüphane ve Enformasyon Bilimi Araştırma (*Research in Computing Library and Information Science*) Projesi'nin bir sonucu olarak İspanyol Kültür Bakanlığı'nın desteği ile oluşturulmuştur. İdari teknik ekipleri tamamen gönüllü çalışmaya dayalı bir girişimdir (Holt, 2008).

Greenstone dijital kütüphane yazılımı, UNESCO'ya bağlı eğitim, bilim ve kültür alanında faaliyet gösteren kurumlar ile özellikle geliştirmekte olan ülkelerde bulunan dijital kütüphanelerin kendi koleksiyonlarını oluşturmak, sahip oldukları kaynakları olabildiğince çok paylaşmak ve diğer kaynakları elde etmek için ortaya çıkmıştır (Zhang ve Gourley, 2006; Bulgan, 2002). Yazılım, 2000 yılında UNESCO işbirliği ile Waikato Üniversitesi'nin *Yeni Zelanda Dijital Kütüphane Projesi* kapsamında geliştirilmeye başlanmıştır ve halen devam ettirilmektedir (AccessIT, 2011). Lisansı tamamen ücretsiz olan Greenstone yazılımının kodları Genel Kamu Lisansı kuralları gereğince herkese açıktır. Bunun sonucu olarak isteyen herkes açık kaynak kodunu inceleyerek kendi gereksinimine uygun olarak daha gelişmiş, özgün, üretken ve dinamik çalışmalarda bulunabilmektedir. Greenstone hem Windows, hem Unix işletim sisteminde çalışmaktadır. Windows işletim sisteminde program kişisel kullanım amacıyla da (*local library*) kurulabilmektedir. Greenstone web'den kullanım için her iki işletim sistemine de kurulabilir. Greenstone'un internet üzerinden erişilebilir olması için bir web server kurulmalıdır (Bulgan, 2002). Greenstone'a Dspace'ten veri aktarımı yapılabilmektedir. Ayrıca Greenstone, ülkemizdeki halk kütüphanelerinin kullanmaya başladığı özgür ve açık erişimli kütüphane otomasyon sistemi Koha ile entegre çalışabilmektedir. Greenstone ile çok farklı türde materyali kapsayan 85 tane dijital kütüphane oluşturulmuştur. Bunlardan en bilineni, Oxford Üniversitesi Kütüphanesi tarafından oluşturulan Oxford Dijital Kütüphanesi'dir.

Dijital Kütüphane Uygulamaları

Dünyada farklı içerikte ve çok fazla sayıda dijital kütüphane mevcuttur. Bunlardan bazılarının tarihi rolü, coğrafik kapsamı veya bunlara ev sahipliği yapan kurumların otoritesinden dolayı burada bahsetmek önemlidir (Kamble ve diğerleri, 2012; AccessIT, 2011). Bu nedenle aşağıda dijital kütüphane oluşturmaya ilgili ilginç girişimlerden örnekler ve bunların kısa tanımları yer almaktadır.

Gutenberg Projesi; Genellikle ilk kez oluşturulan bir dijital kütüphane olarak kabul edilen projenin portalı tamamen gönüllüler tarafından desteklenmekte ve 49,000'den fazla elektronik kitaba ücretsiz erişim sağlamaktadır. Gutenberg Projesi, 1971 yılında Michael Hart tarafından Illinois Üniversitesi'nde 10,000 kitaptan meydana gelen bir elektronik halk kütüphanesi oluşturma hedefi ile başlatılmıştır. Proje, elektronik kitapların gündeme gelmesi ve gelişmesi açısından başlangıç tarihi olarak bilinen ilk ciddi çalışmadır. Gutenberg Projesi ile ilgili ilk gelişmeler 1987 yılında esasında bilgisayar oyunları üreten *Eastgate Systems* isimli bir firmanın *Michael Joyce*'un "*Afternoon*" adlı kitabını diskette yayınlaması ve 1990 yılında *Serendipity Systems*'in "*PC-Book*" isimli elektronik kitap görüntüleme programını geliştirmesiyle ortaya çıkmıştır. 1992 yılında ise, elektronik kitaplar metin tabanlı DOS ortamından, grafik tabanlı Windows ortamındaki versiyonlara dönüştürülerek daha kolay okunabilecek çeşitli formatlara kavuşturulmuştur (Anameriç ve Rukancı, 2003: 149-150). Gutenberg projesi, dünya edebiyatının tanınmış

kitaplarının ücretsiz ve çevrimiçi olarak dünyanın her yerindeki okuyucuların erişimine açılmasına önem vermektedir. Günümüzde de sürmekte olan bu projenin kapsamında telif hakları sona ermiş olan kitapların ücretsiz indirilip kullanılabilen çeşitli formatları yer almaktadır.

Uluslararası Dijital Çocuk Kütüphanesi (*International Children's Digital Library*) projesi; 2002 yılında Maryland Üniversitesi ve Müze ve Kütüphane Hizmetleri Enstitüsü (*The Institute for Museum and Library Services*)'nün desteklediği İnternet Arşivi (Internet Archive) tarafından kurulmuştur. Günümüzde Maryland Üniversitesi tarafından yürütülmektedir (Hutchinson ve diğerleri, 2005: 5). Projede kütüphaneci, eğitim bilimci, bilgisayar uzmanı, grafik tasarımcısı ve sınıf öğretmeni gibi farklı meslek grupları yer almaktadır. Proje, yaşam koşulları gereği başka kültürlerde büyüyen çocukların kendi kültürüne ait kaynaklardan yoksun kalmaması fikrinden yola çıkmıştır. Projenin amacı tüm dünyadaki çocuk, öğretmen, kütüphaneci, ebeveyn ve araştırmacıların internet yoluyla buluşabileceği, en az 100 dilde, 10,000'den fazla kitaptan oluşan bir koleksiyon yaratmaktır. Kar amacı gütmeyen ve herkese açık olan web sitesine gönüllü katkı sağlanabilmektedir. Dijital kütüphanede 3-13 yaş arası çocuklar için kitaplar yer almaktadır. Kitaplar, yaş gruplarına, dillere, temalara, kitabın uzunluğu veya kısalığına, hatta kitaptaki renklere göre tarama yapılabilmektedir. Bu dijital kütüphane özgür ve açık kaynak kodlu dijital kütüphane yazılımı Greenstone ile yapılmıştır (Hutchinson ve diğerleri, 2005: 6).

Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana (*Europe's Digital Library Europeana*); Avrupa Komisyonu tarafından başlatılmıştır ve çeşitli faaliyet alanlarında Avrupa Birliği tarafından sürekli olarak desteklenmektedir. Europeana metin, görüntü, video ve ses kayıtları dahil Avrupa kültür mirasına erişim sağlamaktadır. 2010 yılı ortasında, 6 milyon dijital nesneye ulaşmıştır. Dijital nesneler My Europeana veya ThoughtLab gibi bir takım etkileşimli ve gelişimci özelliklerle tamamlanmıştır (AccessIT, 2011). Europeana, AccessIT Projesi'nin bir ürünüdür. AB 7. Çerçeve Kültür Programı altında yürütülmekte olan ve 2009 Mayıs-2011 Nisan dönemini kapsayan AccessIT (*Accelerate the Circulation of Culture Through Exchange of Skills in Information Technology: Bilgi Teknolojilerinin Değişen Yetenekleri Aracılığıyla Kültürel Dolaşımın Hızlandırılması*) Projesi'nde Türkiye ile birlikte İngiltere, Polonya, Yunanistan ve Sırbistan yer almıştır. Bu ülkelere ait belirli miktardaki kültürel mirası dijitalleştirerek Europeana'ya aktarmak ve bunun için gerekli eğitim altyapısını sağlamayı amaçlayan projenin kurumsal sahibi Hacettepe Üniversitesi'dir. (Yılmaz, 2011: 118). Proje kapsamında, çeşitli kütüphane, müze ve arşivlerde yer alan, Türk kültürünü tanıtan kültürel miras niteliğinde 50,000 el yazması, belge ya da müzeli materyalin tanımlama bilgilerine ve dijital kopyalarına Europeana aracılığıyla erişim sağlanması için çalışmalar yürütülmüştür. Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana'da son verilere göre 23 milyonun üzerinde dijital materyal bulunmaktadır.

Dünya Dijital Kütüphanesi (*World Digital Library*); 21 Nisan 2009 yılında UNESCO ve Amerikan Kongre Kütüphanesi'nin bir girişimi olarak başlamıştır. Dünya Dijital Kütüphanesi'nin misyonu, uluslar ve kültürler arası anlayışı geliştirmek, internet üzerindeki kültürel içeriğin hacmini ve çeşitliliğini artırmak, eğitimciler, araştırmacılar ve tüm topluluklar için bilgi kaynağı oluşturmak ve ülkeler arasındaki dijital uçurumu azaltmaya yönelik olarak çeşitli kurumlarla ortaklıklar oluşturmak şeklinde tanımlanmaktadır. Kütüphane, internette yer alan İngilizce dışındaki içeriği arttırmayı, bilimsel araştırmalara katkıda bulunmayı ve dünyadaki tüm kültürlerle ait birincil öneme sahip kültürel belgelerin, çok dilli bir ortamda ve ücretsiz olarak internet üzerinden erişilebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Kütüphane kapsamında elyazmaları, haritalar, nadir kitaplar, partiyonlar, ses kayıtları, filmler, baskılar, fotoğraflar, mimari çizimler ve diğer önemli kültürel belgeler bulunmaktadır (UNESCO, 2007). Site arayüzü Arapça, Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Portekizce ve Rusça dillerinde sunulmaktadır (AccessIT, 2011).

İnternet Arşivi (*Internet Archive*), 1996'da *Brewster Kahle* tarafından kurulmuştur. İnternet Arşivi bir internet kütüphanesi oluşturulmak üzere kurulan ve kar amacı gütmeyen bir kurumdur. İnternet arşivinin amacı dijital formatta mevcut olan tarihi koleksiyonları araştırmacılara, tarihçilere, bilim insanlarına, engellilere ve genel olarak halka sunmaktır. Bu dijital kütüphanenin ilginç özelliklerinden biri WayBack makinası olarak adlandırılan yapısıdır (Thelwall ve Vaughan, 2014). Kullanıcılara belirli bir web sitesinin geçmişteki bir tarihte nasıl görüldüğünü göstermektedir. Kapsamında 150 milyondan fazla web sayfası mevcuttur.

Dünyada dijitalleştirme çalışmaları hızla ve kapsamlı bir şekilde devam etmektedir. Türkiye'de ise kurumsal düzeyde dijitalleştirme çabaların var olduğu ve dijitalleştirme konusunda belirli bir yol alındığı değerlendirilmektedir. Yılmaz, Türkiye'nin dijital kapasitesine ilişkin ipuçları sunacak bazı veriler sıralamaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nde 9,386,457, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Etnoğrafya Müzesi'nde yaklaşık 120,000 dijital kayıt bulunduğu ve halk kütüphaneleri (Darçın Şahin, 2010) ile IRCICA gibi çeşitli araştırma ve üniversite kütüphanelerinin dijitalleştirme çalışmalarının devam ettiği belirtilmektedir (Yılmaz, 2011: 120-121) Milli Kütüphane'nin web sitesinden alınan bilgiye göre (Temmuz 2015) koleksiyonunda bulunan 26,700 cilt yazma eserden yaklaşık 25,200 cildinin dijital ortama aktarılması tamamlanmıştır. Bu yazmalara ait dijital ortama aktarılan sayfa sayısı da yaklaşık 3,525,000 poza ulaşmıştır ve 1,100 adet sesli kaset kitaptan 387 adedi dijital ortama aktarılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Türkiye Yazmaları projesiyle www.yazmalar.gov.tr adresli bir internet sitesi kurmuştur. Türkiye'deki nadir eser kütüphanelerinde bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça yazma eser katalogları ile yurt dışı yazma eser kütüphanelerinin Türkçe yazma eser kataloglarının yer aldığı sitede Süleymaniye Kütüphanesi, Millî Kütüphane, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Bodleian Library, Bibliotheque Nationale de France, Biblioteca Vaticana gibi yazma eser kütüphanelerinde bulunan eserlerin bibliyografik künyesi taranabilmektedir. Ayrıca siteden Milli Kütüphane ve bazı kütüphanelerdeki nadir eserlerin dijital kopyalarına erişilmekte ve bu dijital eserlerin artırılması planlanmaktadır (Çeçen, 2014: 357). Selçuk Üniversitesi kütüphanesi'ndeki elektronik müzik kütüphanesi farklı formatta materyalin dijitalleştirilmesine bir örnek teşkil etmektedir (Kılıçarslan, 2004). Atatürk Kitaplığı'ndaki süreli yayınların dijitalleştirme çalışmaları bulunmaktadır (Aydın, 2011). Ayrıca İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından "*Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yönelik olarak hazırlanan ve Bilgi Odaklı Ekonomik Kalkınma Mali Destek Programı*" kapsamında desteklenen "*İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Nadir Eserlerin Kataloglanması, Dijital Ortama Aktarılması ve Elektronik Ortamda Kullanıma Sunulması*" başlıklı bir proje, 14 Ocak 2014 tarihinde tamamlanmıştır. Müdürlük tarafından yürütülen proje kapsamında 40.000 Arap harfli basma eser dijitalleştirilerek internetten erişime açılmıştır. Okulöncesi, ilköğretim ile ortaöğretim düzeyindeki tüm okullardaki 570.000 dersliğe LCD Panel Etkileşimli Tahta ve internet ağ altyapısı sağlamayı hedefleyen FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi'nin elektronik içerik sağlamayı amaçlayan alt projesi olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) isimli internet sitesinde haberler, görseller, ses dosyaları, videolar, e-kitaplar ve dergiler yer almaktadır. Sitenin elektronik dergiler bölümünde çeşitli yayınevlerinden protokol çerçevesinde edinilen ücretsiz dergiler, elektronik kitaplar bölümünde MEB'in kendi ders kitaplarının elektronik versiyonları yer almaktadır. Bu dijital kayıtların kütüphane ve bilgi bilimi kapsamında herhangi bir metadata standardına uygun olmadığı görülmektedir ancak EBA, gün geçtikçe artan zengin dijital içeriği ile önemli bir boşluğu doldurmaya aday görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bilgi teknolojilerinin sürekli gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan internet artık her tür bilgiye erişimde vazgeçilmez bir araç konumuna gelmiştir. Ancak araştırmacılar için bilimsel bilgiye

erişme aracı olarak internette yer alan özellikle Türkçe içerikler yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle daha çok Türkçe bilgi kaynağının dijitalleştirme standartlarına uygun bir biçimde dijitalleştirilerek dijital kütüphaneler oluşturulması ve bu kütüphanelerin internetten erişilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Gelişen teknoloji, diğer bilim dallarında olduğu gibi kütüphane ve bilgi bilimi alanında da yeni uygulamalar ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yeni bir uygulamanın doğası gereği yeni teknolojik gelişmelerin uygulanması esnasında özellikle disiplinlerin birbiriyle sıkı ilişki içinde olmasını gerektiren konularda kavram kargaşası ile karşılaşılabilir. Örneğin daha önceki bazı çalışmalarda dijital kütüphaneye, duvarsız kütüphane, sanal kütüphane veya elektronik kütüphane gibi farklı isimler verildiği görülmektedir. Ancak günümüzde dijital kütüphane kavramının kullanımının yaygınlaştığı ve artık kabul gördüğü değerlendirilmektedir. Dijital kütüphaneler dijitalleştirme standartlarına uygun bir biçimde olmak kaydıyla geleneksel kütüphanelerdeki kitap, fotoğraf, ses kaydı vb. her tür bilgi kaynağını içerebilmektedir. Bir dijital kütüphanenin oluşturulmasının temel nedeni kullanıcıların zaman ve mekandan bağımsız olarak gereksinim duydukları bilgiye en kısa sürede ve kesin isabetle erişmelerini sağlamaya çalışmaktır. Günümüz kullanıcıları geleneksel bir kütüphaneden aldıkları bilgi hizmetini internet ortamından da almak istemektedirler. İnternet ortamında böyle bir hizmeti sunabilmek için basılı her tür materyalin dijitalleştirilmiş formatını içeren dijital kütüphanelerin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Dijital bir kütüphanede kullanıcılar eser adı, yazar adı, yayın yılı gibi çeşitli metadata öğeleriyle arama yapabilmenin yanı sıra yazar, yayıncı, dizi adı vb. otorite dizinleri kullanarak da kaynakları kolayca gözden geçirebilme ve telif hakları politikaları çerçevesinde bilgi kaynakların tam metnine erişme olanağına sahiptirler. Standartlara uygun bir şekilde inşa edilmişse bir dijital kütüphane, diğer dijital kütüphanelerle çok kolay veri transferi sağlayabilir ve kaynak paylaşımı gerçekleştirebilir. Dijital kütüphane kurmanın önemli bir boyutu da dijitalleştirme işleminin ve dijital kütüphane yazılımlarının oldukça maliyetli olmasıdır. Burada yapılması gereken öncelikle dijital hali mevcut olan eserlerden işe başlamak. Dijital kütüphane yazılımı olarak bu makalede tanıtılan özgür ve açık kaynak kodlu yazılımları kullanmak bu maliyeti ortadan kaldırabilir. Uygun yazılıma karar verirken dermenin/koleksiyonun hacmine, yazılımın teknik gereklerine ve uzun vadede ihtiyaca cevap verip veremeyeceğine dikkat etmek gereklidir. Yazılıma karar vermeden önce bu konuda uzman kişilerin görüşleri alınmalı ve test aşaması iyi değerlendirilmelidir. Çok önemli başka bir boyut ise dijital kütüphanenin daha kurulma aşamasında bile çok iyi tanıtımının yapılması ve kullanıcılar ile eşgüdümlü olarak denenmesidir. Bu hususlar dikkate alınarak Türkiye’de dijital kütüphane çalışmalarına hız verilmesi ve hedef kitlelerin bilgi gereksinimlerini dikkate alan ve bu gereksinimler kapsamındaki içeriğe sahip dijital kütüphanelerin inşa edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Access IT Dijital Content Management Çevrimiçi Sertifika Programı Ders Notları (2011). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- ARMS, W. Y. (2000). Digital libraries. London: MIT Press.
- ARSLANTEKİN, S. (1998). Kütüphanelerde Bilgisayar Kullanımı: Veritabanlarına Bilgi Depolama ve Erişimde Dikkat Edilecek Temel Noktalar. Türk Kütüphaneciliği, 12(4), 313-322.
- AYDIN, S. (2011). Atatürk Kitaplığı süreli yayınları sayısallaştırma çalışmalarının teknik ve yönetsel analizi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BLANSIT, D.B. (2009). Free/Open source software licences. Journal of Electronic Resources in Medical Libraries, 6, 362-370.
- BORGMAN, C. L. (1999). What are digital libraries? Competing visions. Information Processing and Management, 35, 227-243.

- BRETTHAUER, D. (2002). Open source software: A history. *Information Technology and Libraries*, 21(1), 3-11.
- BULGAN, U. (2002). Bir Sayısal Kütüphane Programı "Greenstone", ÜNAK'02 Bildiri, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.
- CLEVELAND, G. (1998). *Digital Libraries: Definition, Issues and Challenges*. 10 Temmuz 2015 tarihinde <http://archive.ifa.org/VI/5/op/udtop8/udtop8.htm> adresinden erişildi.
- ÇEÇEN, M. K. (2014). Eski Türk Edebiyatı araştırmalarında bilgisayar teknolojisinin kullanımına dair bazı düşünceler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(9), 351-366.
- ÇELİK, S. ve BUĞAN, O. (2012). DSpace 1.7.0 Kurulumu ve Uygulama Rehberi. 1 Temmuz 2015 tarihinde http://acikerisim.ankos.gen.tr/belgeler/DSpace_Kurulum_Uygulama.pdf adresinden erişildi.
- DARÇIN ŞAHİN, İ. (2010). Yerel Kültür Mirasının Dijitalleştirilmesi ve Halk Kütüphaneleri: Yalova Örneği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ERCİL ÇAĞILTAY, N. (2001). Bir Elektronik Kütüphane Projesine Başlarken. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(3), 251-267.
- HOLT, İ. (2008). Türk Kütüphaneciliğinde Kişisel Arşivleme ve E-LIS Açık Arşivi. (Akademik Bilişim 2008'de sunulan bildiri), 6 Haziran 2015 tarihinde <http://www.slideshare.net/ilkayholt/trk-ktphaneciliinde-kiisel-arivleme-ve-elis-ak-arivi> adresinden erişildi.
- HUTCHINSON, H. B.; ROSE, A.; BEDERSON, B.B.; WEEKS, A.C.; DRUIN, A. (2005). The International Children's Library: A Case Study in Designing for a Multilingual, Multicultural, Multigenerational Audience. *Information Technology and Libraries*, 24(1), 4-12.
- JOINT, N. ve LAW, D. (2000). The Electronic Library: a review. *Library Review*, 4(9), 428-435.
- KAMBLE, V.T., RAJ, Hans and Sangeeta (2012). Open Source Library Management and Digital Library Software. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 32(5), 388-392.
- KILIÇARSLAN, F. (2004). Elektronik Müzik Kütüphanesi: Selçuk Üniversitesi Örneği. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 93-101.
- KILKER, J. ve GAY, G. (1998). The social construction of a digital library: a case study examining implications for evaluation. *Information Technology and Libraries*, 17(2), 60-72.
- KÜÇÜK, M. E. ve SOYDAL, İ. (2003). Dijital Kütüphanelerde Standartlar ve Protokoller. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(2), 121-146.
- KÜLCÜ, Ö. (2010). Belge Yönetiminde Yeni Fırsatlar: Dijitalleştirme ve İçerik Yönetimi Uygulamaları. *Bilgi Dünyası*, 11(2), 290-331.
- LEE, S. D. (2001). *Digital Imaging: A Practical Handbook*. London: Neal Schuman Pub.
- LESSIG, L. (2002). Why "Free Software" is Better than "Open Source". 1 Haziran tarihinde <http://www.gnu.org/philosophy/free-software-for-freedom.html> adresinden erişildi.
- MALIZIA, A., BOTTONI, P. ve LEVIALDI, S. (2010). Generating Collaborative Systems for Digital Libraries: a Model-Driven Approach. *Information Technology and Libraries*, 29(4), 171-186.
- MCGINTY, J. (2001). Developing a digital library: scala requires partnership. 3 Temmuz 2015 tarihinde <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/nashville/mcginty> adresinden erişildi.
- MÜLLER, T. (2011). How to choose an free and open source integrated library system *International Digital Library Perspectives*, 27(1), 57-78.
- OPPENHAİM, C. Ve SMITHSON, D. (1999). What is the Hybrid Library. *Journal of Information Science*, 25(2), 97-112.

- ÖZLÜ, O ve SEZEN, D. (2003). Küçük/ Orta Ölçekli Teknoloji Firmaları Açısından Açık Kaynak Yazılım. 18 Temmuz 2015 tarihinde <http://inet-tr.org.tr/inetconf9/bildiri/99.rtf> adresinden erişildi.
- SALİHOĞLU, R. (2012). Açık Kaynak Kodlu Kütüphane Otomasyon Sistemlerinin Akademik Kütüphanelerde Kullanımı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- SERT, Işıl İlknur (2013). Sayısallaştırma Çalışma Grubu ve Web Sayfası. (8 Temmuz 2013 tarihinde Kütüphanecilerin elektronik tartışma listesi olan KUTUP-L'ye gönderilen yazı)
- SPINK, A. (1999). Education for digital libraries. D-Lib Magazine, 5(5), 17-28.
- STALLMAN, R. (2007). Why Open Source Misses The Point of Free Software. 27 Haziran 2015 tarihinde <http://www.gnu.org/philosophy/open-source-misses-the-point.html.en>, adresinden erişildi.
- SUBAŞIOĞLU, F. (2001). Dijital Kütüphaneler: Tanımlama Sorunu. Türk Kütüphaneciliği, 15(1), 45-54.
- ŞAHİN, M. (2009). Yönetim Bilişim Sistemleri. Eskişehir: A.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Technical Standards for Digital Conversion of Text and Graphic Materials (1995). 20 Temmuz tarihinde <http://memory.loc.gov/ammem/about/techStandards.pdf> adresinden erişildi.
- THELWALL, M., ve VAUGHAN, L. (2004). A fair history of the Web? Examining country balance in the Internet Archive. Library & information science research, 26(2), 162-176.
- UNESCO and Library of Congress sign agreement for World Digital Library (2007). 13 Temmuz 2015 tarihinde http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=25521&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden erişildi.
- ÜSTÜN, Ayşe (1994). Teknolojik Gelişmelerin Kütüphane ve Bilgi Merkezlerine Etkisi (Yasalar Açısından Bir Yaklaşım). Türk Kütüphaneciliği, 8(3), 217-229.
- WILENSKY, R. (1995). UC Berkeley's Digital Library Project. Communications of the ACM, 38(4), 60.
- WITTEN, I. (2008). The Development and Usage of the Greenstone Digital Library Software. Bulletin of the American Society for Information Science & Technology, 35(2), 31-38.
- WITTEN, I. H.; BAINBRIDGE, D.; NICHOLS, D. M. (2010). How to Build a Digital Library, Burlington, MA: Morgan Kaufmann Publishers.
- YILMAZ, B. (2011). Dijital Kütüphane Becerileri Konusunda Türkiye'de Durum: AccessIT Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Türk Kütüphaneciliği, 25(1), 117-123.
- YILMAZ, M. (2008). Enformasyon Merkezi Nasıl Kurulur. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- YILMAZ, M. (2013). Kütüphanelerde ve Arşiv Kurumlarında Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- ZHANG, A. ve GOURLEY, D. (2006). Building Digital Collections Using Greenstone Digital Library Software. Internet Reference Services Quarterly, 11(2), 71-89.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- KARATAŞ ATEŞ, E., (2015). "Dijitalleştirme Süreci ve Dijital Kütüphane Uygulamalarına Bir Bakış/ An Overview To The Digitization Process And Digital Library Applications", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağan), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8528>, p. 561-574.

KLASİK GÖRELE KEMENÇESİ'NİN SES HACMİNİN YÜKSELTİLMESİNE YÖNELİK DENEYSEL BİR ÇALIŞMA VE ORGANOLOJİ BİLİMİNE KATKILARI*

*Meyser KAYA***

ÖZET

Müzik kavramının ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda kesin cevaplar olmasa da çalgıların muhtelifliğini, tarihlerini, yapım biçimlerini inceleyen bilim alanı olarak karşımıza çıkan Organoloji bilimi aynı zamanda tüm müzik enstrümanlarının aralarındaki benzerlikler ve farklı özelliklerini de dile getirir. Birçok kaynak, müzik tarihinin konuşma tarihi kadar eski olduğunu söyler. İnsanlık tarihinde musiki enstrümanları, gücünü halkların kültür ve medeniyetlerindeki ilerlemeleri de baz alarak inkişaf eder ve folklorik zenginliklerle ürünler ortaya çıkarıp, bunlardan en iyi şekillerde istifade etmeyi sağlar. Bu iş Karadeniz bölgesinde yöresel kemençenin ana vatanı sayılması sebebi ile onun yapısal ve intonasyon özellikleri de incelendiğinde kemençenin ses hacminin az olması, herhangi orkestra ve ya ansanbıllar da kullanamama ve dünya bestekarlarının eserlerini ve Türk bestekarlarının eserlerini icra etmede yaşanan zorlukların ne kadar çok olduğunu göstermektedir. Yapılan bu çalışma ile bu zorlukların ortadan kaldırılması göz önünde bulundurulmuştur. Arkeolojik kazıntılarda elde edilmiş değişik tipli enstrümanlar her ne kadar eskilerin izlerinden bizlere haberler verse de artık bu veya başka enstrümanların yeni türlerini üretmek zorunlu hale gelmiştir. Tarihi menşei XIII ve XIV. Yüzyıla dayanan Klavisen'den esinlenerek ortaya çıkan piyano XVI. yüzyılda günümüzdeki formasına ulaşarak tuşlara bağlı bir mekanizmanın gövde üzerindeki tellere çarparak 88 sesin elde edilmesine kadar gelişme süreci göstermiştir. Bu gibi gelişmeleri diğer çalgı enstrümanların da görmek mümkündür. O halde klavisin'den sonra piyano daha da geliştirilerek tarihteki en önemli enstrümanlardan birisi haline geliyorsa, bizim çalgı aletlerinin doğuşları, üretilmesi, onların farklı kültürlerdeki değişim ve gelişimleri, farklı insan topluluklarının düşünce, fikir ve zenginliklerinden emele gelen bir sonuç olarak hafızalarımızda yer eder. Müzikal anlamda kulağa hitap etme insan zevkinin estetikliğe kavuşma ve haz duyusunun da istekleri beşeri medeniyeti birçok alanda ve müzikal anlamda çalgı aletlerinin ses güçlerinin çoğaltılmasına geliştirilmesine yönelik çalışmalar organolojik anlamda devamiyet arz etmiştir. Makalede, sonuç olarak aklımıza

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr.-Giresun Üniversitesi, Görele GSF Müzik Bölümü, El-mek: meyser.kaya@giresun.edu.tr

gelebilen tüm çalgı aletlerinin muhtelifliğinin yanı sıra farklı kültürlerin resim, müzik, sahne sanatlarıyla beraber diğer tüm sanatlarla iç içe olup üretim tekniklerinin ilerleyiş ve gelişimleri izlenilip takip edilerek çalışmalarımız devam etmiştir. Bir çalgı aletinin değerlendirilmesi söz konusu olduğunda onun müziksel özellikleri yanında diğer enstrümanlarla olan ilişkisi ve ahengi de araştırılır. Enstrümanın kapasitesi, gücü, ses hacminin ne kadar olduğu, ne gibi işlevsel özelliklerinin olduğuna bakıp değerlendirilirken, gelecek nesile sağlam ve doğru anlamda, müzikal anlamda insanlığın tüm ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte imkanları sağlamak önemlidir. Karadeniz kemençesi hakkında da düşünmemiz ve bu enstrümanın inkişafı için çalışmalar başlatarak yeni ve ses hacmi yüksek bir kemençe üretilip, istifadeye vermek, onun için eserler yazarak kendi kabuğundan çıkarmak gerekmektedir. Yapılan bu çalışma Karadeniz bölgesinde kemençenin yeni teknik imkânlarla sahip, üç telli bir buçuk oktavlık ses hacminden, üç oktavlık ses hacmine kavuşmasında önemli sayılacak birinci aşamalardandır. Ses hacminin yükseltilmesine yönelik ilk yapılan ve bir tel arttırdığımız öreneğimizden tam sonuç alamamamız bizi son yapacağımız kemençe üzerinde çalışmaya yöneltmiştir. Son kemençede ses hacmi olarak üç oktavı yakalamanın ve artık bir orkestra enstrümanı haline gelmenin, Dünya bestekarları ve Türk bestekarlarının eserlerini icra edebilecek düzeye gelerek bu anlamda Türkiyede artık Karadeniz kemençesinde aşama kat edip gelişme sürecine girdiğini kanıtlamış bulunmanın sevincini yaşıyoruz. Kemençenin intonasyon özellikleri ve diğer yapılacak gelişim ve değişimlerini de makam akort sistemlerini oturtmak üzere çalışmalar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzikoloji, yenilik, kemençe, ses, oktav, organoloji, intonasyon, ayin-tören, arkeolojik kazıntı, diapazon, algı duyum, rezenans, registr.

AN EXPERIMENTAL STUDY FOR INCREASING THE SOUND VOLUME OF CLASSICAL GORELE KEMENÇ HEAND ITS CONTRIBUTIONS TO ORGANOLOGY

ABSTRACT

Organology is the scientific method which examines the diversity, history and production ways of the musical instruments; and also determines the similarities and differences between all musical instruments. Musical instruments are the most effective expression tools to the people; they reflect culture and civilization of the people, and the richness of folklore. They also undertake the task of being a showcase in many parts of the world. Musical instruments in the history of mankind, take their power from the progress of culture and civilization; create products with folkloric richness, and benefit them in the best way. In the later stages of the history, civilizations invented various melodies, rhythmic sounds, instruments with different sounds; and promote their new musical instruments by performing. Invented instruments has continued further progress the day goes by, update studies has continued. Even though archaeological remains give old informations

about different type of instruments, now it has become necessary to produce new types of these or other instruments. In XIII. and XIV. Century piano emerged inspired by Klavisen, and in XVI. century, this instrument reached its current format which allows to obtain the 88 sound by using a mechanism for multiplying the wires connected to the keys and trunk. This kind of developments can be seen in other musical instruments too. Some of the principle issues while training or performing any musical instrument are: recognizing the musical instrument; knowing the technical possibilities when working with it; training on the coordination of the hand and performing the pieces in different styles which created by classic or contemporary composers. After Klavisin, the development of piano has continued and piano has become one of the most important instrument in history. Likewise, we need to think about the Black Sea kemenche and need to start working for progress of this instrument. We also need to produce a new kemenche with high sound volume. We need to write new pieces for it; because it is necessary to remove this instrument from its shell. In this study, Black Sea kemenche which has three-wires and one and half octaves of sound volume capacity has been studied for restoring it to three-octaves sound volume capacity. This research explores new technical possibilities for the kemenche, and this is the first phase of the study which is important for the area.

STRUCTURED ABSTRACT

Although it is not clearly stated when and how the music concept has existed, Organology that appears as scientific field examining the instrument's history, variety, and formation style states the similarities and differences among all musical instruments. Most of sources state that the music history is as old as speaking history. In human history the musical instruments get their power by generating new productions through folkloric wealth, highly exploiting from them and taking base the development of peoples in cultures and civilizations. In the further ages of history, civilizations have always continued producing melodies, rhythmic sounds, and new instruments that produces different sounds and they have continued introducing these instruments with new concepts. The newly invented instruments have increasingly maintained their development. This work has been acted as an experimental study to see that the low sound volume of kemenche causes difficulties in using it in any orchestra and performing works of world-famous composers and Turkish composers when its structural and intonational characteristics are taken into consideration by starting from the fact that the Black Sea region is the motherland of kemenche. Even though Archaeological excavations have shown us some track of ancient instruments, it has been a must to produce new types of musical instruments. Dating back 13. and 14. Century, the piano that was originated by inspiring from Klavisen reached its present form in 16. Century by enabling to get 88 different sounds by beating wires in the trunk through buttons. It is also possible to see these developments in the other musical instruments. While we are playing a musical instrument or learning to play it, it is highly important to know it, to know the technical facilitations while practising it, coordinating hands in the course of learning, and to sing

the works of classical or modern composers in solo or poly performance. Therefore, if piano has turned out to be one the most important instrument in history after having being developed since Klavisen, the production of our own musical instruments and the development of them in different cultures get their places in our mental memory. In most of places on Earth there are musical instruments that are formed from different substances and metals. These instruments include different performance style, different characteristics as well as their own volumes. These volumes sometimes come to existence from the vibration of only one single wire, movement of breath or wind through empty cane, the vibration of stretched leather, rhythmic rituals which were performed by beating little stone pieces to empty rocks in the first era and countless sources. It has been inevitable of these volumes to develop and to gain height and dimension and to come their instrumental power and their technical usage into sight as it has posed a harmonious system with human voice. The fact that we have reached an exact outcome from the very first produced sample and one more wired sample has lead us to work for our present kemenche. We are proud to prove that we have reached 3 octave as sound volume with this present kemenche, it has turned out to be an orchestra instrument and Black Sea Regional kemenche has prompted by reaching a standard to perform world famous composers and Turkish composers. The addressing to the ear musically, reaching musical taste aesthetically, and works to develop volume power and musical instruments in many civilizations have always maintained. In this article it has been stated that the progress and development of production techniques have maintained by being intertwined with all other art fields such as music, painting and performing acts of different cultures. When we evaluate a musical instrument, it is assessed its musical characteristics and its relations with the other instruments. While evaluating an instrument's capacity, power and sound volume, it is necessary to provide next generations with facilitations which supply human's need in musical meaning. We have to consider about the black sea regional kemenche and bring it into light by starting works to develop this present instrument and by exploiting it thoroughly. This work is the first step to bring the kemenche from 1.5 octave with three wires to 3 octave. We also go on working to fix kemenche's intonational characteristics, other developments and changes by stabilizing mode accord system.

Key Words: musicology, innovation, kemenche, volume, octave, organology, intonation, ritual, archaeological excavation, the diapason, perception sensation, rezenans, registr

1. Giriş

Türk musiki medeniyeti çok eski tarihe maliktir. Bilindiği gibi folklor gibi halk çalgı aletleri de maddi ve manevi medeniyet göstericileridir. Onların birçok hallerde intişarı (icatları) şüphesiz asırlar boyu ortaya çıkmakta ve inkişafı devamlı olmuştur. Çalgı aletleri insanların manevi dünyasının zenginleşmesinde ve kendini bulmasında esas rolü oynar. Musiki medeniyetinin inkişafı ve onların ritmik müşaiyetleri (eşlikleri) için çeşitli çalgı aletleri icat edilmiş veya istifade edilen numuneleri tekrar tekrar denenerek geliştirilmiştir. Çalgı enstrümanlarının araştırılması, halklar arasındaki tarihi köklerin biruza (ortaya) çıkarılması, medeni ve tarihi aspektlerin karşılıklı olarak

öğrenilmesi önemiyet kesb etmektedir. Gelenekli Türk halk müziğinin önem arz eden konularından birisi de istifade de bulunan çalgı enstrümanlarıdır. Bir enstrümanı çalma eğilimi, çabası ancak o enstrümanı çok iyi tanımak ve bilmekten geçer. Enstrümanın ifasını kolaylaştıran hususiyetler de tamamlandığında (yetenek, çok çalışma ve metotlarla eserlerin çokluğu) ifa ve icrada profesyonelliğe ve virtüözlüğe doğru ilerleyiş mevzu bahis olur. Bilindiği gibi çalgı aletleri için metot kitaplarının olması, geçmişte var olan kültür varlıklarının korunmasına ve mirasına yönelik en güzel örneklerdendir. Bir piyano veya klarnet için yada Avrupa enstrümanlarının herhangi biri için yazılmış birçok eser metot kitapları mevcut olmasına rağmen ülkemizdeki enstrümanlar için yazılmış metot kitaplarının yeterli olup olmadığı konusunda soru işaretleri çoktur. Birçok Türk müziği enstrümanı'nın usta çırak ilişkisi içerisinde öğretildiği de hala bilinir. O cümleden de Karadeniz kemençesinde yazılmış yayımlanmış eser veya metot kitaplarının olmaması bu bölgenin kültür ve medeniyetinde büyük eksikliklere ve yok olmalara yön vermiştir. Üç telli Karadeniz kemençesinin ses diyapazon hacmi olarak dar ve mahdut olması bu enstrüman'ın Horan, Türkü geleneğinden öteye geçememesine zemin hazırlamıştır.

Buradan yola çıkarak, Aşıklık geleneğinin de bir gün biteceği göz önüne alınırsa, usta ve çırak ilişkisinin günümüzde azaldığı hesaplandığında, bu enstrümanın ivedilikle geliştirilmesi, ses diyapazon hacminin genişletilmesi aynı zamanda bu çalgı aleti için metot kitaplarının yazılmaya başlanılarak eser ve etütlerin çoğaltılmaya, üniversitelerin konservatuar ve güzel sanatlar fakültelerinin bünyelerinde çalgı yapım bölümleri ile çalgı yapım atölyelerinin kurulması elzemdir. Bu çalgı yapım bölüm ve atölyelerinde bilime dayalı tutarlı ve aynı zamanda çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek enstrümanların üretilmesi gerekmektedir. Tarihi süreç içerisinde Dünyanın bir çok bölgesinde enstrümanlar hakkında yenileme, geliştirme ve organolojik anlamda çalışmalar çokluk teşkil etmekte ve bu gün geçtikçe devam etmektedir. Ülkemizde de Karadeniz bölgesindeki kemençelerin oynadıkları rol küçümsenemeyecek kadar etkili ve yoğundur. O cümleden Görele kemençesinin de Karadeniz bölgesinde yaygın bir enstrüman ve aktif olarak kullanıldığı bilinmektedir. Görele ilçesine geldiğimiz ilk günden beri kemençe hakkında yaptığımız araştırma ve incelemelerimizde kemençenin horan geleneğinin hala sürdüğünü bu süreç içerisinde de türkü kültürünün henüz kaybolmamış olması yörenin eski bir musiki medeniyetinin varlığından haber vermiştir.

2. Kemençe hakkında genel bilgi

Türk halk çalgı aletlerinin içerisinde çok zengin melodik imkanlara sahip olan enstrümanlardan birisi de Kemençe aletidir. Kemençenin tarihi de diğer enstrümanlar gibi çok eskilere dayanmaktadır. En kadim kemençenin bağırsak bir telden ibaret olduğunu, uzun kolunun ve onun bir dayanak noktası olarak ayak tarafının olduğunu söyleyen kaynaklar hala mevcuttur. Örnek verecek olursak Azerbaycan kemençesinin üç telli olduğu ve tarih olarak "XVII asırdan itibaren meşhur virtüöz kemençeciler tarafından dördüncü telin de ilave edilerek onun imkânlarını daha da genişlendirme çabaları vuku bulmuştur. Bu kemençenin uzunluğu 650-900 mm'dir. Bu kemençe dut ağacı ve Ceviz ağacından yapılmaktadır. Kemençenin üzerine ağız dediğimiz hissesine balık derisinden yüz çekilmekte ve kolu dairevi şekildedir. Kolu yukarıya gidildikçe eni artar aşağıya doğru indikçe daha da incelmeye söz konusudur"(Evez,1975:27).

Kemençe enstrümanını hakkında AbbasguluNecefzade Azerbaycan Çalgı Aletlerinin İzahlı Lugatı. *Azerbaycan Medeniyet Nazirliği Musiki Tahsili Üzre Tedris MetodikaKabinetinin Ders Vesaitin de* "Kemanla, yayla seslendirilen çalgı aletlerinin vatanının Arap ülkeleridir. Bazı menbalarda ilk kemanlı aletlerin tahminen M.Ö IV-III. Asırlarda kadim Mısır da olduğu hakkında malumatlar verilmiştir der. Ve aynı kitapta A. Marağayı (XIV) asırda bir sıra çalgı aletlerinin yanı sıra Kemençe hakkında da malumatlar verildiğini ifade eder" (Abbasgulu, 2004:100).

Araştırma ve incelemelerimize örnek olacak enstrüman geliştirme konusunda Fuat Ezimlinin 2004 yılında yayınladığı *''Musiki Aletlerimizin Adları Oku Tar''* adlı kitabında *''SeidRüstemov adına Halk Çalgı Aletleri Orkestrası için 1974 yılından başlayarak normal Kemençenin bir alt növünün (türünün) yapılıp ortaya çıkarılması konusunda ciddi teklifler olmuştur. Ama her hangi bir çalışma yapılamamış, o yıllarda orkestranın ikinci Kemençeciler gurubunun teşebbüsü ile çanağı normal Kemençeye nazaran biraz büyük ve tellerini biraz kalın kullanmak sureti ile ses diyapazonu Kvarta, Kvintaintervalinde arttırıldığı konusunda çalışmaların olduğunu yazar''* (Fuad, 2004:15).

Saadet Abdullayeva da *''Azerbaycan Kemençesinin dört telli olup ''Mi-La, Mi-La Kvarta ve Kvinta intervalinde akort edildiğini, bu akort kaidesinin Azerbaycan Kemençesi için normal olduğunu, muğamlar için solo ve vokal enstrümental Kemençenin ikinci, üçüncü ve dördüncü tellerinin ifa olunan eserin lad (makam) esasına göre akort edildiğini kaydederek enstrümanın malik olduğu esaslar hakkında bigiler vermektedir''* (Saadet, 2002:15).

Saadet Abdullayevanın söyledikleri enstrüman hakkında doğru olmakla beraber Karadeniz kemençesi bu özellikleri yakalayıp, ayrı-ayrı makam akort kaidelerine çekilebilme özelliklerini de içinde barındırmalıdır. Yeni icat ettiğimiz kemençenin de akort sistemindeki bu zenginlikleri elde etmesi konusunda çalışmalarımız sürmekte ve son yapacağımız kemençe de değişik makam akortlarına çekilebilme usullerini ele alacağız. Yeni icat ettiğimiz bu kemençeyi yapmamızdan ve asıl amaçlarımızdan biriside orkestralarda yer alıp değişik ansanbıllarda kullanılarak gerek solo gerekse de eşlikli icralarda dünya bestekarlarının eserlerinden de faydalanılarak kendi kültürümüzle beraber diğer kültürlerin makam anlayışlarından en iyi şekilde istifade etmektir.

Karadeniz bölgesinin güzel şehirlerinden olan Giresun'un Görele ilçesinde yöre halkının gelenek göreneklerine yansımış olan horan (orjinali horan olarak bilinir ve söylenir. Türkiye de bir çok araştırmacı yazar Horon olarak dile getirmiştir), türkü geleneğinin yanı sıra çeşitli festivaller de kullanılan kemençe enstrümanının ses diyapazon hacminin darlığı yanında bu enstrümanın artık usta çırak ilişkisinin ötesine gitmediğini saptamış bulunmaktayız. Görele de kemençe yada Karadeniz kemençesi adıyla bilinen üç telli kemençe aletini yörenin mahalli sanatçıları ve bu işi profesyonel anlamda icra etmeye çalışan enstrüman ifacıları ile konuştuğumuzda, festivallerde, düğünlerde, çeşitli yerel etkinliklerde ve önemli sayılacak toplantılarda yayla şenliklerinde kullandıklarını aynı zamanda bu enstrümanla Horan ve Türkü geleneğini idame ettirdiklerini söylediler . Görele kemençesi yukarıda verilen bu örneklerle ve bazı özellikleri ile izlenen bu yola uygunluk teşkil ederek, diğer enstrümanlardan hiç de geri kalmamış kendisine has özellikleri ve farklılıkları ile gerek anavatani Görele'de, gerekse dünyanın birçok bölgelerinde ayrı bir renk, bir çeşni, bir güzellik olarak sanat etkinliklerinde kullanılmakta ve icra edilmektedir. Görele kemençesi Türk müziği, halk çalgı aletleri arasında ve sırasında ahenktar olması, onun melezim çeviklikliği, dinamikliği, ince ve ayrıntılı nüanslarıyla diğer enstrümanlardan farklı kılar. *''Türk Halk Müziği çalgı enstrümanı olan kemençenin, Kıpçaklarla bölgemize geldiği bilinmektedir. Kıpçaklarda (kumanlar) ''Kemençe'', insan adı olarak da kullanılmıştır. Kıpçaklardan sonra bölgemize (Anadolu'ya) gelen Çepniler, kemençeyi geliştirerek, yarattıkları kültüre de egemen olan çalgı aleti haline getirmişlerdir. Görele, Çepni yerleşiminin önemli bir alanıdır. Bu yöreye yerleşenlerin, kemençe-müzik yeteneğini en üst düzeyde yaşayanlar olduğu anlaşılmaktadır. Görele'ye ''kemençenin beşiği'' denebilir. Doğu Karadeniz de kemençenin bilinen tarihi Görele'de başladığı söylenir. Buradan doğuya (Trabzon, Rize,) batıya (Giresun, Ordu) kemençe geleneği yayılır. (Akat 2012:29)*

''Bu bölgenin ilk kuşak öncüleri Göreleli Ali Kam,Tuzcuoğlu'dur. Elimizde her hangi bir bilgi somut bir belge olmamasına rağmen Tuzcuoğlunun hocası olduğuna göre Ali Kam 1750 ve sonrasına yaşadığı düşünülmektedir. Bunlardan Ali Kam'dan sonra Tuzcuoğlu 1830'lu yıllarda doğmuş ve 1845 sonrasında meşhurlaşmıştır. Yörede onların eskisi ve öncekileri hakkında elimizde somut bilgiler bulunmamaktadır. Örneğin; Tuzcuoğlu'nun öğrencisi Karaman (Halil Kodalak 1878-

1964)'dan sonra, Rize'de, Trabzon'da, Giresun'da ve Ordu'da kemençeciler ancak ortaya çıkmaya başlamıştır. Araştırmacı yazar Hayrettin Günayın söylediklerine göre Trabzonda yapılan araştırmalarda Göreleli üçüncü kuşak olan Karamandan (Halil Kodalak) önce hiçbir kemençeci adına rastlanmadığını söyleyen Trabzonlu araştırmacı Halk bilimci Mustafa Dumanın ''Kemençemin Telleri'' adlı kitabındaki kemençe biyografilerinin ilk ismi olarak Görele'nin üçüncü kuşağı Karaman (Halil Kodalak) olduğu yazılmaktadır ama bundan önce Görele de Ali Kam'ın ve ondan sonra Tuzcuoğlu'nun olduğu bilinmektedir''. Ayrıca Görele'de birinci ve ikinci kuşak kemençeciler varlıklarını sürdürürken, Trabzon'da, Rize'de, Ordu'da ve diğer yörelerde bilinen herhangi bir kemençecinin olmadığını bu görüşlerde kanıtlamaktadır. Görele'de Karaman sonrası; Picoğlu Osman, Durukaya, Hacı Ali Özdemir, Mehmet Odabaş, (1950 sonrası), Sırrı Öztürk, Kâtip Şadi, Sami Günay, Şenel Dandin... gibi kemençecilerin bölgede nam saldıkları görülmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde kemençe denince, akla ilk olarak Görele yerleşim bölgesi gelmektedir. Bu kemençeciler bölgesinde toylara, düğünlere el oba şenliklere giderek aranan isim ve sanatçı konumunda hala varlıklarını sürdürmektedirler. Tarihi süreç içinde ilk bilinen kemençe yapımcısının Kuyucuoğlu olduğu bilinir. (1830-1900) yıllarında yaşadığı sanılmaktadır. Görele kemençesi üç tellidir. İnce tele zil (ince ve tiz) adı verilir. İkinci telin adı sağır teldir. Üçüncü tel de, bam teli olarak bilinir. İnce tel çelikten olup, ikinci tel, çelik, Üçüncü tel (bamteli) sıрма teldir. İnce tel 0,25 mm çapında, İkinci tel 0,30 mm çapındadır. Bamteli 0,70 mm çapındadır. Kemençe iki sesli çalınır. Yay iki tele birden sürülür. Parmak iki tele basılarak melodiye göre dörtlü, altılı, yedili ve başka aralıklarda kullanılır. Normal akort Re, La, Mi' dir. Bir kemençede Re teli üzerinde bir hava çalarken genellikle La teli açık olarak kullanılır. Telden tele geçişler yayla değil baş kısmın bilek hareketleriyle çevrilerek yapılır. Görele kemençesinin akortu Mi-La-Re ya da Sol-Re-La şeklindedir. Kemençeler küçülerek tizleştikçe akort düzeni de ona göre ayarlanır. Ünlü kemençecimiz Sırrı Öztürk'ün akort düzenini 1967 yılında Süleyman Şenel, Sol-Re-Mi olarak saptamıştır. En çok kullanılan akort düzeni, Mi-La-Re ve Sol-Re-Mi'dir. Görele kemençesinin ses aralığı, hacmi (diapazonu) 1,5 oktavdır. Kemençe yapımında en çok kullanılan ağaçlar ardıç, erik, dut, kiraz, Çağman, Gül ve cevizdir. Son yıllarda erik, dut, kiraz, ardıç ağaçları daha çok kullanılmaktadır. Bu ağaçların ses kalitesi yüksektir. Yay çubuğu Gürgen, Akçağaç, Kayın, çet (yabani bir ağaç türüdür, sert dokusu ile göze çarpar hiçbir ekonomik değeri yoktur), Kızılcık ağacının dalından yapılmaktadır. Yay uzunluğu kemençe boyu kadardır. Bazı ustalar kemençeden 1-2 cm uzun yaparlar. (56-58 cm) Yay'da at kuyruğunun kılı kullanılır (ifa öncesi yay kıllarına reçine sürülür) Bölgenin bilinen ilk icracıları Görelelidirler. Bunlar Ali Kam, Tuzcuoğlu, (1830-1900), Halil Kodalak – Karaman (1878-1964), Picoğlu Osman (1901-1946), Durkaya (Kemal İpşir) 1912-1989), Hacı Ali Özdemir (1912-1976), Sırrı Öztürk (1938 - ...), Kâtip Şadi (1938 - ...), Mehmet (Şenel) Dandin (1940 - ...) Sami Günay (1938-...) dır. Kemençeyle her çeşit ezgi-türkü havası çalınmaktadır. Türk Halk Müziğinde de Ayrıca Türk Sanat Müziğinde de kullanılır. Görele kemençecileri bunu sübut ettirmişlerdir. TRT repertuarında bulunan birçok THM ve TSM eserlerini, TRT' de ve birçok koroda, Göreleli Kemençe üstatlarından, Karaman (Halil Kodalak), Picoğlu (Osman Gökçe), Durkaya (Kemal İpşir), Hüseyin Özdemir, M. Sırrı Öztürk, Nazmi Özdemir, Sabri Özdemir, Burhan Caba, Mehmet Maksutoğlu, M.Naci Keskin kemençe ile icra etmişlerdir. Bu sayılan isimler Karadeniz ya da yörenin dışındaki bölgelerin tüm hava, türkü. oyunlarını da icra etmektedirler. 1910 yılından bu yana Görele Kemençecileri katıldığı her şölende, etkinlikte kemençe çalmaya "Taksimle" başlarlar. Bu özellik Görele yöresi dışında sıkça görülmez. Görele kemençecileri 1960 yılına kadar uzun havalarda, gazellerde ve oturak eğlencelerinde icralara hep birlikte eşlik ederlerdi. Günümüzde de bu özellikleri taşıyan bazı kemençeciler de bulunmaktadır. Bunlar (Doğumları 1938-1950 yılları arasında olanlardır)'', (Günay,1998:471-478).

Görele kemençesi gerek fiziki yönüyle, gerekse işleviyle icracıların elinde türkü şarkı vs. kendine has sanat icrasıyla, insanın içine işleyerek yörenin hava özelliklerini, en yüksek düzeyde

yansıtacak bir sanat aracıdır. Bu yörenin çalgı aleti vazifesiyle, kendi sınırlarını zorlayarak orkestralarda da faydalanılması bakımından, Görele halkının ve akademisyenlerin günümüz kemençesinde yapmış oldukları araştırma ve çalışmaların, Görele kemençesinin tam bir orkestra aleti konumuna getirilmesi ve dünyanın çeşitli bölge ve yörelerinde, orkestralarda yerini daha da sağlam bir şekilde alabilmesi yönünde bilimsel çalışmalar yapılması zaruridir. Bunun yanı sıra bilimsel araştırma incelemeler devam ederek kemençe hakkında sağlam ve kalıcı ilmi çalışmalar başlatılmıştır. Kemençe enstrümanı hakkında yörenin bu konuda bilgisi becerisi olan icracı ve araştırmacılarına bazı sorular yönelttiğimizde

örneğin;

• Kemençe enstrümanı ile makam icrası açısından akort etme kaideleri yerine getirilmekte midir?

• Karadeniz kemençesi ile ünlü Türk bestekarları ya da Avrupa bestekarlarının eserleri icra edilebilmekte midir?

• Bu enstrümanla küçük hacimli eserler çalınabilmekte midir?

• Bu enstrüman orkestralarda veya değişik ansambllar da kullanılmakta mıdır?

• Enstrümanın intonasyon özellikleri konusunda yapılmış çalışmalar var mıdır?

• Karadeniz kemençesi bir orkestra enstrümanı haline gelebilmiş midir?

• Karadeniz kemençesi teknik özellikleri ilerleme yada aşamalar kaydederek, yeni ses hacmi yüksek kemençe örnekleri ile denemeler yapılmış mıdır?

Haklı bir görüş olmasına rağmen Karadeniz kemençesinin üç telli olması ses hacminin bir buçuk oktav olması yanında teknik özelliklerinin de mahdut (kısıtlı) olması elbette ki amacın dışına çıkılamayacağını ifadesi olacaktır. Yörenin kemençe sanatçıları ile yapmış olduğumuz söyleşiler ve araştırmalar sonucunda bu enstrüman'ın artık yerinde sayamayacağı ilerleme göstermesi gerektiği ve artık yeni bir Karadeniz kemençesinin üretilmesi gerektiği konusunda çalışmalarımız devam etmiştir. Bu araştırma ve teknik çalışmaları yapmamızın sebepleri içerisinde, düşünülecek birçok fikirler ve görüşler barınmaktadır. Yöre halkının böyle bir çalışmayı kabul etmesi zor olsa da, aynı zamanda kara düzenlikten çıkma ve bu çalgı aletini daha da farklı boyutlara getirme çalışmaları başlatılmıştır.

3.Sonuç olarak Karadeniz bölgesi kemençesinin artık yeni, ses hacminin yüksek, ifa ve icra da teknik kabiliyetlerinin devamlı olarak inkişaf etmesi ilerleme kaydetmesi gerekmekte, Orkestra anlamında her türlü eseri icra edebilme vasıflarına haiz olması lazımdır. Nitekim Türk Halk Müziğinin telli yaylı ve deri kapaklı enstrümanlarının tek örneklerinden olan Kabak Kemane perdesiz bir çalgı aleti olmasına rağmen geçmişten günümüze kadar eser çalma tekniklerini devam ettirmiş ve bir orkestra enstrümanı gibi varlığını hala sürdürmektedir. Dediğimiz gibi Kabak Kemane perdesiz olup ses hacmi 2,5 oktavlıktır. Aynı zamanda bu ses hacmi ile dünya bestekarlarının eserlerini ifa etme kudretine sahiptir. Bilimli bir gerçek olan hangi kemençe enstrümanı olursa olsun onda bir tel arttırma yolu ya da iki tel arttırma yolları enstrümanın ses diyapazonunun yükseltilmesi manasını tam olarak taşımaz. 2014 yılında ölçü sistemi tel numaraları ve akort sistemi genç müzisyenlerden olan Cafer Nazlıbaş tarafından yapılan 6 telli Kabak kemane kendisine 6 telli Kabak Kemane mucidi unvanını vermiştir. Cafer Nazlıbaş yapmış olduğu yalnızca tel arttırımı konusunda kemaneye bir ince bir kalın tel ilave etmiş pes ve tizlerde daha uç seslere ulaşmak ve geniş ses aralığı elde etme yolunu takip ederek bu enstrümana bir oktavlık katkı sağlamıştır.

Kabak kemanenin yapısal özellikleri bakımından tel artırımını incelendiğinde belki diya-pazon olarak yükselmeye sebep olabilir ama Organoloji bilimine olan katkı ve faydalar esas alındığında bölgede artık yeni ve teknik anlamdaki çalışmalara yön verme açısından, Karadeniz kemençesinin ilk yaptığımız örneğinde bizde bir tel arttırarak ve boğaz kısmında uzatma yaparak Karadeniz kemençesinin görünüş özelliklerini bozmadan ancak 4-5 ses daha fazla elde ettik ama bize lazım olan eser çalma ve orkestra enstrümanı olma özelliklerini vermediğinden çalışmalarımız devam etmiştir.

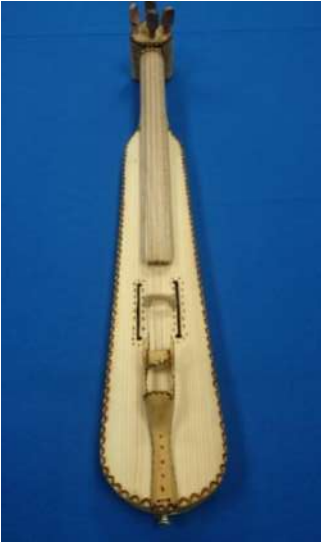
**Resim1-Orijinal üç telli
Karadeniz de Görele Kemençesi**

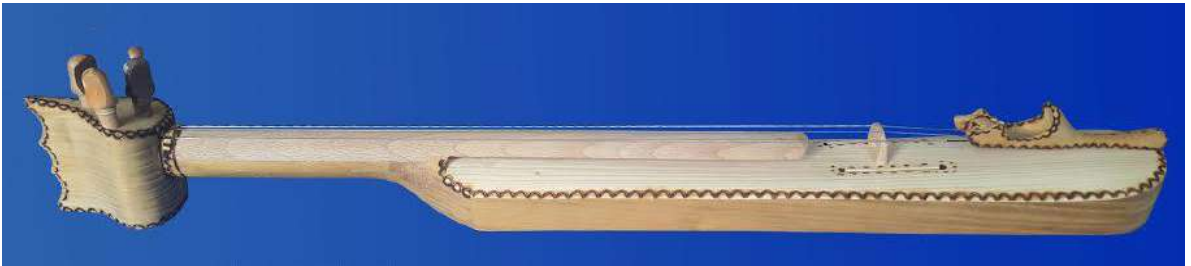
**Resim2- İlk deneme boyu uzatılıp
bir tel daha arttırılarak yapılan
Kemençe örneği**

İkinci bir çalışma olarak koordinatlarını ve teknik özelliklerini saptadığımız yeni Kemençeyi de yaparak adına KayaTürk kemençesi dediğimiz enstrümanın yine boyunda uzatma ve aynı zamanda Kabak Kemane ve Azerbaycan Kemençesinde olduğu gibi kol kısmına yuvarlaklık ve ovallik kazandırarak kravat dinilen kısmını da oval şekle getirip alt ve üst eşik arasını 38 cm olarak aldığımızda bu enstrümanın yapısal özellikleri bozulmadan Sol-Re-La-Mi akort kaidesini de yakalamış bu anlamda Karadeniz Görele Kemençesinde 3 ve 3,5 oktavlık ses hacmini yakalamış bulunmaktayız. Giresun Üniversitesi Konservatuarında müdürlük görevini yapan dünyanın birçok bölgesinde kendisini kabul ettirmiş piyanist Doçent Doktor Vasıf Hasanoğluyla bir araya gelinerek yeni yapılan bu kemençeyi inceleme altına alıp teknik özellikleri konusunda fikir birliği yapılmıştır. Buna göre Sol-Re-La-Mi akort kaidesinde olan Kemençenin ses aralığı Küçük Oktavın Sol sesinden Birinci Oktavın Re sesi ile yine Birinci Oktavın La sesi ve İkinci Oktavın Mi sesine kadar olduğu saptanmıştır. Buda ses aralıklarının Kvinta oranlı olduğunun bir kanıtıdır. Yapılmış olan ve ses hacmi 3, 3,5 oktavlık bu KayaTürk kemençesi ile piyano eşlikli bir eser çalınarak daha çok Keman akort sistemine uygun olduğu da görülmüştür. Keman akort kaidesinde olmayan ve kemençeye has uygun akort sistemini uygulama yoluna gideceğiz. Elbette ki bu akort sistemine uygun olarak Kemençe kullanılır vaziyettedir ve ona eser yazma aynı zamanda bir Metot kitabının yazılması artık uygundur. KayaTürk Karadeniz kemençesi Karadeniz bölgesindeki orijinal kemençelerin çıkardığı sesin aynısını hiç bozulmadan vermiştir. Akort sisteminin tam oturması açısından ilmi araştırmalarımız devam ettiğinden gerekli metot kitabına henüz başlamak doğru olmayacaktır. Yapmış olduğumuz bu KayaTürk Kemençesini özellikleri bakımından yerel ve ulusal medyada tanıtmadan önce Karadeniz Teknik Üniversitesinde bu işin ana merkezi olan Karadeniz bölgesinde, yani Trabzonda 13-15 Nisan

2015 tarihinde gerçekleştirilen ''Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Müzik ve Dans Günleri'' adı altında yapılan Panelin bilimsel etkinliğinde de ayrıca sunup tanıtılarak enstrüman hakkında gerekli teknik bilgileri verdikten sonra çeşitli bilim adamlarının bu konu hakkındaki eleştirileri ve söylemlerinden yola çıkarak doğru yolda olduğumuzu bir kez daha kanıtlamış bulunduk. Yeni bir kemençe yapmak ya da icat etmek istiyorsak birinci önceliğimiz yöreye has olan orijinal kemençenin sesinin kaybolmadan tüm orijinalliği ile kalıcı olmasıdır. KayaTürk Kemençesinin üzerinde ki matematiksel bazı hesaplamaları yaptıktan sonra Trabzon da yapılan bilimsel etkinlikte kabul gören ve bilim çevrelerince yeni bir icat anlamı taşıyan bu çalışma artık yerini son modülasyon geçişlerinin doğru hesaplanmalarına bırakıp, armonik ses birleşmelerini doğru orantılarda yapmak üzere atölyede yeni versiyonu ile akort kaidesinin tam olarak saptanıp son halini alması konusunda çalışmalarımız devam etmektedir. KayaTürk kemençesi Organoloji bilimine olan yeni çalışmasıyla bundan sonra yapılabilecek olan gelişmelere örnek teşkil edecektir. KayaTürk Karadeniz Kemençesini ilim ve bilim konseptinde 3-3,5 oktavlık ses hacimli kemençe ile artık makam icrası ve her makamın akort kaidesinin tek bir kemençe üzerinde yapılabilmesi gerekmektedir. Avrupa bestekârları, Türk bestekârlarının eserlerinin icrası, Orkestra enstrümanı haline gelerek TRT, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki sanat çalışmalarında, bir çok alanda kullanılabilecek, ses hacmi güçlü olan bu kemençeye bazı bestekârlar tarafından iri ve küçük hacimli eserlerin yazılması, dünyanın çeşitli bölgelerindeki ansanbiller da bu enstrümandan istifade edilmesi mümkün hale gelmiştir. KayaTürk kemençesinin son tamamlamaları ile yok olmakta olan usta çırak ilişkisinden çıkıp, metot kitapları ile gelecek nesil'e büyük bir armağan bırakarak katkı ve faydaları için çalışmalar başlatılacaktır.

Resim 3-Karadeniz Bölgesinde yeni icat edilen ses hacmi 3 oktavlık KayaTürk kemençesi (farklı açılardan çekilmiş fotoğraflar).

Resim 3-Karadeniz Bölgesinde yeni icat edilen ses hacmi 3 oktavlık KayaTürk kemençesi

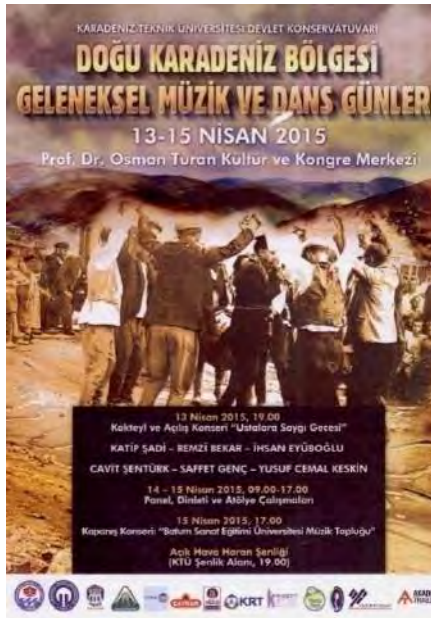
Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 10 Summer 2015

Resim 4-1. Kemençe orijinal Karadeniz kemençesi- 2. Kemençe ses hacmi yükseltilmiş ilk uygulama- 3. son uygulanan ses hacmi 3 oktava yükselen KayaTürk kemençe

Fotoğrafta görüldüğü üzere birinci sırada, üç telli orijinal Karadeniz bölgesinin Görele ilçesinde sık kullanılan Kemençesi ve ikinci olarak biraz boyunu uzatarak klavyesinde hiçbir değişiklik yapmadan bir tel arttırarak 4-5 ses elde ettiğimiz ve bizim tam anlamıyla istifade edemeyeceğimiz, istediğimiz kıvama gelemeyen Kemençe. Son olarak ses hacmini 3,5 oktava kadar yükseltebildiğimiz ve bunu 3 oktav olarak kabul ettiğimiz, gövdesinde hiçbir değişiklik yapmadığımız yalnızca klavyesini uzatıp oval bir şekilde yuvarlak Kabak kemanedeki gibi yaptığımız kravat denilen kısmını da aynı şekilde ovalleştirdiğimiz istifadeye verilebilecek yeni icat ettiğimiz KayaTürk Kemençemiz. Karadeniz bölgesinin Görele ilçesinde yeni icadımız olan ses hacmi diğer üç telli ses hacmi 1,5 oktav olan kemençeye nazaran 1,5 hatta 2 oktavlık fazlalığı ile Trabzon'daki, kongrede de kabul görerek, müzik bilim adamları ve araştırmacılar akademisyenler bunun yeni bir icat olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Son yapacağımız 3 oktavlık ve tüm makam akortlarına çekilebilecek kemençenin teknik özelliklerini bir sonraki makale, Kongre, Sempozyum, Konferans ve sunumlarımızda ayrıntılı bir şekilde paylaşacağız.

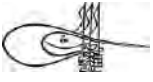

KAYNAKÇA

- A., Saadet, (2002). *Azerbaycan Halk Çalgı Aletleri (Musikişünaslık Organoloji Tathkikat)*. Bakü: Adiloğlu Neşriyatı, s. 231,232
- ABBASGULU, N. (2004). *Azerbaycan Çalgı Aletlerinin İzahlı Lugatı. Azerbaycan Medeniyet Nazirliği Musiki Tahsili Üzre Tedris MetodikaKabinetinin Ders Vesaiti* , Bakü, s.100
- AKAT Abdullah (2012). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Müzik Serander yayınları Trabzon* s. 29
- E.,Fuad, (2004). *Musiki Aletlerimizin Adları Oku Tar. Tefekkür Neşriyat Poligrafiya Merkezi, Bakü, s.15*
- EVEZ, R. (1975). *Azerbaycan Halk Çalgı Aletleri*. Bakü: İşığ Neşriyatı, s. 27
- GÜNAY Hayrettin (1998). *Giresun Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Mega Basım Yayın. s.471-478*

Citation Information/KaynakçaBilgisi

- KAYA, M., (2015). “Klasik Görele Kemeñesi’nin Ses Hacminin Yükseltilmesine Yönelik Deneysel Bir Çalışma ve Organoloji Bilimine Katkıları / An Experimental Study For Increasing The Sound Volume Of Classical Gorele Kemeñ Heand Its Contributions To Organology”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8592>, p. 575-586.

FAZLURRAHMAN'IN MÜSTEŞRİKLERİN KURÂN'IN BAZI ANA KONULARIYLA İLGİLİ ANLAYIŞLARINA GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER*

Mustafa KAYHAN**

*"Bugünkü mücadele, İslam ile hıristiyanlık arasında değil, İslam ile yeni putperest batı medeniyeti arasındadır. Modernite, gerçekte İslami akla karşı biteviye bir meydan okumadır. Yani İslam inancına, ahlakına ve bu ahlakın dayanağı olan 'insanları gözetken ve gözetleyen Allah fikrine' karşı topyekûn bir meydan okuyuştur."*¹

ÖZET

Bu makalede, Fazlurrahman'ın Kurân'ın bazı ana konularında müsteşriklere yaptığı eleştiriler ele alınmıştır. Fazlurrahman, genelde müslümanlar tarafından da eleştirilmiştir. Fakat ilginç olan, onun müsteşrikleri eleştirmesidir. Bu konuda fazla bir inceleme yapılmamıştır. Bu eksikliği gidermek için onun, Ana Konuları ile Kurân adlı eserinde hem Kurân'ı hem de tefsiri ilgilendiren hususlardan birkaçına dair yaptığı tenkitlere dikkat çekmek istiyoruz. Zira o, eserinde Kurân'ın ana konularından olmak üzere Allah, birey olarak insan, toplumda insan, peygamberlik ve vahiy, tabiat, şeytan ve iblis gibi konulara değinmiştir. Bu bağlamda o, bu konularda müsteşriklerin ileri sürdüğü kimi iddiaları ya da düşünceleri eleştirmiştir. Ayrıca 20'nci yüzyıla tanıklık etmiş birinin, bu yönüyle de gelecek nesillere tanıtılmasını amaçlıyoruz.

Fazlurrahman'ın müsteşriklere yaptığı eleştiriler, iki açıdan önemlidir. İlki onun, yabancıların eserlerini, dillerinden okuyabilmesi ve değerlendirmesidir. İkincisi ise mensup olduğu İslam dininin temel kaynaklarını da yine kendi dilinden okumasıdır. Bu iki özelliği, ona, şarkiyatçıları, düşüncelerini, eserlerini en üst perdeden değerlendirme ve eleştirme imkânı tanımış olmasıdır. Bu yüzden onun eleştirilerinin bilinmesinin ve akademik alana taşınmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca dünyanın değişik yerlerinde yeni müslüman olan insanların, ilk etapta din dilini öğrenip kaynaklarına ulaşma imkânı elde edemeyeceğinden, onların ilk tutunacakları eserler ise kendi dillerinde şarkiyatçıların yazdığı eserler olacaktır. Yeni girdikleri dinde

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı, el-mek: m61kayhan@hotmail.com

¹ Fazlurrahman, Makaleler I, s. XV. Ayrıca bkz. Çiftçi, "Bir Sosyolog Olarak Fazlurrahman", s. 59-60; Fazlurrahman, Peygamberlik, s. 49.

oryantalistlerin böyle çetrefilli ve şüphe uyandıran eserlerini okumaları ise kendileri açısından doğru olmayacaktır. Bu bağlamda o eserlerle ilgili değer yargılarını, hangi açılardan yararlı veya zararlı olacaklarını belirten Fazlurrahman'ın düşünce ve tenkitleri bir hayli önem kazanmış olacaktır. Böylece onun, ansiklopedik, akademik ve siyasi oryantalizme karşı ciddi bir duruş sergilediği görmek, umut vericidir.

Anahtar Kelimeler: Kurân, Ana Konular, Fazlurrahman, Müsteşrikler, Eleştiri

FAZLURRAHMAN'S CRITICISMS ON THE ORIENTALISTS' COMPREHENSIONS IN THE SOME BASIC SUBJECTS OF THE QURAN

ABSTRACT

In this article, it had been taken the critique that he put down on the orientalisists' in the basic subjects of the Quran by Fazlurrahman. He also had been criticized by Muslim scholars in generally. But, the interesting subject is that he also criticized the orientalisists'. There had been done no much research about this item. For eliminating this lack, we take attention his critiques a few points related both Quran and its commentary in his book named Quran with basic subjects. Because, he had mentioned in his book as the main subjects of Quran like God, man as person, man in society, the prophecy and revelation, nature, devil and demon. In this context, he also had criticized some ideas and thoughts have claimed by orientalisists' about these subjects. Otherwise, we aim to be introduced this scholar by this direction for future generations who had witnessed twentieth century.

Fazlurrahman's critiques for orientalisists' are important in two points. The first thing is that he can read books of foreigners on their own languages and the original books and criticize them. And the second thing is he can read the basic books of its own religious in his own language that is Arabic. This both feature give him an opportunity to criticize and judge the orientalisists thoughts and books in the hardest way. Therefore we think it's necessary his critiques known and put them the academic area. In addition to, the people who come into new religious all over the world because of they cannot take a chance to learn the language of religion and to reach the resources, so first book they read will be the books written by the orientalist on their own language. These people read such as complicated and suspicious books are not good for them. Then, Fazlurrahman's thoughts and critiques, including value judgments about these books and in which points they are helpful or harmful, will be come into quite prominence. Thus, it is a matter giving hope to see his very serious position against the western's encyclopedic, academic and politic orientalism.

STRUCTURED ABSTRACT

Today's struggle is between Islam and new pagan western civilization, not Islam and Christianity. Modernism is a continuously challenge to Islamic reason, in real. So, it is a totally challenge against to Islamic believe, ethics and occurs of "the God idea who looks after and watches people."

In this article, it had been taken the critique that he put down on the orientalist's in the basic subjects of the Quran by Fazlurrahman. He also had been criticized by Muslim scholars in generally. But, the interesting subject is that he also criticized the orientalist's. There had been done no much research about this item. For eliminating this lack, we take attention his critiques a few points related both Quran and its commentary in his book named Quran with basic subjects. Because, he had mentioned in his book as the main subjects of Quran like God, man as person, man in society, the prophecy and revelation, nature, devil and demon. In this context, he also had criticized some ideas and thoughts have claimed by orientalist's about these subjects. Otherwise, we aim to be introduced this scholar by this direction for future generations who had witnessed twentieth century.

Fazlurrahman's critiques for orientalist's are important in two points. The first thing is that he can read books of foreigners on their own languages and the original books and criticize them. And the second thing is he can read the basic books of its own religious in his own language that is Arabic. This both feature give him an opportunity to criticize and judge the orientalist's thoughts and books in the hardest way. Therefore we think it's necessary his critiques known and put them the academic area. In addition to, the people who come into new religious all over the world because of they cannot take a chance to learn the language of religion and to reach the resources, so first book they read will be the books written by the orientalist on their own language. These people read such as complicated and suspicious books are not good for them. Then, Fazlurrahman's thoughts and critiques, including value judgments about these books and in which points they are helpful or harmful, will be come into quite prominence. Thus, it is a matter giving hope to see his very serious position against the western's encyclopedic, academic and politic orientalism.

It's a truth that scholars have responsible for explaining Islam truthfully and original, informing the society. They had performed these responsibilities exactly explaining Islam truthfully and fluently. The expression of "explaining Islam truthfully and fluently" actually had been intended for being explained and being understood of Quran, Commentary, Hadith and Islamic Law. Otherwise, scholars had also performed same duties with books they wrote. It's a duty scholars have to perform for these Muslim's youth, society and more importantly people who belonged to the area of Divinity from the lowest to the highest. In this bundle we have to say Fazlurrahman is a touchstone. There is somebody else who undertake this helpful mission like he. But this is a different point their warnings are limited or it is thinkable that is incomplete because of they don't know any foreign languages. Fazlurrahman is outside of those. Then, he is a scholar who has able to read both Arabic and English written books in this area. In this

Turkish Studies

conclusion, suggestions and thoughts that he reflects have bigger importance and priority than the others.

It is not presumed that Fazlurrahman's all critiques belonging western books, thoughts and the different areas of Islam are consisted just these. His critiques are universal, total critiques. Also these critiques had been done for taking into consideration of all portraits. In fact, it is not presumed that his critiques are just about western orientalist and their books. Actually, his critiques have done for Muslim area are more than the critiques he has done for orientalist. For researching these two points it is a new and helpful working area.

This side of Fazlurrahman hadn't studied for any working subject until now. His ideas had been told and even discussed very large zone and in different platforms. It had been written a lot of books and articles about him. On the other hand, it had been also pressed a lot of books and articles that criticizes his thoughts. But his critiques that he directed to the orientalist's hadn't taken part in almost any study.

The foreigners have tried so hard to recognize Islam, its holy scripture and its prophet, now. In past, it had been lots of works about these points of orientalist's. Therefore, in this research we offer to been added a new discipline into the Quranic disciplines. This discipline must undertake the origin of orientalism, its historical development, its books, its writers, its methods, its purposes; as a result of these, this discipline must undertake to research these for all of points. It is suggestible to this discipline easily the names of orientalism science or orientalist's science and in addition another names is also suggestible.

We have seen necessary that been involved such a discipline into Quranic disciplines. Then, the people all over the world whom accepted Islam have to know Islam the books that written by orientalist's. One of the obligation duty that Muslims have to do because for choosing İslam is to obtain learning Islam the correct references and is to make easy reaching the references that they find out the interior surfaces of books written against all parts of Islam, too.

Key Words: Quran, Basic Subjects, Fazlurrahman, Orientalists, Criticism

Giriş

Günümüzde kullandığımız oryantalist² kelimesinin, ilk defa 1815 yılında ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Oryantalizm³ kavramı ise doğulu toplumların kültür ve medeniyetlerinin batılılar tarafından araştırması anlamında istimal edilmiştir. Bu bağlamda diğer dinsel disiplinlere ek olarak

² Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi manasında oryantalist kelimesi, İngilizcede Edward Pococke üzerine kaleme alınmış bir makalede ve Fransızcada ise Mayasine Encyclopédique'de görülmüştür. Türkçede şarkiyat, doğu bilimi, Arapçada istişrak ile karşılanan oryantalizmi, uğraş alanı seçen oryantaliste ise müsteşrik denilmiştir. Bilgi için bkz. Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, c. XXXIII, s. 428.

³ Oryantalizm; din, dil, bilim, düşünce, sanat ve tarih gibi alanlarda doğu dünyasını inceleyen ve doğu hakkında değer yargıları üreten batı kaynaklı kurumsal faaliyetlerin toplamına verilen isimdir. Bilgi için bkz. Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, c. XXXIII, s. 428.

batılların İslam araştırmalarında bütünüyle Kurân'ın ve ona dayandırılan ilimlerin, her zaman önemli bir yeri olmuştur.⁴

Burada şu hususa yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Özellikle 20 ve 21'inci yüzyıllarda çok artış gösteren müsteşriklere ait çalışmaların, artık Kurân ilimleri içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira oryantalistlerin çalışmalarını tespit etmek, metotlarını açıklamak, ne amaçla yazıldıklarını ortaya koymak artık bir gereklilikten öte bir zaruret haline gelmiştir. Fakat müslümanların müsteşriklerle ilgili tikel çalışmaları, bütüne göre oldukça azdır ve belli bir sistemden de yoksundur. Ayrıca bu çalışmaların neye hizmet ettiği belirlemek de güçtür.

Akdemir'in "Müsteşriklerin Kurân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları"⁵ adlı makalesi, Fazlurrahman'ın müsteşriklerle yaptığı eleştirilerde bizim önümüze ışık olacaktır. Ondan farklı olarak, daha dar bir alanda ve bir âlimin, yani Fazlurrahman'ın bir kitabı, yani Ana Konularıyla Kurân adlı eserinde ele aldığı bazı temel konular çerçevesinde oryantalistlere karşı dile getirdiği hususları ve detaylı olarak kendisinin, onları eleştirmek adına serdettiği görüşleri mercek altına alacağız. Öncelikle şunu belirtelim ki batılı araştırmacıların bazıları da yine diğer batılı yazarlar tarafından eleştirilmekten kurtulamamışlardır. Smith ve Bijlefeld, bunlar arasından temayüz etmiş ki oryantalisttir.

"Smith gibi William Bijlefeld'e göre de Kurân'ı dini bir doküman veya müslümanların kutsal kitabı olarak anlamak isteyen batılı huristiyan araştırmacılar, şimdiye kadar sürdürdükleri Kurân'ın kendinden önceki kaynaklarla veya geleneklerle ilişkisi gibi araştırma alanlarından kaçınmaya çalışmalıdırlar." (Aydın, 1990, s.228).

İslam dini ile alakalı pek çok konuda söz söyleyen Fazlurrahman'ın, özellikle Kurân'a dair mevzular ile sünnet-hadis ekseninde dile getirdiği düşünceleri ise diğer fikirlerine göre daha hacimlidir. Zira o, Kurân'ın birçok ana konusuna değinmiş, Kurân ilimleri ve tefsir bağlamında getirdiği yeni açılımlarıyla net vurgular yapmış, hatta batılların Kurân ve tefsirle ilgili düşüncelerini derin bir vukufiyetle değerlendirmiştir. Bu bağlamda o, çoğu kez şarkıyatçıları eleştirmiş, bazen de sadece onların görüşlerine temas etmekle yetinmiştir. Müsteşriklerin eserleri konusunda da Fazlurrahman'ın benzer bir tavır takındığını söylemek herhalde yanlış olmaz.

Fazlurrahman,⁶ dini bilimlerden hadis, tefsir ve fıkıh dallarıyla ilgili üç metodoloji geliştirmeye gayret etmiştir. Eserlerinin bir kısmı teorik, diğeri ise pratik anlamda yöntembilimini açıklamak ve doğrulamak için yazılmıştır. DİA'daki maddede müsteşriklerle ilgili vurgularına hiç değinilmemiş olması, hâlâ bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. Açıkgenç, onun yöntembilimi hakkında şu hususları dile getirmiştir.

"Bunlardan ilki, Islamic Methodology in History adlı eserinde geliştirdiği hadis yöntemidir. İkincisi ise yine bu eserde başlayıp 1982'de yayımladığı Islam and Modernity adlı kitabında tamamladığı fıkıh yöntemidir. Üçüncüsü de Major Themes of the Qur'an adlı eserinde uygulayıp Islam and Modernity'de kuramını ortaya koyduğu tefsir yöntemidir. Nihayet bu üç alanda billurlaşan yöntembiliminin bir uygulaması olarak düşündüğü Revival and Reform in Islam: A Study of Islamic

⁴ Bilgi için bkz. Watt, "Oryantalistlerin İslam Araştırmaları", Cilt: VII, s. 412, 415-416.

⁵ Merhum hocamızla, en son Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde verdiği konferanstan sonra Özdenoğlu konağında bir kiş gecesi altı arkadaşla birlikte geç saatlere kadar gerçekleştirdiğimiz sohbette görüşmüştük. Ruhu şad, makamı cennet olsun. Amin

⁶ Değişik kitaplarda ve eserlerde bu âlimin ismi bazen bitişik bazen de iki kelime halinde yazıldığı malumdur. DİA'da bitişik yazılmıştır. Bir soyadı olmasına rağmen onu hiç kullanmadığı dikkate alınırsa isminin bitişik yazılması, daha doğrudur. Ayrıca dipnotta kaynak verirken önce Rahman, sonra Fazlur şeklinde yazımı doğrusu şık değildir.

Fundamentalism adlı son eserini yayımlayamadan vefat etmiştir." (Açıkgenç, 1995, s.281).

İslam dünyasından Fazlurrahman'a da pek çok eleştiri yapılmıştır. O, bu eleştirilere hayattayken şu ya da bu şekilde cevap vermiştir. Ancak kendisini eleştiren bu müslüman kesim, onun batılılara yani şarkiyatçılara yaptığı eleştirilerden hemen bütünüyle habersizdir. Bu tenkitlerin de bilinmesi, kendisinin tam manasıyla tanınması için oldukça önemlidir. Çünkü o, çağında olup biten tüm olaylara özellikle İslam âleminde gelişenlerine çok önem atfetmiştir.

"Fazlurrahman, yaşadığı çağın farkında olmasının bir gereği olarak, zamanının siyasi, fıkri, kültürel, toplumsal gelişmelerini yakından izlemiştir. Fazlurrahman'ın hayatı boyunca yapmaya çalıştığı, çağında olup biten bu olayları İslami ilkeler açısından gerçekçi bir şekilde değerlendirmeye çalışmak olmuştur. Onun en önemli özelliği, budur. Onun araştırmalarında, incelemelerinde ve metot geliştirme çabalarında da doğal olarak içinde yaşadığı zaman diliminin özelliklerinin etkilerini görmekteyiz. Bunun en belirgin misali, 19 ve 20'nci yüzyılda beşeri bilimlerin yaklaşımı olan tarihselciliği bütün çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanmasıdır. Batılı beşeri bilimcilerin ve onların arasından İslam dinini ve kültürünü araştırma alanı olarak seçen batılı araştırmacıların uyguladığı metodu, Fazlurrahman'ın Kurân'a, hadise ve müslüman düşünce tarihine uyguladığını görmekteyiz. Ancak onun tarihselci yaklaşımı ile batılıların yaklaşımı arasında çok temel bir fark vardır. Benimsediği tarihselci yaklaşım, bizi batılılarındaki gibi geçmişin sayfalarında bırakan ve arkeolojik bir tarihselcilik anlayışı asla değildir." (Fazlurrahman, 1997, s.VII).

Fazlurrahman'ın⁷ görüşleri üzerinde hem tümel hem de tikel manada birçok araştırma yapılmış, hakkında makale ve tezler oluşturulmuş, konferanslar akdedilmiş ve tebliğler sunulmuştur. Buna rağmen onun batılı müsteşriklere ve yazdıkları eserlere getirdiği tenkitlere veya takdirlere dair çok az şey yazılmıştır. Bu makalede onun bu yönüne ağırlık verilecek ve bu cihetiyle de anlaşılmasına büyük bir katkı sağlanacağını umuyoruz.

Fazlurrahman, bazen hem batılı yazarların kendilerini ve eserlerini hem de onların İslam'ın değişik meselelerindeki düşüncelerini takdir ettiği de olmuştur. Onları, ne açıdan ve hangi konularda takdir ettiği, ayrı bir çalışma konusu olabilir. Ancak biz, sadece M. Rodinson'un⁸ İslam'ın Mirası⁹ adlı eserinde Hz. Muhammed hakkında yaptığı açıklamasının, Fazlurrahman'ın beğenisi aldığı vurgulamakla yetineceğiz.

"Hz. Muhammed, toplumun zayıf kesimini güçlendirmeye ve yoksun olduğu hakları iade etmeye çalışmıştır. Bunun yanında o, imtiyaz sahibi kişilerin dinî, siyaset ve sosyo-ekonomik, yani ruhbanlık, otokratik veya oligarşik ve haksız ekonomik ve cinsiyet üstünlüğü gibi alanlardaki imtiyazları ellerinden almak için mücadele etmiştir. Bu açıdan M. Rodinson'un Hz. Peygamberi, bir imparatorluk kurmak ve birliği sağlamak temel gayesi ile Almanların Saxon aşiretleri arasında hristiyanlığı

⁷ Fazlurrahman, "Kısa Otobiyoğrafı", *İslamî Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, s. 227-231. Ayrıca bkz. Açıkgenç, "Fazlurrahman", *DİA*, c. XII, s. 280-286.

⁸ M. Maxime Rodinson (1915-2004) yılları arasında yaşamış, Polonya asıllı yahudi bir komünist Fransız yazardır. Kendini, şarkiyatçı olarak değil, sosyal tarih araştırmacısı olarak tanıtır. Doğuya dair araştırmalarını daha çok, ekonomi ve sosyal tarih açısından yapmıştır. Babası Naziler tarafından öldürülmesine rağmen İsrail taraftarı asla olmamış, buna karşılık Filistinlilerin devlet kurma hakkını savunmuştur. Bu tutumu, Araplarca takdir edilmiştir. Bilgi için bkz. Küçük, "Rodinson, Maxime", *DİA*, c. XXXV, s. 154-155. Ayrıca bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Maxime_Rodinson

⁹ Bu eserin, ilkin merhum Prof. Dr. Necmettin Erbakan, diğeri Necdet Tokatlı ve son olarak da Cemil Meriç tarafından yapılmış üç ayrı Türkçe çevirisi vardır. Bkz. Rodinson, Maxime, *İslam'ın Mirası / Batıyı Büyüleyen İslam*, Çev. Cemil Meriç, Pınar Yay., 2. bsk, İstanbul 2003.

yaymaya çalışan Şarlman ve krallığı bu dünya krallığı türünden olmayan Hz. İsa karışımı olarak tanıtması yerindedir."¹⁰ (Fazlurrahman, 1996, s.79).

Fazlurrahman(1919-1988), İslam dünyasındaki sorunlar hakkında kalem oynattığı gibi batı dünyasındaki sorunlar hakkında da kalem oynatmıştır. Hem batı hem de doğu dünyasına dair açıklamalarıyla beğeni toplayan yazar, yeni mücadelenin İslam ile batı pagan kültürü arasında gerçekleşeceğini net olarak ifade etmiştir.

"Fazlurrahman'ın Kurân'ı anlama çabalarının hermenötik¹¹ şartlarının ilki, İslam dünyası yorumu ise ikincisi bir batı yorumudur. Yani o, bir de kendi anladığı ve bu anlamada hiç de yalnız olmadığı bir batı yorumu yapar ve fikirlerini bu bağlamda formüle eder. Bu modern dünyanın bazı meydan okuyuşları ve bazı fırsatları vardır. Bundan dolayıdır ki o, bugünkü mücadelenin, İslam ile hristiyan medeniyeti arasında değil; İslam medeniyeti ile yeni putperest batı medeniyeti arasında olduğunu söylemiştir."¹² (Çiftçi, 1997, s.XV.)

Fazlurrahman hakkında 1997 yılında "Fazlurrahman Örneği" adında geniş ve derinlikli bir sempozyum düzenlenmiş, sunulan tebliğler daha sonra kitap haline getirilmiş ve bastırılmıştır. O sıralar İBB başkanı, şimdiki cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, kitaba bir sunuş yazısı eklemiştir. Burada şu hususlara değinmiştir.

"Kardeş Pakistan'ın yetiştirdiği büyük bilim adamı ve düşünür Fazlurrahman, İslâm dünyasında olduğu kadar batıda da önemsenen, düşünce ve tezleri üzerinde geniş tartışmalar açılan bir şahsiyettir. Düşünce hayatıyla yakından ilgilenenler, merhum Fazlurrahman'ın Türkiye'de ne büyük bir etkiye sahip olduğunu bilirler."¹³

Erdoğan'ın bu olumlu bakışının aksine Fazlurrahman'a olumsuz bakışlar da vardır. Z. Serdar, Fazlurrahman'ın görüşlerine temas etmiş ve çoğu fikirlerinin yabancı bilim adamlarından özellikle de oryantalistlerden alındığını ifade etmiştir.

"Fazlurrahman'ın İslâm'ı, oryantalistlerin anladığı manada İslam dininin yeniden kurulmasına yönelik modernist bir teşebbüstür. Böylece onun, sünnet kritiği J. Schact'a dayanmış, İslam tarihi analizi H. A. R. Gibb'inkinin (1895-1971)¹⁴ esasına dayalı olarak hazırlanmış ve seçtiği konuya olan tüm yaklaşımları ise öğretmeni ve ruhsal öğütçüsü W. C. Smith'in¹⁵ düşünceleri ile köklenmiştir. Fazlurrahman ve diğer öğrenci-oryantalistlerin çalışmalarını ciddiye almamız için esaslı bir neden yoktur. Çünkü onların yazdıkları eserler, daha çok kendi gruplarının diğer üyeleri ile oryantalistler için kaleme alınmıştır. Oryantalistler ve onlara öğrenci olan müslümanlar, oksidental / batı-garp medeniyetin ve onun ruhsal hamisi

¹⁰ Ayrıca bkz. Rodinson, Hz. Muhammed, s. 332.

¹¹ Grek mitolojisinde tanrının mesajını dil aracılığıyla insanlara anlatan elçiye hermes, bir ifadenin anlamını açıklama ve anlaşılır kılmaya hermeneuein adı verilir. Hermenötik yani yorumbilim metodunun; literal, moral, alegorik ve analogik olarak dört türü vardır. Bilgi için bkz. Gezzin, Tefsirde Semantik Metod ve Kurân'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi, s. 93-94.

¹² Ayrıca bkz. Fazlurrahman, Peygamberlik, s. 49; Fazlurrahman, Makaleler I, s. XV.

¹³ http://www.fikribeyan.net/2035_Islam-Dunyasinda-Tarihselciligin-Oncu-Ismi-Fazlurrahman.html

¹⁴ İslam tarihi ve Arap edebiyatı sahalarındaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçısıdır. Günümüz İslam'ının anlaşılması için, klasik İslam'ın iyi tanınması gerektiğini dile getirmiştir. İslam tarihini, ekonomik ve materyalist açıdan yorumlamıştır. Kurân ve hadis ile ilgili görüşleri, tamamen hristiyan inancının tesiri altındadır. Bilgi için bkz. Landau, "Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen", *DİA*, c. XII, s. 66-67.

¹⁵ W. C. Smith (1916-2000) yılları arasında yaşayan Kanadalı dinler tarihçisi ve şarkiyatçıdır. Bilgi için bkz. Aslan, "Smith, Wilfred Cantwell", *DİA*, c. XXXVII, s.339-340.

hristiyanlığın üstünlüğünü göstermeye uğraşmıştır.¹⁶ Bilhassa Yunus suresinin ilgili ayeti, Medine döneminin sonlarına; yani müslim toplumunun hâlihazırda inşa ve tesis edildiği ve Smith'e göre islam'ın artık İslam'a dönüp somutlaştığı dönemlere aittir. Bu olay, bu sebeple haklı olarak imanin somutlaşması veya normatif toplumun artırılması olarak anlatılabilir ki, ikisi de aynı anlama gelir. Ancak, Smith tarafından ortaya konulduğu şekliyle somutlaşma kuramı, bunun tam zıddını ima ediyor görünmektedir. Yani ona göre somutlaşma, imanin dinamizminin zamansal-mekânsal bir bağlamda kendini göstermesine izin vermek yerine onu engeller. Bu düşünceleri dile getiren Smith'in iki faktör tarafından etkilenmiş olması mümkündür. İlki, kendisinin hristiyan arka planı, diğeri İslam adına şu anda mevcut olan toplumun kötü durumudur. Kurân, asla böyle bir şeyi desteklemez." (Fazlurrahman, 1997, s.6,9).

Bazı batılı yazarların İslam'ı anlama ve anladıkları gibi ifade etme ve bunu, hem kendi toplumlarına hem de İslam'ı kabul eden milletlere eserleriyle sunma gayretlerine giriştikleri herkesin malumudur. Niyetlerinin şöyle ya da böyle olmasından ziyade İslam'ı anlama ve yaşadıkları topluma aktarma sadedinde birçok çalışma yapmışlardır. Onların doğu bilimlerine duydukları bu ilgi, müslüman âlimlerin dikkatlerinden kaçmamış ve onlara müsteşrik, islamiyatçı veya şarkiyatçı adını vermişlerdir. Bu eserleri okuyan doğulu müslümanlardan bazıları, onların anlayışlarıyla kendi anlayışını kimi zaman tevhit edebilmişlerdir. Bunun iki nedeni vardır. Biri, batılıların İslam'ı net olarak bilemeyeşleri ve dile getirdikleri görüşlerin eksik ve noksan hatta yanlış olmasıdır. Diğeri ise bu eserleri inceleyen doğulu müslümanların da İslam'ı tutarlı bir dünya görüşü içinde anlamamış olmalarıdır. Dahası meselelere bütüncül bir açıdan değil, tikel olarak yaklaşımlarıdır.

"Uzun süre batıda yaşamış biri olarak Fazlurrahman, batı dünyası ile İslam dünyası arasında mukayese imkânı bulmuş ve müslümanların son dönemde içinde bulundukları sıkıntıları çok daha iyi fark edebilmiştir. Onun bu durum karşısında büyük bir ıstırap duyduğu ve duygu ve düşüncelerini her vesile ile ifade ettiği bilinmektedir." (Karataş, 2005, s.90).

Batılıların eserlerini okuyarak beslenen doğulu müslümanların durumu, kendi toplumlarında iki biçimde uç vermiştir. Birincisi, batılı yazarların görüşlerini onaylayan ve öylece toplumuna sunanlara bazı kesimlerin destek vermesi, öbür kesimin eleştirmesidir. İkincisi ise eleştirenlerin, yeni bir şey ortaya koyamamaları ve gerçekte meselenin ne olduğunu kavrayamamalarıdır. Bu yüzden İslam milletlerinde her zaman nur topu gibi krizlerin olması kaçınılmazdır ve bu, daima yinelenmiştir.

Onların bütünsel ya da tikel olarak İslam'ı anlamada gösterdikleri çabalar, her türlü övgüyü hak etmiştir. Vefatının üzerinden hayli bir zaman geçmesine, hakkında birçok makale-kitap yazılmasına ve konferans düzenlenmesine karşın Fazlurrahman'ın¹⁷ hala aydınlatılması ve düşüncelerinin belirlenleştirilmesi gereken yönleri vardır. Onun şarkiyatçılara yönelttiği eleştirilerin, hala geçerliliğini sürdürdüğünü düşünüyoruz. Eleştirilerinin gittikçe daha da değerli hale geldiği düşüncesindeyim.

Fazlurrahman, İslam'la ve ilgili bilim dallarıyla ilgili birçok eser yazmış ve hem eserlerinde hem de ileri sürdüğü düşüncelerinde belli bir derinliğe ulaşmış bir düşünürdür. Konu yelpazesi,

¹⁶ http://www.fikribeyan.net/2035_Islam-Dunyasinda-Tarihselciligin-Oncu-Ismi-Fazlurrahman.html. Oksidentalizm, garbiyatçılık anlamında kullanılmaktadır.

¹⁷ Fazlurrahman, 21 Eylül 1919'da doğmuş ve 26 Temmuz 1988'de vefat etmiştir. Bilgi için bkz. Fazlurrahman, Ana Konuları Kurân, s.11 ve Fazlurrahman'ın hayatı ve eserleri için bkz. Açıkgeçen, "İslamî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü", *İslamî Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, s. 232-252.

eserlerinde oldukça geniştir. Bunlardan biri de Türkçeye tercüme edilen "Ana Konularıyla Kurân"¹⁸ adlı eserdir.

Bu eserde yazar; Allah, insan, tabiat, peygamberlik, vahiy, ahiret, şeytan ve kötülük gibi kendince başat mevzu niteliği arz eden konuları işlemiştir. Türkçe çeviri için yazdığı önsözde yazar, eserin temel fikir ve doktrinleriyle sistemli bir şekilde Kurân'ı sunmayı, Allah, tabiat, insan ve hayata dair Kurân'ın görüşlerini ortaya çıkarmayı¹⁹ hedeflediğini açıklamıştır. Onun açtığı bu çığır, daha sonra aynı konuda dilimizde yazılan eserlerle daha da genişlemiştir. Dahası İlahiyat fakültelerinde Ana Konularıyla Kurân adlı lisans ve yüksek lisans dersleri bile konulmuştur. Fazlurrahman'ın Türk toplumuna birçok etkisine ilaveten ana konularıyla Kurân adıyla Türk toplumu için kaleme alınan eserler, onun en objektif ve kalıcı tesirinin en bariz örnekleri arasında sayılmalıdır.

Bu eser üzerinden bir çalışma yapmamızın amacı, yazarın eserinde konuları ayet yoğunluklu işlemesi ve eserin konulu tefsir örnekleri arasında sayılmasıdır. Zira konuların ele alınışı sırasında ayetler, kronolojik bir sırayla verilmeye gayret edilmiş ve bu, vahyin tedricen gelişyle toplumun gelişim süreçlerinin kolayca izlenmesi gibi bir fayda temin etmiştir. Yani konuların yerelliği, tarihselliği ile vahyin evrenselliğini örtüşmüştür.

Bu bağlamda yazar, Allah hakkında dile getirdiği görüşleri esnasında eleştirdiği veya görüşlerine temas ettiği batılı yazarlara bir hayli atıf yapmıştır. Zira onun en önemli özelliği, hem doğu hem de batıyı veya daha özel söylemek gerekirse hem İslam'ın klasiklerini hem de batının İslam ile ilgili düşüncelerini aynı anda kendi eserlerinden ve dillerinden okuyabilecek, onları harmanlayabilecek ve aralarında temyizde bulunabilecek yetkinlikte ve yeterlikte olmasıdır.

Ona göre Kurân, on dört asır önce olduğu gibi günümüz toplumunun ihtiyaçlarına cevap verecek bir ilahi kitap olduğunu nazar-i itibara veren bir eser, günümüzde hala mevcut değildir. O, insanların ortaya çıkan yeni gereksinimlerini karşılayacak biçimde yeni idrakler doğurmasının kaçınılmazlığı üzerine de eğilmiştir. Kurân'ın ebedi oluşunun anlamı, onun yeni ihtiyaçlara, gerçekten yeni anlayışlar sunmasıdır (Fazlurrahman, 1996, s.7-8).

Müellifin bu eseri yazmasındaki gayesinin, Kurân'ın Allah, insan ve cemiyet hakkında neler bildirdiğini ana hatlarıyla göstermek ve okuyucuyu bu üç konuda bilgilendirmek olduğu açıklanmıştır²⁰ (Fazlurrahman, 1996, s.XI). Zira o, Kurân'ın bu yüzyıla ait olduğu birçok yerde dile getirilmiştir.

"Fazlurrahman, tam anlamıyla 20'nci yüzyıla ait bir müslümandır. O, bu yüzyıl içerisinde İslam topraklarında olup bitenleri, batı dünyasındaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. İslam ümmetinin içinde bulunduğu zorlukların ağırlığını yaşamış, onun çektiği acıları benliğinin derinliklerinde hissetmiş ve batı medeniyetinin yükselişini, aynı zamanda batı demokrasisinin çürüyüşünü görmüş birisidir. Çağının farkında olmanın bir gereği olarak o, zamanın siyasi, fikri, kültürel, toplumsal gelişmelerini yakından izlemiştir. O, çağında olup biten bu olayları İslami ilkeler açısından gerçekçi bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Batılı beşeri bilimcilerin

¹⁸ Bu eser, yazarın Türkçe çeviriye önsözü (s.7-9), ikinci baskıyı sunuş (s.11-12), yazarın fikirleri (s.12-24), çeviri hakkında birkaç söz (s.24-26), giriş (s.27-28), çağdaş batılı yazarların Kurân hakkındaki eserleri (s.29-34), Allah (s.35-55), kişi olarak insan (s. 57-85), toplumda insan (s.87-124), tabiat (s.125-144), peygamberlik ve vahiy (s.147-182), ahiret (s.183-202), şeytan ve kötülük (s.203-217), İslam toplumunun doğuşu (s.219-242), müslüman toplumun Mekke'deki dini durumu (s. 243-259) ve son olarak ehl-i kitap ve dinlerin farklılığı (s.261-272) ile indeks (s. 273-280) gibi konularından oluşmaktadır.

¹⁹ Bkz. Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kurân, s. 7.

²⁰ Ayrıca bkz. Kuşpınar, "Fazlurrahman'ın Eserlerinin Genel Bir Tanıtımı", *İslamî Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, s. 331.

ve onların arasından İslam'ı ve İslam kültürünü araştırma alanı olarak seçen oryantalistlerin uyguladığı tarihsel metodu, Fazlurrahman'ın Kurân'a, hadise ve müslüman düşünce tarihine uyguladığını görüyoruz." (Paçacı, 1997, s.251).

Fazlurrahman, birçok batılıyı eleştirdiği gibi kendisi de müslümanlar tarafından yapılan tenkitlere maruz kalmıştır. O, mensubu olduğu İslam dinine inanan müslümanlar tarafından eleştirilmesini, normal karşılamıştır. Fakat bazı batılı yazarlar tarafından da övüldüğü hatırdan çıkarılmamalıdır. Hatta onu, bazen müsteşriklerle aynı kategoride değerlendirenler bile çıkmıştır.

"Bu benzerlikten ötürü onu tenkit edenler, Fazlurrahman'ı müsteşriklerle yan yana koyma eğilimi göstermişlerdir. Bu tenkide göre o, müsteşriklerin yaklaştığı gibi Kurân'a yaklaşmıştır. Özellikle geleneğe yönelttiği eleştirileri sebebiyle bu yaklaştırma ve yakıştırma, ilk bakışta haklı gibi görünen bir zemine oturtulmak istenmiştir. Fazlurrahman, gelenekteki fıkıh, kelam, tefsir, ahlak, siyaset ve tasavvuf gibi disiplinlere ve pratiklere tenkitler yöneltmiştir." (Paçacı, 1997, s.252).

Fazlurrahman, İslami ilimlere tarihsel metodu uyguladığı ve bu metodun da müsteşriklerin uyguladıklarıyla paralellik gösterdiği için tenkit edilmiştir. Ancak o, kendisinin uyguladığı şekliyle müsteşriklerin uyguladığı tarihsel metod arasında mahiyet farkı olduğunu dile getirmiştir. Zira müsteşrikler, temelde Kurân'ı vahiy olarak görmemişlerdir. Aksine onun ya yahudi ya da hristiyan mahsulü olduğunda ısrar etmişlerdir. Paçacı, Fazlurrahman'ın böylesi düşüncelere verdiği izah konusunda şu bilgiye yer vermiştir.

"Tarihselci yaklaşımları sebebiyle müsteşrikler ile Fazlurrahman arasında ilk bakışta bir paralellik var gibi görünmektedir. Ancak bu, onun onlarla aynı şeyleri söylemesi anlamına gelmiyor. Gerçekten müsteşrikler, Kurân'a yönelttikleri tarihteki bakış açısıyla Kurân'ın ilahi olma özelliğini kabul etmezler. Fazlurrahman'ın da aktardığı gibi müsteşrikler, önceki kitaplarda Kurân'ın izlerini ararlar. Yahudi olan müsteşrikler için Kurân'ın kaynağı Tevrat, Eski Ahid ve Yahudi dini edebiyatıdır. Hristiyanlar için Kurân'ın kaynağı İncil'lerdir. Bu fikirler müsteşriklerin tarihsel yaklaşımlarının sonuçlarıdır. Ancak Fazlurrahman'a göre tarihsellik burada eksik kullanılmış ve dolayısıyla yanlış sonuçlara ulaşılmıştır. Bu tip önemli yanlış anlamalar temelde Mekke'deki gelişmelerin ... uygun bir şekilde çalışılmamasından kaynaklanmıştır. Ona göre müsteşrikler, Kurân'ın yahudi-hristiyan kitaplarına ve geleneklerine olan benzerliği ile uğraşmaktan, İslam öncesi Mekke nüfusunda yahudi-hristiyan fikirlerin ne derece yaygın olduğunu incelemeye vakit bulamamışlardır. Daha da kötüsü hristiyanlar genellikle Kurân üzerinde hristiyan tesirleri bulmaya çalışırken, birçok yahudi araştırmacı da Kurân'da yahudi geleneğini keşfedebilmek için aklını fikrini yitirmiştir. Bu iki gruptan hiçbiri, Kurân'ın kendisinin de vurgulayarak belirttiği şu fikirden tesadüfen dahi olsa bahsetmemişlerdir. Kurân, bahsettiği tüm tarihsel bilgileriyle Allah tarafından vahiy olarak gönderilmiştir." (Paçacı, 1997, s.253).

Fazlurrahman, vefat ettiği zaman geride birçok eser ve makale bırakmıştır. Bu, onun ne kadar üretken bir yazar olduğu kanaatimizi pekiştirmiştir. Onu eleştiren Sifil, bu hususta şunları söylemiştir.

"Fazlurrahman, öldüğünde geriye, tümü İngilizce olan 11 kitap, 68 makale, 4 ansiklopedi maddesi ve 16 kitap tanıtım yazısı bırakmıştı. Kitaplarından 5'i Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, İslam, Ana Konularıyla Kurân, İslam ve Çağdaşlık, İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp adlarıyla Türkçeye çevrilmiştir. Makalelerinden bir kısmı da Allah'ın Elçisi ve Mesajı, İslâmî Yenilenme adlarıyla

kitaplaştırılarak yayımlanmıştır. İslamî Araştırmalar dergisi, Ekim 1990 sayısını Fazlurrahman özel sayısı olarak çıkarmış, İstanbul Büyükşehir Belediyesi de Şubat 1997 tarihinde Fazlurrahman'ın görüşlerinin tartışıldığı bir bilgi şöleni²¹ düzenlemiş, o şölende sunulan tebliğler ve yapılan müzakereler, İslam ve Modernizm, Fazlur Rahman Tecrübesi adıyla kitaplaştırılmıştır.²²

Fazlurrahman, müslüman kesimler tarafından çoğu kez, yararlandığı ve eleştirdiği batılı şarkiyatçıların düşüncelerine kendisini eklememesi ile de ittiham edilmiştir. Bunun nedeni, onun yorum tekniğinde kendini göstermiştir. Fakat Aydın, bir makalede onun yorum tekniğine şu açıklamalarla değinmiştir.

"Modernistler Gadamer'in, müessir tarih veya ufukların kaynaşması dediği yöntemi eserlerinde zımnen uyguladılar. Böyle bir fikrin tehlikeleri yeni yeni anlaşılmaya başlandı."²³ (Karaman, s.5-7). "O, İslam ve Çağdaşlık adlı eserinin giriş kısmında kendi yorumlama anlayışını, iki modern yorumlama teorisinin yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan ilki günümüzde en iyi E. Betti'nin temsil ettiği objektiflik okuludur. Buna göre şu anda önümüzde bulunan bir ifadeyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için söz konusu ifadenin sahibine, yani onun zihin dünyasına geri gitmek gerekir. Bu yapılırken o ifade tek başına şurada duran bir ifade olarak değil, ait olduğu zihnin tümel yapısı içinde, yani o zihni oluşturan öteki yapıcı unsurlarla birlikte ele alınmış ve anlaşılmış olur. İkincisi ise Gadamer'in fenomenolojik²⁴ doktrindir ki buna göre, her çeşit anlama tecrübesi, tecrübe sahibinin daha önce şartlanmış olduğu gerçeğini dikkate almamızı gerekli kılar. Anlayan ve yorumlayan bir kişi olarak beni belirleyen şey, Gadamer'e göre, efektif tarihtir. Benim varlık dünyama giren her şey, inceleme konusu olan şeyin tarihi etkisi ile birlikte ele alınmadıkça bilimsel olmayan bir yola sapmak kaçınılmaz olur. Biz kendi şartlanmış oluşumuzun şuuruna varsak dahi onu bir yana itmeyi başaramayız. O halde bir şeyin objektif olarak anlaşılması diye bir şey söz konusu değildir. Bu durumda Fazlurrahman, kendi yorum anlayışı ile Gadamer'in anlayışını karşılaştırarak şöyle demiştir. Gadamer haklı ise benim Kurân'ın anlaşılması ile ilgili olarak öne sürdüğüm çifte hareketlilik anlayışı, yani şu andan Kurân'a gitmek ve Kurân'dan tekrar şu ana gelmek suretiyle problemi çözmek, manasız olur. Gadamer, insanın kendi şuur dünyasını fark etmesini, kapalı hayat çemberi içinde, önemsiz bir kıvılcım gibi görüyor. Oysa böyle bir şuur, basit bir kıvılcımdan çok daha fazla önem arz eder. Hz. Muhammed'in tarihe müdahalesini bir yana bırakalım. Bir Gazalî²⁵ ve Eşari'nin efektif tarihini ne ölçüde etkilediğini bilmiyoruz. Maziye şuurlu bir şekilde müdahalede bulunma, diyor Fazlurrahman, birbirinden ayırt edilebilen iki hususu ihtiva eder. İncelemeye konu olan mazinin objektiflik içinde belirlenmesi -ki Gadamer bunun mümkün olduğuna inanmıyor- eğer yeteri bilgi ve veri varsa pek ala yapılabilir. Öteki husus ise bizzat mukabeleinin kendisidir ki o kaçınılmaz olarak değerlerle bağlantılı olduğu gibi mukabelede bulunanın

²¹ Bilgi şöleni, burada sempozyum manasında kullanılmıştır.

²² <https://ebubekirsifil.com/fazlur-rahman-kimdir/>

²³ Ayrıca bkz. Uyanık, "Çağdaş İslam Düşüncesinde Tarihsellik ve Evrensellik Sorunu", s. 93-97.

²⁴ Fenomenolojik metot dinleri ve onların unsurlarını oldukları gibi yani taraftarların yaşamlarında yansımalarını buldukları gibi anlamaya ve incelemeye çalışır. Bu bağlamda bu metot bizim araştırdığımız fenomen hakkında önceden sahip olduğumuz her türlü açık ve gizli varsayımların kasti olarak bir kenara bırakılmasını gerektirir. Kısaca fenomenolojik metoda göre bir fenomen hakkında nasıl, niçin, nereden ve hangi sebeplerden sorularını sormaksızın o fenomenin ne olduğunu ortaya koymak temel sorundur. Aydın, "Çağdaş Bir Hristiyan Değerlendirmesi", s. 222.

²⁵ Eşari kelamcısı, Şafii fıkıhçısı, mutasavvıf ve filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslam düşünürü Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin hayatı için bkz. Çağrıci, "Gazzâlî", *DİA*, c. XIII, s. 489-505.

efektif tarihini de ihtiva eden mevcut durumuyla yakından bağlantılıdır. Bu durum elbette mukabelede bulunanın mukabele tarzını da belirler." (Aydın, 1990, s.280-281).

Zahid el-Kevserî²⁶ de yazdığı eserde oryantalistlerin çalışmalarındaki zararlara ve bunlara karşı uyanık olunması gerektiğine dikkat çekmiştir. Fazlurrahman da aynı şeyi yapmış olmasına karşın, müslüman kesimin eleştirilerinden nasibini almıştır.

"Yahudi ve diğer oryantalistler, kendilerine İslam'ın temel kaynaklarında şüphe oluşturma imkânı verir arzusuyla Kurân ve Kurân ilimleri, hadis, fıkıh, fıkıh usûlî, kelam ve mezhepler tarihinde araştırmalar yapmaya başladılar. Araştırmalarda amaçlarını gizlemeye ve kurbanlarına bütün araştırmalarında hak ve hakikat peşinde oldukları zannını vermek için, bazı konularda hakşinas görünmeye gayret ettiler."(el-Kevserî, 2007, s.191).

Müsteşriklerin dinlerinde müslümanları şüpheye düşürmek adına Kurân ve Hz. Peygamber hakkında şaşırtıcı, şüpheye düşürücü ve gerçeği gizleyici eserleri yazmaktan asla geri durmayacaklarını bir makalesinde rahmetli hocamız Akdemir dile getirmiştir (Akdemir, s.190).

Fazlurrahman'ın yorum yönteminin anlaşılması, onu nereden ve kimlerden aldığı ya da etkilendiği, aldığı veya kullandığı metodun diğerlerinden farkının ne olduğu sürekli tartışılmıştır. O, E. Betti'nin objektiflik okulunu eleştirmiştir.

"Ancak bu orijinal muhteva nerededir? Fazlurrahman, haklı olarak E. Betti'nin, muhtevanın başka zihinler tarafından oluşturulan anlamlı formlar içinde aranması gerektiği şeklindeki iddiasını eleştirmiş ve bunun ötesine giderek, somut muhtevanın yani anlamın, metin-tarihi bağlam ilişkisinde kavranması gerektiğini söylemiştir. Yine ona göre bu, yorumlama faaliyetindeki ilk hareketin birinci aşamasıdır. Ne var ki, bu faaliyetin ikinci aşamasında somut muhtevanın gerisinde yatan genel prensiplerin ortaya çıkarılması gerektiğini söyleyerek metnin, öz itibarıyla, tarih üstü bir gerçekliği içerdiğine ve bu gerçekliğin hiç bir tarihi bağlarla sınırlanamayacağına işaret etmiştir." (Tatar, 1998, s.184).

Fazlurrahman'ın müsteşriklere yaptığı tenkitlerin aynısı, R. Blachère maddesinin yazarı tarafından da İslam Ansiklopedisinde dile getirilmiştir. Yazar, bu müsteşriki gerek Kurân tercümesi ve gerekse diğer eserlerinde kendi başına buyruk bir metot izlemekle tenkide tabi tutmuştur. Dahası M. Rodinson da aynı şekilde bu müsteşriki şu sözlerle eleştirmiştir.

"M. Rodinson, Blachère'in Kurân tarihi hakkındaki mütalaaları karşısında ihtiyatlı olmak gerektiğini belirttiği gibi R. Caspar da Blachère'i Kurân tarihi ile ilgili görüşleri dolayısıyla tenkit etmiştir. Blachère, tercümenin 1957'de yapılan yeni neşrinde tertibi Mushaf'taki asli şekline çevirmiştir. Bazı kaynaklar, Blachère'in Kurân konusunda müstakil bir çalışması olan ikinci eserini tercümenin birinci cildi kabul ederek Kurân tercümesini üç cilt olarak tanıtırlar. Kurân'ın vahyi, yazılışı, mushaf haline getirilişi, kıraatleri ve tefsiri gibi konuları ele alan bir eser olup burada da bir önceki eserde işaret edilen ön yargı ve art niyet hâkimdir. Bu tercümede sureler, daha önce G. Weil, T. Nöldeke, V. Schwally ve R. Bell gibi müsteşriklerin de yaptığı gibi üçü Mekke, biri de Medine dönemine ait olmak üzere risaletin kendilerince tespit ettikleri dört safhasına göre tertip edilmiştir. İslam tebliğinin mahiyet ve şekliyle Hz. Peygamber'in dini tecrübesinin tekâmül seyrinin

²⁶ Son dönem Osmanlı ulemasından Zâhid Kevserî (1879-1952)'nin hayatı ve fıkhî durumu için bkz. Yavuz, "Zâhid Kevserî", *DİA*, c. XLIV, s. 77-80; Sifil, "Zâhid Kevserî", *DİA*, c. XLIV, s. 80-81.

esas alındığı ve her biri için çeşitli kıstasların tespit edildiği bu safhalar ve surelerin buna göre tertibinde Kurân'ın menşei Hz. Peygambere dayandırma gayretini görmemek mümkün değildir. Kitab-ı Mukaddes metnlerinin kritiğinde batıda kullanılan bazı metotları, Kurân metnine tatbiki çalışan Blachère, surelerin tertibi konusunda esas aldığı kıstasları uygularken de çelişkilere düşmüştür. Garanik olayında putlarla ilgili olarak söz konusu edilen cümleyi iki ayet halinde Necm suresine dâhil etmesi yanında surenin 19-25'inci ayetlerinde bu üç puta ibadeti ret konusunda tereddüt izleri bulunduğu ve mevcut Kurân metninde tahmini bir düzeltme yapıldığı dile getirmiştir. O, ayrıca iki satırdan ibaret Asr suresinin önce iki ayetten ibaret olup üçüncü ayetin sonradan nazil olduğunu dile getirmiştir. Rahman suresinin 46-60'inci ayetleri ile 62-78'inci ayetlerinin aynı meselenin iki ayrı varyantı olduğu, fakat Kurân'ın cemi sırasında ikisinden birini tercih edip diğerini bırakmaya cesaret edilemediğinden tekrar pahasına yan yana bırakıldığını da söyleyebilmiştir. O, müslümanlara karşı en şiddetli düşmanlığı yahudi ve müşriklerin beslediğine, sevgi bakımından en yakınlarınınsa hristiyanlar olduğuna işaret eden ayetle²⁷ yahudi ve hristiyanların kendi dinlerine girmedikçe müslümanlardan asla razı olmayacaklarına dair ayetin²⁸ çeliştiğini ifade etmiştir. Ona göre hristiyanlara karşı bu tavır değişikliğinin ise Bizanslılara karşı Mûte'de²⁹ uğranılan yeniliden kaynaklandığı şeklinde tamamen keyfi yorum ve art niyetlilere dayanmıştır. Blachère³⁰ Introduction au Coran adlı eserinin çeşitli yerlerinde gerek Hz. Peygamber gerekse daha sonra Kurân metninin sıhhatli olarak muhafaza edilmediği şeklinde gayri ciddi bir iddiayı da tekrarlamıştır." (Nuhoğlu, 1992, s.82; el-Bedev[^], 1993, s.127).

²⁷ el-Maide, 5/82 -83.

²⁸ el-Bakara, 2/120.

²⁹ Müslümanların Suriyeli hristiyan Araplar ve Bizans ordusuyla 8/629 yılında yaptığı Mûte savaşında 15 şehit verilmiştir. Hz. Peygamberin bazı savaş kuralarını dikte ettirdiği bu savaşta, şehitlerin ailelerine 3 gün boyunca yemek gönderilmesini ve işlerine yardım edilmesini emretmiştir. Bilgi için bkz. Algül, "Mûte Savaşı", *DİA*, c. XXXI, s. 385-387.

³⁰ Fransız şarkiyatçısı ve aynı zamanda en üretkenlerinden olan Richard Blachère, 1900-1973 yılları arasında yaşamıştır. Le Coran, Traduction nouvelle adlı tercümede sureler, daha önce G. Weil, T. Nöldeke, V. Schwally ve R. Bell gibi müsteşriklerin de yaptığı gibi üçü Mekke, biri de Medine dönemine ait olmak üzere risaletin kendilerince tespit ettikleri dört safhasına göre tertip edilmiştir. İslam tebliğinin mahiyet ve şekliyle Hz. Peygamberin dini tecrübesinin tekâmül seyrinin esas alındığı ve her biri için çeşitli kriterlerin tespit edildiği bu safhalar ve surelerin buna göre tertibinde Kur'an'ın menşei Hz. Peygambere dayandırma gayretini görmemek mümkün değildir. Batıda Kitab-ı Mukaddes metnlerinin kritiğinde kullanılan bazı metotları Kurân-ı Kerim metnine tatbiki çalışan Blachère, surelerin tertibi konusunda esas aldığı kriterleri uygularken de çelişkilere düşmüştür. Garanik hadisesinde putlarla ilgili olarak söz konusu edilen cümleyi iki ayet halinde Necm suresine dâhil etmesi yanında surenin 19-25. ayetlerinde bu üç puta ibadeti ret konusunda tereddüt izleri bulunduğu ve mevcut Kurân metninde tahmini bir düzeltme yapıldığını söylemiştir. İki satırdan ibaret Asr suresinin önce iki ayetten ibaret olup üçüncü ayetin sonradan nazil olduğu; Rahman suresinin 46-60 ile 62-78. ayetlerinin aynı meselenin iki ayrı varyantı olduğu, fakat Kurân'ın cemi sırasında ikisinden birini tercih edip diğerini bırakmaya cesaret edilemediğinden tekrar pahasına yan yana bırakıldığını da iddia etmiştir. Müslümanlara karşı en şiddetli düşmanlığı yahudi ve müşriklerin beslediğine, sevgi bakımından en yakınlarınınsa hristiyanlar olduğuna işaret eden ayetle (el-Maide 5/ 82-83) ne yahudi ne hristiyanların kendi dinlerine girmedikçe müslümanlardan razı olmayacaklarına dair ayetin (el-Bakara 2/120) çeliştiği ve hristiyanlara karşı bu tavır değişikliğinin ise Bizanslılara karşı Mute'de uğranılan yeniliden kaynaklandığı hususlardaki iddiaları tamamen keyfi yorum ve art niyetlere dayandırmıştır. Blachère, Introduction au Coran adlı eserinin çeşitli yerlerinde gerek Hz. Peygamber zamanında gerekse daha sonra Kurân metninin sıhhatli olarak muhafaza edilmediği şeklinde gayri ciddi bir iddiayı da tekrarlamaktadır. Maxime Rodinson, Blachère'in Kurân tarihi hakkındaki mütalaaları karşısında ihtiyatlı olmak gerektiğini belirttiği gibi R. Caspar da Blachère'i tenkit etmiştir. Nitekim Blachère tercümenin 1957'de yapılan yeni neşrinde tertibi Mushaftaki aslı şekline çevirmiştir. İkinci eseri, Introduction au Coran Kurân'ın vahyi, yazılışı, mushaf haline getirilişi, kıraatleri ve tefsiri gibi konuları ele alan bir eser olup burada da bir önceki eserde işaret edilen ön yargı ve art niyet hâkimdir. Bilgi için bkz. Nuhoğlu, "Blachère, Richard", *DİA*, c. VI, s. 244-245. Ayrıca bkz. Akiki, el-Müsteşrikûn, c. I, s. 309 -312; el-Bedevi, Mevsûatu'l-müsteşrikîn, s. 82.

Fazlurrahman, laisizm konusunda bazı müsteşriklerin müslüman tutucularla birlikte aynı düşünceleri paylaştıklarını söylemiştir. Bazı şarkiyatçıların ise durumun öyle denildiği gibi olmadığını söylemelerini de takdir eden Fazlurrahman, buna rağmen karşıt yerde konumlanan şarkiyatçılarla müslüman tutucuların bu konudaki anlayışlarını eleştirmiştir. Bu konuda Smith ve Gibb'i örnek vermiştir.

"Emir Ali, Şiblî ve İkbâl'in tarihe bakışlarında İslâm'ın İspanya'daki tarihi ile Hindistan'daki tarihi farksızdı. Hatta laik ve sosyalist yenilikçi Orta Asyalı İsmail Gasprinsky³¹ bile, dramatik eserinde ilmî açıdan gelişmiş ve yeniden canlanmış bir İslâm toplumunu İspanya'da tahayyül edebiliyordu. W. Cantwell Smith gibi seküler batılı şarkiyatçılara göre, bu nasıl çağdaş müslümanların romantizmi ise çağdaş müslümanlara göre de batı laikliğine dayanan milliyetçilik de şıktır." (Fazlurrahman, 1996, s.134). "İslâm'da laisizm, tabir yerindeyse kanunların, sosyal ve politik kurumların İslâm ile ilişkileri olmadan, yani Kurân ve sünnetin öğretileriyle organik bir bağı bulunmadan ve onlardan alınmaksın benimsenmeleridir. Ancak İslâm toplumundaki laisizm anlayışı hakkında batıda yaygın ve yanlış bir görüş vardır. H.A.R. Gibb ve kısmen W.C. Smith'in³² araştırmalarına rağmen batılı yazarlar, özellikle sosyologlar, müslüman tutucularla birlikte şeriatın muhtevasına sokulan değişikliklerin laisizmi meydana getirdiğini düşünmektedirler." (Fazlurrahman, 1996, s.319).

Fazlurrahman, bazı müslüman âlimlerin dile getirdikleri görüşler ile müsteşriklerin görüşlerinin çoğu zaman uyduğuna ve bunun doğru olmadığına dikkat çekmiştir. Mesela Mevdudi'nin³³ söylemiyle müsteşrik Halpern'in³⁴ söylemi, buna örnek verilebilir.

"Müslüman tutucular ile batılı yazarların düştükleri bu hataların ve karışıklığın temelinde, 'Şeriatın, İslâm'ın hakikatinden ziyade, müslümanların geçmişi ile açık veya gizli bir şekilde aynı tutulması yatmaktadır. Bu nedenle Mevdudi 'İslâm, pazarın gereklerine göre uygun değişiklikleri yaparak başkalarına sunulacak bir mal değildir.' derken Manfred Halpern'in aşağıda söylediklerinin aslında aynısını söylemektedir. 'Şeriatın ahlaka kaynak olma durumu sona ermiştir; modern hukuklarda uygulanan şeri kuralları ise artık ilahi olmaktan veya başvurulacak nihai bir merci olmakta çıkmıştır. Artık herkes hür olduğundan şeriatın çökeceği açıktır. Bundan sonra artık geleceğe uzanan yol, tek değildir. Türkler, şeriatın herhangi bir kısmını muhafaza etme gereği duymadılar.' Bu iktibasın yazarı müslümanların şeriatın muhtevasının bir kısmını şurada burada değiştirip, ondan sonra 'Allah'ın iradesine' pek fazla müdahalede bulunmadıkları tesellisine sahip olabileceklerini düşünüyor. Bu tavır, Mevdudi'nin tavrından daha az mantıklı bir tavidir. Eğer laik hukuk ile dini hukuk arasındaki farkı test etmenin yolu, birincisinin insan yapısı,

³¹ Kırımlı fikir adımı, eğitimci ve yayıncı olan İsmâil Bey (Gaspıralı / Gasprinsky), 1851-1914 yılları arasında yaşamıştır. Fazlurrahman'ın belirttiği duruma, DİA'da denk gelemedik. Bilgi için bkz. Kırımlı, "İsmail Gaspıralı", DİA, c. XIII, s. 392-395.

³² Wilfred Cantwell Smith, 1948 yılında Türkiye'ye gelmiş ve bazı aydınlarla Türk laikliğinin İslâm'ı reddetme anlamına gelip gelmediği meselesini tartışmıştır. ... Türklerin devrimleri İslâm'a karşı değil İslâm'ın içinde gerçekleştirdiklerini düşünen Smith, onların ortaya koyduğu bu yeni yorumun İslâm'ı muhafaza etmenin de ötesinde onu ilerleten bir süreç olduğunu belirtmiştir. Ona göre Türkler için modern dünyada müslüman olmak, sadece İslâm geleneğinin orijinal ve asil unsurlarını yeniden keşfetmek ya da bu unsurlara yeni bir form kazandırmak değil aynı zamanda bunları geliştirmek demektir. Bilgi için bkz. Aslan, "Smith, Wilfred Cantwell", DİA, c. XXXVII, s. 339-340.

³³ 1903-1979 yılları arasında yaşayan Mevdudi, Pakistanlı âlim ve düşünür olup, aynı zamanda Cemâat-i İslâmî teşkilatının lideridir. En önemli eseri olan Tefhîmu'l-Kurân, Türkçeye tercüme edilmiştir. Bilgi için bkz. Ahmad, "Mevdudi", DİA, c. IV, s. 432-437.

³⁴ Manfred Halpern, 1924'te doğmuş 2001'de vefat etmiştir.

ikincisinin Allah yapısı olması ise, o zaman klasik İslam hukuku zaten büyük ölçüde laiktir. Çünkü bu hukuk, açıkça müslüman hukukçuların eseridir." (Fazlurrahman, 1996, s.320).

Fazlurrahman, batılı bilim adamlarından bazılarının, diğer şarkiyatçıların görüşlerini de eleştirmiştir. Zira o, batılı bilim adamlarının asıl amacının, İslam'ın ana kaynağını kendi dinlerinde aramaları olduğuna çok defa vurgu yapmış ve bu durumu tenkit etmiştir.

"Smith, kendi döneminde kadar Kurân'la ilgili yapılan batılı çalışmalarını, eksik ve önyargılı çalışmalar olarak nitelendirmiş ve eserlerini reddetmiştir. Çünkü ona göre, batılı araştırmacılarının Kurân hakkında söyledikleri hiçbir ifade, müslümanlar tarafından doğru olarak kabul edilmedikçe doğru değildir. Bu ilke doğrultusunda Kurân vahyinin statünü değerlendiren Smith, modern bilimsel metotları Kurân'a uygulayarak onun otantikliğini araştırmakla ilgilenmez. Bunun yerine o, fenomenolojik bakış açısını esas alarak Kurân'ın ortaya çıkışından itibaren müslümanların yaşantılarına etkisini ve İslam medeniyetinin oluşmasına yaptığı büyük etkiyi dikkate alarak Kurân'ın müslümanlar için Tanrı'nın kelamı olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuçtan hareket eden Smith, genelde tüm müslüman olmayan araştırmacıları özelde de hristiyanları, fenomenolojik yaklaşımın ışığı altında Kurân'ı araştırmaya teşvik etmiştir. Bunun için Smith'e göre sadece Kurân'ın müslümanlar üzerindeki etkisini gözlemlemeye dayanan fenomenolojik yaklaşım, hristiyanların Kurân'ın anlam ve fonksiyonunu müslümanlar gibi anlamalarına yardımcı olan bir yaklaşımdır. Çünkü müslüman âlim Hasan Askeri'nin³⁵ (Aydın, s.229) de altını çizdiği gibi diğer yaklaşımların aksine fenomenolojik yaklaşım sosyal, ekonomik ve psikolojik paradigmalara dönüştürülemeyen veya indirgenemeyen son derece dini bir fenomenin varlığı kanaati ile işe başlar. Literal metot ve tarihi tenkit metodu gibi metotlarla fenomenolojik metot arasındaki en önemli fark, onun yukarıda da belirttiğimiz gibi dinin bir fenomen olarak olduğu gibi kabul ederek işe başlarken diğerlerinin, dini fenomenin değerini ve kutsallığını azaltarak insanların gözünde onun hakkında şüphe uyandırmaya ve hatta sonunda onu reddetmeye yol açmalarıdır (Aydın, s.213-214). Smith'in ilk karşı çıktığı hristiyan görüşü 7'nci yüzyılda bir rahip olan Şamlı Yuhanna ile başlayıp 19'ncü yüzyıla kadar devam eden İslam'ın heretik (itizalci) bir hristiyan mezhebi olduğu şeklindeki görüşüdür. Bilindiği üzere İslam hakkında ilk hristiyan polemikini kaleme alan Şamlı Yuhanna, İslami yeni bir din olarak değil de monofizit ve nesturiler gibi sapık bir hristiyan fırkası olarak görmektedir. Bu bağlamda o, Kurân'ı Ariusçu bir rahip olan Bahira'nın Hz. Muhammed'e öğrettiğini iddia etmiştir. Smith tarafından reddedilen diğer bir genel hristiyan İslam anlayışı da İslam'ın sahte bir peygamberlik vakası sonucunda ortaya çıkmış ilahi hakikat içermeyen dinsel bir gelenek olduğu anlayışıdır." (Aydın, s.221-222).

Fazlurrahman, tarihsellik kavramının İslam'ın klasik yorum geleneğinde olmamasını eleştirmiştir. O, tarihsel olayları bir zemin ya da vasat olarak görmek istemiştir. Bu zemin ya da ortamda oluşan olayları, bir veri olarak görmüştür. Bunun kısmen evrenselliğe engel olduğunu da gözden kaçırmıştır. Ş. Kotan, bu konuda onun anlayışını şöyle dile getirmiştir.

"Fazlurrahman, tarihsellik kavramının klasik yorum geleneğinde yer almamasını eleştirmekte ve bu anlamda başta Kurân olmak üzere, ortaya çıkan tüm anlamların gerisinde tarihsel olayları bir zemin ya da vasat olarak görmektedir. Hâlbuki

³⁵ Yazar bu bilgiyle şu esere atıf yapmıştır. Hasan Askari, Limits to Comparison: New Testament and Qurân". Newsletter, CSIC. 5(1981), s. 25.

Fazlurrahman'ın tarihselciliğinin özü, tarihsel olayları ayetlerin anlamlarını kuran, onları inşa eden bir unsur olarak görmesidir. Yani ayetlerin anlamlarıyla tarihsel olaylar arasında organik bağ kurmasıdır. Ancak ayetlerin tarihsel olayların sınırları içinde tutuklu kalmamasına bir çıkış yolu bulmak için amaç ya da makâsîd kavramına başvurmuş gibi görünmektedir. Bu amacı kavramanın imkânı olarak da kartezyen bilgi kuramına başvurmakta ve Kurân'ın tarihsel anlamının ve bu anlamın arkasındaki amacın saf kavrayış düzleminde elde edilebileceğini iddia etmektedir. Fazlurrahman, bizim Kurân'ın indiği dönemden farklı bir ortamda yaşadığımızdan hareketle Kurân ayetlerinin anlamının belirlenmesinde tarihselliği, 'ayetlerin anlamı kadar gerçek' olarak ele aldığından Kurân'ın tarihselliğini savunmaktadır. Dolayısıyla tarihsel ortam değişince, ona göre ayetlerin bu tarihsel ortam sayesinde kazandığı anlamı, dolayısıyla fonksiyonelliği de biter. Buna rağmen Kurân ayetleri, tarihsel anlamlarını kaybetmekle birlikte amaç bildirmeleri açısından tüm zamanlara hitap etmeye devam ederler. Böylece ayetler, somut tarihsel bağlarından kurtularak her tarihsel ortamda yeniden doldurulmayı bekleyen içi boş evrensel kavramlara dönüşür ve yeni bir fonksiyonellik kazanmış olurlar." (Kotan, 2008, s.99-100).

Fazlurrahman, geniş kronolojik gelişimi içinde Kurân'ı dikkate alarak mesajının tam ve etkili bir şekilde anlaşılmasına imkân olmadığı kanaatindedir. Bunun için en faydalı yöntemin ise Kurâni temaların yani ana konu ve fikirlerinin, çıkış ve gelişimlerini tarihsel olarak takip etmek olduğunu vurgulamıştır (Fazlurrahman, 1997, s.53). Ayrıca o, bu konuda batılı yazarların Kurân'ın kronolojik tefsiriyle ilgili yaptıkları çalışmaların tamamen eksik olduğunu ya da ön yargıdan bağımsız olmadığını dile getirmiştir.

"Tüm bu kaynaklar korunmuş olmasına rağmen, Kurân'ın kronolojik ya da gelişimsel bir açıdan anlaşılmasında çok nadiren kullanılmıştır. Hâlbuki bu, bir bütün olarak Kurân'ın ve gerçek hedeflerinin kavranması için özellikle önemlidir. Modern batılı islamiyatçılar bu alanda önemli katkılarda bulunmuşlardır. Fakat bu konuda batılıların yaptığı incelemeler, Kurân'ın içeriği ve getirdiği mesajın anlaşılmasına hemen hiç katkıda bulunmamıştır. Tersine batı kökenli araştırmalar, salt kronolojik bir düzen oluşturmak ya da yahudilik ve hristiyanlığın Kurân'daki etkisini göstermek üzerinde yoğunlaşmıştır. Dahası, yahudi ve hristiyan bilginler, bu amaca ulaşmak için birbirleriyle yarışmışlardır. Böylece ne müslüman ne de gayr-i müslim âlimler, gerçek manada Kurân'ın temel dünya görüşünü yakalayabilmiştir. Kronolojik olmayan bir sırada, ayet ayet tefsirler yazmış olan müslümanlar, Kurân'ı parçacı bir şekilde anlatırken, gar-i müslimler de Kurân'a en iyisinden yüzeysel bir şekilde, en kötü haliyle de ön yargılı yaklaşmışlardır." (Fazlurrahman, 1997, s.54).

Fazlurrahman'a göre J. Schacht, hocası Souck-Hurgronje'den³⁶ etkilenmiştir. İslam ve Kurân'la ilgili görüşlerinde bu etkinin kendini iyiden iyiye hissettirdiği çok bellidir. Daha da önemlisi bizzat Fazlurrahman'ın kendisi bile müsteşriklerden etkilenmiştir.

"Fazlurrahman'ın bu fikirlerini, kendinden önce seslendirenlerden biri de Schacht'tır."³⁷ Ona göre, eski hukuk okullarının yaşayan sünneti önce ortaya çıkmış,

³⁶ Hollandalı şarkiyatçı olan Christian Snouck-Hurgronje, 1857-1936 yılları arasında yaşamış ve modern şarkiyatçıların kurucuları arasında sayılmıştır. İslam'ın sosyal ve siyasal yönlerini yanlış değerlendiren bu müsteşrik, Hollandalı emperyalistlerin müftüsü olarak anılmıştır. Müslüman olduğu söylentisinin doğruluğu, ispatlanamamış bir iddiadır. Bilgi için bkz. Göksöy, "Snouck-Hurgronje", *DİA*, c. XXXVII, s. 340-341.

ikinci safhada sahabenin himayesi altında yani sahabeye nispet edilerek ileri sürülmüş ve Hz. Peygambere isnat edilen sünnetler de hicri II'nci yüzyılın ortalarına doğru muhaddisler tarafından piyasaya çıkarılmıştır.³⁷ Fazlurrahman, hadislerin sayısı konusunda birçok batılı müsteşrik ile aynı görüşü paylaşmıştır. Bu sebeple onun ve müsteşriklerin yaptığı yorumlardan, altı meşhur hadis kitabına alınamayan hadislerin tamamının uydurma olduğu gibi bir anlam ortaya çıkmıştır. Hâlbuki bizzat bu müelliflerin, sahih hadislerin sadece kendi eserlerinde bulunan hadislerden ibaret olmadığını ifade ettikleri belirtilmiştir." (Karataş, 2005, s.100, 104).

Fazlurrahman, müsteşriklerin hiçbir zaman Kurân'ı anlamaya çalışmadıklarını, tahrife dönük etütlere imza attıklarını, içerisine giremeyerek sırf Kurân'ın çevresinde dönüp dolaştıklarını, Hz. Peygamberin hayatının psikolojik safhaların öne alarak Kurân'ın konularını belirlemeye çalıştıklarını belirtmiş ve bu tutumlarıyla müsteşrikleri haklı olarak eleştirmiştir.

"Şimdiye kadar Kurân'ın mesajı üzerinde çalışmak yerine müsteşrikler, tahrif sayılabilecek şeylere ya da lüzumsuz ayrıntılara dalıp gitmişler ve Kurân'ın çevresinde dolanıp durmuşlardır. Mesela onlar, Hz. Peygamberin hayatının psikolojik safhalarıyla uğraşmışlardır.³⁸ R. Blachère (1900-1973)'in⁴⁰ Hz. Peygamberin hayatının psikolojik safhalarının göz önüne alınması şeklindeki yaklaşımı, sonuçta bana pek anlamlı ve hatta pek mümkün görünmemektedir. Başarılabilse bile bu, Kurân'ın ana konu ve mesajlarının ayrıntıları ile ifadesinin bir bölümünü oluşturur. Kendi başına son derece kıymetli haiz olsa da Hz. Peygamberin psikolojisi ile ilgilenmek yerine, meseleye Kurân'ın ana hedefleri ve bunlarla bağlantılı mesajlarının açıklanması açısından bakılması ön plana geçmelidir." (Fazlurrahman, 1996, s.114).

Bu genel girişten, değişik konulardan ve ilgili temel tenkitlerden sonra Fazlurrahman'ın Allah, insan, toplum, tabiat, vahiy, peygamberlik ve şeytan gibi Kurân'ın ana konuları olarak ele aldığı mevzularla ilgili şarkiyatçılara yönelttiği eleştirilere geçebiliriz. İlkin, müsteşriklerin Allah konusuyla ilgili dile getirdiği hususlarda onun yaptığı eleştirilere yer vermek istiyoruz.

³⁷ İslam hukuku araştırmalarıyla tanınan şarkiyatçı Joseph Schacht (1902-1969), birçok eser yazmıştır. Tatillerinde bile hocası Snouck-Hurgronje'den yararlanmıştır. Hocasının deontoloji fikri, Schacht'ın İslam hukukuna ilişkin değerlendirmelerinin ilham kaynağı olmuştur. Sosyal kurumların teşekkülü, gelişimi ve etkileşimi konusunda batıda ortaya çıkan sosyal bilimci gözlemlerini İslam hukuku kurumlarının gelişimine uygulamayan Schacht, VII ve VIII. yüzyıllarda İslami kurumların teşekkülünün arka planını Roma ve İran siyasal ve sosyal kurumları yanında yahudilik, hristiyanlık gibi dinlerin etkisiyle açıklamaya çalışmıştır. Böylece İslam hukukunun, İslam öncesi antik kültürlerin dine dahil edilmesi yoluyla doğduğunu iddia etmiştir. Batılı araştırmacılarca sosyal kurumların değerlendirilmesinde esas alınan söz konusu gözlemlerin birçoğunun aslında Edward Said'in "şarkiyatçılık" diye adlandırdığı batının problemli doğu algısının bir ürünü olduğu günümüzde daha fazla dile getirilmiştir. Ancak Schacht'ın bazı gözlemlerinin objektif bir sosyal tarih bakış açısına dayalı olduğu ve bu yönüyle onun, İbn Haldun'dan etkilenmiş bulunduğu inkâr edilemez. Bilgi için bkz. Bedir, "Schacht, Joseph", *DİA*, c. XXXVI, s. 223-336.

³⁸ Ayrıca bkz. el-Azamî, İslam Fıkıhı ve Sünnet: Oryantalist Joseph Schacht'a Eleştiri, s. 138.

³⁹ Paçacı, "Fazlurrahman ve Orientalizm", s. 252-253. Bu konuda Mahmut Aydın, W. C. Smith hakkında şöyle demiştir. "O, batılı araştırmacıları eleştirmiştir. Sadece Hz. Muhammed'in psikolojisini, yaşadığı çevreyi, miras aldığı tarihi geleneği ve taraftarlarının sosyo-ekonomik ve kültürel çevresini incelemek suretiyle Kur'an'ı anlamaya çalışanların, asla onun gerçek anlamını takdir edemeyeceklerini dile getirmiştir. Çünkü ona göre, bu tarz bir yol izleyen şarkiyatçılar, asırlardır Kur'an'ın mesajı ile şekillenen müslüman ümmetin dini yaşamlarını, pek çok hristiyan ve yahudinin Kurân'ın mesajını kendi hayat tarzları için bir norm olarak mütalaa ettikleri gerçeğini dikkate almalıydılar." Bilgi için bkz. Aydın, "Çağdaş Bir Hristiyan Değerlendirmesi", s. 226.

⁴⁰ Régis Blachère ile W. Marçais, L. Massignon ve M. Gaudefroy-Demombeynos aynı enstitüde çalışmış Fransız müsteşriklerdir.

1. Her Şeyin Yaratıcısı: Allah

Kurân'ın ana konularıyla ilgili alanındaki ilk eseri veren Fazlurrahman, Allah konusunun Kurân'ın temel konuları arasında olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Kurân'da Allah konusuna yer verilmesi, tamamen insanı anlatmaya yöneliktir. Bunun Allah'ı anlatmaya yönelik olduğunu söylemek, ona göre doğru değildir. Bu açıdan kitabında ele aldığı Allah konusunda, oryantalizm öncesi ve sonrası oryantalistlerin görüşlerine değinmeyi ve gerekli gördüğü yerlerde eleştirmeyi bir görev saymıştır.

"Bu aklî ve ahlâkî temelin tabiatla bulunamayışı, varlığın nereden geldiği gibi önemli bir soruyu gündeme getirir. Özellikle şu çetin sorular cevaplanmalıdır. Neden tabiat vardır? Neden her tarafı öylesine dolu, öylesine zengindir? Neden bu varlık-yokluk ikilisinin her halükarda daha kolay ve daha doğal olan yokluk tarafı, saf bir boşluk değildir? Antik Yunan'dan Hegel'e⁴¹ kadar yokluğun, boş ve anlamsız bir kelime olduğu söylenegelmiştir. Çünkü onlara göre, gerçek bir yokluk olamaz ve biz onu tahayyül edemeyiz. O zaman soru şöyle sorulabilir. Neden yokluğu tahayyül edemiyoruz? Şüphesiz ki kuramsal olarak tabiatın olmaması mümkündür. Tabiatın verilmiş olduğunu düşünenler ve bu yüzden zorunlu olduğunu zannedenler, oyuncaklarının verilmiş olduğunu, bu yüzden de onların her nasılsa zorunlu olduklarını düşünen bir çocuğa benzer." (Fazlurrahman, 1996, s.38).

Fazlurrahman, Irak'ı fetheden Hz. Ömer'in toprakları askerlere dağıtmamasına ve karşı görüştekileri susturmak için herhangi bir ayetten delil getirmemesine, bir vesileyle de olsa Allah konusunda temas etmiştir. Yine de sosyal adaletin ve eşitliğin tesisi yönündeki tavrını desteklemek için en sonunda Haşr suresinin 7'nci ayetini delil olarak göstermesine de değinmiştir. Fazlurrahman, Hz. Ömer'in bu uygulamasının J. Schacht'ı şöyle bir görüş serdetmeye sevk ettiğini söylemiş ve bu oryantalistin görüşünü tenkit etmiştir. Fazlurrahman bu müsteşriki, ilk dönemlerde Kurân'ın ikinci dereceye itildiğini ve müslümanların Kurân'a önem vermediklerini söylemesi sebebiyle de ayrıca eleştirmiştir. Hz. Ömer'in içtihadı için bir ayete müracaat etmemesi bu görüşe varmasının en büyük kanıtı olmuştur. Ayrıca bu konuya K. Canatan da değinmiştir.

"İslam'ın ilk asrında ortaya çıkan yeni durumlarda karar verirken Kurân her zaman ikincil durumdadır. Eğer Schacht, bu iddiasıyla müslümanların Kurân'ı ilk anda ihmal ettiklerini söylemek istiyorsa -ki Schacht bunu söylemek istiyor- o zaman bu iddiası, hem mantıksız hem de saçmadır. Ama ilk müslümanların bir bütün olarak Kurân'ı yaşayıp, edindikleri tecrübeler çerçevesinde çözüm getirdiklerini ve Kurân'ın belli ayetlerinin ancak ikinci derecede delil olarak getirdiklerini söylemek istiyorsa, o zaman bu savı da hem tabii, hem de mantıki bir olgunun tasvirinden ibarettir." (Fazlurrahman, 1996, s.91). "Fetihler boyunca, fetihlere katılan askerler gibi katılmayan toplumsal kesimlerin de refahı artmıştır. Fakat buna rağmen Hz. Ömer, fetihlerin belli bir kesimi zenginleştirip aristokrat bir sınıf çıkaracağı korkusuyla, daha sonraki yıllarda savaş yoluyla elde edilen arazileri askerlere dağıtmaktan vazgeçip, devlet mülkiyetine geçirmiştir. Aslında bu uygulama bile, toplumsal dengeleri gözeten ve bu dengelerin tümüyle bir kesimin lehine ya da aleyhine gelişmesine fırsat vermeyen adil bir siyaset ve yaklaşımın ürünüdür. Görünürde naslara aykırı düşse bile Kurân'ın ve ilgili nasların ruhuna ve esprisine aykırı değildir. Demek ki müslümanlar, tarihte her zaman Kurân'ın zahiri naslarına

⁴¹ Asıl adı Georg Wilhelm Friedrich Hegel olan bu filozof, alman idealist felsefesinin kurucusudur. İdealizmine mutlak ya da objektif idealizm denilmiştir. Ona göre varlık, ruh denen gerçekliğin yayılmasından ibarettir. Ona göre âlem, varlıklar, hadiseler ve fikirlerden ibaret olup onun haricinde hiçbir şey mevcut değildir. Bkz. Bolay, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, s. 111.

bağlanmayıp, gerektiğinde maslahata, yani toplumsal faydaya göre amel edebilmişlerdir. Bu durumlarda nasların maksatlarına ve ruhuna bakıp, temel espriyi yakalamaya çalışmışlardır." (Canatan, 2005, s.108).

Fazlurrahman, İslamî bir metafiziğin bu çağda olmadığını, Ortaçağda bazı meşhur müslüman metafizikçilerin bulunduğunu, dünya görüşlerinin ise Yunan felsefesinden esinlendiğini, yine bir vesile ittihaz ederek Allah konusunda, ifade etmiştir. Fazlurrahman, İkbâl'i ise bunun dışında tutmuş ancak H. A. R. Gibb'in görüşünü tenkit etmiştir. Bunu yaparken aynı zamanda İkbâl'in düşüncesiyle Eşari kelamını, Kurân kıstasına göre değerlendirmiş ve bu kelamın içinde tutarsızlıkların bulunduğunu açıkça dile getirmiştir.

"Çağımızda yaşamış olan Muhammed İkbâl'in İslam'da Dinî Düşüncenin Yeniden Oluşturulması adlı eseri, yegâne sistemli teşebbüstür. Fakat İkbâl, her ne kadar bir hayat tarzı olarak İslam'ın mahiyeti hakkında bazı esaslı ve nadir görüşlere sahip idiye de yine de bu eserin Kurân öğretisine dayalı olduğu söylenemez. Onun düşüncesinin yapısal elemanları, İslami bir metafizik teşebbüsü için uygun bir temel oluşturma konusunda biraz da aşırı çağdaş sayılır. Bununla birlikte H.A. R. Gibb'in şu görüşüne ben kesinlikle karşıyım. Mesela, ona göre Eşari kelamı, Kurânî düşünce sistemine İkbâl'in düşüncesinden daha sadıktır. Gerçek şu ki İkbâl'in düşüncesi, bütün çağdaş liberal düşünceler gibi, temelde şahsi gayretten ibaret olduğu halde, bir akait sistemi olarak Eşari'nin kelamı, onun, Kurân'dan çıkardığını ve müttekâmil kelim sistemini geliştirmede temel aldığı öne sürdüğü bazı biçimsel ilkelerden ibarettir. Fakat çağdaş bir dünya görüşünde, katı ve donuk, kalıplaşmış bir akideye yer olup olmadığı meselesi bir yana, bu, Eş'ari kelamının İslam'ı İkbâl'den daha fazla temsil ettiği anlamına gelmez. Aksine bana göre bu kelim ekolü, hemen hemen tamamen tahriş edilmiş bir İslam'ı temsil eder. Nitekim gerçekten de bu ekol, Mutezile'nin akılcı kelamına karşı, tek taraflı ve ifrat bir tepki idi." (Fazlurrahman, 1996, s.244).

Fazlurrahman, batılı bilim insanlarının felsefe ve bilimin tarihi gelişmesine dair iyi eserler yazdıklarını ifade etmiştir. Fakat ona göre, şarkiyatçıların asıl yanlışlarının, her şeyin İbn Rüşd ile sona erdiğini sanmaları olduğunu belirtmiştir. İşte o, müsteşriklerin bu düşüncelerini tenkit etmiş ve işin gerçeğinin de onların sandıkları gibi olmadığını ifade etmiştir.

"Batılı âlimler, felsefe ve bilimin tarihi gelişimiyle ilgili alanlarda bazı güzel eserler üretmişlerdir. Fakat bu eserler, yüzeysel olmaktan öteye gidememiştir. Müsteşrikler felsefe alanında bazı mükemmel monografiler ve tarihe dair bazı eserler ortaya koymuşlardır. Çünkü onlar, İslam felsefesi -ki Latinceye yapılan tercüme kanalıyla ortaçağ batı felsefesine geçmiştir- adına zikre değer ne varsa, onun İbn Rüşd ile sona erdiğini zannediyorlardı ki bu büyük bir hatadır." (Fazlurrahman, 1996, s.264-265).

Fazlurrahman, batılı araştırmacıları nadiren de olsa övmüştür. Onun bu övgüsüne, İslam hukuku alanında batıda yazılmış yegâne eserin sahibi olan N. J. Coulson mazhar olmuştur. Yine de o, bu yazarın eserinin yüzeysel olduğunu ifade etmekten geri kalmamıştır. Bu konuda o, "sathî de olsa yegâne İslam hukuk tarihinin, N.J. Coulson (1928-1986) tarafından yazıldığını"⁴² belirtmiştir.

⁴² Bkz. Fazlurrahman, İslam ve Çağdaşlık, s. 267. Bu müsteşrik, İngiliz şarkiyatçısıdır. J. Schacht'ın önerisiyle Fas kütüphanelerindeki el yazmaları üzerine yüksek lisans ve doktora yapmıştır. Genelde İslam hukuku, özelde ise ticaret ve miras hukukunun modern topluma uygulanması imkânları ile ilgili araştırmalar yapmak için Ortadoğu'yu gezmiştir. Bilgi için bkz. Kallek, "Coulson, Noel James", *DİA*, c. VIII, s. 71-72.

İslam dininde Allah konusunu etraflıca ele alıp inceleyen ilim dalının kelim olduğu herkesin malumudur. Fazlurrahman, İkbâl'in eserinin, yeni bir İslam kelâmı oluşturma konusunda başlangıç olarak bile değerlendirilemeyeceğini dile getiren müsteşrik Gibb'i eleştirmiştir. Onun İkbâl'i anlamadığına da eleştirisinde yer vermiştir.

"Ben, müteveffâ H.A.R. Gibb'in, 'İkbâl'in eseri yeni bir İslam kelâmı oluşturma konusunda bir başlangıç noktası olarak bile değerlendirilemez' şeklindeki hükmünü kabul etmiyorum. Kanaatimce Gibb, galiba yeni bir kelimadan İslam'ın amentüsünün yeniden sistematize edilmesini anlıyordu. Mamefih İkbâl'in teşebbüsünün hayli eskimiş olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Çünkü o, insanın dinamik bir irade hürriyetine sahip olduğunu ispata çalışan çağdaş bilim adamlarının görüşlerini çok ciddiye almıştı. Kurân'ın mesajını belli bir teorinin diliyle ifade etmek ise -ne kadar çekici, anlamlı veya popüler görünürse görünsün- apayrı bir şeydir. Aslında bir teori ne kadar mevzii ve mahallî olursa, ebedi bir mesajın ifade edildiği bir araç olma özelliğini o ölçüde yitirir. Gibb'in İkbâl'i tenkit ederken kastettiği şey de muhtemelen budur. Fakat İkbâl'in İslam'ın mahiyetiyle ilgili derin görüşlerini, bunları ifade etmek için dilini kullandığı doktrinlerden ayırmak da mümkündür." (Fazlurrahman, 1996, s.272-273).

Fazlurrahman, batıyı ve doğuyu iyi bildiği, medrese eğitimi aldığı ve modern eğitimin her aşamasında bulunduğu, batı ve doğu dünyasını iyi tanıdığı, İslam'la ilgili doğuda ve batıda dile getirilen düşünceleri okuduğu için ilgili hususlarda çok rahat değerlendirmeler yapmıştır. Zira mütercim de belirttiği üzere onun Allah görüşü, Allah'ın rahman ve rahim olduğunun temelde vurgulanmasıyla alakalıdır.

"Kurân'ın Allah anlayışı olan marifetullahı işlerken yazar, öncelikle batılı müsteşriklerin fikirlerini eleştirip temelde Kurân'ın zihinlerde yerleştirmek istediği, Allah'ın Rahman ve Rahim olduğu gerçeğini vurgulamıştır." (Fazlurrahman, 1996, s.18).

Fazlurrahman, İslam düşüncesine girmiş yabancı etkilerin ayıklanmasının, İslam'ın berraklığının ortaya çıkarılmasında birinci derecede rol oynadığını ifade etmiştir. Mütercim, bu konuda onun şöyle dediğini belirtmiştir.

"Fazlurrahman'ın eserlerinde gerçekten İslam'ın özüne dönmek için samimi bir çağrı hemen dikkati çekmektedir. Onun bu samimi çağrısı tarihi akış içinde yabancı kültürlerin etkisi ile önce hadis sahasına sızan sonra da diğer fıkıh, kelâm, hadis usulü vs. gibi tüm alanlara hâkim olan ve en tehlikesi, tefsir sahasını bile etkileyen bir yabancılaşıma zihniyetini yok etmek azmindedir. Böyle bir çalışma ona göre çağdaş müslümana dinamik bir dünya görüşü kazandıracak, onu monotonluktan kurtarıp gelişme ve ilerlemenin ruhu olan özgünlük âlemine sokacaktır. Aksi halde çağdaş gelişmelere müslüman ayak uyduramayacak ve çağdaş bir dünya görüşü geliştiremediği için günümüzde söz sahibi de olamayacaktır. Hâlbuki söz sahibi olamazsa Kurân'ın ona verdiği yeryüzünde düzeni sağlama emrini ve görevini nasıl yerine getirebilir?" (Fazlurrahman, 1996, s.24).

Fazlurrahman, tabiat konusunu işlediği bölümde doğayla alakalı olduğu için melekler ve zaman meselesine de değinmiştir. Zira meleklerin yere inmesi ve çıkması bir fiziksel olay gibi sunulmuştur. Bu açıdan o, meleklerin göğe yükselme süresi üzerinde durmuştur. Bu durumu ayetlerle açıklamaya çalışan müellif, zamanla ilgili bazı ayetlere yer vermiştir.

"Allah, kâinatı Arş'ından idare etmektedir. Melekler ve ruh, yani Cebrail vasıtasıyla emirlerini göndermekte ve onlar, kâinattan arşa yükselerek haberlerle"

dönmektedirler. Kurân⁴³ bu iki yönlü iniş çıkış hareketinden sıkça bahsetmektedir. Kurân'a göre zaman kesinlikle izafidir. O, yaşantının türüne ve zaman içinde olan şeyin varlık durumuna bağlıdır. Secde suresi 5'inci ayette denmektedir ki, meleklerin bir günlük yol almaları, dünya zamanının bin yılına eşittir. Yine Mearic suresi 4'üncü ayette verilen kısa müddetin, normal yaşantı içindeki zamanın elli bin yılına eşit olduğu belirtilmektedir." (Fazlurrahman, 1996, s.126).

Fazlurrahman, Kurân'ın bir Allah anlayışı olduğunu ve bunu insanlara belletmek istediğini ifade etmiştir. Kurân'da temel hatlarıyla dillendirilen bu Allah fikrini, batılı yazarlar telif ettikleri eserlerde saf bir kuvvet, belki de kaba bir güç veya kaprisleri olan bir kral olarak tasvir etmişlerdir. Ona göre onların Allah'ı bu şekliyle tanıtmaları, iki sebebe dayandırılmıştır. İlki, cehaletleridir, ikincisi ise ön yargılarıdır. Fazlurrahman, onları eleştirme sadedinde net olarak bu iki hususa temas etmiştir.

"Kurân'ı ilk okuyuşta derhal üzerimizde kalan etki, Allah'ın sonsuz yüceliği ve sonsuz merhametli oluşudur. Buna rağmen birçok batılı yazar Kurân'da anlatılan Allah'ı, hem cehaletleri hem de önyargıları sebebiyle yoğunlaşmış saf bir kuvvet olarak, hatta kaba kuvvet olarak ve hatta hâşâ bazen kaprisli bir diktatör olarak tasvir etmişlerdir. Kurân elbette Allah'tan o kadar değişik bağlamlarda ve o kadar sık bahsetmektedir ki, mümkün olduğu kadar öznellikten ve önyargılı olmaktan sakınarak bütün bu ifadeler bir tek kavram dâhilinde mütalâa edilemezse Kurân'ın Allah anlayışını hakkıyla kavramak tamamen imkânsız olmasa bile çok zor olur." (Fazlurrahman, 1996, s.36).

Fazlurrahman, hiçbir zaman batı kaynaklı kâinat anlayışını benimsememiştir. Bu yüzden devir inancına dayanan tabiat anlayışının, antik yunandan beri süren bir anlayış olduğunu, Kurân'a uymadığını ve olsa olsa atlıkarıncalar âlemine ait bir anlayış olabileceğini açıklamıştır.

"Bütün konu körü körüne olmayan bir imana ve bütün bu kâinatın düzenli ve işlemesi gerektiği gibi işlemesinin sırf tesadüf eseri mi olduğu, yoksa belli bir gaye ile var eden yaratıcının eli ile mi olduğu anlayışını dikkate alan bir inanca bağlıdır. Kurân ayetleri aynı zamanda devir anlayışına bina edilen kâinat inancını da kökünden yok etmektedir. Zira bu anlayış birçok -özellikle Yunan- düşünörlere ve bazı çağdaş gökbilimcilere her ne kadar cazip gelse de aslında kâinatın belli bir gaye ile yaratılmış olması anlayışına ters düşmektedir. Bunun için bu inanç daha ziyade atlıkarıncalar âlemine ait olmalıdır." (Fazlurrahman, 1996, s.44).

Batılıların, Allah hakkında bilgiye dayanmayan mesnetsiz iddialar ileri sürdüklerini söyleyen Fazlurrahman, onların hem bu tavırlarına hem de Allah'ı tanıtmaya bağlamında serdettikleri fütursuzca görüşlerine rezerv koymuştur. Onların Allah hakkında dile getirdikleri tüm görüşlere terane adını vermiş ve onları, ince bir ironiyle eleştirmiştir.

"Kurân'ın Allah'ı tasviri, genel olarak bu şekildedir. Bu durumda Kurân'ın Allah'ı tasvirini sevgiden yoksun, soğuk, kaprisli ve hatta bazı insanları rastgele yanlış yola saptıran, diğör bir kısmını hidayete getiren zalimce bir güce sahip olarak anlayan birçok batılının ilim adına sık sık tekrar ettikleri bu teranelerine ne diyeceğiz? Yine bu durumda Kurân'ın Allah'ı tasvirini, hiçbir akli gerekçesi olmadan bir takım insanları cehennem ve diğörlerini ise cennet için yaratan bir tanrı olarak yapan birçok batılının ilim adına sık sık tekrar ettikleri bu boş safsatalarına ne diyeceğiz? Kurân'ın anlattığı yaratıcı, rızık verici, merhametli ve bir gayesi olan Allah anlayışı

⁴³ İlgili ayetler için bkz. el-Hac, 22/5; el-Mearic, 70/4; Sebe', 34/ 2; el-Hadid, 57/ 4; el-Kadir, 97/4.

bir tarafa, İslam öncesi cahiliye devrinin kör kader güçleri bile bu tasvirin dışında kalır. Ayrıca yukarıda anlatılan Allah anlayışının temel fikirleri ile bu tasvir tamamen zıt düşmektedir. Batılı iddialar doğru ise o zaman bu iddiaların burada yaptığımız özetle örtüşmesi gerekir, aksi takdirde birçok Kurân ayetine dayanarak verdiğimiz bu özet yanlış olarak kabul edilmelidir." (Fazlurrahman, 1996, s.52-53).

Kurân, ona göre, bir tarafgirlik içinde, ön yargı veya peşin hüküm yahut ön kabullerle okunmamalıdır. Nitekim batılilar, onu, hep peşin yargılar veya ön kabuller bağlamında anlamışlardır. Zira onların İslam'a dair çalışmalarında bilinçli bir tarafgirlik ve tahrif sürekli hissedilmiştir. Bu sebeple Fazlurrahman, hem batıliların hem de müslümanların Allah'ın gönderdiği Kurân'ı yanlış anlamalarını doğru bulmamıştır.

"Eğer buradaki tahlilimiz bir şey gösteriyorsa o da Kurân'ın ondaki somut birliği, bütünüyle ortaya koyacak şekilde okunması gerektiği; tarafgir ve peşin hükümlü görüşleri yansıtmak için Kurân'dan belli ayetleri seçmenin sadece tarafgir araştırmacıyı tatmin edeceği, fakat bunun zorunlu olarak Kurân'ın ruhunu bozacağı ve son derece tehlikeli soyutlamalara meydan vereceğidir. Nitekim sadece batıliların değil, müslümanların bile sık sık fikirlerini veya bağlı oldukları okulların fikirlerini destekleyebilmek için yalnız belli ayetlerini alıp Kurân'ı nasıl parçaladıkları gayet iyi bilinmektedir. Yalnız batıliların çalışmalarında, bilinçsiz peşin fikirlilik ve bilinçli tahrif istekleri yanında, Kurân'ın ayetlerini soyut bir tecrit içerisinde incelemeleri rol oynamıştır. Hâlbuki Kurân, Allah'ın kelâmı olarak yine en az Allah'ın emri veya şeriatı kadar hatta Allah'ın zatı kadar somuttur. Bu anlamda Kurân, hayatın özünü ve esasını anlatır. Bu bakımdan kültürel ve entelektüel tarafgirliğin kalıplarına sığdırılmayı şiddetle reddeder." (Fazlurrahman, 1996, s.54).

Allah konusunda iki farklı görüşten uzak durulmasını tavsiye eden Fazlurrahman, bunların rölativizm ve panteizm olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda izafilik, izafiye, görecelik de denilen rölativizmi Kant, bilgilerimizin münhasıran zihnin yapılış tarzına tabi ve eşyanın bünyesine göre değişmez şekilleri olduğu şeklinde tanımlamıştır. Başka bir deyişle göreceliğin, bilgilerimizin bize, ölçülerimize ve duygularımıza göre izafi olduğunu, bizim mutlak ve yakını bilgiye ulaşamayacağımızı, ancak fenomenleri ve onlar arasındaki münasebetleri bilebileceğimizi iddia eden felsefi bir düşünce (Bolay, 1987, s.228) olduğu dile getirilmiştir. Tüm tanrıcılık da denilen panteizm, ilk defa 18'inci asırda İrlandalı J. Toland tarafından kullanılmıştır. Teizmin muarızı olan panteizm, Allah ile âlemi bir ve aynı gören, Allah'ı âlemin yegâne cevheri sayan felsefi düşünme biçimidir. Bu düşüncede ruh ve madde, müstakil bir varlığı olmayan ama bütün varlıkların tek sebebi olan üstün bir cevherin sıfatları ve görünüşleridir. Panteizmi, vahdet-i vücud ile karıştırmamak gerekir (Bolay, 1987, s.201-202). Bunlardan ilki olan rölativizm, batılilar tarafından ortaya atılmıştır. Diğer olan panteizm ise mutasavvıflar tarafından dile getirilmiştir. Her ikisi de Allah'ı betimleyeme yönelik görüşleri bünyesinde taşır.

"Hatta en çekici ve güçlü ruhî uyuşturucular olan rölativizm ve panteizmden de uzak durmalıyız. 'Allah, eşya arasında bir şey değildir' dediğimiz zaman, -her yerde hazır ve nazır olmasına rağmen- Allah'ın her şey olduğuna veya her şeyde olduğuna işaret etmek istemedik. Allah'ın aşikâr olduğunu ve kültürel ya da entelektüel soyutlamalar olan yorum ve yaklaşımların onu dar bir alana sıkıştıramayacağını söylediğimiz zaman, bu tip anlayışların mekanik olarak toplanması ile ortaya çıkacak bileşik bir yorumun hakikati temsil edebileceğini de demek istemedik. Bu nokta ile ilgili olarak, yani Allah'ın eşya içinde olmadığı ve eşyanın Allah'ın gayri olduğu hakkında bütün Kurân gayet açıktır. 'Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, kendi katımızdan

edinirdik.⁴⁴ *ayeti de gayet açık olarak belirtiyor ki yaratılış, Allah katında oynanan bir tiyatro değildir. Ama mahlûkat, Allah tarafından onun eserleri olarak müşahade edilmekte ve mahlûkat da onun yaratan olduğuna şahitlik etmektedir.*" (Fazlurrahman, 1996, s.54-55).

Görüleceği üzere batılıların Allah anlayışı, tamamen yahudi ya da hristiyan inançlarının ya da 20'nci yüzyıl felsefi doktrinlerinin ipoteği altındadır.

2. Kişi Olarak İnsan

Dünyada insanı, kişi olarak açıklamaya çalışan bir sürü anlayış vardır. Her anlayış, bir itibarı dikkate almıştır. İslam dininde de öteden beri insanın ruh ve bedenden teşekkül ettiği söylenegelmiştir. Anlaşılan o ki bu anlayış bize, yunan felsefesi ya da herhangi bir yabancı kültürden geçen ve sonra da benimsenen bir anlayıştır.

Fazlurrahman, insanın, ruh ve bedenden müteşkil düalist bir karakterde olduğunu dile getiren anlayışın, Yunan felsefesinin etkisi sonucu geleneksel İslam düşüncesine girdiğini açıklamıştır. Kurân'da böyle düalist veya ikilikli bir insan anlayışını işaret eden hiç bir ayetin bulunmadığını belirten Fazlurrahman, ruh ve beden ayırımına dayalı böyle bir insan anlayışının, Gazzâlî sonrasında İslam dininde benimsendiğini açıkça ortaya koymuştur.⁴⁵

"Burada Fazlurrahman'ın getirdiği ilginç yorum, insanı ruh ve beden diye ikiye ayırmamasıdır. Ona göre Kurân, böyle bir insan anlayışını telkin etmemiştir. Böyle ikilikli bir anlayış, İslam'a Yunan felsefesinin etkisiyle girmiştir. Kurân'ın Yunan felsefesi, hristiyanlık ve hindu dinlerindeki gibi müfrit bir ruh-beden ayırımını ileri süren bir ikiliği, yani düalizmi onaylamadığı anlaşılmaktadır. İnsanın iki farklı cevherden oluştuğu fikrini, insanın ruh ve beden gibi iki ayrı cevherden meydana geldiği düşüncesini destekleyen bir ibareyi Kurân'da bulmak zordur. Bu görüş, geleneksel düşüncede özellikle Gazzâlî sonrasında ve ağırlıklı olarak onun düşüncesinin etkisiyle benimsenmiştir." (Fazlurrahman, 1996, s.20).

Mütercim de Fazlurrahman'ın düşüncesini anlamaya gayret etmiş ve bu yüzden konuyla alakalı olarak dipnotta şu bilgilere de yer vermiştir.

"Batı felsefesinde Descartes'tan sonra insanın mahiyetini açıklamak üzere kartezyanizm diye bilinen görüşe göre insan, iki ayrı cevherden meydana gelmiştir. Asıl olan, insanın ilk cevheri, yani ruhudur ve onun en önemli işlevi de düşünme yetisidir. Düşünceye bağlı olarak şuur, sevgi ve nefret gibi özellikler de ruha aittir. Maddiyat, yer kaplama, yani zamanda ve mekânda olan tüm özellikler ise insanın diğer cevheri olana bedene aittir. Bu cevher ise maddi şeylerden meydana gelen bedendir. Fazlurrahman bu görüşün Kurân'da bulunmadığını, insanın ruh ve bedeniyle bir bütün olduğunun Kurân anlayışına daha uygun olduğunu savunmuştur." (Fazlurrahman, 1996, s.58).

Fazlurrahman, batılıların özellikle de hristiyanların kabul ettikleri temel veya aslî günah fikrini de reddetmiştir. Aslî günah konusu, genelde batılıların dindar kesiminin bütün dinsel düşüncelerine egemen olmuş bir unsurdur. Fazlurrahman, İslam'ın da onaylamadığı bu aslî günah meselesinde batılıların düşüncelerini tenkit etmiştir. Bu bağlamda onların kişi olarak insan anlayışlarının yanlış olduğunu da vurgulamıştır. Fazlurrahman, kitabının kişi olarak insan bölümünde bu konuya değinmiştir.

⁴⁴ el-Enbiyâ, 21/17.

⁴⁵ Fazlurrahman, ruh ile beden ayrı olmadığını vurgulamakla Allah'ı betimlemek için kullanılan panteizm veya vahdet-i vücüt anlayışını, insan bağlamında vahdet-i insan olarak dile getirmiştir.

"Kurân, aslî günah görüşünü benimsememiştir. Kurân'da açıkça Âdem ile Havva, işledikleri günahtan sonra 'Rabbinden kelimeler alıp tövbe ettikten sonra Allah tarafından affedildiler.'⁴⁶ denilmiştir. Birçok hristiyan mezhebi, bu aslî günah meselesini sürekli değişik anlamış ve anlatmıştır. Bu konu, şöyle özetlenebilir. Bu, Âdem ile Havva'nın cennette işledikleri günah aslî günah olup, irsî bir şekilde onlardan sonraki nesillere geçmiştir. Hz. İsa'nın, çarmıhta insanları bu günahtan arındırmak için öldüğünü bazı hristiyan mezhepleri ileri sürmüştür. Diğer taraftan hemen hepsi, insanın bu günahtan arınmasının, ancak vaftizle mümkün olduğunda birleşmişlerdir." (Fazlurrahman, 1996, s.61).

Hristiyan düşüncesinde insanın, günahkâr bir varlık olarak dünyaya geldiğinin kabul edilmesi, sonradan dine dâhil edilmiş gerçekten ilginç bir inanıştır. Fazlurrahman, bu konuya temas ettikten sonra dipnotta şu açıklamaya yer vermiştir.

"Kurân, kurtarıcılığı ve bunun gereği olarak şefaati reddetmiştir. Peygamberlerin kendi ümmetlerinin günahkârlarına yapacakları şefaate ilgili birçok hadislerde atıflar olmasına, özellikle de Peygamberimizin kendi ümmetine yapacağı şafaate işaret edilmesine ve yine halk arasında yaygın olan İslami anlayışa göre veliler, o kadar çok şefaate edecekler ki peygamberleri bile geçecekler anlayışına karşın Kurân'ın bu görüşlerle pek ilgisi olmadığı sezilmektedir. Tam aksine Kurân, devamlı kıyamet günü Allah'ın, peygamberleri kendi ümmetlerinin yaptıklarına bir şahit olarak getireceğinden bahsetmektedir. İnsanların, yapılan tanıklığa göre yargılanacakları bir şahit vardır. Ayette 'Her ümmetten bir şahit ve Ey Muhammed! Seni de bunlara şahit olarak getirdiğimiz zaman ne olacak?' denilmiştir."⁴⁷ (Fazlurrahman, 1996, s.78).

Görüldüğü gibi açıkça dile getirmese bile, Fazlurrahman'ın söyleminden şefaati reddettiği rahatlıkla anlaşılan bir husustur.

Fazlurrahman, şefaate konusundaki görüşlerini daha da derinleştirmiş ve böylece kendi görüşünü daha sağlam bir şekilde ifade etmeye zemin hazırlamıştır.

"Kurân'ın bütün yapısı, aracılığa karşıdır. Kurân, öncelikle bazı ayetlerde 'Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez.' ve ikinci olarak 'Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatır.' buyurmaktadır.⁴⁸ Hicri 2-3'üncü yüzyıllarda kristalleşen sünni görüşe göre kâfirler veya gayr-i müslimler için şefaate mümkün değildir. Yahudi ve hristiyanların geleceği hakkında İbn Teymiyye (1263-1328) gibi bazı kelimacılar kesin bir tavır beyan etmemiştir. Günahkâr müslümanlar için şefaate, etkili olacaktır. Mutezile ilk önce bu görüşe karşı çıkmışsa da sonraları sünni görüşe yaklaşmıştır. Aracılık ve kurtarıcılık fikirlerinde çok güçlü bir psikolojik etken bulunur." (Fazlurrahman, 1996, s.79).

Fazlurrahman, hristiyan düşüncesinde var olan kurtarma veya kurtarıcılık fikrini reddetmiştir. Bu düşüncesinden dolayı olacak ki şefaate konusunda da oldukça katı bir tutum sergilemiş ve çok doğal olarak şefaatin olmayacağı düşüncesini benimsemiştir. Mütercim de aslî günah ve kurtarıcılık konusunda dipnotta bazı bilgiler paylaşmıştır.

"Kurân, ayrıca her erkek ve kadının fert olarak ve her cemiyetin, toplum olarak yaptıklarından sorumlu olduğunu sıkça ifade etmiştir. İşte bu kurtarma fikrini

⁴⁶ el-Bakara, 2/37.

⁴⁷ İlgili ayetler için bkz. en-Nisâ, 4/41; el-Kasas, 28/75.

⁴⁸ İlk duruma ilişkin ayetler için bkz. el-Bakara, 2/286; el-Enâm, 6/152; el-Arâf, 7/42; el-Müminün, 23/62 ve ikinci duruma ilişkin ayetler için bkz. el-Arâf, 7/156; el-Mümin, 40/7.

Kurân'ın reddettiğinin açık kanıtıdır. İlgili ayette 'Zengin ve güçlü Mekke müşrikleri, Peygamberimizin sahabelerine dediler ki 'Bizim yolumuza uyun, gerekirse biz sizin günahlarınızın cezasını üstleniriz. Oysa kendileri, onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değildirler. Onlar kendi günahlarının kat kat yüklerini çekecekler.'⁴⁹ denilmiştir. Kurtarma ve kurtarıcılık fikirleri, hristiyanlığın temel inançlarından. Buna göre Âdem ile Havva'nın cennette işlediği suçtan dolayı bütün insanlık nesline irsî olarak bulaşan aslı günahın atfedilmesi için Tanrı, oğlu İsa'yı yeryüzüne göndermiştir. Hz. İsa, insanlığı bu günahından temizlemek için çarmıhta can vermiştir. Hz. İsa, insanları bu günahlarından kurtardığı için kendisine kurtarıcı denilmiştir. İslam ise kurtarıcılık fikrini temelden reddetmiş, herkesin işlediği suçun cezasını göreceğini belirtmiş ve tövbe kapısını daima açık olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda bizi kurtaran tövbemizdir ve günahlarımızı affeden de Allah'tır. Dolayısıyla arada hiçbir aracı yoktur. Bu yüzden İslam'a göre, kul ile Allah arasına kimse giremez. Bazı müslüman âlimler, kurtarıcılık ve aracılık fikrinin yerleşmesini engellemek için 'İslam'da şefa'at' olduğunu bile reddetmişlerdir. Öyle anlaşıyor ki Fazlurrahman da bu görüştedir." (Fazlurrahman, 1996, s.62).

Fazlurrahman, ortaçağda müslüman toplumlarda yoğun olan cebriye anlayışı hakkında batılı müsteşriklerin yanıldıklarını ifade etmiştir. Müslümanların determinizm anlayışına kapılmalarının, asla Kurân'ın bir suçu olmadığını söylemiş ve aksine bunun, dış etkenlerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu açıdan belli oranda determinizme düştüğünü iddia ettiği Eşari kelamını da eleştirmekten geri durmamıştır.

"Hiç şüphesiz ki Ortaçağın sonunda müslüman toplumlarda güçlü bir cebriye anlayışı yani predeterminizm yaygınlaşmıştır. Ama birçok batılı fikir adamının yorumları, determinizmin⁵⁰ mahiyeti ve gücü hakkında maalesef yanıltan kurtulamamıştır. Determinizm fikrinin müslümanlar arasında yayılmasının sebebi, asla Kurân değildir. Aksine bunun sebebi, yabancı etkilerdir. Bunlar arasından en göze çarpanı, Eşari ekolünün başarısıdır. Bu ekol, Allah'ın mutlak kudretinin her şeyden üstün olduğunu gösterebilmek için insanı, hiçbir şey yapamaz bir varlık derecesine düşürmüştür. Bunun müslümanlar üzerinde etkisi, şekilsel kalmıştır. Özellikle 16'ncı yüzyıldan sonra panteist sufi görüşlerin yayılması ve Fârisîler gibi gelişmiş milletlerin kadercilikle⁵¹ yoğrulmuş dünya görüşlerinin müslümanlar arasına girmesi, determinizmin yerleşmesini sağlamıştır. Bu tip etkilerin tesiriyle Kurân'daki kader veya takdir ya da belirleme anlayışı, insan davranışları da dâhil her şeyin önceden ilahi olarak takdir ve tespit edilmesi şeklinde yorumlanmıştır." (Fazlurrahman, 1996, s.67).

Fazlurrahman, kader konusunu irdelemeye devam etmiş ve onun bir önceden belirleme olmadığı anlatmaya çalışmıştır. Ulema ise kader konusunda her şeyin önceden belirlenmiş olması

⁴⁹ el-Ankebût, 29/12.

⁵⁰ Determinizm, kâinatta olup biten her hadisenin maddî veya manevî sebeplerin zorunlu sonucu olduğunu ileri süren felsefî doktrine verilen bir isimdir. Bilgi için bkz. Kutluer, "Determinizm", *DİA*, c. IX, s. 215-220.

⁵¹ Fazlurrahman'ın kastettiği predeterminizm, mütercimim ifadesiyle kadercilik (kaderiye) şu şekilde tanımlanmıştır. "Kadercilik, esasen kaderi inkâr edenleri ya da olmuş ve olacak her şeyin Allah'ın ezeli ilminde mevcut olduğunu kabul etmeyenleri ifade eden bir kavramdır. Bunlar, kulların fiillerinin, Allah'ın yaratmasıyla değil, kulların kendi gücüyle meydana geldiğini iddia ederler. Mutezileden evvel ortaya çıkmışlardır." Bu durumda, mütercim yazarın ifadesini, tersine çevirmiştir. Hâlbuki yazarın kastettiği, cebriye (yazgıcılık) anlayışıdır. Bu mezhepte "insanın hiçbir iş yapma kudret ve iradesinin olmadığı, zira onun her işinde Allah'ın mutlak iradesi ve kudretine tabi olduğu ve iradeden ve hürriyetten yoksun bir varlık olduğunu" anlayışı egemendir. Bu açıdan kaderiye gibi cebriye de İslam'a aykırıdır ve zararlıdır. Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, s. 126.

fikrine taraf olmuştur. Maalesef batılıların düşünceleri de müslümanların her şeyin önceden ilahi olarak takdir ve tespit edildiği fikrinin etkisi altında kalmıştır.

"Bu etkilerin tesiriyle Kurân'daki kader veya takdir / belirleme anlayışı, insan davranışları da dâhil her şeyin önceden ilahî olarak takdir ve tespit edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bunun, Kurân'ın kader anlayışının yanlış yorumu olduğu açıktır. Birçok batılının İslam anlayışı, bunun etkisi altında kalmıştır. Aslında kader, ölçmek anlamına gelir ve şuna işaret eder. Yalnız Allah mutlak sonsuz olduğu halde, diğer bütün mahlûkat yaratılmışlık damgası olan ölçülme özelliğini taşır. Bu kabiliyetlerin alanı, çok geniş olabilse bile onların bir sonu vardır. Kurân, bu kabiliyetlerin fiile dökülmelerinden bahsetmemiş, aksine Kurân'ın konu ettiği, bu kabiliyetlerin kendileridir. Kurân'a göre Allah, varlıkları yaratacağı zaman her varlığın kabiliyetlerini ve davranış kanunlarını, yani emir veya hidayetlerini, mahiyetinin ya da tabiatının veya karakterinin içerisine yerleştirmiştir. Böylece o varlık ya da varlıklar, bir düzen içerisine girerler ve âlemde bir etken durumuna geçerler." (Fazlurrahman, 1996, s.67-68).

Fazlurrahman, kişinin kuşanacağı en önemli değer, takva olduğunu belirtmiştir. Kurân bütünlüğünde kullanılan en önemli kavramın, takva olduğunu belirten Fazlurrahman, takvayı, tam bir kararlılık olarak açıklamıştır. Bu konuyla alakalı düşüncelerini şöylece açıklamıştır.

*"Kurân, bütünleşmiş ahlâkî davranıştaki nazik dengeye takva adını vermiştir. Kurân'daki en önemli kelime budur. En yüksek anlamda takva, bütünleşmiş insan şahsiyeti ve bütün olumlu parçaların birleştirilmesi ile meydana gelen kararlılık demektir. Bu kelime, genellikle Allah korkusu ve dindarlık diye tercüme edilir. Bunlar, yanlış sayılmaz, ama müslümanlar Allah korkusu şeklindeki tercümeyi artık gittikçe reddetmeye yöneliyorlar. Çünkü bu kelime, İslam'ın Allah'ını kaprisli bir diktatör veya gaddar bir idareci olarak tanıtır zihinlerde bıraktığı yanlış izlenimlerden dolayı kötü yorumlara yol açmaktadır. Yakın bir zamana kadar bu yanlış izlenim batıda hâkim bir durumdaydı. Hatta şimdi bile bu anlayışa rastlamak mümkündür. Böyle bir yorum, Allah korkusunu, mesela bir kurt korkusundan ayırt edilemez bir duruma getirir. Takva kelimesinin kökü, aslında bir şeye karşı korunmak ve muhafaza etmek demektir. Kurân, takva kelimesini bu aslî anlamında da kullanmıştır."*⁵² (Fazlurrahman, 1996, s.75).

Fazlurrahman, ayetleri dikkate alarak takvayı kendine has ve özel bir biçimde tanımlamıştır. Yaptığı takva tanımın, hem bireysel hem de toplumsal davranışlar için geçerli olabileceğini belirtmiştir. Takvanın bir ucunun insana diğer ucunun Allah'a ilişik olmasından hristiyanlıktaki sevgi ve ondan doğan babalık anlayışının yerine Fazlurrahman, İslam'daki vicdan ve ondan doğan rahmetle yoğurulmuş bir Allah anlayışının ikame edilmesini savunmuştur.

"Konuyla alakalı ayetler bazında takvayı şöyle tarif edebiliriz. Davranış insana ait olmasına rağmen o davranışın iyiliğine veya kötülüğüne karar vermek için gerekli ölçüsü de dâhil davranış hakkındaki gerçek ve sonucu etkileyen karar insana ait değildir. Bir toplumun ortak hareketi için de durum aynıdır. Hem davranışın iyi ve kötülüğüne hüküm verirken ölçü teşkil eden son söz, hem de bizzat karar vermek o toplumu aşar. Bir kişi veya toplum, hareketlerinde bunun bilincine vardığında gerçek anlamda takvaya sahip olmuş demektir. Vicdanın amacı toplumun ötesine aşıyorsa, bu fikir en iyi bir şekilde vicdan terimiyle ifade edilebilir. Bu yüzden en temel hakikate verilen insan cevabı söz konusu olduğunda hristiyanlıkta sevginin

⁵² İlgili ayetler için bkz. en-Tûr, 52/27; el-İnsân, 76/11; el-Mümin, 40/9-45.

esas alınması kadar İslam'da da vicdan esas alınır demek çok uygun düşer. Onun için yine diyebiliriz ki bu bile, İslam'da babalık anlayışından ziyade -ki Hristiyanlık bunu benimsemiştir- rahmetle yoğrulmuş olarak anlaşılmıştır." (Fazlurrahman, 1996, s.76).

3. Toplumda İnsan

İnsan, bir toplum içinde yaşar. O, yüce dini ve ahlaki ilkeleri öncelediğinde her zaman yücelmiştir. Aksi bir durumda ise düşüşe geçmesi kaçınılmazdır. Bu açıdan o, dini ve ahlaki değerlerini tamamen olmasa bile çoğunu yitirmiştir. Artık onun inancı bundan sonra, icat ettiği yeni dinler ve düşünceler olmuştur. Fazlurrahman, eserinde bu konuyu da irdlemiştir.

Fazlurrahman, dinlerin kaynağının cemiyet veya toplum olduğunu ileri süren felsefi, ahlaki, hukuki ve siyasi laikliğin her türünü reddetmiştir.⁵³ Müslüman toplumların da maalesef bu duruma düştüklerini vurgulamıştır. İnsanın ahlaken çökmesinin getirdiği toplumsal çöküntünün, toplumlara egemen olduğuna vurgu yapan Fazlurrahman, bu durumdaki insanın artık neye taptığının hiçbir önemi olmadığını söylemiştir.

"Gurur ve ümitsizlik, tümüyle küfür ve inkârdır. Küfür ve inkâr ise tüm ahlâkî enerjinin kaybolmasının değişik bir ismidir. Puta tapma, bu durumun vahim neticesidir. Çünkü insan, tavır ve davranışlarında tutunacağı ilahî yüceliği kaybedince ya kendi sübjektif arzularına tapmaya başlar⁵⁴ veya kendi arzularını genelleştirip nesnel hale getirir ve bir toplumun kendini yansıtmaları olan 'toplumsallaştırılmış arzulara' tapmaya başlar. 'İbrahim kavmine seslenmiştir. Siz, dünya hayatına muhabbet edip birbirinizi seversiniz diye Allah'ı bırakıp putları tanrı edindiniz. Fakat kıyamet gününde birbirinize sahip çıkmayıp kendinizi lanetleyeceksiniz."⁵⁵ İnsanın ahlâkî görüş açısı daralır ve ilahî ufku kaybolursa küllî olarak herkes için geçerli olan ahlâk nokta-i nazarından neye taptığı artık, hiç önemli değildir. Bu açıdan ister kendi toplumuna, isterse (Emile Durkheim izniyle)⁵⁶ kendi milletine tanrı diye tapsın hiçbir önem ifade etmez. Hakikati belli bir anlayışla sınırlama çabaları, gerek kişisel anlayış, gerekse toplumsal yani millî ve mezhebî anlayış kalıplarına sığdırmak, ahlâk melekelerinin hepsini eşit derecede uyuşturur. Bu, kişinin küçülmesi için ödediği çok pahalı bir bedeldir." (Fazlurrahman, 1996, s.74).

Fazlurrahman, ancak iman ve takva sahibi fertlerin İslam toplumunu inşa edebileceğini dile getirmiştir. Bu noktada W.C. Smith'in imanın somutlaşması meselesine getirdiği açıklamalarını eleştirmiş ve onun beyanatının hangi arka plandan doğduğunu açıklamıştır. Gibb maddesinin yazarı Landau'nun (Landau, 2007, s.66-67) bile onun, Kurân ve hadise dair görüşlerinin tümünün, hristiyan inancının ipoteğinde olduğunu belirtmiş olması bu anlamda çok manidardır. Nitekim

⁵³ Felsefi manada laiklik, iman ile aklın sahalalarının ayrılmasını ve aklın sahasına asla imanın müdahale ettirilmemesi gerektiğini iddia eden görüşe denilir. Bilgi için bkz. Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 145.

⁵⁴ İlgili ayetler için bkz. el-Furkân, 25/43; el-Kehf, 18/28; el-Arâf, 7/176; el-Kasas, 28/50.

⁵⁵ el-Ankebût, 29/25.

⁵⁶ Emile Durkheim maalesef Fazlurrahman'ın yukarıda anlattığı tüm tahlilleri olumsuz yönüyle kendine yansıtmış ve dinin bir toplumsal olay olarak teşekkül ettiğini ileri sürmüştür. Bu yüzden sadece sosyolojik olgularla dinin mahiyetini açıklayabiliriz. Yazarın asıl eleştirdiği nokta, E. Durkheim'in dinî bağların yerini millî bağlara terk ettiğini savunmasıdır. Bunun ne kadar yanlış olduğunu ve Kurân'a ters düştüğünü, ayrıca bu fikrin gurur ve ümitsizlik karışımı bir duygu üzerine kurulduğunu Fazlurrahman gayet güzel sergilememiştir. Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kurân, s. 74. 10'uncu dipnot. Ayrıca cemiyeti tanrı olarak kabul ettiği ve insan cemiyetlerini bir eşya gibi gördüğü için kapalı bir materyalizmi benimsemiş olan Emile Durkheim, ahlâkın dolayısıyla eğitimin, okulların laikleştirilmesini, yani her türlü dini tesirlerden kurtarılmasını müdafaa etmiştir. Bilgi için bkz. Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 145.

Fazlurrahman da W.C. Smith'in aynı hristiyan arka plana takılı kaldığını ve bir türlü ondan kurtulamadığını belirtmiştir.

"Açıktır ki, bir müslüman toplumu, evvela iman ve takva sahibi fertlerin varlığını öngörür ya da gerekli kılar ki, onlar olmaksızın böyle bir toplum tasavvur edilemez. Bununla beraber, iman ve takva, sadece tekil fertlere değil aksine bir müslüman topluma götürmelidir. Fazlurrahman bu bağlamda W. C. Smith'in imanun somutlaşmasıyla ilgili görüşlerinin yanlış olduğunu, bunun da iki nedeni olabileceğini belirtmiştir. İlki, Smith'in hristiyan arka planı, ikincisi ise İslam adına şu anda mevcut olan toplumun kötü durumudur." (Özdemir, 1997, s.180-181).

Fazlurrahman'ın, Kurân'ın ana konularında toplumsal anlamda insana yer vermesi çok anlamlıdır. Konuyu belki de ilk defa gündeme getirmenin guruna sahiptir. Çünkü toplumda insan, Kurân'ın önemseydiği hususlardan biridir. Özellikle de ahirette insanların, toplumlar veya ümmetler halinde sorgulanması, bunun öyle olduğunun bir delilidir. Fazlurrahman, mesela faizin yasaklanmasını, bu bağlamda değerlendirmiştir. Onun buradaki eleştirisi, batılılara değil, daha çok müslümanlardır. Zira onları, Keynesçi⁵⁷ ve Marksist⁵⁸ düşüncelere uyarak faizin yasaklılığını sürdürmekle eleştirmiştir.

"Toplumsal selameti için faizin yasaklanması gerekli idi. Ortaçağ fakihleri bundan faizin her türlüşünün haram olduğuna dair bir sonuç çıkarmışlardır. Bugün bile modern banka sisteminin bir gelişme iktisadi çerçevesinde oynadığı rolde yapılan köklü değişikliklere rağmen, müslümanların büyük bir çoğunluğu bu görüşü benimsemektedir. Düşüncedeki mevcut kargaşa birçok müslüman aydının kendi görüşlerini desteklemek için keynesçi ve marksist kuramları kullanmalarına sebep olmuştur ki, bu da düşünce alanındaki mevcut kargaşanın bir göstergesidir." (Fazlurrahman, 1996, s.92).

Fazlurrahman, John Wansbrough'un Kurân'da kullanılan ve kalıntı veya kalıntılar manasına gelen kelimelerle, yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'taki kalıntılar arasında benzerlikler kurmasına itiraz etmiştir. Bunların aynı şeyler olmadıklarını dile getiren Fazlurrahman, Kurân'da kullanılanların kalıntılar manasına gelmeyeceğini, Tevrat veya Sami gelenekte olanlarla aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir.

"Bu kurtarma veya başarının, Tevrat'taki kalıntı ya da bakiye nazariyesiyle hiçbir ilgisi yoktur. Kurân'ı inceleyen kimse, ondan önceki fikirlerle ilgi kurulmasına veya Sami dinlerinin önceki belgelerinde bulunan ifadelere yapılan benzetmelere karşı dikkatli olmalıdır. Bu yüzden Kurân'ın, yahudilerin kalıntı veya bakiye nazariyelerini benimsediğini gösterme endişesi içinde olan⁵⁹ John Wansbrough⁶⁰ kitabının 4. sayfasında, Kurân'ın bazı ayetlerinin bâkiye ve bâkiyûn kelimelerini ihtiva ettiğini

⁵⁷ "Keynesizm, John Maynard Keynes isimli bir İngiliz'in geliştirdiği ve bugün çok etkin olan iktisadi bir nazariyedir. Keynes, 1883-1946 yıllarında yaşamış olan batı ekonomisinin uygulama alanında önemli fikirler ortaya atan bir iktisatçı ve filozoftur. Ona göre kapitalizm, işsizliğe tam çare bulacak çözümleri ihtiva etmez. Dolayısıyla enflasyonu bile önleyecek güçte olmayan kapitalizme güvenilmez. İktisadi krizlerin sebebi de tamamen kuraklık, savaş ve benzeri anormal durumlara atfedilemez. Bunların ilk sebepleri, verilen ekonomik kararlardır. Bu da özellikle tasarruf ve yatırıma bağlıdır. Böylece Keynesizme göre, her türlü iktisadi tedbirler klasik kapitalizmde olduğu gibi faiz yüzdelelerini, işçi ücretlerini ve emtia fiyatlarını yeniden ayarlamakla olmaz. Rahat ve dengeli bir ekonomi için daha köklü tedbirler alınmalıdır." Fazlurrahman, Ana Konuları Kurân, s. 92-93.

⁵⁸ Yarı felsefi, iktisadi ve içtimai-siyasi görüşlerin bütününe verilen bir addır. Bkz. Bolay, Felsefi Terimler Sözlüğü, s. 158-162.

⁵⁹ Fazlurrahman, bölümde bu fikrin, Kurân'a zıt düştüğünü gösterecek kadar ayeti ıktibas ettiğini beyan etmiştir.

⁶⁰ 1928'de doğan 2002'de vefat eden John Wansbrough, Amerikalı tarih araştırmacısıdır. En önemli eserini, Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation adıyla 1977'de yayınlamıştır.

söylemiştir. Ona göre bu kelimeler, Tevrat'taki kalıntılar anlamındaki kelimeyle aynı anlamda kullanılmıştır. Hâlbuki bâkiyûn kelimesi Kurân'da hiç geçmediği gibi, zaten gramatik olarak da böyle geçmesi gülünç olur. Çünkü bu kelimenin doğru şekli bâkûn şeklindedir. Bu iddianın doğru hiçbir tarafı yoktur. Kurân'da bu kökten bir kelimenin buradaki anlamda kullanıldığı sadece bir tek ayet vardır ve o da "Yalnız Nuh'un neslini kalıcı yaptık."⁶¹ ayetidir. Fakat burada bile anlatılmak istenen, Nuh'un kendi kanından gelen nesli değil, onun dinine girenlerdir. Bir başka ayette⁶² bu hususa değinilmiştir. Çünkü Nuh'un oğlu tufanda boğulmuştur. İlgili ayette 'Allah Nuh'a dedi ki o, senin aileden değildir. Çünkü onun yaptıkları çirkin işlerdir.' denilmiştir. Bunun dışında b-k-y kökünden türetilen Kurân'daki hiçbir kelime, kurtulan kalıntılar anlamına gelmez. Aynı kelime bir başka ayette⁶³ ism-i fail şeklinde, çoğul ve tümleç olarak kullanılmıştır. Yine aynı kelime, Nuh ve kavmine hitap ederek kurtulan değil de helak edilen kalıntılar anlamında kullanılmıştır. Bâkiyât ise, bir kimseden geriye kalacak güzel işler anlamında kullanılmıştır.⁶⁴ Tekil olarak bâkiye ise 'İbrahim'in neslinde kalıcı olan tek Allah'ı tanıma inancıdır.'⁶⁵ veya geriye kalanlar⁶⁶ demektir. Bâkiye kelimesi ise kullanıldığı üç yerde de⁶⁷ ve kalıntı anlamına⁶⁸ gelmez ve bunlardan üçüncüsünün kalıntı⁶⁹ şeklinde tercüme edilmesi yanlış ve gülünç olur. Hâlbuki Wansbrough, bu ayeti de örnek olarak seçip iktibas etmiştir. Biz ise bunu faziletli ve olgun insanlar diye tercüme ederken o, kalıcılık sahibi insanlar! şeklinde tercüme etmiştir. Görüldüğü gibi gülünç bir meal ortaya çıkmıştır. Ashında kalıntı fikrinin tümü, Kurân'ın müslümanlara olan 'Eğer Allah için savaşıp mücadele etmezseniz, sizin yerinize başka bir milleti getirir. O zaman sizler, Allah'ın ilahi iradesi için gerekli olmazsınız.' ihtarını ile kökünden silinip atılmıştır." (Fazlurrahman, 1996, s.113).

Fazlurrahman, batılı araştırmacıların seçme nazariyesini de eleştirmiştir. Kurân'da yer verilen bu durumu, onlar İncil'deki ile eşleştirme gayretine girmişlerdir. Fakat durumun, onların anladıkları gibi olmadığını vurgulayan Fazlurrahman, ilgili ayetleri sırlayarak onları yanıtlamıştır.

"Kurân'daki seçme nazariyesi dedikleri konu için de durum böyledir. Wansbrough ve diğer bazı kimseler bu konu ile ilgili olarak ısrarla şunu ifade etmişlerdir. İlâhî adalet, burada İncil'deki seçme geleneğine benzer gibi görünen bir fikirle yumuşatılmıştır. Allah'ın bir kişiye veya daha açık bir ifadeyle bir millete olan rahmet ve şefkati veya bir kişiyi ya da milleti seçmesi veya istemesi, Kurân tarafından aynı derecede tabîi sebepler çerçevesinde ifade edilebilir. Kurân'da geri döndürülebilir bir seçme söz konusu değildir. Allah, Hz. İbrahim'i insanların önderi yapacağını söylediğinde -bu, gerek Allah'ın onu seçmiş olması ile olsun, gerekse kendi oğlunu kurban etme arzusu da dâhil İbrahim'in yapmış olduğu bazı fiiller dolayısıyla olsun- ve İbrahim de kendi neslinin geleceğinin ne olacağını sorduğunda, Allah, 'Benim sözüm zalimleri kapsamaz.'⁷⁰ demiştir. Yine Allah'ın, neden Muhammed'i elçisi olarak seçtiği sorusuna Kurân'ın verdiği cevap, tabîi bir

⁶¹ es-Saffât, 37/77.

⁶² Hud, 11/46.

⁶³ eş-Şuarâ, 26/120.

⁶⁴ el-Kehf, 18/46; Meryem, 19/76.

⁶⁵ ez-Zuhuruf, 43/28.

⁶⁶ el-Hakka, 69/8.

⁶⁷ el-Bakara, 2/248; Hud, 11/86.

⁶⁸ Hud, 11/116.

⁶⁹ Hud, 11/116.

⁷⁰ el-Bakara, 2/224.

cevaptır.⁷¹ Yine Kurân, 'Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?'⁷² şeklinde itiraz etmiştir. Kurân, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim'den bu yana İncil'de bahsedilen on yedi şahsiyeti zikreder⁷³ ve sonra da 'Onları seçtik ve doğru yola ilettik.'⁷⁴ cümlesini eklemiştir. Fakat hemen bir sonraki ayette ise 'Eğer onlar Allah'a ortak koşsalardı, kendileri için yaptıkları her şey hiç olur giderdi.'⁷⁵ demiştir. Bu ve diğer deliller karşısında seçme ne anlama gelir?" (Fazlurrahman, 1996, s.114).

Fazlurrahman, hristiyanların olumsuz propagandası sonu İslam'ın kılıçla yayıldığı ya da İslam'ın kılıç dini olduğu anlayışını eleştirmiştir. Bunun İslam coğrafyasında genel bir örneğinin gösterilemeyeceğini iddia etmiştir. Yerel olanlarının genele şamil kılınamayacağını da belirten Fazlurrahman, Kutsal Roma devletinin kurucusu olan Şarlman'ın ise insanları zorla ve kılıç yoluyla hristiyanlaştırdığını, kabul etmeyenleri tehdit ettiğini ya da öldürdüğünü net olarak dile getirmiştir.

"Kurân'ı anlamada kullandığımız terimlerle insanın dinî-toplumsal çabalarını ifade edecek olursak, cihad mutlak bir zorunluluk halini alır. Nasıl böyle mefkûre sahibi bir dünya düzeni bu yola, yani cihada başvurmadan kurulabilir? Maalesef ve çok maalesef batılı hristiyan propagandası sonucu, 'İslam kılıçla yayıldı.' veya 'İslam bir kılıç dinidir.' gibi sloganlarla bu konuyu tamamen saptırmışlardır. Kılıçla yayılan, İslam dini değildir. Kurân'ın emrettiği Allah'ın düzenini yeryüzünde tesis edebilmek için İslam'ın 'siyasi alanları' kılıçla genişletilmiştir. Kurân'ın cihad anlayışının, bütün gayeleri İslam'ın emrettiği düzeni kurmak yerine kendi topraklarını genişletmek olan sonraki müslümanlar tarafından kötüye kullanıldığı ileri sürülebilir. Şu da kabul edilmelidir ki cihad yolları çok çeşitlidir ve aslında silahla olan cihad, cihad yollarının yalnız bir çeşididir. Fakat hiçbir zaman kimse İslam'ın kılıçla yayıldığını ileri süremez. Şarlman'ın Alman kavimlerini toplu olarak hristiyanlığı baskıyla ve zorla kabul ettirmesinin ve bu dinden dönenleri devamlı cezalandırıp yerlerinden etmesinin İslam tarihinde bir tek eşi yoktur. Fakat elbette ki mahalli ve tek tük böyle yollarla İslam'ı kabul ettirmeye çalışma olayları olmuş olabilir." (Fazlurrahman, 1996, s.123).

4. Peygamberlik ve Vahiy

Müsteşrikler, Hz. Peygamberin şahsiyle ilgili ipe sapa gelmez düşünceler ileri sürdükleri gibi onlar, aynı zamanda vahiy ve peygamberlikle alakalı da saçma sapan görüşler serdetmekten geri durmamışlardır. Akılları sıra Hz. İsa'yı çarmıha gerdikleri iddiasında olduğu gibi, Hz. Muhammedi de vahiy ve peygamberlik konusunda adeta çarmıha germe gayretinde olmuşlardır. Fazlurrahman, onların bu düşünceleri iyice irdelemiş ve yanlışlarını yüzlerine vurmuştur. Onların iddialarından birini, Hz. Peygamberin müşriklere taviz verme eğiliminde olması oluşturmaktadır.

"Hz. Peygamberin davasında kesin kararlı olduğunu açıkça anladıktan hemen sonra hasımlarının baskısıyla onun uzlaşmayı düşündüğünün belirtildiği olaylar ve ayetler de bu nevidendir. Yani bunlar, Hz. Peygamberin şefkati ile ilgili olan olaylardır. Mekkelilerin baskısı ve amcası Ebu Talip'in ricası üzerine, özellikle yeni dinin birçok aileye getirdiği zorluklar muvacehesinde onun duygulu, hassas ve içten gelen acıma ve şefkat hissi, uzlaşma eğilimini anlaşılır hale getirmiştir. Kurân'ın birçok yerlerinde 'Sen, rabbinin emriyle cinlenmiş değilsin.'⁷⁶ ve 'Biz seni ancak âlemlere

⁷¹ el-Arâf, 6/124.

⁷² ez-Zuhruf, 43/32.

⁷³ el-Arâf, 6/73, 86.

⁷⁴ el-Arâf, 6/87.

⁷⁵ el-Arâf, 6/88.

⁷⁶ el-Kalem, 68/2-4.

rahmet olarak gönderdik.⁷⁷ denilmiştir. Müslümanların kendi açık hataları yüzünden kaybedilen Uhud savaşına üzölmüşken bile onları tamamen bağışlamıştır. Bu hususta Kurân'da 'Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki sen, onlara yumuşak davrandın. Sen, eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar, çevrenden dağılıp giderlerdi.'⁷⁸ gibi çok mühim bir bildirimde bulunulmuştur." (Fazlurrahman, 1996, s.157-158). Buradaki uzlaşma, Peygamberimizin Hudeybiye'deki veya İsrâ suresinin 73-75'inci ayetlerinde işaret edilen uzlaşmalar kast edilmiştir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Kureys'in Ebu Cehil ve Umeyye b. Halef gibi bazı ileri gelenleri, Hz. Peygambere gelerek 'Ey Muhammed! Gel bizim putlarımıza el sür ki, biz de senin dinini kabul edelim.' dediler. Hz. Peygamber, kavminin müslüman olmasını çok arzu ettiği için buna razı olur gibi oldu. Bu olay üzerine İsrâ suresinin mezkur ayetleri nazil olmuş ve o, bu ayetlerle uyarılmıştır. Hz. Peygamberin bu gibi uzlaşmaya taraftar olması, birçok batılı müsteşriklerin yanlış eleştirilerini çekmiştir. Fazlurrahman, burada o müsteşriklerin yanlışlıklarını imalı bir şekilde anlatmakta ve bu uzlaşma isteğinin Hz. Peygamberin şefkat ve acıma hissinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Yoksa bunlar, hakka taviz vermek olarak anlaşılmamalıdır. Yazarımız, müteakip sahifelerde bu konuyu etraflıca işlemektedir." (Fazlurrahman, 1996, s.157).

Fazlurrahman, batılı müsteşriklerin vahyin peygambere gelişine ilişkin değerlendirmelerinin reddedilmesini salık vermiştir. Zira onların vahiy anlayışıyla, Fazlurrahman'ın anlamaya çalıştığı vahiy anlayışının tamamen ters olduğunu ifade etmiştir.

"Vahyin doğrudan önce Hz. Peygambere Allah'tan geldiğine ve sonradan bir aracı yoluyla indiğine dair bazı batılı müsteşriklerin fikirleri de reddedilmelidir. Çünkü çok önce nazil olan bazı ayetlerde⁷⁹ dahi ruh ve meleklerden bahsedilmiştir. Hâlbuki bununla beraber daha sonra nazil olan ayetlerde ise Allah'ın doğrudan Hz. Peygambere hitap ettiğini ima eden bir dil kullanılmıştır." (Fazlurrahman, 1996, s.171).

Vahiy konusunda müsteşriklerden Watt'ın dile getirdiği düşünceleri dikkatle inceleyen Fazlurrahman, bunların tamamen Jung'un görüşlerinden mülhem olduğunu ileri sürmüştür. Onların vahiy olduğu gibi anlamaktan çok uzak olduklarını dile getiren Fazlurrahman, eleştirilerini şöyle sürdürmüştür.

"Ben, Kurân'ın bir anlamda ilâhî inisiyatifin bir ürünü olduğunu, dolayısıyla vahiy eseri olduğunu kabul ediyorum. 'Bir anlamda' tabiri ile maksadımın ne olduğunu, incelememiz esnasında açıklığa kavuşacağını ümit ediyorum. Bu vahiy tecrübesinin, belli başlı özellikleri şunlardır: 1. Hz. Muhammed, kalbinde veya şuurunda bir takım kelimelerin varlığından haberdardır. 2. Bu kelimeler, Hz. Muhammed'in düşüncesinin ürünleri değildir. 3. Hz. Muhammed, bunların melek diye adlandırılan bir dış kuvvet tarafından zihnine yerleştirildiğine inanmaktadır. 4. Bu kelimelerle ifade edilen mesajı, asıl gönderen Allah'tır. Bu dört özellik Kurân'da anlatılan bütün vahiy tarzlarında mevcuttur. Fakat burada dikkate alınması gereken iki önemli husus vardır. Her şeyden önce l'inci maddede söz konusu edilen kelimeleri, Hz. Muhammed her nasılsa bir yerden duymuş ve böylece onlar onun zihninde yer etmiş olabilir. Madde 3'te dışarıdan geldiği kabul edilen varlık, her zaman bir melek olarak tasavvur edilmemiş olabilir. Belki de vahyin en önemli özelliklerini a) Hz.

⁷⁷ el-Enbiya, 21/107.

⁷⁸ Âlu İmran, 3/159.

⁷⁹ Ayet için bkz. el-Kadr, 97/4.

Muhammed'in zihninde bulunan kelimeler, b) Hz. Peygamberin bu kelimelerle ilgili kendi düşüncesinin yokluğu ve c) bu kelimelerin Allah'tan geldiğine inanma gibi üç ana maddede toplamak mümkündür. Şimdi burada şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Temel tecrübeyi oluşturan bu sözler veya kelimeler, Hz. Muhammed'in şuuruna nasıl ulaştı? Hz. Peygamber, bu sözlerin kendi düşüncesinin bir ürünü olmadığına kesinlikle inanıyordu. Bizim, onun bu konudaki samimiyetinde şüphemiz yoktur. Modern görüşü savunan biri için cevap pek zor değildir. Bu sözler, Hz. Muhammed'e kendi şuur altından gelmektedir. Ne var ki böyle bir cevap, soruyu yeniden dile getirmekten başka bir şey değildir. Onun, tartışma konusu probleme ilave ettiği tek şey, bu sözlerle Hz. Muhammed arasında şöyle veya böyle bir münasebetin, daha onlar peygamberin şuurunda iyice yer etmeden önce bile, var olduğunu söylemiş olmasıdır. Bu görüş, gelenekleşmiş İslamî görüşle, şu şekilde birleştirilebilir. Melek, bu sözleri, önce Hz. Muhammed'in şuuruna yerleştirdi, daha sonra onlar buradan şuur üstüne çıktı. Burada benimsenen görüş, genel çizgileriyle Jung'un⁸⁰ görüşüdür. Bu görüşe göre, gerek fertlerin rüya hayallerinde, gerekse toplumun dini mitoslarında, şuuraltından şuur üstüne çıkan şey, beşeri faaliyetlerin kaynağını oluşturan libidodan veya hayat enerjisinden gelmektedir. Fertteki libido, kısmen ferdin kendine has bir özelliği, kısmen de kendisiyle içinde yaşadığı toplum ve nihayet kendisiyle bütünüyle insan soyu arasındaki ortaklaşa yaşanan bir özellik olmaktadır. Libidonun başkalarıyla ortak olunan bölümüne Jung, kolektif alt şuur demektedir. Birçok dini mitos ve doğmalar, özellikle dinlerin çoğunda görülen kahramanlık, önder, ilâhî çocuk, bakire ve benzeri figürler, hep bu kolektif alt şuurun faaliyetlerine atfedilmektedir. Bu figürlerin tapınma konusu olmaları halinde insan, içinde bir fiziki gücün serbest kaldığını, başka zamanlarda yapması mümkün olmayan birçok şeyi şimdi kolaylıkla yapabildiğini görür. Jung'un görüşüne göre, dinî fikirlerin çoğu, kolektif alt şuurdan, şuur seviyesine çıkan fikirlerdir. Dinî amellerin çoğu ise fikirlere verilen şuurlu bir karşılıktan doğar. Watt, Hz. Peygamberin iç dünyasında bulduğu kelimeleri, kolektif şuurdan aldığı görüşünü dile getirirken seküler bir yaklaşım içindedir. Fazlur Rahman ise, vahyin ruhu'l-kudüs halinde onun kalbine bir güç olarak girdiğini söylerken dinin metafizik boyutuna daha yakındır. Bununla birlikte, Fazlurrahman açısından problem bitmiş değildir. Hz. Peygamberin kalbine gelen veya kalbinde oluşan güç nasıl bir şeydir?" (Kuzudişli, 2012, s.34-35).

Fazlurrahman'ın vahiy anlayışıyla Watt'ın anladığı vahiy anlayışının benzer olması, bazı araştırmacıların değişik görüşler serdetmelerine zemin hazırlamıştır. Onlar, Watt'ın anlayışının, esasen Jung'a dayandığını dolayısıyla Fazlurrahman'ın vahiy anlayışının temelde Jung'a dayandığını iddia edebilmişlerdir.

"Burada Fazlurrahman'ın çağdaşı olan W. M. Watt'ın vahiy anlayışlarının benzerliği mevzuuna da değinmek lazımdır. Watt'ın vahiy anlayışı, ünlü psikolog Jung'un kolektif alt-şuur tezine dayanır. Buna göre gerek fertlerin rüya ve hayallerinde, gerekse toplumun dinî mitoslarında şuuraltından şuur üstüne çıkan şey, beşerî faaliyetlerin kaynağını oluşturan libidodan veya hayat enerjisinden gelir. Libidonun başkalarıyla ortak olunan bölümüne Jung, kolektif alt şuur, yani maşerî vicdan

⁸⁰ Carl Gustav Jung (1875-1961), İsviçreli bir psikolog ve ruh hekimidir. Uzun zaman tesirini sürdüren Sigmund Freud (1856-1939)'un psikanalizmi ilgili görüşlerini, alternatif bir teori ile azaltan bir düşündürdür. Bu düşünür, kendi analitik psikolojisini kurmuştur. Ona göre insan, yaratıcı kabiliyetlerini geliştirmek isteyen, kendini her yönden mükemmel kılacak ve tatmin edecek faaliyetlerde bulunan bir yaradılışa sahiptir. Bilgi için bkz. Sezal, Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, s. 139-140.

demektedir. Dinî fikirlerin çoğu kolektif alt şuurdan şuur seviyesine çıkan fikirlerdir. Bu tezden hareketle Watt, Tanrı'nın kolektif alt-şuur aracılığıyla faaliyet gösterdiğini ve İslam vahyinin de bunun bir örneği olduğunu savunur. Watt ve Fazlurrahman, vahiy tanımlamasında benzeştikleri doğrudur ancak ikisinin vahiy anlayışı aynı değildir. Watt, modern psikolojiden hareketle böylesi bir vahiy anlayışına varırken, Fazlurrahman ise Kurân'dan hareketle ulaşmıştır. Watt'ın yaklaşımına göre vahiy, her zaman gerçekleşebilecek bir durumken Fazlurrahman'a göre vahiy, Hz. Muhammed ile son bulmuştur. Watt'ın vahiy anlayışında insandan Tanrı'ya doğru bir hareket söz konusu yani vahiy fiziksel alanda oluşmaya başlar, sonra aşkın olanla ilişkiye geçerken, Fazlurrahman'ın vahiy anlayışında peygamberde bir hazır bulunuş hali olsa da bu Allah'ın vahyinin inmesine yönelik bir ön durumdur. Yoksa vahyin inzalinin temel nedeni bu değildir. Vahyin inişinde her zaman için temel belirleyici olan Allah'tır." (Yılan, 2013, s.64=

Fazlurrahman, müslüman filozofların dinin mahiyetine ilişkin görüşlerinde Yunan felsefesinden etkilendikleri dile getirerek onları ve ifadeye döktükleri Allah fikirlerini eleştirmiştir. Zira onlara göre Allah, hiçbir yetkisi olmayan bir varlıktan öte bir şey değildir. Hâlbuki İslam bilginlerinin Allah anlayışı, çok canlıdır.

"İslam'da Peygamberlik adlı kitapta klasik kelimcilerle, dinin mahiyeti konusundaki teorilerini Yunan felsefesine dayanarak geliştiren müslüman filozofların görüşleri arasındaki açık bir çelişki arz eden ihtilaflarını tartıştım. Filozoflar, gerçekten ilmi inceliğe sahip deliller vermişlerdir. Fakat onların savundukları tezde Allah, cansız bir ilke olarak kalmaktaydı. Yani onlara göre Allah, kudret ve sevgiden yoksun salt zihni bir varlıktı. İlmi incelikte daha az becerikli olmalarına rağmen kelimciler, dinin anlattığı Allah'ın tarihe müdahale eden, insanlara tek tek ve toplu olarak yol gösteren, duaları kabul eden, hayat sahibi ve her dilediğini yapabilen gerçek bir varlık olduğunun farkında idiler. Yani İbn Teymiye'nin⁸¹ veciz bir şekilde ifade ettiği gibi o, konuşan ve dilediği her şeyi yapan bir Allah'tır."⁸² (Açıkgenç, 1990, s.235-236).

5. Varlıklar Âlemi: Tabiat

Müsteşrikler, Mekkelilerin taptıkları putların veya edindikleri tanrıların, gerçekte var olmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Bazen ise yine onların taptıkları tanrıların melekler, olduklarını bile ifade edebilmekte bir sakınca görmemişlerdir. Bu neticeye, yanlış yorumladıkları sultân kelimesinden vardıklarını ise Fazlurrahman açıkça ifade etmiştir. İşlerine geldikleri gibi davranmaktan çekinmeyen müsteşrikler, ayetleri yorumlarken de zihinlerinin arkasında sakladıkları gerçek niyetlerinden ödün vermeden yine işlerine geldiği gibi davranmışlardır. Bunlardan birisi Watt⁸³ diğeri ise Bell'dir.⁸⁴

"Kurân'da sultânın ya peygamberlerden istendiğini veya onlara verildiğini belirten ayetlere sık sık rastlamamıza ve birçok defa Kurân'ın kendisinin 'sultân' olarak tarif

⁸¹ Görüş ve eleştirileriyle İslam düşüncesinin gelişmesine tesir eden selef alimi ve müctehidi olan Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselam el-Harrani, hicri olarak 661'de doğmuş ve 728 (1263-1328) tarihinde vefat etmiştir. Bilgi için bkz. Koca, "İbn Teymiyye", *DİA*, c. XX, s. 391-395.

⁸² Ayrıca bkz. Fazlurrahman, "Kısa Otobiyografi", *İslami Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, s. 227-228.

⁸³ Bir İngiliz şarkiyatçısı ve aynı zamanda bir papaz olan William Montgomery Watt, 1909'da doğmuş ve 2006'da vefat etmiştir. Yirmiye yakın eseri ve makalesi bulunan yazarın çoğu eseri Türkçeye de çevrilmiştir. Bilgi için bkz. Görgün, "Watt, William Montgomery", *DİA*, c. XLIII, s. 148-152.

⁸⁴ Kur'an-ı Kerim hakkında mesnetsiz iddialar ileri süren ve Kur'an tercümesiyle tanınan İngiliz şarkiyatçısı olan Bell, 1876-1952 yılları arasında yaşamıştır. Bilgi için bkz. Ahsan, M. Manazir, "Bell, Richard", *DİA*, c. V, s. 423-424.

edilmesine rağmen, bu kelimenin daha sık bir kullanımını, peygamberlerin kendilerine karşı gelenleri, 'Allah'tan başka, Allah'ın hiçbir yetki (sultân) vermediği şeylere tapmakla' suçlamalarındaki tasvirlerde veya Allah'tan başka taptıkları şeyleri 'Allah'ın hiçbir yetki vermediği, sadece onların verdiği isimlerden ibaret tanrılar' olduklarını belirtilen ayetlerde⁸⁵ görmekteyiz. Watt ve Bell'in görüşünü kabul ederek Necm suresinin 23'üncü ayetini, bazı müşrik putlarının onlara tapanlar tarafından verilen 'sadece isimlerden' ibaret oldukları şeklinde yorumlayarak müşriklerin taptıkları putların gerçekten var olmadıklarını Kurân'ın ileri sürdüğünü anlatmak istemişlerdir. Watt ve Bell, Necm suresinin 27'nci ayetinde belirtilen görüşe dayanarak Kurân'ın önceden Mekkelilerin ilah olarak taptıklarının, gerçek melekler olduklarını benimsediği halde sonradan Necm 23'te belirtilen görüşün Kurân'ın en son kabul ettiği görüş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla Bell'in Hz. Peygamber hakkında Kurân'ı '-ilahî yol gösterme ile' olsa dahi- devamlı değiştirdiğini iddia eden nazariyesini desteklemek için getirdiği bu yorum, bence çok büyük bir yanıltır. Kurân, hiçbir yerde müşrik putlarının sadece isimden ibaret şeyler olduğunu söylememiştir. Kurân'ın müşriklere -sadece Hz. Muhammed ile değil, aynı zamanda İbrahim, Yusuf ve diğer peygamberler vasıtası ile de- açıkça söylediği şudur: Müşrikler, çeşitli nesneleri ilah olarak andıkları zaman bunlar, hiçbir gerçeği olmayan ve hakikate dayanmayan isimleri anmış oluyorlar. Müşriklerin ileri sürdükleri tanrıların hiçbir şey olmaktan öteye aslında insan veya başka şeylerden olan gerçek nesneler oldukları Kurân'ın birçok yerinde belirtilmiştir. Mesela, Hz. Yusuf zindandaki arkadaşlarına 'Ey benim zindan arkadaşlarım! Birçok tanrılar mı iyi, yoksa gücü her şeye yeten tek Allah mı? Siz onu bırakıp, ancak sizin ve atalarınızın taptığı bir takım boş isimlere tapıyorsunuz? Yani, ilah olarak o isimler, hakikat değil, fakat nesne olarak gerçekten var olan, fakat anlamsız olan şeylere tapıyorsunuz. Hâlbuki Allah, onlara hiçbir yetki yani sultân indirmemiştir.' nasihatini yapmıştır." (Fazlurrahman, 1996, s.139).

Kurân'da meleklerin tabiattaki kimi işleri düzenledikleri ve bunun için uzun mesafeler kat ettiklerinden de söz edilmiştir. Özellikle meleklerin gidip gelişlerindeki mesafenin bir hayli fazla olduğuna işaret eden ayetler, batılların dikkatlerini çekmiştir. Fazlurrahman, meleklerin göğe çıkışları ve oradan inişleriyle ilgili ayetlerin, batılı yazarlar tarafından Kurân'a sonradan ilave edildiği iddialarına da değinmiştir. Bu konuda özellikle T. Nöldeke⁸⁶ ve onun eserini gözden geçirerek yeniden neşreden F. Schwally,⁸⁷ gerçeklere aykırı aşırı görüşleriyle tanınmışlardır. Müsteşriklerin bu savlarının asılsız olduğunu dile getiren Fazlurrahman, sözlerini şöyle devam ettirmiştir.

"T. Nöldek ve F. Schwally tarafından gözden geçirilerek Leipzig 1909 baskısında Geschichte des Qorans isimli eserinin birinci bölümünün 106'ncı sayfasında ve R. Blachère'in Le Coran Paris 1966 baskısının 614'üncü sayfasında bu ayetin⁸⁸ Kurân'a sonradan ilave edildiğini ileri sürülmüştür. Hatta Nöldeke, bu ayetin 'aslında bir yanlış düzeltmek için yapılan bir şerhe' benzediğini bile söylemiştir.

⁸⁵ İlgili ayetler için bkz. Âli İmran, 3/151; el-Enâm, 6/81; el-Arâf, 7/33, 71; Yusuf, 10/40; en-Necm, 53/23.

⁸⁶ Alman şarkiyatçısı olan Nöldeke (1836-1936)'nin Geschichte des Qorans adlı eseri, Kur'an tarihi ve kaynağı araştırmaları açısından benimsenen çok önemli bir çalışmasıdır. Bilgi için bkz. Görgün, "Theodor Nöldeke", *DİA*, c. XXXIII, s. 217-218.

⁸⁷ Asıl adı Friedrich Zacharias Schwally olan bu müsteşrik, 1863'te doğmuş ve 1919'ta vefat etmiş bir alman araştırmacıdır.

⁸⁸ el-Meâric, 70/4. Secde suresi 32'nci ayete göre meleklerin bir günlük yol almaları, dünya zamanının bin yılına eşittir. Meâric suresinde belirtilen kısa müddetin ise normal yaşantı içindeki zamanın elli bin yılına eşit olduğu belirtilir. Bkz. Fazlurrahman, Ana Konuları Kurân, s. 126.

Şayet müsteşrikler, bu ayetin sonradan müslümanlar tarafından eklendiğini söylemek istiyorlarsa, onların bu konuda kesinlikle hatalı olduklarını hemen belirtmiş olalım. R. Bell, *The Qurân* adlı eserinin Edinburg 1937 baskısının 604'üncü sayfasında Meâric suresinin 4-5 ayetlerinin, 'Olayın gelmesindeki gecikmenin ortaya koyduğu soruna bir çare bulmak için ilave edilmiştir.' İddiasında bulunmuştur. Buradaki olay, Bell'e göre aynı surenin birinci ayetinde belirtilen 'kâfirlere verilecek olan cezanın gelmesine' ve Tur suresinin 7-8'inci ayetlerinde ise bu cezanın verileceğine dair olan söze işaret edilmiştir. Bana göre yanlış olmasına rağmen Bell'in görüşü, birinci ayetin Mekkelilere söz verilen cezanın 15-18'inci ayetlerde açıkça belirtilen cehennem ateşi olduğundan ziyade bu dünyada verilecek bir ceza olacağına işaret ettiğini ileri süren tahmine dayanmaktadır. Onun için 4'üncü ayetin sonraki bir ilave olduğunu ispatlayan ikna edici hiçbir delil yoktur." (Fazlurrahman, 1996, s.145).

Bazı şarkiyatçılar, Hz. İbrahim'in hanifliğini saf dışı bırakmak istemişlerdir. Bu sebeple olmadık delillendirmelerle görüşlerini ispat etmeye kalkışmışlardır. Onlara göre güya Hz. Peygamber Mekke devrinde ümit beslediği yahudilerin, Medine'de karşı çıkmaları üzerine Hz. İbrahim ile ilgili sert mesajlar getirmiştir.

"Bütün bunlar, hanif kelimesinin Kurân'da hem putperestliğin hem de yahudilerle hristiyanların bozulmuş tevhit inancının karşıtı olarak kullanıldığını gösteren verilerdir. Ancak R. Bell ve C. Snouck-Hurgronje gibi bazı şarkiyatçılar, onu hanif olarak tavsif eden ayetlerin Medine dönemine ait olduğunu, Hz. Muhammed'in Medine'deki yahudi ve hristiyanlardan aldığı bilgilerle Hz. İbrahim'i bu şekilde nitelendirdiğini öne sürmüşlerdir. Bunlara göre Hz. Muhammed, Mekke'de iken yahudilere karşı ümitli ve iyimser olmuştur. Dolayısıyla bu döneme ait surelerde Hz. İbrahim, diğer peygamberlerden farklı bir şekilde anlatılmamıştır. Fakat o, yahudilerin düşmanca tavırlarını görünce fikir değiştirmiş ve İbrahim'in, yahudilik ve hristiyanlıktan farklı bir inancı olduğunu ileri sürmeye başlamıştır. Bu sebeple Medine'de nazil olan surelerde Hz. Muhammed hanif, müslim, İbrahim dininin kurucusu ve Kâbe'yi inşa eden kişi olarak takdim edilmiştir. Onu yahudi ve hristiyan kabul edenlere karşı da 'İbrahim ne yahudi ne hristiyan idi; fakat Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi ve asla müşriklerden de değildi.'⁸⁹ denilmiş ve farklılık vurgulanmıştır. Şarkiyatçıların bu görüşleri yine şarkiyatçılar tarafından tenkit edilmekte ve Hz. İbrahim ile ilgili olmayan hanif kelimesinin⁹⁰ üçüncü Mekke dönemine ait olduğu ve putperestliğin zıddı olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca hanif sadece iki yerde⁹¹ yahudi ve hristiyan karşıtı olarak geçmiş ve diğer yerlerde müşrik karşıtı olarak zikredilmiştir." (Kuzgun, 1997, s.36).

6. Şeytan ve Kötülük Problemi

Kurân'ın işlediği temel konular arasında şeytan, iblis ve kötülük meselesine de önemli bir yer ayrılmıştır. Kurân'ın hemen her suresinde bu konulara dair malumat mevcuttur. Fazlurrahman'ın da Ana Konularıyla Kurân adlı eserinin yedinci bölümünde şeytan ve kötülük konusuna yer vermiş olması yadsınamaz. O, bu konularda batılınların ya da oryantalistlerin dile getirdikleri görüşleri değerlendirmiş ve yeri geldikçe de onların düşüncelerini tenkit etmiştir.

⁸⁹ Al-u İmran, 3/67.

⁹⁰ Yunus, 10/105; er-Rum, 30/30.

⁹¹ el-Bakara, 2/135; Al-u İmran, 3/67.

Fazlurrahman, Kurân'da şeytanın daha az, buna mukabil iblisin daha fazla kişiselleştirildiği, mekkî surelerde şeytandan daha ziyade çoğul olarak şeyatin şeklinde bahsedildiğini açıklamıştır. Belki bazen mecaz olarak insanlar için bile kullanıldığını da ifade etmiştir.⁹²

"Şeytanlar kelimesinin, insanlar için mecazî olarak kullanılmış olduğu kabul edilirse, acaba cinler için de mecazi olarak kullanılmış olduğu da kabul edilebilir mi? Henüz yayınlanmamış fakat faydalı bir çalışma olan ve melekler, cin ve şeytandan bahseden *The Pneumatology of the Qurân: Kurân'ın Ruhaniyat İlmi adlı eserinin 5'inci bölümünde Dr. Alford Welch, Kurân'ın 'iblis sürüleri' diye tabir ettiği şeylerin*⁹³ cinler olduğu sonucuna varmıştır. Kurân'da bu cinlerin şöyle dedikleri mevcuttur. 'Biz, göklere dokunduk. Oraları kuvvetli bekçilerle ve alevlerle doldurulmuş bulduk. Biz, oraları dinlemeye mahsus olan oturma yerlerinde oturur ve gayb haberlerini işitmeye çalışırdık. Artık bundan böyle kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev parçası bulur.'⁹⁴ Çoğul kelime kullanarak Kurân'ın şeytanların gizlice gökten haber çalmaya çalıştıklarını, fakat oradan kovalandıklarını tekrarla söylemesi, bunun öyle olduğunu gösterir." (Fazlurrahman, 1996, s.203-204). "Cinlerin az veya çok insanlara benzer varlıklar oldukları, fakat onların ateşten, insanların ise pişmiş topraktan yaratıldıkları bazı ayetlerde Kurân⁹⁵ tarafından tasdik edilmiştir. Yine Kurân, bir ayette 'İblis cinlerden idi, fakat o, rabbinin emrine uymadı.'⁹⁶ hususuna temas etmiştir. Onun için, Kurân'da cinlerin bir cins yaratık oldukları genelde kabul edildiği göz önünde bulundurulursa Dr. Welch'in görüşünün akla yakın olduğu anlaşılır. Ancak bu durumun sadece cinlerden bir kısmı için geçerli olduğunu söylemek gerekir. Çünkü Kur'an'da cin ifadesi, insana paralel bir mahlûk olarak dile getirilmiştir." (Fazlurrahman, 1996, s.204). "Bu nedenden dolayı Kurân'a göre, bütün cinlerin veya bu cinlerin büyük çoğunluğunun şeytan sürüsü veya kovulmuş melekler olduklarını kabul etmek çok güçtür. Bununla beraber, cin türünün kötülüğe eğilimi, insan ırkının kötülüğe eğiliminden daha fazla olduğu görülmektedir. Kurân, Medine döneminde artık cinlerden pek bahsetmemiştir." (Fazlurrahman, 1996, s.205).

Fazlurrahman, şeytan ve iblis meselesinde bazı müslüman düşünürleri ve özellikle de sufileri eleştirmiştir. Zira onların şeytan ya da iblis anlayışlarının Kurân'ın anlayışıyla örtüşmediğini açıklamıştır. Onlara göre şeytan, ya insanın içinde olup biten bir şeydir ya da onun kötü yönlerini ifade eden bir özelliktir.

"Bu ayete⁹⁷ ve buna benzer diğer bazı ayetlere dayanarak bazı müslüman düşünürler, özellikle sufiler, şeytanın gerçekten de bizzat insanın içinde olduğunu veya insanın kötü yönlerinin şeytan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki bu ayetler, şöyle yorumlanmalıdır. İnsanda mevcut olan bil kuvve kötülük eğilimi, dıştan gelen fakat insanın içinde cereyan eden şeytanın kötülüğü yapmaya teşviki ile o kadar güçlenir ki bu ikisinin birleşmesi, gerçek bir emir yani artık hemen hemen dayanılmaz bir hakikat halini alır." (Fazlurrahman, 1996, s.213).

⁹² Bkz. Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kurân, s. 203.

⁹³ eş-Şuarâ, 26/95.

⁹⁴ el-Cin, 72/8-9. Ayrıca şu ayetlere de bakılabilir. el-Hicr, 15/17; el-Mülk, 67/5.

⁹⁵ İlgili ayetler için bkz. el-Araf, 7/12; er-Rahman, 55/14-15.

⁹⁶ el-Kehf, 18/50.

⁹⁷ Yusuf, 12/53.

Fazlurrahman, diğer dinlerde yer alan iyilik ya da kötülük tanrılarını ya da o anlama gelecek anlayışları da eleştirmiştir. Mesela zerdüştlükte veya başka dinlerde yer alan iyilik ve kötülük tanrıları bu anlayışın ürünüdür.

"İnsan, şeytanla çağdaş olarak var idi. Kötülük ile iyilik arasındaki mücadele, sadece insan için bir anlam ifade etmektedir. Bu yüzden Kurân, iblisi Allah'ın emrine karşı gelen bir asi olarak tasvir etmiştir. Bu yüzden şeytan, Allah'ın değil, insanın rakibi ve düşmanıdır. Çünkü Allah, şeytanın yaklaşamayacağı kadar ondan uzaktır. Şeytanın hedefi insandır. Yine şeytana karşı muzaffer olabilecek olan veya ona mağlup olup helak olabilecek olan, insandır. Bu yüzden metafizik açıdan şeytan, Allah'a eş tutulamaz. Yezdan'a rakip olarak tasvir edilen ehriman⁹⁸ zerdüştlere⁹⁹ işledikleri hatayı göstermektedir." (Fazlurrahman, 1996, s.206).

Değerlendirme ve Sonuç

Ulemanın İslam dinini doğru ve sahih bir biçimde anlatma ve toplumu bilgilendirme sorumluluğu olduğu bir hakikattir. Onlar, İslam'ı doğru ve düzgün anlatmak suretiyle bu sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmişlerdir. İslam'ı doğru ve düzgün anlatmak ifadesiyle esasında Kurân'ın, tefsirin, hadisin ve fıkıhın doğru anlaşılması ve anlatılması kastedilmiştir. Ayrıca ulema, yazdıkları eserlerle de aynı görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu, ulemanın, müslüman gençliğe ve topluma, hatta daha da önemlisi, en aşağıdan en yukarıya kadar ilahiyat alanındakilere karşı yerine getirmesi elzem olan görevlerindendir. Fazlurrahman'ın bu bağlamda bir mihenk taşı olduğunu söylemeliyiz. Bu faydalı görevi, onun gibi üstlenenler olmuştur. Ancak yaptıkları uyarıların hep mevzii kalmış olması, ayrı bir husustur. Ya da yabancı dil bilmedikleri için hep eksik kalmış olduğu düşünülebilir. Fazlurrahman, bunun dışındadır. Zira o, hem Arapçada hem de İngilizcede yazılmış eserleri okuyabilecek yeterliliğe sahip bir bilgidir. Bu bağlamda dile getirdiği öneri ve görüşler, diğerlerinden daha büyük bir öneme ve önceliğe sahiptir.

Fazlurrahman'ın batıların eserlerine, düşüncelerine ve İslam'ın değişik alanlarına dair eleştirilerinin tümünün bunlardan ibaret olduğu sanılmamalıdır. Onun eleştirileri ise hem tümel ve bütünsel eleştirilerdir, hem de tüm resim dikkate alınarak yapılmıştır. Aslında onun tenkitlerinin, sadece batılı müsteşriklerle ilgili olduğu da sanılmamalıdır. Gerçekte müslüman kesime yaptığı eleştiriler, şarkiyatçılara yaptıklarından belki daha da fazladır. Bu iki hususun araştırılması, yeni ve faydalı bir çalışma konusu olabilir.

Fazlurrahman'ın bu yönü, şimdiye dek her hangi bir çalışmanın konusu olmamıştır. Onun fikirleri, çok geniş bir yelpazede ve değişik platformlarda anlatılmış, hatta tartışılmıştır. Hakkında birçok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Diğer taraftan onun düşüncelerini eleştiren birçok kitap ve makale de yayınlanmıştır. Fakat onun müsteşriklere yönelttiği eleştiriler, hemen hiçbir çalışmada kendine yer bulamamıştır.

Yabancılar artık, İslam'ı, kutsal kitabını ve onun peygamberini tanımak için bir hayli gayret sarf etmektedirler. Geçmişte bu hususlara dair pek çok çalışmaları olmuştur. Bu nedenle biz, burada Kurân ilimleri içerisine yeni bir ilmin daha eklenmesini teklif ediyoruz. Bu ilim, istişrakın kökenini, tarihsel sürecini, eserlerini, yazarlarını, metotlarını, amaçlarını velhasıl her yönüyle onların araştırılmasını üstlenmelidir. Bu ilme de rahatlıkla ilmu'l-istişrak veya ilmu'l-müsteşrik ya da ilmu'l-oryantalizm gibi isimlere ilave olarak başka adlar da önerilebilir.

⁹⁸ Sözlükte ehriman olarak geçen bu kelime, kitapta ehrihan olarak belirtilmiştir.

⁹⁹ DİA'da Zerdüştlük için "Zerdüş'tün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşünce sistemine sahip ilk dönem mecûsiliği" tanımından sonra mecûsiliğe gönderme yapılmıştır. Bkz. Gündüz, "Mecûsilik", DİA, c. XXVIII, s. 279-284.

Kurân ilimlerine böyle bir bölümün dâhil edilmesini bizler, zaruri olarak görmekteyiz. Zira müslümanlığı benimseyen dünyanın her yanına dağılmış insanlar, maalesef İslam'ı batılıların yazdığı eserlerden tanımak zorunda kalmışlardır. Onların İslam'ı seçmesi karşısında onlara karşı müslümanların yerine getirmeleri zorunlu görevlerinden biri de, yeni seçtikleri dini sağlam kaynaklarından öğrenmelerini sağlamak ve İslam'ın her alanıyla alakalı aleyhte yazılanların iç yüzlerini ortaya seren kaynaklara da ulaşmalarını kolaylaştırmaktır.

KAYNAKÇA

- AÇIKGENÇ, Alparslan, "İslamî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü", *İslamî Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, Ekim 1990.
- AÇIKGENÇ, Alparslan, "Fazlurrahman", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1995.
- AHMAD, Anıs, "Mevdudi", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004.
- AHSAN, M. Manazir, "Bell, Richard", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1992.
- AKDEMİR, Salih, "Müsteşriklerin Kurân'ı Kerim ve Hz. Muhammed (sav)'e Yaklaşımları", *Ankara ÜİFD*, Cilt: 31, Yıl: 40.
- AKİKİ, Necib, el-Müsteşrikûn, Dâru'l-Meârif, Mısır 1964, c. I-III.
- ALGÜL, Hüseyin, "Mûte Savaşı", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2006.
- ASLAN, Adnan, "Smith, Wilfred Cantwell", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009.
- AYDIN, Mahmut, Kutsal Kitab Olarak Kurân: Çağdaş Bir Hıristiyan Değerlendirmesi (Wilfred Cantwell Smith Örneği), Yayın yeri yok.
- AYDIN, Mehmet S., "Fazlur Rahman ve İslam Modernizmi", *İslamî Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, Ekim 1990.
- el-AZÂMÎ, Mustafa, İslam Fıkhi ve Sünnet: Oryantalist Joseph Schacht'a Eleştirisi, Çev. Mustafa Ertürk, İz Yay., İstanbul 1996.
- el-BEDEVÎ, Abdurrahman, Mevsûatu'l-Müsteşrikin, Dâru'l-İlm li'l-Melâyî, 3.bsk, Beyrut 1993.
- BEDİR, Murteza "Schacht, Joseph", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2009.
- BOLAY, S. Hayri, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yay., 4.bsk, Ankara 1987.
- BULUT, Yücel, "Oryantalizm", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2007.
- CANATAN, Kadir, Kurân'da Hz. Peygambere Sorulan 13 Soru, Beyan Yay., İstanbul 2005.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Gazzâlî", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1996.
- ÇİFTÇİ, Adil, "Bir Sosyolog Olarak Fazlur Rahman (İslam ve Modernizm / Fazlur Rahman Tecrübesi)", İstanbul Büyükşehir Belediyesi KİDB Yay., 1.bsk, İstanbul 1997.
- FAZLURRAHMAN, Ana Konularıyları Kurân, Çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay, 1.bsk, Ankara 1996.
-, "Kısa Otobiyografi", Çev. Bekir Demirkol, *İslamî Araştırmalar*, Cilt: IV, Sayı: IV, Ekim 1990.
-, "İslamî Çağdaşlaşma: Alanı, Metodu ve Alternatifleri", Çev. Bekir Demirkol, *İslamî Araştırmalar*, Cilt: 4, Sayı: 4 Ekim 1990.

-, Allah'ın Elçisi ve Mesajı Makaleler I, Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay, 1.bsk, Ankara 1997.
-, İslam ve Çağdaşlık (Fikrî Bir Geleneğin Değişimi), Çev. Alparslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbasoğlu, Ankara Okulu Yay., Ankara 1996.
- GEZGİN, Ali Galip, Tefsirde Semantik Metod ve Kurân'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- GÖKSOY, İsmail Hakkı, "Snouck-Hurgronje", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2009.
- GÖRGÜN, Tahsin, "Watt, William Montgomery", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013.
- GÖRGÜN, Hilal, "Theodor Nöldeke", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2007.
- GÜNDÜZ, Şinasi, "Mecûsîlik", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Maxime_Rodinson
- <https://ebubekirsifil.com/fazlur-rahman-kimdir/>
- http://www.fikribeyan.net/2035_Islam-Dunyasinda-Tarihselciligin-Oncu-Ismi-Fazlurrahman.html
- KALLEK, Cengiz, "Coulson, Noel James", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1993.
- KARAMAN, Hayreddin, "Tefsirde Eski Yeni Tartışması", *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı: 58, Ekim-Kasım-Aralık, Yıl: 15.
- KARATAŞ, Mustafa, "Fazlur Rahman'ın İslamî İlimlerde Metodoloji Arayışı", *İstanbul Ü. İlahiyat Fak. Der.*, Sayı: 11, Yıl: 2005.
- el-KEVSERÎ, Muhammed Zâhid (1371/1952), "Yarım Asır Öncesinden Oryantalizme Bir Bakış", Çev. Seyit Bahçivan, *Selçuk ÜİFD*, Bahar 2007, Sayı: 23.
- KIRIMLI, Hakan, "İsmail Gaspıralı", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1996.
- KOCA, Ferhat, "İbn Teymiyye", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1999.
- KOTAN, Şevket, "Fazlurrahman'ın İçtihat Teorisi", *Milel ve Nihal Dergisi*, Mayıs-Ağustos 2008, Cilt: 5, Sayı: 2.
- KUZGUN, Şaban, "Hanif", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1997.
- KUZUDİŞLİ, Ali, Fazlur Rahman İle Sünnet Tartışmaları, Gümüşhane Ü. Yay., Gümüşhane 2012.
- KUTLUER, İlhan, "Determinizm", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- KUŞPINAR, Bilal, "Fazlur Rahman'ın Eserlerinin Genel Bir Tanıtımı", *İslamî Araştırmalar*, Cilt: 4, Sayı: 4, Ekim 1990.
- KÜÇÜK, Hülya, "Rodinson, Maxime", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2008.
- LANDAU, Jacob M., "Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2007.
- NUHOĞLU, Hidâyet Yavuz, "Régis Balachère", *DİA*, TDV Yay., Ankara 1992.
- ÖZDEMİR, İbrahim, Fazlurrahman'a Göre Kurân'ın Öngördüğü Toplumun Temeli Olarak Birey ve Ahlak, *İstanbul BBKDİB Yay.*, 22-23 Şubat İstanbul 1997.
- PAÇACI, Mehmet, "Fazlur Rahman ve Orientalizm", *İstanbul BBKİDB Yay.*, 22-23 Şubat 1997.
- RODİNSON, M. Maxime, Hz. Muhammed, Çev. Atilla Tokathı, Hürriyet Yay, 1.bsk, İstanbul 1980.

-, M. Maxime, İslam'ın Mirası / Batıyı Büyüleyen İslam, Çev. Cemil Meriç, Pınar Yay., 2. bsk, İstanbul 2003.
- SEZAL, İhsan, Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Birlik Yay., 2.bsk, Ankara 1981.
- SİFİL, Ebubekir, "Zâhid Kevserî", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2013.
- TATAR, Burhanettin, "Fazlur Rahman'ın Yorum Yöntemi", *Tezkire*, Sayı: 14-15 (Yaz-Güz), Vadi Yay., Yıl 1998.
- UYANIK, Mevlüt, "*Çağdaş İslam Düşüncesinde Tarihsellik ve Evrensellik Sorunu*", Kurân'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu, Ankara 1997.
- WATT, W. Montgomery, "Oryantalistlerin İslam Araştırmaları", Çev. Talip Küçükcan, *Dokuz Eylül ÜİFD*, Cilt: VII, Yıl: 1992.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Zâhid Kevserî", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2013.
- YILAN, M. Abdulkadir, Fazlurrahman'ın Vahiy Anlayışı, Hitit ÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KAYHAN, M., (2015). "Fazlurrahman'ın Müsteşriklerin Kurân'ın Bazı Ana Konularıyla İlgili Anlayışlarına Getirdiği Eleştiriler / Fazlurrahman's Criticisms On The Orientalists' Comprehensions In The Some Basic Subjects Of The Quran", *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8367>, p. 587-626.

CİLT HASTALIKLARINA YÖNELİK BİR HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMASI: GELİNCİK OCAĞI (ÇAVLU KÖYÜ - FIKRIYE PINAR ÖRNEĞİ)*

*Sami KILIÇ***

*Abdullah ALTUNCU****

ÖZET

Anadolu'nun birçok yöresinde farklı rahatsızlıklara yönelik çeşitli sağaltma işlemlerini gerçekleştiren ocaklar bulunmaktadır. Türk halk hekimliği uygulamalarının merkezinde yer alan bu ocaklar, temelinde eski Türk inancının kamlık geleneği olmakla birlikte, bazı İslami motifleri de bünyesinde barındırarak varlıklarını günümüzde de sürdürmektedir. Halk arasında, modern tıpta meydana gelen ilerlemelere, ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan gelişmelere rağmen, halk hekimliğine yönelik devam etmektedir. Manisa ili, Salihli ilçesine bağlı Çavlu köyünde bulunan gelincik ocağında ise çeşitli cilt hastalıklarına yönelik bazı uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Aile içerisinde "el verme" yoluyla nesilden nesle aktarılmış olan gelincik ocağındaki uygulamaları, Çavlu köyünde günümüzde Fikriye Pınar sürdürmektedir. Yedi farklı cilt hastalığına yönelik gerçekleştirilen işlemler aynı olmakla birlikte, bunlar belli bir düzen içerisinde ve bir takım kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Genel olarak bazı malzemelerden elde edilen karışımın, hastalıklı bölgeye belli aralıklarla sürülerek bekletilmesinden oluşan sağaltmanın, bünyesinde barındırdığı birçok unsur aracılığıyla, Orta Asya kökenli eski Türk inançları etrafında şekillenmiş olduğu görülmektedir. Gerek ocaklının kullandığı ifadeler, gerekse sağaltma esnasında gerçekleştirilen işlemler, Orta Asya kam veya baksı uygulamalarıyla büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu araştırmanın konusunu, günümüzde Çavlu köyünde gelincik ocağı olan Fikriye Pınar'ın uygulamalarının tasviri ve tahlili oluşturmaktadır. Makale verileri, katılımlı gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleriyle elde edilmiş ve deskriptif metot kullanılarak Dinler Tarihi açısından değerlendirilmiştir. Böylece Çavlu köyünde gelincik ocağı ve buna bağlı olarak yapılan uygulamaların gelecek nesillere aktarılması ve Türk kültür çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çavlu köyü, Gelincik ocağı, Fikriye Pınar, Tavalık, Umay Ene

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi, El-mek: skilic959@gmail.com

*** Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi, El-mek: a.altuncu@hotmail.com

A TREATMENT OF FOLK MEDICINE FOR SKIN DISEASES: GELİNCİK OCAĞI (ÇAVLU VILLAGE – THE CASE OF FİKİRİYE PINAR)

ABSTRACT

There are *ocaks* in many different regions in Anatolia which apply *sağaltma* for variety of diseases. In the foundation of *ocaks* which in the centre of Turkish folk medicine, there is old Turkish belief “*kamlık*” as well as some Islamic motives. The folk medicine is still preferred by people despite the fact that socio-economic development in Turkish society and development in scientific medicine. It is consulted for various skin diseases to *Gelincik ocağı* in city of Manisa, province of Salihli, village of Çavlu. It has continued its existence today by Fikriye Pinar with the method of landing the hand within the family, from generation to generation. It can be observed that treatments for seven different skin diseases are the same but these treatments follow certain steps and rules. *Sağaltma* is done by applying a mixture of various substances on the diseased area. It can be observed that *sağaltma* is originated from old Turkish belief in Central Asia. Both the process of *sağaltma* and rhymes that sang by *ocaklı* have major similarities with *kam* and *baksı* in Central Asia. Subject of the research is the observation and examination of application of Fikriye Pinar in Çavlu village. The data was obtained by participant observation and interview techniques and examined by descriptive method in the history of religion. The aim of the study is to introduce these applications to the next generation and contribute Turkish cultural studies.

STRUCTURED ABSTRACT

The application of folk medicine in Anatolia is highly related with belief, traditions and social structure. In the centre of folk medicine which is based on Central Asian Turkish believes, there are *ocaks* for protection from certain illnesses and curing them. *Ocak* is a given name to the families who are believed that they have the power to cure certain illnesses by different application and operations. Every illness has a different *ocak*. *Ocaks* are named with the illness that is cured in there. The person, male or female, who has the power to cure the illness is called *ocaklı*. The ability of *ocaklı* is obtained not by education but by blood tie and landing the hand. The treatments have been done by eating or applying some food product or object after processing them. For different reasons, the folk medicine is still continue although socio-economic development in Turkish society and development in scientific medicine. It is consulted for various skin diseases to *Gelincik ocağı* in city of Manisa, province of Salihli, village of Çavlu. It can be detected that in Anatolia various diseases are named as *gelincik* but, all of them are named as *gelincik*. However, the treatment in these *ocaks* are completely different from each other. In hid prominence, a kind of fungus that appears on eyes and skin is called *gelincik*. The symptom of this disease is itchy red spots on the skin. It is believed that the name of illness is coming from poppy flower due to the resemblance of it. In

Çavlu village there are various folk treatments for this illness. Fikriye Pınar is doing this treatment which has old Turkish believes and Islamic motives.

It has continued its existence today by landing the hand within the family, from generation to generation. The importance of family derived from the belief that the family has the power of curing this disease. Fikriye Pınar claims that she got the permission from her mother-in-law to apply this treatment in 2000 and is doing it for about fifteen years. This landing hand process happened by the way that mother-in-law is laying her hand on Fikriye Pınar's hand and repeating "these hand are not mine but our mothers Fatma's hands".

It can be observed that treatments for seven different skin diseases are the same but this treatments follow certain steps and rules. First step in treatment is grape pekmez, water and mint mixed in a pan. After cooking them up to certain heat while reciting several duas and verses from Quran, Fikriye Pınar applies it on the diseased areas saying "with hand of our mother of Fatma". This treatment continues between three to seven days. One important thing is Fikriye Pınar applies it only daylight because she indicates that after sunset if she applies it she get a kind of ill. Meanwhile, it is important not the wash diseased area or not to say "I am cured". After treatment it is expected to give Fikriye Pınar something is called *ara kesme*. *Ara kesme* is something not valuable.

There are major similarities between folk medicine in Anatolia and *bakı, kam and shaman* application in Central Asia. It can be seen that *ocak* treatments are influenced by believes and elements in traditional Turkish religion. The similarities between blood tie, objectives in treatments and cures, are proving the influence of shaman on *ocak*. It is observed that treatment elements are stayed in their original form or evolved around religious motives. The expression of "bu hane ocaktır (this home is an ocak)" in *gelincik ocak* has a similar meaning with *utha* which is an Central Asian notion indicates the *ocak* power in a family. It is interesting that Fikriye Pınar does not apply the treatment after sunset because it is known that in Central Asia shaman performs at night to connect with evil spirits. It can be said that not applying the treatments at night is because of the shaman belief of evil spirits emerge at night. Furthermore, in the treatment, using fire and water is also an indicator of influence of Central Asian originated Turkish believes. Fire and water are seen in Turkish tradition as purifier substances and used in many treatment. There is also a relationship between the length of treatment and the sacred meaning of three and seven in old Turkish tradition. Besides there is similarities in meaning between *ara kesme* and concept of *ürüng*. All these similarities shows that *ocak* treatment based on pre-Islamic Central Asian believes. During landing the hand, the saying "bu benim elim değil, Fadime anamızın eli" is originated from the Central Asian version of "Umay ene'nin eli". Umay in Turkish history, is seen as the protector of new-born babies, women and Turkish states. Folk medicine in Turkish tradition related with a female figure. Hence after Islam in Anatolia it is transformed from Umay to Fatma, the daughter of prophet Muhammad. Reciting verses from Quran and other duas indicates that the treatment lived till now with obtaining Islamic motives.

Turkish Studies

Key Words: Çavlu village, Gelincik ocak, Fikriye Pınar, Tavalık, Umay Ene

GİRİŞ

Çavlu köyü Ege Bölgesi'nde, Manisa sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, Manisa'nın Salihli ilçesine bağlıdır.¹ Köyün, ilçe merkezine 8 km, il merkezine ise 80 km, uzaklığı bulunmaktadır. Çavlu köyü, ilçe merkezinin kuzeyinde, Gediz nehrinin kenarında düz ve tarıma elverişli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Köyün ismi, buraya ilk yerleşen ailenin soyadından gelmektedir. Köyde yaklaşık olarak 1940'lardan itibaren yerleşime geçilmiştir. Bununla birlikte köyü oluşturan nüfusun önemli bir kısmını, 1954 yılından itibaren Kütahya'nın Simav ilçesi, Kuşu kasabasıdan göç ederek buraya yerleşen aileler oluşturmaktadır. Bu ailelerin büyük bir bölümünün, ekonomik sebepler ve Simav ilçesinin sert geçen iklim şartları nedeniyle göç ederek geldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Çavlu köyü ile Kuşu kasabası arasındaki ilişki günümüzde de yoğun bir şekilde devam etmektedir (KK: 17, 18, 19, 20, 23).

Tarih boyunca Orta Asya'daki inanış ve uygulamalar, kendi karakteristik özelliklerini göstermesi bakımından özel bir konum elde etmiştir. Geleneksel Türk dini çerçevesinde oluşturulan uygulama ve inançlar, Türklerin uzun bir süreç içerisinde farklı coğrafyalara yapmış oldukları göçler vasıtasıyla geniş bir alanda etkisini göstermiştir. Bununla birlikte Türkler, Budizm, Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam gibi farklı birçok dini kabul etmiş fakat eski inanış ve uygulamalarını da alt kültür unsuru olarak muhafaza etmeyi başarmıştır (Çıblak, 2005, s.199; Uğurlu, 2011, s.320). Korunan bu uygulamalar içerisinde ön plana çıkanlardan birisi de tedavi ile ilgili halk hekimliği uygulamalarıdır. Orta Asya'da şaman, kam ve baksılar vasıtasıyla gerçekleştirilmiş olan bu uygulamalar, Anadolu'nun hemen hemen tamamında ocaklar vasıtasıyla sürdürülmeye devam etmektedir. Anadolu'da yer alan ocakların kaynağının, eski Türk dini, atalar kültü, tabiat kültleri ve şaman uygulamaları olduğu görülmektedir (Kaya, 2001, s.199). Bu ocaklardaki uygulamaların Orta Asya'ya dayanan asli formunu muhafaza ettiği bununla birlikte İslami motifler kazanarak uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu uygulamaların, toplumda görülen sosyo-ekonomik ilerleme ve tıp alanında meydana gelen gelişmelere rağmen çeşitli sebeplerden dolayı devam ettiği görülmektedir. Manisa ili Salihli ilçesine bağlı Çavlu köyünde de çeşitli cilt hastalıkları için Gelincik ocağına başvurulmaktadır. Gelincik ocağındaki, eski Türk inançları ve İslami motiflerin birleşimiyle meydana gelen uygulamalar, günümüzde Fikriye Pınar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu makalenin konusunu, gelincik ocağı olarak Fikriye Pınar'ın uygulamaları ve bu uygulamaların analizi oluşturmaktadır.

1. Gelincik Ocağı

Anadolu'nun birçok bölgesinde farklı rahatsızlıklara *gelincik* ismi verilmekte ve bunlara yönelik uygulamalar gerçekleştiren ocaklar da aynı isimle anılmaktadır. Bu ocaklarda uygulanan sağaltma işlemleri ise birbirinden oldukça farklıdır. Yörede bulunan halk arasında gözde ve deride meydana gelen bir tür mantar rahatsızlığına gelincik denilmektedir. Gelincik hastalığının belirtisi, deride ortaya çıkan kaşıntılı kırmızı lekelerdir. Hastalığa bu ismin verilmesinde gelincik çiçeğinin şekli ve renginin etkili olduğu ifade edilmektedir (KK: 1, 13, 14, 15). Çavlu köyünde de bu rahatsızlık için halk hekimliği içerisinde çeşitli uygulama ve işlemler gerçekleştirilmektedir.

Köyde, gelincik başta olmak üzere yanık, kızık, temre, mantar, alaca gibi cilt hastalıklarına karşı çeşitli halk hekimliği uygulamalarını gerçekleştirerek korunma ve tedavi işlemlerini

¹ Manisa'nın, 2012 yılında çıkarılan kanunla büyükşehir olmasıyla birlikte Çavlu köyü, Salihli ilçesine bağlı bir mahalle haline gelmiştir. Fakat yasanın yeni çıkmış olması ve yörenin kültürel, iktisadi ve sosyal özellikleri nedeniyle "köy" ifadesinin kullanılmasını daha uygun gördük.

uygulayan aileye gelincik ocağı denilmektedir (KK: 6, 7, 9, 16). Bu uygulamaları gerçekleştiren Fikriye Pınar'ın “yakmamdan sonra hastalık kesilir”, “tavalık en az üç gün devam etmeli” ifadelerinden ise bu uygulamalara yakma veya tavalık denildiği anlaşılmaktadır.

Şuan kırk dört yaşında olan Fikriye Pınar, gelincik ocağını 2000 yılında kayın validesinden aldığını, bir sene sonra ise kayın validesinin vefat ettiğini söylemektedir (KK: 1). İlk başlarda ocağı kabul etmek istemediğini fakat kayın validesinin, “kızım ben bu ocağı anneannemden aldım. Bu hane ocaktır. Buraya herkes gelir. Benden sonra kimse geriye eli boş dönmesin, sevabı büyüktür” sözlerinden dolayı ocaklı olduğunu ifade etmektedir (KK: 1, 2). Kayınvalidesinin kendi ellerini tuttuğunu ve “bunlar benim ellerim değil Fadime anamızın elleri” diyerek kendisine el verdiğini anlatmaktadır (KK: 1, 2, 3, 5).

Fikriye Pınar'ın ifadelerine göre gelincik ocağında yedi çeşit deri hastalığına yönelik uygulama yapılmaktadır (KK: 1, 2). Bu rahatsızlıklar için ayrı birer tedavi yöntemi olmayıp hepsinde de aynı işlemler gerçekleştirilmektedir (KK: 4, 5, 7, 10, 16). İnsanların ilk etapta hastanelere yöneldiğini, burada herhangi bir sonuç elde edemeyenlerin ise kendisine müracaat ettiklerini söylemektedir. Gelincik ocağı ile ilgili anlatımlardan, tedavi için gelenlerin sadece Çavlu köyünden olmadığı çevre köylerden hatta farklı şehirlerden de sıklıkla gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır (KK: 2, 5, 21, 22).

Tedavi amacıyla yapılan işlemler sırasında ocağa başvuran kişinin hazır bulunması ve bu işlemlerin muhakkak akşam ezanından önce yapılması gerekmektedir. Fikriye Pınar, akşam ezanından sonra yapılan uygulamanın kendisinin rahatsızlanmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Yapılacak uygulamalar için gerekli olan malzemeler, içerisinde toprak tortusunun bulunduğu pekmez, nane, su ve yeşil veya beyaz bir tülbentten oluşmaktadır. Fikriye Pınar, malzemeleri hazırlarken “Ya Rabbi, falanın iyi olması için bunları yapıyorum sen şifa ver” diyerek niyet eder (KK: 1, 14, 15).

Fikriye Pınar, uygulama için gerekli olan malzemenin dikkatli bir şekilde, kayınvalidesinden gördüğü şekliyle hazırlanması gerektiğini, aksi takdirde gelen kişinin şifa bulamayacağını belirtmektedir. Ocaklı, karışımın hazırlanması için ilk önce euzu besmele çekip evinin bahçesinde bulunan ocağı yakarak alevlendirir. Burada ateşin önemli olduğunu diğer imkanlarla elde edilen sıcaklığın fayda vermeyeceğini söylemektedir. Daha sonra ocağın üzerinde bulunan geniş bir kabın içerisine pekmez ve su koyar. Ardından nane katarak karışımı bir süre karıştırır. Kabın içerisine malzemelerin konulması ve bunların karıştırılması sırasında, Fatiha, İhlas, Felak, Nas sureleri ve çeşitli duaları okur. Son olarak belli bir sıcaklığa ulaşan karışımı, “şifa olsun” diyerek ocaktan indirir. Hazırlanan malzemenin sıcaklığı belli bir seviyede olmalıdır. Karışım, ne soğuk olmalı ne de sürüldüğü esnada acı verecek derecede kızgın olmalıdır. Fikriye Pınar, hazırlamış olduğu malzemeyi aynı kap içerisinde rahatsızlığı olan kişinin yanına getirir. İlk önce bir bez yardımıyla bu karışımdan bir miktar kendi eline sürerek hazırlanan malzemenin sıcaklığını kontrol eder. Eğer sıcaklık işlem yapmaya uygunsa Fikriye Pınar ellerini kaldırır ve “Fadime anamızın eliyle.” diyerek euzu besmele çekip deride bulunan hastalıklı bölgeyi dikkatlice inceler. Daha sonra hazırlamış olduğu karışımı, yukarıda bahsedilen sure ve duaları tekrar okuyarak, sürer. Bu işlemten sonra ocaklı, karışımın sürüldüğü yere, yeşil veya beyaz bir tülbent bağlar (KK: 1, 2).

Gelincik ocağında yapılan uygulamalar en az üç gün boyunca devam etmelidir. Bu üç gün içerisinde de hastalıklı bölgeye su değdirilmemeli ve tedavi açısından olumlu bir söz söylenmemelidir. Özellikle üç gün içerisinde hastalıklı bölgeye su değdirilmesinin veya “ben iyi oldum” şeklinde bir ifadenin kullanılmasının, rahatsızlığın tekrar ortaya çıkmasına neden olacağına inanılmaktadır. Yukarıda anlattığımız işlemler, ciltteki rahatsızlığın durumuna göre yedi güne

kadar devam edebilmektedir. Fikriye Pınar, kendisine müracaat edenlerin yedi gün içerisinde kesinlikle sonuç alacaklarını ifade etmektedir (KK: 1).

Gelincik ocağına müracaat edenler, burada yapılan işlemlerin sonucunda uygulamayı gerçekleştiren Fikriye Pınar'a emeğinin karşılığı olarak ufak bir hediye ya da cüz'i bir miktar para vermektedirler. Bu hediye veya para *ara kesme* şeklinde isimlendirilmektedir (KK: 6, 8, 9, 11, 12). Fikriye Pınar, yakmayı sadece Allah rızasını kazanmak ve insanlara faydalı olmak için yaptığını, bu uygulamalardan asla maddi bir beklenti içerisinde olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte ara kesmenin önemli olduğunu kayınvalidesinden verdiği bir örnekle açıklamaktadır. Ara kesmenin verilmediği zamanlarda kayınvalidesinin aniden rahatsızlandığını bazen bu durumun günlerce devam ettiğini anlatmaktadır. Kayınvalidesine bu durumun sebebini sorduğunda ise "kızım ara kesmeyi vermediler, bundan dolayı rahatsızlandım" şeklinde cevap aldığını söylemektedir. Fikriye Pınar'a göre ara kesme hak geçmemesi niyetiyle verilen en küçük madeni paradan veya mendil, çorap gibi ufak hediyelerden bile olabilmektedir (KK: 1).

2. Gelincik Ocağı İle İlgili Uygulamaların Analizi

Ocak, genellikle belli bir hastalığı çeşitli uygulama ve işlemlerle tedavi edebilme gücüne sahip olduğu düşünülen ailelere denilmektedir (Kılıç, 2012, s.299). Her hastalığın ayrı birer ocağı vardır. Ocaklar, genellikle tedavi edilen hastalığın ismiyle anılmaktadır. Bununla birlikte halk arasında hastalık isimleri bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir. Ocak içerisinde gerçekleştirilen bazı uygulamalar da ocağın ismini belirleyebilmektedir. Nitekim Kazan yöresindeki gelincik ocağında, tedavi için gelincik etinin yedirildiği bilinmektedir.² Hastalığı tedavi etme kabiliyetine sahip ocak mensubu kadın ve erkeklere de ocaklı denilmektedir (Acıpayamlı, 1978, s.76). Ocaklının sahip olduğu bu kabiliyet, eğitim ve öğretimle değil, kan yoluyla ve el verme şeklinde gerçekleşmektedir (Üçer, 1973, s.3). Ocaklarda görülen tedavi amaçlı uygulamalar, bazı gıda maddelerinin ve cisimlerin bir takım işlemlerden sonra yedirilip içirilmesi ve sürülmesi etrafında şekillenmektedir. Ayrıca çeşitli tabiat kültüleriyle ilişkili olarak yakma, eritme, bağlama, bekletme gibi tedavi yöntemleri de uygulanmaktadır. Bununla birlikte atalar kültüyle büyük bir ilişkisi olan ziyaret fenomeni ve kurban uygulamaları da ocak içerisinde gerçekleştirilen halk hekimliği uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ocaklarda sadece insanlara ait rahatsızlıklar için sağaltma yapılmaz. Bazı bölgelerde, özellikle geçim kaynağının hayvancılığa dayandığı yörelerde, hayvan hastalıkları için özel ocakların bulunduğu görülmektedir (Öger, 2010, s.1233).

Anadolu'daki halk hekimliği uygulamaları ile Orta Asya'daki baksı, kam veya şaman uygulamaları büyük benzerlikler taşımaktadır. Ocak, emcilik, otacılık, ebecilik gibi Türk kültüründe yer alan bazı kurumlar, halen Anadolu'nun birçok yöresinde varlığını devam ettirmektedir. Bu uygulamalar, Geleneksel Türk dini içerisinde yer alan unsur ve inanışlar etrafında şekillenmektedir. Ayrıca Orta Asya şaman uygulamaları ile ocak içerisinde yer alan işlemler arasında da bir bağ vardır. Şamanlık, sağaltmayla ilgili görevleri bünyesinde barındırmakla birlikte, kurum olarak başka vazifeler de üstlenmiştir. Şamanlık, hastaları tedavi etmenin yanı sıra ruhlar ve tabiatüstü kuvvetlerle iletişime geçme, fal bakma ve kehanette bulunma, şükür için gerekli olan merasimleri yerine getirme, sözlü geleneği muhafaza etme, halk ozanlığını devam ettirme, özel kurban törenlerini idare etme gibi görevler üstlenmiştir (Hoppál, 2012, s.32-61). Bununla birlikte şamanlık ve ocaklarda görülen, uygulamayı gerçekleştirenlerin aynı soydan gelmesi, tedavi ve sağaltma konusundaki görevler, işlem ve uygulamalardaki benzerlikler ise ocak ve şaman uygulamalarının arasında büyük bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Bayat, 2012 s.159-160; Çeribaş, 2014, s.81).

² <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=411> (07.11.2014)

Şaman ve ocaklı olmak, kişinin kendi tercihiyle değil atalardan gelen bir silsile ve kişi de görülen sıra dışı farklılıklar sayesinde. Şamanlık gücü olarak ifade edilen *utha*'nın nesilden nesle aktararak muhafaza edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte çeşitli Orta Asya toplumlarında vücutta görülen fiziki bozukluklar ve ağır rahatsızlıklar, kişinin ruhlar tarafından şaman olarak belirlenmesinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu rahatsızlıkların şiddetinin artması, ruhların şaman olacak kişiyi çağırdığı anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre ruhlar tarafından belirlenen şaman adayının, şamanlığı kabul etmeme gibi bir tercihi bulunmamaktadır. Konuyla ilgili çeşitli araştırmalar yapan Mihály Hoppál, Sibirya'daki Buryat Şamanlarından birisine şaman olduğunu kesin olarak nasıl bildiğini sormuş, bunun üzerine o kişi, şamanlık alameti olarak sağ elinde bulunan iki başparmağını göstermiştir. Buna göre Sibirya halkları içerisinde yer alan Buryat ve Selkuplardaki şamanlarda fazla kemiklerinin bulunması şaman olduklarının bir alameti olarak kabul edilmiştir (Hoppál, 2012, s.22-23). Gelincik ocağıyla ilgili olarak Fikriye Pınar'ın kayınvalidesinin söylemiş olduğu “bu hane ocaktır” ifadesi, ocağın atalardan gelen silsilesini göstermekte ve aile içerisinde sağaltmayla ilgili bu gücün muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Uygulamayı gerçekleştiren kişinin, yetki vermesi anlamına gelen *el verme*, eski Orta Asya inançlarında utha şeklinde isimlendirilen gücün, aktarılmasını ifade etmektedir.

Gelincik ocağında, el verme ve yapılan işlemler sırasında söylenen “bu benim elim değil Fadime anamızın eli...” ve “Fadime anamızın eliyle...” ifadeleri oldukça önemlidir. Anadolu’da varlığını devam ettiren birçok ocakta bu ifadenin farklı kullanımları görülmektedir. Kırgızlarda ise bu ifadelerle yakınlığı bulunan farklı kullanımlar karşımıza çıkmaktadır. Kırgızlar tarafından şaman olarak kabul edilen *emci domçular* hasta çocukları tedavi ettikleri sırada “benim elim değil, Umay ene'nin eli” diyerek işlemlerini gerçekleştirmektedirler (Bayat, 2012 s.159). Türk Tarihinde Umay ismi özellikle kadınların, yeni doğan bebeklerin (İnan, 2000, s.36; Bayat, 2012 s.159; Güngör, 2012, s.41) ve Türk ülkelerinin koruyucusu olarak yer almıştır (Günay, Güngör, 2007, s.73). Anadolu’da ise *Umay ene* ile ilgili anlatımlar yer almamış (Güngör, 2012, s.41), bu ifadeler İslami bir kimliğe bürünerek *Fadime ana* şeklinde aktarılmıştır. Bütün bu vurgular, uygulamayı gerçekleştirenin kendisini, kutsal kabul edilen bir kadınla ilişkilendirmesi ve ona yüklenen olağanüstü güçten yararlanması amacını taşımaktadır. Geleneksel Türk inançlarında Umay Ene olarak yer alan bu unsur, İslam’dan sonra özellikle Anadolu coğrafyasında Hz. Peygamber’in kızı Hz. Fatıma olarak kendisini göstermiştir (Tanyu, 1976, s.479-497). Kutsalla bir bağ içerisinde olmak, hastalıklar açısından sağaltmanın gerçekleşmesi için bir güç kaynağı ve ruhlarla irtibata geçme vasıtası olarak görülmüştür.

Geleneksel Türk dininde ikili bir ruh sistemi oluşmuş, şaman uygulamalarında hastalığın, kötü ruhların etkisiyle ortaya çıktığı düşünülmüştür. Buna göre ruh (can) kaçırılmasından veya insan bedenine sihirli bir nesnenin yahut kötü ruhların tesir etmesinden dolayı hastalıklar meydana gelmiştir. Orta Asya’da bu inançlar etrafında gerçekleştirilmiş olan sağaltma, kayıp ruhun tekrar hasta bedenine konulması veya zararlı nesnenin çıkartılarak ruhların kovulmasından oluşmaktadır (Eliade, 1999, s.247-248; Çıblak, 2005, s.209; Kafesoğlu, 1980, s.29; Öger, Gönel, 2011, s.237). Genel olarak iyi ve kötü şeklinde ayrıştırılan ruhlarla ilgili inanışlar, şaman ve baksıların tedavi ve sağaltma işlemlerinde oldukça fazladır. Bu ikili ruh sistemi insan vücudunda da düşünülmüştür. Hastalığın, iki ruhtan birisinin vücuttan ayrılmasıyla meydana geldiği söylenmiştir. Nitekim şamanların yönettiği dini bir merasimde “vakaların çoğunda şamanın özgür ruhu hastanın kayıp ruhunu aramaya koyuldu, bu sırada hayatta kalması için hastanın diğer ruhu vücutta kalmaya devam etti...” ifadeleri yer almaktadır (Hoppál, 2012, s.35). Şaman inançlarında kötü ruhlar ile ay ve güneş arasında bir mücadele bulunmaktadır. Buna göre ay ve güneş, kötü ruhlar tarafından karanlık dünyaya götürüldüğü için tutulmalar gerçekleşmektedir (Günay, Güngör, 2007, s.71; İnan, 2012, s.29). Simsiyah bir şekilde tasvir edilen kötü ruhlarla irtibata geçen şamanlar da ayın ve törenlerini geceleri yapmaktadır (İnan, 2012, s.83-84). Bu şaman grubu, kötü ruhlarla irtibata

geçmek için uygun zamanın yalnızca geceleri olduğunu söylemektedir. Fikriye Pınar'ın gelincik ocağındaki uygulamaları güneşin batmasından sonra yapmamasının ve yapıldığı takdirde uygulamayı yapan kişinin rahatsızlanacağını söylemesinin kaynağının, Orta Asya şaman geleneğinde bulunan kötü ruhlarla ilgili inanışlar ve bunların etkisinden korunma olduğu anlaşılmaktadır.

Ruhlarla ilgili inanışların yanı sıra ateş kültünün de Anadolu'daki halk hekimliği ve diğer uygulamalar üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Hastaların, evlerin, ölülerin tütsülenmesi, ateşe bakarak çeşitli kehanetlerde bulunulması ve halk hekimliğine yönelik uygulamalarda ateşin kullanılması Orta Asya'dan aktarılan bu inanışlarla ilgilidir (Günay, Güngör, 2007, s.77). Anadolu'da halk hekimliği ve sağaltma işlemlerini gerçekleştiren ailelere ocak isminin verilmesinde, ocağın aile kavramıyla ilişkili olması (Ögel, 1995, s.502) kadar ateşin arındırıcı ve kötülüklerden temizleyici olarak görülmesi de oldukça etkilidir. Gelincik ocağı içerisindeki uygulamalarda da ateşin (ocak) önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Özellikle Fikriye Pınar'ın, karışım için ancak ocakta yanan ateşin gerektiğini, bunun dışında farklı bir yöntemle sağlanacak ısıнын -yapılan uygulamaların amacı olan tedavi açısından- fayda vermeyeceğini belirtmesi, ateşle ilgili eski Orta Asya inançlarının gelincik ocağı içerisinde yer aldığını göstermektedir. Yakutlarda, ava çıkmadan önce av malzemelerinin ateş ve tütsüyle temizlendiği, Batı Göktürklerinde ise kötülükleri defetmek için ateşle yapılan bazı uygulamaların bulunduğu anlatılmaktadır (Günay, Güngör, 2007, s.76). Ayrıca yeryüzünde bulunan kötü ruhları korkutmak, onları uzaklaştırmak ve kehanette bulunmak için ateşin kullanıldığı ifade edilmektedir (Güngör, 1997, s.43; Güngör, 2012, s.27). Orta Asya'daki inanışlara göre ateşin, diğer tabiat unsurları gibi bir ruha sahip olduğu kabul edilmiştir. Buna göre ateş, temizleyici bir unsur olarak görülmüş, kötü ruhların ve hastalıkların zararlı etkilerinden koruyan bir güç olarak betimlenmiştir. Altay Türklerinde ateş, otuz ayaklı dişi bir ruh olarak tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 2002, s.49). 568 yılında Göktürk kağanına Bizans elçisi olarak giden Zemarkos, Türklerin ateşle ilgili inanışlarına yönelik bazı bilgiler vermiştir. Zemarkos yazmış olduğu hatıratında, Göktürk kağanının huzuruna çıkmadan önce bazı kamlar tarafından yanmakta olan ateşin etrafında döndürüldüğünü, alevlerin üzerinden geçirildiğini, elçilik heyetinin ancak bu uygulamalardan sonra Göktürk hakani ile görüşebildiğini belirtmiştir (Günay, Güngör, 2007, s.76; Chavannes, 2007, s.299; Çoruhlu, 2002, s.50). Hatta eşyalarının bile bir takım işlemlerden geçirildiğini anlatmıştır.

Getirdikleri bütün eşyayı aldılar ve orta yere koydular. Sonra tütsü için kullanılan kokulu dallarla bir ateş yaktilar. Skythai dilinde, anlaşılmasz birkaç söz söyleyerek, bir taraftan da bir çan ve bir davul çalarak, ellerinde henüz çitirdayan tütsü dallarıyla dönmeye başladılar. Cezbe halinde, kötü ruhları kovalar gibi hareketler yapıyorlardı (Esin, 2001, s.119).

Halk hekimliği uygulamalarında ateş gibi karşımıza çıkan bir diğer unsur da sudur. Su, tarih sahnesinde yer almış hemen hemen bütün Türk topluluklarında temizliğin ve safiyetin simgesi kabul edilmiş, kutsal sayılarak bazı bölgelerde alelade kullanılmasına müsaade edilmemiştir. Türkler, pınarların, göllerin, ırmak, akarsu ve nehirlerin canlı birer varlık olduklarına inanmışlar, çeşitli koruyucu ve kutsal özellikler barındıran iyeler olduklarını düşünmüşlerdir (İnan, 2012, s.50; Oymak, 2010, s.38). Orta Asya'da, Oğuzlar'da, Sibiry'a'da ve Altaylar'da suya tükürmek ve onu kirletmek yasaklanmıştır (Günay, Güngör, 2007, s.77). Su ile ilgili inanışlar sağaltma ve halk hekimliği uygulamalarına da yansımıştır. Manas destanında, çocuğu olmayan Yakup Han, eşine olan şikâyetini "... kutlu pınarlar etrafında gecelemiyor" (Radloff, 1995, s.17; Oymak, 2010, s.43) şeklinde belirtmektedir. Bu ifadeler, su etrafında şekillenen bazı uygulamaların eski dönemlerden beri tedavi amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Yine Kırgız ve Kazaklarda, çocuğu olmayan kadınlar, tedavi amacıyla sahrada bulunan tek ağaçların, pınarların, kuyuların veya suların yanına

getirilerek geceletilmiş ve buralarda kurbanlar kestirilmiştir (Ögel, 1995, s.330). Anadolu’da yer alan birçok ziyaret yerinin pınar başları ve su kenarlarında olması da bu açıdan dikkat çekicidir. Buralarda bulunan çeşitli su kaynakları ve içmeceler kutsal kabul edilmiş, kirletilmemesine dikkat edilerek farklı rahatsızlıklara yönelik tedavi kaynağı olarak görülmüştür (Oymak, 2010, s.44-53). Gelincik ocağı içerisinde yapılan uygulamalarda suyun kullanılması, eski Türk inanışlarına göre koruyucu, temiz ve tedavi edici gibi özelliklerinin bulunmasıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Genel manada birçok bitki çeşidi, şaman veya baksılar tarafından hastalıkları tedavi etme, uğur ve şans getirme, nazarı yok etme ve kötü ruhların tesirini ortadan kaldırma gibi amaçlarla kullanılmıştır (Güngör, 2012, s.107-115). Benzer şekilde Anadolu’nun birçok yöresinde bulunan ocaklarda da bölgelerin özelliklerine ve hastalığın çeşidine göre çeşitli yiyecek ve içeceklerin sağaltma amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Kılıç, 2012, s.114,125). Üzüm pekmezinin ve yörede oldukça fazla yetişen nanenin gelincik ocağı içerisinde bir tedavi aracı olarak kullanılması, bölgede yetiştirilen tarım ürünleriyle ilgilidir. Nitekim üzüm üretimi Çavlu Köyü ile birlikte Salihli’nin en temel geçim kaynağıdır.

Şaman geleneğinde renklerle tedavi etme uygulamaları da bulunmaktadır. Buna göre bazı renklerin insan ırklarını ve evreni oluşturan dört ana unsuru simgelemektedir. Şamanlar, renklerin enerji toplama, yayma ve dağıtma gibi özelliklerinin bulunduğunu söyleyerek tedavi ve büyüyle ilgili çeşitli uygulamalarında kullanmışlardır. En çok kullanılan renkler arasında da beyaz ve yeşil gelmektedir (Albayrak, 2010, s.29). Bu açıdan bakıldığında Gelincik ocağındaki uygulamalar esnasında kullanılan tülbentin renginin yeşil veya beyaz olması anlaşılabılır.

Çeşitli kaynaklarda Orta Asya’da gerçekleştirilen sağaltma uygulamalarında, şamanların belli bir takım ekstas teknikler, ruh seyahati ve ruhlarla iletişim gibi yöntemler kullandıkları (Kılıç, 2012, s.307), bu yöntemler esnasında ise çeşitli dua ve sözcüklerin okunduğu ifade edilmektedir (Atmaca, 2011, s.141-146). Türklerin İslam’ı kabul etmesiyle, bu dua ve sözcüklerin yer aldığı uygulamaların, bir dönüşüm geçirerek İslami motifler kazandığı görülmektedir. Özellikle ocaklar etrafında şekillenen halk hekimliği uygulamalarında üç İhlas bir Fatiha, Felak, Nas, Ayet’el-Kürsi gibi sure ve ayetlerin okunduğu görülmektedir. Gelincik ocağında da benzer şekilde cilt hastalıklarından korunma ve yapılan işlerin olumlu sonuç vermesi gibi amaçlarla Fatiha, İhlas, Felak, Nas sureleri ile çeşitli dualar okunmaktadır. Bu durum, İslam’la birlikte alt kültür olarak korunan uygulamaların İslami motifler etrafında devam ettirildiğini göstermektedir (Araz, 1995, s.152; Tanyu, 1992, s.504).

Anadolu’da görülen halk inanışlarında üç ve yedi sayıları kutlu ve önemli kabul edilen sayılar arasındadır.³ Tunguz şamanlarında görülen farklı seans uygulamalarına benzer şekilde (Eliade, 1999, s.270), gelincik ocağında yapılan uygulamaların üç ile yedi gün arasında sınırlandırılarak devam etmesi, bu işlemlerin zamansal açıdan da kutsalla ilişkilendirilmesinin bir sonucudur.

Fikriye Pınar tarafından ara kesme olarak isimlendirilen cüz’i miktarda para veya hediye, *ürüng* kavramıyla ilgilidir. Ürüng, şaman veya kamin yapmış olduğu uygulamaları bitirmesinden sonra kendisine verilen ücret demektir (İnan, 1998, s.319-320). Yapılan işlem için daha öncesinden bir pazarlık yapılmaması ve verilen paraya herhangi bir itirazda bulunulmaması açısından ara kesme ve ürüng arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır (Kılıç, 2012, s.304).

³ Ayşe Başçetincelik, “Adana Halk Kültüründe Kısmet Açma”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semper_3/bascetincelik.php (12.12.2014)

Sonuç

Çavlu köyünde bulunan Gelincik ocağı, günümüzde Anadolu’da yer alan ocak geleneğinin tüm özelliklerine sahiptir ve modern tıbbın haricinde halk hekimliği bağlamında yörede önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Ocak ve ocakta yapılan işlemler, İslam öncesi geleneksel Türk dini içerisinde yer alan kam veya şamanlık uygulamalarıyla İslamiyet’in bazı unsurlarının birleşiminden oluşmaktadır. Gelincik ocağıyla ilgili anlatımlarda yer alan “bu hane ocaktır” sözü, Orta Asya’da utha şeklinde isimlendirilen tedavi etme gücünün ailede bulunduğu ve bunun el verme yoluyla nesilden nesle aktarıldığının önemli örneklerindendir. Diğer taraftan, el verme esnasında ve yapılan uygulamalarda söylenen “bu benim elim değil, Fadime anamızın eli” ifadesi Orta Asya Türk kültüründe yer alan “Umay ene’nin eli” şeklindeki kullanımların İslami bir karaktere bürünmüş halidir. Gelincik ocağındaki uygulamaların güneşin batımından sonra yapılmaması, uygulamada ateş ve suyun kullanılması, yapılan sağaltma işlemlerinin üç ile yedi gün arasında devam etme zorunluluğu ve uygulama sonrasında “ara kesme”nin verilmesi gibi inanış ve pratikler İslam öncesi Orta Asya Türk inançlarının izlerini taşımaktadır. Yapılan uygulamada okunan Fatiha, İhlas, Felak, Nas sureleri ile çeşitli dualar, İslam dininin özelliklerini taşımaktadır. Bu haliyle, kökleri İslam öncesi döneme dayanan Gelincik ocağı, bünyesine İslami bazı motifler de katarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

1. Kaynak Eserler

- ACIPAYAMLI, Orhan, **Halk Bilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1978.
- ALBAYRAK, Kadir, **Dinlerin Rengi Renklerin Dili**, Ankara 2010.
- ARAZ, Rıfat, **Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara 1995.
- ATMACA, Veli, **Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi**, İstanbul 2011.
- BAŞÇETİNCİLİK, Ayşe, “Adana Halk Kültüründe Kismet Açma”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/bascetincelik.php (12.12.2014)
- BAYAT, Fuzuli, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, İstanbul 2012.
- CHAVANNES, Edouard, **Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri**, Çev. Mustafa Koç, İstanbul 2007.
- ÇERİBAŞ, Mehmet, Şaman/Bakşı Tipolojisi Bağlamında Kırgızlarda Halk Hekimliği Geleneği ve Halk Hekimleri-I, *International Journal of Religious Sciences*, Volume 2, 2014, ss. 65-83.
- ÇIBLAK, Nilgün, “Çukurova’da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, **Türk Kültürü**, Y. XLIII, Temmuz- Ağustos 2005, S. 507-508, s. 199-214
- ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul 2002.
- ELIADE, Mircea, **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, Ankara 1999.
- ESİN, Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul 2001.
- GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun, **Türklerin Dini Tarihi**, İstanbul 2007.
- GÜNGÖR, Harun, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, İstanbul 1997.
- GÜNGÖR, Harun, **Türk Din Etnolojisi**, İstanbul 2012.

- HOPPÁL, Mihály, **Avrasya’da Şamanlar**, Çev. Bülent Bayram, H. Şevket Çağatay Çapraz, İstanbul 2012.
- İNAN, Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, C. II, Ankara 1998.
- İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 2000.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Eski Türk Dini**, Ankara 1980.
- KAYA, Muharrem, “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, **Folklor/Edebiyat**, Ankara 2001/1, C. VII, S. 25, ss. 199-218.
- KILIÇ, Sami, “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: Irk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi**, Güz 2012, S. 63, ss. 297-310.
- KILIÇ, Sami, **Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler**, Elazığ 2012.
- OYMAK, İskender, “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Elazığ 2010, C. 15, S. 1, ss. 35-55.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, C. II, Ankara 1995.
- ÖGER, Adem, “Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, ISSN: 1308-2140, Volume 5/1, Winter 2010, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1249, ss. 1231-1246.
- ÖGER, Adem– GÖNEL, Tuğba “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, ISSN: 1308-2140, Volume 6/4, Fall 2011, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2821, p. 233-248.
- RADLOFF, Wilhelm, **Manas Destanı**, Haz., Emine Gürsoy-Naskali, Ankara 1995.
- TANYU, Hikmet, “Büyü” **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul 1992, ss. 501-506.
- TANYU, Hikmet, “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ankara 1976, ss. 479-497.
- UĞURLU, Serdar, “Traditional Folk Medicine in the Turkish Folk Culture”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, ISSN: 1308-2140, Volume 6/4, Fall 2011, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2631, ss. 317-327.
- ÜÇER, Müjgan, “Ocaklar”, **Sivas Folkloru**, Eylül 1973, S. 8, ss. 3-5.
- http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=411 (07.11.2014)

2. Kaynak Kişiler

- KK: 1 Fikriye PINAR, 1971 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 2 Hüseyin PINAR, 1969 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte

- KK: 3 İlker PINAR, 1989 doğumlu, üniversite mezunu, Salihli’de ikamet etmekte
- KK: 4 Mehmet PINAR, 1992 doğumlu, üniversite mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 5 Gülizar DEMİRTAŞ, 1986 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 6 Yazbahar ŞAHİN, 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, Manisa’da ikamet etmekte
- KK: 7 Münevver SAKARYA, 1964 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 8 Hatice GÜNTAŞ, 1941 doğumlu, okuryazar değil, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 9 Cemile KIZILIŞIK, 1980 doğumlu, lise mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 10 Gülay DEMİREL, 1990 doğumlu, ortaokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 11 Ümmü PINAR, 1941 doğumlu, okuryazar değil, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 12 Necip PINAR, 1939 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 13 Selime TÜRE, 1932 doğumlu, okuryazar değil, Kuşu’da ikamet etmekte
- KK: 14 Ayşe GÜNTAŞ, 1933 doğumlu, okuryazar değil, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 15 Ayşe GÖKSU, 1933 doğumlu, okuryazar değil, Kuşu’da ikamet etmekte
- KK: 16 Neslihan ALTINBAŞ, 1938 doğumlu, okuryazar değil, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 17 Hasan VURAL, 1934 doğumlu, okuryazar, Manisa’da ikamet etmekte
- KK: 18 Nuri YILMAZ, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, Kuşu’da ikamet etmekte
- KK: 19 Şükrü TÜRK, 1950 doğumlu, ortaokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 20 Necip TÜRE, 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 21 Cemal GÜLEÇ, 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 22 Emin GÜLEÇ, 1934 doğumlu, ilkokul mezunu, Çavlu’da ikamet etmekte
- KK: 23 Necip PINAR, 1982 doğumlu, lise mezunu, İzmir’de ikamet etmekte

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KILIÇ, S., ALTUNCU, A., (2015). “Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Gelincik Ocağı (Çavlu Köyü - Fikriye Pınar Örneği) / A Treatment Of Folk Medicine For Skin Diseases: Gelincik Ocağı (Çavlu Village – The Case Of Fikriye Pınar)”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8642>, p. 627-638.

FİLOZOFLARIN, TEOLOGLARIN VE PSİKANALİSTLERİN TANRISI: TANRI KAVRAMI VE TANRI TASAVVURU*

Cihad KISA**

ÖZET

Psikanalistler tarafından ortaya konulan bulgu ve veriler özellikle kutsal metinlerin anlaşılması ve yorumlanması sürecine çok önemli katkılar sunacaktır. Öyle ki, günümüzde bir metni doğru anlayabilmek ya da yorumlayabilmek adına birçok disiplinden yararlanmanın veya birçok disiplinle işbirliğine gitmenin kaçınılmaz hale geldiği bir süreçte, din adamlarının ve teologların kutsal metinleri anlama ya da yorumlama işleminde özellikle psikoloji ve psikanalizin sunduğu veri ve bilgilerden uzak durmaları kabul edilebilir bir tutum değildir. Psikanaliz ve din arasında böyle bir işbirliğinin başlayabilmesi için, din adamları ve teologların, her şeyden önce psikanalizle karşılaşmanın yarattığı ilk şok ve travmanın etkisinden kendilerini kurtarmaları ve bu süreçte kurdukları temelsiz karşıt söylemleri ve anlamsız gerekçeleri bir tarafa bırakmaları gerekmektedir. Çünkü bilinmelidir ki başta Freud olmak üzere akli başında olan her psikanalist, ne hakkında konuştuğunun ve de ne kadar konuşabileceğinin farkındadır. Bunun içindir ki ilk nesil psikanalistler, din ve Tanrıyı konu edinen çalışmalarına “*felsefî ve teolojik bir çalışma değildir, Tanrı hakkında bir çalışma değildir, metafizik gerçekleri konu edinen bir çalışma değildir*” gibi ifadelerle başlamışlardır. Akıselim bir birey küçük bir teemmül süreciyle birlikte bu ifadelerin aslında psikoloji ve psikanalizin sınırlarını göstermek kadar filozofları, din adamlarını ve teologları da iğnelemek/uyarmak adına kurulduğunu hemen anlayacaktır. Çünkü Kant’ın zihnin kategorilerine, Jung’un da arketipal Tanrı formuna ilişkin ifadelerinden sonra filozof ve teologların ötelerde bulunan aşkın varlık hakkında konuştuklarını düşünmek artık olanaksız hale gelmiştir. Çünkü bu iki bilim insanı bize, aşkın varlığı dair her söylemin insani sınırları asla aşamayacağını açıkça göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Psikanaliz, Tanrı Kavramı, Tanrı Tasavvuru, Yaşamsal Duygular.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri, El-mek: cihat_48@hotmail.com

THE GOD OF PHILOSOPHER, THEOLOGIAN AND PSYCHOANALYST: GOD CONCEPT AND REPRESENTATION OF GOD

ABSTRACT

Findings and data which were revealed by psychoanalyst will be make an important contribution to the process of understanding and construal of holy writings ecclesiastics and theologians shrink away findings and data which were revealed by psychoanalyst in the process of understanding and construal of holy writings. In fact, for understanding correctly and construal of a text, it is capitalized from multidiscipline or collaborated with many discipline. Therefore, this manner of ecclesiastics and theologians is unacceptable case. To start collaboration between religion and psychoanalysis, it is require that ecclesiastics and theologians must save themselves from the effects of first shock and trauma which were created by meeting with psychoanalyst. And, in this process, it is require that ecclesiastics and theologians must set aside contrary discourse and nonsense justification. It is known that especially Freud and first generation psychoanalysts are aware of what talking about. Therefore, they begin their studies which are about religion and God by statement such as "this study is not philosophical and theological", "this study is not about God", "this study is not related to metaphysic truths". These statements actually show the limits of psychology and psychoanalyze. Moreover, ecclesiastics and theologians are warned and needle. After statements of Kant and Jung which are related to mind categories and archetypal god, respectively, to think the informing by theologian and philosophers about entity, which is beyond, is impossible. Because, these two scientists manifested that every discourse is never surpass humanitarian limits.

STRUCTURED ABSTRACT

In actual fact, what god is which philosopher, psychologist and mystical are talking about to be understood and land up of scientific discipline or scientific man, it is require that they must know what god is and express clearly it. It is the first time that this question was discussed by W. James systematically in the early last century. Recently, this question has discussed by Anna-Maria Rizzuto who is object relations theorist. She has studied especially on inpatient since 1963. And, she initiated a new process in relationship between religion and psychoanalysis. The most important result of this attempt of Rizzuto is to determine the effect of representation-concept discrimination on psychic God concept. Because, she thought that if this makes this discrimination, particularly psychoanalysis, all scientific religion studies which are in social science will get out.

The results of investigation, which is continue during 20 years, of Rizzuto is generally collected under two title:

1. God symbols and God images in a person comprise of the inherent God experience. This statement means the existing of two different structures in personality.

2. The finding symbol and image, which are in family and society, in meaningful or assigning a meaning by person is related to inherent God experience.

According to Rizzuto, there are two different God factors which are occurred in the final of two different mental processes in the personality. Therefore, Rizzuto asserted that firstly, a researcher who works on religion phenomenon by scientific method must realize these two different structures. According to Rizzuto, while God of symbol and signs is defined as God Concept, God which is contacted during inherent experience by believers defined as "God Image". God Concept and God Image are dissociated in the both cognitive and emotional levels. In this regard, God is a superstructure which is occurred in the final of secondary mental process.

Rizzuto challenges the two postulations of Freud and classical theory by means of his thoughts about the formation and shaping of the image of God. The first one is the assertion that the image of God is created only by Oedipus complex. Contrary to the classical theorists, Rizzuto's findings suggest that the image of God is not only created by the oedipal complex, but also the images of mother, sibling, grandmother, grandfather and even baby-sitter and teacher play roles actively in this process. The other important assertion of Freud is the image of God is formed certainly in the oedipal period and does never change ever. This claim is particularly important because it covers the fundamental thoughts of the classical psychoanalyst about the value and the nature of the God. It is because, this thought implies that a healthy person does not necessarily need a never changing image that depends on childish roots. Rizzuto, however, clearly revealed the early childhood experiences have processed repeatedly in the conscious and unconscious images related to the God notion.

Rizzuto was criticized for this significant discrimination. However we think that many of these criticisms are due to misunderstanding. Rizzuto remained unclear the components and processes that present in the basis of these images and this should be the most important criticism for Rizzuto's discrimination. Rizzuto differentiates concept and image by suggesting images are formed of `the images of the interpersonal relations in the early life`. However John McDargh and many researchers' claims that the aforementioned answer could be sufficient for beginning but could not solve the problem completely. Indeed `the images of the interpersonal relations in the early life` leads many questions that needs to be answered immediately. For instance, does every interpersonal relation in the early childhood involve in the formation of image of God? If so, it is almost impossible to identify the components of the image of God clearly. If the answer is negative for the aforementioned question, there should be asked several questions: Which of these interpersonal relations involve in the formation of this image? Are there any relation types that have priority or superiority over the other ones?

The aforementioned questions which probably overlooked by Rizzuto are tried to be answered by the renowned object relations theorist McDargh in his study about the deep artifacts of religious images. McDargh is in the endeavor of to form a new model based on the relationship between notion and feeling/emotion that established by James. In this model, instead of the discrimination of object and image he suggests we should direct our attention to the competency of a religion in the representation of the sense of reality of a religious expression that could not be verbalized. The main question, i.e. 'What are the question of the senses of reality that cannot be expressed?' still remained unclear nevertheless. The answer of this vital question is sought in the last section of this work. In this endeavor, it is utilized Daniel Stern's study concerning the first days of life after birth.

Stern draws attention that infants have a primitive ego and thereby its functions in the first days of their lives. However, in this particular phase of life, this structure does not have sufficient energy and because of this, it cannot be ready for a continuous relation with internal and external environments. At this point, a question unfolds which can be answer all the question that are asked to Rizzuto: In which circumstances and times this primitive structure that present in the psychic system becomes active? According to Stern, these are stimulation moments that are emotionally very deep and change the existence situation of an infant. The deep and severe stimulation moments are mainly accompanied by two senses: Pain and pleasure. This clearly shows us the efficiency of emotions in the process of early object formation. It is because, regardless of the moments of pain or pleasure, moods make the infants to face the subjective experience of the existence in this environment. Briefly, in the extremely emotionally moments, the consciousness in rest and serenity become activated suddenly. This means that the establishment a relationship between the infant and the object world linked to the pleasure and displeasure.

In conclusion, it can be said in the formation and shaping of the God's image in personality the most efficient factor is mother and the relations with her along with the phylogenetic and ontogenetic factors. It is because mother actively involves in the formation process of the center of personality of the infant by means of her nursery particularly in the early stages of life. As a result, in the holy manuscripts the God usually associate himself with mostly maternal qualifications. In this description and definition process, he continuously cites the early life and the life processes and circumstances that experienced in this particular period of time. It is because the God somehow aims to reactivate numb and dormant minds by this method.

Key Words: God, Psychoanalysis, God Concept, Representation of God, Vitality Affect.

Tanrı Nedir?

İnsan, sahip olduğu zihinsel ve psikolojik donanımı açısından diğer tüm canlılardan ayrılmaktadır. Bu donanım ona, mevcut olmayan bir nesneyi tasavvur etme, geleceğe ilişkin çıkarımlarda bulunabilme, değerler oluşturma, kendi varoluşuna dair sorular sorabilme gibi birtakım

kabiliyetler sunmakta ve bu yönüyle de onu diğer canlılardan farklı kılmaktadır. Tarihin ilk döneminden itibaren insanoğlunun zihnini meşgul eden tüm problemleri, genel olarak “ne/yi bilebilirim? nasıl bilebilirim? ve nasıl ilişki ve iletişim kurabilirim?” başlıkları altında toplamak mümkündür. İlk bakışta oldukça basit gibi görünen bu sorular, gerçekte çok önemli varoluşsal ve epistemolojik konulara işaret etmektedir. Öyle ki onların işaret ya da ima ettiği sorunların bazıları o kadar çetrefilli çıkmıştır ki, günümüzde bile onların tam olarak cevaplanabildiğini söylemek imkânsızdır.

İnsanlığın yüzyıllardır üzerinde düşündüğü konulardan birisi de Tanrı problemi. Bu bağlamda Tanrının var olup olmadığı, varsa onun mahiyetinin ne olduğu, mahiyetinin ya da zatının insanlar tarafından bilinip bilinemeyeceği ve çok daha önemlisi insanın böyle bir varlıkla ilişki ve iletişim kurup kuramayacağı gibi konular yüzyıllardır tartışılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, insanlık tarihinin, bir bakıma dinin ve Tanrının tarihi de olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, dinî ve Tanrı düşüncesini bir tarafa bırakarak bir insanlık tarihi yazmak olanaksızdır. Çünkü bu iki fenomen neredeyse insan eyleminin her türüne karışmış durumdadır. Hatta günümüzde birçok insan, sadece Tanrı inancının insanoğlunun en eski ve aynı zamanda en yaygın eylemlerinden birisi olması gerçeğinden hareketle “*milyarlarca kişinin aynı yanlışta ittifak edemeyeceği*” düşüncesine ulaşmakta ve bunun sonucunda da kendilerini ve tüm âlemi var kılan bir yaratıcının bulunduğu fikrini kabul etmektedir.

İnsanlık binlerce yıldır Tanrıya inanıyor olmasına karşın ilginçtir ki hala Tanrının varlığı ve doğasına dair genel olarak kabul görmüş bir düşünce ya da anlayışa ulaşabilmiş değildir. Nitekim bugün gelmiş olduğumuz nokta açısından baktığımızda böyle bir uzlaşının en azından yakın bir gelecekte gerçekleşeceğini söylemek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü o, daha Tanrı nedir? sorusunu bile tam olarak cevaplayabilmiş değildir. Felsefe ve teoloji literatürüne baktığımızda, filozofların ve teologların, Tanrının varlığı ve mahiyetine dair tüm tartışma ve soruları ya nesnenin (Tanrı olarak isimlendirilen varlığı bugüne kadar hiç kimsenin gör(e)memiş olması) doğasıyla ya da öznenin (insanın) sınırlı zihinsel yapısıyla ilişkilendirdiklerine tanıklık etmekteyiz. Özellikle XX. yy’ın başlarına kadar din adamları ve filozoflar tarafından yapılan ve genellikle de insanların yeterli ve hatta tatmin edici bulduğu bu türden açıklamalar, psikanalitik kuramın ortaya çıkışıyla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Çünkü bilinçdışı süreç ve yapıların keşfiyle birlikte insanlık, gerçeğin hiç de teologların ve filozofların kendilerine anlattıkları kadar basit olmadığını daha açık olarak anlamıştır.

Gerçekten de bugüne kadar insanlığın ortak bir Tanrı tasavvuru ve anlayışı geliştirememesinde, bu iki faktörün (Tanrı olarak isimlendirilen varlığı hiç kimsenin gör(e)memiş olması ya da numenlerin, insan aklının mevcut yetileriyle bilinemez oluşu) büyük rol oynadığı doğrudur. Fakat Tanrı-insan ilişkisini sadece bu iki faktörle açıklamak, kanaatimizce basit ve hatta indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Çünkü psikolojik bakış açısı bize, en az bu iki faktör kadar etkili olan bir takım psikolojik süreç ya da yapıların bu eyleme eşlik ettiğini açık olarak göstermektedir. Belki de bunların en başında Tanrı kelimesinin ya da ifadesinin insanda ortaya çıkardığı endişe, korku, kaygı ve ürperme hissi gelmektedir. Bunun içindir ki insanlık, hala Tanrı hakkında korkusuzca konuşmaktan kaçınmakta ve ona ilişkin her türlü soru ya da ifadeden uzak durmayı tercih etmektedir. Örneğin; Tanrı nedir? sorusu karşısında birçok insan ya susmakta ya da bu soruyu duymazlıktan gelmektedir. Oysaki insan, tarihin her devrinde, bilişsel bir gerilim ya da dengesizliğe neden olan her türlü sorun ya da probleme acil cevap(lar) bulma arzusu ve telaşıyla yanıp duran bir varlık olagelmıştır. İçsel huzur ve denge durumunu bozan her türlü probleme çok hızlı tepki veren bir varlığın, Tanrı nedir? sorusu karşısında tepkisiz kalması oldukça manidardır.

Şurası gerçektir ki, Tanrı problemi, insanlığın karşılaştığı en kadim ve zor sorulardan birisidir. Fakat yine de, genel olarak insanlığın özel olarak da bireylerin bu sorudan uzak

durumlarının gerisindeki neden ve gerekçelerin aynı ya da benzer olduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. Örneğin Jung, ilkel insanın bırakın bu soruyu, Tanrı kelimesini bile duymaya tahammül edemediğine işaret etmektedir. Çünkü Tanrı ve ona ilişkin her ifade ya da ima, ilkel insanın olağanüstü bir deneyim yaşamasına neden olabilmektedir. Oysaki onun yeni yeni gelişmeye başlayan bilinci, özel koşullar olmaksızın bu tür bir deneyimi kaldırabilecek güç ve dayanıklılığa sahip değildir. Bunun içindir ki Jung, ilkel insanın bu tavrını, onun hiçbir şeye benzemeyen bir gücün (Tanrının ya da mananın) kollarına düşme ve bir daha asla geri gelememe kaygısıyla/korkusuyla açıklamaktadır (Jung, 1965: 249-252; 267). Üstelik birçok insanın zannettiği gibi bu tutum sadece ilkel insana has bir durum da değildir. Çünkü biz, bugün her fırsatta aklı ile övünen modern bireyin de, en az ilkel akrabaları kadar yaşayan/canlı bir Tanrıyla karşılaşmaktan korktuğuna tanıklık etmekteyiz. Oysaki modern birey, toplum içinde yani sosyal yaşantısında bize hiç de böyle bir izlenim vermemektedir. Zira o, gündelik konuşmalarında kutsala atfedilen her türlü ismi ve sıfatı fütursuzca kullanabilmektedir. Fakat aynı birey, bu cesur ve kendinden emin tavrını kendisiyle baş başa kaldığında -örneğin; geceleyin تنها bir mekânda- sürdürmemektedir. Çünkü o, çok güvendiği aklının ve cesaretinin, kendisini yalnız bıraktığı anlarda, bırakın Tanrının adını herhangi bir metafizik varlığın ismine -hatta onu çağrıştıran bir söz ya da kelimeye- bile tahammül edememektedir. Her ne kadar bu ruh hali ilk bakışta oldukça tuhaf gibi görünse de, kutsal tecrübe ettiklerini ileri süren mistikler ve sufilerin anlatılarından sonra, biz bunun hiç de alay edilecek ya da küçümsenecek bir durum/tutum olmadığını anlarız.

Diğer taraftan Tanrıyı doğrudan doğruya tecrübe ettiklerini ileri süren mistiklerin, Tanrı hakkında konuşmak istememe gerekçeleri ise ilkel insandan çok daha farklı bir sebebe dayanmaktadır. Çünkü onlar, Tanrıyı tanımlamanın ya da betimlemenin onun değerini düşüreceğinden korkmaktadırlar. Ancak yine de ısrar edildiğinde sadece onun mantıkla kavranamayacağını ve gündelik yaşamda kullanılan dille de anlatılamayacağını söylemekle yetinirler (Çakmaklıoğlu, 2014; Kaval, 2015). Zira onlar için Tanrı, gündelik yaşamda karşılaşılan sıradan bir nesne ya da bilimsel bir kavram değildir.

Tüm bu görüşler bize göstermektedir ki, gerek öznenen (insandan) gerekse de nesneden (Tanrının doğasından) kaynaklanan bir takım sebeplerden dolayı Tanrıyı tanımlamak oldukça zordur. Fakat tüm bu zorluklar ve karşı çıkmalara rağmen Tanrıyı tanımlayan ya da betimleyen kaynaklar ya da disiplinler de yok değildir. Bu kaynakların en başında kutsal metinler ve sözlükler gelmektedir. Örneğin, American Heritage Dictionary (1972) de Tanrı, “*insanların inandıkları ve ibadet ettikleri doğaüstü güç ya da niteliklere sahip bir varlık; evrenin yaratıcısı ve yöneticisi, mükemmel, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen bir varlık*” olarak tanımlamaktadır. Diğer sözlüklere de şöyle bir göz attığımızda, bu tanımların çok da değişmediğini görmekteyiz. Çünkü bu sözlüklerde de Tanrı, genel olarak bu ya da buna benzer felsefi ya da teolojik ifadelerle tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bir başka deyişle sözlükler, kutsal metinlerin, teologların ve filozofların ifade ve düşüncelerini harmanlayıp genel bir tanım sunma çabası içindedirler. Bu tanımlar belki sıradan bir zihin ve hatta Tanrı nedir? sorusuna cevap arayan bir araştırmacı için başlangıçta yeterliymiş gibi görünebilir. Ancak onlar, Tanrı ifadesi ya da kavramının insan zihninde hangi yapıya karşılık geldiğini ve bu yapının nasıl oluştuğunu inceleyen bir çalışma için kesinlikle yeterli olmayacaktır. Bu nedenle sözlüklerde verilen tanımlar asla bizim peşinde olduğumuz gerçek cevap ya da cevaplar değildirler. Biz bu çalışmada, gerek kutsal metinlerdeki betimlemelerin gerekse de tüm bu tanımların da gerisinde bulunan gerçek bir cevabın (psikolojik bir yanıtın) arayışı içinde olacağız.

Teologların, Filozofların ve Psikanalistlerin Tanrısı

XX. yy’a kadar Tanrı nedir? sorusunu ciddiye alan ve ona bir cevap bulmak için büyük çaba sarf eden tüm entelektüel girişimleri genel olarak *teolojik (dini) gelenekler* ve *felsefi gelenekler* başlıkları altında toplamak mümkündür (Meissner, 2009: 211). Her ne kadar tarihi süreç içerisinde

bu iki geleneğin zaman zaman birbirlerine yaklaşmış oldukları dönemler bulunsada, genel anlamda onların Tanrının anlaşılması noktasında iki karşıt kutupta yer aldıklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda teolojik düşünce ya da dinî anlayış, insanın Tanrı'yı sadece vahiy aracılığıyla bilebileceğini ileri sürmektedir. Özellikle Yahudi-Hristiyan ve İslam geleneğine göre Tanrı, emir, yasak ve düşüncelerini ilk olarak seçmiş olduğu özel elçilerine sözel olarak bildirmiş ve sonrasında da bu ilahi sözler yazılı metinler haline getirilmiştir. Özellikle vahye muhatap olan bu özel elçilere, Tanrının doğası ve mahiyetine ilişkin olarak birtakım sorular yöneltilmiş olsa da, onlar bu konuda genellikle susmayı ya da fazla konuşmamayı tercih etmişlerdir. Hatta onların bu tavrı, bazen Tanrının kendisi tarafından da desteklenmiştir. Örneğin Tanrı, Yahudi halkına kendisinin bir imgesini oluşturmalarını ve adının boş yere ağızlara alınmasını yasaklamıştır (Çıkış: 20/7). Ancak bu katı tavrına rağmen Tanrı, insanlığa rehber olarak gönderdiği kutsal metinlerde, kendi doğasına dair bazı beyanlarda bulunmuştur. Fakat din dilinin kendine has doğası, her bireyin bu ifadeleri kolaylıkla anlayıp yorumlamasını imkânsız kılmaktadır. Bunun içindir ki Tanrının kendi doğasını ve varoluşunu ifşa ettiği bu ifadeler, genellikle ilgili inanç sistemi içerisinde bulunan teologlar ve din adamları tarafından açıklanmak ve yorumlanmak zorunda kalmıştır. Bir bakıma vahyin rafine edilmesi ve anlamlandırılması süreci de diyebileceğimiz bu işlemler günümüzde de yoğun bir şekilde devam etmektedir. Ancak bu ifadeler asla din adamlarının ya da teologların Tanrı hakkında çok kolay konuştukları anlamına gelmemelidir. Çünkü onlar da genel olarak ilkel bireyler ya da mistikler gibi Tanrı hakkında konuşma konusunda isteksizdirler.

Buna karşın Tanrı nedir? sorusuna hiç tereddüt etmeden korkusuzca cevap veren kişiler de yok değildir. Belki de bunların başında filozoflar gelmektedir. Meissner'ın felsefi gelenek olarak isimlendirdiği felsefi düşünce tarihi, sürekli olarak teolojik geleneği sorgulayan ve çoğu zaman da ona meydan okuyan farklı bakış açılarının bir araya gelmesinden oluşmuştur. Felsefi bakış açısına göre bir filozof, ne kendisini ne dünyayı ne de herhangi bir tecrübeyi anlamak ve açıklamak için inanç ya da vahiy temelli bir bilgiye başvurmamalıdır. Örneğin; dini bakış açısına göre başta insan ve evren olmak üzere her şey, Tanrı tarafından yaratılmıştır. Ve belki de çok daha önemlisi Tanrı hala onların üzerinde aktif olarak eylemlerde bulunma tasarrufuna sahiptir. Oysaki bir filozofun bu tür bir ifade de bulunma şansı yoktur. Bu nedenle de o, bu süreçte vahiy ve dini inancı bir tarafa bırakarak ve sadece kendi aklına güvenerek *Tanrının varlığı ve doğası hakkında ne bilebilirim?* sorusu üzerine odaklanmaktadır (Meissner, 2009: 211).

Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan bu bölünmenin doğal bir sonucu olarak Tanrı kavramı da zamanla “filozofların Tanrısı” ve “teologların Tanrısı” şeklinde ikiye bölünmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan modern dönemle birlikte yeni bilimsel disiplinlerin de bu tartışmaya katılmasıyla beraber bu bölünme daha da çetrefilli bir hale bürünmüştür. Tabii ki de bu disiplinlerin en başında psikanaliz gelmektedir. Çünkü psikanalistler, modern dönemde teologlarla birlikte Tanrı hakkında en çok söz söyleyen topluluklardan birisidir. Freud'un “*Tanrı, insanların korunma arzularını tatmin etmek, huzursuzluk ve mutsuzluklarına teselli bulabilmek adına kendi imgelerinde yaratmış oldukları kozmik bir figürdür*” iddiasıyla başlayan bu süreç günümüzde hiç tahmin edilemeyecek bir noktaya ulaşmıştır (Freud, 1913; 1927; 1939). Öyle ki bugün “filozofların ve teologların Tanrısı” kavramlarının yanına bir de “psikanalistlerin Tanrısı” kavramı eklenmiştir. Her ne kadar bir dönem, Freud'un din fenomeni ve Tanrı düşüncesine ilişkin ifadeleri, bazı bilim insanları tarafından, Ludwig Feuerbach'ın yansıtma kuramının bir devamı olarak görülmüş ve bundan dolayı da psikanalizin Tanrısı felsefenin Tanrısının değişik bir versiyonu olarak nitelendirilmiş olsa da, bugün gelmiş olduğumuz nokta bize gerçeğin hiç de onların düşündüğü gibi olmadığını açık olarak göstermektedir. Filozof ve psikanalistlerin hakkında konuştukları Tanrılar arasındaki farklar bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ancak tam da bu noktada yine bu konuya ilişkin olarak başka bir hususun da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. O da, din fenomeni ve Tanrı düşüncesini yansıtma kuramıyla açıklayan ilk filozofun birçok kaynakta iddia edildiği gibi David Hume (1757)

ya da Feuerbach (1841/2008) olmadığıdır. Çünkü Tanrı imgesi ve fikrinin bir yansıtma süreci sonucunda oluştuğu düşüncesi Hume ve Feuerbach'tan çok daha önceki bir döneme, MÖ. V. yy'a kadar gitmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi insanlığın kadim problemlerinden birisi olan bu soruyu ciddi olarak ele alan ilk kişi, Sokrates öncesi felsefenin önemli düşünürlerinden birisi olan Xenophanes'dir. Xenophanes'e göre Tanrı, insanların kendi imgelerine benzer şekilde yarattıkları bir varlıktır. İlginçtir ki o, birçok filozoftan farklı olarak bu düşüncesini yapmış olduğu gözlemlere dayandırmıştır. Etiyopyalıların Tanrılarını kalkık burunlu ve siyah; Trakyalıların ise mavi gözlü ve kıvılc saçlı olarak resmetmesinden hareketle Xenophanes, Tanrı imgesinin oluşumunda ırksal farklılıkların oldukça etkili olduğunu ileri sürmüştür (Diels and Kranz, 1903: 15-16, geniş bilgi için ayrıca bkz. Özalp, 2015; Kartopu, 2014).

Bu nedenle bugün psikanaliz ve din arasındaki tartışmayı, felsefe ve din arasında yüzyıllardır devam ede gelen tartışmanın bir devamından ziyade ona benzeyen yeni bir tartışma olarak görmek bize daha doğru bir yaklaşım gibi gelmektedir. Ancak bu noktada açık ve kesin olan bir şey vardır ki, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir dindar ya da mistiğin, gerek psikanalistler gerekse de filozoflar tarafından yapılan hiçbir Tanrı tanımını kabul etmeyecek olmasıdır. Çünkü o, bu tanımların her birisinin farklı derecelerde de olsa indirgemeci bir yaklaşım ve anlayışı dile getirdiğini düşünecektir. Oysaki bir dindar ya da mistik, insan algısı ve anlayışının çok ötesinde bulunan bir varlığın özünün asla anlaşılamayacağına inanmaktadır. Aslında bu inancı paylaşanlar sadece dindarlar ya da mistikler değildir. Benzer şekilde bazı filozoflar ve psikanalistler de Tillich'in (1951) ifadesiyle *Tanrının ötesindeki Tanrı'nın*, insanın sahip olduğu zihinsel ve psikolojik donanımla asla anlaşılamayacağını ileri sürmektedir. Tam da bu noktada akla Batı düşüncesinin iki büyük düşünürü, Kant ve Jung gelmektedir. Çünkü bu iki büyük düşünürle birlikte Batılı insan özellikle metafizik alanda kendi zihninin birçok yönden sınırlandırılmış olduğunun farkına varmıştır (Kant, 1781 ve 1788; Jung, 1973: 570). Üstelik son dönemlerde özellikle nesne ilişkileri kuramcılarının yapmış olduğu çalışmalar, bizlere bu sınırın sadece zihnin kategorilerinden değil aynı zamanda duygusal süreçlerden de kaynaklanabileceğini açık olarak göstermiştir. Bu durumda başta sormuş olduğumuz temel soruyu, doğru bir yanıt bulabilme adına yeniden ama bu kez farklı bir şekilde sormak zorundayız: O halde teologların, filozofların, psikologların ve mistiklerin hakkında konuştukları Tanrı gerçekte nedir?

Bu soru ilk kez sistematik olarak geçen yüzyılın başında W. James tarafından ele alınmıştır. Son dönemlerde ise onu, ayrıntılı şekilde ele alan tek kişi, önemli bir nesne ilişkisi kuramcısı da olan Ana-Maria Rizzuto'dur. Rizzuto'nun ileri sürdüğü görüş ve düşünceler günümüzde birçok çalışmada temel bir ayrım olarak kullanılmaktadır.

Tanrı Tasavvuru, Tanrı İmgesi ve Tanrı Kavramı

Her ne kadar kendisi ve anlamı üzerinde hem disiplinler hem de bilim insanları arasında tam olarak bir uzlaş ve mutabakat sağlanamamış olsa da, çok ilginç bir sebepten dolayı Tanrı kavramı hala bilimsel din çalışmalarında merkezi bir konum işgal etmektedir. Çünkü araştırmacılar, tüm tartışmalı ve problemlili yönlerine karşın bu kavramın bilimsel din çalışmalarının ana kavramına yani din kelimesine nazaran çok daha açık, çok daha net ve çok daha anlaşılır olduğunu düşünmektedir (Rizzuto, 1970). Günümüzde gerçekten de çok geniş bir davranış ve tecrübe çeşitliliğinin din kavramı altında ifade edilmesi özellikle bu kavramın anlamı konusunda bitmek bilmeyen tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü dinî olarak nitelendirilen ya da ifade edilen tüm davranış ve deneyimleri kategorize etmek ya da onları ortak bir paydaya indirmek oldukça zordur. Oysaki bir fenomenin dinî olarak isimlendirilmesi ve nitelendirilmesinin en önemli sebebi, onda bulunan temel bir tecrübeden yani genellikle Tanrı olarak isimlendirilen bir şeyin, dışsal varlığına işaret eden bir inançtan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Tanrı olarak isimlendirilen bu şey, deneyimlenen dini tecrübenin kendisi kadar çeşitlilik arz etse de -ki bu günümüzde tartışılan birçok problemin ana sebebidir- din

teriminin bizatihi kendisi bile, insanın iletişime geçebildiği ve ilişki kurabildiği Tanrı ya da Tanrıların var olduğunu ima etmektedir. Öyle ki bu inanç olmadığında din terimi en temel anlamını kaybetmektedir. Dini davranışın bu inanca eşlik eden ritüelleri, değerleri, alışkanlıkları, sosyal kalıpları vb. içerdiği doğrudur. Ancak Rizzuto'nun da haklı olarak işaret ettiği gibi dini olarak isimlendirilen tüm bu davranış ve uygulamalardan Tanrı inancını bir an için çıkardığımızda, onlar kendilerini farklı kılan en önemli özelliklerini kaybederek sıradan bir sosyal davranışa dönüşmektedir (Rizzuto, 1970).

Bu nedenle bilimsel bir disiplinin ya da bir bilim insanının doğru sonuçlara ulaşabilmek ve doğru anlaşılabilirlik adına ilk olarak hakkında konuştuğu Tanrı'nın ne olduğunu bilmesi ve bunu da açık olarak ifade etmesi gerekmektedir. Freud, "*Tanrı yüceltilmiş bir babadır*" (Freud, 1910: 123; 1923: 85) önermesiyle bu sorunu psikanaliz ve psikanalistler adına belirli bir süre de olsa çözmüştür. Hatta Freud'dan sonra uzun bir dönem psikanalitik hareket içinde başlı başına Tanrı kavramını konu edinen bir çalışmanın yapılmamış olması, bu inanç ya da düşüncenin psikanalistler tarafından ne kadar güçlü şekilde benimsendiğinin de en büyük kanıtıdır. Öyle ki, 1940-1960 yılları arasında, özellikle özne süreçlerin terapi sürecine karışmasını engellemek adına Sokrates'in "*tüm bilgeliğin başında hiçbir şey bilmediğini kabul etmek gelmektedir*" sözünü kendilerine düstur edinen ve bu sebeple de kendilerine başvuran yeni bir hastanın sağaltımına, onun anne ve babasına dair hiçbir şey bilmediklerini farz ederek başlayan psikanalistler, ne yazık ki aynı duyarlılığı bireyin kutsal olarak addettiği varlığa karşı göstermemişlerdir. Nitekim hasta ya da terapi alan kişi, sözü Tanrı'ya getirdiğinde, onlar başta kendileri için koydukları temel ilkeyi yani bilgisiz oldukları gerçeğini hemen unutturmuşlardır. Çünkü onlar, hastanın Tanrı kavramıyla gerçekte neyi kastettiğini en iyi kendilerinin bildiğini düşünmüşlerdir.

Bu tuhaf ve çelişkili tutum üçüncü nesil olarak adlandırabileceğimiz psikanalistlerin eserlerini ortaya koydukları döneme kadar (1950 ve 1960'lı yıllar) psikanalitik camia içinde hiç sorgulanmadan ve yadırganmadan sürdürülmüştür. Fakat üçüncü nesil psikanalistler de özellikle din ve Tanrı kavramından uzak durmayı tercih etmişlerdir. Freud sonrası psikanalitik hareket içinde bu katı tutumu kıran ilk psikanalist Ana-Maria Rizzuto olmuştur. O, 1963 yılından itibaren özellikle hastanede yatılı olarak tedavi gören kişiler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalarla, psikanaliz-din ilişkisinde yeni bir sürecin başlamasını sağlamıştır. Rizzuto'nun böyle bir araştırmaya girişmesinin en önemli sebebi, ilk olarak Maritain (1921) tarafından ortaya konulan ve sonra Sandler ve Rosenblatt tarafından da geliştirilen tasavvur-kavram ayrımının psişik yapıdaki Tanrı ögesine uygulanıp uygulanamayacağını tespit etmektir. Çünkü o, böyle bir ayrım yapılabildiği takdirde başta psikanaliz olmak üzere sosyal bilimler alanında yapılan tüm bilimsel din çalışmaların, daha net ve doğru sonuçlara ulaşabileceğini düşünmektedir (Rizzuto, 1970). Yaklaşık olarak yirmi yıl süren bu araştırmalar neticesinde Rizzuto'nun ulaştığı sonuçları genel olarak iki başlık altında toplamak mümkündür:

1. *Bireyin sahip olduğu tüm Tanrı sembolleri ve işaretleri altında yaşanan içsel Tanrı deneyimleri sonucunda oluşmaktadır.* Bu ifade her şeyden önce kişilikte Tanrı olarak isimlendirilen iki farklı yapının var olduğu anlamına gelmektedir.

2. *Bireyin gerek ailesinin gerekse de içinde yaşadığı toplumun kendisine sunduğu sembol ve imgeleri anlamlı bulması ya da onlara yeni anlamlar yüklemesi onun içsel Tanrı deneyimleriyle çok yakından ilişkilidir.*

Elde ettiği bulgulardan hareketle Rizzuto, kişilikte iki farklı zihinsel süreç sonucunda oluşan iki ayrı Tanrı ögesinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun içindir ki o, din fenomenini bilimsel yöntemlerle çalışan bir araştırmacının ilk olarak bu iki yapıyı kesin bir biçimde ayırması gerektiğini ileri sürmüştür. Rizzuto, sembollerin ve işaretlerin Tanrısını, Tanrı kavramı; inanan bir bireyin içsel

tecrübe esnasında ilişki ve iletişime geçtiği Tanrıyı da, Tanrı imgesi olarak isimlendirmiştir. Ona göre Tanrı kavramı ve Tanrı imgesi hem kavramsal hem de duygusal düzeyde birbirinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda genelde teologların ve filozofların çeşitli akıl yürütme eylemleriyle varlığı ya da yokluğunu kanıtlanmaya çalıştıkları Tanrı, daha ziyade ikincil zihinsel süreçler sonucunda oluşan bir üst yapı olarak karşımızda durmaktadır. Rizzuto'ya göre, bu zihinsel yapının, bireyi duygusal olarak harekete geçirme kabiliyeti bulunmamaktadır. Bunun içindir ki günümüzde birçok insan, çok çetin akıl yürütme eylemleri neticesinde Tanrının var olması gerektiği sonucuna ulaşmasına karşın, Tanrı'ya inanmak için hiçbir duygusal eğilim hissetmeyebilmektedir (Rizzuto, 1979: 47-48).

Fakat biz tüm bu ifade ve uyarılarına rağmen Rizzuto'nun özellikle 1979 yılında yayımladığı *"The Birth of The Living God"* başlıklı çalışmasına kadar –ki bu çalışmasında bile o, bu kavramları yerli yerinde kullanabilmiş değildir- Tanrı imgesi ve Tanrı tasavvuru kavramlarını çok sık olarak birbirlerinin yerine kullandığına şahit olmaktayız. O, bu çalışmasında Tanrı tasavvurunu, *yaşamın farklı dönemlerinde (her ne kadar ilk çocukluk yılları daha belirleyici olsa da) oluşturulan anılar, hisler ve imgelerin bir araya gelmesiyle şekillenmiş psikik bir yapı* şeklinde tanımlamaktadır (Rizzuto, 1979: 177-78). Rizzuto, Tanrı kavramının aksine bu yapının oluşumu ve şekillenmesinde, birincil zihinsel yapılar ve süreçlerin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki bu yapı, daha çok zihnin bilinçdışı bölümüne aittir. Bununla birlikte bireyin inandığı Tanrı'ya (psikik) gerçeklik hissini veren yani onu gerçek ve yaşayan bir varlık olarak duyumsatan bu tasavvurdur. Ancak bu noktada çok önemli bir konunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Her ne kadar Rizzuto özellikle psikoloji çalışmalarında bu ayrımın çok önemli olduğunu ifade etmiş olsa da, asla o, bunu günümüzde düşünüldüğü gibi mutlak ve kesin bir ayrım olarak sunmamıştır. Çünkü o, kişilik olarak adlandırılan yapının birincil ve ikincil süreçlerin (örneğin büyük oranda bilinçdışı yapılar olan tasavvurların şekillenmesinde ikincil süreçlerin oynamış oldukları rolü) karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluştuğunu herkesten çok daha iyi bilmektedir. Fakat çok daha önemlisi Pruyser'in da işaret ettiği gibi soyut fikirler ve inançların bizatihi kendileri de sevgi nesneleri olarak işlev görebilmektedirler (Pruyser, 1974). Bu nedenle biz, kavramlar ve tasavvurları birbirleriyle hiç ilişkisiz yapılar gibi sunmanın –ki bu günümüzde çok sık olarak yapılan bir yanıltır- çok da doğru bir yaklaşım olmadığını düşünmekteyiz.

Tanrı tasavvurunun oluşumu ve şekillenmesine ilişkin görüş ve düşünceleriyle Rizzuto, açıkça Freud ve klasik kuramın iki temel önermesine meydan okumaktadır. Bunlardan ilki Tanrı tasavvurunun sadece oedipal baba imgesinden üretildiği iddiasıdır. Rizzuto'nun elde ettiği bulgular, klasik kuramcılarının ileri sürdüğü gibi Tanrı tasavvurunun sadece oedipal baba imgesinden üretilmediğini; en az bu imge kadar anne, kardeş, anneanne, babaanne, dede ve hatta bakıcı ve öğretmen imgelerinin de bu süreçte aktif olarak rol oynadığını ortaya koymuştur (Rizzuto, 1979: 44).

Diğer taraftan Freud'un Tanrı tasavvuruna ilişkin bir diğer önemli iddiası da bu tasavvurun oedipal dönemle birlikte kesin şeklini aldığı ve bir daha asla değişmediği fikridir. Bu iddia aslında klasik psikanalistlerin, din ve Tanrının niteliği ve değerine ilişkin temel düşüncelerini de içermesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu düşünce, sağlıklı bir bireyin, çocuksu bir kökene dayanan ve bir daha asla değişmeyen bir tasavvura kesinlikle ihtiyaç duymaması gerektiğini ima etmektedir. Oysaki Rizzuto, ilk çocukluk yıllarına ait tecrübelerin Tanrı kavramıyla ilişkili olan tüm bilinç ve bilinçdışı tasavvurlarda tekrar tekrar işlendiğini en açık kanıtlarla göstermiştir (Rizzuto, 1979: 45). Bu gerçek ise Tanrı tasavvurlarının gerçek ebeveyn tasavvurları gibi savunma ya da uyumsamaya yönelik olarak birtakım değişiklikler ve düzeltmelere maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Rizzuto, psikik yapıda çok önemli roller üstlenen bu yapı için dillendirilen *"sağlıklı bir psikik yaşam için çocukluk dönemi tecrübelerinin bir ürünü olan bu imgeden bir an önce kurtulmak gerekmektedir"* söylemine şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü o, bu yapının kişilikte olumlu ve sağlıklı

işlevler üstlenme potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedir. Onun Tanrı tasavvurunun psişik yapıda oynadığı role ilişkin düşüncelerini şu ifadelerde bulmak mümkündür: “*İnsanların Tanrılarıyla ilgilenmeleri onların diğer insanlarla ilgilenmelerinden ne daha az ne de daha çok karmaşıktır... yani onlar (Tanrı tasavvurları) kusurlu (mükemmel değil), müphem, dinamik ve doğaları gereği tüm psişik tecrübeyi parçalama ve bütünleştirme potansiyeline sahiptirler*” (Rizzuto, 1979: 88).

Her ne kadar yapmış olduğu bu önemli ayırmadan dolayı Rizzuto’ya çeşitli eleştiriler yöneltilmiş olsa da biz bu eleştirilerin birçoğunun onu yanlış anlamadan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Ancak bu bağlamda ona yöneltebilecek en ciddi eleştiri “*bu tasavvurların en temelinde hangi unsur ve süreçler bulunmaktadır?*” sorusunu onun tam olarak açıklığa kavuşturmamış olmasıdır. Her ne kadar o, kavram ve tasavvur arasındaki farklılıkları açıklarken tasavvurların “*yaşamın ilk dönemindeki kişilerarası tecrübelerin imgelerinden*” oluştuğunu ifade etmiş olsa da, başta John McDargh olmak üzere birçok araştırmacı, bu cevabın başlangıç için yeterli olabileceğine fakat problemi tam olarak çözemeyeceğine işaret etmektedirler (McDargh, 1992: 3).

Gerçekten de “*ilk çocukluk dönemindeki kişilerarası tecrübeler*” ifadesi acil olarak cevaplanması gereken birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Örneğin; ilk çocukluk döneminde deneyimlenen her kişilerarası tecrübe Tanrı tasavvurunun oluşumuna katkı da bulunmakta mıdır? Şayet cevap evet ise bu durumda Tanrı tasavvurunun hangi içerik ve unsurlardan oluştuğunu tam olarak belirlemek neredeyse imkânsız olacaktır. Diğer taraftan cevap hayır olduğunda bu, akla yeni bir sorunun gelmesi demektir: O halde hangi tür kişilerarası tecrübeler bu tasavvurun oluşumunda kritik roller oynamaktadır? Ya da diğer bazı tecrübeler göre önceliği ve üstünlüğü olan tecrübe türleri var mıdır? Görüldüğü üzere bu soruları çoğaltmak mümkündür.

Rizzuto’nun büyük olasılıkla dikkatinden kaçan bu soruları, son dönemin en önemli nesne ilişkisi kuramcılarının birisi olan McDargh, dini tasavvurların derin yapılarını sorguladığı önemli çalışmasında cevaplamaya çalışmaktadır. İlginçtir ki o da bu soruların cevabını William James’in kavram ve his/duygu arasındaki ilişkiyi analiz ettiği çalışmasında aramaktadır. James yaşayan ve ölmüş olan dini fikir ve semboller arasındaki farklılıkları incelerken, onları bütünüyle soyut olanlar ve belli bir dereceye kadar birincil tecrübe ya da hissi ifade edenler şeklinde ikiye ayırmıştır (McDargh, 1992: 4). James’a göre biz dinin en derin kaynağını his boyutunda bulmaktayız. Diğer taraftan o, felsefi ve teolojik formüller için “*ikincil ürünler, sanki bir metnin diğer bir dile tercüme edilmesi*” gibi ifadeler kullanmaktadır. James’ın önermiş olduğu bu modele göre dinî bir iddia ya da önerme bizi en derindeki dini tecrübe sürecine bağladığı müddetçe inanılabilirliğini korumuş olmaktadır. O, bu düşüncesini şu ifadelerle dile getirmektedir: “*Bizim için dile getirilen sebepler, sadece dile getirilemeyen gerçeklik hislerimiz aynı sonuçlar lehine etkilendiği sürece inandırıcıdır*” (James, 1902: 71).

Her ne kadar James tarafından önerilen ve McDargh tarafından da çok kullanışlı bulunan bu model, bizden tüm dikkatimizi, nesne ve tasavvur ayırımından ziyade, bir dini ifadenin söze dökülemeyen gerçeklik hislerini ne kadar ifade edip etmediğine yöneltmemizi önerse de, bize göre asıl soru yani “*ifade edilemeyen gerçeklik hislerinin ne olduğu sorusu*” yine cevapsız kalmaktadır. Özellikle son dönemde psikanalitik hareket içinde gerçekleştirilen bazı araştırmalar bu soruları cevaplamamıza yardımcı olmaktadır. Bu araştırmalardan en önemlisi ise, Daniel Stern’in (1985) doğum sonrası yaşamın ilk günlerini konu edinen çalışmasıdır.

Stern’e göre daha doğumla birlikte bebekler nesne ilgiliği ve nesneler arasında ayırım yapabilmektedirler. Hatta o, ilginç şekilde bebeklerin bu dönemde değişen duyuşal nesne ilgiliği tecrübesi modellerini birbirine bağlamaya çalıştıklarını ve bu konuda da çok istekli olduklarını ifade etmektedir. Bu çaba bebeklerin her geçen gün algı yetilerini geliştirmelerine ve böylelikle de bir

nesne bilinci oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Stern'in bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere bir bebek, yaşamın ilk günlerinde deneyimlediği içsel duyuları, algıları, kavramları ve duyguları tam olarak gelişmiş nesne tasavvurları oluşturabilmek için sürekli olarak düzenlemektedir. Diğer taraftan yine bu bulgular bize, bebeklerin daha yaşamın ilk günlerinde ilkel/gelişmemiş de olsa bir egoya ve doğal olarak ego işlevlerine sahip olduklarını göstermektedir. Fakat bu yapının yaşamın bu evresinde ihtiyaç duyduğu enerjiye tam olarak sahip olamaması onun sürekli olarak iç ve dış dünyayla iletişime hazır olmasını imkânsız kılmaktadır.

Bu noktada karşımıza başta Rizzuto'ya yöneltilen tüm soruları da cevaplayacak olan yeni bir soru çıkmaktadır: Psişik sistem içindeki bu ilkel yapı hangi durumlarda ya da hangi anlarda aktif hale gelmektedir? Hem Stern hem de Sandler'a göre bu bebeğin varoluş durumunu da değiştiren; duygusal olarak oldukça yoğun uyarılma anlarıdır. Yoğun ve şiddetli uyarılma anlarına temelde iki ana his eşlik etmektedir: *Acı ve Haz*. Bu gerçek bize, ilk nesne oluşumu sürecinde duyguların ne kadar etkili faktörler olduğunu açık olarak göstermektedir. Çünkü ister acı isterse de haz anlarını ortaya çıkarsın, duygu durumları, bebeği bu dünyada var olmanın öznel tecrübesiyle karşı karşıya getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak aşırı duygu yüklü anlarda dinlenme ve sükûnet halindeki bilinç bir anda harekete geçmektedir. Bu ise çocuğun haz ve hoşnutsuzlukla bağlantılı nesne dünyasıyla ilişki kurması anlamına gelmektedir. Fakat bu noktada çok önemli bir husus vardır ki; o da, bu gelişim evresinde bebeğin dikkatini çeken nesnelerin, bütün olarak algılanan bireylerden ziyade, birincil duygusal tecrübe durumları olmasıdır.

Diğer taraftan aşırı uyarılma anları sadece bebeğin nesne dünyasını değil aynı zamanda kendiliğini de öznel bir tecrübe olarak keşfetmesine yardımcı olmaktadır. Tam da bu noktada Stern, çok daha önemli bir konuya dikkat çekmektedir. O da, bebeklerin gerçekleşmekte olan bu organizasyon sürecini aynı zamanda sonuç olarak deneyimlemeleridir. Bu durum bebeklerin kendi varoluş gerçekliklerini bir tecrübenin öznesi olarak kavramaları anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle onlar, daha yaşamın ilk döneminde bu süreçle birlikte "*düşünüyorum öyleyse varım*" ifadesini varoluşsal açıdan keşfetmektedirler. Nesneler dünyası içinde yavaş yavaş gelişmekte olan kendilik bilincini bebek, özellikle kendilik ve öteki deneyimini en yoğun olarak yaşıntıladığı anlarda duyumsamaktadır. Nesne ve kendilik tecrübesi ise, daha çok bebeğin haz ya da hoşnutsuzluk verici durumları oldukça yoğun ve ivedi olarak duyumsadığı anlarda ya da olaylarda zirveye çıkmaktadır. İşte bu anlarda bebek, Stern'in canlılık ya da yaşamsal duygular/vitality affects olarak isimlendirdiği şeyi tecrübe etmektedir (Stern, 1985: 56-60). Stern'e göre bireysel yaşamda dinamik değişimler ve dönüşümlere yol açan bu duygular kategorik duygulardan kesinlikle ayrılmaktadır. Örneğin; acele ya da telaş etmek/rush bu duygulardan birisidir. Çünkü bu duygu hem kızgınlık ve sevinç gibi kategorik duygulara hem de bir ışığın yanması, bir müzik parçasının duyulması ve hatta düşünce sürecinin hızlanması gibi eylemlere de eşlik edebilmektedir. Bu tür duyguların psişik yapıdaki en önemli işlevi, bireyi özellikle değişim ya da dönüşüme hazır hale getirmektir. Özellikle yaşamın ilk yılı içerisinde bebekler, dile getirilemeyen, ifade edilemeyen bu tür duygu durumlarını çok sık olarak deneyimlemektedirler. Örneğin; her bebeğin ilk annesel bakım tecrübesine bu duygular eşlik etmektedir. Bu bakım anını bebekler, huzursuzluktan huzura, kızgınlıktan sakinliğe, soğuktan sığağa, açlıktan tokluğa, boşluktan doluluğa geçme gibi duygusal süreçler olarak tecrübe etmektedirler. Özellikle bu deneyim sürecinde gerçekleşen bu türden dönüşümler, yeni yeni gelişmeye başlayan kendilikte kalıcı izlere neden olmaktadır. Fakat bebekler, bilinç içinde iz bırakan bu tecrübe durumlarını, hem o anda hem de sonraki yaşamlarında kendi başına bir şahsiyetten ziyade Bolla'sın dönüşüm nesnesi/transformational object adını verdiği bir süreç olarak duyumsamaktadırlar. Her ne kadar bu nesnenin varlığı özellikle yaşamın ilk evresi içerisinde annelik nesnesiyle gerçekleşen etkileşimlerde arka planda belli belirsiz şekilde algılsa da, onun bilinçli zihin tarafından kavranılması mümkün değildir. Nesnenin bu yapısından dolayı birey onu bilinen fakat üzerinde düşünilemeyen bir şey olarak tecrübe etmektedir. Bolla's, bu duyguyu ya da hali "*bizi etkileyen*"

nesnenin niteliğine dair bir şey biliyor olmamıza rağmen, onu henüz düşünemiyor olabiliriz” ifadeleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle o, bu tecrübeyi ifade etmek için *düşünülmeden bilinen/unthought known* deyimini üretmek zorunda kalmıştır (Bollas, 1979: 97-107).

Tüm bu görüş ve düşüncelerden sonra kişilikte Tanrı tasavvurunun oluşumu ve şekillenmesinde filogenetik ve ontogenetik faktörlerle birlikte en etkili unsurun anne ve anneye yaşanan deneyimler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü özellikle yaşamın ilk evrelerinde, bebeğine sunmuş olduğu bakımla birlikte anne, kişilik merkezinin oluşum sürecine aktif olarak katılmaktadır. Bu, aslında bir bakıma annenin, bebeğin gelecekte Tanrı da dâhil olmak üzere kuracağı tüm ilişkilerde ona eşlik etmesi anlamına gelmektedir.

Bunun içindir ki, kutsal metinlerde Tanrı kendisini daha çok anneye ait niteliklerle/maternal tanımlamaktadır. Bu betimleme işleminde ise o, sürekli olarak yaşamın ilk dönemine ve bu dönem içerisinde birey tarafından deneyimlenen yaşamsal süreç ve durumlara/vitality processes atıf yapmaktadır. Çünkü bu yöntemle Tanrı, uyku ve uyuşukluk halindeki zihinleri tekrar harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Bu düşünce ilk bakışta kabul görmüş geleneksel teolojik anlayışa karşıt gibi gözükmemektedir. Çünkü geleneksel düşüncede Tanrının ne zatının ne de sıfatlarının gerçek mahiyetinin insanlar tarafından bilinebilmesi mümkün değildir. Fakat biz *aşkın bir varlık gerçekten varsa ve bu varlık da insanla iletişime geçmek istiyorsa, mantıksal ve zorunlu olarak onun, insanın aşına olduğu bir dil ya da duyguyu kullanmak zorunda olduğunu* düşünmekteyiz. Çünkü iletişim süreci daima iki yönlüdür. Bir başka deyişle eğer iki varlık karşılıklı olarak iletişime geçmek isterse, her şeyden önce bunların aynı konum ya da düzlemde buluşmaları gerekmektedir. Bu bağlamda Tanrının insana aşına olmadığı bir dil ya da duyguyla hitap etmesi iletişim olarak adlandırılan sürecin gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle gerek kutsal kitaplarda Tanrının kendisini betimlediği, gerekse de teologların sadece onu tanımlamak için kullandıkları her türlü nitelik ve özellik aslında insanî alana ait yapı ve süreçlerin dile getirilmesinden başka bir şey değildir. Örneğin; sadece Tanrıya hasredilen, her şeye gücü yeten/kadir-i mutlak/omnipotence, her yerde aynı anda bulunan/omnipresence, her şeyi bilen/all knowing gibi sıfatlar sanılanın aksine sadece megaloman ve psikotiklerin değil aynı zamanda normal bireylerin de çok sık olarak deneyimledikleri duygu durumlarıdır. Eugene Gendlin’in hissedilen duygu/felt sense olarak adlandırdığı bu deneyimlerin kökleri prelinguistik döneme kadar gitmektedir (Gendlin, 1965: 135). Henüz ben ve nesne ayrımının tam olarak ayırında olamayan bir çocuk, doğal olarak hem kendisine ve hem de eylemlerine Tanrısal nitelikler atfedecektir. Örneğin; yaşamın ilk aylarında zaman ve mekân duygusunun tam olarak gelişmemiş olması, onun kendisini her yerde hazır ve nazır olarak duyumsamasına neden olmaktadır. Her ne kadar bu türden bireysel deneyimlerin, kendilik bilincinin oluşmasıyla birlikte sonlandığı düşünülse de, gerçekte onlardan geriye kalan izler ve tortular, iç psişik dünyada yaşamlarını sürdürmektedir. Bu nedenle, normal sağlıklı bir bireyin gündelik yaşamda, hiç beklenmedik anlarda bu tür duygu durumlarını deneyimlemesi ya da onların büyüme kapılması oldukça doğal bir süreç olarak düşünülmelidir. Diğer taraftan böyle bir anlayışın indirgemeci bir yaklaşım olmadığını ve geleneksel düşünceyle de çelişmediğini özellikle belirtmek gerekmektedir. Çünkü bireysel Tanrı tasavvurunun yaşamın ilk döneminde deneyimlenen süreç ve yapılardan oluşuyor olması asla ötelede aşkın bir varlığın olmadığı anlamına gelmemektedir.

Gerek Rizzuto gerekse de Stern ve Gendlin’in çalışmaları Tanrı olarak isimlendirilen varlığın insan kişiliğinin yapısal/organic bir unsuru olduğunu göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak, insanoğlu mevcut bedensel ve zihinsel donanımına sahip olduğu müddetçe ya da onda köklü bir değişime gitmediği sürece Tanrı olarak isimlendirilen yapı, tüm baskı ve görmezlikten gelmelere karşın farklı formlarda da olsa kendisini açığa çıkaracaktır. Çünkü o, kendisine uygulanan tüm baskı ve engellemeleri aşacak büyük bir enerjiyi kendi bünyesinde taşımaktadır. Bu gerçek, Tanrı sorununun sadece geçmiş ve günümüzde değil, gelecekte de insanlığı epeyce uğraştıracığı

anlamına gelmektedir. İnsanlığın modern yüzyılı olarak isimlendirilen bir çağda bile yeryüzünün dört bir tarafında hala Tanrı adına katliamların ve zulümlerin yapılması bu gerçeğin en açık kanıtıdır. Bireyi yaşamda tutan tüm anlam ve değerlerin tüketildiği bir çağda psikanalist ve teologların hala anlamsız bir tartışma içerisinde olmaları kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü insan ve toplum yaşamında sevgi ve nefretin varlığı ve işlevini daima inceleme konusu yapan bu iki grubun en baştan beri belirledikleri amaçlar da benzerdir. Bunun içindir ki, her iki grubun önde gelen temsilcileri bu anlamsız tartışma ve çekişmeyi bitirmek için çabalamalı ve daha da önemlisi karşılıklı bir işbirliğin başlayabilmesi için girişimlerde bulunmalıdır. Rizzuto'nun Tanrı olarak isimlendirilen yapıyı tasavvur ve kavram olarak ikiye ayırması ve her iki grubun da aslında farklı yapılardan söz ettiğini ortaya koyması bu türden bir işbirliğini başlatmak için oldukça değerli olsa da yeterli gözükmemektedir. Çünkü her iki tarafın da atması gereken daha birçok adım bulunmaktadır. Bu adımları kısaca şöyle sıralamak mümkündür. Her şeyden önce psikanalistler, insan kişiliğinde böyle bir yapının bulunmasını ya da bireyin böyle bir varlığa inanmasını patolojik olarak düşünmekten vazgeçmelidirler. Çünkü artık patolojik olarak düşünülmesi gereken konu, kişilikte böyle bir yapının/varlığın bulunması değil, bu ögenin kişi tarafından kutsal farz edilerek gelişim sürecinin dışında tutulmasıdır. Şurası unutulmamalıdır ki, diğer tüm iç-psişik yapılar gibi bu öge de çevre ve gelişim sürecine (hem bireysel hem de insanlığın) koşut olarak açılmalıdır. Bunun içindir ki psikanalistler, kendilerine başvuran kişilerin Tanrı ya da kutsala ilişkin ifadelerini dikkat ve titizlikle dinlemelidir. Hatta onlara, Tanrı ilgililiklerini/God relatedness Tanrıyla gerçek bir ilişkiye/ God relation dönüştürmeleri için yardımcı olmalıdır. Diğer taraftan, gerçekliğin psikolojik, olgusal, tarihsel ve metafizik gibi farklı türlere ayrıldığı bir süreçte artık psikologlar/psikanalistler ve din psikologlarının çalışmalarına “*Tanrı hakkında bir çalışma değildir*”, “*bireyin iman nesnesini konu edinen bir çalışma değildir*” gibi ifadelerle başlamaları çok da doğru bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Çünkü bu türden ifadeler, birçok okuyucuda psikolog ve psikanalistlerin sadece dinin insani doğadaki yansımalarını incelediği, buna karşıt olarak bir teolog ya da felsefecinin ise ötelerde bulunan aşkın bir varlık hakkında konuştuğu gibi oldukça yanlış bir izlenimin oluşmasına yol açmaktadır. Üstelik gerek psikologlar/psikanalistler gerekse de din psikologlarının hakkında konuştukları ya da yazdıkları Tanrı, (inanın/inanmayan) bireyin iman nesnesinden başka bir şey değildir. Çünkü teolog ve din adamlarından farklı olarak onlar, sadece bu nesnenin/varlığın psikolojik gerçeklik yönüne daha fazla vurgu yapmaktadırlar. Yine bu süreçte psikolog/psikanalistler kadar teolog ve din adamlarına da çok önemli görevler düşmektedir. Her şeyden önce onlar, kutsal metin ve nesneleri bilimsel araştırmalara kapatılmış “*teolojik sit alanları*” olarak görmekten vazgeçmeli ve bu düşünceyle de ellerindeki her veri ya da malzemeyi hem kendilerini hem de tüm insanlığı daha sağlam ve barışçıl bir inanç ve anlayışa ulaştırması adına bilimsel çalışma ve araştırmalara açmalıdır. Ayrıca dini bir konuyu kendisine araştırma nesnesi edinmiş bir bilim insanını hemen materyalistlik, biyolojik ya da indirgemeci bir yaklaşımı benimsemekle suçlamamalıdır. Hatta tam tersine o, -seçmiş olduğu yöntem indirgemeci bir yaklaşım olsa da- süreci sonuna kadar götürmesi için teşvik edilmelidir. Çünkü bilimsel sürecin her aşamasında metafizik sıçramalar yapmak mümkündür. Örneğin; “*ağaçların yaprakları sonbaharda niçin sararır*” sorusunun başlangıcında da, sonunda da asıl fail/sebebe olarak Tanrıya ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan kutsal olarak farz edilen bir varlık, bilgi veya nesnenin sözde kötü/patolojik olarak düşünülen bir kaynaktan (bilinçdışı ve bilinçdışı çatışmalardan) açığa çıkması, asla onun da zorunlu olarak kötücül/patolojik nitelikli bir varlık olmasını gerektirmez. Aynı şekilde bir psikanalistin Tanrı tasavvurunun oluşumunu en nihayetinde oedipal süreçle açıklaması ya da onun bir dürtü olduğunu ifade etmesi, Tanrının sadece bir yanılsama ya da dürtü olduğu anlamına gelmeyecektir. Bu bir bakıma Picasso'nun tablolarını inceleyen bir kimyagerin onun “x” tür boyalar kullandığını söylemesine benzetilmektedir. Picasso'nun “x” tür boyalar kullanması onun resminin ya da resim tekniğinin değerini asla düşürmeyecektir. Unutulmamalıdır ki, evren ve içindeki her nesneye gerçeklik hissini veren ve onları anlamlı kılan güç insan bilincidir.

KAYNAKÇA

- BOLLAS, C. (1979). The Transformational Object. *International Journal of Psychoanalysis*. 60: 97-107.
- ÇAKMAKLIOĞLU, M. M. (2014). Yoğun Tasavvufi Tecrübelerle İlişkin Söylemin İmkânı ve İşlevselliği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 14(1): 85-122.
- DIELS, H. (1903). *Die Fragmente der Vorsokratiker: griechisch und deutsch*. Berlin: Weidmann.
- FEUERBACH, L. (2008). *The Essence of Christianity*. New York: Dover.
- FREUD, S. (1910). *Leonardo Da Vinci and a Memory of His Childhood*. Standart Edition, 11: 59-137. London: Hogarth Press, 1961.
- FREUD, S. (1913). *Totem and Taboo*. Standard Edition, 13. London: Hogarth Press, 1953.
- FREUD, S. (1923). *The Ego and the Id*. Standard Edition, 19: 13-19. London: Hogarth Press, 1961.
- FREUD, S. (1927). *The Future of an Illusion*. Standard Edition, 21. London: Hogarth Press, 1953.
- FREUD, S. (1939). *Moses and Monotheism*. Standard Edition, 23. London: Hogarth Press, 1953.
- GENDLIN, E. (1965). Existential Explication and Truth. *Journal of Existentialism*. 16: 135.
- <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=god&submit.x=28&submit.y=23> ,(06.04.2014)
- HUME, D. (1889). *The Natural History of Religion*. London: Bonner.
- JAMES, W. (1929). *The Varieties of Religious Experience*. New York: Modern Library.
- JUNG, C. G. (1957). *The Undiscovered Self*. New York: A Mentor Book.
- JUNG, C. G. (1965). *Memories, Dreams, Reflections*. New York: Vintage Books.
- JUNG, C. G. (1973). *Experimental Researches*. Collected Works of C.G. Jung, 2. New Jersey: Princeton University Press.
- KANT, I. (1997). *Critique of Practical Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KANT, I. (1998). *Critique of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KARTOPU, S. (2014). Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/2 Winter 2014, p. 887-903, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6506>, Ankara-Turkey.
- KAVAL, M. (2015). Mistisizm'in Dili; Sembolizm, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 Spring 2015, p. 555-566, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8160>, Ankara-Turkey.
- MARITAN, J. (1921). *Introduction Générale a la Philosophie*. Paris: Pierre Téqui.
- MCDARGH, J. (1992). The Deep Structure of Religious Representations. *Object Relations Theory and Religion* (ss. 1-19). Editors Mark Finn and John Gartner. Westport: Praeger Publishers.
- ÖZALP, H. (2015). Tanrı Hakkında Konuşa(ma)mak: Plotinis'da Negatif Teoloji, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 735-748, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7796>, Ankara-Turkey.

- PRUYSER, P. W. (1974). *Between Belief and Unbelief*. New York: Harper Row.
- RIZZUTO, A. (1970). *Critique of the Contemporary Literature in the Scientific Study of Religion*. New York.
- RIZZUTO, A. (1979). *The Birth of The Living God*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SANDLER, J VE ROSENBLATT, B. (1962). The Concept of the Representational World . *Psychoanalytic Study of the Child*. 7: 128-145.
- STERN, D. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.
- SUMMERS, F. (1994). *Object Relations Theories and Psychopathology*. New Jersey: The Analytic Press.
- TILLICH, P. (1951). *Systematic Theology*. Chicago: University of Chicago Press.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- KISA, C., (2015). “Filozofların, Teologların ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı ve Tanrı Tasavvuru / The God Of Philosopher, Theologian And Psychoanalyst: God Concept And Representation Of God”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8545>, p. 639-654.

ÇANAKKALE ŞEHİTLİĞİNİ ZİYARETE GELEN ANZAKLARIN SİYASİ VE İNANÇ EĞİLİMLERİNE GÖRE TÜRK ALGISI*

*Olgun KÖZLEME***

ÖZET

Bu çalışma “100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı” adlı projenin, Anzakların sosyo-bilişsel eğilimleri ve Türkiye ve Türk algıları değişkenleri arasındaki ilişkiyi ölçmeye dönük olarak bir kısmını kapsamaktadır. Anzaklar (Avustralya ve Yeni Zelandalı askerler) I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusuna bağlı olarak Çanakkale’de savaşmışlardır. Ancak Anzaklar, Çanakkale’ye tanımadıkları bir düşmanla savaşmaya getirilmişlerdir. Savaş sırasında tanımaya başladıkları Türk insanının buraya gelmeden önce kendilerine anlatılanlardan farklı olduğunu görmüşlerdir. Savaşın acı gerçeğiyle karşı karşıya kalan Anzaklar, Osmanlı askerlerinin direncini, insanlığını ve samimiyetini gördükçe bu saygıdeğer düşman hakkında yanıldıklarını ve bulundukları yerin İstanbul’a tatil için giderken bir süre konaklama yapılacak basit yer olmadığını anlamaya başlamışlardır. Ancak, savaş kendi kurallarını oynamaya devam ederken, Anzaklar da kayıp vermeye devam etmişlerdir. Bu yabancı memlekette kendilerini gösterme adına onurları için savaşmak zorunda kalmışlardır. Ancak, savaşın sonunda 35 binden fazla Anzak askeri zarar görmüş ve bunların bir önemli kısmı da ölmüştür. Anzaklar, Çanakkale’de acı bir sonuç yaşasalar da, millet olma adına bu savaşı tarihlerinin önemli bir dönüm noktası olarak görmüşlerdir. Bu durum onlarda savaştıkları milleti daha çok tanıma arzusu doğurmuştur. Her yıl atalarını anmak için Türkiye ziyaretleri de buna zemin hazırlamıştır. Bir asırdır Yarımada’ya devam eden ziyaretler ve savaşla ilgili anlatılanlar, Anzakların Türkiye ve Türk insanına bakışını savaş öncesinden farklı bir noktaya taşımıştır. Günümüz itibarıyla Anzakların çoğunluğunun gözünde Türkiye ve Türk insanının, bir asır önce savaşılan dost bir memleket ve onun dost insanlarından ibaret görüldüğü bu çalışma da görülmüştür. Çalışma, savaşın 99. yıl anmaları için Yarımada’ya gelen 230 Anzak ziyaretçi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sosyo-bilişsel özellikler ve Anzakların Türkiye ve Türk algısı değişkenleri Ki-kare testine tabi tutularak aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığının analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, Anzak, Türkiye ve Türk algısı, siyaset, inanç.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. ÇOMÜ, FEF, Sos. Bl., El-mek: olgunkozleme@gmail.com

HOW ANZACS WHO VISIT CANAKKALE MARTYRS' CEMETERY PERCEIVE TURKS ACCORDING TO POLITICAL AND BELIEF TRENDS

ABSTRACT

This study “In the Centenary People of Turkish and Anzak Gallipoli War and Martyrdom of Perception” from the Project, of the Anzacs socio-cognitive tendencies and Turkey and Turkish perceptions includes a part of the project toward measuring the relationship between the variables. Anzacs (Australian and New Zealand soldiers) fought depending on the British army in the Gallipoli during the First World War. However, the Anzacs came to fight to Gallipoli who not know an enemy. They get to know the Turkish people during the war, before coming here, they observed that different from those described them. Anzacs, despite a painful experience results in Canakkale, they see this fight as an important milestone their history to be on behalf of the nation. So they want to know more of the people they were fighting. Every year to commemorate their ancestors to visit Turkey also prepared the ground for this. This study, has been performed on 230 Anzac who coming to Gallipoli for 99. years commemorations. Socio-cognitive characteristics and the Anzacs subjected to Turkey and the Turkish perception of variables Chi-square test was performed to analyze whether there is a significant relationship between them.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

The term Anzac is the abbreviation formed with the first letters of the words Australian and New Zealand Army Corps which fought within the British army during the Great War (*Davidson, 2015, 15*). The meaning of this term has extended in time and become the general name given to Australians and New Zealanders. When it comes to the Gallipoli War, it is essential that Anzacs be mentioned the most without doubt among the people brought from the colonies because they played the most crucial role in this war (*Hart, 2011, 452*).

Immediately after their landing from what is called Anzac Cove today on 25 April 1915 (*Davidson, 2015, 20*) to the Peninsula concurrently with the allied army, Anzacs realized that the reality was quite different from what had been told to them before their arrival. Ottoman soldiers' resistance, humanity, familiarity and defense of their country with heart and soul unsettled Anzacs' feelings and opinions about their enemies (*Davidson, 2015, 40-41*). When the allied powers had to retreat from the Anafartalar and Arıburnu fronts on 9-20 December night, Anzacs who suffered over 35 thousand losses most of which were casualties, returned to their countries with stories to be told to next generations (*Fewster, and Others, 2003, 7*).

The Gallipoli War means more than an important war in the history for Australian and New Zealand people. Even though these two countries lost thousands of people, they do not question a lot the reason why they joined this war since they believe that the Gallipoli War led them to create

a great soul and identity (Davidson, 2015, 74). They think that the most important development which turned them into nations was the struggle waged in this war and its consequences (Hart, 2011, 453).

Anzacs have recently known Turkish nation better and seen its positive attitude towards them, which has partly cleared the way for the prominence of human values in the wartime instead of the war itself in Anzac Day celebrations. Having come to fight Turks with whom they did not have any problems in 1915, Anzacs are considered to cement good relations with Turkey as a result of the common sharing (Fewster And Others, 2003, 3). It has never been measured so far how Anzacs who visit Gallipoli perceive Turkey, which makes this study more important. This study is expected to contribute if not much to more comprehensive studies in this field.

Aim of study and research methods

This study contributes part of the project titled “Turkish and Anzac Perception of the Gallipoli War and Canakkale Martyrs’ Cemetery in the 100th Anniversary” intended to measure the relation between Anzac socio-cognitive trends and Turkey and the Turkish perception variables. The study was conducted over 230 Anzacs who visited the Peninsula for the 99th year commemoration between 20 April and 30 May 2014. A readily-prepared and completely structured questionnaire form was used in the research and these forms were filled face to face. The socio-cognitive properties and Turkey and the Turkish perception variables of Anzacs were tested to analyze whether there was a reasonable relation between them. The reasonable findings between the variables obtained as a result of the analysis were included in the study and evaluated.

Finding and Discussion

It is seen that 10,3% of the Anzac participants who think ‘the Gallipoli War was not an interfaith war see themselves as nationalists, thus 89,7% not nationalists. 75% of those who do not consider themselves as ‘nationalists’ within the political spectrum do not consider the Gallipoli War as an interfaith war, either.

Anzacs who identify themselves as “conservative” only 8,3% of those who believe ‘they militarily won a victory in Gallipoli against Turks’, thus leaving 91,7% non-conservative, which reveals the perception that Turks won the Gallipoli War is lower. On the other hand, 97,4% of the participants of the same political view recognize ‘Turks as fellows and friends’ and only 2,9% is seen indecisive in this subject.

Another result of the study is that 57,9% of the Anzac participants identifying themselves as ‘conservative’ state that ‘their view about Turkey and Turks changed in a positive way after visiting Turkey’ 94,7% of those who are of the same political view agree that ‘they do not see Turks whom they fought 99 years ago as enemy’. 81,3% of those who consider themselves out of ‘conservative’ wing gave positive answers in the same subject, which can mean that this perception is higher among the Anzac participants who share the same political view and it is generally thought that ‘Turks are not considered as enemy that they fought 99 years ago’ no matter what the political views of Anzac participants are.

83,7% of the Anzac participants who identify themselves as 'social democrat' do not accept that 'they won a victory militarily against Turks in Gallipoli'. However, 59,4% of those who see themselves out of this very political view do not share the same opinion, which shows that the majority of Anzac participants consider themselves as 'social democrat' see Turks as the victor of Gallipoli War compared to the other political views.

Another result is that 90,2% of the Anzac participants considered as 'social democrat' do not agree that 'they had a negative view, if not much, about Turks while coming here'. Only 25% of the 'social democrat' Anzac participants agree that 'their opinion about Turkey and Turkish people changed in a positive way after coming here', which can also mean that 'they have already had positive opinions about Turks before coming here'.

33,8% of the Anzac participants identifying themselves as 'liberal' agree that 'their opinion about Turkey and Turks changed in a positive way after coming here' while 53,2% is indecisive in this subject. However, it can be understood that the participants who have a 'liberal' view already had a positive perception about Turks before coming here. Similarly, 15,4% of Anzacs who agree that 'they had a negative view, if not much, about Turks while coming to Turkey' identify themselves as 'liberal' and 86,4% consists of those who see themselves out of liberal view, which shows that the negative perception about Turkish people was quite low among Anzac participants before coming to Gallipoli.

60% of the Anzac participants who do not agree that 'Gallipoli war was not an interfaith war' are 'Christian Catholics' that attract notice with the highest proportion among the other faith groups.

The highest proportion of those who believe that 'Their opinion about Turkey and Turks changed in a positive way after coming here' belongs to 'Christian Catholic' with % 42,3. However, concerning the other questions, the proportion of the faith groups other than 'Christian Catholic' is low in terms of those who had a negative opinion about Turkey and Turks before coming to Turkey.

39,5% of Anzacs who agree that 'Turks are their fellow and friend' are 'Christian Catholic', 25,3% is 'Christian Protestant and Anglican', 13,7% is 'atheist' and 21,6% belongs to 'other' faith groups. The 'atheist' group constitutes 65% of all the faith groups, which is also another striking result. However, the high proportion of participants that believe Turks are their fellows and friends shows that the main trend is in this direction.

Conclusion

Anzacs, who came to Gallipoli to fight an enemy that they did not know well a century ago, see Turkey and Turkish people as friends today no matter what their political trends and faith are. They do not see the Gallipoli War as an interfaith war and accept that Turks won the war. Anzac visitors who have good feelings towards Turkish people and strengthen their positive views here may also play an important role in the development of peace and friendship between their own countries and Turkish Republic.

Key Words: Gallipoli War, Anzac, Turkey and The Turkish perception, politics and faith.

1. Giriş

Anzak sözcüğü, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunda savaşan Avustralya ve Yeni Zelanda Ordu Birlikleri (*Australian and New Zealand Army Corps*) kelimelerinin baş harflerinden meydana gelmiş bir kısaltmadır (*Davidson, 2015, 15*). Ancak bu kısaltma, kısa sürede içerisinde, bir kolordunun adı olmaktan öte, o ordunun içinde görev yapmakta olan bütün askerleri de kapsayan bir anlam kazanarak bir iftihar kaynağı ve bir ortak soyadı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sözcük zamanla daha geniş anlam kazanarak Avustralyalı ve Yeni Zelandalıların genel adı olmuştur.

İngiltere ve Fransa, sömürgeleri altında bulunan yerlerdeki binlerce insanı yoğun propaganda veya zorlama ile I. Dünya Savaşı'na ve bu savaşın bir parçası olan Çanakkale Savaşına getirmiştir. Bu insanlar kendilerine ait olmayan bir mücadele önemli miktarda kayıplar vermişlerdir. Ancak, Çanakkale Savaşı denilince sömürgelerden getirilmiş insanlar arasında şüphesiz en çok söz etmeye değer olanların Anzaklar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü onlar bu savaşta önemli bir rol oynamışlardır (*Hart, 2011, 452*). Yoğun propagandanın sonucu olarak Avustralya ve Yeni Zelanda'dan getirilen askerlerin zihnine Türk düşmanlığı yerleştirildiğini onların anı ve günlüklerinden anlamak mümkün olmaktadır (*Hart, 2011, 53*). Mısır'da kısa bir eğitim sürecinden geçirilen bu askerler, özellikle Çanakkale Cephesi'nde kara savaşlarında kullanılmışlardır. Çok geçmeden Türklerin kendilerine anlatıldığı gibi olmadıklarını öğrenseler de, savaş şartları kendi kurallarını oynamaya devam etmiştir. Gelibolu'da birkaç gün kaldıktan sonra İstanbul'a gitmeyi düşünen Anzaklar, oldukları yerde kalarak aylarca ölümün soğuk yüzünü yaşamak zorunda kalmışlardır (*Davidson, 2015, 3*).

Çanakkale'de kazanmasalar da, millet olabilme yolunda kendileri için tarihi bir öneme sahip olan bu savaşın üzerinden bir asır geçmiştir. Anzaklar geçen bu zaman zarfında Türk askerlerinin ortaya koydukları kahramanlık, mertlik ve centilmenliklerden hep bahsederek gelmişlerdir. Anzakların geçen süre içerisinde, bir asır önce düşman olarak savaştıkları Türklere karşı algılarının oldukça farklı noktada olduğu görülmektedir. Günümüzde Yarımada'yı ziyarete gelen Anzakların büyük çoğunluğunda Türkiye'ye ve Türk insanına karşı olumlu bir bakış açılarının görüldüğü söylenebilir (*Fewster And Others, 2003, 141*). Anzakların geçen süre içerisinde, bir asır önce düşman olarak savaştıkları Türklere karşı algılarının oldukça farklı noktada olduğu görülmektedir. Günümüzde Yarımada'yı ziyarete gelen Anzakların büyük çoğunluğunda Türkiye'ye ve Türk insanına karşı olumlu bir bakış açılarının görüldüğü söylenebilir (*Fewster And Others, 2003, 141*).

2. Anzakların Çanakkale Macerası

Çanakkale Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden biridir. I. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te başlayan ve 11 Kasım 1918'de sona eren düşman olarak ikiye bölünen (*I. Dünya Harbinde Türk Harbi, 1993, 5/1, 5*) Avrupalıların sebep olduğu küresel bir savaştır. II. Dünya Savaşı'na kadar bu savaşa, Dünya Savaşı veya Büyük Savaş denilmiştir. I. Dünya Savaşı, siyasi, ekonomik ve bunlara bağlı olarak özellikle Batılı ülkelerin stratejik üstünlük sağlama hırslarının sebep olduğu bir felaketler silsilesidir. Batı devletlerinin her iki bloğunun savaşı kendilerinin kazanacağından emin planları (*Strachon, 1994, 86-95*) doğrultusunda savaşı yayma istekleri (*Fewster, 2007, 62*) ve öte yandan Osmanlı'nın Balkan Savaşları'nda kaybettiği saygınlığını tekrar sağlayarak kaybedilen topraklarını geri alma arzusu gibi ana sebeplerle güçlü bir dost olarak gördüğü Almanya'nın yanında (*Hart, 2011, 6*) Osmanlı da bu büyük savaşın içinde kendisini bulmuştur. 28 Temmuz'da çatışmalar Avusturya-Macaristan'ın İmparatorluğu'nun Sırbistan'ı işgal etmesiyle başlamış ve 11 Kasım 1918'de Almanya'nın yenilgi mübarekesinin imzalaması ile de bitmiştir.

İtilaf Devletleri, boğazları kontrol altına alarak Osmanlı Devletini saf dışı bırakmak ve zor durumda olan müttefikleri Rusya'ya yardım etmek için (Clayton,1971, 222-223) büyük bir güçle Çanakkale Boğazı önlerine gelmişlerdir. Onlar için Çanakkale Cephesi Almanların gücünü bölecek zor olmayan büyük bir gösteriden ibaretti (Dardanelles Commission, 1997, 4-5). Böylece Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu güneyden de çembere alınmış olacaktı (Corbet, 1926, 114-116). İtilaf devletlerin 18 Mart 1915 günü bu amaçlarla boğazı geçmek için yaptıkları büyük saldırı yenilgiyle sonuçlanmıştır. İngilizler, yenilgiyi Mehmetçiğin direncine değil, bürokratik eksiklik ve stratejik yanlışlıklara bağladılar (Bartlette, 2007, 193). Bunun üzerine Müttefikler, amfibi bir harekâtla Gelibolu'nun hilal şeklinde kuşatılarak deniz yolunun bu şekilde açılmasına karar vermişlerdir.

İngiltere ve Fransa sömürgeleri altında bulunan insanları ve özellikle de Mısır'da kısa bir askeri eğitim sürecinden geçirilmiş olan Avustralya ve Yeni Zelandalıları karadan çıkarma yapmada kullanmak için Çanakkale'ye getirmişlerdir (Davidson, 2015, 14). Müttefikler 25 Nisan 1915 günü değişik noktalardan karaya çıkarma yapmışlardır. Bu çıkarma müttefiklerin 9 Ocak 1916 tarihinde Gelibolu Yarımadası'nı gizlice (Haythornthwaite, 1991,89-90) ve tamamen tahliye ederek geri dönmelerine kadar da devam etmiştir (Bozkurt, 2015, 79-92). Ancak bu savaşın ardından geride her iki taraftan yarım milyon insanın zarar gördüğüne de eklemek gerekmektedir (Chambers,2003, 8). Şehit, kayıp, yaralı ve hasta olmak üzere 251.000 insan Osmanlı ordusundan ve yine aynı şekilde 252.000 insan da Müttefik ordusundan zarar görmüştür (Bartlette, 2007, 38).

Anzaklar, Yarımada'ya bugün Anzak Koyu denilen yerden, 25 Nisan 1915'te (Davidson, 2015,20) çıkarma yaptıktan kısa süre sonra gerçeğin gelmeden önce kendilerine anlatılanlardan oldukça farklı olduğunu görmüşlerdir. Osmanlı askerlerinin direnci, insanlığı, samimiyeti ve canla başla kendi vatanlarını savunması onlarda düşmanlarına karşı önceden oluşturulan duygu ve düşüncelerinin sarsılmasına yol açmıştır (Davidson,2015, 40-41). Ancak geri dönüşü olmayan bu yolda kendilerinin ve vatanlarının şerefi için savaşmaya devam etmişlerdir. Savaş esnasında dönem dönem kendi milletleri hanesine kahramanlık hikâyeleri yazdırmayı da başarmışlardır. Ancak, savaş kendi kurallarını oynamaya devam ederken, Anzaklar da kayıp vermeye devam etmişlerdir. İtilaf Kuvvetleri 9-20 Aralık gecesi Anafartalar ve Arıburnu Cephesi'nden çekilmek zorunda kaldıklarında, geride çoğunluğu ölü olmak üzere 35 binden fazla insan zayıyatı veren Anzaklar, gelecek nesillerine anlatacak bir hikâyeleri olarak memleketlerine geri dönmüşlerdir (Fewster, and Others, 2003, 7).

3. Çanakkale Savaşı'nın Anzaklar İçin Önemi

Çanakkale Savaşı, Avustralya ve Yeni Zelanda toplumları için tarihte yaşanmış önemli bir olay olmaktan öte daha başka bir şeyler ifade etmektedir. Savaş sonunda bu iki ülke, binlerce insanını kaybetse de, Çanakkale Savaşı'nın kendilerine büyük bir ruh ve kimlik kazandırdığı inancıyla niçin bu savaşa geldikleri düşüncesini pek sorgulamazlar (Davidson, 2015, 74). Onları birer millet olma özelliğine ulaştıran en önemli gelişmenin bu savaşta ortaya konan mücadele ve onun sonuçlarının olduğuna inanmaktadırlar (Hart, 2011, 453). Çünkü Çanakkale Savaşı'ndan önce bu iki ülkenin insanı için, üstün ve yenilmez gördükleri İngiltere ordusu emri altında savaşmak büyük bir şeref sayılmaktaydı. Ancak bu savaşta gösterdikleri mücadele ile hem kendilerine güvenleri ortaya çıkmış, hem de İngilizlerin yenilmez olmadığını görmüşlerdir. Bu sebepten, bu iki ülkenin gerçek psikolojik bağımsızlığının Çanakkale Savaşı ile başladığı söylenebilir (Macleod, 2004, 48-49). Zira söz konusu iki ülkede Anzakların Gelibolu'ya ilk çıkarma yaptıkları 25 Nisan Günü (Haythornthwaite, 1991, 39-40) seremonisini, savaşın kaybedenleri olarak, resmi ve coşkulu bir bayram havasında kutlanması bunu göstermektedir (Fester, 2007, 271). Onlar için bu anlamlı Gün her iki ülkede de resmi tatildir. Anzaklar 25 Nisan 1915'i tarihlerinin en önemli günü olarak görürler (Stanley, 2005, 17). O gün her iki ülkede de ulusal tatildir (Chambers, 2003, 8). Avustralya ve Yeni Zelanda'daki her ilde ve her

okulun bahçesinde bir Gelibolu Anıtı görmek mümkündür. Bir Gelibolu müzesinin olmadığı il yok gibidir. Okul müfredatlarında, son zamanlara kadar tek taraflı anlatılsa da, en çok üzerinde durulan ve önem verilen milli konulardan biri olarak Çanakkale Savaşı ve onun kendileri için önemi işlenmektedir. Hem resmi hem de özel çabalarla her yıl binlerce kilometre uzaklıktan binlerce insan Çanakkale'ye gelerek atalarına vefayı ve bu savaşın önemini canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Çanakkale Savaşı'nın Anzakların dünyasında son derece önemli olduğu, 2002 yılında bu savaşın onların hayatta olan son gazisi Alec Campbell'in ölümü üzerine Avustralya'da hayatın adeta durarak son yolcuğunda ona vefaya kilitlenmesinden de anlaşılmaktadır (Fewster And Others, 2003,1).

4. Anzakların Türkiye ve Türk Algısı

Son yıllarda, Anzakların Türk milletini daha yakından tanımaları ve Türk milletinin kendilerine olan pozitif yaklaşımlarını görmeleri, Anzak Günü kutlamalarında savaştan çok savaş günlerinde görülen insani değerlerin öne çıkarılmasına giden yolu aralamıştır. 1915'te birbirleriyle hiçbir meselesi olmadığı halde savaşan bu iki düşmanın, yine aynı şekilde bu savaşın getirmiş olduğu ortak paylaşımların sonucu olarak, siyaset dilinin de değişmesiyle, özel bir yakınlık ve dostluk bağlarını kurarak barışın güzelliklerini yaşamaya başladıkları görülmektedir (Fewster And Others, 2003, 3).

Savaş öncesinde Türklerin, insanlık için tehlikeli varlıklar oldukları konusunda ikna edilerek savaşa getirilen Anzaklar, savaş sırasında gerçeğin hiçte öyle olmadığını anlayarak (ATESE, 1998,3435/15-1) savaştan sonra bu saygıdeğer düşmanla barış için yollar aramaya çalışmışlardır. Özellikle esir düşen Anzaklar, Türklerin kendilerine anlatıldığı gibi barbar olmadıklarını ve Türk askerinin kendilerine oldukça iyi davrandığını bir gerçeğin teslimi olarak günlüklerinde belirteceklerdir. Türklerle ilgili önceden kendilerine verilen bilgilerin yanlışlığını anlarına taşıyan bir Anzak askeri olan J.L. McKinley'in ağzından bu gerçek daha iyi anlaşılmaktadır: "... Gelibolu'nun kan ve duman içindeki savaş alanında tanıdığımız Türk askerini tanıdıktan sonra, onlara hiçbir zaman kin ve nefret beslemedik. Gelibolu'ya giderken onların ne türlü kötü muameleler yapabilecekleri hususunda verilen bilgilere, yapılagelen tüm olumsuz telkinlere karşın, Türk askerinin mert bir savaşçı olduğunu, olaylar içindeki tecrübelerimizle anlamıştık..." (Karay, 1987,108). Geline nokta, bir asır önce Çanakkale'de Osmanlıya karşı savaşan bir düşmandan değil, Türkiye'ye Türk insanına karşı güzel duygular besleyen bir dosttan bahsetmek daha doğru olmaktadır.

5. Yöntem

Bu çalışma, "100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı" isimli proje çalışmanın bir kısmını içermektedir. Uygulama 20 Nisan- 30 Mayıs 2014 tarihleri arasında Gelibolu Yarımadası'nı ziyarete gelen Anzak ziyaretçiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Doğru sonuçlara ulaşabilmek ve katılımcıların endişelerinin giderebilmek için ankete katılan ziyaretçilere çalışmanın amacı anlatılarak samimi ortamların oluşmasına özen gösterilmiştir. Araştırmada önceden hazırlanmış, tam yapılandırılmış bir anket formu kullanılmış, bu anket formları yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır.

Örneklemin büyüklüğü 230 olarak gerçekleşmiştir. Örneklem seçimi şehitlik alanını ziyaret edenlerin genel görüntüsü izlenerek, bu durumu doğru şekilde yansıtacak daha küçük örnek gruplar arasından seçilmiştir. Yaş olarak ortaöğretimin altında kalanlar araştırmanın sıhhati açısından kapsam dışında bırakılmıştır. Ülke, cinsiyet ve yaş sınırlamaları da yine bu hassasiyet dikkate alınarak yapılmıştır. Verilen cevapların samimi ve doğru olduğu varsayılmıştır. Verilerin analizinde ve yorumların yapılmasında bütün bu sınırlılıklar dikkate alınmıştır. Araştırmada, dokümantasyon metodu, yerinde gözlem ve tespit, mülakat, anket gibi yöntem ve teknikler kullanılmıştır.

Örneklem için kullanılan değişkenler arasındaki çapraz tablolar ve ki-kare değerleri çalışma içerisinde verilmiş ve değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı olarak görülenler değerlendirilme konusu yapılmıştır.

6. Bulgular

Tablo 1'deki bulgulardan, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun % 51,3 ile (118 kişi) Avustralyalı ziyaretçilerden oluştuğu görülmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında %54,3 ile (125 kişi) erkek ziyaretçilerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımında ise, en kalabalık grup %29,6 ile (68 kişi) 21-30 yaş arası gruptan oluşmaktadır. Eğitim durumu açısından bakıldığında % 57,8 ile (133 kişi) en yüksek gurubu üniversite-yüksekokul diyenler oluşturmuştur. Meslek açısından ise en yüksek dağılımı % 26,1 ile (60 kişi) işçiler oluşturmaktadır. Sosyo-ekonomik durum açısından katılımcılara bakıldığında da %49,6 ile (114 kişi) durumunu orta gören katılımcıların en yüksek oranı oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların milliyetlerine bağlılıklarının dağılımı açısından en yüksek oranı %74,8 ile (172 kişi) milliyetçi olarak kendilerini tanımlayanların oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların dini yaklaşım açısından dağılımlarındaki en yüksek oranı da %30,9 ile (71 kişi) kendilerini az dindar olarak tanımlayanların oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 1: Örneklemen Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

		N	%
Ülke	Yeni Zelanda	98	42,6
	Avustralya	118	51,3
	Diğer	14	6,1
Cinsiyet	Erkek	125	54,3
	Kadın	105	45
Yaş	20 yaş ve altı	58	25,4
	21-30 yaş arası	68	29,6
	31-40 yaş arası	37	15,9
	41-50 yaş arası	23	9,9
	51 yaş ve üstü	44	19,2
Öğrenim Durumu	İlk-ortaokul	60	6,1
	Yükseköğrenime hazırlık	31	13,5
	Üniversite-yüksekokul	133	57,8
	Diğer	6	2,6
Meslek	İşçi	60	26,1
	Memur	26	11,3
	Öğretmen	20	8,7
	Esnaf/Tüccar	7	3,0
	Evhanımı	8	3,5
	Öğrenci	57	4,8
	Diğer	52	22,6
Sosyo-Ekonomik Durum	Yüksek	14	6,1
	Ortanın üstü	86	37,4

	Orta	114	49,6
	Ortanın altı	12	5,2
	Düşük	4	1,7
Milliyete Bağlılık			
	Aşırı milliyetçi	6	2,6
	Milliyetçi	172	4,8
	Milliyetçi olmayan	18	7,8
	İlgisiz	34	14,7
Dine Yaklaşım			
	Aşırı dindar	9	3,9
	Dindar	54	23,3
	Az dindar	71	30,9
	Din ile ilgisi az	39	17,0
	Dine ilgisiz	57	24,8

Tablo 2. “Siyasi Eğilim” ve “Dinler Arası Savaş” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Dinler Arası Savaş Çapraz İlişkisi			Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi.		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi milliyetçi düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	14	17	31
		% Satır	45,2%	54,8%	100,0%
		% Sütun	22,6%	10,3%	13,7%
		% Toplam	6,2%	7,5%	13,7%
	Hayır	Sayı	48	148	196
		% Satır	24,5%	75,5%	100,0%
		% Sütun	77,4%	89,7%	86,3%
		% Toplam	21,1%	65,2%	86,3%
Toplam		Sayı	62	165	227
		% Satır	27,3%	72,7%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	27,3%	72,7%	100,0%

Tablo 2’den ‘Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olmadığını’ düşünenlerin %10,3’ünün kendisini milliyetçi olarak gören, %89,7’sinin ise milliyetçi olarak görmeyen Anzak katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini siyasi yelpazede ‘milliyetçi’ düşünce içerisinde görmeyen katılımcıların %75 i, Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görmemektedir. Kendilerini siyasi yelpazede ‘milliyetçi’ düşünce içerisinde gören katılımcılarda bu oranın %54,8’de kalması, kendilerini milliyetçi olarak tanımlayan katılımcılar arasında Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görme eğiliminin daha düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir. ‘Milliyetçi’ görüş ve Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan 5,761, $p=0.016<0.05$ değerinin istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler ile kendilerini ‘milliyetçi’ düşüncede görenler arasında anlamlı bir ilişki vardır denebilir.

Tablo 3. “Siyasi Eğilim” ve “Askeri Zafer” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Askeri Zafer Çapraz İlişkisi			Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi milliyetçi düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	16	6	9	31
		% Satır	51,6%	19,4%	29,0%	100,0%
		% Sütun	11,0%	10,9%	37,5%	13,8%
		% Toplam	7,1%	2,7%	4,0%	13,8%
	Hayır	Sayı	129	49	15	193
		% Satır	66,8%	25,4%	7,8%	100,0%
		% Sütun	89,0%	89,1%	62,5%	86,2%
		% Toplam	57,6%	21,9%	6,7%	86,2%
Toplam		Sayı	145	55	24	224
		% Satır	64,7%	24,6%	10,7%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	64,7%	24,6%	10,7%	100,0%

Siyasi açıdan ‘milliyetçi’ bir dünya görüşüne sahip olduğunu söyleyenlerin; %51,6’sı ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılmadıklarını ifade ederlerken, %29’u bu görüşe katıldıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir bakışla, siyasi açıdan milliyetçi bir dünya görüşüne sahip olmadığını söyleyenlerin; %66,8’i ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılmadıklarını ifade ederlerken, bu görüşe katıldıklarını ifade edenlerin oranı 7,8’de kalmıştır. Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık görüşünde olanların %37,5’i milliyetçi olduklarını ifade ederken, %62,5’i milliyetçi dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu duruma göre, ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ diyenlerin oranının ‘milliyetçi’ olmayanlar arasında daha yüksek olduğu söylenebilir. ‘Milliyetçi’ görüş ve Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazanılıp kazanılmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfi bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=12, 621, $p=0.002<0.05$ değerinin istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazanılıp kazanılmadığı konusundaki görüşler ile ‘milliyetçi’ arasında anlamlı bir ilişki vardır denebilir.

Tablo 4. “Siyasi Eğilim” ve “Askeri Zafer” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Askeri Zafer Çapraz İlişkisi			Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi muhafazakâr düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	31	4	2	37
		% Satır	83,8%	10,8%	5,4%	100,0%
		% Sütun	21,4%	7,3%	8,3%	16,5%
		% Toplam	13,8%	1,8%	0,9%	16,5%
	Hayır	Sayı	114	51	22	187
		% Satır	61,0%	27,3%	11,8%	100,0%
		% Sütun	78,6%	92,7%	91,7%	83,5%
		% Toplam	50,9%	22,8%	9,8%	83,5%
Toplam		Sayı	145	55	24	224
		% Satır	64,7%	24,6%	10,7%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	64,7%	24,6%	10,7%	100,0%

Tablo 4’ten ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılan Anzakların %8,3’ü kendilerini muhafazakâr olarak değerlendirirken, %91,7’si muhafazakâr

olmadıklarını ifade etmişlerdir. ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılmayanların, %21,4’ü kendilerini muhafazakâr olarak görmekte, % 78,6’sı ise muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmektedirler. Siyasi açıdan muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olduğunu söyleyenlerin, %83,8’i bu görüşe katılmadıklarını ifade ederlerken, %5,4’ü bu görüşe katıldıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir okumayla, siyasi açıdan muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olmadığını söyleyenlerin, %61,0’ı ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılmadıklarını ifade ederlerken, bu görüşe katıldıklarını ifade edenlerin oranı 11,8’de kalmıştır. Bu duruma göre, ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılmayanların ‘muhafazakâr’ olmayanlar arasında daha yüksek olduğu söylenebilir. ‘Muhafazakâr’ görüş ve Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazanılıp kazanılmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=7,060, $p=0.029<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazanılıp kazanılmadığı konusundaki görüşler ile kendilerini ‘muhafazakâr’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişki vardır denebilir.

Tablo 5. “Siyasi Eğilim” ve “Türkleri Dost Görme” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Dostluk Çapraz İlişkisi			Türkler bizim için dost ve arkadaşır			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi muhafazakâr düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	0	1	37	38
		% Satır	0,0%	2,6%	97,4%	100,0%
		% Sütun	0,0%	2,9%	19,5%	16,5%
		% Toplam	0,0%	0,4%	16,1%	16,5%
	Hayır	Sayı	6	33	153	192
		% Satır	3,1%	17,2%	79,7%	100,0%
		% Sütun	100,0%	97,1%	80,5%	83,5%
		% Toplam	2,6%	14,3%	66,5%	83,5%
Toplam		Sayı	6	34	190	230
		% Satır	2,6%	14,8%	82,6%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	2,6%	14,8%	82,6%	100,0%

Tablo 5’ten, kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak tanımlayan Anzak katılımcıların %97,4’ü ‘Türkleri dost ve arkadaş’ olarak kabul ederken, %2,9’u bu konuda kararsız olduklarını ifade etmektedirler. Tablodan, kendilerini ‘muhafazakâr’ siyasal görüş içerisinde görmeyen katılımcıların %79,7’sinin ‘Türkleri dost ve arkadaş’ olarak kabul ettikleri, %3,1’inin bu görüşü kabul etmedikleri ve %17,2’sinin de bu konuda kararsız kaldıkları görülmektedir. Elde edilen bu verilerden hareketle ankete katılan Anzak katılımcılardan siyasal görüşlerini ‘muhafazakâr’ olarak beyan edenlerin büyük çoğunluğunun Türk milletini dost ve arkadaş olarak gördükleri sonucuna varmak mümkündür denebilir. ‘Muhafazakâr’ görüş ve Türkleri dost ve arkadaş olarak görüp görmeme konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare = 6,953, $p=0.031<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Türkleri dost ve arkadaş olarak görüp görmeme düşüncesi ile kendilerini ‘muhafazakâr’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 6. “Siyasi Eğilim” ve “Türklere Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Türklere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya geldikten sonra Türkiye ve Türklere bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi muhafazakâr düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	16	22	38
		% Satır	42,1%	57,9%	100,0%
		% Sütun	12,1%	22,7%	16,6%
		% Toplam	7,0%	9,6%	16,6%
	Hayır	Sayı	116	75	191
		% Satır	60,7%	39,3%	100,0%
		% Sütun	87,9%	77,3%	83,4%
		% Toplam	50,7%	32,8%	83,4%
		Sayı	132	97	229
		% Satır	57,6%	42,4%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	57,6%	42,4%	100,0%

Tablo 6’dan, kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak tanımlayan Anzak katılımcıların %57,9’u ‘Türkiye’ye geldikten sonra Türkiye’ye ve Türklere karşı bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değiştiğini’ ifade ederken, %42,1’inin ise bu görüşte olmadıkları veya kararsız kaldıkları görülmektedir. Kendilerini siyasal olarak ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde görmeyen Anzak katılımcıların %60,7’si bu düşünceye katılmazken, %39,3’ü de bu düşünceyi kabul etmektedirler. Bu verilerden hareketle, Çanakkale şehitliğini ziyarete gelen Anzak katılımcılardan kendilerini ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde görenlerin çoğunluğunun ziyaretten öncekine göre Türklere karşı düşünlerinin olumlu yönde değiştiği söylenebilir. ‘Muhafazakâr’ görüş ve buraya geldikten sonra Türkiye ve Türklere bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişip değişmediği konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare=4,504$, $p=0.034<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya geldikten sonra Türkiye ve Türklere bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişip değişmediği düşüncesi ile kendilerini ‘muhafazakâr’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 7. “Siyasi Eğilim” ve “Türklere Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Türklere Düşman Görmeme Çapraz İlişkisi			99 yıl önce savaştığımız Türklere düşman olarak görmüyorum		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi muhafazakâr düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	2	36	38
		% Satır	5,3%	94,7%	100,0%
		% Sütun	5,4%	18,8%	16,6%
		% Toplam	0,9%	15,7%	16,6%
	Hayır	Sayı	35	156	191
		% Satır	18,3%	81,7%	100,0%
		% Sütun	94,6%	81,2%	83,4%
		% Toplam	15,3%	68,1%	83,4%
Toplam	Sayı	37	192	229	
	% Satır	16,2%	83,8%	100,0%	
	% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	16,2%	83,8%	100,0%	

Tablo 7’den, ankete katılan Anzaklardan kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak tanımlayanların %94,7’si ‘99 yıl önce savaştıkları Türkleri düşman olarak görmedikleri’ düşüncesinde olduklarını ifade etmişlerken, %5,3’ünün ise bu görüşte olmadıkları ya da kararsız kaldıkları görülmektedir. Aynı şekilde kendilerini ‘muhafazakâr’ düşüncenin dışında görenlerin %81,3’ü de aynı konuda olumlu cevap vermişken, sadece %18,3’ü olumsuz düşüncede olduklarını ya da kararsız kaldıklarını belirtmektedirler. Bu veriler, ‘muhafazakâr’ siyasi düşünceye sahip olan Anzak katılımcılar arasında ‘99 yıl önce savaştığımız Türkleri düşman olarak görmüyorum’ anlayışının oranının oldukça yüksek olduğunu göstermekle birlikte, bu düşüncenin Anzak katılımcılarda dini siyasi görüşleri ne olursa olsun genel olarak yüksek oranda seyrettiği görülmektedir. ‘Muhafazakâr’ görüş ve 99 yıl önce savaşılan Türkleri düşman olarak görüp görmeme konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare =3,991, $p=0.046<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, 99 yıl önce savaşılan Türkleri düşman olarak görüp görmeme düşüncesi ile kendilerini ‘muhafazakâr’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 8. “Siyasi Eğilim” ve “Askeri Zafer” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Askeri Zafer Savaş Çapraz İlişkisi			Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi sosyal demokrat düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	41	5	3	49
		% Satır	83,7%	10,2%	6,1%	100,0%
		% Sütun	28,3%	9,1%	12,5%	21,9%
		% Toplam	18,3%	2,2%	1,3%	21,9%
	Hayır	Sayı	104	50	21	175
		% Satır	59,4%	28,6%	12,0%	100,0%
		% Sütun	71,7%	90,9%	87,5%	78,1%
		% Toplam	46,4%	22,3%	9,4%	78,1%
Toplam		Sayı	145	55	24	224
		% Satır	64,7%	24,6%	10,7%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	64,7%	24,6%	10,7%	100,0%

Tablo 8’den, kendilerini ‘sosyal demokrat’ olarak tanımlayan Anzak katılımcıların, %83,7’si ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşünü kabul etmeyen katılımcılardan oluşmakta iken, sosyal demokrat dünya görüşüne sahip olanların sadece %6,1’i bu görüşe katılmaktadır. Buna karşılık, kendilerini ‘sosyal demokrat’ düşüncenin dışında gören katılımcıların %59,4’ü bu görüşe katılmayandan oluşmakta iken, bu görüşe katılanların oranının %12,0 olduğu görülmektedir. ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılanların %12,5’i kendilerini ‘sosyal demokrat’ olarak değerlendirirken, %87,5’ de ‘sosyal demokrat’ olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu düşünceye katılmayanların, %28,3’ü kendilerini sosyal demokrat olarak görmekte, % 71,7’i ise sosyal demokrat dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade edenlerden oluşmaktadır. Bu verilerden hareketle, kendilerini ‘sosyal demokrat’ olarak nitelendiren Anzak katılımcıların büyük çoğunluğunun Çanakkale Savaşı’nın galibi olarak Türkleri gördükleri söylenebilir. ‘Sosyal demokrat’ görüş ve 99 yıl önce savaşılan Türkleri düşman olarak görüp görmeme konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=9,970, $p=0.007<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, 99 yıl önce savaşılan Türkleri düşman olarak görüp görmeme

düşüncesi ile kendilerini ‘sosyal demokrat’ anlayışta görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 9. “Siyasi Eğilim” ve “Türklere Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Türklere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı			Total
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi sosyal demokrat düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	46	1	4	51
		% Satır	90,2%	2,0%	7,8%	100,0%
		% Sütun	26,6%	3,4%	15,4%	22,4%
		% Toplam	20,2%	0,4%	1,8%	22,4%
	Hayır	Sayı	127	28	22	177
		% Satır	71,8%	15,8%	12,4%	100,0%
		% Sütun	73,4%	96,6%	84,6%	77,6%
		% Toplam	55,7%	12,3%	9,6%	77,6%
Total		Sayı	173	29	26	228
		% Satır	75,9%	12,7%	11,4%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	75,9%	12,7%	11,4%	100,0%

Tablo 9’den, kendilerini ‘sosyal demokrat’ olarak tanımlayan Anzak katılımcıların; %90,2’si ‘buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı’ görüşüne katılmayan katılımcılardan oluşmakta iken, %7,8’i bu görüşe katıldıklarını belirtmektedirler. ‘Buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı’ görüşüne katılanların %15,4’ sosyal demokrat iken, %84,6’sı ise kendilerini sosyal demokrat düşüncenin dışında görenlerden oluşmaktadır. Aynı düşünceye katılmayanların %26,6’sı sosyal demokrat düşünceye sahip olanlardan oluşmakta iken, bu görüşe katılmayanların %73,4 de kendilerini sosyal demokrat düşüncenin dışında görenlerden oluşmaktadır. Buradan hareketle, sosyal demokrat dünya görüşüne sahip olan Anzak katılımcıların büyük çoğunluğunun Çanakkale şehitliğini ziyarete gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz duygular taşımadıklarını söylemek mümkün olmaktadır. ‘Sosyal demokrat’ görüş ve buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz duyguların bulunup bulunmaması konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=8,484, $p=0.014<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışın bulunup bulunmaması konusundaki görüşler ile kendilerini ‘sosyal demokrat’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 10. “Siyasi Eğilim” ve “Türklere Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Türklere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya geldikten sonra Türkiye’ye ve Türklere bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi sosyal demokrat düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	15	24	13	52
		% Satır	28,8%	46,2%	25,0%	100,0%
		% Sütun	38,5%	25,8%	13,4%	22,7%
		% Toplam	6,6%	10,5%	5,7%	22,7%
	Hayır	Sayı	24	69	84	177
		% Satır	13,6%	39,0%	47,5%	100,0%
		% Sütun	61,5%	74,2%	86,6%	77,3%
		% Toplam	10,5%	30,1%	36,7%	77,3%
Toplam		Sayı	39	93	97	229

	% Satır	17,0%	40,6%	42,4%	100,0%
	% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam	17,0%	40,6%	42,4%	100,0%

Tablo 10'dan, kendilerini 'sosyal demokrat' olarak tanımlayan Anzak katılımcıların; %25,0'ı 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki olumlu yönde değişti' görüşüne katılırken, % 46,2'sinin bu konuda kararsız oldukları, %28,8'inin de bu görüşe katılmadıkları görülmektedir. 'Buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki olumlu yönde değişti' görüşünde olan Anzak katılımcıların %13,4'ünün kendilerini sosyal demokrat olarak niteleyen katılımcılardan oluştuğu, %86,6'sının ise kendilerini sosyal demokrat olarak görmeyen katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Ancak 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki olumlu yönde değiştiği' görüşü, diğer sorulara verilen cevaplardan da hareketle 'buraya gelmeden önce de zaten Türklere karşı görüşüm olumluydu' şeklinde de okunabileceğinden, bu görüşe katılan sosyal demokrat düşüncedeki Anzak katılımcıların oranının daha yüksek olabileceği düşünülebilir. 'Sosyal demokrat' görüş ve buraya geldikten sonra Türkiye ve Türklere bakış açısının gelmeden önceki olumlu yönde değişip değişmediği konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare =10,809, p=0.004<0.05 değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya geldikten sonra Türkiye ve Türklere bakış açısının gelmeden önceki olumlu yönde değişip değişmediği konusundaki görüşler ile kendilerini 'sosyal demokrat' dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 11. “Siyasi Eğilim” ve “Türklere Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Türklere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya geldikten sonra Türkiye’ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki olumlu yönde değişti			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi liberal düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	10	41	26	77
		% Satır	13,0%	53,2%	33,8%	100,0%
		% Sütun	25,6%	44,1%	26,8%	33,6%
		% Toplam	4,4%	17,9%	11,4%	33,6%
	Hayır	Sayı	29	52	71	152
		% Satır	19,1%	34,2%	46,7%	100,0%
		% Sütun	74,4%	55,9%	73,2%	66,4%
		% Toplam	12,7%	22,7%	31,0%	66,4%
Toplam		Sayı	39	93	97	229
		% Satır	17,0%	40,6%	42,4%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	17,0%	40,6%	42,4%	100,0%

Tablo 11'den, 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki olumlu yönde değişti' görüşüne katılmayan Anzakların %25,6'sının kendilerini 'liberal' olarak niteleyen katılımcılardan oluştuğu, %74,4'ünün ise kendilerini 'liberal' düşüncede görmeyen katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini 'liberal' olarak tanımlayan Anzak katılımcıların; %33,8'i 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki olumlu yönde değişti' görüşüne katılırken, % 53,2'sinin bu konuda kararsız oldukları, %13,0'nın da bu görüşe katılmadıkları görülmektedir. Bu düşünceye katılıp katılmama konusunda kararsızların bu kadar yüksek olması, Anzakların zaten buraya gelmeden önce de Türklerle ilgili olumlu yönde duygu ve düşüncelere sahip oldukları şekilde de anlaşılabilir. 'Liberal' görüş ve buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açısının gelmeden önceki olumlu yönde değişip

değişmediği konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare = 7,696$, $p=0.021 < 0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değip değişmediği konusundaki görüşler ile kendilerini 'liberal' dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 12. “Siyasi Eğilim” ve “Türklere Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasi Eğilim ve Türklere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi liberal düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	73	4	77
		% Satır	94,8%	5,2%	100,0%
		% Sütun	36,1%	15,4%	33,8%
		% Toplam	32,0%	1,8%	33,8%
	Hayır	Sayı	129	22	151
		% Satır	85,4%	14,6%	100,0%
		% Sütun	63,9%	84,6%	66,2%
		% Toplam	56,6%	9,6%	66,2%
Toplam		Sayı	202	26	228
		% Satır	88,6%	11,4%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	88,6%	11,4%	100,0%

Tablo 12'den, 'Türkiye'ye gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı' görüşüne katılan Anzakların %15,4'ü kendilerini 'liberal' dünya görüşü içerisinde nitelendirirken, %84,6'sı da kendilerini siyasi olarak liberal düşüncenin dışında görenlerden oluştuğu görülmektedir. 'Liberal' bir dünya görüşüne sahip olduklarını ifade edenlerin, %94,8'inin 'Türkiye'ye gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakış açım vardı' düşüncesine katılmayan veya bu konuda kararsız olan katılımcılardan oluşmasına karşın, 'liberal' düşüncede olup olumsuz bakış açısına sahip olduklarını ifade edenlerin oranı sadece %5,2'dir. Bu verilerden hareketle, 'buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı' düşüncesinin kendilerini 'liberal' siyasal düşünce içerisinde gören Anzaklar arasında oldukça düşük olduğu söylenebilir. 'Liberal' görüş ve buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışın olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare=4,436$, $p=0.035 < 0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışın olup olmadığı konusundaki görüşler ile kendilerini 'liberal' dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişki vardır denebilir.

Tablo 13. “İnanç Biçimi” ve “Dinler Arası Savaş Görme” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

İnanç ve Dinler Arası Savaş Çapraz İlişkisi			Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi.			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Kendilerini ait gördükleri inanç biçimi	Hristiyan Katolik	Sayı	18	7	61	86
		% Satır	20,9%	8,1%	70,9%	100,0%
		% Sütun	60,0%	21,9%	37,0%	37,9%
		% Toplam	7,9%	3,1%	26,9%	37,9%
		Sayı	2	8	47	57
		% Satır	3,5%	14,0%	82,5%	100,0%

	Hristiyan Protestan ve Anglikan	% Sütun	6,7%	25,0%	28,5%	25,1%
		% Toplam	0,9%	3,5%	20,7%	25,1%
	Ateist	Sayı	4	6	30	40
		% Satır	10,0%	15,0%	75,0%	100,0%
		% Sütun	13,3%	18,8%	18,2%	17,6%
		% Toplam	1,8%	2,6%	13,2%	17,6%
	Diğer	Sayı	6	11	27	44
		% Satır	13,6%	25,0%	61,4%	100,0%
		% Sütun	20,0%	34,4%	16,4%	19,4%
		% Toplam	2,6%	4,8%	11,9%	19,4%
	Toplam	Sayı	30	32	165	227
		% Satır	13,2%	14,1%	72,7%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	13,2%	14,1%	72,7%	100,0%

Tablo 13'ten, 'Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi' görüşüne katılmayan Anzakların %60,0'ının 'Hristiyan Katolik', %6,7'sinin 'Hristiyan Protestan ve Anglikan', %13,3'ünün 'ateist' ve %20,0'mın da 'diğer' inanç biçimlerine sahip oldukları görülmektedir. İnanç biçimlerini 'Hristiyan Protestan ve Anglikan' olarak gören katılımcıların %82,5'i bu savaşın dinler arası bir savaş olduğunu kabul etmezken, aynı inanç biçimine sahip katılımcıların sadece %3,5'i bu savaşın dinler arası bir savaş olduğu düşüncesine sahiptirler. Veriler, 'Hristiyan-Katolik' inanç anlayışına sahip olan Anzak katılımcılar arasında Çanakkale Savaşı'nı dinler arası bir savaş olarak görme eğiliminin daha yüksek olduğu, buna karşılık 'Hristiyan Protestan-Anglikan' inanç biçimine sahip olanlar arasında ise bu düşüncenin yüksek oranda kabul görmediği şeklinde yorumlanabilir. 'İnanç biçimi' ile Çanakkale Savaşı'nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare=15,745$, $p=0.015<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale Savaşı'nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler ile 'inanç biçimleri' arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söz edilebilir.

Tablo 14. "İnanç Biçimi" ve "Türlere Bakış Açısı" Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

İnanç ve Türlere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya gelirken Türlere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı			Toplam
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Kendilerini ait gördükleri inanç biçimi	Hristiyan Katolik	Sayı	64	12	9	85
		% Satır	75,3%	14,1%	10,6%	100,0%
		% Sütun	37,0%	41,4%	34,6%	37,3%
		% Toplam	28,1%	5,3%	3,9%	37,3%
	Hristiyan Protestan ve Anglikan	Sayı	42	14	2	58
		% Satır	72,4%	24,1%	3,4%	100,0%
		% Sütun	24,3%	48,3%	7,7%	25,4%
		% Toplam	18,4%	6,1%	0,9%	25,4%
	Ateist	Sayı	28	2	10	40
		% Satır	70,0%	5,0%	25,0%	100,0%
		% Sütun	16,2%	6,9%	38,5%	17,5%
		% Toplam	12,3%	0,9%	4,4%	17,5%
	Diğer	Sayı	39	1	5	45
		% Satır	86,7%	2,2%	11,1%	100,0%
		% Sütun	22,5%	3,4%	19,2%	19,7%
		% Toplam	17,1%	0,4%	2,2%	19,7%

Toplam	Sayı	173	29	26	228
	% Satır	75,9%	12,7%	11,4%	100,0%
	% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam	75,9%	12,7%	11,4%	100,0%

Tablo 14'ten, 'Türkiye'ye gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakış açım vardı' görüşüne katılan Anzakların %34,6'sının 'Hristiyan-Katolik', %7,7'sinin 'Hristiyan Protestan-Anglikan', %38,5'inin 'ateist' ve %19,2'sinin de 'diğer' inanç anlayışlarına sahip oldukları görülmektedir. Veriler, 'Türkiye'ye gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı' düşüncesine katılanlar arasında en düşük oranı, inanç biçimlerini 'Hristiyan Protestan ve Anglikan' olarak gören Anzak katılımcılardan oluştuğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak genel olarak bütün inanç biçimleri arasında bu düşünceye katılmayanların oranının yüksek olmadığı söylenebilir. 'İnanç biçimi' ve Türkiye'ye gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışın olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare=22,573$, $p=0.001<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışın olup olmadığı konusundaki görüşler ile 'inanç biçimleri' arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söz edilebilir.

Tablo 15. "İnanç Biçimi" ve "Türklere Bakış Açısı Değişkenleri" Arasındaki İlişkinin Analizi

İnanç ve Türklere Bakış Çapraz İlişkisi			Buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Kendilerini ait gördükleri inanç biçimi	Hristiyan Katolik	Sayı	45	41	86
		% Satır	52,3%	47,7%	100,0%
		% Sütun	34,1%	42,3%	37,6%
		% Toplam	19,7%	17,9%	37,6%
	Hristiyan Protestan ve Anglikan	Sayı	29	29	58
		% Satır	50,0%	50,0%	100,0%
		% Sütun	22,0%	29,9%	25,3%
		% Toplam	12,7%	12,7%	25,3%
	Ateist	Sayı	23	17	40
		% Satır	57,5%	42,5%	100,0%
		% Sütun	17,4%	17,5%	17,5%
		% Toplam	10,0%	7,4%	17,5%
	Diğer	Sayı	35	10	45
		% Satır	77,8%	22,2%	100,0%
		% Sütun	26,5%	10,3%	19,7%
		% Toplam	15,3%	4,4%	19,7%
Toplam	Sayı		132	97	229
	% Satır		57,6%	42,4%	100,0%
	% Sütun		100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam		57,6%	42,4%	100,0%

Tablo 15'ten, 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti' görüşüne katılanların, % 42,3'ünün 'Hristiyan Katolik', 29,9'unun 'Hristiyan Protestan ve Anglikan', %17,5'inin 'ateist' ve %10,3'ünün de 'diğer' inanç biçimlerine sahip katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Bu görüşe katılan inanç biçimleri arasında en yüksek oranı 'Hristiyan-Katolik' inancına sahip olanların oluşturması, bu inanç biçime sahip olanların Türkiye'ye geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere olan bakış açılarının olumlu yönde değiştiği

şeklinde anlaşılabilir. Öte yandan, diğer başka sorular göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında, ‘Hristiyan-Katolik’ inancının dışındaki inanç biçimlerinin Türkiye’ye gelmeden önce de Türkiye’ye ve Türklere karşı olumsuz bakanların oranının zaten düşük olduğu şeklinde de anlaşılabilir. ‘İnanç biçimleri’ ve buraya geldikten sonra Türkiye ve Türklere bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişip değişmediği konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare =9,856, $p=0.020<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya geldikten sonra Türkiye’ye ve Türklere bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişip değişmediği konusundaki görüşler ile ‘inanç biçimleri’ arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

Tablo 16. “İnanç Biçimi” ve “Türkleri Dost Görme” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

İnanç ve Türklere Bakış			Türkler bizim için dost ve arkadaşır		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Kendilerini ait gördükleri inanç biçimi	Hristiyan Katolik	Sayı	12	75	87
		% Satır	13,8%	86,2%	100,0%
		% Sütun	30,0%	39,5%	37,8%
		% Toplam	5,2%	32,6%	37,8%
	Hristiyan Protestan ve Anglikan	Sayı	10	48	58
		% Satır	17,2%	82,8%	100,0%
		% Sütun	25,0%	25,3%	25,2%
		% Toplam	4,3%	20,9%	25,2%
	Ateist	Sayı	14	26	40
		% Satır	35,0%	65,0%	100,0%
		% Sütun	35,0%	13,7%	17,4%
		% Toplam	6,1%	11,3%	17,4%
	Diğer	Sayı	4	41	45
		% Satır	8,9%	91,1%	100,0%
		% Sütun	10,0%	21,6%	19,6%
		% Toplam	1,7%	17,8%	19,6%
Toplam	Sayı		40	190	230
	% Satır		17,4%	82,6%	100,0%
	% Sütun		100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam		17,4%	82,6%	100,0%

Tablo 16’den, ‘Türkler bizim için dost ve arkadaşır’ görüşüne katılan Anzakların, %39,5’inin ‘Hristiyan Katolik’, %25,3’ünün ‘Hristiyan Protestan ve Anglikan’, %13,7’sinin ‘ateist’ ve %21,6’sının da ‘diğer’ inanç biçimlerine sahip katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların kendilerini ait gördükleri inanç grupları arasından ‘diğer’ inanç biçimine kendilerini ait görenlerin %91,1 ile ‘Türkler bizim için dost ve arkadaşır’ düşüncesine katılanların en yüksek oranını oluşturmuşken, %65,0 ile aynı düşünceye katılanların en düşük oranını da ‘ateist’ inanç biçimine ait olanlar oluşturmaktadır. Bu verilerden hareketle, Anzak katılımcılar arasındaki inanç biçimlerinin her kategorisi arasında “Türkler bizim için dost ve arkadaşır” düşüncesine katılımın yüksek olması, ana eğilimin bu doğrultuda olduğu şeklinde yorumlanabilir. ‘Ait olunan inanç biçimleri’ ve Türklerin kendileri için dost ve arkadaş olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=11,682, $p=0.009<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Türkleri dost ve

arkadaş olarak görüp görmeme konusundaki görüşler ile ‘ait olunan inanç biçimi’ arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, “100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı” adlı projenin Anzaklara dönük bölümünün bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, 20-30 Nisan 1914 tarihleri arasında sahada 230 Anzak katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Anzakların siyasi ve inanç eğilimlerine göre Türkiye ve Türk insanı ile ilgili verdikleri cevaplar çapraz analize tabi tutularak bir anlamlılık ilişkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bir asır önce Osmanlı ile hiçbir meselesi olmadığı halde Çanakkale’ye düşman olarak gelen Anzakların, bir asır sonra yine aynı savaşın getirmiş olduğu ortak paylaşımların sonucu olarak Türkiye’ye ve Türk insanına karşı algılarının oldukça değiştiğini bu çalışmada görmek mümkün olmaktadır. Bir asır önce insanlık için tehlikeli varlıklar olarak öğretildikleri Türklerle savaşımaya gelen Anzaklar, bugün itibarıyla genel olarak Türk insanını dost olarak görmektedirler.

‘Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olmadığını’ düşünenlerin %10,3’ünün kendilerini milliyetçi olarak tanımlamaları ve %89,7’sinin ise milliyetçi olarak görmeyen Anzak katılımcılardan oluşması, milliyetçi Anzak katılımcılar arasında Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görme eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Buna karşılık ‘milliyetçi’ bir dünya görüşüne sahip olduğunu söyleyen katılımcıların; %51,6’sının ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılmaması ve bu görüşe katıldıklarını ifade edenlerin %29’da kalması, milliyetçi görüşe sahip olan Anzak katılımcıların yoğunlukla bu savaşın Türklerin kazandığını kabul ettiğini göstermiştir.

‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşüne katılan Anzaklar arasında kendilerini “muhafazakâr” olarak tanımlayanların sadece %8,3’te kalması, buna karşılık “muhafazakâr” olmadıklarını ifade edenlerin %91,7’lerde olması, “muhafazakâr” görüşe sahip olanlar arasında Çanakkale Savaşı’nı Türklerin kazandığı algısının daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, aynı siyasal görüşe sahip olan katılımcıların %97,4’ünün ‘Türkleri dost ve arkadaş’ olarak kabul ettiğini ve sadece %2,9’unun bu konuda kararsız oldukları da görülmüştür. Çanakkale Savaşı’nı Türklerin kazandığını konusunda kanaatleri olumsuz olsa da, kendilerini “muhafazakâr” olarak tanımlayan Anzak katılımcıların ezici çoğunluğunun Türk milletini dost ve arkadaş olarak algıladıkları da görülmektedir.

Çalışmadan çıkan diğer bir sonuç da, kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak tanımlayan Anzak katılımcıların %57,9’u ‘Türkiye’ye geldikten sonra Türkiye’ye ve Türklere karşı bakış açılarının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değiştiğini’ ifade etmeleridir. Kendilerini siyasal olarak ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde görmeyen Anzak katılımcıların %60,7’sinin bu düşünceye katılmaması, Çanakkale şehitliğini ziyarete gelen Anzak katılımcılardan kendilerini ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde görenlerin çoğunluğunun ziyaretten öncekine göre Türklere karşı düşüncelerinin olumlu yönde değiştiğini göstermektedir. Aynı siyasal görüşe sahip onların %94,7’sinin ‘99 yıl önce savaştıkları Türkleri düşman olarak görmedikleri’ düşüncesinde katılmaları kendilerini ‘muhafazakâr’ düşüncenin dışında görenlerin de %81,3’ü de aynı konuda olumlu cevap vermesi, ‘muhafazakâr’ siyasal düşünceye sahip olan Anzak katılımcılar arasında bu algı daha yüksek olmakla birlikte bütün Anzak katılımcılarda siyasi görüşleri ne olursa olsun ‘99 yıl önce savaştıkları Türkleri düşman olarak görmedikleri’ düşüncesinin hakim olduğu anlaşılmıştır.

Kendilerini ‘sosyal demokrat’ olarak tanımlayan Anzak katılımcıların, %83,7’si ‘Çanakkale’de askeri açıdan Türklere karşı bir zafer kazandık’ görüşünü kabul etmeyen katılımcılardan oluşması, buna karşılık, kendilerini aynı siyasal düşüncenin dışında gören

katılımcıların %59,4'ünün bu görüşe katılmaması, diğer siyasi düşüncelere oranla kendilerini 'sosyal demokrat' olarak nitelendiren Anzak katılımcıların daha büyük çoğunluğunun Çanakkale Savaşı'nın galibi olarak Türkleri gördükleri sonucuna varılabilir.

Çalışmadan çıkan diğer bir sonuç da yine kendilerini 'sosyal demokrat' olarak nitelendiren Anzak katılımcıların; %90,2'sinin 'buraya gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı' görüşüne katılmamış olmalarıdır. 'Sosyal demokrat' düşüncede olan Anzak katılımcıların; sadece %25,0'ının 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açılarının gelmeden önceki göre olumlu yönde değişti' görüşüne katılmaları, 'buraya gelmeden önce de zaten Türklere karşı görüşüm olumluydu' şeklinde de okunabileceği diğer sorulara verilen cevaplardan da hareketle ulaşılabilecek bir sonuç olarak görülmektedir.

Kendilerini 'liberal' olarak tanımlayan Anzak katılımcıların; %33,8'inin 'buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki göre olumlu yönde değişti' görüşüne katılırken, % 53,2'sinin bu konuda kararsız olması, yine aynı şekilde "liberal" düşünceye sahip olan katılımcıların da buraya gelmeden önce Türklerle ilgili olumlu yönde duygu ve düşüncelere sahip oldukları diğer sorulardan hareketle ulaşılan bir sonuç olarak ortada durmaktadır. Aynı şekilde, 'Türkiye'ye gelirken Türklere karşı az da olsa olumsuz bir bakışım vardı' görüşüne katılan Anzakların %15,4'ünün kendilerini 'liberal' dünya görüşü içerisinde nitelendirmesi ve %84,6'sının da kendilerini siyasi olarak liberal düşüncenin dışında görenlerden oluşması, "liberal" düşüncede olan Anzak katılımcılar arasında Çanakkale'ye gelmeden önce Türk insanına karşı olumsuz algının oldukça düşük olduğu sonucuna götürmektedir.

Çalışmanın bir başka dikkat çeken sonucu da, Anzak katılımcıların inanç biçimlerine göre Çanakkale savaşı ve Türkiye algısıdır. 'Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi' görüşüne katılmayan Anzak katılımcıların %60,0'ının, %6,7'sinin 'Hristiyan Protestan ve Anglikan', %13,3'ünün 'ateist' ve %20,0'ının da 'diğer' inanç biçimlerine sahip olanlardan oluştuğu görülmüştür. Bu savaşı dinler arası bir savaş olarak görme eğiliminin en çok 'Hristiyan Katolik' inanç biçimine sahip olduğunu belirten Anzak katılımcılardan oluştuğunu belirtmek gerekmektedir.

'Buraya geldikten sonra Türkiye'ye ve Türklere bakış açım gelmeden önceki göre olumlu yönde değişti' görüşüne katılanlardan en yüksek grubu, % 42,3 ile yine inanç biçimlerini 'Hristiyan Katolik' olarak nitelendirenlerin oluşturduğu görülmüştür. Ancak, diğer başka sorular göz önüne alındığında, 'Hristiyan-Katolik' inancının dışındaki inanç biçimlerinin Türkiye'ye gelmeden önce de Türkiye'ye ve Türklere karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olanlarının oranının düşük olduğu belirtilmelidir.

'Türkler bizim için dost ve arkadaşır' görüşüne katılan Anzakların, %39,5'inin 'Hristiyan Katolik', %25,3'ünün 'Hristiyan Protestan ve Anglikan', %13,7'sinin 'ateist' ve %21,6'sının da 'diğer' inanç biçimlerine sahip katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların kendilerini ait gördükleri inanç grupları arasından 'ateist' inanç biçimine kendilerini ait görenlerin %65,0 ile en yüksek oranı oluşturmaları çalışmanın dikkat çekici sonuçlarından bir diğerini oluşturmuştur. Ancak, katılımcıların Türk insanını dost ve arkadaş olarak görme oranlarının genel olarak yüksek olması, ana eğilimin bu doğrultuda olduğu sonucunu göstermektedir.

Bir asır önce Çanakkale'ye pek tanımadıkları bir düşmanla savaşmaya gelen Anzaklar, bir asır sonra siyasi eğilimleri ve inanç biçimleri ne olursa olsun Türkiye'yi Türk insanını dost olarak görmektedirler. Çanakkale Savaşı'nı, dinler arası bir savaş olarak görmedikleri ve savaşın galibinin Türkler olduğunu da kabul etmektedirler. Türk insanına karşı iyi duygularla buraya gelen ve burada olumlu bakış açılarını daha da pekiştiren Anzak ziyaretçiler, kendi ülkeleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında barış ve dostluğun daha da pekiştirilmesine giden yolda önemli bir rol de oynayabilirler.

KAYNAKÇA

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- BOZKURT, Celil, (2015). Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin İnşaatı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/5 Spring 2015, p. 79-94, DOI Number:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8227>ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey.
- CAMBERS, Stephen, Gully Ravine: Gallipoli (Battleground Europe), Pen and Sword, South Yorkshire, 2003.
- CAMERON, Mr DAVID W., Gallipoli: The Final Battles and Evacuation of ANZAC, Big Sky Publishing, NSW, 2011.
- CHEMBER, Stephen, Gully Ravine: Gallipoli (Battleground Europe), Pen and Sword, South Yorkshire, 2003.
- CLAYTON, Gerald David, Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Gallipoli, University of London Press, 1974.
- Çanakkale Muharebeleri, ATASE Bşk.lığı Yayınları, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Mart 1998.
- Dardanelles Commission, First Report, Published by His Majesty's Stationery Office, London 1917.
- DEVIDSON, Leon, Scarecrow Army, The ANZACs at Gallipoli, Black Dog, London, 2015.
- Ellis Ashmead Bartlette, Çanakkale Gerçeği, Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- FEWSTER, Kevin (Ed.), Beans Gallipoli- the Diaries of Australian Official War Correspondent, Allen And Unwin, NSW, 2007.
- FEWSTER, Kevin, Bean's Gallipoli, Allen and Unwin, NSW, 2007.
- HART, Peter, Gallipoli, Profile Books, Oxford University Press, London, 2011.
- HAYTHORNTHWAITE, Philip J., Gallipoli 1915, Osprey Publishing, London, 1991.
- Hew Strachon, The Origins of First World War, II. Baskı, Mac Millan, Londra 1984.
- JULIAN Corbet, Harekâtı Harbiye, Çev. A. Rıza Seyfi, C. II, Matbaa-ı Bahriye, İstanbul 1926.
- FEWSTER, K., BAŞARIN, V. and BAŞARIN H. H., Gallipoli: The Turkish Story, Allen and Unwin, NSW, 2003,
- KARAY, Baha Vefa, Mehmetçik ve Anzaklar, İstanbul 1987.
- MACLEOD, Jenny (Ed.), Gallipoli, Frank Cass, London and New York, 2004.
- SNELLING, Stephen, VCs of the First World War: Gallipoli, The History Press, 2008.
- STANLY, Peter, Quinn's Post: Anzac, Gallipoli, Allen and Unwin, NSW, 2005.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- KÖZLEME, O., (2015). "Çanakkale Şehitliğini Ziyarete Gelen Anzakların Siyasi ve İnanç Eğilimlerine Göre Türk Algısı / How Anzacs Who Visit Canakkale Martyrs' Cemetery Perceive Turks According To Political And Belief Trends", TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8405>, p. 655-676.

1980 ASKERİ DARBESİNİN MİMARİ KENAN EVREN'İN ÖLÜMÜNÜN TÜRK BASININDAKİ SUNUMU*

*Fatma NİSAN***

ÖZET

12 Eylül 1980 tarihinde meydana gelen askeri darbenin Türkiye tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Yönetimin askeri güçlerin eline geçtiği bu dönemde Türkiye tarihi açısından olduğu kadar yönetim şekli, ekonomisi, yaşam tarzı ve fikrîsel yapısı açısından da 80 darbesi bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Askeri darbenin mimarlığını 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren üstlenmiştir. Çok sayıda gazetenin kapatıldığı, sansür edildiği ve birçok gazetecinin suikasta kurban gittiği, işkenceye maruz bırakıldığı dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren darbeden 35 yıl sonra, 09 Mayıs 2015 tarihinde gece yarısına doğru hayatını kaybetti. Söz konusu dönemde basının üzerinde baskı kurarak susturan ya da kendisinden yana bir söylem yaymasına neden olan Kenan Evren'in ölümünün ardından Türk basının nasıl bir söylem ürettiği merak edilen bir konu olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; 1980 askeri darbesinin aktörü 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ölümünün Türk basını tarafından nasıl bir söylem üretilerek sunulduğunu ve gazete sayfalarında nasıl yer bulduğunu incelemektir. Ekonomi ve spor gazetelerinin inceleme dışında bırakıldığı çalışmada Türk ulusal basınından 23 gazetenin bir haftalık sayıları incelenmiştir. Gazetelerin konuyla ilgili tüm haber, fotoğraf ve karikatürlerinin incelendiği çalışmada yöntem olarak vanDijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, Evren'in ölümünün ardından Türk basınının çoğunlukla konuya eleştirel yaklaştığını ve bir nebze de olsa o dönemin intikamını almaya çalıştığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül 1980 askeri darbesi, Kenan Evren, söylem, eleştirel söylem analizi

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, El-mek: fatma.nisan@inonu.edu.tr, ftmnsn@gmail.com

THE MEDIA REFLECTION OF DEATH NEWS OF KENAN EVREN, THE CHIEF OF 1980 TURKISH COUP DETAT

ABSTRACT

Turkish coup d'état on 12th September 1980 has a great importance in Turkish history. The case of military coup over Turkish democracy is a turning point in Turkish politic life, economy, life style and people ideology. Kenan Evren who later became 7th president of Turkey headed the 12 September 1980 Turkish coup d'état. During this period, a lot of journal companies were closed and censored; many journalists were assassinated and tortured on jail. Kenan Evren as a president suppressed the media and forced them to publish news in favor of him and his governance in Turkey during this period of military intervention. 35 years later than the Turkish coup d'état, Kenan Evren passed away on the night of 9th May 2015 and the death news has made a tremendous impact on media because how the death news was reflected media and people's opinions about it has become one of the most important issues of concern in Turkish media. Therefore, the aim of this paper is to show how the death news of Kenan Evren, the main character of this period of military intervention and suppressed media, was reflected on the newspaper and how the press evaluate the news by producing different discourse. In this paper, the economy and sport newspapers were excluded and weekly volumes of 23 Turkish national newspapers were examined. Critical discourse analysis of van Dijk was used in this paper while evaluating the all-news caricatures and images about the regarded issue. The findings show that Turkish media has taken the death news into consideration very critically and to some extent media has taken its own revenge.

STRUCTURED ABSTRACT

Turkish coup d'état on 12th September 1980 has a great importance in Turkish history. The military coup led the society to move onto a different period of life with the changes it has brought about in both social and economical and also political aspects. The case of military coup over Turkish democracy is a turning point in Turkish politic life, economy, life style and people ideology. Kenan Evren who later became 7th president of Turkey headed the 12 September 1980 Turkish coup d'état. Kenan Evren became the 7th president of the Republic of Turkey with a great majority of 91,37% at the referendum held in 1982. As a result of the military coup engagement set out to put an end to the street shoot-outs and chaos, the military coup 80', with its unsolved murders, tortures, arrests and censors on the media, inflicted an irrecoverable wound on the society. It was a dark period when there was no freedom of press. During this period, a lot of journal companies were closed and censored; many journalists were assassinated and tortured on jail. Kenan Evren as a president suppressed the media and forced them to publish news in favor of him and his governance in Turkey during this period of military intervention. 35 years later than the Turkish coup d'état, Kenan Evren passed away on the night of 9th May 2015 and the death news has made a tremendous impact on media because how the death news was

reflected media and people's opinions about it has become one of the most important issues of concern in Turkish media. Kenan Evren, who became the president via the majority of the votes, received numerous criticisms from both the left and the right wings just after his death and the people had an attitude that he should have been penalized. Although Evren stood trial in the year 2010, he passed away before his sentence was passed. Therefore, the aim of this paper is to show how the death news of Kenan Evren, the main character of this period of military intervention and suppressed media, was reflected on the newspaper and how the press evaluate the news by producing different discourse. In this paper, the economy and sport newspapers were excluded and weekly volumes of 23 Turkish national newspapers were examined. The newspapers whose issues of the week from 10th to 16th of May 2015 were inspected are Akşam, BirGün, Bugün, Cumhuriyet, Evrensel, Güneş, Haber Türk, Hürriyet, Milat, Millet, Milliyet, Sabah, Sözcü, Star, Takvim, Taraf, Türkiye, Vatan, YeniAkit, YeniAsya, YeniÇağ, YeniŞafak and Zaman. Critical discourse analysis of van Dijk was used in this paper while evaluating the all-news caricatures and images about the regarded issue. The findings show that Turkish media has taken the death news into consideration very critically and to some extent media has taken its own revenge.

When the results of the study are considered, it is seen that the death news of Kenan Evren was not published on the Anatolian editions of most of the newspapers but was placed on the first pages of the central editions. On some Anatolian editions on the other hand, the news that Evren had got sick and had been hospitalized took place. Regarding the İstanbul editions, it is seen that almost all of them announced the death news from the first page. Even though one-week period issues of the newspapers were analyzed, the study covers a period of four days. This is due to the fact that the newspapers allocated room to the death news from 10th to 13th of May and did not keep it on the agenda on the following days. As the study reveals, while most of the newspapers did not publish any caricatures, only a total of 9 caricatures were drawn on all the press. The newspapers that published these caricatures are Cumhuriyet, Evrensel, Güneş, Haber Türk, Hürriyet, Milliyet, YeniAkit and YeniAsya.

This study, which investigates how and in what ways the death of Kenan Evren the 7th President and the architect of the military coup - which applied sanctions and led to negative consequences on the media organizations disregarding the applauses of some of them during and after the military coup September 12th, 1980-is announced on the Turkish national media, reveals that the media in general has formed a vindictive expression on the matter for the revenge of the military coup 80'. It is found that there are differences of tone among the printed newspapers in terms of toughness and softness of their expressions while mentioning the matter. It is detected that newspapers hold a common attitude to reflect some points pertaining to the matter. Henceforth, during the time from his death to the funeral ceremony the relevant points that are called attention on the newspapers are the death news of Kenan Evren, whether there would be an official state funeral, how the message of condolence to be presented, whether the political parties would attend the funeral, the low number of participation at the funeral, no ceremonies held at the Turkish Grand

Turkish Studies

National Assembly and the protests during the funeral. It is interesting to see that as he is remembered as the architect of the military coup, by placing that period dating back to 35 years ago constantly on the agenda, what happened then is tried to keep fresh and vivid in the minds. Most of the negative criticisms on Evren are on the newspapers and his 'brutality' is emphasized by the expressions like "Shall we feed and not hang them?" and "I did not discriminate between the right and the left; we hanged one from the right and one from the left each time to keep the balance" he used during that period. Also his expressions like "I am not regretful, I would do the same if it were today" he used during the period he stood trial are reflected calling for attention on how his conscience is clear after all this time gone by. While it is seen that almost all of the 23 newspapers investigated has formed critical discourse against Evren, the newspapers that take the matter more mildly by putting forward the circumstances of that period that required the military coup are Hürriyet, Milliyet, Sözcü, Takvim, Vatan and the like.

Newspapers like BirGün, Milat, Evrensel and Cumhuriyet are found to be too harsh and far away from the objectivity required for journalism while covering the death news of Evren. The newspaper BirGün do not use Evren's name or photos in most of its pertaining news. The newspaper Cumhuriyet criticizes what Evren has done and uses harsh expressions announcing him a dictator from the time he died until he was buried. While newspapers like Akşam, Güneş, Sabah, Star, Türkiye, Yeni Akit, Yeni Şafak, YeniAsya, Yeni Çağ and Zaman uses critical discourse against Evren, newspapers like Bugün and Haber Türk approach the matter quite objective and only present what has happened. While Evren's news are released, some newspapers relate AkParti to so called "coup-ist" Evren and blame Erdoğan as the main liable for not having Evren got sentenced so far and keeping the 82' constitution Evren made operative. These newspapers are Evrensel, Millet, Zaman and Taraf. The newspapers Millet and Zaman, being the supporters of the Gülen community, against which Erdoğan fight and name as "parallel structure", benefit from Evren's negative image in the public eye and use it against AK Parti and Erdoğan and both verbally and visually emphasizes the close relationship between Erdoğan and Evren. The newspapers Evrensel and Taraf on the other hand, claim that Erdoğan and AkParti have protected Evren and his constitution and blame Erdoğan and AkParti for this. In contrast to the newspapers reminding the unpleasant events from the past mentioning Kenan Evren's death and criticizing AkParti and Erdoğan, newspapers like YeniAkit and YeniŞafak use a quite opposite discourse and focus on that Kenan Evren has stood trial thanks to AkParti and Erdoğan.

It is seen that individuals can derive messages in the form of lessons learned when 35 years before and after Kenan Evren's death are compared. During the 80' military coup which was a result of the chaos and conflicts surrounding the society back then, Evren and September 12 coup were quite closely followed by the media and applauded by most of the media organizations as shown by the published periodicals of the time. That the media supporting the ruling power back then, but taking a stand against it after the hand-over of the power and using interrogative and critical discourse against it, is found to be meaningful and as a late reaction. This supports the critical view that the media

Turkish Studies

spreads the discourse of the ruling power and re-creates them. The essence of this study is once again put forward for confirming the critical view based on the results of the research. Also, this study presents that the media has formed a critical discourse against the ruling power, has not acted on the criteria of objective journalism taught in the liberal disciplines and has formed discourses based on its ideology and the ruling power.

Key Words: 12 September 1980 military coup, Kenan Evren, discourse, critical discourse analysis.

Giriş

12 Eylül 1980 Askeri darbesi ortaya çıkardığı sonuçlarla Türkiye tarihi açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. “12 Eylül 1980 askerî müdahalesi toplumsal bir dönüşümün gerçekleşmeye başladığı belirgin kırılma noktalarından biridir” (Balık, s.2009, 2406). Darbe, hem toplumsal anlamda hem ekonomik anlamda hem de siyasi anlamda oluşturmuş olduğu değişimlerle toplumun farklı bir yaşam periyoduna geçmesine neden olmuştur. Yönetimin askeri güçlerin eline geçtiği bu dönemde askeri darbenin baş mimarlığını 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren yapmıştır. Kenan Evren, 1982'deki halk oylaması sonucunda yüzde 91,37 gibi ezici bir çoğunlukla Türkiye Cumhuriyeti'nin 7'nci cumhurbaşkanı olmuştur. Toplum içinde karşılıklı ideolojik çatışmaların yaşandığı, kent kimliğinin farklı ideolojilere sahip bireylerin yansıması olduğu ve kanlı geçen günlerin birbirini kovalaması nedeniyle Türkiye'nin karanlık bir dönemini oluşturan yılların ardından gelen darbe yönetimi, Türkiye'nin her anlamdaki anatomisini değiştirmiştir. Sokak çatışmalarına ve kargaşaya son vermek adına girişilen darbe hareketi sonucunda, 80 darbesi, faili meçhul cinayetler, işkenceler, tutuklamalar ve basına uygulanan sansürler dolayısıyla toplumda kapanamayacak bir yara niteliği taşımaktadır. Darbeden sonra çoğu basın kuruluşu, her ne kadar darbeyi haklı görmüş ve Evren'i bu girişiminden dolayı tebrik ederek alkışlamış olsa da, çok sayıda gazetenin kapatılmasına, sansür edilmesine ve çok sayıda gazetecinin suikasta uğrayıp, işkenceye maruz kalmasını engelleyememiştir. Bu dönem basın açısından özgürlüğün söz konusu olmadığı karanlık bir dönem olmuştur. Darbeden 35 yıl sonra 80 darbesinin aktörü ve 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 09 Mayıs 2015 tarihinde gece yarısına doğru hayatını kaybetmiştir. Cumhurbaşkanı seçildiği dönemde halkın çoğunluğunun oyunu alarak cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, ölümünün ardından hem sağ kesimden hem de sol kesimden çok sayıda eleştiri almış ve onun cezalandırılması gerektiği yönünde halk tarafından bir tavır sergilenmiştir. Evren, 2010 yılında yargılanmış olmasına rağmen cezası kesinleşmeden vefat etmiştir. Darbe sırasında ve sonrasında basının üzerinde baskı kurarak onu susturan, gazetecilerin suikasta uğramalarını, işkence görmelerini ve tutuklanmalarına neden olan, böylelikle basının kendisinin istediği yönde bir söylem oluşturmalarını sağlayan Evren'in ölümünün ardından Türk basınının konuyla ilgili nasıl bir söylem ürettiği, Evren'in ölümünü sayfalarında nasıl sunduğu merak edilen bir konu olmuştur. Bu nedenle çalışmanın amacı; 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin mimarı ve 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ölüm olayının Türk basını tarafından nasıl bir söylem üretilerek haberleştirildiği, gazete sayfalarında nasıl sunulduğunu incelemektir. Ulusal basının ekonomi ve spor gazetelerinin inceleme dışında bırakıldığı çalışmada, Türk ulusal basınından 23 gazete incelemeye tabi tutulmuştur. “Gazeteler yakın ve uzak geçmişin ya da günün haber ve olaylarının verilmesinde, kanaat ve fikirlerin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında, ülkenin ana davaları üzerinde halkın dikkatini toplamada ve okurlarının genel kültürlerini artırmada son derece önemli rol oynamaktadır” (Seyhan ve Temiztürk, 2014, s.1278). Gazetelerin bu işlevini yansıtmaları açısından da çalışma önemli bir çalışmadır. İncelenen gazeteler; Akşam, Bir Gün, Bugün, Cumhuriyet, Evrensel, Güneş, Haber Türk, Hürriyet, Milat, Millet, Milliyet, Sabah, Sözcü, Star, Takvim, Taraf, Türkiye, Vatan, Yeni Akit, Yeni Asya, Yeni Çağ, Yeni Şafak ve Zaman'dır. Söz konusu

gazetelerin 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arasındaki bir haftalık sayıları incelemeye tabi tutulmuştur. Gazetelerin konuyla ilgili tüm haber, fotoğraf ve karikatürlerinin incelendiği çalışmada yöntem olarak vanDijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

1. 80 Darbesi ve Basının Durumu

12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur (Ahmad, 2002,s.30). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine el koyması ile gerçekleşen bu askeri müdahale, çoğulcu düzenin, tek parti yönetiminin yerini aldığı 1946 yılından bu yana siyasal partilerin etkinliklerinin dolayısıyla demokrasinin kesintiye uğradığı üçüncü askeri müdahale (Boral, 2009, s.325) olarak tarihe geçmiştir. Müdahalenin olduğu dönemde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'dir. Evren, 24 Mayıs 1980 tarihinde not defterine, "Bugün görüştüğüm kolordu komutanları ve akademi komutanları artık müdahale etmekten başka çare kalmadı dediler" (Kekeç- Şimşek ve Güler, s.264) şeklinde yazarak müdahalenin o ortamda kaçınılmaz olduğuna işaret etmiş ve darbenin sinyallerini vermiştir. Evren, "Milli birliği korumak, anarşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek, devlet otoritesini hâkim kılmak ve korumak, sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak, sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik cumhuriyet rejimini işlerli kılmak, makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek" (Cemal, 2004, s.47) ifadeleriyle 12 Eylül 1980 darbesinin temel hedeflerinin altını çizmiştir. Demokrasinin temel taşlarından bir tanesi olan "Basın, 12 Eylül'ü sevinç çılgınlıklarıyla karşılamıştır. 12 Eylül öncesi cumhurbaşkanı seçilemeyen uzun dönemlerde, özellikle büyük basında, askeri darbe çağrıları alenen olmasa bile yapılmış, muhtıra haberleri verilmiştir. Darbe üzerine atılan sevinç çılgınlıkları, basını bir anda 12 Eylül'le ortaklığa itmiş, bu dönemde, legal organlardan büyük çoğunluğu destekçi kalmıştır" (Gökmen, 1996, s.718).12 Eylül dönemi basının devletle iç içe geçtiği önemli bir dönem olmuştur. Sadece ekonomi haberleri yazılabilmiş, asla ordu eleştirilmemiş, faturalar sivillere kesilmiştir. Büyük gazeteler 12 Eylül'ü sona erdirecek ama sivil görünümlü bir askeri devir açacak 82 Anayasası referandumunda da, 'evet'çilerle el ele vermişlerdir (Gökmen, 1996, s.718). Demokratik bir sistemde toplumun gören gözü, işiten kulağı ve konuşan ağız olarak demokrasinin bir göstergesi ve teminatı olunması gereken basın kuruluşları, yönetim mekanizmalarında ortaya çıkan anti-demokratik yöntem ve uygulamalar nedeniyle halkın sorunlarına eğilerek gerçek gündemi yakalayamadıklarından bir güven bunalımına girmişlerdir (Işık, 2008, s.159). Ancak bu durum, basını darbe sürecinin olumsuz etkilerinden kurtaramamıştır. "12 Eylül askeri müdahalesi, ülkedeki siyasi ve ekonomik yapının değişmesinde önemli rolü olduğu" (Demir, 2007, s.184) gibi basın üzerinde de ciddi bir etkisi olmuş ve basın açısından sıkıntılı bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. 12 Eylül hukukunun getirdiği özgürlüğü kısıtlayıcı düzenlemelerden gazete ve gazeteciler ilk olarak etkilenmişlerdir (Demir, 2007, s.202).

1980'de ordunun yönetime el koymasıyla birlikte gazeteler, sıkıyönetim yanında yönetimde tek yetkili olan Milli Güvenlik Konseyi ve özellikle konsey başkanı tarafından denetlenmiştir. Gazeteler kapatılmış, gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve davalar hızla artarken (Asker, 2009, s.490), bu dönemde haber kaynağını açıklamayan gazeteler anında kapatılmış ve gazeteciler hapse gönderilmiştir (Erdin, 2010, s.146). Aralık 1982'de yasada yeni bir değişiklik yapılarak "Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayın, haberleşme, mektup, telgraf vb. mesajları kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını ve taşınmasını yasaklamak veya sansür koymak, bunları toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant basan yerlerini kapatmak... yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak" (Topuz 2003, s.259) şeklindeki yetkileri Sıkıyönetim Komutanlığı'na tanımıştır. Gazeteler toplam 300 gün kapalı kalmış, 400 gazeteci hakkında dava açılmış, 31 gazeteci cezaevine girmiştir (Erdin, 2010, s.145). 12 Eylül 1980- 12 Mart 1984 arasında Sıkıyönetim kararıyla; Milli Gazete (4 kez 72 gün),

Cumhuriyet (4 kez 41 gün), Tercüman (2 kez 29 gün), Günaydın (2 kez 17 gün), Güneş (1 kez 10 gün), Milliyet (1 kez 10 gün), Tan (1 kez 10 gün), Hürriyet (2 kez 7 gün) gazetelerinin yayınları durdurulmuştur (Topuz, 2003, s. 259). Dolayısıyla 1980-84 arasındaki tarihlerde gazeteci, yazar ve sanatçılara verilen mahkûmiyet kararları 316,5 yıla ulaşmış, 796 gazeteci hakkında açılan 632 davadan 218'i hapis cezasıyla noktalanmıştır. Sakıncalı sayılan 237 kitap yasaklanmış, 133 bin adet kitap yakılmıştır (Koloğlu, 2009, s.347). Gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı; Cumhuriyet 28, Tercüman 27, Hürriyet 14, Milliyet 14, Milli gazete 4, Dünya 4, Akşam 3, Son Havadis 3, Hergün 2, Arayış 2, Hayat 2, Nokta 2, Yankı 1, Demokrat 1, Politika 1, Adalet 1, öteki yayın organları 75 (Topuz, 2003, s.259) şeklinde olmuştur. “Bu dönemde askerler basın kuruluşlarını ziyaret edip 12 Eylül darbesinin gerekliliğini anlatmıştır. Onlara göre basın, böyle milli bir meselede ‘tek ses’ ve ‘tek yürek’ olmalıdır. Söz konusu ziyaretlerde askerlerin sözünü bile kesmemek gerekmektedir” (Erdin, 2010, s.145). Öyle bir süreçten geçerek bugünlere ulaşan Türk ulusal basını, bu sürecin temel sorumlusu olan Evren'in ölümünün ardından nasıl bir söylem oluşturmuştur? Çalışmanın uygulama kısmında bu sorunun cevabı sunulmuştur.

2. 1980 Askeri Darbesinin Mimarı Kenan Evren'in Ölümünün Türk Basınındaki Sunumu

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve darbenin mimarı olarak Kenan Evren'in Türk tarihi açısından çok önemli bir yeri vardır. Darbenin baş aktörü olan Kenan Evren'in, özellikle basına olan yaptırımları kayda değer niteliktedir ve Evren, bu noktada çok tartışılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında, 1980 askeri darbesinin mimarı Kenan Evren'in ölümünün Türk basınına nasıl yansıtıldığının sunumu yapılmıştır. Çalışma 80 darbesi döneminde özgürlüğünü yitirmiş olan basının darbenin baş mimarını nasıl yansıttığını belirlemek açısından çok önemlidir.

2.1. Metodoloji

80 Darbesinin mimarı Kenan Evren'in ölümünün Türk basınında nasıl yer bulduğunun incelendiği bu çalışmada yöntem olarak vanDijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilmesi, vanDijk'ın söylem ve eleştirel söylem çalışmaları, yazılı haber odaklı bir yöntem (Ülkü, 2004, s.371–372) olması dolayısıyla “Haber içindeki sözcük seçimlerinin belli bir ideolojik seçimi ve tavrı yansıtmasından” (İnal, 1996, s.119) kaynaklanmıştır. Ayrıca belirli bir söylem içinde ideolojilerin nasıl ve ne şekilde yer aldığını gösterme çabası, söylem analizinin bize kazandırmış olduğu bir avantajdır (Sözen, 1996, s.1544). van Dijk; söylemin, ideolojilerin oluşumunda merkezi bir rol oynadığını ileri sürmektedir (1999, s.341). Analizin konusu olan söylemler; metinler, mesajlar, konuşmalar, diyaloglar ve haberleşmeler tarafından belirlenmektedir (vanDijk, 1988, s.24). Eleştirel söylem analizi, güç, hâkimiyet, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden oluşturma, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkaran ve araştırma alanı olarak bu konuları işleyen bir yöntem (van Dijk, 2003, s.354) olmasının yanında, ‘bakmak’ ve ‘görmek’ arasındaki farkın bilimsel yöntemleştirilmesi olarak da düşünülebilmektedir (Büyükkantarcıoğlu, 2012, s.167). Söylem analizi, aynı zamanda dil için geliştirilmiş çözümleme araçlarını da söz alanına taşıyarak dilbilimden söylembilime geçişin olanaklarını da oluşturmuştur (Sancar Üşür, 2008, s.89). Van Dijk, haber söyleminin ideolojik belirlenimini makro ve mikro yapılar üzerinden açıklarken (Akca, 2009, s.98) haberin makro yapısal özellikleri haberin içine oturduğu bağlam içinde ele almıştır. Mikro yapısal özellikleri ise, sözcük seçimleri, cümle yapıları, cümleler arasında kurulan ilişkiler, haberin ikna yolları, metindeki özel anlamlar, yan anlamlar ve kodları (Akca, 2009, s.98) olarak ayırmıştır. Makro yapıda; başlıklar, haber girişleri, ana olay, haber kaynakları, ardalın ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi gibi unsurlar ele alınmaktadır. Fotoğraflarsa, tematik yapı unsuru olarak da ele alınmaktadır (van Dijk, 1988, s.30). Haberin mikro yapısının öğelerini ise şunlar oluşturmaktadır: Ardarda gelen cümlelerin ve cümleciklerin birbirleriyle

ilişkilerini irdelediği bölgesel uyum; seçilen kelimelerin özelde muhabirin, genel anlamda ise gazetesinin ideolojisini yansıttığı kelime seçimleri ve son olarak haberin ikna edicilik özelliğini artıran olayın taraf ve tanıklarının yorum ve sözel tepkilerinin yer aldığı alıntılar, olayın gerçekten olduğunun göstergesi olan fotoğraflar ve haberin inandırıcılığını artıran grafik, rakam ve sayısal verilerden oluşan haber retoriği (Ertan Keskin, 2004, s.392- 393).

2.2. Bulgular

09 Mayıs 2015 tarihinde hayata veda eden Kenan Evren'in ölüm haberi, ertesi gün gazetelerinin çoğunun Anadolu baskılarında yer bulmamış olup merkez baskılarının birinci sayfalarında yer almıştır. Anadolu baskılarının bazılarında ise, Evren'in fenalaştığı ve hastaneye kaldırıldığı haberi yer bulmuştur. İstanbul baskılarının birinci sayfaları ise elektronik ortamdan elde edilerek incelenmiş olup hemen hemen tümünün ilk sayfadan ölüm haberini duyurduğu görülmüştür. Gazetelerin her ne kadar bir haftalık sayıları incelenmişse de çalışmada dört günlük bir sürece yer verilmiştir. Bunun nedeni ölüm haberinin yayınlandığı 10 ve 13 Mayıs 2015 tarihleri arasında gazetelerin konuya yer ayırmış olması ve sonraki günlerde konuyu gündemlerine taşımamış olmalarıdır. Çalışmada çoğu gazete konuyla ilgili karikatür yayınlamazken, tüm basında konuyla ilgili toplam 9 karikatür çizilmiştir. Karikatür yayınlayan gazeteler; Cumhuriyet, Evrensel, Güneş, Haber Türk, Hürriyet, Milliyet, Yeni Akit ve Yeni Asya gazeteleri olmuştur.

2.2.1. Akşam Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Akşam gazetesinin 10 Mayıs 2015 tarihli merkez baskısının birinci sayfasında Kenan Evren'in ölümü, sayfa eteğinden küçük bir haberle, "12 Eylül'ün mimarı hayatını kaybetti" başlığıyla duyurulurken Evren, cumhurbaşkanı kimliğinden öte, 'darbeci' kimliğiyle ön plana çıkarılmıştır. Gazete, 11 Mayıs sayısında Evren'e birinci sayfada yer vermezken iç sayfalarda "Netekim devlet töreni" (Akşam, 11 Mayıs 2015, s.14) başlığını kullanarak törenle ilgili nesnel bilgiler vermiş ve Evren'in sık sık kullanmış olduğu 'Netekim' kelimesini vurgulamıştır. Haberde kullanılan Evren fotoğrafının altında İHSD Başkanı Ali Akbaş'ın söylemiş olduğu, 'Devlet töreni yapılması, insanlığa saygısızlıktır, darbeyi meşrulaştırmaktır' ifadelerine dikkat çekilmiştir. Akbaş'ın ağzından darbenin meşrulaştırılmamasının gerekliliği gazete tarafından vurgulanmış ve Evren'in devlet törenini hak etmediği ifade edilmiştir. Akşam, cenazenin defnedileceği gün, konuyla ilgili sayfanın eteğinde bir habere yer vermiştir. Gazete, haberde "En alt seviyede devlet töreni" (Akşam, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığına yer vererek Evren'in normalde devlet büyüklerine yapılan düzeyde bir törenle gömülmeyeceği, alt seviyede bir törenle uğurlanacağı yönündedir. İç sayfalarda da konuya yer veren gazete, "Evren için törenin 'T'si yok" (Akşam, 12 Mayıs 2015, s.14) başlığını kullanırken haberin içeriğinde ise, törenin nasıl yapılacağıyla ilgili bilgi vermekle yetinmiştir. Böylelikle gazete, birinci sayfada çizmiş olduğu imanının altını iç sayfada daha net çizgilerle ifade etmiştir. Ertesi gün birinci sayfada "Evren'i sadece ailesi uğurladı" (Akşam, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını atan gazete iç sayfalarda ise, sayfanın altında küçük bir haberde "Protestolarla uğurlandı" (Akşam, 13 Mayıs 2015, s. 12) başlığını kullanmış ve içeriğinde 12 Eylül döneminde işkence gören birinin yakınlarının haklarını helal etmeyecekleri yönünde bağırıklarını belirtmiştir. Kenan Evren'le ilgili tartışmalara gömüldükten sonra da devam eden gazete, birinci sayfanın eteğinde yer alan "Askeri tören kemikleri sızlattı" (Akşam, 14 Mayıs 2015, s.01) başlıklı haberde "Genelkurmay'ın Evren törenine tepki: Yeni Türkiye'de demokrasiye vurulmuş darbe" ifadeleri kullanılmıştır. Bu yönüyle Akşam gazetesinin Kenan Evren'i destekler tarzda bir söylem geliştirmedeği görülmektedir.

2.2.2. Bir Gün Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Bir Gün gazetesi, Kenan Evren'in ölüm haberine önemli yer veren gazetelerden biri olmasına rağmen bazı haberlerinde Evren'in ismini ve fotoğrafını kullanmamıştır. "Öldü. Kimse kendisine sahip çıkmıyor. Muktedirlere ibret olsun" üst başlığını ve "O da kalabalık mitingler

yapar, Kur'an gösterir, muhalifleri öldürür, birilerince de alkışlanırdı!" (Bir Gün, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan Bir Gün, bu haberi manşetten verirken fotoğraf olarak darbenin olduğu dönemden yerde yatan siviller ve onların başında dikilen emniyet görevlilerini gösteren bir fotoğrafı kullanmıştır. Gazete, kimsenin kendisine sahip çıkmamasını hiçbir partinin törene katılmaması ve ailesi dışında kimsenin onu sahiplenmemesi anlamında kullanmıştır. Gazetenin Evren'in ismini kullanmaması ve 'o' ifadesiyle onu kast etmesi onu önemsemediği imasını çizmeye yöneliktir. Kenan Evren'in ismini haberde hiç kullanmayan gazete, haberin spotunda, "Adını anmak, resmini kullanmak istemediğimiz şahıs 98 yaşında öldü. 12 Eylül rejimi ise kurumları, seçim sistemi ve her türlü ahlaksızlığı ile sürüyor", haber metninde ise, "12 Eylül faşist darbesinin lideri 98 yaşında öldü" ifadelerini kullanmıştır. Evren'in defnedileceği gün sayfanın eteğinde konuyla ilgili küçük bir haber kullanan gazete "Sahip çıkan kalmadı!" (Bir Gün, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını ve fotoğraf olarak yine o dönemde öldürülenlerin yerdeki fotoğraflarını izleyen genç bir kızın fotoğrafını kullanmıştır. Gazete, haberin spotunda "Siyasi partiler sahip çıkmayınca darbeci General, Genelkurmay Başkanlığınca bugün defnedilecek", haberin metninde ise, "12 Eylül faşist darbesinin lideri Kenan Evren..." ifadelerini kullanmıştır. Burada Evren'in 'darbeci' ve 'faşist' olduğu özellikle vurgulanmıştır. Gazete haberin yan tarafında 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in samimi bir şekilde sohbet ederken çekilmiş olan fotoğraflarını paylaşmış ve altında kocaman puntolarla "İyiydiniz?" ifadesini soru işaretiyle birlikte kullanırken Gül'ün Evren'in cenaze törenine katılmamasını oldukça manidar bulmuştur. Gazete ertesi gün de konuyla ilgili habere aynı yerde, sayfanın eteğinde yer vermiştir. "O'nun cenazesinde 'haram olsun' çılgılığı" (Bir Gün, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete, başlıkta Evren'in ismini kullanmayarak 'O' demekle yetinmiştir. Haberin spotunda ise, "12 Eylül faşist darbesinin lideri dün toprağa verildi. Cenazede iki yurttaş 'haram olsun' diye bağırdı. Sokakta da eylem vardı" ifadelerini ve cenaze merasiminin olduğu sırada az katılımın olduğu caminin avlusunu gösteren uzaktan çekilmiş bir fotoğrafı kullanmıştır. Bir Gün, konuyla ilgili tavrını çok net yansıtan gazetelerin önde gelenlerinden biri olmuş ve Evren'in ismini dahi kullanmayarak onu hiç önemsemediğini, hak ettiği gibi bir cenaze töreniyle uğurlandığının resmini çizmiştir.

2.2.3. Bugün Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Bugün gazetesi, Kenan Evren'in ölümünü siyah bir zemin üzerinde "Evren 98 yaşında hayata veda etti" (Bugün, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla duyurmuştur. Siyah rengi tasarımda 'yastayız' anlamında kullanılmaktadır. Gazetenin böyle bir zemini kullanmış olması devlet büyüğünün vefatından dolayı ulusal yasa işaret etmektedir. Evren'in sivil giyimli bir fotoğrafını kullanan gazete, haberin devamında, "12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin Genelkurmay Başkanı ve Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren 98 yaşında hayatını kaybetti" ifadelerini nesnel bir şekilde kullanmıştır. Ertesi gün habere yine birinci sayfasında küçük bir yer ayıran gazete, "12 Eylül mağdurları tepkili" üst başlığını ve "Evren'e devlet töreni düzenlenecek" (Bugün, 11 Mayıs 2015, s.01-13) başlığını Evren'in göğüsten çekilen bir fotoğrafıyla birlikte kullanmıştır. 12 Mayıs tarihinde habere sadece iç sayfada yer veren gazete cenaze töreniyle ilgili bilgi vererek "Tören Genelkurmay'da" (Bugün, 12 Mayıs 2015, s.14) başlığını ve "1980 darbesinin mimarı Kenan Evren için bugün Genelkurmay'da tören düzenlenecek" ifadelerine yer vermiştir. Bugün, cenaze törenin ertesi günü konuyla ilgili habere birinci sayfada yer vermezken iç sayfalarda yine siyah bir zemin üzerine "Protestolarla uğurlandı" (Bugün, 13 Mayıs 2015, s.10) başlığını ve "1980 darbesini yapan Kenan Evren dün az sayıda kişinin katıldığı törenle toprağa verildi. Cenaze töreninde 'Hakkımızı helal etmiyoruz' protestosu yaşandı. 12 Eylül mağdurları birçok yerde eylem gerçekleştirdi" spotunu kullanmıştır. Fotoğraf olarak Evren'in tabutunun taşındığı an, protesto ve halay fotoğrafları kullanan gazete, konuyla ilgili "Helal etmiyoruz" ve "Davullu zurnalı tepki" başlıklarını kullanırken oldukça objektif yaklaşmış ve sadece olayları aktarmakla yetinmiştir.

2.2.4. Cumhuriyet Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Cumhuriyet, konuya en çok yer ayıran gazetelerin önde gelenlerinden biri olmuştur. 10 Mayıs sayısının birinci sayfasının tamamını Kenan Evren'in ölümüne ayıran gazete, manşette, "Diktatörün ölümü" (Cumhuriyet, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığını ve "12 Eylül askeri darbesinin lideri, binlerce ölümün sorumlusu darbeci General Kenan Evren, 98 yaşında hayatını kaybetti" spotunu kullanmıştır. Cumhuriyet, nesnel bir kullanım yerine Evren'i 'diktatör' olarak nitelendirerek konuya taraflı yaklaştığını ve bu sonuçtan duyduğu memnuniyeti göstermiştir. Evren'in askeri üniforması içindeki belden fotoğrafını sayfayı boydan boya kaplayacak şekilde yansıtan gazete, fotoğrafın üstünde "12 Eylül'ün acı bilançosu" başlığıyla o dönemdeki mağduriyeti yansıtmaya çalışmıştır. "Aynı sayfada "Kurumları hala yaşıyor" başlığıyla birlikte Evren'in hasta yatağından çekilmiş olan fotoğrafını kullanmış ve bu başlıkla bu kurumlara son verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Başka bir haberde ise, "Resmi tören suça ortak olmaktır" ifadelerini kullanarak mağdur olan insanlar için resmi töreninin yapılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Sürmanşette ise, "Cumartesi Annelerinin ahı, Anneler Günü'nün arifesinde bir cumartesi gecesi onu alıp götürdü" üst başlığıyla Can Dündar'ın "Hesabını veremedi gitti" isimli yazısının duyurusuna yer verilmiştir. Evren fotoğrafının ağzının hemen yanında yer alan "7. Cumhurbaşkanı Evren, 17 yaşındaki Erdal Eren'in yaşının büyütülerek asılmasını 'Asmayalım da besleyelim mi?' diye savunmuştu" şeklindeki ifadelerle dikkat çekmek için bu ifadeler kırmızı renkle verilmiş ve Evren'in küçük çocukların ölümüne göz yumacak kadar 'gaddar' olduğu yönünde bir söylem geliştirilmiştir.

Cumhuriyet, 11 Mayıs'ta konuya birinci sayfa haricinde altı iç sayfa daha yer ayırmıştır. Konuyu manşetten veren gazete, birinci sayfanın yarısından çoğunu bu konuya ayırmıştır. "12 Eylül'ün binlerce mağduru Evren ve darbesiyle yaşanması gereken tarihi hesaplaşmanın hayata geçememesine tepkili" üst başlığıyla "Nasıl bilirdiniz?" (Cumhuriyet, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanmıştır. Sağ üst tarafta kullanmış olduğu fotoğrafta ellerini duvara koymuş ve güvenlik güçleri tarafından aranan insanlar ve "12 Eylül darbesiyle 650 bin kişi gözaltına alındı, 1 milyon 683 bin kişi fişlendi" şeklindeki fotoğraf altı yazısı görülmektedir. Aynı sayfada, "Muhalefet devlet törenine katılmıyor" başlığıyla muhalefet partilerinin tavrı yansıtılmıştır. "Yüzleşmek istiyorlardı" başlığının altında Evren'le yüzleşmek isteyen 80 dönemi mağdurları ya da mağdurların yakınlarının bir kısmı verilmiştir. Sayfanın ortasında Evren yine üniformasıyla fotoğrafta gözükmemektedir. Gazetenin iç sayfalarına bakıldığında 10-11-12 ve 13'üncü sayfalarının "Diktatörün ölümü" diye adlandırdığı görülmektedir. Bu şekilde bir adlandırma çok özel durumlarda kabul edilebilecek bir olaydır. Çünkü sayfa isimleri genellikle daha genel isimlerden seçilmektedir. 10'uncu sayfanın manşeti "Devlet töreni yapılmasın darbe meşrulaştırılmasın" (Cumhuriyet, 11 Mayıs 2015, s.10) şeklinde atılarak bir yerde mağdurların ağzından gazetenin tavrı da yansıtılmıştır. Gazetenin 11'inci sayfasında ise, "Alacağımız var" (Cumhuriyet, 11 Mayıs 2015, s.11) başlığıyla "12 Eylül darbesinin ardından gözaltında kaybedilenlerin yakınları, darbenin mimarı Kenan Evren'in kendileriyle yüzleşmeden öldüğüne dikkat çekiyor" spotu dikkat çekmektedir. Aynı sayfada "Anamızın yüzüne bakamadı" ve "İşkenceyi sıradan hale getirdi" başlıkları yer almıştır. 12'nci sayfada "Affetmiyoruz" diyen gazete spotunda, "12 Eylül döneminde cezaevinde yatan, işkence gören siyasetçiler sol örgütlerin liderleri darbe için gerçek bir yargılama yapılmadığını söyledi" ifadelerini kullanırken dönemin siyasi liderleri Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'in eşleriyle birlikte adaya götürülürken ki fotoğraflarıyla gözaltına alınanların ve işkence edilenlerin fotoğrafları paylaşılmıştır. Sayfada diğer dikkat çeken haber başlığı ise, "Diktatörlüğü miras bıraktı" başlığıdır. Haberin spotunda ise, "Kenan Evren'in ölümü darbenin ardından idam edilenlerin ailelerini, işkencede sakat kalanların, hayatları çalınan on binlerce kişinin acısını dindirmedir. Acılı aileler Evren'e haklarını helal etmediklerini belirtirken devlet töreni yapılmamasını istedi" ifadeleri dikkat çekmektedir. Gazetenin 13'üncü sayfasında ise, "Emirlerinizi bekliyoruz" başlığını kullanmış ve bu başlığın anlamı "Evren'i darbe sırasında ve

sonrasında bazı gazeteci, yazar ve siyasiler övgülere boğmuştu” spotunda anlaşılırken o dönem basının göstermiş olduğu bu tavır 35 yıl sonra eleştirilmiştir.

12 Mayıs sayısında Cumhuriyet, “Güç ondayken herkes etrafında pervane olurdu, bugün son yolculuğuna yalnız gidiyor” üst başlığı ve “İbret Tablosu” (Cumhuriyet, 12 Mayıs 2015, s.01) başlıklı manşeti kullanmıştır. Haberin spotunda ise, hem iktidar partisini hem de muhalefet partilerinin cenazeye katılmayacakları ve Evren’in tabutunun saygı duruşu için katafalka konulmayacağı belirtilmiştir. Gazete iç sayfalarda “Diktatör son yolculuğa yalnız başına gidiyor” (Cumhuriyet, 12 Mayıs 2015, s.12) başlığı ve “12 Eylül darbesinin lideri ve eski cumhurbaşkanı için devlet törenlerindeki asgari zorunluluklar yerine getirilecek. Tek tören Genelkurmay Karargâhında yapılacak” spotunu kullanmış ve bu durumdan duyduğu memnuniyeti söyleminde yeni baştan geliştirmiştir. Cumhuriyet, Evren’i, gömüleceği gün de “Musallada tek başına” (Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığı ve “Evren, zorunlu törenle Devlet Mezarlığı’nda toprağa verildi. Binlerce insan sokaklarda ‘Affetmeyeceğiz’ diye haykırdı” üst başlığıyla manşetten vermiştir. Gazetenin birinci sayfada kullandığı iki fotoğraf dikkat çekmektedir. Birinci fotoğrafta musalla taşında Kenan Evren’in tabutu ve onun önünde duran bir adam yer alırken fotoğrafın üzerinde ise, “Helal olsun” ifadeleri yer almıştır. İkinci fotoğrafta ise, “Haram olsun” ifadeleriyle birlikte “Kenan Evren öldü” pankartını ve 80 darbesi döneminin mağdurlarının fotoğraflarını taşıyan kalabalıklar yansıtılmıştır. İkinci fotoğrafta, “Ankara’daki devlet töreni ile aynı saatte sokağa çıkan Cumartesi Anneleri ve darbe mağdurları, ‘Hakkınızı helal ediyor musunuz?’ sorusuna ‘Merhumu bir insanlık suçlusu olarak bilirdik. Affetmeyeceğiz’ yanıtını verdi” ifadeleri yer almıştır.

Karikatür 1: Musa Kart, Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, s.01.

Birinci sayfanın sağ üst köşesinde Musa Kart’ın bir karikatürüne de yer veren gazete, ünlü Alman diktatörü Adolf Hitler ile ‘selfie’ çeken Kenan Evren’in gökyüzündeki karikatürüne yer vermiştir. Bu durum Evren ve Hitler arasındaki fikir birlikteliğine dikkat çekerken bulutların üstünde gözükmeleri Evren’in vefat edip Hitler’in yanına gitmesine yorumlanmaktadır. Evren’in Hitler’e selfie’yi tanıtması ise, Evren’in modern diktatörlüğüne de işaret etmektedir. Cumhuriyet iç sayfalarda da konuya geniş yer vererek ‘Diktatörün ardından’ adıyla konuyu dört sayfada işlemiştir. 10’uncu sayfada “Kendi yaptırdığı mezarlıkta” (Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, s.10) başlığını ve “Kenan Evren, askeri törenle kendi yaptırdığı Devlet Mezarlığına defnedildi. Törene iktidar ve muhalefet temsilcileri katılmadı, katılan kuvvet komutanları alkışlandı” spotunu kullanan Cumhuriyet, haberin içeriğinde cenaze törenindeki gelişmeleri aktarmıştır. Aynı sayfada, “Cenazede, mezarlıkta protesto: ‘Yıllarca işkence gördüm, haram olsun’” alt başlığı kullanılmıştır. 11’inci sayfada “Toprağın kan olsun huzurlu yatmayasın” ve “Diktatörler böyle uğurlanır” (Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, s.11) başlıklı haberlere yer verilmiştir. Gazete, 12’nci sayfada “Darbecinin vurduğu kelepçe hala çıkmadı”, “Soğuk Savaş yıllarında darbe”, “Beyaz Saray’a darbe notları” (Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, s.12) başlıklarına yer verilirken 13’üncü sayfada “Emekçinin çilesi bitmedi” ve “Birinci lige marş marş!” (Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, s.13) başlıklarını kullanmıştır. Gazete Evren’in öldüğü günden gömüldüğü güne kadar ortak bir söylem geliştirmiş

ve Evren ile icraatlarını eleştirmiş, onu ‘diktatör’ ilan etmiştir. Cumhuriyet, Evren’in ölümünün ardından resmen sevindiğini gösteren bir söylem geliştirmiştir.

2.2.5. Evrensel Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Evrensel gazetesinin Kenan Evren’in ölümüyle ilgili söylemi eleştirel tarzda olmuştur. “Zihniyet İktidarda”(Evrensel, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla manşetine taşıdığı ölüm haberinin spotunda “12 Eylül Darbesinin lideri Kenan Evren öldü. 12 Eylül zihniyeti ise iktidardaki varlığını AKP hükümeti eliyle koruyor” ifadelerini kullanarak iktidar partisinin de eleştirisini yaparken “12 Eylül zihniyeti ölmeli” ifadeleriyle de 12 Eylül’ün varlığının hala devam ettiğini ve bunun son bulması gerektiğini yansıtmıştır. Dolayısıyla Evrensel, Evren’in ideolojisinin bir devamı olarak gördüğü AK Parti iktidarının son bulması gerektiğini vurgulamıştır.

Karikatür 2: Sefer Selvi, Evrensel, 11 Mayıs 2015, s.01.

Gazete, haber fotoğrafı yerine yukarıda yer alan karikatürü kullanmıştır. Karikatürde Evrensel, hasta yatağında ölmüş olan Evren ve onun yanı başında ‘YÖK, % 10 seçim barajı, din dersi ve 12 Eylül Anayasası’ başlıklarından oluşan dosyaları koltukaltında taşıyan Recep Tayyip Erdoğan yer almaktadır. Erdoğan, Evren’e “Rahat uyu paşam, emanetin emin ellerde” şeklinde seslenmektedir. Erdoğan’ın koltukaltında tuttuğu dosyalar Evren’in devamı olduğu ve Erdoğan’ın da aynı şekilde Evren’in ideolojisini yansıtmış şekilde bir yol takip ettiği vurgulanmıştır. Gazete iç sayfalarda da “Zihniyeti hala iktidarda” (Evrensel, 11 Mayıs 2015, s.03) başlığını kullanarak Evren’in oluşturmuş olduğu olumsuz imaj üzerinden iktidar partisine yüklenmeye devam etmiştir. Haberde Evren ve Erdoğan’ın yan yana olan fotoğraflarını da kullanarak bu duruma nesnel bir görüntü kazandırmaya çalışmıştır. Haberin genelinde Ak Parti’nin 12 Eylül zihniyetini devam ettirdiğini iddia eden gazete, “Eli hiç titrememişti” başlığıyla verdiği haberin içeriğinde, o dönem 17 yaşında asılan Erdal Eren için yapılan protestolara karşı “asmayalım da besleyelim mi?” ifadelerinin altını çizmiş ve “Evren darbeden tam 25 yıl sonra yaptığı bir açıklamada idamlar konusunda elinin hiç titremediğini söylemişti” ifadelerini yansıtmıştır. Böylelikle gazete, Evren’in kendisini ve ‘gaddar’ gördüğü söylemlerini eleştirmiştir.

Gazete, “Evren’e Genelkurmay önünde tören” (Evrensel, 12 Mayıs 2015, s.01) başlıklı küçük bir haberle cenaze töreninin olduğu gün birinci sayfada cenaze töreniyle ilgili bilgi vermiştir. Cenaze törenin ertesi günü, gelişmeleri yine küçük bir haberle birinci sayfada yer veren Evrensel, “Kenan Evren protestoyla gömüldü” (Evrensel, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını ve “Cenaze namazında helallik istendiğinde ‘haram olsun’ sesleri yükseldi” ifadelerini fotoğrafsız olarak kullanmıştır. İç sayfalarda da sadece cenaze törenindeki gelişmelere yer veren Evrensel, ayrıca “Emekçilerden davullu zurnalı eylem”(Evrensel, 13 Mayıs 2015, s.03) başlığını kullanarak Evren’in ölümünden kimi çevrelerin memnuniyet duyduğunu yansıtmış ve ‘emekçi’ kavramını vurgulamıştır. Gazete yine iç sayfalarda “Diktatör öldü! Fabrikalar, atölyeler, işliklerde militer örgütlenme devam ediyor...” (Evrensel, 13 Mayıs 2015, s.05) ifadelerine yer vererek 35 yıl önce kurulan düzenin hala devam ettiğinin altını çizmiştir. Evrensel, genel anlamda konuyu

değerlendirmesine bakıldığında hem Evren'i hem de Evren'in icraatlarının devam ettiricisi olarak AK Parti ile Erdoğan'ı eleştiren bir söylem geliştirmiştir.

2.2.6. Güneş Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Güneş gazetesi Kenan Evren'in ölüm haberine oldukça az yer ayırmıştır. Güneş, Anadolu baskısında, "Darbeci Evren'in durumu kritik" (Güneş, 10 Mayıs 2015, s.01) ifadelerini kullanırken aynı günün merkez baskısında ise, "Kenan Evren vefat etti" ifadeleriyle Evren'in ölümünü sürmanşetten duyurmuştur. 11 Mayıs sayısında birinci sayfada "Evren'in mezar yeri kazıldı" (Güneş, 11 Mayıs 2015, s.01) ifadelerini küçük bir haberde kullanan gazete, iç sayfalarda ise, "Gülen'e göre Evren cennete gidecek" (Güneş, 11 Mayıs 2015, s.05) ifadeleriyle Fethullah Gülen eleştirilmiştir. Aynı gün "12 Eylül mimarının mezar yeri kazıldı" ve "Kenan Paşa öldü anayasası yaşıyor" başlıklı haberlere de yer verilmiş ve Evren'in oluşturduğu 82 Anayasası'nın değiştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Karikatür 3: Carlos Latuff, Güneş, 12 Mayıs 2015, s.06.

Gazete 12 Mayıs tarihli sayısında birinci sayfada konuya yer vermezken iç sayfalarda ise, Kanadalı karikatürist Carlos Latuff'un konuyla ilgili çizmiş olduğu karikatüre "Ünlü Karikatürist Latuff, Kenan Evren'i böyle çizdi" (Güneş, 12 Mayıs 2015, s.06) başlığıyla yer vermiştir. Gazete haberin içeriğinde ise, "12 Eylül darbesini mimarı Kenan Evren tedavi gördüğü hastanede öldü. Dünyaca ünlü Brezilyalı karikatürist Carlos Latuff, 12 Eylül Darbesi'nin arka planındaki güce dikkat çekerek Kenan Evren'i Amerikan tankı üzerinde resmetti" ifadelerini kullanmış ve böylelikle Evren tarafından gerçekleştirilen 80 darbesinin ABD'nin isteği doğrultusunda gerçekleştirildiğini vurgulanmıştır. Haberin devamında ise, "Evren'e en alt seviyede tören" ifadelerini kullanarak Evren'in layık olduğu üzere alt seviyede bir törenle uğurlanacağı söylemi geliştirilmiştir. Kenan Evren'in cenaze törenin ertesi günü konuyu birinci sayfadan küçük bir haberle duyuran Güneş, "Darbeci Evren toprağa verildi" (Güneş, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanmıştır. Haberin içeriğinde, "...cenaze töreninde iki kadın, 'Hakkımız haram olsun' diye bağırınca..." ve fotoğraf altı yazısında "tören alanının dışında bir grup davul zurna eşliğinde halay çekti" ifadelerine vurgu yapan gazete halkın Evren'e tepkisini yansıtmaya çalışmıştır. İç sayfalarda da konuya yer ayıran gazete bu yüzden, "Haklarını helal etmediler" (Güneş, 13 Mayıs 2015, s.06) başlığını atmıştır. Güneş, Kenan Evren'in ölümüyle ilgili gelişmeleri duyururken aleyhinde bir söylem geliştirmiştir.

2.2.7. Haber Türk Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Haber Türk gazetesinin 10 Mayıs tarihli sayısının Anadolu baskısı farklı merkez baskısı farklı çıkmıştır. Anadolu baskısında Kenan Evren'in ölüm haberine yer verilmezken merkez baskısında ise, manşette "7'inci Cumhurbaşkanı Kenan Evren 98 yaşında hayatını kaybetti" üst başlığını ve "Alkış da gördü nefreti de" (Haber Türk, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanarak darbe sonrasında alkışlandığı ancak yaptığı icraatlar nedeniyle yargılanmasıyla da birlikte nefret

edilen bir adam kimliğine büründüğüne işaret etmiştir. “12 Eylül darbesinin mimarıydı” alt başlığını kullanan gazete, aynı zamanda “Darbe anayasası halen yürürlükte” ve “Müebbetle mahkûm oldu” başlıkları kullanılmıştır. Evren’in darbe döneminde idama karşı kampanya düzenleyenlere karşı söylediği “Asmayalım da besleyelim mi?” ifadeleri vurgulanmıştır. 11 Mayıs’ta konuya birinci sayfada yer veren gazete, “Evren’in devlet mezarlığındaki yeri hazır” üst başlığı ve “Mesaj yok, katılım yok” (Haber Türk, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanarak siyaset dünyasının Evren’in ölümüyle ilgili herhangi bir taziye mesajını yayınlamadığı vurgulanmıştır. İç sayfalarda ise, Evren’in cenaze törenin nasıl yapılacağı, cenazeye kimlerin katılıp katılmayacağı ve ölümünün ardından darbe mağdurlarının yorumlarına yer verilmiştir (Haber Türk, 11 Mayıs 2015, s.14). Haber Türk, “Evren’e tek taziye Genelkurmay’dan” (Haber Türk, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanırken “Genelkurmay açıklamayı Evren’in ölümünden 36 saat sonra yaptı, ‘Ailesine ve çalışma arkadaşlarına başsağlığı dileriz’ dedi” spotuna yer vererek mesajın gecikmeli olduğunu ima etmiştir. Gazete iç sayfalarında ise, cenaze töreniyle ilgili bilgi vererek, “Liderler, Evren’in cenazesine katılmayacak” (Haber Türk, 12 Mayıs 2015, s.12-13) başlığını kullanmış ve siyaset dünyasının konuya karşı tavrını yansıtmıştır.

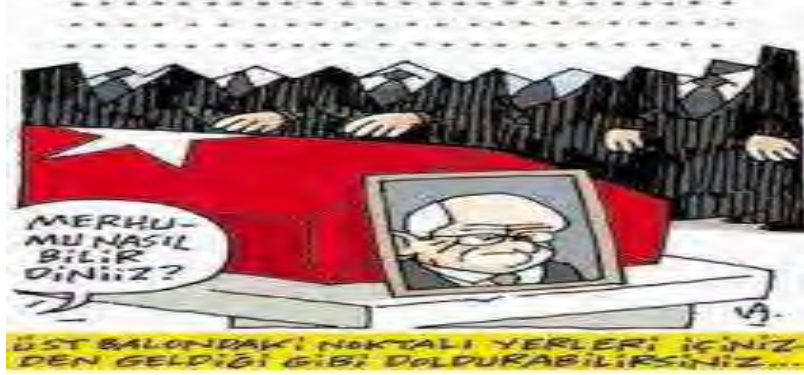
Karikatür 4: Can Baytak, Haber Türk, 12 Mayıs 2015, s.01.

Birinci sayfada yukarıdaki karikatüre de yer veren gazete, Kenan Evren’in yalnızlığına vurgu yapmıştır. Tabutun başında bir imamla çizilen karikatürde imamın, “Merhumu nasıl bilirdiniz?” sorusuna karşılık gök gürlemesi şeklinde “İyi bilirdim netekim!” ifadeleri dikkat çekmektedir. ‘Netekim’i, Evren kullanırdı. Bu durum Evren’in ölümünün ardından çoğunluğun sevindiğini ve onu sonsuzluğa uğurlamaya kimsenin gelmediği mesajı verilirken aynı zamanda ‘iyi olduğu’ noktasında şüphenin söz konusu olduğunu da göstermektedir. Cenazenin ertesi günü, “Protestolarla son yolculuğa” (Haber Türk, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete, haberin altında ise, “Onu affetmiyoruz, fazlasını çekmeliydi” başlığıyla bir başka habere yer vermiştir. İç çamaşırlarıyla mahkeme salonunda bulunan askerlerin fotoğraflarına yer verilen haberde, “12 Eylül’de iç çamaşırlarıyla mahkemeye çıkarılan 6 üstegmen konuştu: ‘Evren’i affetmiyoruz” ifadeleri kullanılarak o günlerde yapılanlar bir kez daha gözler önüne serilmiştir. İç sayfada konuyu işleyen gazete, “Protestolu veda” (Haber Türk, 13 Mayıs 2015, s.12) başlığını kullanırken tam sayfa verdiği cenaze töreni sırasında meydana gelen gelişmeleri yansıtmakla birlikte Evren’in aleyhinde bir söylem geliştirmiştir.

2.2.8. Hürriyet Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Hürriyet gazetesinin Anadolu baskısında Kenan Evren’in durumunun ağırlaştığı bilgisi verilirken merkez baskısında ise, “Kenan Evren öldü” (Hürriyet, 10 Mayıs 2015, s.01) sürmanşetini kullanmıştır. Evren’den ‘12 Eylül Askeri Darbesi’nin lideri/ mimarı’ şeklinde bahseden Hürriyet, ertesi gün konuyu “Taziye yok” (Hürriyet, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla manşetine taşımış ve devletin zirvesinden başsağlığı ile taziye mesajının gelmediğine değinmiştir. Kenan Evren’e yönelik diğer gazetelerden farklı bir tutum içerisinde olan gazete iç sayfalarda “Taziyesiznetekim” (Hürriyet, 11 Mayıs 2015, s.22) başlığını kullanmış başkent protokolünün Evren’in ölümüne sessiz kaldığını belirtmiştir. 12 Eylül öncesi ve sonrasının fotoğraflarla karşılaştırmasının verildiği

haberde ülkenin darbe öncesinde ve sonrasındaki durumunun karşılaştırmasını yaparak olaya bu çerçeveden bakılması gerektiğini ima etmiştir. Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'ün "Allah rahmet eylesin Kenan Paşa" (Hürriyet, 11 Mayıs 2015, s.23) isimli yazısında da farklı bir tavır sergilenmiş ve Evren'in darbe girişiminin olumlu yorumlanması gerektiğinin mesajı verilmiştir. Bu durum Hürriyet gazetesinin Kenan Evren'in aleyhinde bir tavır sergilemediğini göstermektedir. Hürriyet, 12 Mayıs sayısında konuya "Askerden 'başımız sağ olsun' mesajı"(Hürriyet, 12 Mayıs 2015, s.01) başlıklı küçük bir haber yayınlanmış ve haberin içeriğinde genelturmay başkanlığının 'sadece 'başımız sağ olsun' mesajı yayınladı' bilgisi verilmiştir. Haberdeki 'sadece' ifadesiyle mesajın yetersiz olduğu iması çizilmiştir. İç sayfalarda da darbe sürecini anlatan Hürriyet, "CIA şefi darbe sabahı böyle diyordu: Bizim çocuklar" (Hürriyet, 12 Mayıs 2015, s.20) başlığını kullanarak o dönemin koşulları anlatılmıştır.

Karikatür 5: Hürriyet, 12 Mayıs 2015, s.01.

Birinci sayfada yer verilen yukarıdaki karikatürde ise, "Merhumu nasıl bilirdiniz?" ifadelerinin cevabı olarak herkese kendi içinden geleni söyleme hürriyeti sunulmuş, böylelikle herkesin konuyu değerlendirmesinin farklı olabileceği mesajı verilmiştir. Cenaze töreninden sonra Hürriyet'in birinci sayfasında "Kenan Evren böyle uğurlandı: Ailesi, askerler ve birkaç dost"(Hürriyet, 13 Mayıs 2015, s.01) ifadeleriyle yer bulan Kenan Evren'in cenaze töreni, iç sayfalarda "Saygı nöbetiyle, protestoyla" (Hürriyet, 13 Mayıs 2015, s.18) başlığıyla birlikte cenaze törenindeki olay ve protestolarla törene katılanlara yer verilmiştir. Gazete, Evren'in protestolara vurgu yapılırken Evren'in cenazesine az kişinin katılmasına da değinmiştir.

2.2.9. Milat Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Milat gazetesi, Kenan Evren'in ölüm haberini manşetten siyah bir zemin üzerinde vermiş ve "Asıl hesap şimdi" (Milat, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla "12 Eylül askeri darbesinden dolayı yargılanan Kenan Evren, mahkemenin kararını göremeden vefat etti. Şimdi yaptıklarının hesabını mahkeme-i Kübra'da verecek" spotunu kullanmıştır. Bu ifadeler gazetenin Evren'i günahkâr ve suçlu kabul ettiğini göstermektedir. Gazete fotoğraf olarak da Evren'in hasta yatağından çekilmiş solgun bir fotoğrafına yer vermiştir. Böyle bir fotoğraf kullanımı, Evren'i zayıf ve zavallı gösterme amacı taşımaktadır. Gazete Evren'in gömüleceği gün "Devlet Mezarlığı'na gömülecek" (Milat, 12 Mayıs 2015, s.01) başlıklı haberi küçük bir haber olarak hem birinci sayfada hem de ikinci sayfada kullanmıştır. Gazete konuyla ilgili önemli manşetlerden birini Evren'in gömüldüğü günün ertesi "İbret-i Evren" (Milat, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla kullanmıştır. Böylelikle Evren'in yaptıklarının yanına kalmadığı ve her devlet büyüğünün gördüğü saygıyı görmeyerek ibretlik bir şekilde gömüldüğünü yansıtmaya çalışmıştır. Haberin spotunda, "Kenan Evren yıllarca 5 bin gencin birbirini öldürmesini bekleyip 1980'de darbe yaptı. 650 bin kişiyi gözaltına aldırdı, 2 milyon kişiyi fişledi, 171 kişiyi işkencede öldürdü, bir 'sağ'dan bir 'sol'dan 50 kişiyi astırdı. Cenazesinde tek başınaydı" spotuna da yer vererek yaptıklarından dolayı böyle bir sonu hak ettiğini

ima etmiştir. “Özal için milyonlar” alt başlığını kullanan gazete, “12 Eylül 1980 darbesinin figüranı Kenan Evren’in cenazesi, ‘Paşa’lığı ve ‘Cumhurbaşkanlığı’ dönemindeki ihtişamdan uzak ibretlik bir törenle toprağa defnedildi. Milyonları fişleyip, yüz binleri gözaltına alıran, idam ettiren Evren’in cenazesinde protesto sesleri yükseldi. Özal’ın cenazesine milyonlar katılırken Evren’in cenazesinde dua edenlerden çok sessiz kalanlar çoğunlukta idi” ifadelerine yer verilmiştir. İç sayfalarda da olayı işleyen gazete, “Siyasiler Evren’in cenazesine katılmadı” (Milat, 10 Mayıs 2015, s.10) başlığını kullanarak haberin içeriğinde ise, siyasilerin cenaze törenine katılmaması, cenazede yapılan protestolar ve 1980 darbesinin bilançosuna yer verilirken kullanılan fotoğrafların genelinde Evren’in tabutu ve çevresinde yer alan az sayıda kalabalık gösterilmiştir. Bu durum katılımın azlığına işaret etme amacı taşımaktadır. Konuyu işleme şekli ve kullandığı dil itibarıyla Milat gazetesinin Evren’in ölüm haberini işlerken objektiflikten uzak bir tavır sergilediği görülmüştür.

2.2.10. Millet Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Millet gazetesi, Kenan Evren’in ölümünden ziyade, ölümü üzerinden Recep Tayyip Erdoğan’ın eleştirisini yapmıştır. Gazete, “Erdoğan, her geçen gün, bir zamanlar hayranı olduğu darbe liderine benziyor” (Millet, 11 Mayıs 2015, s.01) üst başlığını ve “Paralel Evren” başlığını kullanarak Erdoğan’ın Gülen Cemaati için kullanmış olduğu ‘paralel’ kelimesini Erdoğan için kullanmıştır. Evren önünde belden eğilmiş bir Erdoğan fotoğrafını kullanıldığı gazete spotunda ise, “12 Eylül darbesinin lideri ve 7. Cumhurbaşkanı Evren’in ölümüyle, 12. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın darbe dönemine paralel seyreden baskıcı icraatları bir kez daha gündemde” ifadelerine yer verirken iç sayfada ise, “Paralel icraatlar!” (Millet, 11 Mayıs 2015, s.08) başlığını kullanmış ve Evren dönemi ile Erdoğan dönemi arasındaki benzerlikler anlatılmıştır. Evren ve Erdoğan’ın yan yana olan fotoğraflarına yer verilen haberde kırmızı zeminli bir çemberin içinde “Ah Paşam ah” başlığıyla “Tayyip Erdoğan, saygısını açıkça ifade ettiği Evren’e ‘Paşam, bu ülkenin sizin gibilere ihtiyacı var’, ‘Ah paşam ah! Sizin zamanınızda ben olacaktım ki Belediye Başkanı... Sizin desteğinizle İstanbul’u uçururdum!’ sözleriyle de gündeme gelmişti” şeklindeki söylemde de Erdoğan’ın Evren hayranlığı vurgulanmıştır. Ertesi gün altta sadece “Darbeci Evren’e devlet töreniyle uğurlama” (Millet, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete ‘devlet töreni’ ifadesini kırmızı renkte kullanarak olaya dikkat çekmiştir. Gazete iç sayfada da küçük bir haberle Evren’in bugün gömüleceğini ilan etmiştir (Millet, 12 Mayıs 2015, s.02). Cenaze töreninin ertesi günü birinci sayfada “Komutanlar uğurladı” (Millet, 13 Mayıs 2015, s.01) başlıklı küçük bir habere yer veren gazete, iç sayfada “Kenan Evren için düzenlenen törenlere TSK tam kadro katılırken, siyasiler yer almadı” üst başlığını ve “Askerler uğurladı” (Millet, 13 Mayıs 2015, s.08) başlığını siyah bir zeminle kullanmıştır. Haberin içeriğinde ise, cenaze töreni nasıl gerçekleştiği ve tören esnasında meydana gelen protestolara yer verilmiştir. Gazete genel anlamda konuya yer vermekle birlikte Erdoğan’ın eleştirisini yapmış, Evren’in ölüm haberini ise, sadece gelişmeleri aktarmakla yetinmiştir. Bu durumun temel nedeni gazetenin benimsemiş olduğu ideolojiye bağlı olarak Fethullah Gülen cemaatinin yanında yer alıyor olması ve Erdoğan’ın ‘paralel yapı’ olarak adlandırdığı Gülen cemaatinin karşısında olmasından kaynaklanmıştır.

2.2.11. Milliyet Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Milliyet, olaya en çok yer ayıran gazetelerden biri olmuştur. Merkez baskısında “Evren öldü” (Milliyet, 10 Mayıs 2015, s.01) manşetini atarak olayı duyuran Milliyet, “12 Eylül 1980 askeri darbesinin lideri, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren uzun yıllardır direndiği ağır hastalığa dün akşam 98 yaşında yenik düştü” spotunu nesnel bir şekilde yansıtmıştır. Haberin devamında “Yatakta ifade vermişti” ara başlığını kullanan gazete, Evren’e karşı bir merhamet duygusu uyandırma yönünde bir söylem geliştirmiştir. “Evren’in ailesi meclisten uğurlanmasını istemedi” üst başlığını ve “Resmi tören Genelkurmay’da” (Milliyet, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla olayı manşete taşıyan Milliyet, cenaze töreninin Genelkurmay’da gerçekleşmesinin ailesinin kararı

olduğunu yansıtmıştır. Milliyet, iç sayfalarda “Yuvasından uğurlanacak” (Milliyet, 11 Mayıs 2015, s.18) başlığını kullanarak Evren’in yanında olduğunu gösteren bir söylem geliştirmiştir. Evren’in yuvası olarak kast edilen yer Genelkurmay Başkanlığı’dır. Aynı sayfada ‘Ulusal yas ilan edilmedi’ başlığıyla verilen haberde Evren’in eski cumhurbaşkanı olması nedeniyle ulusal yas ilan edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Yine aynı şekilde cumhurbaşkanlığı ve genelkurmay tarafından taziye mesajı yayınlanmamasının da altı çizilmiştir. Milliyet gazetesi, “12 Eylül Darbesinin lideri Evren’in kendi kaleminden anıları” (Milliyet, 11 Mayıs 2015, s.19) üst başlığıyla Kenan Evren tarafından yazılmış olan ‘Unutulan Gerçekler’ adlı kitaptan “Ne İsa’ya ne de Musa’ya yarandık” başlığıyla, ‘Ne Demişlerdi? Ne Dediler? Ne Diyorlar?’ adlı kitaptan “Sağduyu sahibi yazarların tepkisi çok ağrıma gitti” başlığıyla alıntılar yaparak Kenan Evren’in darbesini kendi ağzından gerekçeler göstererek o dönem haklı olduğunu yansıtmaya çalışmıştır. Milliyet bu tavrıyla Evren darbesini daha çok meşrulaştırma yönünde bir tavır izlediği görülmektedir. Kenan Evren, cenaze törenin düzenleneceği gün “Evren’e ihtiram nöbeti”(Milliyet, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla birinci sayfada küçük bir haber şeklinde yer bulurken iç sayfada bir sayfaya yakın yer kaplamıştır. “Genelkurmay 2 gün sonra Evren mesajı yayınladı” (Milliyet, 12 Mayıs 2015, s.14) üst başlığı ve “Taziye yerine vefat açıklaması” başlığını kullanan gazete, Genelkurmay Başkanlığının bu tavrını manidar bulmuştur. Haberin spotunda da “Evren’in vefatının üzerinden iki gün geçtikten sonra açıklama yapan Genelkurmay, taziye mesajı yayımlamak yerine vefat duyurusu şeklinde bir basın açıklaması yapmayı tercih etti” ifadelerini kullanarak Genelkurmay Başkanlığının asıl yapması gerekenin taziye mesajı yayınlamak olduğu iması yapılmıştır.

Karikatür 6: Haslet Soyöz, Milliyet, 12 Mayıs 2015, s.14.

Milliyet aynı gün Haslet Soyöz’ün bir karikatürüne de yer vermiştir. Karikatürde Türk bayrağına sarılı Kenan Evren’in tabutu musalla taşında tek başına durmaktadır. Gökten inmiş olan bir baloncukta “Geleceğin varsa göreceğin de var” yazısı yer almaktadır. Bu durum, Soyöz’ün Evren’in karşısında bir tutum sergilediğini gösterirken adaletin öteki dünyada görüleceğini ima etmiştir. Cenaze törenin ertesi günü “Evren’i asker uğurladı” (Milliyet, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan Milliyet, fotoğrafta da tabutun başında elini açmış dua eden askerler gözükmemektedir. Aynı haberin altında yer alan “Cenazede olay çıktı” başlıklı haberde törende meydana gelen protestolara yer verilmiştir. Gazete iç sayfada ise, “12 Eylül Askeri Darbesinin Lideri Kenan Evren toprağa verildi”(Milliyet, 13 Mayıs 2015, s.20) üst başlığında Evren için ‘lider’ ibaresini kullanmıştır. Haberde “Askerler uğurladı” başlığını seçen gazete, haberin içeriğinde törendeki gelişmelere, protestolara ve törene kimlerin katıldığına geniş bir şekilde yer vermiştir. Aynı sayfada “Cumartesi Anneleri ‘helallik’ vermedi” başlıklı habere yer verilmiştir.

Karikatür 7: Haslet Soyöz, Milliyet, 13 Mayıs 2015, s.20.

Aynı sayfada Haslet Soyöz'ün "Kenan Evren Hatırası" panosunun önünde hatıra fotoğrafı çektiren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Ahmet Davutoğlu, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'ın karikatürü yer almıştır. Liderlerin mutluluk pozu vermeleri Evren'in ölümünden duydukları memnuniyeti gösterirken hiçbirinin törene katılmamasına göndermede bulunulmuştur.

2.2.12. SabahGazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Sabah gazetesi, merkez baskısında "Kenan Evren hayatını kaybetti" (Sabah, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla haberi duyurmuştur. Gazete haberde Evren'i "12 Eylül darbesinin komutanı" olarak nitelendirmiştir. 11 Mayıs'ta "Türkiye'nin Pinochet'si"(Sabah, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete, "Dünya basını Kenan Evren'in ölümünü, 12 Eylül askeri darbesini, gözaltıları, işkenceleri, idamları hatırlatarak 'Türk Pinochet öldü' diye duyurdu" ifadelerine yer vermiştir. İç sayfalarda da birinci sayfada kullandığı başlığın aynısını kullanan gazete, spotunda "12 Eylül darbesinin lideri, icraatları Şili diktatörü Pinochet'i aratmayan 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, önceki gün 98 yaşında hayatını kaybetti. Evren'in mimarı olduğu 12 Eylül darbesinden geriye ise, çok ağır bir bilanço ve büyük acılar çekmiş birkaç nesil kaldı" (Sabah, 11 Mayıs 2015, s.19) ifadelerine yer vermiştir. Yine aynı haberde, "12 Eylül darbesinin baş mimarı, işkencelerin ve yüzlerce idamın sorumlusu Kenan Evren'in ölümünü duyuran dünya basını, Evren'i Şilili diktatör Augusto Pinochet'ye benzetti" ifadelerini kullanmıştır. "Türk demokrasi tarihinin kara lekelerinden 12 Eylül darbelerinin gerçekleştiren Kenan Evren, Ak Parti'nin hazırladığı anayasa değişikliği 12 Eylül 2010 referandumuyla kabul edilince yargılanabildi" ifadelerini kullanan Sabah, Ak Parti'nin lehinde bir söylem geliştirmiştir. Gazete Kenan Evren'in darbesi döneminde yapılan olumsuz gelişmeleri gündeme getirerek Evren hakkında olumsuz bir söylem geliştirmiştir. Evren'in cenaze törenine muhalefet partileri de katılmayacaklarını açıkladıkları halde birinci sayfada "Hükümet cenazede yok" (Sabah, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan Sabah, muhalefet partilerini çok umursamayıp sadece iktidar partisinin söylemini üretmiştir. Birinci sayfada bu tavrı sergileyen gazete, iç sayfasında "Meclis gitmiyor" (Sabah, 12 Mayıs 2015, s.22) ifadesini kullanarak söylemine muhalefet partilerini de dâhil etmiştir. Haberin içeriğinde cenaze töreninin nasıl yapılacağı bilgisinin verilmesinin yanında, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan mesaj için "Taziye sayfasında başsağlığı mesajı" ve "TSK, darbe ve sonrasında 'yok' saydı" ifadelerini kullanmıştır. Kenan Evren'in ölüm olayına birinci sayfada çok fazla yer ayırmayan Sabah, cenaze töreninin ertesi günü birinci sayfada sadece, "Evren'in cenazesinde 'Haram olsun' krizi"(Sabah, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanmıştır. İç sayfada da "Son yolculuk protestolarla" (Sabah, 13 Mayıs 2015, s.23) başlığını kullanan gazete, "12 Eylül darbesinin lideri ve kudretli komutanı Kenan Evren, Ankara'da siyasilerin katılmadığı sade bir törenle, protestolar arasında toprağa verildi" ifadelerine yer vermiştir. Gazetenin 'kudretli komutan' nitelemesi oldukça imalı bulunmuştur.

2.2.13. Sözcü Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Birinci sayfada “Devlet töreniyle toprağa verilecek” (Sözcü, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla kullandığı habere küçük bir yer ayıran Sözcü, iç sayfada “12 Eylül'den bunlar kaldı” (Sözcü, 11 Mayıs 2015, s.11) başlığını kullanmış ve o dönemden günümüze kalanları sıralamıştır. Aynı sayfada, “Evren için devlet töreni yapılacak” ifadelerine yer veren gazete nesnel bir dil kullanmaya çalışmıştır. Gazete, “Askerden Kenan Evren için 2 gün rötartlı taziye” (Sözcü, 12 Mayıs 2015, s.13) başlığını ve “Genelkurmay Başkanlığı, 12 Eylül darbesiyle ilgili suskunluğunu gecikmeli bozdu. Cumartesi gecesi 98 yaşında vefat eden ve bugün Ankara'da toprağa verilecek olan Kenan Evren için, internet sitesinde dün başsağlığı mesajı yayınlandı” ifadelerine yer vermiştir. Aynı sayfada “Muhalefet temsilcileri cenazeye katılmıyor” ifadeleriyle muhalefet ön plana çıkarılırken iktidar partisinden bahsedilmemiştir. Yine aynı sayfada “Evren'in kızı: Liderler cenazeye ister gelsin ister gelmesin” ifadeleri yansıtılırken, kızının dilinden Evren için iyimser bir tablo çizilerek lehinde bir söylem geliştirilmiştir. Cenaze töreninden sonra “Kenan Evren'i asker uğurladı” (Sözcü, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını atan Sözcü, iç sayfalarda “Yapayalnız uğurlandı” (Sözcü, 13 Mayıs 2015, s.12) başlığıyla durumu anlatmıştır. Haberin spotunda ise, “Kenan Evren, 98 yıl yaşadı, idamların, işkenceden ölenlerin, büyük acıların yaşandığı 12 Eylül'ün mimarı oldu. 7 yıl cumhurbaşkanlığı yaptı. Hafta sonu öldü. Son yolculuğunda sadece az sayıda seveni, askerler ve ailesi vardı” ifadelerini kullanmıştır. Gazete aynı sayfada “Kenan Evren darbe değil askeri hareket yapmış!” ifadeleri kullanılırken Evren'le ilgili iyimser bir hava estirmeye çalışmış ve 80 darbesinin darbe olarak nitelendirilmemesi gerektiği ima edilmeye çalışılmıştır. Evren'in emir subayının “Keşke Cumhurbaşkanı da gelseydi. Sayın Erdoğan, onun sayesinde bugünlere geldi” şeklindeki sözlerine vurgu yapılırken Evren ile Erdoğan arasındaki ilişkiye dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sözcü, Evren için ılımlı bir habercilik tarzı benimsemiştir.

2.2.14. Star Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Star'ın Anadolu baskısında Kenan Evren'in durumunun ağırlaştığı haberi verilirken merkez baskısında, “Netekim er kişi niyetine” (Star, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığı ve “Darbe yapmaktan yargılanarak rütbesi 'Er'liğe düşürülen Kenan Evren, tedavi gördüğü GATA'da 98 yaşında hayatını kaybetti” şeklindeki spotla ölüm haberi anons edilmiştir. Star gazetesi Kenan Evren'in ölüm haberinde Fethullah Gülen'in Evren'le ilgili sözlerine dikkat çekmiş ve “FETO'ye göre Evren cennetlik” (Star, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını atmıştır. Gazete haberde, “17/25 Aralık darbesinin fırası Fethullah Gülen, hayatını kaybeden 12 Eylül darbesinin mimarı Kenan Evren ile ilgili verdiği röportajda ‘Seçmeli din dersini zorunlu kılan Evren cennete girebilir’ ifadelerini kullanmıştı” şeklinde bir hatırlatma yapmıştır. Bu ifadelerde gazete, Gülen ve Evren arasında darbe liderleri olmaları yönünde benzetme yapmıştır. Haberin devamına iç sayfada yer veren Star, aynı zamanda 12 Eylül'ün bilançosunu da vermiştir. Aynı sayfada “Evren öldü geride kötü anıları kaldı” (Star, 10 Mayıs 2015, s.12) ifadelerine yer verilmiştir. Haberin spotunda ise, “Türkiye'yi 50 yıl geride bırakan darbecileri yargılamak isteyen AK Parti'ye karşı çıkan CHP, MHP ve HDP'ye rağmen referandum ile Kenan Evren ve cuntacılara yargı yolu açılarak yeni darbelerin önü kesildi” denilmiştir.

Cenaze töreni günü, küçük bir haberde “Son yolculukta tek başına” (Star, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete haber metninde ise, “Darbeci Evren, son yolculuğuna devletin zirvesinden ve siyasilerden hiçbir katılım olmaksızın çıkacak” ifadelerine yer verilmiştir. Gazete iç sayfada ise, “Hayır diyenler demokrasi havarisi kesildi” (Star, 12 Mayıs 2015, s.14) başlığıyla birlikte “AK Parti, darbecileri yargılamak için referandum mücadelesini verirken buna karşı çıkarak ‘Hayır’ diyenler Evren'in cenazesi üzerinden hesap soran taraf rolünü çalmaya çalışıyor. Dün darbecileri koruyanların bugün çark etmesi ikiyüzlülük olarak kayıtlara geçiyor” spotunu kullanmıştır. Cenaze gününün ertesi günü “Darbeciye son selam” (Star, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanarak Evren'in ‘darbeci’ yönünü ön plana çıkarmıştır. Gazete haber metninde ise,

“12 Eylül askeri darbesinin baş aktörü Kenan Evren devlet töreniyle uğurlandı. Törene hükümet ve siyasi parti temsilcileri katılmazken Genelkurmayın tam kadro bulunması tepki topladı. Cenaze namazı sonrası ‘helallik’ istendiği sırada ‘Haram olsun’ sesleri yükseldi” ifadeleri kullanılarak askeriye’nin cenaze törenine katılması eleştirilmiştir. İç sayfada konuya yarım sayfadan fazla yer ayıran Star, “Askerler hariç, sağcısı da solcusu da uğurlamaya gitmedi” üst başlığını ve “Millet hakkını helal etmedi” (Star, 13 Mayıs 2015, s.14) başlığını kullanmıştır. Gazete haberin spotunda ise, “Türkiye tarihinde ilk kez bir cumhurbaşkanının cenazesine hükümet ve siyasi partileri temsilen kimse katılmadı. Sadece askerler tarafından uğurlanan Kenan Evren’in cenazesinden geriye ise ‘**Hakkımızı helal etmiyoruz**’ sloganları kaldı” ifadelerine yer verilmiştir. Gazete, tören esnasında yapılan protestolara ve o protestolarda ifade edilen söylemlere de yer verilerek başkalarının ağzından Evren’in kötü bir lider olduğu yönünde bir imaj oluşturmaya çalışmıştır.

2.2.15. Takvim Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Takvim, Kenan Evren’in ölüm ilanını Evren’in sivil kıyafetli bir fotoğrafını kullanarak “Evren hayatını kaybetti” (Takvim, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla duyurmuştur. Evren’in cenaze töreniyle ilgili bilgi veren gazete, “Evren’e devlet töreni” (Takvim, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanmıştır. Cenaze törenin ardından “Cemaat darbesi” (Takvim, 13 Mayıs 2015, s.01) başlı ve “12 Eylül’ün mimarı, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Ankara’da askeri törenle uğurlandı. Devlet de millet de darbeci lideri son yolculuğunda yalnız bıraktı” spotunu kullanarak Evren’i uğurlamaya ne siyasilerin ne de halkın gitmediğini vurgulamıştır. Cami avlusunda az sayıda kalabalığın ve smokinli Evren’in fotoğrafının kullanıldığı manşet haberde, “Kudretli günlerinde etrafında pervane olanlar, tablolarına milyarlar ödeyenler hiç görünmedi” ifadeleri dikkat çekmiş ve güçlü olduğu dönemde Evren’i destekleyenlerin ölümünde yanında bulunmayanlara göndermede bulunulmuştur. Takvim’deki haberin devamında helallik isteyen imama ‘Haram olsun’ şeklindeki protesto tepkisi yansıtılmıştır.

2.2.16. Taraf Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Taraf gazetesi, Evren’in karşısında bir söylem geliştirerek “Darbeciye devlet töreni” (Taraf, 11 Mayıs 2015, s.01) manşetini atmış ve Evren için ‘darbeci’ nitelemesini kullanmıştır. Aynı haberde attığı “Evren’i AKP iktidarı korudu” şeklindeki ara başlıkta ise, ‘darbeci’ olarak nitelendirdiği Evren üzerinden Ak Parti’ye saldırmış ve halk tarafından istenmeyen Evren’i bugüne kadar Ak Parti’nin koruduğunu iddia etmiştir. Gazete ertesi gün atmış olduğu “İkinci Evren dönemi” (Taraf, 12 Mayıs 2015, s.01) manşetiyle Recep Tayyip Erdoğan’ı Danıştay törenindeki davranışı yüzünden Evren’e benzetmiş yine aynı sayfada “Evren’i Erdoğan yargılatmadı” başlığıyla da yine Evren’in şu zamana kadar yargılanmamasının bir numaralı sorumlusu olarak Erdoğan’ı göstermiştir. İç sayfada “Genelkurmay: Evren, devlet mezarlığında defnedilecek” (Taraf, 12 Mayıs 2015, s.08) başlıklı haberde, “On binlerce insanın ölümünden sorumlu olan, yasakçı ve baskıcı uygulamalarıyla pek çok kişinin yaşamını karartan Kenan Evren...” ifadeleri kullanılarak Evren için ‘yasakçı ve baskıcı’ şeklinde olumsuz ifadeler kullanılmıştır. Evren’in cenaze töreninin ertesi günü kırmızı renkte “Haram olsun” (Taraf, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını atan Taraf, Genelkurmay’ın tam kadro cenaze törenine katılırken iktidar ve muhalefet partilerinin katılmadığını, tören esnasında ‘haram olsun’ protestolarının yükseldiğini ifade etmiştir. Gazete yedinci sayfada da aynı başlığı atmış ve tören esnasındaki gelişmelere yer vermiştir. Taraf, genel anlamda hem Evren’in hem de Erdoğan’ın aleyhinde bir söylem geliştirmiştir.

2.2.17. Türkiye Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Türkiye gazetesi, Evren’in ölüm haberini “80 Darbesinin Lideri Kenan Evren öldü” (Türkiye, 10 Mayıs 2015, s.01) üst başlığını ve “Bir devir kapandı” başlığını kullanarak vermiştir. Birinci sayfada logonun yan tarafından Evren fotoğrafıyla birlikte sadece “Devlet töreniyle devlet mezarlığına” (Türkiye, 11 Mayıs 2015, s.01) şeklinde başlık kullanan gazete, iç sayfada “Mezarı

kazıldı" (Türkiye, 11 Mayıs 2015, s.12) başlığıyla birlikte Evren'in smokinli boydan fotoğrafını kullanmış ve cenazeye ilgili bilgi vermiştir. "Kenan Evren yaptırdığı mezarlıkta" (Türkiye, 12 Mayıs 2015, s.01) başlıklı haberde Evren'in nerede gömüleceği ve hükümetle muhalefetin törene katılmayacağı belirtilirken iç sayfada da "Açtığı mezarlıkta defnedilecek" (Türkiye, 12 Mayıs 2015, s.11) şeklinde bir başlık kullanmıştır. Aynı sayfada "Davul- zurnalı helva dağıtımı" başlıklı başka bir haberde yer alan protesto gösterisi sırasında "Gruptan bir kişinin 'Rahmetliyi nasıl bilirdiniz?' diye sorması üzerine toplananlar hep bir ağızdan 'Darbeci, faşist bilirdik' şeklinde bağırды" ifadeleri dikkat çekmiştir. Haberde fotoğraf olarak kazılmış bir mezar fotoğrafı, davul-zurnalı protesto gösterisi ve portre halinde Evren fotoğrafı kullanılmıştır. Cenaze törenin ertesi günü küçük bir haberde "Asker uğurladı" (Türkiye, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan Türkiye, haberin içeriğinde tören esnasında 'haram olsun' protestolarına ve törene kimlerin katıldığına yer verirken Evren'in fotoğrafını taşıyarak yürüyen askerlerin fotoğraflarını da kullanmıştır. İç sayfada "Evren'i asker uğurladı" (Türkiye, 13 Mayıs 2015, s.12) başlığını kullanan gazete, başlığın üstünde sarı bir zemin üzerinde "Bir avuç veda" başlığıyla birlikte üç fotoğrafa yer vermiştir. En büyük fotoğrafta Evren'in kırmızı Türk bayrağına sarılmış tabutu ve cenaze namazını kılanlar, ikinci fotoğrafta "Asker, Evren'in madalyalarını taşıdı" ifadelerini yansıtan askerlerin madalyaları taşıyan halleri, üçüncü fotoğrafta ise, "Cenaze için kortej bile oluşturulmadı" ifadeleriyle birlikte cenaze aracını gösteren bir görüntü kullanılmıştır. Haberin üst tarafında yer alan metinde ise, "Hakkım haram olsun" ifadeleri yer almıştır. Türkiye haber satırlarında Evren'in yanında değil karşısında yer almıştır.

2.2.18. Vatan Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Kenan Evren'in ölümünü sürmanşetten "Bir dönemin sonu" (Vatan, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla duyuran Vatan, o dönemin Türkiye tarihinde çok önemli bir yerinin olduğuna dikkat çekmek ve darbe döneminin son bulmasını Evren'in ölümüyle eşdeğer gördüğünü göstermek istemiştir. Haberin spotunda yer alan "Evren'le birlikte Türkiye'nin yakın tarihinin kan, gözyaşı ve acı dolu bir dönemi kapanmış oldu" şeklindeki ifadeler de Türkiye'nin yakın tarihindeki kan, gözyaşı ve acının temel nedeni olarak Evren'i işaret etmiştir. Gazete, Evren'in 2012'de açılan davayla yargıldığını ve bu dava esnasında Evren'in söylemiş olduğu "Bugün olsa yine darbe yapardım" şeklindeki sözlerine vurgu yaparak geçmiş olan tüm zamana rağmen Evren'in pişman olmadığına işaret etmiştir. Kırmızı renkte 'Asmayalım da besleyelim mi?' ve 'Ben sağ sol ayrımı yapmadım, denge olsun diye bir sağdan bir soldan astık' şeklindeki ifadelerle Evren'in o dönem söylemiş olduğu sözleri hatırlatmıştır. "Aile böyle istedi" (Vatan, 11 Mayıs 2015, s.01) başlıklı manşette Evren'in ailesinin mecliste herhangi bir tören istemeyip sadece Genelkurmay Başkanlığı'nda tören istedikleri belirtilirken Evren için yas ilan edilmediği ve Bakanlar Kurulunun taziye yayınlamadığının da altı çizilmiştir. Siyasi partilerden herhangi bir katılımın olmayacağını belirttiği sayının sürmanşetinde "Sevenleri katılacak" (Vatan, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığı kullanılmıştır. Aynı haberin metninde Evren'in büyük kızının "Halktan çok güzel mesajlar aldık. Sadece o günleri yaşayıp teşekkür ve dua eden insanlar aradı. Bir kötü telefon gelmedi. Cenazeye sevenleri katılacak. Öyle bir babanın evlatları olmaktan da şeref duyuyoruz" şeklindeki sözlerine ve Evren'in üç kızıyla çekilmiş fotoğrafına yer verilmiştir. Cenaze törenini, "Askerler uğurladı" (Vatan, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla ve törenden çekilmiş bir fotoğrafta veren Vatan, tören esnasındaki gelişmeleri ve protestoları da satırlarına yansıtmıştır. Gazete, camide imam helallik isterken 'haram olsun' şeklinde bağırılmış olmasını Evren'in kızının 'şov yapıyor' şeklindeki ifadelerine dikkat çekerek yansıtmıştır.

2.2.19. Yeni Akit Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Yeni Akit, "Haklarını helal etmediler" (Yeni Akit, 11 Mayıs 2015, s.01) başlıklı haberi sürmanşetine taşımıştır. Gazete aynı haberin spotunda ise, "Bir cunta lideri daha ölüp gitti. 12 Eylül askeri darbesinin mimarlarından Kenan Evren'in ölümünün ardından o dönemde iğrenç işkencelere

uğrayanlar, ‘Ona hakkımızı helal etmiyoruz’ dediler” ifadelerini kullanırken, o dönemde işkence görenlerin konuyu değerlendirmelerine ve idam edilmiş olan bir gencin mektubuna da yer vermiştir. Gazete, “Gülen, ‘Evren cennetlik’ demiş” başlıklı haberde ise, “Ak Parti hükümetine karşı darbe planlayan Gülen, darbeci Evren için cennete gidebilir demiş” ifadelerini de kullanarak bu olay üzerinden Fethullah Gülen eleştirilirken Ak Parti’nin yanında olduğunu gösteren bir söylem geliştirmiştir. Yeni Akit, Evren’in öldüğü halde 82 Anayasasının hala yürürlükte olduğunu belirtmiştir. Fethullah Gülen’in Evren’le ilgili görüşlerinin yansıtıldığı 8’inci sayfada ki haberde ise, Gülen’in “darbeci Kenan Evren’e son derece hürmetkâr davranmış ve kendisinin cennete girebileceğini iddia etmişti” şeklindeki ifadelerle vurgu yapılmıştır. İç sayfalarda olaya tam bir sayfa ayıran gazetenin “12 Eylül’ün cunta lideri Kenan Evren’de öldü. Bir dönem kapandı. Ancak o dönemde işkence görenler, hapislerde boş yere zulme uğrayanlardan çoğu günümüzde hayatta. İşte onlar, ‘Biz Evren’e hakkımızı helal etmiyoruz’ diyor” (Yeni Akit, 11 Mayıs 2015, s.08) ifadelerinin yanında haber metninde Evren için ‘zalim diktatör’, ‘cunta lideri’ gibi nitelemeler kullanmıştır. Aynı sayfada yer alan “İnsanlık dışı işkence yaptılar” başlıklı başka bir haberde yer alan “Devlet töreniyle defnedilen Kenan Evren liderliğindeki cuntanın gerçekleştirdiği 12 Eylül darbesi döneminde, her kesimden tutuklanan binlerce kişiye, insanı insanlığından utandıran iğrenç işkenceler yapıldı” şeklindeki ifadeler dikkat çekmiş ve öznel ifadeler kullanılmıştır. Aynı sayfada yer alan “Evren öldü, Anayasası hala yaşıyor” başlıklı haberdeki “Darbe yaptığı gerekçesiyle toplumun her kesimi tarafından lanetlenen Kenan Evren...” şeklindeki ifadelerde Evren ‘lanetli’ ilan edilmiştir.

Evren’in gömüleceği gün “Anayasası da gömülsün” (Yeni Akit, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete iç sayfada da aynı başlığa yer verirken “Darbecilerin Anayasası 33 yıldır yürürlükte”(Yeni Akit, 12 Mayıs 2015, s.08) ifadelerinin altı çizilmiştir. Anayasanın değiştirilmesinin gerekliliğinin vurgulandığı haberde yer alan “Evren ile birlikte 1982 Anayasasını da gömelim, darbe anayasası hükümetin elini kolunu bağlıyor, darbe anayasasını değiştirmek görevdir, darbe anayasasını değiştirmek vefa borcu” şeklindeki ara başlıklar dikkat çekmiştir. “Evren bugün toprağa veriliyor” başlıklı başka bir haberde ise, cenaze töreniyle ilgili bilgi verilirken Ak Parti’nin cenaze törenine katılmayacağı özellikle vurgulanmıştır. Evren’in cenaze törenin ardından “Cuntacılar ibretlik ders” (Yeni Akit, 13 Mayıs 2015, s.01) sürmanşetini atan Yeni Akit, Evren’in sönük bir cenaze merasimiyle gömüldüğünü belirtmiştir. Haberde ‘hakkımızı helal etmiyoruz’ protestosuna da yer veren gazete, “12 Eylül mağdurları Evren’in defnedildiği Devlet Mezarlığı girişine, ‘Diktatör dediğimiz adam bile dünyaya kazık çakamadan gitti. İbret alalım’ pankartı açtı” ifadelerini yansıtırken zalimliğin, dikta yönetimlerin günü geldiğinde hak ettikleri değeri alacakları yönünde bir mesaj verilmiştir. İç sayfada cenaze töreniyle ilgili bilgi veren Yeni Akit, bir başka haberde ise, Kenan Evren’in isminin okullara verilmesine yönelik tepkilerin söz konusu olduğunu kaydetmiştir (Yeni Akit, 13 Mayıs 2015, s.12).

Karikatür 8: Manşetüstü, Yeni Akit, 13 Mayıs 2015, s.01.

Aynı sayfada bir de karikatüre yer veren gazete, karikatür çizgileri üzerinden yine Fethullah Gülen’i eleştirmiştir. Yukarıdaki karikatürde, Evren’in fotoğrafını kucağına alarak ‘salya

sümük' ifadelerini yansıtacak şekilde Evren'in ölümünde duyduğu üzüntüden dolayı ağlayan Fethullah Gülen gözükmektedir. Bu durum, Gülen'in Evren'in ölümüne üzüldüğünü göstermektedir.

2.2.20. Yeni Asya Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

80 darbesinden sonra Yeni Asya gazetesini 470 gün kapatan Kenan Evren'in ölümünün ardından Yeni Asya, "Darbeci öldü düzeni yaşıyor" (Yeni Asya, 11 Mayıs 2015, s.01) manşetini atarken 'düzen' diye kast ettiği şey 82 Anayasası'dır. Gazete aynı haberde, "Darbecilikten yargılanıp müebbet hapse mahkûm olan Kenan Evren öldü; ama başını çektiği 12 Eylül darbesiyle kurulan düzen hala devam ediyor" spotuna yer vermiştir. Haber metninde de "1982 Anayasası ve o eksende hazırlatıp yürürlüğe koyduğu temel kanunlarla kurulan antidemokratik ve çağdışı düzen hala yürürlükte" ifadeleri kullanılırken 82 anayasası antidemokratik ve çağdışı olarak yorumlanmış ve değiştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. "Makam mevkide gözümüz yok" demişti" başlıklı başka bir haberde yer alan "12 Eylül darbesiyle yönetime el koyan Kenan Evren, konuşmalarında halka şirin görünmeye çalışmıştı. Evren, 'Bizim makam ve mevkide gözümüz yoktur. Bu hırslımız da yoktur, bunu bilirsiniz' demiş ardından başka bir adayın olmadığı anayasa referandumuyla cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu" şeklindeki ifadelerde hem Evren'in şirin biri olmadığının mesajı verilmiş hem de söylediğinin aksine Evren'in makam, mevki peşinde olduğuna dikkat çekilmiştir. 12 Mayıs'ta "Darbeci ruh ölmedi" (Yeni Asya, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını atan gazete, Evren'in oluşturmuş olduğu düzenin hala sürdüğünü bir hukukçunun ağzından yansıtırken, "Devlet mezarlığına defnedilecek" başlığıyla da Evren'in nereye gömüleceğinin bilgisini vermiştir. Cenazenin ardından birinci sayfasına sadece protestolarla ilgili bir fotoğraf ve bir başlık kullanan Yeni Asya, "Cenazede protesto" (Yeni Asya, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını atarken iç sayfalarda da hem protestolara hem de cenaze esnasındaki gelişmelere yer vermiştir.

Karikatür 9: İbrahim Özdamak, Yeni Asya, 13 Mayıs 2015, s.01.

Kenan Evren'in gömüldüğü günün ertesi Yeni Asya'da yer bulan yukarıdaki karikatürde bir saatin 28 Şubat, 27 Mayıs ve 12 Eylül'ü gösterdiği görülmektedir. Bu tarihler Türkiye tarihinde yer almış darbe tarihleridir. Akrep ve yelkovanın tam 12 Eylül üzerine gelmiş olması Evren'in ölümüne göndermede bulunulmuş olup 12 Eylül darbesinin sonunun geldiğine işaret etmektedir. Saatin başındaki baykuş ise, kimi çevrelerce 'olumsuz ve uğursuz' bir gösterge olarak görülürken burada kullanılmış olması, 12 Eylül'ün olumsuzluğuna, uğursuzluğuna göndermede bulunulmuştur.

2.2.21. Yeni Çağ Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Kenan Evren'in ölümünü "Kenan Evren öldü" (Yeni Çağ, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla anons eden Yeni Çağ, biri üniformalı diğeri hasta yatağında olmak üzere Evren'in iki fotoğrafını kullanmıştır. Haberin spotunda ise, "12 Eylül İhtilali'nin başındaki isim, MGK cuntasının Başkanı Kenan Evren yoğun bakıma alındığı GATA'da hayata gözlerini yumdu" ifadelerini kullanmıştır. Cenaze töreniyle ilgili ayrıntıları iç sayfalarda veren gazete, "Kenan Evren'e devlet töreni" (Yeni Çağ, 11 Mayıs 2015, s.01) sürmanşetini atmış ve iç sayfada 12 Eylül'ün bilançosunu da (Yeni Çağ, 11 Mayıs 2015, s.08) yansıtmıştır. Kenan Evren'in cenaze törenin olduğu gün, "Evren'e

vetolu tören” (Yeni Çağ, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını atmış ve hiçbir partinin cenaze törenine katılmayacağını ifade etmiştir. İç sayfada konuyu derinlemesine anlatan gazete, “Paylaşım sitelerinden tepkiler yükseldi” (Yeni Çağ, 12 Mayıs 2015, s.10) başlığını kullanmış ve sosyal medyada ‘kötü bilirdik’ etiketiyle tartışıldığını kaydetmiştir. Cenaze törenin ardından “Kenan Evren protestoyla uğurlandı” (Yeni Çağ, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığını atan gazete Kenan Evren için ‘darbeci’ nitelemesini de kullanmıştır. İç sayfada da “Evren’e protestolu cenaze töreni” (Yeni Çağ, 13 Mayıs 2015, s.04) başlığına yer veren gazete, haberde tören esnasındaki gelişmeleri anlatmıştır.

2.2.22. Yeni Şafak Gazetesinin Kenan Evren’in Ölümünü Sunumu

Kenan Evren’in cenaze törenin nasıl yapılacağıyla ilgili bilgi veren Yeni Şafak, “Evren’e askeri tören” (Yeni Şafak, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını birinci sayfada kullanırken iç sayfalarda da “Asker uğurlayacak” (Yeni Şafak, 11 Mayıs 2015, s.12) başlığıyla konuya yer vermiştir. Aynı sayfanın manşetini ise, “İlk işi ABD üslerini açmak olmuştur” başlığı oluştururken haberin spotunda ise, “12 Eylül darbesi, parlamento ve hukuku askıya aldı. CIA destekli darbeye binlerce kişi gözaltına alındı, işkence gördü. Cuntanın ilk iyi, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ambargo nedeniyle kapatılan ABD üslerini yeniden açmak oldu. Askeri anlaşmalarda sömürge ruhunun izleri yer aldı” ifadelerini kullanmıştır. Haberde Türkiye’de gerçekleşen darbeler arasında en can yakıcı olarak nitelendirilen 80 darbesinin mimarı Kenan Evren için “daha cenazesi mezara girmeden darbe dönemindeki günahlarının konuşulmaya başlanmasına neden oldu” ifadeleri kullanılarak Evren’in o dönem günah işlediğini açık açık söylenmiştir. Darbenin ABD bağlantısıyla gerçekleştirildiğinin belirtildiği haberde, ayrıca Ak Parti’nin bu konudaki tavrı da “12 Eylül cuntasının lideri Kenan Evren, Ak Parti hükümeti sayesinde yargılanabildi...” şeklinde dile getirilmiş ve AK Parti’nin lehinde bir söylem geliştirmiştir. “Halka travma yarattı” başlıklı haberde ise, “12 Eylül 1980 askeri darbesi toplum üzerinde ciddi travma yaşattı” denilerek darbenin sonuçları haberin satırlarında sıralanmıştır.

Evren’in gömüleceği gün Yeni Şafak, “Bürokratlar defnedecek” (Yeni Şafak, 12 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanırken iç sayfada ise, partilerin cenaze törenine katılmamasını “Partilerden cenazeye boykot” (Yeni Şafak, 12 Mayıs 2015, s.17) başlığıyla yansıtmıştır. Gazete, askeri üniforma içinde boydan Evren’in fotoğrafını kullanmış ve “Evren, 2010 referandumu sonrasında yargılanırken bile pişmanlık göstermemiş, bugün olsa yine aynı şeyi yapacağını söylemişti” ifadeleri kullanılarak Evren’in onca zaman geçmesine rağmen hala yaptıklarından pişmanlık duymaması vurgulanmıştır. Aynı sayfada “Berfo ana affetmedi”, “Soyadımızı değiştirmek zorunda kaldık”, “İyi şeyler söyleyemem” başlıklı haberlerin yanı sıra dış basında Evren’in nasıl yer bulduğu da yansıtılmış ve dış basında Evren’in o dönem kahramanken sonradan nasıl tartışmalı bir isim olduğuyla ilgili açıklamasında geçen ‘kahraman’ ifadesi tiye alınmıştır. “5 bin kişiyi öldüren kahraman!” başlığını ünlem işaretiyle kullanan gazete, bu duruma inanmadığını göstermiştir. Cenaze töreninin ardından törene az katılımın olması ve Evren’in tabutunun önünde yalnız başına selam durmuş olan bir adamın ve nöbet tutan bir askerin yansıtıldığı fotoğrafın üst kısmında yer alan “En yalnız adam” (Yeni Şafak, 13 Mayıs 2015, s.01) ifadesinin yanında “Evren’in cenazesine sadece ailenin yakınları, protokol ve az sayıda kişi katıldı” şeklinde ifadeler dikkat çekmiştir. Bu durum Evren’in yalnızlığından dem vurularak onun ‘zavallılığı’ yansıtılmaya çalışılmıştır. Cenaze töreninde yapılan protestolarla ilgili de iki ayrı fotoğraf kullanılmış ve “Bir sağdan bir soldan” başlığı atılmıştır. Bu başlıkla Evren’in o dönemde gerçekleştirdiği idamlarla ilgili söylemiş olduğu “Adil olsun diye bir sağdan astık bir soldan” şeklindeki ifadelerine göndermede bulunulmuştur. Konuya iç sayfalarda yer ayıran gazete, “Protestoyla uğurlandı” (Yeni Şafak, 13 Mayıs 2015, s.19) başlığını kullanmıştır. Olaya daha önceki günlerde olduğu gibi tam bir sayfa ayıran gazete, 12 Mayıs’ta da tam sayfa ayırmış ve cenaze töreni sırasındaki gelişmeleri yansıtmıştır. Gazetenin haber metninde; “Cenazeye düşük katılım”, “Tek bir siyasetçi yok”,

“Babamı öldü diye bir kenara atmışlar” gibi ara başlıklar ile “Hakkımızı helal etmiyoruz”, “Hesap vermeden öldü” şeklindeki başlıklar dikkat çekmiştir.

2.2.23. Zaman Gazetesinin Kenan Evren'in Ölümünü Sunumu

Zaman, Evren'in ölüm haberini merkez baskısında sürmanşetten, “Kenan Evren 98 yaşında hayatını kaybetti” (Zaman, 10 Mayıs 2015, s.01) başlığıyla nesnel bir şekilde duyurmuş ancak aynı nesnelliği ertesi gün göstermemiştir. “12 Eylül’ü miras bıraktı ‘Netekim’ hesap zamanı” (Zaman, 11 Mayıs 2015, s.01) başlığını kullanan gazete Evren'in kullandığı ‘Netekim’ ifadesine göndermede bulunmuştur. Aynı haberde, Evren için, ‘yüz binlerce insanın hayatını karartan Evren’ nitelemesi yapılmış ve “Müebbet hapis cezasına çarptırılması, darbeciler kadar diktatörlük heveslileri için de ibret vesikası olarak tarihe geçti” ifadeleri kullanılmıştır. Konuya iç sayfada da tam bir sayfa yer veren gazete, darbe sürecine giden yolu ve sonrasını anlatarak “Darbeyi önleme planıyla getirildi, 12 Eylül’ü miras bıraktı netekim” (Zaman, 11 Mayıs 2015, s.11) başlığını kullanmıştır. Durumu anlatırken objektif davranmayan gazete, başka bir haberde Evren'in “Tanrı bana elim ayağım tutarken ölüm nasip etsin” şeklindeki ifadelerine yer vermiş ve esprili kişiliğini de yansıtmaya çalışmıştır. Dış basının konuyu gündemine almasına da yer veren gazete, “1980’de kahramandı 2014’te müebbet aldı” ifadelerini kullanmıştır. Haberde Evren'in sivil ve asker üniformalı fotoğraflarının yanı sıra o dönemde çekilmiş olan yerde yatan sivillerin başında bekleyen güvenlik görevlilerinin yukarıdan çekilmiş fotoğrafına da yer verilmiştir. Kenan Evren'in gömüleceği gün birinci sayfada olaya yer vermeyen Zaman, iç sayfada “Bugün, törenle Devlet Mezarlığı’nda defnedilecek” (Zaman, 12 Mayıs 2015, s.05) başlığını kullanmış ve törenin nasıl yapılacağıyla ilgili bilgi vermiştir. Cenaze törenin ertesi günü, “Kenan Evren muktedir yaşadı, yalnız göçtü” (Zaman, 13 Mayıs 2015, s.01) başlığına küçük bir alanda yer veren gazete, “12 Eylül darbecisi Evren, son yolculuğunda yalnızdı” ifadelerini kullanmıştır. Zaman iç sayfada da cenaze töreniyle ve protestolarla ilgili bilgi vererek, “Yüzde 91 oy aldı, son yolculuğuna protestolarla uğurlandı” (Zaman, 13 Mayıs 2015, s.04) başlığını ve “Askeri darbeye iktidarı devirip halkın yüzde 91,37’sinin oyuyla cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Kenan Evren, dün adeta yalnız başına defnedildi. Genelkurmay karargâhındaki törene hükümetten ve siyasi partilerden hiç kimse katılmadı. Tören sırasında Türkiye’nin dört bir yanında ise, ‘Evren’e hakkımızı helal etmiyoruz’ eylemleri düzenlendi” spotunu kullanmıştır. Zaman, aynı haberin yan tarafında, “Daha önce darbecilerin cenazesine katılmışlardı” başlığının üst tarafında kullandığı, cenaze töreninde çekilmiş olan Recep Tayyip Erdoğan ve Kenan Evren'in yan yana sohbet ederken ki bir fotoğrafı dikkat çekmiştir. Gazete, bu fotoğrafta Evren’le Erdoğan arasındaki yakınlığa dikkat çekerek Erdoğan’ın Evren’in törenine katılmamasını sorgulamıştır.

Sonuç

12 Eylül 1980 askeri darbesi sırasında ve sonrasında kimi basın kuruluşlarının darbeye ilgili alkışlarını görmeyip onlarla ilgili yaptırımlar uygulayan ve basınla ilgili olumsuz gelişmelerin yaşanmasını sağlayan darbenin mimarı ve 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ölümünün ulusal Türk basınında ne şekilde ve nasıl yer aldığının incelendiği bu çalışmada, basının genel anlamda 80 darbesinin intikamını alır tarzda konuyla ilgili bir söylem geliştirdiği görülmüştür. Basılı gazeteler arasında konuyu yansıtırken söylemdeki sertlik ya da yumuşaklık açısından bir farklılık söz konusu olduğu görülmüştür. Bir haftalık sürecin incelendiği çalışmada gazetelerin konuyla ilgili kimi noktaları yansıtmak açısından ortak bir tavır aldığı bulgulanmıştır. Dolayısıyla ölümünden cenaze törenine kadar ki süreçte gazetelerde konuyla ilgili dikkat çekilen noktalar; Kenan Evren'in ölüm haberi, devlet törenin düzenlenip düzenlenmeyeceği, taziye mesajının nasıl yayınlandığı, törene siyasi partilerin katılıp katılmayacağı, törene çok sayıda katılımın olmaması, mecliste bir tören düzenlenmemesi ve tören esnasında yapılan protestolar şeklinde olmuştur. Darbenin mimarı olarak anımsanması nedeniyle 35 yıl önceki sürecin sürekli olarak gündeme taşınarak olayın hafızalardaki tazeliğinin korunmaya çalışıldığı dikkat çekmiştir. Kenan Evren’le ilgili olumsuz eleştirilerin

birçok gazetede yapıldığı ve o dönemde Evren'in söylemiş olduğu, "Asmayalım da besleyelim mi?" ve "Ben sağ sol ayrımı yapmadım, denge olsun diye bir sağdan bir soldan astık" şeklindeki ifadelerle Kenan Evren'in 'gaddar' yönü vurgulanmaya çalışılmıştır. Yine yargılanma sürecinde Evren'in "Pişman değilim, bugün olsa yine yapardım" şeklindeki ifadeleri de yansıtılarak aradan geçen zamana rağmen Evren'in vicdanının hala sızlamamasına birçok gazetede dikkat çekilmiştir.

İncelenen 23 gazeteden hemen hemen hepsinin Evren'in aleyhinde bir söylem geliştirdikleri görülürken o dönem darbe oluşması için gerekli koşulların varlığına dikkat çekerek konuya daha ılımlı yaklaşan gazeteler; Hürriyet, Milliyet, Sözcü, Takvim, Vatan gibi gazeteler olmuştur. Kenan Evren'in ölüm haberini işlerken Bir Gün, Milat, Evrensel ve Cumhuriyet gibi kimi gazetelerin konuya oldukça sert yaklaştığı ve habercilikte olması gereken nesnellik kriterinden uzaklaştıkları görülmüştür. Bir Gün gazetesi, konuyla ilgili haberlerinin çoğunda Kenan Evren'in ne adını ne de fotoğrafını kullanmamıştır. Cumhuriyet gazetesi, Evren'i öldüğü günden gömüldüğü güne kadar icraatlarını eleştirmiş ve onu 'diktatör' ilan ederek onunla ilgili sert ifadeler kullanmıştır. Akşam, Güneş, Sabah, Star, Türkiye, Yeni Akit, Yeni Şafak, Yeni Asya, Yeni Çağ, Zaman gibi gazeteler Evren'in aleyhinde bir söylem geliştirirken Bugün, Haber Türk gibi gazeteler ise, oldukça objektif yaklaşmış ve sadece olayları aktarmakla yetinmiştir. Kenan Evren'in haberi verilirken kimi gazetelerin Ak Parti'yle 'darbeci' olarak nitelenen Evren arasında bağlantı kurarak ve Evren'in şu ana kadar cezasını çekmemesiyle onun kurmuş olduğu 82 Anayasası'nın hala yürürlükte olmasının temel sorumlusu olarak Ak Parti'yle Erdoğan'ı göstererek onlara yüklenmiştir. Bu gazeteler; Evrensel, Millet, Zaman ve Taraf gazeteleri olmuştur. Millet ve Zaman gazeteleri, Erdoğan 'paralel yapı' olarak adlandırdığı ve mücadele ettiği Gülen cemaatinin yan kolu olması nedeniyle Evren'in halk arasındaki olumsuz imajından yararlanarak bu durumu Ak Parti ve Erdoğan'ın aleyhinde işlemiş ve Erdoğan'la Evren arasındaki samimiyete hem sözel hem de görsel söylem kullanarak vurgu yapmıştır. Evrensel ve Taraf gazeteleri ise, Erdoğan ve Ak Parti'nin Evren'i ve anayasasını koruduğunu iddia etmiş ve bu durum üzerinden Ak Parti ile Erdoğan'a yüklenmiştir. Kenan Evren'in ölümü üzerinden geçmişteki olumsuz olayları da hatırlatarak Ak Parti ve Erdoğan'ı eleştiren gazetelerin yanı sıra Yeni Akit, Yeni Şafak gibi gazetelerse tam tersi bir söylem geliştirerek Ak Parti ve Erdoğan sayesinde Kenan Evren'in yargılandığına dikkat çekmiştir.

Kenan Evren'in ölümü üzerinden 35 yıl öncesi ve sonrasının karşılaştırması yapıldığında bireylerin ders niteliğinde kimi mesajları çıkartabilecekleri görülmüştür. O dönem toplumun her tarafında var olan karmaşanın ve çatışmaların neticesi olan 80 darbesi sürecinde Evren ve 12 Eylül darbesi basın tarafından yoğun ilgi görmüş ve çoğu basın kuruluşu tarafından hem Evren'in hem de darbenin alkışlandığını basılı süreli kaynaklar göstermiştir. Bu dönemde, "Basın kamuoyunun sesini yöneticilere duyurma görevini de üstlenmesi gerekirken" (Kata, 2012, 1710), basın 80 darbesi döneminde bu görevini çok gerilere itmiştir. O dönemin egemen gücünün yanında yer alan basının, egemen gücün el değiştirmesi neticesinde onun karşısında durması ve o dönemi sorgular tarzda bir söylem geliştirmesi hem manidar bulunmuş hem de geç kalınmış bir tepki şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum, basının egemen gücün söylemlerinin yaydığı ve yeniden ürettiği şeklindeki eleştirel görüşü destekler niteliktedir. Çalışmanın önemi, bulgulardan çıkan sonuçlara göre söz konusu görüşü onaylatmış olması nedeniyle bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu çalışma, basının egemen güce göre bir söylem üretmiş olması, liberal öğretilerde öğretildiği gibi basının nesnellik kriterine göre hareket etmediği ve ideolojisine ya da egemen güce göre bir söylem ürettiğini de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

AHMAD, F. (2002), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Doruk Yayınları.

- AKCA, E. B. (2009). "İdeoloji- Dil- Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamanın Toplumsal İnşası", Ed: İsmet Parlak, **Medyada Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış**, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ASKER, A. (2009). "Gazeteci Milletvekilleri: 1980-2009", Der: Korkmaz Alemdar, **Türkiye'de Kitle İletişimi Dün- Bugün- Yarın**, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- BALIK, M. (2009). "Türk Romanında 12 Eylül Darbesi", **TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic** Volume 4 /1-II Winter 2009, p.2373- 2411, Ankara- Turkey.
- BORAL, G. (2009). "Basının 24 Ocak Kararları Karşısında Tutumu", Der: Korkmaz Alemdar, **Türkiye'de Kitle İletişimi Dün- Bugün- Yarın**, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU, S. N. (2012). "Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi", Ed: Ömer Özer, **Haberi Eleştirmek**, Konya: Literatürk Yayınları.
- CEMAL, H. (2004). **Tank Sesiyle Uyanmak: 12 Eylül Günlüğü**, 10. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- DEMİR, V. (2007). **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**, İstanbul: Beta Yayınları.
- ERDİN, M. (2010). **Silahsız Kuvvetler: Medya (Darbelerde Basının Ayak Sesleri)**, İstanbul: Destek Yayınevi.
- ERTAN KESKİN, Z. (2004). "Türkiye'de Haber İncelemelerinde vanDijk Yöntemi", Der: Çiler Dursun, **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Ankara: Elips Yayınları.
- GÖKMEN, Y. (1996). "Medya ve İdeoloji", **Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı**, S: 11, Yıl: 2, ss.711-719, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri.
- İŞİK, M. (2008). "Türkiye'deki İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansımaları", Ed: Zülfikar Damlapınar, **Medya ve Siyaset**, 2. Baskı, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- İNAL, M. A. (1996). **Haberi Okumak**, İstanbul: Temuçin Yayınları.
- KATA, M. (2012). "15 Kasım (Cumhuriyet Bayramı) Törenlerinin Kıbrıs Türk Basınında Yansıtılma Şekilleri", **TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic** Volume 7/3, Summer 2012, p. 1709-1718, Ankara-Turkey.
- KEKEÇ, A.- ŞİMŞEK, E. ve GÜLER, K. (?). **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Cumhuriyet'ten Günümüze Yakın Tarih Ansiklopedisi**, 6. Cilt, İstanbul: Akit Yayınları.
- KOLOĞLU, O. (2009). "1980 Sonrasında Türkiye'de Muhalif Basın", Der: Korkmaz Alemdar, **Türkiye'de Kitle İletişimi Dün- Bugün- Yarın**, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- SANCAR ÜŞÜR, S. (2008). **İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- SEYHAN, S. ve Temiztürk, H. (2014). "Gazetelerde Kültür, Sanat ve Edebiyat Sayfaları/ Yazıları Üzerine", **TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic** Volume 9/3 Winter 2014, p. 1277-1288, Ankara-Turkey.
- SÖZEN, E. (1996). "Haber Söylemi ve İdeoloji", **Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı**, yıl: 2, sayı: 12, ss. 1543-1548, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Kasım- Aralık.
- TOPUZ, H. (2003). **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÜLKÜ, G. (2004). "Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve vanDijk Yöntemi", Der: Çiler Dursun, **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Ankara: Elips Yayınları.

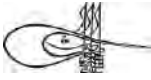
- VAN DİJK, T. A. (1988). **News as Discourse**, New Jersey: Lawrence EarlbaumAssociatesPublication.
- VAN DİJK, T. A. (1999). “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, Der: Mehmet Küçük, **Medya İktidar İdeoloji**, Ankara: Ark Yayınları.
- VAN DİJK, T. A. (2003). “Critical discourseanalysis. D.Schiffrin”, Ed. D. Tannen, & E. H. Hamilton, **InTheHandbook of Discourse Analysis**, pp. 352-372, Oxford: Blakwell Publishing.

GAZETELER

- Akşam**,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Bir Gün,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Bugün, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Cumhuriyet, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Evrensel,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Güneş,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Haber Türk,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Hürriyet,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Milat,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Millet,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Milliyet,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Sabah, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Sözcü, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Star,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Takvim, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Taraf,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Türkiye,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Vatan,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Yeni Akit, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Yeni Asya, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Yeni Çağ, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Yeni Şafak, 10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası
Zaman,10- 16 Mayıs 2015 tarihleri arası

Citation Information/KaynakçaBilgisi

- NİSAN, F., (2015). “1980 Askeri Darbesinin Mimarı Kenan Evren’in Ölümünün Türk Basınındaki Sunumu / The Media Reflection Of Death News Of Kenan Evren, TheChief Of 1980 TurkishCoupDetat”, **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8606>, p. 677-704.

THE DEBATES ON RELIGION IN THE PUBLIC SPHERE: THE CASE OF TURKEY*

*Ejder OKUMUŞ***

ABSTRACT

The relationship between the public sphere and religion is a very important issue, particularly from sociological, political, ideological, ethical and judicial viewpoints and in terms of international relations at the local and global levels. The public and political significance of religion has an important place in debates concerning the social aspects and functions of religion. The history of debates related to the situation of religion in the public sphere is politically and academically very long. Religion in the public sphere has always been the subject of lively debate in the context of politics, ideology, sociology, political science, etc. in Turkey, too. One of the most important reasons for this debate is the fear that religion may gain power in the secular state ("the public sphere"). Under the influence of this fear, the concept of the public sphere in Turkey is discussed in a political, ideological, and emotional framework based on laicism and is used with the same meaning as the sphere of the state or the official sphere. Debates on religion in the public sphere are held in the framework of this perception and of official practices with respect to this perception. This study examines some sociological, ideological and political dimensions of the debates related to religion in the public sphere in Turkey from a sociological perspective.

STRUCTURED ABSTRACT

The relationship between the public sphere and religion is a very important issue, particularly from sociological, political, ideological, ethical and judicial viewpoints and in terms of international relations at the local and global levels. The public and political dimensions of religion have an important place in debates concerning the social aspects and functions of religion. The history of debates related to the situation of religion in the public sphere is politically and academically very long. In modern Western societies, including the U.S., and in the

* This article is the revised form of the presentation titled "Debates on Religion in the Public Sphere – the Example of Turkey" presented on August 13, 2010 at the "Religion, Identity, and Place: 72nd Annual Meeting" organized by the Association for the Sociology of Religion.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Din Sosyolojisi, El-mek: ejder.okumus@gmail.com

modernizing societies of Asia, Africa, and Eastern Europe, the situation of religion in the public sphere has been the subject of scientific, religious, political, ideological, and emotional discussions. Religion in the public sphere is an issue that is closely related to secularization. Sociologists address the experience and appearance of religion in the public space from various perspectives. Among the most important issues in contemporary society is the relationship between the public sphere and religion in relation to the following questions: What does the public sphere mean? Has secularization removed religion from the public sphere? Is religion present in the public sphere in modern societies? In what dimensions is it present? Has religion become private in conjunction with secularization, is it becoming private, or is it continuing to exist in the public sphere? What is a potential solution for debates on the existence of religion and religious symbols in the public sphere? Religion in the public sphere has always been the subject of lively debate in the context of politics, ideology, sociology, political science, etc. in Turkey, too. One of the most important reasons for this debate is the fear that religion may gain power in the secular state ("the public sphere"). Under the influence of this fear, the concept of the public sphere in Turkey is discussed in a political, ideological, and emotional framework based on laicism and is used with the same meaning as the sphere of the state or the official sphere. Debates on religion in the public sphere are held in the framework of this perception and of official practices with respect to this perception. Since the establishment of the Republic as the new political system of Turkey, the state has situated itself as the sole authority for defining Islam parallel to the mentality of the nation-state, thereby constituting a new Islamic understanding. The Turkish state has pursued the policy of converting society toward the type of Islam it desired. Thus, it has worked against the people by identifying the existing religiosity in social life with the peasantry. The state has defined religion in the framework of the new Islamic perception it wanted to build instead of old Islamic perceptions and lifestyles. The influence of these emerging requirements led to the foundation of different religious institutions, especially the Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı, hereafter the PRA). The state, with its secular character, took religion in public life into its own hands. Consequently, the Turkish state attempted to construct a kind of "state religion". In this new Islamic perception, the state has placed prohibitions and restrictions on some manifestations of Islam in public places. The levels and areas of these prohibitions and restrictions have changed from one government to another and from one time period to another. Today, it is clear that the debate on religion in the public sphere in Turkey is directly related to this matter. The current religiosity represented by most of the people has been mixed with the understanding of "religiosity as peasantry". Until the 1950s and 1960s, Turkey's majority remained uneducated peasants due to the influence of policies implemented by the state and the state elites. With the establishment of the Republic, Turkey identified modernization as a stable national mission. This approach of the new regime pushed situations, beliefs, religious appearances, thoughts, and behaviors that are considered inappropriate for modernity out of the public domain. This means that the state determines the public sphere. In Turkey, the public sphere has been the subject of a lively debate with

regard to protecting laicity and fighting against religious reaction, especially in the February 28 process (the process that came into being with the army and bureaucracy-centered post-modern coup conducted on February 28, 1997). In this process, the upper echelons of the army, top-level bureaucrats, some associations and foundations, some politicians, and President Ahmet Necdet Sezer struggled against the manifestations of religion in the public sphere. This study examines some sociological, ideological and political dimensions of the debates related to religion in the public sphere in Turkey from a sociological perspective.

Key Words: Religion, Islam, public sphere, secularization, Turkey.

KAMUSAL ALANDA DİN TARTIŞMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Kamusal alan – din ilişkisi, yerel ve küresel düzlemde özellikle sosyolojik, siyasal, ideolojik, etik ve hukuki bakımdan ve de uluslararası ilişkiler açısından çok önemli bir konudur. Dinin kamusal ve siyasal yönleri konusu, dinin toplumsal boyut ve işlevleriyle ilgili tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. Kamusal alanda dinin durumuna ilişkin tartışmaların, siyasal ve akademik olarak çok uzun bir tarihi olduğu söylenebilir. Türkiye bağlamında da kamusal aland dinin durumuyla ilgili hususlar, hep önemli toplumsal ve siyasal konular arasında yer almıştır. Türkiye, laik bir devlet yapısına rağmen dinin çok etkili olduğu bir ülkedir. Türkiye’de kamusal alanda din, siyaset, ideoloji, dinsel özgürlükler, sosyoloji, siyaset bilimi vd. temelinde daima canlı bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmanın en önemli nedenlerinden biri, dinin seküler devlette (“kamusal alan”da) güç kazanacağı korkusudur. Bu korkunun etkisiyle Türkiye’de kamusal alan kavramı, laikliğe dayalı olarak siyasal, ideolojik ve duygusal çerçevede tartışılmakta ve de devlet alanı veya resmi alan ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Kamusal alanda din tartışmaları, bu algı etrafında ve bu algıya bağlı resmi uygulamalar çerçevesinde yürütülmektedir. Bu çalışma, Türkiye’de kamusal alanda din ile ilgili tartışmaların bazı sosyolojik, ideolojik ve siyasal boyutlarını sosyolojik bakış açısıyla ele almaktadır. Belirtmek gerekir ki Türkiye’de, modern cumhuriyetin kuruluşu, yönetim ve idare tarzında bir takım değişimler getirmiş ve bu değişim veya dönüşümler de devletin dinsel siyasetinde bazı değişimlere yol açmıştır. Devletin değişen dinsel siyaseti, gerçeklikte, laik siyasette dini yeniden şekillendirme, tanımlama ve dinsel siyaseti bu yeni tanıma göre yeniden dizayn etme olarak karşılık bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, İslam, kamusal alan, sekülerleşme, Türkiye.

Introduction

The relationship between the public sphere and religion is a very important issue, particularly from sociological, political and judicial viewpoints and in terms of international

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

relations at the regional and global levels. The public and political significance of religion has an important place in debates concerning the social aspects of religion and has a long history of interdisciplinary academic debate (Koenig 2007: 3). In modern Western societies, including the U.S., and in the modernizing societies of Asia, Africa, and Eastern Europe, the situation of religion in the public sphere has been the subject of scientific, religious, political, ideological, and emotional discussions.

Religion in the public sphere is an issue that is closely related to secularization (Okumuş 2005). Sociologists address the experience and appearance of religion in the public space from various perspectives. Among the most important issues in contemporary society is the relationship between the public sphere and religion in relation to the following questions: What does the public sphere mean? Has secularization removed religion from the public sphere? Is religion present in the public sphere in modern societies? In what dimensions is it present? Has religion become private in conjunction with secularization, is it becoming private, or is it continuing to exist in the public sphere? What is a potential solution for debates on the existence of religion and religious symbols in the public sphere?

This matter is debated not only in modern and postmodern societies but also in the modernizing societies, also known as transitional societies, such as Turkey. Despite its secular state structure, Turkey is a country where religion is very effective. In Turkey, religion in the public sphere has been a subject of lively debate. One of the most important reasons for this debate is the fear that religion may gain power in the secular state ("the public sphere"). Under the influence of this fear, the concept of the public sphere in Turkey is discussed in a political, ideological, and emotional framework based on laicism and is used with the same meaning as the sphere of the state or the official sphere. Debates on religion in the public sphere are conducted in the framework of this perception and of the official practices with respect to this perception. This study attempts to examine debates and practices related to the situation of religion in the public sphere in Turkey from a sociological perspective.

The Public Sphere and Religion

The public sphere is, at first glance, a place that is open to everyone. In this case, the public is the opposite of private (that is, specific to persons). The public sphere is the civil and social area, and all citizens can be found, talk, and communicate freely in this area. The public sphere is derived from "public", which indicates people and society. As understood from these meanings, the public sphere is a field of social life in which people, who are social actors with different ideas, views, statutes, and faiths, can get together and freely talk, argue and identify social problems and public affairs. Through this discussion, they can influence political action and, when possible, reach a common decision. The public sphere is also an area of social life in which public opinion is formed. Essentially, the public sphere involves all aspects of society with the exception of the private sphere. Without examining its history in the Western world, it can be said the public sphere in modern Western societies represents society and the social arena (Habermas 1991). Areas that are not open to everyone and that are forbidden or closed by a government, power, person or group are not included in the public sphere.

The public sphere is a concept located in participatory approaches to democracy. The area in which citizens gather, exchange opinions, discuss, and form public opinion is conceptualized as the public sphere. The public sphere can be a place where people meet or a framework of communication through which people can communicate with each other. The public sphere is a necessity for good governance, allowing people to participate in the decision-making process of the government. The ideal public sphere requires freedom of expression, debate, and information

flows. The ideal public sphere does not exist in reality, but there are models close to the ideal. The promotion of good governance leads to the formation of comprehensive public spheres.

The concept of the public sphere has a long tradition in the history of ideas and science, especially in philosophy and the social sciences. The German sociologist Jürgen Habermas played an important role in the current understanding of the public sphere, particularly in the analysis of the essential features of the public sphere and its history. According to Habermas (1974: 49), the public domain is primarily an area of social life in which something close to public opinion can occur. All citizens are guaranteed access to the public sphere. Part of the public sphere appears in every situation in which individuals gather to constitute a public body. “The idea of a public sphere is that of a body of ‘private persons’ assembled to discuss matters of ‘public concern’ or ‘common interest’” (Fraser 1990: 58). Habermas (1998: 360-361) defines the public sphere “as [a] network for communicating information and points of view... Like the life world as a whole, so, too, the public sphere is reproduced through communicative action, in which mastery of a natural language suffices. The public sphere is thus grounded in a life world with an intersubjectively shared space of a speech situation in concrete locales where an audience is physically gathered. The streams of communication are, in the process, filtered and synthesized in such a way that they coalesce into bundles of topically specified public opinions.”

The public sphere is a place located between the field of the state and the private area of the individual. In the public space, citizens can freely come together, exchange information, and discuss or debate various matters. The limits of the public sphere have changed and extended, especially with the development of mass communication. In contemporary societies, people can contact each other via television, telephone, or internet and can understand how and about what other people think and organize via these vehicles (see Habermas 1998). Therefore, the public sphere goes beyond place to become an imaginary that includes not only physical but also virtual communication vehicles with which people can exchange opinions and information. The public sphere is not a determined area; it is not directed by state authority. On the contrary, it is a field where people can freely exist, participate in social processes, and discuss and debate various matters and problems from a rational and critical approach.

With regard to religion in the public sphere, one of the most important issues in the debate on the public sphere in Western societies is secularization (see Berger 1967, 1996/97; Wilson 1989; Webster 1977; Cox 1966). In relation to secularization, the issue of whether religion is in decline or is experiencing a process of revival in European and other societies (see Swatos 1989a, 1989b) is important in the context of the public sphere. As Habermas states (2010, 2006), religious tradition and religious communities have gained new political and public importance. Today, there is a religious revival in many geographical regions of the world. We observe variants of religious revival not only in the Middle East but also in Africa, Southeast Asia, and the Indian subcontinent. Religious movements are working and serving on a world scale. In this context, one can note the political revitalization or resurgence of religion in Western societies.

It is clear that what is expressed here with regard to secularization, religion, religious resurgence or revitalization, and religious movements is closely related to the issue of religion in the public sphere. “Habermas’s approach starts from the assumption that current day society should be characterized as a postsecular one. In spite of sociological secularization and in spite of what he used to believe himself, Habermas now acknowledges that religion will not disappear as a relevant influence neither in the lives of individuals nor in the cultural and political arena” (Loobuyck & Rummens 2014: 237). Currently, public consciousness in Europe can be defined in light of a post-secular society that must adapt itself to the continuous presence of religious communities in a

progressively secularized environment. The re-reading of the secularization hypothesis is related less to its substance and more to forecasts about the role of religion in the future (Habermas 2014).

In the final analysis, religion performs important roles in various dimensions of the public sphere. These roles vary from society to society, but in every case, the relationship between religion and the public sphere emerges as an important issue in society. In different societies, an increase in the presence and effectiveness of religion and diverse religious perspectives in the public sphere can be observed and witnessed. For example, religion has always played a central role in American society. In recent times, this role provides an opportunity to broaden religious perspectives in the public sphere. It can be said that religion is increasing its influence not only at the global level but also within national public spheres (Habermas 2006; 2014; Okumuş 2005). The effects of religion in the public sphere are related to its effects in the life of society. Thus, in social theory, it is important to examine religion's effects in the public sphere as well as the effects of religion on socio-cultural life.

Religion and The Perception of the Public Sphere in Turkey

Since the establishment of the Republic as the new political system of Turkey, the state has situated itself as the sole authority for defining Islam parallel to the mentality of the nation-state, thereby constituting a new Islamic understanding. The Turkish state has pursued the policy of converting society toward the type of Islam it desired. Thus, it has worked against the people by identifying the existing religiosity in social life with the peasantry. The state has defined religion in the framework of the new Islamic perception it wanted to build instead of old Islamic perceptions and lifestyles. The influence of these emerging requirements led to the foundation of different religious institutions, especially the Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı, hereafter the PRA). The state, with its secular character, took religion in public life into its own hands. Consequently, the Turkish state attempted to construct a kind of “state religion”. In this new Islamic perception, the state has placed prohibitions and restrictions on some manifestations of Islam in public places. The levels and areas of these prohibitions and restrictions have changed from one government to another and from one time period to another. Today, it is clear that the debate on religion in the public sphere in Turkey is directly related to this matter. The current religiosity represented by most of the people has been mixed with the understanding of “religiosity as peasantry”. Until the 1950s and 1960s, Turkey's majority remained uneducated peasants due to the influence of policies implemented by the state and the state elites (Okumuş 2012).

With the establishment of the Republic, Turkey identified modernization as a stable national mission. This approach of the new regime pushed situations, beliefs, religious appearances, thoughts, and behaviors that are considered inappropriate for modernity out of the public domain. This means that the state determines the public sphere. In Turkey, the public sphere has been the subject of a lively debate with regard to protecting laicity and fighting against religious reaction, especially in the February 28 process (the process that came into being with the army and bureaucracy-centered post-modern coup conducted on February 28, 1997). In this process, the upper echelons of the army, top-level bureaucrats, some associations and foundations, some politicians, and President Ahmet Necdet Sezer struggled against the manifestations of religion in the public sphere.

In fact, the public sphere in Turkey has been conceived as a “sphere of the state” and thus has been transformed into a power sphere under the control and guidance of the state rather than a “sphere of representation and expression of people” (Küçükcan 2007; Okumuş 2012). This public sphere can be expanded to encompass all areas in which the state may intervene, including civil life. The elites have attempted to prohibit religion, especially the headscarf, places of worship

(masjids and mosques), religious language, beards, and every type of behavior reflecting religiosity in places that are identified as the public sphere.

The elites, who see society as an object for the state, intend to unify the state and society or to unify different aspects of society and to force this unified society to serve the state. Although the public sphere is defined as an open place for everyone, in Turkey, only the political authority holds the right to be active in the public sphere. This is a significant similarity between Turkey in the single-party period and the socialist countries. The main purpose of the state in socialist countries is to expand the state's domination in the public sphere. In this sense, Turkey was similar to these socialist countries during the single-party period. The aim of political authority prior to 1950 was to promote the official ideology of the state. To achieve this, the state used various public bodies, such as the educational institutions, political parties, and social activity centers. In contrast to the modern Western countries, the main purpose of the education system in Turkey is to raise loyal citizens. Starting in the 1950s, society was subjected to a drastic change, and prohibited aspects of political and social life were reintroduced. Although these reintroduced institutions and social organizations were not considered legitimate in the eyes of the state officials, they contributed to the transition of public life in Turkey. Between 1950 and 1980, political and social changes transformed the idea of the public sphere (Çaha 2005).

The actual transformation of the public sphere began after 1980. Beginning in the early 1980s, civil society challenged the ideological public sphere of the state. The increasing influence of neo-liberalism in the 1980s affected the state's perspective on the public sphere. Debates on privatization, the extent of the role of the government, and the constitution influenced the approach toward the public sphere. The aftermath of 1980 was very similar to the nineteenth century of the Ottoman Empire with regard to democracy, the republic, parliament, and the constitution. Under the former Prime Minister and President Turgut Özal, Turkey underwent a significant transformation regarding the above-mentioned issues. During his terms in office, many characteristics of the single-party period were questioned. The state's mentality regarding civil public life and the public sphere were also questioned, and the state's approach began to transform. The state, which controlled most property, land, and manufacturing production in the country, also reflected its economic power in other areas, such as culture, politics, law, education, social order, and religion.

In the post-1980 period of Turkey, a liberal paradigm began to develop that challenged the statist mentality. This situation led to the acquaintance of the political elite, intellectuals, and the public with the liberal view. In this process, some pro-liberal groups, including some political parties, began to attract attention in the public realm. Liberal themes became widespread throughout Turkey with the influence of domestic dynamics and the globalization process. In Turkey's post-1980 period, new perspectives based on rights challenged the existing ideological tendencies (Çaha 2005).

As mentioned previously, public life became subject to a serious transformation after 1980. Some groups claimed rights within the framework of ethnic, religious, sexual, political, cultural, and aesthetic freedoms. These groups were effective in the public sphere. The diversity of the societal groups naturally transformed the public sphere into a realm with great diversity. This period differed from the heavily ideological public life of the 1970s. The rallies of workers, protests of students, and protests against the prohibition of headscarves were mainly peaceful, and this fact made the public sphere more colorful than it was in the previous decades (Çaha 2005: 19-22).

The public sphere in Turkey was transformed into an ideological device, limiting and sometimes even eliminating civil areas and freedoms by which an elite minority, which considered

Turkish Studies

itself urban and the majority of people peasant, established its power in the name of protecting the regime. In Turkey, the aforementioned elites regard the public sphere as a place where religion is forbidden and forms of religious expression are not valid. From this perspective, the public sphere gains a meaning in which the areas that are open to all of society are considered the areas of the state and these areas are open to the intervention of the state. Therefore, all social areas are regarded as areas where manifestations of religion should be banned.

Secularization theories about the decline or the weakening of religion in social and public areas are the driving force in the minds of people who believe that religion must be forbidden and who have attempted to forbid it. Rather than discussing this view at the sociological level, these people have attempted to implement their goals. Importantly, they see religiosity and religion as the real reason for Turkey's regression, and they believe that the sine qua non condition of modernization is to be without religion. One of the most important elements in the notion that the public sphere in Turkey is considered the area in which the state can intervene is that the state or the elites have realized modernization in Turkey in contrast to the experience of Western modernization. In the Republic of Turkey, social change was a top-down engineering project established through a set of sanctions without the consent of society.

There are various examples of the elimination or exclusion of religion from the public sphere and of the debates over religion and the public sphere in Turkey. These examples include reading the Azan (call to prayer) in Turkish, the insistence on Turkish worship in congregation prayers in mosques, prohibiting entrance to various "public areas" to men with beards, prohibitions against headscarves in schools, universities, and state institutions and organizations, refusal to allow the existence of worship places in state offices, the removal of a headscarved woman elected as a deputy in the general elections from the hall of the Turkish Grand National Assembly,¹ sending single reception invitations to deputies who have headscarved wives, banning headscarved women from entering military clubs and housing, the removal of some military personnel from the profession due to their headscarved wives, and the removal of a headscarved defendant from a courtroom during a trial.

In debates on religion in the public sphere, the headscarf has a prominent place (Çarkoğlu and Toprak: 2006). Essentially, the government has banned women wearing headscarves from working in the public sphere based on a principle of solid official secularism. The ban covers all people working in state buildings, including teachers, lawyers, and parliamentarians. The ban on headscarves in the civil service and political institutions has been extended to cover non-governmental institutions. For instance, female lawyers and journalists who refused to comply with the prohibition have been expelled from public buildings such as universities and courtrooms. With the reflection of religious manifestations in the public sphere such as schools, universities, and courts, especially after 1980 (September 12) and intensively since 1997 (February 28), the ban on the headscarf for female students, mostly in universities, has become a serious problem. The ruling Justice and Development Party (AK Party) attempted to solve this problem by passing constitutional amendments, with the support of the Nationalist Action Party (MHP), to lift the ban on the headscarf in February 2008. The Republican People's Party (CHP) brought this legislation to the Constitutional Court, and it was outlawed.

Perhaps the most salient issue in the debates on religion in the public sphere in Turkey is reflected in the view of Ahmet Necdet Sezer, the tenth president. In Sezer's opinion, religion in the

¹ The aforementioned deputy is Merve Kavakçı. Kavakçı, a headscarved woman, was elected as a deputy. Kavakçı entered the Parliament but was exposed to severe resistance from Prime Minister Bülent Ecevit and deputies of his party, the Social Democratic Party. Hence, Kavakçı could not take her chair in the parliament.

public sphere, which he understood as the state sphere, must be forbidden not only by banning the headscarf in universities but also by banning any manifestations of religiosity the state deems necessary.

The debates on religion in the public sphere in Turkey arrived at such a point that criticism was brought to Ankara's Chief Public Prosecutor's Office about President Abdullah Gül, Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan, and their wives because the women wore headscarves. At the end of the investigation, the Prosecutor's Office gave notice and decided that it was not necessary to prosecute the alleged violation of the Turkish Constitution, the Turkish Penal Code, the Revolution laws, the decisions of the Turkish Constitutional Court, and the European Court of Human Rights.

There is controversy about banning some religious manifestations such as the headscarf in the public sphere in Turkey. On the one hand, there are bans or support for banning religion or some requirements of religiosity in the public sphere based on the principle of secularism. On the other hand, the Presidency of Religious Affairs, mosques, obligatory religious culture courses, Imam-Hatip High Schools, Qur'an courses, and divinity faculties are present on official and legal grounds. How can these two controversial situations be reconciled?

The Exploitation of Religion and the Public Sphere

One important way of understanding the perceptions of the state and the elites, who act on behalf of the state apparatus, with regard to Islam and their approach to religion in the public sphere in Turkey is to examine their discourse on reactionism and policies on the exploitation of religion. In Turkey, an important way for the modern state to cope with religion and religious issues, especially the religious demands of the citizens, is its discourse on reactionism and policies on the exploitation of religion. The state elites' discourse labeling various segments of society (especially its opponents) reactionary since Tanzimat, which is among the building blocks of the establishment of the Republic, is used against religious people in the modern political order. In the same context, one of the most significant issues involves policies related to the exploitation of religion. These policies, which are identified with the CHP, are used as a method in the closure of political parties and the fight against people or groups using religious discourse or performing religious activities and are applied toward people with religious requests (Okumuş 2012).

The Constitution and laws regarding the relationship between religion and politics forbid the exploitation of religion: "No individuals, political parties or groups shall be allowed to exploit or abuse religion or religious feelings, or things held sacred by religion, in any manner whatsoever, for the purpose of personal or political influence, or for partially basing the fundamental, social, economical, political, and legal order of the state on religious tenets" (the Constitution, Article 24; the Turkish Penal Code, Articles 219, 158; the Political Parties Code, Article 87). The new regime of Turkey gives distinct importance to the issue of the exploitation of religion. In the religious politics of the new regime, the exploitation of religion is a vital issue. In Turkey, the discourse on religious exploitation is a kind of reflex developed by the Republic of Turkey to protect itself. Similarly, the state has reflected the aforementioned reflex onto the Constitution, laws, and codes since its establishment and has adopted the idea that the exploitation of religion should be forbidden. The exploitation of religion, the politics and discourse connected to religion and secularism in the Constitution, laws, codes, and written documents, and the policies and discourse of different state institutions, such as the Army, the Constitutional Court, and the Turkish Parliament, seem to be essential policies developed to defend and protect the secular state structure (Okumuş 2011).

On the one hand, there is a policy of religion applied by the state and a policy on the exploitation of religion. On the other hand, there are various political parties, civil society

organizations, and social classes that have relationships with religion and a discourse on the exploitation of religion. Some consider words, attitudes, behaviors, or politics with religious content to reflect the exploitation of religion; others are accused of exploiting religion. The Constitution and laws forbid the exploitation of religion, but the meaning of the exploitation of religion remains ambiguous (Okumuş 2011). These contradictory situations show that the Turkish state elites have created a kind of religious politics related to the exploitation of religion by saying “religion is exploited” with regard to religious freedoms. Thus, in politics, government, and the public sphere in Turkey, there is a kind of “exploitation of the exploitation of religion” rather than simply the exploitation of religion.

In Turkish politics, discourse, politics, and literature indicate the exploitation of the exploitation religion. Some elite classes and political parties create a politics of religion by using concepts and expressions such as reaction, religious abuse, and secularism and by making religion a tool of politics and exploiting it. They use this strategy while pointing at their opponents, especially the parties, groups, and even individuals that are establishing open and close relations with religion. The most remarkable development related to the exploitation of religion in the period of the Republic has been the formation through political power of a dense discourse about the concept of exploitation (Okumuş 2011).

The concept of exploitation has been a significant issue in popular culture for almost all of the political purification operations during this period in which the exploitation of religion, the exploitation of national will, and even the exploitation of freedoms are often expressed. Thus, in this period, the most exploited thing may have been the concept of exploitation itself, the value of which is overloaded. The state creates a monopoly on exploitation as well as on all public possessions. Some political parties and groups support and adopt the concept of exploitation with the goal of claiming this right of the state (Okumuş 2011).

As a result, in Turkey, debates on reactionism and the exploitation of religion are closely related to religion in the public sphere. The impact of the discourse and politics of religious abuse by the state elites is obvious in the attempt to narrow the field of religion in the public sphere, sometimes even making the field of religion subject to strict applications. The requests of the pious to broaden the areas in which they can freely exist within the public domain have faced charges of the exploitation of religion. The presence of religion in the public sphere has been challenged by policies on the exploitation of religion, sometimes through political language, sometimes through the language of law, and sometimes through the language of ideology.

The 2013 Democratization Package and Religion in the Public Sphere

Religion in Turkey became relatively free in the public sphere after 2013. This was ensured by the democratization package of the AK Party, which was announced and enforced in this year. The issues of freedom to wear a headscarf and freedom of dress, which were expressed by strong civil society organizations such as the Memur-Sen (Confederation of Public Servants Trade Unions), were put into effect by the government with the alteration of related regulations (see Official Gazette, October 8, 2013). Members of the Turkish National Police, judges, public prosecutors, and officials of the Turkish Armed Forces are exempt from the new regulation. The main opposition party (CHP, the Republican People’s Party) and other opposition parties did not object to this regulation.

This is a significant development in the history of modern Turkey. With this alteration, the state made peace with the beliefs and ideas of Turkish society, which is predominantly Muslim. These steps toward democratization played a role in supporting the Muslim population and

contributed to the moderation of Islamist ideas toward the state and reconciliation between Islamists and the state.

Religious manifestations in universities have increased considerably in recent years. The most remarkable point related to this issue is the increase in the construction of masjids and mosques and an increase in the number of universities with mosques. Although some parts of society, especially Kemalists and secularists, object to this development, the majority of the population approaches it positively. In Turkey, the AK Party Government period represents a new era with respect to the relationship between social change and religion (see Okumuş 2006). In this period, religion in the public sphere has been the subject of significant changes.

The Presidency of Religious Affairs and Other State Institutions Related to Religion

Religion in the public sphere in Turkey is controlled by the state. The Republic of Turkey is a self-identified secular state by constitution, but it undertakes all religious affairs at the institutional level. It is quite difficult to find a similar situation in other secular states. Public religion can be mentioned to the extent that the state determines and permits. When religion in the public sphere is mentioned, the first thing that comes to mind is the PRA. The Turkish Government established the PRA in 1924 to conduct religious services for Turkish citizens and to regulate their religious needs. The PRA became very effective in Turkish society over time.

The PRA has an informative, educative, and directive influence on religion in Turkish society. It is influential in the formation of people's religiosity due to its authority in the mosques and Qur'an courses and due to its influence in fundamental dimensions such as religious knowledge, belief, and duty. The PRA has produced a mainstream religiosity or piety in Turkish society by publishing catechisms, interpretations, sirahbooks (books explaining the life of the prophet), hadith books, calendars, monthly and academic magazines, imams' messages to people in mosques, khutbas (Friday sermons), religious lectures, lessons in the Qur'an courses, and fatwa, which are functional and effective for religiosity in Turkey. Additionally, the fact that the Foundation of PRA (Diyanet Vakfı) and the officials of the PRA teach and inform the people through meetings, programs, symposiums, and ceremonies has played an important role in the formation of religiousness in Turkish society. As an ideological instrument of the state, the PRA is an institution that enlightens the Turkish people about religion (Okumuş 2005; 2008; 2012).

In addition to the PRA, the Ministry of National Education (Milli Eğitim Bakanlığı, hereafter the MNE) officially offers the mandatory course of "Religious Culture and Ethical Knowledge" and elective religious courses (Fundamental Religious Knowledge, Qur'an, and the Life of the Prophet Muhammad) in elementary, middle, and high schools. Only the MNE can establish Imam and preacher high schools. Until recently, the Council of Higher Education (Yüksek Öğretim Kurulu) on behalf of the state was the sole authority to establish foundations of higher religious education (Colleges of Divinity, Islamic Sciences, and Religious Sciences). For the last few years, private universities (foundation universities) can also establish those colleges.

Turkish secularism contains some paradoxes or contradictions. The PRA is a major part of these paradoxes. The Republic of Turkey is both secular and, paradoxically, has a monopoly on religious services. Non-governmental organizations, foundations, associations, communities, and religious groups can also arrange to conduct some religious services, such as organizing religious educational courses or programs. However, this does not make non-governmental organizations the official authority in religious matters. The only authority in religious services and religion in the public sphere is the state. The authority to offer courses on religion in schools belongs to the state, and mosques officially belong to the PRA on behalf of the state, which officially manages and

controls or checks the mosques. The authority to open, manage, and control Qur'an courses on behalf of the state belongs to the PRA.

Conclusion

In Turkey, the establishment of the modern republic involved changes in governance and administration style, and these transformations involved a change in the religious policy of the state. The changing religious policy of the state has been reflected in reality as re-editing, re-formatting, and re-defining religion in secular politics and re-designing religious policy in line with this new definition.

The modern secular (laic) state of Turkey ultimately acts with a perception of religion and follows a politics of religion based on this perception. Undoubtedly, the state has conducted this politics of religion through the logic of state engineering and social engineering and has attempted to impose its understanding of religion on society. The state has exaggerated the level of this enforcement through certain interventions.

In Turkey, some elite civilian and military bureaucrats and politicians whose views on the public sphere differ from those in the West argue that religion must be separated from the public sphere. By prohibiting the entrance of religion to the public sphere, a type of religiosity, sanctity, and immunity is attributed to the public sphere.

The previously mentioned elites perceive the public sphere as a place or an institution belonging to the state. Therefore, the public sphere has been conceived as a place where the rules executed by official institutions must be valid forever. However, in developed democracies, the public sphere is a free and civil sphere open to everyone. Although the public sphere has emerged and developed as a sphere for representation and discussion from its beginning, the public sphere has been defined in Turkey as a sphere of the state. As a result, it has been transformed to a power sphere under the control and guidance of the state rather than a sphere of representation and expression of the people.

The understanding of classical secularist and positivistic religion in Turkish modernization and the purpose of protecting secularism are part of the background of Turkish elites' perceptions of the public sphere. Those who support the separation of religion from the public sphere argue that failing to ban religion from the public sphere is contrary to the principle of secularism.

In Turkey, there has been a significant change in the situation of religion in the public sphere. In the official perception of religion and the religious politics based on this perception, a relative change began after the September 12 Military Coup and after the February 28 Postmodern Coup period. Today, there are indications of new perceptions and practices that differ from the past in the state's understanding of religion. The steps toward democratization taken by the AK Party Government in the public sphere, despite the opposition of secularist and Kemalist elites, have revealed that there are no reasonable or legitimate grounds for the fear of losing laicity. On the contrary, the efforts of the AK Party Government to extend religious freedoms in the public sphere may have led to the legitimization of the secular government in the eyes of some religious circles.

REFERENCES

- BERGER, Peter L. 1996/97. "Secularism in Retreat." *National Interest* 46:3-12.
 - - -. 1967. *The Sacred Canopy*. Garden City: Doubleday.
 COX, Harvey. 1966. *The Secular City*. New York: The Macmillan Company.

- ÇAHA, Ömer. 2005. "The Ideological Transformation of the Public Sphere: The Case of Turkey." *Alternatives, Turkish Journal of International Relations* 4/1-2:1-30.
- ÇARKOĞLU, Ali and TOPRAK, Binnaz (2006). *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*. Istanbul: TESEV.
- FRASER, Nancy. 1990. "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." *Social Text* 25/26:56-80.
- HABERMAS, Jürgen. 1974. "The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)." Trans. Sara Lennox & Frank Lennox. *New German Critique* 3:49-55.
- HABERMAS, Jürgen. 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Trans. T. Burger. Cambridge: MIT Press.
- HABERMAS, Jürgen .1998. *Between Facts and Norms*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- HABERMAS, Jürgen. 2006. "Religion in the Public Sphere." *European Journal of Philosophy* 14/1:1-25.
- HABERMAS, Jürgen. 2010. "A PostSecular World Society?" (Interview by Wolin Richard). <http://blogs.ssrc.org/tif/2010/02/03/a-postsecular-world-society/>
- HABERMAS, Jürgen. 2014. "Notes on a post-secular society" <http://www.signandsight.com/features/1714.html>.
- KOENIG, Matthias. 2007. "Religion and Public Order in Modern Nation-States: Institutional Varieties and Contemporary Transformations." Pp. 3-17 in *Religion in the public sphere: a comparative analysis of German, Israeli, American and International Law*, edited by Winfried Brugger & Michael Karayanni. Heidelberg: Springer.
- KÜÇÜKCAN, Talip (2007). "Kamusal Alanda Din- Siyaset- Toplum İlişkileri". *Köprü*. No: 99.
- Loobuyck & Rummens. 2014. "Religious Arguments in the Public Sphere: Comparing Habermas with Rawls." <http://adss.library.uu.nl/publish/articles/000090/bookpart.pdf>
- OKUMUŞ, Ejder. 2008. "Turkey-Religiosity and the PRA." *The Muslim World* 98/2-3:345-362.
- OKUMUŞ, Ejder. 2005. "Secularization and Religion." *Euro Agenda* 4/7:335-356.
- OKUMUŞ, Ejder. 2006. *Toplumsal Değişim ve Din*. second ed. Istanbul: İnsan.
- OKUMUŞ, Ejder. 2011. "The Debate on The Exploitation of Religion in Turkish Politics." *Islamic Perspective* 6:52-70.
- OKUMUŞ, Ejder. 2012. "Türkiye’de Devletin İslam Algısı." *Din ve Toplum Dergisi* 9:28-35.
- WEBSTER, D. E. 1977. "Secularization." p. 268 in *Dictionary of Sociology*, edited by H. P. Fairchild. Totowa, New Jersey: Littlefield, Adams Totowa.
- WILSON, B. 1989. *Religion in Sociological Perspective*. Oxford-New York: Oxford University Press.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- OKUMUŞ, E. (2015). "The Debates On Religion In The Public Sphere: The Case Of Turkey / Kamusal Alanda Din Tartışmaları: Türkiye Örneği", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-

2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015,
ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number:
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7979>, p. 705-718.

SERVET-İ FÜNUN DÖNEMİ ROMANINDA MÜREBBİYELER: YABANCI VE YABANCILAŞMA*

Özlem ÖRDEM**

ÖZET

Türk modernleşmesi sürecinde batılı kurumların Osmanlı'da benimsenmesi toplumda değer sorununu gündeme getirmiştir. Değer sorununun bir parçası olarak yabancı ve yabancılaşıma sorunu roman yazarları, araştırmacılar, bürokratlar tarafından ele alınmıştır. Yabancı aktörler olarak Servet-i Fünun dönemi romanında yer alan mürebbiyeler bu anlamda Osmanlı değerlerini yabancılaştıran yabancılar olarak görülmüşlerdir. Dolayısıyla, mürebbiyeler toplumun en küçük ve en önemli yapı taşı olan aile içinde çocuklara batılı eğitim ve değerleri vermeye çalışması tehdit olarak görülmüştür ve ötekileştirilmişlerdir. Bu çalışma, mürebbiyeleri yabancılaştıran yabancı aktörler olarak görülmesini eleştirip Osmanlı'da yaşayan mürebbiyeleri yeni bir yorumla değerlendirmeye çalışmıştır. Bu yoruma göre, farklı kültürlerden gelmesine rağmen, değer düzeyinde de olsa sosyal diyalog çerçevesinde Osmanlı bireyleri ile mürebbiyelerle etkileşim kurabilirler. Bu anlamda mürebbiyeler ötekileştirilmiş yabancılar olarak görülmemelidir. Aksine, olumsuzluk ve süreklilik düzleminde birbirini etkileyen değerler bütünü olarak görülebilir. Türk modernleşmesi çalışmalarında ve roman değerlendirmelerinde tehdit düzeyinde yabancı olarak görülen mürebbiyeler bu çalışmada değerlerin paylaşımı çerçevesinde olumlu aktörler olarak yorumlanmıştır. Mürebbiyeler karşılıklı etkileşim düzleminde ve sosyal diyalog içerisinde değerlendirilerek Osmanlı toplumunda olumsal çerçevede yeniden yorumlanabilir. Bu yorumu edinmemize olanak sağlayan kuram ise postyapısalcı bir bakış açısidir. Postyapısalcı bir arka plan sayesinde mürebbiyelerin yabancılaştırıcı unsuru uzlaştırıcı bir düzlemde yeniden ele alınabilir. Böylece, mürebbiyelerin batı değerleri ile Osmanlı'nın değerleri olumlu bir değer etkileşimi olarak kabul görebilir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı, yabancılaşıma, Türk modernleşmesi, mürebbiyeler, Servet-i Fünun, sosyal diyalog

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Ege Üniversitesi El-mek: ozlemordem@gmail.com

GOVERNESSES IN SERVET-İ FÜNUN PERIOD NOVELS: STRANGER AND ESTRANGEMENT

ABSTRACT

Approval of western institutions in Ottoman in the process of Turkish modernization has raised moral questions. The problem of stranger and estrangement as a part of morality problem has been handled by novelists, literary critics, researchers and bureaucrats. The governesses taking place in Servet-i Fünun period novel were regarded as the stranger actors that estranged Ottoman values. Therefore, the fact that these governesses provided western-based education and values for the children in the families, the smallest and most important unit of the society, was assessed as a threat to the society and otherized. This study intends to criticize this attitude towards the governesses living in the Ottoman families in the novels and to evaluate them with a different interpretation. According to this interpretation, although Ottoman individuals and the governesses came from various cultures, they might interact with each other within the framework of social dialogue even at moral level. In this sense, the governesses should not be seen as the otherized strangers. Rather, they can be viewed as various entitites completing each other on contingency and continuum plane. In this study, the governesses seen as threatening strangers in Turkish modernization studies and novel reviews have been interpreted as positive actors within the framework of the sharing of the values.

STRUCTURED ABSTRACT

Approval of western institutions in Ottoman in the process of Turkish modernization has raised moral questions. The problem of stranger and estrangement as a part of morality problem has been handled by novelists, literary critics researchers and bureaucrats. The governesses taking place in Servet-i Fünun period novel were regarded as the stranger actors that estranged Ottoman values. Therefore, the fact that these governesses provided western-based education and values for the children in the families, the smallest and most important unit of the society, was assessed as a threat to the society and otherized. The methodology of the study was qualitative based on decriptive review and concept analysis extracted from the novels and Turkish modernization theories. Based on this qualitative nature of the study, this article intends to criticize this attitude towards the governesses living in the Ottoman families in the novels and to evaluate them with a different interpretation obtained from poststructuralist theory. According to this post-structuralist interpretation, although Ottoman individuals and the governesses came from various cultures, they could interact with each other within the framework of social dialogue even at moral level. In this sense, the governesses should not be seen as the otherized strangers. Rather, they can be viewed as various entitites completing each other on contingency and continuum plane. In this study, the governesses seen as threatening strangers in Turkish modernization studies and novel reviews have been interpreted

as positive actors within the framework of the sharing of the values based on the poststructuralist theory.

This study examined Servet-i Fünun novels in terms of estrangement based on Turkish modernization process. The methodology of the study consisted of four stages. First, Turkish modernization theories were examined. In the second stage, the novels were perused. In the third stage, the pivotal key concepts related to governesses and estrangement were extracted from the literature review and the novels. In the last stage, a detailed concept analysis was carried out.

The study found that the governesses in the novels examined were judged negatively since they caused ethical decadence of the Ottoman society and families. In addition to the novelists, researchers (Berkes, 2004; Mardin, 2009) and literary critics (Meriç, 1981; Çıkla, 2004) studying Turkish modernization and bureaucrats also interpreted the process of the governesses in the Ottoman society in a negative way. The study results showed that although the governesses did their best to educate, instruct and inform the family members in the mansions used by elite and pre-eminent families, they were perceived as the actors causing moral decadence in the society by transforming Ottoman values of the Ottoman family into western values not desired to be acquired by the Ottoman families or individuals. Therefore, it can be stated that there has been a conventional caveat that denotes that the governesses affected the Ottoman family structure considerably adversely at moral and ethical level. The study based on Turkish modernization also found that the Ottoman Empire had the intention of adapting and adopting the institutions such as law, education and science except for moral values that were severely opposed by the Ottoman individuals in power and bureaucracy. Depending on these beliefs, the governesses could not be perceived as positive actors in the society. As a matter of fact, the governesses were accepted by the families themselves. However, the dominant ideology driven by nationalism and Ottoman-based ideas and beliefs started to influence these families in an adverse way. In order to approach the issue of the governesses in a different way, a modern theory needs to be called for.

Therefore, a new perspective has been attempted in this study. This new perspective is the poststructuralist theory that conceives that essence-based and nationalistic-oriented ideas cannot explain the situation of the strangers in a given society. Therefore, a bidirectional perspective should be adopted in order to provide contingency and a sound social dialogue in the society. If the theory of poststructuralism might be adjusted while interpreting the situation of the governesses in the Ottoman society perceived as strangers and the actors who caused ethical and moral problems. The governesses perceived as agents misleading the Ottoman family and children can be placed on a positive continuum so as to interpret them as active actors who could change the Ottoman society in its positive sense. Bauman (2003), Newman (2011), Foucault (2005) and Loomba (2000) developed the idea that estrangement in a certain society needs to be revised because only in this way can the given society could be open to new contingent interpretations. Unlike Turkish novelists, literary critics researchers and bureaucrats (Gencer, 2008; Mardin, 2009; Coşkun, 2010; Meriç,

Turkish Studies

1981; Moran, 2004; Çıkla, 2004; Tüzer, 2011 and Ulu, 2014), poststructuralist researchers assess estrangement and strangers on a new continuum by stressing the importance of social dialogue on a bidirectional process, which provides a sound interaction between two groups from different social and cultural backgrounds.

This study intended to develop the possibility of social dialogue between two various cultures, the former from the West and the latter from the East. These different actors from different cultural backgrounds could affect each other not only in terms of education and science but also in terms of moral values. The interaction of both cultures' values could be provided as long as the governesses are assessed, judged or perceived as the mere strangers and the actors that cause the moral decadence of the Ottoman society. Therefore, the likelihood and opportunity of interacting without judging each other negatively should be reconsidered based on the poststructuralist theory. The theory postulates that an individual has no essence based on a certain nation or ethnicity. Rather, it is a person's own values that provide the authentic interaction and dialogue between the individuals. As a result of this critical theory, the governesses in the Turkish novels in Servet-i Fünun and Turkish modernization should be reinterpreted independent of any nationalistic or Ottoman-oriented idea or beliefs, which can only then enable these governesses to gain their independence from estrangement in the society. This new postmodernist theoretical idea opens up new opportunities for the reconciliation of both western and eastern cultural values. Regardless of any ethnic, national or cultural background, the governesses in the Ottoman society need to be revised by the researchers studying Turkish modernization and novels.

Future studies should tackle the discussions related to Turkish modernization and novels from different perspectives based on portmodernist, poststructuralist and postanarchist theories, which provide an abundance of beneficial tools to re-intepret ideas, concepts and categories in Turkish culture. Western-based discussions in particular within the framework of Turkish modernization and history need to be reconsidered with new opportunitites and possibilities. Age-old dichotomies can, in this way, be reconciled with new paradigms and parameters.

Key Words: Stranger, estrangement, Turkish modernization, governesses, Servet-i Fünun, social dialogue

Giriş

Türk modernleşmesi sürecinde Osmanlı'nın Batıyı takip etmek zorunda kalması ya da tercih etmesi sonucunda yabancılaşma sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Meriç, 1983; Lewis, 1991; Gencer, 2008; Mardin, 2009; Berkes, 2004; Findley, 2011; Ortaylı, 2015). Birçok yazar bu dönemde zihinsel olarak batılılaşmaya karar vermiş ve yabancı unsurların Osmanlı toplumuna girmesine olanak sağlamıştır (Gencer, 2008; Mardin, 2009; Coşkun, 2010; Meriç, 1981; Moran, 2004). Bu yabancı unsurların başında mürebbiyeler ana aktörlerden biri olarak rol almıştır (Çıkla, 2004). Batılı yaşam tarzını benimseyen konak sahipleri mürebbiye arayışı içerisine girmiştir. Kurumsal olarak okulların batılı eğitimi özellikle kız çocuklarına verememesi aileleri

yeni bir arayışa itmiştir. Aynı dönemde İstanbul ve Anadolu’da birçok yabancı ve azınlık okulu açılmıştır (Akyüz, 2014). Bu okullar daha çok yabancılara ve azınlıklara ders vermekteydi. Osmanlı da bu eğitim kurumlarından etkilenecek müfredatta batı tarzı değişikliklere gitmiştir (Akyüz, 2014). Okulların yetersiz olduğu durumda konak aileleri ev içinde çocuklara batılı eğitim ve değerleri verme yoluna girmiştir. Fakat mürebbiyeler her aşamada yabancı olarak görülmüşlerdir çünkü toplumun yabancılaşmasına neden olan aktörler olarak görülmüşlerdir (Meriç, 1981; Çıkla, 2004). Nitekim bu tepkinin sonucu olarak mürebbiyeler Cumhuriyet dönemi ile birlikte etkilerini kaybetmeye başlamışlardır. Milliyetçiliğin ön plana çıkması ile birlikte eğitim işini devlet kendi üstüne almaya başlamıştır. Servet-i Fünun dönemi yabancı unsurun ve yabancılaşma kavramının incelenmesi açısından önemli bir dönem olarak görülebilir. Çünkü Osmanlı Batılı unsurlara değerler açısından eleştirel ve şüpheli yaklaşmıştır (Mardin, 2009; Meriç, 1981). Her ne olursa olsun Batı Osmanlı toplumunda yabancıdır ve yabancılaşmanın bir unsuru olarak görülmektedir.

Bauman (2003) yabancı kavramını sosyolojide kavramsallaştırarak toplumların incelenmesinde bu kavramı önemli bir araç olarak görür. Bauman, yabancının fiziksel olarak yakın fakat ruhsal olarak uzak kaldığını vurgulamaktadır (83). Meriç de benzer şekilde bu dönemde mürebbiyelerin tam anlamıyla yabancı olduğunu vurgulayarak Osmanlı’yı ‘istila’ eden aktörler olarak görmektedir (Meriç, 1981: 137). Mürebbiyeler hiçbir zaman toplum tarafından kabul edilmeyen, uyumsuz ve hoş gitmeyen bireyler olarak görülür. Mürebbiyeler yabancılaştırmanın unsurlarıdır. Bauman, ulusal devletlerin öncelikle düşmanlar sorunuyla uğraşmadığını aksine yabancılar sorunuyla başa çıkmak amacıyla tasarlandığını vurgulayarak yabancıyı etik olmaktan çıkaran tehlikeler olarak görmüştür (2011: 87). Bu görüşe uygun olarak Osmanlı kendi değerlerini korumak amacıyla eğitim müfredatına ahlak derslerini eklemiştir. Mürebbiyelerin yaşamına katılan Osmanlı bireyleri de yabancılaşmanın unsuru olarak görülür. Bu ise kültürel bir yabancılaşmadır. Temel sorun etiktir, ahlakidir ve değer sorunudur. Osmanlı değerlerinin dışında yaşayan her birey yabancıdır ve yabancılaşma kategorisi içinde ele alınır. Osmanlı’da yabancılaşma hiçbir zaman iktisadi anlamda ele alınmaz. Her zaman bir değer çatışması içinde ele alınır. Bu durum aslında dönem itibarı ile modernliğin sıradan bir pratiğidir (Bauman, 2003). Konak aileleri tarafından mürebbiye neden istenir? Mürebbiye neden Osmanlı’da yaşamayı ister? Mürebbiye neden konak ailelerinin çocuklarına ders vermek ister? Yetersiz olan nedir? Mürebbiye Osmanlı toplumunda hangi açığı kapatmak ister? Mürebbiye hangi durumda ortaya çıkar?

Bauman’a (2003) göre modern ve ulus-devlet toplumlarında yabancı, toplumda her zaman belirsizlik yaratır çünkü ulus-devlet bireyleri homojenleştirme çabası içindedir. Bauman, ulusal devletlerin tek biçimliliği teşvik ettiğini ve hedef sürüyü, kültü yaşamaya zorlayan bir kilise olduğunu belirterek devletin dayattığı homojenlik, milliyetçi ideolojinin pratiği olduğunu vurgular (2003: 89). Yabancı, toplum için karar verilemeyen ve sınıflandırılmayan bir unsur olarak toplum içinde yaşar. Düşman ile karşılaştırıldığında yabancı, toplumu daha tehdit edicidir çünkü toplumda belirsizlik yaratır. Göle (2012), bu tür sürecin yaşanmasını tarihsel zayıflık olarak adlandırır. Toplumun kendi tarihinden çıkması yerine başka bir tarihin ve kültürün Osmanlı toplumunda yaşanmasını tarihsel zayıflık olarak görür. Yabancının Osmanlı toplumuna girişi yerli kültürün ihlali anlamına gelmektedir (Bauman, 2003: 105). Mürebbiyeler ne yaparlarsa yapsınlar yerli kültürün dışındadırlar ve asla iflah olmazlar. Genel bir yabancı lekesiyle dolaştıkları için bu lekeyi temizleyemezler ve yaptıkları bazı eylemler iyi de olsa değerleri alt üst etme potansiyeline sahip oldukları için tehdit olarak algılanırlar. Dolayısıyla kültürel alanda yabancıya verilecek bir yer ya da statü yoktur (Bauman, 2003). Çetin, modernleşme için, eğer bir gelenekselliğe dayanmamış ise veya gelenekten tam bir kopuşu ve reddedişi temsil ediyorsa tarihsel ve toplumsal bir yabancılaşmanın içinde bulunduğunu belirtmektedir. *Aşk-ı Memnu* ve *Mürebbiye* romanlarında da aile içinde aslında sorgulanan bu tür bir yabancılaşmadır (Çetin, 2003: 19).

Türk modernleşmesi Batılılaşmaya karar vermesine rağmen değerler bakımından kendini devamlı sorgulamıştır (Bulduker, 2011). Fakat batılılaşmaya karar verdikten sonra değer bakımından bir belirsizlik ortamı doğar. Batılı değerleri de içine almak isteyen gruplar ve batılı değerleri dışlayan gruplar arasında bir gerilim ortamı doğar. Bu durum kendini modernleşme krizi içerisinde devam ettirir. Batılı değerleri dışlayan topluluklar daha baskın görülür. Osmanlı değerleri merkezde korunduğu sürece batılılaşmanın diğer unsurları kabul edilir. Dolayısıyla en önemli sorun değer sorunu olarak yorumlanabilir. Mürebbiyeler bu açıdan değer sorununu yaratan aktörler olarak toplumda yer alır ve yabancı olarak ötekileştirilir. Osmanlı toplumunu kendi değerlerine göre asimileştiren aktörler olarak görülür. Bu yüzden toplumda uygunsuz olarak adlandırılırlar. Osmanlı değerlerinde uzaklaşma bir yabancılaşma süreci olarak görülür. Daha makro düzeyde batılı toplumların, Osmanlı toplumunu kolonyal sürece sürüklemeye kaygısı yer alır. Batı'nın diğer toplulukları kolonileştirme pratiği Osmanlı toplumunda kaygı oluşturur. Savaşların kaybedilmesi sadece maddi bir kayıp değildir. Daha kaygı verici olanı toplumun değerlerinin kolonyallaştırılmasıdır (Loomba, 2000). Yabancı ile azınlık okulları ve mürebbiyeler bu kolonyal sürecin alt birimleri olarak görülür. Bu anlamda Meriç'in deyiimiyle mürebbiye istilasası aslında kolonyal bir istila değeri kazanır. Mürebbiye ve alafranga dışında yabancı okullar da bu toplumdan uzaklaştırılmalıdır. Yabancı olan tüm unsurlar Osmanlı'nın dışında tutulmalıdır. Batı'nın istekleri ne kadar iyi olursa olsun masum değildir. Septik bir bakışla yabancılara yaklaşılmalıdır. Osmanlı'daki halkın kendi iradesi ile değişimi istememesi ya da değişimi yaratamaması bu görevi bürokratlara teslim etmiştir. Dönemin bürokratları bu açıdan toplumu toplumsal mühendislikle inşa etmiştir. Yukarıdan aşağıya doğru giden bu süreç kendini bir kriz şeklinde ortaya çıkarmıştır.

Yöntem

Araştırmada, betimsel tarama tekniğiyle Türk modernleşmesi süreci kuramsal çerçevesi tarihsel bir yöntem izleyerek incelendikten sonra, içerik analizi tekniğiyle Servet-i Fünun döneminde seçilen *Aşk-ı Memnu* ve *Mürebbiye* romanları incelenerek mürebbiye karakterlerinin sosyolojik olarak nasıl ele alındığı analiz edilmiştir (Mardin, 2009 & Meriç, 1983; Kaçmazoğlu, 2010, 2011; Yuva, 2011).

Araştırmada, sırasıyla betimleme, analiz ve yorumlama yapılarak çalışma nitel bir özellik kazanmıştır. Betimsel analizlerde kavramların ve verilerin incelenmesi betimleme, sınıflama ve ilişkilendirme şeklinde üç aşamada gerçekleştirilir (Dey, 1993). Betimleme aşamasında ilgili veriler toplanır ve bu verilerden belli bir örneklem seçilir, sınıflama aşamasında ise araştırmacı belli kavram ya da kategoriler ortaya çıkararak sınıflandırır. Sınıflandırılan kavram ve kategorilerden sonra temalar ortaya çıkarılır ve son aşamada belirli temalar altında sınıflandırılan kavram ve kategoriler ilişkilendirilir ve yorumlanır (Dey, 1993). İçerik analiz çalışmasıyla tanımlanan kavramlar belli kuramlara göre daha detaylı yorumlanır ve ilişkilendirilir.

Sosyolojik kavramlar ile romandaki temalar ilişkilendirildiği için bu kavramlar tematik kavramlar olarak kodlanmıştır. Bu çalışmadaki tematik kavramlar betimsel tarama ve içerik analiz tekniği yoluyla modernleşme tartışmalarına uygun olarak Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* romanları seçilerek çalışma sınırlandırılmıştır. Bu çalışma, sosyolojik olguyu özellikle ön plana çıkarmayı hedeflediği için, romandaki mürebbiye karakterleri ile toplumun yabancılaşma süreci incelenmiştir.

Araştırmanın roman seçimleri dört aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşamada Türk Modernleşme ve yabancılaşma kuramları incelenmiştir. İkinci aşamada ise, döneme ait romanlar okunarak modernleşme kuramlarındaki kavramlara uygun romanlar seçilmiştir. Üçüncü aşamada seçilen romanlar okunarak modernleşme kavramlarına uygun, mürebbiye ile ilgili bölümler sınıflandırılmıştır. Dördüncü aşamada ise, kavramların içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

İçerik analiz tekniği uygulanırken romandaki mürebbiyeler ile ilgili yorumlar sosyolojik verilerle desteklenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Berkes'in ve Meriç'in belirttiği gibi, Osmanlı toplumu yeni bir perspektif olarak batıyı tercih etmek zorunda kalmıştır ve bu süreci etkileyen aktörlerin en iyi örneği mürebbiyelerdir (Çıkla, 2004; Meriç, 1981). Batılılaşma sürecinin etkisiyle, Osmanlı aydın ve zenginlerinin Batı'yla olan ilişkilerinin artması sebebiyle Batılı unsurlar eve, sokağa ve insanın düşünce yapısına daha çok işlemiştir (Baş, 2010). Bu süreçteki unsurlardan biri varlıklı ailelerin çocuklarını eğitmek ve yetiştirmek için evlere getirtilen yabancı mürebbiyelerdir. Batılılaşma hareketi ile yabancı mürebbiyeler çocukların ev içindeki eğitimini gerçekleştirmek için Türk konak, köşk veyalılara girmişlerdir (Çıkla, 2004). Bu mürebbiyelerin çoğu ait oldukları kültürel değerleri Müslüman çocuklara empoze etmeye çalıştıkları romanlarda da hissedilmektedir. Halit Ziya'nın romanlarına baktığımızda hem romanlarında hem de kendi köşkünde mürebbiyelere yer vermiştir (Kerman, 1986). Rum, Fransız ya da Alman olan dadılar çocuklara yabancı dil ve piyano dersleri vermişlerdi. Romanlarda, o yıllarda kız çocuklarının gideceği okul sayısı az olduğu için mürebbiyeler çoğunlukla kız çocukları için getirtilirlerdi (Bulduker, 2011). Varlıklı aileler, kızlarının en iyi şekilde yetişmeleri için mürebbiyeler tutarlardı. Bu çocukların en büyük eksikliğinin annelerinin olmayışı yazarların eserlerinde de görülmüştür. Romanlar içerisinde olumlu mürebbiye tipini *Aşk-ı Memnu*'da Nihal'in mürebbiyesi olan Matmazel de Courton ile görmekteyiz. Courton, varlıklı ve asil bir Fransız ailesinden gelmektedir. Babasının servetini kaybedip intihar etmesiyle İstanbul'a gelir. Bu dönemde çok fazla sayıda İstanbul'a gelen mürebbiyelerin bazıları, seçkin Türk ailelerinde olumsuz bir etki de yaratmıştır. Adnan Bey, çocuklarına istediği eğitim ve terbiyeyi verecek bir mürebbiye araştırmaktaydı. Adnan Bey'in mürebbiye arayışı romanda şu cümlelerle verilir:

“Nihal henüz dört yaşında idi. Çocuklarına mürebbiye arayanlara ilk kabul ettirilmek istenilen mahlûklardan, o henüz Fransa'dan geldiklerini iddia eden, ancak bir nihayet iki yerden ziyade bulunmuş olduklarını itiraf etmeyen, rahibelerin yetimhanelerinde yahut terzi çıraklığında nakıs (eksik) öğrenilmiş Fransızcalarını sahte bir telaffuzun süslerine boğmaya çalışan kızlardan takım takım gelmişlerdi. Adnan Bey'in müşkülpesentliğine (zor beğenirliğine) galebe çalabilecek bir tanesine tesadüf olunamadı. Bazen ikinci günü bir bahane ile izin verilmeye lüzum görülenlerden nihayet iki ay oturmalarına tahammül edilebilenlerine kadar bunların her çeşidinden iki sene bir geçit resmi yapıldı. Bugün Alman olduğunu iddia ederken ertesi gün Sofya Yahudilerinden olduğu anlaşılan, geldiği zaman bir İtalyan kocadan dul kalmış görünerek, bir hafta sonra hiç tevhül etmediğini (evlenmediğini) ağzından kaçırarak kadar yalancılıkta hatırası sağlam olmayan bu mürebbiyelerden o kadar korkmuştu ki Adnan Bey kızı için başka çareler düşünmeye başlamıştı. Bir tesadüf –İstanbul'da mürebbiyeler için ancak tesadüfe itimat olunabilir- Adnan Bey o bulunamayan şeyi buldurdu: Mlle de Courton” (s. 85).

Adnan Bey ile ilgili bu tespitler, onun bu dönemde diğer konak ailelerin modasına uyarak mürebbiye arayışına girdiğini görmekteyiz (Kerman, 1998). Çünkü bu dönemde toplumda mürebbiye arayışı çok baskın bir öğedir. Çocukların batılı tarzda yetişmesinin en iyi örneği ve Fransız kültürünün hâkim olması dönemin en önemli romanlarından biri olan *Aşk-ı Memnu*'da görülmektedir. Romanda geçen Fransız mürebbiye karakteri o dönemin pek çok romanında ortaya çıkmıştır. Genellikle üst ya da orta sınıf ailelerin çocuklarını eğitmek için Fransa, İsviçre gibi ülkelerden getirilen mürebbiyeler, Osmanlı konaklarında görülmüştür (Meriç, 1981 & Kerman, 1986). Romanda matmazel olarak geçen ana karakterler Batı tarzı eğitim veren Avrupa kökenli kadın karakterlerdir. Matmazel de Courton, Bülent'in ve özellikle Nihal'in batı tarzı eğitim almalarında önemli bir etkisi vardır ve romanda eğitim ile ilgili şu cümlelere yer verilir:

“Nihal’e yarım saat muntazam (düzenli) imla yazdırmaya, piyanosunda temrin (alıştırma) yaptırmaya muvaffak olmazdı; dersler daima sektelere (kesilmelere) uğrayan kırık kırık parçalardan teşekkül ederdi; fakat bir gün, bilinemez nasıl, Nihal, o kazazede, derslerden öğrenmiş olarak çıkardı” (s. 92).

Nihal ile yukarıda verilen ipuçlarına bakıldığında, Nihal evde mürebbiyesi tarafından eğitim almaktadır fakat Bülent’in okulda nasıl bir eğitim aldığı onun için bir merak konusudur. Kavcar, mürebbiyelerle ilgili şu tespitte bulunur:

“Yabancı mürebbiyeler arasındaki en büyük ortak nokta, kendi milletlerinin dil, terbiye, kültür ve zevklerini Türk çocuklarına aşılamaştır. Özellikle yabancı dil bakımından çocuklara çok yararlı olduklarını da kabul etmek gerekir. Saydığımız bu sebeplerden dolayı, varlıklı aileler, Avrupai hayatın etkisiyle, çocuklarına mürebbiye tutarlar. Bu arada, *Aşk-ı Memnu*’daki Matmazel de Courton gibi, bulunduğu evin çocuklarını gerçekten seven, onlara tam bir annelik eden, onlar için kendini paralayarak örnek mürebbiyeler bulunduğunu da belirtmeliyiz. Zaten bu yaşlı Fransız hanımı, üzerinde her bakımdan çok durulan, romanda büyük rolü görülen, etkili ve başarılı bir tiptir. Yazar da bu eseri için, Boğaziçi tipleri ile yabancı mürebbiye tiplerini yaşattığını söyler” (Kavcar, 1995: 191).

Mürebbiyelerin çocukları batılı tarzda şekillendirdikleri görülmektedir. Halit Ziya Uşaklıgil, batılılaşmanın önemli bir kurumu olan mürebbiyelik meselesini dönem içerisinde olumlu vermeye çalışmıştır. *Aşk-ı Memnu* romanında Matmazel de Courton olumlu bir kişiliktir, özellikle Nihal’in annesi ölmeden önce Matmazel’e şunları söyler:

“Ümit ederim ki Nihal sizi çok sıkmayacak, demiş idi; biraz şımarıkça büyüdü, fakat tabiatında bir mazlumluk var ki şımarıklığının fazlasını affettiriyor. Ben bir hayli zamandan beri onunla meşgul olamıyorum. Hatta bilmem ne için, belki bensiz kalıverecek korkusuyla onu mümkün mertebe görmemek, düşünmemek istiyorum. Nihal size yetim kalmış bir çocuk hükmünde bırakılıyor demektir. Siz onun için bir muallimeden ziyade bir valide olacaksınız” (s. 88-89).

Adnan Bey’in Matmazel de Courton’a ifade ettiği bu cümleler, mürebbiyelerin aile içinde rolünü, konumunu ve gücünü çok net bir şekilde açıklamaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar yaşadığı dönem içerisinde, Osmanlı ailelerinin Batılılaşma isteği sebebiyle, çocuklarının eğitimi hakkında sözde Fransız öğretmenlerin nasıl eğitim verdiklerini düşünmeden Avrupa’dan gelen mürebbiyelere çocuklarını teslim ettiklerini *Mürebbiye* romanında ele almıştır. Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu’nun değişime uğradığı bir dönemdir. Modernleşmek isteyen Osmanlı aileleri yarışırçasına çocuklarına Fransız dadı/mürebbiye tutmaktadır (Çıkla, 2004). Bu dönem ile ilgili olarak Mardin, romanların yazıldıkları zamana ait, İstanbul’un seçkin ailelerinin durumu hakkında bize bilgi verdiğini belirtir (Mardin, 2009). *Aşk-ı Memnu*’da olumlu bir karakter olan Courton’un karşısına Hüseyin Rahmi *Mürebbiye* romanında Anjel’i çıkarmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar ise, daha farklı açıdan ele almaktadır. *Mürebbiye* romanında, konakta yaşayan çocuklara tahsil ve terbiye için getirilen Matmazel Anjel, bu dönemin yanlış batılılaşma anlayışını göstermek adına örnektir. Anjel, Dehri Efendi’nin Nezahat ve Vahip adında olan çocukları için tutulmuştur. Anjel, konaktaki muhafazakar Osmanlı erkeklerini baştan çıkaran, çocuklara ahlaktan uzak yozlaşmış bir kültürü empoze eden bir karakter olarak öne çıkar ve bu durum romanda şu şekilde resmedilir :

“Matmazel’in o hanedeki çocuklara mürebbiye tayin edildiği bir ay müddetten beri gerek Şem’i, gerek Sadri Beyler odada, sofrada, salonda, bahçede Anjele tesadüf ettikçe sevdalı baygın bakışlarıyla émé, adore, fiillerinin bugün çocuklara öğretmiş oldukları gibi yalnız, şimdiki zamanı değil, geçmiş, gelecek, şart ve belki de hiçbir lisanda bulunmayan her türlü gramer dışındaki acayip zamanlarını göğüs geçirerek çekmişlerdi” (s.9).

Romanda Anjel ile ilgili bu tespit, yanlış batılılaşmaya örnek olarak verilebilir, çünkü Anjel, Osmanlı aile değerlerini yansıtmayacak ahlak dışı hareketlerde bulunmuştur. Cemil Meriç, Osmanlı'da mürebbiyelerin oldukça fazla olduğunu ifade etmiş ve bu durumu “gerçek bir istila” olarak belirtmiştir (Meriç, 1981: 137). Ayrıca mürebbiyelerin bilgilerinin yetersiz kaldığını, öğretim konusunda yeterli olmadıklarını, temel hedeflerinin kendi kültürlerini dayatmak olduğunu belirtmiştir. Bu ‘istila ordusunun’ Fransızca konuşan İsviçreliiler olduğunu belirtmiştir (Meriç, 1981). Toplum içinde çocukların bu tarz bir mürebbiyeden eğitim alacak olması ahlak ve terbiye açısından tehlikeli görülmüştür. Nitekim romanda dini açıdan Anjel olumsuz bir mürebbiye olarak bahsedilmiştir :

“...Çocukları mürebbiyeleri ile yatırılmamasında da mühim bir sebep var. Anjel o kadar mutaasıp bir kız değil. Amma neden bilmem? Karyolasının başı ucunda haçı filan var. Çocuklar beraber yatıp kalırsa göre göre bazı Hıristiyan ibadetlerini öğrenirler” (s.160).

Anjel'in ev içindeki yaşam tarzı, dini anlamda bile çocuklara olumsuz örnek olabilir ve çocukların İslam'dan çıkmasına neden olabileceği gösterilmektedir. Anjel, Osmanlı toplumunun batılılaşma ve medenileşme yolunda arayış içerisinde olmasının zayıf, olumsuz bir yanını gösterir. Fakat genel olarak özellikle kız çocuklarının gidebileceği okulların azlığı Batılı yaşam tarzını benimseyen aileleri yabancı mürebbiyeler tutmaya itmiştir. Mürebbiyeler, milli bilincin ve Osmanlı değerlerinin yozlaşmasına neden olmalarına rağmen batılı yaşam tarzı ve eğitim için Osmanlı'nın zengin ailelerinde yerlerini almıştır (Çıkla, 2004). Erkek çocukların aile dışında gidebilecekleri batılı tarzda okullar mevcut iken, kız çocuklarının eğitimi için özel mürebbiyeler tutulmuştur. Turhan'ın da belirttiği üzere, yabancıların batılılaşma sürecinde birçok konuda ön plana çıkmaya başlaması Osmanlı'nın geleneksel yaşamını gözden geçirmeye yönlendirmiştir (Turhan, 2010). Gayrimüslimlerin ticaret dışında eğitim, musiki, tiyatro, giyim, kuşam konusunda farklı olmaları ve bireyselliği ön plana çıkarması Osmanlı üzerinde özellikle eğitim ve zevk konusunda değişime motive etmiştir. Meyhane, bar, moda mağazaları, eczane ve sinema gibi kurumların sahiplerinin gayrimüslimler olduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu etkinin Osmanlı'da, özellikle İstanbul'da önemli bir zihniyet değişimi yaratabileceği görülebilir (Çıkla, 2004). Gayrimüslimlerin Osmanlı yaşam tarzının değişikliği yaratmasında önemli rollerden birini oynayan aktörlerin yabancı mürebbiyeler olduğu söylenebilir. Yaşanan batı temelli değişiklikler, Osmanlı'dan ziyade yabancıları etkilediği ve yabancıları birçok alanda ön plana çıkardığı için konak aileleri kurumsal olarak gelişmeyen Osmanlı'nın bu zayıf yönünü mürebbiyelerle gidermeye çalışmıştır. Kerman, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Batılı tarzda öğretim yapan ve dil öğrenen gençlerin sosyal hayatta başarı sağlaması ve rağbet görmesi zengin Türk ailelerine, çocuklarına daha küçük yaşta yabancı dil öğretmeye yabancı mürebbiye tutmaya sevk etmiş ve bu durum kısa sürede adeta bir moda haline gelmiştir. Böylece o zamana kadar Avrupalılara kapalı Osmanlı ailesinin içine musiki hocaları, yabancı dil öğretmenleri, mürebbiyeler ve hatta dadılar girmeye başlamıştır” (Kerman, 1995: 299).

Matmazel de Courton sadece ev içinde değil ev dışında da çocukları İstanbul'un çeşitli bölgelerine götürerek gayrimüslimlerin açtığı mağazalara alışverişe götürerek onlara batılı yaşam tarzını göstermeye çalışır ve romanda şu şekilde tasvir edilir:

“Ara sıra Mille de Courton çocukları Beyoğlu'na indirir; onları, öteden beriden bin türlü şeyler almak heveslerine serbest bir cevelan vermek için, mağazadan mağazaya dolaştırırdı. Bu seferler esnasında Bülent'i en ziyade çıldırtan araba seyranıydı. Yaz kış mahkum oldukları yalı hayatından böyle nadir vesilelerle kurtularak arabada gezmek onun için bir bayramdı” (s. 78).

Bu cümlelerden mürebbiyelerin bu dönemde çocukların aile içi eğitiminin yanı sıra konak dışında bir anlamda yabancıların kurdukları iş yerlerine giderek bu yaşam tarzını onlara uygulamalı bir şekilde gösterdiği görülmektedir. Bu baskı döneminde II. Abdülhamit'in yabancılarla tanıştığı

fırsatlar modernleşmeyi etkileyen unsurlar olarak görülebilir. Dolayısıyla Servet-i Fünun yazarları, baskı döneminde bile II.Abdülhamit'in yabancılara gösterdiği ayrıcalıklar sayesinde batının yaşam tarzını ilgi ile takip etmişlerdir (Çıkla, 2004).

Bulduker, bu dönemdeki ailelerin, yabancı mürebbiyeler aracılığı ile çocuklara Batı tarzı müzik ve estrümanlarını çocuklara öğretmek istemesinin nedenini yazarların batı tarzı müziğe hayran olmasına bağlar (Bulduker, 2011). Özellikle kız çocukları Batı müziği enstrümanlarını çalarlar ve Batı müziği dinlerler. *Aşk-ı Memnu*'da Nihal'in piyano eğitimi aldığını ve çaldığını görürüz. Romanda aşk unsurlarının da toplumu yoğun bir şekilde etkilediği ve özellikle kız çocuklarının evlenme tarzlarını da etkilediği görülmektedir. Nedeni ise, Batılı tarzda flört ederek evlenmek istemeleri ve çocuk iken eğitimleri bu yönde verilmesidir. Baskı döneminde toplumun ağırlıklı olarak aşk romanları okuması ve Fransız edebiyatından aşk romanlarının çevrilmesi toplumdaki çocukların da mürebbiyeler aracılığıyla bu yönde yetiştirilmesini sağlamıştır (Çıkla, 2004 & Kavcar, 1995; Ercilasun, 1997).

Meriç, bu dönemdeki güçlük, İslam medeniyetinin içerisine Hristiyan medeniyetini yerleştirmek olduğunu belirtir (Meriç, 1981). Mürebbiyeler bu yeni yaşam tarzının etkili aktörleridir. Çünkü doğrudan ailenin içinde yer alarak çocukları daha kolay etkileyebilecek kişilerdir. Mürebbiye-çocuk ilişkisi, anne-çocuk ilişkisinin yerine geçince durum Osmanlı ailesi için daha tartışmalı hale gelmesinden dolayı sosyolojik olarak toplumun değişmesi ailenin değişmesiyle açıklanabilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda mürebbiyelerin yaygın bir şekilde konak ailelerinin yaşamına girmesi toplumda hem halk hem de düşünürler tarafından eleştirilmiştir (Çıkla, 2004). Ortaylı'nın belirttiği gibi özellikle İstanbul'da belli ailelerin batılı eğitim ve yaşam tarzını benimsemesi mürebbiyelerin aile içindeki rollerini ön plana çıkarmıştır ve çocukların yaşam tarzını etkileyen önemli aktörler olmuşlardır (Ortaylı, 2015).

Bu dönem ile birlikte, aileler gerçek anlamda çocuklarının eğitimini önemsemiştir. Özellikle kız çocuklarının eğitimi için yabancı mürebbiyeler evde piyano, yabancı dil, ahlak ve terbiye dersleri vermektedir. Ailelerin eğitim anlayışını çocuklarının okula gitmesi, yurtdışında okuması ve aynı zamanda mürebbiyelerin eğitimde önemli bir rol üstlenmesi oluşturmaktadır. Batılılaşmanın önemli bir aktörü olarak mürebbiyelerin yanı sıra batı tipi eğitim ve okulların olması kurumsal düzeyde batılılaşma çerçevesinde modernleşmenin devam ettiğinin göstergesidir.

Tartışma ve Sonuç

Osmanlı'nın Batı'yı kabul etmek zorunda kalması değer sorununu gündeme getirmiştir. Mürebbiyelerin yabancı ve yabancılaştırma unsuru olarak görülmesi Osmanlı toplumunun özcü bir ahlak anlayışıyla geleneksel bir tepkisi olarak görülebilir. Çelik (2013) bu özcü temele dayanarak mürebbiyelerin yaşadığı aileleri ahlaki çöküşe götürdüğünden ve toplumu değer bakımından yozlaştırdığından bahseder. Dolayısıyla toplumun değer bakımından yozlaşmasının suçlusu mürebbiyeler kabul edilir. Yine benzer bir tutumla Tüzer, (2011) ve Ulu (2014) mürebbiyelerin toplumu değerlerinden uzaklaştırdığını ve kendi değerlerine yabancılaştırdığını savunmaktadırlar. Avrupalı ve Hristiyan olmaları -diğer bir deyişle Osmanlı ve Müslüman olmamaları- yabancı olarak görülmelerini pekiştiren bir olgu olmuştur. Yazarların, bürokratların, devletin ve toplumun genel olarak mürebbiyeleri yabancı bir unsur olarak kabul etmesi Osmanlı'nın kendi değerlerini üst olarak kodlamasından kaynaklandığı söylenebilir. Fakat eleştiri nasıl olursa olsun Osmanlı süreçte Batı'nın değer sorunu hariç birçok kurumsal paradigmasını ve parametresini kabul etmiştir. Hukuk, eğitim, bürokrasi, siyasi, bilim ve diğer birçok kurumda Avrupa'nın kurumlarından yararlanmıştır. Hatta edebiyat alanında Osmanlı, Batı'dan yeni bir edebi tür olan romanı kendi kültüründe kabul etmiştir ve benimsemiştir. Osmanlı yazarları ve bürokratları romanları, toplumu yönlendirmek için etkili bir araç olarak kullanmıştır. Bu çerçevede Batı'nın değerlerinin öğrenilmesi bir olanak iken, toplumun üst kesimi genel olarak bu süreci olumsuz olarak görmesi yabancılaştırma sorunsalının

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Merkez Osmanlı değerleri olunca, merkez dışındaki değerler yabancı unsur olarak görülmüştür. Oysa Osmanlı toplumu içinde bile Batı'yı savunanlar ile savunmayanlar arasında yabancılaşma unsuru vardır. Dolayısıyla, doğrudan yabancıların Osmanlı toplumunda aileye girmesi büsbütün bir tehdit olarak görülmüştür. Oysa Osmanlı toplumu, mürebbiyelerle karşılıklı etkileşim düzleminde sosyal diyalog içerisinde bu durumu bir olanak görüp daha farklı bir bakış açısı geliştirebilirdi. Çünkü yabancı başka bir değer ve dünyaya bakış açısının olanaklarını ve olumsuzluğunu gösterir. Totolojik bir yaklaşımla Osmanlı'nın öz savunmaya geçip kendini koruma altına alması değerler bakımından bir kaygının sonucudur. Bu çalışmada mürebbiyelerin Osmanlı saraylarında ve özellikle ailelerinde verdikleri eğitim Osmanlı için bir olanak olarak görülebilir. Dolayısıyla, mürebbiyeler yabancılaşma düzleminde yabancı olarak yorumlanmamaktadır. Mürebbiyeleri yabancılaşma düzleminde yabancı olarak algılanması geleneksel Osmanlı toplumunun bir refleksidir. İlginç olan şu ki Türk modernleşmesi kuramcıları, roman yazarları ve bürokratlar mürebbiyelerin bu durumunu yabancılaştıran unsur olarak görmüştür. Merkez ve belli bir yeri olan Osmanlı değerleri çerçevesinde katı bir yargıyla mürebbiyeler olanak dışı görülmüştür. Oysa mürebbiyeler toplumun daha farklı bir yönde değişmesi için bir olanaktır. Mürebbiyelerin Osmanlı toplumuna verdiği değerler süreklilik düzleminde Batı'yı anlamada bir olanak olarak görülebilir. Mürebbiyelerin konak ailelerine verdiği eğitim ve değerler bütünü bir etkileşim olarak olumlu olarak görülebilir. Sosyal diyalog içerisinde mürebbiyelerle Osmanlı toplumu arasında zengin bir değer ortamı yaratılabilir yorumu mümkün görünmektedir. Ötekileştirme ya da dışlaştırma yerine etkileşimi sürekli kılmak Osmanlı toplumu için farklı bir olanak olabilirdi. Fakat modernleşmenin kendisi kriz şeklinde geldiği için ilk tepki mürebbiyeleri öteki ve yabancı olarak kodlayıp toplum dışına itmek olmuştur. Dolayısıyla, yabancı olarak görülen mürebbiye Osmanlı toplumu içinde bir aktör olarak olumlu görülebilir ve olumsal düzeyde süreklilik düzleminde değerlendirilebilir. Değer sorunu varsa bile mürebbiyeyi dışlama ve kendi ülkesine gönderme yerine diyalog yoluyla değer sorunu farklı bir düzlemde tartışılabilir ve farklı perspektifler geliştirilebilirdi. Fakat Osmanlı, modernleşmenin sıradan bir pratiği olan dışlama yöntemiyle mürebbiyeleri yabancı ve yabancılaştırıcı unsur olarak görmeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla Türk romanlarındaki mürebbiyeler bu bakış açısına göre yeniden olumsal düzeyde değerlendirilebilir. Mürebbiyeler olumsal düzlemde etkin bir özne olarak görülebilir. Mürebbiyelik kurumunun Osmanlı'da 1. Dünya savaşı ile birlikte alt üst edilmesi hakim iktidarın belirlediği milliyetçilik ideolojisine uygundur. İktidarın İslami değerleri ve Türk milliyetçiliğini benimsemesi sonucunda söylemsel ilişkiler de mürebbiyelerin dışlanmasını gerektirmiştir. Bu dönemde nerdeyse tüm konak ailelerinin mürebbiyeleri olumlu anlamda benimsemesi iktidarın karar mekanizması ile alt üst olmuştur. Newman (2006: 275) Foucault'nun düşüncesinden yararlanarak bireysellik deneyimimizin söylemsel ilişkiler ve iktidar ilişkileri yoluyla dışarıdan kurulduğunu belirtmektedir. Foucault'nun (1982, 2005) iktidar kuramıyla yorumlayacak olursak, bu durumda, mürebbiyelerin toplumdan dışlanmasına neden olan iktidarın ideolojiyi belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Özcü bir anlayışa dayanmayan bir etik değerler dizgesi ve anlayışı mürebbiyeleri farklı bir konumda yorumlamaya olanak sağlayabilir. Bürokratların, bürokrat yazarların ve devletin tüm toplumsal ilişkileri belirlediği göz önünde bulundurulacak olursa mürebbiyelerin toplum içinde yabancı olarak görülmesi olağan bir iktidar anlayışını yansıtmaktadır. Batı'yı benimseyen Osmanlı'nın değer söz konusu olduğunda özcü bir ahlak anlayışıyla Osmanlı olmayan aktörleri yabancılaşmanın unsuru olarak görmesi mürebbiyelerin olumsuz olarak algılanmasına neden olmuştur ve bu anlamda bireysel tutumlar da dışarıdan iktidar aracılığı ile belirlenmiş olur. Post yapısalcı bir yorumla mürebbiyeler yeniden yorumlanabilir. Aynı anda konak aileleri içinde iki farklı değer yaşaması bir farklılık kültürü olarak yorumlanabilir. Sadece mürebbiyelerin Osmanlı ailelerini etkilemediği, fakat tersi yönde Osmanlı ailelerinin de mürebbiyeleri etkilediği göz önünde bulundurulacak olursa o zaman karşılıklı bir etkileşim ve sosyal diyalogdan bahsedilebilir.

Dolayısıyla, mürebbiyelerin farklı değerleri aynı anda Osmanlı değerleri ile birlikte yaşaması olumlu ve olumsal olarak post yapısalcı kuram temelinde yeniden yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- BAŞ, S. (2010), “Batıya Hayran Bir Neslin Romanı: Servet-i Fünûn Romanı”, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,5(2), s.313-362.
- BAUMAN, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. (Çev.İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BERKES N., (2002), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- BERKES N., (2004), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BULDUKER, G. (2011), *Servet-i Fünun Dönemi Romanlarında Aile*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- COŞKUN, B. (2010). Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak -Tanzimat’tan Cumhuriyet’e. *Turkish Studies -International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall*, s.930-964
- ÇELİK, M. (2013). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Mürebbiye Ve Şıpsevdi Romanlarında Yanlış Batılılaşma. *Türkiyat Mecmuası*,23(1), 27-36.
- ÇETİN, H. (2003). Gelenek ve değişim arasında kriz: Türk modernleşmesi. *Doğu Batı*, 25, Ankara.
- ÇIKLA S. (2004), *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünun Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DEY, I. (1993). *Qualitative Data Analysis: A user-friendly guide for social scientists*, Routledge Publications, London.
- ERCİLASUN, B. (1997), *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, 1, Akça Yayınları, Ankara.
- FİNDLEY, C.V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev.: Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, M. (1982) *İktidar ve Bilgi*, çev. Oruç Aruoba, *Tan*, 3-4/1982: 84-92.
- FOUCAULT, M. (2005). *Özne ve iktidar*. (Çev.: I. Ergüden ve Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GENCER, M. (2008). Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din Ve Siyaset İlişkiler. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/2 Spring*, s.354-369.
- GÖLE, N. (2012). *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü devrimcilerden yenilikçi seçkinlere*. Metis Yayınları: İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU H. B., (2010). *Türk Sosyoloji Tarihi-1: Önkoşullar* Kitabevi, İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU H. B., (2011), *Türk Sosyoloji Tarihi-2: II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e*, Kitabevi, İstanbul.
- KAVCAR C., (1995), *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- KERMAN Z. (1986), “Hüseyin Rahim ve Halit Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C XXIV, XXV, İstanbul.

- KERMAN Z. (1995) *Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- KERMAN Z. (1998). *Halid Ziya'nın Romanlarında Çocuk ve Çocuk Terbiyesi: Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- LEWİS B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. M. Kırıtlı.), TTK Basım Evi, Ankara.
- LOOMBA, A. (2000). *Kolonyalizm ve Postkolonyalizm*. Ayrıntı : İstanbul
- MARDİN, Ş. (2009). Tanzimat'tan sonra aşırı batılılaşma. (Der. M. Türköne ve T. Önder.), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (1981). *Bir Facianın Hikâyesi*. Umran Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (1983). *Batıda ve Bizde Aydınlanın Serüveni: Cumhuriyet dönemi türkiye ansiklopedisi C.1.*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORAN, B. (2004). *Türk romanına eleştirel bir bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NEWMAN, P. (2001). *Bakunin'den Lacan'a: Anti-Otoritryanizm ve İktidar Altüstü Oluşu*, Ayrıntı, İstanbul
- ORTAYLI, İ. (2015). *Batılılaşma yolunda*. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- TURHAN Ö. (2010). “*Otorite Krizi Döneminde Osmanlı -Türk Romanları (1850-1900)*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ULU, C. (2014). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Mürebbiyelik Müessesesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1 Winter*, s. 595-610
- TÜZER, İ. (2011). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Mürebbiye”sinin Hallerinden Anlatının Unsurlarına. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer* s. 1277-1285
- YUVA G. M. (2011). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, Yapıkredi Yayınları, İstanbul.

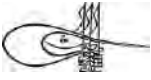
Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ÖRDEM, Ö., (2015). “Servet-i Fünun Dönemi Romanında Mürebbiyeler: Yabancı ve Yabancılaşma / Governesses In Servet-i Fünun Period Novels: Stranger And Estrangement”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8604>, p. 719-732.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, CİNSİYET ROLLERİ VE YÜZ KIZARMA EĞİLİMLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜM KAYGILARINI YORDAMA GÜCÜ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ*

*Abdulkadir ÖZTÜRK***

*Ahmet KARA****

*Serdar KÖRÜK*****

ÖZET

Beden algısı, bilişsel, duyuşsal, davranışsal yönleriyle hem olumlu hem olumsuz özellikler içeren çok boyutlu bir yapı olarak tanımlanabilir. Beden algısı, bireyin yalnız dış görünüşü olmayıp, çok yönlü somutlanmış psikolojik deneyimlerini içerir. Bu anlam da Cash' a göre beden algısı tek bir durumdan daha fazla bir şeyi anlatır ve "beden algısı beden algılarıdır" ifadesini kullanır (Cash, 2004). Cash'a (2004) göre beden algısı; bireyin davranışları, duyguları, inançlarını ve düşüncelerini içeren ayrıca beden ilişkini, kendilik algısını, kendilik tutumlarını, kişilik yapısını, cinsiyet rollerini de kapsayan çok boyutlu bir yapıdır. Moe'ya (1999) göre beden algısı bireyin bedensel görünümü hakkında zihninde oluşturduğu bir resim olarak tanımlanır. Moe'ya (1999) göre olumsuz beden algısı yaygın olarak bireyin kilolu olma ile ilgili duygularını ve kilo alma ile ilgili kaygılarını ifade etmesine olarak görürse de, kilo olumsuz beden imajının yalnızca bir parçasıdır. Bazı insanlar duygusal olarak bedenlerini inceden inceye inceler ve bedenlerinin çeşitli parçaları ile ilgili kusurlar bulurlar. Olumsuz beden imajı bireyin bedeni hakkında iyi hissedememesine ve onu kabul edememesine, yüz kızarması eğilimi göstermesine ve nevrotik kişilik özelliğine neden olabilir. Bu durumlar birey için büyük bir sosyal görünüm kaygısına dönüşebilir. Bizim yaşam deneyimlerimiz, cinsiyet rollerimiz, kişilik özelliklerimiz ve yüz kızarma eğilimlerimiz içinde yaşamakta olduğumuz bedenle tamamen etkileşim halindedir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin sahip oldukları kişilik özelliklerinin, cinsiyet rollerinin ve yüz kızarma eğilimlerinin sosyal görünüm kaygısını yordama gücünü ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 eğitim öğretim yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde öğrenim gören 400 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada,

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

*** Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, El-mek: ahmetkara9126@gmail.com

**** Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik.

Sosyal Görünüm Kaygısı Ölçeği, BEM Cinsiyet Rolü Envanteri, Yüz Kızarma Eğilimi Ölçeği ve 5 Faktör Kişilik Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde çoklu doğrusal regresyon ve korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda yüz kızarma eğilimlerinin, cinsiyet rollerinin ve nevrotik kişilik özelliklerinin sosyal görünüm kaygısını yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden algısı, kişilik, yüz kızarma eğilimi

THE PREDICTIVE STRENGTH OF PERSONALITY TRAITS GENDER ROLES AND BLUSHING PROPENSITY ON SOCIAL APPEARANCE ANXIETY AND THE RELATIONSHIPS BETWEEN THESE VARIABLES

ABSTRACT

Body image can be defined as a multidimensional structure which includes both positive and negative features related to its cognitive, affective and behavioral components. Body image consists of not only individual's appearance but also his multidimensionally embodied psychological experiences. Body image means more than just one expression and he says "body image is the perceptions about one's body". Cash (2004) explains that body image includes individual's behaviours, emotions, beliefs and thoughts related to his body relations, self-concept, attitudes toward himself, personality traits and gender roles. Moe (1999) describes body image as a picture occurring one's mind considering his appearance. Moe (1999) also explains that although negative body image is generally used to explain individual's emotions and anxiety about being or getting overweight, being overweight is just one component of negative body image. Some individuals analyze their bodies in detail and they find deficiencies in some parts of their bodies. Negative body image cause negative feelings about body, not accepting one's own body, blushing propensity and neurotic personality. These factors can change into great amount of social appearance anxiety for an individual. Individuals' life experiences, gender roles, personality traits and blushing propensities are strongly associated with their bodies which they live in. The aim of this study is to determine the predictive strength of personality traits, gender roles and blushing propensity on social appearance anxiety. The study group consists of 400 university students who continue their education in 2014-2015 academic year in Eskişehir Osmangazi University. Social Appearance Anxiety Scale, BEM Gender Roles Inventory, Blushing Propensity Scale and Five-Factor Personality Inventory were used in the Study. Multiple linear regression and correlation analysis were done during data analysis. The results demonstrates that blushing propensity, gender roles and neurotic personality traits significantly predict social appearance anxiety.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction: The term of perception of body might be defined as a multi-dimensional composition, which involves both positive and negative characteristics in terms of cognitive aspects, affective aspects, and behavioural aspects as well. The term of perception of body not only involves the physical appearance of an individual, but also multi-faceted concretized psychological experiences of him or her. According to Cash (2004), the term of perception of body involves the behaviours, the emotions, the beliefs, and the thoughts of an individual which are associated with his or her body, and his or her self-perception, self-attitudes, characteristics of personality, and sex roles. According to Moe (1999), the term of perception of body is defined as a picture which the individual creates about his or her physical appearance in his or her mind. According to Moe (1999), in spite of the fact that a negative perception of body prevalently seems expressing of the individual of his or her emotions about his or her being overweight and his or her worries about his or her putting on weight, being overweight is only a part of having a negative perception of body. Some people around us examine closely their bodies emotionally, and they find defects which are associated with various parts of their bodies. A negative perception of body might cause the individual not to be able to feel well about his or her body, not to be able to accept it, to show a propensity to blush, and to develop a neurotic character. The mentioned situations might transform into a remarkable anxiety of social appearance for the individual. In conclusion, an anxiety of social appearance occurs as a result of a negative perception of body (Doğan, 2013).

Purpose of This Research: Purpose of the present study is to find out the power of predicting the anxiety of social appearance of the university students' characteristics of personality, sex roles, and propensity to blush. Within the present study, answers to the following research questions are searched below:

- 1) What is the level of correlation between the university students' characteristics of personality, sex roles, propensity to blush, and their anxiety of social appearance?
- 2) What is the level of explaining of the university students' characteristics of personality their anxiety of social appearance?
- 3) What is the level of explaining of the university students' sex roles their anxiety of social appearance?
- 4) What is the level of explaining of the university students' propensity to blush their anxiety of social appearance?

When it comes to the aspect of the research worth to study, when literature is reviewed, there is no study in our country in which the mentioned variables and the anxiety of social appearance are used together. It can be stated that the present study which was carried out in this direction will contribute greatly to literature.

The Method: Because of the fact that the present study attempts to identify to what extent the personality characteristics, sex roles, and propensity to blush of the individuals explain their anxieties of social appearances, it is a quantitative research within the correlational model

of review. The study group of the present study consists of 400 students (123 males, and 277 females). 116 of the students who take part in the study group of the present study are the students at a Faculty of Education, 90 of the students who take part in the study group of the present study are the students at a Faculty of Economic and Administrative Sciences, 87 of the students who take part in the study group of the present study are the students at a Faculty of Science and Letters, and 107 of the students who take part in the study group of the present study are the students at a Faculty of Engineering and Architecture. As the data collection tools; the Social Appearance Anxiety Scale, BEM Sex Role Inventory, the Blushing Propensity Scale, and a 5 Factor Personality Scale were used. The Social Appearance Anxiety Scale (SAAC): The Social Appearance Anxiety Scale (SAAC) was developed by Hart et al. (2008), and its version which was adapted to Turkish by Doğan (2013) was used in the present study. The Social Appearance Anxiety Scale (SAAC), which consists of 16 items, evaluates the social appearance anxiety of the individuals in the 5 Likert type and in an unidimensional manner. The high scores which were obtained from the Social Appearance Anxiety Scale (SAAC) indicate that social appearance anxiety is at a high level. 5 Factor Personality Scale (FFPS): The Five Factor Personality Scale (FFPS) which was adapted to Turkish by Sümer (2005) will be used for the personality characteristics in the present study. The scale in the present study is an evaluation tool which consists of 44 items in the 5 Likert type. The scale in the present study consists of 5 sub-factors, and they are extroversion, neuroticism, adaptability/tender-mindedness, responsibility, and openness to experience. BEM Sex Role Inventory: The BEM Sex Role Inventory which was developed by Bem (1974) consists of three sub-scales. The mentioned sub-scales are as follows: 1. Masculinity, 2. Femininity, 3. Social Acceptability. Each sub-scale consists of 20 items. In the present study, a form which consists of 40 items which was adapted to Turkish by Dökmen (1991) was used. In the present research, the social acceptability scale which consists of 20 items was not used. 40 adjectives which belong to the scales of masculinity and femininity were arranged alphabetically with the purpose of obtaining a mixed order, and it was used as a single scale. BEM Sex Role Inventory which was used in the present research is evaluated in the 7 Likert type, and between 1=never true – 7=always true. The Blushing Propensity Scale (BPS): The Blushing Propensity Scale (BPS) was developed by Leary and Meadows (1991). Adaptation of the Blushing Propensity Scale (BPS) to Turkish, and validity and reliability tests were administered by Öztürk (2014). In the present study, the Blushing Propensity Scale (BPS) which was adapted to Turkish by Öztürk was used. The Blushing Propensity Scale (BPS), which was used in the present study consists of 14 items, and it is in the 5 Likert type. The options in it are as follows: 1: never, 2: seldom, 3: usually, 4: frequently, 5: always. The Blushing Propensity Scale (BPS) consists of two sub-factors. The first sub-factor of the scale is Person/Persons-Based Blushing Propensity, and the second sub-factor of the scale is Embarrassment-Based Blushing Propensity. The highest score which was obtained from the Blushing Propensity Scale is 70, and the lowest score which was obtained from the Blushing Propensity Scale is 14. The fact that the scores which were obtained

from the scale increased indicates that blushing propensities of the individuals increased, too.

Discussion and Suggestions: According to the findings of the present research, a neurotic personality characteristic is meaningfully the predictor of the social appearance anxiety. Extraversion, neuroticism, adaptability/tender-mindedness, responsibility, and openness to experience, on the contrary, do not have considerable contribution to predicting the social appearance anxiety. In addition to the above, a positive correlation was found out between the neurotic personality characteristics and the social appearance anxiety. The more the neurotic personality characteristics of an individual increase, the more the social appearance anxiety of him or her increase. When literature is examined, various researches are seen to have been carried out to find out the correlation between the personality characteristics of the individuals and their negative perception of body. It can be inferred from the researches which were carried out with that purpose that there is a positive correlation between the neurotic personality characteristics and the negative perception of body (Geissler&Kelly, 1994; Thomas &Goldberg, 1995; Cervera, 2003).

In the other studies, it was concluded that the neurotic personality characteristics are important in explaining the negative perception of body, however, the characteristics of extraversion, adaptability/tender-mindedness, responsibility, and openness to experience are not important in predicting the negative perception of body (Davis, Claridge and Brewer, 1996; Geisler and Kelly, 1994). As it is seen, the findings within literature and the findings which were obtained as a result of the present study support strongly each other. Starting from the mentioned findings, it can be clearly stated that the individuals who have the neurotic personality characteristics have low self-esteem, are not satisfied with their physical appearance, have the social appearance anxiety, are unconfident, impatient, nervous, have emotional state disorders, and exhibit aggressive attitudes. According to another finding of the present research, it was found out that the personality characteristics of the individuals are the predictors of their negative perception of body (Tok, Tatar and Morali, 2010). However, according to that finding of the present research, the personality characteristics are the predictors of 3% of the social appearance anxiety. That might be said to have stemmed from the fact that the individuals who took part in the study group of the present study had high levels of awareness, and they were at the stage of young adulthood of the development periods.

Another finding which was obtained as a result of the present research is that it was found out that both the persons-based blushing propensity and the embarrassment-based blushing propensity are the meaningful predictors of the social appearance anxiety. The more the blushing propensity of the individuals increase, the more their social appearance anxiety increase. Blushing is an emotion, which occurs more because the other people think or know that the individual is guilty than the individual feels guilty himself or herself (Carducci, and Zimbardo, 1995). It can be easily stated that the individuals who have high blushing propensity have negative perceptions, thoughts and beliefs about their bodies, are ashamed of their own bodies, and feel

less attractive than the other people. The individuals who have the fear of exclusion, timidity and rejection because of their physical appearances might have higher blushing propensity.

Another finding which was obtained as a result of the present research is that feminine and masculine sex roles meaningfully predict the social appearance anxiety. In addition, it was found out that a positive correlation was there between feminine and masculine sex roles and social appearance anxiety. It is clearly seen that slimness and beautifulness are presented especially to the young people as the most acceptable feminine images, and muscularity and tallness are presented as the most acceptable masculine images. It is seen as a result of the researches that when the young people compare their own bodies with the ideal images which are presented to them, they accept less their bodies, and they become less satisfied with them (Sparhawk, 2003).

That situation causes the social appearance anxiety which occurs as a result of the negative perception of body of both of females and males. As it is clearly seen, the sex characteristics which are accepted in the society in which the individuals live are critical for the mental health. In accordance with that finding, when the individuals are in contrast with the body images which are appropriate for their sex roles, they experience exclusion from the environment in which they live, the feelings of timidity and being ashamed of their bodies. Females feel exclusion and embarrassment because of their physical appearances because of the fact that they are in contrast with the appropriate perception of body for their sex roles (Özkişi, 2013). Accordingly, that emotional situation causes them to experience social appearance anxiety.

As a suggestion to the researchers, it can be said that personal psychological consultation or group psychological consultation programmes might be designed with the purpose of decreasing the social appearance of the university students', and experimental work might be done accordingly.

Key Words: Body image, personality, blushing propensity

1. Giriş

Bireylerin büyük bir kısmı daha çekici kişilerle iletişim kurmak isterler. Bireyler daha çekici olmak ve başkaları üzerinde olumlu izlenim bırakmak için çaba harcarlar. Diğer insanlar üzerinde olumlu izlenim oluşturmadıklarını düşündüklerinde de kaygı yaşarlar. Sosyal fiziksel kaygı, insanların fiziksel görüntüsünden dolayı başka insanlar tarafından olumsuz değerlendirilecekleri düşüncesiyle oluşan kaygıdır. Sosyal görüntü kaygısı ise, Hart ve arkadaşlarına (2008) göre, bireyin genel fiziksel görünüşünden (boy, kilo vb) ziyade burnu, yüz şekli, ten rengi, yüz kızarması gibi daha ayrıntılı fiziksel özellikler üzerine odaklanan kaygıdır. Genel fiziksel görünüşünden daha fazlasını ve bütüncül bir durumu ifade eder. Beden algısının özellikle de olumsuz beden algısının sosyal görünüm kaygısı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Beden algısı, bireyin kendi bedeniyle ilgili düşüncelerini, duygularını, tutumlarını inançlarını içeren kendilik algısıdır (Cash ve Pruzinsky, 1990).

Olumlu beden algısı, bireyin beden memnuniyetini ifade eden bir kavramdır. Dört nitelikten oluşur. Bunlar bedene saygı, bedeni kabul, bedenine karşı olumlu fikir ve bedenini

korumadır. Olumlu beden algısına sahip bireyler, beden görünüşünün kişilik yapısının, değerlerin ve karakterlerin asıl belirleyicisi olmadığına inanırlar (Jung ve Lennon, 2003).

Olumsuz beden algısı ise bireyin kendi bedeniyle ilgili olumsuz duygu, düşünce, inanca sahip olma, kendi bedeninden utanma ve kendini daha az çekici bulmasıdır. Olumsuz beden algısı, bireyin fiziksel görünümüne ilişkin duygu, düşünce, tutum boyutundan herhangi birisindeki işlev bozukluğu olarak tanımlanabilir (Farell, Shafran ve Lee, 2006). Olumsuz beden algısının oluşumunda temel faktör olarak ailenin, medyanın ve akran gruplarının etkili olduğu söylenebilir (Esneola, Rodriguez ve Goni, 2010). Sosyal görünüş kaygısı, ise bireyin bedeniyle ve görünüşüyle ilgili olumsuz beden algısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2010).

Kişilik, bireyin doğuştan getirdiği özellikler ile yaşantı sonucu kazandığı, onu diğerlerinden farklı yapan özelliklerin tamamı olarak ifade edilir. McCrae ve Costa (1989), kişiliği bireyin farklı durumlardaki davranışlarını ifade eden, yaşantıya dayalı etkileşim tarzı, duygusal ve motivasyonel sürekliliği olan bir kavram olarak tanımlamışlardır. Sümer'in ortaya koymuş olduğu beş faktör kişilik modeli, dışa dönüklük, nevrotiklik, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık alt boyutlarından oluşmaktadır. Kösece, Üredi ve Akbaşlı (2015) göre üniversite öğrencilerin sahip oldukları kişilik özelliklerinden en yüksek ortalamayı deneyime açıklık, en düşük ortalamayı ise duygusal dengesizlik(nevrotiklik) oluşturmaktadır. Doğan (2013)'e göre bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleri, sosyal görünüm kaygılarını etkilemektedir. Kişiliğin nevrotik alt boyutuna sahip olan bireylerde hüznü ve depresif bir kişilik; sosyal görüntü kaygısına sahip olan bireylerde, bedeninden utanma duygusu bulunmaktadır. Nevrotiklik, kişinin fiziksel görüntüsünden dolayı kızgınlık, endişe, düşünmeden hareket etme, sıkıntı, güvensizlik durumunu ifade etmektedir (Kösece, Üredi ve Akbaşlı, 2015). Duygusal inişler ve çıkışlar yaşayan bireylerin ise yüz kızarma eğilimine yatkın oldukları görülmektedir (Doğan, 2013). Nevrotik kişiliği olan bireylerin sahip oldukları olumsuz beden imajı, bireylerin bedenleri hakkında kendilerini iyi hissedememelerine ve bedenlerini kabul edememelerine neden olmaktadır. Yaşanan bu duygular birey için bir sosyal görünüş kaygısına dönüşebilir.

Yüz kızarması, insanların yaşadıkları suçluluk duygusundan ziyade diğer insanların onu suçlu olduğunu düşüneceklerini bilmesi ya da düşünmesi sonucu ortaya çıkan insana özgü, doğal bir duygu olarak tanımlanır (Öztürk, 2014). Bireyler çevrelerindeki insanların gözlerinin kendileri üzerinde olduklarını gördüklerinde yüzleri kızarmaktadır. Bu kişiler bedeninden çekinme, utanma ve reddedilme duyguları yaşayabilir. Yüz kızarması eğilimi sergileyen bireylerin sosyal görünüm kaygısına da yatkın oldukları söylenebilir.

Kadınsılık ve erkeksilik cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklere ilişkin kişilik özelliklerinin bütünüdür. Kadınsı cinsiyet rolleri sıklıkla hassasiyet, anlayış, duygusallık, bağımlılık özellikleriyle; erkeksi cinsiyet rolleri ise liderlik, baskınlık, bağımsızlık gibi özelliklerle karakterizedir (Cüceloğlu, 2006). Günümüzde güzellik algısına aşırı vurgu yapılmakta ve özellikle batı toplumlarında medya aracılığıyla hem kadın hem de erkekler için ideal beden imajları sunulmaktadır. Medyanın verdiği mesajlarda ince olmak güzel olmak ile eşdeğerdir. Medya iletişim araçları bireylerin beden imajlarını şekillendirmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Medya gençlere incelik ve güzellik açısından ideal kadın imajı; kaslı ve uzun boylu açısından ise ideal erkek imajı sunmaktadır. Gençlerin kendi bedenleri ile kendilerine sunulan ideal imajları kıyasladıklarında yaşanan beden memnuniyetsizliği hem erkekler hem kadınlar arasında sosyal görünüm kaygısına neden olmaktadır. Görüldüğü gibi bireylerin sahip oldukları cinsiyet rolleriyle sahip oldukları sosyal görünüm kaygısı arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Literatürde bakıldığında ülkemizde söz konusu değişkenlerle sosyal görünüm kaygısının birlikte kullanıldığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu doğrultuda yapılmış olan bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı söylenebilir.

Problem Cümlesi: Bu araştırmanın problem cümlesini üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri, cinsiyet rolleri ve yüz kızarma eğilimlerinin sosyal görünüm kaygısını yordama gücü ve bu değişkenler arasındaki ilişki düzeyi oluşturmaktadır.

Alt Problemler:

- 1) Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri, cinsiyet rolleri, yüz kızarma eğilimleri ve sosyal görünüm kaygıları aralarındaki ilişki düzeyi nedir?
- 2) Üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin sosyal görünüm kaygısını açıklama düzeyi nedir?
- 3) Üniversite öğrencilerinin cinsiyet rollerinin sosyal görünüm kaygısını açıklama düzeyi nedir?
- 4) Üniversite öğrencilerinin yüz kızarma eğilimlerinin sosyal görünüm kaygısını açıklama düzeyi nedir?

2. Yöntem

Bireylerin kişilik özelliklerinin, cinsiyet rollerinin ve yüz kızarma eğilimlerinin sosyal görünüm kaygısını ne düzeyde açıkladığını belirlemeye çalışan bu araştırma, tarama modelinde desenlenmiş ilişkisel bir araştırmadır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, fakülte ve sınıf değişkenlerine göre dağılımı Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

Çalışma Grubunun Özellikleri		Sayı	%
Cinsiyet	Erkek	123	69
	Kadın	277	31
	Toplam	400	100
Fakülte	Eğitim	116	29
	İdari ve İktisadi Bilimler	90	23
	Fen-Edebiyat	87	22
	Mühendislik	107	26
	Toplam	400	100
Sınıf	1.Sınıf	143	36
	2. Sınıf	96	24
	3.Sınıf	100	25
	4.Sınıf	61	15
	Toplam	400	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubunu 400 öğrenci (123 erkek, 277 kadın) oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin 116’sı Eğitim Fakültesi, 90’ı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 87’si Fen Edebiyat Fakültesi, 107’si ise Mühendislik ve Mimarlık Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerdir. Sınıf düzeyi açısından bakıldığında katılımcıların 143’ü birinci sınıf, 96’sı ikinci sınıf, 100’ü üçüncü sınıf, 61’i dördüncü sınıf düzeyindedir.

2.2. Veri Toplama Araçları:

Araştırma grubunda yer alan bireylere uygulanan ölçeklerin psikometrik özellikleri aşağıda yer almaktadır.

2.2.1. Sosyal Görünüm Kaygısı Ölçeği (SGKÖ): Hart ve arkadaşları tarafından (2008) geliştirilmiş ve Doğan (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde (1) Hiç Uygun Değil, (5) Tamamen Uygun şeklinde cevaplama anahtarına sahiptir. SGKÖ 16 maddeden oluşmaktadır. Tek boyutlu olarak bireylerin sosyal görünüş kaygılarını ölçmektedir. SGKÖ'den alınan yüksek puanlar görünüş kaygısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin sadece 1. maddesi tersten kodlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı. 93 olarak bulunmuştur. Test yarılama yoluyla elde edilen güvenirlik katsayısı ise. 88'dir. Ölçeğin zamana göre değişmezliğini değerlendirmek amacıyla test tekrar test güvenirlik katsayısı hesaplanmış ve iki hafta arayla yapılan uygulama sonucu. 85 güvenirlik katsayısı elde edilmiştir. SGKÖ'nin geçerlik çalışması için yapı geçerliği ve ölçüt geçerliğine bakılmıştır. Yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin özgün formunda olduğu gibi tek boyutlu bir ölçek olduğu bulunmuştur. Ölçüt geçerliği için 223 üniversite öğrencisine Sosyal Görünüm Kaygısı Ölçeği ile Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği birlikte uygulanmış ve analiz sonucunda SGKÖ ile OKÖ arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

2.2.2. Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ): Benet-Martine ve John (1998) tarafından geliştirilmiş olup Sümer (2005) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde 44 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır. Seçenekler (1) Hiç Katılmıyorum, (5) Tamamen Katılıyorum arasında değerlendirilmektedir. Ölçek dışa dönüklük, nevroitiklik, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık olmak üzere beş alt faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında alt faktörlerin cronbach alfa iç tutarlıkları sırası ile nevroitiklik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk için. 79, .77, .76, .70 ve. 78 olarak bulunmuştur.

2.2.3. BEM Cinsiyet Rolü Envanteri: Bem tarafından (1974) geliştirilmiş ve Dökmen (1991) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu alt ölçekler; 1. Erkeklik, 2. Kadınlık ve 3. Sosyal Kabul edilebilirliktir. Her bir alt ölçek 20'şer maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin 40 maddelik formu kullanılmış, 20 maddelik sosyal kabul edilebilirlik ölçeği kullanılmamıştır. Kadınlık ve erkeklik ölçeğine ait 40 sıfat karışık bir sıra elde etmek için alfabetik olarak düzenlenmiş ve tek ölçek olarak uygulanmıştır. Envanter, 7'li likert tipinde (1) Hiç Uygun Değil, (7) Her Zaman Uygun arasında değerlendirilmektedir. Ölçeğin güvenirliğini belirlemek için yapılan cronbach alfa katsayısı, kadınlık alt faktörü erkeklik alt faktörü için ise. 71 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlilik çalışmasında ölçüt geçerliğine bakılmıştır. Kandiyotin (1982) Cinsiyet Roller ile ilgili Kalıp Yargı Ölçeği puanları ile Bem Cinsiyet Rolü Envanteri arasındaki korelasyona. 63 bulunmuştur.

2.2.4. Yüz Kızarma Eğilimi Ölçeği (YKEÖ): Leary ve Meadows (1991) tarafından geliştirilen ölçek, Öztürk (2014) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 14 maddeli 5'li likert tipinden oluşmaktadır. Seçenekler (1) Asla, (2) Nadiren, (3) Genellikle, (4) Sık Sık, (5) Her Zaman şeklinde değişmektedir. YKEÖ iki alt faktörden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Kişi/Kişilerden Kaynaklı Yüz Kızarması Eğilimi, ikinci alt faktör ise Mahcubiyet Kaynaklı Yüz Kızarması Eğilimi'dir. YKEÖ' den alınan en yüksek puan 70, en düşük puan ise 14'tür. Ölçekten alınan puanların artmış olması bireylerin yüz kızarma eğilimlerinin arttığı gösterir. Ölçeğin ölçüt geçerliğini test etmek için YKEÖ ile Etkileşim ve İzlenme Kaygısı Ölçeği ve Sosyal Fiziksel Kaygı Envanteri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda aralarında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güvenirlik çalışmasında iç tutarlık katsayısı ve test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı, Cronbach Alpha yöntemiyle. 90 olarak hesaplanmıştır. Test-tekrar test güvenirliği için yüz kızarma eğilimi ölçeği aynı gruba 20 gün ara ile tekrar uygulanmış ve maddeler arasındaki korelasyona bakıldığında. 82 ile. 98 arasında değiştiği görülmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması:

Verilerin toplanmasında, araştırmada kullanılan ölçekler ile kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından düzenlenip iki sayfa şeklinde çalışma grubuna verilmiştir. Çalışma grubuna dâhil edilen öğrencilere veri toplama araçları, araştırmacının kendisi tarafından yaklaşık üç haftalık zaman diliminde uygulanmıştır. Öğrenciler veri toplama araçlarını yanıtlamaya başlamadan önce araştırmacı tarafından araştırmanın amacı ve ölçekler konusunda bilgilendirilmiştir. Öğrencilerin veri toplama araçlarını içten ve doğru bir şekilde yanıtlamalarını için isimleri alınmamış ve kendilerinden toplanan bilgilerin sadece araştırmacı tarafından okunacağı bilgisi verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi:

Üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin, cinsiyet rollerinin, yüz kızarma eğilimlerinin ve sosyal görünüm kaygılarının birbirleriyle olan ilişki düzeylerini belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin, cinsiyet rollerinin ve yüz kızarma eğilimlerinin sosyal görünüm kaygısını açıklama düzeyini belirlemek için ise çoklu doğrusal regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Analizin ön kabullerinin sağlanması için, normal dağılım ve çoklu doğrusallık değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplanan korelasyon değerleri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Kişilik Özellikleri, Yüz Kızarma Eğilimi, Cinsiyet Roller ve Sosyal Görünüm Kaygısı Arasındaki Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Matrisi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği										
1- Dışa Dönüklük	1	.35**	.30**	.23**	.52**	.08	-.01	.26**	.41**	.10*
2- Nevrotiklik		1	.38**	.22**	.35**	.12*	.09	.46**	.30**	.27**
3- Uyumluluk			1	.18**	.21**	.03	.03	.31**	.35**	.24**
4- Sorumluluk				1	.38**	-.03	-.04	-.05	.17**	-.05
5- Deneyime Açıklık					1	-.03	-.05	.12*	.31**	-.01
Yüz Kızarma Eğilimi										
6- Kişi/Kişilerden Kaynaklı						1	.55**	-.02	.15**	.36**
7- Mahcubiyet Kaynaklı							1	-.07	.09	.31**
Cinsiyet Roller										
8- Kadınsılık								1	.24**	.27**
9- Erkeksilik									1	.25**
Sosyal Görünüm Kaygısı										
10- Sosyal Görünüm Kaygısı										1

n= 400, *p<.05, **p<.01

Tablo 2’de verilen analiz sonuçları incelendiğinde, sosyal görünüm kaygısı ile bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinden dışa dönüklük [r=.10], nevrotiklik [r=.27] ve uyumluluk [r=.24] arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal görünüm kaygısı ile sorumluluk ve deneyime açıklık arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Sosyal görünüm kaygısı ile kişi/kişilerden kaynaklı yüz kızarma eğilimi [r=.36] ve mahcubiyet kaynaklı yüz kızarma

eğilimi [$r=.31$] arasında pozitif yönde ilişki saptanmıştır. Öğrencilerin sahip oldukları kadınsılık ve erkeksilik cinsiyet rolleriyle sosyal görünüm kaygısı arasındaki ilişkiye bakıldığında ise hem kadınsılık cinsiyet rolüyle [$r=.27$] hem de erkeksilik cinsiyet rolüyle [$r=.25$] pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

3.2.Beş faktör kişilik özellikleri alt ölçeklerinin sosyal görünüm kaygısını yordama düzeyini saptamak amacıyla gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Beş Faktör Kişilik Özellikleri Alt Ölçekleri ile Sosyal Görünüm Kaygısı Değişkeni Arasındaki Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Kişilik Özellikleri	B	SH	β	t	p
Sabit	56.362	6.623		8.510	.00
Dışa Dönüklük	-.12	.17	-.04	-2.70	.48
Nevrotiklik	.32	.16	.11	2.06	.04
Uyumluluk	.36	.15	.12	2.46	.41
Sorumluluk	-.17	.14	-.06	-1.28	.20
Deneyime Açıklık	-.18	.14	-.07	-1.27	.21
n=400, R= .160, R ² = .026, F=2.075, p<.01					

Tablo 3 incelendiğinde, beş faktör kişilik özellikleri ölçeğinin alt ölçekleri sosyal görünüm kaygısını pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır [$R=.160$, $R^2=.026$, $F=2.075$, $p<.01$]. Dışa dönüklük, nevrotiklik, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özellikleri sosyal görünüm kaygısına ait toplam varyansın yaklaşık %3’ünü açıklamaktadır. Sosyal görünüm kaygısının %97’lik kısmının ise diğer değişkenlerle açıklanabileceği saptanmıştır. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde sadece nevrotik kişilik özelliğinin (β : .11) sosyal görünüm kaygısının önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p<.01$). Dışa dönüklük, sorumluluk, deneyime açıklık ve uyumluluk kişilik özellikleri, sosyal görünüm kaygısını yordamada önemli bir etkiye sahip değildir ($p>.01$). Tablo 3’te nevrotik kişilik özelliği ile sosyal görünüm kaygısı arasından pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir. Nevrotiklik arttıkça sosyal görünüm kaygısı da artmaktadır.

3.3.Cinsiyet rolleri alt ölçeklerinin sosyal görünüm kaygısını yordama düzeyini saptamak amacıyla gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyet Roller alt ölçekleri ile Sosyal Görünüm Kaygısı Değişkeni Arasındaki Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Cinsiyet Roller	B	SH	β	t	p
Sabit	43.34	5.668		7.662	.000
Kadınsılık	.14	.04	.18	3.50	.000
Erkeksilik	.10	.04	.12	2.44	.002
n=400, R= .245, R ² = .060, F=12.723, p<.01					

Tablo 4 incelendiğinde, cinsiyet rolleri alt ölçekleri sosyal görünüm kaygısını anlamlı düzeyde pozitif yönde yordamaktadır [$R=.245$, $R^2=.060$, $F=12.723$, $p<.01$]. Bulgulara göre kadınsılık ve erkeksilik cinsiyet rollerinin, sosyal görünüm kaygısına ait toplam varsayın % 6’sını açıkladığı belirlenmiştir. Sosyal görünüm kaygısının %94’lik kısmının ise diğer değişkenlerle

açıklanabileceği saptanmıştır. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise kadınsılık (β : .18) ve erkeksilik cinsiyet rollerinin (β : .12) sosyal görünüm kaygısı üzerinde önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p<.01$). Yine Tablo 4'te cinsiyet rolleri ile sosyal görünüm kaygısı arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir. Cinsiyet rolleri arttıkça sosyal görünüm kaygısı da artmaktadır.

4.Yüz kızarma eğilimi alt ölçeklerinin sosyal görünüm kaygısını yordama düzeyini saptamak amacıyla gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Yüz Kızarma Eğilimi alt ölçekleri ile Sosyal Görünüm Kaygısı Değişkeni Arasındaki Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Yüz Kızarma Eğilimleri	B	SH	β	t	p
Sabit	80.615	2.171		37.137	.00
Kişi/Kişilerden Kaynaklı	.32	.07	.23	4.44	.00
Mahcubiyet Kaynaklı	.67	.21	.17	3.17	.00
n=400, R=.384, R ² =.148, F=34.432, p<.01					

Tablo 5 incelendiğinde, yüz kızarma eğilimi alt ölçekleri sosyal görünüm kaygısını anlamlı düzeyde pozitif yönde yordamaktadır [$R=.384$, $R^2=.148$, $F=34.432$, $p<.01$]. Kişi/kişilerden kaynaklı ve mahcubiyet kaynaklı yüz kızarma eğilimleri, sosyal görünüm kaygısına ait toplam varsayın yaklaşık %15'ini açıklamaktadır. Sosyal görünüm kaygısının %85'lik kısmının ise diğer değişkenlerle açıklanabileceği görülmektedir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise kişi/kişilerden kaynaklı (β : .23) ve mahcubiyet kaynaklı yüz kızarma eğilimlerinin (β : .17) sosyal görünüm kaygısı üzerinde önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p<.01$). Tablo 5'e bakıldığında, kişi/kişilerden kaynaklı ve mahcubiyet kaynaklı yüz kızarma eğilimleri ile sosyal görünüm kaygısı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Kişi/kişilerden kaynaklı ve mahcubiyet kaynaklı yüz kızarma eğilimleri arttıkça sosyal görünüm kaygısı da artmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulguları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (dışa dönüklük, sorumluluk, deneyime açıklık, uyumluluk, nevrotiklik), cinsiyet rolleri (kadınsı, erkeksi) ve yüz kızarma eğilimlerinin (kişi/kişilerden kaynaklı, mahcubiyet kaynaklı) sosyal görünüm kaygısını anlamlı düzeyde açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlara göre nevrotik kişilik özelliği, sosyal görünüm kaygısının anlamlı düzeyde yordayıcısıdır. Dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık ise sosyal görünüm kaygısını yordamada önemli bir katkıya sahip değildir. Ayrıca nevrotik kişilik özelliği ile sosyal görünüm kaygısı arasında ise pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bireylerdeki nevrotik kişilik özelliği arttıkça sosyal görünüm kaygısı da artmaktadır. Literatüre bakıldığında, bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleriyle olumsuz beden imajı arasındaki çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmalardan nevrotiklik kişilik özelliğiyle olumsuz beden imajı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucu çıkarılabilir (Geissler & Kelly, 1994; Thomas & Goldberg, 1995; Cervera, 2003). Yapılan diğer çalışmalarda ise nevrotik kişilik özelliğinin olumsuz beden imajını açıklamada önemli bir yere sahip olduğu ancak dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık kişilik özelliklerinin olumsuz beden imajını yordamada önemli bir yere sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Davis, Claridge ve Brewer, 1996; Geisler ve Kelly,

1994). Görüldüğü gibi literatürde yer alan sonuçlarla bu araştırmadan elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir. Bu sonuçlardan hareketle nevrotik kişilik özelliğine sahip bireylerin, benlik saygısı düşük, fiziksel görüntüsünden memnun olmayan, sosyal görünüş kaygısı yaşayan, güvensiz, sabırsız, tedirgin, duygu durum bozuklukları olan ve saldırgan tutum sergileyen kişiler olduğu söylenebilir. Bir diğer araştırma sonucuna göre ise bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin olumsuz beden imajını büyük oranda yordadığı sonucu ulaşılmıştır (Tok, Tatar ve Morali, 2010). Ancak bu araştırma sonucuna göre kişilik özellikleri sosyal görünüm kaygısının %3'lük gibi küçük bir bölümünü yordamaktadır. Bu sonucun çalışma grubunda yer alan bireylerin farkındalık düzeyinin yüksek olması ve gelişim dönemi açısından genç yetişkinlik döneme rastlamasından kaynaklanmış olabileceği söylenebilir.

Bu araştırmada elde edilen diğer bir sonuç ise kişilerden kaynaklı yüz kızarma eğilimi ile mahcubiyet kaynaklı yüz kızarma eğiliminin sosyal görünüm kaygısını anlamlı düzeyde yordadığının tespit edilmesidir. Bireylerin yüz kızarma eğilimleri artıkça sosyal görünüm kaygıları da artmaktadır. Yüz kızarması daha çok bireyin yaşadığı suçluluk duygusundan ziyade insanların onu suçlu olduğunu düşünmesi ya da bilmesiyle ortaya çıkan duygudur (Carducci, ve Zimbardo, 1995). Yüz Kızarma eğilim yüksek olan bireylerin kendi bedeniyle ilgili olumsuz duygu, düşünce, inanca sahip olma, kendi bedeninden utanma ve kendini daha az çekici bulma gibi özelliklere sahip oldukları söylenebilir. Yüz kızarmasına fiziksel görünüşten dolayı dışlanma, çekingenlik, reddedilme korkusu yaşayan bireyler daha meyilli olabilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise, kadınsı ve erkeksi cinsiyet rollerinin, sosyal görünüm kaygısını anlamlı bir şekilde yordadığıdır. Ayrıca kadınsı ve erkeksi cinsiyet rolleri ile sosyal görünüm kaygısı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Toplum tarafından özellikle gençlere incelik ve güzelliğin en çok kabul gören kadın imajı; kaslı ve uzun boyluluğun ise en çok kabul gören erkek imajı olarak sunulduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda gençlerin kendi bedenleri ile kendilerine sunulan ideal imajları kıyasladıklarında, kendi bedenlerini kabul etmede ve memnuniyetlerinde giderek azalma olduğu gözlemlenmektedir (Sparhawk, 2003). Bu durum hem kadın hem erkeklerde olumsuz beden imajının sonucunda oluşan sosyal görünüm kaygısına neden olmaktadır. Görüldüğü gibi bireylerin içinde yaşadığı toplumda kabul gören cinsiyet özellikleri ruh sağlığı açısından önemlidir. Bu sonuca göre bireyler kendi cinsiyet rolüne uygun beden imajlarına ters düştüğünde bulunduğu çevre tarafından dışlanma, çekinme ve bedeninden utanma duygusu yaşamaktadırlar. Kadınların fiziksel görüntüsünden dolayı dışlanmışlık, utanmışlık hissetmeleri toplumdaki cinsiyet rolüne uygun beden algısına ters düşmeleri neden olmaktadır (Özkişi, 2013). Bu duygu durumu da onların sosyal görünüş kaygısı yaşamasına neden olmaktadır.

5. KAYNAKÇA

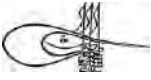
- AVALOS, L., TYLKA, T. L. & WOOD-BARCALOW, N. (2005). The body appreciation scale: Development and psychometric evaluation. *Body Image*, 2(3), 285-297.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- CARDUCCI, B.J. & ZIMBARDO, P.G., (1995). Are you shy? *Psychology Today*, 34, 64-68.
- CASH T. F. (1989). Body-image affect: Gestalt versus summing the parts. *Perceived Motor Skills*, 69, 17-18.
- CASH, T. F. & FLEMING, E. C. (2002). The impact of body image experiences: Development of the body image quality of life inventory. *Journal of Eating Disorder*, 31, 455-460.

- CASH, T. F. (2002). Cognitive-behavioral perspectives on body image. In T. F. Cash & T. Pruzinsky (Eds.), *Body image: A handbook of theory, research, and clinical practice* pp. 38–46. New York: Guilford Press.
- CASH, T.F. (2002). A negative body image: Evaluating epidemiological evidence. In T.F. Cash & T. Pruzinsky (Eds.), *Body image: A handbook of theory, research, and clinical practice*(pp. 269-276). New York: Guilford Press.
- CASH, T. F. &PRUZİNSKY, T. (1990). *Body images: Development, deviance, and change*. New York: Guilford Press.
- CASH, T. F. (2004). Body image: Past, present and future. *Body Image: An International Journal of Research*, 1, 1-5.
- CERVERA, (2003). Nevroticism and low self-esteem as risk factors for incident eating disorders in a prospective cohort study. *International Journal of Eating Disorders*, 33(3), 271-280.
- CÜCEOĞLU, D. (2006). *İnsan ve davranışı: Psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DAVIS, C.,CLARİDEGE, G., BREWER, H. (1996). The two faces of narcissism:Personality dynamics of body esteem. *Journal of Social an Clinical Psychology*, 15(2), 153-166.
- DOĞAN, T. (2010). Sosyal görünüm kaygısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151-159.
- DOĞAN, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- DÖKMEN, Z. Y. (1999). Bem cinsiyet rolü envanteri kadınsılık ve erkeksilik ölçekleri Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Kriz Dergisi*, 7(1), 27-40.
- DÖKMEN, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet-sosyal psikolojik açıklamalar*.İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ESNAOLA, I.,RODRİGUEZ, A. &GONİ, A. (2010). Body dissatisfaction and perceived sociocultural pressures: Gender and age differences. *Salud Mental*, 33, 21-29.
- FARRELL, C.,SHAFRAN, J. L., Lee, M. (2006). An expermental analysis of body checking. *Behaviour research an therapy*, 45(1), 113-121.
- GEİSSLER, T.,&KELLY, I. W. (1994). Bulimic symptomatology and personality factors in a nonclinical sample: A replication. *Psychological Reports*, 75, 224-226.
- HART, T.A.,FLORA, D.B., PALYO, S. A., FRESCO, D.M., HOLLE, C., &HEİMBERG, R.C. (2008). Development and examination of the social apperance anxiety scale. *Assesment*, 15, 48-59.
- JUNG, J.,&SHARRON, J. L. (2003). Body image, apperance self-schema, and media images. *Family and Consumer Sciences Resaerach Journal*, 32(1), 27-51.
- KAVUNCU, N. (1987). *Bem cinsiyet rolü envanteri'nin Türk toplumuna uyarlama çalışması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- KÖSECE, P., ÜREDİ, L., & AKBAŞLI, S. (2015). Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerin Kişilik Tipleriyle Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or*

- Turkic Volume 10/7*, Spring 2015, p.675-688, ISSN: 1308-2140, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8168>, ANKARA-TURKEY.
- MCCRAE, R. & COSTA, P. T., Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.
- MOE, B. (1999). *Understanding the Causes of a Negative Body Image*. The Rozen Publishing Group, Inc/New York.
- SPARHAWK, J.M. (2003). *Body image and media: The Media's influence on body image* (Unpublished master's thesis). University of Wisconsin-Stout, Menomonie.
- SÜMER, N. & GÜNGÖR, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örnekleme psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.
- ÖZTÜRK, A. (2014). Yüz kızarması eğilimi ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *NWSA- Education Sciences*, 9 (4), 403-418.
- ÖZKİŞİ, G. Z. (2013). Kadın Besteci Sorunu: Cinsiyet Rollerine ve Kadınların Yaratıcılıklarına İlişkin Yargılar, *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/3*, Winter 2013, p. 449-470, ANKARA-TURKEY.
- THOMAS, C.S., & GOLDBERG, D.P. (1995). Appearance, body image and distress in facial dysmorphophobia. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 92, 231-236.
- THOMPSON, J. K., HEINBERG, L. J., ALTABE, M. N., & TANTLEFF-DUNN, S. (1999). *Exacting beauty: Theory, assessment, and treatment of body image disturbance*. Washington, DC: American Psychological Association.
- TOK, S., TATAR, A. & MORALI L. S. (2010). Relations between dimensions of the five factor personality model, body image satisfaction and social physique anxiety in college students. *Studia Psychologica*, 52(1), 59-67.
- WOOD-BARCALOW, N., TYLKA, T.L & AUGUSTUS-HORVATH, C.L. (2010). "But I like my body": Positive body image characteristics and a holistic model for young -adult women. *Body Image*, 7(2), 106-116.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ÖZTÜRK, A., KARA, A., KÖRÜK, S., (2015). "Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri, Cinsiyet Roller ve Yüz Kızarma Eğilimlerinin Sosyal Görünüm Kaygılarını Yordama Gücü Ve Aralarındaki İlişki / The Predictive Strength Of Personality Traits Gender Roles And Blushing Propensity On Social Appearance Anxiety And The Relationships Between These Variables", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8693>, p. 733-748.

TÜRKİYE'DE OMBUDSMANIN UYGULANABİLİRLİK ANALİZİ: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA*

*Bekir PARLAK***

*Kadir Caner DOĞAN****

ÖZET

Ombudsman, kökeni 18. yüzyıla kadar dayanan ve kamu yönetiminin devlet adına denetlenmesi için ortaya çıkmış bir kurumdur. Bu kurum, kamu yönetimini dışarıdan, bağımsız ve objektif bir biçimde denetlemektedir ve böylece kamu yönetimlerinde kötü yönetim uygulamalarını en aza indirmeyi ve insan hakları ihlallerini önlemeye çalışmaktadır. Ombudsman, günümüzde neredeyse tüm çağdaş devletlerde kurulmuştur ve bu kurum dünya boyunca yayılımını devam ettirmektedir. Ombudsman, özellikle demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri ile özdeşleşmektedir. Bu bağlamda da günümüzde tüm dünya devletlerinin ilgisini çekmiştir. Günümüzde devletin ve kamu yönetiminin artan eylem ve faaliyetlerine karşılık olarak topluma sunmuş olduğu görev ve hizmet düzeyinde artışlar meydana gelmiştir. Bu çerçevede devletin artan hizmetlerine bağlı olarak denetimi de önemli bir konu haline gelmektedir. Ombudsman da devletin denetlenmesi konusunda önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu makale çalışması, Türkiye'de ombudsmanın uygulanabilirliğini analiz etmektedir. Çalışmada Türkiye'de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğinin analiz edilmesi amacıyla Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu'nda gerçekleştirilen bir alan araştırmasına da yer verilmiştir. Bu alan araştırmasında, Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu'nda nitel ve nicel analiz yöntemleri kullanılarak görüşme ve anket yapılmıştır. Bu şekilde de kurumda bulunan kamu denetçileri ve uzmanlardan oluşan bir örneklem üzerinde ampirik veriler elde edilmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesi sonrasında Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu'nun Türkiye açısından uygulanabilir olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ombudsman, Kamu Yönetimi, Uygulanabilirlik, Türkiye.

* Bu makale, 2014 yılında Uludağ Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda kabul edilen "Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: bepar@uludag.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: kadicancerdogan@gumushane.edu.tr

APPLICABILITY ANALYSIS OF THE OMBUDSMAN IN TURKEY: AN EMPIRICAL STUDY

ABSTRACT

Ombudsman, dating back to 18. centuries is an institution emerged for the inspection of the public administration on behalf of the state. This institution, public administration is controlled outside, independent and objective manner and thus to minimize bad management practices and working to prevent human rights violations in public administration. Nowadays, the ombudsman has been established in almost all modern states and these institutions continues to spread throughout the world. The Ombudsman, in particular is synonymous with democracy and the rule of law. In this context, today it is attracting the attention of all the world's governments. Nowadays, increasing the actions and activities of the public administration of the state and society, which is submitted in response to the increase in duties and level of service has occurred. In this context, depending on the state's increasing control services are becoming an important subject. The Ombudsman has also an important point regarding the inspection of state. This article studies to analyze the applicability of the ombudsman in Turkey. In this study, the place has been given to an area of research in Turkey Ombudsman in order to analyze the applicability of the ombudsman institution in Turkey. In this field of research, were performed interviews and surveys using qualitative and quantitative analysis methods in Turkey Ombudsman. In this way empirical data obtained and interpreted on a sample ombudsman and experts in institution. After analyzing the resulting data, It has been found to be applicable for Turkey of the Turkey Ombudsman.

STRUCTURED ABSTRACT

Ombudsman is an institution which dates back to 18th century and has emerged in order to control the public administration on behalf of the state. Ombudsman has been found in almost all contemporary states nowadays and this institution has maintained its spread all over the world. Ombudsman is identified especially with democracy and principles of the state of law. It has attracted the attention of all world countries nowadays. Recently, increases have emerged in duty and service level that state and public administration serve to society in return for increasing acts and activities. In this context, the control depending on the increasing services of the state becomes an important issue. Ombudsman is in an important place about the control of the state. This article study analyzes the feasibility of ombudsman in Turkey. The study also includes a field study conducted in Turkish Public Scrutiny (Ombudsman) Institution with the purpose of analyzing the feasibility of ombudsman institution in Turkey.

The study has been planned as a cross-sectional study aimed at asking experts' opinion with the purpose of evaluating the feasibility of Ombudsman Institution in Turkey. The data of the field study (survey and interview) in Turkish Ombudsman Institution related to the

feasibility of Turkish Ombudsman Institution in Turkey has been analyzed. The field study is principally based on a survey study concerning the feasibility of Ombudsman Institution in Turkey. On the other hand, the auditors and experts working in the Institution have been asked questions (interview) related to various issues (feasibility and structural-institutional, functional aspects) and they have been asked their opinions regarding the questions in the scope of the field study. In the next parts, the answers that the auditors and experts have given to these questions have been evaluated from different aspects and analyzed. In this scope, the interview study has been designed as semi-structured interview and the method of the study has aimed at taking expert invention.

Ombudsman is an institution that has started to spread to world countries in full flood by maintaining its effect and development especially after the Second World War. Ombudsman has been found in order to purify the citizens from the poor applications of the public administration and violation of human rights against the growing and becoming clumsy of states and public administration structures in this period. Ombudsman depends upon mutual trust and loyalty by bridging communication gap between public administration and citizens, which reveals the democratic aspect of ombudsman. Besides, ombudsman limits the arbitrary treatments of the competence by confining the public administration organizations to constitutional and judicial boundary and enables to protect the fundamental rights and freedoms. This feature emphasizes the aspect of state of law. Accordingly, the most important contributions of ombudsman in a state could be counted as the contributions to democracy, state of law and human rights.

Ombudsman has been applied in the countries over 100 from all the continents of the world nowadays and maintained its effect and development as a regulation spreading to the world day by day with successful applications observed in these countries and based on scientific findings.

Ombudsman institution which is largely identified with universal values on which the globalization based such as “*participatory democracy, human rights, equality, the individual’s being at the forefront, governance, lucidity, right to information, indigenization, civil society, codetermination, ethical approach, a fair judicial system, reign of law and state of law*” has become a dominating regulation as a democratization project in 21th century.

When it comes to Turkish history, it is seen that the institution of ombudsman existed as similar structures with different names in old Turkish-Islamic states and the Ottoman Empire. The structurings such as “Islamic-ottoman office for public regularity”, court of rights”, Kadi institution”, “Imperial Council”, “Ahi Community” in old Turkish-Islamic states have the characteristics of the institution where the grievances and complaints of people suffering from unjust treatments against government bodies and functions. Thus, these institutions and the officials belonging to them have done their duties as the structurings like judgment. In this scope, the origins of ombudsman have been found in Turkish history.

Turkish Studies

Ombudsman institution in Turkey was found under the name of “Ombudsman Institution” after the law accepted by Parliament in 2012. Ombudsman institution in Turkey constitutes one of the circuits of the “public administration reform” wave started in 2003. Ombudsman which is the extension of the reform wave based on new public administration and governance could be seen as an effort for the development of democracy in terms of Turkey, institutionalization of the state of law and the prevention of violation of human rights. Ombudsman in Turkey is a structure of which founding accelerated after 2010 constitutional amendment. Thus, the suggestions related to the founding of the institution have been brought up by politicians, academicians and various non-governmental organizations since 1970. Although the resolution prepared by the Council of Ministers related to ombudsman in 2006 has been accepted in the Parliament, it has been vetoed by Presidency where it has been sent to for approval. As stated, the foundation of ombudsman has become possible only in 2012 after the amendment in constitution in 2010. On the other hand, ombudsman institution found in Turkey is one of the ombudsman formed the latest in Europe.

In the study which investigates the feasibility of ombudsman in Turkey, a field study has been done in Turkish Ombudsman Institution. Thus, the experts have been asked their opinions in the structural-institutional, functional aspects and the feasibility of ombudsman institution in Turkish public administration. According to the results, the opinions taken from auditors and experts working in the institution and “*The Survey of Feasibility Analysis of Turkish Ombudsman Institution*” have confirmed that the feasibility of ombudsman institution in Turkey is possible. Thus, the entire hypothesis including the main hypothesis of the study has been confirmed in the application part of the study. However, according to the findings obtained from empirical data of the study, it has been stated by the participants that the application of ombudsman institution in Turkey needs some time and a set of problems in public administration makes it harder to apply the institution effectively and efficiently. This situation shows that a certain institutionalization and adopting process is needed for the application of ombudsman institution in Turkey as required and efficiently. However, when evaluated generally, it is possible to say that ombudsman can be applied successfully in the future in terms of Turkey having a long democracy and parliament tradition. Thus, the data obtained from the auditors and experts in Turkish Ombudsman Institution have confirmed this argument. Some participants in the institution have stated that ombudsman is suitable to Turkey but this institution needs some time to work at high standards in the scope of performance level as required in Turkey because of some chronic, structural and functional problems of Turkey.

The researchers who will be doing research in this subject in the future are recommended to conduct empirical studies concerning the efficiency and productivity of Ombudsman Institution in Turkey. Within this scope, the results and findings of the study could be compared to future empirical studies, tested and thus the analysis of the feasibility of the ombudsman institution in Turkey could be transformed to the activity analysis of the institution. Numerical and statistical information

could be obtained related to what degree ombudsman accords in Turkey and what the performance level is after the activity analysis to be done concerning the ombudsman institution in Turkey.

Key Words: Ombudsman, Public Administration, Applicability, Turkey.

Giriş

Devlet, toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması ve toplum içerisinde düzen ve adaletin sağlanması amacıyla ortaya çıkmış siyasal bir örgütlenmedir (Parlak ve Sobacı, 2010: 3). Aynı şekilde kamu yönetimi mekanizması da devletle beraber insanların ortak ihtiyaçlarının yönetilmesi ve bu şekilde toplumda işbölümü ve uzmanlaşmanın kurumsallaşması ile tarih sahnesinde yerini almaya başlamıştır. Devletin bir hizmet mekanizması olan kamu yönetiminin öncelikli amacı, toplumsal bir huzur ortamı yaratılarak vatandaşlara sağlıklı kamu hizmetlerinin sunulmasıdır (Genç, 1998: 17-19). Nitekim devlet ve onun hizmet mekanizması olan kamu yönetiminin geçmiş dönemde hem örgütsel hem de işlevsel bağlamda genişlemesine bağlı olarak görev ve hizmet kapasitesi artmıştır. Bu doğrultuda geçen zaman çerçevesinde devlet ve kamu yönetimi örgütlenmesi, neredeyse her alanda vatandaşlara hizmet sunar düzeye gelmiştir (Eryılmaz, 2010: 307-308). Bu faaliyet ve artan hizmet yüküne bağlı olarak kamu yönetiminin denetlenmesi de önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır (Keskin, 2013: 118). Nitekim bu makale çalışmasının konusunu oluşturan ombudsman denetimi, kamu yönetiminin vatandaşlara daha iyi ve kaliteli hizmet sunması ve dolayısıyla daha etkin bir biçimde denetlenmesi için ortaya çıkmış önemli bir yöntemdir.

Ombudsman, her şeyden önce tarih itibarıyla 18. yüzyıla dayanan ve o zamandan da günümüz çağdaş dünyasına ulaşarak varlığını devam ettirmiş bir denetim yapılanmasıdır (Doğan, 2014: iii). Nitekim ombudsman veya ombudsmanlık, ilk ortaya çıktığı dönemde devlet organları karşısında hak ve özgürlük zafiyetine uğrayan vatandaşların savunucusu veya halkın bir gözcüsü, sözcüsü ve avukatı olmuştur. Dolayısıyla ombudsmanlık, devlet ve kamu yönetimi organları karşısında vatandaşların avukatı, sesi ve kulağı olarak görevlerde bulunmuştur. Nitekim vatandaşlar, ombudsman sayesinde devlet organları karşısında hak ve özgürlüklerinin teminatını arayabilmekte, devletle kolaylıkla görüşlerini paylaşabilmekte ve devlet yönetimine ilişkin politikaların ve kararların tasarlanması sürecine katılabilmektedirler. Bu şekilde ombudsman sayesinde devletin keyfi iktidarının sınırlandırılması ek bir denetim aracı ile de sağlanabilmektedir. Anlaşıldığı üzere ombudsman, demokrasi ve hukuk devleti kavramları ile oldukça ilişkilidir.

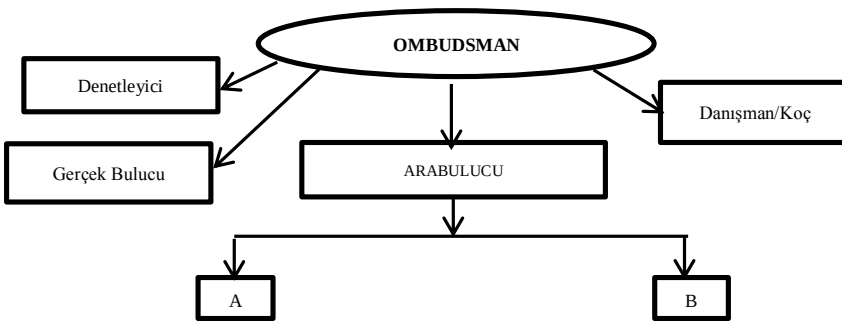
Bu çalışma, ombudsmanın bir demokrasi ve hukuk devleti aracı olduğundan hareketle ombudsmanı demokrasi ideolojisiyle özdeşleştirmektedir. Dolayısıyla bu kurumun Türkiye bağlamında bir uygulanabilirlik analizinin yapılması Türkiye’nin demokratik kurumsallaşma düzeyinin belirlenmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğini Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda yapılacak bir alan araştırması ile analiz etmektir. Bunun için çalışmanın birinci bölümünde ombudsmanlık ile ilgili genel olarak kavramsal ve teorik bilgilere yer verilmiş, daha sonrasında ikinci bölümde Türkiye’de ombudsmanlığın uygulanması hakkında kısa bir açıklama yapılmış ve bu kurumun uygulanabilirliği alan araştırmasından elde edilen veriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu amaçla Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun analiz edilmesinde Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda bulunan katılımcılardan elde edilen nicel (anket) ve nitel (mülakat) verilere dayalı bir alan araştırmasından faydalanılmıştır.

1. Ombudsman: Kavramsal Çerçeve

Ombudsman, İsveççe kökenli bir kelimedir (Diamandouros, 2006), tarihte ilk olarak da 18. yüzyılda İsveç'te kurumsal ve hukuksal bir yapı olarak ortaya çıkmıştır (Howard, 2010: 2-3; Ziegenfuss, Jr. ve O'Rourke, 2011: 6) ve genelde kamu yönetiminin özelde ise diğer devlet organlarının eylem ve işlemleri karşısında vatandaşların haklarını savunan bir bürokratik kontrol mekanizması özelliği taşımaktadır (Hill, 1974: 1076; Finkel, 2014). Nitekim ombudsman, vatandaşın (halkın) kamu yönetimi karşısında kötü yönetimine ilişkin şikâyetlerini alan (Özden, 2010: 24; Yağmurlu, 2009: 93), bu şikâyetleri geniş bir biçimde inceleme yetkisine sahip olan (Avşar, 2012: 123), denetim ve incelemeleri sonucunda hem kişilere hem de yönetime eleştirilerde ve önerilerde bulunan bağımsız bir denetim mekanizmasıdır (Erhürman, 2000: 158; Kestane, 2006: 129; Aktel vd., 2013: 24). Bu bağlamda ombudsman, kamu yönetiminde iyi yönetimin tesis edilmesi ve iyi yönetim standartlarının (Buck vd., 2011: 36) kurumsallaşması için faaliyet gösteren bir kişi veya kurumdur. Kamu yönetiminde kötü yönetim, “*bireysel plan, programların parçalanması ve buna bağlı olarak örgütün bir bütün olarak idari sistemin temsiliyetini gerçekleştirememesi*” (Caiden, 1991: 487) gibi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ombudsman, esas olarak belirtilen kötü yönetim sorunlarına veya uygulamalarına çareler aramakta ve standartlar geliştirmektedir.

Genel olarak ombudsmanlık kurumu denetimi, yürütme amaçları bakımından düşünüldüğünde yasama organına bağlı olarak çalışmaktadır (Fendoğlu, 2011: 28-29) ve işlevlerini de yasama organından (Parlamento) aldığı yetkiyle yerine getirmektedir (Büyükcavcı, 2000: 10; Efe ve Demirci, 2013: 52). Ancak, yasama organından kesinlikle bağımsız faaliyet yürütmektedir (Oosting, 2001: 5). Ombudsman, genel olarak yasama organı ile ilişkilendirilse de hiçbir kurum ve merciden emir ve talimat almamakta eylem, işlem ve görevlerini tam bir bağımsızlık içerisinde yerine getirmektedir. Ombudsman, asıl olarak bu bağımsızlık ve tarafsızlık özelliklerine de bağlı olan özel statüsü ile toplum içerisinde farklı aktörler arasındaki huzursuzluk ve husumetleri basit, kolay ve hızlı yol ve yöntemlerle çözerek taraflar arasında arabuluculuk sağlamaya çalışmaktadır (Özden, 2010: 25; Şengül, 2007: 127; Gökçe, 2012: 205). Nitekim şekil 1’de ombudsmanın özellikleri ve farklı aktörler arasındaki arabuluculuk rolü üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır.

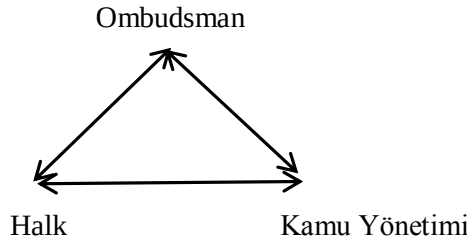
Şekil 1. Ombudsman ve Arabuluculuk Rolü

Kaynak: CAVE, Stephanie (2013), Ombudsperson in the Public and Private Sector, *SPEA Honors Paper Series*, Vol. 1, No. 5., http://www.indiana.edu/~spea/pubs/undergrad-honors/honors_vol.1_no.5.pdf, (03.06.2013), p.7.

Şekil 1’den de görüldüğü gibi ombudsman, denetleyici, gerçekleri araştırmacı ve danışman, koç olma gibi özellikleri ve niteliklerine dayalı olarak vatandaşlar, özel kuruluşlar ve devlet arasında bir arabuluculuk görevi görmektedir. Ombudsman, toplumdaki farklı aktörler arasında bir denge sağlayarak, tüm aktörlerin toplum içerisinde güven ve huzur düzeyini artırmaktadır. Buna bağlı olarak da ombudsman, tüm aktörlerin birbirinden hoşnut bir biçimde faaliyette bulunduğu ideal bir devlet ve kamu yönetiminin gelişimine katkılar sunmaktadır. Ayrıca ombudsman, kamu yönetiminde kötü yönetim alanlarının düzeltilmesine çalışarak, tüm toplum aktörlerinin düzenli ve verimli bir biçimde çalışmasına yardımcı olmaktadır ve farklı aktörler arasındaki iletişim olanaklarını da artırmaktadır. Genel olarak bu aktörler arasında; ombudsman, halk ve kamu yönetimi yer almaktadır. Nitekim şekil 2’de de ombudsman ve diğer aktörler arasındaki ilişki “ombudsman üçgeni” yardımı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 2. Ombudsman Üçgeni

Kaynak: VANGANSUREN, Ulziibayar (2002), The Institution of the Ombudsman in the Former Communist Countries, The Charles and Kathleen Manatt Democracy Studies Fellowship at IFES July-August, Washington, D.C.: International Foundation for Election Systems, p.24.

Şekil 2’den de anlaşıldığı gibi ombudsman esas itibariyle halk ve kamu yönetimi arasında eylem ve faaliyetlerde bulunan bir yapılanmadır. Dolayısıyla ombudsmanın asıl görevi, ombudsman üçgeninde de gösterildiği gibi farklı aktörler arasındaki karşılıklı ilişkileri rayına oturtmaktır. Nitekim şekilde yer alan iki başlı veya çift başlı oklar, aktörler arasındaki iletişim ve karşılıklı güven ilişkisine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ombudsman, halk ve kamu yönetimi arasında iletişim ve güven kurarak toplum içerisinde meydana gelen sorunların azaltılmasına çalışan bir yapı özelliği kazanmaktadır. Bu doğrultuda ombudsman, halkla ilişkiler aracı olduğu kadar halkın bir aktörü, kamu yönetimi düzeyindeki meşruiyet tabanını geliştirerek de kamu yönetiminin bir aktörü olmaktadır. Nitekim ombudsmanın hem halk hem de kamu yönetimi ile bir ilişkisi vardır. Bu doğrultuda Pickl (1986: 37) tarafından ombudsmanın biri halka diğeri ise bürokrasiye bakan iki yönü şu şekilde ifade edilmiştir:

- Halk açısından ombudsman, adaletin yerine getirildiği, bürokratik kuruluşlarca hizmetlerinden yararlanan kişilere iyi, zamanında ve haklarına saygılı bir şekilde hizmet götürülmesi güvencesini veren bir araçtır,
- Bürokrasiler (kamu yönetimi) açısından ombudsman ise, yapılan işlemler üzerinde, işlemlerin yapılması sırasında saptanmamış yanlışlıkların sonradan tespitini ve düzeltilmesini sağlayan ek bir yanlıştan arınma denetimidir.

Ombudsman konusunda çok farklı ve çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Aşağıda ombudsmanlık konusunda yapmış oldukları çalışmalarla ve diğer girişimlerle yer etmiş olan bilim adamlarının ve çeşitli uluslararası kuruluşların ombudsmanlık ile ilgili tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonrasında ise bu tanımlara da bağlı olarak bir ombudsmanı ombudsman yapan temel yönler ve özellikler ifade edilmiştir.

Rowat (1965: 7)’a göre ombudsman, kamu yönetimlerinin adaletsiz uygulamaları karşısında bundan şikayetçi olan vatandaşlara çare arayan bir Parlamento görevlisidir.

Hill (1976: 12)’e göre ombudsman, bir kamu otoritesi tarafından karar verildikten sonra idari denetimin performansının artırılmasında incelemeyi genişleten bir kurumdur ve incelemesi sonucunda raporlarını ilgili kamu otoritesine sunmaktadır. Ancak, bu kurumun kamu otoritesi üzerinde herhangi bir yaptırım yetkisi yoktur.

Reif’e göre ombudsman, son derece geniş idari eylem ve işlemlerin kontrol altında tutulması ve izlenmesi için Hükümet’in kanuni bir ortağı olarak kurulmuştur (Reif’ten aktaran Roosbroek, 2013).

Gammeltoft-Hansen (1995: 195) ise ombudsmanı, “*duyguları incinmiş olan kişilerin, hükümet kuruluşlarına, memurlarına ve iş görenlerine karşı, adaletsizlik ve kötü yönetime ilişkin olarak yakınmalarını alan, bağımsız bir üst düzey kamu görevlisinin başında bulunduğu, anayasa ya da yasa ile kurulan bir bürodur. Ombudsman, araştırma, eleştirme ve düzeltici eylemler önerme ve bulgularını kamuoyuna duyurma yetkisine sahiptir. Ancak resmi bir yaptırım yetkisi yoktur*” şeklinde tanımlamaktadır.

Amerika Ombudsmanlar Birliği (The U.S. Ombudsman Association)’nin İsveç Parlamento ombudsman modelini esas alarak yapmış olduğu tanımlamayla ombudsman; bürokrasinin istenmeyen eylem ve işlemleri karşısında vatandaş haklarını koruyan ve Parlamento’ya sorumlu olan bir kamu kurumudur (Abedin, 2006: 219-220).

Uluslararası Barolar Birliği (International Bar Association-IBA)’nin yaptığı tanımlamaya göre ombudsman, anayasa ile yetkilendirilmiş ve Parlamento adına yasal bir eylemle hükümet kuruluşları, resmi makamlar ve kamu görevlileri veya o yönde hareket eden kurum ve kuruluşlar üzerinde inceleme görevi olan, kamu yönetiminin veya idarenin hatalı eylemlerine karşı önerilerde bulunan, hazırlamış olduğu raporu Parlamento’ya sunan ve yasal olarak Parlamento’ya sorumlu olan yüksek düzeyde bir kamu görevlisinin bağımsız olarak başında bulunduğu bir görevli veya kurumun adıdır (Seneviratne, 2002: 8).

Yukarıdaki tanımlardan da görüldüğü üzere temel olarak bir kurumun ombudsman olarak nitelendirilmesinde bazı yön ve özellikler bulunmaktadır. Bu çerçevede Hill (1976: 12-13) tarafından da bu yönler arasında daha sistematik olarak aşağıdaki hususlar gösterilmektedir:

- Ombudsman, kamu yönetimini dışarıdan denetleyen bir kurumdur,
- Ombudsman, bağımsız ve özerk bir kurumdur,
- Ombudsman, vatandaşların yakınmaları doğrultusunda harekete geçen bir kurumdur,
- Ombudsman, denetim ve incelemeleri sonucunda ulaştığı sonuçları Parlamento’ya sunmaktadır ve bu bağlamda da Parlamento adına faaliyet göstermektedir,
- Ombudsmanın denetim ve incelemeleri sonucunda varmış olduğu bulgular ve bu bulgulara dayalı öneriler, kamu yönetimleri üzerinde herhangi bir yaptırım özelliği taşımamaktadır,
- Ombudsman, yayınlamış olduğu raporlarla Parlamento’nun ve kamuoyunun dikkatini bu yöne çekmeye çalışan bir uyarı mekanizmasıdır.

Yukarıda ifade edilen yönlerle ilgili olarak Gellhorn (1966: 9-10), genel olarak ombudsmanın özelliklerini ise şu şekilde belirtmektedir:

- Ombudsman, yasama (Parlamento) organı tarafından kurulmaktadır, ancak bu organın bağımsızdır. Ombudsmanın yasama organına karşı sınırlı düzeyde bir sorumluluğu vardır,

- Ombudsman, yürütme organına karşı da bağımsızdır ve yürütmenin kontrol ve himayesi altında değildir,

- Ombudsmanın kamuyu ilgilendiren bilgi, belge ve arşivlere karşı sınırsız bir erişim hakkı bulunmaktadır. Bu şekilde yönetsel sorunlara ilişkin anında müdahale edip, çözümler üretebilmektedir,

- Ombudsman, kamu bürokrasisi ile ilgili herhangi bir sorun karşısında son derece titiz çalışmakta ve çalışmalarını düzenli ve sistematik bir biçimde sonuçlandırmaktadır. Bu şekilde hem vatandaş hem de idare ombudsmanın sonuçlarına saygı duymaktadır.

Rowat da, ombudsmanın özellikleri konusunda aşağıdaki tespitleri yapmıştır. Rowat, ombudsmanın özelliklerini belirlerken İsveç modelini (Parlamento Ombudsmanı) esas almıştır. Nitekim bu özellikler şunlardır (Rowat’tan aktaran Satyanand, 1999: 3):

- Ombudsman bir yürütme ya da yargı organı değildir. Parlamento tarafından atanması ve hazırladığı raporlar ve yorumları nedeniyle yasamaya yakındır. Hazırladığı rapor, Parlamento’nun bir komitesi tarafından incelenir ve gerekirse bir işleme dönüştürülür,

- Ombudsman, politik bakımdan da yasamaya karşı bağımsızdır. Dört yıl için seçilen ombudsmanın seçiminde Parlamento’daki tüm partilerin uyuşma ve uzlaşması ile atama kararnamesi kabul edilir. İkinci ve üçüncü kez seçilme olanağı olan ombudsman bu nedenlerle de bağlı gibi görüldüğü Parlamento’ya karşı da bağımsızlığını koruyabilmektedir,

- Ombudsman, icrai nitelikli, kendiliğinden sonuç doğuran ve ilgilileri bakımından bağlayıcı karar alma yetkisine sahip değildir. Yargı ve idare üzerinde denetim yetkisi bulunmayıp, yetkisi sadece “araştırma” ile sınırlıdır. Ayrıca hukuka aykırılık, adaletsizlik ve haksızlığı araştırıp bulma ve çözüm önerme yetkisine sahiptir,

- Ombudsman, araştırma yapma ve buna ilişkin tüm olanakları kullanma inisiyatifine sahiptir. Kendisine gelen başvuru ile ya da kendiliğinden (resen) denetim başlatılabilir,

- Ombudsmana yapılacak başvuru hiçbir şekle tabi değildir.

2. Türkiye Ombudsmanı ve Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Alan Araştırması

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye Ombudsmanı hakkında genel ve uygulama düzeyinde bilgiler verilmiş ve sonrasında Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun Türkiye’de uygulanabilirliğine ilişkin Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda bir alan araştırmasına (anket ve mülakat) yönelik verilerin analizi yapılmıştır. Bu alan araştırması, esas olarak Türkiye’de Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun uygulanabilirliğine ilişkin bir anket (tablo 3-4-5) çalışmasına dayanmaktadır. Diğer yandan bu alan araştırması çerçevesinde Kurum’da çalışan denetçi ve uzmanlara çeşitli hususlara (uygulanabilirlik ve yapısal-kurumsal, işlevsel yönler) bağlı olarak sorular iletilmiş (mülakat-tablo 6) ve bu sorular çerçevesinde de görüşleri alınmıştır. Daha sonraki kısımlarda ise denetçiler ve uzmanlar tarafından bu sorulara verilen cevaplar çeşitli açılardan değerlendirilerek analiz edilmiştir. Bu bağlamda mülakat çalışması, yarı yapılandırılmış mülakat olarak tasarlanmış ve genel olarak alan araştırmasının yöntemi, “uzman görüşlerine (*expert invention*)” başvurmayı amaç edinmiştir (Doğan, 2014: 374).

2.1. Türkiye Ombudsmanı

Türkiye’de “Kamu Denetçiliği Kurumu” adında kurulan ombudsmanlık kurumu, 14.06.2012 tarihli “6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu” ile yasalaşmıştır. Nitekim bu kanunda da belirtildiği üzere Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun temel görevi; “idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve

davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak” şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda asıl vurgunun kamu yönetimlerinin eylem, işlem ve davranışları karşısında mağdur olan vatandaşların şikayetlerinin incelenmesi üzerinde toplandığı söylenebilmektedir.

2.2. Türkiye’de Ombudsman’ın Uygulanabilirliği: Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda Bir Alan Araştırması

2.2.1. Alan Araştırmasının Metodolojisi

Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda gerçekleştirilen alan araştırmasının metodolojisi; alan araştırmasının türü, hipotezleri, evreni ve örnekleme ile alan araştırmasında verilerin toplama protokolü, verilerin elde edilmesindeki araçlar ve verilerin değerlendirilmesi kısımları çerçevesinde açıklanmıştır.

2.2.1.1. Alan Araştırmasının Türü ve Hipotezleri

Bu çalışma, Türkiye’de Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi amacı ile uzman görüşlerine başvurmayı amaçlayarak kesitsel bir çalışma olarak planlanmıştır (Doğan, 2014: 376).

Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda gerçekleştirilmiş olan alan araştırmasına yönelik araştırma hipotezleri şunlardan meydana gelmektedir. Bu hipotezler arasında H1, ana hipotez olarak yer almaktadır (Doğan, 2014: 376).

H1: Gerek içsel gerek dışsal gerekçelere bağlı olarak Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliği mümkündür.

H2: Türkiye’nin geçmiş dönem idari ve siyasi yönetim gelenekleri bir ombudsmanlık kurumu kurulmasına öncülük etti.

H3: Diğer dünya devletlerinde olduğu gibi Türkiye’de de 1929 Büyük Dünya Buhranı ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen etki ve olaylar bir ombudsmanlık kurumunun kurulmasını gerektirdi.

H4: Dünyada 1980’li yıllardan sonra neo-liberal gelişmelere bağlı olarak gelişen yeni kamu yönetimi ve yönetim reformları ombudsmanlığın dünyada ve Türkiye’de kurulma potansiyelini artırdı.

H5: Türkiye’de kurulacak bir ombudsmanlık kurumu Türk kamu yönetiminin mevcut sorunlarına ve bu sorunların ortadan kaldırılması için düşünülmüş klasik denetim yollarına bir alternatif ve bütünleştiricidir.

H6: Türk Kamu yönetiminde AB gibi uluslarüstü ve uluslararası aktörlerin Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun kurulması konusunda etkileri vardır.

H7: Türkiye’nin dünya devletleri ile karşılaştırmalı olarak incelendiğinde demokrasi ve hukuk devleti gelenekleri ve bunlara bağlı siyasal ve yönetsel yapılanma oluşumları bir ombudsmanlığın kurulmasında ve etkin bir biçimde işleminde gerekli kural ve oluşumları bünyesinde barındırır.

2.2.1.2. Alan Araştırmasının Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2014 Ocak ayı boyunca Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda çalışan 71 kişi (başdenetçi, denetçi ve uzman) oluşturmuştur. Çalışmada örnekleme

gidilmeyerek evrenin tamamına ulaşmak amaçlanmıştır. Ancak çalışmaya katılmayı kabul eden 43 kişi çalışmaya dahil edilmiştir.

2.2.1.3. Alan Araştırmasının Veri Toplama Protokolü

Çalışmada veriler; nitel ve nicel olmak üzere iki aşamada toplanmıştır. İlk aşamada (nitel) kişilerden izin alınarak karşılıklı görüşme çerçevesinde belirlenen 6 soruya (tablo 6) cevap vermeleri istenmiştir. Bu aşamada 4 kamu denetçisi, 14 uzman olmak üzere toplam 18 kişi ile görüşülmüştür. İkinci aşamada (nicel) ise çalışmaya katılmayı kabul eden 43 kişiye anket formu (tablo 3-4-5) verilerek bu formu doldurmaları istenmiştir.

2.2.1.4. Alan Araştırmasının Veri Toplama Araçları ve Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmada elde edilen araştırma verilerinin önemli bölümü, araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan anket formu ile toplanmıştır. Anket formu kişisel özelliklerin yer aldığı 6 soru; araştırmaya dönük olarak 2 bölüme ayrılan likert ölçek şeklinde oluşan 37 soru; evet-hayır cevaplarını içeren 6 sorudan oluşmaktadır. Dolayısıyla anket formunda 43 soru yer almıştır. Bu 43 soru ile Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönleri ve uygulanabilirlik düzeyi hakkında veriler toplanmaya çalışılmıştır. Likert derecelemede; Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklindeki sınıflama kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ise SPSS 18 programı kullanılmıştır. Sonuçlar verilirken yüzdelik, ortalama değerleri kullanılmıştır.

Tablo 1’de alan araştırmasında kullanılan anket formunun güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Tablo 1. Güvenirlilik Analizi

Cronbach's Alpha	Soruların Madde Sayısı
,879	37

Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nda Uygulanabilirlik Analizi Anketi, 37 soru maddesinden (evet-hayır soruları hariç) oluşmaktadır. Anketin genel güvenilirlik analizi ise tablo 1’de de görüldüğü üzere 0,879 olarak çıkmıştır. Bu ise anketin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Alan Araştırmasından Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın bu kısmında öncelikle alan araştırmasından elde edilen veriler sunulacak ve daha sonrasında ayrı bir başlıkta bu veriler analiz edilecektir.

2.2.2.1. Alan Araştırmasından Elde Edilen Nicel ve Nitel Bulgular

2.2.2.1.1. Nicel Bulgular

Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi amacı ile uzman görüşlerine başvurmayı amaçlayan bu çalışmaya (anket) 43 kişi katılmıştır. Elde edilen veriler aşağıda tablolar ve açıklamaları halinde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 2. Kişisel Özellikler (n=43)

	n	%		n	%
Cinsiyet			Eğitim		
Erkek	28	65.1	Lise	1	2.3
Kadın	15	34.9	Lisans	26	60.5
Yaş			Yüksek Lisans	16	37.2

20-25	1	2.3	Medeni Durum		
26-31	7	16.3	Bekar	11	25.6
32-37	28	65.1	Evli	32	74.4
38-43	5	11.6	Görev		
44-49	2	4.7	Denetçi	1	2.3
Gelir Durumu			Uzman	40	93.0
İyi	30	69.8	Diğer Personel	2	4.7
Orta	13	30.2			

Araştırmaya katılanların kişisel özellikleri tablo 2’de verilmiştir. Çalışmaya katılan kişilerin çoğunluğu erkek (%65.1) olup, çoğunlukla 32-37 yaş arası (%65.1) bireylerdir. Çalışanların çoğunluğunun gelir durumu iyi (%69.8) olarak tanımlanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılanların çoğunluğu evli (%74.4) ve lisans mezunudur (%60.5). Çalışmaya katılanların çoğu kurumda uzman (%93) olarak görev yapmaktadır.

Çalışmaya katılanlara “Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönleri” hakkında görüşleri sorulmuş ve alınan cevapların yüzdesi tablo 3’te ve tablo 4’te iki kısma ayrılarak verilmiştir. Ayrıca buradaki görüşler, Türkiye’de kamu denetçiliği kurumu (ombudsmanlık)’nın uygulanabilirliğine ilişkin kısmi düzeyde veri de sağlamaktadır.

Tablo 3. Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri İle İlgili Görüşler-1

	Kesinlikle Katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)
1. BÖLÜM					
1. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın arkasında Parlamento’nun desteği vardır.	0 (0)	9.3 (4)	44.2 (19)	44.2 (19)	2.3 (1)
2. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), politik olarak tarafsızdır.	0 (0)	4.7 (2)	16.3 (7)	48.8 (21)	30.2 (13)
3. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), kararlarında bağımsızdır.	0 (0)	4.7 (2)	16.3 (7)	48.8 (21)	30.2 (13)
4. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), her açıdan yüksek standartlara sahiptir.	2.3 (1)	25.6 (11)	39.5 (17)	27.9 (12)	4.7 (2)
5. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’na masrafsızca, kolayca ve doğrudan ulaşılabilir.	0 (0)	0 (0)	0 (0)	11.6 (5)	88.4 (38)
6. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), her başvuru ile tek tek ilgilenmektedir.	0 (0)	0 (0)	0 (0)	9.3 (4)	90.7 (39)
7. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisindedir.	0 (0)	4.7 (2)	37.2 (16)	48.8 (21)	9.3 (4)
8. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), Parlamento ile organik ve işlevsel manada bağlıdır.	2.3 (1)	14.0 (6)	48.8 (21)	32.6 (14)	2.3 (1)

9. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın medya ve kamuoyu ile aktif bir ilişkisi vardır.	0 (0)	2.3 (1)	14.0 (6)	67.4 (29)	16.3 (7)
10. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), Parlamento’ya yasa reformu teklifi yapabilmektedir.	4.7 (2)	14.0 (6)	18.6 (8)	46.5 (20)	16.3 (7)

Tablo 4. Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri İle İlgili Görüşler-2

	Evvet	Hayır
	% (n)	% (n)
1. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın pozisyonu ve fonksiyonları ayrı bir ombudsman kanunu (Ombudsman Act) ile belirlenmiştir.	95.3 (41)	4.7 (2)
2. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), çeşitli görev ve yetkiler çerçevesinde eylem ve işlemlerde bulunmaktadır.	83.7 (36)	16.3 (7)
3. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), belirli kural ve düzenlemelere bağlı olarak şikâyet konuları ile ilgilenmektedir.	97.7 (42)	2.3 (1)
4. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), resen (kendiliğinden) harekete geçebilme yetkisine sahiptir.	16.3 (7)	83.7 (36)
5. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), Parlamento’ya yıllık rapor sunmaktadır.	97.7 (42)	2.3 (1)
6. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın yaptırım ve kesin hüküm verme yetkisi yoktur.	90.7 (39)	9.3 (4)

Çalışmada “Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun uygulanabilirliği ile ilgili görüşler” ise tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu’nun Uygulanabilirliği İle İlgili Görüşler

	Kesinlikle Katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)
2. BÖLÜM					
11. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), Türk siyasal ve yönetsel yapısına uygundur.	2.3 (1)	23.3 (10)	32.6 (14)	34.9 (15)	7.0 (3)
12. Türkiye’de kamu denetçiliği kurumunun (ombudsmanlık) uygulanabilirliği konusunda görüş ve izlenimler olumlu düzeydedir.	2.3 (1)	18.6 (8)	23.3 (10)	48.8 (21)	7.0 (3)
13. Türkiye’de kamu denetçiliği kurumunun (ombudsmanlık) kurulmasına yönelik olumsuz eleştiriler bütünüyle kabul edilebilir değildir.	0 (0)	7.0 (3)	14.0 (6)	65.1 (28)	14.0 (6)
14. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın Türk demokrasisine çok büyük katkıları olacaktır.	0 (0)	0 (0)	4.7 (2)	58.1 (25)	37.2 (16)
15. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın katılımcı demokrasinin kurumsallaşmasına ve hukuk devletinin gelişimine yönelik önemli etkileri vardır.	0 (0)	0 (0)	11.6 (5)	55.8 (24)	32.6 (14)
16. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın vatandaş, idare ve devlet	0 (0)	0 (0)	2.3 (1)	60.5 (26)	37.2 (16)

açısından ayrı ayrı katkıları olacaktır.					
17. Dünya ülkelerinde bir ombudsmanlık kurumu kurulmasını gerektirecek nedenler veya özellikler Türkiye’de de vardır.	0 (0)	0 (0)	11.6 (5)	48.8 (21)	39.6 (17)
18. Türkiye’de bir ombudsmanlık kurumunun kurulması gerekliliktir.	0 (0)	0 (0)	16.3 (7)	41.9 (18)	41.9 (18)
19. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), daha çok Kıta Avrupası ombudsmanlık kurumu modellerine benzemektedir.	2.3 (1)	2.3 (1)	32.6 (14)	55.8 (24)	7.0 (3)
20. Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın kurulmasında içsel (ulusal) ve dışsal (küresel) gerekçeler etkili olmuştur.	0 (0)	0 (0)	9.3 (4)	44.2 (19)	46.5 (20)
21. Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi ve Yönetişim reformları ile bir ombudsmanlık kurumu kurulması arasında önemli bir bağlantı vardır.	0 (0)	2.3 (1)	16.3 (7)	53.5 (23)	27.9 (12)
22. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın faaliyet, eylem ve süreçlerinin Toplam Kalite Yönetimi tekniği ile benzer yönleri vardır.	0 (0)	7.0 (3)	34.9 (15)	51.2 (22)	7.0 (3)
23. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), çağdaş bir denetim yöntemi ve aracı olarak örgütsel ve işlevsel özelliklere sahiptir.	0 (0)	9.3 (4)	20.9 (9)	55.8 (24)	14.0 (6)
24. Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere diğer uluslararası örgütlerin ve kuruluşların Türkiye’de bir ombudsmanlık kurumu kurulması sürecinde büyük etkisi olmuştur.	0 (0)	0 (0)	4.7 (2)	53.5 (23)	41.9 (18)
25. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), kamu yönetiminin klasik denetim yöntemlerini (siyasi, idari, yargı, kamuoyu, uluslararası) tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır.	0 (0)	4.7 (2)	11.6 (5)	67.4 (29)	16.3 (7)
26. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), Türk kamu yönetiminin kökleşmiş sorunlarına (yönetim sorunları) çözümler getirecektir.	0 (0)	7.0 (3)	30.2 (13)	58.1 (25)	4.7 (2)
27. Türkiye’de ombudsman benzeri kurumların yanı sıra bunlara bir de Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın eklenmesi Türk kamu yönetiminde denetim bağlamında bir yetki karmaşası yaratmayacaktır.	2.3 (1)	14.0 (6)	32.6 (14)	34.9 (15)	16.3 (7)
28. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), idari yargının önemli bir yardımcı olabilecek potansiyele sahiptir.	7.0 (3)	4.7 (2)	14.0 (6)	48.8 (21)	25.6 (11)
29. Dünyada ombudsmanlık kurumunun ortaya çıkmasında Osmanlı Devleti’nin önemli düzeyde bir katkısı vardır.	2.3 (1)	0 (0)	14.0 (6)	27.9 (12)	55.8 (24)
30. Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) kurulmadan önce de ombudsmanlık benzeri kurumlara rastlanmıştır.	2.3 (1)	14.0 (6)	30.2 (13)	37.2 (16)	16.3 (7)

Turkish Studies

31. Türkiye’de kamu denetçiliği kurumunun insan hakları ihlallerini ortadan kaldırma gücü bulunmaktadır.	2.3 (1)	7.0 (3)	46.5 (20)	41.9 (18)	2.3 (1)
32. Türkiye’de bir ombudsmanlık kurumunun kurulması kamuoyu bilincinin oluşturulmasında büyük öneme sahiptir.	0 (0)	0 (0)	16.3 (7)	58.1 (25)	25.6 (11)
33. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), kamu yönetimi ve vatandaşlar arasında etkin bir iletişim ve halkla ilişkiler aracı olabilme potansiyeline sahiptir.	0 (0)	0 (0)	18.6 (8)	62.8 (27)	18.6 (8)
34. Türkiye’de bir kamu denetçiliği kurumunun (ombudsmanlık) kuruluşu geç gerçekleşmiştir.	2.3 (1)	0 (0)	16.3 (7)	39.5 (17)	41.9 (18)
35. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın kurulması için bir anayasa değişikliğine ihtiyaç yoktu.	23.3 (10)	14.0 (6)	30.2 (13)	20.9 (9)	11.6 (5)
36. Türkiye’de kamu denetçiliği kurumunun geleceğine yönelik iyi yönetim ilkeleri (demokratik yönetim, hukuk devleti, şeffaflık, hesap verebilirlik, etik düzen ve anlayışı, katılımcılık vs.) konusunda olumlu izlenimler bulunmaktadır.	0 (0)	4.7 (2)	11.6 (5)	67.4 (29)	16.3 (7)
37. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın kuruluş tarihinden bu yana performansı ve etkinliği olumlu düzeydedir.	0 (0)	11.6 (5)	16.3 (7)	55.8 (24)	16.3 (7)

2.2.2.1.2. Nitel Bulgular

Çalışmanın bu kısmında görüşmeye katılan katılımcılara aşağıdaki kriterlere bağlı olarak sorular sorulmuş ve bu çerçevede görüşleri alınmıştır. Nitekim aşağıda tablo 6’da katılımcılardan alınan görüşler sistematik bir biçimde ifade edilmiştir.

Tablo 6. Nitel Verilerin Genel Olarak Değerlendirilmesi

KRİTERLER VE KATILIMCILAR	Kamu Denetçisi-1	Kamu Denetçisi-2	Kamu Denetçisi-3	Kamu Denetçisi-4	Uzman-1	Uzman-2	Uzman-3	Uzman-4	Uzman-5	Uzman-6	Uzman-7	Uzman-8	Uzman-9	Uzman-10	Uzman-11	Uzman-12	Uzman-13	Uzman-14
1.Türkiye’de ombudsmanlık kurumu siyasal, yönetsel ve yargısal açıdan uygulanabilir.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
2.Türkiye’de ombudsmanlık kurumu, bağımsız ve tarafsızdır.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
3.Türkiye’de ombudsmanlık kurumu geç kurulmuştur.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
4.Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun resen inceleme yetkisinin olmaması eksikliklerdir.	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+
5.Türkiye’de ombudsmanlık kurumu, iyi yönetim ilkelerinin taşıyıcısıdır.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6.Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun etkinliği ve performansı olumlu düzeydedir.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+

Tablo 6 değerlendirildiğinde; genel olarak katılımcıların görüşleri, Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğini doğrulamaktadır. Bu bağlamda katılımcılara göre Türkiye’de ombudsmanlık kurumu Türk siyasal, yönetsel ve yargısal yapısına uygundur. Ancak uygulanabilirlik konusunda katılımcıların bir takım çekinceleri bulunmaktadır. Ayrıca katılımcılara göre ombudsmanlık kurumu bağımsız, tarafsız ve özerktir. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun kuruluşu geç gerçekleşmiştir ve bu kurum çok daha önceleri Türk kamu yönetimi sistemine kazandırılmalıydı. Tüm bunlara ek olarak katılımcılara göre Türkiye’de ombudsmanlık kurumu iyi yönetim ilkelerinin taşıyıcısıdır ve kurumun 1 yıllık dönem içerisindeki performansı da olumlu düzeydedir. Nitekim katılımcılar, tablo 6 çerçevesinde Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğini test eden kriterlere büyük oranda olumlu cevap (+ işareti) vermişlerdir.

Yukarıdaki bulgulara ek olarak Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğine ilişkin olarak katılımcılar, bazı hususlara özellikle dikkat çekmişlerdir. Nitekim tablo 7’de bu hususlar yer almaktadır.

Tablo 7. Nitel Veriler Çerçevesinde Türkiye’de Ombudsmanlık Kurumunun Uygulanabilirliğini Zorlaştıran Hususlar

KRİTERLER VE KATILIMCILAR	Kamu Denetçisi-1	Kamu Denetçisi-2	Kamu Denetçisi-3	Kamu Denetçisi-4	Uzman-1	Uzman-2	Uzman-3	Uzman-4	Uzman-5	Uzman-6	Uzman-7	Uzman-8	Uzman-9	Uzman-10	Uzman-11	Uzman-12	Uzman-13	Uzman-14
1.Devlet baba imajı ve bürokratik yönetim geleneğinin varlığı.		+			+			+	+	+	+		+	+		+		+
2.İdarenin hukuka bağlılığı inancının zayıflığı.		+	+					+		+								
3.Kamuoyu bilincinin eksikliği.			+			+	+		+	+		+	+	+			+	+
4.Demokratik kültür zayıflığı.	+											+				+		

Not: Yukarıdaki tabloda belirtilen sorun alanlarına ilişkin veri elde edilen katılımcıların ilgili kriter sütununa + değeri yerleştirilmiştir. Herhangi bir veri elde edilemeyen katılımcıların ilgili yerleri ise boş bırakılmıştır.

Tablo 7 çerçevesinde bazı katılımcılar tarafından Türkiye’de “*bürokratik yönetim geleneği, idarenin hukuka bağlılığı inancının zayıflığı, kamuoyu bilincinin eksikliği ve demokratik kültür zayıflığı*” hususlarına dikkat çekilerek, bu hususların varlığının Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğini engellediği ifade edilmiştir.

Tablo 7’ye göre katılımcıların bazılarında alınan verilere göre Türkiye’nin siyasal, yönetsel, kültürel ve hukuksal yapısından kaynaklanan bir takım problemler ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliği konusunda bazı zafiyetlere yol açmaktadır. Nitekim katılımcılara göre bu problemlerin varlığı dolayısıyla ombudsmanlık kurumunun Türkiye’de istenen biçimde uygulanabilmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Çünkü, ombudsmanlık kurumunun Türkiye’de gereği ve arzulan biçimiyle uygulanabilmesi için bir zihniyet değişimine ihtiyaç vardır. Ayrıca katılımcılara göre bu problemler, Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun mükemmel düzeyde işlemesine dönük sorunlardır. Nitekim katılımcılara göre geçen zaman süresinde Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun siyaset kurumları, idare ve yargı kuruluşları arasındaki işbirliği ve uyumu ile bu problem alanlarının ombudsmanlık kurumunun istenen biçimde çalışması için sorun olma düzeyleri en aza inecektir.

2.2.2.2. Alan Araştırmasından Elde Edilen Nicel ve Nitel Bulguların Analizi

Çalışmada tablo 3 çerçevesinde; Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun arkasında Parlamento’nun desteği olduğu hususunda kararsızlık göze çarpmaktadır. Ancak önemli bir kesim olumlu görüştedir. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun tarafsız ve bağımsız olduğu konusunda büyük bir kısım hem fikirdir. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun her açıdan yüksek standartlara sahip olduğu konusunda kararsızlık gözlemlenmiştir. Türkiye’de ombudsmanlık kurumuna masrafsızca, doğrudan ve kolayca ulaşım konusunda ve kurumun her başvuru ile tek tek ilgilendiği hususunda katılımcıların çok büyük kesimi olumlu görüş belirtmişlerdir. Bu durum ise kurumun kendi personeli tarafından içselleştirildiğini göstermektedir ve ileriye yönelik olarak olumlu izlenimler bırakmaktadır. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisinde olduğu konusunda katılımcıların kararsızlığı dikkat çekmektedir. Ancak ciddi bir oranda da olumlu görüş bulunmaktadır. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun Parlamento ile organik ve işlevsel manada ilişkisi çerçevesinde katılımcıların yine önemli bir kısmı kararsız kalmışlardır. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun medya ve kamuoyu ile olan ilişkileri ve ombudsmanlık kurumunun kamu yönetimi içerisindeki belirli sorun alanlarına yönelik olarak Meclis’e yasa reformu teklif edebilme yetkisi katılımcılar tarafından büyük oranda olumlu olarak karşılanmıştır.

Çalışmada tablo 4 çerçevesinde; katılımcıların büyük bir kısmı, ombudsmanlık kurumunun daha önceden belirli bir kanuni düzenlemeye bağlı olarak eylem ve faaliyetlerde bulunduğunu, kurumun Parlamento’ya yıllık bir rapor sunduğunu ve kesin hüküm karar ve yetkisinin olmadığı konusunda olumlu görüş belirtmişlerdir. Diğer yandan katılımcılar, ombudsmanlık kurumunun resen inceleme yetkisinin olup olmadığı konusunda da olumsuz görüşlerini ifade etmişlerdir. Nitekim yasal düzenleme içerisinde de ombudsmanlık kurumuna bu yönde bir yetki verilmemiştir.

Tablo 3 ve tablo 4’te yer alan veriler daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye Ombudsmanlık Kurumu’nun kısmen uygulanabilirliğine yönelik ancak esas olarak kurumun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerine dönük verilere ve görüşlere dayanmaktadır. Esas itibarıyla bu veriler içerisinde kurumun Parlamento ve diğer kamu yönetimleri arasında kurmuş olduğu ilişkiler katılımcılar tarafından pek de olumlu karşılanmamıştır. Bu durum ise nitel verilerle örtüşmektedir. Nitekim bu olumsuz bakışın da ardında Türk idari yapısı içerisinde ombudsmanlık kurumunun tanınmaması ve kurumun yeni kurulmasına bağlı olarak çalışanlarda bulunan pratik eksikliğidir. Nitel verilerden alınan bilgilere göre ombudsmanlık kurumunun idarelere vermiş olduğu tavsiye kararlarının uygulama düzeyleri düşüktür. Bu durum da katılımcıların anket yüzdelere yansımıştır. Diğer özellikler açısından ombudsmanlık kurumunun yapısal-kurumsal ve işlevsel özellikleri katılımcılar tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bu verilerden elde edilen sonuçlar çerçevesinde de; Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönler açısından performansı daha ileriki zamanlarda daha iyi sonuçların alınacağı göz önünde bulundurularak olumlu olarak karşılanabilir.

Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nda gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen veriler çerçevesinde Türkiye Ombudsmanlık Kurumu’nun uygulanabilirliği analiz edildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 5 çerçevesinde; Türkiye Ombudsmanlık Kurumu’nun Türk siyasal ve yönetsel yapısına uygunluğu konusunda ve kurumun kurulmasına dair yapılan eleştirilerin haksızlığı karşısında katılımcıların çoğunluğu olumlu yönde görüş belirtmişlerdir. Diğer yandan katılımcılar, ombudsmanlık kurumunun Türk demokrasisine ve hukuk devleti anlayışına büyük katkıları olacağını düşünmektedirler. Katılımcıların büyük bir oranı tarafından kurumun devlet, idare ve vatandaş açılarından katkıları olacağı düşünülmüştür. Yine katılımcılar tarafından ombudsmanlık kurumunun dünyada kurulmasını gerektirecek özellik, yön ve sorunların Türkiye’de de olduğu

büyük bir oranda kabul görmüştür. Buna bağlı olarak katılımcıların çok büyük bir kısmı ombudsmanlık kurumunun Türkiye’de kurulmasını bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Ayrıca Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun daha çok Kıta Avrupası ombudsman modellerine benzediğini ifade eden katılımcılar, ombudsmanlık kurumunun kurulmasında içsel (ulusal) ve dışsal (küresel) gerekçelerin etkili olduğunu kabul etmişlerdir. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunu yeni kamu yönetimi, yönetim ve toplam kalite yönetimi tekniği ile ilişkilendiren katılımcılar, büyük oranda ombudsmanlık kurumunu yapısal-kurumsal ve işlevsel özelliklere sahip çağdaş bir yapı olarak tanımlamışlardır. Kurumun Türkiye’de kuruluşunda AB’nin önemli bir etkisi olduğunu düşünen katılımcılar, ombudsmanlık kurumunun klasik denetim yöntemlerinin yardımcısı olduğu ve kamu yönetimi sorunlarının çözüm mercii olduğu konusunda da olumlu izlenime sahiptirler. Kurumun idari yargının önemli bir yardımcısı ve kökeninin Osmanlı Devleti olduğu konusunda katılımcıların önemli bir kısmı hem fikirdir.

Türkiye’de ombudsmanlık kurumu kurulmadan önce de ombudsman benzeri kurumların olduğu ve ombudsmanlık kurumunun insan hakları ihlallerini ortadan kaldırma yönünde kararsız oldukları gözlenen katılımcıların, ombudsmanlık kurumunun bir kamuoyu bilincinin şekillenmesi noktasındaki önemi konusunda izlenimleri olumlu düzeydedir. Dolayısıyla katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre ombudsmanlık kurumu vatandaş ve idare arasında önemli bir halka ilişkiler aracı olarak görülmektedir. Diğer yandan kurumun Türkiye’de geç gerçekleştiği konusunda katılımcılar hem fikir olurlarken, bir anayasa değişikliğine ihtiyaç olup olmadığı konusunda ise kararsız kalmışlardır. Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun iyi yönetim ilkeleri ile ilişkisi ve kurumun göreve başlamış olduğu yaklaşık bir yıllık süre içerisindeki performansı konusunda katılımcılar olumlu görüş belirtmişlerdir.

Tablo 3, tablo 4 ve tablo 5 birlikte değerlendirildiğinde; gerek içsel gerek dışsal gerekçelere bağlı olarak Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliği genel anlamda mümkün olmasına karşın halen kurumun uygulanabilirliği, yapısal-kurumsal ve işleyiş süreci ile ilgili yapılması gerekenlerin olduğu görülmüştür. Nitekim nitel verilerle daha net ortaya çıkan Türkiye’de kamu denetçiliği kurumunun (ombudsmanlık) uygulanabilirliğini zorlaştıran hususlar, anket yüzdelere yansiyarak olumlu görüşlerde bir miktar düşüşlere yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğine ilişkin anket soruları sonrasında karşılaşılan bazı durumlarda katılımcıların kararsızlığı dikkat çekmektedir. Diğer yandan ombudsmanlık kurumunun dünyada kurulmasına Osmanlı devletinin öncülük ettiği görüşü çalışanların büyük çoğunluğunun ortak görüşü olup, Türk kamu yönetiminin mevcut sorunlarına ve bu sorunların ortadan kaldırılması için düşünülmüş klasik denetim yollarına bir alternatif ve bütünleştirici olduğu görüşü hakimdir. Çalışanların çoğu Türk Kamu yönetiminde AB gibi uluslararası ve uluslararası aktörlerin Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun kurulması konusunda etkileri olduğu görüşündedir. Ayrıca dünyada bir ombudsmanlık kurumunun kurulmasını gerektirecek nedenler katılımcılar açısından Türkiye için de zaruri görülmüştür. Katılımcıların çoğu tarafından ombudsmanlık kurumu yeni kamu yönetimi ve yönetim modellerine bağlı olan çağdaş bir denetim aracı olarak değerlendirilmiştir. Ombudsmanlık kurumunun Türk siyasi ve yönetsel yapısına uygunluğu sorusuna verilen cevaplardaki kararsızlık düşündürücüdür. Aynı şekilde kurumun insan hakları ihlallerini ortadan kaldırma gücünün bulunması sorusunda da benzer şekilde grubun kararsız olduğu görülmüştür. Ancak bunlara rağmen kurumun Türkiye’de demokrasiye ve hukuk devletine büyük katkıları olacağı düşünülmüş ve kurumun Türkiye’de kurulması bir gereklilik olarak kabullenilmiştir.

Çalışmada nitel verilerin sonuçları ise (tablo 6 ve tablo 7’den yardım alınarak); *“katılımcıların Türkiye Ombudsmanlık Kurumu’nun bir yıllık süre içerisindeki performansı ve etkinliği konusunda olumlu izlenimlere sahip oldukları, ombudsmanlık kurumunun bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması konusunda bir sıkıntı yaşanmayacağı, ombudsmanlık kurumunun*

kuruluşunun geç gerçekleştiği, bunun için bir anayasa değişikliğine ihtiyaç olmadığı, kurumun iyi yönetim ilkeleri açısından bir katalizör olduğu ve kurumun Türkiye’de uygulanabilirliğinin mümkün olduğu” şeklinde özetlenebilmektedir. Ancak katılımcıların nitel verilerden elde edilen sonuçlar sonrasında ombudsmanlık kurumunun yeni kurulan bir kuruluş olmasına bağlı olarak bir takım tanınma sorunları ile karşılaştığı ve bunun giderilmesi için de zamana ihtiyaç olduğu, Türkiye’de merkezi yönetim geleneğinin bulunması ve hukuka bağlı idare anlayışının hakim olmamasının kurumun uygulanabilirliğini zorlaştırdığı ve ombudsmanlık kurumunun kuruluş kanunundan kaynaklanan bir takım yetersizliklerinin (resen inceleme yetkisinin olmaması vs.) olduğu gibi olumsuz izlenimlere sahip görüşleri de bulunmaktadır.

Sonuç olarak çalışmada, nicel ve nitel verilerden elde edilen bulguların analizi sonrasında; gerek içsel gerek dışsal gerekçelere bağlı olarak Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğinin mümkün olduğu görüşü bazı hususların da göz önüne alınması ile desteklenmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde yüzü aşkın ülkede uygulanmakta olan ombudsmanlık kurumu denetimi, bu ülkelerde gözlenmekte olan ve bilimsel bulgulara dayalı olarak gerçekleşen başarılı uygulamalar ile gün geçtikçe tüm dünyaya yayılan bir düzenleme olarak yayılımını ve gelişimini sürdürmektedir. Katılımcı demokrasi, insan hakları, eşitlik, bireyin ön planda olması, yönetim, açıklık, bilgi edinme hakkı, yerelleşme, sivil toplum, yönetime katılım, etik anlayış, adil bir yargı düzeni, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti gibi küreselleşmenin dayanmakta olduğu evrensel değerlerle büyük ölçüde özdeşleşen ve bir bakıma da bu değerlerin bir taşıyıcısı olan ombudsmanlık kurumu, 21. yüzyılda bir demokratikleşme projesi olarak hâkim bir düzenleme haline gelmiştir.

Ombudsmanlık kurumu, vatandaşlar, kamu yönetimi ve devlet açısından ayrı ayrı öneme sahip özelliklere ve katkılara sahiptir. Devletlerin anayasalarında hüküm altına almış oldukları “sosyal devlet, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, insan hakları, demokrasi” gibi evrensel değerler ombudsmanın doğasında bulunan kavram ve ideolojilerdir. Bu bağlamda ombudsmanlık kurumu, çağdaş sosyal hukuk devletlerinin vatandaşlarına olan taahhütleri yerine getirmelerinde ve vatandaşın güveninin kazanılarak elde edilmiş müreffeh bir meşru siyasal ve yönetsel toplum düzeninin yaratılmasında çok önemli bir kurumdur. Bunun bilincinde olan dünya devletleri her geçen zaman süresinde ombudsmanlık kurumlarını kendi siyasal ve yönetsel sistemlerine adapte etmektedirler. Nitekim günümüzde ombudsmanlık kurumu, dünya boyunca yayılmış başat bir politika transferi konusu, bir idari reform öznesi ve hepsinden önemlisi bir demokratikleştirme projesidir.

Sonuç olarak Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğini sınavan bu çalışma kapsamında Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nda bir alan araştırması yapılmıştır. Bu sayede de konunun uzmanlarının Türk kamu yönetiminde ombudsmanlık kurumunun yapısal-kurumsal ve işlevsel yönleri ve uygulanabilirliği konusunda görüşlerine başvurulmuştur. Alınan sonuçlara göre; “Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın Uygulanabilirlik Analizi Anketi” ve kurumda çalışan denetçi ve uzmanlardan alınan görüşler, Türkiye’de bir ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliğinin mümkün olduğunu doğrulamıştır. Nitekim çalışmanın ana hipotezi de dahil olmak üzere diğer tüm hipotezler, çalışmanın uygulama kısmında doğrulanmıştır. Ancak çalışmanın ampirik verilerinden elde edilen bulgulara göre; ombudsmanlık kurumunun Türkiye’de gerektiği gibi uygulanabilmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerektiği ve bir takım kamu yönetimi sorunlarının da kurumun etkin ve verimli bir biçimde uygulanmasını zorlaştırdığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu durum ise Türkiye’de ombudsmanlık kurumunun gerektiği gibi ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi için belirli bir kurumsallaşma ve benimsenme dönemine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

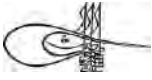
- ABEDIN, Najmul (2006), **The Ombudsman Institution and Conflict Resolution in the Contemporary Third World Societies**, Journal of Third World Studies, XXIII(1), pp.219-236.
- AKTEL, Mehmet, KERMAN, Uysal, ALTAN, Yakup, LAMBA, Mustafa ve BURHAN, Orhan (2013), **Türkiye İçin Yeni Bir Denetim Modeli: Kamu Denetçiliği (Ombudsman)**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, Güz, ss.21-37.
- AVŞAR, B. Zakir (2012), **Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi**, Hayat Yayın Grubu, İstanbul.
- BUCK, Trevor, KIRKHAM, Richard and THOMPSON, Brian (2011), **The Ombudsman Enterprise and Administrative Justice**, Ashgate Publishing, England.
- BÜYÜKAVCI, Mustafa (2000), **Ombudsmanlık Kurumu**, Ankara Barosu Dergisi, 4, Güz, ss.10-13.
- CAIDEN, Gerald E. (1991), **What Really Is Public Maladministration?**, Public Administration Review, 51(6) (Nov.-Dec.), pp.486-493.
- CAVE, Stephanie (2013), **Ombudsperson in the Public and Private Sector**, SPEA Honors Paper Series, Vol. 1, No. 5., http://www.indiana.edu/~spea/pubs/undergrad-honors/honors_vol.1_no.5.pdf, (03.06.2013).
- DIAMANDOUROS, P. Nikiforos (2006), **The Ombudsman Institution And The Quality Of Democracy**, <http://www.circap.org/uploads/1/8/1/6/18163511/diamanduros.pdf>, (02.09.2015)..
- DOĞAN, Kadir Caner (2014), **Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- EFE, Haydar ve DEMİRCİ, Murat (2013), **Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler**, Sayıştay Dergisi, Temmuz-Eylül, 90, ss.49-72.
- ERHÜRMAN, Tufan (2000), **Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü?**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 49(1-4), ss.155-180.
- ERYILMAZ, Bilal (2010), **Kamu Yönetimi**, Okutman Yayınları, Ankara.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2011), **Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- FINKEL, Evgeny (2014), **Defending Rights, Promoting Democracy: The Institution of Ombudsman in Poland, Russia and Bulgaria**, <http://www.ef.huji.ac.il/publications/finkel.pdf>, (12.06.2014).
- GAMMELTOFT-HANSEN, Hansen (1995), Communicating with Complainants, H. GAMMELTOFT-HANSEN and A. FLEMMING (eds.), **The Danish Ombudsman (pp.105-115)**, DJOF Publishing, Copenhagen.
- GELLHORN, Walter (1966), **When Americans Complain: Governmental Grievance Procedures**. Harward University Press, Cambridge.
- GENÇ, Turan (1998), **Kamu Yönetimi**, Başkent Klişe Matbaacılık, Ankara.

- GÖKÇE, Ali Fuat (2012), **Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), ss.203-227.
- HILL, Larry B. (1974), **Institutionalization, the Ombudsman, and Bureaucracy**, The American Political Science Review, 68(3) (Sep.), pp.1075-1085.
- HILL, Larry B. (1976), **The Model Ombudsman: Institutionalizing New Zealand’s Democratic Experiment**, Princeton University Press, New Jersey.
- HOWARD, Charles L. (2010), **The Organizational Ombudsman: Origins, Roles, and Operations: A Legal Guide**, ABA Publishing, USA.
- KESKİN, İbrahim (2013), **Temel İnsan Hakları Bağlamında Ombudsmanlık Kurumunun Hukuk Devletindeki Yeri ve Önemi**, Adalet Dergisi, 45, ss.117-144.
- KESTANE, Doğan (2006), **Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği)**, Maliye Dergisi, Temmuz-Aralık, 151, ss.128-142.
- OOSTING, Martin (2001), **Protecting the Integrity and Independence of the Ombudsman Institution: the Global Perspective**. REIF, L. C. (ed.), **The International Ombudsman Yearbook (pp.1-23)**, The International Ombudsman Institute, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, The Netherlands.
- ÖZDEN, Kemal (2010), **Ombudsman**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- PARLAK, Bekir ve SOBACI, Zahid (2010), **Kamu Yönetimi**, Alfa Aktüel Yayınları, 3. Baskı, Bursa.
- PICKL, Viktor J. (1986), **Ombudsman ve Yönetimde Reform**, ERGUN, T. (çev.), Amme İdaresi Dergisi, 19(4), ss.37-46.
- ROOSBROEK, Steven V. (2013), **The Ombudsman and the Citizen: A Challenge of Some Commonly Held Assumptions**, Public Management Institute, Post bureaucratic management: a new age for public services?, <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/82748/1/Paper+EFMD+Steven+Van+Roosbroek.pdf>, (22.01.2013).
- ROWAT, Donald C. (1965), Introduction, ROWAT, D. C. (ed.), **The Ombudsman: Citizen’s Defender (pp.7-10)**, Allen&Unwin, Great Britain.
- SATYANAND, Judge Anand (1999), “The Ombudsman Concept and Human Rights Protection”, Occasional Paper No. 68, International Ombudsman Institute, Edmonton, p.3, <http://www.theioi.org/downloads/d1k7g/>, (12.03.2013).
- SENEVIRATNE, Mary (2002), **Ombudsmen: Public Services and Administrative Justice**, Butterworths, Law in Context, UK.
- ŞENGÜL, Ramazan (2007), **Türkiye’de Kamu Yönetiminin Etkin Denetlenmesinde Yeni Bir Kurum: Kamu Denetçiliği Kurumu**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(14), ss.126-145.
- VANGANSUREN, Ulziibayar (2002), **The Institution of the Ombudsman in the Former Communist Countries**, The Charles and Kathleen Manatt Democracy Studies Fellowship at IFES July-August, International Foundation for Election Systems, Washington, D.C.

- YAĞMURLU, Aslı (2009), **Halkla İlişkiler Mekanizması Olarak Kamu Denetçiliği**, Amme İdaresi Dergisi, 41(1), ss.87-104.
- ZIEGENFUSS, Jr., James T. and O'ROURKE, Patricia (2011), **The Ombudsman Handbook: Designing and Managing an Effective Problem-Solving Program**, McFarland & Company, Inc. Publishers, The United States of America.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- PARLAK, B., DOĞAN, K.C., (2015). “Türkiye’de Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi: Ampirik Bir Çalışma / Applicability Analysis Of The Ombudsman In Turkey: An Empirical Study”, **TURKISH STUDIES** -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8599>, p. 749-770.

ANTI-IMMIGRANT ATTITUDES IN A DEVELOPING COUNTRY: TURKEY*

Özgür SOLAKOĞLU**

Suheyyl GURBUZ

ABSTRACT

The goal of this study is to explain what factors currently affect the anti-immigrant attitudes that prevail in Turkey. The study is the first study on anti immigrant attitudes in Turkey, considering national samples of two different years. It provides to compare the level of anti immigrant attitudes among Turkish people. The data is drawn from the 2002 and 2008 European Social Survey. Because Turkey has been a rapidly developing country, and has increased its involvement in the global economy over the years, this study compares the Turkish respondents' anti-immigrant attitudes across two different time periods. In addition, trust in global institutions, media variables, economic variables, religiosity, and political orientation are used as independent variables. The results of OLS regression analyses reveal that global change over the years, trust in global institutions, TV viewing hours, internet use, and satisfaction with the national economy, and political orientation have a significant effect on anti-immigrant attitudes. On the other hand, it is observed that religion has no effect on anti-immigrant attitudes. In addition, comparing to İstanbul, Southeast region of Anatolia appeared as a significant predictor. This study also provides a framework for further studies, as this is the first study on this topic, representing the Turkish nation.

STRUCTURED ABSTRACT

The goal of this study is to explain what factors currently affect the anti-immigrant attitudes that prevail in Turkey. In this study, the European Social Survey 2002 (Turkey) (ESS-TR 2002) and the European Social Survey 2008 (Turkey) (ESS-TR 2008) were used as secondary data to examine the research questions. This study incorporates OLS regression analyses to indicate how globalization, trust in global institutions, media variables, economic variables, religiosity, and political orientation predict anti-immigrant attitudes in Turkey. The results of OLS regression analyses reveal that global

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Turkish Military Academy El-mek: ozgursolakoglu@gmail.com

change over the years, trust in global institutions, TV viewing hours, internet use, and satisfaction with the national economy, and political orientation have a significant effect on anti-immigrant attitudes. On the other hand, it is observed that religion has no effect on anti-immigrant attitudes. In addition, comparing to İstanbul, Southeast region of Anatolia appeared as a significant predictor.

Introduction and Purpose

Ongoing immigration process has many impacts on social life at both the national as well as the global level, on anti-immigrant attitudes. Different underlying reasons related to the negative attitudes and prejudices in this area can be observed, especially when considering the economic and cultural dimensions for this phenomenon. For instance, immigrants are a potential and sensitive target when an economy is on the decline. The basic explanation is that, native people are generally unwilling to volunteer to share their job opportunities.

The immigrant profile in Turkey consists of four different cases, which are “transit migration flows, illegal labor migration, movements of asylum seekers and refugees, and the registered migration of foreigners” (Icduygu, 2004). While there are studies on transnational immigration in the Turkish literature, research on anti-immigrant attitudes is limited. In addition, most of them focus on legal immigrants. For example, most of the legal immigrants in the Mediterranean region complain about their status in the society. That is, they are seen as tourists rather than citizens, and this is the main argument of immigrants (Sagir, 2011). Thus, the literature of globalization and its effect on social life has not reach a mature realm in Turkey. In this regard, there are limited studies related to transnational immigration in Turkey. In particular, while some studies have examined anti-immigrant attitudes and prejudice, the literature focuses largely on regional or case based examples (Cengiz, 2015; Göver & Yavuzer, 2015). A study is needed that explores a national sample and determines which factors influence anti-immigrant attitudes in Turkey.

Literature Review

There is a gap in the literature about how individual perceptions of globalization influence negative attitudes towards immigrants. Kritz, Lim and Zlotnik (1992) focused on the need for a comprehensive approach to fill the gaps in migration theory, as early theories were not sufficient for explaining current immigration topics due to the fact that globalization is a new phenomenon affecting all kinds of immigration patterns. In this respect, the authors suggested “a migration system approach” covering political, economic, social, and demographic contexts. In a recent article, Kaya and Karakoc (2012) argued and discussed the positive and negative features of globalization affecting anti-immigrant attitudes. They found the positive relationship between anti-immigrant attitudes and globalization resulted from economic variables, though different outputs might be produced via other dimensions of globalization.

Within this context, in this paper, we argue that higher individual involvement in globalization or having a positive perspective for global

institutions leads to lower negative attitudes towards immigrants.

It is commonly acknowledged that the relationship between media and anti-immigrant attitudes can be observed universally. The study, for instance, using a sample from the Netherlands between 1990 and 2002 by Boomgaarden and Vliegenthart (2007) showed that media consumption plays a particular role in explaining anti-immigrant attitudes, when controlling for other variables such as unemployment, immigration level and leadership.

In Turkey, the branches of the media, such as TV, radio, internet and newspapers have a similar tendency in the name of xenophobia. However, in examining the relationship between media and xenophobia in Turkey, the central point dominantly discussed consists of concerns about houses and land purchased by foreigners (Sagir, 2011).

Economic reasons have become the central theme surrounding most of the transnational theories concerning anti-immigrant attitudes. As an early example of immigration theory, (Lee, 1966) described economic concerns as push-and- pull factors in his study. Under the framework of the neoclassical economic approach, Sjaastad (1962) also detailed the importance of economic motives for increasing human capital. In regards to anti-immigrant attitudes, unemployment has been found to have an important effect on negative attitudes towards immigrants (Lubbers, Gijssberts & Scheepers, 2002).

Sides and Citrin (2007) argued that demographic characteristics and economic conditions lose their significance whereas political interest and ideology become more important when trying to explain anti-immigrant attitudes. According to these authors this transition occurs because the immigration issue has become largely politicized. That is, political events and statements of politicians at the national and international level have a greater impact than people's demographic and economic situations (Sides & Citrin, 2007).

Many researchers analyzed the relationship between the level of religiosity and the level of prejudice (Strabac & Listhaug, 2008). Generally they found a positive relationship between being religious and having more prejudice (Batson, Schoenrade, & Larry, 1993). We expect that religiosity would be a strong predictor of anti-immigrant attitudes among Turkish respondents.

There has been a growing body of literature on the effect of social factors on anti-immigrant attitudes (Card, Dustmann, & Preston, 2005; Espenshade & Hempstead, 1996; Hjerm, 2009; Vreese & Boomgaarden, 2005). Education is negatively associated with anti-immigrant views based on the "labor market competition hypothesis" (Espenshade & Hempstead, 1996). Older people have higher negative attitudes towards immigrants (Hjerm, 2009). In addition, gender differences influence xenophobia, since males are more fearful than females in terms of newcomers, since they are key rivals in the job market (Hjerm, 2009). Due to fact that geographic regions have their own culture, immigration rates, and different employment rates, it was assumed that the level of anti-immigrant attitudes would vary by location.

Methods

In this study, the European Social Survey 2002 (Turkey) (ESS-TR 2002) and the European Social Survey 2008 (Turkey) (ESS-TR 2008) were used as secondary data to examine the research questions.

OLS regression was used to analyze the models, as the dependent variable was an interval ratio level variable. Six models were created to examine the effect of the independent variables on the scale of anti-immigrant attitudes. In the first model, only socio-demographic characteristics were used as background variables. In the other models, each model was tested with background variables to better articulate the affect they would have, separately. Therefore, models of globalization, media, economy, and political orientation and religiosity were tested with control variables. In the last model, a full model was tested to determine the general picture.

Variables

The dependent variable is anti-immigrant attitudes scale had 11 categories with higher scores indicate higher xenophobia, ranging from 0 to 10 (Cronbach's $\alpha=.859$).

Since the data set was created by merging ESS 2008 and ESS 2002, a dummy variable was constructed for ESS 2008, which was identified as being a 1, and ESS 2002 was identified as being 0.

Trust in global institutions is another scale ranged from 0 to 10 with a sufficient Cronbach's α score of .854.

Four different questions measured respondents' media consumption, based on the total time of average weekday TV watching, radio listening, newspaper reading and internet use. Responses varied from 0, indicating "no time at all" to 7, indicating "more than 3 hours."

The first variable was related to satisfaction with the present economy in the country as measured by a 10 point scale. Higher scores indicated higher satisfaction. Therefore, a score of 0 represented a response of "extremely dissatisfied" and a 10 represented a response of "extremely satisfied."

The main activity of the respondents in the last 7 days was also used to help understand the effect of unemployment on anti-immigrant attitudes. In this vein, respondents who were looking for a job in the last seven days were coded as a 1 and other respondents were coded as 0.

The religiosity scale and the respondent's political orientation were used as additional independent variables. The religiosity scale, as a variable, is an 11 point scale that measures how religious respondents are. Similarly, political orientation had an 11 point scale measuring how interested respondents were in political issues.

Age, region, education, gender and geographical regions were used for describing the respondent's demographic characteristics. Education was assessed as an ordinary variable on a 4 point scale where: 1= less than lower secondary education, 2=lower secondary education completed, 3=upper secondary education completed, 4=tertiary

education completed. Gender was recoded as 1=male and 0=female. Turkey consists of 7 geographical regions which are culturally different from each other. These regions are Marmara, Aegean, Mediterranean, Black Sea, Central Anatolia, East Anatolia and Southeast Anatolia. In addition, Istanbul is a unique geographical area since it has a population of 14 million, which is greater than some regions. Thus, 7 dummy variables were created to compare the Istanbul region, which has the highest population in Turkey relative to others.

Results and Discussion

As a whole, and based on globalization, the variables examined supported our arguments. That is, among Turkish adults, the 2008 respondents reported lower level anti-immigrant attitudes in comparison with 2002 respondents. Our result supported the argument of (Ariely, 2012) that “individual level of explanation” should be used for explaining the impact of globalization on xenophobia. Trust in global institutions also appears as a significant variable in this study.

Considering the impact of media variables, our results are consistent with the literature indicating that there is a positive relationship between media usage and xenophobia (Hussain, 2000; Danso & McDonald, 2001; Boomgaarden & Vliegenthart, 2007). On the other hand, internet use should be taken into account as a globalization variable since internet usage for obtaining information has been on the rise in recent decades.

The current findings add substantively to our understanding of the significant impact of economic variables on immigration patterns and attitudes. In general, while Turkish adults think that newcomers are not an issue as long as the national economy is going well; they do not see foreigners as rivals.

Considering political orientation, citizens with more conservative motives were found to have more anti-immigrant attitudes. (Gorodzeisky & Semyonov, 2009; Hainmueller & Hiscox 2007; McLaren 2001, 2003; Semyonov et al. 2006, 2008) . On the other hand, it appeared that religiosity has no effect on anti-immigrant attitudes among Turkish citizens.

In terms of demographic characteristics, education and age played similar roles in determining anti-immigrant attitudes, based on the common literature (Espenshade & Hempstead 1996; Hjerm 2009). On the other hand, geographical regions did not appear to be a significant variable, except for the Southeast region of Anatolia. Our assumption is that those from Southeast Anatolia have lower anti-immigrant attitudes, since the level of the domestic immigration from Southeast Anatolia to other regions is also higher than other locations. Thus, empathy might play a role in understanding the observed relationship.

Conclusion and Recommendations

This paper proposed to present a study framework that could be used for further studies, since, as mentioned previously, there is no national scale study in the literature that discusses Turkish anti-immigrant attitudes.

One source of weakness in this study which could have affected

Turkish Studies

the measurements was the merging of two data sets, belonging to different years. This might have generated sample bias. However, considering the random selection and national sample design, the best and most recent data were used in the study. For further studies, multilevel data sets and different methodologies might present more valid and detailed results. As discussed above, the current refugees of Syria would possibly change the current result in a negative way.

Key Words: Globalization, Immigration, Turkey, Xenophobia

GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKE OLAN TÜRKİYE'DE YABANCI GÖÇMENLERE KARŞI NEGATİF TUTUMLAR

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türk toplumu arasında yabancı göçmenlere karşı takınılan negatif tutumların hangi değişkenlere bağlı olduğunu açıklamaktır. Ulusal ölçekte iki farklı yıla ait data setini analiz etmesi itibarı ile söz konusu çalışma bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliği ilede söz konusu çalışma iki farklı yıl karşılaştırılarak Türk toplumundaki göçmenlere karşı takınılan negatif tutum seviyesini karşılaştırma imkânı vermektedir. Avrupa Sosyal Anketi'nin 2002 ve 2008 yıllarında icra edilen versiyonları söz konusu çalışmada data seti olarak kullanılmıştır. Türkiye toplumunun küreselleşme ile yıllara sarı daha fazla etkileşim içerisinde olması nedeniyle 2002 ve 2008 yıllarındaki göçmenlere karşı takınılan tavırlar karşılaştırılmıştır. Bunun yanında global kurumlara olan güven, medya, ekonomi, din, ve politik aidiyet bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. OLS regresyon bulguları yıllara sarı değişim, global kurumlara olan güven, televizyon izleme saati, internet kullanımı, milli ekonomiden tatmin ve politik aidiyetin göçmenlere karşı takınılan tavırlarda anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Diğer yandan din ile göçmenlere karşı takınılan negatif tutumlar arsında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Bunun yanında, coğrafi bölgeler ile ilgili olarak, İstanbul ile karşılaştırıldığında Güney Doğu Anadolu bölgesine mensup katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmasına rağmen diğer coğrafi bölgelerde aynı anlamlılık gözlenmemiştir. Bu çalışmanın aynı zamanda konu ile ilgili ilk ulusal ölçekte bir çalışma olması nedeniyle gelecekteki çalışmalara temel oluşturacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Göç, Türkiye, Yabancı Düşmanlığı

1. Introduction

For nearly 50 years, globalization has been emerging as a worldwide phenomenon in the context of numerous topics that range from migration and human rights to environmental problems, international institutions and nation states. In particular, although immigration has always existed throughout the course of world history, after the Cold War, immigration flows reached a peak in terms of numbers of migrants (Czaika & de Haas, 2014; Yilmaz, 2014). It is safe to say that this ongoing immigration process has many impacts on social life at both the national as well as the

global level, particularly on anti-immigrant attitudes. Although cross-national immigration has a historical background, the literature includes limited information on how the new type of transnational immigration, which is highly correlated with globalization, influences anti-immigrant attitudes. Different underlying reasons related to the negative attitudes and prejudices in this area can be observed, especially when considering the economic and cultural dimensions for this phenomenon. For instance, Robinson and Barrera argued (2012) that as a response to massive immigrant waves, the resulting capitalist crisis produces fascism. In other words, immigrants are a potential and sensitive target when an economy is on the decline. The basic explanation is that, native people are generally unwilling to volunteer to share their job opportunities. Additionally, Kaya and Karakoc (2012) discussed the fact that the level of globalization in a country plays a specific role in increasing anti-immigrant prejudice, that is, a higher degree of integration with globalization leads to a higher degree of prejudice or vice versa.

In addition, on the one hand, immigration generates a massive population increase in developed or developing countries (OECD, 2011) that can largely be explained by economic needs. On the other hand, these needs have the potential to create social conflicts. In other words, those who are unhappy with immigrants might have concerns, stemming not only from cultural and national points of view, but also as a result of economic factors. That is, new immigrants mean cheaper workers and rivalry in the job market (Wolf, 1997). To elaborate, in the global era, immigrants are one of the groups vulnerable to exploitation by job owners (Sassen, 1996). In this regard, after World War II, Turkey became a key source of labor for European countries. However, the original immigration flow from Turkey to Europe has had a tendency to reverse itself over the last ten years. This is because, in last decade, Turkey increased its GNI (Gross National Income), threefold (World Development Indicators Data, 2013). Yet, despite the fact that Turkey has been developing economically, globalization has generated social problems in the country, as in other developing countries. The high urbanization rate, the internal immigration flows from the rural country side and social exclusions that prevail in the big cities present the same globalization picture in Turkey as in most developing countries. For example, while the population of Istanbul was 1 million in 1950, it became 10 million in 2005 (Keyder, 2005). With globalization, transnational markets emerged in Istanbul (Keyder, 2005), which was accepted as a hybrid city, in conjunction with culture as related to immigration (Pieterse, 2001). In addition to Turkish immigrants from Europe, an increasing number of people from countries which have worse economies than Turkey and an unstable political picture in the Middle East and Caucasia have chosen Turkey as an immigration destination (Elitok & Straubhaar, 2011). Turkey forms a unique geographical bridge between unstable countries and European countries in terms of human trafficking and illegal immigration (Karakus, 2008). In addition, citizens of some European countries such as Russia, Germany and Great Britain have preferred to live in the Mediterranean coast of Turkey in past few years due to its tourism potential and acceptances of intermarriages (Deniz & Ozgur, 2010; Sagir, 2011). In sum, the immigrant profile in Turkey consists of four different cases, which are “transit migration flows, illegal labor migration, movements of asylum seekers and refugees, and the registered migration of foreigners” (Icduygu, 2004). While there are studies on transnational immigration in the Turkish literature, research on anti-immigrant attitudes is limited. In addition, most of them focus on legal immigrants. For example, most of the legal immigrants in the Mediterranean region complain about their status in the society. That is, they are seen as tourists rather than citizens, and this is the main argument of immigrants (Sagir, 2011). Thus, the literature of globalization and its effect on social life has not reach a mature realm in Turkey. In this regard, there are limited studies related to transnational immigration in Turkey. In particular, while some studies have examined anti-immigrant attitudes and prejudice, the literature focuses largely on regional or case based examples (Cengiz, 2015; Göver & Yavuzer, 2015). A

study is needed that explores a national sample and determines which factors influence anti-immigrant attitudes in Turkey.

2. Models of Anti-immigrant Attitudes

2.1. Globalization Model

Although there are many studies examining the relationship between globalism and transnational migration, in general, this literature is mostly related to the effect of globalization on anti-immigrant attitudes and focuses on economic models. Thus, most of the variables used in these studies reflect economic concerns and macro-level figures. Furthermore, there is a gap in the literature about how individual perceptions of globalization influence negative attitudes towards immigrants. Kritz, Lim and Zlotnik (1992) examined the problems of immigration theories using the theory of globalization. That is, the authors focused on the need for a comprehensive approach to fill the gaps in migration theory, as early theories were not sufficient for explaining current immigration topics due to the fact that globalization is a new phenomenon affecting all kinds of immigration patterns. In this respect, the authors suggested “a migration system approach” covering political, economic, social, and demographic contexts. Last, but not least, globalization has many effects on immigration, and these effects should be taken into account when trying to explain all aspects of immigration. In a recent article, Kaya and Karakoc (2012) argued and discussed the positive and negative features of globalization affecting anti-immigrant attitudes using two conflicting hypotheses. By using the macro-level figures of 64 different countries, the authors found the positive relationship between anti-immigrant attitudes and globalization resulted from economic variables, though different outputs might be produced via other dimensions of globalization. In this respect, Ariely (2012) argued that the impact of globalization on the level of xenophobia can be determined not only by the “country level of globalization,” but also by the “individual level of explanation”. In other words, the levels of national and global identity play a specific role in explaining the level of anti-immigrant attitudes. Within this context, in this paper, we argue that higher individual involvement in globalization or having a positive perspective for global institutions leads to lower negative attitudes towards immigrants. That is, one of the aspects of globalization is democracy which is highly correlated with international organizations such as the United Nations (UN) and the European Union (EU) (Held, 2000). In Turkey, some components of society perceive these institutions as a reflection of globalization and a threat towards national identity and the nation state (Rumford, 2003). Therefore, trust in these institutions presents a higher involvement in globalization. In this vein, we hypothesized that higher trust in global institutions decreases anti-immigrant attitudes. In addition, Turkey has been developing very rapidly because of global trade, resulting in higher global involvement. We thus anticipated that Turkish adults, on average, would have fewer anti-immigrant attitudes currently, in comparison with past years.

H1: 2008 respondents who lived in a more globalized society in comparison to 2002 respondents would be more likely to have fewer anti-immigrant attitudes

H2: Trust in global institutions would be negatively associated with anti-immigrant attitudes

2.2. Media Model

It is commonly acknowledged that the relationship between media and anti-immigrant attitudes can be observed universally. The study, for instance, using a sample from the Netherlands between 1990 and 2002 by Boomgaarden and Vliegenthart (2007) showed that media consumption plays a particular role in explaining anti-immigrant attitudes, when controlling for other variables such as unemployment, immigration level and leadership. In particular, news about the negative features of transnational immigration led to a higher vote rate in favor of anti-immigrant parties.

Illustrating a negative picture related to immigrants as stereotypes such as “criminals” or “illegals” was the main argument in explaining the relationship between media and xenophobia (Danso & McDonald, 2001). In general, there is no effective institution checking the violation of ethical codes, belonging to media. In this respect, in the name of free media, there is a common tendency for media to create a negative image related to foreigners (Hussain, 2000). In Turkey, the branches of the media, such as TV, radio, internet and newspapers have a similar tendency in the name of xenophobia. However, in examining the relationship between media and xenophobia in Turkey, the central point dominantly discussed consists of concerns about houses and land purchased by foreigners (Sagir, 2011).

H3: Each media branch is positively associated with anti-immigrant attitudes.

2.3. Economic model

Economic reasons have become the central theme surrounding most of the transnational theories concerning anti-immigrant attitudes. As an early example of immigration theory, (Lee, 1966) described economic concerns as push-and- pull factors in his study. (Lewis, 1954) and (Todaro, 1969) argued that the main reason for immigration stemmed from imbalances between the economic conditions of the departure and arrival point, as well as labor wages. Under the framework of the neoclassical economic approach, Sjaastad (1962) also detailed the importance of economic motives for increasing human capital. For the author, having better human capital opportunities was the main reason prompting transnational migration, and this factor was described as having “monetary” and “non-monetary” dimensions. Moreover, while (Stark & Bloom, 1985) changed the unit of analysis from an individual level to the family level, they still centered on economic factors in their “new home economic theory”. The economist, (Piore, 1980) focused on the exclusive role of the demand for a cheap labor force in developed countries. Although integrated theories such as structural determination theory (Portes & Rumbaut, 2014), and cumulative causation theory (Myrdal, 1957) cover other dimensions of immigration, these theories still favor economic factors as one of the key components for explaining immigration motivations.

In regards to anti-immigrant attitudes, unemployment has been found to have an important effect on negative attitudes towards immigrants, and this attitude is also related to presence of right wing parties (Lubbers, Gijsberts & Scheepers, 2002). On the other hand, the presence of low social capital, such as having limited economic opportunities and education, generates xenophobia (Manevska & Achterberg, 2011).

H4: Satisfaction with the national economy is negatively associated with anti-immigrant attitudes

H5: Being unemployed is positively associated with anti-immigrant attitudes

2.4. Political Orientation Model

In this increasingly globalized world, political statements about immigrants produce more significant negative public reactions than ever before. These negative reactions have been reinforced by certain related factors including anti-globalist attitudes and fear of terrorism in recent years (Esses, Dovidio, & Hodson, 2002). This environment makes examining the reasons, indications, and implications of anti-immigrant attitudes from a political aspect an absolute must in the globalized world (Kivisto, 2001). Political interest and ideology are acknowledged as strong predictors of anti-immigrant attitudes by former researchers (Ceobanu & Escandell, 2010; Semyonov, Rajman, & Gorodzeisky, 2006, 2008; Sides & Citrin, 2007). Moreover, previous researchers suggested that the impact of politics on anti-immigrant attitudes needs more attention (Ceobanu & Escandell, 2010).

Sides and Citrin (2007) argued that demographic characteristics and economic conditions lose their significance whereas political interest and ideology become more important when trying to explain anti-immigrant attitudes. According to these authors this transition occurs because the immigration issue has become largely politicized. That is, political events and statements of politicians at the national and international level have a greater impact than people's demographic and economic situations (Sides & Citrin, 2007).

In general, studies concerning the effects of ideological orientations utilize a left-right scale of ideology (De Figueiredo & Elkins, 2003). Numerous researchers have found a positive relationship between being conservative and having anti-immigrant attitudes (Ceobanu & Escandell, 2010; Gorodzeisky & Semyonov, 2009; Hainmueller & Hiscox, 2007; McLaren, 2001, 2003; Semyonov et al., 2006, 2008). In addition, Ceobanu and Escandell (2010) stated that the effect of ideology on anti-immigrant attitudes did not change even when they controlled for several other predictors (see also Kunovich, 2009; Semyonov et al., 2006). Furthermore, political ideology has also been used as an intervening variable between other predictors and anti-immigrant attitudes (Jackson, Brown, Brown, & Marks, 2001).

Sides & Citrin (2007) stated that the effects of ideology should be conditioned by political interest. (Zaller, 1992) argued that to reach more accurate conclusions, the level of political interest should be taken into account along with the ideology. He also claimed that the difference between left and right in terms of anti-immigrant attitudes should be maximal among individuals with high political interest.

H6: The higher the score on the scale of being conservative, the stronger the positive association with anti-immigrant attitudes among Turkish adults

2.5. Religiosity Model

In the literature, there are two main approaches concerning the relationship between religiosity and prejudice. First, early researchers analyzed the relationship between the level of religiosity and the level of prejudice (Strabac & Listhaug, 2008). Moreover, American studies conducted between 1940 and 1990 about religiosity and prejudice generally found a positive relationship between being religious and having more prejudice (Batson, Schoenrade, & Larry, 1993). Second, some researchers analyzed the relationship between religiosity and prejudice based on different dimensions of religiosity (Strabac & Listhaug, 2008). These dimensions were extrinsic and intrinsic religious orientation (Allport & Michael, 1967), religious fundamentalism (Altemeyer & Hunsberger, 1992), religious quest orientation (Batson & Ventis, 1982). This approach suggested that some religious orientations are associated with more prejudice, while others are not (Strabac & Listhaug, 2008). In addition, Hunsberger and Jackson (2005) stated that individuals with extrinsically religious orientation are likely to be more prejudiced, however, individuals with an intrinsically religious orientation are not; quest religious orientation is not related to increased prejudice whereas religious fundamentalism is. However, these studies have been conducted in U.S. and results in European countries are slightly different (Strabac & Listhaug, 2008). Recent studies in Europe suggest a weaker relationship between religiosity and prejudice than in the U.S. (Hunsberger & Jackson, 2005; Scheepers, Gijssberts, Hello, & Gijssberts, 2002). Our study focuses on Turkey which is a culturally mixed country with both Western and Eastern elements.

One important point about prejudice is that individuals who are prejudiced against one group are usually prejudiced against other groups (Duckitt, 1992; Duckitt & Mphuthing, 1998; Ray & Lovejoy, 1986). For example, individuals who are prejudiced against homosexuals are more likely to be prejudiced against immigrants. Also, this effect tends to be more significant among religious people as their prejudice is reinforced multiple times (Burdette, Ellison, & Hill, 2005;

Olson, Cadge, & Harrison, 2006; Strabac & Listhaug, 2008). Although religiosity is frequently associated with prejudice, there are few studies analyzing the impact of religiosity on anti-immigrant attitudes (Brug & Fennema, 2003; Hunsberger & Jackson, 2005)

found that religious people tend to vote for political parties with anti-immigrant policies. Similarly, a recent study by suggests that religiosity has a significant impact on anti-immigrant attitudes.

Raijman and Semyonov (2004) utilized a cultural threat approach to explaining anti-immigrant attitudes. Cultural threat feelings cause a fear of foreign cultures as they may damage nationality. They stated that religiosity triggers negative attitudes towards immigrants. Similar ideas about the association between threats against culture and nationality have been expressed by previous researchers (Baumgartl & Favell, 1995; Castles, Miller, & Ammendola, 2005; Fetzer, 2000; Schnapper, 1994). Also, some researchers asserted that anti-immigrant attitudes increase as the difference between immigrants and natives increases (Adler, 1996; Fetzer, 2000; Wimmer, 1997).

The impact of religiosity on anti-immigrant attitudes may be even greater than the impact of political interest in the countries where religion plays an important role (Karyotis & Patrikios, 2010). As previously mentioned the relationship between religiosity and anti-immigrant attitudes is stronger in the U.S. than it is in Europe (Hunsberger & Jackson, 2005; Scheepers et al., 2002; Strabac & Listhaug, 2008). In addition, Laustsen and Waever (2000) argued that political statements are at least rational in appearance, however religious statements demand a “leap of faith.” Thus, we expected that religiosity would be a strong predictor of anti-immigrant attitudes among Turkish respondents.

Finally, the impact of religiosity on anti-immigrant attitudes tends to increase with time (Karyotis & Patrikios, 2010). Although there are only two different years in this study, we expected the relationship between religiosity and anti-immigrant attitudes to be stronger in 2008 than it was in 2002. There were two hypotheses related to religiosity in the present study:

H7: Among Turkish adults, those reporting higher scores on the religiosity scale would report higher scores on the scale of anti-immigrant attitudes.

2.6. Demographic Characteristic model

There has been a growing body of literature on the effect of social factors on anti-immigrant attitudes (Card, Dustmann, & Preston, 2005; Espenshade & Hempstead, 1996; Hjerm, 2009; Vreese & Boomgaarden, 2005). Rather than macro level variables, in general, social factors emphasize the individual features of xenophobia. In this regard, education is negatively associated with anti-immigrant views based on the “labor market competition hypothesis” (Espenshade & Hempstead, 1996), as higher education individuals have higher status in the society and no fear of losing a job. Although older people have higher negative attitudes towards immigrants, the relationship cannot be explained easily, meaning that the association is complex (Hjerm, 2009). In addition, gender differences influence xenophobia, since males are more fearful than females in terms of newcomers, since they are key rivals in the job market (Hjerm, 2009). Due to fact that geographic regions have their own culture, immigration rates, and different employment rates, it was assumed that the level of anti-immigrant attitudes would vary by location.

H8: Each of the demographic characteristics would have a significant impact on anti-immigrant attitudes.

3. Data and Measurements

3.1. Data

In this study, the European Social Survey 2002 (Turkey) (ESS-TR 2002) and the European Social Survey 2008 (Turkey) (ESS-TR 2008) were used as secondary data to examine the research questions. The European Social Survey (the ESS) is a multinational study measuring institutional and individual beliefs, behaviors and perceptions about social problems that have prevailed since 2001. The survey has been administered six times and provides information not only about Europe as a whole, but also about each country that has participated in the studies. The ESS is conducted every two years and includes respondents from most European countries. Among the six rounds of administration of this survey, only two rounds, 2008 and 2002, have data related to Turkey. Therefore, the data set used in this study was obtained by merging ESS-TR 2002 and ESS-TR 2008. In this sense, the data set consisted of 4272 individuals. Considering the proportion of ESS-TR 2002 respondents to ESS-TR 2008 respondents, 43.4 percent of the individuals belonged to ESS-TR 2002. Last, but not least, the ESS 2008 and 2002 Turkey related data were generated from a nationally representative face to face sample survey of the Turkish population.

The ESS-TR 2008 and 2002 cross sectional studies are supported by the Turkey Scientific and Technical Research Council (TUBITAK). The coordination of these surveys was executed by Bahcesehir University/Istanbul. The survey was designed using random sampling. That is, it was designed by taking the 2007 and the 2001 Turkish population into account, and the survey benefits from the Turkish Statistical Institute “blocking” system dividing the whole population into 300 households’ addresses. Therefore, blocks and then households are chosen for study using a systematic random sampling technique. Lastly, individuals are selected by a Kish grid method in the context of households.

The main advantage of this data set is that ESS Turkey contains many variables such as; demographic characteristics, opinions, attitudes, etc., which provide a large range of variables. ESS 2002 and 2008 Turkey also has a large sample size with 4272 individuals, which can yield more accurate information about the questions.

3.2. Measurement

3.2.1. Dependent Variable

The dependent variable, anti-immigrant attitudes, was created as a scale constructed by three questions measuring xenophobia. Three questions were used and these asked whether or not “Immigration was bad or good for the country's economy,” “The country's cultural life was undermined or enriched by immigrants,” and “If immigrants make the country a worse or better place to live.” All of the variables were interval ratio level variables assessed with a 10 point Likert scale. Variables were reversed to measure the anti-immigrant attitudes, that is, higher scores presented higher levels of prejudice and negative attitudes towards immigrants. After creating a scale with a sufficient Cronbach’s alpha, which was .859, the dependent variable had 11 categories, ranging from 0 to 10.

3.2.2. Independent variables

3.2.2.1. Globalization Variables

As mentioned above, due to its high level of global attachment and trade, Turkey has rapidly become a developing country, as her GNI per capita was \$3,460 in 2002, while it became \$8,440 in 2008 (World Bank). Based on my hypothesis, ESS 2008 respondents, on average, reported lower anti-immigrant attitudes in comparison with ESS 2002 respondents. Since the data

set was created by merging ESS 2008 and ESS 2002, a dummy variable was constructed for ESS 2008, which was identified as being a 1, and ESS 2002 was identified as being 0.

Trust in global institutions was measured with two questions that focused on “trust in the European Union (EU)” and “trust in the United Nations (UN).” The responses ranged from 0 to 10. Thus, higher scores indicated higher trust levels in global institutions. The index constructed had a sufficient Cronbach’s alpha score of .854.

3.2.2.2. Media Variables

Four different questions measured respondents’ media consumption, based on the total time of average weekday TV watching, radio listening, newspaper reading and internet use. Responses varied from 0, indicating “no time at all” to 7, indicating “more than 3 hours.”

3.2.2.3. Economic Variables

The first variable was related to satisfaction with the present economy in the country as measured by a 10 point scale. Higher scores indicated higher satisfaction. Therefore, a score of 0 represented a response of “extremely dissatisfied” and a 10 represented a response of “extremely satisfied.”

The main activity of the respondents in the last 7 days was also used to help understand the effect of unemployment on anti-immigrant attitudes. In this vein, respondents who were looking for a job in the last seven days were coded as a 1 and other respondents were coded as 0.

3.2.2.4. Political Orientation and Religiosity Variables

The religiosity scale and the respondent’s political orientation were used as additional independent variables. The religiosity scale, as a variable, is an 11 point scale that measures how religious respondents are. Higher scores represent having a stronger religious orientation. Similarly, political orientation had an 11 point scale measuring how interested respondents were in political issues. A higher score denoted higher conservative beliefs. On the other hand, the lower scores represented more liberal attitudes.

3.2.2.5. Demographic Characteristics as Control variables

Age, region, education, gender and geographical regions were used for describing the respondent’s demographic characteristics. Education was assessed as an ordinary variable on a 4 point scale where: 1= less than lower secondary education, 2=lower secondary education completed, 3=upper secondary education completed, 4=tertiary education completed. Gender was recoded as 1=male and 0=female. Turkey consists of 7 geographical regions which are culturally different from each other. These regions are Marmara, Aegean, Mediterranean, Black Sea, Central Anatolia, East Anatolia and Southeast Anatolia. In addition, Istanbul is a unique geographical area since it has a population of 14 million, which is greater than some regions. Thus, 7 dummy variables were created to compare the Istanbul region, which has the highest population in Turkey relative to others.

3.3. Methods

OLS regression was used to analyze the models, as the dependent variable was an interval ratio level variable. Six models were created to examine the effect of the independent variables on the scale of anti-immigrant attitudes. In the first model, only socio-demographic characteristics were used as background variables. In the other models, each model was tested with background variables to better articulate the affect they would have, separately. Therefore, models of globalization, media, economy, and political orientation and religiosity were tested with control variables. In the last model, a full model was tested to determine the general picture.

4. Results

4.1. Descriptive analysis

(Table 1 about here)

Table 1 presents the descriptive statistics for the dependent, independent, and control variables. Among the demographic characteristics, the mean age was about 39.5 years. On average, respondents completed secondary school education. In the sample, the percentage of females (54.3%) was higher than the percentage of males (45.7%).

On average, respondents reported 6.43 points on the scale of anti-immigrant attitudes with a standard deviation of 2.568. Regarding globalization variables, there were more ESS-2008 respondents represented in the sample size (56.5%). The average score on the index of trust in global institutions was 3.51 with a standard deviation of 3.13. Among the media variables, respondents, on average, watched TV between 2 and 2.5 hours a week day with a standard deviation of 2.17. Radio listening time and newspaper reading times were lower than TV watching hours on week days. In particular, the average number of radio listening hours on a week day was less than 0.5 hours. Similarly, the average newspaper reading hours and internet usage on week days was lower than 0.5 hours. Considering the main activity of the respondents in the sample, the proportion of those looking for a job was 8.5%. On average, respondents reported 3.84 points on the scale of satisfaction with the national economy with a standard deviation of 3.066. For political orientation and religiosity, the tendency of being conservatize was slightly higher than liberalism based on the scores of respondents which was 6 on the scale ranging from 0 to 10. In addition, on average, respondents reported 7 points on the scale of religiosity ranging from 0 to 10.

4.2. Multivariate Analysis

Table 2 presents the results of the OLS regression analysis. As mentioned above in the methodology section, there were two models in our analysis. Control variables were introduced in the second model. After examining the tolerance VHF scores, it is safe to say that there was no multicollinearity problem for either of the models since the highest VHF score was reported as 2.22 points, and a lower tolerance score was reported as .45 points.

(Table 2 about here)

Based on the results, comparing the last model with other models it is safe to say that the last model was the “best –fitting” model due to greater R^2 score. In this regard, about 9.3 percent of the variation in the dependent variable, the index of anti-immigrant attitudes was explained by its linear relationship with the independent variables and control variables related to globalization, the media, the economy, political orientation and religiosity, and social factors. ($R^2=.093$).

In this respect, based on the last model, considering globalization variables, respondents of 2008 ESS, on average, reported .241 points lower on the index of anti-immigrant attitudes in comparison with the respondents of ESS 2002, all other variables constant ($b = -.241, p \leq 0.5$). In addition, trust in global institutions had a negatively and statistically significant effect on anti-immigrant attitudes. That is, on average, the score on the index of anti-immigrant attitudes was predicted to decrease by .125 points for each additional level of increase in trust in global institutions, all else being equal ($b = -.125, p \leq 0.01$). Thus, the effect of globalization variables supported the hypothesis.

Regarding media variables, radio listening and newspaper reading hours had no significant effect on anti-immigrant attitudes. On the other hand, watching TV had a statistically significant effect on anti-immigrant attitudes. On average, the score on the index of anti-immigrant attitudes

was predicted to increase by .067 points for each additional level of increase in hours of TV watching in a weekly day, holding all other variables constant ($b = .067$, $p \leq 0.001$). In addition, internet use had a statistically and negatively impact on anti-immigrant attitudes. On average, each unit increase in internet use led to a decrease of .079 points on the scale of anti-immigrant attitudes, all else being equal ($b = -.079$, $p \leq 0.001$).

Taking economic variables into account, satisfaction with the national economy had a significant effect on anti-immigrant attitudes. On average, with each additional level of increase in satisfaction with national economy, the score on the index of anti-immigrant attitudes was predicted to decrease by .107 points, holding all other variables constant ($b = -.107$, $p \leq 0.001$). On the other hand, being unemployed had no significant effect on anti-immigrant attitudes.

Political orientation had a significant effect on the index of anti-immigrant attitudes. Each unit increase in being conservative led to an increase of .102 points on the index of anti-immigrant attitudes, holding other variables constant ($b = .102$, $p \leq 0.001$). On the other hand, religiosity had no significant impact on the index of anti-immigrant attitudes.

Last, but not least, age and education were significantly associated with anti-immigrant attitudes, whereas gender had no effect on the dependent variable. Each additional year in age, on average, led to an increase in the scale of anti-immigrant attitudes by .013 points, holding all other variables constant ($b = .013$, $p \leq 0.001$). In addition, controlling for all other variables in the model, on average, each level increase in education was associated with a -.048 point decrease in anti-immigrant attitudes ($b = -.048$, $p \leq 0.5$). Among the geographical regions, being from Southeast Anatolia was the only significant dummy variable. Those who were from Southeast Anatolia, on average, reported .694 points lower on the index of anti-immigrant attitudes, than others, holding all other variables constant ($b = -.694$, $p \leq 0.001$).

5. Discussion and Conclusion

This paper proposed to present a study framework that could be used for further studies, since, as mentioned previously, there is no national scale study in the literature that discusses Turkish anti-immigrant attitudes.

As a whole, and based on globalization, the variables examined supported our arguments. That is, among Turkish adults, the 2008 respondents reported lower level anti-immigrant attitudes in comparison with 2002 respondents. Our result supported the argument of (Ariely, 2012) that “individual level of explanation” should be used for explaining the impact of globalization on xenophobia. In this vein, the basic explanation for this finding is that Turkey has become a more global country, and has become more involved in the global system. Trust in global institutions also appears as a significant variable in this study. However, we would argue that the number of foreign immigrants to Turkey is not yet very large, compared to those in Western countries. That is to say, if the foreign immigration trends proceed in the same direction and the numbers reach the level of Western countries, the effect of global attachment on anti-immigrant attitudes might vanish when holding immigration numbers constant. In this regard, the current data set covering recent developments such as the related crisis and refugees of Syria, might produce a different result.

Considering the impact of media variables, TV and the internet appeared as the most effective branches of media influence. This result also stems from a higher daily use of TV and internet in comparison to newspaper and radio. The descriptive statistics presented showed that radio listening hours and newspaper reading hours are relatively lower than TV viewing hours and internet usage during week days. With this respect, considering the high rate of TV usage among Turkish citizens, our results are consistent with the literature indicating that there is a positive relationship between media usage and xenophobia (Hussain, 2000; Danso & McDonald, 2001;

Boomgaarden & Vliegenthart, 2007). On the other hand, internet use should be taken into account as a globalization variable since internet usage for obtaining information has been on the rise in recent decades.

The current findings add substantively to our understanding of the significant impact of economic variables on immigration patterns and attitudes. In general, while Turkish adults think that newcomers are not an issue as long as the national economy is going well; they do not see foreigners as rivals. These findings, we argue, are also related to the level of immigration or immigration numbers that can affect political debates, and increase the level of negative attitudes among the citizens who has low social capital (Lubbers et al. 2002; Manevska & Achterberg, 2011). Higher numbers of immigrants could change the current picture.

Considering political orientation, citizens with more conservative motives were found to have more anti-immigrant attitudes. This result is compatible with world literature since nationalism is more compatible with conservatism than liberalism (Gorodzeisky & Semyonov, 2009; Hainmueller & Hiscox 2007; McLaren 2001, 2003; Semyonov et al. 2006, 2008) . On the other hand, it appeared that religiosity has no effect on anti-immigrant attitudes among Turkish citizens.

In terms of demographic characteristics, education and age played similar roles in determining anti-immigrant attitudes, based on the common literature (Espenshade & Hempstead 1996; Hjerm 2009). On the other hand, geographical regions did not appear to be a significant variable, except for the Southeast region of Anatolia. Our assumption is that those from Southeast Anatolia have lower anti-immigrant attitudes, since the level of the domestic immigration from Southeast Anatolia to other regions is also higher than other locations. Thus, empathy might play a role in understanding the observed relationship.

One source of weakness in this study which could have affected the measurements was the merging of two data sets, belonging to different years. This might have generated sample bias. However, considering the random selection and national sample design, the best and most recent data were used in the study. For further studies, multilevel data sets and different methodologies might present more valid and detailed results. As discussed above, the current refugees of Syria would possibly change the current result in a negative way.

REFERENCES

- ADLER, M. A. (1996). Xenophobia and Ethnoviolence in Contemporary Germany. *Critical Sociology*, 22(1), 29–51. doi:10.1177/089692059602200102
- ALLPORT, G. W., & MICHAEL, J. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432–443. doi:10.1037/h0021212
- ALTEMEYER, B., & HUNSBERGER, B. (1992). Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice. *International Journal for the Psychology of Religion*, 2(2), 113–133. doi:10.1207/s15327582ijpr0202_5
- ARIELY, G. (2012). Globalization, immigration and national identity: How the level of globalization affects the relations between nationalism, constructive patriotism and attitudes toward immigrants? *Group Processes & Intergroup Relations*, 15(4), 539–557. doi:10.1177/1368430211430518
- BATSON, C. D., SCHOENRADE, P., & LARRY, W. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective* (Vol. viii). New York, NY, US: Oxford University Press.

- BATSON, C. D., & VENTIS, W. L. (1982). *The Religious Experience: A Social-Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.
- BAUMGARTL, B., & FAVELL, A. (1995). *New Xenophobia in Europe*. Martinus Nijhoff Publishers.
- BOOMGAARDEN, H. G., Vliegenthart, R. (2007). Explaining the rise of anti-immigrant parties: The role of news media content. *Electoral Studies*, 26(2), 404–417. doi:10.1016/j.electstud.2006.10.018
- BURDETTE, A. M., ELLISON, C. G., & HILL, T. D. (2005). Conservative Protestantism and Tolerance toward Homosexuals: An Examination of Potential Mechanisms*. *Sociological Inquiry*, 75(2), 177–196. doi:10.1111/j.1475-682X.2005.00118.x
- CARD, D., DUSTMANN, C., & PRESTON, I. (2005). *Understanding attitudes to immigration: The migration and minority module of the first European Social Survey* (CReAM Discussion Paper Series No. 0503). Centre for Research and Analysis of Migration (CReAM), Department of Economics, University College London. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/crm/wpaper/0503.html>
- CASTLES, S., MILLER, M. J., & AMMENDOLA, G. (2005). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. *American Foreign Policy Interests*, 27(6), 537–542. doi:10.1080/10803920500434037
- CENGİZ , D. (2015) . Zorunlu göçün mekânsal etkileri ve yerel halkın algısı; Kilis örneği. **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 10/2 Winter 2015, p. 101-122 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7938> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- CEOBANU, A. M., & ESCANDELL, X. (2010). Comparative Analyses of Public Attitudes Toward Immigrants and Immigration Using Multinational Survey Data: A Review of Theories and Research. *Annual Review of Sociology*, 36(1), 309–328. doi:10.1146/annurev.soc.012809.102651
- CZAIKA, M., & DE HAAS, H. (2014). The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory? *International Migration Review*, 48(2), 283–323. doi:10.1111/imre.12095
- DANSO, R., & MCDONALD, D. A. (2001). Writing Xenophobia: Immigration and the Print Media in Post-apartheid South Africa. *Africa Today*, 48(3), 115–137. doi:10.1353/at.2001.0050
- DE FIGUEIREDO, R. J. P., & ELKINS, Z. (2003). Are Patriots Bigots? An Inquiry into the Vices of In-Group Pride. *American Journal of Political Science*, 47(1), 171–188. doi:10.1111/1540-5907.00012
- DENİZ, A. & OZGUR, M. E. (2010). Transnational Migration from Russia to Turkey: Russian Migrants in Antalya. *Aegean Geographical Journal*, 19(1), 13–30.
- DUCKITT, J. H. (1992). *The social psychology of prejudice* (Vol. viii). Westport, CT, US: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- DUCKITT, J., & MPHUTHING, T. (1998). Group identification and intergroup attitudes: A longitudinal analysis in South Africa. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 80–85. doi:10.1037/0022-3514.74.1.80
- ELITOK, S. P., & STRAUBHAAR, T. (2011). Turkey as a Migration Hub in the Middle East. *Insight Turkey*, 13(2), 107–128.

- ESPENSHADE, T. J., & HEMPSTEAD, K. (1996). Contemporary American Attitudes Toward U.S. Immigration. *International Migration Review*, 30(2), 535–570. doi:10.2307/2547393
- ESSES, V. M., DOVIDIO, J. F., & HODSON, G. (2002). Public Attitudes Toward Immigration in the United States and Canada in Response to the September 11, 2001 “Attack on America.” *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 2(1), 69–85. doi:10.1111/j.1530-2415.2002.00028.x
- FETZER, J. S. (2000). *Public Attitudes Toward Immigration in the United States, France, and Germany*. Cambridge University Press.
- GORODZEISKY, A., & SEMYONOV, M. (2009). Terms of exclusion: public views towards admission and allocation of rights to immigrants in European countries. *Ethnic and Racial Studies*, 32(3), 401–423. doi:10.1080/01419870802245851
- GÖVER, I. H., YAVUZER, H. (2015). Kayseri’de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam algisi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/2 Winter 2015*, p. 1025-1050 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7988> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- HAINMUELLER, J., & HISCOX, M. J. (2007). Educated Preferences: Explaining Attitudes Toward Immigration in Europe. *International Organization*, 61(02), 399–442. doi:10.1017/S0020818307070142
- HELD, D. (2000). Regulating Globalization? The Reinvention of Politics. *International Sociology*, 15(2), 394–408. doi:10.1177/0268580900015002015
- HJERM, M. (2009). Anti-Immigrant Attitudes and Cross-Municipal Variation in the Proportion of Immigrants. *Acta Sociologica*, 52(1), 47–62. doi:10.1177/0001699308100633
- HUNSBERGER, B., & JACKSON, L. M. (2005). Religion, Meaning, and Prejudice. *Journal of Social Issues*, 61(4), 807–826. doi:10.1111/j.1540-4560.2005.00433.x
- HUSSAIN, M. (2000). Islam, Media and Minorities in Denmark. *Current Sociology*, 48(4), 95–116. doi:10.1177/0011392100048004008
- ICDUYGU, A. (2004). Demographic Mobility and Turkey: Migration Experiences and Government Responses. *Mediterranean Quarterly*, 15(4), 88–99.
- JACKSON, J. S., BROWN, K. T., BROWN, T. N., & MARKS, B. (2001). Contemporary Immigration Policy Orientations Among Dominant-Group Members in Western Europe. *Journal of Social Issues*, 57(3), 431–456. doi:10.1111/0022-4537.00222
- KARAKUS, O. (2008). *A Quantitative Analysis of the Growing Business of Organized Crime: Structural Predictors of Cross-national Distribution of Human Trafficking Markets and Trafficking in Women in Turkey*. ProQuest.
- KARYOTIS, G., & PATRIKIOS, S. (2010). Religion, securitization and anti-immigration attitudes: The case of Greece. *Journal of Peace Research*, 47(1), 43–57. doi:10.1177/0022343309350021
- KAYA, Y., & KARAKOC, E. (2012). Civilizing vs destructive globalization? A multi-level analysis of anti-immigrant prejudice. *International Journal of Comparative Sociology*, 53(1), 23–44. doi:10.1177/0020715212447615

- KEYDER, C. (2005). Globalization and Social Exclusion in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(1), 124–134. doi:10.1111/j.1468-2427.2005.00574.x
- KIVISTO, P. (2001). Theorizing transnational immigration: a critical review of current efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 549–577. doi:10.1080/01419870120049789
- KRITZ, M. M., LIM, L. L., & ZLOTNIK, H. (1992). *International migration systems: a global approach*. Clarendon Press.
- KUNOVICH, R. M. (2009). The Sources and Consequences of National Identification. *American Sociological Review*, 74(4), 573–593. doi:10.1177/000312240907400404
- LAUSTSEN, C. B., & WAEVER, O. (2000). In Defence of Religion: Sacred Referent Objects for Securitization. *Millennium - Journal of International Studies*, 29(3), 705–739. doi:10.1177/03058298000290031601
- LEE, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57. doi:10.2307/2060063
- LEWIS, W. A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 22(2), 139–191. doi:10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x
- LUBBERS, M., GIJSBERTS, M., & SCHEEPERS, P. (2002). Extreme right-wing voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41(3), 345–378. doi:10.1111/1475-6765.00015
- MANEVSKA, K., & ACHTERBERG, P. (2011). Immigration and Perceived Ethnic Threat: Cultural Capital and Economic Explanations. *European Sociological Review*, jcr085. doi:10.1093/esr/jcr085
- MCLAREN, L. M. (2001). Immigration and the new politics of inclusion and exclusion in the European Union: The effect of elites and the EU on individual-level opinions regarding European and non-European immigrants. *European Journal of Political Research*, 39(1), 81–108. doi:10.1023/A:1007128912618
- MCLAREN, L. M. (2003). Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants. *Social Forces*, 81(3), 909–936. doi:10.1353/sof.2003.0038
- MYRDAL, G. (1957). *Economic Theory and Under-Developed Regions* (First Edition edition). Duckworth.
- OECD. (2011). International Migration Outlook: SOPEMI 2011. OECD Publishing. Retrieved from MI 2011, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2011-en
- OLSON, L. R., CADGE, W., & HARRISON, J. T. (2006). Religion and Public Opinion about Same-Sex Marriage. *Social Science Quarterly*, 87(2), 340–360. doi:10.1111/j.1540-6237.2006.00384.x
- PIETERSE, J. N. (2001). Hybridity, So What? The Anti-Hybridity Backlash and the Riddles of Recognition. *Theory, Culture & Society*, 18(2-3), 219–245. doi:10.1177/026327640101800211
- PIORE, M. J. (1980). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- PORTES, A., & RUMBAUT, R. G. (2014). *Immigrant America: A Portrait* (Fourth Edition, Revised, Updated, and Expanded edition). Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

- RAIJMAN, R., & SEMYONOV, M. (2004). Perceived threat and exclusionary attitudes towards foreign workers in Israel. *Ethnic & Racial Studies*, 27(5), 780–799. doi:10.1080/0141987042000246345
- RAY, J. J., & LOVEJOY, F. H. (1986). The Generality of Racial Prejudice. *The Journal of Social Psychology*, 126(4), 563–564. doi:10.1080/00224545.1986.9713627
- SAGIR, A. (2011). Kültürel Bütünleşme Bağlamında Antalya'nın Finike İlçesi'ne Yerleşen Turistlerin Sosyolojik Çözümlemesi. *Anatolia*, 22(1), 49–64.
- SASSEN, S. (1996). Whose City Is It? Globalization and the Formation of New Claims. *Public Culture*, 8(2), 205–223.
- SCHEEPERS, P., GIJSBERTS, M., HELLO, E., & GIJSBERTS, M. (2002). Religiosity and Prejudice against Ethnic Minorities in Europe: Cross-National Tests on a Controversial Relationship. *Review of Religious Research*, 43(3), 242. doi:10.2307/3512331
- SCHNAPPER, D. (1994). The debate on immigration and the crisis of national identity. *West European Politics*, 17(2), 127–139. doi:10.1080/01402389408425018
- SEMYONOV, M., RAIJMAN, R., & GORODZEISKY, A. (2006). The Rise of Anti-foreigner Sentiment in European Societies, 1988–2000. *American Sociological Review*, 71(3), 426–449. doi:10.1177/000312240607100304
- SEMYONOV, M., RAIJMAN, R., & GORODZEISKY, A. (2008). Foreigners' Impact on European Societies Public Views and Perceptions in a Cross-National Comparative Perspective. *International Journal of Comparative Sociology*, 49(1), 5–29. doi:10.1177/0020715207088585
- SIDES, J., & CITRIN, J. (2007). European Opinion About Immigration: The Role of Identities, Interests and Information. *British Journal of Political Science*, 37(03), 477–504. doi:10.1017/S0007123407000257
- STARK, O., & BLOOM, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173–178.
- STRABAC, Z., & LISTHAUG, O. (2008). Anti-Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries. *Social Science Research*, 37(1), 268–286. doi:10.1016/j.ssresearch.2007.02.004
- TODARO, M. P. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138–148.
- VAN DER BRUG, W., & FENNEMA, M. (2003). Protest or mainstream? How the European anti-immigrant parties developed into two separate groups by 1999. *European Journal of Political Research*, 42(1), 55.
- VREESE, C. H. DE, & BOOMGAARDEN, H. G. (2005). Projecting EU Referendums Fear of Immigration and Support for European Integration. *European Union Politics*, 6(1), 59–82. doi:10.1177/1465116505049608
- WIMMER, A. (1997). Explaining xenophobia and racism: A critical review of current research approaches. *Ethnic and Racial Studies*, 20(1), 17–41. doi:10.1080/01419870.1997.9993946
- WOLF, MARTIN. (1997, May). Why this hatred of the market? *Le Monde Diplomatique*.
- WORLD DEVELOPMENT INDICATORS | DATA. (2013, October 16). Retrieved December 1, 2014, from <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>

YILMAZ, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*Volume 9/2 Winter 2014, p. 1685-1704, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6274>ANKARA-TURKEY

ZALLER, J. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge University Press.

Table 1. Means, Standard Deviations (S.D.), Range of Variables Used in the Analysis, of Turkish Adults, in the 2002 and 2008 European Social Survey (ESS), (N=2704)				
Variable	Mean	S.D	Min	Max
<i>Dependent Variable</i>				
Anti-immigrant attitudes	6.34	2.568	0	10
<i>Globalization Variables</i>				
Respondents ((1=2008, 0=2002)	.565	.49574	0	1
Trust in Global Institutions (Index, 10 point scale)	3.518	3.13	0	10
<i>Media Variables</i>				
TV watching time	4.97	2.171	0	7
Radio watching time	1.36	2.198	0	7
Newspaper reading time	1.05	1.424	0	7
Total Internet Use	1.56	2.323	0	7
<i>Economic Variables</i>				
Satisfaction with Economy	3.84	3.066	0	10
Unemployed, looking for a job (1=Yes, 0=No)	.085		0	1
<i>Politic and Religious Variables</i>				
Political Orientation (Left/Right Scale)	6.04	2.887	0	10
Religiosity Scale	7.07	2.236	0	10
<i>Demographic Characteristic</i>				
Age	39.42	16.646	15	105
Education	1.92	2.586	1	5
Male	.457	.498	0	1
<i>Regions</i>				
Istanbul	.15		0	1
Marmara	.18		0	1
Mediterranean	.13			
Aegean	.21		0	1
Central Anatolia	.04		0	1
Black Sea	.06		0	1
East Anatolia	.09		0	1
East South Anatolia	.14		0	1

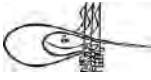
Table 2. Estimates of OLS Regression Models Predicting Anti-immigrant attitudes of Turkish Adults, in 2002 and 2008 (N=2708)

Variables	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Trust in Global Institutions		-.132(.015)***				-.125(.016)***
Respond (1=2008)		-.116(.093)				-.241(.104)***
TV Watching			.053(.020)**			.067(.023)**
Radio Listening			-.037(.020)			-.025(.022)
Newspaper Reading			-.045(.033)			-.026(.036)
Internet/e-mail/www Use			-.077(0.21)***			-.079(.023)***
National Economy				-.095(.014)***		-.107(.018)***
Unemployed				-.135(.155)		-.081(.171)
Religiosity						.037(.023)
Political Orientation					.064(.017)***	.102(.019)***
Age	.014(.033)***	.014(.003)***	.012(.003)***	.013(.003)***	.021(.022)	.103(.004)***
Education male	-.083(.012)***	-.078(.012)***	-.056(.013)***	-.087(.012)***	.013(.003)***	-.075(.013)***
Regions (Ref.=Istanbul)	-.058(.058)	-.061(.092)	-.017(.088)	-.007(.941)	-.032(.095)	-.048(.015)**
Marmara						.037(.103)
Aegean	-.213(.153)	-.292(.065)	-.247(.150)	-.165(.149)	-.287(.162)	-.363*(.167)
Mediterranean	.186(.133)	.147(.139)	.144(.133)	.214(.133)	.229(.143)	.081(.148)
Central Anatolia	.191(.150)	.099(.163)	.139(.151)	.167(.150)	.016(.169)	-.166 (.182)
Black sea	.221(.231)	.047(.246)	.089(.234)	.366(232)	.191(.246)	.010(.259)
East Anatolia	-.245(.193)	-.261(.207)	-.345(.195)	-.111(.194)	-.080(.214)	-.182(.228)
East South Anatolia	-.442*(.178)	-.291(.188)	-.490(.180)**	-.335(.180)	-.498(.194)**	-.287(.205)
Constant	-.864***(.157)	-.748(.169)***	-.966(.160)***	-.766(.159)***	-	-.694(.188)***
	6.543(.198)***	7.007(.230)**	6.410(.230)***	6.914(.202)***	.782(.173)***	6.28(.328)***
		*			*	
R ²	.048	.066	.054	.058	.049	.093

***p ≤ 0.001, **p ≤ 0.01, *p ≤ 0.05 (two-tailed tests) B (SE) = unstandardized estimate of the regression coefficient (and its standard error)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

SOLAKOĞLU, Ö., GURBUZ, S., (2015). “Anti-Immigrant Attitudes In A Developing Country: Turkey / Gelişmekte Olan Bir Ülke Olan Türkiye’de Yabancı Göçmenlere Karşı Negatif Tutumlar”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8447>, p. 771-792.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İLKOKUMA YAZMA ÖĞRENME SÜRECİNE İLİŞKİN METAFOR ALGILARI*

*Fatma SUSAR KIRMIZI***

Diren ÇELİK

ÖZET

Metafor çoğunlukla öğeler arasında dilsel bir araç olarak kullanılarak zihinsel birleştirme yapmaktır. Metafor oluşturma sürecinde zihinde iyi bilinen ile daha az bilinen iki şey arasında benzetme yapılır. İlkokuma yazma süreci ilköğretim öğrencileri tarafından oldukça zorlu geçen özel bir dönemdir. Öğrencilerin bu sürece yükledikleri anlamları tespit etmek karşılaşılan sorunlara ilişkin çözüm üretilmesine ve öğrencilerin yaşadıkları psikolojik durumların belirlenmesine yardımcı olabilir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, ilkokul öğrencilerinin ilkokuma yazma öğrenme sürecine ilişkin metafor algılarını tespit etmektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemine uygun olarak olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Çalışma, 2013-2014 öğretim yılının güz döneminde Denizli merkez ilçedeki ilkokulların 2. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak “Bana göre ilkokuma yazma... benzer. Çünkü ...” şeklinde oluşturulmuş form kullanılmıştır. Araştırma bulgularında, öğrencilerin genel olarak ilkokuma yazma sürecine ilişkin olumlu düşüncelere sahip olduğu belirlenmiştir. Verilerin analizi sonucunda bitki, bitkinin gelişimi, doğa, seyahat, hayal, eğlence, gelişim, kişileştirme, beceri, spor, uzay, yiyecek ve yenilik temaları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, algı, ilkokuma yazma süreci, öğrenci, ilkokul.

ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS' METAPHORICAL PERCEPTIONS OF THE BASAL READING AND WRITING PROCESS

ABSTRACT

Metaphors are usually used as a language tool to combine elements in mind. In creating a metaphor, an analogy is drawn between two things, one of which is well-known and the other is lesser known to the mind of

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ABD, El-mek: fsusar@pau.edu.tr

a person. The basal reading and writing process is a special period that is very difficult for elementary students. Revealing the meanings that students attach to this process can help us produce solutions for the problems encountered, and identify the psychological states experienced by students. In this sense, the primary aim of this study was to identify elementary school students' metaphorical perceptions of the basal reading and writing process. In the study, phenomenological design was used in accordance with the qualitative research method. The study was conducted with 2nd graders studying at elementary schools in Denizli city centre in 2013-2014 school year. To gather data, a form including the statement "I think basal reading and writing is like . . . because . . ." was used. The findings showed that the students had positive views on the basal reading and writing process in general. The analysis of the data revealed themes including plants, growth of plants, nature, travelling, dreams, entertainment, development, individualisation, skills, sports, space, food and novelty.

STRUCTURED ABSTRACT

Statement of the Problem: Learning of concepts is of great importance for both reading and writing skills and students' academic achievement. Metaphorical thinking is vital in individuals' determining their world-views, making sense of the world, and their interaction with events, cases, phenomena, concepts and objects. In this regard, metaphorical thinking method is of significance as a way of learning.

Aim of the Study: The aim of this study was to identify elementary school students' metaphorical perceptions of the basal reading and writing process. The following research questions were sought after in the present study: 1. What are the reasons and themes of the metaphors that students develop with regard to the basal reading and writing process? 2. What are the frequencies of these metaphors? 3. Is there a difference based on gender?

Method: In the study, phenomenological design was used in accordance with the qualitative research method. Phenomenological research design focuses on issues that individuals are aware of, but do not have detailed and in-depth knowledge about (Yıldırım & Şimşek, 2013: 78-81).

Participants: The study was conducted with 2nd graders from elementary schools in Denizli in the fall term of the 2013-2014 school year. It was implemented in six elementary schools with moderate socio-economic status. The focus was the metaphors developed by 117 students. 68 of the 117 elementary school students (59,2%) were female, and 49 (41,8%) were male.

Data Gathering: A survey form developed by the researchers was used to gather the data. To form metaphorical perceptions related to the basal reading and writing process, the students who participated in the study were asked to complete the sentence "I think basal reading and writing is like ... because ..." in Turkish.

Data Analysis: The students' metaphors were analysed using content analysis. The data were carefully read on the computer environment, and the names for metaphors were identified. Then, the related metaphors were combined into themes.

Findings: For the first research question, themes were revealed by combining the related metaphors developed by the students. In this regard, 12 different themes including "plant, growth of plant, skill, nature, entertainment, development, dream, individualisation, travel, sports, space, innovation, food" were revealed. In the "skill" theme, 29 students (33,93%) developed a total of five metaphors. Related to the "entertainment" theme, 34 students (39,78%) developed 14 metaphors. For the "development" theme, 13 students (15,21%) developed 11 metaphors. Thirteen students (15,21%) developed 15 metaphors within the "dream" theme. In the "sports" theme, 18 students (21,06%) developed a total of three metaphors.

For the second research question, the frequencies of the metaphors that the students developed related to the basal reading and writing process were identified. The most frequent metaphor was "learning how to ride a bike (25)". Other frequent metaphors included "playing games (10)", "running (9)" and "learning to walk (7)"

For the third research question, the numbers of metaphors developed by female and male students within each theme were determined. The data showed that the number of metaphors developed by the female students were more than those of the male students.

Result, Discussion and Suggestions: The study revealed that 161 metaphors related to the basal reading and writing process were produced by the students. The related metaphors were combined and named as "plant, growth of plant, skill, nature, entertainment, development, dream, individualisation, travel, sports, space, innovation, food" in 13 themes. When these metaphors, particularly those of individualisation, dream, innovation and nature, were examined, it was found that the students produced creative metaphors based on their imagination. The students focusing on this kind of metaphors can be associated to their being in the influence of animistic period. The metaphors also included elements from daily life and situations specific to that age group. For example, since learning how to ride a bike is related to elementary school years, metaphors related to this situation were developed. In a total of 25 metaphors (15,52%), the basal reading and writing process was compared to riding a bike, and as for its reasons, it was stated to be a difficult and also an enjoyable process.

In overall, the metaphors included, as basic elements, activities in which they use their energy, are difficult and entertaining, and that have an important place in their daily lives. The process of learning basal reading and writing was compared to playing football in five metaphors (3,10%), running in nine metaphors (5,59%) and swimming in five metaphors (3,10%). Situations that are meaningful to 1st grades and are common point of their views were effective in their metaphors.

The metaphors that the students frequently used included: Learning how to ride a bike occurred 25 times (15,22%), playing games

10 times (6,21%), running 9 times (5,59%), learning to walk 7 times (4,34%), swimming 5 times (3,10%), playing football 5 times (3,10%), and speaking 4 times (2,48%).

In the study, the female students formed more metaphors than the male students. Whereas 68 female students produced 98 metaphors, 49 male students developed 63 metaphors. It was found that all metaphors developed in the study were positive. Although the students mentioned situations that were difficult to them (riding a bike, learning to walk, etc.) in their metaphors, they did not state negative thoughts as reasons.

Forty-two metaphors (26,70%) that the students developed were towards action (riding a bike, running, speaking, etc.), one metaphor (0,62%) towards a situation (innovation in life), and 117 metaphors (72,67%) towards a concrete concept (rose, apple seeds, cloud, sea, etc.). For 25 of the metaphors (15,52%), the difficulty of the process of learning basal reading and writing was emphasized in explaining reasons.

In overall, this process was perceived as a challenging process. The basal reading and writing education can be made more enjoyable by identifying the difficulties of this process. The students' metaphors were mostly towards actions or concrete concepts being an important part of their daily lives. These metaphors should be used by teachers in classes when necessary.

Key Words: Metaphor, perception basal reading and writing, elementary school students

1. Giriş

Geçmişten günümüze yapılan bütün somutlaştırma ve soyutlamalar aslında evrenin sonsuzluğunu farklı bir şekilde ifade ederek bunun anlamlandırılmasına olanak sağlamaya yöneliktir. Bu ifade şekli kavramları gündeme getirmektedir ve kavramlar oluşturulacak yeni soyutlamalara göre farklılıklar gösterebilmektedir. Aslında yapılan soyutlamaların evrenin sonsuzluğunun somutlaştırılması olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda evren ve içinde yaşam olan dünyaya ve topluma ilişkin bazı kavramlar ortaya çıkmaktadır. Köksal'a (2010) göre, kavram “herhangi bir varlığın zihinde bulunan tasarımı” olarak tanımlanır. İnsanoğlu kavramları, genelleme, ayırt etme ve soyutlama işlemleri vasıtasıyla oluşturur. Örneğin “ağaç” kavramı, ağaç olma özelliği taşıyan bütün varlıkların ortak özelliklerini belirleme (genelleme), ağacı diğer varlıklardan farklı kılan özellikleri belirleme (ayırt etme) ve ağaçta bulunan bu özellikleri ondan alarak zihne yerleştirme (soyutlama) işlemi sonucunda oluşur. Böylelikle ağaç ile ilgili bir kavram geliştirip ifade ederken ağacın kendisine gereksinim duyulmaz.

Kavram benzer, geçişken ve ayırıcı özelliklerine göre oluşturulmuş varlık ve düşünce gruplarına verilen adlardır. Ayrıca deneyim ve bilimsel çalışmalar yoluyla elde edilen bilgilerin özelliklerine göre gruplandırılarak varılan genellemelere de kavram denilmektedir (Demirkuş ve Bayraktar, 2006; Ulusoy ve Yelken, 2009'dan). Ünalın'a (2001: 1) göre kavram, tanımlanmış ve çerçeveleri belirlenmiş düşüncelerin ifadesidir. Her yeni düşünce, kendisini oluşturan kavramlarını da beraberinde getirir; bu kavramları açıklamaya, onları belirli kalıpların içine yerleştirmeye, daha önce kullanılmış benzer kavramlar varsa yeni düşüncelerin farklılıklarını belirtmeye gayret eder. Böylelikle gündelik dilde kullanılan bir kelime o yeni düşünceyle birlikte kavramlaşmıştır. Yani kavramlar düşüncelerin tetikleyicisi durumdadır ve bu düşünceler de kelimeye ait bilginin temsilcisi konumundadır.

İnsanlar çocukluktan başlayarak düşüncenin birimleri olan kavramları ve onların adları olan sözcükleri öğrenirler. Kavramlar insan zihninde her gün yeniden yapılırken aynı zamanda bilginin yeniden oluşmasına olanak sağlayarak yaşam boyu devam ederler (Çelenk, 2008). Yaşam boyu devam eden bilgi edinme süreci olan kavramların gelişimi ilköğretim sürecinde önemli bir yere sahiptir. İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinde kavramlar daha çok somut nitelikte olup günlük yaşamda kullanılan nesnelerin yorumlanmasına ilişkindir. Örneğin, “top, balon, kuş” birer kavramdır. Çocuğa “top nedir?” diye sorulduğunda: “Top, oyundur. Top zıplamadır. Atma, tutma, vurma işidir” karşılığı alınabilir (Gülyüz, 2002: 92, Köksal, 2010’dan). Birey somut kavramları öğrenirken kavrama ilişkin genel ve ayırt edici özelliklerini de iyi bir şekilde öğrenmelidir. Aksi durumda okuma yazma becerisini geliştiremeyecek, diğer insanları anlama ve kendini onlara ifade etme sürecinde güçlükler yaşayacaktır. Okuma yazma becerilerinin geliştirilmesi açısından kavram öğreniminin önemi özel bir öneme sahiptir (Köksal, 2010).

İyi bir kavram öğreniminin gerçekleşmesi gerek okuma yazma becerisi açısından gerekse öğrencinin okul hayatındaki başarısı açısından büyük önem taşır. Okuma yazma becerisi, ilköğretimle başlayıp öğrenim hayatı boyunca, yalnız Türkçe dersinde değil, öteki derslerde de öğrencilerin başarısını önemli ölçüde etkiler. Okuduğunu anlayabilen, sözcük dağarcığı geniş, Türkçe’yi sözlü ve yazılı olarak iyi kullanabilen öğrencilerin, bütün derslerde başarı gösterme olasılığı oldukça yüksektir. İlkokuma yazma eğitimi sürecinde başarılı olamayan veya öğrenmesini zorlaştıracak etkilerle karşılaşan çocuğun okula, derslere ve eğitime karşı olumsuz bir düşünceye sahip olması beklenir (Toprak ve Güvendi, 2007, Yıldırım ve Demirtaş, 2008’den). Çocuk okuma yazma öğretimi sürecinde bütün hayatı boyunca kullanabileceği anlama, düşünme, karar verme gibi zihinsel becerileri kazanır. Gelişmiş bir ilkokuma becerisine sahip birey, istenilen bilgi birikimine sahip olacak ve bu bilgiyi günlük yaşamına uygulayabilecektir. Aynı zamanda iyi okuyan ve okuduğunu tam ve doğru olarak anlayan bir öğrenci derslerinde de başarılı olacaktır. Çünkü ilkokuma tüm derslerin temelidir. İlkokuma yazma; düşünme, anlama, sıralama, sınıflama, eleştirme, analiz-sentez yapma ve değerlendirme gibi çeşitli yetenekleri geliştirerek zihinsel yapılanmanın temelini oluşturmaktadır (Çelenk, 1999: 18-20, Tok, 2001’den). Bu kadar önemli olan okuma yazma süreci ömür boyu devam edecek ve güncelliğini koruyacaktır. Ömür boyu öğrenme, her türlü bilgi, beceri ve niteliğin beşikten mezara kadar olan süreçte hem kazanılması hem de güncellenmesi anlamına gelmektedir. Ömür boyu öğrenme süreci mevcut bilgilerin öğrenilmesi ve mevcut bilgilerin geliştirilmesi sürecinin bir döngü halinde birbirini izlemesini içermekte, bilgi problemlerinin çözümünde öğrencilere sistematik bir bakış açısı kazandırarak bilgiyi kullanma becerisine yani kavramların bilgi düzeyine çıkarılmasına olanak sağlamaktadır (Akkoyunlu, 2008). Demirel’e (1999: 66) göre de ilkokuma yazma öğretiminin genel amacı, çocuğa yaşamı boyunca kullanacağı okuma-yazmanın temel becerilerini kazandırmaktır.

Metafor kullanımı, kişinin genel olarak dünyayı kavrayışına sinen bir düşünme görme biçimi anlamına gelir. Bireyler, gerek kendi duygu ve düşüncelerini tanımlarken gerek karşılarındakilerin duygu ve düşüncelerini tanımlarken metaforlardan yararlanmaktadırlar. Metaforlar yeni öğrenilen şeylerle önceden öğrenilmiş olan bilgiler arasında benzerlik ilişkisi kurulmasını sağlamaktadır. Bu benzerlik ilişkisi yardımıyla yeni bilginin somut olarak hafızaya yerleşmesi sağlanır (Gün, 2015). İnsanın, kavram sistemi metaforlarla temellenmektedir. Çoğu kavram diğer kavramlarla anlaşılmaktadır (Sezer, 2003: 89, Girmen, 2007’den). Metafor insanın bütün yaşamına yayılmıştır. Sadece dilde değil aynı zamanda eylemlerde de yer edinmiştir (Lakoff ve Johnson 1980: 3). Bireyin zihninde var olan kendine ait metaforlar çevresinden etkilenmektedir. Metafor bir söylem, bir görüş, bir dokunuş veya hislerin etkilenmesi gibi mümkün olan her şeyden oluşabilir (Lawley ve Tompkins, 2000). Bunu destekler şekilde (Morgan 1998: 14, Aydın, 2010’dan) metaforu, “bir düşünce ve görme biçimi” olarak ifade ederken; Lakoff ve Johnson (2005: 25) ise “düşünce malzemesi, insan kavrayışının biçimi ve aynı zamanda bir düşünce figürü” olarak tanımlamıştır. Lakoff ve Johnson’a

(1999) göre metafor iki şekilde oluşmaktadır. Birincisi bilinçsizce nörolojik bir süreçte ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise bireyin duygu ve hisleriyle oluşturduğu ve duruma göre geliştirdiği daha planlı bir süreçtir (Modell, 2009’dan). Gentner ve Wolff (2000) metaforu, insan zihninde oluşan görüntü kümelerinin çok yönlü algılanması olarak tanımlarken, Yob’a (2003) göre ise bir bireyin karmaşık bir olguyu anlamada ve açıklamada işe koşabileceği güçlü bir zihinsel araçtır. Ayrıca Yob (2003) metaforu şemaların transferi olarak ele almış ve bu işleyişin bir ağ yoluyla gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Böylelikle birey metaforu kullandığı zaman bilinen bir alandan yeni bir alana transfer gerçekleşecektir. Yani bilinen alanda yer alan elemanlar, kavramlar ya da yapılar zihinde organize edilip alışkanlıklar rehberliğinde başka bir alana aktarılacaktır (Nelson Goodman, 1976; Yob, 2003’ten). Lakoff ve Johnson’e (1980) göre çoğu insan, metaforu hayalden yaralanarak oluşturulan bir şiir yazma aracı olarak görmektedir. Böylece olaylar monotonluktan kurtularak daha güzel bir şekilde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Aslında metaforlar sınırsız sözel ifadelerdir. Oluşturulan bu ifade biçimleri bireyin kendisinin hayal gücünü ve sembolleştirme sürecini içermektedir. Metafor bireylere sadece akıcılık kazandırmakla kalmaz aynı zamanda bireyin davranışlarının ve hayal dünyasının şekillenmesine de yardımcı olur (Strenski, 1989) Ayrıca bireyin tutum ve düşüncelerinin gelişmesi sürecinde de zihinsel alt yapıyı oluşturmaktadırlar (Fraser, 2000). Bunun yanı sıra Fraser’e (2000) göre belirli toplumların veya grupların kültürel değerleri metafor yoluyla güçlendirilir ve nesilden nesile bu yolla aktarılır. Bir toplumda kullanılan anlatılar, deyimler veya önemli kelimeler o toplum için el üstünde tutulup bir saygı ifadesi olarak görülür. Bazen de metaforların kullanımı belli bir toplumun kültürünü aktarmasının yanı sıra evrensellik de gösterebilir. Sweetser (1990) metaforu, insanların yeni bir şeyi öncekinden yola çıkarak tasarlayıp anlamlandırabilmesi süreci olarak tanımlamıştır. Bu da kişinin algı düzeyi ve hayal gücü ile doğrudan ilişkilidir. Lakoff ve Johnson’a (1980) göre algı nesnenin işlenme sürecinden haberdar olmaktır. Algılar düşünce sisteminin doğası gereği oluşturulurken; metaforlar düşünce sisteminin doğasını oluşturmaktadır. Metaforlar, bireylerin düşüncelerinde, eylemlerinde, anlatımlarında doğal bir biçimde yerlerini almaktadır. Evrensel, bireysel, sosyal ve kültürel özellikleri bulunan metaforların aynı zamanda çocukların bilişsel gelişim sürecini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle, çocukların dil gelişim sürecinde metaforlara yer verilmesi, onların dil gelişimlerine olumlu etkiler sağlayacaktır. Özellikle, öğrencilerin görsel imge oluşturma, yaratıcı düşünme, sözlü ve yazılı anlatım becerilerine katkı sağlayacağı düşünülen metaforların, dil etkinlikleri kapsamında yerini alması gerekliliği kaçınılmazdır (Girmen, 2007).

Kişilerin hayat görüşlerinin belirlenmesinde, dünyayı anlamlandırmalarında, olay, durum, olgu, kavram ve nesnelerle kurdukları iletişimde metaforik düşüncenin çok büyük önemi vardır. Bu anlamda metaforik düşünme yöntemi, bir öğrenme tazi olarak da önemlidir (Pilav ve Uslu Üstten, 2013). Metaforlar eğitimde en önemli algı araçlarından birisidir. Metaforlar aracılığıyla, öğretmenlerin sınıfta sahip olduğu roller, öğrenciler ve eğitimle ilgili inanç ve varsayımlarının altında yatanları ortaya çıkarmak mümkündür (Kaya, 2014). Çocukların bedensel duyumlarının ve duygularının metaforlar yoluyla düzenlenebileceğine inanılmaktadır. Bunu destekler şekilde Freud da metafor terimini kullanmamış olmasına rağmen metaforu tanımlarken “eşdeğer anlamlar” şeklinde ifade ederek metaformik bir süreç olarak ele almıştır. Metafor, kavramın zihinde oluşturduğu (somut) bilgiyi farklı (soyut) bir şekilde yorumlayarak, düşünce ile duygu arasında bir köprü kurma sürecidir (Model, 2009). Aslında metaforlar yoluyla çocukların iç dünyalarını keşfetmek en etkili yoldur. Metafor oluşturma sürecinde çocukların diğer akranlarıyla girdikleri iletişim, çocuklara metaforlarını oluştururken fikir vermek açısından önemlidir. Çocukların metaforları duygusal bir olaydan etkilenebilir. Çünkü bu süreçte çocuk iç dünyasıyla baş başa kalarak kişisel ve sosyal sorunlara farklı bir açıdan bakma olanağı bulur. Böylelikle çocuğun oluşturduğu metaforlar duygusal ve sosyal sorunlarını keşfetmek için bir fırsat niteliğine dönüşür. Çocukların kişisel değerleri, duyguları ve ruhsal farkındalıkları onların oluşturacağı yaratıcı metaforların

kapasitesini etkiler (Fraser, 2000). Ayrıca oluşturulacak metaforlar bir konuyu öğrenmek için de kullanılabilir. Başka bir deyişle metaforlar öğrencilerin bilgiyi farklı bir şekilde işlemelerini sağlayıp öğrencinin tercih ettiği metafordan yola çıkarak öğrenmelerine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle öğrenciler oluşturdukları metaforlar yoluyla kendi kendilerini tanıma fırsatı bulabilmektedir. Diğer taraftan kullanmış oldukları metaforları diğer akranlarının metaforlarıyla karşılaştırabilmekte ve aslında oluşturdukları benzetmelerin farklı şekillerde de olsa aynı şeyleri ifade ettiğini görmektedirler (Lawley ve Tompkins, 2000).

İlkokuma yazma süreci okuma alışkanlığının ve ömür boyu öğrenme becerisinin geliştirilmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu süreç ilköğretim öğrencileri tarafından farklı bir şekilde algılanıp anlamlandırılabilir. Öğrencilerin ilkokuma yazma dönemine yükledikleri bu anlamların tespit edilmesi ilkokuma yazma sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin çözüm üretilmesine yardımcı olabilir. Buna bağlı olarak öğrencilerin sürece ilişkin yaşadıkları psikolojik durumlar tespit edilebilir. Tüm bunlara bağlı olarak araştırmanın amacı ilkökul öğrencilerinin ilkokuma yazma sürecine ilişkin metafor algılarını tespit etmektir. Araştırmanın amacına bağlı olarak şu alt problemler oluşturulmuştur:

1. Öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine ilişkin geliştirdikleri metaforların gerekçeleri ve temaları nelerdir?
2. Öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine ilişkin geliştirdikleri metaforların tekrarlanma sıklığı nasıldır?
3. Öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine ilişkin algıları cinsiyetlerine göre nasıldır?

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine uygun olarak olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı özellikleri bilinmeyen konulara odaklanmaktadır. Olgularla çeşitli deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve benzeri durumlarda karşılaşmaktadır. Olgu bilim araştırmaları olguyu daha iyi tanımaya, anlamaya yardımcı olduğu kadar, sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koymaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78-81).

2.1. Çalışma Grubu:

Bu çalışma 2013-2014 öğretim yılının güz döneminde Denizli merkez ilçedeki ilkokulların 2. sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Araştırma eğitim öğretim yılının başında eylül ayı içerisinde gerçekleştirilerek; öğrencilerin ilk okuma yazma sürecinin etkilerinden uzaklaşmamaları ve daha net metaforlar ortaya koymaları hedeflenmiştir.

Örneklemin belirlenmesinde benzeşik (homojen) örneklemeden yararlanılmıştır. Bu örnekleme yöntemindeki amaç küçük benzeşik bir örneklem oluşturma yoluyla belirgin bir alt grubu tanımlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 137). Bu çalışma orta sosyo ekonomik düzeyde 6 ayrı ilkokulda gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 209 öğrenciye ulaşılmış, geçerli olmadığı düşünülen metafor çalışmaları elenmiş son olarak 117 öğrencinin geliştirdiği metaforlarla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan toplam 117 ilkökul öğrencisinin 68'i kız ve 49'u erkektir. Diğer bir ifadeyle, çalışma grubunun % 59.2'sini kızlar, % 41.8'ini ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Tekniği:

Araştırma verilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan bir form kullanılmıştır. Uygulama sırasında araştırmaya konu olan kavrama ilişkin herhangi bir bilgi

verilmeden, öğrencilerden yaşadıklarından yola çıkarak formu doldurmaları istenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden ilkokuma yazmaya ilişkin metafor algıları oluşturmaları için “Bana göre ilkokuma yazma benzer. Çünkü” şeklinde oluşturulmuş cümleleri tamamlamaları istenmiştir. Metafor çalışmalarında genellikle uygulanan bu yöntemde, cümlede yer alan “... benzer” ifadesi ile bir benzetmenin ortaya çıkması, “çünkü” ifadesi ile de bu benzetmenin mantıklı bir sebebe dayandırılması amaçlanmaktadır. Bu araştırmada öğrencilerin kendi el yazılarıyla kaleme aldıkları metaforlar, temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi:

Araştırmaya katılan öğrencilerin metaforları “içerik analizi” kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, toplumsal davranışı etkilemeden gerçekleştirilebilen, iletişimin belirgin içeriğinin nesnel ve sistematik tanımlanmasına yönelik bir araştırma tekniğidir (Berelson, 1952, Gökçe, 2006’dan). Veri girişi yapılırken her forma numara verilerek metaforlar ve gerekçeleri bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Birden fazla metafor yapan öğrencilere aynı numaranın alt sıralamasına ilişkin sayılar verilmiştir (81, 1; 81, 2; 81, 3 gibi). Bilgisayar ortamındaki veriler iki araştırmacı tarafından ayrıntılı bir şekilde okunarak metafor isimleri belirlenmiş ve ilişkili metaforlar bir araya getirilerek temalara ulaşılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak için de elde edilen metaforların tutarlılığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Miles ve Huberman’ın (1994) güvenilirlik formülü [Güvenirlik = Görüş Birliği/ (Görüş Birliği +Görüş Ayrılığı)] kullanılmış, belirlenen metaforların güvenilirliği %95,65 olarak hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda tutarlılığın güvenilir olduğu söylenebilir. Bulgular sunulurken ortaya çıkan metaforlara ilişkin örnek alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizinden elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş, tablolara ilişkin yorumlar yapılmıştır. Tablolarda yer alan metaforları desteklemek amacıyla öğrencilerden elde edilen alıntılara yer verilmiştir.

3. 1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum: Bu alt probleme yanıt vermek için öğrencilerin geliştirdikleri metaforlardan ilişkili olanlar bir araya getirilerek temalara ulaşılmıştır. İlgili metaforların bir araya getirilmesi sonucu “bitki, bitkinin gelişimi, beceri, doğa, eğlence, gelişim, hayal, kişileştirme, seyahat, spor, uzay, yenilik, yiyecek” olmak üzere 13 ayrı tema ortaya çıkmıştır. Tablo 1’de, öğrencilerin “bitki” temasına ilişkin geliştirdikleri metaforlar ve bu metaforların gerekçelerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Bitki Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor Sayısı
1	BİTKİ	Gül	Çünkü gül çok güzel kokar ve çok güzeldir.	5
2		Gül	Çünkü gülü çok severim.	
4		Çiçek	Çünkü çiçek gül gibi de okumakta gül gibi.	
11,1		Çiçek	Çünkü okuma yazmayı seviyorum.	
77		Elma tohumu	Çünkü çok güzel ve mutluluk veriyor.	
110,4		Elma	Gerekçe belirtilmemiş.	
82		Armut	Çünkü çok severim.	

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde, 7 öğrencinin (%8,19) “bitki” teması altında 5 farklı metafor geliştirdiği görülmektedir. Bu temaya yönelik geliştirilen metaforların gerekçeleri ele alındığında, öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine duydukları sevgiyle bağlantılı olarak bu düşüncelerini ortaya koydukları görülmektedir. Bu temada oluşturulmuş bazı metafor örnekleri şunlardır;

“Güle benzer. Çünkü gül çok güzel kokar ve çok güzeldir” (1; Kız). “Çiçeğe benzer. Çünkü okuma yazmayı çok ama çok seviyorum” (11,1; Kız).

Öğrencilerin “bitkinin gelişimi” temasında ortaya koydukları metaforlar ve gerekçeleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Bitkinin Gelişimi Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
3	BİTKİNİN GELİŞİMİ	Çiçeğin büyümesi	Çünkü çiçeğin büyümesi gibidir.	5
49,3		Meyve veren ağaç	Çünkü zordur.	
76,2		Meyve veren ağaç	Çünkü okuma yazma öğrendikçe bilgi artar.	
79		Fasulyenin büyümesi	Çünkü fasulye büyütmenin zorlukları okumaya benzer.	
80		Fidanın büyümesi	Çünkü bizi geliştiriyor.	
81,1		Elmanın büyümesi	Gerekçe belirtilmemiş.	

“Bitkinin gelişimi” temasında 6 öğrencinin (%7,02) 5 metafor geliştirdiği görülmektedir. Bu metaforlar içerisinde “meyve veren ağaç” dikkat çekmektedir. Söz konusu temada öğrencilerin metaforları oluştururken ilkokuma yazma sürecinde karşılaştıkları zorluklar ile bitkinin gelişimi sırasında görülen zorlukları ilişkilendirdikleri görülmektedir.

“Bitkinin gelişimi” temasında oluşturulmuş dikkat çeken bazı metaforlar şunlardır: “Fasulyenin büyümesine benzer. Çünkü fasulye büyütmenin zorlukları okumaya benzer.” (79; Kız). “Meyve veren bir ağaca benzer. Çünkü okuma yazmayı öğrendikçe yaşamaktan daha fazla keyif alıyorum” (76, 2; Kız).

Tablo 3’te öğrencilerin “Beceri” temasında geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri görülmektedir.

Tablo 3: Beceri Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
48	BECERİ	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü zor ve eğlencelidir.	5
49,1		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü zor ve güzel bir duygudur.	
109		Yüzmeyi Öğrenme	Çünkü zevklidir ve zamanla öğrenilir.	
78,2		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü her harfi tanıdıkça başta zor olan şeyleri daha kolay öğreniriz	
84,4		Kalem Tutma	Çünkü önce zorlanıyoruz sonra öğreniyoruz.	
85,4		Yüzmeyi öğrenme	Çünkü zor ve sabır isteyen bir iştir.	
87,3		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok önemli ve heyecan vericidir.	
50		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü önce korkup sonra alıştım.	
51		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok severim.	
52		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü severim.	
53		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok zevkli ve eğlencelidir.	
54		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok mutlu oluyorum	
55		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü ilerledikçe harfleri öğreniyorum.	
56		Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü bisiklete binmek beni eğlendiriyor.	
57,1		Bisiklete binmeyi öğrenme	Gerekçe belirtilmemiş.	

58	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü bisiklete binmek zordur.
59	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü harfleri öğrenmek gibi çok uğraşmak gerekir.
60	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü bir kez öğrenince bir daha unutmadım.
61,1	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir.
62	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü bisiklete binmek zordur ama öğrenince güzeldir.
63	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok güzeldir.
84,5	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü önce zorlanıyoruz sonra öğreniyoruz.
64	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok severim.
65	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok eğlencelidir.
66	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok severim.
67	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü çok severim.
68,1	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü eğlencelidir.
43,1	Bisiklete binmeyi öğrenme	Çünkü eğlencelidir ve mutlu olurum.
95	Çapa çapalama	Çünkü çapa çapalamayı bilmiyordum öğrendim.

Bu temada 29 öğrencinin (%33,93) toplam 5 metafor geliştirdiği görülmektedir. Metaforlar incelendiğinde en sık tekrar edilen metaforun “bisiklete binmeyi öğrenme (tekrarlanma sıklığı=25)” olduğu görülmektedir. Bu metaforun geliştirilme nedenlerine bakıldığında, öğrencilerin zorlu bir süreç sonunda bisiklet sürmeyi öğrenip bundan mutluluk duydukları görülmektedir. Bu zorluk sonunda elde edilen başarının getirdiği mutluluk ilkokuma yazma süreciyle bağdaştırılmıştır. Bu temada dikkat çeken birkaç metafor örneği aşağıda verilmiştir.

“Bisiklet sürmeyi öğrenmek gibidir. Çünkü zor ve eğlencelidir” (48; Kız). “Kalem tutmaya benzer. Çünkü önce zorlanıyoruz sonra öğreniyoruz” (84, 4; Kız). “Çapa çapalamaya benzer. Çünkü çapa çapalamayı bilmiyordum öğrendim” (95; Erkek).

“Doğa” temasında öğrencilerin geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Doğa Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
7	DOĞA	Bulut	Çünkü yağın yağmur her yeri yeşertir.	4
9		Gökkuşağı	Çünkü çok eğlencelidir.	
11,2		Deniz	Çünkü okuma yazmayı çok seviyorum.	
12		Deniz	Çünkü deniz kadar büyüktür.	
13		Göl	Çünkü içindeki bütün sular taşırdı.	
110,5		Deniz	Gerekçe belirtilmemiş.	

Bu temada 6 öğrenci (%7,02) toplam 4 metafor oluşturmuştur. “Doğa” temasında geliştirilen metaforların gerekçeleri incelendiğinde, öğrencilerin ilkokuma yazma sürecini engin bir deniz gibi uçsuz bucaksız buldukları ve böylece ilkokuma yazma sürecinin kendileri açısından uzun olduğu sonucuna ulaşılabilir. Dikkat çeken bazı metaforlar şunlardır: “Denize benzer. Çünkü deniz kadar büyüktür” (11, 2; Kız). “Göle benzer. Çünkü içindeki bütün sular taşırdı” (13; Kız).

Öğrencilerin “eğlence” temasına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Eğlence Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
15		Şiir okuma	Çünkü şiir okurken heyecanlanıyorum.	
20		Film seyretme	Çünkü bir filmde harflerin şarkı söylediğini seyrettim.	
21		Film seyretme	Çünkü kitaplar çizgi filmler gibi.	
22		Film seyretme	Çünkü televizyon izlerken hayal gücüm genişliyor.	
23		Yarış yapma	Çünkü yarışma heyecanlıdır.	
24		Yarış yapma	Çünkü yarışı kazandım okumayı öğrendim.	
25		Satranç öğrenme	Çünkü okumayı çok severim.	
26		Uçurtma uçurma	Çünkü çok eğlencelidir.	
27		Balık tutma	Çünkü karnemdeki büyüm notlarım beşti.	
28		İp atlama	Çünkü çok eğlencelidir.	
29		Oyun öğrenme	Çünkü oyun aklımızı dinlendirir okuma yazmada zekâmızı güçlendirir. Okudukça bilgilerimiz artar	14
30		Oyun Öğrenme	Çünkü çok eğlencelidir	
31		Oyun oynama	Gerekçe belirtilmemiş.	
32		Oyun oynama	Çünkü arkadaşlarımla beraber eğleniyoruz.	
33		Oyun oynama	Çünkü oyun oynamak çok eğlenceli ve keyiflidir.	
34	EĞLENCE	Top oynama	Çünkü çok eğlencelidir.	
35		Top oynama	Çünkü çok güzeldir.	
37		Oyun oynama	Çünkü çok seviyorum.	
39		Oyun oynama	Çünkü eğlencelidir.	
40		Oyun oynama	Çünkü çok kolaydır.	
42		Oyun oynama	Çünkü çok severim.	
46		Oyun oynama	Çünkü çok severim.	
47		Oyun oynama	Çünkü çok severim.	
69,1		Oyuncak bebekle oynama	Çünkü çok güzeldir.	
69,2		İp atlama	Çünkü çok güzeldir.	
70		Oyuncak bebekle oynama	Çünkü çok seviyorum.	
71		Oyuncak bebekle oynama	Çünkü beni çok eğlendirir.	
72		Evcilik oynama	Çünkü çok eğlenceli ve mutlu eder.	
73		Evcilik oynama	Çünkü çok seviyorum.	
84,2		Oyun Oynama	Çünkü önce zorlanıyoruz sonra öğreniyoruz.	
88		Doğum günü	Gerekçe belirtilmemiş.	
89		Doğum günü	Gerekçe belirtilmemiş.	
68,2		Taşıta binme	Çünkü eğlencelidir.	
110,6		Taşıta binme	Gerekçe belirtilmemiş.	

Tablo 5'e göre 34 öğrenci (%39,78), "eğlence" temasına ilişkin toplam 14 metafor geliştirmiştir. Öğrencilerin "eğlence" temasında en çok geliştirmiş oldukları metafor "oyun oynama"dır (tekrarlanma sıklığı=10). Öğrencilerin bu metaforu eğlenceli olduğu gerekçesiyle ileri sürdükleri görülmektedir. Diğer bir deyişle öğrenciler ilkokuma yazma sürecini eğlenceli bulmaktadır.

En çok geliştirilen metafor ve bu metaforun geliştirme nedenine ilişkin alıntılardan bazıları şunlardır: “Yeni bir oyun öğrenmeye benzer. Çünkü oyun aklımızı dinlendirir okuma yazmada zekâmızı güçlendirir. Okudukça bilgilerimiz artar” (29; Kız). “Oyun öğrenmeye benzer. Çünkü çok eğlencelidir” (30; Kız).

“Gelişim” temasıyla ilgili oluşturulmuş metaforlar ve gerekçeleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Gelişim Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
49,2	GELİŞİM	Yürümeyi öğrenme	Çünkü zor ve güzel bir duygudur.	11
57,2		Hayatı öğrenme	Gerekçe belirtilmemiş.	
74		Bebek	Çünkü her gün yeni bir şey öğrendim	
75		Doğum	Çünkü zor ama çok güzeldir.	
81,2		Gelecek	Çünkü yuva kurmak için tek şansım.	
83		Yürümeyi öğrenme	Çünkü adım adım olur.	
86,1		Çocuğun büyümesi	Çünkü her şey sırayla olur.	
86,2		Yürümeyi öğrenme	Çünkü zordur.	
86,3		Konuşma	Çünkü belli bir sırada öğreniriz.	
61,2		Yürümeyi öğrenme	Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir.	
84,1		Yürümeyi öğrenme	Çünkü önce zorlanıyoruz sonra öğreniyoruz.	
84,3		Konuşma	Çünkü başta zordur sonra kolaylaşır.	
85,2		Yürümeyi öğrenme	Çünkü zor ve sabır isteyen bir iştir.	
85,3		İlk defa konuşma	Çünkü zordur.	
85,5		Kuşun uçmayı öğrenmesi	Çünkü emek ister.	
92		Konuşma	Çünkü bizi dünyaya tanıtır.	
87,1		Yürümeyi öğrenme	Çünkü çok önemlidir.	
87,2		Konuşma	Çünkü heyecan vericidir.	
110,2		Çalışma	Gerekçe belirtilmemiş.	
110,3		Öğrenme	Gerekçe belirtilmemiş.	

Tablo 6’daki verilere bakıldığında, 13 öğrencinin (%15,21), “gelişim” temasına ilişkin toplam 11 metafor ortaya koydukları görülmektedir. Öğrencilerin “gelişim” temasında en çok belirtmiş olduğu metafor “yürümeyi öğrenme” dir. Bu metaforun gerekçelerine bakıldığında yürümeyi öğrenmenin zor ve uğraş isteyen bir iş olduğu ve adım adım gerçekleştiği ifadeleri yer almaktadır. Bu doğrultuda öğrenciler ilkokuma yazma sürecinin de aşama aşama gerçekleştiğine vurgu yapmışlardır. Gelişim temasında yer alan bütün metaforların ortak noktasının aşamalarla ilgili olduğu söylenebilir.

Bu temada yer alan metaforlar ve gerekçelerine ilişkin alıntılardan bazıları şunlardır: “İlk adımlarımı atmaya benzer. Çünkü zor ve güzel bir duygudur” (49, 2; Kız). “Bir çocuğun yürümesine benzer. Çünkü adım adım olur” (83, Kız). “Yürümeye benzer. Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir” (61, 2; Erkek).

Tablo 7’de öğrencilerin “hayal” temasına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri sunulmaktadır.

Tablo 7: Hayal Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
17		Uçmak	Çünkü mutlu oluyorum.	
108,1		Balık sürüsü	Çünkü okudukça bilgimiz çoğalır.	
78,1		Meyveyi koparma	Çünkü okuma yazma çok önemlidir ve her harfi tanıdıkça yeni şehirleri gezmiş gibi oluruz.	
5		Çiçek bahçesi	Çünkü bir sürü şey öğreniyorum.	
6		Çiçek bahçesi	Çünkü okulda bilgiler çok fazladır.	
10		Gökkuşağı	Çünkü çok güzeldir.	
14		Dalga	Gerekçe belirtilmemiş.	
90,1		Kutup ayısıyla eğlenmek	Çünkü eğlencelidir.	15
90,2	HAYAL	Köstebekle yaşamak	Çünkü eğlencelidir.	
90,3		Kelebeklerle koşmak	Çünkü eğlencelidir.	
91,1		Uçma	Çünkü okumak bayrağın dalgalanması gibidir.	
94		Rüya	Çünkü çok seviyorum.	
91,2		Sincaplarla koşmak	Çünkü okumak sincaplarla ağaç üstünde koşmak gibidir.	
61,6		Güneşin sıcaklığı	Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir.	
114,1		Yıldızın parlaklığı	Çünkü bize neşe katar.	
114,2		Güneşin sıcaklığı	Çünkü bizi aydınlatır.	
8		Bulut	Çünkü harfleri öğrendikçe uçuyor gibi oluyorum.	

Tablo 7’deki veriler incelendiğinde, 13 öğrencinin (%15,21), “hayal” temasına ilişkin toplam 15 metafor geliştirdikleri görülmektedir. Öğrencilerin “hayal” temasında yer alan metaforları incelendiğinde “çiçek bahçesi” ve “güneşin sıcaklığı” metaforları öğrenciler tarafından sık tercih edilmiştir. Hayal teması kapsamında yer alan metaforlar incelendiğinde daha yaratıcı ve sıra dışı düşüncelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Gerekçelerde ise daha çok “eğlenceli olmak” ile bağdaştırılmıştır. Böyle bir durumda hayal kurmanın eğlenceli olduğu boyutu göz önüne alınmalıdır. Üretilen temalar üzerinden öğrencilerin ilkokuma yazma sürecini zevkli buldukları söylenebilir.

Tablo 7’ye bakıldığında öğrencilerin oluşturdukları metaforlar ve bu metaforları geliştirme nedenine ilişkin örneklerden bazıları şunlardır: “Güneşin sıcaklığına benzer. Çünkü bize neşe katar.” (114, 2; Erkek). “Çiçekli bir bahçenin içinde olmaya benzer. Çünkü bir sürü şey öğreniyorum.” (5; Kız).

“Kişileştirme” temasında yer alan metaforlar ve gerekçeleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Kişileştirme Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
93		Öğretmen	Çünkü okuma yazmayı bize öğretti ve çaba gösterip bizim için çalıştı.	
61,5	KİŞİLEŞTİRME	Kardeşlik	Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir.	2

Tablo 8’deki verilere bakıldığında, 2 öğrencinin (%2,34), “kişileştirme” temasına ilişkin toplam 2 metafor geliştirdiği görülmektedir. Bu temada bulunan metaforların ön plana çıkan özelliği,

yaşamla ilişkilendirilerek; ilkokuma yazma sürecinin öğretmene ve kardeşliğe benzetilmesidir. Katılımcıların yaş özellikleri dikkate alındığında “öğretmen ve kardeş” ilişkilerini önemsedikleri söylenebilir. Hatta bu kişilerin, öğrencinin hayatında çok önemli bir değer olduğu da ifade edilebilir. Öğretmenin ve kardeşin öğrenci için önemli olması durumu ilkokuma yazma süreciyle eşleştirilmiştir. Özellikle öğretmen ilkokuma yazma öğrenme sürecinin en temel unsurlarından birisidir. Shaw, Barry ve Mahlios (2008) ise birinci sınıf öğretmenleri (n=66) ile yaptığı araştırmada ilkokuma yazma öğretmeye ilişkin metaforları belirlemiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre öğretmenler öğrencilerini önemsemektedir. Örneğin “kuş” metaforuyla ilkokuma yazma öğretme bir kuşa uçmayı öğretmeye; bakıcı metaforuyla bir bitkinin büyütülmesine, rehber metaforuyla tur ya da park rehberliğine benzetilmiştir. Bu metaforlar öğretmenlerin öğrencileri ile ne kadar özdeşleştiğine vurgu yapmaktadır.

Bu temada oluşturulan metaforlar ve bu metaforların nedenine ilişkin alıntılardan bazıları şunlardır: “Öğretmenime benzer. Çünkü okuma yazmayı bize öğretti ve çaba gösterip bizim için çalıştı” (93; Kız). “Kardeşliğe benzer. Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir” (61, 5; Erkek).

Öğrencilerin “seyahat” temasına yönelik oluşturdıkları metaforlar ve gerekçeleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Seyahat Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
18	SEYAHAT	Gezmeye gitme	Çünkü hiç görmediğim şeyler görüyorum.	2
19		Gezmeye gitme	Çünkü yeni harfleri öğrenerek yeni yerlere gitmiş gibi oluruz.	
78,3		Gezmek	Çünkü yeni şehirleri gezerek çok şey öğrenebiliriz.	
16		Gezmek	Çünkü eğlencelidir.	

Tablo 9’da 4 öğrencinin (%4,68), “seyahat” temasına ilişkin toplam 2 metafor geliştirdikleri görülmektedir. Öğrencilerin “seyahat” teması ile ilgili gerekçeleri incelendiğinde seyahatlerin kişilere kazandırdığı bir takım önemli özelliklerin vurgulandığı görülmektedir. İlkokuma yazma sürecinde edinilen kazanımlar, öğrenciler tarafından yeni bir şehre gerçekleştirilen gezi gibi yorumlanmaktadır. Bilindiği üzere ilk kez gidilen yerler merak ve bilinmezlik duygusu ortaya çıkarır. Öğrencilerin bu merak ve bilinmezliği ilkokuma yazma ve öğrenme süreci ile eşleştirdikleri görülmektedir. İlkokuma yazma öğrenme sürecinde de öğrenci bilinmezlikler karşısında merak geliştirebilir. Bu durum öğrenci açısından korku ya da heyecan verici olabilir. Yaşanan bu duygular ilginç metaforların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Oluşturulan metaforlar ve bu metaforların gerekçelerine ilişkin örneklerden bazıları şunlardır: “Başka bir yere gezmeye gitmeye benzer. Çünkü hiç görmediğim şeyler görüyorum” (18; Kız). “Gezmeye benzer. Çünkü yeni harfler öğrenerek yeni yerler gezmiş gibi oluyorum” (19; Erkek). “Ülkemizin güzel yerlerini gezmeye benzer. Çünkü okuma yazma çok önemlidir ve her harfi tanıdıkça yeni şehirleri gezmiş gibi oluruz” (78, 3; Kız). “Uçağa binip gezmeye benzer. Çünkü eğlencelidir” (16; Kız).

Tablo 10’da öğrencilerin “spor” temasına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri yer almaktadır.

Tablo 10: Spor Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
38	SPOR	Futbol oynama	Çünkü çok eğlencelidir.	3
41		Futbol oynama	Çünkü eğlenceli ve güzeldir.	
43,2		Futbol oynama	Çünkü eğlencelidir ve mutlu olurum.	
44,1		Futbol oynama	Çünkü eğlencelidir.	
45		Futbol oynama	Çünkü eğlencelidir.	
44,2		Koşma	Çünkü eğlencelidir.	
97		Koşma	Çünkü çok seviyorum.	
98		Koşma	Çünkü enerjimi alıyor.	
99		Koşma	Çünkü çok seviyorum.	
100		Koşma	Çünkü koşmayı severim.	
101		Koşma	Çünkü beni eğlendiriyor.	
102		Koşma	Çünkü çok severim.	
103		Koşma	Çünkü çok severim ve beni rahatlatır.	
104		Koşma	Çünkü ben bilgilere koşarım.	
105		Yüzme	Çünkü çok severim.	
106		Yüzme	Çünkü beni mutlu eder.	
107		Yüzme	Çünkü mutlu olurum.	
108,2		Yüzme	Çünkü çok severim.	
61,3		Yüzme	Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir.	

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, “spor” temasına ilişkin toplam 18 öğrencinin (%21,06) toplam 3 metafor geliştirdiği görülmektedir. Öğrencilerin “spor” temasında en çok geliştirmiş oldukları metaforlar “futbol oynama (tekrarlanma sıklığı=5; %3,10)”, “koşma (tekrarlanma sıklığı=9; 5,59)” ve “yüzme (tekrarlanma sıklığı=5; %3,10)” olarak görülmektedir. Bu yaş grubundaki öğrencilerin enerji seviyelerinin fazla yüksek olması, bedensel etkinlikleri sevmesi, fiziksel olarak spora yatkın olmaları ve kas gelişiminin ön planda olması ve söz konusu metaforların ortaya çıkmasını etkilemiş olabilir.

Bu temada yer alan metaforlar ve geliştirilme nedenine ilişkin alıntılardan bazıları şunlardır: “Futbol oynamaya benzer. Çünkü çok eğlencelidir” (38; Kız). “Koşmaya benzer. Çünkü çok severim ve beni rahatlatır” (103; Erkek). “Yüzmeye benzer. Çünkü beni mutlu eder” (106; Kız).

Öğrencilerin “uzay” temasında geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Uzay Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
110,1	UZAY	Dünya	Gerekçe belirtilmemiş.	4
111		Dünya	Çünkü dünya çok güzeldir ve yaşamayı çok severim.	
112		Güneş	Çünkü bizi ısıtıyor.	
113,1		Ay	Çünkü çok güzeldir.	
113,2		Yıldız	Çünkü çok güzeldir.	

Tablo 11’e bakıldığında, 4 öğrencinin (%4,68), “uzay” temasına ilişkin toplam 4 metafor geliştirdiği görülmektedir. Öğrencilerin “uzay” teması kapsamında yer alan metaforları ele alındığında gerekçelerin çok sıradan olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bu metaforlara ilişkin derin bilimsel bilgiye sahip olmadıkları ifade edilebilir. Ancak yine de önemsedikleri için ilkokuma yazma

süreciyle ilişkilendirmişlerdir. Diğer taraftan, ikinci sınıf öğrencisinin dünya, güneş, ay ve yıldızla ilişkin ayrıntılı ve bilimsel bilgilere sahip olmaması da doğaldır.

Öğrencilerin bu noktada geliştirdikleri metafor ve bu metaforun geliştirme nedenine ilişkin örnek şöyledir: “Dünyaya benzer. Çünkü dünya çok güzeldir ve yaşamayı çok severim” (111; Erkek).

Tablo 12’de öğrencilerin “yenilik” temasına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar ve gerekçeleri yer almaktadır.

Tablo 12: Yenilik Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra no	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
76,1	YENİLİK	Yaşamdaki yenilik	Çünkü okuma yazmayı öğrendikçe yaşama yenilik katmış oluruz.	5
78,4		Yeni bir güne başlamak	Çünkü her harfi tanıdıkça yeni şehirleri gezmiş gibi oluruz.	
78,5		Yeni bir şehir	Çünkü okuma yazma çok önemlidir ve her harfi tanıdıkça yeni şehirleri gitmiş gibi oluruz.	
85,1		Yaşamdaki yenilik	Çünkü zor ve sabır isteyen bir iştir.	
96		Taşınma	Çünkü her yeni yerden çok güzel bilgiler öğrendim.	
116,2		Yeni elbise	Çünkü yeni bir elbise süslü ve güzel olduğu için üstümden çıkarmak istemem	

Tablo 12’deki veriler incelendiğinde, “yenilik” temasına ilişkin olarak 5 öğrencinin (%5,85), toplam 5 metafor geliştirdiği görülmektedir. Yenilik temasındaki metaforların sebeplerine bakıldığında, öğrencilerin ilkokuma yazma sürecindeki bütün öğrenmelerin kendilerine yeni şeyler kattığını ifade ettikleri görülmektedir. Öğrenilen her yeni ses ya da bilgi öğrenciyi mutlu etmektedir. Bu duygular “yenilik” temasının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Bu temadaki metaforlar ve gerekçelerinden bazıları şu şekilde yer almaktadır: “Hayatımızda yeni açılan bir sayfaya benzer. Çünkü okuma yazmayı öğrendikçe yaşamaktan daha fazla keyif alıyorum.” (76, 1; Kız). “Uyanıp yeni bir güne başlamaya benzer. Çünkü okuma yazma çok önemlidir ve her harfi tanıdıkça yeni şehirleri gezmiş gibi oluruz.” (78, 4; Kız). “Yeni bir şehre benzer. Çünkü okuma yazma çok önemlidir ve her harfi tanıdıkça yeni şehirleri gezmiş gibi oluruz.” (78, 5; Kız). “Yeni bir hayata başlamaya benzer. Çünkü zor ve sabır isteyen bir iştir.” (85, 1; Kız). “Yeni bir yere taşınmaya benzer. Çünkü her yeni yerden çok güzel bilgiler öğrendim.” (96; Erkek). “Yeni bir elbise almaya benzer. Çünkü yeni bir elbise süslü ve güzel olduğu için üstümden çıkarmak istemem.” (116, 2; Kız).

Öğrencilerin “yiyecek” temasına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar ve nedenleri Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13: Yiyecek Temasına İlişkin Metaforlar ve Gerekçeleri

Sıra No	Temalar	Metafor	Metaforun gerekçesi	Metafor sayısı
87,4	YİYECEK	Yemek yeme	Çünkü çok önemli ve heyecan vericidir.	3
115		Dondurma yeme	Çünkü çok eğleniyorum.	
116,1		Dondurma yeme	Çünkü dondurma çok tatlı hiç bitmesin isterim.	
117		Yemek yeme	Çünkü yemek yemeyi çok severim.	
61,4		Şeker	Çünkü zor, tatlı ve eğlencelidir.	

Tablo 13’deki veriler incelendiğinde, 5 öğrencinin (%5,85), “yiyecek” temasına ilişkin toplam 3 metafor geliştirdiği görülmektedir. Öğrencilerin “yiyecek” temasında göze çarpan metaforları ”dondurma yeme” ve “yemek yeme”dir. Bu metaforlar oluşturulurken ilköğretim öğrencilerinin bulundukları yaş aralığının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca ilkokuma yazma öğrenmeyi en sevdikleri yiyeceğe benzetmeleri bu sürecin öğrenci açısından eğlenceli, önemli ve sevilen bir uğraş olarak algılanmasıyla açıklanabilir.

Yiyecek temasına ilişkin bazı alıntılar şunlardır: “Ekmek ve su gibi ihtiyaçlara benzer. Çünkü çok önemli ve heyecan vericidir” (87, 4; Kız). “Çilekli dondurma yemeye benzer. Çünkü çok eğleniyorum” (115; Kız). “Dondurma yemeye benzer. Çünkü dondurma çok tatlı hiç bitmesin isterim” (116, 1; Kız). “Yemek yemeye benzer. Çünkü yemek yemeyi çok severim” (117; Erkek).

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum: Bu alt problemde öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine ilişkin geliştirdikleri metaforların tekrarlanma sıklığı belirlenmeye çalışılmış, metaforların tekrarlanma sıklığını gösteren yüzde ve frekans durumları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 14: Öğrencilerin İlkokuma Yazma Sürecine İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Tekrarlanma Sıklığı

Tema	Metafor	Metaforun tekrarlanma sıklığı	%
Bitki	Gül	2	1,24
	Çiçek	2	1,24
	Elma tohumu	1	0,62
	Elma	1	0,62
	Armut	1	0,62
Bitkinin Gelişimi	Çiçeğin büyümesi	1	0,62
	Meyve veren ağaç	2	1,24
	Fasulyenin büyümesi	1	0,62
	Fidanın büyümesi	1	0,62
	Elmanın büyümesi	1	0,62
Doğa	Bulut	1	0,62
	Gökkuşağı	1	0,62
	Deniz	2	1,24
	Göl	1	0,62
Seyahat	Gezmeye gitme	2	1,24
	Gezmek	2	1,24
Hayal	Balık sürüsü	1	0,62
	Uçmak	1	0,62
	Meyveyi koparma	1	0,62
	Çiçek bahçesi	2	1,24
	Gökkuşağı	1	0,62
	Dalga	1	0,62
	Kutup ayısıyla eğlenme	1	0,62
	Köstebeikle yaşama	1	0,62
	Kelebeklerle koşma	1	0,62
	Uçma	1	0,62
	Rüya	1	0,62
	Sincaplarla koşma	1	0,62
	Güneşin sıcaklığı	2	1,24
	Yıldızın parlaklığı	1	0,62
	Bulut	1	0,62

Eğlence	Şiir okuma	1	0,62
	Film seyretme	3	1,86
	Yarış yapma	2	1,24
	Satranç öğrenme	1	0,62
	Uçurtma uçurma	1	0,62
	Balık tutma	1	0,62
	İp atlama	2	1,24
	Oyun öğrenme	2	1,24
	Oyun oynama	10	6,21
	Top oynama	3	1,86
	Oyuncak bebekle oynama	3	1,86
	Evcilik oynama	2	1,24
	Doğum günü	2	1,24
	Taşıta binme	2	1,24
Gelişim	Yürümeyi öğrenme	7	4,34
	Hayatı öğrenmeye	1	0,62
	Bebek	1	0,62
	Doğum	1	0,62
	Gelecek	1	0,62
	Çocuğun büyümesi	1	1,24
	Konuşma	4	2,48
	İlk defa konuşma	1	0,62
	Kuşun uçmayı öğrenmesi	1	0,62
	Çalışmaya	1	0,62
	Öğrenmeye	1	0,62
Kişileştirme	Öğretmen	1	0,62
	Kardeşlik	1	0,62
	Bisiklet binmeyi öğrenme	25	15,52
Beceri	Yüzmeyi öğrenme	2	1,24
	Kalem tutma	1	0,62
	Çapa çapalama	1	0,62
	Futbol oynama	5	3,10
Spor	Koşma	9	5,59
	Yüzme	5	3,10
	Dünya	2	1,24
Uzay	Güneş	1	0,62
	Ay	1	0,62
	Yıldız	1	0,62
	Yemek yeme	2	1,24
Yiyecek	Dondurma yeme	2	1,24
	Şeker	1	0,62
	Yaşamdaki yenilik	2	1,24
Yenilik	Yeni bir güne başlamak	1	0,62
	Yeni bir şehir	1	0,62
	Taşınma	1	0,62
	Yeni elbise	1	0,62
Toplam		161	100

Tablo 14'teki veriler incelendiğinde, tekrarlanma sıklığı en çok olan metafor “bisiklet binmeyi öğrenmedir (25).” Ayrıca “oyun oynama (10)”, “koşma (9)” ve “yürümeyi öğrenme (7)” metaforları da tekrarlanma sıklığı fazla olan metaforlardan bazılarıdır. Bu metaforların bu kadar sık tekrar edilmesi öğrencilerin hayatında önemli bir yere sahip olmalarıyla açıklanmaktadır. Elbette ki

öğrenci için önemli olan durumlar ilkokuma yazma süreciyle bağdaştırılmış ve metaforlar üretilmiştir. Örneğin bisiklet binme bu yaş grubu için hem öğrenme sürecindeki güçlüklerle hem de eğlenceli olmasıyla önemli bir fiziksel aktivitedir. Bu özellikleri nedeniyle okuma yazma sürecine benzetilmesi doğal karşılanabilir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum: Araştırmanın üçüncü alt problemine yanıt vermek amacıyla her bir tema kapsamında yer alan kız ve erkek öğrencilerin sayıları belirlenmiş ve bunun üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 15: İlkokuma Yazma Sürecine İlişkin Geliştirilen Temaların Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Değerlendirilmesi

Tema	Kız öğrencilerin metaforları		Erkek öğrencilerin metaforları		Toplam	
Bitki	6	%3.72	1	%0.62	7	%4.34
Bitkinin gelişimi	3	%1.86	3	%1.86	6	%3.72
Doğa	6	%3.72	0	%0	6	%3.72
Seyahat	3	%1.86	1	%0.62	4	%2.48
Hayal	8	%4.96	9	%5.59	17	%10.55
Eğlence	23	%14.28	12	%7.45	35	%21.73
Gelişim	15	%9.31	5	%3.10	20	%12.42
Kişileştirme	1	%0.62	1	%0.62	2	%1.24
Beceri	14	%8.69	15	%9.31	29	%18.01
Spor	9	%5.59	10	%6.21	19	%11.80
Uzay	2	%1.24	3	%1.86	5	%3.10
Yiyecek	3	%1.86	2	%1.24	5	%3.10
Yenilik	5	%3.10	1	%0.62	6	%3.72
Toplam	98	%60.86	63	%39.13	161*	%100

* Araştırma 117 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Ancak bazı öğrencilerin birden fazla metafor üretmiş olması, metafor sayısının öğrenci sayısından fazla olması durumunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 15'teki veriler incelendiğinde kız öğrencilerin metafor sayısının erkek öğrencilerin metafor sayısından fazla olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 68 kız öğrenci 98 metafor ortaya koymuştur. 49 erkek öğrenci ise 63 metafor oluşturmuştur. Ayrıca doğa, bitki, eğlence, gelişim, beceri, yiyecek ve yenilik temalarında kız öğrencilerin metafor sayıları fazla iken, hayal, beceri, spor ve uzay temalarında erkek öğrencilerin metafor sayılarının daha fazla olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Alan yazın incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin ilkokuma yazma sürecine ilişkin metafor algılarını belirlemeye yönelik olan bu çalışmanın benzerinin daha önce gerçekleştirilmediği tespit edilmiştir. Çalışmada, ilköğretim 2. sınıf öğrencilerinin ilkokuma yazma sürecine ilişkin olarak metafor algıları tespit edilip, temalar altında toplanmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerin ilkokuma yazma süreci ile ilgili 161 geçerli metafor ürettikleri tespit edilmiştir. Böylece öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine yüklemiş oldukları anlamlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında ilişkili metaforlar bir araya getirilerek “bitki, bitkinin gelişimi, beceri, doğa, eğlence, gelişim, hayal, kişileştirme, seyahat, spor, uzay, yenilik, yiyecek” şeklinde isimlendirilmiş ve 13 ayrı temaya ulaşılmıştır. Oluşturulan bu temalardan özellikle kişileştirme, hayal, yenilik, doğa'nın metaforları incelendiğinde öğrencilerin hayal güçlerine dayalı yaratıcı metaforlar ortaya koydukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu tarz metaforlara yoğunlaşmaları onların animistik dönemin etkilerinde olmaları ile bağdaştırılabilir. J. Piaget'e göre animistik düşünce (2-7) yaş aralığına denk gelir ve çocuğun düşüncesi birçok durumda gerçeğe uygun mantıklı bir yapı gösterirken, zaman

zaman oldukça kendine özgü bir yapı içinde, mantık kurallarına uymayan, yaratıcı bir özellik içermektedir. Bu dönemde çocuklar nesnelerin de insanlar gibi düşüncelerinin duygularının isteklerinin olduğunu düşünür. Bunu destekler şekilde Gander ve Gardiner, (1995) animistik düşünceyi bir nesneyi canlıymış gibi algılamak olarak ele almışlardır (Yapıcı ve Yapıcı, 2006'dan). Örneğin öğrencilerden birisi ilkokuma yazma sürecini kutup ayısı ile oynamaya (90, 1) benzetmiştir. Elbette ki öğrencinin gerçek yaşamda böyle bir durum yaşama şansının olmayacağı bilinen bir gerçektir. Ancak öğrencinin hayal dünyasının gerçek sınırlarının dışında olması sıra dışı metaforların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Oluşturulan temalar incelendiğinde çocukların günlük yaşamından öğelerin ya da o yaş döneminin önemli bir parçası olan kendilerine özgü durumların da metafor olarak ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Örneğin, bisiklete binmeyi öğrenme çoğunlukla ilkokul yıllarında öğrenildiğinden bu duruma yönelik olarak metaforlar üretilmiştir. Toplamda 25 (%15,52) ayrı metaforla ilkokuma yazma süreci bisiklete binmeye benzetilmiş ve gerekçelerde ise zor aynı zamanda eğlenceli bir süreç olduğu dile getirilmiştir. Metaforlardan 10'u (%6,21) oyun oynama; 2'si (%1,24) ise oyun öğrenmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Bu metaforların gerekçeleri ise oyunun eğlenceli oluşu ile ilişkilendirilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar daha önce Shaw ve Mahlios (2008) tarafından yapılan bir araştırmayı da destekler niteliktedir. Ancak bu çalışma öğrencilerle değil 52 birinci sınıf öğretmenle ile gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerden “öğretmek” ve “ilkokuma yazma öğretmek” sürecine ilişkin metaforlar oluşturmaları istenmiştir. İlkokuma yazma öğretme sürecine ilişkin metaforlar “bilgi ve beceri serisi, ayrı parçaların bir bütün haline gelmesi, hayatın temellerinin oluşturulması ve eğlence” olmak üzere temel temada toplanmıştır. Görüldüğü üzere temalar öğretmenler açısından da ilkokuma yazma öğretmenin önemini vurgulamaktadır.

Araştırmada genel olarak çocukların enerjilerini kullandıkları, zor, eğlenceli ve günlük yaşamlarında önemli bir yer tutan etkinliklerin metaforların temel unsurlar olduğu tespit edilmiştir. İlkokuma yazmayı öğrenme süreci 5 (%3,10) metaforla futbol oynamaya, 9 (%5,59) metaforla koşmaya, 5 (%3,10) metaforla ise yüzmeye benzetilmiştir. Birinci sınıf çocuklarının yaşamında anlamlı olan, düşüncelerinin odak noktası olarak ortaya çıkan durumları metaforların belirlenmesinde etkili olmuştur. Metaforların gerekçeleri dikkate alındığında öğrencilerin bu süreci “üstesinden gelinmesi gereken, zor ama eğlenceli bir uğraş” olarak algıladıkları ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler bitki, uzay ve bitkinin gelişimiyle ilgili olarak sıradan ve yaratıcılık düzeyi yüksek olmayan metaforlar oluşturulmuştur. Kişileştirme ve seyahat teması ile ilgili en az metaforların yer alması o dönem öğrencilerinin zihinsel süreçlerinin daha çok oyun ve eğlence ile daha fazla meşgul olmasıyla açıklanabilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sık bir şekilde tekrar ettiği metaforlar şu şekilde sıralanabilir: Bisiklete binmeyi öğrenme 25 kez (%15,22), oyun oynama 10 kez (%6,21), koşma 9 kez (%5,59), yürümeyi öğrenme 7 kez (%4,34), yüzmeye 5 kez (%3,10), futbol oynama 5 kez (%3,10), konuşma 4 kez (%2,48) tekrar edilmiştir. Öğrencilerin 2 kez (%2,24) tekrar ettiği metaforlar ise gül, çiçek, meyve veren ağaç, deniz, gezmeye gitme, gezmek, çiçek bahçesi, güneşin sıcaklığı, yarış yapma, ip atlama, oyun öğrenme, evcilik oynama, doğum günü, taşıta binme, yüzmeyi öğrenme, dünya, yemek yeme, dondurma yeme, yaşamdaki yeniliktir. Birkaç metafor dışında (dondurma yemek, evcilik oynamak, yemek yemek, ip atlama, oyun öğrenme vb.) bunların genel olarak çocuklar tarafından daha az önemsenen durumlar olduğu söylenebilir. Yine de bu metaforların öğrencilerin yaşamında yer alan unsurlar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca çalışmada ilkokuma yazma ile ilgili metaforlar gözden geçirildiğinde oluşturulan metaforların erkek ve kız öğrencilere göre farklı sıklıklarda ortaya çıktığı görülmüştür.

Bu araştırma kapsamında kız öğrenciler erkek öğrencilerden daha fazla metafor oluşturmuştur. Çalışmada 68 kız öğrenci 98 metafor üretirken, 49 erkek öğrenci de 63 metafor

belirlemiştir. Ancak Girmen (2007) 5. sınıflarla yaptığı araştırmasında erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla metafor ortaya koyduklarını tespit etmiştir. Araştırma verileri “katılımcı gözlem, video kayıtları, yarı-yapılandırılmış görüşme, öğrenci kompozisyonları, öğrencilerin Türkçe defterleri ve Türkçe dersi öğrenci çalışma kitapları” olmak üzere farklı veri toplama araçlarından elde edilmiştir. Araştırmadaki bulgularda öğrencilere daha çok konuşma olanağı sunulduğunda kullandıkları metafor sayılarının da arttığı; konuşma sürecinde, dil becerileri daha gelişmiş öğrencilerin daha çok metafor kullandıkları anlaşılmıştır.

Bu araştırma kapsamında oluşturulan metaforların hepsinin olumlu olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler bazı metaforlarda kendilerine yapması zor gelen durumları (bisiklete binmek, yürümeyi öğrenmek vb.) belirtmiş olsa da gerekçelerinde olumsuz düşünceler belirlenmemiştir. Elde edilen bu sonuç daha önce yapılan araştırmalarla örtüşmemektedir. Köksal (2010) araştırmasında, ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin, onların ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin gündelik hayatlarında kullandıkları metaforlar yardımıyla “okuma yazma” kavramını nasıl algıladıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin, ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin “okuma yazma” kavramına karşı olumlu algılara sahip olduklarını, katılımcıların, “okuma yazma” kavramına ve okuma yazma bilenlere olumlu metaforlar geliştirdiklerini, okuma yazma bilmeyen insanlara yönelik olarak da olumsuz metaforlar belirlediklerini tespit etmiştir. Metaforlar, ilköğretim öğrencilerinin ilkokuma yazma kavramına ilişkin sahip oldukları algıları anlamada, açığa çıkarmada ve açıklamada güçlü birer araştırma aracı olarak değerlendirilebilir.

Araştırmaya katılan öğrenciler tarafından ortaya konulan 43 (%26,70) metafor eyleme (bisiklete binmek, koşmak, konuşmak, çapa çapalamak vb.), 1 (0,62) metafor duruma (yaşamdaki yenilik), 117 (%72,67) metafor ise somut bir kavrama (gül, elma tohumu, bulut, deniz vb.) yöneliktir. İbret ve Aydınöz (2011) ise ilköğretim ikinci öğrencilerinin dünya kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar incelendiğinde, büyük çoğunluğunun (% 84,3) somut kavramlardan yola çıkarak metafor oluşturduklarını tespit etmiştir. Oluşturulan metaforların büyük bir kısmı (%58,6) müfredat programında belirtildiği gibi Dünyanın şekli ve hareketlerine uygun bir şekilde oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında belirlenen metaforlardan 25’inin (%15,52) gerekçesi açıklanırken ilkokuma yazma öğrenme sürecinin zorluğuna vurgu yapılmıştır. Öğrenciler açısından bu dönem oldukça zorlayıcıdır. Bu konuda Türkiye’de öğrencilerle yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Shaw, Barry ve Mahlios (2008) birinci sınıf öğretmenleri (n=66) ile ilkokuma yazma öğretimi sürecine ilişkin metafor çalışması yapmıştır. Bu araştırmaya göre de öğretmenler ortaya koyduğu metaforlarla ilkokuma yazma öğretmenin zorlayıcı bir süreç olduğuna vurgu yapmıştır. Örneğin öğretmenler tarafından üretilen “dağ” metaforu ile ilkokuma yazma öğretme süreci “tırmanmak için dağa meydan okumaya” ya da “rehber” metaforu ile “tur rehberliğine/park yeri rehberliğine” benzetilmiştir. Diğer taraftan Patchen ve Crawford (2011) da 32 katılımcı ile yaptıkları metafor çalışmasında öğretmenliğin genel özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Bu araştırmada da öğretmenler oluşturdukları trapez sanatçısı, dağcı, nehir rehberi metaforu ile mesleğin zorluklarına vurgu yapmıştır. Elbette ki öğretmenlik güçlükler içeren bir meslektir. Ancak birinci sınıfta ilkokuma yazma öğrenme ya da öğretme oldukça zorlayıcı ve özveri isteyen bir süreçtir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir: Genel itibarıyla ilkokuma yazma süreci öğrenciler açısından zorlayıcı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu sürecin zorlukları belirlenerek ilkokuma yazma eğitimi daha eğlenceli bir hale getirilebilir.

Öğrencilerin metaforları genel olarak günlük yaşamlarının önemli bir parçası olan eylemlere ya da somut kavramlara yöneliktir. İlkokuma yazma sürecinde gerçekleştirilecek etkinliklerde bu

eylemlere ya da kavramlara yer vermek onların öğrenmelerinde kolaylık sağlayabilir. Gerekğinde bu metaforlar öğretmenler tarafından da kullanılmalıdır.

Bu araştırmada öğrencilerin ilkokuma yazma sürecine ilişkin düşüncelerini belirlemek amacıyla küçük bir öğrenci grubuna ulaşılmıştır. Bu nedenle sonuçları genellemek pek mümkün değildir. Türkiye çapında yapılacak olan araştırmalar sayesinde genellemeler yapılabilir. Yapılacak bilimsel çalışmalarda araştırma grubuna sınıf öğretmenleri ve veliler de dâhil edilebilir.

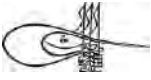
KAYNAKÇA

- AKKOYUNLU, B. (2008). “Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenme”. In *8th International Educational Technology Conference (IETC2008)* (pp. 6-9).
- AYDIN, F. (2010). “Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimler Dergisi (KUYEB)* 10(3): 1313-1322.
- ÇELENK, S. (2008). Türkçe Öğretiminde Yararlanılabilecek Öğretim Yöntem ve Teknikleri. Süleyman Çelenk & Atilla Tazebay (Ed.), *Türkçe Öğretimi içinde* (s.17–48). Ankara: Maya Akademi.
- DEMİRTAŞ, Z., & YILDIRIM, N. (2008). “Öğrenci görüşlerine dayalı sınıf öğretmenliği bölümü ilk okuma ve yazma öğretimi dersine ilişkin bir öneri”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(3): 681-695.
- FRASER, D. C. (2000). “Sin, hope and optimism in childrens methaphors”. Paper presented at the AARE Conference, Sydney Australia.
- GENTNER, D. & WOLFF, P. (2000). “Metaphor and Knowledge Change”. Eric Dietrich & Arthur Markman (Eds.), in *Cognitive Dynamics: Conceptual Change in Humans and Machines* (295-342). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- GİRMEN, P. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- GÖKÇE, O. (2006). İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler. Ankara: Siyasal kitabevi.
- GÜN, M. (2015). “Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin “Türkçe Sözlük” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları”. *Turkish Studies*. 10 (7), 447-476.
- KAYA, (2014). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına İlişkin Algıları: Metafor Analizi Örneği”. *Turkish Studies*. 9 (2), 917-931.
- KÖKSAL, Ç. (2010). İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin, Ebeveynlerinin ve Öğretmenlerinin “Okuma-Yazma” Kavramına Yükledikleri Anlamlar: Metaforik Bir Analiz. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago.
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (2005). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (Çev. G. Y. Demir). İstanbul: Paradigma Yay.
- LAWLEY, J. & TOMPKİNS, P. (2000). Learning metaphors. Retrieved from <http://www.cleanlanguage.co.uk/LearningMetaphors.html>.
- MODELL, A. H. (2009). “The metaphor-the bridge between feelings and knowledge”. *Psychoanalytic Inquiry* 29: 6-11. doi:10.1080/07351690802246890.

- İBRET, B. Ü. ve ALTINÖZÜ, D. (2011). “İlköğretim II. kademe öğrencilerinin “dünya” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar”. Kastamonu Eğitim Dergisi 1: 85-102.
- PATCHEN, T. ve CRAWFORD, T. (2011). “From gardeners to tour guides: the epistemological struggle revealed in teacher-generated metaphors of teaching”. Journal of Teacher Education 62 (3): 268-298.
- PİLAV, S. ve USLU ÜSTTEN, A. (2013). “Lise Öğrencilerinin Edebiyatla İlgili Algılarının Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Turkish Studies*. 8 (8). 1073-1085.
- SHAW, D. M. ve MARC M. (2008). “Pre-service teachers’ metaphors of teaching and literacy”. Reading Psychology 29: 31-60.
- SHAW, D. M. vd. (2008). “Preservice teachers' metaphors of teaching in relation to literacy beliefs”. Teachers and Teaching: Theory and Practice 14 (1): 35-50.
- STRENSKI, E. (1989). “Disciplines and communities, armies and monasteries and the teaching of composition”. Rhetoric Review 8 (1):137-145.
- SWEETSER, E. E. (1990). From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure. Cambridge: University Press.
- TOK, Ş. (2001). “İlkokuma Yazma Öğretiminde Kullanılan Yöntemlerin Değerlendirilmesi”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 26(26): 257-276.
- ULUSOY, K. ve YELKEN, T. Y. (2009). “İlköğretim 4. ve 5.Sınıf Öğrencilerinin Atatürkçülük ile İlgili Kavramları Algılamaları”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 22:214.
- ÜNALAN, Ş. (2001). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Nobel.
- YAPICI, Ş. ve MEHMET Y. (2006). “Çocukta Bilişsel Gelişim”. *Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi* 6 (1). <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=263> son erişim tarihi: 15. 04. 2015
- YERO, L. J. (2001). “NLP and education how metaphors shape teacher behavior”. Anchor Point 15(9): 22-27.
- YILDIRIM, A ve ŞİMŞEK, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- YILDIRIM, N. ve ZÜLFÜ D. (2008). Öğrenci Görüşlerine Dayalı Sınıf Öğretmenliği Bölümü İlk Okuma ve Yazma Öğretimi Dersine İlişkin Bir Öneri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(3): 681-695.
- YOB, I. M. (2003). “Thinking Constructively with Metaphors”. *Studies in Philosophy and Education* 22:127-138.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

SUSAR KIRMIZI, F., ÇELİK, D., (2015). “İlkokul Öğrencilerinin İlkokuma Yazma Öğrenme Sürecine İlişkin Metafor Algıları / Elementary School Students' Metaphorical Perceptions Of The Basal Reading And Writing Process”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8471>, p. 793-816.

“AVATAR” FİLMİ ÖZELİNDE EMPERYALİST UYGULAMALARIN İNCELENMESİ*

Ayhan ŞAHİN**

ÖZET

Latince hükmetmek anlamına gelen “imperare” kökünden türeyen emperyalizm en basit anlamı ile bir ulusun başka bir ulus üzerinde ya toprak işgal ederek ya da ekonomik, siyasî veya kültürel hâkimiyet kurarak hâkimiyetini genişletmesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda sömürgecilikle benzerlikleri olan emperyalizm, coğrafi bir mekâna bağlı olması gerekmemesi açısından sömürgecilikten ayrılır. Emperyalizm, hep Batı’nın Asya ve Afrika’daki siyasî ve ekonomik hâkimiyetini anlatmak için kullanılmıştır. Batı, emperyalist uygulamalarını bazen şiddet uygulayarak bazen de yerel halka sevimli görünerek yapmıştır. Yaptığı bu sömürüyü haklı çıkarmak için de karşı tarafı hiçbir değeri olmayan vahşiler olarak görmüş ve bu yüzden de onların elindekini almak için kendisinde bir hak tevehhüm etmiştir. Günümüzde ise teknolojinin gelişmesi ile küçük bir köy haline gelen dünyamızda, emperyalizm şekil değiştirerek varlığını hala devam ettirmektedir. Artık emperyalist ülkelerin herhangi bir toprağı işgal etmelerine gerek yoktur. Ulaşım ve iletişim araçları ile dünyanın her yerine çok kısa zamanda ulaşılabilir. Emperyalist ülkeler, bizzat başka bir ülkeyi tanklarla işgal etmeseler de, pazarladıkları ürünlerle kendi zihniyet ve düşüncelerini hem de öncekine göre çok daha kolay bir şekilde kabul ettirebilmektedirler. Bu çalışmada, *Avatar* filmi özelinde emperyalist ülkelerin amaçlarına ulaşmak için uyguladıkları stratejileri incelemeye çalıştık. 2009 yapımı *Avatar* filmi hem kullandığı teknoloji hem de emperyalist uygulamaları anlatış tarzıyla oldukça dikkat çekti. Gerçekten de filmde emperyalist uygulamaların çarpıcı örneklerini görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: emperyalizm, emperyalist uygulamalar, *Avatar*

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Turgut Özal Üniversitesi El-mek: ayhansahin@hotmail.com

THE STUDY OF IMPERIALIST PRACTICES IN THE CASE OF AVATAR MOVIE

ABSTRACT

We can simply define imperialism as the extension of a nation's authority by territorial acquisition or by the establishment of economic, political and cultural dominance over other nations. It derives from the Latin word "imperare" meaning "to command". Although there are some similarities between imperialism and colonialism, imperialism differs from colonialism in that it does not have to be bound up with geographical area. Imperialism has always been used to describe the political and economic dominance of the West in Asia and Africa. The West has employed imperialist practices sometimes by violent or sometimes by showing its smiling face. The modern-day imperialism continues its existence by changing its form. Today, imperialist nations do not need to invade a territory. With the means of transportation and communication, anywhere in the world can be reached in a very short time. In this paper, we have studied the strategies that imperialist nations have pursued to reach their goals depicted in the film of *Avatar*. A 2009 American epic science fiction film *Avatar* has received considerable attention due to both the technology used and the narrative style of imperialist practices. Indeed, we see striking examples of imperialist practices in the film.

STRUCTURED ABSTRACT

Imperialism, which derives from the Latin word "imperare" meaning "to command", simply means the extension of a nation's authority by territorial acquisition or by the establishment of economic, political and cultural dominance over other nations. In this sense, imperialism bears similarity to colonialism but it differs from colonialism in that it does not have to be bound up with geographical area. Imperialism has always been used to describe the political and economic dominance of the West in Asia and Africa. The West has employed imperialist practices sometimes by violent or sometimes by pretending to be nice. And to justify this exploitation it has perceived the other as worthless savages and therefore it has created the illusion that it has the right to take what they have. Today, our world has become a small village with the development of technology, but imperialism still continues to exist by changing its form. Today, imperialist nations do not need to invade a territory. With the means of transportation and communication, anywhere in the world can be reached in a very short time. The imperialist nations, although they do not physically invade another country with tanks, can impose their mindset and ideas with the products they are marketing. And besides, they do it in a much easier way than ever before. In this paper, we have studied the strategies that imperialist nations have pursued to reach their goals depicted in the film of *Avatar*. A 2009 American epic science fiction film *Avatar* has received considerable attention due to both the

technology used and the narrative style of imperialist practices. Indeed, we see striking examples of imperialist practices in the film.

Clayton defines imperialism as an unequal human and territorial relationship, usually in the form of an empire, based on ideas of superiority and practices of dominance, and involving the extension of authority and control of one state or people over another.

As can be seen from the above definition, the two most important features of imperialism are expansionism and exploitation. In expansionism, primarily undesirable peoples or cultural features that connect people to each other in a geographical area are destroyed (deterritorialization) and then they are replaced with expansionist country’s own cultural values and beliefs (reterritorialization).

Another feature of imperialism is, under the pretense of humanity and bringing freedom and higher standards of living, to exploit and assimilate the so-called backward or primitive nations. The British have called this “the white man’s burden” and the French civilizing mission (mission civilisatrice) and in this way they have sought to justify what they have done.

The term imperialism began to be used for the first time in the second half of the 19th century. Two systems, political and economic, have been effective on the emergence of the term. The term has been used more to define Europe’s military and economic dominance in the 19th and 20th century. Imperialism acquired a new specific connotation in the 20th century, in the work of a number of writers - Kautsky, Bauer, Hobson, Hilferding, Lenin - who in varying ways related the phenomenon of modern imperialism to a particular stage of development of capitalist economy.

Tomlinson says that cultural imperialism for some theorists translates into media imperialism and adds that there are four ways to talk about cultural imperialism. These are: Cultural imperialism as media imperialism, cultural imperialism as a discourse of nationality, cultural imperialism as the critique of global capitalism and cultural imperialism as the critique of modernity.

As a result of cultural imperialism, societies are alienated from their own culture and civilization values and they become a *mankurt* slave. In the face of foreign culture and civilization, they have the feeling of inferiority and are cut off from their roots.

Balcı explains the *Avatar* movie as: “Avatar, as a futuristic, modern colonial story, is a film that actually reproduces the patriarchal hegemonic rhetoric and legitimizes it although it gives the impression that it has an alternative and oppositional stance in the mainstream American cinema through the foresight of the future.”

Marmysz states that the overall, manifest message of *Avatar* appears to be that primal, organic cultures, with their lack of technology and with their harmonious attitude toward nature, are morally praiseworthy while modern, mechanical cultures (like the US), with their aggressive technological development, dominating attitude toward nature and capitalist motives, are fanatic and corrupt.

Avatar movie, apart from imperialism, refers to many issues such as militarism, anti-Americanism, racism, the environment, religion and spirituality. *Avatar* has had a strong position in the history of cinema with the technology used and the narration of many various issues. Probably, what makes the film so popular is the film's stunning visuals and that everyone finds something in the film according to their own perspectives.

Key Words: Imperialism, imperialist practices, *Avatar*

Giriş

James Cameron'un yazıp yönettiği 2009 yapımı *Avatar* filmi hem yapımı sırasında kullanılan teknoloji açısından, hem de anlattığı hikâye açısından oldukça ses getirdi. Film iki milyar doları aşan hasılatı ile tüm zamanların en çok hasılat yapan filmi oldu (International Movie Database, 2014). 1994 yılında filmin senaryosunu yazmaya başlayan James Cameron, o zamanlar filmin çekimi için yeterli teknik altyapı olmadığından uzun yıllar beklemek zorunda kalmış (WSJ Live, 2014). Film aynı zamanda anlattığı hikâyesiyle de üzerinde oldukça konuşuldu. Cameron (SFGate, 2014) filmin konusu ile ilgili şöyle diyor: "Film elbette emperyalizm hakkında; şu anlamda, insanlık tarihi her zaman daha fazla askerî ve teknolojik güce sahip olanların daha zayıf olanlar üzerinde, genellikle onların kaynaklarını elde etmek amacıyla, baskı kurup onları yok etme örnekleriyle doludur". Film, bazıları tarafından emperyalizmin bir eleştirisi olarak görülürken, bazıları tarafından da sistemin kendisini meşrulaştırması olarak görülmektedir (Kızılkaya, 2010).

Emperyalizmin Tanımı

Clayton (2009) emperyalizmi şöyle tanımlar: "Üstünlük fikrine ve tahakküm uygulamalarına dayalı ve bir devletin veya halkın yetkisini ve kontrolünü başka bir devlet veya halk üzerine yaymayı içeren ve genellikle de bir imparatorluk şeklinde, eşit olmayan insan ve toprak ilişkisi" (s. 373). Kasıtlı güç kullanımına dayalı bir doktrin olarak da görülen emperyalizm, eleştirmenler tarafından ahlakî olarak kınanmıştır ve bu yüzden de terim uluslararası propaganda alanında genellikle yayılmacı ve mütecaviz dış politika için pejoratif anlamda kullanılmaktadır (Sen, 2008, s. 586).

Sosyal Bilimler Sözlüğü ise emperyalizmi üç madde de şöyle tanımlar:

"1. Zor, tehdit ve saldırgan metotlar kullanmak suretiyle, sömürü temeline dayalı ve yayılmacı amaçlarla, değişik düzeylerde kendisine bağımlı ulusal birimleri merkezî bir gücün denetiminde bir araya getirmeyi amaçlayan siyasal anlayış ve eylem tarzı.

2. Egemen bir gücün, medenileştirme, modernleştirme veya dinî misyon iletme gibi gerekçeler ileri sürerek, diğer ülkelerin doğal kaynaklarını sömürme ve onları ekonomik, kültürel, bilimsel veya siyasal açıdan kendisine bağımlı hale getirme politikası.

3. Serbest girişimlerin, kârları sermaye harcamalarına kaydırması sonucunda etki alanını iyice genişleten kapitalizmin tekelci aşaması." ("Emperyalizm," 1998).

Yukarıdaki tanımlardan da görüleceği gibi emperyalizmin en önemli iki özelliği yayılmacılık ve sömürüdür. Yayılmacılıkta öncelikle istenmeyen halklar veya o coğrafi bölgede insanları birbirine bağlayan kültürel özellikler yok edilir (deterritorialization) sonra da yayılmacı ülkenin kendi kültürel değer ve inançları yerleştirilir (reterritorialization). Buna örnek olarak, İspanyolların Aztekleri yendiklerinde önce Aztek inanç ve değerlerine ait sembolleri ortadan kaldırıp sonra da kendi gelenek ve kültürlerini yansıtan sembolleri yerleştirmesi gösterilmektedir (Reterritorialization, 2012).

Günümüzde teknolojinin ve iletişim araçlarının ilerlemesi ile bir bölgeyi fethetmeye gerek kalmadan da bir ülkenin kültürel değerleri ve gelenekleri değiştirilebilmektedir. Bu tedrici bir değişim olduğu için hem hissedilmemekte hem de modernlik ve çağdaşlık kılıfı altında yapıldığı için insanlar tarafından tepki görmemektedir.

Emperyalizmin başka bir özelliği de, insanî bir perde altında, sözde geri kalmış veya ilkel toplumlara medeniyet, özgürlük, yüksek yaşam standartları getirmek bahanesi ile o milletlerin sömürülmesi ve asimile edilmesidir. İngilizler buna beyaz adamın yükü (white man’s burden) derken Fransızlar da medenileştirme misyonu (mission civilisatrice) ismini vererek yaptıklarını mazur göstermeye çalışmışlardır. Avrupalı sömürge güçleri böyle yaparken Amerikancılık ilkelerini dış politikası haline getiren Amerikan yönetimleri de aynı şekilde özgürlük, barış ve Amerikan tarzı yaşam getirme bahanesiyle değişik ülkelere operasyonlar düzenlemişlerdir.

Karataş (2004) Batı’nın Doğu’ya bakışını şöyle ifade eder: “Batı’nın oryantalist bakış açısını 18. yüzyıl aydınlanmacılarından biri olarak kabul edilen ve hayatı boyunca Doğu’ya hiç gitmemiş olan Montesquieu’nün şu düşünceleri kanıtlar nitelikte güzel bir örnektir. Montesquieu’ye göre sıcak iklimde ve açık alanlarda hayatını sürdüren Asyalıların ruhu kulluğa yatkın olduğundan despotizmle yönetilmeleri zorunludur. Dağlık alanlarda ve soğuk iklimlerde yaşayan özgür ruhlu Avrupalılar ise cumhuriyet veya krallıkla yönetilmelidirler. Benzer bir söylemle Boulanger da Doğu’yu köle, Avrupa’yı akılcı, Amerika’yı ise özgür ruhlu olarak nitelendirmektedir. Bu önyargılar ve slogan söylemler eşliğinde Doğu, artık bir yer olmaktan çıkıp üzerinde emperyalizme hizmet amaçlı araştırmalar yapılan bir yer haline almıştır.”

Emperyalizm terimi ilk defa 19. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. Terimin ortaya çıkışında siyasî ve ekonomik olmak üzere iki akım etkili olmuştur. Terim daha çok Avrupa’nın 19. ve 20. yüzyıldaki askerî ve ekonomik hâkimiyetini tanımlamak için kullanılmıştır. Kautsky, Bauer, Hobson, Hilferding, Lenin gibi yazarlar modern emperyalizm olgusunu kapitalist ekonominin belli bir aşamasıyla ilişkilendirmişlerdir (Williams, 1983, s. 159-160).

Emperyalizmin Türleri

Günümüzde emperyalizm, kitle iletişim araçlarının dünyayı bir köy haline getirmesiyle ve bir anlamda zaman ve mekânın ortadan kalkmasıyla değişim geçirerek kültürel emperyalizm şeklinde kendini göstermiştir. Kültürel emperyalizm, egemen devletin etkisinin toplumsal ve kültürel alanlarda hissedilmesidir. Bu durum kültürün zenginleşmesi olarak görüldüğü gibi yerel kültürlerle karşı bir tehdit olarak da algılanmaktadır.

Bu süreçte, egemenin kültürel değerlerini, ideallerini ve uygulamalarını yansıtan ürünler, moda ve yaşam tarzı bağımlı pazara aktarılır. Bu aktarımda çokuluslu şirketler önemli bir rol oynarlar çünkü onların amacı küresel ekonomide ürünlerinin yayılmasını kolaylaştırmaktır. Kitle iletişim araçları da aynı zamanda bu süreçte kullanılan en etkili kurumsal araçlardır (O’Sullivan, 1994, s. 73-74).

Tomlinson (1999), bazı kuramcılar için kültürel emperyalizmin medya emperyalizmi anlamına geldiğini söyler ve kültürel emperyalizmden bahsetmenin dört yolundan bahseder. Bunlar şunlardır:

- Medya emperyalizmi olarak kültürel emperyalizm
- Milliyet söylemi olarak kültürel emperyalizm
- Küresel kapitalizmin eleştirisi olarak kültürel emperyalizm
- Modernliğin eleştirisi olarak kültürel emperyalizm (s. 39-56)

Kültürel emperyalizm dendiğinde genellikle Batı'nın, özelde Amerika'nın, ahlakî değerleri, ürünleri, siyasî fikirleri ve yaşam tarzı akla gelir. Amerika, dünyanın en büyük siyasî ve ekonomik süper gücü olarak her türlü aracı – film, televizyon, basın yayın araçları – kullanarak kendi ürünlerini dünyaya pazarlamaktadır.

Kültürel emperyalizm sonucunda toplumlar bir tür mankurtlaşma yaşayarak kendi kültür ve medeniyet değerlerine yabancılaşırlar. Yabancı kültür ve medeniyetler karşısında aşağılık duygusuna kapılıp kendi tarih ve köklerinden koparlar (Arvasi'den aktaran Ünal, 2010, s. 210).

Avatar

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki filmler hiçbir zaman gelişigüzel yapılan sanat eserleri değildir. Filmler; müziğinden, kullanılan kostümlerinden, aksesuarlarından, kişi ve yer isimlerine kadar bilinçli olarak tasarlanır. Çünkü bunların izleyiciye verdiği mesajlar vardır. Film yapımcıları, izleyicinin zihnini ve duygularını istedikleri gibi yönlendirecek şekilde filmin her karesini dikkatlice tasarlarlar. Öyle bir duruma geliriz ki, filmin sonunda kötü adamın artık normal bir şekilde ölmesini değil acı çekerek feci bir şekilde ölmesini isteriz. James Cameron isteseydi bize filmdeki yerlileri kötü, istilacıları da iyi olarak sunabilirdi. *The Christian Post* gazetesinden Russell D. Moore (2009) bunu şöyle anlatıyor: “Kentucky’de bir sinema dolusu insanı ayağa kaldırıp, ülkenizin savaşta yenilgisini alkışlattırabiliyorsanız, gerçekten müthiş özel efektleriniz var demektir”.

Filmin geçtiği yer olan Pandora ismi Yunan mitolojisinde geçmektedir. Pandora yeryüzünün ilk kadınıdır. Zeus, Prometheus’un cennetten ateşi çalması üzerine intikam amacıyla Pandora’yı Prometheus’un kardeşi Epimetheus’a verir. Pandora’ya hiçbir durumda açmaması şartıyla düğün hediyesi olarak bir kutu verilir. Ancak Pandora merakına yenilerek kutuyu açar ve kutunun içindeki bütün kötülükler dünyaya yayılır.

Unobtainium ise belli bir uygulamada belli bir amacı yerine getirmek için tasarlanmış zor bulunan, hayali, kurgusal maddelere verilen isimdir. İngilizcede elde edilemez anlamına gelen unobtainable kelimesine genelde elementlerin sonuna getirilen –ium soneki getirilerek oluşturulmuş bir kelimedir.

Avatar 2154 yılında geçiyor. Dünyadaki tabii kaynakları bitiren insanlar Alpha Centauri yıldız sisteminde bulunan bir gezegenin Pandora isimli yaşanabilir bir uydusunda değerli bir mineral olan Unobtainium çıkarmaktadırlar. Pandora’da yaşayan Navi isimli yerli halk, yaklaşık 3 metre boyunda, mavi renkli, sivri kulakları ve uzun kuyrukları olan insan benzeri yaratıklardır. Naviler tabiatla uyum içinde yaşayan ve onunla etkileşimde bulunabilen ve sadece yaşamak için hayvanları öldüren barışçı bir topluluktur. Pandora’nın atmosferine alışık olmayan insanlar Pandora’nın topraklarına inebilmek için “*Avatar Projesi*” adı verilen ileri bir teknoloji geliştirmişlerdir. Bu teknoloji, *Avatar* adı verilen bir Navi bedenini insanın zihniyle uzaktan kontrol etmesine izin vermektedir. Jake Sully isminde felçli bir gazi, bilgi toplaması ve Navileri unobtainium konusunda ikna etmek için Navilerin arasına gönderilir. Bölgedeki en zengin unobtainium yatağı Navilerin “ev ağaç” dedikleri ve içinde yaşadıkları ağacın altında yatmaktadır. Yerli Navi halkı önce ilaç, eğitim gibi ödülleriyle ikna edilmeye çalışılır. Naviler bunları reddedince insanlar amaçlarına ulaşmak için askeri operasyon düzenlemeyi planlarlar. Bu arada Jake, Navi prensesi Neytiri’ye âşık olur. Naviler Jake’i kendi içlerine kabul ederler. Jake Naviler’e insanlara karşı savaşlarında yardım eder ve onları organize eder. İnsanlarla Naviler arasındaki savaşı Naviler ağır kayıplar vermelerine rağmen kazanırlar ve insanlar Pandora’yı terk etmek zorunda kalırlar. Jake ise sonunda tamamen bir Navi olur.

Filmdeki Bazı Emperyalist Uygulamalara Örnekler

Filmde mevcut iki toplumsal sınıf bulunmaktadır. Hâkim üst sınıfı temsilen emperyalist sömürgeci bir zihniyete sahip, yaşadığı dünyadaki enerji kaynaklarını tüketmiş ve yeni kaynaklara göz dikmiş ileri teknolojiye sahip saldırgan ve hırslı Amerikalılar ve yönetilen alt sınıfın temsili olarak da Pandora’nın mükemmel doğası ile uyum, huzur ve denge içinde yaşayan barışçıl yerliler (Balcı, 2010, s. 26).

Film, yerli Navi halkının istilacı insanlara karşı olan mücadelesini canlandırmaktadır. Naviler, teknolojik olarak üstün ve en gelişmiş silahlara sahip olan insanlara karşı ok ve yayla mücadele vermektedirler. Bu, sömürgeci Avrupa milletlerinin Afrika’da, Asya’da ve Amerika kıtasının keşfinden sonra Amerika’da yerli halklara yaptıkları her türlü zulüm ve sömürünün bir örneğidir. Bu sömürgeci güçler yerli hakları ilkel, vahşi, geri kalmış topluluklar olarak görmüşler ve onları insan olarak görmedikleri için yaptıkları zulümleri normal karşılamışlardır. Filmde de bunun örneklerini çokça görüyoruz. Filmin başında askerî birliğin komutanı albay tarafından, yeni gelen askerlere verilen brifingde Pandora cehenneme benzetilmekte ve Naviler de yok edilmesi gereken yamyamlar olarak tanımlanmaktadır. Albay yeni gelen askerlere Navileri yok etmenin onların ahlakî bir sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir ve Navilerden filmin birçok yerinde “mavi maymunlar, vahşiler” olarak bahsedilmektedir.

Idris ve Nessa (2013) bu bakışı şöyle ifade eder “Batı her zaman “ötekini” görmek istediği gibi tasvir edegelmiştir. Pandoralılara hayvan özellikleri verilmiştir. Hayatlarında çok fazla fonksiyonu olmayan kuyrukları vardır ve derileri bir timsahinki gibi serttir. Onları kurt gibi gösteren köpek dişleri vardır. Hemen hemen çıplaktırlar ve elbise giymezler. Diğer taraftan insanlar iyi giyimlidirler hatta insan avatarlar elbise giyerler ve onları canavar gibi gösteren köpek dişleri yoktur” (s. 119).

Meade’ye (2010) göre “Filmde öne çıkarılan ana tema Navilerin – Afrikalılar, Amerikan yerlileri, Güney Amerikalılar vs. – Avrupalılarla başa çıkacak manevi, fiziki ve entelektüel kapasitelerinin olmaması ve dolayısıyla kendilerini yönetebilecek bir kabiliyetlerinin olmayışı ve zor zamanlarda beyaz bir kurtarıcıya ihtiyaç duymalarıdır.” (s. 209).

Film, popüler kültürde yerli halklar hakkındaki beyaz adamın bu stereotipik bakışını yansıtıyor ve *Kurtlarla Dans ve Pocahontas* gibi diğer birçok Hollywood filmlerine göndermelerde bulunuyor (Alberola, 2010). Beyaz adam gittiği her yerde oranın yerli halkını – filmde mavi renkli Naviler, gerçek hayatta siyah renkli yerliler – küçümsemiş, kendi başlarına bir şey beceremeyen, yaşamak için beyaz adama ihtiyaç duyan varlıklar olarak görmüştür. Filmde de Jake, Navilere insanlara karşı savaşlarında yardım etmiş, onlardan biri olmuş hatta onlardan daha iyi, becerikli, usta bir savaşçı olmuştur. Cammarota’nın (2011) ifade ettiği gibi, “bu yerli halklara insanî özelliklerin verilmemesi belki de beyaz kurtarıcıların yer aldığı prodüksiyonların en kötü yönüdür. Ezilmişlerin, ezenlerin liderliğini takip etmekten başka seçenekleri yoktur. Ezenler de genel de ezmekte, bazen de kurtarıcı rolünü üstlenmektedir. Bu prodüksiyonlar yerli halkın kendi kaderini belirleme fikrini küçük görür” (s. 248).

Emperyalist güçler emellerine ulaşmak için bazı stratejiler takip etmektedir. Filmde bunlardan da örnekler görüyoruz. RDA isimli taşeron şirketin başındaki kişi olan Parker Selfridge filmde şöyle demektedir: “Sen sözde o yerlilerin kalplerini kazanacaktın; tüm bu soytarılığın amacı o değil miydi? Onlara benze, onlar gibi konuş. Bize güveneceklerdi. Onlara okul açtık, dilimizi öğrettik. Ama ne oldu?”

Emperyalist güçler istediklerine ulaşmak için başta yerlilere iyi görünmeye çalışmaktadırlar. Onların içine girmekte, onlardan biri olarak yaşamaktadırlar. Onlara kendi dil ve kültürlerini öğretmektedirler. Bu sinsi, yavaş ancak tepki çekmeyen bir metottur. Çünkü hedef

toplum bu yüzüne gülen düşmanı düşman olarak görmemektedir. Yoksa düşman karşısına eli silahlı olarak çıksaydı o da karşılık verecek kendisini koruma durumuna geçecekti.

Bu metot işe yaramadığında – filmde de olduğu gibi – bu sefer Jake’in filmde ifade ettiği şu duruma başvurulur: “Eğer birileri istediğinin üstünde yaşıyorsa, önce onu düşman yap ki almak için hakkın doğsun”. Bu strateji de Batılı emperyalist güçlerin her zaman başvurduğu metotlardan birisidir. Amerika, Irak’a girmek için Saddam’ı düşman ilan etmiş, Irak’ın nükleer silahlara sahip olduğu yalanını uydurmuştu.

Emperyalist güçlerin yanıldığı bir nokta da, kendi içinde yaşadıkları medeniyetin, kültürün ve hayat tarzının tek doğru olduğuna inanmalarıdır. Bu yüzden yerli halkların kendi kültürlerini ve hayat tarzlarını aşağılamış, bunları değiştirmeye çalışmış, bunun karşısında yerlilerin kendi kültür ve değerlerinden vazgeçmek istememelerini anlayamamışlardır. Filmde Parker Selfridge’in şu sözü bunu çok iyi anlatmaktadır: “Biz onlara ilaç verdik., eğitim., yollar., ama ne seçtiler? Çamur”.

Sonuç

Balcı (2010) *Avatar* filmini şöyle tanımlar: “Avatar fütüristik modern bir sömürge hikâyesi olarak, geleceğe ilişkin öngörü aracılığıyla ana akım Amerikan sinemasında alternatif ve muhalif bir duruşu varmış izlenimi vermesine rağmen, aslında ataerkil hegemonyacı söylemi yeniden üreten ve meşrulaştıran bir filmidir” (s. 39).

Marmysz (2012) ise filmin “tabiatla uyum içinde yaşayan, herhangi bir teknolojiye sahip olmayan ilkel, organik kültürün ahlaken övgüye değer olduğunu ancak ileri teknolojiye sahip, tabiata karşı olumsuz bir tutumu olan, kapitalist yönelimli, modern, mekanik kültürlerin (ABD gibi) fanatik ve bozuk” (s. 102) olduğu genel mesajını vermektedir der.

Avatar filmi, emperyalizmden başka militarizm, Amerika karşıtlığı, ırkçılık, çevre, din ve spiritüellik gibi daha birçok konuya değinmektedir. *Avatar*, içinde barındırdığı birçok çeşitli konu ve yapımında kullanılan teknoloji ile film tarihinde kendine sağlam bir yer edinmiş oldu. Zaten filmi bu kadar popüler yapan şey de, filmin sunduğu görsellik ve herkesin, kendi bakış açısına göre filmde bir şeyler bulması gibidir.

KAYNAKÇA

- ALBEROLA, D. M. (2010, July). *Avatar: A tale of indigenous survival?* Paper presented at the 5th Global Conference: Visions of Humanity in Cyberculture, Cyberspace and Science Fiction, Mansfield College, Oxford, UK.
- BALCI, B. (2010). Fütüristik bir modern sömürge öyküsü: *Avatar*. *Civilacademy*, 8(2), 23-42.
- CAMMAROTA, J. (2011) Blindsided by the *Avatar*: White saviors and allies out of Hollywood and in education. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 33(3), 242-259. doi:10.1080/10714413.2011.585287
- CLAYTON, D. (2009). Imperialism. In D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts, & S. Whatmore (Eds.), *The Dictionary of human geography* (5th Ed.). Oxford, UK: Wiley-Blackwell.
- EMPERYALİZM. (1998). In Ö. Demir & M. Acar, *Sosyal bilimler sözlüğü* (4th ed.). Vadi Yayınları, Ankara.
- IDRİS, N., & NESSA, V. (2013) Analyzing *Avatar* as a postcolonial text. *Spectrum*, 8&9, 113-122.

- INTERNATIONAL MOVIE DATABASE. (2014). *All-time worldwide box office*. Retrieved from <http://www.imdb.com/boxoffice/alltimegross?region=world-wide>
- KARATAŞ, C. (2014). Emperyalizm Bağlamında Oryantalizm Kavramına Bir Bakış, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5 Spring 2014, p. 1269-1277, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6571>
- KIZILKAYA, E. (2010, Ocak 5). Avatar’ın ideolojisi. *Hürriyet*. Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/13386148.asp>
- MARMYSZ, J. (2012). Rooting for the fascist in James Cameron's *Avatar*. *Film and Philosophy*, 16, 101-120.
- MEADE, F. A. (2010). Avatar: An extension of white supremacy. *The Journal of Pan African Studies*, 3(6), 207-210.
- MOORE, R. D. (2009, December 21). Avatar: Rambo in reverse. *The Christian Post*. Retrieved from <http://www.christianpost.com/>
- O’SULLIVAN, T. (1994). Cultural imperialism. In T. O’Sullivan, J. Hartley, D. Saunders, M. Montgomery & J. Fiske, *Key concepts in communication and cultural studies* (pp. 73-74). London, England: Routledge.
- RETERRITORIALIZATION. (2012, November 28). In Wikipedia. Retrieved May 8, 2014, from <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Reterritorialization&oldid=525260573>
- SEN, S. (2008). Imperialism. In W. A. Darity (Ed.), *International encyclopedia of the social sciences*. (2nd Ed., Vol. 3, pp. 586-590). Detroit, MI: Macmillan Reference USA.
- SFGATE. (2014). *Eye-popping 'Avatar' pioneers new technology*. Retrieved from <http://www.sfgate.com/entertainment/article/Eye-popping-Avatar-pioneers-new-technology-3278484.php>
- TOMLINSON, J. (1999). *Kültürel emperyalizm. Eleştirel bir giriş*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÜNALAN, Ş. (2010). *Dil ve kültür* (4th ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- WILLIAMS, R. (1983). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. New York, NY: Oxford University Press.
- WJS LIVE. (2014, May 6). James Cameron talks “Avatar” technology [Video File]. Retrieved from <http://live.wsj.com/video/james-cameron-talks-avatar-technology/5A8885BF-EDC1-4807-BCE6-761C8268821A.html#!5A8885BF-EDC1-4807-BCE6-761C8268821A>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ŞAHİN, A., (2015). ““Avatar” Filmi Özelinde Emperyalist Uygulamaların İncelenmesi / The Study Of Imperialist Practices In The Case Of Avatar Movie”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8417>, p. 817-826.

İNANÇ SİSTEMLERİNDEN REKLAMLARA: LÜKS KONUT REKLAMLARINDA YARATILAN CENNET*

*Fırat TAŞ***

*Serpil AYGÜN CENGİZ****

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, insanlık tarihi boyunca çeşitli inanç sistemlerinde öteki dünya kavramsallaştırması olarak karşımıza çıkan “cennet” tasavvuruna ilişkin tüm idealleştirmelerin (doğa, güvenli bir yaşam, seçkin bir statü, sonsuz bir zamanda yaşamak ve mükemmellik) günümüzde reklamlarda lüks konutlara atfedilen özellikler olarak ortaya sunulduğunu ve cennetin modern dünyada kullanım ve değişim değeri olan bir mekâna dönüştürüldüğünü göstermektir.

Din ve inanışlar genel olarak iyi ve kötü kavramları üzerine inşa edilir. Bu kavramların ardından yaratılan kurallar çerçevesinde, ölümden sonraki yaşamda, insanlara sunulan cennet ya da cehennem iynin ve kötünün karşılığı olarak kurgulanmaktadır. Cennet iyi işler yapanların, cehennem ise kötülükle hemhal olanların hak ettiği nihai mekânlardır. Cennet, her şeyin tastamam olduğu, insanın ihtiyaç duyabileceği tüm unsurların eksiksiz olarak cennette orayı hak edenlere, sonsuz bir zaman dilimi için mükâfat olarak vaat edildiği ideal bir mekân olarak sunulmaktadır. Çeşitli inanışların cennet tasavvurlarında ön plana çıkan cennete dair nitelikler, eşsiz bir doğa güzelliği, güvenli bir yaşam, seçkin bir statü, sonsuz bir zaman ve genel anlamda mükemmellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmada, <http://www.hurriyetemlak.com> adresinden 15 Mart 2013 tarihinde İstanbul il sınırları içindeki lüks konut projeleri için ilânı verilen toplam iki yüz yetmiş bir lüks konut reklamından ilk kırk bir konut projesi reklamı (fotoğraflar analiz dışında bırakılarak) mitolojilerde ve dini inançlarda yer alan cennet kavramsallaştırmasıyla çözümlenmektedir. Çalışmada, modern kültürün en önemli üretim metinlerinden reklamlarda, lüks konutun modern dünyanın cennetine nasıl dönüştürüldüğü gösterilmeye çalışılmaktadır. Cennet ve cehennem kavramları bu noktada, iyiliğin ve kötülüğün mekânıdır. Neredeyse tüm inanç sistemlerinde hepsinde dünya hayatında iyi hal ve davranışlar sergileyenlerin sonsuz ve sınırsız mutluluğun mekânı olan cennette ebedi bir yaşam sürüldüğüne inanılmaktadır. Çalışma için incelenen kırk bir lüks konut reklamında

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: firattas11@gmail.com

*** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF, Halkbilim Bölümü, El-mek: scengiz@ankara.edu.tr

inanç sistemlerinde cennet betimlemeleri için kullanılan doğa, aile, güvenlik, seçkinlik, geçmiş ile gelecek vurgusu ve sonsuzluk ve mükemmellik temaları araştırılmıştır. Cennette ve konut reklamlarında doğa karşılıştırmalı olarak incelendiğinde kırk bir reklam metninin otuz dördünde doğa vurgusu bulunduğu görülmektedir. Reklamlarda doğa bağlantılı olarak kullanılan “yeşil”, “yeşil alan”, “orman”, “botanik bahçe”, “meyve” gibi pek çok ifade kullanılmaktadır. Bilindiği gibi cennet betimlemelerinde cennetin bir bahçe anlatılmaksızın anlatıldığı görülmemektedir. Cennette ve konut reklamlarında aile teması karşılıştırmalı incelendiğinde de aynı çeşitli din ve inançlardaki cennet tasavvurlarında olduğu gibi aile kavramı, genellikle vaat edilen mükemmel bir eş ve çocuklar vurgusuyla karşımıza çıkmaktadır. İncelenen konut reklamlarında mükemmel eşlerin gösterilerek ve sitelerde çocuk parkları, oyun alanları, çocuk havuzu, çocuk sinema salonu olduğuna dair atıflarla karşımıza çıkan aile vurgusunun birçok nedeni olmakla birlikte, bunun temelde dini ve kültürel köklere dayandığını söylemek mümkündür. Cennette ve konut reklamlarında güvenlik teması altında incelenen kırk beş konut reklamının otuz beş tanesinde korku ve güvenlik konusundaki vurguları tespit etmek mümkündür. Konut reklamlarının güvenlik ve depreme dayanıklılığının altını bu derece çizmesinin sebebi kalabalık nüfuslarıyla kentlerde artan suç oranları ve Türkiye’nin deprem açısından riskli bir bölgede olması gösterilebilir. Cennet anlatılarında seçkinlik, ortaya konan iyilik ölçütüne göre belirlenmektedir. İslamda dünya hayatına tamah etmemiş olan ve konan kuralları yerine getirmiş ve dolayısıyla seçilmiş insanlar ancak cenneti hak etmektedir. İncelenen konut reklamlarında, seçkinlik kavramına yoğun bir şekilde yer verilmiştir. söz konusu kırk beş konut reklamının otuz bir tanesinde *Elite Life* ya da *Elit Perla Palas* gibi konut isimleriyle bile konuyla ilgili vurgular tespit etmek mümkündür. Cennette ve konut reklamlarında geçmiş ile gelecek vurgusu ve sonsuzluk temasına bakıldığında ise incelenen kırk beş konut projesinin dokuzunda “sonsuz huzur” gibi sözcüklerle geçmiş, gelecek ve sonsuzluk ile ilgili vurgular tespit edilmiştir. Cennete dair tüm bu betimlemelerin nihayetinde gelip dayandığı, altında toplandığı temel nitelime ise mükemmellik kavramı, eski çağlardan beri tanrısal unsurlarla temsil edilmiştir. Bu konudaki en güçlü simge cennettir. Konut projelerinin söz konusu mükemmellik kavramını altını çizerek vurgulamalarının nedeni, bu simgeselliklerdir. İnsan zihnine kutsal bazı çağrışımlarla yerleşmiş olan cennet kavramı, mükemmelliğin vurgulanması yoluyla cazip hale getirilerek insanlara sunulmaktadır. Reklam metinlerinin önemli bir bölümünde lüks konutların şu veya bu özellikleriyle “mükemmel” oldukları doğrudan söylenmektedir. Sonsuz bir yaşam içerisinde, yemyeşil, güvenli, ayrıcalıklı, sevdikleri ve ailesiyle beraber mükemmel bir hayatın tasvir edildiği cennet, insanlara, bu dünyada lüks konut reklamları aracılığıyla sunulmaktadır. Söz konusu reklamlar, ön plana çıkan unsurlar etrafında incelendiğinde, ortaya bir yeryüzü cenneti tasvir çıkmaktadır. Ölümünden sonraki yaşamda, sonsuz bir ömürde insanlara vaat edilen her şey, yaşarken, mekânsal olarak mükemmel olma iddiasındaki lüks konut projelerinde insanlara sunulur. Konut projelerinde sunulan mekânlar, bir konut iddiasından öte yepyeni, ayrıcalıklı bir yaşam vurguları içermektedir. Satın alınacak bir konutun, barınma ihtiyacını karşılayanın ötesinde, onları diğer insanlardan farklı

kılacak ayrıcalıklı özelliklerle donatıldığını iddia etmektedirler. “Mükemmel” bir yaşamın mekânsal tasviri olarak görülebilecek söz konusu konut reklamları, insanların tarih boyunca ortaya koyduğu tüm dini, inançsal ve mitolojik cennet tasvirlerinin bir özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen konut reklamlarının, kültürel ve dini olarak şekillenen cennet tasvirlerinde altı çizilen unsurları merkeze alarak oluşturdukları söz konusu strateji, insanlara özlemlerini, arzularını hatırlatır. Cennet tasvirlerindeki eksiksiz ve insanların hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaşayabileceğine inanılan mekânlar, konut reklamlarında da görülmektedir. Oluşturulan lüks sitelerin, somut olarak ortaya koydukları mekânlar, insanların zihnindeki hayal olan cennete benzetilmekte ya da bu şekilde sunulmaktadır. Reklam metinlerinde, cennet, yaşam boyu iyi bir insan olmanın karşılığında elde edilen bir hak olarak değil, fakat bir meta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: cennet, reklam, lüks konut, mekân

FROM BELIEF SYSTEMS TO ADVERTISEMENTS: PARADISE PROMISED IN LUXURIOUS HOUSES ADVERTISEMENTS

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal that the conceptualisation of the paradise as an ideal place throughout all history (nature, an elite life, to live in an infinite time, perfectionalism) is in current times replaced by the luxurious houses which are featured in the advertisements that often and to deconstruct the idea of the paradise being a luxurious place itself.

Religion and beliefs are generally based on the concepts of ‘good’ and ‘bad’. With the rules formed regarding this concepts, the life after this life is believed to be paradise (as a result of the good) and the hell (as a result of the bad). The paradise is for those who worked for the well and the hell is those who worked for the bad in the real life. Paradise is a place of infinite time where everything is presented abundantly as a prize to those who are deserving it. It is featured in various belief systems that in paradise people will reach to a great nature beauty, a safer and elite life, an infinite time and an infinite perfection. In this research, the first forty-one out of two hundred seventy one house project advertisements from the site <http://www.hurriyetemlak.com> are taken into consideration (the pictures are out of our analysis) and are analysed within the borders of paradise conceptualisation in mythologies and religious belief systems. In this research, it is showed how the modern houses of our time are changed into the promises of the missed paradise by the help of the advertisements, which are the most important production texts of the modern times.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this research is to reveal that the conceptualisation of the paradise as an ideal place throughout all history (nature, an elite life, to have eternal life, perfectionalism) is in current times replaced by the

luxurious houses. This replacement takes its originality from ideas of the paradise being a luxurious place itself represented by various belief systems.

Religion and beliefs are generally based on the concepts of 'goodness' and 'badness'. By joining activities using the rules formed regarding these concepts, the life after this life may be the paradise (as a result of the good) or the hell (as a result of the bad). Hence the paradise is for those who worked for the well and the hell is those who worked for the bad in the real life. As a shared human interest, paradise is a place of infinite time where everything is presented abundantly as a prize to those who are deserving it. It is featured in various belief systems that in paradise people will reach to a great nature beauty, a safer and elite life, an infinite time and an infinite perfection. This research submits how the modern houses of our time are changed into the promises of the missed paradise in the house advertisements, which are texts with hidden meanings of the modern times.

To show how this replica is produced, forty-one of two hundred seventy-one luxurious houses projects advertisements in İstanbul on the website <http://www.hurriyetemlak.com> on 15th March 2013 are taken into consideration (the pictures are out of our analysis) and are analysed within the borders of paradise conceptualisation in mythologies and religious belief systems.

Virtually, in all of the belief systems those who had good attitudes and behaviours in their earthly lives believe that they will have eternal lives after death. This may also be an affirmation for endless good life. In order to expose the ways of affirmation of eternal life in performance of earthly life, kırk bir luxurious houses advertisements are selected to support the assumption how the paradise described in belief systems is parallel to the houses constructed in the world by emphasizing on nature, family, security, elegance, past and future prominence, eternity and perfection. When these advertisements are studied comparatively, it is found that thirty-four of forty-one advertisements have emphasized on the nature. There are so many expressions relating with nature such as "green", "greenland", "forest", "botanic garden" and "fruit". As paradise is commonly defined with a garden, luxurious houses is defined with vast green areas. Again when the concept of family is studied comparatively, both the paradise and the house advertisements have similar conceptions such as perfect wife and children. The emphasis on family through pointing perfect wife and children, places for children such as playground, children pool and the cinema saloon for children in advertisements persuades the consumer to the sacred meaning of family and having children. Analogous to family importance, thirty-five of forty-one advertisements point terror and safety themes. The exagareted stress on security and the threat of earthquake in advertisements deduces from the rate of commitment to crime in crowded cities and due to living in a risky geographical region in Turkey. Another motivating scheme presented to consumer is to be a privileged person in earthly life as in paradise. To be an elite person in the paradise narratives depends on the goodness. In the Islamic faith the elite people who those do not desire earthly life greedily with obeying religious rules may have deserved life in paradise. In the luxurious houses advertisements there is intensified

emphasize on concept of the elite. In thirty-one of the forty-one advertisements it is possible to see this kind of emphasize by the name of house projects such as *Elite Life* or *Elite Perla Palace*. When advertisements are evaluated according to themes of past and future, and eternity there are several expressions about perpetual serenity in nine advertisements. All these descriptions eventually flourish a basic qualification, which is excellence. The concept of excellence has been represented with the other divine qualities from the ancient times. The most powerful symbol of excellence is the paradise. That is why all house projects advertisements underline the excellence signified by the paradise. The concept of paradise kept in human mind with some divine implications is evoked by highlighting the excellence. As a result, the luxurious houses advertisements prompt the consumers' dreams and desires within a strategy of a crystallized paradise that is shaped by culturally and religiously. In the luxurious houses advertisements, however, as a sacred place the paradise is not worthy of a good person in earthly life, it is a meta which has use and exchange value.

Key Words: Paradise, advertisement, luxurious house, place.

Giriş

Genel olarak din ve inanışların temel felsefeleri iyi-kötü kavramları üzerine inşa edilir. Hem dünya hayatının hem de ölümden sonra yaşam iddiasının en önemli ölçütü iyilik ve kötülüktür. Neredeyse tüm innaç sistemlerinde bu dünyada (ilgili inanç çerçevesine) uyarak yaşayan kişileri ölümden sonra sonsuz, mutlu bir hayatın olduğu bir mekân olan “cennet” beklemektedir. İnsanlığın tarihinde çok derinlere giden cennet kavramsallaştırmasının özgürlük, mutluluk ve güzellik gibi pek çok değerın reklam metinlerinde reklamı yapılan ürünlere aktarılmasına benzer bir biçimde lüks konut reklamlarında da cennete dair gösterilenlerin reklamı yapılan lüks konutlara aktarıldığını söyleyebiliriz.

İnanç sistemlerinde cennet betimlemelerinde cennetin temel yapı taşları bahçeyle simgelenen doğa, ideal aile, savaşın ya da herhangi bir biçimde çatışmanın olmadığı güvenli bir alan, seçkinlik ve kusursuz yapısıyla mükemmel bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, inanç sistemlerinde cennete atfedilen tüm bu özelliklerin lüks konut reklamlarında konutlara aktarıldığı, böylece inanç sisteminin sürdürülmesinde önemli bir unsur olan cennet vaadinin modern dünyada alınıp satılabilen bir mekâna nasıl dönüştürüldüğü gösterilmeye çalışılmaktadır.

1. Cennet Kavramı ve Kökenleri

Dünyada yaşanan hayat ahlak kuralları çerçevesinde şekillendirilir ve emir ve yasaklar yoluyla insanların davranışları kontrol altına alınır. Söz konusu emir ve yasaklar, ödül ve ceza sistemi çerçevesinde şekillendirilir. İnanç sistemlerinin çoğunda yapılan iyilik ve kötülüğün ödülü ve cezası ölümden sonraki yaşamda karşılık bulur. Cennet ve cehennem böylece iyiliğin ve kötülüğün mekânı olur ve bu kavramları temsil eder. Dünya hayatında iyi hal ve davranışlar sergileyenler sonsuz ve sınırsız mutluluğun mekânı olan cennette ebedi bir yaşam sürerler. Kötüler ise cezalarını farklı din ve inanışlarda tasvir edilen çeşitli şekillerde cezalandırılırlar.

İslami cennet anlayışı da yukarıda sözü edilen kavramlar çerçevesinde tasvir edilir. Kutsal kitap olan *Kuran*'da yer alan emir ve yasaklara uyan kişiler öldükten sonra cennette ebedi huzura ve mutluluğa ulaşırlar, uymayanlar ise cehennemde cezalarını çekerler. Selman Okumuş, İslamda, cennete ulaşmanın şartının iyilik olduğunu iddia belirtir:

“Cennet, bu dünyada inanan ve güzel davranışlarda bulunan insanlar için bu tutumlarına karşılık bir ödül olduğundan hareketle kıyamet sonrası hesaplaşma neticesinde Allah tarafından kullarına verilecektir. Kuran’ın vermek istediği mesaj, cennetin yeryüzünde faydalı işler yapıp Allah’ın rızasını kazanan insanlar için hazırlanacak olmasıdır.” (Okumuş, 2007: 48)

İslamda olduğu gibi diğer kitap ehli dinler olarak nitelendirilen Hristiyanlık ve Yahudilikte de cennetin iyilerin hak edeceği bir yer olduğu belirtilir. Sadece söz konusu dinler değil, neredeyse tüm inanış ve mitolojilerde de cennete gidebilmenin ilk şartı iyi olmaktır. Örneğin, Hinduizm’de de diğer tüm dinlerdeki benzer şekilde yapılan iyilikler neticesinde cennete ulaşılabilir:

“Bu yollardan birinin Brahma’ya, diğerinin ise, dünyada yapmış olduğu iyiliklerin karşılığında ödül olarak aldığı, güzelliklerin yaşanacağı, ‘Nandana’ adındaki gökyüzü cennetine gittiği belirtilir. Brahma’ya giden ruhun, orada ebedi kaldığı, ‘Nandana’ adındaki semavi cennete gidenin ise, dünyada yapmış olduğu güzel işler oranında bir süre kalabildiği ifade edilir” (Okumuş, 2007: 48)

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere cennet, yapılan iyilik neticesinde ödül olarak insanlara sunulur ve bu anlayışa göre tasvir edilir. Dünyada emir ve yasaklara uyan kimselere cennette istedikleri her şey sunulur. Dünyada elde edemedikleri ve ulaşamadıkları her şey cenneti hak edenlere mükâfat olarak verilir.

Çoğu din ve inanışta cennet tasvirleri birkaç konu üzerinde yoğunlaşır. Cennet, mükemmellik vurgusuyla birlikte benzersiz doğası, ayrıcalıklı yaşantısı, sonsuzluğu ve adaleti sıklıkla vurgusu yapılan özelliklerdir. Söz konusu cennet nimetlerini hal ederek orada yaşayanlar, aileleriyle birlikte bu mutluluğu tadacak ve ebedi mutluluğu yaşayacaklardır. İslamdaki cennetin doğa ile vurgusunu değerlendiren Reyhan Çağlayan, inananların köşklerde, doğa ile iç içe yaşayacağını belirtir: “Üst üste bina edilen katlardan oluşan köşklar ve onların altından akan ırmakların sergilediği manzara, Cehennem ehlinin altlarını ve üstlerini kat kat saran ateş sahnesini karşılamaktadır” (Çağlayan: 2006: 80). Irmaklar, göller, pınarlar, ağaçlar ve bunlar etrafında tasvir edilen cennetin doğası, birçok din ve inanışta vurgulanmaktadır.

Cennetin vurgulanan bir diğer özelliği ise, sonsuzluğu ve sınırsızlığıdır. Yaşadığı dünya hayatında insan, sınırlı ve sonlu bir zaman diliminde var olur. İnsanın belki de çözümünü bulamadığı en önemli konu olan ölüm, cennet tasvirlerinde ölümsüzlük vurgusuyla vaat edilir. Elmalılı M. Hamdi Yazır İslami cennet tasvirini sonsuzluk kavramı ile birlikte ele almaktadır: “mümin, salih amel sahibi, temiz ve müttakî kişilerin ölümden veya kıyametin kopmasından sonra yaşayacağı sonsuz huzur ve mutluluk yurdu, sevap yurdu” (akt. Çay, 2006: 5). Ölümden sonraki yaşam neredeyse bütün cennet tasvirlerinde ebedi vurgusuyla ön plana çıkarılır.

Cenneti hak eden inananlara cennete vaat edilen başka bir konu da oranın güvenli, adaletli ve haksızlığın olmadığı bir mekân oluşudur. Güven ve huzur kavramları sıklıkla vurgulanır. İslamda cennetin sıfatlarından biri *makam-ı emini*dir. Okumuş, *makam-ı emini* şu ifadelerle tanımlar: “Her türlü kötülük, çirkinlik, sıkıntı ve zarardan korunmuş olan güvenli mekân ...” (Okumuş, 2007: 79). Cennet tasvirlerinde, inananlara, sonsuza kadar huzur ve güven içerisinde yaşayacakları vaat edilmiştir.

Seçkinlik kavramı, cennet tasvirlerinde sıklıkla geçer. Cennette sonsuza kadar mutlulukla yaşayacak insanların seçkin kimseler oldukları vurgulanır. Tanrı’nın onlardan istediklerini yapanlar Tanrı tarafından seçilir ve çoğu din ve inanışta seçilen bu insanlar cenneti hak ederler. *Kuran*’da Bakara suresi 130. Ayette İbrahim peygamber seçilen ve ahrette de iyilikle anılan bir peygamberdir: “Kendini bilmeyenden başka İbrahim’in dininden kim yüz çevirir? Ant olsun biz İbrahim’i bu

Dünya’da seçkin kıldık. Şüphesiz o ahrette de iyilerdendir”.¹ Peygamberin dinlerdeki anlamının insanlara örnek olan kişi olduğu düşünülecek olursa, ayetten kişilerin seçkin insanlar olmasının şartının iyilik olduğu görülecektir. Ahrette de ancak seçkin kişiler cenneti hak edecektir.

İnsanların birçoğu yalnız kalmaktan korkarlar. Sevdiklerini, ailelerini, yakınlarını kaybetmekten korkan insanlara cennette onlarla birlikte yaşanacak mutlu ve sonsuz bir hayat vaat edilir. Ekrem Sarıkçıoğlu, Eski Cermen dinlerinde, cennetin, insanların aileleriyle beraber yaşayacakları bir mekân olarak görüldüğünü belirtmektedir.

“Eski Cermen dinlerinde de Eski Yunan ve Roma dinlerinde olduğu gibi, ahret inancı mevcuttur. Cermenlere göre, ölüm insanları daha önce yaşamış ailelerine kavuşturan bir araçtır. Cermen mitolojilerine göre, ölümlerin öbür dünyada, bu dünyadaki hayatlarını toplu olarak devam ettirdikleri vurgulanmaktadır.” (akt. Okumuş, 2007: 17)

Çeşitli din inançlarda cennet tasvirleri, insanların yokluklarından muzdarip olduğu ya da olabileceği her şeyi, onlara vaat eden unsurlardan meydana gelmektedir. Mükemmel bir mekân olarak tasarlanan cennet, maddi ve manevi olarak hiçbir sıkıntının olmadığı bir yerdir.

İnsanların dünyada yaptıkları iyi davranışların sonucunda ödüllendirildiği bir mekân olarak tasvir edilen cennet, neredeyse bütün din ve inanışlarda yer alan bir kavramdır. İyi kavramının içeriği çeşitlilik gösterse de, temel olarak iyi-kötü karşıtlığına dayalı olan inanç sistemleri ve dinler, dünya hayatının geçiciliği üzerinde hemfikirlerdir. Bu düşüncenin bir sonucu olarak, ulaşılamayan, elde edilemeyen bütün istekler ve arzular cennet fikri kapsamında metafizik bir uzamda karşılığını bulur ve iyilik mükâfatlandırılır. İnsanlık tarihinin ilk yazılı belgelerine sahip Sümerlere kadar uzanan kökleriyle cennet fikri Sümerlerde şu özellikleri göstermektedir:

“Dünyada veya gökte bulunan, insanoğlunun ilk mekânı olan, iyilerin ölümden sonra yeniden dönecekleri ümit edilen cennet inancıyla ilgili ilk yazılı kaynak, milattan önce iki binlere ait Sümer literatürüdür. Çivi yazılı bu kaynaklarda Cennet, ‘Dilman’ denilen ve günesin doğduğu yere doğru uzandığına inanılan bir adadır. Burası ‘mutlu insanlar ülkesi, ölümsüzler ülkesi, hayat ülkesi’ diye nitelendirilmiştir. Bol suların beslediği, çayır çimen ve meyve yüklü ağaçlarla kaplı Dilman’da, hastalık ve ölüm yoktur.” (akt. Çiçek, 2008: 2)

Etimolojik olarak cennet, Arapça c.n.n kökünden türeyerek, çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Sözlük anlamına göre “Kutsal kitaplarda adı geçen bahçe, koruma, kapatma, etrafını çevirme”² anlamına gelmektedir. Kavramsal olarak cennet ise, geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek birçok anlam kazanmıştır. Çeşitli din ve inanışlarda cennet kavramı şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

1.1. İslamda Cennet

Diğer din ve inanışlarda olduğu gibi İslamda da cennet kavramı, yaratıcının emir ve yasaklarına uyan, iyi hal ve davranışlar sergileyen inananlar için ebedi bir mutluluk ve huzur mekânıdır. Cennete gitmeyi hak eden insanlara birçok şey vaat edilmektedir. İnsan hayatını kolaylaştıran, güzelleştiren ve çeşitli arzularına cevap verebilen bir kavram olarak resmedilen cennet, içerisinde nehirlerin, ağaçların, köşklerin, sarayların, güzel yiyecek ve içeceklerin, giyeceklerin ve hurilerin bulunduğu bir mekândır. Söz konusu kavramların hemen hepsiyle ilgili birçok ayet ve hadis mevcuttur. Cennetin maddi olarak insanlara vaat ettiği tüm özellikleri ilgili ayet ve hadislerden derleyen Dilek Yavuz Turun, bunları şu şekilde sıralamıştır:

¹ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#1:1>, 06.06.2013.

² <http://www.nisanyansozluk.com/?k=cennet>, 04.03.2013.

“Altın ve gümüşten, inci ve ipekten, icabında içinden dışı, dışından da içi görünen evler, odalar, kasır ve çadırlar, çok dal ve yaprağı olan, geniş gölgeli, her türlü meyvelerle süslenmiş, güzel kokulu, eşi benzeri görülmemiş ağaçlar, görünüşü ve kokusu güzel isteyenin yanına kadar sarkan, bu yüzden koparılması kolay meyveler. Zemininden ırmaklar akan ve pınarlar fışkıran bağ, bahçe ve bostanlar, gönlün çekeceği her türlü yemek ve et, türlü kokularda ve lezzetlerde şerbetler, pak şaraplar ve nevi tükenmeyen nimetler...” (Yavuz Turun, 2008: 31-32).

Manevi anlamda ise İslam cennet tasavvurunu sınırsızlık olarak belirlemiştir. Cennette hiçbir şekilde günah, sevap, haram gibi kavramlar geçerli değildir. İnsanları, sınırsız bir özgürlük ve mutluluk beklemektedir. Hiçbir sorumluluk, görev ve ödev yoktur. İyilik ve kötülük sınavından başarıyla geçmiş inananlar için cennette artık kötüye yer yoktur.

İslami cennet anlayışı, genel olarak ödül ve ceza sistemine dayalı, insani isteklerin karşılandığı, mükemmel bir mekânsal ifadeye sahip bir mutluluk evrenidir. Bu evrenin kazanılabilmesi için bir ömür *Kuran*’da belirtilen kurallara uymak zorunluluğu vardır.

1.2. Hristiyanlıkta Cennet

Hristiyanlık ve Musevilikte cennet düşüncesi, İslamda olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır ancak iyi-kötü karşılığının ve ahret inancının sonucu olarak söz konusu bu iki dinde de iyiliklerin ödüllendirildiği, kötülüklerin cezalandırıldığı bir sistem mevcuttur. Bu noktada her iki din de cennet düşüncesini içermektedir.

Hristiyanlıkta, İslamda olduğu inananlara yönelik maddi koşullar vaat eden bir yaklaşım görülmemektedir. Ölümünden sonra, dinin gereklerini yerine getirenler Hristiyanlara İsa ile birlikte huzura kavuşma vaat edilmiştir: “Hristiyanlığa göre cennet, Hz. İsa’nın da içinde bulunduğu bir mükâfat yeridir. Bu mükâfat, iyiler için olup ebedidir. İyi İnsanlar orada Tanrıyı görecektir ve melekler gibi olacaklardır. (Romalıları Mektup 5/17; I. Yuhanna 3/2; Markos 12/25)” (akt. Akbaş, 2008: 10). *Kuran*’da neredeyse bütün konularda görülen ayrıntılı tasvirleri, emir ve yasakları *İncil*’de görmek mümkün değildir. Cenneti genel kavramlarla açıklayan Hristiyanlık, iyiliğin sonucunda bir kurtuluş mekânı vaat eder. *İncil*’de yer alan cennetle ilgili bölümlerden biri olan 3. Vahiy 2: 7’de şöyle der: “Kulağı olan, Ruh’un kiliselerine ne dediğini işitsin. Galip gelene Tanrı’nın **cennetinde** bulunan yaşam ağacından yeme hakkını vereceğim”³. Yaşam ağacı motifi birçok din ve inanışta bulunan ve mitolojik anlamları olan bir kavramdır.

“Yaşam ağacı, dünya ağacı, hayatağacı, yaşam direği; yeryüzünde sembolize edilen bir ağacın adı olup, neredeyse tüm halkların efsanelerinde bahsi geçer. Hayat ağacı özellikle Orta Asya Türk mitlerinde bereketin, yaşamın en önemli ögesi ve sembolü olmuştur. Yakut Türklerine göre ilk insan bu hayat ağacından besleniyordu. İlk insandan türediği inançları da yaygındır. Hayat ağacı, Hitit, Sümer, Asur sanatlarında da yaygındır. Türü ne olursa olsun tüm bu kutsal kabul edilen ağaçların ortak ismi hayat ağacı olsa gerektir.” (Çakır, 2013: 60).

Yaşam ağacı sonsuzluğu simgeler. Hristiyanlığın kutsal kitapta inananlara vaat ettiği sonsuz mutluluktur. Kısacası Hristiyanlık, iyiler için sonsuz bir hayat ve İsa ile birlikte melekler gibi yaşayabilmektir.

1.3. Musevilikte Cennet

Musevilik de diğer dinlerde olduğu gibi insanlara yapacakları iyi işlerin karşılığını hem bu dünyada hem de diğer dünyada alacakları vaat edilmiştir. İslamda olduğu cennet konusunda tam

³ <http://incil.info/arama/cennet>, 27.05.2013.

mutabakatın olmadığı Musevilikte, mezhepsel farklılıklara bağlı olarak bu konunun yorumlanmasında çeşitli farklılıklar görülmektedir. Eski Ahit'te “gan eden” olarak ifade edilen cennet şu şekilde ifade edilmiştir:

“Aden Cenneti'nin her bir kösesinde, seksen bin çeşit ağaç yer almaktadır; bunların en az değerli olanı bile, bu dünyadaki bütün güzel kokulu bitkilerden daha narindir. Her bir kösesinde altmış bin görevli melek, bir ağızdan güzel nağmeler terennüm ederler. Merkezde hayat ağacı vardır ve dalları, Aden Cenneti'nin tamamını kaplar; her birinin tadı ve görünüşü farklı beş yüz bin çeşit meyve verir. Ağacın üstünde muazzaz bulutlar yer alır. Dört bir yandan esen rüzgârlar, ağaçtaki çiçeklerin kokusunu dünyanın bir ucundan diğerine taşır. Bu ağacın altında ise, Tora'yı açıklayan, hikmet sahibi kimselerin talebeleri vardır. Bu talebelerden her birinin bir yıldızdan, diğeri güneşten ve aydan yapılmış ikişer odaları vardır. Odalar arasında buluttan perdeler vardır. Bu perdelerin arkasında ise Aden vardır...” (akt. Ergün, 2006: 24)

Musevilikte “Eden Bahçesi” olarak karşımıza çıkan cenneti İslamiyet'tekine benzer bir şekilde tasvir edilir. Doğa vurgusu ön plandadır. İyilik ve kötülük kavramları cennette yoktur. İnsanlar hayal bile edemeyecekleri güzellikleri, mutluluğu ve huzuru tadacaklardır.

Ehli Kitap dinler olarak ifade edilen İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilikte cennet kavramı ortak değerler üzerinden şekillenir. Bu ortak değerler iyilik ve kötülüktür. İyi işler yapan, iyi davranışlarda bulunan insanlara sonsuz bir mutluluk ve huzur vaat edilir. Üç dinin iyilik anlayışları farklılıklar gösterse de temelde inananlardan istenen iyi davranışlar büyük benzerlikler göstermektedir. Cennet ise bu iyi davranışların ödüllendirildiği sonsuzluğun mekânıdır.

1.4. Diğer Din, İnanç ve Mitolojilerde Cennet

Cennet kavramının temelini oluşturan iyi-kötü karşıtlığı durumunu hemen hemen bütün dinlerde ve inanışlarda görmek mümkündür. İlk kabilelerden günümüze bütün inançlar ölümden sonra yaşamın varlığına inanmış ve buna çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Yüklenen bu anlam genellikle ölümden sonra iyi insanların mükâfatlandırılması olarak şekillenmiştir. Genel olarak maddi tasvirler yapılarak inananlara onları bekleyen güzellikler anlatılmıştır. Çeşitli din ve inançlardaki cennet kavramını ve tasvirleri şu şekilde özetlenebilir:

1.4.1. Klasik Yunan mitolojisinde cennet kavramı Elysion olarak ifade edilmiştir. İyi ve kötü kavramlarıyla da burada da karşılaşmak mümkündür. Topluma faydalı olmuş, iyi işler yapmış insanlar Elysion da mutluluğa kavuşacaklardır. Klasik Yunan mitolojisinde cennet şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Bu en sondaki yolun sonunda Rhadamanthys vardır. O yaşarken kötülük yapmış olan insanların ruhlarını yargılar. Sağdaki yol ise Elysion'a, yer altı cennetine gider. Orada oturanlar, dünyada yaşarken günah işlemeyen, temiz kalpli, iyi kişilerdir. Yurduna ve insanlığa yararlı olmuş, faziletli insanlar, şiirleriyle topluma faydalı olmuş büyük şairler, fikirleriyle insanları doğru yola götürmüş feylesoflar, adaleti hakkıyla tatbik etmiş hâkimler, vazifelerini kötüye kullanmamış rahipler, hep burada Elysion'da toplanmışlardır.” (Can, 2011: 427)

Klasik Yunan Mitolojisinde iyilik ve kötülük kavramlarının içerik olarak genişlediğini ve toplumsal faydanın ve iyiliğin gözetildiğini söylemek mümkündür. İyilik sadece kişisel olarak değil toplumsal olarak geniş bir anlam kazanmıştır. Cennet yunan mitolojisinde iyi ve yararlı insanların toplandığı Elysion'da hayat bulmuştur.

1.4.2. Sümerlerde iyi ve kötü davranışlar ölümden sonra karşılığını bulacak şekilde ifade edilmiştir. İyiler ödüllendirilecek ve kötüler cezalandırılacaktır. Cennet Sümerlerde şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Sümer mitolojisinde ‘Dilmun’, aslanların öldürmediği, kurtların kuzuları kapmadığı, kuzgunların seslerini çıkarmadığı, oğlakların yabani köpekler tarafından kapılmadığı, emin bir yer olarak betimlenmektedir. Orası, ağrıların, sıkıntı ve ıstırapların olmadığı, ihtiyarların ihtiyarlıktan yakınmadıkları, rahiplerin ağlamadıkları ve şarkıcıların ağıt yakmadıkları bir mutluluk diyarı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca, ırmak kenarında tanrıların dolaştığı, cinselliğin olduğu bir yer olarak tasvir edilmektedir. Tasvir edilen bu cennetin yerinin ise, yeryüzünde, güney batı İran’da ‘Dilmun’ denen bir yerde olduğu anlatılmaktadır.” (Ergün, 2006:9)

Görüldüğü üzere Sümerler cenneti acının, haksızlığın ve suçun bulunmadığı, doğa içerisinde mutluluğun ve güvenliğin olduğu bir yer olarak tasvir etmişlerdir. Bu tasvirden yola çıkılarak Sümerlerin hayatın bütün eksikliklerinin ve olumsuzluklarının ölümden sonra cennette tamamlanacağını ve kötü olan her şeyin iyiye dönüşeceğini düşündüklerini söylemek mümkündür.

1.4.3. Eski Mısırlılarda da iyi ve kötü kavramları üzerinden ölümden sonra ödül ve ceza uygulamaları bulunmaktadır. Sosyal statüsü ne olursa olsun bütün insanlar yaşarken yaptıklarının hesabını verecekler ve bunlara göre ya cennete ya da cehenneme gideceklerdir. Mısırlılarda cennete gitme durumu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ölümden sonra ister kral, isterse fert olsun, her insan dünyada yaptıklarının mutlaka hesabını verecektir. Eski Mısır inanışına göre, kişi öldüğünde, tanrı ‘Oziris’in başkanlığında bir mahkeme kurulur. Bu mahkemede ‘Oziris’e hikmet ve ilim tanrısı olan ‘Tot’, ölüleri gömmeyi idare eden ve onlara kılavuzluk yapan Anubis, tanrı “Oziris” ve ‘Hiris’in oğlu ‘Horüs’, hakikat ve adalet tanrısı ‘Ma’at’ ve kırk iki hâkim yardım eder. Ölen kimse, bu mahkemede dünyada yaptıkları işler hususunda hesap verir. Mahkeme, ölenin iyiliklerinin kötülüklerinden çok olduğuna hükmederse, o kimse, ‘Aru’ ile yani cennetle mükâfatlandırılır ve tanrı ‘Oziris’ gibi olur.” (Ergün, 2006: 10)

İyiliklerinin sonucunda cennete gidenleri ise şu şekilde bir cennet beklemektedir:

“Azizler, göğün doğu tarafında olan ebedi yıldızlarda bulunan cennetlerde otururlar. Orada yemek tarlası adı verilen yerde, canlarının çektiği her türlü yemeklerden istedikleri kadar yerler. Bir başka yerde ise, hayat ağacı tarlası vardır. Azizler yine orada oturup, bu ağacın meyvesinden istedikleri gibi yerler. Yine burada tanrılarla beraber ekmek yer ve şarap içerler. Bu nimetlerin yanında azizler, orada ‘Oziris’in önünde oturur, ‘Yaro’ tarlasında yufka ekmekleri bile yerler. Burada nimetlerin kesinlikle bitmediğine inanılır.” (Ergün, 2006: 10)

İyiliğin mükâfatı Eski Mısırlılarda, bolluğun simgeselleştiği bir mekân olarak tasvir edilir. İyi insanlar öldüklerinden sonra kim olduklarına bakılmaksızın bu bolluktan faydalanırlar ve ebedi bir mutluluğa ulaşmış olurlar.

1.4.4. Türk mitolojisinde cennet, “uçmak” kavramıyla ifade edilmiştir. İyi ve kötü ruhların ölümden sonra akıbetlerine ilişkin yer altı ve gökyüzü imgeleri kullanılmıştır. Kötü ruhlar yerin altında cezalarını çekecek, iyi ruhlar ise gökyüzüne yükselip iyi davranışlarının mükâfatını alacaklardır. Türk mitolojisinde cennet-uçmak şu şekilde ifade edilmiştir.

“Bu anlamda kahramanın ‘göğe yükselişi’, Altay Türkleri arasında yaygın olan ölümden geçmeksizin göğe ve dolayısıyla ölümsüz geleceğe erişebildikleri düşüncesinin, yani kozmik yolculuğun bir yansımasıdır. Diğer yandan bu düşünce, ‘iyi insanların cennete gideceği’ düşüncesinin Altay Türkleri arasındaki simgesel ifadesidir. Çünkü onlara göre ‘cennet/uçmak’, gökyüzünün üçüncü katında bulunan, iyi ruhların, meleklerin, bolluk ve bereketin dolu olduğu mekândır.” (Arslan, 2005: 3)

Diğer inanışlarda ve mitolojilerde görülen bereket ve bolluk kavramlarına burada da rastlamak mümkündür. İyi ruhlar gökyüzüne (bir anlamda Gök tanrı'ya) ulaşacak ve mutluluğa erişeceklerdir.

1.4.5. Zerdüştlükte iyi kavramı tanrı Ahura Mazda şahsında biçimlendirilir. İnsanların öldükten sonra Ahura Mazda'nın huzurunda hesap verecekleri ve bunun sonucunda cennete ya da cehenneme gidecekleri belirtilir. Zerdüştlükte cennete ulaşma aşamaları şu şekilde ifade edilir:

“Zerdüşçülükte ölenlerin ruhları Tişinvet Köprüsü'nden geçmek için çaba gösterirler. Bu geçiş sırasında iyiler köprüyü geçmeyi başarırlarken; kötülerin köprüden geçiş sıralarında köprü inceliyor keskinleştiğinden kötüler, köprüden aşağıya karanlıkların içinde soğuğu alırlar. Tişinvet Köprüsü'nden aşağıya düşen kötüler; tamamen kötüler (bunlar sürekli cehennemde kalırlar), çok günah işlemelerinin yanı sıra iyilik de yapmış olan kötüler (on iki bin yıl cehennemde kaldıktan sonra cennete giderler), işledikleri günahları denk olan kötüler (günahlarından arınıncaya kadar cehennemde kaldıktan sonra cennete gidecekler), olmak üzere üçe ayrılırlar. Aynı şekilde Tişinvet Köprüsü'nden geçmeyi başaran iyi insanların ruhlarının cennete varış seyri de; iyi düşünmelerinden ötürü (Hamut) önce yıldızlara; iyiyi konuşmaları nedeniyle (Huxt) önce aya, iyiyi yapmasından ötürü (Huvarşt) önce güneşe yükselecekler olmak üzere üçe ayrılır. Üç gruba ayrılan ruhların bu merhalelerin sonrasında cennet kapısına varabileceği belirtilir. Burada da sorgulamaya tabi tutulurlar.” (Korkmaz, 2010: 60-61).

Zerdüştlük, temelde bir iyilik-kötülük kavramsallaştırmasının ardından, iyilerin ve kötülerin ölümden sonra yaşatacakları süreçleri de ayrıntılı olarak anlatır. İslamda görülen cennette iyi eş bir eş vaadi Zerdüştlükte de görülür:

“Bir parlak ve çok güzel kız, beyaz bilekli ve güçlü çok güzel görünümlü yeni yetişmiş çabuk büyümüş, iri göğüslü, asil yapıda, asil doğmuş, zengin aileden, daha on beş yaşında, görünüş ve şeklinde öyle güzel ki sanki yaratıkların en güzeli (Yasna 43-46).” (Korkmaz, 2010: 60-61)

Görüldüğü üzere Zerdüştlük cennet tasavvurunu ödül ve ceza sistemi çerçevesinde kurmuş ve iyilere sonsuz bolluk, bereket, mutluluk ve haz vaat etmiştir.

Hem semavi dinlerde hem de diğer inanç ve mitolojilerde iyi ve kötü ayrımı sadece yaşanan hayat ile ilgili değil, ölümden sonraki hayat ile ilgili kurallar koymuştur. İyilik hem bu dünyada mutlu olmayı hem de öldükten sonra sonsuz bir mutluluğu sağlayacaktır. Öldükten sonra sonsuz bir hayatın varlığı hemen hemen bütün din ve inançlarda bir “cennet” tasavvuruyla vurgulanmıştır. Bu durum, hem ödül-ceza sisteminin hem de ihtiyaçların doğurduğu bir sonuçtur. Cennet, bu dünyada erişilemeyen, eksikliği hissedilen her şeyin olduğu bir mekân olarak tasvir edilmiştir. Cennet mükemmelin temsidir. Mükemmellik ise birçok vurguyla karşımıza çıkmaktadır. Birçok farklı konuda cennetin mükemmeliyeti, çeşitli din ve inanışlarda kendini gösterebilmektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Aynı zamanda bir anlatı olan reklam metinlerinde dramının bütün temel özellikleri kullanılmakta ve gündelik yaşamın mutluluk, özgürlük, sağlıklı olmak gibi tüm değerleri reklamı yapılan ürünlere aktarılmaktadır (Aygün Cengiz, 2009: 66-67). Bu bakış açısıyla hareket ederek araştırmada, <http://www.hurriyetemlak.com> adresinden 15 Mart 2013 tarihinde ilânı verilen İstanbul iline ait iki yüz yetmiş bir lüks konut reklamından web sitesinde yer alan ilk kırk bir konut projesi reklamının incelenerek çözümlenmesine karar verilmiştir (bkz.: **Tablo 1**). Ele alınan kırkbir lüks

konut tanıtım metninde, mitolojilerde ve dini inançlarda yer alan cennet kavramsallaştırmasının modern kültürün en önemli üretim metinlerinden reklamlarda yeniden, ama bu kez lüks konut için nasıl kavramsallaştırıldığını gösterilmeye çalışılmıştır.⁴

Tablo 1: Lüks Konut Projeleri ve Yapım Şirketleri ile Projelerin Bulunduğu İlçeler ve Semtleri

Lüks Konut Projesi ve Yapım Şirketi	Projenin Bulunduğu İlçe	Projenin Bulunduğu Semt
Elite Life- Şua İnşaat San. Ve Tic. Ltd. Şti	Ataşehir	Ataşehir
HarmoniPark Kemalpaşa	Bağcılar	Kemalpaşa
Ve Güneşli-Keleşoğlu-Depar Teknik Yapı-Teleset Birlik	Bağcılar	Güneşli
BahçeCity's Residence- TAF Gayrimenkul-Osten İnşaat	Başakşehir	Bahçeşehir
CITYCOURT Bahçeşehir- Balkaya İnşaat	Başakşehir	Bahçeşehir
İstanbul Tower- Keleş İnşaat	Bayrampaşa	Muratpaşa
Crown Park- Babacan Yapı	Beylikdüzü	Bizimkent, Cumhuriyet
Crown Residence- Babacan Yapı	Beylikdüzü	Adakent, Barış
Kale Özgür Evler- Kale Kilit	Beylikdüzü	Cumhuriyet
Karden Avenue Residence- Karden İnşaat	Beylikdüzü	Cumhuriyet
Papatya Residence 2- Düzlem Yapı İnş. San. Tic. A.Ş	Beylikdüzü	Adakent, Barış
Gölmahal-Yalçınlar Group	Büyükkçekmece	Alkent
Adapark- Sur Yapı	Çekmeköy	Merkez
Mahalle İstanbul	Çekmeköy	Merkez
Nayla Konakları- ETA İnşaat	Çekmeköy	Merkez
Evviva Residence Yaşam Merkezi- Bulut İnşaat Yapı	Esenyurt	Namık Kemal
Alibey Konakları-Bakırcı Yapı	Eyüp	Alibeyköy
Country Life-Keleşoğlu Group	Eyüp	Göktürk
Karma Evler- Akro Yapı	Eyüp	Göktürk
Çukurova AdanusPark-Çukurova Gayrimenkul& İnşaat	Kartal	Soğanlık
Astera Park- Genel Gayrimenkul	Küçükçekmece	Halkalı
Avrupa Konutları Atakent 3- Artaş İnşaat	Küçükçekmece	Fatih
Deluxia Dragos	Maltepe	Cevizli
Nuvo Dragos- Özderici GYO	Maltepe	Cevizli

⁴ Polat S. Alpman ile Göksel Göker'in yazmış olduğu "Sınıfsal Farklılıklar Bağlamında Aseptik Mekanların Temsili: Konut Reklamları Örneği" (2010: 67-92) ile Nejdett Özberk'in yazdığı "Piyasa Eliyle Üretilen Kentsel Ütopiyalar: Özel Konut Şirketlerinin Kentsel Mekân Sunumu" (2011: 964-984) başlıklı makaleler bu çalışma için yol gösterici olmuştur; yazarlara teşekkür ederiz.

Whitecity-Fatih İnşaat	Maltepe	Girne-Zümrütevler
Elit Perla Palas- Delmar Yapı	Pendik	Kurtköy
Özgün Sitesi -Özgün İnşaat	Pendik	Kurtköy
Sinerji İstanbul Residence- Anadolom İnşaat	Pendik	Dolayoba, Velibaba
Still İstanbul- Yeşilyurt İnşaat	Pendik	Kurtköy
Stillistanbul Comfort- Yeşilyurt İnşaat	Pendik	Yenişehir, Kurtköy
SIMPLICITY-Garaj İnşaat San. Ve Tic. A.Ş	Sancaktepe	Sarıgazi
GRAVÜR PARK ORMAN EVLERİ- GRAVÜR İNŞAAT	Sarıyer	Merkez-Maden
Zekeriyapark Evleri	Sarıyer	Uskumruköy
Kınalı Çağdaşkent 1-4. Etap- Anka Yapı	Silivri	Çanta
Silivrisaray Evleri- Yumak İnşaat	Silivri	Fatih
Anthill Residence	Şişli	Şişli
Q Studio Esentepe- Toya Yapı	Şişli	Esentepe
Trump Towers İstanbul- Trump Towers	Şişli	Mecidiyeköy
Dream Towers Residence- Bolelli Grup	Ümraniye	Şerifali
Exen İstanbul- Sur Yapı	Ümraniye	Atatürk
Sarissa İstanbul-AKS Yapı	Ümraniye	Şerifali

Çözümlemesi yapılan reklam metinlerinin hemen hemen hepsinde bir temel/ana fotoğrafın yanısıra en az onar tane de reklamı yapılan projeyle ilgili fotoğraf da bulunmaktadır. Bu çalışmada reklam metinlerinde yer alan diğer fotoğraflar ayrıca analiz edilmemiştir.

2.1. Cennette ve Konut Reklamlarında Doğa

Cennetin kelime anlamı olarak içerdiği bahçe anlamı, kavramın doğa ile ilgisini göstermesi açısından oldukça önemlidir. İncelenen bütün din ve inançlarda cennet, ağaçların, nehirlerin, ormanların, bereketli toprakların, çiçeklerin mekânı olarak tasvir edilmiştir. Bu durumun sebebi hayatın gün geçtikçe doğadan uzaklaşarak yaşanmasıdır. İnsanın doğadan uzaklaşmasını eşzamanlı olarak ona duyulan özlemin de artarak büyümesini beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak insan sürekli olarak karmaşılaşmaya başlayan hayatını, kalabalıklardan kurtarmayı hayal etmiştir. Bunun en güzel çaresini de doğaya geri dönmekte bulmuştur. Çünkü doğa zamanın hala olması gerektiği gibi aktığı tek mekândır. Bu fikirlerden hareketle cennetin insan hayalindeki yerini saptamak daha kolay olacaktır. Ulaşılamayan, metafizik bir âlemden beklenecek ilk şey doğa olmalıydı ve cennet tasavvurları da buna göre şekillendi. Hem semavi dinlerin hem de diğer din ve inanışların cennet tasavvurları, doğa vurgusunun en yüksek seviyede görüldüğü mekân tasvirlerini geniş oranda içerir. Cennet tasavvurlarındaki doğa tasvirlerine ve vurgularına çeşitli örnekler vermek gerekirse:

İslam dünyasında yaptığı cennet tasvirleriyle bilinen Erzurumlu İbrahim Hakkı *Marifetname* adlı eserinde cenneti şu şekilde tasvir etmektedir:

“Nehirlerden biri abıhayat, biri halis süt, biri tertemiz şarap, biri saf baldır. Nehirlerin etrafı meyveli ağaçlarla baştan aşağı bezenmiştir. Cennet ağaçlarının dalları kurumuz, yaprakları dökülüp çürümez, Meyveleri sürekli tazedir. Yedi cennetin en âlâsı olan sekizinci cennette nice akan ırmaklar daha vardır. Bunlardan biri rahmet nehridir ki, bütün cennetleri

dolaşır. Suyu, hepsinden saf ve baldan tatlıdır. Rengi kardan beyazdır. Kum inciden üstündür. Cennet nehirlerinin biri dahi kevser nehridir. Hak Taala, onu, sevgili Habibi Muhammed sallallahu aleyhi vesellem hazretlerine vermiştir. Nitekim ona hitap edip: ‘Biz sana kevseri verdik,’ (108/1) buyurmuştur. O nehrin genişliği üç yüz fersah mesafedir. Onun kaynağı arşın altı olup, oradan sidreye gelir, oradan cennet-i firdevse dökülür. Öyle süratli akar ki, yaydan fırlayan ok gibi firdevs-i âlayı ve altında olan cennetleri geçerek dolaşır. Rengi sütte beyaz, tadı şekerden şirin, kokusu anberden hoştur. Ondan bir kere içen bir daha susamaz. Asla bir illet ve hastalık görmez. Lezzeti ebedi damağından gitmez. İlk cennetin kapısı yanında, kevser nehrinin kenarında, renkli cevherlerden kâseler vardır, sayıları yıldızlardan çoktur. Ümmetlerin haşrinden sonra, cehennem köprüsünden geçenler, Habib-i Ekrem sallallahü taala aleyhi vesellem cennete girmeden önce ümmetiyle ondan içseler gerektir. Kevser nehrinin kenarlarında, terleyen inciden ve kırmızı yakuttan daha saf yüksek ağaçlar vardır ki, dalları çeşitli sadalarla nağme ederler. Dallar üzerinde cins cins kuşlar değişik seslerle tesbih ederler. Cennet nehirlerinin biri, kâfur nehridir. Biri tesnim nehri, biri selsebil nehri, biri mühürlü rahik nehridir. Bu nehirlerden başka yüksek cennetler içinde nice bin akan nehir vardır ki, etraflarında nice yüzbin meyveli ağaçlar vardı. Cennetlikler için nice ipek döşekler gibi, nice bin göz alıcı elbise vardır. Nice çeşit Nice çeşit lezzetli yiyecekler ve tertemiz içecekler vardır ki, hesabını ancak Hak Taala bilir.” (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1757: 10-11)

Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın detaylı bir şekilde yaptığı tasvir çok büyük oranda *Kuran*’da yer alan ayetlere dayanmaktadır:

“İşte bu (hükümler) Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’a ve peygambere itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır.” (Tevbe suresi, 72. Ayet)⁵

“Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedi olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve cennetlerinde çok güzel köşkler vaat etti. Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır.” (Tevbe suresi, 89. Ayet)⁶

“Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır.” (Maide suresi, 85. Ayet)⁷

Bu konuda, İslam bahçeleri üzerine araştırma yapan Khabbazi ve Erdoğan şu değerlendirmeyi yaparlar:

“*Kuran*’da cennet ağaçlarla gölgelendirilmiş fiskiyeli havuzların serinlettiği bir yaşam mekânı olarak tasvir edilirken, Müslümanlar da yaşadıkları mekânı arı cennete özlemlerinden dolayı akan ve durağan sular ile kaplı, meyveli ağaçlarla renkli ve kokulu çiçeklerle bezemeye özen göstermişlerdir.” (Khabbazi, Erdoğan, 2012: 21)

İslam ortaya koyduğu cennet anlayışı insanlara doğayı yoğun bir şekilde sunan ve bu vurguyu çok sık yapan bir niteliğe sahiptir. Bunu verilen örneklerde görmek mümkündür.

Bir başka örnek Zerdüştlükteki cennet tasviridir. Diğer tüm ve inançlarda olduğu gibi Zerdüştlükte de cennet doğa tasvirlerini büyük oranda içerir:

“Dilmun’da başlangıçta tatlı suyun bulunmadığı, bu nedenle Sümerlerin büyük tanrısı olan Enki’nin güneş tanrısına yerden bitkisel ve hayvansal yaşam için elzem olan, tatlı su

⁵ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#9:72>, 27.05.2013.

⁶ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#9:89>, 27.05.2013.

⁷ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#5:85>, 27.05.2013.

çıkarması hususunda emir verdiği belirtilmektedir. Yerden suyun çıkarılması neticesinde, Dilmun'un meyve yüklü bahçeler ve yemyeşil çimenlerle kaplı bir tanrısal bahçeye dönüştüğü, ifade edilmektedir." (Ergün, 2006: 9)

Cennet tasvirlerinde doğa deyim yerindeyse başroldedir. Diğer özelliklerin anlam kazabilmesi için öncelikle uygun mekânın oluşturulması gerekmektedir ve bunun sonucu olarak cennet, doğa kavramlarıyla açıklanarak mekân güzelleştirilmiş ve diğer unsurların var olabilmesi için uygun hale getirilmiştir.

İncelenen kırk bir reklam metninin otuz dördünde doğa vurgusu bulunmaktadır. Metinlerde doğa bağlantılı olarak kullanılan başlıca kavramlar "doğa", "yeşil", "yeşil alan", "orman", "adalar ve deniz manzarası", "bahçe", "dikey bahçe", "yatay bahçe", "botanik bahçe", "meyve", "çiçekler", "sardunya" veya "papatya" gibi çeşitli bitkiler, "deniz", "göl", "gölet", "havuz", "süs havuzu", "gökyüzünün mavisii", "temiz hava", "çevre" ve "özenli peyzaj"dır.

Bu denli yoğun "doğa" atfının cennetle bağlantılı bir açılımı bulunmaktadır. Çeşitli din ve inanışların cennet tasvirlerinde görülen en dikkat çekici durum da söz konusu tasvirlerin yoğun olarak doğa ve doğa ile ilgili unsurlar içermesidir. İnananlara sunulan cennet, "içinden nehirler akan", "bahçelerle bezenmiş" bir mekândır. Bunun sebebi kadim inanışlardan başlayarak, neredeyse bütün ve din ve inanışlarda doğa insanın bir bütün olduğu fikridir. Dinler ya da inançlar, yaratılış konusunda bir bütünlüğün olduğunu ve insanın doğanın tüm unsurlarıyla birlikte yaşaması gerektiğini aktarırlar. Örneğin Hristiyanlıkta insanın bir "varlık zincirinin" parçası olduğu inancı vardır:

"Benzer bir uyuma işaret eden Varlık zinciri fikrinin dayandığı geleneksel doğa kavrayışı da, insanı, Tanrı'nın düzenli ve ölçülü bir şekilde yarattığı, başı sonu belli hiyerarşik bir dünyada, doğa ile Tanrı arasında bir aracı durumuna yerleştirmektedir. Burada, insanlar kendilerini büyük bir düzenin parçası olarak hissetmektedir." (Yardımcı, 2006: 8)

Yukarıda bahsi geçen "büyük bir düzenin parçası olma" durumu, insanın doğayla kurduğu ilişkinin hem sebebini hem de niteliğini belirler. İnsan, doğanın bir parçası olduğu için doğal ortamlarda yaşama özlemini muhafaza eder. Bununla birlikte insan, inancının bir gereği olarak yaratıcının yarattığı bütün canlılara kendinden bir parça olarak bakmaktadır.

Semavi olmayan din ve inanışlarda da doğa vurgusunu görmek mümkündür. Bu tür inanışlara mensup bireyler, doğayı kutsal kabul etmişler ve kimi yerlerde doğal unsurlara tapınmışlardır:

"İnsan-doğa ilişkisi, inanç sistemlerinin ortaya çıkışında ve inançların pratiğe yansımada belirleyici olmuştur. Tabii nesnelerin putlaştırılarak tapınma objesi haline getirilmesi bu durumun bir göstergesidir. Tapınma objesi haline getirilmesinin sebebi doğa olaylarına ya da doğadaki nesnelere bir kutsallık yüklenmesidir. Çok tanrılı dinlerde başta bitkiler olmak üzere doğadaki bütün varlıklar kutsal kabul edilmiştir. Doğadaki varlıkları korumakla görevli tanrıların ve onların yardımcıları sayılan mistik varlıkların mevcudiyetine inanılmaktadır." (Feyzioğlu, 2011: 40)

Bir bütünün parçası olma, birçok farklı din ve inanışta karşılaşılabilecek bir düşüncedir. Bu bakış açısına göre insanların, bitkilerin ve hayvanların, bir bütün olarak doğanın bir yaratıcı tarafından yaratıldığı ve doğanın insana sunulmuş bir şans olduğunu vurgulanmaktadır.

Doğa ile ilgili İslamda çeşitli emir ve yasaklarda bulunmuştur. Doğanın Allah tarafından insanlara sunulmuş bir nimet olduğunu ve korunmasını gerektiğinin altını çizmektedir. Bu emir ve

yasaklar Müslüman toplumunu etkilemiş ve Osmanlı Devletinde doğanın korunması ile ilgili birçok düzenleme yapılmıştır:

“Müslümanlar da dinlerinin bu emir ve tavsiyelerine uymaya gayret göstermişlerdir. Bunun sonucunda da İslâmî çevrelerde çok temiz ve nezih ortamlar meydana getirilmiştir. Meselâ, Haliç’e bakan sırtlar ve tepeler Fatih Sultan Mehmet’in emriyle koruma altına alınmıştır. Böylece Haliç’in kirlenmesi ve dolması asırlarca geciktirilmiştir. Diğer taraftan Haliç’te biriken ve erozyonla gelen çamurların çömlek ve testi gibi eşyaların yapımında kullanılması ve bu işle meşgul olan imalathanelerden vergi alınmaması suretiyle dünyada ilk kez İstanbul’da çevre korumacı sanayisine teşvik getirilmiştir. 1719 yılından itibaren ücretleri dükkân ve ev sahipleri tarafından karşılanmak üzere şehir ve kasabalarda ferrâş-ı mezbele (temizlik işçileri) istihdam edilmeye başlanmıştır.” (akt. Feyzioğlu, 2011: 8)

Görüldüğü üzere çeşitli din ve inanışlarda doğanın korunması gerektiği çok farklı şekillerde vurgulanmıştır. Sadece din ve inanışlarda değil, modern bilimde de doğa ve insan ilişkisi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ekoloji kavramı dâhilinde ele alınan insan ve doğa ilişkisi üzerine birçok araştırma ve çalışma yapılmaktadır. Çalışmaların yoğun bir şekilde yürütüldüğü alan ise ekolojik mimaridir. İnsanın doğayla uyum içerisinde ve bir parçası olarak yaşayabileceği mekânlar yaratmak amacıyla birçok fikir öne sürülmüştür:

“Ekolojik mimari, doğal kaynakları verimli kullanan, doğal çevreye duyarlı bir mimari tasarım yaklaşımıdır. Sürdürülebilir mimari ve yeşil mimari kavramlarından üst ölçekte bir mimari yaklaşım olarak kabul edilebilir. Yeşil mimari, performans doğrultulu bir tasarım yaklaşımı ortaya koyarken sürdürülebilir mimarlık, ekonomik ve toplumsal boyutları içerisine alan doğayla barışık, daha sosyal bir bilince sahiptir. Ekolojik mimari ise tüm bunları kapsayan ekolojik, holistik (bütüncül) bir mimari düşünce yapısıdır.” (Beyaztaş, 2012: 22)

Dinlerin ve inanışların kutsal metinler ve ritüeller aracılığıyla, modern bilimin de ekoloji çalışmalarıyla ortaya koyduğu doğa-insan ilişkisi ile ilgili düşünceler, insanın parçası olduğu doğa ile barışık yaşamaları gerekliliği noktasında birleşmektedirler. Hem kültürel ve dini olarak, hem de bilimsel ve felsefik açıdan bakıldığında, bir canlı olarak insanın diğer canlılarla bir uyum ve paylaşım içerisinde olması vurgulanmış ve tavsiye edilmiştir. Konut reklamlarında görülen aşırı doğa vurgusunun temel sebebi budur ve konut projelerinin sloganlarından başlayarak projeyi tanıtan tüm unsurlarda söz konusu doğa vurgusunu görmek mümkündür. Örneğin, *Adapark- Sur Yapı* proje ilanında şu bilgilere yer vermektedir:

“AdaPark’ta ev sahibi olanlar site içerisinde yer alan meyve bahçelerinden taze meyvelerini dalından kopararak yiyebilecek. Balıklı gölü ve meyve bahçeleriyle şehir hayatı içinde doğaya yaklaşmayı sağlayan AdaPark, nar, elma, kiraz, kayısı gibi ağaçlarla süslü meyve bahçeleriyle unutulmaz değerleri yeni nesillerle tanıştıracak.” (*Adapark- Sur Yapı*)

Reklamı yapılan konut projelerine daha isim verme aşamasında bile doğayı imleyen isimlerle karşılaşmaktadır: *HarmoniPark, Zekeriyapark Evleri, Gölmahal, BahçeCity’s Residence, Graviir Park Orman Evleri, Çukurova Adanus Park, Papatya Residence, Adapark, Astera Park, Country Life, Crown Park*.

Reklam metinlerinde sadece konut projelerinin isimlerinde değil, ilan metinlerinde de ön plana çıkarılan “bahçe” dışında “meyve ağaçları” ifadelerine de birçok cennet tasvirinde rastlamak mümkündür. Örneğin İslamda, cennet çeşit çeşit meyve ağaçlarının olduğu bir yer olarak tasvir edilmektedir:

“Kur’an’da cennette müminler için arzu edilen, canın çekeceği her türlü meyvenin hazırlanmış olduğunun bildirilmesiyle yetinilmemiş, ayrıca bu meyvelere bazı örnekler de

verilmiş; meselâ, Rahmân sûresinde hurma ve nar, Vâkıa'da kiraz ve muz, Nebe'de ise üzüm meyveleri adlarıyla zikredilmişlerdir. (Bebek, 2005: 4)

Hem proje ilanında hem de yapılan alıntıda görüldüğü üzere, insanlara sunulan ortak unsur “meyve”dir ve dolayısıyla ağırlıklı vurgu doğadır. Meyve, bir simge bir araç olarak, doğanın üretkenliğini temsil etmektedir. Söz konusu reklamın “meyve” simgesini kullanmasının temel sebebi budur.

Bir başka proje ilanında “Yalçınlar Group tarafından Büyükçekmece göl kenarında hayata geçirilen Gölmahal Villaları, Türkiye'nin ilk hibrit projesi olma özelliği ile dikkat çekiyor. Doğadan aldığı doğaya geri veren proje, doğaya saygılı duruşu ile fark yaratıyor” (*Gölmahal-Yalçınlar Group*) denilmektedir. Görüldüğü üzere konut projeleri sadece doğal mekânlar yaratmakla kalmamakta, bir yandan da ekolojik konut iddiasında bulunmaktadırlar. İlanda geçen “doğaya saygılı olma” vurgusu, söz konusu ekolojik konut iddiasından ileri gelmektedir. Ekolojik konutlar, son yıllarda iyiden iyiye gündeme gelmiştir. Projeler doğaya saygılı olma iddiasını bu yolla ifade etmektedirler.

Cennet tasvirlerinde ve konut projelerinin reklamlarında doğaya ilişkin vurgular temel birkaç nokta üzerinden şekillenmektedir. Bunlar: Su, ağaç ve bahçedir. Yukarıdaki ilanda “su” unsuru “göl” aracılığıyla ifade edilmektedir. İslamda, doğa vurgusunu “su” unsuru üzerinden ifade edilmesi durumuna “göl” yerine “nehir” aracılığıyla görmek mümkündür: “Hz. Peygamber, göğe yükseltildiği vakit (ile ilgili olarak) şöyle buyurdu: Etrafı, içi boşaltılmış incilerle çevrili olan bir nehre vardım. Cebrail'e 'Bu nedir?' diye sordum. 'Bu Kevser'dir'⁸ dedi” (Akbaş, 2005: 21). Konut projesi ilanı ve yukarıda geçen Hadisin ortak yanı doğa vurgusunun “su” unsuru üzerinden yapılmasıdır: Birinde “göl” diğeri “nehir” vurgulanmaktadır.

Zekeriya Park Evleri konut projesinde doğa vurgusu yine ön plandadır. Bahçelerden, doğadan ve hayvanlardan bahsedilmektedir: “Orman'ın karşısında 14500 m² arsa üzerinde %88 yeşil alana ayrılan özel site içersinde, sevdiklerinizle huzurlu yaşayın, bahçenizde çiçekler açsın, evcil hayvanlarınızla doğayla bütünleşin” (*Zekeriya Park Evleri*). Projeye ayrılan toplam alanın %88'inin yeşil alana ayrılması söylemi, sunulan projenin doğaya verdiği önemin gösterilmesi açısından ortaya konmuş bir stratejidir.

Reklamlarda olduğu gibi “bahçe” ve “çiçek” unsurlarının vurgulanması çeşitli din ve inanışlarda görülen bir durumdur. Örneğin Yahudilikte, vaat edilen cennet insanın doğa ile bütünleştiği mekân olarak tasvir edilir:

“Aden Cenneti'nin her bir kösesinde, seksen bin çeşit ağaç yer almaktadır; bunların en az değerli olanı bile, bu dünyadaki bütün güzel kokulu bitkilerden daha narındır. Her bir kösesinde altmış bin görevli melek, bir ağızdan güzel nağmeler terennüm ederler. Merkezde hayat ağacı vardır ve dalları, Aden Cenneti'nin tamamını kaplar; her birinin tadı ve görünüşü farklı beş yüz bin çeşit meyve verir. Ağacın üstünde muazzaz bulutlar yer alır. Dört bir yandan esen rüzgârlar, ağaçtaki çiçeklerin kokusunu dünyanın bir ucundan diğerine taşır. Bu ağacın altında ise, Tora'yı açıklayan, hikmet sahibi kimselerin talebeleri vardır. Bu talebelerden her birinin bir yıldızdan, diğeri güneşten ve aydan yapılmış ikişer odaları vardır. Odalar arasında buluttan perdeler vardır. Bu perdelerin arkasında ise Aden vardır...” (akt. Ergün, 2006: 24)

Yahudiliğin cennet tasavvuru, *Aden Cenneti* olarak tanımlanmaktadır. Bu, bir bahçedir. Ağaçların, çiçeklerin, güzel kokuların süslediği bu mekân, yukarıdaki proje ilanının vurguladığı birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır.

⁸ *Kevser*, cennette bir havuzun ismidir (Türkçe-Osmanlıca Sözlük, Devellioğlu).

Reklamlarda doğa vurgusu yeşil alan ve peyzaj düzenlemeleriyle de yapılmaktadır: “Bahçe kullanımlı dairelerden, özenle peyzaj tasarımı ve aydınlatması yapılan yeşil alan ve bahçeler...” (SIMPLICITY-Garaj İnşaat San. ve Tic. A.Ş.). Konut projesi reklamı “bahçe”yi evin kullanım alanına kadar getirmekte ve bir anlamda evi doğal bir mekâna dönüştürmeye çalışmaktadır. Doğa artık evin içerisine kadar girmiştir. Diğer konut projeleri ve cennet tasvirlerinde görülen “bahçe” vurgusunu burada da görmek mümkündür. İslamda doğa vurgusu o kadar ön plandadır ki, cennetin isimlerinden biri olan “cennet”ün naim” şu şekilde tanımlanmaktadır: “Na’im, “İnsana mutluluk veren maddî ve manevî tüm güzellikler, bol nimet” demektir. Buna göre Cennet’ ün-Naim, ‘Mutluluklarla, mutluluk veren her türlü şeyle dolu bahçe’ anlamına gelir” (Akbaş, 2005: 15). Görüldüğü üzere bahçe, mutluluğun sembolüdür. Hem cennet tasvirinde hem de konut projesinde mutluluğun anahtarı olarak “bahçe” simgeselleştirilmektedir.

“Bahçe” ile bağlantılı olarak cennet tasvirlerinde “meyve” vurgusuna da Hristiyanlıkta rastlamak mümkündür:

“Bu yerde Tanrının ve İsa’nın tahtının bulunduğu ve tahtın her birinin altından billur gibi ırmağın çıktığı, bu yaşam ırmağının şehrin ortasından geçtiği belirtilmektedir. Susuzların karşılıksız sulandığı bu ırmağın iki tarafında on iki çeşit meyve üreten ve her ay meyvesini veren yaşam ağacının bulunduğu ve Tanrı ve oraya girenlerin orada sonsuza dek egemenliklerini sürecekleri ifade edilerek, cennetin en geniş anlamda tasvirinin yapıldığı görülmektedir.” (Ergün, 2006: 27)

Still İstanbul- Yeşilyurt İnşaat da konut projesi reklamında aynı anda hem “bahçe”, “yeşil” hem de “meyve” vurgularına yer verilmektedir: “Yeşilin her tonunun bulunduğu meyve bahçesi” (*Still İstanbul- Yeşilyurt İnşaat*).

Cennet tasvirlerinde doğanın kendisi üretkenliğin, canlılığın ve tanrısallığın bir ifadesi haline gelmiştir. Doğa vurgusu ön plana çıkarılırken de “meyve” ve “yeşil” göstergelerinin altı çizilmektedir. Konut reklamlarında da aynı yol izlenerek sunulan projenin doğal olduğunun altı çizilmektedir. İnsanların ihtiyacı olan özüne dönme ve yeniden canlanma söz konusu projelerde “doğa” vurgusuyla karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen konut projesi reklamlarının hemen hemen tümünde doğa vurgusuna rastlanması tesadüfi değildir. Özellikle günümüz karmaşık şehir yaşamı doğayı olanca gücüyle hayatın içerisinden çıkarmakta ve insanlar gittikçe doğaya olan özlemlerini hissetmektedirler. Reklamların, doğayı sunmasını, sadece günümüz şehir şartlarıyla açıklayabilmek mümkün değildir; çünkü insanın en kadim arzularından biri doğayla iç içe, huzurlu ve mutlu olmaktadır. Buna en eski kutsal metinlerde bile rastlamak mümkündür. Kutsal metinlerin, bilimsel çalışmaların ve konut projesi reklamlarının ortak noktası olan “doğa” geçmişten günümüze insanın yaşam serüveninin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bunun en temel sebebi ise hem din ve inanışların hem de bilimin insan ve doğa arasındaki ilişkiyi bir bütünlük olarak görmesidir. Konut reklamlarının da doğa konusuna bu denli vurgu yapmasını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

2.2. Cennette ve Konut Reklamlarında Aile

Çeşitli din ve inançlardaki cennet tasavvurlarında aile kavramı, genellikle vaat edilen mükemmel bir eş vurgusuyla karşımıza çıkar. İnsanların yalnız yaşayamayacağı, yalnızlığın Allah’a mahsus olduğu (İslam Dininde), fikrinden hareketle, vaat edilen cennette söz konusu yalnızlığın bertaraf edilmesi için her insana bir eş uygun görülmüştür. *Kuran*’da bu konuda birçok ayete yer verilmiştir:

“İman edip sâlih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, ‘bu tıpkı daha

önce dünyada iken bize verilen rızık diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”⁹

Kuran’da uygun görülen eş tasvirlerini derleyen Mustafa Çiçek ise şu değerlendirmelerde bulunur:

“Onlar tıpkı iffetli kimselerin meşgul oluşları gibi gözlerini, bakışlarını alıkoymuşlardır. Bunlar tıpkı kendisini çadırlar içinde kapalı tutan, bakışlarını başkalarına bakmaktan alı koyanların âdeti gibi kendilerini adeta çadırlara hapsedmişlerdir. Bu onların kıymetlerini ve iffetlerini anlatan bir ifadedir. Çünkü kendileri için çok güçlü, başkalarına mani olabilecek, velileri ve akrabaları olan kadınlar dışarı çıkmaktan başkalarına görünmekten çekinirler. Bu onların saygınlıklarına delalet eder. Bu ifade onların güzel gözüksüğüne kocalarını başkalarından alıkoyacak bir biçimde çok sevdiklerine delalet eder. Bu ifade onların utangaç, terbiyeli ve edipli olduklarını gösterir.” (Çiçek, 2008: 34)

Aile konusunun çeşitli din ve inançlarda ifade ettiği anlam genellikle eş kavramı yoluyla anlatılır. İslam insanlara öldükten sonra cennette yalnız kalmayacaklarını vaat etmektedir. Bu yüzden eş vurgusuna sık sık rastlanılmaktadır.

Aile’nin evrensel bir tanımı bulunmamakla beraber aile, toplumsal grupların en temel yapısı olarak kabul edilmektedir. *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*’te “aile” sözcüğünü tanımlanırken sözü edilen ilişki ağı vurgulanmaktadır: “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.” “Aile” kavramını sosyolojik açıdan değerlendiren ve tanımlayan Gül Aktaş ise konuyu çok farklı açılardan ele almaktadır:

“Aile biyolojik ilişki sonucu insan turunun devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, kültürel, hukuksal ve benzeri yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.” (Aktaş, 2011: 35)

Birçok farklı kültür, din ve inanışta aile kutsanmış ve neslin devamlılığı için zaruri bir unsur olarak görülmüştür. Daha çok cinsel ilişkilerin düzenlenmesi ve bireyin soyunu devam ettirmesi isteğinden kaynaklanan “aile” kavramının kutsanması durumunu dinin etkili olduğu muhafazakâr toplumlar üzerinden değerlendiren Ramazan Akkır da neslin devamlılığı üzerinde durur:

“Muhafazakâr bir toplumun temel birimi olan aile, sadece küçük bir birim olmakla toplumun temelini oluşturmaz. O aynı zamanda üstlendiği bazı temel fonksiyonlarla bu görevi yerine getirir. Muhafazakar toplumda aile, neslin devamını, sosyal rehabilitasyon ve sosyalleşmeyi sağlayan kurum olarak kabul edilir. Bundan dolayı en temel işlevi muhafazakâr toplumda aile sağlar. Fertleri toplumsal değerler doğrultusunda da yetiştirecek toplumsal çeşitliliği sağlayan aile, bu işlevinden dolayı toplumsal zenginliğin kaynağını oluşturur.” (Akkır, 2006: 20)

Aile kavramı çok geniş alanlarda ele alınan ve toplumsal ve hukuki olarak da belirli işlevleri ve tanımlamaları olan bir kavramdır. Medeni Hukuk’ta ailenin yaşadığı konut tanımlanmış ve aile konutunun yasal olarak nereye tekabül ettiği vurgulanmıştır: “Eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği, yaşantısına buna göre yön verdiği, acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı, anılarla dolu bir mekân olarak tanımlanmıştır” (akt. Nebioğlu Öner, 2011: 120). Birçok farklı disiplinin farklı

⁹ <http://kuran.diyabet.gov.tr/Kuran.aspx#2:25>, 27.05.2013.

açılardan ele aldığı aile kavramı sosyolojik, kültürel, hukuki, folklorik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konut reklamlarının aile kavramını vurgulamalarının farklı sebepleri bulunmaktadır. Söz konusu sebeplerin büyük çoğunluğu dini ve kültürel kökenlere dayanmaktadır. Neredeyse tün din ve inanışlar aile kavramının tarihsel olarak destekleyicisi olmuştur. M. Zeki Duman, aile kavramının tarihinin insanlığın tarihiyle beraber değerlendirilebileceğini iddia etmektedir:

“Ailenin kökeni hakkında mevcut bilgilerimizin çoğu dinsel niteliklidir. Dinler, ailenin ilk insanlar, Âdem ve Havva’nın yaratılmasıyla başladığını söylemektedir. Âdem ve Havva, dünyaya gönderildikten sonra ilk aileyi de meydana getirmişlerdir. Dolayısıyla insanlık tarihinin, aynı zamanda ailenin tarihiyle de özdeş olduğu söylenebilir.” (Duman, 2012: 25)

İslamda da aile kavramına kutsallık atfedilmekte ve insanlar aile kurmaya teşvik edilmektedir. Neslin devamı kaygısını burada da görebilmek mümkündür. Hicret K. Toprak İslamdaki aile vurgusunu peygamberin hayatını referans göstererek değerlendirmektedir: “Aile ve ailenin korunmasına ilişkin öğretiler, İslam dininin en önemli mesajları arasında yer almaktadır. İslam dini ahlâk merkezli bir dindarlık modelinin temel referanslarını Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin örnek uygulamalarında göstermiştir” (2008: 66).

Derin kültürel anlamlara sahip olan aile kavramı konut reklamlarında sıklıkla karşılaşılabilen bir unsurdur. İncelenen kırk bir konut projesi reklamının on dokuz tanesinde tespit edilebilmektedir. Sayının daha fazla olmamasının sebebi ise incelenen reklamlarda yer alan ve küçük kullanım alanlarıyla bilinen rezidans reklamlarında aile vurgusunun olmamasıdır. Bunun sebebi ise, bu tür konutların daha çok bekâr bireyleri hedef kitle olarak görüyor olmasından kaynaklanmaktadır.

HarmoniPark Kemalpaşa konut projesi reklamında aile kavramını çocuklar üzerinden vurgulanmaktadır:

“Çocuklarınıza vakit ayırıp neşeli anları paylaşacağınız, özenle tasarlanmış çocuk oyun alanları, çok amaçlı spor sahası sizleri de çocukluğunuza götürecektir. Çocuklarınız, kendilerini mutlu hissedebilecekleri bütün istek ve ihtiyaçlarını site içerisindeki spor ve aktivite alanlarında bulacak ve özgürce büyüyebilmenin ayrıcalığını yaşayacaklar.”

Konut reklamlarında özellikle çocuklar için sözü edilen mekânlar olarak **çocuk parkları** (*Whitecity-Fatih İnşaat, Elite Life- Şua İnşaat San. Ve Tic. Ltd. Şti., Crown Park- Babacan Yapı*), **oyun alanları** (*HarmoniPark Kemalpaşa, Whitecity-Fatih İnşaat, Ve Güneşli-Keleşoğlu-Depar Teknik Yapı- Teleset Birlik*), **çocuk havuzu** (*CITYCOURT Bahçeşehir- Balkaya İnşaat, SIMPLICITY-Garaj İnşaat San. ve Tic. A.Ş., Astera Park- Genel Gayrimenkul*), **yakın çevrede okullar** (*Astera Park- Genel Gayrimenkul, Silivrisaray Evleri- Yumak İnşaat, Crown Park- Babacan Yapı*), **kreş** (*Astera Park- Genel Gayrimenkul*), **özel çocuk katı** (*Trump Towers İstanbul- Trump Towers*) ile **çocuk sinema salonu** (*Evviva Residence Yaşam Merkezi- Bulut İnşaat Yapı*) dikkati çekmektedir. Dilsel anlatı bölümünde çocuklardan hiç bahsedilmeyen *Alibey Konakları* reklamında olduğu gibi bazı reklamlarda da kullanılan ana tanıtım fotoğrafında¹⁰ çocuklara ait oyun parkı gibi mekânların oyun oynayan mutlu çocuklarla gösterildiği görsel metinler de kullanılmaktadır.

Bireylerin hayatlarını sürdürürken aile bütünlüğünün bozulmaması için buna uygun mekânlar arzulanması genel bir davranış biçimidir. Konut projesinin vaadi, çeşitli din ve inanışların cennet vaadi ile bu noktada benzerlikler gösterir. Örneğin, Hinduzimde dinin emir ve yasaklarına

¹⁰ <http://www.hurriyetemlak.com> adresinde yer alan konut projesi reklamlarının hemen hemen hepsinde bir temel/ana fotoğrafın yanısıra en az onar tane de reklamı yapılan projeye ilgili fotoğraf da bulunmaktadır.

uyan insanların öldükten sonra vaat edilen cennette çocukları ve eşleriyle birlikte olacakları vurgulanmıştır: “Ölen kişinin bu cennette, daha önce ölmüş olan anne, baba, eş ve çocuklarıyla buluştuğu ve aile bireylerinin birbirlerine kavuştuğu bildirilmiştir” (akt. Ergün: 2006: 16). Konut projeleri ve dini öğretiler aile bütünlüğünün korunması noktasında fikir birliği içerisindedir. Vaat edilen mekânlar, sadece bireyler için değil, aileler için de tasarlanmıştır.

Whitecity-Fatih İnşaat ise sunduğu mekânda aile bireylerinin tümünün mutluluğunu ve huzurnu vaat etmiştir:

“Sosyal alanlarda Çocuklarınız için emniyetli, rahat oyun alanları sağlanmış Çocuk Oyun parkı, Kamelya ve parkurlar düşünülmüş, Çevre ve site aydınlatması sağlanmıştır/ Ailenize keyifle güzel yemekler hazırlaya bileceğiniz en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, kullanışlı ve konforlu mutfaklar.”

Konut reklamında vurgulanan mutluluğun aileyi oluşturan tüm bireyler için (*Gölmahal-Yalçınlar Group* reklamında olduğu gibi torunlara kadar) sağlanması, İslami cennet tasavvurunda da görülür: “Kur’an cennetlik olan salih bir kişinin cennetlik olan esi, çocukları, torunları, kısaca iyi olan bütün aile bireyleri ile birlikte cennette olacaklarını, mutlu ve mesut bir şekilde yaşayacaklarını bildirmektedir” (akt. Ergün, 2011: 70). İslam dinin esaslarına uyulmak şartıyla tüm aile bireylerinin cennette birbirlerine kavuşabileceğini vaat etmektedir. Reklamlarda yer alan çocuk ve aile vurgusuna birçok din, inanış ve kültürün cennet tasavvurlarında olduğu gibi Cermen mitolojisinde de rastlamak mümkündür:

“Cermenlerde vaat edilen cennette dair özellikler arasında gösterilir: “Cermenlere göre, ölüm insanları daha önce yaşamış ailelerine kavuşturan bir araçtır. Cermen mitolojilerine göre, ölümlerin öbür dünyada, bu dünyadaki hayatlarını toplu olarak devam ettirdikleri vurgulanmaktadır” (akt. Ergün, 2006: 14)

Bir diğer konut projesi reklamında ise ailelerin çocuklarıyla birlikte sıcak bir ortamda yaşayacağını iddia edilmektedir:

“Günün istediğiniz saatinde aileniz ve komşularınızla keyifli zamanlar geçirebileceğiniz kafe alanı/Mahalle İstanbul çocuklarınızın da güvenli ve tanıdık bir ortamda rahatlıkla arkadaşlık kurabileceği, oyun oynayıp bisiklete binebileceği sıcak bir atmosfer sunuyor” (*Mahalle İstanbul*)

İncelenen konut reklamlarında görülen aile vurgusunun birçok nedeni olmakla birlikte, bunun temelde dini ve kültürel köklere dayandığını söylemek mümkündür. Yukarıda örneklendirilen İslam, Hinduizm ve Cermen mitolojisinin yanında diğer cennet tasavvurlarında da ölümden sonraki yaşamın hak edildiği takdirde bireylerin ailelerinden kopmayacağını ve orada aileyi oluşturan tüm bireyler için bir cennet beklediğini vurgular. Konut reklamlarında aile bütünlüğünün sağlanması ve eşlerle birlikte çocukların da düşünüldüğü iddialarının, kültürel kökenleri bulunmakta ve sağlanacak “mükemmel” yaşamın içerisinde tüm aile bireylerinin gözetildiği iddia edilmektedir. Bunun yansımaları konut reklamlarında özellikle çocuklarla ilgili konuların temsilde görebilmek mümkündür.

2.3. Cennette ve Konut Reklamlarında Güvenlik

Dünyada insanların yaşadıkları korkuların ve kaygıların onları birçok güzellikten mahrum bırakır. Dinler ve inanışlar iyi insanlara cennet vaat ederken insanları bu kaygılardan ve korkulardan kurtaracak bir mekân sunmuşlardır. Orada dünyevi kaygılar yerini sonsuz huzura bırakacaktır. Cennete kurulan ilahi düzen, insanların rahat bir şekilde yaşamaları için tasarlanmış ve hiçbir haksızlığa yer verilmemiştir. İnsanların dünyada yaşadıkları, haksızlıklar bertaraf edilmiştir.

İslamda cennetin isimlerinden biri de *akam-ı emin*'dir.

"Makam-ı Emin, 'Her türlü kötülük, çirkinlik, sıkıntı ve zarardan korunmuş olan güvenli mekân' demektir. İfade, *Kuran*'da sadece bir yerde geçmektedir: 'Muttakîler ise güvenli bir makamdadırlar; cennetlerde ve pınar başlarında!' " (Akbaş, 2005: 17)

Konuyla ilgili *Kuran*'da birçok ayete yer verilmiştir:

"Sizin, 'Allah bunları rahmete erdirmez' diye yemin ettikleriniz şunlar mı?" (Sonra cennetliklere dönerek) 'Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz' derler." (Araf suresi, 49. Ayet)¹¹

"İnanan ve salih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle, ebedi kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Oradaki esenlik dilekleri 'selam'dır." (İbrahim suresi, 23. Ayet)¹²

Türk mitolojisinde güven ve huzur kavramları cennet (uçmak) tasavvurunda yer almaktadır:

"Gök âleminin 'cennet-uçmak' tasavvuru ise destanın sonunda karşımıza çıkar. Yer ve yeraltını kötülüklerden temizleyen, yurduna huzur ve güven getiren Köğüdey-Mergen, 'ben gökyüzüne çıkacağım, aşağıdan bakınca yukarıda görünen bir yıldız olacağım' diyerek, eşiyile birlikte mavi gökyüzünün derinliklerinde bir yıldız olup uçar" (Arslan, 2005: 3)

Gökyüzü imgesiyle temsil edilen cennet huzurun ve güvenin egemen olduğu bir mekân olduğu görülmektedir.

Güvenlik, insanın en temel ihtiyaçlarından. Dışarıdan gelecek her türlü tehlikeye karşı sürekli bir savunma halinde olan insan, güvenliğini sağlama noktasında fiziksel ve ruhsal olarak varlığını koruma arayışındadır. İnsanın yaşadığı konuttan çalıştığı işyerine kadar var olduğu tüm mekânlar kendisinin tercih ettiği güvenlik süzgecinden geçmektedir. Reklamlarda görülen güvenlik vurgusunu birçok din ve inanıştaki cennet tasavvurlarında da görmek mümkündür. İslam dini inananlara ebedi bir mutluluk vaat ettiği cennette güvenlik kavramına yer vermiş ve insanların cennette hiçbir zarar görmeyeceklerini iddia etmiştir:

"Cennetin, cehennemden, cehenneme ait, ses, hisiltı, uğultu ve gürültüden uzak, güvenilir bir yer olduğu ifade edilmektedir. Cennetliklerin ise bütün bu tüyler ürpertici hadiselerden uzak, emin, güvenilir bir şekilde, sevinç içinde yaşam sürecekleri beyan edilmektedir." (Çiçek, 2008: 20)

Bireyin en temel gereksinimlerini basamaklar halinde açıklayan Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisinde güvenlik ihtiyacını en üst basamaklara koyar: "Fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, saygı görme ve kişisel tatmin ihtiyaçları" (akt. Ekşioğlu, Tahra, Çubukçu, 2011: 5). Maslow'un ortaya koyduğu bu durum bireylerin konut seçimlerine de etki etmiştir. Konut tercihleri korunma ve güvenlik ihtiyaçlarından bağımsız bir şekilde ortaya çıkmaz. Özellikle hızla büyüyen kentlerde ortaya çıkan güvenlik ve asayiş problemleri insanların konut tercihlerinde büyük bir rol oynamaktadır. Konut kavramını etimolojisiyle birlikte değerlendiren H. Özge Tümer ve Neslihan Dostoglu korunma güdüsünün temelinde korku olduğunu iddia eder:

"İnsan yaşamı içinde beliren ilk ve en önemli gereksinimler korunma, barınma ve güvenlidir. Bu gereksinimleri karşılayan temel yapı türü de konuttur. Konutun korunakla, yani kavramsal olarak kaleyle eş anlamlı olduğunu; bu kavramın oluşumunun temelinde, kendini koruma ve savunma içgüdüleriyle birlikte korkunun bulunduğunu belirtmektedir." (2008: 53)

¹¹ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx>, 27.05.2013.

¹² <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#9:89>, 27.05.2013.

Konutlarda güvenlik kavramı, dışarıdan gelebilecek tehlikelerin yanında depreme dayanıklılık konusunu da kapsamaktadır. Özellikle deprem riski altındaki ülkelerde insanların konut seçimleri, konutun depreme dayanıklı oluşuyla da yakından ilgilidir.

İncelenen kırk bir konut reklamının otuz beş tanesinde korku ve güvenlik konusundaki vurguları tespit etmek mümkündür. Konut reklamlarının güvenlik ve depreme dayanıklılığının altını bu derece çizmesinin sebebi kalabalık nüfuslarıyla kentlerde artan suç oranları ve Türkiye'nin deprem açısından riskli bir bölgede olması gösterilebilir.

İncelenen konut reklamlarından biri olan *Kale Özgür Evler- Kale Kilit* ana sloganını güvenlik üzerine kurmuştur: “Özgürlük Güvenli Yaşamaktır”. Reklamın devamında konu üzerindeki vurgu devam etmektedir: “Kale Özgür Evler, Kale Kilit markasının güvenlik konusundakideneyimini ve uluslararası başarılarını konut sektörüne yansıtarak huzurlu, konforlu ve yeşil bir yaşam sunuyor” (*Kale Özgür Evler- Kale Kilit*). Konut projesi reklamları, insanların korunma ihtiyacından kaynaklanan güvenlik sorunu çözmeyi vaat etmiştir. Türk mitolojisinde de güven ve huzur kavramları cennet (uçmak) tasavvurunda yer almaktadır:

“Gök âleminin “cennet-uçmak” tasavvuru ise destanın sonunda karşımıza çıkar. Yer ve yeraltını kötülüklerden temizleyen, yurduna huzur ve güven getiren Köğüdey-Mergen, ‘ben gökyüzüne çıkacağım, aşağıdan bakınca yukarıda görünen bir yıldız olacağım’ diyerek, eşiyle birlikte mavi gökyüzünün derinliklerinde bir yıldız olup uçar” (Arslan, 2005: 3)

Hem konut reklamında hem de cennet tasvirinde “güvenlik” konusunun vaat edilmesinin en önemli sebebi, insanların yaşadıkları mekânlarda önem verdikleri konuların başında mekânın korunaklı olması ve can güvenliklerinin sağlanmış olması, gelmektedir.

Nayla Konakları- ETA İnşaat ise konut projesi reklamında güvenlik tedbirleri ve özelliklerini detaylı bir biçimde belirtmiştir:

“Nayla Konakları'nda bina güvenliğinizi de aynı titizlikle maksimum seviyede düşünüldü. Bu çerçevede proje; 2 adet site giriş noktasında güvenlik personeli ile kontrollü giriş-çıkış, 24 saat kameralı güvenlik kontrolü, site çevresini saran güvenlik duvarları, güvenlik personelinin kontrollü misafir kabulü, kapalı otoparklarda yangın söndürme sistemi, site içi dâhili telefon hattı ve diyafon sistemi sizin ve ailenizin güvenliğini maksimum seviyede sağlayacak düzeyde.” (*Nayla Konakları- ETA İnşaat*)

Görüldüğü üzere konut reklamında güvenlik önlemleri, teknolojik unsurlarla desteklenmiştir. Lüks konut reklamlarının büyük bir çoğunluğunda görülen güvenlik unsurlarının neredeyse yalıtılmışlık düzeyinde olmasının sebeplerini açıklayan Nejdet Özberk, bu durumu sınıfsal bir bakış açısıyla değerlendirmektedir:

“Hem tasarım hem de yönetsel olarak dışarıya kapalı, ‘özelleştirilmiş kamusal alanlar’ olarak kurgulanan güvenli siteler, daha çok üst-orta ve üst sınıflara hitap eden, en temelde seçkinlik, dışarı kapalılık, alternatif yaşam tarzı ve özelleştirilmiş altyapı ve hizmetler üzerinden pazarlanan sosyo-mekânsal yapılardır. ‘Zengin gettolar’ olarak adlandırılabilir bu yeni konut alanlarının temel özelliği ‘sağlıksız, güvenliği olmayan ve kirli’ kentin içinde ve çevresinde kalarak kendisini soyutlamasıdır. Söz konusu sitelerin girişlerindeki güvenlik noktaları dışarıdan girişleri sınırlarken, sitelerin içyapısı alışveriş, spor ve eğlence merkezleri ile kendi kendine yeterli olma iddiasını taşımaktadır.” (Özberk, 2011: 969)

Toplumsal ayrışmalar ekonomik temeller üzerine şekillenir. Lüks konut projelerinin daha çok üst-orta sınıfa hitap ettiği düşünüldüğünde, kenti meydana getiren daha alt sınıflardan ayrışma isteğinin, üst-orta sınıfın güvenlik kaygılarından ileri geldiğini söylemek mümkündür. Bütün

ihtiyaçlarını yaşadığı güvenli sitede bulabilen bireyler, kentin geri kalanından uzaklaşıp daha izole ve görece daha güvenli konutlarında yaşamlarına devam etmektedirler.

GRAVÜR PARK ORMAN EVLERİ- GRAVÜR İNŞAAT konut projesi reklamında güvenlik unsurunu deprem tedbirleri üzerinden vurgulamıştır:

“İstanbul'un depreme en dayanıklı bölgesi Sarıyer'de güvenli ve kaliteli bir yaşamın temellerini atan Gravür İnşaat, yeni konut projesi Gravür Park Orman Evleri'ne sizleri bekliyor/ İnşaat'ın gerçekleştirdiği tüm projelerde zemini sağlam, yüksek inşaat kalitesi ve konforlu mekânlar yaratmak amaçlanıyor.” (*GRAVÜR PARK ORMAN EVLERİ- GRAVÜR İNŞAAT*)

Türkiye'nin deprem açısından riskli bir bölgede oluşu ve yakın tarihlerde de yaşanan ve yüksek oranda can kaybına neden olan depremler dolayısıyla insanların konu üzerindeki hassasiyeti yüksektir. Konut seçiminde etkili olan bu unsur Elif Karakurt Tosun ve Zerrin Fırat'ın Bursa özelinde yaptıkları çalışmada konut seçimindeki önemini ortaya koymuştur: “Kişilerin konut çevresi dikkate alındığında konut tercihlerini etkileyen en önemli kriterler konutun fiyatı (%29,8), konuttaki güvenlik önlemleri (%14,9) ve konutun depreme dayanıklılığıdır (%13,7)” (Tosun, Fırat, 2012: 192).

Konut reklamlarının deprem konusundaki vurgularını yukarıdaki araştırmanın sonuçları ışığında değerlendirmek, konuyu kavramak açısından çok önemlidir.

Silivrisaray Evleri- Yumak İnşaat ise ev sahibi olmak isteyenlere huzur ve güven vaat etmiştir: “Denize sıfır konumu, geniş yeşil alanları, temiz havası, güvenli, huzurlu ve keyifli ortamıyla sakinlerine yeni bir evden ziyade, yeni bir yaşam vaat ediyor.” (*Silivrisaray Evleri- Yumak İnşaat*). Huzur ve güven kavramları konut reklamlarında sıklıkla karşılaşılan unsurlardır. Söz konusu kavramlara İslamın cennet tasavvunda da rastlamak mümkündür: *Makam-ı emin*, ‘Her türlü kötülük, çirkinlik, sıkıntı ve zarardan korunmuş olan güvenli mekân’ demektir. İfade, *Kuran*’da sadece bir yerde geçmektedir: “Muttakîler ise güvenli bir makamdadırlar; cennetlerde ve pınar baslarında!” (Akbaş 2005: 17). Söz konusu *makam-ı emin* İslamda cennetin sıfatlarından bir tanesidir.

Konut reklamları ve cennet tasavvurlarının ortak noktalarından biri olan güvenlik kavramı, insanların en temel ihtiyaçlarından birini karşılamak maksadıyla vurgulanmıştır. Birey varlığını korumak ve emniyet içerisinde yaşamak isteğini, konut seçiminde de belirgin bir biçimde ön planda tutmaktadır. Hem cennet tasavvurları hem de konut reklamları, insanlara huzur ve güven dolu bir yaşam vaat etmekte ve insanın bu en temel kaygılarından birini gidermek maksadıyla çeşitli vaatlerde bulunmaktadır.

2.4. Cennette ve Konut Reklamlarında Seçkinlik

Genel anlamda dinlerde seçkinlik, ortaya konan iyilik ölçütüne göre belirlenir. İslamda Dünya hayatına tamah etmemiş olan ve konan kuralları yerine getirmiş ve dolayısıyla seçilmiş insanlar ancak cenneti hak etmiştir. Onlar artık tüm insanlar içinde, iyilikleriyle seçkinlik kazanarak ebedi mutluluğu ve rahatı kazanmışlardır. Konuyla ilgili ayet şu şekildedir.

“Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir? Ant olsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahrette de iyilerdendir.” (Bakara suresi, 130. Ayet)¹³

Sümerler de ise cennet, seçkin tek bir insan ile tanrıların yaşadığı mekândır: “Sümer ilahiyatçılarına göre bu belirtilen cennet, ölümlüler için değil, tanrılar içindir. Ancak tek bir ölümlünün bu cennete girme hakkı kazandığı da ifade edilmekle birlikte, bu ölümlünün kim olduğu ve hangi özellikleri taşıdığı açıklanmamıştır.” (akt. Ergün, 2006: 9).

¹³ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#9:89>, 27.05.2013.

Sümerlerdeki seçkinlik durumunu tanrılarla beraber ebedi huzuru ve mutluluğu yaşayacak olan bir tek kişi temsil etmektedir.

Toplum, farklı karakter ve özelliklerde birçok bireyin bir araya gelmesiyle oluşur. Tarihsel olarak toplumlar, farklı ölçütlere göre kendi içerisinde seçkin zümreler oluşturmaktadırlar. Ekonomik ve sosyal sisteme dayalı olarak söz konusu ölçütler kimi zaman ekonomik, kimi zaman da kültürel unsurlar üzerine kuruludur. Sosyolojide tabaka ve sınıf olarak ifade edilen toplumsal gruplar, tabakalaşmada daha çok kültürel temelli bir ayrışmaya giderken, sınıf olgusunda da ekonomik sebepler etkilidir (Kahriman, 2009). Hem tabakalaşma hem de sınıfsal oluşumlar beraberinde seçkinlik kavramını getirir. Farklı sebeplere dayalı olarak ortaya çıkan seçkin gruplar hem yönetsel hem de ekonomik açıdan piramidin en üst basamağında yer almaktadırlar. Özellikle sanayi devrimi sonrası hızla büyüyen kentler sözü edilen seçkin grupların hem ekonomik hem de mekânsal olarak ayrıcalıklı bir konuma yükselmelerini sağlamıştır. Kırsal yaşamın kendi dinamikleri içerisinde belirgin hale gelmeyen toplumsal ayrışmalar, kent içerisinde belirginleşmiş ve şehirlerde farklı kültürel ve ekonomik yapılara sahip bölgeler oluşmuştur. Çeşitli sebeplerle seçkin sıfatıyla nitelenen kesimler şehirlerde farklı bölgelere yerleşmiş ve kendilerine göre daha alt basamaklarda kalan bireylerden ayrılmışlardır. Her anlamda farklılaşan tüketim kendini, mekânsal olarak da hissettirmiştir. Durumun vardığı noktayı kavrayabilmek açısından A. Zeynep Mağgönül'ün değerlendirmelerine başvurmak faydalı olacaktır:

“Böylesi bir yaklaşım daha da ileri düzeyde seçkinlik yaklaşımı ile kendilerine sürekli yeni bir hayat tarzı bulmaya ve genelden ayırtırmaya çalışanların gündelik hayat içindeki çabaları ve seçkin semt sakini olarak ötekileri kendi semtlerinde görmek istememelerine kadar götürülebilmektedir” (akt. Torlak, 2010: 51)

Bu durum, temelde tüketim kültürünün bir sonucudur. Farklı sosyal statülere sahip bireylerin gündelik yaşamda ekonomik sebeplere bağlı olarak edindikleri tüketim kültürü, yaşamın her alanında olduğu gibi konut seçimlerinde de etkilidir. Mekânsal açıdan kendilerini toplumdan ayırtıran seçkinler, tüketim kültürü gereğince yaşadıkları mekânlarda, kendilerine hitap edecek diğer bütün sosyal donatıları da talep etmektedirler. Ömer Torlak, bu durumun ayırtıcı rolünü toplumun çeşitli kesimlerinin birbirleriyle karşılaşmalarını üzerinden değerlendirmektedir:

“Bu mekânlarda yeni tüketim değerlerine oldukça uygun şartlar hazırlanırken, diğer açıdan da tüketen bireyler ile tüketemeyen bireylerin mümkün olduğunca daha az karşılaşmalarını sağlayacak bir düzenek oluşturulmuş olmaktadır. Öyle ki, daha önce kısaca açıklamaya çalıştığımız, seçkinlerin aynı semtte kendileri için daha seçkin alışveriş mekânları talepleri yüksek sesle dillendirilebilmektedir.” (Torlak, 2010: 56)

Kültürel ve ekonomik sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan seçkinlik kavramı üzerine dinlerin ve inanışların bakışı ise farklı bir özellik sunmaktadır. Dinler, seçkinliği *iman*, *itikat*, *emir* ve *yasaklar* aracılığıyla oluşturmuş, nihayetinde ulaşılacak en üst mertebeyi bu anlayış çerçevesinde ortaya koymuştur. Kentlerde, farklı sebeplere bağlı olarak ayrıışan bireylerin, dinlerde ve inanışlarda ayırtıkları tek nokta iman ve itikattır. Din ve inanışlar, inananlara sonsuza kadar yaşacakları bir mekânı, eşdeyişle cenneti vaat ederken, burayı hak etme sürecindeki tek ölçüt olarak ise söz konusu din veya inanışın emir ve yasaklarına göre yaşamak olarak belirlenmiştir. İslamda *seçkinlik* kavramı genel olarak peygamberlere atfedilmiş ve söz konusu kavramın mahiyeti hakkında bu yolla ipuçları verilmiştir: “Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir? Ant olsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahrette de iyilerdendir” (Bakara suresi, 130. Ayet).¹⁴

¹⁴ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#1:1>, 04.06.2013.

Başka bir ayette ise yine peygamber olan Musa'ya atıf yapılmaktadır: “(Allah) Ey Musa! Vahiylerim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım. Öyleyse sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol dedi” (A'raf suresi, 144. Ayet).¹⁵ Peygamberler yoluyla simgeselleştirilen seçkinlik kavramı hem İslamda hem de diğer din ve inanışlarda, söz konusu dinin kurallarına, iyi ve kötü ayırımına göre yaşamakla mümkün kılınmaktadır. Özlenen, arzulanan ebedi yaşama ancak bu şekilde ulaşılabilir.

İncelenen konut reklamlarında, seçkinlik kavramına yoğun bir şekilde yer verilmiştir. söz konusu kırk bir konut reklamının otuz bir tanesinde konuyla ilgili vurgular tespit etmek mümkündür. Reklamlardaki ağırlıklı vurgu, sunulan konutlara sahip olacak bireylerin bulundukları sosyal statüden daha iyi bir statüye geçecekleri üzerinedir. Din ve inanışlarda vaat edilen mekâna/cennete ulaşmak için konulan seçkinlik ölçütlerinden soyutlanarak ortaya konan seçkinlik vurgusu, daha çok ekonomik ve sosyal statü aracılığıyla vurgulanmış ve vaat edilen mekâna/lüks konutlara ulaşmada bu tür bir seçkinlik fikri ön plana çıkarılmıştır.

Örneğin *Q Studio Esentepe- Toya Yapı* konut reklamında “değerli komşu” vaadinde bulunmaktadır: “İstanbul'un önemli alışveriş merkezlerine yakınlığıyla ve sizin gibi değerli komşularınızla paylaşacağınız modern mahalle yaşantısı”. Reklamın konutu cazip kılma yöntemi sadece konutun özelliklerinin belirtilmesi ile sağlanmamış, birlikte yaşayacakları komşularının seçkinlikleri de vurgulanmaktadır. Söz konusu reklamın okura/tüketiciye vaadi yalnızca bir ev değil, yeni bir sosyal statüdür. Çünkü tüketim alışkanlıkları en önemli sosyal statü göstergelerindendir. Tüketim lüks nitelikler kazandıkça, toplumsal olarak statü de ayrıcalıklı bir konuma yükselmektedir. Robert Bocock sosyal statü konusunu tüketimin etki alanına girdiğini belirtmektedir:

“Tanım olarak, bir statü grubunun farklı yaşam tarzı, yeme, içme, giyinme, eğlence, kısaca tüketme modelleri vardır. Bu modeller statü grubunun kendi gözünde olduğu kadar aynı kültürel değerleri paylaşan sosyal formasyonlardaki diğerlerinin gözünde, bu grubun üyelerini tanımlamaya, grubun statü ağırlığını, sosyal ve kültürel saygınlığını korumaya yardımcı olur.” (akt. Karakurt Tosun, 2007: 57)

Tüketim kültürünün diğer unsurlarının yanında konut seçimi de söz konusu seçkinliği ve saygınlığı belirlemede etkilidir; konut reklamlarındaki seçkinlik vurgusunun temel sebebi budur. Reklamlarda seçkinlik vurgusu Fransızca kökenli bir sözcük olan “elit”¹⁶ kavramıyla da yapılmaktadır:

“Avrupa'nın ilk Trump markalı projesi olma özelliğine sahip, İstanbul'un kalbi Mecidiyeköy'de aktif ve elit bir yaşam tarzı sunan Trump Towers İstanbul, ofis ve rezidans katlarında sunduğu yaşam alanlarıyla lüks yaşamın prestijli adresi olarak öne çıkıyor/ Tavandan yere kadar cam cephe olarak planlanan bu çok özel daireler sakinlerini, muhteşem bir İstanbul ve Boğaz manzarası, yüksek standartlarda bir yaşam keyfi ile buluşturuyor.” (*Trump Towers İstanbul- Trump Towers*)

Konut projelerinde söz konusu “seçkinlik” kavramının ifadesinde kullanılan “elit” kavramı projelerin isimlendirilmesinde de kullanılmaktadır. Konut projelerine verilen isimler de bazen seçkinliğin *Elite Life* ya da *Elit Perla Palas* isimlendirmesinde olduğu gibi seçkinliğin ifadesi olarak karşımıza çıkabilmektedir; ayrıca *Deluxia*¹⁷ Dragos, Nayla *Konakları*, *Alibey Konakları*, *Dream*¹⁸

¹⁵ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#1:1>, 04.06.2013.

¹⁶ TDK *Büyük Türkçe Sözlük*.

¹⁷ “Deluxia”, gösterişli olan, en şatafatlı olan anlamına gelmektedir.

¹⁸ “Dream” rüya anlamına gelmektedir.

Towers Residence, **Crown**¹⁹ *Park*, **Crown Residence** ve **Özgün Sitesi** gibi adlandırmalar da bu türden bir ayrıcalığı/seçkinliği imlemektedir.

Konut reklamında, “yüksek standartlarda bir yaşam” vurgusuyla, söz konusu konutu tercih edecek bireylere, toplumun geri geri kalanından farklı bir yaşam vaat edilmektedir. “Elit olmak” kavramının içi mekânsal bir vurguyla doldurulmaya çalışılmaktadır. Elif Karakurt Tosun, mekân ve ayrıcalık ilişkisini sunulan yapı üzerinden ele almaktadır:

“Kent merkezinde yer alan ve daha çok üst gelir grubuna hitap eden konutlar, sınırlı orandaki arazilerin üzerinde dikey bir yapılanmaya sahiptirler. Rezidans ve/veya tower olarak tanımlanan bu dikey yerleşmelerde; mimari tasarımıyla simgeselleştirilerek birer seçkinlik ve kalite imajı olarak kentsel mekânda varlık bulmaya çalışmaktadırlar.” (2007: 77)

Söz konusu simgeselleşme, toplumsal statü vaadinin bir göstergesidir. *Rezidans* ya da *tower* olarak adlandırılan mekânlar, kentin farklı noktalarında yaşayan bireylere yeni bir toplumsal statü fırsatı olarak sunulmaktadır. Örneğin, *Deluxia Dragos* konut reklamında açıkça/doğrudan “ayrıcalıklardan ve lüks bir yaşamdan” bahsedilmektedir:

“Batı Ataşehir’de çok ses getiren, konforun ve lüksün zirvesi *Deluxia Projesi*’nin devamı olan *Deluxia Dragos*, aynı konfor ve kalite anlayışını *Dragos* kıyılarına taşıyor/ *Dragos*, ayrıcalıklara dolu bir dünyanın kapısını ardına kadar açıyor.” “*Deluxia Dragos*, İstanbul’un en gözde yerleşimlerinden biri olan *Dragos*’ta.” (*Deluxia Dragos*)

Birçok konut reklamında görülen yeni bir yaşam vurgusu *Deluxia Dragos* reklamında olduğu gibi “ayrıcalık”, “zirve”, “gözde” sözcükleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kentin farklı noktalarında yaşayan bireylere, bu konut aracılığıyla statü geçişkenliği ve ayrıcalıklı bir yaşam vaat edilmektedir. Evrim Özkan Töre ve Senem Kozaman Som bu durumu, orta sınıfa, üst sınıfa yükselebilmek için sunulmuş bir fırsat olarak değerlendirmektedir:

“Türkiye’de ortaya çıkan, yükselen sınıflara seçkinlik kazandıracak, dünyadaki örneklerine benzer, kentten yalıtılmış bu korunaklı konut yerleşmelerini ikinci alt kent projeleri olarak ifade etmektedir. 1990’larda küreselleşme sürecinde konutun bir barınma ünitesinden öte yaşam biçimini yansıtan bir öğeye dönüşümü yeni elitlere odaklanan gayrimenkul yatırımlarının artmasına yol açmıştır.” (Töre, Kozaman, Som, 2009: 22)

İncelenen konut reklamlarında rastlanan “seçkinlik” vurgusu, konutun sunumunda önemli bir yer tutmaktadır. Bireylere satın aldıkları konutlar aracılığıyla yepyeni ve ayrıcalıklı bir yaşam vaat eden söz konusu reklamlar, kullandıkları dili buna göre seçmektedir. Sıklıkla görülen bu durum müstakbel ev sahiplerini kendilerini özel hissedecek bir tarzda hayata geçirilmektedir. Çeşitli din ve inanışlarda vaat edilen cennet, hayatları boyunca emir ve yasaklara uygun olarak yaşayan insanlara seçkinliği bu kıstaslar üzerinden sunmaktadır. Konut reklamlarında da aynı yola başvurulmakta ve sunulan mekân seçkinlikle vurgulanmaktadır. Aradaki fark vaat edilen mekâna ulaşabilmek için ortaya konan ölçütlerdir.

2.5. Cennette ve Konut Reklamlarında Geçmiş ile Gelecek Vurgusu ve Sonsuzluk

Cennet tasavvurlarının büyük bir kısmında zaman vurgusu sonsuzluk bir diğer ifadeyle ebediyet kavramlarıyla ifade edilmiştir. Dünya hayatının belki de en zor en sınırları zorlayan sorunu zaman sorunudur. Ne kadar iyi, müreffeh, huzurlu bir hayat sürerse sürsün insan, belli bir zaman diliminde yaşayabilecektir. Bu açıdan bakıldığında mükemmeliyetin sunulduğu cennet, bu sorunu

¹⁹ “Crown” taç anlamına gelmektedir.

çözmek insanın sınırlı hayatını sonsuz bir hale getirmek zorundaydı. Bu yüzden çeşitli din ve inançların cennet tasavvurları inananlara ebediyeti vaat etmişlerdir.

Kuran'da iyi davranışlarda bulunup cenneti hak eden insanlara şu şekilde seslenilmiştir:

“Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir konaklama yeri olarak, içinde ebedi kalacakları, içinden ırmaklar akancennetler vardır. Allah katında olan şeyler iyiler için daha hayırlıdır.” (Âl-i İmran suresi, 198. Ayet)²⁰

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince -ki biz kişiye ancak gücünün yettiğini yükleriz- işte onlarcennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar.” (A'râf suresi, 42. Ayet)²¹

Aynı vurguyu Klasik Yunan Mitolojisinde de görmek mümkündür:

“Elysium veya Eleusis bahçesi veya çayırılığı olarak isimlendirilen bu cennet, yeryüzünün batı kenarında adalarda bulunur. Burada cennetlikler spor karşılaşmaları yaparlar, dama oynarlar, ata binerler, çalgı çalarlar. Bu cennet aynı zamanda rengârenk çiçeklerin olduğu bir yerdir. Buraya kutsal olanlarla, iyiler girerler ve burada sonsuz bir hayat sürerler” (akt. Ergün, 2006: 13)

Cennet tasavvurlarının zaman vurgusu genellikle sonsuzluk kavramı etrafında şekillenmiştir. Sunulan cennet, geçici değil kalıcıdır.

Felsefi, dini ve kültürel olarak farklı değerlendirmelere tâbi tutulan “zaman” kavramı temelde üç farklı zaman sınıflandırılması (geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu üç zaman diliminin birbiriyle ilişkisi, bir anlamda hem toplumsal hem de bireysel olarak bir tarih bilincini de beraberinde getirmektedir. Devamlılık esasına göre algılanan zaman kavramının geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkiyi, ardışıklık üzerinden kurar. Arslan Topakkaya geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkiyi, bir nevi sebep sonuç ilişkisi şeklinde değerlendirmektedir:

“Olmuş bitmiş her şey sadece olup bitmesiyle kalmamakta gelecekle ilgili seçimlerimizi biz farkında olmasak da etkilemektedir. Geçmiş zamana nasıl bir anlam verdiğimiz ve onu nasıl algıladığımız olgusu sahip olduğumuz zaman bilinciyle doğrudan alakalı bir konudur.” (2008: 568).

Sonsuzluk ise, daha çok felsefi ve dini metinlerde karşılaşılan bir kavramdır. Dinlerin genel olarak insan zihninde canlandırmaya çalıştıkları sonsuzluk kavramı, insanın bir yeteneği olarak görülmektedir: “İnsanın, çeşitli adlar ve değişen görünüşler altındaki sonsuzu kavramasını sağlayan zihni bir melekesi veya yeteneğidir” (akt. Kartopu, 2009: 42). İnsan, hayatında her şeye sahip olabilir ancak sonsuzluğa sahip olamaz; bu yüzden de sonsuzluğu arar ve buna inanır. Dinler özellikle cennet kavramını zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde açıklamaktadır: Somut olmayan, metafizik bir alana kayan cennet, fiziksel hiçbir açıklamaya izin vermez. Sonsuzluk neredeyse bütün din ve inanışların cennet tasavvurlarında ön plandadır. Dinler ve inanışlar, insana, bu dünyada hiçbir şekilde elde edemeyeceği bir şeyi, ebediyeti vaat ederler.

İncelenen kırk bir konut projesinin dokuzunda geçmiş, gelecek ve sonsuzluk ile ilgili vurgular tespit edilmiştir. Cennetin inananlara vaat ettiği sonsuz mutluluğu, konut reklamları da sundukları lüks konut projelerinde vaat etmektedir; bu vaat okurun/tüketicinin zihnindeki mükemmel geçmişe atfı daha konut projesinin isminden *Nayla Konakları* veya *Alibey Konakları* veya palas (saray) adıyla *Elit Perla Palas* diyerek başlatmaktadır.

²⁰ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#52:15>, 27.05.2013.

²¹ <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#52:15>, 27.05.2013.

Papatya Residence 2- Düzlem Yapı İnş. San. Tic. A.Ş konut projesi reklamında hem nostalji hem de sonsuzluğa yer verilmektedir: “Fransız balkonlarımızın nostaljisinde kaybolabilirsiniz/ sonsuz huzura kavuşmanız için tüm ayrıntılar düşünülmüştür”. Konut reklamında İslami cennet anlayışında da söz konusu olan “sonsuzluk” kavramı görülmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır cenneteki zaman algısının bu dünyadaki gibi olmadığını vurgular: “Cennet nimetleri öyle bir ve ihsandır ki; kesintisiz sürüp giden, sonsuz bir Allah vergisidir, dünyadaki gibi süreli ve sınırlı değildir” (akt. Çiçek, 2008: 54). Reklamın vaadi ile İslami cennetin vaadi neredeyse aynıdır: Ölüm duygusunun, başka bir deyişle kısıtlı zaman probleminin çözümü olarak sonsuzluk ve sınırsızlık ön plana çıkarılmaktadır.

Q Studio Esentepe- Toya Yapı reklamında ise geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağ kurulmaktadır: “İster yaşayın, isterseniz yüksek kira getirisi ile geleceğe güvenle bakın”. Reklamdaki gelecek vurgusu, şimdiki zamanla birleştirilmiş ve bireylere şimdiden gelecekleri için yapmaları gerekenlerden söz edilmektedir. Bu durumu genel olarak dinlerde de görmek mümkündür. Dinler de zaman kavramını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirir, hem geçmişe hem şimdiye hem de geleceğe atıf yapar. Cemil Oruç, dinlerin zaman algısı konusunu bu bütüncüllük üzerinden değerlendirmektedir:

“Din, hayatın bütününe kapsayan bir yaşam tarzı, hayat biçimidir. İnsanı yaratılış anından itibaren ele alan, çocukluğu ve gençliğinden hayatının sonuna kadar, hatta ölümünden sonraki sonsuz hayatı da içerecek boyutta onunla bir ve beraber olan ayrılmaz bir parçadır.” (2008: 139)

Nayla Konakları- ETA İnşaat adı itibarıyla dikkat çeken bir konut projesidir. *Konak* sözcüğü bir nostalji ve geçmiş zaman ihtişamı vurgusu taşımaktadır. Türk Dil Kurumu, *konak* sözcüğünü, büyük ve gösterişli ev olarak tanımlamıştır.²² Geçmişe vurgu yapılan bu reklamda kullanılan konak motifini İslami cennet anlayışında da görmek mümkündür: “Şüphesiz inanıp yararlı işler yapanlara onlar için, içlerinde ebedi kalacakları bir konaktır. Oradan ayrılmak istemezler” (Kehf Sûresi 107. Ayet).²³

Konut projelerinin zaman vurgusu geçmiş, gelecek ve sonsuzluk olarak üç temel öge üzerinden de temsil edilmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında kurulacak bağ, insanın maddi, manevi ve zihinsel olarak yapacağı birikimin yolu olarak sunulmaktadır. Hem konut reklamlarında hem de dini metinlerin cennet tasavvurlarında karşılan temel durum, *anı* yaşıyorken geleceğe de her anlamda yatırım yapılması gerekliliğidir. Bu durum farklı sebeplerle de ifade edilmiş olsa da temelde zamanın devamlılığı ile ilgilidir. Tespit edilen bir diğer vurgu ise sonsuzluktur. İnsan hayatı, sınırlı bir zaman dilimini kapsamaması nedeniyle insanın çözümünü bulamadığını en önemli konu bu sınırlılık meselesi, eşdeyişle ölümdür. Dinsel cennet tasavvurları, insana ölümden sonra sınırsız ve sonsuz bir yaşam vaat ederler ve bu yolla da insanın bu en büyük problemini çözeceklerini vaat ederler. Konut projesi reklamlarında bu vurgu sık olmamakla birlikte vardır. Cennet tasvirleri ve konut projesi reklamlarının sonsuzluk noktasındaki vurgularının benzer olması dikkat çekicidir. Konut projeleri tarafından insanlara sunulduğu iddia edilen mükemmel yaşam, bu konuda da çözüm ürettiğini iddia etmiş ve ideal olma ve eksiksizlik iddialarını bu konuda da ön plana çıkarmışlardır.

2.6. Konut Reklamlarında Mükemmellik

Çeşitli din ve inanışlarda cennet tasavvuru, mükemmellik fikri üzerine kurulmuştur. İnsanlara sunulan cennet, dünyada arzulanan fakat elde edilemeyen her şeyi içermektedir. Cennette insan, hiçbir şeye ihtiyaç duymayacaktır. İsteddiği her şeyi orada bulacak ve mutluluğu sınırsız bir

²² TDK *Büyük Türkçe Sözlük*.

²³ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx>, 05. 06. 2013.

şekilde yaşayacaktır. İncelenen cennet tasavvurlarında bu durum çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İslamda:

“Altın ve gümüşten, inci ve ipekten, icabında içinden dışı, dışından da içi görünen evler, odalar, kasır ve çadırlar, çok dal ve yaprağı olan, geniş gölgeli, her türlü meyvelerle süslenmiş, güzel kokulu, eşi benzeri görülmemiş ağaçlar, görünüşü ve kokusu güzel isteyenin yanına kadar sarkan, bu yüzden koparılması kolay meyveler. Zemininden ırmaklar akan ve pınarlar fışkıran bağ, bahçe ve bostanlar, gönlün çekeceği her türlü yemek ve et, türlü kokularda ve lezzetlerde şerbetler, pak şaraplar ve nevi tükenmeyen nimetler...” (Yavuz Turun, 2008: 31-32).

Alınan bölümün son kısmında vurgulanan “nevi tükenmeyen nimetler” cennetin mükemmelliğinin altının çizilmesidir. Orada insan ruhunun ve bedenini isteyebileceği her şey sonsuz ve sınırsız bir şekilde yer alacaktır.

Konuyla ilgili olarak 15 Mart 2013 tarihinde hurriyetemlak.com internet sitesinde kırk bir lüks konut ilanı incelenmiştir. İncelenen konut ilanlarında “mükemmellik” vurgusunu birçok şekilde görebilmek mümkündür. İlanların büyük bir kısmında temel vurgu “mükemmellik” ve “eksiksizlik” üzerindedir. kırk bir lüks konut ilanının yirmi yedi tanesinde bu vurguyu açıkça görmek mümkündür. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse:

Örneğin *Gölmahal-Yalçınlar Group* konut projesi reklamının ana sloganını “NA TAMAM DEĞİL TASTAMAM” olarak belirlemiştir. Söz konusu “Tastamam” olma düşüncesi, hemen hemen bütün din ve inanışların cennet tasavvurlarında üzerinde durulan temel konudur. Bu vurgu müstakbel ev sahiplerine yönelik yepyeni bir yaşam vaadidir. İhtiyaç duyulan her şeyin bu projede sağlandığına dair iddialı bir stratejidir. Bu tür bir eksiksiz olma durumunu cennet tasvirlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, Eski Mısırlılarda cennetteki yiyeceklerin sınırsızlığından ve hiç tükenmediğinden bahsedilmiştir:

“Azizler, göğün doğu tarafında olan ebedi yıldızlarda bulunan cennetlerde otururlar. Orada yemek tarlası adı verilen yerde, canlarının çektiği her türlü yemeklerden istedikleri kadar yerler. Bir başka yerde ise, hayat ağacı tarlası vardır. Azizler yine orada oturup, bu ağacın meyvesinden istedikleri gibi yerler. Yine burada tanrılarla beraber ekmek yer ve şarap içerler. Bu nimetlerin yanında azizler, orada ‘Oziris’in önünde oturur, ‘Yaro’ tarlasında yufka ekmekleri bile yerler. Burada nimetlerin kesinlikle bitmediğine inanılır.” (Ergün, 2006: 10)

Örnekte sıklıkla görülen yiyecek vurgusu belirli bir ihtiyacın sonucunda oluşmuştur. Sıkıntılı bir durumun cennette yaşanmadığını vurgulamak içinse tükenmeyen ve sınırsız niteliklere donatılmış bir cennet tasavvuru geliştirilmiştir. Bu, insanın hayalindeki mekânın “tastamam” olma durumu, bir idealin dışavurumudur.

Nayla Konakları- ETA İnşaat ise proje sloganını şu şekilde belirlemiştir: “Her yönüyle zahmetsiz bir yaşam keyfini süreceksiniz. ... Her şey düşünüldü...” Slogandaki “zahmetsiz” vurgusu, proje içerisinde, ihtiyaç duyulan her şeyin mevcut olduğu iddiasından ileri gelmektedir. Çeşitli ihtiyaçlarını şehrin farklı noktalarından gidermeye çalışan insanlara, tek bir merkez önerilmiştir. “Her şeyin” düşünülmüş olması iddiası, insanlara önerilen söz konusu projenin zengin seçenekleriyle vaat ettiği mükemmel bir mekân sunumuyla ilgilidir. *Kuran*’da Nisâ suresinin 173. Ayetinde Allah’ın emir ve yasaklarına uyanlar için her şeyin düşünüldüğü bir cennet vaat edilmiştir.

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir. Allah’a kulluk etmekten

çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince; (Allah) onları elem dolu bir azaba uğratacaktır ve onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamayacaklardır.”²⁴

Ayette geçen “eksiksiz” sözcüğü, cennette inananların tüm ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili bir vaattir. *Nayla Konakları- ETA İnşaat*'ın reklam solagında yer alan vurgunun bir benzeri de yukarıdaki ayette görülmektedir. Aynı anlamın inşa edildiği *Silivrisaray Evleri- Yumak İnşaat* proje ilanında, her ihtiyaca cevap verecek, yepyeni bir yaşam sunulmaktadır:

“Her detayın 4 mevsim yaşamaya uygun olarak tasarlandığı Silivrisaray Evleri'nde bulunan sosyal birimler her an, her ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte. Kısacası Silivrisaray Evleri; denize sıfır konumu, geniş yeşil alanları, temiz havası, güvenli, huzurlu ve keyifli ortamıyla sakinlerine yeni bir evden ziyade, yeni bir yaşam vaad ediyor.” (*Silivrisaray Evleri*)

İyi bir ev vaadinin çok ötesinde, yeni bir yaşam önerilmesi, insanın gereksinim duyabileceği her şeyin söz konusu projede olduğu iddiası ile ilgilidir. *Kuran*'da peygamberle ilgili surenin 15. Ayetinde, ilanda geçen “her ihtiyaca cevap verme” iddiasının dönemin şartlarına uygun bir çeşit benzerini görmek mümkündür:

“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden bağışlama da vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?”²⁵

Yukarıdaki ayette insanların maddi olarak istifade edebileceği her şeyin onlara sunulduğu vaatler, İslamın sunduğu cennetin mükemmel olma iddiası üzerinden değerlendirilebilir.

Bu iddia, *Evviva Residence Yaşam Merkezi- Bulut İnşaat Yapı* proje ilanında, eksizlik ve mükemmellik daha en başında projenin adında karşımıza çıkmaktadır. “Yaşam Merkezi” vurgusu, ilanın geri kalan kısmında içi doldurularak, tüm ihtiyaçların karşılanabildiği, hane halkını oluşturan her bireyi memnun edecek donatıların bulunduğu bir mekân olarak sunulmuştur:

“Evviva Yaşam Merkezi projesinde spor merkezi, sauna, şok havuzu, kapalı ve açık yüzme havuzları, fitness salonu, kafeterya yürüyüş ve bisiklet yolu, sağlık kabini, soyunma odaları ve duşlar, çocuk sinema salonu, 2 adet açık çocuk yüzme havuzu, çocuk oyun bahçesi, her bina içinde kapalı çocuk oyun salonu, kapalı otoparkı, yer alıyor.” (*Evviva Residence Yaşam Merkezi*)

Kuran'da Furkan suresi 16. Ayette, cennette ihtiyaç duyulan her şeyin insana sunulduğundan bahsedilmektedir: “Onlar için orada ebedi kalacaklar oldukları halde diledikleri her şey vardır. Bu Rabbin üzerine almış olduğu istenen bir vaat olmuştur.” (akt. Çiçek, 2008: 25)

İncelenen konut reklamlarının birçoğunda yer alan “mükemmellik” vurgusu, yukarıda ele alınan örneklerde olduğu gibi diğer ilanlarda da göze çarpan bir durumdur. Mükemmellik kavramı, eski çağlardan beri tanrısal unsurlarla temsil edilmiştir. Bu konudaki en güçlü simge cennettir. Konut projelerinin söz konusu mükemmellik kavramını altını çizerek vurgulamalarının nedeni, bu simgeselliştir. İnsan zihnine kutsal bazı çağrışımlarla yerleşmiş olan cennet kavramı, mükemmelliğin vurgulanması yoluyla cazip hale getirilerek insanlara sunulmaktadır.

Sonuç

Kültürel birikimin, inanç boyutu, dünyayı şekillendirme iddiasının yanında, ölümden sonraki yaşamı da kurgular ve tasvir eder. İnanç dünyasında genel olarak ölümden sonra var olduğuna

²⁴ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#52:15>, 27.05.2013.

²⁵ <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#52:15>, 27.05.2013.

inanılan temel iki mekân vardır: cennet ve cehennem. Cennet iyiliğin, mutluluğun, huzurun, sonsuzluğun, yeşilin ve adaletin; cehennem ise kötülüğün, cezanın, kızgın ateşlerin ve acının mekânıdır. İyiliğin peşinden giden insanlara vaat edilen cennettir ve bu bir mükâfattır.

İnsan, dini dünyada veya dindışı dünyada daha iyi bir dünya isteğini hayatı boyunca muhafaza eder. Hayal ettiği, arzuladığı tüm şeyleri dünyada elde etmek ve daha mutlu bir hayat sürebilmek için emek verir. İnanç sistemlerinde cennet, insanlara, ulaşamadığı her şeyi vaat eder. Dinler, inanışlar ve mitolojiler, iyi-kötü kavramları çerçevesinde ortaya koydukları ölçütlerin, inananlar tarafından yerine getirilmesi halinde onları ölümden sonraki ebedi yaşamda, dünyada ulaşamadıkları tüm ideal unsurları, özgürce yaşayabildikleri bir mekân olarak cennet tasvirlerinde ortaya koyarlar.

Sonsuz bir yaşam içerisinde, yemyeşil, güvenli, ayrıcalıklı, sevdikleri ve ailesiyle beraber mükemmel bir hayatın tasvir edildiği cennet, insanlara, bu dünyada lüks konut reklamları aracılığıyla sunulmaktadır.

Alpman ve Göker'in konut reklamlarını inceledikleri makalelerinde dile getirdikleri gibi "yüksek gelir grubuna seslenen rezidans alanlarının en önemli özelliği, hem biçim hem içerik olarak 'aseptik' bir görünüm" sergilemeleridir; bu "hijyenik" görünüm bir yandan da "karmaşa, kalabalık, gürültü" gibi büyük şehirlere ait olduğu düşünülen olumsuzlukları da imlemektedir (2010: 68). Böylece rezidans reklamlarında cennete atfedilen sonsuz mutluluk ve kusursuzluğun açıkça atfedildiği görülmektedir. Söz konusu reklamlar, ön plana çıkan unsurlar etrafında incelendiğinde, ortaya bir yeryüzü cenneti tasviri çıktığı açıkça anlaşılmaktadır. Ölümden sonraki yaşamda, sonsuz bir ömürde insanlara vaat edilen her şey, yaşarken, mekânsal olarak mükemmel olma iddiasındaki lüks konut projelerinde insanlara sunulur. Konut projelerinde sunulan mekânlar, bir konut iddiasından öte yepyeni, ayrıcalıklı bir yaşam vurguları içermektedir. Satın alınacak bir konutun, barınma ihtiyacını karşılamamanın ötesinde, onları diğer insanlardan farklı kılacak ayrıcalıklı özelliklerle donatıldığını iddia etmektedirler. "Mükemmel" bir yaşamın mekânsal tasviri olarak görülebilecek söz konusu konut reklamları, insanların tarih boyunca ortaya koyduğu tüm dini, inançsal ve mitolojik cennet tasvirlerinin bir özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece lüks konut reklamlarında konutlar "hiçbir gerçek nesneyle doyurulamayacak olan arzu nesnesinin yerine geçirilen gereksinim nesnelere" (İlhan ve Aygün Cengiz, 2015: 234) dönüştürülmektedir.

İncelenen konut reklamlarının, kültürel ve dini olarak şekillenen cennet tasvirlerinde altı çizilen unsurları merkeze alarak oluşturdukları söz konusu strateji, insanlara özlendiklerini, arzularını hatırlatır. Cennet tasvirlerindeki eksiksiz ve insanların hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaşayabileceğine inanılan mekânlar, konut reklamlarında da görülmektedir. Oluşturulan lüks sitelerin, somut olarak ortaya koydukları mekânlar, insanların zihnindeki hayal olan cennete benzetilmekte ya da bu şekilde sunulmaktadır. Dinler ve inanışlar yoluyla insanların zihninde yer etmiş cennet tasvirleri, konut projelerinin vurgularıyla, temelde zaten var olan bir mekânsal tasavvuru yeniden bireylerin gündemine getirilmektedir, fakat bu kez cennet, yaşam boyu iyi bir insan olmanın karşılığında elde edilen bir hak olarak değil; bir meta olarak, bir fiyatı olan ve satın alınabilen mekân olarak sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, Ahmet, (2005), **Kur'an'da Cennet ve Hurûler**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- AKKIR, Ramazan, (2006), **Türkiye'de Din ve Muhafazakârlık**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

- AKTAŞ, Gül, (2011), **Farklı Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özelliklere Sahip Ailelerde Kız Çocuklarına İlişkin Aile İçi Kültürel Tanımlamalar**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ALPMAN, Polat S., GÖKER, Göksel, (2010), **Sınıfsal Farklılıklar Bağlamında Aseptik Mekanların Temsili: Konut Reklamları Örneği**, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Haziran, Sayı 13, 67-92.
- ARSLAN, Mustafa, (2005), Türk Destanlarında Evren Tasarımları, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağan** içinde, s. 65-75, İzmir.
- AYGÜN CENGİZ, Serpil, (2009), **Modernizm, Otomobil Kültürü ve Reklam**, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- BEYAZTAŞ, Heysem Sühan, (2012), **Mimari Tasarımda Ekolojik Bağlamda Biçim ve Doğa İlişkisi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- CAN, Şefik, (2011), **Klasik Yunan Mitolojisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN, Reyhan, (2006), **Kur'an-ı Kerim'de Cennet ve Cennetlikler**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- ÇAKIR, Emine, (2013), **Akademik Dünya'nın Kentsel İmgelerinden Mitolojik Simgelerine Üniversite Logoları**, Millî Folklor, 2013, Yıl 25, Sayı 97.
- ÇAY, Recep, (2006), **Hadisler Işığında Cennete Giremeyecek Kimseler**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÇİÇEK, Mustafa (2008), **İslam Kelamında Cennet ve Cehennem**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- DUMAN, M. Zeki, (2012), **Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı**, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 4.
- EKŞİOĞLU, Gözde; TAHRA, Çetin; ÇUBUKÇU Ebru, (2011), **Çevre Estetiğinin Konut Fiyatlarına Etkisi**, İTÜ Dergisi/a Mimarlık Planlama Tasarım, Cilt 10 Sayı:1, 3-12, İstanbul.
- ERGÜN, Cemal, (2006), **Kur'an'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI, (1757), **Marifetname**, <http://ibrahimhakki.org/marifetname-pdf/>, 25.05.2013.
- FEYZİOĞLU, Eda, (2011), **Ekoloji, İnsan ve Din**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- İLHAN, Nihan, AYGÜN CENGİZ, Serpil, (2015), **Reklama Düş Olarak Bakmak –Psikanalitik Bir Okuma**, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- KAHRİMAN, Adem, (2009), **Osmanlıdan Günümüze Seçkinler Yapısı ve Seçkin Dönüşüm**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- KARAKURT TOSUN, Elif, (2007), **Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- KARAKURT TOSUN, Elif, FIRAT, Zerrin, (2012), **Kentsel Mekânlardaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği**, Business and Ekonomik Research Journal, Volume 3, Number 1, pp. 173-195.

- KARTOPU, Ayşe, (2009), **Dinler Tarihinde Dinin Tarifiyle İlgili Farklı Görüşler**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- KHABBAZİ, P. A., ERDOĞAN, E. (2012), **İslam Bahçeleri**, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı: 2, Tekirdağ.
- KORKMAZ, Mehmet, (2010), **Zerdüşt Dini İran Mitolojisi**, Alter Yayınları, Ankara.
- NEBİOĞLU ÖNER, Şebnem, (2011), **Aile Konutunun Özellikleri, Unsurları, Koruma ve Korunma Nedenleri**, TBB Dergisi, 2011, (97).
- OKUMUŞ, Selman, (2007), **Kur'an'da Cennet Kavramı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ORUÇ, Cemil, (2008), **Din Kişisel ve Sosyal Bir İhtiyaçtır**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13: 2 (2008), SS. 129-141, Elazığ.
- ÖZBERK, Nejdet, (2011), **Piyasa Eliyle Üretilen Kentsel Ütopyalar: Özel Konut Şirketlerinin Kentsel Mekân Sunumu**, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/NejdetOzberk.pdf>, 05.06.2013.
- ÖZKAN TÖRE, Evrim, KOZAMAN SOM, Senem, (2009), **Sosyo-Mekânsal Ayrışmada Korunaklı Konut Yerleşmeleri İstanbul Örneği**, Megaron 2009; 4(3): 121-130.
- TOPAKKAYA, Arslan, (2008), **“Geçmiş Zaman” Gerçekten “Geçmiş” midir?**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1-4, Summer(2008).
- TOPRAK, Hicret K., (2008), **Dinin Aile Bütünlüğüne Katkısı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aile Destek Hizmetleri**, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü V. Aile Şûrası Aile Destek Hizmetleri Bildirileri, s.65-71, Ankara.
- TORLAK, Ömer, (2010), **Gündelik Hayatta Tüketime Yön Veren Değerlerdeki Değişim**, Tüketim ve Değerler, İstanbul Ticaret Odası Yayını, s.47-67, İstanbul.
- TÜMER, H. Özge, Dostoğlu, Neslihan, (2008), **Bursa'da Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinin Oluşum Süreci ve Sınıflandırılması**, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Bursa.
- YARDIMCI, Sanem, (2006), **İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YAVUZ TURUN, Dilek, (2008), **Cennet ve Cehennemle İlgili Uydurma Hadisler (İbn'ül-Cevzî Örneği)**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- TAŞ, F., AYGÜN CENGİZ, S., (2015). “İnanç Sistemlerinden Reklamlara: Lüks Konut Reklamlarında Yaratılan Cennet / From Belief Systems To Advertisements: Paradise Promised In Luxurious Houses Advertisements”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8339>, p. 827-860.

KOBİ'LERDE ÇALIŞANLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİNDE PSİKOLOJİK SÖZLEŞME ALGISININ ROLÜ[†]

Mustafa Kemal TOPCU^{**}

H. Nejat BASIM^{***}

ÖZET

Beşeri sermaye, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmesi için kullanabileceği temel faktörler arasında ön plana çıkmıştır. Ancak, küreselleşme, hızla değişen teknoloji, bilinçlenen müşteri profili ve yoğun rekabetlerin yaşandığı bir çevrede klasik yönetim anlayışı ile insan kaynakları istenilen şekilde kullanılamamaktadır. İşveren-işgören ilişkisinde geleneksel yaklaşımdan uzaklaşılarak, söz konusu ilişkiye yenilikçi bir yaklaşım sunan psikolojik sözleşme çalışanların davranışlarının altında yatan nedenlere de açıklık getirmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada çalışanların kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde psikolojik sözleşmenin aracılık rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. KOBİ'ler örnekleminde yürütülen çalışmada, 421 kişiden anket yöntemi ile toplanan verilerin analizi sonucunda, çalışanların kişilik özelliklerinin çalışanların tutumları üzerindeki etkisinde psikolojik sözleşmelerinin aracılık etkisi, oluşturulan model çerçevesinde test edilmiştir. Bulgulara ulaşmak için doğrulayıcı faktör analizi ile birlikte hiyerarşik regresyon ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerinde kişiliğin belirleyici bir rolü bulunduğu, bu ilişkide psikolojik sözleşmenin aracılık rolü oynadığı görülmüştür. Bununla birlikte, değişkenler tek başına değerlendirildiğinde hipotetik model çerçevesinde ortaya konan ilişkiler de desteklenmiştir. Tüm bulgular değerlendirildiğinde, psikolojik sözleşmenin örgütlerdeki psiko-sosyal faktörlerin yönetilmesinde ve verimliliği artırıcı çabaların şekillendirilmesinde önemli bir yeri olduğu belirlenmiştir. Çağdaş yönetim kuramları ile ilintili olarak işveren-işgören arasında geliştirilecek ilişkisel psikolojik sözleşme kapsamında çalışanlara sunulan gelişim olanakları, kariyer merdivenleri ve diğer

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

[†] Bu makale Dr. Mustafa Kemal Topcu'nun doktora tezinden üretilmiştir.

^{**} Dr. Ankara Sanayi Odası, El-mek: topcumustafakemal@yahoo.com

^{***} Prof. Dr. Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, El-mek: nbasim@baskent.edu.tr

gayri maddi imkanlar işgücü verimliliğini artırıcı yönde tutum ve davranışların da tetikleyicisi olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Psikolojik Sözleşme, Örgütsel Özdeşleşme, İşten Ayrılma Niyeti

JEL Kodu: D23, M12, O15

MODERATING EFFECT OF PSYCHOLOGICAL CONTRACT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALITY AND INTENT-TO-QUIT AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION OF SMES' EMPLOYEES

ABSTRACT

Human capital is attached great importance once it is one of production factors to gain a sustainable competitive advantage. However, human resource is not effectively used with a classic management approach in an environment, which may be defined by rapidly changing technology, conscious consumers and tough competition. To this end, psychological contract, a subjective concept based on unwritten rules and explaining expectations in regard with reciprocal liabilities, stands in the forefront whilst diverging out from classical approach. The study, therefore, aims at identifying mediation role of psychological contract in the effect of personality on employee attitudes in SMEs sample of 421 employees. Mediation role of psychological contract in the effect of personality of employees on intent-to-quit and organizational identification is tested in a hypothetic model. Confirmatory factor analysis as well as hierarchical regression and correlation analyses are employed to get findings. Findings indicate that personality is a determinant of organizational behaviors and attitudes and psychological contract is a mediator in the relationship. Furthermore, if variables are analyzed, it is obvious that all relations assumed in the hypothetic model are supported by hypotheses. If all findings are assessed, psychological contract has a great significant role in managing psycho-social factors in organizations and supporting efforts for productivity increase. In compliance with contemporary management approaches, within a relational psychological contract between employer and employee, development opportunities, career stairs, and other intangible contributions provided by employer to employee could trigger productive behaviors.

STRUCTURED ABSTRACT

Human resource, which imitation of tacit knowledge, intellectual and social capital is challenging, is becoming a significant department, function, and a tool of change and growth. Hence, human capital is attached great importance once it is one of production factors to gain a sustainable competitive advantage. However, human resource is not effectively used with a classic management approach in an environment, which may be defined by rapidly changing technology,

conscious consumers and tough competition. On the other hand, contemporary function of human resource requires efficient, effective, and productive use of human capital to contribute to adaptive performance of organizations. This approach also affects employer-employee relations. To this end, psychological contract, a subjective concept based on unwritten rules and explaining expectations in regard with reciprocal liabilities, stands in the forefront whilst diverging out from classical approach. In this context, words given by employers and perceived expectations rather than written liabilities become entrenched to increase employee productivity. Therefore, employer-employee relations regarding psychological contract are required to be investigated. National researches on psychological contract are increasing, but still limited. Once studies in the literature are not focused on perceptions and relation with individual factors, there is still a need for more researches.

The idea of the study is, therefore, to investigate effect of personality on organizational identification and intent-to-quit in a model centralized on psychological contract of employees. The model of the study evaluates the data collected from employees working in SMEs.

There are three motivations behind the study. The first is to discuss psychological contract as a hot topic in the literature with an integrated model. Next is to point out the significance of human resource and capital in SMEs, which comprise almost the whole business in Turkey whose growth is stable. Last but not the least is to make psychological contract a part of human resource applications.

Within this context, the model of the study is made of four main variables. Psychological contract is in the center of the model, personality, which is measured by big five factor, is the determinant while organizational identification and intern-to-quit are the consequences.

Direct and indirect relations among variables are determined by means of correlation analysis, linear and hierarchic regression analysis. Reliability of scales is estimated by Cronbach alpha coefficient, structural validities are confirmed by confirmatory factor analysis. There are eight hypotheses developed and tested in the study.

It is found out that there are significant relations among personality factors and relational psychological contract. Agreeableness and self-disciplined estimate relational psychological contract. There is only a significant and positive relation between neuroticism and traditional psychological contract.

It is also found out that there is a significant and negative relation between intent-to-quit and organizational identification. All personality factors, but neuroticism, display a positive relationship with organizational identification. Findings reveal that there is a significant and positive effect of agreeableness and openness on organizational identification.

All personality factors, but neuroticism, display a negative relationship with intent-to-quit. Findings show that there is a significant and positive effect of extraversion on intent-to-quit, and

there is a significant and negative effect of neuroticism on intent-to-quit.

It is observed that there is a significant and positive relation between relational psychological contract and organizational identification while there is a significant and negative relation with traditional psychological contract. Regarding intent-to-quit, a significant and positive relation with traditional psychological contract and a significant and negative relation with relational psychological contract is observed.

Moderation role of psychological contract in the effect of personality on organizational identification and intent-to-quit is tested by hierarchical regression analysis. Findings indicate that there is a partial moderation role of relational psychological contract in the effect of agreeableness on organizational identification. Similarly, there is a partial moderation role of traditional psychological contract in the effect of neuroticism on intent-to-quit. Furthermore, there is a full moderation role of relational psychological contract in the effect of self-disciplined on intent-to-quit.

The study makes invaluable contributions to human resource management and organizational behavior literature. Traditional psychological contract is related to human resource selection, placement, and payment. Some human resource application's relations are obvious whereas some are not clear. However, since concrete factors are easily perceived and rational, they make much more contribution to establish a psychological contract. For instance, job descriptions are important since they clearly put organization's expectations from newly recruited employee forward. The relation affects person-organization fit, too.

Psychological contract is like an unseen glue making employee committed to organization in time. Moreover, one of characteristics of psychological contract is being continuously renewable. Once it is an interface between employee and employer, it is adaptive to organizational changes.

Organizations may employ career management as a tool to manage psychological contracts. On the other side, working conditions may be arranged on behalf of employee. Arrangements such as part time working, flexible working, breastfeeding leave or kid care may be made. Thus, a new approach is made for structuring personal development and career. Decrease in productivity may be prevented by not allowing contract violations by means of career consultancy.

Another human resource application related to psychological contract is performance appraisal. Psychological contract is not a different approach from a performance review. While conducting a review meeting, employee and employer explicitly state expectations. Unless expectations of employer are not satisfied, mechanisms like recognition, reward, and promotion do not function. On the other hand, counterproductive behaviors may be experienced unless those of employee are not satisfied.

Another psycho-social factor for human resource management is talent management. By managing psychological contract employer may

know employee's talents and potentials much better, provide more support to personal and occupational development, and provide opportunities to display productive behavior.

Level of analysis spans from individual to group, and to organization in studies on organizational behavior. However, away from level or subject, all issues are related to perceptions, attitudes and then behaviors of individuals. Thus, it is not wrong to advocate that psychological contract is the determinant of organizational attitudes and behaviors. Psychological contract emerges when one of parties believe in that another makes or attempts a commitment and forms liabilities on behalf the one's concerns. However, power distance determines the extent of the contract. Organizations expose its legal power on employees. Employees, as a reaction, may quit, decrease contribution to work, go on strike, sabotage and make unethical benefits. Therefore, leadership may prevent employees to make counterproductive behaviors. In addition, contemporary workplace conditions require that psychological contract consider individual and social needs of employees. The employees whose expectations are met show loyalty, commitment, and organizational identification.

To conclude, it is possible to posit that there exists a positive, peaceful, and happy workplace. What a positive workplace means is; where employees make rational demands, job is fairly distributed, control span is left for employee, support from coworkers and supervisors is given, positive friendship is around, job descriptions are rational and clear, employees contribute to organizational policies.

However, in order to make this workplace sustainable, expectations of both employers and employees are required to be met and commitment of those are to be rational. In other words, relational psychological contract could lead to positive, peaceful, and happy workplace.

Key Words: Personality, Psychological Contract, Organizational Identification, Intent-to-quit

Giriş

Örtük bilgisinin, entelektüel ve sosyal sermayesinin taklit edilmesi oldukça zor olan insan kaynakları, giderek önem kazanan bir bölüm, bir fonksiyon, bir değişim ve büyüme aracı haline gelmiştir. Bu sebeple, üretim faktörleri arasında beşeri sermaye, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmesi için kullanabileceği bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, küreselleşme, hızla değişen teknoloji, bilinçlenen müşteri profili ve yoğun rekabetlerin yaşandığı bir çevrede klasik yönetim anlayışı ile insan kaynakları istenilen şekilde kullanılamamaktadır. Diğer taraftan, insan kaynakları yönetiminin günümüzdeki işlevi, işletmelerin çevresel uyum performanslarına katkı sağlamada beşeri sermayesini daha etkin, etkili ve verimli kullanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda, işveren-işgören ilişkisinde geleneksel yaklaşımdan uzaklaşılarak, yazılı olmayan kurallara dayanan ve karşılıklı taahhütler çerçevesinde gerçekleşen beklentileri açıklamaya yönelik öznel bir kavram olan psikolojik sözleşme ön plana çıkmıştır. İşveren-işgören arasındaki bağı açıklayıcı bir yaklaşım getiren psikolojik sözleşme çalışanların davranışlarının altında yatan nedenlere de açıklık getirmektedir.

Ne var ki, psikolojik sözleşme konusunda Türkiye’deki çalışmalar son zamanlarda dikkat çekmekle birlikte, oldukça sınırlı kalmıştır. Alanyazında yer alan çalışmalarda psikolojik sözleşme algısına yeterli derecede odaklanılmaması ve araştırmalarda bireysel faktörler ile ilişkisinin incelenmemesi, bu alanda yapılacak çalışmalara gereksinim duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda, psikolojik sözleşmeyi kuramsal olarak inceleyen çalışmalar mevcut iken, görgül bağlamda psikolojik sözleşme ile işten ayrılma niyeti, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel sapma gibi bazı değişkenlerle doğrudan ilişkisini araştıran çalışmalara rastlanılmıştır. Ancak, ülkemizdeki araştırmaların daha çok çalışanların davranışları ile tek yönlü ilişkiye odaklandıkları ve çalışanların kişilik özelliklerini konu yapmadıkları görülmektedir.

Halbuki, psikolojik sözleşmenin öznel olması, psikolojik sözleşmeyi algı ve beklentilerin belirlemesi ve karşılıklı yükümlülükler doğurması, bireysel faktörlerin psikolojik sözleşmenin belirlenmesinde rol oynadığı sonucuna götürmektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı kişilik özellikleri ile psikolojik sözleşme algısı arasındaki etkileşimin araştırılması ve sonuç olarak ne tür davranışlarla karşılaşılabilceğinin ortaya konmasıdır.

Bu kapsamda araştırmanın birinci bölümünde çalışmanın kuramsal çerçevesi çizilmektedir. Psikolojik sözleşme konusu ele alınarak, özellikle psikolojik sözleşme kuramının gelişimi, öncülleri ile sonuçları ve güncel eğilimler üzerinde durulmaktadır. Kişilik ve kişilik özelliklerinin çalışma yaşamında örgütsel tutum ve davranışlar ile ilişkisinin neler olduğu irdelenmektedir. Ayrıca, KOBİ’lerin temel sorunu olan verimliliği etkileyen faktörler bağlamında örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti tartışılarak, değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkinin yanı sıra psikolojik sözleşme algısı ve kişilik ile aralarındaki etkileşim ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde araştırmanın yöntemi tartışılmakta, psikolojik sözleşme algısının değişkenler arasındaki aracılık rolünü ortaya koyan hipotetik model geliştirilmekte ve hiyerarşik regresyon analizi sonucunda ortaya konan bulgular ele alınmaktadır. Son olarak ise araştırmada varılan sonuçlar değerlendirilerek, ileride yapılabilecek akademik çalışmalara ve yönetsel ve örgütsel uygulamalara katkı sağlayabilecek öneriler sunulmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Psikolojik Sözleşme

Çalışanların tutum ve davranışlarının belirleyicisi olan psikolojik sözleşme, işgören-işveren ilişkisini açıklamakta faydalı olmakta, işveren tarafından çalışanların algılarının anlaşılması için bir bakış açısını sunabilen bir araç, bir yöntem niteliği taşımaktadır. Ancak psikolojik sözleşmenin net bir tanıma kavuşturulduğunu ifade etmek güçtür. Zira psikolojik sözleşmeler; algılar, beklentiler, inançlar, vaatler ve yükümlülükler gibi soyut terimleri içerdiğinden somut bir tanıma kavuşturulamamıştır. Ayrıca endüstri ve sektör farklılıkları tanımlamayı zorlaştırdığı gibi işveren-işgören bakış açısı bu zorluk derecesini artırmaktadır.

Psikolojik sözleşme terimine ilk olarak Argyris (1960) tarafından dikkat çekildiği görülmektedir. Ancak, Argyris (1960) psikolojik sözleşme terimini açıkça kullanmadığı ve tanımını yapmadığından, Levinson (1962) bu kavramın babası sayılmaktadır. Schein (1965, 1980) insan kaynakları uygulamaları açısından psikolojik sözleşmeleri ön plana çıkarmıştır. Schein (1980) örgütsel psikoloji alanına yaptığı katkılarının içerisinde psikolojik sözleşmeyi yazılı olmayan beklentilerin dinamizmi olarak tarif etmiştir. Benzer şekilde Schein (1978) başka bir çalışmada psikolojik sözleşmeye işgören ve örgüt arasındaki yazılı olmayan karşılıklı beklentiler seti olarak yer vermiştir. Diğer taraftan Rousseau (1989) psikolojik sözleşmenin karşılıklılık algısını birey seviyesine indirgemiş ve çalışanın beklenti ve yükümlülükler konusundaki algıları şeklinde tanımlamıştır. Psikolojik sözleşmenin resmi bir sözleşmeden çok daha öznel, beklentilerin ötesinde

çok daha geniş kapsamlı olduğu ifade edilebilir. Örneğin, çalışanlar ücret, statü, ilerleme fırsatları ve ihtiyaçların karşılanması için onları zorlayıcı iş beklerken, örgütler hedeflerini gerçekleştirmek için çalışanların zamanı, enerjisi, yeteneği ve bağlılıklarını örgütlerine sunmalarını istemektedir (Nelson ve Quick, 2000: 514).

Farklı şekillerde sınıflandırılmakla birlikte, psikolojik sözleşmeler daha çok algılanış şekillerine göre tasnif edilmektedir. Anderson ve Schalk (1998) ve Patrick (2008) geleneksel, geçiş, dengeli ve ilişkisel olmak üzere dört çeşit sözleşmeden bahsederken, Rousseau ve Wade-Benzoni (1994: 466) tarafından belirtildiği gibi sözleşmeleri iki ana ayrımada ele almak yeterlidir. Bu noktada, psikolojik sözleşmeler geleneksel ve ilişkisel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre geleneksel sözleşmelerde işgörenin sorumlulukları arasında işten ayrılmadan belli bir süre önce haber verme, transferleri kabul etme, rakiplerden herhangi birisini desteklememe, örgüte özel bilgiyi saklı tutma ve işyerinde en az iki yıl çalışma sayılabilir. İşverenin de işgörene hemen ilerleme olanakları sunması, yüksek ücret ödemesi ve performansa göre ödeme yapması beklenmektedir. Diğer yandan, ilişkisel sözleşmeler uzun vadeli geniş kapsamlı, örgütün büyümesi veya birey için iş güvencesi açısından ekonomik dürtülerden ziyade sadakate bağlı sözleşme tipidir (Morrison ve Robinson, 1997; Rousseau ve McLean Parks, 1993). İlişkisel sözleşmede ana unsur çalışanın örgütsel bağlılık derecesidir. İlişkisel sözleşmeler sosyal mübadele kuramında yer aldığı gibi güven esasının üzerine inşa edilmektedir (Arnold, 1996: 513).

Kişilik ve Kişilik Özellikleri

Kişilik kavramını açıklamak için farklı yaklaşımlar getirilmiştir. Örneğin; Colman (2001: 547) kişiliği bireye özgü davranışsal ve zihinsel özelliklerinin toplamı olarak tanımlamıştır. Başka bir ifade ile insanların kimliklerini kazanmasını ve diğerlerinden ayrışmasını sağlayan göreceli, durağan, bilişsel ve davranışsal özelliklerdir (Passer ve Smith, 2003: 421). Çetin ve Basım (2013: 97) ise kişiliği, bireyleri diğerlerinden ayıran kısmen sabit olan psikolojik özellikler seti olarak tanımlamaktadır.

Daha informal bir biçimde kişilik bireyi sosyal olarak popüler kılan kişisel nitelikler olarak ifade edilmektedir (Colman, 2001: 547). Kişisel nitelikleri anlaşılır kılan yaklaşımlardan birisi beş faktör kişilik modelidir (McCrae ve John, 1992). McCrae ve Costa (2003) tarafından belirtildiği gibi kişiliğin temel yapısını tespit etmek için beş faktörün yeterli olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple, kişilik tipolojileri arasında Beş Faktör Kişilik Modeli daha fazla kabul görmüş ve evrensellik kazanmıştır. Bu modeli oluşturan faktörler; dışadönüklük, uyumluluk, özdisiplin, nörotiklik ve gelişime açıklık olarak ifade edilmektedir.

Dışadönüklük boyutu, hayat dolu, heyecanlı, neşeli, girişken ve sosyal olma gibi özellikleri içermektedir. Dışa dönük insanlar pozitif duygu eğilimlidir (McCrae ve John, 1992). Genel anlamda enerjik olma ve sosyalleşme ile ilişkili bir kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır (Çetin ve Basım, 2013: 118). Bunlarla birlikte dışadönüklük olumlu duygular ve kendine aşırı güvenle de ilişkilendirilmektedir (Recepoğlu ve diğ., 2013: 606).

Uyumluluk boyutu kibar, nazik, esnek, güvenilir, iyi mizaçlı, işbirliğine yatkın, affedici, yumuşak kalpli ve hoşgörülü olma özellikleriyle birlikte düşünülmektedir (Barrick ve Mount, 1991). Bu açıdan sosyal ilişkilerin sürdürülebilirliği bağlamında önem taşıyan bir kişilik özelliğidir (Çetin ve Basım, 2013: 118). Uyumlu insanlar dostça yaklaşımları olan, işbirlikçi, güvenilir ve sıcaktır. Rekabetten çok uzlaşmaya önem vermektedir (Barrick ve diğ., 2002). Diğer taraftan uyumluluk düzeyi düşük olan kişiler kibirli, inatçı ve rekabetçi olarak tanımlanmaktadır (Recepoğlu ve diğ., 2013: 606).

Özdisiplin boyutu eğitimsel başarı ölçümleri ile ilişkili olduğu için “başarı isteği” olarak da adlandırılmaktadır (Demirkan, 2006: 61). Öğrenme ve sosyalleşmenin bir sonucu olarak gelişen bir

kişilik özelliğidir (Çetin ve Basım, 2013: 118). Sorumlu insanlar genel olarak dikkatli, güvenilir ve sorumluluk sahibidir, başarı odaklıdır ve işlerinde -özellikle birlikte yapılan işlerde- iyi oldukları görülmektedir (Spector, 2006: 248). Özdisiplini yüksek bireylerin planlı ve düşünerek hareket ettikleri bilinmektedir (Recepoğlu ve diğ., 2013: 606).

Nörotiklik boyutu kaygılı, depresif, sinirli, sıkılmış, duygusal, üzgün ve güvensiz insanları nitelendirmektedir (Barrick ve Mount, 1991). Ayrıca nörotik kişiler kendini güvende hissetmeyen bir yapıdadır (Spector, 2006: 248). Nörotik bireyler, uzun süreli olumsuz duygular yaşama eğilimindedir. İnsanlarla ilişki kurmada ve bu ilişkileri sağlıklı bir biçimde sürdürmede zorlanmakta ve genellikle uzun süreli stres yaşamaktadır (Bruck ve Allen, 2003). Çaresizlik içerisinde saldırgan davranışlarda bulunulması da söz konusudur (Sürücü ve Ceylan, 2013: 690).

Tanımlanması en zor boyut olduğu ileri sürülen ve bilişsel yönü daha ağır basan gelişime açıklık boyutu hayal gücünün güçlü olması, kültürlü, bilgiye ve öğrenmeye meraklı, orijinal, açık görüşlü, akıllı ve sanatçı duyarlılığına sahip olma özellikleriyle ilişkilidir (Barrick ve Mount, 1991). Gelişime açık kişilerin sorgulayıcı olduğu, değişimi desteklediği ve geleneksel olmayan uygulamaları daha kolay benimsediği belirtilmektedir (Recepoğlu ve diğ., 2013: 606).

Çalışma yaşamında çalışanların örgütsel tutum ve davranışlarının belirleyicileri ve sonuçları üzerine yapılan çalışmalar bireysel, örgütsel ve çevresel faktörler olmak üzere üç ana etken üzerinde odaklanmaktadır. Bu çalışmanın özelinde psikolojik sözleşmelerin öznel bir yapıda olması ve işgören-işveren ikilisi arasında gelişmesi bireysel faktörleri daha ön plana çıkarmaktadır. Kişisel farklılıkların çalışılması (Shore ve Coyle-Shapiro, 2003) ve psikolojik sözleşmenin de kişilikle ilişkilendirilmesi gerekmektedir (De Vos, Buyens ve Schalk, 2003).

Nörotik kişiler kendilerine uzun dönem yükümlükler getirecek, sosyal bağlantılar kurmasını gerektirecek, diğer tarafla güven duygusu geliştirecek ve inisiyatif kullanmasını isteyecek ilişkilere girmekten kaçınmaktadır. Bu sebeple nörotik kişiler daha kısa süreli, yüksek inisiyatif ve itimat istemeyen performans gereklerini içeren maddi çıkarılara dayalı bir sözleşmeyi kabullenmektedir (Raja ve diğ., 2004: 351).

Dışadönükler sosyal yönleri yüksek kimseler olmakla beraber hırsları sebebiyle statü, maddi çıkar ve güç elde etme peşindedir. Bu durumda dışadönüklerin maddi ödüllere dayanan geleneksel sözleşme algısı geliştirmesi beklenebilir. Ancak geleneksel sözleşmeler dışadönüklerin sosyal ilişkilerde beklediği statüyü ve gücü verememektedir (Raja ve diğ., 2004: 352). Bu sebeple, geleneksel sözleşmelerin kısa süreli olması ve kısıtlı getiriler sağlaması, dışadönükleri ilişkisel psikolojik sözleşmeye doğru yöneltmektedir.

Özdisipline sahip kimseler başarılı, analitik ve işini riske atmayan kimselerdir. Bu kimseler kendilerine başarı ve kendini gerçekleştirme olanakları sunacak ortamlar peşindedir (Raja ve diğ., 2004: 352). Bu nedenle iş ilişkileri açısından daha ilişkisel psikolojik sözleşme geliştirme eğilimi mevcuttur.

Yukarıda açıklanan kuramsal çerçeveden hareketle kişilik özellikleri ile psikolojik sözleşme arasındaki ilişki bu çalışmanın amacını oluşturmuş ve bu kapsamda çalışanların kişilik özelliklerinin psikolojik sözleşme üzerindeki etkilerini test etmek üzere aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

Hipotez 1: Çalışanların kişilik özelliklerinin ilişkisel psikolojik sözleşme algıları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Hipotez 2: Çalışanların kişilik özelliklerinin geleneksel psikolojik sözleşme algıları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Örgütsel Özdeşleşme

Örgütsel özdeşleşme alanyazını birey ile örgüt arasındaki bağı açıklamaya ve yönetimin örgüt üyelerini örgütsel ilgiye ve karar önermelerine nasıl teşvik ettiğini tanımlamaya yardımcı olmaktadır (Ashforth ve Mael, 1989). Konu ile ilgili yapılan araştırmalara göre, “özdeşleşme”, çalışanların örgütün amaçları ve değerlerindeki benzerlik alanlarını algılamalarını sağlamakta, örgütsel amaçları ve faaliyetleri şekillendirme fırsatı oluşturmakta, örgütsel hedefleri ve değerleri kabul ederek belirsizliği azaltmaya yardımcı olmaktadır (örn. Cheney, 1983; Pratt, 1998; Tüzün, 2006). Scott ve Lane (2000) örgütsel özdeşleşmeyi, “psikolojik olarak örgütü kendinin bir parçası olarak hissetmek” olarak betimlemiştir. Bu bağlamda, çalışanın örgütü ile olan psikolojik bağ, örgütü tanımlayan ayırıcı nitelikleri kendisini tanımlayan ayırıcı nitelikler olarak benimsemesi durumunda kurulmaktadır (İşcan ve Karabey, 2009: 43).

Bu durumda, çalıştıkları örgütte güçlü bir şekilde özdeşleşen çalışanlar, kendilerini tanımlamalarını örgüt üyesi olmaları açısından yaparak, örgüte “psikolojik olarak sarılmış” hale gelerek, örgütün başarısını ve hatalarını paylaşmaktadır (Mael ve Ashforth, 1995: 310).

Bu noktada, kişinin örgüt ile etkileşim derecesini belirleyen örgütsel özdeşleşme (Nartgün ve Kalay, 2014: 1364) kuvvetli oldukça, bireylerin örgüt hakkında olumlu inançlara sahip olacağı beklenmektedir. Örgütüyle özdeşleşen çalışanlar, örgüt dışındaki insanlarla etkileşimde kendilerini örgütün temsilcisi olarak görme eğiliminde olmakta, stratejik ve iş kararlarına yönelik fırsatlarda kurumun menfaatini önde tutmakta, örgüt değer ve amaçlarına karşı tutum gösterenlerden kendilerini ayırmaktadır (Tüzün, 2006).

Araştırmalar örgütü ile özdeşleşen çalışanların daha mutlu çalıştıkları, daha tetkili ve verimli olduklarını göstermektedir (Nartgün ve Kalay, 2014: 1365). İşlerine daha iyi uyum sağlayan ve duygusal dengesi daha iyi olan çalışanların iş doyumları, örgütsel özdeşleşmeleri ve performans davranışları daha yüksek olmaktadır. İş tatmini ve örgütsel özdeşleşme ile duygusal dengelilik arasındaki ilişkilerin olduğu da yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. Duygusal dengesizlik yaşamın her alanında hoşnutsuzluk nedeni olabilmekte ve uzun süreli iş tatminsizliği ve işten ayrılma niyetleri de duygusal uyumda da yetersizliğe neden olabilmektedir.

Bu alanda, Barrick ve Mount (1991) tarafından yapılan bir meta-analiz çalışmasında özdisiplin boyutu bütün meslek gruplarında (profesyoneller, polisler, yöneticiler, satıcılar ve vasıflı/-yarı vasıflı çalışanlar), bütün iş performansı kriterleri ile tutarlı ve anlamlı ilişkiler gösteren bir kişilik boyutu olarak bulgulanmıştır. Bu bireyler bütün mesleklerde işlerini başarıyla tamamlama özelliğine sahiptir. Özdisiplin boyutuyla mesleki başarı ve meslekle özdeşleşme arasında da olumlu bir ilişki olduğu ifade edilmektedir.

Gelişime açıklık boyutunun, işyerinde öğrenme, motivasyon ve bağlılık ile ilişkisi bulunmaktadır. Buna karşın nörotiklik boyutunun örgütsel tutumlarda olumsuz etkilere sahip olduğu ifade edilmektedir (Mount, Barrick ve Stewart, 1998; Demirkan, 2006). Uyumluluk boyutunun ise iş performansının önemli bir belirleyicisi olduğu bulgulanmıştır. Özdisiplin boyutunun bütün meslek grupları için iş performansında ve örgütsel özdeşleşme ve bağlılıkta olumlu yönde etkili olduğu ifade edilmiştir (Saldago, 1997). İş performansı ve örgütsel özdeşleşme ile ilgili olarak yapılan başka bir çalışmada uyumluluk ve özdisiplin boyutlarının olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Smith ve Canger, 2004; Kieffer, Schinka ve Curtiss, 2004; Mount, Barrick ve Stewart, 1998). Yukarıda açıklanan kuramsal çerçeveden hareketle aşağıdaki hipotez türetilmiştir.

H3: Bireylerin kişilik özellikleri ile örgütsel özdeşleşme algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışma ortamında çalışanların sergilediği örgütsel tutum ve davranışlarının önemli belirleyicilerinden birisi de psikolojik sözleşme algısıdır (Schein, 1980). Özellikle sürdürülebilir rekabet avantajının hizmet, kalite ve inovasyon üzerine kurulu olduğu düşünülürse, çalışanların üstün performans sergilemesi gerekmektedir. Rousseau (1996) bu sebeple özdeşleşmeye dayalı yeni bir iş ilişkisinin başladığına işaret etmektedir. Çalışanın kurumu ile aralarındaki farklılıkları yok sayacak derecede bir menfaat birliği söz konusu olursa, bu bilişsel bir süreç içerisinde bize dönüşmektedir (Rousseau, 1998: 217). Nitekim Freese ve Schalk (1996) yaptığı araştırmada psikolojik sözleşme ile özdeşleşmenin aynı yönlü ilişkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Öte yandan geleneksel psikolojik sözleşme algısı geliştiren çalışanların ise pozitif örgütsel tutum ve davranışlar ile negatif bir ilişki sergilediği görülmektedir (Raja ve diğ., 2004: 353). Buradan hareketle örgütsel özdeşleşme ile psikolojik sözleşme algısı arasında aşağıdaki hipotez üretilmiştir.

H4: Çalışanların psikolojik sözleşme algılarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı etkisi vardır.

İşten Ayrılma Niyeti

İşten ve örgütten ayrılma niyeti çalışanların geri çekilme davranışlarından biri olarak ön plana çıkmakta ve bireyin örgütten uzaklaşması, yeni iş arayışına girmesi olarak tanımlanmaktadır (Tak ve Çiftçioğlu, 2009: 158). Price ve Muller (1981: 546) işten ayrılma niyeti kavramını “bireyin örgüt üyeliğini devam ettirme ya da ettirmeme olasılığı” olarak tanımlamaktadır. Bu niteliğinden dolayı da örgütten ayrılma niyeti bireylerin bir tür geri çekilme davranışı olarak kabul edilmektedir (Blau, 1988: 21).

Bir çalışanın kendi isteğiyle işini bırakmasına etkisi olan işten ayrılma niyeti, zamanında örgütler tarafından tespit edilerek önlem alınmazsa örgütlere önemli maliyetler getirebilmektedir. Bu olumsuz etkilere ve maliyetlere bakıldığında bir çalışanın işten ayrılmasının; hem nitelikli bir insan gücünün kaybı hem de yerine yeni bir çalışanın istihdam edilmesiyle ilgili işe alma, eğitime ve uyum sağlama açısından olumsuz etkileri bulunmaktadır (Bannister ve Griffeth, 1986: 433).

Jenkins (1993) tarafından kişilik yapılarına göre işten ayrılma niyeti belirleyicilerinin etki derecesinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Gelişime açıklık ve uyumluluk boyutlarının da çalışanların bağlılık ve iş performansında geçerli bir role sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır (Saldago, 1997). Bununla birlikte, dışadönük bireylerin yüksek derecede iş tatmini ve özdeşleşme algılarına sahip oldukları ve işten ayrılma eğilimlerinin de yüksek olduğu bildirilmektedir (Furnham ve diğ., 2002).

Öte yandan, dışadönüklük boyutu işten ayrılma niyetini olumlu yönde etkilerken, özdisiplin boyutunun olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Demirkan, 2006; Judge, Martocchio ve Thoresen, 1997). Bu doğrultuda, yukarıdaki literatür incelemelerine dayanarak aşağıdaki hipotez elde edilmiştir.

H5: Bireylerin kişilik özelliklerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Çalışanların işten ayrılma niyetlerini ve davranışlarını belirleyen birçok önemli etmen bulunmaktadır. Örgütten ayrılma niyetini etkileyen başlıca değişkenlerin arasında kuruma bağlılık (Somers, 1995) ve özdeşleşme (örn. Cole ve Bruch, 2006; Harris ve Cameron, 2005; Kitapçı, Çakar ve Sezen, 2005; Mael ve Ashforth, 1995; Tüzün, 2006; Bulutlar ve Öz, 2009) olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, daha önce yapılmış olan pek çok araştırmada örgütsel özdeşleşmenin işten ayrılma niyetini azalttığı gözlemlenmiştir (Bulutlar ve Öz, 2009; Cole ve Bruch, 2006; Günbek, 2007; Harris ve Cameron, 2005; Kitapçı, Çakar ve Sezen, 2005; Mael ve Ashforth, 1995; Özsöylemez, 2009; Tüzün, 2007). İşten ayrılma niyeti de pek çok çalışmada örgütsel özdeşleşmenin en belirgin ardıllarından biri olarak ele alınmaktadır.

Yukarıda açıklanan kuramsal çerçeveden hareketle örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki bu çalışmanın bir amacının temelini oluşturmuş ve bu kapsamda çalışanların örgütsel özdeşleşme algılamalarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini test etmek üzere aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H6: Çalışanların örgütsel özdeşleşmelerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

Çalışanlarca örgütler tarafından taahhütlerin yerine getirilmediği inancı olduğu zaman örgüte duyulan güvenin azalması ve kendi taahhütlerini de yerine getirmeme düşüncesi olumlu örgütsel tutumlar yerine daha negatif yaklaşımlara sebep olmaktadır (Aselage ve Eisenberger, 2003: 497).

Psikolojik sözleşmelere ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmediği düşüncesi işe gelmeme, işten ayrılma, katkıda azalma ve verimsizlik gibi örgüt açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir (Cihangiroğlu ve Şahin, 2010: 13). Diğer taraftan Freese ve Schalk (1996) ise psikolojik sözleşmenin olumlu olduğunun göstergesinin iş tatmini, verimlilik gibi örgütte kalma niyeti olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışan psikolojik sözleşmeye uyum konusunda bir sıkıntı yaşamadığı müddetçe örgütte gönüllü olarak kalmak ve örgüte katkı sağlamak istemektedir (Cihangiroğlu ve Şahin, 2010: 13). Öte yandan çalışanın psikolojik sözleşmeye uyulmadığı yönündeki algısı işten ayrılma niyetini artırmaktadır (Singh, 1998: 62). Özetle, psikolojik sözleşmenin örgütte kalma niyetini artırdığı ifade edilebilir (Freese, Heinen ve Schalk, 1999; Robinson ve Morrison, 1994; 2000; Turnley ve Feldman, 2000).

Shore ve Barksdale (1998) tarafından yapılan araştırmada ilişkisel sözleşmelerin işten ayrılma niyeti ile daha az ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Purvis ve Cropley (2003) psikolojik sözleşme türleri ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi İngiltere'de hemşire örnekleminde çalışmıştır. Araştırma sonuçları geleneksel psikolojik sözleşme ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif, ilişkisel psikolojik sözleşme ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Benzer araştırma bulgusu olarak Freese ve Schalk (1996) ile Farmer ve Fedor (1999) da psikolojik sözleşmeyle işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki rapor etmiştir.

Blomme, van Rheede ve Tromp (2010) turizm sektöründe ileri nitelikli elemanların katılımıyla yaptıkları araştırmada psikolojik sözleşmenin işten ayrılma niyetinin bir belirleyicisi olduğunu, aralarındaki ilişkinin anlamlı ve negatif yönlü seyrettiğini tespit etmiştir. Buradan hareketle işten ayrılma niyeti ile psikolojik sözleşme algıları arasında aşağıdaki hipotezler üretilmiştir.

H7: Çalışanların psikolojik sözleşmelerinin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Raja ve diğerlerinin (2004) çalışması alanyazına psikolojik sözleşmenin aracılık rolüne ilişkin bazı kanıtlar sunmaktadır. Örgütsel davranış alanında araştırılan konuların içerisinde ön plana çıkan husus genelde benzer olan işveren-işgören ilişkisi ve çalışma koşulları doğrultusunda işgören davranışlarının farklılaşma sebebidir.

Psikolojik sözleşmelerin iyi yönetilmesi ile örgütsel etkililiğe katkı sağlanabilmektedir (Singh, 1998: 62). Bu açıdan psikolojik sözleşmenin öznel bir yapıda olması, kişilik özelliklerinin örgütsel tutumlardan olan örgütsel özdeşleşme ile işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde bir role sahip olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Cavanaugh ve Noe (1999) tarafından yapılan bir

araştırmada işten ayrılma ile örgütte kalma niyeti arasındaki ilişkide ilişkisel sözleşmenin aracılık rolü bulunduğu tespit edilmiştir.

Psikolojik sözleşmelerin kişilik özelliklerine göre şekilleniyor olması, psikolojik sözleşmenin belirleyicisi olduğu örgütsel özdeşleşme ile işten ayrılma niyetini daha farklı etkileyebileceği ihtimalini de doğurmaktadır. Bu çerçevede, aşağıdaki hipotez üretilmiştir.

H8: Çalışanların kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde psikolojik sözleşme algısının aracılık rolü vardır.

KOBİ’lerde Bir Araştırma

Çalışmanın temel olarak üç amacı bulunmaktadır. Çalışmanın öncelikli amacı örgütsel davranış ve örgütsel psikoloji alanyazınında giderek artan bir ilgi gören psikolojik sözleşme algısını bütüncül bir model içerisinde ele almaktır. İkinci amacı, istikrarlı bir büyüme trendi yakalayan Türkiye’deki işletmelerin neredeyse tamamını oluşturan KOBİ’lerde insan kaynağının ve sermayesinin önemine işaret etmektir. Üçüncü amacı ise psikolojik sözleşme algısını insan kaynakları uygulamalarının bir parçası haline getirmektir.

Psikolojik sözleşme algısı ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, farklı değişkenlerle doğrusal ilişkileri bulmaya yönelik araştırmalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca, ülkemizde psikolojik sözleşme algısını konu edinen çalışma sayısı çok kısıtlı kalmaktadır. Bu araştırma sayesinde psikolojik sözleşme algısı tüm yönleri ile açıklanmaya çalışılarak hem örgütsel davranış alanyazınına katkı sağlanacak, hem de psikolojik sözleşme algısının bazı örgütsel tutum ve davranışları açıklamadaki rolü ortaya konulmuş olacaktır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni imalat ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ’lerde görev yapan çalışan, alt, orta ve üst kademe yöneticilerdir. Araştırmanın örneklemini ise evreni temsil edecek nitelikte, farklı şirketlerden rastlantısal olarak seçilen katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırmada, bu firmalarda çalışan 750 personelden anket yöntemi ile toplanan veriler kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında kâğıda basılı olarak hazırlanan anketler katılımcılara uygulanmıştır. Araştırma için gönderilen anketlerden 461 adedi geri alınmıştır. Geri dönüş oranı %61,47’dir. Analizler öncesi kayıp veri ve temel değişkenler üzerinden yapılan incelemeler sonucunda, ankette fazla sayıda soruyu yanıtlamayan 20 kişiye ve işaretlemeleri alt veya üst değerlerde toplanan 20 kişiye ait veriler analizden çıkarılmış, analizlere 421 kişilik bir örneklem üzerinden devam edilmiştir.

Tablo-1’de örnekleme ilişkin betimleyici istatistikler sunulmuştur. Tabloda da görüleceği üzere araştırmaya katılanların yaşları 17 ile 56 arasında değişmiş; katılımcıların yaş ortalaması 31,66 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların deneyimi açısından bakıldığında toplam çalışma hayatı deneyiminin 1 ile 32 yıl arasında değiştiği, ortalamanın ise 10,69 yıl olduğu görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı andaki işyerinde çalışma süresi incelendiğinde 1 ile 28 yıl arasında bir çalışma süresi, 5,16 yıl ortalama elde edilmektedir. Katılımcıların çalıştığı işyeri sayısı ise 1 ile 6 arasında değişmektedir. Katılımcıların bu durumda devir hızı ortalama 2,16’dır.

Tablo-1: Betimleyici İstatistik

	N	Minimum	Maximum	Ort.	Std. Sapma
Mevcut İşletmede Çalışma Süresi	417	1	28	5,16	5,428
Çalışma Hayatı Deneyimi	415	1	32	10,69	7,313
Çalıştığı İşyeri Sayısı	421	1	6	2,60	1,240
Katılımcı Yaşı	420	17	56	31,66	7,734

Katılımcıların demografik değişkenlerine göre frekans dağılımları Tablo 2'de yer almaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında 328 kişinin (% 77,9) erkek ve 93 kişinin (% 22,1) kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşlarına bakıldığında 153 kişinin (% 36,3) 17-32 yaş arası, 167 kişinin (%39,7) 33-43 yaş arası, 88 kişinin (%20,9) 44-54 yaş arası ve 12 kişinin (% 2,9) 55 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyelerine bakıldığında 193 kişinin (% 45,8) lise, 123 kişinin (% 29,2) ilköğretim, 37 kişinin (%8,8) iki yıllık meslek yüksek okulu, 63 kişinin (%15,0) üniversite, 2 kişinin (%0,5) lisansüstü seviyesinde eğitime sahip ve 1 kişinin (% 0,2) okuryazar olduğu görülmektedir. Katılımcıların işyeri değiştirme hızına bakıldığında, 87 kişinin (%20,7) ilk işyerinde çalıştığı görülmektedir. Katılımcılardan 132 kişinin (%31,4) ikinci, 114 kişinin (%27,1) üçüncü, 41 kişinin (%9,7) dördüncü, 46 kişinin (%10,9) beşinci ve 1 kişinin (%0,2) altıncı işyerinde çalıştığı görülmektedir. Firmadaki pozisyona bakıldığında 351 kişi (% 83,4) mavi yaka çalışan, 27 kişi (% 6,4) alt kademe yönetici, 38 kişi (% 9,0) orta kademe yönetici ve 5 kişi (% 1,2) üst kademe yönetici olarak görev yapmaktadır.

Tablo 2 Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımı

		Frekansı	Yüzdesi
Cinsiyet	Erkek	328	77,9
	Kadın	93	22,1
Eğitim Durumu	Okuryazar	1	,2
	İlköğretim	123	29,2
	Lise	193	45,8
	Ön lisans	37	8,8
	Lisans	63	15,0
	Lisansüstü	2	,5
	Toplam	419	99,5
	Kayıp Veri	2	,5
Statü	Mavi yaka çalışan	351	83,4
	Alt kademe yönetici	27	6,4
	Orta kademe yönetici	38	9,0
	Üst kademe yönetici	5	1,2
İş Değiştirme (adet)	1	87	20,7
	2	132	31,4
	3	114	27,1
	4	41	9,7
	5	46	10,9
	6	1	,2

Araştırmada Kullanılan Ölçüm Araçları

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket dört bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölümde açıklama kısmı ile katılımcıların demografik bilgilere ilişkin sorular yer almıştır. İkinci bölümde beş faktör kişilik ölçeğine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde psikolojik sözleşme ölçeği bulunurken, dördüncü bölümde işten ayrılma niyeti ve örgütsel özdeşleşmeye ilişkin sorular yer almıştır. Ölçeklerde 5'li Likert ölçeği kullanılmış ve ölçek "1-Kesinlikle Katılmıyorum"dan "5-Kesinlikle Katılıyorum"a uzanmıştır. Çalışanların kişilik özellikleri, Benet-Martinez ve John (1998) tarafından "Beş Faktör Envanteri" (The Big Five Inventory) ismiyle geliştirilmiş ve 44 maddeden oluşan Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ) ile ölçülmüştür. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Sümer (2005) tarafından yapılmıştır. Yapılan bir çalışmada beş faktör kişilik boyutlarının güvenilirlik değerleri .64 ile .77 arasında değiştiği belirtilmektedir (Sümer ve diğ., 2005). Ölçeği oluşturan boyutlar nörotiklik (duygusal denge), dışa dönüklük, gelişime açıklık, uyumluluk ve özdisiplin şeklinde ele alınmıştır. Bu araştırma kapsamında alt boyutlara ait elde edilen güvenilirlik değerleri (Cronbach alfa) sırasıyla 0,61; 0,64; 0,70; 0,63 ve 0,64 olarak

bulunmuştur. Ölçeğin toplam güvenirliği ise 0,73 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik değeri 0,60'dan az ise yetersiz görülmektedir (Sekaran, 2000: 312). Ancak, bazı araştırmacılar inceleme türü çalışmalarında 0,5'e kadar makul kabul edilebileceğini öngörmektedir (Altunışık ve diğ., 2005: 116). Bu şartlarda ölçeklerin güvenirliği yeterli değerlendirilmiştir.

KOBİ'lerde çalışanların psikolojik sözleşme algılarını değerlendirmek için araştırmacılar tarafından Türkçe'ye tercüme edilen ve Rousseau (2000) tarafından geliştirilen Psikolojik Sözleşme Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye tercümesi Brislin ve diğerleri (1973) tarafından önerilen yöntemle uygun yapılmıştır. Ölçeğin öncelikle Türkçe uyarlaması yapılmış ve ölçeğin geçerlik ve güvenirliği 68 kişilik bir örneklem üzerinde sınanmıştır. Keşfedici faktör analizi yapılarak geçerlik çalışması yürütülmüştür. Geleneksel ve ilişkisel psikolojik sözleşmenin iki faktörlü yapıları olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanların örgütsel özdeşleşme algıları yedi soruluk Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği (ÖÖÖ) ile ölçülmüştür. Örgütsel özdeşleşme ölçeği Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Tak ve Aydemir (2004) tarafından yapılmıştır. Polat ve Meydan (2009) tarafından kullanılan ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik değeri 0,91 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerliği Doğrulamalı Faktör Analizi ile yapılırken, güvenirliği Cronbach alfa ile hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular ölçeğin tek boyutlu yapısını doğrularken, ölçeğin güvenirlik değeri (Cronbach alfa) 0,85 olarak bulunmuştur.

Çalışanların işten ayrılma niyetini ölçmek üzere Polat ve Meydan (2009) tarafından kullanılan 5 maddelik “örgütte kalma niyeti ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,91 olarak tespit edilmiştir (Polat ve Meydan, 2009). Araştırma kapsamında ölçeğin güvenirlik katsayısı (Cronbach alfa) ise 0,64 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapıldığından bu araştırma kapsamında ölçeğin faktör yapısını doğrulamak maksadıyla doğrulamalı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Her bir faktörün DFA sonuçları Tablo-3'te sunulmuştur. Tabloda verilen sonuçlar modifiye edilmiş modellere aittir.

Tablo-3: Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Model	$\Delta\chi^2$	sd	$\Delta\chi^2/sd$	RMSEA	CFI	GFI	RMR
Nörotiklik	23,389*	17	1,376	0,030	0,973	0,987	0,046
Dışa Dönüklük	22,432*	14	1,602	0,038	0,981	0,987	0,050
Gelişime Açıklık	45,043*	33	1,365	0,029	0,980	0,979	0,045
Uyumluluk	29,835*	21	1,421	0,032	0,976	0,984	0,056
Özdisiplin	3,675*	5	0,735	0,000	1,000	0,997	0,023
Geleneksel Psikolojik Sözleşme - İkinci düzey çok faktörlü	1,244*	1	1,244	0,060	0,995	0,991	0,080
İlişkisel Psikolojik Sözleşme - İkinci düzey çok faktörlü	4,608*	8	0,799	0,000	1,000	0,977	0,040
Örgütsel Özdeşleşme	9,165*	8	1,146	0,019	0,999	0,994	0,018
İşten Ayrılma Niyeti	1,116*	2	0,558	0,000	1,000	0,999	0,017

*p>.05; RMSEA= Root Mean Square Error of Approximation; CFI= Comparative Fit Index; GFI= Goodness of Fit Index; RMR= Root Mean Square, sd= Serbestlik Derecesi.

Bulgular

Araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla, Pearson korelasyonları hesaplanmıştır. Korelasyon bulguları Tablo-4'te görülmektedir. Psikolojik sözleşme algısı boyutlarının kendi aralarındaki korelasyonlar incelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür ($r=0,08$; $p>0,01$). Geleneksel psikolojik sözleşme

algısının diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında en yüksek ilişkinin işten ayrılma niyeti ($r=0,20$; $p<0,01$) ile olduğu; örgütsel özdeşleşme ile ($r=-0,09$; $p<0,05$) anlamlı ve negatif bir ilişki ve nörotiklik faktörü ile ($r=0,11$; $p<0,05$) anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Tablo-4: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

BOYUT	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1. Geleneksel Psikolojik Sözleşme	1							
2. İlişkisel Psikolojik Sözleşme	0,08	1						
3. Nörotiklik	0,11*	-0,25**	1					
4. Dışa Dönüklük	0,03	0,23**	-0,34**	1				
5. Gelişime Açıklık	-0,05	0,28**	-0,26**	0,47**	1			
6. Uyumluluk	-0,04	0,37**	-0,42**	0,37**	0,45**	1		
7. Özdisiplin	0,00	0,39**	-0,42**	0,41**	0,51**	0,65**	1	
8. Örgütsel Özdeşleşme	-0,09*	0,49**	-0,18**	0,27**	0,41**	0,35**	0,30**	1
9. İşten Ayrılma Niyeti	0,20**	-0,31**	0,27**	-0,11**	-0,09*	-0,20**	-0,24**	-0,34**

* $p<0,01$ seviyesinde anlamlı, ** $p<0,05$ seviyesinde anlamlı

İlişkisel psikolojik sözleşme algısının diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında en yüksek ilişkinin örgütsel özdeşleşme ($r=0,49$; $p<0,01$) ile olduğu görülmektedir. Ayrıca ilişkisel psikolojik sözleşme algısının özdisiplin ile ($r=0,39$; $p<0,01$), uyumluluk ($r=0,37$; $p<0,01$), gelişime açıklık ($r=0,28$; $p<0,01$) ve dışadönüklük ($r=0,23$; $p<0,01$) faktörleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Nörotikliğin örgütsel özdeşleşme ($r=-0,18$; $p<0,01$) ile arasında anlamlı ve negatif, işten ayrılma niyeti ($r=0,27$; $p<0,01$) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Dışa dönüklük kişilik özelliğinin örgütsel özdeşleşme ($r=0,27$; $p<0,01$) ile pozitif, işten ayrılma niyeti ($r=-0,11$; $p<0,01$) ile negatif bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Gelişime açıklığın işten ayrılma niyeti ile arasında anlamlı ve negatif bir ilişki ($r=-0,09$; $p<0,05$) bulunmakla birlikte, örgütsel özdeşleşme ($r=0,41$; $p<0,01$) ile aralarında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Uyumluluk boyutunun diğer faktörlerle ilişkisine bakıldığında en yüksek ilişkinin özdisiplin ($r=0,65$; $p<0,01$) ile en düşük ilişkinin ise işten ayrılma niyeti ($r=-0,24$; $p<0,01$) ile olduğu; örgütsel özdeşleşme ($r=0,35$; $p<0,01$) ile arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Örgütsel özdeşleşme ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki incelendiğinde ise iki sonuç değişkeninin birbirleriyle orta düzeyde, anlamlı ve ters yönlü bir ilişki içinde oldukları görülmektedir ($r=-0,34$; $p<0,01$).

Değişkenler arası doğrudan ilişkileri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama güçlerini ve varolan etkilerdeki olası aracılık rollerini ortaya koymak maksadıyla doğrusal regresyon ve hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

Kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkilerine bakıldığında, gelişime açıklık ($\beta=0,299$; $p<0,05$) ve uyumluluk ($\beta=0,204$; $p<0,05$) özelliklerinin örgütsel özdeşleşme üzerindeki varyansın % 21,2'sini anlamlı olarak açıkladığı; nörotiklik ($\beta=0,004$; $p>0,05$), dışa dönüklük ($\beta=0,059$; $p>0,05$) ve özdisiplinin ($\beta=-0,003$; $p>0,05$) ise anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

İşten Ayrılma Niyetini etkileyen beş faktör kişilik özelliklerinin etkilerini gösteren regresyon analizi bulguları Tablo-5'te verilmiştir. Kişilik özelliklerinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerine bakıldığında, nörotiklik ($\beta=0,209$; $p<0,01$) ve özdisiplinin ($\beta=-0,153$; $p<0,05$) işten ayrılma niyeti üzerindeki varyansın % 9,8'ini anlamlı olarak açıkladığı; dışa dönüklük ($\beta=0,015$; $p>0,05$), gelişimeaçıklık ($\beta=0,053$; $p>0,05$) ve uyumluluğun ($\beta=-0,051$; $p>0,05$) ise anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo-5: Sonuç Değişkenlerini Yordayan Beş Faktör Kişilik Özellikleri Regresyon Analizi Bulguları

Bağımsız Değişkenler	Örgütsel Özdeşleşme		İşten Ayrılma Niyeti	
	β	ΔR^2	β	ΔR^2
Beş Faktör Kişilik Özellikleri		0,212		0,098
Nörotiklik	0,004		0,209**	
Dışa Dönüklük	0,059		0,015	
Gelişime Açıklık	0,299**		0,053	
Uyumluluk	0,204**		-0,051	
Özdisiplin	-0,003		-0,153*	
ΔF	22,368**		9,063**	
Psikolojik Sözleşme Algısı		0,258		0,145
Geleneksel Psikolojik Sözleşme	-0,103*		0,211**	
İlişkisel Psikolojik Sözleşme	0,498**		-0,318**	
ΔF	72,736**		35,462**	
* $p<0,05$ ** $p<0,01$				

Psikolojik sözleşme algılarının örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Örgütsel özdeşleşmeyi etkileyen psikolojik sözleşme algılarının etkilerini gösteren regresyon analizi bulguları Tablo-5'te verilmiştir. Psikolojik sözleşme algılarının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkilerine bakıldığında, geleneksel psikolojik sözleşme algısının ($\beta=-0,103$; $p<0,05$) ve ilişkisel psikolojik sözleşme algısının ($\beta=0,498$; $p<0,01$) örgütsel özdeşleşme üzerindeki varyansın % 25,8'ini anlamlı olarak açıkladığı anlaşılmaktadır.

Psikolojik sözleşme algılarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerine bakıldığında, geleneksel psikolojik sözleşmenin ($\beta=0,211$; $p<0,01$) ve ilişkisel psikolojik sözleşmenin ($\beta=-0,318$; $p<0,01$) işten ayrılma niyeti üzerindeki varyansın % 14,5'ini anlamlı olarak açıkladığı anlaşılmaktadır.

Beş faktör kişilik boyutlarının psikolojik sözleşme algılarının üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla yapılan regresyon analizlerine ait bulgular Tablo-6'da verilmiştir. Beş faktör kişilik özelliklerinin geleneksel psikolojik sözleşme algıları üzerindeki etkilerine bakıldığında, nörotikliğin ($\beta=0,151$; $p<0,01$) geleneksel psikolojik sözleşme algısı üzerindeki varyansın % 2,8'ini anlamlı olarak açıkladığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan dışa dönüklük ($\beta=0,111$; $p>0,05$), gelişime açıklık ($\beta=-0,095$; $p>0,05$), uyumluluk ($\beta=-0,028$; $p>0,05$) ve özdisiplinin ($\beta=0,080$; $p>0,05$) geleneksel psikolojik sözleşme algısı üzerinde bir etkisi bulunmadığı görülmektedir.

Beş faktör kişilik özelliklerinin ilişkisel psikolojik sözleşme algıları üzerindeki etkilerine bakıldığında, uyumluluk ($\beta=0,179$; $p<0,01$) ve özdisiplinin ($\beta=0,209$; $p<0,01$) ilişkisel psikolojik sözleşme algısı üzerindeki varyansın % 18,9'unu anlamlı olarak açıkladığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan nörotiklik ($\beta=-0,059$; $p>0,05$), dışa dönüklük ($\beta=0,032$; $p>0,05$) ve gelişime açıklığın ($\beta=0,059$; $p>0,05$) geleneksel psikolojik sözleşme algısı üzerinde bir etkisi bulunmadığı görülmektedir.

Tablo-6: Psikolojik Sözleşme Algılarını Etkileyen Beş Faktör Kişilik Özellikleri Regresyon Analizi Bulguları

Bağımsız Değişkenler	Geleneksel Psikolojik Sözleşme		İlişkisel Psikolojik Sözleşme	
	β	ΔR^2	β	ΔR^2
Beş Faktör Kişilik Özellikleri		0,028		0,189
Nörotiklik	0,151**		-0,059	
Dışa Dönüklük	0,111		0,032	
Gelişime Açıklık	-0,095		0,059	
Uyumluluk	-0,028		0,179**	
Özdisiplin	0,080		0,209**	
ΔF		2,360**		19,293**
*p<0,05 **p<0,01				

Regresyon analizi ile aynı zamanda değişkenler arasındaki bir aracılık etkisi olup olmadığı da ortaya konmaktadır. Değişkenler arasında aracılık etkisinin olup olmadığının ortaya çıkarılabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu şartlar (Baron ve Kenny, 1986);

- (1) bağımsız değişkenin anlamlı şekilde aracı değişkeni yordaması (etkilemesi) gerektiği,
- (2) bağımsız değişkenin anlamlı şekilde bağımlı değişkeni yordaması gerektiği ve

(3) aracı değişken ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkileri regresyon eşitliğine dâhil edildiğinde; eğer bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasında anlamlı olmayan ilişki çıkarsa tam aracılık etkisinden veya daha az anlamlı bir ilişki gerçekleşmiş ise kısmi aracılık etkisinden bahsetmek gerektiği şeklindedir.

Aracılık testi için yapılan regresyon analizi bulguları Tablo-7'de sunulmuştur. Hiyerarşik regresyon analizinin birinci basamak analizleri nörotikliğin ($\beta=0,151$; $p<0,01$) geleneksel psikolojik sözleşme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koyarken; diğer kişilik faktörlerinin geleneksel psikolojik sözleşme üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir ($p>0,05$).

Benzer şekilde, uyumluluk ($\beta=0,179$; $p<0,01$) ve özdisiplinin ($\beta=0,209$; $p<0,01$) ilişkisel psikolojik sözleşme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koyarken; diğer kişilik faktörlerinin ilişkisel psikolojik sözleşme üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir ($p>0,05$).

Bu durumda dışa dönüklük, gelişime açıklık, uyumluluk ve özdisiplin geleneksel psikolojik sözleşme ile anlamlı bir ilişki içinde olmadıklarından geleneksel psikolojik sözleşmenin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde aracılık testinin sonraki aşamalarında kullanılamayacaktır. Benzer şekilde nörotiklik, dışa dönüklük ve gelişime açıklık ilişkisel psikolojik sözleşme ile anlamlı bir ilişki içinde olmadıklarından ilişkisel psikolojik sözleşmenin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde aracılık testinin sonraki aşamalarında kullanılamamıştır.

İkinci aşama testin sonuçları, gelişime açıklık ($\beta=0,299$; $p<0,01$) ve uyumluluğun ($\beta=0,204$; $p<0,01$) örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koyarken; diğer kişilik boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir ($p>0,05$). Benzer şekilde nörotikliğin ($\beta=0,209$; $p<0,01$) işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif ve özdisiplinin ($\beta=-0,153$; $p<0,01$) işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğunu ortaya koyarken, diğer kişilik boyutlarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir ($p>0,05$).

Tablo-7: Aracılık Testi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Geleneksel Psikolojik Sözleşme	İlişkisel Psikolojik Sözleşme	Örgütsel Özdeşleşme	İşten Ayrılma Niyeti
	β	β	β	β
Test 1 ve Test 2				
Nörotiklik	0,151**	-0,059	0,004	0,209**
Dışa Dönüklük	0,111	0,032	0,059	0,015
Gelişime Açıklık	-0,095	0,059	0,299**	0,053
Uyumluluk	-0,028	0,179**	0,204**	-0,051
Özdisiplin	-0,080	0,209**	-0,003	-0,153**
ΔR^2	0,028	0,189	0,212	0,098
ΔF	2,360*	19,293**	22,368**	9,063**
Test 3				
Nörotiklik			0,041	0,164**
Dışa Dönüklük			0,056	0,001
Gelişime Açıklık			0,266**	0,086
Uyumluluk			0,129*	0,001
Özdisiplin			-0,080	-0,115
Geleneksel Psikolojik Sözleşme			-0,090*	0,196**
İlişkisel Psikolojik Sözleşme			0,404**	-0,257**
ΔR^2			0,138	0,187
ΔF			31,839**	22,435**
*p<0,05 **p<0,01				

Üçüncü aşamada aracı değişken (psikolojik sözleşme algıları) ikinci adımdaki regresyon modeline dâhil edilerek, değişkenlerin bağımlı değişkenler (örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti) üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, gelişime açıklık ($\beta=0,266$; $p<0,01$), uyumluluk ($\beta=0,129$; $p<0,05$) ve ilişkisel psikolojik sözleşme algısının ($\beta=0,404$; $p<0,01$) örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu; geleneksel psikolojik sözleşme algısının ($\beta=-0,090$; $p<0,05$) örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde nörotiklik ($\beta=0,164$; $p<0,05$) ve geleneksel psikolojik sözleşme algısı ($\beta=0,196$; $p<0,01$) işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etki yaparken; ilişkisel psikolojik sözleşme ($\beta=-0,257$; $p<0,01$) anlamlı ve negatif etki yapmaktadır.

Nörotikliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine ilişkin regresyon katsayısı, geleneksel psikolojik sözleşmenin modele girmesi ile 0,209'dan 0,164'e; uyumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisine ilişkin regresyon katsayısı ise ilişkisel psikolojik sözleşmenin modele dahil edilmesi ile 0,204'den 0,129'a düşmektedir. Regresyon katsayısındaki bu düşüş, nörotikliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine geleneksel psikolojik sözleşme algısının, uyumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisine ilişkisel psikolojik sözleşme algısının kısmen aracılık ettiğini göstermektedir (Sobel test sonuçları $p<0,05$). Diğer taraftan, özdisiplinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde regresyon katsayısı ilişkisel psikolojik sözleşmenin modele dahil edilmesiyle anlamsızlaşmaktadır. Bu durum özdisiplin ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde ilişkisel psikolojik sözleşmenin tam aracılık etkisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yazında artan bir şekilde psikolojik sözleşme konusuna ilgi görülmektedir. Bu artan ilgi sonucunda; psikolojik sözleşmeyi açıklama çabalarında artma görülmüş, karmaşık görgül çalışmaları daha anlaşılır hale getirme yönünde adımlar atılmış, çok çeşitli sorular ile açıklayıcı olunmaya başlanmış, yenilikçi kavramsal modeller üretilmiştir. Ayrıca, kişiliğin örgütsel davranışı

hangi mekanizma vasıtasıyla etkilediği tam olarak açıklanamamıştır. Bu sebeple bu çalışmada analiz seviyesi olarak birey alınmış ve örgütsel tutum ve davranışların belirleyicisi ve bireyle örgüt arasındaki bağın temelini oluşturan psikolojik sözleşme tartışılmıştır. Schein (1980) örgütsel psikoloji alanında çalışılabilecek üç alan olarak; beşeri sermayenin idaresine ilişkin yönetsel varsayımlar, dinamik, açık, mücadeleci, gelişen bir sistem olarak örgüt ve psikolojik sözleşmeyi sıralamaktadır. Bu çalışmada her üç konu bağlamında değerlendirilme yapılması amaçlanmış ve yöneticilerin en güncel psiko-sosyal sorunlarının başında gelen insan yönetimine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Günümüzde psikolojik sözleşmenin öznel algı olarak ele alınması çalışmada kişilik özelliklerinin belirleyici olarak araştırılmasını motive etmiştir. Ayrıca, örgütsel etkinlik, verimlilik ve etkililik için işgücünün en iyi düzeyde kullanılabilmesi açısından tutumların ve davranışların yönetilmesinden yola çıkılarak araştırmada üretkenliği artırıcı ve üretkenlik karşıtı olmak üzere iki ayrı değişkene de yer verilmiştir. Bu çerçevede, bu çalışma ile bütüncül bir model ortaya konarak kişiliğin örgütsel tutum ve davranışları açıklamasında psikolojik sözleşmenin rolü ortaya konmuştur. Çalışma kapsamındaki değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi, değişkenler arasındaki etkileşim ise regresyon analizi ile test edilmiştir. Korelasyon bulguları kişilik ile ilişkisel psikolojik sözleşme arasında anlamlı ve orta düzeyde ilişkiler olduğunu göstermektedir. Sadece nörotiklik kişilik özelliği ile ters yönlü, diğer özelliklerle aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Diğer yandan, kişilik özelliklerinden sadece nörotiklik ile geleneksel psikolojik sözleşme arasında anlamlı, aynı yönlü ve orta düzeyde ilişkiler olduğu görülmektedir. İşten ayrılma niyetinin örgütsel özdeşleşme algıları arasında anlamlı, ters yönlü ve orta düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Tüm kişilik özellikleri ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ve orta düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir. Nörotiklik hariç diğer kişilik özellikleri aynı yönlü bir ilişki sergilerken, nörotiklik ile ilişkisi ters yönlüdür. Tüm kişilik özellikleri ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ve orta düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir. Nörotiklik hariç diğer kişilik özellikleri ters yönlü bir ilişki sergilerken, nörotiklik ile ilişkisi aynı yönlüdür. İlişkisel psikolojik sözleşme algısı ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı, aynı yönlü ve orta düzeyde, geleneksel psikolojik sözleşme algısı ile anlamlı, ters yönlü ve düşük düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. İlişkisel psikolojik sözleşme algısı ile işten ayrılma niyeti arasında ise anlamlı, ters yönlü ve orta düzeyde, geleneksel psikolojik sözleşme algısı ile anlamlı, aynı yönlü ve orta düzeyde ilişki bulunmaktadır.

Regresyon analizi bulguları uyumluluk ile özdisiplin özelliklerinin ilişkisel psikolojik sözleşmeyi yordadığını ortaya koymuştur (Hipotez 1 kısmen desteklenmiştir.). Benzer şekilde, sadece nörotikliğin geleneksel psikolojik sözleşmeyi yordadığı tespit edilmiştir (Hipotez 2 kısmen desteklenmiştir.). Örgütsel özdeşleşmenin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir (Hipotez 3 kısmen desteklenmiştir.). Uyumluluk ve gelişime açıklık kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu ortaya konmuştur (Hipotez 4 kısmen desteklenmiştir.). Dışadönüklük kişilik özelliğinin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, nörotiklik kişilik özelliğinin ise anlamlı ve negatif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Hipotez 5 kısmen desteklenmiştir.). Psikolojik sözleşme algılarının örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı etkisi olduğu ortaya konmuştur (Hipotez 6 desteklenmiştir.). Psikolojik sözleşme algılarının işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir (Hipotez 7 desteklenmiştir.).

Son olarak kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde psikolojik sözleşme algısının aracılık rolü araştırılmıştır. Aracılık rolünün varlığı hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmiştir. Analiz bulguları nörotikliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine geleneksel psikolojik sözleşme algısının, uyumluluğun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisine ilişkisel psikolojik sözleşme algısının kısmen aracılık ettiğini, özdisiplinin işten

ayrılma niyeti üzerine etkisinde ilişkisel psikolojik sözleşmenin tam aracılık etkisi olduğunu göstermektedir. Elde edilen tüm bu bulgular bağlamında Hipotez 8 kısmen desteklenmiştir.

Hızla değişen teknoloji, küreselleşme, zorlu rekabet ortamı KOBİ'lerin esnek yapılarını ve onların dinamizmi ile rekabet ortamına uyumu daha ön plana çıkarmaktadır. Ne var ki, sadece şirket sahibinin yetenekleri ile böyle bir problemin aşılması mümkün değildir. Bu sebeple işverenin çalışanları ile geliştirdiği ilişki modeli gündeme gelmektedir. İşte psikolojik sözleşme kavramı bu problemin aşılmasını sağlayacak bir arayüz sunmaktadır. Çağdaş yönetim kuramları ile ilintili olarak çalışanlara sunulan gelişim olanakları, kariyer merdivenleri ve diğer gayri maddi imkanlar işgücü verimliliğini artırıcı yönde tutum ve davranışların da tetikleyicisi olacaktır.

Günümüz koşullarında psikolojik sözleşmelerin işgörenlerin bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını da kapsamı gerekmektedir. İşgörenlerin bu tarz bir beklenti içerisinde iken, işverenin beklentisi işgörenin sadık, tatminkar ve verimli çalışması yönündedir. Beklentisi karşılanan işgörenin sadakat, bağlılık ve özdeşleşme gibi örgütsel tutum ve davranışlar sergilemesi kaçınılmaz olacaktır.

Araştırma sonuçları özellikle insan kaynakları uygulamaları açısından bazı ipuçları vermektedir. Psikolojik sözleşme işgören ile işveren temsilcisi arasında cereyan etmektedir. Daha geleneksel boyutta görülen psikolojik sözleşme insan kaynaklarının seçme ve yerleştirme ile ücretlendirme uygulamalarına bağımlı bir seyir izlemektedir. Ancak değişen iş ortamında psikolojik sözleşmenin ilişkisel boyutu daha ön plana çıkmaktadır. Keza “iş hayatı sosyal hayatın bir parçasıdır” anlayışı ile işveren işgöreni bir makine olarak görmekten kendisini kurtararak, işgörenin hak ettiği değeri verebilecektir. Bu süreçte psikolojik sözleşme insan kaynakları uygulamalarına farklı şekillerde katkı sağlayabilecektir.

İşgören, işe alım ve izleyen ilk dönemlerde insan kaynakları yönetimini işveren temsilcisi olarak algılayacağı için insan kaynakları yöneticileri tarafından işgöreni beklentiye yönlendirebilecek herhangi bir taahhütte bulunulmaması önem taşımaktadır. Özellikle iş görüşmelerinde bağlayıcı ifadeler kullanılmamasına özen gösterilmelidir.

Örgütler psikolojik sözleşmeleri yönetebilmek için kariyer yönetimini bir araç olarak kullanabilir. Örneğin işgörenin çalışma koşulları bireysel ihtiyaçlara göre şekillendirilebilir. Bireysel gelişimin işgören tarafından şekillendirilmesinin önü açılabilir. Öz değerlendirme ve iç tetkiklerle kariyer danışmanlığı yapılarak işgörenin beklenti ve taahhütlerinin gözden geçirilmesi sağlanarak öngörülemeyen hayal kırıklıklarının dolayısıyla ihlallerin önüne geçilerek verim düşüşü engellenebilir.

Psikolojik sözleşme insan kaynakları uygulamalarından performans değerlendirmesinde rahatlıkla kullanabilecek bir araçtır. Çünkü performans değerlendirmesine esas olmak üzere işgören ile işveren temsilcisinin diğer bir ifade ile bölüm yöneticisinin yapmaları gereken performans mutabakat görüşmesi aslında psikolojik sözleşmeden başka bir şey değildir. Nitekim her iki taraf da beklentilerini net bir şekilde ifade ederek karşılıklı bir mutabakata varmaktadır. Üst kademenin beklentileri karşılanmadığı takdirde tanıma, takdir ve terfi mekanizması işlemezken, işgörenin beklentisi karşılanmadığı takdirde örgütsel sabotaja varan üretkenlik karşıtı davranış söz konusu olabilmektedir.

İnsan kaynakları yönetimi açısından yöneticilerin göz önünde tutması gereken bir başka konu ise günümüzde örgütler için psiko-sosyal bir risk olarak tehdit oluşturan yetenek yönetimidir. Yetenek çalışanların üstün performans sergileyebilmesi için ihtiyaç duyduğu mevcut kabiliyeti ile birlikte potansiyelidir. İşveren işgörenlerin yeteneklerini uygun şekilde değerlendirerek doğru işlerin doğru yapılmasını sağlayarak, etkinlik, etkililik ve verimlilik elde edebilir. Günümüz ortamında işveren ilişkisel psikolojik sözleşme kurabilirse işgöreni yakından tanıyabilir, işgörenin

bireysel ve mesleki gelişimine fırsat verebilir, işgörenin üretkenlik artırıcı davranışlarda bulunmasını sağlayabilir.

Bu araştırmada saha uygulaması kesitsel tasarlanmıştır. Bu şekilde tasarlanan araştırmalar uygulama kolaylığı, bir defada tüm verinin elde edilebilmesi, katılımcıların kimlik bilgilerini belirtmemesinden dolayı daha rahat davranabilmesi gibi nedenlerden dolayı tercih edilmektedir. Ancak yatay-kesitsel araştırmalar nedensellik ilişkilerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple boylamsal çalışmalar yapılması ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada ortaya konan ilişkilerin varlığı boylamsal tasarlanacak çalışmalarla tekrarlanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi de ortaya konabilir.

Örgütsel psikolojide kişilik dinamikleri yeterince ele alınmamış bir konudur. Bu çalışmada bireysel faktör olarak kişilik özellikleri ele alınmıştır. Bireysel faktörler olarak kişilik özelliklerinden başka öz güven, kontrol odağı, öz yeterlilik ve negatif duygusallık gibi kişisel özellikler de araştırmaya dâhil edilebilir.

Alanyazında psikolojik sözleşme algısının ağırlıklı olarak işgören açısından incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada da benzer şekilde KOBİ'lerde çalışanların algısı ölçülmüştür. Hâlbuki psikolojik sözleşme karşılık taahhüt ve beklentiler oluşmakta ve öznellik içermektedir. Bu nedenle, örgütsel problemler çalışan perspektifi ve yönetici perspektifi olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Böylelikle, aynı örneklem içerisinde işverenin de algılarının ölçülmesi katkı sağlayıcı olabilir ve psikolojik sözleşmenin açıklanamayan kısımlarına ışık tutabilir.

Bu çalışmanın kapsamı KOBİ'ler olarak tespit edilmiştir. KOBİ'lerin ortak özellikleri benzer vasıflarda elemanlara sahip olmalarıdır. Ancak sektörel farklılıklardan dolayı farklı nitelikteki çalışanlar değişik türlerde ve boyutlarda psikolojik sözleşme geliştirebilir. Bu sebeple bu alanda çalışacak araştırmacılar örnekleme belirli meslek grupları veya belirli sektörler olarak bulguları genişletebilir.

Önerilebilecek diğer bir alan ise örgütlerin karanlık yüzü olarak atfedilen ve üretkenliği azaltıcı davranışlar şeklinde karşılaşılan sabotaj ve hırsızlık gibi etik olmayan hareketler araştırılarak psikolojik sözleşmelerin bu kapsamdaki rolü ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

- ALTUNIŞIK, R., ÇOŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. ve YILDIRIM, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- ANDERSON, N. ve SCHALK, R. (1998). The psychological contract in retrospect and prospect, *Journal of Organizational Behavior*, 19, 637-647.
- ARGYRIS, C. (1960). *Understanding organizational behavior*. Oxford: Dorsey.
- ASELAGE, J. ve EISENBERGER, R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts: A theoretical integration, *Journal of Organizational Behavior*, 24, 491-509.
- ASHFORTH, B.E. ve MAEL, F. (1989). Social identity theory and the organizations, *Academy of Management Review*, 14, 20-39.
- BANNISTER, B.D., GRIFETH, R.W. (1986). Applying a causal analytic framework to the Mobley, Horner, and Hollingsworth (1978) turnover model: A useful reexamination, *Journal of Management*, 12 (3), 433-443.
- BARRICK, M.R. ve MOUNT, M., K. (1991). The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis, *Personnel Psychology*, 44 (1), 1-26.

- BARRICK, M.R., STEWART, G.L. ve PIOTROWSKI, M. (2002). Personality and job performance: Test of the mediating effects of motivation among sales representatives, *Journal of Applied Psychology*, 87 (1), 43-51.
- BLOMME, R.J., VAN RHEEDE, A. ve TROMP, D.M. (2010). The use of the psychological contract to explain turnover intentions in the hospitality industry: a research study on the impact of gender on the turnover intentions of highly educated employees, *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 21, No. 1, 144-162.
- BRISLIN, R., LONNER W. ve THORNDIKE, R. (1973). *Cross-cultural research methods*. New York: John Wiley.
- BRUCK, C.S. ve ALLEN, T.D. (2003). The relationship between big five personality traits, negative affectivity, type A behavior, and work-family conflict, *Journal of Vocational Behavior*, 63, 457-472.
- BULUTLAR, F. ve ÖZ, E.Ü. (2009). Kurumdan ayrılma niyetini etkileyen unsurlar: İşe bağlılık ve kurumla özdeşleşme, *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi – Bildiriler*, Eskişehir, 21-23 Mayıs, 454-460.
- CAVANAUGH, M.A. ve NOE, R.A. (1999). Antecedents and consequences of relational components of the new psychological contract, *Journal of Organizational Behavior*, 20, 323-340.
- CHENEY, G. (1983). The rhetoric of identification and the study of organizational communication, *Quarterly Journal of Speech*, 69, 143-158.
- CİHANGİROĞLU, N. ve ŞAHİN, B. (2010). Organizasyonlarda önemli bir fenomen: Psikolojik sözleşme, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 1-16.
- COLE, M.S. ve BRUCH, H. (2006). Organizational identity strength, identification and commitment and their relationship to turnover intention: Does organizational hierarchy matter?, *Journal of Organizational Behavior*, 27, 585-605.
- COLMAN, A.C. (2001). *Dictionary of psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- ÇETİN, F. ve BASIM, H.N. (2013). Örgütte bireysel farklılıklar, kişilik ve değerler, İçinde: Der. Sığı, Ü. ve Gürbüz, S. *Örgütsel Davranış*. İstanbul: Beta Yayınları, 94-135.
- DE CUYPER, N., RIGOTTI, T., DE WITTE, H. ve MOHR, G. (2008). Balancing psychological contracts: Validation of a typology, *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 19, No. 4, 543-561.
- DEMİRKAN, S. (2006). *Özel sektördeki yöneticilerin ve çalışanların bağlanma stilleri, kontrol odağı, iş doyumu ve beş faktör kişilik özelliklerinin araştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- FARMER, S.M. ve FEDOR, D.B. (1999). Volunteer participation and withdrawal a psychological contract perspective on the role of expectations and organizational support, *Nonprofit Management & Leadership*, Vol. 9, No. 4, 349-367.
- FREESE, C., HEINEN, J. ve SCHALK, R. (1999). Organisatieverandering en het psychologisch contract, betrokkenheid en intentie tot verloop bij werknemers in de thuiszorg” [Organizational change and the psychological contract, commitment, and intention to quit in employees in home care]. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 15, 1999, 208-218.

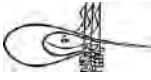
- FREESE, C. ve SCHALK, R. (1996). Implications of differences in psychological contracts for HRM, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (4), 501-509.
- FURNHAM, A., PETRIDES, K.V., JACKSON, C.J. ve COTTER, T. (2002). Do personality factors predict job satisfaction?, *Personality and Individual Differences*, 33, 1325-1342.
- GÜNBEK, K. (2007). *Örgütsel özdeşleşme ve kamu kesim personeli üzerine bir uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- İŞCAN, Ö. ve KARABEY, C. (2009). Örgütsel özdeşleşme, *Çalışma Yaşamında Davranış* (Ed. KESER, A., YILMAZ, G. ve YÜRÜR, S.), Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 39-56.
- JENKINS, M.J., (1993). Self-monitoring and turnover: The impact of personality on intent to leave job, *Journal of Organizational Behavior*, Vol.14, 83-91.
- KIEFFER, K. M., SCHINKA, J. A. ve CURTISS, G. (2004). Person-environment congruence and personality domains in the prediction of job performance and work quality, *Journal of Counseling Psychology*, 51 (2), 168-177.
- KITAPÇI, H., ÇAKAR, N.G. ve SEZEN, B. (2005). The combined effects of trust and employee identification on intention to quit, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 1-20.
- LEVINSON, H. (1962). *Men, management and mental health*. Cambridge: MA Harvard University Press.
- MAEL, F. ve ASHFORTH, B. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification, *Journal of Organizational Behavior*, 13, 254-269.
- MCCRAE, R.R. ve COSTA, P.T. (1985). Openness to experience. İçinde: Der. Hogan, R. and Hones, W.H. *Perspectives in Personality: A Research Annual*. USA: JAI Press.
- MCCRAE, R.R. ve JOHN, O.P. (1992). An introduction to the five factor model and its applications, *Journal of Personality*, 60, 175-215.
- MORRISON, E.W. ve ROBINSON, S.L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops, *The Academy of Management Review*, Vol. 22, No. 1, 226-256.
- NARTGÜN, Ş. S. ve KALAY, M. (2014). Öğretmenlerin örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ile örgütsel sinizm düzeylerine ilişkin görüşleri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (2), Winter 2014, 1361-1376, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6414>, Ankara-Turkey.
- NELSON, D. ve QUICK, J.C. (2000). *Organizational behavior: foundations, realities and challenges*, 3rd Ed., SouthWestern Publishing.
- NICHOLSON, N. ve JOHNS, G. (1985). The absence culture and psychological contract—Who's in control of absence?, *Academy of Management Review*, 10 (3), 397-407.
- PASSER, M.W. ve SMITH, R.E. (2003). *The science of mind and behaviour*. (2nd ed), New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
- POLAT, M. ve MEYDAN, C.H. (2009). Örgütsel özdeşleşmenin sinizm ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine bir araştırma, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 145-172.

- PRICE, J.L. ve MULLER, C.W. (1981). A causal model of turnover for nurses, *Academy of Management Journal*, 24, 543-565.
- PURVIS, L.J. ve CROPLEY, M. (2003). The psychological contracts of national health service nurses”, *Journal of Nursing Management*, 11, 107–120.
- RAJA, U., JOHNS, G. ve NTALIANIS, F. (2004). The Impact of Personality on Psychological Contracts, *Academy of Management Journal*, Vol. 47, No. 3, 350–367.
- RECEPOĞLU, E., KILINÇ, A.Ç., ŞAHİN, F. ve ER, E. (2013). Öğretim Elemanlarının Kişilik Özellikleri ile Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6 Spring 2013, 603-617, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8020>, Ankara-Turkey.
- ROBINSON, S.L ve MORRISON, E.W. (1995). Psychological Contracts and OCB: The Effect of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue Behavior, *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 16, No. 3, 289-298.
- ROBINSON, S.L. ve MORRISON, E.W. (2000). The development of psychological contract breach and violation: A longitudinal study, *Journal of Organizational Behavior*, 21, 525-546.
- ROUSSEAU, D.M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations, *Employee Rights and Responsibilities Journal*, 2, 121-139.
- ROUSSEAU, D.M. (1996). Changing the deal while keeping people, *Academy of Management Executive*, Vol.10, No.1, 50-59.
- ROUSSEAU, D.M. (1998). Why workers still identify with organizations, *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 19, No. 3, 217-233.
- ROUSSEAU, D.M. (2000). *Psychological contract inventory technical report, Version:3*, (Kişisel İletişim, 25.07.2010).
- SALDAGO, J.F. (1997). The five factor model of personality and job performance in the european community, *Journal of Applied Psychology*, 82 (1), 30-43.
- SCOTT, S.G. ve LANE, V.R. (2000). A stakeholder approach to organizational identity, *Academy of Management Review*, 25 (1), 66-82.
- SEKARAN, U. (2000). *Research methods for business: a skill-building approach*. New York: John Wiley & Sons.
- SHORE, L.M. ve BARKSDALE, K. (1998). Examining degree of balance and level of obligation in the employment relationship: A social exchange approach, *Journal of Organizational Behavior*, 19 (1), 731-744.
- SINGH, R. (1998). Redefining psychological contracts with the U.S. work force: A critical task for strategic human resource management planners in the 1990s. *Human Resource Management*, Vol. 37, No. 1, 61–69.
- SMITH, M.A. ve CANGER, J.M. (2004). Effects of supervisor “Big Five” personality on subordinate attitudes, *Journal of Bussiness and Psychology*, 18 (4), 465-481.
- SOMERS, M. J. (1995). Organizational commitment, turnover and absenteeism: An examination of direct and indirect effects, *Journal of Organizational Behavior*, 16, 49–58.

- SPECTOR, P.E. (1997). *Job Satisfaction, Application, Assessment, Course and Consequences*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- SÜMER, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar, *Türk Psikoloji Yazıları*, 3, 6, 49-74.
- SÜMER, N., LAJUNEN, T. ve ÖZKAN, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement, İçinde: Underwood, G. (Der.) *Traffic and Transport Psychology*, Elsevier Science and Technology, 215-227.
- SÜRÜCÜ, A. ve CEYLAN, T. (2013). Yatılı ilköğretim bölge okulundaki öğrencilerin kişilik özelliklerinin çatışma çözme davranışlarını yordama gücü, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6 Spring 2013, 687-695, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4945>, Ankara-Turkey.
- TAK, B. ve AYDEMİR, B.A. (2004). Örgütsel özdeşleşme üzerine iki görgül çalışma, *12. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi – Bildiriler*, 27-29 Mayıs, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- TAK, B. ve ÇİFTÇİOĞLU, B.A. (2009). Mesleki Bağlılık ile Çalışanların Örgütte Kalma Niyeti Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Görgül Bir Çalışma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (4), 155-178.
- TURNLEY, W.H. ve FELDMAN, D.C. (2000). Re-examining the effects of psychological contract violations: Unmet expectations and job dissatisfaction as mediators, *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 21, No. 1, 25-42.
- TÜZÜN, İ.K. (2006). *Örgütsel güven, örgütsel kimlik ve örgütsel özdeşleşme ilişkisi: Uygulamalı bir çalışma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- TOPÇU, M., BASIM, H. N., (2015). “Kobi’lerde Çalışanların Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Özdeşleşme Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Psikolojik Sözleşme Algısının Rolü / Moderating Effect Of Psychological Contract On The Relationship Between Personality And Intent-To-Quit And Organizational Identification Of Smes’ Employees”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8431>, p. 861-886.

İKTİSAT ÖĞRETİLERİ VE MARSHALL*

Zübeyir TURAN**

Aslıhan NAKİBOĞLU***

Nurbanu ÇETİNKAYA****

ÖZET

Neoklasik İktisadi Düşünce, 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarı yüzyıllık sürede, klasik değer teorisinde köklü değişimler yapan, geçimlik ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen ama, bunun dışında klasik görüşleri ve bir takım şartlarla liberal görüşü sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur. Neoklasik iktisadın öncülerinden ve Cambridge okulunun kurucusu olan Alfred Marshall hazırladığı iktisadi öğretilerle iktisadi düşünceye önemli katkılar sağlamıştır.

Marshall, iktisadın tanımı, metodu, kısmi denge analizi, denge fiyatı, matematiksel yaklaşımları, makro analiz çalışmaları (say yasası-para teorisi).... gibi bir çok önemli kavramı günümüz iktisat öğretisine kazandırırken bu farklı yaklaşımlar aynı zamanda iktisadi farklı bir boyuta taşımıştır. Özellikle yetiştirmiş olduğu öğrencileri arasında en önemli iktisatçılardan olan Keynes de hocası Alfred Marshall gibi bir çok iktisat öğretisini tanımlayarak günümüz iktisat tarihine kazandırmış ve W.Hunt'ın dediği gibi "Keynesyen iktisat.....şimdiye kadar Ortodoks iktisadın otoritesini sarsan en ciddi rüzgar olarak, iktisat öğretisine " girmiştir.

İktisat öğretileri ve Marshall isimli çalışmanın amacı, Neoklasik iktisadın en önemli temsilcilerinden biri olan Alfred Marshall'ın yaşam hikayesinden yola çıkılarak Alfred Marshall'ın, İktisat öğretisine teorisyen olarak hangi önemli kavramları kazandırdığı teorilerinin günümüz teorilerini ne şekilde etkilediği açıklanmıştır. İktisat öğretileri ve Marshall isimli çalışmada kavramsal çerçeve olarak, Neoklasik iktisadi düşüncenin özellikleri ve Alfred Marshall'ın iktisadın tanımı, metodu, kısmi denge analizi, denge fiyatı, matematiksel iktisat vb gibi kavramların kuramsal çerçevesi açıklanmıştır. İktisat öğretileri ve Marshall isimli çalışmanın yönteminde daha çok konuyla ilgili yerli ve yabancı literatür taraması yapılmış ve bir betimleme şeklinde Alfred Marshall ve iktisat öğretileri açıklanmıştır. İktisat öğretileri ve Marshall isimli çalışmanın bulguları açısından değerlendirildiğinde Marshall'ın iktisat düşüncesine

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Niğde Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası, El-mek: z_turan63@hotmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, El-mek: anakiboğlu@hotmail.com

**** Niğde Üniversitesi, İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: nurbanucetinkaya@hotmail.com

bir çok yeni kavramı kazandırmasının yansıra bu kavramları farklı boyutlara taşıması açısından önem kazanırken, Ortodoks iktisat otoritesini sarsan en ciddi rüzgar olarak iktisat öğretisine giren Keynesi de iktisat tarihine kazandırması açısından önem taşımıştır. İktisat öğretileri ve Marshall isimli çalışmanın sonucuna bakıldığında, Alfred Marshall'ın düşünsel gelişimi, teorilerinde takip ettiği yolların anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi teorilerinin bugünkü teorilere nasıl temel teşkil ettiğini ve onun günümüze ne gibi bir ışık tutma işlemi olduğu anlaşılmıştır. Alfred Marshall iktisatın tanımı, metodu, denge analizi, denge fiyatı, girişimci, talep, üretim ve arz teorileri fiyat teorisi vb bir çok kavramı düşünce dünyasına kazandırarak marjinal devrimde bir başarı elde etmiş ve 19. Yüzyılın son çeyreğinden iktisat biliminin profesyonelleşmesine yardım etmiş ve iktisat bilim dalını farklı boyutlara taşımıştır.

İktisat Öğretileri ve Marshall isimli çalışmada I. bölümde, Neoklasik iktisadın önemli, bir teorisyeni olan Alfred Marshall'ın hayat hikayesi detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmış, II. Bölümde neoklasik iktisat ve özellikleri ele alınmış, III. bölümde ise Alfred Marshall'ın iktisat öğretisine teorisyen olarak hangi önemli kavramları kazandırdığı, Düşünsel Gelişimi, teorilerini hangi düşünsel temeller üzerine yerleştirdiği, teorilerinin günümüz teorilerini nasıl etkilendiği ve onları değerlendirmenin ölçütlenmesinin neler olacağı ve Marshall'ın iktisadi dünyasının bir öğretisi olarak günümüze ne gibi bir ışık tutma işlemi olduğu daha rahat bir şekilde Alfred Marshall'ı ve öğretilerini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neo-klasik İktisat, Alfred Marshall, İktisat Öğretisi.

THE TEACHINGS OF ECONOMY AND MARSHALL

ABSTRACT

The thought of neo-classical economy has been a school of economists who have transformed “theories of values” drastically and moved on to the wage, based on “marginal utility” from the understanding of “subsistence economy” and also pursued classical thought and liberal idea under some circumstances during these fifty years from 1870 to 1920.

The pioneers of neo-classical economy and the founder of Cambridge School; Alfred Marshall, contributed to the economical thought with his teachings. Marshall brought in, not only many concepts to the contemporary teachings of economy such as; the definition, the method, partial equilibrium analysis, equilibrium price, mathematical approaches, macro-analytical studies (say code, theory of money) of economics, but also took economics to another level. Especially, Keynes who was trained by Marshall, also brought in many economical concepts to contemporary economics and as W.Hunt told, Keynesian economics...has entered to the teachings of economics as a very serious

factor that diminished the authority of the Orthodox teachings of economics.

In this study, first chapter will focus on the life story of Alfred Marshall who is one of the most important theorists of neo-classical economics. The second chapter will be exploring on the neo-classical economics and its characteristics. Finally the third chapter will seek to help in understanding Alfred Marshall and his teachings better; stating the important concepts that Marshall brought in to the teachings of economics, settling his theories on to what kind intellectual foundations, affecting contemporary economics by his teachings and compherending the evaluation criteria of his effect and analyzing the fact that how Marshall made his world of economics enlightens contemporary set up as a teaching.

Key Words: Neo-Classical Economy, Alfred Marshall, The Teachings of Economy.

STRUCTURED ABSTRACT

The thought of neo-classical economy has been a school of economists who have transformed “theories of values” drastically and moved on to the wage, based on “marginal utility” from the understanding of “subsistence economy” and also pursued classical thought and liberal idea under some circumstances during these fifty years from 1870 to 1920.

The pioneers of neo-classical economy and the founder of Cambridge School; Alfred Marshall, contributed to the economical thought with his teachings. Marshal brought in, not only many concepts to the contemporary teachings of economy such as; the definition, the method, partial equilibrium analysis, equilibrium price, mathematical approaches, macro-analytical studies (say code, theory of money) of economics, but also took economics to another level. Especially, Keynes who was trained by Marshall, also brought in many economical concepts to contemporary economics and as W.Hunt told, Keynesian economics...has entered to the teachings of economics as a very serious factor that diminished the authority of the Orthodox teachings of economics.

The aim of the study named economic theory and Marshal, starting from Alfred Marshal's life story as one of the most important representatives of neoclassical economics, is to explain which important concepts are provided by Alfred Marshal as a theoretician and how his theories affect contemporary theories. Within the conceptual framework of the study named economic theory and Marshal, theoretical framework of the concepts such as features of Neoclassical economic thought and Alfred Marshal's definition of economics, its methodology, partial equilibrium analysis, equilibrium price, mathematical economics are explained. Methodology of the study named economic theory and Marshal mostly contains the related domestic and foreign literature reviews and portrayal of Alfred Marshall and his economic doctrines. Upon examining the study named economic theory and Marshal with respect to its findings; it gains importance for inclusion of Keynes to the history of

economics as one of the most influential figures that shook the authority of orthodox economics, as well as Alfred Marshal's important contributions to economic thought from the standpoint of introduction of new concepts. By considering the results of the study named economic theory and Marshal, it is apparent that the theories of Alfred Marshal provide a reasonable basis for contemporary theories besides that his intellectual development helped the understanding of the paths followed in his theories. By introducing various concepts such as definition of economics, its methodology, equilibrium analysis, equilibrium price, entrepreneur, demand, production and supply theory, the theory of price to the world of economic thought, Alfred Marshal acquired success in the marginal revolution and he helped to professionalize the economics in the last quarter of the 19th century and he carried the science of economic towards different dimensions.

In this study, first chapter will focus on the life story of Alfred Marshall who is one of the most important theorists of neo-classical economics. The second chapter will be exploring on the

neo-classical economics and its characteristics. Finally the third chapter will seek to help in understanding Alfred Marshall and his teachings better; stating the important concepts that Marshall brought in to the teachings of economics, settling his theories on to what kind intellectual foundations, affecting contemporary economics by his teachings and compherending the evaluation criteria of his effect and analyzing the fact that how Marshall made his world of economics enlightens contemporary set up as a teaching.

Giriş

“Marjinal Devrimin başarısı, 19.yüzyılın son çeyreğinde iktisadın profesyonelleşmesi ile çok yakından ilgilidir.”
“Mark Skovsen Modern İktisadın İnşası”

Neo klasik İktisadi Düşünce, 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarın yüzyıllık sürede, klasik değer teorisinde köklü değişimler yapan, geçimlik ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen ama, bunun dışında klasik görüşleri ve bir takım şartlarla liberal görüşü sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur. Bu okul emek değer, Bireysel fayda-toplumsal denge, Bireysel fayda-toplumsal fayda ilişkisi, matematiksel mikro analiz, tahlil yöntemlerinin farklılığı, deneysel tahliller ile geleceğin tahmini, iktisadi aktör olarak birey ve firma, tercih-fayda, üretici-tüketici dengesi gibi konularda çalışmalar yapmışlardır.

Yaptıkları bu çalışmalar sonrasında gelir düzeyini veri olarak fiyat mekanizması sayesinde piyasanın bireylerin faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir araç olduğunu göstermek olmuştur. İlerleyen dönemlerde çalışmalarını daha da ileri götürerek neoklasik iktisadi düşünce genel dengede matematiksel iktisadi makro ekonomiyi mikro ekonomik temellerin arayışı, mikro ekonomik muhakemenin toplumsal yaşamın bütün alanlarına uygulanması ve eksik rekabete ilişkin örnekleriyle neoklasik iktisadi oluşturarak, ortaya koydukları kuramlarla, neoklasik kuram ya da marjinalist kuram olarak düşünce tarihinde yeni bir öğreti olarak yerini almıştır.

Neoklasik iktisatın öncülerinden olan ve Cambridge okulunun kurusu olan Alfred Marshall hazırladığı teoriler ile iktisat düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur. Neoklasik düşüncenin önemli teorisini Alfred Marshall 20.yüzyılın iktisadi düşünce yapısının planını ve temellerini

gerçekleştirmiştir. Alfred Marshall hazırladığı iktisadi teorilerle sosyal, kültürel ve siyasi çevreler arasında oldukça iyi bir şekilde denge kurmuştur. Marshall çevrenin değişmesiyle ilişkilerin değişeceğini ve zamanla anlamsız kalacağını bilimsel bir yapıyla açıklamıştır ve klasik iktisatın düşünceyi yeniden yorumlayarak teorilerini 20. Yüzyıla taşıyarak nadir iktisadi düşünürlerden biri olmayı başarmıştır. Alfred Marshall yaptığı çalışmalarda, klasik düşünceden hareket ederek teorisini geliştirmiştir, matematiği kullanmıştır, insan davranışlarının çevre ile ilişkisi olduğunu açıklamıştır, klasik yaklaşımla iktisadi olayların insan faktöründen kaynaklandığını açıklamıştır, Avusturya okulunun yaklaşımlarını sentezleyerek neoklasik iktisadi düşünceyi oluşturmuştur. Buraya kadar görülmektedir ki Mark Bloug'un dediği gibi iktisadi düşünce ya da iktisadi analiz tarihinde iktisat teorisi sadece ölmüş iktisatçıların yanlış düşüncelerinin basit bir sunumu olmasının ötesinde iktisat teorisinin başlangıçtan bu yana geçirdiği değişimde her duruma uyarlanabilecek tek bir iktisat teorisinin bulunmayacağını inceleyen bağımsız bir disiplin olmuştur.

Her şeyden önce düşünce tarihinin tanımı gereği zamanda geriye doğru gitmeyi gerektiren geçmişi inceleyen bir disiplin olmuştur. Burada geçmişten kastedilen olaylar değil, bizzat düşüncelerin, hipotezlerin ya da teorilerin kendisi olmuştur ve bu türde düşünce yada teorilerin artık geçmişte kaldığı bizler için bir anlam ifade etmeyeceği bizim ulaştığımız bilgi düzeyinin artık geçersiz kıldığı düşüncesi pekte doğru bir düşünce olmamıştır. Eski iktisadi düşüncelerin önemli bir bölümünün bugünün çağdaş iktisat teorisinin temelinde yer aldığı hatta çağdaş iktisat teorisi olarak düşündüğümüz Neoklasik iktisadın bile 19. Yüzyılda ortaya atılmış olduğu ve o günden bu güne öz bakımından pek de değişmediği gerçeği analiz tarihinin yalnızca geçersiz düşüncelerin incelenmesinde daha fazla bir şey olduğunu göstermektedir. İktisat öğretilerinde Alfred Marshall isimli çalışmada I. Bölümde, Neoklasik iktisadın önemli, bir teorisini olan Alfred Marshall'ın hayat hikayesi detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmış, II. Bölümde Neoklasik iktisat ve özellikleri ele alınmış, III. Bölümde ise Alfred Marshall'ın iktisat öğretilerine teorisyen olarak hangi önemli kavramları kazandırdığı, Düşünsel Gelişimi, teorilerini hangi düşünsel temeller üzerine yerleştirdiği teorilerinin günümüz teorilerinin nasıl etkilendiği ve onları değerlendirmenin ölçütlenmesinin neler olacağı ve Marshall'ın iktisadi dünyasının bir öğretisi olarak günümüze ne gibi bir ışık tutma işlemi olduğu daha rahat bir şekilde Alfred Marshall'ı ve öğretilerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Neoklasik iktisadın ya da daha doğru bir tanımla genel iktisadın temelini atan Alfred Marshall, hayatıyla, yaptığı işlerle, evliliğiyle kendinden sonraki iktisatçıları ve öğretilerini etkilemiştir. Yazdığı akademik eserler sayesinde iktisat daha iyi anlaşılmıştır. Marshall'ın hayat felsefesi düzen olduğu için yaptığı çalışmalarda düzeni ifade eder. Bu yüzden iktisada yapmış olduğu katkıları bakımından düzenli analizler yapması dikkat çekmiştir. Marshall'ın iktisat öğretilerine yapmış olduğu katkılara bakıldığında matematiksel analiz araçlarına olan ilgiyi artırması ile emeğin hem değer hem de servetin tek kaynağı olduğu şeklindeki klasik iktisat düşüncesini değiştirerek emeğin değeri oluşturmadaki gerçek yerinin belirlenmesi, kısmi denge analizi, ölçülebilirliğini, denge fiyatı gibi iktisat teorisine kazandırdığı yeni yaklaşımlar, iktisat ilmini insan davranışlar ilmi olarak tanımlamıştır, iktisadi politikadan bağımsız bir bilim olarak ele almıştır. Marshall çalışmalarında kuramsal araştırmaların amacının pratik sorunları aydınlatmak olması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır; Marshall analizlerinin bilimsel olmasına çok büyük önem vermiştir. Marshall Smith'in modelini sayısal bir bilime dönüştürmüştür. Adam Smith ekonomik büyümenin temel felsefesini evrensel refah ve doğal özgürlük sistemi olarak taktim etmiştir. Alfred Marshall Smith'in sistemini ilerletecek temel unsuru ortaya koymuştur. Arz ve talep ilkeleri, fiyatın belirlenmesi, üretim maliyetleri, kısa ve uzun dönem denge, bütün bu araçları bugünün mikro iktisadın da, bireysel tüketici ve üretici teorisinde yer almıştır. İktisatçılar bugün tüketici ve firma teorisini analiz etmek ve gösterimini yapmak için, bu araç kutularını kullanmaktadırlar. Marshall, iktisat bilimlerinin günlük ihtiyaçlarının incelenmesi gibi faaliyetlerden meydana geldiğini savunmuştur. Günlük ihtiyaçların iktisadi faaliyetler, para ile ölçülebilen ve bir fiyatı olan faaliyet olarak tanımlamıştır.

İktisadi olayları açıklamakta geometriden faydalanmıştır. Marjinal fayda eğrileri, toplam maliyet eğrileri, marjinal gelirler gibi çeşitli araçlarını iktisada sokmuştur. Arz ve talep dengesinin kurulmasında zaman faktörünü dikkate almıştır. Alfred Marshall, ders kitabının ismini iktisadının ilkeleri olarak tanımlamış ve disiplinin politik iktisat olan adını iktisat olarak değiştirmek suretiyle, iktisadın, fizik matematik ve diğer kesin bilgilere dayanan alanlar kadar biçimsel bir bilim olduğunun işaretini vermiştir. İktisadın politikadan çok, doğa kanunu tarafından yönetildiğini açıklamış ve 1890'lar da yayınlanan eserlerinde, arz ve talep grafiklerini matematik formüller talep esnekliğinin nicel ölçümleri ve fiziksel, mühendislikte biyolojide ödünç alınan birçok terim ortaya çıkarmıştır. Hemen sonrasında fizik bilimlerinde adapte edilen birçok terim denge dengesizlik statik, dinamik, paranın dolaşım hızı, enflasyon, friksiyonel işsizlik gibi yapılar, standart kullanım haline gelmiştir. Alfred Marshall'ın ilkeler isimli yayını temelinde bir mikro iktisat ders kitabıdır. Bütün ekonomi yerine, bireysel piyasaların ve endüstrilerin araştırılması ele alınmıştır. Arz ve talebin yanı sıra mal-hizmet üreterek maddi gelişme sağlayan bir firmanın sıradan faaliyeti ile ilgilenir. Marshall arz ve talep grafiklerini yaygınlık kazandıran ilk düşünür olmuştur, Marshall incelediği ekonomik sistemin hem maddi başarılar yönünden hem de insan karakterindeki düzelmeler yönünden Batı uygarlığının gelişmesini yansıttığına inanmıştır. Alfred Marshall iktisadın metodu ile ilgili olarak iktisat biliminin düzenli bir analiz yardımıyla desteklenmiş bir sağduyunun işlemlerinden ibaret olduğu görüşünün yanısıra, iktisadi yasaların belli şartlar altında ortaya çıkan insan davranışlarının eğilimleri ile ilgili olduğunu açıklamış. Marshall çalışmalarında kesin yargıya varmak yerine kararsız ve zaman zaman belirsiz bir tutum izlemiştir. Marshall kısmi denge analizi dolaylı etkilerin ihmal edilebilirliği ilkesi ile açıklamıştır. Buna sebep olarak da, ele alınan iktisadın sistemin çok karışık olduğunu ve insan davranışına yön veren motiflerin farklı yapıda olduğunu bildiği için özel yöntemler geliştirilmesi gerektiğine inanmasını açıklamıştır. Bunun için incelenecek değişken sayısını idare edilebilir bir büyüklüğe indirilmesi ve ölçülebilir bir hale getirilmesi gerektiğine inanmıştır. Denge fiyatını açıklarken, fiyat oluşumunu açıklamada talep ve arz kavramlarının karşılıklı etkileşimlerinin soyut bir şekilde kullanmıştır. Çalışmasında arz ve talep miktarı bağımsız değişken olduğu içinde piyasa dengesi miktar ayarlaması ile gerçekleşmiştir. Marshall çalışmasında zaman üzerinde önemle durmuş ve iktisadi olayların analizini önemli ölçüde güçleştiren bir faktör olduğunu açıklamıştır. Buradan hareketle kısmi denge analizi ceteris paribus varsayımını analizlerinde kullanmıştır. Marshall çalışmalarında, rekabet kelimesini çağdaş sanayi yaşamını özelliklerini açıklamaya uygun görmemiştir. Bunun yerine sanayi ve teşebbüs özgürlüğü yada iktisadi özgürlük kavramlarını kullanmıştır. Marshall para teorisiyle ilgili görüşlerinde para miktarındaki değişmelerin yerine para kullanımının da daha önemli olduğunu belirterek değişim denklemini $M=k.pT$ olarak tanımlamıştır. Alfred Marshall girişimci kavramında ise, girişimcinin özellikle organizasyon ve yenilikçi yönü ile organik büyüme kavramını kullanırken, modern içsel büyüme teorileri ekonomileri dinamik içsel büyüme mekanizmasında girişimcilik fonksiyonuna çok büyük önem atfetmektedir. Marshall ve Walras arasındaki ilişkiye, her ikisi de fiyat oluşumunun mikro temellerini ortaya koymaya çalışmışlardır. İkisi arasındaki fark ise Marshall kendinden önce mikro iktisat ile uğraşmış diğer iktisatçıları yaptığı gibi, kısmi denge analizi adı verilen yöntemi kullanmıştır. Walras ise daha genel ve karmaşık bir yöntem olan genel denge analizini kullanmıştır. Böylece ikisi arasındaki düşünce farklılıkları da ortaya çıkmış olmaktadır. Alfred Marshall'ın üretim teorisinin özelliğine bakıldığında Neoklasik üretim teorisi iki konu ile uğraşmaktadır. 1. herhangi bir üreticinin üretim faktörlerini bir araya getirme şekliyle ilgili olmuştur. 2. İse piyasa koşulları değiştiğinde bir üreticinin gerçekleşmesini beklenen düzenlemelerini ele almıştır. Üretim teorisinin birbirinden farklı üç zaman dilimi olduğunu açıklamış ve bunuda piyasa denklemi, kısa vade ve uzun vade olarak tanımlamıştır. Bu üç zaman dilimi Marshall'ın üretim teorisini açıklamıştır. Üretim teorisinde arz ve talebin birbiriyle bağlantısı üzerinde durmuş üretim miktarını artırmak ya da azaltmak için arz ve talebe bakmak gerektiğini açıklamıştır. Marshall üretim faktörlerinin maliyeti konusunda, üretim arzında ortaya çıkan masraflar maliyeti oluşturmaktadır. Marshall uzun dönemde fiyatların üretim

maliyetleri tarafından da belirlendiği sonucuna ulaşmıştır. Marshall maliyetlerin, faydadan bağımsız reel ve mutlak bir şey olduğu konusunda ısrar etmektedir. Marshall üretim faktörleri ve fiyatlandırılmasında faktörler içerisinde toprağa ağırlık vermektedir. Bunun yanı sıra kısa ve uzun dönem değişimlerini ele almaktadır. Uzun dönem rekabet fiyatında, dönemleri, kısa ve uzun dönem olarak 2'ye ayırmıştır. Rekabet kavramının yerine alternatif kavramlar getirerek rekabet kavramını daha naif bir hak getirmeyi amaçlamaktadır. Marshall rekabet kelimesinin çağdaş sanayi yaşamının özelliklerini açıklamaya uygun olmadığını düşünmüştür. Bunun yerine Sanayi ve Teşebbüs Özgürlüğü veya Ekonomik Özgürlük kavramlarını önermiş ve bu terimlerini ahlaki bir anlam taşıdığını söylemiştir. Marshall firmaların biyolojik organizmalara benzediği şeklindeki görüşüne dayanmaktadır. Biyolojik organizmalar gibi firmalarında gelişme evreleri, güçten düşüş, çöküş ve nihayet ölüm evrelerinde müteşekkiri bir yaşam çevrimleri olduğuna inanır. Rekabetin organizasyonlar şeklinde gelişerek şekillendiğini gösterir. Genel olarak bakıldığında zaman zaman uzun dönemli analiz sonuçlarının gerçek dünyadaki olayların yansıttığı yolundaki bazı iddialara rastlanılsa da, Marshall okuyucusunu kullandığı durgunluk hali kavramının hayali bir kavram olduğu ve karmaşık gerçek dünyanın değişkeniyle baş edebilmek amacıyla oluşturulduğu konusunda uyarmıştır. Marshall'ın önerdiği ekonomik özgürlük terimi saf rekabet veya tam rekabet terimlerine göre daha belirsizdir. Kullandığı bu terime rağmen Marshall çok sayıda firma arasında tek bir firmayı ele alıp incelemiş ve bu nedenle de saf rekabet kavramına yaklaşmıştır. Marshall da uzun dönem rekabet fiyatlanması firmaların rekabete karşı kendi firmalarını uzun dönemde genişletmeye giderek ölçek ekonomisini kullanmışlardır. Böylece rekabete daha dayanıklı olmaktadır. Marshall da üretim faktörlerinin fiyatlandırılmasında ise üretimin içindeki farklı kaynaklarının ayrı ayrı ele alınarak fiyatlandırılması olarak tanımlamaktadır. Üretim faktörlerinin fiyatlandırılması hususunda toprağın işlenmesi, kiralanması ve faydası üzerinde durmaktadır. Üretim faktörlerinin fiyatlandırılması konusundaki maliyeti sübjektif ve psikolojik yönünü vurgulamış maliyeti, sübjektif ve psikolojik yönünü vurgulamış klasik faydacılık felsefesinin etkilerini sürdürdüğünü savunmuş ve klasiklerin parasal masrafları daima emeğin ve tasarrufun verdiği rahatsızlıkla ilişkilendirme şeklindeki yaklaşımlarını benimseyip Neoklasik paradımda da bu geleneğin sürmesine katkı sağlamıştır. Üretim faktörlerinin fiyatlandırma sürecinde toprak faktörünü veri alıp çiftçilerin alternatif maliyetleri gözetmelerini farklı ürünlerin farklı piyasalarda farklı getirilere bağlarken toprak sahibinin rantının değişmediğini ifade etmiş bu yüzdende, toprak faktörünün de sermayeden fazla bir farklılık göstermeyeceğine dikkat çekerek, yatırımdan elde edilecek gelirin yaratacağı gelirin kapitalizm değerine eşit olacağını belirtmiştir. Temelinde üretim faktörlerinin hepsinin birbiriyle ilişkisi bulunmaktadır. Marshall 'a göre toprağın anlamını detaylandırmak gerekir. Toprağın bir kiracıya kiralanmış olması halinde, kiracının ödemesi gereken kira, toprak sahibinin toprağı kendisi işlemiş olsaydı elde etmesi gereken bir maliyet unsuru olacaktır. Diğer taraftan kiracının ödediği rant, ürünün satış fiyatı tarafından kapsanması gereken bir maliyet unsuru olmuştur. Bu şekilde düşünüldüğünde rant bir maliyet unsuru değildir ve fiyat üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Rant bununla birlikte, kişisel bakış açısından bakıldığında bir fazlalık olmayıp, toprağı alternatif kullanımlarından ayırıp alabilmek için ödemesi gereken bir rekabet fiyatı olarak tanımlanmıştır. Fiyat teorisi ve uzun dönem masraf yapısına bakıldığında; Neoklasikler, serbest rekabeti hem normal hem de haklı bulmuşlardır. Fiyat saptayıcı her davranış haksız ve doğa dışıdır. Neoklasikler böylece, fiyat teorisini belirleyiciliğini kabul etmişlerdir. Marshall 'a göre fiyat teorisi 2 aşamada kullanılır, fizik ötesi aşamada malın para fiyatı malı üretirken katlanılan çaba ve özverilerin gerçek maliyetine karşılıktır ya da gerçek maliyeti ölçer. Çaba harcayan işçiler ile yöneticilerdir. Özveride bulunanlar faiz almak için servetlerini sakınanlardır. Fiyat teorisinin Marshall bakımından farklı açıdan bakıldığında, Marshall gerçekçi aşamada aile şirketlerinin nasıl davrandığını inceler. Benimsediği rekabet anlayışı belirsiz ve geneldir. Talep azalışı karşısında kar hadlerinin sürdürülmesine olanak sağlayan eksik rekabet durumunu benimsediği aile şirketini incelemesi aslında günümüz dünyasında da geçerliliğini artırmaktadır. Bu eksik rekabet çerçevesinde talep artışını onaylamaktadır. Marshall

fiyat teorisinde uzun dönemde sektör arz eğrisinin şeklinin sabit verimler, azalan verimler veya artan verimler hallerinden hangisinin geçerli, ona bağlı olarak belirleneceğini düşünmüştür. Azalan verimler yasasında ise Değişen Girdi Oranları kanunudur. Genel olarak üretimde kullanılan girdilerden sadece birinde meydana gelen değişme sonucunda toplam üretimdeki değişmedir. Marshall, azalan verimler yasasının tek uygulamasını tarımsal üretimde yapmışsa da üretim faktörlerinden birinin sabit olması halinde, diğer faktör miktarlarında yapılacak artışın belli bir seviyeden sonra azalan verimlere yol açacağını bununda ortalama ve marjinal masraflara yansıtacağını genel bir ilke olarak kabul etmiştir. Ortalama masraflar, marjinal fiziksel produktivite maksimumunda olduğu zaman minimum olacak ve marjinal masraflar marjinal fiziksel produktivite azalmaya başladığı zaman onlarda yükselmeye başlar. Aralarında ters bir ilişki bulunan marjinal masraflar ile ortalama asıl masraflar azalan verimlerin sonucunda oluşmaktadır diye tanımlar. Buraya kadar görülmektedir ki, Marshall, devrimsel bir dönüşümü yansıtmak fevkalade bir şey yapmıştır. Yayınlamış olduğu kitaba iktisadın ilkeleri ismini vererek disiplinin politik iktisat olan isminin iktisat olarak değiştirmek suretiyle iktisadın fizik, matematik veya diğer kesin bilgilere dayanan alanlar kadar biçimsel bir bilim olduğunun işaretini vermiştir. Bunun dışında iktisadın politikadan çok doğa kanunları tarafından yöneltildiğini iddia ederek öğretilerinde, arz talep grafikleri, matematik formülleri talep esnekliğinin nicel ölçümleri ve fizikten, mühendislikten biyolojiden ödünç alınan diğer birçok kavram ortaya koymuştur. Hemen sonrasında fiziksel denge, dengesizlik, statik dinamik, paranın dolaşım hızı, enflasyon, friksiyonel işsizlik ve benzeri birçok terimi kullanım malzemesi haline getirmiştir. Alfred Marshall Anglo Saxon Neoklasik öncüler arasında rakipsiz bir dev olarak karşımıza çıkmış olup analizleri Neoklasik iktisadın ana özelliklerini anlamamıza yardımcı olmuştur. Alfred Marshall iktisadı öğretti alanında iktisadi düşünceye, iktisadın tanımını, metodunu kısmi denge analizini, denge fiyatını matematiksel yaklaşımları, makro analiz çalışmaları(Say yasası – Para Teorisi) , girişimci, Marshall- Walrass tartışması, talep teorisi üretim ve arz teorisi, üretim faktörlerinin maliyeti, uzun dönem rekabet fiyatı, üretim faktörlerinin fiyatlandırılması, fiyat teorisi ve uzun dönem masraf yapısı, azalan verimler yasası gibi bir çok önemli kavramda günümüz iktisat öğretisine kazandırmıştır. Bütün bunların yanı sıra Marshall iktisat bilimine kazandırdığı bu farklı yaklaşımlarla iktisadi farklı bir boyuta taşımıştır. Özellikle yetiştirmiş olduğu öğrencileri arasında en önemli iktisatçı Keynes de hocası Alfred Marshall gibi birçok iktisat öğretisini tanımlayarak günümüz düşünce tarihine kazandırmıştır ve W. H. Hunt’ın dediği gibi “Keynesyen iktisat şimdiye kadar Ortodoks iktisadın otoritesini sarsan en ciddi rüzgar olarak” iktisat öğretisine girmiştir.

Birinci Bölüm

İktisadi Düşünce Tarihinde Alfred Marshall

“The most valuable of all capital is that invested in human beings.”

Alfred Marshall

“Tüm sermayelerin en önemlisi insana yapılan yatırımdır.”

Alfred Marshall

Eski Yunan’da ekonomi sözcüğünün karşılığı olan ‘iktisat’ sözcüğünün en yaygın anlamı, bir evin mal varlığını yönetme sanatıydı. O dönemde ilgi veya etki alanı küçücük bir ‘ev’ ile sınırlanan iktisat; bugün koskoca bir evi, ‘dünya’yı ilgilendirmekte ve etkisi altına almaktadır. Bu kadar geniş bir ilgi alanını oluşturan genel ve temel neden, ihtiyaçlardır. Tarih sahnesine bizlerden önce çıkan insanlar için bu ihtiyaçlar, kendileri, aileleri veya kabileleri ile sınırlıydı. Bunlar, genellikle yaşamaları için gerekli olan yemek ve barınma gibi temel ihtiyaçlardı. Zamanla tarih sahnesindeki oyuncuların, rollerin ve sahne şartlarının değişmesiyle ihtiyaçlarda bir çeşitlenme, bu

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

ihtiyaçların dozlarında da farklılıklar belirlemeye başladı. Bu, insan içindeki doymak bilmeyen ‘arzuların’ ve ‘sahip olma’ isteğinin dışı vurumundan başka bir şey değildir (Barber, 1999: 9-10). Böylece iktisat ve iktisat tarihi çok büyük inceleme alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

İktisat Tarihi, iktisadın tarihidir. İktisat, üretim güçlerinin ve bunlar tarafından belirlenmiş üretim biçimini ve sonuçlarını, iktisat tarihi de bunları tarihsel açıdan genel, bölgesel ve ülkesel düzeyde incelemektedir. Ancak, İktisat Tarihi üretim biçimini kurumsal modellerden çok, somut bir biçimde ele alır ve değişik bölgelerdeki farklı gelişmeleri, üretim güçlerindeki farklılığa dayanarak neden-sonuç ilişkisiyle ortaya koymaya çalışır. Bu somutluğu, özellikle ekonomik olayların incelenmesinde daha açık olarak görmek olasıdır (Kuyucuklu, 1982; 1).

İktisadi düşünce tarihi ilk çağdan günümüze kadar *siyasi iktisat* ve *iktisat* konusundaki farklı düşünürlerle ve teorilerle ilgilenir. İktisadi düşünce tarihi farklı birçok İktisadi düşünce okullarını kapsar. Yunan düşünür Aristoteles para kazanma sanatını ve mülkiyetin devlet tarafından mı yoksa özel yoldan mı olması gerektiğini sorgulamıştır. Orta çağ zamanlarında ise Thomas Aquinas ürünlerin adil bir fiyata satılmasının ahlaki bir zorunluluk olduğunu söylemiştir (http://tr.wikipedia.org/wiki/İktisadi_düşünce_tarihi)

İktisat düşüncesinde 1946'dan günümüze hakim neoklasik iktisadın ana felsefi tutumu kesinliğe ulaşma hedefi ekseninde belirlenmektedir. Ampirik bilgi arayışları ile formelleştirme çabası arasındaki dengenin ikinci lehine bozulduğu bir yaklaşım, bu iktisat okulunun bakışına hakim olmuştur. Diğer iktisat okul ve yaklaşımlarında ise, 1960'lı ve 70'li yıllar dışarıda bırakılırsa, bu kırılma çok fazla belirgin hale gelmemiştir. Sadece geçmiş iktisat düşüncesinin aktarımı olmayan ve iktisat biliminin bir alt uzmanlık dalı şeklinde tanımlanamayacak olan 'iktisadi düşünce tarihi', ampirik ve biçimsel sorularla karşılanamayan karar alma, denge, belirsizlik, akılcılık gibi temel kavramların tartışılabildiği, felsefe ile bağın kurulabildiği zemindir (Alada, 2004; 2). Bu durumda disiplinlerarası ilişkinin iktisat, tarih ve felsefe ile ilişkili olduğu görülmektedir.

İktisadi düşünce tarihinin bilimsel yazımında sistemin savunusuna adanmış ayrı bir yazınsal gelenek yoktur. Bununla birlikte, son derece önemli ve en kararlı beyinlerden bazılarının tercihi ve uğraşydı bu; zamanımıza kadar da güçlü bir biçimde geldi. Bunu teşvik eden unsurlardan biri, savunulan şeyden yararlananların onayı ve onların sayesinde hala elde edilmekte olan kazançtır. Alfred Marshall, iktisatçının en çok övgüden korkması gerektiğini ancak çoğu iktisatçının ve iktisat öğreticisinin yıllardır bu korkunun başarıyla üstesinden gelebildiğini gördü (Galbraith, 2004; 110).

Marshall'ın iktisat sahnesine çıkışı da çok uygun bir zamana rastlamıştır. Çünkü ünlü kitabı İktisatın İlkeleri'nin (Principles of Economics) yayınladığı yıl olan 1890 klasik iktisat teorisinin temellerinin çökmekte olduğu bir döneme rastlar. Klasik Teorinin ne teorik ne de politik önerileri, yaşanana olaylarla uyum gösteriyordu. Malthuscu nüfus teorisi nüfus artışı ile birlikte reel ücretlerin düşeceğini öne sürmüştü ancak 19. Yüzyıl İngiltere'sinde durum tamamen tersine olmuştur. J. S. Mill klasik ücret fonu teorisinin temel yapısının başka bir ideoloji ile birleştirmiş ve devrimci sonuçlara ulaşmıştır. Alman Tarihçi Okulu, Leslie ve Bagehot gibi bazı İngiliz iktisatçıları Klasik Teori'yi şiddetle eleştirmeye başlamışlardır. 1871 yılında Jevons ve Menger, 1874 yılında da Walras Klasik Teorinin ekonominin sadece arz yönü ile ilgilenmesine itiraz etmişler ve iktisat teorisine yeni bir yön ve yeni bir metodoloji getirmişlerdir. Klasik Teorinin politik önerileri de itibarını kaybetmeye başlamıştır. Sanayileşen ekonomilerde fabrika işçilerinin yoksulluğu, laissezfaire sloganı ile ifade edilen liberalizmin uygulanmasının güçleştirmiştir. Klasik Teorinin bu olumsuz etkiler altında bocaladığı bir dönemde Marshall'ın İktisatın İlkeleri, iktisat ilminin yeni bir güç ve güven kaynağı olarak doğmuştur (Vural, 1997; 583).

Kitapları bu yüzyılın başında üniversiteli kuşağın ışığı ve bazen de umutsuzluğu olan, Cambridge Üniversitesi'nin büyük hocası Alfred Marshall, Siyasal İktisat ya da İktisat Bilimi'nin 'sıradan iş yaşamı temelinde bir insanlık incelemesi' olduğunu söyler. Bu, geniş bir alan sağlar; insan davranışında ilgisiz diye dışlanabilecek fazla şey yoktur. Ancak, pratik nedenlerden dolayı, araştırma ve ilgi alanı en fazla sorulan sorularla sınırlandırılmalıdır. Ve bu soruların değişen bağlamın aciliyetine ve geçen yıllara bağlı olarak büyük ölçüde değiştiğini de aklımızda tutmalıyız (Galbraith, 2004; 15). Bu bağlamda iktisadi düşünce tarihine genel olarak bakıldığında araştırma konularının çok fazla olduğu görülmektedir bu durumda da sınırlamalar yapılarak istenilen kaynaklara ulaşılmaktadır.

“Bilgiye ve çürütülemez doğrulara sahip olma değil, vazgeçmeden, bütünüyle eleştirel doğrunun aranması, bilim adamını bilim adamı yapar” (Popper, 1998:316). İktisat Öğretileri ve Marshall isimli makale çalışmasının bu bölümünde gerçek bir bilim adamı olan iktisat alanında bir çok iktisatçıya öncülük etmiş olan ve ortaya koyduğu iktisadi düşüncelerle büyük başarılar elde eden önemli iktisat hocası Alfred Marshall'ın hayat hikayesi anlatılmaya çalışılacaktır.

1. Neoklasik İktisadın ve Cambridge Okulu'nun Kurucusu Alfred Marshall'ın Hayat Hikâyesi

1.1. Alfred Marshall'ın Hayatı

“A piece of paper scissors which cut the top or bottom of the mouth how much is reasonable to argue that the value determined by the benefit or cost of production so it is reasonable to argue that.”

Alfred Marshall

“Bir kâğıt parçasını makasın üst ya da alt ağzının hangisinin kestiğini tartışmak ne kadar makul ise, değer in fayda veya üretim maliyeti tarafından belirlendiğini tartışmakta o kadar makuldür.”

Alfred Marshall

İktisatta sayısal ve matematiksel yaklaşım, 19. Yüzyıl boyunca birer matematikçi olarak eğitilmiş ve doğal bilimlerde önemli çalışmalar yapmış bilim adamlarınca geliştirilmiştir. Bu bilim adamlarından birisi de Alfred Marshall'dır. Marshall, Neoklasik İktisat okulunun önde gelenlerinden biridir. Marshall'ın iktisada katkısı, matematiksel analiz araçlarına olan ilgiyi artırması ile "emeğin, hem değer hem de servetin tek kaynağı olduğu şeklindeki" Klasik İktisat düşüncesini değiştirerek emeğin değeri oluşturmadaki gerçek yerini belirlemesidir (AÖF, 2000;15). Bu belirlemelerin yanında daha bir çok yeni yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ise kısmi denge analizi, ölçülebilirlik, denge fiyatı gibi iktisada kattığı yeni yaklaşımlardır.

(1913)(Keynes, 1924; 60)

Alfred

Marshall,

(d. [26Temmuz 1842](#), Bermondsey -ö. [13Temmuz 1924](#) Cambridge), döneminin en etkili iktisatçısı. Neoklasik iktisadın ve Cambridge Okulu'nun kurucusu. 1890 yılında yayımlanan *İktisadın İlkeleri (Principles of Economics)* adlı kitabı uzun bir dönem İngiltere'de iktisat ders kitabı olarak okutuldu. Aynı zamanda *John Maynard Keynes*'in hocası olarak da bilinmektedir. Marshall'a göre, iktisat bilimi insanların günlük ihtiyaçlarını incelemektedir. Söz konusu günlük ihtiyaçlar ise iktisadi faaliyetler ile para ile ölçülebilen ve bir fiyatı olan faaliyetlerin bütündür. Marshall, iktisadi analizlerinde geometriden faydalandı. Marjinal fayda eğrileri, toplam maliyet eğrileri ve marjinal gelirler gibi çeşitli araçların iktisat literatürüne girmesini sağladı. Zaman faktörünün arz-talep dengesinin kurulmasındaki belirleyiciliğini ortaya koydu (http://tr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall). Marshall iktisat biliminde farklı yaklaşımlarda bulunarak iktisadı farklı bir boyuta taşımaktadır. Özellikle yetiştirmiş olduğu öğrencileri arasında en önemlisi Keynes, iktisat tarihinde önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Bu dönemde Klasik Teoriye eleştiri getirilmiştir. Ancak bunlardan hiçbirisi Alfred Marshall'ınki gibi olmamıştır. Çünkü diğer iktisatçıların eleştirileri kişisel ve kısmi olmaktan ileri gidemezken Marshall, (1842-1924) Neo-Klasik İktisadı kurmuştur. Marshall iktisadın tanımı ile başlamıştır: "Politik ekonomi veya iktisat, insanın günlük işi içinde incelenmesidir. İktisat refahın maddi

gereksinmelerine ulaşmak ve onları kullanmak ile sıkı sıkıya ilgili bazı bireysel ve toplumsal hareketleri inceler" diyerek iktisat ilmini "insan davranışları ilmi" olarak ele alır. Marshall Klasik iktisatçıların aksine iktisadı politikadan bağımsız olarak ele almıştır. Klasik iktisatçıların çoğu iktisat ile politikanın birbiriyle sıkı ilişki içinde olduğunu düşünüyor ve bu nedenle politik ekonomi (political economy) adını daha uygun buluyorlardı. Marshall ise ilk defa iktisat (economics) kelimesini kitabının isminde kullanmış bir iktisatçıdır. Öte yandan bu tanım iktisadın konusunu çok geniş ve esnek bir biçimde belirlemiştir. Marshall'ın böyle geniş ve esnek bir alan belirlemedeki esas amacı iktisat ile diğer sosyal bilimler arasına katı ve kesin sınırlar koymama isteği idi (Güngör, 8).

Marshall'ın iktisat ilmine yaptığı katkı, yayınlanan eserleri ile sınırlı değildir. Hatta, tamamen aksine, yayınlanan kitapları Marshall'ın katkısının pek azını yansıtır. Çünkü Marshall yeni ve orijinal fikirlerinin çoğunu öğrencilerine ve meslektaşlarına derslerinde, konferanslarında ve sohbetlerinde aktarmıştır. Marshall'ın bilgi ve düşüncelerini yaymakta kullandığı bu yöntem, daha sonraları “*Cambridge'in sözlü açıklama geleneği*” (oral tradition of Cambridge) diye anılan bir geleneğin başlangıcı olmuştur. Marshall bu yöntemle etkisini o derece hızlı yaymıştır ki, İlkeler'i yayınlamadan önce 1888'de Herbert Foxell, Quarterly Journal of Economics'de şöyle yazmıştır: “İngiltere'de iktisat kürsülerinin yüzde ellisi onun (Marshall'ın) öğrencileri tarafından doldurulmuştur. Eğer iktisat öğretimi yönünden ele alırsak bu oran daha da yükselir”. Gerçekten de daha sonraları iktisat ilminin ünlü isimleri olacak J. M. Keynes, A.C. Pigou, Joan Robinson, Piero Sraffa, D. H. Robertson, Marshall'ın öğrencileri arasındaydı (Savaş, 1997; 582).

İnsanın hayatına dair bilgiyi o kişinin evine ailesine yaşam tarzına bakarak yorumlamak gerekmektedir. Amerika'da kırsal bir evde yaşam süren Alfred Marshall'ın evine ve çevresine baktığımızda doğaya ne kadar çok önem verdiğini gösteriyor. Fotoğrafta da görüldüğü üzere büyük ve yeşillerle donatılmış bir evde yaşamaktadır Marshall. Bu görkemli evde Alfred Marshall önemli eserlerini tamamlamıştır.

Aşağıdaki fotoğraf 1904 yılına aittir ve bu ise bizlere Alfred Marshall'ın önemli eserlerinden birisi olan “Sanayi ve Ticaretin” 1919 yılında ve bu evde yazıldığını açıklamaktadır.

(<http://www.oldlongisland.com/2011/09/lord-burnham-advertisement-2.html>)

Yaşamının yetişkinlik döneminin çoğunu, Marshall gerçekten eve kapanan biri olarak yaşadı, sahra taşları, yüksek tansiyon ve sinirsel gerilimden ıstırap çekti. sonunda, 1924'te, seksen ikinci doğum gününün ardından iki hafta içinde kimsesiz bir hasta olarak öldü. Keynes gibi takipçileri, daima Marshall'a büyük bir itibar göstermektedirler (Skousen, 2003; 227).

“*Bir bilim adamı olarak, kendi alanında, dünyada yüzyılın en büyüğüydü.*” - John Maynard Keynes (Keynes, 1924; 321). Tarihteki yeri temelde, iktisat teorisine olan katkılarına dayalı olmasına karşın, Marshall, kuramsal araştırmaların amacının pratik sorunları aydınlatmak olması gerektiğini ısrarla vurguluyordu. Kendisinin toplumsal ilgileri, meslek hayatı boyunca fakirlere yardım, vergilendirme ve para sorunlarıyla meşgul olan resmi komisyonların çalışmalarındaki (gerek bir üye gerekse bir uzman gözlemci olarak) iştirakinde doğrudan ifadesini buluyordu (Barber, 1999; 230).

1.2. Dış Görünüşü

“*Establishes a business his grandfather, father grows, the amount of his sons, grandsons read the history of art.*”

Alfred Marshall

“*Bir işletmeyi dede kurar, baba büyütür, oğul tutar, torun sanat tarihi okur.*”

Alfred Marshall

İnsan ilişkilerinde en önemli nokta iletişimdir. Sözlü ve sözsüz iletişim olarak sınıflandırabileceğimiz bu kavram insanlar üzerinde bıraktığımız etkinin en önemli belirleyicisidir. İnsanlar gördüklerine ve duyduklarına inanırlar, sezgileriyle bunları anlamlandırırırlar. Algılama hatalarının olmaması için sözlü ve sözsüz iletişimin kodlarının alıcı tarafından doğru çözümlenmesi gerekir. Dış görünüş, giyim kuşam, davranış ve tavırlar sözsüz iletişimin parçalarıdır. “İnsanlar kıyafetleriyle karşılanır, fikirleriyle uğurlanır” deyiimi de ilk izlenimin önemini ortaya koyan deyimlerimizdendir. Özellikle çalışma hayatında, iş ortamında pek çok farklı insanla muhatap

olmanın getirdiği belirsizlik dış görünüm konusunda daha dikkatli olmayı gerektirmektedir (Keklik, 2012; 129).

House of Alfred Marshall, Esq., Mamaroneck, N. Y.

Bir insanın yüzündeki ifade, üzerindeki kıyafet yaşam tarzını, düşünce yapısını ortaya koyar. Alfred Marshall'a o yönden bakıldığı zaman yüzünde her zaman sert bir ifade yer alır. Aslında sadece yüz ifadesi de yeterli olmuyor kişinin analizini yaparken çünkü Marshall öğrencileriyle ve meslektaşlarıyla konuşur eserlerini ortaya koyarken onlardan yardım alır. Sert bakan gözleri aslında anlatılan her şeyi can kulağıyla dinlediğini ve her zaman yeni bir bilgiye açık olduğunu gösteriyor.

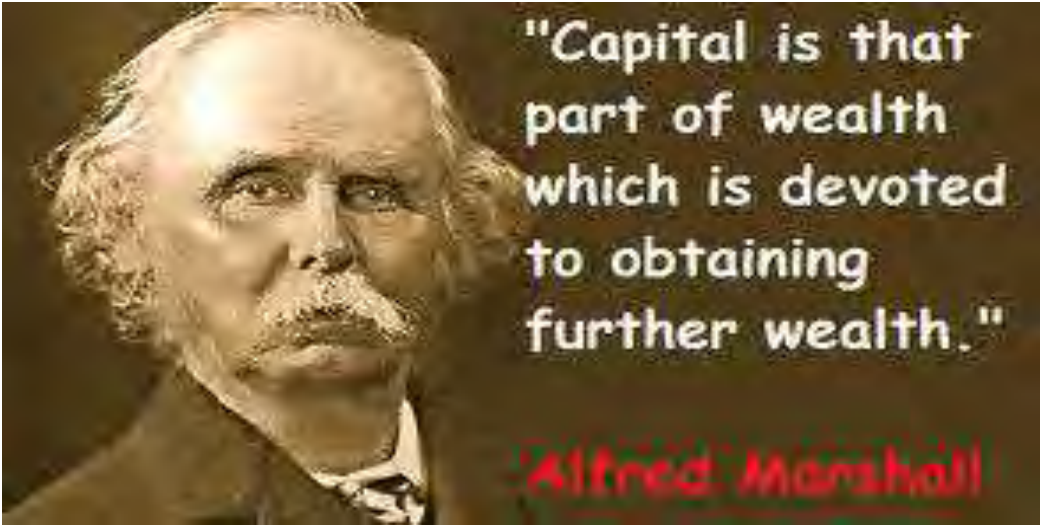
Giyimiyle de herkese ciddi bir hava veren Marshall meslek hayatı gereği sürekli takım elbise giymektedir ve kravatını da hiç eksik etmemektedir. Aslında yaşadığı dönemde doğal karşılanabilecek bir durum olarak görülebilir. Verdiği konferanslarda, derslerde veya bilgi alışverişi yaptığı hocalarla sürekli bu şekilde buluşmaktadır. Kendinden emin dik duruşu, iktisat alanında ne kadar bilgi birikimi olduğunu göstermektedir. Bu ciddi yapısı verdiği önemli eserlerden ve kendinden sonra etkilenen iktisatçılardan da anlaşılmaktadır.

Alfred Marshall'ın sesi "neredeyse ciyaklar derecesinde çok yüksek bir perdeye çıkar, sonra da

bunu uzun süren bir gülüş takip ederdi. Joan Robinson “iktisat konusunda daha çok öğrendikçe, Marshall'ın zekasını daha fazla takdir ettim ancak karakterini bir o kadar az sevdim.” diyordu. Fakat Marshall'ın da iyi bir yanı vardı; sorumluluklarını yerine getirmede dikkatliydi. Arkadaşlarına karşı vefalıydı, öğrencileri onu ilham verici bulurdu. Genelde eli açık, bazen de açık fikirliydi (Skousen, 2003; 225).

1.3. Kişiliğine Dair

Kişilik kavramı, insanın sosyal yaşantısının bir parçası olarak yüzyıllar boyunca ilgi görmesine rağmen bilimsel gelişimine 1930'lu yıllarda kişilik psikolojisinin diğer sosyal bilim alanlarından ayrı bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Kişilik, bir insanın duyuş, düşünüş, davranış biçimlerini etkileyen etmenlerin kendine özgü görüntüsüdür. Devamlı olarak içten ve dıştan gelen uyarıcıların etkisi altında olan kişilik, bireyin biyolojik ve psikolojik, kalıtsal ve edinilmiş bütün yeteneklerini, güdülerini, duygularını, isteklerini, alışkanlıklarını ve bütün davranışlarını içine alır. Kısaca, kişiliğin oluşmasında insanın doğuştan gelen özellikleri ve içinde yer aldığı çevrenin etkisini bir arada görmek mümkündür. Buradan, çevrenin etkisini dikkate alarak, kişiliğin sadece bireye özgü özellikleri değil, belirli ölçüde içinde yaşanılan insan topluluğunun, belirli ölçüde de tüm insanlarda ortak bazı özellikleri yansıttığı sonucu çıkartılabilir (Yelboğa, 2006; 198). Kişilik özellikleri bir kişiyi tanımayı sağlayan en önemli araçtır. Çalışmaların bu bölümünde Alfred Marshall'ın kişilik özellikleri içinde alışkanlıklarına, çevresindeki kişilerin Marshall hakkındaki yorumlarını incelemekteyiz.

(<http://www.quotessays.com/alfred-marshall.html>)

Capital is that part of wealth which is devoted to obtaining further wealth.

Alfred Marshall

Sermaye daha ileri zenginliği elde etmek için adanan zenginliğin bir parçasıdır.

Alfred Marshall

Alfred Marshall, iktisatçının en çok övgüden korkması gerektiğini ancak çoğu iktisatçının ve iktisat öğreticisinin yıllardır bu korkunun başarıyla üstesinden gelebildiğini gördü (Galbraith, 2004; 110). Burada görülmektedir ki Marshall kendisinin övülmesinden hiç hoşlanmazdı.

John Maynard Keynes, Marshall'ı şöyle anlatırdı; *"Sırt çantasını (aldı) ve zamanının çoğunu yüksek Alpler de dolaşarak geçirdi... Cambridge'den yorulmuş ve aşırı çalışmış olarak Haziran'ın başlarında ayrılır Ekim'de güçlü ve zinde olarak dönerdi... Alplerde sabah altı'da kalkardı. Sırtındaki çanta ile iki ya da üç saat yürürdü. Bazen buz üzerinde uzun uzun oturur ve Goethe, Hegel, Kant veya Herbert Spencer gibi yazarların kitaplarını okurdu... Bu onun felsefi safhasıydı. Daha sonraları bu yürüyüşlerde Yurtiçi ve Yabancı Ticaret teorilerini çalıştı. Bir kutu dolusu kitap vb. bir safhadan diğerine gönderiliyordu, ancak bir haftalığına veya daha fazlasına sadece sırt çantası ile gitmekteydi. Gömleğini sağanak yağmurda yıkıyor ve omuzlarında taşıdığı sırt çantası üzerinde kurutuyordu. En yoğun düşüncelerini Alplerde yalnız yaptığı bu yürüyüşlerde gerçekleştirmiştir* (http://tr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall).

Marshall, her iktisatçının inceleme alanını kendi eğilimlerine göre belirlemesini önermiştir. Bazıları dar bir alanda bazıları ise geniş bir alanda başarılı sonuçlar ortaya koyabilir. İktisatın geniş bir tanımını yapan ve diğer sosyal bilimlerin alanına taşan iktisatçıların çok dikkatli davranmaları gerekir. Ancak, dikkatli davranmaları halinde hem iktisat hem de diğer sosyal bilimler için çok yararlı sonuçlar elde etmeleri mümkündür (Vural, 1997; 584).

Marshall, analizinin "bilimsel" olmasına çok büyük önem vermiştir. Yani yaptığı analizin ekonomik yaşamda mevcut düzenli davranışları aydınlığa çıkarmasını istemiştir. Bu tür düzenli davranışları aydınlığa çıkarmasını istemiştir. Bu türe düzenli davranışlar, bir defa keşfedildikten sonra genelleştirilir ve yasalar haline getirilir. Bunların yardımıyla da incelenen ekonomik güçlerin davranışlarını açıklamak mümkün olur (Vural, 1997; 584). Bu düşünceyi destekleyen eserlerinin en başında İktisatın İlkeleri gelmektedir.

Alfred Marshall, üretken olmamasına karşın, son derece titiz bir yazardı. Tam anlamıyla netleşmedikçe ve pratik sorunlara uygunlukları kanıtlanmadıkça –en başarılı öğrencisi olan Keynes'i üzmemektedir bu- görüşlerini kitaplaştırmaya yanaşmazdı. Üstadın bu özelliğiyle ilgili olarak John Maynard Keynes sonraları şu yorumda bulundu (Barber, 1999; 229);

"İktisatçılar, Quarto şanını yalnızca Adam Smith'e bırakmalı, günü çıkartmalı, risaleleri rüzgara fırlatmalı, daima sub specie teporis yazmalı ve ölümsüzlüğü eğer kazanabilirlerse tesadüfen kazanmalıdırlar.

Dahası, kendi özel yeteneğinin gerçek doğasıyla bütünüyle sarıp sarmalanmış olarak ortaya koyabilir duruma gelmedikçe görüşlerini gizli tutmakla Marshall acaba hata etmedi mi? 'İktisat', demişti Marshall, 'bir somut gerçekler bütünü değil fakat somut gerçekliğin keşfi için bir motordur.' Bu motor, bugün kullanmakta olduğumuz şekliyle, büyük ölçüde Marshall'ın ürünüdür. Marshall, bu motoru dünyaya tanıtmaktan çok önce öğrencilerinin avuçlarının içine koydu,, bununla birlikte, reddettiği ve keşfini gerçekleştirmek için gerekli olan özel vasıftan yoksun olduğu 'somut' gerçekliğe ulaşmak için büyük gayret gösterdi."

Kişilik analizi incelendiğinde Marshall hakkında en çok yorum yapan kişi öğrencisi Keynes'dir. Keynes sayesinde Marshall'ın kişiliğine dair daha çok bilgi edinmiş olmaktadır.

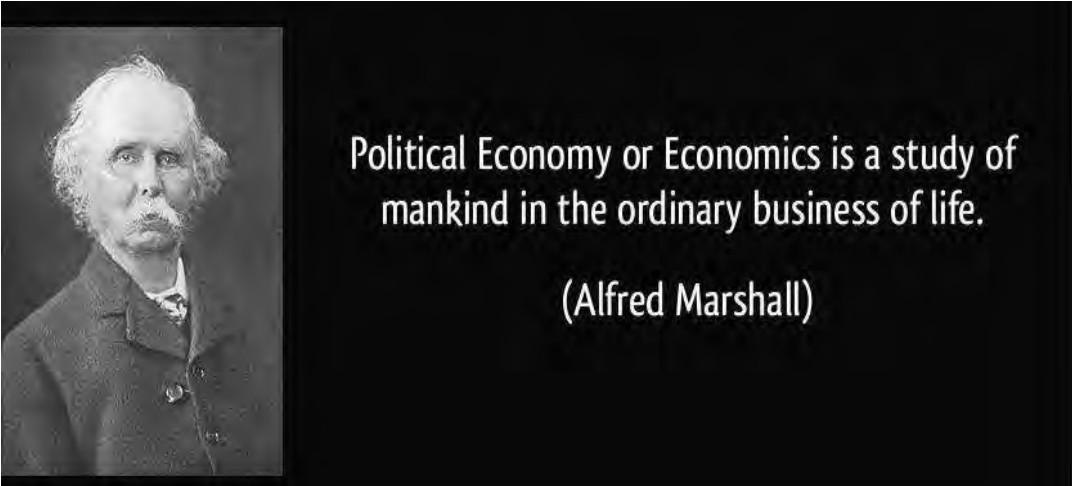
Alfred Marshall özellikle ileri yaşlarında tuhaf davranışlı biri adamdır. Fotoğraflarının çekilmesinden hoşlanmazdı. "Benim yüzüm zayıf ve fotoğrafım çirkindir." diye yazıyordu Harvard profesörü, arkadaşı Frank Taussig'e. 1901'de Richard T. Ely'e "fotoğraf çekmek baş belası bir şeydir" diye yazıyordu. Marshall kendi portresini çizen ressam tarafından kibirli biri olarak görülürdü. Bu

ressama "hantal sol elinin" çok büyük olduğunu ve portrenin dışında bırakılmasını söylemişti (o da öyle yaptı) (Skousen, 2003; 225).

Marshall sıklıkla kötü bir ruh hali sergilerdi ve sağlam arkadaşlıklar sürdürmeyi pek beceremezdi. Haksız yere, marjinal analizin keşfinde Jevons, Menger ve Walras'a kredi vermeyi reddeder; marjinal faydayı hep, daha az bilinen seleflerinin (Dupuit, Cournot ve von Thünen) etkisi altında kendi başına icat ettiğini ileri sürerdi. Jevons 1871'de *politik İktisat Teorisi* kitabını Marshall'dan önce yayınlayınca, Marshall bundan rahatsız olmuştu. Reformist Henry George'dan ve büyük Avusturyalı Eugen Böhm-Bawerk'ten de hoşlanmazdı. Böhm-Bawerk'in faiz ve sermaye teorisine derin bir düşmanlık besliyordu. 1909'da Avusturya Alplerindeki bir toplantıda Marshall ve Böhm-Bawerk arasında faiz oranı teorisi üzerindeki tartışma o kadar ısındı ki, ikisini eşleri ayırdı. Akşam yemeğinde, iki çift yeniden bir araya gelip şerefe kadeh kaldırdılar, fakat o beraberlikte "faiz teorisiyle ilgili tek bir kelime dahi sarf edilmedi" (Skousen, 2003; 225). Anlaşıldığı üzere Marshall iktisata dair konularda önceliğin kendisinde olmasını istemektedir. Bu yüzden de çoğu akademisyenle tartışmaktadır.

1.4. Ailesine Dair

Aile ortamı, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin ona sunulduğu sosyal bir ortamdır. Aile kavramı ve psikolojik düzeyde aile; aile yapıları, ailedeki etkileşim ve ailedeki yaşam döngüsü açılarından incelenebilir. Öte yandan, ailenin, anlamlı yakın ilişkilerin, bütün doyumların, gelişimsel olanakların kaynağı olduğu biçimindeki görüşler sadece felsefi ideallerdir. Aile kimi zaman en büyük duygusal rahatsızlıkların, gerilim ve çatışmaların kaynağı da olabilir. Aile içi polisiye olaylar, kötü muamele gören ve dövülen çocuklar, yatma ve yeme olanağı ile sınırlı ilişkiler, işteki engellenme ve başarısızlıkların yansımaları, duygusal ve cinsel doyumsuzluklar da aile yaşamının gerçek yönleridir (Özmen, 2004; 28). Bu açıdan bakıldığında bir kişi ailede şekillenir ve ailenin kimliğini üzerinde taşır.

(<http://www.quotesays.com/alfred-marshall.html>)

Political Economy or Economics is a study of mankind in the ordinary business of life.

Alfred Marshall

Politik ekonomi veya iktisat, hayatın olağan işinde insanın bir çalışmasıdır.

Alfred Marshall

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Marshall (1842-1924) Bank of England'ın veznedarı William Marshall'ın oğlu olarak 1842 yılında İngiltere'de Clapham'da doğdu. Babasının uyguladığı sıkı disiplin çoğu gece yarısına kadar ders çalışmasına neden oluyor, çok sevdiği matematik ve satranç ile ilgilenmesine de izin verilmiyordu. Bu sıkı disiplin Marshall'ı isyan ettirmiş ve Oxford Üniversitesi'nden kendisini daha sonra papaz yapacak bir eğitim için burs kazandığı halde bu bursu red ederek Cambridge Üniversitesi'ne gitmeye karar vermiştir. Burada matematik eğitimi görmüş ve içine düştüğü maddi sıkıntıyı, matematik dersleri vermek suretiyle gidermek olanağı bulmuştur (Vural, 1997; 581). Babasının baskısına rağmen kendi yolunu kendisi seçmektedir.

William Marshall, Rebecca Oliver ile yaptığı evlilik ile İngiltere Bankası'nda bir kasiyerdur. Babası, sert eski bir karaktere, büyük çözümlülük ve algıya, sınırlı çıkıntılı bir çeneye, katı Evangelistlerin kalıbı içine dökülen, kemikli boyunlu, kendi icadı Anglo-Sakson dilinde bir tür bir Evangelist destan yazarı olan kendine uygun çevrelerde bazı iyiliklerde bulunan, 92 yıl da despotça fikirleriyle hayatta kalan bir kişidir (Keynes, 1924; 311-312).

Marshall, kendi doğumunu çevreleyen olaylardan dolayı derin bir endişe duymuş ve dikkat çekici bazı gerçekleri Keynes'den ve kendi biyografi yazarlarından gizlemiştir. Marshall bir Victorian züppeydi. Ve yetiştirme tarzından utanç duyuyordu. Soyu anne tarafından göçebe çiftçilere ve yoksullara, baba tarafından ise; müflis iş adamlarına ve kasaplara dayanır. Marshall kendi doğum yerini Londra 1842 olarak vermiştir. Ancak doğrusu Londra'nın güneydoğusunda dericilik bölgesi olarak bilinen kasvetli, yoksul bir semt olan Bermondsey'di. Tabaklama işleminin keskin kokusu, bahçe gübresi, tutkal imalatı ve köpek dışkısının "berbat kokulu buharları"nın her tarafı kaplamış olduğu bir yerdi burası (bu kasaba II. Dünya Savaşında harap edildi). Marshall yaşamının perişan başlangıç koşullarını ardında bırakmayı başardı. Ancak toplumsal refah kaygılarını hep devam ettirdi. Gerçekten Marshall birçok şehrin yoksul bölgelerini ziyaret ettiği bir tatilden sonra iktisat çalışmaya karar vermiştir (Skousen, 2003; 223).

Utanç verici geçiminden kurtulmak için Marshall "pozitif adımlar attı... özel yazılarından aile ile ilgili materyalleri ortadan kaldırarak [Adam Smith'in kulakları çınlasın!]. Ailesinin yaşamının gerçek durumunu öylesine gizli tuttu ki hiçbir yalan söylemek zorunda kalmadı. Örnekler doğum yeri olarak Bermondsey yerine Surrey veya Londra'yı vermesi ve referans çalışmalarına giren otobiyografisinden ebeveyninden söz etmeyi ihmal etmiş olmasıydı (Skousen, 2003; 223).

Alfred Marshall, geniş bir ailede yaşamıştır. Dört tane kardeşe sahiptir, bunlardan ikisi kız ikisi erkektir. Erkek kardeşlerinin isimleri şu şekildedir; Charles William Marshall ve Walter'dır. Kız kardeşlerinin ismi ise; Agnes (b. 1846) ve Mabel (b. 1850)'dir. (<http://www.nndb.com/people/810/000180270/>). Babası ile aralarındaki ilişki çok iyi olmasa da annesi Rebecca Oliver ile muhabbeti oldukça fazladır.

Amerikan korumacılığı hakkında yaptığı araştırmalar annesi Rebecca ile yaptığı mektuplarından tarif edilebilir. Marshall Amerikan gezisi sırasında İngiltere'de Rebecca'ya mektuplar göndermişti. İşte, ben onun mektuplarda belirtilen araştırmalarını tartıştım demiştir. Marshall eylül ortalarında Philadelphia'dan ayrıldığında Amerika'ya gezi amacını gerçekleştirdi. Annesi Rebecca'ya bir mektubunda şunları yazdı (Matsuyama, 2011, s. 3-4);

I spent many hours in conversation with the leading protectionists. And now I think, as soon as I have read some books they have recommended me to read, I shall really know the whole of their case; & I do not believe there is or ever has been another Englishman who could say the same.

Alfred Marshall to Rebecca Marshall, 23 September 1875.

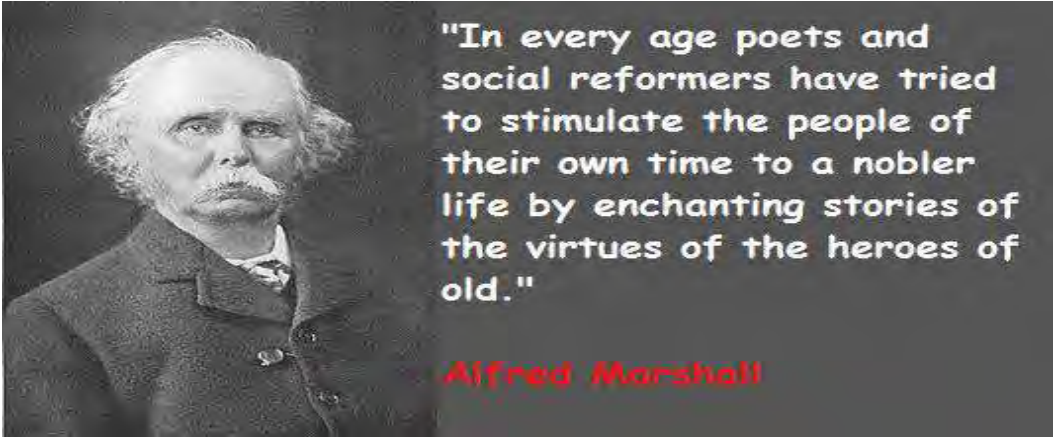
Önde korumacılar ile görüşmemde birçok saat harcadım. Ve şimdi ben, onların beni okumaları için önerilen bazı kitaplar okudum, onların bu iddianın tümünü kısa bir sürede bileceklerini düşünüyorum; ve aynısını söyleyen başka İngiliz'in olup olmadığına da inanmıyorum.

Alfred Marshall'dan Rebecca Marshal'al, 23 Eylül 1875.

Bu açıkça Marshall'ın Rebecca'ya yazdığı mektuplarda Amerikan korumacılar ile görüşmesini gerçekleştirmiş olduğunu gösterir (Matsuyama,2011, s.4). Burdan da görüldüğü üzere Marshall'ın annesiyle ilişkisi çok güçlüdür. Birçok kararı alırken annesine danışıp karşılıklı mektuplaşarak almaktadır.

1.5. Eğitimi Ve İş Hayatına Dair

Hızlı bir değişimin ve dönüşümün yaşandığı günümüzde toplumlar, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. yönlerden çeşitli gelişmelere tanıklık etmektedirler. Şüphesiz, bu değişimden ve dönüşümden en çok etkilenen alanların başında eğitim gelmektedir. Genel olarak bireylerden istenilen yönde davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlanan eğitim, hangi boyutuyla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin (formal ya da informal), insanlık tarihi ile paralel uzun bir geçmişe sahiptir. Dünden bugüne insanoğlu fizyolojik ihtiyaçlarının yanında çevresini tanıma, keşfetme, anlama gibi gereksinimlerini de gidermeye çalışmaktadır. Bu yönüyle, bilginin üretilmesi, geliştirilmesi ve yarınlara aktarılması için insanlar yoğun çaba göstermişler ve hala da göstermektedirler (Genç ve Eryaman, 2008; 89-90). Bu açıdan bakıldığında Marshall'ın eğitim ve iş hayatı oldukça yoğundur. İlk kez iktisat kelimesini kullanması, iktisada dair getirdiği yenilikler ve yapmış olduğu eserlerle oldukça önemli bir kişidir.

(<http://www.rugusavay.com/alfred-marshall-quotes/>)

In every age poets and social reformers have tried to stimulate the people of their own time to a nobler life by enchanting stories of the virtues of the heroes of old.

Alfred Marshall

Her çağda şairler ve sosyal reformcular eski kahramanların erdemlerinin hikayelerini büyüleyici asil bir hayat için kendi zamanlarının insanını stimüle etmek için çalıştık.

Alfred Marshall

Alfred Marshall, Cambridge Üniversitesi'nin bir okulu olan St.John's College'de matematik eğitimi aldı. Cambridge Üniversitesi'nde 1865 yılında matematik, 1868 yılında ise ahlak bilimleri alanlarında öğretim üyeliği yaptı. 1877-1881 yılları arasında ise Bristol Üniversitesi'nde yöneticilik yaptı. 1879 yılında iktisat üzerine ilk kitabı olan Sanayi İktisadı (*The Economics of Industry*) adlı kitabını yayınladı. 1885 yılında Oxford Üniversitesi'nin bir okulu olan Balliol College'de politik iktisat alanında öğretim üyeliği görevinde bulundu. 1885 yılında Cambridge Üniversitesi'ne dönerek çalışmalarına burada devam etti. 1891-1894 yılları arasında Kraliyet Çalışma Komisyonu üyeliğinde bulunan Marshall, 1908 yılında son görev yaptığı Cambridge Üniversitesi'nden emekli oldu (http://tr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall).

Alfred Marshall'ın eğitim hayatına bakıldığında; büyük ilgi duyduğu matematiği alabildiğine öğrenmeye çalışırken fakir insanlar ve onların yaşam koşulları dikkatini çekmiş ve fakirliğin neden ortaya çıktığı ve nasıl giderebileceği sorularına cevap aramaya başlamıştır. Böylece sonradan bütün yaşamını adayacağı iktisat ile tanışmıştır. Kendisi bu değişikliği, daha sonra şöyle açıklayacaktır: “Metafizikten (Metaphysics) Ahlak ilmine (Ethics) yöneldim. Toplumun içinde bulunduğu mevcut durumu haklı gösterip kabullenmenin kolay olmadığını düşünüyordum. Bugün Ahlaki Bilimler diye adlandırdığımız konuda yoğun çalışmalar yapan bir arkadaşım bana ‘Ooo! Eğer Politik Ekonomiden anlamış olsaydın böyle düşünmezdin!’ dedi. Bunun üzerine J.S. Mill'in Politik Ekonomi'sini okudum ve çok heyecanlandım. Maddi olanakların eşitsizliğinden çok fırsat eşitsizliği konusunda kuşkuvarım vardı. Bu nedenle tatillerimde çeşitli kentlerin en yoksul bölgelerine gittim, bütün sokaklarında dolaştım ve bu yoksul insanların yüzlerini inceledim. Daha sonra da başarabildiğim kadar çok Politik Ekonomi'yi incelemeye karar verdim” (Vural, 1997; 581). Bu istekli davranış iktisada katkılarında da anlaşılmaktadır.

İngiltere'de 1860'lar sonrasında iktisat tartışmalarına ve özellikle iktisat eğitimine daha da büyük damga vuran iktisatçı Alfred Marshall'dır. Marshall 1865'te Cambridge Üniversitesinin Matematik Bölümünden ikincilikle mezun olduktan sonra, aynı üniversitede aynı yıl araştırma görevlisi (fellow) oldu. 1868'de Ahlaki Bilimler bölümüne öğretim üyesi olarak atanan Marshall burada politik iktisat dersleri vermeye başladı. Bu dönemde üniversite eğitimi içinde politik iktisat derslerinin payı hala oldukça azdı; değişik bölümlerin, ki içinde iktisat yoktu, bitirme sınavlarında bu dersler sınırlı ölçüde yer alıyordu. Marshall, 1870'ten başlayarak, oldukça iddialı bir söylemle, politik iktisadı, ki kendisi politik iktisat yerine iktisat diyordu, bir bilim dalı yapmaya ve iktisat eğitimi yaygınlaştırmaya karar veriyordu. Maloney (1976) ve Eatwell, Milgate ve Newman (1987) (Uygur ve Erdoğan, 2012; 5).

Marshall 1868'den 1877'ye kadar Cambridge'de dış ticaret ağırlıklı politik iktisat dersleri verdi ve sonraki dönemlerde İngiltere'deki üniversitelerde öğretim üyesi olan birçok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında en çok bilineni J. Maynard Keynes'in babası J. Neville Keynes'dir. Daha önce birkaç kısa makalesi ve değerlendirmesi olan Marshall'ın 1879'da biri Dış Ticaret, diğeri Sanayi konusunda iki kitabı yayımlandı ve bu kitaplarla İngiltere'nin önde gelen iktisatçıları arasına girmiş oldu. 1877'de Bristol'da bir kolejın müdürlüğüne ve Politik İktisat Profesörlüğüne atanan Marshall, 1883'te Oxford Üniversitesine davet edildi. Oxford'da 1884 sonuna kadar kaldı ve bu kısa süre içinde yoğun iktisat dersleri verdi. Cambridge'de vefat eden Henry Fawcett'in yerine Aralık 1884'te birçok aday arasından Politik İktisat Profesörü ve kürsü başkanı seçildi. Bu seçim ile Marshall, Jevons'ın 1882'de vefat etmesi de dikkate alındığında, artık İngiltere'nin en önde gelen iktisatçısı kabul ediliyordu (Uygur ve Erdoğan, 2012; 5-6).

Adam Smith'ten sonra modern iktisat biliminin ikinci kurucusu olarak bilinen Marshall, neoklasik kurama ilişkin formüleştirmelerinin çoğu bugün bile üniversitelerdeki iktisada giriş seviyesindeki derslerde görülebilmektedir. Talep ve fayda kuramları kapsamında Marshall'ın Jevons, Menger ve Walras'tan daha başarılı olduğu kesindir. Bu üç kuramcı gibi Marshall'da,

mübadele aracılığıyla tüketici fayda azamileştirme koşullarına ilaveten azalan marjinal fayda görüşünü formüleştirdi. Bu noktada, Jevons ve Menger kendi fayda kuramlarından talep fonksiyonu üretmeyi başaramadılar. Walras böyle bir bağlantı kurmasına karşın, Marshall kendi azalan marjinal fayda görüşünden talep kuramının çağdaş neoklasik sonuçlarını tam olarak türetmekte Walras'tan çok daha başarılıydı (İktisat Akademisi, <https://akademikokumalar.wordpress.com/2013/12/24/alfred-marshall-1842-1924/>, 04.10.2014).

Marshall'ın başlıca katkısı, Smith'in modelini sayısal bir bilime dönüştürmesidir. Adam Smith, ekonomik büyümenin temel felsefesini ("evrensel refah" ve "doğal özgürlük sistemi" olarak) takdim etmişti, Alfred Marshall ise Smith'in sistemini ilerletecek motoru ortaya koydu. Nedir bu motor? Arz ve talep ilkeleri, fiyatın belirlenmesi, üretim maliyetleri ve kısa ve uzun dönem denge. Bütün bu araçlar bugünün mikro iktisadında, bireysel tüketici ve üretici teorisinde yer almaktadır. İktisatçılar bugün tüketici ve firma davranış teorisini analiz etmek ve gösterimini yapmak için bu araç kutusunu kullanmaktadır. Grafiklerini ve denklemlerini her zaman eklere koymasına rağmen, Marshall bu yaklaşımı geometrik ve matematiksel bir tarzda geliştirdi. "Politik iktisat"ı bilimsel "iktisat"a dönüştürme işinden mükemmel bir biçimde, alınının aklıyla çıktı (Skousen, 2003; 227-228).

Marshall, iktisatta matematiğin kullanılmasıyla ilgili görüşünü Bowley'e yazmış olduğu 27 Şubat 1906 tarihli bir mektupta daha detaylı olarak dile getiriyordu (Barber, 1999; 265):

"...iktisadi hipotezleri ele alan iyi bir matematiksel teoremin iyi iktisat olması muhtemel değildi; bu yüzden ben şu kuralları giderek daha fazla benimsedim: (1) Matematiği araştırma için bir lokomotif olarak değil de bir steno dili olarak kullan. (2) Çözümüne ulaşınca kadar onları kendine sakla. (3) İngilizceye çevir. (4) Sonra gerçek hayatta önemli olanları örneklerle açıkla. (5) Matematiği yakıp kül et. (6) Dördüncü kuralı yerine getirmede başarılı olamıyorsan, üçüncüyü yakıp kül et." Matematiğin iktisattaki yerini böyle ifade etmiştir.

Marshall'a göre, iktisat bilimi insanların günlük ihtiyaçlarını inceler. Günlük ihtiyaçlar ise, iktisadî faaliyetler, para ile ölçülebilen ve bir fiyatı olan faaliyetler olmaktadır. Marshall, iktisadî olayların izahında geometriden de faydalandı. Marjinal fayda eğrileri, toplam maliyet eğrileri, marjinal gelirler gibi çeşitli analiz araçlarını iktisada kazandırmıştır. Arz-talep dengesinin kurulmasında zaman faktörünü de dikkate alan odur. Marshall, klasik iktisatçıların düşüncelerini yeniden canlandıran neo klasikler içinde incelenmektedir (www.iktisadist.com/2014/04/neo-klasik-iktisat-alfred-marshall.html, 21.10.2014).

Devrimsel değişimin başlıca iktisatçısı, Cambridge'in ünlü profesörü Alfred Marshall, bu dönüşümü yansıtaacak fevkaalede bir şey yaptı. Kendi ders kitabının adını *İktisadın İlkeleri* (Principles of Economics) koyarak, disiplinin "politik iktisat" olan adını "iktisat" olarak değiştirmek suretiyle, iktisadın fizik, matematik veya diğer kesin bilgilere dayanan alanlar kadar biçimsel bir bilim olduğunun işaretini vermiştir. Bundan başka, ekonominin politikadan çok, doğa kanunu tarafından yönetildiğini teslim ediyordu. Marshall'ın 1890'da yayımlanmış iktisatta çığır açan kitabı, arz ve talep grafikleri, matematik formüller, talep "esnekliğinin" nicel ölçümleri ve fizikten, mühendislikten, biyolojiden ödünç alınan diğer terimler ortaya koymuştur. Çok geçmeden fiziksel bilimlerden adapte edilen birçok terim –denge ve dengesizlik, statik ve dinamik, paranın dolaşım hızı, enflasyon ve friksiyonel işsizlik- standart kullanım malzemesi haline gelmiştir. Marshall son tahlilde "iktisatçının Kabesi ekonomik dinamiklerden ziyade ekonomik biyolojide yatar" diye düşünüyordu (Skousen, 2003; 214).

Marshall'ın yayın yapma faaliyetine bakıldığında, iki cilt olarak planladığı *İktisadın İlkeleri* (Principles of Economics) kitabının ilk cildi, gecikmeli olarak, 1890'da yayınlandı. Daha sonra 8 baskısı yapılan bu kitap, uzun süre neoklasik iktisadın temel kaynağı sayıldı. Tüketici ve üretici davranışlarını ve gelir dağılımını matematiksel ilişkilere de yer vererek açıklamaya çalışan bu kitapta

bir de matematiksel ek bulunmaktadır. Marshall bu kitabın ikinci cildini bitirememiştir (Uygur ve Erdoğan, 2012; 6).

İlkeler, esasen bir mikro iktisat ders kitabıdır. Bütün ekonomi (makro iktisat) yerine, bireysel piyasaların ve endüstrilerin araştırılmasıdır. Arz ve talebin yanı sıra, mal-hizmet üreterek maddi gelişme sağlayan bir firmanın “sıradan faaliyet” ile ilgilenir. Marshall arz ve talep grafiklerine yaygınlık kazandıran ilk kişidir (Skousen, 2003; 228). Arz ve talebin detaylı kullanımlarında bile mesela; talebin fiyat esnekliği gibi konularda da grafik kullanımını artırmıştır.

İlkeler’in temel amacı ekonomik sistemin işleyişini idare eden yasaları bulmak için insan davranışlarının ekonomik yönünü incelemek olmuştur. İlkeler’in temel amacı bu olmakla beraber, Marshall incelediği ekonomik sistemin, hem maddi başarılar yönünden ve hem de insan karakterindeki düzelmeler yönünden Batı uygarlığının gelişmesini yansıttığına inanmıştır. Onun gözünde mevcut sistem, ferdi bağımsızlığın, özgürlüğün ve rekabetçiliğin yavaş fakat devamlı ilerleyişinin bir ürünüydü. Rekabetin hem bireysel hem de toplumsal yönden bazı olumsuz sonuçları olabileceğinin tamamen farkında olmakla beraber, insanlar arasındaki rekabeti, sadece ekonomik kazancın kaynağı olarak değil, aynı zamanda, insan karakteri ve davranışı üzerinde sağlıklı etkilerin kaynağı olarak da görmüştür. Marshall, insanların özgür olduğu zaman kazançlarını arttıracaklarına, amaçlarında ve kararlarında daha akılcı davranacaklarına, daha sportmen ve toplumcu olacaklarına ve kendi başarıları için çalışırken, toplum yararına da hizmet edeceklerine inanmıştır (Vural, 1997; 584).

İktisadın İlkeleri’ne devam edecek olursak; aklımızda sürekli kullandığımız terimlerin geçmişini tutmamız gerekir. Öncelikle, tarihçe kendi çıkarları için önemlidir; çünkü toplumun ekonomik kalkınmanın tarihine ışık tutar. Ve ayrıca, iktisat çalışmamızın tek amacı olsa bile pratik sonların ulaşılmada bize rehber olacak bilgiyi elde etmek olsa bile, biz henüz geçmişin gelenekleri ile uyum içinde, mümkün olduğunca terimlerin kullanımını tutmaya bağlıdır. Sırayla atalarımızın deneyimlerini bizim eğitimimiz için teklif edilen dolaylı ipuçları ve ince ve bastırılmış uyarıları hızlıca algılar (Marshall, Principles, 2009; 42-43).

Marshall’ın ekonomiye dair düşüncelerine devam edildiğinde; *İlkeler* kitabında, bazen ekonomi yasalarının "varsayımsal" olduğu söyleniyor. Tabii ki, her bilim gibi, bazı nedenlerden ötürü üretilecek etkileri incelemek için taahhüt eder, kesin değil, fakat başka şeyler eşit olduğu ve nedenleri rahatsız etkilerini atlatmanın mümkün olduğu koşuluna bağlıdır. Hemen hemen her bilimsel doktrin, dikkatli ve resmi açıkladığında, diğer şeyleri etkilemekte bazı koşulları karşılamakta eşit olur. Söz konusu nedenlerin eylemi izole edilmesi gerekiyordu; bazı etkileri onlara atfedilmektedir, ancak neden olan hipotez açıkça izin verilmesi dışında giriş yapması izine bağlıdır (Marshall, Principles, 2009; 30).

Bununla birlikte Marshall, iktisatçıların her zaman ve her yerde geçerli yasalar bulduklarını iddia ederken çok dikkatli davranmaları gerektiğini vurgular. 1885 yılında Cambridge Üniversitesi’nde profesörlüğe yükseltilmesi nedeniyle verdiği ilk derste iktisat ilminin niteliği konusunda şunları söylemiştir: “İktisat doktrininin evrensellik iddiasında bulunan kısmında hiçbir doğmaya yer yoktur. O (iktisat) somut gerçekler topluluğu olmayıp, somut gerçeğin keşfi için bir makinedir” (Savaş, 1997; 586). Somut verileri bulmanın anahtarı olarak iktisatı vurgulamaktadır.

İktisadın İlkeleri ((Principles of Economics)’nin bölümlerine bakıldığında;

1. Book I. Preliminary Survey.
2. Book II. Some Fundamental Notions.
3. Book III. On Wants and Their Satisfaction.

4. Book IV. The Agents of Production. Land, Labour, Capital and Organization.
5. Book V. General Relations of Demand, Supply, and Value.
6. Book VI. The Distribution of National Income.

7. Appendices olmak üzere 7 başlıkta çalışıldığı görülmektedir. ([http://en.wikipedia.org/wiki/Principles_of_Economics_\(Marshall\)#Contribution](http://en.wikipedia.org/wiki/Principles_of_Economics_(Marshall)#Contribution))

İktisatın en büyük kurucu Marshall'ın, iktisada en fazla katkısı olan eseri İktisadın İlkeleri (1890)'i olduğu böylece tespit edilmektedir. Marshall'ın diğer önemli eseri olan *Sanayi ve Ticaret (Industry and Trade)* 'e bakıldığında ise;

Sanayi ve Ticaret'de, önceki yaşında insan hayatının yükselmesi, maddi kaynakları uygulamak için mevcut büyük fırsatlar olmuştur. Doğanın güçleri sanayinin her dalında insanın çabalarına daha da büyük getiriler işlemek için onu zorlamak onun üzerine geri döndü ediliyor. Yeni ülkeler de hızla eski ile uyumlu hale düşüyor. Bütün bir eski zaman dışında herhangi bir yüzyılda yapılmış gibi bazıları Avrupa'dan daha bir on yıl içinde ekonomik örgütlenme ve endüstriyel teknikle daha büyük ilerlemeler yapıyoruz (Marshall, *Industry and Trade*, 12).

Marshall bu eserinde sosyalist eğilimlerden ve işçilerin durumundan da bahsetmiştir: Şimdi, ilerlemiş yaşam düşünme ve konuşma için zamanımın sona erdiğini gösterirken, bütün yönlerde işçi sınıfının harikülade gelişmelerini görüyorum ve kısmen bunun sonucu olarak, sosyalist program için Mill devrine göre daha geniş ve daha sağlam bir temel mevcuttur. Fakat bugüne kadar geliştirilmiş hiçbir sosyalist program, ne yüksek bir yatırım düzeyinin devamını ve karakterin bireysel güçlü için yeterli bir tedbir getirebilmiş ve ne de ülkenin toplam geliri tümüyle eşit dağıtılmış olsa bile, çalışan sınıfın reel gelirinin yakın geçmişte olduğu gibi hızla artışının devamını sağlayacak hızlı bir makine-teçhizat ve diğer maddi unsur artışlarını vaad eder görünmüştür (Robinson, 1984; 54).

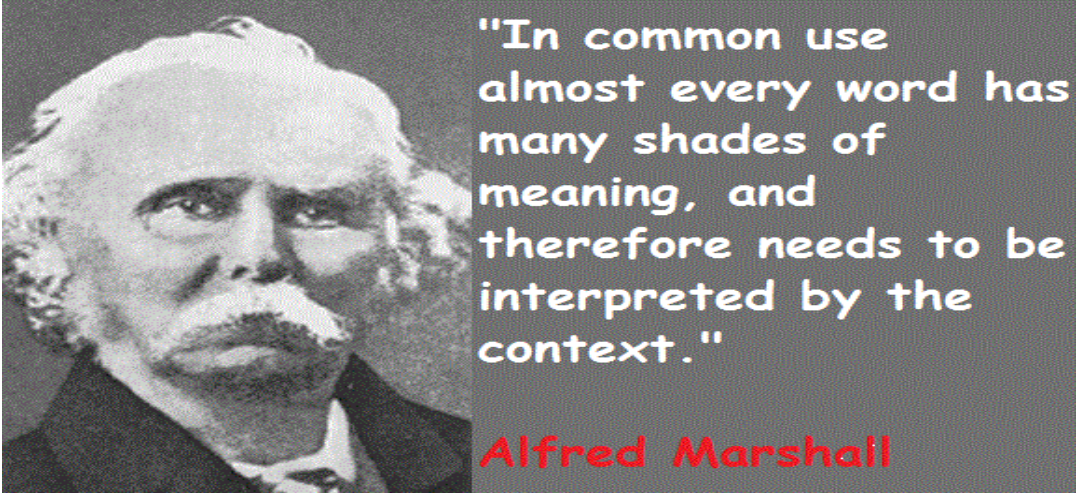
Marshall'ın yapmış olduğu ise;

- 1879 – *The Economics of Industry* (Sanayi İktisadı) (eşi Mary Paley Marshall ile birlikte)
- 1879 – *The Pure Theory of Foreign Trade: The Pure Theory of Domestic Values* (Soyut Uluslararası Ticaret Teorisi)
- 1890 – *Principles of Economics* (İktisadın İlkeleri)
- 1919 – *Industry and Trade* (Sanayi ve Ticaret) isimleriyle tanımlanmaktadır.

Eğitim ve iş hayatı açısından bakıldığında buraya kadar görülmektedir ki; Marshall'a göre, iktisadın kendisi, başlı başına bir disiplindir ve bu nedenle politik iktisat yerine iktisat teriminin kullanılması daha uygun olacaktır. Kaldı ki Marshall, iktisadın ayrı bir disiplin olması gerektiğini sadece düşünce düzeyinde ortaya koymamış, aynı zamanda, Cambridge Üniversitesi'ndeki 'Moral Bilimler Tripos'u ve 'Tarih Tripos'unun içinde yer alan iktisadın, 1903 yılında 'İktisat Tripos'u adıyla ayrı bir disiplin olmasını da sağlamıştır (Mert, 2010; 100).

1.6. Evliliğine Dair

Evlilik, iki karşı cinsin toplumca onaylanan birlikteliğidir. İnsanların özgür istenci ve isteği doğrultusunda, ortak yaşama isteğidir. Evliliğin olabilmesi için bireylerin belli bir olgunluk düzeyine gelmeleri gerekir. Bu olgunluk, ülkelerin geleneklerine, göreneklerine göre az çok değişmektedir. Evlilik yasalar önünde bir ortaklık sözleşmesidir. Duygusal anlamda ise evlilik, yaşamlarımızı yan yana, el ele ve karşılıklı sevgiyle bir arada getirmek için kendinizi eşinize adanmanızdır (Meriç, 2).

(<http://www.quotessays.com/alfred-marshall.html>)

In common use almost every word has many shades of meaning, and therefore needs to be interpreted by the context.

Alfred Marshall

Yaygın kullanımda hemen hemen her kelimesi çeşitli manalara sahiptir ve dolayısıyla bu bağlamda yorumlanması gerekiyor.

Alfred Marshall

Marshall 1877’de öğrencisi Mary Paley ile evlenmiştir ve kural gereği, üniversitedeki işini bırakmak zorunda kalıyor. Cambridge’de ilk bayan öğrenci koleji 1869’da açılmıştı, ama bayanlara sınav hakkı ilk kez 1882’de verilmişti. Sınavlarda başarılı olsalar bile bayanlar 1948’e kadar üniversite mensubu sayılmadılar. Mary Paley Marshall’ın diploma alamayan ilk öğrencilerindendi ve evlendikten sonra Marshall ile ortak çalışmaları da yayınlanmıştı (Uygur ve Erdoğan, 2012; 5).

(http://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Paley_Marshall).

1877 yılında onlar evlendi. Evli yaşamının kırk yedi yılı boyunca özveri ve bağımlılıkla tamamladı. Onun hayatı ona, ve onun zekası başarısı içinde büyük bir payı olması, karakterinin parlayan hediyelerden alıkoymak için eski öğrencileri ve arkadaşları için zor olan onları ayrı ayrı düşünmek olduğundan cömert ve anlayış derecesi ile yaptığı işe verildi (Keynes, 1924; 324-325). Çocuksuz bir evliliği olmuştur. Evcil hayvan olarak bir kedi bir de köpekleri vardı (Skousen, 2003; 226).

Keynes, Marshall'ın eşi Mary Paley Marshall'ın yardımıyla Alfred Marshall ile ilgili mektupları incelemiş ve bu mektuplar üzerine çalışmıştır. Ayrıca, Keynes, bu dönemde 'Economic Journal'ın Aralık 1924 sayısında yayınlanan yazısı için Marshall bibliyografisini tamamlamıştır (Mert, 98).

Marshall iktisadı birçok yönden geliştirdi, ancak kadınlara karşı tutumu, en hafifinden söylemek gerekirse, tartışmalıydı. 1870'lerin sonlarından önce kadınların eğitimi ve toplumdaki rolleri konusunda ilerici görüşler taşıyordu. Fakat annesi 1878'de öldükten sonra fikirlerinde ani bir değişme oldu. 1880'de Bristol'da University College'da iken lisan (B.A.) derecesinin kadınlara verilmesine karşı çıkmıştı. Cambridge'e döndükten sonra "büyük ölçüde erkeklerin devam ettiği, herkese açık ders vermek bir kadın için uygun değildir ve kadının karakterini bozabilir" gerekçesine dayandırarak bir kadının hoca olarak atanmasına itiraz etmiştir (Skousen, 2003; 226).

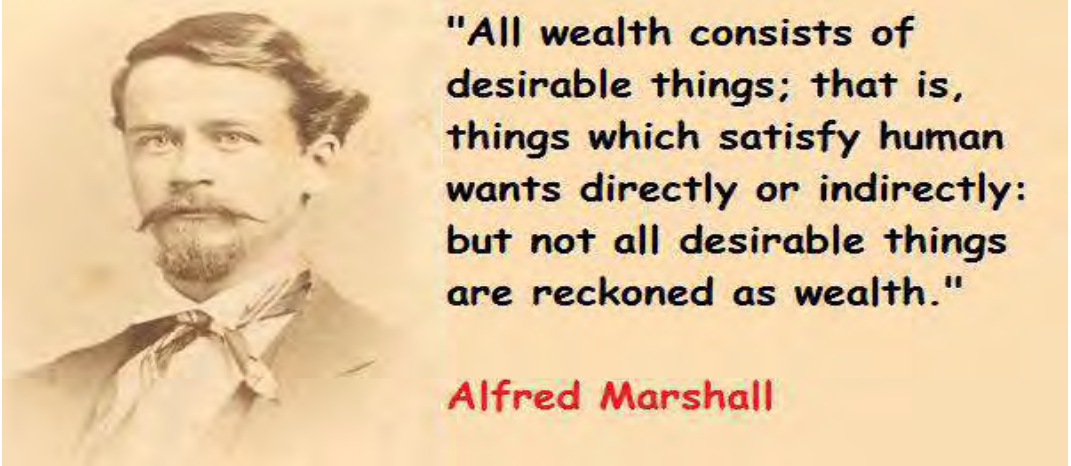
Mary Paley, kendisine Alfred'e ve kocasının çalışmasına adamıştır, fakat kadın hakları lehine katı görüşleri olduğu için kocasıyla arasında büyük sürtüşme patlak verdi. Bununla birlikte, büyük bir düşünce okulunun lideri olduğu için kocasının davasına itirazlarını sürekli şekilde bastırdı. Kocasını ile ilk kitabını ortak yazdı, *İlkeler*'in birçok baskısında düzeltmen olarak hizmet etti, Cambridge'deki ilk kadın hocaydı (Alfred'den hiç itiraz yok!), ve evliliklerinin hikayesini yazdı. Mark Blaug "[Mary Paley] seçkin bir kariyer sahibi olabilir. Fakat Marshall ile evlenerek, kendi kariyerini kocasınıninkine kattı" yorumunda bulunur (Skousen, 2003; 227).

Galbraith "İktisat Tarihi" adlı eserinde Marshall hakkındaki görüşlerini şöyle anlatmıştır: *"Marshall'la birlikte, değer-bölüşüm, fiyat-hasılat sahibi tartışması neredeyse bugüne kadar gelir. İktisat tahsil ederken, benim kuşağında sekiz baskı yapan koca bir metni, Marshall'ın Principles'ını okuduk ve Cambridge'deyken büyük bir saygıyla Mary Marshall'ı –Profesör Marshall'ın hünerli ve hayli uzun ömürlü dul eşi ve çalışma arkadaşını ziyaret ettik."* (Galbraith,

2004; 102). Diyerek Mary Paley Marshall hakkındaki yorumlarını dile getirmiştir. Böylece Marshall ve Mary'nin evliliğine ve iş hayatına dair ilişkileri incelenmiştir.

1.7. Akademisyen Alfred Marshall

Neo-klasik iktisatın, daha doğrusu genel iktisatın temelini atan Alfred Marshall, hayatıyla, yaptığı işlerle, evliliğiyle kendinden sonraki iktisatçıları ve öğrencilerini etkilemiştir. Yazdığı akademik eserlerle iktisat daha iyi anlaşılmıştır. Akademisyen Alfred Marshall, tüm iktisat alemine çok faydalı olmuştur ve hayatını okumaya vermiştir.

(<http://www.rugusavay.com/alfred-marshall-quotes/>)

All wealth consists of desirable things; that is, things which satisfy human wants directly or indirectly: but not all desirable things are reckoned as wealth.

Alfred Marshall

Arzu edilebilir şeylerin oluşturduğu bütün zenginlik: ancak tüm arzu edilebilir şeyler zenginlik olarak tahmin ediliyor değil; O, doğrudan veya dolaylı istekleri insanı memnun eden şeylerdir.

Alfred Marshall

Alfred Marshall, Anglo-Saxon neo-klasik öncüler arasında rakipsiz bir dev idi. Onun analizini gözden geçirmek, -bazı ayırıcı özelliklere sahip olmasına karşın- neo-klasik iktisatın ana özelliklerini ortaya koymamıza izin verecektir. Marshall, sağlam bir çekirdek etrafına örülü olmasına karşın düşüncesini yanıltıcı derecede basit bir tarzda sunmayı tercih etti. İktisatı 'hayatın sıradan meşguliyeti içindeki' insanın incelenmesi olarak gören Marshall, iktisatın bulgularının geniş bir kitle için ulaşılabilir olması gerektiğine inanmaktaydı. Bu, onun teoriye olan daha ince katkılarını dipnotların kuytulduğuna ayırmasını büyük ölçüde açıklamaktadır. Çağdaşı olan neo-klasik iktisatçıların çoğunun aksine, matematiksel izahların, iktisatçının kendi düşüncesini netleştirmesi hususunda paha biçilmez faydalarının olmasına karşın, bulgularını iletmesi açısından gereksiz –ve hatta işi yokuşa sürücü- olduğunu ileri sürüyordu (Barber, 1999; 226-227).

Kendinden önce yazan kimi iktisatçıların görüşlerini ele alarak matematiği formüllerle ifade eden A. Marshall neo-klasik iktisadın babası konumundadır ve mikroekonomiye büyük katkılar yapmıştır. Köşesinde sakin ve sabırla uzun yıllar çalışsan bu İngiliz iktisatçısı değer konusunda, talep elastikiyeti konusunda, fiyat endeksleri konusunda ve dış ticaret konusunda önemli teoriler ve fikirler geliştirmiştir. Marshall'ın büyük şöhreti ve saygınlığı, ülkesinde bir çok iktisatçıyı gölgede

bırakmıştır. İktisadi ve sosyal olayların müşterek tarafları üzerinde durmuş ve iktisadın sosyal sorunlara çözüm getirmesini savunmuştur. Yaşamını sürekli çalışmayla geçiren Alfred Marshall, klasik ekolün attığı temeller üzerine iktisat ilminin gelişmesinde çok büyük katkılar yapmıştır. Marshall, neo-klasik iktisadın XX. Yy başında yaşayan en büyük temsilcisi konumundadır (Unay, 1997; 1). Bu yüzdendir ki birçok ekonomist ondan etkilenecek verdiği eserlerde ondan bahsetmişlerdir.

Keynesçi politika tek yönlü bir yoldu ya da, daha doğrusu, zevkli ve kolay bir inisi ancak zahmetli ve tekinsiz bir yokuşu olan bir sokaktı. Bunun çoğu iktisadi tartışmada kabul edilmemesinin iki nedeni vardı. Keynes'in *Genel Kuram*'ı büyük ölçüde, bir Büyük Bunalım risalesiydi. O zaman, sorun işsizlik ve düşen fiyatlar sorunuydu; ilk Keynesçiler enflasyona çok önem verdi ya da hiç önem vermedi ve hiçbirini onun siyasal olarak baskıcı yönleriyle ilgilenmedi. Bu ihmâl devam etti ve ekonominin siyasetten giderek ayrılmasıyla iyice arttı. Son yüzyılda siyasal ekonomi denilen dala Alfred Marshall'dan sonra iktisat denildi; bir bilim olarak ciddi bir itibar arayışındaki ekonomi öğretimi ve siyasal ilkesi, siyasal kısıtlamalardan çok daha sert biçimde ayrıldı (Galbraith,2004; 243-244).

Jacob Viner'den sonra, yaklaşık 80 yıl öncesine kadar yaygın bir biçimde kullanılan iktisat tanımını; ünlü İngiliz iktisatçısı Alfred Marshall yapmıştır. Marshall'a göre iktisat, 'sıradan iş yaşamında insanoğlunun incelemesi' dir. Ne yazık ki, ne Viner'in ne de Marshall'ın tanımlarının, iktisadın yapısını ve kapsamını çok iyi bir biçimde vurguladığını söylemek mümkün değildi. Kaldı ki Marshall'ın kendisi bile, tanımının sınırlılıklarını kabul ederek, '*iktisat ile ilgili yapılacak her kısa açıklamanın, yanlış yönlendirici*' olduğunu ifade etmiştir (Özer, Erdoğan, vd., 2013; 3).

Marshall'ın iktisat metodu, esas itibarıyla sağduyuya dayanır. Ona göre iktisat ilmi düzenli bir analiz ve akıl yardımıyla desteklenmiş bir sağduyunun işlemesinden ibaretti. Gerçek olaylar ve tarih, bir iktisatçı için son derece önemli olmakla birlikte 'Gerçek olaylar kendi başlarına bir şey öğretmezlerdi'. Belli bir kurumsal yapı ve ahlaki sınırlamalar içinde insan davranışlarının tekrarlanan özellikleri ve eğilimlerinin gözlemlenmesi, tarihsel ve ampirik verilerden bulunup çıkarılması gerekir (Savaş, 1997; 585). Marshall'ın hayat felsefesi düzen olduğu için yaptığı çalışmalarda düzeni ifade eder. Bunun en başında da iktisada katkıları bakımında düzenli analiz yapılmasına dikkatleri çekmiştir. Buraya kadar yapılan araştırmalar sonucunda ,Marshall iktisadi teorilerinin zeminini yaşam felsefesi içerisinde oluşturmaya başlamış ve bu süre içinde neleri başarmıştır sorusu sorulduğunda ;

- Jevons'tan farklı olarak Marshall, İngiliz veya Cambridge okulu olarak anılan ve A. C. Pigou ve John Maynard Keynes gibi dahi öğrencileri ile kendi okulunu kurdu.

- Marshall bir sentezciydi.

- Klasik İktisadın maliyeti (arz) ile marjinalist iktisadın faydasını (talep) birleştirmişti.

- Arz ve talebi sık sık makasın iki ağzına benzetirdi –fiyatı belirlemek için her ikisi de gereklidir.

- Marshall arz ve talebi yazılı bir ifadenin çok ötesine götürmektedir: arz ve talep için grafikler, esneklik hesabı ve tüketici artığı gibi yeni kavramlar geliştirmiştir.

- Marshall'ın formülleri, şimdi herhangi bir mikro iktisat dersinin temeli olarak işlev görmektedir, şeklinde teoriler geliştirdiği görülmektedir (Skousen,2003:222)

İkinci Bölüm

Neoklasik İktisat

İktisadi Düşünce tarihinde 19. Yüzyılda Tarihçi okul ve Sosyalist düşünce akımı temsilcileri klasik iktisadi düşünceyi;

“ Batı ekonomilerinin kaydettiği teknolojik gelişmelerin ve iktisadi büyümenin klasik ve marksist tahminlerin alt üst ettiği,

“19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Batı dünyasının Sanayi malları üretiminde büyük bir artış gerçekleştirmeyi başardığı,

“ Tüm sosyal sınıfların refahında gözle görülen bir artış görüldüğü,

“ İktisadi büyümenin işçi sınıfının koşullarını kötüleştireceği yolundaki kötümser tahminlerinin boşa çıktığı..” vb. konularda eleştirmişlerdir(Erim, 2007). Zaman içerisinde yapılan bu eleştirilerin çok sayıda taraftar bulması sonucunda Klasik iktisat teorilerin yeniden ele alınarak incelenmesine ve iktisat teorisinde yeni teori arayışlarının hızlanmasına sebep olmuştur.

Klasik İktisadi Düşünce, Sanayi kapitalizminin oluşumu içinde bulundukları toplumun iktisadi yapısını, mübadele ve piyasa mekanizmasıyla ilgili problemleri belirli iktisadi yapılar içinde ele alarak açıklamışlardır. 19. Yüzyılda Klasiklere yapılan bu yoğun eleştiriler, klasik iktisadi yapımının bazı temel varsayımlarından hareketle, Kapitalizmin işleyişinde karşılaşılan çelişkiler açıklamaya yönelik çalışmalar olmuştur.

“ Klasik İktisadi Düşüncenin esaslarına temelde bağlı olan Neoklasik İktisatçılar, Klasik değer teorisi ve toplumsal ahenk yaklaşımı konularında yeni yorumlar ortaya koymuşlardır ve Klasik İktisadi Düşünceyi mikro tahliller yaparak savunmaya çalışmışlardır. Neoklasik düşünürler, Klasik Düşüncenin yıpranan ve tutarsızlığı savunulan ilkelerinin daha da güçlendirmek ve gerekli onarımı yapmak için iktisadi konuları soyutlama yöntemleriyle incelemişlerdir. Bu düşünce geçen yüzyıl ve günümüzde özellikle Mikro iktisat alanında hakim düşünce olarak etkinliğini sürdürmektedir. Üniversitelerde okutulan Mikro iktisatın önemli bir bölümü, Neoklasik ekolün yaklaşımlarını içermektedir.” (Ersoy, 2008: 459).

19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında İktisadi düşüncelerin karşına çıkan “ve temel amaçları gelir düzeylerini veri alarak fiyat mekanizması sayesinde , piyasanın bireylerin faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir amaç olduğunu göstermek” (Bernard Guerrien Neo Klasik İktisat, 2.baskı İletişim, 1999 İstanbul s.14 çeviren: Ertuğrul Tokdemir S.161 iletişim economic neo-classicse)” olan Neo Klasik İktisatın en belirgin özelliklerinin neler olduğu incelendiğinde; “emek değer”

Bireysel fayda – Toplumsal Denge, Bireysel Fayda –Toplumsal Denge ,Bireysel Fayda – Toplumsal Fayda ilişkisi, Matematik Mikro Analiz, Tahlil Yöntemlerini, Farklılığı, Deneysel tahliller ile Geleceğin tahmini, iktisadi aktör olarak Birey ve firma tercih fayda ilişkisi, Üretici-Tüketici Dengesi “ konularında toplandığı görülmektedir. (Ersoy, 2008: 460-462)

Neoklasik İktisadi Düşüncenin özelliklerine bakıldığında, Klasik iktisadi düşüncenin belirlediği kalıplar içinde kalan Neo klasik düşüncenin aşağıda belirtilen kavramlarda Klasik iktisatçıların farklı yaklaşımlar öne sürdükleri görülmüştür. **Bunlar;**

Emek Değer: Neoklasik iktisatçılar emek değer teorisinden önemli ölçüde ayrılmışlardır. Malların insanları sağladıkları faydanın derecesi üzerinde durmuşlardır. Fayda kavramının ardındaki “ entelektüel birikim kapitalistleşme süreciyle birlikte ortaya çıkmış olup, 17. Yüzyılda T.Hobbes’a kadar uzanmaktadır. Onun kullandığı haliyle insanın doğal halinin bencillik faydacılık olduğunu

ifade ediyordu. Faydacı kuramın geleneğini oluşturan düşünürler, insan doğasının rekabetçi ve bencil olduğunu kabul ettikleri gibi, onun temel güdülerini, hazza ulaşmak ve acılarından kaçmak olduğunu da ifade etmeye başladılar. İşte bu inanış 19. Yüzyılda ortaya çıkan ve 20. Yüzyılda da devam eden neoklasik fayda – değer kuramının temelini oluşturur. (Erim, 2007: 126).

Klasik iktisatçılar ürünün değerini belirlerken emeği, temel veri olarak kabul etmişler ve “diğer faktörlerinin (sermaye ve emek paylarının sabit olduğunu varsaymışlardır.” (Ersoy, 2008: 460). Neoklasik iktisadi düşünce diğer faktörlerin paylarının değişeceğini kabul etmiştir

Neoklasik iktisatçılara göre, “tüketici faydayı maksimize etmeye çalışırken üreticide karı maksimize etmeyi hedefler. Piyasada karşılaşılan bu iki istek denge fiyatını oluşturur.” (Ersoy, 2008: 160).

Bireysel Fayda – Toplumsal Denge: Neoklasik iktisatçılar bireysel fayda üzerinde durarak bireysel davranışları inceleme konusu yapmışlardır. Neoklasik iktisatçılara göre “Tam rekabet ortamında ekonomik faaliyet rasyonel davranan bireylerin tercihlerince belirlenir. Piyasalar herkesin menfaatini ahenkleştirerek ve maksimize ederek dengeyi sağlar.” (Ersoy, 2008: 460). Neoklasik iktisatçıların temel modeli piyasa sistemlerinin ideal bir örneğini sunan Tam rekabet modeli olmuştur. Her model gibi bu modelde bir takım varsayımlar altında oluşturulmuştur ve bu varsayımlardan hareketle sayısal bir muhakemeye çıkabilecek sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tam rekabet şartları altında işleyen bir piyasada “üretim faktörlerinin tamamını istihdam edilir. Eğer eksik rekabet var ise, bazı üretim faktörleri istihdam dışı kalabilir. Ücretlerinin düşük olduğu bir ortamda istekler işsizlik söz konusu olabilir” (Ersoy, 2008: 460)

Bireysel Fayda – Toplumsal Fayda İlişkisi: Neoklasik iktisatta “kişi bireysel menfaatini maksimize ettiği ölçüde Sosyal refah düzeyinde artmasına katkıda bulunur.” (Ersoy, 2008: 460).

Matematiksel Mikro Analiz: Neoklasik iktisatçılar bilimselliğin bir güvencesi olarak kabul edilen matematiği birçok analizlerinde kullanmışlardır. “Özellikle diferansiyel hesabını matematiksel semboller kullanmak iktisada evrensel bir nitelik kazandırarak düşünce tarihinde yapılan tartışmaların şiddetini de artırmıştır.”(Erim, 2007: 133). Neoklasik iktisatçılar İktisadi faaliyetleri ve teorilerini gerçekleştirdikleri mikro analiz yöntemleriyle incelemişler ve matematiksel analiz tekniklerinde önemli ölçüde faydalanmışlardır.

Deneyisel Tahliller İle Geleceğin Tahmini: Neoklasik iktisadi düşünce “Tarihi olayları, uygun olan yerlerde kullanarak geleceği tahmin etmeye çalışmışlardır. Hipotezlerin rasyonelliğini ölçmek için deneylere dayalı tahliller yapmış ve gelecekle ilgili tahminlerde bulunmuşlardır.” (Ersoy, 2008: 460).

İktisadi Aktör Olarak Birey Ve Firma: Neoklasik iktisadi düşünce “piyasa ekonomisinin işleyişi ile uyumlu veya optimal durumlara erişeceğini göstermek olan bir teorik modele dayanır.” (Guerrien,1999), Neoklasik iktisat düşüncesi, iktisadi faaliyetlerin aktörleri olarak “bireyler gibi firmalarında sahip oldukları, üretim faktörlerini birleştirerek maksimum faydayı sağlamaya çalıştıkları savunurlar firma hakkında neoklasik iktisadi düşüncenin 3 farklı yaklaşımı bulunmaktadır.

Bunlar;

1. Tam rekabet teorisi
2. Uzun dönemin bir çok kısa dönem toplamından meydana geldiği kavramı
3. Siyah teknoloji kutusu “ (Ersoy, 2008: 461)

Tercih Fayda İlişkisi: Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğine fayda denilmektedir. Birey farklı alternatiflerden elde edeceği faydaları karşılaştırarak en fazla faydayı sağlayacak mal ve hizmetleri tercih eder. Neoklasik iktisatçılar” insanların farklı alternatifler arasında tercihlerini belirleyen etkenlerin fayda (utility) olduğuna inanmışlardır. “(Orhan ve Erdoğan, 200: 207).

“ Faydacılık bireysel faydalara dayanan bir moral felsefedir. Ulaşılması istenen sosyal hedef toplam sosyal mutluluğu maksimize etmektir. Toplum sosyal mutluluk, toplumu oluşturan bireysel zevklerin, bireysel açıları çıkarttıktan sonra kalan sonuç olarak kabul edilmiştir. Böylece hesaplamanın ne kadar zor olduğu görülmektedir.” (Ersoy, 2008: 461).

Üretici – Tüketici Dengesi: Neoklasik iktisatçılar “belli kaynak ve istekler ile maksimum fayda nasıl sağlanır konusu üzerinde durmuşlardır. Tüketiciler faydayı, üreticiler ise karı maksimize etmeye çalışmışlardır. Neoklasik iktisatçılar her iki tarafın denge fiyatını oluşturacak ne tür davranışlarda bulunduklarını incelemişlerdir” (Ersoy, 2008: 461)

Buraya kadar görülmektedir ki Neoklasik iktisadi düşünürlerin bu özellikler çerçevesinde en önemli amacı gelir düzeyini veri alarak fiyat mekanizması sayesinde piyasanın bireylerin faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir araç olduğunu göstermek olmuştur. İlerleyen dönemlerde neoklasik iktisat bu çerçevede yukarıda tanımlanan özelliklere bağlı olarak dört farklı boyutta çalışmalarını sürdürerek neoklasik iktisadi oluşturmuşlardır. “Genel dengede matematiksel iktisadi makro ekonomiye mikro ekonomik temellerin arayışı, mikro ekonomik muhakemenin toplumsal yaşamın bütün olanlarına uygulanması ve eksik rekabete ilişkin örneklerdir.”(Ersoy, 2008: 463)

Bu çalışmalar sonrasında, Neoklasik İktisatçılar ve ortaya koydukları kuramlar “marjinalist kuram ya da neoklasik kuram olarak” (Erim, 2007: 128). İktisadi düşünce tarihinde bir iktisat öğreti olarak yerini almıştır.

Üçüncü Bölüm

Alfred Marshall Ve İktisat Düşüncesinde Marshall Öğretisi

Neoklasik iktisatın öncülerinden olan ve Cambridge oluşumunun kurucusu olan Alfred Marshall hazırladığı teoriler ile iktisat düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur. Neoklasik düşüncenin önemli teoriyi olan Alfred Marshall 20. Yüzyılın iktisadi düşünce yapısının planını ve temellerini gerçekleştirmiştir. Alfred Marshall hazırladığı iktisadi teoriler “Sosyal – kültürel ve siyasi çevreler arasındaki oldukça iyi bir şekilde dengeleyerek hazırlamıştır. Alfred Marshall Çevrenin değişmesiyle ilişkilerin değişeceğini ve zamanında anlamsız kalacağını bilimsel bir ifadeyle açıkladı.” (Ersoy, 2008: 609) ve klasik iktisadi düşüncüyü yeniden yorumlayarak teorilerini 20. Yüzyıla taşımayı başarmış nadir iktisadi düşünürlerinden biri olmuştur .” (Ersoy, 2008: 509) İktisadi konularla ilgili çalışmalarına J.S. Milin “ Siyasal iktisadın ilkeleri”(Ersoy, 2008: 509), isimleri eserleri okuyarak başlayan Marshall iktisadi analizlerini bu eseri örnek olarak hazırlamıştır.

Alfred Marshall yaptığı çalışmalarda;

- Klasik düşünceden hareket ederek teorisini geliştirmiştir.
- Teorilerinde matematiği yapmış olduğu anlatımları kısaltmak amacıyla kullanmıştır.
- İnsan davranışlarının içinde yaşadığı çevredeki değişimlere bağlı olarak değiştiğini açıklamıştır.
- Marshall klasik iktisatçıların yaklaşımlarıyla Avusturya okulunun yaklaşımlarının sentezini yaparak Neoklasik iktisadi düşüncüyü oluşturmuştur.

- İktisadi olayların zor bir konu olduğunu kabul ederek ,buna sebep olan en önemli unsurun bu olayların oluşumuna sebep olan insan faktöründen kaynaklanmasıydı. İnsan davranışlarının belli yapılar içine sokulması ve bunları ölçmenin güç olduğuna anlamış olması” (Arif Ersoy s.510) gibi birçok kavrama dikkat ederek iktisat öğretilerini bu yapılara dayanarak meydana getirmiştir.

Alfred Marshall, iktisat bilimini insan ihtiyaçlarını konu edinen bir bilim dalı olarak kabul ederken, dininde insanların inanç ve ahlaki yönlerini anlatmakta olduğuna inanmıştır. “ (Ersoy, 2008: 510) “Din ve iktisatın insanlık tarihini biçimlendiren iki önemli faktörü olarak kabul etmiştir. Bu iki unsur her zaman insan davranışlarını etkileyen biçimlendiren kavram olmuştur. (Ersoy, 2008: 523).

Alfred Marshall iktisat bilimini, “Bir yandan insanların ihtiyaçlarını gidermeye, bir yandan da ihtiyaçları giderecek mal ve hizmetlerin üretimi olarak tanımlamaktadır.”(Ersoy, 2008: 510). “Bir ülkenin gelişmişliği, o ülke insanının iyi ve sürekli bir eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi ve beceriyle ekonomik büyümeye yapacakları katkıya bağlıdır. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın temeli olan bireyin bilinçlenmesi, arama çalışma öğrenme ve düşünme isteği ile donatılması gerekir. Bu sebeple sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru toplumun ve işgücünün eğitim düzeyidir.”(Yaylalı ve Lebe, 2011: 23). “Daha da açık bir ifadeyle beşeri sermayesidir. Marshall’ın insanla ilgilenmesini iktisat teorisinin beşeri boyutu olurken,” eşya ile ilgilenmesini de maddesel yanı servet boyutunu içermektedir. (Ersoy, 2008: 510).

Din ve ekonomi toplumsal hayatı yönlendiren ve günlük siyaseti belirleyen 2 önemli olgu olmuştur. Din ve iktisat kavramının birbirini etkilediğini düşünen Alfred Marshall’ın iktisadi düşünce anlamında özellikle iktisadi faaliyetlerinin en önemli amaçlarından bir tanesi olarak refah seviyesinin maksimize etmek olduğu anlayışını benimsemiştir. Refah seviyesini artırabilmek için gelir dağılımında ki adaletsizliği ortadan kaldıracak politikaların benimsenmesini arzulamıştır. Eğer bu sağlanırsa Toplumsal refah düzeyinin yükselmiş olduğu görülecektir.”(Ersoy, 2008: 511).

Buraya kadar görülmektedir ki;

İktisadi düşünce ya da iktisat analiz tarihinde “ Mark Blaug ‘un da dediği gibi “ölmüş iktisatçıların yanlış düşüncelerinin “ basit bir sunumu olmanın ötesinde iktisat teorisinin başlangıçtan bu yana geçirdiği değişimi de her duruma uyarlanabilecek bilerek tek bir iktisat teorisinin bulunup bulunmayacağını inceleyen bağımsız bir disiplin olmaktadır. Her şeyden önce bu tarih olan bir disiplin neredeyse tanım gereği zamanda geriye doğru gitmeyi gerektiren geçmişte inceleyen bir disiplin gibi görülmektedir. Bununla birlikte burada geçmişten kastedilen olaylar değil, bizzat düşüncelerin hipotezlerin ya da teorilerin kendisidir. Ne var ki bu türden düşünce ya da teorilerin artık geçmişte kaldığı, bizler için bir anlam ifade edemeyeceği çünkü bizim ulaştığımız bilgi düzeyinin artık geçersiz kıldığı düşünceleri rahatlatıcı olmakla birlikte pek de doğru bir düşünce değildir. Eski iktisadi düşüncelerin önemli bir bölümünün bugünün çağdaş iktisat teorisinin temelinde yer aldığı hatta çağdaş iktisat teorisi olarak düşündüğümüz Neoklasik iktisadın bile 19. Yüzyılda ortaya atılmış olduğu ve o günden bu güne öz bakımından pek de değişmediği gerçeği analiz tarihinin yalnızca geçersiz düşüncelerin incelemesinde daha fazla bir şey olduğunu göstermektedir “ (Özel,2001: 10).

Bu açıdan Neoklasik iktisatın önemli bir teorisi olan Alfred Marshall’ın düşünsel gelişimi, teorilerinde takip ettiği yolların araştırılmasına yardım olduğu gibi, bugünkü teorileri nasıl geliştirdiği onları değerlendirmenin ölçütlerinin neler olacağı, ve Marshall’ın iktisadi dünyasının bir öğretisi olarak günümüze ne gibi bir ışık tutma işlevi olduğu daha rahat bir şekilde tespit edilebilecektir.

Alfred Marshallın İktisat Öğretisinde Temel Kavramları

1- İktisatın tanımı :

Alfred Marshall iktisatın ilkeleri kitabında politik ekonomi ya da iktisatı ‘‘ insanın günlük işi içinde incelenmesidir. İktisat refahın maddi gereksinimlerine ulaşmak ve onları kullanmakla sıkı sıkıya bağlı bazı bireysel ve toplumsal hareketleri inceler ‘‘ (Marshall, 1964: 1).

Bu tanıma bakıldığında görülmektedir.’’ Marshall iktisatı bir insan davranış ilmi olarak ele alır’’ (Savaş, 2007: 583). Marshall’ın bu tanımında hem politik iktisat hem de iktisat kavramını beraber kullanmıştır. Klasik iktisatçıların bir çoğu iktisat ile politikanın birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu düşünmüşler ve politik ekonomi kavramını tercih etmişlerdir. Marshall ise ilk defa ‘‘ iktisat kelimesini kitabının isminde kullanmış olan iktisatçıdır.’’ (Savaş, 2007: 583). Alfred Marshall iktisatın tanımıyla ilgili olarak, ‘‘pozitif iktisatı tercih etmiştir.

- İktisatın konusunu çok geniş ve esnek bir biçimde belirlemiştir. Bunu yaparak iktisat ile diğer sosyal bilimlerde arasında katı ve kesin sınırlar koymak istememesi yüzündendir.
- Marshall her iktisatçının inceleme alanını kendi eğilimlere göre belirlemesini önermiştir.
- Marshall analizin bilimsel olmasına büyük önem göstermiştir. Bunu gerçekleştirebilmek içinde çalışmalarında insan davranışlarının ekonomik yönünü ele almıştır.
- Marshall’ın çalışmalarında ele aldığı iktisadi sistem batı uygarlığının gelişmesini yansıtmıştır.
- Marshall, Rekabetin hem bireysel ve hem de toplumsal yönden bazı olumsuz sonuçları olabileceğinin tamamen farkında olmakla beraber insanlar arasındaki rekabetin, sadece ekonomik kazancın kaynağı olarak değil, aynı zamanda, insan karakteri ve davranışı üzerinde sağlıklı etki kaynağı olarak da kabul ettiği görülmektedir.
- Marshall hem ne olduğu hem de ne olması gerektiği ile ilgilenmiştir’’ (Savaş, 2007: 584).

2- İktisatın Metodu :

Klasik iktisadi görüşte neoklasik iktisata geçişi temsil eden Alfred Marshall’ın klasik iktisat teorisine karşı geliştirdiği kavramlardan bir tanesi de iktisatın metoduyla ilgili olmuştur. Marshall’a göre, ‘‘ iktisat bilimi düzenli bir analiz akıl yardımıyla desteklenmiş bir sağduyunun işlenmesinden ibarettir. Gerçek olaylar ve tarih, bir iktisatçı için son derece önemli olmakla birlikte gerçek olaylar kendi başlarına bir şey öğretmezlerdi.’’ (Marshall, 1964: 32).

‘‘ Belli bir kurumsal yapı ve ahlaki sınırlamalar içinde insan davranışlarının tekrarlanan özellikleri ve eğilimlerinin gözlemlenmesi, tarihsel ve empririk verilerden bulunup çıkartılması gerekir.’’ (Savaş, 2007: 584)

Alfred Marshall iktisadi yasaları yazdığı iktisat kitabında aşağıdaki yaklaşımla tanımlamıştır. ‘‘ İktisadi yasalar belli şartlar altında ortaya çıkan insan davranışlarının eğilimleri ile ilgilidir.

Onların hypothetical (farazi) olması tıpkı fiziksel bilim yasalarının farazi olması gibidir. Çünkü o yasalarda bazı şartlar içerir. Ama iktisatta şartları, açık hale getirmek daha zor olduğu için bu başarılamazsa ortaya çıkacak tehlikelerde daha fazla olacaktır. İnsan davranışı, ile ilgili yasalar yer çekimi yasası gibi , belirgin ve kesinlikle ifade edebilecek gibi açık değildir. Bununla birlikte bu yasaların pek çoğu karmaşık konular ile ilgili doğal birimlerin yasaları ile boy ölçüşebilir.’’ (Marshall, 1964: 32).

Marshall “ekonomik adam kavramına fazla sıcak bakmamıştır. Elcil davranışların devamlı olmaları halinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra ahlakın güçlerde iktisatçı tarafından dikkate alınmalarındır. Hiçbir ahlaki etkinin altında kalmayan ve maddi kazanç peşinde hırsla ve enerjiyle koşan, mekanik ve bencil bir ekonomik adamın davranışlarıyla ilgilenen soyut bir bilim oluşturmak için çabalamıştır. Bu çabalar başarılı olamadığı gibi tamamlanması da mümkün olmamıştır. Çünkü ekonomik adamı bütünüyle bencil bir yaratık olarak ele almamışlardır. Hiç kimse ailesi için bir şeyler sağlamak gibi bencil olmayan bir amaç için zahmete katlanmak ve özveri de bulunmaktan yoksun düşünülemez ve böyle bir insanın üstü kapalı biçimde de olsa, aile sevgiyle hareket edeceği kabul edilmiştir. Fakat eğer insanlar böyle bir davranış biçime sahip iseler neden diğer elcil motiflere sahip olmasınlar ve bu tür davranış biçimleri neden herhangi bir sınıf için herhangi bir yerde ve herhangi bir zaman da, genel bir kurala dönüştürülecek şekilde neden tek düze olmasın Marshall bu soruya belirli şekilde tekrarlanan herhangi bir motifin elcil olduğu için dikkate alınmayacağını belirtir.” (Marshall, 1964: 22).

Marshall çalışmalarında “kesin yargılara varmak yerine kararsız ve zaman zamanda belirsiz bir tutum izlemiştir. Tarihsel yöntem yararlıdır ama teorilerde gereklidir. Üretim faktörüne yapılan ödemeler bir açıdan fiyatı belirleyen bir açıdan da fiyat tarafından belirlenen unsurlar olmuştur.

Marshall’ın bu davranışları, bazen akıl ve sağduyu belirtisi olarak tanımlanırken. Matematikçilere göre de belli belirsizliğin göstergesi olarak tanımlanmıştır. Ve bazen Marshall bir sentezci olmadığını söyleyerek sitemlerini bildirmiş ve hiçbir doktrin ile uzlaşma içerisinde olmadığını açıklamıştır.” (Savaş, 2007: 586-587).

3- Kısmi Denge Analizi :

Alfred Marshall, çalışmalarında metod olarak iktisadi gerçeklerde yola çıkarak yada insan davranışlarından , analizler ve akıl yoluyla sağ duyuya dayalı soyutlamalar yapmaya tercih etmiştir. Böylece, “iktisadi yasalar, insan bilgisini geliştirecek, diğer yandan da günlük sorunların çözümüne yardımcı olacaktır. Fakat sorunlar karmaşık olursa, ve insan aklıda sınırlı kalırsa, bu bilgiler nasıl elde edilecektir diye bir soru sorulduğunda; Marshall, ele aldığı iktisadi sisteminin çok karışık olduğunu ve insan davranışına yön veren motiflerin farklı yapıda olduğunu bildiği için özel yöntemler geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür.

Bunu için, incelenecek değişken sayısının idare edilebilir bir büyüklüğe indirilmesi ve ölçülebilir hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Marshall bunun için soyutlama yöntemi kullandı. Bu yönteme göre inceleme amacıyla bir defasında ya tek bir değişken veya tek bir sektör ele almıştır. Bunu yaparken incelenen değişken ya da sektörün ekonominin geri kalan kısmı üzerinde en önemli bir etkisinin olmadığını düşünmüştür. Böyle bir düşünce ekonominin geri kalan kısmının hiç değişmediği anlamına gelmemektedir. Bu varsayıma göre; eğer inceleme konusu olan sektör, dışarda bir etkiye maruz kalırsa, bu etkiye karşı kendi içinde gerekli düzenlemeyi yapar.

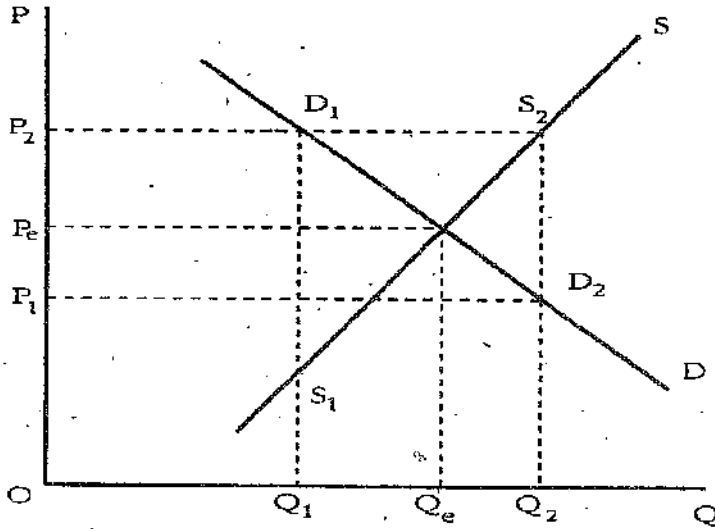
Fakat bu düzenleme ekonominin diğer kısımları üzerinde gözle görülür bir etki yaratmaz. Bu varsayıma Marshall, dolaylı etkilerin ihmal edilebilirliği ilkesi adını vermiştir.” (Savaş, 2007: 587).

4- Denge fiyatı :

“ Marshall denge fiyatının oluşumun açıklamada talep ve arz kavramlarının karşılıklı etkileşimlerinin soyut bir şekilde kullanmıştır. Sanayi sektörünü ekonominin geri kalan kısmı karşısında çok önemsiz gibi inceler ve sektöre yönelik talep eğrisi ile sektörün arz eğrisini birbirinde bağımsız olarak çizer. Firma bütün ekonomiye oranla o derece küçüktür ki bu firma üretimin azalması veya çoğalması kendi önüne yönelen talebi etkilemez. Bir firma ya da sektörün bütününe çok küçük kısmını oluşturduğu varsayımı piyasasının tam rekabet piyasası olduğu sonucuna ulaştırmıştır. Sektör arz eğrisini çok sayıda küçük firmanın üretiminden oluşmuştur.

“Marshall’a göre talep eğrisi kişilerin belli bir miktarda bir mala ödeyecekleri maksimum fiyatı gösterir. Bu yüzden talep miktarı bağımsız değişken fiyat ise bağımlı değişken olur. Arz eğrisi satıcıların belli bir miktarda malı piyasaya getirmek için istedikleri minimum fiyatı gösterir. Burda ise, arz miktarı bağımsız değişken, fiyat bağımlı değişkendir. Arz ve talep miktarı bağımsız değişken olduğu için de piyasa dengesi miktar ayarlamaları ile gerçekleşecektir.

Eğer belli bir miktarda talep fiyatı arz fiyatından fazla olursa, bu durumda satıcılar o malı piyasaya getirmek için istedikleri fiyattan daha yüksek elde edecekleri için piyasaya getirecekleri mal miktarını artırma eğilimi içinde olacaklardır.” (Marshall, 1964: 284-287).

Grafikte Q_1 miktarında talep fiyatı Q_1 D1 arz fiyatı ise Q_1 S1 dir. Böyle bir durumda üreticiler arz miktarını artıracaklardır. Q_2 miktarında ise arz fiyatı Q_2 S2 talep fiyatından (Q_1 - D2) fazla olacak ve üreticiler arz miktarını azaltacaktır. Böyle bir piyasa dengesi miktar ayarlamaları ile sağlanacaktır. Ayrıca diyagram da görüldüğü gibi, piyasa dengesi kararlı denge halinde olacak, yani herhangi bir nedenle bozulursa yine kendiliğinden denge haline dönecektir” (Savaş, 2007: 588)

Marshall’ın önemli üzerinde durduğu konularından birisi de “iktisadi” araştırmalarda zaman kavramını sebep olduğu güçlüklerdir. Zaman faktörü iktisadi olayların analizini önemli ölçüde güçleştiren bir faktördür. Marshall’a göre hemen her ekonomik problemin temel güçlüğü zamandan kaynaklanmaktadır diye tanımlayan Marshall iktisadi analizlere zaman kavramını getirerek açıklamaya çalışmıştır. Buradan hareketle kısmi denge analizi ile ceteris paribus varsayımını iktisadi analizlerinde kullanmıştır. Fakat ceteris paribus şartı bazı eğilimlerin incelenmesi diğer şartlar aynı iken varsayımı bir kenara bırakılır. Bu olay, diğer etkenlerin varlığını inkar etmek demek değildir. Sadece onların etkilerini bir süre dikkate almazlar. Sorun bu şekilde daralırsa o ölçüde tam olarak ele alınabilir ama gerçek dünyaya uygun ölçüde de daralır. Bununla birlikte, dar bir sorunun tam ve sağlam bir şekilde incelenmesi, bundan sorunu içeren daha geniş sorunların böyle bir yöntem kullanılması haline oranla daha tam bir biçimde incelenmesini kolaylaştırır. Her aşamada bu dar alanda çok şey dışarı çıkarılır. Tartışmalar daha az soyut ve tartışmaların gerçekliği eskiye oranla artar “(Marshall, 1964: 334).

Marshall çalışmalarında, rekabet konusuyla da ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Marshall rekabet kelimesinin çağdaş sanayi yaşamının özelliklerini açıklamaya uygun olmadığını

düşünmüştür. Bunun yerine Sanayi ve Teşebbüs özgürlüğü ya da iktisadi özgürlük kavramlarını kullanmıştır. Bu terimlerin ahlaki bir anlamlarının olmadığını düşünmüştür.(Marshall, 1964: 7-8).

Marshall ele aldığı çalışmalarda çok sayıda firma arasında tek bir firmayı ele almış ve saf rekabet yaklaşımına ulaşmıştır. Zaman süreci içinde hem arz hem de talep miktarlarında önemli değişimler meydana gelebileceğini savunan Marshall hem bu değişiklikleri ölçülebilir doğru boyutlarda ele almayı mümkün kılan bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemi durgunluk hali olarak açıklamıştır. Bu durgunluk halinde tüketici zevk ve tercihleri, üretim teknikleri değişmeden kalır. Nüfus ve kapital yavaş ve aynı oranda artan işletmeler büyür, küçülür ama sektörde daima değerlerin temsil edecek sayıda firma mevcut olur. Bu yaklaşımda değişim tümüyle göz ardı edilmemiş ancak fiyatların uzun dönemde kendilerini belirleyen şartlarda meydana gelen değişmeye nasıl ayak uyduracaklarını incelemeye fırsat verecek şekilde izole edilmiştir.”(Marshall, 1964: 305-306).

Alfred Marshall çalışmalarında, zaman zaman uzun dönemli analiz sonuçların gerçek dünyadaki olayları yansıttığı yolunda bazı iddialarına rastlansa da Marshall, okuyucusunun kullandığı durgunluk hali kavramının hayali bir kavram olduğunu ve karmaşık gerçek dünyanın çok sayıdaki değişkenleriyle baş edebilmek amacıyla oluşturulduğu konusunda uyarır. Her ne kadar amaç gerçeklik ise de basitleştirici bazı varsayımlardan yola çıkmak kaçınılmazdır şeklinde açıklamasında yapar. (Savaş, 2007: 590-591).

Alfred Marshall, yapış olduğu çalışmalarda;

- Zaman geçtikçe, kurumsal yapılar değiştikçe yeni davranış biçimleri ortaya çıktıkça elde edilen sonuçların tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini savunmuştur.
- Marshall tarihe olan güven duygusu sebebiyle iktisatçıların evrensel ve değişmez yasalar olduklarını iddia etmeleri konusunu yanlış düşünmesine sebep olmuştur.
- Marshall uzun dönem yasalarında söz ettiğinde, gerçek olayları açıklayan somut geçeklerden değil, belli eğilimleri açıklayan soyut analitik önermelerde hareket etmiştir. Marshall’a göre pür teoriler bugün faydalı olursa ileriye kadar götürülebilir evrensel ve devamlı yasalar söz konusu olamaz. Teoriyi önemli kabul etmekle birlikte teorinin gerçek iktisat olarak kabulüne karşı olmuştur. (Savaş, 2007: 590).

5- Matematiksel yaklaşımları :

Mikro iktisatın oluşturulmasında en büyük katkıları olan ve neoklasik iktisatçılarda olan Alfred Marshall analizlerinde matematiği oldukça fazla kullanmıştır. Üniversitede matematik eğitimi alan Marshall, Ricardo’nun ve Milin iktisat düşüncelerini matematiksel yapılarda açıklamaya çalışmış ve iktisat teorilerinin matematiksel yardımıyla dile kolay bir şekilde ifade edilebileceğini savunmuştur. Kitabının önsözünde de iktisatın mutlak miktarlar üzerinde değil ama marjinal değişimler üzerinde durduğunu açıkladıktan sonra, ” iktisat sorularında pür matematik kullanımının soruları daha kolay çabuk ve tam olarak çözüp doğruladığını açıklamıştır. Matematiksel semboller ve diyagramlar kullanılmadan bu yöndeki devamlılığı görmek kolay değildir. Diyagram kullanımı için özel bir bilgiye ihtiyaç yoktur ve diyagramlar ekonomik yaşamın koşullarını çoğu defa doğru bir şekilde gösterdiği için matematik sembollerden daha kolayca kullanılır. Bu yüzden diyagramlar, kitabında yardımcı açıklamalar olarak dip notlarda kullanmıştır. Metinde yer alan açıklamalar kesinlikle bu diyagramlara bağlı değildir ve diyagramlar göz ardı edilebilir. Ama deneyler göstermiştir ki diyagramlar pek çok önemli ilkenin çok daha sağlam bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Ve birçok teorik sorun, diyagramları kullanmış öğrenmiş kimseler tarafından sadece diyagramlarla açıklanmıştır.

Başlangıçta da ifade edildiği gibi;

Marshall, matematik yaklaşım için ekonomik problemlerde pür matematiksel kullanımı, bir kişiye ya da sadece kendi kullanımı için, bazı düşünceleri çabucak kısaca ve açık bir biçimde yazmasına yardımcı olmak içindir. Her ne kadar Cournotun dehası aynı işi becerebilen herkese yeni bir zihni faaliyet tanıtmış olsa da benzer nitelikte matematikçiler kendilerini iktisat teorisinin henüz kenarında dolaşan bazı çetin sorunlarının merkezine götürecek yolu açmak için gözde silahlarını kullanabilirlerse de bir kimsenin kendisi tarafından yapılmamış olan ve iktisadi doktrinleri matematiğe dönüştürmüş uzun çevirileri okumasının kişinin harcadığı zamanı iyi değerlendirecek bir uğraşı olup olmayacağı kuşkuludur. (Marshall, 1964: IX).

Marshall diyagramların dipnotta, matematiksel açıklamalarında kitabın sonundaki eklerde vermiştir. Amacı “öğrencilerine ve iş adamlarına kolayca ulaşmak istemesi idi. Marshall bu açıklamaların yanı sıra matematiğin aşırı şekilde kullanılmasının da bir takım sakıncalar yaratacağını ifade etmiştir. Eğer aşırı matematik kullanılırsa, bizi gerçek yaşam koşullarına uymayan hayali sorunlar ve düşünsel oyuncaklarla oynamaya yönetip yolumuzdan saptırabilir ve ayrıca matematiksel makine içine kolayca yerleştiremediğimiz unsurları ihmal etmemize neden olur.” (Savaş, 2007: 595)

Alfred Marshall, matematiksel yaklaşımının iktisattaki yeri ve önemi konusunda bir arkadaşına 1906 yılında bir mektup yazmıştır. Mektup yazdığı kişi Arthur Bowley dir. Bowleye “ konu üzerinde çalıştığım daha sonra ki yıllarda gittikçe artan bir şekilde farkına vardım ki ekonomik hipotezli ilgili iyi bir matematik teoremin iyi bir iktisat olması ihtimali yoktu ve bu sebeple aşağıdaki kurallara daha çok bağlandım. Bunlar,

- I. Matematiği bir araştırma mekanizması olarak değil kısa yazma tekniği olarak kullan
- II. Elde ettiğin bilgileri bitinceye kadar sakla
- III. Onları ingilizceye çevir
- IV. Geçek hayatta önemli örnekleri açıkla
- V. Matematiği yak
- VI. Eğer 4. Kuralı gerçekleştiriyorsan 3.cüyü yak.” (Savaş, 2007: 593). Bu son kuralı çok sıkın uyguladım diyerek metni tamamlamıştır. Alferd Marshall yapmış olduğu çalışmalarda tarihsel matematiksel ve istatistiksel verileri kullanarak teorilerini ispata çalışmıştır.

Alfred Marshall’ın öğretileri incelendiğinde;

1) **Marshall’da Makro Analizi**

a.Say yasasının kabulü

Alfred Marshall yapmış olduğu iktisadi analizlerde daha çok mikro nitelikli çalışmalar yapmış olup ekonominin bir bütün olarak davranışları ile pek az ilgilenmiştir. Marshall’ın makro analize neden çok fazla yanaşmadığına bakıldığında düşünce tarihinde makro ekonomik analizin fizyokratlarla başladığı görülmektedir. Bu okul; “ekonomik tablo analizi yardımıyla kaynakların dağıtımı, net üretim büyüklüğü, tek üretken sektör olarak tarım ve gelirin devresel akımını sadece tüketim harcamalarıyla açıklaması” gibi konular makro analizin çok önemli konu başlıklarıyla katkıda bulunmuştur . (Erim, 2007: 16-19) Sonrasında ” klasik iktisatçılar Ricardo ve Milin Say yasasından çıkardılar. Sonuçlarla sonra ki klasik iktisatçıların makro analiz ile ilgilenmelerine engel olmuştur. Çünkü Ricardo ve Mile göre bir ekonomide aşırı üretim de aşırı kapital birikimde ortaya çıkamazdı. Marshall;

- ✓ İktisatın normal denge durumuyla ilgilenmiştir.
- ✓ Say yasasını zımnen kabul etmiştir.
- ✓ Emek faktörünün istihdam edilebileceğini ve produktivitesine eşit bir reel ücret elde edeceğini de kabul etmiştir. Tam istihdam, işsizlik olması halinde parasal ücretlerin düşmesi ve bunun sonucu reel ücretlerin düşmesi sebebiyle sağlanacaktır. Reel ücretler karlılık oranını belirlediği için parasal ücretlerin düşünülmesi işsizliği önlemek için güvenilir bir çareydi. Bu nedenle reel ücretlerde parasal ücretler arasında neoklasik düşünürlerin kurduğu ilişki onların genel fiyat seviyesinin davranışı ile ilgili görüşleriyle yakında ilgilidir.

b. Para Teorisi

Marshall ‘‘ para miktarında ki değişmelerin yerine para kullanımında ki değişimlerin daha önemli olduğunu belirterek, bunu öne çıkarmıştır. Marshall’a göre paranın kazanılmasıyla harcanması arasında geçen zaman aralığı vardır. Halk bundan ötürü likidite tercihinde bulunur. Eğer para stoku yılda dört defa el değiştiriyorsa üretimin yıllık parasal değerinin dörtte biri toplum tarafından nakit olarak elde tutulacaktır. Nakit talebi, Marshall’ın gösterdiği sembolü kullanırsak, k , el değiştirme hızının tersine $1/V$ ’ye eşit olacaktır. Buna göre Marshall’ın değişim denklemi $M=k.PT$ şeklinde olur.

Marshall’ın denklemin sağladığı kolaylık, para miktarında ki değişmelerden kaynaklanan fiyat değişimleri ile halkın likidite tercihinde ki değişmelerinden kaynaklanan fiyat değişmelerinin ayrı ayrı incelenebilmesidir.

Böylece Marshall, bireylerin ellerinde işlem amaçlı para tutabileceklerini kabul etmesi ama bunun akıllıca olmayacağını belirtmiştir. Marshall’ın akıl dışı olarak kabul ettiği elde para tutma isteği, daha sonra Keynesin teorisinde önemli bir yere sahip olmuştur. (Erim, 2007: 137).

c. Girişimci

İktisat bilimi içinde önemi geç anlaşılmasına rağmen bugün girişimcilik iktisatın en önemli yapı taşlarından biri olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalar yüksek girişimcilik faaliyetlerinin ekonomik büyümenin ortalama üzerinde rakamlar sağladığını ortaya koymaktadır. Girişimcilik faaliyetlerinin günümüz ülkelerinin iktisat politikalarının da vazgeçilmez bir parçası olmaktadır.

İktisat teorisinde emek, sermaye ve toprak girdilerini bir araya getirerek üretim yapan kişiye girişimci denilmektedir. Mal ve hizmet üretiminde en önemli rol, girişimcidir. Girişimcilik yeteneğine sahip kişiler, piyasanın risklerine ve belirsizliğine katlanarak üretim yapmaya çalışırlar. İktisadi düşünce tarihinde bu kavram, Cantillondan Adam Smith, Alfred Marshall’dan, Schumpeter’e, (Robert Lucosa), Poul Romere, Aghion ve Hawitta kadar ‘‘klasik ve modern ekonomik büyüme olgusu içinde girişimci, kavramı oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur’’.

(Doğan, 2012: 45) İktisat bilimi açısından girişimciliğe farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu anlamlar iktisat okulları açısından değerlendirildiğinde farklı yapılar oluşturmaktadır. Girişimciliği risk alan bir kavram olarak Cantillon, Say, Knight Mills, Menger, Shackle savunurken; Schumpeter ve Kirzner savunmamıştır. Girişimciyi sermaye sahibi olarak, Fizyokratlar ,Smith, Turgot ve Mises savunurken; Walras, Clark ve Schumpeter savunmamıştır. Girişimciyi ayrıcalıklılık olarak Say, Mill, Marsahall savunurken, Kirzner savunmamıştır. Girişimciyi lider olarak Marshall savunurken, Schumpeter, Walras ve Clark savunmamıştır. Girişimciyi Denge yaratan unsur olarak Walras, Clark savunurken, Schumpeter savunmamıştır. Girişimciyi dengesizlik yaratan olarak Schumpeter savunurken Say savunmamıştır. Girişimciyi yenilikçi olarak Schumpeter, Thünen, Weber savunurken, Say savunmamıştır. Girişimciyi daha uyanık olarak Cantillon, Clark ve Kirzner

savunurken ,Fizyokratlar savunmamışlardır. Girişimciyi üretim faktörlerini bir araya getiren ama lider olmayan olarak, Walras ve Clark savunurken, Marshal. Say,ve Mill savunmamıştır. .”(Elkjaer ,joergen R.(1991)”The Entrepreneur in economic Theory:an example of the development and influence of a concept ,”in history of european ideas 13 (69 dan aktaran formaini Robert L.”The engine of capitalist process :entrepreneurs in economic theory “ economic and financial review ,fourth quanter 2001 ,s.9). Üretim için girişimciliğin gerekliliği ilk olarak 1890 lı yıllarda Marshal tarafından vurgulanmıştır. Marshal ünlü eseri iktisadın ilkelerinde üretim için dört faktörden bahsetmektedir. Toprak, emek, sermaye ve organizasyon. Organizasyon diğer faktörleri bir araya getirir.

Girişimcilik organizasyon faktörünün itici gücü olarak kabul edilir. Neoklasik iktisatın en önemli temsilcisi Alfred Marshall ,” firmaların tamamı iş adamların girişimciler tarafından yönetilir ve firmalar doğarlar ve başarılı oldukları sürece büyürler ve firmaların bir çoğu daha sonra çöker ve yok olurlar. Firmalar tıpkı ormanda yaşayan bir ağaç gibi büyür, en yüksek noktaya ulaşır ve ölürler, bu düzenli bir süreçtir. Bununla birlikte kural dışı birkaç firma olabilir. Bu firmaların sahiplerinin (Girişimci) ustalığına enerjisine ve şansına bağlı olarak değerlerinden daha hızlı büyüyebilir daha yükseğe ulaşabilir ve batışları da gecikebilir.”(Doğan, 2012: 45).

Buraya kadar görülmektedirler, Alfred Marshall’a göre girişimci :

- ❖ Gerçek bir istek yaratmalı
- ❖ Eski malın üretimini geliştirerek yeni bir mal arz etmek için fırsatları değerlendirmede geniş üretim gücüne sahip olmalı
- ❖ İhtiyatlı kararlar alabilmeli
- ❖ Cesurca risk altına girebilmeli
- ❖ Kullandığı malzemeler ve makinaları çok iyi kullanmalı” (Marshall, 1964: 295).

Marshall, bir firmanın rekabetçi durumunu “girişimcilik fonksiyonunun başarabilmesi şeklinde tanımlamıştır. Bilgi üretimin en güçlü motorudur diyen Marshall’ın firması, yeni ürünler yeni üretim süreçler, veya yeni organizasyon şekilleri sayesinde, değişen para koşullarına uyum sağlayacak düzenlemeleri yapan dinamik bir kurumdur. Firmanın dinamizmi ise girişimcinin lider tüccar ve üretimi organize etme rollerini başarıyla yürütebilmede ki kişisel yeteneğine bağlıdır. Marshall yaşam süresi yaklaşımında girişimciye bağlı performans fonksiyonunu kabul eder.

Marshall girişimcilik fonksiyonunun amacı ilave karlar elde etmek için var olan fırsatları araştırmak ve elde etmektir. Bu fırsatlar mevcut ürünlerin üretimdeki gelişmeler veya firma organizasyon şeklinin gelişmesine bağlı olarak yeni ürünlerin arz edilmesiyle değerlendirilir. Marshall’a göre, marjinal değişmelerin sürekliliğini sağlayan girişimci iş adamı, icat ve yeniliklerini kabul eden bunları uygulamak geliştirmek için zarar riskini üstlenmeye hazır olan kişidir. “ (Doğan, 2012: 46).

Marshall’a göre firmalar arasındaki yetenek ve performans farklılıkları için bir çok neden olduğunu ileri sürerek, kar ümidi ve rekabet zorlamasıyla faaliyete başlayan her firmanın veya girişimcinin, atik veya uyanık iş adamı olarak işleri daha iyi yapma veya daha iyi işler yapma yollarını arayacağını ve firmanın performansında ki her ilerlemenin onu yenilikçi ve taklitçi olarak daha güçlü bir duruma getireceğini ve böylece ekonomik gelişmeye katkıda bulunacağını açıklamaktadır. Değişme eğilimi ilerlemenin temel nedenidir ve herhangi bir işte daha çok sorumluluk üstlenen daha yetenekli işadamları bu eğilimi göstereceklerdir. Marshall iktisadi dinamiğe organik büyüme kavramını getirmiştir. Bu yaklaşıma göre ekonomi , değişimin içsel olarak yaratıldığı ve sürekli olarak meydana geldiği bir yerdir. Marshall için zaman içinde birikimle birlikte

oluşan teknik gelişmenin devam ettiği bir ekonomi söz konusudur. Böyle bir ekonominin kahramanı yenilik yaratan risk üstlenmesini bilen Robust girişimcidir.

Yani Marshall'da, ekonomik gelişme merkezinin de firma ve girişimcinin bulunduğu arz yanlı marjinalist, deneyimsel ve evrimseldir. Girişimci mevcut ve yeni teknolojinin ikisini de en iyi birinde uygulama konusunda sınırsız bir çabayla araştırma yaptığı için optimizasyon sürecinin merkezindedir. Marshall'a göre girişimcinin belirlediği sadece optimal girdi bileşimler değildir. Kar ödülü ile motive olan girişimci aynı zamanda farklı ürünlerin optimal çıktı bileşimlerini de araştırır. İşte yoğun araştırmalar sonucu yaratılan yeni teknolojilerin etkisiyle çıktıda meydana gelen gelişmeler ekonomik gelişmenin motorudur'' (Doğan, 2012: 46).

Alfred Marshall, girişimci iş adamının firmanın cesametinin büyütmesi sonucunda ''ortaya çıkan ölçeğe göre artan getirilerin de ekonominin gelişmesine katkıda bulunacağını ifade etmiştir.

Marshall aynı zamanda, üretim teknolojisinde ki gelişmeler sonucu meydana gelen ölçek avantajlarından bahsetmekle kalmaz, ürünlerdeki kolaylaştırıcı yenilik tarzı üzerinde de önemle durur. Modern sanayicinin karakteristik görevi insanların önceden bilmedikleri bir malı onlara göstermek suretiyle yeni istekler yaratmaktır (Doğan, 2012:47).

Buraya kadar görülmektedir klasik iktisattan günümüze, değerin yaratılmasında ve artırılmasında önemli rol verilen girişimci kavramı tüccar, üretici, işadama ve girişimci gibi kavramlarla tanımlamıştır. Günümüzde de kullanımı yaygınlaşan girişimcilik sermayesi kavramı, Neoklasik iktisatın önemli temsilcilerinden biri olan Alfred Marshall'ın açıklamalarıyla da tanımlanmıştır. Marshall'a göre iktisadi değişimi ve gelişimi aşamalı bir şekilde oluşturan güç, sürekli kar güdüsüyle hareket eden işadamdır. İşadama cesaretiyle rekabeti göze alan ve ölçek ekonomilerini de uygulayarak firmanın etkinliğini ve büyümesini sağlayan ekonominin zamanla gelişimine katkıda bulunan bir motor görevi görmektedir.

Alfred Marshall, girişimcinin özellikle organizasyon ve yenilikçi yönü ile ''organik büyüme kavramını kullanırken, modern içsel büyüme teorileri ekonomilerin dinamik içsel büyüme mekanizmasında girişimcilik fonksiyonuna çok büyük önem affetmektedir.'' (Doğan, 2012: 47). Özellikle son yıllarda ki girişimcilik sermayesi kavramı üzerine iktisatçılar uygulamalı araştırmalarını yoğunlaştırmışlardır. Çalışmaların sonuçları, ülkeler arasında ve aynı ülkelerin farklı bölgeleri arasında iktisadi büyüme oranlarının farklı olmasında girişimcilik sermayesinin önemli etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

2) Marshall-Walras Tartışması

Marshall'ın iktisada birçok katkısı bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Walras ile karşı karşıya geldiği iktisadi konudur. Marshall iktisatta kısmi dengeyi savunurken, Walras genel denge savını ortaya atmaktadır. Marshall ve Walras'ın iktisatta denge konusunda farklı katkılarda bulundukları görülmektedir.

Marshall'ın öğretilerine Neo-klasik iktisattan yaklaşıldığında; Neo-Klasik sistem, her biri kendi analitik modeline ve ahlaki kuşkuşlarına karşı kendi özel iki ayrı daldan oluşur. Bu ayrım üzerinde bu güne kadar gereği gibi durulmamış ve ekseriya ihmal edilmiştir. Mesela Schumpeter büyük eseri History of Economic Analysis'in notlarında Marshall'ın teorisinin özünün Walras tarafından belirlenen kalıba çok uyduğunu belirtir (Robinson, 1984: 57). Ne kadar da farklı olduğu söylene de Schumpeter bu iki analizin birbirine oldukça yakın olduğunu belirtmektedir.

Lozan Üniversitesi'nde kıdemli Fransız profesör, Leon Walras (1834-1910), başta marjinalist devrimin kurucularından biri olarak biliniyordu, fakat bugün daha çok ilk "genel denge" modelini geliştiren kişi olarak tanınıyor. Bu iki başarı, matematiksel kesinlikle de tamamlanınca öyle

muazzam sayıldı ki, Joseph Schumpeter saf teorik katkı açısından Walras'ı "İktisatçıların en büyüğü" olarak kabul eder. *The New Palgrave*, "Walras'ı geçen hiç kimse olmadı" görüşündedir (Skousen, 2003: 238).

Walras, *Saf İktisadın Temel İlkeleri* kitabında serbest rekabet, üretim faktörlerinin tam hareketliliği ve fiyat esnekliği varsayımları altında analizi çok taraflı-çok mallı değişim genişletmiştir. Bu sınırlayıcı varsayımları kullanarak, ekonomiyi temsil eden eşanlı denklemler kurmuştur. Ve sonra bilinmeyen sayının denklem sayısına eşit olduğuna işaret etmiş, serbest piyasa sisteminin, bütün mallarda arzın talebe eşit olduğu bir genel dengeye (GD) ulaşması gerektiği sonucuna varmıştır (Skousen, 2003: 239). Bu şekilde iktisatta arz ile talebi birbirine eşit bularak kendi denge kuramını oluşturmuştur.

Marshall ve Walras'ın denge konusundaki çalışmalarına bakıldığında : Mikroekonomi teorisinde, arz ve talep arasındaki karşılıklı dengeye dayanan ekonomi modeli, rekabet içindeki piyasalardaki ürünlerin fiyatlarını ve satışlarını tanımlamak, açıklamak ve tahmin etmek için, Alfred Marshall ve Leon Walras tarafından geliştirildiği görülmüştür. Bu model sadece önemli görülen stilize edilmiş gerçekleri inceleyip teorinin gelişmesine yardım etmeyen gerçekleri bir kenara iterek bilimsel hipotezlerin nasıl ortaya çıkarıldığına güzel bir örnektir. Bu nedenle belirsiz bir pazarı tanımlamak için kullanılan yaklaşımdır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Arz_ve_talep). Böylece arz ve talebin dengeye ulaşması için farklı açılardan yaklaşılarak daha iyi tahminde bulunulması amaçlanmaktadır. Arz ve talebin dengesi kavramı açıklamasında ise;

Arz-talep dengesi, başlangıçta, mekanik bir benzetmeye (bir terazinin iki kefesindeki ağırlıklar gibi) dayandırılmıştır. Walras, genel denge kavramını bir mühendisten almıştır. Marshall, zaman içinde yer alan bir süreci tartışırken, biyolojik benzetmelere başvurmuştur; arz ve talebi, iki makasın iki kolu ya da bir çukur kapta birbirine bitişik duran toplar gibi, mekanik terimlerle tanımlamıştır (Robinson ve Eatwell, 1975: 202). Bu mekanik terimleri daha ayrıntılı örnekleyerek açıklamak gerekirse aşağıda terazinin dengesi konusunda daha ayrıntılı açıklama yapılmaktadır.

Bir terazinin bir kefesindeki ağırlıkları alıp öbür kefesine aktarırsak terazi bir süre yalpalar, sonra yeni koşullara göre yeni bir durum ulaşır. Terazi dengeye varma eğiliminde değildir, dengeye varır. Ayrıca istersek ağırlıkları yeniden eski kefeye koyar ve teraziye ilk durumuna getirebiliriz. Bununla, zaman içinde oluşan hareket birbirinden farklıdır. Zaman içindeki gidiş yönümüz tektir, geçmişten geleceğe doğrudur. Herhangi bir anda olan daha sonra olacakları etkiler (Robinson ve Eatwell, 1975: 202-203). Arzı da talebi de geçmişteki deneyimlerimizle yorumlamamız gerekmektedir ve terazinin dengeye gelmesinde de bu deneyimlerimiz rol oynamaktadır.

İki denge kavramında karşılaştırmaya devam edildiğinde , Walras'ın analitik sağlamlık ölçülerine göre, Marshall'ın formülasyonu, oldukça zayıf ve aynı zamanda da çok "kısmi" idi. Walras, aynı anda tüm piyasalarda bir denge çözümüne ulaşmanın yolunu bulmaya çalışıyordu. Onun hedefi, -iktisadi etkinlik-lerin tamamının iç bağımlılığını içine alan "genel" dengenin oluşum sürecini tespit etmektir (Barber, 1999: 272). Bu hedefle birlikte genel dengeyi iktisadi etkinliklerle birleştirmektedir.

Walras'ın sistemi artan ölçek getirileri durumunu ele alacak donanımdan yoksundu. Bu gibi üretim koşullarının yürürlükte olması durumunda belli bir denge fiyatları dizisi elde edilemezdi. Walras, bu karmaşıklıkla yüz yüze geldiğinde Marshall'ın uygulamış olduğu -gündelik meşguliyet dünyasının eksik ve 'özel' piyasalarına bir başvuru şeklindeki- taktirleri kullanmak için sıkı ve derli toplu çözümlere gereğinden fazla prim vermekteydi (Barber, 1999: 274).

Marshall'ın kısmi denge yaklaşımı ile Walras'ın ve Walras'ı izleyen çağdaş mikro iktisadın yaklaşımı arasındaki önemli farkı burada hatırlamakta yarar vardır. Birinci fark piyasa dengesinin

Marshall’a göre “miktar ayarlamaları” ile; Walras’a göre ise “fiyat ayarlamaları” ile sağlanacağını öngörülmüş olmasıdır. Marshall, bu yaklaşımında miktarı; bağımsız değişken olarak ele aldığı için yatay eksen, fiyatı da, bağımlı değişken olarak ele aldığı için dikey eksen gösterilmiştir. Bu gösteriş biçimi matematiksel yönden doğrudur. Walras ve onu takip eden çağdaş mikro iktisat ise fiyatı bağımsız değişken olarak ele aldığı halde, Marshall gibi dikey eksen ölçmektedir ki bu yaklaşım matematiksel yönden doğru değildir (Vural, 1997: 588). Walras piyasa dengesini kendi açısından değerlendirirse de dikey eksen bağımsız değişkeni göstermesi kendi tezini yanlış yöne çekmektedir.

Marshall, Walras’ın genel denge yönteminin doğruluğunu inkar etmediği gibi Mill’in “karşılıklı talep” teorisini açıklarken iki ürün ve ülke için bir denge modeli oluşturmuştur. Walras ise bu konuda çok sert bir tavır takınarak Marshall’ı şiddetle eleştirmiştir. Hem bir mala yönelik talep eğrisinin, diğer mallara yönelik talep ile ilişkilendirilmesini ve hem de talep eğrisinin marjinal fayda kavramıyla açıklanmasını eleştiren Walras; Dupuit ve Marshall’ı suçlamış, Marshall’a “politik ekonominin beyaz fili” (“Beyaz fil” deyiimi, İngilizcede çok yüksek bir bedel veya zahmetle elde edilen fakat pek az yararlanan şeyleri anlatmakta kullanılır) nitelendirmesini layık görmüştür (Vural, 1997: 591-592). İki farklı teorisinin de açıklaması yapılmaktadır ve Marshall ile Walras’ın tartışması ortaya konulmaktadır. Bu tartışmaları matematiksel olarak incelemek gerekirse aşağıda Walras’ın ve Marshall’ın denklemlerle teorik açıklaması yapılmaktadır.

Matematiksel olarak iki önemli iktisatçının denge tartışması şu şekilde incelenmektedir. Bu bağlamda ilk soru; aşağıdaki talep denklemlerinden hangisini tahmin etmeli sorusudur. Bilindiği gibi, Walras’ın (ve Cournot’nun) talep denkleminde miktar Q bağımlı/açıklanan değişken, fiyat P açıklayıcı değişken iken; Marshall’ın talep denkleminde fiyat bağımlı değişken, talep edilen miktar da açıklayıcı değişkendir. Bu denklemlerin ilk ifadeleri genellikle doğrusaldır (Uygur, 2006: 8-9);

$$\text{Walras: } Q = \beta_1 + \beta_2 P, \beta_2 < 0; \quad \text{Marshall: } P = \alpha_1 + \alpha_2 Q, \alpha_2 < 0$$

Yukarıdaki denkleme göre, denge konusunda yaklaşımlarından en önemlisi talep edilen miktarın fiyatla karşılaştırılmasıdır. Bu konuda Walras, fiyat arttığında miktar düşmektedir. Yani miktar, fiyattaki değişime bağlıdır. Marshall ise miktar arttığında fiyat düşecek demektir. Fiyat, miktardaki değişime göre artmakta veya azalmaktadır.

20. yüzyıl başlarında, dönemin ünlü iktisatçılarından Corrado Gini ve Wilfredo Pareto, iktisadi mantığını benimsediklerinden, Walras talep denklemini tahmin edenlerdendir. Bilindiği gibi Walras denkleminde dengesizlik durumunda uyum sağlayan fiyattır. Gini, talep denklemini, psikometride sıkça kullanılan (Uygur, 2006: 8-9);

$$Q = \beta_1 + \beta_2 \log P, \quad \beta_2 < 0$$

Yarı logaritmik olan bu denklemde $\log P$ arttığında, miktar azalmaktadır. Tam tersi durumu da geçerlidir; $\log P$ azaldığında ise miktar artmaktadır. Böylece Marshall ve Walras’ın denge tartışması denklemsel olarak da açıklanmış olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, hem Walras ve hem de Marshall, fiyat oluşumunun “mikro temellerini” ortaya koymaya çalışmışlardır. Bir başka deyişle kendilerinden önce Cournot ve Dupuit ve diğer bazı iktisatçıların yapmış olduğu gibi, onlar da piyasa mübadelesi sonunda fiyatların belirlenmesini ve değişime konu olan talep ve arz miktarlarının eşitlenmesini inceleme konusu yapmışlardır. Walras ile Marshall arasındaki fark, inceleme konusu yapılan alanın kapsamı ile ilgilidir. Marshall, kendinden önce mikro iktisat ile uğraşan diğer iktisatçıların da yaptığı gibi, kısmi denge analizi adı verilen yöntemi kullanmıştır. Walras ise daha genel ve karmaşık bir yöntem olan genel denge analizini kullanmıştır (Savaş, 1997: 590-591). Böylece genel olarak Walras ile Marshall’ın ortaya koydukları düşüncelerin yakınlıklarıyla farklılıkları belirtilmiştir.

Marshall ile Walras arasındaki piyasa dengesi yukarıda açıklanan teorik çerçeveye böylece açıklanmaya Marshall, kısmi dengeyi birçok mekanik örneklemelerle açıklarken; Walras da aynı şekilde açıklamaktadır. Böylece birbirinden farklılık gösteren iki denge kuramı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Marshall'ın diğer bir öğretisi ise bir malın miktarı ve fiyatında ortaya çıkan değişimleri açıkladığı talep teorisidir.

3) Talep Teorisi

Talep teorisinde; genel olarak Marshall, bir malın üretiminin fazla olması o malın fiyatını düşürürken o malı satın alacak kişi satışı veya alınan miktar artacaktır. Bunun tam tersi de mümkündür malın miktarının az olması malın fiyatını artır ve talep düşer.

Talep teorisinin genel çerçevesine bakacak olursak; belli bir talep koşullarında, belli bir mal piyasaya nispeten az miktarda geliyorsa fiyat nispeten yüksektir. Alıcılar, alamayanlardan daha çok harcanabilir geliri olan, o maldan daha çok hoşlanan ya da ikame malları elde etme olanağı daha az olan kimselerdir. Oysa aynı talep koşullarında daha fazla arz, daha düşük bir fiyata ve daha yoksul, daha az istekli alıcıların piyasaya girmesine yol açardı (Robinson ve Eatwell, 1975: 184). O maldan sadece harcanabilir geliri diğerlerine göre yüksek olan veya o malı çok isteyenlerin yanı sıra malın fiyatı düşük olduğu için her isteyen alabilecektir.

Teoriye Marshall açısından bakıldığında, Marshall talep analizine azalan marjinal fayda yasasını fiyat cinsinden ifade etmekle başlar. Ona göre bir kişinin elinde, bir maldan çok sayıda varsa, diğer koşullar aynı kalırsa, o kişi aynı malın yeni ünitelerine daha az fiyat ödeyecektir. Marshall bunu şöyle açıklamıştır: “Bir talep genel yasası vardır: Satılacak mal miktarı ne kadar fazlaysa, alıcı bulunabilmesi için bu malların fiyatı o kadar düşük olmalıdır. Veya bir başka deyişle talep edilen miktar fiyattaki bir düşüş ile artar ve fiyattaki bir yükseliş ile azalır”. Marshall “talep yasası”nı bu şekilde belirlerken “diğer koşullar sabit iken” genel varsayımı içine şu unsurları sokmuştur (Vural, 1997: 595):

1. Düzenleme için gerekli zaman süresi
2. Kişilerin zevkleri, tercihleri ve gelenekler
3. Kişinin sahip olduğu para miktarı (gelir veya servet)
4. Paranın satın alma gücü
5. Rakip malları mevcudiyeti ve fiyatı

Talep yasasının geçerliliğinin artması için zamanın, mal satın alacak kişilerin zevklerinin, gelenek ve göreneklerinin etkisinin yanı sıra, kişinin gelirinin, malın satın alınacak ülkenin para değerinin ve ikame malların fiyatının belirlenmesi gibi ekonomide belirleyici etkenler doğrultusunda bu teori etkin olmaktadır.

Marshall İlkeler kitabında talep hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır. : arz ve talebin genel olarak ilişkisini incelemeye sahibiz; özellikle genel dengeyi korumak için fiyatın ayarlamasıyla birleştirilir. Bu dönem, özel açıklama yapmadan gelecek için kullanılmalıdır veya yaygın olarak kullanılabilir şekildedir (Marshall, 1964:269).

Talep teorisinde bir diğer konu da esnekliktir. Bunu Marshall şu şekilde açıklamaktadır: Marshall sürekli, matematiği ve doğal bilimleri iktisada uygulamaya çalışmıştır. En ünlü örnekler esneklik kavramı ve tüketici artığıdır. 1881’ de Palermo (İtalya)’da, bir otelin terasında otururken, Marshall’ın aklına esneklik fikri gelir. Eşi Mary Marshall bunu, “buna fazlasıyla sevinmişti” diyerek anlatır. Esneklik, hünerli ve oldukça kullanışlı bir matematiksel araçtır; alıcıların fiyata duyarlılığını

ölçer. Üreticilerin de açıkça çok ilgilendikleri bir konudur. Esneklik aynı zamanda vergilemenin fiyatlar, hasıla ve gelirler üzerindeki etkilerine de başarıyla uygulanmıştır (Skousen, 2003: 230).

Marshall *İlkeler*'in III. Kitabında bu konuya “*ihtiyaçların esnekliği*” başlıklı özel bir bölüm ayırdığı gibi, kitabının sonundaki matematiksel eklerden birini, bu konunun yeterince açıklaması ve ispat edilmesine ayırmıştır. Marshall'a göre talep esnekliği veya talebin duyarlılığı, malın piyasa fiyatındaki belli bir yükselme karşısında, talep edilen miktarın çok veya az azalmasıdır. Bu yaklaşımdan hareketle esneklik, fiyattaki oransal (%) değişme karşısında talep edilen miktardaki oransal değişme olarak tanımlanmaktadır (Kök, 1999: 214-215). Talep teorisinde esnekliği iktisadi açıdan bu şekilde oluşturarak gelişmesini sağlamaktadır.

Esas itibarıyla yukarıda da anlatıldığı üzere, talebin fiyat esnekliği, fiyatlardaki değişmelere alıcıların gösterdikleri tepkinin nasıl olduğunu gösterir. Üreticiler için önemli bir sorun şudur: Eğer biz bir malın fiyatını artırırsak, satış hasılatımız artar mı, yoksa azalır mı? Benzer şekilde, eğer fiyatı düşürürsek, hasılat yükselecek mi, yoksa düşecek midir? (Skousen, 2003: 230). Marshall bu sorularıyla talebin esnekliğini açıklamaya çalışmaktadır.

Talebin fiyat esnekliği denklemi (Skousen, 2003: 230):

$e = \% \frac{\Delta Q}{Q} / \% \frac{\Delta P}{P}$ Burada P mal fiyatını, Q satın alınan mal miktarını ve e esnekliği gösterir)

Marshall'a göre bir mala olan talebin elastik olup olmadığını anlamının en basit yolu, bir malın fiyatı değiştiği zaman, o mala yapılan toplam harcamaların nasıl değiştiğini gözlemektir. Eğer toplam harcamalar fiyat düştüğü zaman artıyorsa, o malın talebi elastikidir. Aksine, fiyat düştüğü zaman toplam harcamalar azalıyorsa talep sert demektir. Bu basit yöntemin eksikliği, söz konusu malın bütün fiyat seviyeleri için bire eşitse yani talep miktarındaki nispi değişme fiyatındaki nispi değişmeye eşitse, o mal için yapılan harcama değişmeyecektir. Marshall, bu tür bir talebe “sabit harcamalı talep” adını vermiştir (Vural, 1997: 598). Bu toplam harcamalar ile esnekliğin ölçülüp doğru sonuçların ortaya çıkması sağlanmaktadır.

Sonuç olarak talep teorisi ve talep esnekliği bir malın miktarı ve fiyatında ortaya çıkan değişimlerdir. Bu değişimlerle birlikte talebin ölçülüp yorumlanması sağlanmaktadır. Marshall'ın talep teorisine böylece bir teorik çerçeve çizerken bir diğer katkısı ise üretim ve arz konusunda geliştirdiği teori olmuştur. Teoride Marshall kısa ve uzun dönem incelemesi yaparken arz dengesi ve arz esnekliği kavramlarını da açıklamıştır.

4) Üretim ve Arz Teorisi

Marshall üretim ve arz konusunda da iktisada büyük katkılar sağlamıştır. Üretim ve arz teorisinde Üretimin kısa ve uzun dönem incelemesinin yanı sıra arzın dengesi ve esnekliği incelenmiştir.

Genel olarak, bir üreticinin bir dönemde (hafta, ay, yıl) üretmek-satmak istediği mal miktarını etkileyen çok sayıda unsur vardır. Bunların başında yine malın fiyatı gelir. Malın fiyatı artınca, ceteris paribus, o malı üreten firmanın karı ve dolayısıyla da satmak istediği mal miktarı artar. Tam tersine bir malın fiyatı azalınca, ceteris paribus, o malı satan bir firmanın karı ve dolayısıyla da satmak istediği mal miktarı azalır. Kısacası, bir firmanın satmak istediği X malı miktarı (q_{sx}), bir tüketicinin satın almak istediği X malı miktarının tersine, ceteris paribus, X malının fiyatı (P_x) ile aynı yönlü değişir (Ünsal, 2010: 59):

$q_{sx} = f(P_x); (P_x \uparrow \rightarrow q_{sx} \uparrow \text{ veya tam tersi})$ (Bu denklemle birlikte üretimin etkileri gösterilmektedir.)

Marshall'ın iktisada yaptığı en önemli katkı ekonomik analize zaman boyutunu getirmiştir. Zaman boyutu özellikle üretim ve arz miktarı yönünden büyük önem taşır. Marshall bu açıdan dört ayrı zaman dilimini birbirinden ayırmıştır. Bunlar “piyasa dönemi”, “kısa dönem”, “uzun dönem” ve “çok uzun dönem”dir. Bu dört ayrı dönem içinde üretimin, dolayısıyla arzın tabi olduğu koşulları Marshall ayrıntılı biçimde incelemiştir (Vural, 1997: 600). Üretimin ve arzın dönemlerini inceleyerek teorinin gelişmesinde katkı sağlamıştır.

Arz kaynağının ekonominin geri kalan kısmında kesin ayrıldığı bir durum için Marshall'ın “her keresinde biri” anlamına gelen kısmi denge yöntemi uygulama alanı bulabilir. Bu durumda, ekonominin geri kalan kısmında olan yansımaları (hiç olmazsa tartışmanın ilk kısmında) dikkate almaksızın, tek bir piyasadaki arz ve talep ilişkisi incelenebilir (Robinson ve Eatwell, 1975: 183-184). Böylece aşağıda öngörüldüğü üzere arz ve talep, genel denge konusunda da olsun diğer ekonomik konularda da olsun ilişkisi çok fazladır.

Her ne kadar arz ve talebi ayrı teoriler çerçevesinde ele almış olsak da birbiriyle bağlantılı olmaktadır o yüzden arz teorisinde de talebe yer verilmektedir. Marshall'a göre işin arz yanını ülkenin karşı ülke mallarına olan talebinin de belirleyicisidir. Ülkenin ithal mallara olan talebinin esnekliği yalnızca o ülkenin zenginliği ve halkının isteklerinin esnekliğine göre belirlenmez, ayrıca o ülkenin çeşitli türdeki mallarının arzını yabancı pazarlardaki talebe göre ayarlamasına da bağlıdır (Yılmaz, 2010: 78). Arz ve talebin birbirini karşılamasıyla birlikte ülkenin ithal mala karşı veya ihraç edilecek mala karşı esneklikleri ekonominin dengesini belirler.

Bu doğrultu da arz ve talebin grafiğine de değinecek olursak, Marshall arz ve talep grafiklerine yaygınlık kazandıran ilk kişidir. Marshall'a göre, hem arz hem de talep, bir malın fiyatını ve üretim miktarını belirlemek için gereklidir, makasın iki ağzı gibi. “Bir kağıt parçasını makasın üst ya da alt ağzından hangisinin kestiğini tartışmanın ne kar makul ise, değer in fayda veya üretim maliyeti tarafından belirlendiğini tartışmak da o kadar makuldür” der (Skousen, 2003: 229). Üretimin arz ve talep ile ilişkisi oldukça fazladır. Arzdan bu kadar söz etmişken aşağıda üretimin genel çerçevesinden bahsedip sonrasında Marshall'ın bu teoriye katkısına değinilmektedir.

Genel olarak üretim teorisinin Neo-klasik ile bağlantısına bakıldığında; Neo-klasik üretim teorisi iki ana mesele ile uğraşmaktadır. Birincisi, herhangi bir üreticinin üretim faktörlerini bir araya getirme tarzıyla ilgiliydi. İkincisi ise piyasa koşulları değiştiğinde bir üreticinin gerçekleşmesi beklenen düzenlemeleri ele almaktaydı (Barber, 1999: 243). Bu genel üretim teorisinin devamında ise Marshall'ın üretim teorisi çerçevesinde yapmış olduğu açıklamalar oldukça fazladır.

Marshall'a göre üretim teorisinin birbirinden farklı üç zaman düzeni vardı (Barber, 1999: 244):

- 1) “Piyasa dönemi”, üreticinin fiyatlardaki değişmelere cevaben hasılda herhangi bir bir düzenlemeye gitmesine iman tanınmayacak kadar kısa süre olarak tanımlıyordu.
- 2) -Bunu “kısa vade” olarak tanımlamaktaydı- belli bir fabrikanın kullanım yoğunluğunda değişikliğe gitme yoluyla hasılanın düzenlenmesine imkan vermekteydi. Daha fazla işçi tutulabilir(veya mevcut işçiler daha uzun süre çalışmaya ikna edilebilir) ve daha fazla ham madde temin edilebilirdi. Bütün bu önlemler talepteki artışa cevaben üretimin artırılmasını mümkün kılardı.
- 3) Bu düzenlemeler marjinal maliyetin artmasına yol açabilirdi. Talep artışının süreceği beklendiği taktirde maliyetleri düşürmek için firmanın kapasiteyi arttırmasına değerdı. Bu düzenlemeyi gerçekleştirmek için gerekli olan zaman dönemi “uzun vade” olarak tanımlanmaktaydı.

Bu üç farklı zamanlamayla birlikte Marshall üretim teorisini açıklamaya çalışmaktadır. Kısa vadede üretim, işletmenin değişime gitme yolunu göstermektedir. Uzun dönemde ise işletme maliyetlerini düşürmek için kapasite artırımına gitmektedir. Firmalardan da bahsetmişken ücretlendirmeden ve arzından da aşağıda belirtilmektedir.

Nominal ücretlerin artış oranının yavaş değişmesinin sonucu olarak, üretimlerini arttırmak isteyen firmalar, başlangıçta aynı nominal ücretten daha fazla işçi kiralayabilmektedirler. Firmalar emek arzını arttırabilmek için nominal ücretlerde yavaş bir artışa da imkan sağlarlar. Maliyetlerdeki bu yavaş ayarlanma nedeniyle kısa dönemde artan talebi karşılamak için üretim ve arz arttırılabilmektedir (Yay, 2001: 9). Böylece üretim ve arz ayrıntılı incelenmiş bulunmaktadır.

Marshall üretim teorisinde de arz teorisinde de, arz ve talebin birbiriyle bağlantısı üzerinde durmaktadır. Üretim miktarını arttırmak ya da azaltmak için arz ile talebe bakmak gerektiğini belirtmektedir.

5) Üretim Faktörlerinin Maliyeti

Üretim faktörleri emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcinin birleşimleri ile oluşmaktadır. Bu üretim faktörünün maliyeti ve fiyatlandırılması konusunda Marshall'ın iktisada sağladığı katkılardan hareketle öncelikle üretimin genel bir açıklaması yapılarak peşisıra üretim faktörlerinin miktarına, devamında ise üretim faktörünün maliyeti kavramları açıklanacaktır.

Üretim, kısaca, beşeri ve maddi faktörlerin mal veya hizmetlere dönüşümüdür. Gerçekten, üretim faktörleri denilen çeşitli işletme kaynakları (insan emeği, makineler, hammaddeler v.b.), girdi olarak katıldıkları üretim süreci ile çıktıya dönüşerek, insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler haline gelmektedirler. Üretim yöneticilerinin üretimle ilgili fonksiyonu insan, sermaye, malzeme, bilgi ve enerji gibi girdilerin belirli bir dönüştürme süreciyle istenilen miktar, kalite, zaman ve yerde mal ya da hizmet haline dönüştürülerek işletme amaçlarının en uygun biçimde karşılanması olmaktadır (Ünsar, 2007: 697-698). Üretimin tanımına ilaveten üretim faktörlerinin miktarı konusuna bakıldığında,

Üretim faktörlerinin miktarı basit bir şekilde belirlenmiş değildir, hepsinin bir arz fiyatı vardır, yani her faktörün belli bir miktarının üretime alınabilmesi için gerekli bir getiri oranı vardır. Bu fiyat bir masraf değildir fakat işçi ve kapitalist tarafından yapılan gayretlerin ve katlanılan fedakarlıkların masrafını ölçer. Toprağı ahlaki bir gerekçe olmaksızın, reel masrafsız ve kirasız bırakır (Robinson, 1984: 58). Üretim faktörlerinin maliyeti doğrultusunda bu üretim arzında ortaya çıkan masraflar maliyeti oluşturmaktadır.

Marshall üretim faktörleri ve denge açısından kısa ve uzun dönem koşulları geliştirmiştir. Söz konusu Cambridge iktisatçısına göre, kısa dönemde arz ve talep koşulları radikal biçimde değişebilir ve bu, fiyatların da değişmesine neden olabilir. Fakat Marshall, uzun dönemde fiyatların üretim maliyetleri tarafından belirlendiği sonucuna varmıştır. Marshall ve takipçileri maliyetlerin, faydadan bağımsız, reel ve mutlak bir şey olduğunu ısrar ederler (Skousen, 2003: 229).

Marshall, üretim faktörlerinin fiyatlandırma sürecini analiz ederken toprak faktörünü veri alıp çiftçilerin alternatif maliyetleri gözetmelerini, farklı ürünlerin farklı piyasalarda farklı getirilerine bağlarken, toprak sahibinin rantının değişmediğini ifade etmiş, dolayısıyla toprak faktörünün de sermayeden fazla bir farklılık göstermeyeceğine dikkat çekmiş ve yatırımlardan elde edilecek gelirin yaratacağı gelirin kapitalize değerine eşit olacağını belirtmiştir (Öztürk, 2010: 80). Doğal kaynaklardan birisi olan toprağın fiyatlandırılması ve maliyeti de bu teorik çerçevede incelenmiş bulunmaktadır. Maliyetin farklı yönlerden yaklaşımlarına bakıldığında vurgulanmıştır.

Marshall maliyetin sübjektif ve psikolojik yönünü vurgulamış, klasik faydacılık felsefesinin etkilerini sürdürdüğünü savunmuş ve klasiklerin parasal masrafları daima emeğin ve tasarrufun verdiği rahatsızlıkla ilişkilendirme şeklindeki yaklaşımları benimseyip, Neo-klasik paradigmada bu geleneğin sürmesine katkı sağlamıştır. Yine bu listeye girişimci emeğinin gayretini ekleyen Marshall, girişimcinin riske ettiği kaynakların getirisinin, yani belli bir zaman diliminde beklemesi karşılığında hak ettiği normal kar olgusunun bir maliyet unsuru olarak görülmesini öngörürken, bu öngörüsünün nedensellik yönüne de açıklık getirmiştir (Öztürk, 2010: 80). Maliyetin nedensellik ilişkisi Marshall'ın iktisada katkılarıyla birleştirilmektedir.

Üretim faktörlerinin maliyeti ve fiyatlandırılması konusunda sonuç olarak, Marshall bu faktörler içinde toprağa ağırlık verilirken, bu yapının uzun ve kısa dönemde değişimleri nide incelemektedir

6) Uzun Dönem Rekabet Fiyatı

Marshall iktisat öğretilerine bir yenisini daha eklemiştir ve iktisada uzun dönem rekabet fiyatlarını ekleyerek geliştirmektedir. Rekabet, uzun dönem de kısa dönem olarak ikiye ayrılır. Marshall'ın uzun dönem rekabet açısından katkılarına bakıldığında; Öncelikle rekabetin uzun dönemde firmalar açısından etkileri incelenmektedir. Devamında ise Marshall'ın uzun dönem rekabet fiyatlandırması konusundaki katkılarına değinilmektedir.

Genel olarak uzun dönemde rekabet; Rekabetçi bir firma uzun dönemde, kısa dönemdeki tersine hem istihdam düzeyinde (çalıştırdığı emek miktarında) hem de ölçek büyüklüğünde (sahip olduğu sermaye miktarında) değişiklikler yapmak suretiyle karını maksimize etmek imkanına sahiptir. Bununla beraber, rekabetçi firmanın karını maksimize eden üretim düzeyini kısa dönem açısından tanımlayan bazı koşullar, uzun dönem açısından da geçerlidir (Ünsal, 2010: 338). Firmalar uzun dönemde karını maksimize etmek için firmalarını büyütürrek rekabete karşı kendi direncini artırır.

Marshall'ın yazılarında –biri soyut kuramcı, diğeri ise gündelik iktisadi hayatın pratik gözlemcisi olan, iki Marshall vardır. Bu ikilik, Marshall'ın piyasa yapılarını ve rekabet sürecini ele alış tarzında en açık bir biçimde kendini gösterir. Marshall, içinde fiili rekabetin analitik ve gereklilik olduğu bir modelle ticari faaliyet dünyasını uzlaştırma girişiminde bu ayrımlardan yararlanıyordu (Barber, 1999: 248-249).

Rekabet konusunda Marshall'ın düşünceleri ise, Marshall'ın “rekabet” kavramına verdiği anlam ilginçtir. Çünkü Marshall'ın Rekabet sözcüğüne İlkeler’de verdiği anlam, saf rekabet ve tam rekabet kavramlarına aşina modern okuyucu için şaşırtıcı gelebilir. Marshall rekabet kelimesinin, çağdaş sanayi yaşamının özelliklerini açıklamaya uygun olmadığını düşünmüştür. Bunun yerine “Sanayi ve Teşebbüs Özgürlüğü” veya kısaca “Ekonomik Özgürlük” terimlerini önermiş çünkü bu terimlerin herhangi ahlaki bir anlam taşımadığını söylemiştir (Vural, 1997: 589). Marshall, rekabet kavramının yerine alternatif kavramlar getirerek, rekabet kavramını daha naif bir hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Rekabet konusunu Marshall çok daha geniş bir çerçevede ele almaktadır. Kendisinin rekabet planını, artan getiriler teknolojisinin oluşturduğu tehlikelerden kurtarma stratejisi de ticari işletmelerin doğasıyla ilgili varsayımlara, özellikle de Marshall'ın firmaların biyolojik organizmalara benzediği şeklindeki görüşüne dayanmaktaydı. Biyolojik organizmalar gibi firmaların da gelişme (ve hatta üstün duruma geçme) evreleri, güçten düşüş, çöküş ve –nihayet- ölüm evrelerinden müteşekkil bir yaşam çevrimleri vardı. Ticari girişimlerin sahipliğinin ve denetiminin kuşaktan kuşağa geçmesi mümkün olmakla birlikte, dinamik dönemler boyunca ticari teşebbüsü yönetmiş olanların gücünün

süreç içinde muhafaza edilmesi gayri temeldi. Marshall bu hususu şu şekilde dile getiriyordu (Barber, 1999: 249):

“Tabiat, özgün kurucularının hayatlarını sınırlamak, hele hele bu kişilerin hayatlarının en kuvvetli bir şekilde kullanabildikleri çağlarını daha da dar bir şekilde sınırlamak suretiyle özel teşebbüs üzerinde baskı uygular. Bu yüzden, bir müddet sonra, özel teşebbüsün yöntemi, teşebbüsün gelişmesi için gösterdikleri yönetimi, teşebbüsün gelişmesi için gösterdikleri ilgi daha az aktif olmasa da daha az enerjili ve daha az yaratıcı dehaya sahip insanların ellerine geçer. Bununla birlikte, daha genç ve daha küçük rakiplerle rekabette bu avantajların artık bütünüyle kendisinden yana olmayacağı kadar, ilerleme gücünü ve esnekliğini kaybetmesi daha muhtemeldir.”

Yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır ki; rekabetin organizasyonlar şeklinde gelişerek şekillenmişlerdir.. Genel olarak bakıldığında kitabında zaman zaman uzun dönemli analiz sonuçlarının gerçek dünyadaki olayların yansıttığı yolunda bazı iddialara rastlanılsa da, Marshall, okuyucusunu kullandığı durgunluk hali kavramının hayali bir kavram olduğu ve karmaşık gerçek dünyanın çok sayıdaki değişkeniyle baş edebilmek amacıyla oluşturulduğu konusunda uyarır. Her ne kadar amacı gerçekçilik ise de basitleştirici bazı varsayımlardan yola çıkmak kaçınılmazdır. Marshall’ın önerdiği ekonomik özgürlük terimi, saf rekabet veya tam rekabet terimlerine oranla daha belirsizdir. Kullandığı bu terime rağmen Marshall çok sayıda firma arasında tek bir firmayı ele alıp incelemiş, bu nedenle de saf rekabet kavramına yaklaşmıştır (Vural, 1997: 590). Diğer bir deyişle Marshall’ın ele aldığı firma tam rekabete yaklaşmaktadır.

Sonuç olarak uzun dönem rekabet fiyatlarına baktığımızda rekabet fiyatlandırması firmaların rekabete karşı kendi firmalarını uzun dönemde genişletmeye giderek ölçek ekonomisini kullanmaktadır. Böylece rekabete karşı daha dayanıklı olmaktadır.

7) Üretim Faktörlerinin Fiyatlandırılması

Marshall’ın öğretilerinden bir diğeri olan üretim faktörlerinin fiyatlandırılması, üretimin içindeki farklı kaynakların ayrı ayrı ele alınarak fiyatlandırılmasıdır. Günlük hayatta da sıkça kullandığımız bu faktörlerin fiyatlandırılması konusundaki Marshall’ın düşünceleri ayrıntılı bir şekilde ele alındığında önce üretim faktörlerinin tanımlaması yapılması devamında Marshall’ın öğretiyi bu konudaki katkısından bahsetmek önem kazanmaktadır.

Üretim (fayda yaratma) faaliyetinde kullanılan unsurlara kaynaklar denir. İktisatçılar kaynaklar ile üretim faktörleri ve girdiler kavramlarını eşanlamlı kullanırlar ve kaynakları *toprak, sermaye, emek ve müteşebbis/girişimci* biçiminde dört grupta ele alırlar (Ünsal, 2010: 8). Bu dört kavram çerçevesinde üretim faktörlerinin fiyatlandırılması oluşturulmaktadır.

Marshall’ın üretim faktörlerinin fiyatlandırılması konusundaki maliyeti, subjectif ve psikolojik yönünü vurgulamış, klasik faydacılık felsefesinin etkilerini sürdürdüğünü savunmuş ve Klasiklerin, parasal masrafları daima emeğin ve tasarrufun verdiği rahatsızlıkla ilişkilendirme şeklindeki yaklaşımlarını benimseyip Neoklasik paradigmadaki da bu geleneğin sürmesine katkı sağlamıştır (Kök, 1999: 214-215). Böylece üretim faktörlerinin Klasik ve Neoklasik iktisattaki etkileri gösterilmiş olmaktadır.

Marshall, üretim faktörlerinin fiyatlandırma sürecini analiz ederken, toprak faktörünü veri alıp, çiftçilerin alternatif maliyetleri gözetmelerini, farklı ürünlerin farklı piyasalarda farklı getirilerine bağlarken, toprak sahibinin rantının değişmediğini ifade etmiş, dolayısıyla toprak faktörünün de sermayeden fazla bir farklılık göstermeyeceğine dikkat çekmiş ve yatırımdan elde edilecek gelirin, yaratacağı gelirin kapitalize değerine eşit olacağını belirtmiştir (Kök, 1999: 214-

215). Aslında genel olarak bakıldığında üretim faktörlerinin hepsinin birbiriyle ilişkisi bulunmaktadır yani birbirlerine bağlı oldukları görülmektedir.

Üretim faktörlerinden olan toprak Marshall'a göre anlamını detaylandırmak gerekir. Toprağın bir kiracıya kiralanmış olması halinde, kiracının ödemesi gereken kira, toprak sahibinin toprağı kendi işlemiş olsaydı elde etmesi mümkün gelirle ilişkili olacaktır. Öte yandan kiracının ödediğı rant, ürünün satış fiyatı tarafından kapsaması gereken bir maliyet unsurudur. Marshall'a göre ancak bu şekilde düşünüldüğünde rant bir maliyet unsuru değildir ve fiyat üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Rant, bununla birlikte, kişisel bakış açısından bakıldığında bir fazlalık olmayıp, toprağı alternatif kullanımlarından ayırıp alabilmek için ödenmesi gereken bir rekabet fiyatıdır (Savaş, 1997: 611-612).

Marshall'a göre toprağın faydalarının kalıcı kaynaklarını içerdiği için ekonomistler tarafından toprakta, bu terim kadar yaygın bir şekilde kullanılması, veya denizde, gölgede, güneş ışığında, yağmurda, rüzgarda bulunup bulunulmadığı konusunda genişletildi. Toprağın ürünleri gibi ilgili olan toprağın malzemelerinden toprağın kapalı işaretlerini sorguladığımızda, toprağın temel niteliğı onun uzantısı olduğunu bulmak zorundadır (Marshall, 1964: 120). Böylece Marshall toprağın kaynağını açıklayarak üretim faktörlerine kendi yorumlarını katmaktadır.

Sonuç olarak üretim faktörlerinin fiyatlandırılması konusundan hareket ederek Marshall bu konuda toprağın işlenmesi, kiralanması ve faydası üzerinde durmaktadır. Buradan hareketle üretim faktörlerinin fiyatlandırılması konusunu da incelemektedir.

8) Fiyat Teorisi ve Uzun Dönem Masraf Yapısı

Fiyat teorisi genel olarak fiyatın oluşum sürecinin ve sebebinin toplamı olarak ifade edilmesidir ayrıca firmaların masraflarının fiyatlandırılmasıyla da ilişkilendirilmektedir.

Neo-klasik teorelin amacı şöyle özetlenebilir: Malların arzı ile talebi arasında denge kurulması ve böylece üreticilerle tüketiciler arasında uyum sağlanması konusunda piyasa düzenine, ona karışmadığı sürece, güvenilebilir. Neoklasikler, serbest rekabeti hem normal hem de haklı bulmuşlardı. Fiyat saptayıcı her davranış haksız ve doğa dışıdır (Robinson ve Eatwell, 1975: 211). Böyle diyerek Neo-klasikler fiyat teorisinin belirleyiciliğini belirtmiş bulunmaktadır. Genel olarak fiyat teorisini açıklamak için Neo-klasikler konuyu ele alış şekilleri incelendikten sonra fiyat teorisini seçmek daha tutarlı olacağı için çalışmada da önce neoklasik fiyat teorisini tanımlamış, sonra Marshall fiyat teorisine geçilmiştir.

Marshall'a göre, fiyat teorisi iki aşamada kullanılır. Ona göre fizikötesi aşamada, malın para fiyatı malı üretirken katlanılan "çaba ve özveri"lerin "gerçek maliyet"ine karşılıktır, ya da "gerçek maliyet"i ölçer. "Çaba" harcayan, işçiler ile yöneticilerdir. "Özveri" de bulunanlar faiz almak için servetlerini sakınan (tüketimi erteleyen) irat sahibidir (Robinson ve Eatwell, 1975: 211). Böylece fiyat teorisinin iki aşaması genel olarak açıklanmaktadır.

Fiyat teorisinin Marshall bakımından farklı açıdan bakılacak olursa, Marshall gerçekçi aşamada aile şirketlerinin nasıl davrandığını inceler (büyük şirketler Marshall'ın dünyasına pek uymaz). Benimsediğı rekabet anlayışı belirsiz ve geneldi. Talep azalışı karşısında kar hadlerinin sürdürülmesine olanak sağlayan eksik rekabet durumunu benimsedi, hatta onayladı (Robinson ve Eatwell, 1975: 211). Aile şirketini incelemesi aslında günümüz dünyasında da geçerliliğini artırıyor. Bu eksik rekabet çerçevesinde talep artışını onaylamaktadır.

Marshall'ın firma teorisi yaklaşımına bir diğer iki yönlü bıraktığı miras ise; analizinin bazı bölümleri, tam bir rekabet firmaları rejimi tarafından ortaya çıkarılan denge koşulları hususundaki biçimsel modeller içerisinde geliştirildi. Diğer bölümleri ise çok sayıda küçük firmaların egemenliğı

altında olmayan bir piyasa yapısında bile tam bir rekabet sisteminin önemli sonuçlarına yakın sonuçlar elde edilebileceğini ileri süren daha kurumsal-yönlü uygulanabilir rekabet doktrinleri için bir sıçrama tahtası temin ediyordu (Barber, 1999: 252-253).

Marshall'ın öğretilerinden fiyat teorisi haricinde uzun dönem masrafı konusunda ise; firmanın uzun dönem masraf eğrilerini incelememiştir, bunun yerine sektörün uzun dönem arz eğrisi ile ilgilenmiştir. Uzun dönemde sektör arz eğrisinin şeklinin, sabit verimler (sabit masraflar), azalan verimler (artan masraflar) veya artan verimler (azalan masraflar), hallerinden hangisi geçerliyse ona bağlı olarak belireceğini düşünmüştür. Her endüstride egemen olan eğilim Marshall'ın “temsilci firma” adını verdiği firmanın deneylerinde kendini gösterecektir. Temsilci firma, “uzun bir geçmişi olan, başarılı, normal bir beceri ile yönetilmiş, üretim seviyesinin sağladığı içsel ve dışsal ekonomilerden normal ölçülerde yararlanan, üretilen malların pazarlama ve çevre koşullarını yeterince dikkate alan bir firmadır.” (Savaş, 1997: 604). Firmanın masrafı yerine arzına dikkat çeken Marshall böylece uzun dönemde maliyet yerine firmanın verimini incelemektedir.

Marshall'ın temsili firma kavramı bir biyolojik benzerlik çerçevesinde açıklanmıştır. Firmaların yaşam dönemleri bir ormandaki ağaçlara benzetilerek, önce büyüyüp olgunlaşacakları ve sonra da yıkılıp yok olacakları düşünülmüştür. Büyüme döneminde bir firma içsel ekonomilerden yararlanacak, yıkılış döneminde ise bu ekonomiler olumsuz ekonomiler (masraf artışları) ile dengelenecek bu ise firmanın büyüme potansiyelini sınırlayacak ve azalan masraflar halinden yararlanmasına engel olacaktır. Bu nedenle bir firma, bütün sektöre hakim olacak şekilde büyüyemez (Savaş, 1997: 604). Böylece örneklemelerle de firma kavramı açıklanarak uzun dönem masraf yapısı da açıklanmış bulunmaktadır.

Fiyat teorisine, Marshall iki yaklaşımla açıklama yaparak teoriyi geliştirmektedir. Uzun dönem masraf teorisi öğretisinde ise Marshall genellikle uzun dönem arz teorisini tercih ederek bu konu üzerinde durmaktadır. Böylece Marshall'ın diğer teorisi olan azalan verimler yasası açıklanmaktadır.

9) Azalan Verimler Yasası

Marshall'ın bir diğer öğretisi azalan verimler yasasıdır diğer bir ismiyle de değişen girdi oranları kanunudur. Bu yasa genel olarak üretimde kullanılan girdilerden sadece birisinde meydana gelen değişme sonucunda toplam üretimdeki değişmedir.

Azalan verim yasası: Teknoloji düzeyi ve diğer girdilerin miktarları sabit iken bir girdinin miktarı arttıkça toplam ürünün önce artan sonra azalan hızla artmasını, miktarı artan girdinin marjinal ürününün bir noktadan sonra azalmasını, iktisatçılar azalan verimler kanunu diye nitelendirirler. İktisatçılar azalan verimler kanunu yerine bazen değişen girdi oranları kanunu kavramını kullanırlar. Söz konusu kavramların eş anlamlı olarak kullanılmasının nedeni, teknolojik düzeyi ve diğer girdilerin miktarları sabit iken bir girdinin miktarı arttıkça toplam ürünün belli bir değişken girdi-sabit girdi oranına kadar artan hızla, daha sonra da azalan hızla artmasıdır (Ünsal, 2010: 252).

Marshall, azalan verimler yasasının tek uygulamasını tarımsal üretimde yapmışsa da, üretim faktörlerinden birinin sabit olması halinde, diğer faktör miktarlarında yapılacak artışın belli bir seviyeden sonra azalan verimlere yol açacağını bunun da ortalama ve marjinal masraflara yansıtacağını genel bir ilke olarak kabul etmiştir. Ortalama asıl masraflar, marjinal fiziksel produktivite maksimumda olduğu zaman minimum olacak ve marjinal masraflar, ortalama asıl masraflardan daha çabuk düşüp ve yükselecektir. Bu nedenle marjinal masraflar, marjinal fiziksel produktivite azalmaya başladığı zaman onlar da yükselmeye başlar (Savaş, 1997: 603). Aralarında ters bir ilişki bulunan marjinal masraflar ile ortalama asıl masraflar, azalan verimin sonucunda oluşmaktadır.

Marjinal masraf, bir firmanın yeni bir ünite ürün arz ettiğinde karşılaştığı masrafı gösterdiği için değişik üretim seviyelerine tekabül eden marjinal masraflar, firmanın arz fiyatını gösterir. Bunun tek istisnası marjinal masrafın ortalama asıl masraftan az olduğu üretim seviyeleridir. Karı maksimize eden (veya kaybı minimize eden) üretim seviyesi, yani marjinal masrafın marjinal gelire eşit olduğu üretim seviyesi, bu nedenle, marjinal masraf eğrisinin yükselen kısmı üzerinde bulunacaktır. Dolayısıyla kısa dönem arz eğrisi, yükselen bir eğri olacaktır (Savaş, 1997: 603). Azalan verimler yasası sonucunda etkilenen marjinal masraflar, firmanın piyasaya süreceği malın fiyatını belirlemede yön gösterici unsur olmaktadır.

Böylece Marshall öğretisi açısından sadece azalan verimler yasası üzerinde yoğunlaşmamaktadır. Bu yasanın oluşmasıyla etkilediği piyasa kavramlarını da açıklamaktadır.

Sonuç

Neoklasik okul 1870'lerden 1920'lere kadar geçen yarım yüzyıllık dönemde, klasik değer teorisinde köklü değişimler yapan ve geçimlik veya tabi ücret anlayışından marjinal verme bağlı ücret anlayışına geçen, bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur.

19.yüzyılın son çeyreğinde ve 20.yüzyılın başlarında iktisadi düşüncelerin karşısına çıkan ve temel amaçları gelir düzeylerini veri alarak fiyat mekanizması sayesinde piyasanın bireylerin faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir amaç olduğunu göstermek olan Neoklasik iktisat emek değer, bireysel fayda toplumsal denge, bireysel fayda toplumsal fayda ilişkisini, matematik mikro analiz, tahlil yöntemler farklılığı, deneysel tahliller ve geleceğin tahmin, iktisadi aktör olarak birey ve firma, tercih fayda ilişkisi, üretici-tüketici dengesi konularında çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Neoklasik iktisadi düşünce öncülerinden ve Cambridge okulunun kurucusu olan Alfred Marshall hazırladığı teorilerle iktisat düşüncesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Neoklasik düşüncenin önemli teorisini olan Alfred Marshall 20.yüzyılın iktisadi yapısının planını ve temellerini gerçekleştirmiştir. Alfred Marshall'ın hazırladığı iktisadi teoriler sosyal, kültürel ve siyasi çevreler arasında oldukça iyi bir şekilde dengeleyerek hazırlamıştır.

Alfred Marshall, çevrenin değişmesiyle ilişkilerin değişeceğini ve zamanın da anlamsız kalacağını bilimsel bir ifadeyle açıklamış ve Klasik İktisadi düşünceyi yeniden yorumlayarak teorilerini 20.yüzyıla taşımaya başarmış nadir iktisadi düşünürlerden biri olmuştur. İktisadi düşünce iktisadi analiz tarihinde Mark Bloug'un da dediği gibi "Ölmüş iktisatçıların yanlış düşüncelerinin basit bir sunumu olmasının ötesinde iktisat teorisinin başlangıçtan bu yana geçirdiği değişimi de her duruma uyarlanabilecek tek bir iktisat teorisinin bulunup bulunmayacağını inceleyen bağımsız bir disiplin olmaktadır. Her şeyden önce bir tarih olan bu disiplin neredeyse tanım gereği zamanda geriye doğru gitmeyi gerektiren geçmişini inceleyen bir disiplin gibi görünmektedir. Bununla birlikte burada geçmişten kast edilen olaylar değil, bizzat düşüncelerin, hipotezlerin yada teorilerin kendisidir. Ne var ki bu türde düşünce yada teorilerin artık geçmişte kaldığı, bizler için bir anlam ifade edemeyeceği, çünkü bizim ulaştığımız bilgi düzeyinin artık geçersiz kıldığı düşünceyi rahatlatıcı olmakla birlikte pek de doğru bir düşünce değildir. Eski iktisadi düşüncelerin önemli bir bölümünün bugünün çağdaş iktisat teorisinin temelinde yer aldığı hatta çağdaş iktisat teorisi olarak düşündüğümüz Neoklasik iktisatın bile 19.yüzyılda ortaya atılmış olduğu ve o günden bu güne öz bakımdan pek de değişmediği gerçeği analiz tarihinin yalnızca geçersiz düşüncelerin incelenmesinden daha fazla bir şey olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Neoklasik iktisatın önemli bir teorisini olan Alfred Marshall'ın düşünsel gelişimi, teorilerinde takip ettiği yolların anlaşılmasına yardım ettiği gibi, teorilerinin bugünkü teorilere nasıl temel teşkil ettiğini ve onun değerlendirme ölçütlerinin neler olacağı ve Marshall'ın iktisadi dünyasının bir öğretisi olarak günümüze ne gibi bir ışık tutma işlemi olduğu daha rahat anlaşılacaktır.

Bu bağlamda sonuç olarak Alfred Marshall geliştirdiği teorilerle;

- İktisatın tanımını yapmıştır.
- İktisatın metodunu açıklamıştır.
- Kısmi denge analizi hakkında da çalışmıştır.
- Denge fiyatı hakkında açıklamalarda bulunmuştur.
- Matematiksel yaklaşımlara ele alarak mikro iktisatın oluşturulmasında en büyük katkıları olan Marshall analizlerinde de matematiği oldukça fazla kullandığı çalışmalar sunmuştur.
- Say yasasının kabulü ve para teorisi ile ilgili çalışmalar yapmıştır.
- Girişimci ve başarılı bir girişimcinin özelliklerini tanımlayan çalışmalar yapmıştır.
- Kısmi denge ve genel denge kavramları konusunda Marshall-Walras tartışmasını başlatmıştır.
- Talep Teorisi-Üretim ve Arz Teorileri hakkında çalışmalar yapmıştır.
- Üretim faktörlerinin maliyeti hakkında çalışmalar sunmuştur.
- Uzun Dönem Rekabet fiyatı hakkında çalışmalar yapmıştır.
- Üretim faktörlerinin fiyatlandırılması konusunda çalışmıştır.
- Fiyat teorisi ve uzun dönem masraf yapısı hakkında çalışmıştır.
- Esneklik, tüketici rantı vb. gibi bir çok kavramı düşünce dünyasına kazandırarak, marjinal devrimde bir başarı elde etmiş ve 19.yüzyılın son çeyreğinde iktisat biliminin, profesyonelleşmesine yardım ederek, iktisat bilim dalını farklı boyutlara taşımış ve özellikle bu alanlarda bir çok öğrenci yetiştirerek iktisadi düşünce tarihinde umutsuzluğun çaresi olarak görülen, ortadoks iktisatın otoritesini sarsan en ciddi rüzgar olarak tanımlanan Keynes ve öğretilerini düşünce tarihine kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

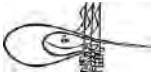
- ALADA, A. D. (2004), “İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2(59), 2-7.
- BARBER, W. J. (1999), “İktisadi Düşünce Tarihi”, çev. İhsan Durdu, 3. Baskı, **Şule Yayınları**, İstanbul.
- DOĞAN, H. (2012), “Alfred Marshall’da Ekonominin Statik Durumdan Dinamik Duruma Hareketinde Girişimci’nin Önemi, Girişimci Sermayesi Ve İktisadi Büyüme İlişkisi”, *journals.manas.edu.kg*, ss. 44-49.
- ERİM, N. (2007), “İktisadi Düşünce Tarihi”, **Palme Yayıncılık**, 1. Baskı, Ankara.
- ERSOY, A. (2008), “İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi”, **Nobel Yayın Dağıtım**, 3. Basım, Ankara.
- GALBRAİTH, J. K. (2004), “İktisat Tarihi”, çev. Müfit Günay, **Dost Kitabevi**, Ankara.
- GENÇ, S. Z. ve ERYAMAN, M. Y. (2008), “Değişen değerler ve Yeni Eğitim Paradigması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 89-102.
- GUERRIEN, B. (1999), “Neo-klasik iktisat”, **İletişim Yayıncılık**, 2.baskı, çeviren, Ertuğrul Tokdemir, (Leconomre neo classiae).
- GÜNGÖR, K. İktisadın TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ VE MERKANTİLİZMDEN GÜNÜMÜZE İKTİSADİ DÜŞÜNCELER. [Http://Www2.Aku.Edu.Tr/~Kgungor/Kamil_Gungor.Pdf](http://Www2.Aku.Edu.Tr/~Kgungor/Kamil_Gungor.Pdf) Erişim Tarihi: 01.09.2014.

- İktisada Giriş, **T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları** No: 1025, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 565, Anadolu University All Rights Reserved, 2000.
- KEKLİK, B. (2012), “Öğretim Üyelerinin Dış Görünüşlerinin Öğrenciler Tarafından Algılanma Biçiminin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C:4, S:3, s. 129-141.
- KEYNES, J. M. (1924), “ Alfred Marshall, 1842-1924”, **The Economic Journal**, Vol. 34, No. 135 (Sep., 1924), pp. 311-372.
- KÖK, R. (1999), “İktisadi Düşünce Kavramların Analitik Evrimi”, **Anadolu Matbaacılık**, 1. Baskı, İzmir.
- KUYUCUKLU, N. (1982), “İktisadi Olaylar Tarihi”, **İstanbul Üniversitesi Yayın** No: 2902, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayın No: 3, İstanbul.
- MARSHALL, A. (1919), “Industry and trade. *A Study of Industrial Technique*”, 1. Baskı, ss. 1-679.
- MARSHALL, A. (1964), “Principles of Economics”, **Macmillan and Company Limited**, Introductory Volume Macmillan & co.ltd by Alfred Marshall Eight Edition Naturanon Facts Saltum, London Macmilin Book 1 Chapter Q Ltd, London.
- MARSHALL, A. (2009), “*Principles Of Economics: Unabridged Eighth Edition*” **Cosimo**, Inc..
- MATSUYAMA, N. (2011), “The Source of Marshall’s Thoughts on Economic Progress with a Focus on his Study of American Industry” **In 24th Conference of the History of Economic Thought Society of Australia. Melbourne, Japan**, ss. 1-15.
- MERİÇ, N., “Evlilik Ve Aile Danışmanlığı Kuramları”, **Amerikan Uluslar Arası Newport Üniversitesi Davranış Bilimleri Bölümü**, Aile Terapisi Dönem Ödevi, http://psikiyatriksosyalhizmet.com/wpcontent/uploads/2010/02/aile_danismanligi_kuramlari.pdf
- MERT, M. (2010), “Alfred Marshall, John Maynard Keynes Ve ‘İktisat İle Etik’ İlişkisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 21, Sayı : 74, ss. 87-138.
- ORHAN, O. Z. Ve ERDOĞAN S. (2008), “İktisada Giriş”, **Palme Yayıncılık**, Ankara.
- ÖZEL, H. (2001), “İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?”, **H. Ü. İktisadi ve İktisadi ve Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2.
- ÖZER, M., ERDOĞAN, M. Vd. (2013), “İktisada Giriş-1”, **T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2615, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1583**, 3. Baskı, Eskişehir.
- ÖZMEN, S. K. (2004), “Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, cilt: 37, sayı: 2, 27-39.
- ÖZTÜRK, N. (2010), “Klasik Ve Neo-klasik İktisatta Gelir Bölüşümü”, **Çalışma ve Toplum**, 2010/1, ss. 59-90.
- ROBINSON, J. (1984), “İktisat Felsefesi”, çev. Vural Savaş, **Marmara Üniversitesi Yayını No: 417, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:366**, İstanbul.
- ROBINSON, J. Ve EATWELL, J. (1975), “Çağdaş İktisada Giriş”, çev. Coşkun İçöz, **Eskişehir İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları**, Eskişehir.
- SAVAŞ, V. (1997), “İktisatın Tarihi”, **Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları**, Ankara.
- SAVAŞ, V. (2007), “İktisatın Tarihi”, **Siyasal Kitabevi**, 5. Baskı, Ankara.

- SKOUSEN, M. (2003), “Modern İktisadın İnşası”, çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak, **Liberte Yayınları**, 1. Basım, Ankara.
- UNAY, C. (1997), “Genel İktisat”, 1. Baskı, **Ekin Kitabevi**, Bursa.
- UYGUR E. ve ERDOĞDU, O. S. (2012), “Avrupa, ABD Ve Türkiye’de İktisat Eğitimi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni 2012/40.
- UYGUR, E. Ve ERDOĞDU, O. S. (2012), “Avrupa, ABD Ve Türkiye’de İktisat Eğitimi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2012/40, <http://www.tek.org.tr>.
- ÜNSAR, S. (2007), “Uluslararası İşletmelerde Üretim Stratejileri”, **Journal of Yasar University**, 2(7), ss. 695-708.
- YAY, G. G. (2001), “Chicago Okulu, Milton Friedman Ve Monetarizm”, **Liberal Düşünce**, 6(24).
- YAYLALI, M. ve LEBE, F. (2011), “Beşeri Sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analiz”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı: 1, ss. 23-51.
- YELBOĞA, A. (2006), “Kişilik Özellikleri Ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:8 Sayı:2, ss. 196-211.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Paley_Marshall
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Marshall
- http://tr.wikipedia.org/wiki/İktisadi_düşünce_tarihi
- <http://www.bristol.ac.uk/efm/about/history.html>
- <https://akademikokumalar.wordpress.com/2013/12/24/alfred-marshall-1842-1924/>
- www.iktisadist.com/2014/04/neo-klasik-iktisat-alfred-marshall.html

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- TURAN, Z. NAKİBOĞLU, A., ÇETİNKAYA, N., (2015). “İktisat Öğretileri ve Marshall / The Teachings Of Economy And Marshall”, **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8179>, p. 887-938.

Y KUŞAĞININ BİR GÖZETİM MEKANİZMASI OLARAK SOSYAL AĞLAR ÜZERİNE ALGISI: GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMASI*

*Fuat USTAKARA***

*Emir TÜRKOĞLU****

ÖZET

Günümüzün küresel iletişim ortamında ağ toplumu yapısına bağlı olarak sosyal ağ kullanımı özellikle Y Kuşağının günlük yaşamının önemli bir parçası gibi görünmektedir. Sosyal ağlar, iletişimin işlevselliğini artırmakla birlikte, bir gözetim mekanizması olarak da kullanılabilir. Gözetim olgusu, dar bir alana sıkıştırılmadan, geniş kapsamlı bir mekanizma olarak düşünülmelidir. Sosyal ağlar, gözetimin kapasitesini ve potansiyelini artırmaktadır. Siyasal iktidarın ideolojisini yaymak için kullanılabilirdiği gibi, çokuluslu bir şirketin küresel açılımlı markasının marka iletişimde de bir gözetim işlevini yerine getirebilmektedir. Bu yönüyle, sosyal medya, bir iktidar mekanizması olarak da düşünülebilmektedir. Bu çalışma, Y Kuşağının sosyal ağları bir gözetim mekanizması olarak algılama düzeyini üniversite öğrencileri örneğinde irdelemektedir. Araştırma, Gaziantep Üniversitesi'nde farklı öğretim birimlerinde eğitim alan 437 öğrenciye uygulanan anket uygulamasına dayalı olarak yapılandırılmaktadır. Beşli likert ölçeğe dayalı olarak yapılandırılan araştırmanın bulgularına göre; katılımcılar, (A.O.=3,20) ortalama değeriyle sosyal ağlar üzerinden gözetledikleri ve (A.O.=3,17) ortalama değeriyle sosyal ağlar üzerinde gözetlendiklerini düşündükleri bilgisini vermektedirler. Araştırmadaki diğer önemli verilere bakıldığında, cinsiyet açısından gözetim olgusu üzerine sorgulamada anlamlı farklılıklar saptanmaktadır. Buna göre, erkekler kadınlardan daha çok gözetlediklerini belirtmekte; kadınlar erkeklerden daha çok gözetlendiklerini düşünmektedirler. Bir başka sorgulamada, Marmara Bölgesi'nden gelenler diğer bölgelerden gelenlere göre daha çok gözetlediklerini ifade etmekte; aynı zamanda daha çok gözetlendiklerini hissetmektedirler. Çalışma, bir iktidar mekanizması olarak gözetim olgusu üzerine önemli veriler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Y Kuşağı, Gözetim, İktidar, Sosyal Ağlar, Araştırma.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım, El-mek: fuatustakara@gmail.com

*** Arş. Gör. Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım, El-mek: turkoglu_emir@windowslive.com

THE PERCEPTIONS OF GENERATION Y ON SOCIAL NETWORKS AS A SURVEILLANCE MECHANISM: THE RESEARCH OF UNIVERSITY OF GAZİANTEP

ABSTRACT

The use of social networks is an important part of our lives especially for Generation Y in global communication environment. Social networks not only enhance the functionality of communication but also serve as surveillance mechanism. We can realize the phenomenon of surveillance without a confined space and as an omnibus mechanism. Social networks increase the capacity of and potential of surveillance. Social networks are useful to propagate the ideology of political power and to manage the brands' surveillance of multinational companies. In this perspective, social media is a power mechanism. The study researches the university students' perceptions about surveillance of social media. The study has a survey on 437 people. For the findings of the study which is with five point likert scale, the participants observe other people on social networks with (A.M.=3,20) mean, and think to be observed by other people or organizations on social media with (A.M.=3,17) mean. When we see other important data of the research, we determine significant differences for questioning on the phenomenon of surveillance in terms of gender. Accordingly, men state that they observe other people much more than women, and women think they are observed by other people much more than men. In another questioning, the participants who come from Marmara Region express that they observe other people much more than other regions, and they also feel that they are observed by other people much more than other regions. The study has important data about surveillance as a power mechanism.

STRUCTURED ABSTRACT

We notice that social network mechanism has lifted effectiveness day by day in technology and network society of twenty first century. The capacity of radio with auditory feature has increased with the invention of television with visual-auditory feature, and the invention has led the attentions to media structure. McLuhan (2014: 48) states that new electronic interdependence has formed the world's image as a global village, and he also refers to a new global social structure with developing communication opportunities.

Communicative opportunities have gotten up top level with today's technology, and eventually the pattern of network society has affected to form of the power mechanism. Castells (Castells and Ince, 2006: 26) explains that mankind organizes own himself with networks which are in power, and network technology also provides the users a power mechanism. We see Jeremy Bentham who found the surveillance phenomenon as power mechanism with architecture. English philosopher Bentham called Panopticon which was composed of the cells around central surveillance towers, and explained that the plan of Panopticon could be practiced with various goals for different buildings.

According to Bentham (2008: 13), observed person should believe that he was in surveillance at any moment or he should not make sure whether he was in surveillance or not.

Panopticon which Bentham forms as a surveillance mechanism and the fiction which George Orwell's novel called 1984 appear similar. Orwell (2014) presents striking examples of constant control and surveillance with tele-screens, thought policemen, helicopters on society. Orwell states that no one may express an opinion about when surveillance will actualize and he remarks that the uncertainty position causes people exhibit behavior in anxiety of surveillance.

Foucault (2012: 35) correlates between knowledge and power, and he defends that power process creates knowledge and knowledge causes power effects. We may infer that surveillance mechanism is one of the ways of power's knowledge acquisition.

McLuhan (McLuhan and Fiore, 2012: 26) interprets the phenomenon of media as the extension of some physical and mental competences, such he thinks of technological developments as basic determinants. Accordingly, we may comprehend newspaper and magazine as competences of eyes, radio as a competence of ears, television as a competence of eyes and ears. While we consider McLuhan's approach in terms of new media, we notice a change in the context of functionality. In this context, nowadays the watching effect of eyes has increased, and the auditory dimension has gained strength. In addition to this, we may add tactual sense. We may consider a key of mobile and a keyboard of computer which we frequently use in our daily lives as a competence of skin. Physical and mental parts' interaction with network technology which entered in our lives in 1990's and gathered speed in 2000's.

Social networks cause social mobility by gaining speed in the structure of network society with new communication media and means, and it creates an important mechanism to organize mass meetings as Arabian Spring. Moreover, shares on social networks make dual surveillance possible by crossing the limits of privacy, and emerge as new tools of global surveillance mechanism.

Generation Y is most common users of social networks which make surveillance possible in our day. The generation who was born in 1979-1999 is more interested in social media and communication technologies than previous generations, and correspondingly, we consider that they are closer to observe and to be observed.

The theoretical frame of the study which we explain the outline above is formed with the perspective of Bentham, Foucault, McLuhan, and Orwell. The paper which determines the perceptions of Generation Y about surveillance is important to acquire data in the context of communication sociology. The paper embraces Generation Y as a starting point, and it is based on a fieldwork. The research consists of a field data which are questioned to 437 respondents belonging to Generation Y from Gaziantep University's students with simple random sampling.

According to research findings, the research which is structured to five point likert scale has a wide distribution of socio-demographic

Turkish Studies

characteristics. In terms of gender, the difference about the representation of two genders is only %5,9. It changes between %5,3 and %20,4 among 18-25 age and upper 25 in the age groups. In terms of geographical region, although there are participants from all geographical regions, the participants are mainly from Southeastern Anatolia Region with %54 rate. In terms of relationship status, the intensity of proportion is shared between “having a relationship” and “having no relationship” (%86) in relation to participants’ studentship. Monthly expense distribution is an indicator of financial situation of a student. Most of the participants are from middle income families (%60,2). While we see data, we notice a variety of the participants’ profile except for the category of geographical region.

In terms of mass media frequency, internet has a different view with %24,5 rate from others (for example, television %3,4) at the scale of 6 hours and more hours. This table has a view which corresponds to the knowledge about technology addiction of Generation Y. In terms of social media frequency, %17,6 of the participants use social media networks at the scale of 6 hours and more hours, and we may determine they have an intensive contact with network technology. The data are in accord with the knowledge about Generation Y’s having an interest in social media. %43,5 segment of the participants connect via mobile device, and the data are in line with theoretical knowledge about surveillance. So as to support the result, Facebook takes place near the top in social media use for every questioning, and this situation seems meaningful. WhatsApp application explains that the participants are sensitive to technology for interpersonal and group communication.

At the first scale, the participants state that they use social media network as a tool for knowledge acquisition, and they thought that social media provides a feedback platform for interpersonal communication. Using WhatsApp application intensively is accordant with the data at the scale. We notice also the data about the phenomenon of surveillance actualize not intensive but more than average participation level. The participants consider social media network as a surveillance mechanism by having a value more than average participation level. They use social media network as a surveillance tool, and they feel to be observed on social media network. Using social networks as political elements drops behind with (A.M.=2,62) the rate at the scale.

While we question the participants’ perceptions about surveillance in which social networks have some functions for constraint/control, the perception which all movements on social media network are stored and the data may be shared with third parties will be found maximum value (A.M.=3,38) at the scale. Other judgments include lower values, and we conclude that surveillance fear does not reflect the participants’ attitude and behaviors to cause obsessions.

In questioning to use social media networks as a power mechanism, we notice high values in judgments which connect between organizations’ public relations works on social networks and the phenomenon of surveillance. We testify participants surpass average value in any case, such as “social media is a good surveillance mechanism for public relations and advertising agencies (A.M.=3,75)”,

and “social media is an important public relations tool (A.M.=3,56)”, and “social media is an important public relations tool to control the tendencies of target groups (A.M.=3,54)”. Besides, we may consider that social networks undertake a crucial role for brand management with (A.M.=3,49) mean values. Although the phenomenon of political communication has lower average values (A.M.=3,39), (A.M.=3,34), (A.M.=3,31) than public relations and brand management items, however its items have mean values over the average value in every questioning. We see participation level of the role of social networks on activist movements (A.M.=3,65) as secondary maximum value at the scale. Accordingly, social network channels may become constraint/control elements in surveillance with two-way interactions.

Men observe more than women with a significant discrepancy in the phenomenon of surveillance. According to age groups, the most observer group is 20 years old (A.M.=3,40). According to relationship status, the group on the first rank is the group who has no relationship (A.M.=3,26). According to place attachment, the group who comes from Marmara Region is the most observer group with (A.M.=3,93) value. While we analyze for financial power, the group who spend about 501-750 TL on a monthly basis become prominent with (A.M.=3,40) value. According to educational field, Faculty of Economics and Administrative Sciences students are the most observers group with (A.M.=3,41) value.

According to be exposed to be observed, women consider that they are observed more than men. While we see the age groups, 24 years old group becomes prominent with (A.M.=3,42) value. If we interpret the results for relationship status, we shall notice the group who has a relationship feels to be observed at maximum level (A.M.=3,21). In terms of geographical region, the group who comes from Marmara Region supposes that they are observed with maximum level (A.M.=3,50) as the surveillance question. In terms of monthly expense distribution, the group who spend 1251-1500 TL consider that they are observed with (A.M.=3,42), and gets ahead of other groups. According to educational field, Vocational School of Higher Education students consider that they are the most observer group with (A.M.=3,39) value.

Research findings reveal that the students who represent Generation Y actualize to observe on social networks not excessive but over average value. It includes also the results which they consider to be observed on social medium over the average value. According to general perceptions of participants, we may consider that social networks are used as surveillance mechanisms thereabouts proportions. Therefore, we land up to say that the phenomenon of surveillance functions as a power mechanism.

As a result, the phenomenon of surveillance seems as an important part of daily life, and Generation Y comment the phenomenon of surveillance as a power mechanism. In the sense of contribution for the research subject, you can face for qualitative researches about surveillance with focus groups or in-depth interviews, and you can also investigate the differences relation to surveillance between Generation Y and Generation Z which is next generation.

Key Words: Generation Y, Surveillance, Power, Social Networks, Research.

Turkish Studies

Giriş

Sosyal ağ mekanizması, yirmi birinci yüzyılın ağ toplumu sarmalında etkisini her geen gn artıran bir olgu olarak kendisini göstermektedir. Yirmiinci yüzyılda radyonun işitsel ynl kapasitesine görsellikle g kazandıran televizyonun “Küresel Köye” geçişi sağladığını ilk kez vurgulayan Marshall McLuhan, dikkatleri medya yapıları üzerine çekmiştir. Buna göre (McLuhan, 2014: 48), yeni elektronik karşılıklı bağımlılık, dünyayı *küresel bir köy* imgesinde yeniden biçimlendirmektedir. McLuhan ve Fiore (2012: 8), elektrik teknolojisinin birleşmeyi ve bağlılığı besleyip desteklediğini açıklayarak, yeni bir toplumsal yapıya da işaret etmişlerdir. Bir diğer deyişle, McLuhan'ın kavrayışında, teknolojinin insan tutum ve davranışlarını biçimlendirme kabiliyetine gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır.

McLuhan'ın 1960'lı yıllarda teknoloji eksenli geleişen iletişim yapılanmalarının toplumsal yaşantıya etkileri, bir ağ toplumuna dönüşümün izlerini taşıtmaktadır. Ağ toplumu, geçmiş yüzyıllardaki matbaanın biçimlendirmesiyle göz etkisini tek işlevli konumundan uzaklaştırırken, duyular arası etkileşimin kapasitesini artırmaktadır. Ağ toplumu yapısındaki görsellik, kendi yanına işitsellik ve dokunsallık yetilerini katmakta ve böylece makro düzey iletişimin yapısı değişime uğramaktadır.

Ağ toplumu yapısı, iktidar mekanizmasının biçimlenmesine de etkide bulunmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, Castells (Castells ve Ince, 2006: 26), insanlığın ağlarla örülmüş yerkürede enformasyon teknolojisinin iktidarda olduğu ağlar etrafında örgütlenmiş olduğu açıklamasını getirmektedir. Buna bağlı olarak, ağ teknolojisinin kullanıcılarına bir iktidar mekanizması sağladığı düşünülebilir. Ağ teknolojisi, gözetim yoluyla bir kontrol işlevini de beraberinde getirmektedir.

Günümüzde ağ teknolojisini en çok kullanan kesim, Y Kuşağı olarak adlandırılan geç kuşak olmaktadır. Y Kuşağı, sosyal ağlar ile yoğun bir etkileşim kuran kuşak olma zellikliğini taşıtmaktadır. Kendinden nceki tüm kuşaklardan farklı bir yapıya sahip olan Y Kuşağı, teknolojiye yakından duyarlı bir görünüm sergilemektedir. Buna bağlı olarak, Y Kuşağının gözetilmeye çok açık bir konuma sahip olduğu düşünülebileceği gibi, gözetim mekanizmasını kullanmaya eğilimli olduğu da öngörülebilmektedir.

Çalışma, literatür taramasına dayalı  kuramsal bölümden ve bu üç bölümün keşiştiği bir araştırmadan olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, gözetim olgusunu bir iktidar mekanizması olarak irdelemekte ve ağ teknolojisinin gözetim ile ilişkisi üzerine eğilmektedir. İkinci bölüm, sosyal medyayı McLuhan'ın kuramsal perspektifinden yararlanarak incelemekte ve sosyal ağları bir gözetim mekanizması olarak ele almaktadır. nc bölüm, sosyal ağları yoğun olarak kullanan Y Kuşağının genel özelliklerini açıklamaktadır. Dördüncü bölüm, Y Kuşağını temsil eden niversite ğrencilerinin sosyal ağlar üzerinden gözetim algılarını araştırmaktadır. Bu yönüyle, çalışma, sosyal ağlar üzerinden gözetim olgusunu anlamaya dönük olmasıyla önemli bir konuya temas etmeyi amaçlamaktadır.

1. Gözetim: Bir İktidar Mekanizması

İktidar ile bilgi arasında bir ilişki kuran Foucault (2012: 35), iktidarın işleyişinin sürekli olarak bilgi yarattığını ve bilginin de iktidar etkilerine yol açtığını savunmaktadır. Foucault'un kavrayışında, iktidarın bilgi edinmesinin bir yolunun da gözetim mekanizması olduğunu anlamak mümkün görünmektedir. Foucault'un çalışmaları, yeni iktidar paradigmasının biyo-politik doğasını anlamaya imkân tanıyan bir görünüm vermektedir. Biyo-iktidar, toplumsal hayatı onu izleyerek, yorumlayarak, soğurarak ve yeniden eklemlenerek içeriden düzenleyen bir iktidar biçimi olarak anlaşılmaktadır (Hardt ve Negri, 2012: 45). Foucault'un çizdiği bu yeni iktidar yapılanmasında gözetim olgusu başat bir rol üstlenmektedir.

Bir iktidar mekanizması olarak gözetimin ilk mimari yapısı, *Panoptikon* olarak adlandırılmakta ve onu tasarlayan İngiliz filozof Jeremy Bentham olmaktadır. Foucault (2012: 87), panoptikonun *bütünlük ilkesini* ifade ettiğini belirtmektedir. Bentham (2008: 12), bina planının çok sayıda insanın gözetimini esas olarak denetlenemeyecek kadar geniş alanlara yayılan yerler dışında, istisnasız tüm kurumlara uygulanabileceğini belirtmektedir. Buna göre, bina, endüstrinin tüm kollarındaki ıslah edilemeyenlerin cezalandırılması, delilerin kontrol altına alınması, ahlaksızların ıslah edilmesi, şüphelilerin hapsedilmesi ya da acizlerin bakımı, hastaların tedavi edilmesi ve eğitim alanında yeni neslin eğitilmesi gibi çoklu amaçlarla uygulanabilir bir yapıya sahip olmaktadır. Gözetim-evi adıyla da bilinen panoptikon, merkezi gözetim kulesi etrafında konumlandırılmış ve tek gardiyanın aynı anda gözetleyebileceği hücrelerden oluşan dairesel bir yapı olarak tasarlanmıştır (Pease-Watkin, 2008: 77).

Bentham, gözetim olgusunu “bugüne kadar örneği olmayan, zihin üzerinde zihinsel iktidar elde eden yeni bir yöntem” olarak kavramaktadır (Mattelart, 2012: 9). Buna ilişkin olarak, gözetime dayalı olarak istenen bir husus da, gözetlenen kişilerin çeşitli sebeplerle her an gözetim altında olduğuna inanması ya da gözetlenmediğinden emin olamayarak kendisini sürekli gözetlendiğine inandırmasıdır (Bentham, 2008: 13). Panoptikonun büyük etkisi, tutuklu kişide iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini oluşturmaktan kaynaklanmaktadır. Gözetim altında tutma, eylem olarak kesintili olsa bile, sonuçları itibarıyla sürekli olmasını sağlamak amaçlanmaktadır (Foucault, 2013: 297).

Bentham’ın bir gözetim mekanizması olarak biçimlendirdiği panoptikon tasarımı ile George Orwell’in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı romanındaki kurgu birbirine paralel görünüme sahip olmaktadır. Orwell (2014), çizdiği kara ütopyasında toplum üzerinde denetim sağlamayı amaçlayan iktidarın çeşitli yöntemlere başvurduğunu açıklamaktadır. Orwell’in kurgusunda, iktidar, denetim sağlamak amacıyla düşünce polislerini, pencerelerden insanların evlerini gözetleyen helikopterleri ve hem alıcı hem de verici işlevine sahip tele-ekran gibi aygıtları kullanmaktadır. Orwell’in çizdiği toplum düzeninde, evlere ve işyerlerine yerleştirilen tele-ekranlar, alıcı ve verici işleviyle sürekli gözetimin en çarpıcı örneğini vermektedirler. Öyle ki, bu cihazlar hafifçe karartılabilmesine rağmen tamamen kapatılamamakta ve istendiğinde görüş alanı içindeki kişilerin gözetlenmesine imkân tanımaktadır. Orwell, çeşitli yöntemlere başvurulmasıyla iktidar tarafından gerçekleştirilen gözetimin ne zaman yapılacağına dair fikir yürütülemeyeceğini belirterek, bu belirsizlik durumunun “panoptikona benzer bir şekilde” sürekli gözetim altında tutulma endişesine yol açtığını anlatmaktadır.

Yukarıda Orwell’in kurgusuna paralel olarak, günümüzde mimari bir yapı olmasının ötesinde, panoptikon toplumsal yapılanmaya gönderme yapmaktadır (Özarslan, 2008: 139). Buna göre, günümüzde gözetim olgusu, teknolojinin gelişimiyle birlikte mimari temele dayanan gözetim esasından teknolojiye dayalı gözetime evrilmiştir (Çoban, 2008: 111). Günümüzde cep telefonlarının dinlenmesi, akıllı kartların kullanımıyla birlikte elektronik işlemlerin denetim altına alınması ve bu yolla oluşturulan tüketici profillerinin depolanması, kentlerin kamera ağı ile donatılması, internette ziyaret edilen sayfaların denetlenmesi ve elektronik postaların izlenmesi aracılığıyla iktidarın toplumsal denetim ve gözetim olanaklarının arttığına tanıklık edilmektedir (Dolgun, 2004: 56). Gözetim, marka iletişiminin görünmeyen iktidar mekanizması olarak kendini saklamaktadır (Ustakara, 2014: 348); markalar, sosyal ağların gizemli çekiciliği altında hedef kitlelerine ilişkin kolaylıkla bilgi edinebilmektedirler.

Sonuç olarak, gözün iktidarı tarafından kullanılan teknolojik araçlar, herkesi "büyük gözalıtı" altında yaşamaya mecbur etmiştir (Çoban, 2014: 4). İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte kendisini daha özgür hisseden bireyler, aslında daha güvenli bir toplum oluşturma çabası gibi gerekçeler adı altında daha sık denetlenmekte ve bireysel özgürlükler gittikçe

kısıtlanmaktadır (Avcı, 2015: 255). Buna bağlı olarak, gözetimin bir iktidar mekanizması olarak tüm toplumu kuşattığı yargısına varılabilmektedir.

2. Sosyal Ağlar: Yeni Gözetim Araçları

Sosyal medya; iletişim, psikoloji, sosyoloji ve işletmeyi içine alan çeşitli disiplinleri kapsayarak akademisyenler arasında yaygın bir konu haline gelmiştir (McIntyre, 2014: 7). Sosyal ağlar, sosyal bilimlerin hemen her alanında, pek çok açıdan incelenmeye müsait bir yapı sergilemektedir. İletişim bilimleri alanında kişilerarası iletişim ve gruplar arası iletişim, geleneksel medya ile farklılıklar gibi boyutlardan incelenebileceği gibi, sosyal ağlarda gözetim olgusu da iletişim sosyolojisi açısından araştırılmaya açık bir alan olmaktadır.

Medyaya McLuhan'ın kuramsal perspektifinden bir bakış, teknolojinin toplum üzerindeki belirleyici etkilerini açığa çıkaran bir açı kazandırmaktadır. Buna bağlı olarak, McLuhan'ın çizgisinden yaklaşmak yararlı görünmektedir. Medya olgusu, insanların bazı fiziksel ve ruhsal yetilerinin uzantısı olarak yorumlanmaktadır (McLuhan ve Fiore, 2012: 26). Teknoloji, duyularımızdan birine ya da diğerine yeni bir vurgu ya da üstünlük verdiğinde, bütün duyularımız arasındaki oran değişim göstermektedir (McLuhan, 2014: 38). Bir başka deyişle, teknoloji, insan uzuvlarının uzantısı şeklinde hizmet görmektedir (Stevenson, 2008: 201-202). Buna göre, matbaa kültürünün bir ürünü olan yazılı basın gazete ve dergi gözün uzantısı, işitsel medya olarak radyo kulağın uzantısı, görsel ve işitsel medya olarak televizyon gözün ve kulağın uzantısı olarak kavranabilmektedir.

Yukarıda geleneksel medya için belirtilen hususlar yeni medya için söz konusu olduğunda işlevsel yönden bir değişim olduğu açığa çıkmaktadır. Ağ teknolojisi ile birlikte gözün izleme etkisi artmış; işitselliğin boyutu güç kazanmış; bu duyuların yanına dokunma eklenmiştir. Gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kullanılan mobil telefonların tuşları ve bilgisayarların klavyeleri, derinin uzantısı olarak yorumlanabilir. Stevenson (2008: 206), küresel köyün matbaa kültürünün yerine *eşzamanlı olayların daha dokunsal kültürünü* geçirdiğine işaret etmektedir. Bu yeni toplum yapısında sosyal ağlar, eşzamanlı olayların dokunsal kültürünün başat aktörleri olarak öne çıkmaktadırlar. McLuhan (2014: 223), matbaayı bireyciliğin teknolojisi olarak görmektedir. McLuhan, bu görüşüyle radyo ve televizyondan önce daha kapalı bir toplumsal yapıya işaret etmişken, adı geçen kitle iletişim araçlarıyla birlikte kolektif bir toplumsal yapıya doğru evrilme sürecine gönderme yapmaktadır. 1990'lı yıllarda yaşamlarımıza giren ve 2000'li yıllarda ivme kazanan ağ teknolojisiyle fiziksel ve ruhsal uzuvların birbiriyle etkileşimi yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda zirve yapan öge, sosyal ağların karşılıklı bağımlılığı artırması gerçekliği olmaktadır.

Kitle iletişim araçlarına farklı bir boyuttan yaklaşarak sosyal ağların geleneksel medyadan farklılığını ortaya koyduktan sonra sosyal ağların taşıdığı potansiyel aracılığıyla özelliklerine bakmak, yukarıda beliren ayrımı daha net çizgilerle gösterecektir. Yeni iletişim araç ve ortamları, geleneksel iletişim araçlarından *daha hızlı, daha bireyselliğe açık ve daha kitlesel* olmakla birlikte, geleneksel iletişim araçlarından *daha fazla tüm içerikleri tüm ortamlardan gönderme, birleştirme ve dağıtma yeteneğine sahip* olarak nitelenmektedir (Bilgili, 2013: 5-6). Sosyal medyanın temel özelliklerinden bir diğerine bakıldığında, katılımcılarını *iletişim kurma konusunda cesaretlendirdiği* ve buna bağlı olarak *geribildirimini önemseydiği* görülmektedir (Vural ve Bat, 2010: 3372). Bu gerçeklikle bağıntılı olarak, Vitak ve arkadaşları (2015: 1500), sosyal ağ sitelerinin hem güçlü hem de zayıf ilişkiler için *iletişimi kolaylaştırmada ve ilişki gelişiminde* büyük potansiyele sahip olduğunu açıklamaktadırlar. İnsanı zamanın ve mekânın sınırlarından kurtaran ve daha özgür bir ortamda iletişim kurulması için uygun bir zemin sağlayan sosyal ağlar aracılığıyla bireyler yeni ilişkiler kurabilmekte ve mevcut ilişkilerini sürdürebilmektedir. (Kılıçarslan ve Yavuz, 2014: 866). Nitekim bir yaklaşıma göre, sosyal ağlarda benzer duygu ve düşünce profilini taşıyan kullanıcılar, *ortak eylem pratiklerini gerçekleştirme* fırsatını yakalamaktadırlar (Aydemir, 2014: 87-88). Boş

zaman etkinlikleri, kişilerarası iletişim biçimleri, toplumsal ilişkilerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında etkili olan sosyal medya, kamuoyu oluşumunda da etkili olmaktadır (Göker, 2015: 394). Kitleli hareketliliğe platform açan sosyal ağlar, en açık örneğiyle Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal gösterilerin örgütlenmesinde önemli bir mekanizma olmuşlardır. Bütün bu ayırıştırıcı özelliklere bağlı olarak, sosyal medya gözetime en açık araçlar olarak göze çarpmaktadır.

Sosyal ağların gözetlemeye olduğu kadar gözetilmeye ve gözetilme sürecindeki hazza da açık bir ağ yapısına sahip olduğu gerçekliği, son birkaç yılda sıklıkla işitilen “selfie” sözcüğünden anlaşılabilmektedir. Oxford sözlüklerinde 2013 yılının sözcüğü olarak seçilen ve Türkçeye “özçekim” ifadesiyle çevrilen selfie, “bir kişinin genellikle akıllı telefon veya internet kamerası ile çekilen ve sosyal medya aracılığıyla paylaşılan fotoğrafı” anlamına gelmektedir (Oxford Dictionary, 21.05.2015). Bu süreçte araçları kullanan kişi; görüntülen, görüntüleyen ve görüntüyü servis eden kişi olmaktadır (Oğuzhan, 2014: 316). Günümüzde pek çok kez tanıklık edildiği üzere, bireyler, özçekimlerini sosyal ağlarda paylaşarak mahremiyetin sınırlarını aşmaktadırlar. Sanal evrenin bu uzamında bireyin kendi özelini açma istekliliği, başka insanların o kişinin mahremiyetine erişiminin önünü açmaktadır.

Ortaya konan tabloda, sosyal ağlar iletişimdeki çift yönlü akışı etkinleştirerek aslında gözetim olgusuna da yeni bir boyut getirmiştir. Buna göre, sosyal ağlar, küresel ağ teknolojisinin biçimlendirdiği ağ toplumu yapısına bağlı olarak gözetim mekanizmasının yeni araçları olarak görülmektedir. Artık gözetim tuşlar ve klavye temasıyla gerçekleşme mesafesindedir. Açıkça ifade edilebilir ki, sosyal ağ mekanizması, gözetmeye ve gözetilmeye gayet açık bir yapı sergileyerek yeni gözetim araçları olarak konumlanmaktadır.

3. Y Kuşağı: Gözetime Açık Ve Gözetleyen Bir Kuşak

Kuşak, belirli bir dönemi deneyimlemeyi içerdiğinden, toplumsal değişimler eşliğinde her bir kuşak arası farklılıklar olması doğal görünmektedir. Y Kuşağı, kendinden önceki kuşaklardan oldukça farklı eğilimlere sahip ve farklı deneyimler yaşayan bir kuşak olarak kendini göstermektedir.

Y Kuşağının taşıdığı anlam yönünden içeriğine bakıldığında, köken olarak “WHY” (İngilizce Niçin) sözcüğünden alınmış olan Y harfinin, kuşak üyelerinin genel olarak sorgulayıcı özelliğinden dolayı kendilerine yakıştırıldığı ve sonuçta bu kuşağın Y harfi ile adlandırıldığı bilgisine ulaşılmaktadır (Yüksekbilgili, 2013: 343). Y Kuşağına yaşadıkları dönemi dikkate alarak bakmak, kuşağın genel yapısı hakkında bir fikir verecektir. 1979-1999 yılları arasında doğan Y Kuşağı üyeleri, önceki kuşaklara göre sosyal medya ve iletişim teknolojileriyle daha çok ilgilenmiştir. Buna bağlı olarak, Y Kuşağı, teknolojinin biçimlendirici etkisine en yoğun düzeyde maruz kalan bir kuşak olma özelliğini taşımaktadır (Kuyucu, 2014: 79). Teknolojiyle etkileşim ve sosyal ağ etkileşimi arasında bir bağ olduğu düşünülebilir. Yeni çalışmalar, gençliğin gündelik hayatlarının önemli bir kısmını sosyal medya kanalıyla etkileşim kurarak geçirdiği sonucunu bulmaktadır (Ahn, 2011: 1435). Nitekim miyarlarca insanın kullandığı internet sadece bir eğlence aracı olarak kullanılmamakta; bireylerin bilgiye olan ihtiyacını karşılarken onların seçmenler olarak gündemi takip etmelerine de olanak sağlamaktadır (Tongut ve Akman, 2014: 121). Bu sonuçla örtüşen bir örneğe bakılacak olursa, sosyal ağ mekanizmasıyla genç bireyler, siyaset dünyasına daha yoğun katılım sağlamaktadırlar (Balci ve Sarıtaş, 2015: 514).

Y Kuşağına mensup bireyler kendisinden önceki kuşaklarla karşılaştırıldığında, genel olarak *daha az sadık ve otoriteyi benimsemekte güçlük çekme* özelliğine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu eksenle Y Kuşağı üyeleri, *bağımsızlığına düşkün, sık iş değiştiren, bireyselliği ön plana çıkaran ve teknoloji içinde yetişen* bireyler olarak değerlendirilmektedir (Çetin Aydın ve Başol, 2014: 5). Yüksekbilgili (2013: 346-347), Y Kuşağının temel özelliklerine yönelik olarak

teknolojiyi yakından takip ettiğini; internet üzerinden alışveriş yaptığını; bu kuşak için sosyal iletişim ağıyla işyeri sınırları içinde sürekli bağlantıda olabilmeyi önemli olduğunu açıklamaktadır. Sürekli ödüllendirilerek ve yüreklendirilerek yetiştirilen Y Kuşağı gençleri; internet, cep telefonları ve çok kanallı televizyonlar aracılığıyla dünyayı adeta parmak uçlarında bulmuşlardır (Baltaş, 2011: 50). Daha önceki kuşaklarda görülmeyen bu özelliğin Y Kuşağı gençlerine kolaycı bir yaklaşıma yönelme özelliği verdiği düşünülebilir.

Y Kuşağının çalışma hayatına bakıldığında, yine kendinden önceki kuşaklardan ayrıldığını saptamak mümkündür. Çalışma saatlerinde esnekliği, yaptıkları işin ne anlama geldiğini bilmeyi, sosyal hayatlarının engellenmemesini, iş esnasında eğlenmeyi, bilgiye hızlı erişimi ve çalıştıkları yerlerde kişisel gelişimlerinin sağlanmasını bekleyen Y Kuşağı; katı kurallardan, sıkıcı iş ortamlarından, sorularına yanıt alamamaktan kaçınmaya çalışan bir tavır sergilemektedir (Kömürcüoğlu, 2014: 40). Keleş (2011: 135-136), Y Kuşağının motivasyonlarını anlamaya yönelik olarak gerçekleştirdiği araştırmada, iş yaşamındaki özelliklerinden ortaya çıkardığı bulgularla Y Kuşağının *teknoloji odaklı, ikili ilişkileri önemseyen, sıkı denetim ve baskıdan kaçınan, kuralları anlamsız ve sıkıcı bulan, fikirlerinin önemsenmesini ve hesaba katılmasını bekleyen, rahat sosyal ilişkiler kurmayı ve her türlü çatışmadan kaçınmayı arzulayan, yaptığı her iş ve bulunduğu her ortamda genel olarak rahat olmayı önemseyen* bir kuşak olduğu ifade edilebilir.

Yukarıdaki tüm özellikleri dikkate alındığında, Y Kuşağının teknolojinin bir yansıması olan sosyal ağlar aracılığıyla gözetmeye ve gözetilmeye açık bir kuşak olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Y Kuşağı, yoğun bir düzeyde kullandığı ağ teknolojisi ile iletişim sosyolojisi açısından araştırılması gereken bir kuşak olmaktadır.

4. Araştırma

Çalışmanın uygulama boyutuna karşılık gelen bu bölüm; problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi araştırmanın modeli, araştırmanın sınırlılıkları alt başlıkları altında toplanmaktadır. Aşağıda sırasıyla bu başlıklar açıklanmaktadır:

4.1. Problem Durumu

Y Kuşağı, daha önceki kuşaklarla karşılaştırıldığında, sosyal ağlar ile etkileşim kurmak noktasında oldukça yoğun bir kullanıcı kesimi olarak kendisini göstermektedir. Buna bağlı olarak, gözetime açık bir konumda olan ve gözetlemeye de aynı duyarlılığı gösteren Y Kuşağının gözetim olgusu çerçevesinde incelenmesi, bu araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırma, Y Kuşağının gözetim olgusu üzerine algılarını saptamayı amaçlamaktadır. Gözetim olgusu üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak literatür taramasıyla sınırlı kaldığı görülmekte ve gözetim mekanizmasına ilişkin araştırmalar yapılmaya ihtiyaç duyulduğu açığa çıkmaktadır. Bu açıdan, ortaya konan araştırma verileri, iletişim sosyolojisi bağlamında veriler sağlaması yönüyle önemli görünmektedir.

4.3. Araştırmanın Modeli

Araştırma, alan araştırmasına dayalı olarak yapılandırılmaktadır. Karasar (2005: 104), deneme modellerinin gerçekleştiği ortamlardan biri olarak alanı göstermekte ve alanın doğal bir ortam olduğunu anlatmaktadır. Anket uygulamaları, kişisel ifadelerle dayalı inançlara ya da davranışlara ilişkin araştırma sorularının yöneltilmesi için uygun bir yöntem olarak düşünülmekte (Kuş, 2009: 44) ve bu araştırmanın yapılandırılmasında en uygun yöntem olduğu öngörülmektedir.

Anket formunda ölçek oluşturulmasında, gözetim olgusuna ilişkin kaynaklardan çok yönlü çerçevede yararlanılmıştır. Gözetime ilişkin olarak yapılan sorgulamalarda Bentham (2008),

Foucault (2012), Orwell (2014), Çoban (2008); siyasal katılma aracılığıyla gözetime ilişkin yapılan sorgulamalarda Balcı ve Sarıtaş (2015); marka iletişimi ve halkla ilişkiler aracılığıyla gözetime ilişkin yapılan sorgulamalarda Ustakara (2014) temel alınarak, adı geçen kaynaklar ölçek oluşturmada yol gösterici olmuştur.

Araştırmada sosyo-demografik dağılımı belirleme, kitle iletişim araçları ve sosyal ağları kullanım sıklığını belirleme ve sosyal ağ kanallarının tercihi için frekans analizi; gözetime ilişkin görüşlerin yönünü saptamak için aritmetik ortalama alınması; cinsiyetler arası gözetim ve gözetilmeye ilişkin farklılıkları belirlemek için t-testi uygulaması; gözetim ve gözetilmeye ilişkin çeşitli sosyo-demografik değişkenlerde görülen farklılıkları belirlemek için One-Way ANOVA Testi uygulaması yapılmıştır.

4.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Y Kuşağını temsil eden üniversite öğrencileri içerisinde Gaziantep Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Alan araştırması, basit tesadüfi örnekleme dayalı olarak, merkez kampüste yer alan Eğitim Fakültesi (60 kişi), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (75 kişi), İletişim Fakültesi (57 kişi), İlahiyat Fakültesi (44 kişi), Hukuk Fakültesi (30 kişi), Mühendislik Fakültesi (71 kişi), Fen-Edebiyat Fakültesi (22 kişi) ve Meslek Yüksekokulu (78 kişi) öğrencilerine uygulanmıştır. Anket formları, 437 katılımcıya dağıtılmıştır. Kurtuluş (2010: 61), basit tesadüfi örneklemede, örnek bireylerinin tam bir tesadüfi süreç olması suretiyle seçilmesinin önemli görüldüğüne işaret etmektedir. Bu bilgiler, araştırma sürecindeki öğrenci grubunun seçimiyle tam bir paralellik göstermektedir.

4.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, sosyo-demografik özellikler bakımından Y Kuşağı içerisinde yer alma, üniversite öğrencisi olma ölçütleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, konu bağlamında sosyal ağlar aracılığıyla gözetim olgusu kapsamında sınırlı tutulmuştur. Zaman aralığı yönünden, 2015 yılı Mayıs ayı ile sınırlandırılmıştır.

5. Bulgular

Araştırmanın sosyo-demografik verilerine bakıldığında; cinsiyet, yaş, coğrafi bölge, ilişki durumu, aylık ortalama harcama düzeyi olarak beş kategoride toplanan dağılımlar açısından değerlendirilmektedir.

Cinsiyete göre dağılımda, katılımcıların %47,8'i (209 kişi) erkek, %41,9'u (183 kişi) kadındır. Cevapsızların oranı, %10,3 (45 kişi) olmaktadır.

Yaşa göre dağılımda, %5,3'ü (23 kişi) 18 yaş, %9,6'sı (42 kişi) 19 yaş, %15,1'i (66 kişi) 20 yaş, %20,4'ü (89 kişi) 21 yaş, %14,9'u (65 kişi) 22 yaş, %11,4'ü (50 kişi) 23 yaş, %8'i (35 kişi) 24 yaş ve %10'u (44 kişi) 25 yaş ve üzeri olarak yansımaktadır. Bu soruya cevap vermeyenlerin oranı, %5,3'tür (23 kişi).

Coğrafi bölgeye göre dağılımda, katılımcıların %3,7'si (16 kişi) Marmara Bölgesi'nden, %3'ü (13 kişi) Ege Bölgesi'nden, %19,4'ü (85 kişi) Akdeniz Bölgesi'nden, %4,8'i (21 kişi) İç Anadolu Bölgesi'nden, %3'ü (13 kişi) Karadeniz Bölgesi'nden, %5'i (22 kişi) Doğu Anadolu Bölgesi'nden, %54'ü (236 kişi) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelmektedir. Bu soruya cevap vermeyenler, %7,1 (31 kişi) oranında seyretmektedir.

İlişki durumuna göre dağılımda, katılımcıların %61,5'i (269 kişi) ilişkisinin olmadığı, %25,2'si (110 kişi) ilişkisinin olduğu, %4,1'i (18 kişi) nişanlı olduğu, %3'ü (13 kişi) evli olduğu bilgisini vermektedir. Cevapsızların oranı, %6,2 (27 kişi) olarak gerçekleşmektedir.

Aylık ortalama harcama düzeyine göre dağılımda, katılımcıların %15,6'sı (68 kişi) 0-250 TL, %40,5'i (177 kişi) 251-500 TL, %19,7'si (86 kişi) 501-750 TL, %8,5'i (37 kişi) 751-1000 TL, %3,4'ü (15 kişi) 1001-1250 TL, %3,2'si (14 kişi) 1251-1500 TL ve %4,1'i (18 kişi) 1501 TL ve üzerinde harcama yapmaktadırlar. Bu soruyu cevapsız bırakanların oranı, %5 (22 kişi) düzeyinde olmaktadır.

Kitle iletişim araçlarını günlük olarak ortalama kullanma sıklığı sorgulandığında, aşağıdaki tablodaki görünüme ulaşılmaktadır:

Tablo 1. Katılımcıların kitle iletişim araçlarını günlük olarak ortalama kullanma sıklığı

Kitle iletişim aracı	Hiç		0-2 saat		2-4 saat		4-6 saat		6 saat ve üzeri	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Gazete	141	32,3	234	53,5	11	2,5	2	0,5	4	0,9
Dergi	239	54,7	107	24,5	18	4,1	5	1,1	3	0,7
Televizyon	135	30,9	144	33,0	84	19,2	21	4,8	15	3,4
Radyo	207	47,4	126	28,8	20	4,6	12	2,8	8	1,8
İnternet	3	0,7	98	22,4	120	27,5	95	21,7	107	24,5

Tablo 1'e göre, saat dilimleri göz önüne alındığında en çok kullanılan kitle iletişim aracı %24,5 oranı ile internet iken; en az kullanılan kitle iletişim aracı %54,7 oranı ile dergi olmaktadır.

Sosyal medya ağını günlük olarak kullanma sıklığına bakıldığında, aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Tablo 2. Katılımcıların sosyal medya ağını günlük olarak ortalama kullanma sıklığı

Kitle iletişim aracı	Hiç		0-2 saat		2-4 saat		4-6 saat		6 saat ve üzeri	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Sosyal medya	6	1,4	160	36,6	117	26,8	74	16,9	77	17,6

Tablo 2'ye göre, sosyal medya ağı %17,6 oranı ile yoğun bir düzeyde (6 saat ve üzeri) kullanılmaktadır. Sosyal ağların hiç kullanılmaması, %1,4 oranı ile sınırlı kalmaktadır.

Sosyal medya erişiminin gerçekleştiği cihazlara göre dağılım, üç farklı kategoride toplanarak aşağıdaki tablodaki gibi yer almaktadır:

Tablo 3. Katılımcıların sosyal medyaya bağlanmada kullandıkları cihazlara göre dağılımı

Sosyal medyaya bağlanmada kullanılan cihaz	F	%
Sosyal medyaya bilgisayardan bağlanıyorum.	46	10,5
Sosyal medyaya cep telefonundan bağlanıyorum.	190	43,5
Sosyal medyaya bilgisayardan ve cep telefonundan bağlanıyorum.	197	45,1
Cevapsız	4	0,9
Toplam	437	100,0

Tablo 3'e göre, sosyal medyaya erişim sürecinde %45,1 oranı ile en yoğun olarak hem bilgisayar hem de cep telefonu aracılığıyla bağlantı kurulduğu anlaşılmaktadır. Sosyal ağlara bilgisayardan bağlanma, %10,5 oranı ile düşük bir düzeyde gerçekleşmektedir.

Bir sosyal medya aracı olarak en çok kullanılan ağlardan ilk üçte %36,2 oranı (158 kişi) ile Facebook, %34,3 oranı (150 kişi) ile WhatsApp, %7,8 oranı (34 kişi) ile Instagram yer almaktadır. İkinci en çok kullanılan sosyal medya aracı sorgulandığında, ilk üçte %23,1 oranı (101 kişi) ile WhatsApp, %22,9 oranı (100 kişi) ile Facebook, %16,7 oranı (73 kişi) ile YouTube bulunmaktadır. Üçüncü en çok kullanılan sosyal medya aracı olarak, ilk üçte %24,5 oranı (107 kişi) ile YouTube, %15,6 oranı (68 kişi) ile Instagram, %14,6 oranı (64 kişi) ile WhatsApp olduğu görülmektedir.

Gözetlemeye ilişkin bir ölçek oluşturulduğunda, sosyal medya ağı ile gözetim olgusundaki tutum ve davranışlarına ilişkin dağılımı aşağıdaki gibi olmaktadır:

Tablo 4. Katılımcıların sosyal medya ağındaki gözetim olgusuna ilişkin tutum ve davranışlarına yönelik dağılımı

Sosyal medya ağındaki gözetim olgusuna ilişkin tutum ve davranışlara ilişkin yargılar	N	Min.	Mak.	A.O.	Std. Sapma
Sosyal medya ağını bir bilgi edinme aracı olarak kullanıyorum.	415	1,00	5,00	3,80	1,05
Sosyal medyanın kişilerarası iletişim bakımından önemli bir geribildirim imkânı sağladığını düşünüyorum.	412	1,00	5,00	3,66	1,10
Sosyal medya ağıнын bir gözetleme mekanizması olduğunu düşünüyorum.	422	1,00	5,00	3,45	1,17
İçerdiği tüm risklere rağmen, her yerde görünür olma isteğine bağlı olarak insanların paylaşımlarını kısıtlamadıklarını düşünüyorum.	427	1,00	5,00	3,25	1,18
Sosyal medyada özelimi yakın çevrem ile paylaşıyorum.	419	1,00	5,00	3,22	1,27
Sosyal medya ağını bir gözetleme aracı olarak kullanıyorum.	425	1,00	5,00	3,20	1,34
Sosyal medya ağında gözetlendiğimi hissediyorum.	428	1,00	5,00	3,17	1,19
Sosyal medya ağını bir kişisel tanıtım aracı olarak kullanıyorum.	412	1,00	5,00	3,12	1,20
Sosyal medyada arkadaşlarımla paylaşımlarını takip ederek bu paylaşımlar yönünde tutum geliştiriyorum.	423	1,00	5,00	3,09	1,19
Sosyal medyada özelimi ağıdaki arkadaşlarımla paylaşıyorum.	420	1,00	5,00	3,08	1,23
Sosyal medyada yakın çevremi özelime ilgi duyarım.	416	1,00	5,00	3,06	1,27
Sosyal medyada ağıdaki arkadaşlarımla özelime ilgi duyarım.	404	1,00	5,00	2,91	1,21
Sosyal medyada arkadaşlarımla paylaşımlarını takip ederek bu paylaşımlar yönünde davranışlarda bulunuyorum.	422	1,00	5,00	2,86	1,18
Sosyal medyada siyasi düşüncelerimi yüz yüze olduğundan daha rahat ifade ediyorum.	426	1,00	5,00	2,77	1,35
Sosyal medya ağını bir siyasal katılım aracı olarak kullanıyorum.	412	1,00	5,00	2,62	1,31

Tablo 4'ün verilerine göre, katılımcılar, sosyal medya ağıнын bir gözetleme mekanizması olduğunu (A.O.=3,45) oranı ile düşünmektedir. Gözetime ilişkin (A.O.=3,20) oranı ile sosyal medya ağını bir gözetleme aracı olarak kullanırken; (A.O.=3,17) oranı ile sosyal medya ağında gözetlendiğini hissetmektedir. Bu ölçekte, bireyler sosyal medya ağını bir bilgi edinme aracı olarak yüksek bir ortalama değeriyle (A.O.=3,80) kullanmakta ve sosyal medyanın kişilerarası iletişim bakımından önemli bir geribildirim imkânı sağladığını yine yüksek bir ortalama değere (A.O.=3,66) sahip olarak düşünmektedir.

Bir iktidar mekanizması olarak değerlendirilen gözetim olgusuna yönelik oluşturulan ölçekte yer alan katılımcı görüşlerinin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 5. Katılımcıların gözetim olgusuna yönelik baskı/denetim mekanizması olarak oluşan algılarının dağılımı

Sosyal medya ağındaki gözetim olgusuna yönelik baskı/denetim mekanizması olarak oluşan algılar	N	Min.	Mak.	A.O.	Std. Sapma
Sosyal medya ağındaki tüm hareketlerin depolandığını ve bu verilerin üçüncü şahıslarla paylaşılabilirliğini düşünüyorum.	409	1,00	5,00	3,38	1,24

Sosyal medyada gözetlendiğimi düşünerek bazen fikirlerimi paylaşmaktan çekiniyorum.	414	1,00	5,00	2,92	1,32
Sosyal medya çevrem tepkisini çekmemek adına aslında onayladığım ama aykırı sayılabilecek fikirlerimi paylaşmıyorum.	409	1,00	5,00	2,81	1,30
Sosyal medyada sadece içinde bulunduğum grup değerleriyle aynı doğrultudaki paylaşımlarda bulunuyorum.	408	1,00	5,00	2,73	1,21
Sosyal medyada gözetim korkusuyla bazı hesaplarımda gerçek kimliğimi gizliyorum.	413	1,00	5,00	2,65	1,41
Sosyal medyadaki bazı paylaşımların yanlış olduğunu düşünmeme rağmen çevremdeki baskı/denetim endişesiyle bu görüşleri onaylar gibi davranıyorum.	411	1,00	5,00	2,53	1,30
Sosyal medya ağında siyasi görüş ve tutumlarımın anlaşılması için farklı politik kesimlerden kişi ve içerikleri takip ediyorum.	411	1,00	5,00	2,47	1,38

Tablo 5'in verilerine göre, bir baskı/denetim mekanizması olarak sosyal ağlardaki gözetime ilişkin sosyal ağlardaki tüm hareketlerin depolandığı ve bu verilerin üçüncü şahıslarla paylaşılabilirliğinin görüşü (A.O.=3,38) değeriyle yüksek düzeyde gerçekleşirken; sosyal medya ağında siyasi görüş ve tutumların anlaşılması için farklı politik kesimlerden kişi ve içerikleri takip etme davranışı (A.O.=2,47) değeri ile düşük bir düzeyde olmaktadır.

Bir diğer ölçekte, sosyal medyanın çeşitli açılardan (halkla ilişkiler, reklam, siyasal iletişim, marka yönetimi) kurumsal bir denetim mekanizması olduğuna ilişkin algılar sorgulanmaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların sosyal medya ağındaki kurumsal gözetime ilişkin algıları

Sosyal medya ağındaki kurumsal gözetim olgusuna ilişkin algılara yönelik yargılar	N	Min.	Mak.	A.O.	Std. Sapma
Sosyal medyanın halkla ilişkiler ve reklam ajansları açısından iyi bir gözetim mekanizması olduğunu düşünüyorum.	410	1,00	5,00	3,75	1,16
Sosyal medyanın hedef kitleleri yönlendirme açısından önemli bir aktivist hareket aracı olduğunu düşünüyorum.	410	1,00	5,00	3,65	1,06
Sosyal medyanın önemli bir halkla ilişkiler aracı olduğunu düşünüyorum.	412	1,00	5,00	3,56	1,25
Sosyal medyanın hedef kitlelerin eğilimlerini denetleme açısından önemli bir halkla ilişkiler aracı olduğunu düşünüyorum.	408	1,00	5,00	3,54	1,12
Sosyal medyanın siyasal partiler açısından iyi bir gözetim mekanizması olduğunu düşünüyorum.	409	1,00	5,00	3,52	1,12
Sosyal medyanın hedef kitlelerin eğilimlerini denetleme açısından önemli bir marka yönetimi aracı olduğunu düşünüyorum.	412	1,00	5,00	3,49	1,07
Sosyal medyanın önemli bir marka yönetimi aracı olduğunu düşünüyorum.	407	1,00	5,00	3,46	1,20
Sosyal medyanın istihbarat birimleri açısından iyi bir denetim mekanizması olduğunu düşünüyorum.	410	1,00	5,00	3,45	1,18
Sosyal medyanın hedef kitleleri yönlendirme açısından önemli bir siyasal katılım aracı olduğunu düşünüyorum.	410	1,00	5,00	3,39	1,13
Sosyal medyanın hedef kitlelerin eğilimlerini	408	1,00	5,00	3,34	1,10

denetleme açısından önemli bir siyasal iletişim aracı olduğunu düşünüyorum.					
Sosyal medyanın önemli bir siyasal katılım aracı olduğunu düşünüyorum.	403	1,00	5,00	3,34	1,19
Sosyal medyanın önemli bir siyasal iletişim aracı olduğunu düşünüyorum.	412	1,00	5,00	3,31	1,20

Tablo 6'daki verilere göre, sosyal medyanın halkla ilişkiler ve reklam ajansları açısından iyi bir gözetim mekanizması olduğu algısı (A.O.=3,75) değeri ile ve bunun yanı sıra sosyal medyanın hedef kitleleri yönlendirme açısından önemli bir aktivist hareket aracı olduğu görüşü (A.O.=3,65) üst düzeyde görünürken; sosyal medyanın hedef kitlelerin eğilimlerini denetleme açısından önemli bir siyasal iletişim aracı olduğu görüşü (A.O.=3,34), sosyal medyanın önemli bir siyasal katılım aracı olduğu görüşü (A.O.=3,34) ve sosyal medyanın önemli bir siyasal iletişim aracı olduğu algısı (A.O.=3,31) ortalama değerleri ile diğer yargılara görece düşük düzeyde kalmaktadır.

Cinsiyete göre sosyal ağlarda gözetmeye ve gözetilmeye ilişkin anlamlı bir farklılık sorgulandığında, şu tablo ortaya çıkmaktadır: Gözetimde erkek katılımcılar (A.O.=3,36) değeri, kadın katılımcılar (A.O.=3,02) değeri ile bir katılma düzeyine erişmekte ve her iki cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık ($t=2,46$ $p=.014$) olduğu görülmektedir. Gözetilmeye yönelik algılamada, erkek katılımcılar (A.O.=3,14) değeri, kadın katılımcılar (A.O.=3,23) değeri ile bir katılma düzeyine sahip olmakta ve her iki cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık ($t=-,75$ $p=.448$) olmadığı saptanmaktadır.

Yaşa göre sosyal ağlarda gözetmeye ve gözetilmeye ilişkin anlamlı bir farklılık sorgulandığında, şu tablo ortaya çıkmaktadır: Gözetimde 18 yaşındakiler (A.O.=2,81), 19 yaşındakiler (A.O.=3,13), 20 yaşındakiler (A.O.=3,40), 21 yaşındakiler (A.O.=3,24), 22 yaşındakiler (A.O.=3,15), 23 yaşındakiler (A.O.=3,28), 24 yaşındakiler (A.O.=3,34) ve 25 yaş ve üzerinde olanlar (A.O.=3,04) ortalama değerleri ile katılma düzeyinde kalmakta ve yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık ($F=.65$ $p=.711$) olmadığı görülmektedir. Gözetilmeye ilişkin sorgulamada 18 yaşındakiler (A.O.=3,17), 19 yaşındakiler (A.O.=3,40), 20 yaşındakiler (A.O.=3,25), 21 yaşındakiler (A.O.=3,12), 22 yaşındakiler (A.O.=3,32), 23 yaşındakiler (A.O.=2,83), 24 yaşındakiler (A.O.=3,42) ve 25 yaş ve üzerinde olanlar (A.O.=3,00) ortalama değerleri ile katılma düzeyinde kalmakta ve yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık ($F=1,31$ $p=.243$) olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

İlişki durumuna göre gözetmeye ve gözetilmeye ilişkin sorgulamada, şu tablo ortaya çıkmaktadır: Gözetimde ilişkisi olmayanlar (A.O.=3,26), ilişkisi olanlar (A.O.=3,24), nişanlı olanlar (A.O.=2,72), evli olanlar (A.O.=3,00) değeri ile bir katılma düzeyine erişmekte ve ilişki durumuna göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=1,03$ $p=.379$) olmadığı görülmektedir. Gözetilmeye ilişkin algılamaya bakıldığında, ilişkisi olmayanlar (A.O.=3,17), ilişkisi olanlar (A.O.=3,21), nişanlı olanlar (A.O.=3,11), evli olanlar (A.O.=3,07) değeri ile bir katılma düzeyinde olmakta ve ilişki durumuna göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=.07$ $p=.973$) olmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların aileleriyle yaşadıkları bölgeye göre gözetme ve gözetilme durumu sorgulandığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: Gözetimde Marmara Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,93), Ege Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,91), İç Anadolu Bölgesi'nden gelenler (A.O.=2,76), Akdeniz Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,32), Karadeniz Bölgesi'nden gelenler (A.O.=2,69), Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,77), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,11) ortalama değerleri ile bir katılma düzeyine sahip olmakta ve coğrafi bölgelere göre gözetlemeyle ilgili anlamlı bir farklılık ($F=3,05$ $p=.006$) olduğu

görülmektedir. Aritmetik ortalamalara bakıldığında, İç Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi'nin ortalama değerlerinin diğer bölgelerin değerlerinden daha düşük olduğu ve gözetmeye ilişkin yargıya daha az katıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak çoklu karşılaştırma tablolarında herhangi bir farklılığa rastlanmamaktadır. Gözetilmeye ilişkin algılar incelendiğinde, Marmara Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,50), Ege Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,15), İç Anadolu Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,04), Akdeniz Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,25), Karadeniz Bölgesi'nden gelenler (A.O.=2,46), Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,14), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelenler (A.O.=3,20) ortalama değerleri ile bir katılma düzeyine sahip olmakta ve coğrafi bölgelere göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=1,07$ $p=,379$) olmadığı saptanmaktadır.

Katılımcıların aylık ortalama harcadıkları miktara bakılarak gözetme ve gözetilme durumu sorgulandığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: Gözetime ilişkin sorgulamada, aylık ortalama harcaması 0-250 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,07), 251-500 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,27), 501-750 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,40), 751-1000 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,08), 1001-1250 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,33), 1251-1500 TL arası olan öğrenciler (A.O.=2,78) ve 1501 TL ve üzeri miktar olan öğrenciler (A.O.=3,05) ortalama değerleri ile bir katılma düzeyine erişmekte ve sahip olunan maddi güce göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=,80$ $p=,568$) olmadığı saptanmaktadır. Gözetilmeye ilişkin sorgulamada, aylık ortalama harcaması 0-250 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,07), 251-500 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,21), 501-750 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,23), 751-1000 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,21), 1001-1250 TL arası olan öğrenciler (A.O.=2,73), 1251-1500 TL arası olan öğrenciler (A.O.=3,42) ve 1501 TL ve üzeri miktar olan öğrenciler (A.O.=3,16) ortalama değerleri ile bir katılma düzeyine sahip olmakta ve maddi güce göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=,58$ $p=,746$) olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların eğitim gördükleri alana göre gözetme ve gözetilme durumu sorgulandığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: Gözetime ilişkin sorgulamada, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,41), Eğitim Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,08), İletişim Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,31), Meslek Yüksekokulu öğrencileri (A.O.=3,29), İlahiyat Fakültesi öğrencileri (A.O.=2,82), Hukuk Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,50), Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,13), Mühendislik Fakültesi öğrencileri (A.O.=2,98) ortalama değerlere sahip olmakta ve eğitim alanlarına göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=1,35$ $p=,225$) olmadığı saptanmaktadır. Gözetilmeye ilişkin sorgulama yapıldığında, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,25), Eğitim Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,18), İletişim Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,35), Meslek Yüksekokulu öğrencileri (A.O.=3,39), İlahiyat Fakültesi öğrencileri (A.O.=2,87), Hukuk Fakültesi öğrencileri (A.O.=3,28), Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencileri (A.O.=2,95), Mühendislik Fakültesi öğrencileri (A.O.=2,90) ortalama değerlere sahip olmakta ve eğitim alanlarına göre katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ($F=1,67$ $p=,113$) olmadığı anlaşılmaktadır.

Çalışma bulgularına bakıldığında, katılımcıların sosyo-demografik dağılımı genişlik göstermektedir. Cinsiyet açısından her iki cinsin temsilinde sadece %5,9 oranında bir farklılık olmakta; yaş gruplarında 18-25 yaş arası ve 25 yaşın üzeri %5,3 ile %20,4 aralığında bir karşılık bulmaktadır. Coğrafi bölge bağlamında her coğrafi bölgeye mensup katılımcı olsa da, bu kategoride ağırlık, %54 oranı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olmaktadır. İlişki durumunda katılımcıların öğrenci olmasına bağlı olarak yoğunluk, ilişkisi olmayanlar ve ilişkisi olanlar arasında (%86,7) paylaşılmaktadır. Aylık gider dağılımı, öğrencinin maddi gücünün bir göstergesidir. Bu kategoride katılımcıların çoğunluğunu orta gelirli ailelerden gelenler (%60,2) oluşturmaktadır. Bu verile bakıldığında, coğrafi bölge kategorisi dışında katılımcı profili açısından bir çeşitliliğin olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Sosyo-demografik değişkenler dağılımı).

Kitle iletişim araçlarını kullanma sıklığında, internet, 6 saat ve üzerinde bir kullanım ölçeğinde %24,5 oranı ile diğerlerinden (örneğin, televizyon %3,4) oldukça farklı bir görünüm vermektedir (bkz. Tablo 1). Bu tablo, Y Kuşağının teknolojiye bağımlılığı bilgisi ile birebir örtüşmesi yönünde bir görünüm vermektedir. Sosyal medyayı kullanım sıklığında, %17,6'lık bir kesimin sosyal ağları 6 saat ve üzerinde kullanımı ile yoğun bir ağ teknolojileri temasının olduğu saptanmaktadır (bkz. Tablo 2). Tablo 2, Tablo 1 ile tutarlı bir yapı sergilemektedir. Bu veriler, Y Kuşağının sosyal medyaya meraklı olduğu bilgisi ile de örtüşmektedir. Sosyal medyaya erişimde %43,5'lik kesimin mobil cihazları kullanması, gözetime ilişkin kuramsal bilgiler ile aynı doğrultuda yer almaktadır (bkz. Tablo 3). Tablo 3'ü desteleyecek şekilde sosyal ağ kullanımında Facebook'un her sorgulamada en önlere yer alması anlamlı görünmektedir. WhatsApp uygulaması, katılımcıların kişilerarası ve grup iletişimde teknolojiye duyarlı olduklarını açıklamaktadır (bkz. Sosyal ağ kullanım dağılımı).

Katılımcılar, birinci ölçekte sosyal medya ağını bir bilgi edinme aracı olarak kullandıkları ve sosyal medyanın kişilerarası iletişim bakımından önemli bir geribildirim imkânı sağladığını düşündüklerini belirtmektedir. WhatsApp uygulamasının yoğun bir düzeyde kullanımı, bu ölçekteki veriler ile tutarlı olmaktadır. Gözetim olgusuna ilişkin veriler de, yoğun bir düzeyde olmamakla birlikte ortalamanın üzerinde katılma düzeyinde gerçekleşmektedir. Katılımcılar, ortalama değerlerin üzerinde bir oran yakalayarak sosyal medya ağına bir gözetleme mekanizması olduğunu düşünmekte; sosyal medya ağını bir gözetleme aracı olarak kullanmakta ve sosyal medya ağına gözetlendiği hissini taşımaktadır. Sosyal ağların siyasal bir öge olarak kullanımı, bu ölçekte (A.O.= 2,62) oranı ile oldukça geride yer almaktadır (bkz. Tablo 4).

Katılımcıların sosyal ağların bir baskı/denetim işlevi görmek suretiyle gözetime ilişkin algıları sorgulandığında, sosyal medya ağındaki tüm hareketlerin depolandığı ve bu verilerin üçüncü şahıslarla paylaşılabileceği algısı, bu ölçeğin en yüksek ortalama değerine (A.O.=3,38) sahip olmaktadır. Diğer yargıların daha düşük değerleri içermesi, gözetim korkusunun takıntılara neden olabilecek düzeyde kişinin takındığı tutum ve davranışlarına yansımaması sonucunu vermektedir (bkz. Tablo 5).

Katılımcıların bir iktidar mekanizması olarak sosyal ağların kullanımına yönelik sorgulamada, sosyal ağlarla gelişen kurumların halkla ilişkiler çalışmaları ile gözetim olgusu arasındaki bağıntıyı kuran ortalama değerlerin yüksek olduğu görünmektedir. Sosyal medyanın halkla ilişkiler ve reklam ajansları açısından iyi bir gözetim mekanizması olduğu (A.O.=3,75); sosyal medyanın önemli bir halkla ilişkiler aracı olduğu (A.O.=3,56); sosyal medyanın hedef kitlelerin eğilimlerini denetleme açısından önemli bir halkla ilişkiler aracı olduğu (A.O.=3,54) görüşü, her hâlükârda ortalama değeri aşmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal ağların marka yönetiminde de bir rol üstlendiği (A.O.=3,49); (A.O.=3,46) ortalama değerleriyle düşünülmektedir. Halkla ilişkiler ve marka yönetimi konularında olduğundan daha düşük ortalama değerlere sahip olan siyasal iletişim olgusu (A.O.=3,39); (A.O.=3,34); (A.O.=3,34); (A.O.=3,31) her sorgulamada yine de ortalama değer üzerinde yer almaktadır. Sosyal ağların aktivist hareketlerdeki rolüne katılma düzeyi (A.O.=3,65) bu ölçekteki ikinci en yüksek değere karşılık gelmektedir (bkz. Tablo 6). Buna göre, sosyal ağ kanalları, çift yönlü etkileşimiyle gözetimin içerisinde bir denetim/baskı unsuruna dönüşebilmektedir.

Gözetim olgusunda erkekler kadınlara görece anlamlı bir farklılık ile daha çok gözetlemektedir. Yaş gruplarında; en çok gözetleyenler, (A.O.=3,40) değeriyle 20 yaşındakiler olmuştur. İlişki durumunda; birinci sıradaki grup, (A.O.=3,26) ilişkisi olmayan kişilerdir. Aidiyetin olduğu coğrafi bölgeye göre; Marmara Bölgesi'nden gelenler, (A.O.=3,93) değeriyle en çok gözetleyen grup olmaktadır. Maddi güce göre bakıldığında; aylık 501-750 TL harcama yapanlar, (A.O.=3,40) değeriyle gözetimde öne çıkmaktadır. Eğitim görülen alana göre; İktisadi ve İdari

Bilimler Fakültesi öğrencileri, (A.O.=3,41) değeriyle en çok gözetleyen grup olmaktadır (bkz. Sosyo-demografik değişkenler ile gözetim/gözetilme arasında anlamlılık ilişkileri verileri).

Gözetilmeye maruz kaldığını düşünmede, kadınlar erkeklere görece daha çok gözetildiğini düşünmektedirler. Yaş gruplarına bakıldığında; 24 yaş grubu, (A.O.=3,42) değeriyle öne çıkmaktadır. İlişki durumuna göre değerlendirilecek olursa; ilişkisi olanlar, (A.O.=3,21) gözetlendiklerini en yoğun düzeyde hisseden gruptur. Coğrafi bölge bazında; gözetimde olduğu gibi Marmara Bölgesi'nden gelenler, (A.O.=3,50) değeriyle en çok gözetlendiğini düşünen grup olmaktadır. Aylık ortalama harcamaya göre dağılımda; 1251-1500 TL harcama yapanlar, (A.O.=3,42) değeriyle gözetlendiğini düşünerek diğer grupların önüne geçmektedir. Eğitim görülen alana göre; Meslek Yüksekokulu öğrencileri, (A.O.=3,39) değeriyle en çok gözetildiğini düşünen grup olarak ilk sırada yer almaktadır (bkz. Sosyo-demografik değişkenler ile gözetim/gözetilme arasında anlamlılık ilişkileri verileri).

SONUÇ

Gözetim, Bentham'ın tasarımıından ağ teknolojisinin evlerimizin içine girdiği günümüze değin kabuk değiştirerek ve daha etkili bir boyut kazanarak yaşamlarımızın bir parçası haline gelmiştir. Bu yönüyle gözetim, bir iktidar mekanizması olarak işlev görmektedir. Günümüzde güvenilir görünen ortamlarda kişisel bilgi, belge ve verilerin depolanabildiği, kişilerin aleyhine kullanılabildiği bilinmektedir.

Gözetim, sosyal ağların yeniden biçimlendirdiği bireyler arası iletişim sürecinin de bir ögesi olmaktadır. Günümüzde kişilerarası iletişimin etkileşim gücünün artışına bağlı olarak daha yoğun bir düzeyde bir gözetim mekanizması oluşturmakta ve buna paralel olarak daha yoğun bir düzeyde gözetlenmektedirler.

Özgürlüğüne ve teknolojiye düşkünlüğüyle bilinen Y Kuşağı, sosyal ağ iletişimini yoğun bir düzeyde kullanmakta; bu gerçekliğe bağlı olarak, gözetlemeye düşkün ve gözetilmeye açık bir kişilik yapısı sergilemektedir. Gelecek yılların iş yaşamının ağırlığını oluşturacak bu kuşağın daha önceki kuşaklardan bu yönleriyle farklı bir duruşunun olduğu gözlenmektedir.

Çalışma bulguları, Y Kuşağını temsil eden öğrencilerin sosyal ağlarda gözetlemeyi aşırı olmamakla birlikte ortalamanın üzerinde gerçekleştirdiklerini ortaya koymakta ve sosyal ağ mecralarında yine ortalamanın üzerinde bir oranda gözetlendiklerini düşündükleri sonucunu içermektedir. Katılımcılarda oluşan genel algıya göre, sosyal ağların, yine buna yakın oranlarda bir gözetim mekanizması olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun dolayımında, gözetim olgusunun bir iktidar mekanizması olarak işlev görmesi yönünde bir düşüncenin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak, gözetim olgusu Y Kuşağının gündelik yaşamının önemli bir parçası olarak görünmekte ve Y Kuşağı, gözetim olgusunu bir iktidar mekanizması olarak yorumlamaktadır. Araştırma yapılan konuya katkı açısından, Y Kuşağı ve gözetim odaklı bir yapı içerisinde odak gruplar veya derinlemesine görüşmeler yoluyla nitel araştırmalara yönelim gösterilebileceği gibi, Y Kuşağı ile bir sonraki kuşak olan Z Kuşağı arasındaki gözetime ilişkin farklılıkların incelenebileceği nicel araştırmaların da ortaya konması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

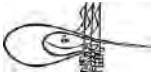
- AHN, June (2011). "The Effect of Social Network Sites on Adolescents' Social and Academic Development: Current Theories and Controversies". **Journal of the American Society for Information Science and Technology**. 62 (8): 1435-1445.
- AVCI, Özlem (2015). "Dijital Yaşamın Dijital Özneleri: Herkes ya da Hiç Kimse". **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 8 (1): 249-265.

- AYDEMİR, Mustafa (2014). “Sosyal Medyanın Toplumsal Eylemleri Yönlendirmesi: Soma Maden Kazası Örneği”. **Yeni Medya Üzerine Vol. 2.** (Ed. Müge Demir). Konya: Literatürk Yayınları. 63-92.
- BALCI, Şükrü ve SARITAŞ, Hamide (2015). “Facebook Ve Siyasal Katılım: 2014 Yerel Seçimleri Araştırması”. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** 511-535.
- BALTAŞ, Zuhul (2011). **Kurum İçi Koçluk.** İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BENTHAM, Jeremy (2008). “Panoptikon ya da Gözetim-Evi”. **Panoptikon: Gözün İktidarı.** (Der. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan). İstanbul: Su Yayınları. 9-75.
- BİLGİLİ, Can (2013). “Önsöz 'Otorite İmgesi' Üreticileri Değişirken”. **Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-1: Kitle İletişiminde Yaşanan Değişimler.** (Ed. Can Bilgili ve Gülüm Şener). İstanbul: Ege Basım. 5-10.
- CASTELLS, Manuel ve INCE, Martin (2006). **Manuel Castells’le Söyleşiler.** (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇETİN AYDIN, Gülşen ve BAŞOL, Oğuz (2014). “X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı?”. **Electronic Journal of Vocational Colleges.** 4 (4): 1-15.
- ÇOBAN, Barış (2008). “Gözün İktidarı Üzerine”. **Panoptikon: Gözün İktidarı.** (Ed. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan). İstanbul: Su Yayınları. 111-137.
- ÇOBAN, Barış (2014). “Göz Ve İktidar: Vitrinlere Değil Gökyüzüne Bak!”. **EUL Journal of Social Sciences: LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi.** 5 (1): 1-15.
- DOLGUN, Uğur (2004). “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma”. **Yönetim Bilimleri Dergisi: ÇOMÜ.** 2 (1): 55-74.
- FOUCAULT, Michel (2012). **İktidarın Gözü.** (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2013). **Hapishanenin Doğuşu.** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- GÖKER, Göksel (2015). “İletişimin Mcdonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme”. **Turkish Studies.** Volume 10 (2): 389-410. www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.7641, ANKARA-TURKEY.
- HARDT, Michael ve NEGRİ, Antonio (2012). **İmparatorluk.** (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KARASAR, Niyazi (2005). **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** Ankara: Nobel Yayınları.
- KELEŞ, Hatice Necla (2011). “Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”. **Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi.** 3 (2): 129-139.
- KILIÇARSLAN, Ramazan ve YAVUZ, Akın (2014). “Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Sosyal Medya Kullanımında Yaptıkları Yazma Hataları”. **Turkish Studies.** Volume 9(3): 863-877. www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6558, ANKARA-TURKEY.
- KÖMÜRCÜOĞLU, Hüseyin (2014). **Y Kuşağını Anlamak: Bir Gezi Parkı Araştırması.** İstanbul: Doğu Kitabevi.
- KURTULUŞ, Kemal (2010). **Araştırma Yöntemleri.** İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- KUŞ, Elif (2009). **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri.** Ankara: Anı Yayıncılık.
- KUYUCU, Mihalis (2014). “Y Kuşağı Ve Facebook: Y Kuşağının Facebook Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme”. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.** 13 (49): 55-83.
- MATTELART, Armand (2012). **Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenileştirme Düzeninin Kökeni.** (Çev. Onur Gayretli ve Su Elif Karacan). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- MCINTYRE, Karen (2014). "The Evolution of Social Media from 1969 to 2013: A Change in Competition and a Trend Toward Complementary, Niche Sites". **The Journal of Social Media in Society**. 3 (2): 5-25.
- MCLUHAN, Marshall ve FİORE, Quentin (2012). **Medya Mesajı Medya Masajıdır**. (Çev. İlke Haydaroglu). İstanbul: MediaCat Yayınları.
- MCLUHAN, Marshall (2014). **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu**. (Çev. Gül Çahalı Güven). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- OĞUZHAN, Özlem (2014). "Selfie'nin Gösterdikleri: Öz'ü Çekerken Kendi'nin Başına Gelenler". **Yeni Medya Üzerine Vol. 2**. (Ed. Müge Demir). Konya: Literatürk Yayınları. 311-332.
- ORWELL, George (2014). **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**. (Çev. Celal Üster). İstanbul: Can Yayınları.
- OXFORD DICTIONARY (2015). **The definition of "selfie"**.
<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/selfie>. Accessed on: 21.05.2015.
- ÖZARSLAN, Zeynep (2008). "Gözün İktidarı: Elektronik Gözetim Sistemleri". **Panoptikon: Gözün İktidarı**. (Ed. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan). İstanbul: Su Yayınları. 139-153.
- PEASE-WATKIN, Catherine (2008). "Bentham'ın 'Panoptikon'u ve Dumont'un 'Panoptique'i". **Panoptikon: Gözün İktidarı**. (Der. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan). İstanbul: Su Yayınları. 77-85.
- STEVENSON, Nick (2008). **Medya Kültürleri: Sosyal Teori Ve Kitle İletişimi**. (Çev. Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- TONGUT, Süleyman ve AKMAN, Erdoğan (2014). "Sosyal Medyanın Siyasi Partiler Tarafından Siyasal İletişim Aracı Olarak Kullanılması: 2014 Yerel Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Mustafa Sarıgül'ün Twitter Kullanımı". **Turkish Studies**. Volume 9 (5): 117-137. www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6925, ANKARA-TURKEY.
- USTAKARA, Fuat (2014). "Markaların Yeni Gözetim Araçları: Halkla İlişkiler Fonksiyonelliğinde Sosyal Ağlar". **Yeni Medya Üzerine Vol. 2**. (Ed. Müge Demir). Konya: Literatürk Yayınları. 333-351.
- VİTAK, Jessica; BLASIOLA, Stacy; PATİL, Sameer; EDEN, Litt (2015). "Balancing Audience and Privacy Tensions on Social Network Sites". **International Journal of Communication**. 9 (2015): 1485-1504.
- VURAL, Z. Beril ve BAT, Mikail (2010). "Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma". **Journal of Yasar University**. 20 (5): 3348-3382.
- YÜKSEKBİLGİLİ, Zeki (2013). "Türk Tipi Y Kuşağı". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. 12 (45): 342-353.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- USTAKARA, F., TÜRKOĞLU, E. (2015). "Y Kuşağının Bir Gözetim Mekanizması Olarak Sosyal Ağlar Üzerine Algısı: Gaziantep Üniversitesi Araştırması / The Perceptions Of Generation Y On Social Networks As A Surveillance Mechanism: The Research Of University Of Gaziantep", **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8366>, p. 939-958.

POSTMODERNİZMİN EKLEKTİK ANLAYIŞI VE AFİŞ TASARIMLARINA ETKİSİ*

Merve YILDIRIM**

ÖZET

Küreselleşmenin yarattığı dinamikler sanatta farklı araçları, farklı bakış açıları, önemli bir pazarı da yeni dünyaya empoze etmiştir. Anti modernist bir tavır olarak değerlendirebileceğimiz postmodernizmi Best ve Kellner şöyle ifade eder. *“Postmodernizm çeşitli sanatsal biçimlerindeki modernist üslubu karanlığa gömerek daha eski modern biçimler üzerinde tahakküm kuran, yeni bilinç ve tecrübe biçimleri yaratan genç kapitalist toplumun kültürel egemenidir.”* (Best ve Kellner; 1998: 224). Eklektik bir yapıyı barındıran, özgün, üslup, nitelik gibi seçkin nitelikleri olmayan, kitsch, karışık, kaos barındıran eserlerin oluşturduğu, kuralsız bir yapı içerisinde karşımıza çıkmıştır. Postmodernizm elbette modernizmin bir parçasıdır. Kelime anlamı olarak modern sonrası anlamına gelen postmodernizm; kelime anlamıyla sınırlı kalmayan, modernizme karşı bir eleştiri mahiyeti taşıyan bir kelimedir. Bir akım değildir (Şahin, 2012: 93). Çeşitli tartışma ve eleştirilere yol açsa da yeni düşünce, dünya algısı, Postmodernizm 1970’ler de, mimarı tasarımla başlamış, zamanla tüm sanat dallarını kapsamıştır. Modern hareketin klasiği reddeden üslubuna karşı bir protest tavır gibi görünse de geçmişe eğilimi, eski tarz ve akımların kullanıldığı malzemelerle yeni anlatım amacını gütmüştür. Aynı zamanda Eklektik bir yapıyı barındıran, özgün, üslup, nitelik gibi seçkin nitelikleri olmayan, kitsch, karışık, kaos barındıran eserlerin oluşturduğu, kuralsız bir yapı içerisinde görülmektedir. İfade biçimi bazen kışkırtıcı ve küstah bazen de son derece ince ve duyarlı olarak karşımıza çıkmıştır. Postmodern eserlerin analizine baktığımızda postmodern yapıtların rastlantısal ele alınmadığı düzensizlik içinde aslında bir kavram ve bağlam içerisinde oluştuğunu görmekteyiz. Tasarımlarda ise tesadüfi olanın güzelliğinin keşfedilmişliği ile işlevsel unsurları arasında soyut bir kavram anlatımını ele almıştır. Biçim, kurgu, imge, anlatım teknikleri konusunda ciddi Tipografik değişiklikler gündeme gelmiştir. Bu çalışma, postmodernizmin dayandığı kimi temel dayanakları saptayarak incelemek ve afiş tasarımlarındaki farklılıkları ve felsefesi üzerinde kimi olası etkilere dikkat çekmek üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: “Postmodernizm, Eklektik, Modern Sanat, Tasarım.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Giresun üniversitesi Görele Güzel Sanatlara Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü, El-mek: merveyildirim1@hotmail.com

ECLECTIC UNDERSTANDING OF POSTMODERNISM AND ITS' EFFECTS TO POSTER DESIGN

ABSTRACT

In 1970s' postmodernism started with architectural design and timely it contains all art branch however it caused some debates and criticise. postmodernism is seen like a protest behaviour against to classical of modern art, it actually uses old style and trend material for giving new expression. Moreover; it is seen in solecistic structure with kitsch, complex, chaos artifacts, which have not good quality, originality, wording and eclectic structure. Its' expression style confronts sometimes agitator and insolent and sometimes extremely polite and sensitive. According to postmodern artifacts analyzes, postmodern artifacts are not random actually they are being in context and concept in discord. It shows abstract concept between functional cohesion and accidental beauty in design. About form, fiction, image, expression techniques come up typographic variances. This study shows that examining and finding of postmodernisms' basic supportives and poster design contrast and telling its affect on design.

Dynamics which are created by creative globalism impose different equipment, aspects and important bazaar to World in art. We can call postmodernism like anti-modernism. So; according to Best and Kellner " Postmodernism obscures kind of art concept and modernist wording. It wields power too old modern style and it is a cultural sovereign on young capitalist society who create new ideas and experiment (Best ve Kellner; 1998: 224). Postmodernism comes out in chaos and complex structure but actually it is found indifferent way in kitsch and complexity namely it is elite and unique. we could not say postmodernism is different from modernism but it is a part of modernism. Postmodernism means that after modern time or period. But it is not limited with this meaning because it also carries criticizing meaning to modernism. it is not a type of flow (Şahin, 2012: 93).

SUTRUCTURED ABSTRACT

In 1970s' postmodernism started with architectural design and timely it contains all art branch however it caused some debates and criticise. Postmodernism is seen like a protest behaviour against to classical of modern art, it actually uses old style and trend material for giving new expression. Moreover; it is seen in solecistic structure with kitsch, complex, chaos artifacts, which have not good quality, originality, wording and eclectic structure. Its' expression style confronts sometimes agitator and insolent and sometimes extremely polite and sensitive. According to postmodern artifacts analyzes, postmodern artifacts are not random actually they are being in context and concept in discord. It shows abstract concept between functional cohesion and accidental beauty in design. About form, fiction, image, expression techniques come up typographic variances. This study shows that examining and finding of postmodernisms' basic supportives and poster design contrast and telling its affect on design.

Dynamics which are created by creative globalism impose on different equipment, aspects and important bazaar to World in art. We can call postmodernism like anti-modernism. So; according to Best and Kellner “ Postmodernism obscures kind of art concept and modernist wording. It wields power too old modern style and it is a cultural sovereign on young capitalist society who create new ideas and experiment (Best ve Kellner; 1998: 224). Postmodernism comes out in chaos and complex structure but actually it is found indifferent way in kitsch and complexity namely it is elite and unique. we could not say postmodernism is different from modernism but it is a part of modernism. Postmodernism means that after modern time or period. But it is not limited with this meaning because it also carries criticizing meaning to modernism. it is not a type of flow (Şahin, 2012: 93).

Postmodernism develops its' topic with modernist wording, protesting modernist understanding and ignoring past period or times. In an other way it contains eclecticism and pluralism. (Giddens, 1998: 28).

Postmodernism art is like continuity of modern art, but it provides to us and design world, new concept and ideas for looking to art and artifacts. It expresses understanding of art and their values in a different aspects and shows eclectic understanding on art.

Postmodern artists stress and show that postmodern art is done without artistic concern and random moreover; they connect with past period which are started medieval period and ancient times, they affected romanticism, neoklasism and uses collage and assemblage. they produce artifacts with understanding eclectic (synthetic) art. One of the most important feature in postmodern art; different art disciplines come together in art branches. Theatrical contexts are contain three factors which are audience, artifact and artist. Namely postmodernism is unlimitedness for in art

Postmodernism expression arts shows themselves all art branches like visual arts, kinetic arts, spatial arts. And it escapes strict rules and lines for organizing art. Like all art branches, postmodernism is started to criticize firstly architectural art and then dance, music, cinema, theatre branches. “These art branches and their products show postmodernism like plural, eclectic and mongrel process. .”(Yamaner,2007:180). “Postmodernism is not a modern understanding, but it is connecting with biologically because its' structure is being with modernism and modernism philosophy.” (Şahin:253).

Postmodern art is being with interaction and combine with all studies so postmodern artists produce new ideas and they are affected from all branches and their products reflect it clearly. It shows that postmodernism is not random. It is produced with concept and context in chaos. postmodernisms' fundamental features are formal norms and methods. This emphasis on formal variety is a part of large distrust to modernist aesthetic. Postmodern theory is connected with scope and out of scope things in art. Some criticizing defends that postmodernism includes from passing epistemology to ontology. another criticizing says that postmodernism tends to frame which is far away from intelligence and they portrays modern artifacts.

Postmodernist applications are related to epitomising operation and its' methods apart from modernist otonomy. Context of art artifact is not escape from interaction furthermore we can see other artifacts. According to Owens, apart from modernist pioneers, we see some factors like forming of art, quotation, identification of phases, temporality, toing and froing on art.

Bearing to postmodernism is accepted in America effusively and excitedly in graphic design, therefore variety of visual expression equipment and exhibitions are showed. When we examine past periods, art and design caried from Europe to America. If we consider American culture and its eclectic structure, we are not surprized for postmodernisms' adopting.

Postmodernism becomes popular with some factors. Firstly; America is open minded for freedom and new ideas secondly; they have protest behaviour thirdly; they are like a monster to consume all things and also they are pragmatist. In this time graphic design is powerful industry. On the other hand women artists are activated in art world and design world. In design, different styles, shades, linear and unlinear perspectives, dynagonal lines and some geometrical factors are used. Visual variety and different designs are very important for design history. We can see that visuality and graphic design are caused new ideas and creativity to world.

Postmodernism develops two way in America in 1980s. First of all, applying to postmodern architectural style, secondly giving to new ideas and thinking to graphic design structure and history. Some architect uses clasical motives in front of a building so they create new and visual difference. These architects refuse modernist solidity and narrow ideas and they save their respect to eclectism.

Postmodernism is seen pioneer design countries. These are America, Duffy Design community, in England new tenderness and Neville Brody, in Nedherlands. Postmodernism brings international new style and it demolishes new comunucating webs, new media, international identifications in all over the World. Postmodernism provides context varieties, visual meaning, freedom, brave style poster designs. In this time, graphic design represents freedom, eclectic art and combines art and technology. Some studies have got clasical letter design but some has got geometrical forms. Postmodernism is not time, current and wording. It has critizing manner, eclectic plural and violator ideas (Şahin:253).

Key Words: Postmodernism, Eclectic, Modern Art, Design.

1-Giriş

Sanat uzunca bir süre Aristoteles'in belirttiği gibi algılanmış ve öykünmeci bir indirgeyişle ele alınmıştır. Sanat, Yunanca'da "Mimesis" (taklit) olarak adlandırılan "temsil" resmi üzerinden yapılagelmiştir (Erdoğan, 2013: 77).

"Oysa Platon, ünlü Devlet kitabında, öykünmeci sanatların gerçekten uzaklaştığını, ya da daha doğrusu, gerçeğin doğası hakkındaki düşünciyi bulandıracağını söylüyordu. Gerçekten de gerçeği aramak, öncelikle kendimizi dönüştürmek, şeyleri bizim için ifade ettikleri şey açısından

yargılamayı bir yana bırakıp, onlara kendi özlğinde oldukları halleriyle bakmak demektir “ (Lenoir, 2005: 37).

Modernizmin başlangıcını “Danto” Danto: belirtmekle birlikte bazı sanat tarihçileri gibi bu dönemin ilk temsilcilerinin Gougin ve Van Gogh olduğu belirtilir.

“Modernlikle ilgili tüm tanımlar, şu ya da bu şekilde zamanın geçişini gösterir. Modern sıfatıyla, yeni bir rejim, bir hızlanma, bir kopukluk, zamanın devrimi belirtilir. “Modern”, “modernleşme”, “moderncilik” sözcükleri belirdiğinde, bir karşılık içinde arkaik ve yerleşmiş bir geçmiş tanımlarız. “ (Latour, 2008: 17).

Sanat, arkaik ve sıradanlaşmış bir Avrupa sanatını yeni batı sanatına doğru yaklaştırmakla empresyonizmle parlak bir döneme girmiştir.

“Modern sanat (benzer görsel özellikler taşıdığına sahip) bir stil değildir; bazı yorumculara göre belli bir yaklaşımın veya duyarlılığın simgesi olarak görülür. Yorumcular tutarlı bir özelliğin, kabul edilmiş sanatsal geleneklerden farklı olmak adına bilinçli bir çaba olduğunu savunurlar. Bu bağlamda modern sanat, yerleşik ve özellikle de muhafazakar sanat yapma biçimlerine karşı çıkan, radikal bir pratik türünü temsil eder” (Whitham, Pooke, 2013: 17).

Küreselleşmenin yarattığı dinamikler sanatta farklı araçları, farklı bakış açıları, önemli bir pazarı da yeni dünyaya empoze etmiştir.

“Çağdaş sanat sadece bu zamana ait olmakla kalmaz (çağdaşlığın asgari tanımı budur), sırf bu zamana sızmayı, yerleşmeyi ve mümkünse onu biçimlendirmeyi umutsuzca arzu etmesiyle ona değer atfeder. Bu büyük olumlama ritüelinin en iyi tezahürü, çağdaş sanatın bazı formları, pratikleri ya da mecazları (Aslında bazılarını da değil, hiçbirini) sanat diye adlandırılmaktan men etmeye yanaşmaması, hatta yer yer bunu düpedüz reddetmesidir (Aslında bu da, çağdaş sanatın tutarlı bir tavır namına sahip olduğu tek özelliktir)” (Dieter Roelstraete, 2013).

Anti modernist bir tavır olarak değerlendirebileceğimiz portmodernizm Best ve Kellner şöyle ifade eder. “Postmodernizm çeşitli sanatsal biçimlerindeki modernist üslubu karanlığa gömerek daha eski modern biçimler üzerinde tahakküm kuran, yeni bilinç ve tecrübe biçimleri yaratan genç kapitalist toplumun kültürel egemenidir. “ (Best ve Kellner; 1998: 224).

Eklektik bir yapıyı barındıran, özgün, üslup, nitelik gibi seçkin nitelikleri olmayan, kitsch, karışık, kaos barındıran eserlerin oluşturduğu, kuralsız bir yapı içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Modernist anlayış ve görüşlerinin çoğuna karşı tavır sergileyen postmodernist olarak niteleyebileceğimiz sanatçılar, modernizmin sanatın metalaşması, sürekli yenilikçilik, geçmişin reddi gibi konularla ilgili eleştirel tavır geliştirmişlerdir.

Postmodernizm elbette modernizmin bir parçasıdır. Kelime anlamı olarak modern sonrası anlamına gelen postmodernizm; kelime anlamıyla sınırlı kalmayan, modernizme karşı bir eleştiri mahiyeti taşıyan bir kelimedir. Bir akım değildir (Şahin, 2012: 93).

2- Postmodernizmin Eklektizm Anlayışı

Postmodernizm, pek çok modernist anlayışa karşı protest tavır sergileyerek sanatın metalaşması, geçmişin reddi, süregelen yenilikçi bir üslupla konularını geliştirmiştir.

Postmodernizm yitken kaybolan değerleri taşıyan standartlaşmış yaşam biçimlerine eleştirel bir bakış oluşturmuştur. İçerisinde eklektizm ve çoğulculuk özelliklerini barındırır (Giddens, 1998: 28).

Kısaca Postmodernizm ‘‘çeşitli sanatsal biçimlerdeki modernist üslubu karanlığa gömerek daha eski modern biçimler üzerinde tahakküm kuran, yeni bilinç ve tecrübe biçimleri yaratan genç kapitalist toplumun kültürel egemenidir (Best ve Kellner, 1998: 224).

Postmodern sanat modern sanatın devamı niteliğinde ancak farklı kimliklere bürünmüş, yeni kavram ve bakış açıları geliştirmiş. Sanat anlayışını farklı kültür özelliklerini (eklektik) sanatsal kavram ve görüşü formlarla ifade etmektedir.

Jean-François Lyotard, *The Post-Modern Condition* (Postmodern Durum) adlı kitabında postmodernizmi şöyle tanımlamaktadır:

‘‘Eklektizm çağdaş genel kültürün sıfır noktasıdır: reggae dinlenir, western seyredilir, öğlen yemeği McDonald’s da akşam yemeği ise mahalli lokantada yenilir. Tokyo’da Paris parfümü sürülür, Hong Kong’da ‘‘retro’’ giysiler giyilir; Bilgi, tv oyunlarının konusudur.’’ demiştir (Lyotard, 1997: 151).

Postmodern sanatçılar geçmişle yeniden bir bağ kurarak dünya ve yerel kültür özelliklerini Antik dönemden başlayarak, Ortaçağ, Romantizm, Neoklasizm akımlarından etkilenecek kolaj asamblaj gibi tekniklerle hatta postmodern sanatta eklektik nesnelerin sıradan objelerin, hiçbir sanatsal kaygı taşımaksızın rastgele yapıldığıda ifade edilmektedir. Eklektik (sentetik) bir sanat anlayışıyla çalışmalar üretmişlerdir.

Çoğulcu, eklektisist anlayışın öne çıktığı, özellikle güzel sanatlarda görülen, taklit, ironi, pastiş, kolaj, asamblaj gibi tekniklerin kullanıldığı sanat eserleri yaratılmış ve bu eserlerin yeni orijinaler olduğu ısrarla savunulmuştur. İnsanın varlık düzeyinin yeniden ortaya konduğu ve insan fikri ve keyfiyetinin aslında küçümsenecek bir durum olmadığı, sıradan insancıl hareket, tutum ve davranışların bile sanat olabileceği görüşü yaygın olarak benimsenmiştir (Şahin, 2013: 243).

Kowdo Eshun postmodern kültür ve görüntüsünü şu şekilde ifa etmiştir.

‘‘Yapay kumaştan dikilmiş elbise usta işi bir taklit. Ragga berbat bir postmodern ve elbiselerin sentetik oldukları da su götürmez. Pejmürde görünüşlü ikinci-el grunge estetiğine sahip beyazların sokak stiline tersine, otantik, olgun ve antika olana hiç ilgi yok. Bunun yerine bayağı dişilik gösteren adi kumaş ve dikimler var.’’ (Aktaran: McRobbie, 1999: 7).

Cevizci (2000: 71-86) Postmodern sanatın şu gibi özelliklerinden bahsetmektedir: Vurguyu içerikten biçim ya da üsluba kaydırma, pastişe değer verme, düzenliliği ve simetriyi reddetme, ironi bilincini geliştirme, günlük yaşamla sanat arasındaki sınırları silme, eklektizme, aktarılar, yapıntı ve rastlantısallığa önem verme, tüm kültürel değerleri kucaklama vb.

Tarihsel bilincin gelişmesi ve eserlerde kullanılması modernizmin geleneksele karşı tutumuna ters düşecek nitelikte abartılmış, sanat eserlerinde herhangi bir nesnel görüntü alınarak rahatlıkla kullanılabilmiştir. Modern sanatta terk edilen boyasal resim anlayışı geri gelmiş, çağın teknik ve malzemeleriyle birlikte klasik üsluplar eserlerde yerini almıştır. Farklı kültür ve dönemlerin resim, heykel ve genel olarak sanat disiplinleri taklit edilerek geçmişle gelecek arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır (Şahin, 2013: 243).

‘‘Post’’ öntakısı İngilizce’de ‘‘Daha sonraki, bir şeyin sonrası, izleyen, arkadaki, ardıl’’ vb. gibi anlamlara gelir. Ne var ki post-modernizmin ‘‘Post’’u modernden daha modern ya da avant - gardan daha modern olmak gibi ironik bir anlamı da içerir. Fransız düşünürü Jean-François Lyotard, bu hareketi kuşaklar arasındaki sürekli mücadelenin kapsamı içinde görmek eğilimindedir. Lyotard, mükemmel bir mantıksama ve biraz da sapkınlıkla şöyle demektedir: ‘‘ Bir yapıt önce post-modern olmak koşuluyla ancak modern olabilir. Bu anlamıyla post-modernizm sonuna gelmiş bir modernizm değil, son durumlar sadece...’’ (Şahin,2012:99).

Nesnenin yeni tanımında Marcel Duchamp'la sanatsal objelerin, gerçek anlamlarından sıyrılıp ifade edilen kavramlarının estetik süreç içerisinde, kişisel sanat anlayışını, değişik platformda izleyicilerle buluşturmuştur. Sanatçılar sanat eserlerini değiş-tokuş yaparak, yeniden tanımlamışlardır. Bunlara örnek; postiş, ironi, şizofren yapı sökümdür.

Yaygın kanının aksine, post-modernizm “anti-modernist” ya da gerici bir hareket değildir. Post-modernizm Freud, Einstein ve Henry Ford'unkiler gibi 20. Yüzyılın buluşlarının, geçirdiğimiz iki dünya savaşının ve kitle kültürünün dünyamızın görünüşünün parçaları olduğunu, olduğu gibi benimser ancak bundan bir ideoloji türetmeye kalkışmaz. Gene adından da anlaşılabilceği gibi post-modernizm varlığını içinden türediği modernizmeborçludur ancak, modernizmi sayısı çeşitlilikteki ilgi alanlarıyla birleştirmeyi öngörür (İskender, 1991a: 636).

Herhangi bir kavramın postunun oluşması için, önce kendisinin oluşması gerekir. Modern olarak nitelendirebileceğimiz resim örnekleri çok eskilere dayanır. Pierrot de la Francesca moderndir, bana göre, Tinteretto değildir. Lucas Cranash moderndir (taşıdığı erotizm ile), Modigliani en büyük moderndir, tabii ki Picasso, De Stael ve Klee, bunlar ve diğerleri kuruculardır. Modernin klasikle olan farkı gözden geçer, aynı dönemde yaşayan iki ressam tuvaldeki gerçekte farklı ağırları yaşayabilirler. Fakat bir sayfa dolunca, yenisini açmak gerekiyor galiba. Geçmişin tutarlığı üzerine kurulmak istenen post-modernizm (ki bu deyim hiçbir akımı içermez) özgürce ve keyifle insanları yeni ve eleştirel bir boyuta sallamak ister. “Yüklü ve tarihi içeren bir yaklaşım türü” (Tanyeli, 1989: 28).

Postmodernizm, en iyi biçimde, edebiyat, resim, plastik sanatlar ve mimarideki stil ve akımlara işaret etmeyle sınırlandırılmalıdır. Bu kavram, modernliğin doğası üzerine estetik dönüşümün, çeşitli yönleriyle ilgilidir. Aramasının hazzı ve imgelemenin ya da duyarlılığın kavramla boy ölçüşmesinin acısıdır (Jameson vd., 1994: 57).

Postmodern sanatta öne çıkan özelliklerden biride: Farklı sanat disiplinlerinin bir arada gerçekleştirildiği sanatsal faaliyetlerdir. Teatral bir içeriğe kavuşan performans sanatlar, sanatın tüm sınırlarını kaldırarak izleyici- sanat eseri ve sanatçı üçlemine düzlem haline dönüştürmüştür.

Postmodernist anlayışı belirleyen çeşitlilik, çoğulculuk; eklektizm gibi, bulunan düşünürlerin ilgi alanlarının da hayli geniş boyutlu bir çeşitlilik içermesi sıradan bir rastlantı değildir. Dahası bütün bu adlar, bazı düşüncelerle de birbirini tamamlıyorlar. Böylece denilebilir ki, post-modernist eklektizmin birbirini tamamlayan her farklı yapı taşı, bu adamların birinin ya da bir diğerinin düşüncelerinden kaynaklanmaktadır (İskender, 1992: 22).

Eklektik sözcüğü Yunanca ve Latince “seçmek” anlamına gelen “eligere” kökeninden gelir. Ayrıca eski Yunanca “eklektikos” veya “eklegein” seçmek demektir. Seçmeci ve kaynaştırıcı sisteme tekabül etmektedir. Sözlük anlamı olarak da “seçmecilik yanlısı, seçmeci” olarak geçer. Felsefik anlamda “Her sistemin sunduğunun en iyisini almak” gibi algılanabilir. Farklı düşünce sistemlerinden seçilen öğretilerin ayrı bir sistem içinde birleştirilmesidir. Dogmatik tek bir sistemi değil sürekli kendini yenileyebilen ve değiştiren bir bütünü temsil eder.

Çeşitli düşünce sistemlerinin genelini benimsemeden, içlerinden belli öğeleri seçerek yeni bir sistem oluşturmaktır. Eklektizm günün düşünce sistematiğine ve kişinin akıl ve bilincine göre en iyi düşünce sistemini benimsemek amacına bağlı olarak değişkendir. Bu seçicilik; bilinç, akıl ve ruhun birlikte davranışları ile yapılmalıdır. Düşünceler sınırlardan, tek felsefeyi benimseyen dogmatizminden kurtulur. Sanat eserlerinde, düşünce sistemlerinde, felsefelerde, inanç sistemlerinde, bilimsel yaklaşımlarda öne çıkan belirgin temaları alıp farklı bir biçim yaratma durumudur. Felsefede kullanılan bir yöntemken Fransız düşünür Victor Cousin tarafından bir öğreti haline de getirilmiştir. Fransızca eklektizm sözü felsefede “kurulmuş olan dizgelerden değişik düşünceleri seçip alan ve kendi öğretisinde birleştirerek yeni bir öğreti oluşturan” anlamında

kullanılmaktadır. Bir öğreti geliştirip, ona takılıp kalınmaz. İnsanlığın birikimi her çağın katkısı ve zamanının ruhu ile yeniden gözden geçirerek sürekli yenilenmesidir. Öz ile ilgilenir.(<http://blog.milliyet.com.tr/eklektik-metot-ve-eklektizm--secmecilik-/Blog/?BlogNo=119952>)

Kellner, kitle kültürü ile postmodernizm arasında dolaysız ilişkiler olduğunu söyler. Modernizm, ‘‘yüksek’’ sanat ile popüler sanat arasında seçmesi bir ayırım yapmıştır. Postmodernizm tartışmaları da böyle bir ayırımın temsilcisi olmayan yeni kültür ürünlerinin ortaya çıkışı ile başlar. Dolayısıyla sanat için sanat görüşü postmodernizm için geçersizdi ve yüksek sanatın popülist kültürle iç içe geçmesi artık toplum eleştirisini de bambaşka bir düzeye kaldırarak eleştiri olanaklarını sınırlamıştı, çünkü yüksek kültür olmayanı belirlemek olanaksızlaşmıştı. Postmodern sanat ürünlerini artık modernist gözüyle tepeden bakmak olanağı kalmamıştı. Modernist sanat durmaksızın yapılan yeniliklerle dünyasının değişmesini istiyor oysa postmodernizm, dünyanın gerçekleriyle, hem eski hem de yeniyle uyum içindeydi ve onları birleştiriyordu. Yenilik ise postmodernistleri kendine çekmiş ama onlara zorunluluk olarak görünmemişti. Toplumsal alanda postmodernizm ortaya çıkışı ile sanayi toplumundan sanayi ötesi tüketim toplumuna geçiş bir arada gerçekleşmiştir. Bu süreçte, sanat, tüketimi attırma işlevini üstlenmiş ve bu nedenle de yüksek sanat postmodernistlerce popüler kültürle karıştırılarak tüketilir hale gelmiştir (Şahin, 2013: 247).

Katı değerlere sahip modernist sanat akımlarının karşısında çoğu zaman antiart, yıkıcı bir etkiye sahip olan postmodernizm, eleştirel türde birçok eser vermiş; izleyici açısından eserlerin yorumlanabilirliği, anlaşılabilirliği tartışma konusu haline gelmiştir. Farklı açılardan yorumlanan ve geniş yüzeylere dağılan postmodernizm, kaygan bir zemin üzerinde varlığını devam ettirmektedir (Şahin, 2013: 109).

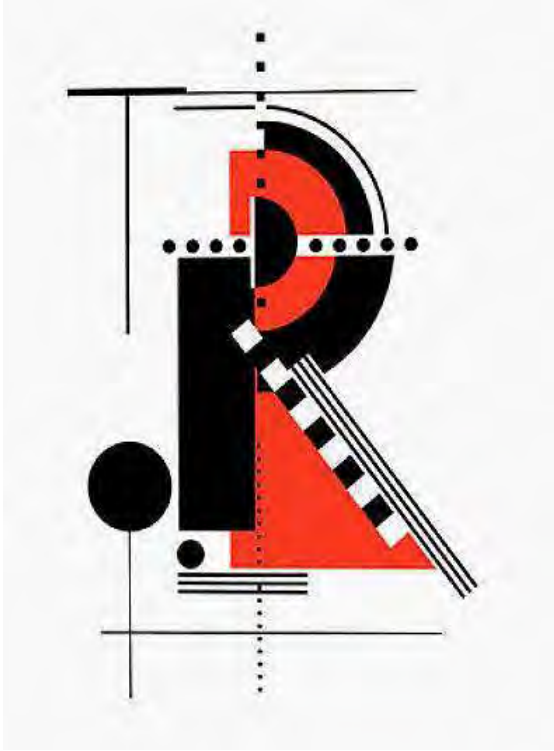
3-Postmodernizmin Afiş Tasarımına Yansımaları

Postmodern’in tasarımdaki eğilimi grafikte ilk önceleri, İsviçre stilinde çalışan ve bu stilin biçimsel vokabülerini geliştirmek isteyen kişilerin çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Kökü 1970’lerde olan ve bir temel felsefesi ve ortak bir çizgisi olmayan bu yaklaşım grafik tasarımına bir biçim ve hareket çeşitliliği getirerek özgür ve dışa vurumcu bir çağı başlatmıştır. Amerika’da ‘Yeni Dalga’, ‘İsviçre Punk’, ‘Pluralizm’, ‘West Coast’, ‘Postmodern’, ‘Avant-garde’ ve ‘Deco’ gibi çeşitli isimler alırken, etiketlere fazla önem vermeyen Avrupa’da hepsi de yeni bir deneysel tavırla olmak üzere birey veya grupların etkileşim ve yönelişlerine göre özgün ve farklı çalışmalar olarak ortaya çıkmıştır. ‘‘İşlev biçimi belirler’’, felsefesini savunan tasarımcılar, dekoratif öğelerin abartılması ve enformasyonunun salt görsel estetikle ele alınmasına şiddetli karşı çıkarken, başka bir kesim de bu yeni akımı geçici bir moda olarak almış, fakat kalıcı bir biçime dönüşmesi ve hatta kendi çalışmalarına yansımaları karşısında şaşkına dönmüştür. Bu yeni eğilimin yanında yer alanlar ise, tasarımın özgürlüğe kavuşmasının yeniden keşfi olarak aldıkları bu yaklaşımı, son derece olumlu bir gelişme olarak görmüşlerdir (Bektaş, 1996: 230).

Ve küstah bir biçim aldığı gibi bazen de son derece ince ve duyarlı olabilen 1980’lerin bu yeni yaklaşımı, duygu ve hayal gücünü yüreklendiren, şok etkisi yaratmayı amaçlayan bireysel bir tutumla kısaca bir önceki 10 yılın sistem ve mantığının veremediği ne varsa, onlara kapılarını açmıştır. Geçmişteki ‘‘less is more’’ (az ve öz) ilkesinin aksine, tasarım alanı elemanlarla doldurulmuş, büyük oranda fotoğraf ve fotomontaj unsurlarına ve popüler kültürün görüntülerine yer verilmesi ve bilgisayardan fotokopiye kadar bir dizi hızlı medyanın tasarım malzemesi haline gelmesi, illüstrasyon anlayışının hakim olduğu eski dönemin el becerisine dayanan anlayışını geçmişte bırakmıştır.

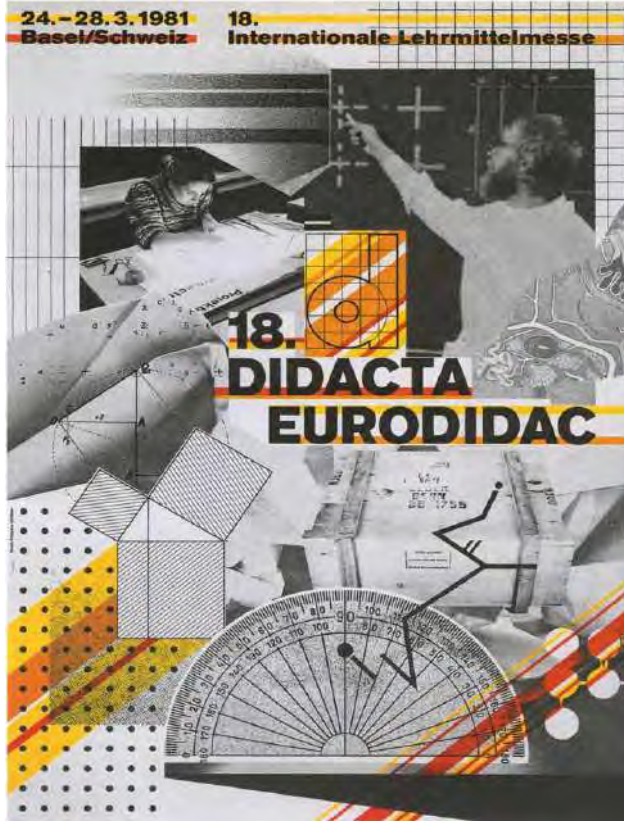
Tasarımlarda bu dönemde tesadüfi olanın güzelliğin keşfedilmiş işlevsel unsurlar. Soyut anlatım olarak ele alınmıştır. Tipografi konusunda ciddi değişiklikler gündeme gelmiştir. Bunlar, harf ağırlıklarını - bazen tek bir sözcüğün içerisinde - kontrastlık uyandıracak şekilde farklı kullanmak; önce bir grid (kanava) oluşturup, sonra onu bozmak; Piet Zwart'ın yarım asır önce yaptığı gibi alanın bütününe bir gerilim ortamı olarak ele almaktır. Bazen de yazıyla birlikte yer alan çizgi ve şeritler diyagonal bir doğrultuda yerleştirilmiştir (Bektaş, 1996: 231).

Tabii bu dönemde afişlerde kullanılan tipografik düzenlemeler uluslararası tipografik stile aykırı tasarımlar üretmiştir. Rosemarie TISSI'nin çalışmalarında daima güçlü bir grafik anlatım kompozisyon alanlarının olağandışı düzenlemeleri dikkati çeker.

Resim 1-Rosemarie Tissi

Yeni tasarım yaklaşımını geliştiren isimlerden biride Wolfgang Weingart (1941) karmaşık görsel enformasyonları üst üste yerleştirip tipografiye resimsel imayla değişik bir üslup getirmiştir.

Resim 2-Wolgong WEİNGART 18.Uluslararası Eğitim Fuarı 1981

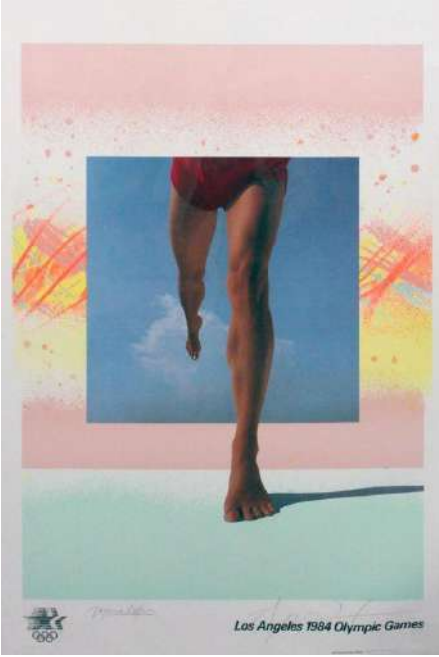
Wolgong WEİNGART sadece tipografik tasarım yapmaktan vazgeçerek görsel iletişim araçlarından biri olan kolaj tekniğini çalışmalarında kullanmıştır.

Grafik tasarımdaki postmodern yönelişler, Amerika da büyük bir coşku ve heyecanla kabul edilmiş ve çok çeşitli görsel anlatım araçları, sergilemeleri ortaya çıkmıştır. Tarihe baktığımızda sanat ve tasarımın Avrupa'dan Amerika'ya taşınmış olduğunu görmekteyiz. Amerika'nın kültürünün özündeki eklektik yapısını göz önüne alırsak postmodernizmi çabuk benimsemesi bizi şaşırtmaz.

Amerikanın özgürlükçü, yeniliğe açık girişimci ve protest tavrı, diğer yandan her türlü nesneye tüketim canavarı gibi yaklaşması ve pragmatist tavrı postmodern akımın gelişmesine yaygınlık kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Amerika da New Wave (Yeni Dalgı) akımı bilgisayar kullanımına yer vermiştir. 1980'lerde Ronald Reagan'ın başkan seçilmesi A.B.D. dünyada güç sembolü olmuştur. Bu dönemde grafik tasarım güçlü bir endüstri haline gelmiştir. Ve kadın tasarımcılar bu dönemde çok aktif olmuşlardır. April Greiman mekan yorumlamalarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. İki boyutlu olan tasarımlara derinlik duygusu sağlamıştır.

April Greiman Üst üste binen biçimler, doğru veya ters perspektif izlenimi veren diyagonal çizgiler, resmin içine doğru giden üstüne çıkan veya geometrik elemanların arkasına doğru, hareket ediyor izlenimi veren çizgiler, biçimler, gölgeler ekleyerek boşlukta duruyormuş izlenimi veren tasarımlar yapmıştır (Bektaş, 1996: 236).

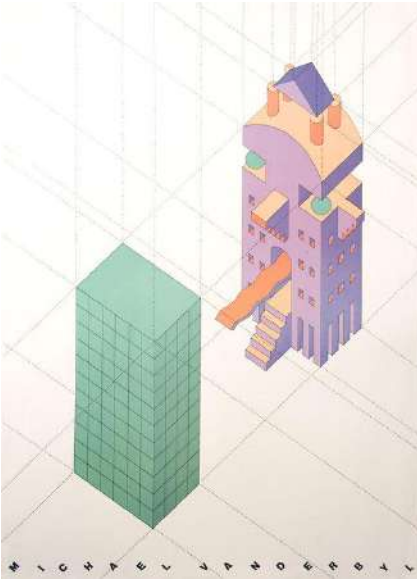
Resim 3- April GREIMAN, Jayme odgers.1986

Resim 4- April GREIMAN, Jayme odgers.2000

Olimpiyat oyunları afişi.

Amerika da 1980'li yıllarda postmodern akım iki şekilde gelişmiştir. Birincisi Postmodern mimarinin biçimlerine başvurma ikincisi ise Grafik tasarım tarihini yeniden canlandırmadır. Mimaride bağnaz modernist yalınlığı redetme neo klasik bir eklektisizmi savunan mimarlarca pre-modernist unsurları yani klasik süsleri binanın ön yüzüne yerleştirilerek görsel farklılık yaratmışlardır.

Resim-5 Michael VANDERBLY
1984 Poster

Resim-6 Michael VANDERBLY . San Fransisco
Sanat ve Mimarlık konferansı Afişi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Modern afiş tasarımlarında neo-klasik unsurları ve postmodernizmi sayfa tasarımına taşıyan Michael VANDERBLY düzenleme açısından soyut kompozisyon elemanlarını tipografik ve görsel unsurlarda kullanmıştır.

Bu dönemde grafik tasarım, özgür, eklektik ve sanatla teknolojiyi bir araya getiren bir tasarım yaklaşımını gözler önüne sermiştir. Bazı çalışmalarda klasik harf tasarımları varken bazılarında güçlü geometrik biçimler dışavurumcu bir nitelik kazanmıştır.

SONUÇ

Postmodernizm anlatı sanatları, görsel, uzamsal ve kinetik sanat dalları gibi sanatın tüm alanlarında kendini göstermesi de yine aynı bağlamda, kesin sınırları çizmekten kaçan bir yolla gerçekleşmektedir. Doğal olarak yine hemen hemen tüm sanat akımlarında olduğu gibi postmodernizmde öncelikle mimarlık alanında daha yoğun bir biçimde tartışılmaya başlamış, giderek dans, müzik, sinema ve tiyatro gibi sanatları etkilemeye başlamıştır. Sözü edilen sanat dallarından verilen ürünlerde kullanılan kavramlar ve özellikler postmodernizmi çoğulcu, melez ve eklektik bir süreç olarak göstermektedir.”(Yamaner, 2007:180). Postmodernizm modernist bir anlayış değildir fakat modernizmle biyolojik bağı bulunan ne kadar inkar edilmiş olsada yapısını modernizm ve felsefesinin üzerine kuran bir anlayıştır (Şahin:253).

Postmodern sanatı oluşturan akımların pek çoğunun birbiriyle etkileşimi ve iç içe geçmesi, postmodern sanatçıların değişik fikirleri gündeme getirmelerine karşılık birçok akımın etkilerini eserlerinde görmek mümkündür. Bu durum postmodern eserlerin aslında raslantısal olmadıklarını kaos içerisinde dahi bir kavram ve bağlam içerisinde üretildiklerini de göstermektedir. Postmodernizmin başlıca özelliği biçimsel norm ve yöntemlerin çeşitliliğidir. Biçimsel çeşitlilik üstüne yapılan bu vurgu modernist estetiğe duyulan geniş güvensizliğin bir parçasıdır. Sanattaki postmodern kuramlar çoğunlukla kapsadıkları ve kapsam dışında bıraktıklarıyla bir bağ oluştururlar. Bazı eleştiriler postmodern hassasiyetin bilgi kuramından varlık bilimine doğru bir geçişi içerdiğini savunur. Kimileri de beden yönünde eğilim gösteren ustan, akıldan uzaklaşan çağdaş yapıtları betimlemeyi yeğlemişlerdir.

Postmodernist uygulamalar, modernist otonomi ile değil, temsil etme işlem ve yöntemlerinin günümüzdeki düzey ve alanı ile ilgilidir. Sanat yapıtlarının içeriğinde etkileşim kaçınılmaz olup bir başka sanat yapıtını görebiliriz. Owens'e göre Modernist öncülerden farklı olarak çeşitli eğilimlerde olup sanatını biçimlendiren, alıntılama, evre belirleme, geçicilik daldan dala sıçrama mezeleştirme gibi etkenleri görmektedir.

Tasarımda sınır tanımayan postmodernizm Amerika'da, Duffy Tasarım Topluluğu, İngiltere'de yeni eğilimler ve Neville Brody, Hollanda da Tasarımda öncü ülkeler arasında yer almıştır. Dünya çapında ki yeni iletişim ağları, yeni medya, ulusal kimlikleri yıkararak uluslararası yepyeni bir tarz getirmiştir. Özgürlükçü, cesur, cevval tavrı afiş tasarımlarına sayısız şekilde görsel anlam ve kavram çeşitliliği sağlamıştır.

Postmodernizm bir akım, dönem üslup olmaktan çok eleştirel bir tutum ve kural tanımazlığın olduğu çoğulcu (eklektik) bir fikre sahip olmuştur (Şahin:253).

KAYNAKÇA

- BEST Steven ve KELLNER, Douglas (1998). Postmodern Teori. (Çeviren: Mehmet KÜÇÜK) . (1.Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BEKTAŞ, Dilek, (1996). Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi, İstanbul.
- CEVİZCİ, Ahmet, (2000). Felsefe Terimleri Sözlüğü.(1.Baskı). İstanbul: Pradigma Yayınları.
- DIETER, Roelstraete. (2013), Çağdaş Sanat Ne Değildir?: Jena'dan Bakmak, Çağdaş Sanat Nedir? Modernlik Sonrasında Sanat, Artun, A, Örgen, N. (Ed.) , İstanbul: İletişim.
- ERDOĞAN, Melih, (2015). “ Küresel Çağda Çağdaş Sanat ve Küresel Sanat Pazarı”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 15, Sayı 1, ss. 75-98.
- GIDDENS, Anthony (1998). Modernliğin Sonuçları. (Çeviren: Ersin KUŞDİL). (2. Baskı), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- İSKENDER, Kemal (Ağustos 1991a). "Post-Modernizmin Kökeni ve Değerleri", Sanat Çevresi, Sayı: 154.
- İSKENDER, Kemal (Şubat 1992). "Post Modernizmin Düşünsel Temelleri Üzerine" Sanat Çevresi, Sayı: 160.
- JAMESON, Fredric, HABERMAS, Jürgen, LYOTARD ve Jean François (1994). Postmodernizm. (Çeviren: Necmi ZEKA). (2. Baskı). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- LYNTON, Norbert (1991). Modern Sanatın Öyküsü. (Çevirenler: Cevat ÇAPAN ve Sadi ÖZİŞ). (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LYOTARD, Jean-François (1997). Postmodern Durum. (Çeviren: Ahmet Çiğdem). (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- LATOUR, B. (2008), Biz Hiç Modern Olmadık, İstanbul: Norgunk.
- LENOİR, B. (2005), Sanat Yapıtı, İstanbul: Yapı Kredi.
- MCROBBİE, Angela (1999). Postmodernizm ve Popüler Kültür. (1. Baskı). (Çeviren: Almıla Özdek). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- RANCIÈR, J. (2008), Estetiğin Siyaseti, Sanat ve Siyaset, Artun, A.(Ed.), İstanbul: İletişim.
- ŞAHİN, Hikmet, (2013). Karadeniz Araştırmaları Dergisi .Sayı 36 • 235-255
- TANYELİ, Yavuz (15 Temmuz 1994). "Bu İşler Böyledir", Gösteri, Sayı: 27.
- WHITHAM, G. & Pooke, G. (2013), Çağdaş Sanatı Anlamak, İstanbul: Optimist.
- YAMANER, Güzin (2007).Postmodernizm ve Sanat. (1. Baskı).Ankara: AlgiYayınları.
- (<http://blog.milliyet.com.tr/eklektik-metot-ve-eklektizm--secmecilik-/Blog/?BlogNo=119952>)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

YILDIRIM, M., (2015). “Postmodernizmin Eklektik Anlayışı ve Afiş Tasarımlarına Etkisi / Eclectic Understanding Of Postmodernism And Its’ Effects To Poster Design”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8612>, p. 959-972.

ÂŞIK REYHÂNÎ TÜRKÜLERİNİN MAKÂM, USÛL VE VEZİN YÖNÜNDEN ANALİZİ*

*Kubilay YILMAZ***

ÖZET**

Âşık Yaşar Reynânî, âşıklık geleneğini başarıyla devam ettirmiş, yurt içinde ve yurt dışında birçok yerde düzenlenen fasıl ve yarışmalarda üstün başarılar elde etmiş, 20. yüzyılın önde gelen âşıklarından birisidir.

Başarılarla dolu bir geçmişe sahip olan Âşık Reyhânî'ye ait türkülerin çok boyutlu içerik analizinin yapılması ve bu sayede söz konusu âşığın müziksel kimliği hakkında bilgilere ulaşılması bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çeşitli ses kayıtlarından dinleyerek notaya aldığımız 47 adet eser incelenmiş; her eser, usûl, vezin ve ses genişliği bakımından analiz edilmiş, bu eserler içerisinde ses genişliği 7 ses ve daha fazla olan 13 türkünün makâmsal analizi de yapılmıştır. Makâmsal analiz yapılırken türkünün hangi makam dizisinde olduğunu belirtmekle yetinilmemiş; özellikle seyir karakteri ve güçlü perde olgularının üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın kuramsal bölümünü oluşturmak için söz konusu aşığa ait ses kayıtlarının yanı sıra literatür taraması da yapılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde; Âşık Reyhânî'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgilere ulaşılmış, bunlardan da kısaca bahsedilmiştir.

Verilerin toplanması aşamasında betimsel araştırma yöntemlerinden "tarama tekniği" kullanılmış, toplanan verilerin analizi, içerik analizi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bulgular, tablolar eşliğinde sunulurken yorumlanmış, bu sayede belirli sonuçlara ulaşılmıştır. Özellikle makâmsal analiz sonuçları, Klasik Türk Müziği ve Türk Halk Müziği'nin farklılıklarından ziyade benzerliklerine dikkat çekmek adına önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık Geleneği, Âşık Reyhânî, Usûl, Vezin, Makâm

* Bu makale Cumhuriyet Üniversitesi tarafından düzenlenen "II. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri" isimli sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Özet bölümü, Cumhuriyet Üniversitesi tarafından düzenlenen "II. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri" isimli sempozyumun özet kitapçığında yayımlanmıştır.

** Arş. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, El-mek: kubilaylmz@hotmail.com

ANALYSIS OF ASHIK REYHANI'S FOLK SONGS IN TERMS OF MAQAM, USUL AND METER

ABSTRACT

Ashik Reyhani is one of the prominent ashiks of the 20th Century, who helped in the successful maintenance of the tradition of ashiks and who achieved outstanding success in contest and performances held both in Turkey and abroad.

Obtaining information on the musical identity of Ashik Reyhani, who had a past full of success stories, by means of conducting multi-dimensional content analysis on the his compositions constitutes the primary purpose of the present study. In line with this purpose a total of 47 compositions listened from records and put into notation by the researcher were examined, each of them were analyzed in terms of usul, meter and the range of pitches used, and 13 of them, which were determined to have a range of 7 or more pitches, were further subjected to maqamic analysis. During the maqam analysis, not only the maqam scale of each composition was determined, but further emphasize was also placed on the movement characteristics and dominant pitch of each composition.

In order to establish the theoretical part of the study, the related literature was reviewed as well as the analyses conducted on the records of the Ashik. In consequence of the conducted research detailed information on Ashik Reyhani's life, his art and works were obtained, which are briefly mentioned in the study.

In data collection process, "scanning technique" among descriptive research methods was employed and the analysis of the collected data was made through the technique of content analysis. Findings were presented in tables, with the interpretation of which the conclusions were made. The results of the maqam analysis are considered to be important particularly because they draw attention to the similarities between Classical Turkish Music and Turkish Folk Music, rather than pointing out the differences.

STRUCTURED ABSTRACT

For centuries ashiks, whose origins reach back to the legend of Dede Korkut, have given voice to the feelings of the society, put these feelings into poems and stories often accompanied by the baglama, and became the public's voice. Wandering from one village to the next, from one city to the other, they became one with the public, narrated stories, legends and sang ballads in public coffee houses. Even today, ashiks sustain the tradition by appearing in coffee houses, TV and radio channels.

As one of the prominent ashiks of the 20th Century, Reyhani significantly contributed to successful maintenance of ashiks' tradition and won the first place award for an astonishing 20 years in a row in the Ashiks' Festival held in Konya since 1966. Furthermore he achieved

outstanding success in contests and performances held both in Turkey and abroad, and was awarded with the title of honorary tutorship in a conference he attended in the U.S.A., held by the Michigan University.

Many studies have been conducted on Ashik Reyhani. However, examining Turkish Radio and Television Corporation's Folk Music Kirik Havalâr archive shows that there are only two works that cite Ashik Yasar Reyhani as a reference, which are "Bugun Sabah Ile Visali Yardan (Inceden Ince)" and "Komur Gozlum Atesine Duseli" of Erzurumlu Emrah. In order to fill this gap, we had examined several records of the ashik and notated his folk songs. In the present stage it is aimed to obtain information on the musical identity of the ashik by examining the literary and musical features in his works. It is hoped that a contribution to fill this gap will be provided by means of the present study.

Within the scope of the present study, which aims to perform a multidimensional content analysis of Ashik Reyhani's works, 47 of his compositions listened from various records and put into notation were analyzed in terms of usul, vezin and the range of pitches used, and 13 compositions that were determined to have a range of 7 or more pitches were further subjected to makam analysis. During the makam analysis particular emphasize was placed on the concepts of "movement characteristics" and "dominant pitch".

In data collection process, "scanning technique", among descriptive research methods, was employed and the analysis of the collected data was made through the technique of content analysis. Findings were presented in tables, with the interpretation of which the conclusions were made. The results of the makam analysis are considered to be significant particularly because they draw attention to the similarities between Classical Turkish Music and Turkish Folk Music, rather than pointing out the differences.

While all 47 compositions were analyzed in terms of usul, vezin and pitch range, further makam analysis was conducted only on 13 of them. The reason for this is the fact that these 13 compositions use ranges of 7 or more pitches. However, this does not mean that makam-related characteristics cannot be found in the other works. Naturally, characteristics of makam are present also in the other works, yet it is not possible to make an exact identification since no complete scale could be established with less than 7 pitches. It is considered that the melodic classification of these other compositions using less than 7 pitches can be made with perfect thirds, perfect fourths and perfect fifths covered in today's music theory books.

The 13 compositions subjected to makam analysis are presented in notation, together with interpretations made under the topics of measure, pitch range, tonic pitch, dominant, scale, movement character, makam, usul and vezin. The conclusions reached in the light of the findings can be summarized as below.

Among the total of 47 examined compositions, works composed with 12 different usuls, with 3 of them having more than one usul, were identified. Being the usul the Ashik used the most, 4/4 time was found out to be used in 24 compositions with a rate of 51,1%. Ashik Yasar

Reyhani used syllabic verses in all his lyrics. Among his 47 works examined within the scope of the present study, it was determined that three different syllabic meters were used with seven, eight and eleven syllables. It was further determined that the eleven syllable verse, which was found in 24 of his works with a rate of 51,1%, is the one the Ashik uses the most.

Examining the 47 compositions in terms of their ranges of pitch showed that while there are 12 songs composed with the use of 4 pitches and another 12 composed with 5 pitches, 13 of the songs covered 7 or more pitches. Subjecting these 13 works into further makam analysis showed that while a total of 5 makams -as Huseyni, Karcigar, Muhayyer, Neva and Tahir- were used, it is considered noteworthy that among these the most frequently used makam was Neva, which was used in 7 out of the 13 songs with a rate of 53,8%. Yet, in many studies conducted on the makam analysis of the works included in Turkish Folk Music repertoire, it is reported that the most frequently used makam scales are the Ussak and the Huseyni. The makams Neva and Tahir, on the other hand, are very rarely mentioned. This is considered to be a consequence of sharp and flat notes being not written together in many compositions. That is because of the fact that, when some researchers conducting makam analysis do not see the accidental signs -that actually should be present- in the measure, they may regard a Neva makam scale as an Ussak scale. In this way, when the makam scale Neva is overlooked, also Tahir makam goes unnoticed with its descending scale.

In line with the information and findings mentioned above, some musicological inadequacies were determined. In order to rectify these, the following can be suggested:

In a substantial majority of the studies conducted on ashik tradition, solely the literary aspect of the tradition is addressed. Examining related studies shows that nearly all of them were performed by folk-literature researchers. The present situation reveals that musicologist do not embrace the topic as much as literature researchers do. In order to be able to fill this gap, ethnomusicological studies need to be conducted on the tradition of ashiks.

In order to ensure that the tradition lives on, to bring the ashik together with the musicologist, academician and folklore and literature researcher, and to make them aware of each other's works and researches, more scientific meetings and events should be organized.

The works produced by the ashiks should be compiled particularly while they are alive. After the passing of an ashik, some of his works may be chanced in time, or worse, may be totally forgotten. It is essential that such changes and losses are minimized. Because, every folk song that is forgotten, is a part of us that is lost.

Key Words: Tradition of Ashiks, Ashik Reyhani, Usul, Meter, Maqam

Giriş

Türkler, tarih sahnesine çıktığı zamandan beri geçen binlerce yıl boyunca birçok farklı coğrafyayı yurt edinmiş, farklı dinlerin etkisi altında kalmış ve bu sayede farklı kültürlerle etkileşim halinde bulunmuşlardır. Bu durum, hemen her alanda olduğu gibi müzik kültürümüze de zenginlikler katmıştır. Yüzyıllar boyunca değişim ve gelişimlerle varlığını sürdürüp bugünkü halini alan Türk Müziği, milli kültür hazinemizin en önemli parçalarından biridir.

“Geleneksel Türk Müziği (GTM), bestelenişinden seslendirildiği farklı ortamlara kadar, yüzyıllardır birçok yönden değişikliklere maruz kalmıştır. Saray içinde geliştirilen ve yeni bir üslûba kavuşan yönü ile kırsal bölgelerdeki insanların ifâde aracı olan yönü, temel özellikleri birbirinden farklı iki müzik türü (Türk Halk Müziği-Klasik Türk Müziği) ortaya çıkmış gibi bir algı yaratmıştır. Bu durumun temel sebebinin, makâm kavramı ile ilgili algılama farklılıklarından kaynaklandığına inanılmaktadır.” (Karaduman, 2014;588)

“Geleneksel Türk Halk Müziği dizilerinin makamsal açıdan adlandırılması ve türkülerdeki makamsal özelliklerin varlığı konusu, yıllardır tartışılmasına, üzerinde pek çok araştırma yapılmasına rağmen olgunlaşma sürecini tamamlayamamış bir konudur. Literatüre “Dizi mi? Ayak mı? Makam mı?” tartışmaları yansımış, türküden ayağı, şarkıdan makamı ayrı düşünmek mümkün olmamış, her ikisini bağdaştıran dizi, teknik bir terim olarak kalakalmıştır.” (Pelikoğlu, 2012;11). Bu çalışma, uzun süredir tartışıl原因mış bu konuda, “halk müziği ürünlerinde de makamsal özellikler aranabilir” ifadesini destekleyen çalışmalara bir yenisini eklemesi ve bu durumun benimsenmesine katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir.

Âşıklık Geleneği

Âşık, sözlü şiir geleneğine bağlı olarak düzüp koştığı şiirlerini saz eşliğinde söyleyen halk şairidir (Özbek, 1998;15). Âşıklık geleneği ise bu halk şairlerinin katkılarıyla oluşup, zamanla onlara rehber durumuna gelmiş bir gelenektir.

Yazılı kaynak eksikliğinden ötürü, halk edebiyatı ve halk müziği birikimimizin önemli bir bölümünü oluşturan âşıklık geleneğinin tarihsel seyrini izlemek pek mümkün olmamış, âşıkların kökeni İslamiyet öncesi Ozan-Baksı geleneğine dayandırılmıştır. Umay Günay (1992;30), 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar âşıklığın temel ölçülerinin ortaya çıktığını, bu ölçülere göre fasıllar ve karşılaşmaların düzenlendiğini dile getirmektedir. Erman Artun (2011;74) ise bu ölçütleri şu başlıklar altında ele almıştır: Yeni kafiye ve ayak disiplini, hikâye tasnif etme ve anlatma, muamma tekellüm etme ve yeni şiir türleri geliştirme.

Kökleri, efsane Dede Korkut’a kadar dayandırılan âşıklar, asırlar boyu halkın duygularını dile getirmiş, çoğu zaman saz eşliğinde bu duyguları şiirlere, hikâyelere dökmüş, halkın sesi olmuşlardır. Köy köy, şehir şehir gezerek halka karışmış, halk kahvehanelerinde saz eşliğinde koşmalar, destanlar okumuş, hikâyeler anlatmışlardır. Günümüzde de çeşitli kahvehanelerde, televizyon ve radyolarda boy göstererek geleneği devam ettirmektedirler.

Âşık Yaşar (Yılmaz) Reyhânî

Âşık Yaşar Reyhânî, 1934 yılında Erzurum’un Pasinler ilçesine bağlı Alvar köyünde doğmuştur. Babası Recep Bey, İran göçmeni bir ailenin çocuğu olup, annesi Yıldız Hanım ise Alvar köyünde Mail Ağa’nın kızıdır. Yaşar bu ailenin altı çocuğundan üçüncüsüdür.

Geleneğe olan ilgisi çocuk yaşlarda başlayan Reyhânî, 16-17 yaşarına gelince, sık sık çevre köylerdeki âşık kahvehanelerine gider, âşıkları dinler ve ilk şiir denemelerine bu yaşlarda başlar.

Yine aynı çağlarında, köy yakınlarındaki bir türbenin orada ineğini otlatırken uykuya daldığı, rüyasında önemli dini şahsiyetlerin yer aldığı ve Reyhânî'ye bade sundukları rivayet olunmaktadır.

“Böylece aşkla, rüya ile şiirle geçen günler, Yaşar'ı kısa bir süre sonra yakın çevresine âşık olarak tanıtır. O, artık geleneği öğrenmiş, yakın çevresinden çeşitli toplantılara davet edilir hale gelmiştir. Katıldığı âşık meclislerinde ortaya koyduğu hazırlıksız şiir söyleme yeteneği ve karşılaşmalardaki ustalığı ile dikkat çeker. Daha sonra âşık tarzının tüm şekil ve türlerini deneme başarısı göstererek XX. Yüzyıl Türk saz şairleri içindeki haklı yerini alır.” (Düzgün, 1997, s.19)

“Âşıklığı bir meslek olarak kabul eden ve geçimini sazıyla sağlamaya çalışan Reyhânî, 1967 yılında Erzurum Belediyesi'nde memur olarak çalışmaya başlar. Ancak bu görevini uzun süre devam ettiremez. Bir yıl süreyle yaptığı zabıta memurluğundan istifa eder. 1976 da Gölbaşı semtinde Âşık Nuri Çırağı ile birlikte açtığı âşıklar kahvesi ile geleneğe hizmet eden Reyhânî, aynı yıl içinde kuruluşunu gerçekleştirdiği Erzurum Halk Ozanları Kültür Derneği'nin başkanlığını 1989 yılına kadar yürütür ve aynı yıl Bursa'ya yerleşir.” (Düzgün, 1997;14)

Yirminci yüzyılın en önemli âşıklarından birisi olan Reyhânî, 1966' dan beri düzenlenen Konya Âşıklar Bayramına aralıksız katılmış ve yirmi kez birinciliği kazanmıştır. Ayrıca yurt içinde ve dışında birçok fasıl ve yarışmada üstün başarılar elde etmiş, Amerika Birleşik Devletlerinde, “Michigan Üniversitesinde katıldığı bir konferanstan sonra kendisine fahri öğretmenlik unvanı verilmiştir.” Hazırlıksız şiir (doğaçlama) söyleme hususunda çok başarılı (Düzgün, 1997;21) olan Reyhânî, hikâye musannifi ve anlatıcısı olarak da kendinden söz ettirdiği gibi başarılı bir muamma çözme ve askı indirme ustasıdır (Artun, 2011, s.437).

Sadece kendini ilgilendiren konularda yazmayıp toplumun değerlerini, sorunlarını da aynı titizlikle dile getiren Reyhânî'nin şiirlerinde, aşk, sosyal olaylar, ekonomik sıkıntılar, göçler, ayrılıklar, memleket ve peygamber sevgisi gibi konular göze çarpmaktadır.

Sazıyla, sözüyle, şiiriyle, hikâyeleriyle geleneğe hizmet eden Reyhânî, 10 Aralık 2006 Pazar günü, Bursa'da vefat etmiş, Bursa'nın Yıldırım ilçesinde toprağa verilmiştir.

Âşık Reyhânî'nin hayatı ve şiirlerini konu alan, ulaşabildiğimiz yayınlar şunlardır:

- “Alvarlı Reyhânî Divanı” (Hikmet Barlıoğlu, 1963)
- “Kervan: Halk şairleri arası eser yarışması ikincisi / Yaşar Reyhanî” (Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Yayınları, Halk Edebiyatı Dizisi; 15, 1988)
- “Âşık Yaşar Reyhânî” (Dilaver Düzgün, 1997)
- “Mızrabın İstirabı, Âşık Reyhânî-Hayatı ve Şiirleri” (Ozan Yusuf Polatoğlu, 2003)
- “Âşık Yaşar Reyhânî, Elli Yıllık Miras/Bir Kırık Saz” (İlhan Yardımcı, 2006)

Bunların dışında, küçük bir bölümünde Reyhânî'nin hayatına dair kısa bilgiler veren yayınlar:

- “Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri” (Feyzi Halıcı, 1992)
- “Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı” (Prof. Dr. Erman Artun, 2001, 2005, 2009, 2011)
- “Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi” (Prof. Dr. Umay Günay, 2005)

Yukarıda da görüleceği üzere Âşık Reyhânî'yi konu olan birçok eser kaleme alınmıştır. Fakat TRT Türk Halk Müziği Kırık Havaalar Arşivi incelendiğinde, Âşık Yaşar Reyhânî'nin kaynak kişi olarak belirtildiği eserlerin sadece iki tane olduğu, bu eserlerin de Erzurumlu Emrah'a ait olan

“Bugün Sabah İle Visali Yardan (İnceden İnce)” ve “Kömür Gözlüm Ateşine Düşeli” adlı eserler olduğu tespit edilmiştir. Bu eksikliği gidermek adına aşğın çeşitli ses kayıtlarını inceleyerek türkülerini notaya almıştık. Bu aşamada da bu türkülerdeki edebi ve müziksel olgular incelenerek aşğın müziksel kimliği hakkında bilgilere ulaşmak amaçlanmıştır. Ümit edilir ki, bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacaktır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde incelediğimiz 47 adet türküden elde edilen bulgular tablolar eşliğinde sunulmaktadır.

Tablo 1: Analizi Yapılan Âşık Reyhânî Türkülerinin İsimleri, Usûlleri, Vezinleri, Ses Genişlikleri ve Makamları

	Eser Adı	Usûl	Vezin	Ses Genişliği	Makâm
1	Ağlayalım	8/8	8	5	---
2	Allah aşkına	4/4	11	4	---
3	Almanca gençler	4/4	11	5	---
4	Avcı ile tuzağın arasındayım	4/4	11	9	Neva
5	Avrupanın medeniyeti	4/4	11	4	---
6	Benden alma	4/4	8	7	Neva
7	Benim böyle gençlerim var	4/4	8	4	---
8	Bir daha	6/4	11	6	---
9	Bir dert var	(Karma) 6/4-4/4	11	5	---
10	Bir yana	4/4	11	10	Neva
11	Bizdendir	7/8	11	7(KPÜ 6)	---
12	Bülbülle sohbet	4/4	8	5	---
13	Dön benim sarı kekliğim	4/4	8	7	Neva
14	Eline yar eline	8/8	8	8	Karçiğâr
15	Erenler	4/4	8	8	Hüseyinî
16	Erler ileri	5/8	11	5	---
17	Evliyalar	2/4	8	4	---
18	Git oğlum git Almanya'ya	10/8	8	8	Neva
19	Hal olmazsa ne yaparsın	4/4	8	8	Neva
20	Haşı Bektaş'a	4/4	8	4	---
21	Hep deli	2/4	11	5	---
22	Hiledir o	6/8	7	6	---
23	İnananlar elele	4/4	7	7	Neva
24	İşe bakın	4/4	8	8(KPÜ 5)	---
25	Kurtuluş İslamdadır	4/4	8	5	---
26	Medine	8/8	11	4	---
27	Ne Eder	7/8	11	9	Muhayyer
28	Ne yazık	7/8	11	9	Tahir
29	Nerdesin	4/4	11	10	Muhayyer
30	Neyi var	5/8	11	5	---

31	O gelin	7/8	11	5	---
32	Olmaz olaydı	(Karma) 7/4-4/4	11	6	---
33	Oy vereceksin	4/4	11	5	---
34	Öldüm	4/4	8	4	---
35	Serseri	4/4	11	5	---
36	Sofu baba ikilikten bahsetme	2/4	11	4	---
37	Sünniyim	4/4	11	6	---
38	Televizyon eve geldi gelesi	(Karma) 13/8-7/8	11	4	---
39	Tövbe	(Karma) 6/4-4/4	7	8	Hüseyini
40	Usandım	7/8	11	6	---
41	Üzgünüm	2/4	11	7(KPÜ 5)	---
42	Veren Allah alan Allah	10/8	8	6	---
43	Yaradani seversen	4/4	8	4	---
44	Yine leylek kuşa döndü	4/4	8	5	---
45	Yusuf'a ağıt	4/4	8	6	---
46	Zara salma	9/8	8	4	---
47	Zindan ederler	4/4	7	4	---

Not: Tablo 1’de yer alan “KPÜ” ifadesi, “Karar Perdesi Üzeri” ifadesinin kısaltmasıdır.

Tablo 2: Reyhânî Türkülerinin Usûl F-% Oranı

Usûl	F	%
2/4	4	8,5
4/4	24	51,1
5/8	2	4,3
6/8	1	2,1
6/4	1	2,1
7/8	5	10,6
8/8	3	6,4
9/8	1	2,1
10/8	2	4,3
6/4-4/4	2	4,3
7/4-4/4	1	2,1
13/8-7/8	1	2,1
Toplam	47	100

Tablo 4: Reyhânî Türkülerinin Ses Genişliği F-% Oranı

Ses Genişliği	F	%
4	12	25,5
5	12	25,5
6	7	14,9
7	3	6,4
8	5	10,6
9	3	6,4
10	2	4,3
7(KPÜ 5)	1	2,1
7(KPÜ 6)	1	2,1
8(KPÜ 5)	1	2,1
Toplam	47	100

(KPÜ=Karar Perdesi Üzeri)

1, 2, 3 ve 4 numaralı tablolarda görüleceği üzere 47 adet eserin hepsi usûl, vezin ve ses genişliği bakımından analize tabi tutulmuş fakat makâmsal analiz tablo 5’te görüleceği gibi sadece 13 esere uygulanmıştır. Sebebi şudur; sağlıklı bir makâmsal analiz yapabilmek için ses genişliği 7 ses ve üzeri olan türküler analize tabi tutulmuştur. Bu ifade, “diğer türkülerde makâmsal özellikler aranmaz” anlamına gelmemektedir. Pek tabi diğer türkülerde de makâmsal olgulara rastlanmakta fakat dizi tamamlanmadığı için kesin bir ifade mümkün olmamaktadır. Söz konusu diğer türkülerin

Tablo 3: Reyhânî Türkülerinin Vezin F-% Oranı

Vezin	F	%
7'li hece ölçüsü	4	8,5
8'li hece ölçüsü	19	40,4
11'li hece ölçüsü	24	51,1
Toplam	47	100

Tablo 5: Reyhânî Türkülerinin Makâm F-% Oranı

Makam	F	%
Hüseyni	2	15,4
Karcıgar	1	7,7
Muhayyer	2	15,4
Neva	7	53,8
Tahir	1	7,7
Toplam	13	100

ezgisel sınıflandırmasının da güncel nazariyat kitaplarında yer alan 3'lü, 4'lü ve 5'liler yardımıyla yapılabileceği düşünülmektedir.

Makâmsal analizi yapılan 13 adet türkû; donanım, ses genişliği, karar perdesi, güçlü, dizi, seyir karakteri, makam, usûl ve vezin başlıkları altında yorumlanarak aşağıda notasıyla birlikte verilmiştir.

Not: Sayfa sayısını en aza indirebilmek için, bir sayfadan fazla olan türkülerin sadece ilk sayfalarına metinde yer verilebilmiştir.

1) “Avcı İle Tuzağın Arasındayım” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUMKAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNİAVCI İLE TUZAĞIN
ARASINDAYIMDERLEYEN
KUBILAY YILMAZDERLEME TARİHİ
2013NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ~ 75

(Saz)

De yin dos ta rah mey le sin ha li ma

Gam i le me ra ğın a ra sı da yım

(Saz) Mili ri can gü cüy le

Bu sı be li me Dul i le yap ra ğın

a ra sı da yım (Saz)

AVCI İLE TUZAĞIN ARASINDAYIM

2. Çok bekledim suya düştü umutlar
Eyyüp'ün tenini yer gibi kurtlar
Renk renk oldu yüzümdeki bulutlar
Gök ile kuşağın arasındayım

3. Göz yaşındır çilgün akan ırmaklar
Yalan imiş sarılmaklar sarmaklar
Boşboşuna yalan yazmaz parmaklar
Et ile tuzanın arasındayım

4. Reyhânîyim neler döner başımda
Göz yaşlanmı ak tıy oldu kaşımda
Fengel ayağımda korku peşimde
Avcı ile tuzanın arasındayım

Donanım: Si b², Fa #³**Ses Genişliği:** Irak – Gerdaniye = 9 ses**Karar perdesi:** Dügah**Güçlü:** Neva

Dizi: Irak perdesi üzerinde seğah 3'lüsü + Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + Neva perdesi üzerinde rast 4'lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi, muhayyeri de hesaba katarsak, neva üzerindeki rast 5'lisi ile düğah perdesi üzerinde neva makam dizisi tamamlanmış olur.)

2) “Benden Alma” İsimli Türkünün Analizi

Seyir Karakteri: İnici

Makam: Neva makam dizisiyle örtüşen bu türkü, seyir karakteri açısından olarak neva makamı özelliği göstermemektedir. Fakat türkünün dizisinden, güçlü perdesinden ve uşşak 4'lüsü ile karar etmesinden yola çıkılarak **Neva** makamıyla örtüştüğü söylenebilir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1**Vezin:** 11' li hece ölçüsü**Turkish Studies**

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

YÖRE
ERZURUMKAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNİ

BENDEN ALMA

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZDERLEME TARİHİ
2013NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ - 90

(Saz)

İ la hî her şe yim bir ti Yal nız se ni
ben den al ma Var lı ğım e lim den git ti
Yal nız se ni ben den al ma Ben den al ma
ben den al ma Yal nız se ni ben den al ma
Yal nız se ni ben den al ma

BENDEN ALMA

2.
Bu cümle cihan da senin
Hanı senin han da senin
Alacağın can da senin
Yalnız seni benden alma

3.
Reyhânîye sensin merak
Ey... ..
Evimi yık yuvamı yak
Yalnız seni benden alma

Nak
Benden alma benden alma
Yalnız seni benden alma

Donanım: Si b², Fa#³**Ses Genişliği:** Dügah – Gerdaniye = 7 ses**Karar perdesi:** Dügah**Güçlü:** Neva

Dizi: Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + neva perdesi üzerinde rast 4'lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi, muhayyeri de hesaba katarsak, neva üzerindeki rast 5'lisi ile düğah perdesi üzerinde neva makam dizisi tamamlanmış olur.)

Seyir Karakteri: İnici-Çıkıcı

Makam: Neva makam dizisiyle örtüşen bu türkünün genel seyri incelendiğinde; neva perdesi üzerinde sık sık rastlı yarım karar yapıldığı ve uşşak çeşnisi ile türkünün sona erdiği görülmektedir. Bu bulgular ışığında türkünün **Neva** makamında olduğu söylenebilir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1**Vezin:** 8' li hece ölçüsü

3) “Bir Yana” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
AŞIK YAŞAR REYHÂNİ

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

BİR YANA

Süre: ♩ = 75

♩

(Saz)

Be ni bu sev da ya ya kan dil be
Çı çek bu la ma mış a rı gi bi

rin di le rin ki ken di sı de bir
yım tes ti dol dur ma mış ya rı gi

ya na (Saz) Han gi in san zul
bi yım l çi ne kurt gir

me der se in sa na ki ri la kol
miş sü rü gi bi yım her bir bö lük

la rı dü şe bir ya na
çek ti git ti bir ya na (Saz)

BİR YANA

3.
Allah'ın emrinden çıkma kenara
Bütün Allah'tandır kuluna çare
Sakin yoldaş olma hain dostlara
Dar gününde çeker gider bir yana

4.
Reyhânî bir derde yandı yakıldı
Umudumun duvarları yıkıldı
Anamdan doğarken boynum büküldü
Soran yok ki neden eğri bir yana

Donanım: Si b², Fa#³

Ses Genişliği: Irak – Muhayyer = 10 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Neva

Dizi: Irak perdesi üzerinde segah 3'lüsü +
Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + neva
perdesinde Rast 5'lisi

Seyir Karakteri: İnici

Makam: Neva makam dizisiyle örtüşen bu türkü, seyir karakteri açısından tam olarak neva makamı özelliği göstermemektedir. Fakat türkünün dizisinden, güçlü perdesinden ve uşşak 4'lüsü ile karar etmesinden yola çıkılarak **Neva** makamıyla örtüştüğü söylenebilir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1

Vezin: 11' li hece ölçüsü

4) “Dön Benim Sarı Kekliğim” İsimli Türkünün Analizi (Mahlas Yok)

Vezin: 8'li hece ölçüsü

5) “Eline (İline) Yar Eline” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
AŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

ELİNE YAR ELİNE

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ = 150

(Saz)

Kur ban o lanı sev di ce ğim Kur ban o lanı

sev di ce ğim ha li ne yar yar ha li ne

Ha di si ne be vı der ler di li ne yar yar di li ne

Ö nü ne ref ref ve ril di Ö nü ne ref

ref ve ril di Hük mün se ma da gö rül dü

Müh rü nü büs vet vu rul du da li na yar yar da li na

ELİNE YAR ELİNE

3.
Zâtına bürhan dediler
Can içinde can dediler
Hazreti Kur'an dediler
Diline yar yar diline

4.
Reyhâniyim zâtın tarîf
Huyun meleklerden zârif
Nasip olsa ben de gelsem
Eline (iline) yar yar iline

Donanım: Si b², Mi b, Fa^{#3}

Ses genişliği: Rast – Gerdaniye = 8 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Neva

Dizi: Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + neva perdesi üzerinde hicaz 4'lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi, muhayyeri de hesaba katarsak, neva üzerindeki hicaz 5'lisi

ile düğah perdesi üzerinde karcığar makam dizisi tamamlanmış olur.)

Seyir Karakteri: İnici-Çıkıcı

Makam: Karcığar makam dizisiyle örtüşen bu türkü, güçlü perdesi ve inici-çıkıcı seyir karakteri bakımından da **Karcığar** makamıyla örtüşmektedir.

Usûl: 8/8 = 3+2+3

Vezin: 8' li hece ölçüsü

6) “Erenler” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUMKAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

ERENLER

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZDERLEME TARİHİ
2013NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ = 110

(Saz.)

Biz c ren ler bel de si yiz Hiç ken di mi zi döv me yiz
Biz ka mi le baş e ge riz Dost uğ ru na can ko ya rız
Biz hak i çin ha zır da yız Du a i le na zır da yız

Biz ben li ğin ö te si yiz Mü ra i ye dost de me yiz
Biz nef si mi zi dö ve riz Fa kir maz lu mu döv me yiz
Her sa ni ye lu zur da yız Yal nız beş va kit de me yiz

A şık Rey hâ ni dir Ö züm Bir gö rür i ki yi gö züm

Çok soh be te yok tur lü züm Sır rı if şa ey le me yiz

Donanım: Si b², Fa#³

Ses Genişliği: Rast – Gerdaniye = 8 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Hüseyini

Dizi: Dügah perdesi üzerinde hüseyini 5'lisi + hüseyini perdesi üzerinde uşşak 3'lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi, muhayyeri de hesaba katarsak, neva

üzerindeki uşşak 4'lüsü ile düğah perdesi üzerinde hüseyini makam dizisi tamamlanmış olur.)

Seyir Karakteri: İnici-Çıkıcı

Makam: İlk üç sözün ezgisine bakıldığında 3-4 ses arasında gezindiği görülecektir. Fakat son kıtanın ezgisi bir diziyi tamamlar niteliktedir. Bu sebeple analiz son kıtanın ezgisi temel alınarak yapılmış, türkünün Hüseyini makam dizisinde olduğu

görülmüştür. Seyir karakteri bakımından da türkünün **hüseyni** makamıyla örtüştüğü söylenebilir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1

Vezin: 8' li hece ölçüsü

7) “Git Oğlum Git Almanya’ya” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

GİT OĞLUM GİT ALMANYA'YA

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ = 145

(Saz)

No du rur sun bu yer ler de Git oğ lum git Al man ya ya

Dü şür me ba şı m der de Git oğ lum git Al man ya ya

(Saz)

Fa kir sin ha jin so rul maz Sor sam da cc yap ıc rıl mez

Tek ö küz le çift su rül mez Git oğ lum git Hol lan da ya

GİT OĞLUM GİT ALMANYA'YA

3.
Bana bir mektup ısmarla
İstikbalin için terle
Yedi gardaş iki tarla
Git oğlum git Fransa'ya

4.
Alman kızının muradı
Senden boşatmak avradı
Bunu Reyhânî mi dedi!
Git oğlum git Almanya'ya

Donanım: Si b², Fa#³

Ses Genişliği: Rast –Gerdaniye = 8 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Neva

Dizi: Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + Neva perdesi üzerinde rast 4'lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi, muhayyeri de hesaba katarsak, neva üzerindeki rast 5'lisi

dügah perdesi üzerinde neva makam dizisi tamamlanmış olur.)

Seyir Karakteri: İnici-Çıkıcı

Makam: Neva makam dizisi ile örtüşen bu türkünün genel seyri incelendiğinde; nevada yapılan rastlı -bazen de buselikli- yarım kararlar ve uşşaklı bitiriş göze çarpmaktadır.

Bu bulgulardan hareketle bu türkünün Neva makamında olduğu söylenebilir.

Vezin: 8' li hece ölçüsü

Usûl: 10/8 = 2+3+2+3

8) “Hal Olmazsa Ne Yaparsın” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

HAL OLMAZSA NE YAPARSIN

DERLEYEN
KUBİLAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBİLAY YILMAZ

Süre: - 66

(Saz)

Far zet ki al tın sa zın var Tel ol maz sa ne ya par sın

Sa za mü na şip sö züm var Dil ol maz sa ne ya par sın

(Saz)

Bir der di ne bin ek ler sin At yo ru lur i tek ler sin

Ker van çe ker yük yük ler sin Yol ol maz sa ne ya par sın

HAL OLMAZSA NE YAPARSIN

3.
Defterin var kalemin var
Daha niçin mi elin var
Altın uçlu kalemin var
El olmazsa ne yaparsın

4.
Derdin varsa dava gerek
Sakin deme neme gerek
Yavru yapsan yuva gerek
Dal olmazsa ne yaparsın

5.
İlin ırfan ı şık gibi
Gafler yumuşak döşek gibi
Reyhânî bir âşık gibi
Hal olmazsa ne yaparsın

Donanım: Si b², Fa³

Ses Genişliği: Dügah - Muhayyer = 8 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Neva

Dizi: Dügah perdesinde Uşşak 4'lüsü + neva perdesinde Rast 5 'lisi

Seyir Karakteri: İnici-Çıkıcı

Makam: Neva makam dizisini tamamlayan ve seyir karakteri inici-çıkıcı özellik gösteren

bu türkünün, genel seyir açısından da Neva makamı özelliklerini gösterdiği söylenebilir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1

Vezin: 8' li hece ölçüsü

9) “İnananlar Elele” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNİ

İNANANLAR ELELE

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ - 90

(Saz)

Koş me koş ol du dün ya İ na nan lar e le le Ka rış tı gıt tı kün ye

İ na nan lar e le le E le le e le le e le le E le le dost e le le İ na nan lar e le le

(Saz)

Alı ret siz dün ya ol maz Bil me yen hak ka bil mez Mün kâr i na na gel mez

İ na nan lar e le le E le le e le le e le le E le le dost e le le İ na nan lar e le le

İNANANLAR ELELE

3
Kader yazan kalemdir
Parolamız selamdır
Keder bir tür elemidir
İnananlar elele

4
Erken kalkar koşarız
Koca dağdan aşarız
Bir olur bin yaşarız
İnananlar elele

5
Tek bir dilde ifade
Mümin hakka amade
Kız, çocuk, yavru, dede
İnananlar elele

6
Hatipler hitap ile
Kâtipler hesap ile
Müminler sevap ile
İnananlar elele

7
Cemaat için camii
Rehber onun imamı
Lazım İslam nizamı
İnananlar elele

8.
Reyhânî der eyvallah
Rehberimiz İllallah
Dostumuz Resulullah
İnananlar elele

Nak.
Elele, elele, elele
Elele dost elele
İnananlar elele

Donanım: Si b², Fa³

Ses Genişliği: Dügah – Gerdaniye = 7 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Neva

Dizi: : Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + Neva perdesi üzerinde rast 4'lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi, muhayyeri de hesaba katarsak, neva üzerindeki rast 5'lisi ile düğah perdesi üzerinde neva makam dizisi tamamlanmış olur.)

Seyir Karakteri: İnici-çıkıcı

Makam: Bu türkünün güçlü perdesini, kalış ve kararlarını saptamak; başka tabirle herhangi bir makam kalıbına uydurmak zor olmuştur. Fakat neva perdesi türkünde çokça

geçtiğinden güçlü perde olarak kabul edilmiş ve bu yolla türkünün **Neva** makam dizisinde olduğu tespit edilmiştir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1

Vezin: 7' li hece ölçüsü

10) “Ne Eder” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

NE EDER

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ = 88

(Saz)

A şık la ra de li di ye gu ler ler a man gü ler ler
E ğer dok tor bil se der de çu re yi a man ça re yi

Aşk a da mı de li et mez de ne e der (Saz)
Sâ rar ken di si ne sin de ya ne e ro yi (Saz)

Do lan dı rır fır lan dı rır ni ha yet Bir kö tü ye kul et et
Be ğe nıp yap tı ğın köş rır ni sa ra yı Bir gün ker ve kul et et

mez de ne e der (Saz) Do lan dı rır fır lan
mez de ne e der (Saz)

dı rır so mun da Bir kö tü ye kul et et mez de ne e der
al tın sa ra yı Bir gün yı kıp yol et mez de ne e der

NE EDER

3.
Yoksulluk insanı yoldan şaşırır
Ovada yürürken dağdan aşırır
Otuz varmadan dişin düşürür
Saçın döküp kel etmez de ne eder

4.
Âşık Reyhânî'nin kötü bahtı var
Kime derdin desem o beni kınar
Ya bi ateş yakar ya bir su boğar
Başıma bir hal etmez de ne eder

Donanım: Si b², Fa#³

Ses Genişliği: Dügah – Tiz Segah = 9 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: 1. Muhayyer - 2. Hüseyini

Dizi: Dügah perdesi üzerinde hüseyini 5'lisi + Hüseyini perdesi üzerinde Uşşak 4'lüsü

Seyir Karakteri: İnici

Makam: İkinci güçlü perdenin neva mı yoksa hüseyini mi olduğu kesin hatlarla belli olmasa

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

da hüseyini perdesinde biraz daha fazla kalış yapıldığı için hüseyini perdesi ikinci güçlü perde kabul edilmiştir. Türkü bu doğrultuda ele alındığında hüseyini makam dizisinde olduğu görülmektedir. Tiz bölgelerden başlayıp inici bir seyir özelliği gösterdiği için de bu türkünün **Muhayyer** makamında olduğu söylenebilir.

Usûl: 7/8 = 2+2+3

Vezin: 11'li hece ölçüsü

11) “Ne Yazık” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

NE YAZIK

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ = 80

(Saz)

Pa ran tü ke nin ce dos tun bi ter miş dos tun bi ter miş
Boş bo ga zin şa ga ra ra yan mız mız
Kap tan fer yay la yı boy la maz i miş boy la maz i miş

Bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık Da ra dü şen göm le
U yu ya zın şa ga ra ra yan mız mız Bul bul o lun yer de
Ço ban fer yay la yı yay la maz i miş Rey hâ ni her şe yi

ğ i ni sa tar miş Bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık
gül ler aç maz miş Bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık
söy le mez i miş Bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık

bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık (Saz)
bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık
bu nu baş tan bi le me dim ne ya zık

Da ra dü şen göm le ğ i ni sa tar miş Bu nu baş tan bi le
Bul bul o lun yer de gül le aç maz miş Bu nu baş tan bi le
Rey hâ ni her şe yi söy le mez i miş Bu nu baş tan bi le

me dim ne ya zık (Saz)
me dim ne ya zık
me dim ne ya zık

Donanım: Si b², Fa^{#3}

Ses Genişliği: Dügah – Tiz Buselik = 9 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: 1. Muhayyer - 2. Neva

Dizi: Dügah perdesi üzerinde uşşak 4'lüsü + Neva perdesinde rast 5'lisi

Seyir Karakteri: İnici

Makam: Neva makam dizisi ile örtüşen ve incici bir seyir özelliği gösteren bu türkünün, muhayyer üzerinde baskın kalışları, neva

üzerindeki rastlı kalışları ve uşşaklı bitişi göz önüne alındığında **tahir** makamında olduğu söylenebilir.

Usûl: 7/8 = 2+2+3

Vezin: 11' li hece ölçüsü

12) “Nerdesin” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ÂŞIK YAŞAR REYHÂNÎ

NERDESİN

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: - 65

Ka rı k ı ş ı ba ha ne e den mu han net mu han net

(Saz) İğ de çi çe ği ni aç ır

Ner de sin sen sen sen sen (Saz)

Ko yun lar ku zu lu dı ot lar ye şer di vay vay vay vay vay vay

De re ler de sn lar co ş tu gel me din sen sen

ner de sin sen sen mu han net sen (Saz)

Donanım: Si^{b2}, Fa^{#3}

Ses Genişliği: Irak – Muhayyer = 10 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: 1. Gerdaniye – 2. Hüseyini

Dizi: Irak perdesi üzerinde segah 3'lüsü + Dügah perdesi üzerinde hüseyini 5'lisi + Hüseyini perdesinde uşşak 4'lüsü

Seyir Karakteri: İnici

Makam: Hüseyini makam dizisinde olan ve tiz bölgelerden başlayıp inici bir seyir özeliği gösteren bu türkünün Gerdaniye perdesinde çok sık seyretmesi ve kalması makâmsal analizi güçleştirmektedir. Ancak ikinci güçlü perde olan Hüseyiniyi de işin içine katarsak bu

türkünün **muhayyer** makamında olduğunu söyleyebiliriz.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1

Vezin: 11’li hece ölçüsü

13) “Tövbe” İsimli Türkünün Analizi

YÖRE
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
AŞIK YAŞAR REYHÂNİ

TÖVBE

DERLEYEN
KUBILAY YILMAZ

DERLEME TARİHİ
2013

NOTAYA ALAN
KUBILAY YILMAZ

Süre: ♩ = 75

(Saz)

Be nim ak lın bu dün ya ya er me di töv be töv be

Hiç bir zen gin ze ka tın ver me di töv be töv be

Hiç bir zen gin ze ka tın ver me di töv be töv be töv be töv be

Ver me di töv be töv be ver me di töv be töv be

Donanım: Si b², Fa#³

Ses Genişliği: Rast – Gerdaniye = 8 ses

Karar perdesi: Dügah

Güçlü: Hüseyni

Dizi: Dügah perdesinde hüseyni 5’lisi + hüseyni perdesinde uşşak 3’lüsü ve kürdi 3’lüsü (Türküde olmayan tiz durak perdesi,

muhayyeri de hesaba katarsak, neva üzerindeki uşşak 4’lüsü veya kürdi 4’lüsü ile dizi tamamlanmış olur.)

Makam: Hüseyni makam dizisinde olan bu türkü, inici-çıkıcı seyir karakteri bakımından da **hüseyni** makamıyla örtüşmektedir.

Usûl: 4/4 = 1+1+1+1 ve 6/4 = 1+1+1+1+1+1

Vezin: 7’ li hece ölçüsü

Sonuç

Bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Bulgular ve yorum bölümündeki tablo 2’de de görüleceği üzere, incelenen 47 adet türkü içerisinde 3 adet çoklu olmak üzere toplam 12 farklı usûlde bestelenmiş türkülere rastlanmıştır. Âşığın en çok kullandığı usûl 4/4’lük olup % 51,1 oran ile 24 adet eserde kullanılmıştır.

- Âşık Yaşar Reyhânî, şiirlerinin hepsini hece vezniyle yazmıştır. İncelediğimiz 47 adet eser içerisinde 7’li, 8’li ve 11’li olmak üzere 3 farklı hece vezni kullanılmıştır. 11’li hece ölçüsünün, 24 adet eserde kullanılarak, % 51,1 oran ile en çok kullanılan hece ölçüsü olduğu tespit edilmiştir.

- Ses genişliği bakımından söz konusu 47 türkü incelendiğinde; 4 ve 5 ses aralığında olan türkülerin 12’şer adet ve % 25,5 oran ile önde geldiği ve 13 adet türkünün 7 ses veya daha fazla ses genişliğinde olduğu gözlenmiştir.

- En az 7 ses ve daha fazla ses aralığında olan 13 türkü makâmsal analize tabi tutulduğunda; Hüseyni, Karciğar, Muhayyer, Neva ve Tahir olmak üzere 5 farklı makâmda türkü örneğine rastlanmış, bunlardan 7 adet ve % 53,8 oran ile Neva makamının bu kadar sık kullanılması dikkat çekmiştir. Zira THM repertuarındaki eserlerin makâmsal analizinin yapıldığı birçok çalışmada eserlerin çok büyük oranda uşşak ve hüseyni makâm dizilerinde olduğu dile getirilmiştir. Neva ve Tahir makamlarının ise neredeyse adı geçmemektedir. Bunun, repertuardaki birçok eserde diyez ve bemolün beraber yazılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Şöyle ki, makâmsal analiz yapan araştırmacıların bir kısmı, donanımda -aslında olması gereken- değiştirici işaretleri göremeyince neva makâm dizisini uşşak dizisi kabul etmektedir. Böylece neva makâm dizisi gözden kaçınca inici şekli olan tahir makamı da akıllara gelmemektedir.

Öneriler

- Âşıklık geleneğiyle ilgili yapılan çalışmaların çok büyük çoğunluğunda geleneğin sadece edebi yönü ele alınmaktadır. Konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde hemen hepsinin edebiyat araştırmacıları tarafından yapıldığı görülmektedir. Mevcut durum, müzikologların bu konuya edebiyat araştırmacıları kadar sahip çıkmadığını gözler önüne sermektedir. Bu eksikliğin giderilmesi için, âşıklık geleneğine yönelik etnomüzikolojik çalışmalar yapılmalıdır.

- Geleneğin yaşatılması, âşıklarla müzikologun/akademisyenin/folklor ve edebiyat araştırmacısının buluşturulması ve birbirlerinin yaptıkları işlerden haberdar olmalarının sağlanması adına daha fazla fasıllar ve bilimsel toplantılar düzenlenmelidir.

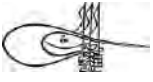
- Âşıkların ürettiği eserler, özellikle âşıklar hayattayken derlenmelidir. Âşığın ölümünden sonra bazı eserlerinin zamanla değişikliğe uğratılması veya unutulup gitmesi söz konusu olabilmektedir. Bu değişiklikleri ve kayıpları en aza indirebilmemiz önemlidir. Zira kaybolan her türkü, yitip giden bir parçamızdır.

KAYNAKÇA

- ARTUN, E. (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Yayınları
- DÜZGÜN, D. (1997). *Âşık Yaşar Reyhânî*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları
- GÜNAY, U. (1992). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- HALICI, F. (1992). *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkez Yayını, Yayın No: 58
- KARADUMAN, İ. (2014). Geleneksel Türk Halk Müziğinde Makâm Kavramının Kullanılmasına Edvâr Geleneği Açısından Bir Yaklaşım, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Summer 2014, p.587-601, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7158, ANKARA-TURKEY
- ÖZBEK, M. (1998). *Türk Halk Müziği El Kitabı I - Terimler Sözlüğü*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları
- PELİKOĞLU, M. C. (2012). *Geleneksel Türk Halk Müziği eserlerinin makamsal açıdan adlandırılması*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- YILMAZ, K., (2015). “Âşık Reyhânî Türkülerinin Makâm, Usûl ve Vezin Yönünden Analizi / Analysis Of Ashik Reyhani’s Folk Songs In Terms Of Maqam, Usul And Meter”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8662, p. 973-996.

SANAT AKIMLARI ÜZERİNDEN GELİŞEN DİSİPLİNLERARASI SANAT*

*Osman YILMAZ***

ÖZET

Günümüz sanatına bakıldığında biçim algısında büyük değişmelerin olduğu görülmektedir. 20. Yüzyılın sonlarına doğru hızla gelişip yaygınlaşan iletişim teknolojileri disiplinlerarası sanatın yaygın bir şekilde kabul görmesine olanak sağlamıştır. Geleneksel sanat yapma tekniklerine göre, çağımız sanatında temel biçimi teknolojik bir ortam yoluyla insan tarafından görülür, duyulur ve hissedilir hale getiren disiplinlerarası sanat, akademik ve akademik olmayan düşünce alanlarını bir araya getirerek sanat yapmanın yolunu açmıştır.

Disiplinlerarası Sanat'ın gelişimi, modern sanat akımları üzerinden olmuştur. Bu dönüşümün taşıyıcısı, kübizmin deneysel uygulamalarından doğan ve farklı evren kavrayışlarını dile getiren kolaj olmuştur. Bu nedenle disiplinlerarası sanatın ilk belirtilerini geçen yüzyılın başlarında ortaya çıkan kübist sanatçıların kolaj yapıtlarında görürüz. Daha özgür ifade olanağının önünü açan kolaj ve Dadacı sanatçıların özgür konu seçimleri malzemeleri ve tavırları farklı disiplinlerin bir araya gelmesinde önemli rol oynamıştır. Dada'nın gücü özellikle, Kübizm, Konstrüktivizm ve Fütürizm gibi dönemin avangard sanat hareketlerinin hepsini birden ortak bir gövdeye eklemleyebilmiş olmasıydı. Böylece, Disiplinlerarası Sanat'ın çok boyutlu görsel dilini oluşturan alfabesi de yaşam serüveninde yerini almış oluyordu. II. Dünya Savaşı sonrası, pop sanat kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla, hiçbir zaman olmadığı kadar büyük kitlelere doğrudan hitabetme olanağı elde etmişti. Kavramsal Sanat eserleri, her gün karşılaştığımız şeylerle, onlara en uygun gelen şeyleri bir araya getirerek farklı bir gerçeklik sunuyordu. Disiplinlerarası Sanat'ta kavramsal bir çalışma, nesnel bir biçim olarak ortaya konmasa da metin, biçimin yerini alabilir ve ses manipülasyonları, dijital miksaj ve baskı teknikleriyle birlikte fantastik bir boyut kazanabilir. Çağdaş sanat akımları içinde disiplinlerarasılık hem farklı disiplinleri bir araya getirmiş hem de gelişen teknolojiye bağlı sanat yapma olanaklarını geliştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: disiplinlerarası sanat, kübizm, dadaizm, pop sanat, kavramsal sanat.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü, El-mek: oyilmazerciyes@hotmail.com

INTERDISCIPLINARY ART WHICH DEVELOPED OUT OF MOVEMENTS

ABSTRACT

When contemporary art is studied, major changes in the perception of style are realized. Communication technology that has been changing and spreading towards the end of the twentieth century has enabled to widespread acceptance of interdisciplinary art. In comparison with traditional art making techniques interdisciplinary art, which makes fundamental form in contemporary art visible, audible, and sensible with the help of technology, has paved the way for making art by combining academic and non-academic thought fields. Interdisciplinary art has improved through art movements. This transformation has been carried by collage which comes out of the experimental practice of cubism and expresses different perceptions of the universe. Therefore, we come across the first indications of interdisciplinary art in the works of cubist artists who emerges at the beginning of the last century. Collage, which makes possible more free expression opportunity, and Dadaist artists' materials, and choosing subjects independently play a significant role in coming together of different disciplines. Dadaism's capability mainly comes from the success of bringing all avant-garde art movements such as Cubism, Constructivism, and Futurism together at one point. In this way, interdisciplinary art's alphabet which forms its multidimensional language has taken part in real life. After World War II, with the spread of mass media pop art has had a great opportunity to addressing to masses of people ever before. Conceptual art works have presented a different reality by combining ordinary things and things which are the most suitable to them. In interdisciplinary art, text may take form's place even if it is not presented as an objective form, and it may be transformed into a fantastic artwork by means of audio manipulation, digital mixing, and printing techniques. Interdisciplinarity has gathered different disciplines among contemporary art movements, as well as it has provided opportunities of art making which is connected to technology.

STRUCTURED ABSTRACT

When current art is considered, it appears that there have been dramatic changes in the perception of form. Communication technologies that rapidly advanced and became widespread towards the end of the 20th century enabled interdisciplinary art to be widely accepted. According to traditional techniques of producing art, interdisciplinary art, which makes the basic form in our contemporary art visible, audible, and sensible for people through a technological environment, has paved the way for producing art by combining academic and non-academic thought areas. Cameras, video cameras, computers and the internet, which make the basic form visible, audible, and sensible for people through a technological environment, have been indispensable tools of interdisciplinary art in creating images and exhibiting works of art.

The development of interdisciplinary art has been through modern art movements. The messenger of this transformation is the collage, which sprung up from the experimental practices of cubism and which reflect various universal conceptions. Therefore, the first signs of interdisciplinary art can be seen in the collages of cubist artist at the beginning of the last century. By assembling fragmented objects and ready-made images on the canvas from various perspectives, Cubists created a type of art that was completely distinctive, an art form like sculpture rather than multi-layered art but still not sculpture. The collage, which has cleared the way for freer expression opportunity, the Dadaist artists' free subject choice, materials and attitudes have played an important role in the coming together of various discrete disciplines. The power of Dada was to have been able to join all the contemporary avant garde art movements such as especially Cubism, Constructivism and Futurism altogether in the same body. In this way, the alphabet that constitutes the multi-dimensional visual language of interdisciplinary art got its place in the adventure of life. After the World War, by the help of the widespread use of pop art mass media, it was possible to directly address greater masses than ever before. Interdisciplinary art that formed new patterns created alternative combinatorial values with collage and photomontage. Shopping in the daily life like the collage and photomontage was also a part of the unexpected surprising relationships. The artist who used the images and objects that belonged to the consumer culture such as caricature, comics, money, magazine, newspaper, celebrities, advertisements, fast food, packaging of products, pop music, radio, television and Hollywood films showed their interest in the mass culture. Artists and designers brought daily life into forefront by means of the images and techniques they used. Art was in the position of a turning point with regard to cultural life. Pop artist created a new idiosyncratic style by getting rid of their individualism and readdressing in some respects the societal inclinations and attitudes which were formerly thought to have been beyond the bounds of art. When conditions change, the rules that determine the happenings change as well. It is the human being who both changes and complies with the conditions. Conditions have changed according to the technological life with machines, and the rules have been adapted accordingly. A life based on mechanic power has deeply affected the human being and obliged them to mechanical adjustment.

What modern artists imagine is to catch up with changes in the changing life but to do it rapidly. The superficial expressions are the meanings that come up to the surface from the depths of the entity. Towards the 1970s, pop art, which began to lose its influential powers, began to give its place to Conceptual Art, which perceives art in a different way – the two having different agendas and approaches. Conceptual works of art presented a different reality by combining everyday objects with things that match them best. Beyond painting and sculpture, there were convincing reasons of going into new adventures in art in terms of interdisciplinarity. The codes in oral expressions where meanings are encoded as well as in visual forms were the carriers of convention and conceptual codes had a considerable place in practical life and thought. In interdisciplinary art, even though a conceptual work of art is not produced as an objective

Turkish Studies

form, the text may replace the form, and together with sound manipulations, digital mixing and printing techniques, it may take on a fantastic dimension. In the broad sense, Conceptual Art gives the idea it cannot be limited to a specific kind of object (a painting, a sculpture or whatever it is) and a specific place (a gallery or a museum).

It is possible to see collages and assemblages in most of the current works of art in interdisciplinary art. Therefore collage, painting and sculpture appeared as an interdisciplinary method. Most of the paintings created in the modernist era were works of art that were approximating to three dimensions from two. In this way, while pictorial images were set in their objective reality, the domain of sculpture was entered. Similarly, there were some images with pictorial value in some of the three-dimensional works of art. Interdisciplinarity does not create its time consciousness out of rebellion against everything by rebelling against the values of modernity but out of technological facilities. Interdisciplinary Art owes its entire wonderfully exuberant pragmatic attitude to advanced-definition digital technology.

In interdisciplinary art, even though a conceptual work of art is not produced as an objective form, the text may replace the form, and together with sound manipulations, digital mixing and printing techniques, new fantastic fields may be tried. Interdisciplinary art manifests itself in every field. For example, when a feeling or an idea is joined in a work of art, it intends to realise and transform its idea. In fact, this is a continuous utopia that is experimented in itself. It is the action which is done with its meanings which are sometimes figurative and sometimes non-figurative.

Interdisciplinary art, where disparate forms exist together, where common works of art are produced using various exhibiting methods and multimedia, has transformed into a metadiscourse. Artists today tend to deal with various contents about politics, criticism, anthropology, linguistics, sexuality, and psychology, and other similar fields, and just like they create art about them they can also take philosophical approach. Installations, films, videos, arbitrary or random drafts in different forms can be given place in some art organisations and the attendance of people from several professional groups such as urban planners, environmental engineers and psychologists are welcomed in this kind of activities. Interdisciplinary art presents transdisciplinary paradoxical views which combine disparate ways of thinking and personal attitudes. Interdisciplinarity in the contemporary art, within the bounds of technological possibility, is able to create virtual collages with fluctuations in meaning in the image by arranging heterogeneous meaning series in paradoxical content in a part-whole relationship, ramifying the reflections from content to whole and vice versa. Either the images are active or static, among the meanings that spring from the part-whole relationship, there seems to be a contradiction that cannot be balanced, united, or paired off.

It is the intention of the aspects which make meanings through image-material form by creating contrasts from entity (existence) to non-entity (nothingness) in a two-way flow from emptiness to plenitude and vice versa. Interdisciplinary art is the metadiscourse of distinctive

chaotic nature of the intensities, confrontations, conflicts, consubstantiality and contrasts.

Among the contemporary art movements, interdisciplinarity has both combined disparate disciplines and transformed into the metadiscourse of the present art by improving the opportunities of producing art with the developing technology.

Key Words: interdisciplinary art, cubism, Dadaism, pop art, conceptual art

Giriş

Günümüzde disiplinlerarası (interdisciplinary) sanat oldukça kabul gören bir sanat yapma yöntemine dönüştü. Gelişmiş teknolojik imkanlardan yararlanarak farklı disiplinleri bir arada kullanan sanatçılar hayallerinde sınır tanımaz hale geldiler. Geleneksel sanat yapma tekniklerine göre temel biçimi teknolojik bir ortam yoluyla insan tarafından görülür, duyulur, hissedilir hale getiren fotoğraf makineleri, video kameraları, bilgisayarlar ve internet, imajların oluşturulmasında yapıtların sergilenmelerinde disiplinlerarası sanatın vazgeçilmez araçları oldular. Zaten, disiplinlerarası sanatın temel biçimleri teknolojik bir ortamla bağlantılıdır. Dijital görüntü, ses, baskı teknikleri, fotoğraf manipülasyonu (photoshop), video montajı, video efektleri yapmak; ses manipülasyonları, dijital miksaj teknikleri, web tasarımı için üretim teknikleri, program dilleri yararlanılan başlıca tekniklerdir. Enstalasyon (yerleştirme), film, video ve animasyon, internet ve ağ sanatı, sanal gerçeklik (virtual reality) ve genişletilmiş gerçeklik (augmented reality) sergileme teknikleridir. Yapay yaşam, sanal gerçeklik, metin ve anlatı ortamları, oyunlar, aktivizim ve hacktivizm disiplinlerarası çalışan sanatçıların yararlandıkları başlıca konulardır.

Disiplinlerarası Sanat'ın sahip olduğu olanaklar modern sanatın içinde ortaya çıkmış ve serpilmiştir. Köklerini kübizme kadar götürebileceğimiz disiplinlerarası sanatın ilk belirtileri kolaj'dır. Disiplinlerarası Sanat yapma yönteminin aşamalarını sanat akımları üzerinden görmek, günümüz sanatının profilini görmek açısından yararlı olacaktır.

İzlenimci sanatın esiniyle kübist anlayışa dönüşen sanat düşüncesi, kolajla kendine özgü gerçeği yanında, perspektif kaygısı gütmeyen sanat yapma anlayışı içinde her türlü resimsel türü hiçe sayarak, düşsel bir boşlukta birbiriyle çelişen biçim, renk ve hazır nesnelerin kaotik harmonisinin ürünüdür. Sanal figüratif kavrayıştan kademe kademe sıyrılan Kübist sanatçılar -ki, bunların başında Braque ve Picasso gelir- geleneksel resim yapma tekniğini bir tarafa bırakmışlardır. Tual yüzeyinde boya yerine hazır nesneleri kullanma fikri, yani kolaj, bu olayın modern sanat düşüncesinde yer almasını sağlayan bir yöntem olmuştur. Diğer bir ifadeyle kolaj, birbirine hiç benzemeyen öğeleri bir araya getirerek bir yapıt ortaya koyma tekniği ve bunun sonucundaki doku kopukluğunu yadırgamama özelliğidir (Lynton, 1991: 66). Kolaj'la biçimsel anlamda sanat yapma kaygısıyla ele alınan nesneler -geleneksel oransal ilişkilerle değil- sanatçının anlık derme-çatmaları, zaman içinde keyfi tavrıyla ilgilidir. Picasso ve Braque da çözümsel kübist resimlerinde, oyun oynamak adına denemeler yapmış oldukları, bu oyun oynama anlayışlarına bağlı olarak ta değersiz sayabileceğimiz bazı hazır malzemeleri de çelişkili tarzda kullanarak deneysel sanata kapı açmışlardır. Dada sanatı harmanlamış ve II. Dünya Savaşı sonrasında Pop Sanatı ve Kavramsal Sanat ise disiplinlerarasılığa ivme kazandırarak, teknolojinin açıkça sanatta kullanılmasının önünü açmıştır.

Yaptıkları kolajlarla kurgu dilini geliştiren Braque ile Picasso, aslında, disiplinlerarası ilişkilerin ilk örneklerini yaratmışlardı. Böylece kolaj her türden bilgiyi bir araya getirmenin ve sonsuz yeni bilgiler yaratmanın yolunu açarak ilerde Disiplinlerarası Sanat için bir zemin de

yaratmış oluyordu. Disiplinlerarasılık sanat ve bilimi bir araya getirerek yeni yeni sanat bilgisi üretmenin yollarını açıyordu. Bilimde maddenin parçalanabilen en küçük parçasının atomlar olmadığı anlaşılmış ve atomaltı parçacık dünyasının belirsizliği yeni soyut bir dünyanın kapılarını aralamıştı. Çünkü atom bir nesne olduğu gibi aynı zamanda bir biçim ve enerji şekliydi. Atom-altı (quantum) dünyası birbirinden farklı henüz tanımsız enerji biçimlerini içermekteydi. Sanat ta estetik anlamda nesnenin ve biçimin parçalanmasından doğan yeni soyut ilişkileri dile getirmenin ve anlamlandırmanın bir yöntemi idi. Böylece sanat, görsel doğayı ölçü alan geleneksel anlayıştan farklı düşünceleri bir araya getirerek yeni bir ifade gücüne ulaştı. Dünyayı anlamamızda aklın çok az ya da hiç rol oynamadığını, bilinç ve belleğimizin sağladığı bilgi ve düşüncelerle beslenen sezgilerimizin yaratıcı bir tepki gösterdiğini ileri süren H. Bergson, varlığı anlamamızda sanat bilgisinin önemine işaret eder (Lynton, 1991: 66).

Kübizimde Disiplinlerarasılık

1912 Eylülünde Braque, ilk yapıştırma kağıtları, desenlerinin ardından tablolarının içine soktu ve daha sonra da Braque'ı Picasso izledi. Yine de kolaja, bir boyaresmine eşit bir plastik içerik yükleyerek onu bir sanat formu düzeyine yükseltenler kübistler olmuştur. Böylelikle, oldukça önemli sonuçlara yol açacak birçok temel ilke onaylanmış bulunmaktaydı. Öte yandan sanat eserinin nesnel kabulünün amaçlanması, her birinin diğerinin yerini tutabilen “hazır nesnelerin” kullanımını kolaylaştırıyordu. Kübizmin analitik dönem (1910-1912) gerçeği yansıtmaya kaygısı, Braque'ta tabela ressamından öğrendiği teknikle “*trompe l'oeil*” (gerçeklik izlenimi veren her türlü çizim ve boyama) tahta ve mermer görünümlü duvar kağıtlarını tablolarına dahil etmekle kendini göstermişti. Başında boyalı kağıtlar ya da tahta öykümleri yalnızca tablonun düzenlenişinde bir yalınlık sağlıyordu (Cabanne, 1997: 324). Resim dışı unsurların resme eklenmesi sanatta da bir dönüşümün işaretiydi. Braque'ın

Resim 1: George Braque Meyve Tabağı, Kolaj, 1912

Resim 2: Pablo Picasso, Meyve Keman

Resim 1'deki “meyve tabağı” isimli kolajın da üst iki yanda dikeyde paralel ve aşağıda yatayda şerit halindeki ahşap görünümlü tuval yüzeyine yapıştırılmış duvar kağıtları arasında yer alan, üstte doğrudan karakalemle çizilmiş üzüm salkımı, büyük harflerle “BAR, ALE” yazısı ve yine karakalemle çizilmiş, gölgeli silindirik biçimler ve onların devamı ritmik, kesik gölgeli yüzeyli desenlerden oluşturulmuştur. Resmin farklı parçaları arasındaki ilişki tüm yüzeyde yayılan karşıt ilişkiyi sürdürüyor. Ahşap rengiyle ön plana çıkan yapıştırma kağıtlar ve karakalemle çizilmiş

Turkish Studies

üzüm salkımı, kübik kavisli biçimler ve çaprazda da iki büyük harf grubu kendi içinde, karşıt ritmik parçalanmış bir bütünlüğü işaret ederken, üst üste bindirilmiş resmin kurgusunda kaotik bir ifade yaratıyor.

Kübistler parçalanmış nesneleri ve hazır imgeleri farklı bakış açılarıyla tuvale monte etmeleriyle; çok katmanlı resimden ziyade, heykel gibi ama heykel de olmayan, tamamen kendine özgü bir sanat türü yaratmışlardı. Bundan böyle kolaj modernist sanatta “disiplinlerarasılık” fikrinde temellenen kurguda ağırlığını hissettirecekti. Kolaj, disiplinlerarası görüntünün yeniden yapılanmasının eklenti unsuru olarak ortaya çıkmakta ve bu anlamda görmenin daha kurgusal, zihni bir aşamasına karşılık gelmekteydi. Yeni deformasyonların yaratıcısı kolaj, asamblaj, enstalasyon, mimari-heykel ve eylem iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak disiplinlerarasılığa götüren anahtar bir unsurdur.

Benzer şekilde, Picasso’nun 1913’te yaptığı resim 2’deki kolajında, kemanın bir bölümünü bir gazete parçasına ve diğer bölümünü kağıt yüzeyine karakalemle çizilmiş, diğer yanıysa ahşap görünümlü kesilmiş kağıt bir biçim olarak yapıştırılmıştır. Keman konturlarının üstüne de keman desenleriyle açık mavi kağıt yapıştırılmış, en üst katında bitişik siyah ve beyaz şerit kağıtların yapıştırıldığı görülür. Hemen yanında gazete kağıdı üzerindeyse karakalemle çizilmiş ayaklı bardağa benzer deseni, yine altta büyük harflerle (J)-URNAL yazısı yer alır. Resmin sol üst yanında üst üste bindirilmiş konik beyaz kağıt şeritler üzerinde meyveler görülür. Alt bölümünde ise, kağıttan merdiven biçiminde gri şeritler ve bir gazete yapıştırılmıştır. Yapıtta yer alan nesneler hayattaki gerçek yapılarıyla olduğu gibi eklenmiş ve üzerinde karakalemle kısmi müdahalelerde bulunulmuştur. Her iki sanatçının kolajlarında teknik, konu ve kullandıkları malzemeler büyük bir benzerlik gösterirler. Her iki resimde de biçim ve malzeme ilişkileri açıkça verilmez. Kolaj’da parçalar, birbirleri ile yeterince temas halinde çelişkili bir görünüm verse de, aralarındaki soyut bağlar insan fantezisinde gelişir. Sanatın göreneksel dağarcığının dışından ya da daha değersiz sayabileceğimiz bir kesimden malzeme kullanmak; gerçeklikle daha ülküselleştirilmiş bir güzellik elde etmek için değil de, oyun oynamış olmak için oynamak; aynı resimde birbiriyle çelişen biçimler oluşturmak yapıştırma tekniği olan kolaj’dan yararlanarak her türlü resimsel dili hiçe saymak; resmin yüzeyini, içinden düşsel bir boşluğa bakılan bir pencere olarak kabul eden göreneksel anlayışı tümüyle yadsımak gibidir (Lynton, 1991: 64).

Dada Kaosunda Disiplinlerarasılık

Dada, I. Dünya Savaşı’nın yarattığı vahşeti ve bu savaşın yaşanmasına neden olan ve her şeyi saran cinnet halini protesto eden karşıt (anti) bir sanat hareketi olarak doğdu. Savaştan çok uzun bir süre öncesinden hazırlanmış olmakla birlikte, Dada patlayıcı gücünü savaş olgusundan alacaktır. Zira, barış zamanında, sonuçta var olan toplumsal denge tarafından kabul edilmiş bir avangart içinde az ya da çok olağanlıkla yönlendirilmiş entelektüel yıkıcılık kalkışmaları, mevcut sınırların dışına yayılarak ve komşu eğilimleri ilhak etmek üzere, çatışmaların yol açtığı alt üst oluşları kendi hesaplarına kullanacaklardı. Dada’nın gücü özellikle, Kübizm, Konstrüktivizm, Fütürizm gibi dönemin avangard sanat hareketlerinin hepsini birden ortak bir gövdeye eklemleyebilmesidir (Sanouillet, 1997: 304). Savaş ve savaşın neden olduğu sonuçların arkasında geleneği de içeren tüm yaşam değerlerini gören

Resim 3: Hans Arp, Uyum, Kolaj, 1917

Resim 4: Kurt Schwitters, Soylu Kadınlar, Asemblaj, 1919

Dada, altında ezildiği bu değerlerin karşısına “hiç” ile çıkmıştı. Bu yüzden, söylemlerini öncelikle toplumun sanatsal ve kültürel değerleri üzerine odaklamışlardı. Dadaistler, insanın insana yaptığı zalimlik yüzünden sanatı ve toplumu ikiyüzlü ve sığ buluyorlar ve özellikle de geçmiş i idealize eden referansları yok etme gayretleri içinde, savaşın anlamsızlığını vurgulayarak bilinçli ya da bilinçdışı sanat değerleri yaratıyorlardı.

Dada adının ortaya çıkışı da eylemleri kadar tartışmalıydı. Tristan Tzara ve Hugo Ball tarafından sürdürülen iddialara göre, bu isim o gece Cabare Voltaire’de sahneye çıkacak olan iki dansçı kıza bir sahne adı araştırılırken, bir zarf açacağı yardımıyla rastgele açılan bir sözlüğün sayfalarından çıkmıştır. Başka tanıklara göreyse, Dadacıların düzenli olarak toplandıkları Cafe Terrasse’ın garsonları, dillerini hiç anlamadıkları ve yalnızca konuşmalarından kapabildikleri “da da” heceleriyle tanıdıkları bu gruba, böylece “Dada” lakabını takmış olmalarıdır (Sanouillet, 1997: 307). Dada her nasıl ortaya çıkmış olsa da içeriğine uygun bir ismi aldığı şüphe götürmez. Dada isminin ilk kez 1916 Şubat’ında Zürih’te kullanılmış olduğuna bakarak, bunun kendiliğinden bir içe doğuşun ürünü olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Aslında, Dadacı devrim, sadece, bütün yüzyılların ve bütün ülkelerin batılı yazınında var olan özgürleştirici ve nihilist bir protesto duygusunun en katıksız ve en aşırı formunu temsil etmektedir. Ne var ki o güne değin sanatın icrasına içkin bu ayaklanmacı baskı, doğaları gereği tutucu olan, toplumsal kurumların olağan işleyişi içinde tutulmuş ve ancak, çoğunlukla bireysel yapıtlar ya da tavırlar aracılığıyla ortaya konmuştu (Sanouillet, 1997: 303).

Dada hareketi 1916’da H. Ball, eşi Emy Hennings ile birlikte Zürih’te, Cabaret Voltaire adlı gece kulübünü açmaları ile başladı. Buraya; savaş karşıtı olarak gelen sanatçıların sözlü performansları, dans ve müzik gösterilerini içeren gürültülü ve taşkın şovlar damgasını vuruyordu. “Bizim için sanat kendi içinde bir amaç taşıyor sanat, içinde yaşadığımız zamanları doğru algılamak ve kritiğini yapabilmek için bir şans” diyen Ball, Dada için doğrudan bir hedef ortaya koymuyordu. Burada yapılan antisanat hareketiyle güçlü bir saçmalık ve geleneğe karşı saygısızlık vurgusu yapıyordu. Dada sergilerin ve kabare şovlarının yanına müzik ve şiiri de katmıştı. Şovlardaki hareketli görüntüler, dinamizm ve propaganda kolaj bir içerikle ifade ediliyordu. Örneğin Arp, yırtık kağıt parçalarını rastgele yerlere atıp, onları rastlantısallık ile uyumlu bir

biçimde düştükleri yerlere yapıştırıyordu. M. Ray günlük nesnelerden asamblajlar oluştururken Schwitters; ticaret kelimesinin Almanca Kommerz'den türettiği “Merz” adı altında sokaktan topladığı çöplerden asamblajlar yapıyordu (Hodge, 2014, 117,119).

İlk soyut yapıştırılmış kolajlar, Sonia Delaunay'ın Cendrars'ın “Prose du Transsiberian” ı kullanmış olmasıdır. Arp, kâğıttan sonradan yapıştırdığı formları keserek yeni bir teknik de yaratmış; yapıştırılmış kağıt atıklar ilk kübist tablolarında olduğu gibi, resme eşlik eden bir motif değil, ama yapıtın kendisiydi. Usa aykırı bu yaklaşımlar, şiirsel, mizahi ya da psişik bir şoka yol açıyorlardı. Şair L. Aragon, “iğreti unsurlar, önceden göstermiş olduklarını göstermek ya da tümüyle; yeni bir eğretilene yoluyla, tamamıyla farklı bir şeyi göstermek için seçilmiş olmalarına bağlı olarak farklı şeylere hizmet ediyorlardı” diye yazar (Cabanne, 1997: 325).

İlkel Afrika şiirleri, grup üyelerinin hazırladıkları seçilmiş sözcüklerden, anlamsız ses şiirlerinin aynı anda okunması sonucu ortaya çıkan anlamsız şiirlerle temsil ediliyordu. Bu göz doldurucu etkinliklerin ardından 1917'de Dada uluslararası bir üne kavuştu ve bu yılın sonuna doğru da grup dağılmaya başladı. Dadacı sanatçılar tabi boş durmadılar ve daha sonra da düşüncelerini Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaydıkları gibi Amerika'ya da taşıdılar. (Lynton, 1997, 126). Dada hareketi içinde yer alan ressam, heykeltıraşlar, müzisyenler şair ve yazarlar düşünce ve tavırları her ne kadar nihilist olsa da, aslında hepsi nihilizm'in anlamına dair ilk biçimsel ve nesnel ilişkileri de kurmuş oldular. Görsel sanatlarla ilgili sanatçılar soyut biçimler yanında, hazır malzemeleri yapıtlarına sokmaları yanında, ses, müzik, şiir gibi unsurların da, ya anlık ya da grafik olarak ilk denemelerini yapmışlardı. Böylece, Disiplinlerarası Sanat'ın çok boyutlu görsel dilini oluşturan alfabesi de yaşam serüveninde yerini almış oluyordu. Dadacılar doğrudan yeni değerler veya üsluplar üretmiyorlardı, ama yeni yaratılacak değerlerin, özgürlüğe bağlı yöntemlerini ortaya koyuyorlardı. O dönemin yapıt ve sanat eylemlerinden de anlaşılacağı gibi tavırları temelde soyut bir öze yönelikti ve bu da mevcut anlamın sonuydu. Yeni hayat ta, sona varılmış bir “hiç”ten doğacak ve soyut olacaktı. Zaten, Dadacı sanatçılar da, Kübistlerin yarattıkları geometrik biçim dilinden ve kolajlarından haberdardılar ve bu söylemi en anlamsız hiç (nihil) olana indirgemek istemişlerdi. “*Dada yalnızca içgüdüyü benimsediğinden açıklamayı önsel olarak mahkum eder. Ona göre, kendi üstümüzde hiçbir denetimin bulunmasına izin vermemeliyiz. Ahlak ve zevk gibi dogmalar söz konusu bile olamaz*” diyen A. Breton (Breton, 1997, 319), tam bir anlamsızlık üzerinde Dada anlayışıyla mutabıktır. Kübistlerden farklı olarak daha soyut bir özde bilinçdışı ve içgüdüye varan ruhsal tavırlarıyla, biçime eylemi ya da eyleme biçimi katarak yeni Disiplinlerarası Sanat oluşumlarının ve olanaklarının önünü açtılar. Kendilerini tam bir muğlaklığa bırakan kontrolsüz eylemlerine doğrudan yüklenen bir anlam olmasa da bir açıklaması vardı.

Özellikle T. Tzara, Dada manifestosunda şöyle diyordu: “*Dada bir protestodur; yıkıcı bir eylemdir, mantığın yerle bir edilmesidir; işte budur Dada. Belleğin arkeolojisinin, geleceğin yıkımıdır, Dada özgürlüktür. Çarpışan renklerin, zıtların birliğinin, tutarsızlıkların ifadesi, kısaca yaşamın kendisidir*” (Antmen, 2009: 122). Bu muhalif-anarşist sanatçı grubu ifade araçlarını, yöntemlerini eylemleri ile sokağa taşıdılar. Dadaistlerin ifadeleri ne kadar kışkırtıcı olsa da sanatı hayata açtıkları gibi hayatı da sanata katmışlardır. Kolaj ve fotomontaj, sanatçıların kendilerini pratik ifade etme isteklerini karşılayan bir yöntemdi. Soyut kolaj uygulamalarında malzeme boş bir göstergedir. Çünkü anlamı, izleyici yaratacak ve boşluğu da, o dolduracaktır. Berlin Dada grubundan R. Housmann'ın yaptığı kolajlar ve asamblajlar savaşın ve saldırganlık ruhunun, rasyonel aklın iflasının bir göstergesi olurlar. Özellikle “*mekanik kafa*” adlı asamblaj bu iflasa yönelik güçlü kanıtların simgesi olsa da, bu tarz yaşamaya -farklı şekillerde yaşamaya- devam etmektedir. Mekanik kafa robotsu kurgusuyla ahşap başın üzerinde bulunan *mezro* rasyonel akla göndermelerde bulunurken kulağın birine monte edilen, baskı rulosu ve diğer kulağa takılan kamera vidaları makineleşen aklın insan ilişkilerinde dramatik bir değişime yol açmasıyla yaratılan bunalımın bir ifadesi gibidir

Schwitters ile kolaj heykel, heykel boyutu kazanarak atıl malzemeye duyulan merakı daha açık bir dille ifade ediyordu. Schwitters “kommerziel” (ticari) sözcüğünden esinle bulduğu “merz” sözcüğünü, farklı plastik ve şiirsel faaliyetlerini nitelemek için kullanır. Heterojen unsurların temel olduğu kolaj-tablolar olan “merzbilderler” geleneksel resmin içine sokulan ilk sosyolojik unsurları oluştururlar. Sanatçı yaşadığı anın arkeologu olarak, kübistler ya da fütüristler gibi çok iyi kurulmuş bir bağlam içinde estetik değeri, ya da anlamına değil, ama özünde, var olan ifadesine bağlı olarak, günlük yaşamın çoğunlukla aşağılanan, kırılğan kalıntısı çöpün dökümünü sabır ve coşkuyla çıkarmasıdır. Disiplinlerarası Sanat’ta planların parçalanması ya da parçalar halinde yeniden kompoze edilmesini geride bırakarak, geleneksel-kutsal soylulukların aşılaraq modern endüstriyel yaşamın atıklarının analitik kavramlaştırılmaları ilk deneyimler olarak çöpün tekrar hayat bulmasıyla mimari unsurlara dönüşen bir boyuta ulaşmıştır. İki boyutlu yüzeylerden Schwitters ile üç boyutlu mimari heykellere dönüşen asamblajları ile uzamı üstüne A. Kaprow’un çevre düzenlemelerinin ve Amerikan Pop’unun habercisidir. Böylelikle muğlak mekanların eğretisel düşselliği içinde sokağın atıl hafızası olan nesneler çarpıcı bir güce ulaşır (Cabanne, 1997: 326). İşlevsel bağlamlarından koparılan nesne-imgeler, kolajlardaki ve asamblajlardaki yeni konumlarıyla tekrar ifade edilmesi, eski kullanılmış başka şeylerle; sanatsal duyarlılıkta bir araya getirilerek parçalar arasındaki farklılıkların entropik göstergeleridir.

Pop Sanatta Disiplinlerarasılık

ABD, II. Dünya Savaşından büyük bir yıkıma uğramadan zaferle çıktığı gibi, savaş zengini de olmuştu. Ülkenin sahip olduğu sermaye gücü, toplumsal dinamiklerini etkilemiş, endüstriyel yaşam da farklı bir boyut kazanmıştı. İngiltere de savaştan biraz yıkıma uğramış olsa da, savaştan savaş galibi olarak çıkmıştı. Pragmatist bir düşünce geleneğine sahip ve yakın ilişkiler içinde olan bu iki ülkede bilim ve teknolojik gelişmişliğin sonucunda kitle iletişim araçları gelişmiş ve tüketim kültürüyle endüstriye dayalı yeni bir yaşam şekli ortaya çıkmıştı. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla daha önce hiçbir zaman olmadığı kadar büyük kitlelere doğrudan hitabetme olanağı doğmuştu. Bu yeni düzende yapılan sanat ta, kitle sanatı olarak değerlendirilebilirdi. Geçmişin iç karartıcılığından kurtulmak, geleceğe neşeyle ve iyimser bir umutla bakmak isteyen Pop sanatçıları bazı yönleri ve yöntemleri bakımından sanki Dadaizm’in mirasını da devralmış gibiydiler.

Pop sözcüğü ilk olarak 1955’te İngiliz sanat eleştirmeni Lawrence Alloway tarafından, o dönemde yöneticisi olduğu ICA (Institute of Contemporary Art)’da bir araya gelen Londra’lı sanatçılar topluluğunun yapıtlarıyla ilgili olarak kullanmıştır. Bu sanatçılar; R. Hamilton ve P. Blake, Schwitters sonrası gerçekçi kolaj tekniğini uyguluyorlardı. Ama terim eğer 1963’ün başlarında, New York’lu eleştirmenler tarafından yeniden ele alınmamış olsaydı, bu kadar moda olmazdı. Gerçekten de New York’lu eleştirmenler bu terimi Rouschenberg ve J. John’un combine-paintings ve asamblajları, yeni Dadacılık akımının izleyicilerine ait çalışmaları için kullandılar (Restany, 1997:349).

Pop Sanat halk içinde canlı ve anlaşılabilir bir sanattı. Amerikan pop sanatının etkinlik alanı İngiltere’ye oranla daha genişti. İmgelerin uyandırdığı çekiciliği en belirgin yollardan etkileyici bir şekilde yapıtlarında kullanan sanatçılar R. Lichtenstein ve A. Warhol’dur. Lichtenstein, resimlerin görsel dilini, konularını ve tekniklerini; Warhol ise her yerde karşımıza çıkan ve sürekli yinelenen özellikleri ile reklamcılığı ele alıyordu (Lynton, 1991:302). Sanatçılar sahip oldukları gelişmiş teknolojik olanakları ve yetenekleriyle bunda büyük rol oynuyordu. İstediklerinde popüler imgeleri bayağı, çekici ya da sarsıcı bir güçle kullanmasını biliyorlardı. İstenilen değerleri topluma empoze etmede medyayı kullanabildikleri için, sanat güçlerini de disiplinlerarasılık içinde istedikleri gibi çeşitlendirebiliyorlardı.

Bu yeni gelişmeler içinde modernist sanat ta farklı bir boyut aldı. 1952-1955 yılları arasında Londra’da bir grup sanatçı, desenci ve sanat tarihçisi; sembolizmi ve filmlerdeki, resimli dergilerdeki, reklamlardaki, tüketicilere yönelik desenlerdeki kitlelere yönelik imgelerin sunulduğu üzerine çalışmalar yaptılar. Burada yeni bir yaşam şeklinin kapıları aralanmıştı. Grup üyeleri kendilerini nasıl bir maceranın beklediği konusunda endişeliydiler. 1956’da açılan “İşte Yarın” isimli sergi, plastik sanatlarla mimarinin disiplinlerarasılıkla nasıl bir araya getirildiğini göstermek istiyordu. Aslında bu bir sergiden öte, bir gösteriydi. R. Hamilton’ın bir sinemanın ön cephesine asılan kolaj resmi sıra dışı kaynaklardan seçilen imgeleri bir araya getiriyordu. Bu kolaj yapıtıyla Hamilton, Batı insanının yaşamını ve ideallerini özetler gibiydi (Lynton, 1997:293-94). Hamilton’ın Amerikan dergilerinden aldığı imgeler ile “*günümüz evlerini bu denli değişik ve çekici kılan nedir?*” adlı kolajı Pop sanatın etkili göstergelerinden biri oldu. Hamilton popüler yaşam tarzını anlatan kolajında, doğrudan figüratif imgeleri kullanmış olması, geleneksel anlatım tarzıyla bir bağ kurmuştur ama bu bağ daha çok fütüristik bir tarzı ifade eder. Bu modernist anlayışın geleneği kökten reddetmesi yerine, modern olması kaydıyla, yeni plastik dilin anlatım olanağına katkısı olabileceğini ifade ediyor.

Bilim bize biçimin de maddenin de altında yatan gerçeğin soyut varlık olan “enerji” olduğunu göstermiştir. Bundan böyle Disiplinlerarası Sanat düşüncesi belli belirsiz bir şekilde parçalanmış kaotik dünyanın parçalarıyla, yeni bir dünya kurmanın peşine düşmüştür. Artık hiçbir şey eskisi gibi olamayacaktır. Modern Sanatın serüveni hiçten yeni değerler yaratarak yeni bir düzen kurmak olacaktır. Geçmişin durağan anlayışının yerini dinamik yaratıcı kavrayış almıştır. A. Kaprow’a göre, “sanat ve yaşam rekabet halindedir. Bir zamanlar sanat yaşamdan üstün gibi görünüyordu, ama modern dönemde yaşam daha üstün görünmektedir. Yaşam açıkça bu yarışta kazandığı için de sanat yaşama katılmaktadır” (Kuspit, 1996:77). Zaten sıradanlık ve yüzeysellik yeni sanat yapmanın en bilinen yöntemi olur.

Kolajın yeniden sorgulanışı Rauschenberg ile olmuştur. “*Combine painting*”lerin içine mizahi ve alışılmamış nesneleri, çöpü, coca-cola şişelerini, doldurulmuş kuşları ve birçok maddeye ait parçaları sokmasıyla Dadaistlerin tavrına geri dönmüştür. Rauschenberg, Warhol’un görsel *ready-made*’lerinde daha önce kullandığı fotoğraflamayı kullanarak geleneksel iki boyuta indirgemıştır. Fotoğraf, görüntünün yeniden yapılışının organik unsuru olarak ortaya çıkmakta, bu anlamda da kolajın sentetik bir aşamasına karşılık gelmektedir (Cabanne, 1997: 327). Yeni örüntüler kuran Disiplinlerarası Sanat kolaj ve fotomontajla alternatif birleşimsel değerler yaratıyordu. Günlük yaşamda alış-veriş de kolaj ve fotomontaj gibi beklenmedik sürpriz ilişkilerin bir parçasıydı. Karikatür, çizgi roman, para, dergi, gazete, ünlüler, reklam, hazır yemek, ürün ambalajları, pop müzik, radyo, televizyon ve Hollywood filmleri gibi tüketim kültürüne ait imge ve objeleri kullanan sanatçılar kitle kültürüne olan ilgilerini gösteriyordu.

Resim 5: Raoul Haussmann, Mekanik Kafa, 1920
Evlerini Bu Denli İlginç Kılan Tam Olarak Ne? 1956

Resim 6: Richard Hamilton, Günümüz

Sanatçılar ile tasarımcılar, kullandıkları imge ve teknikler ile günlük yaşamı ön plana çıkarıyorlardı. Sanat kültürel yaşam açısından bir dönüm noktası durumundaydı. Pop sanatçıları, bireyselliklerinden sıyrılıp daha önceleri sanatın sınırlarının dışında kaldığı düşünülen toplumsal beğeni ve tutumları bazı yönleri ile yeniden ele alarak kendilerine özgü yeni bir tarz yaratmışlardı. Bu durumda her şey sanatın hem malzemesi hem de konusu olabilmekteydi. Örneğin, James Rosenquist ve Warhol reklam dünyasındaki deneyimlerini kullanarak, reklam ile güzel sanatlar arasında yeni bağlar kurup, yeni yöntemlerin önünü açtılar. Tek bir süreç, yöntem olarak ortak bir tarza bağlı kalmamış olan Pop Sanat, genellikle güzel sanatlara yabancı olan malzemeler kullanarak ortaya çıkarılan teksir, baskı, resim, fotoğraf, kolaj ve üç boyutlu yapıtlar üretti. C. Oldenburg, gündelik nesnelerin devasa, gerçekçi modellerini yarattı. R. Lichtenstein, büyük boyutlu çizgi roman kareleri çizdi. A. Warhol ünlülerin, tüketim mallarının ve gazete kupürlerinin imgelerini kullanarak serigrafiler üretti. R. Rauschenberg ve J. Johns tüketim toplumunun sembollerini kullanarak resim ve heykeller yaptılar (Hodge, 2014: 170). Modern düşünce ile doğaya hükmeden insan daha sonra bu hükmedişinden kendisi de payını almış, makineli endüstriyel yaşam insanı zamanla mekanikleşmeye zorlamış olmasıyla toplumsal yeni kaygıların kaynağı olmuştur. Fabrikalara dönüşen metropollerin sunduğu hayat tarzları ile değişen değerlerin yalnızlaştırdığı insan, kaotik bir gelecekle baş başa kalmıştır.

Koşullar değişince olayları belirleyen kurallar da değişir. Koşulları değiştiren de, koşullara uyan da insandır. Koşullar makineli, teknolojik yaşama göre değişmiş, kurallar da ona uyarlanmıştır. Mekanik güce dayalı bir yaşam, insanı derinden etkileyerek insanı mekanik uyuma zorlamıştır. Modern sanatçıların imgeledikleri şey, değişen yaşamda değişimi yakalamak ama, hızla yakalamaktır. Yüzeydeki ifadeler varlığın derinliğinden yüzeye çıkan anlamlardır. Sanat imgeleri insan tininin nesnel dünya ile hesaplaşmasının bir ürünüdür. Kant'a göre biz, "nesneleri olduğu gibi değil, sahip olduğumuz düşünce kategorilerine göre biliriz" (Tunalı, 2008:172). Sahip olduğumuz düşünceler nesnel dünyadan öznel dünyamıza aktardığımız bilgilerle yarattığımız düşüncelerimizdir. Bu düşüncelerle yarattığımız doğa içindeki sentetik yaşam doğrudan nesnelerin gerçek organizasyonlarına ve hareketlerine dayalı bir kurgudur.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/10 Summer 2015

Kavramsal Sanatta Disiplinlerarasılık

Birbirinden farklı gündem ve yaklaşımlarıyla, 1970'lere doğru etkileyici güçlerini yitirmeye başlayan Pop Sanat yerini, sanatı farklı bir şekilde sorgulayan Kavramsal Sanat'a bırakmaya başlamıştı. Kavramsal Sanat, Performans Sanatı, Enstalasyon, Video Sanatı gibi çok sayıda sanat türünün otaya çıkmasına ve kabul görmesine ortam sağladı. Fikir veya Enformasyon (-e ilişkin bilgi, malumat)'u önceleyen Kavramsal Sanatçı, Sol LeWitt, "fikirlerin tek başlarına bile sanat eseri olabileceğini, er ya da geç bir gelişim zincirinin nesnel bir gerçeklik kazanmasına gerek olmayacağını" söylüyordu (Hodge, 2014:181). Farklı yerlerden sanatçıların birçoğu herhangi bir gruba katılmadıkları gibi, her hangi bir manifesto da yazmadan imgelerini disiplinlerarası yöntemlerle farklı yollardan yaratmasını bildiler. Kavramsal Sanat yapıtlarının bazıları derin karmaşıkken, bazıları da maksatlı sıradan olabiliyordu. Kavramsal sanatçılar izleyicilerin gözleri ve hislerinden ziyade, aklına sesleniyorlar, dikkatlerini doğrudan mesaja verebilmeleri için de sanat fikirlerini iyi kurgulamaları gerekiyordu.

1960'larda Pop sanatında çevreyle ilgili elemanların, mekan yaratmada özel ilgi alanlarına dönüştükleri görülür. Bu ilgi ile yer bulan Enstalasyon fikri yaygın olarak sanatçıların öznel mekan yaratma düşüncesine zemin yaratmış olmalıdır. Açık ya da kapalı mekanlar doğrudan sanatçının tercihinine bağlıdır. Enstalasyon hazır bir mekanda sanatçının öznel mekan arayışıyla yarattığı bu öznel mekana gelen izleyicilerin mekanın, atmosferini deneyimesi ile ve bu deneyimin sonucunda gözlemlerin bir araya getirilmesi ile son bulur. Galeri ya da atölye mekanlarının dışına çıkılmasıyla bir özgürlüğe kavuşan Enstalasyon doğrudan sanat eğilimini dile getirerek yaratılan ruhsal atmosferin deneyimlenmesiyle kurgu ya da eylem bir arada yaşanabilir.

Disiplinlerarası bir anlayışla alışılmışın dışında resim, heykel, grafik ve kolajla birçok yapıt ve etkinlik ister gerçek, ister kurgusal olsun tüm karmaşıklığı içinde sanat olarak sunulmuştur. Sanatçıların sanat yapıtları ve sanat etkinlikleriyle büyük başarı göstermeye başladıkları yerler medyanın da ilgi alanıdır. Sanatçılar kamusal alanlarda ya da kendilerinin belirledikleri özel mekanlarda farklı çeşitten gösteriler kurgular, sunar ve kendileri de bizzat gösterinin içinde yer alırlar. Çekici, dramatik ya da sıkıcı türden ve tek kişilik gösteri ya da olay olarak, önceden tasarlanmış bir sahnede veya anlık, içten geldiği gibi doğaçlama sergilenen gösterilerden ibaret happening'lerdi. Geçmişî Dadacı sanatçılara kadar giden ancak savaş sonrası 1959'da, A. Kaprow'un düzenlediği happening, bir başlangıç noktası olmuş ve happening bir sanat türü olarak hızla yayılmıştır. Happening ve benzer gösteri türlerinin tüm Batı dünyasında bu denli hızlı yayılması, bu sanat biçiminin kendine özgü sunduğu yaratıcı olanaklar ve izleyiciyle yakından kurduğu sıcak ilişkilerdi (Lynton, 1991, 330).

Pop Sanatının içinden doğan kavramsal sanat, söz ya da sözlerin karşılığı harflerin tuval boyutlarında kimisi resim kimisi de metin olarak yazılıp sergilenmesine dayanmaktaydı. Resim niteliğindeki söz ve sözler görsel etkileycilikleri izleyiciyi anlamlarına dair çağrışımlara dahil eder. Bir yönüyle kavramları dilbilimsel açıdan tekrar etüt etmeyi ve üzerlerine düşünmeyi hedefler, ancak görmeyi ve işitmeyi bir arada ele alan ucu açık bir sanattır. İnsanları yeniden düşündürdüğü gibi kafaları da çokça karıştırdığı aşıkardır. Resim ve heykelin ötesinde sanatta, disiplinlerarasılık bakımından yeni serüvenlere girilmesinin kendince tutarlı nedenleri vardı. Görsel biçimlerde olduğu kadar anlamların dizgelendiği sözlü anlatımlardaki kodlar geleneğin taşıyıcısıydılar ve kavramsal kodların da pratik yaşamda ve düşüncede oldukça büyük yerleri vardı. Geçen yüzyılın sonlarına doğru kendileri ve etkileri kısa sürede son bulan sanat çalışmaları yapıtlar oldu. Happening türünden olan bu çalışmalar, kısa süreliğine, etkileri de o kadar kısa olan yapıtlardı. Bazen içeriklerinde ideolojik eylem ve anlamları da barındırmakta sakınca görülüyordu. Disiplinlerarası bir sanat etkinliği olarak Happening, içeriğine bağlı olarak mesajını bir çevre, bir ortam etkinliği içerisinde doğrudan izleyicisine vermek ister. Kavramsal Sanatı geniş anlamda sanat fikrine, özel

bir tür nesne (resim, heykel ve her ne ise) ve özel bir yerle (galeri, müze) sınırlanamayacağı fikrini verir. Bunun yanında çeşitli sorunlara da ışık tutarlar: birbirimizle nasıl iletişim kurarız? Nasıl hareket ederiz? Nasıl yaşarız? gibi. Davranış şekilleri, insanların birbirleriyle ilişki kurma biçimleri; tedirgin edici, ısrarlı hareketler ya da yalnızca bir kerelik ve keyfi davranışlar; kendi kendini yaralama, zarar verme gibi; bir doğa parçasını düzenleyip bireysel sanat eseri sergiler; yer aldığı mekan ve mekanda bulunan izleyicilerin beklentileri doğrultusunda ya da beklentilerin aksine yaratılan gösteriler; tartışmalar doğada ya da kapalı özel mekanlarda yapılan değişiklikleri kamera ve fotoğraflarla belgelemek (Lynton, 1991: 341). Aslında, Happening'lerle yapılan düşüncenin kendi kendimiz üzerinde deneylenmesi ve bu deneylemenin elde kalan belgeleri üzerinden yapılan değerlendirmelerdir.

Sonuç

Kübizm sanatçıların ellerinde yeni bir sanat yapma yöntemi olarak kolajlar, doğrudan klasik bir dizgelendirmeyi aşan ancak, zihinsel sıçramalara olanak veren, beklenmedik ilişkilerin uzamıydılar. Aslında ilk olarak yapılan kolajlar bu özellikleriyle modern sanat içerisinde disiplinlerarası anlayışın da ilk göstergeleri olmaktadır. Günümüz Disiplinlerarası Sanat yapıtlarının pek çoğunda kolajlar, asamblajlar görmek mümkündür. Böylece resim ve heykel disiplinlerarasılık bir yöntem olarak ortaya çıkmıştı. Modernist dönemde yapılan resimlerin çoğu iki boyuttan üç boyuta yaklaşan çalışmalardır. Bu şekilde resimsel, imge nesnel gerçekliği içinde kurgularken heykel'in alanına girilmiştir. Benzer şekilde üç boyutlu yapıtların bazılarında da resimsel değerde imgeler yer almaktadır.

Modern Sanat temel bir biçim üzerinden yükselmek istiyordu, bu mümkün olmayınca temel değer hiçliğin içine çekildi, ama hiçlik de bir değer olamayınca Pop Sanat'la ümitlenilip gelecek için figüratif farklı şekillerde denendi. Dolayısıyla modern sanat, figürle geleceğe yeni bir hamle yapmış oldu. Akabinde gerçeğin yüksek çözünürlüğü, berraklığı arttıkça yanılsama da o kadar azaldı. Derinlikten yoksunluk yüzeyselliği beraberinde getirdi. Eski sanatla hesaplaşmak ve radikal bir sanat için, belki de Baudrillard'ın dediği gibi "sanatın hükümsüzleştirilmesi" gerekiyordu. Öyle ki, bu gün her şey kendisini göstermek istiyor: Sanat, endüstri, medyatik nesneler, her türden yapıntı, ifade etmek, görülmek, okunmak fotoğraflanmak istiyor" (Baudrillard, 2014: 20, 39). Günümüz sanatı, disiplinlerarasılık olarak gerçekliği imgelerle filtreliyor ve gerçeklikleri bu şekilde yeni sanat değerlerine dönüştürüyor.

Dadacıların tavrı farklı bir zaman bilincidir. Bu zaman bilinci kendini öncü mecazlarıyla göstermiştir. Onların tavrı; beklenmedik ve ani olanın tehlikelerini göze alarak henüz keşfedilmemiş bir geleceği hedeflemesidir. Belirsiz bir gelecek beklentisi içinde yenilik inancıyla şimdiki zamanı yüceltir. Geçici olan, ele geçirilemeyen yeni değerler hep şimdiki zamanı işaret eder. Hayat, seslerin, renklerin, ruhsal ritimlerin birbirine geçtiği bir girdap gibi görünür (Artun, 2013:114). Disiplinlerarasılık zaman bilincini modernin değerlerine karşı başkaldırarak her şeye karşı isyandan değil, teknolojik olanaklar üzerinden yaratır. Disiplinlerarası Sanat bütün harikulade taşkın pragmatik tavrını gelişmiş çözünürlükte dijital teknolojiye borçludur.

Kavramsal Sanat eserleri, her gün karşılaştığımız şeylerle, onlara en uygun gelen şeyleri bir araya getirerek farklı bir gerçeklik sunuyor. Disiplinlerarası Sanatta kavramsal bir çalışma, nesnel bir biçim olarak ortaya konmasa da metin, biçimin yerini alabilir ve ses manipülasyonları, dijital miksaj ve baskı teknikleriyle yeni fantastik alanlar denenebilir. Disiplinlerarası Sanat her alanda kendini gösteriyor. Örneğin bir duygu ya da düşünce, herhangi bir yapıta eklemlendiğinde kendi idesini gerçekleştirme, dönüştürme isteğindedir. Aslında bu, kendi içinde deneylenen sürekli bir ütopyadır. Bazen figüratif, bazen de non-figüratif bir hal alan anlamlarıyla yapılan eylemdir. Kim bilir, Baudrillard'ın söylediği gibi, "belki de sanat dünyasının ta kendisi bir sanattır" (Baudrillard, 2014:21).

Disiplinlerarası Sanatta ayırksı biçimlerin bir arada var olduğu, farklı sergileme yöntemlerinin çoklu araçlarla (multimedya) üretilen ortak sanat yapıtlarının üretildiği bir üst söyleme dönüşmüştür. Günümüz sanatçıları politika, eleştiri, antropolojiyle dilbilim, cinsellik ve psikoloji ve benzer alanlar üzerine farklı içeriklere girebiliyor ve onlar üzerinde sanat yapabildiği gibi filozofik bir tavır da alabilmektedirler. Bazı sanat organizasyonlarında enstalasyon, film, video, farklı şekillerde keyfi ya da rastlantısal eskizlere yer verilebiliyor ve bu tür ortak etkinliklere şehir planlamacısı, çevre mühendisi, psikolog ve benzeri meslek gruplarından kişilerin katılımlarına da yer verilmektedir. Disiplinlerarası Sanat kendi içinde farklı düşünce biçimlerini ve kişisel tavırları bir araya getiren disiplinlerüstü (Transdisciplinary) paradoks manzaralar sunuyor.

Çağdaş Sanatta Disiplinlerarasılık, teknolojik imkanlar dahilinde imgede, heterojen anlam dizileri paradoksal içerikte düzenleyerek, parça bütün ilişkisi içinde yansımaları dallandırıp budaklandırıp içerikten bütüne, bütünden içeriğe anlamda sıçramalarla sanal kolajlar yaratabilmektedir. İmgeler ister eylemsel olsun isterse durağan, parça bütün ilişkisi içinde doğan anlamlar arasında dengelenemez, bir birliğe ulaşamaz ya da eşleşmez bir çelişki söz konusudur. Boşluktan doluluğa, doluluktan boşluğa çift yönlü bir akış içinde anlamları, imge-malzeme biçimi üzerinden oluşturan öğelerin karşıtlar üreterek varlıktan hiçliğe, hiçlikten varlığa dengeleme isteğidir. Yaşamın içinde çoklu, düzenli ya da paradoksal ilişkileri bir araya getiren Disiplinlerarası Sanat, yoğunluklar, karşılaşmalar, çarpışmalar, özdeşlik ve çelişkilerin kendine özgü kaotik doğasının bir üst söylemidir.

KAYNAKÇA

- ANTMEN, A. (2009). 20.Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARTUN, Ali. (2013). Sanat Manifestoları, Çev: Kaya Özsezgin, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BATUR, E. (1998). Modernizmin Serüveni (Pierre Cabanne, Michel Sanouillet, Pierre Restany), Çev: Meltem Cansever, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BAUDRİLLARD J. (2014). Sanat Komplosu, Çev: Elçin Gen, Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CABANNE, P. (1997). Kolajlar (324-327), Çev: Meltem Cansever, Hazırlayan: Enis Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HODGE, S. (2014). 50 Sanat Fikri, Çev: Emre Gözgülü, İstanbul: Domingo Yayınları.
- KUSPİT, D.(2006). Sanatın Sonu, Çev: Yasemin Tezgiden, İstanbul:Metis Yayınları.
- LYNTON, N. (1991). Modern Sanatın Öyküsü, Çev: Cevat Çapan, Sadi Öziş, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- RESTANY P. (1997). Pop Art (346-350), Çev: Sema Rifat, Hazırlayan: Enis Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SANOUİLLET, M. (1997). Dadacılığın Kökleri (303-316), Çev: Turhan Ilgaz, Hazırlayan: Enis Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TUNALI, İ. (2008). Modern Resim, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Collage> (08.05.2015)

Görsel 2. <http://en.wikipedia.org/wiki/Collage> (08.05.2015)

Görsel 3. www.artyfactory.com/art_appreciation/art_movements/dadaism.htm (08.05.2015)

Görsel 4. www.wikiart.org/en/kurt-schwitters/construction-for-noble-ladies-1919 (08.05.2015)

Görsel 5. www.artyfactory.com/art_appreciation/art_movements/dadaism.htm (08.05.2015)

Görsel 6. <http://en.wikipedia.org/wiki/Collage> (08.05.2015)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

YILMAZ, O., (2015). “Sanat Akımları Üzerinden Gelişen Disiplinlerarası Sanat / Interdisciplinary Art Which Developed Out Of Movements”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8623>, p. 997-1012.

MİTOLOJİ VE MUSTAFA SEYİT SUTÜVEN'İN ŞİİRİ*

*Tahir ZORKUL***

ÖZET

İlkel insan topluluklarının dünyayı ve zamanı anlama ve anlamlandırma çabasının bir sonucu olan mit “myth”, günümüze dek, gerçekliğini koruyan kavramlardan bir tanesidir. Kökleri dinler öncesi tarihe dayanan bu kavram, hem ortaya çıkış süresi, hem de kapsadığı alan bakımından gündemdeki yerini ve önemini korumaktadır. Ancak, bütün araştırmacıların üzerinde uzlaştıkları bir mit tanımı olduğunu söylemek zordur. Buna rağmen pek çok mit tanımının olduğunu da söylemek gerekir. “Myth” sözcüğü Eski Yunan dilinde söz “logos” ve “epos” sözcükleriyle karşılanmaktadır. Tarihin derinliklerinde üretilmiş bilgi ve düşünceleri içlerinde gizleyen belgeler niteliğindeki mitler, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan “kutsal gelenek”, “en eski vahiy”, “örnek gösterilecek model” anlamında da kullanılır. Bu kavram kimi araştırmacılar tarafından “olay, fable, fiction” karşılığında kullanılmış olsa da, ilkel insana göre mitin esas manası, “gerçek hikâye” hepsinden de öte “sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal ve manalı olandır” şeklinde tarif edilir. Bir başka tanıma göre ise mit, “tabiat varlıkları ile olaylarına, kişilik vermek sureti ile anlatma şeklidir.” Kimilerine göre de, kelimenin aslı Yunancadır. Anlamı da “söz”, “öykü”dür. “Mit”e yönelik bu anlamlandırma çabası, günümüzde bir bilim dalı olarak “Mitoloji”nin temelini teşkil etmiştir. Ancak, mitoloji kavramının anlam kaymasına uğrayarak, bir bilim dalı olmanın ötesinde “mit” kavramına karşılık kullanıldığını belirtmekte fayda vardır.

Mitler önemli ölçüde ayin, tören üzerine temellenirler. Meselâ, yetişkinliğe giriş merasimlerinin önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Söz konusu merasimler, geleneğin ilkel toplumlardaki olağandışı gücünün ve anlamının ayin biçiminde dramatik ifadesidir; ayrıca bu güç ve anlamı her kuşağın belleğine kazımaya da yararlar; öte yandan da, soyun öğretisini aktarmak, geleneğin sürekliliğini sağlamak ve soyun birliğini korumak için son derece etkili birer araçlardır. İlk zamanlar sözlü gelenekle kuşaktan kuşağa aktarılan mitler, zamanla ozanlar, şairler, misyonerler, seyyahlar vb. kimseler tarafından yazılı metinler haline dönüştürülmüşlerdir.

Milletleri millet kılan bir dizi etmenlerin başında mitolojinin gelmesi, onun gizli bilgi kaynağı, eski insan düşünce tarzı olmasından ve kendini yaşadığı dünyada bulmasından dolayıdır. Mitolojik öğeler

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: tahir_zorkul@yahoo.com.tr

zamanla değişir ancak tamamen kaybolmazlar. Her milletin milli tefekkürünün, milli psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk kaynağı mitolojidir.

Hiç şüphe yok ki, her milletin kendine özgü geçmişten gelen mitleri vardır. Dünya üzerinde halen varlığını devam ettiren veya zaman içinde yitip giden milletler düşünüldüğünde çok sayıda mitin varlığından söz edilebilir. Bu zenginlik mitolojiye geniş bir inceleme alanı sunmaktadır. Geçmişten bugüne yaşanan savaş, göç benzeri toplumsal olaylar, insanlar arasında bir etkileşime yol açar. Bu etkileşimin her türlü sonuçları mitlere de yansır. İncelendiği zaman farklı milletlere ait mitler arasında pek çok ortaklıkların olduğu görülecektir.

Bugün çeşitli toplumlar üzerinde yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, mitlerin farklı özelliklerinin yanı sıra, önemli ölçüde benzerlikler gösterdikleri gözden kaçmaz. Bu ortak özellikler aynı zamanda mitlerin toplumlar arası kültürel bir geçişin olduğuna birer delil niteliğindedir.

Bizde, Tanzimat döneminde Batıyla olan etkileşimle birlikte Yunan ve Latin mitolojilerinin de edebiyatımıza girmesine ortam sağlanır. Daha çok çeviri yoluyla edebiyatımıza giren mitolojik eserler, küçük de olsa yerli yapıtlar tarafından da desteklenir. Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan çevirdiği "Telemak", ilk çeviri roman olmasının yanı sıra bizdeki ilk mitolojik eser olması bakımından da önemlidir. Bununla birlikte Nabizâde Nazım'ın ve Şemsettin Sami'nin Esatir adlı yapıtları, Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi şairlerin de çeviri ağırlıklı eserleri bu dönemin belli başlı mitolojik eserlerini oluşturur. Mitolojik eserlere yönelik bu çeviri etkinliği, Servet-i Fünûn döneminde de devam eder. Tefvik Fikret'in "Promete" şiiri, Selanikli Hilmi Bey'in "İlyas yahut Şair-i Şehir Omiros" adıyla yaptığı "İlyada" çevrisi dönemin mitolojik türdeki eserlerine örnek teşkil eder.

Edebiyatımızda dikkat çekici diğer bir oluşum ise öncülüğünü Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu gibi şairlerin yaptığı "Mavi Anadolucular" ya da "Mavi Hümanizma" hareketidir. Anadolu'nun geçmişine sahip çıkma düşüncesi bu topluluğun temel ilkesidir. "Nev-Yunanilik" akımından farklı olarak "Mavi Hümanizma" hareketi, Anadolu'yu merkeze alan kültür yaklaşımıyla Osmanlı ve İslâm kültürünü de önemser.

Sonuç itibarıyla şair, mitolojiye dair kullanımlarıyla Anadolu coğrafyası ve bu coğrafya üzerinde temellendirilen kültürel birikime derinlikli bakmayı, görünenin ardında görünmeyen pek çok değer farkına varmayı öğütler gibidir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Seyit Sutüven, Mit, Mitoloji, Nev-Yunanilik, Şiir.

MYTHOLOGY AND MUSTAFA SEYİT SUTÜVEN'S POETRY

ABSTRACT

The word "myth" which is a result of primitive human groups' efforts to understand and make sense of the world and time is one of the concepts which has preserved their facticity to this day. This

concept whose origins date back before the emergence of religions still maintains its validity and importance in terms of both its appearance duration and the area it covers. However, it is difficult to state that there is a myth definition on which all researchers agree. The word "myth" corresponds to the words of "logos" and "epos" in Ancient Greek. Myths which are of testimonial quality to the knowledge and ideas produced in the depths of history are commonly used as "sacred tradition", "the oldest revelation" and "model to be held up as example" by sociologists and historians of religion. Even though this concept has been used for "event, fable, fiction" according to some researchers, the actual meaning of "myth" is defined as "real story" and, most of all, "possessed valuable things, the one that is scared and meaningful". According to another definition, myth is "a form of storytelling by giving personalities to natural assets and events". According to some, the origin of the word derives from Greek and its meaning is "word", "story". This effort of making sense which is directed towards "myth" has constituted the basis of "mythology" as a scientific discipline. However, it goes without saying that upon semantic shift, the concept of mythology has come to be used for the concept of "myth" beyond being a scientific discipline.

Myths are based on rituals and ceremonies to a considerable extent. For instance, transition ceremonies to adulthood have important functions. These are the dramatical expression of tradition's extraordinary power and meaning in primitive societies performed as rituals; in addition, they are useful for imprinting this power and meaning to the minds of all generations; and they are also very effective instruments for communicating the bloodline's teaching, maintaining the tradition's continuity and protect the unity of the bloodline. Myths which have been handed from generation to generation through oral tradition at first have been transformed into written texts by bards, poets, missionaries, travellers etc. in time.

The reason behind the fact that mythology is one of the main factors which makes nations as they are lies in their quality of being the mentality of ancient people and its existence in the world they live in. Mythological elements change in time but do not disappear completely. The first source of all nations' national reflection, national psychology, its idiosyncracies is mythology.

There is no doubt that all nations have distinctive myths originating from the past. Considering the nations which still maintain their existence in the world or have disappeared in time, the existence of a large number of myths can be talked about. This wealth presents a wide area of investigation to mythology. Social events which have been experienced from past to present, such as war and exodus, lead to interaction between people. All kinds of results of this interaction are reflected on myths. It is observed that there are many similarities between the myths of different nations.

Considering the studies conducted today on various societies, it does not escape one's attention to that myths exhibit considerable similarities as well as different characteristics. These common characteristics are the proof that myths have a cultural transition between societies.

The interaction with the West in the Tanzimat Reform Era provided an environment for Greek and Latin mythologies to enter our literature. The mythological works which have entered our literature mostly via translation are also supported by native works albeit in small number. *Telemak* which Yusuf Kamil Paşa translated Fénelon is important in terms of being the first mythological work in country as well being the first translated novel. In addition, the works of Nabizâde Nazım and Şemsettin Sami named *Esatir* in the mythological field as well as the translation-dominated works of poets such as Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa constitute the major mythological works of this era. This translation activity aimed towards mythological works also continues in the Servet-i Fünûn (Wealth of Sciences) era. The “Promete” poem of Tevfik Fikret and the Iliad translation of Selanikli Hilmi Bey named “İlyas yahut şair-i şehir Omiros” constitutes the era’s examples of the mythology genre.

Another significant formation in our literature is the “Mavi Anadolucular” (Blue Anatolians) or “Mavi Hûmanizma” (Blue Humanism) movement which was pioneered by poets such as Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu. The idea of protecting the history of Anatolia is the fundamental principle of this community. Dissimilar to the “Nev-Yunanilik” (New Grecism) movement, “Mavi Hûmanizma” attaches importance to the Ottoman and Islamic cultures with a cultural approach focusing on Anatolia.

In conclusion, the poet seems to be advising to look at the Anatolian geography and the cultural heritage based on this geography in depth, and notice many values which are unseen beyond what is seen.

STRUCTURED ABSTRACT

The word “myth” which is a result of primitive human groups’ efforts to understand and make sense of the world and time is one of the concepts which has preserved their facticity to this day. This concept whose origins date back before the emergence of religions still maintains its validity and importance in terms of both its appearance duration and the area it covers. However, it is difficult to state that there is a myth definition on which all researchers agree. The word “myth” corresponds to the words of “logos” and “epos” in Ancient Greek. Myths which are of testimonial quality to the knowledge and ideas produced in the depths of history are commonly used as “sacred tradition”, “the oldest revelation” and “model to be held up as example” by sociologists and historians of religion. Even though this concept has been used for “event, fable, fiction” according to some researchers, the actual meaning of “myth” is defined as “real story” and, most of all, “possessed valuable things, the one that is scared and meaningful”. According to another definition, myth is “a form of storytelling by giving personalities to natural assets and events”. According to some, the origin of the word derives from Greek and its meaning is “word”, “story”. This effort of making sense which is directed towards “myth” has constituted the basis of “mythology” as a scientific discipline. However, it goes without saying that upon semantic shift, the concept of mythology has come to be used for the concept of “myth” beyond being a scientific discipline.

Myths are based on rituals and ceremonies to a considerable extent. For instance, transition ceremonies to adulthood have important functions. These are the dramatical expression of tradition's extraordinary power and meaning in primitive societies performed as rituals; in addition, they are useful for imprinting this power and meaning to the minds of all generations; and they are also very effective instruments for communicating the bloodline's teaching, maintaining the tradition's continuity and protect the unity of the bloodline. Myths which have been handed from generation to generation through oral tradition at first have been transformed into written texts by bards, poets, missionaries, travellers etc. in time.

The reason behind the fact that mythology is one of the main factors which makes nations as they are lies in their quality of being the mentality of ancient people and its existence in the world they live in. Mythological elements change in time but do not disappear completely. The first source of all nations' national reflection, national psychology, its idiosyncracies is mythology.

There is no doubt that all nations have distinctive myths originating from the past. Considering the nations which still maintain their existence in the world or have disappeared in time, the existence of a large number of myths can be talked about. This wealth presents a wide area of investigation to mythology. Social events which have been experienced from past to present, such as war and exodus, lead to interaction between people. All kinds of results of this interaction are reflected on myths. It is observed that there are many similarities between the myths of different nations.

Considering the studies conducted today on various societies, it does not escape one's attention to that myths exhibit considerable similarities as well as different characteristics. These common characteristics are the proof that myths have a cultural transition between societies.

The interaction with the West in the Tanzimat Reform Era provided an environment for Greek and Latin mythologies to enter our literature. The mythological works which have entered our literature mostly via translation are also supported by native works albeit in small number. *Telemak* which Yusuf Kamil Paşa translated Fénelon is important in terms of being the first mythological work in country as well being the first translated novel. In addition, the works of Nabizâde Nazım and Şemsettin Sami named *Esatir* in the mythological field as well as the translation-dominated works of poets such as Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa constitute the major mythological works of this era. This translation activity aimed towards mythological works also continues in the Servet-i Fünûn (Wealth of Sciences) era. The "Promete" poem of Tefik Fikret and the Iliad translation of Selanikli Hilmi Bey named "İlyas yahut şair-i şehir Omiros" constitutes the era's examples of the mythology genre.

Another significant formation in our literature is the "Mavi Anadolucular" (Blue Anatolians) or "Mavi Hûmanizma" (Blue Humanism) movement which was pioneered by poets such as Cevat Şakir Kabakaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu. The idea of protecting the history of Anatolia is the fundamental principle of this community. Dissimilar to the "Nev-Yunanilik" (New Grecism) movement,

Turkish Studies

“Mavi H manizma” attaches importance to the Ottoman and Islamic cultures with a cultural approach focusing on Anatolia.

The most important community which needs to be emphasized in this context is Nev-Yunaniler (New Greeks). The Nev-Yunanilik which emerged in the turbulent years of the Second Constitutional Period has not only failed to form a literary school but also could not create a wide sphere of influence during its own ear. However, it leaves a permanent mark on Turkish literature as a community which has directly influenced the orientation towards Greek and Latin arts which were to be on the rise in the Republican era. Considering the history of mythology from the Tanzimat to today, the importance of the Nev-Yunanilik will be comprehended better. The Nev-Yunanilik, in other words Neo-Hellenisme, movement in Turkish literature starts with the activities of Yahya Kemal Beyatlı and Yakup Kadri. It is based on taking ancient Greek and Latin classics as a model for Turkish literature. Yahya Kemal’s “Sicilya Kızları” (Sicilian Girls), “Bergama Heykeltıraşları” (Sculptors of Pergamon) and “Biblos Kadınları” (Biblos Women), an unfinished poem, Yakup Kadri’s “Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak G zl  Gen  Kızın Sözleri” (Words of the Black-Haired Stranger and Clear-Eyed Young Girl) are works in line with the Nev-Yunanilik movement they defended and pioneered.

With the influence of the Nev-Yunanilik movement, poets and writers notably as Salih Zeki Aktay, Cevat şakir Kabağaçlı, Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Ahmet Hamdi Tanpınar, Melih Cevdet Anday deal with elements of Greek mythology in their works. The ancient Greek mythology becomes a constant source of inspiration for the new generations growing up in the Republican years. Important individuals like Mustafa Seyit S t ven, Melih Cevdet Anday, Behçet Necatigil, Oktay Rıfat, İlhan Berk,  zdemir İnce, Hilmi Yavuz include ancient Greek mythology in their works in line with the Mediterranean basin sensibilities.

Myths which are the products of oral tradition have been a source of inspiration for many poets and writers in all ages and have attracted their attention. One of those who has fallen under the spell of mythology is Mustafa Seyit S t ven. When the poem sources of the poem are examined, it is observed that mythology ranks as the highest among his fundamental sources. These can be compiled as follows: Mythology and history, especially World War II, daily life, love, separation, Mediterranean and Anatolia, Folk literature, folkloric elements, Ottoman Court poetry, Modern Turkish poetry. S t ven, who has utilized such various and rich sources, uses them successfully in his poems thanks to his power of creativity and expertise in writing. In this article, the mythological elements which rank as the most important among the sources in question have been elaborated on.

S t ven, who has primarily utilized Greek and, Iran and Turkish myths, considers myths as instruments to reach his purpose instead of the purpose itself. This purpose is to emphasize the history, cultural wealth of Aegean and Anatolia for the poet. S t ven strongly argues for the protection of this heritage by making references to it over myths. Particularly the founding power of the Aegean in the existence of mythology and mythological characters is the leading reason behind the force which pushes the poet to concentrate and write on this subject.

Turkish Studies

In sum, the concept of myth has been explained in this study. Then, the myth-literature relationship and the historical progress of mythology from Tanzimat to Republic have been underlined. After all of these, the poems of Mustafa Seyit Sutüven have been examined in terms of mythological elements. As a result of this examination, the poet has been determined to have dealt with mythological elements from two basic perspectives. Firstly, mythological elements on the character level have been focused on. It has been determined that he has highlighted some characters of the Greek, Iran and Turkish mythologies. At the next phase, the poet has been determined to have included some usages on the place level. These places are in the modern Aegean region located in the national oath boundaries.

Mustafa Seyit Sutüven gravitates towards the Anatolian geography, county literature with the “national romanticism” and “gravitation towards Anatolia” excitement experienced in the first years of our Republicam poetry. Even though the poet, who gravitated towards to this history, folklore of Anatolia and the mythology of where he lived, have the same characteristics with many eras and communities in terms of sense of art, he must be considered as a Republican era poet. The main reason behind his sensitivity towards the history and geography of the Turkish nation is a result of his desire to protect the society he lived in. The mythological characters, places, events and other elements he has used in his poems are for the explanation of Anatolia's wealth, cultural heritage, basin character which holds different civilization together. Therefore, the poems of the poem smell of Anatolia and Anatolian history entirely.

In conclusion, the poet seems to be advising to look at the Anatolian geography and the cultural heritage based on this geography in depth, and notice many values which are unseen beyond what is seen.

Key Words: Mustafa Seyit Sutüven, Myth, Mythology, Nev-Yunanilik, Poetry.

1. Giriş

1.1 Mit (Myth) / Mitoloji Kavramlarına Genel Bir Bakış

Kökleri dinler öncesi tarihe dayanan “mit (myth)”ler, ilkel insan topluluklarının dünyayı ve zamanı anlama ve anlamlandırma çabasının birer ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Gizemli bir tarihsel dönemin ürünü olarak kabul edilen mitlerin zaman kesiti, mitik dönem ya da destan öncesi dönem olarak kabul edilir (Öncül, 2010: 1287). Günümüze dek pek çok tartışmayı da beraberinde getiren mit kavram, güncelliğini hâlâ korumaktadır. Bu tartışmalar önemli ölçüde “myth/mitoloji” kavramına getirilen karşılıklardan kaynaklanmaktadır. Eski Yunan dilinde söz kavramını vermek için “mythos”, “epos” ve “logos” olmak üzere, üç farklı sözcüğe ihtiyaç duyulduğundan söz edilir. Bunlardan mythos, “söylenen veya duyulan söz, masal, öykü, efsane”; Epos, (epik/epope) ise, “belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan söz” anlamındadır. Her iki sözcük (mythos ve epos) arasında bir yakınlık olduğuna işaret eden Erhat, mythos “söylenen sözün, anlatılan öykünün içeriği”, epos ise, “onun doğal olarak aldığı ölçülü, süslü ve dengeli biçimidir” der. Ona göre, mythos ile epos uyumlu bir bütün içinde birleşirken, onlarla, “gerçeğin insan sözüyle dile gelmesi” olarak tanımlanan logos arasında zamanla kesinleşen bir karşıtlık baş göstermiştir (Erhat, 2010: 5). Tarihin derinliklerinde üretilmiş bilgi ve düşünceleri bünyelerinde barındıran belgeler niteliğindeki

mitler (Akt. Ateş, 2001: 14), etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri tarafından, “kutsal gelenek”, “en eski vahiy”, “örnek gösterilecek model” olarak yorumlanırlar. Kimi araştırmacılara göre ise, bu kavram “olay”, “fable”, “fiction” karşılığında kullanılmış olsa dahi, ilkel insana göre mitin esas anlamı, “gerçek hikâye” hepsinden de öte “sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal ve manalı olan”dır. Eliade, mit sözcüğüne yüklenen bu yeni anlamsal değer, onun gündelik dildeki kullanımını anlaşılmaz kıldığı düşüncesindedir (Eliade, 2001: 11).

Platon, miti “gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve gülünç bir masal” (Erhat, 2010: 5) olarak tanımlarken; mit teriminin anlamında ve kullanımında azımsanmayacak bir bulanıklığın varlığına dikkat çeken Hooke, Platon’un mitlere “gerçeklik” zaviyesinden bakmasını doğru bulmaz ve mit konusunda sorulması gereken doğru sorunun, onun “gerçek olup olmadığı” değil, “onunla ne yapmak niyetinde olunduğu” sorusu olduğunu söyler. Ona göre mit, “belli bir durumun yarattığı insan düşgücünün (imgelemenin) ürünü”dür. Ölçüt olarak “işlev” kavramını dikkate alan yazar, mitosları; *ritüel* mitosları, *orijin* mitosları, *kült* mitosları, *prestij* mitosları ve *eskatalogya* mitosları olarak sınıflandırır (Hooke, 1993: 9).

Yves Bonnefoy de konu uzmanlarının üzerinde uzlaştıkları bir mit tanımının olmadığına işaret ettikten sonra, mitlerin, “belirli bir toplumun temel hakikatlerinin sözcelenme ve alınlanma biçimi” olduğunu ileri sürer (2000: XIII). Bahattin Ögel, şimdiye kadar pek çok mit tarifinin yapıldığını; ancak bunlar arasında en anlaşılır olanlardan birisinin, E. A. Gardner’in, “tabiat varlıkları ile olaylarına kişilik vermek sureti ile anlatma şeklidir” (Ögel, 1993: V) biçimindeki tarifi olduğunu söyler. Mitleri, kurgusal ve doğaüstü varlıkları ve olayları içeren geleneksel öyküler olarak değerlendiren Tecimer ise, onların, “mecaî ya da temsili anlam” çağrıştıran konularıyla alegorik ve simgesel anlatılar olduklarının altını çizer (Tecimer, 2005: 11). Bir başka görüşe göre de mit, “düzenin sebebini, varoluş ideolojisini, insanı çevreleyen canlı ve cansız görülen ve görülmeyen, olağanüstü ve sıradan maddî ve manevî her şeyin kavranabilmesidir veya buna bir çabadır” (Bayat, 2005: 5).

Kramer, bir kültürün en önemli mitlerinin kozmogonik ya da evrenin yaratılışı ile ilgili mitler olduğunu dile getirir. Ona göre söz konusu mitler, evrenin doğuşunu açıklama çabasıyla çıkarılmış ve geliştirilmiş kutsal öyküler ve insanın varoluş nedenidirler (1999: 66). Rosenberg de, mitlerin insanları birleştiren ortak konulara ilişkin farklı yaşam biçimlerini yansıttığından söz eder (2003: 15-16).

Şimdi de “mitlerin işlevleri nelerdir?” ve “mitleri bilmek modern insana pratikte neler kazandırır? gibi sorulara bazı cevaplar aramaya çalışalım. Bu sorulara cevap teşkil edebilecek mahiyette pek çok görüşe rastlamak mümkündür. Bu noktada üzerinde durulması gereken araştırmacıların başında Joseph Campbell gelmektedir. Campbell, mitolojinin dört temel işlevinden bahseder. Bunlar; ilk olarak uyanan bilincin bu evrenin ürpertici ve bağlayıcı giz olarak olduğu gibi kabul edilmesini sağlamak, ikincisi bu biçimi yorumlayıcı bütüncül bir imge geliştirmek, üçüncü ise ahlaki bir düzeni savunmaktır. Mitolojinin dördüncü ve en önemli işlevi ise, bireyin bütünlük içine kuşkusuz biçimde yerleşmesini sağlamaktır (1994: 14-16). Bronislaw Malinowski de ilkel uygarlıklarda, mitin vazgeçilmez bazı işlevinin olduğunu ileri sürer ve sözlerini şöyle sürdürür: “İnanışları dile getirmek, belirgin kılmak ve düzene koyar; ahlak ilkelerini savunur ve onları zorla kabul ettirir; rite ilişkin törenlerin etkililiğini kesin olarak sağlamayı üstlenir ve insanın uyması için yarar sağlayıcı kuralları sunar” (Eliade, 2001: 29-30).

Eliade, söz konusu geleneksel toplumlarda mitlerin yapısını ve işlevini kavramanın, sadece insanın düşünce tarihinin bir evresine ışık tutmak anlamına gelmediğine; aynı zamanda çağdaşlarımız arasında bir kategoriye de daha iyi anlamak olduğuna işaret eder (2001: 12). Rosenborg’a göre de, dünya mitlerini yakından tanımak, insanın bilgisini, anlayışını ve başkalarını değerlendirme olanaklarını zenginleştirir. Bu sayede kişi, her kültürün ayırt edici yönlerini öğrenir

ve “öteki”ye karşı daha insancıl bir tavır geliştirir. Yazar mitleri, kendimizi ve başkalarıyla olan ilişkilerimizi anlamamızın en iyi yollarından birisi olarak kabul eder (2003: 16-17). Bir başka görüşe göre de, belli bir toplumun davranışlarını, isteklerini, zevklerini anlamamızın yollarından birisi de mitleri bilmektir (Seyidoğlu, 2009: 11). Diğer bir ifadeyle, bir toplumun geleceği, kendisine ait düşünce biçimiyle şekillenir. Bu nedenle onun gerçek tarihi, esasında ona ait olan kültürün tarihidir (Mackenzie, 1996: 11).

Kültür kalıtımının temel unsurlarından olması ve sembolik olarak sosyal değerleri yansıtmaları itibarıyla büyük bir değere sahip olan (Akt. Aksamaz, 2001: 18) mitler, büyük oranda ayin, merasim ve ritüeller üzerine bina edilmişlerdir. Bu bağlamda, yetişkinliğe giriş merasimlerinin önemli işlevleri olduğunu söylemek gerekir. Bunlar, geleneğin ilkel toplumlardaki olağandışı gücünün ve anlamının ayin biçiminde dramatik ifadesi olup, bu güç ve anlamın sonraki kuşakların hafızalarında yer edinmesine da yararlar; öte yandan da, soyun öğretisini aktarmak, geleneğin sürekliliğini sağlamak ve soyun birliğini korumak noktasında son derece etkili birer araç konumundadırlar (Malinowski, 1990: 30). İlkel mitolojiler, evrenin, insanın ve öteki varlıkların yaratılışının yanı sıra ilk günahı; ölümün kökenini; tufanı; insanların tanrılar tarafından cezalandırılmalarını; avcılığın hayvancılığın ve tarımın başlangıcını; ateşin keşfedilmesini; cinsel hayatın başlangıcını; yeryüzünün ilk çiftini; ilk ailesini; âdetlerin, kurumların ve ritüellerin orijinini de konu edinirler (Örnek, 1971: 190-191). Bu bağlamda İngiliz etnograf Malinowski'nin görüşlerine değinmek gerekir. Ona göre mit, önemli bir sosyal erktir. Toplumun kanunlarını esaslandırır; ahlaki değerlerini, itikatlarını ortaya koyar ve kanunlaştırır; adet ve geleneklerine güç verir, insanların pratik faaliyetlerine öncülük eder, insanlara davranış kurallarını benimsetir (Bayat, 2005: 41). Ancak, Segal'e göre mit, Malinowski'nin söylediği gibi, dünyanın kutsal ve değiştirilmez olduğunu değil, görüldüğünün aksine daha güzel olduğunu ortaya koyar (2012: 185).

Rosenberg dünya mitolojisinde ortak olan konuları ise şöyle sıralar: “İlk ana baba, sıklıkla yeryüzü ve gökyüzü tanrılarıdır. Yaratıcı tanrı, ilk insanları genellikle ağaç, kaya, bitki ve çamur gibi yeryüzü elemanlarından yaratır. Tanrılar ölümlülere ait en az bir dünyayı, büyük bir tufanla yok ederler. Doğuda olduğu gibi evrende de doğum, olgunluk ve ölümden sonra sıklıkla yeniden doğuş gelir. Kahramanlar alışılmadık biçimde doğan, olağanüstü bir güce sahip, özel silahlarla canavarları öldüren, çetin yolculuklara çıkan, görevlerinin bir parçası olarak yeraltına inen ve alışılmadık bir şekilde ölen tanrı çocuklarıdır” (2003: 18).

Bütün bu değerlendirmeler ışığında ve günümüzde çeşitli toplumlar üzerinde yapılan araştırmalar doğrultusunda mitlerin farklılıklardan ziyade, önemli ölçüde benzerlikler gösterdikleri söylenebilir. “İyilik” ve “kötülük” ögesi olarak ateşin, mitoslarda ve dinlerde bulunuşu; “Tufan Mitosu”nun, dünyanın birçok bölgesinde ve dinlerdeki yaygınlığı gibi genel benzerliklerin yanı sıra; mitolojik kahramanlarının doğum, büyüme, ölüm ve serüvenlerinde pek çok motif benzerlikleri söz konusudur. Bu benzerlikler aynı zamanda toplumlar arası kültürel bir geçişin var olduğunun da bir göstergesidir (Afacan, 2003: 33).

Mite yönelik bu anlamlandırma çabası, günümüzde bir bilim dalı olarak mitolojinin temelini teşkil etmiştir. Mitleri bir disiplin halinde yani bir bilim olarak inceleyen dala da mitoloji adı verilmiştir (Tekşan, 2011: 47). Ancak, “mitoloji” sözcüğünün anlam kaymasına uğrayarak, bir bilim dalı olmanın ötesinde, günümüzde “myth” kavramına karşılık kullanıldığını belirtmekte fayda vardır.

Mitoloji - Edebiyat İlişkisi

Her şeyden önce mitin bir tür olmadığını, “hikâye, gösterme şekli” olduğunu (Bayat, 2005: 6), masal, destan gibi türlerden bazı farklarla ayrıldıklarını belirtmekte fayda vardır. Bu farklılıkların başında, mitlerdeki “kutsallık” özelliği gelmektedir. Bir görüşe göre, zaman

içerisinde, mitlerin birtakım kutsal vasıflarını yitirmesi sonucunda masallar ve efsaneler ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu, 2009: 9). Tecimer de, mitin, masaldan bir inanç boyutu içermesiyle ayrıldığını, destanla mitos arasındaki farkın, destanın karmaşık bir anlatım biçimine, kendine özgü biçim öğelerine sahip bulunmasından kaynaklandığını; mitinse kendini düzyazıyla, günlük konuşma diliyle anlattığını ifade eder (2005: 22). Robert Graves, gerçek mitos olmayan anlatıları listeler: Felsefi alegori, taşlama ya da yanılısma, romantik anlatı, romanlaştırılmış tarih, saz şairi öyküleri, politik amaçlı propaganda, ahlak dersi içeren tarih, güldürücü anekdot, tiyatro için melodram, kahramanlık destanı ve gerçekçi anlatılar mitos tanımının dışındadır” (Tecimer, 2005: 23).

Mit, çağların ötesinden gelen bir anlatı olarak kabul edilir. Bu anlamda mitsel anlatı, bireysel yaratıcılık ya da yaratıcı fantezi değil, doğrudan kuşaklar arası aktarılan bellektir. Hatırlama yoluyla işlev kazanan bu bağlantı, masal ve destanın aksine miti şiire yaklaştırır. Bu yüzden başlangıçta, oluşum sürecindeki mitle şiir birbirine karıştırılmıştır, karıştırılmaktadır. Homeros destanları bunun en açık örneğidir (Tecimer, 2005: 20-21). Alman bilim adamları Grimm Kardeşler’in fikrine göre ise, halk şiirinin dili mitolojik kaynağa sahiptir. Onlar mitolojiyi halk şiirinin yapısı ve şekli olarak düşünmüşlerdir. “Çocuk ve Aile Masalları” adlı kitapta masalla epik efsane, ayrıca masalla mit arasında alaka olduğunu ortaya koymuşlardır. Bayat’a göre Grimm Kardeşler, mitoloji ile epik destanı birbirinin benzeri sayıp, destan ve mitolojiyi halk şiirinin temelini oluşturan unsurlar olarak değerlendirmişlerdir. Oysa destan, “dâhilî ve zaruri bir kuvvetten doğmuş, mitolojik şuuru yansıtan halk edebiyatı türüdür” (Bayat, 2005: 31-32).

V. Propp, M. Meletinsky, N. Braginsky gibi pekçok araştırmacı, folklor örneklerinin, güzel sanatların, dinin, edebiyatın menşeiini tümüyle mite bağlamaya çalışırlar. Bu şekildeki bir yaklaşım bütünüyle doğru görünmüyorsa da, yukarıdan itibaren dile getirilen görüşler doğrultusunda bütün eski medeniyetlerin kökeninde bir şekilde mitolojinin olduğu söylemek yanlış olmaz (Bayat, 2005: 7).

Mitler, kutsal törenler sırasında anlatılırlar. Bu törenlerin gerçekleştirilmesi esnasında şarkılar söylenir, dans edilir ve mitler aynı zamanda bir tiyatro oyunu gibi sahnelenir. Bu yüzden tiyatronun, dansın ve şarkıların ortaya çıkışında mitlerin rolünün büyük olduğu; ölümle ilgili merasimlerinse ağıtların menşei olarak kabul edildiği ileri sürülür (Seyidoğlu, 2009: 10-11).

Mitler, antropoloji, tarih, sosyoloji, psikoloji, arkeoloji, sanat tarihi gibi bilim alanlarının araştırmalarına kaynaklık eder ve onların incelemelerine konu olur. Bunun yanı sıra; mitlere ilişkin belgeler ve epik, tragedya gibi yazınsal ürünlerin sunduğu bilgiler, söz konusu alanlarda yapılan bilimsel çalışmalarda veri olarak kullanılmaktadır. Bu özellikleri göz önüne alındığında, mitlerin sanatsal etkinliklerden dinlere, bilimsel alanlardan toplumun kendisine varıncaya dek değişik alanlara kaynaklık ettiği görülür (Afacan, 2003: 31).

Edebiyatın mitsel olgular üzerindeki etkisi hakkında Sir James George Frazer şunları kaydeder: “Edebiyat düşünce hızını öylesine arttırır ki, sözel geleneksel düşünce çok gerilerde kalır. Birkaç yazınsal kuşak, düşünceye iki üç bin yıllık geleneksel yaşamdan daha çok değişim getirir. Ama okumayanlar kalabalığı, edebiyatın entelektüel devriminden nasibini alamaz; işte bugün ağızdan ağza aktarılan batıl inanç ve uygulamaların genelde en eski edebiyat ürünlerinde anlatılan dinden bile çok daha arkaik bir karakter sergilemesi bu nedenledir” (Akt. Tecimer, 21). Rosenberg, mitlerin pek çok yaratıcı ve entelektüel çabaya esin kaynağı olduğunu; edebiyat, sanat ve müzikten tat alma duygusunu geliştirdikleri gibi tarih, din, psikoloji, antropoloji ve arkeolojiye olan ilgiyi de beslediklerinin altını çizerek (2003: 16). Ancak, edebiyatın; yani “logos”un etkisinde kalan “mitos”, giderek gücünü ve değerini yitirir (Tecimer, 2005: 21).

Yine de her şeye rağmen çeşitli türleriyle tezahür ettikleri toplumların kültürel kimliklerine katkıda bulunan ve bu kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında öncü rol oynayan mitlerin, diğer sanat dallarına olduğu gibi edebiyata da köklü ve önemli etkileri olduğu söylenebilir. Bu etkileri, günümüzde şiir, roman, öykü, tiyatro gibi modern edebi türlerde de görmek mümkündür.

1.3. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Mitoloji

1839 tarihli Tanzimat Fermanı, Osmanlı'nın Avrupa'nın her alanda üstünlüğünü kabul ettiği resmi bir belge niteliğindedir. Böylece başta askeri ve idari alanlarda olmak üzere toplumun pek çok alanında reform hareketleri başlamış olur. Tanpınar'ın ifadeleriyle söyleyecek olursak; Osmanlı böylece, yeni bir medeniyet dairesine girmiş olur. Batılılaşma olarak adlandırılan bu yeniliklerden Türk edebiyatı da nasibini alır. Nitekim Tanzimat, Batı'ya açılmanın hızla başladığı bir dönemin adı olur.

Tanzimat döneminde edebiyatın batıya açılan en önemli kapısı çeviri etkinliğidir. Gazetelerin de önemli rol oynadığı bu dönemde, özellikle Fransız yazar ve şairlerinden yapılan çeviriler Tanzimat dönemi Türk edebiyatının karakterini oluşturur. Batıyla olan bu etkileşim birlikte, Yunan ve Latin mitolojik ürünlerinin de edebiyatımıza girmesine ortam hazırlar. Daha çok çeviri yoluyla edebiyatımıza giren bu eserler, az da olsa yerli yapıtlar tarafından da desteklenir. Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan çevirdiği "Telemak", ilk çeviri roman olmasının yanında, bizdeki ilk mitolojik eser olması yönüyle de önemsenir. Bununla birlikte Nabizâde Nazım ve Şemsettin Sami'nin "Esatir" adlı yapıtları, Abdülhak Hamit Tarhan'ın Grek mitolojisinden faydalanarak yazdığı eserler, Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi şairlerin de çeviri ağırlıklı eserleri bu dönemin belli başlı mitoloji külliyyatını oluşturur (Afacan, 2003: 76).

Tanzimat dönemiyle edebiyatımızda esen Batı rüzgârı, Servet-i Fünûn döneminde de varlığını duyurmaya devam eder. Ancak Tanzimat dönemine nazaran daha az olmakla birlikte yine de Yunan-Latin mitolojisi ile ilgili çevirilere rastlamak mümkündür. Servet-i Fünûn döneminin önde gelen ismi Tevfik Fikret'in "Promete" şiiri ile Selanikli Hilmi Bey'in "İlyas yahut Şair-i Şehir Omiros" adıyla yaptığı "İlyada" çevirisi dönemin mitolojik türdeki eserlerine örnek mahiyetindedirler (Afacan, 2003: 76).

Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinden sonra dikkat çekici diğer bir oluşum ise, Cevat Şakir Kabakaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu gibi isimlerin öncülük ettiği *Mavi Anadolucular* ya da *Mavi Hümanizma* adıyla ortaya çıkan topluluktur. Topluluğun temel ilkesi, Cumhuriyet'in üzerinde temellendiği Anadolu'nun geçmişine sahip çıkma düşüncesidir. Kimilerine göre, "Mavi Hümanizma Homeros'tan Yunus'a farklı kültürleri bir potada buluşturan yaklaşımıyla; Türkiye kültürünü, bütün bu farklı uygarlıkların kültürlerinin özümsemesine dayandıran bir görüşle, ırkçı söylemden sıyrılan bir Anadolu hümanizmasıdır" (Afacan, 2003: 80).

Nev-Yunanilik hareketinden farklı olarak *Mavi Anadolucular*, Anadolu'yu merkeze alan kültür yaklaşımıyla Osmanlı ve İslâm kültürünü de önemser. Mazinin değerini bilerek ve ondan hareketle yeni bir şeyler oluşturmak düşüncesi, *Mavi Hümanizma* hareketini farklı kılan bir diğer özelliktir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli topluluk hiç şüphesiz yok ki, *Nev-Yunaniler*'dir. Mitolojinin Türk edebiyatında Tanzimat'tan bugüne kadarki serüveni göz önüne alınacak olursa, *Nev-Yunanilik* hareketinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Edebiyatımızda *Nev-Yunanilik*; diğer bir adlandırmayla *Neo-Hellenisme* hareketi, Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun edebi faaliyetleriyle başlar. Eski Yunan ve Latin klasik eserlerini model almaya dayanan bu topluluk, dönemin edebiyat çevreleri tarafından *Nev-Yunanilik* olarak isimlendirilir (Afacan, 2003: 66).

II. Meşrutiyet (1908) gibi çalkantılı bir dönemde Yahya Kemal Beyatlı öncülüğünde oluşan *Nev-Yunanilik*, Yunan ve Latin medeniyeti temelli yeni bir şiir yolu açmayı hedefler. Şüphesiz bu

hedefin seçilmesinde Anadolu’da yaşayan asrî Türklerin Akdeniz havzası medeniyetinden olduklarını ispat etmek düşüncesi de yatmaktadır (Korkmaz, 2005: 216).Orhan Okay’ın tabiriyle “buna göre biz de bu havza medeniyetinin çocukları idik” (Okay, 1992: 197).

Yahya Kemal ile Yakup Kadri’nin buradaki temel felsefesi, “modern Türklerin artık Orta Asya Türk’ü veya Osmanlı Türk’ü değil, Akdeniz havzasının Türk’ü olacağına dayanmaktadır. Akdeniz’in etrafındaki coğrafyada yaşayan bütün milletler birbirinden az çok farklı ortak bir medeniyet meydana getirmişlerdir. Bunun adı havza medeniyetidir” şeklindeki yaklaşımdır (Okay, 2013: 180). Yahya Kemal’in “Sicilya Kızları”, “Bergama Heykeltıraşları” ve tamamlanmamış şiirlerinden “Biblos Kadınları” ile Yakup Kadri’nin “Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri” adlı şiirleri, öncüsü ve savunucusu oldukları *Nev-Yunanilik* anlayışı doğrultusunda kaleme aldıkları eserlerdir.

Kendi dönemi içerisinde pek taraftar bulamayan *Nev-Yunanilik* anlayışı, Cumhuriyet döneminde kendisine yakın anlayışların doğmasına zemin hazırlar. Başta Salih Zeki Atay ve Cevat Şakir Kabaağaçlı olmak üzere, Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Ahmet Hamdi Tanpınar, Melih Cevdet Anday gibi şair ve yazarlar Yunan mitolojisi ile ilgili unsurları eserlerinde işlemeyi tercih ederler. Milli Eğitim Bakanlığının 1940’lı yıllarda bir program dâhilinde başlattığı tercüme etkinliği, söz konusu anlayışın geniş bir okuyucu kitlesi tarafından benimsenmesine önayak olur. Cumhuriyet yıllarında yetişen yeni nesiller için antik Yunan mitolojisi devamlı ilham kaynaklarından biri haline gelir (Gariper, 2006: 165).

Mustafa Seyit Sutüven, Melih Cevdet Anday, Behçet Necatigil, Oktay Rıfat Horozcu, İlhan Berk, Can Yücel, Özdemir İnce, Güngör Dilmen, Hilmi Yavuz, Enis Batur, Küçük İskender gibi Türk edebiyatının önemli isimleri, antik Yunan mitolojisini, Akdeniz havzası anlayışı çevresinde eserlerinde işleyen belli başlı şahsiyet olarak karşımıza çıkarlar.

2. Mustafa Seyit Sutüven’in Şiirlerinin Mitolojik Unsurlar Açısından İncelenmesi

Mustafa Seyit Sutüven, Cumhuriyet şiirimizin ilk dönemlerinde yaşanan “milli romantizm” ve “Anadolu’ya yönelme” heyecanıyla Anadolu coğrafyasına, Memleket edebiyatına yönelir. Bu heyecanla Anadolu’nun tarihine, folkloruna ve yaşadığı bölgenin mitolojisine yönelen şair, sanat anlayışı bakımından birçok dönem ve toplulukla aynı özellikleri taşısa da, onu Cumhuriyet dönemi şairi olarak kabul etmek gerekir. Onun, Türk milletinin tarih ve coğrafyasına, mitolojisine bakışındaki bu hassasiyetin asıl sebebi, yaşadığı topluma sahip çıkma emelinin bir sonucudur. Şiirlerinde kullandığı mitolojik kahramanlar, mekânlar, olaylar ve diğer unsurlar aslında Anadolu coğrafyasının zenginliğini, kültürel geçmişini, farklı medeniyetleri bir arada tutan havza özelliğini anlatmak içindir. Bu sebeple şairin şiirleri baştan sona Anadolu ve Anadolu’nun tarihi kokar.

Sözlü geleneğin ürünü olan mitler her devirde birçok şair ve yazara esin kaynağı olmuş, onların dikkatini çekmiştir. Mitolojinin büyüüne kapılanlardan birisi de Mustafa Seyit Sutüven’dir. Şairin şiir kaynakları irdelendiğinde en temel kaynakların başında mitolojinin geldiği görülür. Bu kaynakları şu şekilde sıralamak mümkündür: Mitoloji ve tarih, savaş özellikle de II. Dünya Savaşı, güncel olaylar, aşk, ayrılık, yaşanan çevre ve tabii güzellikler, Akdeniz ve Anadolu, Halk edebiyatı/folklor, Divan şiiri, Çağdaş Türk şiiri (Tekşan, 2011: 46-55). Bu denli çeşitli ve zengin kaynaklardan faydalanan Sutüven, bunları şiirlerinde yaratma gücü ve kalem ustalığı sayesinde başarılı bir şekilde kullanır.

Başta Yunan olmak üzere, İran ve Türk mitlerinden yararlanan Sutüven, mitleri amaç olarak görmekten ziyade, amacına ulaşmak yolunda birer araç olarak görür. Şair için bu amaç, Ege’nin ve Anadolu’nun geçmişine, kültürel zenginliğine vurguda bulunmaktır. Sutüven, Türk milletinin sahip olduğu bu kültürel mirasa mitler üzerinden göndermeler yaparak, bu mirasın varlığının şiddetle korunması gerektiğini savunur. Özellikle de Ege’nin, mitolojinin ve mitolojik

kahramanların varlık bulmasındaki kurucu gücü, şairi bu konu üzerinde yoğunlaşmaya ve yazmaya iten sebeplerin başında gelmektedir. Bu makalede, söz konusu kaynakların başında gelen mitolojik unsurlar üzerinde durulacaktır.

2.1 Kahraman Düzeyinde Mitolojik Unsurlar

2.1.1 Yunan Mitolojisindeki Kahramanlar

2.1.1.1 Afrodit

İsminin “aphros” (köpük)’tan türemiş olduğu söylenen Afrodit, Eski Yunan mitolojisinde “cinsel aşk ve güzellik tanrıçası” olarak bilinir. Afrodit’in denizden doğduğuna inanılmaktadır. Güvercin ve Serçe, Afrodit’in kutsal kuşları olarak kabul edilir (Erhat, 2010: 35). Şair, “Sutüven” adlı şiirden aşağıya alınan dizelerde Yunan mitolojisindeki karşılığıyla “cinsel aşk ve güzellik tanrıçası” olarak bilinen Afrodit’e göndermede bulunur. Ancak, bunu yaparken onu söz konusu mitolojik karşılığından uzaklaştırmak suretiyle, bizleri “insanların tabiatla kaynaştıkları, saf kahramanlık ve aşk duygularıyla coştukları eski efsanevî çağlara götürmek amacıyla kullanır (Kaplan, 1992: 343). Afrodit’i elde gümüş hamam taşıyla, çıplak olarak yıkanırken tasavvur eden şair, ondaki güzelliği biraz da yaşadığımız eşsiz güzellikteki Ege’nin coğrafyasında ilişkilendirmek düşüncesindedir. Şair aynı şekilde bu yörede akan “su”ları, adeta Afrodit gibi bir tanrıçanın güzelliğiyle özdeşleştirir gibidir. Burada şairin amaçladığı ilk durum, bu yerlerin dünyanın en eski ve en büyük destanlarının söylenmesine ve yazılmasına neden olan ilham dolu bir yer olduğu düşüncesidir.

“...
Afrodit olmadan ilâh
Dağdan inerdi her sabah
Elde gümüş hamam taşı.

Burda çıkardı örtüden
Kimseye gösterilmeyen
Gerdanı, göğsü, kalçası.

“...
Tanrıların konakları,
Orduların otakları
Burda ererdi göklere” (Bütün Şiirleri, “Sutüven” s.24).

2.1.1.2. Homeros

İ.Ö. IX. Yüzyılda yaşadığı kabul edilen ve kimliği kesin olarak bilinmeyen Yunan şairi Homeros, bir tanrı ya da mitolojik anlamda bir karşılığa sahip olmasa da, bir bakıma mitolojik bir kahraman olarak zihinlerde yer edinmiştir. Bunu temel sebebinin, derlediği ya da yazdığı iki büyük destan olan İlyada ve Odysseia olsa gerektir. Söz konusu destanlar, Yunan mitolojisi için hem ilk, hem de en büyük yazılı kaynaklardır (Necatigil, 2002: 20). Şairin mitolojik bir kahramandan ziyade tarihi bir kişilik olan Homeros’a yer vermesinin başlıca nedeni bölgenin çeşitli savaş ve kahramanlıklara tanıklık etmesinin yanı sıra coğrafyasıyla ve zengin geçmişiyle de birçok şaire esin kaynağı olduğunu vurgulamak içindir. Şair, İlyada’nın ilhamını bu topraklardan aldığını dile getirir. Aşağıdaki dizelerde yer alan “Çünkü senindir İlyada” ifadesi bunun açık şekilde izah eder.

“...
Öyle füsunludur bu yer
Şi’rine borçludur “Homer”
Çünkü senindir “İlyada” (Bütün Şiirleri, “Sutüven” s.24).

2.1.1.3. Venüs

Eski bir Latin tanrıçasının adıdır. Meyve bahçelerinin koruyucusu olarak bilinen Venüs sonra Yunan etkisi altında “Aphrodite” ile bir tutulur. Aeneas’ın annesi olarak kabul edilen Venüs, imparatorluk çağında Gens İulia’nın atası sayılmıştır (Erhat, 2010: 290). Sutüven, şiirinin aşağıdaki bölümünde mitolojik bir kahraman olan Venüs’ü ön plana çıkarmaktan ziyade, Kazdağı’nın güzelliklerini, bereketli topraklarını, onun kutsallığını ve yüceliğini vurgulamak için Venüs ismini zikreder. Şair Venüs’ü bu dağın ve bu güzelliklerin koruyucusu olarak görür.

“Kazdağı âşık dağıdır
Sevgi bu dağlarda yaşar
Kazdağı âşık dağıdır
Eski Yunan devri kadar

...

Göğse dolan çam kokusu
Gösterir orman yolunu
Her yana sırtındaki su
Atmış, uzatmış kolunu

Burda gömülmüş “Sarıkız”
Bin taş, binbir pınara
Burda “Venüs” sayısız
Burda dudaklarda yara” (Bütün Şiirleri, “Kaz Dağı” s.162).

2.1.1.4. Kalypsos

Homerostan destanın en güzel kadınlarından biri olan Kalypsos, Ogygie adasında yaşayan bir Nympha’dır. Nympha’lar kırların, doğa köşelerinin tanrıçalarıdır. Homeros, onları Zeus’un kızları olarak gösterirken; başka kaynaklar, babalarının kaynak tanrıları olduklarını yazar. Pınar Nympha’larına “Naiad”, tepelerde yaşayanlara “Oread”lar, ormanlarda yaşayanlara ise, “Dryad”lar denir. Kalypso, gemisinin parçalanması üzerine adaya sığınan Odysseus’u sever ve onun adadan ayrılmasını istemez. Ancak, Zeus’un emri üzerine onu bırakmak zorunda kalır(Necatigil, 2002: 78-79). İsmi Yunanca saklamak, gizlemek anlamına gelen “kalyptein” fiilinden türemiştir. Odysseus’u, eşi Penelope’den sonra en çok seven kadındır (Erhat, 2010: 167).

“...

Koyar, atılırlar, uzun ve kıvrak
Venüs gibi bir boyla yaylanarak
Şırıp şırıp elmas, gümüş havuza.

Bu seste suyun başka temposu var
Bu tempoya bulsaydı yol, notalar
Düşerdi onun vals’i toprağa dek

Açardı duyanlar, şu bilmeceyi
Neden geçirirmiş bütün geceyi
Kalypsos Apollon’la dans ederek” (Bütün Şiirleri, “Şıpşıp I”, s.42).

Şair yukarıdaki şiirin dizelerinde Kalypsos gibi güzel bir tanrıçanın Apollon ile aşkını bu topraklarda yaşadığını vurgulamaktadır. Kalypsos’ un güzelliği ile Akdeniz arasında bir bağ kuran şair, bölgenin coğrafi güzelliklerine de gönderme yapar. Şaire göre bu toprakların güzelliği tanrıçaların güzelliğiyle eş değerdir. Çünkü aşkın ve mutluluğun topraklarıdır Akdeniz.

2.1.1.5. Hektor

Mitoloji ve destanlarda toplu bir saygı ve sevgi ile ele alınan yarı insan yarı tanrı bir kahraman olan Hektor, Yunan mitolojisinde Troya kralı Priomos'un en büyük oğlu olarak söylene gelir. Anadolu'nun ilk ulusal kahramanı olarak kabul edilen Hektor, Troya savaşında yaptığı kahramanlıklarla bu unvanı kazanır. Hektor, Yunan mitolojisinde çevikliği, savaşçılığı ve tanrısallığı sembolize etmektedir (Erhat, 2010: 126-127).

Şair "Sutüven" adlı şiirinde Hektor gibi bir kahramanın bu bölgeye bıraktığı izleri dile getirerek geçmişte yaşanan savaşlara ve kahramanlıklara vurgu yapar. Şiirde Ege bölgesinde yapılan Troya savaşı ve Anadolu coğrafyasında verilen Kurtuluş savaşı üzerinden Hektor ile Atatürk arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Çünkü her ikisi de bu coğrafyanın ilk kahramanları olma özelliğini taşımaktadırlar. Şair söz konusu kahraman üzerinden kendi ulusunun önderine de atıfta bulunur.

"...
Göğse nasıl batarsa dış
Öyle derinden işlemiş
Taşlara Hektor'un izi" (Bütün Şiirleri, "Sutüven" s.25).

2.1.1.6. Apollon

Apollon, Yunan mitolojisinde adı geçen önemli tanrılardan biridir. Birçok efsane ve mitolojik eserde adı sıkça anılır. Apollon adı Yunanca olmayıp, Hitit yazıtlarındaki "Apulunas" tanrısının adından türetildiği düşünülmektedir. Fakat Yunan mitolojisi ve Yunanistan ile özdeşleşen Apollon, birçok destan ve efsanede bu ulusa mal edilir. Bazı destanlarda Güneş tanrısı olarak kabul edilirken, İlyada'da gümüş yayı olan bir okçu olarak geçer. Homeros destanlarında ise Anadolu'da yaşayan şairlerin, şiirin; kısacası sanatın tanrısı olarak nitelendirilmektedir. Anadolu'nun tanrısı denmesinin en önemli nedeni ise bugün Nemrut dağının zirvesinde bulunan heykellerden en büyüğünün Apollon'un olduğuna inanılmasıdır (Erhat, 2010: 46-47).

Şair, "İstanbul Boğazı" adlı şiirinde Apollon ve diğer mitolojik kahramanları bir arada verir. Farklı bölgelere ait tanrıları bu coğrafya üzerine toplayan şair, aslında şiirinin arka planını oluşturan fonu bizlere sunmaktadır. Çünkü şaire göre bu topraklar, bu coğrafya hepsine aittir ve hepsinin bir arada toplanabildiği ortak bir vatandır. Sutüven'in bu şiirde Boğaza duyduğu hayranlığı Apollon ile vermesi anlamlıdır. Çünkü Apollon hem batıyı hem doğuyu temsil eden bir kahraman kimliğindedir. İstanbul boğazı da coğrafi konumuyla doğuyla batıyla birbirine bağlayan bir köprü niteliğindedir ve bu bakımdan stratejik bir konuma sahiptir. Şiirde Apollon isminin kullanılması, bu çağrışıma uyandırmak amaçlıdır.

"...
Justinianus'un konağından
Fatih'in Hisar'ına
Üç bin yılın
Tıklım tıklım kalabalığı.
Bir ağızla
İnsanları insanlara çağırır,
Yeryüzünden.
Mavi şarabını
Tas tas içmiş olan
Apollon'u çağırır,
Olympos'tan.
Enginin örneğine,
İnceden inceye

Dantelini biçmiş olan
Diktina'yı çağırır.
Ege'den" (Bütün Şiirleri, "İstanbul Boğazı" s.67-68).

2.1.1.7. Aşil (Akhilleus)

Yunan mitolojisine en çok konu olan kahramandır. Türkçede Aşil olarak adlandırılrsa da, Yunan mitolojisindeki karşılığı Akhilleus'tur. Savaş kahramanı ve büyük bir asker olarak tasvir edilir. Bu kahramanın ismi etrafında ilkçağın başından sonuna dek birçok efsane ve hikâye anlatılır (Erhat, 2010: 24).

"...
Tanrıların konakları
Orduların otakları
Burda ererdi göklere

Söylediğim masal değil;
Atları, kahraman Aşil
Burda sulardı bir zaman" (Bütün Şiirleri, "Sutüven"s.25).

dizelerinde, Anadolu coğrafyasında yaşanan kahramanlıklara ve savaşlara göndermelerde bulunur. Bu yolla, nice imparatorlukların, nice orduların ve nice kahramanların bu topraklarda yaşayıp, hüküm sürdüğü dile getirilir. Anlattıklarının hikâye olmadığını, aksine gerçeğin ta kendisi olduğunu söyleyen şair, tıpkı Aşil gibi diğer tanrıların ve orduların da, kendilerine yurt edindikleri bu toprakların, onların bu güçlerinde pay sahibi olduğunun altını çizer.

2.1.1.8. Küpidon

Kelime anlamı olarak kadınlara hoş görünen adam anlamına gelen Küpidon, Eski Yunanlılar'da aşk tanrısı olarak kabul edilir. Yunanlılar'da birçok mimari yapıda Küpidon motifleri görülür. Bu isim kendisine Romalılar tarafından izafe edilmiştir. Sutüven, Yunan kültüründeki evler ya da diğer mimari yapılarda yapılan Küpidon motifleriyle, bu coğrafya üzerindeki dağlarda bulunan kayaların desenleri arasında bir bağ kurar. Şaire göre her ikisi de aynı sanatçının kaleminden çıkmış ürünlerdir.

"Sezip çıkacak kanlı fırtınayı;
Kemik dağın altında bir kayayı
Eliyle oyup süslemiş Küpidon" (Bütün Şiirleri, "Şıpşıp I" s.42).

2.1.2. İran Mitolojisindeki Kahramanlar

2.1.2.1. Ehrimen

Fars mitolojisinde kötülüğün simgesini oluşturan tanrılardan biri de Ehrimen'dir. Ehrimen bütün devler, cadılar ve perilerin önderi olarak Ahura Mazda'nın en büyük düşmanıdır. Tüm kötülükler, pislikler, olumsuzluklar, anlaşmazlıklar, kavgalar, karanlıklar, bilgisizlikler ve zulmün kaynağı odur. Fars mitolojisindeki inanişâ göre Ehrimen'in amacı dünyaya kötülüğün hükmetmesini sağlamaktır (Yıldırım, 2008: 272). Bu yönüyle Yunan mitolojisindeki Hades'e ve Türk mitolojisindeki Erlik'e benzer. Şair "Ben" adlı şiirinde kendini Ehrimen'e benzetir. Fakat bu benzetmedeki kasıt şairin de Ehrimen gibi kötü olduğu değildir. Şair çaresizdir ve bir çıkmaz içerisinde. Ehrimen de Ahura Mazda'yla verdiği savaşı kaybetmiş ve emellerine ulaşamamıştır. Sutüven de buradan hareketle, benliğindeki çaresizliği ve çıkmazı, Ehrimen'in yenilgi sonrası yaşadığı ruhi bunalımla özdeşleştirir.

"...
Yoktu hiç seni böyle duyduğum.

Ey başım!
 Taş duvarları yemyeşil yosun,
 İzbe bir labirent içinde sen,
 Çırpınıp düşünen bir Ehrimen,
 Bir Hudâ başı, bir uğultusun.
 Kalktı Nirvana'dan ayakların,
 Bir şerit çekecek önünde Ganj
 Bugün, yarın" (Bütün Şiirleri, "Ben" s.39).

2.1.2.2. Keykubâd

Fars mitolojisinde geçen en önemli hükümdarlardan bir tanesidir. Avesta'da ve Zerdüşť dinsel rivayetlerinde adı sıkça geçer. Keykubâd'ın tahatta kaldığı süre yüz yıldır. Bazıları onun Zâb'ın oğlu, bazıları ise Nevzer hanedanından olduğu kanısındadır. Rivayete göre Keykubâd bir bez parçasına sarılarak sandık içerisine konulmak suretiyle suya atılmış ve çocuk boğulmak üzereyken Zâb tarafından sudan çıkarılıp kurtarmıştır. Keykubâd'ın bu özelliğiyle Musa Peygamber'e benzemesi dikkat çekicidir (Yıldırım, 2008: 470). Mustafa Seyit Sutüven, soy ismiyle aynı adı taşıyan şiirinin aşağıya alıntılanan bölümünde, Fars mitolojisinden söz konusu kahramanı ele alır. Genellikle Yunan mitolojisindeki kahramanlardan faydalanan şairin Fars mitolojisine de yer vermesi rastgele değildir. Şair, Keykubâd ismini de kullanarak bu coğrafyanın sadece batıyı değil aynı zamanda doğuya ait değerleri de bünyesinde barındırdığına göndermede bulunur. Doğunun da bu coğrafyanın bir parçası olduğunu vurgular. Zaten şiirdeki kullanıma bakıldığında, Keykubâd gibi bir hükümdarın bu topraklarda gezmesi doğu toplumlarının da bu coğrafyada yer edindiğini dile getirmek içindir. Şairin her iki medeniyet arasında bir tercih yapmaktan yerine, bir bütün olarak Doğu ve Batı medeniyetlerini, "Akdeniz havzası" olarak adlandırılan ve Yahya Kemal öncülüğünde oluşturulan düşünce çerçevesinde aynı potada eritmek ve onları ortak bir paydada buluşturmak düşüncesindedir.

"...
 Burda gezerdi Keykubad,
 Burda keserdi Mihridat,
 Burda içerdi Antuvan" (Bütün Şiirleri, "Sutüven" s.25).

2.1.3. Türk Mitolojisindeki Kahramanlar

2.1.3.1. Sarıkız

Sarıkız efsanesinde, Yunan mitolojisinin coğrafi mekânına Türk mitolojisinin kahramanları yerleştirilir. Kaz dağlarının zirvesine yakın bir mevkide 1765 metre yükseklikteki tepede mezarı bulunan Sarıkız etrafında gelişen efsanedir. Akçay'ın Güre köyünde tespit edilen rivayete göre Sarıkız, babası Cılbak Baba ile Edremit'in Güre köyüne yerleşir. Daha sonra Kavurmacılar köyüne yerleşen baba kız kışları Kavurmacılar da yazları da Kaz Dağlarında geçirirler. Cılbak Baba, Sarıkız'a vakit geçirmesi için kaz alır. Sarıkız vaktinin büyük bir çoğunluğunu kazları ile geçirir. Hacca gitmeye niyetlenen Cılbak Baba, kızını Güre köyünde bir imamın ailesine emanet eder. Sarıkız, babasının Hacda olduğu zaman zarfında, köyün delikanlıları tarafından gelen evlenme tekliflerini reddeder. Bunu gurur meselesi yapan delikanlılar Sarıkız'ın dedikodusunu yapar ve ona iftira atarlar. Hacdan dönen baba kızıyla ilgili iftiralara üzüldü ve kızını öldürmeye karar verir. Baba ile Sarıkız şimdiki Sarıkız tepesine çıkarlar. Namaz için abdest almak isteyen baba, kızından su ister. Sarıkız'ın getirdiği suyun tuzlu olduğunu gören babası, ona suyu nereden getirdiğini sorar. Sarıkız, denizden getirdiğini söyler. Kolunu uzatıp Edremit körfezinden babasına su getiren Sarıkız'ın sırrı açığa çıkar. Babası kızının bu halini fark eder etmez, kızının ortadan kaybolduğunu görür. Sarıkız'ın mezarı kaybolduğu yerde taşlarla çevrilidir. Üzgün ve pişman olan Cılbak Baba da dönmeye hazırlanırken başka bir tepede ölür (Aydemir, 2013: 61-67).

Mustafa Seyit Sutüven, aşağıya bir bölümünü alıntıladığımız “Kazdağı” adlı şiirinde bu dağda yaşanmış olan bir efsaneyi ele alır. Sarıkız efsanesi olarak bilinen bu efsane şair tarafından dikkat çekici bir biçimde kullanılır. Şair Kaz dağlarının geçmişini, bu dağlarda yaşanmış efsanelerle kültürel bir zenginliğin yanı sıra, bu toprakların bünyesinde sayısız hazineyi barındırdığını da düşündürmek ister. Burada her ne kadar ön plana çıkarılmak istenen Kaz dağları olsa da şair, aynı zamanda Sarıkız efsanesinde yaşanan trajik olaya da göndermede bulunur.

“ ...

Göğse dolan çam kokusu
Gösterir orman yolunu
Her yana sırtındaki su
Atmış, uzatmış kolunu

...

Burda gömülmüş Sarıkız
Bin taşa, binbir pınara.
Burda Venüs’ler sayısız
Burda dudaklarda yara” (Bütün Şiirleri, “Kazdağı”s.162).

2.2. Mekân Düzeyinde Mitolojik Unsurlar

2.2.1. Olympe

Kökeni Yunanca olmayan bu sözcük Anadolu’da yüksek dağ anlamına gelir. Yunan mitolojisinde, şölenlerin, kutlamaların yapıldığı bir yer olan Olympe dağı aynı zamanda Zeus’un kutsal mekânlarından biridir. Zeus’un bu dağda Olympe adında bir kişiyi şimşekle öldürüp sonra da pişman olup, bu dağa Olympe adını verdiğine inanılmaktadır. Günümüzde yirmisi Anadolu’da olmak üzere, Yunanistan’da ve Girit’te birçok dağa Olympe adı verilmiştir (Erhat, 2011: 228). Mustafa Seyit Sutüven, şiirlerinde dağları genellikle mitolojik karşılıklarıyla kullanmayı tercih eder. Tanrıların mekânı olarak nitelendirilen Olympe dağına da bu niteliğinden dolayı şiirine konu edinir. Aşağıya alıntılanan şiirin ilk üç dizesinde Olympe dağının pek çok mitolojik tanrısal kahramanlarına kucak açtığına değinen şair, sonraki dizelerde mitolojik tanrıların zaman içerisinde tanrısal kimliklerinden soyutlanarak, kutsallık vasıflarını “Medine Sînâ ve Nâsırâ gibi vahiy kaynaklı dinler için kutsal sayılan yerlere terk ettiklerinden söz eder. Eski zamanlarda Olympe, Kaz dağlarında Zeus ve diğer kutsal kahramanlar gezerken; sonraki dönemlerde Medine, Sînâ ve Nâsırâ’da Âdem, Nuh, Eyyub, Musa ve Halil İbrahim gibi Kuran’da adı geçen peygamberler (Tekşan, 2011: 184) boy göstermişlerdir. Şairin bu tutumu bir yönüyle de dinlerin kökenini mitik söylencelere bağlama isteğinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

“ ...

Olympe dağının genç ve yaşlıları,
İyonya’nın en belli başlıları,
Birer ikişer doldular buraya.

Zamanla değiştirdiler kılığı
Bağışladılar hepsi tanrılığı
Medine’ye, Sînâ’ya, Nâsırâ’ya” (Bütün Şiirleri, “Şıpsıp II” s.43).

2.2.2. Mor Teselya (More Teselya)

Mor Teselya, Yunanistan’ın, mitolojik eser ve destanlarda sıkça kullanılan ismidir. Şair Yunanistan’ın mitolojideki ismi olan Mor Teselya’yı kullanarak okurda merak duygusu uyandırmayı hedefler. Şairin amacı Mor Teselya’nın güzelliklerini dillendirmekten çok, ondan hareketle, Ege’nin güzelliklerini, kendi güzelliğine denk bir olguyla karşılaştırmak suretiyle

anlatmaktadır. Bu da elbette Yunan mitolojisine önemli ölçüde sahnelik yapmış olan Mor Teselya'dır. Ancak, Sutüven'in gözünde başta Mor Teselya olmak üzere, bu bölgeye denk tutulabilecek başka hiç bir yer yoktur. Ona göre, her milletin hayranlık duyduğu; rengiyle, zenginliğiyle tanrıların bile taptığı bir yerdir burası. Buradan yola çıkarak şairin Ege bölgesine karşı beslediği sevgi ve hayranlık şiirde açıkça kendisini açığa vurur. "Bu yerin havasında, suyunda, toprağında yaratıcı bir el dolaşmış asırlar boyu, çiçeğe, kuşa, kurda sonsuzluk vehmi vermiştir" (Tekşan, 2011: 189). Şair söz konusu durumu "Sutüven" adlı şiirinin aşağıdaki dizelerinde şöyle dile getirmektedir:

...

Şi'rin elindesin bugün
Eski masalların bütün
Canlanacak birer birer

"Akha"lılar da bir zaman
Şâir, ilâhe, kahraman,
Şi'rini burada içtiler.

Hepsi tapardı rengine,
Rastlamamıştı dengine,
Hiçbiri mor Teselya'da" (Bütün Şiirleri, "Sutüven" s.24).

2.2.3. Kaz Dağları

Yunan mitolojisinde önemli yeri olan Kaz Dağları, Balıkesir'in Edremit ilçesi sınırları içerisinde ve Edremit Körfezi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Sarıkız Tepesi ve Babatepe (Kartaltepe) adında iki zirvesi bulunan Kaz Dağları, yaklaşık 1800 m. yüksekliktedir. Yunan mitolojisine göre adı İda olan Kaz Dağları, bilhassa ilk güzellik yarışmasının yapıldığı yer olarak bilinir. Mitolojiye göre aşk tanrıçası Afrodite, rakiplerini yenerek güzellik kraliçesi seçilir. Ayrıca Zeus'un zaman zaman gelip konakladığına, tanrıların önemli dini törenleri ve şölenleri burada gerçekleştirdiklerine inanılır (Aydemir, 2013: 61-67).

Mitolojik bir mekân olarak Kaz dağları Yunan mitolojisindeki Olympe dağıyla benzerlik gösterir. Bu iki dağ her iki milletin mitolojik eserlerinde sıkça kullanılan mekânlar arasında yer alır. Şair "Kazdağı" başlıklı şiirinde Sarıkız efsanesine ve Sarıkız'ın burada gömülmesi olayına atıfta bulunmak suretiyle burada yaşandığına inanılan efsaneye yer verir. Kaz dağlarını âşık dağı olarak nitelendiren Sutüven, dağın coğrafi güzelliklerine de değinir. Dağdan gelen çam kokusuna, akan sularına ve Venüs gibi tanrıların varlığına işaret ederek, dağa olan hayranlığını lirik bir dille ifade eder.

"Kazdağı âşık dağıdır
Sevgi bu dağlarda yaşar
Kazdağı âşık dağıdır
Eski Yunan devri kadar.

Göğse dolan çam kokusu
Gösterir orman yolunu
Her yana sırtındaki su
Atmış, uzatmış kolunu

...

Burda gömülmüş Sarıkız
Bin taş, binbir pınara.
Burda Venüs'ler sayısız
Burda dudaklarda yara" (Bütün Şiirleri, "Kazdağı" s.162).

Sonuç

Kozmogonik ve menşe mitleri temelde bir “yaratılış”la ilgilidir ve her zaman bu “yaratılış”ın öyküsünü konu edinirler. İçlerinde “kutsal”ı barındırmalarından dolayı da ilkeller tarafından “gerçek hikâye” olarak adlandırılırlar. Mitler tarihin derinliklerinde üretilmiş bilgi ve düşünceleri barındıran çok önemli belgeler niteliğindedir. Mitolojik söylenceler, içinde yeşerip şekillendikleri toplumun öz değerleriyle sıkı bir ilişki içindedirler. Bu bakımdan mitler, bir topluluğun ayırt edici dünya görüşünü de önemli ölçüde temsil ederler. Mitler, insan topluluklarının kendileri ve başkalarıyla olan ilişkilerini anlamanın en iyi yollarından bir tanesidir. Gerçekten de mitler sadece dünyanın, insanın ve öteki varlıkların (hayvanlar, bitkiler) kökenini anlatmakla kalmaz; aynı zamanda insanın bugün içinde bulunduğu duruma gelinceye kadarki macerasını da anlatır. Mitolojik olgular zaman içinde değişir, ancak bütünüyle ortadan kalkmazlar. Milletleri millet yapan etkenlerin başında mitsel anlatılar gelir. Her milletin düşünce tarzının, davranış biçiminin ve kendine özgü özelliklerinin ilk kaynağı mitlerdir. Bizde ve Batıda bu kaynağın farkında olan ve bu kaynaktan esinlenerek eserler vücuda getiren pek çok şair ve yazar saymak mümkündür. Edebiyatımızda başından itibaren bu kültürel birikimi keşfedenlerden birisi de Mustafa Seyit Sutüven’dir.

Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Sutüven, şiirlerinde belli bir estetik düzeyi yakalamış olmasına rağmen ismini fazlaca duyuramamıştır. Doğrusu hiçbir zaman da ismini duyurmak gibi bir çabanın içerisine girmemiştir. Mehmet Kaplan, Behçet Necatigil ve Cemal Süreya gibi şair ve yazarlar onun gerçek değerini bulamadığı kanaatindedirler. Şairin “Sutüven” adlı tek şiiriyle biliniyor olması, bu şiirin, mitolojik şiirin en güzel örneklerinden biri olmasıyla açıklanmaktadır. Sutüven, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında gündeme gelen “milli romantizm” ve “Anadolu’ya yönelme” heyecanı ile Anadolu coğrafyasına ve Memleket edebiyatına yönelir. Bu heyecanla Anadolu’nun tarihine, kadim kültürüne, folkloruna ve yaşadığı yörenin mitolojik kökenine eğilir. Kimi zaman ironik, kimi zaman da lirik bir dille savaşları, tarihi mekân ve kişileri, Anadolu coğrafyasında yaşanan mitolojik olayları şiirlerinde işler. Onun, Türk milletinin tarih ve coğrafyasına, mitolojisine bakışındaki bu hassasiyetin asıl sebebi, yaşadığı topluma sahip çıkma emelinin bir sonucudur. Şiirlerinde kullandığı mitolojik kahramanlar, mekânlar, olaylar ve diğer unsurlar aslında Anadolu coğrafyasının zenginliğini, kültürel geçmişini, farklı medeniyetleri bir arada tutan havza özelliğini anlatmak içindir. Bu sebeple şairin şiirleri baştan sona Anadolu ve Anadolu’nun tarihi kokar.

Sonuç itibarıyla şair, mitolojiye dair kullanımlarıyla Anadolu coğrafyası ve bu coğrafya üzerinde temellendirilen kültürel birikime derinlikli bakmayı, görünenin ardında görünmeyen pek çok değer farkına varmayı öğütler gibidir. Bu noktada Yahya Kemal’in *Türk vatanında Bizans ve Latin kitabelerini asla yerlerinden kaldırmassınlar. Dünyada her milletin vatanı diğer bir milletin mirasıdır* şeklindeki sözleri son derece önemli ve bir o kadar da anlamlıdır.

KAYNAKÇA

- AFACAN, Aydın (2003). **Şiir ve Mitologya**, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- AKSAMAZ, Nuray Gök (2001). **Kuzey Kafkasya Mitolojisi**, İstanbul: Sorun Yayınları.
- AYDEMİR, Adem (2013). **Sarıköz Efsanesindeki Sarıköz ve Eski Türk İnançlarındaki Albız Üzerine**, *TURKISH STUDIES-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-* Volume 8/6 Spring 2013, p. 61-67, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3916> 8020, ANKARA-TURKEY

- ATEŞ, Mehmet (2001). **Mitolojik Semboller**, İstanbul: Aksiseda Matbaası.
- BAYAT, Fuzuli (2005). **Mitolojiye Giriş**, Çorum: KaraM Yayınları.
- BONNEFOY, Yves (2000). **Mitolojiler Sözlüğü**, Ankara: Dost Kitabevi.
- CAMPBELL, Joseph (1994). **Yaratıcı Mitoloji**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ELİADE, Mircea (2001). **Mitlerin Özellikleri**, İstanbul: Om Yayınevi, (2. Baskı).
- ERHAT, Azra (2010). **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul Remzi Kitabevi.
- GARİPER, Cafer (2006). **Yankısız Yönelişler: Nev Yunaniler ve Nayiler**, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (3. Cilt).
- HOOKE, S. H. (1993). **Ortadoğu Mitolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- KAPLAN, Mehmet (1992). **Şiir Tahlilleri2**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KORKMAZ, Ramazan (2005). **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KRAMER, Samuel Noah (1999). **Sümer Mitolojisi**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- MACKENZİE, Donald A. (1996). **Çin ve Japon Mitolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi, (1. Baskı).
- MALINOWSKI, Bronislaw (1990). **Büyük, Bilim ve Din**, İstanbul: Kabalcı Yayınları, (1. Baskı).
- NECATİGİL, Behçet (2002). **100 Soruda Mitologya**, İstanbul: K Kitaplığı.
- OKAY, Orhan (1992). **Yirminci Yüzyılın Başından Cumhuriyete Yeni Türk Şiiri (1900-1923)**, *Türk Dili Dergisi (Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı)*.
- OKAY, Orhan (2013). **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul: Dergâh Yayınları, (3. Baskı).
- ÖGEL, Bahattin (1993). **Türk Mitolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Cilt:1).
- ÖNAL, Mehmet Naci (2010). **Halk anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi**, *TURKISH STUDİES-İnternational Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-* Volume 5/1 Winter 2010, p. 1271-1285, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1165> 8020, ANKARA-TURKEY
- ÖNCÜL, Kürşat (2010). **Mitolojiden Romana Yönetim Erkinin Anlatım Türlerine Yansıması**, *TURKISH STUDİES-İnternational Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-* Volume 5/1 Winter 2010, p. 1286-1293, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1314> 8020, ANKARA-TURKEY
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971). **100 Soruda İlkelerde Din, Büyük, Sanat, Efsane**, Ankara: Gerçek Yayınları.
- ROSENBERG, Donna (2003). **Dünya Mitolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, (3. Baskı).
- SEGAL, Robert A. (2012). **Dinsel Mit-Ritüel Kuram**(Çev. Naim Atabağsoy), *Millî Folklor*, Yıl: 24, Sayı: 94.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2009). **Mitoloji Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SUTÜVEN, Mustafa Seyit (1976). **Bütün Şiirleri**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- TECİMER, Ömer (2005). **Sinema Modern Mitoloji**, İstanbul: Plan B Yayıncılık.

-
- TEKŞAN, Mesut (2011). **Mustafa Seyit Sutüven'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- TÖKEL, Dursun Ali (2000). **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, Nimet (2008). **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ZORKUL, T., (2015). “Mitoloji ve Mustafa Seyit Sutüven’in Şiiri / Mythology And Mustafa Seyit Sutüven’s Poetry”, **TURKISH STUDIES** -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8649>, p. 1013-1034.